مقدمه ۳

فصل اول در بیان دوا و غذا و [illegible] و مرکب القوی
و ادویهٔ سمیه و [illegible] و اقسام مرکبه ۶

فصل دوم در بیان مرکب القوی و ذوالخاصیة و تأثیر
مرکب القوی آنها ۸

تأثیر ادویه در زمان ۹

تأثیر سموم ۱۰

[illegible] ادویه ۱۰

فصل سوم در بیان مزاج و اقسام امزجه و معرفت درجات
آنها ۱۱

کیفیت معرفت درجات ادویه و مراتب آنها [illegible]
مرکبات [illegible] ۱۴

فصل چهارم در بیان طرق معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه
به تجربه و قیاس ۱۶

طرق معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه به قیاس ۱۷

طعم ۱۷

[illegible] ۱۸

[illegible] ۱۸

[illegible] ۱۹

[illegible] ۱۹

[illegible] ۲۰

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

فصل پنجم در بیان [illegible]

[illegible] ادویه ۲۳

فصل ششم در بیان [illegible] ۲۳

[illegible] ۲۴

[illegible] ۲۴

[illegible] ۲۵

[illegible] ۲۵

ادویهٔ حیوانیه ۲۵

دستور حفظ [illegible] حیوانات ۲۵

دستور حفظ [illegible] حیوانات ۲۵

دستور حفظ سائر ادویه ۲۸

فصل هفتم در بیان اعمار بعض ادویهٔ مفرده بالاجمال
والاختصار ۲۵

ادویهٔ نباتیه ۲۶

ادویهٔ حیوانیه ۲۷

فصل هشتم در بیان آداب طعام خوردن و آب نوشیدن
و [illegible] که جمع آنها با هم مناسب نیست ۲۷

فصل نهم در بیان احراق ادویه و تحمیص و [illegible]
و [illegible] و احکام آنها و دستور آشامیدن چوب چینی
و عشبه و [illegible] و [illegible]
و [illegible]
[illegible] و صنائع بعض اشیا ۲۸

احراق [illegible] ۲۹

احراق [illegible] ۲۶

احراق [illegible] ۳۰

احراق [illegible] ۳۰

احراق [illegible] ۳۰

احراق [illegible] ۳۰

[illegible] ۳۰

[illegible] ۳۰

[illegible] ۳۰

[illegible] ۳۰

[illegible] ۳۰

[illegible] و امثال آنها ۳۰

[illegible] ۳۰

[illegible] ۳۰

احراق ملح ۳۱

احراق کهربا ۳۱

احراق قلیمیا ۳۱

احراق [illegible] ۳۱

احراق [illegible] ۳۱

احراق آهن وفولاد	۳۱
تنل ذهب	۳۱
تكليس ذهب	۳۱
دستور جلاداد ن ورنگين نمودن اشرفي وظروف طلا	۳۲
احراق فضه	۳۲
احراق اثمد	۳۲
تكليس فضه	۳۲
احراق قطران	۳۲
احراق پشم وموی سرآدمی وامثال آن	۳۳
احراق اسفنج	۳۳
احراق پوست كك وحشايش وبزور	۳۳
احراق عود هندی وامثال آن از اخشاب	۳۳
احراق عقرب	۳۳
احراق اهليلج	۳۳
احراق قشر بيض	۳۳
تكليس طلق	۳۳
احراق طلق	۳۳
حلب طلق	۳۴
حل طلق	۳۴
حل ذهب	۳۴
حل ذهب با مرواريد	۳۴
صنعت حمام ماريه	۳۴
صنعت دهن طرطار	۳۴
تشويه وتحميص وتقليه	۳۴
تشويه توتيا	..
دستور بريان نمودن افيون	
تدبير كه اصلاح نيز نامند	
تدبير كمون	۳۶
تدبير كبريت	۳۶
تدبير پيش وهربی	۳۶
تدبير ذراريح	۳۶
تدبير سلاحه	۳۶
تدبير توتيا با آب غوره	۳۶
تدبير خبث الحديد	۳۶

تدبير براده آهن وحديد آن	۳۷
تدبير پوست بيضه	۳۷
تدبير خشك	۳۷
تدبير واصلاح عسل بلادر	۳۷
اصلاح شبرم	۳۷
اصلاح ادويه جهت نشاط	۳۷
اصلاح دبق	۳۷
دستور كوبيدن اشنه	۳۸
تصفيه زيبق	۳۸
آنچه را بايد تغسيل نمود وتحويل عبارت از آن است	۳۸
غسل اطيان	۳۸
غسل ادهان	۳۸
غسل شحوم	۳۸
غسل زفت	۳۸
غسل ابار ويا اثمد و امثال آنها ... وتوتيا ...	
وياقوت ... مرو ... عقيق ... امثال آنها	۳۹
غسل نوره	۳۹
غسل مرداسنگ	۳۹
غسل لاجورد	۳۹
غسل صبر	۳۹
غسل موق	۳۹
غسل موم	۴۰
غسل [illegible]	۴۰
	۴۰
... زرآشاميدن عصارهٔ مغوريه	۴۱
طريقهٔ آشاميدن ماءالحوامض	۴۱
طريقهٔ استعمال شير [illegible]	۴۲
دستور استعمال [illegible]	۴۲
طريق استعمال شير شتر	۴۳
دستور آشاميدن شير بز	۴۳
دستور آشاميدن شير الاغ	۴۴
دستور آشاميدن لبن النساء	۴۴
دستور آشاميدن ماء [illegible]	۴۴
دستور آشاميدن دوغ	۴۴

دستور آشامیدن ماء الشعیر و عرق ۴۵
دستور اخذ ادهان و گرفتن عرقها و عطرها ۴۵
اتخاذ دهان الکندر ۴۵
اتخاذ دهان حصی لبان ۴۵
اتخاذ عسل بلادر ۴۵
دستور اتخاذ اسفیداج ۴۵
دستور احراق روی توتیا ۴۶
اتخاذ توتیا ۴۶
اتخاذ زاج [illegible] ۴۶
اتخاذ [illegible] ۴۶
اتخاذ زعفران الحدید ۴۷
اتخاذ زنجار که مشهور است نامش بلدزن احراق ۴۷
اتخاذ زنجار بطریق احراق بنار ۴۸
اتخاذ اسرنج ۴۸
اتخاذ ملح [illegible] ۴۸
اتخاذ مرداسنج ۴۸
دستور سفیداج ۴۸
اتخاذ زنجار ۴۸
اتخاذ سرکه ۴۹
اتخاذ عود [illegible] ۴۹
اتخاذ زیت [illegible] ۴۹
اتخاذ طین ۴۹
اتخاذ ماء [illegible] ۴۹
اتخاذ [illegible]
فصل دهم در بیان [illegible]
آنها به ترتیب حروف تهجی
فصل یازدهم در بیان [illegible] الا مات طبیه
به ترتیب حروف تهجی ۵۴
فصل دوازدهم در بیان اوزان طبیه و همچنین به زبان [illegible]
رایج ۵۸
اوزان هندیه ۵۸
اوزان متعارفه ۵۹
تحویل درهم به مثقال ۵۹
تحویل مثقال به درهم ۵۹
تحویل ما دون درهم به ما دون مثقال ۵۹
تحویل ما دون مثقال به ما دون درهم ۵۹
تحویل اوزان دیگر با اوزان متعارفه ۵۹
فصل سیزدهم در بیان بعض امور [illegible]
و طبیعیات [illegible]
فصل چهاردهم در بیان اسناد طب [illegible] ماخذ مؤلف
و فوائد ماخذ مؤلف ۸۰
باب اول در بیان ادویه که حرف اول آنها الف است ۸۰
فصل الالف مع الالف ۸۰
فصل الالف مع الباء ۹۲
فصل الالف مع التاء المثناة الفوقانية ۱۰۰
فصل الالف مع الثاء المثلثة ۱۰۳
فصل الالف مع الجيم ۱۰۶
فصل الالف مع الحاء ۱۰۷
فصل الالف مع الخاء ۱۰۷
فصل الالف مع الدال ۱۰۸
فصل الالف مع الذال ۱۰۹
فصل الالف مع الراء ۱۱۱
فصل الالف مع السين ۱۱۹
فصل الالف مع الشين ۱۳۳
فصل الالف مع الصاد ۱۳۸
فصل الالف مع الضاد ۱۳۹
فصل الالف مع الطاء ۱۴۱
فصل الالف مع [illegible] ۱۴۳
۱۵۷
۱۶۱
۱۶۳
۱۶۵
فصل الالف مع النون ۱۷۱
فصل الالف مع الواو ۱۸۴
فصل الالف مع الهاء ۱۸۶
فصل الالف مع الياء ۱۸۸
باب دوم در بیان ادویه که حرف اول آنها با است ۱۹۳
فصل الباء مع الالف ۱۹۳
فصل الباء مع الباء ۲۰۶
فصل الباء مع التاء ۲۰۸

فصل الباء مع الدال ۲۱۰
فصل الباء مع الراء ۲۱۱
فصل الباء مع الزاء ۲۱۶
فصل الباء مع السين ۲۱۷
فصل الباء مع الشين ۲۲۱
فصل الباء مع الصاد ۲۲۲
فصل الباء مع الطاء ۲۲۳
فصل الباء مع العين ۲۲۶
فصل الباء مع الغين ۲۲۶
فصل الباء مع القاف ۲۲۷
فصل الباء مع الكاف ۲۳۳
فصل الباء مع اللام ۲۳۴
فصل الباء مع النون ۲۴۱
فصل الباء مع الواو ۲۵۱
فصل الباء مع الهاء ۲۵۵
فصل الباء مع الياء ۲۵۶
باب سوم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها تا است ۲۶۴
فصل التاء مع الالف ۲۶۴
فصل التاء مع الباء ۲۶۷
فصل التاء مع الدال ۲۶۷
فصل التاء مع الراء ۲۶۷
فصل التاء مع الشين ۲۷۱
فصل التاء مع الفاء ۲۷۱
فصل التاء مع الميم ۲۷۲
فصل التاء مع النون
فصل التاء مع الواو
فصل التاء مع الهاء
فصل التاء مع الياء ۲۸۲
باب چهارم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ثا است ۲۸۴
فصل الثاء مع الالف ۲۸۴
فصل الثاء مع الجيم ۲۸۵
فصل الثاء مع العين ۲۸۶
فصل الثاء مع اللام ۲۸۶
فصل الثاء مع الميم ۲۸۷
فصل الثاء مع الواو ۲۸۷
فصل الثاء مع الياء ۲۸۹
باب پنجم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها جیم است ۲۹۰
فصل الجيم مع الالف ۲۹۰
فصل الجيم مع الباء ۲۹۶
فصل الجيم مع الثاء ۲۹۸
فصل الجيم مع الدال ۲۹۸
فصل الجيم مع الراء ۳۰۱
فصل الجيم مع الزاء ۳۰۳
فصل الجيم مع العين ۳۰۵
فصل الجيم مع الغين ۳۰۶
فصل الجيم مع الفاء ۳۰۶
فصل الجيم مع الكاف ۳۰۶
فصل الجيم مع اللام ۳۰۸
فصل الجيم مع الميم ۳۱۱
فصل الجيم مع النون ۳۱۴
فصل الجيم مع الواو ۳۱۶
فصل الجيم مع الياء ۳۰۶
باب ششم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها حا است ۳۲۷
فصل الحاء مع الالف ۳۲۷
فصل الحاء مع الباء ۳۲۸
فصل الحاء مع الجيم ۳۳۵
فصل الحاء مع الدال ۳۴۶
فصل الحاء مع [illegible] ۳۴۸
۳۵۰
فصل الحاء مع السين ۳۵۵
فصل الحاء مع الشين ۳۵۶
فصل الحاء مع الصاد ۳۵۷
فصل الحاء مع الضاد ۳۵۸
فصل الحاء مع اللام ۳۵۹
فصل الحاء مع الميم ۳۶۳
فصل الحاء مع النون ۳۶۸
فصل الحاء مع الواو ۳۷۰
فصل الحاء مع الياء ۳۷۲
باب هفتم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها خا است ۳۷۲

فصل الخاء مع الالف	۳۷۴
فصل الخاء مع الباء	۳۷۵
فصل الخاء مع التاء	۳۸۰
فصل الخاء مع الراء	۳۸۱
فصل الخاء مع الزاء	۳۸۷
فصل الخاء مع السين	۳۸۷
فصل الخاء مع الشين	۳۸۹
فصل الخاء مع الصاد	۳۹۱
فصل الخاء مع الطاء	۳۹۳
فصل الخاء مع الفاء	۳۹۵
فصل الخاء مع اللام	۳۹۵
فصل الخاء مع الميم	۳۹۹
فصل الخاء مع النون	۴۰۳
فصل الخاء مع الواو	۴۰۶
فصل الخاء مع الياء	۴۰۷
باب هشتم در بیان ادویه که حرف اول آنها دال مهمله است	۴۰۹
فصل الدال مع الالف	۴۰۹
فصل الدال مع [illegible]	۴۱۲
فصل الدال مع [illegible]	۴۱۵
فصل الدال مع [illegible]	۴۱۷
فصل الدال [illegible]	۴۱۸
فصل الدال [illegible]	۴۲۱
فصل الدال مع [illegible]	۴۲۲
فصل الدال مع [illegible]	
فصل الدال مع [illegible]	
فصل الدال مع [illegible]	
فصل الدال مع [illegible]	
فصل الدال مع الياء	۴۲۳
باب نهم در بیان ادویه که حرف اول آنها ذال [illegible] است	۴۲۴
فصل الذال مع الالف	۴۲۴
فصل الذال مع [illegible]	۴۳۴
فصل الذال مع [illegible]	۴۳۵
فصل الذال مع النون	۴۳۷
فصل الذال مع الهاء	۴۳۸
فصل الذال مع الياء	۴۳۹
باب دهم در بیان ادویه که حرف اول آنها [illegible] است	۴۴۰
فصل [illegible] مع الالف	۴۴۰
فصل الراء مع الباء	۴۴۵
فصل الراء مع التاء	۴۴۵
فصل الراء مع الجيم	[illegible]
فصل الراء مع الخاء	[illegible]
فصل الراء مع الدال	۴۴۷
فصل الراء مع السين	۴۴۸
فصل الراء مع الصاد	۴۴۹
فصل الراء مع الطاء	۴۵۰
فصل الراء مع العين	ايضا
فصل الراء مع القاف	۴۵۲
فصل الراء مع الميم	۴۵۳
فصل الراء مع النون	۴۵۶
فصل الراء مع الواو	ايضا
فصل الراء مع الهاء	۴۵۷
فصل الراء مع الياء	۴۵۸
باب یازدهم در بیان ادویه که حرف اول آنها زاء است	۴۶۰
فصل الزاء مع الالف	ايضا
فصل الزاء مع الباء	۴۶۲
فصل الزاء مع الجيم	۴۶۶
فصل الزاء مع الراء	۴۶۷
فصل الزاء مع العين	۴۷۲
فصل الزاء مع الفاء	۴۷۳
فصل الزاء مع القاف	۴۷۴
فصل الزاء مع اللام	۴۷۶
[illegible]	ايضا
[illegible]	۴۷۷
[illegible]	۴۸۱
[illegible]	۴۸۲
فصل الزاء مع الياء	۴۸۳
باب دوازدهم در بیان ادویه که حرف اول آنها سین است	۴۸۸
فصل السين مع الالف	ايضا
فصل السين مع الباء	۴۹۰
فصل السين مع التاء	۴۹۱
فصل السين مع الدال	۴۹۲
فصل السين مع الراء	۴۹۴
فصل السين مع الطاء	۴۹۹
فصل السين مع العين	۵۰۰
فصل السين مع [illegible]	۵۰۱

فصل السين مع القاف ۵۰۳
فصل السين مع الكاف ۵۰۵
فصل السين مع اللام ۵۰۹
فصل السين مع الميم ۵۱۴
فصل السين مع النون ۵۲۲
فصل السين مع الواو ۵۲۹
فصل السين مع الهاء ۵۳۳
فصل السين مع الياء ۵۳۴
باب سيزدهم دربيان ادويه كه حرف اول آنها شين است
فصل الشين مع الالف ۵۳۷
فصل الشين مع الباء ۵۴۰
فصل الشين مع الثاء ۵۴۳
فصل الشين مع الجيم ايضا
فصل الشين مع الحاء ۵۴۴
فصل الشين مع الراء ۵۴۵
فصل الشين مع الشين ۵۴۶
فصل الشين مع الطاء ۵۴۷
فصل الشين مع العين ايضا
فصل الشين مع الفاء ۵۴۹
فصل الشين مع القاف ايضا
فصل الشين مع الكاف ۵۵۰
فصل الشين مع اللام ۵۵۲
فصل الشين مع الميم ۵۵۳
فصل الشين مع النون ۵۵۴
فصل الشين مع الواو ايضا
فصل الشين مع الياء ۵۵۰
باب چهاردهم دربيان ادويه كه حرف اول آنها صاد است
فصل الصاد مع الالف
فصل الصاد مع الباء ۵۶۴
فصل الصاد مع الخاء ۵۶۷
فصل الصاد مع الدال ايضا
فصل الصاد مع الراء ۵۶۸
فصل الصاد مع العين ۵۶۹
فصل الصاد مع الفاء ۵۷۰
فصل الصاد مع اللام ايضا
فصل الصاد مع الميم ايضا
فصل الصاد مع النون ۵۷۱
فصل الصاد مع الواو ۵۷۴
باب پانزدهم دربيان ادويه كه حرف اول آنها ضاد است
فصل الضاد مع الالف ۵۷۵
فصل الضاد مع الباء ۵۷۶
فصل الضاد مع الجيم ۵۷۷
فصل الضاد مع الراء ايضا
فصل الضاد مع العين ۵۷۸
فصل الضاد مع الفاء ايضا
فصل الضاد مع الميم ۵۷۹
باب شانزدهم دربيان ادويه كه حرف اول آنها طاء است ايضا
فصل الطاء مع الالف ۵۷۹
فصل الطاء مع الباء ۵۸۰
فصل الطاء مع الخاء ۵۸۲
فصل الطاء مع الحاء ۵۸۳
فصل الطاء مع الراء ايضا
فصل الطاء مع الفاء ۵۸۶
فصل الطاء مع اللام ۵۸۷
فصل [illegible] مع الياء ۵۸۸
باب [illegible] دربيان ادويه كه [illegible] آنها [illegible] است ۵[illegible]۷
فصل الظاء مع [illegible] ۵۹۵
فصل الظاء مع [illegible] ايضا
فصل الظاء مع اللام ۵۹۶
فصل الظاء مع الياء ايضا
باب [illegible] دربيان ادويه كه [illegible] است ايضا
فصل العين مع [illegible] ۵[illegible]۷
[illegible] ۵[illegible]
فصل العين مع [illegible] ايضا
فصل العين مع [illegible] ايضا
فصل العين مع الدال ايضا
فصل العين مع الراء ۶۰۰
فصل العين مع السين ۶۰[illegible]
فصل العين مع الشين ۶۰۵
فصل العين مع الصاد ۶۰۷
فصل العين مع الضاد ۶۰۹
فصل العين مع الطاء ۶[illegible]
فصل العين مع [illegible] ۶[illegible]
فصل العين مع القاف ۶[illegible]
فصل العين مع الكاف ۶[illegible]
فصل العين مع اللام ۶[illegible]

فصل الغين مع النون	٦١٨
فصل الغين مع الواو	٦٢٥
فصل الغين مع الياء	٦٢٨
باب لوزدهم در بيان ادويهٔ كه حرف اول آنها غين است	٦٢٩
فصل الغين مع الالف	٦٢٩
فصل الغين مع الباء	٦٣٤
فصل الغين مع الذال	ايضا
فصل الغين مع الراء	٦٣٥
فصل الغين مع الزاء	٦٣٧
فصل الغين مع الصاد	ايضا
فصل الغين مع اللام	٦٣٨
فصل الغين مع النون	ايضا
فصل الغين مع الواو	ايضا
باب بستم در بيان ادويهٔ كه حرف اول آنها فا است	٦٣٩
فصل الفاء مع الالف	٦٣٩
فصل الفاء مع [illegible]	٦٤٦
فصل الفاء مع [illegible]	٦٤٧
فصل الفاء مع [illegible]	٦٤٩
فصل الفاء مع [illegible]	٦٥٣
فصل الفاء مع [illegible]	٦٥٤
فصل الفاء مع [illegible]	ايضا
فصل الفاء مع [illegible]	٦٥٥
فصل الفاء مع [illegible]	٦٥٦
فصل الفاء مع اللام	٦٥٧
فصل الفاء مع النون	٦٦١
فصل الفاء مع الواو	ايضا
فصل الفاء مع الهاء	٦٦٥
فصل الفاء مع الياء	ايضا
باب بيست ويكم در بيان ادويهٔ كه حرف اول آنها قاف است	٦٦٧
فصل القاف مع الالف	ايضا
فصل القاف مع الباء	٦٧٢
فصل القاف مع التاء	٦٧٢
فصل القاف مع الثاء	٦٧٣
فصل القاف مع الدال	٦٧٧
فصل القاف مع الراء	٦٧٨
فصل القاف مع الزاء	٦٩٢
فصل القاف مع السين	ايضا
فصل القاف مع الشين	٦٩٥
فصل القاف مع الصاد	٦٩٦
فصل القاف مع الضاد	٦٩٩
فصل القاف مع الطاء	ايضا
فصل القاف مع العين	٧٠٢
فصل القاف مع الفاء	٧٠٣
فصل القاف مع اللام	٧٠٤
فصل القاف مع الميم	٧٠٩
فصل القاف مع النون	٧١٠
فصل القاف مع الواو	٧١٨
فصل القاف مع الهاء	٧١٩
فصل القاف مع الياء	ايضا
باب بيست ودوم در بيان ادويهٔ كه حرف اول آنها كاف است	٧٢٠
فصل الكاف مع الالف	٧٢٠
فصل الكاف مع الباء	٧٢٧
فصل الكاف مع التاء	٧٣٢
فصل الكاف مع الثاء	٧٣٤
فصل الكاف مع الجيم	٧٣٥
فصل الكاف مع الراء	ايضا
فصل الكاف مع الزاء	٧٤٥
فصل الكاف مع السين	٧٤٧
فصل الكاف مع الشين	٧٤٨
فصل الكاف مع العين	٧٤٩
مع الفاء	ايضا
مع الكاف	٧٥٠
مع اللام	٧٥١
مع الميم	٧٥٧
مع النون	٧٦٤
مع الواو	٧٦٧
فصل الكاف مع الهاء	٧٦٨
فصل الكاف مع الياء	٧٧٠
باب بيست وسوم در بيان ادويهٔ كه حرف اول آنها لام است	
فصل اللام مع الالف	٧٧١
فصل اللام مع الباء	٧٧٤
فصل اللام مع التاء	٧٨٢
فصل اللام مع الجيم	ايضا
فصل اللام مع الحاء	٧٨٣
فصل اللام مع الخاء	٧٨٦

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی اظهر آثار قدرته بایجاد الموجودات بلا مواد * وابرز ظواهر بدائع صنائعه باصناف [illegible]

جواهر المجردات والمادیات المفردات الاصلیات والمرکبات الفرعیات * وقسمها بالاجناس والانواع [illegible]

الجزئیات * وخص کل واحد منها بمنافع وافعال * والبسها بصور والوان واوصاف واشکال * [illegible]

والصلوة والسلام علی حبیب القلوب الذاکرة الخاشعة * وطبیب النفوس الساعیة اللامعة * [illegible]

الخلیقة من ورطة الغوایة * وهادی الضلالة بالدعوة الی طریق الرشاد * [illegible]

سید العرب والعجم * المبعوث علی کافة الامم * محمد المصطفی الذی اصطفاه الله [illegible]

وعلی ولیه وابن عمه وخلیفته من بعده واولاده وذریته الاحد عشر الذین نزل فی شانهم [illegible]

اهل البیت ویطهرکم تطهیرا * اما بعد * بعرض اخوان الصفا * وخلان الوفا * [illegible]

ربه الغفار * ابن سید السند محمد هادی العقیلی العلوی محمد حسین [illegible]

واقربای این عاصی هیچمدان طبیب ومزاول علم وعمل بودند واین جاهل نیز از عنفوان [illegible]

وجناب مستغنی الالقاب پیر و مرشد حقیقی سمی حبیب الله [illegible]

مد ظله العالی حاضر میبود وکاه کاهی اخطار فاتر خطار میشود [illegible]

جمیع مسائل ومطالب وحاوی اقوال ماتقدم وما تاخر وکتب متعدده [illegible]

آسان میکردید واز تعب ورنج جمع وحمل کتب متعدده آرام میافتند [illegible]

حصول تجربه وغیرها از موانع در معرض تعویق می افتاد تا آنکه در [illegible]

الف التحیة والسلام اتفاق شروع بجمع وتالیف کتابی در امراض مختصه [illegible]

بزبان عربی نوشته شد وبسبب عروض بعض عوارض وموانع ازان باز ماند [illegible]

آنجناب ادام الله افاداته وافاضاته متوجه جمع وتالیف فرا بادینی گردید [illegible]

وجز واعظم انند در اکثر قرابادینها اولا بقید اسامی وبیان طبیعت وافعال ومنافع و [illegible]

آن وبدل وغیرها آنچه متعلق بدان است ذکر نمایند و در ذیل هر یک آن قرابادین [illegible]

که هر یک باسمی خاص موسوم اند بدون قید اسم دوا بر این آنکه جامع و تام باشد [illegible]

اکتفا نمی در ضمن کتب را ابواب و فصول و بعد اتمام آن بحمد الله و حسن توفیقه باشارت صاحب الامر آنجناب مامی مد ظله العالی متوجه جمع و تالیف کتابی در ادویهٔ مفرده گردید ایضا بترتیب حروف تهجی از الف تا یاء در ضمن ابواب و فصول ملتقط از کتب معتبرهٔ مثل اوله مانند قانون شیخ الرئیس و ادویهٔ قلبیه او و جامع المالقی مشهور با بن بیطار و تذکرهٔ شیخ یوسف بغدادی موسوم بما لا یسع للطبیب جهله معروف بها مع بغدادی و تذکرهٔ شیخ داود انطاکی موسوم بتذکرهٔ اولی الالباب و ارشاد شیخ اسمعیل بن هبة الله و ترجمهٔ تذکرهٔ ابوریحان بیرونی مشهور بصیدنه و اختیارات بدیعی حاجی زین الدین عطار و تحفة المؤمنین حکیم میر محمد مؤمن تنکابنی و تذکرهٔ مفردات قرابادین حکیم معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره و غیرها از کتب یونانیه و عربیه و فارسیه و از دستور الاطباء موسوم باختیارات قاسمی حکیم محمد قاسم ملقب بهندو شاه مشهور بفرشته و مجربات افضلی حکیم میر محمد افضل و چند کتاب دیگر از ادویهٔ هندیه و رجوع آنچه که حکیم میر عبد الحمید بر تحفه نوشته در ادویهٔ هندیه و آنچه از زبان مجربان جناب ارشادمآبی مد ظله العالی و از ثقه معتمد شنیده و مؤلف خود دیده و ماهیت و خواص آنرا دریافته و بتجربه رسانیده بدین نحو که اولا مفرد را بقید اعراب و بعضی لغات وارده در آن ذکر نماید پس ماهیت و طبیعت و افعال و منافع و خواص آن بالعموم و الاجمال پس بالخصوص و التفصیل و در اکثر مراعات بترتیب امراض مختصه از فرق تا قدم نموده پس غیر مختصه و خواص متعلقه بدان پس بیان مضار و اصلاح و دفع آن پس مقدار شربت و بدل آن و نیز اشاره بمرکباتی که آن دوا اصل و عمده است در آن و در قرابادین مجمع الجوامع ذکر یافته و نیز اسامی بادویهٔ مجهولة الماهیة کرده شود و [illegible] چند در مردم اقوال صاحبان کتابی را شناسند که آن دوا مخصوص ببلاد اوشان بوده یعنی در بلاد دکن و بهند و بنگاله و یا بنواحی [illegible] را خود دیده و شناخته ماهیت و کیفیت و افعال و خواص آنرا بتجربه رسانیده نوشته اند نه آنچه در بلاد ان دیگر [illegible] بعضی نقلید و استماع بی تحقیق نوشته اند و برای آن کتاب مقدمه و خاتمه قرار داد و اسامی مترادفه و [illegible] بعضی کتب مذکوره در بین جا بجا ذکر نموده اند مذکور ذکر دیانت در آخر کتاب در خاتمه در ضمن ابواب و فصول [illegible] جهت اتمام آن و آنکه در احتیاج باد ویهٔ مرکبه رجوع بکتاب دیگر نمایند برای آن قرابادینی بترتیب حروف تهجی ذکر نمود و کتاب را بر دو مقاله منقسم ساخت * مقاله اول * در ادویهٔ مفرده که مذکور شد * مقالهٔ دوم * در ادویهٔ مرکبه که [illegible] بدین خواندن مسمی بمخزن الادویه و تذکرة اولی النهی کرد امید توقع از ناظران منصف آنکه هرجا سقم و خطائی مشاهده نمایند بچشم تامل و تعمق بلیغ بقلم اصلاح مزین سازند و در مقام خرده گیری در نیایند و ناقص و ضایع نگذارند جزاهم الله عنی خیر الجزاء لا حول و لا قوة الا بالله منه المبدأ و الیه المنتهی * مقدمه * در بیان امور چند که اطلاع بر آنها پیش از شروع در مطلوب ضروریست در ضمن چهار ده فصل * فصل اول * در بیان دوا و غذا و اغذیهٔ دوائیه و مرکب القوی و غذای دوائی و دوای مسهل و ملین و اقسام مرکبات بالاجمال * فصل دوم * در بیان مرکب القوی و ذو الخاصیه و تاثیر مرکبات از انها ادویهٔ سمی * فصل سوم * در بیان مزاج و اقسام امزجه و معرفت درجات آنها * فصل چهارم * در بیان طرق معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه بتجربه و قیاس * فصل پنجم * در بیان سبب اختلاف اقوال اطباء در ماهیت و خواص ادویه و اسامی کسانیکه متوجه تحقیق و جمع و تالیف ادویه شده اند بالاختصار * فصل ششم در بیان طریقهٔ اخذ ادویه و حفظ و حصار آنها * فصل هفتم * در بیان اعمار بعض ادویهٔ مفرده و زمان بقای قوت آنها * فصل هشتم * در بیان آداب طعام خوردن و آب

نوشیدن وا طعمهٔ که جمع آنها با هم مناسب نیست * فصل نهم * در دستور العمل بعض ادویه وتحمیص وتشویه وتغلیه وتدبیر وغسل وآشامیدن حب بعض وعشبه وشیر التین وغیرها وآنها در صنایع بعض ادویه واحکام هریک * فصل دهم * دربیان معرفت بعض اعمال ادویهٔ مفرده وخواص آنها * فصل یازدهم * دربیان بعض اصطلاحات طبیه * فصل دوازدهم * دربیان بعض اوزان طبیه ومعتدیه وفارسیه * فصل سیزدهم * دربیان بعض امور متعلقه بنجوم * فصل چهاردهم * دربیان اسناد طب

* فصل اول * دربیان دوا وغذا ودوا الخاصیة ومرکب القوی وفاد زهر وسم ودوای مسهل وملین واقسام هریک بدانکه جناب اقدس باری جل ذکره از کمال لطافت خبرت واحکام حکمت ونهایت رحمت ورافت مواد ادویه را بیشتر از مواد اغذیه آفرید بجهت آنکه احتیاج انسان بدانها زیاده است از برای دفع امراض واعلال از اغذیه ودیگر آنکه اغذیه بسبب کثرت استعمال شبانروزی طبیعی وعادی شده اند زیرا که بدن بسبب عوارض وموانع چند و از عدم مراعات قوانین کلیه وتوابع ستهٔ ضروریهٔ مقرره در حفظ صحت وتعادل از حد لایق اکثر منحرف از مزاج اصلیه وصحت ذاتی میگردد که مسمی بمرض است ومحتاج میشود بدانچه ورد آن بسوی مزاج اصلی خود بنماید ومعاون از خارج مر طبیعت مدبره را وآن دوا است وازبرای هر علتی بنص حدیث شریف نبوی صلی الله علیه وآله که ما خلق الله داء الا خلق له سبعین دواء حق سبحانه تعالی وعزشانه برای هرمرض واحد دواهای بسیار آفریده بعلاوه منافعی که خود تقدس وتعالی میداند وآنچه اطباء ومجربین درخواص ومنافع ادویه ومضار آنها نوشته اند ... از قبیل قطرهٔ است از دریا بلکه ازاقل کمتر بحکم آیهٔ کریمه قل لوکان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثله مددا بطن وقیاس وتخمین ومراد از سبعین دواء ... در حدیث شریف ... کثیر است وبدانکه از جملهٔ منافع مذکوره در تعدد ادویه وتفنن آنها تحصیل یکی آن باشد که مثلا ... یافت شود وطبع را از ان نفرت باشد بدوای دیگر که یافت شود وبدان رغبت باشد ویا نفرت ... ومچنین غذا ودیگر آنکه مثلا اولا چون دوائی را خورد ونفع از ان یابند بعد از ان که ثانیا از ان بسبب تکرار استعمال وعادت وتبدل حالات مزاج نفعی معتدبه حاصل نمیکرد دآنرا تغییر وتبدیل بدوای دیگر نمایند وهمچنین در غذا واین در امراض مفرده است واما در امراض مرکبه لامحاله احتیاج است بکثرت ادویه چنانچه ان شاء الله تعالی بیان آن خواهد آمد * وبدانکه * دوا یا مفرد است یا مرکب ومفرد البته از موالید ثلثه است که نبات وحیوان وجماد باشند ومرکب مؤلف از آنها بخلاف غذا که لامحاله نباتی ویا حیوانی ویا مرکب از این مفرد است زیرا که جماد اصلا صلاحیت غذائیت انسان ندارد کما لا یخفی وایضا دوا وهمچنین غذا هریک ماده وکیفیتی وصورتی دارند ماده وکیفیت وصورت مفرد وجوهر ... کیفیت مرض وعرض یا عارض صورت است وآن حرارت وبرودت است که از کیفیات فاعله اند ویا عارض ماده وآن رطوبت ویبوست است که از کیفیات منفعله اند وتاثیر دوا هم بکیفیت وهم بصورت یعنی صورت ... وهر یکی تفاوت است مفردا ومرکبا اما بکیفیت در اکثر مواد وبدانکه غلبه وتاثیر یا بواحد از ان امور ثلثه است تنها ... ویا بهر سه اما کیفیت هرچند قلیل باشد وا ثر آن غیر بین در همه حال با آن مفرد وشریک است ومفارقت ندارد بخلاف آن مفرد که ملازم کیفیت نمیشود مثلا در دوای مطلق قوی وغالب وزائد کیفیت است ودر دیگر مغلوب وضعیف ودر دوا الخاصة

صورت مخالف و بر همین قیاس است در غذای دوائی و غذای دوا و ذوالخاصیه و غیرها و بجهت اشعار بدین معنی آنرا مشترک گویند غذای دوائی و دوای غذائی و دوای نادزهری و دوای سمی و امثال اینها چنانچه مذکور شد و ذوالخاصیه یا موافق و مقوی حیوی و حافظ مزاج اصلی و حرارت غریزیه و روح است و یا مخالف و مفسد و فانی کنند آنها را اول را نادزهر و تریاق و ثانی را سم نامند و تولید غذا از ماده است و چون این مقدمات بالاجمال معلوم گردید پس باید دانست که آنچه وارد بدن میگردد خالی از آن نیست که تاثیر آن یا بماده فقط است و آنرا غذای مطلق نامند و یا بکیفیت فقط و آنرا دوای مطلق گویند و یا بماده و کیفیت هر دو و آنرا غذای دوائی و یا بکیفیت و ماده هر دو و آنرا دوای غذائی و یا بصورت فقط و آنرا ذوالخاصیه گویند و این یا موافق و دافع مضار است و یا مخالف و احداث کننده مضرت و فساد در هر یک از اینها منقسم بچند قسم میگردد اما آنچه تاثیر آن بموافقت است چهار نوع بود یا بصورت فقط است و آنرا نادزهر و یا بماده و صورت و آنرا غذای نادزهری و یا بکیفیت و صورت هر دو و آنرا دوای نادزهری و یا بهر سه از ماده و کیفیت و صورت و آنرا غذای دوای نادزهری گویند و اما آنچه تاثیر آن بمخالفت و مضادت باشد نیز بر چند نوع است یا بصورت فقط است و آنرا سم مطلق نامند و یا بکیفیت و صورت هر دو و این نیز بر دو قسم است اگر در کمال قوت است آنرا دوای سمی گویند و اگر در کمال قوت نیست آن نیز بر دو نوع است یا آن قوت مسهله است و آن نیز بر سه نوع است یا قوی است یا متوسط یا ضعیف اما قوی را تاثیر بصورت و کیفیت است باهم و آنرا دوای مسهل ذوالخاصیه نامند و اما متوسط را تاثیر بکیفیت و صورت است و این را دوای مسهل گویند و اما ضعیف را اکثر تاثیر بکیفیت و ماده و صورت هر سه است و لیکن همه ضعیف و [illegible] عرض صورت است و این را دوای ملین خوانند و تفصیل این اجمال آنکه * غذای مطلق * آنستکه تاثیر [illegible] بماده فقط باشد نه بکیفیت و صورت بدین قسم که چون وارد بدن گردد و تاثیر در ان نماید بتوسط کیفیتی [illegible] بدن از ان متاثر و متغیر نشود و از مزاج اصلی خود نگردد بلکه در ان تصرف نموده یا بالقوه آنرا بفعل آورد و یا بصورت [illegible] تبدیل از صورت غذائی بصورت خلطی گرداند و مستعد اینکه بگردد جزو عضو و برا تطارئه آن بپذیرد و فائض [illegible] ان صورت عضوی از مبدا فیاض جل شانه باستعداد ترتیب مانند آب گوشتهای لطیف و زرده تخم مرغ نیم برشت و یا بعید مانند گندم و سائر حبوب و بقول و غیرها و کیفیت حاصله از ان خلط منافی و غالب بر کیفیت اصلی بدن و اعضا نباشد * و دوای مطلق * آنستکه تاثیر آن در بدن بکیفیت فقط باشد و ماده آن قابلیت غذائیت و جزو بدن شدن نداشته باشد بدین قسم که چون وارد بدن گردد و حرارت غریزی در ان تصرف نماید متاثر و متغیر نگردد بلکه ثانیا او تصرف در بدن نماید و آنرا متاثر و متغیر بکیفیت خود سازد از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست مفردا یا مرکبا مانند فلفل و زنجبیل و نیلوفر و [illegible] و بزر رازیانه و امثال اینها * و غذای دوائی * آنستکه تاثیر آن در بدن بماده و کیفیت هر دو باشد بهمان نحو با غلبه ماده که بعد از تاثیر در آن از ان خلطی حاصل گردد که جزو بدن تواند شد و با آن اندک کیفیت و مزاجی باشد غالب بر کیفیت و مزاج اصلی بدن و تغییر مائی در بدن نماید بکیفیت خود از کیفیات اربعه مانند خس و ماء الشعیر و خیار بادرنگ و کدو و منند و ال[illegible] و انگور و بقلة الحمقاء و اسفاناخ و بابونه و شبت و شلغم و زردک و چغندر و کلم و ماش و عدس و نخود و لوبیا و نحوها * و دوای غذائی * آنستکه تاثیر آن در بدن بکیفیت و ماده هر دو باشد با غلبه کیفیت و بدن را متغیر سازد به تغییر مائی و ثانیا بدن در ان تصرف نماید و از ان خلط بسیار کمی حاصل گردد که قابلیت غذائیت و جزو بدن شدن و فیضان صورت عضوی شدن داشته باشد با کیفیتی غالب بر بدن مانند کندنا و نعناع و برگ کاسنی و عنب الثعلب و سیر و پیاز و

توت و آلو و اکثر میوه‌ها و بزور مانند برزقطونا و تخم خرفه و امثال اینها و بدانکه ادویه و اغذیه را افعالی کلیه می باشد بحسب کیفیات آن مانند تسخین و تبرید و تحلیل و ترطیب و تکثیف و تلیین و تلطیف و غلظت و امثال اینها و بعضی را از ادویه افعال مخصوصه است که مشابه افعال کلیه آنست مانند تفتیح و تسدید و ردع و تحلیل و امثال اینها و اغذیه مفرده را اصناف منحصر است در هژده قسم بدین نحو که غذا یا صالح الکیموس است و یا فاسد الکیموس و اول آنست که متولد شود از آن خون طبیعی صافی که مخلوط نباشد با آن اخلاط دیگر مگر اندکی بقدر احتیاج و ثانی بخلاف آنست و هر واحد از این هر دو منقسم میشود به سه قسم لطیف و کثیف و متوسط بینهما و باز به سه قسم دیگر کثیر الغذاء و قلیل الغذاء و متوسط بینهما کثیر الغذاء آنست که از آن خون بسیار تولد یابد و قلیل الغذاء بعکس آن و متوسط بینهما متوسط میان آن هر دو پس اقسام اغذیه هژده میشود بضرب سه در شش و بیان دیگر آنکه غذا یا رقیق لطیف است مانند اسفاناخ و یا غلیظ غیر لطیف است مانند پنیر و یا متوسط است مانند آب گوشت پرغاله و هر واحد از این هر دو یا جید است مانند آب گوشت جوزهٔ مرغ و بیضهٔ مرغ و ماهی ریزه و یا متوسط است مانند آب گوشت بزغاله و نخود و نان تازه و یا ردی است مانند خوردن پنیر و پیاز و هر یک از اینها یا کثیر الغذاء است مانند زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت یا معتدل الغذاء است مانند مرق نخود با عسل و یا قلیل الغذاء است مانند سماق بقول چنانچه در این جدول نموده میآید

لطیف صالح الکیموس کثیر الغذاء مانند زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت یا برشته و گوشت کبک و شراب	لطیف صالح الکیموس قلیل الغذاء مانند انار و سیب و کاهو	لطیف صالح الکیموس متوسط الغذاء مانند نان گندم پاکیزهٔ جید	لطیف [illegible] الکیموس کثیر الغذاء مانند شش حیوان و کبوتر بچه	لطیف فاسد الکیموس [illegible] الغذاء مانند [illegible]	لطیف فاسد الکیموس متوسط الغذاء مانند [illegible]
کثیف صالح الکیموس کثیر الغذاء مانند تخم مرغ برشته کرده در روغن	کثیف صالح الکیموس قلیل الغذاء مانند پنیر تازهٔ غیر کهنه	کثیف صالح الکیموس متوسط الغذاء مانند گوشت بچهٔ گاو	کثیف ردی الکیموس کثیر الغذاء مانند گوشت گاو	کثیف ردی الکیموس قلیل الغذاء مانند گوشت [illegible]	کثیف ردی الکیموس معتدل الغذاء مانند [illegible]
معتدل صالح الکیموس کثیر الغذاء مانند گوشت برهٔ یکساله	معتدل صالح الکیموس قلیل الغذاء مانند شلغم	معتدل صالح الکیموس معتدل الغذاء مانند گوشت بچهٔ شتر	معتدل ردی الکیموس کثیر الغذاء مانند کلم [illegible]	معتدل ردی الکیموس قلیل الغذاء مانند [illegible]	معتدل ردی الکیموس معتدل الغذاء مانند ماهی [illegible]

* ذوا لخاصیة * آنست که تاثیر آن در بدن بکیفیتی و امری ورای کیفیات و امور ظاهره محسوسه بوده باشد بلکه بمناسبتی و امری بسیار لطیف و دقیق خفی مانند جذب مقناطیس و کهربا آهن و کاه را و تاثیر فاد زهر و سم در بدن که تعبیر

از آن بصورت نوعیه نیز نموده الله ولیکن جذب مقناطیس و کهربا آهن و کاه را الطف و ادق و اخفی است از تاثیر آن مرد وبلکه این نوع ایست از تاثیر نوعی بعض اشخاص انسانیه در بعض دیگر از روی محبت که عشق تا مثل بر طرف او بسبب مناسبت و مجانست نفوس ایشان با هم و یا کال عدم مناسبت و منافرت ایشان از هم که تفصیل این طولی دارد و محل گنجایش آن ندارد * و بدانکه * ذو الخاصیة اگر تاثیر آن بموافقت است آنرا فادزهر و تریاق نامند و الاسم ز فادزهر و تریاق آن است که تاثیر آن در بدن و حرارت غریزیه و قوی و ارواح بطریق موافقت و محافظت و تقویت و اعانت آنها بحدی باشد که بر دفع و رفع نکایت و اذیت سم موذی بارد و مقاومت نماید چنانچه بتفصیل مذکور خواهد شد و اما آنکه افیون را تریاق می نامند مجاز است بجهت آنکه حافظ قوت است و در این امر با تریاق حقیقی اشتراک دارد * و غذای دوای ذو الخاصیة * آنست که تاثیر آن بماده و صورت هر دو باشد اما ماده غالب بنحو مذکور از فعل و انفعال و تاثیر و تاثر مانند روغن گوسفند و گاو و شیر با مغز گردکان و امثال اینها که با وجود تغذیه احداث تفریح و دفع سمیت می نمایند * و دوای ذو الخاصیة * آنست که تاثیر آن بکیفیت و صورت هر دو باشد مانند فادزهر حیوانی و زرنباد و حب الغار که با وجود تریاقیت و دفع سمیت و اذیت سم احداث حرارتی غالب بر مزاج اصلی بدن می نماید * و غذا و دوای ذو الخاصیة * آنست که تاثیر آن بماده و کیفیت و صورت هر سه باشد مانند تفاح و خمر که با وجود تغذیه و احداث کیفیتی غالب بر بدن [illegible] تفریح و سرور می آورد * و سم مطلق * آنست که تاثیر آن در بدن مخالف و ضد تاثیر فادزهر [illegible] بمهلکت حرارت غریزیه و ارواح و قوی را نابود و فانی سازد و فرصت فعل و انفعال ندهد مانند بیش و زهر [illegible] آنها که فی الفور مهلک اند * و دوای سمی * آن است که تاثیر آن بکیفیت و صورت نوعیه [illegible] تغییر و تاثر یا حصول اثر سمیت احداث کیفیتی غالب بر کیفیت اصلی بدن نماید مانند بیش سیاه * غذای [illegible] * آنست که تاثیر آن بماده و صورت هر دو باشد و بعد فعل و انفعال با حصول تغذیه [illegible] احداث سمیت نماید [illegible] این در خارج کم متحقق است زیرا که اشیای سمیه بی کیفیتی از کیفیات نمی باشد و بلادر را بعضی غذای سمی گفته اند * غذای دوای سمی * آنست که تاثیر آن بماده و کیفیت و صورت هر سه باشد و بعد تاثیر و تاثر با حصول غذائیت و کیفیتی غالب احداث سمیت نماید مانند لحوم افاعی و سائر لحوم سمیه و کبابهای سمی * دوای مسهل ذو الخاصیة * آنست که تاثیر آن بکیفیت و صورت هر دو باشد و بان نیز قوت مسهله بود در کمال قوت و شدت تاثیر زیرا که کسر قوت محتاج باصلاح و تدبیر و تشویه و غیرها باشد و بعد اصلاح و ورود در بدن و تاثیر و تاثر نفوذ و سرایت در اعضا و سطوح و عروق و [illegible] بدن نماید و مختلط و متشبث با خلاط و رطوبات رقیقه و غلیظه گردد و اکثر آنها را تبخیر و ترقیق و تلیین و تقطیع و غیرها دفع سازد و بعضی را تحلیل برد مانند سقمونیا که بکیفیت احداث حرارت و بصورت نوعیه دفع صفرا و بلغم مینماید و همچنین سائر ادویه مسهله قویه مانند ماذریون و دند و خربق و غیرها * و دوای مسهل * آنست که تاثیر آن با آن مشابه نباشد [illegible] و در فعل از آن اندک ضعیف تر باشد و محتاج باصلاح بسیار نباشد مانند سنا مکی و تربد و هلیلجات و امثال اینها [illegible] استعمال با ورد احمر یعنی سنا با گل سرخ و چرب نمودن تربد و هلیلجات بروغن بادام کافیست * و دوای ملین * آنست که تاثیر آن از آن هم ضعیف تر باشد و همچنان متشبث با خلاط و رطوبات موجوده حاضره در معده و امعا و حوالی آنها گشته دفع کرده باشد و با آن قوت نفاذ چندان نباشد مانند فلوس خیارشنبر و ترنجبین و شیرخشت

[illegible] مرخ و [illegible] وامثال آنها ولكن خالی از قوت جالیه نباشند و از آنها نیز بعضی محتاج باشند [illegible] مانند [illegible] که با ید در [illegible] مرخ [illegible] شود [illegible] و بعضی آن بسط [illegible] مانند ترنجبین و شیر خشت و امثال آنها که مذکور شد

* فصل دوم * در بیان مرکب القوی و دوا الخاصیة و تاثیر هر یک از آنها * بدانکه مراتب قوای ادویه منحصر است در سه مرتبه و تو سه عبارت از مبدأ و سبب موجب افعال و ظهور آنهاست در مواضع لائقه * مرتبه اول * افعال محسوسه ادویه است بسبب کیفیت متشابهة حاصله از مبدأ فیاض جل اسمه بر ایشان از ترکیب عناصر و امتزاج آنها با یکدیگر این را مزاج اولی نامند * مرتبه دوم * افعال محسوسة حاصله از امزجة ثانویة اشیاء صاحب امزجة ثانویه است در ملاقی خود و آن از لوازم مرتبهٔ اول است چه اشیای صاحب مزاج ثانوی مرکب اند از اجزائی که هر واحد را کیفیتی و مزاجی اولی مختلفة الاثر است باشد مانند تسخین بعضی و تبرید بعضی [illegible] حاصل میشود و اثر این غیر آثار آن اجزا است مانند [illegible] تسخین و تبرید [illegible] مزاج ثانوی طبیعی باشد مرکب القوی نامند و آنچه صناعی باشد اگر مزاج ثانوی [illegible] مرکب را متوافقة القوة گویند و اگر مخالف آنها است ملائم تسخین [illegible] هر یک را در مکان لائق استعمال مینمایند اگر او را عاقل و طبیب باشد [illegible] مرتبهٔ سوم * [illegible] بواسطهٔ افعال صورت نوعیه و بالخاصیة عبارت از آن است مانند [illegible] و تقطیع اخلاط را لازم دارد مانند اختصاص [illegible] د ماغیه میکند بصورت نوعیهٔ خود مانند تریاق که دفع سم مینماید و از لوازم مزاج [illegible]

* و بدانکه * بنا بر مذهب شیخ الرئیس و محققین حکما که قائل اند به بقاء صور [illegible] باشند چه تصریح نموده اند که مرکب را مزاج اولی حاصل از کیفیات اجزای متفاعلة [illegible] آن مرتبهٔ است از مراتب و همچنین مزاج ثانوی را اثری است غیر آن مانند [illegible] مرکب [illegible] آن مرتبهٔ ثانوی مرتبهٔ دیگر است از مراتب و بر این قیاس صورت نوعی ترکیبی را اثری است غیر [illegible] متفاعله مرکبات را مرتبهٔ از مراتب نشمرده اند و قیاس مقتضی آن است که [illegible] اجزای غیر متفاعلهٔ غیر متماسه در تحت مرتبهٔ اثر صور نوعیهٔ ترکیبی داخل است * و بدانکه * [illegible] صورت نوعیه اند مانند خاک مخلوط با آب و آبی که مرکب است از آب و هوا و امثال آن [illegible] خواه با صورت نوعیه است یا محکم الترکیب است یا غیر محکم الترکیب و تفصیل این بعد از [illegible] تفاصیل با تیه بالاجمال این است * اما مرکب القوی * پس آن دوائی را نامند که [illegible] هر یک را بر سر خود مزاجی خاص باشد متباین دیگری و بعد ترکیب در [illegible] مزاج نیافته باشند که بعد ورود در بدن و تاثیر و تاثر از آن از هم متمایز نتوانند گشت و تاثیر [illegible] بدن اجزای آن از هم جدا گشته هر یک تاثیری واحد است که [illegible] خاص می نمایند و [illegible] بعضی بعضی بدیری بحسب ترکیب و امتزاج و لطافت و کثافت مواد اجزای خود چنانچه [illegible]

بعد از ین خواهد آمد مانند حجر التیس و جلد و از رحوب چینی و روزها حجر و ماه و روه و آنکه ادویهٔ تا د زهریه و تریاقیه و کل ادویهٔ با میه نیز مثل شقاقل و بهمنین و موزیدان و جوز بوا و زراوند مدحرج و طویل و زر نباد و مانند اینها و در این چنین دوای نباتی اکثر رطوبت فضلیه غالب بر رطوبت اصلیهٔ آن می باشد لهذا زود می آنرا کرم معفور و تباه میکرداند وبدانکه رطوبت فضلیه عبارت از رطوبتی است که در تمام اجزاء آن چیز کما ینبغی ممتزج نگشته باشد و باندک زمانی بعضی از آن بتحلیل رود و جرم آنرا منشق سازد و بعضی بتعفین صورت کرمی یافته جرم آنرا بخورد و در رفته تمام آنرا فانی گرداند * واما ذوالخاصیة * پس بدانکه خاصیت باصطلاح افعال و آثار و تاثیرات را نامند و در اعکیفیات اولی از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست که از شیء ظاهر گردد مانند لطافت و سرعت نفوذ و تفتیح و ترقیق و اذابه و تحلیل و امثال اینها افعال و آثار ثوالث را نیز نامند مانند تفتیت حصاة و تفریح و تقویت ارواح و قوی و دفع سمیت و این اگر بسوا نقت و مناسبت مزاج و ارواح و حیوة باشد آنرا تادزهر و تریاق نامند و اگر بمضادت و عدم مناسبت باشد آنرا سم گویند که ضد افعال و آثار تریاق از آن ظاهر گردد * و بعبیان دیگر * آنکه ذوالخاصیة چیزیرا نامند که تاثیر آن نه بکیفیت باشد بلکه بصورتی بود که آن چیز بآن صورت امتیاز از سائر اشیا یافته نوعی خاص گشته باشد و ازین جهت این صورت را صورت نوعیه نامند که بآن نوع نوع از هم جدا گشته اند و هریك تاثیری و رای تاثیر دیگری مینمایند و اما اشخاص هر نوع نوع در آن تاثیر متحد اند مانند جذب مقناطیس آهن را و کهربا کاه را چنانچه ذکر یافت و مانند تاثیر حجر التیس و حجر الحیه و جلدوار و حب الغار و تریاق سا[illegible] و مثرود یطوس و امثال اینها از ادویهٔ تادزهریهٔ تریاقیهٔ مفرده و مرکبه که در سموم حاره و بارده و امر[illegible] موثر اند خواه بسوا نقت و مناسبت مانند تادزهر و خواه بمنافرت و ضدیت مانند سم زیرا که ذوالخاصیة [illegible] تا نچه ذکر یافت و فی الحقیقة مرجع ما بالکیفیة و مرکب القوی و ذوالخاصیة و ما بالطبع عند التحقیق و ا[illegible] بلکه یك امر است و آن نیست مگر اثر طبیعت که آن اثر ظهور نفس است در اجسام بمراتب الا آنکه تاثیر [illegible] ضعیف و جزئیست و تاثیر مرکب القوی از آن زیاده و متکثر و تاثیر ذوالخاصیة از آن بیشتر و بالاجمال و تاثیر ما بالطبع از آن زیاده و تاثیر نفس کلی واشمل و از همه اقوی و ارفع و اعلی است * و بدانکه * تاثیر بعضی ادویه که بطریق تعلیق [illegible] آن بنوعی خاص و شرطی مقرر و همچنین از برای محبت و یا عداوت مثلا در زیر سر و یا در خانهٔ یکی از آنها انداختن و یا دفن کردن و فرش کردن و یا سوختن و یا با خود داشتن و غیر اینها هرچند قواعد طبیه و تاثیرات طبیعیه را چندان در آنها دخلی نیست و لیکن از تاثیرات نفس و توهمات آن بیرون نیست خصوص ضعفاء العقول را و بحکم لکل اهل و آنکه کتاب نیز خالی از [illegible] نباشد جا بجا بعضی از این قبیل خواص مذکور میگردد * و اما تاثیر تادزهر و تریاق پس بدانکه تاثیر تادزهر و تریاق از جهت مرکب القوی بودن آنست هم از جهت مناسبت و جذب نمودن آن سم را بسوی خود و میل سم بسوی آن و هم از جهت مضادت و دفع و ابطال و افنای آن اثر سم را از خود و از مناسب و مصادق خود که حرارت غریزیه و قوی و ارواح باشد [illegible] از جهت امور مذکوره در تادزهر از تفتیح مجاری و سرعت نفوذ و غوص در اعماق بدن و جذب سم از آنجا بهمان جهت * بدانکه * چون اجزای رطوبات و قوی و ارواح بدن همه با هم متصل و متحد اند اتصال و اتحاد وحدانی و طبیعت مدبرهٔ بدن و نفس حیوانی قابض و حافظ و مجتمع کل اند قبض و حفظ و اجتماع وحدانی و لهذا بمجرد ورود آن در بدن تاثیر آن در تمام بدن میرسد چنانچه مشاهده میگردد که در حین ضعف و گرسنگی بمجرد ورود

و این مقوی ریاغل اهل طالع خصوصا لطایف دفعة تقویتی در بدن حاصل میکرد و زوّر تاثیر و [illegible]
بدن بود را دفعة واحدة بجهة بزود در معده دور میه است یکی آنکه اجزای لطیفه آن با [illegible] حرارت و تقویت
ارواح و اتصال و اتحاد ایشان بایم دفعة بتمام بدن میرسد و باعث تقویت قوت ارواح میکرد در دوم آنکه طبیعت
مدبر [illegible] بدن آنچه از غذا آماده و زبده نگاه داشته است که اندک اندک صرف بدن نماید در هنگام [illegible]
آن و چون غذا [illegible] بدن [illegible] و مطمئن کرد آن را که [illegible] بسرعت آورد [illegible] موجب
تقویت بدن شود والله اعلم * و اما در تریاق الافاعی * و آنچه در ان لحوم افاعی است شاید باموری مذکوره
امور دیگر نیز باشد و آن جذب لحم افاعی است سمیت را بسوی خود و از این جهت است که تاکید و مبالغه بسیار
نموده اند که در هنگام گرفتن افاعی و حین قطع سر و دنب ان باید که اذیت یا ترسی و غضبی و الا [illegible]
آنرا بغضب در آورند تا تمام زهر آن بسوی سر و دنب آن آید و بسر [illegible] آن [illegible] قطع [illegible]
که دفعة منفصل کردند و سمیت مطلقا در بدن آن [illegible] زیرا که اگر سمیت در [illegible]
بدن سبب [illegible] میرساند و نیز جذب سمیت را کاینبغی نخواهد کرد و علت این جذب سمیت [illegible] لحم آن است
بسم مانند جذب اجرام عصاره رطوبات و لطائف معصورات و ادهان را [illegible]
مجنوس و لهذا آزموده اند که بعد از طبخ مطبوخات رسانیدن اجرام آنها [illegible]
از کثائف و اجرام آنها جدا کنند و الا باز آنها را بخود میکشند و نیز بجهت [illegible]
تخمیر اجزای تریاقات خصوص تریاق الافاعی را تخمیر عظیمی میدهند [illegible]
سمیت را جذب و دفع نماید و لهذا بعد تناول آن اولا بدن گرم [illegible]
که بول زیرا از [illegible] بول بو میباشد پس صحت میابد * و اما [illegible]
مفردة مطبوعة حجریه که در جوف حیوانات مانند تیس و [illegible] کوهی [illegible]
بر ادویة نباتیة مفردة مانند [illegible] و ادویة مرکبة مصنوعة مانند [illegible]
غیرها که مزاج ثانوی ترکیبی یافته اند [illegible] الا [illegible]
مستعمل است والله اعلم * و اما تاثیر سم * با موری مذکوره [illegible]
و ارواح و رطوبات است و گریزانها [illegible] بسوی [illegible]
با نقباض مجاری را قضیه و لهذا در ان حین رنگ بشره و سائر بدن زرد [illegible]
میگردد و صاحب اخوان الصفا نوشته که سموم دو نوع است حار و بارد [illegible]
اذابة رطوبات و فانی نمودن آنها است و سبب آنها مانند [illegible] زعفران است [illegible]
میگردانند و متغیر میسازد و اما سموم بارده پس فعل و تاثیر آنها در بدن [illegible]
اعضا است که قوام حیوة و صحت مزاج بدان است و سبب آنها مانند افیون [illegible]
و بسته میسازد در اندک زمانی و فعل و تاثیر قادزهرات و تریاقات بر عکس آن است و سبب [illegible]
است برنگ زعفران و معصفر که بزود مان آن را [illegible] میسازد و باطل میکرد [illegible] فعل آن [illegible] * و اما [illegible]

از بسیطه وغیرها یا کرا هوی مذکوره تشبیه اجرام آنها است بخلاف ادویهٔ مرکبه بمعنی و از آنها رفع برودت این طبیعت مدبرهٔ بدن قوی و لطافت آنها و ادویهٔ اعضای بعیده و بسبب انجذاب رطوبات بدن و جذب اعضا است آنها را بسوی خود و رسیدن اثر آنها بزودی در تمام بدن باعتبار اتصال اجزای بدن و رطوبات آن با هم و جزو وجزو رسیدن اجزای لطیفه و تاثیر دوا باعضو مخصوص و مرض خاص خاصهٔ آنکه آن دوا نیز مخصوص آن عضو و آن مرض باشد تاثیر بطوریکه باشد از قبض وجمع و یا تفریق و ارخا و تفتیح و لصق و ترقیق و تقطیع و تحلیل و دفع و تنشیف و تعریق و اسهال یا ادرار و غیرها والله اعلم *

فصـــــل سوم در بیان مزاج و اقسام امزجه و معرفت درجات آنها * بدانکه مزاج مصدر بمعنی ممتزج باسم مفعول است و آن بالاجمال عبارت است از کیفیت عنصریهٔ متوسطهٔ حاصله از کیفیات بسیطهٔ متضاده و بالتفصیل عبارت از کیفیت ثانویهٔ متشابهٔ متوسطهٔ حاصله از کیفیات اربعه از امتزاج عناصر اربعه است هنگامیکه بسیار ریزه ریزه شوند اجزای آنها و با هم متصل و مختلط گردند و فعل و انفعال نمایند بحدیکه صورت هر یک حد صورت و حدت کیفیت دیگری را بشکند و صورت وحدانی بهم رسانند که از هم ممتاز نگردند و عناصر که ارکان و اسطقس و اصل نیز نامند چهار اند آتش و هوا و آب و خاک و کیفیات نیز چهار اند حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و دو کیفیت از ینها که حرارت و برودت باشد فاعله اند و دو دیگر که رطوبت و یبوست باشد منفعله و هر یک از ارکان را دو کیفیت است یکی فاعله و دیگری منفعله مثلا آتش حار و یابس است و هوا حار و رطب و آب بارد و رطب و خاک بارد و یابس و هر واحد از ینها با دیگری هم نسبت بما فوق خود و هم نسبت بما تحت خود مناسبت [illegible] دارد و هم ضدیت و عدم مناسبت مثلا هوا با آتش باعتبار کیفیت حرارت مقود مناسبت و مشابهت دارد [illegible] ضدیت و با آب بسبب کیفیت رطوبت مناسبت دارد و باعتبار حرارت ضدیت و همچنین سائر ارکان و ضدیت [illegible] آمیزش آنها است با یکدیگر و تاثیر و تاثر و ظهور آثار مختلفه از امتزاج و لا انقلاب و آمیزش و تاثیر و تاثر ممتنع [illegible] آتش باشد با اعتبار [illegible] قریب است و کرهٔ خاک باعتبار ثقل کثافت و ثقل بالتبع [illegible] است و دو کرهٔ دیگر درمیان و اما انفعال هر یک از کیفیات اربعه مثلا حرارت فعل آن تسخین و تلطیف و تحلیل و اذابه و تصعید و افنا است و برودت تبرید و جمع و تجمید و اخماد حرارت و رطوبت ترطیب و تلیین و تملیس و ترقیق و سیلان و یبوست تکثیف و تخشین و تصلیب و حفظ و امساک اجزا است و بدانکه اقسام امزجه بحسب استقرا نه است یک معتدل و هشت دیگر غیر معتدل و ورای این صور صورت دیگر متصور و متحقق نیست و مراد از معتدل که میزان و مقیس علیه غیر معتدل است یعنی با آن سنجیده انحراف امزجه را معتدل فرضی طبی است که بمعنی تکافو و تساوی مقادیر اجزای عناصر است در ممتزج بالفرض و بالنسبة نه تساوی حقیقی واقعی زیرا که تحقق معتدل حقیقی در خارج ممتنع است بجهت میل و توجه هر یک بمرکز خود بسبب عدم مانع و قاسر و غلبه و زیادتی هر یک مانع و قاسر دیگری است و خارج از اعتدال یا از جهت غلبه و زیادتی یک کیفیت است از کیفیات اربعه در ممتزج از آنچه سزاوار است که در معتدل باشد و آن چهار است یا حرارت [illegible] است و پس و آن احر از ما ینبغی باشد و یا برودت و آن ابرد از ما ینبغی و یا رطوبت و آن ارطب از ما ینبغی و یا یبوست و آن ایبس از ما ینبغی و یا از جهت دو کیفیت است و آن نیز چهار است یا حرارت و یبوست غالب است پس آن احر و ایبس از ما ینبغی خواهد بود و یا حرارت و رطوبت و آن احر و ارطب و یا برودت و رطوبت و آن ابرد و ارطب و یا برودت و یبوست و آن ابرد و ایبس از ما ینبغی است و اینجا ایرادی وارد است و آن

این است مثلا اگر کسی گوید که شیا مرکب شد از عناصر پس اگر غالب در شیء مرکب ممتزج عنصر نار است باید که در آن شیء حرارت و یبوست غالب باشد و اگر عنصر هوا است باید که حرارت و رطوبت غالب باشد و همچنین پس چگونه است که میگویند فلان چیز احر از صفا یعنی اصفر و یا ابرد و یا ارطب و یا ایبس را جدا نکرمی یا سردی و یا تری و یا خشکی بسیار میشناید جواب آن است که آنچه مرکب است یعنی احر و ایبس و یا احر و ارطب و یا ابرد و ارطب و یا ابرد و ایبس است در هریک از آنها یک عنصر غالب است و دو کیفیت آن عنصر که یکی فاعله و دیگری منفعله باشد از آن بروز و ظهور مینماید مثلا اگر در آن ممتزج عنصر نار غالب است پس آن احر و ایبس از صفا یعنی است و اگر عنصر هوا غالب است احر و ارطب از آن هوا آمد بود و همچنین آنچه در آن یک کیفیت غالب است که مفرد باشد در عنصر غالب است مثلا در احر صفا یعنی دو عنصر غالب است که نار و هوا باشند دو کیفیت منفعله آن مرد که در طوبت و یبوست باشند بام فعل و انفعال نمود در میکم اند اثمار صفا تساقط فعل وا ثر مرد و مرتفع میکرد و پس باهم تسیاند میکرد و جزوها را از آن مرد و پس آن شیء ممتزج احر و صفا یعنی خواهد بود و هرچند حرارت بسیار بالعرض احداث یبس مینماید بسبب شدت تحلیل و تقشیر شود و لکن آن یبس در جنب حرارت کمتر است زیرا که بالعرض است نه بالذات و بر همین قیاس نمایند ابرد و ارطب را و یبس را [illegible]

و بدانکه کیفیت عبارت از هیئت مستقرهٔ مجتمعة الاجزاء در جسم است که تصور ادراک آن موجب تصور ادراک امری خارج از آن نباشد و نیز اقتضای قسمت و یا نسبت در اجزاء حامل [illegible] ع نمود تنها بلکه یعنی قسمت بلند [illegible] والله اعلم *و اما کیفیت* معرفت درجات ادویه و مراتب آنها *پس بدانکه [illegible] وارد بدن انسان [illegible] امزاج و یا قریب باعتدال جوان ذکی الحس با ادراک کرد و حرارت غریزی او در آن تاثیر نماید و کیفیت [illegible] کیفیت حامله اگر مماثل کیفیت بدن آنست و بتکرار استعمال و تکثار مقدار اثری بحسب تغییر [illegible] مزاج اهالی آن تکثار و ارواح و قوی را متغیر نسازد بکیفیتی از کیفیات [illegible] و نه قص و مختل نسازد [illegible] اعتدال و الاعتدال [illegible] از اعتدال و خروج آن اگر بمرتبه است که مقدار کم آن در بدن احداث کیفیتی غالب [illegible] مقدار بسیار و تکرار استعمال آن تغییر کمی نماید اما ناقص و مختل نسازد فعلی از افعال را آنرا درجهٔ اولی گویند و اگر مقدار آن احداث کیفیتی غالب و زائد نماید اما زیادتی مقدار و کثرت استعمال آن بمرحلهٔ ضرر نرساند [illegible] آنرا درجهٔ [illegible] و اگر آن بمرحلهٔ ضرر و فساد و نقصان و اختلال رساند و لیکن مهلک نباشد آنرا درجهٔ ثالثه گویند و اگر ضرر بسیار و عظیم در ارواح و قوی [illegible] بمرحلهٔ هلاکت رساند و مهلک باشد آنرا درجهٔ رابعه نامند و نیز مراتب اربعه و تاثیر کیفیت غالبه آنرا بدین نحو بیان نموده اند که چون بدن مشتمل است بر ادویه مانند معده و جگر و مجاری مانند عروق و بر اخلاط محصوره در عروق [illegible] و بر طوبات ثانیه محصوره در عروق شعریه و فوهات سواقی و بر اعضا و ارواح که در جمیع اعضای مذکوره سارین اند پس هرچه [illegible] و تفریط وارد بدن کرد در بیرون از آن نیست که بعد از متغیر شدن از کیفیت بدنی تاثیر در هوا میشاغل [illegible] الاثر میکرده و یا اثری از آن باقی میماند اول معتدل است و ثانی اگر تاثیر آن منحصر در [illegible] است [illegible] از آن تجاوز ننمود درجهٔ اولی است و اگر تاثیر در روح و اخلاط نیز مینماید درجهٔ دوم و اگر [illegible] روح و اخلاط و رطوبت ثانیه تاثیر مینماید درجهٔ سوم و اگر تاثیر آن در همه باشد و کل اعضا را شامل گردد درجهٔ چهارم نامند که نهایت تاثیر است بدانکه *هریک از درجات راسه مرتبه قرار داده اند در عرض اول و وسط و آخر و کیفیت غالبه در هریک در اول آن درجه

باستثنای سمّیات آن کثرت محسوس میکردد و در دو سه از آن زیاده و در آخر از سه زیاده و در درجهٔ چهارم بمرتبهٔ هلاکت
را در طول مرکفته اند و آن شی را سمی مکر آنکه بحسب صورت نوعیه تریاقی باشد و آنچه ادویه و سمیت آن در اول انتهای
آن درجه باشد قابل اصلاح است و آنچه در آخر آن اصلاح پذیر نیست و این تقسیم و مراتب و درجات کیفیات چند از اصلی
ادویه کلی نیست بلکه اکثری و استقرائی است نه تحقیقی * فائده * بدانکه مقرر است نزد حکما که شی حار رطب تجاوز نمیکند
حرارت آن از درجهٔ اولی جهت آنکه اگر حرارت آن زائد شود بر آن مقدار فنا میسازد رطوبت آنرا پس مراد این است
که نمی باشد دوائی گرم در درجهٔ دوم و سوم در اکثر مگر یابس و هر چیز که حار در درجهٔ سوم و چهارم باشد البته یابس است و در این
درجه و تاثیر سمیات اکثر بصورت نوعیهٔ خود است که خاصیت مینامند و بهمان معنی که مذکور شد نه بکیفیت محض چنانچه ذکر
یافت و اکثر ادویهٔ فادزهریهٔ قویه گرم و خشک است و یا سرد و خشک میباشد همچنین سموم حیوانی زیرا که تاثیر هر یک از
فاعلتین که حرارت و برودت باشند با یبوست بسیار قوی میباشد و با رطوبت اندک و ضعیف * و نیز * مزاج را بقسمت اولی دو
نوع قرار داده اند یکی اولی اصلی طبیعی حاصل از امتزاج عناصر اربعه و غلبهٔ بعضی بر بعضی و مغلوبیت دیگری و دوم ثانوی
صناعی حادث از ترکیب ادویهٔ مفرده یا مرکبه در مرکبات مصنوعه و این ترکیب شامل کیفیت و صورت هر دو است یعنی همچنانکه
کیفیت اولی اصلی میباشد ثانوی صناعی نیز میباشد چنانچه ذکر یافت همچنین بحسب صورت نیز بر دو نوع است یکی اولی
اصلی و دوم فرعی صناعی و نیز هر یک بر دو نوع اند تام الترکیب قوی مستحکم و غیر تام الترکیب ناقص ضعیف رخو غیر مستحکم
اما تام الترکیب [illegible] اجزای بسائط [illegible] ممتزج آن بسیار لطیف صغیر صافی باشند و با هم فعل و انفعال تام نموده
کیفیت و صورت [illegible] باشد بحدی که حرارت غریزی بدنی بلکه حرارت خارجی ناری نیز اجزای لطیفهٔ آنرا از
کثیفه جدا و [illegible] از هر یک اثری و کیفیتی و خاصیتی خاص ظاهر کردد بلکه کیفیت و خاصیت واحده هم
از آنکه [illegible] از این ماده ظاهر کردد مانند ذهب و یا بدشواری توانند تفریق نمود مانند سائر فلزات
منطرقات اما [illegible] ترکیب ناقص ضعیف رخو غیر مستحکم نیز بر اقسام میباشد بعضی از آن را تفریق اجزاء از هم بسیار
سهل میباشد مانند کل و نمک و بعضی را بدشواری و بعضی دیگر آنکه ناقص الترکیب یا بسیار ضعیف است که تاب غسل و
شستن ندارد مانند کاسنی و آنکه بقول که طاقت طبخ بسیار ندارد مانند افتیمون و عدس و امثال اینها که بمجرد شستن و طبخ
بسیار اجزای حارهٔ لطیفهٔ خفیفهٔ لطیفهٔ نافذهٔ مفتحهٔ آنها مفارقت نموده و تحلیل یافته اجرام باردهٔ غلیظهٔ کثیرهٔ مسددهٔ ثقیلهٔ
کثیفهٔ آنها باقی میمانند ولهذا نهی وارد شده است از جناب حضرت شارع نبی صلی الله علیه وآله و از اطبا نیز از باب شستن کاسنی
و امثال آن از جهت جدا شدن آن اجرام از هم و باطل شدن افعال مختصه بآنها مانند گوشت مرغ و عدس و ترب و نخود که
جوهر لطیف جالی بورقی [illegible] آنها از مادهٔ ارضیه کثیفهٔ قابضه از طبیخ در آب جدا میکردد و در آب می آید و باقی میماند
مادهٔ ارضیه قابضهٔ آنها و لهذا آشامیدن مرقهٔ آنها ملین طبع است بخلاف جرم آنها که مسدد و قابض است و نیز استعمال
بعض آنها مانند کلم و [illegible] پس از خارج محلل و منضج است بخلاف از داخل و از آنها اقوی پیاز و سیر است که استعمال
آن هر دو از خارج منفط و متقرح است خصوصا پیاز پخته و سیر خام و وجه تاثیر سیر و پیاز در خارج از تقرح و انضاج و غیرهما
بخلاف داخل شاید آن باشد که چون در خارج بیک جا ساکن و مستقر میمانند و رطوبت بورقیهٔ حارهٔ جالیه و حرارت آن تاثیر
در جلد بدن کاینبغی مینمایند ولهذا باعث انضاج و تقرح میکردند و در داخل بسبب عدم استقرار و سکون که طبیعت مدبرهٔ

بدن آنرا دائم در زحمت کشد و تغلب فعل را نتوان دیگر و اگر ما رسید ارد رصورت اینکه صورت آنرا اخرا و ابسته اند [illegible]
نمیتوانند تا ثیر شود خصوصا که تحجر شده باشد در خارج از حرارت نار یه با آب و از رطوبت بور [illegible] جانیه و حرارت آنها
چیزی تحلیل رفته باشد و دیگر آنکه چون اکثر آنست که منافذ معده مملو و آمیخته بلاغم و رطوبات میباشد و آنها حائل و مانع
می آیند از تاثیر آنها و نیز آنها ممزوج و مخلوط بان بلاغم و رطوبات گشته و حرارت بدنیه در آنها تاثیر نمود [illegible] آنها
میشود و لهذا تاثیر نمیتوانند نمود و اگر محرور المزاج باشد که در معده او فضلات و رطوبات نباشد خورد خصوصا مر آنها
را البته با منفعت و تفریح میکرد و همچنین مرد را و مثل این حارها که در ابدان بارده رطبه ما بیمان امزجه بارده رطبه
بلغمیه تناول مینمایند بدان جهت موافق است با امزجه ایشان و ادویه و اغذیه بارده رطبه که در ابدان حاره حاده
صاحبان امزجه حاره حاده دمویه و صفراویه تناول مینمایند و از ان نفع میکردند البته منافع و مضرات منافع [illegible]
و بسیاری از ادویه است که تناول آنها نمیتوان بسیار مینمایند و تفصیل آنها مقتضی تحلیل ما نمیکنند [illegible] مخلوط با هم
جهت آنکه جرم آن هر دو مرکب است از جزو مرارضی مائی شدید التبرید و [illegible] محلل [illegible]
و تصرف حرارت غریزیه در ان آن جزو لطیف محلل بتحلیل میرود و باقی میماند [illegible]
خارج و لهذا بتحلیل میبرند آن اورام صلبه بارده را مانند [illegible] و ورام حاره را [illegible]
باین مرتبه نباشد مانند شبت و امثال آن که از عسل و طبع اجزای لطیفه آنها [illegible]
بعضی از ادویه میباشد که صاحب دو جوهر مختلف و اجزای متضاده [illegible]
از آنها ظاهر و مخصوص اند مانند اترج که تخم و قشر زرد آن کرم است و حموضت [illegible]
که قشر رقیق بالای آن و لحم آن کرم است و لب آن هر دو پس اگر درست [illegible]
قشر و لحم آن تحلیل نمی یابد که اثری از ان ظاهر گردد چون بکوبند [illegible]
میگردد و لهذا در خارج چون کوبیده آنرا بطریق ضماد برا ورام [illegible]
میگردد و ناکوبیده درست آن باعث التهاب و خامی و الله اعلم * و اما مرکبات صناعی * [illegible]
مثرود یطوس و تریاق فاروق کبار و جوارشات و حبوب و اکثر ادویه [illegible]
تحلیل آنها در زمان دراز و شقاقل و امثال آنها از قبیل ثانی مرکب اند که [illegible]
در آنها اجزای آنها از هم جدا گشته از هر یک اثری [illegible]
و دوا الخاصیة ایمانی بدان کرده شد و بیان هر یک بالاجمال در اماکن خود [illegible]
و غیرها انشاء الله تعالی خواهد آمد و بالتفصیل در کتب قوم مسطور است والله اعلم * فصل [illegible] جهارم * در
بیان طرق معرفت امزجه ادویه و اغذیه بتجربه و قیاس بدانکه دانستن امزجه ادویه و اغذیه بالتجربه است و بالقیاس
و در تجربه چند شرط مرعی باید داشت تا اعتماد بران توان نمود * اول * آنکه باید [illegible]
مکتسبه خارجیه مثلا آب ما دام که گرم باشد احداث حرارت می نماید و چون حرارت عارضی آن زائل شود [illegible]
اصلی خود که برودت است برمی گردد و احداث برودت میکند و همچنین [illegible] * دوم *
آنکه باید که تجربه را بر اشخاص معتدل المزاج جوان [illegible]

امراض مختلفهٔ متضاده و با زمانه‌ها و ازمان و فصول و اسنان متشابهه تا بتقاضای رسید آید و آنچه ظاهر شود از حرارت و برودت و رطوبت و یبوست حکم بر آن کنند که آن دوا را آن فعل اختصاص است بآن کیفیت که از آن ظاهر گشته * سوم * آنکه باید که قوت آن مقاومت با قوت علت کرده باشد نمود یعنی مثلاً از آن در کیفیت و کمیت و شدت و ضعف مساوی مرض باشد نه کمتر و نه زیاده از آن زیرا که بعضی از ادویه که اسهال که جزء جزئی آنها از مقاومت با علت عاجز و در آن تاثیر تام نمیتوانند نمود پس اولی آن است که تجربه اگر خواهند که بر وجه مشکل نشود باید که اولاً بر علت ضعیف مثلاً ارکنی تجربه نمایند و بتدریج بر علت قوی و مثلاً زیاده ترقی نموده و قوت آنرا معلوم نمایند هم به تنهائی رغم با مستعین و مخلوط * چهارم * آنکه مراعات زمانی نماید که فعل و اثر دوا و با عقب ادویه ظاهر میکرد مثلاً اگر در اول استعمال از آن فعلی و اثری ظاهر نکرد و در آخر اثر قوی ظاهر میشود آن دوا را قوی دانند و مرکب القوی چنین است مانند چوب چینی و اکثر ادویهٔ قویه و اگر در اول استعمال از آن فعلی و اثری خاص ظاهر کرده و در آخر فعلی و اثری دیگر مانند افیون و ادویهٔ مخدره دیگر که اولاً بسبب تحذیر و سد مسام احداث حرارت مینمایند و در آخر احداث برودت و اما تحت قوت و ارواح بانجماد حار غریزی و تحلیل و تجفیف رطوبات اصلی پس باید که فعل اول را بالعرض دانند و ثانی را بالذات و نیز در بعض ادویه واقع به عکس است که آنچه اولاً از آن ظاهر شود بالذات باشد و آنچه در آخر بالعرض مانند اکثر ادویهٔ کثیرة الحرارة حادهٔ محرقه که اولاً اخلاط را گرم میسازند و احداث گرمی مینمایند و ثانیاً بسبب سوختن و تحلیل رطوبات و رسانیدن آنها احداث برودت بالعرض مینمایند * پنجم * آنکه استمرار فعل و تکلم آنرا مرعی دارد یعنی باید که ملاحظه نماید فعل آنرا اگر دائمی و یا اکثری است آنرا ذاتی دانند و الا عارضی و بالعرض * ششم * آنکه باید که حکم کند برد و بقیاس باید ان نوعی که آن دوا را در آن [illegible] ان انواع دیگر مثلاً اگر در بدن انسان تجربه نماید حکم کند که آن دوا گرم است در بدن انسان و پس [illegible] حیوانات حکم بگرمی آن ننماید زیرا که بسیار است دوائی که در بدن انسان خاصیتی دارد و در ابدان سائر حیوانات [illegible] خاصیتی دیگر مانند آنکه اگر بفرس بکار آید بادام و یا خرما بخورانند احداث گرمی بسیار نماید و عرق بسیار میکند و همچنین اکثر حشایش و ادویهٔ مسهلهٔ حارهٔ شدیدة الحرارة و البرودة که غذای اکثر حیوانات است چون شوکران که غذای جانوریست که آنرا زرزور گویند و طریق که غذای جانوریست که آن را سمانی خوانند و بیش که غذای جانوریست که آنرا موش بیش نامند و مار که غذای اکثر حیوانات است مانند بزکوهی که در جثهٔ آن تا در زهر تکون میابد و طاوس نیز و همچنین کل اینها نسبت به بدن انسان مضر و سم قاتل و مهلک اند * و بعد آنکه * چون در تجربه مخاطره بسیار است چنانچه حکیم استاد ابقراط اشاره بدان نموده زیرا که بسا است که بدون مراعات شرائط و یا غفلت موجب هلاکت میگردد. بهمین آنکه میتواند بود که آن دوا از سموم قتالهٔ مطلقه باشد که بمجرد استعمال اندک آن هلاک گردانند و لهذا اطبای متقدم وصیت نموده اند که دوای که ارادهٔ تجربهٔ آن داشته باشند باید که پیش از تناول اولاً ملاحظه رائحه و طعم آن نمایند [illegible] بسیار ناخوشی و یا طعم کریهی داشته باشد بدانند که آن دوا خالی از مضرتی نخواهد بود و با حضار تمام آنرا استعمال نمایند و نیز اگر نفرت بسیاری از آن در طبیعت یابند البته آنرا استعمال ننمایند بدون تجربه و باید که عند التجربه اولاً بحیوانات که امزجهٔ آنها قریب بمزاج انسان باشد مانند بوزینه و غیر آن که خوراک آنها ادویهٔ مسهله از گیاهها و حیوانات سمی نباشد بخورانند و تا سه روز نزد خود نگاه دارند و طعام و شراب لائق باو بدهند

و اگر مکرر چنین کنند بهتر است پس با نسان بعد از تغیر او بعد از کم شدن یا دوره و یا آنکه اولا [illegible]
کبیر السن معتاد بافیون و شیرها و امثال آن و یا اولا [illegible] حسب حکم شرع شریف [illegible] پس [illegible]
کیفیت و خاصیت و قدر شربت آن را معلوم نمایند و نیز باید دانست که طریق معرفت امزجه ادویه و اغذیه و خواص و منافع
آنها بعنوان تجربه منحصر بد آنچه ذکر یافت نیست بلکه با نحای دیگر نیز یافته الله اولا با لاجمال و ثانیا بالتفصیل
* و از انجمله * یکی اتفاق است مثلا شخصی صاحب مرضی رو بغربت بجای وارد شود و یا آنکه از برای او [illegible]
آورند و او را آورند که آن نداند کیفیت آنرا و بخورد و باعث شفا و صحت او گردد پس آن شخص خود و یا آورنده [illegible]
یا حکما و اطبا متفطن گشته در تجسس و تفحص و امتحان آن در آیند و کیفیت و خواص و منافع [illegible] آنرا معلوم [illegible]
* دوم * میل و خواهش طبیعت است بر تناول دوائی و یا غذائی که کیفیت آنرا [illegible]
بیاشامد و بخورد باعث شفا و صحت او گردد مانند میل و خواهش مریض مستسقی مایوس العلاج بخوردن ملح [illegible]
ملح و خریدن از ملح فروش و خوردن و شفا یافتن از آن که در ماده ریون در قرابادین [illegible]
مایوس العلاج شیر [illegible] بی اطلاع و شفا یافتن و بعد از آن [illegible]
بیان بدو ترکیب تریاق فاروق حکایتی مؤید این در قرابادین کبیر نیز ذکر یافته * سوم * آنکه [illegible]
شخصی از روی عداوت بدیگری چیزی خوراند که مضر و مهلک باشد [illegible] مثلا [illegible] آن شخص [illegible]
مرضی مزمن داشته باشد و آن چیز دافع علت او گردد مانند خوراندن [illegible]
بارده رطبه و سوداویه محترقه از ضیق النفس و سرفه کهنه و جذام و امثال آنها * چهارم * [illegible]
و یا سیر و سیاحت و غیرها اتفاقا دوائی یا غذائی بخورد که [illegible]
ثمرها و بیخها و آن باعث شفا و صحت و تقویت و فربهی او گردد چنانچه [illegible]
گفته اند و از این قبیل است اطلاع بر مومیائی و فادزهر [illegible]
بحقیقت و کیفیت و کمیت آن [illegible] کرده اند * ششم * از وجوه تجربه آنست که [illegible]
علیهم الصلوة و السلام باشد که ایشان با لهام و اطلاع بر موجد حقیقی [illegible] * هفتم * [illegible]
قلب باشد نزد احتیاج و ابتلا و تحیر [illegible] مثلا شخصی [illegible]
باید کرد و چه باید خورد [illegible]
نمود و یا فلان دوا و یا فلان غذا را مفرد یا مرکبا باین نحو یا [illegible] استعمال نمود [illegible]
است ظاهر گردد و یا آنکه در همان حال بخواب رود و در خواب [illegible]
بود که دید و پس در تفحص و دریافت آن افتد چنانچه این در بعض از تواریخ [illegible]
اطبا و ترکیب تریاق فاروق و پیدایش فادزهر و از ریون و مومیائی در قرابادین مذکور [illegible] * نهم * [illegible]
و عمل بعضی حیوانات در معالجات خود بالهام خالق انام جل و عز [illegible] مانند آنکه [illegible]
آموخت چنانچه در حرف الحاء در حقنه ایضا در قرابادین ذکر یافت و مشهور است که [illegible]
زمین پنهان میباشد [illegible] چشم او تاریک و کم نور میشود و بعد از انقضاء ایام [illegible]

مرض آن بلند گیاه را زیاده را مخورد و در چشم خود مبالغه چشم او بلند شد و زرد شد و دوا ای میکرد و گویند گاو را چون
در جوف خود درد می یابد طائری را که بیرتالی دیقوس مینامند صید کرده جگر آنرا مخورد # حکایت # گویند که
میمونی را مار گزید و او معرفت از ملاکیت بود میمونها جمع شد ه برگ خروع را آورده خائیده در دهن آن میکردند و آن
ثفل آنرا می انداختند تا آنکه شفا یافت و از ین دریافتند که آب برگ خروع تریاق سموم است و همچنین اکثر چیزها از
اکثر حیوانات نقل کرده اند و از انها حکما و اطبا انتقال نموده با نسان و دیگرا استعمال کیفیات و خواص و منافع چند
دریافت نموده در کتب خود منضبط کرده اند والله اعلم # و اما طریق معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه بقیاس پس بدانکه قیاس
از امری یا امری دیگر پی بردن و علت و سبب امری را حمل برامر دیگر نمودن و حکم کردن است که او نیز چنین است و آن بچند
وجه است از ان جمله سرعت استحاله و بطوء آن و سرعت جمود و بطوء آن و طعم و رائحه و لون است اما دریافت سرعت استحاله
و بطوء آن بدین نحو است که آنچه را نزد آتش کرده مثلاً یعنی چون در آتش اندازند اگر زود گرم یا مستحیل بدان گردد
گرم خواهد بود نسبت با نچه دیر تر گرم و مستحیل بدان گردد بشرط آنکه جرم آن هر دو مساوی باشند در تخلخل و تکاثف
و رخاوت و صلابت و رقت و غلظت و غیرها که اگر مختلف باشند حکم نتوان کرد بدان زیرا که آنچه متخلخل و یا رخو و یا رقیق است
زود مستحیل میگردد بخلاف اضداد اینها و همین قیاس سرعت جمود و بطوء آن است یعنی باید که در امور مذکوره با هم
متساوی باشند ... متساوی آنچه زود ... دت متاثر گردد و منجمد شود بارد است و آنچه دیرتر و متوانی تر بود مثل آن کمتر
زیرا که فاعل ... و احراق حرارت است و فاعل انعقاد و انجماد و قبض و جمع و تکثیف برودت و در ان تاثیر هر یاه
کمتر و یا ... اوقات آن یا شدید یبس است والا رطب جهت آنکه اشد الفاعلین را با یبوست عمل قوی تر است
و با رطوبت ... قوی الحرارة و یا قوی البرودة است و یا شدید الصلابة و التکاثف یابس است مانند احجار
و آنچه بر خلاف ... رطب والله اعلم بحقائق الامور # اما طعم # که اقوی کل ادله وجمع آن طعوم است پس کلیات
آن بحسب ... حرافت و مرارت و ملوحت و حموضت و عفوصت و قبوضت و دسومت و حلاوت و تفاهت که مسیخ نیز
نامند بفتح میم و کسر سین مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و خای معجمه و بعضی تفاهت را شامل طعوم نکردانند و اصول طعوم را
هشت گفته و ما ... اینها مرکب از اینها اند خواه ظاهر بین محسوس باشند و یا خفی غیر محسوس و مرکبات را حد و حصر نیست
و اختلاف طعوم باعتبار اختلاف مواد و قوی و امزجه و فواعل انها است زیرا که گفته اند خالی از ان نیست که جوهر حامل شی
ذی طعم یا لطیف است و یا کثیف ارضی و یا متوسط میان آن هر دو و قوت مزاج آن یا حار است و یا بارد و یا معتدل در میان
آن هر دو و جوهر لطیف ... حار است حریف میگردد و اگر بارد است حامض و اگر متوسط در حرارت و برودت است دسم
و جوهر کثیف ارضی اگر حار است مر و اگر بارد است عفص و اگر متوسط در حرارت و برودت است حلو و جوهر متوسط
در لطافت و کثافت اگر حار است مالح و اگر بارد است قابض و اگر معتدل است تفه و مسیخ # و بیان # دیگر آنکه خالی از ان
نیست که مواد که ... یا بل و منفعل اند یا لطیف اند یا کثیف یا متوسط بینهما و فواعل یا حرارت اند یا برودت یا کیفیت
معتدل بینهما و حاصل الضرب سه در سه نه است مثلاً حرارت قویه هرگاه تاثیر در مادهٔ لطیف نماید احداث حرافت مینماید زیرا
حریف میگرداند و در مادهٔ کثیف احداث مرارت و آنرا مر میسازد و در مادهٔ معتدله احداث ملوحت مینماید و انرا مالح
میسازد و برودت قویه هرگاه تاثیر نماید در مادهٔ لطیفه احداث حموضت مینماید و انرا حامض میکرداند و در مادهٔ کثیفه

عفوصت وآنرا معض میسازد ودرماده متوسطه بیوست وآنرا قابض میکرداند وحرارت معتدله چون تاثیرکند درمادهٔ لطیفه تمایز ایجاد ... اشتد ... شیرین میکرداند ودرماده کثیفه احداث حلاوت وآنرا حلو میسازد ودرماده معتدله احداث تفاهت وآنرا تفه میسازد پس حرارت آخر طعوم مفردهٔ اشیاء حاره است وبعد ازان حرارت وبعد ازان ملوحت وحموضت ابرد طعوم مفردهٔ اشیاء بارده است وبعد ازان عفوصت وبعد ازان قبوضت ... معتدل ترین انواع اشیاء معتدله است وبعد ازان حلاوت وبعد ازان تفاهت واین جدول جامع اقسام طعوم ... [illegible]

[illegible]	حرارت شدید	برودت	اعتدال
لطیف	حریف [illegible]	حامض [illegible]	دسم [illegible]
کثیف	مر [illegible]	عفص [illegible]	حلو [illegible]
معتدل	[illegible]	قابض [illegible]	تفه [illegible]

واکثر این مراتب در اکثر ثمار خصوص حلوهٔ آنها بین وظاهر میگردد مثلا اکر در ماده آنها رطوبت ولطافت غالب باشد مانند انکور وانبه وامثال این هر دو که در ابتدا اکثر پس قابض میباشند باعتبار کثافت ماده وعدم تاثیر حرارت در آنها کاینبغی وبعد ازان که اندک لطافتی با اندک حرارت در آنها اندک زیاده تاثیر نمود عفص مائل بحموضت میکردند ورفته رفته حموضت می افزاید وعفوصت کم میشود وچون قریب باعتدال رسید نامزد بحلاوت میشود وآهسته آهسته حلاوت می افزاید وحموضت کم میشود تا آنکه شیرین میکردند واکر رطوبت در آنها بسیار وقوا قویا شد بعد از نضج تام چون حرارت [illegible] غریبه در آنها تاثیر نماید باز حامض میکردند واکر مادهٔ آنها ... [illegible] آنهارا حریف ویا مر ... [illegible] واکثر طعوم ... [illegible] تمیز ... [illegible] یافت شده وهم برین قیاس ... [illegible]

چنانچه ذکر یافت * بدانکه بعض طعوم باهم مشارک اند ... [illegible] حریف که مشارک مر است الا آنکه در حریف بسبب لطافت ... [illegible] مالح باهم مشارک اند الا آنکه تاثیر ... [illegible] ولطافت ورطوبت آن ... [illegible] قابض با عفص وعفص با حامض وحامض با تفه مشارک اند ... [illegible]

* واما حریف * بکسر حاء ... [illegible] آن است که در حین چشیدن زبان را بگزد واجزای آن در زبان نفوذ کند * ... [illegible] دران وتفتیح وترقیق وتلطیف وتقطیع وتحلیل وتنقیه ... [illegible] جوهر آن است مانند فلفل وخردل وهرچه تیز ... [illegible] که بمعنی تلخ است ... [illegible] کراهت ونفرت بود وطبیعت را برهم زند * وازافعال ... [illegible]

تعفن اعضا و اکثر از هر یک بسبب حرارت و زیادتی که در جوهر آن است و اما از افعال شیء از حریف قابضه الا در تلیین
و منع تعفن که زیاده از آن است بسبب یبوستی که در جوهر آن است مانند مرمکی و صبر و هرچه تلخ و در آن تلخی است نیز بمراتب
خود * و اما مالح * که بمعنی شور است آن است که نفوذ کند بر سطح زبان بدون گزیدن و جلا دهد سطح آن را * و از افعال آن
تفتیح و تلطیف و تحلیل و جلا و تقطیع و تغسیل و منع عفونت و تسخین با اعتدال است بسبب اعتدال جوهر خود و در سائر افعال
قریب بمرارت است و از آن ضعیف‌تر مانند املاح و آنچه در آن ملوحت باشد نیز بمراتب خود * و اما حامض * بحاء مهمله که
بمعنی ترش و ترشی است آن است که سطح زبان را اندک بگزد و نفوذ در آن نماید و آب در دهان آید از تصور آن
* و از افعال آن تلطیف و تقطیع و تمعیف [illegible] و ارخاء و تفتیح مجاری و [illegible] و جلا و احداث برودت و [illegible] است بسبب برودت
و مائیت و لطافت جوهر خود مانند سرکه و آب میوه‌های ترش و آب ماست و آنچه در آن ترشی است نیز بمراتب خود
* و اما عفص * بفتح عین مهمله و کسر فاء و صاد مهمله که بمعنی زمختی است آن است که اجزای زبان را برهم کشد و جمع
و خشن و کثیف و صلب سازد و از افعال آن تکثیف و تصلیب و حصر و ردع و تخشین و قبض است بسبب برودت و ارضیت و
کثافت جوهر خود مانند مازو و جفت بلوط و آنچه در آن عفوصت و زمختی باشد نیز بمراتب خود * و اما قابض * که
بمعنی گیرنده است آن است که اجزای زبان را بهم آورد و چندان خشن نسازد که عفص میساخت * و از افعال آن تغلیظ
و تکثیف و قبض و تجفیف [illegible] اشیا و حبس [illegible] و قبض است بسبب برودت و ارضیت جوهر خود و در سائر افعال
ضعیف‌تر از عفص [illegible] کثافت جوهر خود نسبت با آن مانند فوفل و آنچه در آن قبوضت باشد نیز بمراتب خود
* و اما دسم * [illegible] و کسر سین مهمله و میم و دسومت که بمعنی چرب و چربی است آن است که سطح زبان را
ملایم و منبسط و مستوی [illegible] و از افعال آن ترطیب و تلیین و ارخاء و ازلاق و انضاج و استحاله اخلاط غالب و تسخین
قلیل است بسبب لطا[illegible] و مائیت جوهر خود مانند ادهان و سمان و اشباه دهنی چرب * و اما حلو * بضم
حای مهمله و سکون لام [illegible] حلاوت که بمعنی شیرین و شیرینی است آن است که سطح زبان را نرم و ملایم و منبسط و مستوی
سازد و طبیعت میل بسوی آن دارد و قوت جاذبه کبد آن را بزودی بخود جذب نماید و مشتاق بدان باشد
* و از افعال آن [illegible] و انضاج و تلیین و ترقیق و اذابه و استحاله اخلاط غالب و خون و تسخین قلیل است بسبب
اعتدال حرارت و لطافت جوهر خود مانند شکر و عسل و دوشاب انگور و توت و خرما و انجیر و انبه و بالجمله آنچه در آن
شیرینی و شیرین باشد و اما حلو قوی الحلاوة شدید الالتصاق پس آن درشت کند سطح زبان و معطش است مانند شکر
سرخ و بعضی انواع عسل [illegible] کهنه بجوش آمده * و اما تفه * بفتح تای مثناة فوقانیه و کسر فا و ها که مسیخ نیز نامند بفتح
میم و کسر سین مهمله و یای مثناة تحتانیه و خای معجمه و تفاهت که بمعنی بیمزه و بیمزگی است آن است که سطح زبان را بسیار
نرم و ملایم و منبسط و مستوی سازد و مرغوب طبیعت نباشد و از افعال آن تسکین حرارت و عطش و رفع خشونت و قبوضت
و امثال اینها است اگر با رطوبتی باشد * و بدانکه شدت و حدت طعم دلالت بر حرارت میکند و اعتدال و ملایمت آن دلالت
بر اعتدال و خشونت و قبوضت و عفوصت بر یبوست و برودت و ملایمت و تلیین بر رطوبت و بر همین قیاس و نسبت و از ترکیب
آنها میتوان دریافت نوع کیفیت اشیا مرکبه را و گاه است که شیء مرکب از دو چیز که یکی بارد و بی طعم و دیگری حار و با طعم
باشد بارد بود بواسطه غلبه جوهر بارد بر جوهر حار و حس در این نوع مرکب طعم آن غالب میباشد بسبب جوهر حار و فعل آن

برودت بسبب غلبهٔ جوهر بارد مانند افیون که تلخی آن از جوهر حار و تاثیر برودت آن از جوهر بارد آن است و این چنین
شیء را مرکب القوی مینامند و امثال آن بطریق مناعت آن است که چون اندکی صبر را در بسیاری از دوغ ترش حل
نمایند البته طعم آن را تلخ میسازد و اما مزاج آنرا گرم نمی نماید پس هرگاه بطریق مناعت ممکن باشد که چیزی طعم چیزی
را منحرف کرداند و مزاج آن را متغیر نسازد پس بطریق امتزاج و ترکیب طبیعت بطریق اولی جائز است هرچند در [illegible]
مذکور سخن است پس استدلال بطعوم کلیه نباشد زیراکه در بعضی جاها مخالفت با مطلوب میشاید [illegible]
میگردند در طعم در جرم شیء واحد مانند مرارت و قبوضت مجتمع در حماض و این را بشع و بشاعت مینامند و مانند
مرارت و ملوحت در اراضی سبخه و آب دریای شور و این را از مرارت و زعاق میگویند و مانند مرارت و حموضت
در عسل مطبوخ از حد در گذشته و کهنه بجوش آمده و بعضی اثمار شیرین از حد در گذشته و مانند حموضت و مرارت
و قبوضت در بعض میوه ها و مانند مرارت و حرافت و قبوضت در بادنجان و مانند مرارت و [illegible]
مرکبات و غیر اینها نیز بسیار است از ترکیب ثنائی و ثلاثی و رباعی [illegible]
که جمیع آن روایح است که استدلال کرده میشود [illegible]
دیدن چشیدن و دریافت طعم آن [illegible] مزاج آن [illegible]
ضعیف بر برودت و بوی ملایم بر اعتدال و همچنین ولیکن این [illegible]
واقع میشود که رائحهٔ چیزی با طعم آن مخالفت دارد مانند بعض [illegible]
و کیفیت شان ورای آن باشد و بلکه در کیفیت استشمام و رائحه بعضی گفته اند [illegible]
مختلط بهوا گشته بحس شامه میرسد و بعضی گفته اند ابخرهٔ لطیف آنها است که [illegible]
وفی الحقیقت شاید بعض اشیای ذی الرائحه چنان باشد و بعضی چنین و بعضی [illegible]
باشد بهر دو نحو بود که هم اجزای صغیره و هم ابخرهٔ لطیفه از آنها جدا [illegible]
حس رک کردند اما اکثر اشیای کثیفه و صلبه در نهایت کثافت و صلابت [illegible]
لطیفه از انها جدا گشته بشامه رسد خالی از رائحه میباشند مانند احجار [illegible]
و حجر یاقوت و الماس و زمرد و غیرها و لهذا طریق استدلال برائحه [illegible]
میشوند بسه قسم اول باعتبار چیزیکه مقارن آنها است از طعوم [illegible]
بسبب شدت مقارنت آنها با یکدیگر مانند آنکه میگویند بوی دوشاب و شکر و عسل [illegible]
بوی شیرین دارند و فلان میوه و فلان چیز بوی ترش و همچنین ما ثر طعوم و استدلال [illegible]
دوم استدلال بملایمت و منافرت آنها است چنانچه گفته میشود که این رائحه ملایم [illegible]
است مانند رائحهٔ عنبر و گلاب و گلهای خوشبو از ورد احمر و زرد و چینی و [illegible]
میشود بر اعتدال جوهر حرارت و لطافت مادهٔ آنها [illegible]
است مانند حلتیت منتن و ثوم و جمله و مانند اینها و استدلال کرده میشود [illegible]
مادهٔ آنها و غالبا احوال سوم باعتبار فعل و تاثیر آن است [illegible]

و مطرا و منعش دماغ است مانند نیلوفر تازه و بنفشه و سیب و خیار تازه و کدو و رایحه مهیج حرارت و مفتح سدهٔ دماغ
است مانند مشک و جند بید ستر و فلفل و زنجبیل و غیر آنها و از امثال اینها و از اوّل استدلال بر برودت و رطوبت کیفیت و
لطافت ماده کرده میشود و از ثانی بر حرارت و یبوست و بالجمله مر رایحهٔ حارهٔ حادهٔ موافقهٔ ملایمه دلالت بر حرارت
و یبوست کیفیت و لطافت ماده و مر رائحهٔ قویهٔ کریهه دلالت بر حرارت و یبوست و کثافت ماده و مر رائحهٔ ملایمه مسکنهٔ حرارت
و نفس و مفرحهٔ قلب و روح و مرطبه دماغ و منومهٔ بعضی از آنها دلالت بر اعتدال حرارت و غلبه رطوبت و لطافت ماده
میکنند و بعضی بر برودت و رطوبت والله اعلم * و امّا لون * که جمع آن الوان است پس بدانکه استدلال باینها بسیار
ضعیف و مشوش و مضطرب تر از روایح است و همچنان کلی نیست اکثر آن است که مختلف میگردند و بالجمله وجه استدلال
باینها آن است که لون بیاض اکثر دلالت بر برودت و رطوبت میکند جهت آنکه برودت سفید میگرداند جسم رطب را چنانچه
در یخ و برف مشاهده کرده میشود و لون سواد بمراتب خود دلالت بر برودت و یبوست میکند جهت آنکه برودت سیاه
میگرداند جسم یابس را چنانچه مشاهده کرده میشود در اشجار یابسه و میوه های خام قارص یابس بی آب که چون سردی
بسیار یابد آنها و سد جرم آنها متکاثف و منقبض و سیاه میگردد و فعل حرارت در آن هر دو بعکس این است یعنی میگرداند شی
رطب را سیاه چنانچه میگرداند هیزم تر را فحم و جسم یابس را سفید مانند آنکه میگرداند فحم را رماد و اطبا گفته اند هرگاه
لها اصناف [illegible] رای خاص مثلا [illegible] شوند در رنگ که بعضی مائل ببیاض و بعضی مائل بحمرت و بعضی مائل بصفرت
و بعضی مائل [illegible] پس مائل ببیاض اگر باشد طبیعت نوع آن بارد مانند صندل ابیض پس آن ابرد اصناف خود است
و مائل بحمـ[illegible] ی احمر و سردی از آن کمتر و مائل بصفرت نیز از آن کمتر مانند صندل اصفر و بعد ستور مائل
بسواد از همه [illegible] گرمست مائل ببیاض کمتر از همه اصناف خود و بعد از آن اصفر و بعد از آن احمر و بعد از آن از
همه غالب تر [illegible] را سوداست و اگر طبیعت آن دوا مائل بحرارت باشد پس حکم آن برعکس باردا ست مانند عسل سفید
و سرخ و سبز که عسل سرخ و سبز میباشد بسیار گرم و مائل بسفیدی میباشد گرمیش از آن هر دو کمتر و در بطیخ و انبه و خربزه
حکم با عکس است در اکثر امر بعضی هندوانه و انبه و خربزهٔ زرد رنباتی رنگ شیرین تر و بهتر میباشد از سرخ و الوان دیگر چون
مرکب اند [illegible] آنها نیز بحسب ترکیب و غلبه بعضی آنها است بر بعضی و اصل کل الوان بیاض و سواد است و مآثر الوان
مرکب از آن هر دو اند * و بدانکه * گفته اند سواد مطلقا علامت حرارت است و بعد ستور بیاض مطلقا علامت برودت و
سرخ مطلقا علامت اعتدال و سبز مطلقا علامت برودت و یبوست و زرد مطلقا علامت حرارت و یبوست پس بدین دلیل
سواد و حلاوت رائحهٔ [illegible] افیون دارد میباید که گرم باشد نه سرد و لهذا گفته اند که قانون استدلال بالوان ضعیف و مشوش
و مضطرب است و اکثریست نه کلی جهت آنکه اکثر شبهه و غلط واقع میشود مثلا چون خلط کرده شود در یکرطل شیر دو مثقال
فرفیون با این حیثیت که بگردانند آن هر دو شی واحد و محسوس نگردد اجزاء فرفیون جدا از شیر و مزاج تا نوبت منافی
بهم رسانند با وجود آنکه رنگ آن متغیر نگشته باشد بسیار گرم و همچنین است حکم در طعم و رایحه نیز مانند افیون و کافور که
با وجود آنکه بسیار بارداند تلخ و تند اند بحدیکه غالب می آیند بر اکثری از طعمها و بوهای قوی مانند فلفل و زعفران و
جند بید ستر و عنبر و مشک و غیر ما معنی در ترکیبی و ممتزجی که افیون یا کافور باشد غالب می آید طعم و رایحهٔ هر یک از آن
در هر کل اجزا و همچنین استدلال بسرعت استحاله و بطوء آن و سرعت جمود و بطوء آن نیز کلی نیست پس استدلال

بامور خمسه نه تنها تی بلکه بدون تائید بتجربه وتکرار وتکثار استعمال ناقص وناتمام است وحکم بالجزم نمیتوان نمود یا بعضا بغلبهٔ کیفیتی از کیفیات اربعه ویقین بمعنی ظن غالب حاصل نمیگردد از آنها زیرا که میتواند بود که شئ ممتزج مرکب بارد باشد ویا حار وطعم ورائحه ولون آن هریک جداجدا دلالت برخلاف آن نمایند واز حیثیت اجتماعی برخلاف آنها باشد آنکه ممکن است که ترکیب آن از اجزاء مختلفه باشد وجزوی صاحب طعم ویا رائحه ولون قوی وغالب ویکر اجزا باشد ودر ممتزج نمایان [illegible] گردد چنانچه در ترکیب افیونیه ویا قطرانیه ویا زرونديه ویا کافوريه رائحه افیون وکافور ولون افیون وقطران که سواد ولون زراوند که زرد است مشاهده وظاهر میگردد وهمچنین روایح والوان وطعوم نیز واما افیون وکافور که لون آن سواد [illegible] بقولی دلالت بر برودت دارند ورائحه وطعم آن سرد ودلالت بر حرارت وبقولی لون افیون نیز دلالت بر حرارت میکند چنانچه ذکر یافت ولهذا منشأ توهم بعضی گشته وآن سرد ویا حار دانسته اند ومیتوان توفیق وجمع بین القولین بدین طریق نمود که آن سرد واز جملهٔ ادویهٔ مرکبة القوی اند که در اجزاء آن جزو غالب است [illegible] صد ورانفعال حرارت گشته ودیگری کثیف ارضی بارد که موجب لون وصد ورانفعال [illegible] لطیف حار آن بسبب فعل وانفعال با طبیعت اثر خود نمود [illegible] ارضی بارد آن ملت مدید وانفعال برودت از آن صادر میگردد * وبدانکه * الوان شش نوع [illegible] واصفر واخضر واسود وازرق وهریک را صفتی خاص است [illegible] لون زاید ان صفت در حالت کمال خود اتصاف نمود [illegible] احمر قانی واصفر فاقع واخضر ناصع واسود غربیب ویا اسود حالک وازرق [illegible] شروح قانون وکتب مبسوطه ورسائل این فن مذکور است وچون [illegible] اسود واما استدلال ماخوذ از افعال دوا چنان است که آنچه دران تقطیع وتحلیل [illegible] باغلبهٔ حرارت وآنچه دران تحلیل ولزوجت بود دران ناریت ورطوبت غالب است وآنچه [illegible] باشد ویا قابل کوبیدن نباشد مانند سقمونیا ویا قابل شستن نباشد مانند [illegible] دلیل آن است که جزو [illegible] آن قلیل ولطیف است وجزو ارضی بارد کثیف آن بسیار وبرهمین قیاس استدلال بر احوال دیگر [illegible] الامور کما هی لا نه فاعلها وخالقها جل شانه *

فصل * پنجم در بیان سبب اختلاف اقوال [illegible] ادویه مخفی نماند که چون اکثر ادویه بسبب اماکن وبلدان وفصول اربعه وخشکی وتری وتازگی [illegible] وکهنگی وامثال اینها مختلف الصور والماهیت میباشند پس هرگاه شخصی مثلا در بلدی ودر [illegible] ویا در حین تازگی ویا در زمان خشکی ویا در وقت خامی ونارسی ویا در هنگام پختگی ورسیدگی وامثال [illegible] مشاهده نماید وبحسب ادراک خود بیان ماهیت از شکل ورنگ وطعم ورائحه وغیر اینها از آن نماید [illegible] بلد واوقات واحوال دیگر ملاحظه نماید ماهیت وطبیعت ومنافع ومضار آنرا موافق محسوس خود [illegible] پس احوال مذکوره هریک لا محاله مخالف یکدیگر خواهند بود واحاطه بر جمیع احوال [illegible] واحد نیست وهمچنین هریک بک مناسبت ونفع وضرر آنرا بحسب اطلاع خود ذکر خواهد نمود [illegible] منحصر دران نیست وبحسب اوضاع فلکی وتغیرات آنها اختلاف در امزجه وخواص ادویه واقع میشود [illegible]

ماهیت و کیفیت و طبیعت اکثر ادویه این امور مذکور است والله اعلم ❊ بدانکه ❊ آنچه از کتب متقدمین ظاهر میگردد اول کسیکه متوجه تحقیق و جمع و تالیف ادویه گردیده دیسقوریدوس یونانی بود که بعضی مردم او را لقمان حکیم میدانند و از کتابی مسمی بمقالات سته در بیان حشایش تالیف کرده پس فولس حکیم است و ادویه را جمع نموده پس اندروماخس اصغر و او تریاق اکبر را جمع و ترکیب نموده پس جالینوس ملقب بامام الفضلا که منافع ادویه مفرده را ذکر نموده لیکن متعرض بدل و مصلح و ماهیت و احوال آنها نگشته اول کسیکه متوجه ترجمه و نقل از سریانی بیونانی شده اصطفن بن باسیل است و او زیاده از ترجمه دیگر چیزی بیان نکرده پس اسحق بن حنین نیشاپوری از سریانی بعربی نقل کرده با زیادتی افادات و ترجمه او مسمی بمنقولات اسحق گشته و حنین والد او اغلب ادویه را از ادویه جلیله کرده پس نجاشعه در این باب تالیفات بسیار کرده اند و اول کسیکه از اهل اسلام متوجه تالیف آن شده محمد بن احمد بن زکریا است که کتاب کامل الادویه و کتاب شامل تحریر نموده پس شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینا پس ابن اشعث پس ابوحنیفه دینوری پس شریف پس یحیی بن جزله صاحب منهاج پس جرجس بن یوحنا پس صائغ پس امین الدوله پس ابن تلمیذ صاحب مغنی پس ابوریحان بیرونی صاحب تذکره سویدی پس مترجم آن پس شیخ ابن بیطار پس حاجی زین الدین عطار صاحب اختیارات بدیعی پس شیخ ابو سعید بغدادی مؤلف ما لا یسع الطبیب جهله مشهور بجامع بغدادی پس شیخ داود انطاکی مصری مؤلف تذکرة اولی الالباب پس حکیم علی گیلانی شارح قا... ...ی در ادویه داد پس حکیم میر محمد مؤمن تنکابنی صاحب تحفة المؤمنین و نیز بعضی داده پس نواب معتمد... ...محمد علوی خان قدس سره و لکن از مولفات ایشان آنچه معروف بوده اکثر مختصر و ناتمام است و دیگر کسی ... متوجه نشده و ابن جزله و انطاکی هر دو مفردات و مرکبات را در هم ذکر نموده اند و در ادویه ... الاطباء موسوم باختیارات است تا حکیم میر محمد هاشم ملقب بعلوی خان و شاه مشهور و یاد شده و تجربیات افضل حکیم میر محمد افضل نسبت و لکن این هر دو و دیگران نیز از اطبای هندی هیچ یک متوجه بیان ماهیت نشده اند و طبیعت و افعال و خواص را هم خوب بیان ننموده اند و بعضی ادویه هندیه را که حکیم میر عبدالحمید در حاشیه تحفه نوشته مبین قرو بجه است والله اعلم ❊ فصل ❊ ششم در بیان طریقه اخذ ادویه و حفظ و مدت بقای آنها بالاجمال

پس باید که اولی و انسب آنست که ادویه نوبه و مشهوره هر بلد و مکان که در آنجا تر و تازه بهتر می شوند از بلدان و اماکن دیگر و در اعتدال زمان و فصل لائق و زمانیکه استعداد ادراک و نشو و نما و کمال نضج و رسیدگی آن اخذ و التقاط نمایند مانند آنکه افیمون را در یازدهم تشرین اول از ماه رومی و سقمونیا را از جبل انطاکیه و بالجمله اگر بقول استاد ابقراط که علاج کل مرض بعقاقیر ارضه و بلده عمل نموده و معالجه امراض هر بلد و مملکت را بادویه مختصه بهمان بلد و مملکت نمایند بهتر است جهت آنکه بمناسبت انفع اند در جلب فائده و صحت از برای اهل آن بلد و مملکت از ادویه بلد و مملکت دیگر و بالتفصیل بدانکه آنچه معدنی و از قبیل احجار و اطیان است بهتر آنست که از معادن معروفه و مشهوره آن و در اول زمستان اخذ نمایند یعنی در هر بلد و مملکت و هر مکان که بهتر میشوند نه از غیر آن مانند نمک سنگ از قرس و زاج از کرمان و لاجورد از کاشغر و تیز و زاج زنگار ... و لعل از بدخشان و یاقوت از سیلان و لولو از دریای بحرین و هرموز و مانند اینها و هر چند رنگین تر و صاف تر و شفاف تر و آبدار تر و خالص و بزرگ و بعضی تر باشند و ریزه و مفتت و آمیخته بچیزی دیگر از خاک و غیره نباشند بهتر است و نیز باید که رنگ و طعم و رائحه مختصه بهریک مانند زاج زهر و اطیان برقرار بماند

مطبوخ باشند و همچنین تیز و مومیائی و نفط و امثال اینها اما آنچه نباتی است بدستور مذکور یعنی آنچه اوراق و ازهار
است باید که بگیرند از اماکن مختصه بهریک فصل و زمان و وقت لائق و بعد رسیدن بکمال خود و پیش از افتادن از درخت
و پژمردگی و متغیر شدن هیأت و رنگ و بوی آن در سایه باحتیاط تمام خشک کنند و از غبار و رطوبات و غیرها محفوظ
دارند مگر آنچه را آفتاب ضعیف نگرداند و غرض کمال خشکی آن باشد که در آفتاب بکمال احتیاط خشک نمایند و آنچه از اصول
بزور باشد واجب است که بگیرند آنرا بعد پختن و مستحکم شدن جرم و خشک شدن رطوبت آنها بعد استعمال و زائل
شدن خامی و زردی و بزرگی و پژمردگی آوردن اوراق و بدستور در سایه خشک نمایند و از گرد و غبار و اختلاط باشیاء
غریبه و رسیدن نم و رطوبات و گرمی و خشکی بسیار بدانها محفوظ دارند * بدانکه ادویهٔ نباتیه قوت کیفیات متحرکه
مفرده و مرکبه در بلدان متغیرند بالکیفیة و اراضی صلبه بهتر باشند [illegible] در بلدان و اراضی قوی‌تر
میباشند ولهذا ادویهٔ جبلی و سهلی و بری اقوی اند از بستانی در اکثر امور و ادویهٔ بارده [illegible] حاره و [illegible] بالعکس اینها و
کیفیت آنها در اکثر امور شدیدتر و قوی‌تر میباشد و ادویهٔ معتدله در بلاد معتدله [illegible] است آنها از
بلدان و اراضی اولی از غیر آنها است و آنچه از قبیل قضبان و شوره باشد بدستور باید که بعد از [illegible] لائق اخذ
آن و پیش از پژمردگی و خشکی و رنگی و [illegible] اخذ نمایند و بدستور خشک نموده محفوظ دارند و آنچه از قبیل اصول
است بعد از اخذ ثمر و هنگام ریختن برگهای آن و قبل از ریختن تمامی [illegible] اخذ نمایند [illegible] بهتر است و
بدستور خشک نمایند و آنچه از حشایش باشد بتمامی اخذ باید نمود در هنگام [illegible] و هنگام [illegible]
اخذ نمایند و بدستور خشک کنند و نگاه دارند با صورت لائق آید و آنچه از قبیل [illegible]
و قبل از پژمرده شدن و افتادن خود بخود از درخت اخذ نمایند مگر آنکه منظور [illegible] و آنچه
و از آنها درست با پوست خشک باید نمود همان قسم درست خشک نمایند و آنچه را مقشر [illegible]
کرده خشک نمایند و آنچه را بریسمان باید کشید بریسمان کشیده در سایه یا آفتاب کمی باحتیاط خشک نمایند و از گرد و غبار و
رطوبت و نموست و تکرج و فساد و خوردن کرم و غیرها محفوظ دارند و با جمله باید که کل ادویه [illegible] در هنگام [illegible]
وقت و پیش از رو بخشکی و پژمردگی و ضعف و نقصان آوردن اخذ نمایند و در [illegible] است
از هنگام گل و رست و برودت و رطوبت آن و آنچه باران خورده [illegible] ضعیف است و ادویهٔ بریه و صحرائیه
اقوی اند از بستانیه و حجم و ضخامت آنها کمتر است در اکثر و جبلیه اقوی اند از بریه و [illegible]
خوشبوتر و شکفته و پژمرده نشده باشد بهتر است از مخالف آن مگر گل سرخ [illegible] بهتر است و همچنین
بستانی آن و از برگها آنچه ضخیم‌تر و خوشبوتر و تازه‌تر باشد بهتر است و از قضبان و اصول آنچه [illegible]
و از بزور آنچه بزرگتر و فربه‌تر و چرب‌تر و سنگین‌تر باشد بهتر است و از [illegible]
طعم و رائحه هر یک از اینها که بهتر و زیاده و قوی‌تر باشد اقوی است از مخالف اینها و [illegible]
لبن از آن اخذ نمایند و الا اگر تازهٔ آن بهم نرسد که شیر از آن گرفته شود بدستور [illegible]
یا خشک آن را در آب گرم بخیسانند و در آفتاب بگذارند تا غلیظ و لزج گردد پس آب آن را [illegible]
خشخاش را که افیون است از خشخاش مصری و یا کازرونی یا عظیم آباد [illegible]

هوا مثل آمله همچنین لبن انسان و سائر البان را از اماکن مختصه و از زمان لائقه و بالجمله در هر جا که خوب و قوی القوه گردند اخذ نمایند نه از جائیکه ضعیف القوه باشند و اما صموغ پس واجب است که اخذ و جمع نمایند آنها را هنگام ریختن شکوفه و اول روز قبل از طلوع آفتاب و آخر روز بعد از غروب و باید که هوا صاف و معتدل باشد و پیش از خشک شدن بعد یکه متبرک و متفتت گردند یعنی قبل از آنکه خود بخود از درخت جدا و ریزه ریزه شده بریزند * و اما عصارات * پس باید که از ادویه جید از اوراق و اثمار و اصول و غیرها اخذ نمایند و با آتش طبخ ننمایند بلکه بهوا و آفتاب خشک نمایند و از گرد و غبار و اختلاط اشیاء غریبه کثیفه محافظت کنند مانند اقاقیا و عصاره املج و انزروت و غیرها و هنگام استعمال نیز طبخ ننمایند مگر سقمونیا که بدون تشویه استعمال آن جائز نیست * و اما ادویه حیوانیه * پس واجب است که گرفته شوند از حیوانات جوان صحیح الجسم تام الخلقة والاعضاء در زمان بهار یا ابتدای صیف و پیش از لاغری و پیری و ضعف و نقصان آوردن و مقادیر ذبح ذکوة آنها و از انجمله خون بز جوان فربه بی عیب و نقصان چهار ساله است که بسبب شدت تاثیر آن در علاج سنگ کرده و مثانه موسوم بید الله گشته و آن چنان است که اول فصل تابستان که هنگام رسیدن انگور است آنرا ذبح نمایند و خون اول و آخر آنرا بگذارند که بریزد و خون وسط را در دیگ و یا ظرف سنگی و یا سفالی بگیرند و بگذارند تا منجمد گردد پس ریزه ریزه کرده بر پارچه کرباس پاکی پهن نمایند و پارچه نازکی برای محافظت از گرد و غبار بر آن بپوشند و در آفتاب خشک نمایند و عند الحاجت یک مثقال آن را با آب کرفس جبلی یا با شراب و امثال آن بنوشند و بالجمله هر چیزی را بشرا[illegible] اخذ کنند و در [illegible] اهتمام حفظ و ضبط نمایند تا بکار لائق خود آیند * دستور حفظ * زهره حیوانات که تازه [illegible] که محل قطع و مجرای آن را بخیاطه محکم بسته در شیشه که عسل در آن انداخته باشند که او را بپوشاند [illegible] اگر حرارت و رطوبت بر هوای آن بلد غالب باشد باید که عسل را خوب بقوام آورده باشند * دستور حفظ [illegible] مغز حیوانات که متعفن نگردد آن است که در عسل چند روز بنهند و بعد از آن از شیشه خشک کرده در رنگ کتانی بپیچند و در سایه آویزند و بعد ستوده هر گاه در ظرف قلعی ضبط کنند زودتر متعفن نمیگردد * دستور حفظ * سائر ادویه آن است که بعضی آنها را که با هم جمع باید نمود تا موجب بقای آن باشد مثل کافور با فلفل و براده آهن با آهن ربا و تخم مرغ با نمک و ماذج با زنجبیل و معدنی را با غیر جنس او نباید جمع نمود و عصارات و صموغ را در ظرف قلعی و نقره نگهدارند و عرقها و میاه حاره را در شیشه سربند ضبط کنند اما بعد سرد شدن و یا در ظرف مزجج و بارد و تر و عرق بهار در ظرف مس بهتر میمانند و جموع اوراق و بیخها و گلها را از جای نمناک و آفتاب دور باید داشت و ظرف آلی جهت حفظ روغن) و اکثر ادویه مفرده و مرکبه بهتر است والله اعلم * فصل * هفتم در بیان اعمار بعضی ادویه مفرده و بالاجمال و الاختصار بدانکه ادویه مفرده از سه جنس بیرون نیستند یا معدنی یا نباتی یا حیوانی اند پس معدنی مختلف میشود عمرهای انواع اصناف آن از حیثیت شرافت و خست و تام التراکیب و متلزز الاجزاء و لطیف بودن اجرام و دوام آنها و عدم آنها مانند ذهب و حجر الماس و یاقوت و زمرد و امثال اینها از معدنیات که مدتی مدید باقی میمانند و فاسد نمیگردند و اما نقره مدت بقای آن کمتر از ذهب است و معدنیاتیکه بدان مشابه نباشند یعنی ناقص التراکیب باشند مانند مس و آهن و اسرب و غیرها بسیار باقی نمیمانند و بزودی زائل و فاسد میگردند خصوص که در آب و گل دفن نمایند و معدنی در ان بمانند و اما نباتات پس ناقص میشود قوت آن تا یکسال و رفته رفته باطل میگردد و بعضی را قوت آن تا شش سال

باقي ميماند ومرتك كه مرداسنك باشد قوت آن تا سالهاء بسيار باقي ميماند وهمچنين اقليميا و [illegible] توتيا واما [illegible]
يعني نادزمرمعدني خطائي وتنكار وانواع خرشرالك وخوشبوي اطلس آن نيز مدتي [illegible]
لؤلؤ مدت بقاي قوت آن ازان كمتراست وما دام كه آب ورنگ وصفاء آن باقي است نيكو است واما [illegible]
طين داغستاني ومختوم وآنچه بدان ماند مدت بقاي قوت آنها از لؤلؤ كمتراست [illegible]
وملوتي بر آنها بگذرد قوت آنها ضعيف وزائل ميگردد ورفته رفته مثل احجار [illegible]
وانچه صاحب رايحه است ما دام كه رايحه با آن باقي است قوي است پس بعد [illegible]
واطيان ميشوند والله اعلم * فائده مفيده اينكه * اكثري برانند كه مادة بسائط منطرقات زيبق وكبريت است [illegible]
درنهايت خوبي جوهر وصفا باشند وكبريت در قوت نا ريت صابغه و غالب باشد [illegible]
فيلي چل دكره نا يض ميگردد وزيبق تكون ميبايد واگر زيبق غالب باشد وقوت [illegible]
ميگردد وچون اجزاي ردي الجواهر باشند وكبريت كمتر وبا قوت [illegible]
باشد صورت اسربي ميبايد واگر زيبق جيد الجوهر [illegible]
صورت نحاسي ميبايد وچون با اشتعال پيوسته [illegible]
واگر كبريت جيد الجوهر وزيبق ردي الجوهر باشد [illegible]
كيمياراعتقاد آن است كه انقلاب بعضي به بعضي با عمال مخصوصه [illegible]
است اما شايد اين سخن توهمي بيش نباشد زيرا كه انقلاب حقائق [illegible]
والماس وزمرد وغيرها نيز اصل وماده و بسائط آنها زيبق وكبريت است [illegible]
وهمچنين اگر زيبق جيد ونيكو باشد وليكن كبريت نا صاف باشد [illegible]
تتراند بود واگر مرد وجيد وصافي باشند محكم التركيب گردد [illegible]
نباتيه * پس آنها يازده صنف اند زيرا كه يا از قبيل صموغ ويا عصارات [illegible]
اوراق ويا ثمر ويا بزور ويا اغصان ويا اصول ولحا وقشور وامثال اينها [illegible]
وجاوشير وسكبينج ولك ودم الاخوين وامثال اينها مدت بقاي قوت آنها [illegible]
هندي ومكي وافيون باصطلاح قديم كه عصارة خشخاش [illegible]
التجارب كه عصارة ابوخلسا است از آنها كمتر واما ازهار وقفاح كه [illegible]
گاو زبان وقفاح اذخر وقيصوم وامثال اينها واوراق مانند [illegible]
و پرسياوشان وامثال اينها نيز بحسب قوت وضعف [illegible]
ميگردد واما البان وبتوعات مانند سقمونيا وفرفيون وافيون وامثال [illegible]
وبعد ازان ضعيف ميگردد ورفته رفته باطل ميشود وفرفيون تا چهار سال [illegible]
نيز گفته اند وبالجمله اكثر البان قوت آنها تا قريب به ده سال باقي ميماند [illegible]
ومانند اينها پس باردة آنها بزودي فاسد ميگردد خصوص رطبة آنها كه [illegible]

یکسال تا دو سال پس فاسد و متغیر میگردد و اما آنچه من بلدان پس آن از قبیل البان است و قوت آن مدت مدید باقی
میماند و گفته اند هر چند کهنه تر شود جید تر و بهتر میگردد و همچنین دهن گاو و روغن زیت و دهن اقحوان تا دو سال و اما اثمار
مانند عناب و سپستان و حب بلسان و مازو و بلوط و آلو و آلو بالو و سیب و به و انار و لوز و جوز و جوز بوا و ترنجبین و قاقله و [illegible]
و امله و هلیله و بلیله و امثال اینها پس آنها مختلف میباشند آنچه از آنها کثیر الدهن است مانند مغز گردکان و بادام و پسته
و چلغوزه و نارجیل و کنجد و خشخاش و خیار [illegible] و خربزه و کدو و امثال اینها تا یکسال اگر در قشر خود باشند و الا تا
شکسته و کمتر از آن خصوص مغز پسته و گردکان و اما بذور مانند بذر رازیانه و کمون و کرویا و کاسنی و کشنیز و تخم خرفه و خشخاش و کنجد
و امثال اینها پس از اینها آنچه [illegible] مانند حلبه و حرف و خردل و رازیانه و امثال اینها است دو سال تا سه سال بحسب حفظ
و نگاهبانی از نم و رطوبت و خاک و باد و غیرها باقی میمانند و کثیر الدهن کمتر مانند بعض بذور [illegible] و اما اغصان و لحا
و اصول و قشور مانند عود بلسان و زرنب و شیطرج و شکاعی و بادآورد و بیخ کاسنی و رازیانه و لفاح و کرفس و اذخر و جنطیانا
و عاقرقرحا و تربد و دارچینی و قرفه و سلیخه و [illegible] و بیخ سفید و کبر و انجبار و امثال اینها پس مختلف میباشد بقای
آنها بحسب قوت جوهر آنها و صلابت و رخاوت و ضعف پس آنچه مانند قسط و زراوند و [illegible] جوز بوا و دارچینی
و قرفه و سلیخه و زنجبیل و امثال اینها است قوت آنها تا ده سال باقی میماند و عروق از اینها زیاده و مگر آنچه در اینها رطوبت
فضلیه باشد مانند بیخ چینی و زنجبیل و زرنباد و زراوند مدحرج و بهمنین و بوزیدان و شقاقل و امثال اینها که پوسیده و
کرم خورده [illegible] میگردد و اما آنچه از لحا و عروق مصلبه باشند تا سه سال قوت آنها باقی میباشد پس بعد از آن
باطل میگردد [illegible] مانند شحم و صموغ و [illegible] و آنچه از قرون و حافر و ظلف و زبل و بعر و دم پس شحم که پیه باشد هر گاه
[illegible] یکسال قوت آن باقی میماند و لکن مستعمل در مراهم و بعضی تراکیب دیگر و بعضی امراض
[illegible] حیوان باشد پس مدت بقای قوت آن بیشتر از شحم است خوب خشک کنند و نیکو محافظت
نمایند [illegible] میماند اما آنچه که [illegible] بعضی شوند از آنچه حیوان [illegible] مانند پنیرمایه شتر و اعرابی و غیره
پس مدت بقای قوت آن یکسال تا دو سال است و اما قرون و حافر و ظلف و غیرها که عبارت از شاخ و سم و ناخن باشد پس
قوت آنها سالها باقی میمانند و اما زبل و بعر و دم که عبارت از سرگین و پشکل و خون حیوان باشد مانند سرگین سگ و کفتار
و حمار [illegible] سال و همچنین خون آن و اما جندبیدستر پس قوت آن تا ده سال باقی میماند والله اعلم * فصل *
هشتم در بیان آداب طعام خوردن و آب نوشیدن و اطعمه که جمع آنها با هم مناسب نیست * بدانکه بر صاحب حفظ صحت
لازم است که تا خواهش [illegible] نیاید و گرسنه و تشنه نشود طعام و شراب نخورد و نیاشامد و آنهم بقدر ضرور و احتیاج که
بسر حد امتلاء [illegible] و صبر بی طعام نخورد و آب ننوشد و در هنگام
گرسنگی بسیار [illegible] طعام و شراب بسیار [illegible] نخورد و نیاشامد و همچنین بعد از ریاضت و حرکت شدید
مفرط [illegible] گرمی بسیار [illegible] آنکه طعام ثقیل و یا غیر عادی و معتاد
و یا بسیار گرم و یا بسیار سرد باشد و همچنین آب [illegible] یا بسیار گرم و یا بسیار سرد باشد بلکه اولا مضمضه نماید و دست
[illegible] چند مرتبه و اگر [illegible] تشنگی نماید پس اندک اندک آب بیاشامد و واجب است که ظرف طعام در پیش رو
باشد که بسهولت تناول شود نه بطرف راست و نه چپ و لقمه را باید کوچک بردارد و نیکو مضغ نماید و در تابستان

اوائل روز طعام خورد ودر زمستان اواسط آن روز طعام گرم ودر بهار و پاییز طعام معتدل و در شبانه روزی دو مرتبه یا یکمرتبه واگر بهر دو روز سه مرتبه خورده شود بهتر است باین ترتیب که روز اول اول روز وآخر روز ویا اول شب و روز دوم وسط روز وهمچنین وباید که بسیار طول ندهد زمان اکل را و بسرعت تمام نیز نخورد بلکه خوب نخاید و بحلاوت فرو برد وتند اکل نکند یعنی طعام جدید بر طعام غیر منهضم سابق نخورد وما دام که ثقل در معده وسینه وجشاء یعنی آروغ طعام آید طعام تناول نکند وبالجمله هر وقت که خوب گرسنه شود وتشنه گردد باید که طعام بخورد وآب بیاشامد وتعیین وقت بمرات آن اکثری وبرای متوسطین است والا اطفال وجوانان محرور المزاج قوی الهضم وپیران وضعفاء بارد المزاجان را هریک بنوعی خاص میباشد حکم واحد بر همه جاری نمیتوان نمود ونیز باید که چون طعام تناول نماید هنوز قدری میل ورغبت بطعام وگرسنگی باقی باشد که دست از طعام بکشد وباید اطعام معتدل [illegible] اقتصار بر یک نوع از طعام وباید دو نوع نماید وبعد از این چند قدم راه برود زیرا که با این احوال [illegible] میباشد واز دو هم و پر خوری بدن ثقیل وحواس کند وبلید وانواع امراض را [illegible] خوردن نان گرم واشامیدن آب سرد بلا فاصله بالای آن جهت آنکه [illegible] وشیرین ویا شیرینی بالای طعام کثیف مانند خربزه بالای گوشت لطیف [illegible] بطئ الهضم ردی الکیموس ویا شیرینی را امثال اینها زیرا که طبیعت [illegible] میل هضم [illegible] وباقی میماند مخالف آنها و باعث گرانی ومرض میگردد [illegible] طعام [illegible] سرد و گرم ویا هر دو سرد بالفعل ویا بالقوة ویا سرد ولزج ویا سرد ونفاخ ویا سرد و [illegible] واز خوردن هر که بعد از برنج واز ماست با ترب وماهی ویا بعد از ترب وماهی واز [illegible] از شیر با گوشت مرغ واز شیر با ماهی واز انار با هریسه واز انگور با کله گوسفند [illegible] با عسل ومویز با عسل وخربزه با انبه وامثال اینها واز آب گرم بعد از طعام شور [illegible] وحلو وطعام گرم وشیرین وبعد از خواب وجماع وحمام وهر حرکت مفرط ومسهل [illegible] معده یعنی ناشتا و در حمام و مستحسن است جمع میان اطعمه ومیوه ها اینکه بعضی آنها [illegible] با طعام ترش وچرب با شور وتیز وبعضی را گمان آن است که جایز است جمع میان هر دو نوع غذا که باشد [illegible] یا متشابه اند یا متضاد اگر متشابه اند پس گویا که یکنوع از طعام خورده شده [illegible] واگر متضاد [illegible] دیگری میشایند وتعدیل حاصل میشود وگاهی بودن این امر نیز خود وهم و خطا است چه میتواند بود که آن هر دو [illegible] یک دیگر باشند وهیچ یک مصلح دیگری نباشد ونساد یکدیگر نماید وآنرا نیز فاسد سازد [illegible] حادث گردد نه تعدیل مانند آنکه هر شخصی از آتش سوخته باشد بر آن برف [illegible] خواهد شد ومیتواند بود که دو شئ متشابه باشند وهریک از آن هر دو مصلح دیگری باشد مثلا [illegible] حافظ ویکی تقویت دیگری نماید وهمچنین ونیز میتواند بود که دو شئ متشابه هم باشند [illegible] هر دو باشد وخاصیتی که لازم اجتماع وترکیب است وبالجمله این اصلی وقاعده کلی [illegible] ولطافت وکثافت مزاج بر میگردد والله اعلم * فصل * نهم در بیان احراق ادویه وتصعید [illegible]

وبعد آن فصل در احکام آنها ارد مثل آشامیدن جوب چینی و مثله و ماشعیرا سی و شیرا الفلس و کیا کوو شیر دختر و شیر بز و شیر
الاغ و لبن النساء و بذر ورد و رب و ماء الشعیر و ماء القرع و ماء الخیار و غیرها را اتخاذ و صنائع بعض اشیا بند آنکه احراق
ادویه و احتیاج بدان از برای چند فایده است یا از برای انتقال طبیعت آن است بطبیعتی دیگر و یا از برای نقصان قوت
و کسر حدت آن است مانند زاج و قلقطار و مرجان مصوص و ادویهٔ عین و یا از برای تقویت یعنی زیادتی قوت و حدت
و شدت نفوذ و انتقال مزاج آنها است بمزاج دیگر مانند القلقطار و حجر نوره و بسد و صدف و برگ تربد و تهیا کردن امثال
اینها از املاح مصنوعة و مادات و جواهر ادویه مانند جوهر حصی لبان و غیرها و یا از برای تلطیف جوهر آنها است مانند
املاح و یا از برای تنقیه و رفع اجزای غریبهٔ آنها است مانند نمک و بوره و سرطان نهری و شاخ ایل و امثال اینها و یا از
برای مهیا و قابل سحق کردیدن آنها است مانند یواقیت و طلا و نقره و ابریشم و مانند اینها و یا از برای آنکه باطل کردد
رداءت و خباثت و سمیت جوهر آنها مانند عقرب جهت استعمال آن در تفتیت حصاة و رالتی و اسود سالخ برای جذام و خنازیر
زیرا که ادویه یا حاد لطیف الجوهر اند و یا معتدل و مفرد و نوع چون سوخته شوند قوت آنها ضعیف و حدت و حرارت آنها
کم میکردد بسبب تحلیل جوهر حار ناری حاد آنها مانند ادویهٔ مذکوره و یا کثیف الجوهر و غیر حار حاد اند و بسبب احراق
و کسب حرارت ناری تقویت میابند هم در حدت و هم در حرارت مانند قلقطار و حجر نوره و یا آنکه صلب اند و یا در آنها
رطوبت لعابیهٔ لزجه است و بسبب احراق رطوبت ماسکهٔ ملتصقه و لزجهٔ آنها کم و فاسد و فانی میکردد پس بسهولت و آسانی
و لبروجی سال [illegible] ن احجار و ابریشم و یا آنکه در آنها اجزای غریبه است تا آنکه اجزای غریبهٔ آنها زائل کردد مانند
نطرون و [illegible] سمی باشند که اعراض مدرکهٔ جسد را اصلا ترک نکند هر آینه مستقر الطبع خواهد بود و اکر
مفارقت [illegible] کثیف الجسم و متخلخل باشد بسبب احراق میل ببرودت کند و از غایت احراق که اعدا
رماد یت رسد باعث [illegible] زائل کردد و اکر کثیف الجسم و غیر متخلخل باشد از برودت میل بحرارت نماید و یا بعد از آنکه
در احراق ادویه شرط است که دو جنس مختلف را با هم نسوزانند مثل نمک و نوره و در احراق احجار و با نمک نماید لفلانه
نباتات و حیوانات و ما در برو و سوخ و مانند اینها را ادنی احراق کافی است و کاه مراد از تبدیل جسم محرق باشد بعد احراق
آنرا با [illegible] که [illegible] او تصویل نامند و الا بدون تصویل استعمال نمود و تکلیس از کلس است باصطلاح اهل مصر که بفارسی
آهک نامند و آن سریع السحق میباشد پس هر جسم صلب که قابل مانند آن نباشد و بسبب احراق قابل سحق کردد آنرا مکلس
نامند اما اشیائیکه قابل احراق اند و بدون احراق استعمال آنها جایز نیست پس از آنجمله است اثمد و اسرب و بسد و رصاص
که آنرا نامند و اسود سالخ و سرطان و طلق و عقرب و اما آنچه بدون احراق نیز استعمال میتوان نمود پس آن مانند ابریشم
و آبار و حب الآس و [illegible] و عود و کهربا و یاقوت و امثال اینها است و بیان ارتباط [illegible] در رسوم خود ان شاء الله تعالی ذکر خواهند
یافت و بعضی دریتجا [illegible] ذکر میکردد * احراق بوره * که بوره باشد آنست که ظرف سفالی را [illegible] را
در آن اندازند و کردانند تا آنکه سوخته شود و یا آنکه قاشق آهنی را کرم نمایند و بوره را ریزه ریزه کرده در آن اندازند
و حرکت دهند و همچنین چند مرتبه قاشق را کرم نمایند تا آنکه سوخته شود و بکردد مانند خاکستر * احراق * جبسین
و ریك الحجر و مانند این هر دو که مسمی بملاس است آنست که بکیرند هر مقدار آنرا که خواهند و با آب و نمک پاک بشویند
و خشک نموده در کوزهٔ مطین بطین حکمت کرده در کوره آجرپزی و یا تنور [illegible] بسیار کرم بر روی خشتی بکذارند

تا آنکه سوخته و سفید گردد و مادام که سفید نگشته کامل نیست مکرر در آن عمل باید نمود * احراق حیه * و افعی را سود سالخ که مار را شد آنست که بگیرند مار خانگی و یا افعی و یا اسود سالخ هر کدام را که خواهند درست و زنده در کوزه کرده سر آنرا بسته و بطین حکمت کوزه را گرفته در تنور بسیار گرم یک شب بگذارند پس برآورند که خشک شده خواهد بود سحق نموده با زیت خمیر کرده بر خنازیر فساد نمایند * احراق خطاطیف * که خطاطیف است و بفارسی پرستوک نامند آنست که بگیرند بچهٔ خطاطیف را ذبح نموده پر آنرا بکنند و شکم آنرا چاک کرده آنچه در جوف آن است برآورده دور نمایند و پاک شسته و نمک بر آن پاشیده در کوزه کرده سر آن را بگل حکمت بسته در تنور یا در اجاق پر از اخگر گذارند تا محرق گردد * احراق ارنب * مانند احراق خطاطیف است * احراق زجاج * که بفارسی آبگینه و شیشه نامند آن است که بگیرند زجاج صاف سفید شفاف خالص پاکیزه را که سنگ ریزه و خاک و غبار نباشد نرم سائیده در کوزهٔ مطین و یا بوته کرده سر آنرا محکم بسته در تون حمام یا تنور بسیار گرم بگذارند تا آنکه سرخ گردد * و ماء زجاج * یعنی [illegible] آن [illegible] است در کفچهٔ آهنی خوب گرم نمایند و در آب قلعی اندازند و آنچه از آن متکلس شده باشد جدا نمایند و باز شیشه را گرم نموده در آب قلعی اندازند و همچنین تا آنکه تمام متکلس گردد پس نکو سحق نمایند که [illegible] [illegible] [illegible] مثقالی با دوازده مثقال آب گرم برای تفتیت حصاة قوی العمل است * احراق زرنیخ * آنست که [illegible] خالص صافی را ریزه ریزه مانند نخود و یا تلا نموده و در کوزهٔ مطین بطین حکمت کرده سر آنرا [illegible] سوراخی برای برآمدن بخار بگذارند و بر اخگر گذارند و مادام که [illegible] سفید برآید سوخته سفید گردد کامل خواهد بود * احراق سلحفاة * آن است [illegible] احشای آن را افکنده و پاک شسته در کوزهٔ مطین کرده سر آن [illegible] سوخته و سفید گردد * احراق سرطان * آنست که بگیرند سرطان نهری [illegible] و پاهای آن را ببرند و شکم آن را بشکافند و ما فی الجوف آن را ببرند [illegible] مثال آب نادیده کرده سر آن را محکم سازند و بالای کوزه را بگل [illegible] گرفته خشک نموده در میان تنور که آن را خوب گرم نموده باشند گذارند [illegible] صبح برآورند و اگر صبح گذاشته باشند شام پس از کوزه برآورده سائیده بکار برند * احراق سرطان [illegible] * [illegible] قسم است * احراق شنج و صدف * آن است که بگیرند شنج سفید املس [illegible] گذارند تا سوخته گردد و علامت سوختگی آن است که سفید گردد و اگر یکدفعه سوخته [illegible] در تنور بگذارند تا آنکه سوخته گردد و صدف و امثال آن را نیز بدین طریق احراق نمایند * احراق [illegible] * [illegible] و یا قوت و امثال اینها آن است که در آتش سرخ نموده در آب سرد اندازند [illegible] خشک و مفتت و قابل سحق گردد * احراق بسد و مرجان * آن است که مرجان را [illegible] در کوزهٔ سفالین [illegible] آنکه آن را ریزه ریزه نموده باشند و کوزه را بگل گرفته در تنور بگذارند تا سوخته و سفید گردد [illegible] یک دفعه سوخته نگردد مکرر نمایند و این از برای حصول حدت و یبوست آن است پس برآورند [illegible] * احراق لؤلؤ * آن است که مروارید ناسفته را با قدری شوره [illegible] سفالین کرده سر [illegible] نموده [illegible]

گل ارند وبلند ونرم ازو مالي بر آورند که سوخته شده باشد * احراق ملح * آن است که ملح را بکوبند وبعمل حمل کنند
ودر خرقهٔ کتاني گذارند ویا پارچهٔ نازکي بسته بگل حکمت گرفته در تنور تابیده ابرز ریا خشتي بگذارند و پس از سرد شدن
تنور بر آورند وگل را از آن دور کنند ونرم سائیده استعمال نمایند * طریق دیگر آن است که ملح را شسته خشک نمایند
وخوب نرم سوده در دیگ سفالي کنند و اطراف سر آن را بگل حکمت بگیرند وبر آتش گذارند و اطراف دیگ را از
اخگر پر نمایند و آن مقدار بگذارند که ملح از جستن وحرکت باز ماند که آن زمان بلوغ احراق است پس بر آورند
وبکار برند * احراق کهربا * آنست که کهربا را ریزه ریزه کرده در کوزهٔ مطین بگل حکمت کرده سر آن را محکم بسته
شب در تنور گرم بگذارند وصبح بر آورده سوده بکار برند * احراق اقلیميا * نیز بر همین نحو است * احراق اسرب *
که آبار نامند آن است که بگیرند ده درم اسرب را وریزه ریزه کنند ونیک ساز ندرد ر تابهٔ آهني ور روي هم بپچیند و
تدري سفیداب محروق ود و قبضه جو بر ان ریزند وبآهن بر هم زنند تا تمام سرب سوخته گردد و اگر قدري بماند باز
جو قدري بر ان بپاشند وبر هم زنند وهمچنین تا تمام سوخته شود * نوع دیگر * آنست که اسرب را صفحهای نازک
سازند وبر ان قدري کبریت سوده بپاشند وسر آن را بسر پوش سفالي که در ان سوراخي باشد بپوشند و اطراف آن
را بگل حکمت بگیرند ودر کوزه گذارند وبلند تا تمام آن سوخته گردد پس بر آورند وبسایند وبشویند وبکار برند
وآزوده آن در سرد وعمل معتبر باشد وباید که مقدار کبریت با ران هر صد مثقال از پنج دانگ زیاده نباشد * نوع دیگر *
آنست که اسرب [illegible] باتلي کوکرد بگذارند پس در بوتهٔ آهني کرده در کوزهٔ حداد ان بگذارند وچندان
بدمند که خوب [illegible] بسته بکار برند * احراق خبث الحدید * آنست که ریم آهن را تا هفت مرتبه
در سرکه [illegible] آهن وفولاد * آنست که سوهاله را که خواهند براده نموده سه شبانه روز در بول گاو
بخیسانند پس بر آورده [illegible] سته بان الملبات منقوع بسایند پس قرصها ساخته خشک نمایند ومجموع قرصها را در دیگ
سفالي گذارند وبالای آن سر پوش سفالي گذارند و اطراف او را بگل حکمت محکم گیرند وتا [illegible] در میان سرگین گاو صحرائي
گذارند پس بر آورده تا ده مرتبه بآب منقوع الهلیلجات ودر [illegible] با آب سیر تازه نیز پس خشک نموده در ظرف سفالي گذارند
وسر آنرا محکم نمایند تا هفت روز در میان آتش سرگین گاو صحرائي گذارند پس بر آورده سحق نموده بکار برند وبعضي
مردم در مرتبهٔ آخر آهن را با نیلوفر سوده یک شبانه روز در میان ماست ترش میگذارند پس بر آورده با قدري نوشادر بخالص
سحق بلیغ نموده هفت روز دیگر در میان آتش سرگین میگذارند پس بر آورده نرم سوده بکار میبرند وعلامت جودت قتل ان است
آن است که بعد سودن بالای آب ایستد وته نشین نشود بزودي * قتل ذهب * بدستور مسعود بن محمد سنجري آنست که بگیرند
ذهب را ونرم براده نمایند که مانند غبار گردد ودر کفچهٔ آهني کرده اندکي اسرب سوده بران بپاشند ودر ان آب نمک
داخل نمایند وبجوشانند تا آب بر ود وذهب بماند پس علاقه نموده شسته بکار برند * تکلیس ذهب * که بهترین طریق
است آنست که بگیرند ذهب را براده نمایند وآب نوره وآب قلي وآب ملح طعام را بجوشانده صافي نمایند وآبها را در ظرف جدا جدا
جدا بجوشانند تا منعقد گردد پس دو جزو از معقود آهک ونیم جزو از معقود ملح ونیم جزو از معقود قلي ویک جزو از براده
ذهب وهر چهار جزو را باهم نیکو بسایند وبعد از انکه در ظرف شیشه بآتش مرخ کرده باشند پس سه شبانه روز در جاي
نمناک بگذارند تا بر آرد پس بلستور بآتش مرخ کنند وبسایند ودر جاي نمناک بگذارند وهمچنین تا چهار مرتبه پس

در بوته کرده بحدی آتش بدهند که بوته شروع کرده پس بوته را برآورده و بگذارند تا سرد گردد و بسایند و با آب گرم مکرر بجوشانند و بشویند تا طلا از سائر اجزا خالص گردد پس خشک نموده سحق کرده استعمال نمایند و گفته که اگر در حین آتش به رسحق بکبریت و آبهای تند تسقیه نمایند سریع الاثر است پس پاک شسته سوده استعمال نمایند و گفته‌اند که خوردن این نوع طلا باعث طول عمر و دفع جمیع امراض سوداویه و حفظ صحت است و در این امر رغبت بلند دارد و [illegible] بلند است * نوعی دیگر * که طلا قابل سحق گردد و مانند رماد شود و اگر دینار باشد صورت دینار بر آن بحال خود است که بگیرند دینار را و در بوته گل اندازند که باطن بوته را بمرداسنگ با سرکه سوده که آلوده باشند و بآتش گرم نمایند بحدی که گداخته نگردد پس بوته را برآورند و بگذارند تا سرد گردد مکرر این عمل نمایند و هر مرتبه باطن بوته را با مرداسنگ با سرکه سوده تازه بیالایند پس سوده شسته استعمال نمایند و سرقی و سرمه و سرب مکلس نیز این عمل نمایند * نوعی دیگر * که دستور حکمای هند است آنست که سرب را چند مرتبه گداخته در آب لوشاد بریزند پس طلای خالص را گداخته در آن آب چند مرتبه سرد نمایند پس صفحهای نازک ساخته و زاج سیاه و سرکه آلوده در آتش گذارند و یا نمک آب مشوی و با ربع سرب سوهان کرده در بوته که باطن آن بمرداسنگ آلوده باشند گداخته با ثلث آن زیبق در ظرف [illegible] [illegible] آتش گذارند و برهم زنند تا زیبق از آن مفارقت نماید پس شسته [illegible] [illegible] ریزند اگر بر روی آب ایستد نیکو است استعمال نمایند * دستور جلا دادن * و رنگین نمودن اشرفی و طلاء [illegible] و خالص نباشد و رنگین مانند خالص کردد آنست که بگیرند [illegible] [illegible] [illegible] سوده با آب سرشته بر آن بمالند و بر آتش گذارند تا خشک گردد پس از آتش برداشته [illegible] [illegible] خواهد برد * نوعی دیگر * آنست که بگیرند زاج [illegible] و زن شوره [illegible] [illegible] [illegible] نمایند و اشرفی و یا ظرف طلا را با آتش سرخ نموده بگذارند تا سرد گردد [illegible] [illegible] پس بر آتش گذارند تا خشک گردد و اندک گرم شود پس از آتش برداشته [illegible] [illegible] و خاکستر زغال را با آب نم کرده بالای آن بگذارند و لحظه صبر کنند پس برآورند و با آب بشویند [illegible] [illegible] الا تکرار عمل نمایند تا رنگین گردد * احراق فضه * آنست که [illegible] [illegible] [illegible] باشد یعنی بوته را بسفید آب قلعی آلوده باشند و مکرر بگذارند تا آب آن سوخته قابل سحق گردد [illegible] * آنست که نقره را براده نموده و با آب و نمک در ظرف آهنی با آتش تند بسوزانند و اگر و [illegible] [illegible] و بسوزانند تا سوخته گردد * احراق آهن * آن است که ریزه ریزه کرده در [illegible] گوسفند بپیچیده در ظرف آهنی بر روی آتش گذارند تا مشتعل گردد و [illegible] [illegible] [illegible] یا برف مدتی پرورده نرم سائیده بکار برند و اگر برف نباشد مدتی در [illegible] [illegible] بطریق حکمای هند آن است که چند مرتبه آن را صفائح رقیقه نموده بکار کرده و سرکه آلوده با آتش [illegible] بسفید آب قلعی آلوده بگذارند پس سوهان کرده در ظرف آهنی با آب و نمک بسیار [illegible] [illegible] گوگرد بر آن بپاشند و برهم زنند تا مکلس گردد * احراق قطران * [illegible] [illegible] [illegible] حکمت گرفته و در آن قطران کرده بر آتش گذارند تا آنکه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

فرو ریزند که بدان آغشته گردد پس برآورند و در هوا بدارند اگر منعقد و بسته گردد سوخته شده است والا باز بر
آتش گذارند تا بر آن چوب و یا آن سیخ منعقد گردد پس فرود آورند و بکار برند * **احراق پشم** * و موی مرآدمی و
امثال آن آن است که هر یک را که خواهند پاک شسته از صابون و یا غیر آن شانه کرده و بمقراض ریزه ریزه نموده در ظرف
سفالی و یا آهنی کرده بر روی آتش گذارند و چندان بر هم زنند که قابل سحق گردد * **احراق اسفنج** * آن است که
اسفنج را بمقراض نموده بهمان دستور پشم و موی احراق نمایند * **احراق پوست** * کدو و حشایش ریزه ریزه مانند ابریشم
ریشم است و اگر خاکستر آن را خواهند زیاده احراق نمایند * **احراق عود هندی** * و امثال آن از چوبها سوختن آن است
که براده یا ریزه ریزه نموده در کوزهٔ گلی کرده در تنور یا اجاق آن مقدار بسوزانند که زغال گردد و بمرحله رماد
نرسد و اما خشب کرم که برای تقویت چشم است باید آنمقدار بسوزانند که رماد گردد * **احراق عقرب** * که رماد
العقارب نیز نامند آن است که عقرب زنده را در ظرف مس یا آهن یا سفالی انداخته سر آن را بخمیر محکم نمایند و در تنوری که
از هیمهٔ چوب رز و مانند آن که آتش آن حدت داشته باشد گرم نموده آتش از تنور برآورده باشند شب بگذارند و سر
تنور را بپوشند صبح برآورند و مسایند و بکار برند و باید که تنور بسیار گرم نباشد که عقرب تمام سوخته خاکستر شود و عقرب صالح
برای این امر جراره است و علامت قوت ضعیفی ولاغری آن است * **بورهٔ بکر** * آن است که عقرب زنده را در شیشه که بکل
حکمت گرفته باشند ... را محکم نموده در تنوری که بسیار گرم نباشد مقدار شش هفت ساعت بگذارند بر روی خشتی در آتش
گذارند اگر ... والاد و سه ساعت دیگر بگذارند پس سائیده بجهت استعمال نمایند * **احراق اهلیلج** *
از برای ذرورات ... قطع خون بواسیر و نزف الدم و تقویت دندان و لثه و امثال آن کابلی در این امر بهتر از سائر اهلیلجات
است آن است که ... در خمیر گرفته بر روی خزف در تنور نهند تا سوخته شود پس از تنور برآورده خمیر را جدا کرده
مانند معجون یا سوده استعمال نمایند * **احراق قشر بیض** * که قشر البیض نامند آنست که پوست تخم مرغ را و اگر پوست
جوجه برآورده باشد بهتر است در آب نمک و یا در آب ساده بشویند تا پردهٔ اندرون آن که غرقی نامند بالتمام جدا گردد و مطلق
نماند پس نرم کوبیده در کوزهٔ مطین کرده بسوزانند و برآورده شسته بکار برند و پوست شترمرغ اولی است * **تکلیس طلق**
بطوریکه هند آنست که طلق را بمقراض نموده در کیسهٔ کرباسی محکم در والی کرده چند عدد دانهٔ خرما در میان آن کیسه اندازند
و در میان ظرفی با آب گرم بدست بمالند تا از کیسه بیرون آید پس آب آن را تجرعه از آن بگیرند و آنرا خشک کرده با شهد
و عقاب مساوی الوزن سحق بلیغ نموده در کوزهٔ مطین محکم کرده سر آنرا مسدود کنند و آتش شدید سه شبانه روز بدهند و
انگاه برآورده سرد نموده وزن نمایند اگر عقاب بالتمام رفته باشد نیکو والا باز آتش دهند تا بالتمام برود پس با مساوی آن
شورهٔ قلمی ملایمه بلیغ نموده بدستور اول در کوزهٔ مطین نموده آتش دهند بسیار سفید و ملمس خواهد شد جهت ... ونیز
بکار برند مفید و مجرب است * **احراق طلق** * بطوریکه هند آن است که بگیرند طلق نوع اعلی را که سفید و صافی است
پاک شسته خشک کرده بطوریکه نرم شود بسته ... نکوبیده بسیار نرم سایند و بعد از آن با همان سرکه چند جوش
بدهند و از سرکه برآورند و نرم نکوبند و در کیسهٔ صفیق ... با سنگریزها کنند و در ظرفی که پر از سرکه باشد بگذارند و
بدست بمالند تا تمامی طلق مضمحل شود پس از کیسه برآورند و بر روی سنگ نرم بسایند و قرصها ساخته در ظرف سفالی گذاشته
ظرف دیگر بر سر آن گذارند و تمام ظرف را بگل حکمت بگیرند و محکم سازند و در میان آتش سرگین گاو صحرائی تا یکهفته بگذارند

که خاکستر گردد پس برآورده با آب بهگیره که گیاه اشنان است و آب برگ تاتوره و آب نوع علیق و پلیله و آمله هریک جدا جدا مکرر بسایند و قرصها نموده خشک ساخته در ظرف سفالی همان طور احراق نمایند و گفته اند که تا سیصد بار بلکه زیاده آتش بایدداد و علامت کمال احراق آن آن است که چون خاکستر آن برداشته با آفتاب بدارند برق از آن مطلق ظاهر نشود # اما [illegible]

حلب و حل بعض اشیا # حلب طلق آن است که بگیرند طلق را هر قدر که خواهند با آتش سرخ نمایند و تا سه مرتبه در آب سرد اندازند و بکوبند تا ریزه گردد پس در کیسهٔ کرباس مستحکمی نموده شکر و ماهی [illegible] در اندازند کیسه را [illegible] بمالند و در آب گرم و یا در طبیخ باقلی بفشارند تا مثل شیره از کیسه تراوش کند پس بگذارند تا ته نشین گردد ته نشین را خشک نموده استعمال نمایند # نوعی دیگر # که از آن اسهل است آن است که ماهی [illegible] را [illegible] طلق [illegible] در بوته کرده بر آتش گذارند و بر افروزند پس از آتش برگرفته بطریق حجر [illegible] سحق نمایند [illegible] بر آرند # حل طلق آن است که طلق را شکسته ورق ورق نمایند و [illegible] نموده در ظرف [illegible] [illegible] آن کنند آن مقدار که ظرف مملو شود و مدت چهل روز [illegible] [illegible] باشند پس از بول بر آورده خشک نمایند و [illegible] [illegible] که از سرکهٔ کهنه بسیار تند مملو باشد معلق بیاویزند [illegible] بر آورند بقدرت الهی گداخته حل شده باشد # نوعی دیگر # آن است [illegible] طلق محلول را در آن پر کنند و سر آن را با پارچهٔ [illegible] مستحکم [illegible] آب سفیدی گداخته خواهد بود # حل ذهب [illegible] طلا را در هاون طلا باد ستهٔ طلا با گلاب و بید مشک [illegible] خالص خورده شود بنوشند با گلاب و بید مشک # حل ذهب [illegible] دراز و سلس و وسواس سوداوی و تقویت باه دارد [illegible] را نیکو سوده که چون بر آب ریزند زمانی معلق بر روی آب [illegible] بسیار تند یا عرق کبریت یا عرق نمک بر آن ریزند آن مقدار که [illegible] دهند و آنچه محلول گردد صافی نموده بردارند و باز آب [illegible] چیزی غیر محلول نماند پس از حجر [illegible] رشته بکار برند # صنعت حمام ماریه بگیرند دیگی که اطراف آن [illegible] کند ارند و نصف آن آب کرده چوبی بر سر آن گذاشته آنچه خواهند در شیشه [illegible] با آن مضبوط بندند چنانچه شیشه با آب نرسد و در زیر آن دیگ آتش برافروزند # و بهتر آن است [illegible] آتش تنور خاموش کرده با زآتش کنند تا مدتی که آن چیز در حمام ماریه باشد پس برآورند # صنعت [illegible] که طرطیر سفید مکلس را مقدار پانزده درم سحق نموده غسل نمایند و [illegible] [illegible] بگیرند و محفوظ دارند و طرطیر عبارت از دردی خمر است # و اما تشویه [illegible] والاجمال بمعنی بریان نمودن است و بالتفصیل اند تشویه آن است که [illegible]

خمیر یا گل و یا سیب و یا به و امثال اینها آلوده در تنور گذارند و یا در زیر آتش و یا خاکستر گرم دفن نمایند که بخار رطوبت تشویه یابد مانند اهلیلج و سقمونیا و امثال اینها و یا آنکه کوبیده و یا مسحوق سرشته در لته بسته بگل گرفته در تنور معتدل یکشب بگذارند پس برآورده بکار برند مانند افیمون و شرق الطرفا و امثال اینها جهت مشویات وغیرها و تحمیص آنست که ظرفی را بر آتش بگذارند که خوب گرم شود پس آنچه را خواهند در ان بریزند و حرکت دهند بسرعت تمام که همه آن مساوی بریان و حاجت بریان گردد و نسوزد مانند تخم بارتنگ و ریحان و مرو و خشخاش و کشنیز خشک و زیره و بزر قطونا و بالجمله هر بزری از بزور را که خواهند و بهترین ظروف از برای این امر سنگی و یا سفالی است و حد وسط تحمیص آنست که از ان چیزی بوی برآید و اندک سرخ و بریشته گردد * و تقلیه * آنست که در روغن گاو و یا غیر آن بریان نمایند بحدیکه بو بردارد و سرخ گردد مانند بزور و یا بقدری که بشکند و بترکد مانند هلیله و مقل و یا بحدیکه تحمیص در یابند که بریان شده است مانند خبث الحدید و امثال اینها * تشویه توتیا * آنست که آنرا سوده با آب قرص نموده در آتش نرم بر روی سفال بگذارند و بگردانند تا خشک گردد و مشوی آن لطیفتر و مقوی چشم و حافظ صحت آن است و مغسول آن مجفف و بی لذع * دستور بریان * نمودن افیون آنست که افیون را بقدری با تلا و مغز بادام … در ظرف سفالی اندک بریان نمایند * و ماقبل بیرکه اصلاح نیز نامند پس آن بمعنی تربیت و پرورش ادویه بعض ادویه است که در آنها حدت و یا رداءت و یا غائله باشد تا آنکه کم و زایل گردد مانند سقمونیا و انزروت و حب الملوک و دند و فربیون و مازریون و شبرم و مانند اینها آن است که سقمونیا را در جوف سیب یا به خالی نموده گل اندود نمایند … آنرا بگیرانند قشر … بقطعهٔ از سیب یا به بسته در پارچهٔ کتانی بپیچند و در خمیر گیرند و در میان تنوری که گرمی آن معتدل باشد گذارند … شته گردد پس برآورده خمیر را دور کرده و سقمونیا را از میان آن برآورده در سایه خشک ساخته بکار برند و آنکه … گرد سر بستهٔ مرغ را سوراخ کرده آنچه در جوف آن است برآورده پاک شسته سقمونیا را در آن کرده آب سیب و یا به … آید بر ان ریخته و لای آن … نمایند * و حکیم ارازنی گفته اگر سیب و به نباشد سقمونیا را با بنفشه سوده استعمال نمایند حکم تشویه و اصلاح دارد و مؤلف گوید اگر اولا در بنفشه مدبر نمایند پس با بنفشه بسایند و استعمال نمایند بهتر است و انزروت را باید کوبید و بشیر الاغ سرشته و با چوب گز آلوده مانند کباب بریان نمود یکمرتبه و اگر زیاده بهتر خواهد بود هر مرتبه و حب الملوک را در روغن بادام و یا شیر یکشبانه روز باید خیسانید و دند که حب السلاطین است در سرگین گاو باید دفن نمود باین طریق که بگیرند مقدار تازهٔ … که کهنه و زرد و سیاه و فاسد نشده باشد مقشر کرده و یا به میان مغز آنرا برآورده در کیسهٔ کرباس صفیقی و یا … کنند و یکشب در آب خالص بخیسانند پس برآورده در سرگین گاو تازه گرفته بنحوی که از هر طرف آن مقدار حجم سه چهار انگشت سرگین باشد و در زمین بمقدار حجم آن گوی بکنند و بالای آن خاکستر گرم کنند و بالای آن خاکستر سرگین گاو و چکالی بر افروزند تا آنکه مقدار یک انگشت از ان سرگین تازه سوخته گردد و حب السلاطین … پس برآورده بطرف دیگر بگردانند و بدستور بعمل آورند تا هر چهار طرف آن مقدار مذکور سوخته گردد پس برآورده پاک شسته و بعد … دانهٔ حب السلاطین یکعدد هلیلهٔ زنگی که هلیله سیاه کوچک است … نرم کوبیده و بوزن هر دو آرد برنج با آب لیمو یا آب غوره سرشته … بلع نموده … بمقدار نخودی … تا هفت حب … نباید داد که مضر است اورا * نوع دیگر * آن است که آن کیسه را در سرگین گاوی تازه در آب حل کرده در دیگی معلق بیاویزند که ته آن بدیگ نرسد و در ان سرگین آب غلیظ … باشد مقدار چهار پنج ساعت کامل بلکه زیاده بجوشانند پس برآورده

یا آب شسته بلند شوند مثل کوریا مایله و آرد برنج با آب لیمو سرشته حبوب سازند و یا حب الاسبل که مزوج است و ربما الموص و
غاریقون و پشن مقل و مصطکی و حلتیش [illegible] و افسنتین رومی و صبر سقوطری اجزاء مساوی کوفته و بیخته با آب کرفس سرشته و
دست را بروغن بلسان چرب کرده حب بندند شربتی از یک درم تا دو درم و غالب از بریاج باشد و این حب برای فالج و لقوه [illegible]
و ارجاع ظهر و امثال اینها نافع است و بعضی حب السلاطین مدبر را با آب زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند [illegible]
مائید پس حبوب بسته هر حبی بقدر نخود کوچکی و در سایه خشک نموده عند الحاجت [illegible] استعمال نمایند و قرص
را خراشیده بروغن بادام چرب باید کرد و جرعش کوبیده با زنجبیل سوده باستعمال آرد [illegible]
الاغ با آب جوش باید داد تا پوست آن نرم گردد پس مقشر نموده [illegible] و شبانه روز [illegible]
که لیسانده و در بین دو دفعه [illegible] پس شسته خشک کنند و نرم کوفته بروغن بادام چرب کرده [illegible]
استعمال نمایند و تدبیر هریک بتفصیل و چند نوع [illegible] ذکر یافت * [illegible] آنست که [illegible]
که کوفته و بوسیده [illegible] و پاک [illegible] نموده در ظرف چینی یا سفالی [illegible]
آن مقدار که چهار انگشت بالاء [illegible] بر آید پس یک روز و یک شب بگذارند [illegible]
اندک بریان کنند و اگر زود خواهند که خشک گردد در پارچهٔ کرباس [illegible] *
کبربست * آنست که ظرفی را از شیرهٔ [illegible] بر سر آن پارچهٔ کرباس [illegible]
پهن کنند و طبقی از سفال بالای گوگرد بگذارند [illegible] گوگرد [illegible] و در میان طبق [illegible]
و با آنکه پر از اخگر کنند [illegible] تا از گرمی آن گوگرد آب شود و از پارچه [illegible]
شیر بردارند و عند الحاجت بکار برند * تدبیر بیش * و هوی آنست که [illegible]
و ریزه ریزه نموده در کیسه کنند و در دیگی که شیر گاو تازه [illegible]
شیر [illegible] پس بیش را بر آورده بشویند و در کیسهٔ دیگر [illegible]
خشک نموده [illegible] *
الاکثار [illegible] آن است که [illegible]
بسته معکوس بر بالای [illegible] که باتش [illegible]
سلاجه * که عبارت از بول بزکوهی است که در مسکن او جمع میشود [illegible]
و بول گاو [illegible]
در آفتاب [illegible] تا مانند عسل غلیظ گردد * تدبیر توتیا * با آب [illegible]
چینی یا شیشه کرده آب غوره صاف کرده بران ریزند [illegible]
سنگ سماق با آب غوره که صاف کرده [illegible]
ریزند و بسایند تا آنکه بغایت نرم سوده شود پس خشک نموده [illegible] عند الحاجت بکار برند * تدبیر خبث
الحدید * آنست که خبث الحدید را کوفته [illegible] چهار روز در سرکه [illegible]
بریان کنند و خوب بسایند چنانچه بالای آب [illegible] *

که هیئت الحدید را نرم کرده و بخته مدت چهار ده روز در سرکه تند بخیسانند پس برآورده در آب کند تا ۳ سه روز بخیسانند و هر روز آب کند تا زائل کنند پس برآورده خشک نموده خوب بسایند و بروغن یا دام ویا بروغن خستهٔ زرد آلو یا فندق ویکار برند و این جهت امراض بواسیر بهتر است * **تدبیر برادهٔ آهن و تنقیهٔ آن** * آنست که آهن را براده نموده در میان سفال آب ندیده با تش سرخ سازند و بروغن کنجد اندازند پس برآورده سرخ نمایند و در سرکهٔ انگوری اندازند پس برآورده سرخ نموده در بول گاو اندازند پس در روغن ماسه و ترش پس برآورده شسته سائیده بکار برند * **تدبیر پوست بیضه** آنست که تشر بیضهٔ مرغ یا شتر مرغ را گرفته در آب شیرین بخیسانند و یکدو روز تا متعفن شود و تشر رقیق اندرون آنرا جدا کنند و آن آب را تبدیل نمایند و همچنین تا دیگر آب متعفن نشود پس برآورده خشک نموده سوده بکار برند * **نوعی دیگر** * آنست که با آب ونمک وخاکستر و صابون قمی بخیسانند و در آخر با آب شیرین پاک شسته خشک نموده سوده بکار برند و برای این امر پوست چوزه برآورده بهتر است * **تدبیر حسک** * آنست که خسک اندرا در شیر تازهٔ دوشیده سه شبانه روز سه مرتبه بخیسانند و هر مرتبه خشک نمایند و بکار برند و این در تقویت باه بی عدیل است * **تدبیر و اصلاح مسل بلادر** * آنست که بلادر را از میان دو پاره نمایند و انبرا آهنی توی را با تش خوب گرم نمایند و قطعهای بلادر را بدان بگیرند و بیفشارند تا عسل آن برآید و آنرا بدم کارد چوبی گرفته در ظرفی جمع نمایند و همچنین تا مرغمد ازان عرا عمل و یا آنکه بلادر را بر یده بر صفحهٔ آهنی گذارند و با میخ آنرا گرم کرده بران گذارند و بیفشارند تا عسل آن بالتمام بر آید جمع نمایند پس چون خواهند ... با روغن گردکان و اگر نباشد روغن گاو بجوشانند و استعمال نمایند و در زرد واما امتیه و غیر آن که پوست آن د... که ما انعقاد را منع عسل آن باقام ننمایند و باید که در حین اخذ عسل آن دست را بروغن گردکان چرب نما... روح نکند و چون بعضی مردم را عسل بلادر و بعد از آن عسل آن بدن اعضا متورم میگردد و نیز باید که اولا امتحان نموده آن چنان کسی متوجه اخذ آن نکرده اند در منعه بلکه حرم آن نیز داخل است از کم بدان بلادر را با مغز گردکان و یا با کتیرا و یا مغز تخم مغشر اصلاح آن است * **اصلاح شبرم** * آنست که آنرا بکوبند و یکشبانه روز در شیر بخیسانند و هر روزه آن سه بار شیر را تبدیل کنند پس خشک نمایند و هرگاه جهت ادرار و سهل داخل و ماء اصفر و اسهال باعث بود از استعمال نمایند بعد از بیرون شیر سه روز بگذرد آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب را زیانه بخیسانند و خشک کنند و بکار برند و با قوابض مرده استعمال آن جایز نیست * **اصلاح ادویه جهت نشاط** * مانند بیخ خربق و بیخ شوکران و امثال اینها که در غایت بیوست و یا سمیت باشند آنست که نیم کوفته سه شبانروز در شیر بخیسانند و مکرر تبدیل شیر نمایند پس خشک کرده در روغن بادام و یا روغن تخم کدو یا روغن بسته یکهفته بپرورند و بکار برند و اگر آن چیز حار باشد در روغنهای بارده و بارد را در روغنهای حاره بپرورده کنند و با مغزهای مناسبه مخلوط نمایند * **طریق دیگر** * که حکیم میرزا مؤمن نوشته که معمول من است و بعنایت شاهد نموده ام آنست که ادویهٔ مکیفه را بعد از آنکه دو سه روز در آفتاب با عرقهای مناسبه خیسانیده باشند بجوشانند و آب آن را جهت معاجین با عسل بجوشانند تا بقوام آید و ادویهٔ آن معجون را با آن بسرشند و هرگاه در حبوب استعمال کنند باید که با بعضی از ادویهٔ آن حب که از جوشیدن رفع قوت آن نگردد بجوشانند تا سه آبها را جذب نموده کنند اذا و با ما آن ادویه سرشته حب سازند و بدان که مراد از شیر در این مواضع شیر بز است یا دوشیده و یا شیر تازه دوشیده است ولی شیر بز است * **اصلاح دارفلفل** * آنست که بعد از آنکه دانه آنرا برآورده باشند

درهاون با تلدرمی زروغن زیتون وامثال آن مخلوط نمایند وبکوبند یا سائرا دویه که با آن مناسبت داشته باشد وهمچنین است اصلاح جمیع ادویهٔ شیره دار چسبنده ومرکاه دبق را بادویهٔ که در ان ترکیب کنند لعوب ومغزها باشد احتیاج بداخل کردن روغن نیست یا بمانها بکوبند زیراکه ترین مغزها جهت اصلاح دبق مغرد انشنیب انجیراست * دستور کوبیدن اشنه * است که آنرا با آب اندک تر کرده بکوبند تا کوبیده گردد زیراکه خشک آن کوبیده نمیکردد * تصفیهٔ زیبق * که معمول اهل صناعت کیمیا است آنست که زیبق را در ظرف مسی بیقلعی صاف بی چرک ورنگ وزنگ کنند وبر آتش گذارند وبعد ظرف دیگر مسطح را پر آب سرد کرده بالای آن بدارند ویا برسیاه چوبی بگذارند که مسطح زیرین ظرف بالائی بسیار مسعود [illegible] که در ان سیماب است باشد وآنچه زیبق صاف خالص است صعود کرده در مسطح زیرین ظرف بالائی مجتمع میگردد [illegible] بکار برند * نوع دیگر * که بطریق متعارف است آن است که زیبق را در هاون سنگی ویا در ظرف شیشه ویا [illegible] بمایند تا چرک وسیاهی آن زائل کرده پس با آب [illegible] [illegible] نمایند [illegible] [illegible] پشویند وهفتاد مثقال آنرا باسی مثقال آب خالص در [illegible] سنگی [illegible] [illegible] [illegible] اندک آب در ان داخل نمایند تا یکروز [illegible] [illegible] [illegible] نگاه دارند واین باصطلاح اهل صنعت [illegible] [illegible] است * [illegible] [illegible] است پس بدانکه فائده غسل تبرید وبا تلطیف [illegible] [illegible] یا رفع بشاعت وغثیان آنست هریک یا بفرادی یا مجموع [illegible] [illegible] وآنچه شبیه باحجار است مانند [illegible] [illegible] [illegible] صبر وادهان وسویق وشیرج وامثال [illegible] [illegible] آن آنست که [illegible] [illegible] وامثال آن کرده آب بران ریخته با دستکی برهم زنند [illegible] [illegible] دیگر ریخته ورد آن را [illegible] [illegible] [illegible] کشته با آب مخلوط شده در ظرف دیگر ورد [illegible] [illegible] بالای ان را ریخته ته نشین را خشک کرده استعمال نمایند * اما غسل [illegible] آنست که [illegible] [illegible] آنمقدار آب که او را خوب بپوشاند بلکه سه چهار انگشت بالای آن [illegible] [illegible] ته نشین شود ته نشین را خشک نموده بکار برند * غسل ادهان * که [illegible] [illegible] [illegible] تند شده باشد وخواهند که زائل وتازه کنند آن را آنست که آن روغن را در ظرفی کنند [illegible] [illegible] ویا برف آب شود پس از روی آب بردارند وا گرمی یا برف نباشد با آب بسیار سرد [illegible] [illegible] دو سه دفعه تکرار عمل نمایند ویا گلاب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ویا دوغ گاو [illegible] جوش دادن [illegible] جوش آرد [illegible] [illegible] [illegible] * غسل شیرج * که روغن کنجد باشد آنست که با آب ونمک بسیار برهم زنند ویا آتش نرم [illegible] [illegible] کنند ویا آب صاف خالص بسیار برهم زنند [illegible] پس آب را از ان جدا کرده بکار برند * غسل زفت * وامثال آن مانند غسل موم ومومیائی وغیره است که گداخته در آب صاف نیم گرم برریزند تا گداخته آن ته نشین گردد وآنچه [illegible]

ایستد بر دارند و عند الحاجة بکار برند * غسل آبار و اثمد را مثل اسفیداج و توتیا و حجر ارمنی و شادنج و باقرشیا و زرد و معرق و لؤلؤ و امثال اینها * آنست که هر کدام را که خواهند اول نرم بسایند و با آب مخلوط کنند آنچه با آب مخلوط شود در ظرفی بگیرند و آنچه ته نشین شود باز بسایند و با آب مخلوط کنند و آب مخلوط با آنرا بگیرند و همچنین چند مرتبه و در آخر آنچه درد ی و سنگ ریزه باشد دور کنند و هر ظرف مخلوط با آنرا بجوشند تا ته نشین گردد پس آب بالای آنرا بریزند و ته نشین را خشک نموده اکثر از برای امراض عین است یا زسحق و ملایه نموده بکار برند و در غیر آن بدون آن کافی است * غسل نوره یعنی آهک جهت تصفیه و اطفای حرارت آن آنست که آهک را در ظرفی کنند و آب بر آن ریزند و برهم زنند و در ظرفی کنند و ته نشین و درد و سنگ ریزه که باشد دور کنند و آن آب را بگذارند تا ته نشین شود آب صافی آنرا بگیرند و آب خالص در آن ریزند و برهم زنند و بدستور تا هفت مرتبه تجدید آب نمایند پس خشک نموده بکار برند * غسل مرداسنگ * جهت امراض حاره آنست که مرداسنگ را بعد از زدن آن نمک بسایند و آب بر روی آن ریزند آنقدر که چهار انگشت بالای آن آید و تا هفت روز بگذارند و هر روز سه مرتبه برهم زنند پس بگذارند تا ته نشین شود و آب صافی تازه بر آن ریزند و هفت روز دیگر بدستور بگذارند و هر روز برهم زنند و بعد هفت روز تجدید آب کنند و همچنین تا چهل روز پس خشک کرده استعمال نمایند

* غسل لاجورد * آنچه از برای امراض عین است مانند حجارة دیگر است که ذکر یافت و آنچه از برای کتابت و نقاشی و معمول و جهت [illegible] است آنست که لاجورد را نیکو بسایند و تصفیه با آب تازه نموده بجوشانند و اندکی روغن زیتون در آن ریزند و [illegible] غسل دهند و مکرر اعادهٔ طبخ و غسل کنند تا مانند غبار گردد * نوع دیگر * آنست که سنگ لاجورد را اول [illegible] ملایه نمایند تا مانند غبار گردد پس با روغن کنجد یا سندروس خمیر کنند و با آب گرم بدست بمالند و دو سه بار [illegible] کف دست آب گرم میریخته باشند تا تمام آن شسته گردد و چون ببینند که در روغن دیگر رنگ لاجورد نماند دست بدارند و آب اول را در کاسه نگاهدارند آنچه از آن ته نشین شود لاجورد اعلی است و آب دوم که در ظرف دیگر است ته نشین آن لاجورد اوسط و ته نشین سوم را شطاط مند بنابر قول صاحب ترابادین معصومی و بنابر فرمودهٔ نواب علوی خان مرحوم مغفور حجر ارمنی در این زمان معروف بشطاطست * غسل صبر * آنست که بگیرند صبر را و در هاون بهم و ارد و اندکی بکوبند و حریر بیبیزند پس بگیرند افسنتین رومی و کرفس و مصطکی و حب بلسان و دارچینی و عود بلسان و سلیخه و سنبل الطیب و اسارون از هر یک سه درم در آب جوشانیده صافی نموده با صبر کوبیده بیخته در هاون اندازند و بدسته حرکت دهند و آنچه مخلوط با آب شده در کاسه بریزند و آنچه ته نشین شده باز بسایند و آب مطبوخ دواها بر آن ریزند و بدسته حرکت دهند و آنچه مخلوط با آب گردد در آن کاسه بریزند و بدستور بعمل آورند تا بغیر از رمل و سنگریزه چیزی در ته هاون نماند ترک نمایند و آبها را بگذارند تا ته نشین گردد و از گرد و غبار محافظت نمایند پس آب صافی آنرا بجز علاقه بگیرند و ته نشین را با زعفران مایند ممزوج نموده در ظرف چینی پهن کنند و بگذارند تا خشک گردد پس بردارند و نگاهدارند در ظرف چینی یا شیشه و عند الحاجة بکار برند و قوت اسهال صبر مغسول از غیر مغسول ضعیف تر است * غسل سویق جو و گندم و غیر آن که خواهند در معده ترش نگردد و نفخ آن زائل شود آنست که آب گرم جوشان بر آن ریزند و بگذارند تا بر آید و اگر دو مرتبه آب گرم بر آن ریزند بهتر است پس آب سرد بر آن ریزند و از آب بر آورند و تناول نمایند و اگر مانعی نباشد از خوردن شیرینی و گلاب و بید مشک و امثال آن بعد غسل با آب سرد شربت ساخته در آن ریزند و تناول نمایند که بهتر و مصلح آن است و بعضی گفته اند که غسل سویق آن است که

خوکنلم ویا بیران مرغی را که هوا خنه نوبان نمایند ویعد بریان با اب بشویند وخشک کرده آس نمایند وباستعمال آورند

* فصل موم * آن است که بگیرند موم را زکداخته در آب سرد بریزند وبگذارند تا سرد گردد وآنچه زرد بسته در زیر ان مجتمع میگردد دور نمایند ویا آنکه در آب گرم طبخ نمایند تاگداخته گردد وچوب برهم زنند وبگذارند تا سرد گردد از روی آب بردارند وهمچنین مکرر نمایند تا صاف وخالص گردد * وعمل زدن میزند بین نحو است * دستور سفید کردن شمع در حرف الشین در شمع مذکور میگردد انشاء الله تعالی * اما مستورات * دستور اشامیدن چوب چینی وان با نحاء است بهترین همه بطریق تعریق است جهت امراض مزمنه خصوصا سوداویه مانند جذام وقروح خبیثه وجرب والم وسا [illegible] وتحلیل ریاح ومواد غلیظه وتقویت بدن وامثال اینها اما باید که جوانان وصغار [illegible] بی سبب مرتکب استعمال آن نگردند وخود را در رنج نیندازند وآنرا در امراض بارده [illegible] چنان منفعتی نیست وهمچنین [illegible] ودران پرهیز نانمودن از اشیای مضر [illegible] وما فیه [illegible] صعبه است وطرق استعمال آن بانحاء بسیار است * ازان جمله آن است که چوب [illegible] نمایند بحسب غلظ غالب وچون [illegible] تام حاصل گشت [illegible] احتیاج بتجربه [illegible] مثقال عرق [illegible] متشابه الاجزاء [illegible] سیاه رنگ پر ریشه [illegible] بسیار [illegible] که اجزاء آن [illegible] غیر منشق غیر کج [illegible] باشد که چوب چینی اعلی [illegible] نمایند وآنچه ریزه وآرد شده باشد دور کنند [illegible] صبح [illegible] وشام آنرا با آن مقدار آب که [illegible] وعلائی لعاب [illegible] اما باید که آن ظرف [illegible] اطراف آنرا [illegible] محکم نمایند که اصلا بخار [illegible] دارند وسر آنرا باز کرده [illegible] وبعد جوش [illegible] فرود آورند [illegible] نمایند تا بخار آن تمام مرور [illegible] وعرق شود وچون [illegible] که هوا نرسد وطبوخ چوب چینی را صاف نمایند [illegible] همین مقدار [illegible] وقت شام [illegible] زیاد [illegible] چوب چینی [illegible] طبخ دهند وصاف کرده [illegible] اولا [illegible] بعد [illegible] مثقال چوب چینی را [illegible] مثقال [illegible]

بآب خالص رجوع نکرده دو مثقال آن را بآب بدستور طبخ نموده بیاشامند و هر پنجروز یا هر چهار روز عرق بگیرند بدین طریق که تدریج چوب چینی را که در آب طبخ نمایند بهمان نحو و مریض بر کرسی نشیند که ته کرسی را منخرق ساخته باشند و پرده شده لحافی بر خود گرفته دیگ را بزیر کرسی برده سر آن را آهسته آهسته باز نمایند تا بخار آن بتمام بدن برسد و عرق شود و اگر علت بیشتر در رو باشد که گاهی سر و رو را نیز بزیر لحاف برند و چون نفس تنگی کند بر آورند و چون بخار دیگ تمام شود از کرسی با همان لحاف بطوری که هوا اثر سرد در او نکند آمده لحاف را بخود بپیچند و در رختخواب بخوابد تا عرق در بدن خشک شود پس لباس پوشیده بر آید و اثفال هر روز را خشک نموده نگاه دارند که اگر آب مطبوخ چوب چینی در بیستم روز صرف کرده تدریجاً از آن ثفل را در آب طبخ نموده بمصرف آورند و در روز بیست و هفتم یا هشتم بحمام روند و اثفال چوب چینی خشک کرده را بآب طبخ نموده بآن بدن را شویند و بعد فراغ از مطبوخ چوب چینی حلوای چوب چینی بنحوی که در حرف الحاء در قرابادین انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد ده دوازده روز تناول نمایند و این دستور از برای متوسطین را مراض ضعیفه است و اگر مرض و مریض قوی باشد در هر چهار روز دو مثقال و یا سه مثقال بر آن پنج مثقال تا بیست و پنج روز بیفزایند و بعد از آن بهمان ترتیب نگاهدارند تا بیست روز یا بیست و پنج روز یا سی روز که مجموع ایام زیادتی و کمی آن چهل و پنج روز و نهایت شصت روز باشد و اگر بدن بسیار قوی باشد هر دو روز یا سه روز یا هر چهار روز یکبار بعرق نشینند و بعد از اتمام بدستور بحمام روند و تا پانزده روز یا بیست روز حلوا تناول نمایند و باید مدت هشت روز قبل و در بین و ده روز بعد از اتمام [illegible] از نمک و بقول و حبوب و لبنیات و حموضات و آب سرد و میوه های رطب و هر چه مولد دم سوداوی و سوداوی [illegible] و خوردن و بسیار کم خوردن و خواب بسیار و کم خوابی و اعراض نفسانی و بدنی خصوص در روز تعریق اجتناب لازم و واجب دانند و غذا منحصر بر قورمهٔ چلاو و قلیه با چلاو و کباب و نخودی پلاو و مزعفر یعنی طعام شیرین که زعفران آن بسیار کم باشد و یا نخالهٔ مزعفر و یا نان با کباب و یا قلیه و قورمه و نیم رو بیضهٔ مرغ و باید که همه بی نمک در امراض صعبه و در امراض خفیفه کم نمک را از گوشتهای لایق مانند گوشت بره و بزغالهٔ شیرمست یا جوان تربیه و طیور لطیفه خفیفه مانند کبک و دراج و طیهوج و سنگخوار و امثال اینها باشد و از اغذیهٔ غلیظه و نفاخه و گوشت حیوان پیر و لاغر و گاو و مرغ خصوص مرغ پیر اجتناب نمایند و از لبوب فندق و انجیر و چلغوزه و حلویات که ممنوع از اینها باشد و از حموضات و جماع و میوه ها مانند به و انار و خربزه و انبه و کتهل و انناس و گوز و ماست و امثال اینها تا شش ماه بلکه بعض اینها تا یک سال پرهیز نمایند و باقی منوط برای طبیب است و در قرابادین کبیر تفصیل مذکور شد و دستور قهوه و سفوف و حلوا و عرق و معجون و نقوع و مرهم آن در قرابادین این کتاب نیز ان شاء الله تعالی هر یک در رسم خود مذکور خواهد شد # دستور آشامیدن عشبهٔ مغربیه # مانند آشامیدن چوب چینی است در همه امور مگر آنکه از سه مثقال شروع نماید و تا دوازده مثقال نمایند در ابدان قویه و در ضعیفه از هفت مثقال تجاوز ننمایند و گاهی هر دو را با هم ترکیب نمایند حسب احتیاج و گاهی در بین و در چوب چینی نیز تدریجاً چوب چینی را زیاده کرده برای مبرودین المزاجان و برای صاحبان سرفه اصل السوس را شامل مرض اضافه مینمایند و باید که عشبهٔ مغربیه چیل را از طول شق نموده ریزه ریزه کرده در آب خالص با تلا سه یا بیشتر مثلاً با عرقهای مناسبه دیگر بدستور مذکور در چوب چینی طبخ نمایند و بکار برند و خواص و منافع آن ان شاء الله تعالی در ادویهٔ مفرده مذکور خواهد شد # و نیز طریقهٔ آشامیدن صاحبفراس # مانند آن مرد واسع [illegible] منضج و ملطف

ومحلل ومفتح سدد ومجاری ومقطع ومنضج اخلاط غلیظهٔ لزجه ومقوی اعضای رئیسه ومقوی حواس ونیز مزیل ودافع امراض بارده رطبه وسوء القنیه واستسقا وضیق النفس ومرقق کننده وسوء المزاج بارد معده وکبد ووجع گرده ومثانه ومفاصل بارده بلغمیه ومفتت حصاة ومدر بول وحیض ومحلل ریاح غلیظه منتفخه در مجاری بول ومنی ودافع سمیت رتیلا و [illegible] وجمیع زهر [illegible] وطاعون وسموم است وبتفصیل در ادویهٔ مفرده این کتاب خواص ومنافع آن مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی و با طریق استعمال در خاتمه قرابادین کبیر مذکور است ✽ و **شجرة النبي** ✽ که بزبان [illegible] بلا مسطور نامند ماهیت وخواص ومنافع آن در ادویه مفرده ان شاء الله تعالی مذکور میگردد ✽ طریق استعمال آن آنست که بگیرند از جوز داخلی آن که سیاه رنگ وچرب است سی درم واز قشر خارجی آن ده درم اگر یافت شود والا بدل آن ده درم از جوز داخلی نیز که مجموع چهل درم باشد وسحوق آن برابر [illegible] کنند [illegible] آب [illegible] با شیشه یکشبانه روز [illegible] بس [illegible] طبخ دهند [illegible] آن کمی [illegible] آنرا [illegible] آب [illegible] وآب دو درم را بجای آب [illegible] چهل درم از جوز داخلی [illegible] نیز از جوز داخلی ده درم بکوبند [illegible] بهمان نحو تا [illegible] با تمام رسد پس [illegible] ده درم از جوز داخلی [illegible] داخلی بکوبند وبهمان نحو طبخ دهند [illegible] بحسب امراض وامزجه [illegible] دارد تا خوش آیند است [illegible] السوس [illegible] داخل نمایند [illegible] امزجهٔ بارده دارچینی وقرنفل [illegible] کالیطوس یا [illegible] اصول [illegible] پوست [illegible] حشیشة الغافث [illegible] ومثل ربوند [illegible] ورم عاصل [illegible] وبتفصیل در قرابادین کبیر در خاتمهٔ آن [illegible] ✽ و [illegible] ✽ [illegible] از مالک [illegible] رنگ وماهیت وخواص آن در ادویهٔ مفرده ان شاء الله تعالی [illegible] وبالجمله نافع است از برای جذام [illegible] مجاری بول [illegible] بوادی [illegible] ربع وزن آن [illegible] مثال [illegible] [illegible] [illegible]

نموده در شیشه مانند رمز او را محکم بندند ومند الحاجة بعد تنقیهٔ تمام روزی دو توله الی نهایت سه توله واگر مریض بسیار قوی
البدن ومرض او صعب باشد بتدریج تا چهار توله میتوان رسانید تا بیست ویکروز یا چهل روز یا پنجاه تا شصت روز که نهایت
مدت است وطعام شرب آن آسیت وحلوا وشراب باید که منحصر بشیر کاو تازه دوشیده وچلاو باشد وچلاو یا قلیه یا قورمه وکباب ویلاو
نیز میتوانند خورد ولکن باید که همه بی نمک وبی ماست باشد ومانند ابیه زیره وماقند مرضا عرعیه مانند چو بچینی
است که ذکر یافته تفاوت واگر در عرق باد در تجربه رکه وزبان رشاهتره وبسفایج واذخر وغیرها از هر تمامی مناسبه بجای عرق
قند معروبا ادویهٔ مناسبهٔ هر علت ومرض مانند عشبهٔ مغربیه وما صفراس وشجرهٔ النبی وامثال اینها ترکیب وترتیب نمایند بد نیست
جهت اکثر امراض ضعیفه ومتوسطه مانند ضعف اعصاب ودماغ واوجاع مفاصل ونقرس وقوبا واستسقا وامثال اینها که بطریق
نقوع چوبچینی از هر یک یقدر ولا تق بید نمایند واستعمال نمایند بد نیست برای کسانیکه اجتناب از عرق قند ی دارند این ترکیب
خوب است * طریق استعمال شیر شتر * جهت استسقای زقی وطبلی یا بول آن بغایت نافع ومفتح سدهٔ جگر وسپرز ومسهل
زرد آب ورافع حمیات لهذا بار درجمعی را مشاهده آن نیز بعید نه دانسته اند مثل بول ترامس را شربهٔ بارده را معتدل نه بنوشند *
آن است که چون اراده استعمال آن نمایند شتر را تعلیف بگیاها و حبوب مناسبه نمایند مانند آنکه جهت تبرید کاسنی را آرد
جو وشل برگ شوید وامثال اینها جهت تسخین کنگر ورمه وزیانه وکرفس وشبت ورقاتل که شور باشد وماننده اینها وازریع
رطلی شروع نمایند ... وزیاده بتدریج بمیزانیکه تا بحدیکه گرانی نکند وتنگو مضر گردد وارد ... ازقوی نمایند واگر طبع مجتمع
نباشد تا یقدر ... بول شتر مخلوط میتوان نمود ومرکاه بول صاحب مرض مغلی از شیر زیاده از آن باشد وضعف نگردد
وقانون بطلان ... و ... شروع طعم شیر شتر هر گردد ودرد معده ارفی نشود علامت موافقت وعدم تجشی آن است زیاده
میتوان نمود ... جهت رفع تجشی آن دو دانه مصطکی تناول نمایند واگر موافقت بیشتر نمایند وقوا تند کماء حصار
آب وعلف ایران نمایند ورفاهی دیگر آب مطلق نیاشامند بهتر واگر هوا مشد شیر چرب ویرنج یا آرد برنج یا آرد گندم ازان بپزند
بخورند بد نیست واگر اطلاق زیاده نماید وباعث ضعف گردد بکروزه یا دوروزه ترک نمایند ومقویات قابضه مانند
مصطکی وصندل ... وزرشک یاقوض وامثال آن اضافه کنند وباید که شیر راهر روز تحصور خود طلبند وظرفی را پاک شسته خشک
نموده با آتش گرم نموده درظرفی بزرگتر ازان آب گرم کرده شیر را درین بدوشند وظرفی دیگر را پیمانه کرده دران صاف کرده آنمقدار
مذکور را بنوشند اگر گرم بیاشامند یکساعتی ویا ربع آن ویا کمتر ازان بقدر برداشت مزاج بول آن ویا چهار مثقال عسل
ونیم مثقال نانخواه مثقال سنبل الطیب کوفته بخته اگر گرمی نماید ویا سفوفات وادراص وادویهٔ مناسبهٔ دیگر مانند سفوف لک
ودواء اللک وامثال آن اگر مناسب باشد واگر شیر موافقت نکند بهیچ نحو بزودی ترک نمایند ولیکن جهت وابرام در تو شیدن آن
نکنند که مضرت مغشش ومنجر بضعف معده ودوغ بر آن میکردد * دستور آشامیدن شیر بز * جهت ادرار نفلات ورطوبت
بدن ... مانند ... وطحال وماده ونیم ما مزمنهٔ حاره ورق آن است که بزرا بعلفهای مناسبه تعلیف نمایند ومانند
شیر شتر شیر آن را بدوشند ومقدار بیست وپنج مثقال یا سی مثقال وتا چهل مثقال یا یکصد مثقال بتدریج ونیم مثقال رب السوس وصمغ
باد ام گرم ... جهت ... وعناب ... وصمغ عربی ترکیبه الوعکه نیم درم ... خام ...
مغسول بقدر نیم ویا با قرص کهربا ویا سفوف آن ویا ... بنوشند که ... آن ان شا الله تعالی در قربادین خواهد آمد جهت
نفث الدم مجرب است وجهت ترطیب بدن از بیست وپنج مثقال شروع نمایند ... الی یکصد تا حدیکه بر طبیعت گران نیاید

بیفزایند واگر ترطیب زیاده مطلوب باشد یا ارادهٔ ادرار باشد تبدیل آب خالص تا ربع و یا نصف آن بماء ایند و جهت رفع حمیات عتیقه و دقیه از همان اول شروع نمایند و روزی سه مثقال بیفزایند تا حدی که موافقت نماید و اگر اقتضا نکند و هر روز ربع وزن آن آب خالص و یک درم و در اول حبه که بفارسی خاکشی و شفترک نامند و نیم درم شربت بنفشه اگر گرمی نکند داخل نمایند و روز بروز ثلث درم حبه و قلیلی شربت بنفشه بیفزایند چنانچه شیر را میافزایند تا به پنج درم حبه و ده درم شربت بنفشه برسد در صورتی که شربت بنفشه گرمی نکند و الا شربت را نیفزایند و یا آنکه مطلق داخل نکنند و اگر شیر بمعده موافقت نکند ترک نمایند * دستور آشامیدن شیر الاغ * جهت سل و دق و ترطیب بدن و رفع هزال حادث از حرارت و احتراق ابتدا آنست که الاغ تازه زائیده جوان را بچرخیسانند از علفها و گیاههای تر و رطبهٔ موافقه تعلیف نمایند و بعد شیر تر و تازه دوشیده بنوشند و گرما گرم و روز اول ده درم و بیست [illegible]

با شامیدن جهت سل و تقویت قلب و روزی سه مثقال [illegible]

بیفزایند و چون دریابند که ثقل میشمایند زیاده [illegible] * دستور آشامیدن لبن النساء جهت امراض مذکوره مانند شیر الاغ است * و زنی که [illegible]

خفیفه باشد و اجتناب نمایند از غذاهای ثقیله و [illegible]

و اعراض نفسانیه و بدنیه و امثال اینها * دستور آشامیدن پادزهر حیوانی * [illegible]

و تقوی و یاه آنست که چون اراده نمایند باید که در اول فصل [illegible]

تامل فرد یه بسبوئات و مقویات [illegible] اگر دم غالب باشد [illegible]

پادزهر حیوانی [illegible]

یکی از انک [illegible]

طلا به کرده و ورق طلا و نقره [illegible]

مثقال [illegible]

بلورین شیر [illegible]

محرور المزاج [illegible]

المزاج باشد مرتکب استعمال آن نگردد [illegible]

یکهفته قبل و یکهفته بعد از آن [illegible]

و اولی آن است که [illegible]

دفعه خوردن باعث گرمی [illegible] * دستور [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

درم بتدریج یک درم روغن بیفزایند و یک درم از نان کم نمایند و همچنین هر روز تا آنکه روغن صرف نمایند و عادت بدان حاصل گردد و چون خواهند که ترک کنند برعکس عمل نمایند تا بحد اول رسد و ترک نمایند و بعضی احتیاط را زیاده مرعی داشته گفته‌اند از دو درم روغن و یک درم نان یا آنکه شروع نمایند و روزی نیم درم روغن و یک درم نان بیفزایند تا سی درم یا زیاده هر مقدار که خواهند برسد و چون خواهند کم نمایند بدستوریکه افزوده‌اند کم نمایند و کسانیکه عادت بخوردن روغن داشته باشند احتیاج باین تدابیر نیستند بلکه همین مراعات قوت هضم و آنکه با او حمی عفنی نباشد کافی است زیرا که با حمی عفونی استعمال آن جایز نیست مگر آنکه وقت اقتضا کند از گرمی هوا و رقت و حدت ماده در غب خالص و امثال آن و جائیکه تعفنی در اخلاط باشد با قرص طباشیر و هنگامی که طبیعت ملین باشد و تلیین آن موجب ضعف گردد با حبوب و اقراص قابضه و با طباشیر و یا طراثیث و امثال اینها از ادویهٔ قابضهٔ مناسبه استعمال نمایند و یا آنکه سنگ تاب و یا آهن تاب نمایند و صاحب خلاصة التجارب نوشته که گاهی نان زمن حیوانی با روغن نفع عجیب بخشد # و اما دستور # آشامیدن ماء الشعیر و ماء القرع و ماء الخیار و ماء الکشوث و ماء الشاهترج و ماء عنب الثعلب و ماء هندبا و ماء ورق الخلاف و ماء البقول هریک جداجدا در قرابادین کبیر ذکر یافت و در قرابادین این کتاب نیز انشاء الله تعالی در حرف المیم مع الالف مذکور خواهد شد # و اما دستور # اخذ ادهان و گرفتن عرقیات و عطرها موعود در قرابادین در حرف الدال مع الهاء و العین مع الراء و مع الطاء انشاء الله تعالی ذکر خواهد یافت و در قرابادین کبیر گذشت # اما اتخاذ بعضی ادویه و منافع آنها # اتخاذ دخان کندر # جهت رویانیدن موی آنست که پارچهای [illegible] بر روی هم بپیچند و در زیر آن فتیلهٔ مانند فتیلهٔ چراغ برافروزند و ظرفی دیگر مانند قدح یا طشت بالای آن معکوس [illegible] و هر دودیکه در آن جمع گردد بردارند و یا آنکه در ظرف سفالی قطعهای آنرا برهم بپیچند و بفتیله مشتعل سازند و بر بالای آن ظرف سفالی دیگر که عمقی داشته باشد نصب نمایند بنحویکه اندک هوا بدان برسد که خاموش نگردد و یا آنکه کاغذ را بشکل کلاه بند بپیچند و بالای آن گذارند و آنچه در آن مجتمع گردد بردارند که دخان و جوهر آن همان است و عند الحاجت بکار برند # اتخاذ دخان حصی لبان # که حصی لبه و بهندی لبان نامند جهت تقویت معده و باه و دفع رطوبات و غیر آن از خواصی که برای آن در ادویهٔ مفرده در حرف الحاء مع الصاد مذکور است مانند اتخاذ دخان کندر و جوهر آن است و این دخان مشهور بجوهر حصی لبان است و بهندی ست لبان نامند # اتخاذ عسل بلادر # آنست که هر مقدار بلادر را جدا نمایند هر قدر که خواهند در شیشهٔ مطین پر کنند و سر شیشه را بلیف بند نمایند و بطریق تنکیس که ظرف سفالی بزرگی را برسه پایهٔ که بلندی آن بمقدار یکشبر باشد نصب کنند که وسط آن ظرف را سوراخ کرده باشند و شیشه را معکوس بران گذارند که گردن شیشه از آن سوراخ از زیر برآید و تهٔ شیشه بالای درون ظرف باشد و بزیر سر شیشه ظرفی گذارند که در آن آب باشد و بالای شکم شیشه و اندرون ظرف که در آن است سرگین گاو خشک صحرائی پر کنند و برافروزند تا عسل آن تمام و کمال از گردن شیشه در آن ظرف آب آید و چون دیگر عسل از آن شیشه نچکد و تمام سوخته گردد عسل را از روی آب بردارند و اصلاح نموده یعنی تدبیر نموده بکار برند و دو نوع اخذ عسل آن در بیان تدبیر بلادر در همین فصل مذکور شد # دستور اتخاذ اسفیداج # و آن بطریق احراق و تعفین تیز میباشد اما احراق آن است که رصاص یعنی قلعی و سرب هریک را که خواهند صفحهای بسیار نازک ساخته در ظرفی برهم بپیچند و بر هر صفحه قدری کبریت سوده بپاشند و یا آنکه مثقال کبریت بازای هر ده مثقال یا بقدر ثلث زیاده باشد پس بر آتش گذارند و برافروزند و بهم آمیخته

برهم زنند تا تمام آن سوخته گردد و زاج زرد آن معتبر باشد تا سوخته سفید آب گردد * نوع دیگر آنست * که مرداسنگ [illegible]
مردو را که خواهند در ظرف سفالی بگدازند و با کفچهٔ آهنی برهم زنند تا مانند خاکستر گردد پس در کوزهٔ مطین کرده [illegible]
زیر آن آتش کنند تا سفید گردد اگر خوب سفید نشده باشد قدری سرکهٔ انگوری نیز بر آن بپاشند [illegible]
گردد * دستور احراق روی توتیا * که بهندی جست نامند و بفرنگی [illegible] است اهل هند [illegible] احراق [illegible]
که آن را قطعهای کوچک نموده در ظرف آهنی بر آتش میگذارند و میله [illegible] آهنی برهم میزنند و درین احراق [illegible]
[illegible] نموده بر آن میپاشند بر روی محرق مانند پنبه میگردد و میگویند که اگر آن را گداخته [illegible]
است قدری [illegible] آب آن را بر آن بپاشند و یا [illegible] نیز محرق مانند پنبه میگردد [illegible] محرق میگردد
پس سوده شسته استعمال نمایند اگر مغسول آن را خواهند * و اما بطریق تصعید * آنست که [illegible]
را با انگور [illegible] آن [illegible] در ظرفی کرده در مکانی [illegible] آن حل گردد * و یا آنکه [illegible]
[illegible] سوراخ کرده و با انگور [illegible] در هم [illegible] گداخته [illegible]
گردد و بر [illegible] مجتمع گردد و [illegible] محکم بندند که بخار [illegible]
صفایح سفید آب گشته در آن ظرف ریخته باشد بردارند و [illegible]
* نوع دیگر آنست * که قلعی و سرب را در ظرف مشبک سفالی [illegible]
بگدازند [illegible] که معلق باشد تا بخار [illegible] که تمام آن سفید آب گردد * نوع دیگر * [illegible]
گویند آن است که یک [illegible] صفایح قلعی را [illegible] انگور [illegible]
باشد و [illegible] که [illegible] محکم بندند که بخار [illegible] تمام [illegible]
آنچه سفید آب شده باشد بردارند آنچه باقی مانده [illegible] عمل [illegible]
و [illegible] سائیده بکار برند * اتخاذ توتیا * توتیا [illegible]
[illegible] احراق مینمایند * اتخاذ [illegible] * که [illegible]
[illegible] سازند [illegible]
نموده [illegible] سوخته گردد و [illegible]
پاشیده [illegible] که [illegible] تمام سوخته گردد [illegible]
میسازند و چون کهنه [illegible] شکسته شد [illegible] سخت میگردد [illegible] * اتخاذ [illegible] *
[illegible]
[illegible] که مزمن شده باشد [illegible]
[illegible] عمل [illegible] آنست [illegible]
[illegible]
[illegible] آب [illegible] کرده [illegible]
باشد [illegible] آن که [illegible] خاکستر [illegible]

سه شبانه روز در سرگین گاو صحرائی خشک آتش دهند که اطراف آن سرگین بسیار باشد و اگر برای تقویت باد استعانه شبانه روز آتش دهند بدین نحو که چون آتش تمام کرده بار دیگر تجدید نمایند پس برآورند آنچه در ته ظرف و اطراف آن چسپیده باشد بگیرند که آن زنگار است * نوع دیگر * آن است که بگیرند سیماب بیست مثقال و زاج سفید هفتاد و پنج مثقال و با هم در هاون سنگی نیکو سحق نمایند و در شیشه کنند و سر شیشه را محکم ببندند بگل حکمت که از گل سرخ و پنبه و نمک و خاکستر و موی بز بهم ساخته خوب کوفته و بز داده باشند گرفته و خشک نموده در آن آتش شدید برافروزند و اگر آتش سرگین گاو صحرائی باشد بهتر است که تا سه ربع روز در میان آتش باشد پس برآورند و بگذارند تا سرد شود پس اجزاء را از درون شیشه برآورند و باد وزن آن ادویه آب لیمو سحق بلیغ نمایند تا منجمد و خشک گردد پس بار دیگر در شیشه کنند و بعد سر آن را محکم بسته بگل حکمت بگیرند و در دیک سفالی تا نصفه رمل کنند و شیشه را در آن گذارند و بالای آن نیز رمل نمایند که تمام شیشه در رمل پنهان باشد و در زیر دیک آتش کنند آنقدر که دیک سرخ گردد پس برآورند و بگذارند تا سرد گردد از شیشه برآورند و در ظرف چینی نگاه دارند و همین عبارت از زنگار شنجرفی معمول است و حسب مصنوعات و طریقه استعمال آن در قرابادین کبیر مذکور است * استخراج زعفران الحدید * آنست که آهن را سوهان کنند در هاون سنگی و چند مرتبه با آب و نمک بشویند تا سیاهی آن زائل گردد پس با آب خالص غسل دهند و با ربع وزن آن نوشادر سحق بلیغ کنند و بر روی لته در ظرف ... نمایند و در مکان نمناک دفن نمایند تا دوازده یوم پس برآورند زرد مائل بسرخی قابل سحق گردد * نوع دیگر ... اهل صناعت است * آنست که بگیرند صد مثقال براده آهن را با ... در قرع ... کنند و بوزن آن ... اندک اندک بر آن بریزند و چون ابخره دود غلیظ گردد اندکی بول انسان بر آن بچکانند که جوش آن فرونشیند و انبیق بر آن وصل کنند و با آتش ملایم مقطر نمایند و چون مجموع تیزآب مقطر گردید آتش را تند کنند تا عکس زعفرانی رنگ گردد پس از آتش برگیرند و از شیشه برآرند بعد از سرد شدن و عند الحاجت بکار برند * استخراج زاج معرکه شنجرف نیز نامند بدون احراق * با انحاء مختلفه است از انجمله آن است که ملح طلا را در آب حل کنند و آب آن را بجر علقه بگیرند و آنرا مکرر مواد ... را در آن حل کنند و آب آنرا بجر علقه بگیرند و همچنین این عمل را تا سه مرتبه یا پنج مرتبه یا هفت مرتبه تکرار نمایند پس در ظرفی کرده بر آتش گذارند تا آب آن منعقد گردد پس بگیرند یک وزن از آن معقود و یک وزن از آهک سنگ که آهک آب ندیده باشد باهم سحق بلیغ نمایند و چهار وزن آن آب بر آن ریزند و مکرر آنرا از چوبی برهم زنند و بگذارند تا روز دیگر پس آب زلال آنرا بجر علقه بگیرند پس آن آب را در ظرف سنگی یا آهنی نموده بر آتش گذارند و با دستکی طبخ دهند تا منعقد گردد و باز هم وزن این معقود آهک آب ندیده داخل نموده مائل دو چهار وزن آب بر آن ریزند و با دستور سابق برهم زنند و بعد یک شبانه روز آب آن را بجر علقه بگیرند و باز به همان نحو عقد نمایند و باز حل کنند و تا هفت مرتبه این عمل را تکرار نمایند پس این منعقد مانند روغن میگردد بسیار شفاف که از برای حل اکثر اجساد و ارواح مجرب و چون موم را در آن ریزند محلل گردد و در شیشه چینی محفوظ دارند و چون خواهند که شنجرف از آن سازند بگیرند گوگرد اعلی یک وزن و سیماب خالص دو وزن و با این آب هر دو را سحق نمایند و در آفتاب گذارند تا خشک گردد و در این مرتبه سیاه خواهد بود و پس مرتبه دیگر نیز با آن روغن سحق نمایند و بدستور در آفتاب خشک نمایند این مرتبه اندک سرخ رنگ خواهد شد و همچنین تا آنکه بسیار سرخ خوشرنگ گردد پس سائیده و بسته در تمامی و نوشتن

استعمال نمایند و این نوع شنجرف مستعمل اهل صنعت است * **اتخاذ زنجفر بطریق احراق بنار** * آن است که بگیرند سیماب خالص بیست مثقال کبریت زرد دوازده مثقال زرنیخ لعلی دو مثقال زرنیخ و کبریت را بیکو[illegible] [illegible] سیماب در هاون بسایند تا همه چون غبار شود در کاسهٔ که بیرون آن را بگل حکمت گرفته باشند کنند و در تنوری نهند که آتش آن را بیرون آورده باشند کذا رند بیرون و همه خشت و سر تنور را محکم بندند و بعد از ده روز سر تنور را باز نمایند [illegible] آن شنجرف باشد در نهایت سرخی و خوشرنگی آن را در شیشهٔ کنند و نگاه دارند * **نوع دیگر** * زیبق خالص [illegible] خالص دو جزو با هم سائیده در شیشهٔ مطین بطین حکمت کنند که تا نصف شیشه باشد و سر شیشه را [illegible] آن کل حکمت بگیرند و خشک کنند و در دیگ سفالی که در آن ریگ پر کرده باشند دفن نمایند [illegible] آتش بر افروزند تا ریگ سرخ گردد پس بگذارند تا سرد گردد و برآورند و این را شنجرف [illegible]

است و در تجفیر [illegible] سیماب دوازده [illegible] * **اتخاذ [illegible]** * [illegible] سرخ [illegible] بسیار است از آنجمله آن است که [illegible] کرده بیرون کوره آتش [illegible] و هر چند آتش بیشتر دهند [illegible] آتش بر افروزند بغایت رنگین میکرد * **اتخاذ سلیمانی** * [illegible]

آن است که بگیرند از زیبق خالص نود مثقال [illegible] معمل نمایند * **اتخاذ مرد اسنک** * آن است که [illegible]

شوند در ظرفی کرده در سرکه [illegible] مشتق و مهرا کرده بعد از [illegible]

[illegible] سفید کردن مرد اسنک * آن است که [illegible]

[illegible] * **نوع دیگر** * آن است که [illegible] در آفتاب گذارند و چون [illegible] بگذارند تا [illegible]

[illegible] * **اتخاذ [illegible]** * آن است [illegible]

[illegible] * **اتخاذ [illegible]** * [illegible]

[illegible] * **نوع دیگر** * [illegible]

با مثل آن ارشاد ریمعدل بسیار نرم بسایند وبعد از امتزاج اطراف آن بسرکه بیالایند وبر ان بچکانند وخمیر نمایند تا مانند خمیر گردد پس روی آنرا بپارچهٔ نازکی بپوشند ودر آفتاب گذارند تا خشک گردد وبا سرکهٔ تند باز بسایند وبطورِ مذکور در آفتاب خشک نمایند وتکرار عمل نمایند تا همه آن زنگار گردد وچون خواهند آن را تصعید نمایند که از جلا زنگار صفی تا مانند آن است که باید مثل آنچه در باب زنجفر وسرکه گفته شد معمول نمایند وبگذارند تا سرکه سبز گردد آن سرکه را در ظرفی بگیرند * واگر خواهند هرقدر که بگیرند زنجفر وزنجار بسرکهٔ مقطر بروی آن بریزند وبگذارند تا سبز گردد وهرگاه سرکهٔ سبز را با هم ممزوج گردد بگذارند تا ته نشین گردد سرکه صافی بالای آن را بجوهر علقه بگیرند وته نشین را بگذارند تا خشک گردد وبسایند وبکار برند زنگار رسیا با علی خواهد بود * اتخاذ سرکهٔ هندی * که بهندی کانجی نامند جهت اکثر امراض حادهٔ صفراوی وغیرها مفید است * آنست که بشویند برنج یعنی ارز را وبجوشانند تا مهرا گردد پس صاف نموده در ظرف چینی یا شیشه یاسفالی لعابدار کرده آب بران بریزند آنقدر که بکشرا از روی آن برآید سر آن را پوشیده در آفتاب ویا پشت اجاق گرم بگذارند تا چهل روز که برسد پس صاف نموده بقدر الحاجت استعمال نمایند * صنعت عود مطرا * بگیرند عود تمام یا بریده ریزه ساخته ودر گلاب وجلاب بخیسانند تا نرم شود پس بگذارند تا رطوبت آن کم شود آنگاه مشک وعنبر وآنچه باید بسوده با آن عود با آمیخته هر مرتبه خشک سازند وهنگام الحاجت بقدر ازان در مجمر برافروزند مجلس را معطر نمایند ومشام را فرح بخشد * اتخاذ زبد الشمع * آنست که بگیرند مقداری از موم مصفی را وگداخته در هاون ریزند وهاون را بر [illegible] روغن بخته ساخته آن موم را بران ریزند وچند بار بچوبی بخوبی بزنند تا از ان آب خوب برآمیزند چون [illegible] ساخته گردد بگذارند تا روغن بالای آن دهن را برداشته و آب را بریزند واستعمال نمایند * اتخاذ طین حکمت * بگیرند طین حرکه بفارسی خاک رست گویند واز سنگ ریزه وریگ صافی نمایند بعد از آنکه در آب حل کنند وآنچه متعلق بآب گردد در ظرفی بگیرند ودر هوا بگذارند تا ته نشین گردد پس بگیرند موی سر انسان وریزه ریزه کنند واگر موی سرتراشیده باشند که مو از آن حمع شده است ویا موزن آن سرگین گاو کوبیده بخته باب نمک مسه را خمیر کرده مدت روز بگذارند وهر روز آب نمک بران بیاشند تا خشک نگردد پس خوب سرشته روز ده استعمال نمایند وبعضی سبوس گندم وبعضی الحدید وبعضی زاج داخل مینمایند * اتخاذ ماء الزجاج * دستور آن آنست که بگیرند زجاج شامی یعنی را بالسویه در بوته گداخته سرد کنند وآنچه مانند کف بر روی آن باشد بردارند که ماءالزجاج آنست * اتخاذ سر بشم بغیر * که جوهر الصنائع نامند واز خواص آن آنست که هرچه را با آن وصل کنند ویا آن بسرشند از آب وآتش منفصل نگردد آنست که بگیرند سرتاق زه را با اوراق ورقیقه کرده بر روی سنگ مسطحی آهک آب ندیده را نرم کوفته فرش سازند وآن ورقها را بر روی آن که بهم نگر یعنی پهلوی آنها چسبیده باشند وبر روی آن اوراق نیز آهک نرم کوفته بپاشند بقدری که آنرا بپوشد وسنگ مسطحی دیگر بالای آن بر روی آن گذارند وده روز در آفتاب گذارند تا مدت آن تمام شود ودر آهک آن پس بآب بشویند وبا ستور فرش ولحاف از تنگ سازند وگذارند وبکوبند در زیر سنگ آسیا این گذارند پس در آب پاک نشسته که سوختن وچربی آن که داشته باشد بالکل رفع گردد که چون در آفتاب گذارند چربی ازان ظاهر نگردد واگر ظاهر گردد باز با آب نمک وآهک بجوشانند تا بحدی رسد که اصلا چربی در ان نماند وکمال آن در عدم چربی وسوختن است پس صاف سرمه بسایند ودر شیشه محفوظ دارند ودر وقت حاجت قدری را با آب سفیدی تخم مرغ که در شیشه بسیار بهم زده

آنف آن را گرفته با شند قطره قطره از ان آب بران ریخته بر روی سنگ یا دستهٔ سنگی بسایند تا بعد یکه سنگ با لا سنگ را آهن چسپد

پس آهک صاف خالص در آب حل کرده قطره قطره از ان آب آهک بران ریزند که نرم میال گردد آنسه [illegible] که چون ظرف

چینی یا شیشه یا چیز دیگر را با آن وصل کنند با اند ک زمانی خشک گردد و برد ا رند [illegible] و مثال ظروف شکسته و غیرها بکار

برند و این از اسرار مکتومه است * اتخاذ * ما ند ورب بنفشه و غلیله و تریبد و [illegible] و امثال اینها و صارو [illegible] آب

فا روقیه و رنگ در مرهم و غیره و قرابادین ذ کر یا فته و در ینجا نیز ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد * فصـ[illegible]ـلی * در

در بیان معرفت افعال و صفات ادویهٔ مفرده و اسامی آنها بترتیب حروف تهجی * بدانکه * ادویه را افعالی چند [illegible]

و افعالی چند شبیه بکلیه است اما افعالی کلیه ما نند تسخین و تبرید و ترطیب و تیبیس و امثال اینها است و اما افعال [illegible]

مانند منفعت آنها در مرضی و وقتی و حالی خاص است مانند منفعت در مرض [illegible] و امثال [illegible]

مثاله و امثال اینها و اما افعالی که مشابه افعال کلیه [illegible] منفعت [illegible] و امثال [illegible]

فرچند جزئی اند و لکن چون امور [illegible] [illegible]

اند و نیز افعال کلیه بعضی آنها اولی اند و بعضی [illegible] [illegible]

همان افعال اند بعینه و لکن مقایس [illegible] [illegible]

بمنه تسخینات و تبرید [illegible] و لکن [illegible] [illegible]

الزاق و تنقیه و تقریح و تقطیع و تخشین و غیره [illegible] [illegible]

صفات بعض ادویه و اطعمه قبل از ین ذکر یافت * حرف الالف * [illegible]

اثرا طه قوت تحلیل و جلا و نفوذ [illegible] [illegible]

دوائی را نامند که [illegible] [illegible]

و ماء العسل و غیره [illegible] [illegible]

نامند که [illegible] [illegible]

[illegible]

گوشت [illegible] * [illegible]

گردانند [illegible] * [illegible]

را سست گردانند [illegible]

بعنی [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

رانگاه دارد که بعضو برسد وعضو را از قبول آنها باز دارد مانند عنب الثعلب در اورام ورد ع ومقابل جاذب است * ع * عاصر *
یعني فشارنده * وآن دوائي را نامند که بسبب شدت قوت قبض وجمع خود اجزاء عضو را بفشارد تا آنکه آنچه از رطوبات رقیقه در خلال
وفرج آن است منضغط وجدا کرداند واز مواضع که بیابد بر آید [illegible] * غ * غسال * یعني
شست وشوی دهنده * وآن دوائي را نامند که بقوت جلائیهٔ منفعلهٔ خود که رطوبت باشد نه بقوت فاعله که حرارت باشد بحرکت
وسیلان در آورد اخلاط را وزائل کرداند آنها را از سطح عضو مانند ماء الشعیر وآب خصوص آب نیمگرم * ق * قاتل * یعني
کشنده * وآن دوائي را نامند که بسبب ضدیت خود روح حیواني وقوی را فاسد ونابود کرداند وهلاک سازد مانند افربیون
وافیون وبیش واین مرادف سم است وبعضي کفته اند که زهر حیواني مخصوص باسم سم است وغیر حیواني مختص بقاتل * قاشر *
یعني خراشندهٔ پوست وجدا کنندهٔ آن وآن دوائي را نامند که بسبب شدت قوت جلاء خود [illegible] ببرد پوست فاسد عضو را
مانند قسط وزراوند وهرچه نفع وزنگ دهد [illegible] * ك * کاوي * یعني داغ کننده وسوزنده
ومراد از آن دوائي است که جلد را بسبب شدت احراق وتجفیف خود بصورت در آورد ومجاري اخلاط آنرا فاسد وبسته سازد ومسام
را بند کند وعضو را [illegible] مانند عضو کرم بریان داغ کرده شده مانند زاج وقلقطار * کاسر الریاح * یعني شکننده ودفع
کنندهٔ ریاح وآن دوائي را نامند که قوام ریاح غلیظهٔ محتبسهٔ اعضا را بقوت حرارت وتجفیف خود رقیق ساخته دفع نماید ویا
بتحلیل برد مانند [illegible] * ل * لادغ * یعني گزنده وآن دوائي را نامند که بقوت حرارت وشدت نفوذ خود در عضو فرو رود و
تفرق اتصال [illegible] که اجزاء آن با نفوذ ها محسوس نکردند مانند استعمال خردل با سرکه ویا
[illegible] * لازق * یعني چسپنده وآن دوائي را نامند که بالفعل ویا بالقوه در حین تاثیر حرارت مزاجي بدن [illegible]
[illegible] * م * مبرد * وآن دوائي را نامند که بقوت برودت [illegible]
[illegible] * مبهي * [illegible] که مني وریاح غلیظهٔ منفخه است وآن دوائي
را نامند که تولید مادهٔ مني وریاح منفخه نماید بسبب حرارت معتدله ورطوبت فضلیهٔ خود در مجاري اعصاب وعضلات واعضای
تناسل ومحرک باه شود [illegible] * مجفف * یعني خشک کننده وآن دوائي را نامند
که بقوت مجففهٔ خود [illegible] تجفیف وخشکي در عضو نماید ورطوبات آن را تلطیف نماید وتحلیل برد مانند [illegible]
* مجمد * یعني بسته کننده وآن ضد محلل است دوائي را کویند که بسبب قوت برودت وقبض خود منجمد کرداند اخلاط و
رطوبات را مانند بزر البنج ونشاسته * محرق * یعني سوزنده وآن دوائي را نامند که بسبب قوت حرارت ونفوذ خود
اجزای لطیفه ورطوبات عضو را بتحلیل برد واحداث احراق وتاکل نماید مانند فربیون وزرنیخ * محکك * یعني خارش
آورنده وآن دوائي را نامند که بقوت حرارت ونفوذ خود جذب نماید اخلاط لذاعهٔ حاره را بسوی مسامات جلد و
بسر جلد [illegible] مانند کبیکج [illegible] * محلل * یعني تحلیل برنده وآن دوائي را نامند که بقوت حرارت خود جدا
نماید وخارج کرداند اخلاط را از موضعي که چسپیده [illegible] کرداند اجزاء آنرا از هم [illegible]
دفع کند جزء فجزء تا آنکه باقي نماند از ان چیزی مانند [illegible] * محمر * یعني سرخ کننده وآن دوائي را نامند
که بقوت کرمي وجذب خود کرم کرداند عضو را وآنچه ملاقي ومتصل است بدان از خون جذب کند بسوی آن عضو جذبي
قوي وبدان سبب سرخ کرداند ظاهر آن [illegible] وداغ مانند خردل وانجیر ونودنج * مخدر *

یعنی بحبس کنند • وآن دوائی را نامند که بقوت بردیه و یبوست و قبض خود منجمد گرداند اخلاط را [illegible] مسامات عضو
را زمانع آید از نفوذ روح نفسانی در ان [illegible] حرکت باز دارند [illegible] روح نفسانی [illegible]
را کثیف کرده اند که احساس وحرکت آن کم گردد مانند افیون [illegible] * مخشن * یعنی
زبر و درشت کنند • وآن دوائی را نامند که بقوت [illegible]
تکثیف نماید اجزاء رطبهٔ مسامهٔ آن را مانند اکلیل الملک [illegible] * مدر * یعنی ادرار آورنده و آن دوائی را نامند که [illegible]
حرارت و تلطیف خود اخراج و دفع نماید مائیت اغذیه و فضول سیاله [illegible] * مدمل * [illegible]
آورند • و اصلاح وچاق کنند جروح و قروح وآن دوائی را نامند که خشک گرداند [illegible]
اجزاء جراحت که [illegible] یکدیگر [illegible] قوام آن [illegible]
و سبز و کندر و صمغ عربی و امثال اینها * مرخی * یعنی سست کننده و آن دوائی را نامند [illegible]
قوام اعضای کثیفة المسام را نرم و مسامات آن را [illegible]
[illegible] مانند ضماد خطمی و [illegible] * مرطب * یعنی رطوبت افزاینده و آن دوائی [illegible]
خود احداث رطوبت نماید * مرقق * یعنی رقیق کنندهٔ اخلاط [illegible]
و رطوبت مبا شد * مزلق * یعنی لغزاننده فضول و اخلاط و آن دوائی [illegible]
سطح عضو نماید [illegible] آنچه در ان [illegible]
یعنی آنچه باعث [illegible] و منع کرده [illegible] وآن دوائی [illegible]
* مسکن * یعنی ساکن کنند • وآن دوائی را نامند که [illegible] * مسهل * یعنی
اسهال کنند • وآن دوائی را نامند که بقوت مسهله [illegible]
بدن اخلاط فاسده و فضول [illegible] * مشهی *
یعنی اشتها آورنده طعام وآن دوائی را نامند که [illegible]
آن دوائی را نامند که اصلاح [illegible]
یا کسر حدت آن [illegible]
یا مواد را صلب و سخت کرده اند [illegible]
[illegible] ثوران و حدت اخلاط وآن دوائی را نامند که [illegible]
و [illegible] مزاج [illegible] * معرق * یعنی عرق آورنده وآن دوائی [illegible]
دو جلد و اعضاء [illegible] * مغلظ * [illegible]
حرارت [illegible] * مفتح * [illegible]
دوائی را نامند که [illegible]
[illegible] * مقرح * [illegible]
[illegible] را نامند که [illegible]

لزج سیال مزلق چون حرارت دران تأثیر نماید متکرداند آن را مخرج ماده یابس * معفن * یعنی بدبو گردانند و آن
دوائی را نامند که بحرارت غریبهٔ خود فاسد گرداند مزاج عضو را و رطوبات وارواح آینده بسوی آن را متعفن گرداند و
تمام آن را بتحلیل برد و باقی را قابل اینکه بگرداند جزو عضو نگرداند و نیز بسبب حدت اجزای و تا کل نرساند بلکه بگرداند آنها را
نامستعد بتصرف حرارت غریبه در آنها متعفن مانند فرنبیع و ثافسیا * مغلظ * یعنی غلیظ کننده و این مخالف ملطف است
* مفتت * یعنی شکننده و پاره کننده حصاة و آن دوائی را نامند که دران قوت حادّهٔ نافذه باشد که چون با خلط لزجهٔ
متحجره ملاقی شود ریزه ریزه و نرم گرداند اجزای آن را مانند حجر الیهود و سنگ سرماهی و رماد عقرب و غیر اینها از ادویهٔ
مفتتهٔ حصاة * مفتح * یعنی گشایندهٔ سدها و آن دوائی را نامند که بحرکت در آوردن ماده را که داخل مجاری و منافذ و
تجاویف اعضا مانده باشد بسوی خارج تا آنکه مفرج گردد مانند فراسیون و فعل مفتح اقوی است از فعل جالی برای
آنکه فعل این یا بتلطیف و تحلیل است و یا بتقطیع و یا بتلطیف و تفصیل پس هر چیز جلا دهنده مفتح است و هر چیز ملطف
و مقطع و هر لطیف سیال مفتح اگر باشد مائل بسوی حرارت و یا معتدل و هر لطیف حامض نیز مفتح * مفجج * یعنی خام کنندهٔ
و آن دوائی را نامند که بقوت برودت و یبس خود باطل گرداند فعل حرارت غریزیه و غریبه را نیز و اخلاط را خام و منهضم
را ناقص سازد و این در مقابل منضج و عام است مانند بزرقطونا و رجله و عصارهٔ آن در خارج * مفرح * یعنی فرح آورندهٔ
و آن دوائی را نامند که تعدیل مزاج و تلطیف اخلاط و روح حیوانی و نفسانی نماید و منبسط سازد آنها را و میل دهد بسوی
خارج و حزن را نفی سازد و دماغ را قوت بخشد و حواس را تیز گرداند و ذهن را صافی سازد و کسالت را دور کند مانند
شراب * مفشی * ... کننده و آن دوائی را نامند که بقوت حرارت خود متفرق و هوا کند و سازد ریاح مجتمع را
و قابل دفع گرداند * مقطع * یعنی جدا کننده و آن دوائی را نامند که بسبب قوت حرارت و لطافت و نفوذ خود نفوذ
نماید ما بین خلط لزج و سطح عضو ملاصق بدان و دفع نماید آن را بدون تصرف در قوام آن مانند سکنجبین و خردل
* مرقق * یعنی تنک آورندهٔ و آن دوائی را نامند که بقوت حرارت خود ترقیق نماید اخلاط غلیظهٔ مجتمعه در مجاری غذا و معده
را و رقیق دفع نماید مانند تخم ترب * مقرح * یعنی زخم کننده و چرک آورنده و آن دوائی را نامند که بقوت حرارت و نفوذ
و جذب خود تحلیل برد و رقیق سازد رطوبتیکه میان اجزاء جلد است و تفرق دهد اجزاء آن را و جذب کند مواد ردیه را
بسوی آن و احداث قرحه نماید مانند بلادر * مقوی * یعنی قوت بخشنده و آن دوائی را نامند که تعدیل قوام عضو و مزاج
نماید تا آنکه مانع آید از قبول فضول منصبه بسوی آن و یا از آنکه نگاه دارد یا آنکه تریاق نماید مخفی را از تحیین نماید مبرد
را مانند دهن ورد و یا بخاصیة فیها حمیت که در آن است مانند طین مختوم * ملطف * یعنی لطیف کننده و آن دوائی را
نامند که بحرارت معتدلهٔ خود رقیق گرداند خلط غلیظ را مانند حاشا * ملین * یعنی نرم کنندهٔ بطن و آن دوائی را نامند
که بقوت حرارت معتدله و رطوبت خود اخراج نماید آنچه در معده و امعاست و این اعم از منضج و مزلق است مانند مغز فلوس
و خیار شنبر و تمر هندی و شیرخشت * منضج * یعنی اعتدال دهندهٔ قوام اخلاط و مواد و آن دوائی را نامند که تعدیل قوام
اخلاط نماید و قابل دفع سازد آنها را اعم از آنکه رقیق را غلیظ سازد مانند خشخاش و یا بالعکس که غلیظ را رقیق نماید مانند
طبیخ حاشا و یا منجمد را نرم سیال گرداند مانند ... و نیز نضج عبارت از اعتدال اخلاط در کیفیت و کمیت و قوام صالح دفع شد
است بسبب لائق آن تا حاصل گردد از آن منفعتی که مخلوق شد برای آن مانند دم که نضج آن عبارت از اعتدال قوام متین

رمانی غیر حاد بودن آن آنست که ملاحیت جز زهمضو شدن را داشته باشد و معنی آنکه رقیق مائی حاد باشد آنانه بدرسد اجزا

و تقریباً تا انعال مطلوبه از آن صادر گردد و بلغم بسیار رقیق مائی غیر متشابه الاجزا عذائی تا ملاحیت استحاله الخون ندارد

بعض اعضا شدن را یا اختلاط بخون و یا استحاله بدان نداشته باشد و سوداوی دم صافی غیر [illegible]

اعضا یا اختلاط بخون و غیر آن از فواید مطلوبه آن داشته باشد ولطف انفع [illegible]

نفع آورند و آن دوائی را نامند که در جوهر آن رطوبت غریبهٔ غلیظه باشد که چون فعل نماید در این [illegible]

لیا بد بلکه مستحیل بریاح گردد مانند لوبیا ✽ [illegible] آنکه هر چه در وی [illegible]

آنچه تحلیل یابد رطوبت آن در معده اول و ریاح و نفخ آن در معده [illegible]

و آنچه رطوبت فضلیه در آن باشد و آن مادهٔ نفخ و ریاح آن [illegible]

چیزی از آن در عروق اعضای [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] یازدهم ✽ [illegible]

[illegible] ✽ استنشاق [illegible]

[illegible] ✽ اصول اربعه ✽ [illegible]

[illegible]

آنرا ✽ اکتحال ✽ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

اشتراک دارد * تصفیق * آمیختن شراب با آب است * تصعید * آنچه با آتش اجزای آنرا صعود فرمایند و لطیف آنرا
اخذ کنند * تعلیق آویختن چیزی بگردن و بسائر اعضا * تفه یعنی بی مزه و مراد طعمی است که نه لذیذ باشد * تکریه و
تاثیر آن ترطیب و تلیین و ارخاء بسیار و تولید بلغم باشد * تکرج بفارسی پادر گویند و آن متغیر شدن طعم است یا بو
یا مزه و * تکلیس بمعنی [illegible] کردن و سوختن چیز و سیراب نمودن و بهره برداشتن آمده و مراد از آن مهیا ساختن
بعضی ادویه است [illegible] نفوذ و سرعت تاثیر و دفع کردن ثقل و کثافت آن خواه با حراق باشد و یا بعمل دیگر * حرف الثاء
* تثقیل یعنی گران و بمعنی گران آمدن بر طبع که در نقل بود و سریع الزوال نباشد * ثمر یا رنبات است مثل خوشهٔ
میوه و امثال آن * ثمنش لغت یونانی است و مراد از آن هرچه از نباتات مابین درخت و گیاه باشد * حرف الجیم *
جبر کسر عضو شکسته را بستن است * جرله [illegible] زمین سنگلاخ * جریش نیم کوفته که بلغور نامند * جفاف
خشک و خشکی * جمد بفتح اول و ثانی آب گرد آمده و جمع شده و بسته شده از سردی و نیز [illegible] را نامند * حرف الحاء
* حامض یعنی ترش * حاد بمعنی تند است و آن مرکب از تلخی و حرافت است و فعل آن مثل افعال اجزای آن است * حب
آنچه [illegible] باشد مثل گندم و جو * حریف یعنی گزنده که اجزای آن در زبان فرو رود و بسیار بگزد و
تفرق اجزای آن نماید * حشیش گیاه خشک و [illegible] خشک شده و گویند مخصوص نباتی است که بر روی زمین پهن شود
با ساق باشد [illegible] * حکاکه آنچه از سائیدن دو چیز جدا شود * حلاق [illegible] موی * حلو یعنی شیرین
و هرچه زبان [illegible] لذیذ باشد شیرین نامند * حلیب شیر تازه [illegible]
آن [illegible] * حمول [illegible] * حرف الخاء
خانق آنچه [illegible] * خدر [illegible] * خفیف بمعنی سبک و آنچه بر طبع
[illegible] سریع الزوال باشد * خلع [illegible] * خلعلع اسم شیع است
* خلیج [illegible] * خمل [illegible] ظاهر آن باشد مانند آنچه بر روی [illegible]
* حرف الدال * دابق آنچه [illegible] مثل دبق * دسم هرچه زبان و غیر آن را نرم
سازد و اجزای آنرا [illegible] * دلوک یعنی مالیدن است و مراد از آن
آنچه [illegible] * دوای غذائی آنکه تاثیر کیفیت آن زیاده بر تاثیر کیفیت و مادهٔ آن
باشد * دوائی سمّی آنکه بکیفیت تاثیر آن موافق مزاج نبود و بالخاصیت کشنده باشد مثل افیون * دوائی مطلق
آنکه تاثیر [illegible] * دهنی آنکه در جسم او اجزای [illegible] موجود باشد و باعث اشتعال او گردد مثل مغزها
[illegible] * حرف الذال * ذرور آنچه سائیده [illegible]
[illegible] * ذو الخاصیة [illegible] * حرف الراء
* رادع آنچه مواد [illegible] * رجیع فضلهٔ هضم
اول انسان است * رخص بفتح اول و ثانی [illegible] * رخو نرم و سست
* ردی الکیموس [illegible] * رزین [illegible]
آنچه [illegible]

نداشتن آن را راکسینامند * رمص رطوبت غلیظی را نامند که در اطراف یا گوشهٔ چشم جمع شود و بیشتر باشد * روث

سرگین حیوانات * روده مالی شراب متخذ از عصارهٔ گل سرخ است با عسل * حرف الزای * زعفران * [illegible]

گربه و مرکب از مرارت و ملوحت است * زغب * اول موئیکه بر بدن حیوانات بر آید و نرم [illegible] است که [illegible]

باشد و در ادویه آنچه بر سطح از چیزی شبیه بموی تازه بر آید و باشد [illegible] نامند و [illegible] * زهر * [illegible]

و گل باشد * حرف السین * ساحل کنارهٔ دریا * سائل آنچه اجزاء آن در همه جهات حرکت کند و [illegible] انفصال

اجزاء او منقطع شود یا نشود مثل آب و روغنها * سباخ شوره زار * سبط [illegible] * سحیق

آنچه بسیار نرم مائیده باشند * سم * آنچه بفارسی زهر نامند و [illegible] مزاج [illegible]

بیش * سنون آنچه بدندانها [illegible] باشند و مقوی جوهر آن باشد * سهل [illegible] گوشت [illegible]

آید که بفارسی [illegible] نامند * سهلی زمین نرم * حرف الشین * شاهق * کوه بلند * شتر [illegible] اول [illegible]

پلک چشم * شجر نباتی است که [illegible]

و [illegible] و عصارهٔ رحب است مثل [illegible] * شدخ [illegible] * [illegible]

بمعنی [illegible] بازشدن و شکستن * شدق بفتح اول [illegible] دهان * شرف بضم اول و فتح ثانی کنگره است و [illegible]

هر انار * شطب بضم اول و ثانی جمع [illegible]

ادویه هرچه باین صفت باشد شطب گویند * [illegible] * حرف الصاد * صالح [illegible]

گردد و بهمه جهات آنکه اعتدال داشته و [illegible]

سنگستان * صفق بفتح اول و ثانی آنکه [illegible]

دارو [illegible] زردی و مثل بطری داشته [illegible] * صفوق [illegible] * حرف الضاد

* ضماد آنچه غلیظ القوام که مانع [illegible]

* حرف الطاء * طافی آنچه بر روی آب ایستد * طبیخ آنچه [illegible]

* وطاحونة [illegible] * طری [illegible]

از شراب است * طیب بسکون ثانی خوشبو [illegible] * حرف العین * [illegible]

ثانی بمعنی کجا است * عصارة بمعنی عصیر است [illegible]

* عصیر آب افشرده از نباتات که [illegible] * [illegible]

که زبان را درشت سازد و اجزای آن را بسبب [illegible]

خوشهٔ نباتات و [illegible] جمع آن است * حرف الغین * غرغره [illegible]

[illegible] درحلق و فرو بردن آن و [illegible] آن * غض [illegible]

بمعنی [illegible] است و [illegible] * حرف الفاء * [illegible]

* [illegible] بمعنی [illegible] * [illegible]

است * فسخ از هم جدا شدن است * حرف القاف * قابض گیرنده را نامند که اجزای زبان را بهم آورده درشت سازد و بعد آن تبرید و تجفیف و تغلیظ و تقویت اعضا است و در عرف اطبا مراد از آن شی حابس است که بسبب بهم آوردن اجزای عضو خشن را مستمسک نماید * قضبان شاخهای گیاه دیباساقی است و قضب واحد آن است * قطور آنچه در گوش و غیر آن از اعضا بچکانند * قنبیط بضم اول و ثالث و سکون ثانی قسمی خوشه کشت است * حرف الکاف * کثیر الغذاء آنچه اکثر منقلب او بجزو بدن شود * کثیف خلاف لطیف و آن چیزی است که اجزای او بدشواری قبول انفصال از کیفیت بدنی کند و نفوذ در اجزای بدن بسرعت نماید * کماد آنچه گرم کرده بر عضو نهند مثل تکمید بسبوس گندم * کیموس اخلاط متولده از هضم کبد است * کیلوس کشکابی است که از هضم معدی بهم رسد و شبیه بکشک محلول با آب باشد * حرف اللام * لخلخه آنچه با مائعات در ظرفی کرده بر سر زده بو کنند * لحاء پوستهای بیخ یا شاخ نباتات است * لزاق * و لزوق آنچه بر عضو چسبانند و یا چسبندگی باشد * لطوخ بمعنی اندودن چیزی است بر عضو که از طلا غلیظتر و از ضماد رقیقتر باشد * لطیف آنچه در شان آن باشد که بعد از ورود در بدن منقسم گردد باجزای بسیار صغار و نفوذ در جمیع اجزای بدن بسرعت کند مثل زعفران * لعابی آنچه از خیسانیدن آن در آب اجزای آن مختلط برطوبت شده چیزی لزج بهم رسد و چون برشته کنند اجزای آن ریع شود مانند بهدانه و بزرقطونا و ریشه خطمی و مانند اینها * لعوق بمعنی انگشت لیس است که از معجون رقیق تر باشد * لیف آنچه از اصول و لحای نباتات روید و یا ریشه تار و لحا باشد * حرف المیم * مالی عسل است * مالی قراطین * و ماء القراطین * ... العسل اند * مانع آنچه ضد جاذب باشد و سیلان کند رقیق القوام باشد * مبرود آنچه بسرما ضرر کرده باشد * مر بمعنی تلخ و هر چه بسطح ظاهر زبان نفوذ کند و درشت سازد و با کراهیت بود و طبع را برهم زند و فعل آن تسخین و جلا و منع عفونت است * مروخ مالیدن چیزی بر اعضا است * مزدات برا کند است * مسبت آنچه خواب آورد و با نوم موافق است * مسکر هر چه مستی آورد اعم از آنکه با تفریح باشد یا نباشد * مسوح آنچه در مالیدن آن بر بدن مبالغه در دلک عضو کنند * مسیخ بی مزه و باتفه مرادف است * مصول آنچه در ... ماندیت نرسد * مضغ خائیدن چیزی است * مضمضه ... آب را در دهان گردانیدن حرکت دهند * معفن ... است * مغسول آنچه در شستن آن مبالغه کرده باشند * مفرق بفتح اول و کسر ثالث تارک سر و در اصطلاح هر چه سر آن هموار نموده زوائد داشته باشد مفرق گویند * منتن بدبو * منخول آنچه بیخته باشد * حرف النون * ناشف * آنچه جذب رطوبات میانه کند اعم از آنکه منافذ او مرئی نباشد مثل آهک آب ندیده و یا مرئی باشد چون اسفنج و ناشف را قطع نیز نامند * نبطی در لغات مراد از لغت قومی است و در اینجا مراد آبا خود روی است که آن را نکشته باشند * نجم نباتات بی ساق است که نزدیک زمین پهن شود که بفارسی بیاره گویند * نشاره آنچه بسوهان و دم اره ریزه شده باشد * نشوق آنچه ببینی کشند * نطول آنچه بجوشانید آب آنرا بر اعضا بریزند و پاشویه قسمی از آن است * نفاخ هر چه در آن رطوبت غریبه باشد و از حرارت بدنی تحلیل نیافته مستحیل بریاح شود خواه در معده و امعا مثل میوه ها و خواه در عروق مانند مغزها و اکثر تخمها و قسم ثانی را فعل تقویت باه است * نفوخ آنچه از ادویه با سه ساقها ... در بینی دمند * نقوع و نقیع آنچه خیسانیده بدون جوش صاف نموده استعمال نمایند * حرف الواو * وثب جستن از جای * ولی گرفته * وهن بمعنی ... سستی * وقود برافروختن آتش * وهن سستی * حرف الهاء * هاضم آنچه اعانت طبیعت بر طبخ

کل را نیل ن غذا رغلظ کند وسبب ذ ول معم آن شود مثل مصطکی * هتک پاره شدن * هش انچه جرم آن سست وریزان
باشد وباندک افشردن ریزه شود مثل سرخوب وغاریقون * حرف الیاء * یا نوخ پیش مراست * [illegible] *
دوازدهم دربیان اوزان طبیه ومندیه واهل ایران وزابلی * بدانکه چند وزنی که بسیار متعارف [illegible] در استعمال
ادویه مذکور میگردد درینجا نوشته میشود باختصار وتمامی اوزان با التفصیل در مقاله [illegible] مذکور گردیده است * ابرنق
دومن است * ارزه یعنی برنج متوسط در کوچکی وبزرگی بوزن یک خردله بری است * استار چهار ونیم مثقال است * ابولات
نه قیراط است * اوقیه که رقیه نیز نامند هفت مثقال ونیم است * بافلا نیم درم است * بندقه یک درم * توسنه [illegible]
جوزه از مطلق آن مراد دانه درختی است * حبه از درم دوازده ونیم وازمثقال چهار [illegible] که [illegible] است * حرزه [illegible]
بجای مهمله وزاء معجمه آن مقدار است که کف را [illegible] میان ابهام وسبابه چون [illegible]
وزن چهار مثقال وبعضی قریب بشش مثقال گفته اند [illegible]
جو * خرنوب یکقیراط است * دانق که بفارسی دانگ نامند از درم [illegible]
طبی مطابق اوزان هندیه سه رتی وسه ربع رتی [illegible]
تخمینا میشود * درخمی یک درم وبقولی یک مثقال است * درهم [illegible]
شعیره وبحساب هندی یک ماشه وهفت رتی میشود * رطل دوازده اوقیه است [illegible]
* سکرجه مطابق [illegible] است * شعیره [illegible] است * صاع [illegible]
از درم دو حبه وازمثقال دو حبه ونیم و [illegible] است * قنطار [illegible]
مثل من رطل است که بیست اوقیه باشد * قسط [illegible]
وازعسل بقول شیخ الرئیس [illegible]
یکصد وبیست رطل دانسته اند * قوا سوس شش مثقال است [illegible]
هفت اوقیه است * قیراط سه حبه وبقولی چهار حبه است * [illegible]
است که یکمن وهشت من باشد * کیل [illegible]
که بحساب هندی دو ماشه وپنج رتی وسه ربع رتی میشود * مکوک [illegible]
است وازاد ربع [illegible] درمثقال * من [illegible] مثقال است [illegible]
چهل توله وهشت ماشه میشود * ناطل ویا طیل [illegible]
عین الدیک باشد که بهندی گهنگچی نامند [illegible] است * رتی [illegible]
است * ورتی شاه جهان آباد گهنگچی است * ماشه [illegible]
بقولی چهار ماشه وبقولی [illegible] * توله [illegible] دوازده ماشه است [illegible]
دوازده ماشه شاه جهان آباد میشود [illegible] عالمگیری [illegible]
* دام [illegible] است که بیست ماشه باشد * مهر [illegible]
وناقص آن نه ماشه وچهار رتی وبعضی نه ماشه وپنج رتی است * سیر [illegible] عالمگیری [illegible]

است بحسب توله بنگاله و سیر خام یعنی ناقص مختلف میباشد * من عالمگیری چهل سیر تام است * اوزان متعارفهٔ اهل ایران مثقال صیرفی در بین اختلافات است راجح آن است که یکصد و بیست و هشت جو متوسط است که سی و دو رتی هندی میباشد که چهار ماشه میشود * غازبیگی دو مثقال صیرفی است که هشت ماشه باشد * دو غازی چهار مثقال صیرفی است * سیر پانزده مثقال است که پنج توله باشد * ده نار سی و هفت مثقال و نیم است پنج نار هجده مثقال و سه ربع مثقال است که شش توله و سه ماشه باشد و دو نیم نار نه مثقال و سه ثمن مثقال است که سه توله و یک و نیم ماشه باشد * من تبریزی ششصد مثقال است که یکصد و پنجاه دو غازی باشد که بحساب هندی دو صد توله که سه آثار و ثمن آثار باشد میشود * نیم من تبریزی نصف آن است * یکچهاریک ربع آن است * پنجاه عبارت است از ثمن من تبریزی * سیه عبارت است از شانزدهم حصهٔ یک من تبریزی پانزده نصف سیه است و این را اهل اصفهان ده نار گویند * من شاهی دو من تبریزی است * ذیل در بیان تحویل بعض اوزان به بعضی و معرفت آنها * تحویل درهم بمثقال آنست که از دراهم نصف و خمس را جمع نمایند که آن عدد مثاقیل است مثالش خواستیم دانسته شود که پنجاه درهم چند مثقال است از پنجاه نصف گرفتیم که بیست و پنج باشد و خمس آن که ده و مجموع سی و پنج شد پس دانسته شد که پنجاه درهم سی و پنج مثقال است * تحویل مثقال بدرهم آن است که چون بر عدد دراهم سه سبع افزوده شود مراد حاصل میگردد مثالش خواستیم دانسته شود که چهل و دو مثقال چند درهم است پس افزودیم هجده را که سه سبع چهل و دو است بر عدد مثاقیل مذکوره دانستیم که چهل و دو مثقال شصت درهم است * تحویل ما دون درهم بما دون مثقال آنست که بحبه در آورند و ثمن آن را بیندازند پس آنچه بماند حبات مثقال خواهد بود مثالش هرگاه پرسند که چهار دانگ درهم چه قدر مثقال میشود باید که بحبه حساب نمود و آن سی و دو حبه محسوب میگردد و چون ثمن را وضع کنند بیست و هشت حبه بوزن مثقال میماند و آن نه قیراط و یک حبه از مثقال است * تحویل ما دون مثقال بما دون درهم آنست که بدستور مذکور بحبه در آورند و بر آن سبع آن افزایند مجموع آن حبات درهم خواهد بود مثالش چون پرسند که ده قیراط و نیم مثقال چه مقدار از درهم است باید که آن را بحبه در آورند و آن سی و یک حبه و نیم میشود و چون سبع آن را که چهار حبه و نیم است بر آن افزایند سی و شش حبهٔ درهمی خواهد بود و آن چهار دانگ و نیم درهم است * تحویل اوزان دیگر با وزان هندیه بدانکه هر وزنی را که خواهند تطبیق با وزان هندیه دهند و معلوم نمایند که چه مقدار از آن است باید که اگر ما دون درهم و یا مثقال است بشعیره برند و شعیره را برتی و رتی را بماشه و مقدار وزن آن را دریابند که چند رتی و یا چند ماشه است مثلاً چون خواهند که بدانند که درهم چند رتی و یا چند ماشه است همچنین مثقال بدستوریکه ترقیم یافت دریابند و در ضمن درهم و مثقال در مقدمهٔ قرابادین کبیر ذکر یافت و اگر فوق درهم و مثقال است مقدار هر یک از اوزان مورده را بحساب هندی دریافته حساب نمایند که چند ماشه است و هر دوازده ماشه را یک توله محسوب دارند و هر شصت و چهار توله را یک سیر و هر چهل سیر را یک من تا آسان و واضح گردد و امثله و تطبیق بعضی از اوزان بطریق دستور العمل نیز در مقدمهٔ قرابادین کبیر ذکر یافت و بالجمله آنچه شعیره را برتی و رتی را بماشه میبرند آنجا ماشه را بتوله و توله را بآثار و آثار را بمن برند و دریابند * فصل * سیزدهم در بیان بعض امور متعلقه بنجوم و طبیعیات * بدانکه مولدات ثلثه که جماد و نبات و حیوان باشند مکون و مترکب از امتزاج عناصر اربعه که آتش و هوا و آب و خاک اند بتاثیر کواکب سبعهٔ سیاره زحل و مشتری و مریخ و شمس و زهره و عطارد و قمر باعانت ثوابت و نظرات مربوطه با یکدیگر و تحریک افلاک دوار بامر پروردگار جل و عز و هر یک از ارکان و مواد و طبیعت و امزجه چنانچه سبعهٔ سیاره خصوصاً طلوعات

شمس را دو ثوب است یکی با ماه و دیگری متعلقه با عطارد و زهره و مریخ و مشتری همه یاقوت و زمرد است چنانچه ذکر [illegible]
در زحل و ایل منسوبات کواکب نیز خواهد آمد و همه کواکب دیگر تابع و مشارک علویات اند از مریخ و مشارک مشتری و عطارد
مشارک زحل و قمر مشارک شمس و همه کواکب و روحانیهٔ علویات و شمس مانند شروع هر نشئه مصدر و منبع است [illegible]
عظام مثلاً روحانیهٔ زحل را عزرائیل مثلاً موعد قابض ارواح تا مثل روحانیه مشتری را میکائیل [illegible]
مریخ را اسرافیل نافخ صور و روحانیهٔ شمس را جبرئیل حامل وحی و نزول و الهام گوینده و آنچه در این عالم [illegible]
بحکم حق جل شأنه از تأثیر آنها است خواه در تغیر زمین و جبال و سواحل باشد و ترکیب و [illegible]
باختلاف مراتب آنها از لطافت و کثافت و صفا و کدورت و تصاریف مرده و زنده و علت و [illegible]
و یا در یک بسطح زمین خواه بی نور معادن و نبات و حیوان و اعمال آدمی از آن [illegible]
باشند و یا دخل و تصرف باشد که انواع نبات را اعتدال [illegible]
و انی داد [illegible]
کواکب را [illegible]
برکت و فیض و بهشت و نعیم موعود از آن [illegible]
خواه در سیر و اشکال زمین و جبال و [illegible]
انواع هوام و حشرات باشند و انتاج که بعض [illegible]
انسان که مخصوص باشد بعض انواع را [illegible]
را از زحل و یا مختص بصنف دیگر که انواع [illegible]
باشند و یا کیمیا [illegible]
یا در آب [illegible]
حلزونات [illegible]
استحاله [illegible]
و ماسکه [illegible]
لیف [illegible]
و غذای [illegible]
و [illegible]
[illegible]
مفهوم [illegible]
[illegible]
و الوان [illegible]
[illegible]

وحصره وا ورام و بثور وده ماميل و حرب و هو و ما و دم و تاسد و صفرا و سودا و بلغم نيز با مراض ملكوره و غلبه دهيرها و سائر امراض مختصه و غير مختصه دفع ميكرد و معالجه و تدبير طبيب در امراض بدني از جمله اعمال و تصرفات آدمي است در ابدان و در امراض نفساني و روحاني تصرف او است در نفوس و ارواح و نظرات كواكب را نيز در ان دخل است و بدانكه هر مرتبه از مواليد ثلثه پيوسته بمرتبهٔ ديگري است يعني افق جمادات پيوسته با بتداي نباتات است و جمادات متكونهٔ آن مرتبه از نباتست و نيز بعرفه دارند مانند حجر اليهود و مرجان و سنگي ديده شد بعينه بشكل ماهي مفلس بقد يكشبر طول دو دو وازده مالك و در ملايمت و ثقل و جوهر مانند حجر اليهود و سنگ و در مرتبهٔ اول نباتات گياه و اشجاري اند كه از جمادات نيز نصيبي دارند مانند نباتاتي كه در سواحل بعض درياها كه كوهستان است ميرويند خواه تمام آنها دائم زير آب و خواه قدري بيرون بسبب جزر و مد و غير آن باشد پس نباتات و اشجار ضعيفه و بتدريج تا قويه در تمام اجزاء تسعهٔ نباتيه رسند و افق نبات پيوسته با ول حيوان است با آنكه بعض نباتات شبيه بشكل حيوان و انسان ميباشد بدون حس و حركت مانند يبروح الصنم كه آدم گياه نامند و شنيده شد كه در بعض بيشه و جنگلهاي ملك هند و زيربادات و ارض جديده بعض اشجار است كه ثمر آن بشكل سر انسان تا گردن و بعضي تمام هيأت انسان ميباشد نروماده كه بموي سر بشاخ درخت آويخته است كه گويا ميخواهد كه تكلم نمايد ولكن تكلم و حس و حركتي ندارد و چون بعضي اعضاي آنرا قطع نمايند رطوبتي شبيه بخون از ان برمي آيد و شخصي موي سر يكي از آنها را بريده از درخت جدا نموده و قطره شبيه بآب خون از ديده و چشم آن برآمد و پژمرده گرديد و شكم آن را بشكافته ديد تخم از ان برآمد و نيز مسموع گشته كه در ان اماكن مذكوره درختي ثمر مي آورد و چون آن ثمر رسيده شد شكافته از ان طاير كوچكي بمقدار بچهٔ گنجشكي از ان برمي آيد و مردم آنجا پرورش نموده بمقدار گنجشكي ميرسد آنرا چون از حيوان تكون نيافته و از نبات بهم رسيده مخور رند و بعضي هم دكه مطلق حيواني نخورند از خوردن آن نيز اجتناب مينمايند و در ثمر درخت مذكور داريد و ثمر جميع نيز پشه هاي بسيار تكون مييابند و لهذا آنرا درخت پشه مينامند و در ملك هند سنگي بهم ميرسد بشكل سر انسان و صورت آن سياه رنگ و در دهان آن نقطهٔ طلائي است و هنود آنرا ميپرستند و آنرا بپارس ناته و سالگرام نيز نامند و با انثاميت مانند نخل و نار و جيل و فوفل كه چون مرد رخت آنها را ببرند ديگر ثمر نميدهند و تا گرد ثمر درخت نخل نر را بماده كه لقاح و تلقيح گويند نزنند نخل ماده ثمر خوب نميدهد و ميل مينمايد سر نخل نر بسوي نخل ماده و چون تمام پوسته تندهٔ اشجار را جدا كنند خشك ميكردند و نباتات انواع و اصناف اند بعضي از ان قبيل اند كه در يكروز سبز ميشوند و در همان روز بر طرف ميگردند و بعضي در چند روز تكون مييابند و بكمال ميرسند و چند روزي مانند مانند رياحين و كلها و بعضي بكمتر از سه ماه تكون نمييابند و بمرنمي آيند مانند خيار و باد رنگ و بقول و خضراوات و بعضي زراعت ها و بعضي بعد از چهار ماه مانند هندوانه و خربزه و كدو و بادنجان و امثال اينها كه بيارد دارند و ساق ايستاده ندارند و بعضي بعد از نه ماه مانند اكثر حبوب و بزور مانند جو و گندم و برنج و ذرت و نخود و امثال اينها مانند تكون جنين در رحم و لهذا اكثر غذاي انسان ازين حبوب است بمناسبت و اما در ملك بنگاله و بلاد ديگر كه حرارت و رطوبت بر ان غالب باشد از اقليم دوم بكمتر ازين ايام مذكوره تكون و اتمام مييابند و بدانكه هر يك از اجزاي نبات و شجر بمنزلهٔ عضوي است از اعضاي حيوان مثلا بيخ و ريشه بمنزلهٔ سر و اعصاب و عروق آن است و باعتباري بمنزلهٔ كبد آن است و تنهٔ درخت بمنزلهٔ ظهر و پشت آن و پوست و عروق آن بمنزلهٔ پوست و عروق حيوان و شاخها و اوراق آن بمنزلهٔ دست و پا و انگشتان و گل و ثمر آن بمنزلهٔ نطفه و تخم و اولاد و شاخهاي آن بمنزلهٔ شاخ و ناخن

ومنها ز اول مرتبهٔ حیوان حیواناتی است که مثل مانند کرم ها و هوام و حشرات که از تولد دو ازده لانه حیوانی که اقل حسی
ظاهر و پنج حس باطن و قوت شهوت و غضبی است بهره و بسیاری کمی دارند بلکه بعضی صاحب سه قوت و بعضی چهار قوت و بعضی
پنج قوت اند و همچنین تا بتمام آنها با آن همه قوت نباتیهٔ مذکوره یعنی تا بعد رسیم بحیوان تام قوت که مثل صاحب آن دوازده
قوت و مثل که مدرکات ثمانیه باشد از فرس و میمون و فیل و غیرها و از انواع حیوانات بعضی که آنرا انسان جنگلی میخوانند
یعنی نسناس که بوهلی نسناس نامند بسیار بحس و ادراک و شعور مبنا شد الا آنکه نطق و تکلم ندارد و با غذا [illegible] چیزها
را میفهمانند و می طلبد و این حیوانات در افق مرتبهٔ حیوانیت واقع و پیوسته باول مرتبه انسانیه که انسانی [illegible]
و از شرافت و مزیت انسانیت و فیضی که جناب اقدس الهی زیاده بر کل مخلوقات باو عطا نموده که بمنزلهٔ فصل و ما به الامتیاز
آنست از حیوانیت و غیرها که نطق و ادراک کلیات و اشعار و تعلیم و تفهیم ما فی الضمیر خود بدیگری و تعلم و تفهم ما فی الضمیر
دیگری است و معرفت صانع جل ذکره بدرجهٔ تمیز کمی دارند و کاملین انسان بمرتبهٔ تام و وافر دارند [illegible] و اولیا [illegible]
تشبیه نموده اند جمادات را بانسان خوابیده بلکه مرده و نباتات را بانسان [illegible]
با لا و حیوانات را بانسان [illegible] دست و پای [illegible] و انسان [illegible] الحیوان و انسان [illegible]
کواکب مذکوره بعضی [illegible] و بعضی [illegible] اصغر و بعضی [illegible] اکبر و بعضی [illegible] اصغر و بعضی متوسط [illegible]
مراتب مولدات ثلاثهٔ مذکوره [illegible]
[illegible]
[illegible]
که کواکب [illegible]
است در کمال [illegible]
با بعضی مناسبت و الفت دارند چنانچه بعضی کواکب با هم [illegible]
با هم [illegible] حکم عاشق و معشوق دارند [illegible]
[illegible] آن جمیع احجار را [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

بالرطوبة وتربیت ماسکه منسوبه بقوت دافعه مرض وقوت هاضمه وتامیه زحل وهمچنین ماثر طبایع وچون این امور بالاجمال
دانسته شد پس اگر در هنگام اخذ والتقاط مریات از مولدات مناسبات بودن کواکب منسوبه بدانها اراده رخانه وبیت الشرف
وحظ واوج خود وبودن نظرات سعود با آنها مراعات نمایند اولی است وهمچنین در هنگام مطابقه آنها در توسعه وقت یا اما
در هنگام ضیق وضرورت باکی نیست عدم مراعات آنها بدانکه برجمادات ترابیت ویبوست وبرنباتات ترابیت ومائیت
غالب است با هوائیت وحرارت ضعیفه وبرحیوانات هرچه بار قریب باعتدال ودر انسان باعتدال نزدیکی طبعی وبدانکه
بعضی نباتات واحجار باعتبار دو کیفیت خود منسوب بیک دو کوکب اند مانند پیاز که بحرارت وحدت بمریخ وبرطوبت
بزهره منسوب است وافیون به برودت بزحل وبیبوست هم بدو وهم بعطارد وبسا است که یک چیز بچند کیفیت مشترک
منسوب بچند کوکب است مانند چوب چینی وجدوار وبادزهر نیز وهر دوای مرکب القوی وگاه میباشد که یکجنس ویکنوع بحسب
جنسیت ونوعیت منسوب بیک کوکب است بحسب اختلاف ادوار صاف واشکال وغیرها بکواکب دیگر نیز وگاه میباشد اجزای بعضی
اشجار ونباتات باعتبار اختلاف کیفیات والوان وخواص منسوب بچند کوکب که بیخ آن منسوب بکوکبی وپوست آن بکوکبی
وخار آن بکوکبی وگل آن بکوکبی وبرگ آن وثمر آن بکوکبی وتخم ولحم وآب آن هر یک بکوکبی مانند ترنج ونارنج وامثال
وانیه را باربا امثال اینها وبدانکه تکوین تار عنکبوت وکائنات جونیه از تاثیر کواکب ملکوره است برارضیات وبخارات
صعودی که کره را دخنه آنها بحسب اختلاف مواد وقابلیت میاه واراضی خود مثلا آنچه در هوای قریب بزمین که از لعاب
عنکبوت بسبب ... هوا مانند تارهای باریک از هم متفرق ویا مجتمع ودرهم بافته شده در سقوف وکنج دیوارها ودرزها
وبین شاخها وبرگهای اشجار ومغارات جبال وغیرها تکوین یابد آنرا نسج تار عنکبوت نامند وآنچه صعود نماید وبالا رود
اگر اندک ولطیف وبرآن رطوبت غالب است بسبب اندک سردی مانند سردی آخر شبها وخصوص ماههای شبهای
زمستان رطوبت کثیفه باهوا از وی نمایان آنرا طل وصقیع وشبنم نامند واین نیز بحسب قلت وکثرت ماده کم وزیاد میباشد
ودر اراضی قریب بدریا وبرطوبت زیاده بود بیشتر واگر صعود نماید وتا بکره زمهریر رسد اگر برآن رطوبت و
بخاریت غالب است بسبب سردی متراکم گشته دفعة فرود آید واز تحریک فرود آمدن آن ریاح بتموج وحرکت در
آید واین نیز بحسب کثرت مقدار وقلت ماده آن وسرعت فرود آمدن وبطوء آن کثرت وقلت ریاح مختلف میباشد و
سبب طوفانها وبادهای عظیم این است ویا آنکه بعضی اجزاء آن اکره را بر استحاله بهوا گردد ولهذا ابرهای خشک
بیباران ویا آنکه گرمی بسیار برطوبت بخار واقع شود ودفعتا مائیت بسیاری انقلاب بهوائیت کرده وبتموج وحرکت
در آید وسبب جزر ومد دریا را نیز انقلاب مائیت بسیار بهوائیت وهوائیت بسیار بمائیت بیک وجه این را گفته اند وآن
الکره متراکمه را سحاب وابر نامند وچون منعقد گردد وفرود آید مطر وباران گویند واگر بعد انعقاد وقطره جدا گشتن
در بین راه سردی بدان رسد ومنجمد گشته فرود آید آنرا برد وتگرگ نامند واگر قریب بانفصال سردی بسیار بدان رسد
ومنجمد گردد وفرود آید آنرا ثلج وبرف نامند واگر دخانیت ویبس بر آن غالب است زیاده صعود نماید وبالا تر رود و
بکره زمهریر رسد بسبب سردی سطح ظاهر آن متراکم گردد وحرارت کامنه که در آن دخنه در باطن آن بهیجان وجولان
وحرکت در آید واز حرکت آن صدا آید وسطح ظاهر را شکافته بیرون آید با آواز شدید آنرا رعد نامند واگر در آن
اندک دهنیت وکبریتیت است در حین شکافتن مشتعل گردد واز آن روشنی ظاهر شود آنرا برق نامند واینها نیز بحسب کثرت

وقلت ماده مختلف میباشد وزیادتی وکمی را کر بران اثری واد خنهٔ کثیره دخانیه وکبریتیه غالب باشد بعد صعود و
تراکم وانجماد حرارت کامنه دران اشتعال یافته آنرا محترق کرداند وازان روشنی وصدا ظاهر گردد و چون مادهٔ کثیف
آن بیشتر با بخارات گرم کبریتی که بهرجا برسد بشکند و بزمین فرو رود وبخار آن بهرکه برسد منضور وسوخته کرداند واحیانا
هلاک سازد وآنرا در اجسام صلبهٔ ثقیله تاثیر زیاده است از اجسام رخوهٔ خفیفه چنانچه اگر بشمشیر در غلاف رسد غلاف
آنرا نسوزاند وبشکند تیغ آنرا [illegible] کند [illegible] وهر بدن را که برسد بدن را بسوزاند وزر را بگدازد وآن روشنی را
برق وآن جرم ثقیل کثیف افتاده را صاعقه نامند واگر آن ابخره واد خنهٔ لطیف وبا کبریتیت [illegible]
بسیار است وثقل وارضیت ندارد بسیار بالا رود وبتاثیر حرارت بحریک افلاک محترق گشته باشکال مختلفه ظاهر گردد
بحسب قلت وکثرت مادهٔ آنرا نیازک وتیرشهاب و ذو ذوابه وعصا وذو ذنب و [illegible] گویند واگر مادهٔ آن بسیار غلیظ
وکثیف داردو [illegible] باتمام فرسد وبحرکت شبانه روزی فلک الافلاک حرکت اعتیادی میسازد وطلوع وغروب گشته [illegible]
یکشد تا باتمام برسد واکر هوا انیست بسیار ورطوبت اند که بوران غالب باشد قبل بعد صعود بطریق [illegible]
بشکل قوس مایکی بالای دیگری با الوان مختلفه ظاهر گردد بسبب تاثیر شعاع آفتاب [illegible]
مرشعاع آفتاب را باختلاف مواد وتفاوت محاذات [illegible] آنرا قوس قزح [illegible]
بوقلمون در رویت وقوس قزح اکثر در بعضی ایام ربیع وخریف [illegible]
کرهٔ زمهریریه بحسب اختلافات مناسبات اراضی مختلف در قرب وبعد میباشد [illegible]
خال وفرج آن چون بسیار کردد وراه بدر رفتن نیابد لاجرم سطح زمین را بشکافد [illegible]
متصله بدان بحرکت درآیند وبلرزاند خصوص که زمین صلب وخشک باشد [illegible]
بسیار واقع میشود ودر اراضی رطبه رخوه کمتر [illegible]
عمارات وتپه‌ها وشهرها خراب کردد ومنخسف شود وفرو رود آنرا زلزله [illegible]
بالاجمال وبعضی با تحصیل در جلد اول ذکر میباید ◈ منسوبهٔ زحل جملا ◈ ادویة [illegible]
[illegible] که در اراضی واماکن صلبهٔ مستهٔ جنوبیه تکون یابند [illegible]
وریحت واستقامت وشرایط آن تکون یابد جهت امراض طول [illegible]
ومضر باشند وازین کیفیت وخاصیت را اثر آن [illegible] ◈ منسوبهٔ بمشتری جملا ◈ ادویة [illegible]
طعم است که کل آنها سرخ یا آسمانگونی وبرگ آنها صاف باشد [illegible]
میکوند خون را ومنعم میکرداند جراحت را ◈ منسوبهٔ بمریخ جملا ◈ ادویة [illegible]
والیچه سوزاند ومناسبت آن اعضای پایه باشد ◈ منسوبهٔ بشمس جملا ◈ ادویة [illegible]
آنها خوش وکل آنها وبرگ آنها سرخ [illegible]
اند ◈ منسوبهٔ بزهره جملا ◈ ادویة [illegible]
[illegible]
[illegible] جملا ◈ ادویة [illegible]

و از ادویهٔ مسهله باخلاط اربعه و مسهلهٔ اعضا و ادویهٔ مناسبه بعض امراض نیز در جداول ذکر خواهد یافت بدانکه ادویهٔ
که مشابه بالاصول باشند اورام و بثور و صداع را نافع است مانند شحم و مریم و اسطراطیوس و خلد لیای صغیر و لوف الحیه و اقراص و
سکبینج و شاهبلوط و ثوم و بصل و آنچه در عروق آنها نقب ها باشد جراحات را نافع است مانند اسقوطس و بتر تکا و ملمسار
اسطراطیوس و خراتین و عین الحمام و شاه خاو آنچه در آنها نقبها بیت و لزوجت و صمغیت باشد قروح و جروح را مانند
اسقوطس کندر و خطمی و اکلیل الشمس و انزروت و دبق و صبر و مورد کند ر و دم الاخوین و صمغ البطم و
مصطکی و توما لیمی و آنچه در برگ آنها نقبها و خشونت باشد حکه و جرب و قوبا و امثال اینها را نافع
است و آنچه آنها را مشابهتی بحیوان باشد نافع نهش آن حیوان را از آنچه ذکر یافت دانسته
میشود مناسبت و طبیعت آن ادویه و گاه استدلال نموده میشود از بعض احوال ظاهره
بباطنه آنها خصوصا بچیزی که دلالت از ملحیت و زیبقیت و کبریتیت زیرا که اشیاء
خالی از این امور نیستند و طعوم هکی از ملحیت است و روائح تمامی از کبریتیت
و رنگها تمامی از زیبقیت آنها است و هر کس را حذاقتی در صناعت باشد
میتواند که استدلال نماید از امور ظاهره بر امور باطنه و میتواند
حکم نمود میان نسبت صورت ظاهره بباطنه خصوصا که تجربه
را بآن ملاحظه نموده باشد و اینجا این مقدار و بعد یک
هر یک از مطالب و مقاصد متفرقهٔ تجربیه و طبیعیه
متعلقهٔ مسائل ضروریهٔ طبیه اشارت نموده شد
برای تذکرهٔ صاحبان بصیرت
و علم و معرفت

(*)

جدول منسوبات کواکب سبعهٔ سیاره متعلقه بعلم طب

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
کیفیات وطبائع	سرد وخشك بافراط	گرم وتر باعتدال	گرم وخشك بافراط	گرم وخشك باعتدال	سرد وتر باعتدال	[illegible]	سرد وتر [illegible] باعتدال
کیفیات ملموسه	ابرد وانشف اشیاء	اعدل واحسن وانم(؟) اشیاء	[illegible] اشیاء	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
کیفیات مذوقه مشمومه	ابشع وانتن(؟) واعفص اشیاء بالرائحه	اطیب واطلس(؟) واحلاء [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
قوی	قوت ماسکه	قوت [illegible]	قوت [illegible]	قوت [illegible]	قوت [illegible]	قوت [illegible]	قوت [illegible]
الوان	سیاه [illegible]	[illegible]	سرخ(؟) [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
عناصر [illegible]	آبی	هوا	آتش	آتشی [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

	زحل	مشتري	مريخ	شمس	زهرة	عطارد	قمر
اخلاط	سوداء وبلغم خام	دم طبيعي صافي رقيق [illegible]	صفراء حاده	صفرا معتدل وحرارت غريزي	رطوبت غريزي	سوداء مخلوط ببلغم	بلغم وهرچه بلغميت بران غالب باشد
معادن	مرتك وخبث الحديد واحجار مظلمة [illegible] [illegible]	مرقشيثا وتوتيا وكبريت وزرنيخ وحجر [illegible] وفيروزج [illegible]	مغناطيس ونشادر وزاج اصفر	لاجورد [illegible] [illegible] وكبريت وزجاج فرعوني وياقوت	مغنيسيا وكحل	نوره وزرنيخ وكبريت وزيبق	زجاج نبطي واحجار مشفه و[illegible] [illegible] ودهنه
[illegible]	اسرب	رصاص قلعي [illegible] [illegible] والماس	حديد ونحاس	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	لؤلؤ وزبرجد وجلع والماس	فيروزج وجمست وزيبق	لؤلؤ وبلور ونقره و[illegible] [illegible]
ذكور واناث	[illegible]	مذكر	مذكر	مذكر وقطب [illegible] [illegible]	مؤنث وسفلي	داخل بالكوكب	مؤنث وصاحب [illegible]
نهاري وليلي	[illegible]	نهاري علوي شمالي	ليلي علوي جنوبي	نهاري علوي وشمالي [illegible]	ليلي وجنوبي	نهاري	ليلي
سعادت ونحوست	نحس اكبر	سعد اكبر	نحس اصغر	سعد است بنظر ونحس است بمقارنه	سعد اصغر	با سعد سعد [illegible] بسعادت	سعد است بنظر [illegible] واول نحوست
عدد	[illegible] [illegible] [illegible]	[illegible] [illegible] [illegible]	[illegible] [illegible]	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	[illegible]	مركب از چند كواكب	[illegible] [illegible] [illegible]

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
امکنه	جبال یابسه که در آنها چیزی نروید وچاهها	اراضی معتدله کثیر الماء	اراضی [illegible] مخربه	جبال معادن	[illegible]	[illegible]	اراضی [illegible]
نباتات و مزروع	هر نبات که [illegible] وخشک باشد [illegible]	هر شکوفه وگل [illegible]	هر نبات که [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
اشجار	هر درخت عفصی مانند بلوط و مازو و مانند آن و [illegible] زیتون و [illegible] و هر درخت که [illegible] الطعم باشد و درختی که پوست آن غلیظ و زمخت و صلب باشد مانند جوز و لوز و [illegible] و پسته و فندق	هر درخت [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
اثمار وحبوب	فلفل وبلوط وزیتون ومورد وعرعر ورمان حامض وکتان وعدس وماش وعفص وآنچه بد بو باشد	رمان حلو [illegible] وتفاح وجوز وحمص وسمسم	اوز مر وحبة الخضراء	اترج وتین وعنب وتمر وبطیخ وحنطه وسماق وشعیر وحلبه	تین وتمر وعنب وشعیر وحلبه	باقلی ولوبیا وماش وکرویا وکزبره	شعیر ودخن وکتان وخیار وبقل ودانه وگل وورق هر درختی که بر زمین پهن شود
حیوانات	هر حیوان سیاه رنگ وهر چه [illegible] مانند [illegible] موش وبربوع ومار وعقرب وخنفساء وهوام وحشرات و[illegible] و[illegible] و[illegible] و[illegible]	مردم زیبا روی اهل وصاحب علم وعفت مانند [illegible] وگوسفند وشتر وهر حیوان خوش رنگ حلال گوشت وهر حیوان معلم [illegible] [illegible] جوارح طیور	شیر وپلنگ وگرگ وافعی [illegible] وسگ دیوانه ومار [illegible] وهر سبع خبیث ومار [illegible]	غنم ونعجه وکبش وخیل وتمساح وغراب ابقع	هر حیوان صاحب سم مثل [illegible] وزرافه وحشیه	سگان شکاری واستر وروباه وخرگوش وهر حیوان کوچک خشکی وآبی	بقر وابل وشتر وهر حیوان مانوس
طیور	طیور آبی وطیور [illegible] وغراب و[illegible] [illegible]	هر مرغ مستوی [illegible] که خوراک آن حب ودانه باشد وسار [illegible] وکبوتر ودراج وطاووس و[illegible] وطاوس	جوارح طیور کلاغ ومرغان که خوراک آنها گوشت باشد و[illegible] [illegible] و[illegible]	عقاب وباز و[illegible] و[illegible] و[illegible] [illegible]	فاخته وعندلیب وجراد وهر مرغی که دانه چیننده وهر مرغ آبی	ببغا وهر مرغی که حکایت وتقلید انسان تواند کرد مانند [illegible] وطوطی و[illegible] مرغ ابلق [illegible] که بر آن [illegible] منقش باشد	بط وکرکی وهر مرغ آبی وهر مرغ کوچکی وطواط و[illegible] و[illegible] و[illegible]

	زحل	مشتری	مریخ	شمس	زهره	عطارد	قمر
اعضاء بسیطه	جلد وشعر وظفر وریش وعروق وعظم وقرن	اورده ودم	لحم	دماغ واعصاب ونخاع ایمن از بدن	شحم وسمن ومنی	اعصاب [illegible] ادراک	[illegible] وظفر وجانب ایسر از بدن
اعضاء مرکبه	طحال و[illegible] واستخوان واسافل اعضاء از دبر و[illegible] وبول وبراز	کبد و[illegible] واعضای غذا وحلق و[illegible]	[illegible] [illegible] وکلیتین [illegible] وآلات بول	سر وسینه [illegible] [illegible] [illegible] و[illegible]	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	[illegible] [illegible] [illegible]
آلات حس	سمع گوش راست را نیز گفته اند	حس لمس وگوش چپ را نیز گفته اند	شم و[illegible] ایمن را نیز گفته اند	بصر وچشم راست را نیز گفته اند	آلات [illegible] و[illegible] ایسر را نیز گفته اند	[illegible] و[illegible] را نیز گفته اند	[illegible] ایسر را گفته اند
امراض	[illegible] وعلتهای [illegible] وسوداویه	صحت واعتدال مزاج	حمی وامراض حاده وصفراویه ودمویه و[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	امراض صفراویه ودمویه [illegible]	امراض بارده ورطبه [illegible] [illegible]	امراض [illegible] [illegible] [illegible]	امراض [illegible] [illegible] [illegible]

ادویهٔ منسوبه بزحل

الف	آس امیرب	آبنوس	بول آذان الفار	ابرنانس	ابروتن نوع من الحماحم	اثل
اجاص الدبر	اراک	اسعل المقدس	افیتس	اقاقیا	امرزیاد	اسورخ
ام غیلان	امیرباریس	ایل الرتا	الباء	بردی	برسیارشان	بوطانیقی
بسفایج	بلس	بقم	بقلة حامضه	بقلة یهودیه	بلح	بلوط
بلیلج	بنج	بنوه که ورق الطرز ورق [illegible]	بنطافلن	بولاموامون	بهمن	بوصیر
التاء	تمر هندی	الثاء	ثمام	ثول	الجیم	جار الدهر
چنار	جلبان	جوز الفیء جوز ماثل	جوزبوا	جلنار	الحاء	حسک
حشیشة الزجاج	حصرم	حامض	حلفا	حلق	حلاب	حماض
حضض که بقلة حامضه است	حمام	حناء	حی العالم	الخاء	خانق النمر سیاه فربق است	خانق الذئب
خانق الکلب	خرنوب خلاف	خشخاش که اتان است	خشخم	خندریلی	خندروس	خیزران
الدال	دبق	دخن	دردار	درونیون	دلب	دم الاخوین
الذال	ذره	ذنب الخیل	ذنب السبع	الراء	ریباس	الزای

زبيب الجبل	زعرور	زيتون	زيتون الماء	زبد	زنجار	السين
ساداوران	سادان كياه حصير	سدد	سرو سرطس	سعد	سفرجل	سقولوقندريون
سك سلق	سماق	سماق الدباغين	سنان برطاس مناعكي	سوس	الشين	[illegible]
شاهسفرم	شاه بلوط	شوكران	الصاد	صندل	الضاد	[illegible]
الطاء	طاليور	طراثيث	طرفاء	[illegible]	طلح	[illegible]
الظاء	ظفر القطا	العين	عدس	عذبه	[illegible]	[illegible]
عليق عنب الثعلب	عنب الدب	الغين	غبيراء	غرب	غوشنة	الفاء
فاغرة	فطر	فقع	فوذنج	القاف	[illegible]	قرة
قرقمان	قصب	قطلب	قطن	[illegible]	[illegible]	الكاف
كافوركاكر	كرم	كزبرة	كشت برگشت	كمون	[illegible]	[illegible]
اللام	لاذن	لحية التيس	لسان الحمل	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	الميم	ماميثا	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	النون	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

مرطمان	مفتح پهلوان در سمة اصلاح	مليلج	الياء	بمر رج	بنه	
	رمرچه بارد یابس است منسوب بزحل است			ادرية منسوبه بمشترى		
الالف	آس	ابزار	اذان الارنب	ارجوان	اسطرطيدوس	اسطيطس
املج	اسرار	افتيمون	اذخرون	اكليل الملك	ارمالي	اندروان
انتليس	انغرا	انف العجل	اندروماروں	ايمارايرطاء	الباء	بابونج
بادرنجبويه	بادآورد بتونكا	برنجاسف	برطانيقي	برسيانا	بسفايج	بصر
بشين	بطم	بطيخ	بقشرترين	بقلة الاوجاع	بلسان	بلوطيه
بلسكي	بنك برسيرا	بولاموثيون	بهار	التاء	تانبول	ترمس
ترنجبين	تفاح	تمر	توت	تين	الجيم	جزر
جنجل	جوزجندم	الحاء	حب السمنه	حريث	حزنبل	حلبه كه فارسيان واعيون لمزقامتل
حلفا	حمص	حنطه	حوزكه جوز السر وكويند	الخاء	خصي الثعلب	خنا كه بروان لمز كويند
خوارشنبر	الدال	دارشيشعان	دمشيريه	درمر	دمناقوس	الذال
ذنب القط	ذنب الخروف	الراء	راوند	رجل	رجل الغراب رياس	الزاى

زبيب زرشك	زفت	السين	سهستان	سكر	سكر العشر	سماق
سلق اليون	سمسم	سوسن	سولان	الشين	شاهترة	شجرة ابي مالك
شطبه	شيريت	شقاقل	شليم	شل	شليم [illegible] كه نوعى ازغل است	الصاد
صاصلي صعتر	صمغ	الضاد	ضغابيس	الطاء	طيلا [illegible]	العين
عنب	عنب الثعلب	عناب	عود الحية	عيون البقر	الغين	غار
الفاء	فستق	فقد فوة الصبغ	القاف	قاطافني	قاقلي	[illegible]
قرصعنه	قصب السكر قرنفل بستاني رده آن	قطن	قرطا	قلقل	قثاء	[illegible]
قسط قنطوريون	قنطوليدون	قيطوما	الكاف	كاكنج	كادى	كنجيا
كرنب	كراث	كرسنه	كردان	كسوا	كشوث	كشمش
كف الضبع [illegible] كف الضبع [illegible]	كف آدم	كف النسر	كمون	كهل كماذريوس	اللام	لبلاب
لسان الثور	لوز	لوبيا	الميم	محلب	مخلصة	[illegible]
مرماحوز	[illegible]	مقل	مسن	النون	[illegible]	[illegible]
لسوابن	[illegible] [illegible]	[illegible]	الواو	ورد	الهاء	[illegible]

ملیون	الیاء	یاسمین	•••	•••	•••	•••
ادویهٔ منسوبه بمزیج						
الالف	آطریلال	ابرقانس	اذربون	ارمالک	اریدبرید	ارمنین
آزاددرخت	اسلنج	اشق	اشترغار	اشخیص	امرود	اشنان
افتیمون	افیتوس	اقحوان	اکلیل الجبل	انجدان	انجر	انیسون
اناغالس	انزروت	انوما که نوعی از خس الحمار است	الباء	بادآورد بارماین	بخورالاکراد	برنک
بشیمه	بصل	بقونوفرثن	بقلة البراری	بلخیه	بلادرین	بوزیدان
بونیون	بیش	بیش موش بیشا	التاء	تربد	الثاء	ثافسیا
ثوم	الجیم	جاوشیر	جدوار	جیاوشنک	جمجم	جنطیانا
جوزبوا	جوزالکوثل	الحاء	حاشا	حاشیش	حب النیل	حب الزلم
حرمل	حرف	[illegible]	حالتیت	حماما	حنظل	الخاء
خانق الکلب	[illegible]	[illegible]	[illegible]	خصی الکلب	خولنجان	[illegible]
خیری	الدال	دارفلفل	دیدارایا	دردلج	درونطاریس	دفلی

دلب	دوقس	ديودار	الذال	داتي ويداس	ذنب العقرب	الراى
رازيانج	رعي الابل	رتم	رعي الحمير	ريحان الكافور	الزاى	زبيب الجبل
زعفران	زنجبيل	زنجبيل الكلاب	زرداى يابس	زرنب	زوان	السين
ساذج	سداب	سرخس	سطرونيون	سطاخيس	سعد	سعوط
سقمونيا	سكبينج	سليخة	سكلسوره	سولان	سيسنبر	الشين
شبرم	شونين	شقائق	شل	شونيز	شيطرج	شيرج
الصاد	صوبنه	صعتر	الضاد	ضياح	الطاء	طاليق
طرافيون	طرغلان	طريفوليون	الظاء	ظفر	العين	عاقرقرحا
عفق	عرطنيثا عليق	عسل	عوسج	عنزروت	الغين	غار
غاليمس	الفاء	فاشر	فاشرشين	فجل	فرانون	فرنجمشك
فقح	فلفل	فلفل مربه	فلفل الماء	دارفلفل سودان	فو	فوذنج
القاف	قرعل	قرن السنبل	قسط	قنطوريون	قصب	[illegible]
قلقديا	قلي	قنطوريون	قيصوم	الكاف	كمافيطوس	كبر

كهكج	كنم	كراث	كرويا	كف الصبع	كف الور	كمون
كندش	كندرين	اللام	لاعيه	لامي	لبن مردان *	لخنيس
لسان الابل	الميم	مامودانه	مامي زهره	ماذريون	مثنان	مرزنجوش
مرامم	مرماحوز	مرتج	ميعه	النون	نانخواه	نمام
الواو	ورج	رخشيزك	ولسا	الهاء	ملك	هيوفاريقون
الياء	يتوعات	****	****	****	****	****
	منسوبات نیراعظم وکوکب معظم شمس صاحب ضیای عالم					
الالف	ابراز	اترج اذخر	ارقيطون	ارماك	اسارون	اسطوخودوس
اصابع الصفر	اقيقدلس	الامل اجمال	البج	انجره	انتله	ايرسا
الباء	بادرنجبويه	بادروج	بان	برنجاسف	برلوف	بسفايج
بطم	بقلة الاوجاع	بلبوس	بلوط الارض	بل	پنجنگشت	بهمن
التاء	تودري	الجيم	ججات	جعده	جفت اوريل	جل نسرين
جوز بوا	جوز القي	جوز القمس	جوز الشرك	جوز الارقم	جوشيما	الحاء

حب الكلي	حب السمنة	حب النعم	حرشف	حرا	حل	حلبه
حليب	حلبوب	الخاء	خروع	خصي الديك	خلنج	الدال
دارچيني	دارشيشعان	دادي	دمادم	درايا أهريا	الذال	ذنب الخيل
الراء	راسن	راوند	الزاء	زرنباد	زرنب	زراوند
زعفران	زهرة يعني مرارة	السين	سداب بستاني	[illegible]	سكبينج	سماق
سنبل	سنبل رومي	سنبل جبلي	سبستان	سيساليون	الشين	[illegible]
شبليل	الصاد	[illegible]	صبر	الضاد	ضرو	ضروع
الطا	طرخون	العين	[illegible]	عروق الصفر	عود	الغين
غاريقون	الفاء	[illegible] الرمان	فراسيون	فستق	القاف	قسط
قثاء الحمار	قرة العين	قرطم	قصب الذريرة	قنطوريون	الكاف	[illegible]
كمافيطوس	كندر	اللام	لسان العصافير	الميم	محلب مرارة	مصطكى
النون	نارنج	نعنع	الواو	ورس	الهاء	[illegible]
هرمه	هفت دهان	هيوفاريقون	الياء	ياسمين	••••	••••

منسوبات بزهرا

انجیر	بول الجیر بصل الزیز	خصیة الثعلب	سوسن سفید	نرگس	نیلوفر	ورد ابیض

منسوبات بعطارد

اقطی	بابونه	جوز	حشیشة الزجاج	حنظل ترقی	دبق	عرعر

منسوبات بنیر اصغر قمر

الالف	اخلامود	اسفاناخ	اقمیلدرن	الباء	باقلی	بزرقطونا
بصل	بقلة الحمقا	بطیخ زرقی	بنفسج	بوش‌دریندی	التاء	تفاح
الخاء	خبازی	خس	خشخاش	خلاف	خلال	خوخ
الراء	رمان	الطاء	طحلب	العین	عدس الماء	الفاء
فاوانیا	فطرکرات	القاف	قثاء	قرع	المیم	مشمش
النون	نیلوفر	الهاء	هندباء	****	****	****

وهرچه سرد وتر وزود رآب روید منسوب بقمراست

* فصـــل چهارم در بیان اسناد طب خال والد ماجد مؤلف ووالد ماجد الدین الله سرهما و مولف هدانا که [illegible]

مثل خال والد ماجد حکیم میرمحمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد الملوک سید علوی خان بوالد ارشان استاد الاطباء و رسول الحکماء میرمحمد هادی علوی و از ارشان استاد الاطباء و راسوة الحکماء میرزا محمد مسیح والد میرزا محمد تقی موسوی قدس الله تعالی اسرارهم و از میرزا محمد مسیح بوسایط با طبای شیراز و طبرستان و از ارشان با طبای حران و از حرانیان بسقراط حکیم و از او باسقلبیوس و از او بحضرت سلیمان بن داود پیغمبر علی نبینا و آله و علیهم السلام میرسد و مقیر از والد ماجد خود و از خال ماجد از حکیم میرمحمد تقی و حکیم میرمحمد تقی هم از والد ماجد خود و هم از میرمحمد هادی علوی [illegible] اسرارهم و نیز نقیر از جناب ارشاد مآبی میرمحمد علی الحسینی مد ظله العالی اخذ نموده والقا بانفه [illegible] شروع نمود بذکر ابواب و فصول کتاب بعون الله تعالی الملک الوهاب و توفیقه و صلی الله علی [illegible] و آله الطاهرین * بـــاب اول در بیان ادویه که حرف اول آنها الف است * فصــــل الالف مع الالف

* اآبارَه * بمد الف و فتح باء موحده و الف و راء مهمله ماهیت آن رصاص اسود [illegible] گویند افرلیقون اسم رومی آبار است و بعضی [illegible] با موحده [illegible] سوخته رصاص اسود حاصل میشود [illegible] سرد و خشک در دوم است افعال و خواص و منافع آن مجفف و جالی [illegible] آن و در آن جهت [illegible] عصاب [illegible] کل سرع جهت خروج مقعده و باسور که جهت تحلیل [illegible] اصلاح آن [illegible] تیز کردن [illegible] احراق و غسل [illegible] نفیر [illegible] ذکر قت و دستور احراق و غسل آن در مقاله [illegible]

* اآبنوس * بمد الف و کسر باء موحده و ضم نون و واو و سین مهمله معرب [illegible]

[illegible]

در طعم اول و طعمه چوب آبنوس اندک لذاع و گزنده و قابض زبان است و چون بسوزانند چوب تر و تازه آنرا رائحه آن طیب باشد و همین فرق میان اصلی و غیر اصلی آنست و خشک آن مشتعل گردد و مستعمل اطبا بیشتر حبشی و بعد از آن هندی سیاه رنگ و صلب املس آنست که مانند شاخ خراطی کرده باشند و چوب آنرا چون بشکنند اندرون آن کثیف و چون بسایند سائیده آن اندک یاقوتی رنگ بود و مترجم کتاب ابوریحان در صیدنه خود گفته که آن دو نوع است یکی ملمع از سیاهی و زردی و آنرا از هوا اهل زنگبار و جزائر ایشان آورند و اهل زنگبار آنرا میکوا خوانند و وصف درخت آنرا ترتیب بد انچه ذکر یافت نوشته و نیز گفته که در این نواح نوعی دیگر نیز میشود لطیفتر از انکه ذکر یافت و این نوع ملمع است از سرخی و سفیدی و سرخی آن برنگ لک مانند و سفیدی آن بچوب صندل و تخم آن مانند نخل و از چوب آن دسته های کارد ها زند و کمان گران در خانه کمان ترکیب کنند و نوعی دیگر از آن در غایت سیاهی با و مانی که ذکر یافت نیز نوشته و بعضی اهل هند گویند از جوف درختیکه بهندی آنرا تیند و تامند نیز بر می آید و پوست آن درخت را چون بر آتش اندازند از آن شرارها بر آید و برگ آن شبیه است ببرگ ساخ هندی و ثمر آن بقدر لیموی زرد رنگ مائل بسرخی و بر سر آن مانند تمغی مدور و پوست آن صلب و مغز آن اندک شیرین و عفص و تخم آن طولانی و زرد رنگ و صلب و منبت آن جبال راج محل و بیربهوم و مونگیر و مضافات بنگاله و نیپال و دکهن و [illegible] و غیرها است و بهترین آن سیاه و براق سنگین خوشبوی آنست که در طعم آن لذع و قبض کمی باشد * طبیعت آن * بقول شیخ الرئیس و صاحب اختیارات بدیعی گرم و خشک در دوم است و بقول ابن بیطار و یوسف بغدادی و شیخ داود انطاکی گرم در اول و خشک در آخر دوم * افعال و خواص و منافع آن * ملطف و جالی و مدر بول و مفتت حصاة و محلل ریاح و مفتح سده طحال و ریاح آنست * امراض الراس * چون آبنوس را با آب برگ یا [illegible] سوده [illegible] طلا کنند [illegible] العین اکتحال محکوک آن جهت رفع شب کوری و [illegible] آن جهت بیاض [illegible] و قرحه و [illegible] و جرب عین و حکه و رمد یابس و حفظ صحت چشم [illegible] القروح والجروح و نزف الدم ذرور [illegible] آن جهت حبس خون زخمهای تازه نافع و [illegible] است بقوت قبض و نشفی که دارد حرق النار چون بر عضوی که سوخته باشد [illegible] تخم مرغ [illegible] محرق مغسول [illegible] لطیفتر و جهت قروح [illegible] سریع الاثر است [illegible] محروق آن و همچنین مطبوخ آن در شراب [illegible] جهت تجفیف قروح خبیثه و [illegible] رویانیدن گوشت صالح و منع جوششهای پر آب و آبله کردن اعضا مجرب است مقدار شربت آن تا سه درهم مضر معده مصلح آن صمغ عربی و عسل بدل آن چوب [illegible] راست طریق احراق و غسل آن در قرابادین ذکر یافت و آشامیدن سفوف تخم خشک آن که تخم آنرا [illegible] باشد [illegible] جهت حبس اسهال و سیلان رحم [illegible] مرد و زن نافع

* آبول * مترجم کتاب ابوریحان گوید این اسم مسموع نیست و بر حرف دو یم آن [illegible] بیخی است که [illegible] [illegible] و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته [illegible] * طبیعت آن * گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن * [illegible] آزموده مقدار شربت

آن تا دو درم است و نوشته که مؤلف اختیارات بدیعی گوید که آنچه در زمین خشک رسته باشد قاتل است و در اختیارات بنظر نیامد ٭

٭ آجر ٭ بمد همزه و ضم جیم و راء مهمله مشدده و بعربی لبن بکسر لام و سکون باء موحده و نون و در کتب و ادلّه نیز آمده و از افاده مثلثه است و بفارسی خشت و بهندی اینته نامند ماهیت آن بدانکه آن دو قسم میباشد یکی قسم سفید است که در کورهٔ آهک پزی میپزند و آنقسم بهتر و مستعمل در اعمال طب است و قسم دوم آجر سرخ است و آن را در کورهٔ آجرپزی باین طریق میپزند که خشت خام خشک کرده و آنرا بر یکدیگر چیده ما بین هر دو آن شاخهای چوب و رخنه ها که با چوب در رخنه یکدیگر یا سرگین گاو و یا غیر آن گذاشته آتش میدهند تا تمام چوب و سرگین که ما بین آجرها است سوخته شود و همه خشتها پخته گردد پس میگذارند تا سرد شود برداشته بخرج می آورند و بهترین آن تمام پخته یکسان آن است و در بعضی کورها قدری نرم و رخوص و دربعضی که از غلبات طبخ داده باشند و یا خاک آنها حریف غیر خالص نباشد باده آغشته باشد یا شقلانه بعمل می آید و نیز قطعهای خزف جوش خورده سیاه و بعضی از آن کورها بر می آیند بعضی بیشتر و در بعضی کمتر بهمان جهت که از شدت حرارت آتش گداخته لطیف آن تحلیل یافته کثیف آن میماند ٭ طبیعت ٭ آن گرم در دوم و خشک در سوم ٭ افعال و خواص و منافع آن ٭ امراض الراس ٭ چون آجر را در آتش ... آن را در سرکه ... و در آب و یا شراب اندازند آنقدر که بجوش آید و بخار آن را بر سر گیرند سر را بخار آن ... بجهت تحلیل مواد بارده دماغیه و نزلات مزمنه و درد سر کهنه بیعدیل و مجرب است و ضماد آن با ... بجهت ... الاعلام و البثور والورم والاستسقاء والبواسیر و غیرها چون خشت پخته آب ندیده درست را ... گرم کرده در آب یا شراب ... باشند و ... اورام ... و در ... بارد ... ورم بارد و یا بر موضع بواسیر که وجع شدید داشته باشد ... موجب تعریق آن عضو و ... مواد بارده و تحلیل و تسکین وجع آنست و ضماد آن با ... و ... اورام ... و استسقاء لحمی و ... آن برای قطع خون ... آجر گرم ... و ... رحمی و وجع بواسیر و ... آن است ... بر ورم ... ورم آن ... و ... ماند ... که چون آجر را ... و ... گرم است ٭ افعال و خواص آن ٭ ... آن ... بجهت ... بارده ... و ... آن ... تحلیل ... و ...

بارده وگزیدن عقرب وضماد آن با آشی جهت ورم هوریه بغایت مفید مقدار شربت آن از یک مثقال تا دو مثقال مضر مثانه مصلح آن سرکه ومقشر کرده مصلح آن کتیرا است وباقی افعال وخواص ومنفعت دهن آن در ذکر ادهان در این مجمع الجوامع ذکر یافت

آچین

* آچین * بفتح همزه وکسر جیم فارسی وسکون یای مثناة تحتانیه ونون * ماهیت آن * درختی است عظیم برگ آن اندک عریض طولانی از برگ انبه وجامون بزرگتر وضخیم تر وگل آن سفید وخوشبو وبرگهای آن سفید وپنج عدد دو طرف باشد اندرون برگها ودو طرف بیرون ساقه وبرگ آن سرخ رنگ ودرخت آن تمام خزان میکند ودر اول بهار اول گل میکند پس برگ بر می آورد * طبیعت * آن گرم وخشک * افعال وخواص آن * آشامیدن پوست بیخ آن مسهل قوی وجهت آتشک وقروح خبیثه نافع واکثار استعمال زیاده تمایل وکرمی کند مصلح آن آشامیدن دوغ است وضماد آن محلل ومنضج اورام صلبه است

آذان الفار

* آذان الفار * بمد الف وفتح ذال معجمه والف ونون والف ولام وفا والف وراء مهمله لغت عربی است بیونانی موروش وبهندی چوهه کنی نامند * ماهیت * آن شیخ الرئیس فرموده که جالینوس قوت آنرا قریب بحشیشی که زیر آن شبیه بمگس است دانسته واطلاق آن بر دو حشیش مینماید یکی آنچه جالینوس ذکر کرده که از برگ آن بوی خیار زه می آید وعلامتی نداده دیگر آنچه دیسقوریدوس گمان برده که شبیه است بلبلاب وبرگ آن کوچکتر از آن وما روش بر روی زمین وشاخهای آن باریک وبستانی آن خوشبو لیکن بی طعم ورائحهٔ قوی وگل آن کلابی رنگ وتخم آن شبیه بتخم کشنیز وخطاطیف آنرا میچرند * طبیعت آن * حار وحاد است خصوصا آنچه منبت آن قریب باب باشد وآنچه جالینوس ذکر کرده سرد وتر در دوم وقوت قابضه ندارد وآنچه دیسقوریدوس ذکر کرده گرم وبا قوت قابضه ومجففه است * افعال وخواص آن * مسیح گفته منفعت آن قریب بمنفعت افسنتین است واین بعید است وغیر متوقع از آن * اعضاء الراس * شربت آن جهت صرع وسعوط آن جهت تنقیهٔ دماغ ولقوه نافع * الجروح والقروح * آنچه دیسقوریدوس ذکر کرده ضماد آن خارجیکان را برآورد وتنقیهٔ قروح والزاق جراحات نماید وصاحب ملا تسع نوشته که آن دو صنف میباشد بستانی وبری بستانی آن را بیونانی لب مینی نامند منبت آن جاهای سایه ومیان اشجار وکنارهای آب واطراف عمارات وبرگ آن شبیه بمرزنجوش است که بآن تشبیه نموده اند یعنی گوش موش کوچک ملوز وگیاه آن بی ساق وگل تر بر روی زمین پهن شود وشاخهای آن سه چهار وچون بدست بمالند بوی خیار از آن آید * طبیعت آن * سرد وتر وصاحب تحفه در سوم تر دانسته با اندک قوت قبضی وبعضی آن با اندک قوت تحلیلی * افعال وخواص آن * امراض الراس والعین سعوط آن جهت صداع حار وضماد آن با آرد جو جهت تحلیل اورام حارهٔ چشم الاذن قطور عصارهٔ آن در گوش جهت تسکین درد وتحلیل ورم آن نافع اعضاء الغذاء آشامیدن آن مسکن التهاب وغثیان ومسقط کرم معده است * الاورام والبثور * ضماد آن با آرد جو جهت تحلیل اورام مجمع اعضاء وحمره وحمره نافع وبری آن سه قسم است قسم اول شاخهای آن باریک وبلند از زمین وشاخهای بسیار از یک بیخ رسته وشاخهای زیرین آن سرخ رنگ وچوب وبرگهای آن باریک وطولانی تر از بستانی ووسط پشت برگها منحنی واطراف برگها مانند اره وهر شاخی مشتمل بر شاخهای ریزه بسیار وگل آن لاجوردی رنگ وصاحب تحفه نوشته که بعضی وگل آن زرد میباشد وبیخ آن باریک انگشتی وبر شعبه وبعضی مغاریقن گفته اند این را باسقولوقندریون وفرق آن است آنکه برگ این نرم وبرگ از است اختلاف برگ اسقولوقندریون * طبیعت آن * معتدل در حرارت وبرودت وخشک در دوم * افعال وخواص آن * صرع ولقوه وامراض باردهٔ دماغیه وصداع را نافع ومقوی معده

و سعال و هتج و سل و بول الدم و التهاب را مفید * اعراض الرامن * مضار آن [illegible] مصلح [illegible]
غرغرهٔ آن با ماء العسل جهت تنقیهٔ دماغ و جذب رطوبات دماغی نافع و [illegible] طلای [illegible] آن جهت [illegible] چشم و ضماد برگ
آن با آرد [illegible] جهت تلیین ورم حار چشم و [illegible] جهت [illegible] و آن [illegible] آن با ماء العسل [illegible]
مفید صاحب شفاء الاسقام گفته شرب آن با شراب جهت لسع افاعی نافع و ضماد آن مانع [illegible] ورم [illegible]
است مضر مثانه مصلح آن مرزنجوش و گویند مصلح آن [illegible] است مقدار شربت آن [illegible] وقسم دوم [illegible]
آن [illegible] بر روی زمین و برگ آن مائل [illegible] و ریشه [illegible] بستانی آن و [illegible] صاحب تحفه
نوشته که گویند بی گل نیست ولیکن [illegible] بزرگی و اتصال آن [illegible] مرئی نمیگردد [illegible]
است طبیعت آن گرم و خشک در دوم و صاحب تحفه در سوم نوشته * افعال و خواص آن * [illegible]
بارده * و رفع آثار و دفع سم و جذب خار و پیکان و ضماد عصارهٔ تازهٔ آن بر [illegible]
با دهنی [illegible] مطبوخ خشک آن [illegible] اثر دارد ولیکن ضعیف [illegible]
دافع سمیت آن و جاذب خار و پیکان است وقسم سوم آن برگ آن مائل [illegible]
دار [illegible] که چون قطع نمایند از آن [illegible] مفروش بر روی زمین [illegible]
آنرا چون برجای [illegible] طبیعت آن گرم و خشک در سوم [illegible]
اتمام آن است * افعال و خواص آن * [illegible] مطبوخ [illegible]
آنرا جوشانیده آب آنرا با نعناع بنوشند [illegible] آن ماهی شور [illegible] جمیع [illegible]
شیخ داؤد انطاکی این خاصیت را جهت [illegible] آن ذکر کرده و صاحب تحفه نوشته که [illegible]
الفار غیر مرزنجوش است و [illegible] مرزنجوش [illegible]
و با عطریت است و برگ آن [illegible] گوش موش نیست و گل آن [illegible]
[illegible] انطاکی نوشته که آنرا [illegible] بعضی از آن [illegible]
[illegible]
[illegible] آن [illegible] است [illegible]
گرم و خشک در دوم [illegible] آن [illegible]
[illegible] ماهی شور [illegible] مرزنجوش [illegible]
صاحب شفاء الاسقام گفته [illegible]
که [illegible] آن [illegible]
[illegible] آن [illegible] بر روی زمین [illegible]
[illegible] آن [illegible]
[illegible] آن که [illegible]
[illegible]

بد ستور كرمهای بدل آن از امر بعقدار دو سه مثقال با عرق زنجبیل تازه که بهند می ادرک نامند جهت تفريح با دمعه مثل آنک
وقسم دیکر که بر کنار آبها میروید و برک آن اندک باریک باشد و در الجمله شبیه بکوش موش را بن عزما کول است * طبیعت
آن را سرد و تر میدانند و آب آن هر دو قسم جهت اورام حارهٔ چشم و ناصور آن مفید و بدستور ضماد برک مائیه آن
* اذربو * بعد الف وفتح ذال معجمه وسكون راء مهمله وضم بای موحده و واو لغت یونانی است و اذربویه بیا و هاء در آخر
نیز آمده * ماهیت آن * بعضی گفته اصل عرطنیثا است و در عرطنیثا مذکور خواهد شد و صاحب تحفه گفته که بیخ نباتی است
هیا و برگ شبیه بشلغم و بر روی آن چیزی مانند گره رسته و گیاه آن خار دار بقدر یکذرع و شاخ و برکش شبیه ببرک کرنب و ثمرش شبیه
بقلاقل و در آن دو عدد یا سه عدد دانهٔ زرد رنکی میباشد و گفته اند که گل آن زرد است و منبت آن کشت زارها است و بیخ یونانی
عرطنیثا نامند و بفارسی چوبه صابغان و آن غیر چوبه کاذران است و قسمی از بخور مریم بود و در بردن چرک از پشمینه و جامه
مانند صابون است و صاحب اختیارات گفته این بیخ خاری است و گل زرد دارد و آن بیخ را نلار و بلارو تلار و کلیم شوی و قصب شوی
گویند و آن بیخ عرطنیثا است و نحولاموس و سطرنیوس نیز خوانند و بزبان شیرازی چوبک اشنان و بخور مریم نوعی از آن
است * طبیعت آن * گرم و خشک در سیوم * افعال و خواص و منافع آن * جالی و معطس و مفتح و مسکن فواق و مدر
بول و حیض و مسقط جنین و مفتت حصاة و محلل ریاح و جاذب فضول دماغی و دافع مواد مفاصل بقوت مسهله که دارد و جهت
احتباس حیض و گزیدن هوام و تسکین درد آن نافع بقوت تریاقیتی که دارد * امراض الراس * سعوط آن جهت سدهٔ
مصفاة مفید و بغایت معطس و زکام و نوازل را نافع * اعضاء النفس والصدر * آشامیدن آن جهت بحوحت صوت و انقطاع
نفس و سرفهٔ بارده نافع و مفید * اعضاء النفض * حمول آن جهت بواسیر و تنقیهٔ رحم و اعانت بر حمل مفید و همچنین شرب
آن و امتحان نموده اند و گفته فواق را زائل کرده اند و اگر زن آبستن بوی آن را بشنود از شدت عطسه بیم آن بود که بچه بیندازد
شیخ الرئیس از دیسقوریدوس نقل کرده که جمالی آن را چون زن آبستن مساس کند و حمول نماید در ساعت بچه بیندازد
* المفاصل و آلات الفاصل * ضماد آن با سرکه جهت ورم سپرز و عرق النسا و چون داخل کرده شود و حقنه صاحب عرق
النسا را نافع است و همچنین ضماد آن با سرکه جهت رجع مفاصل و عرق النسا و جع ورک نافع * الجراحات * ذرور آن بتنهائی
و با ادویهٔ مناسبه جراحات خبیثه را نافع * الزینة * ضماد آن با سرکه داء الثعلب را مفید * السموم * تمامی سموم را نافع است
خصوصا سموم ملدوغه و نهش هوام چون با مثلث یا شراب بیاشامند مقدار شربت آن تا یک مثقال و سه مثقال آن کشنده و خناق و غشیان
آورد و سقوط قوت علاج آن علاج جبلا هنک و کندش خورده است انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و بدل آن در دفع سم بوزن آن
تخم اترج و پاره مطبوخ و زنجبیل و فوتنج است و صاحب اختیارات بدل آن لبن التین دو دانک آن و بادآورد در وزن آن گفته
* اذریون * بروزن آذر یون است بزیادتی نون و بجای بای موحده یاء مثناة تحتانیه است بفارسی گل آفتاب پرست است
و آذریون بمعنی آتش گون است و گویند که عرب آن را حنوه نامند و شعرای عرب آنرا میستایند و شکوفه آن درمیان شکوفها بغایت
مشهور است و بعضی گفته اند که نوعی از اقحوان است و بعضی آن را رد کرده اند که چنین است و بهندی مورج مکهی نامند
* ماهیت آن * گیاهی است بقدر ذرعی بری و بستانی میباشد برگ آن شبیه ببرگ جرجیر با اندک زغبی گویا بر آن غباری
نشسته و نرم بی شوکه و گلهای آن زرد طلائی و بزرگ و بعضی زرد مایل بسرخی و در وسط آن گلها برگهای ریزهٔ سیاه مایل بسرخی و تند
بوی و خوش منظر و همیشه رو بآفتاب دارد و با حرکت آفتاب حرکت میکند مایل و شب بر مرده میگردد و روی برخاک آورد از

بستانی آنست * طبیعت آن * گرم و خشک است در اول سوم و بعضی در دوم گفته و گرمی آن زیاده از سایر اجزای آن * افعال و خواص و منافع آن * محلل و جالی و باتوت ریاقیت و مفتح سدد دماغی و کبدی و منقی دماغ و جهت امراض الصبیان و امراض بارده دماغی و اعصاب و درد دندان و تقویت معده و جگر و رفع نواد و تقویت باه و آرد آن بر عرق و جهت بواسیر و جراحت و برقان و استسقا و ادرار بول و حیض و فضلات و اسقاط جنین و تقویت احشا و رفع ترقی و دفع سموم نافع است * امراض الفم و القلب و المعدة و المفاصل و غیرها * مضمضه با آب آن جهت درد دندان بارد و شرب یک درم آن مقوی قلب بارد المزاج و مورث ثوران مفسد در محرور المزاج و چهار درم از آب برگ آن با آب گرم مقی قوی و ضماد آن جهت درد مفاصل و عرق النسا و نقرس و خنازیر و بر کمر جهت تقویت باه و زره و مفید و حمول بیخ آن مسقط جنین و مدر حیض و شرب آب برگ کوبیده آن جهت اخراج جنین و رفع احتباس حیض مؤثر مقدار شربت از آب گل و برگ و بیخ آن تا چهار مثقال و از تخم آن یک مثقال بدل آن یک وزن آن زعفران است مضر محرور المزاج مصلح آن سکنجبین و مضر سپرز مطلقا و محرور المزاج و مصلح آن

فانیذ و عسل و سکنجبین و از خواص آن آنست که مگس بر گل آن نمی نشیند و از دود آن موش و جانوران گریزند

* آرد توله * بمد الف و سکون راء و دال مهملتین و ضم تای مثناة فوقانیه و سکون واو و فتح لام و هاء * ماهیت آن * صاحب برهان قاطع گفته آشی است مانند کاچی که از آرد سبوس نگرفته بیشتر مردم در زمستان خورند و بعضی آن را سنجاب تا مثل ... مانند که ... غیر این است چنانچه ان شاء الله تعالی در حرف الصاد مذکور خواهد آمد

* ارغیس * بمد الف و سکون راء مهمله و کسر غین معجمه و سکون یای مثناة تحتانیه و سین مهمله در آخر نزد اهل دمشق و مصر عود الریح و بفارسی پوست بیخ زرد رنگ نامند * ماهیت آن * پوست بیخ امیرباریس است که بفارسی زرشک نامند * طبیعت آن * گرم در اول و خشک در دوم * افعال و خواص آن * با قوت مدره و قابضه و مانع نفوذ مواد و مقوی و ... را دمعه و قلاع و استرخای لثه و ... با سرد و نافع و ... است * امراض العین * طلی و ضماد مطبوخ آن ... جرب و اندمال ... آن ... جهت ... و جلا و ... چشم و رفع ... مفید ... چشم ... اهل مصر ... مستعمل ... در افعال آن ... معقود آن در افعال ... مانند ... با آب ... جهت قلاع ... و تقویت ...

* اعضاء الغذاء و الاسهال * آشامیدن طبیخ آن با شراب جهت ... با شراب جهت ... و با آب سرد با سبوس ... طبیخ آن ... جهت ... گرم ... مقدار شربت ... دو مثقال و از طبیخ آن تا سی درم بدل آن ... مضر ... صاحب ... مصلح آن عسل است ... انند که چون بیخ آن را ... ساعت ... از ... نافع

* ازاد درخت * با الف ممدوده و فتح زای معجمه و الف و دال مهمله ... * ماهیت آن * درختی است عظیم و ثمر آن شبیه ... آخر بهار ... برگ آن ... مانند ... و ...

برغزان نامند وبعربی شجرة الحرة وایضا حربطه بتشدید یاء مهمله و بلغت تنکابن جبلی داروان و لحور زن و لرسی و بلغت
جرجان زمرزمین واهل مازندران میبسان واهل هند بکاین نامند وبعضی مردم را ظن این است که درخت آزادرا هندی نیمبه
گویند واین محض توهم است زیرا که نیمب که نیم نیز گویند در هندوستان دیده نشد آزاد درخت در جمیع ممالک ایران و
روم وهند بسیار است وشیرازیان آنرا توس نامند وگل آن سرخ بنفش کمرنگ بنهایت خوشبو است ونیز گفته اند که غیر کاین
است * طبیعت گل آن * در اول سوم گرم است ودر آخر اول خشک وبعضی در دوم خشک وبرگ آنرا قریب بدان گفته اند
* افعال وخواص ومنافع آن * مفتح ومحلل ومدر وبا تریاقیت * اعضاء الراس والاذن * گل آن مفتح سده
های دماغی وصالح است از برای مشایخ ومبرودین وبوئیدن آن مسکن صداع واوجاع سر است وبدستور ضماد آن بر پیشانی وصدغین
وچون آب برگ آنرا نشوق نمایند صداع بارد رطب وگرفتگی بینی را مفید بود وضماد برگ وشاخ آن ویا برگ آن بتنهائی
مسکن صداع بارد وثمر وبرگ آن منقی قروح متقیحه سر وقطور آب برگ تازه آن در گوش دافع رطوبات ورافع وجع ودوی
وطنین حادث از ریاح بارد است * اعضاء الغذاء والنفض * ضماد برگ آن بر شکم معده مسکن غثیان وبر معده و
زیرناف قاتل دیدان وشرب عصاره آن نیز نافع غثیان ومفتح سده است وآشامیدن عصاره برگ آن مفتت حصاة ومدر بول
وحیض وفضلات ردیه وعرق النسا واسترخاء انثیین ومفتح سده ورافع قولنج ومحلل خون منجمد در مثانه ودافع سموم
بارده است بتنهائی ویا با عسل ویا با سکنجبین ویا این مربه وبهتر زیرا که مقوی فعل آنند وآشامیدن آب برگ تازه آن با آب
زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند دافع وجع رحم وحبس طمث وعقر عارضی وباعث حمل است * الجذام و
البرص والخنازیر والاورام والقروح والجروح والاوجاع * گفته اند که جرم آن جذام وبرص وقروح خبیثه
را مفید وضماد برگ وشاخ آن محلل خنازیر وبرای اوجاع واورام بارده مسکن ومحلل آنست وصاحب دستور الاطبا گفته
که چون ثمر وبرگ رسیده زرد شده کاین را مقدار نیم من بوزن هند با یک من آب بهمان وزن یعنی هندی در دوازده
من تمر هندی است درهمی کرده وهمه آنرا بسته سه هفته در زمین دفن کنند پس تا شش ماه هر روز یک کاسه آب خوردن از آن
بیاشامند بهترین دوائیست از برای جذام وبعضی ربخو وآن بتنهائی ویا با برگ نیم وقحگلشت که بهندی سدبهالو نامند که در
آب طبخ نموده بخار آنرا بدستور مقرر بگیرند دافع اوجاع ومحلل اورام بارده است * الزینة * ضماد گل آن بر سر کشنده شپش
است وبدستور غسول با آب برگ مطبوخ آن کشنده شپش ودراز کننده موی است وضماد ثمر آن با قدری مرداسنگ سائیده
وروغن گل چند روز پی هم بر سر که هر روز یکبار تجدید نمایند وهر سه روز یکبار در حمام روند وبعد از حمام نیز بدستور
بمالند وسر را بلباس شعری بپوشند قروح آنرا زائل سازد وموی برویاند ومرهم آن که ملیر سعفه وقروح سر را نافع ورویاننده
موی است ومنفعت مرهم آن در قرابادین ذکر یافت * المضار * ثمر آن مضر سینه ومعده واکثار آن باعث غثی وقی صفراوی
وکرب وتنگی نفس وخناق وضعف بصر ودوار واهلاک است ومصلح آن قی نمودن وآشامیدن شیر تازه دوشیده وخوردن سمن
انار است وبرگ آن سم حیوانات ومصلح آن خورانیدن شیر وبرگ توت بود والله اعلم

* آس * بمد الف وسکون سین مهمله اسم فارسی اما سریانی است وریحان نیز نامند ونیز بسریانی کرلنقا یعنی خمومت
کنند باتش خود وبیونانی اس بستانی را مرسا ایمارس وتیطس وبرومی مرسنین وحبشی ازورا وبهندی ادهیره گویند
وحب الآس را بتم وقطوس وعادونه آس را منطرطا مهمله خوانند وگویند تیطس نیز بنک آس است * ماهیت آن *

بلا آنکه آن بستانی و بری میباشد درخت بری آن مانند درخت انار و بستانی و برگ آن سبزتر و تخم آن در طول کشیده‌تر [illegible] میباشد و خوشبو و معطر و طعم آن اندک تلخ و با عفوصت بسیار و گل آن سفید رنگ و خوشبو و ثمر آن [illegible] و پخته شدن سیاه رنگ و با اندک حلاوت و مرارت و عفوصت [illegible] اندک و تخم آن [illegible] و در بعضی ثمر [illegible] و در بعضی زیاده تا هشت و نه عدد میباشد بحسب بزرگی و کوچکی آن * طبیعت آن * گفته اند مرکب القوی و جزو بارد در آن غالب و جزو حار کمتر و بسبب ارضیتی که دارد بسیار قابض و برودت آن تا اواخر درجهٔ اول و یبوست آن [illegible] و برگ و گل و ثمر و جرم و تخم و بیخ آن نسبت با یکدیگر در مراتب برودت و یبوست متفاوت اند [illegible] و برگ آن [illegible] و باقی اجزای آن بالعکس و اما تخم آن مرکب القوی است و در طعم آن عفوصت و مرارت و حلاوت [illegible] جهت حلاوت [illegible] است جهت سرفهٔ گرم و از جهت عفوصت حابس اسهال و از جهت مرارت [illegible] * افعال و خواص و منافع آن * بسبب عطریت رایحهٔ ملایم روح و بسبب قوت قبض و تلطیف ملایم [illegible] و روح است و با [illegible] مقوی قلب و دافع خفقان [illegible] چرک و درد [illegible] و مقوی [illegible] و آمدن خون از هر عضو که باشد [illegible] و آمدن عرق و مقوی [illegible] و حابس اسهالات و [illegible] و قاطع خون حیض [illegible] دافع سموم است خصوصاً رتیلا و عقرب * اعضاء الراس * ضماد برگ تازهٔ آن [illegible] و [illegible] جهت [illegible] و قطع [illegible] طلا و طبوخ آن [illegible] چون [illegible] برگ آن [illegible] گلاب [illegible] کتانی [illegible] و ضماد [illegible] و شراب [illegible] بلغمی و سوداوی [illegible] و ضماد برگ آن [illegible] از [illegible] و تقطیر آب برگ آن [illegible] و آشامیدن [illegible] از آب مطبوخ ثمر آن بیش از شرب شراب مانع [illegible] و بوئیدن برگ [illegible] مقوی دماغ و مانع [illegible] است بسوی دماغ و نزول کردن [illegible] حادث از ابخرهٔ متصاعده [illegible] جهت قوت [illegible] الابخرهٔ [illegible] جهت [illegible] چند روز [illegible] و مع [illegible] * العین * تقطیر آب برگ آن در چشم جهت تسکین [illegible] آن که [illegible] از قوت [illegible] آن است * الاذن * تقطیر آب برگ آن [illegible] جهت تسکین وجع [illegible] آن نافع * الفم * مضمضه به آب طبیخ آن مسکن اوجاع [illegible] و [illegible] و شراب ثمر آن * اعضاء النفس والصدر * بوئیدن آن مقوی قلب و دافع خفقان [illegible] آن [illegible] شراب [illegible] ثمر آن جهت [illegible] الدم [illegible] * اعضاء الغذاء * [illegible]

است خصوصا رب و سویق آن با بعضی ربوب قابضه و کاه است که بسبب شدت قبض ادرار مینماید شرب طبیخ آن قاطع
اسهالات مفرطه و نزله است و تخم آن مانع سیلان فضول است بسوی معده و ضماد برگ آن بزیر ناف اسهال مراری و
سوداوی را مفید و چون ربع رطل از آب برگ آنرا با روغن کنجد بنوشند مسهل قوی بلغم است و رب و شراب آن حابس بطن
و مانع اسهالات مزمنه و بواسیر و بستور و عصارهٔ آن جهت امراض مذکوره و در رب و قی و تشنگی و بخور آن جهت سقوط
دانهٔ بواسیر و دفع بادورد دفع هوام نافع * اعضاء النفض خوردن ثمر آن حرقت البول و قرحهٔ مثانه و درد و زحیر
و سیلان رطوبات آن را مفید و عصارهٔ ثمر آن مدر بول و حیض و طبیخ ثمر آن سیلان رطوبات رحم و ضماد برگ آن بواسیر و ورم
خصیه و جلوس در طبیخ برگ آن خروج مقعده و رحم و سیلان آن را مفید و چون آنرا بکوبند و آب آن را بر مقعده که بر آمده باشد
بمالند بجای خود رود و دیگر بر نیاید * الاورام والبثور ضماد برگ آن مسکن اورام حاره و حمره و نمله و شری و بثور و قروح
و داخس و قرحه که در کف دست و پا باشد و حرق النار و همچنین روغن و مرهمها که از روغن آن ترتیب دهند و آشامیدن
شراب آن نیز و ضماد برگ آن که در شراب و زیت خیسانیده باشند نیز و درد و ورد برگ خشک آن برداخس و همچنین قیروطی
آن نیز آنرا مفید و ضماد ثمر پخته آن با شراب زائل کنندهٔ قرحی است که در کعب و قدم باشد و سوختگی آتش را نیز و مانع آبلهٔ آن
است و ذرور ضماد برگ آن با زیت و همچنین خاکستر آن با موم و روغن * الات المفاصل * ضماد مطبوخ ثمر آن با شراب
استرخای مفاصل را نافع و ضماد برگ آن جهت ضربه و سقطه و وجع پاشنهٔ پا نافع و ضماد آب برگ آن با عفص سبز و دهن گل سرخ
والتیام اعضا و اعصاب که وهن و سستی بآنها عارض شده باشد و بیرون رانیدن آنها مفید و همچنین ضماد برگ آن با معالجه مثلی که
آنرا مذکور نموده باشند با زردهٔ تخم مرغ و روغن گل نیم گرم جهت ضربه و سقطه و ضماد برگ آن با آلی اربنی و سرکه جهت جلاء
ناخن و چون برگ آنرا نرم کوبیده در پخته با زردهٔ کریانی نیز نرم کوبیده و پخته با زردهٔ تخم مرغ سرشته و بر کرباس آب اندوده
مالیده گرم کرده برگذارند ... ضربه و سقطه و وجع و وهن و سستی آنرا زائل گرداند و نطول طبیخ برگ آن جهت تسکین
وجع مفاصل و بر استخوان شکسته باعث سرعت التیام آن است و همچنین شستن ... آن باعث جلاء آنست و ذرور برگ
خشک آن جهت سحج پاشنهٔ پا و اعضاء شکسته مفید * الزینة طبیخ برگ و ثمر آن و روغن آن و عصارهٔ آن همه مقوی مو
و مانع افتادن و باعث دراز شدن و سیاهی آنند و همچنین شستن با آب برگ مطبوخ آن خصوصا اناث آن و ضماد سائیدهٔ دانهٔ
آن در حمام جهت تقویت بدن و نشف رطوبات غریبه و مرخیه از جلد و طبیخ دانهٔ آن با روغن گاو و یا گوسفند مانع عرق و مصلح
سحج آن و ذرور برگ آن مانع بد بوئی زیر بغل و کنج ران خصوصا مرهم آن و خاکستر آن زائل کنندهٔ کلف و نمش است
و چون ثمر آنرا با آب برگ چغندر بجوشانند و بر سر بمالند شپش و ابریهٔ آنرا زائل کرده اند و چون بکوبند و با آب یا قلا بسرشند
و بر کلفی که بر صورت و ... باشد بمالند زائل گرداند و ثمر آن گزیدگی عقرب و رتیلا را نافع باشد خصوصا با شراب
مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم و از عصارهٔ آن تا سه اوقیه بدل آن در احتباس طمث و بطن و نفث الدم اقاقیا
و در اورام مغص گویند بدل آن مطلقا برگ توت است مضار آن گویند مفرط صداع حار و زکام و اکثار پوشیدن آن باعث
استخوان ... است مصلح آن سوسن و گل بنفشه تر است و گویند مسواک نمودن بچوب تر آن مهیج جذام است و در ساق درخت
آن گرهی هم میرسد شبیه بکف دست که آنرا ... لامس نامند و جمیع افعال قوی تر از برگ و ثمر آن است چون آنرا
کوبیده و نرم ریزانیده و با شراب تا رسیدهٔ ... در سایه خشک نموده باشند و گویند چون از چوب تازه

انگشتری ساخته صاحب درد کلیه زنان در ... موافق کند بالخاصیة آنرا الکین دمل والله اعلم

* واما آس بری * آنرا اسماریون اسغرم نامند وبعربی زند ریحان البری وبیونانی مرسینا اغریا گویند ومورد اسغرم اسم فارسی آن است ودرتنکابن جزنا مند وتوهم کرده که گفته آن اذخر است * ماهیت آن درختی است از درخت بستانی کوچکتر وبرگ آن عریضتر وزردتر ومربرگ آن تیزتر شبیه بسنان وچوب آن صلبتر وثمر آن مستدیر وبعد رسیدن بنهایت سرخ میگردد وازوسط برگ برمیآید وشاخهای بسیار از یک اصل میرویند ودر زمستان خزان نمیکند * افعال وخواص آن محلل وجاذب ومقوی * امراض الراس بوئیدن آن نافع است از برای دفع رطوبات دماغ بسبب قوت جاذب وتحلیل وتقویت آن دماغ را وآشامیدن آن نافع است از برای صرع وصداع بلغمی ودفع رطوبات از دماغ وتقویت دماغ * اعضاء الغذاء آشامیدن ثمر وبرگ آن باشراب جهت تقویت معده وجگر ورفع یرقان واسهال واد رار شیر وحصول آن جهت اخراج کرم معده ... * اعضاء النفض آشامیدن ثمر وبرگ آن با شراب جهت تفتیت حصاة وتقطیر البول وطریق معمول واین تلطیف جهت ... مقعده که براعضا واقع شود بالخاصیة مفید دانسته واین ما ... قوت آنرا مانند ... دارو ... وبعضی مثل ... دانسته اند

* اسیوس * بمد اول وکسر سین مهمله وضم یای مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله بلغت یونانی ... نامند * ماهیت آن نمکی است که برکنار دریای شور برروی سنگی سفید ... ونرمی برروی سنگ مانند ... دریا وتابش آفتاب تکون مییابد شبیه بقلی ونوشادر وسنگریزهای بزرگ وکوچک وآن سنگ را آسیوس وآن ... را آسیوس وزهرة الآسیوس مینامند واین قویتر از سنگ آن است وبهترین آن سفید سبک خالص زود شکن شبیه بنوشادر است که ... زکهای زرد غیر غالب باشد وچون برزبان گذارند زبان را بگزد وچون نم ورطوبت بدان رسد نرم وگداخته گردد * طبیعت زهرهٔ آن درسوم گرم وخشک وسنگ آن دردوم * افعال وخواص آن لذاع وممعن آشامیدن بکدانگ تا دو دانگ آن با عسل بطریق لعوق جهت ترجهٔ ریه وضیق النفس بلغمی کهنه وسنون آن قاطع خون وطلای آن با سرکه جهت ورم سپرز ... ... ولطوخ ... جهت تحلیل خنازیر وبا عسل منقی زخمها وبامرهم وروغن مانع انتشار قروح خبیثه که میان آن ... آن بعد ... آن باشد ... جهت قروح کهنه بابسهٔ عسر الاندمال ... ... ومداومت ذرور آن ... بآب ... قریبه ... ولا غیر ... ... دیم ... مصلح آن صمغ عربی مضرت آن مرده ... ...

* اطریلال * بمد الف وسکون طای مهمله وکسر رای مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه ... ولام ... است بمعنی رجل الطیر ورجل الغراب بجهت مشابهت شاخ آن بچنگال ... وگیاه آن ... ... نیز نامند وبترکی ... وبعضی ... چنگی ... ... وبعضی گویند ... ... ولومتان ... زاغان نامند * ماهیت آن تخم گیاهی است شبیه بشبت وگل آن سفید وبرگ آن ... ... وبیخ ... وآنچه ... شبیه ... است ... ... گویند ومستعمل وبهترین آن مصری است که بسیار ... ... وسنگین وتازه باشد * طبیعت آن گرم وخشک است درسوم * افعال وخواص آن محلل ... ... منقی وملطف ... وچون ... با عسل یا ... ... آن ... جهت دفع

ریاح ایلاوس بغایت مجرب دانسته اند وضماد آن مجفف قروح و زائل کنندهٔ آثار جلد و لعوق آن در یبس زبان و شرب آن مسقط جنین و گویند چون در فصل تابستان یک درهم آن را با عاقرقرحا و ترید و زنجبیل از هر یک دانگی با عسل سرشته بعد از تنقیه بمسهلات لائقه بیاشامند و در آفتاب نشسته موضع برص را مکشوف دارند تا آفتاب بر وی بتابد تا عرق کند و اگر عطش غالب شود آب ننوشند در روز اول نهایت تا روز سوم موضع برص آبله کند و بعد دفع زرداب از آن بالکلیه برطرف گردد و مجرب دانسته اند و ابن بیطار و صاحب اختیارات بدیعی نوشته اند که بکرات امتحان کرده شده و این سر عجیب است اما بشرط آنکه اول تنقیه کرده باشند و نیز گفته اند که هرگاه از مقدار آن هر روز سه درهم با عسل تا پانزده روز متواتر بنوشند و یا از مرکب آن بدستور مزبور و یا با عاقرقرحا در مدت مذکور استعمال نمایند یقینا رفع برص نماید خصوص از مواضع لحمیه که قبول علاج زودتر میکند از غیر آن و بعضی گفته اند بتنهائی و بعضی گویند چون بگیرند نیم از آطریلال و از پوست مار و برگ سداب از هر یک جزو کوفته و بیخته پنج روز هر روز سه درهم آنرا با شراب انگوری بیاشامند و در آفتاب نشینند باذن الله تعالی شفا یابند از ان مقدار شربت آن از یک درهم تا سه درهم با عسل یا شراب بدل آن در اطلیهٔ برص کندش مضر جگر حار و مصلح آن سکنجبین و مضر گرده و مصلح آن کثیرا است مالیقی نوشته که بدو ظهور منفعت این دوا و شهرت آن از مغرب اوسط از قبیلهٔ بربر معروف به بنی وجهان از اعمال بجایه بود و مردم قصد و توجه بسوی آن مینمودند از برای مداوای آن مرض و منفعت میبردند و مخفی میداشتند از مردم و تعلیم میکردند خلف از سلف خود تا آنکه حق سبحانه تعالی ظاهر نمود آنرا بر بعضی از مردم و شائع شد و شهرت یافت و استعمال نمودند آنرا بانحای شتی چنانچه بعضی از ان ذکر یافت

الوسن # بمد الف و ضم لام و فتح سین و نون لغت یونانی است بمعنی مبری الکلب بجهت رفع آن زهر سگ دیوانه را و در شام معروف بحشیشة الحیاة و حشیشة السلحفات نیز است # ماهیت آن نباتی است ساق آن بقدر ذرعی شبیه بساق رازیانه و برگ آن شبیه ببرگ فراسیون و از ان درشت تر و خاردار و رنگ آن مابین سرخی و سیاهی و تخم آن مائل بپهنی و سبز تیره و در غلاف ذو طبقه و از ترمس کوچکتر و در طعم بحدت و تندی و تلخی نا گوار و گل آن سرخ مائل بتیرگی از زیر برگها میروید و گفته اند گیاه آن شبیه بشبت است در ساق و برگ و بو و منابت آن زمینهای پست با سنگ ریزه و بیخ آن طولانی مانند شلغم دراز و زرد کرد و در طعم آن اندک حلاوتی است # طبیعت آن در اول سوم گرم و در آخر اول خشک # افعال و خواص آن محلل و جالی و مقطع و در سر و زکام و ضیق النفس و ریاح معده و گرده و وجع مفاصل و ورکین نافع و مجفف با اعتدال و جمود و برودت مفرط و فاد زهر سگ دیوانه گزیده و رافع کلف است # امراض الراس زالعد و معروط طبیخ آن زکام و شرب آن جمود و برودت مفرط و ضیق النفس و بلغم مجتمع در قصبهٔ ریه را نافع و ضماد آن با عسل جهت جوششهای سر که از ان زرداب تراوش نماید و کلف را و نزد اهل البادیه خوردن آن بغایت مقوی باه است مالیقی گفته چون بیاشامند مطبوخ آنرا نافع بید و ن نسبت راسا کی کرده اند شهر انقلاب تخم آنرا چون بکوبند و در اطعمهٔ شخصی که سگ دیوانه گزیده باشد داخل نمایند دافع زهر آن است و زائل کرده اند سهیه آنرا جالینوس گفته که چون آنرا در وسط تابستان خشک کرده کوبیده نگاه دارند و بوقت حاجت مقدار یک ملعقه با چهار وقیه عسل بدنهار بکرر زد و میان سگ دیوانه گزیده را بنوشانند بغایت مفید است و آشامیدن دو درهم از آب بیخ آن سگ دیوانه گزیده را مفید و همچنین شیر حلیب خیار زهٔ آن بهار مفید است هر چند که از آب بترسد و بکرر زد و شرف بود لاک باشد و باید که آب بیخ طولانی تازهٔ آن باشد و اگر تازه بدست نیاید

یک درم تا دو درم بحسب قوت و علت او بی حقنه مانند آن و اگر با شراب خورانند بهتر است مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن نصف وزن آن حب البان و دو وزن آن نانخواه است مضر بجگر مصلح آن کثیرا است و گویند چون کیاه آن را بجمیع اجزا در پارچه بسته برای عصافیر درد تاک مواشی بندند رفع الم آن کند و شیخ داؤد انطاکی این را مخصوص بدرد مر انسان دانسته و گویند تعلیق آن بر درخت باله موجب حفظ صحت اهل آن خانه و تکاهد اشتن آن موجب تعشق زنان است

* املیلس * بفتح الف و کسر میم و لام و سکون یای مثناة تحتانیه و لام و سین مهمله لغت بربری است مغرب [illegible]

* ماهیت آن نباتی است شیری و در اقصای بلاد مغرب حوالی افریقیه بهم میرسد طول آن بقدر یک قامت [illegible] آن مانند برگ مورد نرم و ثمر آن بقدر نخود زرد و سبز و چون [illegible] گردد و منفس آن نرم و چوب آن [illegible] اند وزن آن زید مائل بسفیدی مانع اسهال و مستعمل ریشهای باریک آن است * طبیعت آن مرکب القوی است [illegible] و بپوست دران مائل * افعال و خواص آن [illegible] قابض و مقوی جگر و سوزش [illegible] * اعضاء الغذاء آشامیدن آب نقوع ریشهای باریک آن اسهال شکم آورد و تقویت کبد و [illegible] وسل ما بکشاید و برقان را بسر دو جزو و شرب کوشت آب آن یعنی آب [illegible]

* انس النفس * بفتح الف و کسر نون و سین و الف و لام و نون و فا و سین [illegible] کرده و نامیده آنرا بانقطاس * ماهیت آن گیاهی است [illegible] کل آن مانند تره تیزک یعنی حرف [illegible] و برگهای سفید احاطه [illegible] بی حرکت هوا حرکت مینماید و ساق آن مربع مائل بسیاهی [illegible] آشاید * طبیعت آن گرم و زد در دوم معتدل در یبوست * افعال و خواص آن [illegible] و هموم را زائل کرداند و نافع [illegible] و قاطع بیاض چشم [illegible] و عرق [illegible] است * اعراض الراس و العین [illegible] تقویت دماغ و حواس [illegible] و مقوی حافظه است و [illegible] آن بیاض چشم را زائل کرداند [illegible] زائل سازد [illegible] و زعفران مضر [illegible] مصلح آن [illegible] ناقص است [illegible]

* اب [illegible] * [illegible]

[illegible]

[illegible] * [illegible]

* [illegible] * [illegible]

[illegible]

میباشد بخلاف ابازیر که خشک میباشند و سبب انداختن توابل و ابازیر در طعامها و دیگها یکی از پنج امر است یا لذاذت طعام است تا آنکه بگردانند آنرا صاحب طعمی که قبول کند طبیعت آنرا و میل کند بسوی آن و هضم نماید آنرا زیرا که پلاو مرکب است از گوشت و برنج و روغن و این مزه میباشند که و بی رائحه پس چون ابازیر در آن اندازند طعم و رائحه بهم رسانند قبول میکند آنرا طبیعت و رو می آورد بسوی آن و هضم میگرداند آنرا و سبب انداختن آن در طعام زهومت و کراهت رائحه طعام است تا آنکه بگردانند رائحهٔ آنرا طیب و بگردانند آنرا محبوبتی که دوست دارد طبیعت آنرا و یا برودت مزاج طعام است و داخل کرده میشود در آن ابازیر حاره از برای تعدیل مزاج و اصلاح آن و میل دادن آنرا بسوی اعتدال و یا غلظت و دشواری هضم آنست تا آنکه بگردانند آنرا لطیف و آسان گردد هضم آن و یا آنکه بگردانند طعام را لطیف و ملطف و مفتح مجاری و جالی معده و مجاری و مصالح است از برای کسیکه جمع آمده باشد در بدن او فضول بلغمی غلیظ لزج خام پس باین اسباب خمسه روا است استعمال ابازیر در اطعمه اما باید که اکثار در آنها ننمایند بجهت آنکه هرگاه بسیار کرده شود میگرداند آلات غذا را آن آلاتی که مرور میکند غذا بر آنها و نیز بسیار ابازیر احداث میکند در کیموس کیفیت حادهٔ حریفه و بسا باشد که بگرداند سبب قروح و اورام و امراض صعبه و از این سبب میباشند مضار کیفیت خون بسبب گردیدن بدن از کیفیت طبیعی نسبت بمزاج آن شخص زیاده از مقدار آن بزیادتی کمیت پس اصلح آن است که در غذا داخل کرده نشود مگر مقداری که حاصل کرده باشد آن اغراض مذکوره و غرض آخر از غرضهای خمسه اشبه بعلاج است زیرا که کسیکه موافق باشد او را اغذیهٔ ملطفه مرید او اشبه است بیمار را و صحیح را پس از این جهت استعمال ابازیر حاره در این غرض میباید که زیاده از غرضهای دیگر باشد و اما ابازیر معروفه نزد اطبا و طباخین نمک است و سرکه و آبکامه و فلفل و دارفلفل و دارچینی و قاقله و خولنجان و زیرهٔ کرمانی و کشنیز خشک و کرویا و صعتر و انجدان و کاشم و نانخواه و بادیان و شبت و زعفران و اشترغاز و زنجبیل و قرنفل و شونیز و سماق و امثال اینها و ماهیت و مزاج و افعال و خواص و مضار هریک در موضع خود ذکر کرده میشود ان شاء الله تعالی و اما ابازیر و افاویه که بجهت امریه در اغذیه داخل کرده میشود پس آن جرجیر و تخم شلغم و تخم کتان و حرف بابلی و حب الرشاد و زعفران و زنجبیل و دارچینی و سورنجان و لسان العصافیر و تودری سرخ و تودری زرد و بهمن سرخ و بهمن سفید و خولنجان و لب حب القرطم و مغز حب القطن است و میباشد محتاج بخلط این ادویه در اغذیهٔ باهیه از برای ادرار منی

ابراهیمیه * ابراهیمیه * ماهیت آن آشی است مرکب مانند زیرباج که حوائج آن ادویهٔ حاره و قدری عود باشد که در کرپاس بندند و در دیگ اندازند و تنک و یا دام با گلاب حل کنند و در آن ریزند و بجای سرکه در این آب غوره داخل نمایند یا سرکهٔ عسل مقطر و تند زیاده باشد * طبیعت آن معتدل * خاصیت آن مفرح و مقوی و موافق معده و جگر حار است و در قرابادین نیز ذکر یافته

ابریشم * ابریشم * بکسر الف و سکون بای موحده و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح شین معجمه و بضم نیز آمده و میم در آخر بیونانی ... و بعربی قز و ... بترکی ابیک و بفارسی ابریشم بشین معجمه و بهندی ریشم بحذف همزه نامند * ماهیت آن * پیله های کرمی است خاص و بتربیت و خورانیدن برگ توت ریزه کرده نتاج از آن میگیرند و آنرا از لعاب دهن خود برخود پیله میتند و آنچه بر سر خود بدون پرورش بر درخت توت یا کنار یا غیر آن هم در پیله تند آنرا ابریشم نمینامند و بهترین آن پیله های بزرگ بالیدهٔ زرد درخشان ابریشم بشکل رطب کوچک فربهی است که کرمهای درون آنها آنها را سوراخ نکرده باشند و زنگیان و سازندران غلیظ دنیه که پیله آن بزرگ و بالیده و رنگین تر از جاهای دیگر میشود و مختار و مستعمل

اطبا این پیله است و بعد از آن سوراخ کرده کرمها از درون آن را ابریشم خام عبارت از این مرده و پیله اسپید آنچه را خود بافته
و تخم بر آورده مستعمل نیست مگر آنکه پیله خام آن بدست نیاید اما باید که رنگ ناکرده آن باشد و بعضی گفته اند که تازه که بعارضی
کج نامند پیله ها است که بر درخت توت و کنار و غیرها تنیده باشند را آنچه را کرمها سوراخ کرده باشند چون حوض دهند گفته اند
طولانی از آنها بر نمی آید و بعد از اتمام تنیدن پیله ها معمول است که اگر آنها را در آفتاب خشک میسازند که کرمها در آنها
بمیرند و آنها را سوراخ نکنند که بد رنگ میشود و چون کرمها بعضی پیله ها را که برای نتاج گذاشته اند سوراخ کرده اند [illegible] بزرگ
و بالیده شده پر برمی آورند و بهیأت جانور کوچک پردار میگردند و شروع میکنند بتخم دادن و تخم بسیار [illegible]
تا چهار روز [illegible] بسیار کوچک و سفید رنگ و پوست آن صلب و اکثر آن تخمها [illegible]
در جای گرمی مانند زیر بغل و غیر آن نگاهدارند چند روز پوست آن تخمها شکافته از میان آن آنچه برمی آید پس آنها را تربیت
مینمایند که برگ تازه نرم تازگی میگذارند و برگ توت را بسیار ریزه کرده نزد آنها میگذارند آنها میخورند و چون اندک بزرگ
شدند برگها را اندک درشت میدهند و همچنین تا آنکه برگهای درست بی شاخه میدهند و چون بزرگ شدند شروع میکنند
ابریشم برخود تنیدن تا آنکه بانتها میرسد تنیدن آنها که اکثر پیله ها را سوراخ کرده [illegible]
ذکر یافت آنها را خشک میکنند که بمیرند و بد رنگ نشوند و ابریشم در بلاد ایران [illegible]
دیگر نیز بهم میرسد ولیکن در بنگاله بسیار و از آنجا باطراف و ممالک دیگر میبرند [illegible]
در چین میشود بسیار نرم و ملایم و کم قیمت و آنچه در بنگاله میشود نیز [illegible]
و در ورش کرم آن و تخم و تنیدن پیله در فصول سنه طولی دارد [illegible] آن ندارد و مستعمل [illegible]

طبیعت خام آن گرم و خشک در اول و بعضی معتدل در خشکی [illegible]

افعال و خواص و منافع آن مفرح و مقوی دماغ و قلب [illegible] روح [illegible] و حیوانی و طبیعی [illegible]
آنها و قوت حافظه و ذهن و دافع امراض [illegible]
[illegible] و تلطیف و تشفیف [illegible]
[illegible]
نورانی و مستعد فرح [illegible] افعال و خواص دیگر آن [illegible] خواص الادویه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

پنبه یا آنکه لباس سازند وبدانکه ابریشم محرق ضعیفتر از محرق آنست در اغذیه ولیکن برای امراض عین نافع اصح چنانکه ذکر یافت مقدار شربت آن از یک درم تا سه درم بدل آن مروارید محرق مغسول است و دستور تعریض و احراق وترکیب آن از خمیره و سفوف و شراب و غیرها در قرابادین ذکر یافت

* ایزون * بفتح همزه وسکون یاء موحده وضم زاء معجمه وسکون واو ونون لغت یونانی بمعنی دائم الحیوة است وآنرا حی دائما نامند وبعربی حی العالم وبفارسی همیشه بهار نامند * ماهیت آن از جملهٔ ریاحین است ولیکن همیشه بهار سبز وتر و تازه میباشد و کبیر وصغیر وبستانی وبری منبت کبیر آن بیشتر کوهها وساق آن بقدر ذرعی و زیاده از آن نیز بسطبری انگشتی وسبز وبا رطوبتی لزج که بدست بچسپد وبرگ آن شبیه بزبان وباریکتر از آن وبا رطوبت وگل آن مابین زردی و سفیدی و بستانی آن بهتر از کوهی آنست وصغیر آنرا منبت سنگلاخها ومحوطها وپای دیوارها ومواضع سایه باشد وشاخهای آن ریزه و از یک جا برآمده و پربرگ وریزه و پرآب وبلندی آن بقدر شبری وگل آن کوچک و زرد ومائل بسرخی وتخم آن مانند تخم [illegible] واکثر بلاد ایران بسیار است ودیسقوریدوس گفته که نوعی دیگر از حی العالم میباشد که آنرا طیلافیون نامند [illegible] وبرگ شبیه [illegible] وزغب دار وغبار آلود * طبیعت آن در آخر درجه دوم سرد و در اول خشک وباقوت قابضه و دیسقوریدوس نوع صغیر آنرا گرم و کبیر آنرا سرد گفته و صاحب اختیارات سرد در درجه سوم وخشک در اول وابن بیطار از جالینوس نقل مینماید که در سابعه نوشته که نوع اول سرد در دوم آن با قوت تجفیف وبرودت بسیار است تا سوم و آنچه دیسقوریدوس گفته در غایت گرمی است * افعال وخواص ومنافع آن مفتح سدهٔ کبد وطحال ورادع جهت درد سر ورمد واورام چشم ودرد گوش وحمره وتقویت معده واسهال صفراوی وقتل دیدان معده وامعا ومنع نزف الدم وسحج وقطع رطوبات سائله رحم ودفع باد سرخ ونقرس وحمره واوجاع مفاصل وقروح وجروح وخنازیر [illegible] نافع * امراض الراس آشامیدن آب آن مقدار [illegible] وطلاء عصارهٔ آن با روغن گل سرخ تنها یا با خل خمر نیز جهت درد سر حار نافع * امراض العین ضماد آن با آرد جو جهت ورم چشم واکتحال عصارهٔ آن جهت رمد * الاذن چون عصارهٔ برگ آن را با روغن زیتون بجوشانند ودر گوش بچکانند وجع حار آن را نافع باشد * الصدر آشامیدن عصارهٔ آن سرفهٔ دموی را بسیار مفید وضماد آن بر صدر [illegible] مسکن التهاب آنست * اعضاء الغذاء ونفث الدم آشامیدن بیست درم از آب آن سدهٔ جگر [illegible] را گشاید و مسهل [illegible] از آب تازهٔ آن مقوی معدهٔ حار ونافع نزف الدم وجهت اسهال وسحج وبا شراب جهت اخراج کرم معده نافع وشرب برگ سائیدهٔ آن جهت رفع اسهال مزمن مجرب دانسته اند وضماد آن بر کبد ومعدهٔ حار مسکن گرمی والتهاب صفرا است * الاورام والبثور والقروح والجروح والمفاصل وحرق النار وغیرها ضماد آن با آرد جو جهت جروح خبیثه وزخمهای کهنه واورام حاره وقروح ساعیه ووجع مفاصل ونمله ونقرس وسوختگی آتش وجهت باد سرخ [illegible] این موضع در آورده [illegible] ضماد [illegible] مجرب [illegible] جهت [illegible] نافع وطلاء عصارهٔ آن [illegible] وهمچنین شرب بیست درم از آب آن وحمول آن جهت قطع رطوبات سائله رحم [illegible] برگ آن جهت سیلان رحم مفید * مقدار شربت از عصارهٔ آن سه مثقال [illegible] هفت مثقال و از برگ آن تا پنج مثقال بدل آن [illegible] است وگویند مضر [illegible] ومصلح آن [illegible] دم وصفرا [illegible] بدن [illegible] وضماد نوع سوم که دیسقوریدوس [illegible]

* ابزار * بفتح اول و سکون بای موحده و فتح زای معجمه و بعد از آن الف و رای مهمله و لغت هندی است و بپارسی تخم است * ماهیت آن تخم بیخ کرفس است بغایت تند و تیز است و در اکثر بلاد ... ابزار ... مراد از آن ... * ابزار
رتاغی و الفاع و در هیات شبیه بدانه ... و در بلاد ... و موصل ... * طبیعت آن
در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مدمّی و ... و ... از آن ... و ... نافع و
چون با آب و نمک بجوشانند ... آن ... مصلح آن ... و ... است
* ابقر * بفتح همزه و سکون بای موحده و فتح قاف و رای مهمله لغت مصری است بپارسی شوره ... * ابقر
فارسی و ... الف و ... و رای مهمله ... شوره مشهور است * ماهیت
آن بخاریست که از زمین شوره زار برآید و بر روی آن زمین انعقاد یابد ... سفید ...
... و ... با آب ممزوج نموده ...
در ... و ... منعقد گردد و ... مانند نمک ... و ...
... در ... و ...
با ... و ... شوره قلمی ...
... قلمی * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن ... و ...
و مسهل ... و ... جهت ... و ... و ...
... شوره ...
... و ...
...
... و ... مصلح آن ...
ابقر است که چون ... [illegible]
آهن ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
آب ... [illegible]
... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

* ابن عرس * بکسر همزه و سکون بای موحده و نون و کسر عین مهمله و سکون را و سین مهمله بفارسی راسو و موش خرما و بیونانی نیول و بفرنگی تکوپس نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف شبیه بموش و سر و پای آن دراز تر از موش و از آن بزرگتر و موی دم آن انبوه و در مصر در خانها بسیار الفت میگیرد و آن را عرسه نامند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک

* افعال و خواص و منافع آن صرع را و استسقا و سموم بارده و نقرس و خنازیر و درد گرده و مفاصل را نافع و مهیج باه و جگر و محلل ریاح و خنازیر و پیکان را جذب نماید گویند چون آن را ذبح نمایند و بجای نمک کشنیز بر آن پاشیده خشک نمایند و تناول کنند جهت صرع و گزیدن هوام بهترین دوائی است و همچنین خوردن مغز سر آن * گوشت آن را با سرکه و یا خون آن را با آب و عسل و یا ستور چشم خشک کرده آن و طلای خون آن جهت صرع و خنازیر مفید و چون گوشت آن را با شبت و روغن کنجد یا روغن زیتون نارس با بخار آب پخته بخورند محلل ریاح غلیظه و مقوی جگر و موافق اصحاب استسقا و بارد المزاج و فادزهر سموم است و چون پوست آن را کنده و جوفش را پاک کرده نمک اندوده در سایه خشک کنند دو مثقال آن را با شراب بخورند جهت سموم هوام و دفع زهر طفیسیقون مفید و چون با کشنیز و نمک انباشته تناول نمایند جهت امراض مذکوره و باد سموم نافع و گویند مهیج شهوت باه و دور کننده برودت است و ضعیف کبد را نافع و ضماد گوشت آن گرما گرم جهت درد کمر و مفاصل و جذب سم و خار و پیکان از بدن موثر و حکیم میر محمد مومن نوشته که گویند چون کعب آن را در زنی که آن بیرون آرند و بیرون آن زن آبستن تعلیق نمایند و دفع حمل کند و صاحب اختیارات نوشته که چون بر زن بندند حامله نشود و در رهم لا یسع و تذکره انطاکی و جامع ابن بیطار نیز چنین است که اذا علق علی المرأة لم تحمل و گویند چون مثانه آن را خشک نموده سه درهم آن را سائیده با شراب ریحانی بخورند عسر البول را مجرب است و چون ابن عرس را ذبح کرده آلایش شکم آن را دور کرده و با روغن زیت با کنجد طبخ نمایند چنانچه سوخته گردد پس صاف نموده آن روغن را نگاه دارند وقت حاجت درد و وجع مفاصل و نقرس را و وجع سائر اعضا و ریاح و بواسیر سالئه بیعدیل و مجرب است و نیز گویند چون ابن عرس طعام زهرآلود را ببیند موهای بدن آن ایستاده گردد و مار را چون به بیند بکشد و بخورد و از این جهت گوشت او جاذب سم و تریاق سموم است مضر محرور و دپن مصلح آن سرکه و کامی را نادرش و مضر با حشا و مصلح آن در روغن زیتون و کنجد پختن آنست

* ابوخلسا * بفتح همزه و ضم بای موحده و سکون را و و فتح خای معجمه و سکون لام و فتح سین مهمله و الف اسم یونانی است و بعربی حنا الغول و بعضی لحیه الحمار و اروسه و رجل الحمامه و شنجار بشین و نون و جیم و الف و را مهمله که معرب شنگار بکاف باشد و شنار و بسوریانی عاقر شعا و حنا الغول و کحلاء و کحیلا مرکب بعربی اسم نوعی از ابوخلسا است و در تلو و هرتلوی و میقیلوس نیز گویند و بفارسی هوچوبه و بهندی رتن جوت * ماهیت آن گویند چهار صنف میباشد اول صنف گیاهی است و برگ آن شبیه برگ خس و باریکتر از آن و با خشونت و سیاه رنگ و ساق آن مزغب و شاخها بسیار در اول نوع دارد و اصل بیخ آن در ملاصق زمین و بطول یک وجب و غلیظ و سیاه رنگ و بیخ آن بقدر انگشتی و بسیار سرخ و این قسم را عوام بغداد عرق الوفج و بعضی لغات بجمون بهاء و نون و جیم و یای مثناه تحتانیه و را و نون و بعربی حمیرا بسبب بسیار سرخ بودن آن نامند و قوت آن تا چهار سال باقی میماند و ماهیت گفته رنگ آن در تابستان سرخ میگردد مانند رنگ خون و چون بدست بر سد رنگ میگرداند آن را و منبت آن زمینهائی است که خاک آن طیب باشد * طبیعت آن گرم و خشک است در اول درجه دوم * افعال و خواص و منافع آن محلل اخلاط مرارنه و ماکول و ابض اسهال و مدر حیض و دافع مغص و مجفف و آشامیدن عصاره

یا طبیخ آن با شراب مسمی بماء العنب جهت درد معده و جگر و نقرس و درد گرده و تفتیت حصاة و یرقان [illegible] کهنه و
طلای آن با سرکه جهت بهق و تحلیل خنازیر و با روغن گل جهت سوختگی آتش و جراحات و تشقق جلد و [illegible] آن که
آنرا در روغن زیت جوش دهند و روغن را صاف کرده از آن [illegible] سازند جهت سوختگی آتش [illegible]
با آرد جو جهت حمره که بفارسی باد سرخ نامند نافع و شرب برگ آن با شراب جهت [illegible] و حبس اسهال [illegible]
مصلح آن روغن بنفشه و روغن گل [illegible] آن دو درهم و حمول آن [illegible] آن [illegible]
مخرج جنین و در جمیع افعال بیخ آن قویتر از برگ آنست * وصنف ثانی را برگ ریزه‌تر [illegible]
از برگ کاهو و برگشته بسوی بیخ و ساق آن دراز [illegible] و [illegible] آن [illegible]
آن زیاده از صنف اول و بیخ آن سرخ مانند خون و قابضتر از بیخ صنف اول و [illegible] * افعال و خواص و
منافع آن ضماد آن با آرد جو جهت حمره و [illegible] آن با روغن جهت [illegible] است
وصنف ثالث را برگ ریزه‌تر از اول و با خشونت و [illegible]
از همه [illegible] آن موضع رطبه * افعال و خواص و منافع آن [illegible]
[illegible] بهترین ادویه است و ضماد آن بر موضع نهش هوام و [illegible] آن [illegible] *
ثالث و از آن [illegible] ریزه‌تر و بغایت سرخ * طبیعت آن گرم و خشک است در [illegible] * افعال و خواص و منافع
آن سعوط آن جهت تنقیه دماغ و رفع [illegible] و [illegible] و عصاره آن [illegible]
یکمثقال و نیم آن با مثل آن [illegible]
جهت خنازیر و نقرس و عرق النسا و [illegible]
جنین و با سرکه [illegible] در جمیع افعال قویتر از برگ آنست [illegible]
یکمثقال جهت [illegible]
دم الاخوین را عصاره [illegible]
قوت [illegible]
آن نافع است جهت وجع [illegible]
[illegible]
* ابوقابس * بفتح الف و ضم [illegible]
[illegible] شام [illegible]
شام و [illegible] * ماهیت آن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

* طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن مقطع و ملطف و جالی و مفتح و مسهل بلغم و زرد آب و رافع استسقا و نافع وسه قیراط از رطوبت خالص آن بل سفوف دوازده قیراط از مقدار با آرد کرسنه خشک کرده آن با ماء العسل مسهل صفرا و بلغم و زرد آب و رطوبات مائی است و گویند جهت استسقای کبدی حار مجرب است و همچنین سه قیراط از بیخ تر کوفته خشک آن و یک مثقال از عصاره آن با ماء العسل همان عمل کند و گویند فعل این دوا در بدن مانند فعل آنست در جامه از غسل و تنقیه آن و صاف و اخلاط بد مضر احشا و مصلح آن عسل و خوردن آب سرد و نشستن در آب قاطع اسهال آنست و طریق اخذ عصاره آن مانند عصارات دیگر است که بیخ آنرا کوبیده آب آنرا گرفته در آفتاب خشک مینمایند و آنچه شیخ داود انطاکی در تذکره اولی الالباب نوشته که آنرا بعربی اشان نامند چنان است زیرا که اشنان و رای آنست

* ابرقسطس بفتح الف و ضم بای موحده و سکون را و فتح قاف و سکون سین مهمله و فتح طای مهمله و سین * ماهیت آن * نباتی است منبسط با برگهای بی ساق و بی شکوفه و مفروش بر روی زمین و با برگهای ریزه و خارهای نازک و بیخ آن معطر و منبت آن نیز مثل بیخ ابو سس است * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص و منافع آن صرع و ضیق النفس و اوجاع اعصاب و استسقا را نافع و شرب عصاره آن مقدار نه قیراط با ماء القراطین مسهل رطوبات مائیه و بلغمیه و جهت امراض مذکوره مفید مقدار شربت آن تا یک مثقال مضر معده مصلح آن عسل است

* ابهل * بفتح همزه و سکون بای موحده و ضم ها و سکون لام و بکسر اول و ثالث نیز آمده قسمی از سرو کوهی است که آن را عرعر و عرعر جبلی نیز نامند و بیونانی اوقوس و بسریانی اورزا و برومی بروتن و افریقون و بفارسی اورس و ابرس و ایرس غنچه و بترکی ایروح و بهندی اوهور و هوبیر نامند و گویند ابهل ثمر ابهل بوده اکثر گویند و نزد اطلاق مراد ثمر آنست که مستعمل اطبا است و آنرا حب العرعر و ثمر العرعر و بفارسی تخم ابهل گویند * ماهیت آن بدانکه آن دو صنف است یکی صغیر الورق مانند برگ گز و ماکیا نیز گویند تمرش مانند برگ سرو و رایحه این صنف زیاده و درختش بلندتر و بارش بیشتر و صنف صغیر آن درختش غیر بلند و کوتاهتر و ثمر این صنف صغیر اول است و بزرگتر از ثمر عرعر که قسم اصغر سرو کوهی است و شبیه بفندق و تازه آن سرخ رنگ و رسیده آن سیاه با اندک شیرینی و قبض و حدت و عطریت بهترین آن آنست که سیاه رنگ فربه سنگین باشد و بهترین برگ آن سبز رنگ و شیخ الرئیس نوشته که آن دو صنف میباشد کبیر و صغیر و از بلاد روم میآورند شبیه است بعرعر و مکرر آنکه بسیار سیاه است و رایحه آن تند و طیب و برگ یک صنف آن مانند سرو و بسیار خار دار و درخت آن عریض میشود و بسیار بلند نمیباشد و برگ صنف دوم آن مانند طرفا و طعم آن مانند سرو * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و بقول جالینوس در سوم و شیخ الرئیس نوشته که صنف دوم آن که برگ آن شبیه بطرفا است حرارت آن کمتر و یبس آن بیشتر است از صنف اول * افعال و خواص و منافع آن بغایت لطیف و یاقوت محلله و مجففه و قابضه و لذاعه و شیخ الرئیس نوشته که قبض او بیشتر است جهت سموم حاره و فالج و استرخا و گوش و جراحت بن دندان و ربو و استسقا و بواسیر و ادرار حیض و اسقاط جنین و زوال عفونات قروح خبیثه و مزمنه و داء الثعلب و جمود اعضاء و رفع آثار جلد و ورم حار مفید * امراض الراس ضماد برگ آن بجهت سموم حار و آشامیدن ثمر آن جهت فالج و استرخا نافع * الاذن قطور روغن ثمر آن در روغن کنجد که در ظرف آهنی جوشانیده باشند تا سیاه شود گرم و پختگی نافع * الفم دلوک و غرغره نمودن بدل آن با عسل جهت جراحت بن دندان و دهن و آکله آن نافع * اعضاء الصدر و الغذا و امراض نفث الدم ... دو درم از ثمر آن

شود و روغن گاو و با چند درم عسل سرشته جهت ربو و ضیق النفس و آشامیدن مطبوخ ثمر آن جهت تحلیل نفخ معده و
... ها و ادرار حیض و اسقاط جنین مولود و همچنین حمول آن با عسل و آشامیدن سه درم آن مجموع کرمهای معده را بکشد و گویند
وزن ده درم مغز آنرا با روغن گاو بقدر آنکه او را بپوشد طبخ دهند تا روغن را جذب کند پس دانه‌ها و ده درم فانید سرشته
صبح دو درم آنرا بارد المزاج با آب گرم بخورد جهت دردهای اسافل بدن و ربو سود دهد و اقسام کرمهای امعا مجرب # القروح
لجروح و الاورام و آثار الجلد در آن جهت قروح ساعیه و آکله و اندمال جراحات و قروح عفنه و ضماد آن با عسل ساعی
می قروح ساعیه و مسودۀ جلد و همچنین ضماد آن و ضماد برگ آن جهت اورام حاره و سیاهی جلد و آثاریکه از نفوذ مهر سوده
شد و سرخی که بعد از به شدن زخم در عضو مانده باشد و با انجیر جهت جمود اعضا و طلای آن با سرکه جهت داء الثعلب مجرب
مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن بوزن آن جوز السرو و مثل آن سلیخه و در تالیف بوزن آن دارچینی مضر معده و حاقن
مصلح آن عسل و سمن و مضر جگر حار و مسقط جنین و مصلح آن خولنجان و حماما است و جوارش ایل و حب آن و حمول آن و دهن
و سفوف آن و عرق آن و معجون آن در قرابادین ذکر یافت # فصل الالف مع النون المثناة الفوقانیة

آنان # بضم الف و فتح تا و الف و نون خرمای داست و شیره آن جهت سل و تپ دق نافع و طریق آشامیدن آن در مقدمه
گفته شد و ان شاء الله تعالی خواص و منافع آن مفصل در الیان در حرف اللام و سایر اجزا و اعضای آن ترتیب بعضا است
در حرف الحاء خواهد آمد

انباطون # شرابی است که از آب انگور و عسل و ادویۀ حاره ترتیب دهند بسیار گرم و ملطف و جالی و موافق مزاج پیران
مرطوبین است

اترج # بضم همزه و سکون تای مثناة فوقانیه و ضم رای مهمله و جیم بعربی متکه بضم میم و سکون تاء مثناة فوقانیه و فتح کاف و ها و بجمع
... و ریحان الاعنیز و بیونانی ... و بسریانی اطرغار و بلغت مصر ریحان النعنع و بهندی ... و بفارسی نوع صغیر
... و نوع کبیر آن را بالنک و بترکی لیموتیه نامند صغیر آنرا و کبیر آن را مید که ما لدانامند و گویند ترنج معرب ... است
ماهیت آن بدانکه آن دو صنف است یکی صغیر و پوست آن مستوی املس و زرد و طرف آن باریک و این را بفارسی
ترنج نامند و صنف دوم کبیر و پوست آن غیر مستوی زرد و طرف آن چندان باریک نیست بلکه طرف منعمل شاخ در پست ...
بن تر و طرف دوم آن اندک باریکتر و این را بفارسی بالنک نامند و رنگ پوست هر دو صنف آن زرد و طلائی است ...
بسبب خصوص صغیر آن و طعم آن تلخ و بعد شیرین گردیدن بدستور یکه در قرابادین ذکر یافت تلخی آن زائل میگردد و لحم
آن سفید و ضخیم و اندک شیرین و مغز آن که در میان پرده‌های غلیظ طولانی که در میان غلافهای بسیار نازکی است و آب
صنف شیرین آن شیرین و از ترش آن ترش و تخم آن اندک طولانی فی الجمله صنوبری شکل در غلاف سفید و مغز آن سفید و طعم
آن اندک تلخ و درخت آن فی الجمله شبیه بدرخت لیمو و بلندی بقامت تا بکو نیم قامت و شاخهای آن ... و برگ آن
اندک طولانی و عریض با تشریف رنگ آن سبز و خوشبو تر و بزرگتر از برگ لیمو و بار نیز و گل آن سفید و برگهای آن طولانی
رنگ اندک ضخیم و در وسط آن تارهای باریک زرد رنگ و بسیار خوشبو غالبا تر از بهار نارنج و جمیع اجزای درخت آن
در طب مستعمل است و چون اطلاق لفظ اترج نمایند مراد ثمر آنست و منبت آن بیشتر بلاد گرم سیر خصوصا که با رطوبت
باشد و در سرد سیر بسیار سرد نمیشود و چون شاخهای زیرین با متصل زمین را خم نمایند و از زمین با مقر بوده دیان

بلند ی از آن شاخها را بکند از آنکه باقی شاخها و سرشاخه‌ها بیرون باشد یعنی بغرا باشند و بالای آن معلق از یکسر و بالا باده خاک ریزند و آب میداده باشند تا پنج شش ماه که خوب ریشه بند د و مستحکم شود پس محل اتصال آنرا از درخت برید و هرجا که خواهند غرس نمایند بزودی ثمر دهد خصوصا که آن شاخ مثمر باشد و قلم آن نیز میگیرند چون قلم نمایند و هرجا که خواهند بنشانند و تخم آنرا که بکارند دیر بثمر می آید و ثمر آن مدتها در درخت میماند تا بثمر موسم دیگر و گاه در موسم گل و ثمر میدهد یکی اوا سط زمستان و دیگر در ایام گرما که اول ایام بارش است که برسات نامند و آن هنگام بودن آفتاب است در اواخر ثور تا اوایل جوزا باختلاف سنین # طبیعت پوست زرد آن گرم در اول و خشک در دوم و بعضی گرم در دوم گفته اند و شحم آن یعنی لحم آن که در زیر پوست زرد آنست آنچه مغز آن شیرین است سرد و تر در دوم و لیکن برودت آن زیاده است از رطوبت آن و آنچه ترش است سرد و خشک در سوم و گویند در اول سرد و تر و گویند در تری و خشکی معتدل است و حماض آن یعنی مغز ترش آن در آخر دوم سرد و خشک و بعضی در سوم گفته اند و شیرین آن سرد و تر و تخم آن در اول سوم گرم و در دوم خشک و برگ و شکوفهٔ آن در آخر دوم گرم و خشک است # افعال و خواص و منافع آن ملطف و قابض و صاف کنندهٔ روح طبیعی و خون از صفرا و مسکن قی صفراوی و مقطع مرهٔ صفرا و مسکن حدت آن و مانع ریختن صفرا بمعده و دوا معا و جهت خفقان حار و تقویت جگر و معده و جهت تسکین حرارت احشا و تشنگی و اسهال صفراوی و کبدی و گزیدن عقرب پرنده و مارشا خدار و رفع برص و کلف و نوبا و قلع رنگ سیاهی و مرکب از جامه و اخراج زالو در حلق مانده مفید و تریاق سموم است و در حدیث وارد است که داخل نمیشود شیطان در خانهٔ که دران اترج باشد اما پوست زرد آن جهت تقویت قلب و دماغ و کبد سرد و معده و احشا و دفع غثیان و خوشبوئی دهان و تلطیف و تحلیل ریاح و اعانت بر هضم نافع خصوص مربای آن باعسل مادام که اکثار در خوردن آن نشود و الا ثقیل و دیرهضم و خصوص شیر مربای آن و نیز از مفرحات تریاقیه است و حرارت آن معین بر خاصیت آنست و طبیخ خشک آن مسکن قی صفراوی و مضمضهٔ آن خوشبو کنندهٔ نکهت و شرب خشک کوبیدهٔ آن باعسل دافع مضرت همه زهرها است و آشامیدن عصارهٔ آن که با شحم گرفته باشند جهت گزیدن افعی و طلای محرق خاکستر آن جهت برص مفید و چون خشک غیر محرق آنرا در صندوق و جامه گذارند مانع کرم زدن آن است و چون پوست یک دانه اترج را در شراب اندازند در ساعت آنرا ترش کند و مضر است بمعده و جگر و دماغ محرور المزاج و مصلح مصلح آن عسل و بنفشه و با شحم و حماض آن خوردن مقدار شربت از خشک آن تا ... و از مربای آن تا ... است و روغن آن که پوست زرد خالص شش عدد آنرا در روغن زنبق و روغن خیری از هر یک یکرطل و اگر باشد در دو رطل روغن کنجد انداخته و در آفتاب گذارند و هر سه شبانه روز یکمرتبه تجدید کنند تا سه مرتبه یا بیشتر پس استعمال نمایند # طبیعت آن گرم و خشک در دوم # افعال و خواص و منافع آن محلل و ملطف و با قوت تریاقیه سعوط آن جهت درد سر بارد و علل سوداوی و درد شقیقه و تدهین بآن جهت استرخای فالج و لقوه و رعشه و اختلاج و درد مفاصل و عرق النسا و امراض باردهٔ عصبانی و درد گردهٔ و مثانه و خوشبوئی عرق و رویانیدن موی و رفع ... و تحلیل اورام و بر اسفل قدم جهت رفع برودت مواد راسه و بوئیدن آن در ایام و با و فساد هوا مصلح آن است و مضمضه بآن جهت درد دندان نافع و روغن شکوفهٔ آن نیز همین اثر دارد و لیکن روغن برگ آن قوی‌تر است و اما شحم آن که مشهور و معروف بانک است ... است نافع بر هضم و غلیظ است بسبب برودت و صلابتی که دارد و دیر از

معده میکند و خارج میکرداند و حاصل میگرداند از آن غذای بسیار از برای بدن اگر هضم شود و مانع صعود بخارات است بدماغ جهت آنکه مطفی حرارت معده است و اصحاب مرهٔ صفرا را انفع مضرات است حرارت غریزی و معدهٔ باردضعیف و مصلحش تولنج و مصلح آن مربا نمودن آنست باعسل یا شکر و اما حماض آن یعنی آب مغز ترش آن پس نیست در آن غذائیتی ولیکن مقوی قلب حار و امزاج و مانع ریختن صفرا با معا و ملطف و مقطع و جالی و مطفی حرارت کبد و مقوی معدهٔ حار و مشهی و هاضم طعام و مسکن حدت صفرا و خون و زائل کنندهٔ غم و مسکن عطش و حرارت جگر و احشا و قاطع قی و اسهال صفرا وی و رکیک و جهت خفقان حار و تسکین خمار و صداع خماری مفید و چون نان را در آب اترج یا شراب آن بخیسانند و بخورند جهت تسکین صداع و دوار حادث از خلاء معده نافع و از خواص شراب آن آن است که منع مینماید صعود ابخره را بسوی سر و قمع آن میکند بسبب قوت قبضی که دارد و نافع است از برای دوار و سدر حادث از ابخرهٔ صفرا و خون و قطور آب آن در چشم زائل کنندهٔ بقایای یرقان آن است و همچنین اکتحال بآن و غرغرهٔ مطبوخ آن در سرکه جهت اخراج زلو در حلق مانده و طلاء آن مزیل یرقان و کلف و ثوبا و رنگ سیاهی و مرکب از جامه و ضماد آن جهت گزیدن عقرب بر زنند و ماء شاخه آن نافع و ربّ آن تپ صفراوی را بنشاند و دافع معده و اشتهای طعام آورد و مضر سینه و عصب و مصلح آن شراب خشخاش و شراب تین و بدل آن آب انبج و آب لیمو است و چون جواهر و مروارید را در آب آن مکرر بخیسانند منحل سازد و خوردن غذائیکه در آن آب اترج باشد نافع است از برای مالیخولیای حادث از سودای محترق از صفرا و خون حادث از ابخرهٔ سوداویهٔ محترقه از دم و صفرا و امتلاء مراقیه را ولیکن بسبب شدت حموضت مضر است باصحاب سودا زیرا که ترشی صرف بسیار مهیج سودا است پس باید که اصلاح کرده شود بشکر و قند یعنی اگر مفرد استعمال نمایند قند داخل کرده آن مقدار که ذائقهٔ آنرا انکور کرداند را قشره ساخته بنوشند و اما تخم آن محلل و مجفف و یاقوت مسهله و مقاوم جمیع سموم است خوردن و ضماد نمودن و دو مثقال از مقشر آن گفته اند قائم مقام تریاق فاروق است در جمیع سموم حیوانی و قوی تر از تریاق کبیر دانسته اند و تریاق جمیع سموم مهلکه و مفرح است و با آب گرم یا با شراب جهت گزیدن عقرب مجرب و بر محل آشامیدن آن و ضماد کردن بآن نافع و مقشر آن بغایت مدر حیض و کشندهٔ جنین و مخرج آن است و طلاء آن جهت تحلیل ورم و بغیی و مقوی آن جهت تقویت معده مفید و دیگر افعال مانند قشر آن است و روغن آن جهت بواسیر طلاء و شرب بغایت موثر و با شراب مقاوم سموم عقرب شرب و طلاء و مفتح سدهٔ گوش و سریع النفوذ در اعضا و محلل قوی و ملطف و چون کسی بآن تدهین کند گویند عقرب نزدیک او نرسد و ضماد مطبوخ مجموع اترج در سرکه یا شراب جهت وجع مفاصل و نقرس را و ورم و بیلات نافع و برگ آن هاضم طعام و مشهی معده و مقوی احشا و مفتح سدد و جهت ضیق النفس بلغمی مفید و شکوفهٔ آن در افعال مانند برگ آن است و از آن لعاعیه و قشر آن ترنج مقوی دل و مفرح و جهت دفع خفقان و هوای وبائی آزموده و همچنین ترش کردن برگ آن و مغز شیرین آنرا چندان منفعتی نیست و صاحب دستور الاطبا نوشته که ترش آن قوی تر از شیرین آن است و قاطع بلغم بود و علت سینه و حلق و سرفه را نافع و در هیچ فصل خوردن آنرا منع نیست و لیکن در هر فصلی با چیزی مناسب در زمستان با عسل و در تابستان با قند و در برسات یعنی موسم بارش با زنجبیل و نمک سنگ و بعضی خواص از قبیل آنچه ذکر یافت برای آن نوشته و ترکیبات و جوارشات و حلوا و ادهان و ربوب و مکسرات و سفوف و اشربه و عرق و مربا و مخلل آن در قرابادین ذکر یافت

* اتنگین * بضم همزه و فتح تای مثناة فوقانیهٔ مشدد و سکون نون و فتح کاف فارسی و نون در الفاظ هندی انجره است و واصف آمد

* اتيمن * بفتح همزه و کسر تای مثناه فوقانیه و سکون یای تحتانیه و میم مهمله لغت هندیست * ماهیت آن بیخ گیاهی است هندی بطول یک انگشت و کوتاه تر از آن و اندک باریک ظاهر آن اغبر و باطن آن سفید فی الجمله شبیه بزراوند طویل باریک کوچکی و طعمی و رائحهٔ غالب بلادر و بعضی آنرا سه قسم گفته اند یک قسم مسمی اتیس است و قسم دوم به پرتا بهکار و قسم سوم به سیام کن و بعضی دو قسم گفته اند سفید و سیاه * طبیعت آن گرم در دوم و خشک در اول و با رطوبت فضلی * افعال و خواص آن مقوی باه و هاضم طعام و حابس اسهال و دافع بلغم و صفرای فاسد و مانع فساد آن و بواسیر و استسقای زقی حادث از آن هرد و خلط را نافع

* فصـــــــــل * الالف مع الثاء المثلثة

* اثل * بفتح همزه و سکون ثای مثلثه و لام بلغت عربی اسم نوع بزرگ درخت گز است و بهندی جهاؤ نامند * ماهیت آن نباتیست مابین شجر و گیاه و برگ آن ریزه و خشن جالینوس گفته که نوعی از طرفا است و صاحب نهایه گفته درختی است شبیه بطرفا و از آن بزرگتر و اسحق بن عمران گفته درختی است عظیم با شاخهای بسیار و سبز مایل بحمرت و برگهای آن ریزه سبز شبیه ببرگ طرفا و طعم آن عفص بی گل و ثمر آن بر گرههای شاخهای آن میروید بمقدار نخود و رنگ آن اغبر مایل بزردی و در اندرون آن دانه های ریزه بهم چسبیده میباشد و آن ثمر را عذبه نامند و در تابستان میرسد و آنرا بهندی ماین و چهوتی ماین گویند * طبیعت آن در اول سرد و در دوم خشک و با قوت قابضه و اندک ملوحت و مرارت و ثمر آن در دوم سرد و در سوم خشک و بعضی گرد و کسیکه آنرا گرم در دوم دانسته * افعال و خواص و منافع آن اما برگ و شاخ آن جالی و مفتح سدهٔ طحال و مقوی جگر و ملین ورم آن و جهت جذام و منع سفید شدن موی و درد دندان نافع چون مضمضه با آن نمایند و گرفتن دود بخار آن لقوه را نافع و آشامیدن مطبوخ بیخ و شاخ و برگ آن جهت دفع سدهٔ سپرز و ورم آن و جذام و سفیدی موی نافع و طبیخ آن در سرکه و شراب جهت تقویت جگر و تلیین ورم آن و ضماد آن جهت تحلیل ورم جگر و تدخین آن تا هفت دفع جهت لقوه و مقطر دانه های جدری که آبله نامند و بواسیر و جوششهای ریزه که آب از آن تراوش نماید و خاکستر و آب طبیخ آن جهت خروج مقعد و تقویت مونافع و در قطع خون همه اعضا و رو خاکستر آن مجرب مقدار شربت از طبیخ آن تا چهل و پنج مثقال و از عصارهٔ آن تا سی مثقال مضعف معده مصلح آن صمغ عربی بدل آن جوز السرو است و اما ثمر آن رادع مواد و مقوی چشم و لثه و معده و جگر و سپرز و مانع نفث الدم و سیلان خون و انصباب نزلات و اسهال صفراوی و رطوبی و رافع یرقان و رطوبت رحم و چون در گلاب بخیسانند و صاف نموده در چشم بچکانند جهت ردع مواد و تقویت اجفان و حدت بصر مفید و مضمضه بطبیخ آن و بد ستور خائیدن آن جهت تقویت لثه و تاکل اسنان و حرکت آنها و آشامیدن آن جهت نفث الدم و ربو و درد رحم و بواسیر و سیلان خون از هر عضو که باشد و منع انصباب نزلات و اسهال صفراوی و رطوبی و قطع آنها نافع و طبیخ یک اوقیهٔ آن و نقوع آن در آب گرم با شکر جهت رفع یرقان و گزیدن رتیلا و جرب رطب و رطوبات رحم و در مزاج اطفال جهت رفع رطوبات غلیظهٔ متعفنه و نیکوئی رنگ رخسار و فربهی بدن نافع و گویند چون نقیع آنرا سه روز یا هفت روز متوالی بیاشامند و از عقب آن اقراص مبرده مرطبهٔ مستعمله در زیادتی گوشت و فربهی مسلولین بخورند بس هفت روز یا زیاده دوغ با کثیرا سائیده بیاشامند پس با کعک معمول از آرد سمید محکم الصنعة بخورند بسیار فربه میکردانند و رنگ روی را صاف و نیکو و با رونق و نضارت میکردانند * و دلیل منافع آن آنست که چون بیاشامد کسیکه در بدن او رطوبات فاسده باشد دفع میکردانند و اندک میسازد و تقویت ... و کسیکه ... و بدن او باک و نقی باشد تقویت ...

وتریه میسازد بلن ادرار ادرار و اسهال مزمن رطوبی را باز میدارد و جهت قطع دم و درد ورطوبت بواسیر نافع است و بوداده آن باکل خوردنی و بلستوریاد و درهم و نیم کلنار که در سه دفعه هر دفعه همین مقدار بخور نلی جهت قطع اسهال مجرب و تنقیه حیض سیلان خون بسیار مفید و ضماد آن موجب لشدیلد اعصاب مسترخیه و ضماد مطبوخ آن در سرکه و آب جهت ورم معوز نافع و غسول آن جهت جرب رطب و نیکو کردن رنگ رخسار و دفع قمل و بخور آن جهت قطع خون جراحات و بردن گوشت زائد و حمول آن جهت رفع رطوبات رحم و فرج و سیلان آن نافع و بخور چوب سوزانیدهٔ آن و دود آن صاحب لقوه را نافع مضر سر مصلح آن درتو مقدار شربت از سائیدهٔ آن دو درهم تا چهار درهم بدل آن بوزن آن عفص است یا تخم رمان و طریقهٔ تشریف آن به وجوارش و شراب و طبیخ و اقراص آن در قرابادین ذکر یافت

اثلق * بفتح همزه و سکون ثای مثلثه و فتح لام و قاف اسم عربی فنجنکشت است و ذو خمسة اوراق و ذو خمسة اجنحه نیز نامند بیونانی اغنیس یعنی طاهر و پاک بجهت آنکه زهاد در هنگام ربیع در اعیاد فرش مینمایند در معابد خود بجهت آنکه کمان برده اند که مضعف باه و شکنندهٔ شهوت است و بفارسی فنجنکشت و بهندی سنبهالو و بترکی ایکی ثان تو و بلاطینی و بطس و ثمر آن را بعربی حب الفقد و حب السمنه نامند با نکس از قبیل نام زنگی کافور زیرا که قاطع نسل است و بفارسی فلفل کوهی و بشیرازی ل آغوس و بهندی رینکا خوانند * ماهیت آن درختی است ما بین شجر و گیاه و در مواضع صلب و رکا رود و ها و غیر آن روید و شاخهای آن صلب و قوی و برگ آن از برگ زیتون کوچکتر و نرم تر و فی الجمله شبیه به برگ انار و بروی برگهای آن زغب و پشت آنها و بر سر هر شاخی پنج عدد برگ شبیه بپنج انگشت متفرقة الاطراف متقاربة الاصول و چون بدست بمالند بوی خوشی از آن آید و گل آن سفید مائل بسرخی و زرد تخم آن شبیه بفلفل کوچکی و رنگ آن مختلف بعضی سفید و بعضی ادودیمند درخت آن بزرگتر از جاهای دیگر میشود * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و بعضی در سوم خشک و بعضی در دوم گرم در دوم و اول خشک دانسته اند * افعال و خواص آن تابض و محلل و ملطف و مفتح سدهٔ دماغی و کبدی و مدر بول و حیض و مانند قرانیطس و لیثرغس و جنون و خفقان و بواسیر و سدهٔ سپرز و ورم و رحم و احتباس حیض و التواء عصب و قدامت زهر مار و هوام و سگ دیوانه گزیده و طرد هوام نافع و برگ تازهٔ آنرا چون بسایند بدون آب و ماسک شمی اکتب ما مازند و فرسی بمقدار سه ماشه و یک روی آنرا بروی قابه باروغن کاو بریان نمایند و بوصل حاصل جوش زید زند سه روز هر روز صبح یک قرص آن از این صاحب بر صورت بخورد و بعد از آن اگر موافقت نمود تا ده روز هر روز یک آنرا صبح و یکی را شام اگر صحت یافت بهتر والا ترک نماید و اگر اثری از آن ظاهر باشد نکوشته سه روز هر روز یک وقت بکوشت بخورد و در ایام خوردن از لبنیات و حموضات و ماست و بقول و غذاهای رطبه و روغن بسیار اجتناب نماید و بر صورت رسیده که بعضی زنان را بعد از وضع حمل عارض میگردد مختلف میباشد حالات ایشان بعضی را تب و بعضی سرفه و بعضی ولا غر میگردند و رغبت بر غذا قلیل نمینمایند و چون قلیل تناول نمایند در پاره ایام با اذیت با اسهال مبتلا میگردند آرام یابند و بعضی را تب خفیفی نیز با آن میباشد و ضماد آن جهت درد سر رطوبی و ورمی مانند قرانیطس و شرب آن جهت تنقیه سدهٔ دماغی و خفقان سوداوی و بلغمی و تفتیح سدهٔ جگر و سپرز و حبس بواسیر و کم نمودن باه و زیاد کردن شیر و ادرار حیض و گزیدن مار و هوام و سگ دیوانه و با شراب جهت گشودن حیض و طلای آن نافع جهت وجع مفاصل و بخور برگ و ثمر آن با مثل آن پودنهٔ صحرائی جهت ادرار حیض و جلوس در طبیخ آن جهت ورم رحم و سدهٔ

و مرهم آن با کره یعنی مسکهٔ تازه و برگ تاک جهت رفع صلابت انثیین و بخور آن باعث گرفتن ورم و تحلیل اورام و ارش کردن
برگ آن و بر آن نشستن کاسر قوت باه و گریزانندهٔ هوام است و بستن برگ گرم کردهٔ آن بر ورم بارد و نزول آب در بیضه و تکیه
کردن بر چوب آن که از آن متکا ساخته بر آن تکیه نمایند مانع تعب و قاطع شهوت جماع است و در زیر فرش خواب گذاشتن مانع
احتلام و قاطع نعوظ و تخم آن لطیف‌تر از برگ آن مضر گرده و مصلح مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یک مثقال و بدل آن
است که آنرا بدل و مصلح آن که صمغ عربی است استعمال نه نمایند و زیاده از یک مثقال نیز بدل آن گویند در وزن آن شاهدانه است
* اثمد * بکسر همزه و سکون ثای مثلثه و کسر میم و دال مهمله لغت عربی است و آنرا کحل و کحل سلیمانی و اصفهانی و کحل جلا
نیز و بیونانی طمسارس و لاطینی و بسریانی صدیدا و برومی کوحان و بفارسی سرمه و بهندی انجن نامند * ماهیت آن
سنگی است صفائحی براق و اصناف الوان میباشد صنفی سیاه تیره و صنفی اندک از آن کمتر و صنفی سیاه اندک مائل به بنفشی
و صنفی سفید سرخ و صنفی سفید نیز دیده شده و معادن آن بسیار از بلاد است مانند اصفهان که بهترین همه جاها است
خصوص آنچه از نواحی آنجا بهم آورند و بعد از آن مغرب و مصر و غیرها و جوهر آن مخلوط با مرقشیثا میباشد لهذا ملمع
براق است و چون با نقره دیگ از آن نقره را شکنند سازد و بهترین آن آنست که خوب سیاه و براق و خالص از آمیختگی چیزی
غریب بوده و قاب و کلوخ و ریگ باشد و بسیار صلب نباشد و زود شکسته و مفتت گردد و سقیف آن تلهها اندک طولانی و با صفائح براق
بوده فی الجمله شبیه به زرنیخ ورقی و مطلق باشد و لهذا بعضی آنرا زرنیخ سفید دانسته اند و بهترین طرق استعمال اثمد آن است که
ریزه ریزه نموده بعد از خورد با قدری دنبهٔ گوسفند و اگر نباشد در پردهٔ چربی که بالای شکنبهٔ بز و گوسفند میباشد پیچیده در
ظرف آهنی یا سفالی بر آتش بسوزانند که مشتعل گردد پس برآورده پاک شسته مدتی در ریح یا برف یا آب سرد پرورده نمایند
پس با آب یا عرق بارانه یا آب برگ تازهٔ آن یا آب برگ کشنیز تازه یا آب برگ گل شقایق یا آب خالص و یا بالجمله با آنچه
لائق و مناسب باشد بر سنگ سماق مانند هبا و غبار سوده خالص یا تنهائی و یا با آنچه مناسب دانند از ادویه و روادع و ذبا و
مروارید و غیرها استعمال نمایند * طبیعت آن سرد در دوم و خشک در سوم و شیخ الرئیس سرد در اول و خشک در دوم گفته و
محمد بن حسن سرد و خشک در چهارم دانسته * افعال و خواص و منافع آن قابض و مجفف بی لذع و محرق مغسول آن
لطیف‌تر از غیر محرق مغسول آن است و حافظ صحت چشم و مقوی اعصاب آن و مقوی باصرهٔ پیران و دافع حرارت و رطوبت
و چرک و اندمال قروح آنست و جهت صداع و نزف الدم از هر موضعی که باشد و تنقیهٔ چرک زخمها و بردن گوشت زائد و جریان
حیض و اندمال قروح متعفنه و التصاق جراحات و سوختگی آتش و قتل سپش مفید * اکتحال آن با اندک مشک جهت
تقویت باصره و اعصاب آن و رفع سبل آن و با مروارید و سرگین حردون و نبات سفید جهت غشاوه و بیاض چشم و با حضض
و سماق جهت دمعه و جرب چشم مجرب و چنین با اقلیمیا بوزن آن نرم سوده و با عسل کف گرفتهٔ رقیق ممزوج نموده با آن اکتحال نمایند
صداع را زائل سازد اگر صداع در هر دو جانب باشد بهر دو چشم و اگر یک جانب بچشم آن جانب و اکتحال آن با آب کشنیز تازه
خصوص که با اندک کافور باشد در ابتدای احداث جدری و حصبه باعث عدم بروز آنها است در چشم و مسکن انتشارات
و گرمی و رطوبت و اندمال قروح آن و بدستور با آب انار ترش معصور با شحم و همچنین با آب سماق و آب برگ تازهٔ امغیلان
یا آب نقوع مازو جهت امراض مذکوره و همچنین تقطیر آن در گوش و بینی و طلای آن با میاه مذکوره بر پشت چشم و زیر آن
و پره‌های بینی و لب و گوش و حلقوم و سینه مانع بروز آبله و حصبه است در ابتدا بشرط تکرار عمل و بعد بروز ظهور آن

با آب برگ کشنیز تازه و اندک کافور و قلیلی گلاب جهت طلی ورم حار و دافع آن و با آب سماق نیز بدستور و ضماد آن بر پیشانی و نصف
سر جهت قطع رعاف حادث از جهت دماغ خصوص با آب برگ تازهٔ رستهٔ اسفیدان و برای اورام طحال آنها اسعد و ذرور آن
جهت تجفیف و اندمال قروح رطبهٔ ترنیهٔ چشم و قروح ذکر و خصیه و سائر اعضا مفید و لیکن بعد اندمال داغ آن در عضو میماند
و همچنین جهت حبس خون و مالیدن آن با روغنها بر بدن جهت قتل شپش مفید و با پیه تازه و سفیدآب جهت سوختگی
آتش و منع تفرج و اندمال آن و فرزجه و حمول آن جهت تلیین صلابت رحم و قطع جریان خون حیض و قروح مقعد *
و بدستور با روغن آن مضر باعصاب مدر و رئه و مفاصل و صوت و خوردن آن باعث گرفتگی آواز است و کوبیدن خوردن بسیار
آن قاتل است بسبب سمیتی که دارد مصلح آن کتیرا و شکر و روغن دنبه بدل آن در امراض چشم آبار است و در ستور احراق
و تشویه و غسل و برود و جواهر سرمه و شیافها القراص و کتمان آن در قرابادین ذکر یافته * فصل الالف مع الجیم *
* اجاص * بکسر همزه و فتح جیم مشدده و الف و صاد مهمله * ماهیت آن * ثمریست مشهور و معروف بسریانی جاسا الاهار و
منک بادکوکا فیلون و بلغت رومی و مسقیونون و اهل مغرب و اندلس ترش آنرا عین البقر و بفارسی آلو نامند و آن اصناف
و الوان و بستانی و کوهی میباشد و بستانی آن اصناف و الوان میباشد سفید و سیاه و بسیار بزرگ و از مطلق آن مراد آن است
و صنفی زرد و این بزرگ و کوچک نیز میباشد و یونانی این را ادرک و بفارسی آلوچه نامند که مصغر آلو باشد و این نازکتر
است و سردتر و لطیفتر اصناف آن است و صنفی آلزاد و عراق شاه ملوح خوانند یعنی شاه آلو و آلوچهٔ سلطانی و صنفی سرخ
و صنفی از سرخ آن بسیار ترش میباشد و سرد است قائم مقام تمر هندی در تطفیه و ترقیق مواد و آنرا کشیده نامند و چون خشک
گردد سیاه و ازرق شود و صنف کوهی آن کوچک و بسیار ترش میباشد و شیرین نمیگردد و با قوت قابضه و درخت آن کوچکتر
از بستانی است و اجاص چون مطلق مذکور شود مراد از آن آلوی زرد شفارانی است که تازهٔ آن زرد کهربائی شفاف مخروطی
نیکو طعم میباشد و بهترین اصناف است و اماکن دیگر است و در خراسان میشود و پس از آنچه جاهای دیگر میشود مانند آن نیست
و بعد از آن آلوی سیاه فارسی است که بعربی مشهور بعقارب الدجاج یعنی دل ماکیان است و نوعی از آن طوری است که
آنرا نیشو کویند و سرد مثل نوعی آلوئی میشود که برومی آنرا تقومیلاس نامند و این نوع قابض بود * طبیعت سیاه و کال
و سیدهٔ صادق الحلاوهٔ آن سرد در اول و تر در دوم و مزبهی زرد مخروطی آن سرد در دوم و تر در آخر آن و آنچه تحمی
و پوست آن نازک و طعم آن اندک مائل بتلخی باشد با اندک قوت قابضه است و بالجمله برودت ترش آن زیاده از شیرین
آن است و انارمن ترش آن سرد در دوم و تر در آخر آن برگ آن سرد در اول و خشک با قوت قابضه * افعال
و خواص و منافع آن تلین الغذا و ملین و مزلق خصوص تازهٔ آن بسبب لزوجت و رطوبتی که دارد و چون قبل از طعام
بخورند مدافع حار و تبهای صفراوی و امعیل و مطفی حدت صفرا و رقتی صفراوی و تشنگی و حرارت دل و حدت و التهاب آن
و خارش بدن و مسهل صفرای رقیق و دافع غلیان صفراوی است خصوص مخروطی و ترش آن در این امور و شیرین آن در
تلیین و ارخا و اطلاق بطن بیشتر رسا باشد که ترش آن اطلاق بطن نماید بسبب قوت تقطیع و تلطیف زیرا که اشیای حامضه
مقطعهٔ ملطفه هرگاه در معده و امعا فضولی یابند آنرا تلطیف و تقطیع نموده دفع مینمایند و الا موجب قبض و حبس میگردند
با آنکه معده و امعا پاک از فضول نادر است پس آلوی سیاه از آن جهت و بسبب لزوجت و رطوبتی که دارد تلیین بطن مینماید
و مسهل است و آنچه کوچک و صلب و قابض باشد بد است و خوردن آن بجهت آنکه غیر لذیذ و ملین و مزلق نیست و ماء الحمل

معین است بر اطلاق آن ودفع ضرر آن از معده سرد و سرد مزاج آن است که مطبوخ تناول نماید آنرا بعد از طعام و با طعام تکرده تا بعد از خوردن طعام تناول نماید و آلوی خشک را چون بجوشانند با آب وصاف نموده با ترنجبین و یا عسل و یا شکر بیاشامند ابلغ است در تلیین طبیعت و آلوی سفید بطیء الهضم است و مسهل نیست مانند ترش و مغثی و خوردن آن بعنوان تنقیه است نه بطریق دوا و علاج و آلوی کوهی که رنگ بعضی از آن سرخ بود و ترش و آنرا میپزند و بدست مالیده میگذارند تا زمانی که غلیظ و بسرحد انعقاد رسد و از آن قرصها ساخته بشکل کرده از آن تنک و بشهرها نقل مینمایند جهت اصلاح اغذیه و مزورات بیماران بکار آید و اجاص بری مضر است بمعده و موجب حبس و ثقل بطن است چون با گلاب یا طلا جوش دهند و شکوفه آنرا چون بخایند قطع مواد نازله نماید و ضماد آن بر سر جهت صداع حار نافع * و غرغره و مضمضه بطبیخ برگ و بیخ آن جهت منع نزلات دماغی و ورم لوزتین و لهاة و تقویت لثه آشامیدن آن جهت رفع کرم معده و ضماد برگ آن با سرکه بزیر ناف جهت کشتن کرم امعا مجرب مضر است بدماغ مصلح آن عناب و بمعده مصلح آن گلقند و در مبرودین مصطکی و کندر و ماء العسل مقدار شربت آن تا نیم رطل بدل آن تمر هندی و صمغ آن را که صمغ فارسی نامند گرم تر از صمغ عربی و بعضی گفته‌اند کمتر از آن و جهت دارا نافع و مفتت حصاة و مطعم فروح و اکتحال آن جهت جلای بصر و ضماد آن با سرکه جهت قوبا و جوشش بدن اطفال مفید است و اجاصیه و آش اجاص و رب و سکنجبین و شراب و طبیخ و مربا و مزوره و مطبوخ و معجون و نقوعات آن در قرابادین ذکر یافته

* فصل الالف مع الحاء المهملة *

* احریض * بکسر اول و سکون حای مهمله و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و ضاد معجمه بفارسی گل کاجیره و گل خسک و رنگ عصفران و بلغت دیلمی کاجیره و بهندی کسم کا پهول نامند * ماهیت آن معروف و در اکثر بلدان کثیر الوجود بری و بستانی میباشد طبیعت بری آن در سوم گرم و در دوم خشک و بستانی آن در دوم گرم و در اول خشک و قوت آن تا ده سال باقی میماند * افعال و خواص آن منضج و محلل و باقوت تا بصه و منوم و مقوی کبد و کند ازنده خون منجمد مطلقا و ضماد آن با حنا بر کف دست و پا جهت تلت بروز آبله قبل از بروز و جفف مواد آن و با عسل جهت قوبا و با ماست بر مثانه جهت احتباس بول مجرب و طلای آن با عسل جهت بهق و برص و قلاع اطفال و با سرکه جهت خارش بدن و اورام حاره و باد سرخ و ورم جگر مفید المضار مصدع و مضر سپرز و مفسد معده مصلح آن عسل مقدار شربت آن یک مثقال الخواص چون با گوشت طبخ نمایند باعث زود مهرا شدن و لذت اطعمه است

* احیون * بفتح همزه و سکون حای مهمله و بخای معجمه نیز آمده و ضم یای مثناة تحتانیه و سکون واو و نون در آخر لغت یونانی است بمعنی سرافعی * ماهیت آن ثمر گیاهی است ثمنشی شبیه بسرافعی و بی ساق و نبات آن خشن و شاخهای آن کوچک و باریک و مزغب و خاردار مائل بسفیدی و ازهرد و طرف آن برگهای ریزه باریک راست شبیه ببرگ ابوخلسا و گاه و ریزه تر از آن با رطوبتی لزج که بدست بچسپد و نزد یک برگهای گل بنفشی و ثمر آن شبیه بسرافعی و بیخ آن بمقدار انگشتی مائل بسیاهی و دراز * طبیعت آن گرم در اول و تر در دوم * افعال و خواص آن مدر بول و حیض و شیر و عرق و بیخ آن مقاوم جمیع سموم حیوانی خصوص افعی چون با شراب بنوشند و اگر با شراب و چیزهای مناسب بیاشامند گویند جهت درد کمر مجرب است مورث خارش و جوشش بدن مصلح آن شیر است

* فصل الالف مع الخاء المعجمة *

* اخثاء البقر * بفتح همزه و سکون خای معجمه و فتح ثای مثلثه و الف و همزه بفارسی سرگین گاو و بهندی گوبر تازه آنرا گوبر

و خشک آنرا کویتهه و پلهنو پامند # طبیعت آن در آخر اول گرم و در دوم خشک # افعال و خواص آن محلل و جاذب و حابس دم و رافع الم گزیدن هوام و اخراج کنندهٔ خار و پیکان و جهت قوبا و داء الثعلب و سعفه مجرب قطور آب افشردهٔ سرگین تازهٔ گوساله ماده در بینی جهت حبس رعاف و ضماد سرگین تازهٔ آن بر پیشانی و طلای سوختهٔ آن با سرکه بر پیشانی بدستور و همچنین نفوخ سوختهٔ آن در بینی قاطع رعاف و قطور ما تبلهٔ بسیار نرم آن با روغن بادام تلخ و شراب جهت رفع الم و دوی گوش بسیار مفید و ضماد تازهٔ گرم گرم آن جهت ورم جراحات حادث از کارد و امثال آن و قطع سیلان خون و برآمدگی رحم و امثال آن جراحات و درد مفاصل و عرق النسا و رفع الم گزیدن هوام و رتیلا و با آرد جو جهت جوششها و با سرکه جهت ورم حار و خنازیر و اورام صلبه و ثؤلول و گزیدن زنبور و درد و ورم زانو و با عسل جهت اورام بارده و با بورهٔ و کبریت و امثال آن جهت استسقا و با زعفران جهت گشودن خراج و با باقلا جهت ورم پستان و آب اسقیل جهت قوبا و سعفه و داء الثعلب مجرب و تکرار ضماد یبسهٔ آن در روغن زیتون و گذاشتن آن بر بدن تا خشک گردد خار و پیکان و امثال آنرا بیرون آورد و ضماد آن بر زیر ناف زنان جهت اخراج جنین مرده و چون مدتی بگذارند باعث حمل جنین زنان [illegible] گردد و بر پشت زنان و تهیگاه جهت رفع قوانج [illegible] جهت [illegible] ورم آن با روغن جهت نقرس و بخور آن جهت عسر ولادت و روغن آن جهت [illegible]

اخشنیوس # بفتح همزه و سکون خای معجمه و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم [illegible] و سکون واو و سین مهمله در آخر # ماهیت آن نباتی است که منبت آن نزدیک نهرها و چشمه‌ها و برگ آن شبیه به برگ بادروج و ازان کوچکتر و بالای آن شکافته و شاخهای آن [illegible] و گل آن سفید و شاخ [illegible] طبیعت و ثمر آن سیاه [illegible] # افعال و خواص آن مانع مواد [illegible] و اورام آنرا نرم [illegible] و با عسل [illegible] ورم [illegible] در چشم کشند سیلان رطوبات آنرا قطع نماید و عصارهٔ آنرا چون با کبریت و نطرون مخلوط نموده در گوش چکانند وجع آن را ساکن کند

اخرماج # بفتح همزه و فتح خای معجمه و سکون رای مهمله و فتح میم مهمله و الف و جیم در آخر # ماهیت آن [illegible] درخت آن خاردار [illegible] خشک [illegible] و مانند [illegible] مجوف و برگ آن نیز مانند [illegible] و ثمر آن [illegible] است [illegible] چون [illegible] شود و چون [illegible] آورد [illegible] و بر شاخ [illegible] آن عنکبوتان [illegible] و [illegible] سفید [illegible] چون آن [illegible] و نمایند آن عنکبوتان [illegible] # افعال و خواص آن چون ثمر و برگ آنرا در آب جوش دهند [illegible] آن [illegible] و [illegible] جراحات [illegible]

اخیریس # بفتح همزه و کسر خای معجمه و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم رای مهمله و سکون واو و سین مهمله در آخر # ماهیت آن نباتی است [illegible] صحرائی منبت آن [illegible] و ثمر آن سیاه [illegible] در ادویهٔ چشم و گوش مستعمل و یاقوت [illegible] است

فصل [illegible] لام [illegible]

ادرك # بفتح همزه و سکون دال مهمله و فتح رای مهمله و کاف لغت [illegible] آنچه [illegible]

ا است * طبیعت آن در اول سرد در رسیدهٔ آن در دوم تر * افعال وخواص آن مسکن حدت صفرا ورسیدهٔ آن ملین طبع ونارس آن مسهل بعصر وقاطع قی وآب رسیدهٔ آن جهت سرفهٔ حار وصاحب دق بغایت مفید وآب برگ آن کشندهٔ کرم معده وقماع ومسهل معده مصلح آن گل قند است

* فصل الالف مع الذال المعجمة

*** اذاراقی** * بفتح همزه وذال معجمه والف وفتح رای مهمله والف وکسر قاف وبالغت سریانی است وبعربی قاتل الکلب وحب الغراب وخانق الکلب وبفارسی کچله وکچوله نامند وبهندی نیز بدین نام مشهور است * **ماهیت آن** تخم ثمر درختی است هندی بمقدار نارنجی بزرگ وپوست آن سرخ رنگ ربی بو ولحمی چند ان ندارد ودانهای پهن مدور بسیار صلب وتلخ درمیان آن میباشد مانند تخم برهل که نیز ثمری است هندی در جوف برهل وهر دانه در غلافی علیحده وتخم برهل کوچک است ولحم آن ماکول بخلاف تخم اذاراقی که بزرگ وپهن ومدور وزرسمی غیر ماکول است ودرخت آن بزرگتر از درخت نارنج وبمقدار درخته بول هندی وبرگ آن نیز اندک شبیه بآن وکوچکتر وعریضتر از برگ نارنج ومستعمل تخم آن است بدین نحو که در آب مدت ساندند وپوست آنرا جدا کرده بسوهان بر اده نموده بکار میبرند وآنچه صاحب تحفه نوشته که آن بیخی است ودر تنکابن ومازندران بکلاج داروزا مند وبرگ آن از برگ بنفشه سبزتر وگل آن مثل بنفشه ودر غایت سرخی وساق آن از ساق بنفشه سطبرتر وسرخ اشتباهی خواهد بود وشاید بیخی دیگر شبیه بآن باشد نه آن * **طبیعت آن** در آخر سوم گرم وخشک در سوم * **افعال وخواص ومنافع آن** سم حیوانات دماد است وبالخاصیة مبدل مزاج بسیار سرد بدرد می فاسد بسوی مزاج حار جهت صالح ولیکن باید که جرأت بر خوردن آن ننمایند مگر نزد حاجت قوی شد بدبا مصلحات آن وجهت فالج واسترخا وسائر امراض عصبانی رد کمر ووجع مفاصل مجرب دانسته اند ضماد آن جهت کلف وجرب وقوبا وعرق النسا وامراض مفاصل وامراض بارده وجرب متقرح وبثور لبنیه نافع المضار مسکر ومشوش ذهن وبکمقتال آن کشنده مصلح آن شکر وادویهٔ حضره وقی فرمودن بشیر تازه دوشیده وآشامیدن امراق وامعیل باجات دسمه بروغن بادام ونعابات بار روغن بادام شیرین مقدار شربت آن از یک دانگ تا دو دانگ وحب ومعاجون آن در قرابادین ذکر یافته واطبای هند برای آن خواص بسیاری بیان مینمایند

*** اذارافیون** * بفتح اول ودال معجمه والف وکسر فا وضم یای مثناهٔ تحتانیه وسکون واو ونون * **ماهیت آن** باعتقاد جالینوس نوع چهارم زبد البحر است که بفارسی کف دریا نامند وآن چیزی است پر سوراخ وبسیار سبک واز فرنگ آورند شبیه بزمرهٔ اسیوس * **افعال وخواص ومنافع آن** در جمیع افعال از زبد البحر اقوی واز سموم قویه ومقدار دو دانگ آن کشنده واکتحال آن جهت رفع ناخنه وبیاض چشم دواب بسیار موثر وطلای آن با آب جهت عرق النسا وورم پستان وجرب وکلف وبثور نافع واحتمال آن چیزی را که بهندی کستوری مینامند این ویا قریب بدین بوده باشد ودر حرف الزا در زبد البحر انشاء الله تعالی ذکر خواهد شد

*** اذخر** * بکسر همزه وسکون ذال معجمه وکسر خای معجمه ورای مهمله * **ماهیت آن** دو قسم بود یکی مکی وآنرا بعربی تبن مکه وخلال مامونی وطیب الغریب وبلغت رومی سخس وسخیس نامند وبعضی اطبا گفته اند که سخیس یونانی است وبهندی گند هیس وگند بول وکنثول وسوداهی ورروس وسوریا وبفارسی کورکیا دوگیاه مکه وکزنهٔ دشتی بفتح کاف وسکون زای معجمه وفتح نون وهاء وآخر تصحیف کرده کسیکه آنرا کربهٔ دشتی بضم کاف فارسی وسکون رای مهمله وفتح بای موحده خواند *

این صنف نباتی است با شاخهای بسیار و باریک از یک بیخ رسته و بیخ آن غلیظ و برگ آن ریزه تر از گولان و از آن در حجم تنک کوچک تر و مائل بسرخی و زردی و ثقیل الرائحه یعنی تند بو رسانیده آنرا بیخ آن باصطلاح اهل مکه مسول نامند و آن ست میشوند و شکوفهٔ آن بسیار ریزا نبوه و سفید و با عطریت و تند طعم و گزندهٔ زبان اما صنف دوم آن اذخر اجامی است آن گیاهی است که از بیخ آن در هند خسخانه میسازند و مشهور بخس است و گیاه آن در شکل شبیه باذخر بری است و لیکن با آن خوشبو نیست مانند اذخر بری و خشن است و بیخ آن خوشبو و باریک و بسیار دراز ترتیب بلند را ... و بفارسی بیخ [illegible] الا نامند و اما اذخر بری گویند این صنف غلیظ میباشد و تخم آن متخلخل و بهتر و مختار و مستعمل بیخ و فقاح اذخر عربی مکی خوش ترکیب نیکو رائحهٔ آن است که گیاه و برگهای آن بسیار بلند و صلب و خشن نباشد بلکه نرم و انبوه و کوتاه باشد و شیخ الرئیس نوشته آنچه فقاح آن مائل بسرخی و چون شکافته شود بنفش و ساق آن باریک و در خوشبوئی شبیه ببوی ورد باشد چون نرم کنند و بدست بمالند و چون بخایند زبان را بگزد و بسوزاند نکوست منفعت آن بسیار در گل و فقاح و بیخ و شاخهای آن بود و بهترین آن عربی صلب خوشبوی باریک صلب آن است طبیعت عربی مکی و آنچه ترتیب بدان است گرم و خشک در دوم و در سوم نیز گفته اند و اجامی آن مبرد و نزد این جریج مصالحات آن دارد و بیخ آن شد بد القبض و فقاح آن اندک گرم و با قبض کمی گشتراز گرمی آن ٭ **افعال و خواص و منافع آن** محلل و منضج ملطف کاید و ادرار عرق و مفتح و منضج خلاط لزجهٔ غلیظه و مسکن اوجاع باردهٔ باطنه و جهت فالج و لقوه و تشنج رطب امتلائی و اسهال و خفقان و نسیان و جمله امراض بلغمی و دردهای آن و تقویت دل و معده و دفع رطوبات دهان نافع جهت آنکه منقی مواد است از فضلات و جهت قیء و جهت ورم معده و جگر و سدهٔ آن و صلابت سپرز و دفع نفخ الدم و بادها و اخلاط و عسر البول و حصی و ... و ورم رحم و اورام صلبهٔ کهنه و حیض نافع ... آکل ... و شکم و ... اذخر و فقاح ... و تطول ... است ... ٭ **اعراض الراس** خوردن بیخ آن با مصطکی فصول دماغی است و ... آن جهت ... باصطکی ... و همچنین آشامیدن بیخ ... آن ... و جهت ... تنقیهٔ فضول دماغی و ... و همچنین آشامیدن بیخ آن ... امتلائی ... فضول دماغی و ... آن ... ٭ **اعراض الاعضاء** الغذاء والقلب والنفس وغیرها ... آن ... جهت ... و اورام ... جهت صلابت سپرز ... جهت ... و ورم ... معده و جگر و سدهٔ آن ... النفخ الدم و بادها نافع و آشامیدن طبیخ آن جهت تحلیل نفخ و ریاح ... ادرار بول و حیض ... آشامیدن طبیخ آن ... مفاصل بارده و با سکنجبین ... جهت ... دهان نافع و تطول طبیخ آن و ضماد جرم آن جهت ... و همچنین آن جهت ورم ... معده و ورم بارد جگر و سپرز و مثانه و ریاح جمیع اعضاء ... طبیخ آن جهت ... ورم ... و نفع ... ادرار عرق ... صلابات ... و اوجاع باطنه و فقاح آن ... الطف تر و در افعال ... از بیخ آن است و نافع است از برای لقوه و فالج و ... ورم معده و ... و جگر میگردانند ... جهت آنکه منقی مواد است از فضلات ... رطوبات بلغمیه ... آن جهت ... نفع ...

ودهن آن وشراب آن وعرق آن وعرض آن ومعجون آن همه نافع اند از جهت امراض مذکوره ودر قرابادین تفصیل مذکور شد با خواص ومنافع وطریقهٔ صنعت هریک المقدار گویند بسبب شدت ادراریکه دارد مضر است بگرده مضر رئه ومصلح است مصلح آن گلاب وعرق نیلوفر وصندل مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یکمثقال بدل آن راسن ودوسه وبدل نعناع آن قصب الذریره است

* فصل * الالف مع الراء المهملة

* ارانو * بفتح اول وراى مهمله والف وضم قاف وواو فارسی سپوک نامند * ماهیت آن تخمی است سیاه ومدور زرد وغلافی ودر میان گندم روید مسموم روید * افعال وخواص ومنافع آن ملین ومحلل چون آنرا آرد کنند وبا سرکه وآب ممزوج خمیر نمایند وهشت ساعت در آفتاب بگذارند پس با آب خالص بسرشند وبر اورام بسیار صلب وموجع ضماد نمایند تحلیل دهد ووجع آنرا زائل سازد المقدار ردی الغذا ونفاخ ومورث قولنج ومصلح آن سرکهٔ ممزوج بشیرینی است

* اراک * بفتح اول وراى مهمله والف وکاف در آخر بفارسی درخت مسواک بزبان گرمسیرات ایران چوج وبهندی پیلو وجال نیز نامند بکسر بای عجمی وسکون یا وضم لام وواو در آخر وتخم آنرا بهندی پیل پلاون وار کوپلد * ماهیت آن بدانکه آن بری وجبلی میباشد بری آن درختی است شبیه بدرخت انار وبرگ آن عریض وبلند وراست وسبز وخرم وانبوه وچوب آن سست وحیوان نمیکند وخاردار وبعضا نیز میباشد وگل آن مائل بسرخی وثمر آن بقدر بطم وخوشه دار مانند انگور ودر ابتدا مایل بسبز تلخ وبا عفوصت بسیار وسبز ودر آخر بعد رسیدن بعضی سرخ وبعضی سفید وبعضی بنفش میگردد پس سیاه وبا اندک حلاوت وتلخی وعفوصت وحرافت وتخم آن ریزه وثمر آن بقدر نخود وخوشهٔ ثمر آن کوچک آن مقدار که در قبضهٔ دست آید ومنبت آن اکثر بلاد اقلیم اول ودوم ووادیها وصحراها است ودر بلاد هند ودکهن وبنادر گرمسیرات ایران نیز میباشد وجبلی آن کمتر از صحرائی وبا خارهای متفرق وخوشهٔ ثمر آن بزرگتر از بری آن مقدار که در دو کف دست آید ودانهای آن ریزه تر وبی تخم وبدستور در آخر سیاه واندک شیرین ومفص وبا حرافت میباشد ودر بعضی بلاد شیرین تر وبزرگتر وبا تخم بسیار تلخی میشود ومانند انگور آنرا در بازار میفروشند وبعضی مردم آنرا میخورند

* طبیعت آن بغدادی گفته که درخت آن یابس است وثمر آن در حرارت ویبوست معتدل وانطاکی در دوم گرم ودر سوم خشک وحکیم میرمحمد مؤمن در اول گرم ودر آخر دوم خشک دانسته * افعال وخواص ومنافع آن جالی ومحلل ومقطع ومفتح سده وجهت رفع رطوبات لزجه ورياح غليظه ومنع نزلات وتقويت معده ورفع اسهال وتحليل ورم رحم وبواسیر وعسر البول وتنقیهٔ مثانه وسعفه وماشرا ونمله وتسکین اوجاع وتقویت لثه نافع ضماد برگ آن محلل ومانع نزلات وماشرا ونمله وضماد مطبوخ ثمر آن در روغن زیتون جهت تسکین اوجاع وتحلیل ورم رحم وبواسیر وسعفه مفید وآشامیدن طبیخ ثمر آن جهت عسر البول وتنقیهٔ مثانه وتقویت معده ورفع اسهال وبدستور تخم آن در تقویت معده ورفع اسهال ومسواک چوب آن جالی دندان ومقوی لثه واکثار آن مورث جوشش لهاة وشرب آن باعث تهیج مصلح آن انیسون مقدار شربت از طبیخ آن تا نیم رطل واز تخم آن تا سه درهم بدل آن صندل است وصاحب دستور الاطباء ودیگران گفته اند برگ آن جهت جرب وجذام وبواسیر وفساد خون نافع وثمر آنرا بهندی حال نامند تلین معده ودافع فساد بلغم وصفرا است وجهت سوزش اعضا واستسقا واورام وجذام وحمیات حاره ودیدان وحب القرع نافع

* اربع واربعین * بفارسی هزار پا وبهندی کنکهجوره نامند * ماهیت آن حیوانی است از جملهٔ حشرات باریک ر

بلند بطول یک انگشت تا یک شبر بعضی اندک کوچک و بعضی باریک رنگ آن کبود مانند ریسمان که در آن گرههای بسیار متصل بهم باشند و بر سر آن دو شاخ باریک و دم آن اندک باریک دو زبانه و از رخنها نیز از نزدیک سر تا دم آن بسمت و در پایان یزه باریک و گاه راه میرود و گاه برمیگردد و بدن می گزد و بهر عضو که رسید پاهای خود را در عضو فرو میبرد که بسختی آنرا ازان جدا توان نمود و پاهای آن خالی از سمیت نیست و هر عضو را که گزید اندک سوزش میکند پس تسکین مییابد و اثر گزیدن انواع بسیار [illegible] آن وجع شدید و تنگی نفس عارض میکرد و تریاق آن گویند که مزار یا که گزیده است بر موضع گزیدگی خود بستن و خوراندن زیرا وند طویل و حنظل نار پوست بیخ کبر و آرد کرسنه اجزای متساوی با ماء العسل و یا با شراب و زهرة الحشیش است طلاء نمک با سرکه نیز و روغن گاو و یا گوسفند گرم کرده و مالیدن گل مولسری [illegible] هریک بتنهائی کافی است و اگر در گوش رود زیرا که نوع باریک آن اکثر در گوش میرود روغن را گرم نموده در گوش بریزند و اگر نیابند سرکه و نمک را و بعد مردن اگر بنظر آید بمنقاش گرفته بیرون آورند و الا سر را کج بطرفی که در آن گوش رفته است نموده دست را بر گوش گرفته گوش و سر را حرکت دهند تا برآید و اگر در آب افتد و بمیرد و آن آب را استعمال نمایند از استعمال آن ورم و خارش و اندک سوزش در عضو بهم رسد تدبیر آن نیز همان اشیای مذکوره است و چون روغن گرم کرده بران ریزند میمیرد و گویند اعضای آن از هم جدا میگردد و میافتد * حکایت شخصی را بعضی از رتیلا انگشتان پا بهم رسیده درد و ورم زیر و زیاد بود تا شب سوم یا چهارم در [illegible] زانوی آن [illegible] آن شخص اندک وجعی احساس کرد صبح آن وجع مطلق نبود مکرر اندک [illegible] در موضع گزیدگی آن آنهم بمالیدن روغن گرم زائل گشت و صحت یافت

* ارتکان * بکسر همزه و سکون رای مهمله و سکون تای مثناة فوقانیه و فتح کاف و نون و آنرا ارتکین نیز نامند لغت یونانی است بیونانی [illegible] گویند * ماهیت آن سنگریزها است [illegible] زرد رنگ و سرخ رنگ که چون بسوزانند سرخ گردد و بهترین آن سبک زرد رنگ بی سنگ ریزه و مستعمل محرق مغسول آن است زیرا که محرق آن لطیف تر از غیر محرق آن است * طبیعت آن سرد و یابس * افعال و خواص و منافع آن طلای آن با آب کشنیز [illegible] اورام حاره و جراحات [illegible] جهت بر آوردن گوشت زائد [illegible] زخمها [illegible] جهت ریزانیدن [illegible] نافع و اجتناب از خوردن آن اولی است

* ارجوان * بضم همزه و سکون رای مهمله و ضم جیم و فتح واو و الف و نون معرب ارغوان فارسی است و آنرا [illegible] گویند * ماهیت آن درختی است که منبت آن بلاد فارس است گل آن بسیار سرخ و مائل ببنفشی و ثمره [illegible] ندارد و طعم آن اندک شیرین [illegible] آنرا و فارسیان آن گل را [illegible] آن است که [illegible] آورد [illegible] و آواز را نیکو و صاف میکرداند و چوب آن [illegible] نوع آن باشد * طبیعت آن گرم مائل باعتدال است * افعال و خواص و منافع آن [illegible] رافع [illegible] آلات تنفس [illegible] تنفس [illegible] [illegible] [illegible]

نیز نامند و شراب زعرور و بیوران و مربای آن در قرابادین ذکر یافت

* اردقنا یی * بکسر همزه و سکون راء مهمله و فتح دال مهمله و سکون قاف و فتح نون و الف و کسر ثانی و یا لغت یونانی است

* ماهیت آن نباتی است شبیه بکبر بسیار تند رائحه و لاذع و در غایت تندی و حرارت و اجتناب از ان اولی است مگر در اطلیه و مطلیات و صاحب اختیارات گفته تناول آن خطر است بلغت اندلس و صاحب مغنی گفته که ثمر آن در غلاف میباشد

* ارز * بضم همزه و راء مهمله و زای معجمه معرب ارزا و برزیز یونانی است و بسریانی روزی و بعربی ثمن و بفارسی برنج و بتورانی گرنج و بهندی چاول نامند * ماهیت آن گیا * آن مانند جو و گندم و برگها و ساق آن بلندتر و نرمتر و منبت آن یعنی محل زراعت آن زمینهای نمناک و جایهائیکه در ان آب باشد و یا آنکه آب بسیار بر آن برسد مانند آب چشمه و رودخانه و باران و قنوات و بلندی گیا آن در اکثر بلاد تا به یکقامت و در بنگاله تا بدو قامت میرسد و در فصل آنرا زراعت مینمایند کی پیش از موسم باران که برسات نامند و آن هنگام بودن آفتاب در ثور تا اواخر جوزا است که با آب باران آنچه در زمینهای بلند است نشو و نما یابد و آنچه بر زمینهای پست است مانند جهیلها که بهندی جهیل نامند و کنارهای دریا و بطغیانی آبها و سیلابها هر مقدار که آب بلند میشود آن نیز بلند میشود و مادام که سر گیاه و خوشهای آن بیرون از آب است آن را خوفی و ضرری نیست هر مدتی که باشد و اگر احیانا دفعة آب طغیانی نماید و یا سیلاب عظیمی آید که تمام آنرا بپوشد و غرق نماید و بزودی از زیر آب بر نیاید فاسد و پوسیده میگردد و بهترین برنجها و اماکنی که در آنها خوب میشود بلاد هند است خصوصا پشاور و کمون بندر سورت و بانس بریلی که ما بین شاهجهان آباد و لکهنو است و عظیم آباد خصوص مکهه که دهی است از دهیهای آن و بعد از هند ایران است خصوص جمال بارز کرمان و از ان بهتر مراغه زیرا که برنج باریک سفید هندی و سندی سبک میباشد و بسیار لطیف و بی لزوجت خصوص انواع مذکوره آن که خوشبو و خوش ذائقه میباشد و اما برنج سرخ دانه درشت هندی و سندی خالی از ثقلی و لزوجتی نیست و بد مثل برنج ایران و اما برنج بلدان دیگر بسیار ثقیل و لزج خصوص آنچه در جزائر و سواحل دریای شور میشود و در اکثر این اماکن بسیار کم و در بعضی جاها مطلقا نمیشود و وجه مذمت اطبای یونان و روم برنج را از ین جهت است که در ان بلاد برنج و نور ندارد و خوب نمیشود و اکثر ثقیل و لزج و نفاخ و بطیء الهضم میباشد و الا برنج اماکن مذکوره قبل و ورای این اماکن لطیف و سریع الهضم تر از حبوب دیگر است خصوص در امزجه حاره * طبیعت آن اختلاف کرده اند در حرارت و برودت آن بعضی حار در اول و بعضی بارد و بعضی معتدل دانسته اند و یابس در دوم و در ین اتفاق دارند و بعضی مرکب القوی دانسته و این اقوی و قریب بصواب است و باقوال اول نیز درست است زیرا که چون در آب بجوشانند و آب آنرا بگیرند و آن برنج را دم دهند که بفارسی چلاو کش نامند میباشد جرم آن برنج سرد در اول و آن آب گرم در اول و اما چون آب آنرا نگیرند و دم دهند که آب بر نامند و اکثر بلاد و ورای بدین نحو طبخ میدهند میباشد مائل بگرمی و لیکن باید که قبل از طبخ زمانی آنرا با آب بخیسانند و خوب مالیده و بچند آب شسته طبخ نمایند و اما برنجهای لزج را چون چند مرتبه جوش دهند و آب غلیظ لزج آنرا نریزند استعمال آن جائز نیست و بالخاصیة در محرور المزاج احداث حرارت و در مبرود المزاج برودت میکند و از ین جهت شاید قدما و اکثر متأخرین مرضی را مزوره از برنج نفرموده اند و مخصوص باصحاء داشته اند که در مرضی احداث کیفیت متضاده و در اصحاء کیفیت متوافقه شرط است و احتمال که این مخصوص بارز غیر هندی و جید باشد زیرا که بعضی مرضی

و برنج هندی موافق تر است از حبوب دیگر و بعضی نان آن را نان گندم و در خواص آن را آنکه باعث صحت و مزید عمر است حدیث وارد است و اطبای هند نیز متفق اند در آنکه باعث نوم صالح میکردد و تفصیل آن در قرابادین ذکر یافت

* افعال و خواص و منافع آن مولد خلط صالح و خوابهای نیکو و رافع تشنگی و مسکن لذع اخلاط مراری و اسهال صفراوی و مسمن بدن و مولد منی و زحیر و سحج و قروح امعا و اسهال دموی و اختناق رحم و امراض کرده و مثانه را نافع و مصلح حال بدن و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و خوردن آن با شیر و شکر کثیر الغذا و مبهی و مسمن بدن و مولد منی و با روغن تازه و سماق مسکن حرارت و تشنگی و غثیان و حبس اسهال صفراوی و با شیر بز جهت زحیر و با پیه کردهٔ بز و روغن بادام و برنج با فندق جهت مغص و سحج و اکثار آن مصلح حال بدن و نیکوئی رنگ رخسار و مولد خلط صالح و باعث دیدن خوابهای خوب نیکو است از برای اصحاب سل خصوص که با شیر الاغ پخته باشند هنگامیکه حمی عفنی نباشد جهت آنکه پاک میکرداند قرحه را از گوشت صالح میرویاند و همچنین با باچهٔ بز که پختهٔ آن و عصیدهٔ آن بول الدم را نافع اما بعد نقاء از قاروره از خون و قبل از نقاء غفیهٔ قابضه خاصه ماننده سماق و آب غوره و آب عنب یا کردهٔ آن به ترنجبین و حقنه با آب مغسول آن جهت سحج و قرحهٔ امعا نافع و آشامیدن آرد پختهٔ آن با پیه کردهٔ بز که نیکو طبخ یافته باشد جهت افراط اسهال مرضی خصوص که بریان کرده شد آنرا و جهت اسهال دوائی و سحج و قروح امعا بغایت نافع و گویند چون برنج را بریان کنند که سرخ تیره شود و سیاه نکردد و بنوشند و مقدار ده یا دوازده مثقال آنرا در چهل پنجاه مثقال آب ها نقع در وقت شب بخیسانند و صبح آب صاف آنرا بیاشامند جهت رفع کرم معده و غثیان که از رطوبت و حرارت باشد نافع و آشامیدن آب نقوع سوختهٔ آن مسکن عطش مفرط حادث از تپها و غیرها و چون برنج مقلو را در آب بخیسانند و آب صاف آنرا بیاشامند جهت حبس اسهال و هیضه مفید و سائیدهٔ آن با گیاهی که بهندی پرنده و دوب نامند که بر زمین مفروش و برکهای آن باریک و ریشهای آن گره میباشد و بفارسی مرغ نامند و پتانک نباتی ضماد و قدری آب خالص شیر گرفته بیاشامند نفث الدم را مفید است و آشامیدن آب مطبوخ آن هاضم طعام که بهندی پیچ نامند مسکن لذع اخلاط مراری معده و امعا و با شیر تازه با شکر خوردن جهت تولید منی مجرب و سفوف کردهٔ برنج که در هاون کوبیدن بهم میرسد قاطع رعاف است و اغتسال بدان جهت جلای و رفع ارتشاح و طلای آن با نرمی جهت رفع کلف و آثار جلد مفید و همچنین با آب خربزه و ضماد آن با پیه کردهٔ بز جهت کشودن دمل و ذرور آن جهت سوختهٔ تازه و چون جوامر را خصوص مروارید با آب مطبوخ برنج و یا آب نخالهٔ مطبوخ آن بشویند چرک آنرا زائل سازد و جلا دهد و همچنین چون آرد بسیار نرم آنرا با آب بسایند و خشک سود دو آب بشویند و همچنین چند مرتبه آنرا بسایند بسیار صاف و جلا یابد و اضمار آشامیدن آب مطبوخ شالوک که بفارسی شالی و بهندی دهان نامند و پوست شالوک آنکه بسیار نرم ملایه کرده باشد از سموم است و گویند که یک مثقال آن کشنده است و برنج مولد قولنج و سده و مورث ثقل کرده و نفخ مضر آن دفع آن است در آب نخالهٔ گندم و خوردن آن با شیر و پختن در آب و نمک و شکر و مشک و پختن میکند بدل آن آرد جو و مغسول است و برنج بریان و حلویات و اطعمهٔ مصنوع از آن در قرابادین ذکر یافت

* ارز * بضم اول و سکون راء مهمله و زای معجمه * ماهیت آن درختی صنوبری با یا است و زفت رطب از آن حاصل میشود منبت آن زمین عرب * طبیعت آن گرم و خشک است

* ارضه * بفتح اول و راء مهمله و ضاد معجمه و هاء در آخر بهندی دیمک نامند * ماهیت آن کرمی است بسیار ریزه

سفید سر زرد مي آنها اندک صلب وتنهٔ آنها نرم وپر از رطوبت لزجي چوب درخت ولانه وکتاب ولباس و فرش و
امثال آنها از این قبیل آنچه را بیابند میخورند وهرچه را که بخورند اطراف آن گل آلود میباشد وچون خشک شود اندک صلب
میگردد ودر شاید تمام لعاب دهن آنها وآنچه را میخورند همه گل میگردد وباندک زمانی فاسد وفاني میگردانند خصوص
کتاب وفرش ولباس را وماده تکون آنها بخار متعفنهٔ محتبسه در جوف بیوت وصندوقها وفروش وما تحت آنها است
ومحل تکون آنها آن مواضع وزمینهای نمناک با رطوبتي است که خاک آنها نرم وسخیف باشد ودر این اماکن آنچه
میروید همه را میخورند وفاسد میسازند ودر زمان بنگاله در اواخر برسات بزرگ وبالیده بلند بمقدار استه خرما
میگردند وپر برآورده پرواز میکنند وباندک زماني فاني میگردند واهل هند میگویند که بادشاهي دارند وجثهٔ آن بسیار
بزرگ وبالیده میباشد بحجم انگشتي وبطول دو بند آن وبزعم ایشان آن بسیار گرم ومقوي باه است ودر زمستان از
اماکني که محل تکون آنها است مانند صحراها ودامنهای کوه برآورده میخورند بدین نحو که سر آنها را دور نموده تنهٔ آنرا
بروغن گاو چرب نموده مي بلعند ومیگویند اگر بزودي نبلعند ویک دو روز بگذارند تمام آن گداخته آب لزجي از آن برمیآید
وپوست خالي میماند وعلامت شناخت آنکه بادشاه آنها در کدام جا است آنست که در صحراها در مواضعیکه دهقانان غلهای
زراعت را کنده جا بجا جمع مینمایند وبرطوبات بارش وشبنم وحرارت تابش آفتاب متبخر گشته وتعفن یافته از آن ارضه
تکون مییابد پس اشخاصي که معرفت آنرا دارند آن مواضع را کنده برمي آرند در بعضي از آنها یک یا دو عدد میباشد
وگویند چون آنرا در روغن سنام بقر حل کنند وبر بواسیر بمالند نافع است وپاشیدن آب مطبوخ خرزهره کشندهٔ آن است و
دخان برادهٔ بد وگوگرد وکشنیز خشک وزرنیخ گریزانندهٔ آنست

* ارسطون * شرابي است غلیظ که از خمر وادویهٔ حاره ترتیب دهند قوي تر از خمر ومقوي احشاي بارده است ودر قرابادین ذکر یافت

* ارغاموني * بروزن افلاطوني بفتح همزه وسکون راء مهمله وفتح غین معجمه والف وضم میم وسکون واو وکسر نون
وياء وآخر بفارسي ماميثا سرخ نامند وبهندي بن پوسته * ماهیت آن نباتي است شبیه بخشخاش بري وبرگ آن مشرف
وشبیه ببرگ شقایق النعمان وگل آن سرخ وسر آن شبیه بسر خشخاش وطولاني تر از آن وسر آن پهن وبیخ آن مستدیر ورنگ
دمعه یعني لبن آن زرد زعفراني * افعال وخواص آن حار حاد ومحلل ومنقي قروح عین که آنرا ارغاسن وقروحي
که آنرا اقلیانا نامند وچون ضماد نمایند تسکین دهد اورام را وچون دو دانگ برگ آن را با بیست ویک دانهٔ فلفل سیاه سائیده و
با آب حل کرده سه روز متوالي بخورند جهت قلاع دهان وسیلان رطوبات از آن نافع

* ارقیطون * بفتح اول وسکون راي مهمله وکسر قاف وسکون یاي مثناة تحتانیه وضم طاي مهمله وسکون واو ونون معرب
ارقیمون یوناني است وترسوقیون نیز نامند * ماهیت آن دیسقوریدوس گوید نباتي است برگ آن شبیه ببرگ کدو واز آن
بزرگتر وصلب تر ومزغب وبي ساق ورنگ آن مائل بسیاهي وبیخ آن بزرگ وسفید انطاکي گفته نباتي است مزغب وساق آن
مربع کمتر از یک ذرع وآنرا اکلیلي سرخ رنگ وتخمي بمقدار زیرهٔ سیاه است وبهترین آن تازه حریف آن است وصاحب تحفه
گفته بیخ آن نرم وسفید وشیرین است * طبیعت آن گرم وخشک در دوم ودر سوم نیز گفته اند * افعال وخواص
ومنافع آن جالي ومجفف ومحلل وباقوت قابضه جهت امراض دهان ودندان وسینه ونفث الدم ومفاصل وعرق النسا
وشقاق وقرحهٔ انگشتان حادث از برودت وعسر البول وحرق النار وقروح بیخ ناخنها [illegible] مضمضه بطبیخ بیخ آن [illegible]

آن درد دندان مسکن اوجاع دندان و ریختن طبیخ آن بر شقاق عارض از سرد ی و سوختگی آتش و آشامیدن یک درم آن با حب الصنوبر جهت اوجاع صدر و لعوق الاذان و چهار یک کافی در سینه و نیم رطل از طبیخ آن جهت عسر البول و عرق النسا و درد مفاصل و ضماد تازهٔ آن جهت شقاق و قرحهٔ سر انگشتان و اوجاع مفاصل و سوختگی آتش و ذرور برگ آن جهت قروح خبیثهٔ کهنه نافع مضر گرده مصلح آن روغنها مقدار شربت آن تا شش درم بدل برگ آن بیخ آن است

* ارقطیون * بفتح اول و سکون راء مهمله و فتح قاف و سکون طاء مهمله و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون و آنرا ارقطون نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ قلوس و از ضب این لزان زیاده و بسیار مستدیر و بیخ آن سفید و عریض و ساق آن و خوطولانی و تخم آن شبیه بزیرهٔ کوچکی * افعال و خواص و منافع آن بما را لطیف و مجفف و جالی طبیخ بیخ آن و تخم آن با شراب جهت تسکین اوجاع اسنان مضمضه کردن و نگاه داشتن آن در دهان و آشامیدن آن جهت عسر البول و عرق النسا و ریختن آن بر سوختگی آتش و قروح بین ناخنها و شقاق عارض از سردی مرانافع

* ارمال و ارمالک * بفتح همزه و سکون راء مهمله و فتح میم و الف و لام و بلغتی دیگر کاف بعد لام آمده بسریانی ارمالی نامند * ماهیت آن پوست درختی است خشبی شبیه بقرفه با عطریت و رنگ آن مائل بزردی و صنفی از قرفه است مشابه آن مشابه قرفه و بهترین آن تازهٔ زرد رنگ خوشبوی آن است و نواب سید علوی خان مخاطب بمعتمد الملوک قدس سره نوشته اند که پوست درخت کادی است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن نائب مناب تر نفل و دارچینی و قرفه دانسته اند و مقوی دل و احشا و معین بر هضم و جمیع قوتها و جهت استحکام لثه و امراض دندان و بوی دهان و رمد و منع انتشار زخمها و آکله و تسکین اوجاع و ادرار فضلات نافع و بوئیدن آن جهت تقویت دماغ و آشامیدن آن جهت قطع تقاطر کرده هر جا که باشد و بوی دهان و رمد بارد و ادرار فضلات و لینت طبع و مضمضهٔ آن جهت استحکام لثه و امراض دندان و سنون آن جهت درد دندان و استحکام لثه و ضماد آن جهت بثور و ورم و امثال قروح و منع تعفن اعضا و طلای آن جهت اصلاح ناخن و چون آنرا کوبیده با مثل آن آرد گندم و شکر خمیر کرده در روغن بریان نموده گرما گرم بر عضو موجع و درد چشم بارد ضماد نمایند در ساعت تسکین وجع آن نماید مصدع محرور مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن بتنهائی تا درمی بدل آن در نکهت کبابه و در غیر آن سلیخه و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که آنرا بهندی لوده بضم لام و سکون واو و دال مهمله و ما در آخر نامند و شاید شبههٔ باشد ارمال غیر لوده است و محتمل که آن نوع زیون دارچینی و یا قرفه و سلیخه باشد و لوده پوست درختی دیگر قریب الفعل بدان و اهل هند در امراض مذکوره و امراض ارحام و داغ و طلوبات و در زحیض و غیرها و برای رنگ موی در داروی آن مستعمل دارند و با عطریت و خوشبو نیست

* ارمنین * بفتح همزه و سکون راء مهمله و فتح میم و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است بری و بستانی و هر سال میروید بری آن غیر مستعمل و بستانی آن برگهای آن شبیه ببرگ ابهل و ساق آن مربع بقدر نصف ذراع و غلاف ثمر آن شبیه بغلاف لوبیا مائل بطرف اسفل و تخم آن سیاه و دراز و تخم بری آن مستدیر و اغبر و گرمل ارمنین درخت تلقلان است و ابن بیطار نوشته که غیر آن است چنانچه مشهور است در زمان ما صحت آن غیر صحت تلقلان است و در حرف القاف مذکور خواهد آمد * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن محلل و جاذب آشامیدن یک درم آن با شراب بغایت محرک باه و ضماد مطبوخ آن محلل اورام بلغمی و همچنین ضماد آن با بیوه ضماد تا با آن سبز

وتقطیر آن با عسل جهت ازالهٔ قرحهٔ چشم معمول با رماحن و بیاض آن نافع و غبیرا ستانی آن ترش اعمال کرده اند و ضرع جنین
* ارنب بری * بفتح همزه و سکون رای مهمله و بفتح نون و بای موحده معرب از ارنبا ی سریانی است و بعربی بفتح نون
و رای مهمله و بیونانی درسیون را غروس و غرسا و ش و نیز بسریانی لاعوسی و بفارسی خرگوش و بترکی د وشان و بهندی
سساو سه و کهرهه نامند * ماهیت آن حیوانی معروف است بجثهٔ گربه با مویهای بسیار نرم و صورت آن فی الجمله شبیه
بصورت موش و گوشهای آن بسیار بلند و لهذا آنرا خرگوش نامند و دستهای آن کوتاه تر از پایهای آن و مانند زنان حیض بیند و
گویند منقلب میگردد نر آن بماده و بالعکس و اصلی ندارد بلکه یک سال نر آن بسیار رغبت و قوی میکرد د و یک سال مادهٔ آن
و لهذا شبیه نموده آنرا گفته اند و مدت حمل آن هفتاد روز است و زیاده هم گفته اند و گویند چون آنرا بسیار بترسانند و ذبح
نمایند خون از مدفع آن بیرون نمی آید و سفید یکرنگ و سیاه اغبر و ابلق میباشد * طبیعت آن گرم در دوم و تر در دوم و
بزعم بعضی سیاه آن خشک و سفید ترکی آن بسیار گرم و خشکی آن کمتر و مشهور آن است که مزاج آن سرد است و بدین قول ایراد
نموده اند که پس از چه جهت نافع است مفلوجین و صاحبان بارد المزاج و امراض بارده را و جواب گفته اند که مزاج آن
هرچند سرد است و لیکن گوشت آن گرم است از گوشت غزال و حق جواب آن است که آنچه مشهور است غلط است و سبب آن
شهرت ادمان آن است از جبن و خوف و سبب این مرد و نیست مگر برودت مزاج آن بلکه مزاج آن بسیار گرم است و از لوازم
حرارت جرأت و جلادت و اقدام بر حرب است و آن جانوری سرد است اگر این لوازم حرارت با او نباشد بزودی از جنگ و
هلاک میشود جناب باری تقدس و تعالی بحسن تدبیر و حکمت بالغه قلب آنرا بنسبت با بدن آن بسیار بزرگ خلق کرده
پس حرارت غریزی و [illegible] در فضای قلب آن متفرق شده ضعیف میگردد و موجب جبن و خوف او میشود و نیز
حرارت اصلی مزاجی [illegible] حرارت عارضی حادث از غضب یا خوف مجتمع گشته باعث انغمار و ضعف آن میگردد و از این جهت
بازنر بسیار * و از [illegible] اذل گردو صید چنانچه مادهٔ آن میکند نمیتوانند نمود و نیز شیر نران جلدی و جلادتی که شیر ماده دارد
ندارد * افعال و خواص و منافع آن صرع و فالج و استرخاء القوه و اختلاج و ارتعاش اغذیه متخذ از گوشت آن خصوصا کباب
و مشویات مبزره با ابازیر حارهٔ معطره و مقویه مانند دارچینی و فلفل و صعتر و خردل و تخم شبت که ترش کرده باشند اینها را
بمرض نافع اند از برای فالج و لقوه و استرخا و خدر و ارتعاش و امراض بارده و علل اعصاب و اوجاع مفاصل و سلس البول
و بول در فراش و همچنین قلایای آن و مولد خون غلیظ و غلیظتر از گوشت گاو و گاومیش و اگر مرقه با شد بی ترشی و چون
قدری قلیلی از انفحهٔ آن بطفل بخورانند ایمن میگردد از حدوث صرع که آنرا ام الصبیان نامند و فزع در خواب و لیکن باید
که شیر در معدهٔ او نباشد زیرا که موجب انجماد آن میگردد و همچنین خورانیدن آن با سکنگبین و با روغن گاو با سرکهٔ انگوری
یا با عسل معجون معاول بخل خرما نافع است از برای صرع و چون یک درم انفحهٔ آنرا با یک درم شب یمانی سوخته با آب طبیخ
بابونه و سداب چند روز بیاشامند خون بسته را بگشاید و آشامیدن و حمول آن بتنهائی بعد طهر سه روز هر روز نیم مثقال
مانع حمل زنان است و آشامیدن دو مثقال آن جهت رفع سیلان رطوبات رحم و شکم نافع و سه قیراط آن با شراب جهت رفع
تپ ربع مجرب شمرده اند و آشامیدن یک درم آن با آب نخود از برای احتباس بول بسبب انجماد خون در مثانه و از یک قیراط
تا نیم مثقال با سرکهٔ انگوری جهت صرع و تحلیل شیر منجمد در معده و گزیدن افعی و ادویهٔ قتاله و بالجمله فادزهر جمیع سموم
است و زهرهٔ آنرا تاثیر در عکس پنیرمایهٔ آنست چون با ریت خلط کرده شود و بلع نمودن آن گرما گرم هنگام ذبح بعد میل

بسوءت نفس ا لانتصاب وکسیکه در حین رفتار مزمت ربا رو احت دویدن نفس بهیا رزند رنا بفس ا رباری کند نافع گفته اند و
خورانیدن آب مطبوخ جگر آن نیم کرم جهت مرضی که در پهلوی اطفال در ملک هند و بنگاله عارض میکردد و آنرا ده تلنه
موثر و چون زهرهٔ آنرا بنوشند خواب بمرتبهٔ بر شارب آن غلبه کند که تا هر که بخورانند را ستنشاق نفرمایند بهوش نیاید
و چون با کند روسند ابه سرشته حب سازند و بیاشامند وقت آشامیدن شراب خواب آورد و چون ارادهٔ اشیا د خلاصی
آزان نمایند سرکهٔ کهنه بیاشامند و چون خصیهٔ آنرا با نمک تلخ رو رس نمک سود نموده دود اند آنرا سعوط نمایند بقوه را نافع بود
و خوردن آن با روغن سداب جهت اخراج مشیمه آزموده و گویند چون زن فرج آنرا پخته بخورد در حال آبستن کردد و
همچنین حمول سرگین آنرا درین باب بسیار موثر دانسته اند و مغز سر آنرا چون بریان نمایند و بخورند رعشهٔ مرضی را مفید
و مالیدن مغز سر آن برلثه و دندان ناصیه اعانت بر رویانیدن دندان اطفال میکردد و چون با سرکه و روغن زیت بجوشانند
و ازیلدن بما اثله مقرا بت الارض ازان شخص بگریزند و نزدیک او نیایند و چون مقعدی زهره وزد و جمیعهٔ مغز سر آنرا با شیر
تازه بنوشند منع سفیدی موی میکند و رماد گستر دماغ آن با پیه خوش و ماء العسل و آب پیاز جهت دفع داء الثعلب مقید
و جاوس در طبیخ آن جهت نقرس و مفاصل نافع و ضماد خاکستر استخوان آن جهت ... و سرگین آن اینهم نرم تاک رم
شرباً جهت سلس البول و بول در فراش و تقطیر بول آن در چشم جهت ... و طلای خون تازهٔ گرم آن جهت دفع
کلف و بهق و بثوریکه آب سجیل ازان ترشح کند که در سر باشد و مسکن درد های کهنه و خوردن خون ... جهت ...
امعا یا سهال و دفع سموم و گویند که چون لچه تازه زائیده آنرا ... نمایند و خون آنرا در ... کرده و خشک نموده نگاه دارند
و عند الحاجة تدریجاً از آن ... آنرا ام الصبیان عارض شده باشد حل نموده با آن شیر بخورانند باعث دفع
مرض آن میکردد و طلای پیه آن مانع انشقاق مرور اختن آنست و پوشیدن پوست آن ... و مدت اختلاط با ... در
ادمان آن قاطع بواسیر و مانع ... و رویانیدن موی ... آن حابس خون ... عضا المثلیر ... آنرا ... و ...
آن ... و سرکه وا مانر مشوش ... رانتن آن ... آب گرم ... و خوردن آن ... گفته اند ... نافع
نیست ... و جمیع مفاصل را مکر لحم ارنب ... زیرا که ایشان ... با آن ...
ازان جمله اند و چون ... آنرا ... بسوزانند ... جهت ... کرده ... و چون
جوف آن را پاک نموده ... بسوزانند ... جهت ... موثر است ... گویند
نگاه داشتن کعب آن جهت دفع چشم بد موثر و نیز گویند تعلیق ... و چشم آن باعث ... و ...
و ... و طبیخ و تغذیهٔ آن در قرابادین ذکر یافت

* ارنب بحری * بیونانی عشروش و ... بهندی ... نامند * ماهیت آن حیوانی است ... شکل مائل
بصورت ماهی ... آن چیزی ... شبیه ... و ... گفته اند حیوانی است ... مانند ارنب بری و ...
مانند ماهی * طبیعت آن بسیار گرم و حاد است * افعال و خواص و منافع آن خاکستر آن ... و
ضماد ... آن ... و ... روغن ... آن ... طلای خون آن جهت ...
و خاکستر سر آن با پیه ... جهت داء الثعلب ... آنرا ...
... الاثر ... و ... تا ... بیاشامند ... و ... البول ...

نفث الدم وقی صفراوی ویرقان عارض شود و اگر بول کند اندک شبیه بازعفران باشد وبدبو ومری کریه بعض از بدن او زرد باشد وقی صفراوی مخلوط باندک خون نماید اصلاح آن خوردن شوربا لاغر ولا رخوردن سلاقهٔ برگ خبازی وآشامیدن شراب صافی رقیق معصور که مبالغه در عصر آن نکرده باشد پس خورانیدن آب مطبوخ برگ خبازی یا بیخ آن وبیخ مریم کوبیده مقدار یکرطل وخوردن سرطان نهری وآشامیدن ماء الشعیر سرد کرده وخربق سیاه ورطب مغموس با قطران یا ماء العسل مقدار یکرطل واگر احتیاج بفصد شود فصد نمایند وتنظیف بطن نمایند بقی واسهال بعد از سکون اعراض بحسب لائق وعلامت بره صاحب آن آنست که مکرر نماید او را شنیدن نام ماهی او لا پس دیدن آن پس خوردن آنرا رخواب آمدن ولخواب دیدن ولخواب رفتن آن

* اروسه * بفتح اول وضم رای هندی چهار نقطه وسکون واو وفتح سین مهمله وهاء در آخر لغت هندی است وآنرا بانسه بفتح بای موحده ووانسه بفتح واو والف وسکون نون وفتح سین مهمله وهاء در آخر نیز نامند * ماهیت آن نباتی است که در هند وبنگاله بسیار میشود ومابین شجر وگیاه وبلندی دو ذرع وزیاده بران وبرگ آن شبیه ببرگ بید واندک عریضتر ازان وشاخهای آن پر گره وچوب آن سفید واکثر ازان خلال میسازند وگل آن بیشتر سفید وبعضی سرخ وبنفش نیز میباشد وآتش چوب آن تند میباشد وازذغال آن باروت میسازند * طبیعت آن گرم وخشک است در اول وگویند سرد است وگل آنرا سرد نوشته اند * افعال وخواص ومنافع آن گل آن جهت دق ورد نفع صفرا وتسکین حدت خون وسوزش بول ونا ریت آن مفید وگویند بیخ آن جهت سرفه وضیق النفس وربو وتبهای بلغمی وصفراوی وغثیان وقی ویرقان وحرقة البول وقروح مجاری بول که بهندی سوزاک وبفارسی سوزنک نامند وگفته اند تپ دق را نیز مفید است وثمر آن بمقدار چهار جو صحرائی که بهندی گوار چنگی نامند میشود وسبز رنگ وتخم های آن ریزه گویند تعلیق آن برگلوی اطفال جهت سرفهٔ ایشان نافع است

* آرید برید * بمد همزه وکسر رای مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه ودال وفتح بای موحده وکسر راء وسکون یای مثناة تحتانیه ودال مهمله بی نقطه * ماهیت آن دوائی است فارسی مانند پیاز شکافته که از سیستان خیزد غافقی وبوصلت بغدادی گفته اند شاید که آن بیخ دلبوس باشد که سوسن احمر بریست وانطاکی گفته که بیخ سوسن سفید است که بفارسی سوسن آزاد نامند که زنبق عبارت ازان است * طبیعت آن بسیار گرم وحاد * افعال وخواص ومنافع آن جذاب وجالی است طلای آن جهت قطع خون بواسیر وآشامیدن آن بغایت مدر حیض مقدار شربت آن تا یکدرم است

* فصـــــل * الالف مع السين المهملة

* اسارون * بفتح همزه وسین مهمله والف وضم رای مهمله وسکون واو ونون لغت سریانی است بیونانی سرا بیون وبهندی تگر نامند * ماهیت آن بیخ گیاهی است پر گره واندک طولانی وکج وزرد رنگ از زرد چوبه باریکتر ونوعی ترنج زرد بلند باریشها وطراوت وثقیل الرائحه ولذاع وبعضی اغبر مائل بزردی ومنبت آن جنگلها وگیاه آن منبسط بر روی زمین وبرگ آن شبیه ببرگ نیل ولبلاب وازان کوچکتر ومائل باستداره وگل آن بنفش ودرز بر برگ شبیه بگل بنک وتخم آن شبیه بقرطم که کاجیره نیز نامند ونوعی از آنرا ساق بقدر ذرعی وبلند تر وبرگ آن مانند قنطوریون دقیق وبالای ساق آن پر شعبه بعضی بالای بعضی ودر اطراف شعبه ها چیزی مانند انگشتهای کندم ودر جوف آن چیزی زغبی وبیخ آن بسطبری خنصر وکم گره وخوشبوی وخوش طعم ونوعی دیگر برگ آن مانند برگ نوع اول واغبر وصلب وشاخهای آن پر اکنده وباریک ومانند چهار صحیح وگل آن بزرگ وبنفش وثمر آن مانند ثمر کبر ودر جوف آن تخمی مانند تخم خطمی وبیخ آن ساری

و بزرگتر از آن و برگ آن کوچکتر و بوی و طعم و طلاع را این نام مختص است بدفع سموم و گویند مارها از بوی و برگ آن رمیده انواع ریزه تر و ساقهای منبسط بر روی زمین و گل آن بنفش و بیخ آن نرم و بی گره و زرد و رنگ و طعم آن تلخ با عطریت و تندی آن کوهیان ماده است و این نوع ضعیف ترین انواع اربعهٔ آنست و بهترین همه نوع اول است که از فرنک و افریقیه و شام خیزد و خوشبو و تند رائحه و باریک باشد که زیاده از ده سال قوت آن باقی ماند و مستعمل برگ آن است * طبیعت * مصرح آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی در سوم گرم و در دوم خشک گفته اند * افعال و خواص و منافع * آن ملطف و محلل و مفتح و مقوی و منقی دماغ و اعصاب و معده و جگر و مسهل و کرده است از اخلاط بارده و رطوبات لزجه و مستعمل آشامیدن آن بتنهائی یا با دویهٔ مناسبه جهت امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه مانند صرع و لقوه و فالج و استرخا و تشنج امتلائی و خدر و تقویت دماغ و تسخین آن و اعصاب و صداع بشارکت رحم و نسیان و خصوصا با ماء العسل و جهت تسکین اوجاع باطنی و استسقا و یرقان سدی و ورم رخو جگر و سپرز و تنقیهٔ آلات بول و رحم از رطوبات لزجه و فضول رد یه و تنقیهٔ سنگ گرده و مثانه و تسکین درد آن و عسر البول و احتباس حیض و وجع مفاصل و ورک و عرق النسا و نقرس نافع خصوصا که جهت این امور و ماءه در آب انگور پخته باشند که بازای هر سه مثقال از آن چهار رطل و نیم آب انگور باشد و یا شیر شتر و گوسفند جهت تقویت باه مبرودین و مرطوبین و تسخین و تقویت معده و کرده و اخراج رطوبات نطفه با دوار و یک مثقال آن با ماء العسل مسهل است مانند خربق ابیض و بوئیدن روغن آن دائم جهت نسیان و اکتحال آن جهت امراض طبقهٔ قرنیه و بوران جهت گزیدن عقرب نافع و ضماد آن با شیر تازه دو شب بر کنج ران و پشت زهار جهت نعوظ مجرب و اهل هند را عقیده آنست که چون تمل از بروز آبله نیم درم آن را با نبات هر روز بنوشند آبله بسیار کم بر آید و مجرب دانسته اند و از جملهٔ ادویه ایست که داخل کرده میشود در خوشبوئیها * مضرت * مصلح آن موبزج * مقدار شربت آن از یکمثقال تا سه مثقال با ماء العسل * بدل آن بوزن آن ربع آن زنجبیل است یا نصف آن خولنجان و نصف آن و جوارش اطارون و شراب و عرق آن در قرابادین ذکر یافت

* اسد * بفتح همزه و سین مهمله و سکون دال مهمله بفارسی شیر و بهندی باکهه نامند * ماهیت * آن حیوانی است مشهور از جملهٔ سباع * طبیعت * آن گرم و خشک * افعال و خواص و منافع * آن گوشت آن در هضم دیر و مورث شجاعت ضماد پیه آن بر کمر و کنج ران و انثیین و قضیب و مقعده مقوی جماع و طلای آن جهت کلف و قطور آن با روغن نعل ابیض در احلیل جهت نعوظ بعمل و طلای پیه و زهرهٔ آن بر بدن باعث گریختن سباع از آن شخص و ضماد پیه ما بین دو چشم آن بیرون هیبت است در نظرها ارسطو گوید کباب خصیهٔ شیر بغایت مقوی دل و باه است چون بشکافند آنرا و با برزهٔ مرغ و مصطکی طبخ نموده خشک کنند و با روغن زنبق چرب کرده با آب گرم ناشتا بنوشند جهت جمیع اوجاع باطنی مانند قولنج و مغص و وجع ظهر و بواسیر و درد جگر و رحم بغایت موثر و مفید است و زهرهٔ آن مقوی باصره اکتحالا و آشامیدن یکدانگ زهرهٔ شیر با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت کسی که آنرا از زنان بسته باشند گویند مجرب است و وقت استعمال آن در حین هلال ماه نو باید دانست اند و گویند جلوس بر پوست آن جهت رفع نقرس و بواسیر مجرب است و بستن پوست با موی آن بر گردن اطفال پیش از بلوغ جهت ازاله صرع و بخور موی آن جهت گریزانیدن سباع و رفع تب نوبتی نافع و گذاشتن قطعه از پوست آن در میان صندوق رخوت مانع کرم زدن آنها است و اگر کرم در آن صندوق موجود باشد باعث قتل آنها است گویند چون زبان آنرا خشک نمایند و قلیل از آن با نبات سائیده با صاحب ضیق النفس و ریو طب نخورانند نفع نماید و چون ...

حامله باشود دارد و آنرا پیکه طفل را از شیر باز کرده از مرضی که بهندی پرسوه نامند محفوظ ماند و چون فرج آنرا خشک نموده عند الحاجة با آب گرم سوده زن استعمال نماید فرج آنرا تنگ کند و گرم گرداند و چون یک درم سرگین آنرا در شراب حل نمایند و بمقدار دو شربت خورد بغایت باعث تقویت و هلام شوامش ایشان گردد ذکر کرده اند چون صدای خروس سفید تاجدار را بشنود لرزه بر اندام آن افتد و هزیمت نماید و بعضی گمان برده اند که تمساح چون صدای شیر را بشنود میمیرد و گویند خوردن موی سبال آن از جملهٔ سموم است و اکثرا زیرا که عداوت آنرا مقراض نموده در میان رگ برگ تانبول کذاشته بخورانند بکسیکه با او عداوت دارند با لجمله بهر نحو کسیکه آنرا خورده باشد علامت آن آنست که در وقت نشستن شکم او درد کند و چون بر برگ بید انجیر بول کند آن برگ پاره پاره گردد تدبیرش آنست که بیاورند جگر بچهٔ گوسفند یا بزغاله و قطعه قطعه نموده خام ببلعند و چون سه ساعت کامل از آن بگذرد پنج درم عرق آسود که بهندی آن اپی نامند خوب نرم سوده با آب نیم گرم بقدر یک کاسه بخورانند و قی کنند و اگر زود قی نیابد شاخهٔ درخت بید انجیر در حلق کنند تا قی آید و موی شیر با قطعهای جگر بیرون خواهد آمد و یا آنکه ماهی روبیان که بهندی جهینگا نامند با تار ریسمانی بسته خام ببلعند و سه ساعت صبر نموده تار چه ماهی را بکشند موها با آن چسبیده بیرون خواهد آمد پس بیخ گیاه سفید مرز که بهندی چولائی نامند با آب شسته برنج سوده بیاشامند و اگر شیر کسی را بگزد خواه بدندان و یا ناخن برای آنکه دندان و ناخن از سباع هردو سمی میباشد اذیت میرساند باید که زراوند یا برما و عسل درهم سرشته بر آن ضماد نمایند پس با سرکه بشویند و بر آن مرهم متخذ از زنگار و نحاس و زنجار و خمیصه الحنطه و موم و زیت کذارند

* اسد العدس * ماهیت آن شبیه بگیاه عدس و نوعی از طراثیث دانسته اند برگ آن مزغب و با زوجت و ساق آن باریک مانند ریسمان اغبر مایل بسرخی و گل آن سفید و زرد شبیه بگل لبلاب و بسیار از آن کوچکتر و بیخ آن مانند گزر و بسیار کوچک و بر گیاهیکه در حوالی آن بهم میرسد می‌پیچد و آنرا فاسد می‌سازد و اهل هند آنرا امالوک نامند * طبیعت آن در دوم گرم و با قوت بارده و در سوم خشک * افعال و خواص و منافع آن * محلل بلغم و سوداء غیر محترق و مدر بول و مفتت حصاة و آشامیدن آن با سکنجبین جهت یرقان و با آب کرفس جهت حصاة و چون با سرکه مداومت بخوردن آن نمایند پخته یا خام آن باعث لاغری بدن فربه میشود و اصلاً مضرتی نمیرساند و چون با گوشت طبخ نمایند گوشت را زود مهرا میسازد و طلای آن با سرکه جهت نمله و منع زیاده شدن آن مفید گویند مکرب و مغثی است مصلح آن بنفشه مقدار شربت آن تا پنج درم بدل آن افتیمون و در امراض هزال مانند آن صعتر و ربع آن سنبل رومی

* اسرار * بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح رای مهمله و الف و رای مهمله لغت مغربی است * ماهیت آن شجریست منبت آن آبهای ایستاده و سواحل دریای حجاز و در ابتدای روئیدن یکشاخ بقدر ذرعی شبیه بحی العالم میباشد و چون محاذی روی آب شود از آن برگ و شکوفه شبیه بمورد ظاهر میگردد و ثمر آن بمقدار فندقی مسدس پر و مزغب با اندک بشاعت و حلاوت و عفوصت و طعم برگ آن اندک تلخ * طبیعت آن مرکب القوی و مسخن * افعال و خواص و منافع آن دلوک و بخور آن جهت درد دندان و آشامیدن آن با شیر تازه در محرور و با شراب در مبرود بغایت محرک باه و تازهٔ آن محلل صلابات و مفتح سدد و منعش حرارت غریزی و حابس بخارات مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یک درم صمغ آن لزج و بعد از خشک شدن شبیه بکندر میباشد در قوت و با رطوبت فضلیه جهت امراض بارده و دفع رطوبات از مفاصل نافع

* اسرنج * بضم همزه و سکون سین و فتح رای مهملتین و سکون نون و جیم و سرنج بدون همزه نیز آمده و بهندی سیندور گویند

* ماهیت آن چیزی است مصنوع از قلعی و سفیداب سرب شبیه بشیرینی اند که سوده و کمرنگ تر از آن بعضی سرخ شکفته اند که مائل بزردی و صنعت آنرا طرق بسیار است از آنجمله آن است که بگیرند سفیداب قلعی یا قلعی و سرب را و در تابه سفالی کرده در زیر کوره آتش نی و خاشاک کلنار افروزند و دائم میل آهن بر آن بهم زنند یا کفچه آهنی بر هم زنند تا سرخ گردد و هرچند آتش بیشتر دهند سرخ تر گردد پس در دیگی کرده بر زیر کوره گلنار زنند و آتش بر اطراف آن برافروزند تا سوخته بغایت رنگین گردد * طبیعت آن سرد در آن کمتر از اسفیداج که سفیداب نامند و خشکی آن زیاده از آن * افعال و خواص و منافع آن محلل و جالی و منقی زخمها و منبت لحم طلاء آن با روغن گل سرخ یا روغن زیتون جهت رویانیدن گوشت و دفع ورم زخمها و تنقیه چرک و بردن گوشت زائد و مرده و قطع بدبوئی آن و جهت سیلان خون و سوختگی آتش و زخمهٔ آن با پیه و آب برگ با رتنگ جهت قرحهٔ امعاء و ورم مزمنه آن بر قو یا بعد مالیدن آب برگ سم مفرح و تکرار آن باعث زوال آنست و اسرع از سموم قتاله است مدارای کسی که آنرا خورده باشد قریب بمداوای اسفیداج و ان شاء الله تعالی در اسفیداج خواهد آمد و مرهم آن در قرابادین ذکر یافت

* اسروزع * بفتح همزه و سکون سین و ضم راء مهملتین و سکون واو و فتح زای معجمه و سکون عین مهمله * ماهیت آن کرمی است که در سبزه زارها و در کشت زارها بهم میرسد * افعال و خواص و منافع آن ضماد آن جهت صداع و در ساعت التیام دهد

* اسطراغالیس * بکسر همزه و سکون سین و فتح طاء و راء مهمله و الف و فتح غین معجمه و الف و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله لغت یونانی است و بعربی معروف است بشخب العقاب الابیض * ماهیت آن بیخ نباتی است کوچک اند که مفروش بر روی زمین برگ و شاخهای آن شبیه ببرگ و شاخ نخود و گل آن ریزه و بنفش و بیخ آن مستدیر شبیه و ترب شامی منشعب بشعبهای سیاه صلب مانند شاخ حیوانات مثلث بعضی در بعضی و تخم بیخ آن با قوت منبت آن تلال برف نشین و مواضع سایه ابن بیطار نوشته که در طرسوس از انطالس کثیرالوجود است و مستعمل بیخ آن * افعال و خواص و منافع آن بیخ آن قابض و مجفف قروح و حابس بطن و مدر بول چون با شراب نوشانند و پاشاشند و چون با نرم کوبیده بر زخم و بر قروح کهنه پاشند باصلاح آورد و قطع نزف الدم نماید و لیکن بسبب صلابت بدشواری کوبیده میشود

* اسطوخودوس * بضم همزه و سکون سین و ضم طاء مهمله و فتح واو و ضم خاء معجمه و سکون واو و ضم دال و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است بمعنی حافظ الارواح و معرب آن اسطوخودوس الارواح اهل مکهٔ معظمه گیاه آنرا حرم و بضم ضاد معجمه و سکون راء مهمله و ضم گل آنرا زرد و انقورم و بسریانی سطاوس که نام جزیره ایست که در آنجا میروید و اهل انطاکیه ترم و بهندی دهاروند و بنگاله است در اطراف عظیم آباد و بنگاله هم میشود و لیکن اندکی کم قوت * ماهیت آن گیاهی است رومی قد ربعی منبت آن جاهای نمناک برگ آن شبیه ببرگ صعتر و از آن درازتر و باریک و گل آن مدور شکل انبوه شبیه بخوشهٔ جو بسیار کوچک و از آن و بنفش و مائل بسفیدی و بار آن زرد و مستطیل و مزه تلخ و ثقیل الرائحه و اندک تلخ و عطریت و تخم آن بسیار ریزه و اندک مفرطح و زرد تیره مائل بسیاهی و از آنجمله شبیه بارزن خرد و قوت آن بحد اند که مالیدن بدست شبیه بوی کافور و چنانچه ابن ماسویه گفته که اسطوخودوس را تخمی است که چون بدست بمالند و ببویند بوی کافور از آن آید و طعم آن تلخ و تیز و آنچه بعضی نوشته که تخمی ندارد نیز درست است زیرا که آنچه در زمین حجاز و روم و مغرب و زمینهای با قوت میروید با تخم و قوی الرائحه و با تلخی و تیزی و مزه سب

میباشد وآنچه در زمینهای ضعیف مانند بعضی مواضع بلاد دهلی و عظیم آباد و جهانگیرنگر از بنگاله میروید خشن و سیاه تیره
و بعضی سفید مائل باندک بنفشی و بی زغب و بعضی بی تخم و با تخم ریزه سفید مائل بزردی است و نوعی از اسطوخودوس
میشود که دانه‌های خوشهٔ آن پاشان باریک اندک بلند و بی زغب و اغبر و در ربوبیه بانچه ذکر یافت بلکه تند تر و لیکن
خوشهٔ آن دیده نشده که چه نحو میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در درجهٔ اول و در دوم نیز گفته‌اند و این اصح است
خصوصاً اجزای تازهٔ قوی الرائحه و تند طعم آن و شیخ الرئیس و ابن تلمید گرم در اول و خشک در دوم گفته‌اند و مرکب
از جوهر ارضیه بارد و ناریه لطیف و شیخ داود گرم در آخر دوم و خشک در اول سوم و بعضی سرد در اول و بعضی مرکب القوی
و اجزای بارده آن کمتر از حاره و تخم آن بقول ابن تلمید گرم در اول و خشک در دوم نیز و مرکب از جوهر ارضی بارد
و ناری حار لطیف * افعال و خواص و منافع آن محلل و ملطف و جالی و مفتح سدد و بقوت جزو حار لطیف خود
و بقوت قابضه جزو ارضی بارد مقوی بدن و دل و دماغ و احشا و جمیع قوای ظاهری و باطنی و قوت مدرکه و مفکره و مصفی
روح و مفرح و جهت امراض سینه و سعال و نزلات و سائر امراض عفنه و علل عصبانی بسبب افعال مذکوره و بقوت مسهله و
دافعهٔ خود اخلاط فاسدهٔ بلغمیه رطبه و سوداویه و اختصاص آن بدماغ و تقویت آن دماغ را نافع و همچنین جهت امراض کبد و
طحال و مجاری بول * امراض الرأس - و غیره آشامیدن یک درم آن بتنهائی جهت رعشهٔ دماغی و دوار و سدر حادث
از ضربه و سقطه و تزعزع دماغ حادث از ضربه و سقطه و تذکیهٔ ذهن خصوص با ماء العسل و همچنین آشامیدن شراب تازهٔ آن
بتنهائی و یا با شراب لیموی تازه بجهت آنکه با وجود آنکه مقطع و ملطف است حابس الطبع و مقوی معده است و مداومت آشامیدن
طبیخ آن با ماء العسل و همچنین اسهال بآن نافع است جهت صرع و مالیخولیا و جنون و نسیان و جمود و شخوص و وسواس
سوداوی و استرخا و تشنج رطب امتلائی و رعشه و خدر و اختلاج و زوال غم و اندوه و نافع بجهت آنکه استفراغ سودا و تنقیه می
نماید فضول دماغی و رطوبات مزمنه را و مانع عفونات و انصباب نوازل است باعصاب و مقوی و مسخن آنها است و تقویت
میبخشد دماغ را و تلطیف مینماید روح دماغی را و همچنین سائیدهٔ جرم آن با ماء العسل و بدستور گلنگبین یعنی مربای گل
آن با شکر یا عسل چون هر شب آن مقدار بیاشامند که مقدار یک مثقال گل اسطوخودوس در آن باشد و مداومت بران نمایند
امراض مذکوره خصوص وسواس سوداوی و غم را بالکل زائل سازد و آشامیدن آن با عاقرقرحا و سکبینج جهت صرع و همچنین
با شحم حنظل ممزوج نموده استفراغ بدان نمودن در سالی چند مرتبه و بعد از تنقیهٔ متعدد مدت بودن صرع بلغمی و
سوداوی را نافع و یک درم اسطوخودوس سوده با یک درم ایارج فیقرا بنهایت رعشه و اختلاج را نافع است مداومت آن تا سی
و پنج روز و بدستور آشامیدن طبیخ آن با ماء العسل و سعوط آن بتنهائی با ماء العسل جهت صرع سوداوی و بلغمی نافع بجهت
تنقیه و تقویت آن دماغ را و بخور آن برای استرخا و ضماد آن بر سر جهت نسیان و جمود و شخوص و چون بیندازند در شش
قواریر آب انگور یک من اسطوخودوس را در خمیره و سر آنرا محکم بسته شش ماه بگذارند که تا برسد پس بیاشامند صرع
ازان با عاقرقرحا و سکبینج نفع میبخشد آنرا نفعی بهی و گاهی بعوض آب انگور سرکه میکنند و در بین هنگام چون یکماه در سرکه
محلل نمایند استعمال میتوان نمود و اگر ازین سرکه سکنجبین شکری و یا عسلی سازند و از ان سکنجبین یکمثقال و نیم با دو اوقیه
با عاقرقرحا و سکبینج استعمال نمایند بهتر است و بالجمله اسطوخودوس جاروب دماغ است یعنی منقی آنست از کل فضول
ردیهٔ بلغمیه با آنکه مفتح سدد و مقوی همه قوی و محلل کل النفخ و ریاح غلیظه و ملطف ارواح آن و گویند که چون آنرا با تلخه

آن کشنیز خشک و ربع آن از مویزنجوش و سدس آن از هر یک از مصطکی و قاقله کبار و کندر معجون سازند و با مویزنجوش
و نزد خواب بیاشامند و مدا و مت بدان نمایند جهت دفع نزلات و رمد و تر مل و ربو و گرانی سامعه و ضعف باصره مجرب
و آشامیدن طبیخ آن جهت امراض سینه و سعال و نزله از زوفا و تربد و مفرح و مسهل بلغم و سوده آن و تعریق آلات بول و با قوت
تریاقیه است الحمد آورا کبد و طحال و غیرها آشامیدن دو جزو از او مطبوخ و یک جزو تربد با عسل سرشته جهت
بروزت معده و بواسیر بغایت مفید و نفوع و مطبوخ آن جهت ورم بارد جگر و استسقا و تنقیه طحال و گرده و امراض مفصلیه
و با شراب جهت نقرس و درد اعصاب و درد اطراف و سموم مشروبه نافع و با سکنجبین و نبات هندی مسهل قوی است و ضماد آن
و محتمین تکمید بطبیخ آن جهت تسکین اوجاع مفاصل نافع و چون با صعتر و تخم کرفس بجوشانند و بدهند مسهل بیاشامند
نافع مضر آنست مضر صفراوی مزاج و معطش و مغثی و مکرب محرورین مصلح آن سکنجبین گویند مضر است بشش مصلح آن
کثیرا و صمغ عربی است مقدار شربت آن تا درم تا پنجدرم بدل آن در آلات تنفس فراسیون و در تنقیه سوداء افتیمون
شیح و شاهترج بقدر آن که خام ملا مطبوخ و سها سعال سوداء از دماغ است و شربتی از آن یک درم تا پنجدرم و مصلح آن
برنه کثیرا است و چون با سکنجبین خورده شود احتیاج بمصلح دیگر ندارد و بعضی اطبا گفته اند مصلح شراب آن شراب لیمو
است و مغثی بدان ساعت و مسهل سوداء و بلغم از دماغ است و بعضی گفته اند مسهل صفرا نیز است و مطبوخ آن
و دهن و سکنجبین را شربه و عرق و مطبوخ و معجون آن در قرابادین ذکر یافت

* اسفاناخ * بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح فا و الف و فتح نون و الف و خاء معجمه یونانی سر ناخوس و سریونانی
نومرطوس و بربری ابرقا و بعضی اسفاناج و اسفاناج و بترکی اسپنس و بهندی پالک و پالک منده گویند است که اسفاناخ رومی
باشد * ماهیت آن گیاهی است معروف بستانی و بری نیز می باشد و بستانی آن مستعمل است و برگ بستانی آن از آن
خوردنی آن است * طبیعت آن در آخر اول سرد و تر گویند معتدل است در گرمی و سردی و از این جهت محرورین
را موافق است الا آنکه ضرر آن برای محرورین آن است که با کشک الشعیر و روغن بادام شیرین تناول نمایند و این مقام مناسب
دفع ایشان است تپهای گرم و حرقه عطش با حبس بطن را و نفخ از برای محرورین با گوشت فربه و روغن بادام و بقدر ده * افعال
و خواص و منافع آن ملین طبع بسبب قوت جالیه و غساله و رادع و مبرد التهاب جگر و گرمی تپ گرم
و جهت التهاب و تشنگی و تپهای گرم و امراض سینه و سرفه گرم و سعال و درد کمر و مکروه خوردن مطبوخ آن با اشیای مناسبه
و با با قلا جهت نزلات حاره مجرب و غرغره آن با آب جهت درد گلو و التهاب معده و آشامیدن عصاره آن با شکر جهت درد
گلو و التهاب یرقان و تعدیه حصاة و عسر بول و حرقت آن و دلک و اخلاط مراری و ضماد برگ آن جهت درد مفاصل حاره و اورام
حاره و احتباس بول که از حرارت باشد و ضماد خام آن جهت ورم نقرس و گرد آن زنجبیل و التهاب و ماده و غلات مطبوخ
آن با عدس و آب جهت بسور و مقعد مضر بارد المزاج و مصلح مصلح آن خوردن آنست با روغن بادام با مصطکی و زیره و بعضی
و فلفل و آب نعنا است مقدار شربت از عصاره آن تا ده مثقال بدل آن خرفه و تخم آن جهت رسم خواص و ورمها
و تپهای حاره و طبیخ آن جهت تپ دق و سل مجرب و ضماد بخته آن جهت وجع اورام حاره و دفع اورام صلبه بسیار مفید
مضر سرد مصلح آن گل مختوم مقدار شربت آن دو درم بدل آنکه اسفاناخ بخته و ادویه ...
... با بادام شیرین ... نافع ... ازبرای صداع ...

و جنون و تقطیر بول یا حادث از سوداء و صداع و با پاچهٔ بره یا پاچهٔ بز ماله جهت درد و رودهٔ و نها و ربو و خوانیق و امراض صدر و ذات الریه و سل و سعال و با کشک الشعیر و ماش مقشر جهت ذات الجنب و حبس البول و حرارت آن و حمیات حاره و تسکین عطش نافع و تفصیل اغذیهٔ اسفاناخیه و الوان آن در قرابادین ذکر یافت

* اسفلیناس * بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح فا و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح نون و الف و سین مهمله * ماهیت آن از ادویهٔ مجهوله است جالینوس آنرا قنابری دانسته و مالیقی غیر آن و گفته قنابری مشهور است نزد اهل شام و همه مردم ماهیت آن و همچنین منفعت آن غیر ماهیت و منفعت اسفلیناس است و دیسقوریدوس در ثالثه نوشته که آن گیاهی است شاخهای آن طولانی و بر شاخهای آن برگهای طولانی شبیه ببرگ تسوس که لبلاب کبیر است باشد و ریشه های آن باریک و بسیار و طیب و گل آن ثقیل الرائحه و تخم آن ریزه شبیه بتخم فالافیس و منبت آن کوهستانها و سنگلاخها * افعال و خواص و منافع آن آشامیدن بیخ آن با شراب جهت زحیر و پیچش و رفع سموم جانوران زهردار و ضماد برگ آن جهت قروح خبیثهٔ عارضه در پستان و رحم نافع و جالینوس در سابعه نوشته که هنوز این دوا را من بتجربه نیاورده ام و اختیار نکرده

* اسفنج * بکسر اول و سکون سین مهمله و فتح فا و سکون نون و جیم بیونانی صیدونا و بعربی زبد البحر و سحاب البحر و غمامه و غیم و نشانه و صوف البحر و بجامین و هرشفه و بفارسی ابر مرده و ابر کهن و نشکر دکاذران و بهندی مرا بادل و بترکی باوطنامدن * ماهیت آن چیزی است که بر روی سنگهای کنار دریای شور متکون میگردد و چون در آب اندازند آب را نشف مینماید و چون بفشارند آب از آن بر میآید و آن دو قسم میباشد قسمی از آن که متخلخل و سوراخهای آن گشاده و نرم و شبیه بسلو پر سوراخ است ماده گویند و قسمی که با صلابت و سوراخهای آن صغیر و تنگ است نر نامند * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم * افعال و خواص و منافع آن محلل و مجفف قروح و جروح عمیقهٔ تازه و کهنه و اورام بلغمیه و ریشهای کهنه و قاطع نزف الدم و التیام دهندهٔ زخمهای کهنه و مفتح افواه عروق چون تازهٔ آنرا با سرکهٔ خالص یا سرکهٔ ممزوج بآب یا شراب تر کرده بر جراحت تازه بگذارند التیام دهد و بالخاصیة قطع نزف الدم کند از هر عضو که باشد ضماد مطبوخ آن با عسل یا با آب خالص جهت التیام زخمها و ذرور خشک آن مجفف قروح عمیقه و همچنین گذاشتن درست خشک آن بر ظاهر جراحت اگرچه بعمق آن نرسد جهت آنکه با وجود قوت مجففه قوت جاذبهٔ آنرا نیز هست و سوختهٔ آن جهت منع نزف الدم و التیام زخمهای تازه قوی تر و ذرور تازهٔ آن بتنهائی یا با پنبه یا با ریشهٔ کتان سوخته جهت رمد یابس و جلای بصر و تفتیح افواه عروق مضمومه و جراحات جاسیه و محرق مغسول آن در ادویهٔ عین نافع و چون قطعهٔ خشک آنرا که در آن مطلق تری نباشد بقفر الیهود و یا بزیت آلوده کرده یکسر آنرا با آتش بر افروزند و سر دیگر را بر موضع قطع یا بط که خون از آن بند نشود بگذارند که حرارت آن بدان موضع برسد و داغ کنند آنرا که خاکستر آن بدان ریخته شود در ساعت خون را بند نماید بسبب چسپیدن و گرفتن آن افواه عروق را و همچنین خاکستر سوختهٔ چرب نمودهٔ آن بروغن زیت که چرب نموده بسوزانند و خاکستر آنرا ذرور نمایند و شرب آن جهت نزف الدم مثانه و رحم و اسهال مفید و چون قطعه از آن را بقدری که توان فرو برد بخیاطهٔ ابریشمی و یا ریسمانی مضبوط بسته بلع نمایند و سر خیاطه را بدست بگیرند و لمحه صبر کنند که جذب رطوبات کرده بالیده گردد بعد از آن خیاطه را بکشند که از گلو بیرون آید قسمی که گلو نبود در اخراج زلو و خار که در حلق چسپیده باشد بی عدیل است و چون ریزه ریزه نموده بمقراض و بروغن زیت چرب نموده بگذارند تا موش بخورد میکشد آنرا و در مصر کاذران آنرا در

آب میخیسانند و آب آنرا گرفته بجامه میمالند جهت تصفیهٔ آن و گفته اند از خاصیت آن آنست که چون آب را با شراب
ممزوج نمایند و اسفنج را در آن بگذارند از هم جدا میکردند مصر احشا مصلح آن آب غوره یا ریباس است و چون خواهند
که بیاشامند باید که بسیار ریزه مقرض کرده بیاشامند زیرا که در هاون کوبیده نمیشود و دستور احراق و سحق و غسل و
مثل کردن آن در قرابادین ذکر یافت و سنگها که در جوف اسفنج بهم میرسد در طبیعت قریب است بدان و جرم آن زیادتر
از آن که ملطف و مجفف و جالی و مفتت سنگ مثانه نزد غیر جالینوس زیرا که او مستبعد میداند نفوذ و رسیدن قوت
آنرا بمثانه و لیکن مفتت سنگ گرده گفته

* اسفنداان * بکسر اول و سکون سین مهمله و فتح فا و سکون نون و فتح دال مهمله و الف و نون شرابی کثیر المنافع است صفت
آن در قرابادین ذکر یافته

* اسفیداج * بکسر همزه و سکون سین مهمله و کسر فا و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح دال مهمله و الف و جیم معرب اسفیداب
فارسی است و بعربی و عبرانی بارود و بیونانی ... و سلیقون و زرقون و بسریانی اسفطیقا و بهندی سفیده
و ... نامند * ماهیت آن از قلعی و سرب و روی و توتیا سازند بطریق احراق ... و مستعمل در ادویه
چون و غیره آنست که از قلعی که رصاص ابیض نامند سازند و سنگین و نرم و بسیار سفید باشد و آنرا اسفیداب ... نامند
نیز نامند و مستعمل معمول آن است خصوص در امراض عین تا حرارت و حدت و لذع آن زائل گردد * طبیعت آن
سرد در سیوم و خشک در دوم و گویند سرد در دوم و خشک در سیوم است * افعال و خواص و منافع آن ملطف و
مجفف بی لذع و مبرد و مسدد و مقری و مانع گوشت زائد و مدمل قروح و سوختگی آتش و با موم که بروغن گل سرشته
باشند جهت درد سر و باد و بجهت درد چشم و ... قروح ... آن خصوص ...
آن که ... باشند ... جهت ... و چون آنرا ... کرده است
...
...
...
...
گردد ... آن جهت ... و قطع سیلان حیض ...
نفع بخشد آنرا و چون ... آنرا ... کرده ... آسانی
بی درد ... و چون ... آن ... است
... آشامیدن آن ... آن ...
... احراق و دستور غسل آن در ... ذکر یافت و خوردن آن ... است ...
آنها و سفید شدن زبان و ... شدن رنگ ... و ... اعصاب و اعضا و اختلاط عقل و ... و
دماغ و خشک شدن حلق و ... که ... خورده و ... در ... و ...
شدن ... و ... علاج آن ... است ...

ورازیانه با عسل وطبیخ انجیر وربع درم سقمونیا با ماء العسل وبعد از آن عصارهٔ اسفناخ است ومداوا بماء العسل
* اسفیداج الجصاصین * بفارسی سفیدآب یزدی نامند * ماهیت آن سنگی براق صفائحی است که در یزد ونواح اصفهان از معدن گچ وامثال آن حاصل میشود * طبیعت آن سرد وخشک در دوم * افعال وخواص ومنافع آن محرق آن لطیف تر ولزوجت وتجفیف آن کمتر ونفع آن بیشتر وجالی ومغری ورافع آثار جرب وصافی کنندهٔ بشره وقاطع نزف الدم جراحات تازه ورعاف است وطلای آن بر پیشانی وبا سرکهٔ مخلوط با پشم خرگوش وسفیدی تخم مرغ جهت رعاف وحبس ومنع خروج دم از شریان شکافته شده وبا عصا الزاق آن وبتنهائی با آب جهت بادسرخ واورام حاره نافع * المضار خوردن آن کشنده است بخناق وخشکی دهان وقولنج واکثر اعراض اسفیداج وازان اتوی ومداوای آن بقی نمودن وخوردن نیم مثقال حب النیل با ماء العسل وچیزهای لعابی وعصارهٔ خطمی تر وملوخیا پس آشامیدن ربع درهم سقمونیا با جلاب اگر بااین ساکن شود اعراض بهتر والا باز اعادهٔ اسهال نمایند اگر سحج عارض شود معالجهٔ آن نمایند

اسفیدباج

* اسفیدباج * بکسر همزه وسکون سین مهمله وکسر فا وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر دال مهمله وفتح بای موحده والف وجیم بفارسی شوربا نامند از جملهٔ اغذیه است * ماهیت آن مرقی است که از گوشت بچهٔ مرغ وبزغاله و حلان وغیر اینها از گوشتهای خفیفهٔ لطیفه وبقول وحبوب وغیر آن مانند اسفاناخ وکدو وماش مقشر وجو مقشر و امثال اینها که طعمی غالب نداشته باشند وادویهٔ حارهٔ مناسبه ترتیب دهند * طبیعت آن در دوم گرم تر * افعال وخواص ومنافع آن لطیف ومرطب صالح الکیموس ونافع از برای اکثر امراض سر مانند سرسام حار و مالیخولیا وجنون سوداوی وسبات وسهر ونسیان وسکته وفالج ولقوه واسترخا واختلاط ذهن ورعونت وحمق و بلادت وبلاهت وامراض صدر مانند سعال وضیق النفس وگرفتگی آواز وامراض سوداوی مانند جذام وسوداوی مزاجان را نافع صنعت آن بگیرند گوشت بزغاله ویا مرغ بچه یا طیور خفیفه از هر کدام که مناسب باشد ومیسر آید وپارچه پارچه کرده در آب جوش دهند وکف آنرا بگیرند وطبخ دهند پس در ان از حبوب وبقول آنچه مناسب باشد ریزه ریزه کرده ومقشر نموده داخل کرده بپزند تا پخته گردد پس چیزی از توابل حارهٔ مناسبه وکشنیز ومصطکی در ان ریخته سرش را بند کنند تا نضج یابد پس فرود آورده بکشند وبخورند بتنهائی ویا بقدری چلاو واگر قدری قلیل برنج در وقت طبخ داخل نمایند بد نیست بلکه بهتر است وگرما گرم با قاشق خوردن آن بنحویکه بخار آن بسر وگردن برسد از برای اصحاب زکام وسعال بسیار نافع است وتفصیل خواص وصنعت آن در قرابادین ذکر یافت

اسقنقور

* اسقنقور * بکسر اول وسکون سین مهمله وفتح قاف وسکون نون وضم قاف وسکون واو وراء مهمله وآنرا سقنقور بدون الف وسقنقس نیز وبعربی بعضی گویند که ورل مائی است وتحقیق آن است که غیر ورل است وورل مائی را بهندی پانی کی گوه وسقنقور را سهو وبهندی بن رهو نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است از بزبچه بزرگتر وبادست وپا شیخ الرئیس نوشته که آن ورل مائی است که از نیل مصر صید مینمایند ونوشته که گویند که از نسل تمساح است که در بیرون آب بر خشکی بچه دهد ونشو ونما در خشکی یابد وصاحب شفاء الاسقام نوشته حیوانی است بسیار شبیه بورل یافته میشود در رملهای اطراف نیل مصر ومی شکافد رمل را وداخل آب نیل میشود ونوشته که بعضی گفته اند که از نسل تمساح است وفرق میان او ومیان ورل آن است که ورل در صحراها میباشد واسقنقور در شط نیل ورملی وقریب بدان و پوست ورل صلب تر و

خشن‌تر از پوست سقنقور است و عقد این قول اشیاء بری است و سقنقور از حیوانات بری مانند عظایات و هم ماهی دریا مشهور و
و گویند از نسل تمساح است که نهنگ باشد بر لب رود نیل بیضه میکند و بچه میآورد آنچه در آب میرود نهنگ میشود و آنچه در ریگ
میماند سقنقور و آن غیر ورل است زیرا که سقنقور چنانچه ذکر یافت در نیل و نزد بلاد آن میباشد و ورل در ریگها بالهاو مز سقنقور
باریک کشیده و رنگ آن ابلق از سبزی و زردی و سیاهی و سفیدی و پوست آن املس و بعضی گویند فلس دار است و ممر ورل
پهن و رنگ آن ابلق از زردی و سرخی و پوست آن خشن و درشت و بی فلس و ابن جمیع گفته که مشاهده کردم من در زرودة
آن بعد صید و شکافتن آن عضایات متغیر نشده و بعضی نیافته و تولید آن مثل تولید حیوانات دیگر از نر و ماده است و نر آنرا
دو خصیه مانند خصیهٔ خروس در خلقت و مقدار در جوف کمرگاه آن و ماده آنرا دو فرج است و تخم میگذارد زیاده از بیست
عدد و دفن میکند آنرا در رمل و تکمیل تمام میباید بحرارت رمل گرم شده از تابش آفتاب و صاحب جامع گفته سقنقور بالحقیقت
آن چیزی است که ابن جمیع ذکر کرده و در عصر ما یافت نمیشود در دیار مصر مگر در بلاد فیوم و از آنجا بقاهره میبرند و اکثر
صید آن در ایام زمستان در چله میشود که از شدت سردی از آب گریخته بخشکی می آید پس بر آن ظفر می یابند و مکررا
و بعضی گفته اند که گاه یافته میشود سقنقور در مواضع چند از بلاد هند و حبش و دریای قلزم و ابوالقاسم عبد الرحمن تمیمی
گفته که مشاهده کردم در بلاد مشرق حیوان بحری مسمی بسقنقور و آن حیوانی طولانی بود سوای دنباله بقدر یک ذرع
و عرض او کمتر از نیم ذراع و رنگ او زرد مستعمل گوشت حوالی شکم و ناف و دم او است که قوی و لحیم است و گوشت غیر معلوم
آن مدتی میماند و من گوشت آنرا مدتی با خود داشتم از معادن آن تا اصفهان و متغیر نشده بود و اهل آن بلاد گوشت آنرا
با حمضیات مانند سرکه و امثال آن بسبب شدت حرارت آن استعمال مینمایند و آن بسیار مقوی باه است بحدیکه ساکن نمیگردد
مگر بخوردن کاهو و عدس و وقت صید آن فصل ربیع که هنگام تهیج و سفاد آن است و باید که قبل از سفاد صید نمایند و باید
که نر باشد زیرا که ماده آنرا قوت کم است و همان روز که صید نمودند ذبح نمایند والا بعد آن کاهیده و گوشت آن لاغر و ضعیف
میگردد و قوت آن پس سر و دست و پای آنرا ببندند از بند و تکه بها از دم آن و از بیخ ببرند که قوت بسیار در دم آن است و در
ذکر آن پس شکم آنرا بطول بشکافند و آنچه در جوف آن است سوای گرده و خصیه و پیه آن برآورند و نمک کرده
موضع شق را دوخته معکوس در سایه در موضع معتدل الهوا بیاویزند تا نیکو خشک گردد و از فساد محفوظ ماند و باید که در
ظرفی با مشغول کل انباشته ببا و بپزند زیرا که موش را محبت بسیار با شحم او است اگر آنرا آویزان نکنند بقسمی که موش
خود را بآن نتواند رسانید و ایکرد و غبار هم محفوظ ماند والا موش خود را رسانیده تمام شحم آنرا بخورد و مهیا که
قوی‌ترین گوشتهای اعضای آن در تقویت باه کمرگاه و ناف و منبت دنباله و گرده و خصیهٔ آن است و همچنین نمک آن موضع
قوی‌ترین نمک مواضع دیگر است مؤلف نیز در مرشد آباد در سنه یکهزار و یکصد و پنجاه و یک در زمان نواب شجاع الدوله صوبه دار
بنگاله در حضور مستعم عم عالیقدر خود میر حکیم علی نقی خان مخاطب بعلوی خان ثانی قدس سره مشاهده نموده که از قیره صید
کرده آورده بودند طول آن تخمینا دو ذرع و عرض آن نیم ذرع و دست و پای آن کوتاه و ناخنهای آن بلند و رنگ آن اغبر
و بر پوست آن مانند فلس چیزی نمودار بود بی آنکه از آن فلسی جدا گردد و قبل از این نیز شنیده شده که آورده بودند و بعد
از آن نیز در اسلام آباد نیز شنیده شد که میشود و هم میرسد ولیکن از کسانیکه لحم و نمک آنرا استعمال نموده باشند خواص چنانچه
مسموع نگردید * طبیعت تازه نمکین سود آن گرم و تر در دوم و بعضی گرم در اول گفته اند و نمک سود آن گرم در سوم و خشک

دراول رکفته آن درد وم * افعال وخواص ومنافع آن خوردن کوشت آن جهت فالج ولقوه ورعشه وخدر وکزاز ونقرس واوجاع مفاصل وامراض بارده اعصاب وتسخین بدن وتقویت باه مفید ود رامر باه وآوردن نعوظ واد رار مني بحدی مبالغه نموده اند که شاید بهلاکت رساند خصوص که با عسل ویا با طبیخ عدس وشراب ونبیذ زبیب وزرده تخم مرغ نیمبرشت ویا جلاب که معین نعل آنند تناول نمایند وبتخصیص کوشت مواضع مذکوره وپیه وذکر آن وشاید در بلاد حاره یابسه وبعضي امزجه چنین باشد ودر بلاد دیکه هوای آن حار ورطب است اثر آن ضعیف بود خصوص آنچه در بلاد هند وبنکاله تکون یابد بسبب کثرت رطوبت ومصلح آن راچون بکوبند وبزرده تخم مرغ نیمبرشت یا تخم جرجیر ماثیده پاشیده بخورند وهمچنین نمک آنرا خصوص نمک پیه وسره آن با دارچیني سوده وبزرده تخم مرغ پاشیده جهت تقویت باه عظیم الفعل زیاده ازکوشت وپیه آن مهو بارس کویند طلای خون آن با هلیلج وآملج تغییر رنک وضح وبرص میکند وکفته اند که سقنقور رانسانرا میکزد وطلب آب میکند اکر یافت در آب میرود واکر نیافت بول میکند ودر بول خود میغلطد وچون چنین کرد درساعت انسان میمیرد واکر انسان سبقت کرده ودرآب فرو رفت قبل از رفتن آن ویا در بول خود غلطید سقنقور برپشت افتاده میمیرد وانسان صحت میابد واین خاصیتي است عجیب بر تقدیر صحت آن مقدار شربت آن از یک مثقال تا سه مثقال بحسب مزاج وسن وفصل وبلد وموافق امزجه بارده رطبه مضر امزجه حاره یابسه خصوصا که بي مصلح استعمال نمایند واسحاق کفته مضر است بسر ومصلح آن عسل وبدل آن ممکه صید او تضیب خشک کاو کومي وجمعي کفته اند خصیة الثعلب است واصاینده ارد وجوارش اسقنقور ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت

اسقوردیون

* اسقوردیون * بضم همزه وسکون سین مهمله وضم قاف وسکون واو وراء مهمله وکسر دال مهمله وضم یای مثناة تحتانیه وسکون واو ونون وآنرا سقوردیون بحذف همزه نیز کویند لغت یوناني است بمعنی ثوم الحیه ومعروف بثوم الکلب وسیر صحرائي است که بفارسي موسیر نامند * ماهیت آن دو صنف میباشد صنف اول کوچک وبی داته وپوست آن از آن جدا نمیشود وطعم آن تلخ وتا بض ولذاع وآن را اسقوردیون جبلي ومصری وکراث بری نامند وبرک آن ریزه وا غبر وکم عرض تراز سیر بستانی وکل آن مائل بسرخی وساق آن دراز ومنبت آن صحراها وبالای کوهها وصنف دوم مانند سیر بستانی بحسب شکل وبرک ویکدانه وطعم آن تند تر ولطیفتر وبا عطریت وحکیم میرمحمد مومن کفته که صنف دوم آن مرکب از دو دانه وبزرک ساق وکل آن سفید است * طبیعت آن در آخر سوم کرم وخشک وبا قوت تریاقیه * افعال وخواص ومنافع آن مدر بول وحیض وتریاق زهرها ودر جمیع افعال قویتر از سیر بستاني وانشاء الله تعالی در حرف الثاء در ثوم مشروحا مذکور خواهد شد مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن ثوم الکراث کویند عنصل ومحلل آن در افعال مذکورا بهتر وضیق النفس وامراض طحال واستسقا را نافع وتخم آن بغایت مهیی مبرد المزاج است

اسقولوقندریون

* اسقولوقندریون * بضم همزه وسکون سین مهمله وضم قاف وسکون واو وضم لام وسکون واو وفتح قاف وسکون نون وفتح دال مهمله وسکون رای مهمله وضم بای مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت یوناني است بمعني مزیل الطحال وبمعني کاری السهرز نیز کفته اند بجهت آنکه کدازنده وزائل کننده سپرز است واهل اندلس افربان وبمصر مشهور بکف النسر است وبشیراز ... زنکي دارو نامند * ماهیت آن نباتي است بي ساق وبی خوشه وبي ثمر منبت آن سنکلاخها وجاهای سایه وبرک آن مشرف مانند برک بسفایج وطرف اسفل برک آن مائل بسرخي ومزغب وطرف اعلای آن سبز وازیک بیخ روئیده وبهتر آن سنکین مرخ

آن است * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم و ما حب تحفه گرم در دوم و خشک در سوم گفته * افعال و خواص ومنافع آن محلل و ملطف و مفتح و مدر و مفتت و جهت صرع و نواقض و یرقان و طحال و امراض سودا و سوء طوبا و فساد ایعدیل دیسقوریدوس گفته که چون با شیر بپزند و چهل روز بیاشامند رفع طحال نماید و ضماد نمایند تحلیل دهد آنرا و چون بسایند و با شراب بیاشامند جهت نواقض و یرقان و تفتیت حصاة گرده و مثانه و تقطیر البول نافع و گفته اند خوردن آن چهل روز با عسل دافع ورم سپرز است و مجرب و تعلیق آن مانع آبستنی و سزاوار آن است که تعلیق نمایند آنرا در روزی که در شب کل شنبه آن ماه نباشد مقدار شربت آن تا نیم درهم و بالخاصیه مضر قلب مصلح آن صمغ عربی و مضر مثانه مصلح آن عسل بدل آن پوست بیخ کبر و گویند در وزن آن کاذریوس و گویند مرجان سوخته و صحاح بتحقیق آنرا بیخ کبر بری دانسته و شیخ الرئیس نیز باین معنی اشاره نموده در مفردات قانون که قیل انه نبات صخری ینبت فی المکان الکثیر الفی وقال قوم انه ضرب من الاسقیل وقیل غیر ذلک و بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیة است

* اسقیل * بکسر همزه و سکون سین مهمله و کسر قاف و سکون یای مثناة تحتانیه و لام لغت یونانی است و اسقال و اسقیلا نیز گویند و در بعضی لغات اطیلون و بعربی بصل العنصل و بصل الفار و بصل البر و عنصل و عنصلان و بفارسی پیاز دشتی و پیاز موش جهت آنکه کشندهٔ موش است و بهندی کاندهٔ و کندری نیز نامند * ماهیت آن بیخی است شبیه به پیاز اصرود و شکل بزرگ و کوچک و جبلی و بری میباشد و بزرگ آن تا نیم رطل و زیاده نیز کثیر الوجود در اکثر بلاد و بساحلهای دریا و آنرا جهت استحکام و سختی بریسمان تار و پود کرباس در وقت بافتن میمالند و برگ آن شبیه ببرگ زنبق و سوسن و نرگس و ازان بزرگتر و بلندتر و عریضتر و از میان آن ساق میانه مجوف و سبز مایل بزردی و از میان آن ساقی اندک عریض بر میآید و بر سر آن گلهای سفید طولانی و وسط گلها سفید و هر گلی مشتمل بر شش برگ و در وسط آنها خطا ارغوانی طولانی و در وسط گلها پنج تا هفت عدد تارهای ارغوانی و بر سر آنها چیزهای هلالی الشکل اندک بمیل زردرنگ و بعد خشک شدن سیاه میگردد و بوی گل آن فی الجمله شبیه ببوی گل نیلوفر و گل بعضی سفید مایل بسیاهی و تخم آن مانند تخم پیاز و بزرگتر ازان و بهترین آن اصرودی شکل زرد مایل بسفیدی براق شیرین طعم با حدت و تلخی متوسط در بزرگی و کوچکی * طبیعت آن گرم در سوم و خشک در دوم و با رطوبت فضلیه و رطوبت محرقه و مقرحه و در سوم نیز خشک گفته اند * افعال و خواص و منافع آن جهت اکثر امراض سرمانند لیثرغس و صرع و مالیخولیا و شقیقه و درد سر بارد و سبات و دوار و سدر و اختلاج و استرخا و فالج و لقوه و نسیان و تقویت باصره و حدت آن و منع نزول آب در چشم و درد گوش و ضیق النفس و سرفهٔ کهنه و ربو و خشونت سینه و تقویت حلق و رفع الم و تقویت معده و هاضمه و گواریدن طعام و دفع ایستادن آن بر سر معده و یرقان و استسقا و صلابت طحال و مغص و وجع مفاصل و عرق النسا و تفتیت حصاة مثانه و عسر البول و ادرار حیض و اسقاط جنین و قروح باطنی و اوجاع اعصاب و داء الثعلب و جذام و تنقیهٔ اعضا از اخلاط غلیظهٔ لزجه نافع جهت آنکه جالی و مفتح و ملطف کیموسات غلیظه و جاذب فضول از عمق بدن و ملطف و محلل و مسهل اخلاط غلیظه است خصوصا مشوی آن که با هشت مقدار آن نمک و قدری روغن سرشته و یک مثقال و نیم آنرا ناشتا بخورند استعمال نیکو میفرمایند و امراض مذکوره را مفید * امراض الراس خوردن یک مثقال مشوی آن بتنهائی و با شراب عسلی و یا با عسل جهت دوار و سدر و صرع و مالیخولیا و استرخا و فالج و لقوه نافع و ضماد نرم سائیدهٔ آن بر سر صاحب لیثرغس و تداوی و با خل مشوی با ملح و همچنین ضماد آن بر ساقین و ففین او ساقین صاحب سبات با عث جذب مواد

و امالته و لتلبد اوجاع و ضماد مائیده با آتش گرم کرده آن آنقدر که لذع و حدت آن کم گردد بتنهائی و یا با اندکی خطمی و قدری قلیلی افسنتین و صبر و مرمکی و مصطکی اجزای متساوی یا غیر متساوی بقدر حاجت و لیکن باید که اسقیل بوزن مجموع باشد بر ورم باحسب نسیان و بر ماقین و قدمین و یا فخذین و یا رکبتین او بعد از تیغ زدن بر ساقین او و گذاشتن محجمه بر ساقین و قدمین و رکبتین او بتنهائی یا با صعتر فارسی و مویزج از هر یک ده درم و برگ خردل یک ستۀ کوچکی همه را یکجا نرم سائیده و با روغن یاسمین یا روغن غار در هاون بدسته بسایند تا چون مرهم شود و بر اعضای مذکوره بمالند و همچنین چون بر ثؤالیل و شقاق عارض از سردی هوا بمالند * امراض الصدر و المعدة و الکبد و غیرها چون با دو چندان عسل کف گرفته بپزند و بخورند جهت ربو و ضیق النفس و گرفتگی آواز مفید و چون تشویه نمایند دو بیضۀ مرغ را در جوف یک اسقیل و بگذارند تا نضج یابد و بخورند آن بیضتین را اسهال آورد و زائل سازد زمن را یعنی زمین گیر شدن مرضی را و چون نه قیراط آنرا در عسل پخته بخورند جهت درد معده و سوء هضم و تقویت معده و یرقان و سرفۀ کهنه و ربو و نفث الدم و نفخ معده و مغص و احتباس بول نافع و نه قیراط مشوی آن با ماء العسل جهت جذام و آشامیدن آب برگ آن که با دو چندان عسل بقوام آورده باشند جهت ربو و ضیق النفس مفید و چون اسقیل را کوبیده فشرده و با آب آن گرسنه را خمیر نموده بنوشند جهت استسقاء مفید گفته اند چون اسقیل را بخمیر و گل گرفته در زیر آتش طبخ نمایند و قدری از پختۀ آنرا با پیاز و میرکمی و نمک سرشته بخورند مقدار سه مثقال با چلاو کرمهای شکم را هر نوع که باشد دفع نماید و یک قیراط از آن و از ریشهای آن که با هم بکوبند و بنوشند مقی قویست و چون مغز آنرا با سرکه کوبیده در حمام بر بهقی که بهیچ دوا زائل نشود بمالند زائل سازد و مجرب و چون ریزه ریزه کرده در روغن زنبق بجوشانند تا خشک و نیم سوخته گردد مالیدن روغن مزبور جهت جمود اطراف از سرما زدگی و درد مفاصل و نقرس و درد گوش و سعفۀ آن مؤثر و با موم و قلیلی کبریت جهت قروح شهدیه مجرب منقرح و با بیس و حکه و حزاز و بازفت و حنا جهت بثور یابسۀ سر اطفال و ضماد پختۀ آن با سرکه جهت گزیدن افعی نافع و چون غیر مشوی آنرا با نطرون بقدر ربع آن کوبیده در پارچه بسته موضع داء الثعلب را با آن چندان بمالند که خون آلود گردد زائل گرداند و موی برویاند اگر محتاج بتکرار عمل باشند بعد رفع جراحت باز بمالند و گویند بوی آن کشندۀ مگسهای گزنده است و بالخاصیة قاتل موش در ساعت چون آنرا بخورد و داشتن آن با خود یا در مکان موجب هرب سباع و هوام و مار و نمل و مورچه و مگس و مالیدن عنصل غیر مشوی بر بدن باعث ترحه و اذیت آن و مصلح آن مرداسنگ مائیده با آب و گویند چون عنصل را نزدیک تاک غرس نمایند انگور را باصلاح آورد و غرس آن در پای درخت انار و سفرجل مانع ریختن شکوفۀ آن و تخم آن ملین طبع و جهت مغص و درد مقعده و درد چشم نافع و چون کوبیده و با سرکه خمیر کرده حبها سازند و یک عدد آنرا در میان انجیر گذاشته و در میان عسل رقیق بخیسانند پس بیرون آورند و انجیر را بمکند و بعد از آن آب گرم و یا آبی که در آن بوره جوشانیده باشند بیاشامند دفع قولنج صعب نماید مضر محرورین و مکرب و مضر عصب مصلح آن حمام و مصدع و مورث غثیان و مقرح و مقطع و مصلح آن قند و نبات و بعضی گفته اند مصلح آن سکنجبین و بعضی گفته شیر تازه دوشیده و بعضی گفته شرابی که بسنگ تفته داغ نموده باشند و ربوب فواکه و اسقیلیکه تنها روئیده باشد در زمین ردی شدید الحرارة حاد و قتال است و مداوای آن قی فرمودن و آشامیدن اشیای مذکوره و زردۀ تخم مرغ در سرکه پخته و سماق و بزر رجله و لعابات و مسکه و سفوف مقلیاثا مقدار شربت آن تا دو درهم و زیاده بر آن مضر و مهلک خصوص غیر مشوی آن مصلح آن

تلطیف بدن بقی و آشامیدن اشیای باردہ و لعابهای مطری و آب میوه های سرد را مرای جوب بدل آن کویند بوزن آن اسقوردیون که سیر صحرائی باشد و قرومانا نیز بوزن آن و مثل و ثلث آن زنج و ثلث آن حماما و نیم آن را اسعد و طریق جمع نمودن و تقویه رحل و سکنجبینات ورد و اما او دهان و اغرغره و غرغره و اقراص مستعمل در تریاق فاروق و لعوقات و معاجین آن با خواص و منافع آنها در قرابادین بتفصیل ذکر یافت

* اسکتو بلغت تنکابن معن است که بهای ریشهٔ کیاهی را نیز نامند و بعربی حب الزلم را کویند و آن بستی مدور و بسیار لذیذ و شیرین و بقدر نخودی و برک آن باریکتر از برک کراس است و زیاده بر سه عدد نمیباشد و بی ثمر و بی کل و در ریکزارها ی قریب بآبها میروید

* اسکندہ * بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح کاف عجمی و خفای نون و دال و ها نام دوای هندی است * ماهیت آن بیخی است اندک تلخ و بطول یک انگشت و کمتر از آن و اندک باریک ظاهر و باطن آن سفید مائل بزردی و بهترین آن ناکرم آنست که بزرک کرم نا خورده باشد * طبیعت آن کرم و خشک با رطوبت فضلی * افعال و خواص و منافع آن سرفه و ضیق النفس و ورم اعضا و برص را نافع و جهت دفع امراض قدیمه و تقویت بدن و فربهی و تقویت باه و رحم و کمر و دفع فساد بلغم و سودا مفید و اهل هند از جملهٔ رسا بن و قائم مقام بهمن سفید میدانند و اهل اکثر دوا و ربهٔ باه و رد وای زنان بعد از وضع حمل استعمال مینمایند

* اسل * بفتح همزه و سکون سین مهمله و لام لغت عربی است و بهندی کسرانی نامند * ماهیت آن نباتی است که از آن حصیر میبافند و در آبها و زمینهای آبدار و قریب آن میروید نیزه ماده میباشد نر آنرا کولان نامند تخم آن سیاه مائل بسرخی و بزرکتر از تخم ماده و کیاه آن خشن و صلبتر از ماده آن و شاخهای آن باریک و بی شعبه و در عراق و اصفهان و غیر آن نیز از آن میسازند و دیسقوریدوس کفته که آن دو صنف میباشد صنفی آن اطراف آن تیز و آنرا اکسوتیس کویند و این صنف نیز دو قسم بود یکی بی ثمر و دوم با ثمر سیاه مستدیر و قسمی این صنف غلیظتر و پرکوشت تر از قسم صنف دوم و صنف سوم آن غلیظتر و شاخهای آن بیشتر و قویتر از صنف اول و این را اسخیرلوس نامند و قسم این صنف بر اطراف آن میروید شبیه بثمر صنف دوم از اول طبیعت سرد و صنف آن مرکب از جوهر ارضی بارد غالب و جوهر مائی حار اندک * افعال و خواص و منافع آن ضماد آن جهت تحلیل اورام و تسکین اوجاع و سبوس ما کخونیا را مسعا و آشامیدن ثمر سرد و صنف آن بقدر سه درهم با شراب ممزوج جهت قطع اسهال و نزف الدم رحم و ادرار بول و آشامیدن ثمر صنف سوم آن بقاعدت منوم و دانجیل رحم آن مورث سبات و ضماد برکهای تازه متصل بیخ آن جهت کزیدن هوام و در ابتدا و خناق و نیز بیخ آن جهت قطع نزف الدم و جمیع اعضا و تحلیل خنازیر و رفع سکته نافع و مسکن وجع و مسحوق آن تسکین سعال و نزلات و پرورش نمودن صنف رقیق آن که ماده است جهت ابدان قوی و مستسقی و غلیظ آن جهت ابدان باسه مفید

* اسلنج * بکسر همزه و سکون سین مهمله و فتح لام و سکون نون و جیم صاحب تحفة الجواهر نوشته که لغت انیس است و اصلی ندارد و آن را ذنب الخیل نیز نامند * ماهیت آن بستانی و بری میباشد بستانی آن کیاهی است منبت آن برکنار و شاخ آن دراز و برک آن شبیه بجرجیر که ترد تیز باشد و مستعمل سبا ها ن مغرب است و آنرا بربری کویند و بتازی آن باریک و زرد و زقاف و شبیه بنی با تجویف و برک آن باریک و اغبر و برک بری آن کوچکتر از بستانی و مائل بسرخی و ساق آن

یا شعبهای بسیار پهن بر روی زمین و در اطراف شاخهای آن غلافهای بسیار و متراکم بعضی بالای بعضی شبیه بغلافهای بنج و لیکن از آنها نرم تر و کوتاه تر و اندرون آنها تخمهای بسیار ریز با ریک سیاه و ریشه های آن بسطبری انگشتی و رنگ آن مایل بسرخی و زردی و بسیار تند طعم و منبت آن ریگزارها و کوههای بی اشجار و این را بالطیفة الرئبال نامند طبیعت قسم بستانی آن گرم در سوم و خشک در دوم و بری آن در هر دو کیفیت از آن زیاده * افعال وخواص ومنافع آن بستانی آن جهت تحلیل و انضاج اخلاط غلیظه و رفع اورام و سموم و مغص و ریاح بمثل ضماد برگ مطبوخ آن جهت رفع اورام بلغمی و بورود آن مجرب دانسته اند و طلای مطبوخ ممزوج آن با آرد جو جهت حمره نافع و نیم درهم از بیخ و تخم بری آن جهت درد احشا و ریاح غلیظ و کرم معده و قولنج ریحی و یک درم آن جهت گزیدن عقرب و سموم قتاله مجرب و گویند خوردن و ضماد نمودن آن انثیان را کوچک میکرداند و وجع مفاصل را مفید و چون با شیح بالسویه و چند و کندش از هر یک مثل نصف آن حب سازند و هر روز دو درم آن را بنوشند ریاح انثیین را زائل کند و مداومت بآن بیضتین را بالکل دفع نماید مضر ریه مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن از نیم مثقال تا دو درهم بدل آن مثل آن خولنجان و نصف آن اسارون و سدس آن تورماناور درصباغی بدل آن عصفر و مستعمل در طب بیخ و تخم آن است

* اسود سالخ * نام مار سیاه است و بهندی کالا ناک نامند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک و در غایت تجفیف * افعال وخواص ومنافع آن گفته اند آنچه در هنگام بودن آفتاب در برج حمل خصوص از دهم تا آخر صید نموده باشند نشاید استعمال آن جهت شدت قوت سمیت آن زیرا که حمل از بروج ناریه است و بسبب شدت گرمی آنرا برج ملتهب مینامند پس اعمالیکه دران کرده شود نیز حرارت زاد رانها تاثیر بسیار است قنا و ر پوست مطبوخ آن در شراب جهت درد گوش و مضمضه بدان جهت درد دندان و روغنی که دران دندان مار و سر و زهرهٔ آن جوشانیده باشند جهت جذام و نافض سریع الاثر است و تعلیق دندان آن که در حالت حیات آن کنده باشند و بدستور تعلیق دل آن جهت رفع تب ربع نافع و اطهورس و ذی مقراطیس گفته اند که چون شکم آن را از سر تا دنبال شکافته احشای آن را بیرون آورند و از شاهسفرم خشک که با آب خیسانیده نرم کرده باشند مملو ساخته محل شق را دوخته در آتش بیاویزند تا پخته شود پس آن شاهسفرم را بر آورده بر برص تازه ضماد نمایند و یکشبانه روز بگذارند پس باز کنند مجرب و امین الدوله از محمد بن احمد نقل میکند که استعمال زهرهٔ مار در هیچ امر نشاید که از سموم قتاله است و تعلیق شاخ مار شاخدار جهت تب غب مؤثر و تعلیق سلخ الحیه که عبارت از پوستی است که هر ساله مار می اندازد بر ورک زنان موجب سرعت ولادت و بخور آن مسقط جنین و مجفف دانهٔ بواسیر و فحم مار را چون با سرکه و بورهٔ ارمنی سائیده طلا کنند جهت رفع برص تازه مجرب دانسته اند و اکتحال به آن مانع نزول آب و دمعه و رماد طبیخ آن در قرابادین ذکر یافت

* فصل * الالف مع الشین المعجمة *

* اشترغار * بضم همزه و سکون شین معجمه و ضم تای مثناة فوقانیه و سکون رای مهمله و فتح غین معجمه و الف و رای مهمله و صاحب برهان قاطع بزای هوز در آخر قید نموده معرب اشترخار است و تا ویل آن بفارسي شوک الجمال است و عربان زنجبیل العجم و زنجبیل الفارس خوانند و محروث نیز و بیونانی فرافیون و آناریون بثای مثلثه نیز و اهل مصر لحاح و بهندی اونت کتاره نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بباد آورد و گل آن زرد و سفید و خاره

دو ازده اند آن کوچکتر ازده اند باد آورد و بیخ آن شبیه به بیخ انجدان و غیر آنست و از آن انگژد و بی صمغ و
بدبو و تلخ طعم و تند و تلخ و تند از تریب بعمل انجدان و مترجم کتاب ابوریحان گوید که نبات شیردار است از جهت تجربه
مثل او از آن را برگرفتم چون شیر از جرم آن بدید آمد و بدست من رسید آن موضع را ریش کرد و مدتی آنجا جراحت
باقی بود منبت آن خراسان و ریگستان مرو و سجستان و جبال موصل و بغداد و آذربیجان و بهترین آن خراسانی و اجود
و مختار آن صیدلانی خالص خالی از زردی و صافی قلیل الحرارة و معتدل الجرم کم کره بصمت با اندک حرافت
و بشاعت آنست و مغشوش به بیخ انجدان و غیر آن مینمایند و اهل خراسان با گوشت طبخ نمایند و بیخ دارد ... قسم
میباشد طویل و غیر طویل طویل آن معروف بشارب عنبر است و این ردی است و فرق میان آن و میان باد آورد آنست
که تخم آن کوچک مشهور و نزد ما عصیفریه و کیاه تر و تازه آنرا مانند کاهو و موصل ... و تخم باد آورد زرد و سفید و
خاردار ... طولانی ... و بهترین آنست که از ... گویند بیخ انجدان خراسانی
است ... بهتر ... آنست ... بهتر است از جرم آن ٭ طبیعت
آن در سوم گرم و خشک و مسهل در دوم ... افعال و خواص و منافع آن ... معده و مشهی و هاضم
طعام و منبه آن ... و اسهال مرارین ... یک مثقال
از جرم آن ... شهوت طعام و ... معده و تقویت
آن ... و اسهال مرارین ... سموم بارده و وجع مفاصل ... جرم آن ...
و تسکین درد ... سموم و ... از جرم آن ...
آن ... مثقال و از جرم آن تا دو درهم ... و بطون ...
... سبب ... نفوذ ... شربت ...
و عرق آن ... شربت آن ... است ... و عرق آن ... باد ... ذکر یافت

٭ اشخیص ... بکسر همزه و سکون شین معجمه و کسر خای معجمه و سکون یای مثناة تحتانیه و صاد مهمله لغت عربی است و یونانی
... لونش یعنی مختلف الالوان نامند زیرا که ... اختلاف ... برگ آن ... سرخ و ازرق میباشد لونش
... مصطکی ... مصطکی استعمال
مینمایند ... بسیار است ٭ ماهیت آن ...
اختیار ... گرم ... و یونانی ... لونش ...
نامند ... بیخ ... آورند ...
... مجموع
... برگ آن ...
و تخم آن ... مانند مصطکی ... استعمال ... عروق آن ...
... مانند ... برگ ... آن
سرخ ... آن ... و گل آن ... آن ...

میباشد والله رزان آن مورع وکزندهٔ زیان ومستعمل بیخ آن است و از خواص آن است که مرکبا مکه در حوالی آن رویدآنرا
اکل مازد ومنبت آن منك لاخها وتلها وجوا حل دریا * طبیعت مبیدآن در درجه کرم وخشك وبا قوت تریاقیه وسیاه آن
را آخر درجه تا چهارم کرم وخشك کفته اند * افعال وخواص ومنافع مبید آن آشامیدن یک مثقال آن جهت رفع جنون
وصرع وتوحش وهیجان وتیرا خا آن با شراب تا بعض طبع وباطبیخ فوتنج جبلی جهت اخراج حب القرع وطبیخ آن جهت عسر
البول وکزیدن هوام واسهال زرد آب واستسقا مفید وصمغ آن با شیر مقوی احشا ومحلل ورم باطنی وطلای آن با سرکه جهت
تحلیل اورام بارده ظاهری نافع مقدار شربت از ان تا پنج درهم ومصدع ومصلح آن شکر واما سیاه آن بجهت آنکه بسیار محرق
وتند است دو مثقال آن قتال ودر مشروبات غیر مستعمل وطلای آن بتنهائی یا با کبریت جهت جرب وقوبا وبهق وبا روغنها
جهت تحلیل مواد بارده وضماد آن بر جراحات متاکله منقی آن ولطوخ مطبوخ آن با سرکه وکوکرد وقفرالیهود جهت قطع
ثالیل موثر ومضمضه بطبیخ آن مسکن وجع اسنان وچون مخلوط سازند با مساوی آن فلفل ومثل آن موم وبر دندان بچسپانند
وجع آنرا ساکن کرداند وضماد مطبوخ آن با سرکه جهت تسکین وجع دندان وبا مراهم متاکله جهت قروح خبیثه ومتاکله وچون
آنرا با سویق خمیر نمایند وبا آب وزیت بخورد هند ونخوریر وموش دهند میکشد آنها را وصمغ آن مدتی قوای دندان
از م شور ده وخاکستر بیخ هر دو نوع آن جهت قلاع مجرب دانسته اند *

* اشراس * بفتح همزه وبکسر نیز آمده وسکون شین معجمه وفتح رای مهمله والف وسین مهمله لغت مغربی است وبفارسی
سریش نامند * ماهیت آن بیخی است غیر بیخ خنثی زیرا که ساق خنثی کوتاه وکوچك وکل آن سفید وساق اشراس
بلند تر وعریضتر وبرک بیخ آن قویتر وکل آن سفید مائل بسرخی وثمر آن مستدیر وتند طعم وباعفوصت است ولیکن شیخ
الرئیس در قانون در مبحث قوبا تصریح نموده بدین عبارت که اصل الخنثی هو الاشراس * طبیعت آن * در اول
کرم وخشك ومحرق آن در درجه کرم ودر سوم خشك * افعال وخواص ومنافع آن آشامیدن آن جهت درد
پهلو وسرفه ویرقان حادث از صفرای سوخته وصحیح خشونت حلق وچون خورد کرده بیاشامند بول وحیض براند ومحرق
آن مدر بول وحیض ومحلل ورم بلغمی وبا سرکه دافع داء الثعلب وبهق مفید وضماد آن جهت جبر کسر وفتق وقیله
ودمل وقروح خبیثه وورم خصیه وکوفتکی عضل وعصب وبا سرکه وروغن کنجد جهت جرب وحکه وتلیین صلابات وبا آرد
جو جهت سعفه وطلای آن بر ورمهای بلغمی نافع وتخم آن جالی وقاطع اخلاط غلیظه وکرم تر از اصل آن وجهت نفث
الدم وبا ماء العسل جهت تنقیهٔ جکر نافع مورث سدد ومصلح آن سکنجبین ومرخی معده ومصلح آن کلقند مقدار شربت
آن تا پنج درهم واز محرق آن تا یکمثقال واز تخم آن تا دو درهم بدل آن در اکثر افعال غری السمك است کویند معاش
ویکرسنه وبیخ آنرا سائیده وبا آب ممزوج نموده مستعمل صحافان وسراجان وصندوق سازان وکفش کران وغیرها است
زیرا که بسیار لزج وچسپنده ووصل آن مستحکم میباشد

* اشق * بضم همزه وفتح شین معجمه وقاف معرب اشه فارسی است وبفارسی اوشه وکلبانی نیز وبعربی اشج ووشج
بتشدید جیم ووشق ولزاق الذهب وبیونانی اثانقون بثای مثلثه بعد از همزه وامونیاقن نیز بعضی کفته وبرنقش نیز و
بلغت مصر قنا وشق وکلخ وبهندی کاندرنامند * ماهیت آن * شیخ الرئیس کفته که هو صمغ الطرثوث وربما یسمی
لزاق الذهب لان الکوا عنه وا لکرا ریس تذهب به وکفته اند نرم میکرد اند ذهب را ما انند تنکار وبغداد دی کفته

غلط کرده کسی که آنرا صمغ طرثوث دانسته و آن صمغ درختی است صغیر مستقیم النبات و بیشتر منابت آن بلاد مغرب است که صحرا و ریگزار بود و بعیران غالب باشد مانند شام و دیار ربیعه و مالیقی نوشته که دیسقوریدوس در ثالثه نوشته که صمغ درختی است شبیه بقنا در شکل و منبت آن بلاد مغرب است مسمی بلینوس در موضعی که آنرا قورنی خوانند و درخت آنرا اغاشولیس نامند و مختار و بهترین آن آنست که خوشرنگ و بی سنگ ریزه و چوب و چرک و خالص و قطعهٔ آن شبیه بکندر و متکاثف و رائحهٔ آن شبیه برائحهٔ جندبیدستر و طعم آن تلخ باشد و آنچه بدین صفت بود آنرا ثرومما خوانند و آنچه در آن خاک و با سنگ ریزه باشد آنرا ماکوینند و گاه از موضعی که آنرا امانق نامند نیز می آورند و انطاکی گفته درخت آن مابین نبات و شجر کوچک و ساق آن باریک و مزغب مائل بسفیدی و گل آن مابین سرخی و زردی است و در جبال کرخ میباشد نه شام و صمغ آن زرد رنگ ریزد و تیغ حاصل میکرده بهترین آن سفید نرم صاف خالص سریع الانحلال آنست و مغشوش بسکبینج میشایند و فرق بزردی رنگ مغشوش آن است و بحلتیت نیز و فرق ببوی آن است و خالص آن دانهای بزرگ متکاثف صلب تلخ قریب ببوی جند میباشد و صاحب اختیارات بدیعی نوشته صمغ نباتی است که آنرا بشیرازی بلدران خوانند * طبیعت آن * گرم در اول دوم و بعضی در سوم و در آخر اول خشک و اسحق گرم و خشک در دوم گفته * افعال و خواص و منافع آن * محلل و مجفف قوی ملین و جالی و جاذب از عمق بدن و اندک تقطیع و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و افواه عروق بحدی که جاری میکرداند خون را از افواه عروق و مصلح مسهلات است و از اجل مسهلات کرده میشود جهت اصلاح عمل آنها * امراض الراس * آشامیدن آن با عسل جهت صرع و نافع جهت رعشه و تشنج رطب امتلائی و قوابض آن یک مثقال تا دو درم و متوسطین و اندک درم و ضعفا ارابع درمی و با قریب بدان جهت آنکه اسهال بلغم مینماید و دفع میسازد آنرا و * همچنین آشامیدن مقدار یک مثقال آن با ماء الشعیر و تحسی بدان با ماء العسل جهت صرع و مقدار گرسنه در چهار درم ارتمهٔ عسل مصفی و با طبیخ زوفا و با طبیخ الجدان برای تشنج رطب امتلائی نافع و غرغرهٔ محلول آن در آب گرم جهت امراض ملکوریه و سائر امراض دماغی بارد رطب مانند در ارو سل و استرخا و لقوه و امثال اینها و سعوط آن مورد از وضعی نافع برای آنکه جلب مینماید و فرو دمیآورد بلاغم و رطوبات بسیاری از دماغ و اعصاب دماغی و حلق و حنجره بسوی دهان و تحلیل مینماید آنها را * امراض العین والحلق والصدر وغیرها * طلاء آن با سرکه جهت شعیره بلک چشم و اکتحال آن برای تلیین خشونت اجفان و جرب و جلای بیاض و شعیره و جلب رطوبات و قروح غائرهٔ عین و دفع ظلمت بصر مفید و آشامیدن یک مثقال آن با ماء الشعیر بطریق لعوق اندک اندک جهت ربو و عسر نفس و انتصاب آن و خناق بلغمی و تنقیهٔ قروح مجاری ریه و مرهٔ صدر و تنقیهٔ آن و با عسل نیز جهت سعال مذکور و تنقیهٔ سینه از رطوبات لزجه و عسر البول و وجع مفاصل و عرق النسا و دفع ضرر اد ویهٔ مسهله و ضمادا نیز مقدار نیم درم تا یک درم و تا یک مثقال آن با ... آب گرم تنها جهت درد تهیگاه و ورکین و کمر و عرق النسا و تحلیل ریاح معده و صلابت طحال و ... و اسهال بلغم غلیظ لزج و ماء اصفر و تفتیت حصاة و اخراج جنین زنده و مرده و کشتن کرم امعاء و حب القرع و ادرار ... و رطوبات نافع و تنها و با سرکه جهت ورم جگر و سپرز و استسقاء و صلابت انثیین و ضماد و طلاء آن جهت تلیین صلابت مفاصل و با سرکه جهت قوبا و با سرکه و نطرون جهت خنازیر و تحلیل صلابات و با عسل و زفت جهت تحلیل تحجر مفاصل و با سرکه و بورق و روغن حنا جهت اعیاء امتلائی و عرق النسا حادث از مواد بارده و با زفت جهت ثالیل و ...

وآثار جالی وضماد آن با عسل جاذب خار وپیکان بطاهر جلد بسبب ترشحی که دارد العموم شیخ الرئیس گفته خوردن آن با طلاکه نوعی از شراب است ومرکبی قاد زهر سموم است خصوص سمی که آن را طمسیقون نامند وحمول آن جهت اخراج جنین وادرار حیض واختناق رحم وتلطیف آن جهت طرد هوام وچون مخلوط بسعد وزیت نموده نزدیک هوام برند میکشد آنها را ومرهم آن جهت تحلیل اورام ونضج آنها وخوردن گوشت ناسد زائد وروییانیدن گوشت صالح جید مفید وبالجمله منافع بسیاری دارد هم مفرد او وهم مرکبا با ادویهٔ مناسبه مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یک مثقال مضر معده واکثار آن مورث بول الدم وادرار خون مصلح آن انیسون مضر کرده مصلح آن زوفا وکم استعمال نمودن آن بدل آن سکبینج است یا جاوشیر یا برموم ونسخ مراهم آن در قرابادین ذکر یافت

* اشنان * بضم همزه وسکون شین معجمه وفتح نون والف ونون در آخر لغت عربی است وآن را حرض بضم حا وسکون راء مهملتین وضاد معجمه وغاسول نیز نامند برای آنکه ثیاب را بدان میشویند * ماهیت آن انواع است یکی رطب وآن گیاهی است بی برگ وشاخهای آن باریک بجای برگ رسته ودرانها چیزها شبیه بگره میباشد وهمیشه تر وتازه وپرآب وگیاه آن بزرگ وچوب آن سطبر ومیسوزانند آنرا وآتش آن بسیار گرم وتند ورائحهٔ دود آن کریه وطعم آن مائل بشوری وتلخی معتدل از آنرا جمع نموده وزمین را مقداری حفر نموده در آنها آتش میافکنند بانی وخار وهیمه سوخته از آن آبی جدا گشته در آن جمع شده منجمد میگردد مانند قرصی ویا قطعهای بزرگ ویا کوچک وآن عبارت از قلی است ومنبت آن شوره زارها وخرابها وزمینهای خشک وداب آنرا بسبب شوری نمیخورند بلکه بوکرده از آن درمیگذرند ونیز نوع دیگر از رطب آن میشود که گیاه آن تا بدو ذرع وشاخهای آن باریک وپوست درخت آن مائل بسرخی وبرگ آن ریزه وضخیم ورنگ یک طرف آن سبز مائل ببنفشی وطرف دیگر آن سبز وتیره وبا رطوبت بسیار ورنگ ان سیاه وبر هرچه بمالند آنرا سیاه میگرداند وطعم آن با شوری وحدت وزیر درخت آن همیشه تر میباشد ومنبت این نیز شوره زارها ودرسند وملتان کثیر الوجود واز گیاه تر وتازهٔ این بتمامه بدستور مزبور نیز قلی بعمل میاورند وسفالگران درسند بعد از طبخ ظروف سفالی که رنگ آنها سرخ میباشد برگ آنرا مالیده برانها می مالند سیاه میگردند ونوعی از آن سفید میباشد وآنرا خرؤ العصافیر نامند جهت مشابهت آن بآن ونوعی سبز این را غاسول فارسی ویابس گویند وبا آب آن لک را حل مینمایند وبجای مداد در کتابت بکار میبرند وآن غیر ابوقانس است وبهترین آن سفید آنست که مسمی بخرؤ العصافیر است * طبیعت آن گرم در سیوم وخشک در آخر دوم * افعال وخواص ومنافع آن جالی ومحرق ومنقی ومفتح ومدر وقوی ومحلل فضول غلیظ ومدر بول وحیض وسه درم سبز آن مسهل زرد آب وجهت استسقا نافع ویک درم آن مدر حیض ونیم درهم آن مدر بول وانجبار وهم آن مسقط جنین زنده ومرده وده درم آن کشنده وطلای آن جهت بردن گوشت زائد زخمها وسنون آن جهت جلای دندان نافع ومداومت آن مفسد دندان مصلح آن مغز تخم کدو وروغن بنفشه ومضر مثانه ومصلح آن عسل است

* اشنه * بضم همزه وسکون شین معجمه وفتح نون وها بیونانی ابرویون وبعربی شیبة العجوز ومسک القرود وبفارسی دواله ودوالک ودوالی وبهندی چهریله وچهریره واکسروسیخ نیز نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بریسمانهای باریک وبهم پیچیده ودرهم بافته وبرشاخهای درخت بلوط وصنوبر وسائر درختها متکون میگردد بهترین آن آنست که

مرد وروی آن ثقیل وخوشبو باشد وزبون ترین آن تباه آنست * طبیعت آن معتدل در گرمی وسردی وبا قوت
قابضه شیخ الرئیس نوشته که در آن برودت تا اثر وقبضی با اعتدال وگرمی گرم در اول وخشک در دوم وبعضی گرم وخشک
در اول وبعضی گفته با رد [illegible] وتخصیص آنچه از درخت بلوط بهم رسد وبالجمله اختلاف میکردند طبیعت آن
باختلاف آنچه بر روی آن متکون میشود * افعال وخواص ومنافع آن مجموع آن با قوت قابضه ومحلله وملینه خصوص
صنوبری آن وبسبب عطریتیکه دارد ملایم جوهر روح ومقوی آن وبسبب قبضیکه دارد موجب متانت روح وبلطافتیکه
دارد زود نفوذ بقلب مینماید پس باین اسباب وبالخاصیة مقوی قلب است امراض القلب والدماغ وسائر الاعضاء آشامیدن
طبیخ آن موجب سرور نفس وتقویت روح حیوانی ومتانت وحفظ آن وجهت خفقان وصرع وتقویت معده وباه ورفع
غثیان وقی وتقویت [illegible] جهت تلیین وتحلیل وقبض آن ومعده را خوشبو کرده [illegible] آن مینماید
وآشامیدن نقوع آن در شراب قابض وخراب فرق آورد خصوص صبیان را بر تقویت معده وازالهٔ نفخ [illegible]
نماید وبخور آن جهت صداع وشقیقه وصرع وتکرار کردن دود آن در بینی جهت سکته وصرع واختناق رحم ونشستن
در طبیخ آن جهت تسکین درد ها واورام حاره وصلابت مفاصل ووجع رحم [illegible] مسحوق
[illegible] آن در آب جهت تقویت اعضای ضعیفه [illegible]
ورفع آلام حارهٔ آنها وتلیین صلابات ورفع اورام وتقویت معده وجگر ورفع [illegible] جهت [illegible]
سموم اطفال است واکتحال آن جهت تقویت چشم وتقطیر نقیع آن [illegible] جهت [illegible]
وذرور آن جهت [illegible] گوشت نرم بر جراحات [illegible] آن جهت رفع [illegible]
وچون در روغنهای مناسبه [illegible] جهت رفع [illegible] وتحلیل اورام نافع [illegible]
مصلح آن انیسون مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن [illegible]
زرد واملاح واکحال وغیره مینمایند [illegible] خشک آن [illegible]
وورق [illegible] آن [illegible] حکیم میر عبدالصمد در حواشی تحفه نوشته که در کتاب [illegible]
شده است که آنرا [illegible] گویند وقسم دیگر آبی [illegible] که [illegible] مرجان واستخوان ماهی
واحجار [illegible] * طبیعت آن سرد وتر [illegible]
آن جهت [illegible] است * فصل [illegible] الالف مع الصاد المهملة

* اصابع الصفر * [illegible] معروف [illegible] * ماهیت آن دو قسم
[illegible] کیاهی است [illegible]
[illegible]
از زردی [illegible]
[illegible]
[illegible] * طبیعت آن گرم در دوم وخشک در سوم [illegible] * افعال وخواص
ومنافع آن [illegible]

سوداوی وبلغمی وتقویت منابت اعصاب ورفع مفاصل ورمع قولنج وضماد آن جهت تحلیل صلابات وبخور آن جهت گریزانیدن موش وسام ابرص نافع وقسم دوم آن مسقط جنین ومضر آلات بول مصلح آن تخم مورد وبلوط ومضر محرورین ومصلح آن سکنجبین ومضر قلب ومصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن درجنون وامراض سوداوی یکوزن ونیم آن هزارجشان ودو ثلث آن سعد .

* اصابع فرعون * ماهیت آن سنکهائی است بمقدار انکشتی شبیه بهنی مجوف وکره دار با اندک پهنی ورخاوت چون بر صخره زند صدای سنک از آنها آید از اطراف یمن وحوالی شحر وعمان خیزد وصنفی از آن بارطوبت میباشد واین راد رافعال قائم مقام مومیائی دانسته اند وبهترین آن مختلط بسیاه زردشکن نرم آنست واهل مصر بدل قصب الذریره بنا واقفان ورد وانا شناسان میفروشند وفرق میان هردو ظاهر است بر خبیران * طبیعت آن گرم وخشک در آخر دوم * افعال وخواص ومنافع آن قاطع نزف الدم وملحم جراحات ومحلل اورام بارده وچون باخون جراحت سرشته استعمال نمایند بجهت التیام جراحات عدیل ندارد وانطاکی نوشته که نوعی از آن را در مصر دیدم که بیشتر قلاده بود مسکک مشرحجوف وشاید که این بهتر باشد از آنچه ذکر یافت

* اصابع الاصوص * ماهیت آن مترجم صیدنهٔ ابوریحان وصف نبات آن نکرده وگفته آن دوائی است هندی تخم آن مستعمل بلادها وشبیه بشلتوک چون ساعتی در دهان نکاهدارند پوست آن شق شده مغزی از آن ظاهر گردد مانند پنبه ودر تجربات باه بسیار موثر حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفة المؤمنین نوشته بلغت خاندیس نهاپان نامند وآن نباتی است مابین شجر وگیاه وبلندی آن بقدر یکذرع وزیاده وبرگ آن شبیه ببرگ گل عباسی وآنرا خوشه میباشد مانند خوشهٔ گندم وجو وبر سر هر خوشه گلی مثل گل خیری ورنگ آن سرخ کمرنگ وبعضی گل آن کبود وتخم آن شبیه بدانهٔ جو چون در دهان نکاهدارند یادر آب بریزند پوست آن شق شده وا کند ومغز آن بیرون آید

* اصطرک بکسر همزه وسکون صاد وفتح طا وراء مهمله بی نقطه وکاف * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته که آن نوعی از میعه است وبعضی گفته اند صمغ زیتون است ودخان آن قائم مقام وبدل دخان کندر در جمیع امور وبعضی گفته صمغ شجر رومی است ودیسقوریدوس گفته بهترین آن اشقر چرب شبیه براتینج وسفید رنگ وخوشبوی آنست که چون بمالند مانند عسل نرم گردد وسیاه آن بد است وخالص آن کمیاب ومغشوش بپنبه وموم کداخته باقدری خالص آن نموده میفروشند

* طبیعت آن گرم در دوم وخشک در اول * افعال وخواص ومنافع آن مسخن ومنضج وملین وجهت زکام ونزله وسرفه وبحوحت صوت وانقطاع آن که از سردی باشد نافع وچون باقدری عاقرقرحا البطم فرو برند طبیعت را نرم گرداند ودرون آن جهت صلابت رحم وتفتیح سدهٔ آن وادرار حیض نافع ومصدع ومسبت وثقل رأس آورد واسقاط جنین زنده نماید مصلح آن تخم رازیانه مقدار شربت آن نیم درم تا یکدرم ونیم بدل آن میعهٔ سائله است

فصل

الالف مع الطاء المهملة

* اطراطیقوس * بفتح همزه وسکون طا وفتح را والف وکسر طای مهملات وسکون یای مثناة تحتانیه وضم قاف وسکون واو وسین مهمله لغت یونانی است بمعنی شبیه انکوا کب وبعربی معروف بعالبی است جهت آنکه تعلیق آن بالخاصیت اورام حادث در حالب را نافع است * ماهیت آن گیاهی است ساق آن کمتر از ذرعی وصلب وخشن وبر اطراف آن گلی شبیه

بنا بوده و بعضی مائل به بنفشی و زرد و در آن برگها و مجموع برگها و گلهای آن شبیه بگاوکب و برگهای ساق آن باریک و مزه
و تخم آن اغبر و تلخ * طبیعت آن * در دوم گرم و خشک و با قوت مبرده و قابضه و شیخ الرئیس نوشته که در آن قوت
قبض نیست * افعال و خواص و منافع آن * محلل و مجفف و آشامیدن آن جهت صرع اطفال کام الصبیان نافعه
و جهت خناق و ضماد برگ آن جهت ورم چشم و برآمدگی حدقه و تسکین درد آن و وجع و رد [illegible] و ورم آن نافعست
موثر مقدار شربت آن تا دو درهم است

* اطرماله * بفتح همزه و طا و سکون را و مد و بی نقطه و ضم میم و الف و لام و ها مالیقی گفته که غافقی نوشته که آن گیاهی
است ساق آن بلندی یک ذرع و بی شعبه و بر آن رطوبتی مانند عسل میباشد و برگهای آن در جها و صف موازی یکدیگر
شبیه ببرگ شاهدانه و بسیار زردتر از آن و خوشه ثمر آن بمقدار یک شبر و غلافهای ثمر آن مدور و منشق شکافته بشکل غلاف باقلی
و بسیار زرد متصل بهم یکصف بر بالای دیگری تا با انتها و ثمر آن نیز مانند بندق بمقدار نخودی و اندرون آن تخمی سیاه
رنگ بسیار باریک و گل آن باریک و زرد رنگ و منبت آن زمینهای خشک و صحراهای خالی از گیاه و تخم آن جهت امراض
عین مانند جرب و سلاق و ابتدای رمد بارد [illegible] نافع

* اطریه * بفتح همزه و سکون طا و کسر را مهمله و فتح یای مثناة تحتانیه و الف عربیست و بفارسی آش آرد و رشته
نامند * ماهیت و مزاج و افعال و خواص آن * از اغذیه معروفه اهل ایران و خراسان و توران است خصوص اهل خراسان
و شامل ماهیچه و رشته تتماج و بغرا و غیرها است و آن انواع است خواه از آرد گندم خالص [illegible]
با آب و نمک بقدر ضرور خمیر سخت نموده بر روی تخته پهن کرده رشته های بسیار باریک طولانی از آن ببرند [illegible]
و در آب گرم جوشان یا در آب نخود گرم جوشان یا در آب قلیه جوشان بریزند و طبخ نمایند تا پخته گردد و طعم خامی آن زایل
شود و مصالح حاره و ادویه بقدر ضرور داخل کرده فرود آورند و تناول نمایند و این را بفارسی آش رشته [illegible]
و گوشت او ماج آرد خمیر کرده ریزه نموده با عدس پخته را نامند و آن را مدور و یا مربع و یا باشکال دیگر [illegible]
طبخ نمایند بغرا و بفارسی آش برگ و ماهیچه و بترکی طغماج گویند و خواه خمیر آرد را [illegible]
سوراخ تنگ [illegible] خمیر را در جوف [illegible] پر کرده [illegible]
[illegible] خمیر باریک [illegible] بیرون آید [illegible]
[illegible]
و رشته کرده پس آب بقدر ضرور داخل کرده [illegible]
[illegible]
[illegible]
آنرا که آش بران گویند جهت مرضی [illegible] گوشت جهت [illegible]
و لیکن بطیء الهضم [illegible]
آن [illegible] قسم اول سنگین و بطیء الهضم تر [illegible]
[illegible]

دران برگ چغندر یا اسفاناخ یا روغن یا دام پخته باشند جهت امراض مذکوره موافق تر وملین بطن وانچه از آرد جو سازند سرد وبا رطوبت بسیار ازهمه بطیء الهضم والانحدار وقلیل الغذا تر وگاهی درده وقسم اول ازبرای صفراوی مزاجان ویا جهت زیادتی لذت بعضی حموضات مناسبه مانند کشک یا ماست یا سرکه ویا آب لیمو ویا غوره ویا آنار ویا آلو ویا زرشک ویا امثال اینها یا اندک شیرینی چاشنی گرفته ترتیب میدهند واین قسم را بترکی آش با ناطق نامند وبطیء الهضم تر ومسدد ومولد بلغم غلیظ است ومصلح آن ثوم وادویهٔ حاره وبعضی جهت رفع اسهال وحبس طبیعت با ادویهٔ قابضه مثل آب سماق وبه ترش وکشک بریان وامثال اینها ترتیب میدهند وگفته اند که اطریه متخذ از خمیر آرد گندم صالح است ازبرای حار المزاج وکسیکه محتاج بغذای متین باشد ونافع است ازبرای سعال هرگاه نبوده باشد بسبب آن اخلاط حاره وانچه باگوشت باشد کثیر الغذا ومرطب ومسمن بدن وهمچنین باشیر وشیرینی آن مولد خلط غلیظ وانچه از آرد برنج سازند سبك وسریع الهضم وقابض است ونوع دیگرکه آنرا بفارسی رشتهٔ قطایف ورشتهٔ خطائی نامند وآنرا از آرد برنج یا نشاسته ویا هردو درهم سازند بدین نحو که آرد برنج یا نشاسته مخلوط با آب کرده صاف نموده در قمعی که سوراخهای باریك داشته باشد کرده وپاتیل مسی یا سینی مسی را بر آتش گذاشته که خوب گرم گردد پس آن قمع را بیك دست گرفته بسرعت تمام بران بفاصلهٔ یکشبر ویا کمتر بگردانند تا مانند رشتهای باریك ازان برآید ودرد یك بسته شود وازدست دیگر آنچه بسته شده است بردارند اگر یك شخص باشد واگر دو کس باشد ویا ظرف بزرگ باشد یکی بریزد ودیگری بردارد تا مادام وهرمقدار که خواهند پس آنرا در ظرفی کرده مغزگردکان بریان ومغز بادام بریان ومغز پستهٔ بریان کوفته وجلاب شکری وقند یا دانهٔ هیل سوده بر روی آن ریخته بخورند وبعضی بجای جلاب شکری پالودهٔ شکری رقیق که آنرا بفارسی فالوذج رقیق گویند بر روی آن کرده میخورند آنچه از آرد برنج ترتیب دهند سبك وسریع الهضم وقابض وآنچه از آرد میده یا نشاسته سازند کثیر الغذا وبطیء الهضم تر وآنچه از نشاسته ساختهٔ آن سبك تر وقابض تر وبدل وانسب اقرب واطریه یعنی آش آرد نافع است ازبرای صداع خصوص صداع صفراوی ویابس مزاج حاد شده از هم وغم ومالیخولیای حار یابس ونسیان خصوص مطیب بدارچینی ودارفلفل وخولنجان ویا بامربای زنجبیل وامثال اینها جهت زکام ونزله وبا عسل جهت نفث الدم خصوص که دران عدس پخته باشند جهت سل وبول الدم بسبب آنکه متولد میگردد ازان خون بلغمی که مقاومت مینماید با سوداء احتراقیه وتبرید وترطیب بدن مینماید ومتبخر نمیگردد ازان ابخره وازبرای ابدان وامزجهٔ باردهٔ رطبه ومعدهای رطب با امثال ادویهٔ حاره که ذکر یافت مناسب وگاهی جهت اصحاء وزیادتی لذت نخود درسته وچغندر ریزه کرده با گوشت قیمه ویا کوفته چاشنی بسیب وبه وآب لیمو وآب غوره ویا ماست یا کشک داخل اطریه مینمایند ودر قرابادین بتفصیل ذکر یافت

* فصل الالف مع الظای المعجمة

* اظفار الطیب * بفتح همزه وسکون ظای معجمه وفتح فا والف وراء مهمله وکسر طاء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وبای موحده لغت عربی است بفارسی ناخن پریان وناخن خرس وناخن بویا وبهندی نکه بفتح نون وکاف وها وبفرنگی انگیز اورطس نامند * ماهیت آن * جسم صلبی است صدفی که از ساحل دریای هند آورند شبیه بناخن ومائل بتدویر وخوشبو چند نوع میباشد بعضی سفید مائل بسرخی واین را هندی میخوانند وبعضی ازان سرخ وبا تقعیر واین را قرشی نامند وبعضی سفید وبزرگ وبا دسومت وبعضی کوچک ولونی بزرگ تر از اول وکوچکتر از ثانی وسیاه واین را بفارسی ناخن دیو

گویند و بهترین آن نوع اول منتن شدید الرائحه است و همه انواع آن را چون بسوزانند بوی اللک که بوی ازان آید و چون در روغن بریان نمایند بوی خوشی ازان ظاهر گردد و محتمل که آن خانه کرم دریائی از قبیل اصداف باشد و یا گوش ماهی دریائی که امواج بساحل انداخته مردم از انجا میآورند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن مدر فضلات و ملطف اخلاط غلیظه و جهت صرع و سکته و خفقان رطوبی و معده و درد بارد جگر و رحم و اختناق آن و جمیع امراض بارده آن و آشامیدن دو درم آن با آب گرم جهت اذابت خون منعقد در گرده و مثانه نافع و با سرکه ملین و مسهل بطن و بخور آن جهت صرع و سکته و نزلات و غشی و اختناق رحم و احتباس حیض نافع مصدع مصلح آن سکنجبین مورث حکه و مصلح آن گل ارمنی مقدار شربت آن از یک درم تا نیم درم بدل آن قصب الذریره و بقول اطبای هند درونج است و جهت جذام و امراض بلغمی و سوداوی و جریان منی و خارش و انواع زخمها و دفع سموم نافع و چون با سرکه بیاشامند تحریک بطن نماید

* اظفار الجن * ماهیت آن نباتی است بی برگ و بی گل شبیه بناخن جن [illegible] بعضی [illegible] می گویند ناخن
* طبیعت آن در اول گرم و خشک * افعال و خواص و منافع آن جهت [illegible] و بالخاصیة جهت دفع بی خوابی نافع و طلای آن که با سرکه پخته باشند جهت تحلیل اورام [illegible] مضر [illegible] مصلح آن [illegible] مقدار شربت آن تا دو مثقال است * فصل الالف مع الفاء *

* افاویه * ادویه معطره را نامند که در اطعمه و اشربه داخل میکنند و [illegible] عطریه طیبة الرائحه است مانند قرنفل و دارچینی و صندل [illegible] و گلاب و عرق [illegible] در قرابادین کبیر ذکر یافت

* افتیمون * بفتح همزه و سکون فا و کسر تای مثناة فوقانیه و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم میم و سکون واو و نون لغت یونانی است بمعنی دواء الجنون و بعربی [illegible] * ماهیت آن نباتی است سرخ رنگ [illegible] مانند [illegible] و برگهای آن [illegible] نزدیک [illegible] و برگ آن بسیار ریزه و تخم آن [illegible] نماید [illegible] ونصاری گویند که [illegible] و بهترین آن اقریطشی است [illegible] و [illegible] آن سرخ [illegible] بوده و چون [illegible] بهتر است [illegible] در [illegible] و گل و تخم آن در هم شکسته آمیخته میباشد و بعضی گفته اند که [illegible] حاشا است و بعضی گفته که از جنس حاشا است و مستعمل [illegible] آن است و [illegible] و فرق [illegible] و رنگ افتیمون است [illegible] حاشا و باسم [illegible] نیز و فرق [illegible] است و فرق میان اقریطشی و مقدسی آن که [illegible] باشد آن است که چون آنرا [illegible]

است و آن معتر از آن آید و در عمل از اقریطشی ضعیف تر باشد و مترجم صیدنه ابوریحان آورده که این را
معتری نامند چون نسبت بسوی آن کنند و چون نسبت بمعدن آن کنند جرمقانی گویند و این زبون ترین انواع
آنست و اقریطشی را انطاکی نیز نامند زیرا که بیشتر از آنجا بانطاکیه برند و از آنجا باطراف و اقلیطشی نیز لام بجای را گویند
* طبیعت آن جالینوس گرم و خشک در سوم دانسته و حنین و دیگر اطبا گرم در سوم و خشک در آخر اول و بعضی نیز
خشک در دوم گفته اند * افعال و خواص و منافع آن محلل و ملطف و مفتح سدد و مسهل سودا و بلغم بتنهائی و یا با بنفشه
مسهل صفرا نیز و بجهت امراض دماغی و عصبانی از قبیل صداع و تشنج امتلائی و صرع و مالیخولیا و مانیا و جنون و کابوس
و وسواس سوداوی و فالج و لقوه و خدر و اوجاع مفاصل و سرطان متقرح و تفریح قلب بسبب تنقیهٔ سودا و کرم معده و ریاح را
دفع نماید و موافق امزجهٔ پیران و مشائخ و بالخاصیة جهت امراض سوداوی و تنقیهٔ سودا بیعدیل و نفع را از آن نقل کرده اند
صاحب شفاء الاسقام گفته مفتح سدد است و در اسهال بطیء العمل و چون ضم نمایند بآن فلفل و ادویهٔ لطیفه اسهال بسرعت
مینماید جهت آنکه آنها معین بر عمل و تحلیل آنند * امراض الراس و چون یک هفته هر روز ده درم آنرا در نیم رطل
شیر تازه دوشیده خیسانند و یا پانزده مثقال سکنجبین بنوشند جهت رفع صداع سوداوی و مالیخولیا و تشنج امتلائی و توحش
و خفقان مجرب دانسته اند و همچنین چون شش درم آنرا در قدری شیر گوسفند تازه دوشیده داخل کرده بیاشامند از برای
صداع سوداوی و تنقیهٔ سودا بعد از نضج بمنضجات مناسبه و آشامیدن شش درم آن با ماء الجبن جهت صداع حادث
بمشارکت قلب بسبب سوء مزاج سوداوی و آن و یا مثل آن افسنتین برای مالیخولیا و چون شش درم آنرا با ده درم مویز
منقی از حب چند جوش خفیفی داده صاف نموده بیاشامند نافع است مالیخولیای حادث از آشامیدن خمر بسیار و ادمان
بران و جهت وسواس سوداوی و اخراج دیدان طوال و اگر اضافه نمایند بران طبیخ سر بنفشه میباشد انفع و چون اضافه نمایند
بر همه مفرحی مانند بادرنجبویه و گاوزبان میباشد ابلغ و همچنین با ماء الجبن از برای مالیخولیا و هشت درم آن با شیر تازه
دوشیده و شکر مفید جهت مالیخولیا و مانیا و جنون و کابوس و اکثر امراض سوداوی و استفراغ مادهٔ مالیخولیای سوداوی
با افتیمون و شحم حنظل و انیسون و سقمونیا بعد از فصد و نضج ماده موجب رستگاری از آن است و چون افتیمون را کوبیده
با مویز منقی سرشته حب بسته فرو برند از آن پنج درم تا ده درم نافع است مالیخولیای مراقی را و چون هفت درم افتیمون را
کوبیده در یازده درم سکنجبین ساده سرشته بیاشامند اسهال سودا بقوت نماید و تنقیهٔ طحال کند و نافع است از برای مالیخولیای
طحالی و مانیا و چون هر هفته یکمرتبه از این ترکیب خورده شود میباشد نافع از برای مانیا و مالیخولیا و جنون و جمیع
امراض سوداوی محترق از سودا و صفرا و همچنین آشامیدن آن با ماء الجبن منجبن بشیرهٔ قرطم که مقدار شیره در رطل
باشد و حب القرطم گویند و بیست درم از برای مالیخولیا و مانیا و جنون و وسواس سوداوی بدین دستور که حب القرطم را
کوبیده شیرا قدری جوش داده فرود آورده چون نیم گرم گردد آنرا در پارچه کرده در آن بمالند که تمام شیرهٔ آن
در آن بر آید و یک ساعت تا خوب بسته شود پس آنرا بدستور مقرر بچکانند و تمام آب آنرا از پرویزن بگیرند و با شش درم
افتیمون بنوشند طلا طای در مجربات خود آورده که دیدم خلق کثیری از اصحاب مالیخولیا و مانیا و جنون و وسواس
سوداوی که افتیمون مخلوط با افسنتین و برگ حنظل بآن نهاده اند شفا یافتند و نیست دوائی نافع تر از برای مالیخولیا و امراض
سوداوی از این و چون افتیمون را در آب بارد و جوشی داده مالیده صاف نموده در آب صافی آن گلقند حل نموده باز صاف

کرده بیاشامند تنقیهٔ سر کند از اخلاط فاسده سوداویه و نافع است از برای کابوس حادث از ابخرهٔ سوداویهٔ مرتفعه از معده بسوی سر و با ماء الجبن از برای کابوس سوداوی و آشامیدن آن با مطبوخ دو سه و امثال آن از ادویهٔ مخصوصه منقی دماغ است و جهت صرع سوداوی و بلغمی و فالج و لقوه و تشنج امتلائی و خدر نافع و چون بگیرند از آن شش درم تا ده درم و الملکی بجوشانند در مطبوخ و مالیده صاف کنند و بنوشند نافع است از برای تشنج امتلائی و خدر و سرطان متقرح و چون بگیرند از آن هر روز ده درم و در یکمن شیر تازه دوشیده بجوشانند و صاف نموده اضافهٔ آن نمایند مقدار پانزده درم سکنجبین ساده صادق الحموضة تا نیز کرده پس بچکانند و بیاشامند و تا هشت روز متوالی این را بعمل آورند تشنج و خدر را نافع است و چون چهار درم افتیمون را سائیده با قدری عسل و قلیلی نمک بخورند اسهال سودا و بلغم بقوت نماید و بقدر ادنی قابلی سرکه نیز درین ترکیب اضافه کرده بلا انکه چون افتیمون لطیف و ضعیف التركيب است آن را بسیار نرم نباید کوبید و جوش بسیار هم نباید داد زیرا که نرم کوبیدن و جوش بسیار مبطل فعل آن است بلکه آن را در صره مطبوخ جوش باید کوبید و در مطبوخ بیک دو جوش اکتفا نمود و اگر آن را در صرهٔ علیحده بسته در مطبوخات بعد طبخ در آن بجوش اندازند یک دو جوشی داده فرود آورند و بعد سرد شدن صره را فشرده در آن نمایند بهتر است و افتیمون مضر مصدورین و شبان و محرورین را از اجابت و مورث کرب و غشی و عطش است مصلح آن زعفران و کثیرا و روغن بادام چرب کردن و گویند مضر ریه و مصلح آن صمغ عربی و کثیرا و موافق امزجهٔ باردهٔ و کهول و مشایخ و سوداوی مزاجان مقدار شربت از جرم آن بقول شیخ الرئیس چهار درم تا دوازده و بعضی تا سه مثقال و بعضی ده درم گفته و در مطبوخات تا ده درم بدل آن در اسهال لاجورد و حجر ارمنی و نگویند و تخم آن حاشا مثل آن حاشا و در دانک آن ترید سفید مدبر است و تخم آن را نیز نرم نباید کوبید و بروغن بادام چرب باید نمود که مصلح آن است و بعضی اکره و غیر مطبوخ جرم آن را استعمال نمایند و الا بالای آن روغن بچکانند و چون ده درم تخم آن را کوفته در پارچهٔ کتانی بسته در ثلث رطل شراب انگوری اندازند شب تحت السماء نهاده روز دیگر فشرده و یک اوقیه شربت گل یعنی شراب ورد مکرر و دو اوقیهٔ شربت بنفشه در آن داخل کرده و یک مثقال روغن بادام شیرین در آن بچکانیده صبح ناشتا نیمگرم کرده بیاشامند مالیخولیا و وسواس سوداوی را نافع و اسهال مرهٔ سودا نماید و ... مفرزی و ... و یک اوقیه مغز فلوس خیار شنبر نیز اضافه ساخته بهتر است مقدار شربت آن ... درم و با غیر آن تا چهار درم ... افتیمون و ... و سکنجبین و شراب و قرص و مطبوخ و ... افتیمون و معجون معلمی آن در قرابادین مفصل ذکر یافته

* افربیون * بفتح همزه و با و سکون را مهمله و کسر بای موحده و ضم یای مثناة تحتانیه و سکون واو و نون و افربیون و افرنبون و افریبون نیز ... بیونانی ... مثناة تحتانیه ... آکل ... التحلل و حافظ الاطفال و کرویش ... و بنا ... صاحب آن صمغی است ... آن ... قسم میباشد قسمی ... آن ... و منبت آن بلاد ... سودان ... اهل آن بلاد ... آن ... را ... نمایند ...

که بوی آن بمشام شان نرسد بیک دفعه شیر بسیاری از ان در ریخته در شکنبه جمع میکردد آنرا خشک کرده باطراف میبرند و بعضی صمغ درخت مازریون دانسته اند و اصلی ندارد بهترین آن صاف تازه جلا کننده رنگ مائل بزردی و تند بوی با حدت طعم آن است که چون بزبان بگذارند زبان را بگزد و مدتی لذع آن باقی میماند و هرچند تندبوتر و تیزتر باشد بهتر و تازه تر است و زود در آب و روغن زیت گداخته شود و سبک وزن و متخلخل باشد و کهنهٔ آن سرخ رنگ اشقر بود و زود گداخته نشود و بوی تندی آن کمتر باشد و مغشوش آن که از انزروت و صمغ عربی میسازند با وصاف مذکوره نیست و گویند اکثار آن در وقت گرفتن دماغ را بدرد آورد و بسا باشد که دیوانه کند و آنکه گیرند باید که دهان و بینی خود را ببندند و اول کسیکه پی برده باین صمغ یوباس ملک بونیه بوده خود و با آنکه اطبا در عصرها و یافته اند * **طبیعت آن** گرم و خشک در اول چهارم و بعضی خشک در سوم گفته اند و قوت آن تا چهار سال قوی میباشد و بعد از ان ضعیف و تا ده سال باطل میگردد * **افعال و خواص ومنافع آن** * جالی و ملطف و محرق و حاد خصوص تازهٔ آن بحدیکه زیاده است از حلتیت که حادترین صمغها است مسهل بلغم لزج و زرد آب و منقی فضول بلغمیه از اعصاب و جهت لقوه و فالج و استرخا و تشنج امتلائی و رعشه و خدر و درد وارو سدر و صرع و سکته و کابوس و جمود و شخوص و استسقا و سپرز و قولنج و صرد کرده و عرق النسا و مفاصل و وجع ظهر و ورک که از بلغم باشد و دفع سموم بارده و تسکین اقسام ضربان مفید القوه سعوط مقدار عدسی از ان محلول در شیر دختر جهت لقوه و محلول آن در روغن حبة الخضرا و مانند آن در روی ما حب لقوه نافع و دل سنو رقر و بردن حب مصنوع از ربع درمی از ان و از سکبینج و مقل الیهود و اشق از هر یک نیم درم جهت لقوه مفید و زائل کرد اند آنرا الفالج و الاسترخا و اکثار بو بیدن آن نافع است فالج را بجهت آنکه تنقیهٔ دماغ میکند و میل میدهد مواد را از جانب اجماع بسوی بینی و سعوط محلول مقدار یک شعیرهٔ آن با آب مرزنجوش یا با آب افشرهٔ چغندر یا با آب افشرهٔ سیر و نیز نافع است فالج را بصان جهت و اشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه نیز نافع است آنرا و استرخا را و تمریخ اعضای مسترخیه بروغن زیت که در یکرطل آن مقدار سه درهم افربیون حل کرده باشند مدت روز یا شش روز تا سه روز نافع است آنرا و فالج را و اکثری از اعراض عصبانیه را و اگر مخلوط نمایند آنرا بقیر و طیکه شکسته باشند حل دت افربیون را بروغن و تمریخ نمایند بآن نافع است آن مرد را بنهایت نفع و سزاوار نیست اکثار مروخ آن زیاده از هفت روز و مقدار افربیون از سه درم و چون حل نمایند بروغن قسط یا روغن عاقرقرحا گرم نموده تدهین بآن نمایند نافع است از برای فالج و استرخا بجهت آنکه مسخن عصب است و ملطف و محلل بلغم و چون بگیرند وزن یک اوقیهٔ آنرا و نرم سوده در یکرطل زیت که در ان ده اوقیه موم گداخته باشند داخل کرده در هاون بدسته بمالند تا چون مرهم شود و تمریخ نمایند بقلیلی از ان نافع است فالج و استرخا را نفعی بین و چون بگیرند از ان ربع درمی و از سکبینج و اشق نصف درمی و حب ساخته فرو برند نافع است از برای استرخا و چون بگیرند مقدار یک دانگ از ان و سائیده بزردهٔ تخم مرغ نیمبرشت پاشیده بیاشامند نافع است استرخای اعضا را نفعی بلیغ و چون مخلوط نمایند افربیون را ببعضی از ادهان حاره مانند روغن قسط و روغن سداب و تمریخ نمایند بآن نافع است تشنج بلغمی را و اگر زیاده نمایند بوزن آن جند بیدستر و عاقرقرحا میباشد انفع و همچنین تمریخ بقیروطی معمول از افربیون تازه یک اوقیه و زیت کهنه یکرطل و موم سرخ ده اوقیه که موم را در زیت گداخته افربیون را نرم سوده بآن مخلوط کرده در هاون بدسته نیکو سائیده استعمال نمایند الرعشة را و تناول و آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه نافع است رعشهٔ بلغمی را و تمریخ بیک درهم افربیون محلول در ده درهم زیت کهنه

نافع است خدر را و همچنین تدهین محلول آن در روغن دارچینی و امثال آن نافع است خدر را و همچنین محلول آن
در روغن قثاء الحمار و روغن حارّه دیگر نافع است آنرا شرباً و تمریخاً و چون می در رحم آنرا در روغن مناسبی حل نموده
هر روز با آن مروخ نمایند نافع است خدر را و تحلیل با فربیون و استشمام بآن و نشوق بدان با روغن مناسب نافع است
دوار و سدر و لقوه حادث از کیموس بارد را و الصرع و السکته را و الکابوس و الجمود و الشخوص چون بسیار لازم باشد آنرا
بمعاونی با ادویهٔ مناسبه دیگر و در بینی صاحب صرع و سکته دمند نافع است آن مرد و درا و چون حل کنند با آب گرم و غیره
که در آن صاحب صرع مبادرت نافع است و چون طلا نمایند افربیون و قافسیا و امثال این هر دو را از ادویهٔ محمرّه طلاء مواد
منفجهٔ عفونت موضع صعود بخار دهد و در حال صرع حادث بشارکت اطراف بسمت صعود ریاح مصرعه از آنها بسوی سر نافع
است آنرا و لازم است که این طلا بعد از بستن بالای آن عضو باشد اگر ممکن باشد مانند دست و پا و آشامیدن ربع درم
از آن با ادویهٔ مناسبه نافع است کابوس را و ریختن یک اوقیهٔ افربیون محلول در روغن گل یا روغن یاسمین بر سر صاحب جمود
و شخوص و همچنین طلا کردن افربیون و چند مثقال در روغن یاسمین بر سر نافع است آن مرد و علت را و الاستسقاء
را تحلیل و انقوتیج [illegible] آن با ادویهٔ مناسبه جهت امراض مذکوره و عرق النسا و وجع الورک
و کمر که از بلغم و سرده باشد [illegible] و مسقط جنین و اکتحال آن [illegible] جهت نزول آب در
چشم [illegible] و سوزش آن در چشم [illegible] آن با آب [illegible]
چشم و تنقیهٔ دماغ [illegible] آن [illegible] و طلای آن دافع کرده
زیاده [illegible] و دم [illegible] مناسب جهت امراض عصب و [illegible]
و بازهر [illegible] و افیون جهت تسکین الم [illegible]
اگر [illegible] سوزش [illegible] روغن گل [illegible] دافع آن است [illegible]
و تضمید [illegible] آن [illegible] مزاج [illegible]
[illegible]
[illegible] و [illegible] روغن [illegible] آن روغن گل [illegible]
آورده [illegible] آن [illegible] ادویهٔ [illegible]
کشنده [illegible] آن [illegible] اوزان [illegible] مؤلف [illegible]
اکثر [illegible] افیون [illegible]
افربیون [illegible] وقت قوت آن [illegible]
افربیون [illegible] آن
[illegible] اعضا [illegible] آن [illegible]
[illegible] تریاق افیون و بعضی سموم [illegible] آن [illegible]
[illegible] آب [illegible]
[illegible]

بیرون آمدن را همه‌ا بازده از جگر کلاهش است

* افسنتین * بفتح همزه وسکون فا وفتح سین وسکون نون وکسر تای مثناة فوقانیه وسکون یای مثناة تحتانیه ونون لغت یونانی است وبعربی خترق بخای معجمهٔ مفتوحه وتای مثناة فوقانیهٔ ساکنه وراء مهملهٔ مفتوحه وقاف وبرومی ابستیون وبفارسی مروکویند وبلغت مصر نوع زبون آنرا دسیسه ونوع جبلی آنرا ریل براء مهمله نامند وبهندی مجتری وشتار کویند * ماهیت آن نباتی است ما بین شجر وکیاه وشبیه باقیصوان که بفارسی بابونه کاوچشم نامند وساق آن بلند وشاخهای آن انبوه وبرو برک شبیه ببرک صعتر وغبار آلوده وبا اندک زغب وکل آن مانند کل بابونه واز آن ریزه‌تر ودر وسط آن تکمهٔ کوچکی ودران تخمی باریک شبیه باسپند وبا تلخی وقبض واندک تیزی وبوی آن با عطریت وثقلی شیخ الرئیس کفته که چنین نوشته‌اند که افسنتین چند نوع می باشد خراسانی وشرقی وطرسوسی وسوسی وانچه از کوه لکام میآورند وغیر اینها نیز ومتقدمین پنج صنف دانسته‌اند طرسوسی وسوسی ونبطی وخراسانی ورومی ونبطی آن با عطریت است وقوت قبض وتحلیل آن زیاده وحرارت آن کمتر واز این جهت اسهال بلغم نمی نماید هرچند در معده باشد ولیکن چندان نمیدارد اسهال بلغم ندارد ومصریهم معدالیست وصنفی را که برک مانند برک زردک وسفید وکل آن زرد وبی برک را اهل مصر آنرا دسیسه نامند ومنبت آن انچه در اکثر شرقی بلاد شمالیه وخراسان وعراق است زبون ترین همه اصناف است وکفته‌اند که افسنتین از اصناف شیح است واهل بعض حکما آنرا شیح رومی نامیده‌اند وبعضی کشوثای رومی دانسته‌اند ومختار بهترین اصناف آن رومی طرسوسی سفید رنک پس سوسی مرغب آنست که چون چوب آنرا بشکنند ویا بکفد ست بمالند بوی عبرازان آید ودر طعم آن حرافت وتلخی وقبضی باشد ونیز کفته‌اند بهترین انواع رومی سرخ رنک با عطریت رائحه وتلخ طعم مرغب آنست که دران کرهها باشد وانچه را از جزیرهٔ نیطس آورند قبض آن بیشتر از اصناف دیکر است وبرک وکل آن کوچک‌تر وکاه مغشوش میکنند آن را بزرد می زیت که با آن در آب جوش میدهند وخشک می نمایند وفرق میان آن هردو آنست که مغشوش آن را چون در آتش اندازند بوی زیت ازان آید بخلاف خالص * طبیعت آن کرم در اول وخشک در سوم وبعضی کرم در اول دوم وخشک در آخر آن کفته‌اند واین اصح است وکرمی عصارهٔ آن زیاده از حشیش آن واقوی ازان وهمچنین تخم وکل آن اقوی است از حشیش آن * افعال وخواص ومنافع آن مفتح وملطف ومشهی وقابض وتلخ وقبض آن اقوی وزیاده از تلخی آنست مسهل صفرا وماء اصفر وسابر اخلاط مرارهٔ مجتمعه در معده بادرار بول ومنقی عروق سینه وشش وبا افتیمون وبد ستر وبا افتیمون واسطوخودوس منقی ومسهل سودا وجهت صداع القوه وفالج واسترخا ورعشه وصرع وسکته وکابوس ودوار وسدر ومالیخولیا وسبات وامراض عین وکوش ودندان وحلق ومعده وکبد ومرارهٔ طحال وارحام وبواسیر واوجاع اعصاب واعیا وداء الثعلب وداء الحیه ودفع سموم مشروبه ومنهوشه وتقویت معده واشتها وادرار بول وحیض وشیر وعرق وقتل اقسام دیدان وامثال اینها از امراض هریک بتنهائی ویا بادویهٔ مناسبهٔ آن نافع شربا وضمادا الصداع واللقوة والفالج والاسترخاء والرعشة والصرع والسکته والکابوس لشرب آب مطبوخ آن با شیح ارمنی خصوصا که دران قدری ایارج فیقرا حل کرده باشند صداع حادثه متولد در مقام دماغ وآشامیدن مطبوخ آن جهت آنکه محلل ریاح دماغیست وغرغره بآن لقوه وشرب طبیخ آن بتنهائی ویا با عسل لقوه وفالج واسترخا ورعشه وصرع وسکته وکابوس را نافع وچون مفلوجی که در معده او اخلاط حاره حاصله از ادویهٔ مشروبه باشد بنوشد آنرا خارج میکرداند آنها را وتبدیل میکند بالعرض وریختن عصارهٔ آن بکلوی مسکوت وسعوط نمودن

آن آنرا مفید الکزاز والسل والسبات والاعیاء والمالیخولیا آشامیدن مطبوخ آن با صبر مقوی طریف و ادرار بول و حیض و
از صفرا و بلغم را و تنقیه آن مناسب و طبیخ آن با افتیمون مالیخولیا را و نیز تجرع هر روز زد و اوقیه از آب طبیخ آن را کومادهٔ
مالیخولیا مائل بمراقی باشد ده لیرا طعصارهٔ آنرا در آب حل کنند و بیاشامند و اگر بحرکت مراق بود و در مراق ریاح باردهٔ
مالیخولیا با ان ورم و لهیب نباشد تنقیهٔ آن بطبیخ افسنتین یا عصارهٔ آن بنحو مذکور نمایند و تدهین روغن گل آن جهت امعاء
امتلائی مفید امراض العین چون بگیرند حشیش آنرا و ما ئیده در خرقهٔ کتانی بسته در آب گرم جوشان فرو برده تکمید نمایند
بآن چشمی را که طرفه داشته و مدت مدید طول کشیده باشد زائل گردانند آنرا بجهت آنکه گویند جذب میکند خون را بسوی
خود اعد یکه خون دران صرف می آید که اگر بعضا زاید خون از ان برمی آید و طلای مطبوخ آن در مفتح جهت درد چشم و غشارهٔ
و ورم و ضربان آن و با عسل جهت رفع آثار یعنی تحت پلک چشم و ضماد آن با تاردین جهت رمد منصر حا بطلی آن و اکتحال
آن جهت رمد و غشاوه امراض الاذن چون افسنتین را در آب با روغنی قابض یا در شراب پخته گوش را اضخار آن بد ارند
نافع است وجع آنرا و ورم با گوش را و همچنین طلای آن برنا گوش و تقطیر عصارهٔ آن وجع حادث بسبب بد ان و ارواح
و بار رفتن آب در آنرا نافع بجهت آنکه تلدید ان رطال ریاح آب است و تقطیر مطبوخ آن در روغن بادام تلخ بعد بگاه تمام
قوت آن بدر روغن آید با قلیلی زهرهٔ بز نیز معال ریاح گوش و منقی جراحت آن در ساعت و نافع کرم است و جوانی آمده
باشد و همچنین تقطیر سرزرع آب مطبوخ آن با روغن بادام تلخ و زهرهٔ بز آمدن آب را از گوش باز دارد امراض الفم و
الحلق والصدر والریهٔ طلای افسنتین گویند و با نطرون و عسل سرشته بر خلف با از خارج بر حلق نافع است ورم حلقات
داخلیهٔ آنرا و خناق و ورم بنا گوش و وجع آنرا و همچنین غرغرهٔ مطبوخ آن یا عصارهٔ آن بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ آن و شاه بلوت
آب طبیخ آن جهت تنقیهٔ صدر و ریه و آنچه در عروق آنها است از اخلاط صفراویه نافع امراض القلب والمعدة والکبد والطحال
والامعاء والرحم والمقعدة والبیضتان والبواسیر والمفاصل آشامیدن آن با تاردین جهت درد معده و تحلیل نفخ بادهٔ
باطنیه و نفخ و ریاح و همچنین ضماد آن و شرب طبیخ آن جهت تقویت معده و آوردن اشتهای طعام که زائل شده باشد بسبب
العلل است و جهت اوجاع جنبین و خاصره و تهییج صورت و اطراف و استسقا و اوجاع مفاصل و امراض معده بارده و دفع
تغارات ناسفه و اصلاح فساد مزاج و ابتدای سوء القنیه و بدستور عصارهٔ آن جهت امراض مذکوره و همچنین چون بیاشامند
ده روز هر روز مقدار بیست مثقال از آب مطبوخ آن جهت رفع سقوط اشتها که از رطوبت باشد و زوال یرقان نافع
و آشامیدن طبیخ آن بتنهائی و با عسل و با ادهون جهت طحال و همچنین با ادویه مناسبهٔ دیگر و ضماد کوبیدهٔ آن با انجیر و
نطرون و شیلم جهت استسقا خصوصا با سرکه و بدستور با نطرون و انجیر و تنقیه و رسن و ام طحال با اکلیل الملک در پوست بخته جهت
ورم کبد و اواخر و طلای مطبوخ آن با سرکه جهت وجع مفاصل حاره و ومع آن با موم و روغن گل و مرغ یا روغن حنا جهت
درد و بیگاه بدرد معدهٔ کهنه و حکاک و بواسیر و شقاق مقعده و وجع آن و صلابت رحم و همچنین ضماد آن بتنهائی و قیروطی آن با عسل
جهت ادرار حیض و حمول آن با موم جهت اخراج حب القرع و آشامیدن آب مطبوخ آن بتنهائی و با مطبوخ آن با ترنج یا با
علف جهت قتل و اخراج اقسام کرم و آوردن اسهال نافع و با سرکه جهت بواسیر و شقاق مقعده و اخراج اخلاط حارهٔ که بسبب
ادویهٔ حاره و بعد بمعده و بهر صیاد باشد موثر و آشامیدن شراب آن جهت تمدد و شراسیف و تقویت معده و دفع بواسیر
و شقاق مقعده و تنقیهٔ عروق و بیضات از اخلاط مرار به و مائیه و ادرار حیض و امراض الکلی والمثانة العانب والحیة والشراره و دفع

السموم وغيرها وا ثربة آشاميدن طبيخ آن جهت تبهاى عفن و مركب وكهنه وبا قاردين جهت داء الثعلب وداء الحية و اصلاح فساد مزاج وبتنهائي جهت نيكوئي رنگ رخسار وبه دستور ضماد آن و آشاميدن ده درم مطبوخ آن جهت گزيدن عقرب وبا شراب جهت سم شوكران وبهش تنين بحرى وبرى نيز وبا سركه جهت خناق عارض از شرب فطر وضماد آن با آب جهت شرا وتحليل صلابات وداء الثعلب وداء الحية وگذاشتن آن در صندوق وميان متاع مانع كرم زدن ثياب و آميختن آب مطبوخ آن با مركب مانع تغير آن وخوردن ارضه وكرم وسوس وموش كتابى را كه با آن مركب كتابت كرده باشند وطلاى آن با زيت بربدن مانع مقارنت پشه است با آن كمن وذرور آن جهت گريزانيدن هوام وپاشيدن آب طبيخ آن كشندهٔ كيك و دود آن باعث طرد هوام المضار گفته اند افسنتين مضعف فم معده است سواى نبطي آن وليكن ضرر عصارهٔ آن زياده از حشيش آن است ومصلح آن مجفف مصلح آن در مبرودين انيسون ومصطكي ودر محرورين شربت انار و امثال آن وشيخ الرئيس وصاحب شفاء الاسقام وديگران گفته اند كه حشيش افسنتين موافق ترين ادويه است از براى معده وتقويت آن وعصارهٔ آن مضعف آن است بجهت آنكه در عصارهٔ آن قوت قبضي كه محتبس است در حشيش آن نيست وليز صاحب شفاء الاسقام گفته جايز نيست استعمال آن قبل از نضج اخلاط بجهت آنكه ضرر آن در ان حين بيشتر از نفع آن است بسبب قوت قبضي كه دارد وبالجمله در ان دو قوت است قوت اسهال وقوت قبض ودر جوهر نيز يكى جوهر لطيف هواى نارى كه باعث اسهال وتفتيح است وديگرى جوهر كثيف ارضي كه موجب قبض وحبس است مقدار شربت از جرم آن از يك مثقال تا دو مثقال ودر مطبوخ تا ده درهم است اما بايد كه چون جرم آنرا بطريق سفوف وغير آن اگر استعمال نمايند بجهت رفع قبض آن بروغن بادام چرب نمايند بدل آن در اسهال غافث وشيح ارمني است وجهت تقويت معده بوزن آن اسارون و نصف آن هليلهٔ زرد و بجهت جگر عصارهٔ غافث وجعده وتيموم وعصارهٔ آن كه آنرا كوبيده آب آنرا گرفته در آفتاب خشك كنند در جميع افعال مذكوره اقوى است ونيز محلل و مفتح سدهٔ جگر ومجارى ما بين معده وجگر و مجارى امعاء وجهت تبهاى كهنه ومركبهٔ دائمه وتقويت معده وتنقيهٔ آن از اخلاط مراريه وآوردن اشتهاى طعام وابتداى هوء القنيه واستسقاء ويرقان ونيكوكردن رنگ رخسار واصلاح فساد مزاج شربا مفيد وجهت تهبج وجه و ورم اطراف وورم طحال وداء الثعلب وداء الحية شربا وضمادا نافع ومورث كرب وصداع ومصلح آن ربوب مقدار شربت آن تا يك درهم وبدل آن هم وزن آن افسنتين با غافث باشكاعي است واين ضعيف است شيخ الرئيس گفته عصارهٔ آن مصدع است و ظن من آنست كه همين سبب مضرت آنست بمعده مصلح آن در مبرود انيسون ودر محرور رب آب انار است وحب افسنتين و دهان و اشربه و اضمده و عرق و غرغره و اقراص و مطبوخات ومعجون آن در قرابادين ذكر يافت با خواص ومنافع و طرق استعمال وصنعت هريك

---

٦ فا *افشرج* بفتح اول وسكون فا وضم شين معجمه وفتح راء مهمله وجيم معرب آز افشره فارسى است كه بعربي عصير نامند و اصل آن افشوده بود كه بكثرت استعمال افشره شده آن مخصوص با آب ميوه هاى آبدار است كه ماليده ويا كوبيده فشرده آب آنها را بگيرند خواه بر آتش بقوام آورند كه رب نامند ويا در آفتاب گذارند تا غليظ شود كه عصاره گويند وبالفعل عبارت از آب افشردهٔ ميوه هاى آبدار رسيده ترش يا ميخوش مانند انار وآلو وآلوبالو وتوت و زرشك ويا آب ليمو ويا اترج و يا سركهٔ انگورى ويا عرق نعناع ويا تمر هندى محلول با آب ويا آب انبهٔ خام وفالسه وجامون كه ميوه هاى هند يست يا سماق

معمول در آب و امثال اینها است که صاف کرده و نقل و حاجت نقد یا لیات داخل کرده و آب نیز آنقدر که هوش باقی کرده و با طعام و یا بدون آن بنوشند یا مرکب و شربت ترشی و یا مخلوطی که در آب حل کنند و بنوشند و عرق سلطانی که از جملهٔ اشربهٔ متبرّعه است در قرابادین ذکر یافت * طبیعت و افعال و خواص هریک راجع با آنچیزی است که از آن ساخته

* افعی * بفتح همزه و سکون فا و کسر عین مهمله و یاء در آخر بلغت عبرانی نام نوعی از حیه است و حیه اسم جنس آن و افعی را بیونانی اخدنا و اخادنا نامند و آنرا اسامی بسیار است * ماهیت * آن ماریست بقدر یک ذرع و نیم ذرع دست و باریک [illegible] و کوتاه آن اندک کوتاه تر بریده شده که بفارسی کلّه دم نامند و سر آن پهن و بزرگ و مثلث شکل که قاعدهٔ آن بطرف گردن آن میباشد و گردن آن باریک و در رفتن و رفتار از آن آوازی آید گویند که آواز از پوست آنست بخلاف حیات دیگر که آنها را این هیئت و خواص نیست و بسیار قوی و زرد و زرد رنگ و ملون بالوان بسیار و در کوچکی و بزرگی مختلف بعضی سیاه مائل بزردی و بعضی مائل بسرخی و بعضی به تیرگی و بعضی ابلق و غیر اینها از الوان و نیز بعضی شدید السمیة و بعضی مائل بضعف آن و بعضی قلیل السمیة و نر و ماده میباشد مادهٔ آنرا چهار دندان و نر آنرا دو دندان و بهترین آن مستعمل در تریاق فاروق مادهٔ اشقر مائل بسرخی جوان دور از آب و عمارت و جنگل و بیشه و شوره زار [illegible] مائل [illegible] است که چشمش مائل بسرخی باشد و در آخر بهار یا اوائل صیف صید کرده [illegible] زود سر و دم آنرا قطع نموده باشند که ضعیف و لاغر نشده باشد و طریق قطع سر و دم آن آنست که آنرا خشم آلود نموده بزودی و سرعت تمام سر و دم آن را یکجا جمع نموده [illegible] دیگر که بسیار تند باشد و دم آن جدا [illegible] انگشت از هر طرف [illegible] جدا نمایند که در آن اصلا [illegible] و الا [illegible] آمد [illegible] سر و دم آن [illegible] جدا کردن [illegible] است که [illegible] آنرا جدا [illegible] که زهر آن [illegible] بطن آن فرو رود [illegible] گوشت آنرا فاسد و زهرناک خواهد نمود [illegible] زیرا که سمیت [illegible] و نمک [illegible] و با آب [illegible] بآتش ملایم [illegible] و اگر آتش [illegible] بهتر است [illegible] شود [illegible] گوشتهای آنرا تمام [illegible] نمایند [illegible] استعمال نمایند اقراص سازند [illegible] آرد نان خشکار [illegible] وزن آن [illegible] دست [illegible] اقراص [illegible] و در شیشه [illegible] است و هرچه بعد قطع سر و دم [illegible] حرکت باشد [illegible] بهتر [illegible] آن خون [illegible] است که [illegible] در آب [illegible] است که طول آن [illegible] که سمیت [illegible]

هر که نزدیک آن مرده ارود او نیز میمیرد واین قول شایبه مبالغه باشد ودیگر افعی که کمر آن کنده وگردن آن باریک و
سر آن پهن وزرد مایل بغبرة با نقطهای سیاه باشد ودیگر بلوطیه که در بلوط میباشد وبدبو میباشد وکسی را که بگزد پوست او را جدا می
کرده ودیگر معطشه که عطش بافراط وحرقت والتهاب بسیار عارض میکردد ملسوع آن را بحدیکه د اثر آب مینوشد سیراب
نمیکردد تا بمیرد ودیگر بزاقه که میکشد بآب دهن خود وبوی آن نیز مهلک است ودیگر سیاه مستی باسود سالخ و
ارقم یعنی ابلق ومرقش یعنی دورنگ وانچه صاحب خالها باشد وانواع ردیهٔ دیگر نیز میباشد وسمیت مار ماده
اکثر وقویتر از ان است وتاثیر آن در نهش اعضای طرف چپ خصوص قریب بقلب ودماغ واعصاب وکبد اسرع
است از اعضای بعیده وسمیت مار در دندان آن است یعنی بواسطهٔ دندان سمیت را بعضو میریزد دندان آن
مجوف وکوچک بمقدار دانهٔ برنجی ودر ان سوراخی در طول وسر آن محرف مانند قلم تراشیده است وچون
ماریکه دندان آنرا برآورده باشند کسی را بگزد از موضع نهش آن قدری خون برمی آید ولیکن اذیت بسیار نمیرساند
وملسوع کشته ماریکه دندان سمی آنرا برآورده باشند اگر محبوس دارند بعد از دو سال واگر سرد هند بعد از شش ماه
باز دندان سمی مثل اول برمیآورد وکسی را که بگزد بدستور هلاک میکرداند * طبیعت آن بنهایت گرمی وخشکی و
تجفیف وتحلیل است وآن که قریب باب وحرارت نباشد حار ویابس در دوم ومتوسط آن در سوم وآنکه در دره وکوهستان میباشد
خشک در چهارم * افعال وخواص ومنافع آن چون با آب واندک نمک وشبت وروغن زیتون بر آتش اخگر بملایمت
طبخ نمایند تا مهرا شود وگوشت آنرا با کنند تناول نمایند مواد غلیظه را بطرف جلد دفع میکند وتحلیل میدهد وگفته اند در مجذوم
اینمعنی بتجربه رسیده که بعد از خوردن بدن او متقشر شد واز ان مانند فلس ماهی جدا گشت واز ان مرض شفا یافت ونیز
از خوردن بسیار آن بدن منقرح شده مثل ماهی پوست از ان میریزد ومقدار کم آن اخلاط متعفنهٔ لطیفه را مستحیل بشوش
وکثیفه را بتقشر جلد دفع میکند ونفع می بخشد وایضا گوشت پختهٔ آن بنحویکه برای تریاق فاروق میپزند جهت دفع سموم
مشروبه وملدوغه وضعف بصر ودرد عصب وازالهٔ برص ومنع زیادتی خنازیر وحفظ جوانی وتقویت قوتهای حیوانی ونفسانی
ونیکوئی ذهن وفکر وجهت لقوه ورعشه وامراض باردهٔ عصبانی وطول عمر موثر هرگاه بسال یکمرتبه تناول نمایند ولیکن اکثار
دران ننمایند وبعد تقویت بدن وشروع بر روئیدن گوشت وجلد حفظ نمایند واعضا را از خارج بمالیدن مراهم وموم وروغنهای
مناسب ومسکهٔ تازه واز داخل بآشامیدن شراب وماء اللحم واکل لحوم لطیفهٔ مشویه وامثال اینها وآشامیدن مرقهٔ آن
جهت ضیق النفس بارد رطب ونباید که مرقهٔ آن را بلا هم بپزند زیرا که گوشت آن دیر پخته ومهرا میگردد وضماد گوشت کوبیدهٔ
خام آن جهت دفع سمیت افعی گزیده واقسام مار بغایت نافع وجهت داء الثعلب وداء الحیه وخنازیر واوجاع
مزمنهٔ بارده نافع وچون شکم آنرا چاک کنند وگرما گرم برگزیدهٔ آن گذارند وجع آنرا ساکن گرداند وسمیت آنرا دفع
نماید واکثار اکل آن محرق اخلاط ومصدع ومصلح آن شیر تازه دوشیده وآب فواکه است ونخودیکه در حین جوشانیدن
گوشت در ان پخته باشند در افعال قریب است بقرص افعی ونمکی که در جوف آن پرکرده باشند در افعال ضعیفتر از گوشت
آن است وگفته اند که چون هفت عدد افعی را بریسمان پشم سرخ ارغوانی خفه کرده بازای هریک افعی گرهی بران
بزنند بستن آن ریسمان برگردن صاحب خناق جهت رفع آن علت بالخاصیه مجرب وبدستور ریسمان کتانیکه افعی را بدان
خفه کرده باشند جهت خناق واورام لوزتین نافع وخون آن اکتحالا جهت روشنی چشم ومنع نزول آب در چشم مفید

و بلد منثور و زهرهٔ آن قتال بلا مهلت و کذا از لذع آن اخلاط و اعضا را فاسد کنند و ارواح و حرارت غریزیه را
بسرعت بالتمامه و لهذا استعمال آن بهیچ وجه جائز نیست و پوست آن جهت امراض جلد و استسقا و یرقان و
طحال و نزلات مواد را زبول و تقویت حصاة و امراض مقعده هر نوع که استعمال نمایند نافع و بخور آن طرد هوام نماید و
کسی را که خناق باشد و خوردن گوشت آن خوش نیاید او را عرق آن که بدل آنست استعمال نماید و طریقهٔ احراق آن در
مقدمه ذکر یافت و در نسخهٔ ماثبیقی طریق احراق آن چنین است که بر ان افعی نمک و شبت و انجره از هریک رطل و
نیم اوقیه مائیده پاشیده و با نه اوقیه عسل بر ان ریخته و سر آنرا بسته در تون حمام یا در تنور گذارند تا سوخته گردد مانند
زغال پس نرم سوده در شیشه و یا در ظرف چینی محفوظ دارند و عند الحاجة استعمال نمایند و گاه از برای خوشبوئی و
نیکوئی طعم قلیلی سنبل الطیب و ساذج هندی نرم سوده با آن ممزوج مینمایند * افعال و خواص و منافع رماد آن
آنست که طلای آن با روغن زیتون جهت تحلیل خنازیر و بواسیر که جهت داء الثعلب و داء الحیه و اکتحال آن با عسل بغایت
مقوی باصره است و علامت افعی گزیده و تدارک سم آن و مرارهٔ افعی خورده و تدارک آن نیز و تریاق فاروق از بدء
ظهور تا انتهای کمال و وضع و طریقهٔ ساختن و زمان استعمال و مواضع آن و مقادیر شربات و منافع و مضار آن بتفصیل و ترجمه
افعی و مسحیدرد هن و رماد و طبیخ و ماء اللحم و مرقه و معجون آن در ترابادین ذکر یافت و بالجمله کسی را که افعی و یا مار
گزیده باشد از علامات لسع آن بر آمدن خون متغیر اللون از آن موضع پس زرد آبی شبیه به ترک و ورم کردن موضع لسع
و سرخ شدن آن و خشکی دهان و زبان و التهاب اندرون و گرمی بدن و عرق سرد و سبزی رنگ روی و غشیان و قی صفراوی و اغما
و غشی و سردی بدن و هلاک است و بهترین معالجات فی الفور بلا فاصله بستن بالای آن موضع است باستحکام تمام بفاصلهٔ
چهار پنج انگشت تا یک شبر به ریسمان و بندیکه حاضر باشد حتی از کمربند و دستار بند از و مراد آنکه تا نفوذ نکند و بروز ند و مسامات
نماید اگر میسر باشد یعنی اگر در دست و پا باشد و اگر در دو جا ببندند بهتر است یکی بالای دیگری بفاصلهٔ چهار پنج انگشت
تا یک شبر تا خوب خاطر جمع نکردند باز نکنند و اگر تا سه روز باز نکنند بهتر است و داغ کنند آن موضع را و یا قطع نمایند و لا فی
الفور تیغ زده محجمه بقوت تمام بکشند چند دفعه تا تمام سمیت و خون فاسد دفع گردد و خون هر نوع از آن برآید دیگر
ماسد چرک رقیق زرد رنگ شبیه بزرد آب میباشد زیرا که خاصیت سم آنست که خون و اخلاط و اعضا را فاسد میگرداند
و اگر محجمه میسر نباشد شخصی جوان باقوت که دندانهای او سالم باشد و مرضی و آکله در دهان و زبان او نباشد و اشتها
نباشد دهن خود را پاک بشوید و روغن گل بر لبهای خود بمالد و بدان مضمضه کند و بقوت تمام آن موضع را بمکد و آب دهان
را بیفکند و نیز فی الفور تریاق فاروق اصلی بد بخورانند و بر ان موضع بمالند و مرغ جوانی را [illegible]
تا مدتی در آب خوب بمالند تا کف بر آورد و بخورانند و خورانیدن روغن کهنه گاو [illegible] و شراب کهنه و پنیر
مایهٔ خرگوش تازه و معاول در [illegible] و یا آب مطبوخ برگ غار و فاقرا [illegible]
[illegible]
و یا آنچه میسر آید با عسل بقدر چهار دانگ و خوردن سیر خام بسیار یا مغز گردکان و مالیدن مرهم [illegible]
بر موضع آن شکم موش زنده را بشکافند و گرما گرم بر آن موضع گذارند و یا شکم خروس زنده را بشکافند گرما گرم بر آن
بگذارند و مهرهٔ مار را بر آن بگذارند تا [illegible] و بر آن شیر تازه دوشیده ریخته باشند تا [illegible] دیگر [illegible] آن

متغیر نگردد و مهره خود ملتصق نشود بلکه جدا گردد زیرا که از علامات مهرهٔ مار اصلی آن است که مادام که در دهان است جدا نمیگردد و شیر که بران میریزند بریده و متغیر میکردد و ترقی فرمودن با آنکه قلیل دران مقدار یک رطل حل کرده باشند و بستن قلیل دران دران موضع و بخور اینان آب برک برنامه که نبات معروف است و سعوط نمودن بدان و اگر تازهٔ آن نباشد برک خشک آنرا سوده با بخور سعوط نمایند که باعث بینی و دماغ او برسد و تغذیه بسرطان نهری و زنجبیل با شیر الاغ و یا از زنان و گفته‌اند اکتحال بدان با آب سوده در چشم او باعث عدم تضرر از سم آن است اما باید که قلیل باشد زیرا که کمال مضرت بچشم دارد و کسی که زهرهٔ افعی خورده باشد و او را بی دربی غشی عارض گردد تدبیر آن مکرر قی فرمودن با آب رته و مطبوخ ادویهٔ منکوره و روغن کنجد تازه و مسکه با آب گرم یا با شیر گاو و یا بزر یا تریاق فاروق و مثرودیطوس و دواء المسک و فادزهر فائق و امثال اینها و آشامیدن آب گوشتهای لطیف مانند مرق مرغ جوان فربه و سرطان نهری با مشک خالص و شیر بزو یا الاغ یا زنان و امثال این‌ها است

* افلنجه * بفتح اول و سکون فا و فتح لام و سکون نون و فتح جیم و بهندی پان پرنگ نامند * ماهیت آن تخمی است شبیه بخردل و اندک شبیه ببوی سیب و با عطریت و بغایت سرخ و طعم آن تلخ و خوشبو و نیها داخل مینمایند و در معاجین و غیرها نیز نبات آن بقدر ذرعی برک آن مانند برک بادام و گل آن سفید و تخم آن در غلافی مانند تخم بزر البنج و منبت آن بلاد هند است و زرد و سیاه آن زبون گویند از قسم کوچک کبابه است و بعضی گویند قرنفل بستانی است و این مرد و اصلی ندارد * طبیعت آن گرم در اول و خشک و با قوت قابضه * افعال و خواص آن مقوی دل و دماغ و جگر و معده و مفتح سدهٔ دماغی و محلل ریاح و مشهی و مفتح سدهٔ احشا و مسخن معده و آروغ آورنده و قائم مقام جمیع سموم خصوصا عقرب و ضماد و طلای آن با روغن زیتون در حال رفع درد گزیدن عقرب میکند مصدع و مورث کرب و خناق مصلح آن روغن زیتون مقدار شربت آن تا دو مثقال

* افیقون * بفتح اول و سکون فا و کسر قاف و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است شبیه با فیقطس مگر در بوته بوی اترج ندارد و در زراعت گندم میروید * طبیعت آن بغایت سرد و خشک است * افعال و خواص و منافع آن از خارج در اطلیهٔ رادعه مستعمل است شرب آن جائز نیست

* افیقطس * بفتح اول و کسر فا و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح قاف و ضم طای مهمله و سین مهمله لغت یونانی است بمعنی محلل * ماهیت آن نباتی است ربیعی کمتر از ذرعی و ساق آن باریک و پرشاخ و گل آن مختلف الشکل و اللون و مائل بسفیدی و برک آن عریض شبیه ببرک سداب با تشریفات خفی و مزغب بزغبهای سفید مانند برک کاسنی کبیر و نازک طولانی و ساق برک آن باریک و تخم آن شبیه بتخم شلغم و بزرکتر از آن و با تخم ترب و در غلافی مانند آن و سیاه و اغبر و بیخ آن بی ریشه و نرم و با عطریت و از وسط ساق آن سه و یا چهار شعبه شبیه با انکشتان با ریک بطول یک اصبع روئیده بطرف بالا و بوی گیاه آن شبیه ببوی ترنج * و منبت آن سواحل دریا و مصر آبها و جاها که آب دران فرو میرود و میباشد و مزرعهای جو و عدس و نخود و در مصر و سواحل دریای شام بسیار است و در صعید مصر آنرا شلجم نامند بهترین آن رسیده سنکین آن است و مغشوش بتخم شلغم مینمایند و فرق به بزرگی آن است * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و با اندک حدت و گرمی آن زیاده از خشکی آن * افعال و خواص و منافع آن * برک و تخم

سائر اجزای آن جهت رجع کبد و ورم بارد غلیظهٔ آن و تفتیح سدهٔ آن و سدهٔ طحال و تحلیل اورام و اخلاط غلیظه و ریاح و لغیهٔ طحال و احشا و صلابات سائر اعضا و رد و با و دفع جمیع سموم تا ده مثقال ضماداً نافع و باید که سه روز با شراب حلو یعنی شیرین استعمال نمایند و عصارهٔ بیخ آن در جمیع امراض مذکوره نافع و قوی‌تر و باید که در فصل بهار عصارهٔ آن را بگیرند زیرا که بعد از آن در ایام رطوبتی نمی‌ماند مقدار شربت آن تا ده مثقال و از تخم آن نیم مثقال و روغن آن در آثار مانند آن است و آن را زیت الشلجم نامند

افیمیدیون * بفتح همزه و کسر فا و سکون یای مثناهٔ تحتانیه و کسر میم و سکون یای مثناهٔ تحتانیه و ضم دال و سکون واو و نون لغت یونانی است و آن را ناقیوس نامند * ماهیت آن نباتی است ما بین شجر و گیاه و منحصر در یک شاخ و برگ آن زیاده از ده [illegible] و ثمر ندارد و در وقتهای آن باریک و سیاه و تند بو و بی طعم * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن ضماد آن مانع بزرگ شدن پستان است مخصوص با روغن زیتون نارس و آشامیدن آن مانع توالد زن و مرد مقدار شربت از برگ و بیخ آن جهت قطع توالد سه مثقال است که با شراب بنوشند

افیوس * بفتح اول و سکون فا و ضم یای مثناهٔ تحتانیه و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است و آن را ناقیوس [illegible] نامند [illegible] و بعضی مردم آن را [illegible] * ماهیت آن نباتی است ما بین شجر و گیاه و بسیار بلند نمی‌شود و ساق آن [illegible] رنگ و از سه عدد زیاده نمی‌باشد [illegible] برگ آن مانند برگ [illegible] و بسیار سبز و ثمر آن مانند [illegible] شکل و سیاه و گل آن زرد [illegible] شکل [illegible] و در [illegible] وقتی و [illegible] از رطوبت [illegible] * طبیعت آن سرد و تر [illegible] و جالینوس بارد در دوم و [illegible] * افعال و خواص آن آشامیدن [illegible] آن [illegible] و [illegible] و ضماد [illegible] و [illegible] و از رطوبت آن [illegible] آن [illegible] کسی [illegible] است و کیفیت استخراج دهن آن آنست که آن را بکوبند و بفشارند و [illegible] آن را [illegible] و [illegible] استعمال نمایند

افیون * بفتح همزه و سکون فا و ضم یای مثناهٔ تحتانیه و سکون واو و نون معرب اپیون یونانی است و معنی آن [illegible] است یعنی خواب [illegible] و [illegible] و [illegible] [illegible] اعضا و [illegible] و [illegible] [illegible] در [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] * ماهیت آن [illegible] [illegible] خشخاش [illegible] خشخاش [illegible] [illegible] [illegible] خشخاش [illegible] [illegible] خشخاش [illegible]

لبن میگرفته اند و بعضا لبن آن بسیار کم بوده مگر در مصر و هند خاصة در موضعی از آن معروف بالمیوط و از آنجا باطراف میبرده اند و

سوم بر عصارهٔ خشخاش سیاه که بآفتاب خشک نمایند چنانچه دیسقوریدوس و شیخ الرئیس فرموده اند و از کاهوی صحرائی

نیز افیون میسازند و این نیز چنان را سختیا ما ضعیف العمل و از شقایق النعمان نیز بدستور خشخاش لبن میگیرند و این بسیار

کم بعمل می آید ولیکن بسیار قوی است طریقهٔ اخذ آن آنست که چون برگهای گل خشخاش ریخت و کوزهٔ آن بزرگ شد

و دانهای آن بسته گردید و قریب بآن رسید که رطوبت و طراوت آن کم شود و خشک گردد اطراف ظاهر آنرا آخر روز نیشه

چهار تیغ طولانی غیر آنکه غایر باشد و باندرون آن برسد زخم را خفیف کند زده شب میگذارند تا شیر رطوبتیکه درون

آنست از آن موضع بیرون آید و بسبب سردی هوا فی الجمله منجمد و انعقادی بهمرساند پس صبح زود که آفتاب خوب

طلوع نکرده و هوا گرم نشده باشد آنها را با انگشت میگیرند و بر کنارهٔ صدفی یا پیالهٔ چینی یا شیشه جمع مینمایند و زمانی صبر

میکنند تا آنچه باز تراوش نماید و از آنجا بر آید نیز میگیرند و همچنین روز دیگر و گاه مرتبهٔ دیگر نیز تیغ میزنند و لبن آنرا بدستور

بر میدارند و بعضی مردم لبن آنرا از صدفه یا از پشت کارد جمع مینمایند و با انگشت بهتر است زیرا که در آن صورت البته

قدری از پوست رقیق و اجزای کثیفهٔ خشخاش خراشیده داخل آن میگردد پس بعد از تمام اخذ تمامی لبن آنرا بر روی

سنگ نیکو ملایه میکنند و بدست میمالند تا بعضی از رطوبات آن تحلیل رود و غلیظ گردد قرصها و یا فتیله و یا قلمهای پهن سازند

اما طریق اخذ عصارهٔ آن آنست که سر خشخاش و پوست و اوراق آنرا میکوبند و آب آنرا افشرده میگیرند و در آفتاب میگذارند

تا غلیظ گردد و بدستور بر سنگ ملایه میسایند و بدست میمالند و اقراص میسازند و این را افیون مقونیون میگویند

و بهترین آن افیون متخذ از خشخاش سیاه است و بعد از آن از خشخاش سفید و از شقایق النعمان از همه باعتباری

بهتر و اقوی و زبون آن ماخوذ از عصارهٔ آن است و از آن زبونتر ماخوذ از کاهوی صحرائی و علامت جودت آن تندی بو

و تلخی طعم و رخاوت و ملاست جرم و جوهر و در آب گداخته شدن و اجزای محلول آن متشابه و متساوی بودن که دردی

در آن نباشد و چون صاف نمایند ثفلی از آن نماند و بوئیدن آن خواب آورد و چون قطعهٔ آنرا بشکنند رنگ آن سفید مائل

بسرخی و سنگین باشد و چون در آفتاب گذارند نرم و گداخته گردد و چون در آتش اندازند و یا بنزد یک چراغ بدارند

زود مشتعل و افروخته گردد و از آن جرم بسیاری نماند و شعلهٔ آن صافی باشد و کدر و تیره نباشد و چون آنرا خاموش کنند

بوی آن تند و قوی باشد و مغشوش آن بخلاف اوصاف مذکوره است و آنرا غش بماميثا یا عصارهٔ خس بری میکنند و غدس

و صمغ و مر نیز داخل آن مینمایند و علامت هریک از طعم و رائحه و حل نمودن در آب معلوم میگردد * طبیعت آن بدانکه

در مزاج آن اختلاف بسیار شده است جمهور اطبای یونان آنرا سرد و خشک و برودت آنرا در نهایت مراتب میدانند که چهارم

است و در آن نیز اختلاف است بعضی در اول چهارم و بعضی در اوسط و همچنین است قول در یبوست آن بعضی گفته اند که یابس

است در سوم و بعضی گفته اند یبوست آن قوی است و جملهٔ اطبای هند آنرا گرم و خشک و متأخرین اطبای فارس که تابع

اطبای یونان اند اکثری آنرا سرد میدانند و بعضی گرم و آنچه بالفعل مشهور میان اطبا است متخذ از خشخاش سیاه بری

بارد یابس است در چهارم و متخذ از خشخاش سیاه بستانی بارد یابس در آخر سوم و از خشخاش سفید بستانی بارد یابس

در اول سوم و متخذ از کوزهٔ شقایق النعمان اکثری آنرا گرم میدانند و بعضی سرد و مؤلف را عقیده آن است که افیون با وجود

برودت مرکب القوی است یعنی در آن دو جزو است جزو ناری لطیف هوائی و جزو بارد کثیف ارضی اما این غالب است

وتلخی طعم [illegible] بسیار و سرعت [illegible] افعال [illegible] حرارت آن [illegible] و انفعال باهم
بسبب جزو [illegible] آن است ولیکن چون بسیار لطیف و قلیل است زود تحلیل [illegible] زائل میگردد و افعال برودت آن بسبب
جزو کثیف ارضی آن است و چون [illegible] باقی میماند [illegible] است که در اوائل [illegible] استعمال [illegible] آن در بدن [illegible]
و ظاهر [illegible] بسبب تحلیل [illegible] مسام و اجتماع حرارت در باطن قوی را برمی انگیزاند و ظاهر بدن را گرم میسازد
و [illegible] رفته رفته بالعکس بدن را ضعیف و لاغر و رنگ رو را زرد و بی رونق میسازد بسبب تحلیل
و افنا و اماتت حرارت غریزی و قوی و ارواح * افعال وخواص ومنافع آن [illegible] و قابض [illegible] و مسکن
اوجاع و مانع تعفن اخلاط و فساد آنها و حافظ ادویه و تریاکیه و جهت اکثر امراض راس [illegible] امراض
چشم و گوش [illegible] که از حرارت باشند [illegible] و در تسکین اوجاع و منع تعفن اخلاط
و تحلیل روح حیوانی [illegible] مانند آن دوائی نیست و چون در سفرها [illegible]
و ضعف قلب و گرسنگی [illegible] طعام در ایام قحط و غلا [illegible] بدن [illegible]
آن [illegible] و سرعت انزال [illegible] است [illegible]
و [illegible] آن امراض الراس [illegible] آن [illegible] ادویه مناسبه دیگر [illegible]
[illegible]
سرسام صفراوی [illegible] و جنون اگرچه [illegible] باشد [illegible]
[illegible] استعمال آن [illegible] آن [illegible] زعفران حل کرده [illegible]
[illegible] آن [illegible] اوجاع [illegible] آن [illegible]
آن [illegible]
[illegible] زعفران [illegible]
[illegible] افیون [illegible] حرارت [illegible] است [illegible]
[illegible] زعفران [illegible] آن [illegible]
[illegible] امراض العین [illegible] آن [illegible]
[illegible]
[illegible] امراض [illegible] افیون [illegible]
تسکین درد آن [illegible]
و استعمال [illegible] آن [illegible] تسکین اوجاع گوش [illegible] آن [illegible]
[illegible] آن [illegible]
جهت [illegible] آن [illegible] استعمال [illegible]
[illegible]
[illegible] آن جهت [illegible]

تا منع بخارات بقم ها ی معجمه و با شیر دختران و زعفران جهت نقرس حار و فتیلهٔ آن با مرمکی و زعفران با لطوبه جهت
زحیر مجرب و با موم و روغن جهت حکه و مجرب نافع و در معاجین و ادویهٔ مرکبه حافظ قوت آنها است مضر قوای باطنیه و
ظاهریه و حس و ادراک و ارواح و حدت ذکا و زود ق و شیخوخت و لاغری بدن و زردی رنگ اعضا و تقلیل فهم و ذکا و کج
خلقی و اکثر اوقات مغموم و محزون بودن و بابدکه چیزی خائف و هراسان شدن و ضعف قوت باصره و سامعه و شامه و ذائقه
و قلب و کبد و معده و گرده و مثانه و باه و احداث نفخ و قولنج و عسر البول و غیر اینها است بسبب مضرت آن باین اعضا مصلح
آن جندبیدستر و زعفران و دارچینی و فرفیون و زنجبیل و جدوار و فلفل مقدار شربت آن از یک عدس تا چهار قیراط و
زیاده از یک دانگ آن ممنوع و دو درهم آن کشنده بدل آن سه مثل آن بزر البنج و بوزن آن تخم لفاح با پوست بیخ آن یا
عصارهٔ آن و در حبس الدم طباشیر و طین مختوم و کافور و کهربا است و بعضی بدل آن بوزن آن تودری سفید گفته اند
و مدت عمر و بقای قوت آنرا مانند سقمونیا پنجاه سال گفته اند و باید که آنرا محفوظ دارند از رسیدن کیفیات غالبهٔ اربعه
یعنی حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و از گرد و غبار و آمیزش اشیاء غریبه و غیرها که آنرا از صورت نوعیهٔ خود
نگردانند و ضعیف و فاسد نسازد و هر که زیاده از مقدار شربت آن بخورد اورا خدر و انسردگی اخلاط و ارواح و فواق
و ظلمت بصر و پراکندگی حواس و تنگی نفس و گرانی زبان و سبات مفرط و خارش بدن و فرو رفتن چشمها و گاه از و عرق سرد و
آمدن رائحهٔ افیون از دهان و نفس و بدن خصوص که در وقت خاریدن و کبودی ناخنها عارض گردد پس اهلاک کند مداوای
آن و انچه بدان مانند قی کردن بماء الشبت و فجل و عسل و نمک هندی و تحقین بحقنهٔ حاره و آشامیدن شرابیکه دران
دارچینی سوده و عاقرقرحا و جندبیدستر داخل کرده باشند و گرم کردن سر بتکمید و عطسه فرمودن و در میان آب گرم نشاندن
و خورانیدن تریاق فاروق و مثرودیطوس و تریاق اربعه و تریاق الطین و مثرودیطوس و دواء زهرفایق و مقدار نیم ته جندبیدستر
و مشک و فلفل و حلتیت و جدوار مجرب و دارچینی را بجد سائیده با عسل سرشته و اگر قلیلی فرفیون و زعفران نیز اضافه
نمایند بد نیست و خورانیدن روغنها و آب گرم و بوره و نمک و با شیر تازه دوشیده با نارجیل دریائی و مکرر قی کردن
و بعد از آن عسل و چیزهای چرب و شیرین و حسوهای چرب و شیرین خوردن و بوئیدن مشک و جندبیدستر و زعفران و خوردن
اینها با هم و غذا و طعامهای چرب شیرین و شیر برنج و شیر و سیر و جوز نیز موثر است و خوردن جندبیدستر بقدر آنچه
که افیون خورده و آشامیدن سکنجبین با افسنتین و نگذاشتن که بخواب رود نیز موثر است و اگر از عقب آن روغن کنجد
و یا سرشیر بخورد گفته اند که معالجه پذیر نیست و ترشیها و سرکه و ماست بالای آن مضر و باعث قولنج صعب است و اگر احتیاج
بحقنه شود تحقین فرمودن بحقنهای مناسبه و بعد از فراغ از حقنه شراب افسنتین ساعت بساعت دادن و در بزر البنج
و شوکران احتیاج بتحقین زیاده است از افیون و بیان افیون بطریقهٔ اخذ و منافع و مضار و دفع مضار و تراکیب افیونیه باید که
تفصیل و بسطی در قرابادین ذکر یافت

فصل الالف مع القاف

* اقاقیا * بفتح همزه و قاف و الف و کسر قاف و فتح یای مثناة تحتانیه و الف بلغت یونانی اسم عصارهٔ قرظ است و قرظ ثمر سنط
است که از ان صمغ عربی بعمل می آید و بهندی کیکر و ثمر آن را کیکر کارس و بفرنگی اکاکیا نامند * ماهیت آن با صح اقوال عصارهٔ
نوعی از مغیلان است که قرظ نامند آنچه قبل از رسیدن آن کوبیده گرفته باشند قبل از جفاف سرخ یاقوتی رنگ و بعد از خشکی
میزمائل بسرخی و سیاهی و آنچه بعد از رسیدن اخذ نموده باشند سیاه میباشد مختار و مستعمل نوع اول است که طیب

الرائحه ... بسیار ... مسکن و صلب با عفونه * طبیعت غیر مغسول آن سرد در اول و خشک در اول سوم و مغسول آن سرد و خشک در دوم * افعال و خواص و منافع آن مجفف و رادع و قابض و قاطع نزف الدم و نفث الدم و مقوی معده و کبد و حابس نزلات حاره و اسهال دموی و جهت استرخای مفاصل و رحم شرباً و ضماداً و طلای آن مسکن و ضماد حار و مقوی بصر و ملطف رطوبات و زائل کننده سرخی آن و داخل کرده میشود در ادویه ظفره و طلای آن بر اورام حاره فعال و مانع انصباب مواد است بسوی آنها و جهت داء الثعلب و تشقق حادث از سرما و استرخای مفاصل و ... زنان اطفال و مقعده و ... ضماد کنند و آب او با برگ مورد و گل سرخ جهت قطع ادرار عرق و بد بوی آن و بریدن ... و با عسل و بیضه مرغ جهت سوختگی آتش و ضماد ... آن ... جهت سوختگی آتش ... جهت قطع نزف الدم از هر عضوی که باشد و چون در آب بجوشانند و بر مفاصل مسترخیه بریزند نافع و مانع ریختن مواد است بسوی آنها و احتقان بدان مانع سحج و اختلاف الدم و مقوی امعا است و ... با عسل نفث رطوبات مسترخیه آن و حمول ... آن مانع نزف الدم و خروج مقعده و ... آن ... و چون در آب ... اورام حاره ... مقعده و رحم ... ضعف باعث تقویت آن ... و مانع ... کرده الله و مانع ... آن ... جهت قطع اسهال اطفال مجرب ... آن ... مقدار شربت آن تا یک درهم بدل آن بوزن آن ... است و این است ... آن آنست که بگیرند ... در وقت ... و ... انعقاد ... تا خشک شود و نگاه دارند ... آب برگ آن ... اگر با ... است و طریقه عمل آن آنست که با آب بسایند ... و ... و ... از جوهر لطیف ... ارضی قابض ... و چون ... آن افعال ... و در بعضی مواضع استعمال غیر مغسول آن مانند اورام ... مغسول آن ... باشد

* اقحوان * بضم همزه و سکون قاف و ضم حای مهمله و فتح واو و الف و نون لغت عربی است ... بابونه ... گاو چشم ... و بیونانی ... کوهی ... نام اقحوان است * ماهیت آن ... نوع است ... و ... برگ آن ... اطراف آن ... زرد ... و ... آن ... است ... و ... آن ... * طبیعت آن ... * افعال و خواص و منافع آن ...

مثانه و نزول آب در کیستین نافع و با سکنجبین و یا با نمک مسهل سودا و بلغم و بدل ستور با افتیمون اعضاء الرأس گذاردن تازهٔ آن خواب آورد و اکثار مداومت آن بیمار بنطول آن جهت سهریان نافع بدین قسم که در شب اقحوان و مثقال و یا بابونه از هر یک قدری در آب شیرین بجوشانند و روغن ابرسا داخل کرده بر سر نطول نمایند خواب آورد ایشان را و در نسخهٔ دیگر بجای شعیر صعتر آمده و یک جزو تمام نیز داخل دارد و چون اقحوان استفراغ سودا و بلغم مینماید لهذا استفراغ بدان بنحو مذکور نافع است برای مالیخولیا و فزع و صرع و همچنین آشامیدن هر روز یک مثقال از بیخ آن و بعضی دو مثقال گفته‌اند با طبیخ تا را نیاتاسی در روز متوالی جهت ازالهٔ صرع و همچنین آشامیدن گل آن هر روز دو درم با شراب ریحانی تا بیست و پنج روز متوالی جهت صرع و ذرور خاکستر گل آن برای غرب و اکتحال خشک سودهٔ آن جهت تقویت طبقات چشم و رفع ظلمت بصر و جلای آن و رفع آثار قروح و دفع نزول آب در ابتدا و بعضی این خاصیت را بنوع صغیر آن مختص داشته‌اند * اعضاء النفس والصدر و الغذاء والعروق آن جهت ربو و سرفه و نفث الدم و آشامیدن سه درم برگ خشک آن با سکنجبین و نمک جهت ربو و اسهال مرهٔ سودا و تحلیل و تجفیف رطوبات منجلبه بسوی معده و تحلیل خون منجمد در آن و آشامیدن یک مثقال خشک سودهٔ آن با سکنجبین جهت ربو و برانگیختن اشتها و خوشبوئی معده و آشامیدن پنج درم آن جهت ادرار عرق و رفع قولنج نافع * اعضاء النفض آشامیدن مطبوخ آن با ماء العسل مدر قوی است و محلل خون منجمد در معده و مثانه و مسکن وجع آن و چون با گل آن بیاشامند تفتیت حصاة و تفتیح قولنج نماید و نقاح آن با شراب جهت ادرار بول و طمث و اسقاط جنین و نزول آب در کیستین و بدل ستور حمول آن ادرار حیض بقوت تمام نماید و محلل صلابت رحم و مفتح سدهٔ آن و افواه بواسیر است و فرزجهٔ آن مدر حیض و منقی رحم و جلوس در طبیخ آن جهت صلابت رحم و طلای آب تازهٔ آن بر انثیین و قضیب و کنج ران جهت تقویت باه و جماع بغایت موثر و ضماد آن بدین قسم که با آب مطبوخ آن پارچه تر کرده بر آن گذارند جهت التوای عصب و دفع زهر جانوران بهم گزنده و با موم و روغن جهت ورم صلب ساقین و غیر آن و ضماد جمیع آن جهت باد سرخ و اورام حاره و بارده در ابتدا و جهت بواسیر و تقشر خشک ریشها و قروح خبیثه و جراحت قضیب و ضماد گل آن جهت تحلیل اورام غلیظه و تفتیح سدد مفید المضار آنکه آن مصدع و مثقل راس مصلح آن گل نیلوفر و سکنجبین و مکرب معده و مصلح آن بنفشه و انیسون و سکنجبین مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن اکلیل الملک و بابونه است دو وزن آن نوع صغیر آن در دوم گرم و در اول خشک و در افعال ضعیف‌تر از اول ضماد آن با شراب جهت نیکوئی رنگ رخسار و تحلیل ورم صلب نافع و روغن آن که چهل روز گل اقحوان را که در یک رطل از آن چهار رطل روغن زیت یا روغن کنجد تازه ریخته در آفتاب گذاشته باشند و قطور آن در گوش جهت رفع اوجاع آن و تدهین با آن جهت تقویه و التوای عصب و ورم اسافل بدن و مقعده و صلابت رحم و تفتیح مسامات و ادرار عرق و نضج اورام و اصلاح جراحات اعضای عصبانی و با روغن بنفشه نافع و قطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن و استنشاق آن و سعوط آن بعد استفراغ بحسب امزجه از برای سهر حادث از رطوبت بورقی و سهر مشایخ و خواب آوردن ایشان و همچنین تعریق سر با آن و تمریخ آن جهت تقویه مفید و گاه در ترکیب مینمایند روغن آن را با بعضی ادویهٔ حارهٔ عطریهٔ ملطفهٔ مفتحه بحسب اغراض برای زیادتی تسخین و منافع آن

* اقسون * بفتح همزه و سکون قاف و ضم سین و واو و نون و افسنتون بفتح همزه و سکون فا و کسر نون و سکون یای مثناة تحتانیه

وفتح ثاء مثلثه وسکون واو ونون درآخر نیز دیده شده * ماهیت آن نباتی است در کل وبرگ شبیه بیاد آورد وساق آن کوتاه تر وغلیظتر ازان زرد وهنگام ترمی منتشر میشود وآنرا میخورند وچون برسد طعم آن تلخ مائل بحلاوت میکردد وگل آن پرخار وخارهای جوانب برگ آن مانند سوزنها وتخم آن زرد وازتخم معصفر کوچکتر مانند ریزه تر وبیخ آنرا چون بخایند ازان حرارت بسیار ظاهر میگردد ودر اواخر تابستان میرسد ودر اکثر مواضع میشود * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن بسیار لطیف مقدار سه درهم از برگ آن جهت گزیدن عقرب [illegible] امتلائی را ورام کردن وشدخ مفاصل شربا وضماداً مجرب کفته اند بخصوصها با شراب وتخم آن با شراب جهت دفع سموم مضر کرده مصلح آن شراب مقدار شربت آن سه درهم تا پنج درهم واز تخم آن تا دو درهم بدل آن شکاعی است

* اقط * بفتح اول وکسر قاف وطاء مهمله بفارسی کشک بپرو اهل روستاق واعراب بادیه [illegible] [illegible] قروط * ماهیت آن روغنی است که بطبخ وجدا کردن مائیت از جبنیت را [illegible] وخشک نموده [illegible] آن در قرابادین مذکور شد * طبیعت آن سرد وخشک در دوم * افعال وخواص آن [illegible] گرم [illegible] [illegible] کرده آن جهت رفع اسهال [illegible] [illegible] وبامر غوث [illegible] که اول سوز [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

* اقلیمیا * [illegible]

[illegible]

* افعال وخواص آن [illegible]

[illegible]

جهت خفقان وتقویت دل نافع بدل آن مرداسنک محرق مغسول است * فصـــــــل الالف مع الکاف

* اکارع * بفتح همزه وکاف والف وکسر را وسکون عین مهملتین جمع کراع بضم کاف است وآنرا بفارسی پاچه نامند بهترین آن پاچهٔ گوسفند وبزیکساله است * افعال وخواص ومنافع آن لزج ودیرهضم وبعد از انهضام مولد خون صالح رقیق ومعتدل الغذا وجهت ناقهین وصاحب بواسیر وسودای محترقه وسعال وخشونت حلق وسینه وشقاق لب وزبان وگرفتگی آواز وسرفهٔ یابس وسل ودق ونفث الدم وعسر البول وهزال مفرط والتیام زخمهای باطنی وانضمام شکستگی استخوان وبا صمغ عربی جهت اسهال واسهال مراری ومنع لذع مواد حاره ودفع مضرت دوای حار مشروب وآب پاچه جهت سرفهٔ حار وتلیین طبع یابس المزاج وحقنه بآن جهت مغص وزحیر سددی مجرب ونطول آن جهت یبوست دماغ وتحلیل خنازیر واورام صلبه وطلای روغن اندرون پاچه با فرفیون وروغن گل جهت تسکین درد سرو ضربان مفاصل حار مجرب مولد قولنج مصلح آن شراب کهنه وسرکه وعسل وپختن آن با کرفس ودارچینی ومانند اینها واستخوان سوختهٔ آن جهت رفع نزف الدم جراحات وبا صبر جهت اسقاط دانهٔ بواسیر موثر است

* اکتمکت * بفتح همزه وکسر کاف وسکون تای مثناة فوقانیه وفتح میم وکسر کاف وتا عوام فارس خایهٔ ابلیس نامند ودرخت آنرا درکنار بعضی باغات ومزرعها میشانند بجهت آنکه بسبب خار بسیار آن کسی وجانوری داخل آنها نمیتواند شد وبهندی آنرا کرنجوه وکرنج بفتح کاف ورای مهمله وسکون نون وجیم درآخر وبلغت سانس کرت ساگرگهوله نامند * ماهیت آن ثمر درختی است پرخار وفی الجمله شبیه بدرخت انار وشاخهای آن پراکنده وبرگهای آن ریزه از برگ انار ودرطول کمتر ودرعرض زیاده وبی تشریف وتُرک ندارد وبر هرشاخی برگها ءآن بسیار وازهردو طرف محاذی هم رسته وتمام شاخها وساق آن پرخار وغلاف ثمر آن شبیه بغلاف استهٔ انبه وپرخار ودرجوف بعضی از آن دودانه وبعضی سه دانه مثلث شکل زیتونی ونادر زهری رنگ صلب وبرسر آن اندک نشان نقطه برآمده ودرجوف آن مغزی سفید فی الجمله شبیه بمغز فندق ودوپارچه وبی دهنیت وبسیار تلخ وبرگ وشکوفهٔ آن نیز تلخ وصغیر وکبیر میباشد صغیر آن سبز رنگ وکبیر آن اندک سفید رنگ وهردو درخواص قریب بهم اند وثمر آن چون خشک شود وحرکت دهند مغز آن در آن حرکت میکند وچون صلب میباشد پوست آن صدا میکند ولهذا اکثری شبیه نموده آنرا سنگ دانسته وگفته اند موحجرفی حجر * طبیعت آن درسوم سرد وخشک وگرم وخشک نیز گفته اند وشاید این قول اقوی باشد * افعال وخواص آن محلل اورام وحابس نزف الدم وخوردن آن مانع تاثیر هوای وبائی ونصف دانهٔ آن با چند دانهٔ قرنفل سائیده جهت تسکین وجع قولنج ریحی مجرب وبا دارفلفل وعسل سرشته بمقدار ارزنکی ثمر آن جهت حمیات مزمنهٔ عتیقه نافع وحمول آن با شیرد ختران سائیده جهت حامله شدن زنان عقیمه موثر وتعلیق آن بارسیمان سرخ بسته جهت حفظ جنین وبردرخت مثمر جهت منع ریختن ثمر آن موثر گفته اند واکثر اطبا متفق اند برآنکه مسهل ولادت است وچون تا یک هفته و زیاده بران روزی سه دانهٔ ثمر آنرا در زیر خاکستر گرم نمایند تا پخته گردد پس برآورده مقشر کرده نرم بکوبند وبآب بخورند جهت نزول آب در کیستین مفید است وحکمای هند آنرا دو قسم نیز گفته اند یکی کبیر ویکی صغیر وکبیر آنرا سفید وهردو درخواص ومنافع قریب بهم وگرم وخشک دانسته میگویند جهت قوت باصره ودفع ریاح وروغن تخم آنرا چون بربدن بمالند نورانی گرداند ورونق دهد آنرا وداغهای جرب را خشک گرداند وبالخاصیة دافع امراض فرج زنان وجذام وریاح غلیظه وحقنهٔ بسه درمعده وامعا است وجهت دفع کرم

شکم و نیز امیرو نساد شموم و ورم امعا و برگ آن جهت نساد بلغم و سودا و خون مفید گفته اند و چون مغز آنرا در میان آن روغن کنجد بجوشانند که سوخته مانند زغال گردد پس آن روغن را صاف کرده در شیشه نگاه دارند و آنرا در زخمهای ها از اندکی ها کانند پر از ملتحم سازد و چون حقوف نماید مغز آنرا و برگ بید انجیر با شند و بر ورم بیضه حادث از نزول ماده بپیندند مگر تحلیل دهد آنرا اگر ماده بسیار غلیظ و متوجه جانبی باشد از ان جانب آنرا منحجر گردانند و دفع نماید و درد الم را تسکین

اکلیل الملک

* اکلیل الملک * بکسر همزه و سکون کاف و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و ضم لام و الف و لام و فتح میم و کسر لام و کاف و آنرا اصابع الملک نامند و ملکا نیز و بیونانی ملیلوطس و بفارسی گیاه قیصر و بهندی برنک نامند * ماهیت آن در صفت میباشد و گیاه بری و صنف شبیه بهم اما ثمر یک صنف هلالی شکل و در غلافی مانند تخم ترب و تخمهای آن مدور و ریزه تر از خردل و بعضی را تخم شبیه بحلبه و غلاف غیر هلالی و ثمر صنف دوم با ریکتر و هلالیست آن کمتر و برگ آن مدور و بقدر درمی و شاخهای آن باریک و درشت و صلب و بر پا کند و بعضی منبسط بر روی زمین و بعضی را ساق بقدر ذرعی و گل آن زرد و ریزه و بعضی را گل بنفشی و بعضی معدل و بعضی را ورق شبیه ببرگ لسان الحمل و بعضی از ان ریزه تر و همچنین گیاه آن بعضی بزرگ و شاخهای آن باریک و سست و بعضی ستبر و ثمر آن و با تعداد به حسب اختلاف اراضی و بلدان و اهویه مختلف میباشد در رنگ و صغر و قوت و ضعف مستعمل ثمر آن است و برگ مانند آن که برنک نامند و یا صغه اند که مشابهتی بحلبه دارد و از برگ حلبه کوچکتر و از آن سرخ چنانچه مانند حلبه لفته و با روغن و یا جرمان کرده * بخورند و در گوشت و ماهی نیز داخل مینمایند و ثمره آن بسیار ضعیف و باریک و کوچک است و بهترین اکلیل الملک و تازه زرد رنگ مایل بسفیدی اطراف آن تمام آنست که چون بشکنند تخم آن زرد باشد * طبیعت آن بقول شیخ الرئیس گرم و خشک در اول و بعضی مرکب القوی و جز و حار و یابس در آن زیاده از جز و بارد گفته و بعضی بعضی معتدل در رطوبت و برودت دانسته * افعال و خواص و منافع آن محلل و منضج و قابض و جمعی ما بیض آن کمتر از تحلیل آن دانسته و منضج و ملطف و مقوی اعضا و ملین اورام صلبه است * امراض الراس جهت صداع صفراوی آن با سرکه و روغن گل و سعوط و تسخین نطول آب گرم مطبوخ آن صداع رد و ما رو حفظ آن و اختلاج و سکته و لقوه و امثال ان مادت از بلغم و صعود آن را به اندازه آن [illegible] صداع و [illegible] آن اعراض متاکوره و تقویت احتلاط ذهن و فرونت و حمی و بلادت و ماليخوليا و نسيان و خوردن دو درهم آن با نبیذ در هم عسل و تطول آب مطبوخ آن در سرسام و عوارض سوداوی و رهویه و زکام یک مرتبه و در ماهم و بواسیر ثالیل و امثال جامد کردن آن [illegible] و [illegible] جهت امراض سر [illegible] و تطول آب مطبوخ آن [illegible] نزلات تطول آب مطبوخ آن [illegible] مانند بابونه و صعتر و شبت و همچنین آشامیدن آب مطبوخ آن جهت امراض مذکوره اعراض العین و غیره * آشامیدن آب مطبوخ آن جهت درد معده و جگر و سپرز افتتاح جدت و رم آن و سده عشود و تبرد ماده آن امیزان و اقع و همچنین آشامیدن آب مطبوخ آن جهت تحلیل فضول باطنی معده و امعا و جگر و طحال و زیاده کند تا شیر و مد و غلی و ردیو سوم و درار بول و حیض و رطوبات و تسکین عطش بلغمی و ضماد لخته آن بشمالی و بابا عصاره [illegible] شیره عدس یا بعضی [illegible] ماده آن [illegible] چشم و [illegible]

ومقعده ورحم را تقويت وبدستور ضماد پختهٔ آن با ميفختج جهت اورام حارة وصلبه بتنهائي ويا مخلوطا با مثل آن بيضهٔ مرغ وآرد حلبه وبزر كتان وتخم كاسني وخشخاش بحسب حاجت ومرض ومزاج واراده تحليل وانضاج وقبض وتبريد وغيرها وقطور عصارهٔ تازهٔ آن با روغن گل سرخ جهت درد گوش وصداع بارد وآشاميدن سه درهم عصارهٔ آن با تخم آن با ميفختج جهت ورم احشا وبي تخم آن جهت تسكين اوجاع وهمچنين با زعفران جهت تسكين ضربان همه اعضا وآشاميدن طبيخ آن جهت ربو وتفتيت حصاة وحقنهٔ آن جهت تقويت امعا وتنقيه وتسكين درد آن وآشاميدن آب طبيخ برگ وشاخهاى آن جهت ادرار بول وطمث واخراج جنين واستحمام بآب طبيخ آن وشربيدن وبدان شستن جهت قروح شهديه وتسكين خارش بيضتين نافع وآشاميدن آن مضر با نثيين مصلح آن عسل وانجير ومويز مقدار شربت آن تا دو مثقال واز عصارهٔ آن تا بيست درم بدل آن بوزن آن بابونه است وفراسيون ولسان ثور ونيم وزن آن برگ انجير را اصل * نيز گفته اند ودهن مطبوخ آن در ترابادين ذكر يافت

* اكليل الجبل * بيوناني اوقلا رقانامند * ماهيت آن نباتي است بقدر ذرعي منبت آن بيشتر جبال ومواضع صخريه وخشنه واز اين جهت آنرا اكليل الجبل نامند ودر اسكندريه بسيار ميشود واكثر در اواسط تابستان ميرسد ودر بعضي بلاد بيشتر ودر بعضي ديرتر وبرگ آن دراز وباريك انبوه ومائل بسياهي وشاخ آن صلب وگل آن درميان برگها رسته و مائل بسفيدي وثمر آن صلب مائل باستداره وتخم آن ريزه وبرگ وشكوفهٔ آن باندك تلخي وتندي وخوشبو وغير تر دمانا است * طبيعت آن در سوم گرم وخشك * افعال وخواص ومنافع آن آشاميدن آن جهت سرفهٔ رطوبي مزمن و ربو وخفقان بارد واستسقاى زقي كه با حرارت وعطش شديد مفرط نباشد وتفتيح سدهٔ جگر وسپرز وتنقيهٔ ريه وتحليل رياح وتسكين درد جگر ودفع يرقان سوداوى وتفتيت حصاة گرده ومثانه وادرار بول وحيض وضماد آن جهت تحليل اورام مزمنه نافع وبرگ آن در افعال مذكوره اقوى از ساير اجزاى آن وآنرا چون بر درد چشم بارد بچسپانند تسكين دهد وجع آنرا در ساعت وباصلاح آورد مضر محرور المزاج مصلح آن سكنجبين مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن افسنتين ونصف آن مرو گفته اند چون شكر وعسل را از حشائش بالي گردد از اين گياه پر كنند منع تعفن آن ميكند ودر منع تعفن لحوم نيز اقوى از نمك است

* فصل * الالف مع اللام

* الب * بكسر اول وسكون لام وباى موحده لغت عربي است * ماهيت آن درختي خاردار است شبيه بدرخت اترج الا آنكه برگ آن ريزه تر وشبيه ببرگ زيتون وخار آن بيشتر ونضارت وسبزى آن زياده * افعال وخواص آن سم همه حيوانات واز دفلي قويتر چون داخل اغذيه كنند هر حيوانى كه از آن بخورد در ساعت بميرد واگر بو كند ونخورد در ساعت كور وكر شود واز بدترين گياههاى بلاد تهامه وجبال شراة ونواح تهامه است وعلاج آن علاج شخصي است كه خانق النمر ودفلي خورده باشد وليكن در اين بايد كه بلافاصله از عقب آن ادويهٔ دافعهٔ آن را بياشامند والا فائده نخواهد بخشيد

* النج * بفتح همزه وسكون لام وفتح نون وجيم لغت يوناني است بمعني اهل * ماهيت آن نباتي است شبيه بزردك وساق آن سطبر وبقدر شبرى وگل آن سفيد مانند گل زردك وتخم آن سفيد وطولاني وخالدار وطول آن كمتر از ربع وشبيه بسرمق وبر سر شاخهاى آن قبهٔ مستدير مانند جوز وبهترين آن هندى آنست * طبيعت آن گرم وخشك قريب بآخر دوم * افعال وخواص آن گفته اند جهت شرى مجرب است بدين نحو كه روز اول نيم درم آنرا با سه اوقيهٔ سكنجبين ساده وبدستور روز دوم نيم مثقال آن وروز سوم يك درم آن را بنوشند وبجهت اسقاط مشيمه مجرب دانسته اند با شراب مسمى

الومالی که شراب عسلی است و گفته اند بقوت تمام آنرا اخراج مینماید و آشامیدن سه آن مقدار یک درهم جهت تقطیر البول و تاکوبی مفید

* الوسن والوسون * بفتح همزه و ضم لام و سکون واو و ضم سین مهمله و نون و بالفتح دوم بضم همزه ولام و سکون واو و ضم سین و سکون واو و نون در آخر بمعنی یذهب بالکلب است جهت آنکه زائل میکرداند اذیت سگ دیوانه گزیده را * ماهیت آن گیاهی است شبیه بگیاه پنبه و با خشونت و برگهای اسفل آن مستدیر و مابین برگها تخمی شبیه بترمس در میان دو پرده و برگ آن مائل بسیاهی و سیقی و گویند نوعی از عکرش و ثیل است * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و در اول نیز گفته اند * افعال و خواص آن جالی آثار و محلل اورام و مجفف باعتدال و جهت کلف و تحلیل کل آنها و نافع باعتدال و باشوکران جهت ورم خصیه عجیب النفع و بالخاصیة جهت گزیدن سگ دیوانه مجرب دانسته اند و مصلح و مقدار آن مرزنجوش مثل از شربت آن تا یک مثقال است

* الوماليي * بضم همزه ولام و سکون واو و فتح میم و الف و کسر لام و یا و ومالی بحذف لام اول نیز دیده شده و آنرا عسل داود نیز گویند برای آنکه اول کسیکه آنرا یافت و بمردم شناسانید او بود و بنام خود خواند * ماهیت آن رطوبتی دهنی غلیظ مائل بشیره بیضهٔ سائله است که از ساق درختی در تدمر حاصل میشود و بهترین آن بسیار غلیظ القوام مائل ببراق شیرین آن است * طبیعت آن گرم در سوم و خشک در اول و گویند نیز در دوم تر * افعال و خواص آن آشامیدن سه اوقیهٔ آن با نه اوقیهٔ آب مسهل فضول خام و مرهٔ صفرا و اخلاط ردیه و جهت جرب و قروح ردیه و مفاصل نافع و شارب الومالی را چون کسالت و سبات بهم رسد که لازمهٔ آنست باید که نخوابد و حرکت بسیار کند تا فعل آن باطل گردد و مصلح آن سکنجبین و سیب و ریباس و دهن آن که شاخهای درخت آن را در روغن کنجد یا زیت یا هر روغن مناسبی که خواهند بجوشانند و صاف نموده استعمال نمایند اکتحال آن جهت ظلمت بصر و تدهین بآن جهت درد عصب و حرب متقرح مفید

* الوئین * بفتح اول و ضم لام و سکون واو و فتح یای مثناة تحتانیه و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است کمتر از ذرعی مائل بسرخی و شاخهای آن باریک و صلب و پوست آن نازک و برگ آن ریزه و باریک و گل آن نرم مائل بسرخی و زرد و تخم آن شبیه بکنف و با رطوبتی حریف و تخم آن شبیه بتخم افتیمون است * منبت آن ریگزارها و کنار آبها و در عراق و در ایران میباشد بهترین آن اقسام انبوبی شکل سفید مصمغ آن است که چون بشکنند شکسته گردد و ریزه ترین آن شبیه بلیف است و بزعم بعضی تریاق است و نیست چنین و مشهور است که چون از چین برمی آورند مغز آنرا بر آورده می اندازند لهذا پوست آن انبوبی شکل میباشد و مستعمل پوست تخم آنست * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و در دوم نیز گفته اند * افعال و خواص آن جالی و غسال و مفتح و آشامیدن یک درهم تا دو مثقال از تخم آن با آب درهم نمک و چهار اوقیه آب بیوتات اوقیه مرکه مسهل قوی سودا و جهت رفع جنون مستحکم و مرض الصرع و علاج ساحت مؤثر و پوست تخم آن در این عمل قوی تر و جهت بیرقان اسود نافع و مورث مغص و مصلح آن کثیرا و مقدار شربت آن نیم درهم و از پوست تخم آن تا دو درهم

* الیة * بکسر اول و سکون لام و فتح یای مثناة تحتانیه و با هاء دنبه نامند * ماهیت آن معروف است * طبیعت آن گرم و تر قریب بهمین است و مقدار و نافع العفانة الا آنکه ابن ارادن علا فاتر است * افعال و خواص آن محلل اورام

مثانه ومانن اعصاب وبدن را باشد مصلح گرده وچون یکصد دانگ کرمدانه سیاه را سه حصه کرده هرروزیک حصه را با
عاقرقرحا وزنجبیل وتوبل بنوشند جهت رفع عرق النسا مجرب دانسته اند وچون دنیه را ورق کرده بر عضو بندند تا متقرح
شود جهت تشنج یبسی وکزاز وتحلیل مواد متحجره واعصاب بلند شده ازجای خود ونضج اورام مجرب الفا ربطی الهضم ومکرب
ومغثی ومضعف قوت هاضمه وانطاکی گفته که بسا باشد که در مبرود موجب موت فجأة گردد مصلح آن بریان نمودن آن
با بازبر حاره مانند زنجبیل وفلفل ودارچینی وخوردن جوارشات هاضمه مانند جوارش مصطکی وعود وکمون بالای آن و
بدستور خوردن آن با سرکه وآبکامه است. # فصـــــل الالف مع الميم

اماریطن # بفتح همزه ومیم والف وکسر راء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وضم طاء مهمله ونون لغت یونانی است. اماریطن
ابن بیطار نوشته که جماعتی از انواع اقحوان دانسته اند ونیست چنین ونزد من از انواع قیصوم است ومن آن را چنین
شناخته ام بعینه # ماهیت آن نباتی است بقدر ذرعی وبرگ آن باریک وپراکنده وقبهٔ آن مستدیر سفید وبعضی سرخ
وبقدر فندقی وبرگرد قبهٔ آن دایرهٔ زردی وتخم آن باریک ومنبت آن کوههای خالی از اشجار ودر تنکابن لبار ونامند
ودر بلاد روم وفرنگ جهت اصنام تاج از آن ترتیب میدهند # طبیعت آن گرم وخشک # افعال وخواص آن ملطف
ومقطع ومانع ریختن مواد بمعده ومنشف رطوبات آن ومدر بول وحیض وجهت نهش هوام وعرق النسا وشدخ عضل و
شرب اطراف آن با ماء العسل محلل خون منجمد در معده ومثانه وانچه در آنها انجماد یافته باشد ونیز جلب رطوبات معده
وتجفیف آن مینماید وباشراب ابیض ممزوج یا با آب جهت قطع نزله وامراض مذکوره نافع وآشامیدن قبهٔ آن باشراب جهت
عسر البول ونهش هوام وعرق النسا وشدخ اوساط عضل مؤثر وادرار طمث آورد وچون با شرابی که مسمی بالومالی است
بیاشامند اذابهٔ خون منجمد در شکم ومثانه نماید وچون گیاه آنرا در ثیاب نگاهدارند حفظ مینماید آنها را از خوردن
کرم مضر فم معده مصلح آن آشامیدن آب مقدار شربت آن نه قیراط است.

امبرباریس # بفتح همزه وسکون میم وفتح بای موحده وسکون راء مهمله وفتح بای موحده والف وکسر راء مهمله وسکون امبرباریس
یای مثناة تحتانیه وسین مهمله وانبرباریس بنون بجای میم نیز آمده است بلغت بربری ابراز وبفارسی زرشک وزارج
وزرنک نیز نامند # ماهیت آن درختی است خاردار وخارهای آن مثلث یعنی هرجا که خار رسته سه خار یکجا
باهم رسته منبت آن اکثر کوهها ودامنهای کوه نزدیک بآب ودر خراسان وشیروان واطراف شیراز وشام وروم وغیرها میباشد اما
در خراسان وشیروان اکثر بی دانه وشاداب ودر نواح شیراز وغیر آن اکثر دانه دار وهرچند هوای بلد سردتر باشد بهتر میشود
وبرگ آن شبیه ببرگ یاسمین وبزرگتر وباریکتر از آن وگل آن زرد مائل بسفیدی وسرهای آن مجتمع وثمر آن خوشه
دار وطولانی ودرخامی سبز وبعد رسیدن سرخ مائل به بنفشی وبنفش سیاه میگردد وهنگام رسیدن آن تابستان است وبزرگی
درخت آن بقدر دو سه قامت وقریب بدرخت سبب صحرائی نیز میباشد وثمر این مدور وسرخ رنگ وبهترین ومستعمل
در اکثر تراکیب منقی از دانه وبابی دانهٔ کوهی آنست ودر افشره ورب وشراب دانه دار نیز که آنرا افشرده آب
آنرا گرفته ویا خشک آنرا در آب خیسانیده مالیده صاف کرده با قند ویا نبات چاشنی گرفته استعمال نمایند # طبیعت آن سرد
وخشک در سوم ویاقوت قابضه وتریاقیه ورد سم نیز گفته اند # افعال وخواص ومنافع آن قاطع صفرا ومسکن تشنگی وحرارت
معده وجگر وغلیان خون وسیلان آن از اسفل ودواء سرومقوی دل وجگر ومعدهٔ حار ومانع ریختن مواد باعضا وجهت

بواسیر و سیلان رحم مزمن بتنهائی و یا با دویهٔ حارهٔ مقویه مانند سنبل الطیب و دارچینی و عسل و امثال اینها جهت تفتیح سدهٔ جگر و رفع استسقا و تقویت جگر سرد و تر و سردی احشا و رفع اسهالیکه از ضعف جگر و یا بسبب تپ بلغمی مزمن بهم رسیده باشد و یا آب افسنتین جهت تقویت ماسکه و یا زعفران جهت صلابت جگر و ادرار بول و ضماد آن جهت تحلیل صلابات و آب آن مانع غثیان و قی و دانهٔ آن بتنهائی و یا با دویهٔ مناسبه جهت توحش معا و سحج و اسهالیکه از ضعف احشا بود باشد و چون یکجزو آب آن را با آب سیب و ریباس امرود و مساوی و آب لیمو ربع آن که نصف یکی باشد با شکر سفید صاف کرده بقوام آورند تا منعقد گردد ضد زهرهای سموم قتاله است و جهت تپش انعی و خفقان و غشی و کرب و ضعف شهوت طعام مجرب و چون اضافه نمایند بر آن حماض اترج و مروارید محلول تا بمقام تریاق کبیر میگردد و نافع است جهت اکثر امراض و با سنجبین و ریباس محرور المزاج و سفراوی را مفید و موافق و مضر مبرود المزاج البلغمی و سوداوی و اصحاب قولنج و ریاح و امثال بدل مصلح آن در مبرود قرنفل و در غیر آن شکر و شیرینها مقدار شربت از آب آن تا بیست مثقال و از جرم آن تا پانزده مثقال و زیاده از آن تا سه مثقال بدل آن بوزن آن تخم گل سرخ و دو ثلث آن صندل سفید و پوست بیخ آن که آن را برسی نامند در ذکر اغصان مع الالف ذکر یافت و اصباغ و الوان و اقسام اشربهٔ ریباس و اترج و جوارش و حب و حلویات و معجونات و ادویهٔ قرص و سفوف و سکنجبینات و اشربه و اقراص و مفرح و نقوع انبرباریس در قرابادین در حرف الالف مع الواو ذکر یافت

* اصد ریان * بفتح همزه و سکون صاد و ضم دال و سکون راء مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و نون عجمی و نام یونانی است * ماهیت آن درختی است برگ آن شبیه ببرگ کبر و اندک کوچکتر از آن و بوی آن تند و ثمر آن بقدر نخود کوچک با سفیدی غالب و سیاهی کمتر و از آن تسبیح میسازند نهایت آن را سخت بود تا منسبی میباشد و در موضع او و ب نیز و منبت آن آذربیجان و نواح آن و امثال آن بلاد * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک و ثمر آن که دو علاقی میباشد مائل بسردی و خشکی * افعال و خواص آن منضج و مفتح سدد و ملطف و محلل و مقوی جگر و امعاء و ادرار ماطمثی و مسکن درد جگر و طحال عصارهٔ تازهٔ آن در چشم سود جهت دفع جرب و ظلمت و ضماد آن جهت اورام و نیز از عصارهٔ آن ضماد نمایند جهت التهاب و ورم و آب برگ و شاخ تازهٔ آن و آب مطبوخ آن فرد و نیز جهت رفع سموم هوام و سگ دیوانه گزیده و شرب و ضماد و روغن آن و شرب آن جهت اورام و جرب و ادرار حیض و بول و تریاق و طلای آن جهت رفع کلف و در دوران و برگ خشک آن جهت التیام جراحات تازه نافع مقدار شربت از عصارهٔ تازهٔ آن هفت مثقال و از مطبوخ آن چهار تا ده مثقال

* امرود * بفتح اول و سکون میم و ضم راء مهمله و سکون واو و دال مهمله * ماهیت آن اسمی است مشترک میان ثمریکه آن را بعربی کمثری نامند و در حرف الکاف ان شاء الله تعالی خواهد آمد و ثمریکه در بنگاله میشود و چند درخت در مرشدآباد دارد شبیه بنوع امرود متوسط که حسینی نامند و از آن کوچکتر و پوست آن بسیار باریک سرخ رنگ مائل به زردی و لحم آن سفید و ترش طعم لذیذ و باندک عفونت و کم آب و میان آن که اندک سختی دارد بانضمام گرد و قلیل نماید لذت ترش طعم و خوش رائحه میباشد و چون کال باشد چاشنی از آب لیمو و در زیر طعام میباشد و تمام خوردن آن را چندان لطفی ندارد و آن که نارس سرخ رنگ مائل به زردی است ترش طعم و خوش رائحه میباشد و آن بعلی و نوع از آن بسیار نیز بنگاله میشود و در آن مملکت بغیر آن که چه برگ گردن در ایام آن ... طبیعت آن سرد و تر * افعال

وخواص آن مسکن حدت صفرا وخون وباقوت قابضه

* امرته * بفتح همزه وسکون میم وفتح راء مثناه چهار نقطه وها * ماهیت آن ثمر درختی است هندی بزرگی درخت گردکان وشبیه بدان در هیئت وبرگ وخزان نمودن الا آنکه برگ امرته کوچکتر ونرمتر وباریکتر از برگ آن است واول شکوفه وثمر میآورد وبعد از ان برگ وثمر آن در خامی سبز ونازک وبی ریشه وترش با اندک عفوصت ودر قلیه ودر بیازه ودر مه ودال که عبارت از ماش مقشر ویا عدس مقشر ویا نخود وماننداینها است از حبوب با روغن وپیاز بریان کرده ویا آب خالص ویا آب یخنی پخته باشند داخل مینمایند ترش ولذیذ میکرداند وعفوصت آن بعد از طبخ بسیار کم میگردد وچون ثمر آن بزرگ شد ریشه ریشه بهم میرساند وسخت میگردد وبعد رسیدن زرد واندک چاشنی دار وبزرگی ثمر آن بقدر اخروت گردکان پوست جدا کرده میباشد وبرگ ان نیز اندک ترش وبا عفوصت بسیار وگل آن ترش تر از ان ولطیف ونیز آنرا مانند ثمر آن وبرگهای نازک آنرا نیز پخته میخورند وبا ماهی میپزند بسیار لذیذ میشود ومنبت آن در بنگاله بسیار است ودر بلاد دیگر هند نمیشود وچون ابتدای موسم برسات شاخ درخت آنرا می نشانند در یکسال بیخ آن قایم میشود وثمر میدهد * طبیعت آن سرد در دوم وخشک در اول * افعال وخواص ومنافع آن جهت محرور المزاج وامراض صفراوی وبند ستن اسهال صفراوی نافع وپوست درخت آنرا اهل بنگاله جهت دفع غایلهٔ مرضی که مخصوص بدان بلاد است ومیگویند که در زمینی مردم میشود واهو میناه مینامند مقدار پنج شش مثقال آنرا در پنجاه شصت مثقال شیر بز تازه دوشیده خام سائیده صاف نموده می آشامند دو سه روز صبح ناشتا تسکین میدهد حدت عوارض آنرا ونیز بر سر وکف دست وپای او میمالند ومی گویند که اگر شیر بز سیاه یکرنگ باشد بهتر است

* امسوخ * بفتح همزه وسکون میم وضم سین مهمله وسکون واو وخای معجمه لغت بربری است بمعنی انابیب * ماهیت آن نباتی است کبیر وصغیر وکبیر آن مابین شجر وگیاه ومانند نی مجوف وگره دار ومنبت آن اکثر سنگلاخها وکنار آبها وصغیر آن بقدر یکشبر و زیاده از ان وساق آن خشبی صلب بسطبری انگشتی واز ساق آن شاخهای بسیار باریک صلب گره دار روئیده که چون بکشند مواضع بندهای آنرا از هم جدا کردند وبرگ آن مانند برگ زیتون وشکوفه ندارد وثمر آن سرخ بقدر نخود وبعد خشک شدن سیاه میگردد ودر طعم نبات آن قبوضت با مرارت کمی است وبیخ آن خشبی صلب منبت آن نیز سنگلاخها است * طبیعت آن مرکب القوی در اول سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص ومنافع آن قابض ومقوی اعضای باطنی ومانع نزلات وچون بیاشامند از ان مقدار پنجدرهم با شراب قابض جهت قطع اسهال وطبیخ آن جهت فتق وقیله ومنع علتهای کرده ومثانه وتقویت اعضای باطنی وشدخ عضل وبا شراب وانجیر جهت سرفه وعسر النفس وچون خشک آنرا بجوشانند در آب تا بنصفه رسد صاف نموده بیاشامند مقدار نیم رطل جهت ضعف دل وجگر واحشا مفید خصوصا چون مداومت بدان نمایند وزنان مغرب تازهٔ آنرا با آب انگور طبخ نموده صاف کرده می آشامند هر روز مقدار یکرطل جهت نیکوئی رنگ رخسار وفربهی بدن وتنقیهٔ رحم واندک اسهال مینماید ونفع عظیم میبخشد ایشان را ودر آن جهت قطع نزف الدم جراحات وروییدن گوشت تازه موثر وضماد آن بر قبله باعث صغر وکوچکی ولاغری آن وانطاکی نوشته که آنرا از اندلس می آورند وگمان میبرم که در غیر انجا یافت نمیشود

* امعا * بفتح همزه وسکون میم وفتح عین مهمله والف جمع آن معا است بعربی معا ودن نیز وبفارسی روده وبهندی انتری

واهل مراد از آن ورد ۀ حیوانات است که از جملهٔ اعضای عصبانی است * طبیعت آن در سوم سرد و خشک * افعال و خواص و منافع آن خوردن مطبوخ آن با گوشت و سرکه و زعفران و ادویهٔ حاره که مصلح آنست جهت معده که صفرای رقیق مائی در آن متولد شده باشد مفید قلیل الغذا و دیر هضم و مولد خلط بارد و قولنج مصلح آن جوارش عود کمونی و فلافلی است که آنرا خورده بخواب نمایند و بعد از خواب یکی از این ترا کیب را بخورند.

* ام غیلان * بضم همزه و تشدید میم مکسوره و کسر غین معجمه و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح لام و الف و نون و عوام آنرا طلح را مل بادیه مصر و شوکهٔ مصریه و شوکهٔ اعرابیه نیز و بفارسی مغیلان و بهندی کیکر و ببول نیز نامند * ماهیت آن درختی است خاردار منبت آن اکثر صحراها و دامنهای کوه و دو قسم میباشد یکی بزرگ و دیگر کوچک و هر دو در شکل و برگ قریب بهم و قسم اول درخت آن کوچکتر از درخت سیب و پر خار و خارهای آن کج و ساق آن سطبر و در اول سبز مائل بسفیدی و چون کهنه شود مانند آبنوس سیاه مائل بسرخی میگردد و ثمر این مانند باقلی و خرنوب و در غلاف طولانی و کرده او پنج و شش دانه مدور و زیاده نیز [illegible] بقدر ترمسی و بعد از آن سرخ و ثمر این را با غلاف قرظ و سنط نیز و غریب و عالف و عفص و عصارهٔ آنرا اقاقیا و صمغ این را که سرخ رنگ و زرد رنگ شفاف صاف است صمغ عربی نامند و گفته اند در میان پوست و چوب طلح چیزی شبیه بصمغ جمع میشود و صمغ نیست و چون این را از درخت طلح بگیرند در میان آن چیزی شبیه بخون باشد سیال و چون آنرا از آن جدا نمایند و باقی را بشویند [illegible] باشد و مادام علک آنرا بخایند از آن آب شیرین خوشمزه جدا گردد و دهان را خوشبو کند و قسم دوم درخت آن کم خار [illegible] بی خار و شاخهای آن انبوه و این را بعربی طلح نامند و ساق آن سیاه رنگ تر از اول و ثمر این را نیز قرظ گویند و در غلافی مانند باقلی است اما مدور [illegible] و پوست آن بنفش مائل بسیاهی و در آن دانهای کوچک اند که [illegible] سبز تیره مائل [illegible] و در هر غلافی از [illegible] دانه تا [illegible] دانه با اختلاف بزرگی و کوچکی و در یمن [illegible] آن دانها نیز و در میان آن [illegible] و پوست [illegible] مائل بسیاهی [illegible] زرد [illegible] مانند تکمه و خوشبو و برگ هر دو شبیه بهم و طولانی [illegible] و شاخهای باریک [illegible] آن [illegible] اجزای تخم کبیر آن است و نیز قسمی دیگر میشود [illegible] شاخهای آن [illegible]

* طبیعت جمیع اجزای آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن حابس فضلات و رادع [illegible] جهت خفقان حار و ضعف دل و توحش و تقویت اعضای باطنی [illegible] و برگ آن جهت [illegible] و تفتیح [illegible] آن جهت تقویت اعضای مسترخیه و نقوع آب برگ تازهٔ [illegible] کد اشته و صمغ آب صافی آنرا گرفته بیاشامند جهت قروح مجاری بول و حرقت آن مفید [illegible] و برگ و پوست [illegible] و صمغ آن هر چهار [illegible] صبح ناشتا با آب سرد چند روز متوالی هر روز [illegible] جهت [illegible] انزال و کثرت احتلام و جریان منی و سیلان رحم نافع و خوردن [illegible] از برگ نورستهٔ آن [illegible] شبیهٔ گل انار ناشکفته با آب [illegible] سرخ کرده در آن خاموش نمایند سه مرتبه یا پنج مرتبه جهت حبس اسهال اطفال خصوصا در هنگام دندان بر آوردن در اواخر که بسیار زیاد [illegible] و ضعف آورده [illegible] اطفال را نیز نافع [illegible]

ادویه مغزا است و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جراحت و رفع اورام و جلوس در طبیخ آن جهت بواسیر مقعد و نشف
رطوبات رحم مفید و عصارهٔ برگ و ثمر تازهٔ آن قاطع نزف الدم و نفث الدم و فرزجهٔ ثمر آن که آنرا در آب جوش داده
پارچهٔ کرباس را بدان مکرر تر کرده خشک نموده زن بخود بردارد در نشف رطوبات و تضییق قبل عدیل است که بمرتبهٔ بکارت
میرساند و چون ثمر خام آنرا گرفته شگافته تخمهای آنرا دور کرده ظرف اندرون آنرا بر پارچهٔ کرباس نوی بمالند تا رطوبات
و مغز آن بدان خوب آلوده که بعد از خشک شدن مانند موم جامه گردد و از آن پارچه سینه بند زنانیکه پستان آنها آویخته
باشد سازند و بر سینه بندند تا مدتی رفع آن علت گردد و پوست ساق و شاخ آن جهت قطع خون جراحت تازه بسیار نافع
و عمدهٔ اجزای روغن شیخ صنعان است و چون پوست درخت آنرا هر مقدار که خواهند نیم کوفته ده چندان آب بخیسانند
تا دو روز پس بجوشانند تا بنصفه رسد و بمالند و صاف کنند و در ظرف چینی و یا شیشه نگاهدارند و در ایام حیض بعد از بول
هر مرتبه بدان استنجا نمایند و بدستور در هر ایام حیض دائم فرج آن مانند فرج بکر باشد و ثمر و برگ و پوست آن جهت دباغت
پوست حیوانات قائم مقام مازو است و نیز پوست و گل آن جزو اعظم و اصل عرق قند و شراب آنست و در هند و بنگاله بسیار
مستعمل خصوص پوست آن و بیخ آن جالی و ستون آن جهت استحکام لثه و مسواک آن مقوی دندان و از چوب آن جهت
صلابت و استحکام پایهٔ کردون و رته و گاری و غیرها و آلت شخم زمین نیز میسازند و قسم دیگر نیز میباشد شبیه بقسم دوم در برگ
و ثمر در رنگ و پوست و لیکن بلندتر و بزرگتر از آن هردو قسم و لیکن این غیر مستعمل است و این قسم اکثر مخصوص بنگاله است
و ریشهٔ آنرا چون نزد مار برند سر ابریزاند از دواند که سست گردد و آنچه اکثر اطباء در کتب ادویهٔ مفرده ذکر کرده اند
باسم قرظ و امغیلان و طلح شاید هر یک اسم قسمی باشد که بطریق اشتباه بیان فرموده اند و بعد تامل رفع شبهه میگردد

* املج * بفتح همزه و سکون میم و فتح لام و سکون جیم مشهور بآملج است بمد الف و کسر میم بلغت مصر سنایز و بفارسی امله
و بهندی آنوله نامند و شیر پروردهٔ آنرا شیرا ملج گویند * ماهیت آن * ثمر درخت هندی است طعم آن ترش و با عفوصت
بسیار و در تازگی شبیه بآلوچه و تا بزرگی گردکانی نیز میشود و بهترین آن بزرگ بیریشه سنگین زرد رنگ تازه و یا خشک فاسد
و منکرج نشدهٔ آنست که بیریشه بالیده باشد و درخت آن بقدر درخت گردکان و برگ آن سبز بسیار ریزه و انبوه از هر دو
طرف شاخهای باریک طولانی بقدر شبری رسته در بعضی جا دو شاخ و در بعضی جا سه شاخ و چوب آن جوهردار مانند چوب
چنار که بعربی دلب نامند و از آن صلب تر و مستعمل در معاجین و غیره آملهٔ بالیدهٔ بیریشه منقی از دانه شیرپرورده است که
بجهت کسر قوت قبض و اصلاح آن دو سه مرتبه در شیر بخیسانند و شسته خشک مینمایند و غیر شیرپرورده نیز * طبیعت آن *
در دوم سرد و در اول دوم خشک و شیرپروردهٔ آن در اول سرد و در دوم خشک و بعضی گرم دانسته اند و فی التحقیق بارد است
و در یبوست آن همه متفق اند * افعال و خواص و منافع آن * قابض و مانع ریختن مواد بمعده و امعا و حافظ اخلاط از تعفن
و مخرج سودا از بدن و مانع مخالطت سودا و ابخرهٔ سوداویه و صفراویهٔ محترقه بروح و باین اسباب موجب ذکاوت ذهن
و تفریح و تقویت قلب است بالخاصیة و افعال آن که قبض است معین بر خاصیت آنست زیرا که ادویهٔ قابضه میباشد مقوی
و سزاوار است که هرگاه استعمال کنند آنرا بارد المزاج از برای تقویت تعدیل کنند آنرا بعسل یا دارچینی یا مصطکی و یا مانند اینها
و شیخ الرئیس در ادویهٔ قلبیه گفته که منفعت آن در تقویت قلب زیاده از منفعت آنست از برای توحش و از جمله ادویه
عدیدالمنفعت است از برای تقویت ذهن و حفظ سائر اعضا و بالخاصیة محرک باه و قاطع قی و تشنگی و آب رفتن از دهان و

مانع خون بواسیر و تریاق سموم و مصلح سودا و بلغم و دافع بخر و مقوی معده و امعا و مشهی است بتجفیف رطوبات مزمنهٔ معده و رد باعث شمول آن و با آرد کنار و آب به قاطع اسهال مزمن و مسکن حرارت خون و مقوی دل و چشم * امراض الرأس با اسباب مذکوره مبالغ مقوی اعصاب و حواس دماغی و نافع از برای مالیخولیا خصوص مراقی حادث از صفرای محترق و از برای نسیان و ناليدن و استرخا و لقوه آشامیدن آن با عسل و همچنین خوردن مربای عسلی آن و آشامیدن نقوع آن مانع صعود ابخره از معده بسوی سر و چون آمله را نرم بکوبند و با آب تک بسرشند و بر پیشانی ضماد نمایند ضماد [illegible] قطع رعاف نماید * امراض العین قطور آب منقوع نیم کوفته در ورم آن در چشم جهت ازالهٔ بیاض مجرب خصوص که بعد از هر دو سه ساعت آمله را فشرده تر نمایند و [illegible] در آن [illegible] تا سه مرتبه پس در چشم بچکانند و چون نرم نمایند و با هم وزن آن شکر مخلوط نموده با اندک روغن بادام شیرین چرب کرده تا شش مثقال با پنجاه درم آن با آب نیم گرم بیاشامند جهت ضعف بصر و جلای آن و جهت [illegible] نافع اعضاء النفض [illegible] عرق کوبیده با هم وزن آن زیرهٔ کرمانی و با عسل سرشته [illegible] جهت بول در فراش نافع و نقوع آن با [illegible] جهت رفع اسهال مزمن و حرارت معده و سوزش مقعده و بول [illegible] چون حنا را با آب منقوع آمله [illegible] خضاب نمایند سیاه کرده اند و روغن آن نیز موی را سیاه و طویل گرداند مقدار شربت از جرم آن [illegible] درم [illegible] منقوع [illegible] مضر آن [illegible] و مصلح آن روغن بادام شیرین است و [illegible] آمله [illegible] و ذکر [illegible]

* ام الکلاب * ماهیت آن شجری است [illegible] برگ آن شبیه ببرگ [illegible] عریض [illegible] و اطراف آن [illegible] خشونت [illegible] گل آن زرد شبیه بگل [illegible] و چون [illegible] آن [illegible] بشام [illegible] منبت آن [illegible] است به [illegible] * افعال و خواص آن آشامیدن دو مثقال [illegible] آن و یک مثقال [illegible] جهت [illegible] و اقسام [illegible] و مسکن [illegible] آن در ساعت [illegible] استعمال آن [illegible]

* املج * بفتح همزه و میم و سکون لام و کسر [illegible] و سکون [illegible] و دال مهمله * ماهیت آن میوه است [illegible] از اقسام [illegible] است و پوست آن زرد و [illegible] آن در نهایت ترشی [illegible] چون [illegible] ده [illegible] * طبیعت آن سرد و تر [illegible] * افعال و خواص آن نافع [illegible] امراض قلب و قاطع صفرا و مسکن غلیان خون [illegible] سودا [illegible] بلغم [illegible] [illegible] و [illegible] و [illegible] در میان آن [illegible] در آفتاب [illegible] خشک کرده [illegible] و [illegible] آن را [illegible] جهت [illegible] آوردن [illegible]

* املج [illegible] * بفتح الف و میم و سکون لام و ضم [illegible] ماهیت آن [illegible] است [illegible]

صحرائي خارناك و برگ آن شبيه ببرگ تمر هندی و از آن کوچکتر * طبيعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن آشاميدن آب برگ آن بقدر چهار و پنج توله که ظرفی آهنی را بر آتش گذارند تا خوب گرم گردد و آب برگ آنرا صاف کرده در آن ریزند و بقدر اندکی و ماشه نمك طبرزد که نمك لاهوری نامند نرم سوده در آن ریزند و در ظرف دیگر ریخته نیمگرم بیاشامند تا سه روز و نهایت تا هفت روز و اهل بنگاله باین دستور جهت حمیات حاده و انتشار مواد و عرق مرضی که در بنگاله میشود بسبب آن حدت و التهاب دماغ و عطش مفرط و اختلاط عقل و هذیان و حرارت و حمی صاحب آنرا عارض گردد مفید است و در بین ایام اجتناب از لبنیات و حموضات و غذا بغذا نفاخه واجب و لازم دانند و اهل بنگاله برگ خشك آنرا نیز در آب جوشانیده آب آنرا میآشامند و بخار آنرا میگیرند برای امراض مذکوره و حمیات حاده

ام وجع الکبد

* ام وجع الکبد * ماهیت آن گیاهی است باریك نرم از بقله گل آن اغبر و برگ آن ریزه اغبر گوسفند آن را دوست میدارد و می چرد آنرا و ربیعی است و تا اوائل زمستان میماند * افعال و خواص آن جهت اوجاع کبد و مدر و مفید

* فصل الالف مع النون

اناغالس

* اناغالس بفتح همزه و نون و الف و فتح غین معجمه و الف و ضم لام و سین مهمله لغت یونانی است و اناغلس نیز آمده و بلغت هندی انا کیر و بفارسی انگانی نامند * ماهیت آن گیاهی است نورمانده میباشد برگ آن شبیه ببرگ مرزنجوش و مائل باستداره و شاخهای آن منبسط بر روی زمین و مربع و ثمر آن مانند غلافی و دانهای آن بقدر دانه خشخاش و بسیار تند و تلخ و گل ماده آن لاجوردی رنگ و گل نر آن سرخ * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشك * افعال و خواص آن جالی و جاذب و مجفف بی لذع و مفتح سده غرغره آب برگ و ثمر آن جهت تنقیه سر از بلغم و تسکین وجع اسنان و سعوط آن نزول سنور و چون مخلوط با عسل نمایند و در چشم کشند جهت ضعف بصر و قروح چشم و جلای آن و جرب و کمنه و سبل نافع و آشامیدن آن با شراب جهت گزیدن افعی و وجع کبد و جنین و گرده نافع و ضماد آن جهت بیرون آوردن خار و پیکان از اعضا و منع زیاده شدن قروح خبیثه و باد سرخ و اصلاح جراحات مفید و بعضی گمان برده که ماده آن که گل آن لاجوردی است چون بر مقعده برآمده ضماد نمایند رد مینماید آنرا و نر آن که گل آن سرخ است چون ضماد نمایند بالعکس برمی آورد و شرب آن مورث صحیح و مصلح آن صمغ عربی است مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یك مثقال و بدل آن ارطماسیا است

اناغورس

* اناغورس * بفتح همزه و نون و الف و ضم غین معجمه و سکون واو و کسر راء مهمله و سین مهمله در آخر لغت رومی است و در مصر معروف بخرنوب الخنزیر است و ثمر آن را حب الکلی نامند برای مشابهت آن بگرده * ماهیت آن گیاهی است شبیه در برگ و شاخ به بنجنگشت و بزرگ میشود تا آنکه بقرب شجر میرسد و گل آن شبیه بگل کلم و بوی آن ثقیل و ثمر آن مختلف الالوان و هنگام رسیدن ثمر آن تابستان وقت رسیدن انگور است * طبیعت تمامی اجزای آن گرم و خشك و صمغ آن بستر نام و الطاکیه * افعال و خواص آن ضماد برگ تازه آن که حدت آن کمتر از سائر اجزای آنست جهت تحلیل ورمهای رخو نافع و چون خشك گردد قوت آن قویتر و تقطیع تجفیف آن زیاده میگردد و همچنین ریشهای بیخ آن و امالتم آن ملین و مقی و چون آب برگ آنرا مقدار یك درم تا یك مثقال با شراب بیاشامند صداع را نافع و اخراج مشیمه و جنین و ادرار طمث نماید و گویند تعلیق آن بران ابستن هنگام ولادت جهت تسهیل و سرعت آن مفید اما باید که بعد از ولادت

بزودی بازنیاید و چون ثمر آنرا بخورند قی شدید آورد و طلای عصارهٔ بیخ آن محلل و منفج اورام است

* انبج * بفتح همزه و سکون نون و فتح با و سکون جیم معرب انبه لغت هندی است و آنب نیز نامند و بتورانی تغزک * ماهیت آن * ثمر هندی است درخت آن بسیار عظیم و بزرگتر از درخت گردکان و باختلاف اراضی و اهویه بعد از سه چهار سال از نشاندن تخم آن و تا هشت و نه سال بثمر میآید و هنگام بهاران که بهندی موّل نامند اول بهار و وقت رسیدن ثمران نیز باختلاف بلاد ان هنگام بودن آفتاب در برج جوزا و سرطان است و تا انجا * و هشت سال ثمر میدهد و ثمران ده دوازده سال بسال بهتر میشود و درازا خر با عکس و برگ آن طولانی شبیه ببرگ شاه بلوط هندی و از آن بزرگتر و در رائحه نیز شبیه با ثمر آن و ثمر آن در ابتدا بسیار عفص میباشد و آهسته آهسته ترش میکرد و در پس شروع مینماید بشیرینی و شیرین میگردد و در بعضی اماکن بعضی اشجار تمام سال ثمر میدهد و لیکن بشیرینی و خوبی آنچه در فصل و موسم آن میشود نمیرسد و همچنین در بعضی بلاد قریب بخط استوا دو بار و سه بار ثمر میدهد و همیشه ثمر آن بر درخت میباشد مانند جزیرهٔ سیلان و بندر تاپوری چینا پتن و حوالی آنها و اکثر میوه‌های دیگر که در آن اماکن بهم میرسد نیز چنین است و لیکن غیر موسمی آن مانند موسمی نیست در بزرگی و کوچکی و شکل و طعم و رائحه و شادابی و بی ریشگی و ریشه داری و لحمی و کم آبی باختلاف اقسام آن هیچ میوه نمیرسد چنانچه در بزرگی از قسم آنار نار و آنار که یکمن تبریزی است تخمینا و ریزتر نیز دیده شده و از بعضی درختها تک آنار رسیده بوزن آنار آنکه یک چهار یکمن تبریزی است تخمینا و در کوچکی برابر فلفلهٔ کابلی بزرگی میشود و در شکل بعضی طولانی و سر آن اندک کج و بعضی اندک مدور و بعضی مدور و اندک طولانی و بعضی فی الجمله شبیه بگردهٔ حیوان و بعضی بسیار خوش رائحه و خوش طعم و رائحهٔ آن شبیه بعنبر و بعضی رائحهٔ آن شبیه بکافور و بعضی پر ریشه و بد طعم و بعضی را رائحه شبیه بتربت و رائحهٔ و نیز از دانه و غیر اینها از طعوم و روایح و بعضی مختلف الاجزاء در قوام و طعم و در بعضی نوع کمی هست در محل اتصال سر آن بشاخ درخت و در بعضی نوع بسیار حتی در زیر پوست آن نیز میباشد و بهترین آن بسیار شیرین شاداب مسمی بانواع بی ریشه خوشبوی فطل البنوع آنست و آنچه برخلاف این اوصاف باشد ممکن با بعضی ها و مضر و بهترین اطوار خوردن آن آنست که رسیدهٔ آبدار آنرا از دست بمالند تا نرم گردد و سر آنرا ببرند تا بنوعی که در آن است و بشیرد و بمکند تا تمام آب صافی آن خورده شود و ریشه آن خورده نشود زیرا که ریشهٔ آن ثقیل و قلاع و قابض ثقل است و آب آن ملین و نوع آن چون بریدن و ناهار بعد باعث عوارض و جراحت میگردد در بی ریشهٔ آبدار آنرا که اندک صحت داشته سر آنرا ببرند تا که دموعیت آن در برشود و بعد و ظرف آهسته آنرا ببرند تناول نمایند که این نیز بهترین طور است و قسمی است که انبهٔ بی ریشهٔ قسمی اطور را که در بنگاله بعضی جاها مانند دو اطراف مرشد آباد که در جونه گهال و تاکه و دیگر جاها و عظیم آباد بر کالهٔ عنکبی میشود نرم کرده بمکند بر ای مکیدن انبهٔ شیرین خوشبو که آب رقیق داشته باشد و اکثر ریشه دار هم باشد مخصوص داده و قسمی انبه در بنگاله میشود که در بلاد دیگر نیست که آنرا آنحوا می نامند سبز مانند تمام آن شیرین میشود و بعضی از اقسام این در زمان کی شیرین و ترش میشود و بعضی در پختگی بد طعم میگردد و در بعضی بلاد دیگر نیز انبه میشود مانند سواحل بلاد یمن و عمان و سودان و محل و میان دست که مشهور بمنبا است و از توابع لار است و بعض اماکن دیگر نیز قلیلی بهم میرسد لیکن به بزرگی و خوش طعمی هند و بنگاله نمی رسد * طبیعت آن * آنچه تمام نارسیده باشد سرد و خشک در اول و مولد صفرا و سوداست و شیرین رسیدهٔ آن گرم و مائل بتری در دوم و مولد خون صالح است و نیم رسیدهٔ آن گرم و

غليظ القوام تر باشد سوداويت آن زياده * **افعال وخواص** ومنافع آن مقوی قوی وارواح واعضای رئيسه وآلات تنفس ومری ومعده واماء كرده بمناسبتي شكل ومقوی مثانه وباه ونيكو كننده رنگ رخسار وبوی دهان ورافع خفقان وسرفه وضيق النفس ودرد سرباره وبواسير واسهال بواسيری وضرب وتوحش وعطش واعيا وضعف وكسالت وسستي بدن وبدن را فربه كرده ادرار بول آورد وطبيعت را قبض نكند بلكه ملين دارد مضر محرورين خصوص در خلای معده **ومصلح** آن آشاميدن سكنجبين وخوردن جامون رسيده شاداب يا شربت آن كه ميوه هندی است وآب دوغ وآب سرد وتخم لحمي كم آب آن ثقيل ودير هضم ونفاخ وريشه دار آن ازان بدتر وقابض ومورث امراض سوداوی وحكه وجرب ودماميل وغيرها **ومصلح نفخ** آن اهل هند زنجبيل گفته اند ونمك كه بالای آن قدری بخورند آزموده وزنجبيل در نمك پرورده بهتر ومضعف جگر **ومصلح** آن مويز وشايد در اين امر شربت زرشك يا سكنجبين يا شربت جامون بهتر باشد ومضر لثه وعمور ودندان ومرقق مني است وگفته اند جهت فربهي وتقويت باه شير تازه دوشيده خام ويا قدری جوش داده معين فعل آنست وخام ترش آن مسكن صفرا ومنبه اشتهای طعام وبلغمي وسوداوی مزاجان را مضر ومولد سودا ونوع آن حار ومفرح اعضا ورايحه آن شبيه برايحه حبة الخضرای خام نارس كه بفارسي نمشه وحبه آن را بين نامند **ومصلح** آن ماليدن روغن است بعضو بكه بدان رسيده باشد وگل آن ومغز هسته آن بسيار بارد ويابس وحابس اسهال ومجفف وممسك مني خصوص كه اندك بريان نموده باد وبه مناسبه نقل وحاجت بيا شامند وچون نارس بسيار كوچك آنرا كه از شكوفه تازه بهم رسيده باشد خشك نموده هر روز يكدرهم آنرا با چهار درهم شكر بخورند در روز مني وسرعت انزال را دفع نمايد وكوبند حافظ سياهي موا ست ومضمضه با پيكه برگ وگل آنرا در ان سائيده باشند مقوی دندان ولثه ومستحكم كنند آنها است واستياك بچوب آن رافع بوی دهان وزردی ز خاكستر چوب آن جهت نزف الدم وبند شدن وزردی برگ آن ودخان برگ خشك آن جهت دفع رياح كرده وبند شدن دخان پوست انبه خشك كرده نافع با تكرار عمل كه بعد از ان بران عضو هوای سرد نرسد ونيز گرفتن دود آن در حلق جهت زخم آن واگر برگ درخت آنرا كه خود از درخت ريخته باشد ما ابد ه در سرغليان ما ند تنباكو بكشند زخم حلقوم را كه منفذ آن وبيني وتا رگ سر هرسه يك شده باشد در مدت چهل يوم با صلاح مي آورد وچون برگ تر وتازه آنرا از درخت چيده بيخ ساقه آنرا فشرده رطوبتيكه از ان برايد برد انه كه در پلك چشم بر صيد بمالند زائل كردد اند بيد رد ووجع وچون نه عدد ساقه بيخ برگ آنرا با نه عدد فلفل سياه با آب نرم سوده حبوب بسته فرو برند اسهال وقی عارض هيضه را كه بند نكردد بند نمايد وطلای آب برگهای نازك آن وهمچنين تدهين عوی سوزنان بروغني كه در ان پوست انبه خام بتنهائي ويا با بعضي ادويه مناسبه ديگر انداخته در آفتاب پرورده باشند جهت درازی وسياهي مو ومنع اسقاط آن نافع وآب افشرده ثمر خام آن كه امرس نامند وچتني واچهور واموت وحلوا ومثوشاب وشراب وانشرج وعرق آب آن وقرص مسته آن وقليه خام ومربای آن در قرابادين ذكر يافت واهل هند ونگاله انبه خام را در زير آتش كرده پخته پس برآورده پوست آنرا جدا كرده نرم ميمالند وصاف كرده قدری نمك سياه كه بهندی كالانمك نامند داخل كرده در ظرفی كرده نگاه ميدارند هنگاميكه باد سموم ويا هوای سمي ويا هوای ارضي وباد وبائي بكسي رسد بزودی قدری ازان با مضغ و اندك وبر تمام بدن او بمالند بزودی بعون الهي شفا مييابد

* **انتلته** * بفتح همزه وسكون نون وضم تای مثناة فوقانيه وفتح لام وها لغت عجمي اندلسي است وآنرا جلداوراندلسي و بهندی تريسي نامند * **ماهيت** آن درختي است كه سياه ودانه آن كامل العروق وبزرگ بقدر ابيج كولان وبرو

آن شبیه بریشهٔ بنطافلن وطعم آن تلخ مانند دانهٔ شفتالو وبرگ آن انبوه مائل بسرخی شبیه بعنب الثعلب و گویند شبیه به برگ پرسیاوشان است و صنف دوم سفید و شاخهای آن اندک و برگ آن باریک تر از اولی و برگ آن مانند برگ حنا و مائل بزردی و باخشونت در طعم آن شیرینی و بوی آن اندک تند و با عطریت منبت آن اطراف رچین و کوهستان قبت و بعضی گفته اند هندوستان و لاسه که متصل بکوهستان خطا است و غیرها ❀ طبیعت سفید آن در دوم گرم و خشک و سیاه آن در سوم ❀ افعال و خواص آن سفید آن در دفع سم هوام و سیاه از سم سیاه و مفتح سدد و دفع کند ریاح و مسکن اوجاع باطنی با دو جهت لسع هوام نافع و مقدار شربت آن تا دو مثقال و سم آن کشندهٔ حیوانات سوای انسان و محرک باه و صنف سیاه آن در تریاقیت قائم مقام تریاق فاروق خصوصا در اوجاع بطن و اوجاع ارحام ❀ مجرب حتی آنکه بعضی گفته اند که بدل فادزهر است آن و آن در ایام حیض ولد اینچه گفته اند بسبب شیرینی طعم چون تخور لد و از آن احساس سمیت نمایند بزودی بسوی گیاه [illegible] آن را [illegible] مضر است آن بعضی و مسخن معده و جگر و محلل مواد بلغمی و نفخهٔ آن در شراب قاطع بواسیر [illegible] آن مقوی رحم و محلل ورم آن و ضماد آن محلل اورام حار و عضاد و قاطع نزف الدم [illegible] مضر بمعده و شربت آن با شراب [illegible] مصلح آن [illegible] است

❀ انثلیس ❀ بفتح همزه و سکون نون و فتح ثاء مثلثه و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله لغت یونانی است ❀ ماهیت آن دو نوع است [illegible] نباتی است [illegible] آن [illegible] و برگ آن مانند برگ عدس و نرم و شاخهای آن [illegible] و گل آن سرخ [illegible] آن در غلاف رقیق و نوع دوم برگ و شاخ آن [illegible] آن [illegible] و گل آن از آن کوچکتر و مائل به [illegible] ❀ طبیعت آن گرم [illegible] و خشک در اول ❀ افعال و خواص آن محلل بسیار [illegible] و جذب آن [illegible] و ضماد آن [illegible] و جراحات آن [illegible] مقدار شربت آن تا یک مثقال است

❀ انجبار ❀ بفتح همزه و سکون نون و فتح جیم و باء موحده و الف و راء مهمله [illegible] است ❀ ماهیت آن نباتی است [illegible] آن [illegible] و شاخهای آن [illegible] و گل آن سرخ [illegible] آن [illegible] و برگ آن [illegible] و بیخ آن [illegible] و بیخ آن [illegible] ❀ طبیعت آن سرد و خشک در درجهٔ سوم و بعضی گرم و خشک دانسته ❀ افعال و خواص و منافع آن قاطع نزف الدم جمیع اعضا خصوصا از سینه و ریه و [illegible] اسهال مزمن [illegible] و مسکن [illegible] و مقوی اعضا و امعا [illegible] و قرحهٔ [illegible] الدم و [illegible] و مزمن و دفع [illegible] و ضماد آن [illegible] آن نافع چون یک درهم

تا یک مثقال آنرا در آب بجوشانند و با قند و یا مبختج بیاشامند و بدستور با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر و ذرور آن جهت رویانیدن گوشت و قطع نزف الدم زخمها بغایت نافع مقدار شربت از عرق آن یک مثقال و از عصارهٔ آن یک درم و از برگ آن پنج درم مضر مبرودین مصلح آن زنجبیل بدل آن مانند آن زرشک و ربع آن گل ارمنی و عصارهٔ آن در اکثرا فعال قویتر از پوست بیخ و بیخ آن است طریق گرفتن عصارهٔ آن آنست که بگیرند پوست بیخ تازهٔ آنرا و بکوبند و آب آنرا بگیرند و در طبق سفالی کنند و در آفتاب گذارند و شبها در زیر سقف که شبنم آنرا فاسد نسازد و چون بحد انعقاد رسد قرصها ساخته در آفتاب خشک نمایند و از گرد و غبار محافظت نمایند و عند الحاجة بکار برند و رنگ این سرخ یاقوتی میباشد حب انجبار وسفوف و شراب و قرص و لعوق و مغلی آن در قرابادین ذکر یافت

* انجدان * بفتح همزه و سکون نون و ضم جیم و فتح دال مهمله و الف و نون معرب انگدان فارسی است و بهازند رانی انجدان طیب را کوله پرنا مند و بیخ آنرا بعربی محروث و ساق آنرا بترکی یا لدرغان گویند و چون انجدان مطلق مذکور شود مراد تخم آن است * ماهیت * آن دو قسم میباشد یکی طیب و دیگر منتن و ساق نبات آن مجوف و سطبر و بلند قریب بقامتی و برگ آن شبیه ببرگ کلم و از ان کوچکتر و گل آن چتری مانند شبت و سفید و ثمر آن بعد از رسیدن سفید و مدور و پهن شبیه بدرهم و بسیار خوشبو میباشد و صمغ این را حلتیت طیب مینامند و قسم دوم برگ آن مانند صفحهٔ سوخته و پرسوراخ و ساق آن ضعیفتر از قسم اول و ثمر آن سیاه و بسیار بدبو و بیخ آنرا اشترغار و کیاه آنرا کماه و صمغ آنرا که بسیار بدبو است حلتیت منتن و خراسانی و بفارسی انگزد جهت آنکه صمغ را بفارسی زد بفتح زای عجمی گویند و عوام آنرا انگشت گنده و بهند هینگ بکاف عجمی نامند و در بلاد فارس گوسفند انرا بکیاه آن میچرانند بسیار فربه میشوند ولیکن گوشت آنها بدبو میگردد * طبیعت * سفید طیب آن در دوم گرم و خشک و سیاه منتن آن در سوم و قومی مطلق انجدان را گرم و خشک در دوم گفته اند * افعال و خواص و منافع * آن مفتح و جالی و محلل و ملطف و مقاوم سموم * اعراض الراس * ضماد انجدان اسود با خطمی و آرد کرسنه بر سر جهت سدر حادث از اخلاط باردهٔ مجتمعه در دماغ و آشامیدن آن ذهن را نیکو و حفظ را زیاده و نسیان و بلادت و حمق را زایل میگرداند و فالج ولقوه و استرخا را مفید و از توابل مستعمله در اغذیهٔ صاحبان این امراض است امراض الصدر و المعدة و غیرها چون غلیظ الجرم رد یرمیباشد در معده مخشن معده و مجفف رطوبات و ملطف طعام و مغیر رائحهٔ دهان و مقوی معده و مقطع بلغم و محلل ریاح و انگیزانندهٔ اشتهای طعام و مقوی هاضمه و دافع ضرر اغذیهٔ غلیظه و ادویهٔ سمیه و مقاوم سموم و سپرز و یرقان و استسقا و فواق بلغمی و عسر البول بلغمی و مدر بول و حیض و شیر و مسخن گرده و رود ه و محرک باه و رافع درد مفاصل حادث از برودت است آشامیدن آن خصوصا محلل آن که سرکهٔ آنرا استعمال نمایند زیرا که استعمال جرم آن جائز نیست در جمیع مواضع و سکنجبین آن که با مبختج پخته باشند جهت تپ ربع و تپهای بلغمی و مرکبه و درد سینه و استسقا و یرقان و رفع فواق بلغمی و عرق النسا مجرب و باشراب در اخراج جنین قوی الاثر و ضماد آن جهت جذب مواد بظاهر جلد بقوت و با موم و روغن جهت خنازیر و جراحات و عرق النسا و امثال اینها و با روغن زیتون جهت کمنهٔ تحت عین و طلای مطبوخ آن با سرکه و پوست انار جهت بواسیر و ذرور برگ آن جهت آکله و بوئیدن آن جهت فواق نافع مضر مثانه مصلح آن تخم خربزه و مضر امعا و مصلح آن صمغ عربی و مضر محرورین و مصلح آن شربت انار و سکنجبین مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن محروث که اشترغار باشد بوزن آن و حلتیت و دو انگ گویند

بوزن آن روغن را دفت و این اشبه است شیخ داود انطاکی نوشته که گویند چون زن بعد از حیض بلا فاصله روزی یک درم تخم انجدان بخورد تا یکهفته هرگز آبستن نشود و تخصیص نداده که سفید آن باشد یا سیاه بیخ آن در افعال قوی تر از سایر اجزای آن است طلای آن معطل اورام و مانع زیاد شدن حناز یر و تخم آن نیز همان مقدار شربت آن تا نیم مثقال گویند مضر بشش و معده و بطئ الهضم و مصلح آن عسل است بجوارش انجدان و سکنجبین و مغلل ساق و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت و بیان صمغ آن که حلتیت است در حرف حا خواهد آمد انشاء الله تعالی

* انجرة * بفتح همزه و سکون نون و ضم جیم و فتح راء مهمله و ها لغت فارسی است بعربی قریص و بلغت دارا بزکرنه و بترکی گیجیت و بهندی اتنکن و بلا طینی ارتیکه پریم و بلغت گیلان مرتیکه گویند * ماهیت آن نباتی است برگ آن بر تشریف و انبوه و برخار ریزه و خارهای ساق آن ظاهرتر و چون ملاصق بدن شود باعث حموضت و سوزش و خارش گردد و گل آن زرد و تخم آن لزج و براق و با اندک پهنی و مائل بتیرگی از کتان بزرگتر فی الجمله شبیه بزرکتان و مستعمل تخم آن و بهترین آن متکبس مائل بسیاهی آنست * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک و بعضی در دوم گرم گفته اند * افعال و خواص آن ملطف اخلاط لزجه و جاذب و مقرح اعضا و تنقیه ادویه مسهله و مدر بول و حیض و شهوت و عرق و معین رشد سینه و شش و معده و مفتح سدد و مقوی جگر و سپرز و آشامیدن آن و آشامیدن برگ مطبوخ آن با ماء الشعیر جهت امراض حاد و با نقل و جهت امراض حاد و تنقیه سینه از اخلاط لزجه غلیظه و گفته اند برگ کوبیده آن در بینی قاطع رعاف و حمول ان مانع رحم و بغایت مدر حیض و ضماد برگ تازه آن جهت حبس رعاف و برآمدگی رحم و تحلیل دبیله و گشودن دمل و ضماد آن با خمیر ما با عسل رجهت اوجاع عصب و با نمک جهت جراحت سگ دیوانه گزیده و با موم روغن جهت ورم زبر و ضماد آن با روغن زیتون جهت ورم بناگوش و ضماد و ماده آن با نمک جهت قروح و بیخ آن با ماء الشعیر جهت تنقیه سینه و شش و تخم آن جهت ربو و سرفه و آلات نفس و استسقا و اخراج ماهی امعا و اقسام لزج و علل طحال ذکر کرده تقویت باه و با سکنجبین جهت تسکین وجع طحال و ورم گرده در ساعت و طبیخ آن با اصل السوس جهت تنقیه ما نقلا و برگ و آشامیدن آن با نیم گرم و شیر گوسفند بغایت مقوی باه و با شراب مسهل بلغم با عتدال و بالجمله مقدار آن با عسل و حمول آن مدر حیض و ضماد آن با عسل جهت ورم برگ گردن تقشیر و با مر اهم جهت قروح و سرطان و غانغرایا جهت تحلیل اورام و ریاح و برگ آن و طلای آن با عسل برقضیب و آشامیدن آن محرک باه و مضمضه عصاره آن جهت ورم لهاة و تریاق برگ جهت ضیق النفس و ورم حلق و سرفه مزمن و نافع لثه و مسطح و حلو آن مفتوح گردد و ما مضغ آن صمغ و تری تا حد و صبی آن غدد و قروح عفونی مقدار شربت آن تا سه درم زیاده بر آن موجب اسهال و مصلح آن آشامیدن شیر تازه و آب سرد و مضر بشش و مصلح آن قند و مثقال است با حرف در دن آن در افعال مانند گرده و تقویت باه قوی و ضعیف بالشرکت در قرابادین و برای دهان ذکر یافت

* انجیرا آن * بفتح همزه و سکون نون و کسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر راء مهمله نیز معربه دانسته و دال مهمله و میم * ماهیت آن مترجم صیدنه ابوریحان در صیدنه خود نوشته که میوه است از کوه و میوه آن مدور مانند انجیر و صورت آن شبیه بانجیر مانند و بعضی آنرا گاه کوهی و در کوه های آذربایجان و بعضی آورده اند که در آن کوهها که منبت آن درخت است همواره شده است

و هرگاه پاره گوسفندان را ببیند آن حیوان متابعت آنها نموده در پی آنها رود و شیر از پستان آنها بمکد و هرگاه گوسفند این حیوان را بخورد در ساعت دیوانه شود و این حیوان را عادت آنست که در زیر درختی خسپد که آنرا انجبر آدم گویند و هیئت درخت آنرا چنان نشان داده‌اند که شاخهای آن بدرخت بید مشابهت دارد و چون شاخی از آن را با هیزم امیزند و برافروزند هر که با آن آتش گرم شود او را غشی افتد و بی خبر شود

* اندروصارون * بفتح همزه و سکون نون و فتح دال و ضم راء مهمله و سکون واو و فتح صاد و الف و ضم راء مهمله و سکون واو و نون لغت یونانی است و بعضی عطاران آنرا اقیاس رفاس یعنی تبرنا مند بجهت مشابهت برگ آن بتبر * ماهیت آن نباتی است ثمنشی منبت آن زراعتهای گندم و جو و برگ آن ریزه مانند برگ نخود و تخم آن سرخ رنگ و قوسی شکل و درمیان آن نقطهٔ سفیدی تلخ طعم با عفوصت که آنرا راعان نامند در غلافی شبیه بغلاف خرنوب شامی و در تابستان میرسد * طبیعت آن گرم و خشک در اوائل سوم با قوت قابضهٔ کمی * افعال و خواص و منافع آن مفتح و ملطف و قابض و نیکو است از برای معده چون بیاشامند از آن مقدار دو درهم تفتیح سدهٔ احشا نماید و همچنین ماثیدهٔ برگ آن و چون با زیت طبخ نمایند و بیاشامند جهت طحال و عسر البول و اسقاط دیدان نافع و حمول آن با عسل بعد از طهر و قبل از وطی مانع آبستنی است و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که مؤلف جامع تسمیه آن را لسان العصا فیر میل اند

* انذاهمان * بفتح همزه و سکون نون و فتح دال مهمله و الف و فتح ها و میم و الف و نون * ماهیت آن دوائی است کرمانی معروف * افعال و خواص آن بالخاصیة جهت استطلاق بطن نافع و گاهی استعمال مینمایند از آن یک مثقال تا دو مثقال و نیم مفرد و یا با گلاب و یا با آب گرم مفوص فعل آن است بدل آن بوزن آن گل ارمنی یا پوست انار و نصف وزن آن صندل سفید است

* اندروطالیس * بفتح همزه و سکون نون و فتح دال و ضم راء مهملتین و سکون واو و فتح طاء مهمله و الف و کسر لام و سکون یای مثناة تحتانیه و سین مهمله لغت یونانی است و در مغرب کلنج و ملاج نامند * ماهیت آن نوعی از نخود بری است و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که ظاهرا نوعی از باقلی باشد منبت آن بیشتر سواحل دریای روم است گیاه آن سفید رنگ و بی برگ و شاخ آن با ریک و تند طعم و تلخ و در آخر میل بسرخی مینماید و تخم آن در غلافی مانند غلاف نخود در انتهای ساق آن روئیده * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و مفتح و مجفف و مدر بول و آشامیدن تخم آن و طبیخ حشیش آن و جلوس در آن و طلای آن مجرب اطبا است جهت استسقا و نقرس و عسر البول و سنگ مثانه و احتباس حیض خصوصا با شراب مدر ادر شربت از تخم آن یک مثقال با شراب و امثال آن و از طبیخ آن با شکر یا مرکه تا ربع رطل

* اندرطون * بفتح همزه و سکون نون و فتح دال و ضم راء مهملتین و سکون واو و ضم طاء مهمله و سکون واو و نون * ماهیت آن برگی است شبیه ببرگ بید خشک شده و از آن عریض تر * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سدهٔ احشا و جهت درد مفاصل نافع

* انزروت * بفتح همزه و سکون نون و فتح زای معجمه و ضم راء مهمله و سکون واو و تای مثناة فوقانیه و بعین نیز آمده باصفهانی کنجده و آکروفک و بشیراز میکال رو و بعربی کحل فارسی و کحل کرمانی و بهندی لائی نامند * ماهیت آن صمغ

درختی خاردار است که آنرا بهندی [illegible] و برگ آن شبیه ببرگ مورد و برگ درخت کنار و منبت آن بلاد فارس و ترکستان و سرخ و سفید مائل بزردی میباشد و بهترین آن سفید مائل بزردی تازهٔ آنست که در پا [illegible] مانند آدر صفار [illegible] وطعم آن تلخ با اندک شیرینی میباشد * طبیعت آن گرم در آخر دوم و خشک در اول آن * افعال و خواص ومنافع آن ملین و محلل ریاح غلیظ و مفتح سدد * مجفف بی لذع و ادرار بول و [illegible] و بهترین مسهلات بلغم است و جاذب آن از مفاصل و از عمق بدن خصوص با تربد و هلیله و سکبینج و امثال اینها و با عرق مسهل صفرا و مقوی [illegible] * امراض الراس و العین و الاذن آشامیدن آن [illegible] جهت رفع تشنج امتلائی مفید و چون آنرا با شیر دختران ملوث [illegible] در چشم کشند [illegible] جهت رفع [illegible] و [illegible] چشم و رفع [illegible] مفید و چون با [illegible] باشیر [illegible] مفید [illegible] جهت ازالهٔ بیاض عین صاحب تذکره مجرب دانسته و چون [illegible] [illegible] برکرده در گوش [illegible] گوش را ساکن کرداند و چون با عسل [illegible] آلوده در گوش [illegible] جهت پاک کردن چرک آن [illegible] * امراض المفاصل و [illegible] آشامیدن آن جهت وجع مفاصل و [illegible] و عرق النسا و اخراج کرم معده [illegible] مفید [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] و [illegible] آن در [illegible] ذکر [illegible]

* [illegible] * [illegible] بدن [illegible]

[illegible]

و آثار قروح رطبه و بیاض عین و کشندهٔ مار است خصوص آب دهن ناشتا صفراوی مزاج و با سرکه جهت قطع ثآلیل
و قوبا و بثورهائی جهت قطع نزف الدم و اندمال جراحات و با عسل جهت کلف و جلای آثار قرحه نافع و چون گندم را در دهن
مضغ نمایند خصوص ناشتا و بر اورام زرد مایل گذارند تحلیل و نضج دهد و چرک بن دندان ناشتا جهت رفع قوبای تازه
و قوبای اطفال و کلف و آثار جلد مفید و زهرهٔ او مسمن بدن و خون حجامت و فصد او چون بر نقرس و مفاصل و عرق النسا طلا
نمایند جهت تسکین وجع آنها نافع و آشامیدن آن مورث بلادت و طلای خون حیض جهت تسکین دردهای صعب و التیام ناصور
مفید و خوردن آن سم قاتل و حمول آن مانع حمل و بخور لتهٔ حیض جهت رفع تب لرزه مجرب دانسته اند و بول آن خصوص
بول اطفال و از آن شخص خورد نه از غیر آشامیدن آن ناشتا جهت سرفهٔ کهنه و عسر النفس و سپرز و استسقا و یرقان و عسر
البول و جرب متقرح و حکه و قروح خبیثه و قوبا و با آب نخود و با ماء العسل جهت رفع یرقان و قطور آن جهت درد چشم
و بیاض آن بتخصیص که با عسل در ظرف مس بسیار جوشانیده باشند و بجهت طرفه نیز و ریختن گرم آن بر زخم جهت
حبس خون و شستن چرک جروح و قروح با آن و جالی جرب متقرح و حکه و قوبا و نمک بول آن که آنرا در ظرف مس
جوشانیده نمک از آن بگیرند جهت رفع بیاض چشم و کلف مجرب و در افعال مانند شیر زرق است در حدیث است که از حضرت
صادق علیه الصلوة و السلام سوال نمودند از آشامیدن بول انسان از برای مرض فرمودند نیاشامند آنرا سائل عرض
نمود که مریض محتاج است بآشامیدن آن فرمودند اگر چنین است که دوای دیگر نمییابد پس باید که بیاشامد بول خود را نه
غیر خود را و از آن حضرت علیه السلام سوال نمودند از آشامیدن بول شتر و گاو و گوسفند فرمودند نعم لا باس یعنی
آری باکی نیست و فضلهٔ طفل که غذای لطیف با آن خورانیده باشند نفوخ خشک آن در حلق صاحب خناق و ورم گلو و بثور
ضماد آن با عسل جهت تحلیل آن و طلای آن جهت تحلیل حمره و التیام جراحات و رفع عفونت اعضا مفید و آشامیدن
یک مثقال آن جهت رفع دیدان و سمیت جراحت حربهٔ زهرداده و قولنج و حکه و قطع اسهال بی عدیل و با عسل و شراب جهت
رفع گزیدن هوام و ادویهٔ قتاله و تبهای دوره و آشامیدن یک مثقال آن با مثل آن نوشادر محلول جهت رفع اذیت سموم
مصعده مانند دار شکنه و نیز بیش مصعده مجرب دانسته اند و سنون محرق آن جهت ازالهٔ تعفن بن دندان مجرب و تازهٔ آن
خصوص با نمک جهت آکله و ضماد آن بر بهق و برص بتخصیص که آن شخص ترمس خورده باشد دو روز متوالی مالیده
در آفتاب نشینند و طلای آن بر ساقین جهت قروح آن و بزیر ناف با خمیر در آب حل کرده جهت رفع مغص و بدستور آشامیدن
آن مفید و موی سوختهٔ آن جهت رفع ربو و بهق و استسقا و سموم قتاله و ریزانیدن سنگ گرده و مثانه و منع سفیدی موی
شربا و اکتحال آن برای رفع بیاض عین و قطور آن با روغن گل سرخ جهت درد دندان و گوش و ذرور آن جهت آکله و نزف الدم
و تجفیف جراحات و منع زیادتی زخمها و قروح خبیثه و ساعیه مجرب و رماد آن را ذکر کنند و بخور او با شیر جهت اورام
ساعیه و روغن آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر جهت تقویت باه مجرب و گویند آشامیدن آبی که خصیهٔ انسان را بدان
شسته باشند جهت ازالهٔ تب و ورم جگر و وجع فواد نفع عظیم دارد و منی آن جالی بهق و برص و کلف طلاء و مشیمهٔ آن
مورث جذام است خوردن آن و چون طفلی را با سموم بتدریج تغذیه نمایند جمیع اجزا و انفاس او قاتل بود و هیچ
حیوانی دیگر قابل این نوع تغذیه و سمیت این پایه حد نیست و گویند چون انگشت خنصر مسقط را بپیوند وزن تعلیق
نمایند مادام که با او رست آبستن نگردد دیده شده که جراحان و اطبای اهل فرنگ دندان چرک و زرد شده و سیاه را

بمومیان را لات های رصفیه و براق میکرد انند و دندان کرم خورده و کج ناسد شده را نیز تبدیل مینمایند بدین نحو که دندان شخص جوان صحیح را کنده و دندان ناسد آن شخص را بسرعت تمام دندان صحیح را بجای ناسد میکذارند و سه چهار روز صاحب آنرا از تکلم بسیار و خوردن و خائیدن اشیای صلبه و رسانیدن آب سرد و هوا منع مینمایند و از خوردن شوربا رشته و آب نیمکرم اکتفا مینمایند تا مستحکم کردد و در بلد اوشان برای این امر دکانها است و همیشه بردر آن دکان فقرا و فرومایکان برای فروختن دندان خود حاضر میباشند و نیز مسموع شده که سابق بر این که هفت صد و هشت صد سال یا بیش از این باشد برا جساد سلاطین و حکما و بزرکان خود برای حفظ و عدم عفونت لطخ میدادند ادویه چند مانند صبر و مر و کافور و امثال اینها را مدتی میمالیدند و بعد از خشک شدن اجساد آنها در تابوت های چوبی میکذاشتند و بعد مرور مدتی دو صد سه صد سال جمیع اجزای آن بلکه بعضی استخوانهای نازک نیز مستحیل بدانها کشته و چیزی سیاه براق چسبناک شبیه بمومیائی شده و بعد از آن که این عمل ممنوع و متروک کشته و بعضی از آن اجساد بدست بعضی اطبا و حکما افتاد آمده آنها در عمل و تجربه و امتحان آن آمده و بجای مومیائی استعمال نموده اند و بعضی موافق نافع مانند مومیائی یافتند و مومیائی انسانی عبارت از این است

* انفرا * بفتح همزه و سکون نون و کسر غین معجمه و فتح راء مهمله و الف لغت یونانی است * ماهیت آن [illegible] است کوچک [illegible] بزرکی آن [illegible] و مشابه آن [illegible] مخصوص [illegible] است و برک آن [illegible] و [illegible] ازان [illegible] آن [illegible] از [illegible] آن [illegible] و چون خشک کردد [illegible] ازان آید * طبیعت آن معتدل و کویند سرد یا اندک مایل بحرارت و لطافت * افعال و خواص آن [illegible] قوت [illegible] [illegible] و [illegible] آن جهت دفع [illegible] و [illegible] و [illegible] آنکه چون [illegible] و [illegible] آن را [illegible] استعمال کردن [illegible] آن جهت منع [illegible] نافع

* انف الجبل * بفتح همزه و سکون نون و ضم فا و الف و لام و کسر جیم [illegible] و سکون [illegible] است * ماهیت آن [illegible] است [illegible] و [illegible] آن [illegible] و برک آن [illegible] آن معتدل [illegible] است * طبیعت آن معتدل [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] برک [illegible] و [illegible] نافع و چون [illegible] صورت [illegible] مشتهر [illegible]

* انقحه * بکسر همزه و سکون نون و فتح فا و حاء مهمله و هاء لغت عربی است [illegible] و [illegible] و [illegible] و [illegible] از [illegible] آن [illegible] ذکر آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] * ماهیت آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] و چون [illegible] آن

و انفحه نمی نامند و آن خواص و منافع بران مترتب نمیگردد با لجمله طبیعت مجموع آن گرم و خشک در درجهٔ دوم و گفته اند تا درجهٔ سوم است * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت صرع و با سرکه و یا با سکنجبین و یا با عسل جهت صرع بلغمی خصوصا انفحهٔ ارنب که درین باب اقوی است که نهل رم آنرا در سرکهٔ انگوری حل نموده بنوشند و چون صبیانرا قدری از ان بخورانند ایمن میگردند از صرع و انفحهٔ بچهٔ اسپ و انفحهٔ حیوان بحری که توتی نامند در درد و بای روم بهم میرسد قوت و خاصیت آن مانند جند بیدستر است بدستور و آشامیدن هر یک از ان هر دو و آشامیدن تمامی انافح میباشند نافع از برای تمدد و کزاز بلغمی و اختناق رحم جهت آنکه ملطف و محلل و کذا زندهٔ کل اخلاط منجمد و مجمد و مغلظ اخلاط رقیقهٔ گداخته شده است و ایضا محلول آن با سرکه محلل خون منجمد در معده و بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه محلل خون و شیر که در معده و مثانه و سائر اعضا منجمد شده باشد و مانع رعاف و حمل و حابس اسهال و بالخاصیة مقوی قلب و مفرح است اما چون بسیار گرم است مهیج غضب زیاده از فرح است و حمول آن بعد از طهر معین بر حمل و آشامیدن مقدار نیم درهم آن با شراب بسبب قوت تریاقیتیکه دارد جهت رفع ضرر نهش هوام و سموم قتاله و منع اسهال مزمن و وجع بطن و قرحهٔ امعا و سیلان رطوبات از رحم که مزمن شده باشد مفید و چون سه روز متوالی بعد از طهر بیاشامند جهت رفع صرع و گفته اند چون زن انفحهٔ ارنب نر یا خصیه آنرا با شراب ممزوج بیاشامد آبستن گردد و پسر زاید و ماده دختر آورد و چون مقدار یک باقلا از ان با شراب بیاشامند جهت تپ ربع نافع و چون با خطمی و زیت سرشته بر بدن بکذارند پیکان و نی و خار را از ان بر آورد و طلاء آن بر منخرین جهت قطع رعاف و تعلیق آن بر ابهام صاحب تپ جهت ازالهٔ آن مؤثر و انفحهٔ گورخر و بز کوهی و آهو و استر و گوسفند و خیل بقدر مخود ه بغایت مهیی اند و امتحان خالص آن آنست که بیندازند بران هر انفحهٔ حیوان دیگر که باشد اگر گداخته شود خالص است و الا غیر خالص و حب انفحه و دوا و سفوف و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* اخکول و اخکول * ماهیت آن حکیم میر عبد الحمید نوشته درختی است هندی برگ آن شبیه ببرگ شفتالو و میوهٔ آن شیرین و مغز تخم آن بسیار چرب و طعم آن تلخ و با عفوصت * طبیعت آن گرم و تر در دوم * افعال و خواص آن ضماد آن جهت استسقا و اورام و دفع زهر جانوران زهردار نافع و ثمر آن ملین طبع و دافع فساد خون و بلغم شور و جهت سوزش اعضا و دق شحوخت و سرعت انزال و تقلیل منی نافع و در ایام طاعون چون یک عدد از ثمر آن را با آب سائیده بر بثرهٔ آن طلا نمایند به خیریت گذرد و شفا یابد و گویند مجرب است و اگر تخم آن را کوفته در آب آمله مقشر هفت مرتبه تصفیه کنند پس خشک نموده از ان تخم روغن بدستور روغن کنجد روغن بر آورند و از ان روغن تا چهل روز سعوط نمایند موی سفید را سیاه کرداند و اگر از چوب درخت آن سریر سازند و شب بران بخوابند از شر حشرات زهردار در امان باشند و آن چوب را چون سائیده بملسوع و مارگزیده و صاحب دیفهٔ ردیه را بخورانند شفا یابد

* انکیز * بفتح همزه و سکون نون و کسر کاف فارسی و سکون یاء مثناة تحتانیه و زای معجمه بلغت صفاهانیه خاوانی نامند * ماهیت آن نر و ماده میباشد حکیم میر محمد مؤمن نوشته که امین الدوله گوید گیاهی است منبت آن حریم جبال گیلان چون بر روی آن نشسته بر روی زمین بخوابانند روز دیگر آنچه قسم نر آن است باز راست مشاهده گردد و آنچه مادهٔ آنست بهمان

منفس بماند * طبیعت آن گرم و خشک است * افعال و خواص آن ضماد برگ خشک آن با آب گرم کرده زهگرد بهق را زائل کند و تخم تر آن بغایت منطر و تخم مادهٔ آن موجب شدت شبق زنان و الفکی از آن با شراب مترم ترمی شدیکه تا سه شبانه روز شارب آن بیدار نشود و آشامیدن روغن زیتون با آب رفع خواب آن میکند مقدار شربت آن تا دو درهم

* اننناس * بفتح همزه و نون اول ساکن و دوم مشدد و الف و سین مهمله لغت هندی است * ماهیت آن ثمریست هندی معروف و در بنگاله بسیار میشود و خوشبو و خوش طعم نبات آن فی الجمله شبیه بنبات صبر زرد است و برگ آن از برگ صبر زرد کوتاه تر و نازکتر و نبات این از آن کوچکتر و تا یک ذرعی و خاردار و از وسط آن ساقی میروید و ثمر آن بر بالای آن ساق بهم میرسد و بر سر آن نیز برگهای کوتاه انبوه و شبیه به شلغم که در یک ساق دو اننناس یکی بر بالای دیگر نیز بنظر رسید و بهم میرسد و چون ثمر را از سر آن زیادتر برگها ببرند و بنشانند با زسبز میگردد و از آن اننناس بهم میرسد و از اطراف ثمر و بیخ نبات آن نیز مانند در بیخ نخل و موز بچه ها میروید و چون آنها را جدا نموده بنشانند نهالهای دیگر نیز ثمر میدهد و از سر نهالی سالی یکثمر بعمل میاید و هنگام رسیدن آن بردن آفتاب در برج سرطان است که موسم بارش است و انواع و در دو نوع میباشد یکی را اننناس کوزه میناممد و این کوچک بقدر نارنجی میباشد و مغز آن شیرین خوش طعم و رایحه و زرد رنگ طلائی و دیگر بزرگ و مغز خوب و بعد این چاشنید اردو انند که نارس این ترش و بوست مرده را نوع در هنگام سبز میباشد و خانه خانه و اطراف خانه ها اندک پوست نازکی بر آمده و بعد رسیدن زرد مایل بسرخی میگردد و اندک براق میشود و بر هر خانه قریب به پوست تخمهای ریز زرد تیره و مرده نوع آن با رطوبت بورتی جانی بسیار بعموم نوع بزرگ آن و طریقهٔ خوردن آن این است که اول کوزهٔ آنرا یک ورق از پوست جدا نموده با اندک نمک و آب میشویند تا بورنیت آن کم گردد و پس یک ورق دیگر از بالای آن برداشته که تخمها و خشونت خانهای پوست آن که در جرم آن نمود گرد زایل گردد و پس مغز آنرا ورقهای نازک برید در ظرف چینی باشیشه بر هم چینند و بعضی بران قند و نبات کوبیده پاشیده تناول مینمایند و قدری گلاب نیز می پاشند و بعضی بسبب شیرینی ذاتی خود احتیاج بشیرینی از خارج ندارد بلکه شیرینی طعم آنرا متغیر میگردانند و نوع بزرگ آنرا اول ستو و پوست خشنی شاهرا جدا نموده در نمک بران گذاشته اندک زمانی میگذارند تا بورنیت آن قدری کم گردد پس شسته یکورق دیگر از روی آن جدا نموده برای ازالهٔ تخم و خشونت آن پس مغز آنرا نازک ورق کرده نبات یا قند بران پاشیده تناول مینمایند و بعضی که اندک ترشی غالب میباشد با نمک خوردن نیز لذیذ میباشد * طبیعت آن سرد و تر در دوم * افعال و خواص آن مسکن حدت صفرا و مقوی معده و کبد حار و مفرح و بعضی گفته اند ضرر میرسد و رطوبت مضر آن خوردن آن با نمک و زنجبیل پرورده با نمک و با نمک بالای آن خوردن است و بعد از چاشنی دار و آش و مربا و شربت آن نیز خوب میشود

* انفیلیون * بفتح همزه و ضم نون و سکون فا و کسر لام و یا مثناة تحتانیه و ضم لام و سکون واو و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است شبیه بنبات گل و در آن گل گاوچشم جراحات تازه بحالت التیام آنها را

* انیسون * بفتح همزه و کسر نون و سکون یا مثناة تحتانیه و ضم سین مهمله و سکون واو و نون بعربی برزالانیسون و بزر التفاح الشامی و حب الحلوه و کمون الحلو و بپارسی بادیان رومی و زیره رومی و بهندی ولایتی نامند

* ماهیت آن نباتی است بلندتر از ذرعی وساق آن مربع وباریک وبرگ آن باریک وشبیه وشکل آن مائل بسفیدی وتخم آن در غلافی لطیف طولانی واز رازیانه کوچکتر وسبزتر مائل بسفیدی وزردی واندک مثلث شکل ومستعمل تخم آن است وبهترین آن سفید خوشبوی تازه بالیدهٔ آن است که پوست آن از آن جدا نشده زیرا که خاصیت بسیار اکثر در پوست بزر است وطعم آن تیز وتلخ باشد وصندی ونبکالی آن ریزه‌تر وضعیف العمل میباشد * طبیعت آن گرم وخشک در آخر دوم وتا سوم نیز گفته اند وگرم در دوم وخشک در سوم نیز گفته اند واین اصح است * افعال وخواص آن ملطف ومحلل ریاح وجالی ومسکن اوجاع وبا قوت تریاقیت وقابضه ومدر بول وحیض وشیر وعرق ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار * امراض الرأس وغیرها از زوائد مستعمله در اغذیهٔ اصحاب فالج ولقوه واسترخا وصرع است وبخور وسعوط آن جهت درد سر بارد وشقیقه ودوار وسدر ونزلات بارده ودرد گوش نافع وچون بسرکهٔ انگوری ترکرده وخشک نموده بوداده در پارچهٔ کتان نیلی بسته دائم ببویند جهت زکام ونزلات بارده وخوردن نیم درم انیسون ویک دانگ مصطکی کوفته در ده درم گلقند سرشته چند روز پیهم بعد از استفراغ بلغم جهت لیثرغس وسبات بلغمی نافع برای آنکه مبدل مزاج دماغ ومقوی معده است پس تولید نمیکند بلغمیکه سبب لیثرغس است وچون ده درم آنرا در آب بجوشانند وصافی نموده ده درم جلنجبین عسلی در آن حل کرده باز صافی نموده بیاشامند جهت سبات حادث از برد خارجی واز آشامیدن ادویهٔ مخدره مانند افیون مفید وباید که بوده باشد غذای او نخود آب وگوشت خروس جوان متوبل بابازیر حاره یا حلتیت ومغز حب القرطم وچون آنرا کوبیده سفوف نمایند ویا کوبیده با گلقند سرشته بخورند ویا جوشانیده بتنهائی بیاشامند ویا گلقند در آن حل کرده صافی نموده بنوشند جهت مالیخولیا خصوصا مراقی آن وآشامیدن آب مطبوخ آن با ماء العسل جهت کابوس نافع وسزاوار آنست که در اوائل فالج یا چهار روز یا هفت روز آبی که در آن انیسون جوشانیده باشد بتنهائی یا با یک اوقیهٔ جلنجبین عسلی در آن حل کرده صافی نموده باشند اقتصار نمایند وضماد آن جهت استرخا نافع برای آنکه در آن حرارتی با اندک قبضی میباشد ولهذا تقویت می بخشد اعضا را واکتحال آن جهت سبل کهنه مجرب دانسته اند وسنون آن جهت جلای دندان ودفع بدبوی دهان وخائیدن آن جهت صداع بارد وشقیقه وجلای مجاری تنفس ودرد سینه وسرفه وضیق النفس وخفقان بارد وتقویت فم معده ودفع رطوبات آن ورفع اعیا وآشامیدن آب مطبوخ آن خصوص با اصل السوس جهت امراض صدر ریه وامراض مذکوره وتفتیح سدهٔ جگر وسپرز وگرده ومثانه ورحم واستسقا وسوء القنیه وتفتیت حصاة وتپ بلغمی کهنه وقطع سیلان رحم وازالهٔ فضول وتحلیل وثواقر ریاح در معده وسائر اعضا وادرار شیر وعرق وبول وحیض وتقویت باه وگرده وازالهٔ سموم قتاله وتصفیهٔ وجه واطراف واسهال رطوبی خصوص بریان کردهٔ آن در دهن امرو چون آنرا بسیار نرم بکوبند ویا بآب سائیده استعمال نمایند جهت بواسیر نافع خصوصا ریحی آن وبخور آن جهت تسکین صداع بارد ونزلات بارده واخراج جنین ومشیمه وقطور نرم سائیدهٔ آن با روغن گل در گوش جهت تسکین درد گوش وگری وثقل سامعهٔ حادث از ضربه وسقطه وبلد ستور مطبوخ آن در روغن گل وآشامیدن طبیخ آن با شکر جهت رفع زردی رخسار زنان زائیده وطلای مطبوخ آن در سرکه جهت تحلیل اورام وکشتن شپش نافع مضر امعا مصلح آن رازیانه ومصدع محرور ومصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن از دو درم تا پنج درهم بدل آن تخم شبت ورازیانه وگرویا ودر تقویت باه مثل آن انجره است ودستور تشویه وبریان نمودن آن جهت امراض عین وغیرها

آنست که آنرا بعسل سرشته و در رفته بسته بگل گرفته در تنور معتدل یک شب بگذارند پس برآورده بکار برند و سوارش
انیسون و حب ورد و تودری و معدن و عرق را قرص و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

فصل الالف مع الواو

* اوافیوس * بفتح همزه و سکون واو و واو و الف و کسر فا و سکون یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است
و بلسان بعضی مترجمین بمعنی حلقه است زیرا که گل آن شبیه بنرگس است و بسیار کوچک و اندرون آن
زرد و برگ آن شبیه ببرگ کندنا و ساق آن بقدر شبری و بسطبری انگشتی و املس و گویند نورانی میباشد و مانند شمع
در شب میدرخشد و بیخ آن شبیه بپیاز نرگس زرد و مصور شام بسیاره * طبیعت بیخ آن بارد در اول [illegible] و خشک در اول
و تخم آن معتدل در حرارت و برودت و خشک در اول و برگ آن بارد در اول و معتدل در یبوست و رطوبت
* افعال و خواص آن آشامیدن بیخ آن جهت حبس اسهال و ادرار بول و دفع سموم و گویند [illegible] آن با شراب
ابیض جهت منع روئیدن موی [illegible] قبل از بلوغ مانع روئیدن [illegible] آن [illegible]
[illegible] آن [illegible] و نیز جهت آن [illegible]
[illegible] آن [illegible] تخم آن جهت قطع اسهال [illegible]
شربت آن [illegible] است

* اوز * [illegible] است [illegible]
[illegible] * ماهیت آن معروف است [illegible]
[illegible] * طبیعت [illegible] آن [illegible] گرم و [illegible]
* افعال و خواص آن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] در قرابادین کبیر ذکر یافت

* اوسبيد * بضم همزه وسکون وا و وفتح سين مهمله وکسر باء موحده وسکون ياى مثناة تحتانيه ودال مهمله لغت فارسي است * ماهيت آن ليلوفر هندى است * طبيعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل رياح ومواد بارده مقدار شربت آن يک درم وبيخ آن سرد وخشک ودرفعل وطبع مانند لفاح جهت صداع وبواسير نافع مضر مثانه مصلح آن عسل مقدار شربت آن نيم درم بدل آن بيخ لفاح است

* اوفيمويذاس * بضم همزه وسکون واو وکسر فا وسکون ياى مثناة تحتانيه وضم ميم وسکون واو وفتح ياء موحده وذال معجمه والف وسين مهمله لغت يوناني است بمعني شبيه بباد روج ودرمغرب معروف بلسيعه وبعضى اخيون نيز وگاه فيلاطاريون نامند * ماهيت آن نباتى است شبيه بباد روج وشاخهاى آن بقدر شبرى ومزغب ومائل بتيرگي وتخم آن شبيه بشونيز وسياه ودر غلافى مانند غلاف بزر البنج مستعمل بيخ آن است * طبيعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف ومجفف بيالغ بکدرم تا دو درم آن باشراب جهت نهش افعى وهوام ويکدرم آن با مرصافر وفلفل جهت عرق النسا مجرب دانسته اند.

* اونوما * بضم همزه وسکون واو وضم نون وسکون واو وفتح ميم والف لغت يوناني است بمعني مسقط الاجنة * ماهيت آن نوعى از ابوخلسا است که موجود نامند برگ آن درازو باريک ونرم تر از برگ موجود وبى گل وبى ساق وبى ثمر ومائل بسياهى ودر اکثر بلاد ميرويد در هنگام ربيع در مواضع خشنه وبيخ آن باريک وضعيف طولانى اند ک سرخ برنگ خون * طبيعت آن بغايت گرم * افعال وخواص آن بسيار تند وتلخ وبا سميت وخوردن آن خطرناک وطلاى آن محلل مواد غليظه وگويند ثمن درهم از برگ آن جهت عسر ولادت وربع درهم آن جهت اخراج اجنه زنده ومرده مفيد وتعليق آن بدل ستور

* اونومالي * بضم اول ونون درميان دو واو وما کن وبجاى نون لام نيز آمده وفتح ميم والف وکسر لام وياى مثناة تحتانيه بلغت يوناني شراب عسلي را نامند * ماهيت آن آن است که بگيرند شراب دو چند وعسل يک چند وبجوشانند تا بقوام آيد ويا عسل را با آب انگور بجوشانند تا بقوام آيد ونوع اخير در جلا وتحليل وتفتيح وانضاج قويتر وهرچند کهنه شود قوت تليين آن کمتر ميگردد * طبيعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح ومحلل وملين طبع ومدر وبعد از طعام نبايد استعمال نمود که قاطع اشتها ومورث انقلاب معده است

* اونيا * بضم همزه وسکون واو وفتح نون وياى مثناة تحتانيه والف لغت يوناني است * ماهيت آن عصارهٔ نباتى است منبت آن بوادى عرب قريب بمصر برگ آن شبيه ببرگ تره تيزک وپرسوراخ که گويا کرم زده است وکم آب وريزنده از هم وبرگ گل آن زرد وبزرگ وعصارهٔ آن شبيه بعصارهٔ ماميثا * طبيعت آن گرم وتند * افعال وخواص آن جهت ظلمت بصر وتنقيهٔ آن ودمعه وسلاق بغايت نافع دانسته اند واختلاف در ماهيت آن نموده اند بعضى گفته اند رطوبتى است که از نبات ملکوريى چکد وعصاره بودن آن اصح است وبعضى گفته اند عصارهٔ ماميثا است وبعضى عصارهٔ خالدوس اسود است وبعضى عصارهٔ خشخاش اسود وبعضى عصارهٔ اناغالس انثى يا عصارهٔ بيخ وگياه خشخاش اسود گفته اند وبعضى گفته اند سنگريزها است که در صعيد مصر بهم ميرسند شبيه ببرگ مس وميگزد زبان را چون بچشند واين قول بعيد است وبالجمله از ادويهٔ مجهولة الماهية است

* اورمالي وا ومالي * بضم همزه وسکون واو وراء مهمله وفتح ميم والف وکسر لام ويا آخر حروف لغت يوناني است وآن را دمن مسلي ودمل داود نيز گويند * ماهيت آن روغني غليظ وبا اندک شيريني است که از ساق درختي حاصل ميگردد وهرچند کهنه تر گردد بهتر ميشود * طبيعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن جهت جرب رطب ودرد مفاصل وتاريکي چشم نافع شربا واکتحالا وپنبه درهم آن با آب مسهل قوي بلغم خام ومورث سبات وسستي بدن وما دام که عمل آن تمام شود بخواب نبايد رفت

فصل الالف مع الهاء

* اهال * بفتح همزه وها والف ولام * ماهيت آن از جمله اغذيه است وآن مرق گوشت وبقول مطبوخه است که صاف کرده امرا شامند وکلا ترشي در آن حين طبخ داخل نيز مي نمايند * افعال وخواص آن تابع نوع بقول واطال آن است

* اهليلج * بکسر همزه وسکون ها وکسر لام وسکون يا وفتح لام وبضم معرب هليله فارسي است بهندي هر ميدامند * ماهيت آن ثمر درختي هندي است ودرخت آن عظيم وبرگ آن باريک طولاني وثمر آن خوشه دار وگفته اند که آن انواع است [illegible] که زرد وبزرگ [illegible] است [illegible] که از آن کوچکتر است وسياه هندي که بقدر مويز است واز آن کوچکتر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] * و بالجمله طبيعت [illegible] * افعال وخواص ومنافع آن در [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

و غثیان و منع صعود بخارات بدماغ و اطفاء نائرهٔ سودا که از احتراق صفرا باشد و تصفیهٔ رنگ رخسار و استسقا و بواسیر
و رعشه و خوانیق و حمیات مرکبه در اواسط و اواخر نافع و مسهل رقیق بلغم و صفرا بعصر و بعضی در حمیات مطلقا منع کرده اند استعمال
هلیلجات را و این قول مسلم و کلی نیست در همه حال بلکه در ابتدا قبل از نضج و ترقیق ماده و بحران مجوز نیست جهت آنکه
لطیف و رقیق ماده را بعصر دفع میکند و باقی را غلیظ متحجر میگرداند و بدستور در حقنه‌ها نیز و این نیز پسندیده و کلی نیست
و علت منع عصر آنست و انضمام و تسدید مسام و عروق امعا و ابقای مواد غلیظه در آنها و در حقنه اثر دوا را قابضه است
نه مسام که باعث انضمام و انسداد آنها گردد و معمول است که آنرا با ادویهٔ ملینه و مفتحه و جاذبه ترکیب میکنند و صرف
هلیله را استعمال نمینمایند در حقنه‌ها و در شرح اسباب در معالجهٔ سرسام صفراوی در حقنه هلیله داخل است و در متن آن
درد و ار و گفته اند که چون با بنفشه و خیارشنبر و همچنین ملینات دیگر ترکیب نمایند باید که ملاحظه نمایند که قوت یکی
مصادم و مضعف و مبطل قوت دیگری نباید و مانع تاثیر آن نگردد ولیکن اولی عدم استعمال آن است در حقنه‌ها خصوصا جرم
و مطبوخ آن که در حقنه‌ها اصلا آنرا نباید جوش نمود بلکه نقوع آنرا استعمال نمایند نزد شدت حاجت و نیز باید که هلیلجات را
بسیار نرم نکوبند بلکه مرضوض و جریش باشد یعنی نیمکوفته پس بروغن بادام شیرین چرب کرده استعمال نمایند تا آنکه باطل
نگردد فعل آنها و مغص آنها کم گردد بسبب روغن و سنون دندان آن جهت تقویت لثه و خون رفتن از بن دندان و ریزیدن
گوشت آن مفید و عمل نقوع هلیلجات خصوص کابلی در اسهال زیاده از مطبوخ و سفوف آنست جهت آنکه صمغیت آن
که حامل قوت اسهال آن است در آب می آید و جرم حابس آن میماند بخلاف مطبوخ که در ان نیز قدری از جرم آن
میباشد و در سفوف تمامی آن و همچنین زبوند و نیز منقوع و مطبوخ آنها بهتر از خوردن جرم آنها است زیرا که محدث
قولنج اند بسبب دفع نمودن رقیق اخلاط و باقی ماندن غلیظ آنها مضر ثقل و حابس مصلح آن عناب و سپستان و مصلح قبض
که لازم عصر آنها است روغن بادام و با کاوزه و قند و ترنجبین و با شکر مقدار شربت از جرم آنها تا پنج درهم و در مطبوخات
و نقوعات از هفت درم تا ده درم بدل آنها در غیر اسهال پوست انار گویند عفص است و عصارهٔ خشک هلیلهٔ کابلی و زرد
قوی الفعل و اندک آن عمل بسیار مینماید و در قرابادین در اهلیلج ذکر یافت

اهلیلج کابلی بهترین آن زرد مائل بسرخی بالیده پرمغز کم ریشه خسته کوچک آن است که کهنه نباشد و اقوی
انواع اهلیلجات است *طبیعت آن* بعضی در برودت معتدل و در دوم خشک و بعضی گرم باعتدال میل اند
افعال و خواص آن مسهل بلغم و سودا و صفرا مخلوط با خلاط و مدر بول و جهت صداع و نسیان و تقویت جمیع حواس
خصوصا حفظ و وارصفرا وی با شکر سفوفا و دوار و سدر بلغمی تنقیه بآن نمودن و مالیخولیا و اصلاح حال دماغ و صرع
و لقوه بتنهائی و با سه وزن آن عسل یا شکر سرشته هر روز مقدار یک جوز و از برای صرع سوداوی با ادویهٔ دیگر مانند
بسفایج و اسطوخودوس و حجرارمنی و حجرلاجورد و افتیمون مطبوخا و یا معجونا با سه وزن آن عسل و گویند چون
صاحب لقوه یکعدد هلیله کابلی استه بیرون کرده را در دهان گیرد و بخاید تا تمام شود و آب آنرا فرو برد و همچنین چون
در جانب مائل کند ارند یکعدد هلیلهٔ کابلی را نفع بخشد آنرا و گویند چون یک سال هر روز یک عدد آنرا تناول نمایند موی
سفید نشود خصوص پروردهٔ آن و بعضی این خاصیت را مخصوص بهلیلهٔ هندی دانسته اند و بالخاصیة جهت رفع ضرر آبها
و بسیار خوردن آب نافع و قدر شربت از جرم آن تا سه مثقال و در مطبوخ تا هشت مثقال و بدل آن هلیلهٔ زرد است و بعضی

سیاه گشته الا و ما از خواص زرد را دارد و مربای آن که زیاده از یک سال بر آن گذشته باشد مقوی معده و دماغ و مفتح سده باطنی و مقوی حواس و جگر است و دانه آن مدر بول و فرزجه آن جهت قطع خون بواسیر و نزف الدم و اسهال و تقویت دندان و لثه مجرب مضر دماغ مصلح آن عسل است

* اهلیلج اصفر * بهترین این نیز بالیده زرد دانه کوچک آنست که کهنه نباشد * طبیعت آن در آخر اول سرد و در دوم خشک * افعال و خواص آن قریب باهلیلج کابلی است که ذکر یافت مقوی دماغ و جهت دوار و سدر و نافع و آشامیدن و اسهال بدن برای صرع صفراوی و آشامیدن منقوع آن در آب رمانین مسهل و با شحم نیز جهت آنکه مسهل صفرا است و چون آنرا در روغن گاو تازه بریان نمایند پس برآورده از روغن پاک کرده نیکوفته نیم مثقال از آن تا ربع مثقال بوست ساییده با زنجبیل سوخته ممزوج نموده با آب نیم گرم بیاشامند مدت سه روز متوالی جهت زحیر و اسهال بواسیری و بواسیر مجرب و ذرور آن جهت دمعه و تجفیف رطوبات و جهت بصر نافع خصوصا که در زحیر گرفته بسوزانند و بدستور و قطور آب جوشانیده آن مسهل قوی اقرا از و مثل دانه آن نیز مانند دانه اهلیلج کابلی است مضر و مصلح آن عناب و سپستان چنانچه اولا ذکر یافت مقدار شربت از جرم آن تا پنج درهم و در مطبوخ و منقوع از ده تا بیست درهم تا ده درهم

* اهلیلج اسود * که اهلیلج هندی نامند و قبل ذکر یافت بهترین آن سیاه صلب بی دانه سنگین فربه آنست * طبیعت آن در دوم سرد و در دوم خشک * افعال و خواص آن مقوی حواس و ذهن و حافظه دماغ و مصفی خون و مسهل سودا و دافع از آن و نافع از برای مالیخولیا و وسواس سودا وی و چون تکید از آن یک درهم و از [illegible] و آشامیدن ماء الجبن ربع درهم حب ساخته با ماء العسل فرو برند جهت مالیخولیا نافع و مضغ و مضمضه و فرو بردن آب آن جهت لثه و همچنین نگاه داشتن آن در دهان جانب نفع علل و جهت جذب رطوبت معده و تقویت اعضا و رسول و بواسیر و جذام و بهق آن جهت جلب اسهال و نگاهداشتن آن در دهان باعث سیاهی موی و تقویت آن و تقویت [illegible] مضر گرده و مصلح آن عسل مقدار شربت از جرم آن تا ده و مقدار و در مطبوخ [illegible] مقدار آن [illegible] [illegible] نصف وزن آن بعضی بنفسج آن [illegible]

* اهلیلج چینی * که غالبا از صنف کابلی است و زرد مایل بسیاهی و کوچک مایل بسیاهی و [illegible]
* افعال و خواص و منافع آن بسیار [illegible] [illegible] [illegible] اهلیلج [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] * فصل الالف مع [illegible]

* [illegible] * [illegible]
[illegible] * طبیعت آن [illegible]
[illegible]
[illegible]
* افعال و خواص آن [illegible]

وبرگ آن با شراب وبدستور ضماد آن جهت صرع اورام وآشامیدن برگ آن مقدار یک مثقال تا شتا با نیم مثقال کندر وپنجاه ودو مثقال ونیم شراب کهنه گرم کرده چهار روز متوالی جهت یرقان وضماد آن با بوره جهت تسکین اورام بلغمیه واورام حاره وتنقیهٔ قروح وسخنه وخوردن کرسوم ازشاخ نبات آن با برگهای حوالی آن همچنان پیوسته بر زمین جهت حمی غب وبدستور کره چهارم آن با برگ های حوالی آن جهت حمی ربع نافع گفته اند

* ایثولیس * بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه وضم ثای مثلثه وسکون واو وکسر لام وسکون یای مثناة تحتانیه وسین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن مالیقی نوشته که دیسقوریدوس در رابعه گفته نباتی است برگ آن شبیه ببرگ قلومس با زغب بسیار وا زاطراف بیخ آن برآمده وساق آن مربع خشن وغلیظ وشبیه بساق نباتی که آنرا مالیطانا نامند یا ساق نباتی که آنرا ارقیطون گویند وبا آن گیاه بسیاری میرویند وثمر آن بقدر کرسنه در هر غلافی دو دانه میباشد وعروق بسیار از یک بیخ آن میرویند طویل وسطبر وچون خشک شود سیاه وصلب میگردد مانند شاخ ومنبت آن بلاد اصلیسا ودر کوهیکه آنرا ایدی نامند * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ عروق آن جهت نفث الدم صدر وخشونت حلق وسینه وشوصه وعرق النسا نافع وبدستور لعوق آن با عسل که ترتیب نمایند

* ایدماميو * بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه ودال مهمله وفتح میم والف وکسر میم وسکون یای مثناة تحتانیه وراء مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن چیزی است شبیه بپشم ومائل بسبزی بر شاخ وبر شاخهای درخت جنگلی متکون میگردد ودر زنگبار داخی نامند * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن جهت اسهال مجرب وذرور محرق وغیر محرق آن جهت نزف الدم جراحات کهنه وغیر کهنه ومحرق آن جهت قروح بغایت موثر مقدار شربت آن از دو مثقال تا سه مثقال

* ایدیغون * بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه وکسر دال مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وضم غین معجمه وسکون واو ونون لغت یونانی است * ماهیت آن چیزی است شبیه بصمغ که بر صلب نیای بنفش جمع میگردد وخشک میشود وصباغان آنرا جمع مینمایند واستعمال میکنند وسرمه رنگ میباشد * طبیعت آن سرد * افعال وخواص آن حمال وطلای آن جهت اورام حاره وتنقیهٔ قروح خفیفهٔ چشم نافع

* ایذااریذا * بفتح اول وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح ذال معجمه والف وفتح همزه وکسر راء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح ذال معجمه والف لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ آس بری واز بیخ وبرگ آن چیزی طولانی شبیه بخیوط تاک انگور رسته وشکوفهٔ آن بر سر آن خیوط میباشد وطعم آن بسیار قابض * طبیعت آن در دوم سرد ودر سوم خشک * افعال وخواص آن قاطع نزف الدم واسهال وقروح امعاء وحابس حیض وآشامیدن دو مثقال آن وضماد برگ تازه وپا خشک آن وبیخ آن سرد تر وقابض تر وقاطع نزف الدم همه اعضاء ورحم ومقدار شربت آن تا دو مثقال است

* ایریناروں * بکسر همزه وسکون یای مثناة تحتانیه وکسر راء مهمله وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح نون والف وضم راء مهمله وسکون واو ونون ودر بعضی نسخ بحذف واو ودر بعضی بزای معجمه دیده شده لغت یونانی است بمعنی الشیخ فی الربیع واهل اندلس آنرا شریا مینا منند برای اجتماع گل آن وبسیاری واژه ومی * ماهیت آن نباتی است ساق آن بقدر ذرعی مائل

بعرضی و برگ آن شبیه ببرگ تره تیزک و بسیار کوچک تر از آن و گل آن مائل بسفیدی و ابهره زرد و بوی شبیه بشبت زرد و وسط آن چیزی باریکی مویی و رسته از آنست در منحنی زرد و بسیار معوج میگردد و منبت آن خرابها و شوره زارها * طبیعت آن بسیار سرد و با اندک تحلیل * افعال و خواص آن ضماد آن تنها یا با سپستان جهت ورم حلق و خنازیر و با گل ارمنی جهت جرب و عصب رسا را ضماد نافع و [illegible] میان گل آن نیز [illegible] و چون تازه آنرا بخورند [illegible] خناق آورد و [illegible] مانند مطبوخ [illegible] این نیز مداوای آن است

* ایرسا * بکسر همزه و سکون یا و راء مهمله و فتح سین مهمله و الف بلغت یونانی بمعنی قوس قزح است جهت مشابهت رنگ گل آن بدان و برومی ایرسون و بسریانی [illegible] نامند و بفارسی مشهور بیخ بنفشه است * ماهیت آن بیخ سوسن آسمانگونی یعنی کبود برین و جبلی است و بعضی گفته اند که سوسن بری دلبوس است که سوسن زرد باشد و ایرسا بیخ سوسن جبلی است و آن [illegible] و برگ آن [illegible] و پوست آن کبود و سرخ و رنگارنگ و مغز آن مائل از زردی بسرخی و بعضی [illegible] ایرسا [illegible] آن [illegible] و برگهای آن [illegible] مرکب از سفیدی و زردی و بنفشی [illegible] آن [illegible] آن [illegible] که بسیار [illegible] در وقت [illegible] در سایه خشک نمایند [illegible] تا شش ماه [illegible] و [illegible] معتدل القوام [illegible] * طبیعت آن [illegible] گرم و خشک [illegible] آن [illegible] * افعال و خواص آن ملطف و مفتح [illegible] و [illegible] * امراض الرأس و ضماد آن با سرکه [illegible] و ضماد آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] آن [illegible] آن جهت [illegible] آن [illegible] آن [illegible] آن [illegible] آن [illegible]

وبا سرکه جهت صورع و استسقا و گزیدن هوام و تحلیل اورام و قطع رطوبات سائله از قروح لینه و تحلیل آنها و رفع کلف و نمش و بهق مفید و بد ستور باد و چندان که ابرص مفید جهت کلف و نمش و بهق و با عسل جهت زخمهای غائره و ذرور آن جهت رویانیدن گوشت بر استخوان و التیام زخمهای غائره و بد بوئی زخمی که ناسور شده باشد و جلوس در طبیخ آن جهت صلابت رحم و مقعده و امراض بارده و حقنه بدان جهت عرق النسا و بد بوی بواسیر و قروح غائرهٔ باطنه و بردن لحم زائد نواصیر و فرزجهٔ آن با عسل جهت اخراج جنین و حمول آن جهت در بد ان و تدهین بروغن آن جهت تشنج امتلائی و کشودن افواه عروق بواسیر و رفع اعیا و آشامیدن آن با سرکه یا شراب جهت تشنج امتلائی و هتک عضل و رفع سمیت فطر و بیخ و کشنیز جبلی ... و برد و نافض حمیات و یک اوقیهٔ آن مسهل قوی و غرغرهٔ آن با ماء العسل جهت خشونت قصبهٔ ریه و قطور آن در گوش با سرکه جهت رفع دوی و منع نزلات مزمنه و بتنهائی در بینی جهت رفع بد بوئی منخرین و چون در زیت بجوشانند تا نضج یابد و در گوش بچکانند کری کهنه را زائل گرداند و حقنه بدان جهت عرق النسا و امراض رحم مفید بدل دهن آن دهن الغار و صاحب اختیارات گفته که تخم آن از متوهمات مجربه است و اگر بیخ آنرا تلذع می بردند اینکه درد کند بکار برند آنرا بینند از دماء باید که بدان ... دیگر نرسد که آنرا نافس کند مقدار شربت ایرسا تا دو مثقال بدل آن در اسهال ماء اصفر ثلث آن مازریون با بیست مثقال شیر شتر و گویند مضرش است مصلح آن عسل و جوارش و حب و دیلو دهن و قرص و لعوق آن در قرابادین ذکر یافته

ایما رانوطالي بکسر همزه و سکون یا و فتح میم و الف و فتح راء مهمله و الف و ضم نون و سکون واو و فتح طاء مهمله و الف و کسر لام و یا لغت یونانی است بمعنی عشبهٔ مکرمه و در مصر زیتونیه نامند جهت مشابهت برگ آن با برگ زیتون در ضخامت و صاحب تحفه نوشته که ظاهرا زرین گیاه باشد و نه چنین است و در حرف الزاء ان شاء الله تعالی ماهیت زرین گیاه مذکور خواهد شد *ماهیت* آن نباتی است زیاده بر ذرعی و شاخهای آن پر گره و ساق آن باریک و برگ آن از هم متفرق و از برگ بلوط باریکتر و کوچکتر و شرفه دار و طعم آن شیرین و بیخ آن باریک و دراز و گل آن زرد و چون بر صفحهٔ مس این گیاه را طرح کنند ظاهر آنرا برنگ نقره گرداند بغیر غوص در جرم آن *طبیعت* آن در آخر دوم گرم و خشک و معتدل نیز گفته اند *افعال و خواص* آن مجفف و مفتح آشامیدن دو مثقال از بیخ و برگ آن با شراب جهت نهش هوام و بدستور ضماد آن و آشامیدن دو مثقال آن با نه قیراط کندر و نه اوقیهٔ شراب کهنه چهار روز متوالی جهت یرقان و طحال و استسقا و تفتیت حصاة و غرغرهٔ بطبیخ آن با شراب جهت قروح و بثور زبان و منع انبساط قروح دهان و تسکین اوجاع آنها و ابهاة و ضماد برگ آن جهت تسکین اورام حاره و خراجات و قروح و بخور آن مسقط جنین و گفته اند آشامیدن کرفس آن از جهت تپ یومیه و کره دوم آن جهت تپ نوبهٔ بلغمی و کره سوم آن جهت تپ غب و چهارم جهت ربع مجرب و تعلیق نبات آنرا اهل روم و فرنگ موجب اکرام و اعزاز دانسته اند مقدار شربت آن از یک مثقال تا دو مثقال مضر ثقل مصلح آن کثیرا است

ایل بکسر همزه و فتح یای مثناة تحتانیهٔ مشدده و لام و بضم همزه نیز آمده لغت عربی است ایل جهت آن گویند که پناه خود را در مغارهای کوه سازد و بفارسی گوزن و گاو کوهی و بهندی بارهسینگا بفتح بای موحده و الف و فتح را و ها و کسر سین مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و خفای نون و فتح کاف فارسی و ها و الف و بارا بلغت ایشان دوازده سینکه بمعنی

شاخ است جهت آنکه شاخ آن اکثر منشعب شده و از ده شعبه مانند شاخهٔ درخت میباشد و بسیار صلب مصمت شبیه باستخوان در حرم بلکه از آن صلب تر بخلاف شاخ حیوانات دیگر * ماهیت آن حیوانی است جبلی و غیر جبلی جبلی آن سه نوع است یکی آنکه زرد است مایل بسرخی که در کوهها که درختان بسیار باشد میباشد و این را ایل نامند و بترکی [illegible] این از آهو بزرگتر و در زمستان موی آن مائل بسیاهی و در گرما بسرخ میگردد و بی دنباله است و نوع دوم آنکه در کوههای گرم سیر میباشد از ایل بزرگتر و این دنباله دار است و [illegible] نامند و نوع سوم آنکه در کوههای سردسیر میباشد و بزرگ جثه و این را [illegible] نامند و غیر جبلی آن زرد رنگ و قوی هیکل و در بیشههای گرمسیر میباشد و این را بقر الوحش و بفارسی گوزن نامند و بهترین انواع این است و همهٔ آنها در هنگام [illegible] شاخ بیاندازند و شاخ دیگر قویتر و پر شعبه‌تر از آن بر می‌آورند و گویند که طویل العمر میباشد و بعضی از هر سال شاخهٔ دیگر در آن بهم میرسد [illegible] عمر آن را معلوم میسازند [illegible] [illegible] نقل نموده که او صاحب [illegible] بوده [illegible] [illegible] و چون [illegible] میشود [illegible] [illegible] [illegible] طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن [illegible]

[illegible]

و چند آن و طلاء دنبالهٔ موشقهٔ آن بقاعده و همچنین طلاء پوست و گوشت و استخوان آن با شراب بر ذکر و کف پا و زهار و عانه جهت تحریک باه و نعوظ و همچنین چون برهر حیوانی دیگر بمالند و دمعه یعنی چرکی که در چشم گرد آید و از گوشهٔ چشم آن جمع میشود و عوام آنرا تریاک مار گویند و میگویند در دفع سموم حیوانی قویتر از تریاق فاروق است و چون بطفل بعد از ولادت قبل از آنکه شیر با و دهند مقدار یک حبه از آن چرک در شیر حل نموده در کامش بچکانند مادام العمر آن طفل از گزیدن هوام ایمن باشد و چون مار آن طفل را ببیند مست شود و از حرکت باز ماند مجرب است و بعضی ادعی کفته که این اصلی ندارد و قضیب مجفف مسحوق آن با شراب و امثال آن در معاجین و حبوب در تهییج باه و انعاظ تا شب متناسب سقنقور دانسته اند و یک مثقال آن تریاق گزیدن افعی و مفتت حصاة و تعلیق قضیب و خصیه و پوست و شاخ آن هریک بتنهائی جهت منع گزیدن مار و عقرب و زنبور و سائر هوام مجرب و چون قضیب آنرا بر بازو بندند نزدیک حامل آن مار نیاید و پنیرمایهٔ آن مقوی باه و حمول آن سه روز بعد از طهر مانع آبستنی است و سم آنرا چون بخور نمایند زلو را بکشد دفعهً مجرب و گفته اند سر دم آن قاتل است لهذا باید در وقت ذبح بلافاصله دم آنرا ببرند و از خاصیت آن آنست که بینی خود را بر سوراخ مار میدهد و بقوت نفس خود مار را بخود میکشد و بتعجیل بیرون میآورد مانند آهن ربا آهن را و شروع بخوردن آن مینماید از دنبالهٔ آن و چون تمام آنرا بخورد حدتی و سوزشی در چشم آن پیدا میگردد و آبی از آن جاری میشود و در گودالی که در گوشهٔ چشم آنست مجتمع میگردد و بمرور ایام منجمد و بسته میشود و آن دمعهٔ آن تریاق است که ذکر یافت و نیز چون مار را بخورد و گرمی و سمیت در خود یابد سرطانرا گرفته میخورد بجهت دفع آن و مادهٔ آن بعد از وضع حمل بچه دان خود را میخورد لهذا پوست آن علت نفاس را مفید است و چون گوزن کسی را بشاخ خود مجروح سازد زخم آن کم معالجه پذیر است و از خوردن ذنب الایل عارض میگردد کرب شدید و غشی و هم و سم قاتل است علاج آن آشامیدن کثیرا با روغن گاو و عسل نیم گرم و قی کردن پس آشامیدن نیل زهره و دو دانگ تا نیم درم با شراب و خوردن مغز پسته و فندق *

* باب دوم در بیان ادویه که حرف اول آنها باء موحده است *

* * فصـــــــل الباء مع الالف * *

* بابونج * بفتح باء موحده و الف و ضم باء موحده و سکون واو و فتح نون و جیم بفارسی بابونه و در مغرب بابونق نامند * ماهیت آن گیاهی است شاخهای آن سبز نازک و باریک متشعب و بقدر ذرعی و زیاده بر آن و برگ آن ریزه و باریک اندک طولانی و وسط گل آن زرد و اطراف آن برگهای ریزهٔ سفید و از گل اقحوان ریزه تر و بهترین آن گل ریزهٔ بسیار خوشبوی آنست و عند الاطلاق مراد گل آنست * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص گل آن ملطف و محلل بی جذب و مفتح و مقوی دماغ و اعصاب و زهره و پادزهر تریاقیه و مدر عرق و شیر و بول و حیض و جهت امراض دماغی و درد سر و نزلات و تحلیل بقایای رمد و تحلیل ریاح گوش و ربو و یرقان و تسکین اعیا و درد سینه و جگر و احشاء و مقعد و رحم و تحلیل و تلیین اورام آنها و بیضه و سائر اعضاء و تفتیت حصاة مثانه و اخراج مشیمه و دفع عفونت سوداوی و بلغم و حمیات عفونی و قولنج و ایلاوس و عسر البول و عسر ولادت و جرب و طبیخ و احتباس حیض شرباً و ضماداً و طلاءً نافع و بدن را از اخلاط ردیه پاک گرداند و بدستور جلوس در طبیخ آن و نطول آن در اکثر علل مذکوره و بخور بخته آن با سرکه جهت رفع نزلات در اثنا و دیدچشم با ملاومت آن مفید اما باید که بعد از تنقیهٔ ماده باشد و خائیدن آن جهت قلاع دهان

و درد زرآن جهت ضرب [illegible] نافع و سائیدن حجر با آب مطبوخ آن بتنهائی جهت درد چشم و قطور آن در آتش جهت
گزیدن هوام مؤثر [illegible] شربت آن تا سه مثقال بدل آن قیصوم و [illegible] و اقحوان مضر بحلق مصلح آن عسل و شربت
[illegible] آن گرم و تر [illegible] تا سه مثقال [illegible] آن یک مثقال با شراب و عسل بسیار محرک باه است و روغن آن
که گل آنرا در روغن کنجد چهار وزن آن اندازند و در آفتاب گذارند و هفته یک مرتبه تجدید نمایند تا سه دفعه و یا آنکه
در آب جوش دهند تا روغن بماند و آب آن بسوزد و احتیاط نمایند که روغن نسوزد و اگر [illegible] مضاعف طبخ دهند تا
قوت آن تمام در آب آید و اگر خشک باشد نصف وزن تازهٔ آن بگیرند پس مالیده و صاف کرده داخل روغن کنجد چهار وزن
آن داخل نمایند و طبخ دهند بهتر است * طبیعت آن گرم در دوم و خشک در اول بلکه در خشکی معتدل * افعال و
خواص آن محلل اورام بارده و مرکبه و [illegible] جهت دفع لرز حمیات بلغمی و سوداوی [illegible]
عرق [illegible] نافع [illegible] و تحلیل ریاح محتبسه در اعضا و درد کمر و مفاصل و نقرس و قطور آن
در گوش جهت ثقل سامعه نافع

* باد آورد * بفتح باء موحده و الف و سکون دال مهمله و مد همزه و فتح واو و را و دال مهملتین لغت فارسی است و اکثر
[illegible] آنرا [illegible] و بعربی شوکة البیضاء و برومی لوقیقای [illegible] و مؤلف جامع تمیمی آنرا [illegible]
[illegible] میگویند که [illegible] است * ماهیت آن نباتی است خاردار [illegible] و ساق آن [illegible]
[illegible] و سفید و خاردار و ثمر آن مانند [illegible] و در جوف [illegible] آن [illegible]
[illegible] آن [illegible] و بعضی شکاعی را باد آورد [illegible] و میگویند شکاعی اسم عربی آن است و باد آورد
اسم [illegible] و تحقیق آن است که [illegible] انشاء الله تعالی ماهیت شکاعی در حرف الشین خواهد آمد [illegible]
[illegible] و ماهیت آن [illegible] و تحقیق آن است که ساق باد آورد [illegible] سفید [illegible]
و اندکی زیاده [illegible] ساق آن [illegible] برگ آن سفید و اطراف آن [illegible] خاردار [illegible]
میان شاخهای آن و ثمر آن بشکل [illegible] و در جوف آن [illegible] شبیه به [illegible]
[illegible] باد آنرا [illegible] و لهذا آنرا باد آورد [illegible] ماهیت آن [illegible] * طبیعت آن
گرم و خشک در اول [illegible] در اول سرد [illegible] است [illegible] آن با قوت [illegible]
آن [illegible] آن * افعال و خواص آن * [illegible] غلیظ و سوداوی [illegible]
[illegible] و [illegible] و تحلیل [illegible] و [illegible] آن جهت [illegible]
[illegible] و قوت آن [illegible] هوام [illegible]
[illegible] آن [illegible] است [illegible]
[illegible] آن جهت [illegible] هوام [illegible] آن [illegible]
آن جهت [illegible] است [illegible]
[illegible] هوام [illegible] آن [illegible]
[illegible] مصلح آن [illegible] بدل آن [illegible]

و از آب آن سه مثقال

بادرنجبویه بفتح با و الف و سکون دال و فتح راء مهملتین و سکون نون و جیم و ضم باء موحده و سکون واو و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها معرب بادرنکبویه فارسی است و بعربی مفرح القلب نامند *ماهیت آن نباتی است بقل و زرعی و دو نوع میباشد نوع اول صغیر و برگ آن لطیف و طولانی و اطراف برگ آن مشرف مانند اره و ساق آن پر شعبه شبیه بریحان و گل آن بنفش مائل بسرخی و بوی سبزی با طعام میخورند و این نوع صغیر بیخی میباشد و هر سال تخم آن سبز میشود نه ریشهٔ آن و تخم آن شبیه بتخم کتان و کوچکتر از آن و اغبر و این را بقلهٔ اترجیه و ترنجان نیز نامند و نوع دوم نیز دو ریو شبیه بآن و از آن تند تر و برگ آن مائل بتدویر و این صحرائی و بستانی نیز میباشد بی ساق و شاخهای آن بسیار از یک بیخ میروید و برگ آن با خشونتی و عریض و از برگ نعناع بزرگتر و گل آن سفید و کم تخم حکیم میر محمد مؤمن نوشته که این را در دار المرز بادرنجبویه نامند و ریشهٔ آن مثل نعناع هر سال سبز میشود و کربه این نوع را دوست میدارد و جمعی هردو نوع را یکی میدانند و چنین است و بالنکو نیز نیست زیرا که تخم بالنکو باریکتر و بلند تر و سیاه تیلی و تخم این اندک با لیده تر و کوتاه تر از آن و اغبر و گیاه بالنکو مانند ریحان است و نوشته که حقیر تخم بالنکو را کشته گیاه آنرا از جملهٔ ریحان مشاهده نمود و آن ریحان سبز بزرگ برگ است و در بو مانند شاهسفرم *طبیعت آن گرم و خشک در اواسط دوم و منسوب بمشتری و بعضی در اول معتدل در گرمی و خشکی در دوم گفته اند و این قول ضعیف است و قول اول اقوی و اصح *افعال و خواص آن مقوی دل و دماغ و حواس و حفظ و ذکاء و معده و جگر و مفرح و مفتح سدهٔ دماغی و ملطف و دافع کابوس شما و اکلا و جهت وحشت سوداوی و خفقان و غشی و خواق ریحی و تحلیل سودا و امراض بلغمی و مغص و اماراض ورکین و گرده و دفع سموم مطلقا شربا و ضمادا نافع و خائیدن برگ آن جهت ازالهٔ بوی شراب و اغیر یعنی بد بوی دهان بسیار مؤثر و آشامیدن سه درهم آن با نیم درهم نطرون جهت ترحهٔ امعا و مغص و سه مثقال آن با یکمثقال نطرون جهت دفع سم فطر و سمار وغ مقول جهت آنکه ازالهٔ اختناق عارض از شرب فطر مینماید و مضمضهٔ بطبیخ آن جهت فساد دندان و لعوق آن با عسل جهت عسر النفس و نفس انتصابی و سائیدهٔ آن از پنج درهم تا ده درهم با شراب جهت گزیدن سگ دیوانه و رتیلا شربا و ضماد آن جهت امراض مذکوره و تقویت قلب و تسکین اوجاع مفاصل بسبب قوتی که در آنست و بخاصیتی که دارد و بالعرض نیز بواسطه آنکه مقال و دافع سودا است و با سرکه مبدل خنازیر و منقی قروح و خوردن آن ناشتا جهت ازالهٔ خفقان سوداوی و غیر سوداوی و تقویت معدهٔ بارد رطب و تلطیف طعام غلیظ و آوردن چشاوخواب بالعرض و طلای آب برگ آن جهت جرب سوداوی و نملهٔ و نار فارسی و آکله و با نمک جهت خنازیر و تشعریره و نافض حمی در حمام معتدل و بوئیدن برگ آن جهت تفتیح سدهٔ دماغی و جلوس در طبیخ آن جهت احتباس حیض نافع مضر و برگ گفته اند مصلح آن صمغ عربی و کند و بدل آن دو وزن آن ابریشم و دو ثلث آن پوست اترج مقدار شربت از خشک آن تا ده درهم و از تازهٔ آن تا بیست درهم و تخم آن در افعال ضعیفتر از برگ آن و یکمثقال آن جهت دفع لرز و قشعریره و مغص نافع مقدار شربت آن تا دو مثقال است و شراب و عرق آن در قرابادین کبیر ذکر یافته

بادروج بفتح با و الف و سکون دال و ضم راء مهملتین و سکون واو و جیم لغت نبطی است و بعربی حوک و بفارسی ریحان کوهی و ترهٔ خراسانی و بهندی بابری و بلغتی تلسی جنگلی نامند *ماهیت آن نوعی از ریحانست برگ آن ریزه و

ساق آن مربع و برشاخ رکم برگ از ریحان گل آن مائل بسرخی و در رعمر ریحان احمر نامند برگ رسنا لی مایل بسرخی
است نه ریبعی صاحب تحفة المؤمنین نوشته که ظاهراً قسم عربی باشد که از شبرازمیاً ورند و بانگرینه نامند بتر رنگ بهترین
گیاه آن خوشبوی آنست ✿ طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک و با رطوبت فضلیه مصرب بستری است بسبب حرارت
آن ✿ افعال وخواص آن مفرح و مقوی دل و قوت شامه و رفع معده و مقوی و مدر شیر و بول و حیض و عرق و منضج و
محلل اورام و رافع الشقاق و جهت خفقان و غشی و عسر النفس و ضعف جگر بارد و سدهٔ سپرز و مزیل بن منانه و فساد
آن با سویق جو و روغن گل و سرکه جهت اورام حاره و ورم پستان و بتنهائی جهت گزیدن عقرب و زنبور و تیس ... بر
پستان جهت تحلیل ورم آن و با شراب حبوشی که منسوب بحبوش که جزیرهٔ از جزائر مغرب است و آن شرابی است عفص
... بسبب آنکه آب دریا مخلوط با آن میکنند مسکن ضربان چشم و طلای آن جهت ورم چشم و منع نزلات و خوردن آن
جهت جلای بصر و دمعه و خائیدن آن جهت رفع گندی دهان و زوال رطوبات عارضی سینه و شش و از منافع آن آنست که
چون مضغ نمایند و ... آفتاب برج حمل ... تمام ... تا ... سال از ... و اما
و چون کسی آنرا خورده باشد و عقرب او را بگزد احساس الم آن ... آن ... جهت ... و ...
آن مؤثر و مخلوط آب آن با سرکه و گلاب جهت رعاف و استنشاق آن ... و ...
... و ... قوت ... و ... و ...
بسبب تولید ریاح و ... غلیظ و خلط مراری ... خصوصا چون ... و ...
مصلح آن سرکه و خیار و خرفه مقدار شربت از آب آن ... مثقال بدل آن بوزن آن ... و از خواص برگ آنست که چون
... آفتاب ... کرم ... گردد و تخم آن مانع تولید سودا و جهت عسر بول و تحلیل ... آن ... پستان
مولد شیر مقدار شربت آن تا سه مثقال و روغن آن که آب برگ آنرا ... آن روغن ... مانند
طبیعت آن گرم و خشک و ... جهت ... گرم ... آن جهت دفع مواد
بارده و تحلیل رطوبات و تقویت اعصاب نافع

✿ پادزهر ✿ بفتح با و الف و سکون دال مهمله و زای معجمه و ها و راء مهمله اسم فارسی حجر تریاق است و بعربی حجر السم
... و ... که معرب ... و ... و ...
آن گفته اند ... و ... و آن ...
... و ... که ... و ...
... آن ... مثل ... ذکر ... مراد
... است که ... آن ... و آن ...
... و ... که ... و ...
آن ... و ... و ... است و ... و ...
... آن ... و ... آن ... است ...
... آن ... و آن ... است ... آن ...

و آنچه در اماکن دیگر هم شبانکاره و نواح آن بهم میرسد بسیار ضعیف و کم خاصیت است مانند کوهستان هند و دکهن وغیرها جهت آنکه در کوهستان شبانکاره گیاه مخلصه بسیار میباشد که با قوت تریاقیت است و خوراک آن حیوان اکثر آن است و در جاهای دیگر نیست و مقدار پادزهر در بزرگی و کوچکی مختلف میباشد و تا چهار مثقال دیده شده و رنگ آن بیشتر سبز زیتونی تیره و یا صاف براق و جرم آن تو بر تو یعنی پرده بالای پرده مانند پیاز میباشد و گویند که در حین گرمی که از جوف آن حیوان بیرون می آورند نرم میباشد و برسیدن هوای خارجی صلب میگردد بعد بر آوردن در دهان می اندازند و بتقلب زبان آنرا بهر شکلی که میخواهند میسازند و لهذا بعد بر آوردن از دهان و انعقاد براق و املس میباشد و شاید وجه براقیت و املسیت آن محض همین نباشد زیرا که پرده های زیرین آن نیز املس و براق است و بدانکه آنرا جعل نیز میکنند از صمغ و کندر و چند دوای دیگر در هم کرده بشکل پادزهر میسازند و فرق آن است که چون سوزنی را گرم کنند و در آن فرو برند اگر سر سوزن زرد شود و دود زردی از آن مشاهده گردد اصلی است و اگر سیاه جعلی است و گویند امتحان خوبی آن آنست که چون با خاکستر سفید خشک بر کف دست بمالند خاکستر سبز پستهٔ گردد و چون قدری سائیده در شیر اندازند شیر را منجمد گردانند و سائیدهٔ آن مرخ مائل بسیاهی باشد و سرخ و زرد و سبز آن متوسط است و اصل آن است که کسانیکه مکرر آنرا دیده اند از دیدن جوهر و قماش و رنگ آن درمییابند که اصلی است یا مجعول و مصنوع و علامت حیوانی که در جوف آن تکون یافته آنست که اکثر لاغر و با قوت و خوشحال میباشد و از میان امثال خود دور و تنها میگردد

* طبیعت آن در آخر دوم گرم و در اول سوم خشک * افعال و خواص و منافع آن موافق جمیع امزجه و دافع اکثر سموم حاره و باردهٔ حیوانیه و نباتیه و معدنیه است جهت آنکه اثر آن چنانچه ذکر نموده اند نه بطبیعت و مزاج فقط است بلکه بخاصیت و صورت نوعیه است و مقوی جمیع قوی و ارواح و حواس و اعضای رئیسه و حرارت غریزیه و باه و مفرح و منشط و مزیل غم است شربا و طلای آن با آب گشنیز تازه جهت اورام حاره و با گلاب جهت طاعون و اورام بارده و با شراب جهت گزیدن مار افعی و عقرب و جانوران سمی و هوام و تسکین وجع آنها در ساعت و باید که قدری نیز بخورند با گلاب و آب رازیانه نیز و ستور و بتنهائی جهت گزیدن هوام و ذرور آن بر موضع جراحت هوام و غیر آن جذب سم مینماید و بترشح دفع میکند و باعث التیام آن میگردد و گویند چون شخص را زهر خورانیده باشند و همان لحظه پادزهر آزموده را در دهان نگاه دارد نفع تمام بخشد و اگر چند عدد پادزهر موصوف را در کاسهٔ چینی بگذارند و بالای آن شیر گاو بدوشند و بعد از زمانیکه شیر قدری قوت و کیفیت پادزهر را کسب نموده باشد بنوشند نفع عظیم بخشد مقدار شربت آن از یک قیراط تا دو قیراط و در بعضی امزجهٔ باردهٔ رطبه و یا با بعضی مصلحات تا سه قیراط تجویز نموده اند و زیاده از آن کشنده مضر محرورین و مورث التهاب و اسهال دموی و احتراق خون مصلح آن اشیاء مبرده بدل آن بوزن آن حجر الاول و اگر نباشد پادزهر معدنی نوع اعلی و یا زمرد صافی شفاف کهنه و یا زبرجد است و کیفیت ظهور و اطلاع بر آن در ولایت فارس و جود درد اهتقاد و دستور خوردن آن در اول فصل بهار و غیر آن و حبوب و مفرح پادزهری در قرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت و میگویند در ولایت کرل کنده و تلنگانه که از حدود ملک دکهن است از زهره گاو کوهی و گاو میش جنگلی نیز بر می آید و افر و بسیار و سبز زرد رنگ و کوچک و بزرگ تا بیست مثقال و لکن بی رونق و بی جلا میباشد و بسیار ضعیف العمل و کم قوت و نیز گفته اند که در جزائر بحر هند و چین نوعی از پادزهر حیوانی بهم میرسد که از زهرهٔ میمون بر می آورند و رنگ آن نیز بزردی مائل است و هیکلی شکل و باریک و دراز

و بشکل دل مرغ نیز و پادشاهان آن هست بجهت اعلا معتبر ند و در خزائن خود نگاهمیدارند و برای آن خواص و منافع
بسیاری نقل میکنند و کیهان خود مانند بادزهر بزی شباهنگام میدانند

بادزهر قنفذی * از جملهٔ ادویهٔ جدیده است که اهل فرنگ بتازگی اطلاع بر آن یافته اند * **ماهیت آن** چیزی است صلب مدور مانند گلوله تا اریب بشکل جوز بوا و برگ آن از کوچک و بزرگ بقدر جوز بزرگ که طولانی نیز
که در زهرهٔ بعضی از قنفذهای جبلی در بعضی از جزائر ملک فرنگ متکون میگردد و گویند که آن جزیرهٔ ملاقه است که خاره
نیز زیاد میشود و علامت تکون آن آنست که آن حیوان روز بروز ضعیف و لاغر میشود و از میان قنفذهای آنجا جدا میگردد
و آخر هلاک میشود و چون مطلع گشتند شکم آنرا شگافته برمیآورند * **طبیعت آن** گرم و خشک در سوم و منسوب بمشتری
است * **افعال و خواص آن** آنچه شنیده و مشاهده شده آنست که جمیع امراض بارده و رطوبیه و دفع بعضی سموم و سموم
هوام و تفتیح و هیضه را و جماع کرده و منا نه و تقویت بعضی قوی نافع است و **طریق** استعمال آن آنست که در ظرفی مقدار بیست
مثقال تا چهل مثقال آب شیرین خالص صافی میکنند و بعد آن سنگ را با مسکی در میان آن میگذارند تا آب تلخ گردد پس
برآورده آن آب را بیکدفعه یا در دفعه بمریض میخورانند و آن سنگ را خشک نمود نگاه میدارند و این هرچند زود تر آب
را تلخ نماید اقوی و الاثر تر است و بتدریج و کثرت استعمال جرم آن اندک اندک تحلیل میرود و مکاید زود و آب
را دیر تر تلخ میکرد اقل و خواص هم کم میشود چنانچه در سنه یکهزار و یکصد و نود و دو بر ادر عالیشان نواب معار ز
الملک معین الدوله خان خانان سید شاه ضیا خان بهادر مظفر جنگ در رنگله از عمدهٔ تاجرا نرنی چهار عدد دوصد رو که در
عد دو خرد و کلان و دو عدد بقدر جوز در تار طلا گرفته بودند و چهار هزار روپیه خرید نموده آورده بودند از آن جمله
یکی از آنها که بقدر دانه بودند چند جا در هیضه و بعد وضع حمل بعضی نسوان را بسبب ورم تغیر حالت شد تا بود
امتحان شد و نافع بسیار یافتیم باقی خواص قسمی که مسطور نموده

بادزهر معدنی * آنرا بعربی حجر السم و بفارسی بادزهر کانی و زهرمهره نامند و بعضی امامت سم و نی تحجر
قطاس است * **ماهیت آن** حجری معدنی است و معدن آن ممالک خطا و جبال چین و هند و اجبیر و دکهن و تبت
و ... و اطراف و خراسان و کرمان و توران و حلب است که از انواع معدنیهٔ طیبه است و بهترین آن خطائی بعد آن
بعد خراسانی ... است که خوشبو و خوش طعم و املس و خوش نما و خوش رنگ ... و آن سفید و خوشبو
باشد و هرچند این اوصاف در آن زیاده و بیشتر باشد بهتر و اقوی آن خوب است و دیگر آنکه چون بالا فیون و با آب برگ
تنبول بمالند تلخی آن برود و از ... و آنکه چون برگ ... زهرمهره ... اقوی ...
مخصوص نکردد و همچنین افیون و دیگر آنکه در ... از سموم مشروبه و ... و ... مثل ... آنرا ...
... و ... امتحانات دیگر ... آنکه چون ...
... بخورد ... آنرا ... است و الا ... و آنکه چون ... آلوده ...
... بیشتر است و الا ... و بدترین آن ... است و ... الوان ... آن ... زرد و ... و سبز ... و خلدی
و ... این شش قسم را ... و الوان دیگر ... و ... سفید ... و ... مائل بسبزی
و زرد مائل بسرخی و سرخ کلابی ... و ... سبز و زرد و سیاه ... الوان ... و ... بهتر ... و جرم

بعضی بسیار صلب مانند فلز مازنی و شاه ملاء و دون و بعضی متوسط مانند خطائی و حلبی و بعضی رخو مانند دکنی و اجمیری

* طبیعت آن بعضی گرم میدانند و بعضی سرد و بعضی معتدل مائل بحرارت شاید قول اول با اعتدال اقرب بصواب باشد و یابس در دوم بالاتفاق * افعال و خواص و منافع آن موافق جمیع امزجه و دافع سموم و سم بیش و مقوی همه قوی و ارواح و حافظ آنها جهت آنکه فعل آن بخاصیت است نه بطبیعت فقط و مانع ضرر هوای وبائی و اختلاف میاه و اهویه و مانع تعفن اخلاط و ازالهٔ سمیت آنها و مبهی و مقوی اعصاب و مفاصل و محلل و رادع اورام حاره و بارده و جهت مالیخولیا و ربو و ضیق النفس و ازالهٔ هم و غم و توحش و خفقان و ضعف قلب و معده و اسهال و قی و هیضه و طاعون و وبا نافع شربا با گلاب یا با عرق بید مشک و یا عرقهای مناسبهٔ دیگر و یا با آب خالص و چون آنرا با آب بسایند و حب ساخته هر روز یک قیراط فرو برند تا چهل روز جهت حفظ صحت و منع ضرر هوای وبائی و اختلاف میاه و اهویه و منع تعفن اخلاط و ازالهٔ سمیت آنها و تقویت اعصاب و باه نافع رازی گفته که آنرا در دفع سمیت بیش بهتر از ادویهٔ تریاقیهٔ مفرده و مرکبهٔ دیگر یافتم و آن بادزهر زرد مائل بسفیدی و خوموج دار براق مانند شب یمانی بود و حکیم هاشم طهرانی در رسالهٔ فادزهریهٔ خود نوشته که از غرائب آثار آن این است که شخصی از روی جهل در حالت تخمه نصف کرد و درد شدیدی در جانب جگر و اضلاع او عارض گردید سه دانگ از این فادزهر سائیده بسه دفعه هر دفعه یک دانگ باو خورانیدم هر دفعه آزار او تخفیف می یافت تا آخر روز صحت یافت و گویند آشامیدن نیم دانگ از عرق آن که از تابش آفتاب بهم رسد جهت ازالهٔ خفقان فی الفور و درد چشم و اشتعال حمی مجرب است اگر اصلی داشته باشد و از این مقدار عرق بر آید و افلاطون در کتاب جامع الخواص آورده که آن سم را جذب مینماید و شریانات و سائر عروق بدن را از آن پاک میسازد و خون را از سمیت خالص میگرداند و هر سم قاتلیکه باشد در که مبادرت بخوردن آن نموده شود پیش از انتشار و پراکنده شدن در بدن خواه آن سم مشروب باشد یا ملدوغ و یا ملسوع و اگر آنرا بسایند بر موضع لسع هوام ارضیه بپاشند سم و اثر شر دفع نماید و ارسطو گفته که اگر از بادزهر معدنی نوع اعلای آن انگشتری سازند و در دست کنند و همیشه باخود نگاهدارند سموم با دارندهٔ آن چندان اثر نکند که در غیر آن و دستی که در آن این انگشتری باشد اگر داخل طعامی مسموم کنند حدت و قوت آنرا بشکند و ضعیف گرداند و چون آن انگشتری را در دهن مسموم گذارند و بمکد آنرا نافع است او را و گفته اند که اگر برین سنگ در وقتیکه قمر در برج عقرب باشد صورت عقربی نقش کنند و بر نگین در انگشتری طلا نصب نمایند عقرب بدارندهٔ آن مضرت نرساند و نزدیک او نگردد و باخود داشتن این انگشتری نیز این اثر دارد و چون در دهان مسموم گذارند و بمکد و یا بر موضع لدغ عقرب و هوام و طیارات ذوات السموم مانند زنبور بمالند نافع و موثر است و گفته اند که چون نوع سفید آنرا سائیده جهت سموم بخورند زهر را بطریق عرق دفع نماید و چون بر موضع الم ضربه و سقطه طلا نمایند زوال الم و منع تورم آن نماید و بدستور انواع دیگر آن مقدار شربت آن در دفع سموم از یک دانگ تا دو دانگ و در سائر امور از یک قیراط تا دو دانگ بدل آن زبرجد اعلی است بوزن آن و زمرد نیم وزن آن و طین داغستانی یکوزن و نیم و حبوب و معروف آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* بادنجان * بفتح با و الف و کسر دال مهمله و سکون نون و فتح جیم و الف و نون معرب بادنگان فارسی است بعربی مغد و غد و بهندی بیکن و بلغتی بهانتا نامند * ماهیت آن معروف است بری و بستانی میباشد و نزد اطلاق مراد ثمر بستانی

آنست که مستعمل است [illegible] و دهن آن تازه کم تخم پوست [illegible] [illegible]
آنست و سفید با رصاص مذکوره نیز خوب میباشد و باید که چون اراده طبخ و اکل آن نمایند پوست آن را
حل اکنند و یا با پوست چهار شق نموده و خاور زده و در آب نمک بمانند و یا ورق نمایند و در آن نمک
بمانند و بیرون [illegible] و یک ... دو سه ساعت در آب سرد تا آب سیاه و تیز طعم گردد پس آن آب را برریزند و آب
دیگر بر آن بریزند و همچنین عمل نمایند تا آنکه آب سیاه نگردد و تیزی آن کم گردد پس پاک شسته با گوشت و یا غیر آن چون
[illegible] فربه و روغن ... طبخ نمایند و یا در روغن بریان کنند و ... دم دهند تا خوب پخته گردد پس با مواد
[illegible] اکثر ... مانند ... که مصلح و دافع ... است تناول نمایند و با گوشت
مذکور پخته و ورق ورق کرده ... آب سیاه و تیز برآورده در روغن بریان کرده ... [illegible]
[illegible]

[illegible]

با موم و روغن بر شقاق میان انگشتان و پاشنهٔ پا بمالند در حال زائل کرداند و چون جوف ماده قوابن را پر ... از آن خالی کنند و پر روغن کنند و پر کرده در تون تنور نیمگرم مقداری یکروز بگذارند پس روغن را برآورده در گوش بچکانند جهة ازالهٔ درد آن مجرب دیدیم. انواع و کلش را اضافه نمایند جهت بواسیر بعد یك المقدار سفید طولانی و باینفش پر تخم با حدت آن ردی و مضر و از آن در درد اهت زیاده نوعی است که در هند و بنگاله بارهٔ مسیا نامند یعنی دوازده ماه ثمر میدهد و ثمر آن همیشه یافت میشود و آن با رنگ طولانی است تا یکشبر و زیاده و غیر طولانی نیز و پر تخم و تند میشود مگر نوعی که نیز دوازده ماه یافت میشود سفید و مدور و کم تخم میباشد بد نیست چند ان ضرر ندارد و از خاصیت بادنجان است که چون آنرا برخلاف جهت دو سوراخ نمایند یکی در عرض که از طرف دیگر بگذرد و سوراخ دیگر که نگذرد و در آب نمک اندک جوشی دهند و در آب آن بگذارند متغیر و فاسد نمیگردد.

* بادنجان بری * که بهندی بهتکتائی و بزرگ آنرا بهرتا و بیونانیه کلیشون نامند * ماهیت آن نباتیست بقدر ذرعی و زیاده بران و پر شعبه و خاردار و مزروع و خودرو و استاده و مفروش بروی زمین و صغیر و کبیر میباشد منبت آن کنار رودخانها و صحراها و مواضع سیلها و ثمر آن بقدر زیتون و گرد کان و پرخار و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میگردد وطعم آن بسیار تیز و مائل بتلخی و بابورقیت * طبیعت آن گرم و خشك تا آخر سوم و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن ضماد ثمر آن جهت اورام بلغمی و سیاه کردن موی و خوردن آن جهت سرفه و ضیق النفس و اصلاح فساد بلغم و صفرا و تپ و درد پهلو و عسر البول و بطلان حس شامه و قتل دیدان و دفع بیماریهای زنان عقیمه نافع و گفته اند چون گیاه بهتکتائیه را قدری معتد جمع نموده کوده بکنند و در قعر آن کوده کوچك و در ان ظرفی سرتنك بگذارند و در کود بزرگ گیاه بهتکتائیه را پر نموده بالای آن خار و خاشاک و یا سرگین گاو خشك چیده برافروزند تا قدری سوخته آب از ان جدا گشته در ان ظرف جمع گردد پس آن ظرف را برآورند و آب را در شیشهٔ محفوظ دارند و هر صبح ناشتا قلیلی بیاشامند جهت سرفهٔ بارد رطوبی کهنه و ضیق النفس بارد رطب کهنه مفید است.

* بادیان خطائی * بفتح با و الف و کسر دال مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و نون و فتح خاء معجمه و فتح طاء مهمله و الف و همزه و یاء و بادیانهٔ چینی نیز گویند * ماهیت آن ثمری است جوزی رنگ هشت پره و بعضی هفت پره و هر پرهٔ دو پارچه پیوسته بهم بالای آنها منشق و در اندرون آن تخم کوچك نیز جوزی رنگ و طعم آن فی الجمله شبیه برازیانه و لهذا آنرا بادیان خطائی نامند نه از جهت آنکه شکل آن مانند رازیانه است و از جبال نیپال و چین و زیر باد آورند بهترین و مستعمل تازهٔ بد طعم و رائحهٔ آن است و کهنه آنکه سیاه رنگ و طعم و رائحهٔ آن برطرف شده باشد غیر مستعمل * طبیعت آن در دوم گرم و خشك و منسوب بمشتری * افعال و خواص آن محلل و مفتح و مقوی معده و هاضمه و دافع ریاح و ثقل طعام و درد احشا و تحلیل بلغم و ریاح و مدر بول و نعاریی جهت امور مذکوره با چای خطائی طبخ نموده بدستور خوردن چای منوشند مشرعضل و مصلح و مسمسلیم و مصدع و مورث نسکی مصلح آن بریان نمودن آن است.

* بارزد * بفتح با و الف و سکون راء مهمله و فتح زای معجمه و دال مهمله لغت فارسی است بعربی قنه و بیونانی خلبانی و بترکی قاسنی و بهندی برجا و بلغتی کندهٔ بهروزه نامند و باین نام معروف است * ماهیت آن صمغ نباتی است برگ آن مایل بدرک چنار مشابه بادسکبینج و ساق آن اندک بزرگتر از آن و سفید مائل بزردی و شبیه بکندر و بهترا ز

نوع زرد آن است و ثقیل الوزن و آنچه بتحقیق پیوسته و دیده شده این درختی است عظیم بلند و [illegible] و کاونده آن
را بتیشه و غیر آن جا بجا مجروح میسازند از آن تراوش مینماید و برمیآید و مانند این بلسان که دهن بلسان نامند میباشد
در اول سفید رنگ مانند کف رقیق ولیکن نه برقت دهن بلسان و بعد رفته رفته منجمد و زرد رنگ پس زرد تیره پس سرخ
و مانند کف خشک صلب مانند کندر میگردد و چون بر آتش گذارند گداخته میگردد تازه آن زودتر و رقیقتر و کهنه
آن دیرتر و غلیظتر میباشد و در بنگاله از کوهستان مورنگ بسیار می آورند و بقیمت ارزان میفروشند و قطعه های چوب
درخت آن که از دم تیشه جدا شده در آن دیده شده و جرم چوب آن مانند سرو و دیرپا [illegible] و کهنه
آن [illegible] است و قوت این آن تا ده سال باقی میماند و بهترین آن تازه صافی تند بوی [illegible] آنست زیرا که [illegible]
بر آتش [illegible] و آرد باقلا مینمایند و گفته اند سه نوع میباشد یکی سفید بسیار سفید و خشک و یکی کف صلب زرد [illegible] و
سوم زرد رنگ نرم صافی بسیار تند بو و این بهترین همه انواع است * طبیعت آن گرم در اول سوم و خشک در اواسط
دوم [illegible] * افعال و خواص آن [illegible]
[illegible]

* بارود * بفتح با و الف وضم راء مهمله وسکون واو ودال مهمله وبفارسی وبهندی دارو نیز بنامند وتوپ تفنگ را بآن بیافکنند وباصطلاح اهل مغرب اسم زهرة الاسیوس است ودرا سیوس مذکور شد وباصطلاح اهل عراق اسم شوره است ودر ابقرنذکر یافت وبالفعل اسم چیزی است مرکب از کوکرد وزغال چوب بید ویا بادنجان ویا بید انجیر ویا عشر ویا ارسته ویا امثال اینها وبالجمله چوب هر درختی که زود بآتش در گیرد وآتش آن تند باشد وشورهٔ قلمی باوزان مختلفه مثلا اگر از برای توپ وتفنگ باشد در یک آثار هندی شوره پنج توله کوکرد وهفت ونیم توله زغال داخل میکنند وبسیار نرم کوبیده اگر بسیار تند خواهند با بول انسان ویا با شراب ده وآتشه یا یک آتشه خمیر کرده میکوبند وحبوب بسیار صغار ساخته خشک کرده استعمال مینمایند والا با آب * طبیعت آن گرم وخشک در سوم ودر چهارم نیز گفته اند * افعال وخواص آن جالی ومقطع ومفتح سدد وجهت طحال واوجاع ظهر نافع وذرور آن حابس نزف الدم جروح تازه است فورا با کال سوزش وچون موضع وجع مفاصل را نشترها زده بارود را نرم سائیده بر ان بمالند وجع آنرا زائل کرداند مضر کرده ورئه مصلح آن کسر ا رعسل است

* باریلوماین * بفتح با و الف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم لام وسکون واو وفتح میم و الف وضم یاء مثناة تحتانیه ونون بلغت اندلس بمعنی شبیه بچشم است و غلط کرده کسیکه آنرا صریمة الجدی دانسته و بعضی سقلبنون وبعضی فلوماین نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است بی ساق وبرگ آن محیط بران ومائل بسفیدی شبیه ببرگ لبلاب صغیر ونزدیک ببرگ آن شعبها روئیده وبر آنها ثمری شبیه بدبق ومزغب بارطوبتی بسیار چسپنده که بر جامه و غیر آن هرچه میرسد میچسپد و ثمر آنرا جمع نموده در سایه خشک مینمایند وبیخ آن غلیظ ومنبت آن عمارات وخرابها وشوره زارها وازجمله نباتاتی است که بر انچه نزدیک آن باشد میپیچد وبرگ وتخم آن مستعمل * طبیعت آن گرم وخشک ومنسوب بمشتری است * افعال وخواص آن محلل ومقطع ومجفف وتخم وبرگ آن مدر قوی است واکثار شرب آن مورث بول الدم وتک ... آن با شراب جهت ضیق النفس وسرفه وتجفیف منی حتی آنکه چون سی و هفت روز یا کمتر یا زیاده بیاشامند قطع نسل میکند وعقیم میکرداند وچون مقدار یک درم تا یک مثقال آنرا با شراب بیاشامند جهت عسر النفس واعیاء وتسکین فواق وتسهیل ولادت مفید وتا چهل روز جهت امراض طحال مفید وچون برگ وتخم آنرا با زیت بر بدن بمالند بدن را گرم ومواد بلغم وسوداوی را تحلیل نماید ودر ابتدای دورهٔ حمیات لرز آن را تسکین دهد

* بازی * بفتح با والف وکسر زاء معجمه وبفارسی باز نامند * ماهیت آن از جملهٔ طیور سباع شکاری معروف است اغبر مائل بسفیدی وزردی ومنقط بنقطهای سیاه و بعضی سفید رنگ مانند خروس سفید میباشد واین بزرگترا ز منقط آن است وپادشاهان آنرا ... بجهت شکار تعلیم وتربیت نموده در حضور خود نگاه میدارند * طبیعت گوشت آن در دوم گرم ... منسوب بمشتری است * افعال وخواص آن بطیء الهضم ردی الغذا ومحلل اورام وجاذب سموم ... آن جهت اندمال جراحات وقطور خون آن در چشم جهت رفع بیاض وطرفه و ... زهرهٔ آن بغاست ... آن جهت جلای آثار وحمول آن جهت اعانت بر حمل ... جهت اسقاط جنین مفید مولد ... مصلح آن ابازیر است

* باسق * بفتح اول والف وفتح شین معجمه وقاف معرب از نامهٔ فارسی است وبعربی عقرب ... جره نامند * ماهیت

آن از جمله جوارح طیور است و جثهٔ آن کوچک تر از باز است و در فعل از ان ضعیف تر * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و معتدل بهترین است * افعال و خواص آن لطیف تر از باز است چون گوشت آنرا نمک سود کرده بسایند و سه روز با آب سرد بنوشند جهت سعال بارد و ربو و همچنین جگر نمک سود آن و مقدار شربت آن یک مثقال مصری بار گفته که [illegible] و مرارهٔ آن [illegible] آن جهت خفقان سوداوی مجرب و قطور زهرهٔ آن جهت نزول آب در چشم و بیاض آن [illegible] از زهرهٔ باز و طلای سرگین آن جهت ازالهٔ کلف مجرب و روغن آن که آنرا با پر و جمیع اجزاء در آب بجوشانند تا مهرا شود پس صاف نموده آب آن را از روغن زیتون بجوشانند تا روغن بماند که مثل بلسان جهت عرق النسا و وجع مفاصل را عیار [illegible] و گویند از خواص آن آنست که چون چشم آنرا در پارچهٔ کبود بسته بر بازوی چپ بندند از بی‌خوابی [illegible] شود

* باقلا * بفتح با و الف و کسر قاف و فتح لام مشدد و با الف مقصوره چون لام را تخفیف دهند با الف ممدوده [illegible] بلغت [illegible] بلغت [illegible] و بلغت [illegible] * ماهیت * آن [illegible] معروف است [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] [illegible] آن [illegible] شکل [illegible] آن [illegible] [illegible] * طبیعت * تازهٔ آن در اول [illegible] و خشک آن در اول سرد و در دوم خشک [illegible] * افعال و خواص * آن [illegible]

[illegible]

ما یلد معتبر و فلفل و دار چینی و قرنفل و خولنجان و انجدان و امثال اینها خوردن و مصلحت غذاهای آشفته و ما رش
بدن و باقلای کهنه نفخ آن کمتر از تازهٔ آن و همچنین نفخ مقشر آن کمتر از با پوست آنست و خاکستر کیاه باقلا جهت رفع
آثار جرب سیاه نافع

* باقلای قبطی و باقلای قبطی * نوعی ریزهٔ باقلا ء معروف است و بقدر ترمس و سیاه رنگ منبت آن آبهای ایستاده
و بیخ آن مطبر مانند بیخ نی و برگ آن بزرگتر از برگ باقلای بستانی و گل آن سرخ بقدر گل سرخ * طبیعت آن سرد و
خشک با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن بسیار قابض و موافق معده و بهترین ادویهٔ است جهت قرحهٔ امعا و اسهال
مزمن و در افعال بلیغ تر از باقلاء معروف است باقلای مصری و باقلای شامی ترمس اند

* پاکر * بفتح باء عجمی و الف و فتح کاف و راء مهمله * ماهیت آن درختی است هندی عظیم برگ آن اندک عریض
طولانی بی تشریف بقدر برگ ترنج و بزرگتر از آن و شیردار یعنی چون برگ آنرا از درخت جدا نمایند اندک شیری رقیق
بر آید و چون تنهٔ درخت آنرا مجروح سازند نیز شیر بر آید اما کمتر از شیر درخت پیپر و رقیق تر از آن و برگهای نورسته سر
شاخهای باریک آنکه در ابتدا پیچیده بشکل غنچهٔ بزرگی میباشد اهل هند آنرا پخته مخورند با گوشت و بی گوشت لذیذ
و چاشنی دار میباشد * طبیعت آن ظاهرا سرد تر باشد و شیر آن با قوت قابضه رادعه * افعال و خواص و منافع
آن میکویند جهت دفع دمامیل و بثور و جوششها و اورام اعضا و فساد بلغم و صفرا نافع و لبن آن در ردع و تحلیل اورام
و دمامیل در ابتدا قائم مقام لبن بر است مما دا

* پالسه * بفتح باء عجمی و الف و سکون لام و فتح سین مهمله و ها و پهالسه بفتحای ما نیز آمده * ماهیت آن ثمری است
هندی فی الجمله شبیه بآلو بالو در شکل و رنگ تنها و بی چوب بسیار باریک کوتاهی بشاخها چسپیده و درخت آن قریب بدرخت
امرود و برگ آن عریض و خشن و مشرف و دو نوع میباشد نوعی اندک شاداب و چاشنی دار و اکثر اشربتی میتامند و درخت
آن بقدر قامت و زیاده بر آنست و نوع دوم آن کم آب و این را شکری نامند و درخت آن از آن بسیار بزرگ تر و این
و نور دارد نسبت بنوع اول * طبیعت آن سرد و در سوم سرد و در اول خشک * افعال و خواص آن مقوی دل و
معده و کبد حار و رافع اسهال صفراوی و قی و خواق و تشنگی و سوزش اعضا و حمی دق و خام آن را نباید خورد و غرغرهٔ
آب آن جهت خناق حار و افشردهٔ نوع شربتی آن بسیار لذیذ و محرور المزاج را موافق تر و نقیع پوست بیخ آن جهت حبس
البول و بول الدم و حرقت آن مفید و بدستور پوست تنهٔ درخت آن قریب بپوست بیخ انجبار است چون پوست درخت
آنرا گرفته پوست سیاه رنگ بالای آنرا خراشیده مقدار چهار پنج توله جو کوب نموده در یک پیاله آب شب بخیسانند صبح
مالیده صاف کرده در سه ما شه قند سفید داخل کرده بنوشند ذیابیطس را هر چند کهنه شده باشد در سه چهار روز که بیاشامند
بعون الله تعالی زائل میکرداند مضر محرورین مصلح آن انیسون و کلقند و فلاسفه و کمونی است

* پالک جوهی * بفتح باء عجمی و الف و فتح لام و سکون کاف و ضم جیم و سکون واو و کسر ها و یا * ماهیت آن نباتی
است هندی تا بقدر یکقامت و بر آن دو برگ آن نازک نرم و اندک طولانی و فی الجمله کریه الرائحه * طبیعت آن گرم
و تر و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن طلای آب برگ تازهٔ آن جهت بهق و کلف و احیانا زخم مینماید
بسببیکه تندیکه دارد و ضماد و پوست بیخ آن با صندل سفید و زاج محرق و فلفل و گلات هندی مفید که با گلاب و آب لیمون بکو

شق نموده بر ثوباء سرخ بمالند بعد خاریدن آن عضو هم در چند مرتبه مؤثر و تمرهندی پوست بیخ تازهٔ آن با ترنجبیل و کالی زیره از هر یک یک توله سیر کان اند همه را با آب بسیار نرم مسحوق و حبها بقدر رسانیدن آن نمایند و برثوبا خوب بمالند تا چند روز متوالی زائل گردد و چون بیخ آنرا با پوست و ریشه در سایه خشک نمایند و بر سنگ ملایه کنند بقدر یک آب در مشت توله آن ده عدد فلفل سیاه با پوست ریشه نیز با آن ملایه نمایند و با آب سرشته اقراص ساخته در سایه خشک نمایند وعند الحاجت یک قرص مطلوب با آب سوده بر ثوبا بمالند در چند مرتبه زائل گرداند مجرب است و نیز چون تکرار... پوست بیخ با ... ملیله سیاه از هر یک پارهٔ آنرا ... هر یک شش دام و ... زیره سبز گاوزبان ... از هر یک ... دام همه را نرم سوده با آب لیموی کاغذی ... پاس سحق بلیغ نمایند پس اقراص ساخته در آفتاب خشک کنند و عند الحاجت یک قرص مطلوب با آب ... سوده بر موضع ثوبا ... مالیده ... بمالند در چند مرتبه بعون الله تعالی زائل گردد ... که در ... که ... از ... است ... آتش گرم نمایند که نرم گردد و ملایه نمود [illegible]

[illegible]

* تنکار * [illegible] ماهیت آن [illegible]

[illegible] طبیعت آن گرم و تر ... * افعال و خواص آن * [illegible]

[illegible] ماهیت آن [illegible]

[illegible]

[illegible] * افعال و خواص آن * [illegible]

[illegible]

* [illegible] *

[illegible]

بهندی طوطه نامند * ماهیت آن مرغی است سبز رنگ و چند نوع میباشد سه از آن بزرگ و دو کوچک یکی از بزرگ آن را در بنگاله مدنه نامند منقار آن سرخ و بنا گوش و زیر حلق آن سرخ و سائر بدن آن سبز و بر گردن آن طوقی سیاه و بسیار خوش منظر و بتعلیم سخنگو میشود و دیگری را چندنه گویند منقار آن سرخ و بنا گوش آن برنگ گل کاسنی و در گردن این نیز طوق سیاهی و پر های آن بسیار سبز و دنباله آن زرد پستی رنگ و از همه دراز تر و این نیز سخن گو میگردد و دیگری را کیله نامند و منقار و سر این سیاه و بتعلیم نیز سخن گو میشود و جثهٔ این بنسبت مدنه اندک باریکتر و یک صنف از کوچک آن را فردی مینامند و دو نوع میباشد یکی کله آن بنفش و منقار زرد و سائر بدن پستی و دیگر منقار زرد و همه پستی هر دو قسم بسیار خوش رنگ و کوچک و خوش منظر و ترکیب و بعضی از نوع اول از تعلیم سخن گو میشوند ولیکن کمتر از نوع بزرگ و تکلم این با صفیر است و این شبها در پنجره خود را معلق اویزان میکند و یکی دیگر از آن کوچکتر و آن را توتیه گویند کلهٔ این نیز بنفش و منقار و سائر بدن آن سبز پستی و این نیز سخن گو میگردد و هم بصفیر و هم بغیر آن و مقلد اصوات اکثر حیوانات است مانند کلاغ و مرغ و غیرهما ولیکن کمتر از طوطی و انواع دیگر نیز میباشد و منقار همه مقوس و چنگل گیرا و برای تصفیهٔ صوت ایشان اهل بنگاله پیج پان یعنی پیچ تانبول که خولنجان است و قرنفل و ساقهٔ برگ پان بنگله و فلفل سرخ و بهنگره که گیاهی است هندی میخورانند و خوراک اکثر آنها شلتوک و شیر با چلاو و موز است که بهندی کیله نامند و حبوب دیگر نیز میخورند و آنچه حکیم میر محمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته که از خوردن پسته و لاجورد و قرطم زود تر سخن گو میگردد این سخن در بنگاله شنیده نشده و معمول نیست شاید در جاهای دیگر و یا در ایران چنین باشد
*طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن بسیار بطئ الهضم و مفرح دل و جهت التیام قروح مزمنه و ضماد آن جهت رفع تاثیل مفید و خوردن دل و زبان آن مورث فصاحت و سرعت تکلم اطفال و رافع لکنت زبان و سرگین آن جهت دفع کلف و آثار و نیکو کردن رنگ رخسار و خون آن جهت ازالهٔ بیاض عین نافع است

ببر *ببر* شیری است که در بلاد هند بهم میرسد و گویند در جمیع خواص قوی تر از اسد است

پپیلد *پپیلد* بدو باء عجمی اول مفتوح دوم مکسور و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح تاء مثناة فوقانیه و دال * ماهیت آن تخم ثمری است که از ارض جدید می آورند و ثمر آن بمقدار نارنجی و نارنگی و پوست آن جوزی رنگ تیره مائل بسیاهی و در جوف آن تخمها بسیار سیاه رنگ صلب مثلث شکل و آنچه بتحقیق پیوسته ثمر آن بقدر زرد آلو و بشکل آن و در جوف هر ثمری سه دانه مثلث شکل بسیار تلخ میباشد بلکه جمیع اجزای آن از پوست و لحم و تخم همه تلخ است مغز دانهٔ آن بتازگی سفید و چون کهنه گردد بتدریج مندلی رنگ و سیاه میگردد * طبیعت آن حار و یابس در آخر سوم یا اول چهارم
* افعال و خواص آن باقوت تریاقیت و آشامیدن آن جهت هیضهٔ بارد بلغمی که با قی و اسهال باشد و بند نشود و نیز قی مفرط بدون هیضه که بهیچ چیز بند نشود مقدار یک حبه یا دو حبه از آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه و یا با دو سه دانهٔ فلفل با گلاب و یا آب و بجهت ضیق النفس و استسقای بارد بلغمی و اوجاع ریاح بارده و بواسیر بلغمی و اوجاع مفاصل و غیرها و بالجمله اکثر امراض باردهٔ بلغمیه را مفید و مضر امراض حاره و محرور المزاجان مقدار شربت آن از یک حبه تا دو حبه بدل آن نارجیل دریائی کهنه و وادزهر و تنقلی است و آب در پوست آن خوردن نیز جهت امراض مذکوره نافع بشرط

الله آب را از آن آنقدر از یک از آنکه تلخ گردد

* بیبهه * بفتح با وسکون یا و فتح با ثانیه و بای مفتوح و هاء فارسی دراهر لغت هندی است * ماهیت آن ثمر درختی است هندی خصوص در بنگاله کثیر الوجود و درخت آن تا بقد قامت بلند میشود و جوف ساق آن زبون متخلخل کثیر الرطوبت و اکثر یک ساق بلند و بر سر آن شاخهای کوتاه و برگ آن شبیه ببرگ بیدانجیر و از آن نرم تر و از آن بزرگتر و ثمر آن نزدیک شاخهای آن مانند نارجیل و بقدر نارجیل کوچک و یا متوسطی با پوست خشبی و بالجمله شبیه بدان و در تمام سال بودن درخت میباشد و در زمستان میرسد در خامی سبز و مغز آن سفید و با لبنیت بسیار و سفید و بعد رسیدن پوست آن زرد رنگ و مغز آن سرخ رنگ و اندک شیرین و پترو میت آن کمتر میگردد و بالای مغز جوف آن پرده مانند پرده مغز خربزه و در جوف آن تخمهای بسیار کوچک مایل بطول و بر سطح آن تخمهای باریک سفید ی بدان پرده * بو سته و با رائحه اندک کریهی و صمغی مغز پوست آن را با دبسه تا رو لبن آن را چون فلفلی با آب رقیق تازه که بهندی ادرک نامند بر گوشت بیاشامند گوشت را و طعم امایند با آب مایل ترش در ده آنرا مهو را نامند و بعضی چون قلیه از پوست آن را با گوشت طبخ نمایند و مقوا را نمر خام بالیده آن که در آب طبخ نمایند و شیرینی بقدر مطلوب داخل نمایند و یا روغن بر آن کشند و بقدر و زعفران و قلیل مثقال گلاب سرد و مطیب نمایند لذیذ میباشد بهترین آن بزرگ بالیده تازه آن و بعد از آن شیرین غذا ب کثیر المولد آنست * طبیعت آن سرد و تر و تا آخر دوم * افعال و خواص آن جهت دفع صداع و ورم و حرارت و تپ حاد و مدر بول و التهاب قلب و معده و کبد نافع لطف از بیل البطن و مولد بلغم و خون بلغمی و دباغ و قوا قوی و شیرین بر ذر بدن و دفع اخلاط بلعی را از بالا و پرطوبت باعث صفرا و بلغمیه و نزول آب و قلا مداومین آن بر و تر باعث زوال و دفع باعث زوال آنست یا شراع زیرا آب لزج و رطوبات بسیار یا اندکی خارجی مجرب

فصل الباء الموحدة مع الخاء المعجمة

* بخورالاکراد * بفتح با و ضم خاء معجمه و سکون واو و ضم راء مهمله و الف و لام و فتح الف و سکون کاف و راء مهمله و الف و دال مهمله لفظی عربیست و بسریانی اطرامیون بخور الاکراد از این جهت نامند که کردان در بلاد خود بخورات بسیار استعمال مینمایند * ماهیت آن نباتی است ساق آن شبیه بساق ... و برگ آن زرد و برگ آن ... آن ... شاخهای آن ... ساق آن ... آید و مانند ... تحلیل میکند ... قسم که ساق آن ... آفتاب ... آن ... آن ... منفعت آن ... آن ... آن ... آن ... طبیعت آن ... گرم و خشک و ... * افعال و خواص آن ...

سینه وشش مانند سرفه و ورم طحال صلب شرباً و بدستور مقدار شربتش مثقال از دمعهٔ آن و چون بر آتش اندازند و رائحهٔ آنرا استنشاق نمایند علل باردهٔ دماغیه و رعاف و سدهٔ زکامی و تجفیف رطوبات دماغی و دفع نزلات و هوای وبائی خصوص که از روئیدن جیفهٔ حیوانات و انسان بسبب قتال و غیره برخاسته باشد و جهت گریزانیدن هوام نافع و چون بر دندان کرم خورده گذارند وجع آنرا تسکین دهد و بسا است که آنرا متفتت گردانیده میریزانند و قطور صمغ محلول آن و بدستور لبن آن با روغن گل جهت درد گوش و جهت تفتیح سده و دفع ثقل سامعه و تسکین وجع آن و ضماد آن با سرکه و روغن گل جهت سرسام بلغمی و کزاز و سدر و صداع مزمن و فالج و عرق النسا و با سرکه جهت تحلیل سپرز و بدستور آشامیدن آن با سرکه و تمریخ آن با سرکه و زیت جهت تلیین اعصاب و چون صمغ آنرا بر استخوان بگذارند آنرا مقشر سازد و گاه حل میکنند عصارهٔ آنرا باین نحو که در جوف آن نان گرم میگذارند تا نرم گردد و گاه بحسب اغراض و اعلال بعضی ادویهٔ مناسبهٔ موافقهٔ آنها نیز بآن اضافه میکنند مانند مغز بادام تلخ و سداب و امثال اینها بمقداریکه اخراج نماید خلطی را که مقصود اخراج آنست بتلیین و یا با دراو و یا بتحلیل و یا بتفتیح و یا باذابت و آشامیدن لبن آن جهت عسرالبول و مغص و تحلیل نفخ و تلیین طبیعت و تسکین وجع مثانه نافع و بیخ آن ملین طبع و رافع عسرالبول و مغص و درد مثانه و محلل نفخ و ذرور آن جهت جراحات خبیثه و عسرة الاندمال حادثه از سوءالمزاج رطبه و تجفیف و اندمال آنها و رفع بدبوئی قروح و نتن رحم و عرق زیر بغل و بدستور بخور آن چون در بینی زن حامله نزد ولادت تبخیر نمایند باسانی وضع حمل نماید و حمول یک قیراط آن اخراج جنین زنده نماید و چون بسوزانند آنرا و با زیت و روغن گاو مخلوط نمایند و بر قروح رطبه و لبنیهٔ سر بمالند خشک گرداند مضر دماغ ضعیف و مکروب محرورین مصلح آن نیلوفر و بعضی باید که تنها استعمال نکنند و از بوی آن اجتناب نمایند مقدار شربتش از صمغ و عصارهٔ آن یک مثقال و از جرم آن دو مثقال بدل آن حب الغار

* بخورالسودان * بفتح با و ضم خاء معجمه و سکون واو و ضم راء مهمله و الف و لام و ضم سین مهمله و سکون واو و فتح دال مهمله و الف و نون * ماهیت آن نباتی است مشبک بقدر شبری و شاخهای مشبک آن مائل بلاجوردی و گل آن سفید و با رطوبت لزج که بدست می چسبد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسکن مغص و ریاح غلیظه و مفتح و جهت عرق النسا مجرب دانسته اند ضماد مطبوخ آن با روغن زیتون محلل اورام صلبه و بلغمیه و سوداویه و مورث سحج مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن تا یک مثقال است

* بخور مریم * بفتح با و ضم خاء معجمه و سکون واو و راء مهمله و فتح میم و سکون راء مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و سکون میم بافریقیه معروف بحرا لمشایخ و بشام بوقف است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر بکرویی آن سبز و بروی دیگر مائل بسفیدی و غبرت و ساق آن بقدر چهار انگشت و گل آن مانند گل سرخ و گل بعضی کبود نیز و بیخ آن مانند شلغم و عریضتر از آن و سیاه و گیاه آن را شجره مریم نامند و منبت آن جاهای سایه‌ناک و مستعمل بیخ آن است و عصارهٔ آن قوی‌تر از بیخ آن و قسمی است از عرطنیثا و غیر آنست زیرا که گیاه عرطنیثا خاردار و پرشاخ و ساق آن درازتر از ساق گیاه بخور مریم و برگ آن شبیه ببرگ کلم و شاخ آن شبیه بخور مریم و سیاه و لیکن در این چیزی شبیه بکره برآمده میباشد بخلاف بخور مریم * طبیعت آن در اول سوم گرم و در آخر آن خشک * افعال و خواص آن مفتح و محلل و جاذب و ملطف و مدر بول و حیض و شیر و عرق و مسقط جنین و مبدت یرقان و تفتیح سدد کبد و تنقیهٔ فضول آن و صفرا از اقطار

یابن و مثانه آشامیدن سه مثقال آن با آب انار و کثیرا که مصلح آنست و چون با عسل و یا شراب بیاشامند میباشد اقوی و لکن در این هنگام باید که از دو مثقال تجاوز نکنند و زیره رابیزرا نافع است و با شراب جهت رفع ضرر آن و یک مثقاله وزیاده کردن مستی شراب و با ماء العسل جهت اسهال بلغم و خلط غلیظ و زبل [illegible] و خلط متعفن را نافع و ضماد آن با ادارزهر و دو اهاء سمی قتال است بقوت جاذبه و طلای آب آن با سرکه جهت داء الثعلب و تقرس و التوای عصب و برآمدگی مقعده و ازالهٔ کلف و بهق و با روغن زیتون کهنه جهت شقاقی که از سرما بهم رسیده باشد و با ادویه محلله جهت خنازیر و سائر صلابات و اکتحال آن با عسل جهت نزول آب در چشم و لیکن بتوانی در چشم نماید که بکشند بسبب حدت آن بلکه سعوط آنرا بدفعات مکرر استعمال نمایند و سعوط آب آن جهت تنقیهٔ دماغ بسبب قوت جاذبهٔ آن و چون آب مطبوخ آنرا در سر بریزند جهت قروح آن و بثور و ریشه جهت زوال نقابکه بسبب سوداء عارض شده باشد و غسول خشک آن جهت ازالهٔ آثار بشره و کلف و داء الثعلب و کماد آن جهت تقرس و التوای عصب نافع و چون با ریشه و بیخ آن با آب آن ترکیب کنند و حمول نمایند نقاخات براز [illegible] قوی و فرزجهٔ آن جهت اسقاط جنین و تحلیل آن جهت عسر ولادت نافع و مضر معده [illegible] و در این مصلح آن کثیرا و آب انار و مقدار شربت از عصارهٔ آن [illegible] و از جرم بیخ آن تا سه مثقال [illegible] آن است که چون [illegible] طلا نمایند اطلاق نماید [illegible] اسقاط جنین و ضماد [illegible] آن [illegible] جهت [illegible] تخم آن [illegible] آن جهت ازالهٔ کلف و نمش و [illegible] داء الثعلب [illegible] آن جهت نزول آب در چشم [illegible] و بیخ آن [illegible] قوی تر است و قسمی [illegible] و ترک آن [illegible] آن [illegible] آن شعبهٔ [illegible] کامل است و تخم آن [illegible] و بیخ آن [illegible] حمل [illegible]

* [illegible] * [illegible] و آن چنان است که [illegible] انگور [illegible] گوشت [illegible] گوشت [illegible] ارزان [illegible] میپزند

فصل الباء مع الدال المهملة

* بداشقان * بفتح با و دال مهمله و الف و کسر شین معجمه و فتح قاف و الف و نون معرب [illegible] فارسی است [illegible] بسکون [illegible] * ماهیت آن [illegible] است [illegible] و ثمر آن است [illegible] آن [illegible] و دیگر [illegible] * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن [illegible] امراض بارده [illegible] نافع و [illegible] آن [illegible] آن [illegible] آن [illegible] است

* بدغل * بفتح با و سکون دال [illegible] و سکون لام [illegible] است [illegible] نقطه دار [illegible] است * ماهیت آن [illegible] آن [illegible] و ورق آن بزرگ [illegible] و ثمر آن [illegible] [illegible] آن [illegible] و ثمر آن [illegible] [illegible] آن [illegible] [illegible]

بسیار میباشد و در بعضی که بسیار رطوبت است تخم کمتر و در بعضی زیاده و شکل تخمهای بعضی طولانی بهیأت تخم زرد آلو و بعضی اندک مدور و مغز تخم آن سفید و ترش * طبیعت آن سرد و تر و بعضی گرم و تر گفته اند * افعال و خواص آن مسهل و دافع

و مزلق بلغم و دافع صفرا و اکثار خوردن مغز آن محدث حمیات بلغمیه خصوص در بلغمی مزاجان و مقلل منی و مضعف باه

و اشتهای طعام و تخم آن ملین طبع اطفال بتنهائی بدین قسم که یک دانه یا دو دانه آنرا سائیده با شیر مرضعه یا و بخورانند

و یا با ادویه دیگر یک و دو دانه آنرا کوبیده و از اجزای مسهلات ایشان است و مستعمل اهل بنگاله و بدستور مقدار قلیلی از

شیر آن با مطبوخات مناسبه مسهل اطفال و مجرب است * فصـــــل الباء مع الراء المهملة *

* بر * بفتح با و راء مهمله و بهندی بڑ نیز گویند ماهیت آن درختی است عظیم شاخهای آن پرا کنده و از شاخهای آن

ریشهای بلند آویزان بعضی قریب بزمین و بعضی بزمین رسیده و برگ آن اندک عریض طولانی از کف دست بزرگ تر و

اندک ضخیم و بی تشریف و بی شعبه و در ممالک هند و بنگاله و دکهن کثیر الوجود و در گرمسیرات و بعضی بلاد فارس نیز میشود

و بزبان مردم آنجا آنرا الول مینامند و درخت آن بسیار بزرگ میشود خصوص بعضی درختهای کهنه که هزار سوار در زیر

سایه آن درخت ایستاده شوند و از شیر برگ آن چون بشکنند لبنی بر می آید چسپنده * طبیعت آن گرم و تر * افعال و

خواص آن آشامیدن لبن آن محلل ریاح و رادع اورام و محرک باه و دافع بواسیر و چون لبن آن را هر روز صبح قبل

از طلوع آفتاب تازه بتازه بگیرند و با هم وزن آن شکر سفید ممزوج نموده ناشتا بخورند تا بیست و یک روز یا زیاده و یا کمتر بقدر

احتیاج که از یک درم شروع نمایند و هر روز قدری بیفزایند تا سه درم و باز بدستور کم نمایند جهت بواسیر هر نوع که باشد

و جریان و رقت منی و سرعت انزال و کثرت احتلام و تقویت اعضای رئیسه نافع و مجرب و ضماد شیر تازه آن بر اورام در

ابتدای ظهور خصوص بر ورم کش ران رادع و مجرب و بعد ما میل ابتدا اگر مواد کم است تحلیل میدهد و اگر مواد بسیار

باشد منفجر نموده زود با التیام می آرد و بهترا زمرهم است و چون برگ آنرا اندک گرم نموده بر زخم تازه که محتاج بخیه

باشد دهن آن را بهم آورده بر ان گذارند و محکم ببندند و تا سه روز باز نکنند ملصق و ملتئم سازد و آشامیدن ریشهای آویخته

آن مقدار نیم درهم با یک درهم شکر سفید ممزوج نموده با قدری آب جهت امساک منی و رفع جریان و سیلان آن نافع

* بردی * بفتح با و سکون را و کسر دال مهملتین و سکون یا لغت عربی است بفارسی پیزر و بهندی کوندل و پهته و پیزار

باشد اهل مصر فافیر و بلغتی خوص جهت مشابهت برگ آن ببرگ نخل و بسریانی بابورس نامند و قسمی دیگر از آن آنست

که برگ و ساق آن طولانی و غلیظتر و مدور تر میباشد و در مصر از پنبه آن کاغذ میسازند * ماهیت آن نباتی است ساق آن

غایة و زیاده بر ذرعی و مدور و بوم آنرا ریزه کرده از ان ریسمان و ترتیب میدهند و گل آن مستدیر و ضخیم و سفید زرد هی

و خوش منظر و برگ آن مانند برگ خرما و درازو تخم آن ریزه تر از خردل و تلخ و بیخ آن با حلاوت و از میان نبات آن ساقی

میروید باریک و بر سر آن مانند شمع فتیلهٔ بمقدار شبری و بالای آن زغبی مانند گرد و شکوفه زرد میباشد و آنرا از ان

جدا مینمایند و از ان قرصها ساخته میخورند شیرین و خوش طعم میباشد و در زیر آن زغب چیزی مانند پنبه نرم

و از ان کاغذ میسازند و بنایان داخل صاروج مینمایند برای استحکام و با صفهانی آنرا لوئی مینامند و آن کرد مخصوص

به بردی بلاد هند است منبت آن زمینهائی که در ان آبها استاده میباشد * طبیعت آن در دوم سرد و در اول خشک

* افعال و خواص آن آب آن جالی دندان و قاطع نزف الدم مطلقا و با سرکه جهت سوزش و بدستور بیخ آن رخا ئیدن

آن جهت رفع بوی شیر و بیاز و شراب و نیز خصوصا بیخ آن و ضماد آن جهت تحلیل اورام و ذرور و محرق آن جهت التیام زخمهای تازه و کهنه و قروح خبیثه و آکله خصوصا آکله دهان و لثه و رعاف الدم و نزف الدم و جراحات تازه و آشامیدن محرق آن با سرکه جهت سموم قاتل گویند مضر اعضا است و مصلح آن عسل

● برسیاوشان ● بفتح با و کسر را و سین مهملتین و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و فتح واو و شین معجمه و الف و نون لغت یونانی است بمعنی دواء الشعر و بعربی شعر الجبار و شعر الارض و شعر الجن و شعر الغول و بربریه [illegible] و کزبرة البئر و ساق الاسود و ساق الوصیف و بیونانی بولوطرخون یعنی کثیر الشعر و بفارسی پرسیاوشان بیای عجمی [illegible] کالی [illegible] و کرنجا و [illegible] نامند ● ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ کشنیز و ساق آن و شاخهای آن بسیار باریک و صلب و سیاه و سرخ رنگ منبت آن مواضع نمناک و سایه مانند کنارهای چاهها و دیوارهای کهنه و جویها و قوت آن [illegible] مانند و چون یک سال بر آن بگذرد قوت آن باطل میگردد و بهترین آن برگ [illegible] سبز [illegible] آن است ● طبیعت آن معتدل مائل بگرمی و خشکی ● افعال و خواص آن ملطف و مفتح و منضج و محلل و جاذب [illegible] آن جهت [illegible] و سوء القنیه [illegible] و سده [illegible] و ربو و ضیق النفس و [illegible] و بول و حیض و طمث و اخراج مشیمه و [illegible] و [illegible] آب مطبوخ آن جهت زکام و نزول آب بچشم آن جهت [illegible] و ضماد آن جهت [illegible] و [illegible] و [illegible] و آب آن [illegible] و ماء الجبن [illegible] آن بر آن [illegible] ضماد آن جهت تحلیل ورم و صلابت آن [illegible] آن جهت قروح [illegible] و [illegible] خصوصا تازه آن [illegible] و طلای [illegible] آن با [illegible] جهت [illegible] و [illegible] و ضماد آن [illegible] [illegible] و [illegible] آن [illegible] و مصلح آن [illegible] آن [illegible] آن جهت [illegible] و [illegible] آن [illegible] و مصلح آن [illegible] مقدار شربت آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن تا [illegible] اعراض و [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible]

● [illegible] ● [illegible] آن [illegible]

● ماهیت آن [illegible]

[illegible] ● طبیعت آن گرم و خشک [illegible] ● افعال و خواص آن [illegible]

[illegible] آن [illegible]

[illegible] آن [illegible]

[illegible]

* بورطانیقی * بفتح با و سکون راء مهمله و فتح طاء مهمله و الف و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر قاف و سکون یا لغت یونانی است و بهندی سروالی نامند * ماهیت آن نباتی است ربیعی و غیر بستانی اثر و زا ست برک آن شبیه برک حماض بری و از آن ریزه تر و سیاه تر و مزغب و ساق آن باریک و کل آن مائل بسرخی و قسمی از آن شبیه بخیری است * طبیعت آن مرکب القوی با قوت قابضه و بعضی در اول درجه گرم و خشک گفته اند و منسوب بمشتری * افعال و خواص آن ضماد آن محلل اورام و منقی آثار و برک و عصارهٔ آن جهت التیام جراحات و مضمضه بطبیخ خشک آن جهت قروح دهن و زخمهای متعفن و ورم و بد بوی دهان و آشامیدن آن جهت تپها نافع و بهترین ادویهٔ قابضهٔ مستعمله است از برای دفع عفونات مورث هذیان مصلح آن عناب بدل آن آب چغندر است

* برک * بفتح با و را و کاف بلغت انکلشی بمعنی پوست درخت است * ماهیت آن پوست درختی است شبیه بقرفه و از آن تیره تر که از ارض جدید می آورند گفته اند طایفهٔ از قسیسان ملقب بجزویت در مملکت پریو که در امریکای جنوبی واقع است بر خاصیت این قشر اطلاع یافتند و بفرنک آوردند و لهذا منسوب بآنها گشت و آنرا جزوتیس برک نامند و در این پوست طعمی و رائحهٔ غالب نیست مگر آنکه اندک قبوضتی دارد و رنگ کوبیدهٔ آن از قرفه کمتر * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت حمیات مزمنهٔ کهنه و نائبه مسبوقه ببرد مانند ربع و در ریهٔ عتیقه بعد تنقیه که زائل نکرده مفید بدین قسم که در هنکام فتره و انقضای نوبت مقدار یک درم تا یک مثقال طبی آنرا با آب سرد حل کرده بیاشامند سه روز پیهم یا پنج روز تا هفت روز و در نکان تا یک روز و یک شب و تا دو روز تا نوبت دیگر بفاصلهٔ دو دو ساعت بجوعی که پنج گهری هندی است در هر نوبت مذکور یکیک درم طبی که دو ماشه میشود با آب سرد حل کرده میخورانند و در حمیات عرضی و مزاجی و تروحی و امزجهٔ متغیرهٔ فاسده و هنکامیکه شراسیف ورم کرده و منتفخ شده یا سدهٔ در احشا بهم رسیده باشد و در حمیات لازمه و محرقه و در هنکام امتلا و فساد و تعفن اخلاط بحد کمال باشد این دوا عدیم النفع و غیر مستعمل است و همچنین در صداع دوری و امراض نائبهٔ رحم و اکثر امراض که دورهٔ منتظم داشته باشد مگر بعد از تنقیه بقی و اسهال و انقضای نوبت در اکثری مفید و انرا کنه نیز نامند و با اندک ملح طرطیر جهت حمی ربع کهنه همان وقت و همان مقدار تا سه روز پیهم نیز مفید ‌مند

* برکک شیرازی * بفتح با و سکون راء مهمله و دو کاف فارسی اول مفتوح و دوم ساکن و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح راء مهمله و الف و کسر زای معجمه و یاء نسبتی * ماهیت آن برک قسمی از عنب الدب است و بیخ آن عود بری است و عود البلدق نیز نامند * طبیعت آن بسیار گرم و خشک * افعال و خواص آن مسکر قوی و زیادهٔ آن مورث جنون و کشنده است

* برنجاسف * بکسر با و راء مهمله و سکون نون و فتح جیم و الف و فتح سین مهمله و فا بیونانی ارطیما سیا و بعربی مویلا و بفارسی بوما دران و بشیرازی برتراسک نامند * ماهیت آن نباتی است ساق آن قریب بذرعی و شاخهای آن باریک و برک آن ریزه و کل آن مانند شبت چتردار و زرد و سفید و مائل بکبودی نیز و با نباتات آن اندک چسپندگی و منبت آن کوهها و صحراهای سایه دار و از همه نیکوتر برنجاسف جبلی است که آن را مریم خولی نامند و صاحب تحفه نوشته که آن غیر قیصوم است چه قیصوم شبیه است با سنتین و اکثر بکساق از یک ریشه میروید و بی شاخ و زیاده بر شبری و برک آن شبیه ببرک و ساق زنبق و از آن بسیار ریزه تر با چسپندگی قلیلی و کل آن سفید و زرد و با عطریت قوی بی ثقل رائحه منبت آن مخصوص کوهها است که

باران دراطبا بیشتر شود و اکثر اطبا رصاصی مشرقی ذکر کرده اند و مورد و راملک چوبز دانسته اند و بعضی که در چیزی انسته
بعضی از صفات تیموم را در برابر مناسب و صفات آنرا در تیموم مذکور ساخته اند بهترین آن خوشبوی ثقیل الرائحه آن
است * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک و نیز در دوم گرم و در آخر اول خشک گفته اند و مصوب بیشتری است
* افعال و خواص آن ملطف و مفتح و مدر بول و حیض و مفتت حصاة آشامیدن دو درهم کل زرد آن با عسل جهت اخراج
اتمام کرم معده و حب القرع مجرب و آشامیدن طبیخ و مثقال آن و جلوس در مطبوخ آن جهت رفع احتباس حیض
و بول و عسر ولادت و انضمام فم رحم و ورم آن و اخراج سنگ مثانه و مشیمه و جنین و تنقیهٔ قروح رحم مفید و آشامیدن
آب نقوع مثقال از دو درهم آن جهت رفع حصیات و بدل سنو و مطبوخ آن جهت اکثر امراض مذکوره خصوص امراض رحم
آماس که علت ایبروس تناول نمایند و ضماد آن جهت التیام در د سر و تفتیح سدهٔ دماغ و تقویت دماغ و سرسام بلغمی
و سبات و از بیننده جهت درد سینه و در زیر شکم برای دفع احتباس بول و حیض و تحلیل اورام و تسکین درد و بدل ستر و تدارک
آن و تکمیل آن جهت امراض مذکوره و رفع مادهٔ خشوم و زکام و سدهٔ بینی و از استنشاق شمیم آن جهت رفع زکام و امراض
دماغی و استعمال کل آن و حمول عصارهٔ آن با مرهاف جهت رفع فضلات رحم و انچه مر د ا اخراج آن و شده و رز سوخته
مطبوخ آن جهت تجفیف قروح و ضماد پیه آن در زیر شکم جهت ادرار بول و طمث و باید که در دوام استعمال آن ضماد
آثار امتحان نمایند و مسحوق آن هنگامیکه ماده در رحم بدنه انصباب داشته باشد بر آن عضو مضر گردد و مصلح آن ادویه مقدار
شربت آن تا سه مثقال بدل آن در امراض الراس بادر نبویه آن بابونه و در رحم با امراض انصنین است

* بیرم * بفتح با و سکون را مهمله و میم صاحب تحفه نوشته که مؤلف مغنی شکر نمام دولان میگوید و مؤلف جامع
بغدادی شکوفهٔ درخت خاره ایست و برگ بقامت ال و برگ ترازان و برگ آن مانند برگ خار بکه خوشبو است
و گل آن صرفی سفال از خیر و زرد و سفیدی آمیز با عطریت رائحه داشته * افعال و خواص آن مفرح و مقطع
تعمیر و قائدهٔ آن با ترسیت و سموم و تعلق ادمی نوشته که حکایت کرد برای من شخصی که رنق بقول او بود که خشک آن هاضم
غلی و قائدهٔ آن مسهل و در عرق آب مقطر آن که عبارت از عرق آنست جهت خوشبوئی و تفریح که داشته باشد
معتدل است و در طبیعت معتدل و آنرا صفی است و بعضی اطبا مجرب حکایت کرد برای من که آن جهت سرفه
مزمن نافع است و جهت تقیه الصدر با ماء شعیر که دم الاخوین است مقید و صاحب تحفه نوشته که گویند عرق آن
در خواص مانند عرق بید مشک است

* بیرنگ کابلی * بفتح با و را مهمله و سکون نون و کاف فارسی و فتح کاف و الف و ضم با و کسر لام و یا و نسبت اسم فارسی
است معرب آن برنق و برنج است و بهندی بابرنگ نامند * ماهیت آن دانه ایست کوچک مدور و رسیده املس از
فلفل ریزتر و مغز آن سفید و با اندک تلخی و رائحهٔ آن تند تند بآنکه مجرب و را منزل او را ۷ دانند که در حاقه عادی
گرده از استعمال گرد شده آن و از سیاهی گرد آن در داغ و حمیس کوبیدن و آن دو نوع است یک کوچک و یک
بزرگ آن سیاه آمیخته با سفیدی و کرم خورده و کوچک آن مانند بسر خی و آن قوی و بهتر است و در دفع کرم
معده و حب القرع و مستعمل مقدار آن است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی در سوم و بعضی
در اول گرم و خشک گفته اند و این قول اصح و ضعیف است * افعال و خواص آن مخرج و مسهل بلغم غلیظ و سودا

و اخلاط لزجه از مفاصل و تقویت و تجفیف رطوبات و قروح و مخرج اقسام کرم معده و امعا خصوصا حب القرع حتی آنکه استعمال و اخراج کیمه آن میکند و رنگ بول شارب آن مانند بقم میگردد مقدار شربت آن تا سه درهم که کوبیده و پخته با شیر تازه دوشیده آمیخته بیاشامند مضر امعا مصلح آن کثیرا بدل آن بوزن آن ترمس ونیم وزن آن تنبول است و بوزن آن نیز گفته اند

* برنوف * بفتح با و سکون راء مهمله و ضم نون و سکون واو و فا بفارسی شاباتک نامند که معرب آن شاهانج است * ماهیت آن درختی است قریب بانار و پرشاخ و برگ آن شبیه ببرگ زعرور و از آن تیز تر و مزه و رایحه آن تند و بد بو و شکوفه آن مانند خوشه و بازرد و وسط شکوفه آن زغب دار * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و مجفف رطوبات و شکننده بادهای غلیظ بارد و عصاره برگ آن جهت صرع اطفال و سیلان رطوبات از دهان و تحلیل ریاح و تقویت معده و تسکین درد احشای ایشان شربا و نیل سائید با آب آن بر مفاصل و اصداغ و پرهای بینی و کردن و شکم و کفهای دست و پای ایشان مالیدن و بدستور خورانیدن مقدار یک درهم عصاره برگ آن محلول باللبن مرضعه ایشان چند دفعه جهت امراض مذکوره و ام الصبیان نافع و آشامیدن سه درهم از عصاره آن با یک دانگ جاوشیر مسهل قوی بلغم محترق بسوی سودا و دافع اوجاع حادثه از آن است و یک مثقال آن با یک حبه جاوشیر مسکن وجع قولنج مردان و زنان و مغص کل حیوانات که از سردی باشد و سعوط عصاره آن با عصاره سداب و چند بید ستر و روغن بادام تلخ جهت جمود و نسیانی که بیونانی ابلیموس نامند و تنقیه دماغ سه روز متوالی و بوئیدن برگ آن جهت تفتیح سده منخرین و غشیه و دماغ و زکام موذی و برگ خشک آن جهت التیام قروح و ضماد آن با زفت جهت حزاز نافع مضر امعا مصلح آن صمغ عربی بدل آن حرزلجوش مقدار شربت از عصاره آن تا سه مثقال و از برگ خشک آن تا دو درهم و نیم است

* برواق * بفتح با و سکون راء مهمله و فتح واو و الف و قاف * ماهیت آن بلغت اهل مغرب اسم خنثی است و بعجمی اسم سنگ سبک زردی است که چون بسایند مائل بسفیدی باشد و در عراق متکون گردد و مانند کاه ربا و سند روس کاه را برباید * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مانع سیلان خون است مطلقا و جهت نفث الدم شربا و ضمادا نافع و ذرور آن جهت التیام جراحت موثر و پوشیدن انگشتری آن باعث ایمنی از غرق شدن و پیچیدن آن در پارچه با سنگ چقماق زرد زیر سر گذاشتن و خوابیدن باعث دیدن در خواب است هرچه در آن روز ملاحظه کرده و گویند مجرب است و برواق بحذف الف غیر آن است ولیکن مشابه آن

* بروانی * بفتح با و سکون راء مهمله و فتح واو و الف و کسر نون و یا لغت عجمی است بسریانی عبرومر و بیونانی اسقوانس نامند * ماهیت آن نباتی است پرشاخ و شاخهای آن مانند کمان کج و خمیده و گل آن سفید و ثمر آن مانند زیتون و طعم آن تند و بیخ آن سفید و پوست بیخ آن بازردی * طبیعت آن در اول گرم و تر * افعال و خواص آن مفرح و موافق سینه و دماغ و ملین و مفتت حصاة و جهت استسقا و بواسیر و ضماد آن جهت بهق و داء الثعلب و تحلیل اورام سوخته آن با عسل جهت تقویت جگر و عصاره آن جهت سفیدی و دمعه چشم نافع مضر مثانه مصلح آن انیسون بدل آن ریباس است

* برهمتا * بکسر با و فتح راء مهمله و سکون ها و تاء دو نقطه فوقانیه هندی و الف بلغت هندی نام گیاهی بزرگ است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی دل و مشهی و کند ازنده اخلاط و دافع ضیق النفس

و معزله و کب آمده و در ذهلکم و ریاح و قراقر و فساد بلغم و کرم معده و مقعد و رحل ام الصبیان بطن است

● بریا مصری ● بفتح با و سکون را مهمله و فتح یا مثناة تحتانیه و الف بلغت مصری بمعنی بقله است یعنی بقله که در مصر میروید ● ماهیت آن بقله است شبیه بکرفس و حرشف و برگ آن مانند برگ رازیانه با اندک تندی و تخم آن سبز و باریک و منبت آن از بلاد مصر بوده و از آنجا بجاهای دیگر نقل نموده اند و ربیعی است و تا اوائل صیف میماند ● طبیعت آن گرم و خشک در دوم ● افعال و خواص آن مقوی معده و جگر و احشا و محلل ریاح و مانع نزلات و مفتح سده جگر و سپرز و مدر بول و حیض ملین بدن ذکر کرده و محرک باه و منقی مجاری بول و جهت بواسیر بسیار نافع مقدار ما خ مصلح آن نیلوفر مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن بسباسه و مثل آن است خوردن تباشیر آن جهت رفع زردی رخساره آزموده و در ادرار

ادرار و دفع خمار ضعیف تر از تخم آن است

● بریاله ● بفتح با و سکون را و فتح یا مثناة تحتانیه و الف و فتح لام و ها و برای مهمله بجای لام نیز آمده ● ماهیت آن گیاهی است هندی شبیه بنبات عنب الثعلب و دو نوع میباشد یکی گل آن سفید و ریزه و برگ آن کوچک و مدور و نازک و مشرف بشرفها ریزه و ساق آن صلب تر از ساق عنب الثعلب و نوع دیگر آن سفید و باریک و بلند و در دوم نیز شبیه بدان و گل آن زرد ● طبیعت آن گرم و تر و بعضی سرد دانسته اند ● افعال و خواص سفید آن آشامیدن آب برگ تازه آن که لعابی میباشد بدین قسم که برگ آنرا شب در آب خیسانند و صبح بمالند و صاف نمایند جهت منع جریان منی و تقویت معده و بواسیر و عصاره آن یعنی آب برگ کوبیده آن با روغن شکر جهت رفع زهر مار و گزیدگی عقرب و سموم و ضماد برگ خشک آن و اگر مار گزیده بیهوش باشد به بینی او بدمند که با قصی الغاية نافع است و ضماد برگ و گل نوع زرد آن جهت تحلیل اورام و اوجاع و نضج دمامیل مفید

● فصـــــــل الباء مع الزاي المعجمة ●

● بزرقطونا ● بفتح با و سکون زای معجمه و کسر را مهمله و فتح قاف و ضم طاء مهمله و سکون واو و فتح نون و الف لغت عربی است و یونانی نسلیون بمعنی برغوثی یعنی شبیه به برغوث و بعربی اسفیوس و اسفیول و اسفل براز و بعض فرانیدو و در هندی نیز بدین نام مشهور است و در اصفهان مشهور باسپرزه و در شیراز اسبکواست و شکم دریده نیز و بترکی ... نامند ● ماهیت آن گیاهی است کوچک نهایت تا یک ذرع و برگ آن باریک و بلند و بالجمله شبیه بگندنا و از اثنا برگها شاخها باریک بر می آید و بر سر آنها خوشه مانند خوشهای گندم و دانه آن غلافی و جوف آن تخمهای آن و در زمستان سبز میشود و سه صنف میباشد یکی سفید و این بهترین اصناف است مخصوص بالتبه آن که در آب ته نشین گردد و دوم سرخ رنگ و این ضعیف تر از آن است در نفع و بعضی این را معتوجسان و سوم سیاه که بدترین اصناف است و انطاکی نوشته که سفید آن در مصر بسیار است و سرخ آنرا از برلیس که نام موضعی است معروف از مصر میآورند و اهل آنرا بزر لیسا نامند منسوب بدان و سیاه آنرا بصعیدی نامند منسوب بدان جهت که از صعید علی حیا زردک شکوفه میگیرد رنگ آن است ● طبیعت سفید آن در سوم سرد و در دوم تر و سرخ آن تر در اول و سیاه آن بامرحمت و استفابه از استعمال سیاه آن اولی است ● افعال و خواص آن آشامیدن سفید آن مسکن تشنگی و حرارت و با روغن بادام معلقه و ملین طبع و جهت تبهای حاده و خفقان حرق و خشونت سینه و حلق و زبان و محرور و سعال صفراوی و ذات الجنب و امراض دموی و اصلاح اخلاط سوخته و منقی و قرحه امعا و زحیر و دفع یبوست امعا حادث از صفرا و شربت اوده حاره و تحلیل ... لعاب آن ...

باروغن بادام جهت امراض مذکوره وبرسام وتسکین عطش وتلیین طبیعت صاحب برسام وضماد آن با سرکه وروغن گل جهت وجع مفاصل حار ونقرس وتلیین اورام ظاهره وورم عقب گوش وخنازیر وخراجات ومنع آنها از زیادتی واورامی که بسبب حادث شد از پیوست وجهت ورم صلب وحمره وحمره وبا آب دمن جهت نضج وانفجار دمل وطلای لعاب آن وبا ضماد کوبیده آن با گلاب جهت درد سر وبا روغن بنفشه جهت تسکین درد سر حار وترطیب دماغ واعصاب ورفع انشقاق موی ودرازی ونرم کردن آن خصوص چون چند روز پی در پی بمالند وبا مثل آن روغن گل سرخ وپوست خشخاش پخته جهت اورام حاره وتسکین درد آن مجرب وچون بیاشامند مقدار دو درهم ونیم تا سه درهم خیسانیده آن در آب گرم تا اینکه لعاب ولزوجت آن زود برآید با شکر سفید ویا سکنجبین جهت تلیین واسهال مفید وآشامیدن مطبوخ آن در آب نیمگرم جهت درد سینهٔ حار مفید که در آب بجوشانند وبیاشامند وچون بریان نمایند وبروغن گل سرخ چرب نمایند وبنوشند جهت رفع اسهال وقبضیت شکم وبا روغن بادام شیرین جهت رفع سحج صبیان وتسکین مغص وزحیر وزائل کردانیدن غم که بسبب آن احتراق صفرا باشد نافع وچون بکوبند وبر بدن بمالند بدن را لیکو نرم وفربه کردانند ولاغری حادث از گرمی را ببرد وگفته اند بزرقطونای کوبیده را نباید آشامید که قاتل است وجه آنرا بعضی حدت تخم آن وبعضی چسبیدن آن بسطوح باطنیه وتقرح آن گفته اند وچون کسی مقدار ده درم از کوبیده آن را بیاشامد کوبند اولا بدن او سرد کرده وخدر واسترخا وغم وکرب وغثیان وضیق النفس او را حادث کرده پس غشی وسقوط نبض وموت وعلاج آن قی فرمودن بماء العسل حار ونمک وبوره چند مرتبه وخورانیدن زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت واسفیدباجات با فلفل ونعناع وفوتنج وخورانیدن مثلث است بدل بزرقطونا در تلیین طبیعت وخشونت سینه وحلق وسرفه بهدانه ودر تبرید وترطیب تخم خرفه ودر نضج تخم کتان مقدار شربت آن از دو درهم تا ده درهم است

* بزغنج وبزغند * بضم با وسکون زای وضم غین معجمتین وسکون نون وجیم وبضم با وسکون زای وضم غین معجمتین وسکون نون ودال مهمله در آخر لغت فارسی است * ماهیت آن گویند بار درخت نابستهٔ پسته است وگویند ثمر پسته یکسال مغز می بندد وآنرا پسته مینامند ویکسال نمی بندد وآنرا بزغنج واین در خواص مانند پوست بیرون پسته نیست بلکه بسیار سرد وخشک وقابض ومفرح ودر افعال مانند اقاقیا است ودباغان ازان پوست حیوانات را دباغت مینمایند

* بزرکتان * بفارسی بزرک نامند وبهندی السی وتیسی واز مطلق بزر ودهن بزر مراد آن است آشامیدن آن منبی ومعطش است وروغن آن ان شاء الله تعالی در حرف الکاف مع التاء در کتان مذکور خواهد شد

** فصـــــــــل الباء مع السين المهملة **

* بسباسه * بفتح اول وسکون سین مهمله وفتح باء موحده والف وفتح سین مهمله وهاء در آخر لغت عربی است بفارسی بزباز وبهندی جاوتری نامند * ماهیت آن پوست زیرین پوست خشبی جوزبوا است که بر بالای پوست صلب صدفی آن پیچیده میباشد وبهترین آن اشقر مائل بسرخی تند بو تند طعم ضخیم تازه آنست که یکسال کهنه نباشد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وگویند در اول گرم ودر دوم خشک واول اصح است وباقوت قابضه وحرارت ملطفه وجوهر ارضیهٔ غالبه * افعال وخواص آن مفرح ومقوی معده وکبد وباد ومنعظ وزیاده کنندهٔ منی خصوصاً در بارد المزاج وهاضم وخوشبو کنندهٔ دهان ومفتح سدد ومجفف رطوبات ومحلل ریاح ومصلح باه باطنی وخارجی غلیظ وجهت سلس البول حادث

از ورود ت [illegible] و رحم و جمیع [illegible] و فرزجۀ آن جهت جلب رطوبت سپید رحم را اعمال کنند و در رفع [illegible] و رفع فضلات

بعد [illegible] رطوبت آن و تقویت رحم و [illegible] رطوبت و بخور آن و سعوط آن با آب گرم یا روغن بنفشه جهت

درد سر بارد و رطب حادث از ریاح غلیظه و طلای آن بر سر جهت درد سر و شقیقه و صرع و ضماد آن بتنهائی و یا با ادویۀ

مناسبه بر ناف و عانه و فقرات پائین ظهر جهت سلس البول و با برگ مورد جهت رفع بدبوئی زیر بغل و با سرکین بز و عسل جهت

اورام صلبه و طلای آن با عسل در حمام جهت درد پشت و زانو و ریاح نفاس مجرب و فرزجۀ آن بعد از طهر معین

بر حمل و از مغیران منقی رحم و مصلح آن [illegible] آن بر [illegible] جهت [illegible] و فرزجۀ [illegible] و گویند مضر جگر

مصلح آن صمغ عربی و [illegible] مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن جوز بوا است [illegible] قریب بآن

است و لطیف‌تر از آن [illegible] و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* بستان افروز * بضم با و سکون سین مهمله و فتح تاء مثناة فوقانیه و الف و نون و فتح همزه و سکون فا و ضم را [illegible]

[illegible]

* بستان [illegible] * [illegible]

[illegible]

معرب کزوال و بیونانی اسطروس قولوریون و بلغتی قوالن و بعربی ناشف نامند * ماهیت آن
آنچه مشهور است که بیخ مرجان است اصلی ندارد بلکه سنگی است سرخ پرسوراخ مانند خانهٔ زنبور ولیکن سوراخ های
این از آن باریکتر و صلب و در سواحل دریای عمان و یمن و فارس و مالدیب و غیرها در زیر آب تکون مییابد و
صاحب شفاء الاسقام نوشته که گفته اند که آن نبات بحری است و در رجوف دریا میروید و چون از دریا بر آورند
و هوا بدان برسد سخت و صلب میگردد و نوشته که مستعمل در دواء المسک بسد است زیرا که خوب نرم مائیده میشود و ته نشین
ظرف نمیگردد بخلاف مرجان و آن سفید و سیاه نیز میباشد سیاه آن صلب تر و سفید آن رخوتر از سرخ آن است و بهترین
آن سرخ صلب شفاف بی رمل است * طبیعت آن در اول سرد و در دوم خشک * افعال و خواص آن مفرح و قابض
و مجفف و دافع وسواس و جنون و صرع و خفقان و ضعف معده و فساد اشتها و سنگ مثانه و گرده و مبرز بواسیر و قاطع نزف
الدم و نفث الدم و اسهال دموی و ذوسنطاریا کبدی و قروح امعا و عسر البول و نیم مثقال آن که با نصف آن صمغ عربی با سفیدی
تخم مرغ سرشته با آب سرد بنوشند جهت قطع نزف الدم باطنی و نفث الدم مجرب خصوصا سوختهٔ آن و حمال خونیکه در دل
منجمد شده باشد خصوصا محرق آن و ذرور آن جهت خوردن گوشت زائد زخمها و رفع آثار آن و محرق آن جهت نزف الدم
ظاهری و تقویت دندان و زائل کردن زردی آن و اکتحال محرق و مغسول آن جهت دفع بثورات و تقویت باصره و دمعه
و جرب و صلابت را مانند آن و قطور آن با روغن بلسان در گوش جهت ثقل سامعه و کری و امین الدوله گفته که چون سه روز
هر روز چهار دانگ آنرا با سکنجبین بنوشند جهت رفع ورم سپرز و سده آن مفید و بدستور با آب محرق آن در این امر قویتر
و همچنین در جمیع افعال مذکوره و حماول آنرا در دفع جذام مجرب دانسته اند مضر گرده و مورث تهوع مصلح آن کثیرا
بدل آن جهت حبس خون بوزن آن دم الاخوین مقدار شربت آن تا یک مثقال و تعلیق آن بر معده جهت رفع جمیع علل
آن نافع و از خواص آنست که چون طلا و نقره را از هریک بقدر بسد درهم گداخته انگشتری یا نگین دانی از آن ترتیب دهند
و بسد را در آن نصب کنند در حینیکه قمر و شمس در زحل اتحاد نموده مقارنت با زهره داشته باشند و صاحب صرع آنرا با خود
نگاه دارد در حال صرع او برطرف شود و دارندهٔ آن را امراض نفسی نرسد و از چشم بد ایمن ماند و محرق مغسول نوع سیاه آن
بغایت مقوی دل و صنعت احراق آن آنست که ریزه ریزه کرده در کوزهٔ خزفی مطین کرده در تنور گل اندر یک شب پس
برآورده سائیده استعمال نمایند و باید که بسد رمانیت نرسیده باشد و اقراص بسد و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافته

* بسر * بضم با و سکون سین و راء مهملتین * ماهیت آن غورهٔ خرما است که زرد و مائل بشیرینی شده باشد و مراتب
هفتگانه خرما در حرف التاء در تمر ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد و بسر مرتبهٔ چهارم آنست و در هر مرتبه حرارت آن
میافزاید * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن مقوی معده و حرارت غریزی و قابض و جهت
امساک بطن و نفث الدم و بواسیر و ضماد آن جهت تقویت لثه و استحکام آن و منع آن از قبول آفات نافع و دیر هضم و
مسدد و مولد خلط خام و نفخ و ریاح خصوصا آنچه بسبب سردی هوای بلد خام مانده باشد و همچنین صعود آن رطب
بسر زیاده از نسب است و چون بسر را با عتیق آورد مانی که شراب مصنوع از آب باران و عسل است بیاشامند التهاب را
ساکن و حرارت غریزی را قوی گرداند و نبیذ بسر بسیار خوشبو و مسکر و مقوی معده و امعا و شدید القبض و ممسک بطن
است و بهترین بسر سیلهٔ سبلا آن است بکمال رسیده کمی رسید * شروع با فتادن از خوشه نماید و مصلح نفخ و قشعریره دافع

آن مکیدن آب انار ترش و انار شیرین و سکنجبین است و مقوی دل و سینه و مصلح آن خشخاش زرد یا سرد و مزاج مانند بدل
است و جهت تب را مهال و ضعف معده نافع

* بسفایج * بفتح با و سکون سین مهمله و فتح فا و الف و کسر یا مثناة تحتانیه و جیم بعربی اضراس الکلب و ثالیسا [illegible]
و بیونانی ابولوذیون یعنی کثیر الارجل و در مصر معروف با شتران و بهندی کنکالی نامند * ماهیت آن * بیخی است
اغبر مائل بسیاهی و باریک و شبیه بهزار پا و گره دار و از هر گرهی ریشهای باریک بر آمده و بهترین آن آنست که قرنفلی
طعم و سطبر باشد که حلاوت و قبض باشد و چون بشکنند رنگ اندرون آن سبز مانند مغز پسته باشد و سیاه آن ردی بود بلکه
رنگ تازه آن پستی میباشد و هر چند کهنه شود رو بسرخی و سیاهی میآورد و نبات آن بی ساق و یک شاخ برگ دار شبیه بال
طیور و مانند گیاه سرخس بقدر یک شبر و برگهای آن ریزه اغبر و مزغب و بر آن نقطهای زرد میباشد و از میان شاخهای درختان
و از بیخ اشجار خصوصا بلوط میروید و ربیعی است و در دارالمستان میروید صاحب شفاء الاسقام نوشته که شاخهای آن باریک و
سرخ شبیه بپرسیاوشان و از آن غلیظتر و برگ آن نیز شبیه بدان است و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که در رنگ این آنرا
دار چهار نامند * طبیعت آن * گرم در آخر دوم و خشک در اول آن و بعضی گرم در سوم نیز گفته اند و بعضی خشک در سوم
و گرم در دوم و بعضی در اول گرم و در یبوست معتدل نیز گفته اند و قول اول اصح است * افعال و خواص آن * مسهل
مرهٔ سودا و بلغم غلیظ و بهر خلطی که ملاقات کند و محلل نفخ و شیر منجمد در معده و قولنج و [illegible] و جهت
دفع سودا و جذام و علل سوداوی و مفاصل و تنقیهٔ امعا و آشامیدن آن با شکر و فانید و یا اطعمه جهت رفع تب است آن برای
کسی که مکروه دارد آشامیدن ادویه را خصوص پختن آن در [illegible] و با ماء العسل موجب اسهال مواد سوداوی و اخلاط
غلیظهٔ لزجه و مخاطیه از معده و مفاصل و بی ضرر است و آشامیدن مطبوخ آن با اصل السوس و انیسون جهت سرفه و
ضیق النفس و ربو و مداومت آشامیدن مطبوخ آن با عناب جهت سقوط دانهٔ بواسیر نهایت موثر و آشامیدن سه مثقال
مطبوخ آن با فلوس خیار شنبر یا ترنجبین جهت دفع ریاح بواسیر و درد معدهٔ مزمن و صرع مجرب و چون اصحاب مالیخولیا
و جذام هر روز یک درهم و نیم آنرا با چهار اوقیه مغز فلوس خیار شنبر هفت روز بیاشامند آن مرض و علت را زائل گرداند و
آشامیدن آب مطبوخ آن با ماء الشعیر یا ماء العسل جهت قولنج و نفع [illegible] و بهر خلطی که برسد و موجود باشد آنرا
دفع نماید و جمیع علل سوداویه را نافع و مفرح بالعرض بجهت آنکه استفراغ خلط سودا از قلب و دماغ میکند و چون طبخ
نمایند آنرا با خروس پیر سال خورده که خروس را بدوانند تا خسته گردد پس ذبح نمایند و شکم آنرا چاک کرده پاک نموده
بسفایج نیم کوفته انباشته طبخ نمایند تا مهرا گردد و خوب مهرا گردد و مطبوخ آنرا بتدریج بیاشامند اسهال
نیکو نماید و چون طبخ نمایند آنرا مهرا و با قوا که خشک و حشایش تر اصلاح یابد و فعل آن نیکو گردد و ضماد آن جهت التوای
عصب و شقاق مابین انگشتان نافع و گفته اند مضر سینه و مصلح آن پرسیاوشان و طبخ نمودن مرغ و خروس آنرا با ماء الشعیر
و چغندر و بادرنجبویه و پیاز با شیره و یا شامند مضر گرده و مصلح آن هلیله زرد مقدار شربت از جرم آن از یک درهم تا سه درهم
و از مطبوخ از ده درهم تا شش درهم و هفت درهم نیز گفته اند بحسب مزاج و قوت و سن بدل آن جهت مواد سوداوی نصف
آن افتیمون و ربع آن لسان الثور است و صاحب شفاء الاسقام نوشته که استاذ من گفته باید پوست آنرا تراشیده و اندرون آنرا کوبیده
استعمال نمود تا آنکه متشنج نگردد و بحسب بسفایج و صوف و شراب و مطبوخ آن در قرابادین ذکر یافته

* فصل الباء مع الشين المعجمة *

* بشام * بفتح با وشين معجمه والف و ميم * ماهيت آن درختي است حجازي يعني منبت آن در اصل ابتداي حجاز بوده و از آنجا به بيت المقدس و عراق و مصر نقل نموده اند و درجبال حوالي مكة مشرفه بسيار است و بالفعل بجاي بلسان حب وعود ولبن آن مستعمل است و دو نوع است كبير و صغير درخت كبير آن اولا بقد درخت انگور ميباشد پس بلند و عظيم ميگردد تا بقد درخت توت و بيد و شاخهاي آن راست نمي باشد بلكه كج واج و گره دار و برگ آن ريزه شبيه بصعتر و بزرگتر از آن و با رطوبتي چسپنده و شيريني كمي و گل آن زرد و تخم آن سرخ شبيه بكبابه و بي مزه و چوب و ثمر آن خوشه دار و در آن دانها مائل بزردي و بعضي سرخ و بعضي طولاني مانند حب الصنوبر و نرم و بي طعم مائل به بي مزگي و اندك شيريني و قبضي و اعراب باديه اين را ميخورند و چوب آن سبز با عطريت و صنفي از آنرا حب مل و رمانند فلفل و چوب آن خشن و سنگين مائل بسياهي و چون قطع نمايند آنرا و يا برگ هرد و صنف آنرا آب سفيدي از آن بر مي آيد كه دمعه و لبن آن است و چون خشك شود مائل بزردي و سرخي ميگردد و اين بهترين اجزاي آن است و مسمي بدهن بلسان است و ان شاء الله تعالى در حرف الدال مع الهاء تفصيل آن خواهد آمد و نوع صغير آن كوچك بي ثمر است * طبيعت تمامي اجزاي آن گرم در دوم و خشك در اول و برگ آن با رطوبت فضليه * افعال و خواص آن دمعة آن جهت بياض عين و تنقية زخمها و تجفيف آنها و قطع نزف الدم و عرق و درد دندان بارد و ادرار نمودن بول و حيض و حمول آن با زعفران جهت اعانت بر حمل و تنقية رحم و تحليل رياح آن نافع و حب آن مقوي معده و اعضاي باطنيه و بطيء الخروج از معده و جهت گزيدن عقرب شربا و مضغا و ضمادا نافع و روغن حب آن مسهل بلغم و مرة سودا و مورث مغص و برگ آن بتنهائي و يا با روغنهاي مناسبه خضاب نيكو است چون طبخ نمايند و يا بكوبند و بر موي بمالند و يك شب بگذارند و يا برگ تازه آنرا بكوبند و در روغن جوش دهند تا سياه گردد و چوب آنرا با خود داشتن و عصا از آن ساختة بدست گرفتن موجب غناي حاجت است و از اين سبب آنرا خشب اليسر و عصاي موسي نامند و مسواك نمودن بچوب آن جهت خوشبوئي دهان و تقويت و استحكام لثه نافع و چون حب آن مورث كرب و امراض رديه است اجتناب از آن اولي است

* بشنين * بفتح با و سكون شين معجمه و كسر نون و سكون ياء مثناة تحتانيه و نون اهل مصر آنرا عرايس النيل نامند از جهت آنكه در هنگام برگشتن آب نيل و ماندن آن جا بجا در آن ميرويد * ماهيت آن گياهي است شبيه بنيلوفر و ساق آن باريك و بلند و گويند چون آفتاب طلوع ميكند منبسط و بلند ميگردد و سر آن از آب بر مي آيد و چون غروب مينمايد منقبض و كوتاه و سر آن در آب فرو ميرود و سر آن مانند كوزه خشخاش و بزرگتر از آن و در آن دانها شبيه بجاورس و اهل مصر آنرا خشك نموده و آرد كرده نان از آن ميسازند و بيخ آن مانند شلغم و سيب و آنرا بيارون نامند و خام و پخته آنرا ميخورند و پختة آن زرد رنگ شبيه بزردة تخم مرغ در رنگ و طعم و دو صنف ميباشد خنزيري و اعرابي و اعرابي آن بهتر و بيخ آن با عطريت * طبيعت آن در دوم سرد و در اول سوم تر * افعال و خواص آن در جميع افعال مانند نيلوفر است بيخ اعرابي آن با اندك حرارتي چون با گوشت طبخ دهند و تناول نمايند مقوي معده و باه و جهت زحير و اسهال صفراوي و با شير جهت سرفه نافع و ردي الغذا نيست و گل آن با قوت معتدله و روغن معمول از گل آن مانند روغن گل جهت رفع جنون و درد سر حار و شقيقه و ذات الجنب سعوطا و طلاء مفيد و شربت آن در افعال مانند شربت نيلوفر است و دانة آن معتدل

ورمها و جهت بواسیر نافع و کوبیدن مغز مثانه و مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا هفت مثقال بدل آن نیلوفر است و در
هند و بنگاله چیزی شبیه باین میشود در زمین برها و بیشه ها که تالاب و جهیل مینامند در اوائل هنگام طغیانی آب و آنرا
کنول می نامند و ثمر آن کنول گته و بیخ آنرا بسلی و گل آن شبیه بگل نیلوفر و خوشبوتر و بزرگتر از ان و طرف زیرین
برگهای آن سفید و بالای آن گلابی و سرخ رنگ و بسیار خوش منظر و غنچه آن صنوبری شکل بهیأت دل و ساق آن
مجوف و بسیار طولانی و برگ آن پهن و بر روی آب مفروش و ثمر آن بهیأت کوزه خشخاش بسیار بزرگی و سر فوهه
و در اندرون آن دانها بمقدار ثمر طوس و فندق و کوچکتر از ان که بهندی کنول گته نامند مدور اندک طولانی با پوست سبز
اندک صلبی و در اندرون آن پوست سفید نازکی و مغز آن مانند مغز فندق و بادام و پسته و باقلا و با رچه در ان
زبانه سبز نازک تلخ طعمی آنرا دور کرده و مغز آن در هنگام خامی شیرین و لذیذ و نازک و آنرا میخورند و بعد رسیدن
و خشک شدن صلب میگردد و آنرا در ظرفی گلی بالای آتش بریان کرده نیز میخورند و نیز آنرا آس نموده و نان پخته و
بطریق سویق نیز میخورند و بیخ آنرا نیز در خامی خام و بعد رسیدن پخته میخورند ممسک و مقوی باه میدانند * افعال
و خواص جمیع اجزای آن قریب به نیلوفر است

* فصل الباء مع الصاد المهملة *

* بصاق * بضم با و فتح صاد مهمله و الف و قاف و بساق بسین مهمله و بزاق بزای معجمه نیز آمده مراد آب دهن انسان
است مادام که در دهان است * طبیعت آن گرم و با رطوبت بالفعل و یابس در آخر مرتبه دوم و بعد گرسنگی حرارت و
یبس آن زیاده و در حالت غضب و ارتیاض در کمال حرارت * افعال و خواص آن جالی آثار مانند بهق و کلف و
قوبا و سیاهی زکموده طلاء و قاتل کرم گوش قطوراً و ضماداً کندم ناشتا جهت نضج اورام و تحلیل آنها ضماداً نافع و در حال
کمال حرارت با دفع سموم و کشنده مار و افعی است چون در دهن آن اندازند و در انسان نیز خواص آن بالاجمال ذکر یافت
* بصل * بفتح با و صاد مهمله و لام بفارسی پیاز نامند و بهندی نیز بدین نام مشهور است * ماهیت آن بری و بستانی
میباشد بری آن در چشمسارها و کوهها کثیر الوجود و طعم برگ و بوی آن مانند پیاز و این را بترکی کومران نامند و قوت
از بستانی است و بستانی آن سفید و سرخ و بزرگ بالیده و کوچک میباشد بهترین همه سفید بزرگ تازه آبدار است
* طبیعت مجموع آن در آخر دوم گرم و در اول سوم خشک با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مفتح سده و مقوی
شهوت طعام و باه خصوصاً تخم آن با گوشت مجرب و دافع مضرت میاه و وبائی و طاعون با اختلاف آبها خصوصاً در اسفار
و اول ورود در بلاد و خوردن خام آن با نان و مدر بول و حیض و مفتح سده و مطرح مضرات آن کثیر الغذا و ملین
طبع و مسکن جشاء حامضی و ... آن با چربی دنبه جهت تنقیه معده و رفتن اخلاط لزجه و ... آن با سرکه و با پرورده
آن با سرکه جهت یرقان و سبز زرد و انگشتن اشتها و تقویت معده و منع غثیان صفراوی و بلغمی و ... دافع ... گزیده
و دافع سموم و آب آن جهت رفع ضرر سگ دیوانه گزیده نافع ... چهار رنگ از ان ... عرق ...
روز خورده شود بغایت مجرب و قطور آن در چشم بعد تنقیه بدن جهت دمعه و حکه و جرب و ابتدای نزول آب و ... جهت
بیاض و قرحه عین و ضعف بصر و ظلمت حادث از رطوبات و مواد غلیظه و سعوط آن منقی دماغ و بوئیدن آن جهت رفع ضرر
هوای وبائی و تعفن هوا و سده دماغی و تحلیل بخار و چکانیدن آب آن در گوش جهت رفع ثقل سامعه و طنین و با کف
کردن چرک و تحلیل ریاح آن و تعنک بآن جهت خناق بلغمی و آشامیدن آب کوبیده عصاره آن مقدار ده مثقال تا

بهمت مثقال بحسب ضعف وشدت آن جهت رفع سمیت عقرب گزیده وضماد کوبیدهٔ آن بر موضع نهش مجرب النفع و نیز ضماد آن جاذب خون بظاهر جلد ونیکوئی رنگ رخسار و با عسل و با زرد و نمک جهت رفع برص و ثآلیل وکلف و قروح شهدیه گویند مجرب است و با موی آدمی جهت زخم سگ دیوانه گزیده و با ستور با نمک و سداب و عسل جهت ثآلیل برآمده و با انجیر جهت گزیدن عقرب و زنبور و ضماد پختهٔ آن بتنهائی و با بادویهٔ مناسبه جهت نضج اورام بارده و با زردهٔ تخم مرغ یا روغن تازه یا پیه جهت دفع اوجاع مقعده و حکه و تحلیل ورم آن و با روغن کومان شتر جهت رفع تشنج و شقاق مقعده و بواسیر و زحیر و با زیت جهت رفع کچلی ناخن مجرب و حمول مقشر و بریدهٔ آن در روغن زیت جهت گشودن دهن رگهای بواسیر و ادرار خون موثر و قیروطی آن با پیه مرغ جهت ریش پاها از کفش و موزه مفید و طلای پوست سوختهٔ آن با موی سوخته جهت آکله مجرب و در جمیع افعال سفید بزرگ آن قویتر از غیر آن مضر محرورین و اکثار آن مورث نسیان و لیثرغس و ریاح غلیظه و مولد کرم معده و خلط غلیظ و رجوم معده و تشنگی و مصدع محرورین خصوصا تازهٔ آن و با کوامیخ و مصلح آن شستن آنست با آب و نمک و با سرکه خوردن و بعد از ان آب انار و کاسنی تناول کردن و رافع بدبوئی آن با قلا و مغز گردکان مشوی و نان سوخته است و چون گوشت و بقول و حبوب زهمهٔ باسمیت را با پیاز طبخ نمایند و یا با پیاز ورق کرده در روغن بریان کنند دفع آن مینماید ولذیذ میگردد و تخم آن در آخر دوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و مبهی و ضماد آن جهت داء الثعلب و بهق نافع مقدار شربت آن یک مثقال است و حسوی بصل و دنا و قیروطی ولعوق در مراهم و مثال آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* بصل القیء * بفتح قاف وسکون یا و همزه * ماهیت آن پیازی است ریزه و پوست آن سیاه و برگ آن شبیه ببرگ بلبوس و در طول از ان درازتر * طبیعت آن بسیار گرم * افعال و خواص آن چون در آب جوش دهند و آب آنرا بیاشامند قی را بهیجان آورد و چون قدری زیاده از ان بخورند و یا جرم آنرا بیاشامند از غایت شدت قی قدله بقی دفع کرده و بسا باشد که منجر بخناق و سقوط قوت گردد و اولی ترک استعمال آنست خصوصا بیع آن مکرر هنگام شدت حاجت در شخص قوی المزاج ممتلی البدن با مقویات معده مانند حب الاثل و مانند آن نه بتنهائی

* * فصـــــــل الباء مع الطاء المهملة * *

* بط * بفتح با و سکون طاء مهمله در آخر بفارسی اردک بضم همزه و سکون را و فتح دال مهملتین و کاف و بهندی چینا بدک و بتیخ نیز نامند * ماهیت آن اسم صنفی از طیور آبی است ابلق مختلف الالوان کوچکتر از اوز که بفارسی قاز و بهندی راج هنس نامند و پاهای آن کوتاه و اهلی و وحشی و جنگلی میباشد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک مرطب برطوبت فضلیه و اهلی آن گرم ترین طیور اهلی است و بعضی گفته اند در مبرود المزاج گرمی میکند و در محرور مورث تپ * افعال و خواص آن کثیر الغذ او دافع ریاح حار و دیر هضم و نفاخ مگر با زرهای آن مسمن بدن و کرده و مبهی و مولد خون غلیظ و سریع التعفن و مصدع و چون هضم شود بهترین گوشت ها است در تقویت باه و زیاده کردن مادهٔ منی و سائر قوی و خوردن جگر آن خصوصا با زیرهای آن مولد خون صالح و خفقان را مفید و تصفیهٔ صوت مینماید و ضماد گوشت آن با نمک جهت ثآلیل و پیه آن بهترین پیه ها است گرم و لطیف و ملین و محلل و با قوت نافذه و مغز سر آن جهت اورام مقعده مفید و ضماد آن با آرد با قلا جهت خفقان و ورم پستان و تسکین اوجاع بارده و آشامیدن آن جهت امراض مذکوره نافع و سرفه و خشکی

هیضه و عطش لینت صورت و زالع امعا و اوجاع آن و احتراق بدن و هیجان الدم و التهاب و تحلیل بکلا پخته آن با ادهان و با ادویهٔ مناسبه مفید و تخم آن ملطف و مدر و مفتح و ضعیفتر از تخم مرغ و برای رفع هزال و سرفه و درد سینه و با کهربا جهت قطع سیلان خون و زحیر و برشتهٔ آن با عناب و روغن زیتون جهت سرعت تکلم اطفال و سائیدهٔ پوست آن با مروارید و شکر و نوشادر جهت رفع بیاض قرنیه الاثر و ستاندن آن دیرهضم و از تعفن دور و چون هضم شود مقوی معده و احشا است و خاکستر پر و بال آن جهت تحلیل دمامیل و زخمها مفید و زبل آن بسیار گرم و جهت زوال کلف و نمش و خنازیر نافع مورث بطوء هضم و صداع مصلح آن سرکه و زنجبیل و سکنجبین و ادویهٔ حاره مانند سداب و کرفس و فوتنج و اگر بریان نمایند باید که پیاز و غیره از ادویهٔ مذکوره در جوف آن گذارند و با روغن زیت یا غیر آن بریان کنند و اگر اسفیدباج سازند در جوف آن کشنیز و کرفس و سداب و پیاز و یکدانه سیر خشک گذارند و با نخود و کندنا و دارچینی طبخ نمایند و بهر حال باید که خوب مهرا پخته شود و زهومت و سهوکت آن زائل گردد و دهن آن جهت اوجاع مفاصل نافع و دهن آن را با دهن ذکر یافت و چون اوزکثیر الزهومت است باید برای رفع زهومت آن بعد از ذبح دو سه ساعت در زمین دفن نمایند پس برآورده پاک کرده طبخ نمایند در این بدین قسم که دو سه دفعه با آب خالص جوش دهند و آن آب را بریزند پس با اندک پیاز و روغن کرده و افاویه و بقول حاره و سیر طبخ نمایند و بهر نحو که خواهند تناول کنند و بطریق صحرائی زهومت آن بسیار است اولی اجتناب از آن است

* بطارخ * بفتح با و طا و الف و ضم راء مهمله و خاء معجمه اسم مادهٔ تخم ماهی است که هنوز تخم نشده باشد و جامد او بقدر انگشتی و سائل او نیز میباشد مانند ریگ و بهترین آن تازهٔ مائل بزردی سائل آنست * طبیعت * آن سرد آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص * آن قاطع بلغم و جالی قصبهٔ ریه و جهت کرده و مهزول و باه نافع مضر محرورین و سریع التعفن مصلح آن زنجبیل و بالخاصیة قاطع تشنگی آن سکنجبین و ترشیها است مطلقا و آنچه در گیلان تخم ماهی را اشبل میسازند قریب الفعل است بدین

* بطم * بضم با و سکون طاء مهمله و میم درخت حبة الخضرا است و بفارسی و ترکی درخت سقز نامند * ماهیت * آن درخت آن عظیم میشود و در برخزان میکند و برگ آن طولانی و ثمر آن معطر و تخم آن شبیه بسماق و عدس و از آن بزرگتر و با خوشه و مغز آن سبز و شیرین و بادمنت شبیه بمغز پسته و از آن نازکتر و چربتر و بالای مغز آن پوست سختی و بالای پوست سبز آن پوست صلبی شبیه بپوست پسته و از آن نازکتر نوعی از آن بسیار نازک میباشد و بفارسی کسکک نامند و نوعی اندک صلب و پوست آن سبز مائل بسیاهی و طعم آن ترش و بفارسی [illegible] نامند و طعام آن با غورهٔ [illegible] و طعم و در شیراز [illegible] نامند و در ماستینه داخل مینمایند جهت خوبی رائحه و طعم آن و در رحبة الخضرا انشاء الله تعالی مفصل مذکور خواهد شد منبت آن سنگستانها و دامنهای کوه و زمینهای خشک صلب * طبیعت * درخت و برگ و شاخ تازهٔ آن گرم در اول و تر و خشک در اول و خشک آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص * آن [illegible] و با [illegible] و اکول و معدهٔ آن [illegible] و برگ خشک کوبیده بیخته و با آب سرشتهٔ آن خضاب نیکو است و با سرکه و روغن جهت [illegible] و خاکستر چوب آن با روغن و یا بغیر آن جهت داء الثعلب مفید و صمغ آن را بفارسی و ترکی سقز نامند و در رسالهٔ البطم انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد

بطیخ * بکسر با و طاء مشدد و سکون یاء مثناة تحتانیه و خاء معجمه لغت رومی است و یونانی [illegible] و بفارسی خربزه نامند

* ماهیت آن معلوم و معروف است و انواع میباشد اغارانی و سمرقندی و دارانی و غیر اینها از اصناف جبلی و کرمک که ملیون نامند و پائیزه از اصناف پست و متوسط آن و غیر اینها از اصناف بسیار که تفصیل آن طولی دارد و بالجمله هرچند شیرین‌تر و لطیفه‌تر و نازکتر باشد جوهر آن بهتر است و هرچند تفه‌تر و غلیظتر باشد زبون‌تر * طبیعت آن در حرارت معتدل و در رطوبت تر و شیرین آن در اواسط درجهٔ دوم گرم و کرمک آن در گرمی و تری معتدل و تفه آن در اول سرد و در دوم تر * افعال و خواص آن جالی و مقطع و ملطف و سریع النفوذ و مزیل سدهٔ دماغ و بدن و مسمن آن و مفتح سدد و جهت استسقا و یرقان نافع خصوصا کرمک آن و مدر شیر و عرق و بول و مخرج حصاة و سریع الاستحاله بخلط غالب و در رد مومن و صفراوی مورث و مد خصوصا در بلدان و امزجهٔ حاره و اکثار تناول آن مسهل انچه با ورسد از اخلاط موجوده در معده و مصلح حال کرده و قروح باطنی و جلای آن و مرخی احشا و مصدع ناشتا خوردن آن مورث تپهای صفراوی و بر بالای طعام موجب تخمه و با اغذیهٔ کثیفه مانند پنیر باعث سده و بهترین اوقات تناول آن ما بین دو طعام است که طعام اول از معده منحدر شده باشد مصلح آن سرکه و آب انار ترش ضماد لحم آن جهت تسکین ورم و درد چشم و اورام صلبه و با بوره جهت رفع کلف و آثار جلد و ضماد مطبوخ آن جالی جلد و جهت کلف و بهق و ضماد پوست آن جهت منع نزلات و ورم دماغی خصوصا جهت اطفال و آشامیدن دو درهم پوست خشک آن جهت ریزانیدن حصاة و انداختن آن در دیگ باعث زود پخته شدن گوشت است و آزموده شده و ریشهٔ آن از یک مثقال تا ده مثقال مقی قوی و ضماد آن با عسل جهت قروح شهدیه نافع و تخم آن در اول گرم و در دوم تر مفتح سدهٔ کبد و مدر بول و منقی کرده و مثانه و امعاء و ملین طبع و مبهی و با قوت محرکهٔ مواد ساکنه و جهت سرفهٔ حاره و درد سینه و خشونت زبان و حلق و تپهای حاره و مرکبه و تشنگی و حرقة البول و تسکین قرحه و خشونت قضیب که از جهت حصاة بهم رسیده باشد و جهت بدرقه شدن قوت ادویه بجگر و مجاری بول بغایت موثر و ضماد کوبیدهٔ غیر مقشر آن بر رخساره و بدن بغایت جالی بشره و جهت دفع کلف مجرب کویند مضر سپرز و مصلح آن عسل و بنفشه مقدار شربت آن از ده درهم تا پنجاه درهم و بخور پوست و تخم آن با هم جهت ورمی که از سرما زدگی و برف در چشم بهم رسیده باشد بغایت نافع همچنین چون بسبب شدت سردی هوا بول در مجرای احلیل یخ بسته باشد خصوص که تخم آنرا ناشسته با ریشهای آن در پوست آن گذاشته خشک نموده باشند چنانچه رسم بعض اهل ایران است

* بطیخ هندی * بطیخ رقی و بطیخ هندی بطیخ اخضر نیز نامند و بعربی الاغ و دابوقه نیز و بفارسی خربوزهٔ هندی و معروف بهندوانه است و بعضی تربوز نامند * ماهیت آن معروف است و انواع میباشد بهترین آن رسیدهٔ شیرین شاداب شکنندهٔ بی ریشهٔ آن است خواه رنگ آن زرد و عسلی و یا نباتی باشد و خواه سرخ و تخم آن خواه سیاه باشد و خواه سرخ و خواه ابلق و رقی بفتح راء مهمله و کسر قاف و یاء نسبت منسوب برقه است که اسم موضعی است از شام و گفته اند رقه اسم قریهٔ است از بغداد و در آنجا خوب و جرم آن نرم و نازک میباشد بنسبت جاهای دیگر و زقی بکسر زاء معجمه غلط و تصحیف است * طبیعت آن در اول دوم سرد و در آخر آن تر * افعال و خواص آن مسکن حدت صفرا و خون و تشنگی و مدر بول و مولد خون رقیق و بلغم شیرین و مرطب بدن و جهت حمیات محترقه و غب خالص و شطر که در معده و کبد او صفرا متولد گردد خصوصا که در کیفیت ردی و در کمیت بسیار باشد و بدن او لاغر و خشک محرور المزاج باشد تعدیل مزاج او باین دوا بهتر است از استعمال ترشیها و مقطعات دیگر و آنچه در آن قوت قبض باشد و آشامیدن آن با سکنجبین جهت یرقان و مواد

صفرا و بلغم محترقه را مانند برصه مر واد زا زایل و تقطیع سده کرده و با شکر تمرهندی زیاده نمایند و با شیر جهت امراض مود او به ر با ثمر هندی جهت مواد صفراویه و جرب و حکه و با شیر خشت را مثال آن جهت تبهای حاره و دفع خلط ردی ا لکیفیة که مقدار آن کم باشد معین بهترین ارقات تناول آن مابین دو طعام است که طعام اول انحدار یافته باشد و بالای طعام مفسد مضم و با معده خوردن مضر خصوصا که هوا کرم و مزاج بسیار غالب باشد و چون ثمر هندی را نه را امور اع نمایند و قدری عسل در آن ریخته سر آنرا مستحکم بسته یک هفته در زیر سرکین اسب دفن نمایند مانند شراب مسکر میکردد اما مغثی و مفسد معده است و هندی و آنکه در مزاجیکه صفرا بسیار غالب باشد از جهت لطافت مستحیل بصفرا میکردد مانند آب کدو مضر محرور و بارد المزاج و معده سرد و مصلح آن عسل و گلقند و در محرور المزاج بدون مصلح مضعف باه و مورث درد مفاصل و امثال آن است و تمر آن در ورم سرد و ترو در جمیع افعال مانند تخم کدو است و با قوت مسکنه مواد متحرکه مانند آن مقدار شربت آن تا پنج درهم و جهت اخراج حصاة و انحدار غذا از معده گویند مجرب است و مربای پوست هندوانه با عسل و شکر جهت برسام و وسواس و بهبهی و درد سینه و ضعف معده که از اخلاط کرمی باشد و تقویت هاضمه نافع و صنعت آن در قرابادین کبیر ذکر یافت و شراب آن نیز

* فصـــــل الباء مع العین المهملة *

* بعر * اسم سرگین حیوانات است که خشک و ازهم منفرد باشد مثل سرگین گوسفند و شتر * بعوض بق صغیر است که بفارسی پشه خاکی نامند * و بعیر اسم جمل است

* فصـــــل الباء مع الغین المعجمة *

* بغرا * بضم باء موحده و سکون غین معجمه و فتح راء مهمله و الف * ماهیت آن از جمله اغذیه اهل خراسان است که از آرد گندم خمیر کرده و برلخته پهن کرده بقدر درهم ها بریده ترتیب میدهند بدین نحو که در آب لخنی و یا تلیه میریزند تا خوب پخته کردد پس چاشنی سرکه یا دوشاب یا آب لیمو یا تمر و یا آب غوره و یا کشک و یا ماست و یا امثال اینها داخل کرده و یک جوشی داده فرود آورده تناول می نمایند * طبیعت آن کرم مائل با عتدال است * افعال و خواص آن مشهی و مسکن تی صفراوی و التهاب و تشنگی و مقوی بدن و مفتح سده و مصلح حال کرده و صاحبان ریاضت و مولد خون صالح و بطئ الهضم و مولد ریاح است و مصلح آن دارچینی است و آش ماهیچه که آش بورک نامند در جمیع افعال و خواص مانند آنست و آش رشته که خمیر آنرا باریک و طولانی می برند و بدستور طبخ میدهند نیز مثل آنست

* بغل * بفتح با و سکون غین معجمه و لام در آخر لغت عربی است بفارسی استر و بهندی خچر نامند * ماهیت آن حیوانی است که از نزدیکی اسب و الاغ تولید میابد آنچه که پدر آن الاغ و مادر آن مادیان باشد بهتر است و نادر بعمل می آید آنچه مادر آن الاغ و پدر آن اسب باشد از آن پست تر و کثیر الوجود و این حیوان تاب مشقت و باربرداری و سواری و امثال زیاده از اسب و الاغ دارد و بنو شرنار میباشد خصوص خوب آن * طبیعت آن در سوم کرم و خشک * افعال و خواص آن گوشت آن جهت درد مفاصل و پیه آن مسکن نقرس و عرق النسا و چون با روغن زیتون دل آنرا طبخ دهند و سه روز هر روز چهار مثقال با آب عصی الراعی بنوشند مرد را عقیم میکرداند و چون زن بعد از طهر تا فاصله سه روز هر روز سه مثقال جگر آنرا بخورد منع حمل او نماید و بدستور دل آن و بدستور بول آنرا چون بیاشامد نیز مسقط آنست و موی آن و فرزجه و چرک گوش آن نیز همین خاصیت دارد و بخور سم آن مسقط مشیمه و گریزاننده هوام است و همچنین بخور زبل و موی آن گریزاننده هوام است و پنج درهم سم آنرا با روغن مورد ممزوج کرده بهر جا که موی نخته باشد بمالند موی برویاند

و داء الثعلب را زائل کرداند و با خود داشتن بوضعت آن مسقط جنین است و اگر حامله نماید مانع حمل است و خوردن آن جهت تسکین قولنج نافع و چون ذکر آن را با مازو بکوبند و در ریحه طبخ نمایند و بر مو بمالند مو را سیاه و دراز کرداند و مجرب دانسته اند و ذکر الاغ نیز همین اثر دارد ولیکن ضعیف تر است از آن

* فصل الباء مع القاف *

* بق * بفتح باء موحده و سکون قاف بعربی ناموس و بفارسی پشه و بهندی مچهر نامند و اهل مصر و یمن و حجاز کتان بضم کاف و تشدید تاء مثناة فوقانیه و اهل عمان یمامه و بحرین و لحسا و قطیف ضمج بفتح ضاد معجمه و سکون میم و جیم گویند * ماهیت آن بدانکه درین اختلاف است از کلام صاحب قاموس که البقة البعوضة وهی دویبة مفرطحة حمراء منتنة و البعوضة بالفم دویبة کالخنفساء وهی دویبة سوداء و از کلام شیخ داود انطاکی که البق له اسم یقع عند ناطقی البعوضة اعنی الناموس وهو غلط والصحیح انه الفسافس ویعرف بالشام والمصر بالبق وهو حیوان احمر و راسه اسود وله ارجل اربع صغار سریع الحرکة یتولد فی الامکنة الحارة زمن الصیف بالخشب والحصر والاراضی العفنة معلوم میکردد که غیر پشه است بلکه حیوانی است که بفارسی شب کز و سرخک و بهندی کهتمل نامند و از کلام صاحب مجمع البحرین که البعوضة بالفتح واحدة البعوض الذی هو صغار البق واشتقاقها من البعض لانها تبعض البقة وهی علی خلقة الفیل الا انها اکثر اعضاء فان للفیل اربعة ارجل وخرطوما وذنبا ولها مع هذه الاعضاء رجلان زائدتان واربعة اجنحة وخرطوم الفیل مصمت وخرطومها مجوف فاذا طعنت به جسد الانسان استقی الدم وقذفت به الی جوفها فهو لها کالبلعوم والحلقوم و از کلام صاحب تحفه نیز پشه معلوم میشود و این درست است و آن اشتباه است و منشای اشتباه اطلاق بق است بر فسافس در بعضی لغات و آن دو نوع است بزرگ و کوچک بزرگ آن بعینه آنی است که صاحب مجمع البحرین نوشته و این را بق و ناموس نامند و کوچک آنرا بعوض و در نیزارها و بیشهای پر آب و گیاه نوع بزرگ آن بسیار میباشد و گزنده و با سمیت و کوچک آن در جاهای تاریک و پای دیوارهای نمناک و سمیت این از آن کمتر ولیکن صاحب تحفه بتبعیت شیخ داود اکثر خواص فسافس را در بق ذکر نموده بدانکه خرطوم فیل مصمت نیست بلکه مجوف و بجای بینی آنست آب و ما نعت را بدان در آن میکشد و آنرا پیچیده در دهان خود ریخته میخورد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن بلع نمودن زنده آن با حنا جهت رفع عسر البول و قطع حمی و بلع هفت عدد آن در جوف باقلی سوراخ دار قبل از نوبه تب ربع مجرب گفته اند و نفوخ سائیده آن در احلیل جهت ادرار بول و تفتیت حصاة نافع و چون بگزد بسبب سمیتی که دارد در عضو خارش و اندک ورمی حادث کردد مصلح آن مالیدن روغن و آب لیمو است و چون زرنیخ سائیده و نوشادر را با پیه کاو سرشته چند روز در مکانی که در آن بسیار باشد بخور کنند منع تولد آن نماید و مجرب دانسته اند و از دود کاه و سرکین کاو و زاج و شونیز و چوب صنوبر بگریزد و چرب نمودن صورت نیز باعث قلت ضرر والم نیش آنست

* بقثوفرثن * بفتح باء موحده و سکون قاف و ضم ثاء مثلثه و سکون واو و کسر فا و سکون راء مهمله و ضم ثاء مثلثه و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ تره تیزک و از آن ضخیم تر و تیز طعم و ساق آن مربع و گل آن شبیه بگل بادروج و تخم آن مانند تخم کندنا و بیخ آن سیاه مدور مائل بزردی و کوچکتر از سیب و بوی آن شبیه ببوی شراب منبت آن سنگلاخها * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و ملطف و مقطع ضماد برگ آن جهت خراجات عظیم و ثوالیل منکوسه و جذب پیکان از بدن و تخم آن قوی تر از برگ آن و ضماد آن با آرد جو محلل قوی

وجاذب بخار و رطوبات از عمق بدن بسوی ظاهر و بیرون آورنده آن و چون بیاشامند از تخم آن یکمثقال خرابهای ردی مفرش بیند و بیخ آن در جمیع افعال ازان ضعیف‌تر و چون بیاشامند مقدار دو مثقال آنرا با ماء الفراطن که ماء العسل است اسهال بلغم و مره سودا نماید مقدار شربت آن تا دو مثقال است

* بقر * بفتح با و قاف وسکون را مهمله بفارسی گاو ماده و بهندی گای نامند * ماهیت آن معروف است و نر آن که ثور باشد بهندی بیل نامند طبیعت گوشت آن زیاده از یکساله عمر آن گرم و خشک است و از حمل کمتر و از بز خشکتر * افعال وخواص آن گوشت آن بطئ الهضم و غلیظ و خون متولد ازان غلیظ سوداوی و محدث امراض سوداوی مانند سرطان و جذام و ورم سوداوی و داء الفیل و دوالی و بهق و جرب و قوبا و وسواس و تپ ربع و مانند اینها از امراض و دفع اومت آن مورث اوجاع مفاصل و عرق النسا و قاطع حیض و ولادت پیش از وقت و مورث جرب و حکه و موت فجاءة بسبب سده و صعود ابخره غلیظه ردیه بسوی قلب و دماغ و تدارک آن چون بالای آن خمر بیاشامند نیز بسیار استعمال مینمایند جهت آنکه خمر آنرا هضم مینماید و قوت آنرا باقی میدارد و کسی که خمر ندارد آشامد نبایدکه استعمال نماید و باید کسیکه گوشت آنرا تناول مینماید که دفع تنقیه سودا با آشامیدن مسهل سودا مینموده باشد و متعرض ادرار بول نشود و اجتناب نماید از آشامیدن شرابها و آبهای غلیظ نیز ازینها و ایستاده و چون بپاید در بدن خود التهابی و سوزشی سرکه بیاشامد و بادرطوبی آن سرکه داخل نماید و لیکن سرکه با آن معین بر زیادتی تولید سودا است و لحم آن در طعم لذیذ میباشد و از برای صاحبان کد و ریاضات و زنی نیکو است و فربه و مقوی بدن و قاطع مرار رقیق و مانع عفونت خون است و بهترین آن گوشت گوساله فربه صحیح المزاج است و بعضی آنرا بهتر از گوسفند چهارساله میدانند و زیره آن بهتر از سایر اجزاء آن و بهترین اوقات خوردن آن ایام ربیع است و بدترین آن پیر و لاغر و علیل است و چون از گوشت آن سکباج بپزند منع سیلان ماده از معده و کبد نماید و آشامیدن مرقه آن که دهنیت آنرا تمام گرفته باشند با سرکه جهت منع انصباب مواد صفراوی بسوی معده و کبد و امعاء و منع انتشار آن در بدن و دفع یرقان و ادرار حیض و قطع اسهال صفراوی نافع و چون مبرود المزاج و صاحب معده ضعیف اراده تناول آن نماید باید که آنرا خوب مهرا طبخ نماید و با کاشم و سداب و صعتر و با سرکه و عسل و شیرینیها مثل خرما تناول نماید و خوردن ترا تیزک و خردل بعد ازان نیکو است و باید که آب بالای آن نخورند و نیاشامند تا اینکه شکم خشک گردد پس بیاشامند بالای آن شرابی قلیل المزاج رقیق زرد با صرف و چون گوشتهای چربی آنرا بریان نمایند و چون آب آنرا گرفته در گوش بچکانند گرم آنرا بکشد و چون بر سوختگی آتش بمالند منع آبله آن نماید و مصلح گوشت آن دارچینی و فلفل و زنجبیل و مصطکی است و چون در هنگام طبخ قدری پوست خربزه در آن داخل کنند ازان مهرا و نضج یابد گرچه اند و مصلح گوشت گوساله استحمام و ریاضات بود و سرگین تر آن را از آتش گرم کرده ضماد کنند و قوت باه بیفزاید و چون با سرکه پیش از طلوع آفتاب بر برص بمالند زایل گرداند و ضماد آن سرد تحلیل ورم و منضج دبیلات سوم است و چون شاخ گاو را خشک نموده بر آن دنمایند خصوصا از کنار های آن و مقدار یک مثقال آنرا با آب سرد بیاشامند جهت حبس رعاف و ادرار حیض جهت حبس اسهال و چون شاخ سوخته و استخوان بندی آن و سم سوخته آن جهت تسکین وجع سلاسه مانند اینها مفید و چون دو مثقال آنرا با عسل بیاشامند اخراج حب القرع نماید و چون مرور ایام آنرا با سکنجبین بیاشامند و مداومت برآن نمایند ورم طحال عظیم را تحلیل دهد و بادها را انگیزاند و دوام آن مانع زیادتی اشاه است و نقرس آن جهت گزیدن دراهم و چون از شاخ چپ آن انگشتری سازند و بپوشند درد انگشت دست چپ جهت صرع و ام الصبیان نافع و داخل گوشت

بسیار مستعمل دارند و زهرهٔ آن گرم و خشک در سیوم بلکه در اوائل چهارم و اکتحال آن جهت جلای بیاض چشم و لعوق آن با عسل جهت خناق و حکه و نار فارسی که آتشک نامند و اهل مصر این را در این مرض مستعمل دارند و در نهست ولیکن بی عسل استعمال آن جائز نیست و همچنین مالیدن آن از بیرون بر حلق جهت خناق و چکانیدن آن در گوش جهت تسکین وجع آن و قطع چرک و ریم از آن خصوصا با عسل و یا با آب سداب و زیت و طلای آن جهت ساثور و قروح و با نطرون جهت زوال آثار جلد و کلف و بثنیهائی بر مقعده جهت قروح آن و همچنین قطور آن با شیر بز یا شیر زنان در گوش جهت قطع سیلان چرک از آن و پاک نمودن خراج که در آن بهم رسیده باشد و یا انخراقیکه در آن عارض شده باشد و با آب کندنا جهت طنین و صدائیکه در گوش بهم رسیده باشد و غرغرهٔ آن با عسل و با مراهم جهت جمرالنجیم و مانع تفتیح آنست و چون بر نهش جانوران سمی بمالند درد آنرا تسکین دهد و سمیت آنرا زائل کرده اند و بعضی برای دفع سموم مقدار یک دانگ آنرا با مصلح آن که کثیرا و عسل است جهت دفع سموم میآشامند و طلای آن با عسل جهت قروح خبیثه و تسکین وجع آن و وجع و قروح فرج و ذکر و خلاف انثیین و معین بر تحلیل اورام آنها است و ضماد آن با نطرون و طین قیمولیا جهت جرب متقرح و برص و سبوسهٔ سر و کلف و آثار جلد نافع و با معاجین جهت صاف کردن منی و فرزجهٔ آن با ادویهٔ مناسبه جهت احتباس حیض و تنقیهٔ رحم و مالیدن آن بر تنهٔ درخت مانع کرم افتادن در ثمر آن است و خرزهٔ آن که چیزی است که در زهرهٔ بعضی گاوان میگردد و نرم میباشد و بعد بر آوردن و رسیدن بهوا بدان اندک صلب میگردد و آنرا حجر البقر و بهندی گاوروچن نامند در حرف الحاء در حجار ان شاء الله تعالی ذکر آن خواهد آمد و احشاء البقر در حرف الالف مع الحاء ذکر یافت و خون ثور یعنی گاو نر آن بسیار گرم و خشک و غلیظ ضماد آن با آرد جو جهت تلیین و تحلیل اورام صلبه و طلای مخلوط آن بخون حیض و گرم کردهٔ آن جهت تسکین وجع نقرس و مفاصل مجرب و خوردن آن در ساعت ذبح مقدار ربع اوقیه کشنده بخناق بسبب سد منافذ روح و حدوث ورم حنجره و لوزتین و سرخی زبان و کرب و غشی شدید و عارض میگردد شارب آنرا غثیان شدید و اضطراب و انضجار پس سرخی زبان و ظاهر شدن قطعهٔ خون جامد بر اسنان و وجع نواحی حلق پس ورم و تشنج و اختناق و کزاز و علاج آن آنست که قی او را نفرمایند بلکه پنیر مایها با سرکه حل نموده و تخم کرنب و خاکستر و چوب انجیر و شیر انجیر و برگ طباق که بیونانی قونوزا نامند و حلتیت و بوره با و بخورانند و یا جوشانیدهٔ آنرا با فلفل و عصارهٔ عوسج و تحقین فرمایند بحقنهٔ حاده و مکرر بحلق او رادعات و مبردات بریزند و تقویت فرمایند دماغ و حلق او را بشمومات و لخلخات و بر شکم او آرد جو و ماء العسل ضماد نمایند و علامت برء او آنست که از مخرج اسفل او چیزی شبیه بزعفران دفع کرد د و گفته اند از خواص گوشت آنست که چون پخته و در خون آن فرو برده در شیشه کنند و سر آنرا محکم بندند و تا چهل روز بگذارند تا متعفن گردد و کرم افتد و آن کرمها را در شیشهٔ دیگر کنند و بگذارند تا یکدیگر را بخورند و یک کرم بماند آن کرم سم قاتل است و نیم درهم آن در ساعت کشنده و چون با بزرالبنج قدری آنرا سائیده در بینی دمند بیهوش کرد اند و بول آن جهت جلای کلف و با سرکه جهت درد دندان و چون با حرمل بجوشانند و بشویند با آن عضو مخدر را خدر آن زائل گردد و مجرب است و چون نانخواه را در بول گوساله یکشبانه روز بخیسانند پس برآورده خشک نموده نرم بکوبند و هر روز یک مثقال از آن بقدر مزاج تناول نمایند جهت استسقا مفید و اغتسال دست و پای صاحب تپ ربع ببول آن با بول آدمی ممزوج کرده زائل کنندهٔ آنست و قضیب خشک کردهٔ گوساله مقوی باه و نعوظ و بدستور خصیه خشک کرده براده نمودهٔ آن و پیه آن جهت سرفه و ضعف و قروح قصبه رئه و معده

وحرقة البول شربا ورجميع افعال بهتر از بيه دوک است وطلای آن برخنازير وقروح وجروح ورواميرمفيد وخاصيت بول آن در ابوال ولبن آن در البان مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی وچون رودهای آنرا گرفته پاک شسته پرباد نمايند وسر آنها را بسته ويسمانی بآنها بندند وآن رودهای پرباد را در حوض ويا غدير ويا نهری که در آنها وزغها بسيار باشند فرياد کنند شب سرد مثل وحرکت دهند همه وزغها خيال مار نموده از ترس خاموش کردند وبگريزند

* بقر الوحش * صاحب تحفه نوشته که نوعی از ايل است ومذکور شد وشايد اشتباهی باشد زيرا که بقر الوحش غير ايل است وبفارسی نيله گاو وبهندی روجه بضم راء مهمله وواو مجهول وفتح جيم وها نامند وفی الجمله شبيه بگاو است و شاخهای آن مانند شاخ آن بی فروع وبی شعبه ومشابهت بايل که بفارسی گوزن نامند ندارد وخواص قريب بدانست

* بقس * بفتح باء موحده وقاف وسکون سين مهمله معرب ازبقسون وبابقسيون يونانی است واهل شام شمشار وبفارسی شمشاد نامند * ماهيت آن درختی است عظيم برگ آن مانند برگ انار ومورد واز آن کوچکتر وسبزتر وساق آن سفيد وصلب وچون خشک شود مائل بزردی گردد واز آن قاشق وعصا ومتکی وشانه وغيرها سازند بسبب نرمی وصافی آن ورقهای نازک مانند کاغذ نيز مسازند وبران قرآن وکتاب مينويسند وشاخهای آن پريشان وخزان نميکند وگل آن سفيد باعطريت بسيار وتخم آن سياه مانند حب الآس وفلفل * طبيعت آن در دوم گرم وخشک وسرد نيز گفته اند * افعال و خواص آن برگ آن سم حيوانات خصوصا شتر وضماد نشاره آن با حنا برسر جهت تقويت موی ودفع صداع وتفرق شؤون آن وبا سفيدی تخم مرغ وآرد کندم جهت استحکام مفاصل ورثی وروغن ونطول طبيخ برگ آن جهت خروج مقعده مجرب وتخم آن قابض ومجفف رطوبات معده وامعا وقاطع سيلان لعاب از دهان وضماد مطبوخ آن با شراب که بعد تورم ودمل جهت جمرة ونملة ساعيه ومعده وبا عسل وحنا جهت رفع آثار وحالد نافع مقدار شربت از تخم تازه آن که دانه آنرا بيرون کرده باشند تا يک اوقيه واز خشک آن سه مثقال وعرق شکوفه آن در تقويت دل ودماغ قوی تر از عرق بهار ونارنج است وچون از چوب آن شانه سازند موی را تقويت بخشد وفساد آنرا دفع کرده اند

* بقلة الحمقاء * بفتح باء وسکون قاف وفتح لام وضم تاء مثناة فوقانيه وسکون لام وضم حاء مهمله وسکون ميم وفتح قاف والف لغت عربی است ونيز عربی فرفخ ورجله وحسينيه وبقلة اللينه وبقلة مبارکه وبقلة فاطمه وبقلة الزهرا وبفارسی خرفه وترکی وبعرانی ارغيلم وبفرنگی برغال مالی وبهندی خلفه وقسم کوچک آنرا الونيا نامند ووجه تسميه آن بحمقا آن است که در مسيل رود وبيا ورودخانها وجاهای نمناک ودنها ميرويد ورا اختصاص بمحلی ندارد گياه آن بسيار نرم وتر وخفيف ميباشد * ماهيت آن دو نوع است بزرگ وکوچک نوع بزرگ آن کمتر از ذرعی وساق آن اکثر مفروش بر زمين وبسطبری انگشتی وبسيار نازک وشکننده ومائل بسرخی وبرگ آن مائل بپهن ودراز اندک ضخيم وگل آن سفيد وتخم آن سياه ريزه ودر برگ آن از وسطی ودر شاخهای آن توت قبضی ميباشد ونيم مطبوخ آن در بعضی امزجه اطلاق ودر بعضی امساک بطن ميدهد ودر بعضی بلاد حارة يابسه خام آنرا نيز ميخورند مانند سبزيهای ديگر از نعناع وپودنه وترخان وکرفس وبرگ کاسنی ونوع کوچک آن مفروش بروی زمين وبرگ وتخم آن از آن بسيار ريزه تر وباقوت بسيار واندک ترشی وبا من اکثر خورد وميباشد خصوص در دکن نه اين نوع کمتر الوجود است بخلاف نوع کبير آن وبهترين آن نوع بزرگ برگ وساق سرخ آنست ونيز نوع ديگر ميشود زيرک آنکه بزرگ آن اندک طولانی وخود رو است * طبيعت آن در سوم سرد ودر دوم تر ودر سوم نيز گفته اند

با اندک قوت قبضی * افعال وخواص آن برگ وساق آن جالی ومسکن صفرا وقامع آن ومسکن خون وحرارت
جگر ومعده وحدت تبهای حاره وصفراویه وعطش وذیابیطس وصداع حار وقاطع نفث الدم ولزب الدم وحرکتی که از سینه
آید ومانع نزلات حاره ومبرد دماغ وتنها یا با زد ارد ونقیت حصاة وادرار بول نماید وجهت سرفه وقرحه وحرقت مجاری
بول ومثانه وامعا ونواصیر وبواسیر دامیه وتسکین حرارت رحم وحرقت ووجع آن وحابس حیض بقوت قبض وبرودت خود
وجهت حب القرع وباد سرخ چون آب آنرا گرفته مقدار ده درهم با نبات مقدار ده درهم ویا شکر بیاشامند وخوردن
پختهٔ آن با اندک روغن ویا زیرشته کرده جهت قطع اسهال مراری وتقویت امعا وحمیات حاره وداخل مزورات صاحب
تپ وامراض حاره نمودن بغایت نافع خصوص در بلدان وفصول حاره وچون محرورالمزاجان لاغر وخشک تناول نمایند ابدان
ایشانرا تر وفربه کرده اند وبا سرکه خوردن آن قلیل الغذاء وجهت اوجاع کرده نافع وخاییدن آن جهت رفع ضرس
واکثار آن محدث ضرس وعصارهٔ آنرا داخل اکتحال وبرودات نمودن نافع وضماد آن با روغن گل جهت تسکین صداع
حار وضربانی وسوختگی آتش واورام حاره وبا شراب جهت بثور سر وبا آرد جو جهت تسکین صداع حار وورمهای گرم چشم
ومقعد ومستاقلوس واورام دماغی وجرب وحکه وورم انثیین وشری وحمره ونملهٔ تنهائی جهت تسکین حرارت اعضا
وسوختگی آتش وبر معده وکبد جهت تسکین حرارت آن وباحنا برکف دست وپای جهت تسکین حرارت آن وبهق بشرط تکرار
عمل نافع وبلد ستور وطلای آن جهت امراض مذکوره ودر بختن آب آن با روغن گل بر سر جهت صداع حار ضربانی وحقنه با آب
آن جهت وجع انثیین حار وسیلان فضول از امعا ورحم مفید وضماد بیخ آن جهت تألیل قوی تر از نبات آن وبرگ وساق آن
مقوی باه محرورین ومضعف مبرودین وضعیف الحرارة وبالخاصیة مسقط اشتها واکثار آن مورث تاریکی چشم مصلح آن
مصطکی وکرفس ونعناع مقدار شربت از آب آن تا بیست مثقال وفرش نمودن نبات آن مانع احتلام وتخم آن در جمیع افعال مانند
آب آنست واز آن ضعیف تر وبا قوت مسکنهٔ مواد ودر تسکین عطش قویتر از برگ آن ذرور آن جهت قلاع وبثور دهان اطفال
وغیر آن نافع وگویند مضر سپرز ومعدهٔ بارد است وصاحب شفاء الاسقام جهت سپرز مفید نوشته وچون پنج درهم آنرا نرم
کوبیده پخته با شکر یا جلاب جهت حمیات حاده وسرفهٔ حار والتهاب کبد ولذع معده وامعا بنوشند نافع وتلیین بطن نماید و
مصلح آن قند مقدار شربت آن تا پنج درهم بدل آن در اکثر امور بزرقطونا وبریان یعنی بوداده آن قابض وغیر بوداده آن
ملین طبع وحریره وحلوای بزر بقلة الحمقاء در قرابادین ذکر یافت

بقلهٔ یمانیه

* بقلهٔ یمانیه * آنرا بقلهٔ عربیه وبقلهٔ مائیه ویربوز وجربوز واهل اندلس بلیطس وبفارسی سفید مرز واهل بلخ منج واهل بخارا
وجرجان بورمنی وبسندی ناتهاری وبهندی چولائی نامند * ماهیت آن مالیقی وبغدادی نوشته اند که گیاهی است شبیه
بکاسنی واز آن ریزه تر مائل بسرخی وبی طعم ودر کنار آبها میروید وحکیم میرمحمد مؤمن در تحفه نوشته که در تنکابن وطبرستان
اشکنی نامند وابن تلمیذ گوید که تخم آن شبیه است بتخم بستان افروز وقسم مادهٔ آن سرخ مرز است ومترجم صیدنه ابوریحان
نوشته برگ آن شبیه برگ زرد آلو ومناسبت میان آن وبستان افروز آن است که نبات بستان افروز سرخ میباشد ونبات
منه سبز ودر تخم هر دو با هم مشابهت تمام دارند ونوع سرخ آن را که برگ وشاخ آن سرخ ودراز تر است وآنرا پلخنج نیز گویند
ونوع دوم را ماده واین قول اصح وچولائی چنین است وسفید آن درینجا له بسیار بلند نمی شود بلکه اکثر پهن بر روی زمین
میباشد * طبیعت آن در دوم سرد وتر * افعال وخواص آن ملین طبع ومرطب بدن وقلیل الغذا ومطفی حرارت

عربية ومولد خلط صالح ومسكن تشنگي وصفرا حار چون با آب انار ورروغن بادام طبخ نمايند وطلاي عصارة آن با روغن گل جهت صداع شمسي احتراقي وضماد آن جهت جرب وحكه واورام حارة وخراج وقروح وورم چشم وثآليل وقروح باطني وشهديه وغليان خون نافع وبطيء الهضم ومضر مبرودين وقاطع باه ومصلح آن جوارشات حارة وجهت محرورين نافع ومسكن صرفه وعطش عارض از حرارت ومرة صفرا خصوصا چون دا ده ويخته آن با روغن بادام شيرين وآب انار شيرين وكشنيز تر تازه يا خشك وطلاي آب آن جهت صداع عارض از احتراق شمس نافع وتخم آن سرد وخشك ورادع وجهت امراض حارة واورام گرم شربا وضمادا مفيد وصاحب دستور الاطبا نوشته كه بيخ آنرا چون با آب بسايند وبر عرق مدني كه بفارسي رشته وبهندي نارو نامند بمالند نافع است مضر گرده مصلح آن شكر مقدار شربت آن تا سه مثقال است

* بقلة حامضة * بفارسي تره خراساني وساق ترشك وبهندي ساك چوكه نامند * ماهيت آن قسمي از حماض بزرگ ورق بي ساق است واز برگ كرنب كوچكتر ودر جاهاي نمناك ميرويد وطعم آن ترش * طبيعت آن در دوم سرد وخشك وگويند در اول * افعال وخواص آن شكم ببندد ومرة صفرا را سود مند بود واشتهاي طعام آورد مركا نقصان از حرارت باشد ومحرور المزاج را نافع ومبرود را مضر وعصب را بد مصلح آن عسل است

* بقلة البرارى * آن را بقلة الرمل نيز نامند جهت آنكه منبت آن اكثر صحراهاي رملي است * ماهيت آن نباتي است از كاسني برگ كوچكتر وبيخ آن پهن بر روي زمين وگل آن زرد بخلاف قنابري كه بيخ آن بر زمين فرو رفته است وطعم آن با اندك شوري وتلخي ودر آخر زمستان ميرويد ودر آخر نيسان ما ه رومي مخشوريد وتخم آن شبيه به پنبه دانه است * طبيعت آن در اول سرد ودر رطوبت معتدل وگويند گرم وخشك است * افعال وخواص آن مصلح امزجه وسريع الهضم وجهت خفقان قلب وخشبوني دهان واستحكام لثه وتقويت عمور يعني گوشت بن دندانها وتقويت قوت هاضمه ومعده وكبد واحشا نافع وصفرا را دفع نمايد وبخور عرق آن جهت حمي ربع وحمي بلغميه نافع واز خاصيت آنست كه چون زير جامه خواب گذارند خوابهاي خوب بينند

* بقلة الرماد * بضم راء مهمله وفتح ميم والف ودال * ماهيت آن نباتي است برگ آن شبيه برگ بارتنگ واز آن ريزه تر وما ئل بغبرت وبيخ آن باريك وپرشعبه وبيرون آن سياه واندرون آن سفيد ومنابت آن اكثر بلاد مغرب واندلس وجزائر وخوزستان وهر سال در بهار ميرويد وتا اواسط تابستان مي ماند * افعال وخواص آن برست بيخ آنرا چون بكوبند وبفشارند وعصارة آنرا گرفته طبخ نمايند تا غليظ وسياه مانند زفت گردد بر سر پيكان تيري وحربه كه بمالند وبهر حيوانيكه بزنند وبخون آن برسد آنرا در ساعت ميكشد واهل اندلس بيخ مقشر آن را بجاي كندش استعمال مينمايند در نهايت گرمي وخشكي رسده در رهم آن كشنده است يقين

* بقلة الاوجاع * بيوناني آنرا قاقاليا واهل مغرب تو حجر ذاعين * ماهيت آن نباتي است مغربي ومنبت آن بوادي افريقيه در طعم شبيه بانيسون وبا اندك تلخي * طبيعت آن در اول در دوم گرم وخشك وجهت درد شكم ومرض شخصي در هر زماني مفيد است

* بقم * بفتح باء موحده وقاف وميم * ماهيت آن درختي است عظيم منبت آن سواحل هند وزير باد وگاهي وزنگبار وبرگ آن مانند برگ بادام وگل آن سفيد وزرد وثمر آن مدور ومائل بسرخي ودر آخر سرخ ميگردد وبعد رسيدن سياه ودرون

وچون در رسمه هیبه آنرا بخورها نقلیعل ابر بغایت خوش رنگ میشود وکویند عین البک تخم ثمر آنست * طبیعت آن درسوم گرم ودر چهارم خشک * افعال وخواص آن ذرور آن جهت التیام قروح کهنه وجراحت تازه وقطع نزف الدم وتجفیف قروح سائله ومغسول بآب آن جهت نیکوئی رنگ رخساره وتقویت مفاصل نافع وبنجلد رحم آن کشند به یبس وسکون وبعضی را اختناق مقاق علاج آن مقیئات ومرطبات وحقنها وحمولات معتدله وفصد درصورت احتیاج است وکویند علاج بلد برنمیست وصباغان چوب آنرا جوشانیده در رنگ کرباس وغیره مستعمل دارند * فصــــل الباء مع الکاف

* بکا * بفتح با وکاف مشدده والف * ماهیت آن درختی است معروف درمکهٔ معظمه زادها الله تعالی شرفا شبیه به بشام وبرگ آن از آن ریزه تر وثمر آن مدورتر وبزرگ تر از آن ودمعهٔ سفید یکه از آن میچکد از مائدن مانند دمعهٔ بشام سرخ نمیکردد * طبیعت آن دردوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ضماد ثمر آن جهت نضج دمامیل صلبه واورام بلغمیه مرکبه وسایر صلابات ومسواک بچوب آن جهت تقویت لثه ومنع افات از دندان ودمعه آن جهت وجع اسنان وتخم آن مقوی معده وجهت سرفه واورام بلغمیه وسوداویه نافع

* بلچی * بضم باء موحده وسکون کاف وکسر جیم فارسی وسکون یا لغت هندی است وبابچی نیز کویند * ماهیت آن تخمی است مدور واندک طولانی وپهن وظاهر آن سیاه واندرون آن سفید ودر غلافی مدور سه چهار عدد قریب بهم درخوشهٔ مانند عنب الثعلب وبرگ آن مانند برگ بقلهٔ خراسانیه وگل آن گلابی رنگ * طبیعت آن گرم وخشک وسرد وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن ملین ونفاخ ومشهی ومفرح وجهت برص وبهق وجرب ونساد خون وجذام شربا وضمادا بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ دیکر جهت فساد صفرا وحمیات بلغمیه ودیدان وحب القرع وقروح مجاری بول نافع وتخم آن در افعال مذکوره قویتر واهل هند تخم آنرا از جملهٔ رسایین میدانند

* بکن * بضم باء موحده وفتح کاف مشدده وسکون نون وعوام بکم بمیم نیز کویند * ماهیت آن کیاهی است هندی مفروش برروی زمین برگ آن ریزه اندک پهن طولانی وباشرنهٔ کمی وسر آن اندک مدور وبیخ برکها باریک * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آب برگ آن جهت رفع حمیات بلغمیه وعفنه وسرفهٔ بارده وحبس البول وحرقت آن وحصاة مثانه نافع وضماد آن منضج دمامیل وکویند چون روی توتیا راکداخته ودر حین کداز بکن را مالیده تدریج معتدی بر آن ریزند آنرا سوخته سفید آب میکرداند درغایت خوبی

* بکمون * بضم باء موحده وسکون کاف وضم میم وسکون واو ونون لغت فارسی است وبعربی عرق نامند * ماهیت آن از جملهٔ یتوعات است وکیاه آن درکنار آبها میروید شبیه بدرخت سماق وشاخهای آن زیاده بر پنج عدد نمیباشد ومائل بسرخی وشیردار واز بنجیست آنرا ذو خمسة الاغصان نامند برگ آن شبیه ببرگ کاج وپیچیده وگل آن سفید ودرهم وتخم آن شبیه بشاهدانه وآنرا حب العقد میدانند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدد احشا وجهت سپرز بغایت نافع وگفته اند که اگر زن درسالی یک عدد از تخم آنرا تناول نماید در آن سال آبستن نکردد واگر هفت سال بدان مداومت نماید هیچ وقت حامله نشود

* بکهر ینده * بفتح باء موحده وسکون کاف فارسی وخفای ها وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون ودال چهار نقطهٔ هندی وها لغت هندی است * ماهیت آن ظاهرا نوعی از خروع است که در بنکاله میشود وفرق میان این وخروع

است که شاخهای آن در زمین بکیرند * از ریاحین زود رونده میباشد و برگ آن مانند برگ بید انجیر و ثمر آن بی خوشه و
مدور و اندک طولانی و پوست آن معرق و صاف و مغز تخم این عفص و صغار مانند تارویله * افعال و خواص آن بتوع مانند
برگ آن ملین و ملحم جراحات تازه و قاطع نزف الدم آن بسرعت و مجرب * فصـــل الباء الموحدة مع اللام

* بلادر * بفتح باء موحده و لام و ضم دال و سکون راء مهملتین و بعد از الف معجمه نیز آمده لغت فارسی است ماخوذ از بهلاوة
هندی و بعربی حب الفهم و حب القلب نامند بسبب مشابهت آن بقلب حیوان و برومی انقردیا نامند * ماهیت آن ثمر
است هندی درخت آن شبیه بدرخت بهالسا و شاخهای آن از بیخ رسته مائل بزمین و بر روی زمین افتاده و هر جا شاخه که آن
بر زمین میرسد ریشه می بندد و منبت آن جنگلها و دو نوع میباشد یکی صغیر و ثمر آن شبیه به انجیر رومی و در اول سبز و بعد
رسیدن زرد میگردد و درون آن لحمی اندک شیرین با چاشنی کمی و عفوصت بسیاری و بعضی مردم آنرا میخورند و بر سر
آن مانند الکلیل دانه منقور بشکل مانند دل حیوان و بر سر آن گل آن میباشد و بعد رسیدن سیاه میگردد و گل آن میریزد
و درون ثمر آن لحمیا میباشد و گوشت آن اندک شیرین چاشنی دار با عفوصت بسیار و بعضی اطفال و مردم آنرا میخورند
و اکلیل بالای آن که بلادر است مغزی شیرین دارد مانند مغز بادام و بر بالای آن مغز و زیر پوست رطوبتی غلیظ لزج در آن
عسل آنست که دهن بلادر نیز نامند و طریقه اخذ عسل آن آنست که سر آن که مانند تمغ است ببرند و اول را گرم
کرده بدان بگیرند و بعضا رغند بقوت تمام و آنچه عسل از آن برآید در صدفی و یا در ظرف شیشه و یا چینی جمع نمایند
و همچنین دانه دیگر تا بقدر مطلوب برآید و یا آنکه بر روی سنگی و یا تابه آهنی بگذارند و دسته هاون آهنی را گرم کرده بر آن
بفشارند تا عسل آن برآید و بدستور مذکور جمع نمایند و یا آنکه با کنجد نرم بکوبند و اندک نمک آب بر آن پاشیده
در پارچه کرباس توی انداخته در شکنجه بکشند تا آنچه روغن در آن است بخوبی برآید پس جمع نمایند و بکار
برند و باید که در جمیع احوال دهن و بینی را محافظت نمایند که باعث تورم آنها نگردد زیرا که در بعضی امزجه
بسبب عدم موافقت بخار و رائحه آن باعث تورم ابدان ایشان میگردد چه جای رسیدن عسل آن پس اولا امتحان
نموده پس متوجه اخذ آن گردند بهتر است و چون خواهند که مغز آنرا تناول نمایند باید که بلادر را درست بر آتش
اندازند تا پوست و عسل آن سوخته گردد و مغز آن نمو زد پس پوست عسل سوخته آنرا دور کرده مغز آنرا تناول نمایند
و طریقه استعمال عسل آن آنست که بروغن مغز گردکان و یا کنجد تازه یا روغن گاو تازه چرب خلط کنند و یا با مغز گردکان
و یا کنجد مقشر و یا نارجیل سائیده مرشد تناول نمایند و یا داخل معاجین و غیرها کنند و بتنهائی بدون دهن و یا شیر
دهنی چنانچه ذکر یافت استعمال آن جائز نیست و دوم کبیر که در بنگاله و هند مشهور به بادام فرنگی است درخت و ثمر
این نیز شبیه بدان است الا آنکه اکلیل این که بادام فرنگی نامند بسیار کرده بزرگی آن میباشد و عسل این کمتر و مغز
این شیرین تر و ماکول و عسل این غیر مستعمل است و دستور خوردن مغز این نیز بدستور نوع اول است و در نوع اول
بعضی دانها کم عسل و خشک میباشد و این را بلادر ذکر مینامند * طبیعت عسل آن در چهارم گرم و خشک و پوست
آن در سوم و مغز آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن مسخن و محلل و ملطف و مقرح جلد و جهت
قروح و امراض بارده و مادیه و رطوبیه مانند فالج و لقوه و رعشه و خدر و نسیان و اختلاج و قطع ثالیل و دفع رطوبات و ریاح
و سلس البول و وشم و مانند آن و جالیه و تقویت حفظ و ذهن و اعصاب و دندان و یا نافع مضر محرورین و محرق خون

وجهت رعشه و سستی دماغ و جنون و برسام و ماليخوليا و جوشش دهان و لهيب بدن مصلح آن روغن کره و زبده و مغز بادام آن
و مغز بادام و حبوب تازه و کنجد مقشر و استنشاق روغن بنفشه و خوراندن ماء الشعير و اشياء بارده و مصلح تهيج عارض از آن
گويند روغن ماهی ريزه است که بهندی تنگره نامند که در روغن کنجد طبخ نموده بر بدن بمالند مقدار شربت آن از ربع
درهم تا نيم درهم و دو درهم آن کشنده بدل آن پنج وزن آن فندق و ربع آن روغن بلسان و سدس آن نفط است و اکتحال
آن در چارپايان مورث بياض و رافع آن خوردن و ضماد آن با ادويه مناسبه نيز مفرحه جهت جميع امراض بارده نافع
و مغز آن لذيذ و بی مضرت و مقوی و مهيج باه و پوست آن مهيج باه و جهت سياهی موی بغايت موثر خصوصا که با روغن
بطلی مو برآموده باشند و دستور اخذ عسل آن و خوردن بلادر و مرکباتيکه اصل و عمده در آنها عسل آن است مانند اتقرديا
وجوارش بلادر و حلوا و دلبهره و دهن و عرق و لبانه طولونيه و مزيد العمر و معجون آن در قرابادين ذکر يافته
* بدآنکه شخصی که بلادر خورده باشد و او را امراض حاده و سوزش باطن و جراحات و التهاب و جوشش زبان و حلق و
وسواس عارض شده باشد علاج او آن است که او را مسکه تازه و روغن گاو و يا گوسفند و يا روغن کنجد تازه بخورانند و بر بدن
او مکرر بمالند و نادر زهر و جدوار مجرب با دوغ گاو تازه سائيده بخورانند تا آنکه حدت و لذع آن اندک تسکين يابد پس
ماء الشعير و دوغ گاو ترش و شوربای چرب و برنج چرب خصوص بروغن کنجد تازه بخورانند و در بينی او روغن بنفشه
و بادام بچکانند و بر سر او چيزهای خنک نيز بمالند مانند روغن گل با شير زنان و امثال آن و نطول نمايند بر سر آن آبيکه بنفشه
خشک و پوست خشخاش و جو مقشر و تخم کاهو و بابونه و لفاح از هريک يک مشت در آن بجوشانند تا آنکه آب سرخ گردد و صاف نموده
مکرر بر سر او بريزند و لعاب بزرقطونا با جلاب و آب انار و اشياء بارده رطبه و آب گوشتها بخورانند و مصلح قروح حادثه
از بلادر مرهم روغن مصنوع از موم سفيد و روغن گل است خواه قروح ظاهری باشد يا باطنی

* بل * بفتح باء موحده و سکون لام گويند بلغت هندی اسم خيار هندی است بزرگتر از خيار که مر کويند بهندی آنرا کچرنا
و بلغت اهل بنگاله کرمی نامند * ماهيت آن آنچه حکيم مير محمد مومن نوشته که تخم آن تلخ و مغز آن چرب و پوست ثمر آن سياه
و اندرون آن سفيد مايل بزردی است مولف گويد مشاهدات کچری چنين است بلکه تخم آن چنان است و پوست ثمر آن در
ابتدا سبز و بعد رسيدن زرد مخطط بسبزی و بعضی زرد يکرنگ و طعم آن در خامی تلخ و بعد رسيدن اندک ترش ميگردد و
بسيار خوشبو ميباشد و جهت خوشبوئی آنرا نزد خود نگاه ميدارند و بجای دستنبويه است و نبات آن شبيه بنبات خيار و شاخ
های آن باريکتر و برگ آن کوچکتر و نازک و نرم بی زغب * طبيعت تخم آن در آخر دوم گرم و خشک و با قوت قابضه
و لحم آن از آن کمتر * افعال و خواص آن مقوی احشا و محلل صلابات عصب و جهت فالج و لقوه و ساير امراض
بلغمی و بواسير و رياح و رطوبات غريبه و با جوارشات جهت تحليل رياح و بواسير و غير آن نافع و قابض طابخ و مدمن بخور
آن جهت بواسير بسيار مفيد مقدار شربت آن تا يک مثقال و مضر محرورين مصلح آن کشنيز و لحم آن گويند بسيار محلل و
هاضم است تجربه که چون قدری از آن را با گوشت طبخ نمايند بزودی پخته و خوشبو و هاضم ميگردد و معمول اکثر طباخان اهل
شاهجهان آباد است و جهت انهضام طعام و تحليل رياح و قولنج ريحی بسيار نافع و مجرب چون خشک نموده سفوف سازند
و با اندک آب گرم بنوشند و يا با ادويه مناسبه ديگر ترکيب نمايند از قبيل جوارشات و يا معاجين و يا سفوفات و غيرها و اسحق
بن عمران نوشته که بل دانه ايست سياه در خلقت شبيه ببلوط و بزرگتر از آن سر آن تيز و در داخل آن مغزی چرب و آن مستعمل

و از بلاد هند آورند و بعضی بیل را با پوست آن دانسته و اقوال دیگر نیز در ماهیت آن وارد است و بالجمله از ادویهٔ مجهوله است و کچری معروف است و چنان است که ذکر یافت و احتمال که بیل خشک قطعه قطعه نموده باشند چنانچه معمول عطاران اهل هند است که قطعه قطعه نموده خشک کرده میفروشند

* پلاس * بفتح باء فارسی و لام و الف و سین مهمله لغت هندی است و آنرا ڈهاک و تیسو نیز نامند * ماهیت آن درختی است هندی مشهور و دو صنف میباشد یکی بزرگ و دیگر کوچک درخت بزرگ آن عظیم و کوچک آن بمقدار یک تا سه ذرع بی ساق و برگ مدوّر و شبیه بهم و مانند برگ جوز و سر برگ آن ملدور و برای آن ها رنگ و غنچهٔ گل آن سیاه رنگ و مزغب و بعد شکفتن زرد نارنجی میگردد و خوش منظر و بسیار پر گل و منبت آن اکثر بلاد هند و بنگاله و مستعمل گل آن است و صمغ آن نیز * طبیعت برگ آن گرم و تر و با مغر و صمغ بسیار و بعضی خشک گفته اند * افعال و خواص آن مشهی طعام و مهیّی و بجهت اسهال دمامیل و بثور و ریاح شکم و ریاح غلیظهٔ محتبسه در بطن و قولنج و بجهت قرب و حلقه و دیدان و بواسیر و درد و جبر کسر عظام کو بند تا ثم مقام مومیائی است و گل آن سرد و خشک و قابض شکم و دافع فساد بلغم و صفرا و خون و ملیّن بول و گل سفید آن بسیار مقوی باه و ضماد مطبوخ آن محلل اورام و نزول آب در کیس و بر عانه جهت دفع احتباس بول و حیض و تحلیل ورم مثانه و رحم و ثمر آن گرم و تر و دافع امراض گرده و مثانه و بواسیر و کرم شکم و ضماد سوده او بلغم

* پلاس پاپره * بفتح باء فارسی و لام و الف و سکون سین مهمله و فتح باء فارسی و الف و باء فارسی و راء مهمله و ها * ماهیت آن ثمر درختی است هندی پوست آن زرد و مغز آن سفید مائل بزردی و اندک بما بی بی طعم غالبی و بعد خشک شدن بهن اندک عریض و طولانی مانند برگ کوچک ضخیم کروی شکل میگردد و چهار نوع میباشد سرخ و کبود و زرد و سفید و همه در خواص برابر اند * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت بواسیر و دیدان و حب القرع نافع و قطور آن با ملح اندرانی و پوست هلیله بالسویه در کلاب خیسانیده جهت رفع بیاض عین مجرب

* پلا سنطور * بفتح باء عجمی و لام و الف و فتح سین مهمله و سکون نون و ضم طاء مؤلفهٔ مهمله و سکون واو و راء مهمله لغت فرنگی است بمعنی شجرة النبی و آنرا سنطو و لینو سنطو نیز نامند و معنی لفظ اول شجرة النبی و ثانی شجرة مبارکه است * ماهیت آن از ادویهٔ جدیده است که طائفهٔ فرنگ در سنه هشتصد هجری که ارض جدید را یافتند و در وقت آوردند معرفت بدین دارا بهم رسانیدند و با طراف بردند و آن درختی است شبیه بدرخت لسان العصافیر و بیاضی مجوعی زیاد و پوست یکی خارجی غلیظ شبیه بپوست بلوط و دوم نازک متصل بچوب یعنی مغز آن و این سبز و زرد مائل بسفیدی مانند صندل زرد و چوب داخل آن که بمنزلهٔ لب آنست سیاه سنگین متین مانند آبنوس و باد منیت که مانند چوب صنوبر با آتش مشتعل میگردد و پلا سنطور را فرنگان بمراکب حمل نموده بقسطنطنیه میآورند و از آن در آنجا قبضهٔ کارد و خنجر و شمشیر میسازند و بهترین آن سنگین بسیار دهنیت تازهٔ آنست که کهنه و پوسیده نشده باشد و مستعمل پوست و لب و مغز سیاه رنگ شبیه بآبنوس آنست و بعد از آن پوست داخلی شبیه بصندل زرد پس پوست خارجی آن * طبیعت آن گرم و خشک در آخر درجهٔ دوم و بعضی یابس در سوم گفته اند * افعال و خواص آن مفتح و مرقق و معرق و منضج و محلل و مجفف و با قوت تریاقیه و بالخاصیت مقاوم سموم و دافع آنها و جهت صرع و نسیان و جمیع نوازل و نزول آب در چشم و ضیق النفس و نیکوئی بوی دهان و زوال اخر و تقویت معده و امعا و تفتیح سدهٔ کبد و طحال و تلیین مفاصل و درد پهلو و پشت

و نقرس و مفاصل و التهاب اورام بارده و خنازیر و آتشک که شجرنا منند و سرطانات و انواع جرب و حکه کهنه و بالجمله اکثر امراض بلغمیه و سوداویهٔ ردیه را مفید و مزال مفرط و تپ و یبس آنرا زائل گرداند و انعاش حرارت غریزی و تقویت روح و تعدیل مزاج نماید و این بسبب ضد و رآثار متضاده و کیفیات متخالفه بلسان رطوبت اصلیه و بلسان طبیعت نامیده اند و از صورت نوعیهٔ آن دانسته اند نه از کیفیت فقط و آنرا مانند چوب چینی طبخ نموده مفرداً یا مرکباً مانند چوب چینی استعمال مینمایند و طریقهٔ طبخ و استعمال آن در خاتمهٔ قرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت و در مقدمهٔ این کتاب نیز

بلبل هزار داستان

* بلبل هزار داستان * بضم دو باء موحده و سکون دو لام * ماهیت آن طائری است معروف بقدر گنجشکی کوچک خوش شکل و سبز رنگ و نزد یک سر آن سیاه و سفید و نیکولحن و ملیح الصوت و لطف آنرا در خانها نگاه میدارند و تربیت مینمایند * طبیعت آن گرم و خشک در سوم و خشک در سوم * افعال و خواص آن بغایت محرک باه خصوصاً مغز سر و بیضهٔ آن و سرگین آن بسیار جالی و با قوت تا بحدی ضماد آن جهت نیکوئی رنگ رخسار و ازالهٔ کلف و شعر زائد اجفان و حمول آن جهت اسقاط جنین مؤثر و خاکستر پر آن جهت التیام جراحات و آشامیدن خون گرم گرم آن جهت تصفیهٔ قصبهٔ ریه و صوت مغنی و مبرودین را نافع و محرورین را مضر است

بلبوس

* بلبوس * بفتح باء موحده و سکون لام و ضم باء موحده و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است و معروف نزد عرب به بصل الذئب و بصل الزیر و بفارسی زیر و تلخه پیاز و بترکی داغ سوغانی و در لرستان طرم نامند * ماهیت آن مانند پیاز کوچکی است الا آنکه تو بر تو نیست بلکه مانند سیر یکدانه است و پوست آن سیاه و متشنج و برگ آن مانند پیاز و از آن عریضتر و در طعم و بوی شبیه به پیاز و بیخ آن از بار آن بزرگ میشود و اندک تلخ و مائل بشیرینی و از ماکولات است و ابن تلمیذ گوید که مثل پیاز است و کوچک و طولانی و رنگ آن ارغوانی و رمانی و از آن گلگونه سازند و چون تخم مرغ را با آن بجوشانند مثل روناس رنگ میکند و به پیاز نرگس شبیه و برگ آن مثل کراث و گل آن شبیه به بنفشه و طعم آن با حلاوت و گفته اند بعضی از آن شیرین طعم و بعضی تلخ و بعضی بی مزه میباشد * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک و بعضی در آخر اول خشک گفته اند * افعال و خواص آن مهیج باه و جالی و جاذب خون بظاهر جلد و مسمن بدن و ضماد آن بر کمر و حوالی قضیب جهت تقویت باه مفید و مخرج پیکان تیر و خار است از بدن و ضماد آن بتنهائی و یا با عسل جهت التوای عصب و کوفتگی استخوان و همچنین با عسل جهت تقویت بدن که سست شده باشد و گزیدن سگ دیوانه و با فلفل جهت درد معده و با زردهٔ تخم مرغ جهت کمنة الدم زیر چشم و با ادویهٔ مناسبه جهت قلع ثآلیل مسماریه و حبس عرق و با نطرون مشوی جهت تنقیهٔ نخالهٔ سر و قروح رطبهٔ آن و با سکنجبین جهت بثور لبنیهٔ آن و با آرد جو جهت شکاف عضل و ناخن و با خانق النمر جهت کلف و بهق و آثار قروح و سیاهی باقی مانده در بدن بعد اندمال جراحت و با سرکه جهت غرب و طلای پختهٔ آن در زیر خاکستر با بورهٔ ارمنی جهت نخالهٔ سر و زخمهای تازه و بدستور ضماد مشوی آن در زیر خاکستر گرم با رؤس سمک صغار یکه در مصر صبر مینا مند بعد از سوختن آنها جهت قروح صفراویهٔ ذقن که بعضی از آن دانها سرایت به بعضی دیگر نماید و اکثر جوانان را پیش از بر آمدن ریش عارض میگردد در دیر می ماند و با سرکه جهت غرب که ورم ماق عظیم چشم است و چون با آب بپزند و با سرکه بخورند جهت وهن عضل و حمول آن جهت اخراج جنین و مشیمه نافع المضار بطیء الهضم و مولد خلط غلیظ لزج حاد و مضر عصب و مورث مغص مصلح آن کامنی و شیر تازه با عسل و دافع نفخ

آن انیسون و مخلل آن یعنی پروردهٔ آن در سرکه مصرک با امر طوبت است

* بلح * بفتح باء موحده و لام و سکون حاء مهمله بفارسی غوره خرما نامند * ماهیت آن ثمر درخت خرما است که هنوز از سبزی بر نیامده و میل بزردی نه نموده باشد * طبیعت آن در اول درجه سرد و در آخر آن خشک و قابض * افعال و خواص آن با عطریت و مقوی لثه و معده و جگر و مسهل مسترخی و قاطع قی صفراوی و اسهال مزمن و ادرار بول و سیلان رحم و خون بواسیر و با رضماد آن ملصق جراحات تازه و خون موکنند و عرق و بعد بستن آن و خائیدن آن مقوی لثه و بلد ستور مضمضه بطبیخ آن و مدا رمت اکل آن قاطع جذام و رشن سینه و مولد خلط غلیظ و ریاح و سدد و مصلح آن عسل و بنفشه مربا و شربت خشخاش مقدار شربت آن دو درم و جز و اعظم ملک و رامک و اکثر خوشبوئیها است و چون آب آنرا با آب غوره بجوشانند تا غلیظ گردد و در چشم کشند جهت قطع دمعه و جرب و سلاق مجرب

* بلغشته * بکسر باء موحده و لام و سکون خاء معجمه و فتح تاء مثناة فوقانیه و شاء و بحاء مهمله نیز آمده لغت مغربی است * ماهیت آن گیا هیست منبسط بر روی زمین و شاخهای آن باریک و سرخ بهم پیچیده مانند پیچیدن کرمها بر روی زمین بشکل دایرهٔ مستدیر و گل آن سرخ و سفید * طبیعت آن گرم در اول و مائل بخشکی * افعال و خواص آن محلل و ملطف و مقطع و مفرغ و مدر عصاره و طبیخ آن جهت اخراج زلو در حلق مانده و ضماد برگ آن محلل قوی و همچنین نطول برگ و مطبوخ آن جهت تحلیل اورام نافع و خوردن آن در طب مستعمل نیست

* بلخیه * بفتح باء موحده و سکون لام و کسر خاء معجمه و فتح یاء مثناه دو هار آنرا خلاف بلخی نامند بسبب آنکه در بلخ که از مملکت توران است بسیار بهم میرسد و بهوا میچ نیز میامند و بفارسی بید مشک گویند و در حروف الفاء در خلاف مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی و بعضی آنرا گرم در اول و مائل بیبوست دانسته اند منسوب بشتری است

* بلسان * بفتح باء موحده و لام و شین مهمله و الف و نون * ماهیت آن نوشته اند درختی است عظیم تا بمقدار شجرهٔ البطم میرسد بتربیت و مانند انسان متاذی میگردد از سرد و گرمی و عطش و سیرابی پس سزاوار آنست که آنرا تعهد نمایند و بحسب هر زمان و فصل تا بکمال لایق خود برسد و برگ آن شبیه ببرگ سداب و بسیار خوشبوتر از آن و منبت آن اول عین الشمس بوده که دیهی است از دیههای مصر و انطاکی نوشته که در کتب نصاری مرقوم است که حضرت مریم با حضرت مسیح علیهما السلام چون گریختند بمطاریه آمده و آنجا اقامت نمودند و دیک آن چاه رشست ثیاب خود را و ریختند آب آنرا درخت بلسان از آن روئید و لهذا نصاری تعظیم بسیار مینمایند و روغن آنرا باضعاف وزن طلا میخرند و ذخیره میکنند و از نزد بطارقه و رهبانان و ازاد ریهٔ منفردهٔ نفیسهٔ بی مثل است و بهترین چوب آن که عود بلسان نامند تازهٔ خوشبوی متین سرخ رنگ آن است که پوست آن زرد باشد بهترین روغن آن آنست که در سرطان نزد طلوع شعری یمانیه گرفته باشند و امتحان خوبی آن آنست که چون در آب اندازند فرو رود و در چون پنبه یا پشمی را بدان بیالایند و بشویند تا تمام منحل شسته گردد و از رجعت آن در آن چیزی نماند و چون انگشت را بدان بیالایند و بچوبی و یا بالای ثوبی بمالند و بسوزانند اثر بشرب و ثوب نرساند و در این امر مشارکت خمر معقد یعنی عرق آن و مشابه لفظ است و لازم نیست که بلسان از مصر برطرف شده و عطاران اجزای درخت بشام را از عود و حب و لین بجای آن میفروشند و مردم استعمال مینمایند و این در افعال بسیار ضعیف و بدل آن نمیتواند شد * طبیعت حب و دهن و عود آن بلد ستور و خواص هر یک بجای خود ان شاء الله تعالی مذکور خواهد

شد اما برگ آن پس آشامیدن طبیخ آن جهت تحلیل نفخ و ریاح غلیظ و اخراج زلو بند در حلق مانده و قطور مطبوخ آن در گوش جهت تسکین وجع آن و تکمید بدان جهت تسکین صداع رطوبی و همچنین ضماد آن جهت رفع صداع بارد رطوبی و گزیدن عقرب و ضماد پوست بیخ آن با سرکه جهت قلع ثآلیل و ضماد بیخ و ریشهای سوختهٔ آن با سرکه جهت رفع ثآلیل و مربای پوست تازهٔ آن با عسل جهت تقویت معده و رفع رطوبات آن مفید و چون شاخ و برگ آنرا در آب بپزند و آب آنرا با روغن کنجد تازه بجوشانند تا روغن بماند آن روغن را قائم مقام روغن بلسان دانسته اند و گفته اند بسبب حرارت مزاج آن منسوب بمشتری است

* بلسکی * بضم باء موحده و فتح لام و سکون سین مهمله و کسر کاف و یاء مثناة تحتانیه لغت عربی است و نزد اهل مغرب معروف بمصفی الرعاة و میدلانیه آنرا قوت البربه نامند * ماهیت آن نباتی است پرشاخ و خشن و مربع و ساق و شاخهای آن دراز و برگ آن متفرق و شبیه ببرگ زوفاس و مائل بسبزی و گل آن سفید و تخم آن صلب و مدور و میان آن مائل بکجی و چون چوپانان شیر را بآن از موی صاف میکنند لهذا مصفی الرعاة نامند * طبیعت آن مرکب القوی حرارت و یبوست بر آن غالب و یبس آن زیاده از حرارت * افعال و خواص آن ملطف و جالی و آشامیدن نیم اوقیه از عصارهٔ آن با شراب ابیض ممزوج و یا با آب مجرب النفع جهت رتیلا و افعی و ضماد رم از حشیش آن نیز بدستور و قطور عصاره و یا مطبوخ آن با روغن گل یا بنفشه جهت تسکین درد گوش و ضماد آن با پیه خوک جهت ابتدای خنازیر مفید و بسبب حرارت خود منسوب بمشتری است

* بلغار * بضم با و سکون لام و فتح غین معجمه و الف و راء مهمله در آخر و تلا تین نیز و بهندی بودار نامند * ماهیت آن چرمی است سرخ رنگ خوشرنگ ضخیم دانه دار خوشبو که از هشترخان می آورند و سبب بوی آن گویند آنست که دباغت آنرا از پوست درختی مینمایند که آن درخت خوشبو است و در هوای آن بلد جای دیگر نمیشود * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن مانند افعال و خواص آن جلود است و در حرف الجیم مذکور خواهد شد و آب خوردن در اوانی مصنوع از آن مقوی قلب و رافع خفقان و ضعف باه و ذرور تراشهٔ آن حابس دم خصوصا سوختهٔ آن که در جراحات تازه پر نمایند

* بلور * بکسر با و فتح لام مشدده و سکون واو و راء مهمله بفارسی بلور بضم اول و ثانی و تخفیف واو گویند * ماهیت آن سنگی است سفید شفاف سست تر از زمرد و صلب تر از شیشه و در بعضی اماکن مانند کشمیر صلب تر و شفاف تر و در بعضی بلاد مانند عظیم آباد نرم تر و شفافیت آن کمتر میباشد * افعال و خواص آن اکتحال نرم سائیدهٔ آن جهت رفع بیاض و سبل و جرب و تعلیق آن جهت ارتعاش اطفال و از خواب جستن ایشان مؤثر است

* بلوط * بفتح باء موحده و ضم لام مشدده و سکون واو و طاء مهمله بلغت طبرستان دارمازی و بفارسی بالوط و بلغت انطاکیه درام و بلغت عراق عفصیج و بلغت مصر ثمر الفؤاد نامند * ماهیت آن ثمر درختی است عظیم منبت آن کوهستانها و سنگلاخها و ثمر آن معروف و بقولی دو قسم میباشد قسمی مستطیل و قسمی مستدیر و این را بهش و شاه بلوط و بلوط الملك گویند و این از قسم مستطیل لذیذتر و ماکول اهل بلاد و درخت آن شبیه بفندق است و مؤلف مالا یسع سه قسم ذکر کرده و گفته که این قول اصوب است یک قسم مستدیر که شاه بلوط باشد و دو قسم مستطیل و از این دو قسم یکی با حلاوت و ماکول و دیگری با مرارت و غیر ماکول چنانچه در دیلم و طبرستان هر دو قسم میباشد و امین الدوله از محمد بن احمد و از جالینوس

نقل کرده که در بعضی بلاد درخت بلوط یکسال بلوط بار میآورد و یکسال مازو و مترجم صیدنه ابوریحان گفته که ممکن است درختی در یک سال نوعی از میوه بار آورد و سال دیگر نوعی دیگر چنانچه درخت پسته یکسال پسته بار میآورد و سال دیگر بزغنج چنانچه در بزغنج ذکر یافت و در فستق ان شاء الله تعالی خواهد آمد و در زیر پوست آن متصل بمغز پوسته نازک چوزی رنگ میباشد که آنرا جفت بلوط مینامند و ثمر تازهٔ آنرا در آتش انداخته بریان کرده گرما گرم با نمک و یا بی نمک میخورند نازک و لذیذ میباشد و مغز خشک آنرا آرد نموده روستائیان و دهاقین نان پخته میخورند و تحقیق آنست که یکسال ثمر آن خوب و بالیده میکرد و یکسال چیزی شبیه بمازو و کم مغز و غیر مازو را است چنانچه در عفص ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت آن شیرین ماکول آن در اول سرد و در دوم خشک و تلخ آن در اول سوم خشک و نائبه مناب عفص و قابض است * افعال و خواص آن مغلظ و بطئ الهضم و کثیر الغذا چون انهضام یابد مسدد و حابس اسهال مزمن و نزف الدم و نفث الدم و جهت خفقان و غثیان که حادث از فم معده باشد و سحج و قرحهٔ امعا و سلس البول و تقطیر آن و مُعَرِّق آن مدر بول و حابس اسهال و ضماد آن با پیه خوک نمک سود جهت ورم حالب یعنی کنج ران و اورام بلغمیه و صلبه و ضماد سوختهٔ آن و بلد متورد و روسختهٔ آن جهت رفع تلاع و قروح ساعیه و حمول آن جهت قطع سیلان رحم و امثال آن نافع و چون بلوط را با نیم وزن آن کندر با روغن زیتون سرشته مداومت بخوردن آن نمایند جهت قطع سلس البول و بول در فراش را در اطفال و منی و تجفیف نافرمی مجرب دانسته اند و نان این ثقیل و مصدع و مولد سودا و مصلح آن سکنجبین و قند مقدار شربت آن از یک مثقال تا پانزده مثقال بدل آن خرنوب نبطی است و جمیع اجزای درخت آن بارد یابس و یبس ریشهای باریک آن زیاده و در قطع سیلان رحم و امثال آن نافع برگ آن جهت التیام جراحت تازه و ضماد گستر چوب آن جالی دندان و جهت اکله مفید و آبیکه در حین سوختن چوب بلوط ظاهر میکردد جهت خضاب ابرو بهتر از خطاط است و جفت آن مجفف قوی و رادع و جهت جراحات و حبس سیلان خون و رطوبات شربا و ضمادا و جهت فتق ضماد آن نیز نافع و بدل آن گلنار و گویند پوست انار و مرزه بالمرتبه بدل آن است مقدار شربت از جرم آن یک مثقال و در مطبوخات تا سه مثقال و چون پوست درخت آنرا مهرا پخته یک شب بر موی کاد ریا ضماد نمایند که قبل از آن با طین قیمولیا شسته باشند بغایت سیاه کند و غذا بلوط با اندک حرارت و قبض میباشد و یبس آن کمتر از بلوط و غذائیت آن غالب و با نرت جالیه و مسمن بدن و مولد پیه کرده و مشوی آن با شربه مسهی و مهیج باه و مقوی بدن و جهت رفع سموم بغایت مؤثر و بما ثر خواص ضعیف تر از بلوط و نفاخ و اقسام بلوط مضر حلق و مثانه مصلح آن بزر بعد قوتاه و شکر و سکنجبین و جفت شاه بلوط در ماهیت مانند پوسته شاه بلوط است

* بلوط الارض * ماهیت آن اسمی است مشترک میان کمادریوس و نباتی که برگ آن مانند برگ کما مثی عریض و سبز و شاخهای آن باریک و از یک گز کوتاه‌تر که نوعی از آن اصیل است که جد و ارمعیل اندلسی باشد و طعم آن شیرین با اندک تلخی مانند طعم بلوط و در شکل نیز بدان مانند و بیخ آن شبیه ببلوط و در زمین میباشد و برگ آن از زمین میروید * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن قاطع فضول و مفتح سدد اعضای باطنی و مدر بول و حیض و ضماد آن با عسل جهت رفع علل سر و تنقیهٔ قروح مزمنهٔ متعفنه و خوردن گوشت زائد و منع زیادتی قروح نافع و بیخ آن بعضی جهت حصاة مثانه نافع مقدار شربت آن از یک درهم تا سه درهم

* بلوطي * بهندي كهي وكهيرنامند * ماهيت آن نباتي است برگ آن شبيه ببرگ سير سياه رنگ و شاخهاي آن الوده
و مربع و سياه و از يك بيخ روئيده مزغب و برگ آن شبيه ببرگ فراسيون و سياه‌تر از آن و مزغب و بد بو و گل آن مدور
و ثقيل الرائحه و زرد اغبر * طبيعت آن گرم و خشك * افعال وخواص آن محلل و ضماد برگ آن با نمك جهت گزيدن
سگ ديوانه و ضماد پخته آن در زير خاكستر گرم جهت بواسير مجرب دانسته اند و ضماد كوبيده آن با عسل جهت تنقيه قروح
وسخه نافع و در افعال قائم مقام فراسيون و در وزن اين بجاي فراسيون است و منسوب بمشتري است بسبب حرارت خود

* پلول * بفتح باء فارسي و سكون لام و فتح واو و سكون لام * ماهيت آن ثمري است هندي از قبيل خيار بسيار كوچكي
بقدر خيار كه دو طرف آن اندك باريك و پوست آن سبز سير و نيم سير مخطط بخطوط طولاني و تخم آن سفيد و اندك
مدور و صلب اكثر آنرا ابر آورده و لحم آنرا پخته و بروغن و پياز بريان نموده بي گوشت يا با گوشت با نان يا برنج تناول
مينمايند بسيار لذيذ ميشود و لحم آن نيز لذيذ و چاشني دار آن اندك ميباشد و گياه و برگ آن مانند خيار وليكن املس بي
خشونت * طبيعت آن گرم در اول و تر در دوم * افعال وخواص آن مقوي دل و معده و مشهي طعام و رادع سرفه
و فساد خون و بلغم و صفرا و سودا و جهت تپ و دماميل و بثور و كرم شكم و مقعده نافع و برگ آن سرد و تر و دافع فساد صفرا
و بيارهٔ آن دافع فساد بلغم و آب نقوع بيارهٔ آن جهت حميات عتيقه نافع چون چند روز متوالي بنوشند و بيشتر معمول اهل
هند و بنگاله آنست كه يك توله بيارهٔ آنرا كه پلول لتي نامند با يك توله كشنيز خشك جوكوب نموده شب در آب مي خيسانند
و صبح اندك ماليده صاف كرده باد و ماشه عسل خالص مي آشامند نصف آنرا صبحي و نصف آنرا شام چند روز متوالي
جهت حميات عتيقه و ليكن محرور المزاج را چندان مفيد نيست و آنچه مشاهده شد بلكه اندك مضر و بيخ آن قلع و تند
و مليّن و گل آن دافع فساد و اخلاط ثلاثه گفته اند

* بليلج * بفتح باء موحده و كسر لام و سكون ياء مثناة تحتانيه و فتح لام و سكون جيم بهندي بهيرونامند * ماهيت آن ثمر
درختي است هندي مائل باستداره و سر آن اندك باريك و بزرگتر از عفص و پوست آن زرد و اغبر نازكتر از پوست هليله
و مستعمل پوست آنست و درخت آن عظيم و برگ آن عريضتر از برگ انبه و كوتاه‌تر از آن شبيه ببرگ امره و كردكان
* طبيعت آن در آخر اول سرد و در آخر دوم خشك * افعال وخواص آن ملطف و قابض و مقوي معده و احشا و
بالخاصيت مسهل سودا و بطبع مسهل صفرا و قاطع رطوبات بخارات و جهت رفع صداع و بواسير بوداده آن جهت اسهال
مزمن نافع و استعمال آن جهت معده مغيل مضر ثقل مصلح آن عسل و شكر مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن آمله مقشر
بقدر ثلث آن و شكوفه حنا مثل آن و ثلث آن مورد و سلاس آن مانده سياه است و چون روزي نيم درهم آنرا با نيم درهم شكر
با آب گرم بنوشند و مداومت بر آن نمايند جهت تقويت قوت باصره و قطع رطوبات سائله از دهان مفيد است

* فصل الباء الموحدة مع النون *

* بنات وردان * بفتح با و نون و الف و تاء مثناة فوقانيه و فتح واو و سكون را و فتح دال مهملتين و الف و نون بفارسي
سوسك و عوام تنورخزك حمام نيز و بهندي و اهل بنگاله تيل چوره و سونگر وانامند * ماهيت آن حيواني است
اكثر سرخ رنگ و بعضي سفيد و بعضي سرخ تيره و پر آن براق و زير شكم آن سفيد و سبل و شش پا دارد و سر آن زرد
و تخم آن سرخ رنگ شبيه بلوبيا و در حمامات و قريب آبها و جايهاي نمناك متعفن تكون مي يابد و بدبو است و اهل چين

وبعض فرنگ آنرا در زمرباغته مخورند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل و ملطف
آشامیدن سوختهٔ آن با یک مثقال و نیم عسل جهت عسر النفس و دفع احتباس بول و حرکت آن و اسقاط نمودن جنین و
تسکین درد رحم و دفع سموم هوام و نافض حمیات و قطور مطبوخ اجزای سائیدهٔ آن در روغن زیت جهت تسکین درد
گوش و ضماد آن باموم و زردهٔ تخم مرغ بر زیر آن جهت درد رحم و گرده و احتباس بول و چون آنرا با قردمانا و اندکی
از اسافس که بفارسی ماش گویند با روغن زیتون بجوشانند تا مهرا گردد لیکن ضماد آن جهت بواسیر و امراض مقعده
گویند مجرب است و با انجیر جهت قروح ساق نافع و بیضهٔ آن در دفع قروح مذکوره بعدیل و خوردن خون آن با ماکولات
مورث برص و بخور زرنیخ و نوشادر باعث گریز ایشان است

* بندا * بفتح باء موحده و سکون نون و فتح دال و الف لغت هندیست بعربی خرنطان نامند و انشاء الله تعالی در حرف
الخاء مذکور خواهد آمد * ماهیت آن درختی است که بر درخت دیگر روید و بهچه بران بخواه تخم انجیر بران افتاده باشد
روئیده * طبیعت آن گرم وخشک و سرد وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن دافع سودا و بلغم و خون فاسد و جهت
دمامیل و بثور و سموم نافع و بر هر درختیکه روید و بهچه خاصیت آن پیدا میکند و در کتب اهل هند بتفصیل مذکور است

* بنداال * بفتح باء موحده و سکون نون و فتح دال مهمله و الف و لام و سنکرت نیز گویند * ماهیت آن گیاهی است
هندی که بر اشجار می پیچد برگ آن شبیه به برگ تانبول منبت آن کنار آبها و جاهای سایه و ثمر آن مدور طولانی و نانی
و پر ریشه و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میگردد و بیخ آن بسیار در زیر زمین میرود و قسم دیگر میباشد سفید و زرد و سفید آن بهتر
* طبیعت آن گرم وخشک در سوم * افعال وخواص آن چون بیخ آنرا از زمین برآورند و پوست آنرا جدا
کرده در سایه خشک کنند و نیم مثقال آنرا سائیده با ماء العسل بخورند جهت اسقاط جنین مرده نافع و اسهال و ادرار عظیم
آورد و با نمک قی آورد و اهل هند جهت یرقان را مستقاً بخورانند و بسبب قوت تقطیع و ادرار قوی که دارد نفع میبخشد
و جهت تپ ربع و ضیق النفس و سرفهٔ بلغمی مفید و تخم آن جهت یرقان نافع و سعوط آن بسیار آب از بینی جاری ساخته
یرقان را رفع میکند و چون گردهٔ ثمر خشک آنرا با زهرهٔ گاو بسرشند و بر بواسیر ضماد سازند داغ آنرا خشک کند و وجع آنرا
تسکین دهد و چون با شکر بخورند ادرار طمث نماید و مجرب و زیاده از این گفته است بقی و اسهال

* بندق * بضم با و سکون نون و ضم دال مهمله و قاف معرب از فندق فارسی است و بهندی جلوزه نامند * ماهیت آن
ثمر درختی است جبلی و در صحرا و بساتین نیز بعمل آید و میروید و مخصوص بلاد بسیار سرد است و ثمر آن سه پهلو مائل
بتدویر و مغز تازهٔ آن سفید و کهنهٔ آن مائل بزردی و بادهنیت بسیار و مانند مغز بادام و در پارچه و بر بالای آن پوست نازکی
سرخ مائل بتیرگی و بر بالای آن پوست صلب صدفی حنوئی رنگ و بعد کمال رسیدن شکسته مغز آنرا تناول مینمایند * طبیعت
آن گرم در آخر اول وخشک در اوائل آن جمیع اجزای درخت آن تا اغصان و برگ با قوت قابضه و عفوصت و تجفیف
خصوصاً پوست بیرون آن و پوستی ما بین مغز و پوست صدفی آن در غایت یبس * افعال وخواص آن مسمن و مقوی
امعا خصوص معای صائم و زیاده کنندهٔ جوهر دماغ و آشامیدن آن با انجیر و سداب و بعد طعام جهت سموم باریده نافع و جهت
گزیدن عقرب و ترکیب آن با ماء العسل جهت سرفهٔ مزمن و با عسل و با شکر جهت سرفه و اعانت بر اخراج نفث صدر و ریه و
تقویت باه و بوداده آن با اندکی فلفل منضج نزلهٔ بارده و حرقت سینه و شش و با ایرسا جهت سعال و نزلهٔ زکام کرده و حرقه

البول و تقویت باه و سموم بارده و زهر عقرب نافع و ضماد سوختهٔ پوست آن با پیه خرس و یا پیه خوک جهت داء الثعلب و مالیدهٔ آن با روغن زیت بر یافوخ اطفال شیرخوار جهت رفع ازرقی چشم و سیاهی حدقه و موی پلک ایشان نافع و گویند که آویختن چهار عدد آن در چهار رکن خانه و همچنین با خود نگاه داشتن آن مانع گزیدن عقرب است و چون بخایند و در چشم جهت طرفه بچکانند نافع و مغز آن اغلظ مغزها است و اکثار خوردن آن مولد ریاح و تمدد معده و مضر معده و مهیج قی و مصلح آن در مبرود المزاج ماء العسل و ادویه حاره و در محرور سکنجبین و جلاب و مقشر آن سریع الانحدار و غیر مقشر آن حابس بطن و مصدع و مصلح آن قند و جوارشات مسهله بدل آن حب الصنوبر و مغز گردکان مقدار شربت آن تا بیست درهم و روغن آن گرم و خشک در دوم جهت سرفهٔ بارده و درد سینه و جگر که از برودت باشد و تدهین آن جهت گزیدن عقرب و رتیلا نافع و مضر معده و مصلح آن میبه و پوست سبز آن در غایت قبض و دو دانگ آن حابس اسهال کهنه و جهت آن بدستور

* بندق هندی * بهندی ریتهه و به نبطی رته و بهربری اطوطوا طماط نامند * ماهیت آن ثمر درخت عظیم هندی است از فندق بزرگتر و پوست آن تیره مائل بسرخی و چین دار مانند مویز و در زیر آن رطوبتی لزج تیره رنگ اندک شیرین بسیار تلخ و چون خشک و کهنه گردد کمتر میگردد تا آنکه زائل می شود و در زیر آن نیز پوست اندک صلبی صلب تر از پوست بالائی آن و در جوف آن تخمی سیاه رنگ صلب مدور و مغز آن سفید شیرین و مستعمل پوست ثمر آن است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی معده و هاضمه و اعصاب و اعضای مسترخیه و رفع سموم و مرده قیراط آن با شراب و سکنجبین رافع قولنج و یک مثقال آن جهت گزیدن مار و عقرب و رتیلا و تپ ربع و اسهال و هیضه شربا که در آب بمالند تا کف آورد و صاف کرده بخورانند و جهت صداع و شقیقه و سبل و غشاوه و لقوه و فالج و صرع و سدر و ریح الخشم که عبارت از بطلان شم است سعوطا بقدر فلفلی و بخور آن جهت جنون و ام الصبیان و ضماد آن جهت گزیدن مار و عقرب و رتیلا و با سرکه جهت خنازیر و ریاح کمر و پشت و صرع اطفال و اکتحال طبیخ آن با سرمه جهت رفع احولی و نزول آب در چشم و چون در آب بمالند و برهم زنند تا کف کند و کف آنرا بمار گزیده بخورانند نافع و دو درهم از بیخ درخت آن جهت ذات الجنب بارد و ربو و سرفه و نفث الدم و قرحهٔ مغز آن جهت اخراج جنین و احتباس حیض و یک درهم آن جهت درد رحم نافع مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یک درهم و چون دو درهم یک مثقال آن نیم دانگ محموده مخلوط کنند در اسهال بغایت سریع الاثر گردد و چون دو درهم آنرا کوبیده در سکنجبین یا جلاب ملتی بخیسانند بعد آن سکنجبین را با عدس یا جو مقشر بلیغ داده مرق آن را با قدری سقمونیا بنوشند باعث اخراج اخلاط محترقه گردد و آشامیدن سبزی که میان مغز آن میباشد مورث ثقل سامعه است

* بنج * بفتح باء موحده و سکون نون و جیم معرب بنگ فارسی است و بعربی سیکران و بیونانی افیقون و بسریانی ازما لوس و بهربری اقطفیت و اسقیراس نیز و بهندی اجوایین خراسانی و بلغت دیلمی کبرجک گویند چه غلاف آن شبیه است بقفیز * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه به برگ بادرنجبویه و بسیار غلیظ و در عرض و طول از آن بزرگتر و بسیار سبز مائل بسیاهی مزغب و طعم آن تند و اندک تیز شبیه بطعم زنیان و بوی آن نیز شبیه بدان و ساق آن غلیظ و بر آن زغبی مانند پشم ثمر آن در غلافی شبیه بگل انار در شکل و متراکم در طول و شاخهای آن یکی زیر دیگری و در تحت اوراق و مملو از تخمی شبیه بخلبه و بسیار ریزه تر از آن و غیر مدور و آن سه نوع میباشد

سیاه و سرخ و سفید و گل سیاه آن بنفش و تخم آن شبیه بتخم ریحان واندک سیاهی و از تخم ریحان کمتر و گل سرخ آن مائل
بزردی و تخم آن شبیه بتودری و گل سفید آن سفید و سیاهی و کنا سه برک آن کمتر و در نوع اول با سمیت و غیر مستعمل بسبب
سمیتی که دارد و سوم که سفید باشد مستعمل است و نسبت بهرد و کمیاب تر و بعضی بجای آن سرخ آنرا استعمال مینمایند
و بعضی اطبا تازهٔ آن را بجمیع اجزا کوبیده عصارهٔ آنرا گرفته در آفتاب خشک مینمایند و عند الحاجت بکار می برند و بعضی
آنرا کوبیده آرد کندم داخل کرده اقراص ساخته خشک مینمایند و قوت آن تا یک سال باقی میماند و بعد از ان ضعیف میگردد
* و طبیعت سیاه آن سرد و خشک در آخر سوم بلکه در اول چهارم و سرخ آن از ان کمتر و سفید آن از همه کمتر یعنی
در اوائل سوم * افعال و خواص آن تمامی آنها مانع نزلات و سیلان رطوبات از بسوی چشم و مسکن اوجاع گوش و
مخدر و منوم و قاطع نزف الدم از هر عضو و سیلان رحم و مقوی اعضا و رادع و مجفف و مسکن صداع مزمن و ضربان مفاصل
و عرق النسا و نقرس و ضماد عصارهٔ آن با آرد جو جهت اورام حاره و درد گوش و چشم و تخم آن با شراب جهت نقرس و
ورم پستان و خصیه و طلای آن بعد از کندن موی مانع رویدن آن بشرط تکرار عمل و مطبوخ آن با سرکه و یا ثلث آن افیون
مجفف قروح و طلای رماد آن بادارچینی و زنجبیل و عسل جهت درد معده و فتیلهٔ آن با انجیر جهت بواسیر و امراض مقعده
و چون برگ و شاخ تازهٔ آنرا در عصاره طبخ دهند بغایت مسمن اما باعث اختلال عقل است تامه روز و خوردن نه چهار
ملد برگ آن با شراب جهت رفع تپ که با حرارت و برودت هرد و باشد و تسکین وجع عظام و بخور آن جهت جرب دست
و کرم دندان و قطع نزف الدم و آشامیدن شش قیراط از تخم آن باد و چندان تخم خشخاش و ماء العسل جهت سرفه و قطع
نفث الدم و نزف الدم همه اعضا و رحم و سه قیراط آن با عسل مسکن وجع نقرس و ضماد برگ آن و شرب آن با طلا که نوعی
از شراب است جهت اکلهٔ استخوان و طلای پختهٔ آن با زردهٔ تخم مرغ و با پیه جهت درد کنج ران و خصیه و با آرد باقلا جهت
منع بزرگ شدن پستان و خصیه و با عسل جهت درد خصیه و ضماد برگ مشوی آن با پیه با زردهٔ تخم مرغ جهت تسکین
وجع مفاصل و چون از بزر البنج و افیون هرد و مساوی حب ساخته بقدر یک باقلا با نخود ی فرو برند خواب طویل آرد و چون
بزر البنج را مالیده با قطران سرشته در سوراخ دندان کرم خورده پر نمایند درد و وجع آنرا تسکین دهد و فرزجهٔ آن جهت
رفع قروح رحم و تجفیف رطوبات آن و ضماد آن جهت درد جگر مزمن و مضمضه بطبیخ آن و طبیخ بیخ آن جهت درد دندان
نافع و بدل آن افیون و مورث صداع و دوار و خناق و جنون خصوصا سیاه آن چنانچه جالینوس گفته و سرخ آن قریب بدان
است مصلح آن عسل و انیسون مقدار شربت از سفید آن از شش قیراط تا نیم مثقال از سرخ آن تا شش قیراط از سیاه آن تا
چهار قیراط و ضماد قرص معمول از برگ آن قوی التاثیر در تسکین اوجاع از صمغ آن و قطور عصارهٔ آن با عسل مسکن وجع
گوش و با روغن گل مسکن وجع دندان و عصارهٔ برگ و شاخ و تخم تازهٔ آن و همچنین عصارهٔ تخم تازهٔ آن بتنهائی که آنرا کوبیده
آب گرم بر ان پاشیده فشرده بگیرند با شیافات مسکنهٔ اوجاع عین جهت تسکین وجع آن و سیلان رطوبت حادهٔ ساقطه از ان
نافع و چون بزر البنج را کوفته و بشیر ماده یان سرشته در پوست گوزن بسته زن تعلیق نماید مادام که با او باشد آبستن نگردد
و مقدار چهار درهم از سیاه آن کشنده است بسبات و ظلمت عین و حمرت آن و سردی بدن بعد گرمی بس ضیق النفس و زردی
رنگ بدن و جنون و غشاوهٔ عین و ورم لسان و سخن نا گفتن و کف بدهان آمدن و خناق و بعد دو روز و کم شدن علاج آن
مکرر قی فرمودن با ماء العسل یا شیر بز یا الاغ یا گاو و آشامیدن طبیخ انجیر و شیر و طبیخ حب الصنوبر و تخم ماهیتا و پوست

جز بوا رشلغم وسیر وپیاز وتره تیزک را انجیر با پیه خنزیر کهنه وطلا که نوعی از شراب است گرم کرده بسیار نافع است وروغن آن که بزر البنج سفید را کوبیده با آب گرم خمیر کرده در آفتاب گذارند تا اندک خشک شود پس افشرده بگیرند تدهین بدان جهت قروح صفراوی سر وجرب وحکه وسعوط آن جهت رفع درد سر وبیخوابی وتقطیر آن جهت درد گوش وحمول آن جهت صلابت رحم نافع وچون با نصف آن تخم کاهو وثلث آن تخم خشخاش کوبیده روغن از آن بگیرند تریاق سموم است وجهت سرسام ومالیخولیا ووسواس وتندی تنفس شربا وسعوطا وتدهینا نافع

بنطافلن

* بنطافلن * بکسر باء موحده وسکون نون وفتح طاء مهمله والف وفتح فا وضم لام ونون لغت یونانی است بمعنی ذو خمسة اوراق وآن غیر اثالق است که بفارسی پنجنکشت ویونانی بنطافیلن بمعنی ذو خمسة اوراق وبعضی بنطاطوس بمعنی ذو خمسة اقسام وبعضی بنطاناطی بمعنی ذو خمسة اجنحه نامند وبلغات دیگر نیز آمده ومعنی آنها قریب بدینها است * ماهیت آن نباتی است شبیه به پنجنکشت وشاخهای آن باریک وبقدر شبری وبرگ آن شبیه ببرگ نعناع ودر هر شاخی پنج عدد وبنادر در بعضی زیاده ودر طرف وبرگ آن مشرف ماننداره وگل آن ما بین سفیدی وزردی بخلاف اثالق که گل آن مائل بسرخی وازرقی است وبرگ این شبیه ببرگ زیتون واز آن ریزه‌تر وچون بدست بمالند بوی آن در عطریت شبیه به بسباسه ونبات آن قریب بدرخت انار وشاخهای آن صلب وثمر آن که بزر آن باشد بقدر فلفل است بخلاف بنطافلن که نبات این باقد بلند نمی‌شود وشاخهای این چندان صلابت ندارد وبی ثمر است ومنبت هر دو نزدیک آبها است وبیخ بنطافلن مائل بسرخی وطویل وغلیظ وکثیر المنفعت وبعضات وحرافت * طبیعت جمیع اجزای آن در حرارت قریب باعتدال ودر سوم خشک وبعضی در دوم گرم دانسته اند وباقوت مجففه * افعال وخواص آن محلل وتریاق سموم ادویهٔ قتاله آشامیدن دو مثقال از برگ آن با ذرومالی که شراب معمول از عسل وآب باران است با ماء العسل باهم وزن آن فلفل برای حمی غب غیر خالص ونائبهٔ بلغمیهٔ مزمنه نافع واز خواص آن است که چون بیاشامند برای حمی ربع چهار برگ از چهار شاخ وبرای حمی غب سه برگ از سه شاخ وبرای حمی نائبه دو برگ وبرای حمی یوم یک برگ تازهٔ آن وچون یک ماه هر روز برگ یکشاخ آنرا بخورند صرع مزمن را رفع کند ومداومت آشامیدن نه قیراط عصارهٔ برگ آن جهت یرقان مجرب وبجهت قطع نزف الدم باطنی وضماد آن جهت ظاهری وضماد برگ آن با نمک وعسل جهت التیام جراحات وبواسیر وداخس وهمچنین ضماد آن بر قبل ویا امعا نیز جهت امراض مذکوره ونزف الدم وذرور آن بر جراحات تازه مفید وفرش نمودن برگ آن بر جامهٔ خواب باعث تقلیل احتلام وسعوط آب برگ آن جهت جذام واسپ نافع بشرط آنکه بعد از سعوط فرمودن آن مقداری آنرا بکردانند که عرق کند وعصارهٔ بیخ آن جهت رفع اسهال ودرد جگر وشش وقرحهٔ امعا ومفاصل وعرق النسا وصرع وسه مثقال آن جهت سموم ادویهٔ قتاله نافع وضماد بیخ کوبیدهٔ مطبوخ آن در سرکه جهت منع انتشار نمله وتحلیل خنازیر واورام صلبه وبلغمیه وبلند شدن وآماس کردن شریان مفصود ودبیلات وحمره وداخس وبواسیر که داخل آن ظاهر باشد وجرب وغرغره بطبیخ بیخ آن در آب که ثلث آب برود جهت خشونت حلق ومضمضه ونگاهداشتن آن در دهان جهت تسکین وجع اسنان ومنع قروح خبیثه آن از انتشار وشرب آن جهت رفع اسهال بطن وقرحهٔ امعا ووجع مفاصل وعرق النسا نافع مضر معده مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن از یک مثقال تا سه مثقال بدل آن در تریاق اسقولوقندریون ودر صرع زمرد وکویند بنطافلن را بهندی ملول نامند وآن سه قسم میباشد قسمی گل آن زرد واین بسیار عزیز نزد اهل صناعت است وقسمی گل آن

شرح وقسمی گل آن سفید واین بسیار زیبا باشد وگیاه آن تا یک ذرع ونیم ذرع ودو ذرع نیز میباشد وبر هر شعبه وبر هر شعبه شاخهای باریک
وبر سر هر شاخی پنج برگ شبیه ببرگ نعناع وبسیار بدبوی ودر میان شاخهای باریک آن یک دو شاخ بسیار باریک دیگر رسته
وبر سر آن برگ بسیار کوچک واز اطراف آنها شاخهای باریک با فتیلهٔ بلندی باریک که ثمر آن است بر آمده ومجوف آن مملو
از دانهای بسیار ریزه اند که مرطوب وبعد رسیدن سیاه میگردد ومتّقای گیاه آن مجرب واهل هند آنرا گرم وتر میدانند وبرگ
آن را پخته میخورند وجهت استسقا ونواسیر ورياح نافع میدانند وتقطیر سه قطرهٔ آب برگ آن در گوش جهت ریش زرد
آن نافع اما در اول وجع عظیم بهم میرساند پس زایل میگردد وگویند چون یک برگ آن را با یک برگ جوز ماثل گویند وحب
بندند ویا حب تب بلغمی بخورانند بیکدفعه زایل گردد وبیخ آنرا چون با برگ تانبول بخورند جهت سانپ که نوعی از حمی
بلغمیه است در روز آنرا ... نافع ومجرب است وچون برادهٔ ... در روز ...
نموده ... آن ... که چهار انگشت بالای آن ... تا چهل روز ... آتش
... پس ... نموده ... با آب برگ تانبول حب بندند ... کوچکی ...
حب جهت تحلیل ... غلیظه ... نافع ... آن ... جهت استسقا نافع

* بنقسم * ... وسکون ... مهمله وجیم معرب ... فارسی است ...
* ماهیت آن گیاهی است ... آن یک ... شاخهای باریک بسیار از یک بیخ رسته ... برگ
آن است وبرگ آن شبیه ببرگ ... الا آنکه ... برگ آن ... وبزرگتر ... آن ... بر آمده ...
الجمله صنوبری شکل از میان گیاه آن شاخهای باریک رسته وبر سر هر شاخی یک گل کوچک خوشبو ... رنگ زرد ...
... آن نیز میشود ولیکن گل آن اندک کوچکتر وزرد رنگ میباشد ومستعمل بیشتر گل لاجورد ... رنگ خوشبوی
آن است که کهنه ... باشد * طبیعت آن در اول سرد ودر دوم تر وبعضی در اول سرد وتر وبعضی در اول گرم
وتر ... * افعال وخواص آن مسهل صفرا ... خصوص آنچه ... باشد ... تسکین عطش
... وجهت ... حارّه ... با ماء الشعیر ... اورام ... ومانع ...
اطفال ... زکام ... سینه وحلق ... ذات الجنب وذات الریه ... وسعال ...
... آن ... تازهٔ آن ...
آن چند ... جهت رفع ... صداع ...
ساییدهٔ آن ... آن مسهل سریع العمل ... آن ... جهت ...
گل تازهٔ آن ... واست ... آن ... جهت تسکین وجع وازالهٔ حرارت ...
دماغ ... نافع ... ساییدهٔ آن ... جهت ... حارّه ...
وشقاق ... ورم ... آن ... ضعف دل ... کرب ...
وبعضی این ... آن ... مصلح آن ...
... وبدل آن ... برگ ... آن ...
... آن ... بجای ... آن ...

هلیله ترکیب کنند باید که مراعات آن نمایند که قوت یکی مصادم ومبطل قوت دیگری نگردد ونیز بسیار باید که جوش ندهند زیرا که جوش بسیار مبطل فعل آن است واستعمال آن با شکر مقوی فعل آن است در اسهال وبا عسل مضعف آن واستعمال مطبوخ آن بیشتر است بر معده وسریع الانحدار تر از جرم آن وبا آلو وعناب وتمر هندی وشاهتره وهلیلج قوی الاسهال خصوصا که صاف نمایند بر روی ترنجبین وشیر خشت ومغز فلوس خیارشنبر مالیده بازصاف نموده روغن بادام بر ان چکانیده بیاشامند وخوراندن آب برگ آن مقدار یکدرهم با ثلث آن شکر جهت خروج مقعدهٔ اطفال بغایت مؤثر وضماد آن جهت اورام حاره والتهاب معده وحرارت چشم وبرآمدگی مقعده وجرب صفراوی وحکه بیعدیل است وآشامیدن شراب وبا مربای آن یعنی گلقند گل آن جهت ذات الجنب وذات الرئه وتسکین التهاب معده وروغن آن سرد وتر ومنوم وجهت جرب وجراحت جسد وخشکی سینه وسرفه وریختن موی ونرم کردن اعضا ومفاصل وحفظ صحت ناخن ومکرر آشامیدن دو درهم آن بعد از تعریق در حمام جهت ضیق النفس وضماد آن با موم بر سینهٔ اطفال جهت سعال بغایت نافع ومؤثر وتقطیر آن در احلیل جهت حرقة البول وحرارت مثانه وسعوط آن جهت درد سر حار وبیخوابی مفید وتدهین نافدان جهت سعال مزمن مجرب وچون اسفنج را ویا پنبه را با روغن بنفشه آلوده بر مقعد ضماد نمایند در تنویم عدیل ندارد وبدل آن روغن نیلوفر وطریق گرفتن روغن آن بچند نوع است یکی آنکه با کنجد مقشر یا با بادام مقشر دریکسهٔ کرپاسی کرده مکرر بمالند وخشک کنند وگل را تجدید کنند تا آنکه مغز بادام یا کنجد رنگین شود برنگ آن پس هر وقت که خواهند کوبیده روغن آنرا بگیرند نوع دیگر آنکه گل بنفشه تازه را در روغن کنجد در هر رطلی سی مثقال انداخته در آفتاب گذارند وبعد از هر چند روز صاف نموده بنفشه را تازه کنند تا رنگ وبوی بنفشه را بردارد وشراب معمول آن با شکر نافع است از برای سرفه وهمچنین مربای آن جهت ذات الجنب وریه وشوصه ووجع کرده وادرار بول مفید

بنقه بفتح با وسکون نون وفتح قاف وها *ماهیت* آن دانه ایست شبیه بعدس واز ان بالیده تر وبشیرازی مشهور گویند قسمی از خلر است ولیکن بسفیدی زند وبر آن نیست *طبیعت* آن سرد وخشک مائل باعتدال وقابض *افعال وخواص* آن جهت قطع اسهال وذرور آن جهت قروح ساعیه نافع ودر سائر خواص مانند عدس واکثار آن مولد سودا مصلح آن روغن است بنقه

بنک بفتح با ونون وکاف *ماهیت* آن انطاکی گفته پوست درختی است یمنی سبک وزرد وبا قبض وخوشبوئی وگفته اند که پوست ام غیلان یمنی است وبعضی گفته اند که آن بنک الاس است وآن کرمهائی است که در بیخ آن بهم میرسد واین انسب واصح اقوال است وبهترین آن سبک وشیرین وقابض وخشبوی آن است *طبیعت* آن گرم وخشک وقریب با معتدل در جهٔ اول *افعال وخواص* آن از عطریات است ومقوی معده وجگر ودماغ وجهت تقویت باه وادرار بول وقطع اسهال صفراوی وغثیان حادث از برودت ونشف رطوبات شرب وضماد آن جهت تحلیل طحال وتجفیف رطوبات وطلای آن مانع عرق وخشبو کنندهٔ آن وقاطع رائحهٔ نوره ومنقی جلد ور طوبات تحت آن مقدار شربت آن تا پنجدرهم بدل آن آس است بنک

بن بضم با موحده ونون مشدده در اصل اسم خمر غلیظ است بلغت یمن که مشهور ومعروف بقهوه بوده است بالفعل اطلاق مینمایند بر ثمری خاص وبرای حرمت آنرا ترک کرده این را بجای آن می آشامند *ماهیت* آن ثمر درختی است کوهستانی که در جبل یمن ونواح آن وملک حبشه وزیلع وبه که جزیره ایست از جزائر زیرباد ات نیز بهم میرسد بن

و تخم آنرا در آن میکارند و در آب که سرد و اسم ماء رومی الله میرسد و فصلی و غیر فصلی میباشد یعنی هم خود رو جنگلی صحرائی و هم مزروع بستانی و تربیت بسیار خوب بعمل می آید که شاخهای باریک بسیار آنرا می برند و کلهای ضعیف ناکاره آنرا دور میکنند و آنرا آبیاری و غیر آن بعمل لائق مینمایند بهترین بستانی آنست که در بیت الفقیه از یمن میشود و آن دانهای سبز متوسط در کوچکی و بزرگی خوشبو و بوداده آکوبیده آن چرب میباشد و خوش طعم و رائحه و درخت آن یکساق دارد بسطبری انگشت ابهام و بلندی آن یک ذرع تا سه ذرع دست میرسد شبیه بدست زعرور و گل آن سفید رنگ و ثمر آن در غلافی سیاه رنگ شبیه بحب الغار بزرگی و فندق کوچکی و پوست آن نازکتر از پوست آن مرد و در داخل آن دو مغز و در وسط هر مغزی شکافی مانند شکاف دانهٔ گندم و هستهٔ خرما ولیکن از آن پهن تر و از گندم بزرگتر و از هستهٔ خرما کوچکتر و سبز رنگ و در جوف آن پردهٔ نازک پیچیده باندک تلخی و بهترین آن تازهٔ سنگین سبز رنگ یمنی آنست که در ته آب رود پس حبشی و سیاه آن بسیار بد و تلخ و بد طعم و بتاوی آن سفید و بزرگتر و سبکتر از یمنی و حبشی و پوست تازهٔ آن باندک ترشی و چسپندگی و حلاوت و عفوصتی و چون خشک گردد حلاوت آن کم و رفته رفته زائل میگردد و اول سبب اطلاع بر آن آنست که شیخ ابو الحسن شاذلی رحمه الله تعالی که در کوهستان یمن صومعه داشت و مریدان او بسبب کثرت شب بیداری و ریاضات کسل و ماندگی میشدند اتفاقا وقتی بعضی ثمر آنرا یافته خوردند رفع کسل و ماندگی ایشان شد و این را بدیگران گفتند ایشان نیز خوردند و نفع یافتند به پیر خود گفتند او حکم نمود که در آب جوش داده آب آنرا بیاشامند پس چون این میوه را در آب جوش داده آب آنرا می آشامیدند باعث رفع کلال و ملال ایشان میشد پس رفته رفته شهرت تمام یافت و تجار در کل بلاد بردند و منتشر ساختند و اکثری مخمور ند ولیکن اهل هر بلدی و جائی بنحوی خاص اهل یمن و نواح آن پوست بیرون آن که قشر نامند خصوصا تازهٔ آنرا در آب بسیاری جوش داده صاف کرده گرما گرم و نیم گرم پیالهای بزرگ پیش از طعام و اکثری بعد از آن می آشامند و ولوع بسیاری بدان دارند و طعم آن نیز مائل بشیرینی و عفوصت میباشد خصوصا تازهٔ آن و اهل مکهٔ معظمه و مدینهٔ طیبه زادهما الله تعالی شرفا و تکریما و بلاد دیگر از عرب و عجم و ایران و توران و هندوستان و فرنگ و غیرها مغز آنرا بعضی خام و بعضی نیم بریان که جوزی رنگ گردد و بعضی بریان که قریب باحتراق رسد بعضی نیم کوفته و بعضی نرم کوفته در آب طبخ داده بعضی اندک غلیظ و بعضی بسیار رقیق و بعضی متوسط و بعضی صاف کرده و بعضی صاف ناکرده می آشامند و فرنگان با قند ریختن و نبات می آشامند چنانچه به تفصیل در قهوه یاد بن مذکور شد و در طبع و مزاج آن اختلاف است حکیم میر عماد الدین محمود شیرازی در آخر رسالهٔ افیونیهٔ خود در بیان قهوه نوشته اند که سرد و خشک در درجهٔ دوم است جهت آنکه در آن کیفیتی غالب بر طعم و رائحه و او نیست که قیاس دلالت بر حرارت آن نماید و بتجربه یافته اند که سردی آن بمرحلهٔ اعراض رسیده و در تساوی و غلبهٔ هر یک از برودت و یبوست بر دیگری موقوف بتامل است و میرزا قاضی در رسالهٔ خود نوشته اند که بتجربهٔ قصور یافته که سردی آن در درجهٔ اول و خشکی آن در درجهٔ دوم است و حکیم سالک الدین یزدی نوشته اند که بعضی از ثقات خواص ادویه بر آن رفته اند که برودت آن در اول درجهٔ ثانیه و یبوست آن در ثالثه است بواسطهٔ آنکه در افراط آن سوء مضاع و افتقار و خشکی مزاج بهم میرسد شاذلیان آنرا و شیخ داود انطاکی گفته که گرم در اول و خشک در دوم و آنچه شیوع یافته که سرد و خشک است نه چنین است جهت آنکه پوست آن تلخ است و هر تلخی گرم است و ممکن که پوست آن گرم باشد و مغز آن معتدل و یا سرد

در اول وانچه دلالت بر برودت آن میکند معروفست آنست وبتجربه رسیده که جهت تجفیف رطوبات ونزلهٔ بلغمی و نزلات وتفتیح سددها وادرار وبول نافع است واین ها نیز دلیل حرارت ویبوست آن است وحکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که بقیاس ظاهر میگردد که در گرمی معتدل وخشکی بران غالب وقشر آن گرم وخشکتر ازان باشد مؤلف گوید شاید که مرکب القوی باشد خصوص تازهٔ آن جهت آنکه دران دو جزو است یکی لطیف هوائی حار رطب ودیگری کثیف ارضی بارد یابس که بجزو اول افعال وآثار حرارت از تفریح وتلطیف وتفتیح ونضج وادرار وتلیین وغیرها ازان صادر میگردد وبجزو ثانی افعال وآثار برودت ویبوست از تسکین حرارت تشنگی وثوران وغلیان دم وحدت صفرا ولذع آن ومنع نوم و یبوست دماغ وغیر اینها ازان ظاهر میشود وهرچند تازه تر باشد آن جزو اول دران زیاده میباشد وچون کهنه گردد بتدریج کم وزائل میشود خصوص قشر آن وچون بریان نمایند آن نیز کمتر وزائل میگردد بمقدار بریان نمودن آن وبالجمله تازه ونو آن خصوص قشر خام آن مائل بحرارت ویبوست است وکهنهٔ آن خصوص بریان آن بارد ویابس وهرچند کهنه تر گردد وزیاده بریان نمایند بر برودت ویبوست آن می افزاید * افعال وخواص آن انچه اطبا مذکور وبیان فرموده اند آنست که شرب آب مطبوخ آن مفتح سدد است بعد زهریتیکه دارد مسکن اوجاع وثوران وغلیان خون وحدت ولذع صفرا وسودا واحتراق آن ومرقق ومصفی اخلاط وغلظت آنها است ولهذا در حمیات دمویه وصفراویه وسوداویه خصوصا در اوائل وبعد بروز حصبه وجدری وربع مفید است وشرب آن درموی وبرقان را سودمند وملین طبع ومدر بول و مجفف رطوبات وجهت نزلهٔ بلغمی ونزلات ورفع اعیا وتقویت معده واکثر انواع صداع وورم ومالیخولیا خصوصا احتراقی آن وانچه بسبب غلظت اخلاط وانجماد آنها باشد بجهت تصفیه وترقیق این اخلاط را ومنع صعود ابخره را وگفته اند بواسیر را نافع است وضماد آن باعسل جهت جبر عضو بدر رفته ولعوق آن با عسل جهت نزلهٔ حار رطبه حکیم میر عماد الدین محمود فرموده پنداریم که مجذوم را نیز نافع باشد بجهت همین علت ونیز نزلهٔ بلغمی ونزلات وحرارت معده را بتجفیف رطوبات وصعود بخارات آن بدماغ واسهال را خصوصا قسم بریان آن وکثرت نوم وتشنگی وصبر بران هردو واکتفا نمودن بطعام وشراب اندک بی آنکه مؤدی بضعف وانحراف مزاج گردد مفید ونیز رفع اعیا وماندگی وکلالت وملال اسفار وحرکات ومشقتها می نماید وبعضی راغبان وحریصان بشرب آن این رباعی را در مدح آن گفته اند

* رباعی * راحیست قهوه روح فزا وکسل کسل * آرام جان وقوت اعضا وقوت دل * تقریب اجتماع جوانان پارسا * تفریح نقش خاطر پیران منفعل * ودیگری این فرد را گفته * قهوه حمام سفر آتش خمار تریاک * پر طاوس نظر افشرهٔ تنباکو است *

از مضار آن آنست که گفته اند صداع میآورد وباعث بیداری ولاغری بدن وصفرت لون وقطع شهوت باه وتقلیل منی وخفقان ونفخ وقولنج ومالیخولیا وکابوس ووحشت نمودن آلات تنفس ودرشتی آن ومولد بواسیر است وبالجمله بارد المزاج ومرطوبین واصحاب غلبهٔ اخلاط فاسده را بسیار مضر وبعضی در فوائد ومذمت آن گفته اند * بیت * آن سیه رو که نامش قهوه است * مانع النوم وقاطع الشهوه است * اغلب آنکه این مضار اکثر در کهنه بسیار بریان کرده سیاه شدهٔ آن باشد نه خام آن خصوصا قشر آن که در بعضی امزجه شاید محرک باه وهاضم طعام باشد وممکن که وجه ولوع اهل یمن بآشامیدن آن بالای طعام همین دو وجه باشد ودر جواب این گفته اند که وجه ولوع ایشان بدان از کثرت حرارت مزاج وخوردن خرما ومیوهای گرم است ومحرر گوید حق آنست که مبالغهٔ بسیار از طرفین در منافع ومضار آن بیجا است اکثر بعادت وقوت وحرارت و

و مردوهنه مزاج ثلث و کثرت آشامیدن آن بر میگردد و همچنین یک کلی نبستند و بیان رجوع هر یک از منافع و مضار آن طولی دارد
و مقام گنجایش تفصیل آنها ندارد و مرزا الامی نوشته اما جمعی که مزاج ایشان گرم باشد این دوا بسبب آنکه حرارت
را کم میگرداند و بسبب کمی حرارت رطوبات کم تحلیل میرود و لهذا اکثر است که ایشانرا خواب میآورد و از جمله
شخصی را دیدم که مزاج از کمال حرارت داشت و بدان سبب شبها خواب نمیکرد و مانند کسی که سرسام داشته باشد
اضطراب میکرد چون در دمه شب بقهوه مداومت نمود اورا خواب آمد و آن حالت زائل گشت و چون قهوه مضر قلب
است اگر با مروارید استعمال نمایند اولی است خصوصا در حصبه و جدری بعد از بروز جهت آنکه مروارید را در حصبه
و جدری نفعی تمام است و نیز استعمال آن جهت تقویت قلب با زعفران که چند طاقه در حین طبخ در آن اندازند نیکو
است و چون مسافر در وقت فرود آمدن و همچنین بعد تعب و مشقت بسیار و بعد خوردن افیونیات رافع تعب و کلال و ملال
و باعث شگفتگی طبع است آشامیدن چند فنجان آن و گفته اند ناشتا در وقت امتلا از غذا مکروه باید آشامید بلکه صبح
اندک غذا بطریق ناشتا که بالفعل در عرف عوام مشهور به تحت القهوه است خورده بالای آن چند پیاله بیاشامند و
اکثر خواهند معتادین با افیون و افیونیات و شب نشینان آخر روز و یا بعد از نماز عشا خصوص قریب بنصف شب چند پیاله
بیاشامند دفع آنها نمایند و گفته اند مصلح آن زنجبیل و دارچینی است و گلاب و امثال اینها است و شیخ داود انطاکی
نوشته شخصی که اراده شرب آن برای نشاط و رفع کسالت و آنچه ذکر کردیم نماید باید که شیرینی و روغن پسته و روغن بسیار
با آن بخورد و قومی با شیر میخورند و این خطا است و خوف احداث برص است و مجرب میگویند که بهترین مصلحات که طبخ
رائحه آنرا طیب و لذیذ میگرداند و کریه و بدذایقه نمیسازد عنبر اشهب است پس زعفران

* پنسنکی * بفتح باء فارسی و سکون نون و کسر سین مهمله و سکون تاء و نقطه هندی و کسر کاف و سکون یاء و بعضی پنهنکی
نیز نامند یعنی درخت جنگلی پریشان زیرا که پن بفتح باء موحده بزبان هندی بمعنی جنگل و چینک بمعنی پاشان است
* ماهیت آن * نباتی است هندی مابین شجر و گیاه با شاخهای بسیار باریک بسطبری انگشتی و انبوه هر شاخی مشتمل بر شاخهای
بسیار باریک و برگهای کوچک فی الجمله شبیه ببرگ حنا بعضی کوچک و بعضی اندک بزرگ و زرد و سبز و کوتاه تر
از آن و ثمر آن فی الجمله شبیه بعنب الثعلب و اندک از آن بهتر و زرد و خامی سبز و بعد رسیدن بنفش میگردد بقدر عناب
و در جوف آن تخمها ریزه سبز رنگ مثل تخم آن کنار آبها * طبیعت آن * ظاهرا گرم و خشک باشد * افعال و خواص
آن * چون برگ و ثمر آنرا نرم بسایند و برخی مستسقی تا ورم جای که ورم باشد گرم کرده ضماد نمایند و بالای آن برگ
بید انجیر را نیز گرم کرده بگذارند و با پارچه به بندند و تمام شب بگذارند و همچنین تا سه چهار شب اورا بر میآورد و
آشامیدن برگ و ثمر و شاخهای باریک آن با آب سائیده جهت دفع رطوبت رحم و سیلان آن و اسقاط نمودن جنین مقید

* پنیاله * بفتح باء فارسی و سکون نون و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و لام و هاء * ماهیت آن * ثمری است هندی بقدر
آلوئی و طعم آن بعضی چاشنیدار و بعضی مائل بترشی و در جوف بعضی پنج و شش تخم کوچک و در جوف بعضی زیاده از آن
آلو که در آن یک تخم میباشد و درخت آن بعضی خاردار و بعضی بی خار و نیز شبیه بدرخت آلو و برگ و شاخ و شاید نوعی
از آلو باشد که در ملک بنگاله بسبب غلظت هوا و آب چنین میشده باشد و چون ثمر رسیده آنرا خواهند تناول نمایند باید که
آنرا خوب بمالند تا نرم شود و تخمها از لحم آن جدا گردد پس بخورند آنرا و لا ترش و قابض میباشد * افعال و خواص آن

مسکن صفرا و مهیج بلغم صفرا و مزاجان را نافع و بلغمی مزاجان را مضر و مورث حمی هموم و آنچه در آخر موسم رسیده
و حوالی میزان میرسد و جنگلی آنرا ثمر کوچکتر و شیرین‌تر است

فصل الباء الموحدة مع الواو

* بورق * بضم باء و سکون واو و فتح راء مهمله و سکون قاف معرب از بوره فارسی است و بهندی پاپره لون نامند * ماهیت آن نمکی است که در زمین شوره زار متولد میگردد از آب و نمک و انواع میباشد معدنی و مصنوع و بهترین آن معدنی است که از معدن آن آورده باشند و این اصناف و الوان میباشد بعضی سفید سبک پر سوراخ که طعم آن شور باشد و این را ارمنی نامند جهت آنکه از ارمنیه آورند و اعلی و اجود اصناف است و بعضی سرخ رنگ و این را نطرون نامند و بهترین این مصری سرخ و نرم با ملوحت و اندک ترشی و تلخی است و بعضی اغبر صفائحی و این معروف ببورق الخبازین است جهت آنکه خبازان در آب حل نموده بر قرص نان پیش از طبخ میمالند و بر تنور می چسپانند تا باعث سفیدی و رونق نان گردد و بعضی را بورق الصاغة نامند و آن سفید سنجی سنگین است و زرگران در تصفیه و جلای نقره مستعمل دارند جهت آنکه آنرا بسیار صفا و جلا میدهد و بعضی زبدی است و این در نهایت خفت و نرمی میباشد و آنرا از افریقیه می آورند و این حادترین اصناف است و بهترین این صنف سبک صفائحی رقیق سریع التفتیت بنفش رنگ لذاع است که در صورت مانند کف منجمد باشد و این نیز اگر خفیف صلب است افریقی است و الارمنی اما زبد بورق سبک غیر آنست جهت آنکه زبدی بورق سبک کبیر الحجم شبیه بآرد گندم خالص و بورهٔ زبدی منجمد با ترابیت و حمرت است فرق میان زهرهٔ اسیوس و زبد البورق آنست که زبد البورق بسیار سفید و سنگین‌تر و با اندک زردی میباشد بخلاف آن و اما مصنوع آن پس آنچه را از برادهٔ شیشه و سرب مساوی الوزن سوده تصفیة بآب محلول قلی نموده و با آب محلول قلی بسیار بران ریخته بآتش طبخ میدهند تا آنکه بسوزد و باز آب نمیباشد و تنکار از این قسم بعمل می آید و آنچه از زرنیخ عرب بعمل می آورند که آب برگ آنرا میجوشانند تا غلیظ گردد و قرصها میسازند و این بسیار سبک و سفید مائل بسیاهی و ملوحت میباشد و این بسیار کم یاب است و بورق الغرب نامند بهترین همه اصناف ارمنی با وصاف مذکوره است و تندترین همه زبدی است * طبیعت آن گرم تا اواسط سوم و خشک تا اواخر آن و نطرون و بورق زبدی افریقی تا اواسط چهارم * افعال و خواص آن محلل و جالی و جاذب خون بظاهر جلد و آشامیدن ارمنی آن قاطع اخلاط غلیظه و مسکن مغص و رافع قولنج و مهیج باه و مقاوم سموم و بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه جهت سرفهٔ بلغمی و با هموزن آن زیرهٔ کرمانی و ماء العسل و با طبیخ زوفی یا حاشا یا سداب یا شبت و امثال اینها جهت تحلیل ریاح و تسکین مغص مفرط و با طبیخ انجدان جهت رفع مضرت خون کرم کاو و تحلیل خون منجمد در معده و با آب و شراب جهت ذراریح و با ادویهٔ قاتلهٔ دیدان باعث اخراج و قوت فعل آنها است و چون پنج درهم آنرا در نیم رطل آب بیندازند و بر آتش ملایم جوش دهند تا آنکه آب کم گردد و ربع رطل زیت مذاب در آن ریزند و بنوشند جهت قولنج بالخصوص قولنجی که عارض گردد از خوردن نقره و مغره را و با بنفشه و صمغ عربی مسهل بلغم غلیظ و مخرج کرم معده و با زیرهٔ کرمانی و سعتر جهت رفع خناق عارض از شرب نطرون و قطور محلول آن با آب و شراب زوفی در گوش جهت رفع اوجاع و تفتیح سده در وی و قطع رطوبت جاری از آن و با سرکه جهت تنقیهٔ چرک آن و غرغرهٔ آن با خل خمر جهت اسقاط زلو در حلق مانده را اکتحال آن با عسل جهت حدت بصر و ضماد آن با پیه الاغ و سرکه و با پیه خنزیر جهت رفع سمیت گزیدن سگ دیوانه و با صمغ البطم بر دمامیل جهت انفتاح آنها و با انجیر جهت استسقا و ضماد آن با تیر و طیا ته

جهت دفع هزال و حزاز و حکه و جرب و ثآلیل که در آن کردن میل بسوی خلف نموده باشد نزد انحطاط علت و در التواء عصب نیز نافع و طلای آن با روغن بابونه جهت دفع عرق و بثورات جهت دفع عرق نیز و بثورات جهت نیکوئی رنگ رخسار و سترخی [illegible] و اورام صلبه که خواهند [illegible] استعمال آن [illegible] کنند بدن [illegible] و دو درم آن با سه درم روغن زنبق بر ذکر و اطراف آن جهت تهییج انعاظ بهترین دوائی است و همچنین با عسل و مالیدن آن با روغن بر شکم زیر ناف و تدهین آن و نزد آتش نشستن کسی که در شکم او کرم باشد باعث قتل و اخراج آن و با ادهان مسخنه یا محلله مالیدن آن بر بدن صاحب حمیات دوره هنگام برد و قشعریره و نشستن نزدیک آتش بین النفع و با مراهم جهت جرب و حکه و برص و شستن سر با آب محلول آن جهت حزاز و ابرزه و حمول آن جهت دفع رطوبات رحم و احتباس حیض مفید مفسد معده و محرک قی مصلح آن مصطکی و صمغ عربی مقدار شربت آن از یک درم تا دو درم و از قسم مربخ آن از نیم مثقال تا یکمثقال بدل آن یک وزن و نیم آن نمک و بعضی نصف وزن آن تنکار و بعضی بوزن آن ملح الاندرانی گفته اند و پاشیدن آن بر موضع باعث رقت آن و جهت داء الثعلب و داء الحیه نافع و چون خواهند آنرا بسوزانند طریقهٔ احراق آن آنست که در کوزه کرده سر آنرا محکم بسته در اخگر گذارند و یکبار دیگر تا سرخ گردد پس از آتش برداشته بگذارند تا سرد گردد و سائیده استعمال نمایند و محرق آن لطیف تر و حدت آن زیاده و قریب بقوت بورق زبد [illegible] است

* بوزیدان * بضم با و سکون واو و کسر زاء معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح دال مهمله و الف و نون بعربی مستعجله نامند * ماهیت آن بیخی است سفید بحجم و طول انگشتی و زیاده بر آن و مصمت و صلب و بر ظاهر آن خطوط کشیده و با خشونت و بعضی گفته که نوعی از مستعجله است و بعضی گفته که آن از فروع مستعجله است و بعضی لعبت بربریه دانسته اند و بعضی غش میکنند آنرا بهر دو یعنی بدل آن بعضی مستعجله و بعضی لعبت بربریه را میفروشند و فرق میان ایشان بعدم خطوط مستعجله است و حلاوت بوزیدان بخلاف لعبت بربری که بی حلاوت است و آنکه لعبت بربری گرد دار است بخلاف بوزیدان و گویند از هند می آورند و بالجمله نبات آن مجهول الماهیت است و بهترین آن سطبر با ماهیت مذکور است و بخلاف آنها زبون و بسیار ضعیف * طبیعت آن گرم و خشک در آخر دوم و در اول سوم نیز گفته اند با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن با قوت تریاقیت و مبهی و محرک جماع و مسکن اوجاع مفاصل و نقرس و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و منقی معده و عصب و مفاصل و مسقط جنین و جهت استسقا و دفع کرم معده و ازالهٔ اخلاط غلیظهٔ بارده باذابه و ترقیق و رافع سموم بارده و بالخاصیت معدل زردآب و باترد ما [illegible] جهت [illegible] نافع مضر انثیان مصلح آن عسل و [illegible] مقدار شربت آن تا یک مثقال و نیم بدل آن بهمن سفید و گویند بوزن آن زرنج و در تریاقیت نیم وزن آن زرنباد و زراوند طویل است

* بیوش دربندی * بضم با و سکون واو و شین معجمه و فتح دال و سکون راء مهمله و فتح باء موحده و سکون نون و کسر دال مهمله و یاء * ماهیت آن قرصی است از برگ و گیاه نباتی بقدر درخت کوچکی و برگ آن شبیه ببرگ خار [illegible] آن [illegible] و [illegible] منبت آن بلاد عجم خصوصا نواح شهر [illegible] اهل آن بلد برگ و گیاه آنرا کوبیده قرصها ساخته خشک نموده باطراف میبرند * طبیعت آن در دوم سرد و در اول خشک و در آخر اول سرد و خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن رادع و طلای آن جهت تحلیل اورام حاره و منع زیادتی آنها و تسکین اوجاع [illegible] و نقرس خصوصا با آب عنب الثعلب نافع و بدل آن غافث [illegible] و حضض است

بوزیدان

بیوش دربندی

* بول * بفتح با و سکون واو و لام بفارسی کمیز و شاش و بهندی موت و مشهور به پیشاب است * ماهیت آن معلوم است و آن مائیست مشروب و مطعوم حیوان و انسان است که طبیعت از راه گرده و مثانه وا حلیل و یا قبل دفع میکند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن بسیار جالی و ملطف و مقطع و بول هریک از حیوانات بحسب امزجهٔ آنها مختلف میباشد و بول انسان اعدل از سائر ابوال و بعد از آن بول شتر و گاو است و هر بولی را که بجوشانند تا غلیظ و منعقد گردد جهت قروح خبیثه و نواصیر و اندمال و تجفیف آنها بیعدیل است و بول انسان جهت قروح عمیقهٔ رطبه و ساعیه و جرب و حکه و حزاز و سعفه و آبله و منع زیادتی قروح خبیثه و بثور پر آب که در سر بهم میرسد و با بوره سرخ جهت گزیدن سگ دیوانه که موضع لدغ را بدان بشویند و جهت داء الثعلب و برص و تقشر جلد و سوختگی آتش غسلا و طلاء و آشامیدن آن جهت فساد هوا و گزیدن جانوران سمی و سموم ماکوله و مداومت بول خود و بول طفل بقدر دو کف جهت مارگزیده و سائر هوام و مداومت بول خود هر صباح ناشتا بقدر دو کف جهت دفع سپرز بیعدیل و بدستور بانیم وزن آن آب برگ خیار بادرنگ بشرط آنکه اگر توانند قبل از آن مقدار دو زاد روز که خسته گردند پس بنوشند و شستن مقعد به بول گرم جهت ورم آن و در مرض آتشک شستن موی بآن مانع ریختن آن و حقنه بآن جهت مغص و قطور آن جهت کرم گوش خصوص که در پوست انار گرم کرده باشند و ثفل بول با روغن حنا حمولا جهت ورم رحم و با روغنهای گرم چکانیدن در آن و اکتحال آن جهت غرب و رمد و ظلمت بصر و طلای بول مطبوخ در ظرف مس با عسل جهت قلع بیاض که از قرحه بهم رسیده باشد و ضماد خاکستر رز که با بول خمیر شده باشد جهت قطع نزف الدم اعضا و آشامیدن بول طفل نا بالغ جهت عسر نفس و نفس انتصاب و طلای کف آن جهت تاکلیل مؤثر و بول گاو ماده بغایت جالی و جهت قروح اطفال و نواصیر و ازکار و جهت درد معدهٔ بارده و بوا سیر و با مرصافی جهت درد گوش و با سرکه جهت درد دندان و شستن عضو بآن با خردل جهت خدر مجرب دانسته اند و بول خوک جهت قلع بیاض و ریزانیدن سنگ گرده و مثانه بیعدیل و بول خر جهت درد گرده و بول بز با سنبل الطیب که هر روز مقدار چهل مثقال بول آنرا با یکمثقال سنبل الطیب بیاشامند جهت استسقای لحمی و قطور آن جهت درد گوش و بول شتر جهت ورم جگر و سدهٔ آن و استسقا و صلابت سپرز و تقویت باه و امراض باردهٔ احشا و قطور آن جهت جراحت گوش نافع و بول گاومیش با وصاف جهت درد گوش با رد مجرب و بول سگ جهت تاکلیل مفید و خواص ابوال حیوانات هریک بجای خود ان شاء الله تعالی خواهد آمد

* بول الابل * اقراصی است که از یمن میآورند و در موسم حج در مکهٔ معظمه زادها الله تعالی شرفا و کرامة میفروشند * ماهیت آن زهراوی حکایت کرده که اهل یمن شترهای خود را در فصلی از سال بچراگاهی که در آنجا میشود و مخصوص بدانجا است میبرند و بول آنها را جمع نموده محافظت مینمایند و از آن قرصها میسازند و ما بقی گفته که چنین است که زهراوی حکایت کرده بلکه چیزی است که یافته میشود در مغارهای کوهستان مکهٔ معظمه و غیر آن و آن قطعها سیاه رنگ متحجر است معروف بمن الوبر و تجار از اعراب آنها را گرفته اقراص میسازند و بعضی گفته اند که بول وطواط است که بعضی بر بعضی متراکم میشود در مغارها و بعضی گفته که گیاهی است مخصوص بجبال حجاز که آنرا کوبیده با بول شتر سرشته اقراص میسازند و بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت است * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن جهت اندمال جروح و قروح حیوانات و قطع نزف الدم و حمول آن جهت قطع حمل و بواسیر

ویا عسل جهت تحلیل اورام طلا نافع و بسیار ماندن آن بر بدن باعث تقرح آن است و مصلح آن روغن گل

* بولاموليون * بضم باء موحده و سکون واو و فتح لام و ضم میم و سکون واو و کسر نون و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون لغت یونانی است * ماهیت آن قسمی از مخلصه است و گیاه آن ما بین شجر و حشیش و شاخ آن باریک و بر شبیه و برگ آن از برگ سداب طولانی تر و بزرگتر و بر اطراف شاخهای آن چیزی مستدیر شبیه بسر کوچک میباشد و در آن تخمهای سیاه و بیخ آن شبیه بیخ رونج و سفید و دراز و با صلابت منبت آن جبال و زمین های صلب خشن سنگلاخ و مستعمل برگ و بیخ آن است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ملطف و مجفف و جالی و مفتح و آشامیدن بیخ و یا برگ آن مقدار یک درم جهت ادرار بول و طمث و اخراج مشیمه و درد ورک و قرحهٔ امعا و با سرکه جهت صلابت سپرز و با شراب جهت گزیدن هوام و با آب جهت عسر البول و عرق النسا و با شیر تازه دوشیده جهت تفتیت حصاة نافع و گویند هرکه سه قیراط آنرا ناشتا بخورد هرگز او را عقرب نگزد مگر آنکه عقربی را بکشد و چون چنین کند باید که ثانیا آنرا ناشتا تناول نماید و مضغ آن جهت تسکین وجع اسنان از سرد و تعلیق آن مانع گزیدن عقرب و ضماد آن بر انثیان محلل ریاح آن مقدار شربت آن تا یک مثقال مضر معده مصلح آن عناب بدل آن بادزهر است

* بولسری * بضم باء موحده و سکون واو و لام و فتح سین و کسر راء مهملتین و سکون یاء و بولسری اشغاهی هم آمده و در بنگاله بول و مولسری بمیم نیز نامند * ماهیت آن درختی است مانند … و مرزیدن گل آن کوچک مدور و مشرف و خوشبو و بعد از خشک شدن خوشبوتر میگردد و خشک آنرا بعضی در بالش و تکیه بر میدارند بجهت آنکه میگویند در جائی که آن باشد مار و یا در آنجا نمیباشد و ثمر آن در شکل فی الجمله شبیه بعناب و کنار و متوسطی در میان … سبز و بعد رسیدن زرد و سرخ نارنجی میگردد و طعم آن … با اندک شیرینی و عفوصت بسیار و بعضی اطفال و مردم آنرا میخورند و تخم آن در غلافی شبیه بفندق و از آن ریزه تر و اندکی طولانی و مغز آن تلخ و با اندک دهنیت * طبیعت گل آن سرد و خشک و ثمر آن از آن زیاده و با قوت قابضه * افعال و خواص آن محلل و جهت تسکین درد دندان و دفع فساد … استعمال … و خائیدن ثمر آن خصوص نارس و یا نیم رس جهت تسکین وجع دندان و استحکام آن … و خوردن آن قابض شکم و … و ثمر نارس آن از زیاده … است و عصارهٔ تازهٔ آن عطوسا … راه بینی برای … امراض دماغی … از دماغ … و عرق گل آن مقوی ارواح و مفرح و جهت امراض مذکوره … نافع و عطر آن که … نمایند بسیار خوشبو و مقوی است و آشامیدن مطبوخ پوست درخت آن جهت تسکین وجع … که … میشود و … که در … میشود و مضمضهٔ آن جهت تسکین وجع دندان و استحکام آن … و عصارهٔ پوست درخت … آنرا … جهت استحکام … آن … پوست درخت … خام آنرا … جهت … *

* بوبتون * بضم با و سکون واو و کسر باء مثناة تحتانیه و ضم نون و سکون واو و نون لغت یونانی است * ماهیت آن نباتی است ساق آن … و برگ آن شبیه ببرگ کرفس و لطیفتر از آن و گل آن شبیه بگل … و تخم آن ریزه و خوشبو و مستعمل برگ و تخم و عصارهٔ آنست * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن … برگ آن مدر بول و … و مسقط مشیمه و … شکم و جهت … و عصارهٔ برگ آن … جهت تقطیر

البول و مدر حیض و نیم درهم از تخم آن بدستور و ضماد آن با شراب و نمک نیم گرم جهت تحلیل خنازیر و حمول آن جهت اخراج کرم امعا مفید و عصارهٔ آنرا از شاخها و برگ آن اخذ مینمایند مصدع و مغشی مصلح آن عناب و شیر تازه دوشیده مقدار شربت از برگ آن تا یک مثقال و از تخم آن نیم مثقال بدل آن کندر است

* بوئی * بضم بای فارسی و سکون واو و کسر همزه و سکون یا * ماهیت آن گیاهی است هندی از قبیل نجم و در بنگاله کثیر الوجود و بر اشجار و دیوارها و سقف خانه مانند تاک رگ و بالا میرود و ساق آن بسطبری انگشتی و برگهای آن فی الجمله شبیه ببرگ تانبول و سبز و از آن ضخیم تر و نازک و با رطوبت و لزوجت بسیار و بی زغب و دو قسم میباشد یکی سفید یعنی ساقهٔ آن سفید رنگ و برگ آن سبز و این بسیار است دوم سرخ یعنی ساقهٔ آن سرخ و رگهای برگ آن نیز سرخ رنگ و این کم یاب تر از ان است و اهل هند آنرا پخته میخورند مانند سبزیهای دیگر و با لزوجت بسیار است * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن منوم و مبهی و جهت ازدیاد منی و تلیین آلات صوت و حلق و تسکین حدت حمیات حاره و طلای آب برگ آن جهت تسکین سوزش و منع آبله کردن عضو با آتش سوخته نافع چون مکرر و پیهم بمالند در هنگام سوختن و بسیار قریب بدان *

* فصل الباء مع الهاء *

بهمن * بهمن بفتح بای موحده و سکون ها و فتح میم و سکون نون لغت فارسی است * ماهیت آن بیخی است نباتی فی الجمله شبیه بزردک کوچک و با اندک صلابت و کجی و با خشونت قلیلی و ناهمواری و منبت آن کوهستان ارمن و خراسان و گیاه آن بقدر شبری زیاده و کمتر از آن و برگ آن مانند برگ اجاص منبسط و خارناک و کثیرالتشریف و بر ساق آن برگی چند و گلهای آن با هم پیچیده و بی گل و در ته و زهر رسد و دو قسم میباشد سرخ و سفید سرخ آن بالیده تر و بلند تر و ناهمواری پوست آن زیاده و ظاهر آن سرختر از باطن آن و سفید آن هم ظاهر و هم باطن آن سفید و بهترین سرخ آن صافی شکنی خوشبوی آنست که چون بخایند با اندک لزوجتی و تندی باشد و همچنین سفید آن و از نواح ارمنیه و خراسان آورند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و سرخ آن گرم تا سوم و قوی تر از سفید و هر دو با رطوبت فضلیه و قوت قبضی و مسیح هردو را گرم و تر دانسته * افعال و خواص آن بغایت مقوی باه و دل و مسمن بدن و زیاده کنندهٔ مادهٔ منی و مفتح و محلل ریاح و بلغم غلیظ لزج و موافق مبرودین و جهت خفقان و یرقان و تفتیت حصاة گرده و مثانه خصوص با ادویهٔ مناسبه و سرخ آن جهت تقویت باه و انعاظ قوی تر و چون در آب طبخ نمایند تا مهرا شود و آب آنرا با شکر ناشتا بیاشامند فربهی عظیم آورد خصوصا با بادام و نخود و ضماد آن با نمک تلخ و عسل بر صورت زنان باعث نیکوئی رنگ رخسار و شستن سر بدان جهت کشتن شپش و خوشبوئی موی و فرزجهٔ سفید آن با زعفران جهت تنقیهٔ رحم و خوشبوئی آن و مضر و نوع آن مضر سفل و مصلح آن انیسون و کثیرا و عناب مقدار شربت از جرم آن یک درم تا دو مثقال و از آب مطبوخ آن تا سه اوقیه و هر یک بدل دیگری اند و بدل هر دو بوزن آن تودری و نصف آن لسان العصافیر و موصلی سفید و سیاه و اسکنان ناگوری و بدل سرخ آن درونج و بدل سفید آن زرنباد است

بهمی * بهمی * بفتح با و سکون ها و کسر میم و یا * ماهیت آن نباتی است شبیه بگیاه جو و از آن کوتاه تر و باریک تر و خوشهٔ آن شبیه بشیلم و منبت آن مواضع سایه دار * طبیعت آن سرد و خشک در دوم و بسیار قابض * افعال و خواص آن بدل و جهت شرب آن حابس اسهال مزمن و نزف الدم که مرفوع المرء باشد و سلس البول نافع مقدار شربت آن تا دو درهم و از خاصیت آن آنست که چون در ابریشم ملون برنگ ارغوانی یا در شال سرخ پیچیده بر عضو یکه خون از آن نزف کند بندند و از آن

و رایه بند ند در قطع آن مجرب دانسته اند *

* پهکر مول * بضم با و فارسی وسکون ها وفتح کاف وسکون راء مهمله وضم میم و سکون واو ولام * ماهیت آن بیخی است هندی با ریشهای بسیار رقاق وتیز وسیاه رنگ * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مشهی ومهیی وجهت امراض ریاحی وبلغمی وحمیات مرکبه وتحلیل اورام وضیق النفس ودرد پهلو وربا وضماد آن نافع

* پهنگره * بفتح با وخفای ها وسکون نون وکاف فارسی وفتح راء مهمله وها * ماهیت آن گیاهی است هندی نبات آن تا بمقدار ذرعی وبرگ آن شبیه ببرگ انار واز آن عریضتر وبرگ وساق آن شاداب وطعم آن اندک تلخ وتیز وسه نوع میباشد سفید وزرد وسیاه گل سفید آن سفید ومیوه برگ وساق آن کمتر وگل سیاه آن سیاه وبرگ وشاخ آن سبز تیره مائل بسیاهی وگل زرد آن زرد وبرگ وساق آن سبز مائل بزردی واین هر دو نوع بسیار کمیاب اند * طبیعت آن در سه در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آب برگ وساقه گیاه آن جهت تقویت بصر وقوت باه ودفع ورفع رطوبات و ضعف آن هر دو وبلاغم ورد یم وصلابت طحال وجذام ومضغه آن جهت امراض دهان ودرد دندان وقطور آن در چشم جهت رمد بارد وطلای آن بر سر جهت صداع وداء الثعلب وبهق وبرص وجذام وتوبا واکثر امراض جلدیه بشهادت بشرط مداومت وشاربدن موضع هر مرتبه ربا بعاد وبه مناسبه دیگر مانند آنکه از برای داء الثعلب با اصل السوس و برای جذام وبهق وبرص با عروق ابیض وبرای جرب رطب با توتیای هندی اخضر محرق وهمچنین وبا لخاصه مصلح بدن را امراض جلدیه است وگفته اند آشامیدن آن سیاه کند موی ریش است خصوصا نوع سیاه آن وگویند که چون گیاه آنرا با نمک بالسویه از هر یک سه درم بیاشامند وجع قولنج را در ساعت تسکین دهد واگر قولنج مزمن باشد وعلت یک اربعین پهنگره خشک وگل تیسو وتخم پنوار که منکسویه است وهلیله وبلیله وآمله بالسویه کوفته بخته با هموزن آن قند کهنه سرشته هر روز یک توله تناول نمایند دفع گردد مجرب وچون بکوبند برگ آنرا با سه ماشه نمک سانک ناهار مقنع سازند در ورم درد شکم هر چند کهنه یکساله باشد زائل گرداند وگویند اگر تخم آنرا دادن بمرض عصاره بلادر خیسانند ... بکارند وبجای آب آب بلادر بآن دهند تا سبز گردد وبک پر مرغ سفید در پای گیاه آن فرو برند هر گاه آن پر سیاه گردد آن گیاه را از ریشه برآورده در سایه خشک کنند وتا هفت مرتبه در شیره پهنگره تازه تر نمایند پس خشک نموده سائیده یک کف دست هر روز تا یکهفته بخورند جذام وبرص را زائل گرداند واگر تخم آنرا ... هر روز قدری بخورند با صره وسامعه وسائر قوای بدنیه را قوی گرداند واگر با هلیله وبلیله وآمله هر چهار مساوی ... دار فلفل بخورند قولنج را زائل گرداند

* پهونی انوله * بضم با وخفاء ها وسکون واو ... والف هندی است بمعنی گیاه آمله ... گیاه آن بقدر شبری تا یک ذرع وبرگهای آن ریزه شبیه ببرگ آمله میباشد ودر زیر برگ آن دانه ها گرد ... آن ... * طبیعت آن سرد وطعم آن تلخ وزمخت * افعال وخواص آن قطور آب نبات تازه آن ... از خارج وداخل تمایند ... جهت ... آن ... جرب ... جهت ... نافع

فصل الباء مع الیاء المثناة التحتانیه

* بیارا کا * بفتح با عربی ویاء مثناة تحتانیه والف وفتح راء مهمله والف وسکون نون وکاف فارسی والف * ماهیت

آن بعضی است طولانی بضخامت انگشتی و زیاده بران و طول آن تا یک و نیم بند و زیاده و بعضی گرد مدور و رنگ پوست آن
زرد مائل بسرخی براق و ظاهر آن اندک گره دار و چون کهنه گردد مائل بسیاهی میشود و طعم آن بسیار تلخ و مغز آن ریشه
دار و صلب و از ملک دکهن که رخنک نیز نامند میآورند بسلامت و اسلام آباد و از آنجا باطراف میبرند و بسیار خوبترین آن زرد
* طبیعت آن در سوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و منسوب بمشتری است * افعال و خواص آن اهل آن
دیار برای آن منافع و خواص بسیار نقل مینمایند و در هر مرضی بادویه خاص مستعمل دارند امراض اعضاء الراس
جهت دردسر قدری از آنرا بگلاب سائیده بر پیشانی طلا مینمایند و میگویند که فی الفور درد ساکن میگردد و برای ام الصبیان
مقدار یک سرخ پیاز انگا با یکدانه قرنفل و یکدانه فلفل با شیر مرضعه طفل سائیده میخورانند و برای شبکوری پیاز انگا
و زردچوبه از هر یک یکماشه با شیر زنان سائیده پارچه را بدان تر کرده سوخته در دود آنرا گرفته در چشم میکشند و برای درد چشم
و رفع سرخی و جلای بیاض پیاز انگا چهار رتی زردچوبه گره دار حضض هندی افیون از هر یک یکماشه زاج سفید ده رتی با آب
تا سه ساعت نجومی کامل سائیده حل نموده شیر گرم کرده برای درد چشم و سرخی آن بر حوالی چشم طلا مینمایند و برای
جلای بیاض و قطع آن با میل در چشم میکشند و ایضا برای درد چشم قدری از آنرا با قدری زردچوبه و قلیلی افیون و یا هر سه
مساوی سائیده برد ور چشم طلا مینمایند درد و سرخی چشم را زائل مینمایند و برای درد گوش که چرک آن جاری باشد
دو عدد بادنجان را درست بر آتش گرم میکنند و میفشارند و آب آنرا گرفته قدری پیاز انگا در ان میسایند و صاف کرده
شیر گرم نموده دو سه قطره از آن در گوش میچکانند و میگویند فورا درد را ساکن میگرداند و ریم را زائل میکند و برای
درد دندان پیاز انگا نمک اندرانی تنباکو و حلتیت بریان کرده خاکستر پوست درخت عشر و پوست درخت بادنجان
دشتی که بهندی بهتکتیه گویند از هر یک قدری نرم کوفته و پخته بر دندان میمالند و دهن باز کرده سر را بزیر میل دارند
تا آب و ریم او بات دفع گردد و برای پینس که مرضی است که در ملک هند در بینی بهم میرسد میگیرند پیاز انگا و ترپهله
هندی از هر یک یکماشه و در روغن گاو خوب حل کرده اندک اندک سعوط مینمایند اعضاء الصدر برای زیادتی شیر زنان
پیاز انگا یکماشه سیاه دانه زیره سفید مثقال با آب نرم سوده صاف نموده میآشامند تا سه روز و برای ضیق النفس و سرفه
کهنه یکماشه پیاز انگا با پوست بیخ بریاره و پوست بیخ کنگهیه از هر یک یکماشه درهم نموده در سر غلیان مانند تنباکو
میکشند ایضا برای ضیق النفس و سرفه کهنه با آب مطبوخ پوست رنگنی بکسر را که آنرا بهندی بهتکتیه نیز نامند و شاید
بادنجان دشتی باشد بدین نحو که نیم پاو پوست آنرا در نیم آثار آب خالص جوش میدهند تا آنکه نیم پاو آب بماند پس
قدری نمک داخل آن کرده از آتش فرود میآورند و صاف نموده یکماشه پیاز انگا در همان آب سائیده در شبانه روز بفاصله چهار
چهار گهری که تخمینا یک و نیم ساعت نجومی میشود مقدار یک توله از آن آب را شیر گرم نموده مینوشند و همچنین تا آنکه آن
آب تمام صرف شود و اگر مرض کهنه باشد و از این مقدار آب زائل نگردد مرتبه دیگر ترتیب داده میآشامند و از برای دبه اطفال
که آنرا بهندی آزار پسلی و بکهی نیز مینامند که در پهلوی چپ اطفال صغیر تا دو نیم ساله و تا سه ساله دفعة بهم میرسا
و علامت آن تپ و جستن پهلو و گود افتادن خصوص پهلوی چپ و نفس ببالا کشیدن و تواتر نفس و نگرفتن پستان و گریه بسیا
و بیقراری و بی آرام بودن است چنانچه در رساله علیحده مفصلا ذکر یافته مقدار یک رتی پیاز انگا با یکدانه قرنفل و یا فلفل
سیاه مرکب ام که باشد و آنرا در زهره خرک ترکرده خشک نموده باشند و بعضی عورات هند چون آنرا مستعمل دارند نیز

اوقات مساعد باشد بوده باشد آن شا ئیده مخمور را نند و میگویند که این الدور آرام مینماید اغیه ءالغذاء برای تقویت معده و زیادتی
اشتها بیمار را نکاسه ماشه تا نخواه زنجبیل بادیان بیخ شیطرج هندی فلفل سیاه نمک ترب نمک سیاه نمک پانکا از هریک یکتوله
یکهمه سفید و ج ترکی زاج بریان از هریک یکماشه کوفته بیخته با آب لیمو تا نه ساعت کاهل سحق مینمایند و حبوب می بندند
و هر حبی بقدر نخود می و با تلائی یک حب شام با آب نیمگرم فرو می برند و از برای تقویت معده و زیادتی اشتها و سرعت
هضم یکماشه آنرا با نانخواه و ازیانه و یا برنج و نمک سیاه از هریک یکتوله با آب لیمو کاغذی یعنی لیمو آب مقدار ده
دوازده عدد سحق بلیغ مینمایند آنمقدار که آب آنها تمام خشک گردد پس حبوب بسته نگاهدارند شربتی از یکماشه
تا دو ماشه بعد از فراغ طعام روز و شب مخور رند تا یکهفته و از برای تقویت معده و رفع انواع اسهالات و بواسیر و ضیق
النفس رطوبی و سرفه بارد و ریاح و قراقر شکم و بالجمله اکثر امراض بارده رطوبیه یک وزن آنرا با دو وزن فلفل سیاه
نرم کوفته بیخته حبوب بقدر نخودی ساخته یک حب صبح و یک حب شام میدهند و این بتجربه رسیده و از برای دفع انواع
بیهضه خواه محتبس باشد و خواه جاری بعنوان اتی و یا اسهال و یا هیضه و مقدار نیم ماشه آنرا با گلاب و یا با آب
نیم ائیده مخور رند و از برای هیضه رطوبی و بلغمی مقدار دو رتی بیمار را نکاوده و سه دانه قرنفل و بیست ریگ دانه فلفل سیاه
نرم سوده مخور رند و اگر قدری قلیل پیپنا نیز داخل نمایند بهتر است و از برای تخمه و سوء الهضم یکتوله را زیانه را جوکوب
نموده در آب جوش میدهند و صاف نموده مقدار دو رتی بیمار را نکاده زندون داخل اخته مخاینده بالای آن آنرا میاشامند
و برای بواسیر و رفع اسهال رطوبی یک وزن آنرا با نیم وزن فلفل سیاه نرم کوبیده با آب کنکهیه سرشته حبوب ساز ند هر حبی
بقدر فلفلی شربتی دو حب صبح ناشتا و دو حب وقت شام فرو برند بواسیر را و اسهال رطوبی حادث از ضعف معده را مفید است
اعضاء النفس از برای استسقا بیمار را نکاه نانخواه تخم حلبه زیره سفید فلفل سیاه پوست بیخ بریاره پوست بیخ کنار ...
از هریک سه ماشه نرم کوفته بیخته هفت حصه نموده روز یکحصه را نصف صبح و نصف شام با عرق بادیان مینوشند و بجای
آب نانخواه و ور ازیانه و بیخ بریاره و پوست بیخ انار از هریک چهار توله در آب مجوشانند و صاف نموده بجای آب
مخور انند ایضا از برای استسقا هفت روز ناشتا با ادویه که ذکر میاید سفوف ساخته با آب سرد مخور انند و آن این است
بیمار را نکاه چهار رتی یکماشه سفید دو ماشه تا نخواه تخم حلبه زیره سفید از هریک چهار ماشه نرم سوده سفوف میسازند
و هشت حصه نموده هفت حصه آنرا هفت روز ناشتا میاشامند و میگویند باید که بر روی بالای آن دال باخشکه
بخورند انشاء الله تعالی در این هفت زائل میگردد و از برای طحال بیمار را نکاه زهره خرگوش زهره زاغ سیاه زهره ماهی
زرد چوبه سوخته زاج سفید سوخته توتیای هندی سوخته تنکار سوخته از هریک یکماشه با آب برگ صبر که بهندی گهیکوار
نامند خوب حل نموده بمقدار دانه ماش و خردل حب می بندند هر روز یک حب صبح و یک حب شام بکیمر را حب
بقدر ماش و صغیر را حب بقدر خردل میدهند و از ترشی و بادی پرهیز میفرمایند و قلیل روغن در طعام آن داخل
مینمایند و قدری بیمار را نکاه را با سرکه سائیده بر ورم طحال طلا می نمایند و از برای دفع برص که از ارواح است که بعضی
موروث و بعضی از زائل شدن بعارض میگردد و آن آن است که رنگ پوست زرد و ضعیف و لاغر میگردد و اکثر طبیعت او ملین میباشد
دو رتی بیمار را نکاه را با بیست ریگ دانه فلفل سیاه و یا دو ماشه گوشت دهنیس که جانوری است هندی ... گوشت ...
که در حبل ماده و ... زیاده بیخ نموده و از شکمش بر آورده خشک کرده باشند نرم سوده حبها میسازند و تا هفت روز ناشتا

مخمورانند و از علل آنهاست و مناسب پرهیز مینمایند ایضاً برای پرسوت یک سرخ بیارانکار با عنبر اشهب و مشک خالص و زعفران از هر یک ده ماشه فلفل سیاه بیست و یک دانه گوشت دنبیس گوشت بچهٔ آهو که خام از شکم مادرش برآورده باشند از هر یک سه ماشه نرم سوده حبوب می بندند هر حبی بقدر یکماشه هر روز یک حب آنرا مخمور انند و از ترشی و بادی و از اغذیه های زیاده پرهیز مینمایند و برای دفع سلس البول بیارانکار ده و زنی تا نخواه یکماشه پوست بیخ بریارا پوست بیخ کنار تخم کنکه به از هر یک یکماشه نرم کوفته بیخته صبح ناشتا میآشامند و برای نزول آب بیارانکار را با زنجبیل سفید سائیده بر موضع ورم طلا مینمایند و بدستور با فلفل سیاه و برای نزول آب در خصیه شش ماشه آنرا با پوست شیطرج هندی و پوست بیخ تاتوان و پوست بیخ بریاره از هر یک شش ماشه خشک نموده با عصارهٔ پوست درخت بکاین خوب حل کرده گرم نموده ضماد می نمایند بعون الله تعالی در سه چهار مرتبه زائل میگردد السموم برای مارگزیده بی الفور تند ری بیارانکا با شیر درخت عشر که بهندی آکه نامند و شیر درخت زقوم که بهندی تهو ر سیج نامند نرم سوده بر ان موضع طلا می نمایند رقل ری بیارانکار را با جدوار مجرب سائیده مخمور انند و با فلفل نیز لا اوجاع سه ماشه بیارانکار را در پا و آثار روغن سرشف یا کنجد خوب میسوزانند و ماف کرده شب گرم نموده بر موضع وجع میمالند و از هوای سرد محفوظ میدارند ایضاً جهت اوجاع یکتوله بیارانکار را با آکل دماره و علیلهٔ زرد از هر یک یکتوله کوفته در یک آثار روغن سرشف انداخته در شیشه کرده چهل روز در آفتاب میگذارند و گاه گاه برهم میزنند پس عند الحاجت گرم نموده بر موضع وجع میمالند و برای تحلیل اورام و غدد و تسکین اوجاع باد و وزن آن فلفل سیاه با آب نیم گرم سوده گرم کرده ضماد مینمایند * حب بیارانکا * نافع از برای اکثر امراض مانند ضیق النفس و سرفه و سوزش فم معده و جذام و آتشک و جروح و قروح خبیثه و غیرها صنعت آن بیارانکا چهار رتی زعفران و مشک خالص از هر یک یک رتی کافور خالص و مومیائی از هر یک یکماشه اجزا را کوفته بیخته سه حب میسازند هر روز یک حب آنرا ناشتا مخمورند و غذا وقت ظهر نخود آب و شب قلیه با خشکه و اگر مزاج قوی باشد و هضم تواند نمود وقت ظهر کیلهٔ شکری مخمورند و از حموضات و لبنیات پرهیز می نمایند

* پیپل * بکسر باء عجمیه و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح باء عجمیه و لام لغت هندی است * ماهیت آن درختی هندی است در جمیع ملک هند بهم میرسد و بسیار عظیم و چتردار میباشد و هنود آنرا تعظیم مینمایند و برگ آن عریض اندک طولانی و با کنگرهٔ کمی و نوک آن بلند و تیز * طبیعت برگ پوست و درخت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن ضماد پوست درخت آن که ضخیم باشد جهت تحلیل اورام و زخم ناسور و برگ آنرا که بر دمل گرم کرده بندند بتحلیل برد و یا پخته نماید و برگ خشک آن که خود بخود از درخت افتد سوخته گرماگرم در آب سرد اندازند تا هفت برگ و آن آب را بنوشند تهوع و قی را باز دارد و نیز پیپل بهندی دار فلفل را نامند *

* بیخ زرین کیاه * بکسر با و سکون یا و خاء معجمه و فتح زای معجمه و کسر راء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون و کسر کاف فارسی و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و ها بفرنگی جیسونا منر * ماهیت آن بیخی است شبیه به بهمن سفید و از آن طولانی تر و سنگین تر و صلب تر و بعضی مائل بزردی و سنگین و بسیار صلب و اندک براق طلائی فی الجمله شبیه باستخوان زرد شده و این بهترین آن است و از چین و زیر باد ات می آورند و گران بها است خصوصاً نوع صلب سنگین مائل بزردی آن * افعال و خواص آن مفرح و مقوی قوی و ارواح و با چون مقدار قلیل از آن را با گلاب بسایند و بیاشامند و یا کوفته

بجهت برآب گوشت باشد و بنوشند مقدار شربت آن یک دانگ تا نیم درهم *

* بیسم * بکسر با و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر سین مهمله و سکون میم * ماهیت آن ثمری است شبیه به به کوچکی و صلب و با زغب بسیار زرد و بادو زاویه و اطاکی گفته که درخت آن اصغر از سیب و امرود و با اغصان بلوط و با ببید و یا قسطل که شاه بلوط است مینمایند و کثیر الوجود و بسیار اصغر از تفاح و صغار است که پیدا است مینمایند و هنگام رسیدن ثمر آن هنگام رسیدن ثمار دیگر است و تا او اسط زمستان می ماند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن حابس اسهال و قی و قاطع خون و مانع خفقان و مقوی معده و دماغ و با عسل محلل اورام و طبیخ آن تا دزهر سموم حار و مضمضهٔ طبیخ آن جهت تقویت دندان و جلوس در طبیخ آن جهت قطع نفث الدم و نزف الدم و رحم و بواسیر و برگ آن جهت التیام و التصاق جراحت تازه بغایت مفید و اکثار آن مولد سدد و عسر البول مصلح آن روغن بادام بدل آن بلوط و عفص مقدار شربت آن از ده درم تا پانزده درم

* بیش * بکسر با و سکون یاء مثناة تحتانیه و شین معجمه * ماهیت آن بیخی است هندی بسیار سمی قتال که در اکثر جبال هند و نواح آن میروید و انواع میباشد و هیچ یک از انواع آن تلخی و تیزی و حدت نیست و لیکن همه متفق اند فی الفور معفن ارواح و اخلاط بمرا تب خود در قوت و ضعف و مهلک اند بدان سبب و بعضی گفته اند در بعضی اقسام آن تندی و تلخی است یک نوع آنرا سینکهیا نامند بجهت مشابهت آن بشاخ آهو بره زیرا که بلغت هندی سینکه شاخ را گویند و این را چند ال نیز خوانند بجهت کمال رداءت و خباثت سمیت زیرا که چندال قوم بسیار رذیل خبیث را نامند و این اکثر در کوه داریت که میان هند و خطا واقع است و در کوهستان کیدار و که در سر حد تبت کوچک واقع است و در کوهستان مورنگ و رنگپور و رانکاماتی و نیپال نیز بهم میرسد و بهترین و قوی ترین آن آنست که بوزن سنگین و صلب و اندرون آن سیاه مصمغ براق باشد و بعد از ان آنچه اندرون آن سرخ تیره پس زرد پس سفید تیره و بر ظاهر آن نقطهای سیاه و برو روی آن چیزی مانند طلق و یا کافور سوده نشسته باشد پس آنچه اندرون و بیرون آن سرد و سفید باشد برهمنی نامند و مرتبه سوانسبه گفته اند قوت سمیت آن بمرتبه است که چون کسی آنرا بدست و یا بدن عرق آلود و یا بر زبان برساند در ساعت هلاک میکند بسبب غرست تاثیر خود و میگویند حکمای هند امتحان قوت آنرا بدان مینمایند که سائیده بر شاخ گاو میش شیر دار میمالند اگر خون از پستان بر آمد و بعضی گفته اند خون از دماغ و شکم آن جاری شد و مرد بسیار قوی است و الا ضعیف و بعضی مبالغه باین حد نموده اند که چون دانهٔ در مشت آنرا بر شاخ گاو تعلیق نمایند اگر بجای شیر خون از پستان آید بسیار قوی است و الا ضعیف و وجه تسمیهٔ سینکیا را این نیز نوشته اند و گویند اگر کسی بران گاومیش و یا گاو سوار شود در ون نیز تاثیر میکند و نیز اگر برگ آب بمالند و بیرون موزه و کفش بر آن گذارند بر پوشند در آن سرایت میکند و بوی آن نیز کشنده است و اصل آنست که خوردن مقدار خردله از ان کشنده است فی الفور و اکثر امور مذکوره مبالغه بسیار است و میگویند انچنین بیش کمیاب و سلاطین و حکام در خزائن در زیر نگین خود محفوظ میدارند و نوع دوم بچهناک است و این بیخی است که در رسمات و ناهمواری ظاهر شبیه بجد وار و بیرون آن سیاه و اندرون آن شکری رنگ مثبت این نیز نهایت سم کشنده است و سمیت این از ان ضعیفتر و قابل تدبیر و اصلاح است بخلاف آن و اهل اطبای هند بعد از تدبیر و اصلاح بچهناک را استعمال مینمایند خصوص تیلیای آن را که بو نك روغن چراغ زرد و تیره مائل بسیاهی میباشد و سطبر و سر آن باریك مانند شاخ گوزن و از همه

اقسام بچهناک بهتر است و گفته اند بچهناک را اقسام دیگر نیز هست ولیکن همه ضعیف را هوائیه شکل و رنگ آنکارمی شبیه
بهم اند مانند زرد منشار با چلک و کجها این و این هرسه از اقسام بچهناک ضعیف اند و از دو دانگ تا نیم درم آنها کشنده است
بتعفین و افساد ارواح و اخلاط و قسمی دیگر صنوبری شکل و کوچک بیرون آن مائل بزردی شبیه بسعد و این را بهندی
تیزک نامند در غایت تندی و تلخی است و این شبیه بجدوار است و بعضی نامقید آن در شیر جوش داده سمیت آنرا کم
نموده رنگ کرده بجای جدوار میفروشند و قسمی دیگر شبیه باکلیل الملک است و این را قرون السنبل نامند و احیانا در سنبل
نیز یافت میشود و قسمی دیگر را بهرا ناموزانت کرند و این سفید مائل بزردی غیر مخروطی شکل شبیه به بیخ نی کره دارو
بقدر انگشتی میباشد و این را برهضی نیز نامند و در اعالی کوهستان حوالی کشمیر و غیر آن از مواضع دیگر بهم میرسد و بعضی
آنرا مهوده نیز نامند و در طعم این نیز تلخی و تندی میباشد یک دانگ این کشنده است بکیفیت غالبهٔ خود بسوزش اندرون
و غلبهٔ حرارت و افراط قی و اسهال و تشنج و تعفین ارواح و تحلیل آنها و قسمی دیگر را هلدیه نامند یعنی شبیه بزرد چوبه
جهت آنکه بندرت در میان زرد چوبه بهم میرسد و کسانیکه آنرا میشناسند اولا از میان زرد چوبه جدا نموده بعد از ان
آنرا جوش نموده خشک کرده حمل و نقل ببلاد ان مینمایند و رنگ این سبز و اغبر یا اکلک زرده و منقط بسیاهی میباشد
و این را کالاکوت نیز می نامند و قوی السمیت است و گویند از خاصیت گیاه آن آنست که در هنگام وزیدن باد ساکن
و در هنگام سکون باد متحرک میباشد و قسمی را متوا مینامند یعنی شبیه بزنجبیل جهت آنکه در میان زنجبیل احیانا یافته
میشود و این در قوت ضعیف تر از هر چهار قسم است و گفته اند شاید فی الحقیقة این پنج قسم از اقسام بیش نباشد بلکه بیخ
سمی دیگر باشد که بجهت زبیش خوانده اند و یا آنکه بیش را اسم جنس بیخ سمی گیرند تا آنکه همه را شامل باشد و اقسام
دیگر نیز گفته اند که بیست قسم از انجمله ده قسم زبون غیر مستعمل و هشت قسم مستعمل و بهترین این هشت قسم نیلیا است
چنانچه ذکر یافت و بنابر تطویل ذکر نه نمود و گیاه آن بقدر شبری و با یک ساق و برگ آن شبیه ببرگ کاهو و کاسنی و گل بعضی
سرخ و بعضی زرد و بعضی بنفش گویند طریق اخذ بیش و سائر بیخهای سمی آنست که کسانیکه میشناسند و عادت
باستعمال سمیات کرده اند در وقتیکه آن بیخها رسیده اند شب ها رفته در قلعهای آن مواضع سیر میکنند هر جا که بیخ سمی
قوی بود از ان موضع شعاعی ظاهر میگردد قدری خاکستر از برای نشان و علامت بران موضع میریزند و روز رفته آن
موضع را شکافته آن بیخ را باحتیاط بر میآورند و در سایه خشک مینمایند و گویند در زمینیکه اقسام بیخ اعلای آن میروید
مانند سینگیا و بچهناک و کالاکوت هیچ گیاه دیگر نمیروید مگر جدوار و آن نیز بچند ذراع دورتر بر اطراف آن و آن
جدوار تریاق آن بیش است و شاید بوجا بضم باء موحده و سکون واو و فتح حاء مهمله والف نام این جدوار باشد نه
غیر آن خاک آن موضع مائل بسیاهی میباشد و چنان مینماید که گویا چرب است و در موسم گل آن هیچ حیوانی گرد آن
نمیگردد زیرا که اگر بوی آن برایشان برسد هلاک میگردند الا حیوانی که آنرا موش بیشا نامند و مقر آن میان آنها
و خوراک آن نیز از ان بیخها است و آن حیوان نیز سمیت بسیار دارد * طبیعت آن بدانکه حکمای هند و یونان را
دران اختلاف بسیار است جمیع حکمای هند آنرا سرد در درجهٔ چهارم میدانند جهت آنکه آثار و افساد آنرا تابع خواص
و جوهر آنرا منافی جوهر روح حیوانی میدانند و حکمای یونان گرم و خشک در مرتبهٔ چهارم بجهت دریافت بعضی از آثار
آن * افعال و خواص آن اصلاح نموده آن جهت جذام و برص و امراض سوداویه و بلغمیهٔ مزمنه مانند سرفه و ضیق

النفس و از روح حیوانیه مقدار کم آن با مصلحات هر یا و طلاء نافع و دستور تدبیر خوردن و مرکبات مصنوعهٔ آن مانند تریاق بیش و حب بیشی و معجون بیشی و روشن و مفرح دلکشای بیشی و تدبیر کسیکه بیش خورده باشد در قرابادین کبیر ذکر یافت و معمولی الحال ذکر میابد بدینکه از جملهٔ احوالی که طاری میکرد شخصی را که بیش خورده باشد خفقان ازدیاد جمیع اعضا و ورم اعضای باطنی و لبها و زبان و خیرگی چشم و برآمدن آن از حدقه و رعاف و دوار و صرع و غشی است و گویند از استشمام رائحهٔ گل آن نیز صرع عارض میکرده و هرکه از آن اعراض نجات یابد قلیلی است که بسل منجر نگردد علاج آن خورانیدن جدوار و مجرب و مشر و دیطوس و دواء المسک و سایر آن و فاد زهر حیوانی و معدنی و مشک خالص و پوست بیخ کبر است و آب برگ بید انجیر و کرزن فرمودن بطبیخ ارز شلجم و روغن کهنه پس آشامیدن چهار او قیه طبیخ جفت بلوط با دواء المسک و تریاق فاروق و پوست بیخ کبر مفید است اگر بسیار قوی نباشد و مهلت دهد بعد ازین که گویند تریاق فاروق را چندان درین تاثیری نیست مگر جدوار و فاد را و نیز خورانیدن مشک و فلفل و فادزهر معدنی و شیر و سیر و زنجبیل و طین مختوم و جدوار و فادزهر و پوست بیخ کبر و تخم اترج و تخم سیر و حلتیت و زراوند و قرنفل و مرغ و گوشت تورد شتی قدید کرده و موش بیش تریاق اربعه و تریاق کامل و تریاق الطین جالینوس

* بیش موش بیشا * ماهیت آن گویند حیوانی است شبیه بموش مکان آن مرغزاری است که منبت بیش است و گوشت آن تریاق بیش و سائر سموم است حیوانی و نباتی است و جهت بهق و برص و جذام نافع و بعضی گفته اند که آن نباتی است در حوالی بیش میروید و فادزهر او است و آنرا بوجانا مند و آن حیوان را که خورد و در بیش ذکر یافت

* بیض * بفتح باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضاد معجمه مراد از وطلق آن تخم مرغ خانگی است که بفارسی تخم و خایهٔ ماکیان و بهندی مرغیکا اند انامند * ماهیت آن معلوم است بهترین آن بزرگ معتدل آنست که در همان روز از مرغ تولد کرده باشد زیرا که حرارت هوا مفسد آن است و حافظ آن از فساد مواد در نمک نگاه داشتن * طبیعت زردهٔ آن مرکب القوی مائل بگرمی تا آخر درجهٔ اول و سفیدی آن سرد و تر در درم و پوست بیرون آن در اول دوم سرد و خشک و پوست سفید اندرون آن که غرقی نامند سرد و خشک در اول * افعال و خواص آن زردهٔ نیمرشت آن ملایم متکوس و قلیل الفضول و مقوی دل و دماغ و بدن و مبهی و جهت منع نزلات حاره از سینه و اصلاح حال سینه و خشونت آن و نفث الدم و خشونت معده و روده و مثانه و قرحهٔ گرده و مثانه و مقوی شخصی که خون زیاده از وی رفته و یا ضعیفی از فصل بهم رسانیده باشد و موافق مزاج سرد او است و چون زردهٔ آنرا در ظرف چینی با عسل آن برهم زنند و با اندک فلفل یا مری ... و عسل آن که در آن آب باشد بکار برند و جوش دهند تا نیم پخته گردد و در روغن برهم میزده باشند و این بهترین انواع طعم آن است و سریع الهضم جید الغذا است و جهت حلق و مولد و نفث الدم و تقویت باه و خوردن زردهٔ خام آن جهت دفع اذیت گزیدن مار و تصفیهٔ صوت و حرقت مثانه مفید مقدر معده و آکنا زرده اما زردهٔ آن موافق معده اکرده و بعضی لطف و نیم پختهٔ آن در مزاج اطفال مناسب شیر و بسیار پختهٔ آن دیر هضم و سودا و در مزاجیکه بسیار رطوبت غالب باشد مورث قولنج علاج آن ادویهٔ حاره و آب بکامه و یا کند و جهت سرفه و یا تخم کتان جهت ضیق النفس و با اندک نمک و کندر و انزروت جهت تسمین بدن بفلفل و یا دم الاخوین جهت زحیر و بکهربا و طباشیر جهت قطع سیلان خون و اسهال ... مفریات عروق و سحج و یا ساق و مازو و هلیله و نیز و انکور و امثال اینها جهت اسهال مراری و یا مصطکی و امثال آن جهت درد شکم و یا تخم ترتیزک و نمک

معقور ونثارهٔ قصب السکر و کومی و دار چینی جهت تقویت باه بغایت نافع و بخته آن در سرکه تا بقدر طبخ و مانع ریختن مواد بمعده وضماد آن با روغن گل و بابونه جهت ورم چشم و انثیین و مقعده و با موم و روغن جهت تلیین اورام و اعصاب و طلای بخته آن با زعفران و روغن گل و آرد جو بر پیشانی جهت منع نوازل و ضربان چشم و جهت ورم بواسیری و مقعده و ضربان آن و با عسل جهت کلف و آثار سیاهی و با مرزنجوش ورمیکه از خون غلیظ بهم رسیده باشد و بتنهائی جهت شقاق مقعدی نافع و چون زردهٔ آنرا بقدر مطلوب چهار پنج عدد و یا زیاده با زیرهٔ کرمانی و گل بابونه نرم کوبیده درهم سرشته بر پارچهٔ کرباس آب نادیده مالیده گرم کرده بر کمر بچسپانند درد و وجع آنرا تسکین دهد و تقویت اخشد و بتنهائی چون پارچهٔ کرباسی را مدور چیده وسط آنرا سوراخ کوچکی نموده بر آن بمالند و بر دمل و یا ورمیکه خواهند منفجر گردد گرم نموده بچسپانند در یک دو روز منفجر میسازد خوردن زرده یا سفیده آن موافق محرور المزاج و تدهین روغن زردهٔ آن جهت بر آمدن موی ریش و غیر آن و برای تقویت باه و جهت تمدد و تشنج امتلائی حادث از برودت و رطوبت مجرب و سفیده آن مغری و خوردن آن مولد خلط خام و لزج و دیرهضم و با آرد جو قاطع نزف الدم و نفث الدم از غوری و تحت و ضماد آن جهت درد چشم و حرارت مقعده و قروح حارهٔ خبیثه و سوختگی آتش و آب گرم و منع آبله کردن آن و بر بشره جهت رفع آثار حرارت آفتاب و آتش و با ادویهٔ قابضه بی لذع جهت قطع خون رعاف که از پرده های دماغ آید و با کندر بر جبهه جهت منع ریختن نزله بچشم و طلای آن به تنهائی رادع و مسدد مسام و جهت اورام حاره نافع و با کافور و بزر البنج جهت تبرید چشم و رفع حدت و سوزش حادث از گرمی آفتاب و یا آتش و حقنهٔ آن با اکلیل الملک و امثال آن جهت تسکین وجع امعا و سحج و اسهال مراری و حمول آن با روغن گل جهت ضربان مقعده و رحم مفید و پوست صلب بیرون آن جالی و مجفف قروح و قاطع رعاف و جهت جرب و حکه و ذرور آن با صدف جهت بیاض چشم و قطور مکلس آن یعنی سوخته مانند آهک مغیل شدهٔ آن با عسل جهت قطع بیاض چشم بغایت سریع الاثر و نفوخ سوخته آن بقدریکه سیاه شود و خاکستر نگردد جهت قطع رعاف مهلک مجرب و خوردن تازهٔ مسحوق غیر محرق آن بقدر دو درهم مهیج باه و طلای آن با عسل و سرکه جهت تحلیل اورام و ذرور آن قاطع خون و جهت التیام جراحات کهنه و الصاق جراحات تازه مفید و پردهٔ ملاصق پوست آن یعنی غرقی با خون بچهٔ کبوتر حمولا مفید بکارت است و از اسرار شمرده اند و پوست تخم مکلس در جمیع افعال مانند آهک است جالینوس حلدی بجهت نیم بخت نمودن آن ترا رداده که هرگاه در آب گرم جوشان بگذارند تا صد عدد که شمارند کنند و چون در آب سرد بر آتش گذارند تا سه صد عدد که شمار نمایند نیم بخته میشود و مقدار شربت آن از پنج عدد تا پانزده عدد و تخم سایر طیور را ما کول خود ذکر خواهند یافت ان شاء الله تعالی و بالجمله بیض سلحفاة بری جهت صرع و بیض رخمه جهت دفع سموم و تخم تدرو و تخم تیهو و دراج و کبک شبیه اند بتخم مرغ خانگی و طریق تکلیس قشر آن و حلوای زردهٔ آن و رشته و شش رنجه که بفارسی ششرنگه و نسخ عجه با قسام و کوکو و نیم رو و نیم بست در قرابادین ذکر یافت

* بیل * بکسر با و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام لغت هندی است * ماهیت * آن ثمر درختی است هندی بقدر انار بزرگی و بعضی متوسط و پوست آن در خامی سبز و نرم و بعد از آن بسیار صلب و بعد رسیدن مائل بزردی و بعضی زرد کم رنگ و پوست آن اندک نازک که زود شکسته میگردد برسیدن ضربه و صدمه و مغز آن اندک شیرین خوش طعم طیب الرائحه مائل بزردی و نرم و تخم آن در غلافهای طولانی و در هر غلافی پنج و شش و یا زیاده بحسب خوبی و بدی نوع ثمر آن بالای آن تخمها

یعنی درجوف غلاف آن رطوبتی لزج اندک تلخ با حلاوت وعفوصت وبالای آن غلافها ودرمیان آنها وزیر پوست صلب مغز آن وریشهای باریک نیز دارد که از پوست روئیده درجوف مغز آن نفوذ کرده وبهترین آن آنست که بزرگ ورسیده وپوست آن نازک وبسیار خوشبو ومغز آن بسیار شیرین وخوشطعم ورائحه وبی عفوصت وتلخیهای آن کم باشد یعنی آن غلافهای مذکوره کوچک واز هم دور بسهولت جدا شوند ونه آنکه شکافته گردد ورطوبت لزجه آن بمغز آن سرایت نماید وبد طعم گرداند جدا کرده وریشهای آن نیز کم باشد که باسانی توان از ان جدا نمود وچون در آب حل نمایند واز صافی پاک رانند تمامی مغز آن از صافی بگذرد وریشهٔ کمی در ان بماند وشربت آن محتاج بشیرینی از خارج برای نیکوئی طعم وشیرینی نباشد واگر باشد بقدر قلیلی شیرین کرده وانچه بخلاف اوصاف مذکوره باشد زبون است ودرخت آن بزرگ تا بقدر درخت گردکان وسیب وبزرگتر از ان نیز میشود وبرگ آن بزرگتر از برگ سیب میشود وفی الجمله شبیه بآن وچوب آن صلب وسنگین وکم ریشه * طبیعت پختهٔ رسیدهٔ شیرین آن گرم در اول وخشک در دوم ونارس بسیار خام آن سرد در دوم ونیم رس آن سرد در اول وخشک در دوم وباقوت قابضهٔ حابسه * افعال وخواص آن مقوی دماغ وقلب وکبد ومعده وقابض وحابس اسهال مزمن وقاطع لزوجات وحیض خواه مغز آن را با شیرینی ویا بی شیرینی بخورند ویا شربت نموده یعنی در آب حل کرده با شیرینی ویا بی شیرینی بی گلاب ویا با گلاب بنوشند اطبا را گذار(?) تناول آن مولد بواسیر رسد خصوصا نیم رس آن ومصلح آن شکر نیم وزن آن تا بوزن آن ونیم رس آنرا چون بگل بگیرند ودر زیر آتش طبخ دهند واز مغز پختهٔ آن مقدار سه چهار مثقال تا هشت مثقال وزیاده هم بحسب حاجت با هم وزن آن شکر ویا نبات ویا نیم وزن آن نیز بحسب حاجت ناشتا بخورند جهت حبس اسهال مزمن نافع ومجرب وروغن تخم آن صاحب دستور الاطبا گفته که در کتب فارسی که در هندوستان تالیف شده خواص بسیار برای آن نوشته اند اگر بتجربه مقرون آید از عجایب ونوادر خواهد بود طریق اخذ آن آنست که بگیرند تخم آنرا وبطریق پتال جنتر روغن آنرا بگیرند ومدت ده ماه بخورند هر روز مقدار یک دام آنرا با آب مطبوخ هلیله وبلیله وآمله منقی از هر یک سه عدد که در سه پیاله آب جوش دهند تا یک پیاله بماند بنوشند عجایب ومنافع بی شمار مشاهده نمایند ونیز نوشته که بگیرند از هلیله وبلیله وآمله مویز کنوله(?) ودر آب بجوشانند وصاف نمایند ویک تانک از این روغن را با آن ممزوج نمایند وتا چهل روز بیاشامند * باب سوم در بیان ادویه که حرف اول آنها تاء مثناة فوقانیه است *

* فصل التاء مع الالف *

* تانبول * بفتح تا والف ونون وضم باء موحده وسکون واو ولام لغت هندی است وتنبول وپان نیز نامند * ماهیت آن برگ نبات تجمی(?) است یعنی نباتی است پیلوه دار مانند انگور وساق وشاخ آن باریکتر از ان وبرای آن نیز داربست میکنند وبرگ آن سبز پهن ونصف بالای آن مدور وسر آن تیز وپائین آن عریض املس بی تضریس ودر عصب رساتة(?) برگ آن اندک باشد وچند نوع میباشد یکنوع آنست که برگهای آن نازک وکوچک وسفید میگردد بتعمل وسبب آن مکیه(?) گاه دی(?) است از مضافات صوبهٔ بهار عظیم آباد ولهذا آنرا مکهی نامند واین خوشبو ونیکو طعم ولطیف وکم حدت است * طبیعت آن معتدل در حرارت ویبوست ونوع دیگر کنکیریست که در شاه جهان آباد واکبر آباد ونواح آن ودکهن میشود برگ آن بزرگتر از برگ مکهی ودر جمیع افعال وخواص ومزاج قریب بآن ونوع دیگر آنست که برگهای آن بزرگ وسبز وبسیار لطیف ونازک وشیرین مانند کانون(?) که قریه است از قرای مضافات جهانگیر نگر از بنگاله میشود وبهتر نیز مینامند در

تانبول

حلو الطعم وتند می و رائحه شبیه بقرنفل میباشد * طبیعت این گرم در آخر دوم وخشک در اواسط آن ونوع دیگر که برگهای آن بزرگ ومتوسط سبز ونازک وبتدریج سفید میگردد ودر اکثر بلاد هند وبنگاله میشود واین را سانچی مینامند واین نیز لطیف وخوشبو است ولیکن بلطافت رائحهٔ آن سه نوع نیست * طبیعت این حار یابس قریب باوائل درجه ثانیه است ونوع دیگر آن است که برگهای آن سبز وبزرگتر از اینها وباحدت طعم ورائحه وبنگله مینامند جهت آنکه مخصوص بنگاله است * طبیعت این حار در اواخر درجهٔ دوم ویابس در اواسط آن وهریک از سانچی وبنگله اصناف میباشد در هر بلدی وجائی بقسمی در بعضی جاها اوراق آن بزرگتر ودر بعضی جاها کوچکتر واز اصناف بنگله آنچه برگهای آن نازک وکوچک واندک عریض میباشد ملکپوری مینامند منسوب بملکپور نام دیهی است از دیهات مرشدآباد که در آنجا بهم میرسد واین بهترین اصناف بنگله است وبالجمله آنرا انواع واصناف بسیار میباشد در هر بلدی وجائی بنوعی خاص وبنامی مشهور و برگ تمام آنها تا در درخت است سبز میباشد وبعد از چیدن بعضی را بتدبیر سفید مینمایند بدین نحو که برگهای بسیار از آن را در زنبیلی ویا سبدی ویا کیرهٔ که بهندی توکری مینامند کرده وآنرا به پیشال یعنی کاه برنج یا گندم که بهندی پوال نامند پوشیده ودر زمین گودی بمقدار آن کنده ودر آن گود اول آتش می افروزند تا قدری گرم گردد پس آتش را از آن گود برآورده زنبیل تانبول را یکشبانه روز در میان آن میگذارند وبر بالای آن سنگی ویا چیزی ثقیلی برای آنکه برگهای نرم شده برهم نشینند میگذارند پس در تابستان شبها در شبنم ودر زمستان جای گرم نگاه میدارند برگهای آن سفید ونازک میگردد وبیخ آن آنچه بتحقیق پیوسته خولنجان است که بهندی کولینجن نامند ودر خولنجان بیان آن خواهد آمد انشاءالله تعالی وبهترین آن مطلقا برگ متوسط سفید نازک کهنهٔ آن است وبرگ خام نورس وسبز تازه اخذ نموده ویا بسیار کهنه بدرخت مانده ورطوبات آن بتحلیل رفته همه زبون زیرا که این نازک ولذیذ واین زمخت وباعفونت میباشد * افعال وخواص آنها مطلق مفرح ومشهی ومقوی معده وجگر ودماغ ودل وحافظه وذهن ونشاط آورنده ومفتح ومدر فضلات ومضغ آن بجهت دفع رطوبات دهان ولثه واستحکام وتقویت دندان ولثه وخوشبوی دهان وتسکین عطش کاذب بلغمی وگرسنگی وتصفیهٔ صوت وضیق النفس وسرفهٔ بارد رطوبی بلغمی وتقویت معده وهاضمه خصوصا با فوفل ودانهٔ هیل نافع وقاطع نزف الدم لهاة وتحلیل اورام آنها وضماد آنها ملحم جراحات تازه وبستن برگ پان بنگله گرم کرده بر نزول آب که در بیضه باشد در سه برگ بالای هم یعنی سه ته بسیار مفید در ابتدا ودر دو سه روز بتحلیل میبرد واگر بسیار گرمی کند وتاب نیاورند دو برگ بالای هم ویا یک برگ بندند ویا آنکه متوالی نه بندند بلکه بتفاریق یک روز داده دو روز در میان تا بتحلیل رود وچون برگ تانبول را با مصالح آن که قدری فوفل ورق کرده وقلیلی کات هندی واندک آهک مغسول است واهل هند قاطبة با اینها میخورند بخایند وآب آنرا بر زخم تازه عموما وبر زخم کچلی سر بعد سرتراشی وخون آلود بودن بمانند وهمچنین بعد ختنهٔ اطفال بر آن بچکانند ویا بپاشند خون آنرا بند میکند وموجب خشکی وسرعت اندمال میگردد ودستور خوردن آن آنست که با مصالح مذکوره خوب مضغ نموده آب آنرا میخورند وثفل آنرا می اندازند زیرا که ثفل آن مسدد ومورث قولنج است وگاهی برای لذت ویا برای تقویت معده وتقطیع اخلاط بلغمیه چند دانهٔ تا قاقلهٔ صغار ویا کبار ویا یکدو دانهٔ قرنفل مزید مصالح مذکوره مینمایند وناشتا خوردن آن مضر خصوص محرور المزاج را ودر بعضی امزجه ناشتا اسهال میآورد خصوص بنگلهٔ آن وچون بی مصالح مذکوره با نمک هفت هشت تا ده برگ آنرا زیاده بحسب برداشت طبیعت بخورند اسهال بلغم مینماید وسرفه وضیق النفس

و انقول را اهل هند هرکاه تاژ ول گویند مراد ایشان مرکب مسکری است که از برگ تانبول و جوز بوا و شربت نبات و عبیر و اگر تیسه میان هند رد رقرابادین نسخهٔ آن ذکر یافت و عرق آن نیز

* تاری * بفتح تا و الف و راء مهمله * ماهیت آن اسم درختی است هندی تنهٔ آن بسیار بلند و قوی و بر سر آن برگها و هر یک با ساقی بلند و پهن و دراز و هر یک مشتمل بر برگهای بسیار بهم پیوسته شبیه به پنجهٔ آدمی و بلند و اندک ضخیم تر از برگ خرما و مانند چوب و از پوست آن اهل هند بدرزن میسازند و از برگهای آن بوریا میبافند و نویسندگان اهل تلنگ که این دیار اند اکثر بر کاغذ با قلم آهنی دفاتر خود را بر آن مینویسند و مدتها میماند و آن نر و ماده میباشد نر آن خوشه برمیآورد و ثمر نمی بندد مانند نخل نر و ماده آن ثمر می بندد و ثمر آن فی الجمله در شکل شبیه بنارجیل خام با پوست و جوف آن پر ریشه و در آن دانهای اندک پهن در بعضی ثمرها چهار دانه و در بعضی سه و در بعضی دو و در بعضی یک دانه میباشد و آنرا بهندی تار کل مینامند و در خام پخته بروی آورند و میخورند تر و شاداب و نازک و اندک شیرین مانند نارجیل تازه و منجمد و مغز نارجیل تازه بسته میباشد و هرچند رسیده تر شود صلب میگردد تا آنکه مانند مغز نارجیل در پختگی بسیار صلب میشود و درون هنگام دمیدن ریشهای بالای دانهٔ آن که مادهٔ انبه ریشه است و راست و طولانی است اندک شیرین مائل بتلخی و بد بو پی مزه و بعضی مردم آنرا قند می نامند و اندک شیرینی داخل کرده در زیر خاکستر گرم مثل گلوله بریان کرده میخورند اهل بنگاله و عظیم آباد و اهل هند سر خوشهٔ ثمر آنرا خواه نر و خواه ماده داغ زده بشکافند و ظرفی گلی را بدان می بندند و آنچه آب در آن جمع میگردد بعمل آرند و می آشامند و آنرا تاری مینامند و طعم آن اندک شیرین مائل بتلخی و فی الجمله کریه الرائحه و تند و از تازگی که مدتی گرمی هوا بدان نرسیده و بجوش نیامده میخورند که غیر مسکر است و چون بجوش آمد مسکر میگردد و باندک گرمی و حرارت آفتابی که بدان رسد و یا آنکه ظرف آن آلوده بتاری قدیم باشد بسبب کمال لطافت بجوش میآید و مسکر میگردد و اهل شب ظرف نوی را بدان می بندند و قبل از طلوع آفتاب کشیده آنرا میخورند و موهش نمیشود و آن ورطوع بدان دارند نزدیک درخت آن رفته بعجلت فرود آوردن میخورند و هرچه قدیم تر باشد مسکرتر میشود و اگر قبل بسه تا سه چهار ساعت فرود میآورند و باز بسبب گرمی هوا اندک مسکر میباشد و از آن سرکه نیز میسازند و آن سرکه بسیار ترش و لطیف میباشد * طبیعت دانهٔ ثمر خام آن سرد و تر و تازهٔ آن در سیم القوی با حرارت ضعیفی و رطوبت بسیاری و دانهٔ ثمر پختهٔ آن سرد و خشک و سرکهٔ آن سرد و در تاری قوت قابضه

* افعال و خواص آن * دانهٔ ثمر خام آن ثقیل و بطی الهضم و نفاخ و رافع تشنگی و مقوی باه و رافع فساد صفرا و خون و خونریه و سقطه و مدر بول و تاری آن نفاخ و مقوی باه و منعظ و مسمن و مقوی ارواح و منشی و رافع تشنگی و مدر بول و جهت حرقت بول و قروح مجاری آن نافع و اندک مصدع و اکثار آن مورث دوار خصوص مسکر آن *

* تامتها را * بفتح تاء مثناة فوقانیه و الف و لام و فتح میم و کاف و حای ها و الف و فتح راء مهمله و الف لغت هندی است و عوام تال مکهانا به نون و بزبان بنگاله تالمکهانا نامند * ماهیت آن تخمی است بهن اندک طولانی و زرد و اندک براق و نعامی مانند توده و گیاه آن بقدر رقعی و شاخهای بسیار از رگهای بر رویند و برگ آن شبیه برگ کاسنی و خار در شب زرد آن مثل و ریزه تر از گل کاسنی و شاخهای این نیز مثل شاخهای کاسنی و تخم آن در میان آن ها در غلاف ها مانند خار و هم عدل میباشد لغات کاسنی و صفت آن تمام آن از همین است که طبیعت آن گرم

و دهنک با رطوبت فضليه * افعال و خواص آن تخم آن مفرح و مسمن و مني و زياده کند مني و ممسک آن و مانع فساد سودا و خون و چون نرم کوبيده مقدار يک درهم تا سه چهار درهم آنرا با همورن آن قند يا شکر و يا عسل و تازه و رسيده بياشامند مني را زياده ميکرداند و امساک مني مي آورد و سرعت انزال و جريان مني را برطرف مينمايد و کوبيده آنرا با شربت پاشيده نيز مياشامند و داخل معاجين مهيجه نيز مينمايند و بسبب صلابت دير کوبيده ميگردد و آشاميدن آب مطبوخ برگ و ساق آن و سلاقه آن جهت استسقا بسبب قوت ادرار آن مفيد و ضماد ساييده گرم کرده برگ و ساق و بيخ آن بتمامي بر کمر جهت وجع ظهر و بر مفاصل جهت فسخ عضل و وجع آنها و بخور آب مطبوخ آن نيز جهت امراض مذکوره نافع

* فصـــــل التاء المثناة الفوقانية مع الباء الموحدة *

* تبن * بکسر تا و سکون با و نون بفارسي کاه نامند و اسم جنس آن است * ماهيت مطلق آن معروف است و مياُت کاه هر کاهي بنوعي علحده است * طبيعت اکثر آن در اول سرد و در دوم خشک و بعضي را بحسب آن چيز مختلف * افعال و خواص آن جلوس در طبيخ کاه گندم و تعريق به بخار آن جهت تحليل اورام و رفع امراضي که از برودت هوا و برف بهم رسيده باشد و ماليدن آن بر قدمين جهت رنجي که از مشي بر برف و يخ حاصل شده باشد و شستن بدن با آن جهت رفع اعيا و سستي نافع لکن بشره را شبيه بشره مريض ميسازد و جوش دادن ترنج و بانک و ليمو درست در آن و تبديل نمودن آن دو سه مرتبه باعث شيريني و زوال تلخي پوست آن است و ضماد خاکستر آن با نيم وزن آن نمک و قدري سرکه سرشته جهت قروح ساقين نافع کاه جو مبرد و دافتراش آن جهت محرورين مفيد و غسول کاه باقلا جهت قلع آثار و جرب و کلف خصوصا سياه آن و پشم و برگ خرما از ان رنگ مينمايند و سياه ميگردد و از خاصيت کاه باقلا آن است که چون در زير درخت ميوه دار هنگام ظهور شکوفه آن بخور نمايند آنرا و ثمر آنرا محفوظ ميدارد از افتادن و مجموع کاه خصوصا کاه خار که جلبان نامند مضر عصب و خوابيدن بر آن بغايت مضر و عرق کاه گل مقوي دل و دماغ و جهت رفع غشي و سستي و ضعف دل محرورين بغايت نافع و طريقه اخذ آن آنست که کاه گل ديوار خشک را با گلاب در ديگ عرق کشي کرده مقطر نمايند و بقدر حاجت بياشامند و بوئيدن کاه گل خصوصا کاه گل ديوار مطبخ دود خورده که بر آن آب و يا گلاب پاشيده باشند نيز مقوي قلب و دماغ است

* فصـــــل التاء المثناة الفوقانية مع الدال المهملة *

تدرج * تدرج * بفتح تاء مثناة فوقانيه و دال و سکون راء مهملتين و جيم معرب از تذرو فارسي است و بترکي قرقاول و در تنکابن و مازندران تورنگ و بهندي لوه نامند * ماهيت آن طائري است خوشرنگ نيکو منظر ملون منقش شبيه بدراج و از ان بهتر و کوچکتر و حلال گوشت * طبيعت آن در دوم گرم و در اول خشک و خشکي آن از دراج کمتر * افعال و خواص آن گوشت آن بغايت لطيف و سريع الهضم و مولد خون صالح مقوي دماغ و فهم و رافع نسيان و وسواس خصوصا که تا سه روز متوالي کباب آنرا تناول نمايند و اکتحال زهره و خون و بعد ستور و تقطور آن جهت بياض و نزول آب در چشم و سعوط زهره آن مفتح سده دماغي و جهت رفع نسيان و وسواس و خيالات فاسده مفيد و طلاء سرگين آن جهت بهق و برص و کلف و اصلاح بشره زنان حامله نافع و خاکستر پر آن سياه کننده مو است و لکن زود سفيد ميگردد و زهره را سنجوان آن بسيار نرم سائيده آن مانند غبار جهت التيام قروح مجرب و آکثار خوردن لحم آن مصدع و مولد مره صفرا در محرورين مصلح آن سکنجبين است

* فصـــــل التاء المثناة الفوقانية مع الراء المهملة *

* ترهاب * بضم تا و فتح را مهمله و الف و با موحده بفارسی خاک و بهندی مِتی نامند * ماهیت آن معروف و از وطلق آن مراد خاکی است که بسبب تابش آفتاب و صدمات تردد خلق نرم شده باشد * طبیعت آن سرد باعتدال و خشک * افعال و خواص آن مجفف و رادع و خاک اجاجِ بسیار مجفف و قوت ردع آن زیاده و با اندک تحلیل ضماد آن رادع و محلل اورام و مجفف رطوبات و خاکی که در میان نمک باشد و یا ظرف سفالی که در آن نمک گذارند بسیار مجفف و محلل است ضماد آن جهت تحلیل رطوبات و اورام بارده رطبه انفع *

* تراب المربعات * ماهیت آن خاک چهار راه است * طبیعت آن الطف و اعتدال است بسبب کثرت صدمات مختلفه و تردد و آمد و شد بسیار * افعال و خواص آن مجفف و منقی جراحات و چرک دار و باعث التیام آنها و جهت استحکام اعضاء مسترخیه و متروله و استسقا ضماد او در کمال نافع و مجرب و بعضی از معاجین قدیمه است و گفته اند از خواص آن است که چون قبل از طلوع آفتاب روز شنبه بدست چپ آنرا برداشته در خرقه کبود بسته تعلیق نمایند سحر را باطل مینماید و منع شر آن میکند و چون زنان مرخوره را بدان بشویند در حمام از نظر بد که عین نامند محفوظ میمانند و چون در ساعت سوم روز چهار شنبه بردارند جهت طهارت و تفریق مؤثر است

* تراب الصیدا * ماهیت آن خاک مغاره جبل صیدا است از بلاد شام * افعال و خواص آن جهت جبر کسر شربا و ضمادا نافع است نزد اهل آن بلد حتی آنکه ظن شان آنست که چون مصدوع آنرا بیاشامد آن خاک باذن خالق جل و علا بسوی آن موضع رفته جبر صدع و فصل شکستگی آن عضو مینماید باندک زمانی

* تراب الشارنه * ماهیت آن خاک جزیره است از جزائر بحر روم در اقاصی شرقی بحر اندلس و آن جزیره متصل بآن را جزیره یابسه نامند * افعال و خواص آن گویند خاک آن جزیره را خاصیتی است عجیب و غریب که چون مقدار نیم مثقال آنرا در آب حل نمایند و در بینی انسانی و یا حیوانی که در حلق او زلو چسپیده باشد بچکانند در ساعت زلو از حلق او بیرون می آید و جوع کنند م رو نمید که در آن جزیره نیز همین خاصیت دارد و تعلیق آن بر سر دابه معلوفه مسقط علق و همچنین چون آنرا بخور دهند و تعلیق بدان نمایند و در آن در جزیره هیچ هوامی و حیوان وحشی موذی نمی ماند *

* تربد * بضم تا مثناة فوقانیه و سکون را مهمله و ضم با موحده و سکون دال مهمله بهندی نسوت نامند و تاک پتر ریاد نیز و در بنگاله پتوهری گویند * ماهیت آن بیخی است ظاهر آن مائل بسیاهی و باطن آن سفید سبک مجوف انبوبی زرد و طرف آن مصمغ منبت آن حوالی خراسان و هند و سند و گیاه آن ساق دار و برگ آن شبیه ببرگ لوبیا و نیلاب کبیر و اطراف آن باریک و نیز گل آن آسمان جونی بر سر ساق روئیده و ثمر آن مانند لسان العصافیر و انچه اندرون آن سیاه و غیر مجوف باشد سم است مانند خربق سیاه زرد آن نیز بد است و بهترین آن با وصافی است که مذکور شد که تازه کرم نخورده سفید مجوف مصمغ و متوسط میان غلظت و رقت صاف جوهر املس سریع التفتت سهل السحق بی ریشه و یا کم ریشه یا اندک حدت طعم و قوت نافذه و جلا باشد و انچه بخلاف اوصاف مذکوره بود ردی و غیر مستعمل است * طبیعت آن در اول سوم گرم و در آخر آن خشک و صاحب شفاء الاسقام گرم و خشک در آخر دوم گفته * افعال و خواص آن مسهل بلغم و رطوبات رقیقه و قلیلی از صفرا و اخلاط سوخته و با زنجبیل که مقوی فعل آنست دافع بلغم غلیظ و از ج بتر قیق رداءه فم ان عمق بدن و منقی دماغ و معده و رحم از بلغم و مفتح سده آن و جهت نافع و امراض عصبانی و سرفه حادث بمشارکت و لوامه

مفاصل و عرق النسا و با روغن بادام و تخم کتان جهت سرفهٔ مزمن و درد سینه و با پوست هلیلهٔ کابلی و امثال آن جهت مالیخولیا
و جنون و صرع نافع و گفته اند چون جرم ماثیلهٔ خام آنرا بیاشامند اخراج بلغم زیاده از صفرا می نماید و مطبوخ آن بالعکس
یعنی اخراج صفرا زیاده از بلغم میکند و لیکن سزاوار آن است که چون در مطبوخ و یا سفوف استعمال نمایند مبالغه در
کوبیدن و نرم پختن آن ننمایند تا بحمل معده را معا نچسپد و در معاجین مبالغه نمایند و چون بطریق سفوف با زنجبیل
و شکر بخورند باید که با آب گرم باشد و اگر با نمک بخورند با آب سرد و آشامیدن قلیلی از آن با زنجبیل و نبات که بطور قهوهٔ
زنجبیل پخته گرم گرم اندک اندک بیاشامند جهت سرفهٔ رطوبی و ضیق النفس بارد رطب نافع مضر امعا و مجفف اعضا
و مغثی و مکرب محرور المزاج و صاحب قلب حار را مضر مصلح آن خراشیدن پوست سیاه آن و بروغن بادام و یا پسته چرب
کردن و با کثیرا استعمال نمودن اما باید که بحد اعتدال چرب نمایند زیرا که بسیار چرب نمودن آن باعث ضعف عمل آن
است و وجه خراشیدن پوست آنرا گفته اند آن است که ذراریح با کیاه آن میباشد مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم
و در مطبوخ تا پنج درهم بدل آن بوزن آن پوست ریشهٔ توت و در بعضی امزجه غاریقون است و طریقهٔ تدبیر جوارش
و حبوب و دواء التربد و رب التربد و سفوفات و اشربه و معاجین آن در قرابادین ذکر یافت

* ترمس * بضم تا و سکون راء مهمله و کسر میم و سکون سین مهمله بفارسی باقلای مصری نامند * ماهیت * آن تخمی است
از باقلا کوچکتر سفید مائل بزردی و تدویر و مغز طح و وسط آن اندک فرورفته و طعم آن با تلخی و بستانی و بری میباشد
بستانی آن بزرگ تر و بری آن ریزه تر و زردتر و تلخ تر و ثقیل الرائحه و بهترین آن دیرتغذیه سفید بالیده بستانی آنست
و دوزند او می بوی بسیار تلخ آن * طبیعت * بستانی آن در آخر اول گرم و در دوم خشک و بری آن در دوم گرم و در آخر
آن خشک * افعال و خواص * آن مفتح سدهٔ کبد و طحال و محلل صلابات و جالی و مدر بول و حیض و مسقط جنین و زائل
کنندهٔ کلف و برص و بهق آشامیدن طبیخ آن و لعوق پختهٔ سرشتهٔ آن با ماء العسل و با سرکهٔ ممزوج با آب جهت اخراج دیدان
و حب القرع و ادرار بول و حیض و با سداب و فلفل جهت ادرار حیض و اخراج جنین و تحلیل اورام طحال و تفتیح
سدهٔ کبد و ضماد آن با ماء العسل بزیرناف جهت اخراج دیدان و برص و بهق و برش و جمیع آثار جلدیه و سعفه و بثور
و جرب و قروح خبیثه و خنازیر و اورام صلبهٔ جگر و غیر آن و جذب سم هوام و اکله و نار فارسی و بدستور با سرکه و با عسل
و سرکه با هم جهت تسکین وجع عرق النسا و تحلیل خنازیر و تلع نار فارسی و ورم سپرز و با ما زریون جهت جرب مواشی و ته میله
پختهٔ آن با سرکه و عسل جهت عرق النسا و وجع ورک و آثار ضربه و سقطه و مطبوخ آن در سرکه جهت اورام بارده
و تهیج بلغمی و اوجاع مفاصل بارده خصوصا که با آب دریا و یا ماء الرماد سرشته باشند و با سرکهٔ تنها جهت اوجاع مفاصل
حاره و ضماد آرد آن با آرد جو و آب و سرکهٔ مخلوط با هم جهت تسکین اوجاع حاره و بثورهائی بزرگ جهت عرق
النسا و بربشره جهت تنقیهٔ آن و نیکوئی رنگ رخسار و حمرت آن و بردن آثار ضربه خصوصا با آب باران و چون آرد آنرا
با بزر کتان و انکی فلفونیا سرشته برپارچهٔ کاغذی مالیده ضماد نمایند جهت رفع ثآلیل و بروز مقعده و شقاق آن و با اسیر و با موم
جهت عرق النسا و ضماد طبیخ آن بر غانغرایا و آن ورمی است که اولا حس از عضو برطرف میشود پس متورم میگردد
و آشامیدن آن نیز جهت آن علت و تنقیهٔ احشا و آشامیدن مقدار یک رطل از آن جهت برص و شستن چارپایان با آن
جهت کشتن کنهٔ آنها و پاشیدن آب مطبوخ آن که تلخی آن در آب رفته باشد بر در و دیوارهای خانه و حجره باعث قتل پشه و مانع

تولید آنست و ریختن آن بر بهق و کلف یعنی بهق و نمله و سر و حرب واکله و قروح خبیثه و همچنین شستن آنها با آن نافع و خوردن تلخ آن ناشتا هر روز پنج درهم جهت تقویت روح باصره و منع صعود ابخره و صداع مزمن و امان از نزول آب در چشم و با عسل جهت ضیق النفس و حرقهٔ مزمن و استسقا و تقویت سپرز و مثانه و رفع حصاة نافع و چون با بهی نمایند که آنرا خاما لاون اسود نامند طبخ نمایند و با آب آن جرب حیوانات را بشویند خصوصا غنم زائل گرداند و آشامیدن آب طبیخ تمام آن جهت ادرار بول مفید و گفته اند که از خاصیت مجربهٔ ترمس آن است که چون مقداری یک مشت از ابرا نیم کوفته پوست آنرا دور کرده در ظرف مس بی قلعی با شیر تازه دوشیده آن مقدار که از روی آن بگذرد با آتش ملایم طبخ دهند تا تمام شیر را جذب نماید پس بوزن آن روغن گاو بر آن ریزند و طبخ نمایند تا آنکه غلیظ و بقوام منعقد گردد و گرما گرم بر پارچهٔ کرباسی بمالند اگر بر کمر زنان ضماد نمایند اسهال صفرا نماید و بر بالای ناف اسهال سودا و بر ورکین و تهیگاه اسهال بلغم خام و چون ارادهٔ قطع آن نمایند آن پارچه را از آن موضع بردارند و با آب سرد بشویند و این از اسرار طب مکتومه است و جهت اطفال و پیران که نتوانند دوای مسهل بیاشامند نیکو است و حمول آرد سرشتهٔ آن با عسل و مر مکی جهت ادرار طمث و اخراج جنین و تحلیل ریاح رحم نافع و در جمیع افعال تلخ آن قویتر است از شیرین آن و بر شیرین آن غذا اندک غالب و ثقیل و بطی الهضم و اکثار آن باعث زردی رخسار و معین بر هضم و تعفن بهٔ مطبوخ آن با دوقان و سرکه و عسل و خوردن آن با نمک و صعتر و شیرینی و آشامیدن نبیذ کهنه بالای آن مقدار شربت آن با ادویه از نیم درهم تا پنج درهم و مفرد تا هفت مثقال بدل آن در جلا آثار یده وزن آن باقلا و تخم خربزه و در دفع کرم بوزن آن درمنهٔ ترکی و در سایر افعال افسنتین است *

* ترنجبین * بفتح تا و را مهمله و سکون نون و فتح جیم و کسر با موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون * ماهیت آن شبنمی است که بر خار ریکه آنرا حاج و خار شتر نامند در خراسان و ماوراء النهر و بلاد گرجستان و همدان و نواح آن می نشیند و منعقد میگردد مانند ریزهای نبات و طعم آن شیرین و جالی و بهترین آن سفید تازهٔ پاکیزهٔ غیر مخلوط با برگ و خار بسیار آنست زیرا که شاخهای آنرا بریده در چادرها ریخته میتکانند تا آنچه ترنجبین را انعقاد یافته جدا گردد پس از برگ و خار و خاشاک پاک کرده با اطراف میبرند و آنچه چسبیده و آلوده باشد در آب شسته صاف نموده میجوشانند تا غلیظ و منعقد گردد * طبیعت آن در اول گرم و تر و جالی تر از شکر * افعال و خواص آن ملین طبع و مسهل صفرا و رقیق و محرک اخلاط و لطیف تر از شیرخشت جهت سرفه و درد سینه و غثیان و تبهای حاره و تسکین عطش و با ماء الجبن جهت اخراج اخلاط محترقه و بالمختر یا ماء الشعیر و دفع اخلاط حارهٔ حاده و با روغن گردهٔ گاو کوهی جهت عسر البول و مداومت آن با شیر تازه دوشیده جهت تحریک باه که یک اوقیه آنرا با نیم رطل شیر گاو میش بیاشامند و مسخن بدن و آشامیدن ترنجبین با آب زیره جهت رفع نفاخ شکم که با حمی خفیفی باشد و در حمیات حاده و جدری و حصبه و اسهال الدم و بواسیر و بول الدم استعمال آن جائز است چنانچه شیخ الرئیس در رسالهٔ حماض جدری گفته که افضل آنست که تلیین طبیعت صاحب جدری را به تمر هندی نمایند و اگر اجابت نکند زیاده نمایند بر آن قدری شیرخشت و احتراز نمایند از ترنجبین و صاحب ذخیره در غب خالص نوشته که ترنجبین را در تبهای گرم ندهند زیرا که مستحیل بصفرا میگردد و اگر ضرورت باشد با حموضات بدهند و در باب جدری و حصبه گفته که مضرت آن مر صاحب جدری و حصبه را مانند مضرت عسل است محرور المزاج را زیرا که محرک اخلاط و باعث زیادتی بیقراری و هلاکت است و صاحب شفاء الاسقام در رسالهٔ

بجلدی و حصبه نوشته که آن مردورا مضراست بجهت تحریک آن اخلاط رذیه را و رقیق ن کیفیت آنها بقلب وکمش قلیل وهمچنین شیرخشت و در بحث اسهال الدم نوشته که اگر در طبع قبضی باشد مزلقات مثل شیرخشت مناسب است ولیکن از ترنجبین احتراز نمایند زیرا که در آن قوت ادرار دم است مؤلف گوید صاحب بواسیر و بول الدم را نیز بد ستور مضر است و مضر بسرز و محرور المزاج مصلح آن تمر هندی و عناب و ماء الشعیر و بطئ النزول و مصلح آن آب آلو و عناب مقدار شربت آن از هفت مثقال تا سه مثقال بدل آن شیرخشت است و بدستور آب جو با شکر سرخ و دو ا ء الترنجبین و شراب آن و معجون آن در قرابادین ذکر یافت * ترخوانه * * وتربنه * مردود زقرا بادین مذکور شد

* فصـــــل التاء مع الشین المعجمة *

* تشمیزج * بفتح تاء مثناة فوقانیه و سکون شین معجمه وکسر میم و سکون یاء مثناة تحتانیه وفتح زای معجمه و سکون جیم معرب چشمیزج فارسی است و نیز بفارسی چشمک و چشوم و بعربی حبة السود او اهل حجاز بشمه و بهندی چاکسو نامند * ماهیت آن * دانه است بقدر بهدانه و مثلث شکل و سیاه اندک املس براق بهترین آن بزرگ سیاه براق آنست و ابن بیطار نوشته که آنچه از بلاد سودان و نواحی آن آورند اندک بزرگتر است از حجازی آن و بگمان مردم آنجا آن افضل است از حجازی * طبیعت آن * در دوم گرم و خشک و بعضی در سوم گفته اند * افعال و خواص آن * جالی و باندک حدت و نهایت قبض و تحلیل و مقوی باصره و جهت دمعه و غشاوه و اخراج قذی نافع و مدبر آن با زعفران و ماميران چینی و شکر که مقوی تحلیل و زیاده کننده جلای آنند جهت امراض مذکوره انفع که با گلاب سائیده بطریق کحل ترتیب نموده استعمال نمایند و ضماد آن جهت جراحت قضیب و اعضای عصبانی و جذام نافع و دستور دیگر آن آنست که در جوف پیاز یا خمیر گذاشته در زیر آتش پخته پس برآورده مقشر کرده استعمال نمایند و سه نوع دیگر نسخ ذرورات تشمیزجی و قطور و کحل آن در قرابادین ذکر یافت

* فصـــــل التاء المثناة الفوقانیة مع الفاء *

* تفاح * بضم تای مثناة فوقانیه و فتح فاء مشدده و الف و حاء مهمله بفارسی سیب نامند * ماهیت آن * معروف است و شیرین و ترش و مز یعنی مخلوط چاشنی ها میباشد بهترین آن شامی پس اصفهانی بدرخت رسیده شاداب بزرگ لطیف آنست * طبیعت شیرین آن * گرم در اول و تر در دوم و ترش آن در اول دوم سرد و خشک و مز آن در حرارت و برودت معتدل و در اول خشک و جمیع اجزای درخت آن سرد و خشک و برگ و ثمر آن با قوت تریاقیت * افعال و خواص مجموع آن * مفرح و با عطریت و رطوبت لطیفه و مقوی دل و دماغ و جگر و اکلا و شما و جهت خفقان و عسر التنفس و تقویت فم معده و منع انصباب فضول بمعده و تنبیه اشتها نافع و شیرین آن مفرح و ملطف روح حیوانی و سریع الاستحاله بصفرائیکه در معده باشد و پخته آن جهت سرفه یبسی و آب آن با شراب و آب گوشت جهت رفع غشی مجرب و آب آن در معاجین مفرحه مقوی فعل آنها و رب و شراب آن در جمیع افعال قویتر از جرم آن و جهت تفریح قلب و تقویت معده و کبد و دفع وسواس سوداوی و دفع سموم خصوص عقرب و دفع وبا بسیار مؤثر و مسکن حرارت و مربای آن نیز قریب بدان و بهتر است از جرم غیر مربای آن مشوی عطش در خمیر گرفته آن جهت ذوسنطاریا که اسهال دموی است و جهت صاحب سل و ذبول یعنی لاغری و ضماد آن بر چشم جهت تسکین درد و وجع آن نافع و اکثار خوردن خصوص خام نارس و بیعی آن مورث تپهای مرکبه و نسیان و مولد ریاح و تمدد سایر بدن و اوجاع عصب و اختلاج و مصلح آن دارچینی و اغذیه لطیفه و ترش آن قابض و مسکن قی

وعطش و موافق معدهٔ صفراوی و پختهٔ آن در خمیر جهت اسهال دموی و مصلح ادویهٔ سمیه و خشک کرده و سویق آن با آب انار
را دویهٔ مناسبه جهت تقویت معده و اسهال صفراوی و تسکین قی نافع و اکثار آن مضر سینه و مورث ذات الریه و ریاح عروق
و مصلح آن گلقند و دارچینی و لعق نمودن عسل و مزآن مولد خلط صالح و مسکن تشنگی و قی صفراوی و اسهال و در سایر افعال
مانند ترش آن است و گویند همه اقسام آن هرگاه خلط حار که در معده باشد بریختن آنرا دفع میکند و خام نارسیدهٔ آن
مولد خلط خام و حمی و ضماد آن در ابتدای اورام حاره نافع و رب سیب ترش که آب آنرا بدون شیرینی بقوام آورده
باشند در آخر اول سرد و در رطوبت و یبوست معتدل و جهت غلبهٔ صفرا و غلیان خون و اسهال صفراوی و قی آن و رفع
غم و الم سوداوی نافع مضر اسهال دموی و شش و مداومت خوردن آن مضر عصب و شراب و مربای آن قریب النفع است
بدان و با حرارت کمی و جهت وسواس سوداوی انفع از شیرین آن و سیب تلخ قابض تر از همه و آشامیدن عصارهٔ سیب رسیده
و عصارهٔ برگ آن نیز بقدر یک اوقیه تا ده درم و طلای آن نیز جهت دفع سم عقرب و سایر سموم و ضماد برگ آن جهت ردع
اورام حاره در ابتدا مفید و شکوفهٔ آن با ادویهٔ مناسبه جهت دفع اخلاط متعفنه و با ادویهٔ مفرحه جهت تفریح مؤثر و مربای
آن یعنی گلقند گل سیب جهت ضعف دل و دماغ و برانگیختن شهوت باه نافع که گل آن را با دو وزن آن شیرهٔ گلقند گل سرخ
سرشته مانند گل سرخ مرتب نمایند و مقدار شربت تفاح هفت مثقال است و اولی آنست که محرور المزاج حامض و مز آنرا
تناول نماید و مبرود المزاج حلو آنرا هرچند حلو آن مضر محرورین نیست و بعضی مزاج شیرین عفص آن را و چون از
خوردن آن در معده ثقلی یابند باید که بالای آن آب سرد ننوشند و طعام ترش نخورند و همچنین بالای هر میوهٔ تر و تازه
بلکه امراق اسفیدباجات و مسخنات بنوشند و تا از معده منحدر نگردد طعام نخورند و تحفهٔ آن هیچ یک را مناسب نیست
دیده است و جوارش و حلوا و خمیرهٔ گل آن و رب و اشربه و عرق و مربای آن در قرابادین ذکر یافت

* فصل التاء المثناة الفوقانية مع الميم

* تمر * بفتح تا و سکون میم و را مهمله بفارسی خرما و بهندی کهجور و چهارا نامند * ماهیت آن معروف است و
نر و ماده میباشد نر آن طلع و خوشه بر می آورد و ثمر نمی بندد بخلاف مادهٔ آن و در خوشهای طلع نر دو نوع گردی میباشد
که آنرا اکشن مینامند و در ابتدای ظهور رخا می کرد نر را بر ماده میزنند ثمر آن بالیده و شیرین و شاداب و لحم آن کوچک
میگردد و الا خوب نمیشود و از ابتدای تکون تا انتها و کمال بلوغ و رسیدگی هفت مرتبه مقرر کرده اند و هر مرتبه را بنامی
موسوم اول را طلع و لیغ نیز گویند و دوم را بلح و سوم را خلال و چهارم را بسر و پنجم را قسب و ششم را رطب و هفتم را تمر
و هر یک آن انشاء الله تعالی در اماکن خود مذکور خواهند شد و بحسب اماکن و بلدان مختلف میباشد و بهترین اماکن که خرما
در آن خوب میشود جهرم از توابع فارس است پس عمان پس جاهای دیگر و بهترین اصناف جهرمی آن آزاد پس شکوم
پس خستاوی است که پوست آن نازک و مغز آن بسیار و تخم آن کوچک و شیرین و سیلهٔ بی ریشه باشد * طبیعت آن
در دوم گرم و در اول خشک و بعضی در اول تر دانسته اند * افعال و خواص آن کثیر الغذا و مولد خون متین و جهت
قابض القوه را بسیار تقویت کردهٔ لاغر شده و تسمین بدن و باه مبرودین و امراض بارده و بلغمیه و درد کمر و لین مفاصل و موافق
سینه و شش بارد و آشامیدن طبیخ آن با حلبه جهت تپ بلغمی و نفث مدهٔ مجرب و با برنج جهت تسمین مهزولین و خوردن
آن و شیر تازه دوشیده خصوص با اندک دارچینی و از عقب آن نیز آشامیدن شیر تازه دوشیده در تقویت باه

بیعد ید دانسته اند و لیکن ثقیل و بطی الهضم و مسدد مضر محرورین و صاحبان بادان جارا و در بلاد انکلترا در آنها حاصل نمیشود اهل آن بلادان را اکثار خوردن آن جائز نی و مولد سودا و سدهٔ جکر و سپرز و محرق خون و مفسد اخلاط و مصدع و مورث قلاع دهان و رمد و درد دندان و مصلح آن آب انار و سکنجبین و روغنها و خشخاش و بادام مقشر خوردن و شستن دهان بعد خوردن آن با آب لیمو و کرم مخصوص که سماق در آن خیسانیده باشند و بعد ستور غرغره با کلاب و سماق با سرکه و خائیدن طرخون که زمانی طویل در دهان باشد مانع ضعف دندان و قلاع دهان و خناق است و مصلح سدهٔ آن در محرورین جوارشات مسهله بعصوربا لجمله در محرورین موجب امراض بسیار و در مبرودین باعث زوال امراض با رده و رطوبات بلیه و خام آن نفاخ و بطی الهضم و ثقیل و مسدد و تخم آن گرم و خشک و صحیح آن است که مرکب القوی است با برودت بسیار و حرارت کمی و شدید القبض و آشامیدن آب طبیخ آن جهت تفتیت حصاة و سائیدهٔ آن جهت رفع اسهال و بستن شکم بقوت و ذرور سوختهٔ آن جهت قروح خبیثه و مغسول آن جهت التصاق جراحات تازه و ریختن احداب عین و سبل و قروح آن و حدت بصر و سیاهی چشم نافع

* تمر هنونی * بکسر ها و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم را مهمله و سکون واو و کسر نون و یا نوع تمر کوچک با رنگ سرخ رنگ با هستهٔ باریک کوچک است

* تمر هندی * بعربی صبارا و حمار و حوش و حومر او بهندی انبلی نامند * ماهیت آن ثمر درختی است مندی در غلافی مانند باقلا الا آنکه از ان پهن تر و پر سته آن بعد رسیدن اندک صلب صلبی میگردد بخلاف باقلا و مغز آن پوست دیگر سوای آن ندارد طول آن بقدر شبری و دو نوع میباشد یکی سرخ تیره اندک چاشنید ار و در هنگام خامی نیز سرخ رنگ میباشد و در گجرات و نواح آن و اکبر آباد بسیار خوب میشود و در اماکن دیگر بلدان خوبی نمیشود و این نوع وفور ندارد و دوم سرخ که رنگ مائل بتیرکی و این در خامی سفید میباشد و این نوع بسیار است و تخم هر دو مائل بتند و پر و اندک پهن و مغز آن سفید و پوست آن سرخ تیره از ترمس بزرگتر و تخم نوع سرخ آن از سفید آن کوچکتر و درخت آن عظیم و برگ آن ریزه طولانی انبوه و بهترین آن رسیدهٔ بی عفونت اندک کهنهٔ آنست یعنی شش هفت ماه تا یکسال از اخذ ثمر آن گذشته باشد نه کهنهٔ فاسد شده آن و دستور است که ثمر رسیدهٔ آن را مقشر نموده قدری از لیفهای آن را بر آورده حبهای بزرگ ساخته اند که چرب نموده نگاه میدارند و الا آن را کرم میزند و رطوبت آن خشک و ترشی آن کم میگردد * طبیعت ثمر هر دو نوع آن در اول سرد و در دوم خشک و در سوم نیز گفته اند و خشکی سرخ آن زیاده * افعال و خواص آن لطیف تر از اجاص و رطوبت آن از آن کمتر و مقوی قلب و معدهٔ مسترخیه و قابض شکم خصوص سرخ آن و مسکن غثیان و قی صفراوی و ملین طبع و مسهل صفرا و اخلاط محترقه و در محموضات مسهلی سوای آن نیست و مطفی هیجان خون و جهت خفقان حار و تبهای حاره و غبیه و کرب و غشی و رفع عطش و تفریح و حکه و جرب و هیضهٔ صفراوی و غرغرهٔ آن جهت خناق و مضمضهٔ آن جهت قلاع دهان نافع و گفته اند که تمر هندی را نباید در آب بسیار مالید زیرا که موجب سده و تنفر طبیعت و غثیان و قی میگردد بلکه باید که در آب بخیسانند چون خوب خیسید و قوت آن تمام در آب باز داده شد صاف نموده با اندک نبات و یا شکر و یا آنچه خواهند از اشربه و غیرها بیاشامند و اهل هند آشامیدن نقوع آنرا برای جذام نافع میدانند اکثار آن مورث سحج و سعال و مضر صدر و سرفه و طحال و مولد سده و ناشتا خوردن آن مضر و بعد ستور خام و

تمر هنونی

تمر هندی

تازه و ورم آن زیرا که مسهل و رسما رنگ ملح و ثقل المعده و الا بعد از ساعت و ضماد آن که از خشخاش و بنفشه و عناب و
لعاب بهدانه و با آنکه شیرینی خوردن مثل آز مزیت آن از هفت مثقال تا سی مثقال بدل آن آلوی سیاه و زرد و شیر
اسهال زرشک و دانه آن در سوم سرد و خشک و قابض و خوردن مغز آن جهت امساک منی مجرب و ضماد آن جهت
خلع عضو و رض و تقویت سستی عضل و با پیه و امثال آن جهت نفع و کشودن دمل و چون نرم کرده پخته در فرج بمالند
تنگ گرداند و مطبوخ کوبیده آن و تخم ریحان کوبیده با شیر زنان و یا شیر بز جهت نفع دماميل حاره و انفجار آنها با تکرار
عمل مجرب و چون برگ نازک آنرا بسایند و در آب بمالند و ضماد کنند و یا شامند جهت زحیر حار و آزار رفته درعند
و بنگاه اموه مینا مند و دربینی مردم میشود و جهت سستی صفراوی و قرحه مجاری بول و احلیل که بفارسی سوزنک ربه نامند
سوزاک نامند نافع و ضماد آن جهت تسکین لهیب اورام حاره حاده و وجع و تحلیل آنها و با آنکه دار فلفل جهت رفع ادویه
لعاب عنکبوت که برمه و مالیده شده باشد و تحلیل اورام حاره و بارده نیز و ضماد کل آن جهت تسکین رمد حار و وجع و حرارت
چشم و آشامیدن آن جهت بواسیر خونی و ذرور پوست درخت آن جهت التیام جروح و قروح و ضماد کستر پوست درخت
آن جهت آوردن اشتهای طعام نافع و جوارش و حلوا و سکنجبین و شراب و مربی و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافته
* تمساح * بکسر اول و سکون میم و فتح سین مهمله و الف و سکون حاء مهمله بفارسی نهنگ و بهندی مکر مچه نامند * ماهیت
آن حیوانی است بزرگ در انهار کبار میباشد و رود نیل و بعضی مواضع گنگا در هند و بنگاله نیز و بعضی و چهار دست و
پا و دنباله دارد پوست آن خشن و ستبر و بسیار قوی حتی آنکه در آب شیر و فیل را فرو میکشد و هلاک میکرداند و درخشکی
از دست و پا میدود و حیوانات دیگر شکار میکند از دور و وقت مضغ فک بالای آن حرکت مینماید بخلاف حیوانات دیگر
و دهن آن وسیع و گویند نود دندان دارد پنجاه در فک بالا و چهل در فک پائین و میان هر دندانی تا دندان دیگر دندانی
کوچک مربع و در وقت بند کردن دهان یک دندان در بین دندان دیگر میآید و منطبق میشود و زبان آن خارلانی و طول
جثه بزرگ آن ده ذرع و عرض آن دو ذرع و زیاده بر آن و تخم بر خشکی میگذارد و بچهای آن انچه در آب تعیش
مینماید تمساح میشوند و انچه در خشکی سقنقور و بیرون آب نیز تعیش میکند و نوع کوچک آن که در ریگ تعیش میکند
ورل مائی نامند و گویند همین سقنقور است * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن
تخم بیضه آن جهت رفع جنون و اکتحال سرگین آن جهت رفع بیاض عین نافع و طلای زهره آن در بینی با صاحب قوباء الاتر
و قطور پیه آن با روغن گل جهت رفع صداع و شقیقه و درد گوش و کری و به درد کمر و کرده و تقویت باه و ضماد آن دافع آزار
گزیدن آن در ساعت و گوشت آن متحرک باه و اسفیداج آن مسمن بدن و مهزولین و رافع قوباء و لیکن رطوبت سوسن و مثلث
خون آن با پیاله و آماه جهت تفسیر لون و رفع رنگ سفید و پیشانی و صلابت جهت دفع شقیقه و صداع و طلای آن بر بدن
صاحب آسیب و رفع جهت رفع آن مؤثر و سوزانیدن پیه آن در چراغ دفع زنبور که در ان و نیز گفته اند که مانع صداع آنست و دستور
آفروختن قتیله مرشته آن با موم ملازم که آن روشن باشد و چون پیه آنرا بموضع گزیدن آن بمالند تسکین دهد وجع آنرا
و بر روی پیشانی گوسفند تمساح یعنی شاخ زن بمالند موجب گوسفندان ایشان بگریزند و تعلیق چشم آن که در زنده گی از آن کنده باشند
جهت منع تزاید جذام و تسکین درد چشم که چشم جانب راست آنرا جانب راست و چشم جانب چپ آنرا بر جانب چپ
بند نمودن آن بر پای راست جهت تقویت جماع و تعلیق دندان راست آن بربازوی راست در تحریک باه و تقویت

جهات معتبر اثر تمام دارد و چون پوست تمساح را برده در قریه بگردانند و بر سقف دهلیز آن بیاویزند موران از آن قریه بگریزند

فصل التاء مع النون

تن بضم تاء مثناة فوقانیه و تشدید نون *ماهیت آن* ماهی است بزرگ فربه چرب که در دریای مظلم و در دریای شام بهم میرسد و آنرا بشکل قاصیل میسازند و نمک سود میکنند *طبیعت آن* حار یابس *افعال و خواص آن* خوردن نمک سود آن جهت سم ها رشاعدار و ضماد آن جهت گزیدن سگ دیوانه نافع و خوردن آن و قی کردن بعد از آن منقی معده و مخرج بلغم غلیظ است

تنباکو بفتح تا و سکون نون و فتح باء موحده و الف و ضم کاف و سکون واو بترکی تتن و بهندی بجره بهنگ نامند *ماهیت آن* حکیم میر محمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته ظاهرا قسمی از ماهی زهرج جبلی باشد که تلومس نامند چه در ماهیت بقسم سوم آن شبیه و در سمیت نسبت بماهی مشابه آن است و قسم سوم تلومس را تعریف کرده اند که برگ آن مانند برگ کرنب و از آن درازتر و باندک رطوبت چسپنده و ساق آن زیاده بر ذرعی و با اندک زغب و تخم آن ریزه سرخ مائل بسیاهی و در غلافی و مؤید دیگر آنکه در زمان بقراط بجهت رفع وبا گیاهی را مقرر کرد که آورده در خندق اطراف شهر دود کنند و دود آن باعث گردید که اختلال وبا و اثر نکرد آن گیاه قسمی از تلومس بود و این اثر با تنباکو میباشد و در هر بلد یکه تنباکو شیوع یافته وبا بتدریج کم شده و بالفعل نایاب است والله اعلم بحقیقة الحال بعد آنکه آن از ادویهٔ جدیده و قریب بسه صد سال است که بهم رسیده زرد و صلد و کسری است که شیوع تمام یافته و باعث شهرت و ظهور آن در ایران و توران و هندوستان گویند پرتگیش که گروهی از نصاری است بوده که از ارض جدید بدست آورده و تخم و برگ آن را بسمت ایران و هندوستان برده و از آنجا بجاهای دیگر منتشر گشته بنحویکه شاید بالفعل هیچ مملکتی و بلدی و قریهٔ نباشد که آن را استعمال ننمایند خواه بعنوان کشیدن بغلیان و خواه بخوردن جرم آن و خواه بسعوط نمودن سفوف جرم آن یا بدماغ خواه در آن بلده و قریه بهم رسد و یا از جاهای دیگر آورند و بقیمت اعلی بخرند و گویند بدو شیوع آن در ایران و توران سلطنت شاه عباس ثانی و در هندوستان از اخر اکبر پادشاه و اوائل جهانگیر پادشاه بوده و آن انواع و اقسام می باشد و بهترین آن برگهای بزرگ ضخیم چسپنده تند بوی زرد مائل بسرخی است که خالهای سرخ مائل بتیرگی بر آن افتاده باشد که چون نرم نموده یا آب بسرشند شیره دار چسپنده باشد خواه کازرونی و خواه کازرونی و یا طونی و یا طبسی و یا بلخی و یا ملتانی باشد و خواه از غیر آن اماکن هرجا که خوب شود مانند امانت خوانی بنارسی و قسم اعلی سورتی برای کشیدن خالص آن در سر غلیان و برای تخمیر آن با قند سیاه که بهندی گره بضم کاف فارسی و سکون راء هندی چهار نقطه و دانا مند که اهل هند و دکهن و بنگاله مستعمل دارند که برگ تنباکو را با هم وزن آن و یا قدری زیاده از آن شکر با هم خوب کوبیده و سرشته در ظرفی کرده چند روز میگذارند تا تخمیر یابد و آن را گراکو می نامند و بعضی برای سرعت و زیادتی تعفین و تخمیر چند روز در زمین و یا سرگین اسپ دفن می نمایند پس برآورده در سر غلیان کرده آتش بر آن گذاشته میکشند با صطلاح هند این طریق را سلفه می نامند و صاحبان امتیاز تا بهٔ که تا بهٔ کوچکی از نقره یا سفالی ساخته و بیک روی آن بقدر یک توله از آن گراکو تا مند چسپانیده در سر غلیان میگذارند که روی خالی آن بالا باشد و بر آن اخگر گذاشته میکشند و بعضی برای خوشبوئی قلیل سنبل الطیب کوبیده و بعضی صاحبان طبع و خوش سلیقه پوست سیب اگرچه نرسیده

ورای شوره را به در کوزه پیلن تا اعل کرده و در ظرف گلی کند اشته و سر ظرف را از گل بند نموده در زمین دفن میکنند تا تخمیر یابد بعد از آن برآورده بدستور برگ تنبا به چسبانیده میکشند بسیار خوشبو میشود و بهترین تنباکوها از اقسام کرّ اکو تنباکوی هیوانه که در ولایت است بسیار خوشبو و گران قیمت است و برگهای آن کوچک و زعفرانی رنگ و شیره دار چسبنده و بعد از آن تنباکوی چنارکره که قریب بنارس است و در بنگاله بهار کلهور زرد رنگ قسم کال میشود بسیار تند و تلخ * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن معطش و مجفف و سم اقسام ماهی و در آن مصلح فساد هوای وبائی و تعفن آن و منقی رطوبات دماغ و محرک آن و جهت دردهای رطوبی و ربو بلغمی و سرفهٔ رطوبی و ضیق النفس بلغمی کشیدن و خائیدن و خوردن آن نافع و بدستور خوردن کرّ اکو بمقدار دانهٔ نخودی ناشتا حبس بسته و سعوط سائیدهٔ برگ آن مانند هبا و جهت دفع نزلات دماغی بارد رطب مزمن و تعطیس فرمودن با آن مفید و ذرور بردن ده درد آنرا دافع قیض بعادت دانسته اند خصوصا ناشتا و ذرور خاکستر آن جهت زخم هواب و ضماد آن با روغن گل سرخ جهت جرب متقرح و حزاز و منع نزف الدم جراحات تازه و تجفیف قروح مزمنه و نزول آب آزموده و آشامیدن آب غلیان که زرد شده باشد از کثرت کشیدن جهت استسقا و مارگزیده نافع دانسته اند بادرار بول و عرق مفرط و چرکیکه در آب نی غلیان خصوصا نزدیک بسر غلیان جمع میگردد چون از آن فتیله سازند و یا فتیله را بدان آلوده کرده در ناسور مزمن گذارند چهار مرتبه تا نهایت شش هفت مرتبه التیام میابد و چون در چشم کشند شبکوری را زائل میگرداند خواه آن چرک تازه باشد خواه کهنه بطریق اکتحال و کشیدن تنباکو بسر غلیان با برگ تنهنکشت که بهندی سنبهالو نامند جهت دفع ضیق النفس و سرفهٔ مزمن در ظلمت بسر عارض از رطوبت و برودت نافع و تنباکو مضر دل و دماغ حار یابس و محرور المزاج و سوداوی و مورث سدد و خفقان و کندی حواس و مغلظ خون و مصلح آن شیر تازه دوشیده است و گویند معیار صحت مزاج بدن است زیرا که مریض را خصوص صاحب حمی را خوش نمی آید کشیدن آن و حب تنباکو و عرق و مرهم و معجون آن در قرابادین ذکر یافته بدانکه اعیان و اشراف و اعزه و اطبا و بعضی از تجار عاده بنگاله و هند بطریقیکه صاحبان سلیقه اند تا به چسپانیده معمول دارند میکشند و لیکن در ولایت آنها تنباکو را بطریق سر غلیان نمیکشند و ما بعنوان سعوط و مطوس اکثری مستعمل دارند وقلیلی برگ آنرا میخورند و بعنوان دود می میکشند

* تنز و خطائی * بفتح اول و سکون ثانی و ضم زای معجمه و سکون واو و آنرا شاه صینی نیز گویند * ماهیت آن قرصی است مصنوع و بعضی سرخ مائل بتیرگی و بعضی مائل بسبزی که از خطا میآورند و نیز اقراص سیاه رنگ از کاشغر میآورند موسوم باسم تنز و تحقیق آن است که تخمیر آن از عصارهٔ برگ حنای خطائی است و مادهٔ آن گلی است که از بعض معادن بادزهر معدنی برمیآورند و اقراص و غیر آن ساخته بهر باه شاه آن مملکت رسانیده بجهت اعتبار باطراف میبرند و چون بادزهر معدنی مختلف الالوان است لهذا تنز و نیز مختلف الالوان میباشد و نیز مجعول از گل ارمنی و طین مختوم و زاج با آب گیاهای محلله میسازند و بجای تنز و میفروشند و علامت آن آنست که از آن بوی زرنیخ میآید بخلاف خطائی اصلی * طبیعت آن مرکب القوی مائل بحرارت * افعال و خواص آن رادع و محلل و قابض و جهت اورام حاره و بارده و گزیدن هوام و تسکین درد سر و سائر اعضا و تحلیل خنازیر و اورام صلبه و قطع نزف الدم و جراحات و آشامیدن یک دانگ آن تا نیم مثقال جهت اسهال دموی و بواسیر و قی الدم و نفث الدم و ذرور آن جهت قرحهٔ چشم و مقعد و قضیب

و تزوجها آن جهت سیلان حیض و رطوبات رحم و جمیع علل آن که از رطوبت باشد نافع مضر بهش مصلح آن کثیرا اصف و تسمع تزوجها رو یارد د رطرا یا دبین ذکریافته *

* تنکار * بفتح تاء مثناة فوقانیه و نون و کاف و الف و راء مهمله بهندی سهاکه نامند * ماهیت آن گفته اند دو قسم میباشد معدنی و آن نوعی از بورق است و این دو قسم میباشد یکی شبیه به یخ و آنرا بورة زبدی و بشیرازی تنکار نامند و قسمی شبیه ببرف و آن زبد البورق است و بشیرازی برنکار گویند و قسم دوم مصنوع و آن نوعی از لحام الذهب مصنوع است و آنچه بالفعل مشهور و متعارف است مرکب از نمک و قلی یا الصویه و سه برابر بورد و بورة ارمنی است که مجموع را در شیر گاو و یا گاو میش بقدر آنکه بپوشاند آنرا بجوشانند تا منعقد گردد و در آفتاب خشک میکنند و لحام الذهب مصنوع از بول غلامان نزدیک ببلوغ است که در ظروف مس جمع میکنند و از دستهٔ مس در آفتاب و جای نمناک مدتها میسایند تا منعقد و صلب گردد و آنچه به تحقیق پیوسته معدنی است در بنگاله از کوهستان شمالی آن مانند نیپال و بهرایچ و نواح آنها بسیار میآورند و باطراف میبرند و مصنوع اگر باشد چیزی کمی خواهد بود * طبیعت اقسام آن در آخر سوم گرم و خشک و از سوم است * افعال و خواص آن داخل کردن آن در طلا در حین گداز باعث نرمی و زود گداختن آنست و لطیف و محلل و جالی و مسقط بواسیر و جهت بردن گوشت فاسد جراحات و درد دندان و تاکل آن و قتل کرم آن مفید گفته اند ولیکن به تجربه و تکرار عمل معلوم و مشاهده شده که متأکل دندان است و دندان را بزودی می اندازد چون چند روز متوالی سائیده بر بن دندان بمالند و از خاصیت معدنی آنست که تنقیهٔ قلعی و تلیین آهن میکند و آهن را چون یکبار در آب تنکار معدنی تطفیه کنند و باز در یکروز سرخ کرده در روغن کنجد تطفیه نمایند آهن ملکور مثل مقناطیس جذب آهن مینماید و فرق میان تنکار معدنی و مصنوعی آن است که تنکار مصنوعی را چون در آتش اندازند از آن رطوبتی ظاهر میگردد بخلاف معدنی *

* تنین * بکسر تا و نون مشدده و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون بفارسی اژدها نامند * ماهیت آن حیوانی است بری و بحری میباشد بری آن اژدهن میگزد مانند مار و بحری آن از دنباله مانند عقرب و هردو نوع آن دست و پا و چنگال میدارد و گویند چهار ناخن به ترتیب دارد و یکی در کف دست و بر سر آن دستهٔ موی چون کاکل و چون کسی را بگزد میکشد آن را بنزف الدم * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک و سم قتال * افعال و خواص آن ضماد خاکستر سوختهٔ آن با عسل جهت قطع بواسیر و بهق و برص نافع و چون گوشت تازهٔ آنرا بر موضع گزیدهٔ آن به بندند جذب سمیت و رفع اذیت آن میکند و معالجهٔ گزیدهٔ آن معالجهٔ قروح خبیثه است.

* فصـــــــل التاء مع الواو *

* توابل * بفتح اول و واو و الف و کسر باء موحده و لام * ماهیت آن اسم اصطلاحی ادویهٔ یابسه است که در اطعمه داخل میکنند مانند کشنیز و زیره و ساذج هندی و فلفل و هیل و قرنفل و دارچینی و امثال اینها *

* توبال * بضم اول و سکون ثانی و فتح باء موحده و الف و لام معرب از تفال فارسی است بیونانی اما طیطس نامند * ماهیت آن ریزهای است که از مس و آهن تفته در حین کوبیدن جدا میگردد و بهندی آهنی را لوه چون و مسی را دیک چون نامند و از مطلق آن مراد توبال مس است و بهترین آن مائل بسیاهی و سرخی و براق رقیق است که قبرسی نامند که چون سرکه بر آن بپاشند رنگ بگیرد و زنگار از آن بهم میرسد و بعمل میآورند و سفید رقیق آن ضعیف القوة * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن ملطف و جالی و از نحاس محرق لطیفتر و معفن اخلاط و جهت منع

تروّح خبيثه از انتشار و التيام قرحهٔ چشم و خشونت اجفان وسبل و بياض و بردن گوشت زائد صلب جراحات چون
از ان مرهم سازند وجهت جرب و حكه نافع و آشاميدن نيم مثقال مغسول آن با يک مثقال ملك النطم و با آرد كلم و با
صمغ عربي كه حب بسته جهت رفع بشاعت آن فرو برند و بالاي آن سركه بياشامند براى آنكه مقى ومسهل قوى بلغم است
وجهت استسقا وماء اصفر مفيد و آشاميدن نيم مثقال آن كه مقدار شربت آن است با ماء القراطين كه ماء العسل است جهت
اسهال كيموس مائي وحبن متحرك كه عبارت از آزار شكم وورم وبزرگي آنست مفيد وزيادهٔ آن باعث سحج وقرحهٔ امعا
است وناشتا نبايد استعمال نمود و همچنين غير مغسول آنرا در امراض عين جهت آنكه بسيار حاد است وآب مغسول آن
بنهايت لطافت وحلاوت ميباشد ودر زرورات و شيافات ومراهم مستعمل است واهل هند توبال را در مسهلات كه مسي
نامند استعمال مينمايند چنانچه در قرابادين در حرف الميم در مسي ذكر يافت * طبيعت آن در چهارم خشك * افعال
وخواص آن قابض اسهال خون ومانع خفقان و جرب و ضعف معده وباه و دوا در منافع و خواص قريب بتوبال النحاس است و
چون در لته بسته در جاى نمناك خصوصا تحت خمها يكهفته بگذارند زعفران ميشود وآن جهت بردن جرب عين وجلاى
بصر آن وبا ربع آن نوشادر جهت رفع بياض وسبل آزموده و با سركه وعسل جهت تحليل اورام نافع ودر زعفران الحديد
ساير خواص آن انشاء الله تعالى مذكور خواهد شد ودستور غسل توبال النحاس در مقدمهٔ كتاب مذكور يافت

* توت * بضم تا و سكون واو و تاء مثناة فوقانيه و بثاء مثلثه نيز آمده * ماهيت آن ثمر درختي است معروف شيرين و
ترش ميباشد شيرين آنرا نبطي و ترش آنرا شامي نامند بهترين سرد ونوع آن بالیده شاداب آنست * طبيعت شيرين
آن گرم در آخر اول وتر در آخر دوم و بسيار شيرين آن تا دوم گرم با قوت قابضه و بارده * افعال وخواص آن مولد
خون صالح ومرطب دماغ ومفتح سدد ومصلح جگر وفساد مزاج ومسمن بدن ومبهی ومقوی بدن و کرده ومدر بول وملین طبع
وجهت آبله وحصبه نافع و در انضاج شبيه بانجير و سريع الاستحاله بخلط حاضر و شيخ الرئيس وصاحب شفاء الاسقام مفسد
خون گفته اند و مصدع و ملطخ معده جهت آنكه مفسد حال معده است مصلح آن سكنجبين حامض در محرورين وكسى كه
آنرا بزودى حمى عارض ميگردد جوارش كموني و ترش آن در دوم سرد ودر اول خشك و قابض خصوصا خشك آن كه
قائم مقام سماق است * افعال وخواص آن ملطف ومفتح ومسكن حدت خون و قامع صفرا ورادع و محلل اورام گرم
حلق وحنجره و مانع ريختن مواد حاره بحلق و زبان و ساير اعضا بسبب قوت قبضى كه دارد ومسكن عطش ومنبه اشتها وعرغرهٔ
وآب آن و رب ساده و رب آن جهت قروح خبيثهٔ دهان و قلاع و بثور و ردع و تحليل اورام حلق و كام و زبان و تقويت آن
آزموده خصوصا با معينات آن مانند آب برگ كشنيز تازه و آب برگ كاسني و شب يماني و مازو و سک و مر و زعفران و
ثمرة الطرفا و ابوسا و كندر و هر يك بقدر حاجت از ردع و تحليل و جلا و آشاميدن آن جهت قرحهٔ امعا و اسهال حار و
ذو سنطاريا و ساير مواد متحلبه بسوى معده خصوصا خشك آن با معينات و مقويات آن مفيد مضر سينه و ريه و عصب
مصلح آن عسل و آب انار خصوصا جوارشات و اطريفل صغير و رب آن در جميع افعال قائم مقام آنست و صنعت رب و شراب
آن با خواص و منافع در قرابادين ذكر يافت و آب مطبوخ بيخ توت كه بقدر هشت مثقال آن در آب طبخ يافته باشد جهت
اخراج حب القرع خصوصا كه برگ شفتالو اضافه كرده باشند و بدستور طبخ نيم كوفتهٔ آن در يک رطل آب كه بربع
رسيده باشد با شكر و عسل و يا آنكه العبير در آن پخته باشند جهت خانق النمر و ساير سموم و برسام و جنون و درد كمر و پشت

که از خلط خام باشد بغایت نافع و طبوخ برگ آن نیز همین اثر دارد و غرغرهٔ آن جهت دفع جلا زبان و زبان و آلات صوت است و ضماد آن و مطبوخ هشت درهم ریشه‌های آن با سه اوقیه انجیر که در نوده مثقال آب طبخ یافته و بنصف رسیده باشد مسهل قوی سوداست و شربا و مضمضهٔ او ضماد او تطول آن جهت درد دندان و تحلیل ورمهای بزرگ نافع و از صمغ توت نیز همین اثر می آید و چون آب ریشهٔ توت را که از شکافتن آن گرفته باشند هفت اوقیه با برگ تاک و انجیر سیاه بقدر یک اوقیه با قدری آب باران در دیگ کرده و اطراف سرپوش آنرا بخمیر گرفته بجوشانند تا بسدس رسد و موی را بدان بشویند خضاب قوی و مجرب است و همچنین طبیخ برگ حامض آن با برگ تاک و انجیر سیاه الفم مضمضه بربّ حامض آن جهت ورم و بثور فم و غرغره با آن جهت ورم حلق و خناق و ذبحه و بدستور بطبیخ برگ آن و بطبیخ پوست درخت و برگ آن جهت درد دندان نافع و خائیدن صمغ آن نیز همین اثر دارد و طبیخ بیخ آن مرخی دندان الاورام و القروح ضماد آن با سرکه در حمام جهت شری مزمن و قروح خبیثهٔ مجففه و بدستور عصارهٔ آن و طلای برگ آن با روغن زیتون جهت قروح و سوختگی آتش و ضماد برگ آن به تنهائی سائیده جهت بثور و قروح اکثر اعضا و جرب رطب و یابس نافع و توت نارس بسیار قابض و ضماد آن با سرکه جهت رفع شقاق و شری و به تنهائی نیز جهت شقاق کعبین و مابین انگشتان سریع الاثر و آزموده است السموم آشامیدن عصارهٔ برگ آن بقدر یک اوقیه و نیم جهت گزیدن رتیلا و هوام و پوست درخت توت شامی تریاق شوکران است چون با آب جوشیده بیاشامند و باید که بالای توت طعام ترش تناول ننمایند خصوصا برشامی آن *

* توتیا * بضم تا و سکون واو و کسر ثاء مثناة فوقانیه و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف معرب از دود یا ی فارسی است بیونانی تمقولس نامند * ماهیت آن صاحب تحفة المؤمنین حکیم میرمحمد مؤمن رحمة الله علیه و دیگران نوشته اند که معدنی و مصنوعی میباشد و معدنی را سه قسم گفته اند یکی سفید شبیه بپوست بیضهٔ شترمرغ که برو چیزی مثل املح ظاهر باشد و بهترین اقسام است و دیگری زرد و دیگری کبود و شفاف و این غلیظتر از همه و مشهور بتوتیای هندی و توتیای دیگ دهایت هندی است و چند قسم دیگر نیز نوشته اند چنانچه در تحفه و سایر تذکره ها مذکور است و امین الدوله نوشته که توتیای معدنی نیز میباشد و آن سنگهای سفید مستدیر شبیه بسنگ ریزه است اما دو قسم اول که سفید و زرد باشد ظاهر آن است که مصنوع از دود قلعی و اسرب و شبه که بفارسی شبه و روی توتیا و بهندی جست نامند باشد و سیوم را از مس بعمل میآورند مؤلف گوید آنچه بتحقیق پیوسته آن است که غیر مصنوع نمیباشد اما کرمانی که انابیبی و سفالک و میزابی یعنی شبیه بناودان که چندی کهپریه و سنگ بصری نیز نامند دودی است که در کرمان که معدن سرب است در وقت گداختن آن بعمل میآورند بدین طریق که کورهٔ آن را دو طبقه میسازند بلند و در زیر آن جای آتش کردن مانند اجاغ میکنند و از خاک چسپنده که در عراق آنرا خاک رست مینامند قلمها و شمشهای بلند بمقدار شبری که دو سر آن اندک باریک باشد میسازند و خشک نموده در آب نمک غوطه میدهند و باز خشک نموده در طبقات آن کوره چپ و راست و پهلوها خوابانیده می چینند تا اینکه در حین گداز سرب دود آن بر آنها به پیچد و منعقد گردد و ضایع نگردد و چون زمانی ممتد گذشت و یافتند که دود بسیاری بر آنها پیچیده و منعقد شده است آنها را برمیآورند و میشکنند و دودهای منعقد مانند انبوبه و سفالک را از آنها جدا مینمایند و آن توتیا کرمانی است و باز بدستور قلمها و شمشهای تازه در آن کوره میچینند و همچنین نوع دیگر آنکه شنیده شد که کوره را مانند تنوری سرتنگ و بلند میسازند و در زیر آن جای آتش میکنند و از پائین تا بالای دیوار آن تنور سوراخهای ای نصب

کردن آن قالبها و قضبها میکنند از آن پس قالبها و قضبها بنحو مذکور ساخته در آنها نصب میکنند و بعد مدتی که دودها روی
بر آنها منعقد گردید آنها را برمی آورند و بجای آنها قالبهای دیگر نصب مینمایند و همچنین از قلعی شبیه بآنچه مذکور شد بعضی
و رومی توتیا هندی شده که بدستور بعمل می آورند و بهترین آن پارچها و انبوبهای صلب بیخاک آمیخته است و مستعمل
نرم سائیده مغسول آن است زیرا که استعمال غیر مغسول آن جائز نیست و توتیای اخضر که توتیای هندی است از مس
با زاج سفید بطریق احراق بعمل می آورند و این مستعمل در امراض عین نادر است و اکثر مستعمل نوع کرمانی است که
ذکر یافت و آنچه مشهور ببصری است نه از آن جهت است که در بصره بعمل می آورند بلکه از آن جهت است که از کرمان
ببصره میبرند و از آنجا بجاهای دیگر و دیگر ممالک هند * طبیعت آن * جالینوس در اول سرد و در دوم خشک دانسته و حنین
سرد و خشک در دوم گفته و مغسول آن بارد و مجفف بی لذع و باقوت تجربه و اما اخضر هندی آن حار در دوم یابس در چهارم اکال
مجفف است در غایت تجفیف * افعال و خواص کرمانی آن از اکبر ادویهٔ عین است و مقوی روح باصره و حافظ صحت
چشم و مانع انحدار مواد بسوی آن و جهت قرحهٔ چشم و بینی و قضیب و عانه و مقعده و سرطان متقرح و سائر اعضا و اندمال
قروح و جروح و اکله و رفع بدبوئی زیر بغل اکتحالا و ذروراً و طلاء و مرهماً و با روغن گل جهت التیام جراحات عصب و
کشف رطوبات و قاطع نفث الدم و نزف الدم و مقوی معدهٔ مسترخیه و جهت قروح ظاهری و باطنی شرباً و ضماداً و از شیاف آن
جهت حرقة البول و قروح مجاری آن و حمول آن جهت سیلان رحم نافع و مولد سدد مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم
مثقال بدل آن بوزن آن شادنج و نصف آن توبال النحاس مغسول و گویند مرقشیشا و اقلیمیا است و طریق تشویهٔ آن آنست
که آنرا با آب سائیده قرص مینمایند و بر آتش نرم بر روی سفالی بگذارند و بگردانند تا خشک شود و بکار برند و توتیای
اخضر هندی با قوت سمیت و اسهال قوی و قاتل است و مضر و با استعمال آن جائز نیست محرق و غیر محرق آن در بعض امراض
عین در اکتحال و ذرورات و بعض جروح و قروح در مراهم و اطلیه و اضمده مستعمل و اهل هند گویند چون زهر خورده قدری
از آن بیاشامد قی شدید آورد و از غائلهٔ آن نجات یابد و مقدار قلیل محرق آن با آب بهنگره که گیاهی هندی است و در حرف
الباء ذکر یافت طلاء جهت تجفیف جرب رطب و قوبا و تحلیل اورام خبیثه مانند جذام و قروح آن و جهت ناسور و غیرها نطولا
نافع و چون مقدار سه مثقال آنرا با سه مثقال سرمه نرم سوده با پنج آثار آب ممزوج نموده در زراقه پر کرده در احلیل
تزریق نمایند در شبانروزی سه چهار دفع جهت قرحهٔ مجاری بول که بهندی سوزاک نامند نافع و این آب تا پنج شش روز
میماند و فاسد نمیگردد و میتوان استعمال نمود و بدستور یک درهم آن با دو درهم مرداسنگ باهم نرم سوده با نیم آثار
ماصت ممزوج کرده در پارچهٔ کرباسی انداخته آب صاف آنرا که از آن بچکد در زراقه نموده استعمال نمایند جهت مرض
مذکور نافع و بدستور غسل و پروردن کرمانی آن با آب غوره و شیافات آن و حبوب و مراهم توتیای هندی در قرابادین
ذکر یافت و طریق احراق توتیای هندی آن ذرورات توتیای کرمانی است که ریزه ریزه کرده در ظرف سفالی بر آتش
گذارند و برهم زنند تا محرق گردد و یا آنکه قطعهٔ آنرا بر اخگر گذارند و بگذارند تا بجوش آید و از جوش بنشیند مانند
زاج پس برداشته سائیده استعمال نمایند و چون کسی توتیای اخضر را خورده باشد و او را غثیان و قی و التهاب و وجع
معده و امعا و سوزش بول و براز و تمدد اعضا و غیرها عارض شده باشد تدبیر آن آنست که او را قی فرمایند و بخورانیدن
امراق دسمه و شیر تازه دوشیده مکرر پس بالعبه و روغن بادام و آب گوشت چرب تدبیر فرمودن *

* تودری * بضم تا وسکون واو وفتح دال وکسر راء مهمله ونون وسکون یا اسم فارسی است ویونانی ارد سمن وبعربی بزر الحمحم وبزر الهوه وبصره وباصفهانی قدومه وبکرمانی مارو رخت وبتبریزی دریته نامند * ماهیت آن تخم نباتی است برگ آن دراز وبی ساق وشاخهای آن سرخ وصلب وبا اندک خاری وثمر آن در غلافی باریک لطیف وتخم آن از خردل کوچکتر واندک پهن وسه قسم میباشد سرخ وزرد وسفید وسرخ آنرا باصفهان قدومهٔ گلگون نامند وسفید آن از سرخ وزرد اندک بزرگ وپهن تر وغیر خبه است وخبه را باصفهانی خاکشی گویند * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول تر وبعضی خشک گفته اند * افعال وخواص آن هرسه قسم در افعال قریب بهم اند مشهی ومبهی ومنعظ ومسمن بدن وجهت برودت احشا وسرخ کردن رنگ رخساره وصاف نمودن بشره ودفع مواد سوداویه وتصفیهٔ صوت وسعال دموی وبیحی ومطبوخ آن در سرکه جهت تسمین اعضا ورنگ رخساره ضماد. گویند آب آن جهت تحلیل سرطان باطنی وابردهٔ ورمهای صلب واکتحال آن با عسل جهت رفع زخم چشم وپاک کردن چرک آن ولعوق آن با عسل جهت تقطیع خلطهای لزج سینه وشش وآشامیدن مطبوخ آن با شراب جهت دفع سموم وگفته اند که چون با قوت ملینه استعمال کنند اراده اکل آن نمایند باید که در آب بخیسانند وپس بجوشانند ودر صرهٔ بسته در خمیر بگیرند ومشوی نمایند پس آن هنگام نافع است جهت نفث اخلاط غلیظهٔ لزجه در سینه وشش وتحلیل اورام صلبهٔ عقب گوش وپستان وانثیان ورفع اذیت ادویهٔ قتاله ومقدار شربت آن در رفع سموم از سه درهم تا پنجدرهم ودر سایر افعال از دو درهم تا سه درهم وبدل آن بهمن سرخ است وگیاه آن تا بهی ودر غایت ردع است ودواء التودریین در قرابادین ذکر یافته

* توروئی * بضم تاء مثناة فوقانیه وسکون واو وفتح راء مهمله وکسر همزه وسکون یا * ماهیت آن ثمر گیاه هندی است بیاره دار مانند خیار وخیارزه وثمر آن را پوست کنده وپخته در دوپیازه وقورمه ویا بدون گوشت ساده با روغن وپیاز بریان کرده با نان یا با چلاو میخورند لذیذ میشود وآن سه قسم می شود یکی کهرا ودیگری کهیا وسوم بالیدهٔ بزرگ وقسم اول جنگلی خاردار وبعضی تلخ وبعضی شیرین هم میباشد ودو قسم دیگر بستانی واختیار واکثر شیرین وهر دو قسم مستعمل اند * طبیعت تلخ آن گرم وتر وشیرین آن سرد وتر وبا لزوجتی * افعال وخواص آن اهل هند برگ وشاخ قسم اول آنرا منضج مادهٔ بلغم خام ودافع آن ودافع اماس اعضا وزردی بدن واستسقا وسپرز وجذام وبواسیر وفساد بلغم وصفرا وثمر آنرا سرد وخشک وملین طبع ودافع فساد اخلاط ثلاثه وجهت قرحهٔ مجاری بول وبول الدم نافع دانسته اند وثمر قسم دوم آن تپ لرزه وبلغم لزج در بدن احداث مینماید وقسم سوم را ملین ودافع فساد صفرا گفته اند

* فصل التاء مع الهاء *

* تهکار * بفتح تا وخفاء ها وکاف والف وراء مهمله اسم دوای هندی است ودر بنگاله کثیر الوجود * ماهیت آن درختی است تا بیک قامت وزیاده بران وشاخهای آن پراگنده وبر انها گرهها وبر هر گرهی یک دو شاخ باریک وبر انها برگهای کوچک پهن وبی تشریف از برگ صعتر عریض الورق بزرگتر وطعم آن تلخ با اندک عفوصتی وگل آن کوچک با ساقی باریک بلند سفید رنگ وبعد خشک شدن ساقی باریک از ان ظاهر میگردد وبر سر آن برگهای ریزه زرد ودر وسط آن تارهای باریک سفید رنگ * طبیعت آن تا آخر دوم گرم وخشک وگرمی آن زیاده بر خشکی * افعال وخواص آن خوردن دو سه درهم از برگ آن با اندک زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند درهم سائیده حب بسته جهت رفع تپ بلغمی واوجاع

اعضا خصوصا دست و پا که بعد از خوردن بنشینند تا عرق آید و عرق منقطع گردد و بخور آن که آنرا در ظرف سربسته پخته بکیرند جهت اوجاع اعضا و استرخای آنها نافع

* فصل التاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

* تین * بکسر تا و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون بفارسی انجیر نامند * ماهیت * آن بری و بستانی و کوهی میباشد و هر یک نر و ماده و سفید و سیاه و بری آن غیر جمیز است و جمیز را بهندی کولر نامند و در حرف الجیم بیان جمیز انشاء الله تعالی مذکور شد و درخت انجیر متوسط در بزرگی و کوچکی و برگ آن عریض و شاخهای آن شیردار و برگ آنرا چون بشکنند از بیخ آن نیز شیر برمی آید و درخت آن گل نکرده ثمر می بندد بخلاف درختهای دیگر و ثمر آن پیوسته بشاخهای آن و برگ بستانی از برگ بری آن عریضتر و شاخهای کوهی آن بر روی سنگها منبسط میباشد و ثمر آن انبوه و کوچکتر از بستانی و انجیر شاهی سیاه و بسیار بزرگ میشود و بهترین انجیر شیرین شاداب آنها است خواه سفید باشد و خواه سیاه و سفید آن جهت اکل و سیاه آن جهت دوا بهتر و انسب است و انجیری که پیش از برگ و یا با برگ برآمده باشد نشاید خوردن و اجتناب از خوردن آن اولی تر است و گویند که چون شاخ انجیر را در آب و نمک ساعتی بگذارند پس برآورده بنشانند انجیر آن شیرین میگردد * طبیعت * آن در اول گرم و در دوم تر و بعضی در دوم نیز گرم گفته اند و بری آن گرم تر از بستانی و رطوبت کمتر * افعال و خواص * تازهٔ آن ملطف و محلل و جالی قوی و صرع و فالج را نافع و کثیر الغذا اترا زما بو میوها و سریع الانحدار و مسکن حرارت و تشنگی و معرق و ملین طبع و مسهل برفق و کاسر قوت غضبی و مدر بول و مسمن بدن خصوصا چون چهل صباح با قدری انیسون تناول نمایند و جهت خفقان و ربو و سرفه و درد سینه و خشونت قصبهٔ ریه و تقویت کبد و رفع سده و ورم طحال و بواسیر و مزال کردهٔ و مسرا البول و تقطیر آن واضح او رام و دماميل و با بادام و پسته جهت اصلاح بدن های ضعیف و زیاده کردن عقل و جوهر دماغ و با مغز گردکان جهت امان از سموم قتاله و با سداب تا نصف مثقال تریاق و با مغز قرطم و یک انک و نیم بورهٔ ارمنی مسهل اخلاط غلیظه و چون ناشتا بخورند مجاری غذا را کشاده نماید و بدن را فربه سازد و خوردن آن پیش از طعام تلیین بطن نماید و با مری منقی خلط بلغمی است از معده و چون بر طبع مکرر داید سکنجبین بالای آن بنوشند و انجیر خشک در دوم گرم و در اول تر و ملطف و در جمیع افعال ضعیفتر از تازهٔ آن و معطش و ثقیل و ملین طبع و دافع مواد عفنه بطرف جلد و لهذا اکثار آن مولد شپش است و جهت قالج و امراض رطبه و مبرد این و رجع ظهر و تقطیر البول نافع و منعظ است بسبب گرم کردن آن گرده را و امراض الرأس آشامیدن تر و خشک آن نیز جهت صرع و تقویت دماغ و ذر و رخشک آن مجفف قروح سره الاذن و قطور آب مطبوخ آن با کف شرد ل جهت طنین و خارش گوش و العین اکتحال و قطور لبن آن با عسل جهت غشاوهٔ رطب و ابتدای نزول آب و غلظ طبقات و با آب برگ آن جهت جرب و خشونت اجفان الفم و الحلق غرغره با آب طبیخ آن جهت رفع اورام عضلهٔ لسان و قصبهٔ ریه و آشامیدن آب مطبوخ آن با حلبه و عسل که طبخ نمایند تا مانند لعوق گردد جهت تصفیهٔ سینه و ریه و با زوفای خشک جهت تنقیهٔ فضول سینه و سرفهٔ کهنه و اوجاع مزمنهٔ ریه اعضاء الغذاء با سداب و انیسون جهت رفع ریاح و سدد و طحال و با مغز گردکان جهت معتادین بقولنج و صاحبان یبوست طبع و با قرطم مقدار یک انک و نیم قطرون جهت اطلاق نمودن بطن و بدستور شراب آن و حقنه با آب مطبوخ آن جهت مغص و چون انجیر را در سرکهٔ انگوری تند نه روز بخیسانند و هر روز زبنج عدد آنرا با قدری سرکهٔ آن بنوشند و بعضی را گویند به تنهائی و یا با اشق و سکنجبین و بیخ کبر ضماد نمایند جهت تحلیل ورم طحال مجرب و مثال

خام آن نیز همین اثر دارد و چون انجیر را با مساوی آن مغز گردکان کوبیده وزن یک مثقال آنرا بخورند بالخاصیة
محرک باه و منعظ است و اطلاق بطن نماید و جهت گزیدن عقرب و سایر سموم مجرب دانسته‌اند و شراب آن جهت
سرفهٔ مزمن و تفتیح سدد و تنقیهٔ گرده و مثانه و انجیر بری در جمیع افعال قوی‌تر و ضماد پختهٔ کوبیدهٔ آن بتنهائی و یا با آرد
گندم و یا جو و یا ایرسا و نطرون یا بوره جهت تحلیل اورام بناگوش و سایر اورام صلبه و تحلیل خنازیر و ثآلیل و تعقد
عصب و آثار سیاه جلد که خیلان نامند و بهق و تحلیل اورام غلیظه و اوجاع مفاصل و نقرس و با خمیر نا پخته و یا خمیر
مایه جهت انضاج دمامیل و با زاج جهت قروح ساق سائله و با بورهٔ ارمنی جهت بهق و امثال آن و با پوست انار جهت
داحس و مطبوخ آن با شراب که افسنتین و آرد جو کوبیده داخل کرده باشند جهت حبن که عظم معده و اورام ورباح
آنست نافع و تضمید پختهٔ آن با آرد جو جهت تسکین اوجاع و سوختهٔ آن با زیت در سفید کردن دندان بیعدیل و مقوی
لثه و نافع نزف الدم و منقی قروح و آثار جلد و سیاه کنندهٔ موی و جهت ذوسنطاریا و اسهال خون و با موم و روغن زیت
جهت شقاقی که از سرما بهم رسیده باشد و با سرکه و زردی تخم مرغ گرم کرده جهت امراض مقعده و حقنهٔ آن با آب
مطبوخ سداب جهت مغص و حمول سرشتهٔ آن با عسل یا پارچهٔ پشمی جهت تنقیهٔ قروح و جروح رحم و رطوبات فاسده
و قطع نزف الدم آن و انجیر نارس بسرد می مائل و لبن آن زیاده و با حدت خصوصا بری و کوهی آن محلل و جاذب و با
تریاقیت و ضماد پختهٔ آن جهت خنازیر و تعقد عصب و با سرکه و نمک جهت قروح رطبه و با عسل جهت گزیدن سگ دیوانه و
با کرسنه جهت گزیدن ابن عرس و طلای آن با برگ خشخاش جهت اخراج استخوان شکستهٔ ریزه شده و چون یک دانهٔ
انجیر خام را با گوشتی که بسیار سخت باشد مانند گوشت گاو و امثال آن بپزند بزودی مهرا کرد اند و چون در دیگ هریسه
اندازند نیز گوشتهای آنرا بزودی مهرا کرد اند و شاخهای تازهٔ آنرا نیز همین اثر است و شیر آن بسیار گرم و تند و جالی
و مقرح و مسهل قوی و خطرناک خصوصا شیر بری آن و مانند انفحه منجمد کنندهٔ شیر ذائب و رقیق کنندهٔ منجمد است و اکتحال
آن جهت نزول آب و شستن آن بدستور و چون به پنبه آلوده در زیر دندان موجع و یا در سوراخ دندان کرم خورده
گذارند باعث تسکین درد آن است و آشامیدن آن با مغز بادام سائیده ملین بطن و زائل کنندهٔ صلابت رحم با خطر و
ضماد آن با پیه جهت قلع ثآلیل و با حلبه جهت نقرس و با آرد جو جالی جرب متقرح و غیر متقرح و قوبا و کلف و بهق
و طلای آن جهت گزیدن زنبور و سایر هوام و سگ دیوانه و تنقیهٔ آثار جلد و بردن گوشت زائد و حمول آن با زردی
تخم مرغ و کثیرا جهت منع تقرح آن و برای تنقیهٔ رحم و ادرار طمث و اخراج جنین نافع و عصارهٔ شاخهای برگ آن در
هنگام رستن برگ قائم مقام لبن آنست و در افعال قریب بدان و حرکت دادن ماء الجبن را بچوب انجیر که پوست آنرا
تازه جدا کرده سر آنرا کوبیده باشند معین بر اطلاق آنست و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جراحات و با سرکه جهت
تقشر جلد و طبیخ آن جهت تقویت استخوان کوفت یافته و طلای آن با آب جهت منع ریختن موی و چون بر موضع گزیدهٔ
سگ آرد کنند ... و برگ انجیر تازه را گرم کرده ببندند وجع آنرا تسکین دهد و بتکرار استعمال زخم آن التیام یابد
و عصارهٔ برگ تازهٔ آن بسیار گرم و مقرح جلد و مفتح افواه عروق مقعده و جهت قلع ثآلیل و خیلان و اسهال نمودن شکم
نافع و خالی از غایله نیست و سایر اجزای آنرا فی الجمله نفعی در صرع و جنون و وسواس است و ثمر آن قوی‌تر و انجیر مضر جگر
و معدهٔ ضعیف است خصوصا تر آن و مضر اسنان خصوصا اکثار تناول آن و مصلح خشک آن گردکان و صعتر و انیسون و مصلح

از آن سکنجبین و شربت ترنج وریباس و بدل آن در ادویهٔ ششم مغز جلغوزه مقدار شربت از خشک آن تا نیم مثقال و از
تازه آن تا یک رطل است و اشربه و لعوق و ماء الجبن و حب اللمن و مطبوخ لیمو در قرابادین ذکر یافته

* تیواج * بکسر اول و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح واو و الف و جیم * ماهیت آن گویند پوست درختی است شبیه بپوست
درخت چنار و گویند پوست درخت لسان العصافیر بلاد خطا است و ظاهرا طالیسفر باشد و آنچه به تحقیق پیوسته طالیسفر
است بلکه پوست درخت لسان العصافیر است که بهندی درخت آنرا اکرپه بضم کاف و سکون راء مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها
نامند و پوست آنرا اکرپه کا چهال و چهال بلغت هندی بمعنی پوست درخت است و بلغتی دیگر کالا کوره گویند * طبیعت آن
در آخر دوم سرد و خشک و بعضی در آخر دوم گرم و خشک گفته اند و قابض و بسیار تلخ * افعال و خواص آن جهت
درد سر و درد دندان و تقویت لثه و نزلهٔ رطوبی و رعاف و بخور آن جهت بواسیر خونی و اسهال مزمن و تحلیل اورام رخوه
و شقاق مقعده و نزف الدم جراحات و سیلان رحم و حیض و ضماد آن با سرکه جهت درد سر و تحلیل اورام رخوه و سنون
آن جهت درد دندان و تقویت لثه و نزلهٔ رطوبی و بخور آن جهت بواسیر و شقاق مقعده و درد آن و درد رحم و رفع وبا و طاعون
عجیب الاثر و نیم مثقال آن با یکمثقال نیلوفر جهت حبس اسهال بواسیری و غیر آن و اسهال الدم مجرب و سفوف آن با دوغ
ماست چکیده و ربوب قابضه مانند رب حب الآس جهت اسهال مزمن بارد بواسیری و قطع خون بواسیر نافع و گویند جهت
بواسیر خونی استعمال آن نافع است بدین طریق که هفت مثقال آنرا نرم صلایه نموده با روغن بادام شیرین چرب
کرده حب سازند و پنج روز متوالی آن حبها را میل نمایند روز اول یک مثقال روز دوم یکمثقال و یکدانگ روز سوم
یکمثقال و دو دانگ و همچنین هر روز یک دانگ بیفزایند که تا پنجم روز تمام خورده شود و غذا روزی یک مرتبه بوقت ظهر
چلاو با زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت و روز پنجم مسکهٔ تازهٔ گاو با چلاو بخورند و جهت رعاف اندکی سوده در بینی نفوخ نمایند
و قدری سوده با لاب و صندل و کافور بر پیشانی ضماد نمایند و جهت نفث الدم یک مثقال آنرا با مثل آن لحیة التیس میل
نمایند و جهت منع سیلان خون جراحت نرم سوده بر آن بپاشند و جهت حبس اسهال دموی نیم مثقال آنرا با شیرهٔ تخم
خرفه مقشر بریان کرده بیاشامند و قرص آن جهت قطع سیلان رحم و حیض مفید مضر محرورین و معطش و مورث
التهاب احشا بنابر آنکه گرم دانسته اند مصلح آن کتیرا و ربوب نوا که و بزر قطونا و روغن بادام شیرین مقدار شربت آن
تا یک مثقال است و جوارش و حب و سفوف و مرهم آن در قرابادین ذکر یافت *

* باب چهارم در بیان ادویه که حرف اول آنها ثاء مثلثه است * فصل الثاء المثلثة مع الالف *

* ثافسیا * بفتح ثا و الف و کسر فا و سکون سین مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف مشتق است از اسم جزیرهٔ که اول در آن
یافته و از آنجا نقل نموده اند و آن جزیره را ثافسس نامند و بعضی الف را حذف مینمایند و لغت مغربی است و بیونانی مراس
و بربری اورباس گویند * ماهیت آن صمغ نباتی است صلب سفید رنگ شبیه بانزروت و تلخ و بسیار تند و گیاه آن شبیه
برازیانه و گل آن سفید و تخم آن مانند انجره و اندک عریض و در اطراف شعبهای آن اکلیلی و چتری مانند اکلیل و چتر
شبت و بیخ آن غلیظ و بسیار تند و منبت آن کوههای سخت و در تنکابن الموت چون و بد یامی تملی نامند و بیخ آنرا خراشیده
شیری که از آن برمی آید بعد از انجماد میگیرند و این صلب جامد میباشد و بعضی بیخ آنرا فشرده عصارهٔ آنرا میگیرند و این
اندک نرم جامد میباشد و بعضی مجموع بیخ و برگ و ساق آنرا فشرده عصارهٔ آنرا میگیرند و در ظرف سفالی خشک

مینمایند و این محلل و مهزل ابدان بسیاری میباشد و ضعیف القوة و باید کسی که اخراج دمعهٔ آن مینماید لباس پوستین پوشد و صورت و بدن خود را محافظت نماید و یا بر بدن خود موم روغن بارد قابض بمالد و استنشاق روغن بنفشه نماید و آن روز گرم نباشد و هوا نوزد زیرا که چون بصورت رسد بسبب حدتی که دارد متورم و متنفط میگرداند و گاه رعاف می آورد و بدان سبب میکشد گویند صمغ سداب بری است و غیر آن است جهت آنکه سداب بری را صفات غیر آن است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و دمعهٔ آن گرمتر تا چهارم و قوی‌ترین سایر اجزای آنست و با رطوبت فضلیه گفته اند که بسبب آن کمتر از حرارت آن است * افعال و خواص آن محلل و منضج و جاذب قوی از عمق بدن بظاهر جلد و مقی و مسهل بلغم غلیظ و جهت استرخای مفاصل بارد و درد پهلو و بطلان اشتها و تحلیل ریاح و تفتیح سدد و داء الثعلب و اسقاط دانهٔ بواسیر و قلع آثار و انضاج و انفجار دمل نافع و آشامیدن آن با ماء العسل تا پنج قیراط مسهل بلغم غلیظ و صفرا است و جهت درد پهلو و بطلان شهوت طعام و استسقا و طلای آن جهت رفع آثار جذام و کلف و بهق نافع ضماد آن جهت داء الثعلب و دوالی و نیلان موی و درد پهلو و زانو و قدم و نقرس و مفاصل و امثال آن و با هموزن آن موم و کنند و جهت کمنة الدم و اسقاط دانهٔ بواسیر و قلع آثار سیاهی و بنفشی و کبودی جلد بشرط آنکه زیاده از دو ساعت نگذارند پس برداشته با آب دریا و یا ماء الرماد گرم کرده بشویند و با عسل جهت جرب متقرح و باگوگرد جهت انفجار ورم صلب نافع مقدار شربت از عصارهٔ بیخ آن تا پنج قیراط و از دمعهٔ آن تا نیم مثقال مضر حلق و معده و مقرح مصلح آن کثیرا و پوست بیخ آن در افعال مانند صمغ آن است و چون ریزه کرده در روغن زیتون یا روغن گاو بجوشانند جهت تقویت عصب و درد مفاصل و آشامیدن آن با احسا و غیرها جهت مبرودین و مفلوجین بغایت نافع و در دوالی و نیلان موی مانند آن دوائی نیست و تحقین بدان جهت عرق النساء و ضماد سائیدهٔ آن با آرد جو جهت لحم مقطوع و اوجاع صدر و بعد شش ماه قوت بیخ آن ضعیف میگردد و مقدار شربت از پوست بیخ و جرم آن تا نه قیراط بدل آن در انبات شعر حرف بابلی و مضر مثانه و آلات بول و مصلح آن حب الآس و بلوط و اکثار آن مورث ورم زبان و حلق و معده و ضیق النفس و غشی و احتباس بول و گرمی بسیار و شری تدبیر آن قی کردن و شیر تازه و لعاب بزرقطونا و مسکهٔ گاو و ماء الشعیر سرد کرده آشامیدن و غرغره بروغن گل و نشستن در آب سرد اگر تشنج بهم نرسیده باشد و گفته اند تخم سداب مصلح آن است بالخاصیة و گویند چون گیاه و ساق آنرا داخل اغذیه کنند بمرتبهٔ احداث حرارت کند که در زمستان محتاج بپوشش نباشند و رنگ رخسار را سرخ گرداند و جهت اکثر امراض باردهٔ رحم نافع است

* فصل الثاء مع الجیم *

* ثجیر * بفتح ثاء و کسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله * ماهیت آن جرم چیزهای افشرده است و قوت آن متوسط ما بین آب لطیف و جرم کثیف آن چیزی است و از مطلق ثجیر مراد لای آب انگور است و لای هر چیز را نیز ثجیر گویند * طبیعت آن قابض * افعال و خواص آن ضماد آن با نمک جهت ورم حار و ورم پستان و حقنه بطبیخ آن جهت قرحهٔ امعا و اسهال مزمن و منع سیلان رطوبات مزمنهٔ رحمیه و همچنین جلوس در آن و دانهٔ انگوری که در ثجیر مانده باشد قابض و نیکو است از برای معده چون بریان کرده مانند سویق سائیده بیاشامند جهت قرحهٔ امعا و اسهال مزمن و تقویت معدهٔ مسترخیه نافع و ضماد ثجیر عصفر سرشته با سرکه جهت تحلیل جمره و ورم کبد مفید *

* ثرید * نان خورد کرده است که در آب گوشت ریخته تناول نمایند و شامل است نیز نان خورد کرده و آنچه را که در دوغ

وشیرینیها وغیر آن کنند و بخورند

* فصل الثاء المثلثة مع العین المهملة *

ثعلب

* ثعلب * بفتح اول وسکون عین مهمله وفتح لام وسکون باء موحده بفارسی روباه وبهندی لومزی ولوکری نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است بری معروف وبهترین آن ثعلب سفید است * طبیعت آن گرم وخشک است وپوست آن در گرمی قریب بسمور وبا سمور کثیر بسیار * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن جهت مبرودین ومرطوبین وتحریک باه وصاحبان استسقا مفید وتناول طبیخ زنده آن که دست وپای آنرا ببسته در آب جوشان انداخته وطبخ دهند تا مهرا گردد جهت درد مفاصل وبند ستور نشستن دران تعقد وصلابت مفاصل ووجع آن خصوصا که دران روغن زیتون داخل کرده یا دران جوشانیده باشند اما بعد از تنقیه مفید وهمچنین تمریخ بدن جهت امراض مذکوره وسرعت راه رفتن اطفال ورفع اعیا وبخور آب مطبوخ آن جهت فالج را ستر خا وتمدد وتشنج یبسی وامتلائی وآشامیدن یک مثقال از شش خشک کرده سائیده آن با آب وعسل جهت ربو وسرفه ومالیدن مخلوط آن با پوست تخم محرق بر داء الثعلب باعث رویانیدن موی آن وقطور پیه گداخته آن در زیت ویا روغن مناسبی دیگر در گوش جهت تسکین وجع آن وادمان آن باعث رفع گری وقدرتیغ آن با روغن زیتون گداخته وامثال آن جهت اوجاع مفاصل ونقرس ودردهای بارد وتدهین دست وپا به پیه آن در سرد هوا در سفرها مانع تضرر آنها است ونگاهداشتن آن در دهان درد دندان ودر دچشم را نافع وسعوط زهره آن با اشق وآب کرفس هر سه مساوی در هر ده روز یک مرتبه جهت ابتدای جذام وزیاده نشدن آن بغایت مؤثر وخاکستر پوست آن جهت سوختگی آتش ونواصیر وقروح حاره مفید واز خواص آنست که چون دندان آنرا با خود دارند ویا در دست بگیرند جهت منع فریاد کردن سگ مجرب دانسته اند وچون در برج کبوتر یا ویزند باقی نمیمانند دران مگر یک کبوتر وچون پیه آنرا چوبی بمالند ودر کنج خانه بگذارند که دران کیک باشد کیکها همه بران مجتمع گردند وپوشیدن پوستین آن باعث گرمی بدن مبرودین ومرطوبین بلغمی مزاج وپیران وکسی را که سرما بر وغالب باشد مفید وهرچند موی آن زیاد باشد گرمتر ومحرور المزاج را مضر وآبزن وبخور ثعلب وطبیخ آن در قرابادین ذکر یافت وچون ثعلب را زنده در زیت طبخ دهند در جمیع افعال اقوی است استعمال آن

ثغل

* ثغل * اسم جرم چیزهاست که آب آنرا فشرده باشند از ثجیر غلیظ ترو در افعال مشابه آن

* فصل الثاء مع اللام *

ثلج

* ثلج * بفتح ثا وسکون لام وجیم بفارسی برف نامند * طبیعت آن در سوم سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مخدر ومعطش ومسکن درد دندان حار واخراج کننده زلوی که در حلق مانده وگرم معده وجهت تقویت هضم معده حار ونوبتها ی حاره وجرب وحکه وضماد آن بر پیشانی جهت قطع رعاف وآشامیدن آن باعث اجتماع حرارت در معده وتقویت آن ومورث سعال ومضر احشای ضعیف ومبرودین ومرطوبین وصاحبان اورام باطنی ومصلح آن ترنجبین وعسل وآب پرورده با آن بهتر از جرم آن است وچون قدری نمک وشوره با آن ممزوج نموده در ظرف نازکی از سفالی ویا نقره ویا مس قلعی دار ویا جست شیر که از قند یا نبات شیرین کرده وقدری گلاب داخل کرده ویا شربت ویا فشره ویا آب هر میوه که خواهند کنند وگلاب ویا بید مشک ویا عرق بهار ویا عرق کیوره هرچه مرغوب باشد قدری انداخته در ظرف پر نموده سر آنرا سرپوشی بپوشند واطراف آنرا بخمیر سفتی محکم بندند که آب مطلق دران نفوذ نکند پس آن ظرف را دران پنهان نمایند

بنحویکه ثلج ممزوج بنمک وشوره از ظرفی مملو از آب شیر ویا زیاده باشد وتا چهار ساعت کامل در آن نگاهدارند در جائیکه هوا با آن نرسد تا منجمد گردد پس برآورده سر ظرف را کشوده از آن برآورده تناول نمایند *

* ثلج صینی * معرب از ثلج چینی است * ماهیت آن رطوبتی است منجمد مانند برف شبیه بنمک دریائی که از هند آورند وابن بیطار گفته که زهر حجر اسیوس است ودر اسیوس ذکر یافت * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن جهت جلای بیاض عین وظلمت بصر وضماد آن بربدن جهت تپ دق نافع واین اسم را ببربار ودنیز را استعمال میکنند

* ثلثان * عنب الثعلب است

* فصـــــــــل الثاء مع المیم *

* ثمام * بفتح ثاء مثلثه ومیم والف ومیم لغت عربی است میر محمد مؤمن نوشته که در تنکابن زراواش ودر مازندران یازمیل نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بگندم وکوتاه تر از آن وساق آن باریک وبی گره وغیر مجوف وخوشهٔ آن شبیه بارزن وطعم آن شیرین * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن محلل ریاح ومفتح سدد وضماد تازهٔ آن جهت اورام چشم ومنع ریختن مواد بسوی آن واکتحال محرق مغسول آن جهت جلای بصر وتقویت اشفار عین ورویانیدن آن وازالهٔ بیاض چشم نافع مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا پنج مثقال بدل آن تودری است

* ثمرة الاثل * بفارسی بار گز وگزبار وبهندی چهوتی ماین نامند * ماهیت آن بار نوع کوچک گز است که عذبه نامند بقدر نخودی واز آن بزرگتر وغیر مثلث * طبیعت آن در دوم سرد ودر سوم خشک * افعال وخواص آن قابض وقاطع نزف الدم ونفث الدم ومقوی احشا وآب طبیخ آن که یک اوقیهٔ آنرا در دو رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد منقی رطوبات معدهٔ اطفال وجهت گزیدن رتیلا ورفع جرب رطب وبا شکر جهت ربو وسعال وضعف جگر واحشا وزردی رخساره ورطوبات رحم وآکله وحکه وامراض مقعده وقروح رطبه شربا وطلاء نافع ومضمضهٔ آن جهت تاکل دندان واستحکام لثه مفید وچون یک شبانروز در آب بخیسانند در افعال مانند مطبوخ آنست وقطور آن مقوی اجفان ورادع مواد ومانع قبول آفات ومقوی بصر وجهت دمعه وسلاق وجرب مجرب ومفید خصوصا که در گلاب خیسانیده باشند وجرم آن جهت نفث الدم وجراحت شش واسهال کهنه وسیلان مواد ونزف الدم امعا وبرشتهٔ آن در رجوف گل سرشوی گرفته جهت اسهال مجرب ذرور آن جهت بردن گوشت زائد وقطع خون جراحات وطلای آن جهت نیکوئی رنگ رخسار وصاف نمودن بشره وحمول آن جهت تجفیف رطوبات رحم وضماد پختهٔ آن با آب وسرکه جهت سپرز وچون آنرا با صندل وافسنتین بجوشانند وآب آنرا با شکر بقوام آورند آشامیدن آن جهت تحلیل سپرز بیعدیل است وجهت تقویت اشتها واعضا واعصاب ورفع اعیاء مغص وتنقیهٔ رطوبات فاسدهٔ معده وتقویت آن بغایت مؤثر مضر سر مصلح آن دوقو بدل آن مازو یا شحم انار بوزن آن مقدار شربت از جرم آن تا ده مثقال وگویند تا چهار درم است

* ثمرة الطرفا * بفارسی گزبار ومعرب آن گزمازج است وبهندی بری مائین نامند * ماهیت آن ثمر درخت گز است مثلث شکل بزرگتر از عذبه که ثمر اثل است که ذکر یافت در افعال مانند آن وخالی از حرارت لطیفه وجلا وتقطیع نیست *

* ثمنش * بضم ثاء مثلثه وسکون میم وضم نون وسکون شین معجمه بیونانی نباتی است که مابین شجر وحشیش باشد *

* فصـــــــــل الثاء المثلثة مع الواو *

ثوم * ثوم * بضم ثاء وسكون واو وميم بفارسي سير وبهندي لهسن گويند * ماهيت * آن بري وبستاني وجبلي ميباشد بري
آنرا بيوناني اسقوردبون وبعربي ثوم الحية نامند ومعرب الالف مثل كور شد وبستاني آن دو قسم ميباشد يكي بسيار دندانه
يعني چند دانه بهم متصل ويكي منحصر بيك دانه وبقدر پياز كوچكي واين نسبت بآن كمتر است وجبلي آنرا بفارسي موسير
نامند وبرگ آن عريض مانند نرگس وگل آن بنفش وبيخ آن يك دانه بقدر پياز كوچكي وبسيار بزرگتر از بوستاني ودر بوي
في الجمله شبيه بدان وبهتر از همه بستاني مشهور بزرگ دندانه آنست وجبلي آن از جهت مخلل نمودن بهتر وبدترين مخلل
اين قسم كم مستعمل وتازه همه اقسام بهتر از كهنه ونوعي ديگر مركب ميان ثوم وكراث است كه آنرا كراثي نامند * طبيعت
آن در سوم گرم وخشك وبا رطوبت فضليه وحرارت او شبيه بحرارت غريزي است وبري آن در چهارم گرم وخشك
* افعال وخواص * آن محلل وجالي ومفتح ومجفف رطوبات معده ومفاصل ورقيق كننده خون ومدر بول وحيض
وعرق وباقوت ترياقيت ومفرح جان وخوردن آن بامراعات زمان ومزاج وحال اعتدال حافظ صحت مزاج ودافع مضرت
آبهاي مختلف وهواي وبائي وتعفن خصوصا با سركه آن وجهت تصفيه حلق وصوت وربو وضيق النفس ونسيان وفالج
واللقوه ورعشه واكثر امراض عصباني واوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس ووجع وركب وامثال اينها وقطع اخلاط غليظه
ومبرز وقع رياح تهيگاه وقولنج ريحي وزلوي در حلق مانده واقسام كرم معده وحب القرع ودود ومرطوبين محرك باه و
مولد مني ودر محرورين مجفف آن ومعطش وجهت تبهاي كهنه وقروح حشو ودرد معده ودفع تشنگي كه از بلغم ومعده
ما ساريقا باشد وتقطير البول ونيكوئي رنگ رخسار وتلطيف غذاهاي غليظ وتحليل اورام وحصاة كرده وگزيدن مار و
سائر هوام وسگ ديوانه گزيده ورتيلا وبا شراب جهت سم افعي ومداومت اكل آن باعث سقوط موي سفيد ورويانيدن
موي سياه وبا انجير ومداب وبامغز گردكان قويتر از بادزهر ومطبوخ آن با زيره وبرگ صنوبر جهت تقويت دندان و
با شير كوهمند پخته وبا روغن گاو تازه بريان كرده وبا عسل شيرين نموده حلوا ساخته در تحريك باه وانعاظ بيعديل وباطبيخ
نودنج جبلي جهت قتل هيش وصئبان كه بفارسي رشك نامند مفيد المضار اكثار آن وعدم مراعات مزاج وسن وفصل مصدع
ومحرق خون ومضر چشم وشش وبواسير وزنان حامله وصاحبان زحير وخنازير ومولد صداع بسيار ومضعف باه و
مهيج امراض نائبه مصلح آن پختن آن است در آب با قليلي نمك واضافه نمودن روغن بادام ويا روغن كره واستعمال آن
با كشنيز وسكنجبين وآب انار ترش شيرين وامثال اينها واكتحال با آب آن جهت كمنة الدم وغرغره باسركه مخال آن يعني
پرورده در آن جهت اخراج زلو در حلق مانده وذلحه ومضمضه بطبيخ آن باكندر جهت درد دندان بارد وتاكل آن و
تقويت لثه وبدستور نگاهداشتن آب مطبوخ آن با چوب صنوبر وكندر در دهان جهت وجع اسنان حادثه از برودت واحتقان
بدان جهت عرق النسا وماليدن مطبوخ آن بر دندان جهت تسكين وجع ريحي ورطوبي آن مفيد وطلاي آن با عسل
جهت بثور رطوبيا وقروح رطبه سر وسبوسه آن وبهق وجرب وليكن مقرح كننده جلد است وبابرگ انجير ساده وزيره جهت
گزيدن ابن عرس وبا جند وروغن زيتون جهت جذب سم عقرب ومار وسگ ديوانه وكل سموم ورفع اذيت آنها وبدستور
با عسل وبا سركه جهت تحليل رطوبات غليظه وورم اعضا وضماد پخته آن با شير جهت كشودن دماميل وتفصيل معرق
آن با عسل جهت ازالة خون منجمد در تحت پلك چشم وبا روغن بان جهت داء الثعلب وبا روغن گاو جهت سعفه نافع وخوردن
آن در روغن بريان كرده وطلا كردن جرم آن ويا روغن آن ويا آن مرد جهت تجفيف قروح رطبه سر وداء صعبين بروحيكه

مکر رسیده ازان جوشانیده باشند جهت جمود خون در اطراف بدن وشقاقیکه از برودت بهم رسیده باشد وجهت رجع مفاصل وتولنج بلغمی وسمج حادث از خلط لزج شربا وطلاء از خارج وطلای رماد آن با عسل جهت بهق وبرص وداء الثعلب وکلفة الدم وجرب وجلوس در طبیخ برک وساق آن جهت ادرار بول ورفع احتباس حیض واخراج مشیمه وبدستور تدهین بدان ولیکن این ضعیف است نسبت بآن وطلای آن بانوشادر جهت برص وبهق وبازفت جهت داحس وخشونت ناخن وکیجی آن وطبیخ آن کشندهٔ سپش وخائیدن برک آن وبعد از ان مضمضه بنبیذ ریحانی زائل کنندهٔ رائحهٔ آن است وکفته اند اکر جهت فالج تا چهل روز هر روز درست خام آنرا بلع نمایند بدین طریق که روز اول یکدانه وروز دوم دودانه وروز سوم سه دانه همچنین تا چهل روز که روز چهلم چهل دانه شود وباز بدستور روزی یکدانه کم نمایند تا بروز هشتادم بازبیک دانه رسد در بین انشاء الله تعالی زائل کردد ومحتاج بدوائی دیکر نکردد وچون بلادر را در زمین دفن نمایند تا پوسیده کردد ودرانجا سیر را غرس نمایند تا قوت کیرد پس بر آورده آنرا معجون سازند تقویت عظیم بخشد وموی ریش سفید شده سیاه روید وتریاق الثوم ومنافع آن ودهن ومخلل ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت *

* ثومونی * بضم ثاء مثلثه وسکون واو وضم میم وسکون واو ونون بفارسی تخم زردآب وبترکی صفرا ادوی نامند * ماهیت آن تخمی است شبیه بخبه منبت آن جاهای سایه کیاه آن شبیه بصداب وبرک آن درازتر از ان وکل آن سفید وتخم آن تلخ وتند وریزه وکویند تربد زرد بیخ آن است ودرافعال مشابه خربق * طبیعت آن در سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن مقئ ومسهل اخلاط غلیظه واقسام کرم معده ومخرج جنین ومدر بول وحیض ومحلل اورام بارده مقدار شربت آن نیم درم مصلح آن کثیرا وکشنیز است *

* فصـــل الثاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

* ثیل * بکسر ثاء وسکون یاء ولام لغت عربی تخم وتخمه وخومه وبترکی پیلان افودی ود رتنکابن کرک جرواش وبفارسی بیدکیاه نامند وکویند که آن نوعی از حرشف است * ماهیت آن اصناف است صنفی کیاهی است که در کنار آبها ورادها وزمینهای نمناک میروید ومفروش برروی زمین ومخصوص بزمانی نیست وشاخهای آن دراز وباریک وبا کرهها وبندهای بسیار وبرک آن بسیار ریزه وسرهای آن تند وانند که صلب ما نند صعتر وبره ومرمرکرمی وبندهای رسته وکل آن مابین سرخی وسفیدی وطعم کیاه آن بی مزه وبیخ آن مادام که تر وتازه است آنرا میخورند وطعم آن شیرین بی مزه وباندک حرافت وقبض ودواب آنرا میخورند وطعم کرههای آن شیرین تر وصنف دیکر برکهای آن عریض ونرم وچون دواب آنرا میخورند میمیرند ومنبت آن کفته اند در بابل بسیار است ودر راهها میروید وصنف دیکر برک آن ماننده لبلاب وکل آن خوشبو وثمر آن کوچک وعروق آن پنج یا شش بسطبری انکشتی ونازک وبدبو * طبیعت صنف اول آن در اول سرد وخشک وباقوت قبض وکویند معتدل است وبیخ آن لذاع ولطیف * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ آن جهت مغص وقروح مثانه وعسر البول وطبیخ بیخ آن جهت تفتیت سنک کرده وقروح مثانه وآب کیاه آن از نیم رطل تا یکرطل جهت رفع سموم اقسام مارها وسک دیوانه کزیده وحرقت البول واحتباس آن وتفتیت حصاة وتبهای حار وسل بغایت مجرب وضماد بیخ آن جهت التیام جراحتهای تازه ومادام که خون آلود باشد وکزیدن هوام وضماد حشیش آن جهت اورام حاره ومنع نزلات وضماد خاکستر آن جهت قطع خون بواسیر وتحلیل اورام وتجفیف قروح بغایت نافع ومدر بول وصنف دوم عصارهٔ آن

یا ادویهٔ مناسبه مانند شراب یا عسل مفرد ومساوی و نصف آن مر و ثلث آن فلفل و بوزن مفرد و کمتر و چون طبخ نمایند
جهت علل چشم وتحلیل مواد آن وتخم آن بغایت مدر بول و جهت قطع قی و اسهال و ریختن مواد بمعده و احشا و تقویت
ضماد کرده و مبالغه و ترو یح آن معین و قسم سوم آن را چون در ظرف زجاجی بر آتش ملایم بسوزانند و در ظرف مس
بسایند ضماد آنرا جهت قطع خون بواسیر مجرب شمرده اند و گویند زیاده بر سه مرتبه احتیاج نمیشود که هر مرتبه نیم درم
آنرا بمالند و ضماد تازهٔ آن با روغن گل بغایت ملین و منضج و محلل است *

* باب پنجم در بیان ادویه که حرف اول آنها جیم است * فصل الجیم مع الالف *

* جار النهر * بفتح جیم و الف و ضم راء مهمله و الف و لام و فتح نون و سکون ها و راء مهمله بمعنی همسایهٔ نهر است جارالنهر
جهت آنکه نبات آن مفارقت از انهار و آب نمیکند و در جاهای خشک نمیروید * ماهیت آن نباتی است شبیه به نیلوفر
و برگ آن بر بالای آب میباشد شبیه به برگ چغندر و مزغب و بیخ آن خشن و طعم آن با اندک تلخی و بی گل و ثمر * طبیعت
آن سرد و خشک در دوم * افعال و خواص آن جهت حبس اسهال و خون و قطع عطش شربا و بجهت تحلیل اورام
و التحام قروح تازه و خشک و اورام حاره و قروح خبیثهٔ عفنهٔ ساعیه و حکه طلاء و ضماد ارد و زرا نافع و مانع سعی آنها است
و بطریق مرهم نیز استعمال آن سودمند مضر عصب مصلح آن شکر مقدار شربت آن تا دو مثقال

* جامپهل * بفتح جیم و الف و سکون میم و باء عجمی و خفاء ها و لام اسم ثمر هندی است و در بنگاله مشهور بسفری انبه جامپهل
* ماهیت آن ثمر درختی است فی الجمله شبیه بامرود و دو صنف میباشد صنفی مغز آن سفید و صنفی سرخ رنگ و بعد
رسیدن هرد و شیرین و مانند امرود کوهی جنگلی جرم آن دانه دار و در جوف آن تخمها ی ریزه بسیار و بقدر تخم مرو از
سفید سفید و از سرخ سرخ رنگ و اندک صلب و شکل صنف سفید آن صراحی مانند نوع امرود کوچکی که گلابی نامند و
سرخ آن اکثر مدور و در فصل گرما که موسم بارش هند و بنگاله است ثمر بسیار می آورد و در فصل زمستان نیز بعضی اشجار
ولیکن بوفور آن موسم نیست و در هند و دکهن بهتر از بنگاله میشود ولاکن بوفور بنگاله نیست و بهترین آن رسیدهٔ بالیدهٔ
شاداب شیرین کم تخم آنست خصوصا نوع سفید آن و درخت آن ببزرگی درخت سیب و به و غیرهم و زرد و برگ آن
از برگ سیب اندک بلند تر و با خشونت و بی تشریف و چوب آن در ریشه شکننده میباشد و قابل عمارت نیست و اهل
هند از ین خلال میسازند و میسوزانند و درخت آن زود بثمر می آید و کهنه سال خوردهٔ آن کم ثمر میباشد و چون تنهٔ
آنرا ببرند از اطراف آن شاخها بر آمده در یک دو سال با ز ثمر میدهد * طبیعت آن گرم و تر با رطوبت از جهه قوت
نایده * افعال و خواص آن مفرح و مقوی قلب و معده و ملین طبع در ابتدا پس قابض و مدر بول و حابس اسهال
خصوصا که با پوست و تخم آنرا بخورند و نیم رس آن قابض تر و چون پوست درخت نونهال آنرا که هنوز بثمر نیامده باشد
مقدار دو سه مثقال آنرا شب در قدری آب بخیسانند و صبح مالیده صاف کرده اندکی شکر داخل کرده تا سه چهار روز
هر روز تازه خیسانیده بنوشند در حبس اسهال رطوبی مجرب است و الفا ر مضر و مدر و دین زهر طویس و صاحبان قولنج
و مصلح آن محرک نزله و اخلاط ساکنه و مهیج آنها و نفخ و ریاح و قراقر و با عث حمیات در ابدان مستعده خصوص اکثار آن
و مضمضه با آب برگ مطبوخ آن جهت تقویت لثه و استحکام دندان متحرک نافع و مسکن درد آن * جامکهاس

* جامکهاس * بفتح جیم عجمی و الف و سکون میم و فتح کاف عجمی و خفای ها و الف و سین مهمله لغت هندی و بنگاله است

* ماهیت آن گیاهی است که در هند و بنگاله بسیار در جاهای نمناک در موسم برسات میروید و بالای آن بلند بقدر ذرع و زیاده و کمتر از آن در هند و بار یاد و هر سر هر ساقی سه برگ پیوسته بهم با بورقیت و حدت و بیخ آن سفید بقدر پیاز کوچکی با حدت و بورقیت و گل آن شبیه به برگی عریض طرف پائین آن پیچیده و از جانب پیچیدگی میلی مخروطی شکل روئیده و زیر گل آن کرمی صراحی شکل و اینجی باریک سفید و گل آن نهایت بدبو میشود * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن خوردن ساق برگ پختهٔ آن جهت استسقا و بیخ آن با فلفل که سائیده حبوب بندند هر حبی بقدر فلفلی و نخودی سه چهار حب آن جهت حبس قی و در هیضه که بند نشود و گذاشتن مقدار نخودی و یا باقلائی از آن بیخ در جوف قدری از موز پخته که بهندی کیله نامند آن مقدار که بلع توان نمود جهت تحلیل طحال چند روز متوالی که بعد از بلع یک دو لقمه برنج نرم پخته بی روغن و بی نمک بخورند مجرب دانسته اند و چون مقدار بست و چهار توله که یکنیم پاو آثار هندی باشد بیخ آنرا نرم سوده در ظرف چینی کنند و بوزن آن روغن گاو داخل آن نمایند و خوب برهم زنند پس آب لیموی که بهندی کاغذی نامند شانزده عدد داخل کرده خوب برهم زنند و اگر آب لیمو کم شود که مانند مرهم و ضماد رقیق نباشد آب چهار عدد لیموی دیگر داخل نمایند و در شیشه و یا ظرف چینی کرده در جای نمناک نگهدارند جهت التیام قروح خبیثه و ساعیه که بهندی کهرکهره نامند که روز دو مرتبه آنرا در جوف زخمها پر کنند و بر بالای آن بطریق مرهم استعمال نمایند و اگر بعد التیام و چاق شدن خارشی در آن موضع باقی بماند از تدهین بدان روغن مزبور زائل گردد و این روغن زیاده از یک هفته نمیماند و هفتهٔ دوم باز اگر احتیاج باقی باشد باید که تجدید نمایند *

* جاموس * بفتح جیم و الف و ضم میم و سکون واو و سین مهمله بفارسی گاومیش و بهندی بهینس نامند * ماهیت آن نوعی از گاو صحرائی است سیاه رنگ و بسیار زور آور نسبت بگاو اهلی و شاخهای آن بلندتر و قویتر و در هند و بنگاله دو صنف میباشد یکی صحرائی و این را بهینس نامند و دیگر جنگلی و این بسیار قوی و بزرگ و شاخهای آن بلندتر و قویتر از اهلی میباشد و این را ارنه نامند و زور و قوت این بمرتبه ایست که شیر و فیل را میکشد و شیر و روغن آن نسبت بشیر گاو چرب تر و غلیظ تر خصوص شیر جنگلی آن که ارنه گفته شده * طبیعت آن گرم و خشک و جنگلی آن گرم تر و خشک تر * افعال و خواص آن گوشت آن بسیار غلیظ و جهت اصحاب ریاضات و هزال کرده نافع و گوشت بچهٔ شیرخواره که دو سه ماهه باشد قورمه و کباب آن بسیار لذیذ و در رطوبت و غلظت کمتر و دود کردن موی آن و شاخ آن باعث طرد افاعی و خاکستر سم آن مجفف قروح و حکه گفته اند آشامیدن خاکستر کعب آن مفرح است و مولد سودا و مضر درد مفاصل و امثال آن و عرق النسا و نقرس مصلح آن آب کامه و دارچینی و ادویهٔ ملطفه و مهرا پختن آن و بعد از آن سکنجبین آشامیدن و در ساخت از پوست جنگلی آن سپر میسازند بسیار خوب میشود *

* جامون * بفتح اول و الف و ضم میم و سکون واو و نون و بعضی بدون واو و فتح میم میدانند * ماهیت آن میوهٔ هندیست درخت آن بسیار بزرگ بقدر گردکان و از آن بزرگتر و برگ آن اندک باریک و بلند تا بیک شبر و سبز تیره و شکوفهٔ آن سفید و بسیار ریزه و میوهٔ آن شبیه بانگور سیاه و اندک طولانی و بعضی بزرگ تر از آن و رنگ ظاهر و باطن آن بنفش و باغی و صحرائی میباشد صحرائی ثمر آن کوچک و تخم آن بزرگ و کم آب و ترش و با عفوصت بسیار و باغی نیز دو صنف است یکی ثمر آن بزرگ بالیده بسیار شاداب چاشنیدار و تخم آن کوچک و با عفوصت کمی و این را رای جامون نامند و صنف دوم در اوصاف

مذکور را بدین مرتبه نیست * طبیعت آن سرد در آخر دوم و خشک در سوم * افعال و خواص آن حابس اسهال صفراوی و مقوی معده و کبد حار و مطفی حدت دم و صفرا و غیره و مضمضهٔ آن بجهت قلاع حار و استحکام لثه و خوردن آن جهت حبس اقسام اسهالات و تسکین حرارت معده و کبد و حدت صفرا و تشنگی و تحریک اشتها و با مجرور وزن درمی جهت ذیابیطس مفید و طلای ثمر رسیدهٔ آن جهت داء الثعلب نافع و رویانندهٔ موی است در چند مرتبه و نقوع ریشه‌های باریک بیخ آن و شاخهای باریک نازک آن بمقدار ده تولهٔ نیم کوفته شب در آب خیسانیده صبح مالیده صاف نموده بیاشامند تا مدت بیست روز و یا چهل روز مغز تخم کهنهٔ آن با مغز تخم کهنهٔ انبه و هلیله بریان کرده جهت اسهال مزمن مجرب و در زرد برگ خشک آن جهت استحکام لثه مفید و ناشتا خوردن آن مضر بعصب ثوران آن صفرا را و مضر معده و دیر هضم مصلح آن نمک که آنرا شسته و نمک بر آن پاشیده زمانی بگذارند پس تناول نمایند آشامیدن افشرهٔ آن که آب آنرا گرفته صاف نموده قدری آب رنیما بقدر آنکه طعم آنرا نیکو کرد اند داخل کرده بیاشامند و شراب آن نیز که آب آنرا صاف نموده با قند و یا نبات که طعم آنرا چاشنی دار کرده اند با آتش ملایم طبخ نمایند تا انگشت پیچ گردد در افعال مذکوره بهتر از اکل ثمر پختهٔ آن است و آمله ویا نولا را چون برادهٔ نموده در آب برگ آن بریزند و در آفتاب بگذارند کشته نرم و سبک کرده بعد بکه جوش خورده بالای آن آید و اگر مکرر در آب برگ آن تربیت نمایند پس شسته استعمال کنند بهتر است و خوردن این آمله یا نولا کشته جهت تقویت اشتها و رفع اسهال مزمن و استسقا و هوا سیر و امثال اینها نافع و یک نوع آنرا گلاب جامون مینامند مخصوص بنگاله است تمام در هند و دکن جای دیگر نمیشود و آن اندک مدور و شیرین و بعضی اندک آبدار و خوشبو شبیه برائحهٔ گلاب گویا که در گلاب پرورده شده و در جوف بعضی یکدانه و بعضی دو دانه و بعضی سه دانه بهم پیوسته و مغز آن سبز رنگ و درخت این ببزرگی درخت نوع اول نمی‌شود و اکثر پراکنده میباشد و برگهای این نیز در طول و عرض از آن کمتر و اندک عریضتر و نازکتر و سبز روشن * طبیعت آن معتدل مائل ببرودت و یبوست * افعال و خواص آن مفرح قلب و دماغ و مقوی معده و کبد حار و نفاخ است و تخم آن با عفوصت و قابض و رادع *

* جاورس * بفتح جیم و الف و فتح واو و سکون را و سین مهملتین معرب از گاورس فارسی است و آن نوعی ریزهٔ دخن است که بفارسی ارزن و بهندی باجرا نامند و کنگنی نوعی از آن است * ماهیت آن حبی است ریز مایل آن اصغر از ارزن ریزه‌تر و صاحب اختیارات نوشته که سه نوع است یک نوع را دخن و بفارسی ارزن و بشیرازی الم بفتح الف و ضم لام و میم و دیگری را ذره بذال معجمه و بفارسی زرت بزاء معجمه گویند و نوع سوم را جاورس که معرب گاورس است و بشیرازی گال نامند و اول متوسط در بزرگی و کوچکی و آنرا بهندی باجرا نامند و نوع دوم را بهندی جوار و نوع سوم که از سه کوچکتر است بهندی کنگنی گویند و نیز در هند و بنگاله یک نوع دیگر می‌شود که از کنگنی بزرگتر و زرد رنگ است و آنرا چینه نامند و دخن و ذره در جای خود مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی و برگ آن مانند جو و اندک عریضتر و درازتر از آن و خوشهٔ آن نیز مانند خوشهٔ جو و دانهای آن از آن ریزه‌تر و نرمتر و مدورتر اکم‌تر و بهترین آن زرد متین آن است * طبیعت آن در اول سرد و در آخر دوم خشک و بعضی سرد و خشک در دوم گفته اند * افعال و خواص آن لطیفتر از دخن و قابض و مجفف و بی لذع و ردی الکیموس قلیل الغذا یعنی خون صالح از آن کم متولد میباشد و دیر هضم و چون مضم کرده بدن را قوت کرده اند و بار وغن و چربی غذائیت آن بیشتر و خوردن مهرا پختهٔ آن جهت التوای حجاب و انشقاق آن

ولزوجات نافع وخوردن نان مطبوخ آن حابس اسهال مراری ودموی ومسقط جنین واکثار آن مولد خون سوداوی و مورث سده ومصلح آن روغنها وشکر وحلواهای چرب ویا با شیر ویا بانخاله پختن وبا روغن خوردن وبحمام رفتن ومالیدن روغنها بر بدن وضماد گرم کرده آن محلل نفخ معده وتهیگاه ومغص ودرد بواسیر وپختن آن با شیر تازه دوشیده جهت صاحبان خون زائد ورطوبات فاسده وجلوس بر ماء نیدهٔ آن با نمک که درخرقه بسته باشند جهت بروز مقعده وپیچش و ثقل محتبس در امعا نافع وبدل آن در اضمده شونیز واستعمال کهنهٔ آن که یکسال بر آن گذشته باشد جائز نیست

* جاوشیر * بفتح جیم والف وضم واو وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه بفارسی جوا شیر وگوشیر ونیز بشیرازی جاحوشی نامند * ماهیت آن صمغی است بد بو ظاهر آن سرخ تیره وباطن آن سفید ونبات آنرا ساق غلیظ وبلند تا دو ذرعی ونرم وبر روی چیزی سفید شبیه بپشم وبرگ آن شبیه ببرگ انجیر مائل باستداره ومشرف بپنج تشریف وخشن وبسیار سبز وقبهٔ آن شبیه بقبهٔ شبت وگل آن زرد وخوشبو وتخم آن سیاه وقریب بانیسون وخوشبو وتند وساق آن کوتاه وغلیظ ونرم ومزغب بزغب سفید مانند خیار زه وبیرون آن سیاه واندرون آن سفید وبهترین صمغ آن تیز بوی زعفرانی رنگ وطریق اخذ آن آنست که بیخ آنرا میشکافند در هنگام ظهور ساق آن وحوالی آنرا خالی نموده برگی در زیر آن فرش مینمایند که صمغ آن در ان جمع گردد وچون خشک گردد از ان برمیدارند ونیز از ساق بیخ آن در هنگام ظهور گل آن که بودن شمس در جوزا است بطریق مذکور صمغ اخذ مینمایند ونیز از علامت خوبی آن آنست که در هنگام ریزه شدن در سودن ریزهای آن سفید باشد وزبان را بگزد وبدست بچسپد وچون در سرکه ویا آب حل نمایند زود منحل گردد وبوی آن تند باشد و آنچه از ساق آن گیرند رنگ خشک کردهٔ آن زرد ومحلول آن در آب برنگ شیر باشد واین ضعیف العمل وغیر مستعمل است ومغشوش آن سیاه رنگ وغش باشق وموم میکنند * طبیعت آن گرم وخشک در سوم وبعضی خشک در دوم گفته اند * افعال وخواص آن محلل ریاح ومفتح سدد ومقوی اعصاب ضعیفه ومضعف اعصاب صحیحهٔ قویه وملین صلابات وجالی لزوجات واوساخ وباقوت تریاقیه وجهت امراض باردهٔ بلغمیه خصوصا عصبانیه ودماغیه مانند صداع وفالج ولقوه وصرع وام الصبیان ورعشهٔ حادثه از کثرت جماع ونزلات وکوفتگی وتعقد عصل ودرد مفاصل ودرد یکه از صدمات بهم رسیده باشد وجبر وکسر استخوان ودرد پهلو ونزف الدم وسرفهٔ بلغمی نافع که نیم درهم آنرا با آب مرزنجوش بیاشامند وبران مواضع نیز ضماد نمایند ویکمثقال آن جهت لرز حمیات دائره واستسقا ویرقان وتقطیر البول وجرب مثانه ونفخ رحم وادرار طمث وقولنج ریحی وبلغمی وتفتیت حصاة ورفع سموم امراض الراس آشامیدن آن جهت صداع وصرع وام الصبیان ولقوه ورعشه ونزلات الضربة والصدمة آشامیدن نیم مثقال آن با ماء القراطین یا شراب جهت ضربه وصدمه العین اکتحال آن جهت نزول آب وتقویت حدت بصر الاذن تقطیر آن در گوش جهت رفع گری الاسنان مالیدن آن بر دندان و پرکردن در جوف دندان کرم خورده جهت تسکین وجع ومنع تآکل آن الصدر آشامیدن آن جهت سرفه ودرد پهلو حادث از برودت ربو ستور ضماد برگ آن جهت درد پهلو اعضاء الغذاء آشامیدن عصارهٔ آن با سرکه وطلا نمودن بدان جهت تحلیل سپرز وچون ده مثقال آنرا در وجرهٔ عصیر عنبی اندازند وبعد از بیست روز صاف نمایند وبیاشامند جهت طحال واستسقا جید النفع است اعضاء النفض آشامیدن یک بندقهٔ آن با آب گرم جهت ادرار بول وحیض واصلاح رحم بارده وتحلیل صلابت آن ورفع تقطیر البول وثمر آن نیز در ادرار طمث آورد خصوصا با افسنتین واختناق رحم را مفید واسقاط

جنین نماید و ریاح رحم زا پرا کنده سازد و تحلیل دمل و صلابت آنرا زائل کند شربا و حمولا و قولنج و حکة مثانه را نافع و اسهال
خلط خام نماید و حمول مخلوط آن با عسل جهت ادرار طمث و قتل جنین و اخراج آن هرچند بعد سه روز باشد خصوصا
احتمال فتیلهٔ آن و احتقان آن در رحم باعث تجفیف آن القروح و الجروح و الاوجاع طلای آن با عسل جهت قروح
مزمنه و نار فارسی و با زیت جهت اوجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس و با روغنها جهت رفع اعیا و بلستور آشامیدن
همراه آن جهت عرق النساء السموم طبیخ آن با زیت بحد یکه مرهم گردد جهت گزیدن شده و با زراوند آشامیدن
آن جهت لسع هوام و غیرها و بلستور و عصیر آن داخل کردن آن در مراهم جهت التیام قروح مضر انثیان مصلح آن
مرزنجوش و رقیسا نیدن او در مطبوخ عنبی و بعضی مضر عصب صحیح دانسته اند مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن بوزن آن قنه
یا شیر انجیر و دو دو مثقال اشق آشامیدن تخم آن با شراب جهت اختناق رحم و اصلاح عصب رطب و عصب رطب و قولنج بلغمی و
ریحی و نیم مثقال آن با نیم مثقال زراوند طویل جهت گزیدن هوام و با نیم مثقال افسنتین جهت احتباس حیض بسیار
نافع و ضماد و ذرور بیخ آن جهت قروح مزمنه و استخوان عاری از گوشت شده و حمول آن جهت گشودن حیض و اخراج
جنین مرده بغایت قوی الفعل و گل آن نیز جهت جراحات و بثور و بالجمله جمیع اجزای آن جهت قروح خبیثه نافع است *

* چاول منکری * بفتح جیم فارسی و الف و ضم واو و سکون لام و ضم میم و سکون نون و کاف فارسی و کسر راء مهمله
و سکون یا * ماهیت * این ثمر درختی است که در اسلام آباد مشهور بچاتگام مضاف صوبهٔ بنگاله است میشود در غلاف
اندک نازک صلب اغبر و طاهر مغز آن سیاه رنگ و باطن تازهٔ آن سفید مائل بزردی و با دهنیت و بی طعم و رائحهٔ غالب
و هرچند کهنه گردد میل بزردی و سیاهی مینماید و بهتر و مستعمل تازهٔ آن است * طبیعت آن گرم و خشک در سوم
و باتریاقیت * افعال و خواص آن مفتح و جالی و مصلح خون فاسد و جهت جذام و جرب متقرح و قوبا و اکثر امراض
دمویه و سوداویه نافع شربا و ضمادا مضر محرور بدل روغن آن نیز برای جرب و قوبا مفید

* چای ختائی * بفتح جیم عجمی و الف و یا و فتح خاء معجمه و تاء مهمله و الف و کسر همزه و یا و صحیح بتاء مثناة فوقانیه
است نه طای مؤلفه * ماهیت و سبب اطلاع بران حکیم میرزا قاضی در رسالهٔ خود نوشته که سبب معرفت و شناخت چای
چنان بود که پادشاهی از پادشاهان چین بر یکی از خواص خود خشم گرفته آنرا از ملک خود اخراج نمود آن شخص در جنگلها
و بیشهها و کوهها میگشت و زرد و علیل و ضعیف گشته بود روزی از غایت گرسنگی در اطراف کوهی میگشت گیاهی دید آنرا غذای خود
ساخت در اندک مدتی آثار صحت و حسن صورت در خود مشاهده نمود و کمال قوت در خود یافت در شهر آمده با یکی از مقربان
پادشاه احوال خود را نقل کرد و آن شخص بحضور پادشاه عرض نمود پادشاه باحضار او امر فرمود و از دیدن صورت او
متعجب شد بعد سؤال از احوال آن اطبا را امر فرمود تا آن گیاه را حاضر سازند و تجربه نمودند خواص آنرا ثابت نمایند و نیز چینیها در
اختیارات خود نوشته که نبات چای شبیه بنبات شبت است و باریکتر از آن و خوشبو و با اندک تلخی است و چون آنرا بجوشانند
تلخی آن زائل گردد و آشامیدن آب مطبوخ آن حرارت باطن را تسکین دهد و خون را صاف نماید و آن خودرو و مزروع
میباشد و گفته که طائفهٔ که در بلاد چین نبات آنرا مشاهده کرده اند چنین میگویند که در میان شهر چین رادئی است و گیاه
این برگ در اطراف آن میروید و برخلاف مردمان بخوردن آن اعتیاد دارند و بیع و شرای آن بی رخصت پادشاه آنجا
نمیتوانند نمود و خراج آن بخزانهٔ پادشاه عاید میسازند و مترجم صیدنه ابوریحان میگوید که چای نوعی است از انواع

نبات منبت آن زمین چین است وآنرا می برند ودرسایه خشک میکنند ودروقت حاجت با آب گرم شربت میکنند ومیخورند
وشربت آن قائم مقام ادویهٔ مرکبه است ومضرت ادویهٔ مرکبه ندارد وازین جهت اهل تبت دفع مضرت شراب بآن میکنند
زیرا که ایشان افراط درخوردن شراب میکنند ودفع مضرت او هیچ داروی بآن نمیرسد وانفع ترین ادویه است وطایفهٔ
که بزمین تبت میبرند درقیمت آن جز مشک نمیگیرند وفرق بسیار است درمیان قیمت اعلای آن تا ادنی وهمچنین در
رائحه ومنافع آن ونیز نقل است که در ولایت خطا جمعی مردم بطریق سیر بصحرا رفته بودند طعامی پخته درظرفی کرده بالای
آنرا بشاخهٔ پربرگی از اشجار آن صحرا پوشیده بکاری مشغول شدند که بعد از فراغ تناول نمایند وبعد از اندک زمانی
که فارغ شدند وخواستند که تناول نمایند دیدند که تمام آن طعام مضمحل شده است این امر را نزد اطبا اظهار نمودند
ایشان بعد از تفحص بحدس وقیاس دریافتند که برگهای آن شاخه را در هضم طعام وغذا اثر تمام است ودرصدد تجربهٔ
آن درآمدند ومحرر کتاب میگوید که انچه مشاهده شده برگ آن شبیه ببرگ انار وچنار وریحان است وازان بزرگتر و
عریضتر وضخیمتر وشعبهای آن بلندتر وبرگ بعض نوع آن ریزه تر از بعضی درخت آن شنیده شده که بقدر یکقامت تا یک ونیم
قامت وشبیه بدرخت حنا وانار وبرساق آن قریب بانتها شاخهای باریک رسته وبرآنها گلهای کوچک وبرگ آن مدور و
در بعضی جاها سه عدد ودر بعضی جاها چهار عدد بهم پیوسته شبیه بگل سه برگه وچهار برگه وبرسرشاخها نیز گلی پنج برگ
ومنبت آن ملک چین وخطا ونیپال وآن انواع والوان میباشد سفید وسبز وبنفش وتیره وسیاه اما سفید ریزه برگ خوشبوی
آن که برگهای آن بسیار درهم پیچیده باشد از همه اقوی است وبعد ازان سبز واما پس این ازان زیاده وبعد ازان
بنفش وبعد ازان سیاه واین از همه ضعیفتر وزبونتر ونوع اول یعنی خوب واعلای آن عزیز الوجود وگران بها است
وبرای تجارت نمی آورند وسلاطین وحکام آن دیار برای امثال واقران خود بطریق تحفه وهدیه بدیار دیگر میفرستند
واما انواع دیگر آن بسیار است خصوصا سبز تیره وسیاه آن که وافر وارزان است واز بعضی شنیده شد که بعضی نا مقیدان
مستعمل آنرا باغیر مستعمل مغشوش وتبدیل نموده میفروشند بدین طریق که چون ضابطهٔ نصارا است که مطبوخ
یعنی جوشانیدهٔ آنرا نمیخورند ومضر وبدذائقه میدانند جرم آنرا ولهذا آب را خوب جوش نموده بلکه آنمقدار که ربع آن یا
خمس آن کم گردد پس قدری قلیل چای را درظرفی که چایدان چینی یا نقره است ریخته آب گرم را بر روی آن میریزند
مثلا دریکمن طبی آب که تخمینا سه ثلث یک آثار هندی باشد یکدرم نهایت یکمثقال از نوع متوسط آن واز نوع اعلای آن
کمتر واز زبون آن بیشتر تا دو مثقال ریخته تا نیم ساعت کامل میگذارند تا قوت ورائحه آن در آب باز داده شود وآب
اندک رنگین گردد پس آب صاف آنرا که مطلق دردی وبرگ دران نباشد در پیالها ریخته چون طعم آن با اندک عفوصت
وتلخی است برای اصلاح آن با نبات اندک شیرین نموده میآشامند واکثر قدری شیر گاو یا شیر بز تازه دوشیده اندک
جوشانیده برای اصلاح یبوست آن نیز دران ریخته نیم گرم میآشامند پس خدمهٔ آنها آن برگهای مستعمل را خشک نموده
وبتدریج جمع نموده در قوطیها وغیر آن بدستور اول پرکرده سر آنها را بسته میفروشند وفرق میان مستعمل وغیر آن
بزهومت رائحه وسیاهی رنگ وکم رنگ شدن آب واندک بازبودن برگها است ازهم بخلاف غیر مستعمل آن * طبیعت
آن گرم تا آخر دوم وخشک در اواسط آن ونوع اعلای آن گرم در سوم وبعضی سرد میدانند بجهت تسکین آن عطش و
حرارت والتهاب باطن ودفع آن ضرر شراب را واین توهمی است بلکه ضد وافعال مذکوره ازان بسبب تلطیف وتقطیع

آنست بلاغم واخلاط لزجه ومعطشه ملتهبه ولزوجات وغلوبات حادثه از شراب است * افعال وخواص آن مقوی قوت وارواح ومعده وریاه ومبرودین ومرطوبین ومسهل ومنعظ وملطف ومقطع ومفتح ومنضج ومرقق مواد ومعرق ومدر بول ومسکن عطش کاذب وصداع بارد والتهاب معده وجشاء دخانی وصاف کننده خون ورنگ رخسار ومدر رق ادویه بقعر معده وعمق بدن ومنقی معده ودماغ وجهت ازالهٔ بخر وبد بوئی دهن ورائحهٔ شراب وسیر وپیاز وطیب ونکهت بغایت مفید وجهت خفقان وامراض قلب وانتصاب نفس وانبساط نفس وازالهٔ غم وهم ویرقان وسوء القنیه واستسقا وامراض سلی وبواسیر وحبس البول وتقطیر حادثه از برودت وضعف کرده هر یک به تنهائی وبا ادویهٔ مناسبه وضماد پختهٔ آن جهت اورام صلبه وتسکین درد بواسیر وتطویل آن معرق ومنوم ورد طعم آن اندک تلخی وعفوصتی که هسته بنقوع آن در آب گرم بطرز عطور ویا جوشانیدن در آب وداخل کردن نبات وشیر جوش داده بسیار کم وزائل میکردد واهالی ملک آن را شیرینی مینمایند شیرین میکنند وبی شیرینی استعمال نمی نمایند ومضر میدانند ونیز ناشتا آشامیدن آن مضر وباعث حدوث امراض حاره است خصوص در محرور المزاج را ما جهت کسیکه در معده او اخلاط فاسده لزجه ردیه بسیار باشد خصوص که از طعام سابق درخود ثقلی وجشائی ونفخی دریابد البته نافع است وآشامیدن آنرا بسیار گرم نیز مضر میدانند خصوص در اوقات حاره ومزاجهای گرم وجوانان بالای طعام گرم بلکه نیم گرم آنرا نافع گفته اند ونیز بالای طعام باعث سرعت انهضام وتحلیل آن را از این جهت نصاری قاطبة واتباع اوشان صبح بعد ناشتا وآخر روز وقت انحدار غذا مستعمل دارند وبهترین مصلحات آن در محرورین فوفل وشیر بز ودر مبرودین مشک وقرنفل وبادیان خطائی وزنجبیل ودارچینی وجهت انعاش حرارت غریزی عود هندی وعنبر وزعفران ودارچینی وامثال اینها است وبرای تقویت باه ودفع مضرت کثرت جماع با خصیة الثعلب ودارچینی وعنبر ونبات وشیر وبالجمله با هر دوائی که مقوی فعل آن است از دوای مسهل وقابض وملین ومقوی وغیرها استعمال نمایند مثلا اگر با تربد وریوند چینی بجوشانند ویباشامند صفرا وبلغم لزج را اخراج نماید وچون با بنفشه وپرسیاوشان واصل السوس وگل خطمی وبا بونه وسنا مکی بجوشانند وصاف نموده قدری ملح طعام وشکر خام وروغن گل داخل کرده احتقان بدان نمایند تنقیهٔ امعا از فضول لزجهٔ بارد نماید بآسانی وهمچنین بیان طرق استعمال آن در قرابادین بتفصیل ذکر یافته ونیز بهترین طرق استعمال آن آنست که بطور نصاری در اینجا ذکر یافته وقهوهٔ آن مقوی قوی وارواح وباه ومعده ومنعظ وممسک است صنعت آن چای قسم اعلی ودارچینی قلمی ومصطکی التعلب مصری از هر یک نیم درم سکنگ تا گوری کیا بهٔ چینی از هر یک ربع درم کوفته بخته بدستور معروف طبخ نموده رحبه وعنبر اشهب در آن حل کنند تا آنکه آنرا شیرین کرده اند داخل نموده نیمگرم بنوشند واگر پنج عدد قرنفل نیز اضافه نمایند بهتر است ونیز یک نوع چای دیده شد که از جبال نیپال وبهتنت می آورند گیاه آن فی الجمله شبیه بگیاه نعناع وبقلهٔ کشیر وزیاده وبرگ آن اندک باریک وبلند وبا خشونت وضخامت کمی تازهٔ آن زرد رنگ وخشک آن اغبر وخاکستری رنگ خصوص پشت آن وبسیار لطیف وتازگیست بعد یکه چون برگ آنرا در دهان نگاهدارند با اندک زمانی منحل گردد واز آن ثفلی چندان نماند * طبیعت آن گرم وتر از طبیعت خطائی است ولطیف تر از آن وطریقهٔ استعمال این نیز مانند آن ودر افعال وخواص قریب بدان است *

* فصل الجیم مع الباء الموحدة *

* جبیرة * بفتح جیم وباء موحده وراء مهمله ومالغت مغربی است مشتق از جبر ویونانی ارلسطیون یعنی جمع کنندهٔ جلد

* ماهيت آن گياهی است ربيعی وهرسال تازه ميرويد منبت آن بلاد مغرب وبرتلها وبلنديها بسيار ميرويد وبلندی آن مقدار سه انگشت تا چهار انگشت وبوی آن مانند بوی شراب وبرگ آن شبيه ببرگ سيب وقابض وبيخ آن سفيد ومانند موی باريک وگياه آن بی گل وثمر ونهايت بقای آن تا سرطان است وزياده از سه ماه نمی ماند مگر آنكه در عسل نگاه دارند * طبيعت آن در اول دوم گرم وتر * افعال وخواص آن مقوی دل وفكر وحواس ومفرح وجهت مانع كردن خون والتيام جراحات شربا وطلاء ويا شراب دو درم آن جهت وهن عضل وفسخ آن نافع وگويند چون بيخ آن را باگوشت پارچه پارچه نموده طبخ نمايند پارچهای گوشت را بهم ملصق سازد وآشاميدن مرقه آن جهت يرقان مجرب دانسته اند وچون برجراحت تازه بچكانند آنرا ملتزق وملتئم سازد مصدع محرورين مصلح آن مغز بادام تلخ مقدار شربت آن تا چهار درم بدل آن در التحام قنطوريون ودر تفريح مثل وربع آن زعفران است *

* جبسين * بفتح اول وسكون باء موحده وكسر سين مهمله وسكون ياء مثناة تحتانيه ونون بفارسی سنگ گچ نامند * ماهيت آن سنگی است رخو سريع التفتيت وذو طبقات كه باسانی از روی هم جدا ميگردد وسه قسم ميباشد يكی مفيد براق صفائحی انطاكی گفته كه اين فی الحقيقة طلقی است كه نضج كامل نيافته وبعضی گفته اند كه زيبق است كه غالب آمده بران اجزای ترابيه ومتحجر گشته واين را اسفيداج جبساسين نامند ودوم سرخ فلك حجری وسيوم غير صفائحی وغير براق واين حجر گچ است كه پخته كوبيده گچ ازان ميسازند بدترين آن سرخ آن است وبالجمله طبيعت اقسام آن در سيوم سرد وخشك وبعضی در اول چهارم خشك گفته اند * افعال وخواص آن قابض ومغری وضماد آن با سركه ملصق وملزق جراحات ومغری وحابس خون جاری از اعضاء ومحلل ورم وترهل واستسقا امراض الراس طلای آن مفردا وباسفيده تخم مرغ وغبار آسيا جهت قطع سيلان خون وباسركه بر پيشانی جهت حبس رعاف وباگل ارمنی وعدس ولحية التيس وآب مورد وسركه جهت حبس رعاف العين طلای آن باسفيده تخم مرغ جهت رمد دموی ومنع ريختن مواد بچشم وبا آب كشنيز جهت رفع باد سرخ واورام ملتهبه مجرب واز خواص آن آنست كه چون با روغن زيتون واندكی بوره وشب يمانی بسايند وبر كتابت ونوشتجات بمالند زائل گرداند وبرجامه ها وفرشها باعث قلع چرك وچربی آن است وطلای آن بر بواسير جهت رفع آن موثر المضار آشاميدن آن كشنده است بخناق وخشكی دهان وقولنج وترياق آن آشاميدن ماء العسل واشيای لعابی وعصارهٔ خطمی تر وتازه وماكيه پس آشاميدن ربع درهم سقمونيا درجلاب وحب النيل وقی فرمودن اگر سحج عارض گردد بمعالجهٔ آن پردازند ودر اكثر اعراض وتداوی نيز مانند اسفيداج وقوی تر ازان است وسفيد آب جبساسين در جميع افعال قوی تر از همه اقسام وبغايت قابض ورادع وجامع ومجفف است *

* جبن * بضم جيم وباء موحده ونون مشدده بفارسی پنير نامند * ماهيت آن معروف است وآن شير بسته است بتحليل بزدن پنير مايه وغيره بران بهترين آن تازهٔ چرب آن است كه مابين نرمی وصلبی وخوشبو ولذيذ مائل بحلاوت باشد كه از شير معتدل از حيوان صحيح البدن كه خوراك آن گياهای نيكو باشد بعمل آورده باشند ومصنوع از ماست بهتر وسريع الهضم تر است ودستور صنعت آن آنست كه شير را جوشانيده پنير مايه بران زده منجمد ساخته نمك بران ميپاشند تا مائيت آن از جبنيت جدا گردد وبعد از جدا شدن جبنيت آنرا نمك زده در سبدها ويا كيسهٔ صفيقی كرده نمك بران پاشيده سنگی سنگين بران ميگذارند تا مائيت آن تمام برآيد وبعضی در خاكستر دفن ميكنند براى جذب مائيت آن پس استعمال مينمايند.

و اکر نمکین نخواهند تا ایام باران نمک نمیپاشند و بهترین نمک سود آن آنست که تازه نمک زده چرب باشد و بسیار کهنه و طعم و رائحهٔ آن نکشته باشد و چون تازه نمایند رائحهٔ آن در جشا تا مدتی از دهان نیاید * طبیعت تازهٔ آن در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن مقوی معده و زود هضم و مولد خلط صالح و دیر هضم و بعد از هضم سریع السلوک در اعضا و با مغز کردکان و صعتر بغایت مسمن بدن و باعث نرمی جلد و دافع مضرت کسی که مرداسنک خورده باشد اعضاء الغذاء الاکل برشتهٔ آن بعد از طبخ و فشردن آب آن حابس اسهال خصوصا اسهال مراری صفراوی العین ضماد آن جهت رمد و طرفة العین و چون پنیر را در آب جوش دهند و مرضعه آب آن را بیاشامد شیر آن زیاده کردد و منع تورم جراحات و قروح امعا کند و با برک حنا ریزه کرده نافع و با حماض بری المضار مضر مبرودین و دافع اشتهای طعام و غیر منهضم آن باعث سده و قولنج و دلا و ظلمت بصر مصلح آن عسل و نعناع و صعتر و پنیر نمک سود کهنه در دوم کرم و خشک و قاطع بلغم و مقوی اشتها و معد و مجفف رطوبات و ضماد آن با عسل جهت انفجار دمل و رفع داحس و با زیت جهت تحجر مفاصل و قروح ردیه و بعد ستور با ماء الاکارع و کوبیده از مفاصل چیزی مانند کچ بر میآورد بی اذیت و با نوشادر جهت کلف و جرب نافع السموم با دو دنیم جهت جانوران سمی نافع و مولد اخلاط مراری و معطش و مولد حکه و جرب و مضر مبرودین و صاحبان سدهٔ احشا و لاغر کنندهٔ بدن و مولد حصاة و مصلح آن مغز کردکان و بسیار کهنه متعفن آن اقرب بسمیت مصلح آن مغز کردکان و در پیری و مغرورین میوها و ترشیها و پنیر غیر چکیده که بفارسی دلمه نامند در غایت رداوت است و مشوم و جهت تپ دق و سل و التهاب معده و دفع یبوست نجان و طبیع و وسواس و امراض صفراوی و التهاب خون نافع مضر مبرودین و مورث امراض باردهٔ رطبه و مولد حصاة

* جبلاهنک * لغت فارسی است و جبلاهنج معرب آنست * ماهیت آن تخم خاری است زرد رنک شبیه بشیر دان بترکی بصفرا اردی کویند و آن ثومونست و ذکر یافت * افعال و خواص آن مسهل و مقی و آشامیدن تا یکدرهم آن جهت قالنج مقدار شربت آن تا نیم درهم و یکدرهم آن کشنده زیرا که با قوت سمیت است و کسی که آن را خورده باشد خناق آنرا عارض کردد و تب تیز کسیکه آنرا خورده باشد آنست که قی فرمایند بعد ازین چنین که مذکور شد و خورانیدن روغن و زیرا و انیسون و چند بید ستر را نبید و خوردن غذای چرب و شیر تازه با عسل و ضماد نمک کرم کرده بر شکم آن و مرهم شکم آن محتبس باشد او را تحقین فرمایند بحقنهای مناسب * فصـــــل الجیم مع الثاء المثلثة *

* جثجاث * بفتح جیم و سکون ثاء مثلثه و فتح جیم و الف و ثاء مثلثه لغت عربی است و بیونانی برد یسون نامند * ماهیت آن کیاهی است شبیه بکیاه درمنهٔ ترکی و از آن کوچکتر و خشبوتر و شاخهای آن باریک و بسیار و کل آن شبیه با قحوان و رنک آن سفید مائل بزردی و تخم آن با اندک بعنی و تلخی و کوچکتر از عدس * طبیعت آن در دوم کرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سدد و محلل ریاح و قاطع عرق و مدر حیض و مزیل مغص و کرم کنندهٔ احشا و آشامیدن طبیخ آن و بید ستر سه درهم از جرم آن جهت کسر ریاح و رفع مغص و تحلیل یرقان و بخور آن جهت اسقاط مشیمه نافع و مصدع و مصلح آن ... مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن برنجاسف است * فصـــــل الجیم مع الدال المهملة *

* جدوار * بفتح جیم و سکون دال مهمله و فتح واو و الف و راء مهمله معرب زدوار بزاء عجمی است و بعربی اننانه و بیونانی ساطریوس و بمغربی ماه فرقین و ماه فروین و بهندی نربیسی نامند زیرا که نربکسر نون و سکون راء مهمله بلغت ایشان بمعنی دافع و خالص کننده و بس بکسر باء موحده و سکون سین مهمله بمعنی زهر است پس معنی آن خالص کنندهٔ بدن از غائلهٔ

سمیت زهر است * ماهیت آن بیخی است شبیه بسعد اکثر صنوبری شکل وعقربی گرادار بقدر انگشتی و از آن بزرگتر
و کوچکتر نیز ثقیل الوزن اندک صلب تلخ طعم وظاهر آن سیاه رنگ و باطن آن بنفش و بهترین آن آنست که با وصاف مذکوره
باشد و چون بسایند رنگ آن بنفش و طعم آن تلخ باشد و آنچه نه چنین باشد ضعیف العمل یا مغشوش آن است و گفته اند که
جدوار پنج قسم میباشد یکی آن است که ظاهر آن تیره سیاه رنگ و باطن آن بنفش مائل بسرخی وعقربی شکل تلخ طعم باشد
با این قسم که چون مذاق نمایند اولا اندک از آن شیرینی مدرک گردد و بعد از آن تلخی بسیار و این قسم را خطائی گویند
بجهت آنکه منبت آن بیشتر جبال خطا است و این بهترین اقسام آنست دوم آنست که ظاهر و باطن آن هر دو تیره رنگ مائل
بزردی و تلخ طعم و عقربی شکل باشد و این در خوبی بعد از خطائی است سوم آنست که ظاهر و باطن آن هر دو سیاه و سائیدهٔ
آن نیلی رنگ و تلخ باشد و این در خوبی بعد از قسم دوم است و منبت این هر دو قسم جبال تبت و نیپال و مورنگ و رنگ پور
و نواح اینها است چهارم آنست که مائل بسیاهی و تلخ و بقدر زیتونی باشد و منبت این قسم اکثر جبال بلاد دکهن است پنجم
اندلسی است و آنرا انتله گویند و بقدر شبر است و سیاه و نرم و بسیار تلخ و منبت این اکثر با بیش یکجا میباشد و گویند که
بسبب مجاورت این سمیت بیش کم میگردد بحدیکه اهل آن بلاد مقدار نیم دانگ از آن بیش را میخورند و زیان نمی‌یابند
بخلاف بیشهای دیگر که علیحده و دور از جدوار روئیده باشد که مقدار بسیار کم آن مهلک است حکیم هاشم طهرانی در رسالهٔ
فادزهریهٔ خود نوشته که جدوار در اکثر محال و مواضع میروید با بیش و بدون بیش حتی محال خراسان خصوص حدودیکه
بسمت مشرق نزدیکتر باشد و از جمعی شنیده شده که در کوههای قوستان که میان مشهد مقدس و تبت واقع است گیاه
جدوار بسیار میروید اما کوچک و کم رنگ بسفیدی مائل و در تریاقیت ضعیفتر و آنچه در جبال تبت میروید از آن بزرگتر و رنگین تر
و قویتر و در تریاقیت قریب بخطائی و اثر بسیار بر آن مترتب میگردد و بهتر است از آنچه در جبال هند میروید و همچنین آنچه که
بحدود دتبت نزدیکتر است قویتر از آن بعد آنست و بهتر از هندی است و هندی بهتر از جاهای دیگر و خراسانی و غیر آن
بسیار زبون و بغایت ضعیف الاثر محرر گوید در هر بلادی از جبال قریب بدانکه جدوار در آنها میروید میآورند مثلا در
خراسان و قندهار و کابل و شاه جهان آباد از جبال تبت و نواح آن و قلیلی از خطا و نیز در شاه جهان آباد تا عظیم آباد از
جبال نیپال و نواح آن و در مرشد آباد اکثر از جبال مورنگ و رنگا ماتی و رنکپور و در هر یک از اماکن مذکوره اقسام و
انواع میباشد هر چند در قوت ضعیفتر از اقسام خطائی و تبتی اند بسبب تفاوت آب و هوای حوالی آن و بدانکه در بعضی
بلاد چون جدوار اصلی عزیز الوجود و کمیاب است بعضی نامقیدان بی باک بعضی بیخهای دیگر شبیه بجدوار را رنگ
نموده بجای جدوار میفروشند و نیز گاهی بعض انواع ضعیف بیش را در شیر جوش میدهند تا سمیت آن کم گردد و چون
بیش سفید و شکری رنگ میباشد برنگ جدوار رنگ نموده بعوض آن میفروشند و فرق میان جدوار اصلی و جعلی رنگ
کرده بچند وجه است یکی آنکه چون رنگ کردهٔ آنرا با آب تر نمایند و بدست و یا بپارچهٔ کرپاسی بمالند رنگ آن بدان
سرایت نماید و چون در فنجان آب گرم اندازند آب را رنگین سازد برنگ آنچه آنرا بدان رنگ نموده اند دیگر آنکه
ظاهر آن خشن و ناهموار و با شکنج میباشد بسبب آنکه در رنگ خیسانیده و جوشانیده و خشک نموده اند بخلاف اصلی که با
نرمی و صفا و همواری میباشد دیگر آنکه چون آنرا بشکنند رنگ جمیع اجزای باطن آن مساوی نمیباشد بلکه قریب بپوست
و ظاهر آن رنگین تر از مغز آنست و فرق میان جدوار و بیش نیز بچند وجه است یکی آنکه اکثر بیش کوچکتر و باریک تر از

جلد را رمی باشد و رنگ آن سرخ گردد و آنکه چون بیش را بتراشند و برزبان زنند احساس حرقت و حدت اورینماید و اگر
قوی باشد باعث تورم و آبله شود بخلاف جدوار و نیز چون جدوار را بعد از اخذ از ارض مدتی کوبیده بخایند و یا بسایند و
بر زبان بمالند رفع غایله آن نماید و طعم آن تلخ باشد چنانچه ذکر یافت بخلاف بیش و همچنین امتحان جدوار را در زهرهای
دیگر نمایند و گفته اند تاثیر تریاقیت جدوار در رفع سمیت بیش بیشتر از تریاق فاروق است * طبیعت آن گرم و خشک در
اول سوم و حرارت آن لذاع و موذی نیست بسبب مناسبت آن با حرارت غریزی و ارواح و تقویت و ازدیاد آن مرآن مرد و
را و محتمل که آنچه شیخ الرئیس رح تع در رساله ادویه قلبیه نوشته اند که حرارت آن مفرط نیست بنا بر همین جهت باشد
که اثر و نفع آن بکیفیت فقط نیست بلکه بصورت نوعیه و خاصیت نیز است و لهذا تریاق انواع سموم حاره و بارده مشروبه
و ملدوغه است شربا و ضمادا * افعال و خواص آن مفرح و مقوی قوی و اعضای رئیسه از دل و دماغ و کبد و تقویت احشا
نماید و پادزهر جمیع سموم حاره و بارده و مفتح و ملطف و محلل و منضج و مسکن اوجاع و مصحح بدن و مقوی باصره و دندان و مشهی
و منبهی و منعظ و مدر است و جهت امراض دماغیه و عصبانیه مانند صرع و فالج و لقوه و رعشه و استرخا و خدر و استسقا و
یرقان و ضعف معده و تفتیت حصاة و قولنج و عسر البول و رافع عفونت اخلاط و تپ ربع و اکثر امراض بارده شربا و طلاء
نافع و آشامیدن نیم مثقال سائیده آن با شراب جهت دفع سمیت مارهای قتال و عقرب حتی عقرب جراره و رتیلا و همه
حیوانات سمی و بیش نافع و بدستور جهت اوجاع و اورام باطنیه و رفع هیضه و مقدار نیم درم آن با جلاب یا شراب یا یکی
از اشربه مناسبه مانند شربت گاوزبان و ابریشم و بادرنجبویه و امثال اینها و یا عرقهای مناسبه مانند عرق گاوزبان و گلاب
و بادرنجبویه و بید مشک و نیلوفر جهت تفریح قلب و رفع ضعف آن و خفقان و طپش و غشی آن خصوصا که از برودت باشد
مفید چون چند روز متوالی تناول نمایند و نیز جهت دفع وبا در ایام وبا مداومت بران و با گلاب جهت وجع مفاصل و با جلاب
گرم جهت اوجاع معده مقدار یک دانگ از آن و با سکنجبین جهت سده جگر و با سکنجبین بزوری و با ساده و با شربت دینار
و شیره عنب الثعلب و شیره تخم کاسنی جهت تفتیح سده ماساریقا و استسقا چند روز متوالی مدام و مصدوران و جهت سنگ
گرده و مثانه با شیره عنب الثعلب و خارخسک و جهت حبس البول با شیره تخم خیارین و خربزه و با خارخسک و جهت قولنج
ریحی با بعضی مطبوخات مناسبه مانند مطبوخ سداب و بودنه و رازیانه و عنب الثعلب و جهت رفع حمیات بلغمیه مزمنه
و ربع بعد تنقیه با جلاب گرم و با شرابهای مناسبه مداومت دو دانگ آن الا تا هفت روز روزی دو شراب و جهت وضع حمل مقدار
دو دانگ آنرا سائیده با آب عنب الثعلب یا حلبه یا شیره خارخسک یا جلاب بخورانند بزودی وضع حمل شود و اگر بچه در
شکم آن مرده باشد و سمیت آن در بدن سرایت کرده و یا ضعف بسیار رو داده و ولادت بدشواری کشد و یا دم نفاس بسیار
جاری شود مقدار چهار رطبه آنرا با گلاب سائیده بخورانند و اول تا هفت روز بدان مداومت نمایند صبح ناشتا و اگر موافقت
نماید و گرمی نکند آخر روز نیز و جهت ام الصبیان و اکثر امراض دماغی اطفال مقدار گاهی با شیر مرضعه آن سائیده
بخورانند و جوان کبیر السن را با ادویه مناسبه آن علت از قبیل رم تا نیم مثقال و حکمای هند مداومت آنرا مسمن بدن
دانسته اند و جهت تقویت انعاظ به تنهائی و یا با ادویه مناسبه با گلاب سائیده و یا حبوب و معجون ساخته تناول نمایند مفید
و طلای آن با سرکه و گلاب جهت نضج اورام بارده و تحلیل آنها خصوصا اورام مغابن که پس گوش و زیر بغل و بن ران است
و جهت خناق و خنازیر و سایر اورام گلو و غیر آن و رفع طاعون و وبا و برص و بهق و جلای کلف و آثار جلد را و اوجاع مفاصل

وبه دستور با چند دانهٔ فلفل سیاه جهت اورام حارهٔ باردهٔ آنها با آب برگ کاسنی تازه وطلای آن بتنهائی ویا با آب کشنیز ویا سرکه بر پشت چشم جهت تحلیل اورام پلکهای آن وبر دو ران جهت تسکین درد بارد آن وبر بواسیر جهت تسکین وجع وتحلیل ورم آن وطلای آن بر پشت زهار جهت قرحهٔ مثانه وحبس البول وتقطور آن در چشم جهت رمد بارد ودر احلیل جهت رفع حبس بول وبند شدن چرک در ران ودر زر آن بر جراحات جهت التیام ونفث الدم آنها مفید وتمریخ آن با دهان مناسبه جهت امراض دماغیه وعصبانیه مانند صرع وسکته وفالج ولقوه واسترخا ورعشه وخدر وما لند اینها نافع مقوی دماغ وقوای آن واعصاب است وبالجمله این دوائیست عظیم النفع کثیر الخاصیت جهت اکثر امراض خصوصا باردهٔ رطبه بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت مفید شربا وضمادا وطلاء وتد هینا مقدار شربت آن از نیم دانگ تا چهار دانگ بحسب امزجه واشخاص وامراض وفصول وبلدان ودر حمی ربع وسایر امراض تا دو دانگ ودر تقویت باه تا نیم مثقال ودر استسقا تا چهار دانگ بدل آن در تمریخ وتریاقیت سه وزن آن زرنباد وبوزن آن تریاق فاروق ویا فادزهر حیوانی است مضر محرور ویا بس المزاج ومصدع ومورث جراحت وقرحهٔ امعای ایشان مصلح آن سکنجبین ساده وشیر تازهٔ دوشیدهٔ آمن تا دفته ویا ماء الشعیر وآش جو وجهت قرحه کثیرا ورد قرابادین بتفصیل ماهیت واقسام وافعال وخواص ومنافع وطرق استعمال وقانون ترک افیون بجهت وارد رافیون ودستور خوردن جدوار وحبوب آن با اندک افیون وبی افیون ودهن ومرهم ومعاجین ومفرحات آن در جدوار ذکر یافت

* فصـــــل الجیم مع الراء المهملة *

* جراد البر * بفتح جیم وراء مهمله والف ودال مهمله لغت عربی است بفارسی ملخ وبهندی تیدی بکسر تاء چهار نقطهٔ هندی وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر دال چهار نقطه هندی ویا نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف مختلف الالوان ویا پاهای بسیار بلند وبه کمتر از یک هفته بچه بر میآورد وبرنبات ات واشجار میباشد وبیشتر از یکسال نمی ماند ودرختی را که بخورد فاسد سازد ونوع بزرگ آن در بعضی سالها تکون آن بسیار میشود بر هر مزرعه که بنشیند آن مزرعه را مخورده وفاسد میسازد وبهترین آن بزرگ فربه آنست * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مبهی وجالی اخلاط غلیظه وجهت امراض قصبهٔ ریه وتقطیر البول وخوردن دوازده عدد آن که سر واطراف آنها را انداخته با یک درهم مورد خشک سائیده باشند جهت استسقا مجرب گفته اند وجهت جذام بالخاصیة مفید وبخور آن جهت بواسیر وعسر البول وطلای کوبیدهٔ پاهای آن جهت ثآلیل وکلف وجرب مفید خصوصا سوختهٔ آن با سرکه وطلای جوف تخم آن جهت دفع کلف نافع وخوردن قسم فربه بی بال آنرا بریان کرده جهت گزیدن عقرب مفید وتعلیق نوع سبز کردن بلند آن که در مزارع بهم میرسد جهت رفع تپ ربع بالخاصیت مفید ونمکسود آن قلیل الغذا ومولد خلط غیر صالح ومورث جرب وحکه ومحرق اخلاط ومجفف ومصلح آن سکنجبین وانار چاشنیدار یا انارین است وشیرهٔ تخم خرفه وتخم خیار نیز گفته اند واین مولف گفته که چون ملخ را بسوزانند ملخهای دیگر از رائحهٔ آن بگریزند واگر نگریزند بمیرند *

* جراد البحر * بفتح جیم وراء مهمله والف وضم دال مهمله والف ولام وفتح باء موحده وسکون حا وراء مهملتین بفارسی ملخ دریائی نامند * ماهیت آن گفته اند حیوانی است سر آن مربع واز حوالی سر تا نصف تن آن صدفی واز هر طرف ده دست ویا شبیه بپاهای عنکبوت وبر سر آن دو شاخ ودو شاخ دیگر در زیر چشم آن رسته باریکتر از آن وچشمهای آن بر آمده مولف گوید شاید آنچه بیان نموده اند از ماهیت آن ماهیت روبیان باشد زیرا که روبیان در اکثر بلاد مانند بنگاله وسواحل دریاها

لون زعفرانی و غیرها بدن میباشد و جراد البحر نیز همینست فی الجمله شبیه بگنجشک بزرگیست و پر دارد اندک پرواز کرده از آب بر میخیزد و باز در آب فرو میرود * طبیعت آن گرم و تر و خشک تر از بری آنست * افعال و خواص آن خوردن آن هر روز سه عدد مشوی و یا مطبوخ آن جهت منع زیادتی جذام مفید و آشامیدن دو مثقال از سوخته تمام آن با آب نخود سیاه تا هفت روز متوالی جهت تفتیت و اخراج سنگ گرده و مثانه مجرب

* جرجیر * بکسر اول و سکون ثانی و کسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله بفارسی تره تیزک و بهندی ترهرا و تخم آنرا هالون و عوام هالم و چندسور و چند سر نیز نامند * ماهیت آن بری و بستانی میباشد بری آنرا بهقان و بستانی آنرا کف مایشه و بفارسی کیکیز و بشیرازی کهزک گویند و بری آن دو نوع میباشد یکی بلساق و برگ آن از برگ ترب ریزه تر و مشرف و گل آن زرد و بسیار تند و این را خردل بری گویند و دیگری بی ساق و برگ آن نرم و کم حدت و گل آن سرخ و بستانی سه قسم میباشد یکی شبیه بترب و ساق دار و برگ آن با خشونت و در مازندران شاهتره و کورنره و در تنکابن خاس تره نامند و تخم آن مفید و حرف بابلی عبارت از آن است و قسمی را رشاد و بفارسی تره تیزک شاهی نامند و برگ آن بزرگ و گل آن سرخ ارغوانی رنگ و تخم آن مائل بسرخی و طولانی و قسمی دیگر بی برگ و تخم آن ریزه تر از حب الرشاد و مراد از مطلق آن این است و بهترین آن بستانی است * طبیعت بری آن در سوم گرم و در آخر دوم خشک و بستانی آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص بری آن مفتح سده جگر و سپرز و جالی و مدر بول و مفتت حصاة و مولد منی و محرک جماع و محلل ریاح و هاضم طعام و ضماد آن با زهره گاو جهت ازالة آثار قروح و بدستور طلای آب آن با زهره گاو ریش کلف را مفید و خوردن آن ناشتا جهت رفع بد بوی زیر بغل و خوردن شراب ریحانی بالای آن جهت گزیدن ابن عرس و غیر آن نافع و گویند از خواص آنست که چون آب آنرا بگیرند و درخت انار ترش را با آن تسقیه نمایند شیرین گردد و چون نخود خشک را با آن پرورده نمایند و بیاشامند تولید منی نماید و بی عدیل است و گویند چون بگیرند برگ و شاخ و تخم آن را و هموزن نرم بکوبند و در ظرفی پهن کنند تا خشک گردد و ثانیاً هموزن اول ازند و بکوبند و شیر تازه دوشیده بر آن ریزند و تخم آنرا نرم بکوبند و بر آن بپاشند بدفعات و مخلوط نمایند تا آنکه مانند خمیر گردد و قرصها ساخته در سایه خشک نمایند و نگاهدارند و عند الحاجت استعمال نمایند بسیار عجیب و نیکو است * مضار مصدع و مورث سدر و مضر مظلم بصر و در حدیث آمده که هر که در شب جرجیر بخورد رگ جذام از دماغ او حرکت در می آید و نزف الدم او را عارض میگردد بعد از خواب و در حدیث دیگر وارد است که احدی ابتدا ننماید شب خوردن آن * مصلح آن کاسنی و بادرنجبویه و سرکه است و بری آن در ادرار بول و تحریک باه و انعاظ قویتر از بستانی است خصوصاً تخم آن و تخم آن که حب الرشاد است در خواص مذکوره قویتر از برگ آن قوی الجلا است و آشامیدن آن با آب گرم مقیئ بلغم و با زرده تخم نیم برشت محرک باه و منعظ و مسمن بدن و ضماد آن جهت کلف و با عسل جهت بهق و نمش و با زهره گاو جهت شقاق ناخن مفید و اکثار آن موهج دم و ثوران آن و انصباب مواد باعضای ضعیفه * مصلح آن شیر تازه دوشیده * مقدار شربت از بستانی آن تا پنج درهم و از بری آن تا سه درهم * بدل آن بوزن آن تودری یا تخم زردک بری یا تخم پیاز است *

* جرجیر الماء * قرة العین است و در حرف القاف انشاء الله تعالی خواهد آمد

* جرمیلک * بفتح جیم و سکون راء مهمله و کسر میم و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح لام و سکون کاف بلغت کوهستان

ولرستان و جانلق اسم دوائی است که ترکان آلجانداث ازاریا مند * ماهیت آن بیخی است بسطبری انگشتی وطول آن زیاده برشبری ورنگ ظاهر آن مائل بسیاهی وباطن آن سفید وبا صلابت وطعم آن شیرین وساق آن قریب بذرعی وبرگ آن طولانی بقدر شبری شبیه ببرگ بادنجان دشتی تیره ولطیف وبرگهای ساق اطراف اعلای آن بقدر برگ بید وگل آن کبود نزدیک بگل نیلوفر هندی بسیار کوچکتر ومستعمل بیخ آن است * افعال وخواص آن چون بکوبند وبر بیخ دندان بپاشند بدنجی می چسپد که از اکل وشرب زائل نمیگردد وشستن آن بیکدفعه جهت رفع تعفن دندان ورویانیدن گوشت بن دندان * چرب وآشامیدن آن جهت رفع زخمهای باطنی واورام احشا وضماد آن جهت جبر کسر ورفع جمیع زخمها وتشنج آن مفید

* چرونجی * بکسر جیم فارسی وفتح راء مهمله وسکون واو وخفای نون وکسر جیم ویا * ماهیت آن مغز ثمر درختی است هندی در اکثر کوهیای هند میشود درخت آن بمقدار نارنج متوسطی وبرگ آن ببزرگی برگ انجیر وبی تشریف وثمر آن شبیه بثمر قهوه وآلو بالو وخالسه وازان بزرگتر وآنرا بهندی پیاره نامند وپوست خارجی آن نازک ودرخامی سبز وبعد رسیدن بنفش ولحم آن درخامی سخت وبعد رسیدن نرم وسبز پستئی رنگ وچاشنی دار میباشد وآنرا میخورند ودر آب حل کرده اغشره میسازند وبر آب نیز میپزند ومغز آن که در زیر لحم آن است در غلافی خشبی اندک صلب از پوست پسته نازکتر وضخیم تر از پوست حبة الخضراء ومغز آن بمقدار نصف نخود کوچکی وتخم آلو بالو وچرب وشیرین ولذیذ وبعضی این را حب السمنه دانسته اند وشاید غیر آن باشد زیرا که میانت درخت وثمر این بمیانت درخت چرونجی نیست چنانچه انشاء الله تعالی خواهد آمد * طبیعت آن گرم در دوم وتر در اول * افعال وخواص آن جالی ومنعظ ومسمن بدن وکثیر الغذا ودر اکثر افعال قریب بحبة السمنه وچون نرم بسایند وبتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه بر بشره بمالند بشره را صاف کرداند بسبب جلائی که دارد وتخم آن سرد وتر ودافع مضرت صفرا وغلیان خون وتشنگی است

* جری * بکسر جیم وراء مشدده ویا لغت عربی است بفارسی مارماهی وبمصری تیلور وبسریانی سلورس وبیونانی سلورس وبهندی کچیا مچهلی نامند * ماهیت آن ماهی است عظیم الجثه فربه که در دریای مصر بهم میرسد سیاه رنگ وبی فلس وبا استخوان کمی وشارب آن مانند ماربار یکی ودراز وسر آن طویل ودمن آن مستطیل مانند خرطوم وگوشت آن رخو بالزوجت وبا سهوکت بسیار وبهودان آنرا نمیخورند وحکیم میر محمد مؤمن نوشته که در تنکابن آنرا امپایی ودرمازندران کلیس نامند * طبیعت غیر نمک سود آن گرم وتر ونمک سود آن گرم وخشک * افعال وخواص آن جالی وباقوت جاذبهٔ قویه خوردن گوشت تازهٔ آن کثیر الغذا ومولد خون بلغمی ومنقی ومصفی قصبهٔ ریه وصوت وملین بطن وجهت سل ونفث الدم نافع وگفته اند مصلح آن جهت امراض مذکوره سوای سل نفث الدم انفع بسبب قوت جلای آن وآشامیدن خون آن نیم اوقیه با هموزن آن سرکه قاطع خونی است که از حلق آید وجلوس در طبیخ مطلق آن جهت قرحهٔ امعاء درابتدا وجذب مواد بسوی ظاهر بدن وبا ستور دخنهٔ آن بمقعده واحتقان آن جهت عرق النسا بی عدیل وضماد نمک سود آن جهت جذب خار وپیکان وجذب مواد بسوی ظاهر جلد اعضا وگفته اند مولد بلغم لزج وبطئ الهضم ومضر کرده ومحدث برص است مصلح آن نمک سود نمودن وباسرکه ونعناع وصعتر وآبکامه وسکنجبین خوردن است

* فصـــــل الجیم مع الزاء المعجمة *

* جزر * بفتح اول وثانی وراء مهمله معرب گزر فارسی است ونیز بفارسی زردک وبهندی گاجر نامند * ماهیت آن

بری و بستانی میباشد بری آنرا بیونانی اسطافالینوس و اغریوس نامند و بعضی شقاقل دانسته اند و سهو است و بستانی آن
دو نوع میباشد یکی طویل و یکی مستدیر و هر دو زرد و برگ آن شبیه بشاهتره و از آن عریض تر و طعم آن اندک تلخ
و ساق آن پر از گره و تخم و گل آن چتری مانند شبت و سفید و در میان آن چیزی ریزه مانند پنبه و بنفش و بهترین
آن سرخ و فربه و شاداب کم ریشه بستانی آبیست * طبیعت آن در دوم گرم و تر و بعضی در اول نیز گفته و با رطوبت
فضلیه * افعال و خواص بستانی آن ملطف و مفتح سده جگر و مقوی معده و ملین و مبهی و زیاده کننده جوهر منی
و منعظ و جهت قطع بلغم و سرفه و درد سینه و معده و جگر و اخراج سنگ گرده و مثانه و ادرار نمودن بول مفید اعضاء الغذاء
جهت ذات الجنب و سرفه مزمن اعضاء الغذا عسر الهضم و مربای آن سریع الهضم و جهت استسقا مفید اعضاء النفس مسکن
مغص و مدر بول خصوصا بری آن و بیخ آن قوی تر از بری آن که در و تر باشد و همچنین برگ آن و مهیج باه است خصوصا بزر بستانی
آن که نفع آن زیاده است و حمول آن و شرب تخم آن جهت عسر حبل نافع و چون بیخ و برگ آنرا در آب جوش دهند
و تناول نمایند و یا بشویند بآن اطراف صبیان را یعنی دست و پای ایشان را جهت تحلیل خون منجمد شده در انها
بسبب سردی نافع و مربای آن با عسل بغایت مبهی و مقوی احشا و رحم و هاضمه و با ادویه مناسبه جهت تقویت کبد بارد
و تجفیف رطوبات معده و زیادتی تقویت باه و اعانت بر جماع انفع و حلوای آن نیز بتنهائی و یا با ادویه مناسبه قریب
است بمربای آن و ادهان یعنی تر از آن و مخلل یعنی پرورده آن در سرکه جهت اذابه و تحلیل سپرز و بعد یل و مقوی
معده و جگر بارد و در شراب آن قریب بمربای آنست و الطف و اقوی از آن و نبیذ آن که آب افشرده آنرا با ربع آن عسل
بجوشانند و در خم کنند و یکماه ارند تا بجوش آید و مسکر گردد بغایت مست کننده و بطیء الانحدار و مصدع و عرق آن که
با ادویه مناسبه گرفته شود در جمیع آثار نائب مناب خمر است و اندک مسکر و ضماد برگ آن جهت اکله نافع جرم آن بطیء
الهضم و لعاب و مضر مصروعین و مصلح آن ادویه حاره و آبکامه و پخته آن با گوشت بزغاله مولد خلط صالح مقدار شربت از
جرم آن تا صد و شصت مثقال و از مربا و حلوای آن از ده مثقال تا بیست مثقال و از نبیذ آن تا پنجاه مثقال و از عرق آن تا هفتاد
مثقال و تخم آن مهیج باه و در این باب از اصل آن قوی تر و عسر حبل را نافع و مانع مغص و در سایر افعال مانند آن و چون
بگیرند آنرا با هموزن آن تخم شلغم و ترب را مجوف نموده در آن پر کنند و سر آنرا بسته در زیر آتش طبخ دهند و برآورده
بیاشامند جهت اخراج سنگ گرده و مثانه و عسر البول مجرب گفته اند و آشامیدن یک درهم آن با هموزن آن شکر جهت
وجع ساق پا و ضماد تخم و برگ آن با هم جهت قروح متاکله نافع مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن انیسون و [illegible]
و جزری را در بلاد قزوین کزرا نامند و بیخ آن بقدر انگشتی و گل آن زرد و تخم آن در غلافی خارناک و در درد و قولنج کور
خواهد شد * طبیعت تخم آن در اول سوم گرم و در آخر اول خشک * افعال و خواص آن با حدت و لذع و در
جمیع افعال مانند باه قوی تر از یونانی است و گفته اند بلکه در تقویت باه نیز اقوی است و مدر و قوی و حمول آن جهت اخراج
جنین و ادرار طمث و آشامیدن آن جهت وجع صدر و شوصه و طحال و استسقا و عسر البول و انتفاخ بطن و نهش و لسع هوام
را مفید و معین بر حمل و گفته اند که چون آنرا آشامیده باشند هوام شاربه آنرا بگزد اذیت نیابد و خوردن خام آن
جهت رفع سموم و ضماد پخته برگ و بیخ آن جهت انجماد خون که از ضربه و سقطه باشد نافع و حمول بیخ آن منقی رحم
و معین بر حمل و آویختن آن در منازل با خاصیت باعث گریختن هوام است از انجا مضر معده و حلق و عصب مصلح آن

الیمون وحلوای جزر و شراب و عرق آن در قرابادین ذکر یافت *

* جزع * بفتح جیم و سکون زای معجمه و عین مهمله * ماهیت آن سنگی است که در معدن عقیق که یمن و حبشه و کنبایت که از توابع گجرات است خیزد بعضی شبیه بچشم باطبقات و خطوط مستدیر سفید و زرد و سرخ و سیاه و بعضی صافی و ذو طبقات رنگارنگ بر روی هم الحاصل سنگ آن ذو طبقات ملون بالوان میباشد بهر قسم که آنرا ببرند و بتراشند الوان و طبقات آن ظاهر میشود و بطبخ دادن بنوعی خاص الوان آن خوب ظاهر و براق و بارونق میگردد مانند عقیق که بطبخ رنگین میگردد و صفائی بشکل نگین و غیر آنرا جزع و مهره و دیگر اشکال دیگر ملون بالوان را باباغوری و سیاه و سفید را سلیمانی و شفاف براق ملون بالوان زرد و سبز را عین الهر و بهندی لهسنیه نامند و این یعنی عین الهر بیشتر در معدن یاقوت بهم میرسد نه در معدن عقیق چنانچه صاحب تحفه نبشته و در حرف العین ان شاء الله تعالی بیان آن خواهد آمد خواه از معدن یاقوت صلب باشد یا نرم و عین الهر صلب بسیار اعتبار دارد خصوص که اندرون جرم آن دو نیم خط مثل رشته باشد بسیار اعتبار دارد و نیز هنود میمنت میدانند و بقیمت گران میخرند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی و باحدت و جهت یرقان و منع خواب شربا و جهت عسر ولادت پیچیدن آن در موی سر زنان موثر و تعلیق آن بر اطفال مورث سیلان رطوبات از دهان ایشان و رفع ام الصبیان و نگاهداشتن آن با خود مورث هموم و غموم و خصومت مردمان با او و دیدن خوابهای هولناک و رافع القوه و اکتحال آن جهت نزول آب و رفع بیاض و سنون آن جهت تنقیه و جلای دندان و ذرور آن قاطع خون و جهت رویانیدن گوشت تازه و بردن لحم فاسد آن را نافع

* فصل الجیم مع العین المهملة *

* جعده * بضم جیم و سکون عین و فتح دال مهملتین و بلغت یونانی فولیون نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد یکی صغیر جبلی و گیاه آن سفید رنگ بقدر شبری و برگ آن باریک و مفروش و روی بالای آن مزغب و اطراف آن محیط بخارهای ریزه و بر اطراف شاخهای آن مانند قبه و بر آن خیوط باریک سفید شبیه بموی و پر از تخم و گل آن سفید مائل بزردی و ثقیل الرائحه و با عطریت و اندک تلخ و بشیرازی گل اربه و بستانی آنرا جعده کبیر و بفارسی عنبربید گویند برگ آن بزرگتر و کم بوتر از جبلی و منبت آن کنار آبها و جاهای نمناک و در فصل بهار روید و تا زمستان ماند و بعد از هشت ماه از اخذ آن قوت آن ضعیف گردد و مستعمل جبلی آن * طبیعت آن گرم و خشک در آخر دوم و بعضی در سوم خشک گفته اند * افعال و خواص آن با قوت تریاقیت و مسهل و مفتح سدد جمیع اعضا و ملطف اخلاط و مدر بول و طمث و آشامیدن طبیخ آن دو اوقیه رلیم جهت تذکیه ذهن و رفع نسیان و نهش هوام و عقرب و استسقای بارد و یرقان اسود سددی و تپهای بلغمی و سوداوی و اخراج دیدان و حب القرع و تحلیل ریاح و اوجاع جنبین و عسر البول و وجع مفاصل و تفتیت حصاة و ادرار حیض و تنقیه رحم و با سرکه جهت تحلیل سپرز و ضماد تازه آن جهت رطوبات صداع و تنقیه قروح مزمنه و اوجاع آن و التزاق و اندمال آنها خصوصا نوع کبیر آن و ذرور صغیر آن جهت اندمال قروح ردیه و نشف رطوبات آنها و افتراش آن و دود کردن آن و پاشیدن آب منقوع آن نیز جهت گریزانیدن هوام نافع مصدع و مضر معده مصلح آن حماما مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم و از طبیخ آن تا بیست مثقال بدل آن پودنه کوهی و در تحلیل ریاح شیح و در اخراج کرم معده یک وزن و دو ثلث وزن آن پوست بیخ انار تازه و در ادرار سلیخه است و اکتحال عصاره آن با عسل جهت جلای

بمرنافع

* فصل الجیم مع الغین المعجمة *

* جغد * بضم جیم وسکون غین معجمه و دال مهمله اسم فارسی بوم است * ماهیت آن مرغی است که در روز قوهٔ باصرهٔ آن بسیار ضعیف میکردد بسبب نور آفتاب بحدیکه نمیتواند از آشیانه وجای خود برآید و پرواز نماید و اقسام میباشد یکی بزرک جثه وآنرا بفارسی برق و شاه بوم و بترکی ساروقوش و بهندی الو نامند و قسم اوسط سیاه رنگ وآنرا چغد و در بنگاله کوره بوم و بهندی چیله و قسم صغیر آنرا بترکی بیلاق و قسم کوچکتر از همه که تن آن بقدر قمری و سر آن بمقدار نارنج کوچکی است آنرا مرغ حق و بهندی پیچه نامند * افعال وخواص آن خوردن کوشت آن مورث ابلهی و بیوتوفی در جمیع امور و آشامیدن خون و زهرهٔ آن با خاکستر چوب کز و عسل آمیخته جهت سلس البول و بول در فراش و اکتحال خون و زهرهٔ آن جهت شبکوری و لطوخ دل آن حین ذبح کرماکرم بروی صاحب لقوه و کردن او نافع و قطور مغز آن با روغن بنفشه در سوراخ بینی طرف موافق صاحب شقیقه از مجربات و طلای خون آن با روغنها جهت کشتن شپش و کفته اند از خواص آنست که چون آنرا بکشند یک چشم آن مفتوح و یک چشم آن مطموس میباشد و تعلیق مفتوح آن باعث بیداری و مطموس آن مورث خواب است

* فصل الجیم مع الفاء *

* جفت آفرید * بضم جیم وسکون فا و تاء مثناة فوقانیه و مد الف و فتح فا و کسر راء مهمله و یا و دال مهمله انطاکی کفته لغت یونانی بمعنی مزدوج و فرد ما مشهور بخصیة الثعلب است و بغدادی کفته اسم فارسی است و معنی آن المخلوق زوجا است و این اظهر مینماید از یونانی بودن آن و غیر خصیة الثعلب است ولیکن در تقویت باه از آن اقوی است * ماهیت آن کیاهی است بقدر شبری با شاخهای بسیار و باریک و برک آن ریزه تر از برک نخود و انبوه ملاصق بهم و بنزدیک ساق آن غلافها شبیه بهلیله و بادام مقشر تا چهار عدد و اطراف آنها خاردار و در اندرون هر غلافی سه پردهٔ در طول و در هر پرده پنج تخم شبیه بحلبه و صنوبری شکل و منابت آن بلاد شام و روم * طبیعت آن در دوم کرم و در اول خشک و با رطوبت فضلیه و انطاکی در آخر دوم خشک کفته * افعال وخواص آن در تقویت باه قویتر از خصیة الثعلب و محلل ریاح و مسکن مغص و اوجاع مفاصل و چون هفت مثقال تخم آنرا با کوشت برهٔ یکساله بخورانند و صاحب استسقاء طبلی و لحمی یکهفته بان مداومت نماید استسقاء آنرا بالکل زائل کرده و مربای آن با عسل بغایت محرک باه و لطوخ آن بر انثیین جهت تحلیل ورم و ریح آن نافع مضر کرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن ده درهم بدل آن شونیز است جفت پوست ملاصق ابوب است و بر طلع نیز اطلاق مینمایند و جفت البلوط در بلوط مذکور شد و از مطلق این اسم مراد آنست

* فصل الجیم مع الکاف *

١ * چکی * بفتح جیم فارسی وکسر کاف مشدده و یا * ماهیت آن ثمر درختی است هندی که بهندی و بنکالی کتهل نامند و در بنگاله نسبت ببلاد دیکر خوردتر و خوبتر میشود درخت آن عظیم و بزرکتر از درخت کردکان و از درخت چنار کوچکتر و برک آن بزرکتر از برک نارنج و ترنج و در شکل شبیه بآن و اندک ضخیم تر از آن و چوب آن زرد رنگ و تازهٔ مال خوردهٔ آن زرد تیره مائل بسرخی و ثمر آن از تنهٔ درخت و شاخهای آن برمی آید و آنچه نزدیک به بیخ آن باشد بهتر و شیرین تر میباشد و میکویند که زیر زمین از بیخ آن نیز برمی آید و آن بسیار شیرین و لذیذ و شاداب میباشد و ثمر آن در بزرکی و کوچکی مختلف میباشد کوچک آن تا یک آثار وزن و کمتر از ان نیز دیده شده و در ان ده و سه دانه که بهندی کوره

تا منی میباشد وبزرگ آن تا یک من هندی که دوازده من تبریزی است میشود ودر ان هند هند بنوز باده هرکوزه میباشد
و پوست آن در خامی سبز و بعد رسیدن زرد و بعضی زرد و تیره مائل بسرخی و ناهموار و دندانه دار و برآمده گویا اندک
خاری برآمده و هرچند دانهای آن درشت تر و بزرگتر باشد اعلی آنست که دانهای اندرون آن نیز بزرگ تر و شیرین
میباشد و هیأت آن کتهل درست مانند شکنبهٔ حیوانی است که برگردانیده داخل آنرا بالا کرده جوف آنرا مملو از چیزی
کرده باشند و آن اصناف میباشد بعضی دانهای آن کوچک و نرم و بد بوی و این زبون ترین قسم آنست و بعضی دانهای
آن متوسط و بعضی شیرین و بی ریشه و شاداب و شکننده و خشبو و این را کهاجه نامند و بعضی دانهای بسیار لطیف و بی ریشه
و شاداب که در دهن آب میشود و اگر از جوف آن برآورند و زمانی بگذارند خود بخود گداخته آب میگردد و این بهترین
اصناف است و زود هضم میگردد و کم نفخ و کتهلیکه دانهای آن نرم و لزج باشد نفاخ و بطیء الهضم است و بین دانهای آن
چیزهای اندک نازک طولانی متصل بدانهٔ آن میباشد چهار تا شش که در بنگاله آنرا چانپی نامند بعد برآوردن آنها را
جدا نموده میخورند زیرا که آنها اندک صلب و ثقیل و نفاخ اند و مردم کم مایه آنها را نیز میخورند و نیز در جوف آن
پردها و ریشها میباشد که از پوست آن روئیده و واسطه شده میان دانهای آن و تخم آن که در جوف دانهٔ آنست اندک
صلب و بالای آن پوست نازکی و طعام آن غیر مستعمل بلکه تخم آنرا با آتش بریان کرده با نمک میخورند لذیذ میباشد و گویند
مصلح و هاضم ثمر آنست و نیز مردم بنگاله تخم آنرا در ماهی بطور ترکاری پیازه و قورمهٔ گوشت نیز میپزند خوب و لذیذ میباشد
و چوبی که ثمر آن بدان بدرخت پیوسته و تا بوسط ثمر آن رسیده بستبری انگشتی و تا بقبضهٔ دستی است و بطول یک شبر
تا یکذرع بحسب کوچکی و بزرگی ثمر آن و آنچه از آن در جوف ثمر است اندک نرم میباشد خصوص طرف اعلای آن و آن
چوب را بهندی و بنگاله موسلهٔ کتهل نامند و براطراف آن و قریب بپوست آن خصوص محل اتصال آن بدرخت بنوع بسیار
چسپنده لزجی میباشد که آنرا بهندی لاسهٔ کتهل نامند و بهر جا که برسد بدشواری از آن جدا میگردد و تا دست را بروغن
چرب ننمایند خوب جدا نمیشود چنانچه شنیده شد که اهل هند و بنگاله نزد یک سر کتهل را در هنگام خامی که در آن وقت
لاسهٔ آن بسیار چسپنده میباشد بریده یا تراشیده و تیغ زده بنوعی آنرا گرفته بکاه آلوده خصوص بکاه برنج که بفارسی پیشال
برنج و بهندی پروره گویند از آن آلوده آن کاه را در صحرا متصل کام که شیر می آید و آدم و گاو و بز و گوسپند را ضایع میکند
پهن نموده طعمه مثل بز و یا میش آنجا بسته در کمین بالای درخت می نشینند چون شیر بطمع طعمه داخل آن گردد یکاه لاسه
آلود بر دست و پای آن میچسپد برای جدا کردن آن از غصه دستها را بر سر و صورت میمالد و بر سر و صورت میچسپد و
چشمها بند میشود بعد از آن از غصه می غلطد که در تمام بدن آن میچسپد که بدن آن بنظر نمی آید گویا تودهٔ کاه میشود
پس مردمان از درخت پائین آمده بچوبهای سنگین اینقدر میزنند که بسهولت همه استخوان آن شکسته می میرد و نیز
بهمین طور آهو و گوزن و دیگر صیودات را زنده میگیرند و صیادان طیور بر سر نیها نیز آلوده با ستیکی بر طیور که براشجار
نشسته باشند میرسانند بر آنها میچسپد پس آنها را میگیرند # طبیعت ثمر آن در آخر دوم گرم و در اول آن خشک و با
رطوبت فضلیه # افعال و خواص آن مبهی و منعظ و ممسک و نفاخ و بطیء الهضم و ثقیل و مفسد خون و مولد خون غلیظ سوداوی
و امراض حادث از آن و مصلح آن نمک و موز و آب سرد بالای آن خوردن و در بعضی امزجه با کوره تازه خوردن و مربا و حلوای آن نیز
بسیار لذیذ میگردد لیکن باید که اندک نیمرس و بی ریشه باشد که آنرا مربا پزند و یا حلوا سازند و قدری مشک و زعفران با گلاب سوده

درآخر داخل نمایند وضماد خوب میان آن یعنی موسلة آنرا چون بسوزانند وبتنهائی ویا با فتیلة کبوتر واندک آهک منضج
کنند ضماد ماميل واورام ومفرح جلد است وگویند که از خواص آنست در یخانه که باشد مار در آنخانه داخل نمیشود وچندان اصلی
ندارد وچون بر برگ تازه آن روغن کاو تازه بمالند وبر زخم که رکهوره که از قروح ساعیه است مکرر بندند انشاء الله تعالی ملتئم کردد

* چکوتره * بفتح جیم فارسی وکاف وسکون واو وفتح تاء مثناة فوقانیه وراء مهمله وها لغت هندی است وبفارسی نیز نامند
* ماهیت آن نوعی از لیمو است درخت آن از درخت نارنج عظیم تر وبرگ وگل آن نیز از برگ وگل نارنج بزرگ تر
وثمر آن بزرگ تا بقدر هندوانه متوسطی وپوست آن ضخیم تر از پوست نارنج ومغز آن سرخ رنگ چاشنیدار میخوش
وکم آب تر از نارنج ودر بلاد گرم سیر اب کثیر الوجود ودر بنگاله از همه بلاد هند خصوصا در هوگلی بهتر میشود شاداب
وشیرین وترشی کمی که بدون نمک میخورند * طبیعت آن سرد وتر در دوم * افعال وخواص آن قریب بنارنج است *

* چکوند * بفتح جیم فارسی وکاف وسکون واو وخفای نون ودال چهار نقطهٔ هندی لغت هندی است وآنرا پنواز
نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است هندی بقدر دو ذرع وبرگهای آن ریزهٔ مخروطی شکل معکوس یعنی طرف
عریض آن بالا وباریک آن پائین متصل بشاخ ودر وقت غروب آفتاب برگهای آن زوایا بهم پیوسته میباشد وتمام
شب چنان میماند ووقت طلوع آفتاب باز میگردد وتمام روز باز میماند وبدبو وتلخ وتخم آن در غلافی شبیه بماش و
تخم توب ودانهٔ آن نیز شبیه بدان الا آنکه غیر مدور واندک طولانی ولوزی شکل وبسیار صلب که تا چند روز در آب
گرم نخیسانند نرم نمیگردد وسائیده نمیشود وبعضی گفته که سنگ سبویه همین است وبعضی غیر آن دانسته اند * طبیعت
آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن محلل وجاذب الوبا والقوبا جهت رفع اذیت وبا واکثر امراض جلدیه
مانند قوبا وبهق وجرب نافع وخوردن برگ پختهٔ آن وآشامیدن آب نقوع تخم آن وضماد سائیدهٔ جرم آن بتنهائی ویا
با اندک گوگرد زرد خالص که بهندی املہ سار نامند ویا با اندک تیقهر که بهندی رال گویند نافع بشرط تکرار عمل ومداومت
بدان چند روز وچون آنرا در ظرفی کرده در جای گرم مانند پشت اجاق تا یک هفته بگذارند تا خوب بخیسد وبجوش آید
پس بسایند بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه بر قوبا ضماد نمایند انفع است وضماد سائیدهٔ آن با آب لیمو جهت برص با تکرار
استعمال نافع وگویند پختهٔ آن که با ماست ممزوج کرده در آفتاب گذارند تا بجوش آید جهت داء الثعلب که موخوره نامند
وقوبا را نیز نافع با تکرار عمل که اولا موضع علت را خوب بمالند که مرخ وقریب بخون آلود گردد پس بمالند وخوردن برگ
پختهٔ آن بطریق مسلوق از برای دفع وبا وامراض مذکوره مجرب چنانچه نقل است که در سالی در بنگاله قحطی افتاده در
قریهٔ از قرای آن وبا بهم رسید ومردم آن قریه بکوهستان حوالی آن رفتند کسانیکه این گیاه را خوردند از وبا نجات یافتند
وکسانیکه نخوردند اکثر هلاک شدند وضماد پوست بیخ آن بانصف وزن آن زاج سفید با آب لیمو که خوب نرم بسایند واندک
رقیق باشد جهت رفع قوبا مجرب با تکرار عمل وخوردن آن نیز که حب بسته مقدار یکتولهٔ آنرا ناشتا بلع نمایند تا سه روز
وبعضی را یکدو دست اجابت مینماید اما باید که آنچه برای خوردن است زاج آنرا بریان نموده باشند ووزن آن کم
باشد که در یکتوله پوست وبیخ آن یک ماشه زاج باشد بلکه از این هم کمتر در بعضی امزجه وآن بسیار تلخ میباشد والعلم
عند الله تعالی

* فصل الجیم مع اللام *

* جلاب * بضم جیم وفتح لام مشدده والف وباء موحده * ماهیت آن از جملهٔ اشربه است که جهت تقویت قلب

و رفع خفقان و توحش و ماليخوليا و امثال اينها ترتيب ميدهند و يا عرقهای مناسبه مي آشامند دستور ساختن آن آنست كه بگيرند نبات سفيد و يا شكر سفيد مثلا از يك من و يا سه من گلاب با آتش ملايم بجوشانند و كف آنرا بگيرند تا صاف شود تا بقوام رسد پس يكدرم زعفران بگلاب سوده داخل نمايند و در ظرفي نگاهدارند و عند الحاجت با آب سرد و يا با يكي از عرقهای مناسبه حل كرده تخم بالنگو و يا فرنجمشك و يا ريحان و يا امثال اينها بران پاشيده بنوشند و اگر حرارت در مزاج غالب باشد بزر قطونا بران بپاشند و اگر برودت غالب باشد عنبر و مشك از هريك دو دانگ داخل جلاب نمايند در آخر طبخ جلاب طبي عبارت از همين است

* چلاپا * بفتح جيم عجمي و لام و الف و فتح باي فارسي و الف زاد و يه جدبد ه است كه در عوض جدبده در بلاد عجمي چلاپا يافت ميشود و اطباي آن بلاد خواص آنرا يافته بدل آن در بكار برده و بانگليشي جلپ نامند * ماهيت آن بيخ گياهي است اغبر و كهنهٔ آن مائل بسياهي در شكل في الجمله شبيه بشلغم و چغندر كوچكي و متوسطي بي طعم و رائحه غالبي كه مستكره طبيعت باشد و آنرا ابريده و يا چهار شق نموده خشك كرده از انجا مي آورند * طبيعت آن گرم و خشك در دوم * افعال و خواص آن باقوت مسهله بيغائلهٔ و اندك قابضه و غير مستكره طبيعت چنانچه ريوند را است و خطر يكه مازريون و غير آن دارند ندارد و احداث كرمي نمي نمايد و جهت اكثر امراض مانند صداع كهنه و صرع و نوازل قديمه و سرفهٔ كهنه و حميات مزمنه و وجع گرده و ظهر و عرق النسا و مفاصل و قولنج و استسقا و يرقان و امثال اينها نافع و طريق استعمال آن جهت اسهال آنست كه مقدار يكدرم تا يك مثقال آنرا نرم كوبيده بيخته با پنج مثقال گلقند سرشته بخورند و بالاي آن عرق رازيانه و يا انيسون بياشامند كه معين بر عمل آنست و از براي رفع امراض معجون آن با ادويهٔ مناسبه و نيز نقوع آن در آب كه يك شبانه روز آنرا نيم كوفته در آب بخيسانند و صاف نموده با شكر و يا با شربت ورد و يا با شربت بنفشه و يا امثال اينها بحسب حاجت بياشامند مقدار شربت آن از نيم درم تا دو درم بدل آن مچرقان است كه آن نيز از ادويهٔ جدبده است و در حرف الميم انشاء الله تع خواهد آمد *

* جلد * بكسر جيم و سكون لام و دال مهمله بفارسي پوست و بهندي چمره و كهال نيز نامند * ماهيت آن معلوم است و بهترين آن جهت اكل پوست بره و بزغالهٔ يكساله فربه است و اللذمه پوست مرغ فربه پخته است طبيعت آن بحسب مرجوا مختلف ميباشد و نسبت بگوشت آن سرد و خشك * افعال و خواص آن آشاميدن پوست انده رون سنگدان و چينه دان طيور و خصوصا سنگدان خروس خشك كرده سائيده با طلا و با ماء العسل جهت رفع وجع معده و الصاق پوست سر بزغاله تازه ذبح نموده بر سر صاحب سرسام مفيد و مجرب و پيچيدن عضو افعي گزيده در پوست تازه نيز جهت جذب سميت آن و پوست گوسفند جهت قروح خبيثه و حكه و جرب و تراشهٔ پوست از جهت قطع خون جراحت تازه و پيچيدن عضو ضربه و صدمه رسيده در پوست بز يا گوسفند و يا امثال آن كه تازه و گرما گرم حين ذبح باشد مسكن وجع و ورم آنست و بدستور جهت تحليل اورام بارده مفيد و روغن پوست كركدن جهت التيام جروح و قروح مفيد كه قطعهٔ پوست كركدن را در روغن كنجد اندازند و در آفتاب مدتي بگذارند و چون آن روغن بخرج آيد روغن تازه ديگر بر آن ريزند و خاكستر جميع پوستها جهت نواصير و سوختگي آتش و سحج جلد و ضماد سوختهٔ پوست اسپ آبي با آرد كرسنه سه روز متوالي جهت رفع سرطان مجرب و سوختهٔ پوست قنفذ بري با روغن زيتون جهت داء الثعلب و محرق پوست افعي جهت داء الحية مفيد و آشاميدن

پوست سوخته افعی که کسی را گزیده باشد زائل کند و سینت خود است چون پوست آنرا کند و سوخته بپوشد با خوردن او سوخته پوست ته کفش کهنه جهت سحج عارض از موزه و کفش مادام که تورم نکرده باشد و جهت سحج عارض میان رانها از حرکت و جهت سوختگی آتش نیز و تعلیق پوست فیل جهت تسکین حمیات بارده و پوست شغال جهت گزیدن سگ دیوانه و منع ترسیدن او از آب و تعلیق پوست آن بر کمر جهت دفع بواسیر و پوست بوزینه بر درخت مانع ثمر ماردگی آن و گذاشتن پوست مار در میان لباسها و اقمشه مانع کرم زدن آنست و پوست حیوانات ماکول دیر هضم و مولد خلط صالح متین قلیل الدمویه و مصلح آن مهرا پختن و با سرکه و مری و ابازیر و ادویه خوردن و متعقب آن دهان حار نمودن و با انجیر و عسل خوردن و نیز قدری از خواص جلود حیوانات در ذکر آنها بیان شد و انشاء الله تعالی میشود

* جلنار * بضم جیم و سکون لام و فتح نون و الف و رای مهمله معرب گلنار فارسی است و این را گل انار صد برگ و هزاره نیز نامند بجهت آنکه گل آن بسیار بزرگ و پر برگ میباشد و نیز گل انار رومی نامند بجهت آنکه ثمر نمی بندد مگر بندرت و ثمر آنرا منحوس میدانند و در هر خانه و باغی که ثمر آورد دمکوبند و زود آنرا خراب و ویران میکردند * ماهیت آن برّی و بستانی و سرخ و سفید و زرد رخت آن مشابه بدرخت انار الا آنکه اندک انبوه تر میباشد و بسیار بلند نمی شود و بهترین آن فارسی است یا مصری * طبیعت آن در اول دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن قابض و حابس سیلانات و رادع و مجفف و مقوی اعضا و جهت استحکام دندان و لثه و اسهال دموی و صفراوی و رطوبی و زلق امعا و سحج و قروح آن و نزف الدم هر عضو و ادرار طمث و بواسیر و جرب و حکه و منع ریختن مواد بمعده و دفع شرب ادویه حاده و طلاء و چون با سرکه بجوشانند و بدان مضمضه کنند جهت بدبوئی دهان و قلاع آن و استحکام لثه و دندان و ضماد آن جهت التیام جراحات و بدبوئی زیر بغل و منع تزاید اورام و انصباب بسوی آن اعضا و ذرور آن جهت نزف الدم قروح و سحج و طوخ آن با سرکه و طلی مغره بر حوالی رحم مانع انصباب مواد بسوی آن اعضا و مصدع و مسدد و مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن از یک درهم تا دو درهم بدل آن بوزن آن اقماع رمان و یا پوست تازه ریشه انار و یا جفت بلوط و عصاره آن که تازه آنرا کوبیده فشرده آب آنرا گرفته خشک نمایند مانند عصاره لحیة التیس و آنکه خشک آنرا در آب جوش دهند تا قوت آن در آب بازداده شود پس بمالند و صاف کرده باز بجوشانند تا منعقد گردد در جمیع افعال قویتر و لطیف تر از جرم آنست و گفته اند از خواص آنست که چون روز چهارشنبه وقت طلوع آفتاب یک عدد غنچه نا شکفته آنرا صاحب رمد و معتاد بدین آن از درخت بدهن بچیند و فرو برد تا یک سال رمد نکشد و مجرب دانسته اند و سفوف و اقراص آن در قرابادین ذکر یافت *

* جلنجبین * بضم جیم و فتح لام و سکون نون و فتح جیم و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون معرب گلنگبین فارسی است یعنی برگ گل سرشته با هموزن آن عسل که حقیقت و اصل آنست و مجاز ابر معمول از شکر و گل و هموزن را بفارسی گلقند و کمتر را که گل کمتر و شکر سفید زیاده باشد گل شکری نامند و بهترین آن آنست که نیکو و محکم سرشته و گل آن خشبو و تازه و عسل و یا شکر آن خالص سفید جید باشد و بسا باشد که باز دو روز محتاج بداخل کردن عسل و یا شکر شوند زیرا که آنمقدار عسل و شکر که تخمیر نیکو نمییابد و حافظ آن نمیتواند بود از فساد و در قرابادین در حرف الواو در ورد اقسام آن ذکر یافت * طبیعت عسلی آن گرم و خشک در دوم و شکری آن گرم در دوم و تر در اول * افعال و خواص هر دو نوع آن مقوی دماغ و معده و مجفف رطوبات غریبه و مانع صعود ابخرات بدماغ خصوصا خوردن

آن بعد از طعام وعسلی آن جهت مبرودین ومشایخ وکسانیکه در دماغ ایشان رطوبت غالب باشد وجهت فالج ووجع مفاصل ونقرس وتفتیت حصاة وحصر البول وبا ربع آن معجون کمونی جهت تحلیل ریاح غلیظه وقولنج واوجاع ظهر وانهضام طعام ومداومت آن در زمستان باعث حفظ صحت وشکری آن جهت محرورین وجوانان ورفع مبادی وسواس وجنون وممزوج آن بامعجون آن معجون اسطوخودوس ونصف آن معجون بنفشه که خوب سرشته باشند مداومت استعمال بدان جهت رمد کهنه ورفع بخارات وضعف بصر وصداع وشقیقه ورفع سدد ودفع اخلاط محترقه مجرب وآشامیدن مطبوخ عسلی آن باتربد وتخم کرفس که مکرر صاف نموده باشند جهت لقوه وفالج واسترخای دهان وزبان ومبادی مفاصل ومطبوخ شکری آن باتمرهندی وعناب جهت دوار وسدر وگلقند را چون در آب طبخ دهند ومالیده صاف نمایند تاثیر عناب شربت آنست شیخ الرئیس در معالجات سل قانون نوشته که ضعیفهٔ سل داشت ومن او را بخوردانیدن گلقند معالجه نمودم که تامدتی گلقند میخورد ومقدار معتدبه بمصرف رسانید که مرا از بیان مقدار آن خجالت میآید وصحت یافت المضار معطش ومضر کبد ومصلح آن خشخاش مقدار شربت از جرم آن تا چهار مثقال ومطبوخ آن تا شش وزن آن آبی که تا بنصف رسد تا چهار ده مثقال وقوت عسلی آن تا چهار سال وشکری آن تا ده و سال باقی میماند

* جلوز * بضم جیم وفتح لام مشدده وسکون واو وزای معجمه وبکسر جیم نیز آمده اسم عربی فندق است وبعضی بر بادام کوهی نیز استعمال مینمایند وحب الصنوبر کبار را نیز مینامند واین بجهت اشتباه جیم بحاست چه بحاء مهمله حب الصنوبر است وصاحب اختیارات بدیعی نوشته که آنچه محقق است جلوز لوز بربر است وروغن ویرا زیت الهرجان والسودان نیز گویند واهل مغرب الاتصی ارجان وارقان خوانند وآن بادام کوهی است که بشیرازی بخرک گویند تا ثم مقام چلغوزه بود در منفعت * طبیعت آن گرم در اول وگویند در دوم وخشک در اول وبااندک رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مبهی وزیاده کنندهٔ منی وجهت درد پشت وعصب واسترخا وعرق النساء وگزیدن کیء عقرب ورتیلا نافع دیر هضم وبدبرا زمعده میکند مصلح آن شکر بدل آن چلغوزه است

* جلید * بفتح جیم وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله بفارسی تگرگ وبهندی اوله نامند ودر طبع وجمیع آثار وافعال مانند ثلج است واز آن کثیف تر وگفته اند چون تگرک را بر پارچهٔ کرپاسی پهن نمایند وبر کردن صاحب سلعه که در ینکاله مرضی میشود که بهندی کویکه نامند بندند باعث تحلیل آنست ولیکن وجع وسوزش بسیار مینماید وچون بر عضویکه سوخته باشد بمالند وجع والتهاب آنرا تسکین دهد وچون تگرک را بر زمین اندازند که آب شود وگل آنرا بر دملی که سوزش والتهاب بسیار داشته باشد بمالند تسکین دهد وچون آن گل را کلوله نموده خشک نمایند وعندالحاجت باب تر نموده ضماد نمایند نیز همین اثر دارد

* فصل الجیم مع المیم *

* جمار * بضم جیم وفتح میم مشدده والف وراء مهمله وبزای معجمهٔ نیز آمده وآنرا قلب النخل وذنب النخل وشحم النخل نیز وبفارسی پنیر نخل نامند * ماهیت آن چیزی است سفید رنگ شیرین قریب بطعم شیر که در سر درخت نخل وموضع طلع میباشد که چون آنرا ببرند ویا برآورند آن درخت از ثمر می افتد ودیگر ثمر نمیدهد وبهترین آن سفید تازه شیرین آنست * طبیعت آن در آخر اول سرد ودر وسط آن خشک * افعال وخواص آن مقوی معده واحشا وقاطع اسهال خون وغیر آن وجهت نفث الدم ودرد سینه ورفع خشونت آن وحلق ونیکوئی آواز وتصفیهٔ آن وجهت سرفه وغلبهٔ صفرا

وغلیان خون و منع تحلیل ارواح خصوصاً روح طبیعی و جذب حرارت غریبه از بدن و رفع تب صفراوی و خمار و سوء الهضم
ولاغری کرده آشامیدن طبیخ آن نافع خصوصاً با شکر و ضماد آن جهت گزیدن زنبور و الصاق مضر ریه و مولد ریاح و خلط
مائی و بطیء الهضم و زائل از معده و مصلح آن عسل و سکنجبین و خرما و زنجبیل پرورده و بدل آن حماض است

* جمجم * بکسر دو جیم و سکون دو میم * ماهیت آن نبتی است شبیه بزردک برگ باریک و دراز و اندک زردی آن
سفید و بیرون آن مایل بسفیدی و زردی و خوشبوئی و با اندک تلخی و تندی و شیرینی و از بلاد چین خیزد و از آنجا ببخارا
و سمرقند و سائر بلاد برند گویند آنرا با سوزن زرین از زمین برمیآورند و در هندوستان آنرا کز موشان نامند و ساق و
برگ آن شبیه بزردک است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت خناق و ربو و سرفه و
ضیق النفس و نزف الدم و ذات الریه و ذات الجنب و نیم مثقال آن جهت خفقان شرباً نافع و بیشتر استعمال آن با بهمن
سرخ و سفید و شکر است جهت تحریک باه و مربای آن در جمیع افعال قوی‌تر و در ترابادین ذکر یافت مضر سپرز مصلح آن
صمغ عربی مقدار شربت آن نیم درهم بدل آن سه وزن آن سکنجبین امین الدوله گفته که از یک مثقال تا یکمثقال و نیم آن
با جلاب رافع خفقان در حال و از مجربات است

* جمد * بفتح جیم و میم و سکون دال مهمله بفارسی یخ نامند و در طبیعت و افعال مانند ثلج است و از آن لطیف‌تر و خوردن جمد
و بدل آن آبی که از آن منجمد میگردد برمیگردد و جهت هیضه و تبهای صفراوی و محرقه بغایت نافع و ضماد آن بر پیشانی
جهت منع رعاف مجرب و چون چشم کسی از سردی برف و یخ و هوای بسیار سرد ورم کرده درد نماید میل یخی که در میان
تنه یا شاخهٔ اشجار منجمد شده باشد باندرون چشم بکشند مفید است ورم و درد آن زائل میگردد مضر اورام باطنی و اعضا است

* جمست * بفتح جیم و فتح میم مشدده و سکون سین مهمله و تاء مثناة فوقانیه * ماهیت آن سنگی است که در صفرا که بادیه
است در سه منزلی مدینهٔ طیبه بهم میرسد بعضی از آن سفید و بعضی سرخ و بعضی آسمان جونی و تا مقدار یک رطل میشود و در
معدنی که در آنجا است تکون می یابد و گفته اند مادهٔ تکون آن زیبق قلیل رده و کبریت کثیر جید است و ضعیف النضج و طبخ
تام که نیافته باعتبار نقصان حرارت و الا یاقوت میگشت و بهترین آن سرخ ارغوانی شفاف است * طبیعت آن گرم و خشک در
سوم * افعال و خواص آن آشامیدن آن محلل اورام و رافع خفقان و غشیان و غشی و مستی و طلای آن جهت ورم
چشم و خراج و پوشیدن انگشتری مصنوع از آن جهت نقرس و قضای حاجات و محبوبی نزد خلائق و در زیر سر نهادن و نگاه داشتن
باعث دیدن خوابهای مشوش مقدار شربت آن تا نیم درهم و در ظرف مصنوع از آن اکل و شرب دوا آثار مانند آشامیدن جرم آن است

* جمل * بفتح جیم و میم و لام بعربی ابل نیز و بفارسی شتر و بهندی اونت بضم الف و خفای نون و سکون واو و تاء چهار
نقطه نامند و بچهٔ آنرا بعربی جزور و عجل نامند * ماهیت آن معروف است و آن حیوانی زیرکتر است از حیوانات دیگر
چون رنجور شود برگ بلوط خورد و چون آنرا مار بگزد خرچنگ خورد و بهترین آن یکساله فربه اعرابی رباعی سرخ جمل
رنگ و اشقر است * طبیعت آن در دوم گرم و در اول سوم خشک * افعال و خواص آن خوردن گوشت آن مقوی
باه و اعضا و منعظ قوی و جهت تب ربع و عرق النسا و وجع ورک مزمن و یرقان اسود و حرقة البول نافع و طلای گوشت
سوختهٔ آن جهت قوباء و طلای رئهٔ تازهٔ آن که هنوز گرم باشد جهت کلف مجرب و جگر آن رافع نزول ماء عین و مقوی باصره
و طلای پیه آن بر بواسیر مفید و نگاهداشتن آن در هر جا که خواهند گریزانندهٔ مار است از آنجا و مداومت اکل رئهٔ آن

مورث کوری وحمول مغرشای آن با پشم بعد از طهر سه روز متوالی معین بر حمل و لقوع شرکبن خشک آن با طبخ ومان و
آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه بجهت صرع وضماد تازهٔ آن جهت خنازیر وبثور وبخور وطلای آن جهت ثآلیل موثر وخوردن
کومان آن جهت تنقیهٔ رحم و بواسیر و قطع خون وشقاق والفحه یعنی پنیرمایهٔ بچهٔ کاه نخوردهٔ آن بغایت مقوی باه ومنعظ
ومنجمد کنندهٔ جامد وکدانیدهٔ منجمد از اخلاط ومنی ومسمن بدن وآشامیدن کف دهن آن در حین مستی مورث جنون
وچکانیدن آب پوده در دماغ جمل باعث زوال مستی آن وآشامیدن شیر آن جهت استسقا خصوص با بول آن مجرب
ودر تر ادین ودر مقدمهٔ این کتاب نیز دستور آشامیدن آن ذکر یافت وبول آن به تنهائی نیز موثر در رقوه ومسهل زرد آب
وجهت سرفه وزکام وورم جکر واستسقا ویرقان وسدهٔ جکر و تقویت باه ورفع مستی بسرعت و بوئیدن آن جهت تفتیح
سدهٔ مصفاة ورفع چشم وقطور کرم کردهٔ آن در کوش مسکن وجع آن وجهت رفع ثقل سامعه موثر ونطول جوشانیدهٔ آن
با حرمل جهت نقرس وفالج وخدر واورام مجرب وذرور موی نازک آن جهت تنقیه واندمال قروح وسوختهٔ آن جهت
قطع سیلان خون جراحات وسعوط آن جهت حبس رعاف وبستن موی آن بر ران چپ رافع سلس البول وبستن کتهٔ شتر
بر آستین عاشق باعث زوال عشق آن وچون کندم را بعرق آن تر کرده بخورد طیور دهند بیهوش شوند وکف دهان آن نیز
همین اثر دارد و کوشت آن غلیظ وردی الکیموس وثقیل و مولد خون سوداوی مصلح آن با نمک وشبت مهرا پختن وبا زیته
رکابی جوشانیدن وفلفل وکرویا وزیرهٔ کرمانی داخل کردن وبا کفی خردل خوردن وبعد از ان سرکهٔ خالص وآب کامه یا سرکهٔ
کبر مخلل یا با اشترغار آشامیدن محرور المزاج را وبرای غیرا وجاع مفاصل ومبرود المزاج را مربای زنجبیل خوردن است

جمهوري *جمهوري* بفتح جیم وسکون میم وضم ها وسکون واو وکسر راء مهمله وسکون یا *ماهیت آن* شرابی است که مثلث
را با آب بجوشانند تا آب بسوزد ومدتی بکذارند پس استعمال نمایند وبعضی شراب انکوری سه ساله را جمهوری نامند ودیکری
کفته که آب انکوری است که جوشانیده تا بنصف رسیده باشد پس در خم کرده آنرا شراب سازند *طبیعت آن* کرم وخشک *افعال
وخواص آن* منضج ومحلل ومشهی ومبهی ومعین بر جماع وسریع الانحدار ومولد خون صالح غلیظ ومسخن احشا است*

جميز *جمیز* بفتح جیم وفتح میم مشدده وسکون یای مثناة تحتانیه وزای معجمه وبیونانی اسفومغری یعنی تین الاحمق و
بهندی کولر وچون در جوف ثمر آن پشه میباشد لهذا آنرا ثمر پشه میکویند *ماهیت آن* ثمر درختی است شبیه بانجیر و
شیر آن بسیار غلیظ وبرک آن شبیه ببرک توت ودر سالی سه مرتبه وچهار مرتبه نیز ثمر میدهد وثمر آن بی کل از ساق آن برمی آید
بمقدار آنوچه سبز وسفید رنک وبعد رسیدن بعضی سرخ میکردد وتخم آن بزرکی تخم انجیر ودر بعضی بلاد خود پخته نمیکردد
تا آنکه آنرا تیغ نزنند ومنبت آن بلاد شام وحوالی آن ودر هند وبنکاله بسیار است بلکه در این هر دو بلاد انواع میباشد
وشیر آنرا باین نحو میکیرند که شاخ آنرا خراشیده دو قسمی که باصل درخت نرسد ودر ایام بهار پیش از آنکه بثمر آید و
انچه از ان برآید بصدفی جمع مینمایند یا در ظرف سفالی لعابدار ویا چینی ویا شیشه وآن غیر انجیر بریست چه انجیر
بری از سموما ت وماکول نیست وآنرا در دیلم دیوانجیر وجمیز را شلکا انجیر کویند وماکول است *طبیعت آن* در دوم
کرم ودر اول تر *افعال وخواص آن* جهت وسواس وسرفهٔ یبسی ودرد سینه ونفث الدم وسپرز وکرده نافع ولعوق
آن که برک وثمر وشاخ آنرا جوشانیده صاف کرده با شکر بقوام آورده باشند جهت ربو وضیق النفس وسرفهٔ مزمن وکرفتکی
آواز مجرب ومطبوخ نیمرس آن جهت نفث الدم از سینه وبواسیر ویک مثقال از برک سائیدهٔ آن با آب جهت قطع

اسهال مجرب و با موم زن آن شکر جهت سرفه آزموده و ضماد عصارهٔ برگ آن جهت تحلیل دمامیل و نفع آنها و آشامیدن
آن با عسل جهت ترویح مار گزیدگی جانوران سمی و طلای آن نیز سودمند و گویند خوردن ثمر پختهٔ آن با پشهٔ جوف
آن مانع رمد است و بدل اومت در ان سال و شیر آن گرم و با حدت و لیکن ضعیف تر از شیر الجیبر و با قوت ملینه و محللهٔ اورام
صلبه و مسهل اخلاط غلیظه و ملصق جراحات و جذاب و آشامیدن نیم درم آن جهت تحلیل سپرز و تپهای بارده و با لرز
و مردی و خاکستر چوب آن جهت ترویح شامه و اکله و با رفارسی مجرب و ثمر آن ردی الغذا و نفاخ و مضر معده و مورث
حمیات و مصلح آن انیسون و سکنجبین و گلنگبین و آشامیدن آب سرد بالای آن و نوعی از ان کوچکتر از آلوچه است و شیرین
و بعد رسیدن سرخ میکردد و بیر بالای آن از شیرهٔ آن چیزی نشر کرده مانند دانهٔ نبات منجمد میکردد و آنرا توصی حماط
مینامند و در فلسطین و بنکاله بسیار است و در فلسطین مشهور و معروف بسلمی و در هند و بنکاله بکولر کوپک و درخت آن
بزرگ تر از انواع دیگر آن و ثمر این محتاج به تیغ زدن نیست و لعوق ثمر آن با اندک کثیرا و صمغ عربی که نرم سوده در
آخر طبخ بران بپاشند تا آنکه بقوام انگشت پیچ آید جهت سرفه و امراض صدریه و تحلیل مواد و رفع اعیا نافع *

* فصـــــــل الجیم مع النون *

* جنپا * بفتح جیم فارسی و سکون نون و فتح باء فارسی والف * ماهیت * آن درختی است هندی و سه صنف میباشد یکی
گل آن زرد و دیگری سرخ گلابی و درخت این هر دو صنف کوچکتر از درخت گردکان و برگ این اندک باریکتر از
برگ آن و صنف سوم درخت آن عریضتر و برگ آن کوتاه تر و عریضتر و گل آن طولانی و رنگ آن سفید و این را اناک چنپا
نامند و مستعمل در ادویه گل صنف اخیر آنست و گل هر سه فی الجمله شبیه بلاله و برگهای آن پنج عدد و باریکتر و بلندتر تا
بقدر طول دو بند انگشت و ضخیم و خوشبو و تند تحلیکه در مصرورین احداث رعاف مینماید و در میان گل آن چند دانه
ریزه مانند آنکه در اکثر گلها است میباشد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن استشمام آن مقوی
قلب بارد و خوردن آن دافع بلغم و ریاح و قاطع اشتهای طعام و گویند چون هر دو درخت آنرا ببرند و تنهٔ آنرا بقدر سه چهار
ذرع گذاشته بران تنه بسیار پیچیده و روغن چراغ بران ریخته مانند مشعل مشتعل سازند تا تمام آنچه از زمین بیرون است
بسوزد پس بیخ آنرا برآورند فادزهر اکثر سموم است شربا و ضمادا و طلاء و گویند که چوب حیوهٔ مشهور بسانک عبارت
از این است لیکن این اصلی ندارد و درخت چوب حیاة دیگر است و بنواحی قلعهٔ رهتاس که در صوبهٔ عظیم آباد است میشود
شاید در خواص قریب بدان باشد *

* جند بادستر * بضم جیم و سکون نون و دال مهمله و فتح باء موحده و الف و فتح دال و سکون سین مهمله و فتح تاء
مثناة فوقانیه و سکون راء مهمله و بدل ستر با بجای الف نیز آمده و بیونانی اکسیانوش و بفارسی آش ایکان و بترکی اقذن
آشی نامند * ماهیت * آن خصیهٔ حیوانیست آبی مزدوج یعنی دو عدد متصل بهم بهیأت کیس بیضتین و آن حیوان
بهیأت سگ بسیار کوچک است و غیر سگ آبی است و موی آن سرخ مائل بسیاهی و غلیظ و در خارج آب نیز تعیش میکند و در دیلم
آنرا سگ نامند و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که قیاس تقاضا نمیکند که خصیهٔ آن بعظم جند باشد و حقیر تازهٔ آن را
ملاحظه نموده که صیاد قطع کرده بود اصلا بو و رنگ نداشت و بعد از جوشانیدن آن در آب و خاکستر و پرورده کردن
آن بدو سه روز بعد از مدتی صاحب بو و رنگ شد و اینکه در او نوعی از استحاله است شکی نیست و رنگ آن زرد و سرخ

و سیاه میباشد و بهترین آن و مستعمل زرد پس سرخ سنگین خوشبوی تند و سریع التفتت آنست که زیاده از سه سال بران نگذشته باشد و آنچه مخالف این اوصاف باشد ردی است و صاحب ترویح الارواح نوشته که قوت آن تا پانزده سال میماند و بعد از آن ضعف میگردد و انطاکی نوشته که شکی نیست در آن بلکه زیاده هم میماند و سیاه آن با سمیت و قتال و محرر گوید آنچه حکیم نوشته راست است تازهٔ آن نرم و بدبو و بعد مدتی تا یک سال زیاده که بران بگذرد سخت و خوشبو و رنگ آن خوب ظاهر میگردد * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در دوم خشک و الطف و اقوی جمیع ادویهٔ حارهٔ یابسه است و چیز صمغی شمعی که داخل آنست لاذع شدید التسخین است استعمال آن جایز نیست * افعال و خواص آن مفتح سدد و محلل اورام و تریاق ادویهٔ بارده و قتاله و اکثر هوام و مخنوق از خربق و مهیج حرارت غریزی امراض الراس والعصب والقلب والمعدة جهت امراض باردهٔ رطبهٔ دماغی و ریحی و عصبانی مانند صرع و ام الصبیان و فالج و رعشه و تشنج رطب امتلائی و لیثرغس که سرسام بلغمی است و نسیان و درد سر بارد ریحی مزمن و بلغمی و شقیقه و سبات و خدر و کزاز امتلائی رطب و زکام و اوجاع اعصاب و اذن و غیرها و مالیخولیای مراقی و خفقان بارد و فواق و نفخ معده و قولنج بلغمی و ریحی شربا و سعوطا بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت و خورانیدن یک حبهٔ آن با شیر مرضعه جهت ام الصبیان و بر ناخنهای طفل مالیدن مؤثر السموم طلاء آن با سرکه و تمریخ آن و تدهین آن با روغن گل یا ادهان مناسبهٔ دیگر جهت دفع سموم و خوردن آن بعد افیون بقدر یکه افیون خورده باشد دافع سمیت آنست خصوصا با سرکه و چون با مساوی آن افیون بسایند سمیت افیون را زائل گرداند خصوصا با سرکه اعضاء النفض چون بعد از فصد صافن مقدار دو درهم آنرا با آب فودنج یا عسل بخورانند ادرار طمث نماید بدون ضرر و اخراج جنین و مشیمه کند و برودت رحم را زائل سازد و اگر با آن تپ نیز باشد با عسل و فلفل مقدار یک ملعقه لعق نمایند هیچ مضرت نرسانند و با سرکه جهت فواق الصداع بخور آن جهت اصناف صداع بارد و ریحی اکتحال آن جهت ظلمت بصر و دمعه و سبل و طلای آن جهت قروح قتاله و اکثر امراض دماغیه و عصبانیه و اوجاع مزمنه و ضماد آن بتنهائی و یا با روغنهای مناسبه جهت تحلیل اورام مزمنهٔ حاره و بارده و اوجاع باردهٔ مفاصل و غیر آن و بدستور تدهین بروغن آن الاذن گذاشتن آن در گوش جهت ریاح و ثقل سامعه که از برودت باشد و وجع بارد آن و همچنین تقطور آن با روغن ناردین در گوش جهت امراض مذکوره و استشمام آن جهت اورام ریه و علتهای آن و تقویت دماغ نافع و حمول آن مصلح حال رحم و مسقط جنین و مدر حیض و بول مضر محرورین مصلح آن شربت بنفشه مقدار شربت آن تا یک دانگ بدل آن مثل آن وج و یا نصف آن فلفل و در بعضی مواد بوزن آن مشک و در امراض جگر فرفیون و جهت تحلیل رطوبات از جهه سه وزن آن فلفل و ثلث آن دارفلفل و ثلث آن زرنباد است و جند سیاه بقدر یک درهم کشنده است و بسیار است که در مدت یکروز میکشد و الا منجر بسرسام میشود و تریاق آن حماض اترج و سرکهٔ خمر و شیر الاغ است و دوائی جند بادستر و جوارش و حب و دهن و مرهم و معجون و نسخ شتی بنا باعتبار آنکه اصل و عمود در آنها جند بادستر است در قرابادین در حرف الجیم ذکر یافت

جنطیانا

* جنطیانا * بکسر جیم و سکون نون و کسر طاء مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و فتح نون و الف لغت یونانی است و برومی اسیلیسقان و بفارسی گوشاد و بعجمی انبلیس یش کشکه و بعضی یش کشکه را غیر آن دانسته اند و بهندی پکهان بید بفتح باء فارسی و کاف و خفای ها و الف و نون و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و دال مهمله گویند اسم آن

مشتق از اسم پادشاهی است که اول اطلاع بر آن یافته و یا شفا از آن دوا یافته و اسم آن پادشاه جنطیون بوده * ماهیت آن دو صنف میباشد رومی و غیر رومی و رومی آن که بهترین اصناف است و بفارسی نیز نامند مستعمل و لهذا اطلاق مراد این صنف است بعضی است دراز تا بشبری و غلیظ مائل بسرخی و تیرکی و تلخ و ساق و عروق آن بسطبری انگشتی و مجوف واملس و بقدر دو ذرع و کره دار و برگ آن شبیه ببرگ گردکان و یا لسان الحمل و از آن کوچکتر و از هم دور و سرخ تر اطراف و وسط برگ آن مشرف و گل آن سرخ مائل بکبودی و ثمر آن در غلافی عریض نازک سبک شبیه بکنجد و منبت آن جبال و مواضع سایه و برف نشین و نمناک و صنف دوم آنرا جرمغانی نامند برگ آن شبیه ببرگ حماض و این غیر مستعمل و بنگاله جنطیانا شیرین طعم نیز دیده شده * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک بعضی در دوم خشک گفته اند و قوت آن تا سه سال باقی میماند * افعال و خواص آن قابض و بغایت ملطف و جالی و محلل و منقی و مفتح سدد و مسکن ارجاع بارده و حمایت کنندهٔ قلب از اذیت سموم بسبب قوت قابضه و تریاقیه که دارد و مدر بول و مخرج جنین و آشامیدن آن جهت امراض مذکوره و گزیدن سگ دیوانه و عقرب و هوام و سموم مشروبه و ورم جگر و سپرز و عسر البول و احتباس حیض و دو درهم آن با شراب جهت التوای عصب و وجع کبد و طحال و برودت و اورام آنها و یک مثقال آن با فلفل و سداب و شراب جهت نهش هوام و سگ دیوانه و غیر آن و در تریاقیت اقوی و آشامیدن عصارهٔ آن مقدار یک مثقال با آب جهت درد پهلو و معده و کبد بارد و سقطه و وهن عضل و اطراف آن و التوای عصب نافع و ضماد آن با شراب جهت گزیدن جانوران سمی و جراحات و قروح خبیثه و ورم بارد احشا و ضربه و سقطه و کسر اعضا و وثی و وجع معده و با سرکه جهت ازالهٔ بهق و طلای آن با حنا بر کف دست قاطع خون حیض و لطوخ آن جهت ورم حار چشم و داخل کردن آن در رشیافات حاده بجای عصارهٔ خشخاش سیاه مفید و حمول آن جهت اخراج جنین و اسقاط آن موثر و بدستور آشامیدن نیم مثقال کوبیدهٔ آن با عسل و آب نیمگرم و رازی گفته که جنطیانا از کبار ادویه است که داخل تریاقات و معاجین کبار کرده میشود از برای دفع سموم و تقویت ادویه خصوصا برای دفع سمیت گزیدن سگ دیوانه و افعی و مار و عقرب و سباع گزنده ذوات السموم و مقاومت با سموم قتالهٔ مشروبه ایضا و مضر سینهٔ محرورین مصلح آن انیسون و قند و بدل آن مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن در تفتیح و تحلیل یک وزن و نیم آن زراوند و نیم وزن آن پوست بیخ کبر و در ضماد مر و اصطرک و زراوند بوزن آن و گویند جنطیانا جرمغانی و عصارهٔ آن که بیخ آنرا بکوبند و بیست روز در آب بخیسانند پس بجوشانند تا غلیظ گردد و صاف نمایند و باز طبخ دهند تا منعقد گردد در جمیع افعال مذکوره شربا و ضمادا اقوی تر از جرم بیخ آنست و یا سداب در تریاقیت اقوی و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و دواء الجنطیانا و دهن و سفوف و شراب و ضماد و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* فصـــل الجیم مع الواو *

* چوب چینی * بضم جیم فارسی و سکون واو و باء موحده و کسر جیم فارسی و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر نون و یاء و آنرا خشب الصینی و بیخ چینی نیز نامند و از ادویهٔ جدیده است * ماهیت آن بعضی است سرخ و گلابی رنگ و ابلک و شیرین و بعضی صاف تر و تازهٔ آن بقدر شبری و کوتاه تر و بلند تر از آن نیز و بقدر سطبری یک قبضه و بعضی باریک تر از آن و بعضی کم گره و بعضی پر گره و بعضی راست و بعضی کج و بعضی متشعب و بعضی املس و بعضی خشن و بعضی سنگین و بعضی سبک و بعضی صلب و بعضی رخو و بعضی سفید و بعضی سیاه و براق میباشد و بهترین و مختار و مستعمل آن سرخ گلابی رنگ و شیرین طعم

آنست که نباتات آن بزرگ و درا ست و قوت وی کرا ویا کم کره وا ملس وبی ریشه ودر ملابست ارزه او بت متوسط وغیر متشعب ومتشقق وتازه وسنگین وغیر بسیار کهنهٔ کرم خورده باشد وانچه سفید وسبک ورخو باشد خام است وانچه سیاه و براق صلب پر ریشه بهیئتیکه گویا در ادان روغن آن صمغ جا کرده که مصمغ نامند وهمچنین پر کره کج پر ریشه ومتشعب ومتشقق آن همه زبون وغیر مستعمل بجهاتیکه در قرابادین کبیر ذکر یافته و نبات آن از قبیل نجم و نباره فی الجمله مفروش بر روی زمین و شاخ آن باریک و صلب وغیر مجوف فی الجمله شبیه بشاخهای نو رستهٔ بانس که در هند رینکال میشود الا آنکه برگ آن باریک و بلند اند که شبیه ببرگ سادج هندی و از ان کوچکتر منبت آن اکثر کوهستان بلاد چین وکنار آبها و چشمها و در کوهستان سلهت که در شمال ومشرقی بنکاله واقع است نیز میشود ولیکن بسیار ضعیف وکم قوت و پر ریشه و پر کره وسبک وزن ورخو واز چین گاهی بیخ تازهٔ آنرا درمیان خاک سرخ رنگی اندک لزج وآمیخته بریگهای بسیار کوچک میآورند چنانچه درسنه یکهزار ویکصد وهشتاد وهشت هجری در کلکته آورده بودند محرر کتاب در مرشدآباد دیدری بدست آورده خاکی شبیه بدان بهم رسانیده در باغچه کاشته سبز گشت بیازهٔ آن شبیه بانچه ذکر یافت بود وطول آن بمقدار سه چهار ذرع وبرگهای آن کوچک اند که طولانی ودر دور دور هر ساقی سه چهار پنج برگ زیاده نبود واز بیخ آن بیخهای دیگر پیوسته بدان بهم رسیده و بعد یک سال بر آورده شد در خوبی مانند چوب چینی نبود و لیکن شیرین طعم و چون باز کاشته شد بسبب اختلاف آب وهوا ویا قصور تربیت سبز نگردید وپوسیده شد * طبیعت آن حکیم میرعمادالدین محمود شیرازی گرم و تر در مرتبهٔ اول دانسته بالیقین در حرارت و تامل در رطوبت آن وحکیم میرزا قاضی یزدی وحکیم میرمحمد هاشم طهرانی سرد در اول و خشک در دوم دانسته اند وحکیم میرمحمد مؤمن مرکب القوی مائل بحرارت وحکیم محمد اکبر معروف بحکیم ارزانی در قرابادین خود موسوم بقادری نیز مرکب القوی نوشته ولیکن همه قائل اند برطوبت فضلیهٔ آن ونواب معتمد الملوک سید حکیم علوی خان قدس سره نیز مرکب القوی واجزای ترکیبی آن را مائل بحرارت و یبوست با رطوبت فضلیهٔ غریبهٔ بسیار فرموده اند وادلهٔ هریک بتفصیل در قرابادین کبیر ذکر یافت واین اقرب بصواب است محرر گوید اصل آنست که تر و تازهٔ آن حار رطب است وبا یبس بسیار کمی وهرچند کهنه میگردد یبس آن می افزاید واز رطوبت آن میکاهد وتا نیز حرارت یا بس آن نیز غالب می باشد * افعال وخواص آن ملطف ومفتح سدد ومحلل فضول ومعرق ومرقق ومصفی خون ازارواح ومنوم وسریع النفوذ باعضا واقاصی بدن وعروق دقیقهٔ شعریه ومبدل حرارت غریزیه ومقوی اعضای رئیسه و معده وباه ومدر بول وحیض وعرق ورطوبات غریبه باعتبار قوت قابضه که دارد وجهت فالج ورعشه وتشنج امتلائی وصداع مزمن سوداوی وشقیقه وموادنزلهٔ مزمنه واختلاط ذهن وسبات واقسام جنون ومالیخولیا ومانیا وقطرب وامراض سوداویه ودمویهٔ محترقه مانند جذام وآتشک وجمیع قروح خبیثه وساعیه وجوششها وقوبا وجرب وحکه واکله وقروح کرده ومثانه وامراض مقعده وبواسیر وتواصیر واسهال بواسیری وسلس البول وامراض رحم وعقر وبروز نمودن حصبه وسوء القنیه و استسقای لحمی ویرقان اسود وسل وعقدهای صلبه واورام صلبهٔ سوداویهٔ متحجره وحصیات سوداویهٔ عتیقه ودق شیخوخة وحمی ربع وسرطان وبهق وبرص اسود وبن وکلف واوجاع مفاصل ووجع ورک وعرق النسا ونقرس وداءالثعلب وداءالحیه وداء الفیل وترک عادت افیون ودفع سمیت اخلاط فاسدهٔ محترقه واعاده کنندهٔ باه مایوسین ونضارت وحمرت وصفا ورونق رنگ بشره وتسمین بدن وغیر اینها از امراض سوداویه وبلغمیهٔ مزمنه بتفصیلیکه در قرابادین کبیر ذکر یافته نافع با شرائط

وطریق استعمال آن بعنوان مطبوخ بطریق تعریق در ظرف سربسته و یا بطور قهوه و یا نقوع و یا سفوف و یا شربت و حلوا و یا خریره و یا مربا و یا دهن و یا مرهم و یا معجون و یا غیر اینها بتنهائی و یا با ادویهٔ معینه و مناسبه و مختصه بهر علت و مرض و بالجمله اکثر امراض مزمنهٔ سوداویه و دمویهٔ محترقه را مفید و مجرب است و در امراض بلغمیه خصوصا تازهٔ آن چندان نفعی ندارد و در تصفیهٔ خون و سائر اخلاط و تفرقهٔ هر یک از هم بهتر از ان چیزی نیست چنانچه شخصی را بنابر بعضی تجارب چوب چینی بطریق مطبوخ با شرائط خورانیده شد و در آخر آن غلبهٔ خون و سودا و بلغم نیز معلوم گردید و خارش در دست و پاها و اکثر اعضا و دانهای کوچک و انتفاخ رطوبت و خشکی لب او را اولا فصد اکحل نموده شد پس بفاصلهٔ دو سه یوم فصد ثانی و در این دو فصد تمیز و جدا شدن خون از سودا بین و ظاهر بود که در حین اخراج خون چون رگ را وسیع گشوده شده بود شعبهٔ بسیار سیاه بارنگی مانند مرکب و شعبهٔ قریبتر از ان سرخ غلیظ مائل بتیرگی هر دو پیوسته بهم بر می آمدند و آنچه سیاه بود در ته لگن آب مانند جگر سیاه قطعه قطعه منجمد گشت و خون مخلوط با آب و بلغم مانند تارهای طحلب معلق و مضر محرورین و اطفال و جوانان و بلدان و فصول حاره در هنگام استعمال آن و بعد از ان تا چندی مدت خوردن ترشی و نمک و آب سرد و میوه های تر و اشیاء منفخه مانند بقول و حبوب و اعراض نفسانی و بدنی و جماع و غسل نمودن و آب سرد نوشیدن و هوای سرد ببدن رسیدن همه بسیار مضر و چون مقدار از شربت آن بحسب امزجه و امراض و اوقات و غیرها مختلف میباشد و فی الحقیقت مقدار معینی ندارد و چنین طریق استعمال آن لهذا اینجا ذکر ننمود بلکه آن صاحب اساس در بعضی مواد شجرة الانبی که بفرنگی ابلاسنطرونا مند و در بعضی مواد خشبهٔ مغربیه است و چون دو سه برگ آنرا با گوشت طبخ دهند گوشت را زود مهرا و نیک گردانند مانند گوشت آهو و گوزن*

چوب چینی خطائی ماهیت آن چیزی است مانند غده و گره بزرگی شبیه بآن و رگها و پوست آن اندکی خشن چوبی و رنگ تیره و مغز آن گلابی و بادامی رنگ بی ریشه مانند خمیر خشک شده و از کوهستان خطا و نیپال می آورند و بر حقیقت آن چندان اطلاعی نیست شاید از تنهٔ درخت بر می آید مانند کتهل و بعضی میوه های دیگر و از برای آن خواص بسیاری نقل میکنند از قبیل خواص چوب چینی و بعضی بهتر و قویتر از ان میدانند و دستور استعمال این نیز مانند چوب چینی چینی است و نیز روزی دو ماشهٔ آن را با دو سه ماشه نبات سفوف ساخته با قدری آب نیم گرم می آشامند تا مدت بیست و یک یوم تا چهل یوم و از نمک و حموضات و بقول و غیرها بدستور چوب چینی است و از ان خفیف تر

چوب حیوة بفتح حای مهمله و یای مثناة تحتانیه و واو و تاء* ماهیت آن چوب درختی هندی است که در نواح بنارس و کوه کپوره و مثاس بهم میرسد و بسیار عظیم می باشد و از ان سریر و پایه های پلنگ و غیره میسازند و رنگ آن اغبر و خالدار و ابری سیاه تیره و کمرنگ و کهنهٔ سال خوردهٔ آن رنگین تر و صلب تر و بهتر و تازگی که قطع نمایند بوی خوشی آید که شبیه ببوی عود هندی از ان ظاهر میگردد و برگ آن شبیه ببرگ بید انجیر و متشعب بسه شعبه و بلند تر و ضخیم تر از برگ بید انجیر* طبیعت آن در دوم گرم و خشک* افعال و خواص آن باتریاقیت و قوت تامه در جهت دفع هیضه که قی و اسهال بند نگردد و اسهال رطوبی و قولنج ریاحی و ریاح باطنی و سموم مشروبه و ضعیفه را دفع نماید و ضماد آن جهت دفع سموم منهوشه و مار رفته و تحلیل اورام و تسکین اوجاع نافع و گویند مار و کژدم و زهرداران نزدیک نیایند و بر سر بستر آن نگردند و اذیت نرسانند*

جوز بفتح جیم و سکون واو و زای معجمه بفارسی گردکان و چهار مغز و بهندی اخروت نامند* ماهیت آن ثمر درختی

است عظیم و پوست آن بهن و اندک طولانی و فی الجمله ضخیم و آن ثمر را سه پوست میباشد یکی سبز ضخیم با عفوصت و مرارت و عفوصت و اندک تلخی و در نما می اندک نرم و بعد خشک شدن خشبی میگردد و دوم که در زیر آنست صلب و دو پاره جدا بهم پیوسته و سر آن اندک بر آمده و در زیر آن مغز و بر آن پوست رقیقی محتوی بر مغز آن و مغز آن سفید با دهنیت بسیار مانند مغز پسته و چلغوزه و چهار حصه است دو حصه از هم بسیار جدا و اندک اتصالی بهم دارند و دو حصهٔ دیگر با هم متصل و اندک انفصالی و بین آنها پردهٔ نازک اندک صلب خشبی است * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک و با رطوبت فضلیه و تازهٔ آنرا گرمی و یبوست کمتر و در رطوبت فضلیه زیاده و هر چند خشک گردد یبوست و حرارت آن می افزاید و رطوبت آن کم میگردد * افعال و خواص آن بسیار لطیف و ملین طبع و محلل و مبهی و مانع تخمه و مقوی اعضای رئیسه خصوصا دماغ و مقوی حواس باطنه خصوصا با مویز منقی و انجیر شیخ و پیران را بسیار موافق و خوردن ده مثقال آن که با انجیر کوبیده باشند در تلیین طبع مجرب و بتنهائی ناشتا جهت سهولت قی و بریان کردهٔ آن با پوست جهت سرفه که از هوای سرد بهم رسیده باشد و خوردن آن با انزروت مانع ضرر انزروت و مخرج کرم معده و بعدیل و بدستور با بلادر مانع ضرر آن و خوردن آن با انجیر و سداب جهت رفع مضرت سموم خواه قبل حصول سم خواه بعد از آن و آشامیدن سوختهٔ آن که با پوست سوخته باشند بقدر یک مثقال با رب مورد و امثال آن جهت قطع خون بواسیر مجرب و بالخاصیت خوردن مغز آن مسکن مغص و مصلح قروح و بدستور ضماد آن و اکتحال آن جهت جرب و سبل و دمعه مفید و حمول سوختهٔ مغز آن با شراب جهت منع ادرار حیض و ضماد آن با عسل و پیاز و نمک جهت گزیدن سگ دیوانه و چون با زیرهٔ کرمانی نرم سوده با عسل سرشته بر سر و بدن مفلوج و مقلو و با صاحبان اوجاع مفاصل بارده و حمیات باردهٔ بلغمیهٔ مزمنه بمالند و در حمام و یا در آفتاب و یا خانهٔ گرمی و بر فرش گرمی بر طرف مخالف علت در آن مرد و علت و بر پشت در غیر آن بخوابند و بر خود لحاف پر پنبه بیندازند و بکند ازند تا خوب عرق شود پس بدن را پاک کرده از زیر آن بر آیند و بدن خود را از هوای سرد محفوظ دارند و آب سرد ننوشند در یک دو دفعه زائل گردد و اگر در حمام است در بیت حار آن روند و برهنه شوند و آنرا گرم کرده بر سر و تمام بدن بمالند و در فالج و لقوه اگر خواهند بطرف مخالف بخوابند و آن مقدار صبر کنند که خوب عرق کنند پس بدن خود را پاک کنند و استعمال آب مطلقا ننمایند و بر آیند و از هوا خود را محفوظ دارند و ضماد تازه تر آن جهت رفع آثار ضربه و دلوک آن جهت ازالهٔ کلف و تشنج وجه و طلای خائیدهٔ آن ناشتا جهت قوبای اطفال و ورم سوداوی که زخم شده باشد و بدستور طلای خائیدهٔ مغز کهنهٔ آن ناشتا جهت غرب و غانغرایا و جمره و قوبای اطفال و التوای عصب و امتداد و تشنج او تار رقیق مین حادث از برد و یبس و داء الثعلب و ورم پستان و طلای مغز کهنهٔ سوختهٔ آن با زیت جهت قروح سر و مغز آن بسبب لطافت و دهنیت سریع الفساد و استحاله بخلط مراری خصوصا کهنهٔ آن و اکثار خوردن آن باعث اخراج حب القروع و موجب ورم لوزتین و بثور دهان خصوصا محرورین که مضر ایشان است و برای این باید که بعد خوردن آن دهن را خوب بشویند و انار چاشنی دار بمکند و سکنجبین بخورند و با اندک خشخاش خوردن نیز مصلح آنست و چون متغیر و متکرج گردد ردی و زبون و با سمیت میباشد نباید استعمال نمود و مداوای آن قی کردن و ترشیها خوردن است و مربای آن با عسل جهت تسمین گرده و تحریک باه بسیار موثر و ملین بطن و مقوی معاء اعور و سرکه پروردهٔ آن تریاق صاحبان ضعف معده و صمغ آن جهت قروح خبیثه دروا و گذاشتن آن بر دندان

موجع ودر مراهم نیز جهت قروح خبیثه مفید و عصارهٔ پوست آن با رب انار که طبخ داده منعقد نموده باشند جهت اورام
و خناق یعنی مصلات حلق مجرب و مرهم با آب مطبوخ پوست آن جهت تحلیل اورام لثه و استحکام دندان و درد دندان و پوست
صلب یعنی پوست دوم آن جهت تجفیف جراحات و آشامیدن سائیدهٔ آن سه روز جهت نزف الدم و زوال تقطیر البول
حادث از استرخاء بند ستور و حمول آن با شراب جهت نزف الدم رحم و چون پوست بیخ آنرا مقدار نیم اوقیه تا یک اوقیه بجوشانند
و آب آنرا بعد پرهیز مقدار ده از طعام بیاشامند قی آورد و اخلاط لزجهٔ بسیار دفع نماید و اوجاع اسافل خصوص وجع بطن را نفع
بخشد و چون پوست بیرون آنرا در حالت تری و تازگی بکوبند و خبصا الحلبه بعد سائیده بران بپاشند و هر روز بر هم زنند خضابی
نیکو و رنگ آن با دوام میباشد و بند ستور چون با خبصا الحلبه و هر که طبخ نمایند و تا یکهفته در آفتاب گذارند و هر روز بر هم
زنند پس استعمال نمایند و این ابلغ و انفع از اول است و مالیدن پوست سبز آن بر قوبا و حزاز نافع و مسواک کردن بپوست
تازهٔ آن یعنی مالیدن آن بر دندان مقوی لثه و بند ستور و مالیدن پوست بیخ تازهٔ آن هر پنجروز یک مرتبه بدندان منقی
دماغ از اخلاط و رافع نسیان و چون پوست بیخ آنرا در روغن زیتون بجوشانند تا مهرا شود ضماد آن جهت بواسیر و امراض
مقعد بغایت مؤثر و قطور آب برگ آن که گرم نموده باشند جهت اخراج حرکه گوش و رب پوست سبز آنرا که با عسل
و یا رب انگور تر تمربه مثل جهت خناق و بثور دهان و خون آمدن از بن دندان و سستی آن و تقویت لثه بی‌عدیل و طلای
پوست تازهٔ آن با مثل آن برگ حنا جهت ازلاق و صداع مزمن و شقیقه و فالج و جمیع اوجاع بارده مانند نقرس و امثال
آن نافع و طلای نشارهٔ پوسته آن با عسل که جهت سرخ کردن رخسار مجرب و با زفت جهت قوی کردن عضو مخصوص و
خائیدن آن چند روز در روغن زیتون و بر بدن مالیدن جهت منع تولید شپش مجرب دانسته اند و شربت آنرا جهت
سپرز مجرب یافته اند و جوشانیدن جوز صحیح در روغنیکه طعم آن متغیر شده باشد و همچنین سائر اطعمهٔ متغیر الطعم
باعث رفع تغیر آنست و گویند از خواص مغز آنست که چون با مس بکوبند و یا بر مس بمالند مس را ریزه کند و گویند چون
در فصل خزان مغز را در روغن زیتون بجوشانند بعد یکه سیاه گردد و صاف نموده در شیشه کرده پای درخت آنرا
حفر نموده و ریشهٔ قوی آنرا ببرید و طرف متصل بدرخت را در آن شیشه کنند بعد یکه بته شیشه نرسد و در روغن باشد پس
اطراف دهن آنرا محکم بند نمایند و بخاک بپوشند و نگاه دارند تا زمانیکه آنکه ربیع در آید پس شیشه را بر آورند
در آن شیشه چیزی سیاه شبیه بمرکب خواهد بود و آن خضابی است بسیار نیکو و مدتها اثر آن میماند و از اسرار است و احتیاج
بمالیدن بر مو نیست بلکه بمحض تر کردن شانه بدان و بر مو کشیدن سیاه میکرده اند و چون قبل از موی بر آمدن در
حمام بر اعضا بمالند مانع روئیدن موی است و مجرب دانسته و بعضی گفته اند از خواص آنست که چون
در زیر سایهٔ آن بخوابند لاغر میگرداند و شخص نائم بیدار میشود در حالتیکه مخبول و حواس باخته باشد و چون خواهند
که جوز را مقشر نمایند از قشر رقیق ملاصق مغز آن باید که در آب گرم در ظرف اندک بریان نمایند پس بدست بمالند تا پوست
آن جدا گردد و روغن آن در خواص مانند مغز کهنهٔ آنست و محلل و مسخن و آشامیدن آن روزی سه درهم تا یکهفته
جهت وجع ورک مجرب و جهت امراض بارده و امزجهٔ بارده نافع و طلای آن جهت اکله و نواصیر چشم و نرم کردن
اعصاب و رفع اوجاع بارده و زوال قوبا و داء الثعلب و قمل مجرب و سعوط آن جهت لقوه و فالج و تشنج نافع بدل مغز آن
بوزن آن حبة الخضراء و بدل روغن آن روغن سداب است

جوزابه بفتح جیم وسکون واو وفتح زای معجمه والف وبای موحده وهاء بترکی اوماج نامند * ماهیت آن طعامی است که از آرد گندم وسبزیها ترتیب دهند * طبیعت آن گرم ومرطب وبحسب سبزیها مختلف میگردد * افعال وخواص آن ملین وموافق سینه وخشن وقلیل الغذا ونفاخ ومضر صاحبان ریاح ورطوبت معده است .

جوزارقم بفتح جیم وسکون واو وزای معجمه وفتح الف وسکون راء مهمله وفتح قاف وسکون میم بلغت بربری اکثار نامند * ماهیت آن بیخ گیاهی است مستدیر بقدر گردکان وسفید ومصمت وزود شکن ودر طعم شبیه بشاه بلوط وباقلا وبا اندک تلخی وچون خشک شود پوست سیاه رقیقی بر آن ظاهر میگردد وزود از آن جدا میشود وساق گیاه آن باریک مستدیر وزیاده بر ذرعی وخشن واغبر ومجوف وگل آن سفید وشبیه بقبه شبت وتخم آن بسیار باریک وتند طعم وبرگ آن شبیه ببرگ زردک ودر مزارع وجبال میروید ودر وسط تابستان بهم میرسد وتا سه سال قوت آن باقی میماند وبعد از آن ضعیف میگردد وبهترین آن سنگین پرمغز تازه آن است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک ودر آخر سوم نیز گفته اند * افعال وخواص آن مخدر ومسکر ومفتت حصاة ومخرج کرم معده بتخصیص چون با آب مطبوخ خشک بیاشامند ونانیکه از و ترتیب دهند بغایت منوم وضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمی وساق وغیر آن مجرب دانسته اند بحدیکه در یک شب گفته اند بتحلیل می برد مقدار شربت آن تا شانزده قیراط ومصلح تخدیر آن شیر تازه دوشیده واکثار آن تا ده درم سم وباعث فرح شدید واسهال واسترخای اعضا وکشنده ومصلح آن ریختن آب سرد بر اطراف وبوئیدن خوشبوئیهای سرد وقی ومالیدن آنها بر تالیه وآشامیدن آب سرد وعود صلیب ساده .

جوزبوا بفتح جیم وسکون واو وزای معجمه وفتح باء موحده وواو مشدده والف معرب جوزبوای فارسی است وبهندی جای پهل نامند * ماهیت آن ثمر درختی است که در جزیره از جزائر زیرباد مسمی بجاوه که بزبان فرنگی ایاوا (؟) وبندر آنرا بتاوی نامند بهم میرسد وآن بندر در تصرف ولندیس است که عوام ولندیز نامند وقومی از نصاری اند ساخت خود برجهاز باطراف می برد ومیفروشند ونیز شنیده شده در کوه سوانه (؟) بندر جائی هست بسیار میشود وجنگل واشجار صندل هم هست ودرین اوقات انکلس نیز که قومی دیگر از نصاری اند نوعی از جوزبوا یافته وآن طولانی فی الجمله در شکل شبیه ببلوط در غلاف نیز مانند غلاف آن واز آن صلب تر ومغز آن از مغز جوزبوا معروف اندک رخوتر ولطیف تر ودر دهنیت وبوا از آن کمتر ودر قوت ضعیف تر ودرخت جوزبوا بقدر درخت گردکان واز آن کوچکتر وبرگ آن فی الجمله شبیه ببرگ آن وکوچکتر وباریکتر از آن وثمر آن بقدر ثمر گردکان کوچکتر با پوست سبز خام وآنرا سه پوست می باشد یکی خارج آن در خامی سبز ونرم وبی ریشه لحمی وضخیم قریب بسطبری انگشتی چنانچه درست آنرا مربا ساخته از انجا میآورند ودر زیر آن پوست لحمی پوست دیگر صلب اندک صدفی وبر بالای آن بسیار سه پیچیده ودر جوف آن پوست صلب صدفی جوزبوا می باشد بقدر بندقی واندک طولانی واز بندق بزرگتر وبهترین آن تازه کرم ناخورده سنگین تند طعم ورائحه وآن سرخ رنگ است وقوت آن تا سه سال باقی می ماند * طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر سوم خشک وبا قوت قابضه ورطوبت فضلیه ولهذا بزودی آن را کرم می خورد * افعال وخواص آن مفرح وملطف ومسکر وحافظ حرارت غریزی وهاضم طعام ومقوی معده وفم آن ومری وجگر وباه میرود (؟) وجهت صلابت جگر وسپرز واورام بارده آن ودیرتان وخوشبوئی دهان وعرق وبول وتحلیل ریاح ورفع کلف ونمش وغثیان وقی ورطوبت معده وزلق الامعا واسهال معدی بارد رطب وازاله رطوبات

مفتحهٔ سدّه و استسقای لحمی و صفراوی و یرقان با عسل و بریان کردهٔ آن حابس اسهال رطوبی و ضماد آن جهت دردسر بارد و فالج و لقوه و استرخا و اورام باردهٔ جگر و اوجاع باردهٔ رطبه و اوجاع و ضعف اعضا حادث از خوردن چوب چینی و با افسنتین و عسل جهت ازالهٔ کلف و نمش و آثار ضربه و با روغنها جهت کری گوش و اوجاع باردهٔ آن قطور او و اکتحال آن جهت تقویت باصره و سبل و جرب نافع مضر محرورین و مصدع مصلح آن کشنیز و مضر جگر و شش و مصلح آن بنفشه و عسل مقدار شربت آن تا دو مثقال و اکثار آن مورث سوء خلق و حمق بدل آن بوزن آن بسباسه و در صلابت یک وزن و نیم آن سنبل الطیب و روغن و عطر آن در افعال مذکوره بسیار قوی تر و مربای آن از آن ضعیف تر و مخلل آن نیز از آن ضعیفتر و جوارش و حب و دهن و سفوف آن در قرابادین ذکر یافت و جهت منع کرم خوردن آنرا در آهک نگاه میدارند

* جوز جندم * بفتح جیم و سکون واو و زای معجمه و فتح جیم و سکون نون و ضم دال مهمله و سکون میم معرب از گوز گندم فارسی است و گل گندم نیز نامند و نزد عرب مشهور بنعیم الحبشه و شحم الارض و نزد اهل رته معروف بخرء الحمام و نزد اهل اندلس بتربة العسل است * ماهیت آن چیزیست شبیه بمغز گردکان که بر روی سنگها متکون میگردد سفید مائل بزردی و بعض ادویه و انطاکی و مانقی نوشته اند که بقدر دانهٔ نخود سفید مائل بزردی است که در صحراها بر روی سنگها متکون میگردد و انطاکی گفته بگمان من آن رطوبتی است که مختلط گشته با آن خاک لطیف و چون در عسل اندازند بزودی منحل شود و مقدار قلیل آن حجم بسیار بهم رساند و عسل را غلیظ گرداند و حجم آنرا بیفزاید بحدی که یک اوقیهٔ آن حجم یک رطل نماید * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه و بعضی در اول گرم گفته اند و بعضی در سوم سرد و خشک * افعال و خواص آن بغایت مسمن و منعظ و مسمن و مانع شهوات ردیهٔ گل خوردن و امثال آن و مفتت حصاة و رافع عسر البول و با آب سیب جهت قطع نزف الدم و ضماد آن جهت نزف الدم و قروح و سعفه نافع و مغثی و مقی و مصلح آن ریباس و انار و مقدار شربت آن تا دو درهم و چون یکرطل و ربع آنرا در ده رطل عسل و سی رطل آب گرم اندازند و بسیار بر هم زنند و سر آنرا بپوشند بزودی مسکر و شراب گردد بحدیکه قویتر از خمر باشد و اهل عراق آنرا تفضیل میدهند بر خمر و بعض ادویه نوشته که صنفی از جوز جندم را زنانه بربری می آورند و آن کوچکتر و بسیار زرد و قوی و با سمیت است استعمال آن بهیچ وجه جائز نیست و مهیج باه و مضعف و با وجود آن مطفی قوت باه است بسبب شدت تجفیفی که دارد و بدین سبب نیز قاطع نزف الدم است چون از خارج بر آن بپاشند و یا مقدار دو درهم با آب به و سیب بیاشامند

* جوز الخمس * بفتح جیم و سکون واو و زای معجمه و الف و لام و فتح خاء معجمه و میم و سین مهمله * ماهیت آن ثمر درختیست مثل مقل بقدر فندقی مدور سیاه خالدار و پوست آن ناهموار و در جوف آن دانها بقدر قرطم و زیاده از پنج عدد نمیباشد و بعضی آنرا جوز الخمس نامند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و در سوم گرم نیز گفته اند * افعال و خواص آن مسهل بلغم و لزوجات و اخلاط سوداویهٔ محترقه و محلل ریاح و مفتح سدد مقدار شربت آن تا دو درهم با آب گرم و مصطکی

* جوز الزنج * بفتح زای معجمه و سکون نون و جیم * ماهیت آن ثمریست بقدر تفاحی و طولانی و چهار شقی دارد در اندرون آن دانه ایست شبیه بقاقلهٔ صغار تیره رنگ و تیز طعم مانند خولنجان و خوشبو و منبت آن صحرای بلاد بربر * طبیعت آن معتدل * افعال و خواص آن چون بسایند و مقدار یک دانگ آنرا بیاشامند با آب گرم قولنج ریحی را نافع و مقوی معده است و در جوارشات عطره داخل کرده میشود

* جوز السرو * بفتح سين وسكون راء مهملتين وواو * ماهيت آن بار ذات سرو است وخشتي محض * طبيعت آن در سوم سرد وخشك وگرم نيز گفته اند واول اصح است * افعال وخواص آن قاطع نزف الدم ومقوى اعصاب ونشف رطوبات از عرق ومقوى معده وكبد وسپرز را ضماد ونه من را تيز كرد اند وبوى دهان خوش كند ومده بگشايد وطلاى آن با عسل وگلاب جهت شقيقه ودرد سر بارد وبا قوت قابضه وممسك منى وحابس بطن وجهت نسيان وسرفهٔ مزمن وعسر البول وآشاميدن آن با شراب نافع وضماد آن با سريشم را سراش جهت فتق وچون بكوبند با انجير وفتيله سازند ودر بينى كنند ازند گوشت زائد را بخورد ودبلوس در طبيخ آن جهت بروز مقعده ودفع رطوبات رحم نافع مقدار شربت آن نيم درم باعث زردى رخساره وسده ومصلح آن عسل وروغن بادام بدل آن بوزن آن بيخ انار ونيم وزن آن انزروت سرخ وگويند يكوزن ونيم آن ابهل وبوزن آن كزمازج است ودر حرف السين در سرو نيز بعضى خواص آن مذكور خواهد شد انشاء الله تعالى

* جوز الشرك * بكسر شين معجمه وسكون راء مهمله وكاف وآنرا تين الفيل وجوز الحبشه نيز نامند * ماهيت آن درختى است عظيم قريب بجوز شامى وثمر آن بمقدار كردكان واندك طولانى ومستدير وپوست آن از آن نازكتر وسرخ ودر سنبله ميرسد وبعد خشكى تيره رنگ وچين دار ميشود وخود بخود از آن جدا ميگردد ودر زير آن پوست صلبى ودر جوف آن دانها شبيه بدانهاى انگور وخوشبو با اندك تندى واهل مصر آنرا فلفل السودان نامند وگويند در حدت زياده از فلفل است ورنگ آن مائل بتيرگى وبنفشجى وسرخى * طبيعت آن در سوم گرم وخشك * افعال وخواص آن محلل رياح ومقطع بلغم ومفتح سدد ودافع وجع وركه وعرق النسا وبى خوابى حادث از برودت ومهيج باه واشتها وبا آب گرم مدر بول ومسقط جنين ودرد مثانه وآشاميدن آب طبيخ آن جهت تفتيت حصاة وروغن آن كه سائيده با صد مثل آن آب جوش دهند تا بربع رسد صاف نموده روغن زيتون بوزن آن در آن ريزند ودر رقيق رمضاعف ويا با آتش بسيار ملايم طبخ دهند تا آب برود وروغن بماند جهت فالج ولقوه ودرد كمر وقولنج واورام رخوه واوجاع سائر اعضا مفيد مقدار شربت آن تا يكمثقال مضر ريه ومصدع مصلح آن كثيرا بدل آن نصف آن فلفل ودر تحريك باه انجره است وگويند چون آنرا با ربع آن فلفل بسايند ودر آب گرسنه را جوش دهند تا آب خشك گردد مخلوط بفلفل نمايند فرقى چندان نميكنند از فلفل چنانچه بعضى نا مقيدان فلفل را چنين مغشوش مينمايند *

جوز العبهر

* جوز العبهر * بفتح عين وسكون با موحده وفتح ها وسكون راء مهمله * ماهيت آن دانه ايست شبيه بآمله ومايل برود در جوف آن مغزى شبيه بدانهٔ آلوبالو وسرخ رنگ وبا اندك شيرينى وقبضى * طبيعت آن مائل بگرمى وخشكى * افعال وخواص آن قاطع اسهال ما يوسين وبار ب مورد جهت اورام باطنى نافع است

جوز القطاة

* جوز القطاة * بفتح قاف وطاء مهمله والف وتاء مثناة فوقانيه وجوز البرى نيز گويند وآنرا جوز القطاة از ين جهت نامند كه قطاة كه بفارسى سنك خوار نامند بسيار حريص است بخوردن آن وبعضى گفته اند كه جوز الانهار است وبعضى جوز الانهار را غير آن دانسته اند * ماهيت آن دانه ايست شبيه بكاكنج ودر غلافى ودر هر غلافى دو دانهٔ كوچك ميباشد گياه آن پر شاخ كه از بيخ آن روئيده ومنبسط بر روى زمين وپر گره ونرم وبرگ آن شبيه ببرگ خرنه واز آن عريضتر ونرمتر وزغب وغبار آلود ومنبت آن كنار آبها وجاهاى نمناك * طبيعت آن مائل بگرمى وخشكى * افعال وخواص آن آشاميدن برگ آن با شراب جهت تقطير البول وجرب مثانه خصوص با آب طبيخ بيخ مليون وعصارهٔ آن جهت

قولنج ريحي وخلطي ومركبه كويند نافع است

جوز القي

*** جوز القي** * بهندي مين پهل وبفرنكي نورمطليه نامند * ماهيت آن ثمر درختي است مخصوص ببلاد يمن وهند وبنكاله بمقدار انجير كوهي وتنداق بسيار بزرگ وپوست آن اندك ضخيم وزرد تيره واندك رخو وريشه دار ودر جوف آن دو پرده ودر هر پرده تخمهاي ريزه بسيار بهم پيوسته في الجمله شبيه ببهدانه ولعابي ومستعمل پوست آنست وبهترين آن تازه كرم ناخورده آن * طبيعت آن در دوم كرم وخشك * افعال وخواص آن مقي بلغم ومسهل وجهت امراض بارده دماغي وعصباني مانند فالج ولقوه وسرفه وضيق النفس بارد رطب مزمن واورام اعضا وتحليل رياح ونفخ شكم وجذام ودماميل وبثور نافع وچون بيست درم شيت را در يك رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد وصاف نموده قدري عسل در آن ريزند وجوز القي را يا مقي ديكري از مقيات كه خواهند باقدري نمك سائيده باعسل بسرشند وبامطبوخ مذكور بياشامند خصوصا بعد از آن كه شلغم يا شوربا آشاميده باشند بفاصلهٔ يك دو ساعت بغايت قي آورد وبيغائله است وبدستور چون يكدرم آنرا با يك مثقال رازيانه وآب كرم وقدري عسل وهمچنين با رازيانه وانيسون وبادرنجبويه ويكفايت از آن با عسل سرشته با آب كرم بخورند قي آورد وفضول بلغمي وصفراوي را دفع نمايد واسهال نيز آورد ودفع رطوبت وفضول طبيعت وهمچنين سرشتهٔ آن با قند طعام وضماد آن جهت تحليل اورام ونضج آنها ودماميل وانفجار آنها نافع مقدار شربت آن يكدرم بدل آن بوره وخردل مرد ومساوي الوزن است

جوز الكوثل

*** جوز الكوثل** * بفتح كاف وسكون واو وفتح ثاء مثلثه وبسين مهمله نيز وسكون لام وآنرا اقراص الملك وبعضي جوز القي نيز نامند * ماهيت آن ثمر كياهي است هندي شبيه بخرنوب در شكل ورنك مستدير واندك پهن پوست آن نازك ودر جوف آن غلافي شبيه بغلاف شاه بلوط وطعم آن مانند باقلي وبرك آن شبيه به لبلاب وكل آن سفيد ومستعمل ثمر آنست وبهترين آن تازهٔ آن * طبيعت آن در آخر دوم كرم وخشك * افعال وخواص آن بغايت مقي ومسهل ومنقي بدن از اخلاط رديه وجهت رفع سدد وصلابات واوجاع بارده وتفتيت حصاة نافع اكثار مورث اضطراب وقي كه تا يك هفته بحال اصلي نيايد بعد از خوردن آن مصلح آن فواكه وربوب مقدار شربت آن تا يك دانك ويكدرم آن كشنده است وامهال وتدارك آن ريختن آب سرد متواتر بر بدن وآشاميدن مبردات مطردا است *

جوز الماثل

جوز الماثل * بفتح ميم والف وكسر ثاء مثلثه وسكون لام وجوز ماثل وجوز ماثا وجوز مات نيز ومرقد درخت آنرا درخت مرقد نامند وبفارسي تاتوله وبهندي دهتوره وبلغتي اسقرمونيه كويند ومعرب از كوزماثل فارسي است * ماهيت آن ثمر درختي است بقدر درخت بادنجان وبرك آن اندك از آن كوچكتر خوشرنگ ومزروع وسفيد وبنفش ميباشد اما بنفش آن كمتر وبهتر از سفيد آن خصوص بنفش مائل بسياهي آن كه ساق وبرك وثمر وكل آن همه بنفش باشد وكل آن بشكل بوق ناي ومزماري ولبلاب واز آن درازتر وكل نوع بنفش آن مضاعف وتو برتو از يك تا پنج كفته اند وسه بسيار است وثمر آن بقدر كردكان وخار دار مانند ثمر بيلدانجير ودر جوف آن دانهاي بسيار كوچك اندك شبيه بدانهٔ سماق واندك خوش طعم ومستعمل تخم آنست وبهترين آن تخم تازه باليدهٔ آن * طبيعت آن در اول چهارم سرد وخشك وكويند در چهارم خشكي قريب باعتدال است واول اصح * افعال وخواص آن مخدر قوي ومسكر حتي پوست ثمر وتخم وبرك وكل آن ومسكن صداع صفراوي ودموي مزمن وحرارت ملتهبهٔ مفرطه وبغايت منوم ورادع اورام حاره وضماد جرم آن وبا تدبير

بروغن دالهٔ آن جهت بواسیر وا وجاع حارهٔ مقعده وطلاء طبیخ آن با سرکه جهت تحلیل اورام و استسقاء ضربان وقطع عرق ومنع تشعر زیره وضماد مجموع نبات آن جهت تقویت اعضاء مسترخیه ومنع ریختن مواد باعضاء وتجفیف رطوبات فریه نافع وبستن برگ گرم کردهٔ آن بر چشم صاحب رمد موجب تسکین الم آن وبر سر جهت درد سر بارد وسد نزلات بارده وبرانثیین جهت نزول آب ربواورام ورد مامیل جهت تحلیل ونضج آنها مفید مقدار شربت آن تا یکدانک بدل آن لفاح تو وزن آن مورث جنون وفساد فکر مصلح آن فلفل ورازیانه وچون کسی مقدار زیاده ازیکدانک بخورد وهمچنین گل آنرا وعادی بخوردن آن نبود مسکرات تبا شد سکر وتخدیر آورد وجمیع اشیا بنظر او کبود نماید وخیالات فاسده در خیال او آید بحدیکه گویا در خارج می بیند وعقل او زایل گردد وسخنان پراکنده گوید وچون خواهد که براه رود نتواند ونتواند که درست نشیند وموش ومورچه در نظر او آید وچون خواهد که بگیرد آنرا خنده بسیار کند وچشمهای او سرخ گردد وتاریک وبسیار دست بجامه وفرش ودیوار میبرد که گویا میخواهد چیزی بگیرد وبالجمله حالتی مانند دیوانگان بهم میرساند ودر اکثر عوارض مانند افیون است ولیکن روغن کنجد وترشیها با این منافات ندارد وتریاق لسع حیوانات سمی بود چون بخورند وعصارهٔ برگ آنرا طلا نمایند مداوای آن مداوای یبروح خورده است وخوردن زبد وروغن گرم کرده وقی کردن وکذاشتن دست وپا در آب گرم وگرم کردن بدن بمالیدن ادهان وریاضه وتغذیه با غذیهٔ چرب وآشامیدن شراب مقوه ومعجون جوز ماثل مسمی بحافظ الصحة وحب الشفا وحب جوز ماثل وحب بدل افیون جوز ماثلی وحب بیخ جوز ماثل وحلوا معجون ماثل ودهن آن در قرابادین ذکر یافت *

* جوشیصا * بفتح وبضم جیم وسکون واو وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح صاد مهمله والف لغت نبطی است واهل جزیرهٔ جوسانی ودر تنکابن پلاخوار نامند * ماهیت آن بار درختی است بقدر نخودی بشکل زعرور وخشخاش وبسیار کوچک وبعد رسیدن سرخ وشیرین میگردد وبا قبوضت ودر اول ماه رومی میرسد وهر چند در درخت زیاده میماند سرخ تر وشیرین تر میگردد ولیکن قبوضت آن کم نمی گردد ودرخت آن بسیار بلند نمیشود وپهن وبمقدار درخت الو بالو میباشد وبرگ آن شبیه ببرگ سیب وگل آن سفید ودر بعضی بلاد خزان نمی کند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مشهی وآروغ آورنده وفی الجمله مسمن بدن وخوردن آن قبل از طعام وبعد از آن مسکن درد معده وسایر اوجاع بدن خصوصا درد کمر وتهیگاه وهاضم طعام در همه حال ومانع تعفن اطعمه در معده مضر محرورین مصلح آن انار مقدار شربت آن تا سه درهم است *

* چونلائی * بفتح جیم فارسی وسکون واو وخفای نون وفتح لام والف وکسر همزه وسکون یاء لغت هندی است بعضی گویند بقلهٔ یمانیه است وظاهرا غیر آن باشد * ماهیت آن نباتی است در هند اکثر مزروع وماکول برگ آن اندک شبیه ببرگ ریحان وبیمزه رباندک حدت وساق آن بسیار بلند نمیشود وبیکل وتخم آن ریزه مانند تخم بستان افروز وچون برگها وسر شاخهای نازک آنرا ببرند باز شاخها وبرگهای تازه میرویند باز میبرند وهمچنین چند مرتبه وآن برگها را با گوشت وبا بی گوشت پخته وبا روغن وپیاز بریان نموده پخته میخورند لذیذ میشود وبورانی آن نیز لذیذ میباشد حکیم میر عبد الحمید درحاشیهٔ تحفه نوشته که در شبانکارهٔ فارس در دیهه موسوم بتبریز دیده شده وآنرا سلیمانی مینامند واهل آنجا آنرا بورانی میپزند * طبیعت آن در اول گرم مائل به یبوست واهل هند آنرا سرد میدانند * افعال وخواص آن مدیع

الدهم ودافع صفرا چون آب بیخ آنرا گرفته یکمثقال تخم هندبا و یکمثقال لاژبیصر با آن ه نیل محبب بندند و هرحبی بقدر دانهٔ فندقی و هر روز یکحب آنرا با یک پیالهٔ آب آن بیاشامند جهت جراحت ناسوره نافع و مجربست ولیکن در ایام خوردن آن اجتناب نمایند از خوردن ادویهٔ مصرهٔ بوا میر و چون بیخ آنرا بسایند و بر عرق مدنی ضماد نمایند نفع بخشد آنرا

* فصـــــــــل الجیم مع الیاء المثناة التحتانیة

جینت * جینت * بفتح جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتحای نون و تاء مثناة فوقانیه * ماهیت آن درختی است هندی و بسیار بزرگ نمیشود و برگ آن شبیه ببرگ تمر هندی و گل آن بنفش و تخم آن در غلافی مانند باقلا و از آن باریک تر * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن آب برگ آن مسهل بلغم و قاتل اقسام دیدان چون صبح ناشتا ارله انلک شیرینی بخورند و بالای آن مقدار هفت هشت مثقال آب برگ آنرا خالص بدون آنکه آب داخل نمایند بیاشامند اقسام کرم شکم را دفع نماید و مجرب دانسته اند و ضماد برگ تازهٔ گرم کردهٔ آن جهت تحلیل اورام و نضج دمامیل نافع و از گل آن کاغذ رنگ میتوان نمود و رنگ آن ارغوانی میباشد ولیکن ثبات ندارد و بستن برگ درست گرم کردهٔ آن جهت تحلیل نزول آب در هر عضو که باشد که کرباس ه بک خرند آنرا پخته مانند کردهٔ نان بکر ر بخته جهت تحلیل نزول آب در بیضه و گرم کرده بدون پختهٔ آن جهت تحلیل اورام بارده و نضج دمامیل مفید و تخم آنرا چون سائیده بر ناسور زخمهای کهنه بمالند و بفتیلهٔ آلوده در جوف آن کذارند نافع

جیدار * جیدار * بکسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح دال مهمله و الف و راء مهمله لغت فارسی است * ماهیت آن نباتی شجری است برگ آن مانند برگ بلوط و باشد سبزی مائل بزردی و بر و شبنمی می نشیند و از آن دانهٔ سرخی بقدر عدسی منعقد میگردد و سرخی آن زیاده میگردد تا آخر آبان ماه الهی میباشد و آنرا حب القرمز میگویند و در حرف القاف انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و ثمر آن بقدر مازوئی و مائل بتدویر * طبیعت نبات آن سرد و خشک در سوم * افعال و خواص آن چون برگ خشک آنرا بسائید یکمثقال با آب سرد بخورند امساک بطن نماید و چون با عسل و روغن گل بسرشند و دو مثقال آنرا بخورند زحیر را دفع نماید و ذرور آن جهت التیام جراحات و طلای آن جهت تقویت اعضای مسترخیه و ضماد برگ تازهٔ آن جهت تحلیل اورام حاره و تسکین اوجاع و زیادتی آن و منع نصل و حارس در طبیخ آن جهت تجفیف رطوبات رحم مقدار شربت آن یک مثقال

جیکلک * جیکلک * بکسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و کاف و فتح لام و سکون کاف لغت ترکی است * ماهیت آن ثمری است شبیه بدل کنجشک و در جوف آن دانهای ریزه شبیه بدانهائیکه در توت میباشد و در رسیدهٔ آن سرخ تیره و چاشنی ترش و شبیه بخربزهٔ کرمک رنگ و گیاه آن بقدر شبری و زیاده از آن و برگ آن شبیه به برگ گل سرخ و با اندک خار و گل آن مانند با نچال و گل بنفشه و گیاه آن همیشه سبز و در تنکابن لیلانه و در دیلم چمیل و در گیلان و مازندران خربزهکا رنا مند و این تلمیذ مجنون تونا میده است و گیاه دیگر را که دانهٔ سبز است و دانهٔ آن سرخ شفاف بقدر نخود و از وسط برگ آن بچیزی ما نند موی باریک متصل و برگ آن بقدر درهمی و با تقعیر و انتهای آن مثل سر سوزن و از جملهٔ خارها است و آنرا کچومن نامند و مرد و قسم آن در طبرستان بهم میرسد و آخیر را در تنکابن خیرنامند و آن دانهٔ آموبری است * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن مقوی دل و مسکن صفرا و مرطب بدن و جهت امزجهٔ سوداویه و خفقان و سعال یبسی و جرب و حکه

وبواسیر وتصفیهٔ خون وجلا دهد وجمیع افعال گیاه آن مثل ملیق است * باب ششم در بیان ادویه که حرف اول انها حاء مهمله است *

فصل الحاء المهملة مع الالف *

* حااقطی * بفتح حاء مهمله والف وکسر همزه وسکون قاف وکسر طاء مهمله وسکون یا بغدادی گفته لغت یونانی است وبوس اقطی نیز نامند وآن سبوقه است * ماهیت آن دو صنف میباشد کبیر وصغیر کبیر آن ببزرگی شجر میشود وشاخهای باریک وازچهار ذرع زیاده نمی شود وبرگ آن مشرف وبقدر برگ گردکان صغیر آن وبمقدار شبری وشاخهای آن باریک وبرگ آن مشرف وبقدر برگ با دام وگل هر دو سفید وثمر هر دو بمقدار بطم ودر جوزا میرسد وقوت آن تا دو سال باقی میماند * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مخرج اخلاط لزجه ورطوبات غلیظه ومفتح سدد ومزیل استسقا واوجاع مفاصل شربا وطلاء مجرب وحمول آن جهت اوجاع رحم وامراض مقعده ولواصیر مفتوحه وحب آنرا چون درا وقات حیض بلع نمایند منع آبستنی نماید ومجرب ومضمضهٔ آب آن جهت اسقاط کرم دندان وطلای آن بر موی باعث سیاهی وعدم اسقاط آن وسعوط آن سه روز باعث زوال حمرت عین مضرت مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا یک درهم *

* حاج * بفتح حاء مهمله والف وجیم بفارسی خارشتر وبترکی دوتیکانی وبهندی جواسا نامند * ماهیت آن گیاهی است که ترنجبین بر ان در خراسان منعقد میگردد وبغدادی نوشته که اسم خارعاقول است وغلط کرده کسی که آنرا خلنج دانسته * طبیعت آن گرم وبسیار خشک وسرد نیز گفته اند * افعال وخواص آن رادع ومفتح وجالی وتریاق سموم وشرب وضماد وبخور آن رافع بواسیر واکتحال عصیر آن جهت بیاض خفیف چشم وتطور سه قطرهٔ آب خالص آن در بینی ناشتا و بعد یک ساعت استنشاق روغن بنفشه نمودن جهت رفع صداع مزمن مجرب دانسته اند وروغن آن که از آب برگ تازه آن ترتیب دهند جهت وجع مفاصل وجمیع علل بارده بغایت مؤثر وشکوفهٔ آن جهت بواسیر نافع است *

* حاشا * بفتح اول والف وفتح شین معجمه والف بیونانی تومس ودر مغرب معروف بصعتر الحمیر است ودر بیت المقدس وحوالی آن در مواضع سنگلاخ بسیار میروید * ماهیت آن نوعی از پودنهٔ کوهی است شبیه بصعتر وبقدر یک شبر وشاخهای آن باریک وپر برگ وریزه وبران زغبی مانند پنبه وگل آن ریزه ومدور وسفید مایل به بنفشی وسرخی وتخم آن کوچکتر از خردل ومنبت آن سنگلاخها * طبیعت آن در دوم سرد وخشک وشیخ الرئیس وبغدادی و صاحب شفاء الاسقام ودیگران گرم وخشک در سوم وانطاکی در دوم دانسته اند * افعال وخواص آن مسخن قوی ومدر بول وحیض وعرق وشیر ومخرج جنین ومشیمه ومفتح سدهٔ احشا ومنقی سینه وشش وجهت ضیق النفس وسرفه وتقویت معده وکبد وطحال وگرده وتحلیل خون منجمد وتریاق سموم باردهٔ حیوانیه ونباتیه وحابس نفث الدم ومقطع ومسهل بلغم ومخرج اقسام کرم معده وشکوفهٔ خالص آن مسهل سودا وقائم مقام افتیمون وبا نمک طعام وسرکه باعث زیادتی تلطیف وتقطیع آنست وچون دو درهم حاشا را با نمک وسرکه بیاشامند اسهال کیموس بلغمی نماید وچون دو مثقال آنرا با عسل بسرشند وبا آب گرم بیاشامند جهت فالج ولقوه ونسیان وکزاز وصرع وتقویت گرده وباه ورفع درد دهن وحلق ونفث بلاغم وتفتیح قولنج نافع وچون قدر قلیلی در طعام داخل کنند مانند سبزیها وبخورند ضعف چشم را نافع بود وقوت باصره را نگهدارد وضعف معده وجگر حادث از اخلاط فاسده را زائل کند را عانته بر هضم غذا نماید وآشامیدن طبیخ آن با عسل جهت عسر النفس ونفس انتصابی واخراج حیات وادرار حیض وبول واخراج جنین ومشیمه

ولعوق آن با عسل جهت اسهال نفث بلغم وفضول مجتمعه در سینه و سرفه وضیق النفس وضماد آن با سرکه جهت تحلیل اورام بلغمیهٔ تازه وتحلیل خون منجمد در امعا وقلع لمش وثآلیل برآمده وبا بسه که بیونانی افربیوه پس نامند وباسویق وشراب جهت عرق النسا واکثار آن نافع ومبخری آن جهت مصروعین نافع وبا عسل افادهٔ آنها است وگویند چون نزد مصروع در حین صرع حاشارا بسوزانند که دود آن بمشام او رسد اگر با فاقه آید علامت بره آنست مضر رئه مصلح آن نعناع مقدار شربت آن از درم مثقال تا پنج درم بدل آن در تنقیه نیم وزن آن افتیمون ودر هیو تنقیه یک وزن ولیم آن صعتر وچون یک وزن آنرا با ده وزن آن آب انگور بجوشانند تا ثلث بماند در جمیع افعال قویتر از جرم آنست وشراب آن که صد مثقال آنرا کوفته بخته در لتهٔ بسته در شصت رطل آب انگور در خم کوچکی انداخته سر آنرا بسته بگذارند تا خمر گردد پس استعمال نمایند جهت تقویت هاضمه ورفع سوء الهضم وسقوط اشتها ووجاع عصبانی وبرودت وسایر اوجاع حادثه ما دون تریکا ه وقشعریرهٔ تبهای بارده ودفع ضرر سردی هوا وبرف وسموم باردهٔ حیوانیه ونباتیه بغایت موثر وحاشا در جمیع افعال قویتر از صعتر است *

* حاشیش * بفتح حاء مهمله والف وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وسکون شین معجمه بفارسی حسن یوسف نامند * ماهیت آن چیزیست مانند موم که در آبها منجمد میکردد ورنگ آن مائل بسفیدی وبد مزه مائل بشیرینی وتندی وآنچه بتحقیق پیوسته در انها ایست بسیار ریزه ومفید از خشخاش ریزه تر وصلب وبهندی تخم کرمایی نامند * طبیعت آن گرم وخشک در چهارم * افعال وخواص آن بسیار تند وقویتر از افربیون ومقی قوی چون بیاشامد شخصی که رجع شدید داشته باشد مقدار نیم درم آنرا با آب گرم قی شدید آورد وچیزی شبیه بخون قی نماید ونجات یابد از ان وضماد آن جالی وسرخ کنندهٔ رخسار ومستعمل زنانست وجهت امراض بارده واستعمال آن از خارج بدن مجوز وخوردن یک درم آن کشنده بقی مفرط واحتراق ولهیب واحتناق واختلاط ذهن ومداوای آن آشامیدن شیر تازه دوشیده وماء الشعیر وروغن بادام وسویق آرد جو سرد کرده ببرف ویخ وجلاب سرد کرده ودوغ کا وبا قرص کافور است

* حاماسوقی * بفتح حاء مهمله والف وفتح میم والف وضم سین مهمله وسکون واو وکسر قاف وسکون یاء * ماهیت آن نباتیست منبسط بر روی زمین بقدر شبری وشاخهای آن پنج شعبه بسطبری انگشتی رسته با برگها ریزه وگل آن سفید واز شاخهای آن ثمری بقدر نافلی میروید وچون قطع نمایند از ان لبن جاری میگردد * طبیعت آن گرم وخشک در اول * افعال وخواص آن جهت لسع عقرب شربا وضمادا مجرب وفرزجهٔ آن جهت اصلاح رحم مفید است *

* فصـــــــــل الحاء المهملة مع الباء الموحدة

* حباب * بضم حاء مهمله وفتح باء موحده والف وباء موحده * ماهیت آن حیوانی است بسیار کوچک وسیاه شبیه بعقرب واز جعل باریکتر ودر قمیر ایلانجیر بهم میرسد وچون کسی را بگزد آنرا میکشد در ان روز نیمه شب ویا صاحب آن را مرضی چشم وکرب وگرمی واضطراب قلب عارض میگردد وعلاج آن خوراندن مخدرات ومانند کافور وامثال آنست *

* حباحب * بفتح اول وثانی والف وکسر حاء مهمله وباء موحده بفارسی کرم شب تاب وبهندی جگنی وبهاگنی نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است از مگس کوچکتر واندک باریک وا عبرو زرد ومنقش در غایت سبزی ودر

زیر بال آن مستور و چون پرواز کند مکشوف گردد در رشب مانند اخگر میدرخشد * طبیعت آن گرم و خشک و مادهٔ وازز زرا ربح قویتر * افعال و خواص آن سه عدد آن قتال و یک عدد مقطوع الراس آن که خشک شده باشد یا دوازده مثقال تخم حلتیت چون سه روز بنوشند جهت اخراج منک کرده و مثانه مجرب دانسته اند و تقطور یک عدد خشک سائیدهٔ آن با روغن گل جهت اخراج چرک گوش و زوال کری آن و با صبر و سفیدهٔ آب جهت اسقاط دانهٔ بواسیر و گویند چون آنرا در روغن کنجد اندازند و آن روغن را بر صورت بمالند باعث دوستی با مردم و قضای حاجات است

* حباری * بضم حاء مهمله و فتح باء موحده و الف و فتح راء مهمله و الف بفارسی هوبره و بترکی توغدری و بهندی چرز نامند * ماهیت آن مرغی است بری و منقار آن بلند و پایهای آن دراز و سه نوع میباشد یکی بزرگ ابلق اند که بزرگتر از خروس خانگی و دیگری خاکستری رنگ منقش بسیاهی و از آن نوع اند که کوچکتر و دیگری بسیار کوچک که بهندی لک نامند بکسر لام * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن موافق مبرودین گوشت و پیه آن جهت ربو و ضیق النفس و بهر و پردهٔ سنگدان آن جهت خفقان و اکثر امراض سینه و اکتحال آن با مثل آن نمک جهت ابتدای نزول آب بغایت نافع و چون پیه آنرا با اندک نمک و سنبل سرشته بقدر نخودی حب ساخته خشک کنند و پنج عدد آنرا فرو برند در قطع اسهال دوری که تریب نامند بیعدیل است و خون آن تا سه مثقال با آب و شراب جهت ربو و عسر النفس و خاکستر آن جهت ثآلیل فساد انافع و گوشت آن دیرهضم و مضر محرورین و مصلح آن سرکه و دارچینی است و گویند چون ناخن آنرا با هموزن آن حب المنسم سائیده با عسل بکسی بخورانند باعث محبت مفرط میشود و تعلیق آن موجب قبول و تعلیق چشم راست آن رافع چشم زخم و تعلیق سنگی که در سنگدان آن بهم میرسد قاطع رعاف و بیضهٔ آن خضاب خوبی است

* حبحبو * بفتح اول و سکون ثانی و فتح حاء مهمله و ضم باء موحده و سکون واو * ماهیت آن ثمر درختی است در بحر عمان به بزرگی درخت نارجیل و لیکن لیف ندارد و مستعمل ثمر آنست که بزرگتر از ثمر نارجیل است و پوست آن نازکتر و چون بشکنند از جوف آن دانها بقدر نخودی و بزرگتر از آن و چیز نرمی شبیه بآرد اغبر اللون ترش با قبوضت بسیار برمیآید و مادام که در پوست است قوت آن تا هفت سال باقی میماند و چون برون آورند تا یک سال * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن قاطع اسهال مزمن و نزف الدم و تشنگی و التهاب صفراوی و قی و غثیان و چون یک هفته بدان مداومت نمایند جهت رفع صداع حار و منع تصاعد بخارات بدماغ و سدر و دوار و با عسل جهت زحیر نافع مضر سینه و صوت و مورث سعال مصلح آن کتیرا مقدار شربت آن یکدرهم بدل آن سماق است و در دهند و بنگاله ثمری شبیه بدان انچه مدکور شد بهم میرسد و لیکن درخت آن شبیه بدرخت نارجیل نیست بلکه شبیه بدرخت بیل است و در رمیآت و ثمر اندک کوچکتر و برگ آن نیز کوچکتر از برگ آن و تخم آن کوچکتر از نخود و مغز آن ترش و با قبوضت و بعضی نوع آن اندک چاشنی ار و آنرا بهندی و در بنگاله کویته و کته بیل نامند و انشاء الله تعالی در حرف الکاف مذکور خواهد شد

* حبرج * بفتح حاء مهمله و باء موحده و راء مهمله و سکون جیم * ماهیت آن مرغی است معروف شبیه بحباری از آن کوچکتر و در کنار آبها میباشد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن غلیظ مولد خون سوداوی مصلح آن مهرا پختن و با مصطکی و دارچینی و سرکه و مری و اشترغاز و بی روغن خوردن است و اگر اندک روغنی بران مالیده بریان نمایند بد نیست و مجوز است

* حب الابان * بفتح حاء مهمله و ضم باء موحده و الف و لام و فتح باء موحده و الف و نون بهندی بکاین و بفرنگی تورا نکون ناریه نامند * ماهیت آن دانه ایست کوچکتر از پسته و مدور در غلافی مانند غلاف لوبیا و بااندک تلخی و پوست آن سفید و رقیق و درخت آن بزرگتر از درخت گز و برگ آن شبیه ببرگ بید انجیر و کوچکتر از آن و بسیار سبز و گل آن زرد و رنگ مانند ریسمان زرد و گویند برگهای بعضی شاخهای آن بسیار سفید میباشد بخلاف سایر اشجار دیگر * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سده جگر و سپرز و مسهل بلغم خام و عصارهٔ آن مقی و آشامیدن جرم آن با آب و سرکه جهت سپرز مجرب و فتیلهٔ آن جهت رعاف و سنون آن جهت استحکام لثه و ضماد آن جهت تحلیل اورام صلبه و تشنج و مفاصل و سعفه و علا بته جگر و سپرز و دفع مواد سوداویه و بلغمیه و کلف و جرب و حکه و بابول جهت ثآلیل نافع و مقیی مضر جگر و معده مصلح آن رازیانه مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن یک وزن و نیم آن سلیخه و عشر آن بسباسه و روغن آن جالی و محلل و تقطیر آن جهت درد گوش و دوی و طنین و تمریخ بدان جهت رفع ثآلیل و شقاق مزمن و نرم کردن عصب و درد دندان و اوجاع بارده و فالج و امثال آن و تحلیل ورم جگر و سپرز و بواسیر و با مصطکی جهت قی بلغمی و ضماد آن با عنبر جهت نزلات بارده و سردی دماغ و جرب و حکه و تقشر جلد و ترو ح نافع و آشامیدن یک مثقال آن با آب و عسل مهیج قی و مسهل و با آب و سرکه جهت تنقیهٔ جگر و سپرز و پنج درهم آن مسهل رطوبات رقیقه مضر معده مصلح آن انیسون چون داخل حبوب کنند متکرج نمیگردد *

* حب بلسان * بفتح حاء مهمله و کسر باء موحده مشدده و فتح باء موحده و لام و سین مهمله و الف و نون * ماهیت آن تخم درخت بلسان است بقدر نخلی و بزرگتر از آن و اندک مائل بطول و رنگ آن اشقر و اندک ثقیل الوزن و مغز آن سفید و طعم آن تلخ و فرق میان آن و تخم بشام آنست که تخم بشام بیمزه و بیمغز و مدور است و گفته اند بالفعل چون حب بلسان و درخت آن مفقود است تخم بشام را بدل آن میکنند و بدل آن نمیشود * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی معده و رافع برودت آن و مقوی ماسکه و با قوت تریاقیه و مجفف رطوبات معده و رافع صرع و سدر و دوار و درد سر کهنه و نزله و مغص و امراض بلغمی و سوداوی و ضیق النفس و سرفه و ورم رئه و درد معده و تحلیل ریاح و نفخ و تفتیح سدهٔ جگر و استسقا و عرق النسا و گزیدن هوام و عسر البول و احتباس حیض و داء الثعلب و داء الحیه و تقویت بیخ موی و شربا و ضمادا نافع و جلوس در طبیخ آن جهت انفتاح رحم مضر ریه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن یک وزن و نیم آن عود بلسان و اگر نباشد بوزن آن سلیخه و عشر آن بسباسه و در تریاقیت بوزن آن زراوند طویل و حب الغار است و در بلسان نیز بعض خواص آن مذکور شد *

* حبة الخضراء * بفتح حاء مهمله و باء موحده مشدده و ضم تاء مثناه فوقانیه و الف و لام و فتح خا و سکون ضاد معجمتین و فتح راء مهمله و الف * ماهیت آن ثمر درخت بطم است که بفارسی سقز نامند و بطم خواص درخت آن مذکور شد و حبة الخضرا را بفارسی بن نامند و دو نوع است یکی نوع را شاه بن گویند و این کوچکتر و پوست آن نازکتر بعد پله با پوست توان خائید و خورد و دوم از آن بزرگتر و پوست آن صلبتر و ابن مؤلف گفته که این زمان سه نوع است بدین قسم که در حال و زد و نواح آن درخت بن را با پسته پیوند میکنند ثمر آن بزرگتر و لذیذتر میشود و آن را کلخنگ مینامند و بهترین آن سبز تازهٔ بزرگ دانه آنست و درخت شاه بن را ضرو نامند و ثمر آن در خوشه میباشد و خام آن را اینشه نامند و در آبدوغ

و بلادرق داخل مینمایند برای نیکوئی طعم و رائحه وتقویت معده درخت شاه بن را ضرو وصمغ آنرا صمغ الضرو گویند
ودر حرف الضاد خواهد آمد انشاء الله تعالی * طبیعت تازه آن در اول گرم ودر دوم خشک وخشک آن در سوم گرم وخشک
* افعال وخواص آن مفرح ومقوی حواس وجگر وسپرز ومبهی ومهیج باه ومسمن بدن وگرده ومسکن اوجاع باطنی
ومفتح سدهٔ گرده ومخرج رطوبات سینه وشش ومنقی بدن از فضلات بلغمی ومفتت حصاة وملین صلابتی که از صدمه وضربه
بهم رسیده باشد ومخرج اقسام کرم معده ومدر بول وحیض وخون بواسیر که منقطع شده باشد ومسخن گرده ومعده ومحلل نفخ
ورياح شربا وبا قوت قابضه جهت فالج ولقوه وسرفه وخفقان ودرد کمر وپشت وقولنج وغشی واستسقا مفید وبا بادام وشکر جهت
تسمین بدن وتقطیر البول وبا سرکه آشامیدن جهت دردسر وتنقیهٔ جگر وگزیدن افعی ورتیلا نافع وداخل نان کردن باعث سرعت
انهضام ورافع ضرر آنست ومضر محرورین وبطی الهضم وردی الکیموس ومصدع ومضر دماغ واحشای حار واکثار آن باعث جوشش
دهان وابطال شهوت طعام مصلح آن گلاب ورب ریباس ورب فواکه حامضه وسکنجبین وگویند کثیرا وگویند خمیرهٔ بنفشه
مقدار شربت آن از سه درهم تا پنج درهم بدل آن مغز بادام تلخ یا پسته یا گردکان وگویند بوزن آن حب البطم است
وضماد آن منضج جراحات صلبه وطلای آن منقی وجه جهت کلف وشقاق لب مفید وطلای سوختهٔ آن بر داء الثعلب باعث
رویدن موی آنست خصوصا موی سر وبرگ آنرا چون خشک نموده بکوبند و برموی غلاف سازند مویها برویاند ودراز
گرداند ومداومت اغتسال بآن در حمام مانع نزلات وبغایت مجرب وچوب وبرگ آن در اول گرم وخشک ومقوی
بدن وجهت دفع رائحهٔ کریههٔ بدن وگریزانیدن هوام ونگاهداشتن چوب آن باخود جهت قضای حاجات وبخور پوست
آن جهت گریزانیدن هوام وپشه مجرب دانسته اند وچون با مصطکی وقسط وروغن بجوشانند جهت فالج ولقوه وکزاز
ورعشه ومفاصل واورام وجبر وکسر وضربه وسقطه بغایت مفید است شربا وطلاء ومروخا وصمغ آن جهت تحلیل رطوبات
اذن وجهت قروح رئه وسرفهٔ مزمن وتلیین بطن وتهییج باه وگزیدن افعی مفید

* حب الراسن * بفتح اول وضم ثانی مشدده والف ولام وفتح راء مهمله والف وفتح سین مهمله وسکون نون وآنرا
زبیب الجبل وزبیب بری واسطافیس اغریا نامند وابن بیطار گفته که معنی آن زبیب الجبل است وبغدادی گفته که هم
چنین * ماهیت آن دانه ایست شبیه بمویزج واملس ودر غلافی شبیه بقرطم وپهن وبا اندک تندی وتلخی وعطریت ومدور
نیز گفته اند واز کوهستان فارس آورند واز کردستان وهمدان نیز وگل آن شبیه بسوسن وراسن ودر حرف الراء مذکور
خواهد شد وگفته اند برگ آن شبیه ببرگ کرم بوی ومشرف وبیخهای آن برگشته وشاخهای آن ایستاده وسیاه رنگ است
* طبیعت آن * در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مبهی ومقوی موی ومانع ریختن آن وجهت امراض
بارده نافع شربا وطلاء وغسولا مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن راسن بقدر نیم وزن آن وصاحب تحفه نوشته که
مولف مالایسع وغیره مویزج را حب الراسن دانسته اند واشتباه ایشان بجهت مشابهت این با آنست

* حب الریباس * بکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح بای موحده والف وسین مهمله بفارسی تخم ریباس
نامند بهترین آن تازهٔ آنست * طبیعت آن سرد وخشک * افعال خواص آن قابض وجهت قرحهٔ صفراوی وجرب
وحکه شربا وضمادا نافع بدل آن تخم حماض بستانی است

* حب الزلم * بضم زای معجمه وفتح لام وسکون میم * ماهیت آن غیر تخم کنگر است چنانچه بعضی توهم نموده

الند و ابن بیطار نوشته که ابن رافد گفته که آن حبی است چرب مفرطح اندک بزرگتر از نخود ظاهر آن زرد و باطن آن سفید خوش طعم و لذیذ و از بلاد بربر میآورند و نزد ما آنرا فلفل السودان نامند و فلفل السودان همان است و بعضی ادعی نوشته که آن دو صنف میباشد یکی بزرگتر از نخود و مفرطح و خشن و خوش مزه و شیرین و پوست آن مائل بسیاهی و مغز سفید و زرد و مصری هم میرسد و دوم اندک طولانی و کوچک و زرد رنگ و از مصر و بربر میآورند گیاه آن کمتر از ذرعی و برگ آن مستدیر مانند درهم * طبیعت آن در دوم گرم و تر و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن محرک باه و مسمن بدن و کرده و مقوی جگر ضعیف و دافع خشونت سینه و سعال و امراض سوداوی و حرقة البول شربا و چون بخایند و بر کلف بمالند آنرا زائل گرداند مقدار شربت آن جهت تحریک باه تا هفت مثقال بدل آن حبة الخضراء مضر حلق و مولد سده مصلح آن سکنجبین است

* حب السمنه * بکسر سین مهمله و سکون میم و فتح نون و ها و آنرا شاهدانه بری نیز نامند و بفارسی نقل خواجه گویند * ماهیت آن دانه ایست بقدر دانه فلفل مستدیر و سیاه رنگ و املس و مغز آن سفید و شیرین و بادام منبت و نبات آن بقدر ذرعی و شیردار و برگ آن سفید اغبر و منبت آن صحراها و بیابانها * طبیعت آن گرم و خشک با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن آشامیدن شیرهٔ مغز آن با ماء العسل مسهل بلغم برقیق و چون شیرهٔ آنرا بگیرند در آب و آرد و شکر و روغن بادام شیرین یا روغن کنجد تازه در آن ریزند و طبخ نمایند تا مانند حریره و فالوده و یا حلوا گردد و تناول نمایند جهت تسمین ابدان مهزولین و صاحبان برد رئیس و آشامیدن آب برگ درخت آن مقدار ربع رطلی جهت اسهال بلغم و صفرا بادام نافع مقدار شربت از مغز آن تا ده درهم بدل آن پسته و کنجد بالمناصفه و ثقیل و بطیء النزول مصلح آن سکنجبین و عسل است

* حب العزیز * بفتح عین مهمله و کسر زای معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و زای معجمه ماهیت آن را انطاکی مانند ماهیت حب الزلم نوشته و بغدادی دو نوع گفته نوعی را اهل مصر دراسکند و به زراعت مینمایند در تابستان هنگام بودن آفتاب در برج اسد میرسد * طبیعت آن گرم در اول و تر در دوم * افعال و خواص آن مسمن بدن و کرده لاغر و مولد خون صالح و جهت تقویت باه و کبد ضعیف و حرقة البول و خشونت سینه و سرفه و امراض سوداویه مانند جنون و اکثار آن مضر حلق و ثقیل و مولد سده مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن تا دوازده مثقال بدل آن حبة الخضراء و بهترین طریق استعمال آن از برای تسمین بدن آنست که آنرا بکوبند و در آب بخیسانند یکشب پس بمالند و صاف نمایند و با شکر بیاشامند

* حب القلت * بضم قاف و سکون لام و تاء مثناة فوقانیه معرب از کلت هندی است حکیم علی در شرح قانون نوشته که آنرا بهندی کلتهی نامند بضم کاف و سکون لام و کسر تاء مثناة فوقانیه و خفای ها و سکون یا و کلته نیز و قسمی را چکرک و قسمی را اپهی بباء فارسی و جیم عربی و این قسم را بعربی کاسر الحجر نامند * ماهیت آن نوشته اند که دانه ایست سیاه مائل بازرقی و براق شبیه به تخم کتان و از آن بزرگتر و مائل بتلخی و بر و شوری و در دهن خائیدن احداث حرارتی میکند و آنچه در بنگاله دیده شده چنان است بلکه دانه ایست اکثر سفید مائل بزردی بعضی مائل بسرخی و بعضی تیره مفرطح اندک طولانی بقدر دانه عدس و حلبه و مغز آن درباریچه و سفید رنگ * طبیعت آن گرم در سوم و خشک در دوم و گویند گرم در دوم و مائل برطوبت است * افعال و خواص آن بغایت مفتت حصاة گرده و مشهی طعام و رافع فواق و امراض چشم و مدر بول و حیض و ملین طبع و مجفف منی و بواسیر و مفتح سده سپرز و قولنج و بلغم آشامیدن طبیخ آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر و چون شش مثقال آنرا با شش مثقال تخم شلغم در دو رطل و پنج مثقال آب جوش دهند بر آتش تا اکثر آن ایست

و پنج مثقال آب بماند پس صاف نموده دوازده و نیم مثقال آنرا صبح ناشتا نیم گرم و دوازده و نیم مثقال را شام نیز نیم گرم نموده بنوشند جهت تفتیت و اخراج سنگ گرده و مثانه مجرب است و ضماد آن جهت نیکوئی رنگ رخسار و رفع بواسیر نافع و مضر ریه مصلح آن عسل مقدار شربت آن یکدرهم با آب برگ ترب برای تفتیت حصاة چنانچه در سند سنگ تراشان آنرا کوبیده در آب جوشانیده بر سنگ میریزند نرم میشود و بآسانی بریده میگردد و اهل هند را عقیده آنست که چون بکوبند بر سنگ بمالند سنگرا قابل قطع میگرداند *

* حب الکلای * بضم کاف و فتح لام و یا * ماهیت آن حب اناغورس است و در حرف الالف ذکر یافت و آن تخمی است شبیه بگرده کوچکی از باقلا بزرگتر و مائل بطول و در وسط آن خطوطی و رنگ آن ممزوج بالوان مختلفه و قوت آن تا سه سال باقی میماند بهترین آن ماخوذ در سنبله و حکیم میرعبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که بهندی کونچ نامند بخلاف واو و درخت آن شبیه بدرخت نسرین و برگ آن زرد و ریزه و پرشاخ شبیه بگل لسان الحمل که بر و تخم می بندد دوبرو گلهای زرد و ریزه رسته و تخم آن در غلافی مانند غلاف باقلای بسیار بزرگی و پرخارهای ریزه که چون بدست برسد سوزش کند و خارش بسیار نماید * طبیعت آن در آخر درجه گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن محلل و مسکن و جالی آثار و منقی بلغم بقوت با آب گرم و آشامیدن یکمثقال آن با شراب مسمی بقلوتر که آب انگور و روغن است جهت ربو و اخراج مشیمه و جنین و ادرار طمث و نیم مثقال آن با شراب جهت صداع بارد و خوردن هفت عدد آن و بخور هفت هفت عدد آن و بدستور و تعلیق آن جهت اخراج مشیمه و جنین و عسر ولادت مجرب دانسته اند مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یکدرهم و زیادهٔ آن مکرب و مغثی و تا دو درهم کشنده و مصلح آن روغنها و صمغ عربی و مصطکی است *

* حب المحلب * بفتح میم و بکسر نیز آمده و فتح اصح است و سکون حاء مهمله و فتح لام و باء موحده بفارسی پیوند مریم و بهندی کهیونی نامند * ماهیت آن حب درختی است شبیه بدرخت بطم و پیرا کنده و تا بقامت انسان و زیاده بر آن و برگ آن دراز و شبیه ببرگ بید و از برگ زرد آلو کوچکتر و خوشبو و چوب آن نیز خوشبو و اهل اقصاران اهل نهاوند چوبدستی جهت کوبیدن ثیاب از ان میسازند تا بوی آن بمشام رسد و درست بماند و گل آن سفید و حب آن بسیار خوشبو و با تلخی و بر سر شاخهای آن میروید و مدور و بقدر رجابان که خمارنا مند و بهندی مترکا بلی و پوست آن سرخ و مائل بسیاهی و مغز آن سفید با تندی طعم و چرب و داخل اکثر خوشبوئیها مینمایند و روغن آن را نیز میگیرند و بهترین آن تازهٔ بالیدهٔ سنگین خوشبوی بسیار چرب آنست که مغز آن در سفیدی مانند مروارید باشد و بدترین آن بعکس آن منبت آن قلهای کوه ز بلاد سردسیر و در رمیزان میرسد و اکثر از آذربایجان و نهاوند میآورند و روغن آنرا نیز از انجا و انطاکی نوشته که پوست آن میعهٔ یابسه است و صاحب تحفه نوشته که در گرمسیر یافت میشود و در لرستان بسیار است و آنرا محلب گویند * طبیعت حب آن در دوم گرم و خشک و خشکی آن کمتر از گرمی و با قوت محلله و مغریه و قابضه * افعال و خواص آن اعضاء الراس والصدر والقلب والغذاء والنفض مفرح و مقوی حواس و جهت اخراج رطوبات غلیظهٔ لزجهٔ سینه و شش و خفقان و بهر و ضیق النفس و غشی و مقوی جگر و سپرز و مسکن اوجاع باطنی مانند کبد و طحال و گرده و ظهر و قولنج و درد پهلو و امثال اینها خصوصا با ماء العسل جهت آنکه محلل ریاح غلیظه است و مدر بول و حیض و مفتت سنگ گرده و مخرج اقسام کرم معده و رافع تقطیر البول و مهیج و در حبس اسهال دموی بهتر از گل مختوم است و چون داخل فازان کنند باعث سرعت

انضمام آن کرده و مداومت اغتسال بآن در حمام مانع نزلات الزینة و الاوجاع و غیرها طلاء آن جهت کلف و جرب و صاف کننده بشره و طبیخ آن جهت نقرس و تحلیل صلابات حادثه از ضربه و سقطه و ضربه مزمنه کهنه مفید و باعث تقویت اعضای ضعیفه خصوصا با آس و ضماد آن نیز جهت نقرس و اوجاع بارده نافع مقدار شربت آن از سه درهم تا پنج درهم بدل آن مغز گردکان و بادام تلخ المضار مصدع مالیخ و احشای حار مصلح آن گلاب و روغن بنفشه و رب ریباس الخواص نگاهداشتن آن در پارچه کبود و بد ستور بخور آن مبطل سحر و مداومت بخور آن موجب الفت متعاندین و چوب و برگ آن در اول گرم و خشک و مقوی بدن و دافع رائحه کریهه آن و گریزانند هوام و هوام نزدیک چوب آن نگردند و نگاهداشتن چوب آن با خود جهت قضای حاجات و بخور پوست آن جهت گریزانیدن هوام و پشه مجرب گفته اند و چون با مداد و مصطکی و قسط در روغن بجوشانند آشامیدن و تدهین بدان نیز جهت نافع ولقوه و رعشه و کزاز و اوجاع مفاصل و نقرس و اورام جبر و کسر ضربه و سقطه بغایت مفید است#

حب المنشم # بکسر میم و سکون نون و فتح سین مهمله و بشین معجمه نیز گفته اند و میم لغت عربی است # ماهیت آن دانه ایست خوشبو و خوش طعم شبیه بحب البطم و کوچکتر از آن بقدر مغز آن و بقدر فلفلی و بسیار املس و زرد شکل و مغز آن سفید و از یمن و حجاز خیزد و گویند فلنجه است و رنگ آن مابین سرخی و زردی و درخت آن شبیه بشمشاد # طبیعت آن در دوم گرم و خشک # افعال و خواص آن مفرح و مفتح و مسخن و مجفف و مقوی معده مسترخیه و هاضمه و مجفف و ناشف رطوبات غریبه معده و احشا و بدن و مفتت حصاة و مدر بول و رادع بخارات ردیه شربا و طلاء و اکثار آن مضر و مصدع مصلح آن شیر مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن کبابه است و اکثر اهل یمن و حجاز خصوص زنان دهن آنرا که عطر منشم مینامند برای محبت و باعث الفت استعمال مینمایند و خوشبو است و میگویند بهر قصد و اراده که آنرا استعمال نمایند همان اثر می بخشد خصوص در عداوت و بغض و تفرقه میان متحابین و مشهور است میان عرب که چون خواهند که درمیان دو کس و یا جماعت عداوت و تفرقه افتد میگویند حق سبحانه و تعالی درمیان شان عطر منشم پاشد

حب النیل # بکسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام بفارسی تخم نیلوفر پیچ و بهندی مرچائی و بزبرکی ربه شالی جوار مرچه و یک نوع دیگر نیز میشود و آنرا ایرا چنا نامند و قوت اسهال این نوع را زیاده گفته اند # ماهیت آن دانه گیاهی است شبیه بلبلاب و بر حجار و خود می پیچد و شاخهای آن باریک و سبز و برگ آن سبز و زهره برگی گل کبود شبیه بگل لبلاب و در آفتاب بهم میآید و تخم آن در غلافی و در هر غلافی سه دانه مثلث شکل که حب النیل نامند # طبیعت آن در سوم گرم و خشک # افعال و خواص آن جالی بهق و برص و مفتح سده جگر و سپرز و مسهل قوی بلغم غلیظ خصوص با تربد و منقی بدن و دافع اوجاع مفاصل و سائر امراض بارده و مخرج دیدان و حب القرع و مفید بهق و برص و نقرس و جرب و قروح خبیثه و با سقمونیا مسهل صفرا و اخلاط غلیظه و با هلیله مسهل سودا و مفتح سده جگر و سپرز و مسهل قوی و صاحب معالجات بقراطی نوشته که سه درهم آن با شش درهم شکر سفید چون سه روز بیاشامند جهت ازاله انواع جرب مجرب مقدار شربت آن از یک دانگ تا نیم مثقال و یک درهم و زیاده آن کشنده است مغص و اسهال مفرط و سوق بیا ساریقا و امعا مصلح آن هلیله و سحق بلیغ و چرب نمودن بروغن بادام است و چون بکوبند و بکشند در روغن بادام بخورانند و صبح به تنهائی یا با مطبوخات مناسبه بیاشامند رفع غائله مغص و سحج آن میکرده و بدل آن بوزن آن شحم

مثقال ست من آن حجر ارمني است ومفرد آن بعد از يكشبانه روز عمل ميكند با معاجين ومحركي زود عمل مينمايد وقوت آن تا سه سال باقي ميماند

حبق بفتح حا و با وقاف بعربي اسم جنس كل نباتات ما بين شجر وكياه خوشبو است واز مطلق آن مراد فودنج است

فصل الحاء المهملة مع الجيم

حجر بفتح اول و دوم وسكون راء مهمله بفارسي سنك وبرد وبهندي پتهر نامند *ماهيت آن* اسم جنس هرچه از اجزاى زمين صلب كردد بطول زمان وتوالي اتصالات اجزاى لطيفهٔ رقيقهٔ ارضيه ورطوبات لزجه ورسيدن حرارت ويبس وجفاف بران مرة بعد اخرى تا آنكه رفع مزاج ارضي آن كردد و اختلاف رنك وصفا وشفافي وغيرها همه بحسب اختلاف اجزا ومحل وغلبهٔ رطوبت وحرارت وامثال اينها است مثلا اكر رطوبت وبرودت غالب باشد سفيد واكر مرد وقليل باشد متكرج ومتكدر واكر حرارت ويبوست غالب باشد سرخ واكر كمتر باشد زرد واكر حرارت مفرط و رطوبت كم باشد سياه وصلب واكر ضعيف باشد رخو واكر تاثير حرارت ورطوبت بدان مساوي باشد متساوي الاجزا واكر مختلف باشد غير متساوي در رنك وصلابت ورخاوت وغيرها وتفصيل اقسام ومراتب آن طولى دارد ومحل كنجايش آن ندارد وبلدانكه شنيده شد كه اطباى فرنك ميكويند كه احجار را بنابر اينكه هيچ ذايقه و بوندارند چندان تاثيري ومنفعت وخاصيتي در بدن انسان نيست هر نحو كه استعمال نمايند وهمچنين طلا ونقره را و اين سخن ناتمام مينمايد العلم عند الله

حجر الابيض بفتح حاء مهمله وجيم وضم راء مهمله والف وسكون باء موحده وفتح ياء مثناة تحتانيه وسكون ضاد معجمه در آخر *ماهيت* آن سنكى است سفيد سائيدهٔ آن مانند شير وكويند كه آن حجر لبني است *طبيعت آن* معتدل مائل بحرارت ويبوست *افعال وخواص آن* جهت عسر البول نافع ودر ساير افعال مانند فادزهر حيواني است ومراد اكسيريان از حجر ابيض زجاج آئينه است

حجر الاحمر بفتح الف وسكون حاء مهمله وفتح ميم وسكون راء مهمله *ماهيت آن* نوعي از الماس است برنك بيخ مرجان وبيك دانك آن سم قاتل است

حجر الارمني بفتح همزه وسكون راء مهمله وفتح ميم وكسر نون وسكون ياء نسبت *ماهيت آن* سنكى است لاجوردي اغبر واندك ازرق بارمليت وملمس آن نرم وملايم ونوعي از ان سرخ وتيره واز ارمنيه خيزد ولهذا حجر ارمني نامند وبهترين آن سنكين مش باندك ملوحت وانطاكي نوشته كه شايد لاجورد في غير كامل باشد *طبيعت آن* كرم وخشك در دوم وانطاكي در دوم سرد وخشك نوشته وصاحب اختيارات در اول كرم وخشك دانسته *افعال و خواص آن* مفرح قلب بالخاصيت وبالعرض بسبب تنقيهٔ سودا ومسهل قوي سودا واز لاجورد انفع واز خربق سياه اسلم وجالي كرده ومثانه وبالخاصيت جهت جذام مفيد ومستعمل مغسول آن است وغسل آن باعث زيادتي تقويت عمل آنست وغير مغسول آن مضر معده ومغثي ومصلح آن كثيرا ءعسل وسلیخه وانيسون مقدار شربت آن تا نيم مثقال بدل آن لاجورد مغسول است بيك وزن ونيم آن و بوزن آن خربق

حجر الاساكفه بفتح الف وسين مهمله والف وكسر كاف وفتح فاوها *ماهيت* آن سنكى است ملون بسرخي وزردي وسياهي درهم بهيأت سنكريزه وشكستهٔ آن مائل بتيركي وكبودي *طبيعت* آن سرد وخشك *افعال وخواص آن* در رآن جهت

حجر الابيض

حجر الاحمر

حجر الارمني

حجر الاساكفه

ورم لهات وجراحات وقطع نزف الدم نافع ومستعمل کفش گرانست واهل آنرا حجر الاساکفه نامند واسکاف کفش دوز است

* حجر الاسفنج * بکسر همزه وسکون سین مهمله وفتح فا وسکون نون وجیم سنگی است که در اسفنج یافت میشود وماهیت اسفنج مذکور شد وبهترین آن سفید صلب آنست * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مجفف بی لذع وقاطع نزف الدم وذرور آن جهت التیام جراحات وطلای آن جهت تحلیل اورام وآشامیدن دو دانگ آن باشراب وامثال آن جهت تفتیت حصاة گرده ویرقان نافع

* حجر الاعرابی * بکسر الف وسکون عین وفتح راء مهملتین والف وکسر باء موحده ویاء نسبت بفارسی شکرسنگ وسنگ زخم نامند * ماهیت آن سنگی است شبیه بعاج واز بادیه عرب خیزد * افعال وخواص آن جالی وقاطع نزف الدم وجراحات وغیرها وسنون محرق آن جهت جلای دندان واستحکام لثه نافع *

* حجر الافروج * بفتح الف وسکون فا وضم راء مهمله وسکون واو وجیم حجر افروجی نیز نامند * ماهیت آن سنگی است مانند قیشور وسیاه که برروی آب می ایستد واز اسلام بول روم خیزد * افعال وخواص آن مجفف وقابض وآشامیدن یکدانگ محلوک آن در رحال ویزودی رفع سم گزیدن عقرب مینماید

* حجر الافریقی * بکسر همزه وسکون فا وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر قاف ویاء نسبت * ماهیت آن سنگیست ما بین خفت وثقل وصلابت ولین وبا خطوط سفید مانند اقلیما واز افریقیه خیزد وبهترین آن زرد رنگ متوسط بین خفت وثقل ودر صلابت ولین آنست * طبیعت آن مجفف با اندک تبضی ولذعی * افعال وخواص آن محرق آن که سه مرتبه گرم کرده در سرکه انداز بعد از آن پس ما ثبند بشویند جهت قروح خبیثه ومتعفنه ومفرد آ با شراب وعسل نافع وبا موم روغن جهت سوختگی آتش وامراض چشم وبعد احراق آن سبب زیادتی قوت آنست استعمال محرق غیر مغسول آن جایز نیست

* حجر الاناغاطس * بفتح همزه ونون وفتح غین معجمه والف وکسر طا وسکون سین مهملتین * ماهیت آن سنگی است که چون بسایند در رنگ مانند خون گردد * افعال وخواص آن تطور آن باشیر زنان در چشم جهت ورم ودمعه وطرفه مفید *

* حجر الایل * بکسر همزه وفتح یاء مثناة تحتانیه مشدده ولام * ماهیت آن سنگی است که در شیردان گاو کوهی تکون مییابد وآنرا باد زهر گاو کوهی نامند ودر باد زهر مذکور شد

* حجر البارقی * بفتح باء موحده والف وکسر راء مهمله وقاف وسکون یاء نسبت * ماهیت آن سنگی است شبیه بحجر خزفی بقدر یک دست وسیاه ماخوذ از بارقه که موضعی است قریب بکوفه منسوب بدان واندک از آن آب بسیاری بخود جذب مینماید وبرروی آب میایستد وبعد جذب آب بته آب میرود وچون در آفتاب گذارند آب را پس میدهد

* افعال وخواص آن گویند از خواص آنست که چون جهت استسقاء زقی حوالی ناف را اندک جراحت کرده براین بندند جذب رطوبات کند وبعد جذب در آفتاب گذارند رطوبات را پس دهد وبعد پس دادن رطوبات باز بچسپانند تا آنکه جمیع رطوبات را جذب نماید وصحت یابد ووزن آن قطعه باید سه درم یا باشد که مثقال است وقطعه نیم مثقال آن ده مثقال آب را جذب مینماید *

* حجر البحری * بفتح باء موحده وسکون حا وکسر راء مهملتین وسکون یاء نسبت * ماهیت آن جسمی است سفید مانند ... وجوف آن ... است که با علی واسفل حرکت میکند واز سواحل دریا خیزد ... آنرا ... است ماهیت

آلتمكت در حرف الالف ذكر يافت وكفته اند چيزي است شبيه بفلك مغز كه در دريا بساحل مي افتد و در ان جهر بمعنا كه ان اعلي باسفل حركت مينمايد وكفته اند كه آن قضيب بحريست كه بعد مردن و ريختن مارها در دريا بساحل مي افتد از دريا الجمله از ادوية مجهولة الماهية است * افعال وخواص آن آشاميدن يك دانك تا دو دانك آن در تفتيت حصاة هر موضع كه باشد بغايت موثر است ومجرب كفته اند

* حجر البحيرة * بضم باء موحده وفتح حاء مهمله وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح راء مهمله وها * ماهيت آن سنكي است رقيق وسياه وچون در آتش اندازند اندكي ملتهب كردد وازنواح شام خيزد * افعال وخواص آن با محللات محلل وبا مجففات مجفف وجهت تحليل رياح وتسكين والتيام جراحات نافع

* حجر البرم * بفتح باء موحده وراء مهمله والف وميم * ماهيت آن سنكي است سياه كه ازان ديك وظروف ميسازند ودر خراسان بسيار است * افعال وخواص آن جهت تقويت لثه دندان ونزف الدم موثر است

* حجر البسر * بضم باء موحده وسكون سين وراء مهملتين * ماهيت آن سنكي است سفيد مدور وصاف در بحر حجاز يافت ميشود * افعال وخواص آن چون اندكي ازان را بياشامند ادرار بسيار نمايد وتقويت قلب وتفتيت حصاة كند بالخاصية وتعليق آن بر بالاي مثانه از خارج جهت ادرار بول مفيد وآنچه در ساحل جده در صدف بزرك مستدير بهيأت سم يافت ميشود بسيار كثيف ومستعمل در طب نيست

* حجر البشب * بفتح باء موحده وسكون شين معجمه وفا ويشب بياء مثناة تحتانيه در اول وباي موحده در آخر نيز آمده وبفارسي يشم كويند بميم در آخر * ماهيت آن سنكي است بسيار صلب وبالوان بسيار ميباشد بهترين آن زيتوني پس سبز مائل بزردي پس سبز صاف پس سبز مائل بسفيدي پس سفيد است كه آنرا كافوري نامند بلكه آنچه صاف تر وصلب تر وشفاف تر باشد بهتر ومستعمل است * طبيعت آن در آخر دوم سرد وخشك * افعال وخواص آن آشاميدن آن جهت تقويت قلب ومعده وخفقان عجيب الفعل حتي تعليق آن جهت نزف الدم وقروح باطني وزحير وحرقة البول وبا شراب مفيد جهت حصاة مقدار شربت آن يكدانك وتعليق آن بركردن جهت خناق وبر روي دل جهت خفقان وطرش آن بر معده جهت تقويت آن وبر ران جهت عسر ولادت ودر دست جهت رفع سحر وچشم بد وصرع وصاعقه موثر وكويند كه چون قمر در برج انثي باشد وبران صورت انساني نقش كنند تعليق آن جهت آلام باطني نافع وبعضي در تاثيرات ديكر كه مذكور شد نقش صورت انسان شرط نداشته اند وبعضي مقدار يكمثقال را شرط ميدانند براي اين عمل

* حجر البقر * بفتح باء موحده وقاف وراء مهمله وآنرا خرزة البقر نيز نامند وبهندي كاي روچن * ماهيت آن مهره ايست كه در زهرهٔ كاو متكون ميكردد بمقدار زردهٔ بيضهٔ مرغ وزرد تر ازان وتلخ وقت برآوردن وتازكي اندك نرم ميباشد وبعد از سرد شدن وخشك كشتن اندك صلب وتيره وبعضي منقط بسياهي ميكردد وجرم آن اندك سخيف وسست وظاهر آن صلب تر ودر رنك مساوي وبعضي مدور وبعضي مثلث وبعضي پهن وبعضي طولاني وبهرشكلي كه ميخواهند درحين نرمي وتازكي ميسازند واز يكمثقال تا چهار مثقال ميباشد وآنچه در شيردان آن تكون مي يابد فادزهر است ودر فادزهر ذكر يافت وكويند علامت تكون آن در زهرهٔ كاو آنست كه روز بروز آن كاو زرد وضعيف ولاغر ميكردد وچشم آن مائل بزردي وسفيدي وحدقهٔ آن مستدير واكثرا وقات فرياد ميكند ومختص بكاو نر ويا ماده نيست ودر ماده

بیشتر و در بلاد بارده زیاده از حاره تکون میابد و این امر کلی نیست و لیزد زهره امر کاری تکون نمیابد بلکه در صدفهای که بهترین آن بزرگ منکس تازه آنست * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و انطاکی گرم در اول و خشک در دوم گفته * افعال و خواص آن از حجر الیس بغایت ضعیف‌تر و محلل و مسمن و مدر بول و حیض و جالی و مفتت حصاة و جهت یرقان و مرضی که در هند و بنگاله در پهلوی چپ اطفال بهم میرسد و آنرا دبه بفتح دال و باء و تشدید باء موحده و هاو یکهی بفتح باء موحده و کسر کاف و خفای ها و یا نیز نامند نافع و اکتحال آن جهت رفع بیاض و تقویت بصر به تنهائی و یا با اکتحال مناسبه و طلای آن جهت بهق و برص و رفع آثار جلد و بواسیر و التیام جراحات و با آب کشنیز خشک جهت جمره و نملهٔ ساعیه و امثال آن و با شراب جهت رویانیدن موی سیاه در موضع برص و داء الثعلب بعد از کندن موی مفید از مجربات است و سعوط و کحل آن با آب چغندر جهت نزول آب در چشم و خوردن آن هر روز یک درم و حبه با جلاب بعد از حمام بلا فاصله و یا در حمام و از عقب آن آب گوشت مرغ فربه آشامیدن تا چند روز باعث تسمین بدن و تولید پیه و نرمی آن و از مجربات دانسته‌اند و همچنین با مغز بادام و با نارجیل و یا حبة الخضراء و یا حب الصنوبر خوردن و مستعمل زنان مصر و عراق است و حمول آن با عسل جهت باثور و قروح رحم و بواسیر و مصدع و مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو قیراط و یکمثقال آن قاتل و آنچه ذکر شد که متکون میگردد در بزرگتر و سطبرتر در افعال ضعیف‌تر از آنست *

* حجر البلور * بکسر باء موحده و فتح لام مشدده و سکون واو و راء مهمله * ماهیت آن سنگی است معروف سفید و شفاف از شیشه صلب‌تر و شفاف‌تر و از آن نگین و تسبیح و ظروف آبخوردن و سرنی و قلیان و عینک و غیرها تراشیده میسازند * افعال و خواص آن نگاهداشتن آن با خود مانع خوابهای مشوش و ترسیدن در آن و نگاه کردن در آن مانع سبل و مالیدن آن بر پستان زن شیردار باعث زیادتی شیر آن و چون خواهند که جلای آن زیاده گردد باید که در صابون بپزند یکبار و چون از آن عینک بزرگی که وسط آن ضخیم میباشد بسازند و در برابر قرص آفتاب بدارند و در عقب آن پنبه و یا چیزی گذارند زود مشتعل گردد و از عینک شیشه نیز این اثر ظاهر میگردد *

* حجر البولس * بضم باء موحده و سکون واو و ضم لام و سکون سین مهمله و چون بولس اول کسی است که واقف شده بر افعال و خواص آن بنام او مسمی گشته * ماهیت آن سنگی است شبیه به ورق ارمنی و از آن خفیف‌تر و سبکتر و لامع و با نقطه‌های زرد و سفید * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل قوی چون آنرا در روغن زیتون بجوشانند و آن روغن را بر بدن صاحبان اعیا بمالند بزودی رفع اعیا و ماندگی آنها گردد *

* حجر الحبشی * بفتح حاء مهمله و باء موحده و کسر شین معجمه و سکون یاء نسبت و آنرا حجر الفیل نیز نامند * ماهیت آن سنگی است شبیه به زبرجد و تیره و گویند نوعی از زبرجد است و چون بسایند سفید رنگ گردد * طبیعت آن گرم و خشک بسیار تند و گزنده * افعال و خواص آن منقی و جالی و جهت ازالهٔ آثار قرحهٔ العین و بیاض و انتشار بدن و ورم و قروح تازه غیر صلبه نافع است *

* حجر الحمام * بفتح حاء مهمله و میم مشدده و الف و میم * ماهیت آن جرمی است که در دیگ و پاتیل حمام متحجر میگردد و تیره رنگ و سست میباشد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن از ادویهٔ قویه است از برای سرطان و ضماد آن جهت رفع سرطان غیر مزمن مؤثر است *

* حجر الحوت * بضم حاء مهمله و سکون واو و تاء مثناة فوقانیه و بفارسی سنگ مرماهی نامند * ماهیت آن جسمی است سفید و مفرطح الجمله مثلث شکل صلب شبیه بسنگ که یک طرف سر او عریض و طرفی که بجهت سر چند شاخ متکون متکرم در هر طرفی یک عدد و آن ماهی است رنگ شیر بغایت درشت میباشد و در بنگاله بسیار است و فلس دار و حلال و اکثر میخورند و از ماهی کوچکتر که یکشبر باشد سنگ کوچکتر و از ماهی کلان بزرگتر بر می آید * طبیعت آن گرم و خشک و جاذب و با قوت مفتته * افعال و خواص آن در تفتیت حصاة کرده قوی التاثیر است *

* حجر الحیه * بفتح حاء مهمله و یاء مثناة تحتانیه و بفارسی مهرهٔ مار گویند * ماهیت آن اقسام میباشد قسمی معدنی و آنرا مار مهره نامند و بعضی گویند که در معدن زبرجد بهم میرسد و آن زبرجدی رنگ مائل بسیاهی و خاکستری میباشد و بشکل نگین مربعی از یک مثقال تا دو مثقال و دوم حیوانی که در عقب سر بعض افاعی میباشد و در همه افاعی یافت نمیشود بلکه بندرت در بعضی و چون از گوشت جدا کنند نرم میباشد و بعد رسیدن هوا متحجر میگردد و بقدر نصف صدفی مائل بدرازی و خاکستری رنگ و بعضی سیاه و صلب و مخطط بسه خط سفید و بعضی سفید و سست و مجعول نیز میباشد و امتحان اصلی از جعلی و خوبی آن گویند آنست که چون بر موضع گزیدهٔ مار بکذارند بچسپد و چون شیر بر آن بریزند شیر منجمد و متغیر گردد و گفته اند که چون بعد از آن در شیر اندازند شیر را منجمد کند و چون جذب تمام سم کرده باشد دیگر نچسپد و شیر را منجمد نسازد و در حین جذب سم لون آن متغیر گردد و چون در شیر اندازند بحال اصلی آید و امتحان دیگر آنکه چون بر جامهٔ پشمی سیاه یا کبود بمالند سفید گردانند و چون مبالغه نمایند سیاه شود و سفیدی در آن نماند و امتحان دیگر آنکه چون در آب لیمو در صحن چینی اندازند بحرکت و دوران آید و این امتحان مختص بدین نیست بلکه اکثر اصداف و حلزونات نیز چنین میباشند * افعال و خواص آن جهت سم مار قوی الاثر و برای عقرب گزیده و هوام دیگر ضعیف الفعل و لیکن شیخ الرئیس در مفردات قانون نوشته که جالینوس منکر این فعل است و آشامیدن آن جهت تفتیت حصاة و سنگ مثانه بغایت نافع مقدار شربت آن تا سه قیراط و تعلیق مخطط آن جهت صداع و لیشرغس نافع است

* حجر الخزامی * بفتح خا و زاء معجمتین و الف و کسر میم و یاء نسبت * ماهیت آن سنگی است سیاه رنگ و بد بوی و از صقلیه خیزد و از آتش مشتعل گردد و چون آب کمی بر آن ریزند شعله ور گردد و چون در روغن اندازند منطفی شود * افعال و خواص آن بخور آن جهت گریزانیدن هوام و با خود داشتن آن جهت صرع و عقر زنان عاقر و وجع رحم و اذیت حیوانات موذی مؤثر است *

* حجر الخزفی * بفتح خا و زای معجمتین و کسر فا و سکون یاء نسبت * ماهیت آن سنگی است مصری شبیه بخزف و صفایحی و زود منشق شود و از هم بپاشد و ریزه گردد * طبیعت آن در گرمی کمتر از یاقوت و بسیار خشک و با قوت قابضه و جاذبه * افعال و خواص آن قائم مقام حجر قیشور است در ستردن موی و دود رهم آن با شراب قاطع خون حیض و خوردن یک مثقال آن چهار روز بعد از طهر باعث قطع حمل دائمی و ضماد آن با عسل جهت ورم پستان و قروح خبیثه نافع و مانع از ازدیاد و انتشار آن مرد واست *

* حجر الخطاطیف * بفتح خاء معجمه و طاء مهمله و الف و کسر طاء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و فا * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته بچهٔ اولین پرستوک را چون دوا از ونی نور ماه بگیرند و شکم آنرا بشکافند دو عدد سنگ در شکم آن

باشد یکی یکرنگ زرد یکی ملون بالوان و چون یکرنگ آنرا در پوست گوساله بند بند یعنی از آنکه بر مصروع تعلیق آن بر بازوی مصروع ربا کردن آن جهت زوال صرع بعون الله تعالی مفید و مجرب است و انطاکی نوشته سنگی است بقدر سر انگشتی مائل بزردی و سفیدی و آنرا حجر الیرقان نامند و در لانهٔ خطاطیف بهم میرسد و چون اینجا خطاطیف را یرقان عارض میشود مادر آن رفته آن سنگ را برای زوال آن میبرند و نزد ما یافت نمیشود مگر در آشیان خطاطیف و مردمی که میشناسند آنرا بحیله بدست می آورند باینکه بچهای آنها را بزعفران زرد مینمایند بنحویکه مادر آنها اند انند و بعد دیدن آنها بچها را زرد بگمان یرقان رفته آن سنگ ریزها را میآورند و مردم از آشیان آنها برمی آورند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن جهت یرقان و خفقان و تفتیت حصاة و تفتیح سدد شربا و طلاء و تعلیقا نافع و گفته اند ملون آنرا چون در حریر پیچند و نگاهدارند با خود باعث جاه و قبول و قضای حوائج میگردد و امین الدوله گفته تعلیق سنگ ملون سرخ آن موجب رفع نزع است

* حجر الخمار * بضم خاء معجمه و فتح میم و الف و راء مهمله و آنرا حجر الخمار جهت آن نامند که رافع خمار است و خرزة الخمار نیز نامند * ماهیت آن سنگی است سنگین و ملمس آن نرم و سرخ مائل بسیاهی و بسیار صاف نیست و آن قسم ماده خماهان است که حدید صینی نامند بهترین آن آنست که چون بر مس بسایند سائیدهٔ آن سرخ رنگ باشد * افعال و خواص آن چون مقدار یکمثقال و نیم سائیدهٔ آنرا مخمور بیاشامد در ساعت خمار را زائل گرداند و عرق نماید و سرد شود و سرور و فرح آید

* حجر الدیک * بکسر دال مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کاف * ماهیت آن سنگی است سفید مائل بتیرگی بقدر باقلی و از آن کوچکتر و در شکم خروس متکون میگردد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن جهت دفع احزان و هموم و وسواس و تفتیت حصاة شربا و تعلیقا نافع و آشامیدن آبیکه آنرا در آن شسته باشند جهت تسکین تشنگی مفرط بیعدیل و بند ستور نگاهداشتن آن در دهان

* حجر الرحی * بفتح را و حاء مهملتین و الف آنرا اتوف نامند * ماهیت آن سنگی است سیاه و پر سوراخ و متخلخل مانند اسفنج و با صلابت و از جبال شرقی حلب خیزد * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن سیال و حابس خون حیض و چون گرم کرده سرکه بر آن ریزند و بخار آن بدارند باعث ازالهٔ ورم و رافع نزف الدم و رعاف و خون حیض است و نشستن مقعده بسرکهٔ که در آن آنرا تافته انداخته باشند جهت بروز مقعده و نطول آن جهت استحکام اعضا و قطع عرق و رفع اعیا و حمول جرم آن جهت بواسیر و قطع حیض و طلای آن جهت استسقا نافع

* حجر الرخام * بفتح راء مهمله و خاء معجمه و الف و میم * ماهیت آن سنگ سستی است که در بعضی بلاد در قبرها نصب میکنند و اقسام میباشد مراد از مطلق آن قسم سفید آنست * طبیعت آن در آخر دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن رادع و قاطع نزف الدم و جهت جراحات و با سرکه جهت تحلیل اورام و رفع استسقا و با صمغ و نوشادر جهت بهق و رفع آثار زردی و آن جهت دفع بواسیر و آشامیدن مسحوق آن با عسل هر روز بقدر یک مثقال جهت رفع دماملهای دموی مؤثر گویند آشامیدن سنگ مقابر که منقوش بنوشته‌ها باشد باعث نسیان است و همچنین بسیار خواندن نقشهای آن و آشامیدن آن روز شنبه پیش از طلوع آفتاب باسم معشوق و قصد رفع عشق دافع تعشق است

* حجر الزبرة * بکسر زاء معجمه و سکون باء موحده (؟) و فتح راء مهمله و ها * ماهیت آن سنگی است با سرخی و ثقیل و زرد شکن * افعال و خواص آن * ذرور آن جهت اندمال جراحات بسیار نافع *

* حجر السلوان * بفتح سین مهمله و سکون لام و فتح واو و الف و نون * ماهیت آن سنگی است سفید و شفاف شبیه ببلور و فرق میان آن و بلور نرم شدن آنست در آب و آنکه محلول آن در آب مانند شیر باشد بخلاف بلور * افعال و خواص آن آشامیدن آب محلول آن جهت خفقان و نزف الدم و حرارت معده و رفع مرض عشق مقدار شربت آن یک درهم و نوعی از آن که مائل بزردی و بسیار براق نیست از جملهٔ سموم است *

* حجر اسطریط * بفتح سین و سکون طا و کسر راء مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و طاء مهمله در آخر بفارسی سنگ مرمر نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی معدنی و دیگری آبی است که آنرا بهر شکلی که میخواهند منجمد میکرده اند بدین قسم که زمینی را که در آن آب میباشد بهر شکلی که میخواهند حفر میکنند و یکشب میگذارند از خلل و فرج آن آب در آن مکان محفور جمع میکرده روز دیگر رفته آن خاکی را که از آن برآورده اند در آن میریزند و ملتی میگذارند و بعد از آنکه خوب منجمد و صلب گشت بر می آورند و تراشیده جلا میدهند و معدنی آن تختهٔ سنگها است که از معدن آن بر میآورند و این صلب تر و شفاف تر از آبی آنست معدن آن کرمان و در شهر بابک و قلعهٔ آقادر و نخجوان و رائین و تبریز و اجمیر نیز است و کرمانی بهتر و صلب تر و رنگ آن سبز و سفید و نخودی و ملون بالوان زرد و سفید و سرخ کمرنگ رگ دار و شبیه بیشم و تبریزی اندک زرد رنگ و رخوتر است و اجمیری سفید و صلب بهترین همه آنست که از معدن مرغ آورند * افعال و خواص آن سنون محرق آن جهت تقویت لثه و ضماد آن با راتینج و زفت جهت تحلیل اورام صلبه و با موم روغن جهت درد فم معده و ذرور رخام آن جهت سوختگی آتش مفید است *

* حجر السمك * بفتح سین و میم و کاف بفارسی سنگ سر ماهی نامند * ماهیت آن سنگی است که از سر نوعی از ماهی برمی آید و ماهی آن بقدر شبری تا دو شبر و فلس دار حلال و در سر ماهی دو سنگ دارد و جانب آن و سفید براق و صلب از ماهی کوچک کوچک و از بزرگ بزرگ میباشد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک با قوت مفتته * افعال و خواص آن آشامیدن سائیدهٔ آن جهت تفتیت حصاة کرده مجرب *

* حجر العسلی * بفتح عین و سین مهملتین و کسر لام و یاء نسبت * ماهیت آن سنگی است سفید و سائیدهٔ آن غلیظ و مائل بزردی و شیرین * طبیعت آن مائل بحرارت * افعال و خواص آن منقی قروح و در افعال ضعیف تر از حجر لبنی است

* حجر الغاغاطیس * بفتح دو غین معجمتین و دو الف و کسر طاء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله * ماهیت آن سنگی است سنگین سیاه رنگ مائل بزرقت و نیز گفته اند سنگ سیاه رسبک صفائحی است که از وادی غاغاما که بین فلسطین و طبریه از ارض مقدس است خیزد و آن وادی مشهور بجهنم است و آن سنگ را چون در آتش اندازند مانند چوب سوخته گردد و از یکرطل آن یک اوقیه بماند و سفید و صلب گردد و بوی آن در حین سوختن مانند بوی شاخ حیوانات و نفط و قیر باشد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و ملین و آشامیدن آن قاطع حمل و حیض و مفتت حصاة و مقدار شربت آن تا نیم درهم و بخور آن جهت غشی که از اختناق رحم باشد و گریزانیدن هوام و دفع کرم اشجار مصور نه مثلث آن زعفران و مهیج صرع مصروعین بخور آن و ضماد آن جهت نقرس و رویانیدن گوشت مفید است

* حجر الفتیله * بفتح فا وکسر تاء مثناة فوقانیه وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح لام وها * ماهیت آن سنگی است املس زرد رنگ شبیه بغاریقون وریشه دار از آن فتیله توان ساخت ودر کرمان کثیر الوجود و آن سنگ را که بکوبند مانند پنبه نرم میگردد وبرکف دست مالیده فتیله ساخته در چراغ میگذارند وبر آن روغن ریخته مشتعل مینمایند وما دام که بر آن روغن بریزند مشتعل میباشد ویک فتیله کوچکی تا ده رشته ماه کفایت میکند ومیگویند که پارچه نیز از آن ترتیب میدهند * افعال وخواص آن گویند از برای التیام جراحات حیوانات بیعدیل است

* حجر الفلفل * بضم دو فا وسکون دو لام * ماهیت آن نزد مؤلف ما لا یسع حجر حبشی است ونزد کور شلیونزد ابن تلمید سنگی بزرها شبیه بفلفل است که در حین خشک کردن فلفل با آن مخلوط شده کیفیت آنرا حاصل کرده باشد * افعال وخواص آن در ازالهٔ کلف وامثال آن مستعمل است

* حجر القبطی * بکسر قاف وسکون با موحده وکسر طاء مهمله و یاء نسبت بلغت اهل مصر معروف باشنان قصارین است جهت آنکه گازران جامه را بدان میشویند * ماهیت آن سنگی است مائل بسبزی وسستی وبغایت زود شکن و از جبال صعید مصر خیزد و گازران در شستن کتان استعمال دارند بهترین آن سبز بسیار رخو سریع التفتیت والانحلال آنست در آب * طبیعت آن سرد وخشک در اول * افعال وخواص آن مقوی ومجفف بی لذع وقابض ومانع سیلان مواد بسوی عضو وقاطع سیلان خون ظاهر وباطن بهر نوع که استعمال نمایند وطلای آن محلل اورام ومجفف قوی وذرور آن جهت سیلان خون جراحات واندمال جراحات اعضای رخوه وآکتحال آن بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ مقویه جهت دمعه وجرب وسلاق وقروح عین وآشامیدن آن با آب جهت اسهال مزمن وزحیر ومثانه ونزف الدم وطلای آن محلل اورام ومجفف قوی وبا مرهم وروغن جهت منع زیاده شدن قروح خبیثه والتیام جراحات وفرزجهٔ آن جهت قطع سیلان حیض ورفع بد بوئی رحم نافع

* حجر القمر * بفتح قاف وسکون راء مهمله وآنرا بزاق القمر وزبد القمر وبهندی چندرکانت گویند * ماهیت آن سنگی است سفید مائل بغبرت وسبک وشفاف که نقره را جذب میکند ودر حین زیادتی نور قمر اغبریت آن مبدل بسفیدی میگردد ودر مغرب وبلاد عرب یافت میشود وگویند شیئی است که بر سنگ ماهی افتد ومتحجر میگردد ودر هنگام ازدیاد نور قمر بسیار سفید میشود وبهترین آن آنست که درو صاف ملکور و بهتر ریاد باشد * طبیعت آن در دوم سرد ومعتدل نیز گفته اند ودر اول خشک * افعال وخواص آن آشامیدن یک دانگ ومسعوط آن جهت صرع مجرب وجهت وسواس وجنون وخفقان ونزف الدم مفید است وتعلیق آن در پارچه کبود باعث قبول وجاه ورفع خوف وفزع وآویختن آن بر درخت ثمر ما حافظ ثمر آن وباعث تولید ثمر مفرکرده مطلع آن کثیر است *

* حجر القیشور * بفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم شین معجمه وسکون واو وراء مهمله وصاحب منهاج بغین مهمله گفته * ماهیت آن سنگی است متخلخل سفید شبیه با سفنج وبر روی آب می ایستد وگویند نوعی از زبد البحر است وسیاه نیز میباشد واز جبال اسکندریه واعمال مصر خیزد وعلی بن عیسی گفته که آن مستعمل اهل صناعت است در حل ذهب وفضه بهترین آن سبک کثیرة التجاویف مش آنست * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن محلل وحابس نزف الدم وآشامیدن مرکه که آنرا گرم کرده در آن انداخته باشند جهت ضیق النفس وطلای آن جهت سترن موی وتحلیل رطوبات در استسقا وچون بر توشتهات بمالند حک شود بنحویکه اصلا معلوم نگردد ومدون محرق

مسحوق آن جهت جلای دندان واستحکام لثه وبردن گوشت زائد وپرکردن قروح غائره واکتحال آن جهت شبکوری ورفع آثار ومالیدن آن برکف پا مانند سنگ جهت رفع صداع وتقویت بصر مؤثر است دستور احراق آن آنست که در آتش سرخ کرده در شراب تا سه مرتبه اندازند تا سرد گردد پس سائیده استعمال نمایند *

* حجر الکرک * بفتح کاف وراء مهمله وکاف وبزاء معجمه نیز آمده * ماهیت آن سنگی است بسیار سفید از هند وساحل دریای آنجا خیزد که دریابکنار اندازد وقبل از حکاکی باکد ورت وبعد از آن شفاف وسفید میگردد شبیه بحجر سلوان وبلور * طبیعت آن در آخر دوم سرد وخشک ودر اول سرد ودر یبوست معتدل نیز گفته اند * افعال وخواص آن رادع وجالی وجهت خفقان وغثیان وعطش والتهاب وذرور آن جهت رفع نزف الدم واکتحال آن جهت رفع بیاض مزمن وتازه وازاله آثار وقروح چشم واعضا وسنون آن جهت جلای دندان ورفع زردی آن جمیع امراض ردیهٔ آن وآشامیدن طعام وشراب در قدح مصنوع از آن باعث سرور ورفع شرور ومجالس وداشتن آن در منزل متباغضین بنحوی که ندانند سبب الفت ایشان ونزد اهل هند وسند بسیار معتبر است واز آن مهرها میسازند ودر موی میکشند ومیگویند که موی را دراز میگرداند

* حجر الکلب * بفتح کاف وسکون لام وباء موحده * ماهیت آن سنگی است که چون بطرف سگ اندازند سگ آن را بدندان گیرد ودور اندازد * افعال وخواص آن گفته اند در عداوت وتفرقه بسیار مؤثر است چون در شراب یا آب اندازند واز آن بنوشند وحاضر گردیدن آن در مجلس باعث عربدهٔ اهل آن مجلس وگذاشتن آن در برج کبوتران باعث گریختن آنها است

* حجر الکلی * بضم کاف وفتح لام ویاء * ماهیت آن سنگی است که در گردهٔ آدمی تکون مییابد سرخ رنگ باکدورت میباشد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن گفته اند جهت تفتیت سنگ مثانه مؤثر وجهت تفتیت سنگ گرده بی منفعت واکتحال آن جهت بیاض چشم مجرب است

* حجر اللبنی * بفتح لام وباء موحده وکسر نون ویاء نسبت * ماهیت آن سنگی است اغبر باندک شفافی وچون بسایند شیرین وسائیدهٔ آن مانند شیر گردد ولهذا آنرا حجر لبنی نامند واز ارمنیه خیزد * طبیعت آن در دوم سرد ودر اول خشک * افعال وخواص آن قاطع نزف الدم ونفث الدم وحیض ومفتت حصاة وجهت قرحهٔ معده شرباً نافع واکتحال آن جهت منع نوازل وقرحه وسلاق وخشونت اجفان وضماد آن رادع مواد وموزش یرقان ومصلح آن عسل مقدار شربت آن نیم درهم بدل آن شادنج است وباید که آنرا در آب سائیده وحل نموده در حقهٔ قلعی کرده هر وقت که خواهند استعمال نمایند

* حجر اللوقوا عرافس * بضم لام وسکون واو وفتح قاف وواو والف وفتح عین وراء مهملتین والف وضم فا وسکون سین مهمله * ماهیت آن سنگی است که از آن بران رخت میشویند * طبیعت آن مجفف بی لذع * افعال وخواص آن جهت قطع سیلان مواد واسهال ودرد مثانه ونفث الدم وتجفیف جراحات شرباً وذروراً نافع است

* حجر المثانه * بفتح میم وثاء مثلثه والف وفتح نون وهاء در آخر * ماهیت آن سنگی است که در مثانهٔ انسان تکون می یابد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت تفتیت سنگ گرده مؤثر وجهت تفتیت سنگ مثانه بی اثر واکتحال آن جهت بیاض چشم مفید است

* حجر المحک * بکسر میم وفتح حاء مهمله وسکون کاف بهندی کسوتی نامند * ماهیت آن سنگی است سیاه ثقیل الوزن

و بعضی اغبر لیمزچون بخارد بماند متواتر با آن برسد طعم زعفران ازان ظاهر کردد وچون آنرا بر اعضا بمالند چرک زائل
کردانند وبعضی مردم ازان سنک باترتیب مبیل مثل وچون طلا را بران بمالند وبنحویکه خطی ازان بران ظاهر کردد لیکن
وبلدی خالص ومغشوش آن ازلون آن ظاهر کردد * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص ان آشامیدن
آن جهت عسر النفس ونفث الدم ذکر کرده واکتحال آن با شیر مرضعه پسر جهت رفع بیاض واصلاح طبقات عین وقروح آن
بغایت نافع مقدار شربت آن یکدانک است

* حجر المسن * بکسر میم وفتح سین مهمله ونون مشدده * ماهیت آن سنگی است که با آن کارد وشمشیر تیز کنند
وبفارسی فسان وسنگ کارد نامند وبالوان مختلف میباشد سفید وسرخ وسیاه واغبر وسبز وزیتونی وسیاه ذو طبقه
میباشد وبهترین آن سرخ وسیاه براق وسنباده قسم زبون آنست * طبیعت سرخ آن گرم وخشک وباقی اقسام
آن همه سرد وخشک * افعال وخواص آن جهت سلاق وبیاض چشم وحکه وجرب وداء الثعلب ومنع بزرگ شدن
پستان وخصیه کحلا وطلاء وسائیده آن با آهن جهت روانیدن موی وآشامیدن یکدرم آن با سرکه جهت صرع وورم سپرز
نافع مضر کرده مصلح آن کثیرا وقسم اغبر آنرا چون بسایند برروی مس طلا نمایند بر قرصیکه دفعه بهم میرسد مفید ومحرق قسم
سبز زیتونی آن جهت سوختگی آتش وبیاض عین وبا سرکه ونطرون جهت قوبا وخنازیر وجرب وحکه وبا قیروطی جهت
سرطان واکله وشقاق وخروج مقعده واورام حاره اعضای عصبانی والتیام جراحت عصب ودرد آن نافع وسائیدن ادویه
چشم برروی آن باعث زیادتی تقویت وجلای آن وذرور قسم سرخ آن جهت بیاض چشم وقروح وسوختگی آتش مفید است

* حجر المشقق * بضم میم وفتح شین معجمه وقاف مشدده وسکون قاف ثانی * ماهیت آن سنگی است زعفرانی رنگ
یعنی برنگ تار های آن نیز رنگ سائیده آن وتوبر تو وزود شکن واز نواح مغرب خیزد ودر شکل مانند سرنج ودر قوت قریب
بشادنج واندک ازان ضعیفتر * افعال وخواص ان قطور آن باشیر دختران جهت قروح عمیقه چشم والتیام طبقه
قرنیه وبرآمدگی حدقه وخشونت اجفان بهتر از حجر لبنی است *

* حجر المقناطیس * بکسر میم وسکون قاف وفتح نون والف وکسر طاء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله ومغناطیس
بغین معجمه نیز آمده بفارسی سنگ آهن ربا وبهندی چومک پتهر نامند * ماهیت آن سنگی است سیاه مائل بسرخی تیره
که از انتهای عمان وحوالی بحر هند خیزد وبهترین آن لاجوردی رنگ صاف آنست که آهن را خوب جذب نماید وبعد
جذب آهن بآن خوب بچسپد وزبون ترین آن سیاه آنست که قوت جاذبه آن آهن را ضعیف باشد وچون با آهن مدتی
بگذارند قوت جاذبه آن کم کردد وازمالیدن سیر وسیدن عرق ورطوبت بدان نیز رفع قوت آن میشود وچون در خون
کاو وکرم اللہ ازند اعاده قوت آن میشود وهمچنین چون در خون بز انداازند وهر روز تغییر دهند وتازه کنند وحکمای اهل
فرنگ مشاهده نموده اند که حجر مقناطیس را هرچند مدتی غیر معین مختلف میل بجانبی است از یمین ویسار قطب
شمالی ووجه آنرا تا حال نیافته اند * طبیعت آن در اول گرم ودر سوم خشک * افعال وخواص آن آشامیدن
آن جهت فالج واوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وتقویت جگر وسپرز وازاله حصاة وعسر ولادت وبا ماء العسل جهت
اسهال اخلاط غلیظه وبا قوابض قاطع اسهال وذرور آن جهت رفع مضرت جراحات آلات آهنی زهرداراز عجیب الاثر
وجهت قطع نزف الدم والتیام جراحات ومحرق مغسول آن در جمیع افعال مانند شادنج است مقدار شربت آن تا نه

قیراط و کامل اهش بمجمع آن در مجر بر مفید با خود باعث قبول رجا و رهیبت و قضای حاجات و لکامل اهش آن در دست راقع گرازد رد ست ویا و تعلیق آن بطرف چپ جهت عسر ولادت رد رد زائیدن و بخور آن که نرم سوده اندک اندک بر اخکر بپاشند و با نبوبه برحم برسانند جهت رفع سیلان آن مرچند مزمن باشد بغایت مفید و مجرب و گویند چون حائض مس آن کند این اثر از آن زائل کردد و گویند چون زحل در سنبله باشد آنرا با کلاب شسته سرمه ترتیب داده دیکری از آن اکتحال نماید و شخص مکحول بمقناطیس مدت مدید نظر بشخص مکحول با آمن کند بمرتبه باعث محبت ثانی با ول کردد که ما فوق آن متصور نباشد و از مجربات شمرده اند *

* حجر المنفي * بنون ساکن بعد از میم مفتوح وقبل از فاء مکسور و یاء نسبت * ماهیت آن سنکریزه ایست ابلق بمقدار زیتونی بالوان مختلفه که از منف از اعمال مصره خیزد * افعال وخواص آن طلای سائیده آن باعث بیحسی عضو است بحدیکه ادراک بقطع آن نشود *

* حجر النار * بفتح نون والف وراء مهمله در آخر و آنرا حجر الاصم و حجر الزناد و بفارسی سنک آتش زنه و سنک چقماق نیز نامند * ماهیت آن انواع است سفید نباتی و سیاه و سرخ و اغبر و ملمع و ثقیل اللون و حاد و چون آهن را بدان زنند آتش از آن بجهد و بوی دخانیت از آن آید * طبیعت آن در اول سرد و در سوم خشک و بعضی کرم گفته اند * افعال وخواص آن ذرور سائیده آن مانند غبار جهت خنازیر و تنقیه التحام افواه آن و قروح عسرة الاندمال جمیع اعضا و تعلیق آن بر لته بسته در حین ولادت بر ران زنان باعث سهولت ولادت ایشان و بعد از ولادت باید که بزودی باز نمایند

* حجر النمر * بفتح نون و کسر میم و راء مهمله * ماهیت آن سنکی است ابلق شبیه بپوست پلنک بقدر مغز بادام و از آن کوچکتر و در جوف پلنک ماده حاصل میشود و چون در شیرانداز ند شیر بریده کردد * افعال وخواص آن طلای آن جهت التیام جراحات و تعلیق آن جهت منع آبستنی مؤثر

* حجر الهندي * بکسر ها و سکون نون و کسر دال مهمله و یاء نسبت * ماهیت آن سنکی است مائل بسیاهی و سرخی و سائیده آن مائل بسرخی و زردی و آنرا شادنج هندی نامند و از سواحل دریای هند خیزد * افعال وخواص آن ذرور آن جهت قطع خون بواسیر و جراحات بیعدیل و آشامیدن آن یکدانک و کمتر از آن جهت قطع اعضای باطن و بواسیر و سم عقرب مفید

* حجر الیهود * بفتح یاء مثناة تحتانیه و ضم ها و سکون واو و دال مهمله و آنرا زیتون بنی اسرائیل و بفارسی سنک جهودان نامند * ماهیت آن سنکی است فی الجمله بلوطی شکل و زیتونی و مائل بسفیدی با خطوط متوازیه در طول و در آب زود سائیده شود و طعمی غالب ندارد و در فلسطین از ارض شام در کوه مسمی ببیروت و در دیار قدس نیز بسیار بهم میرسد و نر و ماده میباشد نر آن با وصاف مسطوره و ماده آن بی خطوط و مائل بسرخی و تیرکی و بعضی اندک پهن غیر مستدیر و نر آن مخصوص بحصاة مردان و ماده آن بزنان و ماده تکون آن شاید اجزای لطیفه ارضیه لزجه مختلطه برطوبات و اجزای هوائیه محتقنه تحت احجار باشد که بسبب تابش اشعه کواکب از خلل وفرج احجار بر آید و بعد بر آمدن بدان هوا آب متحجر کردد * طبیعت آن در اول کرم و در دوم خشک و معتدل نیز د انسته اند باقوت مفتته * افعال وخواص آن مدر بول و مفتت حصاة و مانع تولید آن و اذابت دهنده خون منجمد در مثانه و چون نیم مثقال آنرا سائیده با پنجاه مثقال با آب کرم و یک مثقال روغن بادام تلخ بیاشامند جهت تفتیت حصاة و ادرار بول و رفع عسر آن و اذابه خون

منهمل در مثانه مجرب و بدستور با آب گرم خالص و اکتحال آن با خون خفاش جهت رویانیدن موی مژه که ریخته باشد وطلای آن برابرو جهت رویانیدن موی آن خصوصا با خون خفاش و تنهائی جهت التیام جراحات و با عسل جهت تلیین صلابات مضر بحلق مصلح آن صمغ و سفوفات و معاجین آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

** فصل الحاء مع الدال المهملتین **

* حدأة * بکسر حا وفتح دال مهملتین و الف و تاء مثناة فوقانیه بفارسی غلیواج و بشیرازی کورکوره و بترکی چلقان و بهندی چیل نامند و کنیت آن بعربی ابو القطاب و ابو الصلت و جمع آن حدا و حدآن آمده * ماهیت آن طائری است معروف فی الجمله شبیه بباز و در شهرها و عمارات و اشجار میباشد و گوشت حیوانات کوچک را میرباید و در هند یک نوع دیگر نیز میشود که سر و سینه آن سفید و باقی تنه آن همه سرخ تیره و در جثه از نوع اول کوچکتر و مردم مردارخوار که صنفی از هنود هند و بنگاله اند که آنها را دوم رکنجر و چندال مینامند گوشت نوع ثانی را میخورند و گوشت نوع اول را نمیخورند زیرا که مورث جنون است بسبب فساد آن اخلاط و گوشت را * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن خوردن مطبوخ آن با کندنا و مداومت بران قاطع بواسیر و آشامیدن قدری از محرق آن که تمام آنرا سوخته باشند با گلاب و قلیلی مشک جهت ربو و ضیق النفس و سعال مزمن و بدستور خون آن با ادویه مذکوره جهت امراض مزبوره ناشتا و مغز سر آنرا چون در آب کنند تا جوش دهند و بیاشامند جهت زحیر و بواسیر و آشامیدن خاکستر سوخته پر آن بغیر سر آن بمقدار یکدانگ تا دو دانگ با آب جهت نقرس و غدد بلغمی و سلعه بیعدیل و تدهین بروغنی که بیضه آنرا دران جوشانیده باشند تا مهرا شده باشد جهت برص مجرب دانسته اند و جهت فالج و نقرس و تقویت اعصاب نافع و چون زهره آنرا در سایه خشک نموده عند الحاجت با آب سائیده ملسوع بلسع هوام سه میل آنرا در چشم طرف مخالف عضو ملسوع کشد مثلا اگر در جانب چپ باشد بچشم راست و اگر در جانب راست باشد بچشم چپ شفا یابد بعون الله تع خصوصا که در آب و از زیانه سه هفته در آفتاب گذاشته باشند چون چشم آنرا در زیر بالش کسی گذارند بنحویکه آن کس نداند مانع خواب آمدن آن شود و چون زنده آنرا در خانه بیاویزند مار و عقرب دران خانه داخل نشوند و ضماد فضله تازه بچه نوع سرخ آنرا چون از آشیان آن آورند جهت تحلیل ورم بیضه مجرب اما باید که زیاده از یک ساعت نگذارند و سائیده خشک آن با آب یا عرق را زیانه نیز همین اثر دارد و لیکن از تازه آن ضعیفتر و گویند چون دو لشکر باهم مقابل کردند و حدأه سرخ برسر هر لشکری که پرواز نماید ظفر از جانب آنست و بدین سبب آنرا فتح اللقا نامند

* حدید * بفتح حا و کسر دال مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و دال مهمله بفارسی آهن و بهندی لوهه نامند * ماهیت آن از جمله فلزات معروفه است و اجناس کلیه آن دو نوع میباشد نر و ماده نر آن که صلب است فولاد و ماده آن که نرم است آهن و فولاد دکانی طبیعی را شاپورخان و شابرخان نیز و مصنوع از آهن نرم را اسطام گویند و چون شاخ سوخته بز و حجر البرخام را بالسویه بر آهن بمالند و بر آتش سرخ کنند بسیار نرم شود و فیروقتر عبارت از آن است و چون با رصاص یا مرقشیشا یا سم الفار یا زرنیخ گداخته بمرتبه رصاص زود گداز گردد و بدستور چون با نحاس بگدازند و بعد از ان با شوره نحاس را از و بسوزانند بغایت زود گداز گردد و فولاد مصنوع متعارف بسیار است و طریق ساختن آن آنست که آهن متعارف را در کوره مخصوص بآتش بسیار شدید یک هفته میتابند و حنظل و صبر و هرچه در تلخی قوی باشد یا زهرهای حیوانات

حدید

مانند عبور و رطعه آنمقدار مثانند که در رحم آن داخل شود و کویند چون آهن را تافته یکبار در روغن کنجد نطفه کنند و بار دیکر در آب اطفا نمایند اقسام آهن را مثل آهن ربا جذب میکند * طبیعت آن در دوم کرم و در سوم خشک و زنجار آن در آخر سوم تا چهارم * افعال وخواص آن آب آهن تافته بغایت مقوی باه و قابض و جهت جراحت امعا و اسهال مزمن بواسیر و ورم سپرز و تقویت معده و سلس البول و درد مقعده و کزیدن سک دیوانه و رفع زردی رخسار و هیضه نافع و آبیکه آهن کران آهن تفته را مکرر در ان سرد مینمایند و آنرا دوس و ماء الحدید نیز نامند و شراب با آهن تافته نیز در رفع خفقان و استسقا و طحال و سلس البول و ضعف جکر و معده و باه و حبس اسهال معدی و ذوسنطاریا قویتر از آب تفتهٔ آهن است و دران و دوغ با آهن تافته در اسهال دموی و نزف حیض و استرخای مقعده قویتر است و چون برادهٔ آهن را در شرابیکه زهر آلوده باشد بیندازند تمام زهرها را بخود جذب نماید و رفع سمیت آن شود و شرب آن زیان نرساند و خبث الحدید و زعفران الحدید انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و قطور سرکه که آهن دران جوشانیده باشند جهت قطع نمودن چرک جاری از کوش که کهنه شده باشد ایضا و برادهٔ آهن را چون بخورند در دشکم شدید و خشکی دهن و درد سر آورد مداوای آن آشامیدن شیر تازه دوشیده با بعضی ادویهٔ قویه است و بعد از ان مسکه و روغن بنفشه و روغن کل و سرکه بر سر مالیدن و مقدار یکدرهم مقناطیس خوردن و امراق دسمه و روغن کاو و در خواص آورده اند که برادهٔ آهن اکر بر کسی بندند که در خواب دندان بخاید دیکر نخاید و طلای چرک آهن با شراب جهت داخس و نقرس و حمول چرک آن حابس نزف الدم رحم و مجفف بواسیر است

* حدق * بفتح حا و دال مهملتین و سکون قاف کویند اسم بادنجان است و کویند بادنجان دشتی است و اهل قدس آنرا بادنجان بری و اهل حجاز شوکة العقرب و بهندی بهتکتیه و کتیکن نامند * ماهیت آن کیاه آن در بعض بلاد بزرکتر از بادنجان و در بعضی برابر و شبیه بدان و ثمر آن بقدر جوز ماثل و بی خار و در بعضی بلاد مانند بنکاله پرتخم و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد و در تابستان میرسد و زود فاسد میکردد و دو رهند سه نوع میباشد یکی کوچک و کیاه آن مفروش بر زمین و پر خار و ثمر آن بقدر فوفل و کل آن برنک کل بادنجان و قسم دیکر کیاه آن از ان بزرکتر و کل آن سفید و کیاه آن بقدر بادنجان و قسم سوم کیاه آن بزرکتر از بادنجان و کل آن مثل کل بادنجان و ثمر آن بقدر جوز ماثل و بعضی از ان بزرکتر * طبیعت آن در دوم کرم و خشک * افعال وخواص آن بسیار جالی قائم مقام صابون در بردن اوساخ لهذا اهل شام جامه با آن میشویند و بخور نوع بزرک آن که مقدسی نامند جهت بواسیر بیعدیل و طلای نوع کوچک آن که حجازی نامند جهت کزیدن هوام و عقرب و بدستور خوردن برک یا ثمر یا بیخ آن در ساعت نافع و لیکن با خطر و مورث کرب مصلح آن سکنجبین و قطور روغن زیت و یا غیر آن که ثمر آنرا دران جوشانیده باشند جهت تسکین وجع کوش در ساعت و تدهین بدان جهت رفع اعیا مفید و حمول آن با عسل جهت اسقاط کرم معده و آشامیدن زبرهٔ کل آن جهت سرفهٔ مزمن و نوع کوچک آن جهت ضیق النفس و سرفه و حرقة البول و تپ بلغمی و جذام و رفع نفخ شکم و سنک مثانه مفید دانسته اند و کل نوع سفید آن جهت حمل و برانکیختن حرارت معده و انهضام طعام و دفع بلغم و سرفه و ضیق النفس و فساد خون و جذام و تپ بلغمی و حکمای هند کویند روز یکشنبه چون پکهه نچهتر یا مول نچهتر بود در رزیز کیاه آن جو و کنجد و برنج بریزند و شخصی بطرف شمال بنحویکه سایهٔ او بر ان نیفتد بایستد و بیخ آنرا بکند و بزن عقیمه بعد از پاک شدن از حیض سه روز با شیر کاو یکرنک که

گوساله او نیز همرنگ آن باشد بخورانند و مرد یا زن مقاربت کند با ذکر در انشاء الله تعالی و چون آن بیخ را با روغن گاو و زرد چوبه سائیده بر سر بمالند جهت صداع و شقیقه و بخور آن جهت تپ و تعلیق آن بر گردن جهت خنازیر و سلعه و سعوط آن با شیر زنان جهت صرع مفید و چون با دارفلفل و بول گاومیش بسایند و زنیکه بچه در شکم او نماند و بزرگ نشود و ساقط شود بخورد طفل در شکم او بماند و بزرگ شود و نیکوئی تولد یابد و چون در حال مقاربت آن بیخ را بر کمر بندند انزال نشود و چون با صندل سرخ سوده بر بدن بمالند هر که بوی آنرا بشنود محب و مسخر او گردد و نوع صغیر آن جهت سلس البول و تپ و بواسیر خونی و اسهال خون و امثال اینها نافع *

* فصـــــــل الحاء مع الراء المهملتین *

* حربث * بضم حا و سکون راء مهملتین و ضم باء موحده و سکون تاء مثناة فوقانیه و بثاء مثلثه نیز آمده * ماهیت آن گیاهی است بر زمین مفروش و برگ آن باریک و دراز و ما بین برگهای طویل آن برگهای کوچک و خوشبو و طعم آن با حدت و بسیار خوشبو کننده دهان * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سدد و جهت سوء هضم و دفع بدبوی دهان و قولنج نافع و چون گوسفند از آن بخورد شیر و گوشت او خوشبو و لذیذ گردد مصدع مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن بر نجاسف است *

* حربا * بکسر حا و سکون راء مهملتین و فتح باء موحده و الف آنرا حامالاون نیز گویند و کنیت آن ابو حجاذب و ابو الزندیق و ابو الشقیق و ابو قادم و بفارسی آفتاب پرست و بهندی گرگت بکسر دو کاف فارسی و سکون راء مهمله و تاء چهار نقطهٔ هندی در آخر نامند * ماهیت آن حیوانی است فی الجمله شبیه بچلپاسه و از آن بسیار بزرگتر و موی آن انشان و همیشه نظر با آفتاب دارد و در ایام گرما چهرهٔ آن سرخ میگردد و دنبالهٔ آن بلند و چشمهای آن بجمیع جهات حرکت میکند برای آنکه صید خود را بهر طرف که باشد به بیند و چون صید او که مگس و امثال آنست نزدیک او آید بسرعت زبان خود را بر می آورد و آنرا میربایند و از دور که می بیند رفته آنرا صید میکند و حشرات سمی مانند هزارپا و عقرب را نیز صید میکند و میخورد گویند کسی را نمیگزد و چون بگزد کشنده است و معالجه ندارد * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن گویند چون موی مژگان را بکنند و خون آنرا بر آن بمالند دیگر موی نروید و زهرهٔ آنرا چون اکتحال نمایند غشاوهٔ بصر را ببرد و پیه آنرا چون بر آهنی بر روی آتش بسوزانند و مخلوط با خون و اندکی آب نموده بر قروح سر بمالند در یک مرتبه آنرا زائل کرداند و چون آب مطبوخ آنرا با آب حمام مخلوط کرده بدن را با آن بشویند رنگ بدن را تا چند روز سبز میدارد و گوشت آن سم قتال است و عارض میگردد از خوردن آن قی و وجع فواد و مداوای آن قی فرمودن و سائر تدابیر و ازین را بعمل آوردن و تخم آن نیز سم قتال است و در یکساعت کشنده و مداوای آن خوردن فضلهٔ باز با طلا که نوعی از شراب است و قی فرمودن و پاکیزه کردن معده و مالیدن روغن گاو بر تمام بدن و تکمید سر با ماء اللحم و خوردن انجیر خشک با مسکه و جنطیانا است

* حردون * بکسر حاء مهمله و سکون را و ضم دال مهملتین و سکون را و نون و در طبرستان ماچه کول و در اصفهان مال مالی و بهندی باهمنی نامند * ماهیت آن حیوانی است شبیه بوزغه و ورل بری و از آن بسیار کوچکتر و با دست و پا و سر باریک و طولانی و در عرض روز چند مرتبه متلون بالوان مختلفه میگردد و در خرابها و کوهستانها یافت میشود * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن تعلیق دل آن در لتهٔ سیاه بسته جهت تب ربع و طاوی بوست

محرق آن با عسل جهت تحسس کردن اعضا بعد یکه از ضرب و قطع منا لم نکرد د وا کتحال خون آن جهت تقویت باصره و سرکین آن جهت بیاض و حکهٔ چشم و ضماد آن جهت تنقیهٔ بشره و رفع جمیع آثار مفید و بهترین سرکین آن آنست که سفید و سبک و زود شکن باشد و چون بسایند بوی آن ترش شبیه ببوی خمیر بود و امین الدوله گفته تدهین پیه گوشت آن موی را برویاند و تعلیق آن بربازوی راست مهیج باه و شهوت جماع است و بدستور تعلیق مهرهٔ پشت آن که قریب بکردهٔ آن میباشد بر کمر و خوردن یك قیراط از چشم راست خشك کردهٔ آن با آب سداب البته قاطع منی و یك قیراط از چشم چپ آن با آب نخود سیاه مطبوخ و دو استار روغن کاو بغایت محرک باه و مسخن کرده و گویند چون حردون را باسم صاحب عرق النسا صید کنند و رگ باطن ران آنرا پیدا کرده آن موضع را بشکافند و آن رگ را باسم آن شخص قطع کنند و بعد از آن بدست بدون آلتی آنرا ریزه ریزه نمایند بالخاصیة رفع آن علت شود و مجرب دانسته اند و خوردن گوشت حردون و مرق آن مورث جذام است

* حرشف * بفتح حا و سکون را مهملتین و فتح شین معجمه و سکون فا لغت نبطی است و بعربی عکوب و سلبین و خریع و بفارسی کنگر نامند * ماهیت آن * اصناف میباشد بستانی و بری و بری دو صنف کبیر و صغیر اما بستانی آن با اضلاع و طبقات مانند کاهو و بی تشریف و اما صنف کبیر بری آنرا ساق بقدر انگشتی و طول تا دو ذرع و پر برگ و با خارهای تند و گویند برگ این کوچك تر از برگ بستانی است و مائل بسیاهی و بر ساق آن چیزی شبیه بسیب و انار مجتمع کرده از اجزای زرد رنگ و تخم آن طولانی از جو بزرگتر و بیخ آن مائل بسرخی و بالزوجت و از مطلق حرشف مراد این است و اما صنف صغیر بری آن بیساق و کوچك و خار دار از و آنرا خویه نامند و همه آنها با رطوبت چسپنده و برگ صنف نوع بستانی ماکول آنرا پخته با ماست و کشك و غیر آن و با گوشت و یا بدون گوشت میخورند لذیذ میباشد * طبیعت بستانی آن در دوم گرم و در اول خشك و گویند در اول تر است و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن * مبهی و مدر بول و حابس طبع و مسخن کرده و مثانه و محرک جماع و محلل ریاح و هاضم غذا و جهت قرحهٔ شش و انقباض اطراف عضل و جراحت امعا و ضماد آن جهت داء الثعلب و خشبو کردن عرق و موم روغن آنرا که با سه مثل آن آب کنگر ممزوج نموده باشند جهت تحلیل اورام صلبه سریع الاثر و جهت برص نافع و نطول آن جهت خارش بدن و ضماد بیخ آن جهت سوختگی آتش و التوای عصب مفید و مضر دماغ و مولد سودا و نفاخ و مصلح آن ادویهٔ حاره و روغن و سرکه است و طبیعت صنف بری کبیر آن در آخر دوم گرم و در اول آن خشك و در جمیع افعال قویتر از بستانی و مصلح اخلاط متعفنه و مخرج مواد غلیظهٔ سینه مضر محرورین مصلح آن سرکه و ترشیها و طلای اجزای لطیفهٔ گل آن با سرکه جهت جرب و نطول طبیخ جمیع اجزای آن جهت حزاز و رفع قمل نافع و صنف بری صغیر آن محلل و مقی و صمغ حرشف را بفارسی کنگر زرد نامند و در حرف الکاف ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد

* حرف * بضم حا و سکون را مهملتین و فا اسم نبطی حب الرشاد و بسریانی مقلیا ثا و بعربی ثفا و بربری بلاسفین و بفارسی تخم سپندان و اسفند سفید و تخم ترهٔ تیزک و شب خیزک و بیونانی قرد اموس و حرف ابیض و بهندی هالم نامند و گویند چون آنرا بریان نمایند آن زمان مقلیا ثا نامند * ماهیت آن * از جنس ترهٔ تیزک است و بری و بستانی میباشد و رشاد قسم بستانی آنست و ماکول و برگ آن نرم و ریزه و در رجیر مذکور شد و تخم آن اشقر و طولانی و برگ بری آن مائل بتدویر و با تشریف و بهترین آن بابلی است و مستعمل بستانی آنست هم گیاه و هم تخم آن و گفته اند آنچه تخم آن کوچك

است آنرا حرف نامند و در خورد نیهای کرم بیشتر استعمال مینمایند وانچه سفید و مدور است آنرا خردل گویند واین را بیشتر در طلاها بکار دارند وانچه طولانی شبیه بتخم شاهسفرم است آن را حب الرشاد گویند * طبیعت نبات آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف وکشندهٔ کرم معده وحب القرع ومحلل ریاح ومقطع بلغم ولبات خشک آن در افعال قریب بتخم آن وضماد ونطول آب مطبوخ آن جهت منع ریختن موی مضر معده ومثانه ومورث تقطیر البول مصلح آن کاسنی وسرکه وبری آن شدید الحرافة وشبیه به بستانی واز ان در افعال قویتر وبدستور تخم آن از تخم بستانی * طبیعت تخم بستانی ان که حب الرشاد مراد است در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن بغایت محرک باه ومدر بول ومحلل اورام سپرز ومنضج اورام بلغمیه ومحلل آنها وقاتل جنین واقسام کرم معده وامعا ومقوی ذهن وتریاق هوام ومخرج فضول سینه وریه ومواد فاسده ازبدن واستیصال سودا ورطوبات غلیظه از ان ومنحدر کنندهٔ بلغم خام بطرف مثانه ورافع استرخای کل بدن ومفتح سدد ودافع سیلان چرک معده وامعا ومقوی اشتها وآشامیدن مقدار سه درهم آن با آب گرم جهت رفع قولنج وتحلیل ریاح وتنقیهٔ سینه وریه وجهت ربو وادرار حیض ونهش هوام وتسخین معده وکبد وبرانگیختن شهوت طعام وباه واخراج دیدان وحب القرع واخراج مشیمه وکشندهٔ جنین در شکم واخراج آن وبدستور پنج درهم آن با آب گرم وقانیذ سنجری وروغن کنجد جهت رفع قولنج سریع الاثر ولعوق آن با عسل جهت سرفه وربو ودرد پهلو که از خلط غلیظ عارض شده باشد وبازردهٔ تخم مرغ نیمبرشت وعسل جهت درد سینه وشکاف عضل وتنقیهٔ موادیکه بسبب صدمه بسینه ریخته باشد وبا تخم نیمبرشت بتنهائی بغایت مبهی ومصلح سینه وجابرشکستگی اعضا وبا شیر بزبقدر دو درهم تا ده یوم جهت ازالهٔ برص مؤثر بشرط نهایت امساک از اطعمه وبود ادهٔ آن بسیار قابض جهت سحج واسهال بلغمی نافع مضر گرده مصلح آن شکر ونبات وخیار بدل آن خردل وتخم تره تیزک مقدار شربت آن تا چهار درهم وضماد آن با عسل جهت تحلیل ورم سپرز سریع الاثر وجهت تنقیهٔ قروح شهدیهٔ سر وقوبا وجرب متقرح که نارفارسی نامند وگزیدن هوام ومنع ریختن موی ودرد سر ووجع ورک وضماد آن با آرد جو وسرکه جهت عرق النسا واورام حاره و سوختگی آتش وباآب ونمک جهت انضاج دمامیل وبدستور برک آن الا آنکه ضعیف العمل است و نیز نطول وشرب آن جهت منع ریختن موی وشستن سر باآب آن جهت دفع چرک ورطوبات از جه ومنع اسقاط موی ولطوخ آن جهت بهق ابیض وبرص وطلای آن با خون خطاطیف جهت رفع وضح وغیر آن وباعسل جهت نمش وباصابون جهت نمش مستحکم وبازفت جهت درد سرکهنه وباغار جهت درد اسافل وکمر وکاددر را نفجار بیله مؤثر وتحقین بدان جهت قرحهٔ امعا ووجع ورک وحبس اسهال واسترخای مقعده ودود آن جهت بواسیر وگریزانیدن هوام مفید

* حرف ابیض * بضم حا وسکون راء مهملتین وفا وفتح الف وسکون باء موحده وفتح یاء مثناة تحتانیه وضاد معجمه در آخر بفارسی اسفندان سفید وبهندی سرسون گویند * ماهیت آن گویند قسمی از حرف بستانی است برک آن پهن وبیخ آن بزرک وگل آن سفید وحدت آن کمتر از رشاد وخردل فارسی است * طبیعت آن قریب بدان * افعال وخواص ان منشف رطوبات وآروغ آورنده ودرسائر افعال مانند رشاد است

* حرف البابلی * بضم حا وسکون راء مهملتین وفا وفتح باء موحده والف وکسر با ولام ویاء نسبت * ماهیت آن ۳ ۱۰ آن ... شبیه ببرک آن شبیه ببرک ترب وباخشونت وگل آن زرد وتخم آن سفید ومدور ورنگین خاصتره

و در مازندران کلمه تره و شاه تره نامند * طبیعت آن گرم و تر و تند تر از حرف نبطی است که حب الرشاد باشد
* افعال و خواص آن مقیء قوی و مسهل خون بسبب شدت تفتیح و جذب و مدر حیض و مسقط جنین و مخرج آن و جهة
امراض بارده و عرق النسا نافع و ضماد آن منفجر کنندهٔ دبیله و در سائر افعال قویتر از حرف بستانی و شانزده قیراط
از کل آن مسهل قوی و مقیء اخلاط مریه مقدار شربت آن یک درهم است

* حرف السطوح * بضم سین و طاء مهمله و سکون واو و حاء مهمله بیونانی تلسفی و عامتنا ورد رانند لس معرو
با شیرون و اکثر اطبا آنرا حرف بابلی نامند * ماهیت آن بقول دیسقوریدوس در ثانیه گیاهی است منبسط بر روی
زمین برگ آن باریک طولانی بقدر یک انگشت و مشرف و با رطوبت لزجه و از وسط آن شاخی باریک بقدر شبر متشعب
بلند و شعبه بر آمده و بر اطراف آنها گلی سفید و ثمری که گویا چیزی است که فشرده اند منبت آن سقف خانها و دیوار
است و صاحب تحفه آنرا حرف مشرقی دانسته * طبیعت آن گرم و باحدت قویتر از انواع مذکوره است * افعال و خواص
آن منفجر کنندهٔ دبیلات اندرونی و مدر طمث و مسقط جنین و مخرج آن شرب رحم و لاجهة لقوه و عرق النسا مفید مسهل
خون و مقیء قوی و مخرج بلاغم و خراجات و اخلاط مراریه و نهایت مقدار شربت آن تا یک دانگ و نیم و چون هیز
قیراط از کل آن بیاشامند اخراج مرهٔ صفراییء و اسهال نماید و تحقین بدان جهة عرق النسا نافع و بسبب قوت تف
و جذبیکه دارد اسهال خون مینماید و دبیلات اندرونی را منفجر میسازد

* حرف الماء * بضم حا و سکون راء مهملتین و فا و الف و لام و فتح میم و الف بعضی شیسنبریون و بعضی مردم آنرا قر
مومن نامند * ماهیت آن نباتی است که بر کنار آبها میروید و برگ آن شبیه ببرگ تره تیزک و در اول مستدیر و در ر
با تشریف میباشد و آن غیر جرجیر الماء است چه جرجیر الماء درمیان آبها ایستاده میروید و برگ آن بی تشریف ا
* طبیعت تازهٔ آن در دوم گرم و خشک و خشک آن در سوم * افعال و خواص آن مسخن و مدر بول و حیض و ج
علتهای باردهٔ باطنی و ضماد آن جهة قروح و بثور لبنیه و کلف نافع بشرط آنکه شب بمالند و صبح بشویند

* حرف المشرقي * بضم حا و سکون راء مهملتین و فا و فتح میم و سکون شین معجمه و کسر راء مهمله و قاف و یا * ماهیت
صنفی از حرف بستانی است بقدر یک ذرع با شاخهای باریک و برگ آن در درد و جانب شاخها مانند نبات خرنوب و
شبیه ببرگ شیطرج و از آن نرم تر و سفید و گل آن سفید و بر اطراف شعبها شاخهای آن و ثمر آن مانند فلکه و تخم آن
و قریب بخردل و در حدت قائم مقام فلفل و در اطعمه بدل آن داخل میکنند و در جمیع افعال قویتر از حرف بس
است مطبوخ گیاه آن با گیاه جو جهة نزلات بارده و رفع اخلاط صدریه و تحلیل ریاح موثر

* حرمل * بضم حا و سکون راء مهملتین و فتح میم و سکون لام و بفتح و کسر حا نیز آمده لغت سریانی است و بفا
اسپند نامند * ماهیت آن نوعی از سداب کوهی است و دو قسم میباشد قسمی را نبات بقدر ذرعی و از یک تنه
شاخ میروید و برگ آن مائل بتدویر و غلاف دانهای آن مدور و مثلث الاضلاع و مخطط بسه خط و باندک س
و تخم آن سیاه بقدر خردل و ثقیل الرائحه و از مطلق حرمل مراد این قسم است و قسمی را برگ مانند برگ
و از آن کوچکتر و مائل بسفیدی و گل آن مانند یاسمین سفید و خوشبو و غلاف دانهٔ آن طولانی و سفید رنگ و ا
حرمل ابیض باعتبار رنگ غلاف آن نامند و تا چهار سال قوت آن باقی میماند * طبیعت آن در سوم گرم و در

خشک * افعال وخواص آن لطیف وجالی سینه وشش از رطوبات لزجه ومحلل ریاح امعا ومواد غلیظه ومبهی ومدر
ومدر شیر وبول وحیض ومسهل سودا وبلغم غلیظ وحب القرع اعضاء الراس والغذاء وغیرها آشامیدن جرم آن جهت
صرع وفالج وجنون ونسیان وسائر امراض باردهٔ دماغیه وعصبانیه وتسخین اعضای دماغ ومابدن ورفع استسقا ویرقان
وسدد وقولنج وعرق النسا نافع وآشامیدن نقوع آن جهت تحلیل مواد سوداویه وتصفیهٔ خون ونرم داشتن طبع اعضاء
الصدر وچون یک اوقیهٔ آنرا بکوبند وبا چهار اوقیهٔ آب بجوشانند پس صاف نموده با سه اوقیه عسل ودو اوقیه روغن کنجد
بنوشند قی بقوت آورد وتنقیهٔ سینه واعالی بدن از رطوبات لزجه نماید وضیق النفس وسعال رطوبی را مفید امراض
الراس وغیره چون آنرا بقدر یکرطل در شراب ویا آب انگور که بقدر سی رطل باشد بجوشانند تا بربع رسد وتا سی روز
روزی تا دو اوقیه آنرا بنوشند جهت رفع صداع مزمن وصرع مجرب دانسته اند وچون سه روز متوالی زنیکه حامله میشده باشد
وبعد از آن نشود از آن مطبوخ بیاشامد اعادهٔ حمل او شود وچون پانزده شب صاحب عرق النسا مقدار یک مثقال تا یک
مثقال ونیم ناکوفتهٔ آنرا تناول نماید رفع آن علت کرده مجرب دانسته اند وچون با تخم کتان وعسل سرشته بدان مداومت
نمایند جهت رفع ضیق النفس بیعدیل وچون با زجاج محرق اضافه نمایند جهت تفتیت حصاة نافع واکتحال آن با زعفران
وزهرهٔ مرغ خانگی وعسل وشراب وآب رازیانهٔ تازهٔ سبز جهت ضعف بصر امتلائی ونطول آب مطبوخ آن جهت تقویت
اعضا وسیاه کردن موی وازالهٔ خدر ومداومت خوردن مطبوخ آن با روغن کنجد وآب جهت رفع امراض رئه وجگر وطلاء
آن با روغن شبت بر ناف وتهیگاه جهت قولنج مزمن وضماد سائیدهٔ گرم نمودهٔ آن بتنهائی جهت فالج واسترخا وخدر
واوجاع ریحی وغیرها در هر عضویکه باشد نافع بشرط مداومت وبدستور با ثلث وزن آن زنجبیل خشک با آب برگ عنب
الثعلب واگر در آفتاب توانند این ضماد را بعمل آورند که زود خشک گردد بهتر است وسعوط عصارهٔ آب مطبوخ آن جهت
نزله وسرخی چشم وقطور آن که در آب ترب وروغن زیتون جوشانیده باشند جهت ثقل سامعه وکرم ودوی وطنین وبخور
آن جهت درد دندان ورفع چشم بد وتعلیق آن در پارچه کبود رافع سحر گویند افشانیدن آن در خانه باعث فرقت
وبخور آن مبطل آن اثر است مضر محرورین ومصدع ومغثی مصلح آن ربوب ومیوهای ترش وسکنجبین وعوضات دیگر
مقدار شربت آن از یک مثقال تا دو مثقال بدل آن قردمانا وگویند تخم سداب است وروغن آن در سوم گرم ودر دوم خشک
ومفتح سدهٔ دماغی وجهت فالج ولقوه ورعشه واسترخا وصرع واختلاج ورياح اعصاب وخدر شربا وضمادا وحقنهٔ آن جهت
درد کمر وعرق النسا وبرودت گرده ورحم مفید وحمول پیه آن با روغن ایرسا سائیده مفتح افواه عروق وخون بواسیر است
* حرملی * بضم حا وسکون راء مهمله وضم میم وفتح لام ومد وعرب آنرا القضبانا نامند * ماهیت آن نباتی است حجازی
بقدر قامتی ودر کنار آبها میروید واز جملهٔ یتوعات است وپر شیر وبرگ آن درازتر از برگ بید وکوچکتر از آن وتیره
رنگ * طبیعت آن گرم وباحدت * افعال وخواص آن گویند چون شیر آنرا با پنبه ویا صوفی بگیرند بحدیکه آن
پنبه وصوف خوب تر شود وآنرا بگذارند تا بد بو شود وچون انسان صاحب جرب در آفتاب ایستد وجرب خود را بخارد
پس آن پارچه وصوف را بدان بمالد بقوت که احساس وجعی نماید جرب آن بزودی زائل گردد

* فصل الحاء المهملة مع الزاي المعجمة *

* حز * بضم خاک خالص وبکسر وفتح خاک سنگدار است
* حزاء * بفتح حاء مهمله وزای معجمه والف وبضم حا وبمد وقصر هردو آمده است گویند بفارسی آنرا دینار رویه نامند

وبقولی تخم آنرا زردک او بشیرازی میرک گازری ولی رکو خرلیمو زرد دماوند را ان آلاریجه خوانند * ماهیت آن بری
وبستانی میباشد واز مطلق آن مراد بستانی است ساق آن بقدر انگشتی واز ان باریک تر وشاخهای آن باریک ومنشعب واز
بالای ساق رسته وآنرا قبهٔ شبیه بقبهٔ زردک بری ومائل بزردی وتخم آن عریض ومائل بطول وتند طعم وبا عطریت وبرگ
آن شبیه ببرک کشنیز واز ان بسیار ریزه تر وکویند شبیه بکرفس واز ان اندک بزرگتر وپهن تر وکویند شبیه ببرک سداب
واز ان زرد تر وبیخ آن شبیه بزردک وسفید وبا اندک تندی وطعم آن وبن ستور طعم برک آن مرکب از طعم زردک ورازیانه
وصاحب تحفه نوشته که صها ربخت وسعید جرجانی وابن تلمید گفته اند که در طبرستان آنرا جعفری نامند وظاهرا جعفری
از قسم بری آن باشد چنانچه مشاهده شده مؤلف کوید که شبیه بدین گیاهی در هند وبنگاله بسیار میشود واقسام میباشد وگیاه
آن تا ببلندی دونیم ذرع وزیاده نیز یک قسم آنکه برک گل آن بزرک و زرد وتیره رنگ وکم برک تا پنج عدد ودر وسط آن
برکهای ریزه وساق وشاخهای آن باریک وسبز مائل ببنفشی وآنرا جعفری نامند قسم دیگر آنکه قبهٔ گل آن بزرکتر وپر برک
ورنک آن زرد طلائی وآنرا صد برک وگیند ا نامند وبعضی بتعمل برک گل آن را پستهٔ رنگ میکردانند بدین نحو که در هنکام
ظهور شکوفه وگل آن که اوا سط زمستان است شاخ متصل بیخ آنرا شکافته قدری نیل در ان میکذارند وبر بالای آن پارچهٔ نم کرده
می پیچند وقسمی دیگر آنکه آنرا حبشی نامند برکهای گل آن زرد وریزه اندک پیچیده میباشد وقسم دیگر آنکه آنرا سرنائی
مینامند برکهای گل آن اندک بلند وپیچیده شبیه بسرنا ونیز قسمی دیگر میشود که برکهای گل آن سرخ برکشته بطرف پائین ودر
وسط آن برکهای ریزهٔ زرد وبسیار خوش منظر وآنرا گل مخملی نامند وبرک نبات آن شبیه ببرک ترهٔ تیزک واقبوه ونیز نر وماده
میباشد نر آن برا طراف قبهٔ گل آن برکهای بلند عریض هشت عدد تا ده عدد ودر وسط آن تکمهٔ وبر ان برکهای بسیار ریزه که
زیره نامند وماده آنرا برکهای همه مساوی وبالیده تر وگیاه آن هم مزروع میباشد وهم بنشانیدن قلم آن وتخم آن سیاه رنگ و
باریک طولانی وگل قلم کردهٔ گیاه آن بالیده تر ورنگین تر از زروئیدهٔ تخم آنست وبهترین آن صد برک وگل بزرک تازهٔ
آنست * طبیعت آن در اول دوم گرم وخشک ودر سوم نیز گفته اند * افعال وخواص آن مسخن وقابض ومحلل
ومنضج خراجات واورام صلبه وهاضم ومدر بول وحیض وکاسر ریاح ودافع جشای حامض ورافع مضرتها اغذیهٔ منفخه ومعطشه
وجهت سم عقرب وسائر هوام بارده وتقویت معدهٔ بارده وتسخین آن وخوردن مطبوخ برک آن جهت بواسیر ریحی
وخونی واخراج سنگ کرده مجرب دانسته اند وقطور آب برک آن جهت جریان رطوبات وچرک از گوش وطلای برک
درخت آن جهت قوبا وبهق وکلف وتطول طبیخ آن جهت تفتیت حصاة نافع گفته اند وچون اندکی از آب برک آن واندکی
زاج سفید در آب خیسانیده با توتیای کرمانی نرم سوده وبا سرمه نرم سوده حل نموده در چشم بچکانند هر صبح تا چند روز
باعث تقویت آنست ا مضار مصدع ودر محرورین موجب رمد وجرب وبثور وقطع منی ومصلح آن سویق وآب سرد وکاسنی وبقول
بارده وبادرنجبویه نیز گفته اند وترشیها وبخور آن جهت دفع اذیت ریاح ردیه وبرک گل آن را چون در آب بجوشانند
تا رنگ آن در آب باز داده شود پس صاف نموده اندک زاجی داخل کرده پارچهٔ سفید را ویا کاغذ را بدان رنگ کنند بسیار
زرد ونیکو میگردد واگر اندکی نیل در ان داخل نمایند سبز پستئی میشود وبر پارچه رنگ پخته میشود واز آفتاب تغییر نمی یابد
* حزاء بری * وحزاة نیز نامند وبشیرازی گوخر گویند * ماهیت آن از جملهٔ سداب بری شمرده اند ودو قسم
میباشد بری وبستانی یک قسم را در مازندران جعفری نامند وبرک آن شبیه ببرک کرفس بقدر برک کشنیز وتخم آن سبز

وخوشبو واین بهترین اقسام است * طبیعت آن گرم وخشک در آخر سوم * افعال وخواص آن مقوی حاسهٔ شامه ورد المع ریاح وادویهٔ قتالهٔ بارده خصوصا سم عقرب و مدر بول ومجفف منی وقسم دوم که بستانی است ساق آن بقدر ذرعی وبرگ آن شبیه ببرگ سداب وبازغب وخوشبو وتند طعم وتخم آن شبیه بانجدان وزوفرا عبارت از آنست وصاحب اختیارات بدیعی نوشته که برگ آن شبیه ببرگ جزر وطعم آن قریب بطعم رازیانه وتخم آن سبز رنگ وخوشبو وخوش طعم نزدیک بتخم کزر در شکل وبرجامه بچسبد وبشیرازی آنرا خودسک نامند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی معده واحشا وجگر ومحلل ریاح وهاضم ومفتح سدهٔ جگر وسپرز ومسخن گرده ومثانه ومسمن آن ومبهی ومقوی آن ومنقی مثانه ومجاری بول ودافع خمار وآشامیدن وبوئیدن آن جهت زکام و رطوبات دماغی وبرودت دماغ وضماد آن جهت تسکین وجع وورم بواسیر وبدستور خوردن آن وادهان آن گویند بواسیر را زائل کرداند ورنگ روی را نیکو سازد ومیپچ دوائی بآن نرسد وطلای گل وبرگ آن با عسل جهت خراجات واکله وضماد جمیع اجزای آن با شراب ویا روغن بنفشه جهت رفع سم هوام ونیم درهم آن با اندک شراب جهت گزیدن هوام شربا نافع وجالینوس بالخاصیه آنرا جهت سعال یابس مفید مید اند وتخم آن در افعال قویتر از اکثر اجزای آنست ومضر سر ومجفف منی مصلح آن بادرنجبویه بدل آن سداب است هرگاه اقسام دیگر حزا یافت نشود مقدار شربت آن تا سه درهم واز تخم آن تا یک مثقال * حزاز الصخر * بفتح حاء مهمله وزای معجمه والف وضم زای معجمه والف ولام وفتح صاد مهمله وسکون خاء معجمه وراء مهمله وبضم حا نیز آمده ودر مصر حناء القریش وبفارسی گل سنگ وبدیلمی سنگ حنا گویند واین را حزاز از آن جهت نامند که مرض حزاز را که نوعی از قوبا است زائل میکرد اند * ماهیت آن چیزی که بر روی سنگهای نمناک متولد میشود ورنگ آن سبز مائل بسفیدی وچون بدست بمالند برنگ حنا مشابه گردد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن جالی وجهت اقسام قوبا وقطع نزف الدم وتسکین حرارت اعضا واورام حاره وورم زبان وبا عسل جهت یرقان ضمادا نافع * * حزنبل * بفتح وبضم حاء مهمله نیز وضم زای معجمه وسکون نون وضم باء موحده وسکون لام لغت عربی است وکف الدابه وکف النسر وبیونانی مرباطان نامند * ماهیت آن امین الدوله نوعی از بهمن سفید دانسته ومراد از آن بیخی است سفید وسطبر مائل بتیرگی وزردی وطعم آن شیرین مائل بتلخی ونبات آن انبوه وبرگ آن شبیه ببرگ سیب وعریضتر از آن وزغب وساق مجوفی از وسط آن رسته ورنگ آن ما بین سرخی وزردی وزغب وبرگهای ریزه احاطهٔ ساق آن نموده وبلندی آن تا دو ذرع ومنحرف بجهت اسفل بحدیکه ملاصق زمین شده وبر سر آن چیزی متخلخل مثل اسفنج ودرونش با اندک رطوبت وخارهای ریزه در اطراف آن وگل آن مائل بسفیدی وزردی ومحیط بساق آن مثل فراسیون وبی شعبه وشاخ ومنبت آن نزدیک آبها واکثر بلاد مانند طرسوس واراضی شام وغور وطبریه وجبال بیت المقدس ومکارموصل وغیر اینها از بلاد مناسبه بطبیعت آن وبهترین آن طرسوسی چرب وشیرین با اندک تلخی است وتازهٔ آنرا چون از زمین بکنند نرم مانند شمع میباشد وچون بخایند مانند خمیر گردد وچون در تابستان نزدیک خشکی گیاه آنرا بکنند صلب وبزرگ میباشد وقوت آن تا دو سال باقی میماند * طبیعت آن در اول سوم گرم ودر وسط دوم خشک * افعال وخواص آن مفتح ومحلل وملطف اخلاط ومبهی ومقوی احشا اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض والزینة والمفاصل وغیرها آشامیدن آن جهت رفع صداع کهنه ورفع بخارات ومنع تصاعد بخار وتقویت دماغ وقطع نزلات ورمد ودردها تراقیه وسینه وسعال

وربو وضيق النفس وقولنج ورياح غليظه وضعف جگر وسپرز وبا عسل جهت حصاة ورمل ومداومت يک هفته تا دو هفته بدان جهت استسقاي لحمي وزقي وبا سکنجبين جهت نيکوئي رنگ رخسار وبا مغز تخم خربزه جهت وجع گرده ونزف الدم وبا گلنار جهت قطع سيلان خون وبا آب گندنا جهت اسقاط دانه بواسير ومداومت خوردن آن با آب کرفس جهت تحليل آنچه در انثيان بهم رسد وباصبر جهت وجع مفاصل وعرق النسا النسا الراس بخور آن جهت صداع وتحليل مواد دماغي وضماد مطبوخ همراه آن باسداب در روغن زيتون جهت فالج ولقوه وکزاز وخدر وعرق النسا الاذن قطور آن در گوش جهت ثقل سامعه العين اکتحال آن جهت قطع بياض وناخنه وسلاق السموم آشاميدن آن جهت سموم حيواني ونباتي وتقويت باه اجماعي اطبا است خصوصا با شراب وبدستور طلا کردن آن الخواص آشاميدن منقوع يک درهم آن در شير تازه دوشيده يک رنگ سير صبح ناشتا وتا آخر روز چيزي نخوردن موجب عدم تاثير سموم است مطلقا خواه حيواني باشد وخواه نباتي تا مدت يکسال وگويند تا مدة العمر وبا آب ونمک جهت سقطة المجروح ضماد تازه وخشک آن جهت منع جراحات والتيام آنها بغايت مفيد وگويند مضر ريه است مصلح آن انيسون مقدار شربت آن يکمثقال تا دو مثقال يوسف بغدادي در مرتبا فلن صنفي را بيان نموده که در شام بهم ميرسد وآن نخي است شبيه بسورنجان صلب وعظيم وچون بغايت نرم ميباشد ودر رفع اثر سموم در عرض سال مخصوص بآن دانسته

* فصل الحاء مع السين المهملة *

* حسک * بفتح حا وسين مهملتين وسکون کاف وآنرا شکومنج وشکرمنج نيز وبشيرازي خار سه کوک وباصفهاني مرداد ودر مغرب حمص الامير وبفارسي خار خسک وبهندي گوکهرو وهست چنگها ريعني در پاي فيل چون خلد فرياد برآورد * ماهيت آن بري وبستاني ميباشد بري آن درخرابها ونزديک آبها وبيشها ميرويد شبيه بنبات هندوانه وشاخهاي آن خاردار منبسط وبر روي زمين وبرگ آن که نزديک خارهاي آن رسته شبيه ببرگ زيتون ونخود وطعم ظاهر آن وشبنمي که بران مي افتد ترش وجرم آن بيمزه وبا اندک عفوصت وثمر آن سه پهلو واطراف آن نيز مانند خار ومغز آن از نخود کوچکتر وسفيد رنگ وبستاني آن در بهرها ميرويد وشاخهاي آن مرتفع از روي زمين وخارهاي آن ريزه وشاخهاي آن طولاني وطرف بالاي شاخها غليظ تر از طرف اسفل وبر آنها چيزي رسته بباريکي موي ومجتمع شبيه بخوشه وثمر اين نيز شبيه بثمر آن بهترين آن بستاني آن است * طبيعت آن مرکب القوي از جوهر رطب اندک ويابس بسيار وحرارت لطيف وگرم وخشک در اول نيز گفته اند * افعال وخواص آن اعضاء الغذاء والنفض والسموم وغيرها جالي ومدر بول ومسکن درد مثانه وافزايندۀ مني ومفتت حصاة گرده ومثانه ومنضج ورادع ومليّن ودافع قولنج حار ومانع انصباب مواد وبا شراب جهت دفع ادويۀ سميۀ نباتيه وآشاميدن عصارۀ برگ وبيخ وثمر تازۀ آن تنها جهت قرحۀ مجاري بول وحليل که بفارسي سوزنک وبهندي سوزاک نامند وتقويت باه وتفتيت حصاة وعسر البول وقولنج وعصارۀ آن مستعمل در اکتحال مبرده ومجففه ورادعه ومضمضه بعصارۀ آن با عسل جهت قلاع وعفونت دهان ووجع لثه وورام عضل حلقوم نافع وضماد عصارۀ طبيخ آن جهت ردع ورم حار ومنع حدوث آن وريختن مواد باعضا ودو مثقال عصارۀ خشک بري با شراب جهت سم افعي وپاشيدن آب طبيخ آن جهت بر طرف کردن کيک بغايت موثر وچون نخود را در آب تازۀ آن مکرر پرورده کنند در تقويت باه بيعديل مقدار شربت آن تا پنج درهم مضر سر مصلح آن بادام وروغن کنجد وتخم آن در جميع افعال مانند عصارۀ گياه آن وروغن آن که آب گياه آنرا با روغن کنجد طبخ دهند بدستور مقرر طلاي آن وآشاميدن وتحقين

بدان جهت تقویت باه و درد مفاصل و نیکو کردن رنگ رخسار و درد کمر و کرده و عسر البول و چکانیدن و مالیدن آن در احلیل و عانه و کمر جهت حصاة کرده و مثانه مؤثر مقدار شربت آن سفوف مثقال با میبختج یا عسل یا نبیذ و چون تخم آنرا که حسکل البلا نامند با شیر تازه سه مرتبه طبخ نمایند و هر مرتبه خشک کنند در تقویت باه بی‌مثل است

* حسکل * بفتح حا و سین مهملتین و سکون لام و بکسر حا نیز آمده بیونانی حسمی نامند * ماهیت آن گیاهی است شبیه بصعتر و برگ آن دراز تر و بزرگتر از آن و تیره رنگ * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن پختهٔ آن مقوی معده و هاضم و مصلح طعام فاسد شده و جهت خوشبوئی دهان و آروغ و با شراب جهت گزیدن رتیلا و عقرب مفید مقدار شربت آن تا پنج درهم و زیاده بر آن نیز مجوز است

* حسو * بتشدید واو و حسو بر وزن فعول نیز آمده * ماهیت آن غذائی است که از حبوب و غیر آن ترتیب میدهند رقیق و بطریق قهوه تناول مینمایند و بفارسی حریره نامند و ذکر انواع آن در بابها خواهد آمد انشاء الله تعالی *

** فصـــــــــــل الحاء مع الشين المعجمة **

* حشیشة البراغیث * بفتح باء موحده و راء مهمله و الف و کسر غین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و ثاء مثلثه بلغت شام گیاه در قس را نامند و در عراق مراد از آن گیاهی است که کیک را دفع مینماید و در طبرستان کیک وارش نامند و قسمی از در قس را شمرده اند

* حشیشة الداخس * بفتح دال مهمله و الف و کسر خاء معجمه و سکون سین مهمله لغت عربی است بیونانی فارونخیا نامند * ماهیت آن گیاهی است منبت آن سنگلاخها و برگ آن شبیه ببرگ عدس و از آن بزرگتر * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و ملطف ضماد آن جهت سعفه و قروح شهدیه و داخس نافع است

* حشیشة الزجاج * بضم زای معجمه و فتح جیم و الف و جیم برومی کسنین و اهل اندلس حمیقه و حبقا و بفارسی گیاه آبگینه نامند * ماهیت آن گیاهی است که در شوره زارها و محوطها و خرابها میروید شاخهای آن باریک مائل بسرخی و برگ آن خشن و مزغب و بر شاخهای آن چیزی شبیه بتخم بقل زبرنج و خشن و بسیار تلخ و بر جامه می چسپد * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن محلل اورام و رادع و مفتح سدد و جالی و قابض و چون برگ زجاج را با آبگینه زائل میکرد از این جهت آنرا حشیشة الزجاج نامند و تحسی بدل را رقیه از عصارهٔ آن با شکر جهت سرفهٔ کهنه بسیار مؤثر و ضماد عصارهٔ آن جهت اورام حارّه و بواسیر و با سفیده آب جهت حمره و نمله و قیروطی آن با روغن حنا و پیه بز و مالیدن برگ آن جهت قوبا و غرغرهٔ آن جهت ورم لوزتین و با روغن گل جهت درد گوش مفید مضر سر مصلح آن نبات و خشخاش مقدار شربت آن تا ده مثقال است

* حشیشة العلق * بفتح عین مهمله و لام و سکون قاف امین الدوله گفته که آنرا در گیلان خنیس نامند و از جملهٔ پودنه است و دیماز نهٔ را زنا و جی گویند * ماهیت آن نباتی است شبیه بسوسنبر و مائل بسیاهی و خوشبو بالخاصیة اخراج زالو در حلق مانده نماید و دیگر افعال قویتر از اقسام پودنه است

* حشیشة المعدن * بفتح میم و سکون عین مهمله و کسر دال مهمله و سکون نون و آنرا ریش سنگ نامند * ماهیت آن گیاهی است سفید و صلب قریب بصلابت سنگ و چون شکسته شود اجزای آن ریزه گردد و با روغن چون مشتعل کرده شعلهٔ آن بی طرف نشود * افعال و خواص آن جالی و مورث صحت و طراوت جلد است و داخل ضمادات ملوکی

فی ما یلیه * فصل الحاء مع الصاد المهملة

* حصاة * بفتح حا و صاد مهملتین و الف و تاء مثناة فوقانیه بفارسی سنگریزه و بهندی پتهری و کنکر نیز نامند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن رادع و مجفف و ذرور سائیده آن مانند غبار جهت نزف الدم جراحات و دفع ضرر آن مفید و انداختن آن در کوزهٔ آب مصلح غلظت آن و مقوی احشا است

* حصرم بکسر حا و سکون صاد و کسر راء مهملتین و سکون میم بفارسی غوره نامند * ماهیت آن انگور خام نارس سبز ترش است هر نوع که انگور باشد * طبیعت آن در اول دوم سرد و در آخر آن خشک و عصارهٔ آن سردتر و خشک‌تر از آن تا سوم * افعال و خواص آن مطفی حرارت خون و صفرا و قامع صفرا و مقطع بلغم حاصل در معده و حابس طبع و مانع انصباب مواد و مقوی جگر و بدن و رافع تشنگی و سستی اعضا و ضماد سائیدهٔ خشک آن جهت خشبو کردن عرق و حصف و منع تولد آن در آن سال ثانیا و جوشش و خارش و سستی بدن نافع و مضعف معده سرد و مضر باه و مولد ریاح و مغص و مورث عطش در بعضی امزجه بجهت تکثیف آن اجزای معده را مصلح آن گلقند و نعنع و لیمون و انجیر بدل آن ریباس و حماض و اترج و رب آن قاطع تشنگی و مسکن حرارت و التهاب معده و جهت اسهال مراری و برانگیختن اشتها و حفظ جنین و تقویت احشا و منع غثیان صفراوی و خمار و منع قبول مواد وبائی بانار میخوش جهت صفراوی مجرب و عصارهٔ آن که در آفتاب خشک کرده باشند جهت خناق و ورم حنجره و لهاة و قلاع دهان و رعاف و قیء الدم و با آب کنند تا جهت تجفیف دانهٔ بواسیر و فرزجهٔ آن جهت تنقیه و اصلاح رحم و باسور که جهت نواصیر و قطور آن جهت چرک گوش و غرغرهٔ آن جهت ورم حلق و اکتحال آن جهت دمعه و خشونت اجفان و تاکل آن و حقنهٔ آن جهت قرحهٔ امعا و سیلان رطوبات رحم مفید و در سائر افعال مانند رب آن و آب آن در افعال مانند عصارهٔ آن و مقوی قوت ماسکهٔ معده و چون توتیا را با آن پرورده کنند و بدستور سائر ادویهٔ عین را بغایت مقوی فعل آنست مضر سینه و مورث سعال مصلح آن گلقند و شربت خشخاش مقدار شربت از عصارهٔ آن یک مثقال بدل آن آب سیب ترش و سماق و شراب آن که از آب غوره قریب بشیرینی و رسیده کی سه جزو و عسل کف گرفته یکجزو و ترتیب دهند بدین طریق که سه چهار روز در آفتاب گذارند تا بجوش آید پس صاف کرده در خم نموده در آفتاب گذارند تا برسد قابض و مقوی معده و منشف رطوبات رحم و جهت بطوء هضم و استرخای معده و قولنج ثقلی و وبا و در سائر افعال مانند عصارهٔ آنست و کهنهٔ یکساله و زیادهٔ آن بهتر و قوی‌تر تازه آنست و بدستور چون با آتش بقوام آورند و شربت سازند

* حصی لبان الجاوی * بفتح ها و کسر صاد مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم لام و فتح باء موحده و الف و ضم نون و لام و فتح جیم و الف و کسر واو و سکون یا و بفارسی حسن لبه و بهندی لبان نامند * ماهیت آن صمغ ضرو یمنی است و کمکام عبارت از آن است و در ضرو مذکور خواهد شد و اغلاطی نوشته که اهل این صناعت تحقیق نکرده اند و من بعد از مشقت بسیار تحقیق و تشخیص نمودم که صمغ ضرو است و در اول تکون بقدر دانهٔ گندم میباشد و بعد ربیع بقدر خربزه میشود و بوی آن مرکب از بوی مصطکی و کندر و خوشبوترین صمغها است چون در آتش اندازند و از بخورات طیبه است و بهترین آن آنست که خوشبو و سفید مائل بسرخی و سیاهی باشد و مغشوش بمصطکی و کندر و صمغ مینمایند و فرق آنست که چون در آتش اندازند اصلی آن خوشبو میباشد بخلاف مغشوش * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن القلب مقوی دل و مورث سرور و شربا و بخورا الفم خائیدن آن جهت رفع قلاع دهان

وتقویت لثه وسرفه الراس طلای آن جهت حبس نزلات الاذن قطور آن با روغنهای مناسب جهت درد گوش بارد الصدر والدماغ والعلة آشامیدن آن جهت امراض سینه وسرفهٔ رطوبی وتقویت دماغ ومعده واذابت رطوبات و تحلیل آنها ورفع مغص وتقویت آلات تناسل ومقعده الزینة اغتسال بدن آن جهت تقویت بدن وحفظ موی از افتادن مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن لادن ومصطکی بالمناصفه ومضر محرورین مصلح آن روغن بنفشه وخشخاش است

* فصـــــــل الحاء المهملة مع الضاد المعجمة *

* حضض * بضم حاء مهمله وضاد وسکون ضاد دیگر معجمتین * ماهیت آن دو نوع است مکی وهندی مکی را بیونانی لوقیون نامند وآنچه مشهور است آنست که عصارهٔ برگ وتخم نباتی است خاردار قریب بسه ذرع پوست آن کاهی رنگ برگ آن شبیه بشمشاد وثمر آن شبیه بفلفل وسیاه واملس وطعم آن تلخ وگویند برگ آن مدور واندک ضخیم وسر برگ آن اندک فرو رفته ومنبت آن وادی عرفات است گیاه آنرا بالتمام از بیخ وبرگ وتخم وساق گرفته وخرد کرده در حوضی میخیسانند پس خوب لگدکوب میکنند وصاف کرده میگذارند تا درد آن ته نشین گردد پس صافی زلال آن را گرفته طبخ مینمایند تا قریب بانعقاد رسد پس در خیکچها پر نموده سر آنرا بسته باطراف میبرند واین را خولان مینامند ودردی آنرا از بالا پس میکنند تا ریشها واجزای غلیظهٔ آن جدا گردد پس اندک طبخی میدهند که قریب بانعقاد رسد گلولها میسازند واین را حضض مینامند واز بعضی ثقه شنیده شده وتحقیق همین است که گیاه آن بعینه گیاه عنب الثعلب است که بدستور مذکور مرتب مینمایند وبعضی مغشوش وبعضی مجعول از برگ مورد وصبر سقوطری از هر یک سی مثقال ومرمکی بیست وپنج مثقال وزعفران بیست مثقال ودوشاب یک من تبریزی میسازند وفرق میان آن واصلی آنست که رنگ بیرون اصلی زرد مائل بسیاهی واندرون آن مائل بسرخی وچون در آب حل نمایند کف آن برنگ خون میباشد وطعم آن با قبضیت وتلخی وچون در آتش بدارند ملتهب گردد ومجعول ومغشوش آن بخلاف آن باشد وبآتش ملتهب نشود * طبیعت آن در حرارت وبرودت معتدل ودر دوم خشک * افعال وخواص آن قابض ورادع ومحلل ومبرد وتحلیل آن کمتر از ردع وآشامیدن آن جهت اورام باطنی واسهال قطع سیلان رطوبات وعرق واحتباس خون ونفث سینه وسرفه ودرد جگر ویرقان اسود وزحیر وادرار حیض وبواسیر وحرارت کرده وقرحهٔ مجاری بول والتهاب وتشنگی وگزیدن سگ دیوانه الاذن قطور آن جهت منع سیلان رطوبات وچرک از گوش الفم مضمضهٔ آن جهت تقویت لثهٔ مسترخیه وغرغرهٔ آن جهت ورم حلق العین اکتحال آن جهت جرب وحکه وملاق ورد معه ورمد وضعف بصر ومنع نزله اعضاء الغذاء طلای آن جهت شقاق وقرحهٔ مقعده وسحج کل اعضا وحقنهٔ آن جهت اسهال مزمن وقرحهٔ امعا نافع وقرشی در شرح قانون گفته که حضض با وجود آنکه منع نزف الدم میکند ادرار حیض مینماید مضر سپرز مصلح آن انیسون وحماما مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یکدرهم بدل آن حضض هندی است *

* حضض هندی * بهندی رسوت نامند * ماهیت آن بعضی گفته اند که عصارهٔ فیل زهرج است وتحقیق آنست که غیر آنست صاحب دستور الاطبا نوشته بهترین آن آنست که در نگرکوت ونواح لاهور از شیرهٔ هلیلهٔ تازه سازند وصاف باشد ودر کتاب دیگر دیده شده که در نواح لاهور ونگرکوت از شیرهٔ هلیله تازه وشیر میسازند وحکیم عبدالحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که آنچه از حکمای هند وکتب معتبرهٔ ایشان تحقیق شده آنست که عصارهٔ دارهلد است که در هلد تازه

را نیم کوفته در آب بجوشانند تا تمام قوت آن در آب باز داده شود پس صاف نموده مساوی آن شیر داخل کرده بجوشانند تا غلیظ و منعقد گردد و با طراف میبرند و بعضی گفته اند معنی رسوت بهندی رس اوته است زیرا که رس بمعنی عصاره و اوته بمعنی جوشانیدن است و چون آن عصاره است و بطبخ مرتب مینمایند لهذا مسمی باین گشته و آن عصاره برگ چند نباتی است بعضی شبیه ببرگ حلبه و خار دار و بعضی شبیه بخرفهٔ خرد و ضخیم تر از آن و بعضی شبیه بحندقوقی که بهندی کانه پورنا و بسن کهپره نامند در هاونهای چوبی بزرگ کوبیده آب آنرا گرفته صاف کرده طبخ میدهند تا بسرحد انعقاد رسد و بر برگهای عریض طولانی سبز پستی رنگ ریخته خشک مینمایند و با طراف میبرند و آن بزرگ تحتمل که برگ دار فلفل باشد و رنگ رسوت تازه خالص زرد میباشد * طبیعت آن قریب بطبیعت مکی است و گفته اند سرد و خشک است * افعال و خواص آن نیز قریب بدانست و جهت امراض چشم و تقویت باصره و تحلیل اورام حاره و بثور و تسکین حدت خون و صفرا و قی و فواق و اسهال بواسیری و ورم طحال و دفع سموم نافع و آشامیدن محلول مقدار نیم درهم آن با آب برگ ککروندة که گیاه هندی است مقدار پنج شش مثقال خصوصا که شب در ان بخیسانند و صبح مالیده صاف کرده نیم گرم بیاشامند جهت حبس خون بواسیر و اسهال بواسیری و اسهال الدم و سحج امعا و طلای محلول آن در آب نیم گرم جهت وجع بین الکتفین و تحلیل اورام حاره و بثور مجرب و اهل هند جهت سحج اطفال در ادویهٔ ایشان داخل مینمایند و مبخور انند و حبوب رسوت در قرابادین مذکور شد و فتیلهٔ آن که یکوزن آنرا با هم وزن آن ثمر نیم که بهندی نمولی گویند با ربع وزن آن زرنباد کوفته در آب برگ ککروندهٔ سفید خوب حل کرده فتیله ها سازند بقدر بند انگشت خنصر و خشک نموده در شیشه کرده سر آنرا محکم بسته نگاهدارند عند الحاجت یکی بردارند بر جهت تسکین وجع بواسیر و حبس خون مجرب است

* فصـــــل الحاء المهملة مع اللام *

* حلاب * بضم حاء مهمله و فتح لام و الف و باء موحده * ماهیت آن گیاهی است بقدر شبری برگ و شاخهای آن بسیار باریک و گل آن بسیار ریزه سفید و تخم آن بقدر خردلی منبت آن اکثر امکنه خصوصا اطراف عمارات و خرابها حلاب
* طبیعت آن در سوم سرد و خشک * افعال و خواص آن ضماد آب آن با آرد گندم جهت استحکام عضو مکسور و کوفته و بدر رفته و ماندهٔ و سست شده و با حنا جهت خارش کف دست اطفال و غیر اطفال و مانع زیاده شدن آبله و جهت سیلان زرد آب از ان مفید *

* حلبه * بضم حاء مهمله و سکون لام و فتح باء موحده و ها و فریقه نیز خوانند و در گیلان خلبه بخای معجمه و باصفهان حلبه
شنبلیله و در شیراز شملیز و بهندی میتهی نامند * ماهیت آن از حبوب معروفه است و گیاه آن تا بقدر ذرعی و شاخهای آن باریک و برگهای آن ریزه صنوبری شکل زاویهٔ آن متصل بشاخ و قاعدهٔ آن بالا و طعم آن مائل بتلخی و بوی آن تند و تخم آن لعابی و بوی آن نیز شبیه ببوی برگ آن و در غلافی شبیه بغلاف تخم ترب و اندک پهن و کوچکتر از ان و اندک زرد رنگ و ریزه مربع اندک پهن و غیر املس و غیر مستوی و ماکول و برگ آنرا نیز پخته مزعفر رند و با گوشت لذیذ میباشد و بعضی برای حدت طعم و کم شدن تلخی و رائحهٔ آن اولا برگ آنرا اندکی در آب جوش داده و آن آب را ریخته پس با دو پیاز و گوشت بریان کرده میخورند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن برگ آن منضج و ملین و محلل و مدر بول و حیض و جهت امراض بارده و سوء القنیه و استسقا و سرفهٔ بارد و ورم طحال و درد کمر

وجگر ورحم وبرودت مثانه وتقطیر البول وضماد آن جهت تقویت موی نافع وخوردن آن بالبان مانع تلیین آنست وتخم
آن ملین ومنضج ومحلل ومبهی ومدر حیض ومقوی ریه واقتصار والمعده مطبوخ آن با عسل مسهل وجهت مواد محتبسه بسینه
وسرفه وربو وعسر النفس وبو اسیر وا ورام باطنی وکسر ریاح ودفع بلغم لزج از سینه وتنقیه امعا ومطبوخ آن با تمر هندی
ومویز وانجیر که آب آنرا بعد طبخ صاف نموده با عسل بقوام آورده باشند جهت ضیق النفس وتصفیه صوت وقروح
سینه ودرد آن که مزمن شده باشد با آب پرسیاوشان مجرب خوردن آن با موم پیش از طعام وبعد سفوف با عسل شکم
برا نند واخلاط ردیه دفع کند اعضاء النفض طبیخ آن بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه جهت تسهیل ولادت وادرار بول وحیض
ومدا ومت خوردن آن با آرد گندم وشکر وعسل سرشته جهت تسمین بدن واصلاح حال کرده موثر وآب طبیخ آن با پنج درم
فوه جهت نیکوئی رائحهٔ براز وتلیین طبیعت ورفع سستی وشکستگی اعضا وادرار حیض ولیکن مفسد رائحهٔ عرق وبول است
الاورام وغیرها ضماد آن جهت اورام صلبهٔ ظاهری وباطنی وسعفه وسبوسه کلف وسوختگی آتش وشقاق بارد وکجی ناخن
وورم سپرز ورحم ورفع اسقاط موی وسائر آثار جلدیه وضماد آرد آن با بورهٔ ارمنی جهت تحلیل طحال وبا انجیر جهت کشودن
دمل وبا آرد جو وروغن گل سرخ وسرکه جهت اورام حاره وبا عسل جهت بارده وطلای آن جهت رفع چرک ونیکوئی
رنگ رخسار وبا مویزج جهت منع تولد قمل وقطور نقیع آن در آب جهت دمعه وسلاق وحمره وبقایای ورم چشم ونطول
طبیخ آن وبد ستور جلوس در ان جهت تسهیل ولادت واسقاط مشیمه وتنقیهٔ رحم وفرزجهٔ آن با پیه قاز جهت تلیین صلابت
رحم وتفتیح فم آن وشستن سر با آب طبیخ آن جهت جعودت موی وزوال حزاز وقروح رطبه نافع واکثار آن مصدع ومغثی
ومضر انثیان مصلح آن سکنجبین حامض وانیسون ومکیلین انار میخوش ومحرور المزاج را استعمال برگ آن بدون کاسنی
جائز نیست وطبیخ برگ آن با برگ اسفناخ ویا برگ خرفه ویا بازردک نیکو مصلح است آنرا زیرا که محرور المزاج وروغن
تخم آن گرم وتند ومحلل وملطف وملین صلابات ومنضج دبیله وجهت زحیر واسهال ونخالهٔ سر وموی وقرحهٔ رخسار
وبا موم جهت شقاق وبا ادویه کلف جهت جلای بشره موثر است

* حلبیب * بفتح حای مهمله وسکون لام وکسر بای موحده وسکون یای مثناهٔ تحتانیه وبای موحده گویند سورنجان هندی
است * ماهیت آن دوائی است هندی خشبی شبیه بسورنجان مصری * طبیعت آن در دوم گرم گرم وخشک وگویند
درسوم * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت نقرس ودرد مفاصل وزانو وتقویت بدن واخراج بلغم خام واخلاط
غلیظه واقسام کرم معده وامعا واسهال بلغم خام مفید مقدار شربت آن تا سه درهم مضر سپرز ومغلظ آن مصلح آن کثیرا وکاسنی است
* حلبوب * بفتح حای مهمله وسکون لام وضم بای موحده وسکون واو وبای موحده لغت نبطی است وبا ندلس حریف
الاملس بحای مهمله ودربلاد دیگر عصا هرمس وخصی هرمس بخای معجمه وصاد مهمله ودیسقوریدوس در رابعه نوشته
که آنرا لینورسطس وبعضی برسانیون وبعضی اربوطانون نامند * ماهیت آن گیاهی است بقدر شبری وپرشاخ وبسیار
گره وشعبهای آن از گرههای آن رسته وبرگ آن کوچکتر از بادروج ومفروش بر روی زمین وبکروی آن مزغب ودونوع
میباشد نر وماده وثمر نوع ماده آن خوشه دار با تخم وتخم آن از بطم کوچکتر وبرگ نر آن وثمر آن نیز کوچکتر از ماده
ومستدیر ویک تخم بر بالای تخم دیگر وپیوسته بهم شبیه بخصیهٔ حیوان وبیخ آن دو عدد ومستدیر بقدر تخم کبوتر یکی سست

اورام بارده و ملین طبع و آشامیدن نیم مثقال از آب مطبوخ آن مسهل رطوبات مائیه و مرة صفرا و ضماد آن محلل قوی و گفته اند حمول برگ ماده آن بعد از طهر و خوردن بیخ صلب آن باعث حمل بدختر و آشامیدن برگ نر آن و حمول بیخ سست آن باعث حمل بپسر است بالخاصیت و گفته اند سست آن مضعف باه و صلب آن مقوی آنست

* حلتیت * بکسر حاء مهمله و سکون لام و کسر تاء مثناة فوقانیه و سکون یاء مثناة تحتانیه و تاء مثناة فوقانیه بفارسی انگژد و انغوزه و باصفهانی انگشت کنده و بهندی هینگ نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد طیبه و منتن و طیبه آن صمغ انجدان سفید است که آنرا کوله پر نامند و منتن آنرا گویند صمغ انجدان سیاه است که بفارسی کماه نامند و بهترین آن طیب آنست و بهترین منتن آن صاف شفاف مائل بسرخی تند بوی با بشاعت است که چون در آب حل کنند مانند شیر شود و زبون و مغشوش آن رنگ آن سبز و بوی آن مانند بو مدکند تا و طعم آن کریه باشد و گویند منتن آن بدترین اوصاف است و مغشوش بسکبینج و آرد باقلی مینمایند منفعت آن موات * طبیعت آن گرم در اول چهارم و خشک در آخر دوم و منتن آن خشک در سوم و باقوت تریاقیه و سمیه * افعال و خواص آن امراض الراس آشامیدن آن جهت امراض بارده دماغیه مانند فالج و رعشه و صرع و خدر و تمدد و ورام الصبیان و امثال اینها و با فلفل و سداب جهت کزاز و با شراب جهت امراض اعصاب و با سکبینج جهت فالج و خدر بشرط ادمان و بلع نمودن سه قیراط آن ممزوج با موم جهت فالج نافع امراض چشم و گوش و بینی و دهان و حلق و حنجره و صدر و معده و کبد و طحال و مثانه و اکتحال آن با عسل جهت تقویت باصره و نزول آب و بیاض و غشاوه و قطور جوشانیده آن در روغن زیتون جهت درد گوش و کرمه کهنه و دوی و طنین و با زنجار و زاج جهت بردن گوشت زیاده که در بینی متکون شود و گذاشتن آن بر دندان کرم خورده جهت تسکین درد و ریزانیدن آن و طلای آن از خارج نیز مسکن درد آن و مضمضه بطبیخ آن با انجیر و زوفا جهت درد دندان کرم خورده و غرغره آن با عسل جهت ورم لهاة و با سرکه جهت اخراج زلو در حلق مانده و با زرده تخم مرغ جهت سرفه خشک و درد پهلو و بتنهائی و یا با ادویه مناسبه جهت بحت الصوت و خشونت حلق و سرفه بلغمی و آشامیدن محلول آن در آب جهت تصفیه صوت اعضاء الغذا آشامیدن آن مذهب مرجامد و محلل و پراکنده کننده ریاح و با سکنجبین جهت جمود شیر و با قوابض جهت اسهال رطوبی و با ادویه مناسبه جهت مغص ریحی و بلغمی و قولنج و تحلیل ریاح و بو کندکی آنها و اخراج اقسام کرم معده و تغتیح خون بواسیر و برودت معده و جگر و سپرز و استسقا و سستی بدن و فربه کردن مقدار یک نخود آن و یا کمتر بقدر برداشت مزاج که در جوف خمیر نان پخته گذاشته بلع نمایند تا چند روز پی هم جهت تحلیل استسقای بارد هر نوع که باشد مخصوص زقی و طبلی نافع و با انجیر جهت یرقان سده و با آب بارتنگ جهت رفع چرک و دیدان معاء اعضاء باطنی امراض رحم و اورام رقوبا و ثآلیل و سموم و غیرها و آشامیدن آن با موم و فلفل جهت گشودن بول و حیض و بخور و حمول آن جهت اخراج جنین میت و گذاشتن آن بر اورام بعد شکافتن آنها جهت اخراج اجزای خبیثه آن و ضماد آن با انجیر خشک و سرکه جهت قوبا و باقیروطی جهت ثآلیل و غدد و مسامیر و ضماد آن جهت داء الثعلب و با آب خاکستر و آب دریا جهت شکاف عقل و طلای آن جهت زخم گزیده سگ دیوانه و منع مضاربت هوام و رفع مضرت پیکان زهر دار و مانند آن و بدستور با شیر و حنطیانا جهت گزیدن سگ دیوانه و با روغن زیتون جهت گزیدن عقرب و رتیلا و نیاه گذاشتن اندکی از آن در میز احلیل باعث تقویت و نعوظ تمام و مالیدن محلول آن در روغن زنبق بر احلیل در وقت مقاربت باعث کمال لذت جانبین خصوصاً که در

روغن زنبق ملکی بپند ازان و در شیشه کرده در آفتاب گذارند پس استعمال نمایند الحمی آشامیدن آن جهت تپ ربع الزینة آشامیدن آن با ماکولات جهت نیکوئی رنگ رخسار نافع مضر دماغ و جگر مصلح آن انارین و انیسون و مضر سعل و مصلح آن کثیرا و بوم آن مضر محرور و ردی مصلح آن بنفشه و نیلوفر و آب سیب و شربت صندل مقدار شربت آن از یک عدسه تا نیم مثقال بدل آن جاوشیر و سکبینج و گویند مطبوخ محروث که بیخ انجدان باشد بدل آنست و گویند از خواص آنست که چون در پارچه بسته در ممر آب گذارند مانع تکون کرم است در ان و همچنین گذاشتن آن در مزرعه باعث گریختن هوام است از ان موضع و بهرجه بمالند هوام ازان گریزان شوند و چون قدری ازان را در بیخ درختی که قلع آن متعذر باشد کذارند آنرا میپوسانند و اگر بیکدفعه کفایت نشود مکرر نمایند دیگر بر نخواهد آمد مانند سقوف خانها و دیوارها مانند درخت پیپل و بر که در بنگاله و هندوستان بر سقوف و دیوار خانها بر می آیند و باندک زمانی دیوارها و سقفها و کنبد و مساجد و حمام را خراب میکنند چنانچه اکثر میبرند لیکن اگراندکی ریشهٔ اصلی آن ماند باز سبز میشود

* حلزون * بفتح حاء مهمله ولام و ضم زای معجمه و سکون واو و نون اسم جمیع حیوانات صدفی است و نوع کبیر آن را بفارسی سفید مهره نامند و بهندی سنکهه بفتح سین مهمله و خفاء نون و کاف و هاء مندی و بدان کاغذ و پارچه را مهره و دقاقی مینمایند و بوق نیز میسازند و خرمهره که بهندی کوتری گویند که در هند و بنگاله و اردیسه و غیرها بجای زر معاملات و خرید و فروخت خرده روپیه اکثر بدانست خصوصا در بنگاله و در هند فلوس بیشتر و این کمتر نیز نوعی از حلزون است * ماهیت آن بری و بحری و نهری میباشد بحری آن بزرگ و نهری آن کوچک و هر یک باشکال مختلفه بود و بری آن چیزی است که چسپیده میباشد بکیاها و اشجار و ها و بر اوقها اکنون میباید و آنرا از نطاح قروی نامند و صدف نیز اعم از انها است و آن مخصوص بجلد حجری آن حیوانست و شبیح و ودع و اظفار الطیب و طالیسا و خف الغراب و فرفور او دلینس و صدف مروارید و غیرها نیز و نطاح همه از انواع حلزون اند * طبیعت جلد حجری آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن انشاء الله تعالی در صدف مذکور خواهد شد و گوشت آن در دوم سرد و تر گوشت دلینس که در مصر ام الخلول گویند از اقسام بری و معتدل است الطف و سریع الاستحاله بخون صالح است جهت جذام و جرب و حکه و جنون و سوداء نافع و گوشت سائر حلزونات مولد بلغم و سدد و رافع تشنگی والتهاب صفرا امراض عین و اذن و انف اکتحال سوختهٔ مجموع آن با عسل جهت رفع آثار قرحهٔ چشم و طلای گوشت محرق آن با قطران بعد از کندن موی و شعر منقلب مانع روئیدن آن و چکانیدن آب حلزونات کوچک نهری که بهندی گهونگه نامند در هنگام ظهور جدری در چشم مانع بروز آن است در ان و بعد از بروز محلل و دافع آن و مسکن حدت و سوزش و گرمی چشم و چون تازهٔ آنرا بگیرند و بسوزن سوراخ نمایند و برموی روئیده در چشم بچکانند آنرا زائل کرده اند و چون بر پیشانی بمالند منع ریختن مواد بچشم نماید و چون بر حوالی گوش بمالند جهت رفع رطوبات زخمهای غائر آن نافع و سوختهٔ آنرا با سرکه چون بر پیشانی بمالند قطع رعاف نماید امراض معده و قولنج و درد مثانه و حبس طمث فرو بردن گوشت خام آن جهت درد معده و ضماد آن جهت قولنج و درد مثانه و خوردن گوشت مجفف و مسحوق آن جهت ادرار حیض نافع الاورام و الجراحات و النصول و امثال اینها و سوءالقنیه و نقرس و سم ضماد گوشت آن جهت ورم نقرس و سوءالقنیه و جذب پیکان و امثال آن و جذب زهر سگ دیوانه گزیده از بدن و طلای رطوبت آن که از سوزن سوراخ کرده نزدیک آتش گرفته باشند با مر صاف و صبر با لسویه سرشته جهت تحلیل اورام مزمنه و التیام جراحات خبیثه بی عدیل و با مر و کندر نیز

جهت التیام جراحات و عروق و عصبانی و گویند بالخاصیت مطرقات صلبه را نرم میسازد

حلفا بفتح حای مهمله و سکون لام و فتح فا و الف *ماهیت آن* نوعی از بردی است که بفارسی پیزر نامند که در آبها روید و از آن حصیر و امثال آن ترتیب دهند و در حلیفه که موضعی و منزلی است قریب بمکهٔ معظمه بیشتر میشود *طبیعت آن* در اول گرم و خشک *افعال و خواص آن* نشستن در طبیخ آن سه روز متوالی جهت رفع حزاز و قروح ابریه و خوردن پنج درهم آن با عسل و سرکه کشندهٔ اقسام کرم معده و امعا و مفتح سده و گفته اند با آب و عسل نیز این اثر دارد و داغ کردن بشاخهای آن که از آتش افروخته باشند جهت نملهٔ ساعیه و تکرار آن سه دفع جهت منع زیاده شدن او ورام رخوه نافع است

حلق بفتح حاء مهمله و لام و سکون قاف *ماهیت آن* عصارهٔ برگ نباتی است یمنی شبیه بعلیق و ثمر آن مانند خوشهٔ انگور و دانهٔ آن مانند عنب الثعلب و بعد رسیدن سرخ میگردد پس سیاه و برگ آن شبیه ببرگ تاک و ترش و با گوشت آنرا طبخ مینمایند و میخورند و عصارهٔ آنرا بدین قسم میگیرند که برگ آنرا در تنور میگذارند و چون نرم گشت رطوبت آنرا افشرده منعقد میسازند و آن سیاه رنگ و طعم آن ترش میباشد و بهتر از آب حب الرمان است گفته اند آب آنرا در ظروف مس ریزند و بعد از انعقاد و خشک شدن برمیدارند و باطراف میبرند *طبیعت آن* سرد و خشک *افعال و خواص آن* آشامیدن پنج درهم محلول آن در سی درهم آب جهت قمع مرهٔ صفرا و تسکین لهیب و حرارهٔ معده و عطش و ازالهٔ کرب خمار بیعدیل مقدار شربت آن تا پنج درهم

فصل الحاء المهملة مع المیم

حماحم بفتح حاء مهمله و میم و الف و کسر حاء مهمله و سکون میم حبق بستانی است و در شام حبق نبطی و بعربی دیسم و بفارسی گویند بستان افروز است و نیز گویند عیرآنست و بهندی کلغه نامند *ماهیت آن* نباتی است برگ آن شبیه ببرگ بستان افروز و از آن بزرگتر و مختلف الالوان و خوش منظر و در باغها با بستان افروز غرس مینمایند و مشهور بلالهٔ خطائی است و در تبریز بگل عاشقان *طبیعت آن* در آخر اول سرد و خشک *افعال و خواص آن* با قوت محلله و رادعه و رافع سدهٔ دماغ و زکام حادث از بلغم و ضماد برگ آن جهت سوختگی آتش نافع و صاحب تقویم گفته که حرارت معده و جگر را ساکن کرده اند و چون طبیخ آنرا با جلاب یا سکنجبین بیاشامند معده و جگر را از اخلاط فاسده ردیه پاک سازد و تخم آن مقوی دل و برشتهٔ آن با روغن گل و آب سرد جهت اسهال مزمن مفید و اکثار آن مضر مثانه و مصلح آن کندر و مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن بستان افروز است و روغن آن که آب برگ آنرا گرفته با روغن زیتون یا لنا صفه ترتیب دهند محلل با قوت قابضه و خوردن دو مثقال آن جهت ریاح معده و طلای آن جهت ریاح اغشیهٔ دماغ نافع است

حمار اهلی بکسر حاء مهمله و فتح میم و الف و راء مهمله بفارسی خر و الاغ و بهندی گدهه بفتح کاف فارسی و سکون دال مهمله و فتح ها و هاء دیگر در آخر نامند *ماهیت آن* حیوانی معروف است *طبیعت آن* در اوائل دوم گرم و در اوائل سوم خشک و با رطوبت فضلیه *افعال و خواص آن* لحم آن غلیظ و بطی الهضم تر از گورخر امراض الراس خوردن کباب جگر آن ناشتا جهت صرع تب ربع و آشامیدن سم سوختهٔ آن هر روز نیم مثقال نیز جهت کزاز و صرع و بخور سم آن با خمر غلیظ جهت جنون و طلای سرگین آن با سرکه بر پیشانی جهت رعاف و بند ستور چکانیدن عصیر آن در بینی بتنهائی و استنشاق خشک آن که سرکه بر آن پاشیده باشند و نیز قطور آب سرگین تازهٔ الاغ جهت صرع مفید امراض کهنه مرارهٔ و گرده و مثانه و سموم و غیرها آشامیدن بول آن جهت درد گرده و آشامیدن عصیر سرگین آن جهت یرقان و تفتیت حصاة و

اخراج جنین ومشیمه وبخور آن جهت عسر ولادت وآشامیدن آن جهت رفع سم رتیلا ام وضماد سم سوختهٔ آن جهت شقاق مزمن وبا روغن زیتون جهت خنازیر ومفاصل وناسور وبا ستور ضماد کبد سوختهٔ آن با زیت جهت خنازیر وبا شراب جهت کچی با بن وبرص وبیاض آن وضماد پیه آن جهت رفع آثار قروح والتیام جراحات احشا نیم گرم وخوردن آن وآشامیدن نقیع سرگین حمار گیاه خوار در شراب جهت گزیدن عقرب وتمریخ مغز سر آن با روغن زیت موی را برویاند ودرازکند و دندان آن را در زیر بالین کذاشتن خواب آورد وسم آن شیر را زیاده کند وخون آن زائل کند ۞ بواسیر است چون بران بمالند وکودک بد خو را خشخو کرد اند ومضمضه بشیر آن درد دندان را تسکین دهد وآشامیدن آن سرفهٔ کهنهٔ حار ومحل ورد ق را مفید وموی دم آنرا که در شراب اندازند عربده آورد وبول آنرا برمو کشتی که بمالند ما هیان بسیار در آن جمع آیند وتعلیق پوست پیشانی آن بر اطفال جهت رفع فزع ایشان وآشامیدن چرک گوش آن مقدار ثمن درهمی طفلی که بسیار گریه کند باعث تسکین گریهٔ آنست وجالینوس گفته که طلای نقطهٔ آن سه بار تا چهار بار مسقط دانهٔ بواسیر است وگویند چون عقرب گزیده بر الاغ معکوس سوار شود وچند قدم برود وبد ستور چون در گوش آن بگوید که مرا عقرب گزیده است باعث رفع درد آن است وچون قضیب آنرا در کوزهٔ آب نند ید کرده بر آتش گذارند تا قریب بسوختن رسد پس سائیده با روغن زیتون طلا کنند جهت رویانیدن موی ودرازکردن آن بغایت مؤثر وگویند چون قضیب تازهٔ آنرا بادریهٔ حاره پخته تناول نمایند قضیب را بزرگ کرده اند واز مجربات شمرده اند وتدخین قضیب خشک آن جهت تپ ربع نیز مجرب دانسته اند بشرطیکه بعد نوبه تدخین کنند واندکی بخوابند وچون نطرون وعاقرقرحا بران پاشیده خشک کنند نیم مثقال آن با ماء القطر حابس اسهال است وچون ادمان خوردن لحم آن مورث خلط سوداوی امراض سوداوی است باید که شخصی که ناچار شد بخوردن آن تعهد نماید بدن خود را باخراج سوداو ترطیب آن باستعمال ادهان ولعابات وچون تناول نماید ودر بدن خود ثقلی وتمددی دریابد وزود از معدهٔ او نگذرد باید که مبادرت نماید باخراج آن باستعمال فرزجات یا شیافات یا جوارشات مسهلهٔ تربد ی وسقمونیائی

* حمار الوحش * بفتح واو وسکون حاء مهمله وشین معجمه بفارسی گورخر نامند ومعروف بخرکور است * ماهیت آن حیوانی است معروف * طبیعت آن گرم وخشک تر از حمار اهلی * افعال وخواص آن گوشت آن غلیظ ومولد سودا وچون خواهند که استعمال نمایند باید که با نمک وشبت ودارچینی وزنجبیل مهرا پخته تناول نمایند امراض الراس والعین والصلب وتعلیق پوست پیشانی آن بر سر ویا بر بازو جهت رفع صرع مجرب دانسته اند وبعضی گفته اند باید که مقدار یک شبر باشد وپوشیدن انگشتری مصنوع از سم آن در رشتهٔ چپ جهت رفع صرع مجرب اما باید که هر ماه آن انگشتری را تبدیل وتغییر نمایند وطلای پیه آن با شیر مرضعه جهت رفع گریهٔ اطفال وپیوسته نگاه کردن در چشم آن باعث صحت بصر ومانع نزول آب وآشامیدن زنهٔ خشک کردهٔ آن با عسل زکثیرا جهت ربو وسرفه وضیق النفس امراض کرده در مثانه وباه وکلف وداء الثعلب ودوالی وغیرها آشامیدن مغز سر آن جهت رفع بول در فراش وچهار قیراط زهرهٔ آن با خولنجان وآب کرنب جهت تفتیت سنگ مثانه وپیه آن با روغن قسط جهت درد گرده وکمر وخصیه وقضیب آن بغایت مقوی باه وطلای زهرهٔ آن جهت رفع داء الثعلب ودوالی وپیه آن جهت کلف وقوباء وآشامیدن مرق گوشت آن وپیه آن جهت درد مفاصل وتحلیل ریاح غلیظه وجگر وسم آن در افعال مانند حمار اهلی است

* حماض * بفتح حاء مهمله وميم مشدده والف وضاد معجمه بيوناني طوطاقاغربون وبشيرازي ترشه وبهندي چوكا ناميد وبزبان فرنكي بستاني آنرا شليه كياكم وبري آنرا شليه پاتم كويند وقسمي ديكركه كوچك ميشود برك آن شبيه بسه بركه است آنرا اطريفلين يعني حماض سه بركه وبعربي حمصيص وبهندي امزوله كويند * ماهيت آن بري ومائي وبستاني ميباشد بستاني آن دونوعي است نوع عريض الورق وتفه وآنرا اسلق بري وبتركي قوزي غلاقي وبهندي چوكا وبلغت اهل يمن بتعل ونوعي ديكر رقيق الورق ترش وآنرا حماض بستاني نامند وبيخ همه مائل بسرخي وثمر آن خوشه دار ومترا كم وتخم آن سياه وبراق وزرد رغلافي ريزه مثلث شكل وسرخرنك ونوعي را تخم بدون كل تكون ميبابد واين هردونوع ترش وبهترين انواع اند * طبيعت آن دراول سرد ودردوم خشك ودر اوائل دوم نيز سرد وخشك كفته اند وبا قوت قابضه * افعال وخواص آن امراض الفم مضمضه بعصارهٔ آن جهت تسكين درد دندان واكلهٔ دهان امراض دماغ ومعده وكبد خوردن آن رافع خمار رقيق وغثيان صفراوي وخواهش كل خوردن وامثال آن از خواهش رديهٔ فاسده است وجهت يرقان وتقويت جكر والتهاب وتشنكي وآوردن اشتهاي طعام ورفع سميت عقرب كزيده دافع وپختهٔ آن تليين طبع كند وجهت جراحت امعا وسحج با سماق مفيد وآشاميدن مطبوخ آن با شراب جهت يرقان نافع وچون بپزند وبا روغن زيت بريان نمايند وكشنيز واندكي زيره وآب انار دانه بران بريزند وتناول كنند حبس شكم نمايد وضماد پختهٔ آن با شراب جهت خنازير وورمهاي بنا كوش وجرب وبرص وقوبا وبا سركه جهت سعفه بغايت نافع وضماد آن با روغن كل وزعفران جهت قروح شهد به مفيد مضر باه مصلح آن شربتها مقدار شربت آن تا هفت درهم بدل آن حماض اترج وتخم آن دراول سرد ودردوم خشك وقابض * افعال وخواص آن امراض قلب ومعده وكبد وامعا وسموم وغيرها جهت خفقان حار والتهاب معده ويرقان وقرحهٔ امعا بسبب تغريهٔ آن وكزيدن عقرب بجهت قوت ترياقيهٔ آن وبريان كردهٔ آن جهت اسهال دموي وصفراوي وكبدي وبسيار بريان كردهٔ آن حابس بطن وتعليق بزر حماض بر بازوي چپ مانع آبستني وكفته اند جهت سم عقرب بمرتبهٔ مؤثر است چون كسي آنرا آشاميده باشد وعقرب آنرا بكزد متضرر نكردد مضر كرده وسعرز مصلح آن رازيانه وقند مقدار شربت آن تا ده درهم وبيخ آن جهت اسهال دموي وسحج ويرقان وسيلان رحم وقطع خون حيض وضماد آن جهت جرب متقرح وقوبا وداحس وشقاق ناخن وبا آرد جو جهت خارش بدن ومطبوخ آن با سركه جهت ورم طحال وتعليق آن بر كردن جهت خنازير وآشاميدن طبيخ آن جهت يرقان سلدي وتفتيت سنك كرده ومثانه واحتباس حيض وبري آن عريض الورق شبيه بپا رتنك در طعم وشبيه ببرك چغندر در شكل وآنرا اسلق جبلي نامند وبيخ آن را در اصفهان حليمو ناخوانند وآشاميدن آب كياه آن وخوردن برك پختهٔ آن جهت سحج صفراوي ودموي مفيد وبيخ آن در افعال قويتر از بيخ بستاني است وخوردن آن با نبات جهت سرفه وآشاميدن يك مثقال آن با آب خبث الحديد جهت بواسير مجرب وضماد آن جهت وجع مفاصل وكوفتكي اعضا ونقرس حار وبخور آن با بيخ كبر جهت خشك كردن واندا ختن دانهٔ بواسير ظاهري وفتيلهٔ آن با مقل ازرق وموم وروغن وتخم كتان جهت بواسير باطني نافع ومائي آن كه در كنار آبها ميرويد برك آن با صلابت وشبيه بكاسني است ونبات آن شبيه به نيلوفر وبيخ آن شبيه بچغندر وتخم آن سياه رنك اندك مائل بسرخي وطعم آن مانند بستاني وآنرا حماض البقر وسلق مائي نامند جهت آنكه منبت آن كنار آبها است * طبيعت آن سرد وخشك وقابض * افعال وخواص آن قريب به بستاني است وجهت خفقان وغثيان نافع وبا شراب جهت ازالهٔ غم

رتوحش واسترخای فعل او فرح آورد وطبع را خوش دارد وضماد آن جهت جرب وجراحات وقروح خبیثه واورام حاره ومنع ازدیاد رخصوصا مفید وتخم وبرگ آنرا چون بخایند درد دندان را ساکن کند وبن آن را محکم سازد ومداومت اکل آن یرقان را زائل کرداند بدل آن بطباط است

* حمام * بفتح حاء مهمله ومیم والف ومیم بفارسی کبوتر وبهندی نیز همه ویند ان است * ماهیت آن مرغی است معروف صحرائی وخانگی میباشد صحرائی آن اکثر خاکستری رنگ مائل بسبزی وخانگی آن ملون بالوان وانواع وخوشرنگتر وخوش منظرتر میباشد * طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر اول خشک وصحرائی آن گرم تر وخشکتر ولطیفتر از خانگی و مرد وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن بچهٔ اهلی آن بهتر خصوصا تازه پر وبال برآورده آن امراض سر وچشم و معده وکبد وگرده وباه خوردن گوشت آن جهت فالج ولقوه ورعشه وخدر واسترخا وتولید خون صالح ورفع استسقای زقی وطبلی وتسمین بدن وتقویت گرده وباه وتولید منی وچون سنگدان آنرا که تازه برآورده باشند وآلایش جوف آنرا دور کرده سائیده بخورند جهت رفع سمیت گزیدگی مار نافع وخوردن بچهٔ کبوتر در روغن کنجد بدون آب ونمک طبخ نموده جهت تفتیت حصاة گرده ومثانه واخراج آن درساعت مفید وطلای خون آن بر پیشانی جهت قطع رعاف که از جانب دماغ باشد وبدستور آشامیدن قدر باقلائی از خون خشک شدهٔ آن وریختن خون گرما گرم آن بر جراحات سر که باستخوان رسیده باشد واکتحال خون گرما گرم آن خصوصا که پر نو رسته بچهٔ آنرا بکنند که خون از ان برآید ودر چشم بچکانند جهت جراحت چشم وکمنه وغشاوه وطرفه وشب کوری نافع وفضلهٔ آن در رسوم گرم وخشک وجالی ومقرح آشامیدن آن از یک درهم تا سه درهم جهت استسقای بارد وسه درهم آن با ده درهم دارچینی جهت تفتیت حصاة مجرب وطلای سرگین سوختهٔ آن بر اطراف بینی جهت رعاف بی‌بدیل وچون سرگین آنرا بسوزانند وملح آنرا بگیرند وبا آب ترب بیاشامند تفتیت حصاة نماید ودفع کند وضماد آن با حرف وخردل جهت صداع مزمن وشقیقه ودرد پهلو ومفاصل ونقرس وبا آرد جو جهت تحلیل اورام صلبه وبا روغن زیتون جهت سوختگی آتش وبا سرکه جهت تحلیل خنازیر وبا تخم کتان جهت کشودن دمل وقلع خشک ریشهٔ زخمها وچون با آرد گندم وآب گرم وقدری قطران مرهم ساخته سه شبانروز بر برص ضماد نمایند پس بشویند وبا زنجبیل پد کنند دوازاله برص بغایت موثر وبا سرکه جهت سعفه واقسام استسقا وجلوس در طبیخ آن جهت عسر بول وتمریخ پیه آن جهت رفع آثار قروح نافع وسر آنرا که با پر وموی سوخته باشند جهت غشاوه وظلمت بصر وشبکوری اکتحالا مفید وچون شکم بچهٔ کبوتر را بشکافند وگرما گرم بر موضع عقرب گزیده بندند جهت جذب سمیت آن مفید وبیضهٔ آن بسیار گرم آشامیدن خام آن جهت رفع خشونت سینه ونیکوئی رنگ رخسار وچون اطفال با عسل تناول نمایند بزودی بسخن آیند وطلای پنجعد آن با پیه خوک بر احلیل جهت تحریک باه بغایت موثر وزهرهٔ آن را چون در چشم کشند جهت نزول آب وبیاض وغشاوه نافع واستخوان ساق آن را چون بسوزانند وفرزجه نمایند جهت اعادهٔ بکارت از اسرار است ومداومت خوردن بچهٔ کبوتر مورث برص وهجوم کبوتر صحرائی واهلی مضر محرورین ومصدع ومحرق خون واکثار خوردن کباب بچهٔ کبوتر با ادویهٔ حاره مورث احتراق دم وحدوث جذام است مصلح آن پختن آن با آب غوره وسرکه وکشنیز وخوردن کاسنی وخیار تازه بعد از ان وسکون صاحب آبله در جائیکه کبوتران در ان باشند در زیر یا بالا بالخاصیت مورث شفای آن ومجاورت آن سبب امن از امراض دماغی وعصبانی وعفونی مانند فالج وسکته

وسبات وام الصبیان وخدر وطاعون وازالهٔ وحشت وفساد هوا است *

* حماما * بفتح حاء مهمله وفتح دو میم ودو الف لغت نبطی است واماموت وامومن نیز گویند * ماهیت آن چند نوع میباشد نوعی نباتی است شجری مشبک از شاخهای سرخ یاقوتی رنگ وباصلابت وشبیه بخوشه وگل آن ریزه مانند گل خیری وسرخ رنگ وبرگ آن شبیه ببرگ ناشرا وتند وخوشبوی وگل آن را بیونانی لوقاین وبعربی ازمی ماهلونا منند وتخم آن بسیار لذاع ومنبت آن ارمنیه وطرسوس واین بهترین انواع است ونوع دیگر مائی که در آبها میروید ودر شام یافت میشود ومائل بسبزی ونرم وچون بدست بمالند بوی آن شبیه بسداب باشد ونوعی دیگر نبطی وآن غیر مشبک ومستطیل وپر تخم وتند بوی وسفید مائل بصفرتی وگل آن زرد مائل بسرخی وبعد رسیدن سرخ میگردد ودر آب ماه رومی میرسد واگر پیش از رسیدن بکمال تخم آن را اخذ نمایند بزودی فاسد میگردد وقوت آن تا هفت سال باقی میماند وصاحب تحفه نوشته که بهترین آن مائی است * طبیعت آن در سوم گرم وخشک وبعضی در دوم خشک گفته اند * افعال وخواص آن امراض الراس والاورام والسموم واعضاء الغذاء والنفض وغیرها ضماد آن بر پیشانی جهت صداع وتفتیح وتحلیل اورام حاره وبتنهائی ویا بابادروج جهت گزیدن عقرب وباموبز جهت ورم احشا وآشامیدن آن مسکر ومنوم ومورث سرور ومنقی معده وجهت تقویت جگر وتفتیح سدهٔ آن وسدهٔ سپرز وتحلیل صلابت آن ورفع مغص وپراکنده نمودن ریاح اکبد آشامیدن طبیخ آن جهت ورم جگر مزمن وورم رحم وسائر اورام وحبس بول وطمث ونقرس وحمول وفرزجهٔ آن جهت ورم مقعده ورحم وبدستور جلوس در طبیخ آن وگذاشتن پا در طبیخ آن وطلای آن جهت نقرس وطلای آن با بادروج جهت عقرب گزیده مفید ودر اخل اکتحال مینمایند مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن بوزن آن اسارون یا عود یا قرنفل یا وج ونصف آن زیرهٔ سفید مضر معده مصلح آن تخم کرفس ومصدع ومنوم وکسالت آورد مصلح آن صندل وگلاب ودارچینی وچون آنرا باسداس آن دارچینی عرق کشند وباعسل بیامیزند ودر آفتاب گذارند در تفریح وجمیع افعال قویتر از خمر است وآشامیدن یک درهم آن با نیم درهم زجاج مکلس جهت ادرار بول وتفتیت حصاة در همان روز مفید *

* حمص * بکسر حاء مهمله وفتح میم مشدده وسکون صاد مهمله بفارسی نخود وبهندی چنه بلغتی بونت بضم باء موحده وسکون واو وخفای نون وتاء چهار نقطهٔ هندی وبترکی بولچاق نامند * ماهیت آن بری وبستانی میباشد گیاه بستانی آن بقدر یک ذرع وتا یک ونیم ذرع وباشاخهای بسیار باریک وبر آن برگهای بسیار ریزه مشرف وثمر آن در غلافی بقدر پستهٔ کوچکی در هر غلافی یک دانه ودو دانه تا چهار دانه وبهترین حبوب ماکوله است مانند باقلا وغیر آن واجود آن سفید بزرگ دانهٔ تازهٔ آنست وبری آن نیز شبیه ببستانی وتیره رنگ وکوچکتر وثمر آن اندکی با تلخی ومائل بسرخی وزرد از ونیز بستانی اصناف میباشد صنفی سفید بزرگدانه ملایم وصنفی سرخ صلب ریزه دانه وصنفی سیاه وصنفی سرخ مائل بسیاهی وبری را حمص کرسنی نامند * طبیعت آن در اول گرم وخشک وبری آن در آخر آن یعنی گرم تر وخشک تر از آن ونزد بقراط در دوم گرم ودر اول خشک وسبز تازهٔ آن در اول تر وقوت آن تا سه سال باقی میماند ومولد ریاح ونفاخ * افعال وخواص بری آن منقی ومفتح سدهٔ جگر وسپرز وگرده شربا وجالی جرب متقرح وقوبا وملین اورام بناگوش وانثیان ضمادا وباعسل جهت تنقیهٔ قروح وجراحت سرطان مفید وبستانی آن ملین طبع ومقوی حرارت غریزی وریه وظهر ومولد خون صالح وکثیر الغذا ومسمن ومنعظ ومنیه اشتهاء اعضاء الصدر والغذا والاعضاء

تغذیهٔ آن جهت رنه زیاده از حبوب دیگر است و با شیر تازه جهت کرنکی آنرا که از خشکی باشد و تپ با او نباشد و چون با تپ باشد بجای شیر با آب بنوشند چون یکشب در سرکه بخیسانند و صبح ناشتا تناول نمایند و در آن روز چیزی دیگر نخورند جهت کشتن کرم معده بسیار مجرب و آشامیدن آب طبیخ آن با اندکی نمک مقطع لزوجات و مفتح سده بسبب کسب ملوحت و مدر بول بسبب حرارت و بالخاصیة جهت درد سینه و قروح شش نافع و ایضاً چون در آب خیسانیده خام تناول نمایند و آب منقوع آنرا با اندک عسل بالای آن بنوشند جهت اعادهٔ شهوت جماع مایوسین بیعدیل گفته اند و خوردن حمص مابین طعام معین بر هضم آن و چون هریسه از آن ترتیب داده با سرکه بنوشند و در طبیخ آن بنشینند جهت اصلاح امراض مقعد و تنقیهٔ رحم و اخراج کرم شکم و مقعده بهترین ادویه است و خوردن برشتهٔ آنکه سرد نشده باشد جهت بواسیر دموی آزموده و سبز تازهٔ آن مولد فضول آشامیدن نقیع آن جهت تحلیل ورم لثه و درد دندان نافع و روغن حمص در رسوم کرم و خشک و تند و با قوت نافذه و مقوی موی و باه و جهت تسکین درد دندان و لثه و دردهای بارد و جذام و امثال اینها بغایت مؤثر و آشامیدن آن جهت امراض مذکوره و تصفیهٔ رنگ رخسار و صوت و طلای آن جهت تقویت باه و زنمش و کلف و امثال اینها مفید و طبیخ نخود سیاه مسقط جنین و مفتت حصاة و مدر فضلات و در جمیع افعال قویتر از سفید آن و با قوت تریاقیه و جهت استسقا و یرقان سدی و سدهٔ جگر و تحلیل ریاح و جذام نافع و طلای اقسام آن جهت رفع صداع و زردی رخسار و سعفه و خنازیر و کلف و خارش اعضا و بعضی انها و امراض مفاصل و تقویت موی نافع و گفته اند که از خواص آنست که چون در اول هلال ماه بعدد ثآلیل در بدن یک عدد نخود بالیده گرفته و مجموع را در لته بسته از میان هر دو پای خود و یا از بالای شانه آن لته را بجانب عقب اندازند در آخر آن ماه آن ثآلیل برطرف میشوند و حمص مضر قرحهٔ مثانه است مصلح آن خشخاش و مولد ریاح و نفخ و ثقیل خصوصا تازهٔ آن مصلح آن جوارش کمونی و زیره و شبت و کلقند و در محرورین سکنجبین ساده و خشخاش و بدل آن در قوت باه لوبیا و در سائر افعال ترمس و آشامیدن آب بعد از تناول نخود بغایت مضر است

* فصل الحاء المهملة مع النون *

* حنا * بکسر حاء مهمله و فتح نون مشدده و الف بفارسی بتخفیف نون آمده لغت عربی است و بیونانی ارقان و فقولیون نیز و بهندی مهندی نامند * ماهیت آن * نباتی است معروف ساق آن بقدر یک ذرع و زیاده و در هند و بنگاله تا بقدر یک و قامت انسان میشود و ساق آن سرخ رنگ و برگ آن شبیه ببرگ انار و مورد و نازکتر و کوچکتر و نرمتر از آن و در اکثر بلاد خصوص بنگاله خزان ندارد مانند مورد الا آنکه در فصل بارش که گرما و بودن آفتاب در برج سرطان تا آخر میزان است سبزتر و رعناتر میباشد و نشو و نما زیاده مینماید و مزرع و قلم هر دو میباشد و قلم آن بیشتر و گل آن که فاغیه نامند سرخ مائل بسفیدی و خوشبو است و در بعضی بلاد مانند بنگاله در سالی دو بار گل میکند یکی در ایام بارش و دیگری زمستان و ثمر آن بقدر فلفلی و فی الجمله مانا با اسپند و پوست آن نازک و خوشه دار و در جوف آن دانهای ریزه و گویند نر و ماده میباشد برگ نر آن عریضتر و بزرگتر و برگ مادهٔ آن کوچکتر و سبزتر و بعد سائیدن رنگین تر و نبات آن رعناتر میگردد

* طبیعت آن * مرکب القوی مائل بسردی و در دوم خشک و در اول گرم نیز گفته اند * افعال و خواص آن * امراض سر و چشم و دهان ضماد و طلای آن با برگ کردکان بالمناصفه جهت بیضه و خوذه و شقیقه و صداع ریحی و بلغمی مجرب و با سرکه بر پیشانی جهت رفع صداع و با زفت و با روغن گل جهت قروح سر و با قطران و روغن زیتون جهت

رویانیدن موی و بر جبهه وصدغین خصوصا که با آب کشنیز تازه سرشته باشند جهت منع ریختن مواد بچشم و مضمضه بطبیخ آن جهت قروح دهان وقلاع اطفال وضماد آن بر کف پای آبله دار خصوصا در بدو ظهور مانع بروز آبله است در چشم آن بتخصیص چون با اندک عصفر و زعفران آمیخته باشند ورد رخلد بعضوارد است که حناسید ریاحین است تخضیب بدان شعار اهل اسلام و ایمان است وصداع را زائل میکرداند و نور بصر می افزاید و تقویت باه مینماید امراض معده و کبد و طحال و مجاری بول و رحم و جذام و طاعون و وبا و غیرها را نافع و بالخاصیت آشامیدن مقدار نیم مثقال جرم آن و نقوع ده مثقال آن جهت یرقان و سپرز و سنگ گرده و مثانه و عسر البول و رفع احتباس آن و اسقاط جنین و تا ده روز متوالی بدستور جهت وبا و قروح مجاری بول و ادرار بول و حیض و روئیدن ناخن اصلی بجائی ناخن کج و متآکل و بدستور آشامیدن نقیع آن با هفت مثقال شکر جهت ابتدای جذام بغایت نافع وگویند چون یکماه بدان مداومت نمایند و جذام زائل نشود قابل علاجات دیگر نیست و نطول آب مطبوخ آن جهت جمره و سوختگی آتش و طلای آن جهت اورام حاره که زرد آب از آن آید و با روغن گل جهت رفع جرب و با آب برگ بید انجیر جهت شقاق مزمن و درد زانو مجرب و با گل جهت فتق و قیله و ذرور آن جهت تجفیف قروح و ضماد برگ خشک کوبیدهٔ سرشتهٔ آن با پیه بز جهت التیام قروح خصوصا قروح گوشهٔ ناخن و آشامیدن تخم آن بقدر یک مثقال با عسل و کثیرا جهت تقویت دماغ بغایت نافع و گل آن معتدل و لطیف یک مثقال آن با سه اوقیهٔ آب و عسل جهت رفع انواع صداع و قطع نزلات و تجفیف رطوبات و طلای آن با سرکه جهت صداع و بتنهائی جهت فالج و امراض دماغی و عصبانی و درد اعصاب و رفع خناق و التیام قروح با موم و روغن گل سرخ جهت درد پهلو و کوفتگی اعضا و با ادویهٔ مخصوصهٔ طحال جهت ورم و درد و نفخهٔ آن و گذاشتن آن در لباس موئینه مانع کرم زدن آن و برگ آنرا نیز این اثر است و روغن گل حنا که دهن الفاغیه نامند که مانند روغن گل سرخ مکرر در روغنها پرورده کنند گرم و محلل و مقوی موی و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار است بدل آن روغن مرزنجوش و روغن برگ آن نیز مقوی و محلل و رافع اوجاع و تمدد اعصاب و مفاصل است و در قرابادین مذکور شد و گویند حنا مضر حلق و ریه مصلح آن کثیرا و لعاب بزرقطونا مقدار شربت آن تا یک مثقال و زیاده از آن کشنده است

* حندقوقی * بفتح حاء مهمله و سکون نون و فتح دال مهمله و ضم قاف و سکون واو و فتح قاف و الف مقصوره اسم نبطی است

* ماهیت آن * از جنس یونجه است بری و بستانی میباشد بری را بعربی حبا قا و بیونانی لوطوس اغریوس و بفارسی دیو اسپست صحرائی و بشیرازی اندقوقو و بلاطینی لوطس سکوار و بهندی بسکهپره و کلهپرنه نیز نامند و بستانی را بعربی ذرق و بیونانی لوطوس و بلغتی طریفلن و بلاطینی طریفلما وراتم و بکسطیلان طربول رما که و بهندی این نوع نیز بنام بری مشهور است و در اصفهان شبدر و در مازندران شروبت گویند و نیز سفید و سرخ میباشد و سفید آن قویتر و اکثر مستعمل و ساق آن اندک سطبر و سفید و نرم و تا سه چهار ذرع طولانی و بر زمین مفروش و برگ آن اندک پهن و طولانی و بعضی را برگها ریزه و گل آن نیز ریزه و متراکم و بنفش با تارهای سفید و در بن شاخها و برگها رسته و تخم آن ریزه مائل با ستداره و رنگ آن مانند نانخواه و طعم برگ آن فی الجمله شبیه بتخرقه و با حدت و حرافت و ساق سرخ آن صلب تر و مائل به بنفشی و بقدر سه چهار ذرع و مفروش بر روی زمین و برگ آن نیز شبیه ببرگ سفید و در میان برگ و شاخهای آن شاخه بسیار باریکی رسته و بر سر آن گل آن سه عدد و زیاده از غوانی رنگ با رگهای مائل بسفیدی و ریزه و اندک خوشبو و تخم آن ریزه تر از

تخم سفید و طعم برگ آن نیز شبیه ببرگ بستانی و با عفوصت و تلخی زیاده از آن مجرا شد و آنچه در ماهیت آن نوشته اند که ساق آن بقدر نیم ذرع و شاخهای آن باریک و برگ آن بقدر ناخن و گل آن خوشبو و با سفیدی و سرخی شاید در ان بلاد بدین هیأت میشده باشد و مستعمل برگ و تخم آنست و اهل هند بیخ آنرا نیز مستعمل دارند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص بستانی آن امراض العین اکتحال عصارهٔ آن جهت غشاوه و بیاض و قرحهٔ چشم امراض اعضاء الغذاء والنفض و غیرها آشامیدن آن با شراب جهت استسقا و یرقان و قولنج و مغص و رفع سموم قتاله و دمامیل و اصلاح اخلاط ثلثه یعنی صفرا و خون و بلغم فاسد و ملین و مشهی و بدستور تناول برگ پختهٔ آن با اندک روغن بریان نموده و عرق آن نیز که بدستور برگ کاسنی و گل بید انجیر مقطر نمایند جهت استسقای بارد نافع و روغن آن جهت درد مفاصل و انثیین و اکثار آن مورث درد کلو و مصلح آن کاهو و کاسنی تازه و تازهٔ آن موافق مزاج دوات و منقی اخلاط فاسدهٔ آنها و تخم آن مهیج باه و طلای آن جهت رفع کلف مقدار شربت از تخم آن تا سه درهم و بری را برگ بزرگتر و ساق درازتر و تخم آن شبیه بحلبه و کوچکتر از ان و کریه الطعم و گل آن سرخ و آنرا ایونیچهٔ کوهی نامند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آب آن جهت صرع و درد پهلو و تقویت معده و درد آن و دفع ریاح و بیضه و برودت مثانه و تقطیر البول و ادرار نمودن بول و حیض و شیر و عرق و سعوط آن جهت صرع و جنون و نطول عصیر آن جهت تسکین وجع عقرب گزیده مؤثر و بر عضو صحیح موجب احداث وجع و لذع و جلوس در طبیخ آن جهت سرعت حرکت اطفال و بدستور تدهین بروغن آن و نیز تدهین بروغن آن جهت درد اعضا و غسول باب عصیر آن جهت تنقیهٔ بشره نافع و مصدع و مضر محرورین مصلح آن کشنیز و بقول بارده و تخم آن گرم و تر و خشک تر از نبات آن مبهی و جالی و طلای آن در دفع اوساخ و کلف وجه قویتر از بستانی و مقدار شربت آن تا سه درهم و مورث جرب مصلح آن کثیرا و مضر معده و مصلح آن شکر ابلوج و از خاصیت آنست که چون برگ و بیخ آنرا بر ران چپ زن آبستن بندند باعث سهولت وضع حمل آنست و باید که بعد از وضع حمل بزودی باز نمایند و صاحب دستور الاطبا نوشته که چون بیخ سفید در سایه خشک کرده آنرا با آب و یا گلاب بسایند و در چشم کشند جهت رویانیدن موی مژگان ریخته و ازالهٔ دمعه و جرب مفید و چون آب برگ سبز تازهٔ آنرا بگیرند و در نه درهم آن دوازده توله شیرگاو داخل کرده بخورند حبس بول را دفع نماید و نیز خوردن بیخ آن را از مقدار یک فلفل بایک دانهٔ فلفل شروع نمایند و روزی بقدر یکفلفل از ان و یکدانهٔ فلفل بیفزایند تا چهل روز که مقدار چهل فلفل و چهل دانهٔ آن رسد و باز بتدریج کم نمایند جهت اکثر امراض باردهٔ رطبه و حمیات بلغمیهٔ مزمنه خصوص مرضیکه بهندی سانیپات نامند که در هر ماه یاد در اوایل و یا اواسط و یا اواخر آن تپ شدید می آید و اکثر با حمی و نزول آب در بیضه و پاها و مواضع دیگر نیز با درد و وجع عارض میگردد بسیار نافع است *

* حنطه * بکسر حاء مهمله و سکون نون و فتح طاء مهمله و هاء در آخر بعربی بر و قمح و بفارسی گندم و بهندی گیهون نامند بکسر کاف فارسی و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم هاء و سکون واو و نون و بریان کردهٔ نیمکوفته مقشر آنرا بعربی دشیش و برغل و بفارسی برغول گویند * ماهیت آن از حبوب مشهورهٔ معروفهٔ ماکوله است و اجود آن تازهٔ بالیدهٔ سفید مایل بزردی و بعد از ان سفید آنست * طبیعت آن در اول گرم و در رطوبت و یبوست معتدل و تازهٔ خشک نشده آن در دوم تر * افعال و خواص آن بهترین اطعمه [illegible] بدن و [illegible] و مضر صاحبان سدهٔ عروق و [illegible] خام تازهٔ آن مولد کرم معده

ومصلح آن هر که کهنه و آبکامه ومضر زنان حامله و پخته آن نفاخ ودیر هضم ومولد ریاح ومصلح آن خوردن شیر بسیار وخوردن آب بر بالای خام تازه نارس آن مورث قولنج ریحی وضماد کندم مضوغ جهت نضج دماميل مفيد براى آنكه ممضوغ حاد است وكندم برشته بطى الهضم ونفاخ وبدستور مطبوخ آن در آب وليكن چون استمراء يابد متولد ميكردد ازان غذاى بسيار بيشتر از سائر انحاء استعمال آن وضماد کندم سوخته با موم وروغن جهت جلاى رخسار بعد بدل آرد کندم عمیلکه دران اندک نخاله باشد که خمیرۀ آن برآمده ونان ازان ترتیب دهند کثیر الغذاء ومسمن ومبهی ونان فطیر ونانیکه آرد آنرا بسیار نرم سوده وداران مطلق سبوس نباشد وشسته مانند نشاسته شده باشد قابض ومسدد ودیر هضم ومصلح آن فانید سنجری وانجیر و فواکه مطبوخه وخوردن جوارش کمونی وفلافلی بعد ازان وآرد مطبوخ با شکر وبادام مانند حریره واندک اندک لیسیدن جهت سرفه ونفث الدم ودرد سینه زکرده وتسمین بدن وتقویت باه بغایت مؤثر وبدستور مصنوع از نشاستۀ آن ومطبوخ با آب ونعناع وروغن تازه جهت خشونت سینه وضماد آرد کندم پخته با آب وروغن زیتون جهت تحلیل اورام حاره وبا آب پیاز جهت اورام بارده ونضج دماميل وبا آب کشنیز جهت ردع وتحلیل اورام حاره وخنازیر وغدد صلبه وطلای آن با سکنجبین جهت بثور لبنیه وبا عصارۀ بیخ جهت منع ریختن فضول باعصاب ونفع امعا وبا شراب وبا سرکه جهت سم هوام خصوصا آرد کندم سرخ وذرور آن بر موضع کزیدۀ سک دیوانه بغایت مفید خصوصا که بر بالای آن برک بید انجیر بندند وکفته اند چون خمیر کندم را بر موضع کزیدۀ سک چند ساعت بندند پس بازکرده نزد سک اندازند اکر سک آنرا نخورد معلوم میشود که آن سک کزنده دیوانه بوده است ونشاستۀ آنرا چون بار از بانه طبخ نمایند جهت زیاده کردن شیر زنان نافع وروغن کندم جهت منع قوبا خصوصا قوبای اطفال وقوبای تازه وسعفه وحزاز وکلف نافع ودستور اخذ آن در ادهان در ذوقرا باد بین کبیر ذکر یافت *

* **حنظل** * بفتح حاء مهمله وسکون نون وفتح ظاء معجمه وسکون لام وآنرا العلقم نیز خوانند بسبب کمال مرارت وبعربی کسب ومیوازی کوشت وبکرمانی خرزهره وبلغتی دیکر خربزۀ روباه وبلغتی هند واندرا بوجهل وبهندی اندراین کا پهل وبلغتی مهاکال نامند *

ماهیت آن ثمر کیاهی است بقدر هندوانۀ کوچکی ونارنج متوسطی ودر نهایت تلخی ونر وماده میباشد نر آن صلب تر و کوچکتر وماده آن بزرکتر ورخوتر وبهتر ومستعمل شحم مادۀ آنست که بیرون آن زرد واندرون آن سفید مائل بزردی ومتخلخل ودر نبات آن ثمر بسیاری باشد وتخم آن سیاه بود واندرون زرد سبز بود وانچه در بوته منحصر بیکی باشد از سموم قتاله است ودر هند وبنکاله بیرون آن سرخ بسیار رنکین وسفید نیز میشود اما بسیار کم ونادر ومیانه آن اندک طولانی ونبات آن شبیه بنبات هندوانه وبرک آن ازان کوچکتر وزرد رنک وبیخ آن باریک قوت ثمر آن مادام که در پوست است تا چهار سال باقی میماند وچون برآورند تا دو سال وباید که عند الاحتیاج شحم آنرا برآورده استعمال نمایند واکر پیشتر برآورند فاسد میکردد

* **طبیعت آن** در چهارم کرم ودر سوم نیز کفته اند ودر دوم خشک * **افعال وخواص آن** محلل ومقطع ومسهل اقسام بلغم وجاذب اخلاط بلغمیه از عمق بدن امراض الراس آشامیدن آن جهت امراض سر بارد مانند صداع وشقیقه وفالج ولقوه وصرع ونسیان ومنع نزلات مزمنه بچشم وچون در روغن زیتون بجوشانند وبدان سعوط نمایند جهت تنقیه دماغی وقطور آن جهت درد کوش وما لیدن آن بر دندان جهت اسانیدن آن وسعوط آب تازۀ آن جهت رفع زردی چشم و خوردن برک خشک آن بقدر دو درم با نشاسته وصمغ عربی جهت اسهال سوداوی وبا افتیمون ونیمون وایارج فیقرا

جهت مالیخولیا وصرع وداء الحیه وجذام وسائر امراض سوداویه ومضمضه بطبیخ بیخ آن در سرکه جهت رفع درد دندان وچون
جوف آن را خالی کرده در آن سرکه بریزند وبجوشانند وبدان مضمضه نمایند جهت درد دندان ولتقویت لثه وروغن
آن که دو جزو آب تازه آنرا با یک جزو روغن کنجد وزیتون ترتیب دهند جهت اوجاع وامراض بارده وجوشش سرو
قطور آن جهت دوی وطنین وکرم گوش ومالیدن آن بر دندان جهت رفع درد آن واکتحال رماد آن جهت سیاه کردن چشم
ازرق بغایت مفید امراض معده وامعا وکبد وگرده ومثانه ورحم ومفاصل وغیرها آشامیدن آن بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبه
جهت امراض مذکوره واستسقا وجذام وداء الفیل وداء الحیه وسائر امراض سوداویه وبواسیر وچون در ماء القراطین
که ماء العسل است طبخ نمایند وبیاشامند اسهال کیموس غلیظ نماید وچون درست آنرا در آب بجوشانند وبدان حقنه نمایند
جهت فالج ورفع قولنج بلغمی وریحی وعرق النسا ووجع ورک وظهر وامثال اینها نافع وشیاف آن مسهل قوی وفرزجهٔ
آن قاتل جنین وآشامیدن یک درهم از روغن آن بدستور مسطور جهت اسهال بلغم واخراج اقسام کرم معده وامعا وتدهین
آن با زهرهٔ گاو بر ناف نیز جهت اخراج اقسام کرم وحقنهٔ آن جهت رفع قولنج مفید واگر تازهٔ آن بدست نیاید ربع رطل
شحم خشک آنرا در آب بجوشانند وبا یک رطل روغن طبخ نمایند تا آب رفته روغن بماند وچون سر آنرا ببرند وفلفل در جوف
آن پر کرده سر آنرا وصل کرده بگل حکمت بگیرند ونزدیک اجاق دفن نمایند تا یکهفته بنحویکه نسوزد پس برآورده فلفلها را
سائیده تناول نمایند جهت رفع ریاح وانهضام طعام نافع وطلای سبز تازهٔ آن جهت عرق النسا ودردهای بارد وسبز
مغز دیگدانه بی پوست ودانهٔ آنرا چون بکوبند وبیاشامند وهمچنین مقدار زیاده از شحم آن اخراج اقسام دیدان
نماید وآشامیدن آن وضماد آن چند مرتبه بر کف پا جهت جذام وتوقف شدت آن مجرب گفته اند وطبیخ بیخ آن
جهت استسقا وداء الفیل وتحلیل خون منجمد ورفع سمیت گزیدن عقرب حکایت کنند که اعرابی را چند جا از بدن
او را مار گزید در ساعت درد ورم آنرا بیاشامید صحت یافت وگویند چون سر آنرا ببریده چند پارچهٔ عروق که بفارسی
ورناس نامند در آن فرو برده سر آنرا وصل نموده بگل حکمت بگیرند ونزدیک اجاق دفن نمایند تا یک هفته بنحویکه نسوزد
پس برآورده عروق را از میان آن برآورند وخشک نمایند ووقت حاجت با آب لیمو سائیده بر کف دست ضماد نمایند
دو سه مرتبه بعون الله تعالی رفع میگردد مجرب است وضماد برگ آن با آب ونشاسته جهت قطع سیلان خون متغیر
وتحلیل اورام وپاشیدن آب طبیخ آن در خانه‌ها جهت کشتن کیک ومنع تولد آن موثر وبخور آن جهت ادرار حیض
مفید وتعلیق بیخ آن بر کمر جهت نزول آب در بیضه گویند موثر است وتخم آن مسهل ومقئ ومورث دوار وچون مکرر
بشویند در آب نمک بخیسانند تا تلخی آن زائل گردد پس بکوبند وبا شیر وخرما بجوشانند وبخورند جهت صحت بدن
مفید الزینة چون حنظل را سوراخ کرده دانهای آنرا بیرون آورند وروغن زنبق در آن پر کنند وسوراخ آنرا بقطعهٔ
حنظل مسدود کنند وبخمیر بگیرند وبر روی آتش بگذارند تا چند جوشی بخورد خضاب نمودن بدان وآشامیدن آن در حمام
جهت سیاه کردن موی ومنع سرعت سفیدی آن مجرب دانسته اند وروغن آن که در امراض راس ذکر یافت جهت منع
ریختن موی نافع است وگویند چون آنرا از میان دو پاره نموده بر بدن فرسی که بر آن کنه بسیار باشد بمالند در دو سه
دفعه زائل گردد مقدار شربت شحم آن از نیم درهم تا یک درهم وگفته اند که زیاده از نیم درهم نباید استعمال نمود
ونباید که استعمال نمایند آنرا مگر در سردی هوا وزمستان ودر گرما ومحرور المزاج را استعمال آن جائز نیست جهت آنکه

مکرب و موجب مغص است وبسا است که عمل نمیکند و موجب امراض میگردد خصوصا اوجاع و امراض معده و مقعده و انفتاح افواه عروق وجریان خون صالح است از برای مبرودین وبلغمی مزاجان و مرطوبین قوی المزاج غلیظ الطبع ومستعملین میاه و اغذیهٔ غلیظه و شیر و پنیر و امثال اینها کسیکه ارادهٔ استعمال آن دارد باید که تنها نخورد بلکه با مصلح آن که صمغ عربی ویا کثیرا ویا مقل الیهود ویا نشاسته است هریک مفردا ویا مرکبا ویا ادویهٔ مناسبهٔ دیگر نیز و صمغ عربی مضعف فعل آن وکثیرا معین عمل آنست وباید که بسیار نرم بسایند زیرا که جریش خشن آن مورث مغص و سحج و تقطیع معا است واصلاح آن بامور مذکوره است بدل آن حب الخروع است وگویند بوزن آن خردل وچهار دانگ وزن آن قثاء الحمار وگویند بوزن آن حرمل است

* فصل الحاء مع الواو *

* حواصل * بفتح حاء مهمله و واو و الف وکسر صاد مهمله وسکون لام بهندی گگن بهیر و بمصری بضم کاف وسکون یا نامند * ماهیت آن از جملهٔ طیور آبی است اندک عظیم الجثه ومنقار آن بلند وپهن و سر آن بطرف پائین برگشته واز ان پشت خار میسازند وپایهای آن مانند پای مرغابی وپرده دار ودو نوع میباشد سفید وسیاه خاکستری رنگ وسیاه آن بد بوی و پوست آن مستعمل نیست وسفید آن خوشبو واز پوست آن پوستین میسازند * طبیعت آن در دوم گرم و تر و رطوبت آن زیاده از حرارت * افعال وخواص آن گوشت آن غلیظ دیرهضم و مصلح آن مصرا پختن آن با دارچینی وکرویا وادویهٔ حاره تناول نمودن وپوشیدن پوستین آن موافق محرورین وجوانان وصفراوی مزاج را مضر وفرو بردن پیه خام آن جهت مغص وقولنج مفید وروغن آن محلل و ملین و مقوی اعصاب وجهت اوجاع مفاصل و دردهای بارد نافع

* حور * بضم حاء مهمله وسکون واو وراء مهمله وبزای معجمه نیز آمده است وآنرا اکرونس وبفارسی توز نامند * ماهیت آن از جملهٔ اشجار قریب بدرخت خرما است برگ آن مانند برگ بید واز ان باریکتر ودرازتر وپوست آن زرد وگل آن خوشبو ودانهٔ آن مانند گندم وبلغت اندلس آنرا اسرد وله نامند ونبطی و رومی میباشد ومنبت رومی آن بلغار وروس وصمغ رومی آنرا گویند کهربا است واز روس می آورند وبدین نحو ترتیب میدهند که پوست و چوبهای آنرا برهم چیده و در زیر آن ظرفی میگذارند ودر آنها آتش میافروزند تا پوست و چوبها سوخته دهنیت آن در ان ظرف چکیده مجتمع گردد در درخت رومی آن بزرگتر وبرگ آن درازتر از نبطی ونبطی آن بی صمغ و در مزبلها می نشانند وفتری که در حوالی آن ودران مزبله روید بیغاثلها است * طبیعت رومی آن در سوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن آشامیدن صمغ آن با سرکه جهت خفقان وصرع وتقطیر البول وبدستور ضماد آن بدون سرکه جهت خفقان ومنع سیلان رطوبات بمعده وامعاء وعرق النسا وقطع حمل وتفتیح سده نافع وگل آن قاطع نزف الدم جمیع اعضا وبرگ آن با سرکه جهت نقرس وفرزجهٔ آن با سرکه بعد طهر معین بر حمل نیز گفته اند وطبیخ چوب آن مجفف قروح وآکله و روغن آن که مذکور شد قوی التاثیر وخوشبو ودر افعال قریب بروغن بلسان است ونبطی آن در اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن العین اکتحال ثمر تازهٔ آن با عسل جهت غشاوه الاذن قطور آب برگ تازهٔ آن جهت درد گوش وآشامیدن یک مثقال از پوست آن جهت عرق النسا وتقطیر البول نافع وقاطع حمل زنان است خصوصا با اندکی خصیة الکلب وعسل و برگ آن نیز بدستور ومعین اثر ادرار چون بعد طهر بیاشامند بدل آن مرزنجوش ثلث وزن آن مقدار شربت آن از نیم درهم تا یک درم است

** فصل الحاء مع الیاء المثناة التحتانیة **

* حیه * بفتح حاء مهمله وفتح یاء مشدده وما گویند وجه تسمیهٔ آن بحیه از آنست که طویل العمر میباشد ونیز گویند جهت آنست که بعد مردن بدن آن مدتی میماند بیشتر از ابدان حیوانات دیگر و آنرا بفارسی مار وبهندی سانپ نامند * ماهیت آن اقسام میباشد وبدترین آنها سیاه ودور از آب وکچه دار یعنی آنکه در وقت غضب سر آن بلند ومانند کچه میشود و در ملک هند وبنگاله بسیار بهم میرسد ومار مویزک نیز که سر آن مانند مویز سیاه وتن آن خاکی رنگ میباشد واکثر تن خود را در خاک پنهان میکند وسر بیرون چون کسی بغفلت بخیال دانهٔ مویز دست بسوی آن برد او را میگزد وهمچنین اقسام ردیهٔ دیگر نیز میباشد ودر رافعی نیز ذکر یافت ونر وماده میباشد ونر آن را دو دندان وماده آنرا چهار دندان وبعضی شاخدار میگویند که میباشد وبرای شاخ آن نیز خواص ومنافع مینویسند * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک وباقوت تجفیف * افعال وخواص آن العین اکتحال پیه آن مانع نزول آب در چشم الاذن قطور پوست مطبوخ آن در شراب جهت درد گوش الفم مضمضهٔ جوشانیدهٔ آن در سرکه جهت درد دندان العین چون مار سیاه خانگی را زنده در کوزهٔ نو کرده در تنور حمام گذارند تا بسوزد پس برآورده با عسل سرشته اکتحال نمایند بغایت مقوی باصره الخنازیر وداء الثعلب وداء الحیه با روغن زیتون حمال خنازیر وبا سرکه مزیل داء الثعلب وداء الحیه النواصیر طلای پوست سوختهٔ آن با روغن تخم کتان که چند روز ممزوج کرده گذاشته باشند جهت نواصیر کهنه بسیار موثر الجذام والثآلیل چون سر ودنباله وزهرهٔ آنرا دور کرده در روغن اندازند وبجوشانند تا مهرا شود تدهین بدان جهت ازالهٔ جذام وثآلیل سریع الاثر الحمی تعلیق دندان که در حالت زندگی از آن کنده باشند وبدستور تعلیق دل آن جهت ربع وتعلیق شاخ مار شاخدار جهت تپ غب موثر الرحم والبواسیر تعلیق پوست آن که هر سال میاندازد که سلخ الحیه نامند وبسیار نازک براق میباشد بر ورک زنان موجب سرعت ولادت وبخور آن مسقط جنین ومجفف دانهٔ بواسیر البرص تخم مار را چون با سرکه وبوره بسایند وبر برص طلا نمایند جهت ازالهٔ آن مجرب دانسته اند ودیمقراطیس گفته که چون شکم مار را از سر تا دنباله بشکافند واحشای آنرا برآورند وبجای آن شاهسفرم خشک که با آب خیسانیده نرم کرده باشند پر کنند ومحل شق را بدوزند ودر آتش گذارند تا پخته شود پس شاهسفرم را برآورده بر برص ضماد نمایند وبه بندند وبعد یک شبانروز بگشایند بالکل زائل میکرداند مجرب است ومداوای کسی که او را مار گزیده ویا گوشت ویا زهرهٔ آنرا خورده باشد مداوای افعی گزیده ولحم وزهرهٔ آنرا خورده است ودر رافعی ذکر یافت *

* حیس * بکسر حا وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله بفارسی چنگال نامند * ماهیت آن غذائی است که از روغن ونان گرم میسازند * افعال وخواص آن کثیر الغذا ومسمن وغلیظ وردی الهضم ومسدد ومصلح آن سرکه وعسل است

* باب هفتم در بیان ادویه که حرف اول آنها خاء معجمه است * فصــــــل الخاء مع الالف *

* خاماسوقی * بفتح خاء معجمه والف وفتح میم والف وضم سین مهمله وسکون واو وکسرهٔ قاف ویا لغت یونانی است وخاما بمعنی زمین وسوقی بمعنی انجیر است یعنی انجیر زمینی * ماهیت آن نباتی است بی ساق وبشکل وشاخهای آن بقدر چهار انگشت ومنبسط بر روی زمین وپر شیر وبرگ آن در زیر شاخ آن رسته شبیه ببرگ عدس ودر زیر برگ ثمری مستدیر وبیخ آن باریک ودر ابار ماه رومی میرسد منبت آن سنگستان ومواضع خشک ودر مصر خصوصا عین الشمس بسیار * طبیعت آن گرم وخشک در اوائل سوم * افعال وخواص آن بسیار حاد وجالی وحریف العین اکتحال آن

حیس

فصل الخاء مع الالف

با عسل جهت رفع آثار قرحهٔ چشم و ظلمت بصر و ابتدای نزول آب و امراض سیر خوردن قدری قلیل آن با نان مسقط دانهٔ بواسیر المقعده آشامیدن مطبوخ آن ملین بطن و بدستور لبن آن و لیکن با خطر التألیل و السم و الاورام و غیرها ضماد شاخ و بدستور طلای شیر آن بر ثآلیل منکوس که مسماریه نامند و سائر انواع ثآلیل و خیلان و گزیدن عقرب و اورام بلغمی و قلع آثار ضرب سیلی بر جبهه و غیر آن و بدستور طبیخ آن و چون اغصان آنرا بکوبند و برا ورام بلغمیه و ثآلیل هر نوع که باشد ضماد نمایند تحلیل دهد و الرحم حمول سائیدهٔ آن با شراب جهت تسکین وجع رحم نافع مضر سینه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یک قیراط است

خانق الذئب که قاتل الذئب نیز نامند *ماهیت آن* گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ دلب و تیره تر و کوچکتر از ان و تشریفات این از ان زیاده و از شاخ آن شاخهای باریک در از رسته *طبیعت آن* در آخر سوم سرد و خشک *افعال و خواص آن* بالخاصیة کشندهٔ گرگ است و چون بکوبند و بر گوشت خام بیفشانند و گرگ بخورد بزودی خناق کند و بمیرد و لهذا آنرا خانق الذئب نامند و در سائر افعال مانند خانق النمر است که مذکور میشود و ابن ماسویه آنرا اسقیل دانسته و صاحب اختیارات گفته که بتحقیق خربق سیاه است

خانق الکلب آنرا قاتل الکلب نیز نامند و بهندی کلهارِی گویند *ماهیت آن* گویند اذاراقی است که بفارسی کچوله نامند و مذکور شد و یوسف بغدادی مولف مالایسع غیر آن دانسته ماهیت آنرا گفته گیاهی است شاخهای آن باریک طولانی و دو بزشکن و برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر و اطراف آن تند و بسیار بدبوی و با رطوبت لزجه و زرد رنگ و ثمر آن در غلافی شبیه بباقلی بطول یک انگشت و در جوف آن دانهٔ کوچکی سیاه و صلب *طبیعت آن* در چهارم گرم و خشک *افعال و خواص آن* از سموم قتاله و کشندهٔ سگ است در ساعت بخناق لهذا مسمی بدان گشته و کشندهٔ سائر سباع و حیوانات دم دار و انسان نیز الا و رام ضماد آن جهت تحلیل اورام بارده و نفع بالغ النفع و بزودی موثر و علاج کسیکه آنرا خورده باشد تبرید و ترطیب و فصد است اگر طبیعت متحمل آن باشد و تقویت قلب بمفرحات بارده

خانق النمر بفتح نون و کسر میم و سکون راء مهمله و قاتل النمر نیز نامند و بیونانی اقونیطن *در ماهیت آن* اختلاف بسیار است بعضی مازریون سیاه و بعضی اسقیل و امین الدوله گل سیر صحرائی دانسته و مولف مالایسع و صاحب تذکره گویند که آن گیاهی است غیر مازریون ساق آن بقدر شبری و برگ آن شبیه ببرگ قثاء و از ان کوچکتر و با خشونت و از سه عدد تا چهار عدد زیاده نمیشود و بیخ آن شبیه بعقرب و براق و درخشنده مانند شیشه *طبیعت آن* در چهارم سرد و خشک *افعال و خواص آن* از سموم قتاله و در سباع سریع التاثیر خصوصا گرگ لهذا آنرا خانق النمر نامند الخواص چون عقرب نزدیک آن رود و یا آنرا نزدیک عقرب آورند هلاک میگردد و در اطلیه رادع اورام حاره و مسکن درد چشم و مسقط دانهٔ بواسیر و نیمدرهم آن کشنده بسبب رو خناق و تشنج و بسته شدن زبان و سیاهی رنگ بدن و علاج و تریاق آن کمافیطوس با شراب صعتر و یا سذاب و یا فراسیون و یا افسنتین و یا جرجیر و یا قیصوم و یا آشامیدن ماء الرماد با شراب است و قی و حقنه فرمودن

فصل الخاء مع الباء الموحدة

خبازی بضم اول و فتح باء موحدهٔ مشدده و الف و کسر زاء معجمه و یا بفارسی نان کلاغ و پیزک و خیرو و بترکی ابه کماجی و در مازندران گیاه آنرا نحیلک و بشیرازی خطمی کوچک نامند *ماهیت آن* مولانا نفیس گفته که سه نوع

میباشد یکی بستانی و آن مخصوص باسم ملوخیه و ملوکیه است و دیگر بری و آن دو نوع است یکی عظیم و آن مخصوص باسم خطمی است و دوم صغیر و آن مخصوص باسم خبازی است و بفارسی خیرو نامند و از مطلق آن مراد نوع صغیر بری است که برگ آن مستدیر و بی‌بهره و اندک خشن خصوص پشت برگ آن و گل آن کوچک و سرخ مائل به بنفشی و تخم آن مدور اندک پهن و در وسط آن تقعیری و رنگ تخم بعضی نوع سفید و بعضی مائل بسیاهی و نبات آن کوچکتر از خطمی و لعاب پوست بیخ و پوست ساق آن بسیار کمتر از خطمی و در تری و تازگی اندک لعابی دارد و چون خشک و کهنه شود بالکل برطرف میگردد و منبت آن زمینهای نمناک و در خریف و در بعضی بلاد در اول بهار میروید و خودرو و مزروع هر دو میباشد و خریفی تا بهار و ربیعی تا تابستان میماند و یکنوع دیگر نیز دیده شده که برگهای آن ریزه و نرم و گل آن کوچک که در بهار میروید و تا تابستان میماند و نبات این بسیار بلند نمیشود بلکه بعضی اندک بر زمین مفروش میباشد و برگ گل این هم مساوی خطمی بلند و سرخ مائل به بنفشی و کرانی شکل و بعضی بزرگ و بعضی کوچک و گل خطمی بزرگ و مدور و پهن و بعضی سرخ و بعضی سفید و زرد نیز میباشد چنانچه انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد * **طبیعت آن** در اول سرد و تر و گویند در دوم و بعضی معتدل در برودت و حرارت و بعضی بری آنرا مائل بحرارت دانسته اند * **افعال و خواص آن** با بورقیت و قوت متضاده و معتدل الهضم و ملین طبع و منضج و رادع و مفتح سدد کبد و مدر بول و زیاده کنندهٔ شیر العین ضماد برگ آن که در دهن مضغ نموده باشند با نمک جهت تنقیهٔ نواصیر چشم و بینمک جهت التیام آن جبر الکسر و الاورام و السموم و حرق النار ضماد سائیدهٔ آن جهت شکستگی اعضا و تحلیل اورام حاره و گزیدن زنبور و مگس عسل و با زیت و با روغن گل جهت سوختگی آتش و باد سرخ و گزیدگی عقرب و ضماد خشک آن با بول جهت قروح سر و رفع نخاله الصدر و المعدة و الکبد و آلات البول و السموم آشامیدن نیم رطل طبیخ شاخ آن با شکر جهت سرفه و بحة الصوت و رفع خشونت آن که حادث از حرارت و یبوست باشد و درد سر و زور یرقان و جرب و قرحهٔ امعا و زحیر و قرحهٔ مثانه و حرقت بول و تفتیح سدد و ضماد طبیخ بیخ و برگ آن جهت ادویهٔ قتاله و رتیلا و درد گرده نافع الرحم جلوس در طبیخ برگ آن جهت صلابت رحم و تلیین اورام مقعده و چون برگ تازهٔ آنرا سائیده و با کرهٔ تازهٔ گاو بر بدن بمالند هیچ گزنده او را نگزد و برگ تازهٔ نورستهٔ کوچک نازک آنرا پخته میخورند و بهترین استعمال آن در ماکول طبیخ آن با لحوم طیور است و مرخی معدهٔ ضعیفه و مضر امزجهٔ باردهٔ رطبه مصلح آن در محرورین ترشیها و در مبرودین فلافلی و معجون کمونی مقدار شربت از آب آن تا پنجاه درم و تخم آن مبرد و تر و کثیر اللعاب و مزلق و مغری و ملین بطن و جهت سرفهٔ گرم و خشک و گرفتگی آواز و رفع نزله و تقویت امعا و سحج و قرحهٔ گرده و مثانه و دفع لذع ادویهٔ حارهٔ حاده و دفع گزیدن زنبور و رتیلا و با تخم حنظل توقانی بری بالسویه جهت درد مثانه و حقنهٔ آن جهت رفع سوزش امعا و رحم و مقعده و با عسل جهت درد جگر الاورام و الاوجاع ضماد آن بتنهائی و یا با جو مقشر جهت اورام حاره و اوجاع و اورام صلبهٔ حاره و ضماد تخم و برگ آن جهت گزیدگی زنبور نافع مضر معدهٔ ضعیف مصلح آن رب و فواکه مقدار شربت آن تا پنج درم بدل آن تخم خطمی و گل آن جهت قرحهٔ گرده و مثانه شربا و ضمادا و شاخهای آن جهت وجع گرده و مثانه نافع * **و خبازی** بستانی را برگ دراز و گل زرد و کوچکتر از گل خیار و در پنبه زارها بسیار میروید و ببلندی گیاه پنبه میشود تخم آن سیاه و دراز شبیه بشونیز و بسیار تلخ و غلاف آن شبیه بکرم و مائل بسبزی * **طبیعت آن** در برودت و رطوبت زیاده از بستانی و ملین طبع و سینه و رافع خشونت آن و مصفی صوت و مسکن حرارت بسبب لطافت

وبجهت تپهای حارهٔ نافع مضر معدهٔ بارد مصلح آن ادویهٔ حاره وتخم آن مدمل قوی اخلاط غلیظه ومفتح سده وجهت عرق النسا و آب آن با شکر جهت دفع اخلاط محترقه وضماد مطبوخ آن جهت تحلیل اورام وتسکین درد گزیدن عقرب نافع مقدار شربت آن تا دو درهم است

* خبز * بضم اول وسکون باء موحده وزای معجمه بفارسی نان وبترکی چرک وبهندی روتی وبانگریزی بریت نامند * ماهیت آن از اکثر حبوب ترتیب میدهند بدین نحو که هریک از حبوب را که میخواهند آس نموده پخته خمیر کرده پخته تناول مینمایند وبهترین همه نان گندم فربهٔ رسیدهٔ سفید تازهٔ مغسول است که سائیده سبوس آنرا بقدر اعتدال جدا کرده خمیر نموده خوب سرشته وگذاشته باشند تا خمیر آن برآمده پس در تنور معتدل طبخ باعتدال نموده باشند وباشیر و روغن که ترتیب میدهند آنرا شیرمال مینامند و بهترین همه اقسام است وانواع این بسیار است واگر شیرین خواسته باشند با شیرهٔ شکر ودوشاب نیز ترتیب میدهند وبران زردهٔ تخم مرغ میمالند برای رونق آن وابازیرها مثل کنجد مقشر ورازیانه ونانخواه وزیره بران میپاشند ویا درخمیر داخل می نمایند ولیکن غیر آبی آن همه بطیء الهضم وغلیظ است اما مقوی کرده * طبیعت آن راجع بطبیعت حبوب مصنوعه ازان است * افعال وخواص آن نان گرم مسخن ومجفف رطوبات معده وخائیدن آن جهت رفع گندی دهان مؤثر ونان سرد مرطب بدن وتازهٔ آن سریع الانحدار ومسمن بدن ومقوی آن وخشک آن دیر هضم ومجفف واقسام آن مورث تشنگی وبا ابازیر مثل گوره وحاشه وسیاهدانه مشهی ودیر هضم ومفتح ومجفف ومحلل ریاح وباخشخاش منوم وقابض ونان فطیر وآنچه آرد آن را نرم پخته وسبوس آن را تمام گرفته باشند دیر هضم ومسدد ونفاخ خصوصا که باشیر ویا باروغن وشیرینی خمیر نموده باشند در اکثر امزجه نه کل بخلاف نخاله دار آن که همه را نافع است ونان جو سریع الهضم تر از نان برنج ومبرد وقلیل الغذا وجهت اسهال وتپهای حاره که بی ضعف معده باشد نافع ونفاخ ودر مبرودین مورث قولنج مصلح آن ماء العسل ومرق گوشت وشکر است ونان برنج سود بسیار خشک ومعطش ومسدد ومقوی بدن وکثیر الغذا وجهت اسهال صفراوی ودموی ونیکو کردن رنگ رخسار مؤثر ونان گندم وبرنج وجو که باشکر ترتیب داده باشند بدون روغن سریع الهضم وبهترین اقسام نانها است در بعضی امزجه ونان آرد نخود باقلی وبلوط وارزن بطیء الهضم ومسدد وقلیل الغذا وقابض وباترشی بغایت مضر مصلح آن روغن وشیرینی ها است

* خبز الحواری * بفتح حاء مهمله وواو والف وکسر راء مهمله وسکون یاء نسبت * ماهیت آن نانی است که در گرفتن سبوس آن بسیار مبالغه کرده باشند وگندم آن سفید بالیده باشد که نان آن سفید گردد وبهترین اقسام نانها است وحواری بمعنی سفید است ودر روم وفرنگ نان را خوب سفید مرتب مینمایند بهتر از جاهای دیگر

* خبز الخشکار * بضم خا وسکون شین معجمتین وفتح کاف والف وراء مهمله * ماهیت آن نانی است که گندم آنرا ناشسته وسبوس آنرا ناگرفته ترتیب میدهند * افعال وخواص آن سریع الانحدار وغیر مسدد در بعضی امزجه وملین طبع ومولد خون سوداوی ومضعف بدن ومورث بواسیر وجرب ومصلح آن شیرینیها است وروغن وشیر تازه دوشیده

* خبز السمید * بفتح سین مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله که مشهور بنان میده است نانی است که در گرفتن سبوس آن مبالغه کرده باشند سریع الانحدار وکثیر الغذا ومورث سدهٔ جگر وسنگ گرده ومصلح آن انیسون ورازیانه وشکر وسکنجبین بزوری است

* خبز الطابق * بفتح طاء مهمله و الف وفتح باء موحده و سکون قاف نانی است که خمیر آن ظاهر باشد و نازک ساخته بر روی طابق آهنی که معرب تابهٔ فارسی است که بفارسی ساج نیز نامند پخته باشند قابض و سریع الانحدار و موافق اسهال بواسیری است و این را نان ساجی نیز نامند

* خبز الطابون * بفتح طاء مهمله و الف وضم باء موحده و سکون واو و نون نانی است که در گرفتن سبوس آن مبالغه کرده باشند و با روغن ترتیب دهند و رقیق باشد مشهور بکسمه است کثیر الغذا و مولد خلط متین و دیر هضم و مضر محرورین

* خبز الفرنی * بضم فا و سکون راء مهمله و کسر نون و سکون یا نانی است که در فرن بپزند و اقسام میباشد از آن جمله کماج است و دیگر بکسمات و دیگر نان سنگک و این جهت مرتاضین و صاحبان اعمال شاقه موافق و فرن آنست که مکانی مجوف که از سنگ و گچ و یا از خشت پخته اندک وسیع میسازند و بر آن دودکش مانند تون حمام قرار میدهند و در ان سنگ ریزه بسیار بضخامت چهار انگشت و زیاده میریزند و فرش میکنند و در یک کنار آن آتش میافروزند و در آنرا بند میکنند تا خوب گرم شود و دود و آن زائل گردد و خمیر کماج را با آب نخود خیسانیده خمیر مینمایند تا بجوش آمده باندک شیرینی و روغنی خمیر میکنند و میگذارند تا برآید پس در کماجدانها کرده سر آنها را بسته بالای ریگهای گرم در ان فرن می چینند تا پخته و برشته گردد و بکسمات را نیز با آب نخود خیسانیده خمیر مینمایند و بهر شکل که میخواهند میسازند و در ظرفی چیده و یا بر روی ریگهای گرم بلا واسطه میگذارند تا پخته گردد پس بر می آورند و اگر خشک و دو آتشه خواهند همانرا درست و یا اوزه و یا غیر آن بریده در ظرفی چیده بر روی ریگهای گرم میگذارند تا رطوبت آنها خشک شود و برشته گردد و خمیر این هر دو برآمده سبک و زود هضم میباشد و نان سنگک آنست که خمیر آن اندک رقیق و فطیر میباشد آنرا پهن نموده بزرگ و یا کوچک که اندک نازک باشد و بر ان ریگهای گرم میاندازند و با زیر مطاوبهٔ مد کوره در خمیر ان میباشند تا پخته و برشته گردد پس برمیآورند و گرما گرم این نان بسیار لذیذ و روغنی این الذ میباشد و بپزند و نان سنگک باید که بسیار صاحب و قوف باشد و در شهرهای ایران خصوص کرمان خوب میپزند و در کرمان بسیار بزرگ تا سه ذرع طول و عرض یک ذرع درست و کسری میسازند

* خبث * بفتح خا و با ء یک نقطه و ثاء مثلثه جرم اجسادی است که در حین گداختن از انها جدا شود * طبیعت * مجموع آن خشک است و در حرارت و برودت مختلف

* خبث الحدید * بفتح خا و کسر دال مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و دال مهمله و آنرا بفارسی نوش و ریم آهن و بشیرازی ریمه و بهندی لوهه کا کو یعنی فضلهٔ آهن و مدبر آن را کیت بکسر کاف و سکون یاء مثناة تحتانیه و تاء هندی نامند * ماهیت آن چرکی است که در وقت گداختن از آهن جدا میشود و بهترین خبثها است و مستعمل مدبر مغسول آنست یعنی سائیده در سرکه خیسانیده و خشک نموده شستهٔ آن و هرچند مبالغه در سحق آن زیاده نمایند بهتر است و برای امراض چشم و گوش بی سرکه باید که باشد * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن بغایت مجفف و مقوی معده و قلب و دماغ و مانع نزف الدم و ادرار حیض و مانع حامله شدن و جهت بواسیر و طحال رطب و رفع رطوبات باطنی و قروح امعا و مثانه و استرخای مقعده و سلس البول و تحلیل اورام مجرب العین اکتحال آن جهت خشونت پلک چشم الاذن تقطیر آن جهت پاک کردن چرک گوش الفم با عسل جهت تصفیهٔ صوت اطلاء با زردهٔ تخم مرغ بقدر یکدانگ

خبث
خبث الحدید

جهت تحریک باه مرطوبین ومایوسین المسموم با سکنجبین جهت ادویهٔ قتاله البواسیر با شراب کهنه جهت قطع خون بواسیر ارحام فرزجهٔ آن با پشم پاره جهت نزف الدم رحم الاورام ضماد آن جهت تحلیل اورام حاره وشیر منعقد در پستان الصلاة والزینة چون آنرا بهمه بار با آب وعسل بسایند وخشک کنند پس در روغن زیتون بقدر آنکه سه انگشت بالای آن آید بجوشانند تا ثلث روغن بسوزد وبا حرف بابلي وعسل لعوق سازند وهر روز ده انگشت ازان تناول نمایند جهت تصفیهٔ صوت ونیکوئي رنگ رخسار واخراج فضلات بدن بیعدیل وبدستور چون با روغن زیتون بجوشانند وبا عسل معجون سازند وهر روز مقدار قلیلي بقدر حاجت ازان تناول نمایند مضر ششش مصلح آن کثیرا وعسل مقدار شربت آن تا دو دانگ وزیاده ازان مجوز نیست واز خوردن آن عارض میگردد حالتی که از خوردن برادهٔ آن بهم میرسد وعلاج آن نیز همانست وطریقهٔ تدبیر آن ومرکبات مصنوعه ازان در قرابادین ذکر یافت

* خبث الذهب * بفتح ذال معجمه وها وسکون باء موحده ثفل طلا است * طبیعت آن لطیف تر از همه * افعال وخواص آن قویتر از خبث الفضه ونائب مناب اقلیمیا است وطلای آن با آب جهت رفع بد بوی زیر بغل وکنج ران مجرب

* خبث الرصاص * بکسر را وفتح صاد مهملتین والف وصاد مهمله ثفل قلعي است * طبیعت آن بغایت سرد وخشک وقابض * افعال وخواص آن مغسول آن جهت التیام جراحت چشم وتقویت باصره ومنع ریختن مواد بچشم مؤثر ومانند رصاص محرق است بدل آن اسفیداج رصاص

* خبث الفضه * بکسر فا وفتح ضاد معجمهٔ مشدده وها ثفل نقره است بهترین آن سبز رنگ نازک آن * طبیعت آن سرد وخشک وبغایت قابض وباقوت جاذبه ومجففه * افعال وخواص آن طلای آن جهت قروح چشم وسعفه وجرب وبواسیر ونواصیر والتیام جراحت وبدستور در مراهم جهت سه مرض اخیر نافع

* خبث النحاس * بضم نون وفتح حاء مهمله والف وسین مهمله ثفل مس است ودر قوت قریب بخبث الحدید واز آن ضعیفتر وملطف وجالي ودر ادویهٔ چشم وزخمها مستعمل وخوردن آن سم قاتل است

* خبه * بضم خاء معجمه وفتح باء موحدهٔ مشدده وها بشیرازی شفترک وباصفهاني خاکشي وبه تبریزی سوردن وبترکی شیوران ودر ما زندران گیاه آنرا شلم بي نامند ودر هند مشهور بتخوب کلان است * ماهیت آن تخمي است ریزه واندک طولاني ودو نوع میباشد یکی ریزه ورنگ آن مائل بسرخي وطعم آن اندک مائل بتلخي ودوم ازان بزرگتر ورنگ آن سرخ مائل بتیرگي وهرد وخودروی در صحراها وباغها ودامن کوهها بسیار میشود ودر ایام بهار وگیاه نوع صغیر آن یک ونیم ذرع نهایت دو ذرع وبرگ آن طولاني شبیه ببرگ جرجیر بری وتند طعم وشاخهای آن باریک ومتفرق وتخم آن در غلافي باریک رقیق براطراف شاخها رسته وگیاه کبیر آن تا بسه ذرع وشاخهای آن متفرق وغلیظتر وبرگ آن بزرگتر عریضتر وتند تر وغلاف تخم آن نیز بزرگتر وطعم تخم آن نیز تند تر از اول یحتمل که طبیعت نوع صغیر آن در اول دوم گرم ودر اول تر وکبیر آن در آخر دوم گرم باشد * افعال وخواص آن مبهي ومشهي ومقوی معده وهاضمه وجهت گرفتگي آواز ونیکوئي رنگ رخسار وتحلیل مواد نخاع وجدری وحصبه وشری وبرودت احشا وبکل رحم ونیم آن جهت نفث اخلاط سینه وریه وبا شیر مسمن ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار ومحرک باه خصوصا باد وزن آن شکر که ده روز بنوشند وبدستور چون ده روز هر روز ده مثقال آنرا با چهار مثقال شکر سفید کف نمایند وصاحبان سوداوی مزاج را نیز نافع ونیم درهم آن جهت

رفع سمیت ادویهٔ سمیه و ضمیفهٔ خصوصا که سنگشونموده باگلاب و یا آب خالص آنقدر بجوشانند که شکفته گردد و نیم گرم بیاشامند و چون قی شود با زبدستور بیاشامند تا قی بند گردد و جهت قیهٔ صفراوی با آب برگ کاسنی تازه مکرر بتجربه آمده و ضماد آن جهت قرحهٔ چشم و ورم بنا گوش و پستان و انثیین و نقرس و ورم صلب سرطان و مشوی آن در رحمیر جهت مزلهٔ مزمن و جهت شش و جگرو قرحهٔ آن جهت اعانت بر حمل و قروح رحم نافع و مصدع مصلح آن کثیرا مقدار شربت از کبیر آن تا ده مثقال و از صغیر آن تا سه مثقال بدل آن در امرباه و تسمین و مانند آن تودری است که بزرالخمخم نامند و کسانیکه حبه را بزرالخمخم دانسته اند اشتباهی است که ایشان را واقع شده و اصل آنست که غیر آنست

* خبیص البیض * بفارسی خاگینه نامند و با سبزیها کوکو گویند کثیرالغذا و دیر هضم و مولد خلط غلیظ و باد ارچینی وخولنجان و ادویهٔ باهیه مقوی باه است

* فصـــــــل الخاء مع الثاء المثلثة *

* خثا * بثای مثلثه سرگین است و از مطلق آن مراد سرگین گاو است و در اخثاء البقر مذکور شد

* ختو * بفتح خاء معجمه و ضم ثاء مثلثه و واو و بتاء دو نقطه از بالا که مخفف خاتون ترکی و بلغت اهل خطا بمعنی بزرگ آمده است مانند لفظ خان زهرد و مرادف هم اند * ماهیت آن * گفته اند نام مرغی است که بفارسی رخ نامند بقدر کرگدنی و از آن بزرگتر و طعمهٔ آن اکثرا و قات میگویند که فیل است و در بلاد چین و زنج و ترک یافت میشود و از استخوان پیشانی آن جهت ملوک قدح میسازند و از خاصیت آن آنست که چون بربالای آن طعام مسموم گذارند عرق کند و همچنین است ما ثر استخوان بدن آن و امین الله وله گفته که شاخ آهوی مشک دار است و همین اثر برای آن بیان کرده و گویند جهت اسهال نیز بغایت نافع است و صاحب تحفه نوشته که مؤلف تذکره گوید که در سراندیب یافت میشود و خوردن بیضهٔ آن بقدر ده درهم جهت حکه و جرب و سدهٔ جگر نافع و بخور استخوان آن باعث افاقهٔ مصروع و زبد آن جهت رفع آثار و سنگدان آن جهت بواسیر ضماد امفید و صاحب حیوة الحیوان نوشته که ارسطاطالیس گفته در نعوت که آن طائری است عظیم الجثه و در بلاد چین و بابل و ترک بهم میرسد و کسی زنده آنرا ندیده مگر استخوان مردهٔ آن که گوشتهای آن جدا شده و ریخته استخوان خالی مانده و از خاصیت آن حیوان آنست که چون بوی سم بشنود حذر کند و بگریزد و عرق کند و حس او برطرف شود و دیگران گفته اند جائیکه بهم میرسد در زمستان و تابستان در راه آن سموم بسیار است و چون بوی سم را بشنود حذر کند و بمیرد پس استخوان آنرا بگیرند و از آن ظروف و قبضهٔ کارد و خنجر و غیرها سازند و چون بدان استخوان بوی سم رسد از آن عرق ترشح نماید و طعام مسموم را چون در آن گذارند و یا بر آن نهند عرق کند و بدان علامت معلوم گردد که مسموم است و مغز استخوان آن طائر سم کل حیوانات است و مار از استخوان آن بگریزد و نزدیک آن نرود مترجم صیدنه ابوریحان گفته که یکی از رسولان ملوک چین گفت که استخوان پیشانی حیوانی است که در صحرا ت هبیه بکا و نر است و سبب رغبت آدمیان بدان آنست که چون نزد یک زهر برند جرم آن عرق کند ابراهیم سندی چنین حکایت کند که یکی از ثقات که با طراف بلاد چین گشته بود چنان گفت که با طایفهٔ در سفر چین رفیق بودم تا روزی از روزها در وقت استوای آفتاب جرم خورشید از چشم ما غائب شد و عالم تاریک گشت و یک دیگر را نمی دیدیم چون اهل چین آن حال مشاهده کردند بسجده افتادند و سر از سجده بر نداشتند تا آفتاب پدید شد و جهان روشن نگشت چون سر از سجده برداشتند از ایشان سوال کردم که سبب تاریک شدن عالم ناگاه و سجده نمودن شما چه بود

گفتند آنچه بزرگی آفتاب پدید آمد بان عظمت خدای ایشان است و آن مجد اجداد او لد خود را اکردند چون معتقد ایشان معلوم شد از صفت آن سوال کردم چنان تقریر کردند که او مرغی است بغایت بزرگ و با هیبت و مسکن آن بیابانها میان چین و بلاد زنج است و در آن بیابانها فیلان وحشی میباشند که بهیچ طریق اهل نمی شوند طعام آن مرغ آن فیلان میباشند و آن حیوان را ختو گویند بطریق تعظیم چنانچه خاتون و خان و چنانست که گوئی خاتون در اصل ختون بوده است در لغت ایشان که در لغت پارسی مبدل شده است مؤلف گوید که اکثر این سخنان اصلی ندارد و آنچه دیده و شنیده شده که از بلاد چین استخوانی شبیه بکله مرغی میاورند سفید و سرخ حنائی رنگ خالدار و از آن زهگیر میسازند و میگویند برای دفع سموم نافع است

* فصـــــل الخاء مع الراء المهملة *

خراطین

* خراطین * بفتح خا و را و الف و کسر طاء مشاله و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون امعاء الارض و حمرا الارض نیز و بهندی کیچوه بکسر کاف نامند * ماهیت آن کرمهای سرخ طولانی است که در زمینهای نمناک خصوصا مانند باغچها و در سرگینها در گرما که بارش شود و در اوائل سرما نیز بهم میرسد * طبیعت آن در اول گرم و تر و با رطوبت غریبه * افعال و خواص آن آلات البول آشامیدن سه درهم سائیدهٔ آن با دوشاب انگوری جهت ادرار بول و با آب گوشت جهت قوت باه بسیار مجرب الحلق و الصدر و آلات الغذاء و غیرها جوشانیدهٔ آن در روغن کنجد جهت خناق و سرفهٔ کهنه بغایت آزموده و مسحوق آن با روغن بادام بالخاصیة جهت فتق امعاء و التیام آن مجرب دانسته اند و جهت عسر ولادت و رفع سنگ کرده و مثانه و با شراب مغیر رنگ بدن یرقانی در همان ساعت الاذن قطور مطبوخ آن با پیه مرغابی جهت تسکین درد گوش و بازیت در گوش مخالف نیز مسکن وجع آن و چون بر آن نمک پاشند و آبیکه از آن بهم رسد در گوش بچکانند جهت تسکین درد گوش نافع الحلق و غیره ضماد آن جهت ورم حلق و لهاة و منع نزلات و طلای تازهٔ آن جهت التیام عصب مقطوع مجرب بشرط آنکه تا سه شبانه روز ببندند و نگشایند و بدستور جهت جراحت اعضای عصبانی مؤثر و با غبار آسیا جهت استحکام مفصلیکه از جا بجا حرکت کرده باشد و جهت ضربه و سقطه و تسکین اورام حاره و با روغن دانهٔ زرد آلو جهت بواسیر و مطبوخ آن بازیت و طلای آن بازفت و بورک کله و جهت بزرگ کردن قضیب بغایت مؤثر و مطبوخ آن با قضیب حمار زنده آکلا و ضمادا در این باب مجرب دانسته اند و چون با جعل و بنات وردان طبخ نمایند طلای آن جهت بواسیر و نزف الدم و شقاق مقعده بیعدیل و در جائی یا در موسمی که خراطین نباشند و خواهند بهم رسانند باید که برگ جیل که شجری است که در هند و بنگاله کثیر الوجود است قدر معتدی از آن برگ را در گودی کرده خاک و آب بر آن بریزند بزودی تکون میباید و از خراطین مسمی بعهل میاورند و آنچیزی شبیه با هن و حدید چینی است اندک سرخرنگ بدینقسم که خراطین بسیار را جمع مینمایند و میسوزانند تا خاکستر گردد و خاکستر آن را جمع نموده میشویند و در میان آن دانهاکه بر می آید یکجا کرده میگدازند و دو دانگ سائیدهٔ آن با آب تریاق سم بیش و افیون است و چون در طعام مسموم اندازند و جوش دهند قوت و سورت آن را میشکند و کم مینماید و نگاهداشتن آن در دهان نیز جهت سم مار و اکثر سموم نافع است

خرامقان

* خرامقان * بفتح خا و راء مهمله و الف و فتح میم و قاف و الف و نون * ماهیت آن گیاهی است در شکل و بو مانند سنبل الطیب و رنگ آن سبز و طعم آن مائل بشیرینی * طبیعت آن در اول گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و مجفف و در افعال مانند سنبل الطیب و از آن ضعیفتر است

* خربق * بفتح خا وسکون راء مهمله وفتح باء موحده وسکون قاف * ماهیت آن دو نوع میباشد ابیض واسود ابیض آن بیخ گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ وازان عریضتر وگل آن سرخ وساق آن بقدر چهار انگشت معدوم ومجوف وچون خشک شود پوست آن مقشر گردد وبیخ آن شبیه بپیاز مستطیل وباریشهای باریک وسفید مائل بزردی وتلخ وازشکستن آن غباری ظاهرمیشود ودرجوف آن مانند دام عنکبوت چیزی میباشد ومنبت آن مواضع جبلیه وبهترین آن متوسط السطح معتدل الانبساط سفید سست آن است که بآسانی مفتت گردد ولحیم اجابی وازاراضی مرتفعه خشک باشد وچون بچشند اول زبانرا اندک بگزد پس گزندگی آن بیشترظاهرگردد وآنچه مدور واطراف آن نیزشبیه بآن خرزچون بشکنند ازان گردی برآید وکم گوشت باشد ردی وغیرمستعمل زیراکه خناق آورد * طبیعت آن دروسط سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسهل بلغم وصفرای غلیظ واخلاط لزجه ومخاطیه ومفتح سدد ومنقی معده وجهت فالج وبرسام وصرع بلغمی ولیثرغس وسائرامراض باردهٔ دماغیه ومفاصل وتفتیت حصاة وادرار حیض وقتل جنین واخراج آن نافع الدماغ سعوط آن مهیج عطاسه العین اکتحال آن درشیافات جهت جلای غشا ووحدت بصرالقم وغیره طلای آن باسرکه جهت قلع دندان متاکل وقوباوجرب وبرص وبهق بتنهائی ویاایرسا نیزوفرزجهٔ آن مدرحیض وقاتل جنین چون باسویق وعسل بسرشند وبموش بخورانند بمیردوسم کلاب وخنازیرباشد وچون باگوشت طبخ دهند گوشت رامهراسازد وچون ارادهٔ استعمال آن نمایند باید که اصلاح آن نمایند به پختن آن درجوف خمیر ویامخلوط بحسوجو وروغن بادام ویامخلوط با اندک خاشا ومصطکی نمایند وبهترآنست که ناشتا نخورند بلکه بربالای اندک طعامی وزیاده ازمقدارشربت آن که از نیم مثقال تا یک مثقال است نباشد زیراکه زیاده آن کشنده است بقی وخناق وتشنج وکشندهٔ سگ وخنزیراست ومداوای کسی که زیاده ازمقدارشربت آن خورده وازان اعراض مذکوره طاری شده تبرید وتطفیه واسهال است اگرطبیعت او محتبس باشد ونشستن درآب گرم ومسکهٔ کاو وبدن ومالیدن وآشامیدن امراق دسمه مانند مرق دجاج وبوئیدن بویهای خوش وگفته اند که خوردن جرم محترق آن محدث تشنج است ومقوی وبهترآن است که پنج مثقال آنرا درنه اوقیهٔ آب باران سه شبانه روز بخیسانند پس صاف کنند وبیاشامند ویاآنکه مقدار یک رطل آنرا بارچه پارچه نموده در ده رطل آب باران سه روز بخیسانند پس جوش دهند تا دوثلث آن برود ویک ثلث بماند پس صاف نموده جرم آنرادورکرده بادورطل عسل صافی جید بقوام آورند وکف آنرابگیرند ویک ملعقه آن بتنهائی ویا باآب گرم بیاشامند وگفته اند که چون مقوی قوی بلغم است باید کسیکه شاق وباد شواربا شد بروقی کردن وعادی نباشد بدان ونیزپیش ازعادت بقی استعمال ننمایند بلکه عادت بتدریج وبهترین استعمال آن ازبرای قی آنست که تربی راسوراخ کنند وریشهای باریک خربق رابریده دران ترب فروبرند ویک شب بگذارند وصبح ریشهای خربق رابرآورده دورنمایند وماءالعسل ویاغذای رقیقی مانند شله بخورد وبعد ازان آن ترب رابا سکنجبین بیاشامد وبعد دوساعت بتکلیف قی نماید وگفته اند چون کسی آنرا خورده باشد وبراز اورا مرغ بخورد آن مرغ بمیرد

* خربق اسود * بهندی کتکی نامند * ماهیت آن بیخ گیاهی است سیاه پرگره مجوف وبیشترآن مائل بتدویروریشهای سیاه باریک ازان رسته شبیه برشته وبرگ آن شبیه ببرگ چنار وازان کوچکتروزوائد اطراف آن بیشتروباخشونت وساق آن کوتاه وبنفش وگل آن سفید مائل بسرخی بشکل خوشه وثمرآن شبیه بدانهٔ قرطم وتخم آن دراسهال بی مضرت تراز

اصل آن و تلخی طعم آن از خربق سفید کمتر ولیکن در قوت تندتر و پرخطر * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسهل مرهٔ سودا و بلغم و صفرای آمیخته با بلغم و جذاب از عمق بدن و جهت امراض بارده و قوی‌تر از سفید و در جمیع عللی که سفید مؤثر است این اسرع التاثیر اعضاء الراس والصدر والغذاء وغیرها جهت شقیقه و اوجاع سر و نزلات مزمنهٔ نازل در چشم و سینه و تنقیهٔ سینه و احشا و مثانه و رحم و چون در شیر بزها چند روز بخیسانند و یا با جو مقشر و یا عدس جوشانیده و آب آنرا بنوشند چندان مضرت ندارد و بالخاصیت تنقیه بآن کردن باعث تغیر مزاج میشود قریب بمزاج جوانی و غیر مرطوب المزاج را بغایت مضر و مضر گرده و مصلح آن کثیرا و صعتر و دوقو و فطراسالیون و نودنج و مصطکی ود و مثقال آن کشنده بخناق و اسهال مفرط ارشربت آن از نیم درم تا نیم مثقال بدل آن خربق سفید و گویند مازریون و چهار دانگ آن غاریقون و یا ماهی زهرج و نیم وزن آن مازریون و بوزن آن بیخ کبر و یا کبیکج است الفم چون با کرسنه بجوشانند و بدان مضمضه کنند درد دندان را ساکن گرداند و بخور آن نیز همین عمل نماید اعضاء الغذاء شامیدن آن با دواهای ملطف دفع کرم معده نماید و بعضی در سکنجبین می خیسانند و یا در شراب شیرین پس طبخ نموده صاف کرده بتنهائی و یا با مرق مرغ میآشامند اسهال بلغم و صفرا مینماید و گفته اند دافع سودا است از جمیع بدن و استفراغ صفرای غلیظ زیاده از سقمونیا مینماید بی اذیت الزینة والجروح ضماد آن جهت بهق و برص و رفع ثآلیل و بردن گوشت زائد فاسد زخمها و ناسور صلب نافع و قطور و فتیله و فرزجهٔ آن مانند سفید آنست و پاشیدن طبیخ آن در مواضع مانع حشرات و چون گندم را مثال آنرا در طبیخ آن بخیسانند قاتل هر طیور و وحوش است که بخورد و چون با موم و گندر و زفت و با آب و روغن بیامیزند و بر جرب بمالند زائل گرداند و گویند چون نزدیک درخت انگور بروید و از آن انگور شراب سازند و بیاشامند اسهال نماید

* خردل * بفتح خا و سکون را و فتح دال مهملتین و لام بهندی رائی نامند * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ ترب و کوچکتر از آن و خشن و اندک تند بوی و ساق آن مربع و گل آن زرد و تخم آن مدور سرخ و تند طعم و بری و بستانی میباشد بری آنرا بعربی حرشا و بترکی قچی نامند و برگ آن ریزه‌تر از برگ بستانی و تخم آن مدور سرخ و برگ بستانی بزرگتر از بری و نوع سفید آنرا حرف ابیض و بفارسی اسپند و سپندان نامند و نوع غیر تخم مدور سرخ تند طعم را بترکی گکج گویند و از مطلق آن مراد بزرگ سرخ رنگ تازهٔ بستانی است که چون بکوبند رنگ آن زرد و باد هئیت و حدت باشد و مستعمل همین نوع است * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی و جاذب اخلاط از عمق بدن و محلل رطوبات دماغی و معده و سائر اعضا و هاضم و مفتح سدد و مدر فضلات امراض الراس والمعدة والکبد والطحال وغیرها جهت امراض باردهٔ دماغیه و رطبیه مانند لیثرغس و فالج و استرخا و درد سر بارد و تفتیح سدهٔ مصفاة و تسکین نزلات بارده و تزکیهٔ حواس و ذکای ذهن و تقویت اشتها و زیادتی آن و تسکین درد جگر بارد و سپرز و ضماد آن بر سر بعد تراشیدن موی آن با آهن جهت لیثرغس و نزلهٔ بارد و با عسل بر پیشانی جهت صداع و سد نزلات پی در پی و تسکین وجع جگر و طحال و سعوط آن موزث عطسه و جهت انتباه مصروع و صاحب غشی و اختناق رحم و انکباب آن جهت تفتیح سدهٔ گوش و اکتحال آن با آب و عسل جهت غشاوه و خشونت پلک چشم و قطور آب مطبوخ آن با عسل در چشم جهت شبکوری و در گوش و دندان جهت تسکین ضربان و درد آن مردو نافض و چون تخم تازهٔ آنرا بکوبند و عصارهٔ آنرا گرفته خشک نمایند اکتحال آن جهت امراض عین و رفع تخیلات نافع و بدستور چون داخل ادویهٔ عین نمایند و گذاشتن فتیلهٔ آن با انجیر در گوش جهت

درد آن ودوی طنین وغرغرهٔ سائیدهٔ آن با ماء العسل جهت ورم تحت زبان وثقل واسترخاء آن وتدرد دندان وخشونت قصبهٔ ریهٔ مزمنه ومضغ آن جهت اخراج بلغم از دهان ولطوخ آن جهت تسکین ضربان ودرد دندان دائم بی ورم مجرب درساعت وچون با عسل ویا پیه ویا موم با آتش گداخته بزیت مخلوط نمایند وبر صورت وچشم بمالند رنگ رورا صاف کند وکمنة الدم را زائل سازد وآشامیدن آن با عسل جهت ربو وسعال رطوبی وتقویت باه وبا پودنه وشراب جهت اختناق رحم واخراج کرم معده وآشامیدن جریش آن باآب جهت تب بلغمي وسوداوی دوری حادث از خلط غلیظ لزج وضماد آن باانجیر جهت نقرس وعرق النسا وداء الثعلب وجذب مواد بظاهر جلد وتسکین وجع بارد ریحی وتحلیل اورام بلغمی مزمن از هر عضو که باشد وباسرکه جهت جرب متقرح وقوبای مزمن وبدستور باکبریت وسکنجبین وبا سکنجبین وکرنب جهت تحلیل خنازیر عجیب النفع وباادویهٔ مناسبه جهت تحلیل اورام صلبه وسوداویه وبرص وبا روغن برقضیب جهت نعوظ مجرب وهمچنین آشامیدن تخم آن نیم درم ناشتا با شراب مقوی باه ومنشط وخوردن مخلوط آن با نان ویا شراب جهت اخراج کرم معده ومخلوط کردن آن با مراهم جاذبهٔ جمریه وجربیه نافع وچون گیاه تازهٔ آنرا ویا تخم آنرا با طعام بخورند طعام را هضم ومعده را گرم کرداند وورم طحال را تحلیل دهد وخوردن مسلوق وبرگ تازهٔ آن ویا تخم آن باچغندر پیش ازقی باعث تقطیع بلغم ومهیا کردانیدن ازبرای دفع است وبدستور مسلوق آن باچغندر جهت صرع وسدر وامراض بلغم نافع وکامخ معمول ازان حاد حریف ومحرق وجالی بلغم بقوت وتسخین معده وکبد نماید باید که همیشه بیاشامند وبسیار هم وبه تنهائی نیز بلکه باغذیهٔ غلیظ تناول نمایند ودافع ضرر آن کاسني وبادام وسرکه است وصاحب اختیارات گفته که قوبائیکه بهیچ چیز زائل نگردد چون بعد ازحمام خردل را سائیده وقوبا را با پارچهٔ خشني آن مقدار بمالند که خون آلوده گردد پس بران بمالند زرد آب بسیاری ازان جاری شود وصحت یابد وبخور آن گریزانندهٔ حشرات وهوام ورازی گفته ریختن آن درسوراخ مار باعث هلاک آنست بدل آن دو وزن آن حب الرشاد وحرمل مضر محرورین ومورث تشنگی مصلح آن کاسني وروغن بادام وسرکه است باید که در تداوی با نمک هندی ویا بورهٔ ارمني بیاشامند وزیاده از سه درهم کوبیده که مقدار شربت آنست وپنج درهم غیر کوبیدهٔ آن بحسب امراض وامزجهٔ وازمنه وامکنه استعمال ننمایند وچون درآب انگور ریزند از ند منع جوشیدن آن کند ودرکیلانات سرکهٔ شیرین ازان ترتیب میدهند وروغن آن که کوبیده بدستور روغن بادام استخراج نمایند بغایت ملطف ومحلل وآشامیدن آن جهت تفتیح سدهٔ اعصاب ورفع نسیان وفالج واوجاع باردهٔ مزمنه وتبهای مزمنه واختناق رحم وتقطور آن جهت ثقل سامعه وورم بارد گوش وطلای آن جهت درد دندان واختناق رحم ودردهای کهنه وتحلیل اورام صلبه وسائر اورام بارده نافع مقدار شربت آن تا سه درهم است

خرقطان بفتح خا وسکون راء مهمله وفتح قاف وطاء مهمله والف ونون بهندی بندانامند ماهیت آن گیاهی است که بو آکاودرختها مانند بادام وزیتون وسدر وغیرها میروید وبرآنها میپیچد وبرزمین بعضي ندارد وبرگ آن شبیه ببرگ زیتون ومائل باستداره وگل آن سرخ رنگ وتخم آن نیز سرخ وبالجمله هیأت برگ وگیاه آن بحسب اشجار متکونه بر آنها مختلف میباشد* طبیعت آن نیز اکثری سرد وخشک وباقوت قبض وبعضی گرم وخشک دانسته اند* افعال وخواص آن منقي دماغ ومقوی معده ومفتح سدد ومحلل وآشامیدن آب مطبوخ آن با انجیر جهت سرفه ویک اوقیهٔ آن جهت خرقطان

شکستگی استخوان و وثی عضل و قطع نفث الدم و رفع سحج و ذرور برگ خشک و محرق آن نیز جهت قوبای مزمن و شریانکه قوبا را با بول و نمک تحلی بشویند که خون آلود گردد پس بمالند و گویند مسهل اخلاط و مجفف بواسیر است و اهل هند برای آن خواص و منافع بسیار می‌نویسند از آنجمله آنچه بر درخت ام غیلان بهم میرسد تعلیق ساق گیاه آن بر کمر جهت بواسیر و بند متورآ شامیدن آن جهت بواسیر و اسهالی که عسر العلاج باشد و بعضی شرط نموده اند که باید روز یکشنبه قبل طلوع آفتاب گرفته در وسط آن ریسمان هفت لا بسته بر کمر ببندند و با زنکنند بواسیر و اسهال الدم را مجرب است و بند متورا آنچه بر درخت سدر که کنار نامند و درخت انار نیز و آنچه بر درخت بید تکون باید چون با شیر گاو زن بعد از حیض سیزده روز بیاشامد آبستن گردد خصوص که در حین اخذ قمر در منزل شرطین باشد *

خرم بضم خا و بفتح راء مهملهٔ مشدده و سکون میم لغت فارسی است بمعنی فرح * ماهیت آن ازادویهٔ مجهوله است بعضی گفته اند اسم فارسی مرنجه است و آن گیاهی است که در بساتین و مواضع سایه دار میروید و برگهای آن باریک طولانی و گل آن بنفشی و خوشبو و خوش منظر و لطیف و برگهای آن متفرق و اهل فرس آنرا تعظیم بسیار مینمایند *طبیعت آن مائل بگرمی * افعال و خواص آن جالی و مقوی دماغ و منوم و زیاده کنندهٔ عقل و فهم و نظارهٔ آن مورث سرور و فرح و نگاهداشتن آن در کف دست باعث محبت و در آستین باعث محبوبی و روغنی که از گل آن ترتیب دهند جهت درد سر و بیخوابی و رفع توحش و چون از آن موم روغن ترتیب دهند و شب بر صورت بمالند و روز بشویند موجب نیکوئی و سرخی رنگ رخسار و قبول و رافع بغض است و بعضی آنرا سراج القطرب و بعضی دواء الجالبی که بیونانی اسطرطیقوس نامند و بعضی بتخفیف را بمعنی قشر بیض متقی مغسول دانسته اند

خرنوب بضم اول و سکون راء مهمله و ضم نون و سکون واو و باء موحده و بفتح اول نیز آمده *ماهیت آن بستانی و بری میباشد بستانی آن درختی است عظیم بهزرگی گردکان و برگ آن بسیار سبز املس مائل بپهن و بزرگ و ضخیم و گرد و طرف شاخهای آن یکی مقابل دیگری و گل آن زرد طلائی و غلاف آن بقدر شبری و کوتاه‌تر و ضخیم‌تر و سیاه و در انتهای آن شبیه بباقلا و بقدر ترمس و شیرین طعم و در تنکابن کراث و در مازندران و گیلان لارکی نامند و بهترین آن بستانی خشک آنست که مغز آن بسیار شیرین صادق الحلاوه و پوست آن رقیق و از یکسال تجاوز نکرده باشد و از آن در مصر و شام رب میسازند * طبیعت آن در اول سرد و در دوم خشک و باقوت قابضه و مسهله بعضی خصوص تازهٔ آن و بسیار رسیدهٔ شیرین آن در اول گرم * افعال و خواص آن مدر بول و جهت اوجاع سینه و تقویت معده و تسمین بدن و تولید خلط جید اکر هضم یابد زیرا که بطی الهضم و نفاخ است خصوصا تازهٔ آن که یک سال بر آن نگذشته باشد و بادر شاب ادرار بول نماید و چون داخل شیر کنند شیر را الذ کند و اشتهای طعام آورد و جهت سرفهٔ مزمن مجرب دانسته اند و خوردن آن باداً نه جهت تسمین بدن و رفع دق و ضماد پختهٔ آن جهت صدمه و سقطه و امثال آن و ثآلیل و چون تازهٔ آنرا بر ثآلیل بمالند آنرا زائل سازد و چون یک پارچهٔ از دو پارچه تخم آنرا بر ثآلیل بچسپانند آنرا قطع نماید و تخم آن سود و خشک و بسیار قابض و محلل اورام و جهت بروز مقعده و نزف الدم نافع و مضر معده و مجفف اعضا مصلح آن بهدانه و نبات بدل آن بوزن آن هر یک از قرظ و تراشیت و عفص مقدار شربت آن تا پنجدرهم است و درم بری و آن ثمر خاری است بقدر ذرعی و شاخهای آن پراکنده و خارهای آن تند و ریزه و گل آن زرد و داغدار و ثمر آن شبیه بکردهٔ کوچکی و در قزوین گیاه آنرا ورک نامند و خرنوب

نبطی مراد ازان است * طبیعت آن در دوم سرد وخشک وبسیار قابض * افعال وخواص آن مقوی معده وقاطع نزف الدم از هر عضو که باشد وحابس اسهال وجهت یرقان ومغص ومنع ادرار حیض وبواسیر ومضمضه بطبوخ آن جهت درد دندان واستحکام آن و پوست وبیخ نبات آن قالع دندان کرم خورده است ومحتاج بکلبتین یا آلت نیست وچون با حنا خضاب کنند مقوی موی وباعث درازی ومانع سفیدی آنست وطلای آن بر بدن جهت رفع اعیا وتقویت اعضا مؤثر وچون بکوبند ودر آب بخیسانند وجامهٔ رنگین را در آب آن ترکنند باعث ثبات رنگ آنست ومجرب دانسته اند *

* خروع * بکسر خا وسکون راء مهمله وفتح واو وسکون عین مهمله بفارسی بیدانجیر وبه شیرازی کنتو وبترکی کرچک وبهندی آرینڈ نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد سفید وسرخ مائل به بنفشی ودوم قویتر از سفید برگ آن شبیه ببرگ انجیر وشرفها ازان بلندتر وساق آن بقدر ذرع وذرعی وازان بزرگتر نیز دیده شده وبیخ آن مانند نی مجوف وثمر آن خاردار وخوشه دار ومدور وتخم آن بمقدار دانهٔ کوره وپوست آن منقط ومغز آن سفید وپر روغن ومنبت آن بلاد معتدله در حرارت ورطوبت * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وملین عصب ومسهل قوی خلط بارد ومنقی عروق ومقوی اعضا وجهت صداع وفالج ولقوه ورعشه وامراض بارده وضیق النفس وعرق النسا ودر تحلیل قولنج ورياح وتلیین صلابات واوجاع ظهر ومثانه واستسقا خصوصا مغز آن که قوت اسهال آن زیاده است وبرای ادرار حیض واخراج مشیمه نافع وچون ده عدد مغز دانهٔ آنرا سائیده با ماء العسل بیاشامند اسهال بلغم ورطوبات مائی نماید ومرخي ومسقط اشتها است وموجب کرب وغثیان وقی مصلح آن کثیرا ومصطکی ونعناع مقدار شربت آن از پنج عدد تا ده عدد ومستعمل مقشر آنست وبیست عدد آن مسکر قوی وبادزهر آن ریباس وعصارهٔ رمان وبدل آن عشر آن دند است وضماد آن جهت ثالیل وکلف وتحلیل اورام بلغمی وصلابت وتسکین اوجاع اورام ونقرس ومفاصل وبا سرکه جهت ورم پستان واواخر حمره که باد سرخ نامند برگ آن ضعیف تر از حب آنست در اسهال وتریاقیت آن زیاده وآشامیدن عصارهٔ تازهٔ آن مکرر وقی نمودن بدان جهت رفع سم بارد بیش وافیون وامثال اینها وضماد آن با آرد جو جهت اورام حارهٔ چشم وورم زیر گلو وسائر اعضای بعیده ومقیی ومسهل واشامیدن ده مثقال آن با شیر تازه دوشیده جهت تسکین وجع الفؤاد بارد وپوست بیخ آن جهت رفع مغص وانفتاح مجاری وسده نافع وبا ماء العسل جهت تحلیل بلغم لزج از اعضای بعیده خصوصا که تازه ساخته باشند وطلای آن جهت رفع تشنج وتلیین صلابات ودرد گوش وانضمام فم رحم وانقلاب آن ومجرب متفرح وقروح رطبهٔ سر وورم معده ورفع آثار کبودی جلد وبا زبد البحر جهت داء الثعلب وباآب گندنا جهت بواسیر شرباو ضمادا وچون در ظرف مس کنند وبر آتش گذارند وسر آنرا بظرف مس بپوشند تا خوب گرم شود ودر هر یک مثقال ازان یک حبهٔ کافور خالص اصلی در عین گرمی سر آنرا باز کرده دران اندازند وباز سر آنرا بپوشند تا گداخته گردد وفرود آرند وبگذارند تا سرد شود وهمان قسم پوشیده باشد وبعد از طهارت از قضای حاجت هر مرتبه موضع بواسیر را خشک نموده این روغن را نیمگرم کرده بمالند زائل گرداند وجوشانیدهٔ آن با سایر الحیه وخردل وتدهین بدان جهت گزازو داء الحیه واقسام قوبا وکلف بیعدیل بدل آن روغن ترب است اهل هند بیدانجیر را دافع جذام دانسته اند *

* خرموش * بهندی کهوس نامند * ماهیت آن نوعی از موش است بغایت بزرگ که با گربه جنگ میکند وبران غالب می آید * افعال وخواص آن خون وپوست خشک شدهٔ آن جهت بواسیر مجرب واستنجا بطبیخ آن نیز همین اثر دارد ودر

سائر خواص از روغن آن قوى است

* فصل الخاء مع الزاي المعجمة *

* خزامى * بفتح اول وزاى معجمه والف وفتح ميم والف گويند كه بفارسي شب انبوى وشب بوى نيز نامند خصوص سفيد آنرا وبعضى گل مريم نيز گفته اند در ماهيت آن اختلاف است وبعضى گويند گياهى است بسيار خوشبو كه بفارسي خيرى دشتي وبشيرازى اروانه نامند وانطاكي غير خيرى دانسته وگفته كه گياهي است لطيف قريب ببنفشه ودو ازده زراع الى ميرويد ودر خيز ران ميرسد ومنبت آن كوهستان وميان زود خانها وگل آن شبيه ببنفشه مائل بكبودى ولاجوردى وبسيار خوشبو زياده از فاغيه وقريب بنسرين وتخم آن مائل بسياهى واهل فلاحت بيان نموده كه چون پياز آنرا بعكس هيئت اصلى غرس نمايند ويا صليبي شق نمايند بنفشه ميكرد دويوسف بغدادى صاحب اختيارات ودبكران نيز خيرى برى دانسته وگفته اند كه گياهى است شاخ آن دراز وبرك آن ريزه وگل آن سرخ مائل ببنفشى وآسمانجوني وخوشبوتر از گل حنا كه فاغيه نامند واز گلهاى حشايش برى ديگر نيز ومنبت آن زمينهاى رملى ونرم واز صفات وخواص خيرى ظاهر ميشود كه خزامى غير خيرى باشد * طبيعت آن در اول دوم گرم وخشك وبعضى تر دانسته اند وگل آن گرمتر از گياه آن * افعال وخواص آن گل آن ملطف وسخن ومفتح سده دماغ ومقوى آن ورافع صداع وجاذب رطوبات زكامى ومحلل رياح ومقوى دل وجگر وسپرز ومفتح سده آنها ومدر فضلات چون سه درهم آنرا بياشامند وفرزجهٔ آن جهت تنقيهٔ رحم وخوشبو كردن آن ونشف رطوبات وسيلان مزمن ازان وبرودت واحداث گرمي واعانت برحمل وتنگي فرج وبدستور آشاميدن آن وطلاى خشك آن جهت تقويت عصب وخوشبو كردن عرق وضماد آن با آرد جهت اندمال جراحت وتحليل ورم آن وبخور آن جهت دفع بدبوئي عفونات وروغني كه ازان ترتيب دهند قائم مقام نفطاست ومصدع محرورين مصلح آن مورد مقدار شربت گل آن تا سه درهم بدل آن بابونه است وپياز وبرك وتخم آن در افعال ضعيف تر وغير مستعمل اند *

* خز * بفتح خا وسكون زاى مشدده * ماهيت آن باصطلاح قديم اسم ثيابي است كه از ابريشم وپشم وكج كه بعربي قز نامند ترتيب ميدهند وخز خالص لباسي است كه از موى بسيار نازك كه در زير مويهاى خشن بز وامثال آن ميباشد كه بفارسي كرك نامند ترتيب دهند وباصطلاح جديد پوست حيواني است از سمور كوچكتر * طبيعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن پوشيدن آن جهت حفظ حرارت ودفع ضرر سردى از پشت وگرده وجهت فالج ونقرس وضعف باه ورفع جذام وحكه سريع الاثر وآشاميدن آن جهت فتق اعصاب واعضاى عصبانى وذرور سوختهٔ آن جهت قطع نزف الدم وخشك كردن جراحات نافع *

* خزف * بفتح خا وزاى معجمتين وسكون فا بفارسي سفال نامند * ماهيت آن معروف است * طبيعت آن بسيار خشك وبا اندك حرارت * افعال وخواص آن ضماد اقسام آن جهت ورمهاى نرم وقروح اعضاى يابسة المزاج مانند غضروف ووتر وجهت انسلاخ جلد وسفال نو با مرهمها جهت التيام جراحات وبا سركه جهت حكه وجوششها وحزاز وسعفه وجرب ونقرس وبا موم روغن جهت ورمهاى مزمن وخنازير وغدد وذرور سفال چيني نرم كوفته جهت جلاى بياض طبقهٔ قرنيه وسنون آن جهت جلاى دندان وتقويت لثه وقطع خون آمدن آن مضر اعصاب دماغي ومصلح آن روغن بنفشه وروغن نيلوفر وطلاى خزفيكه در ان نمك يا خزف پارهائيكه در نمك ويا سنگريزهائيكه در نمك پيدا ميشود جهت تحليل اورام بلغمية بارده هر عضو واجفان چشم مؤثر

* فصل الخاء مع السين المهملة *

* خس * بفتح خاء معجمه و تشدید سین مهمله بفارسی کاهو و بترکی خاس نامند * ماهیت آن نباتی است معروف بستانی و بری میباشد بستانی دو صنف است یک صنف برگ آن عریض و بلند تا یک ذرع ولیم و چرب و شیرین و نازک و در ایران و عربستان و روم و غیرها در موسم بهار میروید و نوروز دارد و در هندوستان و بنگاله در موسم زمستان که باران بسیار دیده میروید ولیکن بوفور و خوبی و بزرگی آن بلاد نمیشود و صنف دوم از بستانی فرنگی است و آن نیز دو صنف میباشد یک صنف برگ آن سبز کمرنگ و بسیار نازک و چرب و شیرین و صنف دیگر سر برگهای آن اندک بنفشی و نازکی و چربی و شیرینی این از آن کمتر و برگهای این هر دو صنف در هم پیچیده مانند غنچه گل و هر سال تخم آنرا تازه بتازه از فرنگ میآورند و در زمستان می کارند و هر چند هوا سرد تر باشد خوبتر و نازکتر و پیچیده تر میشود و اما خس بری برگهای آن باریکتر و بلندتر و بی چربی و اندک خشنتر و سبزتر از بستانی و تلخ و ساق آن با لبنیت بسیار و بعضی از آن افیون بعمل میآورند ولیکن از افیون خشخاش بسیار ضعیفتر و آنچه تخم آن سیاه باشد برودت و رطوبت آن کمتر از آنچه سفید است و تخم صنف برگ بنفش فرنگی اکثر سیاه میباشد و بالجمله بنرمی و صلابت و جودت و رداءت زمین بر میگردد یعنی در زمین نرم جید که آب باری آن بعد لائق نمایند برگ و ساق آن نرم و نازک و چرب و شیرین و تخم آن سفید میشود و بخلاف اینها بالعکس و مستعمل و ماکول بستانی آنست * طبیعت بستانی آن سرد و تر در اول دوم * افعال و خواص آن صاف کننده خون است چنانچه صاحب کافی محمد بن یعقوب کلینی رحمه الله تعالی از حضرت ابی عبد الله علیه السلام روایت میکند که خطاب بموالیان خود کرده فرمودند که بر شما باد بخوردن خس بدرستیکه خون را صاف میکند و اطبا گفته اند مولد خون صالح رقیق است بهتر از خون متولد از بقول دیگر و دافع ضرر آب و هوای وبائی و اختلاف آب و هوا و مسکن حدت خون و صفرا و یبوست صفرا و سودا و تشنگی و التهاب و مفتح سدد و دافع خمار و مانع مستی و صعود بخارات بدماغ و درد سر نزله و سرفه که از گرمی و خشکی باشد و سموم و رادع اورام حاره و ملین و مدر بول خصوصا ناشسته آن زیرا که قوت تفتیح این زیاده است از شسته آن و جهت حکه و جذام و جنون و یرقان و درد پستان و تبهای حاره و قرحه مثانه و مجاری بول و حرقت آن و درد بواسیر که جهت برانگیختن اشتها و رفع یرقان و تسکین درد معده و مطبوخ آن کثیر الغذا تر از خام آن و جهت درد سینه و زیاده کردن شیر مؤثر و اکثار آن مضر باه و صاحب سل و ربو و مورث نسیان و کدورت حواس و بلادت و ضعف بصر و ظلمت آن و تولید ریاح مصلح آن نعناع و کرفس و ملیله پرورده و زیره مقدار شربت از آب آن تا سی درهم و ضماد آن جهت تسکین التهاب و تحلیل ورم چشم و ورم حار و حمره و رثی و ذرور سوخته آن جهت التیام جراحات و قلاع و تخم آن در دوم سرد و خشک و مخدر و منوم و مسکن مواد متحرکه و اشامیدن دو درهم آن جهت قطع احتلام و ضعیف نمودن شهوت جماع و سد نزله و زکام و درد سینه و تقطیر البول و سیلان منی و طلای آن بر پیشانی جهت خواب آوردن و منع صداع و ریختن مواد بچشم و در موی جهت منع ریختن آن و بر گزیدگی عقرب جهت دفع سمیت آن و مضر باه مصلح آن مصطکی بدل آن خشخاش و یا دم الاخوین و روغن آن جهت تحلیل صلابات و ترطیب دماغ و تنویم و مالیخولیا و صرع یبسی و منع مستی شراب مؤثر و آب برگ آن در جمیع افعال مانند تخم آنست و طلای آن با روغن گل جهت تسکین صداع حار نافع و خس بری سرد و تر و در رطوبت کمتر از بستانی و بعضی گفته اند سردی آن نیز کمتر از بستانی و در افعال قویتر از بستانی و برگ و تخم آن و لبن آن در قوت مانند لبن بستانی بلکه از آن اقوی و مثل لبن خشخاش

سیاه است لهذا درهم آن مسهل کیموس مائی ومدر حیض وجهت گزیدگی عقرب و رتیلا نافع شربا وطلاء واکتحال آن جهت جلاء قروح چشم و رفع جرب ولبن بستانی قریب النفع است بدین

* خس * بفتح خا وسکون سین بی نقطه لغت هندی است * ماهیت آن ریشهٔ گیاهی است که در هند و بنگاله در موسم گرما از آن خس خانه میسازند و بر آن آب میپاشند بسیار خوشبو و سرد و خنک میباشد و با برادهٔ صندل عرق میکشند و عطر آن را میگیرند بسیار معطر و خوشبو میباشد و آن ریشهای باریک کج واج و کوهی ارمانند ریشهٔ سنبل رومی و از آن غلیظتر و بلندتر بقدر نیم ذرع و خوشبو است و نبات آن شبیه باشد که کولان نامند و کوبند بیخ اذخر آن جامی است و در اذخر اشاره بدان شد و گفته اند ریشهٔ و الا است * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفرح و مقوی قلب و دماغ بارد

* فصـــــــــل الخاء مع الشین المعجمة *

* خشخاش * بفتح خا وسکون شین وفتح خاء معجمتین و الف و شین معجمه بهندی پوست نامند * ماهیت آن دو صنف میباشد بستانی که خشخاش سفید و بری که خشخاش سیاه است اما خشخاش بستانی گل آن سفید و تخم آن نیز سفید و ریزه و مدور و گیاه آن بقدر دو ذرع تا چهار ذرع بحسب اختلاف آب و هوا و زمین بلند و کوتاه میباشد و برگ آن مشرف و مزغب طولانی و سر قبه و کوزهٔ و قبهٔ کوزهٔ آن مشرف و قبهٔ کوزهٔ آن نیز بحسب بلاد و اختلاف آب و هوا و زمین بزرگ و کوچک میشود و همچنین لبن آن که افیون است قوی و ضعیف و در افیون ذکر یافت و در ایام بهار میرسد * طبیعت پوست آن در دوم سرد و در اول خشک و بعضی در سوم گفته اند و افیون ناگرفتهٔ آن قویتر از افیون گرفته * افعال و خواص آن پوست آن مخدر و رادع و مسدد و نیم درم آن که صبح ناشتا و شام وقت خواب با آب سرد بنوشند جهت اسهال دموی و صفراوی و التهاب معده و امعا و حرقت مثانه نافع و ضماد آن بر پیشانی جهت درد سر و با خطمی و گلاب که طبخ یافته باشد جهت ابتدای رمد و تسکین درد آن و منع ریختن مواد باعضا و آشامیدن آن جهت سعال گرم و سعال تر حادث از رطوبت رقیق بسبب تبرید و تغلیظ و تجمید و ردع خود و با شراب عفص قاطع اسهال مزمن و عصارهٔ آن که کوکنار نامند سرد و مائل برطوبت در آثار قویتر از تخم آن مدامت آن مرخی اعضا و مشوش کنندهٔ حواس و قاطع باه و مفسد اشتها و هاضمه و مورث نسیان و مفسد خون و بالعرض محلل حرارت غریزی و مسکن اوجاع حارهٔ یابسه و منشط مضر رئه مبرودین مصلح آن شکر و عسل و مصطکی مقدار شربت آن تا یکمثقال و نیم و تخم آن در دوم سرد و در اول تر مخدر و منوم و منضج مواد رقیقهٔ صفراوی و قابض شکم و مداومت آشامیدن ده درم آن با شکر جهت خشونت سینه و قصبهٔ ریه و سرفهٔ حار یابس و نفث الدم و تپ دق و تقویت دماغ و ضعف جگر و گرده و تسمین بدن و حرقت مثانه و امراض حارهٔ آن و با مثل آن مغز بادام مولد خون صالح و رافع هزال خصوصا بوداده آن با عسل مبهی و مداومت آن قاطع باه و بوئیدن بوداده آن جهت رفع بیخوابی موثر و ده درم آن تا پنجدرهم منوم قوی و روغن آن در افعال از تخم آن ضعیفتر و منوم و مسدد مقدار شربت تخم آن تا ده درم و چون خشخاش تازه را با پوست و کنکرهٔ آن بکوبند و اقراص سازند جهت سرفه و درد سینه و حرقة البول و تسکین تشنگی و حبس اسهال کهنه و تجفیف رطوبات شربا و نیز تجفیف رطوبات و تحلیل اورام ضمادا مقدار شربت آن تا پنجدرهم و همچنین چون بعد از رسیدن جملهٔ آن را در آب طبخ دهند ولیکن ضعیفتر از قرص آن است و گل آن با آب کشنیز جهت رفع وجع و سوزش چشم و قرحهٔ قرنیه اکتحالا و طلای آن جهت رفع آثار قروح و با آب کشنیز جهت نملهٔ ساعیه و قروح خبیثه

ضماد او وروغن آن که بدستور روغن گل ترتیب دهند تنقیه ومسکن درد های حار ورام وجهت نزله وسرفه حار وشرب وتسکین درد گوش وتحلیل ورم حار آن نطول امفید وآب مطبوخ برگ آن باعسل که آب خشخاش نامند جهت منع نزلات وسرفه واسهال مزمن لعوقا نافع خصوصا با قاقیا وعصارهٔ لحیة التیس وآب مطبوخ آن نطولا جهت رفع امتدا و بی وسائینه و کنکر ؟ آن با آرد جو جهت حمره وا ورام حاره ضماد او طبیخ بیخ آن جهت جگر علیل وترقیق خلط غلیظ معده شربا مفید و چون برگ نازک تازهٔ نورستهٔ آن را در آب طبخ دهند مانند بقول دیگر با روغن وپیاز بریان نموده تناول نمایند تعریخ وتنویم آورد و حبس اسهال نماید وبدل خشخاش کاهواست

* خشخاش بری * ماهیت آن خشخاش اسود است وبرگ آن خشن تر وزغب وتشریف آن زیاده از خشخاش بستانی وگل آن ملون بالوان سرخ وبنفش وسیاه وکبود وغیرها وتخم آن سیاه و باصطلاح اطبای سابق افیون عصارهٔ آنست وباصطلاح جدید افیون لبن آن * طبیعت آن در آخر سوم سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص آن در جمیع افعال برگ وتخم از بستانی قوی تر وجهت حرارت جگر وسیلان رحم نافع وطبیخ بیخ آن در رادیکه بنصفه رسد جهت عرق النسا مفید مضر دماغ مصلح آن رازیانه مقدار شربت از جمیع اجزای آن نصف شربات اجزای بستانی واز تخم آن یک مثقال بدل آن کاهو بری است در اکثر مواد *

* خشخاش منثور بفتح میم وسکون نون وضم ثاء مثلثه وسکون واو وراء مهمله ومنثور از آن جهت نامند که برگ گل آن زود میریزد وآن قسمی از خشخاش بری است وبرگ آن شبیه ببرگ تره تیزک ورازیانه وباخشونت ومائل بسفیدی وساق آن خشن وقبهٔ کوزهٔ آن کوچک شبیه بقبهٔ شقایق ودر قوت از خشخاش بستانی قویتر واز خشخاش سیاه ضعیف تر

* خشخاش زبدی * بفتح زای معجمه وباء موحده وکسر دال مهمله ویاء نسبت * ماهیت آن گیاهی است بسیار سفید وسبک وساق آن بقدر ذرعی وبرگ آن بسیار ریزه ودراز وبیخ آن باریک وثمر آن متصل ببرگ آن وسفید ومستعمل وچون جمیع اجزای آن سفید وسبک مانند زبد است لهذا از بدی نامیده اند ودر وسط تابستان میرسد * طبیعت آن بغایت گرم وتند ومانند جبلاهنگ واز جملهٔ سموم است * افعال وخواص آن مقی ومسهل قوی وجهت تنقیهٔ دماغ ودفع بلغم وصرع با ماء القراطن بقی وتخم آن تا یک درم جهت اسهال بلغم مفید وزیاده از آن مستعمل نیست زیرا که بسبب سمیت قتال است ومعالجهٔ کسیکه آنرا خورده باشد معالجه جبلاهنگ است

* خشخاش مقرن * بضم میم وفتح قاف وراء مشدده وسکون نون وآنرا خشخاش بحری نیز نامند جهت آنکه اکثر کنار دریاها واماکن خشنه میروید * ماهیت آن گیاهی است سفید ومزغب وبا زوایدی مانند اره وبرگ آن شبیه ببرگ قلومس وگل آن زرد وثمر آن شبیه بشاخ گاو ومنحنی واز این جهت مقرن نامیده اند ودر جوف آن دانها مانند حلبه وکوچکتر از آن وغیر جبلاهنگ است چه دانهٔ آن زرد است ودانهٔ این زرد نیست وبعضی مردم گمان غلط برده اند که شیاف ماميثا مستخرج از نبات آنست ووجه غلط ایشان مشابهت برگ اینست با برگ آن * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن با ماء العسل جالی ومقطع اخلاط بقی واسهال واکتحال گل آن بازیت جهت تنقیهٔ جراحات وخشکریشهٔ آنها وآشامیدن یک مثقال از تخم آن مسهل قوی اخلاط لزجه وطبیخ بیخ آن جهت علل باردهٔ جگر وعرق النسا وترقیق اخلاط غلیظهٔ لزجه نافع

* خشاب * بضم خا وفتح شين مشدده معجمه والف وباء يك نقطه وخوشاب نيز آمده بفارسى اسم آب مطبوخ ميوه‌ها است مانند آلوبالو وزرد آلو وسيب وبه وامرود ومويز وامثال اينها كه با شكر طبخ دهند تا بقوام آيد ومانند شراب آنها است * طبيعت مجموع آنها الطف از اصل آنها است * افعال وخواص آن هريك آن راجع است بآنچه از آن اخذ مينمايند مثلا از آلوبالو جهت تسكين عطش والتهاب واصلاح خلط محترق ودرد سپرز واز به جهت تقويت اعضاى رئيسه وارواح وقوت هاضمه ورفع عفونات واز سيب جهت رفع خفقان وغثيان وقئ صفراوى والتهاب وحرارت كبد ويرقان اصفر واستسقاى حار واز مويز جهت تصفيهٔ صوت وتفتيح سدد ويرقان واز جامون جهت تقويت معده وتسكين حرارت كبد و بواسير حار ولينت طبع صفراوى وزبون ترين همه خشاب زرد آلو است ومجموع مولد رياح مصلح آن‌ها انيسون ومصطكى است

* خشكنجبين * بضم خا وسكون شين معجمتين وفتح كاف وسكون نون وفتح جيم وكسر باء موحده وسكون ياء مثناة تحتانيه ونون معرب از انگبين خشك است * ماهيت آن عسلى است بغايت خشك وتند بوى كه از جبال فارس وحدود كازرون خيزد وگويند شبنمى است كه بر اشجار آنجا مى افتد سبز و زرد وسفيد وسياه وسرخ ميباشد ودر تنكابن شكرى ودر ديلم وطبرستان اسپدندان مى نامند * طبيعت آن درچهارم گرم وخشك * افعال وخواص آن درغايت جلا وتقطيع وتحليل لزوجات وسرخ آن قويتر از سفيد آن وسبز آن بسيار گرم ومائل بتلخى وسياه آن قريب بعسل بلادر ولهذا استعمال آن نشايد مقدار شربت سفيد آن تا يكدرم وزياده از آن محرق اخلاط ومهلك وبدل آن بوزن آن عسل ونيم وزن آن گزانگبين وگويند يك وزن ونيم آن عسل است

* خشك نان * وآنرا خشك نانج كه معرب خشك نانك است نامند * ماهيت آن نانى است كه از آرد گندم خميرانرا بشيرج سرشته با شند سازند * طبيعت آن گرم وتر دردوم * افعال وخواص آن مولد خون جيد ومغذى وفربه كنندهٔ بدن و جهت اصلاح لاغرى كرده وتقويت باه نافع وليكن عسر الهضم ومولد رياح غليظ ومصلح آن سكنجبين و مصنوع از روغن بهتر از شيرج است كه روغن كنجد باشد

* فصــــــــــل الخاء مع الصاد المهملة *

* خصيه * بضم خاء معجمه وسكون صاد مهمله وفتح ياء مثناة تحتانيه وها * ماهيت آن معروف است و زبون ترين اعضاى حيوان است از هرحيوانى كه باشد وبهترين همه خصيهٔ خروس فربه است وگفته اند نيكى و بدى آن بحسب حيوان برميگردد * طبيعت آن گرم ورطوبت برآن غالب وبعضى سرد وخشك گفته اند واول اصح است * افعال وخواص آن از هرحيوانى در ضمن آن مذكور ميشود وخصيهٔ خروس فربه مبهى ومولد منى وخون صالح اما بطئ الهضم مصلح آن انجدان وفوتنج كوهى ونمك وصعتر ونمك سود نمودن آنست

* خصى الثعلب * بضم خاء معجمه وسكون صاد مهمله وضم يا والف ولام وفتح ثاء مثلثه وسكون عين مهمله وفتح لام وسكون باء موحده بيونانى ساطيون وساطيوريون وبعضى طرفلن بمعنى سه برگ نامند زيرا كه گياه آن سه برگ دارد * ماهيت آن بيخى است سفيد شفاف از شورنجان كوچكتر وطعم آن شيرين و با لزوجت واندك تندى و بوى آن شبيه ببوى منى وچند نوع ميباشد يكى دانهاى آن مانند دو بيضهٔ كوچكى كه بهم پيوسته باشند واز هر بيضهٔ ريشهٔ باريكى دراز رسته ودر آخر هر ريشه دانهٔ كوچكى پيوسته وهرچند آن دانه بزرگ شود بيضه آن كوچكتر گردد وازين جهت آنرا قاتل اخيه نامند مستعمل اصل بيضه است نه حب مذكور واين نوع را تخم نميباشد وبرگ اين شبيه ببرگ پياز واز آن اندك عريضتر

ومفروش بر روی زمین ونرم وسه عدد میباشد ونوع دوم تخم آن هیاه صلب براق ونوع دیگر ساق آن بقدر شبری واز وسط آن ساقی روئیده وبربالای آن دو عدد یا سه عدد گل زرد رنك ود ر وسط گل تخمی سیاه وساق این سرخ رنك وبرك این شبیه ببرك سوسن آزاد که زنبق است وبیخ آن بقدر جوزی وبیرون آن سرخ واندرون آن سفید وبالزوجت و شیرینی منبت آن جبال واماکن نمناك وبیشتر در روم ومصر بهم میرسد اما رومی بهتر وفرق میان هرد وبدان است که مصری را درچین خامی سوراخ کرده بریسمان کشیده خشك مینمایند بخلاف رومی واین بالیده تر وشفاف تر از مصری است ودر جزایران میرسد وتاد وسال میماند طبیعت نوع اول آن گرم تر در آخر اول ونوع دوم در دوم ونوع سوم در سوم وهمه با رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مبهی ومقوی عصب وجهت کزاز وتشنج یابس وتمدد وفالج ولقوه ومولد دم صالح ومنی ومقوی باه ونعوظ وطلای آن با روغن گل مقوی موی وروباننده ومانع سقوط آن مقدار شربت آن تا ده مثقال مضر ثقیل معده مصلح آن شکر بدل آن تخم رطبه وتخم زردك وگویند هرکه نوع اخیر را قلع کند دست او بحبس وحرکت کرده وچون آنرا بسوزانند وباموم وروغن زیتون ویا با سرکه تدهین کنند رفع آن کرده ونوع اخیررا در امراض سوداوی وبلغمی مانند فالج ولقوه وتسمین بدن وریزانیدن حصاة کرده وتقویت باه وآوردن نعوظ مبالغه بسیار نوشته اند حتی آنکه چون بیخ مذکور را در دست بگیرند باعث نعوظ کرده وازمقنقور قویتر دانسته اند واصلی ندارد وچون برك آنرا با زعفران واندك مشك سائیده حمول نمایند وبا شوهر جفت شوند همان ساعت نطفه منعقد گردد وحامله شود ومجرب دانسته اند وتخم آن با شراب بغایت موجب نعوظ ومکثر حواس مضر محرورین ثقیل معده مصلح آن سکنجبین وعصارهٔ لسان الحمل وشکر مقدار شربت از بیخ آن تا یکعدد واز تخم آن تا یکدرهم ودرهند مشهور است که بیخ بهوئین چنپا خصیة الثعلب است واصلی ندارد وشاید نوع اخیر آن باشد ویا شبیه بدان واین گل مخصوص بنگاله است درهند وجای دیگر نمیشود اول از زمین گل برمی آید بعد از ان برك در رائحهٔ وشکل فی الجمله با سوسن شبیه است بدل آن بوزن آن ونیم وزن آن انجره وگویند بوزن آن تخم اسوست *

* خصی الدیك * بکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف * ماهیت آن صاحب تحفة المؤمنین نوشته که حب البان است ومؤلف تذکره وغیره غیر آن دانسته وگفته اند گیاه آن شبیه بعنب الثعلب واطول از ان ودانهٔ آن بقدر آلوبالوی بزرگی ومضلع است * طبیعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن مسهل بلغم لزج ومحلل ریاح وجهت عرق النسا ومفاصل وضماد آن جهت تحلیل صلابات واوجاع مفاصل وعرق النسا نافع ومصدع ومکرب مصلح آن بنفشه مقدار شربت آن تا یکدرهم بدل آن زراوند *

* خصی الکلب * بفتح کاف وسکون لام وباء موحده بیونانی ارخص نامند * ماهیت آن گفته اند دو نوع است نوعی شاخهای آن بقدر یك شبر وبرگ آن منبسط برروی زمین ویا قریب بدان وشبیه ببرگ زیتون ونرم تر ونازکتر وبلند تر از ان وگل آن بنفش وبیخ آن شبیه ببیخ بلبوس وبلند تر وباریکتر از ان وسفید ومضاعف ومزدوج مانند دو زیتونی که با هم متصل شده باشند یکی بالای دیگری ویکی ممتلی از رطوبت لزجی واین را ماده نامند ودوم را سنومتنجم واین را نر نامند وگاه این بیخ را جوش داده مانند بلبوس میخورند ومنبت آن مواضع حجریه ورملیه است حکیم میر محمد مومن نوشته که ساق آن بی برگ وتا نیم ذرع وگل آن ریزه باهم متصل وگل سرو بنفش شبیه بگل اصابع صفر ونوشته که جانوری بغیر ونش

کوه هرده ورا میشاهند نموده همه صفات با هم شبیه اند مگر آنکه کل اصابع صغیرش با هم متصل نیست و فرخ ارغوانی است * طبیعت آن گرم و خشک قریب بسوم و در بیخ بزرگ آن رطوبت فضلیه و کوچک آن بی رطوبت و حدت و گرمی این زیاده از آنست * افعال و خواص آن محلل اورام بلغمی و مسخن رئه و بزرگ آن محرک جماع بقوت تمام و کوچک آن قاطع آن و گفته اند بزرگ ماده آن ماده ام که تر و تازه است محرک آنست خصوصا جوشانیده آن در شیر بز و چون خشک کرده این نیز قاطع شهوت جماع میکرد و گویند هریک را که بعد دیگری بخورند فعل آنرا باطل میکرد اند و مشهور نزد اهل انطاکیه آنست که چون قسم بزرگ آنرا بخورند پسر میزایند و چون قسم کوچک انرا دختر و مسخن رئه است مصلح آن صمغ و خشخاش و نوع دوم ساق آن بقدر یک شبر و برک آن شبیه ببرک کندنا و از ان بلندتر و عریضتر و در ان رطوبتی چسپنده و گل آن بنفش و بیخ آن مانند دو بیضهٔ کوچک متصل بهم * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت حبس بطن و قطع شهوت جماع خصوصا اکثار آن و ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمیه و تنقیهٔ قروح و منع نملهٔ ساعیه از انبساط و قطع عفونت آنها و زائل کنندهٔ آثار جلد و قلاع دهان و بدستور ذرور آن بر اورام و قروح خبیثه

* خصی العجاجیل * خصیهٔ گوساله است چون خشک کنند و با شراب بیاشامند نعوظ تمام آورد و مقوی باه بود

* خصی الایل * خایهٔ بزکوهی است چون خشک کنند و با شراب بیاشامند جهت گزیدگی افعی نافع

* فصـــــــــل الخاء مع الطاء المهملة *

* خطاف بضم خاء معجمه و فتح طاء مشدده مهمله مشاله و الف و فا بعربی ابابیل و بفارسی پرستوک و بترکی قرلانقوج و بدیلمی حجلا و بهندی سیالی و کنهیا و پت دیوری نامند * ماهیت آن از طیور معروفه است * طبیعت گوشت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص ان کباب گوشت آن مفتح سدد و دافع یرقان و امراض سپرز و سنگ مثانه و آشامیدن یک مثقال خشک مسحوق آن جهت قوت باصره و دو درهم از نمک سود خشک آن جهت خناق و غرغره خاکستر آن با آب جهت خناق و جمیع امراض لوزتین و حلق و بدستور با عسل و طلای سوختهٔ ان بر حنک نیز همین اثر دارد و اکتحال محرق بچهٔ آن با خون مقوی باصره و دماغ آن با عسل و یا با سرکین و بدستور خاکستر آن با عسل جهت ابتدای نزول آب و جرب و بیاض و سبل و ظفره نافع و همچنین خون گرم گرم آن و سرگین آن بغایت جالی و جهت نیکوئی رنگ رخسار و رفع بهق و آثار جلد و با زهرهٔ گاو جهت سفید کردن موی سیاه مجرب دانسته اند و خوردن آب معصور مدقوق آن با شیر زن با درد جهت اخراج جنین میت سریع الاثر و بدستور یک مثقال خاکستر آشیان آن که مو زائیده باشند جهت عسر ولادت موثر و سعوط زهره آن جهت سیاه کردن موی سر و ریش و یوسف بغدادی گفته مخصوص بسفیدی قبل از وقت است و باید که در ان وقت شیر در دهان نگاه دارند که دندان سیاه نشود و طلای چشمهای آن با روغن زنبق بر ناف زنان جهت عسر ولادت مفید و چون در سال دو با زبچه میدهد هر گاه در حین زیادتی نور قمر شکم بچهٔ اول را بشکافند دو سنگریزه در ان ظاهر میگردد یکی یکرنگ و دیگری ملون چون یکرنگ غیر ملون آنرا در پوست گوساله که در حین زائیدن بدن آن گوساله بزمین نرسد یعنی نگذارند که بزمین فرود آید بدست معلق گرفته ذبح نمایند و پوست آنرا بگیرند و در ان بسته در گردن و یا بازوی صاحب صرع بندند جهت رفع آن مجرب دانسته اند و سنگ ملون را چون در حریر سفید پیچیده با خود نگاه دارند باعث جاه و قضای حوائج گردد و امین الدوله گفته سنگ ملون

سرخ میباشد و تعلیق آن جهت رفع نزع موثر و گویند چون بچهٔ آنرا با زعفران و امثال آن زرد کنند بنحویکه درجهٔ رنگ
کردن مادر و پدر را و نبینند جهت رفع زردی بچه خود سنگ یرقان را با آشیان خود آورند آن سنگ جهت یرقان مفید و در بحر
الخطاطیف ذکر یافت و چون سر مادهٔ او و نر آنرا هر دو بآتش سوخته در شراب نوشند که شراب مخمور نکند و از بد مستی نیاورد #

خطمی # بفتح خاء معجمه و سکون طاء مهمله و کسر میم و یاء و بکسر خاء نیز آمده اسم او یونانی مشتق از اسم کثیر المنافع
است # ماهیت آن گیاهی است معروف و از انواع خبازی شمرده اند و گل آن سفید و سرخ و الوان مختلف و بهترین همه
سفید و آنچه بیکل باشد خطمی نیز نامند و نوع ارغوانی کبود آنرا بهندی خیرو نامند # طبیعت آن جالینوس سرد و تر
دانسته و شیخ الرئیس گرم باعتدال گفته و تخم و بیخ آنرا در قوت مانند گل آن و از آن بسیار قویتر و تجفیف آن بیشتر و لطیفتر
و دیگران معتدل القوی و مائل بسردی و تری دانسته اند # افعال و خواص و منافع آن محلل و منضج و رادع و مرخی
و ملین و گل آن ضعیفتر از تخم و برگ و ساق آن و ضماد برگ آن جهت اورام دماغ و بیخ گوش و تهبیج و نفخهٔ اجفان و التیام
قروح و تسکین وجع اورام و تحلیل آنها و خنازیر و نضج خراجات و دمل و ورم پستان و مقعده و بیراجات و حزاز و شکستگی
اعضا و عرق النسا و مفاصل که همه از گرمی باشد و با روغن زیتون جهت گزیدن هوام و سوختگی آتش و با پیه مرغابی
جهت درد مفاصل و عرق النسا و رعشه و بادویهٔ مناسبه و روغنها جهت ذات الجنب و ذات الریه و ضماد پختهٔ آن با
روغن بغایت منضج اورام حاره سریع الاثر و طلاء آن جهت نرم داشتن موی و جلوس در طبیخ آن جهت ورم مقعده
و انضمام فم رحم زنان عقیم مفید و تخم کوبیدهٔ آن جهت سنگ گرده و لعاب خام آن با شکر نیم گرم نموده جهت سرفهٔ حار
و رفع نفث الدم بسبب قوت قابضه که دارد و ضماد آن با سرکه بشرط آنکه در آفتاب نه نشینند جهت رفع بهق و با روغن
زیتون و سرکه جهت سموم حیوانی و چون بگیرند یک جزو از آن باد و جزو خرما و با سرکه بسرشند جهت تحلیل اورام
بغایت مجرب و خائیدن آن جهت تسکین عطش و چون تخم آنرا با صمغ عربی مساوی الوزن طبخ نمایند و دست و پا را
مکرر با آن بشویند جهت رفع شقاق و تقشر جلد کف دست و پا نافع و طلاء مطبوخ آن بر سم اسپ جهت رویانیدن آن
و پوست بیخ آن بغایت ملین و قوی التحلیل و آشامیدن طبیخ سه درهم آن جهت رفع زحیر و قولنج و سدهٔ امعا و قرحهٔ آن
و اسهال صفراوی و حرقة البول و امعا و ورم آن و اسهال ردی و بدستور تخم آن جهت امراض مذکوره و با شراب جهت
عسر البول و تفتیت حصاة و فضلات خام مثانه و عرق النسا و شقاق عضلات و مضمضه بطبیخ آن با سرکه جهت درد دندان حار
و چون بیخ آنرا کوبیده در لته بسته در آب گذارند و در زیر آسمان شب نگاه دارند چندانکه آب منجمد گردد طلای آن
جهت رفع تهبیج پلک چشم موثر و جهت سرفهٔ حار و نفث الدم مجرب و طبیخ آن نیز همین اثر دارد و جلوس در طبیخ آن
جهت تحجر مفاصل و صلابت اعضا و اغتسال موبد آن مانع تشقق آن و نیز ضماد بیخ مدقوق مطبوخ آن با پیه خوک و روغن
سوسن و آرد باقلا جهت تعقد مفاصل و تحلیل اورام صلبه نافع و حقنه بطبیخ آن جهت امراض امعای مذکوره و غیر آن و طلای
طبیخ آن جهت گزیدگی زنبور عسل و با عسل جهت رفع مضرت گزیدگی هوام و حمول آن با پیه بط یا مرغابی و صمغ البطم
جهت ورم رحم و انضمام فم آن مجرب مضر معده مصلح آن عصارهٔ زرشک و عسل و رازیانه و گویند مضر ریه مصلح آن
عسل است مقدار شربت از جرم آن یک مثقال و از طبیخ آن تا سی مثقال بدل آن خبازی و صمغ خطمی که در هنگام گرمی
هوا از ریشهٔ آن میگیرند و زرد و سرخ رنگ میباشد جهت تسکین عطش و حبس بطن و قی صفراوی مجرب گفته اند

* فصل الخاء مع الفاء *

* خفاش * بضم خاء معجمه و فتح فاء مشدده و الف و شین معجمه و بفتح خا نیز آمده و خشاف و وطواط و بفارسی شب پره
و بشیرازی موش کور و بهندی چمکادر و در بنگاله چمکادری نامند * ماهیت آن طائری است معروف بخلاف طیور
دیگر و چهار پا دارد و دندانها و پشم و مانند چهارپایان بچهار پا راه میرود و حیض می بیند و آبستن میشود و میزاید
و پشم میدهد و پرواز مینماید مانند طیور و لیکن بال آن مانند بال مرغان دیگر پر ندارد بلکه پوستی است بالای اضلاع
و غضاریف کشیده که آنها را حرکت میدهد و منقبض و منبسط مینماید و سیاه رنگ و بسیار ضعیف البصر است و لهذا روز
بسبب روشنی و تابش شعاع آفتاب از آشیان خود بر نمی آید و اگر آشیان آنرا خراب کنند و برآید علیواج و کلاغ آنرا میگیرند
و شب خصوصا شبهای ناقص النور بسبب تاریکی برمیآید و پرواز مینماید و در زاید النور کمتر برمی آید و از این جهت
مرض روز کوری را خفش و صاحب آنرا اخفش مینامند * طبیعت آن در سوم گرم و در چهارم خشک و حرارت گوشت
آن کمتر از حرارت فضلات آن * افعال و خواص آن آشامیدن مرقهٔ پختهٔ آن مسهل فضلات و زرد آب و دافع استسقا و درد
ورک و مهرا پختهٔ آن در روغن زیتون و زنبق جهت فالج و رعشه و اوجاع مفاصل و ظهر و نقرس و تحلیل اورام بارده
و در روغن کنجد جهت عرق النسا خصوصا چون مکرر بمالند و طلای مطبوخ مهرای آن در ظرف آهنی یا مسی با روغن
زنبق که چون روغن خشک گردد باز روغن داخل نمایند تا مهرا گردد و صاف نمایند جهت فالج قدیم و رعشه و ربو و نقرس
و درد اعضا و منع اسقاط موی و منع بزرگ شدن پستان بغایت نافع و طلای مهرا پختهٔ آن در آب بر احلیل جهت رفع حبس البول
و بیدستر و قطور آب مطبوخ آن در سوراخ قضیب و جلوس در طبیخ آن جهت فالج و استرخا و اکتحال دماغ آن با آب پیاز
جهت نزول آب و با عسل جهت بیاض و چون خون آنرا بر عانهٔ صبیان طلا نمایند موی نروید و چون بر پستان دختران
بمالند بسیار بزرگ نگردد و اکتحال آن رافع غشاوه است و خاکستر آن جهت حدت بصر و جلای بیاض آن و چون در شراب
اندازند رافع مستی آنست و طلای زهرهٔ آن بر فرج زن جهت رفع عسر ولادت مجرب در حال و مالیدن دماغ آن بر اسفل
قدم جهت تهییج باه و سرگین آن بسیار گرم و خشک تا چهارم و اکتحال آن جهت رفع بیاض و طلای آن جهت رفع توبا و شیر
آن نیز بسیار گرم و کریه الرائحه و بسیار رجالی و با سمیت و یکمثقال آن کشنده و ربع درهم آن مخرج حصاة و در سقوف آشیانه
آنها چیزی یافت میشود منجمد سفید رنگ بمقدار بند انگشتی و کوچکتر و بزرگتر از آن و متخلخل شبیه بقلی و سفید تر از آن
و سوراخ دار و طلای آن جهت قلع ثالیل و ستردن موی از بدن و منع بزرگ شدن پستان و لیکن مقرح جلد است و بول آن
نیز مانند شیر آن و حار و اذابه دهندهٔ مواد و اکتحال آن جهت بیاض عین و لبن آن نیز جالی بیاض و ناخنه است و لیکن
مورد مضرات بچشم اجتناب بهتر از استعمال آنست گویند چون سر آنرا در زیر بالین شخصی بنحویکه آن شخص عالم بدان نباشد
گذارند آن شخص را خواب نیاید و بیدستر و چشم و دل آن همین اثر دارد و دفن نمودن سر آن در برج کبوتران باعث
جمعیت کبوتران است در آن و در سوراخ موش باعث گریختن موشانست از آن خانه و تعلیق دل آن معین بر جماع و نیز گفته اند
که چون میان خطاف و خفاش عداوتست و خفاش از بوی کرفس گریزان لهذا خطاف کرفس را در آشیان خود میآورد
جهت محفوظ بودن بچهای خود از آن و چون گردن نوع کبیر که بهندی بادر نامند از بیخ قطع نمایند و ذکر را که رجوف
تنهٔ آن گذارند قوت باه بخشد و مالیدن مغز سر آن بر ذکر مقوی آنست

* فصل الخاء مع اللام *

* خل * بفتح خاء معجمه وسکون لام مشدده بفارسی سرکه نامند * ماهیت * آن از اکثر چیزها مانند انکور و مویز و خرما و انجیر و شکر و آب نیشکر و تاری و عسل و امثال اینها و میوهٔ آبدار و شیرین و از حبوب نیز مانند برنج و غیره ترتیب میدهند و بهترین همه انکوری است که آب انکور را گرفته صاف نموده و یا بدون تصفیه با ثفل عنب در خم خزفی و یا چینی که اندرون آنرا پیه مالیده باشند ریخته و بر هر صد رطل از آن ده رطل سرکهٔ جید ریزند و سر آنرا بپوشند و بگل بگیرند و در آفتاب و یا جای گرم بگذارند تا برسد و یا آنکه اولا در آن سرکه نریزند و بگذارند تا خوب بجوش آید و خمر گردد پس در آن سرکه و نمک بریزند و بگذارند تا برسد و ترش گردد و خل خمر عبارت ازین است و یا آنکه خمر خود بخود استحاله یافته خل گردد و خل تمر یعنی سرکهٔ خرما آنست که بگیرند خرما را و در هر ده رطل آن چهل رطل آب گرم شیرین صاف ریزند و در خم تازهٔ مقیر و یا پیه آلود ریخته سر آنرا بسته در آفتاب گذارند یک هفته پس مالیده صاف کرده در ده رطل از آن یکرطل سرکه جید و نیم اوقیهٔ نمک ریزند و در خم کرده در جائی گذارند که آفتاب همیشه بر آن بتابد تا برسد و از آب نیشکر و تاری و میوه های آبدار و بسیار مانند آب انکور است و از مویز و انجیر و نیشکر خشک کم آب و امثال اینها مانند خرما است و از شکر و عسل چنان است که در آب گرم حل نمایند که در هر ده رطل آن چهل رطل آب باشد و صاف نموده در خم کرده در آفتاب گذارند تا بجوش آید پس صاف کرده سرکهٔ تند کهنه و قدری نمک داخل آن نمایند و باز بگذارند تا برسد * طبیعت * آن انکوری آن مرکب القوی از جوهرهای لطیف قلیل و جوهر بارد لطیف کثیر و در دوم سرد و خشک و گویند خشکی آن در سوم است و خرمائی و مویزی و انجیری و عسلی و بعض اینها قریب بدان و عسلی گرم تر و خشکتر از آن و بعضی کمتر از انست و قوت نافذهٔ انچه در آن قبضیت باشد مانند خل متخذ از کمثری و تفاح و سفرجل و امثال اینها زیاده و خل مرکب از سه جزو میباشد جزو حار ناری که قوت تفتیح و نفوذ آن از انست و جزو بارد ارضی که قوت قابضهٔ آن از انست و جزو مائی بارد رطب و این غالب بر همه است و ازین جهت مرخی و مضعف اعصاب است * افعال و خواص * آن قابض و بسیار مجفف و سریع النفوذ و رساننده قوی ادویه با عضاء و ملطف و قاطع اخلاط غلیظه امراض الراس طلاء و نطول آن بتنهائی و یا با روغن زیت و یا با روغن گل ممزوج باهم جهت صداع حار صداعیکه از آفتاب بهم رسیده باشد و یا از صفرا و یا بخارات حاره و یا حمام گرم و بدستور تر نموده پارچه بدان و یا با سرکه که در گلاب جوشانیده باشند و یا بو پیش سر انداختن و بوئیدن آن بتنهائی جهت تفتیح سدهٔ مصفاة و نزلهٔ حاره صداع گرم و تقویت دماغ حار و باد و یهٔ مناسبه مانند روغن بادام و روغن گل و گلاب و آب خیار و امثال اینها جهت تسکین صداع حار و سرسام و هذیان و بدستور بخور آن جهت امراض مذکوره و تفتیح سدهٔ خیشوم و همچنین چون بر آجر گرم و یا سنگ گرم کرده ریزند و یا سنگریزه و یا آجر گرم کرده در آن اندازند و بخار آنرا بگیرند چون بگوزن سرکه و دو وزن آن آب و قدری شکر در ظرف خزفی سر بسته که بر سر آن قمعی گذاشته و اطراف آنرا بخمیر آرد ماش مسدود کرده سوراخ قمع را بند کرده بجوش دهند قدری پس بخار آنرا که سوراخ قمع را بگشایند که اندک اندک و بملائمت بر آید بورم کلو و حلق رسانند و بعد سه ساعت تجدید کنند از سه چهار مرتبه زائل میگرداند انشاء الله تعالی العین لطوخ آن با عسل جهت کمنهٔ زیر چشم و خون مرده تحت جلد الاذن قطور آن جهت قتل کرم گوش و تسکین درد آن مجرب و بخور آن جهت دوی و طنین و ثقل سامعه و تفتیح سدهٔ مصفاة و باعث حدت سامعه الفم چون یک اوقیهٔ پیاز عنصل خشک را ورق کرده در سرکه بجوشانند تا مهرا شود یکهفته در آفتاب گذارند پس صاف نموده ناشتا هر روز دو درهم آنرا بیاشامند جهت

بد بوئی دهان که بمقدار کف معتاده باشد نافع و مضمضه بدان با نمک جهت قطع خون بن دندان که کنده باشند با زاج سفید جهت تصفیه و جلای دندان و جهت قطع خون لثه و سستی آن و با شبت جهت رفع تحرک اسنان و بغرغرهٔ آن جهت منع سیلان فضول بحلق و خناق و سقوط لهاة و درد دندان و با زیره و صعتر جهت تسکین درد دندان و قروح لثه و خوردن آن اندک اندک جهت رفع زلوی در حلق مانده و سرفهٔ مزمن و نفس انتصاب که از گرمی باشد و خل جوز که گردکان هنگامیکه مغز آن بسته قی بود در سرکه اندازند و بگذارند تا برسد و بدان غرغره نمایند جهت خناق و امراض مذکورهٔ دهان انفع اعضاء النفس والغذاء والنفض خل عنصل جهت سرفهٔ بارد و ضیق النفس و امراض دماغی و طحال و استسقا و خوردن سرکه جهت رفع تشنگی و اعانت بر هضم و قطع نزف الدم اعضای باطنی و تحریک اشتها و گداختن بلغم و سپرز و تقطیع صفرا و تفتیح سدهٔ ماساریقا و سپرز و مانند آن و ادویه طحال بمناسبت ترشی طعم سودا که در طحال است و مداومت آن ناشتا جهت قتل کرم معده و طعامی که با سرکه پخته باشند مانع سیلان فضول است بمعده و السم قی کردن بعد خوردن گرم کردهٔ آن جهت رفع سمیت ادویهٔ قتاله و جمود خون و شیر در معده و با نمک جهت رفع ضرر فطر و سگ دیوانه گزیده و خصوصا سرکهٔ انگوری و آشامیدن سرکهٔ که انجیر یا مویز یا پوست بیخ کبر در آن خیسانیده باشند ناشتا جهت تحلیل سپرز و استسقا و سرکهٔ که در آن اندک مازریون خیسانیده باشند با عسل جهت استسقا و رفع برودت رحم القروح والاورام والجرب تحقین بسرکهٔ گرم کرده با نمک بعد حقنهٔ لینه جهت قروح امعا و قروح ساعیه و طلای آن جهت منع انتشار قروح خبیثه و حمره و جمرهٔ بثیم و نمله و جرب متقرح و بواسیر و داخس و توباو و ورم ظاهری و باطنی و مانع ورم جراحات تازه و خارش بدن و گزیدن حیوانات سمیهٔ حاره و سوختگی آتش و نیز طلای آن مانع قبول ماده است از مجاری و رخوت و نطول آن جهت گزیدن حیوانات سمی و جهت نزف الدم ظاهر و قطع سیلان آن و ضماد انجیریکه در سرکه طبخ یافته باشد جهت سوزش عضو و خشونت آن و با کبریت جهت نقرس و با بزرقطونا جهت کوفتهٔ ارمنی که دانه سال نامند مجرب بتکرار عمل و با آرد جو جهت خناق و ورم پستان و بناگوش و سائر اورام حاره و با حرمل جهت خدر و کزاز و وجع مفاصل و با رماد گرم جهت غدد و ورم بارد و بخور آن که بر سنگ گرم ریزند جهت بواسیر و مضر پیران و سوداوی مزاجان و صاحبان امراض ریهٔ مانند سرفهٔ تازه و خشک و غیرها و ریاح غلیظه و درد مفاصل و ضعف احشا و باه و رحم مضر اعصاب و اعضای عصبانی و باه و ناقهین و مبرودین و مداومت آن مورث استسقا و ضعف بصر و زردی رنگ رخسار و سحج و لاغری بدن مصلح آن شیرینیها و گوشت آب چرب و شراب سرخ غلیظ و در رفع ضرر سرفه شیرینی و روغن بادام و ادویهٔ ضعیفة الحرارة و در ضعف اعصاب عسل و ادویه حاره و در سحج لعابها مقدار شربت آن تا هفت مثقال بدل آن در بعضی امور شراب و در بعضی آب لیمونست و گویند سرکهٔ نارجیل و تاری مضر عصب نیستند

* خلاف * بکسر خاء معجمه و فتح لام و الف و فا و بفتح خا نیز آمده * ماهیت آن شامل بید مشک و بید بری و بید موله است و از مطلق آن مراد بید بری است که صفصاف و بفارسی بید ساده نامند درخت آن عظیم و رنگ چوب آن سفید اندک رخو و برگ آن باریک و بلند تا بشبری و گل آن در ایام بهار بعد روئیدن برگ از شاخها و بین برگها میروید زرد رنگ و اندک خوش بو و باریک و بلند بقدر انگشتی و ثمر آن مانند خوشه که از ساق شاخهای آن میروید و در کتب بید عبارت از آنست و در اکثر مواضع یافت میشود و قسمی نر آن بیگل و بهترین آن آن بود که در کنار آبها روئیده باشد * طبیعت گل آن در دوم گرم و در اول تر و برگ آن سرد و خشک و ثمر آن در اول سرد و تر با اندک قوت قبضی و اندک تجفیفی * افعال و خواص

آن ملطف و مقوی دماغ و قلب حار و مفتح سده جگر و رافع صداع و رمد و خفقان و تشنگی و ضعف معده و التهاب محرقه و صفراویه و جمیع امراض حاره و عرق شکوفه آن الطف از جرم شکوفه آن و در افعال مذکوره اقوی از عرق برگ آن و جرم برگ آن قابض و رادع و عصاره آن مسهل بلغم و صفرا و سودا و جهت صرع و منع لرزها و تفتیح سده جگر و یرقان و صلابت سپرز و ادرار بول و اختناق رحم و مفاصل و نقرس و گزیدن عقرب و ادویه سمیه و قطور آن در گوش جهت پاک کردن چرک آن بسیار مفید و جلوس در طبیخ برگ و شاخ آن جهت رفع فساد اعضا بغایت موثر و خوابیدن بر فرش آن جهت رفع حرارت کبد و قلب و ثمر آن جهت ضربه که بر حد قه رسیده باشد ضماد او جهت نزف الدم و باستور ضماد برگ تازه آن و آشامیدن آن جهت اسهال دموی و عرق آن جهت خفقان حار و حمی جدری و حمیات حاره حاده و حمی دق و صمغ آن که از برگ آن بیرون میآید جالی و مقوی باصره و خاکستر چوب آن جهت نزف الدم و با سرکه جهت ثآلیل و نمله و ورم پستان و ورم اعضای ظاهره و زخمهای شری و آبله و اورام حاره و بدستور ضماد آب برگ تازه آن و جرم برگ آن قابض و رادع مضر نهی کا مصلح آن گلاب و شکر مقدار شربت از آب آن از هشت درهم تا بیست درهم که باشکر بنوشند بدل آن* ریباس و دستور آشامیدن آب برگ آن در قرا بادین در حرف المیم ذکر یافت و بهتر از آب کاسنی و ماء الشعیر است جهت اکثر امراض و آشامیدن بیست درهم آن جهت رفع سده کبد نافع و عرق آن در حرف العین و روغن گل آن که بدستور دهن ورد ترتیب دهند بارد و مجفف و منشف و مسکن صداع طلاء و مانع صعود ابخره حاره و سورت خون نیز شرباً و در سائر افعال قائم مقام روغن گل است

* خلاف البلخی * بفارسی بید مشک نامند و در شام شاه بید و در روم بهرامج * ماهیت آن درخت آن شبیه بدرخت بید ساده و از آن کوچکتر و برگ آن از آن نازکتر و عریضتر و در طول کمتر و گل این قبل از بر آمدن برگ بهم میرسد بقدر انگشتی و بطوطی و بعضی شبیه بدست گربه و بر آن زغبهای بلند و بر سر آن دانهای ریزه و زرد با اندک سرخی و بعضی مائل باندک سیاهی و سفیدی و بسیار خوشبوی و هرچند زغبهای آن زیاده و زردی آن غالب باشد خوشبوتر میباشد

* طبیعت آن جالینوس سرد و تر دانسته و جمعی در اول گرم و مائل بخشکی و قول جالینوس اصح است * افعال و خواص آن ملطف و مفتح سده خفیف دماغی و مقوی دل و دماغ و مسکن صداع که از بخار و مواد حاره باشد و ملین طبع و عرق آن در جمیع افعال قویتر از عرق بید و گلاب و مقوی دل و دماغ و ملین طبع و معین قوت باه محرورین و مقوی احشا و چوب و برگ آن در افعال و خواص و مصلح و قدر شربت مانند بید ساده است و نطول آن محلل نفخ در مرعضو که باشد و بو ئیدن گل آن و یا عرق آن مقوی دماغ و محلل بادهای غلیظ و غرغره بعصاره برگ آن جهت اخراج زلوی در حلق مانده و بدستور غرغره بطبیخ برگ آن و روغن شکوفه آن سرد و تر و مجفف و مسکن درد سر حار و مانع صعود بخارات و خوردن آن مانع غلیان خون بسیار گرم و بدل آن روغن گل و طریق عمل دهن آن مثل روغن بنفشه است و چون با مغز بادام مقشر پرورده نمایند مانند بنفشه و یا زان روغن بگیرند الطف و بدل عرق آن نیلوفر است یا بید ساده

* خلد * بضم خا و فتح لام و سکون دال مهمله و آنرا الدلاسه و بفارسی موش کور و بشیرازی انگشت برگ و باصفهانی وازه سبانگ و بدیلمی کاپش و بهندی چهچوندر نامند * ماهیت آن حیوانی است کریه الرائحه بی چشم و دم و پاهای آن از موش کوچکتر و خاکستری رنگ و کریه و چشم آن زیر پوست آنست و در زمینهای نمناک میباشد و پیوسته زمین را سوراخ میکند و ریشهای اشجار را میخورد خصوصاً بیخ کندنا و پیاز و امثالها چون کندنا و پیاز را بر در سوراخ آن گذارند بوی آن

بیرون آید * طبیعت آن بغایت گرم و با رطوبت و از سموم قتاله * افعال و خواص آن خون موضع دبالهٔ آن جهت ربع بیاض چشم و آثار جلد و خال و خنازیر و طلای دماغ آن با روغن گل قاطع رعاف و سیلان خون از هر موضع که باشد و محلل اورام و خنازیر و جهت برص و بهق و ثوبا و کلف و هرچه از بدن برو ز کند بیعدیل و خون آن نیز همین اثر دارد و سر آنرا سوخته با زاج سفید چون در گوش کنند ارند و یاد ریبینی بد بوی آن مرد و زائل گرداند چون بر صاحب تپ ربع بندند شفا یابد و طلای آن جهت درد سر و بخور آن جهت عسر البول و سعوط زهرهٔ آن با آب بیخ رطبه جهت رفع لقوه از مجربات شمرده اند و تعلیق اسب بالای آن جهت تپ ربع و صرع و باعانی بیرون آمدن دندان اطفال و انداختن دندان آن میان جماعت موذی باعث تفرقهٔ ایشان و همچنین در آتش انداختن پیه آن

* خلر * بضم خاء معجمه و فتح لام مشدده و سکون راء مهمله آنرا جلبان خوانند و بهندی مترکا بلی * ماهیت آن دانه ایست شبیه بکرسنه و گیاه آن بقدر ذرعی و کمتر از ان و برگ آن ریزه و گل آن مابین سفیدی و زردی و غلاف آن شبیه بغلاف باقلا و سفید و پنج قسم میباشد انچه غلاف آن از باقلا کوچکتر و پوست آن غلیظتر و عریض و بسیار سفید و دانهٔ آن بقدر نخود کوچکی آنرا جلبان ابیض نامند و انچه دانهٔ آن کوچک و پهن و اغبر جلبان اسود و بشیرازی مشو و بهندی کهساری و اهل ولایت اروستان و ابراج کرمان کونیان کرو خوانند و بسیار آنرا میخورند و در موسم بهار که هنگام رسیدن آنست خام نا پختهٔ آنرا نیز میخورند و انچه مضاعف الغلاف و خشن و دانهٔ آن در سفیدی و کوچکی و تلدو برکمتر از اول است آنرا تبقه نامند و انچه درغلافی قریب بباقلا و سیاه رنگ و دانهٔ آن مستدیر و بزرگ و مائل بزردی و بسیار تلخ است در مصر بسیله نامند و قسم پنجم رقیق الغلاف سفید داله و آنرا قصاص نامند * طبیعت همه اقسام آن در اول سوم سرد و در آخر دوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن طبیخ آن با عسل جهت سرفه و تصفیهٔ رئه و درد سینه و تلیین آن و تحلیل اخلاط فاسده و دفع فضلات غلیظه از امعا و ادرار نمودن شیر و بول و حیض و ضماد آن جهت تقویت اعضا و وثی و کلف و با عسل جهت تحلیل اورام و بخور آن موجب جمعیت مورچه است در ان موضع و چون کاو بخورد فربه شود مضر اعصاب و مولد سودا و نفاخ و ادمان خوردن آن باعث لنگی و خوردن تر و تازهٔ نا پختهٔ آن دوار آورد خصوصا نوع اندک پهن مثلث شکل آن که بهندی کهساری نامند مصلح آن شراب عسل مقدار شربت آن تا ده درم و نوع بری آن بغایت غلیظ و مدر شیر است

* خلنج * بفتح خاء معجمه و لام و سکون نون و جیم * ماهیت آن درختی است شبیه بدرخت گز و در چین و بلاد روس و بهند بسیار بزرگ میشود و برگ آن مانند برگ گز و گل آن کوچک و سرخ و زرد و سفید نیز میباشد و ثمر آن مانند خردل و بنفش * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و شکوفهٔ آن تند تر و قوی تر از سائر اجزای آن * افعال و خواص آن شکوفه و برگ آن جهت گزیدن هوام ضماد او روغن شکوفهٔ آن که بدستور روغن بابونه و روغن گل که در روغن کنجد ریخته سه هفته در آفتاب گذارند جهت رفع اعیا و درد مفاصل بدستور نشارهٔ چوب آن و یکمثقال از تخم آن با عسل حافظ دل از ضرر سموم و اکل و شرب در ظروف چوب آن مانع خفقان است

* فصل الخاء مع المیم *

* خمان * بفتح خاء و میم و الف و نون لغت نبطی است و بعربی رقعا نامند و بیونانی اقطی * ماهیت آن دو صنف میباشد کبیر و صغیر و کبیر آن شبیه بشجر و شاخهای آن مائل بسفیدی و مانند نی مستدیر و برگ آن مانند برگ گردکان و از ان کوچکتر و ثقیل الرائحه و در هر شاخی از سه عدد تا پنج عدد و بر سر هر شاخی قبهٔ و گل آن سفید مائل بسرخی و ثمر آن شبیه

بحبة الخضراء و بنفش مائل بسیاهی و پر شکل مانند خوشه و در بو شبیه بشراب و غلط کرده کسیکه آنرا درخت هندی که ثمر آن بلادر است دانسته * افعال و خواص آن محلل و بسیار مجفف و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جراحات مفید و صغیر آن شبیه بگیاه و ساق آن مربع و پر گره و برگ آن شبیه ببرگ بادام و مشرف الاطراف و از هر گرهی ثمر ظاهر و ثقیل الرائحه و بقدر آن شبیه بخمان کبیر و تخم آن مانند خردل و بیخ آن دراز بسطبری انگشتی و تیره و سرخ و از مطلق آن مراد خمان صغیر است و مستعمل بیخ آن * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و سردی آن غالب با اندک گرمی * افعال و خواص آن رادع و مسهل اخلاط لزجه و بسیار مجفف و باقوت محلله آشامیدن آب طبیخ برگ و ساق آن جهت اسهال بلغم و مرهٔ صفرا و آب افشردهٔ آن و طبیخ بیخ آن بدستور و مثقال از سائیدهٔ بیخ آن جهت جبر و کسر و وثی و سقطه بغایت بسیار نافع و طبیخ بیخ آن با شراب جهت استسقا و گزیدن افعی و وجع مفاصل و تفتیح سده و مضمضه بدان جهت هلاکت کرم دندان و سعوط آن سه روز جهت رفع سرخی چشم و جلوس در طبیخ آن جهت رفع صلابت رحم و باعث نرمی و تفتیح انضمام آن و اصلاح فساد حال آن و بدستور آشامیدن ثمر آن و طلای پخته ثمر آن بر موی جهت سیاهی و منع اسقاط آن و ضماد برگ تازهٔ آن با آرد جو جهت تسکین اورام حاره و سوختگی آتش و گزیدن سگ و نواصیر و با پیه بز جهت نقرس و حمول بیخ آن جهت درد رحم و امراض مقعده و نواصیر نافع مضر رئه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو درهم

* خماهان * بفتح خای معجمه و میم و الف و نون لغت فارسی است و خماهین نیز نامند و صندل حدیدی نیز * ماهیت آن حجری است سیاه رنگ نرم و ماده میباشد و حدیدی صینی جنس نر آنست و حجر الخمار جنس مادهٔ آن و نر آن صلب تر و تیره رنگ و سیاهی بر آن غالب و رنگ سائیدهٔ آن زرد مانند زرنیخ * طبیعت آن مائل ببرودت و در دوم خشک * افعال و خواص آن بوشیدن انگشتری آن مقوی دل و رافع وحشت تاریکی مکانها و تیرگی شب و نگاه کردن بدان جهت حفظ صحت چشم موثر و مادهٔ آن که آنرا حجر الخمار نامند نرم تر و رنگ سائیدهٔ آن بسیار سرخ و مائل بسیاهی طبیعت آن سردتر از نر آن * افعال و خواص آن آشامیدن یکمثقال و نیم از سائیدهٔ آن جهت رفع خمار مجرب و باعث تبرید و تعریق مخمور و مرد و جنس آن جهت علل صفراوی و دموی و درد چشم و تقویت عضویکه از ریختن مواد متاثر شود و جهت خفقان و ریاح غلیظه و درد رحم سائیدهٔ آن جهت رفع درد شکم حادث از دوای مسهل بغایت مفید و طلای آن جهت تحلیل اورام خصوصا ورم چشم و حکه و جرب و حرقت جفن مسلَّد مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا یک انک

* خمر * بفتح خای و سکون میم و رای مهمله مراد از آن در شرع ما یختمر به العقل است یعنی آنچه که عقل را بپوشاند و در عرف مراد از مطلق آن شراب انگوری است و صنعت آن بانواع میباشد از انجمله آنست که آب انگور را گرفته و صاف نموده در خمی که اندرون آنرا زفت یا قیر و یا موم مالیده باشند کرده مدتی در آفتاب گذارند تا بجوش آید پس در سایه گذارند و یا خم را در سرگین اسپ تا نصف دفن کنند تا برسد و بحسب تصفیه و غیر تصفیه و اضافهٔ هر چیزی تاثیر مینماید مثلا غیر صافی باد انگیز آن تا بض و با خردل بدرون جوشیدن شیرین و با زعفران مقوی دل و جگر و سرور آن زیاده و آنچه خم آنرا بعد اندودن بزفت و یا قیر و یا موم بعود و کشته بخور کنند و در آب انگور مورد و مصطکی و به شیرین و سیب قدری داخل کنند و بعد از آفتاب گذاشتن ظرف آن را در زمین دفن کنند ریحانی نامند و آنچه بر رشش ماه نگذشته باشد مسطار و بفارسی نولانی نامند و چون آب انگور را بجوشانند تا ربع آن بسوزد و در خم کنند آنرا جمهوری نامند و میبزهٔ غلیظ

را قهوه و ابن قاطع باه است و هر ابیکه از یکسال تا دو سال کذشته باشد عتیق نامند و هر ساله قوی است و بهتر و آنچه از دو سال زیاده تا چهل سال بر و کذشته باشد قدیم کویند و اولی آن است که بعد از جوشیدن اقل تا سه ماه بکذرد استعمال نمایند و نیز آنرا اصناف بسیار است از رقیق و غلیظ و حلو و حامض و مر و مز و قابض و غیر قابض و احمر و اصفر و ابیض و اسود و خشبو و بد بو و خوش آینده و کریه بد آینده و مشمس و مطبوخ و مدفون و صافی و کدر و خفیف و ثقیل و حدیث و عتیق و متوسط میان آن هر دو و غیر اینها و چون اینها را با هم ترکیب کنند قریب بششصد صنف میشود و بهترین همه متوسط العمر یکساله و دو ساله سرخ مائل بزردی و خشبوی معتدل القوام بین رقت و غلظت شیرین اندک تلخ آنست که ترش و بسیار تلخ و قابض نباشد بحدیکه کام را بهم کشد و بدترین آنها بد رنگ کدر غلیظ القوام ترش مزه بسیار قابض بد بوی آنست خواه بد بوی آن بسبب احتباس ابخره و یا ترشی باشد و یا بسبب غیر آن امور و قوی ترین همه زرد صافی معتدل القوام و بعد از ان سرخ معتدل القوام و ضعیف ترین همه سفید تازه نارس و رقیق آن سریع النفوذ و غلیظ آن بطیء النفوذ و سبز آن غلیظ و سیاه آن اغلظ و شراب خوشبو موافق همه امزجه و بد بوی آن ردی و غیر موافق همه امزجه و بالجمله هر یک را مزاجی و صورتی است صالح موافق بمزاجی و شخصی خاص * **طبیعت آن** نیز بحسب الوان و طعوم و روایح و رقت و غلظت و تازکی و کهنکی و توسط و اعتدال مختلف میباشد در حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و بالاجمال عتیق آن در سوم کرم و در دوم خشک و قدیم آن در سوم کرم و خشک و مسطار آن در دوم کرم و تر و سرخ و خوشبوی آن که عبارت از ریحانی است معتدل و شش ماه تا یکسالهٔ آن در دوم کرم و مائل برطوبت و تفه آن که قهوه نامند ارطب * **افعال و خواص آن** رقیق آن سریع النفوذ و مفتح سدد و غلیظ آن دیر هضم و کثیر الغذا و مقوی اعضا و نافذ و سرخ و خوشبوی آن که عبارت از ریحانی است بهتر از سائر اقسام و تفه آن یعنی قهوه موافق اکثر امزجه ولیکن مسقط شهوت طعام و باه و مصدع و بهتر از ان زرد عتیق و سفید آن ملین و ضعیف و سیاه آن دیر هضم و مولد سودا و مطبوخ آن که جمهوری باشد غلیظ و مسخن و منضج و مقوی عصب و مصدع و شیرین آن ثقیل و غذائیت آن غالب و ترش شیرین آن یعنی میخوش آن ردی و مفسد هضم و مضر عصب و مورث توحش و تلخ آن جالی و مفتح و هاضم و مدفون خم آن در زمین و یا برف و یخ که اصلا در آفتاب نکذاشته باشند و آفتاب بآن نرسیده باشد غلیظ و دیر هضم و معفن و مولد تبهای مزمن و شراب کهنه صرف موذی اعضا و مورث تشنج و ممزوج باعتدال آن مصلح حال بدن و با آب بسیار باعث سستی اعضا و استسقا و قبض با آن بهتر از همه و حابس طبع و باعث خشونت سینه و دباغت معده و قوی الخمار و خوشبوی آن بسیار نیکو و لیکن مصدع و بد بوی آن موذی و مصدع و مورث امراض مهلکه و مشمس آن یعنی شرابی که در آفتاب رسیده باشد و بعد از جوشانیدن بسایه نبرده باشند تند و سریع الانحدار و با تفریح بسیار و مولد تبهای حاره و ثقیل آن دیر هضم و خفیف آن سریع النفوذ و قدیم کهنهٔ آن حاد و مضر حواس و اعصاب و تازهٔ آن نفاخ و دیر هضم و مورث امراض بلغمی و متوسط آن معتدل و صاف آن مفتح و مدر و شراب تازهٔ کدر تیره مولد رمل و سنک مثانه و سدد و کفته اند چون مراعات مزاج و سن و فصل و بلدان و وقت و زمان و مکان و تدبیر سابق و نیکوئی ترتیب کرده شود بشرائطیکه در کلیات کتب مرقوم و در اخلاق ناصری و غیرها مذکور است و قلیلی اینجا ذکر مییابد فوائد بسیار بخشد از انجمله ملاحظهٔ اوقات است که در هنکام تشنکی مفرط و کرسنکی بسیار و سیری و غضب و تعب و حرکات قویه و هوای بسیار کرم و اواسط روزهای تابستان و مقدار بسیار خصوصا بیکدفعه استعمال ننمایند بلکه بقدر لائق و در هر ماه یکمرتبه یا دو مرتبه و یا در هر هفته یکمرتبه برای استراحت ارواح

وقوی و زیاده بیشترا زین تجویز کرده اند که مضر است و ملاحظهٔ مکان که وسیع و مرغوب و خوش آب و هوا و معتدل و در آن آب جاری و گلها و میوه های خوشبو باشد و اسباب سرور و فرح و نغمات و مغنیان و محبوبان دلکش خوش الحان و عطریات و بخورات مطیب للدماغ و ریحان ها آماده و مصاحبان خوش و اخلاق حمیده در آن جمع باشند و شیخ عمر خیام جمیع شروط آنرا درین رباعی درج کرده * رباعی * گر باده خوری تو با خردمندان خور * یا با صنمی لاله رخی خندان خور * بسیار مخور ورد مکن فاش مساز * اندک خور و گه گاه خور و پنهان خور * با مراعات این شرائط خمر حفظ صحت بدن مینماید و بدن را گرم و قوی و فربه و فکر و ذکر و عقل و حواس و اخلاق را جید و زکی میگرداند و شجاعت و سخاوت و فرح و نشاط می آورد و بخل و ظنون فاسده و خیالات ردیه و امراض دماغیه مانند مالیخولیا و جنون و وسواس را برطرف میکند و رنگ رو را نیکو و صافی میسازد و دماغ و دل و جگر و معده و اعضای اصلیه را همه تقویت میبخشد و هضم را نیکو کند و اشتها آورد و نفوذ میفرماید بماساریقا و هضم کبد را نیز تقویت میبخشد و نفوذ میفرماید کیموس و اغذیه در عروق کبار و فضول را تحلیل میبرد و اخراج می نماید غلیظ آنرا ببراز و لطیف آنرا ببول و الطف را بعرق و بخار و صفرا را ببول و عرق و بلغم و سودا را ببراز و تنقیه میکند و ازالهٔ رمد بلغمی و شهوت کلبیه و ضرر سموم و حبن یعنی ازالهٔ زرد آب شکم و ترهل و پیری و هوای وبائی و امثال اینها مینماید و خوردن آن بقدر ربع رطل با آب سیب و گوشت آب بی چربی جهت غشی و بیهوشی مجرب و در ضمادات و اطلیه جهت تحلیل مواد و نفوذ فرمودن و بدرقه شدن قوت ادویه موثر و بالجمله نفع جزئی بدنی دنیاوی آن در اکثر امزجه بین و ثابت است بنص قرآن مجید که در بابت خمر و میسر وارد شده که و منافع للناس و اما گناه و ضرر اخروی و دنیوی آن از پوشیدن عقل و عدم تمییز میان حسن و قبح اشیا و بی اختیار شدن و معاصی و قبائح بسیاری از صاحب آن بعمل آمدن بزرگتر و بیشتر از آن است که به بیان آید و لهذا درهمان آیهٔ شریفه میفرماید که و اثمهما اکبر من نفعهما و در آیهٔ کریمهٔ دیگر آنرا رجس و عمل شیطان خوانده و جناب مقدس نبوی صلی الله علیه و آله آنرا ام الخبائث فرموده اند و همین کافی است در مذمت و ضرر آن و در مقدار شربت آن اختلاف بسیار است تا ششصد درهم تجویز کرده اند و لیکن ده درم و مثقال و جالینوس و شیخ الرئیس اختلاف مقدار را بحسب امزجه واکل اشته اند در محرور المزاج قدریکه بدرقهٔ طعام شود و رفع تشنگی کند و بحد سرور و نشاط مفرط نرسد که بی اختیار سازد و از صنف سفید رقیق و زرد و سرخ و ممزوج باشد در معتدل المزاج و مبرود بقدر نهایت سرور و غیر ممزوج و در قوی الابدان و صاحبان خلط غلیظ قدریکه بحد طرب رسد و ثقل و خواب آورد و سبب سکر و مستی آن متغیر شدن حواس است برسیدن بخارات پی در پی بدماغ پیش از تحلیل آنچه اول صعود نموده و لهذا ضعیف الدماغ و مرطوب زود مست میگردد و قوی الدماغ و یابس بدیر بسبب تحلیل بخارات در بین قدری بیشتر از آن و باعث سرور و فرح آن کثرت روح حیوانی و انبعاث و انبساط آنست تا بجا از باطن بظاهر و باعث شجاعت و سخاوت و خود بینی ادراک صاحب آن نیز همین جهت است و بدانکه در هر مزاج خمر محرک خلط غالب و ظهور آثار آنست مثلاً کثیف الخلط را باعث ملال و گریه و لطیف الخلط را سبب خنده و سرور و صاحبان اخلاط حاره را موجب غضب و تهور و اخلاط باردهٔ رطبه و یابسه را علت سکوت و نوم و خوف و بیم لاحظه شرا ثم مضار آن زیاده از منافع آن زیرا که سبب موت فجأة و خناق و امراض دماغی مانند صرع و سکته و لقوه و فالج و رعشه و سرسام و جنون و امثال اینها و ضعف قوتهای دماغی و حیوانی و طبیعی و اعصاب و درد چشم و امراض گوش و خشم

و هذیان و زوال و ذهاب ادراك و ضیق النفس و خفقان و فساد هضم و اسهال دموی و ورم جگر و سپرز و استسقاء غیر قابل العلاج و بطلان شهوة باه و ادرار خطرناک و اکله و جوششها و تبهای مرکبه و محرقه و غشیه و تولید سنگ گرده و مثانه و حرقة البول و امثال اینها است و از جملهٔ مضرتی که عاجل و سهل العلاج است خمار است که با تقلب نفس و ضیق آن و برد اطراف و حرارت آن و تشعر بدن و تهوع و تکسر بدن و سنگینی سر و اضطراب و تشویش خواب و اعراض هولناک میباشد و مضرتهای عاجل بدنی را اکثر علاج نمیباشد و مستعملین آنرا چون بیکدفع ترک نمایند امراض ردیه رسوداویه و ضعف هضم و زوال المعده و الامعاء و فساد خلق و لون وغیرها بهم میرسد اما تدبیر دفع خمار آن آنست که بخواب طولانی روند و حیله جویند در تنویم او بمالیدن دست و پا و بحمام بردن و آب نیمگرم بر سر او ریختن و از حمام برآوردن و استراحت فرمودن پس اگر باین تدبیر تخفیف یافت بهتر والا باز بحمام معاودت نمایند و خواب فرمایند و اگر بعض اعراض قوی باشد مانند صداع و تهوع و قی مکرر قی فرمایند بسکنجبین و آب نیمگرم پس شربت انار و یا ریباس با یکمثقال طین نیشاپوری بخورانند و هرگاه اراده خوردن طعام نمایند شوربای چوجه مرغ و آب غوره مطیب بنعناع بخورند و بعد از رفع صداع اگر سر و پیشانی و صورت گرم باشد اطلیهٔ بارده استعمال نمایند و از جنس چیزهائیکه عادیه خمار را میشکند جلاب با آب یخ و برف و فقاع و ماء الجبن و ربوب فواکه حامضه و قابضه است بدانکه خمر حار بسیار مضر و مهلک است و نصاری که اکثر شارب خمر اند منکر خمر بسیار حاد اند و میگویند اگر مردم بدین منوال که خمرهای حاد را مینوشند بنوشند احتیاج هیچ وبا و طاعونی نیست خود بخود هلاک میشوند طور خوردن خمر نصاری موافق حکمت دارند لهذا با آنها نفع میبخشد

* خمیر * بفتح خا و کسر میم و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله بعربی عجین و بفارسی خمیر ترش و خمیر مایه و بهندی ما و نامند * ماهیت * آن آرد گندم است که با روغن کنجد و یا روغن زیتون و یا روغن گاو میش و یا بز و یا گوسفند و شیر و ماست هر یك که باشد سرشته بگذارند تا ترش و بد بو گردد و قدری از انرا داخل خمیر نان مینمایند تا برآید و فطیر نماند * طبیعت * آن مرکب القوی در دوم گرم و خشك * افعال و خواص * آن ملطف و جالی و محلل و جاذبه از عمق بدن و با نمك بسیار محلل اورام بارده خصوص اورام اسافل قدم و ازالهٔ اوجاع آن و منضج و مفتح دماميل و مسكن درد دندان و سی مثقال آبیکه دران خمیر مایه کم نمک بقدر چهار مثقال حل نموده باشند با چهار دانگ طباشیر و مثل شکر و یکدانگ زعفران جهت رفع خمار و تشنگی و تپ و التهاب مجرب و چون دو مثقال سرکه نیز اضافه کنند جهت اسهال صفراوی و احتراقی مفید و چون بکجز و آب نعناع و بکجز و خرد ال سائیده و در نسخهٔ دیگر نصف جزو خردل است و سه چندان مجموع خمیر مایه اضافه نموده درده مثل همه آب بجوشانند تا بنصف رسد پس صاف نموده با نصف وزن آن عسل بقوام آورند جهت تقویت هاضمه بمرتبهٔ ایست که صبر نتوان کرد و منقی معده از اخلاط محترقه و دافع بلغم و مجهی است و هرگاه بعد از معاجین با میه بلا فاصله بنوشند بغایت سریع الاثر و غرغرهٔ محلول آن در آب با ربع آن روغن بنفشه جهت ورم حلق و ضماد آن با حنا و روغن و نمک جهت تحلیل صلابات عظیم مابوسه مجرب و چون خمیر مایه را کوبیده و با آب انار شیرین و امثال آن بسرشند قایم مقام خمر و از اسرار مکتومه است المضار مضر سینه عامل مصلح آن کثیر المقدار شربت آن تا سجد درهم است

* فصل الخاء مع النون *

* خنثی * بضم خاء معجمه و سکون نون و فتح ثاء مثلثه والف لغت سریانی است و اهل مغرب آنرا بزراق نامند * ماهیت

آن نباتی است شبیه باشراس که بفارسی غوریش نامند و گویند نوعی از آنست یوسف بن اسحق گفته که غلط کرده و کسیکه
بیخ آنرا اشراس دانسته بلکه غیر آنست برگ آن شبیه بکندنا و از آن لطیفتر و ساق آن قریب بذرعی و نرم و برسر آن گل
سفیدی شبیه ببلوط و بیخ آن مستدیر و املس طولانی مانند بیخ سوسن آزاد و از آن بزرگتر و طعم آن تند و تخم آن در رتبهٔ مانند
تخم پیاز و قوت آن تا چهار سال باقی میماند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسخن و تند
و با قوت مجففه و محلله و ملطفه و جالی و کاسر و محلل ریاح و اورام اثنین و مفتت حصاة و رافع قروح باطنی و یک درهم آن مدر
بول و حیض و دو درهم آن جهت درد پهلو و سرفه و سستی عضل نافع و گل و ثمر آن ملین طبع و با شراب جهت گزیدن عقرب
و هزارپا و خوردن اندک از آن جهت تسهیل قی و سه مثقال آن جهت نهش هوام و باید که برگ آنرا بران ضماد نمایند
و خوردن ساق تازهٔ آن جهت یرقان خصوصا چون با سرکه و روغن زیتون پخته باشند و آب آن با سفیدی تخم مرغ جهت
سوختگی آتش و با گوگرد جهت قوبا و با آرد ترمس جهت خارش بدن با مداومت بران و بیخ آن در افعال قویتر ازان العین
چون بکوبند تازهٔ آنرا و آب آنرا بگیرند و با شراب کهنهٔ شیرین و تلخ و زعفران مخلوط کنند و طبخ نمایند اکتحال بدان جهت
ازالهٔ رطوبات چشم و سلاق و تسکین حرقت اجفان الاذن قطور آب تازهٔ آن بتنهائی و یا با کندر و عسل و شراب و مر نیم
گرم نموده در گوشیکه از آن چرک آید الم چون در گوش مخالف جهت تسکین دندان موجع و بدستور چون با زیت طبخ
نمایند و در گوش مخالف دندان دردناک نیمگرم بچکانند و چون بیخ آنرا مجوف کنند و در آن زیت کنند و بر آتش گذارند
تا جوش خورد قطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن و ثقل سامعه و طلای آن جهت شقاق اطراف عارض از سرما و سوختگی
آتش و ضماد آن بتنهائی بر دندان آسیا مسکن وجع آن و از خواص آنست که چون آنرا با سرکه سائیده بر ابهام جانب
ضرس دردناک ضماد نمایند درد آنرا تسکین دهد و ضماد آن با عسل بر شکم مستسقی نافع و ضماد پختهٔ آن با درد
شراب جهت قروح خبیثه و سعفه و اورام پستان و خصیه و خراجات و دمامیل و جراحات چرکدار و مخلوط آن با شراب
جهت ابتدای ورم حار غلیظ و چون بسوزانند و با بعضی ادهان مخلوط کرده داءالثعلب را با پارچهٔ پشمی خوب بمالند و بدان
تدهین کنند موی برویاند و لطوخ بر بهق ابیض بعد مالیدن آن بپارچهٔ خشنی در آفتاب نافع مضر گرده مصلح آن مصطکی
مقدار شربت آن تا سه درهم بدل آن در باه شقاقل و در سموم اسقیل است

* حندروس * بفتح حا و سکون نون و فتح دال و ضم راء مهملتین و سکون واو و سین مهمله و آنرا خالاون نیز و بفارسی ذرة
مکه و بعربی حنطهٔ رومیه و در تنکابن گندم مکه و بهندی جوار نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است در خوشه و در انتهای آن
متصل بهم و الوان میباشد زرد و سرخ و سفید اما سفید آن بسیار رونق دار دانه درخشی و بزرگتر ازان و خام آن با خوشه
و رسیدهٔ آن شیرین طعم و برشته کرده میخورند و سائیده آرد کرده از آن نان ترتیب میدهند شیرین و لذیذ میباشد گرما گرم
آن و نبات آن شبیه بنی و نیشکر و ذرهٔ بزرگ * طبیعت آن مائل بحرارت و در دوم خشک و گویند معتدل در حرارت و
برودت * افعال و خواص آن محلل بلغم و خون جامد و قابض طبع و ثقیل از جو و نفاخ و غذائیت آن غالب تغذیه بآن
جهت رفع سیلان اسهال نافع و غذائیت آن از برنج زیاده و از گندم کمتر و ضماد پختهٔ آن با سرکه جهت جرب متقرح و تشقق
و تقشر ناخن و مضموغ آن جهت تقویت نور بصر و گزیدن جانوران سمی و حقنهٔ طبیخ آن جهت قرحهٔ امعا بدل آن ذرة است

* حندیقون بفتح حا و سکون نون و کسر دال مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون و حندریقون نیز

حندروس

حندیقون

آملی * ماهیت آن شرابی است که از ادویه و به ترتیب اهل هند و از تراکیب اطبای فرس است و معنی آن شراب بری است و یونانیان نرسیده و لهذا در کتب ایشان ذکر آن نیست و نسخ آن متعدد و مختلف است و بالجمله در قرابادین بتفصیل ذکر نموده شده * طبیعت آن در دوم گرم و در آخر آن خشک * افعال و خواص آن مولد خون صالح و مقوی ماسکه و مفتح سده جگر و معده و ذبول و سرخ کننده لون بدن و ادمان آن فربه کننده بدن و مزیل امراض عسر العلاج و قاطع حمی ربع و هرگاه تریاقیت عظیم مطلوب باشد قدری باد زهر حیوانی بعد سرد شدن ترکیب آن در آن داخل نمایند

* خندریلی * بفتح خا و سکون نون و فتح دال و کسر راء مهملتین و سکون یای مثناة تحتانیه و کسر لام و سکون یا و آنرا یعقید خوانند * ماهیت آن نوعی از کاسنی بری است و شبیه بدان و بسیار تلخ و ساق و بیخ آن باریکتر از آن و گل آن زرد مائل بسرخی و بر شاخهای آن صمغی متکون میگردد مانند مصطکی بقدر باقلا و بسیار چسبنده و قوت نبات آن تا یک سال و قوت صمغ آن تا هفت سال باقی میماند * طبیعت آن مجفف تر از کاسنی بری است بسبب تلخی آن * افعال و خواص آن خوردن دو مثقال آن با شراب و بدستور ضماد آن جهت گزیدن افعی و آب آن که با شراب طبخ دهند جهت قطع اسهال و طلای آب برگ آن جهت قطع بواسیر و چون مجموع گیاه آنرا با بیخ بر کنند و با عسل قرص سازند و با آب نطرون که بورهٔ ارمنی است طلا کنند جهت بهق مؤثر و صمغ آن در سوم گرم و خشک و مفتح سده و مفتت حصاة و محلل ریاح و قطور آن در چشم با آب کاسنی جهت ازالهٔ سبل و طلای آن جهت ازالهٔ شعر منقلب و بر جراحات جهت بردن گوشت زائد آنها و فرزجهٔ آن با مر صاف که لته بدان آلوده بقدر زیتونی حمول نمایند جهت گشودن حیض و اسقاط جنین بغایت مؤثر و آشامیدن دو درم از بیخ آن با شراب جهت گزیدن عقرب نافع و بدستور ضماد آن و مورث سحج و قرحهٔ امعا مصلح آن نشاسته مقدار شربت آن تا یک دانگ *

* خنزیر * بکسر خا و سکون نون و کسر زای معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله بفارسی خوک و گراز و بترکی دنقوز و بهندی براه و سور نیز و بفرنگی کرلیکول نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف و بسیار کثیف و نجاست خوار و بدهیآت و گویند گوشت آن اعدل و بهترین لحوم حیوانات وحشی است و اصلی ندارد و در طعم شیرین و فرقی از گوشت انسان ندارد و اکثری از فرق غیر اسلامی آنرا میخورند و قبل از ظهور نور اسلام گوشت آنرا در بازارها میفروختند و بعد از آن در مذهب اهل اسلام حرام و بیع آن ممنوع و موقوف گردید * طبیعت آن در اول دوم گرم و در سوم تر * افعال و خواص آن مفتح سده و مسمن بدن و گویند موافق ترین لحوم است بمزاج انسان و همه آن بعد از انهضام جزو بدن میگردد و گویند مولد خلط غلیظ لزج است و مورث مرض شدید و صداع مزمن و داء الفیل و اوجاع مفاصل و فساد عقل و معده و زوال مروت و غیرت و حمیت و باعث مخنثی است مصلح آن خمر از قبیل علاج فاسد بافسد است و شکر و فانید و امثال اینها نیز بحسب سن و قدر و مزاج مستعمل آن در قوت و ضعف نیز گفته اند و آشامیدن کعب نر خشک سودهٔ آن بقدر دو مثقال با شراب جهت گزیدن هوام و طلای آن با عسل جهت برص مجرب دانسته اند و یک مثقال آن که در احراق بحد سفیدی رسیده باشد جهت تحلیل نفخ امعا و مغص مزمن نافع و بول خوک وحشی جهت سنگ مثانه نافع و در سائر افعال مانند بول گاو است و سرگین خشک آن با آب یا شراب جهت نفث الدم سینه و رفع درد پهلو و ضماد آن با سرکه جهت سستی عضل و با موم و روغن جهت التوای عصب و قطور زهرهٔ آن جهت قروح اذن و غیر

آن وقطع بواسیر با عسل وفلفل جهت رویانیدن موی مراقرع وحقنهٔ پیه آن جهت امعا وضماد آن جهت درد رحم ومقعد وسوختگی آتش سرما وبرف زدگی وپیه کهنهٔ آن که مدتی بران گذشته باشد ملین ومسخن ومغسول آن باشراب وممزوج نمودن باخاکستر یا آهک جهت اورام حاره وشوصه واز جالینوس منقول است که پیه نمک آن باموميائي رفع کوفتگی ساعه میکند اگرچه مادرزاد باشد وتمریخ موضع تشنج به پیه آن نافع وبدستور دمل وخنازیر وازخون آن درجمیع افعال مانند خون انسان است وطلای آن جهت کوچک نمودن پستان وشیر منعقد در ان وا ورام بالخاصیت مفید وذرور استخوان سوختهٔ آن رافع بواسیر وآشامیدن سم سوختهٔ آن قاطع سلس البول وموی سوختهٔ آن که با زفت احراق یافته باشد با روغن گل مجفف قروح مرفوع العلاج است وپوست آن گریزانندهٔ پشه است

* خنفسا * بضم خای وسکون نون وفتح فا وسین مهمله والف بفارسی جعل وخروک وبهندی گهوریله نامند * ماهیت آن دابه ایست کوچک سیاه ودرپای دیوارها وخاکروبها وسرگینها بهم میرسد واصناف ازپردار وبی پر وبزرگ وکوچک واهلی وبری میباشد بری آن بزرگتر از اهلی وبی پر واز آن قویتر از اهلی بی پر آن * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آب منقوع آن بقدر یکشب مسهل اخلاط معدی ومعوی وکبدی وجهت استسقا مجرب دانسته‌اند وبستن شکافتهٔ آن بر موضع عقرب گزیده جهت رفع سمیت آن واکتحال رطوبتیکه از قطع دنباله وفشاردن آن ظاهر میشود جهت تقویت بصر ورفع غشاوه نافع بولس گفته اکتحال جرم محروق جعلیکه در تنور خبازی بهم رسد جهت درد چشم مجرب وگفته چون پردهٔ عقب سر آنرا بردارند ورطوبتیکه ظاهر شود مانند افیون درصدفی بگیرند بقدر سه مثقال وفتیلهٔ باریکی بقدر سوراخ احلیل ساخته با آن رطوبت آلوده در احلیل گذارند وباقی را بر عانه وکش ران وخصیه واطراف آن طلا نمایند در ساعت حبس بول وسلس آنرا بگشاید ومجرب است واکتحال آن جالی غشاوه وظلمت بصر وضماد آن رافع قروح ساق وقطور روغن زیتونیکه در ان جوشانیده باشند مسکن وجع گوش در ساعت وطلای آن جهت تحلیل خنازیر وبواسیر واز خواص آنست که چون در حجره‌ئی گذارند وبران زین بندند رافع عسر ولادت است وچون در ورد احمر گذارند ودر ان دفن نمایند پژمرده گردد وبمیرد وچون در سرگین دفن نمایند زنده وبالیده شود وچون سرهای آنرا در برج کبوتران گذارند باعث جمعیت کبوتران دران گردد وچون هفت عدد آنرا در زیر طاس مس سرخ قلعی ناکرده حبس کنند موجب باریدن باران وبرودت هوا است وبخور شکوفهٔ چنار وآب مطبوخ آن کشندهٔ آن است

* خنکات یزدی * قسمی از نبید ارزن است که بهندی بوزه نامند وذکر آن در باء ذکر یافت

* فصل الخاء مع الواو

* خوخ * بفتح خای معجمه وسکون واو وخای معجمه بفارسی شفتالو وبهندی آرو نامند * ماهیت آن ثمری است معروف ودو نوع میباشد آنچه پوست آن نازک ورنگارنگ سفید وسرخ وسبز وزرد ومزغب واز گوشت آن جدا گردد آنرا هلو نامند وغیر آنرا شفتالو کاردی وبهترین آن هلو بزرگ شاداب لطیف است که گویا آب منجمد است وتلخی وحموضت آن غیر محسوس وبی جرم وخشبو باشد بخلاف شفتالو وشفتالو نیز دو نوع است لطیف شاداب وغیر لطیف شاداب وهمه اجزای درخت آن تلخ میباشد از برگ وگل وصمغ وتخم * طبیعت آن در دوم سرد وتر وبعضی در اول سرد گفته‌اند وهلو سردتر وتری‌ها از شفتالو زیاده * افعال وخواص آن ملین ومسکن بخارات حارهٔ یابسه وتشنگی وغلیان دم

وسعفرا وجهت تبرید دماغ وترطیب مزاج سوداوی که از احتراق باشد وتپهای صفراوی خالص ودو مرهٔ ورفع بد بوئی دهان ود رامزجهٔ حاره معین باه ومشهی طعام وچون آب رسیدهٔ آنرا گرفته شب بگذارند تا دُرد آن ته نشین وصاف گردد صبح صافی آنرا بقدر نیم رطل با شکر ویا ترنجبین ویا شیرخشت وامثال اینها بیاشامند اسهال صفرا آید وجهت رفع اخلاط سوختهٔ حاده نافع مضر مرطوبین واعصاب وسریع التعفن ومورث تپهای مزمن هرچند بعد از یکماه ویا زیاده باشد مصلح آن عسل ومربای زنجبیل وشفتالو کاردی غلیظتر ودیرهضم ویاقوت قابضه ونفاخ ومورث قولنج خصوصا خام آن وتلخ آن بدستور وخشک کردهٔ آن قابض وبغایت دیرهضم وچون هضم یابد کثیر الغذا ومانع سیلان فضول بمعده بود وآشامیدن ده اوقیهٔ آب برگ آن وبدستور شکوفهٔ آن با شکر جهت کشتن کرم معده وحب القرع بسیار مؤثر وطلای آن برناف دافع کرم شکم وبریدن بعد از نوره وخشک آن نیز جهت رفع بدبوئی آن وضماد شکوفهٔ آن باآب کرنب جهت قطع ثآلیل وابن رضوان تصریح نموده که یکدانک شکوفهٔ آن اسقاط جنین زنده میمایند وروغن دانهٔ آن جهت دردگوش وکری وتفتیح سدهٔ آن ودرد بواسیر وخائیدن مغز آن جهت رفع کند ی دندان ویک درم از استخوان دانهٔ آن جهت اسهال مجرب وچون دانهٔ آنرا در آتش اندازند تا بسوزد پس مغز آنرا برآورده سائیده بربثوری وجربی که بربدن اطفال وپس گوش ایشان برمیآید بمالند سریع الاثر ومجرب است

* خوص * بضم خای معجمه وسکون واو وصاد مهمله اسم عربی برگ درخت خرما وبرگ درخت مقل وفارجیل وامثال آنرا که دراز وباریک باشد شامل است

* خولنجان * بفتح خا وسکون واو وکسر لام وسکون نون وفتح جیم والف ونون وآنرا خسرودارو وبترکی قرغات وبهندی کلیجن وکلاجن نیز نامند * ماهیت آن بیخی است سرخ تیره پرگره تند طعم تند بو ولذیذ وبا حدت وآنچه بتحقیق رسیده بیخ درخت تانبول است که بهندی پان نامند ودرخت آن کهنه سال خورده باشد ومنبت آن بلاد هند وبنگاله است وغلیظ پرگره راقصبی وباریک صلب را عقاربی نامند واین بهتر از اول است وقوت این تا هفت سال باقی میماند * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وگویند درسیوم * افعال وخواص آن مقوی معده واحشا وهاضمه وباه واعضای باطنی وکاسر ریاح ومامسک بول وجهت صداع وصرع بلغمی وتصفیهٔ صوت وسرفهٔ رطوبی ورفع بدبوئی دهان وخوشبوئی آن ودردهای بارد بلغمی ودرد کمر وکسر ریاح وآروغ ترش ورفع قولنج وبرودت گرده ووجع آن وخنازیر وسرطان وعرق النسا نافع ونگاهداشتن اندکی از آن در زیر زبان رافع مستی آن وباعث سرعت تکلم اطفال وموجب شدت نعوظ ویکدرم سائیدهٔ آن با یک اوقیهٔ شیر بز تازه دوشیده جهت تحریک باه مجرب وطلای آن باآب ویا روغن زیتون ویا یاسمین زائل کنندهٔ کلف است مجرب مضر دل وحجاب سینه ومصدع محرورین مصلح آن صندل وطباشیر وگوشت آب مرغ فربه وانیسون وحابس بول ومصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یکمثقال ونیم وبدل آن دارچینی وکبابه است وجوارش خولنجان در نسخهٔ آن درقرابادین مذکور شد وعرق آن بسیار لطیف ومحلل ریاح ودرسائر افعال الطف از اصل آنست ودستور گرفتن آن مانند عرقهای دیگر است

* فصل الخاء مع الياء المثناة التحتانية *

* خیارشنبر * بکسر خا وفتح یاء مثناهٔ تحتانیه والف وراء مهمله وفتح شین معجمه وسکون نون وفتح باء موحده وسکون راء مهمله معرب از خیارچنبر فارسی است وبهندی املتاس وکرمالة وکروالة وسیال لا تهی نامند * ماهیت آن ثمر

درختی است در بزرگی تا بقدر درخت گردکان و برگ آن کوچکتر از آن و اطراف آن تند و چوب آن خالدار و گل آن زرد شبیه بگل یاسمین و ثمر آن دراز تا بقدر ذرعی و باریک بسطبری ابهامی و زیاده بر آن و در جوف آن پرده های خشبی و بر آن رطوبت سیاه چسپنده منجمد که آنرا عسل خیارشنبر نامند و پرده ها را فلوس آن و در میان هر پرده تخمی اندک پهن مدور بر شکل مقبل مائل بزردی و مستعمل عسل آنست و آن شیرین طعم بد مزه اندک بدبو است بهترین آن سیاه براق رقیق القشر سبک و نوعی بسیار عسل شیرین کم بوی آنست و باید که در هنگام احتیاج قلم آنرا اندک با آتش گرم کرده شکسته عسل آنرا از آن جدا نمایند و با روغن بادام چرب کرده استعمال کنند بهر نحو که خواهند زیرا که اگر پیشتر اخذ نمایند ضعیف میگردد قوت آن * طبیعت آن در اول گرم و تر و گویند معتدل در گرمی و تری * افعال و خواص آن ملین سینه و طبع و مسکن حدت خون و منقی عصب و محلل اورام حاره دهان و حلق و احشا و غیرها و مسهل برفق و بیغائله حتی زنان حامله و اطفال را مناسب و مجوز است و اسهال آن بجذب و لزوجتی است که دارد و با ادویهٔ مناسبه هر خلطی مسهل آن و لیکن بطئ العمل و با تمرهندی مسهل صفرای سوخته و با تربد مسهل بلغم و با بسفایج و آب کاسنی و آب برگ بید و آب شاهتره مسهل سودا و با لعبه مانند لعاب ریشهٔ خطمی و بهدانه و بزرقطونا و روغن بادام جهت تفتیح سدهٔ امعاء و زحیر و مغص و با ادویهٔ مناسبه و آب برگ کاسنی و عنب الثعلب و کشوث جهت تفتیح سدهٔ جگر و درد آن و یرقان و رفع تبهای حاره و غرغرهٔ آن با آب کشنیز تازه رادع خناق صعب و محلل آن و بدستور با شیر بز و با آب انجیر و شیر منفجر کننده و محلل آن درانتها و طلاء آن جهت درد مفاصل و نقرس و تلیین اورام و همه صلابات حاره خصوصا با آب برگ عنب الثعلب نافع * مضر معده و مغثی * مصلح آن مصطکی و انیسون و مورث مغص و سحج بسبب چسپیدن آن با معا و مصلح و مانع چسپیدن آن روغن بادام است که بدان چرب کرده و یا بر آن چکانیده بنوشند * مقدار شربت آن از پنج مثقال تا بیست مثقال * بدل آن سه وزن آن مویز بیدانه با اندک تربد و نیم وزن آن ترنجبین است و گویند جوشانیدن عسل آن باعث رفع قوت آن و شدت التزاق آن بر رده میشود و استعمال تازهٔ آن که یکسال بر آن نگذشته باشد مورث بول الدم و گل آن نیز ملین طبع چون طبخ نمایند و با روغن بخورند و مربای گل آن که بدستور گل بنفشه و ورد احمر ترتیب دهند یعنی گل انگبین آن نیز ملین و برگ نورستهٔ آن نیز ملین است و همچنین خام نارس ثمر آن که ورق کرده پخته با روغن اندک بریان نموده بمقدار ده مثقال تا بیست مثقال آنرا بخورند و دانهٔ آن از پنج عدد تا هفت عدد که کوبیده باشند مقی قوی و خوردن پوست سیاه محروق آن با زعفران و شکر و گلاب جهت عسر ولادت و اخراج مشیمه مجرب دانسته اند و ضماد آن رافع قوبا و حب خیارشنبر و شراب و لعوقات و نقوعات و مطبوخ و معاجین آن در قرابادین ذکر یافت *

* خیری * بفتح خا و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر راء مهمله و یا آخر حرف لغت یونانی است بمعنی شب بوی نامند خیری
جهت آنکه بوی آن در شب ظاهر می شود و در عراق عرب منثور خوانند * ماهیت آن از جملهٔ گلهای خوشبو است و اصناف از بری و بستانی و سفید و زرد و سرخ و بنفش میباشد و از مطلق آن مراد زرد آنست و مراد از بری قسم سرخ آنست و غیر خزامی است چنانچه گل شب و شب بو نام گلی است که در دهلی میشود و در حرف الشین انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت مجموع آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و ملطف و جالی و مدر و جاذب از عمق بدن و مسکن فواق و آشامیدن سه درم از آب آن بدستور سائیدهٔ آن مدر حیض و مسقط جنین و مخرج مردهٔ آن و مشیمه

وتخم وبیخ آن نیز همین اثر است واکتحال آن جهت بیاض چشم وبوئیدن گل آن محلل بلغم از دماغ ورياح غليظه و روغن آن که بطریق روغن گل ترتیب دهند بسیار گرم ومحلل وسعوط آن جهت تفتیح سده دماغی وآشامیدن وحمول آن مدر حیض ومخرج جنین وطلای آن جهت ورم رحم ومفاصل وتقویت موی وطلای آن با عاقرقرحا وتخم انجره بر کمر جهت تقویت باه مقدار شربت آن تا چهار درهم وبیخ آن با سرکه جهت صلابت سپرز طلاء نافع وچون داخل مرهم کنند جهت ورم صلب ومفاصل ورحم وگشودن حیض وباموم روغن جهت شقاق انگشتان ومقعده وضماد مطبوخ آن جهت درد دندان بارد وجلوس در طبیخ خشک آن وهمچنین حمول آن جهت ادرار حیض واخراج جنین میت ومشیمه نافع

* خیزران * بکسر خا وسکون یای مثناة تحتانیه وسکون زای معجمه وفتح راء مهمله والف ونون بفارسی خزران وبهندی بیت نامند * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ نخل وکوتاه تر از آن وثمر آن نیز شبیه بثمر آن وکوچک ومدور وچاشنی دار با عفوصت ودر خوشه بزرگی وبعضی مردم میخورند آنرا وسه نوع میباشد یکی شاخهای آن راست وقوی بسطبری ابهامی وزیاده بران وبندهای بعضی بلندیار طولانی وخوشرنگ وخوش جوهر ودر زیرباد اته مند خوب میشود ونصاری ازان چوب دستی میسازند وبقیمت اعلی میفروشند ونوع دوم آن بیاره دار وبسطبری انگشتی وطولانی وخاردار واز پوست آن سطح کرسی وپالکی وچهارپایه ودروازه وپنجره وغیرها میبافند واین نوع در هند وبنگاله وزیرباد ات بسیار میشود ولیکن در زیرباد اته بهتر وپوست آن جوهردار ودر بعضی دیهات بجای ریسمان همین را مستعمل دارند در بستن کشتیها وخانهای کاهی وغیرها ونوع سوم باریکتر از نوع دوم وبی خار وبی ثمر وبندهای آن طولانی وگرههای آن از هم دور واین نوع در سلهت که بسمت شمال وشرق مرشد آباد وپانزده شانزده منزل فاصله ازان واقع است بهم میرسد ودر کنار آبها میروید وبجای دیگر نمیشود ومردم آنجا پوست این نوع را بطول جدا کرده وتراشیده ازان فرشی میبافند که سیتل پاتی مینامند یعنی فرش سرد خنک زیرا که سیتل بلغت هندی بمعنی سردی وپاتی بمعنی فرش است وبعضی ازان بسیار باریک وتنک میسازند بحدیکه میگویند بسبب باریکی واملسی مار نمیتواند بدان راه رود وبالجمله بهترین فرشها است از برای ایام گرما ولیکن سوای بلادیکه هوای آن مرطوب باشد مانند سلهت وبنگاله ومانند اینها نمیماند وزود شکسته وبرطرف میگردد مانند بلاد حاره یابسه ودر غیر سلهت دیگرجا فرش آنرا بدان خوبی نمیبافند ونمیشود ومخصوص بدانجا است * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن سائیده آن جهت قطع نزف الدم وطلای آن رادع ومحلل اورام مورچه گزیده واز خواص آنست که چون در جامه کنار ارند ارضه بآن ضرر نمیرسانند

* باب هشتم در بیان ادویه که حرف اول آنها دال مهمله است *

* فصـــــل الدال مع الالف *

* داذی * بفتح دال والف وکسر ذال معجمه ویا وبدال مهمله نیز آمده بلغت فارسی جوجادو نامند * ماهیت آن قسمی از میوفاریقون است ومراد از مطلق آن داذی فارسی است وآن دانه ایست مانند جو وباریکتر ودرازتر ازان وطعم آن تلخ وتند وتیره رنگ وبهترین آن سرخرنگ آنست ونبات آن زیاده بر شبری وسرخ رنگ منبت آن جبال فارس است * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک وتا چهار سال قوت آن باقی میماند وگویند گرم وخشک در دوم وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن با قوت تریاقیه وقابضه ومسکر ومانع صلابات وجهت رجع رحم ومقعده

و احتقان آن و بواسیر و اسهال و دفع سموم و تفتیح سدد و تحلیل ریاح و لعوق آن با عسل جهت دفع سیلان رطوبات دماغ و کرم معده و آشامیدن دو درم معرب چوب کرده آن بروغن زیتون جهت بواسیر و جلوس در طبیخ آن جهت علل مقعده و رحم و بیرون آمدن مقعده و که با زنجان خورده نیرود مضر مثانه مصلح آن انیسون مسدد و مدر و محرک بواسیر و مورث درار و مصلح آن خمیرهٔ بنفشه یا هلیله یا قند بدل آن در تحلیل صلابات چهار دانگ وزن آن با دو ام و ثلث آن ابهل مکرد و آبستنی که ابهل مناسب نیست مقدار شربت آن تا دو درم و زیاده بران کشنده و اصلاح آن بقی و اسهال و شیر تازهٔ دوشیده و چیزهای چرب است *

* دارصینی * بفتح دال و الف و راء و کسر صاد مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر نون و یا معرب دارچینی فارسی است و دار بفارسی بمعنی درخت و چوب است و بیونانی آنرا افتیمون و بسریانی مرسلون نامند * ماهیت آن پوست شاخهای درختی است که منبت آن جزیرهٔ سیلان که سرانديپ نیز نامند و شمالی آنست تا کوکن که جزیره ایست از جزائر دکهن و زیر باد و آنچه در اصل سیلان میشود بسیار خوب تند بو تند طعم و سرخرنگ شیرین و قلمهای آن باریک و نازک و بسیار درهم پیچیده و بلند تا دو سه ذرع و راست مخصوص که از شاخهای نورستهٔ آن جدا شده باشد و از سیلان کل شته بندر بیچ ضخیم و کم طعم و کم بو و قلمهای آن کوچک میشود و آنچه تا کلیج را نجن و بندر کوچی میشود آنرا نیز دارچینی مینامند و لیکن بخوبی سیلانی نیست و از کوچی کل شته تا کوکن بندر بیچ ضخیم و لعابی میشود و آنچه ضخامت آن کم است قرفه و ضخیم آنرا سلیخه و بهندی جزی و راتیج نامند و در جزیرهٔ کوه ملاخه نیز چیزی ضخیم بد طعم کریه الرائحه تند بو قریب ببوی قسا میشود و از بعضی ثقه شنیده شده که در جزائر هر نار که در عرض سی و کسری از درجات ارض جدید جنوبی خط استوای واقع است نیز دارچینی خوب مانند سیلانی بهم میرسد و لیکن بقدری کمی و بکارت و وفور سیلانی نیست و در بلاد دیگر هیچ جا بهم نمیرسد و درخت آن بقدر درخت لیمو قامت مانند درختهای کوهی و جنگلی است کج و راج و شاخهای آن پهن بعضی بزمین افتاده و برگ آن شبیه ببرگ ساذج هندی بعد و از برگ بید اندک عریض تر و کوتاه تر و گل و ثمر آن نیز الجمله شبیه بحب بلسان و طعم و رائحهٔ آن قریب بطعم و رائحه دارچینی و دستور اخذ آن آنست که هر سال شاخهای کهنه درخت آنرا میبرند و چون شاخهای تازه روئید و بلند شد نزدیک برسیدگی و سخت شدن آنرا از طول شق میکنند و چند روز میگذارند چون پوست آن بسبب تابش آفتاب جدا و پیچیده شد اخذ مینمایند بهترین آن سیلانی باوصاف مذکوره است و از شخصی ثقه مسموع گشت که در جوف چوب درخت آن قدری کافور میباشد و اخذ مینمایند و ریشهای درخت آنرا نیز در آب جوش داده از آن کافور بعمل می آورند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و قوت آن تا پانزده سال باقی میماند * افعال و خواص آن بغایت ملطف و مفتح و مفرح نفس و منضج عفونت اخلاط و تریاق سموم حیوانی و نباتی و معدنی و حافظ قوتهای نفسانی و حیوانی و طبیعی و جالی باصره و محلل ریاح و مواد بارده و مجفف رطوبات دماغی و نزلات بارده رطبه و امراض بارده دماغیه و مدر بول و حیض و مسقط جنین و مقوی باه و جهت خفقان و وحشت و وسواس و جنون و تقویت اعضای رئیسه و معده و جگر و رفع بدبوئی دهان و عرق و طوبی و در بو و تصفیه صوت که از بلغم غلیظ باشد و رفع رطوبات لزجهٔ ناخشه قصبهٔ ریه و حنجره و تنقیه صدر از نزلات و تفتیح سدهٔ جگر و استسقا و عفونت زهرها و سموم هوام بارده از عقرب و غیره شربا و ضمادا و شمومحمولا و ذرورا

استعمالا و راس طلای آن بر پیشانی و صدغ جهت صداع بارد و بدستور روغن و طلای آن العین طلای آن بر پلک چشم جهت

دارصینی

اختلاج آن و اکتحال آن جهت تقویت باصره و رسانیدن ادویه بطبقات عین اعضاء العلیا و غیرها آشامیدن مطبوخ آن با سرکه و مصطکی جهت دوالی رطوبی و با پوست هلیلهٔ کابلی جهت استسقای لحمی و زقی و ضماد آن جهت رعشه و دفع لوزتینهای بلغمی و سوداوی و دانهٔ بواسیر و تسکین وجع آن و لسع عقرب و طلای ممضوغ آن بر حشفه جهت التذاذ جماع و لطوخ آن با عسل جهت بثور لبنیه و کلف و با سرکه نیز مضر محرورین و مصدع و مضر مثانه مصلح آن کثیرا و اسارون مقدار شربت آن از دو درم تا پنج درم بدل آن در تحلیل و تلطیف و تقویت اعضا مثل وزن آن ابهل و کبابه و در اصلاح ادویه سلیخه و در باه خولنجان است دهن آن بسیار گرم و خشک تا سوم * افعال و خواص آن جهت رعشه و ثقل سر و صداع بارد و اوجاع ارحام شربا و طلاء و بتنهائی و با بابونه و زیت و موم و زردهٔ بیضهٔ مرغ و عرق آن سریع الاثر تر از جرم آن قطور آن جهت ثقل سامعه و آشامیدن آن جهت تقویت هاضمه و تحلیل ریاح معده و یرقان و بواسیر نافع و جوارشی از چینی و حب و حسو و حلوا و دواء و دهن و سفوف و عرق و عطر آن در قرابادین ذکر یافت

دارشیشعان

* دارشیشعان * بفتح دال و الف و رای مهمله و کسر شین معجمه و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح شین معجمه و عین مهمله و الف و نون اسم فارسی است و آنرا قندول و عود البرق نامند جهت آنکه چون برق و قوس قزح با آن برسد خوشبوتر از عود هندی میگردد و بهندی آنرا کاهیهل بفتح کاف و الف و کسر یا و فتح یاو ها و لام در آخر و کانهیل بنون نیز نامند بهترین آن صلب و سنگین خوشبو و خوش طعم آنست * ماهیت آن پوست سطبری است مانند سلیخه مائل بسرخی و بعضی سرخ خوشبو با حرافتی و عفوصتی و درخت آن خاردار و کوتاه و چوب آن با حرافت و گل آن زرد خوشبو و تند و بهترین آن پوستهای ضخیم ثقیل الوزن خوشبوی سرخ رنگ آنست که در طعم آن تلخی و حدت باشد و انواع املس آن بسیار تلخ و سفید آن بی بو * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم با قوت بارده و قابضه و گویند گرم و خشک در دوم و بعضی سرد دانسته اند و قوت آن مدتی میماند * افعال و خواص آن محلل و قابض و مانع نزلات و دافع درد سر بارد و وسواس سوداوی و محلل ریاح و مجفف رطوبات غلیظه و مقوی اعصاب و رافع استرخای آنها و جمیع اعضا و مثانه و مفتح سدد و مسقط دانهٔ بواسیر و معین بر اخراج جنین الصدر آشامیدن آن با دارچینی جهت سعال رطوبی کهنه و تپ و بواسیر و سیلان منی المعدة آب مطبوخ یک درم آن با شکر جهت دفع درد معدهٔ بارد مایوس العلاج و تنقیهٔ آن مجرب الفم مضمضه بطبیخ آن جهت حفظ صحت دندان و با شراب جهت دفع قلاع و قروح خبیثه و ساعیهٔ دهان و چون کوفته با سرکه سرشته بر دندان موجع گذارند جهت تسکین وجع آن و سنون آن جهت تعفن لثه بسیار موثر الانف چون نرم کوبیده بفتیله آلوده در بینی گذارند جهت رفع بدبوئی بواسیر الانف الاذن با روغن خیری در گوش جهت درد آن نزف الدم و غیره آشامیدن طبیخ آن قابض و قاطع نزف الدم و نفث آن و رافع سستی اعصاب و تعفن اخلاط و حابس اسهال و جهت عسر البول القروح طلای آن جهت قروح متعفنه و ذرور آن جهت قروح رطبهٔ اطفال و غیر آنها الرحم فرزجهٔ آن جهت اسقاط جنین و رفع عسر البول و نشف رطوبات غلیظه و اعانت بر حمل زنان عاقر نافع و ذرور آن جهت تجفیف قروح مذاکیر و منع سعی و تحلیل صلابت آنها مقدار شربت آن تا دو درم است مضر سپرز و جگر مصلح آن دوقو و مصطکی بدل آن بوزن آن اسارون و دو ثلث آن زراوند مدحرج و نصف آن درونج است و بالخاصیة جهت قروح عجان که مابین خصیه و مقعده است نافع و گویند از خواص آنست که چون شاخ آنرا با گل بخور کنند و در لته بسته در شب چهاردهم ماه قمری در تحت جامهٔ خواب شخص حاجتمند گذارند در خواب شخصی را بینند که

از دماغ و جهت اوجاع گوش و روغن شکوفهٔ آن که دهن القفندول نامند که بطریق روغن گل بنفشه و بادام کنند راتحاب بادام آنچه مقشر باشد بسیار خوشبو و آشامیدن نیم اوقیهٔ آن با شراب زرد که یا میبه جهت تقویت معده و حقنهٔ آن با ادویهٔ حابسه جهت اسهال رطوبی و طلای آن جهت فالج و شقیقه و امراض دماغی و عصبانی و تفتیح سدهٔ دماغی و تقویت پرده‌های آن و تقویت باه و نعوظ و تحلیل ریاح اورام صلبه نافع

* دار فلفل * بفتح دال مهمله و الف و رای مهمله و کسره و فا و سکون د و لام بعد از فای اول و در روم بفارسی فلفل دراز و بهندی پیپل و پیپلی نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است بیاره دار و برگ آن شبیه ببرگ تانبول و از آن اندک کوچکتر و با حدت و تلخی و ثمر آن طولانی شبیه بشاه توت و سیاه رنگ و کوچکتر از آن و خشک دانهای آن کوچک و سرخ رنگ و پیوسته بهم و بالای آنها غلافی رقیق و پرده‌های سیاه رنگ در بین دانها و طعم آن تند و با اندک تلخی و حدت و تلخی حدت پوست آن زیاده از دانهٔ آن و بیخ آن گرهدار منشعب و پوست آن اغبر و مغز آن سفید و ریشه دار تند طعم و فلفل موبه عبارت از آنست و در حرف الفا انشاء الله تعالی خواهد آمد * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی در اول سوم گفته‌اند

* افعال و خواص آن محلل مواد بارده و ریاح و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و هاضم طعام و مقوی معده و رافع قی و خشبو کنندهٔ دهان و رحم و مسخن احشا و محرک باه و زیاده کنندهٔ منی و مدر بول و حیض و مسقط جنین و جهت فالج و صرع و مرخی بارد رطوبی و نقرس و عرق النسا و تقویت پشت و گزیدگی عقرب و رتیلا و تنویر اخلاط بدن و بالجمله امراض بارده رطبه را مفید و اکتحال آن که در جگر بز کداشته و یا کوبیده بران پاشیده کباب کرده باشند جهت شبکوری و طلای آن با روغن جهت نهش عقرب و رتیلا و افعی نافع و در امر باه قائم مقام زنجبیل مقدار شربت آن تا یکمثقال مضر سر و مصدع مصلح آن صمغ عربی و صندل و گلاب بدل آن بوزن آن فلفل سفید و گویند بوزن آن زنجبیل و زرنبا دا ست با لسویه

* دارهلد * بضم دال و الف و رای مهمله و فتح ها و سکون لام و دال مهمله آنرا دارچوبه و بهندی ابیهلدی نیز نامند * ماهیت آن درختی است هندی چوب آن زرد و گزنده و گویند که حضض هندی باشد عصارهٔ آنست چنانچه در حرف الحاد و حضض ذکر یافت * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و رادع و زرد و مقوی اعضاء الراس جهت امراض سر و گوش و دهان نافع و طعم دهان را نیکو گرداند اعضاء الغذا و النفض جهت تفتیت حصاة و حبس البول الحمی و الجروح و القروح و غیرها جهت تپ بلغمی و اندمال جراحات و قروح و جرب و خارش شرب و ضماد او مؤثر او دهن و مرهم آن در قرابادین ذکر یافت در ادهان و مراهم

* دانج ابروج * بضم دال و الف و فتح نون و سکون جیم و فتح الف و سکون بای موحده و ضم رای مهمله و سکون واو و جیم و دانک ابروک نیز نامند و بشیرازی انجکک * ماهیت آن تخم امرود جنگلی است بزرگتر از نخود اندک مائل بمثلث شکل پوست آن سیاه رنگ و مغز آن سفید و شیرین و لذیذ و آنرا برشته مقشر نموده تنقل مینمایند منبت آن کوه گیلویه است از توابع ولایت فارس و جای دیگر نمی شود * طبیعت آن در اول گرم و در رطوبت و یبوست معتدل و برشتهٔ آن مائل بیبوست * افعال و خواص آن موافق سینه و حنجره و اصحاب منفجه و ریحی و مسمن و مدر بول و غذائیت بران غالب و آشامیدن شیرهٔ آن که بکوبند و در آب شیرهٔ آنرا برآورند جهت ادرار حیض مفید و اکثار آن مسدد معده

* دانك * بفتح دال والف وفتح نون وكاف * ماهيت آن صاحب تحفه نوشته كه امين الدوله كويد تخمي است شبيه بنوده و سرخ و از ان ريزه تر وكياه آن بقدر شبري و در كوهستان طبرستان ونواح آن نابت ميشود * طبيعت آن كرم وتر * افعال وخواص آن جهت علل بلغمي وسوداوي نافع وچون پنجاه درم آنرا تا صد درم باد وچندان آرد كندم فانيذ ترتيب داده تناول نمايند در تسمين بدن بيعديل وفرزجه آن در اعانت بر حمل مجرب ومخرج جنين است

* فصـــــل الدال المهملة مع الباء الموحدة *

* دباء * بضم دال مهمله وتشديد باي موحده مفتوحه والف ممدوده وبخفاي همزه نوعي از قرع است كه بفارسي كدو رومي نامند

* دب * بضم دال مهمله وسكون باي مشدده بفارسي خرس وبتركي ايو وبهندي ريچهه وبهمال نيز نامند وماده آنرا بعربي قاره كويند * ماهيت آن حيواني است معروف محيل تر و شديد القوة از حيوانات امثال خود وكثير الخوف از انسان وذكي وقابل تعليم ومحاكي انسان وبدو وپا ايستاده نيز راه ميرود وبعصي بدست مي كيرد وراه ميرود بدان وبدست ميزند وسنك مي اندازد وخون آن كثير الازوجت است وكويند صورت بچه آن حين الولادت بدان سبب معلوم نمي كردد وچون مكرر آنرا بليسد لزوجت آن كم كردد صورت آن ظاهر ميشود * طبيعت آن كرم وكثير الرطوبت و كوشت آن لزج وپيه ومسمن آن يابس المزاج * افعال وخواص آن زهره آن مفتح قوي آشاميدن يك دانك آن با عسل جهت صرع وبا سكنجبين وبا عسل وفلفل جهت درد جگر بارد واستسقاي لحمي وزقي ونيم مثقال آن جهت قولنج دوابي بغايت نافع واكتحال آن با عسل وآب رازيانه جهت قوت بصر ورفع بياض وروييدن مژه وطلاي آن بشرط مداومت تا پنج مرتبه با عسل وفلفل جهت قروح اكله وحزاز وروييدن موي مجرب وپنير مايه آن جهت فربه كردن بدن مؤثر و آشاميدن آن بقدر يك مثقال جهت صرع بلغمي واكتحال آن بعد از كندن شعر منقلب مانع روييدن آن وطلاي آن بر بدن مانع روييدن موي بر ان وبردمل باعث سرعت نضج آن و پيه آن در نسوم كرم وخشك وضماد آن جهت درد مفاصل مزمن ونرم كردن اعصاب واعضاي متحجره وبيرون رفتن وشكستن استخوان و كوفتكي اعضاي وبر سينه جهت سرفه بارد وبر برص وداء الثعلب وطلاي آن بربدن اطفال حين الولادة جهت عدم ضرر از مضرتهاي خارجي مؤثر وچون جوف انار را بتمامي خالي كرده پاهموزن آن روغن زيتون دران كذارند وبآتش كرم كنند جهت روييدن موي ابروي وداء الثعلب وبواسير ونواصير وسعفه نافع و پوست آن بسيار خشك ونشستن بران جهت فالج ونقرس مرطوبين وصاحب قشعريره وبچون خصيه آنرا شكافته مازو وسماني بران پاشيده خشك كنند وسائيده بخورند جهت رفع اسهال بغايت نافع وضماد سركين آن محلل خناق واورام وخوردن آن جهت رفع مغص وبخور موي آن جهت كريزانيدن هوام مؤثر وتعليق چشم راست آن باعث كريختن وحوش وتعليق هرد وچشم آن در لته بسته بر كردن صاحب تپ ربع رافع آنست

* دبس * بكسر دال وسكون باء يكنقطه وسين مهمله بفارسي دوشاب نامند وشامل دوشاب انكوري وخرمائي وتوت سفيد وامثال اينها است واز مطلق آن مراد انكوري وخرمائي است * ماهيت انكوري آن آنست كه آب انكور شيرين رسيده را كرفته صاف نموده طبخ نمايند تا سه ربع آن برود پس بران خاك خاصي كه خاك دوشاب نامند وكويند كه خاك رستا است ميزنند ومهمل ميكذارند تا دردي آن ته نشين وشيرين كردد وتا خاك بران نزنند خوب شيرين نميكردد بلكه اندك طعم ترشي دارد واندك ناصاف است وخاك نازده آن موسوم برب عنب ومبختج است ودر قرابادين

دو قسم است نوع آن بتفصیل ذکر یافت و خرمائی آن انواع از مطبوخ و غیر مطبوخ و غیر مطبوخ آنست که خرماهای رسیده را گرفته در آب جوش میدهند تا حلاوت و شیرهٔ آن در آب آید پس صاف نموده طبخ مینمایند تا غلیظ و انگشت پیچ گردد و سیلان آنست که خرماهای بسیار رسیده را بالای هم جمع مینمایند در جلتها کرده و آنچه شیرهٔ از ثقل آنها بر هم نشسته ترارش کند و بر آید گرفته اند که طبخ مینمایند تا غلیظ و قریب بانجماد گردد و یا آنکه در ظرف سر گشاده کرده بر بالای آن پارچهٔ تنکی انداخته بر آفتاب میگذارند تا غلیظ و قریب بانعقاد رسد و این بهتر و لطیفتر از مطبوخ آنست و از توت آنست که آب توت شیرین شاداب را گرفته بآتش ملایم طبخ میدهند تا غلیظ گردد و بدین دستور رب شاداب هر چیز را که خواهند اخذ مینمایند * طبیعت دوشاب انگوری در دوم گرم و در آخر اول تر * افعال و خواص آن مولد خون صالح و مسمن بدن و مفتح سده و با ملداب جهت صرع و با افتیمون جهت وحشت و جنون و با مغز قرطم جهت رفع شربه و ماتروز و با انجیر و حلبه جهت سعال مزمن و درد سینه و با اندک زعفران جهت رفع هم و غم و غضب شدید و با شیر تازه دوشیده و اندک بادام جهت خفقان و هزال مفرط و ضعف احشا عجیب الاثر و با اندک سرکه جهت یرقان و ضمرز و با ماء الشعیر جهت تقویت معده و ادرار بول و ضماد مطبوخ آن باخطمی جهت تحلیل اورام و گشودن دمل نافع مقدار شربت آن از ده مثقال تا بیست مثقال و اکثار آن محرق خون و مصدع مصلح آن تخم ریحان و خشخاش است شیخ الرئیس فرموده که با آب سیب و قدری برگ ریحان و اندکی حرمل قائم مقام خمر است الا در اسکار * طبیعت خرمائی آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن کثیر الغذا و ملین طبع مبرود المزاج و بلغمی و جهت فالج و درد مفاصل و سرفهٔ بارد و تقویت باه بارد المزاج و طلای آن بتنهائی و یا با قسط و نمک جهت رفع کلف و با شونیز جهت جمود اعضا از سردی هوا نافع که بر بدن بمالند و در جای گرم مانند حمام و غیر آن نشیند و محرق خون و مولد خلط سودا و مصلح آن سرکه و بادام و خشخاش و سکنجبین و ترشیها است

* دبق * بکسر دال و سکون بای موحده و بتازی آنرا قسوس نامند و بفارسی مویزک عسلی و کشمش کاولیا * ماهیت آن دانه ایست از نخود کوچکتر سبز رنگ و چون خشک گردد پوست آن درهم پیچیده و مائل بسیاهی شود و در جوف آن رطوبتی چسپنده باشد و دانهای آن بقدر خشخاش و گیاه آن از درخت امرود و غیر آن متکون میگردد و چندین شاخ از یک مکان میروید برگ آن شبیه ببرگ مورد و انار و لطیف باشد و سبز تیره رنگ و بهترین آن تازهٔ املس ملون آنست که لون اندرون آن گرائی و بیرون آن مائل بسبزی و سیاهی و زردی میباشد * طبیعت آن گرم در آخر دوم و خشک در اول و با رطوبت فضلیهٔ غیر نضیجه و بعضی در سوم گرم و خشک دانسته اند و قوت آن مرکب از جوهر حار هوائی و بارد مائی و اندک جوهر قابض ارضی و بعد ورود ببدن از هر یک فعل مختص بدان ظاهر میگردد * افعال و خواص آن ملطف و محلل و ملین و کل ازندهٔ رطوبات رقیقه و غلیظه و جاذب آنها از عمق بدن و چون در آب گرم بخیسانند و پوست و تخم آنرا از عسل آن افشرده صاف آنرا بامغز گردکان یا با مغز دانهٔ بید انجیر سرشته بنوشند که دستور آشامیدن آنست جهت تنقیهٔ سودا و بلغم و تفتیح سدد و عرق النسا و نواصیر و امراض بارده نافع و طلای آن منضج و منفجر و جمع کنندهٔ مواد اورام و مسکن دردهای بارد و با راتینج و موم جهت نضج دملها و شرای بلغمی و اورام بلغمی و تلیین مفاصل و بدستور با زرنیخ جهت شرای بلغمی و اورام بلغمی و تلیین مفاصل و با کندر جهت قروح خبیثه و با زرنیخ و زرنب جهت قلع ناخن و با آهک و آب انگور و عسل جهت رویانیدن آن و با حنا جهت

معده را فربه و با روغن گل جهت دراز کردن موی و جوشانیدهٔ آن در آب آهک جهت تحلیل اورام سوزاننده مؤثر و مصلح آن با آهک جهت اذابهٔ ثآلیل و جذب و جلب رطوبات غلیظه از عمق بدن نافع مضر دل مصلح آن بادرنجبویه مقدار شربت آن تا یک مثقال و زیادهٔ آن مورث مغص و دوار و زوال اعضا بدل آن در تحلیل نصف وزن آن ابهل و چهار دانگ آن بادام و در سائر افعال نیم وزن آن عاقرقرحا و چون دبق را با عسل و دوشاب و سپستان طبخ دهند و مانند خیاطهٔ باریک ساخته بر روی اشیا رانند از آن طیوریکه بر آن نشینند پاهای آنها بچسپید و صید کردند و چون با قرمز بپامیزند باعث شدت رنگ آن گردد و در سائر رنگها نیز بسیار دخیل است

* دبیدارا * بکسر دال و کسر بای موحده و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح دال مهمله و الف و کسر رای مهمله و فتح یای مثناة تحتانیه و الف لغت نبطی مشتق از فارسی است * ماهیت آن گیاهی است هندی ساق آن بقدر ذرعی و خشبی و اسافل شاخها خاردار و برگ آن ریزه و بسیار سبز و شبیه ببرگ بید و که نوعی از بابونه است و ثمر آن بی گل شبیه بثمر گیاه پنبه و با اندک تلخی و حدت شبیه بحدت ابهل و چون داخل اطعمه کنند خوش طعم میکرد اند و برگ تازهٔ آن طیب الرائحه چون بخایند و آن ربیعی است * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن قابض و معطش و محرق و جهت تقویه و فالج و تقویت معده و نقرس و امراض بارده شربا و ضمادا و جهت استرخای معده و سنگ مثانه شربا و با شیر محرک باه مضر محرورین مصلح آن بقول بارده و رائحهٔ آن باعث حرقت چشم و ادمان بوئیدن آن مسقط شعر اجفان و خوردن تازهٔ آن با سرکه کاسر حدت و لذع آن و مقوی معده مقدار شربت از تخم و برگ آن تا سه درهم و مسواک بچوب آن جهت استحکام لثه و تحلیل رطوبات لهاة مؤثر

* فصل الدال المهمله مع الجیم *

* دج * بفتح دال مهمله و جیم بفارسی کبک دری و بشیرازی طخا و در تنکابن کوه کوک نامند * ماهیت آن مرغی است از طاوس بزرگتر و خاکستری رنگ مخطط بخطوط سفید بسیار ریزه و در کوههای بسیار سرد میباشد و بهترین طیور بری است و بعد از آن تذرو و پس سمانی پس حجل و دراج و طیهوج و شفنین و چوجهٔ کبوتر و ورشان و فاخته است * طبیعت آن گرم مائل باعتدال و لطیف * افعال و خواص آن در افعال از کبک قویتر و بخور آن بالخاصیت جهت رفع طاعون و وبا مؤثر و نگاهداشتن پر آن با خود باعث یمن و برکت گفته اند

* دجاج * بکسر و فتح و ضم دال مهمله و فتح جیم و الف بفارسی مرغ خانگی و بهندی ککری و مرغی و بعربی فر آنرا دیک و بفارسی خروس و بهندی ککر و مرغا نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است اهلی و غیر اهلی خانگی و جنگلی و معروف * طبیعت جوان فربه اهلی خانگی آن در آخر اول گرم و در رطوبت معتدل و مرغ بچه از آن ارطب برطوبت فضلیه و حرارت دیک یعنی نر نسبت بدجاج یعنی ماده کمتر و یبوست بر آن غالب و خروس بچه اعدل و مائل برطوبت و قول ببرودت خروس بچه خلاف قیاس و تجربه است چه لحوم همه طیور غیر مائی حاراند و میتواند بود که وجه شبههٔ کسانیکه آنرا بارد گفته اند آن باشد که دیده و یا شنیده که اطبا خروس بچه را در حمیات صفراویه و امراض حاره تجویز نموده و اند بخلاف مرغ بچه را و ایشان بدون تامل توهم نموده باشند که چون طریق معالجه بضد است پس بسبب سردی مزاج خروس بچه است و گرمی مرغ بچه و حال آنکه نه چنین است بلکه بجهت حرارت مزاج خروس بچه پیه و چربی در آن تکون نمی یابد که استحاله بصفرا یافته مزید علت شود بخلاف مرغ بچه و مرغ غیر اهلی جنگلی که در بعضی صحراها چنانچه در بنگاله

و از جنگل و صحرای اطراف مکری کلی بسیار است بشکل و جثه مثل مرغ اهلی میباشد و نوع بزرگ آن که بهندی کلنک نامند هر دو نوع گرم تر و خشک تر از اهلی خانگی اند * افعال و خواص آن مهرای آن کثیر الغذا و لطیفتر از اکثر طیور و مولد خون صالح و زیاده کننده عقل و منی و مغز و مهرا پخته آن اخلاف آن و گوشت آب خروس پخته سالخورده محلل و ملین طبع و مخرج سودا و جهت قولنج بسیار مفید و بهتر آنکه بگیرند خروس پیر سالخورده را و ذبح نموده با آب بسیار طبخ نمایند تا مهرا گردد و آب گوشت آنرا با قدری بسفایج طبخ نمایند تا بقوام آید و نیمگرم بیاشامند اخراج مواد سودا و به نیکوئی نماید و مرقه جوجه جهت ابدان سقیمه و ناقهین و صاحبان التهاب معده و حمیات صفراویه شربا و جهت تعدیل فضول و تلیین طبیعت و بدستور تغذیه ابدان نافع و گفته اند نراریج مسهل اند و دجاج ممسک و چون خروس پیر را بسیار بدوانند تا خسته گردد پس ذبح نمایند و شکم آنرا بشکافند و آنچه در جوف آنست برآورند و در ان نمک و بسفایج و شبت پر کنند و با آب بسیار طبخ دهند تا مهرا گردد و شب زیر آسمان گذارند و صبح بیاشامند اسهال کیموس غلیظ تازه نماید و جهت حمیات دوریه مزمنه و رعشه و ربو و وجع مفاصل و انتفاخ معده و ترهل و قولنج و دفع سموم مشروبه موافق و بعضی با آن کرنب یا قرطم یا شبت و یا مرسه نیز اضافه مینمایند و این اقوی است در افعال مذکوره و در اسهال بلغم و گوشت خروس جوان زیاده کننده و صاف کننده منی و مصفی رنگ رخسار و صوت است و خروس بچه جهت ناقهین از امراض حاره و مرغ بچه و مرغ جوان قویتر و جهت تسمین بدن و رفع هزال و تصفیه رنگ رخسار و صوت و زیاده کردن جوهر دماغ و فهم و منی و رفع خیالات فاسده و پخته آن با روغن تازه جهت سرفه یابس و مداومت مرق و گوشت یکقطعه آن هر روز تا یکهفته با نان میده جهت رفع زردی رخسار که سبب آن معلوم نباشد مجرب و کباب آن جهت دفع خواهش گل و امثال آن و موافق معده رطب و جگر آن کثیر الغذا و مسمن و دیر هضم و مغز سر آن با حرارت معتدله و رطوبت لزجه و آشامیدن نا پخته آن با شراب جهت گزیدن هوام و نفث الدم و رعاف که از حجاب دماغ باشد مجرب و پخته آن جهت زیادتی جوهر دماغ و تقویت قوت مفکره و نیکوئی ذهن و تصفیه صوت و ادمان آن باعث بلادت و پیه آن جهت تلیین صلابات و مواد سودا و طلای نیمگرم آن بر سر جهت مالیخولیا و سعفه و شقاق و جمیع امراض یابسه عجیب النفع خصوصا که سه مرتبه پس هر بمالند و پیه دجاج معلوف بقرطم اول دوازده روز جهت ابتدای جذام و پرده همیان سنگدان خروس را چون خشک نمایند و سائیده با شراب بنوشند جهت وجع معده و ضعف آن و ذرب مجرب و جوارش و معجون آن در قرابادین ذکر یافت و آشامیدن خصیه خشک آن با زرده تخم مرغ نیمبرشت جهت تقویت باه بسیار موثر و بدستور ضماد آن با روغن زنبق بر پشت زهار و کنج ران جهت تقویت نعوظ و چون خصیه خروس را در آفتاب خشک نمایند و با وزن آن ملح اندرانی سحق کنند و در ظرف مسی بر آتش گذارند تا منعقد گردد و در هنگام مقاربت اندکی از آنرا در زیر زبان گذارند گویند که تقویت عجیب مشاهده میگردد و نیز گویند که چون بگیرند خروس را در هنگام ربیع و ذبح نمایند و آنچه در جوف آنست سوای خصیه آن برآورند و نمک در شکم آن پر کنند و در سایه خشک کنند و تمامی بکوبند و در شیشه نگاه دارند و هنگام احتیاج قدری با شیر گاو تازه دوشیده بنوشند تقویت باه بسیار بخشد و خون خروس و مرغ را آشامیدن و خشک کرده آنرا سعوط نمودن جهت قطع رعاف و چکانیدن خون بال تازه رسته پر آن جهت رفع بیاض چشم آزموده و در ... استخوان سوخته مرغ سیاه با هم وزن آن چوب تاک که با هم سوزانیده باشند و با برهوم

سرشته حمول کنند جهت اعادهٔ بکارت از اسرار شمرده اند و خوردن سنگ متولد در جوف آن جهت تفتیت حصاة نافع و سرگین آن جالی و تند و خوردن یکمثقال آن با شراب و یا سرکه جهت رفع قولنج و سمیت فطر و طلای آن جهت بهق و برص و امثال آن و ضماد آن خصوصا از خروس با سرکه جهت سگ دیوانه گزیده مفید و باید که بگیرند سرگین مرغیرا که مروض باغذیهٔ صالحه نموده باشند و از خاصیت آنست که چون شکم آنرا بشکافند و گرما گرم بر موضع گزیدهٔ هوام و مار بندند جذب سمیت نماید و چون سرد گردد تبدیل نمایند و برهما ثر مواد جهت جذب آن بظاهر و برسرما حب سرسام رافع بیهوشی آن و نیز از خاصیت آنست که چون پرهای مقعد زندهٔ آنرا تمام بکنند و بر موضع گزیدهٔ مار بگذارند جذب سمیت مینماید و میمیرد پس مرغ دیگررا بجای آن بگذارند و همچنین تا ملسوع صحت یابد و تناول آن با شیر و کشک و ماست و پنیر و سائر لبنیات مورث قولنج و مداومت آن باعث نقرس و بواسیر مصلح آن ادویهٔ حاره و شراب و مطبوخ آب انگور و در محرورین سکنجبین و گفته اند که خروس بالخاصیت مضعف باه است و چیزیکه در شکم مرغ میباشد که تخمهای آن بران پیوسته میباشد در هنگام ریزگی و خامی و آنرا تخمدان میگویند و چون مرغ پیر شد و از تخم افتاد احیانا از شکم آن برمیآید در تاثیر انجماد شیر مانند پنیرمایه است که قدری از ان را در شیر جوش داده نیمگرم بمالند

فصل الدال المهملة مع الخاء المعجمة

* دخان * بضم دال مهمله و فتح خای معجمه و الف و نون بفارسی دود و بهندی دهوان نامند # ماهیت آن اجزای ارضی لطیف حار یابس است که از اشیاء در حین سوختن و گداختن متصاعد گردد و مختلف میباشد احوال آن باختلاف چیزی که از ان متصاعد و متولد میگردد یعنی دخان شیء حاد حاد و شیرین شیرین و معتدل معتدل # طبیعت متنوع آن اند کی گرم بسبب باقی بودن در ان اثر ناریتی که از ان مفارقت کرده و خشک بسبب ارضیت ماده و مستعمل در طب دخان القواریر و دخان الکندر را در ادویهٔ عین و دخان المر و المیعه در رطوبات آن و تاکل حادث در ماق و دخان میعه قویتر از دخان القواریر و بعد از ان دخان زفت و بعد از ان دخان قطران و هرد خانیکه حدت آن زیاده است بهتر است از برای مداوای شفار عین و غلظت حمرت و صلابت و ریختن موی و دخان انزروت جهت تقویت عین بیعدیل و طریقهٔ اخذ آن چنانست که آنرا نیم کوفته با پیه کردهٔ بز مخلوط نموده بر پارچهٔ کهنه پهن کرده بپیچیده فتیله سازند و در زیر ظرفی مقبب مانند طاس و غیر آن بسوزانند تا دود آن دران جمع گردد پس بردارند و استعمال نمایند و دخان دوکان محصان دراد مان و مراهم مستعمل و دخان حصی لبان در افعال قویتر از اصل آنست و خوردن قدری از آن جهت تقویت باه نافع و در حصی لبان مذکور شد

* دخان القواریر * بضم دال و فتح خای معجمه و الف و ضم نون و الف و لام و فتح قاف و واو و الف و کسر راء مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و راء مهمله # ماهیت آن دودهٔ شیشه است که در وقت گداز بر سقف کورهٔ آن مجتمع میگردد # طبیعت آن گرم و خشک # افعال و خواص آن مقوی باصره و جالی و جهت سبل ناخنه و بردن گوشت زائد زخمها مفید

* دخان الکندر * بضم کاف و سکون نون و ضم دال و سکون راء مهملتین # ماهیت آن دودهٔ کندر است که طاسی را و یا ظرفی قبه دار معکوس گذارند و در زیر آن کندر را بسوزانند تا دود آن دران مجتمع گردد # افعال و خواص آن جهت ورم و قرحهٔ چشم و روبانیدن مژه و رفع موی زائد و التیام قروح اعضا نافع است و در مقل مکی نیز طریق اخذ آن ذکر یافت

* دخن * بضم دال وسکون خای معجمه ونون وبفارسی ارزن وبشیرازی الم وبهندی کنکنی نامند * ماهیت آن نوعی از جاورس است زرد وتخم میباشد یکقسم آنکه لون قشر آن مائل بسفیدی است ودانه که بزردی از آن جدا میگردد واین بهتر است از برای اکل ودوم آنکه پوست آن براق واملس وازان دیرجدا میگردد واین را بهندی چینه نامند ونیکو است از برای دوا * طبیعت آن سرد در آخر اول وخشک در دوم واز جاورس در خشکی کمتر * افعال وخواص آن قلیل الغذاء ومجفف وحابس بطن از جاورس کمتر ومدر بول وبطیء النزول از معده واستعمال مقشر ومطبوخ آن با شیر تازه دوشیده با روغن تازه صالح الغذا وجهت تلیین صدر وتولید منی نافع ومولد سده ومضر مثانه مصلح آن شکر وعسل بدل آن برنج است

* فصـــــل الدال مع الراء المهمله *

* دراج * بضم دال وفتح رای مشدده مهمله والف وجیم بهندی تیترنامند * ماهیت آن مرغی است قریب بجثه کبک وخوش منظر ودر هند چهار نوع میشود یکی بزرگ خاکستری رنگ مائل بسیاهی ومنقش بسیاهی واین را بهندی کهیر نامند بجهت مشابهت رنگ آن برنگ کهیر که بهندی اسم کاه است ودوم از آن کوچکتر وسیاه منقش بسفیدی وخاکستری واین را کالا تیتر یعنی تیتر سیاه نامند نسبت همه این نوع خوش منظر میشود وسوم از آن کوچکتر وسفید مائل بخاکستری ومنقش واین را گوریا بضم کاف عجمی یعنی سفید نامند ونوع چهارم از همه کوچکتر وخاکی رنگ بالای منقار آن خطوط سیاه وسفید واین را بهندی بهت تیتر نامند جهت آنکه در زمین های کشت زار بهم میرسد وبلند پرواز نمیباشد وپای آن سه انگشت دارد وگوشت آن بسیار ثقیل ودیر هضم وصلب بخلاف دو نوع اول که جنگلی اند وپرواز بسیار نمیتوانند کرد پای آنها چهار انگشت دارد شیخ داود انطاکی اشتباها آنرا سمانی نوشته * طبیعت آن مائل بحرارت ودر اول یابس وبعضی در دوم گرم وخشک دانسته اند * افعال وخواص آن گوشت آن لطیفتر از کبک وتذرو وبهتر از فاخته وزیاده کننده جوهر دماغ وفهم وحفظ وماده منی ومقوی معده مبرود المزاج ومرطوب مضر محرور یابس المزاج مصلح آن ترشیها وزهره وخون وزبل آن جالی ورافع بیاض عین وآثار جلد وبقول مهریا رس پیه آن با روغن رازقی جهت درد گوش عجیب الاثر *

* درداب * بفتح دال وسکون را وفتح دال مهملتین والف وبای موحده بفارسی دستنبویه وبهندی کچری بفتح کاف وسکون جیم فارسی وکسر راء مهمله ویا دربنگاله کرمین وسیندنی نیز نامند * ماهیت آن از جنس خربزه کرمک است که ملیون نامند وکوچکتر از آن وبالوان واشکال مختلف میباشد زرد مخطط بزردی وسبزی وزرد مائل بسفیدی یکرنگ ومدور وشلغمی واندک طولانی ولحم آن کمتر از خربزه ومغز آن در خامی تلخ وبعد رسیدن شیرین میگردد با اندک تلخی وتخم آن ریزه وصاحب تحفه نوشته که اکثری آنرا ملیون دانسته اند وغلط است * افعال وخواص آن بوئیدن آن مقوی دماغ ومفتح سده آن وخوردن خام وپخته آن مدر بول ومفتت حصاة خصوص خام آن بشرط مداومت چند یوم وقدری از آن را چون در حین طبخ در گوشت اندازند گوشت را مهرا سازد وتاثیر این در این باب از پوست خربزه زیاده است

* دردار * بفتح اول وسکون را وفتح دال والف وراء مهملات لغت فارسی است وآنرا دارون وسفیددار ودرخت پشه نیز نامند جهت آنکه در جوف ثمر آن پشه متکون میگردد ونوعی از غرب است * طبیعت آن در اول سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض وباقوت جالیه اکتحال عصاره برگ آن با عسل جهت ظلمت بصر وقطور آن نیمگرم در گوش جهت ورم آن وقطور آبیکه از سر چوب بیخ تر آن در حین سوختن برمی آید جهت رفع کری که از امتداد امراض

بهم رسیده باشد وبرگ تازهٔ آن مقوی دندان ولثه وقاطع اسهال وپختهٔ آن ملین طبع وضماد آن جهت التیام جراحات تازه وجبر کسر عظام وبا سرکه جهت جرب رطب وپوست بیخ آن در افعال قویتر ویکمثقال آن با شراب ویا آب مسهل بلغم بعصر وطلای آن با سرکه جهت تغییر دادن رنگ برص موثر ورطوبت ثمر آن جالی جلد بشره وجهت تپ دق وسردهٔ مزمن مجرب وآب خیسانیدهٔ خشک آن قائم مقام رطوبت آن المضار محرق خون ومولد سودا مصلح آن شکر مقدار شربت آن تایک مثقال بدل آن وخشیزک است *

* درویطارس * بفتح دال وضم را وسکون واو وفتح بای موحده وفتح طای مهمله والف وکسر را وسین مهمله بیونانی بمعنی والد البلوط است چه گیاه آن بر درخت بلوط کهنه میروید وبر آن میپیچد مانند سرخس وکوچکتر از آن وبا اندک جلا وتلخی وتیزی وبیخ آن مشبک بهم پیچیده ومزغب وشیرین با عفوصت وتلخی وتندی وصلب براق ورنگ آن سیاه وسرخ و تیره نیز میباشد ونوعی از بسفایج است وبرگ آن مانند برگ نرگس واندک با حلاوت وتندی وتلخی * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن بغایت قابض ومعفن وضماد آن جهت کزاز وفالج ومفاصل وخنازیر نافع و طلای آن بر بدن ورود ریاک کردن اوساخ وتکرار تازه بتازه نمودن آن در ستردن موی عجیب الاثر مقدار شربت آن تایک دانگ المضار یکدرهم آن کشنده بالتهاب ودرد شکم ومعالجهٔ آن معالجهٔ خربق اسود است *

* درو فینون * بفتح دال وضم را مهملتین وسکون واو وکسر فا وسکون یای مثناة تحتانیه وضم نون وسکون واو ونون وبقاف نیز آمده لغت یونانی است وبعربی زیتونیه نامند جهت مشابهت برگ آن ببرگ زیتون * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ زیتون واز آن درازتر وباریکتر وشاخهای آن کمتر از ذرعی وگل آن نارنجی و تخم آن مستدیر وکوچکتر از کرسنه ولون آن مختلف ودر غلافی کثیف درشت شبیه بغلاف نخود وبیخ آن بقدر ذرعی وبسطبری انگشتی ومنبت آن زمین های نمناک وقریب بدریا * طبیعت آن در سوم گرم وخشک وابن بیطار وغیره آنرا سرد وخشک وقویترا زلفاح دانسته اند * افعال وخواص آن بغایت مجفف وذرور وسائیدهٔ آن قاطع خون والتیام دهندهٔ جراحت وطول آن محلل اورام وچون در روغن زیتون بجوشانند ودر گوش بچکانند رافع کری وبرد ندان قالع آن و تدهین آن مسقط دانهٔ بواسیر ومسکن درد مفاصل وامثال آن وحمول آن مدر حیض ومجرب مقدار شربت آن تایکدانگ مصلح آن قی کردن با سرکه وشیر تازه است *

* دردی * بضم دال وسکون را وکسر دال مرسه مهمله ویا بفارسی لای نامند * ماهیت آن ته نشین عصارات است وبهترین همه ته نشین شراب است که خشک آنرا طرطیر وبفارسی دارتو نامند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن ضماد آن در تحلیل اورام مجرب وجهت رفع حمره وقروح وقلاع وبردن گوشت زائد زخمها ومنع نزف الدم والتیام جراحات وبزیر شکم جهت رفع سیلان حیض دائم وبر سائر بدن جهت کلف ونمش وسائر آثار ونیکو کردن رنگ رخسار وتسکین دردهای بارد ومفاصل وورم پستان ومحرق آن که خشک آنرا بر روی اخگر ویا در کوزهٔ گل اشته سوخته باشند بحدیکه سفید شده باشد بغایت جالی ودر جمیع افعال قویتر ومستعمل تازهٔ محرق آنست وکهنهٔ محرق آن ضعیف ومغسول آن جهت جلای بصر ورفع غشاوه وناخنه وبیاض وضماد آن با برگ مورد جهت ورم بادهی معده مفید بدل آن زرنیخ سرخ است وچون آنرا با قلی وشب تدبیر کنند جهت ازالهٔ سرخی مس بغایت موثر وچون

ببارود يعني شورهٔ سفيد كنند در اصطلاح نقره و زرد و دن زنك مس بجعل بل دانسته اند

* دردي الخل * يعني لاى سركه در جميع افعال ضعيفتر از سركه است مكر در منع اكله كه قويتر است

* درونج * بفتح دال وضم راء وسكون واو وفتح نون وجيم لغت فارسي است * ماهيت آن بيخى است عقربي شكل پوست آن خاكسترى رنك كرهدار وبعد دكره آن دو وياسه وبهترين آن با اندك تلخي وخوشبوئي وباصلابت وانند رون سفيد آنست . برك كياه آن شبيه ببرك باذ ام ما ئل بزردى ومفروش برروى زمين ومزغب وساق آن مجوف بقدر زرد وذرع واز ميان برك روئيده وبركهاى ساق آن متفرق وباريكتر و دراز تر از بركهاى زبر آن از پنج عدد تا هفت عدد وكل آن زرد ومجوف ومستعمل بيخ آنست وقوت آن تا ده سال باقي ميماند منبت آن اندلس وكوهستان شام خصوصا جبل موسوم به بيروت ودر آنجا معروف بعقربي است و دو نوع ميباشد فارسي ورومي بهترين آن رومي عقربي است يعني آنچه بشكل عقرب باشد * طبيعت آن درسوم كرم وخشك * افعال وخواص آن محلل بلغم وسودا وپراكنده كنندهٔ رياح غليظه ومقوى حواس ودل ومعده وسپرز ومفرح وباترياقيت وجهت خفقان ومالیخولیا مراقي وتقويت هاضمه وتسكين وجع رحم وتلطيف رياح غليظهٔ معده وامعا ورحم ورفع ضرر كزيدن عقرب ورتيلا وساير جانوران سمي ورفع طاعون شربا وضمادا خصوصا با انجير وخوردن آن با شكر جهت صداع بلغمي ودرد سينه نافع مضر راس محرور المزاج ومصلح مصلح آن رازيانه ودر محرور رازيانه يارب غوره يارب ريباس وبهترين استعمال آن در خفقان وغيرآن براى تسكين حدت كرمي آن با شراب سيب وقليلى كافور است مقدار شربت آن يكدرم تا دودرم بدل آن در دفع مضرت رياح رحم بوزن آن زرنباد وثلث آن قرنفل وكويند بدل آن عاقرقرحا است واز خواص آنست كه چون بياويزند قطعهٔ آن را در اندرون خانه طاعون دران داخل نكردد وتعليق سوراخ كردهٔ آن بريسمانى بزير كمركاه زن حامله جهت تسكين درد ولادت وحفظ جنين از آفات اما بايد كه آن ريسمان را زن خود رشته باشد وتعليق سوراخ كردهٔ آن بطول جهت رفع فزع درخواب وديدن خوابهاى مشوش وباعث ديدن خوابهاى نيكو است

* درياس * بفتح دال وسكون راء مهمله وفتح ياى مثناة تحتانيه والف وسين مهمله معرب ازدورس فارسي است * ماهيت آن نوعى از زورد منتن است كياه آن بقدر شبرى وزياده از آن واز ساق آن شاخهاى بسيار رسته وبرك آن شبيه ببرك كنار وسبز مائل بسياهى ودرهر شاخى سه يا پنج تا هفت عدد برك ميباشد وكل آن زرد ومستدير ويهن وكوچك وبدبو وتخم آن شبيه بفلفل كوچكى وشبيه دانه وداناكي درياس را تفسير بدواى ديكر نموده * طبيعت آن درسوم كرم وخشك وبابرودت يعني مركب القوى * افعال وخواص آن مبخر ومسكر نيم درم تازهٔ آن مسكر قوى ومحلل بلغم وسودا ومنبسط كنندهٔ جلد ومفتح سدد ورافع يرقان ورياح وزردى بشره وسرخ كنندهٔ آن وكويند چون در روغن طبخ داده بوزن آن آرد كندم اضافه كرده با عسل بقوام آورند وبعد از طعام تا شش درم آنرا تناول نمايند در تسمين بدن مجرب مضر سينه ومصلح مصلح آن كشنيز وكثيرا است

* دريان * بضم اول وسكون راء مهمله وفتح ياى مثناة تحتانيه والف ونون * ماهيت آن ميوه است مخصوص به بلاد زيرباد وتحت الريح كه عبارت از شهرتناسرى ومركي وملاخه وشهرنا وبلاد قريبه بآنها است مانند جزيرهٔ آچين و پليمبان ومرتبان وبتاوى وغيرها وساق درخت آن بلند وبرك آن شبيه ببرك كتهل وميوهٔ آن بزرك وطولانى بهيأت

خربزهٔ سرده و پایزهٔ کوچک و پوست آن از پوست میوهٔ کٹهل درشت تر و بهیابت کٹهل ودانه دارتر و بوئمر مردانهٔ آن خارش چنانچه هنگام ثمرآن حیوانات مثل فیل وکرکدن و شیر از خوف خلیدن خارآن بزیر درخت آن نمیروند وبوی میوهٔ آن بسیار تند وکریه بحدیکه در شامهٔ کسیکه کاهی نرسیده و آشنا بآن نباشد موجب تنفر وخوش آیند نیست بلکه مورث صداع است واند رون آن میوه خانهاست در صفوف وعدد صفوف آن از سه تا پنج ومابین فاصلهٔ خانها پوست سفید صلبی ودر هر خانه از یکدانه تا پنج دانه میباشد ویکدانهٔ آن بهتر است وشکل آن دانه بشکل ثمر بلوط سه پهلو وتخم آن مثل تخم کٹهل وبعضی بزرگتر از ان وماکول لحم آنست بدون پردهٔ محیط بتخم آن بسیار ملایم ذایقهٔ شیرین ولذیذ مثل مسکه که با قند ممزوج کرده باشند بلکه از ان لذیذ تر وفرق همین است که د سومتی ندارد وشنیده شده که بسبب کمال لذت آن میوه بسیار مرغوب فیل است ولیکن بسبب خوف اذیت خار آن فیل آنرا در علف پیچیده فرو میبرد وبسبب سختی پوست آن هضم نا شده درست دفع میکرد د وگاهی در میان فضلهٔ فیل درست آن یافت میشود ومردم آن بلاد دریان چینی را بسیار جویان وخواهان اند ومیگویند که آن برای تقویت بدن وقوای دیگر همچو بی نظیر است * طبیعت آن ظاهرا گرم وتر باشد * افعال وخواص ان بطئ الهضم ومقوی ومبهی است واز مردم مبالغات بسیاری در خوبی بوی آن ثمر ولذت خوردن آن شنیده شده چنانکه میگویند والعهدة علیهم که بوی آن شبیه است ببوی فضلهٔ انسان شب مانده بتکرار متعفن شده ودر باب لذت آن میگویند که تاجرما ان از صاحب جهازی انجا وارد شده اول از بوی آن متنفر بود وچون عادی وآشنا ببوی آن شد ومانوس بآن گردید تمام اموال خود را فروخته صرف دریان نمود وآخر جهاز را نیز فروخت وبعد از ان مبلغ مدیون شد وبعد از ان فقیر شده در پای درخت دریان ساکن گشته بدکردریان مشغول گردید وآخر العمر وصیت نمود که اورا در پای درخت آن دفن کنند والله تعالی اعلم وعجب نیست زیرا که سابق برین ابو المحجن ثقفی که یکی از صحابه بوده در باب خمر گفته این شعر عربی را * شعر * اذا مت فادفني الی جنب کرمة * تروی عظامی بعد موتي عروقها * ولا تدفنني بالفلاة فانني * اخاف اذا مامت ان لا اذوقها * اگر این مرد نیز درباب دریان گفته باشد بعید نخواهد بود

* فصـــــــل الدال مع الفاء *

* دفلی * بکسر دال وسکون فا وفتح لام ویا بیونانی شیریون و بسریانی رودیون و بعربی حبن و سم الحمار و بفارسی خرزهره وبهندی کنیر نامند * ماهیت آن نباتی است بقدر یکذرع و ذرع وبرگ آن باریک وبلند تا بیک شبر وبی تشریف واندک ضخیم وصلب واملس واندک بدبو و تلخ وتند وگل آن خوش منظر ودو نوع میباشد یکی سرخ که بهندی رکت پهت ودیگری سفید مائل بزردی که بهندی گربیر نامند ودرخشنده وبران چیزی مانند موی مجتمع وثمر آن پهن طولانی قریب بشبری واصلب ومملو از چیزی مانند پشم و بیخ آن دراز وباریک وشور ومائل بسرخی واکثری سفید رنگ برهه ونموی میباشد ودر تمام سال بیخ آن باقی میماند و در خریف گل میکند وبری آن عظیم تر از نهری وسفید آن درامزبا و امساک منی قویتر از سرخ آن ودر هند و بنگاله نبات آن تا بقد رقامت میشود وهمیشه گل میدهد * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک و با قوت سمیت * افعال وخواص آن بغایت محلل ورمهای صلب ومجفف رجالی واستعمال آن مخصوص از خارج است نه داخل زیرا که کشندهٔ انسان وبهائم ومواشی است وبرگ آنرا چون درشراب وابهیر بجوشانند ومقدار نیم اوقیه از آب مطبوخ آن با کره گاو بیاشامند از ضرر سم هوام ایمن ودر بهائم نیز همین اثر دارد وضماد

پختهٔ سائیدهٔ آن جهت تحلیل اورام صلبه و اذابهٔ آنها و تسکین اوجاع ظهر مزمن و وجع زانو و عرق النسا و جرب و حکه و کلف و رفع آثار جلد و طلای آب برگ آن جهت جرب و حکه و ذرور برگ خشک آن جهت التیام زخمها و حمول آن جهت درد رحم و آب برگ و گل آن جهت جلای رخسار و اصلاح موی و پاشیدن آب مطبوخ آن کشندهٔ کیک و ارضه و سلس و آب نقیع برگ آن کشندهٔ بزر میش و حیوانات صغار است و مطبوخ شاخ و برگ آن با روغن جهت رفع کچلی و جرب دواب و با افیون و اشق جهت درد سر و جمیع قروح آن و روغنی که از گل برگ تازهٔ آن که مهرا پخته و آب آنرا گرفته با روغن زیتون بقدر نصف آن آب که در هر یک رطل آب آن نیم رطل زیت باشد بجوشانند با تش ملایم تا روغن بماند جهت قرطه که مقدمهٔ کچلی است و جرب متقرح و حکه و برص و امراض بارده و تقویت باه و اعصاب و استرخای و اوجاع ظهر و رکبهٔ کهنه و امثال اینها نافع و چون بگیرند از برگ آن و از زنگار ماست و از کبریت زرد هر یک یک جزو و نرم کوفته با پیه گوسفند سرشته بر جرب متقرح طلا کنند نهایت تا هفت مرتبه آنرا زائل کرده اند و مجرب دانسته و چون بعد از تنقیه تام ده و از ده مرتبه بر برص بمالند زائل سازد و چون بیخ سفید آنرا مقدار کمی در شیرگاو تازه دوشیده جوش دهند و کره آنرا بگیرند و قلیلی از آن را بخورند تقویت باه و امساک منی بخشد و اهل هند اکثر این را استعمال مینمایند بدل آن در تحلیل اورام صلبه بوزن آن اکلیل الملک یا بابونه و ثلث آن برگ انجیر مضر شش مصلح آن عسل مقدار شربت آن نیم درهم و یک درم از برگ و گل آن خواه پخته و خواه خام سائیدهٔ آن کشنده بخناق و التهاب و کرب و لهیب و انتفاخ بطن و جحوظ عین و احمرار آن و مداوای آن بقی و حقنه و آشامیدن آب گوشت مرغ چرب فربه سرد کرده مخیض و لعاب بزرقطونا و روغن بادام شیرین سرد کرده با کثیرا و خوردن خرمای شهریر عجیب النفع است درین امر و خرمای شهریر خرمای بزرگ دانه زرد و یا سرخ است و گویند خرمائیست که تخم آنرا در رطب میکارند و بر می آید همان قسم لهذا بدین اسم نامیده اند و خوردن انجیر با عسل و قلیلی سداب و رب عنب و باکره نیز نافع است

فصل الدال مع اللام

* دلب * بضم دال و سکون لام و باء موحده بفارسی چنار نامند و بفرنگی پلاطانس * ماهیت آن درختی است معروف و بسیار عظیم و برگ آن پهن و منشعب و مشرف و چوب آن سبک و جوهردار و منبت آن بلاد سردسیر و ثمر آن مدور و خاردار شبیه بکوزین غیر ماکول * طبیعت آن سرد و تر با قوت قابضه و ثمر و پوست آن بسیار سرد و خشک و با حرارت قلیله * افعال و خواص آن جالی و نقوع گل آن که از ثمر آن گرفته باشند و ضماد برگ تازهٔ پختهٔ آن جهت ورم چشم و منع ریختن مواد رطبه و آب رفتن از چشم و رفع ورم بلغمی و ورم زانو و هر عضو که باشد و ورمهای گرم را نیز و بدستور ضماد برگ تازهٔ غیر مطبوخ جهت درد زانو و اورام حاره و مضمضه بطبیخ پوست تازهٔ آن در سرکه جهت درد دندان و ذرور برگ خشک آن جهت تجفیف قروح و جروح و سوختگی آتش و ضماد پوست سوختهٔ آن بغایت جالی و مجفف و جهت برص و رفع رطوبت متعفن زخمها و با آب جهت تقشر جلد و آشامیدن مطبوخ ثمر تازهٔ آن با شراب جهت رفع سمیت گزیدگی جانوران سمی و ضماد برگ و ثمر آن با پیه جهت سوختگی آتش و بخور برگ و ثمر آن در خانه جهت گریزانیدن خنفسا و بدستور پاشیدن آب طبیخ آن و غباری که بر برگ آن می نشیند بغایت مضر قصبهٔ ریه و صوت و سمع و بصر است چون بدان ابتلا رسد مصلح آن شیر تازه دوشیده *

* دلبوث * بفتح دال و سکون لام و ضم باء موحده و سکون واو و ثاء مثلثه اسم عربی بیخ سوسن سرخ صحرائی است معروف بسیف الغراب جهت آنکه برگ آن شبیه بسیف است * ماهیت آن بیخی است شبیه بپیاز که ملاصق بهم باشند ولیکن بی پرده یعنی مانند پیاز پرده ندارد و دانهٔ بالائی بزرگتر از زیرین و بعد از خشکی بسیار صلب میگردد و خشک آنرا در بغداد در بازارها میفروشند و آنرا حب الفانوخ مینامند جهت آنکه زنان بر رخسار خود برای سرخی و نیکوئی و انتفاخ میمالند و گل آن شبیه بسوسن کبود است که ایرسا نامند و سرخ مائل ببنفشی و آنرا صفرا غالیون و بعضی کسیفیون و بعضی ماخاریون نامند و برگ این بسیار کوچکتر و باریکتر از آن و ساق آن قریب بیک ذرع و برگ آن از برگ سوسن درازتر و ثمر آن مستدیر و منبت آن اراضی معموره و مزارع * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن جالی و جاذب از عمق بدن و مسمن و مبهی و چون در شیر تازه دوشیده بجوشانند نیکو لذیذ میگردد و دفع ضرر آن میشود و آشامیدن آن جهت تهییج باه موثر و بدستور آشامیدن آن با شراب و گویند بیخ بزرگ فوقانی آن محرک باه و کوچک زیرین آن قاطع باه زنان و آشامیدن بالای آن جهت قیلهٔ اطفال نافع و چون سه عدد بیخ آنرا در نبیذ بخیسانند هر روز از نیم رطل تا یکرطل از آن نبیذ بنوشند جهت خشک کردن دانهٔ بواسیر و رفع ریاح آن مجرب دانسته اند و بدستور آشامیدن یک درم از بیخ آن با ماء العسل تا چند یوم همین اثر دارد و ضماد آن با شیلم و یا ماء العسل جهت تحلیل غریب نافع و با کندر و شراب جهت جذب خار و پیکان و طلای آن جهت سرخی رخسار و رفع آثار و فرزجهٔ آن جهت گشودن حیض موثر مضر حلق مصلح آن در شیر پختن آن مقدار شربت آن تا دو درهم

* دلدل * قنفذ بری است و انشاء الله تعالی خواهد آمد

* دلع * بضم دال و فتح لام و عین مهمله نوع کبیر قنفذ است که قنفذ جبلی و بفارسی خارپشت و بترکی کرپی و در مازندران شال تشی و در دیلم شاکره و بهندی سیهو نامند * ماهیت آن حیوانی است قریب بجثهٔ سگ کوچک و در پشت آن بجای مو خارهای ابلق از سیاهی و سفیدی بقدر شبری و زیاده و از قلم باریکتر و دو طرف آن باریک باشد و چون بخشم آید خود را جمع کند و حرکت دهد خارها مانند تیر از کمان جسته از آن جدا گردد با اندک آوازی * افعال و خواص آن ذرور سوختهٔ آن جهت جراحات بغایت مفید و در سائر افعال مانند قنفذ است و انشاء الله تعالی در حرف القاف خواهد آمد

* دلفین * بضم دال و فتح لام و کسر فا و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون اسم یونانی و بعضی گفته اند بلغت رومی اسم نوعی از سمک است و خنزیر البحر و بفارسی خوک ماهی و ماهی بینی دراز و بدیلمی کجهٔ ماهی و بهندی سوس نامند * ماهیت آن حیوانی است دریائی و سیاه رنگ سر آن شبیه بسر خوک و دندان دار و بی فلس و بخلاف حیوانات دیگر حرکت از جای خود نکند و تنها سیاحت نکند مگر با جماعت یکی پی دیگری * طبیعت آن سرد و تر قریب باعتدال * افعال و خواص آن گوشت آن مولد خلط غلیظ و مقوی اعضا و بسیار چرب و پر پیه و دیر هضم و پیه آن گرم خوردن و مالیدن آن جهت درد مفاصل مفید و چون در جوف حنظل مغز بیرون آورده گداخته بر آتش بگذارند تا چند جوش بخورد جهت ثقل سامعهٔ تازه و کهنهٔ مزمن مفید و تعلیق دندان آن بر اطفال جهت رفع فزع ایشان موثر

* دلق * بتحریک دال و لام و قاف بفارسی دله و باصفهانی موسوره نامند * ماهیت آن حیوانی است کوچکتر از سگ و بزرگتر از سمور و شبیه بدان و در روس و بلغار بهم میرسد و از پوست آن فرو میسازند و دلق مینامند و گرمی آن کمتر و ثقل

آن بیشتر از سمور است ولیکن بد بو است ولهذا ملوک آنرا نمی پوشند * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن زیاده کنندهٔ باه وگویند تعلیق چشم راست آن در خرقهٔ کتان برصاحب تب ربع رافع آن وچشم چپ آن بر آن باعث عود آن وجلوس بر پوستین آن جهت بواسیر نافع است

* دلیک * بفتح دال وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف با صفهانی بشکل ودرتنکابن کلیک وبترکی آیت بورنی ودرشام سرسراللیک نامند * ماهیت آن اسم عربی ثمر گل سرخ صحرائی است مانند ثمر گل سرخ بستانی بقدر زیتونی وچون پخته شود زرد مائل بسرخی واندک سرخ واندک شیرین با عفوصت گردد وجوف آن مزغب ومحشو بزر اندای سفید طولانی وگل آن پرخارتر از بستانی وبی بو ومشتمل برچهار برگ وگویند چون گل آن ریخته گردد ثمر آن حاصل میشود وابن مؤلف گوید که بزعم شیخ الرئیس آن تخم گل است * طبیعت آن در دوم سرد ودر سوم خشک * افعال وخواص آن قابض ورادع آشامیدن آن جهت تقویت دل وجگر ومعده وورفع اسهال صفراوی ودموی نافع ومضمضه وغرغره بطبیخ آن وسنون آن جهت خناق وتقویت لثه مفید بدل آن ثمر گل سرخ بستانی مقدار شربت آن تا ده درم وجزم آن موریش سعال مصلح آن کاکنج است

* فصـــــــل الدال مع المیم *

* دم * بفتح دال وسکون میم بفارسی خون وبهندی لهو نامند * ماهیت آن معلوم است * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن دم هر حیوان درطی ذکر آن مذکور میگردد ومجموع آن جالی بیاض ومحلل اورام وبرشتهٔ آن قاطع اسهال ورافع سموم ودم بال کبوتر تازهٔ پربرآورده جهت رفع شبکوری مجرب است ودرحمام مذکور شد وچون خون در شکم منجمد گردد ویا در سینه یا در امعا ویا در مثانه کیفیت سمیت بهم میرساند وازان اعراض ردیه از صغر نبض وضعف وغشی متواتر وسردی اطراف واختناق عارض گردد معالجهٔ آن معالجهٔ بسته شدن شیراست در معده با آشامیدن پنیرمایها خصوصا پنیرمایهٔ خرگوش مقدار دو مثقال یا یک اوقیهٔ سرکهٔ تند یا مقدار یک باقلا حلتیت با شیرانجیر خشک ویا آشامیدن آب قوتنج یا سکنجبین حامض وآشامیدن طبیخ تخم کرفس با ماء العسل وقی کردن وبدانکه اطبای فرنگ میگویند که چون خون بدن حیوانی یا انسانیکه فاسد شده باشد ودانند که اصلاح آن متعذر است برمی آورند وخون بدن حیوان ویا انسان صحیح المزاج قویرا بجای آن داخل مینمایند آن حیوان ویا انسان فاسد الدم صحیح وسالم میگردد وقبل ازین بچند سال این را معمول داشتند وچون دیدند که فائدهٔ چندان بران مترتب نیست وبالاخره ضرر میرساند ترک نمودند وطریق ادخال آن آنست که از دست مریض مثلا از زیر ربط خون میگیرند بعد لائق ومبضع اورا بند مینمایند واز دست صحیح المزاج از زیر ربط واز دست مریض مقصود از بالای ربط بیکدفعه وبسرعت تمام رگ میگشایند وانبوبهٔ بسیار باریکی در هردو نصب مینمایند وخون صحیح المزاج ببدن مریض میرود وبعد رفع احتیاج انبوبه را برداشته رگ هردو را بند مینمایند وبدستور ربدن شخص ضعیف ویا پیر خون صحیح المزاج جوان قوی را داخل مینمایند برای تقویت آن وجمعی آنند که بعینک های بسیار جلی بین حرکت خون را دوری یافته اند ودر هر نبضه یک دوره طی مینماید از کبد بجانب قلب وداخل از قلب بجانب کبد وخارج بتجربه یافته اند که از زیر ربط که فصد نمایند خون برمیآید واز بالای ربط برنمیآید بلکه خون را جذب میکند ووجه عدم فائده وحصول ضرر محتمل که این باشد که اخراج خون بدن حیوان باتمام بیکدفعه متعذر بلکه موجب هلاکت است پس با خراج قدری خواه قلیل وخواه کثیر وادخال خون غیر بدل آن بی فائده وباعث افساد آن بعد اختلاط بتتمهٔ خون

فاسد کما لا یخفی و دیگر آنکه دو شخص که من جمیع الوجوه مزاج شان مساوی باشد نیابد و نیز خون هر بدنی موافق مزاج آنست و همچنین خون هر شیء پس خون بدنی در بدنی دیگر و شیء بشیء دیگر و همچنین قوی بضعیف غیر موافق و تا زمانیکه استحاله یابد بسبب امتزاج بخون فاسد و یا بخون ضعیف المزاج و یا بیرون فاسد میگردد طبیعت نیز از هضم و نضج مدد امد جدید از خارج باز میماند پس بای حال باعث زیادتی علت وضعف و هلاکت است نه اصلاح بانفی العلم عند الله *

* دم الاخوین * آنرا دم الثنین و دم الثعبان نیز و بعربی قاطر الدم و بفارسی خون سیاوشان و بهندی هیرادوکهی و رنگ برت نیز نامند * ماهیت آن صمغی است خالص الحمرة مائل بسیاهی و قوت آن مدتها باقی میماند و گویند عصارهٔ گیاه سرخی است که از جزیرهٔ سقوطره و هند خیزد و صاحب خلاصة التجارب گفته که عصارهٔ هوه جوبه است و داود بوخلسا مذکور شد و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که صمغ بقم است و سه نوع میباشد چکیده و خشبی و ترابی و بهترین آن چکیدهٔ صافی است که قطعا چوب در آن نباشد و بعضی گفته که صمغ بقم نیست زیرا که از مواضعی که دم الاخوین را می آورند مانند حبشه و زنگبار در آن مواضع بقم نمیشود و بالجمله ماهیت گیاه و درخت آن معلوم نیست ولیکن آنچه نوشته که سه نوع است درست است بعضی چکیده مانند صمغ سرخ تیره صافی براق که گویا از درخت جوش خورده برآمده و چکیده و بعضی دیگر از آن قبیل ولیکن آمیخته بریزهای چوب و پوست درخت و پوست ثمر آن و بعضی از قبیل عصاره و سرخ تیرهٔ بی رونق و این زاد و نوع دیده شده بعضی صافی و بعضی غیر صافی آمیخته بتراب * طبیعت آن در سوم سرد و خشک و بعضی در دوم گفته اند و با قوت قابضهٔ شدیده و بوحنا گرم در اول و خشک در دوم دانسته * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت قطع و حبس خون از جمیع اعضای باطنی و التحام قروح و الزاق آنها و ردع سیلان فضول و تبرید معده و زوال حرارت کبد و معده و امعا و تقویت معده و زحیر و منع اسهال دموی و صفراوی و سحج و شقاق مقعده و بدستور آشامیدن نیم درم تا یک مثقال آن با زردهٔ تخم مرغ جهت اکثر امراض مذکوره و اکتحال آن جهت تقویت باصره و قرحهٔ چشم و سنون آن جهت تقویت لثه و ذرور آن جهت قطع و حبس خون و الزاق جراحات تازه از جمیع اعضا و التحام جراحات هر نوع که باشد مضر گرده * مصلح آن کثیرا * مقدار شربت آن از نیم درم تا یکمثقال * بدل آن شادنج و عصارهٔ خس است و گویند چون بلور و شیشه را بدان رنگ کنند صافتر و رنگین تر از عقیق میشود و در این امر عدیل ندارد *

* دمادم * بفتح دال و میم و الف و فتح دال مهمله و سکون میم * ماهیت آن نوعی از لوبیای هندی است و دو صنف میباشد صنفی کوچکتر و سرخ تر و شفاف تر از لوبیا و بر سر آن نقطهٔ سیاهی و صنف دوم از صنف اول کوچکتر و سرخ تر و شفاف تر بقدر دانهٔ ماش و بر سر آن نقطهٔ سیاهی * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی دماغ رطب اطفال و غیر ایشان و قاطع سیلان لعاب از دهان هر دو * مقدار شربت آن از برای اطفال نیم دانگ و غیر اطفال یکدانگ است *

* دماغ * بکسر دال و فتح میم و الف و غین معجمه * ماهیت آن مغز سر حیوان است * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن دیر هضم و با قوت تریاقیه و مقوی دماغ و مولد منی و طلای آن جهت رفع خشکی دماغ و سرسام و شقاق نافع * مضر معده * مصلح آن نعناع و سرکه و آبکامه و ادویهٔ حاره و افعال و خواص دماغ هر حیوان مختلف میباشد بالتفصیل در طی ذکر هر یک حیوانات مذکور میگردد

* دمعة الشجر * کویند صمغ لبلاب است * افعال وخواص آن بغایت جالی وجهت ستردن موی آزموده است

* دمیا * بیونانی نوعی از ماهی است که در مصر وحوالی آن سمسبا نامند ودر حرف السین انشاء الله تعالی مذکور میکردد

* فصـــــل الدال مع النون *

* دند * بفتح دال وسکون نون ودال مهمله مشهور بحب السلاطین است وبفارسی تخم بید انجیر خطائی وبهندی جیپال کوته وجمال کوته نیز نامند * ماهیت آن ثمر درختی است در غلافی واکثر سه عدد در یک غلاف وهریک با زدر غلافی بقدر پستهٔ بسیار کوچکی ودر طول ازان کمتر وهر دو غلاف آن در خامی سبز وغیر منقط ومغز آن دو پارچه بهم پیوسته مانند مغزهای دیگر وسفید رنگ وچون کهنه کردد مائل بزردی وزرد وسیاه وپوسیده میکردد وبر بالای آن متصل بمغز نیز پوست رقیقی ودر وسط آن هر دو مغز زبانهٔ وپردهٔ وآن در تازکی سفید سبز رنگ وبعد خشکی وکهنکی زرد وسیاه وپوسیده میکردد واین زبانه وپرده بسمیت میباشد وطریق استعمال آن آنست که آنرا عند الحاجت نه قبل ازان مقشر کرده زبانهٔ آنرا برآورده مدبر کرده بکار برند ودر قرابادین دستور تدبیر آن مذکور شد ودر مقدمهٔ این کتاب نیز وبهترین آن سفید بالیدهٔ آنست وبعد ازان مائل بزردی که پوسیده نشده باشد زیرا که زرد فاسد وسیاه آن وآنچه مقشر کرده مدتی مانده فاسد شده باشد خالی از سمیت نمیباشد استعمال آن مجوز نیست وبرک آن شبیه ببرک بادنجان واز ان نازکتر وبلندی درخت آن تا پنج ذرع ودر هند وبنکاله تا بقد وقامت انسان دیده شده وکل آن زرد مائل بسفیدی ومنبت آن خطا وچین وهند وبنکاله وسنجرستان است وثمر خطائی وچینی آن بالیده تر وقویتر از هندی وبنکالی وسنجری از همه ضعیف العمل تر است * طبیعت مغز آن در اول چهارم کرم وخشک ودر نهایت حدت وزبانهٔ آن در آخر چهارم وبا سمیت * افعال وخواص آن مقطع وجالی ومسهل بلغم وسودا واخلاط غلیظه وسوخته وجاذب رطوبات خام ورقیق از دماغ ومفاصل واقاصی واعماق بدن ومفتح وجهت استسقا ویرقان وسنک کرده ومثانه ووجع ظهر وورکین وساق ونقرس وبالجمله اکثر امراض باردهٔ بلغمیهٔ رطوبیه را نافع خواه بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه ومقویه ومعینهٔ عمل آن وچون حلق را میسوزاند اکر بدان رسد وتا مدتی سوزش وددغدغهٔ آن محسوس میکردد واکثر مردم را قی میآورد بهتر آنست جهت رفع آن حب مشوی آنرا شکسته در جوف دانه کشمش ویا مویز دانه برآورده کذاشته بلع نمایند خواه بالای آن دوای دیکر بیاشامند ویا نه واهل هند وبنکاله مقدار یکی از آنرا بقدر زبر داشت وآنکه اسهال کنند باطفال شیرخواره اکر در مزاج شان سردی محسوس کردد با آب زنجبیل تازه که بهندی ادرک نامند والا با شیر مرضعهٔ آن حل کرده در مرض ام الصبیان ومرض دبه بتحریک دال مهمله وبای موحدهٔ مشدده وها که دران مرض پهلوهای اطفال میجهد وکریه واضطراب بسیار میکنند بحدیکه شیر نمیکیرند ودر اکثر اعراض با ام الصبیان مشارکت دارد سه چهار دست اجابت نموده با فاقه میآید مجرب است ونیز در مفاجین وغیر آن در اکثر امراض مستعمل دارند وکفته اند اکتحال بآب سائیدهٔ آن در چشم مارکزیده باعث عدم تضرر از زهر آنست اما باید که قلیلی باشد زیرا که دند کمال مضرت بچشم دارد وضماد آن با ماست جهت شقاق وداء الثعلب وبرص حیوانات وبدستور با آب لیمو وآب زنجبیل تازه جهت داء الثعلب وبا ادویهٔ مناسبه جهت جمیع اورام بارده واوجاع وطلای آن حافظ سیاهی موی ولیکن مورث تورم وقرحه وتقشر جلد است وچون برلب رسد سرخی آنرا زائل کند وتکرار آن موجب برص مضر محرور المزاج ویابس ونحیف البدن

ورد زیاد و فصل حار را استعمال آن جائز نیست مصلح آن جدا کردن قشر و پردهٔ میان آن و مد بر کردن و یا در آب لیمو یکشب خیسانیدن و با کثیرا و نشاسته و برگ گل سرخ و اندک زعفران استعمال نمودن و معینات فعل آن تربد سفید مجوف مدبر و هلیلهٔ سیاه و یا کابلی و عصارهٔ غافث و افسنتین و بسفایج و انیسون و بیاز عنصل مشوی و اندک زعفران است و آشامیدن آب سرد بالای آن و با افیون و فرفیون مضر و استعمال آن مجوز نیست مقدار شربت آن در قوی الابدان یکعدد تا دو عدد و در غیر آن تا نصف دانه با مصلحات و معینات مذکوره و چون کسی غیر مدبر و یا مدبر آنرا بسیار و زیاده از مقدار مقرر بخورد کرمی کند و انواع و اسهال بسیار آورد باید که ماست دوغ بیاشامد و یا شیر تازه دوشیده یا کره و روغن بخورد و سویق تفاح و ربوب و اقراص قابضهٔ حابسه بنوشد و یا آنکه کسی پردهٔ جوف آن را بخورد و احوال او متغیر شود باید که اولا شیر تازه دوشیده با روغن گاو بخورد و قی کند پس ادویهٔ حابسهٔ لزجه و مغریه مانند شیرهٔ تخم خرفه و لعاب بزرقطونا و صمغ عربی و کثیرا و نشاسته و فالودهٔ برنج و جو مقشر با روغن گل و یا بادام شیرین و آب سیب و غورهٔ و ربوب حامضه و ماهی پخته با مغز تخم کدو و آب گوشت و اگر مغص و کرب عارض گردد العبهٔ مقویه با ملینات مناسبه بنوشند و حقنها نمایند با لعبه و اشیای مغریه و روغن گل و بعد تلیین شیر تازه دوشیده و اغذیهٔ ملینهٔ جالیه مانند برگ چغندر و قطف و اجاصیه و خبیصه تناول نماید

* فصـــــــل الدال مع الواو *

* دوایا اضربا * بفتح دال و واو و الف و یای مثناة تحتانیه و فتح الف و سکون ضین و فتح راء مهمله و یای مثناة تحتانیه و الف لغت یونانی است بمعنی قصب جبلی یا قصب بری * ماهیت آن قصبی است که در سنگلاخ و زمین صلب میروید ساق آن شبیه بساق ریباس و طول آن زیاده بر شبری و مائل بزردی و زغب آن نیز مائل بزردی و بر سر آن چهار برگ مربع شکل سبز مائل بسفیدی و بر بالای برگهای آن چیزی میروید بی گل و در ان تخم آن میباشد و خوشبو با اندک تندی و خام و پختهٔ آن ماکول * طبیعت آن در اول دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی حرارت معده و مصلح فساد آن و مدر بول و مخرج رطوبات غلیظه و تازهٔ غیر مطبوخ آن ملین بطن و محلل ریاح شکم و رافع آروغ و خوشبو کنندهٔ دهان و مسخن احشا است

* دوب * بضم دال و سکون واو و بای عجمی لغت هندی است بفارسی مرغ بفتح میم و سکون راء مهمله و غین معجمه نامند ماهیت آن علفی است خود رو که در هند و بنگاله بسیار بر زمینهای نمناک و در موسم برسات همه جا تمام صحرا میروید و بر زمین مفروش میباشد گویا مخمل سبز فرش نموده اند و برای اسپ بهترین علفی است تر و خشک هردو را برغبت تمام میخورند و گرهها و شاخهای آن متشعب و برگ آن ریزه باریک و طعم آن تفه * طبیعت آن مائل بسردی و باعتدال اقرب و با تری باقیت * افعال و خواص آن آشامیدن برگ و ساق نازک آن با برنج سفید شسته که با هم نرم سائیده باشند با قل ریحانات جهت دفع قی و هیضه و رفع سمیت مارگزیده و با فلفل جهت مارگزیده انفع و بتنهائی جهت تسکین عطش و حدت خون و صفرا و جوشش و سوزش اعضا و ضماد آن با برنج و زرد چوبه و روغن یاسمین جهت جلا دادن و رانختن خشکریشهٔ جدری و بتنهائی جهت تحلیل اورام حاره و حمرة و شری و نزول آب در اعضا که در ملک هند و بنگاله بسیار بهم میرسد نافع

* دوادم * بتحریک دال و واو و الف و دال مهمله و میم و بمد الف نیز آمده * ماهیت آن چیزی است مانند صمغ

مربع مائل بسیاهی که در جوف درختهای کهنه متکون میگردد و در همهٔ افعال قائم مقام مومیائی است

دود البقل

* دود البقل * بفتح بای موحده و سکون قاف و لام بفارسی کرم سبزه نامند * ماهیت آن کرمی است که در تهٔ سبزه زارها و برگهای بعض اشجار متکون میباشد شبیه بهزار پا و از آن کوچکتر و در غایت سبزی * طبیعت آن سرد و خشک و تازهٔ آن با رطوبت * افعال و خواص آن خوردن آن جهت رفع سموم مشروبه و ضماد آن با روغن زیتون جهت گزیدن جانوران سمی نافع است

دود الحریر

* دود الحریر * بفتح حاء و راء مهمله اول مکسور و در میان هر دو زای مثناة تحتانیهٔ ساکنه بفارسی کرم ابریشم نامند * ماهیت آن کرمی است اندک طولانی سرخ رنگ تیره که در بعضی بلاد در فصل ربیع و در بعضی در اوائل خریف نیز نر و مادهٔ آن باهم جفت شده تخم میدهند و آن تخمها را در بلاد سرد سیر در پارچهٔ پاکیزه بسته کسان لطیف پاکیزه غیر جنب و حائض در زیر بغل و یا بروی ناف خود میگذارند و می بندند تا مدت بیست یوم که گرمی بدن رسیده بچه بر آورند و در بلاد گرم سیر مانند بنگاله احتیاج بدان نیست و بعد باهم جفت شدن نر را از ماده جدا میکنند و نر را دور می اندازند مادهٔ آن تخم میدهد بهزرگی دانهٔ خشخاش کوچکی و سفید رنگ و آنرا نیز دور می اندازند و تخمها را بر روی پارچهٔ لطیفی پهن میکنند و بالای آن پارچهٔ پنبه دار یا دو سه لائی می اندازند و محفوظ میدارند تا بچه بر آورند و چون بچه بر آورند سفید میباشند پس سرخ رنگ تیره میگردند برگ توت را بسیار ریزه کرده برای آنها میپاشند و آنها اندک اندک می خورند و بتدریج بزرگ میشوند و چون بزرگ شدند احتیاج بریزه کردن برگ توت نیست بلکه برگهای درشت و شاخهای آنرا برای آنها و نزد آنها می اندازند و آنها میخورند زیرا که خوراک آنها همان است و تا سه ماه بکمال میرسند و میگویند در بین هنگام شش روز بسه بار اصلا برگ توت نمیخورند بار اول یکروز بار دوم دو روز بار سوم سه روز پس شروع در تنیدن پیله بر خود میکنند و تا سه ماه دیگر پیلهٔ آنها باتمام میرسد زیرا برای نتاج و تخم گیری و بچه کشی میگذارند و اینها پر بر آورده پیله را سوراخ کرده بیرون میروند کسانیکه عمله و ماهر بدانند نر و مادهٔ آنها را باهم جفت نموده بدستور مذکور تخم گرفته پرورش مینمایند و تتمهٔ پیلها را در آفتاب میاندازند تا خشک گردد و کرم در ان پیلها بمیرد از برای اخذ ابریشم زیرا که ابریشم از پیلهٔ سوراخ شده خوب بر نمی آید و در مازندران و گیلانات ایران شنیده شده که پیلهٔ آن بسیار بزرگ بالیده بسطبری شصتی بلکه از ان قوی تر و به بلندی آن و در بعضی جاها شبیه ببیضهٔ کبوتر و سفید رنگ میشود و در بنگاله سالی دو مرتبه پیله میتند یکی اوائل بهار تا اوائل برسات و یکی اوائل خریف انچه در اوائل بهار و اوائل برسات یعنی ایام و موسم بارش میتند بهتر میباشد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت خفقان و سه درهم از خشک آن جهت خفقان و سه درم از خشک آن که سوده و با مرق کنند هم چند روز متوالی بخورند جهت تسمین بدن و نیکوئی رنگ رخسار و تقویت باه موثر و ضماد پختهٔ آن در روغن کنجد جهت خناق و اورام بارده و تقویت باه و تعلیف مرغ بدان بغایت مسمن آن و خوردن گوشت آن مرغ مسمن و مقوی باه و خاکستر سوختهٔ آن جهت التحام زخم و تجفیف رطوبات آن و رفع آثار و تعلیق یکعدد درست خشک کردهٔ آن در خرقهٔ ارغوانی بسته جهت رفع تب موثر است

دود خشب الصنوبر

* دود خشب الصنوبر * بفارسی کرم درخت کاج نامند * ماهیت آن کرمی است سبز رنگ که در درخت کاج

تکون می‌یابد * طبیعت آن حار رطب در آخر درجهٔ اولی و یا بعد تر سید تا بس است ... سیقوریدوس و جالینوس در رد و را بیح ذکر کرده اند * افعال و خواص آن ضماد مدقوق آن جهت انفجار دمل و اورامی که حاجت بشکافتن باشد و ازالهٔ کلف و مجروح کردن هر عضو که خواهند آنرا مجروح کنند عجیب الاثر و بیک مثقال آن کشندهٔ انسان و اعراض خوردن آن مانند اعراض خوردن ذراریح و معالجهٔ این نیز قریب بدانست

* دود الخل * بفتح خاء معجمه و تشدید لام بفارسی کرم سرکه نامند * ماهیت آن کرمی است زرد رنگ باریک که در سرکه تکون می‌یابد * افعال و خواص آن سعوط آن جهت کرمی که در دماغ تکون می‌یابد قوی الاثر و ضماد آن رادع و محلل و مقوی اعضا است

* دود الزبل * بکسر زای معجمه و سکون باء موحده و لام * ماهیت آن کرمی است زرد رنگ و کوچک که در سرکین و مزبله بهم میرسد * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن تکرار ضماد مطبوخ آن در روغن زیتون کهنه تا که پخته و مهرا شود جهت فرطه که ریختن موی تمام سر و مقدمهٔ کچلی است و داء الثعلب مجرب و مالیدن روغن آن جهت بواسیر و امراض مقعد مفید *

* دوسر * بضم دال و سکون واو و فتح سین مهمله و بشین معجمه نیز آمده و راء مهمله در آخر * ماهیت آن نباتی است مانند گندم و در مزرع آن میروید و از آن دراز تر و درشت تر و دانهٔ آن باریکتر و خوشهٔ آن متفرق و پوست آن سیاه و بعضی سرخ نیز و در هر خوشه دو غلاف و یا سه بشکل فتیله و دانه آن در میان پرده های غلاف آن و خوش طعم مایل بشیرینی و بشیرازی تخم آنرا کرکاس نامند * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم و بعضی سرد دانسته اند * افعال و خواص آن منضج و محلل و مجفف و ملین اورام صلبه و دو درم آن مسهل و مخرج اقسام کرم معده و ضماد آن با آرد گندم جهت غرب غیر منفجر و مضوغ آن جهت غرب منفجر و اکتحال آن با تشمیزج و نبات مصری جهت تحلیل دانهٔ که در چشم برآمده باشد و ضماد آن بتنهائی جهت جرب و ابتدای اورام صلبه و داء الثعلب نافع مضر انثیین مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درهم است

* دوقس * بضم دال و سکون واو و ضم قاف و سین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن سه قسم است قسمی برگ آن شبیه ببرگ رازیانه و از آن کوچکتر و باریکتر و ببلندی شبری و گل آن چتردار مانند گشنیز و سفید و ثمر آن سفید و تند بو و مزغب و منبت آن مواضع سنگلاخ و آفتاب رو و تخم آنرا قمیله و نبات آنرا حشیشة البراغیث و بلغت دیلمی کیک داش نامند و قسمی دیگر شبیه بکرفس و خوشبو و تند که زبان را میگزد و تخم آن شبیه بالچدان و بی بو و قسمی دیگر برگ آن شبیه بگشنیز و گل آن سفید و چتردار مانند گل زردک و تخم آن شبیه بزیره و باتندی و بیخ آن در طعم شبیه بزردک و بغلظت انگشتی و برگ آن بی‌زغب و جالینوس دو قوه دوقس را یکی دانسته و دیسقوریدوس از اصناف زردک بری شمرده و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که این بتحقیق اقرب است و من اقسام آنرا مشاهده نموده ام و بهترین اقسام قسم اول است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسکن سرفهٔ مزمن و مغص و مدر حیض و بول بقوت و مسقط جنین و با شراب جهت نهش رتیلا و ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمیه و ادرار بول و حیض و بدل ستور برگ آن اما ضعیف العمل و بیخ قسم اول آن جهت رفع سمیت سموم مشروبه و تخم آن محلل نفخ و ریاح و معین بر هضم و آشامیدن طبیخ آن جهت تنقیهٔ سینه و اخراج اخلاط آن بنفث و تحلیل مواد غلیظه از امعا و استسقای ریحی و مقوی فعل آن تخم کرفس و مقدار شربت آن دو مثقال

بدل وی تخم کرفس جهت گزیدن عقرب وتنقیهٔ رحم واعانت بر حمل وقطع شهوت در محرورین وبا بسمن مزاجان وطول طبیخ آن جهت عقرب گزیده وجانوران سمي چون تخم آنرا بکوبند و بر رخت خواب بپاشند رفع اذیت کیک نماید کیکه در آنجا نیاید وتخم دو قسم دیگر در افعال وخواص مانند دوقو است واز آن ضعیفتر*

دوقو بضم دال وسکون واو وضم قاف وسکون واو ولغت یونانی است وآنرا دوقوا غریا ود وقوبری نیز نامند*ماهیت آن تخم جزر بری است وبیخ آنرا مستسقاقل وکیاه آنرا خریس کیاه نامند جهت آنکه خرس آنرا بسیار دوست میدارد وکویند بشیرازی آنرا بدران نامند وآن شبیه بنانخواه است واز آن اریزه تر وبا اندک تندی وکیاه آن زیاده بر شبری و برک آن مانند برک رازیانه واز آن ریزه تر وچتر آن مانند چتر کشنیز وکل آن زرد وتند طعم و زغب دار وخوشبو وبیخ آن بمطبوعی اندکشتی وباریك تر از آن وقریب بشبری ودر طعم مانند جزر ودر قوت کزر نامند وبهترین آن تازهٔ زرد رنگ آنست*طبیعت آن در سوم کرم ودر دوم خشک وبعضی در دوم کرم وخشک دانسته اند*افعال وخواص آن در جمیع افعال قویتر از جزر بستانی است سوای تحریك باه در جزر خواص نباتات آن مذکور شد ومراد از مطلق آن تخم آنست آشامیدن آن جهت سرفهٔ کهنه وفضول سینه وتقویت معده وماضمه وباه وازدیاد مني وتحلیل نفخ ریاح ومواد غلیظهٔ بلغمیه وتفتیح سدد وادرار بول وتفتیت حصاة کرده ومثانه وادرار نمودن حیض وتنقیهٔ رحم واعانت بر حمل وعسر ولادت واسترخای مفاصل ووجع آن ومغص وسحج اطفال واستسقاء طبلي وگزیدن عقرب وسائر هوام مجرب دانسته اند وآشامیدن یکدرم تا دو درم آن با دو وزن آن ترمس جهت قتل حب القرع وریزانیدن آن وضماد آن جهت تحلیل ورم بلغمی مفید وطلول طبیخ آن بر موضع عقرب گزیده نافع مضر باه محرورین مصلح آن کثیرا ومحرور مثانه مصلح آن مصطکی بدل آن دو وزن آن تخم زردک وکویند بوزن آن تخم کرفس است

فصـــــــــل الدال مع الهاء

دهن بضم دال وسکون ها ونون بفارسي روغن نامند خواه از حبوب نباتات کیرند ویا از کلها ویا شکوفها ویا برکها وغیرها بعمل آورند بطریقیکه در مقدمهٔ این کتاب ودر قرابادین کبیر در حرف دال ذکر یافت ودهن هر چیزی در جای خود مذکور میکردد.

دهن البلسان بتحریک باء موحده ولام وسین مهمله والف ونون بفارسي روغن بلسان نامند وآنرا لبن البلسان وصمغ البلسان نیز کویند وفي الحقیقة لبن است نه دهن*ماهیت آن سه نوع است خالص ومصنوع ومرکب اما خالص آن چیزی است سیال اندک غلیظ چسپنده خوشبوی قوی الرائحه تند طعم خالي از حموضت که زبان را بکزد وصاف سرخ عقیقي باشد و چون در شیر اندازند شیر را منجمد سازد وچون در آب اندازند ته نشین نکردد وچون در آب حل کنند آب را برنگ شیر کرداند وچون به پشمی آلوده بشویند در پشم از آن اثری نماند وقوت این تا چهار سال باقي میماند وبهترین همه این قسم است وهر چه بدین اوصاف نباشد ردی ومغشوش است وطریق اخذ دهن آنست که در اول طلوع شعری یمانیهٔ درخت آنرا تیغ زده آنچه از آن تراوش نماید بکیرند ومصنوع آن که معمول این زمان است آنست که میکیرند چوب بشام وبسباسه ومیعهٔ سائله وروغن تخم ترب اجزاء متساوی ومیجوشانند مجموع را با ده وزن آن زیت تا بربع رسد پس صاف مینمایند واین در نفع بعد از اصلي است ونیز شاخ وبرک وچوب وحب بلسان را در آب جوش میدهند وبا روغن زیتون بدستور مقرر مرتب مینمایند واین بعد از آنست ومرکب آن آنست که آنرا بعضی با اکثر ادهان مانند دهن حبة الخضراء وحنا ومصطکی وسوسن وامثال اینها

مغشوش مینمایند و بعضی بعسل و موم و روغن مورد و حنا و را تینج غش میکنند و این زبون تر از همه است * طبیعت * خالص آن در اول سوم گرم و خشک و باقوت تریاقیت * افعال و خواص * آن مقوی دماغ و اعصاب و قوت باصره و رحم و جهت امراض بارده دماغیه و عصبانیه مانند فالج و لقوه و کزاز و صرع و صداع و دوار و رعشه و استرخا و قروح سر و اوجاع مفاصل و حلق و اسنان و عرق النسا و نقرس و همه اوجاع بارده رطبه و ظلمت بصر و بیاض و سبل و غشاوه و حدت بصر و نزول آب و ثقل سامعه و کری گوش حادث از برودت و رطوبت و ضیق النفس و ربو و سعال و انتصاب نفس و قروح ریه و ضعف معده و کبد و طحال و گرده و مثانه و تفتیت حصاة و عسر البول و سلس البول و استرخاء قضیب و امراض مقعده و تلیین صلابت و تحلیل مواد بارده و رفع لرز تپها و وضع و امراض مقعده و رحم و اوجاع آن و اخراج جنین و مشیمه و ادرار حیض و نشف رطوبات آن و اعانت بر حمل و پاک کردن جراحات از چرک بهر نوع که استعمال نمایند شربا و طلاء و تمریخا و اکتحالا و قطورا و سعوطا و حمولا و فرزجة و مفرد او مرکبا نافع و مانند تریاقات است در مرکبات و مقاوم سموم بارده مانند عقرب و سائر هوام و خانق النمر و امثال اینها است و آشامیدن نیم مثقال آن با شیر تازه دوشیده جهت رفع سمیت و ذیب خانق النمر و قطور آن در گوش هوام سمی و یک دانگ و نیم آن با سه مثقال داهیزج و فاجهت سعال و اوجاع سینه و چون در روغن زنبق حل کرده فتیله بدان آلوده در بینی کنند جهت سکته و جمود و حمول آن جهت اخراج جنین و مشیمه و بد ستور حمول آن با موم و روغن ممزوج کرده و ضماد آن با ایرسا جهت اخراج خار و استخوان مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن یک وزن و نیم تا دو وزن آن روغن زیتون کهنه یا روغن زیت تازه یا روغن رازقی یا روغن ترب که دران حب و عود بلسان جوشانیده باشند و گویند روغن گاری که دران مرمکی جوشانیده باشند و گویند روغن نارجیل است و گفته اند که چون صمغ درخت کاج را در روغنهای مناسبه حل کنند در اکثر اثار مانند دهن بلسان است و بهترین ابدال آن میتواند بود

دهن الكرجن * بفتح کاف عجمی و سکون راء مهمله و فتح جیم و نون اسم هندی است * ماهیت * آن روغنی است که از تنهٔ درخت بسیار عظیم بلندی که منبت آن اسلام آباد که شهر سبز نیز باصطلاح قدیم و بهندی چتگام و چاتگام نیز مینامند بسیار است بعمل میاورند بزدن تیشه بر تنهٔ درخت آن و نصب کردن ظرفی بدان موضع و با نحای دیگر نیز و رنگ آن روغن در تازگی اندک سرخ رنگ رقیق صاف میباشد و چون کهنه گردد سرخ بسیار تیره مائل بسیاهی غلیظ چسپنده و چون بسیار کهنه گردد غلیظ و چسپندگی آن زیاده میگردد و برای رفع کرم خوردن چوب عمارت و تختهٔ دروازه و غیر آن در بنگاله اکثر میمالند و نصاری در رنگ آمیزی کشتی و جهازات و عمارات داخل رنگها می نمایند و چوب اندرخت بسیار رخو و ریشه دار و در تازگی چرب که مانند فتیلهٔ دهن آلوده مشتعل میگردد و بکار عمارات بجز سوختن نمی آید * طبیعت * آن گرم و خشک * افعال و خواص * آن محلل اورام است

دهنج * بفتح دال و ها و نون و جیم بفارسی دهنهٔ فرنگ نامند * ماهیت * آن سنگی است سبز آبدار براق که در معدن طلا و نقره و مس و آهن تکون میابد از ابخرهٔ کبریتیه که صعود مینماید ازان معدن و در خلال و فرج آن محتبس گشته تکاثف میابد و بطول زمان سرد و منجمد و متحجر میگردد و آنرا زنجار معدنی مینامند و الوان میباشد بعضی سبز تیره که در هنگام صفای هوا صاف و هنگام کدورت کدر گردد گویند فیروزه نیز چنین میباشد و بعضی طاوسی رنگ مائل بسرخی اندک براق و بعضی طاوسی رنگ مائل بزردی و بعضی مائل بسیاهی و بهترین همه سبز تیره است و آنرا دهنهٔ فرنگی نامند و بعد ازان در بهتری

طاؤسی مائل بسرخی است وبدترین همه طاؤسی مائل بسیاهی ومعدن آن فرنک است وازآنجامی آورند وانطاکی گفته که از روس وقبرس میآ ورند وصاحب اختیارات نوشته که معدن آن فرنگ وکرمان وخراسان ودرولایت فارس وشبانکاره وسبزوار وجاجرم وشیراز هم میباشد وآنچه فرنکی است آنرا فرندی نامند جهت آنکه بران نقشی مانند جوهر شمشیر میباشد وآن جوهررا بتازی فرند نامند وشیرین وترش میباشد شیرین آن آنست که چون بسایند وبرآئینه ریزند آئینه رنگ برنداردو ترش آن بالعکس وفرق میان طلائی ونقرئی ومسی وآهنی بد انست که باآب لیمو برآهن صیقلی مانند صفحهٔ کارد ویا شمشیر بسایند اگر زرد طلائی برآید طلائی است واگر برنک نقره نقرئی واگر برنک مس مسی واگر برنک آهن آهنی وبهترین همه طلائی سبز تیره فیروزهٔ شیرین آنست ومستعمل درامراض عین همین نوع است پس نقرئی وگفته شده که ترش آن در صنعت کیمیا مستعمل است * طبیعت آن دراول چهارم گرم وخشک وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن جالی وملطف وتیمدرم آن قادرزهر سموم مشروبه ومسی آنرا چون باآب لیمو سائیده افیون خورده اگر بیاشامد وقی کند سمیت را دفع نماید ودرغیر دفع سم نباید خوردزیرا که خود سم قاتل است بجراحت امعا وگویند معالجه پذیر نیست ونگاهداشتن آن بردهان وفروبردن آب آن نیز همین اثردارد وسعوط محکوک آن باآب سداب جهت رفع صرع بیعدیل وبدستور نفوخ آن با مشک سوده سده فع همین اثردارد واکتحال آن جهت تقویت باصره وقلع بیاض چشم مجرب خصوص با مرواریدنا سفته وتوتیای هندی اجزا متساوی که نرم سوده وبحریر بیخته درچشم کشند وازخواص غریبه آنست که چون سائیده درچشم دواب کشند دفع حبس البول آن نماید وطلای آن با سرکه جهت قوبا وسعفهٔ سودا وی درسروجمیع اعضا وجهت بهق وبرص ورفع اذیت عقرب گزیده نافع

* دهماسا * بفتح دال مهمله وخفاء ها وفتح میم والف وسین مهملهٔ مفتوحه والف ودهماهه بفتح دال وخفای ها وفتح میم والف وفتح ها وهادرآخرنیزآمده وگویند اسم هندی شکاعی است وفی الحقیقة غیرآن است * ماهیت آن گیاهی است هندی فی الجمله شبیه بگیاه شکاعی * طبیعت آن سرد وخشک گفته اند * افعال وخواص آن جهت داروجوشش دهان وسرفه وضیق النفس وحمیات وتقویت اعضا وتصفیهٔ خون فاسد وصفرا وتسکین عطش وقی ودفع دماميل وجذام نافع

فصــــــــل الدال مع الیاء المثناة التحتانیة

* دیفروجس * بکسردال وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم فا وراء مهمله وسکون واو وکسرجیم وسین مهمله وبضم جیم نیز آمده لغت یونانی است بمعنی مضاعف الاحراق ودیفروجاس ودیرجاس نیزنامند * ماهیت آن سه نوع است یکی معدنی است که ازجزیرهٔ قبرس ازچاهی بیرون میآورند وبآفتاب خشک نموده میسوزانند واین نوعی ازطین است که بعدخشک شدن مانند حجرصلب میگردد ونوعی دیگر دردی وخاک مس است که بعدگداختن دربوته میماند وآن درطعم وقبض مانند مس است ونوعی دیگر مرقشیشای سوخته است واین را بیونانی لوریطس نامند ودرتون حمام تا چند روزآنرا مانند آهک میسوزانند وچون سرخ گشت برمیآورند ورنگ این سفید مانند نقره است وبعضی ازسنگریزهٔ مس ازمعدن برآورده میسازند وبهترین آن صنف اول آنست که دران طعم زنجار باشد وزبان رابسیار منقبض وخشک گرداند وبعدازان درخوبی نوع دوم است وهردو مستعمل اند * طبیعت آن گرم وخشک وبسیار مجفف ونوعی ثانی مرکب ازحرارت ناریهٔ محلله وارضیهٔ قابضه * افعال وخواص آن نوع آن درحلق جهت انتهای خناق وذرور

دهماسا

دیفروجس

آن جهت جراحات خبیثه وقلاع وخوشن دهان والتحام زخمها وایات منقطع وحبس خون آن بشرط تکرار عمل ودل متور جهت قروح حالبه ودبر وخوردن گوشت زائد ونرم وباریک کردن موی غلیظ وبا موم روغن جهت تحلیل دبیله وخشک کردن قروح سر وچون با سرکه بسایند وبر بدن بمالند جهت رفع حکه نافع وخوردن آن مهلک است

* دیک بردیک * بکسر دال وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف وفتح باء موحده وسکون راء مهمله وکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف اسم فارسی است وبشیرازی مرک موش عملی نامند * ماهیت آن چیزی است مصنوع از زرنیخ وزنجار وآهک وزیبق است که مجموع را سائیده درد ودیک مضاعف یعنی یکی بر دیگری بعمل میآورند وگفته اند از ترا کیب اطبای فارس است وشیخ داود انطاکی گفته از تراکیب نجاشمه است که از برای خلفای عباسی ساخته اند * طبیعت آن بسیار حار وحاد یابس اکال است * افعال وخواص آن ذرور آن جهت اکلهٔ دهان وهر عضو که باشد بزودی باصلاح میآورد وبد ستور ناصور وقروح ساعیهٔ فاسده را ولحم زائد را بخورد وقطع خون جراحات وتجفیف رطوبات از هر عضو مینماید وطلای آن با عسل جهت قلع آثار ودانهٔ بواسیر موثر واز خوردن آن حالتی شبیه از خوردن اسفیداج وزرنیخ وزاج عارض میکردد علاج این نیز مانند علاج انها است ونسخ آن در قرابادین مذکور شد ومیشود ان شاء الله تعالی

* دینساقوس * بکسر دال مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر نون وفتح سین مهمله والف وضم قاف وسکون واو وشین مهمله لغت یونانی است بمعنی دائم العطش وآنرا خس الکلب وجرامغه نیز ومشط الراعی وبشیرازی طوسک نامند * ماهیت آن نوعی از خار است وساق آن بلند وخارناک وبرک آن محیط بر ساق آن وشبیه ببرک کاهو وبر سر هر بندی از ساق آن دو برک دراز خاردار مزغب ودر بیرون ودرون برک آن بر آمد کیها مانند حباب وخاردار وطرف برک متصل بساق مجوف وعمیق که آب باران دران جمع میشود وبر هر شعبهٔ که از شاخ آن رسته چیزی شبیه بسر خارخار پشت وخاردار وبعد از خشکی سفید میکردد وچون بشکافند در جوف آن کرمهای ریزهٔ سفید شفاف میباشد وقوت آن مدتها باقی میماند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مجفف وبا قوت تریاقیه وجالی آشامیدن نقیع مجلول آن در آب سه روز متوالی جهت تحلیل سپرز وخلط غلیظ وتفتیح سدد ورفع لرز حمیات ومطبوخ آن مقوی قصبهٔ ریه ومحلل خناق ومدر بول ومخرج کرم معده وضماد آن جهت ثآلیل وقروح شهدیهٔ سر وضماد پخته آن جهت بحس کردن عضو بحدیکه احساس الم بریدن وسوختن نکند مستعمل وطلای مطبوخ بیخ آن با شراب جهت شقاق مقعده وناصور وتصمیل سر آن بجای ثمر آن بعد از ریختن بر موضع گزیدهٔ افعی وغیر آن جهت رفع سمیت آن نافع وچون قدری از سر آنرا در لتهٔ بسته در شیر حل کنند تا تمام آن حل گردد واز ان قدری در شیر دیکر ریزند باعث نیکوئی انجماد آن میکردد وچون کرمهای جوف ثمر آنرا در پوست حیوانی بسته برکردن ویا بر بازو بندند جهت رفع تپ ربع موثر دانسته اند مضر گرده مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن تا سه درم است

* دیودار * بکسر دال وسکون یاء مثناة تحتانیه وواو وفتح دال والف وراء مهملات اسم فارسی است وبعربی شجرة البق وشجرة الجن نامند وشاید اسمی مرکب از هندی وفارسی باشد زیرا که دیو بهندی شیء بزرگ عظیم را نامند چه درخت آن بسیار عظیم وبلند میباشد ودار بفارسی بمعنی چوب است وآنرا بهندی چیر نامند ودیودار نیز * ماهیت آن درختی است بسیار عظیم وبلند ودر است تا پنجاه وشصت ذرع وزیاده هم ونصاری رهجها زرا نان برای دول جهازات وغرابها

وکشتي هاى بزرک بقيمت اعلى آنرا ميخرند ودولتهاى انزا عبارت از چوب راست بلندى است که در وسط کشتي براى آويختن بادبان نصب ميکنند وچوب آن بسيار تند بو وطعم ورائحه روغن آن قريب برائحه بارزد است اغلبکه بارزده روغن اين باشد وباد رختي قريب بدين وبرک آن اندک عريض طولانى نازک بى تشريف بقدر برک ساذج وکوچکتر از ان ومنبت آن اکثر سواحل دريا وملک فرنک واز هنا ابجاد رينکاله آمده بافراط شده ودر هند وستان وشايد در دکهن هم باشد * طبيعت ان کرم وخشک درسوم ولبن آن که دهن آنست درچهارم کرم ودرسوم خشک * افعال وخواص ان رادع ومحلل قوى اورام بارده ومسکن اوجاع والم کزيدن هوام بارده وبهق ضماد او آشاميدن سائيده خشب آن جهت فالج ولقوه واسترخا وسکته وصرع واکثر امراض بارده دماغيه وعصبانيه وريزانيدن سنک کرده ومثانه ورفع اسهال بلغمي وقولنج ريحي وتحليل رياح ونفخ شکم ودفع حميات بلغميه وبلغم فاسد وجلوس در طبيخ آن جهت قروح مقعد نافع مضرت ان مصلح آن کثيرا وصمغ عربي وروغن بادام شيرين مقدار شربت آن تا يکدرهم است ضماد آن جهت تحليل خنازير واکثر اورام بارده نافع است

* باب نهم در بيان ادويه که حرف اول آنها ذال معجمه است *

* فصـــــل الذال مع الالف *

ذاقني الاسکندراني

* ذاقني الاسکندرانى * بفتح ذال معجمه والف وکسر قاف ونون ويا آخر حروف لغت يونانى است بمعنى غار الاسکندرانى * ماهيت ان کياهى است برک آن قريب برخت غار جبلى وشبيه ببرک مورد واز ان بزرکتر وسفيد طولانى وشاخهاى آن بقدر شبرى واز ساق مابين برک آن ثمرميرويد بقدر نخودى وسبز مدور وبيخ آن خوشبو وشبيه بعود وتند طعم ومنبت آن کوهستانها * طبيعت ان دردوم کرم وخشک * افعال وخواص ان آشاميدن بيخ آن بقدر شش درم باطلاکه نوعى از شراب است جهت ادرار نمودن بول وحيض واخراج مشيمه ورفع تقطير البول وحبس آن نافع مقدار شربت از بيخ وثمر آن تا دو مثقال است

ذاقني ويداس

* ذاقني ويداس * بکسر زا وسکون ياء مثناة تحتانيه ودال والف وسين مهمله وذاقنويداس بفتح ذال والف وکسر قاف وضم نون وسکون واو وکسر ياء مثناة تحتانيه وفتح دال مهمله والف وسين مهمله نيز آمده لغت يونانى است بمعنى شبيه بغار * ماهيت ان قسمى از مازريون عريض الورق است وبمغربى مازرو ودرشام بقله نامند ساق آن بقدر ذرعى وشاخهاى آن بسيار باريک ودر نصف اعلاى آن ميرويد و پوست شاخهاى آن قوى ولزج وچون بچشند زبان را بگزد وگل آن سفيد وثمر آن بقدر نخود سبز وبعد سياه ميکردد ودانه آن کوچکتر از حب الغار ومنبت آن مغرب زمين وارض شام خصوص کوه لبنا * طبيعت ان در آخر سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن حاد ومفتح ومحلل آشاميدن دو مثقال از برک آن مسهل قوى بلغم واخلاط غليظه ومقيئ ومدر حيض ومدر بول آشاميدن پنج حبه از دانه آن وخائيدن آن جالب بلغم است از دهان وحمول آن مدر حيض ومدر بول شربت آن وآشاميدن آن مجوز نيست زيرا که مقطع ومحرق خلط ومعطش است ومصلح آن نشاسته وکثيرا مقدار شربت از برک آن تا سه قيراط واز بيخ وثمر آن تا دو مثقال است

* فصـــــل الذال مع الباء الموحدة

ذباب

* ذباب * بضم ذال معجمه وفتح باء موحده والف وبا بفارسى مکس وبترکى شين وبهندى مکهي نامند * ماهيت آن

*از جملهٔ حشرات الارض و تکون از فضلات میباشد و در اول تکون سفید رنگ میباشد و کمتر از یکهفته بزرگ میباشد و زرد و بزرگ و کوچک میباشد بزرگ را خرمکس نامند و الوان میباشد سیاه و ازرق و زرد و بهترین همه سیاه آن و بعد از آن ازرق و بدترین همه زرد و آن خالی از سمیتی نیست * طبیعت آن در اول گرم و تر * افعال و خواص آن محلل و جاذب و منضج و مفتح و آشامیدن آن با شراب جهت عسر ولادت مجرب دانسته اند و چون مکس بزرگ را بگیرند و سر آنرا انداخته بر شعیرهٔ چشم بمالند و بدان مداومت نمایند زائل گردانند و مجرب و بدستور چون بر موضع زنبور گزیده بمالند بقوت وجع آنرا تسکین و سمیت آنرا جذب نماید و ضماد نوع بزرگ و یا کوچک آن با زردهٔ بیضهٔ مرغ که نرم بمایند جهت تسکین درد چشم و تحلیل گوشت زائد آن مادام که صلب نگشته باشد و مداومت مالیدن آن بشدت بر داء الثعلب مجرب و بتنهائی جهت تحلیل ورم چشم و بعضی از اطبا چهل گویند که خوردن پخته و خام آنرا مفید جهت تقویت باصره و منع جمیع آفات چشم مجرب میدانند و گذاشتن سر مکس سبز در احلیل باعث نعوظ قوی است و فضلهٔ مکس را چون با آب و عسل بنوشند جهت ازالهٔ مغص و قولنج و خناق مجرب یافته اند و بغدادی نوشته که حکایت کردند جماعهٔ از عوام و زنان که تجربه نموده اند آنها فضلهٔ آنرا که بر سقفهای خانها می نشینند جهت ازالهٔ بهق و برص چون بیاشامند بعد از پرهیز از چیزهای ناموافق و در آفتاب نشینند و موضع برص را مکشوف نمایند تا آبله کند زائل گرداند و فعل آن مانند آطریلال است و چون فضلهٔ آنرا با قراقروط و شکر سرخ ممزوج نموده شیاف ساخته و بردارند اطلاق طبیعت آورد و روغن آن که مکرر مکس را در روغن کنجد انداخته و پرورش نمایند در آفتاب و هر مرتبه صاف نمایند جهت رویانیدن موی مجرب است و بوی پیاز عنصل کشنده اقسام مکس بود و بدستور از بوی کافور و روغن زیتون و زرنیخ و چون از زرنیخ و کندش صورت مکسی سازند و در جائیکه مکس بسیار باشد گذارند مکس از آن موضع بگریزد *

*ذبل * بفتح ذال و سکون با موحده و لام بلغت رومی سیلوبان و بفارسی و بهندی نیز کچکره نامند * ماهیت آن پوست سلحفاة یعنی سنگ پشت هندی است و گویند استخوان آنست بغایت سیاه و بعض اجزای آن مایل بزردی و براق و صلب و از آن دستهٔ کارد و قلمتراش و پایه ان و قلمدان و غیرها میسازند و ابلق زرد و سیاه مایل بسرخی میباشد و شنیده شد که آنرا بنحو خاص طبخ میدهند نرم مانند خمیر میگردد پس از آن بهر شکل آنچه میخواهند میسازند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن جالی و بغایت قابض آشامیدن محکوک آن مسقط و اندو اسهرو با عسل جهت التحام قصبهٔ ریهٔ و نفث الدم و تپ ربع و ضماد آن جهت اورام و سرطان و خنازیر و اسقاط دانهٔ بواسیر و طلای سوختهٔ آن با سفیدی تخم مرغ جهت شقاق لعب و شقاق رحم که از ولادت بهمرسد و شقاق و خروج آن نافع و نرزجهٔ آن مانع سیلان رحم و مسقط جنین و جهت تسهیل ولادت مفید مضر جگر مصلح آن سیب مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن استخوان قنفذ و گفته اند چون از آن شانه سازند و موی را بدان شانه کنند بالخاصیت جهت رفع تحلل بن موی و تولید قمل و ریختن موی موثر است و نیز گفته اند چون آنرا با چوب صلیبی که آدمی را در آن از حلق کشیده باشند و قدری از خاک قبر مقتول بخور کنند در منع سحر و فتنه مجرب دانسته اند و بدستور جهت اصلاح متباغضین موثر است

* فصـــــل الذال مع الراء *

*ذراریح * بفتح ذال معجمه و راء مهمله و الف در وسط و اول مفتوح و دوم مکسور و سکون یاء مثناة تحتانیه و حاء

مهمله بزرگ الاکلیل و بدنبلی دارساس و با صدها لی تسمی از هان نامند * ماهیت آن حیوانی است و دو نوع میباشد بزرگ و کوچک بزرگ آن بقدر زنبور و کوچک آن از مگس بزرگتر و پهن و بدبو پرنیا فی تازه میشبند و در آنها تکون میابد بهترین آن بزرگ طولانی آنست که در ایام تکون یابند و زرد مائل بسیاهی و سرخی و با خطوط زرد که بعرض در پر آن باشد و آنچه سبز و سرخ و زرد و منقط بسیاهی باشد زبون و سائر اقسام آن غیر مستعمل و چون آدمی را بگزد بی اختیار زود بول جاری شود * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در دوم خشک و در سوم نیز گفته اند * افعال و خواص آن بسیار تند و متعفن و مقرح حاد و از سموم قتاله و مقطع و مفتح و آشامیدن محرق آن رافع سنگ و مفتت حصاة و مدر بول و حیض و نیز آشامیدن محرق آن با مرق گوشت گاو و یا با روغن زیتون جهت رفع خوف سگ دیوانه گزیده بهترین ادویه است و گویند قطعهای خون منجمد با بول شارب آن دفع میکرد و عوام را عقیده آنست که سگهای بسیار کوچک در جوف صاحب آن متکون میگردد و این دوا آنها را با در رار دفع میکند و در اخراج سنگ گرده و مثانه نیز موثر است و دستور احراق آن در رمله محمد ذکریا نقت و اگر در پارچه پیچیده بر بخار سرکه جوشان بدارند تا بمیرد حکم احراق دارد و باعث تلطیف آن میشود و استعمال آن مجوز و اکتحال آن جهت ناخنه و ضماد آن با سرکه جهت داء الثعلب و بهق و برص ناخن و تحلیل اورام بلغمیه و با قیروطی جهت قلع ناخن ناهموار و رویانیدن ناخن صحیح و با سرکه جهت جرب و تقشر جلد و بهق و برص و قوبا و گزیدن عقرب و دفع ثآلیل و قمل و بقایای جلد ریه و نمش و چون دست و پاهای آنرا انداخته در سایه خشک نمایند و در روغن بنفشه بسایند پس در روغن زیتون بجوشانند تا غلیظ شود قطور آن جهت ثقل سامعه و درد گوش و طلاء آن جهت رویانیدن موی ابرو و داء الثعلب بعد تقرح مفید و باید که چشم را محفوظ دارند که در آن داخل نشود و چون نوع سیاه منقط سرخ آنرا گرفته در روغن اندازند و مدت شش ماه در آفتاب گذارند جهت قلع قرحه که مقدمه کچلی است موثر و چند مرتبه مزمن شده باشد و طلای محرق آن با خردل جهت انبات شعر و با قیروطی جهت بیاض اظفار مقدار شربت آن یکعدد سوخته آن و گفته اند سه طسوج و زیاده کشنده است بدرد و تقرح مثانه و مغص و بول الدم و احتباس آن و غشی و حمی حاد و اختلاط و ورم قضیب و نواحی آن و التهاب و حرقت دهان و معالجه آن قی فرمودن بماء الشبت مطبوخ و روغن گاو و آب گرم ممزوج بروغن کنجد و احتقان بکشک ماء الشعیر مطبوخ با روغن گل و روغن تخم کتان و آشامیدن شیر گاو تازه دوشیده و آب گوشتهای چرب و آشامیدن آب برگ خرفه تازه با کره و دهان بارده و فالوذهای لینه و چکانیدن روغن گل و سفیده بیضه مرغ در احلیل و گفته اند پر و پاهای آن تریاق آنست و بعضی بالعکس گفته اند و همه بی اصل است

ذرة بضم ذال معجمه و فتح راء مهمله و تا جاورس هندی است و بهندی جوار نامند * ماهیت آن حبی است سفید و شیرین از عدس بزرگتر و در خوشه بزرگی پر از دانه و نبات آن بقدر یکقامت و کمتر و زیاده تر از آن و شبیه بنیشکر و نبات خندروس و بهترین آن سفید بزرگ دانه سنگین شیرین آنست * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن قوی الغذا و غلیظتر از دخن و مجفف و حابس اسهال و در جمیع افعال مانند خندروس است مصلح و ملطف آن روغنها و شیرینیها و ضماد آن مبرد و مجفف و رادع و همچنین جمیع اجزای گیاه آن

ذرق ابو حنیفه گوید بلغت تازی نباتی را گویند که شبیه بکندنا و بر سر نبات آن غلافی که تخم آن در آن باشد و در

فروشاركي آنرا بخورند وچون خشک کردد نخورند وبيخ آن بشکل پيازورنگ آن سياه وچون پوست سياه آنرا جدا کنند مغز آن سفيد مانند پياز باشد وطعم آن شيرين وپرآب وبعضی آنرا جندقوقا کفته اند

* فصـــــــل الذال مع النون *

* ذنب الخيل * بفتح ذال معجمه ونون وباء موحده والف ولام وفتح خا وسکون ياء مثناة تحتانيه ولام ودرشام مشهور بذنب الفرس است * ماهيت آن دو نوع ميباشد يکنوع نباتی است که درقرب آبها وخندقها بسيار ميرويد وشاخهای آن مجوف وبسيار ومائل بسرخي وباخشونت وپرکره وکرههای آن بهم متصل وبرک آن باريک شبيه بدم اسپ وبرک اندکی وبراشجار وجدار وخود مي‌پيچد وتا بالای درخت ميرود وازان آويخته ميشود شبيه بدم اسپ وبيخ آن خشبي صلب وبی کل وثمر ميباشد وبعضی کويند کل آن مابين سفيدی وکبودی وقوت آن مدتها باقی ميماند ونوع ديکر آنکه اطراف آن کوتاه تر از اطراف نوع اول وازان سفيد تر واپوحنيفه کفته لحية التيس است ودرزمين عرب بسيار وعصارهٔ آن درمعدن آن منجمد وخشک نشود تا آنرا بزمين ديکر نقل نکنند ودر کتاب حشايش آورده که آنرا کرفس کوهی نامند * طبيعت آن دراول دوم سرد ودرآخر آن خشک * افعال وخواص آن قابض وبی لذع وقاطع نزف الدم ونفث الدم زنان وجهت سرفهٔ مزمن وامراض سينه وعسرالنفس حار واستسقا وورم حارجکر واقسام اسهالات حاره هنکامی که تپ نباشد وقرحهٔ امعا وجراحت مثانه وکثرت شرب آن جهت التحام فتق والتيام رودهٔ مقطوع مؤثر شربا وحقنة وضماد آن جهت التيام جراحات عظيمه وعصب مقطوع وقيلهٔ امعا وورم مقعده واورام حارهٔ اعضا وسعوط عصارهٔ آن جهت رفع رعاف نافع مقدار شربت آن يکدرم ومولد سودا مصلح آن شکر وروغن بادام بدل آن انجبار وصاحب اختيارات کفته که نوعی از لحية التيس است وبسيار استعمال آن مرخي اعصاب ومصلح آن بنفشه وضماد نوع دوم آن باسرکه جهت جراحات خبيثه واورام مقعده وکبد واستسقا مفيد است

* ذنب الخروف * بفتح خاء معجمه وضم را وسکون واو وفا * ماهيت آن کياهی است بيخ آن باريک وشاخهای آن سفيد ومجوف وبرک آن ازهم دور شبيه ببرک راسن وکل آن زرد شبيه بکل رشاد بری وتخم آن باريک وطعم جميع اجزای آن مائل بتلخي وتندی وباندک لزوجت ودرشام خصوصا بيت المقدس کثيرالوجود * طبيعت آن درآخر دوم کرم ودرسوم خشک وکفته اند درآخر دوم کرم وخشک است وبارطوبت فضليه * افعال وخواص آن آشاميدن آن مسکن مغص ومحلل رياح وقاطع خون ورافع سپرزود افع اذيت کزيدهٔ کلب وبدستور ضماد آن بر موضع کزيدهٔ آن وقطور عصارهٔ برک آن وبدستور ضماد سائيدهٔ آن جهت رفع بياض چشم مجرب دانسته اند

* ذنب السبع * بفتح سين مهمله وضم باء موحده وعين مهمله * ماهيت آن کياهی است ساق آن بقدر ذرعی واسفل آن مثلث واعالی آن مستدير برخارهای نرم ازهم دور وبرک آن شبيه ببرک کاوزبان ومزغب وازان کوچکتر ومائل بسفيدی واطراف آن خاردار ودر سرهای آن چيزی مستدير ومزغب وبنفش رنک وجمعی در وسط آن رستنه مانند پشم وقوت آن تا سه سال باقی ميماند * طبيعت آن دراول کرم ودر دوم خشک بارطوبت لزجه وقوت قابضه وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن جهت رفع اورام وبعد يل وجهت التيام جراحات وتسکين درد مفاصل وچون بيخ تازهٔ آنرا بخراشند ورطوبتيکه ازان برآيد برعضو مولم بمالند تسکين دهد درحال وبيخ آن جهت استحکام استخوان

شکسته شد با بقدر یکمثقال وضماد آن نیز نافع و طلای عصارهٔ آن جهت استرخای اجفان و تعلیق آن جهت تسکین درد اعضا مفید است و مضغ مصلح آن حب الثعلب مقدار شربت آن یکمثقال است

* ذنب العقرب * بضم عین مهمله و سکون قاف و فتح راء مهمله و باء موحده * ماهیت آن نزد جالینوس مامیران است و بعضی گویند نباتیست شبیه بدنبالهٔ عقرب و زرد رنگ و نبات آن کم و برگ آن ریزه و منبت آن بلاد سرد سیر * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت سم عقرب و سائر سموم باردهٔ حیوانی و غیر حیوانی نافع

* ذنب القط * باصطلاح اهل شام گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ بلوط و گل آن زرد و بیخ آن شبیه بشلغم و ظاهر آن سیاه و باطن آن برنگ خون و معروف نزد یونانیان بخرو سوغالی است و آن اسم حیوانی است * افعال و خواص آن ضماد آن با سرکه جهت گزیدن تنین بحری نافع است

* ذنب الفار * لسان الحمل است از جهت مشابهت خوشهٔ آن بدنبالهٔ موش

* فصل الذال مع الهاء *

* ذهب * بفتح ذال معجمه و ها و باء موحده بعربی عقیان و عسجد نیز و بفارسی زر و طلا و بترکی التون و قزل و بهندی سونا و کنچن نیز نامند * ماهیت آن اشرف فلزاتی است که در معدن از زیبق و کبریت معتدل صافی تکون می یابد * طبیعت آن معتدل مائل بگرمی و با رطوبت غریزی * افعال و خواص آن ملطف و مفرح و مقوی قلب و دماغ و حرارت غریزی و فکر و فهم را تیز کرداند و جهت امراض قلب و دماغ و کبد و معده و مراره و طحال و گرده و مثانه و باه و امراض صفراوی و سوداوی مانند خفقان و وسواس و توحش و وهم و غم و حزن و جنون و دوار و صرع و ضعف معده و کبد و یرقان و سپرز و انواع بواسیر و ضعف گرده و مثانه و باه نافع و بدن را فربه سازد و جهت جذام بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه مانند بسفایج و کمافیطوس و محلول سحالهٔ آن با مروارید که در آب اترج حل کرده باشند جهت اکثر امراض مذکوره و زحیر و اسهال دموی و جذام مجرب دانسته اند و محلول طلا با نوشادر جهت اخراج سم مجرب و ساختن میل سرمه از آن جهت تقویت بصر و منع رمد و اکتحال آن جهت غلظت اجفان و بیاض و غشاوه و کمنه و ابقا داشتن آن در ثقبهٔ غرب جهت رفع آن مجرب و سودن آن جهت درد دندان و مساک آن در دهان جهت رفع بخر یعنی بدبوئی دهان و ذرور آن جهت رفع اکله و آشامیدن آب طلا تاب جهت تقویت حرارت غریزی و قلب و معده و رفع اسهال نافع و طلای محلول آن جهت فالج و تحلیل اورام و داء الثعلب و داء الحیة و عرق النسا و بهق و برص و بدستور روغن آن اقوی است جهت تقویت کبد و اکثر امراض و انگشتری آن جهت داحس و ام الصبیان و مفاصل و تعلیق خالص آن برگردن اطفال جهت رفع فزع ایشان مجرب دانسته اند و یشاوس این خاصیت را مخصوص بدانهٔ حجری آن که بقدر دانهٔ خردل در نهایت صلابت میباشد و در معدن طلا تکون میباید دانسته و لعب بطلا و دیدن آن مورث سرور و رفع هموم و تقویت دل و ضحک است و چون گوش را با موزن طلا سوراخ کنند هیچ وقت التیام پذیر نگردد و گویند مضر مثانه و آلات بول است مصلح آن عسل و مشک و حب الآس و شاه بلوط و اکثر را اعتقاد آنکه اصلا ضرری ندارد و چون طلا را سحق نمایند بنهجی که از غیر آن هیچ جسمی داخل آن نگردد خصوصا ادویهٔ سمیه و تناول نمایند باعث حفظ صحت و طول عمر و دافع جمیع امراض سوداوی است و درین امور چیزی برابر او نیست مقدار شربت آن از یکقیراط تا دو قیراط و یکدانگ است و چون اطفال را در ظرف طلا شیر و طعام و شراب و دارو دهند زود

بسحق اینند و فربه و قوی القلب و دلیر و شجاع و ازام الصبیان ایمن کردند و اگر زنگ زرد پای بازبندند در شکار دلیرتر کردد و چون او ران بشکل هلیله ساخته در خواب و بیداری صاحب توحش و مزمن خفقان و خیالات سوداوی در زمان نکاهدارد رفع جمیع اعلال او میکردد

* فصـــــــل الذال مع الیاء *

* ذئب * بکسر ذال معجمه و سکون همزه و باء موحده بفارسی کرک و بترکی خورد و بهندی هند اروبهیرّیه و بلغتی یك و بلغتی دیکر بهند آری هر همه نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف نجرئ النفس دلد اتهای آن متخلل یعنی بعضی در بعضی مینشیند * طبیعت آن در سوم کرم و خشك * افعال و خواص آن کبد آن جهت امراض کبد بغایت نافع چون بسایند و مقدار یکدانك آنرا با آب اکر حمی باشد و اکر نباشد با شراب بیاشامند جهت استسقا و تپهای بارده و با سکنجبین جهت یرقان و با آب کرفس جهت سپرز نافع و غافث مقوی افعال آنست و مقدار شربت آن یکدانك و زهرهٔ آن بمقدار یکدانك با عسل و با طلا جهت تپ ربع کهنهٔ مزمن و قولنج و استسقا و مقدار یك نخود آن با مطبوخ حمص جهت تقویت باه بی نظیر و بدستور طلای آن درین باب و جهت رفع تشنج و صرع و کزاز و تشنج عصب خصوصا که از سردی باشد اکلا و طلاء و سعوط آن جهت نزلات عظیمه و با آب چغندر جهت رفع حمرت چشم در همان ساعت و با سکنجبین جهت صرع و اکتحال آن جهت تیرکی چشم و نزول آب و غشاوه بکر و زوضماد آن با ورس جهت بهق و برص و با ادویهٔ مناسبه جهت تقشر جلد و داء الثعلب و درد مفاصل و کویند چون زهرهٔ آنرا لطوخ کرده مجامعت نمایند دیکری بر آن زن قادر نکردد و حمول آن مانع آبستنی و نیش خشك کردهٔ آن بقدر یکدانك با شیر تازه دوشیده جهت تپ ربع و امراض شش بغایت مفید و پیه آن جهت داء الثعلب و داء الحیه و ورم مزمن و دماغ آن بمقدار یکقیراط با شیر تازه دوشیده جهت منع صرع و طلای کداختهٔ آن در آب سداب و روغن زیت بر بدن جهت همه اعلال ظاهری و باطنی حادث از سردی مفید و بخور موی آن سبب کریختن هوام و طلای محلول آن در نوشادر جهت تحلیل اورام و کبد آن رنجهای جکر را مفید و ضماد استخوان سهاق محرق آن که باذکر آن سوخته باشند جهت بواسیر و ابن زهر در خواص آورده که کرک کیاه نخورد مکر وقتی که رنجور کردد مانند سك و کربه و همه حیوانات قضیب شان از عضله و عصب است بغیر روباه و ذکر کرک که استخوان است بالای آن عروق و رباطات پیچیده در پوست کشیده و چون دم آنرا در چراکاه کاو بیاویزند مادام که آن آویخته باشد هرچند که کاو کرسنه باشد اصلا در آن داخل نکردد و بول و خون آن قاطع حمل زنان شربا و حمولا چون خصیهٔ آنرا بریان کنند و بخورند قوت باه بیفزاید و چون خصیهٔ راست آنرا بکوبند و با زیت بریان کنند و بصوفی آلوده زن بخود بردارد شهوت او زایل کردد و ارسطو فرموده که یکمثقال از خشك آن با آب ترهٔ تیزک جهت درد سینه و پهلو و با صعتر جهت درد تهیکاه بسیار نافع و اکر زن بر بول آن بول کند هرکز آبستن نکردد و زبل یعنی سرکین آن بسیار کرم و محلل قوی و بهترین آن آنست که کرک استخوان خورده باشد و علامت آن بسیاری سفیدی آنست که با خشونت باشد آشامیدن یکمثقال آن با آب کرم و با شراب مفید و بدستور با فلفل و نمك جهت قولنج سریع الاثر حتی تعلیق آن بر ران صاحب قولنج خصوصا بر پشمانیی که از پشم کوسفندی که آنرا کرک دریده باشد و اکر بعوض پشم در پوست ایل بندند نیز همین اثر دارد و اکر پوست پسته بجای مغز آن کذارند و سر آنرا بسته و برای آن کوشهٔ قرار دهند و بر شکم بیاویزند نیز نافع است و اکر در انبوبه از نقره که در کوشهٔ داشته باشد مقدار باقلائی از آن کنند و بیاویزند نیز مؤثر است و بدستور پیچیدهٔ آن در پوست بزی که کرک آنرا دریده

باهد بر حاصرهٔ صاحب قولنج رهر مرهٔ آن با عسل جهت خناق بلغمی و بد متورد رو رخشك استخوان خوردهٔ آن و بخور آن باعث جمعیت موش دران موضع و تعلیق کعب آن بر زانو جهت رفع وجع ریحی آن و زحمت حرکات و باز نماندن از رفتار بسیار و گویند چون سر آنرا در خوابگاه گوسفندان دفن کنند گوسفندان از خوف هلاك شوند در صورتیکه از شعر گرگ نیز از ان محل گزیری ندا شته باشند و چون در برج کبوتران کند ارند مار و سا ئر موذیات داخل آن نگردند و چون در ممر سیلاب دفن کنند دیگر سیل از ان ممر جاری نگردد و چون صداق نامهٔ زنان را بر پوست گوسفندی که گرگ گرفته باشد بنویسند هرگز ما بین زن و شوهر او الفت نما شد و چون دندان پیش آن را در پوست بپیچیده در منزلی دفن کنند باعث تفرقهٔ اهل منزل گردد و بر پوست آن خوابیدن قولنج را زائل کند و گویند تا گرگ دیوانه نشود گوشت آدمی نمیخورد و چون بوی خون شنود و یا آدمی خون آلوده باشد و بوی او را شنود تکلف ارد او را تا ال رد هرچند آن آدمی قوی و زور آور و سلاح بسیار پوشیده باشد

باب دهم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها راء مهمله است

* فصـــــــــــــــــل الراء مع الالف *

* راتیانج * بفتح را و الف و کسر تاء مثناة فوقانیه و فتح یاء مثناة تحتانیه والف وفتح نون و جیم و راتینج و ریتانج در جیلانی رشینه نیز نامند * ماهیت آن صمغ صنوبری است و سه نوع میباشد یکی آنکه سائل باشد و منجمد نگردد و آنرا زفت رطب و نوع دوم آنکه منجمد باشد یعنی مانند صموغ دیگر بعد بر آمدن از تنهٔ درخت خود بخود بدون طبخ منجمد و منعقد گردد و سوم آنکه با آتش آنرا طبخ دهند تا منجمد و منعقد گردد و این را قلفونیا و بشیرازی زنکباری نامند و بهترین راتیانج آنست که رنگ آن سفید مائل بزردی باشد و بوی صنوبر از آن آید * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک و بعضی در چهارم گفته اند و عیسی در سوم گرم و در اول خشک گفته و نوع آتش دیدهٔ آن گرمتر از آتش نادیدهٔ آن * افعال و خواص آن آشامیدن نیم مثقال آن با زردهٔ تخم مرغ که نیم پخته باشد و همچنین با آب طبیخ سبوس گندم جهت سرفهٔ مزمن و ریه و جراحت رطبهٔ شش و مضغ آن جهت سرفهٔ رطوبی و جذب فضول دماغی و کشیدن آن مانند لنها کو و روزاول یکدفعه روز دوم دو دفعه روز سوم سه دفعه جهت سرفه و ربو و قرحهٔ شش عجیب الاثر و چون خرقه را بدان آلوده و با آفتاب خشک کرده صاحب زکام بارد و حمی ربع دود آنرا بگیرد در ساعت تسکین یابد و ضماد آن جهت التیام جراحت و ازالهٔ حکه و جرب و خشونت جلد و با کتان جهت لتق رگها و نواصیر و با تخم کتان بالسویه جهت رفع ثالیل آویخته در مقعده که اطبا از علاج آن با زمانده باشند و جهت شقاق قدمین و بواسیر مجرب و جهت کجی ناخن موثر و چون یکجزو از ان و از هریک زرنیخ سرخ و سرگین ارلب و پیه بز نصف جزو اجزا سوده و بر آتش گداخته اقراص سازند هر قرصی نیم مثقال و عند الحاجت یکقرص را بخور کنند با آتش ملایم و دود آنرا با نیوبه بکیرند هر روز سه مرتبه عجیب النفع است برای سرفه و قرحهٔ ریه و چون یک جزو آنرا بر آتش گداخته بوزن آن تخم کتان و نصف وزن آن سفیدآب قلعی دران انداخته از آتش فرود آورند لصوق قوی است برای التیام جراحات تازه و کهنه و اندمال آنها و نوع مطبوخ آن در اصلاح موی فرو را موثر و راتینج رویانندهٔ گوشت است در ابدان صاحب مزاج اورام است در ابدان نرم و چون آنرا با نصف آن رهج و فلفل بار وغن باد ام طبخ دهند و مانند مرهم سازند جهت اسقاط داءالثعلب بواسیر مجرب ولیکن با الم بسیار و تدارک آن بمالیدن سفیدهٔ تخم مرغ و سفیدآب و بخوردن شیر تازهٔ دوشیده نمایند مصلح آن موم و روغن با آب حی العالم بدل آن علك البطم و قنه و گویند بدل آن زیت کهنه است

رازقی بفتح راء مهمله و الف و کسر زای معجمه و قاف و یا گویند نوعی از سنبل است و گل رازقی بمعنی رازیانه بری باشد و این اقرب بصواب است

رازیانج بفتح راء مهمله و الف و کسر زای معجمه و فتح یای مثناة تحتانیه و الف و فتح نون و جیم معرب رازیانه فارسی است و نیز بفارسی بادیان و برومی شمار و بهندی سونف بفتح سین مهمله و در الان بزرگ نیز نامند *ماهیت آن* بزریست معروف و دو نوع میباشد بستانی و بری بستانی را ماراثون و بری را اقوماراثون گویند بهترین آن بستانی آنست *طبیعت* بستانی آن در اول سوم گرم و در آخر اول خشک و بقراط گرم در دوم و خشک در اول دانسته و تخم آن گرم تر از برگ آن و بیخ آن قویتر از سائر اجزای آن *افعال و خواص* مجموع آن مفتح سدد مجاری سینه و کبد و طحال و کرده و مثانه و مسکن اوجاع آنها که از برودت باشد و مقوی باصره و معده و محلل ریاح و اخلاط غلیظه و مدر شیر و زیاده کنندهٔ آن خصوصا تازهٔ آن مدر بول و حیض و تریاق سموم حیوانی و مجفف قوی و با قوت قابضه و آشامیدن طبیخ تخم آن جهت خفقان و غشی با گل گاوزبان مجرب و با پرسیاوشان و انجیر جهت سرفه و ربو و عسر نفس و با ادویهٔ مناسبه و بتنهائی نیز جهت تحلیل ریاح غلیظه و درد پهلو و تهیگاه و قولنج و رفع رطوبات رقیقه و غلیظه و چسبنده معده و غثیان و دفع بلغم حامض و بدرقهٔ قوت ادویه و ایصال آنها باطراف بدن و رفع اسهال مزمن و بدستور با زیرهٔ مبرز جهت رفع اسهال و تقویت معده و با عسل و یا با سکنجبین جهت تپهای کهنه مفید و با آب سرد در هنگام تپها مسکن غثیان و التهاب معده و طبیخ آن با شراب یا غیر آن جهت گزیدگی جانوران سمی چون گزدم و زنبور و مانند اینها و آشامیدن یکدرم آن بطریق سفوف جهت دفع حرقت معده حادث از بلغم حامض به نشف و تجفیف و با خراج آن از مکان خود و بادرار بول و خوردن سفوف آن با گلقند سرشته جهت تقویت معده و رفع رطوبات و بلاعم آن و با شیرهٔ آن بدستور خصوصا اندک گرم نموده و مالیدن سفوف آن بر شکم اطفال جهت رفع نفخ و درد آن مفید و از حضرت آدم علیه الصلوة و السلام منقول است که چون هر سال در اول نزول آفتاب ببرج حمل تا وقت تحویل ببرج سرطان هر روز یکدرم تخم رازیانه را با هموزن آن شکر سفوف نموده تناول نمایند در آن سال اصلا مرضی عارض خورندهٔ آن نگردد و عصارهٔ برگ تازهٔ آن جهت حدت بصر و بعضی در هنگام تری و تازگی نزد آتش میدارند چون از آن رطوبتی بر آید آنرا جمع مینمایند برای چشم نفع آن ابلغ است از عصارهٔ آن که آب آنرا گرفته خشک نموده در چشم کشند بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه و چون آب تازهٔ آنرا بر آتش گذارند تا دو سه جوشی بخورد کف آنرا با عسل و سکبینج و یا بی سکبینج در چشم کشند جهت منع نزول آب و تقویت روشنائی آن نافع و چون عصارهٔ برگ تازهٔ آنرا با زهرهٔ تلیواج در شیشه کرده سه هفته در آفتاب بیاویزند اکتحال بدان مانع نزول آب و رافع ضعف باصره و انتشار است و طلای بیخ آن با عسل جهت گزیدن سگ دیوانه نافع و صمغ آن در افعال مانند عصارهٔ آنست و جهت تقویت باصره و نزول آب در چشم نزد فرود آمدن و جهت تفتیت حصاة نافع مضر محرورین مصلح آن صندل و سکنجبین و بطئ الهضم و مرخی معده مقدار شربت از تخم آن تا یکمثقال و دو مثقال نیز و از بیخ آن در مطبوخات دو مثقال تا سه مثقال بدل آن تخم کرفس است

رازیانهٔ بری شاخهای آن عریضتر از بستانی و شبیه بریباس و بیخ آن کوچکتر و بسیار خوشبو و تخم آن بزرگتر و سبزتر *طبیعت آن* در آخر سوم گرم و در دوم خشک *افعال و خواص آن* جهت تقطیر البول و تنقیهٔ رحم و

قروح ازچرک و اسهال مزمن ورفع احتباس حيض وتفتيت حصاة وتپهای مزمن وبرذن وآشاميدن طبيخ آن با شراب جهت رفع سميت كزيدن حيوانات سمی وضماد آن جهت گزيدن سگ ديوانه نافع است *

* راسن * بفتح اول والف وسين ونون وآنرا زنجبيل شامی ويونانی انيون وبلغت اندلس جناح وكاموح نيزنا مند * ماهيت آن بيخ نباتی است خشبی خوشبو وتند طعم با قوتی رنگ مائل بسبزی وساق آن متشعب برگ آن عريض و دراز شبيه ببرگ قلومس ودرازتر وخشن تر ازان وانبوه وازساق آن روئيده بر روی يكديگر وگل آن مائل بكبودی و حب آن شبيه بقرطم با اندک پهنی وطعم آن اندک تند ومنابت آن كوهستان ومواضع سنگلاخ ودرتابستان بيخ آنرا بر ميآورند وبيخ آن مستعمل است وقوت آن تاده سال باقی ميماند وگويند بيخ آن زرد وبسطبری انگشت خنصر وبالای آن قوی تر ازيانون آنست وبعضی گويند بيخ سوسن كوهی است وصاحب اختيارات بديعی گفته كه دو نوع ميباشد يكی بستانی وآن فيلجوش است ودوم بری وبرگ آن شبيه ببرگ فيلجوش وبيخ آنرا بتركی اند خوانند وبهترين آن مائل بسبزی تازهٔ كرم ناخوردهٔ مصمت آنست وبالجمله از ادويهٔ مجهولة الماهيت است * طبيعت آن دراول سوم كرم وخشک وبا رطوبت فضليه ودردوم نيز گرم وخشک گفته اند * افعال وخواص آن مفرح وبا قوت ترياقيت ومقوی قلب وفم معده وهاضمه وباه ومثانه ورافع ماليخوليای مراقی وتوحش وخوف وحزن حادث ازمشاركت معده ومفتح سدهٔ جگر وسپرز ومحلل رياح ونفخ ومسكن اوجاع باردهٔ كبد ومفاصل وظهر ونقرس وعرق النساء وغيرها ازامراض باردهٔ رطبه وجهت تقطير البول رطوبی وبول در فراش وكشودن حيض آشاميدن مطبوخ آن وضماد آن نافع ونطول مطبوخ آن با شراب جهت شقيقه وامراض باردهٔ رطبهٔ دماغيه وتحليل اورام آن ولعوق يكدرم آن با عسل جهت سرفه وربو وعسر النفس وتنقيهٔ سينه ازبلغم ورطوبت وآشاميدن مطبوخ آن با شراب جهت سموم هوام وسائر سموم بارده وقطور آن در گوش جهت دوی وطنين وبخور آن بردندان جهت اندا ختن كرم آن وبر رحم جهت كشودن حيض وضماد مطبوخ آن در شراب جهت شقيقه وصرع وامراض بلغمی وعرق النسا وسائر اوجاع بارده وبدستور مطبوخ برگ آن مانند مطبوخ بيخ آنست درمنافع وضماد برگ آن جهت شكاف عضل وتحليل اورام مفيد مضر محرورين ومصلح واكثار آن مفسد خون ومحرق منی وقاطع باه مصلح آن سركه وربوب حامضه ومكيدن انار ترش وخميرهٔ بنفشه مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن ايرسا ويا قسط شيرين وگويند چون يكعدد دانهٔ آنرا بلع نمايند رفع سرعت انزال نمايد وبخور آن جهت تقويت دندان ورفع كرم آن وطلای آن جهت نيكوئی رنگ رخسار وبا عسل جهت رفع آثار جلد مؤثر وشراب راسن كه معروف بشراب مليكه است باعتقاد جالينوس درجميع افعال مذكوره بهتر ازاصل آنست ومربای راسن وقرص ومعجون آن در قرابادين مذكور شد وگويند چون راسن زرد رنگ كه شاخها وبرگ آن منبسط بر روی زمين وبرگ آن انبوه وطولانی وبيخ آن كوچك وزرد رنگ وبا اندک تلخی ومنبت آن جاهای نمناک وسواحل دريا ميباشد بيا شامند جهت رفع الم گزيدن هوام وتسكين درد آن درساعت مؤثراست گفته اند چون پيكان تير را بعصارهٔ آن آب دهند بهر حيوانيكه برسد بزودی آنرا هلاک ميكرد اند

* راملک * بفتح اول والف وفتح ميم وكاف لغت يونانی است * ماهيت آن از ادويهٔ مركبه واز تراكيب جالينوس است وآن قرصی است كه در قديم از عصارهٔ بلح ميساخته اند ودرين زمان از مازو وشاب خرما ترتيب ميدهند وبهترين آن آنست كه بگيرند يكجزو مازو ونيم جزو پوست انار سائيده سه روز در آب بخيسانند وبجوشانند وبرهم زنند تا مانند خمير

شود پس ربع جزو زاج و مانند آن صمغ محلول و یکجزو نیم درشاب خرما و یا عسل اضافه نموده طبخ دهند تا قوام سازند واگر بوزن پوست انار بلیلج بسیار نیز اضافه کنند بی‌عدیل است * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و بعضی گرم دانسته اند * افعال و خواص آن ملطف و قابض و مجفف و مقوی معده و کبد و امعا و مسکن حرارت و مانع مواد باعضا و جهت حبس اسهال صفراوی و دموی و نزف الدم و ذرب و سرفه و درد سینه و ضعف جگر و تجفیف قروح شربا خصوصا با ماء الآس و ضمادا آن بر شکم جهت تسکین کرب و طلاء آن مقوی جلد مسترخی و دافع ورم حار و ورم مقعده و بثور آن و نقرس و حابس عرق و دافع عفونت و بخار فاسد و با حنا مسود شعر و قاتل شپش و سنون آن مقوی لثه و قاطع خون مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن سک مضر مثانه مصلح آن عسل است و درقرابادین نیز نسخ آن مذکور شد

* راوند * بفتح اول و الف و واو و سکون نون و دال مهمله و ریوند بیای مثناة تحتانیه بجای الف و کسر را نیز آمده و بفارسی نیز بدین اسم مشهور است و بیخ جگری نیز نامند * ماهیت آن بیخ ریباس است که در دامن کوه‌های خطا و چین و تبت و ترکستان و خراسان و بعضی از بلاد هند بهم میرسد و اکثر چوپانان و مردمی که بدان نواح میباشند و آنرا میشناسند بیخ آنرا برمیاورند و میگویند که بعد حفر زمین اول بیخ باریک سیاه رنگی ظاهر میگردد و از آن ریشها باطراف در زمین رفته چون دو سه ذرع دیگر بکاوند بر سر آن ریشها کرهها بشکل شلغم بزرگ و کوچک برمیاید آنها ریوند است برآورده هریک را بریده بدو قطعه و یا سه قطعه و یا زیاده که سوراخ کرده برای سهولت باربرداری و آنکه بزودی خوب خشک گردد و کرم نزند و فاسد نشود و بر گردن حیوانات می آویزند و لهذا اکثر قطعهای آن سوراخ دار میباشد و بهترین همه خطائی و چینی و تبتی آنست که قطعهای آن بزرگ شبیه بسم اسپ و رنگ آن سرخ مائل بتیرگی و زردی و تند بو و سنگین مستوی الاجزا و جوهر آن مابین صلابت و رخاوت باشد و چون بخایند بدشواری نرم گردد و لزج باشد و چون ممضوغ آنرا بر انگشت و یا بر عضو دیگر و یا بر پارچهٔ بمالند زرد گرداند و چون بشکنند موضع کسر آن زرد اندک مائل بتیرگی باشد و این مستعمل اطبا است و قوت آن تا یکسال باقی میماند پس ضعیف میگردد و ما میران حافظ قوت آنست که با آن نگاه دارند و آنچه برخلاف این اوصاف باشد زبون و غیر مستعمل و گفته اند آنچه مشهور بزنجی آنست از جهت رنگ آنست که سیاه است نه از جهت آنست که منبت آن زنج است و این مشابه آنست در اکثر افعال و مخالف آنست در هشاشت و خفت و رنگ و بهترین این آنست که صلب سنگین و موضع قطع آن سیاه و مانند شاخ باشد و دیر کوبیده و خائیده شود و آنچه معروف بترکی و فارسی است نه از آن جهت است که منبت آن آن بلاد است بلکه از آن جهت است که بدان بلاد می آورند و از آن بلاد بجای دیگر نقل مینمایند و این در میان هر دو صنف است در صفات مذکوره و اندرون و بیرون آن هر دو بسیار زرد و بهترین این آنست که موضع قطع آن و ممضوغ آن نیز بسیار زرد و کرم نا خورده باشد و یکصنف دیگر است که از عمان می آورند و راوند شامی نامند و آن عروق خشن طولانی بغلظت انگشتی قویتر از آن نیز و صلب اغبر کمد اللون و موضع کسر آن املس و ظاهر آن زرد آمیخته بزرقت میباشد و این مشهور براوند دواب است برای آنکه بیطره آنرا در امراض کبد دواب مستعمل دارند عصارهٔ صنف اول که بطبیخ ترتیب دهند تا غلیظ گردد بهتر است از آنکه بکوبند و بسایند و بسیار طبخ دهند تا منجمد گردد و تازهٔ آن تا یکسال نیکو است و کهنهٔ دو ساله آن ردی و مضر * طبیعت آن مرکب القوی و در اول دوم گرم و خشک و مبرد بالعرض بسبب شدت تحلیل و با رطوبت فضلیه و لهذا بزودی آنرا گرم

میخورند * افعال وخواص آن مجفف وقابض وجالی ومنضج ومقطع وبا دزهر سموم بارده خصوص عقرب ومسهل اخلاط غلیظه ورقیقه وحمام بعصر ومدر بول وحیض ومقوی قوت جاذبهٔ کبد ومفتح سدهٔ آن وطحال وامعاء ومحلل ریاح ونفخ کرده ومثانه ورحم ومسکن اوجاع آنها وجهت خفقان بارد ورفع برودت معده وکبد وسرفهٔ مزمن وربو وسل وقرحهٔ ریه وامعا وانواع استسقا ویرقان سدی ورفع اسهال سدی وماساریقا وذوسنطاریا وتنقیهٔ امعا واحشا وتحلیل نفخ ورياح آن وا ورام باردهٔ احشا وتخمه ومغص وبواسیر وناصور وتپ ربع وچون ازان حبی سازند که نرم سوده بالعاب بهدانه سرشته حب سازند وزیر زبان نگاهدارند وآب آنرا فرو برند جهت سرفهٔ کهنهٔ بارد رطب وضیق النفس بارد رطب نیز وقلاع دهان بارد وامثال اینها نافع وبا هلیلهٔ کابلی وغاریقون وصبر که حبوب ساخته فرو برند جهت تنقیهٔ دماغ وانواع صداع بارده وصفراوی وشقیقه وفالج ولقوه وارکزاز وتوحش وجنون ونزلات بارده ودوی وطنین ورمد حادث از نزلات وبا راسن جهت امراض صدریه مانند سرفه وضیق النفس وبهر وغیرها وبا شراب ریحانی ویا شربت سیب جهت فواق وفسخ عضل وعصب ورض وسستی آن حادث از صدمه وسقطه وبدستور با انیسون وبا آب گرم جهت فواق وآروغ ترش وتمدد تهیگاه وفتق ومغص وبا بابونه وغافث وسنبل هندی ویا با ماء الاصول ویا با ماء آلکشوث بحسب شدت وضعف قوت مرض جهت استسقا وبا سکنجبین خصوص بزوری ویا اصولی نیز بحسب اقتضای حال جهت تفتیح سدد وصلابت طحال وتفتیت حصاة وتحلیل رياح ورفع حبس البول ومقدار یکمثقال تا دو درم آن با شیرهٔ تخم خربزه وشیرهٔ خارخسک جهت رفع حبس البول که بدوای دیگر کشوده نگردد مجرب وبا ادویهٔ مضعفهٔ قوت مسهله ومنعشه وقوت قابضهٔ آن مانند گل سرخ وگلنار وطراثیث وصمغ عربی بریان جهت ذوسنطاریا معوی وکبدی ورفع جشا وفساد اطعمه وتخمه وبدستور با سنبل هندی وبا جاورشیر ومطبوخ زبیب وبسفایج جهت قولنج ثفلی وبلغمی وبا آب پرسیاوشان وقنطوریون جهت عرق النسا وتپهای بلغمی وضعف مفاصل واوجاع آن وبا زرشک وصندل جهت ورم باطنی وتقویت آن ودر دهن داشتن قطعهٔ آن واب آن فرو بردن جهت نفث الدم ومعده وورم سینه وربو وبهر وسعوط آن جهت امراض دماغیه ونزلیه نافع وضماد آن با سرکه جهت رفع کلف وقوبا وآثار ضربه وبا لعابات جهت ورم حار مزمن وبدستور با آرد جو وتخم خبازی ویا خطمی وبا قوابض جهت استحکام استخوان بدر رفته وطلای آن جهت ضربه وسقطه وتحلیل اورام بارده وتسکین اوجاع غیرحاره وسموم بارده خصوصا عقرب وبرص البکتفین جهت رفع خوف قلبی وذرور آن جهت تجفیف قروح رطبه مفید مضر سفل مصلح آن صمغ عربی وگویند مضر امزجه اطفال وضعفا است مقدار شربت آن یکمثقال تا دو درهم بدل آن در امراض معده وجگر بیک وزن ونیم آن گل سرخ وخمس آن سنبل است ومرکبات را وند از حبوب ورب وسفوف وسکنجبین وشراب مسمی بشراب دیناری وقرص ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت *

* رای بیل * بفتح راء مهمله والف وبای مثناة تحتانیه درمیان هردو وبای موحدهٔ مکسوره ولام در آخر * ماهیت آن گل نباتی است هندی وسه نوع میباشد رای بیل وموتیه وموگره وهمه در شکل نبات شبیه بهم اند ودر ممالک هند وبنگاله ودکهن بسیار بهم میرسد وخوشبو است وازان مانند یاسمین روغن ترتیب میدهند که کنجد مقشر را در گل آن پرورده بعد یکه کنجد ها سرخ ومعطر گردد پس ازان روغن میگیرند وعطر از نوع موتیه نیز مرتب از برادهٔ صندل مینمایند وگیاه آن تا بقدر ذرع وزیاده نیز وشاخهای آن انبوه بعضی مفروش برروی زمین وپرگره واکثر از بیخ آن روئیده وبرگ آن

رای بیل

اند که تا رک املس متوسط در بزرکی وکوچکی وسبز رنگ وکل آن سفید وخوشبو خصوص در شب ورای بیل ازانکه طولانی ومیاجنب ومولیه شبیه بدانه مروارید بزرکی وتضعیف این زیاده تا سه چهار مرتبه وموکره از مردو بزرکتر وبرک آن پهن تر وضخیم تر وتضعیف این زیاده ولیکن لطافت بوی این مردو زیاده است وکویند هر سه یکنوع اند وبحسب قوت وضعف زمین وتربیت وعدم تربیت مختلف میکردند وتربیت آن آنست که جائیکه خواهند بنشانند درخت ویا قلم آنرا باید که خاک آنرا خوب تصفیه نمایند ویا آنکه صاف خالص باشد وبعد از غرس همیشه آب میداده باشند وقبل از موسم کل آن مثلا درینکاله که بودن آفتاب در برج ثور است درا وآخر دلو ویا اوائل حوت شاخهای بلند آنرا قلم نمایند وسرهای شاخهای آنرا بدستهٔ کاه مشتعل اندک بسوزانند واطراف بوتهٔ آنرا مقدار یکشبر خالی نمایند وریشهای باریک آنرا خصوص از موکره دور نمایند وروز دیکر دران آب بسیار ریزند وخاک بالای آن کنند وهر روز آب میداده باشند کلهای بزرک خوشبو بار آورد وهر سال این عمل را تازه نمایند رای بیل موتیه میکردد وبدون تربیت موتیه رای بیل بلکه کلهای بسیار کوچك وکم بو میشود ومیکویند که اکر شاخهای رای بیل ویا موتیه را مکرر بخوابانند واکر مردو طرف آنرا بعد بستن ریشه قطع نمایند که شاخهای تازه ازین آن بطرف بالا بروید وسر شاخها از درخت روئیده بیخ کردد درچند دفع موکره میشود وکویند رای بیل یاسمین مضاعف است وکویند کل رازقی عبارت ازین است * طبیعت آن کرم وتر وسرد نیز کفته اند * افعال وخواص آن جهت دفع صفرا وتسکین حرارت وقی وفواق وجنون نافع وبوئیدن آن مفرح ومقوی دل ودماغ وروغن آن قریب النفع بروغن یاسمین است که بهندی چنبیلی نامند وکرم تر ازان دانسته اند *

* فصل الراء مع الباء الموحدة *

* ربیثا * بفتح راء وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه والف * ماهیت آن نوعی ماهی کوچکی است که از طرف هرموز می آورند ودر کرمسیر ازان ماهیابه میسازند وآنرا ماهی دشنه موتو نیز نامند وخشك آنرا نیز اهل آنجا میخورند * طبیعت آن کرم تر از اربیان است * افعال وخواص آن مهیج باه ومصلح حال معده وتشنگی آورد ومصلح آن تخم کاهو است

* فصل الراء مع التاء المثناة الفوقانیة *

* رتم * بفتح را وتاء مثناة فوقانیه ومیم لغت عربی است * ماهیت آن نباتی است دو نوع میباشد سیاه وسفید سیاه آنرا شاخهای زیاده بر ذرعی وبی برک وصلب مانند ریسمان وبرا شجار آویخته وپیچیده میباشد وکل آن زرد وثمر آن مانند لوبیا ودانهٔ آن بشکل عدس وسفید آنرا ثمر وکل وشاخ نیز مانند سیاه آن الا آنکه رنک شاخهای آن سفید وکل آن کوچکتر است * طبیعت آن در سوم کرم وخشك * افعال وخواص آن جاذب ومحلل وبا قوت قابضه وتند ودرم از ثمر آن مقئ قوی وآشامیدن آن جهت اسقاط کرم واخراج جنین مرده وتند زلده آن وادرار ربنمودن بول بقوت وحقنه بعصارهٔ آن جهت اسهال خون وعرق النسا نافع وخوردن هفت عدد دانهٔ آن سه روز پی درپی سبب اسهال ومنع بروز دمل مضر معده مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن تا یکمثقال است

* رتیلا * بضم اول وفتح تای مثناة فوقانیه وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح لام والف بفارسی انجوزک ودلمه وخایه کبزک وخایه کزک وبترکی پای وبهندی مکری وبسیار بزرک آنرا بد مکر وآنکه پایهای دراز دارد مکر انا منذ وبزرک آن را تا بقدر کنجشکی دیده اند وآنرا آوازی مانند آواز کنجشک وزرد وزغب دار * ماهیت آن حیوانی است شبیه

بعنکبوت وزرد رنگ وشکم آن بزرگ وسریع الحرکت ودست وپای آن کوتاه واقسام میباشد واز سموم قتاله بارده
است گزیدن آن وخوردن عددی ازان قتال است * افعال وخواص آن ضماد کوبیدهٔ آن بر موضع گزیدهٔ آن
جذب سم آن میکند واطهور دهقس بستن زندهٔ آنرا بربازوی صاحب تپ دوری جهت رفع آن مجرب دانسته است وترکانرا
عقیده آنست که چون ملسوع آن در ظرف طلا من تبی نظر کند رفع اذیت آن میشود واز اسعب بدترین آنها که مصری بزرگ
شبیه بذبابیست که اطراف چراغ پرواز میکند ورم بهم میرسد در موضع آن وگاه سرخ میگردد وگاه تیره وسبز وهریک از انواع
آنرا اعراض خاص است مثلا از سرخ آن اندک وجعی وخارشی وزود تسکین یابد واز سیاه آن وجع شدید ورعشه
وسردی بدن واز سفید آن وجع کمی وخارش واختلاف بطن ورتیلائیکه برپشت آن خطوط براق است خدر واسترخای
بدن واز زرد اغبر آنکه چون اراده گزیدن کند اندک رطوبتی از دهن آن برآید وجع بسیار ورعشه قوی وعرق و
برآمدگی شکم عارض گردد واحیانا هلاک کرده اند وعوارض انواع دیگر آن قریب بدانها است علاج همه آنها بعد مکیدن
موضع لسع وجذب سم بقوت فروبردن عضو در آب گرم ونطول با آب ونمک ودفن کردن در رمل وخاکستر گرم کرده وضماد
نمودن موضع لسع بسیر ونمک ویا بخاکستر چوب انجیر وآهک وقلی وبا آب گرم سرشته وخوردن شونیز وتخم کرفس بطریق
سفوف وخوردن دواء الحلتیت وتریاق مخصوص برتیلا است

* فصل الراء مع الجیم

* رجل الغراب * بکسر را وسکون جیم ولام والف ولام وضم غین معجمه وراء مهمله والف وبای موحده وآنرا رجل
الزاغ نیز گویند وبپهلوی پای کلاغ وکلاغ پا وبترکی غازباغی وبفرنکی کرتوبس نامند * ماهیت آن گویند نبات آطریلال
است واکثری تصریح نموده اند که غیر آنست ودرنواح بیت المقدس بسیار وآن گیاهی است بقدر شبری ونیم ونبات آن
منبسط برروی زمین وبرگ آن بسیار سبز ومائل بسیاهی مانند برگ رشاد بستانی وهر برگی مشقوق بدو شق وبر آن سه برگ
باریک وسطی بلندتر از هردو وطرف شبیه بچنگال غراب وشعبهای آن متفرق وطعم آن با تندی واندک قبض وشیرینی
مانند طعم زردک وبیخ آن فرورفته درزمین ومستدیر الشکل وگره دار مدمد وظاهر آن مائل بزردی وساییدهٔ آن
بسیار سفید مانند سورنجان * طبیعت آن در آخر اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مفتح سدهٔ ظهر
ومسکن ریاح ومحلل وجهت رفع قولنج ومغص ودرد کمر وپشت ومفاصل واسهال مزمن بغایت نافع وآشامیدن مرقهٔ
مطبوخ آن باراس العزه یعنی بچهٔ بز که بزغاله نامند جهت وجع صلب وپهلو وورک واوجاع سائر اعضا واعیا واسهال
مزمن بیعدیل وطلای عصارهٔ آن که بآتش بقوام آورده باشند بدین قسم که مجموع آنرا از برگ وشاخ وبیخ کنده وبآب
شسته تاخاک وگل وغبار آن برطرف گردد پس در هاون سنگی نرم کوفته بادستهٔ چوبی وآب آنرا افشرده باز بکوبند
وتمام آب آنرا بگیرند ودر پاتیل کرده وبآتش ملایم طبخ دهند تادوثلث آن برود وثلث بماند ودر جامهای شیشه ویا ظرف
سرکشادی کرده در آفتاب گذارند وهرروز با قاشق مسی برهم زنند تا منجمد گردد مانند شمع وبدست نچسپد چون بدست
نگیرند پس اقراص ساخته سوراخ کرده بریسمان کشند ودر آفتاب آویزند تا خوب خشک گردد وعند الحاجت بقدر ضرورت
گرفته با آب حل کرده برمفاصل بمالند واگر وجع وضربان شدید بسیار باشد دو درم آنرا در آب حل کنند وباده درم بیخ
بیبروخ نرم کوفته بپخته بیامیزند وبرمفاصل بمالند تسکین درد آن دهد
وزائل سازد

* فصل الراء مع الخاء المعجمة

* رخبین * بفتح را وسکون خای وکسر بای موحده وسکون یای مثناة تحتانیه ونون لغت سریانی است وبهندی لورو بشیراز ماهیت آن کویند مائیت شیراست که بطبخ غلیظ کرده اند وبچکانند تا مائیت آن جدا کردد از جبنیت آن وغیر مصل است وماست چکیده را نیز نامند * طبیعت آن در اول کرم ودر آخر آن خشک * افعال وخواص آن کثیر الغذا ومبهی ومسدد وبطی الهضم وثقیل وبرداشتن شیاف آن مسهل است ومصل درحرف المیم انشا الله تعالی مذکور میشود

* رخمه * بفتح را وخا ومیم وها لغت عربی است بفارسی مرداخوار وبهندی کد هر کیله نامند * ماهیت آن قسمی از کرکس است وبزرک جثه سفید مائل بتیرکی با خطوط سیاه وچشم آن بسیار زرد ودر کوهستان وبیابانها میباشد واز مردم بسیار خائف ودر اماکن بعیده تخم میدهد وتخم آن از تخم مرغ خانکی بزرک تر است ودیده شده که در بنکاله وهند در کنار دریاها ورودخانها بسیار میباشد باعتبار آنکه هنود اکثر مردهٔ خود را نیم سوخته در آب دریا می اندازند وبکنار آمده خوراک آنها وسک وشغال وکلاغ وغیره است همه باهم جمع شده میخورند وحیناً با خود اندک جنکی نیز میکنند وبسبب وفور مردار وسیری وسستی طبیعت بازهم متوجه خوردن میکردند * طبیعت آن در دوم کرم ودر اول خشک ودر سوم بعضی کرم دانسته اند * افعال وخواص آن کویند تخم آن بهترین اجزای آنست اکر هفت عدد آنرا بدین طریق بخورند که اولا تنقیه نمایند وبعد از آن یکعدد آنرا خام تناول نمایند وتا شش ساعت مطلقا چیزی نخورند پس شوربای چرب بیاشامند وباز بعد از یکهفته دیکر تکرار عمل نمایند که تا هفت هفته هفت عدد خورده شود جهت رفع جذام مفید واکر نه ثانیه نبخشد از هیچ دوای دیکر منتفع نخواهد کشت ومایوس العلاج است وذرور پوست آن قاطع نزف الدم والتیام دهندهٔ جراحت وبا سرکه جهت قوبا وحزاز نافع وزهرهٔ آن قطورا با روغن بنفشه درکوش طرف مخالف جهت شقیقه وبا روغن زیتون در طرف موافق جهت تحلیل ریاح ورفع کری وقطور وسعوط آن اطفال را جهت تحلیل ریاح دماغ ایشان واکتحال آن با آب سرد جهت رفع بیاض وسرکین آن با سرکه قطورا در چشم جهت رفع بیاض ودر کوش وبا زیت جهت ازالهٔ کری وثقل سامعه وحمول آن جهت اسقاط جنین وادرار حیض وبد ستور بخور ولطوخ آن جهت کزیدکی عقرب ومار وزنبور وبدستور لطوخ زهرهٔ آن وتخم آن نیز وبا سرکه جهت برص وکویند اکتحال آن در چشم جانب کزیده شده نافع وکوشت خشک خام آن با خردل بخورا تا هفت مرتبه جهت حل انعقاد مردی که آنرا زنان بسته باشند وجهت تسهیل ولادت نیز وپر آن بخورا جهت کریز انیدن هوام وپر دراز وپرهای چپ آن جهت تسهیل ولادت وجکر آنرا چون بریان نمایند ویا خام آنرا سائیده در روزی سه دفعه هر دفعه یکدانک با سرکه بنوشند تا سه روز متوالی جهت رفع جنون مجرب دانسته اند وپوست آنرا چون خشک کرده سائیده برجراحات بپاشند قطع خون آن نماید ومندمل سازد وطلای آن با سرکه جهت قوبا وحزاز وپوست اندرون سنکدان آنرا چون خشک نموده سائیده با شراب بیاشامند جهت رفع جمیع سموم ومغز سر آن در درم با روغنها جهت درد سر نافع از ارسطاطالیس منقول است که چون رخمه را خفه کرده با چهار قسط روغن زیتون بجوشانند تا مهرا شود تدهین بدان جهت رفع جذام مجرب است ورخمه ردی المزاج ومولد ومعطش ومحرق اخلاط است

* فصل الرا مع الدال المهملة

* ردونتی * بضم را وسکون دال مهملتین وفتح واو وسکون نون وکسر تای مثناة فوقانیه ویاور وونتی بدو واو اول ساکن

ورم مفتوح نیز شنیده شد * ماهیت آن گیاهی است هندی عظیم النفع جامل القدر شبیه بگیاه لجود درشکل وبرگ آن ازان کوچکتر وپشت برگ آن بطرف آسمان وروی آن بطرف زمین وگویا ازان آب همیشه تراوش میکند وزیر آن بقدر بوته آن بتد وبرهمیشه نمناک وسیاه رنگ میباشد مانند آنکه بروغن چراغ چرب کرده باشند وازین جهت آنرا بروونتی نامند وبرگ آن بطول طعم ومائل بشوری ودراطراف درخت آن مورچه بسیار میباشد ومنبت آن موضع آفتاب رو وشوره زار وقرب دریا وبعضی گویند ازین جهت آنرا اودروونتي یعنی درآفتاب رویده وگریه کننده وعوام آنرا لون کاپوئي گویند جهت آنکه در نمک زار میروید ودو نوع میباشد یکی بزرگ بقدر یکدرع دست وشاخهای آن بقدر ارتفاع چهار پنج انگشت از زمین از تنهٔ آن رسته ومائل بزمین پهن شده قریب یکدو انگشت از زمین مرتفع میباشد وکوچک آن بقدر یکشبر تا یک ونیم شبر وبهمان هیئت وبهتر ومستعمل کوچک آنست ودر صوبهٔ اله آباد در سرکار کوه دریه بقدر پور ودر وزیرا باد سه کروهی شاه جهان آباد متصل تغار نمک سازان ودر دکهن نیز بهم میرسد * طبیعت آن گرم وتر بارطوبت فضلیه * افعال وخواص آن گویند که چون هنگام بودن قمر در منزل نثره که برج سرطان است وبهندی آنرا مکهٔ نچهترنا مند که در روز یکشنبه اتفاق افتد آن گیاه را بنحویکه سایهٔ آنکس بران نیفتد از بیخ وبار وبرگ از زمین برکنند وپنج شب در زیر آسمان تخمیر نمایند پس درسایه خشک کرده نگاه دارند وسوده هر روز یکدرم آنرا با نبات وعسل هموزن آن بخورند تقویت عظیم بخشد وبدن را فربه واشتهای طعام آورد وهاضمه را قوت وباه را زیاده کرداند وهیچ ضرر ندارد واگر با آب درخت موز که بهندی کیله نامند بیست ویکمرتبه تسقیه نمایند ربا بامرق قند یتند پس باهموزن آن نبات سفید بار وغن گاو بریان کنند وقدری دالهٔ هیل بوا وقرنفل ومشک وکافور سوده بران بپاشند ومعجون سازند وهر روز سه درم آنرا با شیر تازه دوشیده بخورند تقویت باه عظیم بخشد ونیز گویند که اگر آب تازه آنرا بر طلق محلول ریزند که هردو در وزن مساوی باشند وهر روز قدری ازان بخورند آثار عجیبه مشاهده نمایند وچون چهل روز متوالي هر روز ده درم سفوف آنرا با هموزن آن نبات بزنی که حمل نگیرد بخورانند حامله شود وچون از سفوف برگ آن یک سیر واز تر پهله که عبارت از هلیله وبلیله وآمله است نیم سیر وازکته که دارفلفل وفلفل وزنجبیل است ربع سیر وبوزن مجموع که یک سیر وسه ربع سیر است شکر سفید درهم نموده هر روز مقدار یک کف دست آنرا بخورند وبالای آن یک پیاله شیر تازه دوشیده که تخمینا نیم آثار باشد بیاشامند واز ترشی وبادی پرهیز نمایند جمیع اوجاع اعضا را برطرف سازد وتقویت بخشد وآشامیدن سفوف برگ آن بتنهائی وغذای گرم وچرب خوردن نیز منافع بسیار دارد واگر بدون شرط مزبور در اوقات دیگر گیاه آنرا اخذ نمایند ودر سایه خشک کرده سفوف سازند وبخورند نیز منفعت دارد وگویند چون یکتوله قلعی را گداخته چهار بوته تر وتازهٔ آنرا مالیده بران ریزند آنرا نقره سازد

* فصل الراء مع السین المهمله *

* رساطون * شرابی است که از خمر وعسل وادویهٔ حاره ترتیب دهند وقویتر از شراب ارسطو است ودر امزجهٔ بارده نافع ودر زکرا بادین مذکور شد

* رساع * منکی است شبیه بخرچنک در دوم سرد وقریب القوة بسرطان جهت جلای باصره ودمعه نافع است *

* رسمیلیوس * بیونانی اسم هندی است که آنرا دهان الصرونامند وبهندی ست لوبان گویند *

* رسکپور * بفتح را وسکون سین وفتح کاف وضم با وسکون واو وراء مهمله لغت هندی است * ماهیت آن شنجرف

رساطون رساع رسمیلیوس رسکپور

سفید و از رسایل اطبای هند است و از مجربات ایشان * طبیعت آن بسیار گرم و خشک * افعال و خواص آن از برای جذری افرنجیه و جرب خبیث که آنرا آتشک گویند و جوشش سر که آنرا دا رفا رسیه نامند و از برای سعفهٔ خبیثه که آنرا کچلی گویند و از برای اقسام قروح کلیه و مثانه و مجاری بول که مزمن گردیده باشد و از برای ریشهای کهنه و ناصور انف و از برای خنازیر و سنگ گرده و مثانه و از برای سرعت انزال و ضعف باه با عسل تناول نمایند مقدار شربتی از یکسرخ تا دو سرخ صنعت آن سیماب کل ارمنی زاج سفید و در نسخهٔ دیگر بجای زاج سفید زاج اخضر هندی که آنرا بهندی نیله تهوتهه گویند داخل است و نسخهٔ اول بهتر است و نمک سنگ از هر یک نه تانک مجموعه را با آب صلایه کرده اقراص سازند و بعد از خشک شدن در کاسهٔ سفالین لعابدار که در ته آن نمک کرده باشند بگذارند و کاسهٔ دیگر مثل آن که بخاکستر و شیرهٔ جوز ماثل که آنرا بهندی دهتوره گویند اندوده باشند بر بالای آن گذارند و هر دو را بطین حکمت مطین کنند و سه شبانروز بر بالا و اطراف آن پاچک دشتی یعنی سرگین گاو صحرائی چیده آتش دهند و بعد از آنکه سرد شود برآورده آنچه ته ظرف و اطراف آن چسپیده باشد برآورند که رسکپور آنست و از برای قوت باه نه شبانروز آتش دهند و یک نسخهٔ دیگر طریق صنعت آن و حب آن و دستور استعمال آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* فصل الراء مع الصاد المهملة *

* رصاص * بفتح را و صاد و الف و صاد مهمله شامل قلعی و اسرب است و از مطلق آن مراد رصاص ابیض است که قلعی باشد و بفارسی ارزیر و بهندی رانکا بفتحای نون و کاف عجمی و از مقید برصاص اسود اسرب که بفارسی سرب و بهندی سیسه نامند مراد است و بعربی رصاص را صرفان نیز نامند * ماهیت آن معروف است و تکون آن از زیبق و کبریت ردی الجوهر قلیل و پست ترین همه فلزات است و قصیر النضج تر * طبیعت آن در سوم سرد و مجفف با جوهر رطب جامد از برودت * افعال و خواص آن آشامیدن آن کشنده و اکتحال آن جهت قطع حمرت چشم و سیلان و غلظت اجفان و طلای سائیدهٔ آن با آب کشنیز تازه و آب برگ کاسنی تر و آب بارتنگ و آب غوره و حی العالم و عنب الثعلب و امثال اینها هر یک بتنهائی و یا جمع دو و یا سه و یا همه با روغن گل سرخ جهت حبس نزله و سرطان متقرح و ورم مقعده و جرب و بواسیر و جراحت پستان و رحم و قضیب و باد سرخ و اورام حاره و منع ریختن مواد با عضا و با شراب جهت درد عصب و اورام مرکبه نافع و بستن صفحهٔ آن بر خنازیر و تعقد عصب و التوای آن و بر کمر جهت تسکین شهوت جماع و چون بروغن چرب کنند و بگذارند تا زنگ بردارد و آن روغن زنگ گرفته را بر هر آهنی که بمالند هرگز زنگ نگیرد و پوشیدن انگشتری آن بالخاصیت موجب لاغری بدن است و بر درخت ثمر دار چون آنرا طوق نمایند باعث حفظ ثمر آنست از ریختن و میل آنرا چون در گوش کسیکه در آن زیبق ریخته باشد کنند برآورد *

* رصاص الاسود * بعربی آنک و بفارسی سرب و بهندی سیسه نامند * ماهیت آن معروف و در فلزات در تکون و قدر از رصاص ابیض زبون تر و از سوختهٔ آن آبار و اسرنج حاصل میگردد و چون در زمین نمناک دفن نمایند منتفخ و بر امده گردد * طبیعت آن در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن قابض و رادع و طلای سائیدهٔ آن با روغن گل و عصارت مکوره در رصاص ابیض در خواص مانند رصاص ابیض است و ضماد آن با روغن گل و آب بارتنگ و آب کشنیز جهت سرطان متقرح و تحلیل اورام حاره و قروح و اوجاع مفاصل نافع و چون آنرا بر کف دست بمالند که سیاهی آن بر کف دست بماند و آنرا با آب و یا غیر آن از عصارات مناسبهٔ مطلوبه بشویند و بر زمد و جرب و سوزش چشم طلا کنند در حال ساکن گرداند

ومجرب است وچون آنرا بشویند بعد یکه هیا هی آن زائل کرده اکتحال آن جهت قروح جفنهٔ عین وعشرهٔ را با زاست وز روز آن جهت اند مال جراحات را التحام آنها وحبس خون وبرجرب ودماميل وبرطلاء آن نافع وبستن مقدار هفت مثقال آن بر کمر جهت منع احتلام وبستن صفحهٔ آن بر عهد د وخنازیر واالتواء عصب جهت تحلیل اورام وردع آنها موثر وکویند چون انسان جوان در کمال صحت واعتدال مزاج وشدت قوت جماع وانعاظ صفحهٔ سربی بوزن نه درم ویا پانزده درم ویا هژده درم بساز دود در روز وساعت زحل بر کمر بندد تا چهل وپنج روز بسته باشد شهوة جماع او بالکل زائل کردد به سبب برودت وشدت يبسي که دارد وپنجه درم آنرا چون در زیر بالین کسي دفن نمایند وا زند اند خوابهای پریشان بیند وهفت درم آنرا چون صفحه نموده در کوزهٔ آب نديده کل اشته وقتیکه زحل در شرف باشد درمیان درختان دفن کنند منع جمیع مضار اشجار نماید وآشامیدن آن کشنده است هرکاه سائیده باشد وفرو بردن کلولهٔ آن باخاصیت رافع درد معدهٔ مزمن است ومجرب دانسته اند

* فصـــــــل الراء مع الطاء المهملة *

* رطب * بضم راء مهمله وفتح طای مهمله وباء موحده * ماهیت آن خرمای تازه است ونسبت آن بخرما مانند نسبت میوهای تازه است بخشك آن * طبیعت آن در اواسط دوم کرم ودر اول تر * افعال وخواص آن مداومت خوردن آن با مغز بادام بغایت مسمن بدن ومحرک باه ومقوی کرده وکمر وملین طبع وسائر خواص آن در تمر مذکور شد مضر دندان وچشم وحنجره وصوت اکثار خوردن آن مصدع مصلح آن کاهو با سرکه وخیار وسکنجبین است

* رطبه * بفتح را وسکون طا وفتح بای موحده وها بفارسی اسپست با غي تازه وبترکي یونجه نامند خشك آنرا بعربی قست کویند * طبیعت آن در آخر اول کرم وتر ودر دوم کرم وخشك نیز کفته اند * افعال وخواص آن ملین ومبهي ونفاخ ومداومت خوردن آن با شکر مسمن ومولد خون صالح وضماد کوبیدهٔ آن با عسل محلل ورم بارد وبا سرکه محلل ورم حار وضماد پختهٔ آن روزد وبار جهت رعشه مفید وتخم آن قویتر از سائر اجزا وقابض ومولد مني وشیر ومسمن بدن ومدر حیض خصوصا چون در حمام ویا بعد از آن تناول نمایند وجهت خشونت سینه وسرفه نافع وقوتش تا پنجسال باقي است مقدار شربت آن از دو درم تا پنج درم وروغن تخم آن وروغنی که از آب آن وروغن زیتون ترتیب دهند جهت لقوة ورعشه شربا وضمادا نافع وخشك آن قابض وکل آن ضعیف تر از تخم آنست ومداومت دخان آن جهت لقوه نافع

* فصـــــــل الراء مع العين المهملة *

* رعاد * بضم وبفتح را نیز وعین مشدده والف ودال مهمله * ماهیت آن نوعي از ماهي است عریض وکوتاه وپشت آن پهن ومائل بسیاهي وشکم آن بسیار سفید که چون در دست کیرند ویا در دام افتد کویند دست صیاد میلرزد وخدار ته بهم میرساند ومترجم میکند نه ابوریحان گفته چون کوشت آنرا بر عضو کذارند بي خبر سازد وحس آنرا کم کند ولهذا درد سر را مفید است ودر بحر اخضر وقلزم یافت میشود وانچه بتحقیق پیوسته آنست که چندان عریض نیست وطول آن تا یکذرع ولیم است وچون دست بدان رسانند بي اختیار رعشه در دست لرزه وحالتیکه کویا از بدن هاجد امیکردد طاری میشود وچون دست از ان بردارند بحالت اصلي رجوع مینمایند ودر بحر مغرب وسویس وبعضی ممالك فرنك حوالی انکلان ودر بحر جنوبي عرض جدید نیز بهم میرسد ولیکن قلیل الوجود است * طبیعت آن در دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن بستن زندهٔ آن بر سر جهت رفع صرع وصداع مفید ومردهٔ آنرا این خاصیت نیست وبدستور بستن

وکل اندن آن بر مقعد او در کشنده مطبوخ آن و بر سر کف اشتر عرق چهن بو سهت آن دراز را له در سر مرمن و شقیقه ودوار بغایت مجرب که اند و به و کوشت آن شهوت پیران را اعاده نماید و قاطع بلغم و رافع یرقان و سپرز و قاطع خون همه اعضا است و پخته آن جهت سل و مطبوخ آن در روغن زیتون که مهر اشده باشد جهت وجع مفاصل و کمر و نقرس و طلای آن جهت تحریک باه مؤثر و ما لیقی گفته که در بلاد اندلس ماهی شبیه برعاد دیدم که مردم آنجا آنرا عرو میگفتند بغایت محلل و خوردن آنرا کشنده یا اتم در ساعت

* رعی الابل * بفتح راء و سکون عین و یاء مثناة تحتانیه و الف و لام و کسر الف و بای موحده و لام و آنرا بنانی و در مصر آنرا شوک الجمل و بسریانی رعا و یلا میدامند * ماهیت آن گیاهی است بقدر نبات زردک و برگ آن شبیه ببرگ درخت سفر و از آن باریکتر و درشت تر و ساق آن پر شعبه و چتر آن شبیه بچتر شبت و گل آن سفید و ریزه و تخم آن شبیه بتخم شبت و وسط آن شکاف دار بخلاف اطریلال و با اندک شیرینی و بیخ آن بستبری انگشتی و بقدر سه انگشت و سفید و شیرین و خام آنرا بدون ساق تازه آن میخورند و رعی الابل از آن جهت نامند که چون شتر و حیوانات دیگر از آن اینند امچرا نمایند سم هیچ حیوانی بایشان ضرر نرساند و چون بگزد و ضرری در خود یابند در صحرا بگردند و گیاه آنرا پیدا کنند و بخورند امان یابند منبت آن بستانها و در تازکی آنرا میخورند و د یسقوریدوس گفته ساق آن شبیه بساق کندر و شاخهای آن انبوه و بسیار و خمیده و برگ آن بدرازی دو انگشت و از شاخهای ما نند خریطه چیزی آویخته چنانچه از درخت راتینج آویزان میباشد و بیخ نبات آن بعرض دو انگشت و بطول سه انگشت است * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و گویند در سوم گرم و خشک است * افعال و خواص آن ملطف و مفتح سده و محلل اخلاط بارده و ریاح و مقاوم سموم حیوانی و خائیدن آن جهت تسکین درد دندان و رفع عسر النفس مؤثر و ضماد آن با سرکه جهت اورام بارده و طبیخ آن سیاه کننده موی و چون با حنا بسرشند و بر موی بمالند آنرا دو بد گردانند ولیکن زود سفید سازد و تخم آن با شراب و یا بدون آن آشامیدن جهت گزیدن هوام و سیلان رحم و بوا سیر نافع مضر احشا و اعصاب مصلح آن رب نه و سنبل الطیب مقدار شربت از برگ و تخم آن تا دو درم است

رعی الحمار * رعی الحمار * ماهیت آن خاری است شبیه بباد آورد بغایت تند و آنچه از آن شبیه برانحه حرف و بیخ آن تند و تخم آن شبیه بخردل و سیاه و با عفوصت است حمار را چون دردی و نفخی بهم رسد از خوردن آن صحت میبابد * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و بغایت مدر و جلاب و خوردن بیخ آن مورث رعاف مفرط و بدل ستور تخم آن و ربع درم آن جهت طحال بیعدیل و جمیع اجزای آن جهت اختلاط عقل و جنون و عسر نفس و برسام نافع مقدار شربت آن تا نیم درم و از شدت اسهال مسقط قوت مصلح آن شقایق است

رعی الحمام * رعی الحمام * بیونانی فارسطاریون نامند یعنی حمامی و با معنی مظلل الحمامه و آنرا بفارسی کارمشنگ و دیو مشنگ نامند * ماهیت آن گیاهی است طول آن زیاده بر شبری و برگ آن دندانه دار و مائل بسفیدی و از میان روئیده و ساق آن منحصر بیکی و بیخ آن بقدر شبری و سرخ مائل بسیاهی و تخم آن شبیه بکرسنه و طعم آن تند و کبوتر این گیاه را دوست میدارد و بخواهش میچرد و انطاکی نوشته که برگ آن مائل بسیاهی است و بعضی بیخ آنرا مستعمل دارند مانند قهوه و در مصر بسیار است و ساق الحمام نامند و حکیم میر محمد مؤمن صاحب تحفه نوشته که تا رقیصره عبارت از آنست و منبت آن کنار آبها

ودر آخر ماه میرسد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک ودر اول گرم نیز گفته اند * افعال وخواص آن ملطف ومجفف قوی ومحلل وبا برودت وقوت قابضه وآشامیدن آن جهت تقویه وادرار حیض وضماد برگ آن جهت التیام جراحات تازه وقروح خبیثه وساعیه وبا روغن گل وپیه تازه جهت اوجاع رحم وبا سرکه جهت حمره وبا عسل جهت التیام قروح خبیثه مفید مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن قوة الصبغ است

* فصـــــل الراء مع القاف *

* رقعه * بفتح را وقاف وفتح عین مهمله وبا بعربی شامل جمیع ادویه است که خوردن آن جهت جبر کسر عظم مفید ومصلح آن باشد * ماهیت آن تخمی است صلب زرد رنگ وسرخ رنگ نیز گفته اند * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن دو مثقال آن با زرده تخم مرغ نیمبرشت جهت ضربه وسقطه وریزه شدن استخوان نافع چون سه روز متوالی بنوشند *

* رقعه یمانی * بفتح راء وسکون قاف وعین مهمله وفتح یای مثناة تحتانیه وفتح میم والف وکسر نون ویا وآن را رقاع نیز نامند * ماهیت آن گویند درختی است بقدر درخت کردکان وبرگ آن مانند برگ چنار وثمر آن شبیه با انجیر وبقدر انار ودانه ثمر آن مانند انجیر وبا شیرینی وماکول است وانطاکی نوشته که در مصر مشهور بانجیر افرنجی است وآنرا انجیر هندی نیز نامند ودرخت آن در اطراف صنعا وشجر در مصر نیز بهم میرسد ولیکن نجیب وخوب نیست تا بدو ذرع بلند میشود وبرگ آن بسیار غلیظ وخشن ومشرف وپهن مانند برگ انجیر وحال آنکه مثل آن نیست وثمر آن از شاخهای آن بر میاید وبزرگ میشود تا بقدر خیار کوچکی ودر اندرون پوست آن دانه مائل بطعم انجیر ولیکن بسیار کم شیرینی ولون آن مانند لبن انجیر است وبرگ آن را چون در زمین دفن کنند سبز میگردد وحکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که از بین ظاهر میگردد که انجیر بغدادی باشد ودر زلازل کرم سیوات ودرمازندران موجود است ومترجم میل نه ابوریحان وصاحب اختیارات بدیعی نوشته اند نجوز القی مانند اما سروی شکافته ومثلث شکل وبسرخی مائل رنگست آن یمن واز آنجا باطراف میبرند * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن قاطع نزف الدم ونفث الدم وبلغم وحالی تصبهٔ ریه وصوت ورطوبات غلیظهٔ لزجهٔ معده وبقی وشیر آن جهت توباو آثار وتحلیل اورام بارده وسقوط دانه بواسیر طلاء وسائر اجزای آن جهت وثی وجبر کسر شربا وطبیخ آن مقی بلغم واخلاط غلیظه بقوت وضماد برگ آن جهت التیام جراحات مفید مقدار شربت از تخم وریشهٔ آن سه درم مضر معده مصلح آن کثیرا است وگویند طریق استعمال آنست که با مطبوخ تخم سرمق وفوتنج وشبت حل کنند وبیاشامند تا بلغم آورد

* فصـــــل الراء مع المیم *

* رماد * بفتح را ومیم والف ودال مهمله بفارسی خاکستر وبهندی راکهه نامند * ماهیت آن معروف است که عبارت از سوختهٔ خاک شدهٔ اجسام است وازهر جسمی که باشد منسوب بدانست مانند رماد عقرب وسرطان وکرم وامثال اینها و بیشتر اطلاق برماد اخشاب می نمایند * طبیعت آن خشک ومجفف مائل بحرارت وآن مرکب از جزو بارد ارضی کثیف بسیار وجزو دخانی حار ناری لطیف اندک است که از شستن جزو دخانی حار آن زائل میگردد وجزو ارضی بارد آن باقی می ماند وکیفیت رماد هر چیز تابع اصل آنست در حرارت وبرودت وحدت وغیرها مانند رماد نوره که حاد است ورماد شجر تین که جالی است ورماد بلوط که قابض است ورماد کرم که با قوت محرقه است ومفتته ورماد عقرب از ان اقوی است وهمچنین خاکستر چوب تاک بعضی سرد وخشک وبعضی گرم دانسته اند بهترین آنست که از چوب درخت سال خورده باشد

و آتش چوب آن تا مدتی می ماند و تا چند ماه گفته اند خصوص کهنهٔ کوهی و صحرائی آن * افعال و خواص آن ضماد آن با سرکه جهت بیضه و خوده و شقیقه و تحلیل اورام و گزیدن جانوران سمی و سگ دیوانه و آشامیدن آن مقدار نیم درم جهت قروح و جروح کرده و تفتیت حصاة مفید و چون با نطرون و سرکه بر گوشت زائد که بر پوست عصبه بهم رسد ضماد نمایند زائل سازد و با زیت و یا پیه کهنه و عسل جهت شدخ عضل و استرخای مفاصل و تعقد اعصاب نافع مضر ریه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا نیم درم * ورماد قصب یعنی خاکستر نی بهترین آن نبطی آنست * طبیعت این مانند گرم است مفتح سدد و التیام دهندهٔ قروح و قلع آثار مضر ریه مصلح آن کثیرا یا قند مقدار شربت آن یک دانگ * ورماد بلوط یعنی خاکستر چوب بلوط قابض و حابس نزف الدم جمیع اعضا و مسکن اورام و مانع اکله و رافع قرحهٔ قضیب خصوصا سدهٔ مرارة وقروح مقعده و چون بحریر بپیزند و سه روز هر صبح ناشتا دو درم آنرا با شراب سیب بیاشامند جهت رفع بلت و رطوبت معده مفید * ورماد قرع یعنی خاکستر کدو و خاکستر پشم مغموص در قطران و زفت جهت قرحهٔ قضیب و مقعده مجرب است * ورماد ماذریون جالی و معفن و جهت روشنائی چشم مفید * ورماد عش خطاطیف یعنی خاکستر آشیانهٔ پرستوک بهترین آن آنست که آشیانه در موضع بسیار هوا دار ساخته باشد * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت رفع دشواری زادن نافع و گویند مفرشش مصلح آن سکنجبین است دستور احراق آن آنست که در کوزه کنند و بگل حکمت بگیرند و در تنور گرم کذارند و بعد از یکساعت بر آورند و سائیده بکار برند * ورماد سرطان و غیره در سرطان مذکور شد ورماد تین باقلا یعنی خاکستر کاه باقلا در هنگام تری ضماد آن و دلوک آن در حمام جهت ازالهٔ جرب اسود و جدری نافع

* رمان * بضم را و فتح میم و الف و نون بفارسی انار نامند و بهندی نیز * ماهیت آن انواع میباشد بری و بستانی و بهترین آن بستانی شیرین بیدانه است که املسی نامند لطیفتر از سائر اقسام و بهترین آن رسیدهٔ بزرگ دانه شاداب آنست * طبیعت آن مطلق آن بارد رطب و برودت آن از دوم نگذشته و رطوبت آن از اول با قوت قابضه که مفارقت از جمیع اجزای آن نمیکند تا آنکه آب افشردهٔ آن نیز همین اثر دارد هرچند قبض آن محسوس نیست و پوست آن بارد یابس شدید القبض دابغ و ترش آن سرد و تر از شیرین آن و خالی از یبسی نیست و انار ترش جارد و خراشندهٔ امعا است حتی آنکه اگر ناشتا بسیار بخورند سحج امعا بهم رسد و استسقای بارد را مضر و گل انار شدید القبض بارد است و جمیع اجزای درخت آن شدید القبض و پوست آن شدید القبض تر * طبیعت شیرین آن سرد باعتدال و در اول تر و با قوت قابضه * افعال و خواص آن قلیل الغذا و مولد خلط صالح و نفاخ و لهذا در محرورین باعث نعوظ گردد و جالی و مفتح و ملین بطن و مدر بول و مورث تشنگی و خوردن آن بعد از طعام در محرورین باعث انحدار آن و گفته اند این فعل کلی اسمه وجهت تصفیهٔ روح کبدی و تقویت کبد و استسقای زقی و سوء القنیه و یرقان و سهر و خفقان و درد سینه و سرفهٔ حار و تصفیهٔ صوت و فربه کردن بدن و نعوظ فرمودن شب او رفع جرب و حکه و نیکوئی رنگ رخسار نافع و اکثار آن مفسد غذا و مرخی معده و مضر صاحبان حمی بسبب نفخ و تکثیف آن مسام را و مصلح آن انار ترش و در بارد المزاج زنجبیل پرورده و رب انار شیرین در افعال قویتر از آب آن و مرخی معده و مصلح آن مصطکی است و شراب آن خصوصا منعنع منافع بسیار دارد و چون سر انار شیرین را سوراخ کرده بدفعات بقدر یکه گنجایش داشته باشد با روغن بادام شیرین یا روغن بنفشه در آن ریخته بر روی آتش کذارند تا روغن را جذب کند و بحدی رسد که دیگر جذب نکند مکیدن آن جهت وجع صدر و سعال مزمن بسیار مجرب

وبدستور آشامیدن آب آن با شکر ونشاسته وصمغ عربی وروغن بادام که نیم گرم باشد همین اثر دارد وعصیر آنرا چون در شیشه کنند ودر آفتاب گذارند تا غلیظ گردد پس در چشم کشند روشنائی آنرا بیفزاید وهرچند این کهنه تر شود بهتر میگردد وذرور آن با عسل جهت درد گوش مفید وخوردن آن لعاخ ومولد ریاح در معده وذرور گل سوختهٔ آن جهت التیام جراحات وخشک نمودن آن مفید وغنچهٔ ناشکفتهٔ آن از سه عدد تا هفت عدد بحسب سن وقوت مزاج اطفال با قدری برگهای نورستهٔ ام غیلان وقلیلی زیرهٔ سفید سائیده سفتاب نموده باطفال شیرخوار ویا بزرگتر از آن دهند در حالتیکه ایشانرا اسهال عارض گردد وکهنه شود خواه بسبب دندان برآوردن باشد ویا غیر آن سه روز متوالی ویا تا هفت روز دهند * ورمان مز * یعنی انار میخوش ترش وشیرین در سردی وتری مائل باعتدال ودر سائر افعال قریب بانار شیرین ودر تسکین حدت صفرا وثوران خون از آن زیاده وصفراوی مزاج را الیق از انار شیرین ترش صرف وآشامیدن آب انارین که با شحم فشرده باشند از نیم رطل تا یک رطل وبیست درم شکر خام جهت اسهال صفرا وتقویت معده ورفع تبهای صفراوی ویرقان وجرب وحکه نافع ودرین افعال مانند هلیلهٔ زرد است وچون آب انارین را در ظرف مس کرده بقوام آورند جهت سلاق وجرب وتقویت باصره وجراحات مزمنه وخبیثه نافع

* رمان حامض * یعنی انار ترش در دوم سرد وخشک وقابض ومسکن لهیب وحرارت معده وکبد وحدت وغلیان خون وصفرا ومانع انصباب مواد بمعده ومدر بول وجهت منع صعود بخار بدماغ ورفع دخانیت آن ورفع خمار وقی وخفقان حار واکثار آن مورث قرحهٔ امعاء وسحج وچون بعد از طعام بخورند مانع صعود بخارات بدماغ ومضر مبرودین ومضعف جاذبهٔ جگر وقوت باه مصلح آن انار شیرین وزنجبیل پرورده واسفیدباج با توابل وسیر واکتحال آن جهت ناخنه وسبل نافع ومضمضه ونگاه داشتن آن در دهان جهت منع قروح خبیثهٔ آن وبدستور چون در ظرف مس با عسل طبخ چیده دهند جهت اکلهٔ دهان مجرب وچون عصارهٔ آنرا طبخ دهند تا غلیظ گردد وباعسل ممزوج کرده جهت قروح انف ووجع اذن قطور او جهت قروح خبیثه وبردن لحم زائد ضماد نافع وضماد آن که مهرا پخته باشند با پوست وتخم آن جهت جرب وحکهٔ صفراوی مجرب وطلای مطبوخ آن در سرشراب جهت تحلیل اورام بیعدیل وسویق آن قابض وجهت رفع خواهش خوردن گل وامثال آن که زنان حامله ودیگرانرا بهم رسد موثر ورب انار ترش در افعال قویتر از آب سویق آنست وبدستور شراب آن وچون جوف انار ترش را خالی کرده در سرکه بجوشانند تا مهرا شود ومنعقد گردد پس بقدر فلفلی حبوب بندند پانزده عدد ویا زیاده از آن جهت رفع اسهال مزمن وسحج مخوف وقرحهٔ امعا ومقعده مجرب ورب انارین در دوم سرد ودر اول خشک وقابض وجهت رفع التهاب وتسکین تشنگی مفرط وتبهای تند وقی وخمار ورفع خواهش ردیهٔ حوامل وفساد رنگ رخسار ودفع غم نافع ومضمضه بآب طبیخ آن جهت تقویت لثه وآشامیدن آن جهت سلس البول وآشامیدن سائیدهٔ آن بقدر یکدرهم بآب گرم در رفع کرم معده وحب القرع بیعدیل وطبیخ از بیخ انار درین باب از مجربات است وجهت لثهٔ حاره ورد دندان مضمضهٔ آن بیعدیل وانار دانه قابضتر از رب هریک ودر افعال قویتر وکوبیدهٔ ترش آن با مویز بالسویه وخمس آن زیرهٔ کرمانی جهت رفع قی وتقویت معده مجرب مضر سحج ومسرفه مصلح آن مو وجلوس در آب طبیخ آن جهت رفع سیلان طمث وخروج مقعدهٔ اطفال وضماد آن با عسل جهت رفع آثار آبله وطلای سوختهٔ آن با عسل بوسینه ومعده جهت نزف الدم ونفث الدم وحقنه بآب آن که با برنج وجو مقشر بوداده جوشانیده

رمان حامض

باشند جهت رفع اسهال وسحج وتغسیل معده باآن جهت قطع خون بواسیر را امراض مذکوره مفید وگل انار را افعال مانند گل انار فارسی است وذرور آن جهت قطع خون بن دندان والتیام جراحات وقلاع وفتق ومضمضه بطبیخ آن جهت استحکام دندان متحرک وقطع آمدن خون از لثه ورفع قلاع وضماد گل آن با برگ کرم تازه برفم معده جهت رفع قی مفرط وقطور عصارهٔ گل آن باگلاب در چشم جهت منع انصباب مواد بدان وتحلیل ورم آن وبا آب عنب الثعلب وبا آب برگ لسان الحمل جهت قرحهٔ احلیل ونشف رطوبت واندمال آن وانصباب مواد بدان وبا آب قراح جهت سحج مورثه وکفش وابتدای داحس وبا سرکه جهت حمره که بادسرخ است مفید وبا دردی خمر جهت جشای عارض در چشم بشرط مداومت بران وعصارهٔ پوست رمان وشحم آن قائم مقام عصارهٔ گل آنست وبدستور عقید عصارهٔ درخت آن که در اواخر ربیع گرفته باشند وگویند چون هفت عدد غنچهٔ ناشکفته آنرا بهیچی بلع نمایند که بدست نرسد جهت قطع بروزد ما میل وزمد تا یکسال مجرب است ودانهای زردی که در اقماع انار میباشد شبیه بزرورد در جمیع افعال مانند گل آنست وچون انار را طبخ نمایند تا مهرا شود وچهارده رهم از آنرا با آبی که دران طبخ یافته است باد واوقیه آرد خمیر جو اری ویا آرد دخن طبخ نمایند تا مانند عصیده گردد پس بران زیت خام ویا روغن گل ریخته بخورند جهت رفع اسهال ربع مایوس العلاج مجرب چون صاحب تپ بعد اندک غذائی آب انار را خواه شیرین باشد وخواه ترش بمکد نافع است اورا ولیکن اگر پیش از غذا باشد بهتر است از بعد از ان مگر آنکه لینتی در طبع باشد ویا توقع وقتی معلوم کردد وچون انار درست را در شراب طبخ نمایند تا پخته گردد پس بسایند وبرگوش بندند جهت ازالهٔ درد آن مجرب است وآش رمان وافشرج وبروزدر مانین وجوارش وحقنه وحب وحریره وخوشاب ودواء الرمان ودهن ورمانیه ورب وسفوفات وسکنجبین رمانی وسویق واشربه وطلا وعصاره ولعوق وماء الرمانین ومعجون آن در قرابادین کبیر مذکور شدند

رمان بري * رمان بري * که مض نامند بضاد معجمه * ماهیت آن حکیم میرمحمد مؤمن در تحفه نوشته که ثمر آن حب القلقل است وحکیم میرعبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که در حوالی گورکهه پور از بلاد هند سرکار صوبهٔ اوده کثیر الوجود است شاخ چهار برگ از زمین برآمده گل میکند وگل آن شبیه بگل انار وبرگ آن مانند برگ کاسنی واصلا چوب ندارد وثمر آن شبیه بانار وبزرگی انار متوسطی وطعم آن شیرین در زمین میرسد وخستهٔ آن بزرگ * افعال وخواص آن ضماد بیخ آن با مساوی آن صبر سقوطری وطین ارمنی جهت ضربه وسقطه مجرب درد وسده دفع وجع آنرا زائل میکرداند

رمث * رمث * بکسر را وسکون میم وثای مثلثه * ماهیت آن نباتی است از جنس حمض وشبیه بشیح ببلندی قامتی ورنگ آن مانند شیح واغبر نیست وبعد از خشک شدن بسیار زرد میکردد وازان چیزها رنگ میتوان نمود وگویند از مجاورت آن رنگ شخص مجاور زرد میکردد * افعال وخواص آن دخان آن جهت زکام نافع وباعث گریختن هوام است وقلیهٔ که از سوختهٔ آن بهم میرسد گویند بهتر از قلی اشنان است *

رمل * رمل * بفتح را وسکون میم ولام بفارسی ریگ وبوان وباصفهانی ماسه وبهندی ریت نامند * ماهیت آن معروف است بهترین آن ریزهٔ خالص از خاک است * طبیعت آن در سوم خشک ومجفف * افعال وخواص آن گرم کردهٔ آن جهت نشف رطوبات واستسقا بعنوان بستن ودفن در آن کردن مفید وحمول سائیدهٔ آن جهت قطع حیض ومنع حمل بغایت مؤثر وبالخاصیت آب بدمزهٔ بد طعم را خوش طعم میکرداند بالعکس آب خوش مزه ابد مزه

رم رام بفتح را و سکون میم وفتح را و الف و میم * ماهیت آن قرطم بری است کویند قرصعنه است و برک آن خرد و پهن و خاکی رنک و جهت دفع مضرت سم مار و کزدم و انواع هوام نکاه میدارند و طریق استعمال آن آنست که برک آن را در آب اندازند و بکذارند تا قوت آن در آب آید پس آن آب را باو دهند که او را کزیده و قلیله از ان حاصل میشود ضعیف ازولی اشناسید

فصل الراء مع النون

رند بعربی اسم زامن بری است بلغت شام غار نامند و کویند صندل است

فصل الراء مع الواو

روس بضم رای و همزه و واو و سین مهمله جمع راس است و بفارسی کله نامند * ماهیت آن معروف است مراد از ان کله و مغز آنست از حیوانات و بهترین آن مغز کلهٔ کوسفند جوان فربه است * طبیعت آن نسبت بسائر بدن حیوان ابرد و ارطب است و بحسب طبع هر حیوان مختلف میباشد در کیفیات اربع و قوت و ضعف و غیرها * افعال و خواص آن کثیر الغذا و بطی الهضم و چون هضم و استمراء یابد بدن ضعیف را قوی کرداند و منی بیفزاید و جهت اصحاب کد و ریاضت نافع و مضعف معده و بدبو کنندهٔ جشا و بول مصلح آن خوردن با خردل و سرکه آبکامه و صعتر است و کوشت خدین آن کرم تر و رطوبت آن کمتر و غذائیت آن زیاده و مردم چشم آن چرب تر و سریع النزول و کوشت زبان آن ضعیف تر همه اجزای آنست و مغز آن ابرد و ارطب کل اجزای آن و پوست آن اعدل و بطی الهضم تر و غلیظتر و غضاریف آن ردی تر همه اجزا و بطی النزول و مورث قولنج و غضاریف دماغ آن ردی تر مصلح چشم آن نمک سیاه و زبان آن نمک با اعتدال و بنا کوش آن سرکه و صعتر و اشتوغار و پوست کله و غضاریف آنرا حتی المقدور نباید خورد و اکر مضطر و ناچار کردند بخوردن آن باید که با کف خردل و مصطکی و دارچینی قلیه پخته بخورند اما بسیار و شکم سیر نخورند بلکه برجوع صادق و ریاضت شدید اندک بخورند و اکر دیر منحدر شود مصطکی و عود هندی بخایند و اکر ثقل کند باید که مبادرت باخراج آن بقی کنند و اکر قی دشوار آید و یا عادی بدان نباشند اسهال ببعض جوارشات مسهله نمایند و بهتر آنست که در بلدان رطبه و حاره صاحبان امزجهٔ ضعیفه کله و پاچه نخورند اصلا و انکور بالای کله نخورند که مضر است و نطول سر بچهٔ کوسفند و پاچهٔ آن جهت تسکین اوجاع سر یابس هنکام انتهای علت و جهت ترطیب سوء مزاج دماغ یابس و جنون و بیخوابی و امثال اینها نافع و حقنه بمرق سر بچهٔ کوسفند مرطب امعا و کرده و اعصاب و مهیج باه و ملین اورام صلبهٔ باطنیه و سرهای ماهی کوچک نمک سود خشک کرده سوخته جهت شقاق ملازه و مقعده و ورم لهاة و کرده و سائر اورام صلبه و امثال اینها بادهان مناسبه و با آبهای مناسبه نافع است

رواصیر بفتح رای و واو و الف و کسر صاد بی نقطه و سکون یای مثناة تحتانیه و رای مهمله * ماهیت آن عبارت از بقولی است که در آب پخته و در روغن بریان نموده در آب میوهای ترش مانند انار و سیب و به و ریباس و آب غوره و سماق و زرشک و یا شربت اینها و یا ماست و یا کشک اندازند و تناول نمایند و از جملهٔ اغذیه است و بفارسی بورانی نامند * طبیعت آن بحسب آنچه از ان میسازند مختلف میباشد * افعال و خواص آن مسکن صفرا و حدت خون و مبرد و محرور المزاج را نافع و مضر مبرودین و ثقیل و بطی الهضم بسبب غلظت آن و نفاخ و قابض شکم و مهیج امراض رحم است

روبیان بضم رای و سکون واو و کسر بای موحده و فتح یای مثناة تحتانیه و الف و نون و اربیان نیز آمده و بفارسی ماهی

روبیان و ماهی میگ و بهندی جهینگا مچهلی نامند * ماهیت آن حیوانی است آبی و حلال با دست و پاهای بلند و غلاف جثهٔ آن صدفی و کوچک آن بقدر ملخ بزرگی و بزرگ آن تا یک شبر و نیم تا دو شبر و زیاده هم و سرخ رنگ و گوشت آن نیز سرخ رنگ و صلب و در پختن پخته میشود و غیر جراد البحر است چه آن کوچک پرده را است و در جراد البحر مذکور شد و روبیان کوچک را با آب و نمک جوش داده و خشک نموده از سواحل دریا باطراف میبرند و آنرا در فارسی میگ مینامند بریان کرده با نمک میخورند و با روغن و پیاز بریان کرده با برنج پخته دم داده و یا بالای طعام نیز ریخته و یا قلیه پخته میخورند * طبیعت تازهٔ آن در دوم گرم و در اول تر و نمک سوده آن از آن گرم تر و خشک تر * افعال و خواص آن مبهی و مولد خون صالح و منی و مسمن گرده و رحم و معین بر حمل و کثرت اولاد و بطیء الهضم و با سکنجبین مسهل و مخرج حب القرع و چون تازه روغن گرده کان و با روغن گاو یا نارجیل و یا پیاز و رق کرده بریان نمایند و با کند فاطبخ نمایند مانند قلیه و با تخم مرغ نیمبرشت تناول نمایند بغایت محرک باه و مسمن رحم است و اکتحال خشک سائیدهٔ آن با فلفل جهت رفع شبکوری نافع و ضماد کوبیدهٔ آن با نخود سیاه بر شکم مخرج حب القرع و بتنهائی محلل اورام صلبه و جاذب پیکان و خار از بدن و طلای پختهٔ مهرای آن در روغن زیتون جهت وجع مفاصل و نقرس نافع و نمک سوده آن محرک باه مبرودین و مولد منی ایشان و مولد سودا و حکهٔ قوی و امراض سوداوی و بجوش آورندهٔ خون صفرا مصلح آن با مری یعنی آبکامه و سرکه و ربوب حامضه و بعد از آن شراب انار مز و جوارش سفرجل مسهل خوردن مصلح تازهٔ آن خصوص در مبرودین کرو یا قرص عود هندی و امثال اینها است

* روی اریذا * بضم را و سکون واو و فتح ذال معجمه و الف و فتح همزه و کسر راء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح ذال معجمه و الف لغت یونانی است بمعنی اصل الوردی * ماهیت آن بیخی است شبیه بقسط و سبکتر از آن و بعد از سائیدن بوی گل سرخ از آن ظاهر میگردد * طبیعت آن در اول سوم گرم * افعال و خواص آن ملطف و محلل و جهت رفع صداع بارد مجرب خصوصا چون با نا ردین مخلوط کرده در آب جوش دهند و بدان نطول نمایند بر سر

* روسختج * بضم را و سکون واو و ضم سین مهمله و سکون خاء معجمه و فتح تاء مثناة فوقانیه و جیم معرب روی سوختهٔ فارسی است و آن را راسخت نیز نامند * ماهیت آن مس سوخته است و دستور احراق آن در دستورات مذکور شد و بهترین آن سیاه مائل بسرخی آنست و سیاه آن زبون زیرا که بسیار سوخته و فاسد شده است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بسیار قابض و مجفف و لذا و جذاب و منقی جراحات و مدمل و جالی غشاوهٔ چشم و مانع زیادتی قروح خبیثه و جهت بردن گوشت فاسد زائد مؤثر و قتال و مغسول آن ملایم تر و آشامیدن یک درم آن با موم و روغن کنجد که مصلح آنست مسهل قوی ماء اصفر بقوت و جهت استسقا نافع و با آب باران و عسل مقئ قوی طریق غسل آن مانند اقلیمیا است

* روی توتیا * شبه است و مشهور بروح توتیا است چه آن توتیای معدنی غیر مصنوع است بخلاف سائر اقسام روی و اسم فارسی طالیقون است و آنرا مصنوع از چهار وزن مس و یک وزن و نیم سرب سازند و اهل هند این را بهنگار بفتح باء موحده و خفای ها و سکون نون و کاف فارسی و الف و راء مهمله نامند

* فصل الراء مع الهاء *

* رهشی * بفتح را و سکون ها و کسر شین معجمه و یا بفارسی ارده نامند * ماهیت آن کنجد مقشر بریان نرم سائیده

است که مانع باشد وروغن ازان جدا نکرده باشند * طبیعت آن کرم وتر * افعال وخواص آن مبهي ومسمن وغليظ وديرهضم ومفسد اشتهاء وبطی الخروج از معده مصلح آن عسل وسرکه وملین صلابات ظاهری وباطنی ومفتح جشای احشا ومنضج دماميل وخراجات ومسکن وجع وحدت وخشکي عضو آتش ويا بار ود سوخته ضماداً وطلاءً وآنچه از مغز پسته وزرده آلو وشفتالو وغیرآن ترتیب دهند در آثارما لنا اصل آنست

*فصـــــــل الراء مع الياء المثناة التحتانیه

* ریباس * بکسر را وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح باء موحده والف وسین مهمله بفارسي ریواس وریواج وجکرهند نامند * ماهیت آن نباتی است بقدر یک ذرع وشبیه بسلق واز وسط آن یک ویا دو ساق روئیده اندک پهن قریب بیک انکشت وبحجم یک انکشت وبر بالای آن پوستی سبز رنگ ومزغب وظرف متصل به بیخ آن مائل بسفیدی واندک بنفشی وطرف بالای آن سبز ومانند پوست بیخ کاهو بطول ازان جدا میکردد ومغز آن سفید رنگ نازک آبدار وترش با اندک عفوصتی وسرساق آن متشعب ودرین شعبها پرده های سبز خشن وبالجمله ساق آن شبیه بساعد انسان بدار یکي وسر آن شبیه به پنجهٔ مرغابي وکل آن سرخ رنگ وطعم آن اندک ترش با شیریني کمي ومنبت آن مواضع برف نشین وکوهستان بسیار سرد وبهترین آن فارسي سفید لطیف شاداب مخوش آنست که ساق آن سطبر وبلند باشد وبیخ آن را وند است چنانچه ذکر یافت وریباس مصری منسوب است بمصر نیشاپوری وآن اول کسی است که ریباس را یافته مترجم صیدنه ابو ریحان کوید که بیخ ریباس تا بآب نرسد برک برنمیآورد ودر بعضي مواضع سي سال باید تا برک برآورد ودرین مدت بیخ آن بتدریج در زمین بزرک میشود تا بمقدار بیخ درخت خرما رسد در بزرکي وآنرا راوند کویند وچون نبات آن بزرک شود هر برکی ازان مشابه بدست او میباشد وارد شیر راوند دست بدان سبب کویند که دستهای او بلند بود وهر شاخي از نبات آن تخم نباشد بلکه از میان نبات آن هر سال قضیبي برآید وبر سر آن تخم آن باشد وبر حوالي آن قضیب ساقهای ریباس برآید بشکل دست آدمي * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن ملطف وبا قوت قابضه ومفرح ومقوی معده واحشا وجکر حار وتحریک اشتها وقاطع قئ صفراوی وتشنکي وغثیان ومسکن حدت صفرا وخون وصافی کنندهٔ آن هرد ووجهت رفع مستي وخمار وخفقان ووسواس وبواسیر وطاعون ووبا وجدري وحصبه واسهال حار صفراوی ویرقان وتپهای حار وصفراوی ومداومت آن مانع بروز مد واکتحال عصارهٔ آن جهت تقویت باصره ورفع بیاض وضماد آن با آرد جو جهت باد سرخ ونمله نافع مضر سینه وباه ومجفف اعصاب ومورث قولنج در مبرودین مصلح آن شربت عود وانیسون وعسل مقدار شربت از آب آن تا سي درم بدل آن حماض اترج وآب غوره ورب ریباس قویتر از آب آنست وشربت آن وحشت وجنون ورفع بخارات واحتراقات را نافع است *

* رئه * بکسر را وفتح یاء مثناة تحتانیه وها بفارسي شش وبهندی پهپهره وبترکي ابکه نامند * ماهیت آن معروف است وبهترین آن رئهٔ بره وبزغالهٔ شش ماهه تا یکساله است خصوص که کوهي باشد * طبیعت آن کرم وتر وبقراط سرد وتر ورزوفس خشک دانسته * افعال وخواص آن جهت مرضي وناقهین که خواهش کوشت داشته باشند قلیل آن که اطراف آنرا که نرم باشد بریده بریان نمود هباشد نافع وکویند مداومت خوردن آن مورث سل وبطئ الهضم وقلیل الغذا ومولد خلط بلغمي است مصلح آن کرویا وسرکه که دران بخیسانند پس بریان کنند مضر معده مصلح آن حب الآس وشکر است

وضماد گرم آن جهت تحلیل ورم چشمی که بر سفیدی آن نقطهٔ سرخی بهم رسیده باشد و رئهٔ بز و خنزیر و گربه و خرس و جمل جهت شجج و ورمی که در پا از کفش و موزه و امثال آن بهم رسیده باشد مفید و بدستور ضماد محرق رئهٔ آنها گرما گرم چون می دمد آنرا بر آتش بریان کنند و خونابی که از آن آید بر ثآلیل و قوباء یا بس طلا نمایند زائل سازد خصوصا که رئهٔ بز یکساله باشد و محرق آن جهت رفع شجج مؤثر و رئهٔ حمار الوحش را چون خشک کنند و بکوبند و بیاشامند جهت ضیق النفس نافع است *

ریة البحر

* رئة البحر * بکسر را و فتح یا و ضم تا و الف و لام و فتح باء موحده و سکون حا و را مهمله * ماهیت آن چیزی است شبیه بشیشه و قتیکه تازه تر باشد در کنارهٔ دریاها یافت میشود * افعال و خواص آن ضماد آن جهت نقرس و شقاقیکه از سرما بهم رسیده باشد نافع است

ریحان

* ریحان * بفتح را و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح حا و الف و نون بفارسی شاهسفرم و بهندی نازبو و نکبا بری نیز نامند * ماهیت آن اسم جنس است و او را انواع است و در شاهسفرم مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی *

ریحان السلیمان

* ریحان السلیمان * آنرا جمسفرم و جماهو سلیمان نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است از جنس عشقه شبیه بشبت و تر و تازه و برگ آن شبیه ببرگ خطمی و گل آن سفید و کوچک و دانهٔ آن سیاه مانند فلفل و گیاه آن برا شجار میپیچد و در کوهستان فارس بهم میرسد و در اصفهان و دارالمرز بر درختها میروید و در تنکابن دیسونو نامند * طبیعت آن گرم و خشک و ابو ریحان تا چهارم گفته * افعال و خواص آن ملطف و مجفف و مسهل بقایا ثلهٔ سودا و منقی خون از احتراقات و مسکن نفخ و محلل ریاح و رطوبت لزجهٔ معده و ضماد طبیخ آن جهت بواسیر و امراض سوداوی و درد رحم و طلای آن با عسل جهت ورم بلغمی و با سرکه جهت حمره و اورام حاره و حمول آن با روغن گل جهت درد رحم و آشامیدن و طلا کردن شکوفهٔ آن جهت لقوه و فالج و گزیدن عقرب نافع مقدار شربت از برگ آن تا سه مثقال و از آب آن تا ده درم و اکثار آن مصدع مصلح آن روغن نیلوفر و کافور بدل آن مرزنجوش و گویند بدل آن نیم وزن آن شیح و نیم وزن آن عنب الثعلب است و گویند بسبب آنکه در چهارم گرم و خشک است سرما بدان ضرر نمیرساند و مدتها میماند و اگر مدتها آب نیابد محتاج بآب نیست بلکه اشجار همجوار خود را از ریشهٔ خود سیراب میکرداند و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که در کتب ادویهٔ مفرده نوشته اند که گیاهی است در اصفهان مشهور بگل عقرب و رتیلا و زنبور گزیده شربا و ضمادا مجرب و برگ آن از لبلاب کوچکتر و گل آن مانند خوشهٔ بنفش و اندرون آن زرد رنگ و کوچک است اما همیشه سبز نیست و آن سطار یون است و مذکور میشود و گویند قسم جبلی آنرا برگ آن مانند شبت و گل آن سرخ با سفیدی میباشد

ریحان الکافور

* ریحان الکافور * آنرا ریحان یهودی و شجر الکافور نامند و گویند بفارسی سوسن نامند * ماهیت آن گیاهی است گل و شاخ آن شبیه بشبت و برگ آن شبیه ببرگ انار و از آن ریزه تر و گل آن کبود مائل بسفیدی و از جمیع اجزای آن بوی کافور آید خواه تر باشد و خواه خشک * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آب آن جهت تفتیح سده و یرقان و قطع سیلان خون اعضا و بوئیدن آن بسیار محلل رطوبات چسپنده باغشیهٔ دماغ و ادمان آن محلل اخلاط غلیظهٔ دماغیه و تحلیل اورام و ذرور آن جهت قروح و جراحات نافع مضر محرور و مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن یکدرهم و از آب آن تا هفت درهم است *

ریش

* ریش * بکسر را و سکون یا و شین معجمه بفارسی پر نامند * ماهیت آن معروف است و عبارت از پر طیور است

* افعال وخواص آن * ذرور سوختهٔ آن التیام زخمها نافع ومروی بسیار لزوم دارد که کرک نامند در قطع خون جراحتها قائم مقام موم دارم جز کوش است وچون از بیخ برطیهور آنچه بزرک وسفید وبی مجوف باشد جدا کرده پس زرانید وبشویند وخشک کنند ودر بینی دمند رعافی را که بهیچ چیز بند نکردد زائل ساخته ومجرب است ودر جمیع نزف الدم بعدیل است خصوصا بر طاوس

* باب یازدهم در بیان ادویه که حرف اول آنها زای معجمه است *

* فصـــــــــــل الزای مع الالف *

* زاج * بفتح زا والف وجیم معرب از زاک فارسی است * ماهیت آن از معدنیات است واقسام میباشد وغیر شبه است وسفید وسرخ وزرد وزرد آن منقلب بسبز میکردد وسفید آنرا قلقدیس وشوغا روزرد را قلقطار وسبز را قلقند و قلقنت سوری نامند وبشمر ازی زاج سیاه

* زاج ابیض * بفارسی زاج سفید وبیونانی خال القیس وبهندی پهتکری نامند * ماهیت آن چیزی سفید واندک مائل بزردی وخفیف الوزن وبهترین آن مصری براق شبیه بزرنیخ بدخشی است که چون در دست بمالند زود ریزه کردد وپاک باشد از آلایش وکوفته نباشد وآنچه را که خواهند رنگ کنند وخوب رنگین صاف یکسان شود اولا در آب محلول آن تر نموده خشک کرده پس رنگ مینمایند ومعدن آن اکثر جاها است از انجمله پنجاب از صوبهٔ لاهور در قصبهٔ بهره مشهور بخوش آب ونمک سار مابین نهر جهنا وراوی که معدن نمک است شرقی آن معدن زاج است ودر حین برآوردن مانند نمک اندک نرم میباشد وبر سیدن هوا بدان صلب میکردد * طبیعت آن در اول سوم کرم وخشک ومائل باعتدال والطف همه اقسام است * افعال وخواص آن بسیار قابض وجالی ودر جمیع افعال قریب بزاج زرد است وآشامیدن ثلث درم تا نیم درم آن که با دو وزن آن نبات سفید نرم سوده کف کنند وبالای آن شیر کاو تازه دوشیده بقدر نیم آثار هندی که همان مقدار آب داخل کرده باشند بیاشامند واکر آن مقدار شیر وآب را بیکدفعه نتوانند آشامید بدفعات بیاشامند ووقت شام نیز همین مقدار از زاج ونبات باشیر وآب بیاشامند واز ترشی وبادی وکوشت پرهیز نمایند وتا هفت یوم بدستور بعمل آورند جهت رفع قرحهٔ کرده ومثانه واحلیل وتحلیل ریاح آنها وتفتیت حصاة نافع واکر برای تفتیت حصاة تا پانزده یا بیست یوم بعمل آورند بهتر است وچون ده جزو آن را با یک جزو قلیمیا با سرکه سائیده در ظرف سفالی کرده چهل روز تابستان در آفتاب در زیر سرکین اسپ دفن کنند بغایت تند وجالی میکردد وازالهٔ بیاض غلیظ وناخنه مینماید ودر ازالهٔ کوشت زائد زخمها بینظیر واکتحال زاج محرق جهت تنقیهٔ چرک کوشهای چشم وباعسل جهت سطبری پلک آن ونفوخ آن در بینی جهت رعاف وبدستور طلای آن بریافوخ با آب کدو ناو با قیروطی جهت اکلهٔ دهان وبعضی با خرما ثیده بدستور ملک کورمیسازند وآن نیکوترین دوائی است برای جرب طلاء وطلای زاج با آب کشنیز جهت حمره وسلعه وجرب وحکه وخشک ریشه بستن زخمها وذرور آن جهت قروح خبیثه ونزف الدم همه اعضا وورم بن دندان وعضلات حلق وفرزجه وحمول آن با آب کندنا جهت نزف الدم رحم وفتیلهٔ آن با عسل جهت قرحهٔ کوش ورفع چرک آن وجهت بواسیر ونواصیر مفید وقطور قلیل محلول آن در آب باران جهت تنقیهٔ بصر ورفع غشاوه رقیق وبیاض وامثال اینها نافع است

* **زاج احمر** * قسمی از زاج سفید مایل بسرخی است وجوف آن سیاه و با تجاویف وثقبها و با زهومت وغلیظتر از سائر اقسام ود رجمیع افعال مانند آنها است وازان انچه صیقلی وبنفش است ضعیف تر وشیخ الرئیس در قانون نوشته که اطبای قبل ما واطبا در زمان ما تجربه نموده اند که آشامیدن یک درم زاج سرخ بلخی موی سفید را میریزاند وبجای آن موی سیاه میرویاند ولیکن شخص قوی المزاج مرطوب متحمل آن خواهد شد زیرا که بسیار قوی است

* **زاج اخضر** * یعنی زاج سبز بهندی آنرا هیرا کسیس نامند * **طبیعت** آن گرم وخشک تر از سائر اقسام وسوختهٔ آن لطیفتر واحراق آن برای تلطیف آنست * **افعال وخواص** آن محرق واکال آشامیدن یک درم سوختهٔ آن جهت رفع سمیت فطر وبا عسل جهت اخراج کرم معده وحب القرع وبا آب مقئ قوی است وچون صاحب بنیهٔ قوی مرطوب ازان بنوشد موی سفید آن ریخته بجای آن موی سیاه بروید ومجرب دانسته اند ولیکن چون بسیار خشک وبغایت مضر رئه است ترطیب بسیار باید نمود وقطور آن در بینی با آب جهت قطع رعاف وتنقیهٔ دماغ از رطوبات ود رگوش جهت درد گوش بارد آن وچون آنرا سوخته وباسورنجان ممزوج کرده در زیر زبان کذارند جهت ضفدع واکلهٔ دهان وقلاع آن ود ربینی جهت اکلهٔ وقروح آن وبدستور طلای آن بتنهائی جهت اکله دهان وبینی وضفدع زیر زبان وبواسیر الانف ونزف الدم جراحات مضر جراحات عصبانی وزیاده از یکدرم آن کشنده است

* **زاج اصفر** * یعنی زاج زرد که بهندی کسیس نامند * **ماهیت** ان بهترین اقسام زاجات وافضل آن ذهبی ودرخشندهٔ آنست * **طبیعت** ان درسوم گرم وخشک سوختهٔ آن لطیفتر بخلاف سائر املاح که از احراق قویتر میشوند ومغسول آنرا حدت کمتر * **افعال وخواص** ان آشامیدن آن جهت قتل واخراج اقسام کرم معده وتحلیل ورم وصلابت طحال مؤثر وغرغرهٔ اقسام زاج باسرکه جهت زلوی درحلق مانده مجرب وچون دو جزو آنرا با یک جزو اقلیمیا باسرکه سائیده درظرف سفال کرده چهار روز در تابستان درآفتاب ودر زمستان درزیر سرکین اسپ دفن کنند بغایت تند وجالی میکردد وازالهٔ بیاض غلیظ وناخنه مینماید ود رازالهٔ کوشت زائد زخمها بیعدیل ود ررنگ کردن موی موثر مقدار شربت آن که بی خطر باشد تا یک دانگ وزیاده بران خطرناک مصلح آن قی کردن بشیر تازه دوشیده وروغن تازه وکره وشکر وترطیب بدن بدل آن زنکار است ومولد جوهر دارر ابعد از تصقیل وتصفیه بدان جوهر میدهند

* **زاج الاساکفه** * بفارسی زاج کفشکران وبهندی کسیس نامند وکویند زاج سیاه است وبیونانی مالیطرنا وملیطرنا کویند * **ماهیت** آن قسمی از زاج ابیض است کثیر الارضیة وچون آب بآن برسد سیاه میشود * **طبیعت** ان مانند سائر اقسام وقابض تر از سائر * **افعال وخواص** ان قابض وجالی وجهت درد دندان وحرکت آن وسیاه کردن موی وبا آب جهت جوششهای رطبه وحقنهٔ آن با خمر جهت عرق النسا ولطوخ آن با آب جهت بثور لبنیه نافع وداخل ادویهٔ مسودهٔ موی کرده میشود

* **زاج القطر** * وقاطر نیز نامند * **ماهیت** ان از جنس زاج اخضر است که ماهیت لطیف آن در زمین معدن منعقد میکردد وبهترین اقسام است امتحان آن آنست که چون بر فولاد بمالند برنک مس کردد

* **زاج الجامد** * از جنس زاج اخضر است که در ظاهر معدن رطوبت زاجیه منجمد شده باشد

* **زاج المطبوخ** * نیز از جنس زاج اخضر است که با خاک مخلوط میباشد آن را با آب میجوشانند تا منجمد کردد وبهیأت

مهروانرد تریده استعمال مینمایند واز خوردن اقسام زاجات سرفه موده بسل وقروح اعضای باطنی وامعا وسحج عارض میکردد علاج آن آشامیدن شیر تازه دوشیده وکرهٔ تازه با شکر وشربت زوفا ومانند آنست

فصـــــــل الزای المعجمة مع الباء الموحدة

زباد بفتح زای وبا والف ودال مهمله بهندی جید بکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله نامند *ماهیت آن نوعی از عطریات است سیاه رنگ مائل بسرخی وسیال از بلاد حبشه واقاصی هند از حیوانی گیرند مشهور بزباد وآن حیوان را بفارسی گربهٔ زباد نامند وجثهٔ آن قریب بجثهٔ سگ وگربهٔ بزرگ صحرائی وبا خطوط سیاه وسر آن کوچک وچون آنرا حرکت بسیار دهند از مابین دوران آن عضوی شبیه به پستان ماشیتی بترشح برمیآید در غایت خوشبوئی وبیشتر خوراک آن حیوان سنبل تازه وعلفهای خوشبو است ودر بلاد سر دسیر نمیماند وبهترین زباد سیاه مائل بسرخی براق خوشبوئی وبدترین آن سفید آنست وآنرا مغشوش باظفار الطیب ومصطکی وخوشبوئیهای دیگر میکنند وامتحان خالص آن آنست که بدست بمالند اگر بچسپد وبعد شستن دست بوی آن در دست بماند خالص است دیگر آنکه در آن حیوانات کوچک سرخ رنگ مانند مگس کوچک میباشد وانچه تحقیق شده آنست که آن حیوان شبیه بگربه ودرازتر از آن وتیزپوز آن یعنی دهن آن باریک تر ودراز تر از گربه است ودر بلاد حبشه وجزائر زیرباد است بهم میرسد واکثر مردم آن حیوان را در قفس نگاه میدارند وبآن بازی میکنند وبعضی رام میشوند ورنگ آن سفید مائل بزردی است ودر زیر بیخ دم آن برآمدگی شبیه بنافه وبقدر جوز کوچکی است ودران پنج شش سوراخ میباشد واز هفت روز تا پانزده روز یکبار از ان نافه زباد بعمل می آورند واز یک ونیم مثقال تا دو مثقال زیاده بعمل نمی آید وبعضی که رام اند دم آنرا بلند کرده زباد از ان میگیرند وبعضی که وحشی اند دم آنرا از قفس بیرون آورده از ان زباد میگیرند بدین طریق که صدفی را باهستگی بران نافه میمالند وآن نافه را بملایمت میفشارند از ان زباد برمیآید وآنچه از آن بعمل می آید بهتر است از ماده آن زیرا که منفذ بول ماده بالای آن نافه است وقدری از بول آن بآن زباد ممزوج میگردد واهل اکسانیکه از ان آگاه اند آنرا ناشسته بکار نمیبرند وطریق غسل آن آنست که در ظرفی کرده اولا سه دفعه بآب سرد میشویند وبعد از ان سه بار دیگر بآب گرم وسه بار دیگر بآب سرد که نه بار باشد وباید که هر بار آب بسیاری بران ریزند وبدست خوب برهم زنند پس زباد را بکفدست از روی آب بگیرند وبکنار صدفی پاک نمایند تا تمام آن برداشته شود وباز بدستور در ظرفی کرده آب بسیار بران ریزند وبرهم زنند واز روی آب برگیرند آن هنگام زباد نرم وصافی در آب گرم نرم ورقیق ودر آب سرد منجمد میگردد. پس سه بار در آب لیمو بشویند تا بوی بد ان زائل گردد پس سه بار دیگر بآب سرد واز کرپاسی بکذرانند وسه بار بگلاب بشویند پس در اندرون کاسهٔ چینی مالیده شبها بر روی گلهای خشبوی مانند ورد احمر ویا ورد ابیض یا ورد اصفر ویا بهار نارنج ویا گل یاسمین وامثال اینها معکوس بگذارند ودر روزها پارچهٔ پاکیزهٔ صفیقی بر سر آن بسته در آفتاب گذارند تا هر مقدار که خواهد پس اندکی از ان را باقدری عطر گلاب واگر حاضر نباشد با گلاب ممزوج نموده بکار برند واین بهترین طریق غسل واستعمال آنست *طبیعت آن در سوم گرم ودر یبوست معتدل *افعال وخواص آن منشف وبغایت مفرح ومقوی دل وحواس وآشامیدن یکقیراط آن باادویهٔ مناسبه وبا شراب تفریح آورد وجهت رفع غشی وخفقان وتوحش وجنون وورد فم معده ومقعده نافع ونیم درم آن با قدری زعفران ومرق گوشت مرغ فربه جهت تسهیل ولادت مجرب دانسته اند

وبوئیدن آن جهت زکام و دردسر بارد رشقیقه و همچنین تمریخ بدان و طلای آن با روغن بادام تلخ جهت حفظ صحت سامعه و تقویت آن و بتنهائی جهت نضج دمل و تسکین وجع آن و التیام قرحه و برقضیب آلودن مانع حمل زنان و مدامت بوئیدن آن باعث صداع محرور و زوبد خلقی و ضیق النفس مصلح آن صندل و کافور و اعلیه بارده بدل آن غالیه است *

* زبد * بضم زای و سکون با و دال مهمله بفارسی روغن تازه بی نمک و مسکه و روغن و بهندی مکهن نامند * ماهیت آن عبارت از روغن گاو و بز و گوسفند و گاومیش است و بهترین آنها تازهٔ خوشبوی است که از شیر گیرند و روغن گاو لطیفترین همه و گاومیش خصوصا جنگلی از همه غلیظتر و چرب تر * طبیعت آن در اول گرم و در آخر آن تر و کهنهٔ آن گرم تر و تری آن کمتر و زود مستحیل بخلط غالب میگردد خصوصا بصفرا * افعال و خواص آن ملین و منضج و مسمن و مفتح سدد جهت تصفیهٔ صوت و خشونت قصبهٔ ریه و حلق و سرفهٔ خشک و اورام ظاهری و باطنی و احد رار فرمودن فضلات و با عسل جهت ذات الجنب و ذات الریه و نضج مواد سینه و دفع آنها و مالیدن آن بر بدن نیز و خوردن آن با شکر و خشخاش بغایت مورث فربهی بدن و با بادام تلخ جهت رفع فضلات ریه و با قوابض جهت اسهال و سحج که از حدت اخلاط باشد و با شربت گل جهت قطع فعل دوای مسهل و با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت لذع اخلاط و پانزده مثقال آن با هفت مثقال شکر جهت عسر البول مجرب و طلای آن بر بدن بالخاصیت تغذیهٔ بدن میکند و تغذیهٔ آن موقوف بورود بالات غذا نیست و جهت نفع ورمها و ورم بنا گوش و ریختن و دهن و ریشی که بر سر و بدن اطفال بهم میرسد و جهت گزیدن افعی و هزار پا خصوص گرم کرده گرما گرم آن و تمریخ آن بر بدن دندان اطفال باعث سرعت بیرون آمدن آن و نیز تمریخ آن جهت رفع خصف تازه و کهنه و با ادویهٔ مفتحه جهت تفتیح حجب دماغ و تلیین اعصاب و جراحت مثانه و قوبا و سعفهٔ خشک و جرب خصوصا که اولا بدن را با آب سرد بشویند و بمالند و بعد از مالیدن صاحب آن خود را بپوشاند تا عرق کند در همان روز رفع علت میگردد و ضماد آن با سورنجان نرم کوبیده جهت قطع و استیصال داء الثعلب مجرب و در این امر هرچند کهنه باشد بهتر دانسته اند و مغسول آن بیک صد و یک آب و اقلا چهل و یک آب در امور مذکوره سریع الاثر و جهت پاک نمودن زخم از چرک و التیام زخمها و رویانیدن گوشت تازه و جهت بواسیر و حرق النار و نیز مفید مضعف و مرخی فم معده و مسقط اشتها و بسیار خوردن آن مسهل مصلح آن قوابض و نمک و شکر و فانید و عسل بدل آن شیر تازه دوشیده که بجوشانند تا خمس آن سوخته گردد مقدار شربت آن تا سی درهم است *

* زبد البحر * بفتح زای و با و ضم دال و الف و لام و فتح باء موحده و سکون حا و راء مهملتین بفارسی کف دریا و بهندی سمندر پهین نامند * ماهیت آن گفته اند جسمی است مرکب از اجزای لطیفهٔ ارضیه و اجزای هوائیهٔ مجتمعه با رطوبت دریا که بسبب تحریک امواج در سواحل بحر قلزم بر روی سنگها مجتمع و متکون میگردد بصورت جسدی و آن پنج قسم میباشد یکی شبیه با سفنج و سطبر و زرد رنگ با زهومت و کریه الرائحه مانند بوی ماهی و دوم مائل بسفیدی بسیار متخلخل و با تجاویف بسیار و رائحهٔ آن مائل بکرا هیت شبیه بطحلب بحری و سوم بشکل کرم و سبک و مائل به بنفشی و این را میسون و دودی و بشیرازی کرم ایوب نامند و چهارم بسیار تجویف شبیه به پشم و چرک آلوده و سفید مائل بزردی و با تجاویف بسیار و آنرا قینون گویند و پنجم سفید و سبک ظاهر آن املس و باطن خشن و تند طعم و بی بوی و این از همه اقسام بهتر است و گفته اند بهترین این آنست که وردی یعنی برنگ گل سرخ باشد و نیز قسمی دیده شد که سفید بسیار ضخیم بحجم یک انگشت و زیاده

بران و بیرا نچه و با اندک شوری و اجزای آن پرده پرده و اندک صلب و در بین پرده ها جرمی رخو از قبیل سفید آب وشی ملاس و منجمد و بر پشت آن از قبیل پوست چیزی سیاه رنگ و وسط پوست آن در طول کره دار شبیه بخرزات فقرات ظهر در زیر پوست نمایان و طول آنرا یکشبر و نیم میگفتند و این را بهندی کستورن نامند و انچه بتحقیق پیوسته زبد البحر که بفارسی کف دریا نامند اطلاق این اسم بران بمجاز و شبه است و آن کف نیست بلکه استخوان بالای پشت حیوانی است بحری که در دریای فارس و قلزم و نواح آن بهم میرسد بقدر شبری و در زیر شکم آن پوستی و در ان لحمی رخو و در جوف آن آبی بسیار و لعابی سیاه که بعضی مردم آنرا با قدری صمغ ممزوج نموده بجای مداد استعمال مینمایند و آن حیوان بساحل افتاده و بمرور گوشت و پوست آن بتحلیل و زائل گشته بدان هیأت میگردد و مردم از ساحل برداشته باطراف میبرند و کف دریا مینامند و اکثر ماهی گیران آنرا صید نموده گوشت آنرا که مرغوب ماهیان است بسر قلاب نصب کرده ماهیان را بدان صید مینمایند و استخوان پشت آنرا میاندازند بمرور ایام بدان هیأت میگردد و آن ماهی را سملهای طولانی شبیه برودهٔ حیوان تا پنج شش عدد و بطول یکذرع میباشد و دم کوچکی از گوشت لزجی و بر بالای پشت آن بالای استخوان پوست نازکی * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ازاد ویهٔ قتاله است قاطع قی و غثیان و هاضم اطعمه و مضر صوت و قصبهٔ ریه مصلح آن لعابها و مضموغ مقدار شربت آن یکدانگ بدل آن شبیج صماد ان جهت کلف و بهق سیاه و نمش و با موم و روغن گل سرخ جهت قوبا و بثور لبنیه و قروح و جرب متقرح و خنازیر و بهق و کلف و سائر مراض جلدیه و آثاریکه بر روی ظاهر شود و با نمک رشرا بجهت ستردن موی و جلای دندان و طلای آن با سرکه بر بدن جهت لاغر کردن بدن و اذابت لحم از مجربات است و طلای آن خصوص قسم اخیر با اندک فلفل با آب سوده جهت تحلیل اورام باردهٔ رخوه و رهیه و استسقا خصوصا طبلی نافع و آشامیدن یکدانگ از قسم سیوم آن با مثل آن کثیرا جهت درد سر و عسر البول و تفتیت سنگ کرده و اخراج رمل آن و درد کمر و استسقا و سعال و دراز نمودن حیض و ضماد محرق آن با سرکه و با شراب سرخ رقیق جهت داء الثعلب و کلف مجرب و مغسول آنرا حدت کمتر و لطیفتر و جلای آن بیشتر و برای داء الثعلب و کلف بهتر و هریک از اقسام آن بدل دیگر اند مقدار شربت آن یکدانگ تا دو دانگ مضر سر مصلح آن روغن گل و بدل آن حجر تیشور است و نوع سفید آن در سوم گرم و در دوم خشک جهت جلای بصر و با ادویهٔ مناسبه جهت رفع بیاض چشم مؤثر است *

* زبد البورق * بفارسی کف بوره نامند * ماهیت آن غیر بورهٔ زبدی است و غیر جامد و بغایت سفید شبیه با رد و بورهٔ زبدی جامد مائل بسرخی در جمیع افعال مانند بوره و از ان لطیفتر و تند تر است زبد البورق

* زبرجد * بفتح زای و باء موحده و سکون راء مهمله و فتح جیم و دال مهمله * ماهیت آن ارسطا طالیس زمرد و زبرجد هر دو را از یک معدن میداند و در معدن طلا تکون مییابد از مقابلهٔ زحل با قمر نزد مقابلهٔ شمس و الوان میباشد سبز صاف کم رنگ را مصری و زرد مائل بسبزی را قبرسی و زرد مائل بسرخی را هندی نامند و این زبون ترین همه است * طبیعت آن در سوم سرد و خشک و انطاکی در چهارم دانسته * افعال و خواص آن در همه افعال مانند زمرد است و جالی و مفرح و قاطع نزف الدم و رافع عسر البول و مفتت حصاة و جهت تقویت باصره و رفع جذام بهترین ادویه است که هر روز نیم درم آنرا بخورند و تعلیق آن جهت صرع و عسر ولادت نافع مسقط باه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن زمرد است و چون صورت مرکبی در حین بودن قمر در حوت بران نقش کنند و از ان انگشتری سازند و در بنصر چپ کنند زبرجد

باعث فرح وازالهٔ هم وتسهیل ولادت است وچون در طالع سرطان بران صورت ماهی نقش کنند ودر رصاص بپیچند ودرو دام ماهی نصب کنند ماهیان از قعر دریا بدام آیند وکویند آشامیدن شراب در پیالهٔ زبرجد مست نمیکرداند *

* زبرب * بفتح دو زای وسکون دو با درمیان ودر آخر بترکی ایرسوخ وباصفهانی خوک ره نامند * ماهیت آن حیوانی است بقدر سگ کوچکی وروی آن ابلق از خطهای سفید وسیاه وبعضی پوست آن نیز ابلق میباشد ومشهور است که هرچند آنرا بزنند فربه تر میگردد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن کویند چون آن مردار مخورد مادام که میته نخورده باشد گوشت آن صالح الغذاء وجهت ریاح وسردی احشاء واذابت بلغم وتحلیل مواد وپوشیدن پوست آن جهت نقرس ومفاصل ورعشه وخدر نافع است وعلامت آنکه گوشت مردار خورده آنست که ازان بوی بد آید

* زبیب * بفتح زای وکسر با وسکون یای مثناة تحتانیه وبای موحده بفارسی مویز نامند * ماهیت آن معروف است وآن انگور رسیده بدرخت خشک شدهٔ آنست وانواع میباشد بحسب انواع انگور بهترین همه پرگوشت شیرین کم دانه فربه آنست وبدترین همه خشک کم گوشت پر دانهٔ آن * طبیعت آن بحسب انواع انگور مختلف میباشد آنچه از انگور سفید است گرمی آن کمتر از سیاه آن وهمچنین بسیار شیرین آنرا گرمی زیاده از کم شیرین ومائل بترشی آن نیز ومعتدل ترین همه سفید وبعد ازان سرخ وبعد ازان سیاه آن وخشک کم گوشت پر دانه مائل بیبوست وقابض ودانهٔ آن سرد در اول وخشک در دوم * افعال وخواص آن در حدیث وارد است که باید که شما زبیب را بخورید که اطفای مرهٔ صفرا مینماید وبلغم را ساکن وعصب را محکم وغضب را میمیراند ودل را قوی ونیک میکرداند ومنقی آن کثیر الغذا است بسبب جوهر غلیظ ارضی که دارد منضج خلط غلیظ وملین بطن ومحلل با عتدال وجالی معده وامعا ومعین ادویهٔ مسهله وموافق قصبهٔ ریهٔ ومقوی جگر ومحرک باه ومیرودین ومسمن بدن وجهت سرفهٔ بلغمی وامراض کرده ومثانه وقرحهٔ امعا وباکل گاوزبان وخرمای سبز جهت خفقان مجرب وبا حصی لبان جهت رفع نسیان وباسر که جهت یرقان بدستور مجرب وچون بجای دانه در هر عددی فلفلی جاید اده بدان مداومت نمایند جهت سردی کرده وتقطیر البول وسنگ کرده ومثانه بیعدیل وچون با انیسون بهم زند تا مهرا کردد وصاف نموده با روغن بادام بیاشامند جهت سرفهٔ بارد بلغمی مجرب وآشامیدن آب نقیع آن ویا آب مطبوخ آن ویا با ادویهٔ مناسبه ملین طبع وخیسانیدهٔ آن در سرکهٔ انگوری بناشتا جهت تحلیل ورم طحال مجرب که هر روز چند دانهٔ آنرا بخورند وبالای آن قدری ازان سرکه بیاشامند وچون با فلفل وآرد جاورس بریان کنند ویا عسل بخورند بلغم از دهن بیرون آورد وضماد آن با پیه حیوانات جهت تحلیل اورام وانفجار دمامیل وقلع ناخن بیجا شده برآمده وباشراب جهت غانغرایا وقروح شهدیه وجدری وعفونت مفاصل وجوششها وسرطان است وبا آرد باقلا وزیره جهت ورم انثیان وبا جاوشیر جهت نقرس نافع مضر محرورین مصلح آن سکنجبین ومکیدن آب میوهای ترش وخشخاش مضر کرده مصلح آن عناب مقدار شربت آن تا سی درم بدل آن کشمش است ودانهٔ آن سرد در اول وخشک در دوم وقابض وحابس بطن ومقوی معده رطب را معا وزبیب لاغر کم گوشت حابس بطن ومقوی آن ومحرق خون مصلح آن خیارشنبر وکویند تخم خرفه است ومضر کرده مصلح عناب ونوع دیگر بیدانه که کشمش نامند بهترین آن سبز آنست که از انگور عسکری سازند وزبون ترین آن سیاه وهمهٔ آن لطیفتر از دانه دار وکثیر الغذا ومبهی وبا قوت مسهله وآب نقیع وهمچنین آب مطبوخ آن که با دانه بقوام آورده باشند جهت سرفه وتنقیهٔ مواد سینه وتصفیهٔ صوت نافع وضماد آن با زعفران و

وزردهٔ تخم مرغ وعصفر جهت انفجار دمل وتحليل صلابات بعمل آيد وچون بكوبند آنرا با مويز ويرسرو مالند جهت دفع كچلي مجرب ودر رسالهٔ افعال مانند مويز دانه بيرون كرده است ومحرق خون مصلح آن همان مصلح مويز است كه مذكور شد وشراب آن در قرابادين نوشته شد

* زبيب الجبل * بفتح جيم وباء موحده ولام وزبيب برى نيز نامند وبيونانى قيسمونه اسطافيوس اغريا وبفارسى مويزك كه مويزج معرب آنست وبشيرازى نيز مويزك نامند * ماهيت آن * نبات آن شبيه بنباتك وازان ضعيف‌تر وشاخهاى آن راست وسياه وگل آن مائل بسفيدى وثمر آن در غلافى مانند غلاف نخود ودران در وسه دانه اندك پهن غير مستدير وبا خشونت بعضى سفيد وبعضى سياه مائل بسرخى ومغز آن سفيد وطعم آن تند وتيز چون بخايند * طبيعت آن * در آخر سوم گرم وخشك * افعال وخواص آن * بسيار جالى ومفرح ومفتح ومسقط جنين وخائيدن وغرغره كردن بطبيخ آن جاذب رطوبات دماغى وتنقيهٔ بلغم بسيار از دماغ وبا مصطكى وكندر جهت رفع لكنت زبان ودرد دندان كه حادث از بلغم باشد وجذب رطوبت لثه وبا عسل جهت قلاع وبا قطران جهت كرم دندان وچون يك دو دانهٔ آنرا در پنبهٔ پاكيزه پيچيده اندك تر كرده كوفته كه دانهٔ آن كوبيده وشكسته گردد گرم كرده بر دندان موجع گذارند در ساعت تسكين وجع آن نمايد وآشاميدن بقدر پانزده عدد آن با ماء العسل مقئ قوى اخلاط غليظه وبايد كه بعد شرب آن بلا فاصله ماء العسل بنوشند وحركت كنند زيرا كه اگر حركت نكنند وبنشينند ويا خواب كنند خوف خناق است وبا مصطكى وكندر جهت تصفيهٔ صوت وبا ادويهٔ مناسبه جهت رفع سبر وكشتن كرم معده وضماد آن با عسل ويا سركه ويا غير آن جهت داء الثعلب وتقشر جلد وبا روغن زيتون وزرنيخ سرخ وزراوند طويل جهت جرب غير متقرح وحكه ورفع آثار ومنع تولد قمل وكشتن آن خواه در سر وخواه در بدن باشد ومطبوخ آن در روغن زيتون جهت گشودن دمل ونطول آن با طبيخ سداب جهت درد كمر وساق ومضمضه بطبيخ آن با سركه جهت وجع دندان وتجفيف رطوبت واسترخاى لثه وچون نرم سائيده با قطران سرشته در سوراخ دندان كرم خورده پر نمايند كرم آنرا بكشد ووجع آنرا تسكين دهد مضر سپرز مصلح آن كثيرا مقدار شربت آن تا يك درم وزياده از يكمثقال آن كشنده است بخناق وجراحت مثانه واحشا معالجهٔ آن مركب از علاج ذراريح وجبلا هنك بدل آن دو وزن آن عاقرقرحا است *

* زبل * بكسر زاى وسكون با ولام بفارسى سرگين نامند * ماهيت آن * معروف است ومراد از آن زبل حيوانات است * طبيعت آن * زبل هر حيوانى بحسب آن مختلف ميباشد وبالجمله همهٔ آنها گرم اند * افعال وخواص آن * نيز بحسب هر حيوان مختلف ميباشد ودر طى ذكر آن حيوان مذكور شده وميشود ان شاء الله تعالى وبالجمله مجموع آنها محلل ومجفف اند

* فصل الزاى مع الجيم *

* زجاج * بضم زا وفتح جيم والف وجيم بفارسى آبگينه وشيشه نامند * ماهيت آن * دو نوع است معدنى ومصنوع معدنى سفيد صاف شفاف بخلاف مصنوع آن ومعدن آن اكثر جاها است آنچه در تبريز از توابع شيراز وغير آنست سنگى است تيره رنگ ريزهٔ آنرا با قلى نرم سائيده در كوزه ريخته بآتش تند چند شبانه روز ميگذارند تا خوب گداخته گردد پس حجر مغنيسا وامثال آن يا زمل بران ميپاشند تا دردى آن ته نشين گردد پس از ان آنچه ميخواهند ميسازند وبهر رنگى كه ميخواهند نيز رنگ ميكنند وبهترين آن سفيد صافى بسيار شفاف آنست ومصنوع آنرا از رمل وسنگ ريزه وقلى ميسازند ومعمول اهل

فرنگ بیشتر از این است و شیشه‌های فرنگی اکثر از رمل گداخته با قلی است و این معمول‌تر و شفاف‌تر می‌باشد و ارسطو حجر بلور را از جنس زجاج معدنی دانسته که مجتمع گشته و نضج زیاده یافته و رنگ نیکو بهم رسانیده * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم و مصنوع آن گرم‌تر * افعال و خواص آن مقطع و محلل و جالی لذاع و محرق آن مجفف بی لذع و رماد آن الطف آشامیدن آن بقدر یک درم با شراب ابیض رقیق جهت تفتیت سنگ مثانه بغایت و جهت رفع ضعف گرده و مثانه و حرقت البول و مدر و اکتحال محرق و رماد بسیار سوده مانند غبار آن جهت رفع بیاض و جرب و سبل و جلاء بصر نافع و سنون آن باعث جلای دندان زرد شده و طلای آن جهت حزاز و با روغن زیتون جهت رویانیدن موی و ضماد آن با حنا جهت تقشر پیر و امثال آن بسیار نافع و محلول آن در افعال مثل کوره قوی‌تر و مضر احشا و مقرح امعا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یک درم بدل آن زبرجد است زجاج فرعونی آنست که پوست تخم مرغ را یک هفته در شیر تازه بخیسانند و شبانه روز دو بار شیر را تبدیل نمایند و بهر ده مثقال از آن بیست و چهار مثقال شیره زرچین کل از بخور در آن دهند

* فصل الزای مع الراء المهملة *

زراوند

* زراوند * بفتح زای و را و الف و فتح واو و سکون نون و دال مهمله لغت فارسی است و بعجمی اندلس مسمقوره و معرب نزد ایشان بمسمقار مسمقران است و نزد اهل مغرب معروف بشجر رستم و بیونانی ارسطولوخیا و معنی ارسطو الفاضل و معنی لوخیا نفساء است جهت آنکه برای عسر ولادت نافع است و دو قسم میباشد نر و ماده قسم نر آنرا طویل و ماده آنرا مدحرج نامند و از مطلق آن مراد زراوند طویل است * ماهیت آن بیخی است بسطبری انگشتی و قوی‌تر و باریکتر نیز و ظاهر آن تیره مائل بسرخی و طعم آن تلخ با اندک زهومتی و برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر و از آن درازتر و عریضتر و شاخهای آن بقدر شبری و باریک و گل آن بنفش بشکل شکوفهٔ امرود و بهترین آن عطر زعفرانی رنگ آنست که کهنه کرم خورده پوسیده نباشد و قوت آن تا دو سال باقی می‌ماند * طبیعت قسم اول آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن تریاق سموم نباتی و حیوانی و جالی و جاذب و محلل و مقطع بلغم و مفتح سدد و مفتت حصاة و مدر بول و حیض و کشندهٔ کرم معده و حب القرع و قمل بدن و جهت استرخای عصب و تشنج امتلائی و تنقیهٔ سینه و کبد و تصفیهٔ رنگ رخسار و دفع ریاح و آشامیدن دو درم آن با شراب جهت رفع سموم و با فلفل جهت احتباس حیض و تنقیهٔ رحم و اخراج جنین و با سکنجبین جهت سپرز و یک مثقال آن با شراب عسلی جهت صرع و کزاز و ضعف احشا و سیلان بلغم و اخلاط غلیظه بقوت و با ایرسا و عسل جهت پر نمودن قروح عمیقه و اصلاح آنها بقوت و ضماد آن جهت گزیدن عقرب و هوام و رویانیدن گوشت در قرحهٔ رحم و سائر زخمها و با عسل جهت قروح رطبهٔ مزمنه و با سرکه جهت سپرز بغایت مؤثر و چون با روغن بربدن بمالند شپش بکشد و دفع گرداند و سنون آن جهت تنقیهٔ رطوبات لثه و چرک دندانها و فرزجهٔ آن جهت احتباس حیض مجرب و در اخراج جنین بغایت مؤثر مقدار شربت آن از دو درم تا دو مثقال و گویند مضر جگر و سپرز است و مصلح آن عسل بدل آن زراوند مدحرج و گویند بدل آن در تحلیل صلابت سپرز شیطرج و در ریاح بوزن آن زرنباد و نصف آن انزروت و در تجفیف عسالیج الکرم است

زراوند مدحرج

* زراوند مدحرج * بضم میم و فتح دال و سکون حا و فتح راء مهمله و جیم بفارسی زراوند گرد و باصفهانی گلخود الوندی نامند * ماهیت آن بیخی است مدور بقدر فندقی و اندک کوچکتر و بزرگتر از آن نیز با اندک پهنی و ظاهر آن

زرد وباطن آن مائل بسرخی و بهترین آن تازهٔ کرم ناخوردهٔ آنست و قوت آن تا دو سال باقی میماند و شاخهای کیاه آن بقد ربکذرع وزیاده برآن وبرک آن شبیه ببرک زراوند طویل واز آن کوچکتر وخشبو وباندک تندی و نرم وکل آن سفید وچوب آن سرخ وبدبو * طبیعت آن دردوم کرم وخشک * افعال وخواص آن تحلیل وتلطیف آن زیاده از طویل آشامیدن آن با آب کرم ویا آب سرد ملطف اخلاط ومنقي سینه وتصفیهٔ ریه وفاد زهرسموم حیوانی ونباتی ومنقی معده ودماغ وجهت درد سر وشقیقهٔ بارد وصرع وجنون ووسواس وربو وضیق النفس وسرفهٔ مزمن وفواق ویرقان صفراوی وبلغمي وتنقیهٔ چرک زخمهای چرکناک ودندان وفسخ وورم عضل وورم سپرزودرد پهلو ولرزتبهای بارد وبا عسل جهت فالج واوجاع مزمنه ورکک وعرق النسا ونقرس ودردفع سموم وسائرافعال قویتراز طویل وضماد آن جاذب خار وپیکان واستخوان ریزه شده دراعضا وجهت بهق وقروح خبیثه وباعسل جهت رویانیدن کوشت زخمهای عمیقه موثر مقدار شربت آن تا دو درم مضر سپرز ومجفف اعضا مصلح آن عسل وروغن کل وبنفشه بدل آن قسم طویل آن بوزن آن ونیم وزن آن ریوند چینی وکویند بوزن آن زرنباد ونصف آن قسط وثلث آن بسباسه است ومترجم صیدنهٔ ابوریحان بیرونی درصیدنهٔ خود آورده که زراوند سه نوع میباشد ودو نوع همان است که ذکر یافت نوع سوم زراوند خوش خوا نند شاخهای آن باریک ودراز وبرک آن سطبر وسفید وشکوفهٔ آن بسیار مانند شکوفهٔ سداب وصاحب اختیارات بدیعي نوشته که این نوع شیرین است نه تلخ واین نوع غیرمستعمل اطبا است ودرخوشبوئیها داخل مینمایند *

* زرنب * بفتح زای وسکون را وفتح نون وبای موحده آنرا رجل الجراد نامند بجهت مشابهت آن بدان وبهندی برهمي ویراهمی وسپلي نیزوقسمی را منند وپرنی وبرا همی ودرخت آنرا تالیس وبرک آنرا که زرنب است تالیسپتر نامند * ماهیت آن نباتی است ازبرک صعتربری عریضتر ومائل بزردی وخوشبو شبیه ببوی ترنج وکل آن زرد وکیاه آن کمتراز ذرعی وساق آن مربع ومجوف وطعم آن باحدت وقوت آن تا چهار سال باقی میماند ومنبت آن جبال فارس وآنرا ترکستانی نامند ودرهند وبنکاله نیزبهم میرسد وبهترین آن آنست که باریک تندبوی تازه باشد * طبیعت آن در آخردوم کرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف وبغایت مفرح باقوت قابضه ومقوی معده وجکرضعیف وکرم کنندهٔ آن هردو وقائم مقام دارچینی است وجهت تقویت اعضای رئیسه وامراض عصب وتصفیهٔ صوت وسرفه وضیق النفس وفواق وازالهٔ بلغم وتقویت هضم وزیادتي اشتهای طعام وتحلیل ریاح ورفع اسهال وعسرالبول وبرودت مثانه وسموم نافع وعصارهٔ تازهٔ آن درتفریح مانند خمر است وسعوط آن با روغن کل ویا باآب وروغن بنفشه جهت درد سر بارد نافع مضر محرورالمزاج وضعیف مصلح آن کشنیز وجلاب نیمکرم مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن دو وزن آن دارچینی وکویند کبابه وسلیخه وکویند هیل بوا است *

* زرنباد * بضم زای ورا وسکون نون وفتح با والف ودال مهمله درمکهٔ مشرفه مشهور بعرق الکافور وبهندی کچورنامند * ماهیت آن بیخي است تندبو وباعطریت وظاهر آن اغبر وباطن آن اندک مائل بزردی وطعم آن مائل بتلخي وانچه شیرین است وکم بوی ضعیف است ودونوع میباشد یکی کوچک وآن بیخي است اززنجبیل بزرکتر ودربو تندتر واز آن اندک رائحهٔ کافور آید واین رادربعد جوش نموده خشک مینمایند وبهندی کچورنامند ودوم بیخي است سطبر واندک بلند وبعد بر آوردن اززمین جوش داده ورق نموده خشک مینمایند برای آنکه زود خشک کردد وازفساد وکرم خوردن محفوظ ماند واین

واند وهندی هرلچوركوبند وبرك آن بلند بقدر دو رمی وعریض بقدر چهار انكشت مضم شبیه ببرك زرد چوبه واز برك زنجبیل بلند تر وعریضتر وكل آن زرد شبیه بدسته كاهی واورا ساقی از وسط درخت آن برمیآید وبر سر آن كلهای زرد ناولد برنی میآید وكوبند سفید وسرخ نیز میباشد وچون بیخ آن رسید برگهای آن رو بخشكی میآورد وخشك میگردد آن زمان برمیآورند ومنبت آن اكثر بلاد هند وبنكاله وردكهن وزیربادات وچین است وقوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن در آخر دوم كرم وخشك وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مفتح سدد ومفرح ومقوی دل ودماغ ومعده وموافق روح حیوانی وطبعی ونفسانی ومسمن بدن وتریاق زهرجانوران سمی وحابس قی وملین وبول وحیض ومسهل سودا وجهت سرفهٔ بارد وبلغمی وخشونت ومواد سوداوی وخفقان ورياح رحم وزحیر اطفال وبجهت تحریك باه ونعوظ ودر دهان نگاهداشتن آن جهت دردندان وصحت آن ومضغ آن جهت رفع سرفهٔ بارد ورطب مزمن ورائحهٔ سیر وپیاز وشراب از دهان وضماد تازهٔ آن بر اورام واوجاع باردهٔ مفاصل ومسكن آنها وبرقان بالخاصیة جهت رفع جمیع علل سرو طلای آن بر ورك جهت داء الفیل ومالیدن سفوف خشك آن جهت تحلیل اورام وتسكین اوجاع بارده وبخور آن جهت گریزانیدن هوام ومورچه كه با زردیکر عود نكنند مجرب وتعلیق قطعهٔ بزرگی مقل از آن بر حقوین وكمر باعث اعادهٔ باه مایوسین ومصروع وزیادهٔ آن مضر دل مصلح آن بنفشه بدل آن در تفریح بوزیدان ودرونج ودر رفع زهرها مثل آن درونج ونیم وزن آن دانهٔ ترنج وچهار دانك آن طرخشقوق است وضماد برك تازهٔ آن جهت رفع كلف نافع است *

زرافه * * زرافه * بضم زای وفتح راء مهملهٔ مشدده والف وفتح فا وها بفارسی اشتركاو پلنك نامند جهت آنكه در ماهیت آن گفته اند كه گردن آن بلند مانند گردن شتر وسر آن نیز مانند سر شتر وكویند مانند سر گاو كوهی ورنك آن رنك آهو منقط بسفیدی وشبیه پلنك وپای آن مثل پای گاو وشاخ آن بلند ستبر ودست آن دراز تر از پای آن وزانوندارد ودندان آن كوچك ودنبال آن شبیه بدنبال آهو است وآن از جمع شدن شترماده با گاو نر وحشی بهم میرسد وبالجمله شكل عجیب وغریب دارد * طبیعت آن خشك در اول وبسیار كرم * افعال وخواص آن مولد اخلاط غلیظ سوداوی مضر محرور المزاج وضعیف مصلح آن مهرا پختن آن با پوست خربزه وخوردن آن با روغن وافاویه هاضمهٔ مقویهٔ معده ولیكن باید خورندهٔ آن عادت دهد بدن خود را باستفراغ بایارجات ورفتن بحمام وعرق بسیار كردن وآنرا خاصیتی دیگر نیست مگر آنكه زهرهٔ آن جهت نزول آب مفید است

زرزور * * زرزور * بضم زای معجمه وسكون را وضم زای معجمه وسكون واو وراء مهمله جمع آن زرازیر آمده از جملهٔ طیور است بفارسی سار وبتركی سقرچین نامند * ماهیت آن نوعی از عصفور تیزپر است كه در وقت پرواز از آن آواز آید وپایهای آن كوتاه وچون پایهای آنرا قطع نمایند نتوانند پرواز نمایند مانند آنكه چون دستهای انسان را ببرند یا ببندند نتوانند كه بدوند ورنك آن سیاه منقط بسفیدی است ودر خانها آنرا پرورش مینمایند وهرچند كهنه شود سفیدی آن كمتر میگردد * طبیعت آن كرم وخشك * افعال وخواص آن مبهی ومشهی ومقوی بصر مضر دماغ ومحرور المزاج ویابس مصلح آن بروغن وبا آب چغندر پختن ومحرور المزاج با سركه ومری خوردن وبعد از آن آب انار ممخوش نوشیدن وبهتر آنست كه صحرائی وتازه صید كرده آنرا بخورند بجهت حدت آن بلكه درخانه پرورده آن بهتر است وچون صحرائی آنرا ذبح نمایند باید كه از اول شب بكذارند پس صبح طبخ نموده بخورند

زرنیخ * * زرنیخ * بكسر زا وسكون را وكسر نون وسكون یاء مثناة تحتانیه وخاء معجمه بیونانی ارساطیس وبهندی هرتال وهرتار

نامند * ماهیت آن جسمی است که متکون میگردد در معدن خود مانند تکون کبریت از بخار دخانی که مصادف آن گردد
رطوبت در قعر معدن ولیکن مادۀ ارضی و رطوبت ثقیل در این بیشتر است و جزو ناری و کبریتیت غالب و لهذا این مشتعل
نمیگردد بخلاف کبریت که برسیدن اندک آتشی بدان مشتعل میگردد و آن پنج نوع میباشد زرد و سرخ و سبز و سیاه و سفید
و بهترین آن همه زرد صفائحی مانند طلق و براق برنگ ذهب است و این را زرنیخ ورقی و بلغت هندی نامند و بهندی هرتال
ورقی و بهترین آن سرخ صافی شبیه بامرنج است که زرد صفت گردد و بوی کبریت از آن آید و گاه میسوزانند زرنیخ
را و صناع در طبخ میکنند و آنرا شرار مینامند از جهت مشابهت بشرار آتش در براقی اجزائیکه ظاهر میگردد در ان
و این قاتل و بسیار حاد سوزنده است و داخل مراهم مخللۀ جالبه میکنند و این هردو قسم سبز و سیاه آن نیز ردی تر از کل
انواع آن و غیر مستعمل اند بسبب قوت احراق آن و سفید آنرا زرنیخ النورة و داء الشعر نامند ردی ترین انواع است
بعد آن هردو سم قاتل است و بعضی سفید آنرا قوی تر و حاد تر میدانند از ان هر دو و صحبت آنرا علاج نیست و زرنیخ محرق
الطف و قوت سمیت آن بیشتر و قتال مگر آنکه خوب آنرا سوخته و قتل نموده باشند و مقدار کم آنرا با شرائط آن در امراض مقرره
بخورند و زرنیخ سفید محتمل که همان باشد که سرمۀ سفید نامند و در اثمد مذکور شد * طبیعت زرد آن در سوم گرم و
خشک و سرخ آن در چهارم و سه نوع دیگر از همه اقوی و از سمومات اند و گفته اند سیاه آن در چهارم و اصفر در اول چهارم
و اخضر در وسط سموم و احمر و ابیض در اول آن و قوت آن تا هفت سال باقی میماند * افعال و خواص همه انواع آن
لذاع و معفن و محرق و با قوت قابضه و بخور زرنیخ گوشت زائد زخمها و جالی آثار خون مرده و رافع سعفه و جرب و اکله و کشندۀ
اقسام کرم معده و سترندۀ موی و با زرنیخ جهت داء الثعلب و با آهک و خاکستر و امثال آن جهت ستردن موی و محرق آن
گویند در این فعل اقوی است و با زفت جهت برص ناخن و با روغن زیتون و امثال آن جهت رفع قمل و هوام بدن و با پیه
جهت تحلیل خراجات و با روغن گل سرخ جهت بثور مقعده و بواسیر و جراحت بینی خصوص سرخ آن و با ادویۀ مناسبه جهت
بردن گوشت زائد و رویانیدن گوشت بن دندان و خوردن زرد خام آن مقدار کمی برای سرفۀ رطوبی و ضیق النفس
بارد بلغمی نافع و بخور آن با راتینج بنحویکه دود آن بحلق رسد بانبوبه جهت سرفۀ رطوبی کهنه و بدستور بخور آن بواسطۀ
انبوبه با میعه و مغز چلغوزه و مغز بادام بالسویه و از مجموع مقدار نیم درم جهت ربو و ضیق النفس و سرفۀ مزمن بغایت موثر
با تکرار عمل و بشرط آنکه بعد عمل حریرۀ آرد گندم با مغز بادام و روغن تازه جهت رفع غائلۀ آن بنوشند و یک دانگ سرخ
آن با عسل جهت تصفیۀ آواز و رفع چرک سینه ولیکن چون قوی است حذر از ان اولی است و آشامیدن آنرا با پیه
و قی کردن جهت تپ ربع موثر و حتی المقدور آنرا از داخل استعمال ننمایند اولی است و طلای زرنیخ سرخ با بول
حمار و بدستور از هر عضویکه خواهند موی در ان نروید مانند زیر بغل و غیر آن باید که موی آنرا بکنند و زرنیخ سرخ را
با آب بنج تازه بدان موضع بمالند دیگر نروید و مجرب دانسته اند و طلای آن با زهرۀ گاو و آب حی العالم و شبت جهت منع
سوزانیدن آتش چون آنرا مس نماید موثر و سنون سوختۀ سر رشتۀ آن با بول صبیان جهت بردن گوشت فاسد متعفن دندان
و رویانیدن گوشت صحیح مجرب و با سرگین گنجشک جهت ثآلیل و با صبر و حب البان مقشر و آب گندنا جهت سقوط دانۀ
بواسیر و التیام جمیع زخمها بعد از آن و چون زرنیخ و زاج را هموزن نرم سوده در روغن یاسمین که بهندی چنبیلی نامند
خوب بجوشانند و هر عضویکه جرب رطب داشته باشد بآب گرم خوب بشویند که چرک آن پاک شود و با پر مرغی بر ان بمالند

در چند مرتبه زائل میگردد و چون زرنیخ را در شیر حل کنند هر مگس که در آن افتد بمیرد و گویند هر مگس که بر آن عبور کند هم بمیرد مقدار شربت آن تا نیم درم مصلح تعفین آن اخلاط را پوست هلیلهٔ زرد است بدل زرنیخ زرد نصف وزن آن سرخ است و بدل آن مردو در اکثر افعال کبریت و اکثار ضماد و طلای آن باعث کلف و مستی باه و انعاظ است و مصلح کلف حادث از آن مالیدن عصفر و آرد برنج است و آشامیدن دو درم زرنیخ مصعد که هوا نیون نامند بسیار بد و محدث سکر و مغص و قروح ردیهٔ امعا و وجع مفاصل و متغیر شدن رنگ بدن بسیار می است و اصلاح آن با آشامیدن آب گرم با جلاب بسیار و شیطرج و روغن بادام و قی بلیغ نمودن و ماء الارز و ماء الشعیر آشامیدن و تحقین بدان هرد و نمودن و امراق چرب مانند مرق مرغ جوان فربه با روغن بادام و شیر تازه دوشیده و لعاب بزرقطونا و تخم خطمی و بهدانه است و چون یک ماشه تا شش ماشهٔ آنرا نرم سوده با ماش پخته سرشته بمزبخورانند بدین دستور که تا شش روز یک ماشهٔ آنرا هر روز نرم سوده بقدری ماش پخته سرشته بمز بخورانند و بروز هفتم دو ماشه بران اضافه نموده هر روز سه ماشه بخورانند و روز هفتم این شش ماشه بدستور نرم سوده بماش پخته سرشته بخورانند تا چهل روز تمام گردد و درین دیگر بیفزایند و از روز دوم خورانیدن آن بمز مقدار چهار توله شیران با آشامیدن شروع نمایند روزی یک توله بیفزایند تا آن مقدار که موافقت نماید پس دیگر بیفزایند و تا چهل روز بیاشامند و درین ایام از حموضات و بقول و ماهی و جماع و آب بسیار سرد و رسیدن هوای بسیار سرد بدن احتیاط نمایند جمیع قوای حیوانیه و نفسانیه و طبیعیه را تقویت بخشد و طریق احراق و تشویهٔ آن در مقدمه مذکور شد

* زریر * بفتح زای و کسر راء و سکون یای مثناة تحتانیه گل نباتی است که در کوهستان جوزجان بهم میرسد و بشیرازی اسفرک نامند و بیونانی ارجیقن * ماهیت آن گیاهی است ساق آن بقدر شبری و گل آن زرد شبیه بگل عصفر بری و مستدیر با اندک خارهای نرم برگ آن زرد مائل بسفیدی و کوچک و بیخ آن زیاده بر شبری و طعم گیاه آن شبیه بکنکر * طبیعت آن سرد و خشک و با اندک حرارتی * افعال و خواص آن جالی و محلل صلابات و رفع آثار و مسکن دردها و مدر بول و خون و مفتح سدد و آشامیدن نیم رطل از آب مطبوخ آن با مویز سه روز متوالی جهت سپرز و یرقان و استسقا مجرب و یک اوقیه از معجون آن با عسل همین اثر دارد و ضماد آب طبیخ آن با آرد جو جهت اورام حاره بغایت مفید و خاکستر آن جهت جرب و جراحات نافع مصدع مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن در مطبوخات تا پنج درم و صباغان آنرا از برای رنگ زرد استعمال مینمایند *

* زریق * بضم زای و فتح راء و سکون یای مثناة تحتانیه و قاف * ماهیت آن از طیور مائی است و برق نیز مینامند و رنگ آن سفید و گوشت آن بسیار با شوکت و زهومت و بد بو و با اعصاب و الیاف بسیار و بدترین آن پیر و لاغر آنست و بهترین آن جوجهٔ آنست که از تخمی که مادهٔ آن نجاست نخورده باشد بهم رسد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن محرک باه و بطیء الهضم مصلح آن با آب چغندر پختن است بعد آنکه اولا در روغن قدری بریان نموده باشند و سرگین آن بسیار جالی جهت جلای کلف و نمش و زهرهٔ آن باصمیت و جلای بیاض خفیف چشم و طلای آن بر ذکر جهت رفع استرخای آن نافع

* زرین گیاه * بفتح زای و کسر راء مشدده و سکون یای مثناة تحتانیه و نون و فتح کاف فارسی و یا و الف و ها از جملهٔ ادویهٔ مجهولة الماهیت است امین الدوله گفته آنرا در خراسان گل عاشقان نامند و گیاه آن از یکذرع زیاده و برگ آن عریض

ومزغب وگل آن زرد و برشاخهای آن بزرگ شده را زرچون نزد آن غبار و سرو و دیما بیند گل آن میل زرد و صاحب اختیارات
این بعضی گفته که درختی است که در ولایت کازرون بسیار میباشد خاصه در زنجان و برگ آن مانند ورق زیتون بود وگل
آن مانند قرص آینه زرین در وقت انگور بشکفد و ورق آن سبز بود و بعضی درخت اترج را دانسته اند و بعضی آزاد
درخت را گفته * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن آشامیدن عصارهٔ آن با میفتج جهت عرق النساء واخراج
خون منجمد در مثانه واحتباس بول وعسر آن واحتباس حیض نافع مضر مثانه مصلح آن حب الآس وبلوط بدل آن بوزن
آن قطوریون دقیق وگویند دو وزن آن خیارزه و بوزن آن حب الاترج وگویند بدل آن نیم وزن آن زعفران است

* فصل الزای المعجمة مع العین المهملة

زعرور * زعرور * بضم زا وسکون عین وضم راء مهملة وسکون واو وراء مهملة بفارسی کیل وباصفهانی کویج وبترکی یمشان ودر
شکاین کر جیل نامند واز جنس کنوس طرون است ودر حرف الکاف مع النون انشاء الله تعالی خواهد آمد * ماهیت
آن دو نوع است بستانی وآن را مثلث العجم ونیز از کیل سرخ نامند بهترین آن بکمال رسیدهٔ بزرگ بالید دو چاشنید از
آنست * طبیعت آن در آخر دوم سرد ودر اول خشك وبعضی تر دانسته اند * افعال وخواص آن باعث اشتها ومسمن
وقابض ومسکن حدت صفرا وخون وقی ومقوی معده وکبد حار واشتهای طعام وجهت رفع اسهال وتقطیر البول
وآشامیدن آب آن با شکر جهت دفع خمار مجرب وضماد آن جهت تحلیل اورام صلبه وحمرهٔ اعضای مسهله مفید مضر کرده
ومورث قولنج ومرخی معده مصلح آن الیمون وعود وگلشکری مقدار شربت از آب آن تا بیست وپنج درم واز جرم آن دوازده
مثقال بدل آن سیب ترش است وزعرور جبلی کوچکتر از بستانی است ودو نوع باشد سرخ رنگ وزرد وبهترین این نیز
بسیار رسیدهٔ آنست * طبیعت سرخ آن قریب بستانی است وزرد آن سرد وخشك وقابض تر از سنجد و در افعال
وخواص آن نیز قریب ببستانی الا وخون وقی باز دارد وگویند پشت را قوی کرد الا ودا الفیل را نافع ومضرت ومصلح
ومقدار شربت این مثل بستانی است

زعفران * زعفران * بفتح زای وسکون عین وفتح فا وراء والف ولون وآنرا بسریانی کرکم وجادی بهندی یار بفارسی ارکیماس وبهندی
کیسر نامند * ماهیت آن تارهای گلی است شبیه بعصفر وبسیار خوشبو وزرد تیره رنگ مائل بسرخی وبی خار واول گل آن از
زمین میروید وبعد اتمام آن ساق وبرگ آن وطول ساق آن یك وجب وبرگ آن شبیه ببرگ یاسمین وبیخ آن شبیه بزر ولند
مدحرج ومانند پیاز نرگس ودر گل آن تارها ودر هر گلی سه چهار تار زعفران می باشد وآن تارها سر بزرگ رنگین خوشبو
است وآنچه باریک کمرنگ کم بو است زعفران نیست ومنبت آن اماکن بسیار است واز ما زندران ذرد یه مسمی بماده کوه
که هوا م با کونامند واسطه با نات وگیلان وشام ومصر ومغرب وکشمیر وغیرها وبهترین همه کشمیری پس اسطهاناتی پس
مازندرانی وباکوئی پس از جاهای دیگر وبالجمله بهترین آنها بسیار زرد مائل بسرخی خوشبوی تازهٔ آنست از هر جا که
باشد * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشك وبعضی در سوم گرم ودر دوم خشك گفته اند وقول اول اصح است
* افعال وخواص آن مفرح قوی ومقوی حواس ومفرح ومنضج ومحلل ومصلح عفونت خلط بلغمی ومانع وحافظ آن از تغییر
وفساد ومدر بول وباه وقابضه ومحرک باه ومقوی جوهر روح حیوانی وجگر واحشا وآلات تنفس ومورث نشاط وضحك
ومنقی گرده ومثانه وبشره ورساننده قوت ادویه بقلب وسائر اعضا ومفتح سدهٔ دماغ وجگر ومضر روآشامیدن بلند

مثقال آن جهت عسر ولادت مجرب ومرور زده نیز اما آن جهت ازالهٔ سعفه و با مسختج جهت رفع خمار و با عسل جهت زیرا لیدن حصاة و با ادویهٔ مناسبه جهت درد رحم و مقعده و استشمام آن جهت برسام و شوصه نافع و منوم و اکتحال آن جهت جلای بصر و دمعه و غشاوه و زرقت عارضه از امراض و سلاق و جرب و قرحهٔ چشم و نطول آن جهت صداع شدید و بیخوابی و ضماد آن جهت منع سیلان رطوبات و نوازل بچشم و تسکین حمره و ورم حار گوش و درد سر بارد و رفع بیخوابی و طلای آن با فرفیون جهت نقرس و مفاصل و ذرور آن جهت نزف الدم و حمول آن جهت درد رحم و مقعده مضر گرده و مضعف اشتها و مغثی و بجهت اضرار بحموضت حاصله از انصباب سودا بمعده و مقوی معده است بجهت آنکه در آن حرارت و قوت دابغه و قابضه است و مصدع و با شراب مسکر و مداومت آن مکدر حواس و مضر اعصاب مصلح آن انیسون و سکنجبین مقدار شربت آن تا دو درم و گفته اند سه درم آن کشنده است بتفریح مفرط و اصلی ندارد زیرا که این مقدار آنرا این اثر نیست مصلح و دافع ضرر آن اشیای قابضهٔ روح است و بالخاصیت گذاشتن یکتا ر آن در احلیل باعث ادرار بول شده و گفته اند چون دو درم آنرا با آب سرشته مانند گردکان مدور ساخته در آن سوراخ کرده بر شکم حامله تعلیق نمایند جهت عسر ولادت و اخراج مشیمهٔ زنان و مادیان بالخاصیت مجرب بدل آن بوزن آن قسط و مثل آن دانهٔ اترج و ربع آن سنبل و سدس آن سلیخه است و دهن آن که پنجاه مثقال آنرا در سه رطل و نیم روغن کنجد و یا روغن زیتون هجده روز بیند ازند و هر روز بر هم زنند پس صاف کرده نگاه دارند افعال و خواص آن ملین عصب و صلابت رحم و منوم و محلل و تدهین بینی و سعوط آن جهت ذات الجنب و طلای آن جهت تنقیهٔ قروح رحم و قروح خبیثه سائر اعضا و حمول آن با موم و مغز استخوان جهت ترحهٔ رحم نافع و برگ گیاه آن جهت التیام جراحت تازه و منع ریختن مواد باعضا مفید و ثفل روغن آنرا یونانی قرقومعما نامند و قرقومعما نیز در حرف القاف خواهد آمد و جوارش زعفران و دواء الکرکم و دهن آن و قرص و مرهم آن در قرابادین مذکور شد *

زعفران الحدید

* زعفران الحدید * ماهیت آن زنگ آهن است که آهن را براده نموده برروی صفحه پهن کرده تر کنند و در جای نمناک گذارند تا زرد شود بعد از آن کوبیده اجزای زرد شده آنرا بگیرند و باز بدستور بگذارند و تکرار عمل نمایند تا همه زعفران گردد و بهترین اقسام آن خصوصا در صناعت آنست که براده حدید را با ربع آن نوشادر سائیده در زمین دفن کنند تا ده روز مجموع زعفران شود * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن قابض و از جملهٔ سموم است ضماد آن جهت نقرس و بواسیر و داخس و خشونت پلک چشم و ناخنه و داء الثعلب و باسرکه جهت باد سرخ و جوششهای حار مجرب و فرزجهٔ آن جهت قطع حیض و ذرور آن جهت قطع خون بن دندان و تقویت آن نافع و یک قیراط آن مانع آبستنی است و از خوردن آن حالتی قریب بتوبال آهن و براده آن خورده بهم میرسد و مداوای این مداوای آنست و در توبال در حرف التا مذکور شد

* فصـــــــــل الزای مع الفاء *

زفت رومی

* زفت رومی * بکسر زا و سکون فا و تاء مثناة فوقانیه و ضم را و سکون واو و کسر میم و یا * ماهیت آن سه نوع است زفت یابس و زفت بحری و زفت جبلی و از مطلق آن اکثر مراد زفت بحری است و گویند اسم قیقهر است و غلط است و بهترین آن صافی براق املس آنست

زفت بحری

* زفت بحری * بفتح باء موحده و سکون حا و کسر راء مهملتین و یا * ماهیت آن چیزی است شبیه بقطران سیاه

وسیاه از زمین مانند نفط حاصل میشود سیال آن بودا است که برکشتیها وحمامات وغیرها برای استحکام وعدم نفوذ آب در آنها میمالند وداخل مراهم میکنند وبهترین اصناف آن نرم آنست * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ومقوی مفاصل وجهت فالج وعرق النسا ونقرس ورياح بارده واوجاع زانو ومقدار یکدرم آن تا دو درم مسهل وضماد آن با تکرار عمل جهت جذام والتیام اعضای شکسته نافع مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن قطران وکویند جاوشیر وسقز است بالسویه مضر رئه مصلح آن کثیرا است وبیان قیر در حرف القاف مع الالف در قار انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

زفت رطب

* زفت الرطب * ماهیت آن رطوبتی است که از درخت صنوبر بری بر که قسم نر آنست سیلان مینماید وانچه از درخت بارد مثل ذآن که غیر چلغوزه است ومسمی بتنوب سیلان مینماید منجمد آنرا راتیانج نامند وانچه از درخت شربین که از اصناف سرو است وثمر آن مانند ثمر سرو وازان کوچکتر حاصل میشود آنرا قطران نامند * طبیعت آن در سوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن منضج اخلاط غلیظه وملین صلابات وآشامیدن آن جهت ورم عضل حلقوم ومری وورم عضل باطنی دو طرف حلق ویبوست وتنقیه چرک سینه وحلق ورفع سمیت ادویه قتاله وباشکر جهت نفث الدم وسل وسینه وسرفه مزمن وضماد آن جهت جذب خون بطا هر جلد وفربه کردن اعضا وبا نمک جهت گزیدن جانوران سمی وبا موم جهت برص ناخن وقوبا وتحلیل جراحات صلبه وصلابات رحم وشقاق مقعده وجراحات فم مثانه وبا عسل جهت پاک کردن زخمهای چرکناک وجمره تخیم وخشکریشه وباعث التصاق آنها ربدستور با مراهم معفنه وضماد آن بر میان سر بعد از تراشیدن یافوخ جهت اخراج زلوی در حلق مانده مجرب دانسته اند وباشکر جهت اقسام حزاز وجهت جرب حیوانات وتمدد اعصاب وعرق النسا وداء الثعلب وبا آرد جو جهت خنازیر وبا ادویه مناسبه جهت رویانیدن گوشت زخمها وغرغره آن جهت ورم عضلات حلقوم ومری وقطور آن با روغن بادام جهت رفع رطوبات گوش وحقنه آن جهت ورم حاره وصلب امعا ورحم وگزیدن عقرب موثر مضر سر ورئه مصلح آن کثیرا وبنفشه مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن بوزن آن قیر است وکویند ربع آن قطران وروغن زفت که رطوبت بخار آنست که در حین جوشانیدن پشمی را بر روی آن کذارند وانچه در پشم جمع شود افشرده اخراج نمایند ویا بقرع وانبیق مقطر نمایند ضماد آن با آرد جو جهت خنازیر وریانیدن مو وداء الثعلب وجرب انسان وحیوان وتمدد اعصاب وبرص ناخن وعرق النسا وسوزش آن وامثال اینها انفع از زفت است وقاطع نزف الدم مسهل وتریاق سموم رجالی است ودوده زفت جهت نیکو کردن مژگان ومنع ریختن آن وقرحه چشم ورفع سوزش آن ودمعه وتقویت باصره بغایت موثر است

زفت یابس

* زفت یابس * ماهیت آن زفت رطب است که بخودی خود خشک شود ویا بطبخ خشک کنند وآنرا بوسفاس نامند * طبیعت آن در سوم گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن بیبس وتجفیف این زیاده از رطب آن ودر انضاج ضعیفتر از آن وجهت التیام قروح فاسده وضربه وسقط وقوبا وتحلیل وانضاج ورمهای صلبه وتفتیح سدد وآشامیدن آن با زرده تخم مرغ نیمبرشت جهت قطع خون حیض وبواسیر وسستی کمر وتقویت رحم نافع ودر سائر افعال ضعیفتر از رطب مقدار شربت آن تا دو مثقال است

زقال

* فصـــــــل الزای مع القاف *

زقال * بضم زای وفتح قاف والف ولام اسم فارسی قرانیا است بنون قبل از یاء مثناة تحتانیه * ماهیت آن دیسقوریدوس

گفته ثمره درختی است عظیم بقدر زرشک و طولانی و در خامی سبز و بعد رسیدن یاقوتی رنگ و بعد از خشکی سیاه میگردد و طعم آن ترش با اندک عفوصت و قبضی و آنرا مانند زیتون ملح نیز مینمایند و در ملک هند و بنگاله ثمری فی الجمله شبیه بدین بهم میرسد و آنرا جامون نامند و در حرف الجیم ذکر یافت و گفته اند آنرا کروند ه نامند و در حرف الکاف انشاء الله تعالی خواهد آمد * طبیعت آن سرد مائل باعتدال و خشک و با قوت قابضه * افعال و خواص آن جهت اسهال و ترحج امعا و تقویت آن و تسکین عطش و التهاب معده و کبد و غلیان خون و صفرا و منع صعود ابخره بدماغ نافع مضر سینه مصلح آن شکر است و ثمر خشک نارس آن که سبز باشد جهت اورام و قروح مزمنه بغایت مؤثر خاکستر برگ آن جهت رفع آثار مفید و بعضی ادویه صاحب ما لا یسع نوعی از انبرباریس دانسته چنانچه در انبرباریس ذکر کرده و طبیعت آن را در آخر دوم سرد گفته و غیر قابض و با رطوبت غروریهٔ بلغمیه و مرخی و قاطع عطش در ساعت و مسکن لهیب سریعا و نافع برای آنچه نافع است انبرباریس گفته

*زقوم * بفتح زای و ضم قاف مشدده و سکون واو و میم بهندی تهور و سیهند و سیج نیز نامند * ماهیت آن از جمله اشجار است و دو نوع میباشد حجازی و شامی حجازی آن بقدر قامتی و برگ آن از برگ انار عریضتر و باتشریف و گل آن از اطراف شاخها بهیئت یاسمین و زرد پستئی رنگ و ضخیم و ثمر آن سیاه رنگ و شبیه بهلیله و در جوف آن دانهٔ مانند کنجد و درخت نوع شامی بزرگتر و خاردار و گل آن زرد و ثمر آن از هلیله بزرگتر و رسیدهٔ آن شیرین طعم با تفاهت و عفوصت و مغثی و این نوع را * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل ریاح و جالی و رافع آثار و مقدار شربت آن تا پنجدرم و روغن تخم آن باندک تخدیر جهت تحلیل ریاح مفاصل و مواد بلغمیه و اخلاط غلیظه و مسهل آنها و رافع سدد و فالج و نقرس و مهرزوا مثال اینها شرباً و ضماداً مصدع محرور و سیاه کنندهٔ موی مصلح آن شیر تازهٔ دوشیده مقدار شربت آن چهار قیراط بدل آن نفط است و نوع اول با برگ و بار و تازهٔ آن جهت التیام جراحات تازه نافع و قوی القبض و تجفیف و رادع و آنچه در بنگاله و هند دیده و شنیده شده چهار نوع میباشد یکی شاخهای آن سه پهلو و این را بهندی تدهارا نامند و کره دار میباشد و بر سر کرهها برگهای بسیار کوچک و شیر این را گرفته با آرد نخود بریان سرشته حبوب میسازند و برای رفع آتشک میگویند قوی الاثر است و اسهال قوی مینماید دوم چهار پهلو و این خاردار و بی‌برگ میباشد و سوم ساق آن خاردار و شاخها و تنهٔ بالای آن بیخار و برگهای آن اندک باریک و بلند بقدر نیم شبر و این را سیج نامند و آب برگ این را گرفته گرم نموده در گوش جهت درد آن میچکانند و با اندک نمک گرم کرده برای سرفهٔ اطفال میخورانند و نیز جهت ضیق النفس و استسقا و جذام و صلابت سپرز و ضعف هاضمه و یرقان و نفخ شکم و ریاح محتبسه در امعا یعنی قولنج ریحی و تفتیت سنگ گرده و مثانه و تحلیل اورام چون پوست ریشهٔ بیخ پالک جوهی که گیاه هندی است در آب برگ آن باین طریق که برگ آنرا از آتش گرم نمایند که نرم شود و در دستها فشارند چندانکه آب خوب برمی آید سائیده حب یا قرص بسته خشک کرده نگاه دارند وقت حاجت در آب برگ آن سائیده بر قوبا طلا نمایند روزی دو سه دفعه در چند روز زائل شود اگر چه کهنه باشد مجرب است و مکرر بامتحان رسیده و از آن مربا میسازند و جهت امراض مذکورهٔ قبل نیز نافع و چون ساق و شاخ آنرا ورقها ریزه کرده با شلتوک که بهندی شالی و دهان نامند در ظرفی فرش از زقوم ورق کرده و لحاف از شلتوک کنند طبقه طبقه تا پر کردد و بر آن آنمقدار آب بریزند که از بالای آن یک وجب پر گردد پس سر آنرا پوشیده در سرگین

است یکهفته یا ده روز و دلن کنند بعد برآورده و غلتوک ها را نیم خشک نموده کمسک ها زند و روزی تا شش مثقال از آن ها آنرا که سه مثقال باشد بخورند جهت استسقا و سرفه و ضیق النفس بار به رطب مفید و نوع چهارم مانی و شاخهای آن کم خار و از ان تا رها بعد رنگ سبز و زیاده و بقدر انگشت یا ریکی آویخته میباشد و این چهار قسم همه سفید و بندرت سرخ و زرد و سبز میباشد سفید آن جهت امراض و سرخ و زرد آن در اثبات عقرب و سیماب موثر گفته اند و دیگر اقسام هم دارد چنانچه راقم در باغها انگلیشیه دیده از انجمله سه پهلو است که بر درختهای بزرگ میپیچد و ریشهای آن که بمنزلهٔ بیخ توان گفت برتنهٔ درختها ریشها دوانده میپیچد و بالای درخت بلکه منتهای شاخهای درخت شاخها کشیده متفرق میگردد و از بیخ اصلی که قرب زمین است کنده تر میشود و قسم دیگر سه و چهار پهلو است که شاخهای کنده برآورده ایستاده و بر ان خارهای بسیار طولانی میباشد بر خلاف سه داره و چودهاره هندی که خارهایش کوچک میباشد

* فصل الزای مع اللام *

* زلابیه * بفتح زای و لام و الف و کسر باء موحده و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها بفارسی حلوای زلیبی نامند * ماهیت آن از جملهٔ حلوای معروفه است تازهٔ آن لذیذ * طبیعت آن گرم * افعال و خواص آن مولد خلط صالح و سریع الهضم و بغایت مسمن بدن نحیف و مقوی کرده و جهت رطوبت ریه و سرفه نافع و مصلح آن سکنجبین و انار

* زلایف الملوک * نوعی از ابرون است که حی العالم باشد و بفارسی زلف عروسان نامند

* فصل الزای مع المیم *

* زمج * بفتح زای و ضم میم و جیم بفارسی چرغ و بترکی اوتلکو نامند * ماهیت آن از جملهٔ سباع طیور است که بدان جانوران صید میکنند * طبیعت آن بسیار گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت ضعف دل طبیعی و خفقان عارضی و زهرهٔ آنرا چون بتنهائی و یا با اکحال مناسبه در چشم کشند جهت غشاوه و ظلمت بصر و شبکوری مجرب و سرگین آن طلاء جهت رفع کلف و نمش و آثار جلد موثر

* زمجانی * بفتح زای معجمه و سکون میم و جیم بالف کشیده و همزهٔ مکسوره و یاء حطی ساکن در آخر * ماهیت آن میوه ایست جنگلی بقدر دانهٔ انگور که در بلاد زیرباد بهم میرسد با پوست خشک خشنی و اندرون پوست آن لحمی شیرین و لطیف کم رطوبت و در سه سال یکبار ثمر میدهد و در ان سال متعارف است که اطفال را آبله بسیار برمی آید * طبیعت آن گرم مائل بخشکی و با رطوبت فضلی * افعال و خواص آن تا حال معلوم نگشته است *

* زمرد * بضم زای و میم و راء مهمله مشدده و دال و بدال معجمه نیز آمده بهندی پنا نامند * ماهیت آن از جملهٔ احجار نفیسه است و گفته اند که در معدن ذهب بهم میرسد و مادهٔ آن ذهبی است که بر ان یبس و انجماد غالب گشته و بدان سبب سبز شده و در مدت بیست و یکسال در معدن تکون مییابد و بعضی این را و زبرجد را از یک جنس میدانند که بسبب اختلاف مادهٔ هریک بنوعی تکون مییابد و صلابت آن از احجار دیگر کمتر است و سوهان در ان اثر میکند و اقسام و الوان میباشد قسمی ذبابی است یعنی رنگ آن شبیه بذباب اخضر است نه آنکه بر حامل آن ذباب نمی نشیند چنانچه بعضی گمان کرده اند و این قسم بهترین اقسام و صاف و شفاف و آب آن متموج و رقصان میباشد و صورت چشم مخفی در ان مرئی میگردد و این را صعیدی نامند که از صعید مصر آورند و قسمی ریحانی است یعنی رنگ آن شبیه برنگ برگ ریحان و این را زمردنو

نامند وقسمی فستقی است یعنی بمزه مائل بسیاهی واین را زمرد کهنه نامند وقسمی سلقی یعنی شبیه برنک برک سلق وقسمی زنجاری شبیه برنک زنجار وقسمی کراثی شبیه برنک برک کراث وقسمی دیکر صابونی یعنی برنک صابون ممزه مائل بسفیدی است واین بدترین اقسام است وبهترین همه سبز پرآب شفاف صلب آنست که آمیخته بسنک ریزه وطلقی نباشد یعنی در جرم آن ریزهای سنک نباشد ونیز بعضی مواضع آن براق مانند طلق نباشد * **طبیعت** اقسام آن در دوم سرد ودر سوم خشک وقوت آن مدتی مدید میماند * **افعال وخواص** آن مفرح ومقوی حرارت غریزی وارواح ودل ودماغ و کبد ومعده ورافع صرع وهم وغم وحزن وخفقان وذات الرئه وذات الجنب ونزف الدم واسهال دموی وسموم قتاله ونهش هوام و استسقا ویرقان وحبس البول وتفتیت سنک کرده ومثانه وجذام هرچند که متقرح واطراف ریخته باشد شربا وتعلیقا وچون شخصی که زهر خورده ویا جانوری سمی او را کزیده باشد قبل از سرایت بجمیع اعضا مقدار هشت شعیر آنرا نرم سوده بخورد زهر بران کارکر نشود وامان یابد از افتادن موی وجدا شدن پوست بدن واکتحال آن جهت تقویت بصر ورفع سبل وجلا ومداومت نظر کردن بران رافع کلال بصر وتعلیق آن وپوشیدن انکشتری آن جهت منع صرع در مصروع واهل ملوک آنرا علاقه کردن بند اطفال مینمایند از جهت ولادت وچون انکشتری از طلا باشد جهت رفع طاعون مؤثر وطلای آن جهت سعفه وقروح خبیثه مفید و چون یکمثقال آنرا در انکشتری ممزوج از طلا ونقره که بالمناصفه دو مثقال باشد در طالع میزان که آفتاب در برج هوائی باشد نصب کنند وبپوشند باعث قبول دلها وهیبت در نظرها وقضای حوائج مجرب دانسته اند وخواص ومنافع بسیار دیکر بدان منسوب میدارند مانند آنکه میکویند چون بطعام زهردار رسد عرق کند وحامل آن تنکی معیشت نیابد وچون افعی را نظر بران افتد کور شود وبعضی کویند آب از چشم افعی جاری کردد وکور نشود وغیرا اینها از خواص ومنافع وحال آنکه هیچیک اینها اصلی ندارد زیرا که در هنکام تونکری اکثری مردم بقیمت بسیار اطلی خریده اند وبعد آنکه فقیر ودست تنک شده همانرا بقیمت بسیار نازل فروختند ومجربین آنرا بر چشم افعی مالیدند مکر کور نشد مقدار شربت آن در رفع سموم یکدانک ودر نزف الدم یکقیراط بدل آن در دفع سموم زبرجد ودر رفع اسهال مرجان است

* **زمور** * بضم زای ومیم وسکون واو وراء مهمله اسم فارسی زفت یابس است ودر ردلک مغسول را زمور لاک نامند و مستعمل زرکران است * **افعال وخواص** آن در احتباس حیض بیعدیل ومقدار یکمثقال آن با زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت از مجربات است جهت نزف الدم هر عضو نیز

* فصـــــــل الزای مع النون *

* **زنبا** * بفتح زای وسکون نون وباء موحده والف لغت فارسی است * **ماهیت** آن کیاهی است کثیر الوجود در رمانا در تابستان میکارند ودر اوائل زمستان میرویند * **طبیعت** آن بسیار کرم وتند وتیز * **افعال وخواص** آن موجب حرارت بدن بنحویکه مستعمل آن از سردی هوا متضرر نکردد وجهت درد سر بارد وحدت بصر وپیرا کنده کردن ریاح و برطرف کردن آنها بقوت شربا ونطولا نافع مضر بدماغ وخام آن مغثی بشدت بخلاف جوش دادهٔ آن ومصلح آن در سرکه پختن وبا کاسنی وساق کاهو ومکیدن انار چاشنیدار وسفرجل عقب آنست

* **زنجار** * بفتح زای وسکون نون وفتح جیم والف وراء مهمله معرب زنکار فارسی بیونانی فینطوس ومعنی آن مجرود بود * **ماهیت** آن زنک مس است وانواع میباشد معدنی وغیر معدنی مصنوع معدنی آن در معدن مس تکون مییابد وبیونانی این را بارسقا ریقس نامند وعبارتست از دهنهٔ مسی است ونوع دیکر آنست که در مغارهٔ قبرس نزد طلوع شعری مقطر میکردد

ونجس میشود و این خالی از آمیزش بخاک و سنگ ریزه نیست و همچنین کهربائی آن و این هر دو ردی و استعمال آن مجوز نیست
در انسان و مصنوع آن اقسام است یکی آنست که سر پوش مسی را بر ظرف سرکهٔ تند بنحوی گل ارند که بخار آن از سر
پوش بیرون نرود و بعد از هر ده روز یا ده بر دارند انچه زنگ بر ظرف اند رون آن بهم رسیده با شد بتراشند و باز
چنان نمایند تا هر مقدار که خواهند و دیگری زنجار ردی است و آن چنان است که مس را صفحهای بسیار تنک سازند
و بروی هم چیده سرکهٔ تند بران ریزند و بگذارند در سرد ابهای بسیار سرد تا زنگار شود پس زنگ آنرا گرفته در هر پنج مثقال
آن چهار را وقیه سرکهٔ کهنه داخل کرده در هاون مسی بسیار بسایند تا غلیظ کردد پس شب یمانی و ملح اندرانی و بورهٔ
سرخ از هر یک چهار مثقال اضافه نموده فتیلها ساخته در آفتاب گذارند تا خشک کردد و اقسام دیگر نیز میسازند و بهترین
همه معدنی است پس ردی و آنرا مغشوش بسنگ ریزه سوده مینمایند و امتحان آن آنست که چون تر کنند و با نکشت بمالند
نرم کردد بخلاف زنجار غیر مغشوش و مغشوش بقلقنت نیز میکنند و امتحان آن آنست که بر اخگر گذارند اگر سرخ کردد مغشوش
است زیرا که قلقنت بر آتش سرخ میکردد بخلاف زنجار * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن
از سموم قتاله است و اکال و لذاع و معفن و مورث قرحه و سترندهٔ گوشت و قالع آثار و با موم و روغن زیت بیلدع و مانع
زیاده شدن قروح خبیثه و ساعیه و ورم جراحات و باعث رویانیدن گوشت و با صمغ البطم و بورهٔ سرخ جهت جرب متقرح
و برص و پختهٔ آن با عسل جهت تنقیهٔ چرک جراحات و سعفه و دانهٔ بواسیر جاسیه و ناصور و مقعده و مطبوخ آن با سرکه و عسل
جهت قروح لثه و جوششها و زخمهای اعضای بارد المزاج مانند دهان و بینی و گوش و استرخای لثه و غلاظت اجفان
و اکتحال آن با عسل جهت غلاظت اجفان و طلای محرق آن با فندق سوخته و کثیرا سرخ و سفیدی تخم مرغ جهت کل جراحات
حادث در سطح بدن مجرب و محلول آن در شیرهٔ ختران و سرکه در هاون مس بحدیکه غلیظ و خشک کردد جهت حدت
بصر و قلع بیاض و ناخنه و دمعه و سبل و سلاق مجرب و محرق آن که در سودن شبیه بتوتیا کردد جهت جرب و استرخای
پلک چشم و سلاق و رطوبت او را خشک کند و بدستور با ادویهٔ مناسبه جهت امراض چشم و با مراهم جهت خوردن لحم زائد
و اصلاح قروح خبیثهٔ متعفنه و با ادویهٔ مناسبه جهت قروح شدیدهٔ سر و چون با اشق بسرشند و فتیله ساخته در بواسیر گذارند
فائده بخشد و تفوخ آن در بینی جهت بد بوئی و زخم آن نافع و لیکن باید که دهان را پر آب کنند که گرد آن بحلق نرسد زیرا که
گرد آن مضر حلق است مصلح آن شیر تازهٔ دوشیده و مسکه و چون زنجار مضر اعضای عصبانی است استعمال آن بیضرورت
جایز نیست و عند الضرورة مقدار کم آن با ادویهٔ مغریه و ادهان و لعابات و یکدرم آن کشنده بقرحهٔ جگر و بعد از تجاوز
از معده علیم العلاج مصلح آن جلاب و آب گرم و روغن بادام و لعابها و مرقهای چرب و سائر تدابیر اسفیداج و زنجفر
و زیبق خورده است بدل آن بوزن آن اقلیمیا و نیم وزن آن زنجفر است

* زنجبیل * بفتح زای و سکون نون و فتح جیم و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام بهندی تر تازهٔ آنرا ادرک و
خشک آنرا سونیه نامند و سندهی نیز گویند * ماهیت آن بیخی است معروف نبات آن شبیه بنبات شقائق و از ان کوچکتر
و برگهای آن باریک طولانی بقدر یکشبر و زیاده و بی گل و ثمر و در مازندران نیز بهم میرسد و در بلاد هند و دکهن و گجرات
و بنگاله بسیار میشود و همیشه تازهٔ آن بهم میرسد و کوهی و دشتی نیز میباشد کوهی آن بزرکتر هم در بیخ و هم در گیاه و زنجبیل
بیریشهٔ سفید خشک را بهندی ستهوه نامند و این بهترین همه است و از چین که مربای زنجبیل میآرند دانها بزرگ و

بالیده ونهایت بی ریشه که مانند آن هیچ جا نمیشود * طبیعت تر و تازهٔ آن در سوم گرم ودر اول خشک وخشک آن در دوم
خشک و با رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مقوی قوت حافظه وهاضمه ومعده وکبد ومفتح سدهٔ جگر ومبهی ومحلل
ریاح غلیظهٔ معده وامعا ومقطع بلاغم و رطوبات غلیظهٔ چسپیده بسطح معده وامعا وغیرها ومجفف آنها وملین طبع ومخرج
خلط غلیظ و رطوبات دماغی وحلق وبرودت اعصاب وجهت فالج وکرم معده ویرقان سدی وتقطیر البول حادث از برودت
وضعف آلات بول واسهال که از فساد غذا باشد وجهت رفع سموم حیوانی وتسکین تشنگی بلغمی وبا نبات وکندر جهت رفع
مضرت میوه های تازه ورطوبت معده وبا زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت جهت ازدیاد منی وغلظت آن وبا تربد مسهل رطوبات
مفاصل وساقین ومعین قوت مسهلهٔ تربد وباخولنجان و پسته جهت تقویت باه از اسرار است واکتحال آن جهت غشاوه و
سبل وبیاض ودر دهان داشتن آن رافع تشنگی بلغمی وضماد آن جهت تقویت اعضا وکزاز ورفع ریاح وبواسیر واوجاع
بارده وورم بارد بلغمی ورمانی وریحی خصیه وسائر اعضا وبا دو وزن آن حرمل اقوی است در تاثیر وبدستور مالیدن سفوف
خشک آن وگرم نگاهداشتن آن موضع که هوای سرد بدان نرسد وبدستور با نصف وزن آن رازیانهٔ خشک نرم کوبیده بیخته
وبا زرنباد نیز مضر حلق مصلح آن عسل وروغن بادام مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن دار فلفل است وجوارش ومربای
آن در قرابادین ذکر یافت وضماد تر تازهٔ نرم سودهٔ آن جهت داء الثعلب وتحلیل اورام ریحیه وباردهٔ مائیه وتسکین اوجاع
بارده نافع ونوع کوهی آن قویتر وگویند چون آنرا نرم بکوبند وبپزند وبر آب گوشت بپاشند وبخورند جهت دفع اوجاع
مفاصل وامراض باردهٔ رطبه واورام بارده نافع وبدستور طلای خشک آن وبا آب تازهٔ آن ونیز نوع دیگر میشود در هند وبنگاله
که آنرا انبه سونتهه مینامند وبوی انبهٔ خام از آن میآید این نیز قریب باول است در مزاج وخاصیت وتر وتازهٔ این را اکثر
ورق کرده با نمک وآب لیمو پرورده بعد از طعام برای تقویت هاضمه وتغییر مزهٔ دهان اندک اندک میخورند وخوشبو
ولذیذ میباشد واز نوع اول نیز تازهٔ آنرا ورق کرده بدستور با نمک وآب لیمو پرورده ویا خشک آنرا کوبیده وبیخته
با نمک وآب لیمو خمیر کرده اقراص میسازند وبدستور تنقل مینمایند

* زنجبیل الکلاب * ماهیت آن گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ بید وبسیار زرد وشاخهای آن سرخرنگ وطعم
آن تند وشبیه بزنجبیل وکشندهٔ سگ واهل ا آنرا زنجبیل الکلاب نامند وگویند نوعی از صعتر است * طبیعت آن در سوم گرم
ودر اول خشک * افعال وخواص آن ضماد تازهٔ تر آن جهت رفع کلف وآثار بسیار قوی الفعل وضماد برگ آن محلل اورام
صلبه وخوردن آن جائز نیست ومؤلف اختیارات بدیعی آنرا فلفل الماء دانسته واز صفات آن ظاهر میگردد که غیر آنست

* زنجفر * بفتح زای وسکون نون وفتح جیم وسکون فا وراء مهمله بفارسی شنگرف نامند * ماهیت آن معروف است
ودو نوع میباشد معدنی ومصنوعی معدنی آنرا بیونانی مینون نامند ودر معدن زیبق وطلا ومس تکون مییابد وحجر
الزیبق مینامند وآن مانند عروقی سرخ اسرنجی رنگ با کثافت است وبعضی این را کبریت احمر دانسته اند ومصنوع
آن از زیبق وکبریت است وبیونانی قینابار نامند بهترین آن قلعهای بلند سرخ بسیار تیرهٔ آنست که بوی کبریت از آن
نیاید * طبیعت آن گرم وخشک در دوم وبعضی خشک در سوم وبعضی در دوم سرد دانسته اند * افعال وخواص
آن قابض وجاذب وبعضی قوت قبض آنرا زیاده از جذب آن وبعضی بالعکس گفته اند واز شادنج قابض تر وذرور آن
جهت قطع نزف الدم وتاکل دندان واندمال جراحات وخشک نمودن رطوبت آنها وحکه وجرب وحصف ونمش وشپش

وسوختگی آتش نافع و با موم و روغن جهت سوختگی آتش و بثور و شقاق مقعده و اندمال جراحات و رویانیدن گوشت و همچنین مرهم آن با ثفل جهت ردع دماميل در ابتدا و تحليل و انفجار آنها و تحليل اورام بارده و گرفتن دود آن باعث خشکی فروج خبيثه و اندمال آنها است ولیکن باید که چشم و گوش و دهان را از آن محافظت نمایند و عند الاستعمال در دهان آب پر نمایند زیرا که آن از سموم قتاله است و در دوم گویند و مثقال آن کشنده است بخناق و کرب و خفقان و جمود و سائر احوال زیبق خورده اصلاح آن قی فرمودن بروغن گاو و بطبيخ انجیر و شبت و ماء العسل و بوره و آشامیدن ادویهٔ نافعهٔ سحج مانند شیر تازه دوشیده و مطبوخ بزور لعابی و لعابات و آشامیدن مرقهای چرب و اگر بر آید بقی بهتر والا حقنه نمایند بادهان و بدل آن شادنج است و اهل هند را عقیده آنست که چون آن تنقیه و تصفیه نمایند و با ادویهٔ مناسبه و یا بتنهائی حبوب صغار سازند جهت تپهای مزمن و مرکب و نزلهٔ بارد رطب مزمن و ضيق النفس و یرقان و سختی شکم حادث از ریاح غلیظه و اوجاع مفاصل و جذام و رفع سمیت زهرها بسیار نافع و مقوی نور باصره است و دستور صنعت آن و مراهم آن در قرابادین مذکور شد *

* زنبق * بفتح زای و سکون نون و فتح بای موحده و قاف بفارسی سوسن آزاد نامند و گویند که آن غیر سوسن ابیض و غیر یاسمین است و در سوسن مذکور خواهد شد و گویند کسانیکه سوسن ابیض دانسته اند اشتباه کرده اند صاحب اختیارات بدیعی گفته گل آنرا سه شاخ زرد بود و بلندی شاخ آن که گل دارد یک گز و زیاده و کمتر و بر هر شاخی چهار و پنج و شش تا ده گل میباشد و خوشبوی و برگها که بر شاخ آن میباشد شبیه ببرگ مورد و بلندتر از آن و برگ بیخ آن شبیه ببرگ کاسنی و ضخیم تر از آن و گفته که رازقی زنبق است * طبیعت آن در دوم گرم و در یبوست معتدل و بعضی در اول گرم دانسته اند * افعال و خواص آن ملطف و مقوی دماغ و پیاز آن در افعال مانند پیاز نرکس است و قویتر از آن و روغن آن که مانند روغن گل مدتی در آفتاب گذاشته و سه مرتبه گل زنبق را تجدید کرده باشند در دوم گرم و در اول خشک ملطف و ملین و مقوی اعضا رئیسه و آن مسهل خلط مراری و مدر بول و طلای آن جهت رفع قشعریره و سردی دماغ و اعصاب و اعضای تناسل نافع بدل آن در همه افعال روغن ایرسا و در غیر اسهال روغن نرکس است * زنبق

* زنبور * بضم زای و سکون نون و ضم بای موحده و سکون واو و رای مهمله جمع آن زنابیر آمده بهندی بهرود ربنگاله برله نامند * ماهیت آن از جملهٔ حشرات الارض است و انواع میباشد مراد از آن بزرگ سرخ رنگ آنست و در اکثر صفات مانند نحل است که مگس عسل باشد و گویند چون ایام زمستان آید داخل خانهٔ خود شود و بیرون نیاید تا هنگامیکه هوا باعتدال آید و مگس را صید مینماید و چون کسی متعرض خانهٔ او گردد همه زنبوران متعرض اذیت او گردند و بگزند او را و بی تعرض نیز مردم را میگزند لیکن کمتر و آن عضو ورم و سوزش و خارش میکند و چون روغن بر زنبور ریزند بی حس گردد مانند مرده و بمیرد و چون بروی سرکه بپاشند باز بحرکت آید و چون روغن چراغ بر آن ریزند بمیرد و گویند نر آنرا نیش قوی زهردار است و ماده آنرا ندارد و نیش ضعیف کم زهر و در ایام زمستان نیش آن می افتد و یا سمیت آن کم میگردد و ماده خانهٔ آن معلوم نیست که از چه جنس و نوع سرخ آنرا سمیت از سائر انواع بیشتر * زنبور

* طبیعت آن بسیار گرم و خشک * افعال و خواص آن طلای آن با عسل و نمک جهت رفع برص و اورام رخوهٔ بارده و گزیدن آن صاحبان امراض باردهٔ مزمنهٔ عصبانیه را مانند فالج و امثال آن بغایت نافع و گویند چون بچهای آنرا خشک

نموده باشند و بکلّی رم آنرا بالا لود لاغخورند موجب فربهی بدن است و زنبور سیاه مائل بزرقت را چون در روغن زیتون طبخ نمایند جهت برص و بهق و رفع آثار غائره نافع و چون زنبور کسی را بگزد و در عضو ملسوع درد و سوزش و خارش و سرخی و ورم بهم رسد از انواع ضعیفهٔ آن کمتر و قویه زیاده مداوای آن مکیدن موضع لسع است از دهان و بقوت و یا بحر سودن یا غیر آن اندک شکافته و بقوت مکیدن پس مالیدن خاک با سرکه و کافور و یا طحلب با سرکه و یا گل ارمنی با سرکه و بدستور گل زمت با آب فوره و یا جدوار با سرکه و ضماد سرگین گاو تازه و ضماد خبازی و بقلهٔ رجله و عنب الثعلب و گذاشتن خرقهٔ تر کرده با آب برف و یخ بر آن و تبدیل نمودن و گذاشتن در آب بسیار گرم و بلا فاصله در آب بسیار سرد مسکن و جمع آنست و مالیدن نوره و بادروج و خوردن ربوب قابضه و بزرقطونا و سکنجبین حامض و ماء الرمان حامض و خیار زه و مثلها و کاهو و کشنیز خشک با آب سرد و شکر و فصد نمایند اگر احتیاج بفصد باشد و مالیدن مگس سائیده بر آن و ضماد برگ کچو که در رفند اروی نامند و یا روغن گاو داغ کرده و یا روغن با پیاز داغ کرده و زنبور عسل نحل است در حرف النون مع الحاء انشاء الله تعالی خواهد آمد

* فصل الزای المعجمة مع الواو *

* **زوان** * بفتح زای و واو و الف و نون * ماهیت آن اکثری آنرا شیلم دانسته اند و یوسف بغدادی گفته که آن غلط است بلکه آن غیر آنست و دانه ایست مائل بسیاهی و اندک سبزی مانند ماش و کوچک طولانی و سر آن باریک و در غلافی منحنی مانند غلاف شمشیر و طعم آن تلخ و با حدت و کراهت بحدی که نفوذ میکند در سطح ذائقهٔ زبان و مسکر شدید و موحش بدون تفریح و قسمی دانهٔ آن پهن میباشد و قسمی زرد طولانی و این هردو ردی تر از اول است * طبیعت آن در اوائل سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیت و جاذبه ضماد آن جهت بیرون آوردن پیکان و امثال آن از بدن بغایت مؤثر و طلاء آن جهت رویانیدن موی داء الثعلب و تحلیل اورام و کماد آن جهت درد سر بارد نافع و چون داخل نبید کنند قوت آنرا قوی کرده اند و سکر بسیار آورد و چون مسکر و مصدع دماغ و عقل و مقعده است و سبات بسیار می آورد اولی اجتناب از خوردن آنست مصلح آن قی کردن بروغن گاو و مالیدن اطراف سفلی بدن و ربوبها حامضه خوردن و بوئیدن گلهای خوشبوی بارد مقوی دماغ است

* **زوفای یابس** * بضم زای و سکون واو و فتح فا و الف * ماهیت آن گیاهی است مفروش بروی زمین برگ آن شبیه بصعتر بستانی و مرزنجوش و با عطریت و شاخهای آن پر کره و برهر کرهی گلی مائل بزردی و بی تخم و تلخ مزه و نوشته اند که برگ آن مانند برگ حنا است و بهترین آن آنست که از جانب بیت المقدس آورند و آنرا زوفای مصری نامند * طبیعت بستانی آن در دوم گرم و در آخر آن خشک و کوهی آن قویتر از بستانی * افعال و خواص آن ملطف و مسهل بلغم و مخرج ریاح غلیظه و کرم معده و خون جامد و محلل اورام و جهت فالج و سرفهٔ مزمن و ربو و ورم شش و نزله و عسر نفس و درد سینه و پهلو و زانو و معده و جگر و قولنج و سحج امعا و گزیدن جانوران سمی و داء الثعلب و داء الحیة و بخار آن جهت تحلیل ریاح گوش و مضمضهٔ پختهٔ آن با سرکه جهت درد دندان و آشامیدن طبیخ آن با آب و عسل و سداب جهت ورم شش و کرم و ربو و سرفهٔ مزمن و نزله که از سر بحلق ریزد و عسر النفس و کشتن کرم معده و حمیات لغرع و بدستور لعوق آن با عسل جهت رفع تکون کرم معده و آشامیدن طبیخ آن با سکنجبین مسهل اخلاط غلیظ و باقرد مانا و ایرسا توسا اسهال آن قویتر و جهت نیکوئی رنگ رخسار و با شراب جهت استسقا و گزیدن جانوران سمی و با طبیخ انجیر جهت خناق امتلائی

وضماد آن با آب جهت ورم حار و با شراب جهت تحلیل ورم بارد و خون مرده که در زیر چشم مانده باشد و بخور آن جهت نزول آب و با بوره و انجیر جهت تحلیل ورم سپرز مقدار شربت آن در مطبوخ چهار درم تا پنج درم مضر جگر مصلح آن صمغ عربی و انار ترش بدل آن صعتر است و جوارش و اشربه و لعوق و مطبوخ و معاجین آن در قرابادین مذکور میشود ان شاء الله تعالی

* زوفاء الرطب * بفتح زای و سکون طاء مهمله و باء موحده بفارسی سنکل میش و بترکی شقلداق نامند * ماهیت آن چرکی است که در دنبه و موی زیر شکم و کنج ران و زیر دم گوسفندان در بلاد ارمن بسبب چریدن گیاهی شیر دار و یا حلاوت از منافذ بطریق ترشح بیشتر بر می آید و در ران مواضع جمع و منعقد میگردد و بهترین آن آنست که در آب جوشانیده پشم را از آن جدا نموده باشند و یا کوبیده پشم را از آن بر آورده و هر گاه منعقد آن بهم نرسد پشم میان ران گوسفند و بز را بجوشانند و چربی آنرا بگیرند و بکار برند گویند ایل چون افعی را بخورد پیشانی آن عرق کند و آن عرق منعقد گردد آنرا زوفای تر نیز نامند و در نهایت قوت است از غیر آن * طبیعت آن در دوم گرم و در اول تر و گویند در اول خشک است * افعال و خواص آن منضج و ملین و محلل اورام صلبه و جهت استسقا و مغص و صلابت جگر و سپرز و برودت احشاء کرده شربا و ضمادا نافع و طلای آن جهت تشنج و شکستگی اعضا و جرب چشم و ریختن مژه و ابرو و تحجر مفاصل و تعقد عصب و آکله و ورم مقعده و رحم و مثانه و جمیع اورام صلبهٔ حوالی آنها و رفع سردی آنها و با پیه مرغابی و طیور جهت تشنج و قرحهٔ گوش و جراحت قضیب و فرج و شقاق مزمن و با اکلیل الملک و روغن تازه حمولا جهت رفع احتباس حیض و عسر ولادت نافع مضر محرور المزاج و مکرب مصلح آن سکنجبین و روغن گل و سرکه بدل آن لادن و مغز ساق گاو و گوسفند مقدار شربت آن یک مثقال تا سه مثقال و چون آنرا از پشم جدا کنند و بسوزانند ذرور آن جهت قروح مذاکیر بهترین ادویه است

* فصــــــــل الزای المعجمة مع الهاء *

زوفاء الرطب

* زهرة الملح * بفتح زای و سکون ها و فتح را و تا و الف و لام و کسر میم و سکون لام و حاء مهمله * ماهیت آن چیزی است شبیه بشوره و شور طعم و زعفرانی رنگ و تند بو و کریه الرائحه شبیه ببوی ماهی و لذاع قوی و با اندک رطوبتی گویند در حینیکه آب نیل طغیانی کرده بر زمینهای پست میماند و آن آبها از تابش آفتاب خشک کردند زهرة الملح حاصل میکردد و ماسرجویه گفته که آن شوره است که مانند غبار بر روی نمک معدنی میباشد و آنچه زرد مائل بسرخی است با جزای منعقده مانند دانهٔ چند بهم جمع آمده آن ردی است و خالص آن هر دو نوع در زیت گداخته گردد و مغشوش آن در آب * طبیعت آن بنهایت گرم و خشک * افعال و خواص آن مجفف و محلل قوی طلای آن با مایع مبردی جهت غشاوهٔ عین و رطوبتی که از گوش تراوش کند و قروح خبیثه و آکله و تقشر جلد و آثار قروح و منع رویدن موی بسبب احراق آن و با روغنها جهت رفع اعیا و آشامیدن یک یک دانک با سکنجبین جهت صرع نافع و با شراب ممزوج در اسهال قویتر از نمک هندی و مدر عرق مضر معده مصلح آن عود هندی مقدار شربت آن تا نیم درم و یک درم آن کشنده است و قابل علاج نیست

زهرة الملح

* زهرة النحاس * بضم نون و فتح حاء و الف و سین * ماهیت آن چیزی است شبیه بکف و نمک دانه دانهٔ که از پاشیدن آب بر روی مس تفته بهم میرسد در معدن مس نیز یافت میشود و بهترین آن سفید ریزه دانهٔ آنست * طبیعت آن در قوت قریب بزنگار است * افعال و خواص آن اکال لذاغ و قابض و جالی آشامیدن سه قیراط آن مسهل خلط و ماء اصفر و اکتحال آن با مصلحی که حدت آن را کم نماید جهت تحلیل غشاوهٔ بصر و قطور سعیط آن با روغنها جهت رفع کری مزمن

زهرة النحاس

و غرغرهٔ آن با عسل جهت ورم بارد و لهاة و ملازه و مری و بثور دهنها و مراهمها جهت بردن گوشت زائد حتی گوشت زائد در بینی و بواسیر و تحلیل اورام مقعده و خشک نمودن دانهٔ بواسیر و زخمها و قروح خبیثه و با شراب جهت بثور و برص و بهق سفید و از سموم قتاله است *

* زهره * بفتح زای و سکون ها و فتح راء مهمله و ها قرنفل شامی را نامند و در مغرب قرنفلیه نامند و من کور خواهد شد بفارسی اسم مرارة است و بعربی برزغواة اطلاق میکنند و وج را نیز مینامند

* فصل الزای المعجمة مع الیاء المثناة التحتانیة *

* زیبق * بکسر زای معجمه و سکون یا و فتح باء موحده و قاف بفارسی سیماب و جیوه و بهندی پاره و بفرنگی سلواسون نامند * ماهیت آن از جملهٔ فلزات معدنیه است و شبیه بنقرهٔ گداختهٔ متحرک و معدن آن بلاد چین و فرنگ است و اکثر از آن بلاد میآورند در ظرف چوبی و نیز مسموع گشته هرچند بران چندان اعتمادی نیست که در شهرنا ورجنته بان که از ارض جدید ربع جنوبی است قلیلی بتعمل بعمل میآورند بدین قسم که حیوانات مردهٔ متعفن شده خصوصا سگ را در زخمها پر میکنند و سر آنها را بسته تا مدتی مقرر در زیر زمین دفن میکنند پس بر میآورند در آنها سیماب میابند و اگر از ایام مقرره بگذرد که بر نیاورند زخمها را خالی میابند و نیز مسموع شده که در معدن طلق قلیلی تکون میابد و در طبقات قطعهٔ ضخیم طلق نیز میابند و از خواص آنست که فلزات دیگر را فانی میگرداند چون بدانها رسد و لهذا از چین در ظروف چوبی که آنرا بفرنگی پیپ نامند میآورند و چون حرارت بدان رسد خود نیز فانی میگردد در آب و چاههای پست نمناک مجتمع میشود چنانچه جائیکه ملمع گران کار میکنند بنزدیکی آن آب میگذارند در آن قدری جمع میگردد * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم تر گفته اند و بعضی گرم و تر دانسته * افعال و خواص آن حاد و قابض چون مبرود و مرطوب المزاج در هر سالی چند روزی در ایام زمستان هر روز بقدر یکحبه و بتدریج تا یکدانگ از خام آنرا بخورد و بالای آن آب گوشت بیاشامد که مانع مغص و معین زود گذشتن آن از امعا و برآمدن آن گردد زیرا که سیماب خام در معده نمیماند و بزودی برمیآید جهت حفظ صحت بدن و تقویت اعصاب و هاضمه و باه در مزاجی که موافقت کند بیعدیل است و طلای مقدار قلیل آن که یکمثقال تا دو مثقال باشد بر تارک سر در آخر هر ماه در تحت الشعاع بعد از سر تراشی که شش هفت تیغ خفیفی اندک غائر بزنند بحدیکه خون بر نیاید و سیماب را با آب برگ تانبول و یا با آب برگ ریحان و یا با آب دهان و یا با کره ماست و یا بعضی ادهان مناسبه آنمقدار بمالند که سیماب کشته گردد یعنی اجزای آن متلاشی و ناپدید گردد بر آن بمالند تا تمام آن منجذب گردد بعد از لحظه سر را بشویند و بعضی بعد از هر سر تراشی لنگ یا پارچهٔ صفیقی را در زکنار خود فرش مینمایند و مقداری سیماب خام را در پارچهٔ بسته بر یافوخ خود میمالند و آنچه از آن ریخته شد از بالای پارچه باز جمع نموده بدستور میمالند تا قریب بیکساعت و اگر آنرا با آب برگ تانبول و یا آب برگ ریحان و یا آب دهن یا غیر آن کشته بمالند نیز نافع است و اگر در تحت الشعاع اکتفا بمالیدن نمایند نیز خوب است جهت تسخین دماغ بارد رطب و امراض حادثه از آن و منع نزلات و مرضی که در بنگاله مشهور است که در آنجا بهم میرسد و آنرا هوا مینامند مؤثر و مالیدن اندک آن برکف هر دو دست باعث خشکی جرب رطب و دانهای آتشک است و بدستور مالیدن آن بر دانهای آتشک و قروح و جروح خبیثه با روغن گاو که با یکصد و یک آب شسته با موم

و در روغنهای مناسبه و درد آن نیز همین اثر دارد اما باید که بعد از تنقیهٔ بدن قدری که هفته به او بعمل آورند و در ان بعض غذاهای لطیف و بی نمک و یا کم نمک تناول نمایند ولیکن باید که بهمان اعضا نرسد و بدهان و حلق و دماغ و گوش نرسد زیرا که بسیار مضر دماغ و مولد فالج و بطلان قوت سامعه و فساد قوتهای دماغی و زردی رنگ و خسارا ست و هوام مانند مار و عقرب و غیرهما از دود آن میگریزند و اگر نگریزند میمیرند و طلاء کشتهٔ آن با تخم خربزه و بادام تلخ جهت جرب و حکه و رفع جمیع آثار و اکله و سعفهٔ رطبه و قروح ساعیه و سائله و دفع قمل و چون با حنا و روغن برگ بدن بمالند نیز جهت دفع قمل و چون کشتهٔ آنرا بریسمانی بمالند و بر گردن و کمر و بازو بندند مانع تکون قمل گردد و اگر بو کردن حیوانات بدبو منع تکون قردان یعنی کنهٔ حیوانات کرده و با کبد زورا تیتیج و موم و روغن زیتون طلاء آن جهت دانهای آتشک و قروح خبیثه و اکاله از مجربات است و خاک زیبق که در ظرف آن بهم میرسد در جمیع افعال مانند مقتول آنست و در سمیت نیز مانند آن و چون زیبق را بطعامی بسرشند و بخورد موش دهند بمیرد مقدار شربت آن از غیر مقتول تا دو درم بدل آن رصاص محلول و مصلح آن [illegible] بسیار گرم و با حدت و از سموم قتاله و محرق اخلاط و محلل قوتها و مقطع امعا و چون غیر مقتول آنرا با ورق نقره خوب حل نمایند و بر مس یا برنج که صیقلی باشد و یا آب لیمو آنرا خوب پاک شسته که چربی در ان مطلقا نباشد بمالند و بر آتش گذارند که سیماب آن صعود نماید پس جلا نماید مفضض گردد و اگر با طلا حل نمایند بر مس و یا برنج و یا نقره بدستور بمالند مطلا گردد و نیز چون مس و یا برنج و نقره را پاک بشویند با آب خالص و آب لیمو پس سیماب بران بمالند و ورق نقره و یا ورق طلا بران بچسپانند بچسپد یک لا ورق و یا دو لا ورق بالای هم اگر سنگین و بسیار رنگین خواهند تا سه ورق پس زمانی قلیل بر آتش گذارند تا قدری سیماب آن صعود نماید و مهره نمایند و یا قدری بر آتش گذارند و مهره کنند ملمع نقرئی و یا طلائی میگردد و چون زیبق را در گوش کسی ریزند او را اختلاط عقل عارض گردد و منجر بصرع و سکته و بطلان سامعه شود و مداوای آن آنست که گوش را معکوس بطرف زیر دارند و میلی از رصاص و ذهب در گوش کنند تا زیبق بران بچسپد و بر آید و اگر بیکدفعه تمام آن بر نیاید دو دفعه و سه دفعه تا تمام آن بر آید چون زیبق را بمولد انند که مانند [illegible] کرده و با ادویهٔ مناسبه خلط نمایند جهت قولنج خصوصا ایلاوس مفید است و تدبیر کسیکه زیبق خورده باشد اگر غیر مقتول است بزودی بر آید بعض آشامیدن آب گوشتها و چوب مزلق و اگر مقتول است و درد و وجع بطن و مغص شدید و ثقل زبان و احتباس بول و تورم جسد عارض گردد علاج او آنست که شیر تازه دوشیده بنوشد و قی کند و با حمیر و ابستمن و برگ کرفس و یا شراب و یا فودنج جبلی و با زوفای خشک و آشامیدن مرقهای چرب مفید و سائر قلا ابیریکه در [illegible] سفید اج مذکور شد و چون غیر مقتول آنرا بر پارچهٔ کرباسی بمالند و بطریق عصابه کسیکه بر سر او شپش بسیار باشد بپیش سر بندند شپش بسیار در آن آید و بمیرد و هرچند مرتبه باشکل بر طرف گردد و دستور تصفیه و حبس [illegible] و دهن و ضماد و [illegible] و تمر و طبخ و مراهم و معجون آن در قرابادین مذکور شد و اطبای فرنگ سیماب را مکلس مینمایند بتدبیراتی و با ادویهٔ مناسبه و مکلس کرده آنرا از ممالک خود می آورند خصوص فرانسیس و میگویند جهت آتشک و قروح خبیثه و تقویت قوی و ارواح و حرارت غریزیهٔ ضعفا و پیران نافع و طریقهٔ استعمال آن آنست که تا پنج روز یا هفت روز یا نه روز روزی یک حب آن که بقدر ارفلفلی است صبح ناشته بلعند و از حموضات و لبنیات و بقولات اجتناب نمایند و هرگاه دهن بجوشش نماید آن زمان ترک نمایند بعد از ان نیز تا مدت سی چهل روز پرهیز نمایند

* زیتون * بفتح زای و سکون یا و ضم تای مثناة فوقانیه و سکون واو و نون * ماهیت آن بری و بستانی میباشد بستانی آنرا
درختی بزرگتر و برگ آن ابلق تر و سبزتر از بری و درخت آن بعد از چهل سال ثمر میدهد و گویند تا هزار سال میماند و
گویند برگ زیتون جبلی نیز مانند برگ زیتون بستانی است * طبیعت رسیدهٔ آن گرم در اول و یاقوتی نیض و نارس
آن سرد و بغایت خشک و سیاه آن گرم و خشک * افعال و خواص آن سریع الاستحاله بسودا و صفرا و تازه و یاقوتی رنگ آن
مرخی معده و مغثی و بهترین آن سبز رسیدهٔ آنست که در آب نمک پرورده باشند و با طعام خورده شود نه تنها و بعد از ان
در بین وقت مقوی معده و دابغ آن و مشهی و حابس طبع و مصدع و مورث بیخوابی و لاغری است مصلح آن مغز گردکان و بادام
و روغنها و سرکه و گویند مصدع نیست و مصلح آن عسل و مداومت آن محرق اخلاط مصلح آن شیرینیها است و ضماد آن جهت
رفع سبوسهٔ سر و ضماد نارس آن جهت سوختگی آتش و طلای دانهٔ آن با پیه و آرد کندم جهت برص ناخن و بخور سیاه رسیدهٔ
آن باداله جهت ربو و امراض شش نافع و برگ آن در دوم گرم و خشک و ضماد آن جهت غرب چشم و اورام حاره و
التیام پوست سر که منقطع شده باشد و جمرهٔ بجم و نمله و منع سعی و زیاده شدن آن و شرب و با رفارسی و با عسل جهت
داخس و با آرد جو بر ما تحت ناف و طلای آن جهت اسهال و حائض آن جهت قلاع دهان و ضماد پختهٔ آن با آب غوره
بعد یکه بقوام عسل رسد جهت دندان کرم خورده و ریزانیدن آن و مضمضه با آب طبیخ آن جهت درد دندان کرم خورده
و آشامیدن مطبوخ آن در شراب جهت نقرس و مفاصل و حقنه با آب مطبوخ آن جهت قروح باطنی و مقعده و رحم و عصارهٔ
آن با مغاث مذکوره مانند برگ آنست و حمول آن جهت قطع سیلان رحم و نزف الدم آن و ضماد خام آن جهت بر آمدگی
مقله و قطع ریختن مواد بچشم و تاکل پلک آن نافع و داخل شیافات کحل اجفان مینمایند و چون مغز دانهٔ آنرا با پیه و آرد
بیامیزند و بر برص ناخن کنند ازالهٔ آن نماید و بیخ درخت آنرا چون با قدری برگ آن بجوشانند و بدان مضمضه نمایند
جهت تسکین درد سر و نطول آن جهت زکام و تحلیل رطوبات و بخار آن جهت اخراج رطوبات دماغی از بینی بغایت موثر
و تعلیق بیخ آن بالخاصیت جهت سم عقرب مجرب و چون شاخهای باریک و برگ تازهٔ آنرا در کوزهٔ کنند و در کوزهٔ کوزه
گلی گل اریند تا بسوزد پس از کوزه بر آورده شراب بران بپاشند و باز دیگر بسوزانند اما نه با آن حد که رماد گردد بلکه
احراق کمی باید گویند در جمیع افعال قویتر از توتیا است و رماد برگ آن با سرکه جهت عرق النسا بر بالای عرقوب از
جانب وحشی بقدر چهار انگشت جهت قرحه نمودن موضع آن و رفع آن علت از مجربات گفته اند و ضماد مدقوق برگ
شاخ اقسام زیتون را نیز در این امر مجرب دانسته اند و رطوبتیکه از شاخ تازهٔ آن که در حین سوختن بر می آید جهت
جرب و سبوسهٔ سر و قروح آن و نطول طبیخ همه اجزای آن جهت صداع و شقیقه و دوار و پاشیدن آن در خانها جهت
گریزانیدن هوام و نگاه داشتن عصای چوب آن جهت قبول عامه و لقمای حوائج و برکت موثر و ضماد رماد آن با عسل
و آب ثمر آن جهت داء الثعلب و داء الحیه و سعفه و جوششها نافع و مضمضه با آب و نمکی که زیتون در ان خیسانیده
باشند جهت استحکام دندان و لثه مفید و صمغ آن در صورت شبیه بسقمونیا و مائل بسرخی است * طبیعت آن در
اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن در تقویت ذهن قویتر از کندر و جهت سعال مزمن و اخراج بلغم
و رفع رطوبات جراحات و با مرهمها جهت رویانیدن گوشت موثر و صمغ بری آن قویتر مدر بول و حیض و حمول آن
جهت جرب متقرح رحم و سنون آن جهت تسکین درد دندان کرم خورده مفید و عصارهٔ برگ زیتون که برگ آنرا

بگوبند ریزان شراب یا آب بپاشند وبدشارند وبکذارند تا منعقد وخشک گردد جهت سیلان رطوبات و نشف آنها بهتر از سائر ادویه است *

زیتون الماء

* زیتون الماء * زیتونی است که نزدیک آبها روید در جمیع افعال ضعیف تر از سائر انواع وبعضی گویند زیتونیکه در آب ونمک پرورده باشند مسمی بزیتون الماء است *

زیت

* زیت * بفتح زای وسکون یای مثناة تحتانیه وتاء فوقانیه * ماهیت آن روغن زیتون است واز مطلق آن مراد زیت عذب است که از زیتون رسیده گیرند ومغشوش وغیرمغشوش میباشد وعلامت غیرمغشوش آن آنست که اجزای آن زود برسطح بدن منتشرگردد واز هم منقطع نگردد بخلاف مغشوش * طبیعت آن در دوم گرم وبا یبوست وقبض وقول برطوبت آن بی اصل ومغشوش آن که در آب گرم ریزند وخوب برهم زنند وبگذارند تا بالای آن آب آید وسرد گردد وبردارند گرمی آن کمتر والطف وبیلدغ * افعال وخواص آن آشامیدن چهار ده مثقال آن با یکرطل آب گرم ویا با ماء الشعیر مسهل قوی وبجهت درد اعضا وعرق النسا وبا شراب وآب گرم جهت رفع قولنج ومغص واخراج کرم معده و تفتیت حصاة وادرار بول وعرق واوجاع مفاصل وعرق النسا ووركـ وغیرها وقی کردن بآن جهت دفع سمیت ادویه و حقنه بآن جهت رفع قولنج ورحمي وسلعی ودرد کمر ومفاصل وعرق النسا وتدهین بدان جهت اوجاع بارده وبا مرهمها جهت التیام واصلاح زخمها مفید مقدار شربت آن تا هفت مثقال وچون یکسال از ساختن آن بگذرد وبعضی گویند چون شش سال بگذرد آنرا زیت العتیق نامند * طبیعت آن گرم تر از غیرعتیق آنست * افعال وخواص آن محلل و ملین طبع وبشره ومصلح ادویه ومضعف قوتهای آنها ومانع جمود اعضا ورافع ضرر سموما واکتحال آن مقوی بصر ورافع بیاض رقیق وجرب وسلاق ودر نزول آب قائم مقام قدح وچون گرم نمایند وبرموضع عقرب گزیده بمالند تسکین الم آن دهد وچون زیت تازه را بجوشانند تا بنصف رسد بدل عتیق میگردد وانچه از هفت سال بگذرد بهتر از روغن بلسان یافته اند وهرچند کهنه ترشود قویتر میگردد وگویند تا چهار هزار سال قوت آن باقي میماند وچون زیت را با هم وزن آن آب بجوشانند تا آب بسوزد وهمچنین تجدید کنند تا شصت مرتبه پس آن روغن را چندان بجوشانند تا بنصف رسد بمراتب شتی بهتر از روغن بلسان دانسته اند واز اسرار عجیبه شمرده اند وانچه از زیتون نارسیده گیرند آنرا زیت الانفاق نامند وبهترین آن آنست که بی لذع وحدت باشد * طبیعت آن معتدل وبا قوت قابضه وگویند در آخر اول سرد وخشک * افعال وخواص آن مسمن بدن ومقوی لثه ودندان واعضا وموافق معده وصاف کنندهٔ اخلاط ومفتح سدد وقاطع عفونت ومانع ادرار عرق وجهت تفتیت حصاة وادرار بول نافع ومغسول آن موافق درد اعصاب ومواد حاره ونیکو کردن رنگ رخسار وگویند چون بیست ودو درم آنرا با مثل آن عسل وثلث آن کندر وروغن شونیز با لمناصفه در حمام سه روز بیاشامند ودران روز آب سرد نیاشامند از جمیع دردهای بارده وخدر وفالج وامثال آنها نجات یابند وپیران چند ساله را باعث هیجان شهوت باه شود ومجرب دانسته اند ودهن زیتون متعفن یعني دهنیکه از زیتون متعفن گیرند مولد خلط فاسد وبسیار مبخر ومولد حکه مصلح آن شربت بنفشه * ودهن زیتون بری رادر سائر افعال وخواص قائم مقام روغن گل سرخ دانسته اند ورادع ومبرد ومانع عرق وحافظ سیاهي موی وانتشار آن ومقوی دندان متحرک ومانع سیلان رطوبات لهاة وقاطع خون لثه است وجمعی مطلق روغن زیتون رادر افعال مذکوره نافع میدانند ومخصوص بنوعی دون

ونوعی که آشنه اند وآن همین بدان هر روز مانع پیری ونیکو کنندهٔ موی ومانع اسقاط آن وقاطع تعفن اخلاط وتقویت اعضا وزیت رکابی زیت حلب وزیت الانفاق واهل عراق آنرا هرد وزیت رکابی نامند جهت آنکه رکاب بکسر رای مهمله وکاف والف وبای موحده که نام ابل است وچون از شام آنرا بر پشت شتر بار کرده بآنجا میبرند لهذا زیت رکابی نامند وآنرا زیت فلسطینی نیز نامند وغلط کرده کسیکه آنرا از زیت مغسول دانسته دستور گرفتن روغن زیتون آنست که زیتون را در آفتاب اندازند ویا در ظرف کرده در تنور گرم گذارند تا پژمرده ونرم گردد پس کوبیده روغن آنرا فشرده بگیرند ویا آنکه در آب بجوشانند تا پخته گردد ومالیده صاف کرده آنرا باز بجوشانند تا آب بسوزد وروغن بماند اما احتیاط نمایند که روغن نسوزد وآنچه را بر آن نمک مالند وبگذارند تا نرم گردد پس مالیده فشرده دهن آنرا بگیرند زیبونی است

* زیتار * بفتح زا وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح تای مثناة فوقانیه والف ورای مهمله بعربی عکر الزیت نامند * ماهیت آن ثفل روغن زیتون است * طبیعت آن با اندک حرارت وچون بسیار طبخ دهند خصوص در ظرف مس تا غلیظ گردد وبعد از آن بفشارند ونگاه دارند طبیعت آن در دوم گرم * افعال وخواص آن قوی تر از حضض است لطوخ آن با شراب وماء العسل جهت درد دندان وبا نقیع ترمس جهت جرب مواشی ودواب نافع وگویند هرچند کهنه تر شود بهتر میگردد ودر افعال قویتر ودر ابدان مرطوبین مولد قروح وضماد تازهٔ آن با آب جهت درد مفاصل وعرق النسا والنقرس والاستسقا والتیام والتحام زخمهای ابدان لاغر خشک نافع است

* زیت السودان * بضم سین مهمله وسکون واو وفتح دال مهمله والف ونون * ماهیت آن روغن ثمری است که زیت الهرجان واهل مغرب اقصی ارجان وارقان خوانند درخت آن دو نوع است یکی کوچک که بادام کوهی است وبشیرازی بخورک وبعربی لوز البربری نامند ودوم بزرگ خاردار وثمر آن نیز مانند بادام کوچک وروغن از بن گیرند وطعم روغن آن شیرین وخوشبو است وبشیرازی درخت آنرا ارجن خوانند ودر عراق تنکس وبادام کوهی وخار آنرا دواب میخورند * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول تر وگویند خشک است * افعال وخواص آن مولد خون صالح وملطف اخلاط ومحلل فضلات ومفتح سدد وجهت امراض سوداوی وبارده مانند جنون ووسواس وفالج وخدر وزکام بارده نافع وصاحب اختیارات بدیعی نوشته که زیت السودان غیر زیت هرجان است وآن زیتی است که از بلاد سودان آورند

* زیرباج * بکسر زای وسکون یا وراء مهمله وفتح بای موحده والف وجیم معرب زیربای فارسی است * ماهیت آن بطریق مذکور در شفاء الاسقام آنست که گوشت را بقدر یک رطل ریزه ریزه کنند واگر مرغ است از بند بند جدا کرده وبادارچینی ونخود مقشر وروغن کنجد تازه وآب بجوشانند تا پخته گردد ونیم رطل سرکه وربع رطل جلاب ویا شکر سفید ویک اوقیه مغز بادام کوبیده در گلاب شیره گرفته ویک درم کشنیز خشک وبوزن آن عود هندی وسداب وقلیلی زعفران داخل کرده مرتب نمایند وبقول شارح اسباب وعلامات آنست که بگیرند پیاز را وبکوبند ویا ورق کنند وکشنیز خشک کوبیده در روغن بادام بریان کنند وآب داخل کرده دو جوش دهند تا پخته گردد پس قلیلی سرکه وشکر سفید واندک مری وکشنیز وزیرهٔ کرمانی در آن داخل نمایند * طبیعت آن معتدل مائل بسردی * افعال وخواص آن لطیف وموافق امزجهٔ اصحا وصفراوی مزاجان وکبد حار ومسکن مرهٔ صفرا ومحلل اخلاط ومفرح ومقطع بلغم ومفتح سدد وجهت تپهای نائبه وشطر الغب نافع مضر امزجهٔ بارده است

* باب دوازدهم در بیان ادویه که حرف اول آنها سین مهمله است *

* فصل السین مع الالف *

* ساج * بفتح سین والف وجیم بهندی ساکهو و ساکون نیز نامند * ماهیت آن درختیست هندی بقدر درخت چنار و بزرگ و صلب مائل بسیاهی و کثیرا لورق و خشبو و برگ آن بزرگ و عریض و اندک طولانی و ثمر آن بقدر فوفلی و بستهٔ و اندک طولانی و در کوهستان میشود و ثمر آنرا جوش داده میخورند * طبیعت چوب آن در دوم سرد و خشک و با اندک حرارت * افعال و خواص آن ضماد سائیدهٔ آن با آب سرد جهت درد سر حار و تحلیل اورام حاره و دمویه و صفراویه خصوصا با آب اشیای بارده و خوردن نشارهٔ آن جهت تسکین تشنگی والتهاب معده و با ماء العسل جهت اخراج صفرا و بلغم و کرم معده و قوی الاثر و طلای محرق آن که بعد از احراق در آب ماهیتا و امثال آن اندازند پس سائیده طلا نمایند جهت ورم اجفان و تقویت باصره و حدقه نافع مقدار شربت آن از یکمثقال تا سه مثقال مضر جگر مصلح آن عناب است و پوست آن قابض و زمخت ضماد آن باعث خشونت جلد بدن و روغن ثمر آن غلیظ و خشبو جهت دراز کردن موی و رفع خارش بدن مفید و کویند چون نافهٔ مشک را در ان کذارند حافظ بوی آنست و وزن آنرا زیاده میسازد *

* سادوران * بفتح سین والف و فتح دال والف و واو و راء مهمله والف و نون معرب از سیاه داران است یعنی سیاهی درختان چه دار بلغت فارسی درخت است والف و نون برای جمع است و بعربی سواد الحکام نامند بجهت آنکه قسمی مداد ازان ترتیب میدهند و آنرا سواد القضاة نیز کویند * ماهیت آن چیزی سیاه مائل بسرخی و براق شبیه بشیح و با اندک تلخی و در بیوت درختان هند و بلاد حوالی آن بهم میرسد و کویند آنچه از درخت نارجیل بهم میرسد بهتر است و آنچه تحقیق شده از سمت ختای آرند و بهندی کوی خطائی نامند و صاحب منهاج کوید صمغی است و صاحب جامع کوید چیزیست مانند صمغ که در اندرون بیخ درخت کردکان که مجوف شده باشد یابند و صاحب اختیارات بدیعی کفته چیزیست که در میان درخت بطم کهنه یافت میشود و آنرا آب بن نامند و کفته که صاحب جامع از درخت جوز یعنی کردکان تا درخت بطم سهو کرده و بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیة است و بهترین آن آنست که چون آنرا بشکنند اندرون آن براق و چون در آب کرم زمانی بخیسانند محلول آن برنگ اشقر باشد و طعم آن با اندک تلخی بود * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و با اندک حرارت محلله * افعال و خواص آن رادع اورام حاره و با آب بارتنک قاطع نزف الدم عموما شربا و ضمادا حابس اسهال دموی و التیام دهندهٔ زخمها و با سرکهٔ شراب جهت ورم قضیب و انثیان و با شراب جهت تحلیل اورام بارده و محلول دو مثقال آن در آب برک مورد تازه که روغن مورد دو سه مثقال داخل کرده بر مو بمالند جهت تقویت بیخ و منع اسقاط آن و با روغن مورد جهت منع ریختن موی موثر و بغایت مسود آنست و فرزجهٔ آن با سرکه و حقنهٔ آن بی سرکه جهت قطع خون حیض و تقویت رحم و رفع اسهال نافع و مداومت خوردن آن مولد سودا مصلح آن شکر مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن دو وزن آن مورد است *

* ساذج * بفتح سین والف و ذال معجمه و جیم بهندی پتر و تیزپات نیز نامند * ماهیت آن برک درختی هندیست باریک طولانی از برک بید عریضتر و ضخیم تر و خوشبو و اندک تند طعم و زرد رنک و اندک خشن و پنج خط طولانی از طول از بیخ برک آن رسته تا بسر برک رسیده یکی از وسط و دو در دو کنار برک و دو در ما بین کنار و وسط و خطوط باریک در عرض

بزرگ چنانچه در برگهای دیگر اشجار میباشد و درخت آن بلند و بزرگ و چوب آن نیز خوشبو و پوست آن شبیه بسلیخه میباشد و بهار سلیخه مشهور شده و منبت آن اکثر در کوهستان ها است و در کوهستان سلهت که شمالی و شرقی بنگاله واقع است و درخت آنرا از آنجا اخبار ببرشد آباد و غیر آن نیز میآورند و کویند در غیر بلاد هند نیز بهم میرسد و اکثر اهل بنگاله ادویه نامند و قوت آن تا سه سال باقی میماند و بهترین آن تازه تند بو تند طعم آنست که فاسد نشده و شور مزه نباشد و بوی آن شبیه بوی اسارون و وج و ایرسا بود * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن حافظ ارواح و اخلاط و مفرح و مسمن و محلل ریاح امعا و مصلح حال معده و مقوی احشا و اعضا و مدر بول و حیض و شیر و عرق و جهت وسواس و جنون و وحشت و تقویت حواس و سیلان آب دهان و بد بوئی آن که از شرکت معده باشد و خفقان و وجع فواد و درد جگر مزمن و امعا و ریاح و استسقا و یرقان و سوزن و تنقیه رحم ها از عسر ولادت و اخراج مشیمه و دفع مرة سودا و منع و اخس و جمیع امراض مقعده و رحم و اکتحال آن بتنهائی و با ادویهٔ مناسبه جهت بیاض و سلاق و ظلمت بصر و ناخنه نافع و نکاهداشتن آن همیشه در زیر زبان جهت لکنت زبان و بد بوی دهان که بمشارکت معده باشد مفید و ضماد کوبیدهٔ مطبوخ آن در شراب جهت تحلیل اورام اجفان و طلاء آن با سرکه جهت رفع بد بوئی زیر بغل و کنج ران و بخور آن جهت رفع عسر ولادت و مشیمه و کذاشتن آن در میان جامه و اقمشه جهت منع کرم زدن آن موثر و در سائر قوی و افعال قریب بسنبل الطیب و از آن ضعیفتر مضر ریه مصلح آن مصطکی و مضر مثانه و مصلح آن شربت به مقدار شربت آن در مطبوخات تا یکمثقال و در معاجین تا نیم مثقال بدل آن در وزن آن سنبل هندی و کویند سلیخه و با طالیسفر است

* ساکودانه * بفتح سین مهمله و الف و ضم کاف عجمی و واو و فتح دال و الف و فتح نون و ها * ماهیت آن دانه ئیست که در جزیرهٔ دهنا سری و شهر نارو جنک سیلان و مرکی و کلده و ملاکا که از جزائر زیر باد اند پیدا میشود درخت آن مانند درخت سنبل که درختی هندی است که از نوع آن نوع پنبه بهم میرسد و پوست آن بسیار ضخیم و استخوان آن نازک و خوردهان آنجا اولا پوست سخت بالای آنرا دور میکنند و آرد مانند دارد آنرا از چوب تراشیده برآن درخت میکشند از آن دانها و مانند فتیله نیز چیزی پیدا میشود آنرا خشک کرده دانها را میفروشند و فتیله مانند را که کم بها ست بمصرف خود میآورند و بقول دیگر کردیست که در چوب درختی در آن ماکه میشود بر میآید آنرا با آب خمیر کرده حبوب بمقدار صغار مانند نقل خشخاش میسازند و میفروشند * طبیعت آن گرم در دوم و تر در اول * افعال و خواص آن مقوی و مبهی و منعظ و مسمن بدن و ملین طبع است و مشهور آنها میان آنست که قدری از آن را با شیر تازه دو شیده مانند شیر برنج طبخ نموده بخورند یا نبات شیرین کرده میآشامند و کسی را که شیر موافقت نمیکند یا در بیماریها در آب پخته و با نبات شیرین کرده میخورند مقدار شربت آن از ده مثقال تا بیست مثقال است

* سالامندرا * بفتح سین و الف و لام و الف و فتح میم و سکون نون و فتح دال و راء مهملتین و الف اسم یونانی نوعی از عظایه است و بترکی بهلاله و بهندی بسن لامبه * ماهیت آن حیوانیست شبیه بمارمولک و پا دارد و دستهای آن کوتاه تر از پاها و کردن آن باریک و دم آن کوتاه و بزرگتر و پهن تر از سام ابرص و لون آن ابلق از زرد و سیاهی و بطی الحرکة و اکثر سر و دم آن سیاه میباشد و کویند آتش در آن تاثیر نمیکند و اگر در تنور اندازند آتش تنور افسرده کردد و این اصلی ندارد و نیز کویند چون سنگ بروی زنند کار گر نشود * طبیعت آن بغایت گرم و خشک * افعال و خواص آن

ساکودانه

سالامندرا

یکمثقال آن از سموم قتاله است مانند ذراریح و سحق زمعفن و مفرح جلد زروغنی که در ان مهرا پخته باشند مترلده موی و مفرح مطبوخ چون دست و پای آنرا قطع کنند و احشای آنرا اخراج نمایند و در عسل چند روز رها کنند مالیدن آن عسل جهت درد مفاصل و اورام بارده نافع و علامات کسیکه آنرا خورده باشد گزازو خدر و درد معده شدید و ورم شکم شبیه باستسقا و احتباس بول و ورم زبان و زوال عقل و تبدیل رنگ بدن بسیاهی و بعضی مانند بادنجان و از گزیدن آن نیز همان اعراض طاری گردد و معالجه و تریاق آن علاج و تریاق ذراریح است و لعوق راتینج و علک البطم با میعه و حنطیانا و عسل یا قنه و عسل و آشامیدن طبیخ کمافیطوس و خوردن تریفی که دران کمافیطوس پخته باشند و خوردن برگ موسن در روغن زیت پخته و مرق ضفادع و مطبوخ باصل ترصعنه و تریاق آن تخم سلحفاة بری یا بحری در آب شیرین پخته است

* سامان * بفتح سین و الف و فتح میم و الف و نون * ماهیت آن نوعی از برد یست که بفارسی پیرزنامند بسیار نرم و باریک و مائل بزردی و از آن حصیر ترتیب میدهند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن جلوس بزان باعث فرح و جهت رفع بواسیر نافع و سوختهٔ آن قاطع نزف الدم است

* سام ابرص * بفتح سین و الف و میم و فتح الف و سکون باء موحده و را و صاد مهملتین بشیرازی ما ترنک و باصفهانی مالمالی و بهندی چهپکلی و در بنگاله تکتکی نامند * ماهیت آن اسم وزغه است ولیکن مصطلح آنست که بری آنرا سام ابرص و بلدی را وزغه مینامند که بفارسی چلپاسه و آن کوچکتر از چلپاسه و شبیه بحردون و با نقطها است و سمیت آن بحد سمیت چلپاسه نیست و بهترین آن آنست که در بستانها باشد * طبیعت سرد و نوع آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ضماد کوبیدهٔ آن بر اعضا جاذب پیکان و خار و رافع ثآلیل و نمليه و مسماریه و کلف اشتن جگر خشک آن بر دندان کرم خورده مسکن درد آن و طلای خشک آن با روغن زیتون بر سر و غیر آن جهت رویانیدن مو و رفع احتباس بول و چون شکافته بر موضع عقرب گزیده گذارند وجع آنرا تسکین دهد و قطور زبل آن و خون و بول آن با اندک مشک در احلیل جهت رفع فتق صبیان بسیار موثر و همچنین جلوس در طبیخ آن همین اثر دارد و خوردن آن مورث سل و امراض ردیه مصلح آن شربت ریباس و امثال آنست

* فصـــــــل السین المهملة مع الباء الموحدة *

* سبج * بفتح سین و باء موحده و جیم در آخر معرب شبه فارسی است و آنرا سبق و شوق نیز نامند * ماهیت آن سنگی است سیاه و براق و زود شکن و سبک و از بلاد سودان و هند و جبال شام خیزد بهترین آن بسیار سیاه براق صافی رخو آنست * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن خوردن آن جهت خفقان و کشودن سده و تقویت معده و تفتیت حصاة و یکدانک آن با شراب مقوی باصره و دل و اکتحال محرق مغسول آن با عسل جهت جلای بصر و رفع غشاوهٔ رقیق و تقویت قوت باصره بغایت نافع و بدستور میل آنرا در چشم کشیدن و پیوسته دران نگاه کردن مانع نزول آب و مقوی باصرهٔ مشایخ و نگاه داشتن آن با خود بطریق انگشتری و غیر آن جهت رفع چشم بد و تعلیق آن بر سر رافع درد سر و نگاه داشتن قطعهٔ آن که بقدر یکمثقال باشد جهت رفع فزع و وحشت آزموده است و گویند چون سورهٔ لم یکن بر صفحهٔ آن بقلم خفی و سطور دقیقه چند نویسند و صاحب لقوه پیوسته در ان نگاه کند و در غیر آن نظر نکند در یکروز لقوهٔ آن زائل گردد و از مجربات شمرده اند و ارسطو گوید کسانیکه مسن باشند و در چشم ایشان ضعفی باشد و یا مانند خیالی و یا حبابی و یا مگسی و یا ابری در پیش چشم ایشان آید آئینهٔ از ان سازند و اکثر در ان نظر کنند زائل گردد و طلای مسحوق آن

با آب برمد اکبر جهت ادرار بول مجرب مضر بمبرزمصلح آن آب انجبر و صاحب اختیارات بدیعی دو نوع نوشته که یکی را زرد رنگ قفچاق میآرند و آن آنیست که بصرورا یام منجمد میکرد دو نوع دیگر را از جیلان میآورند و این کالی بود و بهترین آن نوع اول است و نوشته که آورده اند که آن با آتش بر افروخته میکردد مانند هیزم و بوی آن مانند نفط است

سپستان * بفتح سین وکسر با وسکون سین مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه والف ونون لغت فارسی است بعربی دبق و بهندی لسوڑه نامند ومعنی سپستان اطباء الکلبه است بجهت شدت نفع آن از برای کلیه وآنرا مخاطیا نیز نامند * **ماهیت آن** ثمر درختی است و دو نوع میباشد یکی بزرگ بقدر آلو و در اندرون متصل بتخم آن لعابی و تخم آن از لحم آن جدا و دوم از آن کوچکتر و تخم آن چسپیده بلحم آن و لعاب این کمتر و شیرین تر از نوع بزرگ و هر دو نوع درخوشه میباشد و در پختگی و رسیدگی زرد و بعد از خشکی سیاه رنگ و بهترین آن بالیده رسیده تازه بحرینی آنست و درخت آن بزرگ تا بقد و قامت و زیاده بر آن تا پنج شش قامت و رنگ ساق آن سفید و شاخهای آن سبز و برگ آن مدور و بزرگ و اندک خشن و در بلدان حاره بسیار بهم میرسد و در اکثر بنادر فارس و نواح آن کثیر الوجود * **طبیعت آن** در حرارت و برودت معتدل و در اول تر * **افعال وخواص آن** نگاهداشتن آن در دهان و فرو بردن آب آن و آشامیدن آب نقیع آن و یا مطبوخ آن جهت تلیین سینه و حلق و اورام آن و خشونت صوت و سرفه حار یابس و گرفتگی آواز و تسکین حدت صفرا و عطش و حرقة البول حادث از حدت صفرا و اخراج کرم معده و اسهال محرور المزاج و مواد سوداوی و بلغم شور و اصلاح ادویه مسهله و تپهای حاره صفراویه و دمویه و بلغم شور و سحج عارض از شرب شراب حاد و از ادویه حاده نافع و قلیل الغذا و مولد رطوبات بلغمیه و مزلق انچه در امعا است خصوصا تحقین با آب مطبوخ آن و ضماد مطبوخ آن در زردشاب جهت گشودن دمل مجرب مقدار شربت آن از سی عدد تا ده مثقال مضعف معده و گویند مضر جگر است مصلح آن در مزورین برگ گل سرخ و در غیر آن عناب بدل آن خطمی است و چون چهار پنج عدد برگ نورسته آنرا ریزه ریزه کرده شب در آب بخیسانند و صبح مالیده صاف کرده بیاشامند جهت جریان منی و قرحه احلیل و مثانه که بفارسی سوزنک و بهندی سوزاک نامند نافع و ذرور پوست سوخته خشک آن جهت تسکین وجع و زخم با آتش سوخته مفید *

سپیه * بفتح سین وکسر باء فارسی وسکون یا و ها بلغت فرنگی نام ماهی است * **ماهیت آن** ماهی است که در دریا بهم میرسد استخوان آن بسیار صلب و زرگران بر آن نقش حلی و زیور رکنده در آن نقره و طلا گداخته میریزند و اطفال بر لوح آن مینویسند و لحم و مغز آن سفید و نرم و پر سوراخ مانند اسفنج و در جوف آن بجای خون آب بسیار سیاهی میباشد و هرگاه ماهی دیگر یا شخصی و صیادی قصد آن میکند از آن آب سیاه قدری در آب میریزد آب سیاه میگردد بحدیکه چیزی در آن نمی نماید و آن ماهی خود میگریزد و چون سیاهی جوف آن را در چراغ افروزند مانند روغن مشتعل گردد و اگر در آنخانه چراغی دیگر نباشد گویند آن خانه پر از گل و بنظر میآید و گویند بیضه آن جهت تفتیت سنگ مثانه و کلیه و ادرار بول نافع است ۴۰

* فصـــــل السین مع الخاء المعجمة *

سخار * بفتح سین وخا والف وراء مهمله * **ماهیت آن** گیاهی است شبیه باذخر و پرشاخ و تلخ و بدبو * **طبیعت آن** در سوم گرم و خشک * **افعال وخواص آن** جهت صرع و سکته و فالج و تقطیع بلغم لزج و ریاح و تقویت معده و انهضام طعام و تفتیح سده جگر مضر محرورین مصلح آن ربوب ترش مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن یکوزن آن و نیم آن اذخر است

سحاله * آنچه از فلزات بسوهان جدا کنند که بفارسی براده نامند وانچه در حین کوفتن از آن ریزد *

* فصل السین مع الدال المهملة *

* سداب * بضم سین وفتح دال والف وباء موحده وبذال معجمه نیز آمده لغت عربی است ویونانی فیجن ودر تنکابن ودیلم بیم وبهندی ساتول وساتری وبلغتی زونجی وبمنکالی تتاپا نامند * ماهیت آن سه نوع است بستانی وبری وجبلی ودرخت بستانی آن تا بقدر ذرعی وپرشاخ وبرگ آن ریزه وبدبو وبسیار سبز گویا بران غباری نشسته وگل آن زرد وتخم آن در غلافی وسه عدد بهم پیوسته مثلث شکل وبهترین آن بستانی سبز تازه تند بوکه قریب بدرخت انجیر روئیده باشد * طبیعت آن درسوم گرم وخشک وتازهٔ آن در گرمی وخشکی کمتر تا دوم * افعال وخواص آن در کافی از حضرت ابوالحسن عم روایت است که سداب زیاده میکند عقل را واز ان حضرت عم وحضرت ابی جعفر عم نیز وارد است که سداب زیاده میکند عقل را وتوفیر میدهد قوت دماغی را ولیکن آب پشت را متعفن میگرداند ونیز وارد است که جهت وجع گوش نافع است واطبا گفته اند باتریاقیت ومفتح سدد ومحلل ریاح ولطیف ومقوی معده ومشهی طعام ومدر حیض وبول ومخرج فضول بسیار ومجفف منی ومسقط جنین وقاطع باه اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض وغیرها جهت امراض دماغی وعصبانی مانند فالج ورعشه وتشنج امتلائی واوجاع مفاصل وعرق النسا شربا وضمادا وجهت سینه ویرقان وطحال وقولنج ریحی ولقوه وحصاة وبواسیر وامراض مقعده ورحم شربا وآشامیدن آب برگ طبیخ آن با عسل بقدر دواوقیه تا سه اوقیه جهت فواق مجرب وبا شبت خشک جهت تسکین درد پهلو وسینه وتنگی نفس وسرفهٔ مزمن وتسکین مغص وورمها رزنه ووجع مفاصل وعرق النسا ولرز تپهای بارده ومطبوخ آن در زیت جهت اخراج کرم معده ومطبوخ آن در شراب که شراب بنصف رسیده باشد جهت رفع استسقای لحمی وبدستور ضماد آن با مطبوخ انجیر وبدستور با انجیر ونمک پروردهٔ آن وبا نمک جهت حدت بصر و خائیدن برگ آن رافع بوی پیاز وسیر از دهان وقدر قلیل آن مقوی هاضمه ومشهی وجشاآورنده وبا انجیر وگردکان جهت سموم مشروبه وسموم هوام ومداومت آن هر روز بقدر یک درم جهت ازالهٔ فالج ورعشه وتشنج مجرب وخوردن تخم آن وبدستور حمول آن بعد از جماع مانع آبستنی ومقاوم جمیع سموم مداومت خوردن برگ وتخم آن باعث سقوط جنین وهمچنین حمول وبخور آن ومداومت بوئیدن آن باعث ضعف بصر وحواس وتاریکی قلب وضماد برگ آن جهت ازالهٔ درد گزیدن عقرب وزنبور وسگ دیوانه مفید ومانع حمل وقطور عصارهٔ آن در گوش جهت دوی وطنین وثقل سامعه وقطور آب مطبوخ آن با سرکه در بینی اطفال جهت رفع ام الصبیان وقطع رعاف وبدستور نفوخ برگ خشک آن در بینی قطع رعاف نماید وضماد آن با روغن گل وخل خمر جهت تسکین صداع وبا ورق الغار جهت ورم انثیان وبا موم و روغن مورد جهت بثور وبا شبت وعسل جهت قوبا وشستن عضو با آن ونطرون جهت دفع بهق سفید واقسام ثآلیل نافع واحتقان آب مطبوخ آن جهت رفع قولنج وچون آنرا در روغن زیت طبخ دهند ومثانه را بدان تکمید کنند ادرار بول کند وباخود داشتن آن باعث گریختن حیوانات موذی صاحب شامه است وعصارهٔ آن در سائر افعال مانند برگ آنست وقطور واکتحال آن با آب رازیانه وعسل در چشم جهت رفع ضعف آن وباعث حدت نور باصره وچون آنرا در پوست انار گرم کنند ودر گوش بچکانند جهت تسکین درد آن وطلای محلول آن در سرکه وسفیداب وروغن گل سرخ جهت حمره ونمله وقروح رطبهٔ سر وبا عسل جهت درد مفاصل وبا عسل سعوط آن جهت ام الصبیان اطفال وگویند خوردن آن جهت

نافع رعشه و تشنج نافع و هر روز یکدرم آن جهت فواق و آشامیدن و طلا نمودن آن جهت گزیدگی عقرب و مار و رتیلا و رسک
دیوانه و رفع زهرها و منع آبستنی نافع و مداومت برگ آن مضعف باصره و مصدع و مورث شقیقه و محرق اخلاط و منی
و مصلح آن سکنجبین و انیسون مقدار شربت آن کبیر السن را سه درم تا سه مثقال و صغیر را یک قیراط تا چهار قیراط بدل آن
صعتر است و گویند نعناع و فودنج و گویند سیسنبر و تخم آنرا چون بکوبند و یکدرم تا دو درم آنرا با عسل و یا سکنجبین بیاشامند
صرع و کابوس و حدت بصر و فواق ریحی و سردی معده و قولنج ریحی و اکثر سموم را نافع و بدستور آشامیدن آب طبیخ
آن و چون در زیت طبخ دهند و مثانه را بدان تکمید نمایند ادرار بول کند و عسر البول را زائل سازد و چون تخم آنرا
داخل نمک ها کنند باعث خوشبوئی و شدت اشتها و دفع ضرر آن میشود و بزودی از بدن برمی آید ولیکن مورث رطوبت
دماغ و صداع و درد سر و ثقل آن میگردد و صمغ بستانی و بری آن بغایت گرم و خشک و گرمی آن کمتر از خشکی آن و غیر
ثافیسا است و جهت قرحهٔ چشم و تحلیل خنازیر و ورام زیر بغل و کش ران و برص و فرزجهٔ آن بقدر یکدانگ جهت اخراج
جنین و مشیمه و ادرار حیض مجرب و روغن سداب که یکجزو آنرا با چهار جزو آب و ده جزو روغن زیتون بجوشانند
تا روغن بماند جهت استرخا و برودت کرده و مثانه و درد پهلو و کمر و رحم عارض از اختناق آن و تحلیل ریاح و لرزیدنها
و خوردن آن بقدر نصف اوقیه در حمام جهت رعشه و سعوط یکمثقال آن جهت رفع ثقل سامعه و حقنهٔ آن جهت مغص
و قولنج ریحی و خلطی و حمول آن جهت اخراج جنین و مشیمه و ادرار حیض نافع است

سداب بری

* سداب بری * برگ آن باریکتر و کم شاخ تر و بدبوتر از بستانی است * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک و
درائیت بران غالب * افعال و خواص آن قریب سموم قتاله است چهار درم آن کشنده تر از دفلی است حرارت
و سوزش اندرون و زبان و سرخ کرد و چشمها برآید و بول و غایط بند کردد و مداوات این نیز مانند مداوات آنست
و عصارهٔ آن باعث رعاف قوی و قتال و چون آنرا بر آهن و آبگینه بمالند مانع زنگ گرفتن آن و چون در مکان کوسفندان
و مرغان بریزند حیوانات موذی نزدیک آن موضع نروند و ضماد برگ آن موجب جذب مواد و احراق و موت عضو و ضماد
پوست نبات آن با شراب جهت داء الثعلب نافع و اگر مزمن شده باشد با عصاره و اندک بیخ آن با پیه ممزوج نمایند و محرور
المزاج را استعمال آن اصلا جائز نیست و مبرود المزاج چون خواهد استعمال نماید باید که بقدر ثلث مقدار بستانی
اخذ نماید زیرا که عمل این اضعاف عمل آنست و گویند مباشر جمع طبخ آنرا تورم در دست و صورت بهم میرسد با خارش
ولهذا مباشر آن اولا باید که اعضای خود را با دهان بازرده تدهین نماید پس متوجه کردد

سدر

* سدر * بکسر سین و سکون دال و راء مهملتین بفارسی کنار و بهندی بیر نامند و ثمر آنرا بعربی نبق گویند * ماهیت آن
بری و بستانی میباشد بری آن پرخار و آنرا ضال نامند و ثمر آن کوچکتر و خوشبو و چاشنیدار بشکل سنجد و بعد از رسیدن
سرخ و زردرنگ میگردد و بستانی آن کم خار و ثمر آن بزرگتر و لذیذتر و خوشبوتر و شیرین و در شاهجهان آباد و اکبرآباد بسیار
خوب و شاداب و باشکال و انواع و بزرگ و بالیده تا بقدر آلوچه و زردآلو میشود و وفور بسیار دارد و ارزان است و در بلاد گرمسیر بهم
میرسد و بهترین آن بزرگ پرگوشت رسیدهٔ شاداب زرد رنگ و یا سرخ رنگ آنست که دانهٔ آن کوچک باشد و از سدر
مراد برگ سائیدهٔ آنست * طبیعت ثمر آن در اول سرد و در دوم خشک و بستانی تازهٔ آن سرد و تر و خشک آن
سرد و خشک و سردی و تری ترش آن زیاده از شیرین و میخوش آن معتدل و بعضی شیرین آنرا در اول گرم دانسته اند

* افعال وخواص نارس آن قابض ولزج وبدماغ ورسیده آن قلیل الغذا ردی الکیموس ومسهل بعضی از نیم رطل آن مسهل صفرا از معده وامعا ومطفی حرارت غریبه وخوردن ترش رسیده آن مانع صعود بخارات بدماغ ودافع صفرا وتشنگی وآب شیرین آن مفتح سده وکشنده کرم معده وامعا ومضر مبرودین مصلح آن سکنجبین وخشک آن قوی القبض وآرد آن که سویق النبق نامند که کنار رسیده را خشک نمایند ومسته آنرا بیرآورده آس نموده عند الحاجة بقدر مطلوب با آب ممزوج کرده اند کی شیرینی ویا با یکی از شربتهای مناسبه بیاشامند وبریان آن بسیار قابض جهت اسهال مراری وقرحهٔ امعا وحمیات حاد نافع مضر دماغ مصلح آن در محرور سکنجبین ودر مبرود گلقند ومصطگی ... مغز دانهٔ آن مطفی حرارت حمیات حاده دمویه وصفراویه ودقیه وجدری وحصبه ومسکن عطش بغایت قابض وضماد کوبیدهٔ آن جهت شکستگی اعضا وتقویت آنها مجرب وطلاء مطبوخ آن بحلل سستی اعضا وتقویت آنها وعضلات وسرعت حرکت اطفال مؤثر وضماد شکوفهٔ آن در حمام جهت رفع ... که چون دانهٔ نبق را درگلاب بخیسانند وبکارند از برگ وثمر آن بوی گلاب آید واگر بعسل آلوده شود واصلی ندارد وبرگ آن که سدر باشد ضماد آن وشستن بدن در حمام بدان جهت زخمها وتنقیهٔ چرک بدن وتقویت موی ومنع سقوط آن وتقویت اعصاب وطرح هوام وضماد آن با شراب جهت نضج ورمهای حاره وتحلیل آنها وبتنهائی نیز جهت تحلیل اورام حاره ونضج آنها وبدستور طبیخ تازه ویا خشک آن همین اثر دارد وبتنهائی نیز جهت تحلیل اورام حاره ونضج آنها ونشارهٔ چوب آن در آخر اول سرد ودر آخر دوم خشک وقاطع نزف الدم ورافع قرحهٔ امعا واسهالی که از ضعف معده بهم رسیده باشد ودافع استسقا وسپرز وبدستور حقنهٔ آن جهت جراحات امعا وذرور آن جهت زخمهای حاره مانند جدری وغیره نافع ومقدار شربت آن تا هفت درم وآشامیدن آب مطبوخ ریشه وبیخ آن که از زمین برآورده اند که پوست آنرا خراشیده پاک شسته ریزه ریزه کرده مقدار نیم رطل آنرا در آب بسیار جوش دهند تا قوت آن برآید وغلیظ سرخ رنگ گردد پس صاف نموده بنوشند جهت تقویت وفربهی بدن ونیکوئی رنگ رخسار نافع وغذائیت بسیار دارد واکثر فقرا وجوگیان هند این را مستعمل دارند وصمغ آن طلاء جهت حزاز نافع است

و از ... شیرهٔ
زحضرت ابوا
آن
لعاب زیاده میکرد
ت
وجع گوش نافع ا
الله
ل ومخرج فضول
سلعه وعصابا ... شیرین

* فصل السین مع الراء المهملة *

* سراج القطرب * بکسر سین وفتح را والف وجیم والف ولام وضم قاف وسکون طا وضم را مهمله وباء موحده وتطربد نیز نامند * ماهیت آن گیاهیست که تر وتازهٔ آن در شب مانند چراغ درخشد واین اسم مشتق از دو معنی است یکی از معنی سراج که بفارسی چراغ نامند ودوم از قطرب که کرم کوچکی است بعضی پرنده وبعضی غیر پرنده که در شب میدرخشد بفارسی کرم شب تاب وبهندی بهکه جوگنی نامند ونیز قطرب اسم حیوانیست کوچک بقدر مگسی که بر روی آب همیشه حرکت میکند بدون قصد بجانبی ودر شب تاریک بالجمله میدرخشد وآن اسم دوائیست که بیونانی افینوس نامند بمعنی حدقی ونیز نباتی دیگر که آنرا بیونانی خیس نامند وبعضی برخیری جبلی که گل آن آسمان جونی است وبر گیاه دیگر که آنرا بیونانی لوسیماخیوس نامند وبر گیاهی نیز که آنرا بلغت مغربی بخیله نامند ودر همان گیاه کتان بسیار بهم میرسد وگل آن سرخ مانند ورد احمر وبیخ آن بقدر گردکان وحفاران وفلاحان آنرا یافته میخورند وبر یبروج نیز اطلاق مینمایند جهت آنکه در شب بیخ آن نورانی وروشن میباشد مادام که تر وتازه است ولهذا آنرا در پارچهٔ تر کرده نگاه

سراج القطرب

*ميد ارزن ونيز بربروج البوتارا طلاق مى مايند ويوسف بغدادى آنرا ببروج الصنم دانسته وكفته آنرا هيكل سليمان بن داود عليهما السلام مينامند جهت آنكه حضرت سليمان عم با آن استعانت ميجسته برهمه اعمال خود وهمچنين اسكندر رومى وآن درختى شريف بزرك قدر است از قديم الايام وبيخ آن ببروج الصنم است كه پادشاهان تعظيم آن ميكنند ودر خزاين خود نكاه ميدارند ودرخت آن شبيه بعليق است وبتفصيل در ما لا يسع مذكور است وصاحب تحفه حكيم مير محمد مؤمن كفته افيئوس است ودر حرف الالف مع الفا مذكور شد * افعال وخواص آن جهت رفع سموم وكزيدن رتيلا نافع است

* سرخس بفتح سين ورا وسكون خا وسين مهمله اسم فارسى است وبيونانى بطارس ودر تنكابن وديلم جمارو بهندى كيل دارو وبسورتى ليز ودر بنكاله پنكهراج نامند * ماهيت آن بيخى است سياه رنك مائل بسرخى وپرگره وپرا زريشهاى باريك ونرم ماده مى باشد نر آن بى ساق وبى ثمر وبى كل بلكه شاخى از بيخ آن مى رويد بقدر ذرعى وكمتر از ان وبر اطراف آن بركهاى مشرف نزديك بهم شبيه بپرهاى بال مرغان وماده آن بى شاخ ومنحصر بر يك برك مرتفع وتا چهار سال قوت آن باقى مى ماند وبهترين آن بزرك سنكين مائل بسياهى است كه مكسور آن فستقى رنك باشد * طبيعت آن در دوم كرم ودر اول خشك * افعال وخواص آن جالى ومفتح ومحلل نفخ ومجفف بيلاغ ومفرح ودافع قمل ولبخار سوداوى ومسهل اقسام كرم شكم را معا خصوصا با خربق سفيد يا سياه ويا سقمونيا وعسل ويك ستور لعوق آن با عسل مخرج ماى اصفر ومانع حمل ومسقط جنين وحب القرع است وجهت خفقان عسر العلاج وجراحت كرده ومثانه وعرق النسا ونقرس ودرد مفاصل نافع و آشاميدن يك مثقال آن با سه عدد زرده تخم مرغ نيم برشت سه روز متوالى جهت رفع كرفتكى اعضا وسقطه وضربه بغايت مفيد وچون از نوع نر آن شش رطل تازه نازك را بقدر باقلى ريزه كرده ودر دوازده رطل عسل بجوشانند تا مهرا شود وبا عسل يك سان كردد ودو مثقال بمانند وهر روز چهار دره مثقال آنرا بنوشند جهت رفع درد وركين مزمن مجرب وذرور خشك آن جهت جراحت رطبه عسرة العلاج بغايت آزموده وچهار درم آن با شراب جهت اخراج حب القرع وجنين وسه درم آن جهت اخراج حيات كه كرم دراز معده است وشرط استعمال آن آنست كه قبل از ان سير خشك بخورند وبرك تازه نورسته آن ملين طبع وچون چند روز متوالى بپاشند مواد منتن چشم را بپالك دفع كند وضماد آن بر هر عضوى موجب اخراج فضول وچون با حنا برسر طلا نمايند جهت منع نزول آب در چشم نزد ابتداى علامات آن مفيد وفرش نمودن برك آن در خانه مانع كيك * مضر رئه مصلح آن شيح ارمنى مقدار شربت آن تا ده مثقال بدل آن قنبيل است

* سرس * بكسر سين ورا وسين مهمله در آخر اسم درخت هندى است وكويند كه آنرا سلطان الاشجار وبفارسى درخت زكريا نامند * ماهيت آن درخت هندى است موزون وبرك آن بادامى شكل وبى تشريف بعرض انكشت كوچكى وبطول يك ونيم بند انكشت واز برك تمر هندى اندك بزركتر وبشكل آن ودر شاخهاى باريك محاذى يكديكر ومتراكم وكل آن شبيه بكل كلاب جامون وخوشبو ورنك آن زرد وبعضى سفيد نيز نادر او وتخم آن بقدر تخم خيار شنبر واز ان كوچكتر ونازك ودر غلافى مانند تخم قرظ اما از غلاف آن بزركتر وبسيار پهن تر وتازه آن نرم وخشك آن بسيار صلب وديركوبيده ميكردد وطعم مغز خام آن شبيه بطعم نخود خام اما با اندك عفوصت وحدتى كمى وپوست درخت آن ضخيم وخشن * طبيعت آن سرد وخشك و شايد كرم باشد * افعال وخواص آن خوردن برك پخته آن جهت رفع شبكورى كه آنرا بخورند وعصاره برك آنرا در چشم بچكانند ونيز بخورند ومضمضه با آب مطبوخ پوست درخت آن جهت تقويت لثه ودندان مجرب وچون پوست درخت

آنرا مقدار یکماشه نرم کوفته بپخته و روغن گاو تازه مقدار سه چهار توله تا پنج توله را داغ کرده از آتش برگرفته با ان ممزوج کرده بخورند و همچنین تا بیست روز زیاده روز دزیمن و بعد از ان از نمک و ترشی و بادی و بقول و پیاز و سیر و پنیر و لبنیات و آب سرد و جماع زا مراض نفسانیه ربد نیه پرهیز نمایند جذام و خدر و فر و ح خبیثه و ساعیه و جرب متقرح و فالج ولقوه و استرخا و اوجاع مفاصل و قوبا و امثال آنها را از امراض دماغیه و عصبانیه نافع و عرق آن که بگوین آنرا بیمکوفته اما پوست نازک ان بیرون آنرا د ورکنند و با چهار پنج وزن آن آب خالص سه چهار شبانه روز نگذارند پس بدستور مقرر عرق کشند و تا بیست و یک روز با زیاده بحسب حاجت و مدر مرض بنوشند جهت امراض مذکوره نافع و اگر با آن نیم وزن تا نکوزن پوست درخت نیم بسیار کهنه نیز اضافه نمایند بهتر و اقوی است و باید که غذا منحصر بر گوشت طیور لطیفهٔ خفیفه مانند دراج و طیهوج و گنجشک و امثال اینها و از حبوب برنج و گندم و از مرکه تو رینزنا مند و روغن گاو تازه بسیار باشد و اگر مدت پنج یوم روغن آنرا بخورند پرهیز را بعد از ان تا بیست و پنج یوم مرعی دارند و اگر ده روز تا پنجاه یوم و در عرق دو چند ایام شرب آن کافی است و باید که عرق آنرا در ظرف روغن نگاه دارند زیرا که ظرف آبگینه را میشکند و ضماد آن جهت بیرون آوردن ماده و بثور و ورام و حکه و جرب و رفع زهر جانوران و عسر و فساد خون و ذرور پوست درخت خشک کردهٔ آن جهت التیام زخمها و خشک نمودن آنها هرچند کهنه شده باشند و استشمام گل آن جهت رفع صداع و شقیقه و چون نیم نوع سفید گل آنرا در دهن گیرند امساک منی آورد و تخم آنرا چون مقدار یکدرم کوفته و بیخته و با نبات دو درم مخلوط نموده با شیر تازه دوشیده چهل درم بنوشند چند روز متوالی و ترشی نخورند جهت غلیظ نمودن منی رقیق شده و رفع سرعت انزال نافع و بتنهائی جهت خنازیر و چون با نمک طبرزد با آب بسایند و در چشم صاحب بیاض کشند موثر است

سرطان نهری بفتح سین و راء و طاء مهمله والف و نون و فتح نون و سکون ها و کسر را و یاء آخر حروف بفارسی خرچنگ و بهندی کیکرا نامند* ماهیت آن حیوا نیست آبی معروف بهترین آن مادهٔ آنست و علامت آن آنست که چون سر سوزنی بر پشت آن فرو برند آبی سفید ظاهر گردد بخلاف نر آن و بهترین آن بزرگ نهری آنست که در آبهای شیرین باشد* طبیعت آن در دوم سرد و تر* افعال و خواص آن کثیر الغذا و بطئ الهضم و مبهی و باه و بیت جاذبه و محلله و چون دو سه عدد آنرا اطراف قطع نموده و جوف آنرا با آب و خاکستر پاک شسته و با آب تطهیر داده با جو مقشر طبخ دهند و صاف نموده بنوشند جهت سل و دق و سرفهٔ حار یابس و یبوست اعضا و هزال مفرط حار و محرور الا زاجان مجرب و بدستور محرق آن با صمغ عربی را دو یهٔ مناسبه همین اثر دارد و جهت بواسیر نغایت نافع و سه اوقیه از آب طبیخ آن با کرفس و رازیانه جهت تفتیت حصاة و ادرار بول حیض و فضلات و مسحوق آن با دروح جهت سم عقرب و گویند چون آن را با با دروح نزد عقرب برند بمیرد و با شراب سفید جهت عسر البول و اخراج حصاة و با شیر الاغ جهت گزیدن رتیلا و عقرب و جانوران سمی دیگر و با عسل جهت عض کلب و غرغرهٔ شیرهٔ کوبیدهٔ آن نیم کوفته با سکنجبین جهت خناق و درد لوزتین سریع الاثر و ضماد تازهٔ کوبیدهٔ آن جهت جذب سموم و تسکین الم گزیدن عقرب و اخراج پیکان و خارها از اعضا و تحلیل اورام حاره نافع و غرغره با آب مطبوخ آن با شبت جهت ملسوع و خشاد محرق آن جهت سرطان پستان آزموده و با عسل جهت بهق و اورام جاسیه و بجهت قروح نافع و چون چند عدد آنرا زنده در دیگ مس بی قلعی بسوزانند تا خاکستر شود و هر روز یک ملعقهٔ آنرا با ده اوقیه آب بنوشند جهت رفع سم سگ دیوانه گزیده مجرب اما باید که

بر موضع زخم گزیدن سگ مؤمی از روغن زیتون و سرکه و خار و شیر گاو و اگر ملتی از گزیدن سگ دیوانه گذشته باشد بعد از درد و ملعقه مرور زبد هند و گویند شرط احراق آن بجهت این امر وقتی است که آفتاب در اسد باشد و با مقابلهٔ قمر باشد و شعرای یمانی طلوع نموده باشد و بعد سه و مرکزه با یک جزو محرق مذکور و نیم جزو جنطیانا و عشر جزو کندر اضافه نموده سه روز یا زیاده بر آن هر روز سه مثقال با آب سرد بنوشند جهت دفع اذیت سگ دیوانه مؤثر و همچنین چون سه مثقال خاکستر مذکور را با یک مثقال و نیم جنطیانا با شراب بنوشند و همچنین با عسل و ضماد خاکستر آن با عسل که باهم طبخ نموده باشند جهت شقاق پا و مقعده و شقاقی که از سرما بهم رسیده باشد و شقاق مادهٔ سرطانی نافع و تعلیق چشم آن بر صاحب تپ غب نافع و گویند مضر مثانه و مصلح آن گل قبرسی و گل مختوم است مقدار شربت خام آن پنج مثقال و از سوختهٔ آن سه مثقال و دستور احراق آن در دستور احراقات مقدمه و سفوفات و اقراص آن در قرابادین مذکور شد

* سرطان بحری * بفارسی خرچنگ دریائی نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی آنکه مادام که در دریا است نرم بود چون از دریا برآورند و هوا بدان رسد متحجر گردد و جثهٔ آن بقدر سرطان نهری و از آن کوچکتر و صدفی و لازم بوده و از سواحل دریای هند و یمن خیزد و دوم شبیه بسرطان نهری نیست و لیکن بسیار سفید و شبیه بخلد است و صیادان ماهی در بلاد دیلم و تنکابن آنرا بقلاب نصب نموده بآن صید ماهی میکنند * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن سوختهٔ آنرا با جلا و تلطیف زیاده و اکتحال آن جهت قمع رطوباتیکه از طبقات چشم ریزد و بجهت تقویت عضلات چشم و روشنائی آن و جرب و ظفره و سلاق و دمعه و ذرور آن جهت قطع نزف الدم جراحات و سنون آن جهت جلای دندان و طلای آن جهت کلف و نمش مفید * و طبیعت دوم سرد و تر از اول و محرق آن در خواص ضعیفتر از اول و خوردن آن کشنده است

* سرنجی بفتح سین و ضم را و سکون نون و کسر جیم فارسی و یا لغت هندی است * ماهیت آن نباتیست هندی تا بیکذرع و نیم و ساق آن گره دار و بر سر گره ها شاخها و برگهای سفید و گل ریزه و در بین برگها تخمهای ریزه و سفید اند که پهن و برگ نبات آن شبیه ببرگ خرفهٔ بزرگ و از آن نازکتر و بی طعمی غالب * طبیعت آن مائل بحرارت و رطوبت * افعال و خواص آن خوردن برگ مطبوخ آن جهت وجع ظهر و مفاصل و سائر اعضا و بیخ آن باد ارفالد سوده جهت حمیات مرکبه نافع و ضماد برگ و نبات آن با کات هندی و اندکی زنجبیل تر جهت التیام زخمهای عسرة الاندمال نافع و داخس را نیز مفید

* سرو * بفتح سین و سکون را و واو اسم فارسی است و بهندی نیز همین و نمال نامند * ماهیت آن دو نوع است بری و بستانی بری آن که جبلی نیز نامند درخت عرعر است و در حرف العین ان شاء الله تعالی خواهد آمد و بستانی آن درختی است بسیار بلند و عظیم و موزون و برگهای آن بسیار ریزه و خزان نمیکند و ثمر آن کوچک صنوبری شکل شبیه بجوز رومی و آنرا جوز السرو نامند و مغزی ندارد و در خامی سبز و صلب و بعد از رسیدن اندک زرد رنگ و خشبی در جمیع اجزای آن اندک حدت و حرافت و مرارت و عفوصت بسیار و تخم آن مایل زرد رنگ شبیه بدانهٔ عدس و از آن نازکتر * طبیعت آن در اول گرم و گویند در حرارت معتدل و در سوم خشک و ثمر آن از سائر اجزا اگرم تر و صمغ آن گرم حاد حریف و قریب بصمغ صنوبر و ضعیفتر از آن و رطوبت سائلهٔ از آن ضعیفتر از قطران درخت شربین * افعال و خواص آن برگ آن قابض و محلل و قاطع نزف الدم و زائل کنندهٔ عفونات و بهق و آشامیدن طبیخ آن جهت عسر البول و قروح

اعضا و سیلان فضول از مثانه و بدستور آشامیدن دو مثقال از برگ سائیده آن با نیم مثقال مرمکی جهت تقویت مثانه و
رفع بول در فراش و عسر البول مفید و عصارهٔ طبیخ آن جهت درد دندان و قروح لثه و استرخای آن و لعوق آن با عسل
جهت سرفهٔ کهنه مجرب و مقوی معده و گویند که برگ آن مخدر است و آشامیدن ثمر آن با شراب طبیخ جهت قطع نزف
الدم و رفع نفس الانتصاب و منع انصباب فضلات بمعده و قرحهٔ امعا نافع و چون ثمر آنرا بسایند و برفتق ضماد کنند
جهت منع زیادتی و تحلیل آن نافع مضر رئه مصلح آن کثیرا و نشارهٔ چوب آن جهت منع سیلان فضول و با مرصافی جهت
تقویت مثانه و رفع بول در فراش نافع و محرق مغسول برگ آن جهت سوختگی آتش و غیر مغسول آن جهت قروح و جروح
رطبه ضماد او دو روز نافع و ضماد برگ پختهٔ آن در سرکه که با ترمس مخلوط کنند جهت قلع آثار بهق و سفیدی ناخن و با
ادویهٔ مناسبه و بتنهائی جهت فتق و التیام جراحت و تقویت اعضای مسترخیهٔ سست شده و قطع نزف الدم و تجفیف
زخمها و تحلیل اورام و رفع اعیا و با آرد جو و آب جهت اورام حارهٔ چشم و حمره و نمله و سوختگی آتش و سعوط صمغ
آن جهت تنقیهٔ رطوبات دماغی و دو روز آن جهت بواسیر الانف و عصارهٔ ثمر تازهٔ آن نیز جهت بواسیر الانف و بواسیر
مقعده و باکلنار جهت قروح رطبهٔ سر و سائر قروح بدن و تنقیهٔ قروح وسخه و چکانیدن آن جهت رفع سیلان آب دهان نافع
و چون ثمر و برگ آنرا با آمله در آب و سرکه طبخ نمایند تا مهرا شود پس با روغن کنجد بجوشانند و ثفل آن را برموی ضماد
نمایند و روغن را طلا کنند جهت سیاه و دراز کردن و حفظ سقوط موی مجرب و بدستور چون بکوبند و با سرکه و حنا
کوبیده بسرشند و برموی ضماد نمایند سیاه و قوی کرداند و تضمید آن با موم و روغن زیتون و حلب جهت تقویت معده
نافع و بدل آن بوزن آن انزروت سرخ و لعف آن پوست انار و از خواص آنست که چون ثمر و برگ و شاخ آنرا در خانه
نگاهدارند پشه داخل نشود و اگر بشود آنرا بکشد و بدستور دود نمودن آن همین اثر دارد *

* سرهنچی * بفتح سین وضم راء مهملتین و خفای ها و سکون نون و کسر جیم فارسی و یا لغت هندیست * ماهیت آن
نباتی است هندی برگ آن شبیه ببرگ رطبه و گل آن ریزه و سفید و از آن خرد تر و از زمین بسیار بلند نمیشود * طبیعت
آن معتدل در حرارت و در اول خشک * افعال و خواص آن سعوط بکعب دکل آن باد و عل دفلفل جهت تفتیح سدهٔ
خیشوم و دفع فضول دماغی و رفع ثقل سر و صداع و رفع جذام مجرب گفته اند و خوردن لباب پختهٔ آن بطریق بورانی بی
ترشی جهت جبر کسر که تا چهار روز بخورند و برگ پختهٔ آنرا بر موضع مکسور ببندند قائم مقام مومیائی گفته اند *

* سرپهونکه * بفتح سین و سکون راء و ضم باء عجمی و خفاء ها و سکون واو و نون و فتح کاف و ها لغت هندیست * ماهیت آن
نباتیست شاخهای آن باریک و بلند بقدر سه ذرع و برگهای آن باریک و بلند فی الجمله صنوبری الشکل و مزدوج در دو صف
محاذی یکدیگر بر شاخهای باریک و بر هر شاخی پنج شش تا هفت زوج و یک فرد و پائین برگها از بالای آنها باریک تر و پشت
برگها اندک خشن و رگهای آن اندک نمایان و اندک صاحب در رقت انفصال از وسط رگها گسیخته نمیشود و طعم آن اندک
تلخ و گل بعضی سرخ و بعضی سفید و سفید آن کمیاب و تخم آن در غلافی شبیه بغلاف باقلا الا آنکه از آن بسیار باریک تر و
کوچکتر در هر غلافی چهار پنج تا شش و تخمهای آن ریزه شبیه بکرده و پوست آن خاکی و مغز آن زرد و تلخ * طبیعت آن
گرم و تر و بعضی سرد دانسته اند * افعال و خواص آن مفتح و مدر و آشامیدن آن جهت سرفه و تنگی نفس و حمیات
سوداویه و امراض جگر و سپرز و گرده و مثانه و دماميل و بثور و اورام و مسکن عطش و مانع افساد خون و سموم و چون

مقدار دو آثار از برگ آن و یک آثار از برگ بنگ خشک نموده بسایند و تا چهل روز هر روز یک کف آنرا بخورند بواسیر خونی را بسیار مفید و چون ده ماشهٔ آنرا با یکماشهٔ فلفل سیاه با آب سائیده صاف نموده بنوشند جهت سرطانات نافع و چون چهار ماشه تا ده ماشه آب برگ آنرا با فلفل سیاه سائیده حب بندند و تا چهار روز بخورند جهت آتشک که با دفرنگ نامند مجرب و چون برگ و ساق و بیخ آنرا خشک نموده با یکماشهٔ فلفل سیاه بسایند و روزی مقدار سه مثقال آنرا بیاشامند ادرار بول نماید و انهضام طعام کند و تفریح نفس آورد و اکثر امراض سوداوی را نافع است

* سراج القطرب * حباحب است

* سراج القطریل * نباتیست که تا خشک نشده است در شب میدرخشد و گویند یبروج الصنم است و گویند اسمی مشترک است مثل سراج القطرب *

* فصـــــــــل السین مع الطاء المهملة *

* سطاخینس * بفتح سین و طا و الف و کسر خا و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم نون و سین مهمله در آخر لغت یونانی است

* ماهیت آن نباتی است ما بین گیاه و شجر و شبیه بفراسیون و پر برگ و برگ آن ریزه و سفید و اندک مزغب و خوشبوئی مائل بکر اهیت و شاخهای بسیار سفید رنگ از یک بیخ رسته و اما نبات آن از نبات فراسیون بلندتر و برگ آن ریزه تر و سفید و شاخهای آن نیز سفید بخلاف فراسیون که زرد رنگ است و گل آن ریزه مائل بزردی و انبوه و طعم آن تند و تلخ و تمز و منبت آن کوهستانها و زمینهای صلب خشک * طبیعت آن در سوم گرم و در آخر اول خشک * افعال و خواص آن جهت ازالهٔ توحش و خوف و وسواس و مالیخولیا و خفقان بارد و اضطرابی و اوجاع اندرونی حادث از ریاح غلیظهٔ بارده و تقویت قلب و نفس و تنقیهٔ مرهٔ صفرا و ادرار بول و حیض و اخراج مشیمه جهت آنکه مفسد آنست شرباً و حمولاً و جهت گزیدن سگ دیوانه پیش از آنکه از آب بترسد قی نمودن با آب مطبوخ آن و چون در روغن زیت جوش دهند و در گوش بچکانند جهت تسکین درد دندان و بدستور چون بدان بمالند و بر پشت بخوابند نافع مقدار شربت آن تا یکدرم است

* سطاریون * بفتح سین و طا و الف و کسر راء مهمله و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون لغت یونانی است

* ماهیت آن نباتی است ما بین شجر و گیاه شبیه بعشقه و بر اشجار پیچد و رخودمی پیچد و بتنهائی و جدا نیز میروید و گل آن شبیه ببنفشه و چند عدد متصل بهم مانند خوشه و اندرون گلها زرد و ساق آن سبز مائل بسیاهی و برگ آن مانند برگ بنفشه و ضخیم و در اصفهان گل عقرب و بفارسی برابران نامند و در باغها بسیار است و آن غیر ناشرستین است

* طبیعت آن مرکب القوی * افعال و خواص آن رادع اورام حاره و بارده و گل و برگ آن را چون بکوبند و بر گزیدن گزندگی عقرب و زنبور و رتیلا و سائر هوام ضماد نمایند مجرب است و بدستور آشامیدن آن

* سطراطیوطس * بفتح سین و سکون طا و فتح راء مهمله و الف و کسر طا و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و ضم طا و سین مهملتین لغت یونانی است بهندی جل کنبهی نامند * ماهیت آن نباتی است که بر روی آب بهم میرسد بی بیخ شبیه به بادرنجبویه و از آن کوچکتر و از لسان الحمل بزرگتر * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن ضماد آن با سرکه جهت منع جراحات و ردع اورام حاره و حمره و جهت حرقة البول و ادرار و حبس خون کرده و التهاب اعضا نافع و در جمیع افعال قریب بطحلب است و در کتب معتبرهٔ اطبای فرنگ دو نوع نوشته اند یکی برگ آن را شبیه ببرگ حی العالم و از آن بزرگتر و آشامیدن آن جهت نزف الدم کلیه و مثانه و طلای آن با سرکه مانع جراحات و جهت حمرهٔ بحاء مهمله

و اورام بلغمیه و نوع دوم را ذوالف و رزد کویند و آن خرنبل است و آنرا ذوالالف و رقطیر نامند و بلاطینی اسطرطس مثل قولی یعنی هزار رکی نامند و آن نباتی است مانند بقدر شبری و زیاده بران و برک آن شبیه ببرک آموزبری و از ان کوتاه تر و از ساق آن شاخهای خرد رسته و بر سر هریک آنها اکلیلی شبیه باکلیل شبت و با خشونت و کل آن سفید و ریزه و منبت آن زمینهای غیرمزروع معطل *طبیعت آن سرد و خشک *افعال و خواص آن جهت حبس الدم بواسیر و نزف الدم جراحات تازه و کهنه و التیام دهندهٔ آنها و نواصیر و بد ستورذرور آن مفید است و اهل هند میکویند که چون آنرا بسوزانند و نمك آنرا بکیرند بدین نحو که آنرا بسوزانند تا خاکستر شود و خاکستر آنرا در آب حل کنند و آب آنرا بجز علقه بکیرند و طبخ نمایند تا آب بسوزد و نمک بماند و اندکی از ان را بخورند بجهت سعفه یعنی کچلی و جمیع اورام مائی و قیلة الماء نافع و مجرب است *

سطرونیون بفتح سین و سکون طا و ضم را و سکون واو و کسر نون و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون لغت یونانی است *ماهیت آن نباتی است ما بین کیاه و شجر که اکثر در کندم زارها میروید و با کندم میرسد و ساق آن باریک و پر کره و بیشاخ و برك آن بقدر انکشت ابهام ما بین استداره و طول و سر برکهای آن باریک و از یکدیکر متباعد زرد رنك شبیه ببرک کلم و در آخر ساق آن شعبهای ریزه و بجای ثمر قبها بران شعب رسته و سفید صنوبری شکل و کل آن سفید و زرد و مانند کل یاسمین و تخم آن مانند زیره و بیخ آن درازو سفید و با اندک تلخی و تندی و خوشبوئی و قویترا زسائر اجزای آن مستعمل و معطس و لهذا آن را بجای کندش استعمال می نمایند و غلط کرده کسیکه آن را کندش دانسته بشبههٔ استعمال این بجای آن و فعل این مانند فعل آن و صاحب اختیارات بدیعی بیخ عرطنیثا دانسته و نیست چنین و نیز غیرا ذریوا است زیرا که آنها همه با سمیت اند بخلاف سطرونیون *طبیعت آن در آخر سوم کرم و خشک *افعال و خواص آن بغایت جالی و تند و محلل قوی و آشامیدن آن با عسل مسهل رطوبت بارده و جهت عسر نفس و امراض جکر و یرقان سدی و ادرار حیض و باجا و شیر و بیخ کبر جهت ورم طحال و ادرار بول و تفتیت حصاة و سعوط آن جهت تنقیهٔ دماغ از فضلات و قطور آن در بینی جهت درد دندان و دوادویهٔ چشم جهت جلای بصر و تقویت آن و سعوط ربع درهم آن با بیست عدد زیرهٔ کرمانی و زیت الانفاق جهت لقوه مجرب دانسته اند و ضماد آن با آرد جو و سرکه جهت جرب متقرح و مطبوخ آن با شراب و ارد جو جهت تحلیل اورام حاره و طلای آن جهت رفع بهق و جمیع آثار جلد و با کل ارمنی جهت رفع درد دندان و دو رفرزجات جهت تنقیهٔ رحم مقدار شربت آن تا نیم درم مضر سینه و محرق اخلاط مصلح آن کثیرا است *

فصــــــل السین مع العین المهملة

سعد بضم سین و سکون عین و دال مهمله بفارسی مشک زمین و در تنکابن استکو و بترکی تپلاق و قرترون و توبالاغ نیز و بهندی موتهه بضم میم و سکون واو و فتح تاء مثناة فوقانیه و خفای ها و مشکک نیز نامند *ماهیت آن بیخی است بعضی مدور طولانی و بعضی طولانی و بعضی مفرطح و انواع میباشد یکی بقدر زیتون و بزرکترا زان و سیاه و اندرون آن سفید و خوشبو و بهترین آن بزرک بالیده با وصاف مذکوره کوفی بستانی آنست و آنچه در کنار آبها روید و یادر آبها ضعیف و دوم هندی است که اندرون آن سفید نیست و کوچکتر است از کوفی و یکنوع دیکر هندی شبیه بزنجبیل است و چون آنرا بخایند زعفرانی رنك بود و چون این را بر جلد بمالند در ساعت موی آنرا بسترد و این نوع با سمیت بود و نوع دیکر آنست که در شیراز در میان ریك و کل زرد میروید و در کنار رود خانها نیز و این اکرچه کوچك است اما بهترا ز هندی است زیرا که

اند روغن آن بسیار مفید است وخوشبو و برگ آن شبیه ببرگ کندنا واز آن بلند تر و باریکتر و با صلابت واندک خشونت
* طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک و بعضی در اول گرم و در دوم خشک دانسته اند * افعال وخواص آن
مجفف بیلاغ ومدر بول وحیض ومفتت حصاة ومفتح افواه عروق ومخرج عفونات وجهت زیادتی فهم وعقل وصداع بارد و
بد بوئی بینی و بواسیر الانف ومقعده ونیکوئی رنگ رخسار وخفقان ویرقان وتقویت معده وهاضمه واعصاب وتحریک باه
واشتهای طعام و قروح معده وطرد ریاح وسم عقرب گزیده شربا وضمادا موثر وچون با آب مائیده در ظرف سفالی کرده
برروی آتش گذارند تا رطوبت آن منجذب شود پس برداشته هر روز ناشتا قدری از آن را بخورند جهت تقویت معده
ورفع سوزش فم معده بسبب بد هضمی و بد بوئی دهان بمشارکت معده نافع و با روغن حبة الخضراء جهت درد کمر
وسردی گرده ومثانه وتقطیر البول وتبهای کهنه وقطع قی و برودت رحم و بهم آوردن فم آن شربا وحمولا وقطور آن
جهت گرانی سامعه وسنون آن جهت تقویت دندان ولثه وخوشبوئی دهان ورفع قروح و بد بوئی آن وذرور آن
جهت رویانیدن گوشت بر جراحت مزمنه که بسبب زیادتی رطوبت باشد وجهت دردهای بارد ریحی و بد مستور ضماد آن
جهت امراض مذکوره وطلای آن با زفت جهت جوشش سر وغسول آن جهت سرخ نمودن گونه وآشامیدن یک اوقیه
از شرابیکه یک اوقیه از آن در یکرطل شراب جوشانیده باشند جهت رفع اقسام کرم معده وحب القرع مجرب واستعمال
آن با بیه باعث فساد قوة آن مضر حلق وصوت مصلح آن شکر ومضر ریه ومصلح آن انیسون ومداومت آن وزیاده از مقدار
شربت خوردن محرق خون و مولد جذام ومصلح آن سه روز در عسل و سرکه خیسانیدن است مقدار شربت آن از
یک درم تا دو مثقال بدل آن مثل آن سنبل الطیب ونصف آن مر وربع آن دارچینی است وچون داخل صابون کنند باعث
خوشبوئی آن گردد و زیادتی تنقیه وجلای آن وباعث نیکوئی رنگ رخسار است وصنفی از سعد هندی که شبیه بزنجبیل
است ومصبوغ آن برنگ زعفران طبیعت آن قریب بچهارم گرم وخشک واز جملهٔ سموم ومحرق ومقرح جلد ومورث
جنون وزیاده از آن کشنده وطلای آن بساعت موی را بسترد وباعث جراحت جلد است
* سعدان * ماهیت آن اسم عربی گیاهی است شبیه بگیاه خسک وخاردار وسفید تر از آن و برگ آن از آن نرم تر سعدان
وثمر آن مدور و پرخار وتخم آن بهن واعراب معتقد اند که بیخ وثمر آن مدر بول وقاطع زحیر واسهال است *
* سعوط * بفتح سین وضم عین وسکون واو وطاء مهمله آنچه در بینی دمند ومائع باشد بدین نام موسوم است واز اختراعات سعوط
جالینوس است وعود العطاس را نیز باین نام نامند * * فصل السین مع الفاء *
* سفادیکس * بفتح سین وفا والف وکسر دال وسکون یا وضم کاف وسکون سین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن سفادیکس
نباتی است که در بیابان ومعموره نیز میروید وساق آن بقدر دو شبر و برگ آن مشرف ومتفرق وشبیه ببرگ شاهتره واز آن
بزرگتر وگل آن بزرگتر از اقحوان ووسط آن زرد و بعضی را گل زرد ووسط آن سفید ودر طعم مائل بتندی وتلخی وخام وپخته
آن ماکول و بعضی آنرا پیازبری دانسته اند * طبیعت آن گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مقوی معده و
مسکن درد گرده ومثانه ومفتح سدهٔ احشا ومدر بول وحیض وتریاق سموم وسه مثقال از آب آن با شکر وپنج درم هلیلهٔ زرد سفرجل
مسهل اخلاط غلیظه و بدستور ده درم گل آن با مثل آن هلیله وعسل مسهل قوی است ومضر جگر ومصلح آن کثیرا است
* سفرجل * بفتح سین وفا وسکون را وفتح جیم ولام بفارسی به وآبی وبترکی حیوا وبیونانی قود ونیا میلا نامند * ماهیت آن

ثمریست معروف وسه صنف میباشد شیرین که آنرا به آزاد نامند وترش ومَیخوش وشیرین که بعربی مزاهم میم وتشدید زای معجمه وبفارسی میخوش نامند وکویند چون آن را با درخت کویج پیوند کنند ثمر بیشتر وبهتر آورد وبهترین آن بزرک با لیدهٔ نازک شاداب آن است * طبیعت شیرین آن درحرارت و برودت قریب باعتدال وکویند مائل بحرارت ودر آخر اول تر است * افعال وخواص آن مفرح ومقوی دل ودماغ ومعده ومسرت افزای روح حیوانی ونفسانی ومدر بول وطلای آب کرم کردهٔ آن جهت رفع تهبج اطراف وسوء القنیة محرور المزاج مجرب ومبرود المزاج رامضر وجرم آن قابض و مسدد وترش آن در اول سرد ودر دوم خشک افعال وخواص آن در تقویت معدهٔ حار قویتر از شیرین آنست واکثار آن مسهل بعصر خصوصا بعد ازغذا ودر خلای معده حابس طبع محرور المزاج وعصارهٔ آن جهت انتصاب نفس وربو ونفث الدم وقی وخمار وتشنکی وتقویت معده وادرار بول ونزف الدم نافع ومزآن معتدل درحرارت وبرودت ودر دوم خشک افعال وخواص آن قریب بهردواست ولیکن ثقل این زیاده ازان هردو وقرشی کفته اکثار این موجب فواق است فی الفور بوثیلدن اقسام آن مفرح ومقوی قوتهای روح حیوانی ونفسانی وقاطع غثیان وخون اعضای باطنی وخوردن آنها خصوصا شیرین جهت تفریح ورفع وسواس ودرد سرونزلات وتقویت کبد ومعده وفم آن ورفع ضعف آنها وبر انکیختن اشتها وحفظ جنین از اسقاط وبدبوئی دهان ومنع بخارات بدماغ ودل ومستی وغثیان وقی واسالت وخفقان ویرقان وانصباب مواد بمعده واسهال والتهاب ودرد فم معده که از انصباب مواد محترقه باشد وخواهش کل خوردن وجرم آن مسدد ومضرتها زیاده از آب آن ومصلح آن مربا نمودن آن است با عسل ومضر احشای ضعیفه ومخشن قصبهٔ ریه و مورث رعشه وسرفه وقولنج خصوصا جرم غیرمربای آن واکثار آن موجب فواق درساعت ومصلح آن عسل والیسون وامثال آن وقطور آب آن در احلیل وفرج جهت رفع حرقة البول وجراحات مجاری آن بغایت نافع وچون آنرا در زیر آتش کل ارند تا بریان کردد بعد یکه رنک آن تیره شود وبخورند جهت قطع اسهال مزمن مجرب بتخصیص که درجوف آن بجای به دانه جوزبوا ریزه کرده پر کرده باشند مقدار شربت ازآب آن در رتل اوی تا سی درم ورب به ترش در آخر اول سرد وخشک وقابض وقاطع قی واسهال مراری ومانع صعود بخارات بسر ومسکن تشنکی وحرارت ودرد معده وامعا که ازخلط موجود باشد ومسهل بعصر وبا آب برک نعناع جهت منع غثیان وقی خصوصا صفراوی آن مضر ریه وسعال ورب به شیرین قریب الاعتدال ویبوست دران غالب وقبض آن کمتر از ترش آن ودر جمیع افعال مانند آن وجهت صاحبان احشای ضعیفه انسب ازان مقدار شربت از رب آن مرد وتا بیست درم وشکوفهٔ تازهٔ آن معتدل با قوت قابضه ومسکن درد سر وغلیان حرارت ومقوی دماغ ودل ومعده ومربای آن جهت تقویت سینه ودل واحشا وخفقان حار ومنع صعود ابخره بدماغ موثر وضماد آن وبدستور ضماد جرم ثمر وبرک آن جهت اورام حارهٔ چشم وسائر اعضا وحبس فضلات از انصباب باعضا ورفع سمیت کزیدکی هوام ونیز تضمید برک آن جهت تجفیف زخمها نافع و زغب وخمل آن یعنی پرزی که برروی به میباشد بسیار قابض ومضر حلق وصوت وذرور آن جهت نزف الدم جراحات مفید وروغن به که به را مهرا پختهٔ آب آن را انشرده کرفته با دوچند ان روغن زیتون جوش نمایند تا روغن خالص بماند طبیعت آن سرد وتر وقابض افعال وخواص آن جهت سبوجهٔ سر ونمله وقروح دهان ودرار وطنین ورفع ماندکی وقرحهٔ رحم ومجاری بول ومنع ادرار عرق وآشامیدن آن جهت صداع حار ونفث الدم وورم جکر واسهال مزمن وزحیر حار وقرحهٔ امعا ورفع سم ذراریح ودو حب الصنوبر مفید و

حقنه بدان نیز همین اثر دارد و روغنی که از شکوفهٔ آن بدستور روغن گل سرخ ترتیب دهند در قوت ضعیف تر از آنست وبهدانه یعنی تخم آن در دوم سرد و تر و با اندک قوت قابضه لعاب آن جهت خشونت حلقوم وحلق وسرفهٔ حار و یابس و تسکین حرارت معده و تبها و سوزش زبان و دهان و یبوست آن و در شفاء الاسقام مذکور است که حب سفرجل ملین بغیر قبض است و صاحب ذخیره گفته که بهدانه با وجود لعابیت مضر معده نیست و این خاصیت را از لحم به بهجا ورت اخذ نموده اند و طلای آن جهت سوختگی آتش و دفع ضرر حرارت آفتاب بغایت نافع و مضغ آن جهت رفع کندی دندانها و مغز آن با مرویت و مقوی محرورین و موافق اعضای تنفس و سرفه و گرفتگی آواز و سل و قرحهٔ امعا مقدار شربت آن تا دو مثقال و از لعاب آن تا ده مثقال و مضعف و مرخي معده مصلح آن در محرورین شکر و در مبرودین رازیانه بدل آن بزرقطونا است و طریقهٔ مقشر نمودن تخم آن آنست که لعاب آنرا تمام بگیرند و آن تخم لعاب گرفته را در پارچهٔ کرباس خشنی بسته بقوت بمالند تا مقشر گردد و جلنجبین سفرجلي و جوارشات سفرجلي و حلوای آن و سکنجبینات سفرجلي و اشربهٔ سفرجلی و عرق آن و قرص آن و مربای آن و ململات و معجون آن و مهمه در قرابادین ذکر یافت *

سقیفد ولیون بفتح سین و کسر فا و سکون یاء مثناة تحتانیه و سفندیلیون بفتح فا و سکون نون و کسر دال مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر لام و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون نیز آمده لغت یونانی است *ماهیت آن* نباتی است برگ آن شبیه ببرگ خیار و برگ جاوشیر و ساقهای آن بقدر ذرعي و شبیه بساق رازیانه و گل و تخم آن شبیه بنوع چهارم سیساليوس و از آن پهن تر و سفید تر و ثقیل الرائحه و بیخ آن شبیه بترب و منبت آن نیزارها و اماکن رطبه *طبیعت آن* در دوم گرم و در آخر آن خشک *افعال و خواص آن* آشامیدن دو مثقال از ثمر آن مفتح و مسهل بلغم و جهت صرع بلغمي و عسر نفس و ربو و درد جگر و یرقان سددی و قولنج و بواسیر و اختناق رحم و قطور آب تازهٔ آن جهت تنقیهٔ چرک گوش و بخور آن جهت افاقهٔ سبات و لیثرغس مزمن و سکته و صداع حادث از مواد غلیظه مؤثر و نطول آن با روغن زیتون نیز همین اثر دارد و ضماد آن جهت صلابت بواسیر و نواصیر و بهتر آنست که بیخ آنرا خراشیده و کوفته در سوراخ ناصور پرکنند و ضماد گل آن با شراب جهت منع زیادتی قروح خبیثه و سعي نمله و آشامیدن تخم آن و جلوس در طبیخ آن جهت اختناق رحم نافع مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت از ثمر آن تا دو مثقال و از بیخ آن تا دو درم و جهت یرقان بیخ آن بهتر از ثمر آنست

*فصـــــل السین مع القاف

سقمونیا بفتح سین و سکون قاف و ضم میم و سکون واو و کسر نون و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف بعربي محموده نامند *ماهیت آن* شیر نباتی است که در کوهستانها و زمینهای سنگلاخ میروید و پر شیر شبیه بلبلاب شاخهای بسیار از یک ساق روئیده بقدر سه چهار ذرع بر روی زمین مفروش و در بعضی امکنه که راست نیز ایستاده میباشد و بر ظاهر آن رطوبتی چسپنده که بدست میچسپد و برگ آن مانند برگ لبلاب و نرم تر و سبزتر و باریکتر از آن و گل آن سفید مستدیر و میان تهي و ثقیل الرائحه و بیخ آن سفید بقدر زردک عظیم حجم و کوتاه بسطبری ساعدی و مجوف و بدبو و پر از شیر و طریق اخذ شیر آن آنست که هنگام رسیدگي اطراف بیخ آنرا از خاک خالي نموده برگهای جوز بر دور آن فرش میکنند و بیخ آنرا شق مینمایند تا شیر آن در آن برگها جمع شود پس صبر میکنند تا منجمد گردد برمیدارند و یا آنکه بیخ آنرا میسوزانند تا رطوبت آن برآید و در آن اوراق جمع شود و اگر شاخهای مفروش بر زمین قریب بیخ آنرا شق کنند از آن چیزی

سقیفد ولیون

سقمونیا

بدست نمی آید و بهترین آن انطاکی و یا جرمقانی آنست که از انطاکیه و یا از جرمقان آورند و صاف و سبک وزن پر سوراخ شبیه باسفنج و زود مفتت گردد و جرامقه در اصل طایفهٔ بوده اند از عجم که از انجا نقل بنواحی دیار موصل کرده و در آنجا وطن ساخته و رنگ آن شبیه برنگ سریشمی باشد که از پوست گاو میسازند و مائل بکبودی و زردی و سفیدی و محلول آن در آب مانند شیر سفید و چون بر زبان گذارند زبان را بسیار بگزد و گفته اند جرمقانی آن مائل بسیاهی و مستدیر الشکل میباشد و سیاه آن قتال و غیر مستعمل و هرچه بصفات مذکوره نباشد زبون و مصنوع آنرا از شیر یتوعات دیگر مانند شیر عشر مخلوط با آرد کرسنه میسازند و قوت مشوی آن تا دو سال و غیر مشوی آن تا سه سال باقی میماند و بعد از آن قوت مسهلهٔ آن مبدل بمدره میگردد و مدر میباشد نه مسهل و بهتر آنست که قریب باستعمال آنرا مشوی نمایند و بکار برند که بیشتر دستور تشویهٔ آن آنست که با مصطکی سوده در کیسهٔ کرده در جوف سیب و یا به خالی کرده گذارند و سر آنرا با قطعه از آن سیب و یا به بند کنند و بخمیر گرفته در تنور بر روی آجری و یا ظرف سفالی گذارند تا مشوی گردد پس بر آورده در سایه خشک کرده با مصلحات و مقویات آن مانند مصطکی و عود و صمغ عربی و زنجبیل و صبر و بزر جزر و نمک و فلفل و هلیله و عسل و روغن بادام در مبرودین و با کثیرا و صمغ عربی و مغریات دیگر در محرورین استعمال نمایند و ابن تلمیذ سنا مکی و انیسون را بهترین مصلحات دانسته و در محرورین عصارهٔ گل سرخ و کثیرا و رب به و در مبرودین انیسون و بعضی گفته که سائیدن آن با گل بنفشه نیز اصلاح آنست و یا آنکه در جوف بیضهٔ مرغ گذارند و بر آن آب به و سیب بریزند تا پر گردد و سر آنرا بسته در خمیر بگیرند و در تنور بر روی آجری بگذارند تا جوش بخورد و مشوی گردد پس بر آورده استعمال نمایند و اگر آب به و سیب نباشد جلاب بر آن ریزند و گفته اند سائیدن آن با بادام مقشر کاسر حدت آنست و بالجمله باید که بدون مقویات معده و مغریات و معینات و مخدرات استعمال ننمایند یعنی باید که با ادویهٔ مذکوره و با گل سرخ و انیسون و نشاسته و امثال اینها سرشته استعمال نمایند و باید که مبالغه در سائیدن آن ننمایند زیرا که نرم آن مانند نرم کوبیدهٔ تربد بخمل معده میچسبد و عمل آن ضعیف میگردد و نفوذ بسوی محدب کبد مینماید و از جذب بجهت عضو و فضول باز میماند بلکه باید که اندک جریش باشد و نیز باید که در هوای بسیار گرم و یا بسیار سرد و بلدان حاره و محرور المزاج و ضعیف القلب و ضعیف الاحشا و اطفال استعمال ننمایند # **طبیعت** آن در سوم گرم و در آخر دوم خشک و بعضی در سوم نیز خشک دانسته اند # **افعال و خواص** آن جالی و محلل و مفتح و مسهل صفرا و لزوجات مخلوط با آن و جاذب از اقاصی بدن و مقوی فعل هر مسهلی و بغایت سریع العمل و مدر فضلات و قاتل جنین و مخرج آن و جهت گزیدن عقرب شربا و ضمادا نافع و با هموزن آن تا دو وزن تربد چون با شیر تازه دوشیده ناشتا بنوشند جهت اخراج اقسام کرم معده و امعا مجرب و با لاجورد جهت امراض سوداوی و با زنجبیل و تربد جهت اخراج مواد بلغمی و با گل سرخ جهت تقویت معده و با آب کرفس جهت سرعت خروج آن از معده مقدار شربت آن نیم دانگ تا دو دانگ و زیاده بر آن مضر دل و معده و کبد و امعا و مورث تشنگی و کرب و غم و رافع اشتها و اگر زن حامله بخورد بار را اندازد و بچهٔ او را بکشد و زیاده از نیم درم تا یک درم آن کشنده بحدوث امساک اولا و کرب و غثیان و عرق سرد و اسهال مفرط پس اهلاک و مداوای آن قی فرمودن و خوردن دوغ و سویق سیب و رب ریباس و رب سفرجل و رب سماق و ریختن آب سرد بر سر و نشستن در آن و طلای آن با روغن بادام جهت درد سر و با سرکه جهت صداع ضربانی و صداع مزمن و جهت قوبا لیز و ضماد غیر مشوی آن و بدستور

طلای آن جهت بهق و برص و نمش و کلف و با روغن زیتون جهت خراجات و بدستور مطبوخ آن با عسل و زیت جهت تحلیل خراجات و عرق النسا و چون در سرکه بپزند و با آرد جو کوبیده سرشته ضماد نمایند جهت وجع مفاصل و ورک و عرق النسا و جرب متقرح و نیز ضماد پختهٔ آن در سرکه بتنهائی جهت جرب متقرح و با زهرهٔ گاو و ترمس چون بپزند و برحوالی ناف بمالند جهت اطلاق نمودن اطفال و ضعیف الاحشا نافع و حمول آن با پشم پاره جهت اخراج جنین و برگ آن ضماداً در افعال ضعیفتر از بیخ آن و فرزجهٔ آن جهت اخراج جنین و بیخ آن بسیار گرم و محرق و محلل و نطول آب آن با سرکه و روغن گل سرخ جهت درد سر و ضماد آن بتنهائی جهت برص و درد مفاصل و تحلیل اورام و فرزجهٔ جمیع اجزای آن قاتل جنین و مخرج آن و بدل سقمونیا یکوزن و نیم آن صبر زرد و نیم وزن آن هلیلهٔ زرد و گویند لاغیه است و چون سقمونیا را با کلاب و آب سماق و سفرجل بسایند و قرص سازند و عند الحاجت استعمال نمایند من جمیع الجهات بیغایله است و خوردن بهی که در ان مجموده را مشوی کرده باشند با قدری بنفشه جهت جمیع امراض صفراوی و رفع تپها مفید و بی مضرت و دستور مشوی نمودن و جوارشات و معجونات آن در قرابادین مذکور شد

* سقولوقندریا * بفتح سین و ضم قاف و سکون واو و ضم لام و سکون واو و فتح قاف و سکون نون و فتح دال و سکون را و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف لغت یونانی است * ماهیت آن حیوانی است مانند عنکبوت با پاهای بسیار بری و بحری میباشد و متاخرین آنرا ابو سبع و سبعین و متقدمین اربع و اربعین نامیده اند و اربع اربعین طولانی است با پایهای بسیار از قریب بسر آن تا دم در رد وصف و اکثر سفید رنگ اغبر و اربع اربعین در حرف الالف مع الراء ذکر یافت * طبیعت آن حار جاد و از سموم قتاله است * افعال و خواص آن در طب خواصی برای آن ننوشته اند و چون برعضوی از بدن مردم برسد حکه آورد مگر آنکه طلای مطبوخ بحری آن در روغن زیتون سترندهٔ مو است

* فصل السین مع الکاف *

* سک * بضم سین و تشدید کاف * ماهیت آن بدانکه آن اصلی و غیر اصلی میباشد اصلی آن متخذ از عصارهٔ آملهٔ رطب است و آنرا سک چینی نیز نامند و چون در اکثر بلاد غیر هند آمله بهم نمیرسد و تازهٔ آن بدست نمی آید و لهذا از عصارهٔ بلح که خرمای نارس است میسازند و هرگاه مشک اضافهٔ آن نمایند آنرا سک المسک نامند و گاه ادویهٔ دیگر نیز بحسب حاجت داخل مینمایند و غیر اصلی آن مرکب از مازو و عصارهٔ بلح است و این نوع از زامک است * طبیعت آن در دوم سرد و در اول گرم و در دوم خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن مفتح و محلل و قاطع نفث الدم و نزف الدم و حابس قی و بطن حادث از رطوبات و ضعف معده و امعا و حابس طبع اطفال و مقوی اعصاب و قوت ماسکه و اعضای باطنیه و قاطع عرق و رائحهٔ نوره و بدبوئی بدن شرباً و ضماداً و طلاءً مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن رامک است و نسخ آن در قرابادین ذکر یافت

* سک المسک * ماهیت آن چون سک اصلی یا غیر اصلی را با قدری مشک بیامیزند باین نام خوانند و اگر در نافهٔ مشک گذارند سک الجلود نامند و چون نافه را در آب خیسانیده سک را با آن آب بسرشند سک الماء گویند و چون نافه را کوبیده با آن بیامیزند سک اکراس خوانند * طبیعت اقسام آن مائل بگرمی * افعال و خواص آن قریب برامک و قسمی از سک المسک که از جملهٔ طیوب است مولف شفاء الاسقام آنرا مقوی احشاء دانسته و محلل و مفتح و منهی و مفرح

و جهت درد دل و مفاصل و اسهال و نزف حيض نافع صنعت آن آنست كه بگيرند ده رطل آب بلح تازه كه هنوز نرم است و با سه رطل ماء الرمان آميزند و بجوشانند تا قريب بانعقاد رسد از آتش بر گرفته از هر يك از سنبل الطيب و لسان العصافير و بسباسه و برگ جوزبوا و قرنفل و باقلهٔ صغار و كبار و عود هندى سى اوقيه و صندل زرد نيم رطل زعفران پنجاه درم صمغ عربى يك رطل مجموع را نرم سائيده و با آن آب مذكور بسرشند و اقراص سازند و استعمال نمايند

* سكباج * بكسر سين و سكون كاف و فتح باء موحده و الف و جيم معرب سركبا فارسى است * ماهيت آن نوع غذائى است كه از سركه ترتيب ميدهند * طبيعت آن مبرد و مرطب * افعال و خواص آن ملطف و مفتح و قاطع بلغم و صفرا و مسكن غليان خون مضر نحيف البدن و صاحبان علل عصبانى و سرفه و سحج و قولنج و ضعف معده و مثانه و رحم و درد مفاصل و مضر شارب ادويهٔ مسهله مصلح آن حلويات و پالوده صنعت آن آنست كه بگيرند گوشت را و بعد وسط ريزه ريزه كرده و اگر مرغ باشد از هم جدا كرده نيم پخته و پياز و زردك و كندنا را چند جوشى داده نزد پختن آنرا گرفته با آب سرد بشويند و با گوشت و سركه و ادويهٔ خوشبو بقدر حاجت مهرا پخته با عسل و يا شكر چاشنى داده و قدرى زعفران در آخر اضافه كرده از ديگ بر آورند و تناول نمايند *

* سكبينج * بفتح سين و سكون كاف و كسر باء موحده و سكون ياء مثناة تحتانيه و فتح نون و جيم معرب اسكبينه فارسى است و بيونانى ساغافون و بهندى كندل نامند * ماهيت آن صمغ نباتى است در شكل شبيه بخيار و بهترين آن صافى بيرون سرخ و باطن زرد و اندرون سفيد با رطوبت ظاهر است كه بوى آن ما بين بوى حلتيت و قنه و حريف باشد و از ماه كه اسم موضعى است قريب باصفهان آورده باشند و گويند قنه چون كهنه شود مستحيل بسكبينج ميگردد و فرق ميان ايشان رنگ اندرون سكبينج سفيد است بخلاف قنه و اين صمغ را از نزديك برگ آن ميگيرند بزدن تيغ بر ساق آن و قوت آن تا بيست سال باقى ميماند و گفته اند دو نوع ميباشد و مرد و جيد اند * طبيعت آن در سوم گرم و خشك و بعضى خشكى آنرا در دوم دانسته اند و اين اصح است * افعال و خواص آن مسخن و ملطف و جالى و محلل رياح و قولنج و اورام صلبه و طحال و غير اينها و مسهل ماء اصفر و بلغم غليظ و لزج و جاذب آن از عمق بدن و مفاصل كه بآنها چسبيده باشند و با قوت ترياقيه و مصلح ادويهٔ مسهله و مانع نكايت آنها و قاطع فضول غليظهٔ سينه و ريه و مسكن درد آن و درد مفاصل و ظهر و وركين و طحال و نقرس و مغص و قاتل اقسام كرم معده و جنين و مخرج آن و مدر بول و حيض اعضاء الراس آشاميدن آن جهت امراض باردهٔ بلغميه و اعصاب و برودت آنها و صداع بارد و صرع و فالج كه حس و حركت در ان زائل شده باشد و جهت اوجاع مفاصل و سعوط آن جهت صداع و صرع بارد بلغمى اعضاء الصدر و النفض و الحميات و غيرها آشاميدن آن جهت تنقيهٔ صدر و استسقا و اسهال ماء اصفر و اخراج سنگ گرده و مثانه و حميات بلغميه و سوداويهٔ دائره و قولنج بلغمى و ريحى و بواسير و رياح آن و برودت كبد و امعا و مقعده و رحم و تحليل خنازير و تقويت باه و بدستور ضماد و حمول و حقنه و بخور آن بحسب هر مرض از امراض مذكوره و آشاميدن يكدانگ آن تا نيم درم و تا يك درم جهت اصلاح ادويهٔ مسهله و منع اذيت آنها از اعضا و با شراب جهت نيش عقرب و هوام قتاله و با عسل جهت تقويت باه و قولنج و ادرار طمث و اخراج جنين العين اكتحال آن بهترين ادويه است از براى نزول آب در چشم و ظلمت حادث از اخلاط غليظه و با سركه جهت شعيره و استنشاق رائحهٔ آن با سركه جهت صرع و غشى عارض از اختناق رحم و بدستور بخور آن و فرزجهٔ آلودهٔ آن بپشم پاره جهت

رفع احتباس حیض واختناق آن جهت بواسیر ودفع ریاح آن وتقویت باه ووجع ورک وظهر وضماد آن باسرکه جهت
جذب خار وپیکان از اعضا وتعقد عصب وبواسیر وعرق النسا والتیام عضل مقطوع وتحلیل خنازیر وسلعه وازالهٔ آثار جلد و
گزیدگی عقرب وهوام دیگر نافع ودستور حل آن مانند حل حلتیت است در روغن بادام تلخ ویا آب کندنا ویا سداب ویا نان
گرم که در جوف آن کذارند تا آنکه نرم گردد واستعمال آن مبرودین را نافع ومضر محرورین ومورث اورام باطنی ومشتعل
حرارت غریزی ومضر مثانه وگرده ومصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یکدرهم بدل آن قنه وگویند در رفع سموم را تیانج است
* سکر * بضم سین وفتح کاف مشدده وراء مهمله بفارسي شکر بشین معجمه وبهندی باغت اشاوک سرکرا وشکر سرخ مائل
بسیاهی را بوره وبلغت معروف بنکاله شکر سفید را چینی وبهندی کهاند وشکر تری ر بوره وشکر سرخ مائل زعفرانی را
گند وره وسرخ مائل بسیاهی را گرنامند * ماهیت آن عصارهٔ نیشکر است وآن شبیه بهنی است ولیکن غیر مجوف وشاداب
وسفید وسرخ میباشد منبت آن اکثر بلاد هند ومصر وچین وبتاریه ودر خوزستان در عمان نیز وشکر سفید از سفید آن
وسرخ از سرخ آن بعمل میآورند بدین نحو که قصب آن را گرفته مقشر نموده آب آنرا گرفته بچرخ ویا بکوبیدن وآن آب را
طبخ مینمایند تا منعقد گردد ودر بعضی اماکن قصب آن خوب ونرم ونازک وبلند ودر بعضی اماکن سخت وکم آب میشود
وشکر سفید راچون بآب حل کنند وخوب تصفیه نمایند بطبخ وداخل نمودن شیر ویا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ ومنعقد سازند در قالب
شیشه ویا غیر آن ودر آن چوبهای باریک تراشیده گذارند ویا بریسمان ریزند وبگذارند تا منعقد گردد ومرة بعد اخری
یعنی هر مرتبه آنچه از شیرهٔ آن انعقاد نیافته باشد باز بقوام آورده در آن قالب ریزند تا هر مقدار که خواهند تا آنکه
قالب پر گردد آنرا سکر سلیمانی وبفارسي نبات نامند واگر در تصفیهٔ آن زیاده مبالغه نمایند وکال تصفیه آنست که عند الطبخ
وجوش دیگر چرک وکف بر سر نیاورد ودر قالب شیشه ریزند آنرا نبات قراری وسنجری خوانند واگر بعد از تصفیه
با شیر در حین انعقاد بر آن کف شیر یا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ زنند وبکفچه بسیار بر هم زنند تا منعقد گردد وبریسمان کشند آن را
قانیذ خزائنی وسنجری گویند واگر آنرا بکفچه ویا بچوبی خوب بر هم زنند که کف بر آورد وآنرا بر روی پارچهٔ کرپاس پاکی
اندکی نم کرده ویا بر روی بوریای تر کرده از کفچه اندک اندک جدا جدا بریزند که حبابی شکل وجوف آنها متخلخل
باشد آنرا قانید وبهندی بتاسه نامند واگر بر آن کف سفیدهٔ بیضهٔ مرغ ویا کف شیر زنند ونیز از معجون سازی بر هم زنند
که خوب سفید گردد واز آتش بر گرفته آنرا اقراص ویا قلمهای باریک سازند ومقدار یند انگشتی ببرند وبگذارند تا سرد
وبسته گردد آنرا قانید ونیز بفارسي شکر پنیر نامند واگر آنرا بعد از تصفیه بنحو مذکور وقرب انعقاد بر داشته بدست خوب
بکشند تا تار بندد ومکرر چنین کنند در بین کشیدن هر دفعه بتختهٔ پاکیزه ویا بر تل چوبی بزنند تا خوب سفید گردد وهمه
اقراص سازند آنرا ناطف نامند واگر بر آن کنجد مقشر بریان کرده بپاشند آنرا ناطف سمسمی وبفارسي حلوای کنجد
وبهندی ریوری خوانند واگر در آن مغز بادام وپسته ویا گردکان بریان داخل نمایند آنرا حلوای مغزی گویند واگر
آنرا مانند کیسو پیافند بفارسي کیسک نامند وبعضی در حلوای مغزی ربع وزن شکر عسل نیز داخل مینمایند برای زیادتی
شکنندگی آن واگر در تصفیهٔ شکر مبالغه زیاده نمایند وچون بحد انعقاد رسد در قالبهای صنوبری شکل که بطرف باریک
آن سوراخی باشد ریزند ومدتی بگذارند که خوب منعقد وخشک گردد ورطوبت وچرک آن از آن سوراخ تراوش
نماید آنرا قانید سنجری وبفارسي قند سفید نامند واگر در قالب مستطیل که دو سر دو طرف آن متساوی باشد ریزند آنرا

قائم نامند و اکر آن قند را باز صاف نمایند و بدستور باز منعقد سازند در ان قالبهای صنوبری و یا طولانی ریزند و آنرا ابلوج و بفارسی قند مکرر و بهندی اوله یعنی مانند دانهٔ تکرک نامند و بعضی آنرا طبرزد کویند بعضی کفته اند که اکر در طبخ آن بقدر عشر وزن شکر سفید شیر تازه دوشیده در ان ریزند و صاف کرده بقوام آورند و در قالب ریزند آنرا طبرزد نامند و از شکر سرخ بعد از تصفیه بطریق مزبور نبات و قند و ناطف و غیرها نیز میسازند ولیکن بلذت و لطافت شکر سفید نیست

* طبیعت سفید آن در دوم کرم و در اول خشک و آب نیشکر تازه در دوم کرم و در اول تر و شکر سرخ در آخر دوم کرم و در آخر اول خشک و سلیمانی در آخر اول کرم و در اول تر و طبرزد و نبات قریب باعتدال و هر چند زیاده آنرا تصفیه نمایند حلاوت و حرارت آن کمتر و معتدل تر میکردد و لطیف ترین همه اقسام قند مکرر پس نبات قراری پس قند پس نبات اسب و همچنین و هر چند شکر کهنه تر کردد بهتر میشود و یبوست آن می افزاید * افعال و خواص آن ملین طبع و حلق و سینه و شش و جالی رطوبات آن و سریع النفوذ بعمق بدن و جهت تقویت ارواح و قوی و کبد و تحلیل ریاح امعا و تقویت باه و تولید خون صالح و استحکام اعصاب و عظام و منع پیری و رفع خلط سوداوی و امراض آن و در تغذیهٔ مرضی سریع الاثر و آشامیدن یک اوقیهٔ آن با آب کرم و روغن بادام شیرین جهت بحة الصوت و تسکین قولنج و باد و مثل آن روغن کاو یعنی ده اوقیه که نیم کرم باشد جهت رفع وجع ناف و سدهٔ جوف و تنقیهٔ زنان نفساء و بجهت عسر البول مجرب وخوردن نبات در روزی بمقدار یک اوقیه که یک حب یک حب بدفعات در دهان کیرند تا آب شود جهت رفع سرفه وخشونت صوت و سینه و درد آن و ارتعاش و خفقان که حادث از جماع باشد نافع و با آب کرم جهت بحة الصوت عارض از نزلات و مداومت آن جهت ازالهٔ سرفه و آشامیدن جلاب آن با کلاب و آب سرد جهت ابتدای حمیات محترقه و بدستور جلاب آن مطیب بکلاب و یا غیر مطیب با آب سرد و یا نیم کرم جهت اغذیهٔ مرضی در ابتدا بقدر حاجت هر کاه حاد باشد نافع جهت آنکه جالی است و با کرهٔ تازه جلای آن زیاده و منقی قروح و سحج و حک و خفازیدن اجفان بنبات و قلمی دمشقی و ابلوج صلب جهت رفع جرب آن و جلای بیاض و لحم زائد و با مروارید و سرکین سوسمار جهت سلاق و جرب مجرب و ضماد آن با کبریت و قطران و سندروس و نوشادر جهت رفع قوبا و برص و سائر آثار قریب العهد و ذرور آن جهت حبس خون عضو مقطوع و مجروح و بردن کوشت زائد ناشی بجراحات و رویانیدن کوشت تازهٔ صالح و بخور اقسام آن خصوص نبات جهت رفع زکام و تفتیح سدهٔ مصفاة بغایت موثر اما مضر اصحاب سل و اسهال و مغص و صفراوی مزاجان و مولد خون صفراوی خصوص که در هنکام کرسنکی مفرط تناول نمایند و محدث صداع در محرورین هنکام غلبهٔ بلغم و رطوبات بر مزاج و مولد بلغم بتخصیص که با روغن و یا ترشی استعمال کنند و اقسام کهنهٔ آن مفسد اخلاط و محرق خون مصلح آن بادام و شیر تازه دوشیده و ترشیها و آب انارین و سفرجل و طباشیر و کاهو و امثال اینها بدل آن در تقویت باه و تلیین و ترطیب بوزن آن ترنجبین و یا کزانکبین و یا شیر تازه دوشیده و در تسکین قولنج عسل مقدار شربت آن تا سی درم و نبات و طبرزد از برای محرور المزاج و قلم سلیمانی و متعصر مطبوخ بدون سفید کردن که اندک سرخ رنک باشد برای مبرود المزاج و کسانیکه در ابدان ایشان اخلاط غلیظه باشد بهتر و آب تازهٔ نی شکر در اول کرم و در آخر آن تر جهت تلیین طبع و حلق و سینه و شش و جلای رطوبات آن و جهت سرفه و احتباس بول و قرحه نافع و مولد خون معتدل و مورث نفخ و نزول آب در خصیه اکثار آن و مکیدن آن ناشتا جالی معده و بعد از طعام طعام ملین طبع و اخراج کنندهٔ ثقل با آسانی و بالای طعام مولد

بلغم ونفخ وذرا ذرور نقوع آن در گلاب جلای آن زیاده و چون آب معصور آنرا چند جوش خفیفی داده نیمگرم بیاشامند جهت سرفهٔ بارد وتصفیهٔ صوت وصمغیکه مانند نمک بر تمشکر ظاهر میگردد جهت جلای باصره نافع

* سکر العشر * عشر بضم عین مهمله وفتح شین معجمه و راء مهمله بفارسی خرک و بهندی آک نامند * ماهیت آن شبنمی است که بر درخت عشر در بلاد خراسان منعقد میگردد شبیه بقطعهای نمک سفید و آنرا یمانی نامند وانچه سیاه رنگ باشد حجازی گویند وثمر آن که مسمی بخرفع است بهترین آن یمانی است که اولا ذایقهٔ آن شیرین با قبض باشد پس احساس بتلخی شود و شبه نمود ه کسیکه آنرا شکر تیغال دانسته وقوت آن تا بیست سال باقی میماند * طبیعت آن گرم وخشک در اول وابن تلمیذ معتدل والطف از شکر دانسته وبعضی معتدل مائل بحرارت وحجازی آن گرم تر از یمانی

* افعال وخواص اقسام آن مفتح ومقوی جگر ورئه وجالی وملین طبع وآلات تنفس وجهت سرفهٔ بارد وترحهٔ شش ودرد سینه وجگر ومعده وگرده ومثانه نافع ومعطش نیست مانند شیرینیهای دیگر جهت آنکه حلاوت آن کم است وباشیر شتر جهت استسقا وباشیر گوسفند جهت سعال بهتر از دهن فاولدی وملازمت آن هر روز بقدر یک اوقیه تا یکماه با آب نیمگرم جهت ربو وضیق النفس از مجربات شمرده اند واکتحال آن جهت قوت باصره وجلای بیاض نافع مصدع محرورین مصلح آن روغن بادام بدل آن بعضی شکر تیغال گفته اند مقدار شربت آن یک اوقیه وحکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که کیسوس بن مابس گوید که سکر العشر که از درخت نوع عشر که برگ آن شبیه ببرگ گز وگل آن سفید وثمر آن مثل نخود ومائل بسرخی است میگرفته اند با وجود شیرینی قدر دو مثقال ازان در سه روز قاتل بوده ودر خزائن ملوک ضبط اقسام سکر العشر ازین جهت میشده مؤلف گوید بالفعل سکر العشر وجود ندارد وازان بجز نامی اثری نیست و ماهیت ومزاج وافعال وخواص درخت آن در حرف العین ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* سکرجه * بفتح سین وفتح کاف وسکون راء وفتح جیم وها * ماهیت آن امین الدوله گفته نباتی است برگ آن شبیه ببرگ مورد ودر وسط آن خالی شبیه بچشم ولحیی العالم کبیر شباهتی دارد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال و خواص آن مسهل سودا است وجهت صلابت سپرز نافع مولف تذکره حب الشوک دانسته *

* سکوه * بفتح سین وضم کاف وفتح واو وها * ماهیت آن نام درختی است که در بلاد هند وبنگاله بسیار هم میرسد وبسیار عظیم وبلند میگردد وچوب آنرا در آن بلاد در عمارات بکار میبرند ومیگویند که درخت آن چون کهنه شود پوست آنرا ازان جدا کنند ودر زیر پوست آن رال که آنرا تیقهر وقتقهر نیز نامند بر میآید چنانچه کافور که میگویند از زیر پوست درخت کهنهٔ کافور ودر جوف درخت آن نیز در حین بریدن وتخته کردن بر می آید

* فصـــــل السین مع اللام *

* سلاجیت * بفتح سین ولام وکسر جیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وتاء مثناة فوقانیه لغت هندی است * ماهیت آن نوع مومیائی است که در بعض جبال هند ودکهن وصوبهٔ بهار وغیرها از شکافهای کوه مانند مومیائی تراوش کرده بر میآید ومنجمد میگردد وانواع میباشد اکثر آن سیاه کمرنگ نا صاف وخالص وغیر خالص وخالص آن چنان است که مذکور شد وغیر خالص آن آنست که میگویند نوع میمون که روی آن سیاه ودم دراز که بهندی آنرا لنگور وهنومان نیز نامند آنرا میخورد وبمجرد خوردن شکم آن جاری میشود و برسنگها نجاست میکنند آنرا مقیدان بر داشته بجای سلاجیت خالص

میفروشند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن با تریاقیت و جهت دفع فساد اخلاط خصوص خون و بلغم و ضیق النفس و دق شیخوخت و بواسیر بادی و خونی و جریان منی و سیلان بول و ضعف باه و تفتیت سنگ مثانه و استسقا و زردی بدن و جذام و اورام و تقویت باه و جمیع اعضا و قوی و ارواح و دفع بعض سموم ضعیفه نافع دانسته اند

* سلاحه * بضم سین و فتح لام و الف و فتح حا مهمله و ها و بفتح سین نیز گفته اند * ماهیت آن بول بز کوهی است که در کوه مسمی بسلاحه در هنگام هیجان مستی بر روی سنگها میکنند و منجمد میگردد و آن سیاه مانند قیر میباشد و در ولایت دیلم شوره از ان ترتیب میدهند و بسیار قویتر از بارود است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسهل اخلاط سوخته و آشامیدن یک درم آن هر روز با سکنجبین تا چهل روز باعث شفای جذام مستحکم دانسته اند اگرچه بحد ریختن اطراف رسیده باشد و طلای آن جهت کشودن اورام و دمل و رفع آثار جدام موثر و مستعمل صاف کردهٔ سفید آن و طریقهٔ تصفیهٔ آن در مقدمه مذکور شد و غیر صافی آن سیاه شبیه بزفت خاک آلود است

* سلت * بضم سین و سکون لام و تاء مثناة فوقانیه و بکسر سین نیز آمده بفارسی جو برهنه و بزابلی جو گندم و بهندی آت جو بمد الف و کسر تاء مثناة فوقانیه و فتح جیم و واو نامند * ماهیت آن نوعی از جو است و کوچکتر از ان و متوسط میان جو و گندم و مانند گندم مقشر میگردد و سرخ و سفید میباشد و گیاه آن یکساق بار نگ دارد و مجرد و ابنیست مانند گندم که مضر است * طبیعت آن گرم و خشک و گفته اند که در اول گرم و در دوم تر است * افعال و خواص آن تناول مطبوخ آن با شیر مسمن بدن و مولد پیه کرده و حریرهٔ آن با روغن زیتون و باکرهٔ بسیار جهت مالیخولیا و مدیان و تنقیهٔ سینه و گرده و مثانه و رفع سرفهٔ شدید و نان گرم آن ملین طبع بعسر و مولد خلط صالح و چون یکروز بران بگذرد دیر هضم و مولد نفخ و ریح میگردد مضر معده مصلح آن رازیانه و چربیها و شیرینیها و ضماد آن محلل اورام و رافع طحال و کلف و نمش و جلوس در طبیخ آن مسکن درد بواسیر و شستن بشره با آب طبیخ آن منقی آن است

* سلخ الحیه * بفتح سین و سکون لام و خا بفارسی پوست مار و بهندی سانپ کی کیچلی نامند * ماهیت آن پوستی است که مار در ایام بهار میاندازد و بهترین آن پوست مار نر است و آن غلیظتر و سیاه مائل بزردی و براق میباشد بخلاف از ماده که سفید رنگ نازک است * طبیعت آن گرم و خشک در آخر دوم و در سموم بعضی خشک گفته اند * افعال و خواص آن خوردن یک درم ریزه کردهٔ آن با ده درم آرد جو که خمیر کرده مانند نان ساخته در زیر سنگریزه گرم کرده پخته باشند جهت بواسیر ظاهری و باطنی مجرب دانسته اند و بدستور یک درم آن با سه عدد خرما که در سه روز بنوشند جهت منع خروج ثآلیل و سقوط آن موثر و با زجاج ملکس جهت ریزانیدن سنگ مثانه بغایت سریع الاثر و مضمضه بسرکهٔ که دران جوشانیده باشند جهت رفع درد دندان و لثه و قروح آن و قطور روغن زیتونی که دران جوشانیده و یا در آفتاب مدتی گذاشته باشند در گوش جهت تسکین درد آن و رفع سیلان مواد آن و جهت جرب و دمعه و استرخای اجفان و انتشار اهداب و سلاق و تقویت و حدت باصره و شقاق مقعده و بدستور قطور مطبوخ آن با شراب جهت تسکین درد گوش و مضمضهٔ آن جهت تسکین درد دندان و همچنین مضمضهٔ مطبوخ آن با برگ کبر و قیروطی مصنوع از روغن زیتونیکه دران جوشانیده باشند جهت وجع شقاق لب و مقعده و ضماد سوختهٔ آن با نوشادر جهت بهق و برص و رفع آثار جدام و طلای سوختهٔ آن با روغن زیتون و یا شراب جهت رویانیدن موی داء الثعلب مجرب و بخور آن جهت گریزانیدن هوام و

اخراج جنین میت ومشیمه در ساعت ومجفف قروح رطبه وبالخاصیة بستن آن بر ورک زنان در حین زادن باعث تسهیل ولادت وخوردن آن مظلم بصر وباعث تقشر جلد شبیه بپوست مار مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن تا یک درم است

سلحفاة

* سلحفاة * بضم سین وفتح لام وسکون حاء مهمله وفتح فا والف وتاء مثناة فوقانیه بفارسی کشف وسنگ پشت وبشیرازی لاک پشت وبترکی تسباغه وبهندی کچهوا نامند وبزرگ نهری را ربغا دوتواج آن را کویند * ماهیت آن حیوانی است معروف بری وبحری ونهری میباشد * طبیعت بحری ونهری آن در دوم گرم ودر اول تر وبری آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی باه وکمرو کباب آن حابس حیض وباجند بیدستر جهت تحلیل ریاح غلیظه والتیام فتق قریب العهد وآشامیدن خون سلحفاة بحری بقدر سه مثقال با شراب ویک دانگ انفحهٔ ارنب ونیم درم زیرهٔ کرمانی سفید در هر ماه جهت گزیدن هوام خصوص ضفدع اجامی که بیونانی فورو نورفسنا منند نافع وضماد آن محلل اورام وخون بری آن شربا جهت صرع وتشنج نافع وچون آنرا با آرد جو وعسل حب سازند بقدر فلفلی وصبح وشام یک حب ناشتا فرو برند جهت صرع بیعدیل وطلای آن بر دست وپا جهت درد مفاصل ونقرس با تکرار عمل نافع واحتقان بدان با جند بیدستر جهت تشنج مفید وطلای زهرهٔ آن جهت تحلیل خنازیر وقروح خبیثهٔ دهان اطفال ومالیدن آن بر بینی مصروع وبیدستر وسعوط آن وقطور آن در بینی جهت صرع واکتحال زهرهٔ مجفف آن با عسل جهت نزول آب در چشم وبیاض ودمعه نافع وچون بشکافند شکم بری را وآنچه در شکم آنست برآورند بعد ذبح وبسوزانند تا سفید کردد وبا روغن گاو سائیده بر پارچهٔ کرپاسی مالیده بر سرطان متقرح گذارند جهت تنقیهٔ چرک والتحام ومنع آن از عود بیعدیل وجهت زوال زخمهای دیگر وسوختگی آتش نافع وبیضهٔ آن بقدر فلفلی با جریره های موافق جهت قطع سرفهٔ مزمن اطفال وطلای آن با عشر وزن آن راز یانه جهت ورم انثیان بیعدیل وباشیر مرضعهٔ جهت دردها وباد خصیه اطفال وبیدستر چون در روغن بجوشانند وطلا کنند وپیه آن جهت تشنج وکزاز وجلوس در طبیخ سلحفاة وبیدستر وطبیخ زهرهٔ آن جهت فتق اطفال وکوشت آن نیز جهت تشنج وکزاز وتقویت ظهر وبدن وباه وانعاظ وزیادتی منی وضماد کاسهٔ سوختهٔ آن با روغن گل وروغن تخم مرغ وروغن کنجد جهت رویانیدن موی سر مجرب وطلای سوختهٔ مجموع آن که بحد سفیدی رسیده باشد با روغن گاو وغیر آن جهت سرطان متقرح بی نظیر وبا سفیدی تخم مرغ جهت شقاق مقعده وسائر اعضا خصوص شقاق پا وذرور آن جهت زخمهای عسرة العلاج واکر با آن خاکستر بقدر عشر آن فلفل داخل کنند وبا عسل بسرشند وصبح ناشتا وشام بقدر یک ملعقه که چهار مثقال است بیاشامند جهت لهث که کرانکی نفس وبرآمدن زبان است از شدت تعب وجهت سل وربو نافع واکتحال استخوان نرم سائیدهٔ خام ویا سوختهٔ آن جهت کور نمودن موی که خواهند کور نمایند بدون الم نافع وخون نوع بحری آن جهت رفع سموم شربا وبخور استخوان تحتانی آن جهت رفع تبها ومنع سحر وآب بر سر ریختن از کاسهٔ فوقانی آن جهت رفع بستن مباشرت زنان بغایت موثر نوشته اند وکویند چون کشف را در مکانی دفن کنند منع باریدن تگرگ از آن مکان میکند ومجرب مضر امعا مصلح آن عسل مقدار شربت از سوختهٔ آن یک درم واز تخم آن یک قیراط واز خون آن سه قیراط است

* سلدالیون * بفتح سین وسکون لام وفتح دال مهمله والف وکسر نون وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت قبطی است ودر مصر سدیان نامند * ماهیت آن درختی است قریب بدرخت بید منبت آن بیت المقدس در خرابها وبلندی درخت آن تا سه گز وبرگ آن شبیه بدرخت هرب وسرخ رنگ وگل آن سرخ وتخم شبیه بشاهدانه وبا شیرینی وقبض

* طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن برگ و تخم آن جهت تنقیهٔ قصبهٔ ریه و تصفیهٔ صوت و رفع خشونت آن و جهت رفع سموم حیوانی خصوصا افعی بهترین ادویه است و نطول برگ آن محلل اورام *

* سلق * بکسر سین و سکون لام و قاف بفارسی چغندر نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی ازرق سرخ تیره و شیرین و برگ آن پهن تر و آنرا سلق اسود نامند و دوم کلاهی رنگ مائل بزردی و شیرینی این کمتر و برگ آن ریزه تا زکی زرد رنگ سلق
و ساق این باریک فی الجمله شبیه باسفناج و این را سلق ابیض گویند بهترین آن شیرین پر ریشهٔ آن است و سفید آن در
من و ابهتر از سریع آن * طبیعت آن مرکب القوی با حرارت در اول و یبوست و بورقیت و قوت قابضه و رطوبت مائیه
فضلیه و سیاه آن با قوت قابضه و سفید آن با جالیه و محلله * افعال و خواص آن جالی و محلل و مفتح و مقطع بلغم و مبرد
و مطفی و جرم آن حابس طبع و قلیل الغذا و نفاخ و تلیین و مائیت آن زیاده و بهترین اجزای آن آب برگ آن است و
ماهیات برگ آن بهتر از بیخ آن و از طبیخ بورقیت آن زائل میگردد و خوردن پختهٔ آن بطریق تدلی جهت رعشه و تحریک
شهوت جماع خصوص انچه ساق آن سرخ باشد و با سرکه و خردل جهت تفتیح سدهٔ طحال و تحلیل ورم آن مؤثر و جهت درد
گرده و مثانه و امراض مقعده و آب برگ آن با ادویهٔ مسهله معین بر اخراج بلغم و جهت اوجاع مفاصل و نقرس نافع و سعوط
آب بیخ آن با عسل جهت تنقیهٔ فضول دماغی و با زهرهٔ کلنگ جهت لقوه و صداع و شقیقه و رعشه و درد دندان و چهره عین
حادثه از اخلاط لزجه بشرط ادمان بر آن نافع و بعد سعوط آب برگ آن و قطور نیم گرم آن با روغن بادام و با عسل جهت
درد گوش و فضول و نطول طبیخ برگ و بیخ آن جهت خراز و نخالهٔ سر و قمل و صیبان که بفارسی رشک نامند و اوجاع مفاصل
و نقرس مفید و ضماد آب برگ نیمگرم آن با بورهٔ ارمنی جهت رفع بهق و داء الثعلب و تهیج پشت پا و استسقا و سائر اورام
خصوص مفید آن و حقنه با آب آن و با آب طبیخ آن جهت اخراج ثفل و حبس و پرورز مقعده و کنداشتن دست و پا در آب مطبوخ
برگ آن نیم گرم مکرر و یا ریختن آن آب بر آن جهت رفع شقاق عارض از سرما مجرب و طلای برگ پختهٔ آن بعد سرد شدن
جهت سوختگی آتش و آب جوش و حمره که باد سرخ نامند و قیروطی معمول از آب برگ کوبیدهٔ آن جهت تسکین اوجاع
اورام و رفع کلف و ضماد برگ خام آن جهت بهق و داء الثعلب و قروح خبیثه و سعفه و مفاصل و با عسل جهت تو با ؤثا لیل
و با حنا جهت رویانیدن موی و نکونی آن و با روغن بادام جهت تلیین اورام و خوردن آن با خردل و آبکامه مسکن قولنج
و ریاح غلیظه مضر معده و اکثار آن مغثی و محرق خون و مورث قولنج و مغص و مصلح آن پختن آن با عدس است و استعمال
خردل و آبکامه و یا آب غوره و یا شراب اترج و گویند چون آب آنرا در سرکه ریزند آنرا خمر کرداند بعد از چهار ساعت
و در خمر سرکه بعد از دو ساعت

* سلوی * بفتح سین و سکون لام و فتح را و و یا آخر حروف بعد از واو گویند * ماهیت آن اکثر اطبا آن را سمانی دانسته اند و بعضی ادعی مهور آن گفته که از طیور آبی است و در کنار آبها میباشد رنگ پر و بال آن اندک شباهتی بسمانی سلوی
دارد و پاهای آن دراز تر از سمانی است و حکیم میر محمد مومن در تحفة المومنین نوشته ظاهرا که انچه در ابتر کی بلوه و در تنکابن لسه بال نامند همان بسلوی باشد چه آن از جنس سمانی است که بترکی بلدرچین گویند و در مکان بی آب نمیباشد و از کثرت باران بسیار و از عدم باران کم میباشد * طبیعت آن گرم و خشک گرمی آن زیاده از خشکی
* افعال و خواص آن بهترین از طیور آبی است و سریع الانحدار از معده و محرک باه و مورث تشنگی و محرک حکه و بثور

اکثار آن مکرب و مصلح آن طبخ آن با حموضات و ادمان بعد آن بهتر از کباب آن است زیرا که کباب آن با حرکت بطیٔ النزول است از معده و در هند چهار قسم میشود و هر یک بنامی مشهور و یکی را پندل بفتح باء عجمی و سکون نون وضم سین مهمله و لام و دوم را کورک بفتح کاف و سکون واو و کسر راء مهمله و سکون کاف و سوم را پوندک بضم باء فارسی و سکون واو مجهول و خفای نون و فتح دال مهملهٔ هندی و سکون کاف و چهارم را در هر بفتح دال و سکون راء مهملتین و فتح باء موحده و خفای ها و سکون راء مهمله نامند و بزعم اطبای اهل هند اول گرم و تر است و دافع سودا و مانع فساد آن و دوم خشک و سوم سرد و ثقیل الغذا و دیر هضم و چهارم سرد و تر و دافع امراض حادثه از خون فاسد و در سلوی که بر بنی اسرائیل نازل میشد اختلاف است و در کتب تفاسیر بتفصیل مذکور است

* سلیخه * بفتح سین و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح خاء معجمه و ها بیونانی اسلیوس و بهندی تج نامند * ماهیت آن گفته اند که پوست شاخهای درختی است مانند لولهای تنک سوراخ و منبت آن هند و عمان است و برگ آن شبیه ببرگ سوسن کبود و ساق آن غلیظ و پوست آن سطبر و هفت قسم میباشد یکی زرد غلیظ و خوشبو دوم سرخ برنگ مرجان و صقالت و خوشبو سوم سفید مائل بزردی و بی رایحه چهارم مابین سرخی و سیاهی و رقیق پنجم رقیق کبود و در خوشبوئی شبیه بگل سرخ ششم شبیه بقسط و غیر براق هفتم رقیق و بسیار سیاه و بدبو و گویند از درخت دارچینی بهم میرسد و آن مستحیل بدارچینی میشود و آنچه بتحقیق پیوسته قول اخیر اقرب بصواب است و آن پوست درخت نوعی دارچینی است که در غیر سیلان و نواح قریب بدان بهم میرسد و هرچند درتر میشود از سیلان زبونتر و کم بوتر بلکه مائل ببد بوئی میشود و در دارچینی نیز اشاره بدان نموده شد و بهترین آن سرخ رنگ ضخیم خوشبوی تند طعم املس آن است که با تیوضت باشد و زبان را بگزد و تلخ و کریه الرائحه نباشد * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و در سوم نیز گفته اند و قوت آن تا هفت سال باقی میماند * افعال و خواص آن ملطف و مسخن و منضج و محلل ریاح و اورام باردهٔ احشا و مقطع اخلاط و مقوی اعضا و معده و کبد و مدر بول و حیض و فضلات و مخرج جنین و حصاة و جهت حدت بصر و تقویت آن اکتحالا و جهت منع نزلات و زکام و سرفه و ربو و رد حجاب و معده و رحم و تنقیهٔ رحم و ریاح آن و تپهای لوبه و دفع سمیت ادویهٔ سمیه و زهر افعی و جهت خوشبوئی رحم شرباً و ضماداً و بخوراً و فرزجةً نافع و ضماد آن بر پیشانی جهت منع نزلات و صداع بارد و با اصل السوس و ادویهٔ صدریهٔ سمیه جهت امراض صدریهٔ مذکوره و اخراج بلغم و چرک از آن و بد ستور بخور آن با عسل جهت بثور لثه و جلوس در طبیخ آن و بدستور بخور آن جهت تنقیه و انضمام فم رحم مؤثر مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن دارچینی و قرفة الطیب مضر گرده مصلح آن کثیرا و مضر امعا و مصلح آن آب سپستان و کثیرا است

* سلیمانی * بضم سین و فتح لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح میم و الف و کسر نون و یاء نسبت و طلمانی نیز آمده و بفارسی دارا شکنه و در مصر ورد الشعث و بهندی کسنا لکه و راسکپنا نیز نامند * ماهیت آن چیزی است مصنوع از زیبق و سم الفار که زیبق یکرطل و سم الفار که رهج نیز نامند یک اوقیه که بعد از سحق بلیغ تصعید نموده باشند بهترین آن تازهٔ سفید سنگین آن است * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک و سم قاتل * افعال و خواص آن داخل مراهم میسازند و دافع گوشت زائد است و خوردن آن مهلک مداوای آن خوردن شیر تازه دوشیده و امراق دسمه و قی کردن پی در پی

تا صحت یابند و از علامات کسیکه آنرا خورده باشد دوران سر و اعما و بیهوشی و هذیان و قی است و اعراض و مداوای آن مانند اعراض و مداوای مازریون و زبد البحر و سم الفار خورده است

* فصل السین مع المیم *

* سماق * بضم و بفتح سین نیز آمده و فتح میم و الف و قاف آنرا سماقیل و طمطم و تمتم نیز و بهندی تترک و تماتیر و تتریک نیز و یونانیان و عرب آنرا در دباغت جلود مستعمل دارند ولهذا آنرا سماق الدباغین نامند * ماهیت آن ثمر درختی است بقدر عدس و بعضی بزرگتر و بعضی کوچکتر و پهن‌تر از آن و در خوشه مانند خوشهٔ حبة الخضراء و بر بالای آن پوستی طعم آن ترش و با قبوضت و مستعمل پوست آن است که گرد بالای سماق باشد و درخت آن بقدر درخت انار و بزرگتر از آن و برگ آن بلند و اندک سرخ رنگ و مزغب و اطراف آن مشرف مانند اره و در باغ میباشد بستانی و جبلی و در بلاد سرد سیر بهم میرسد و بهترین آن سرخ رنگ پرگرد و ترش خوش طعم آن است که قبض آن کمتر باشد و ترشی آن زیاده و تخم آن کوچک و قوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن سرد و خشک در دوم و جبلی آن در سوم خشک و برودت برگ آن کمتر از دانهٔ آن * افعال و خواص آن قابض و رادع و مقوی و مدبغ معده و احشا و مانع انصباب صفرا بمعده و امعا و قی و غثیان و ذرب و اسهال مراری و مزمن و ذوسنطاریا و نفث الدم و نزف الدم و کثرت بول و آشامیدن ماء الذی آن یعنی موی آن با آب سرد قاطع سیلان خون از فوق و تحت و نیم کوفتهٔ آن با زیره با آب سرد جهت قی عنیف و کسیکه همیشه قی کند و طعام در معده نماند مجرب و مهیج اشتهای طعام محرور المزاج و با زردهٔ تخم مرغ و کشنیز خشک قاطع اسهال و لحومی که با زردهٔ تخم مرغیکه در آن پخته شود نیز قابض و مانع اسهال است و مرغ درّاج بهتر و قوی‌تر است و با شراب قابض جهت اسهال و نزف الدم رحم و تقلیل کثرت بول و قوت قبض بریان آن زیاده و لیکن قوت کسر حدت صفرای آن ضعیفتر است مضر معده و جگر بارد مصلح آن مصطکی و انیسون و طبخ آن با بادنجان مقدار شربت آن پنج درم بدل آن سرکه و اقاقیا است و معروف گردیده بروی آن است که آنرا ادراب سماق نامند بسیار قابض و با اندک تلخی است جهت قطع اسهال مزمن و سیلان رطوبات سفید از رحم و سنون آن جهت تقویت و استحکام لثه و قلاع خبیثه و دندان کرم خورده و بدستور مضمضهٔ نقوع سماق در آب و چون گرد آنرا پاک کرده در آب بخیسانند و در چشم بچکانند جهت ابتدای رمد و خصوصا با قدری کثیرا و چون یک اوقیهٔ آنرا در نیم رطل آب بجوشانند تا آنکه قوت آن در آب برآید پس خرقه را بدان تر کرده بر چشم اندازند و تکمید بدان کنند جهت جرب اکال و سلاق و تسکین حدت آن و بدستور تکمید پیشانی بدان جهت قطع رعاف مجرب و جهت جرب و دمعه و سلاق و حکه و منع بروز آبله در آن و قطور آن در گوش جهت منع سیلان چرک از آن و بروز آبله در آن و نطول آب طبیخ آن مانع ورم ضربه و صدمه و وثی و ضماد آن با آب جهت منع ورم قحف و سائر اعضا و مواضع ضربه و زوال آثار خدشه و قروح ساعیه و با عسل جهت جلای خشونت اجفان و با زگال چوب بلوط جهت بواسیر مفید و چون آنرا با برگ و چوب و شاخها در آب بجوشانند تا بقوام عسل رسد در جمیع افعال مانند حضض و لجهت امراض جفن و تحلیل ورم چشم و سائر اورام و نمله و قروح رطبه و شهدیه و فساد لثه و کلف و داخس و نزف رحم نافع و طبیخ برگ آن معمول و حقنه بطبیخ آن جهت قرحهٔ امعا و ذوسنطاریا و سحج مفید و چون برگ آنرا مهرا پخته آب آنرا گرفته منعقد سازند در ردع و تبرید مخصوص ردع مواد از چشم مانند اقاقیا است و طلای محلول آن

با آب بارتنگ جهت قروح خبیثه وضماد آن برصد وفقرات ظهر وبیخ قضیب جهت سلس البول واسترخای اعضا وضماد برگ آن بر معدهٔ اطفال رافع اسهال ومقوی احشا وگویند که از خواص آن است که چون در صوفی سرخ رنگ ببندند ودر موضع لزف الدم ببندند قطع آن نماید وصمغ درخت آن شدید الیبس وبا اجزای حاره وبارده وراد عه ومحلله است وجهت حدت بصر وامراض جفن والتصاق جراحات وتسکین درد دندان کرم خورده گذاشتن بر آن مفید وجوارش سماق وحب وسفوف وشیاف آن در قرابادین مذکور شد

سماق الدباغین گفته اند ما زوی ریزه دانهٔ کوهی است وجمعی برگ سماق دانسته اند وبا هان با آن چرم ورنبقه را دباغت مینمایند *طبیعت آن* بسیار بارد وقابض است *افعال وخواص آن* در جمیع افعال مانند سماق است وقبض این بیشتر

سمانی بضم سین وفتح میم والف وکسر نون ویا در زمان ما از ان ورده ودر دیلم وشم بضم واو وشین معجمه ومیم وبعربی قتیل الرعد نامند جهت آنکه گفته اند که چون آواز رعد بشنود میمیرد واصلی ندارد وگویند غذای آن اکثر خربق است واصلی ندارد وخائف وجبون ترین طیور است وبهندی آنرا بتیر نامند *ماهیت آن* از طیور معروفه وغیر ملوی است وچهار نوع میباشد یکی بزرگ وآنرا بهندی کهاکس وکرچه گویند ودوم ازان کوچک وآنرا الوه وسوم ازان کوچکتر ودر گردن آن طوقی سیاه منقط بنقطهای سفید واین را بهندی چنک وکود وچهارم از همه کوچکتر ورنگ آن زرد وسرخ بهم آمیخته واین را بهندی تورّه نامند *طبیعت آن* در آخر دوم گرم وخشک *افعال وخواص آن* گوشت آن کثیر الغذا ومسمن بدن وبرم کنندهٔ بشره ومدر بول ومفتت حصاة وجهت وجع مفاصل بارد نافع وبالخاصیة مورث رقت قلب خصوصا دل آن ومبهی ومهیج باه زنان وپختهٔ آن بهتر از کباب آن است واکثار آن مورث صداع وکزاز وتشنج وتمدد ومصلح آن در آب شیرین وروغن کنجد ویا بادام جوشانیدن ویا روغن بادام ویا روغنهای دیگر وآب انار ترش بهانیک شیرین کرده خوردن وخوردن بیضهٔ آن مورث فصاحت تکلم اطفال قبل از وقت وضماد شق کردهٔ آن جاذب سم هوام ولعوق زهرهٔ آن بقدر رحبهٔ با عسل هر روز جهت صرع بیعدیل وقطور رخون آن در گوش جهت تسکین درد آن ودر چشم جهت جلای آثار ورفع بیاض وطلای سرگین آن جهت کلف ونمش وبخور پر آن رافع تبها است وامین الدوله از خواص آن بیان نموده که یکعدد آنرا بتمامی چون مشوی نمایند که چیزی از آن طرح نشود تناول آن باعث شفای سگ دیوانه گزیده می شود

سمسم بفتح سین وسکون میم وکسر سین مهمله ومیم ومشهور بکسر هرد وسین است بلغت حبشه جلجلان وبفارسی کنجد وبهندی تل بکسر تاء مثناة فوقانیه نامند *ماهیت آن* معروف است وبهترین آن سفید تازه چرب باليدهٔ آن است وقوت آن تا ده سال باقی میماند ودر اکثر بلاد خبازان مقشر آنرا بر روی نان میپاشند وحلوائیان از آن حلوا میسازند وروغن آن که دهن الحل بحاء مهمله نامند معمول ومعروف ودر اکثر ادهان ومراهم داخل است ودر بعضی حلاوی نیز داخل میکنند زود متغیر ومتکرج وفاسد نمیگردد بسبب لزوجت وغلاظتیکه دارد وبزر روغن ناگرفتهٔ آن خصوص که مقشر نکرده باشند دیر تر ومقشر آن زودتر فاسد میگردد *طبیعت آن* در آخر اول گرم وتر وبا رطوبت لزجه ودر دوم گرم وتر نیز گفته اند *افعال وخواص آن* مغری ومفتح وصالح الکیموس قلیل الغذا ومسمن بدن وملین صوت وخشونت حلق

بسبب قرویتی که دارد و مصلح اخلاط سوخته و مواد سوداویه و ملین امعا و مقعده و محلل اورام حاره و آشامیدن آن با شراب جهت گزیدن عقرب و افعی و با موزون آن شکر و خشخاش و نصف آن مغز بادام مقشر و عشر آن بیخ ابیض که هر روز از مجموع آن یک اوقیه تناول نمایند جهت فربه نمودن بدن و تقویت باه مجرب و مولد پیه کرده و شیرهٔ کوبیدهٔ آن با نبات جهت رفع سوزش معده و مری و ترش شدن رطوبت معدهٔ سوداوی و حرقت و لذع ادویهٔ مشروبه و خلط حاد و شرب شراب و جهت تلیین معده و امعا و دفع سنگ کرده بشرط مداومت بران مدتی نافع و خوردن ده درم آن با یک درم کردهٔ ان سوخته جهت قطع خون بواسیر مجرب و آشامیدن آب طبیخ آن با نخود مدر حیض و مسقط جنین و چون ده اوقیهٔ آب طبیخ آنرا با شراب و نقیع مویز یک اوقیه و نیم روغن کنجد و نیم اوقیه انیسون ناشتا بنوشند جهت رفع خارش دموی و بلغمی و درشتی جلد و شقاق مجرب دانسته اند و با فانید انفع و بدستور با نقیع صبر و زبیب و لعوق آن جهت سرفه و امراض سینه و قروح شش نافع و با بزرکتان جهت تقویت باه و ازدیاد منی و آشامیدن سائیدهٔ آن با شراب جهت رفع قولنج و قولون و گزیدن مار شاخدار المضار بطئ الهضم و مصلح آن بریان نمودن و با عسل و یا مری خوردن باعث سرعت انحدار آن است و بدستور باقشر آن و مورث بدبوئی دهان خصوص که از ان در دهن دفن نمایند و مصلح و مصلح آن عسل مقدار شربت آن پنج درم بدل آن تخم کتان و ضماد آن محلل اورام و ملین جلد بدن و رافع آثار سیاهی و وشم اخضر و سطبری عصب و قولنج و قولون و گزیدن مارشاخدار و سوختگی آتش و بعد سوختگی بزودی مانع آبله و تسکین وجع والم آن و نطول آب برگ آن باعث درازی موی و سیاهی آن و رافع جوش سوداوی سر و ضماد مطبوخ آن با شراب جهت تحلیل ورم چشم و ضربان آن نافع و بیخ آنرا چون در آب بجوشانند و سر و موی را بآن بشویند باعث درازی و سیاهی موی و رافع نمو ست و ابریهٔ آن است و روغن آنرا اگر از کنجد غیر مقشر بریان بگیرند آنرا دهن الحل نامند بفتح حای مهمله و تشدید لام و لزوجت این زیاده است و اگر از مقشر بریان اخذ نمایند لزوجت آن کمتر و چون آنرا نرم بکوبند و با آب بدست خوب بزنند تا گرم شود و روغن آن جدا گردد بردارند رطوبت آن غالب و آنچه سائیده در آب جوشده هند تا روغن حاصل گردد آنرا طحینی نامند و سائیده و یا کوبیدهٔ آن را بدون استخراج روغن رهشی نامند که بفارسی ارده گویند و در حرف الراء مذکور شد * طبیعت روغن ان در دوم گرم و تر و تا هفت سال قوت آن باقی میماند * **افعال و خواص** روغن ان آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه مفتح و ملین و مرطب و مسمن و رافع اعتراء قاسد حادث از خلط حاد و ضیق النفس و سعال یابس و قرحهٔ ریه و تشنج یابس قویتر از کنجد و در حرقة البول مانند کنجد و در رمزوره ای مرضی بعد از دهن لوز نستق نافع تر بن ادهان و نطول جوشانیدهٔ آن با فلفل سفید و مصطکی جهت کشودن سدهٔ گوش و طلای آن با سفیدهٔ تخم مرغ جهت تحلیل سلابات و اورام چشم و غیر آن و با روغن زیتون و زردهٔ تخم مرغ جهت رفع ورم چشم و با بزرقطونا جهت خشونت و خارش بدن و سوختگی آتش و جراحتیکه از نوره بهم رسیده باشد و مالیدن بیرونی آن بر صورت جهت نیکوئی و صفا و براقی و نرمی آن مفید و بدستور از کنجد و جلوس در ان جهت اکثر امراض یبسی مانند تشنج و غیر آن و همچنین تدهین بدان مکرراً الا اختن پارچهٔ ترکرده بدان بر عضو و با اعضا و بدستور تدهین آن جهت زخم جدری و سوختگی آتش، نافع مضر سوداوی مزاج و بطئ الهضم و مرخی معده و مفسد دماغ ضعیف و قریب الاستحاله بصفرا مصلح آن جوشانیدن آن با پیاز و یا با اندک خمیر و آشامیدن آن با آب لیمو و آبکامه و امثال آن و یا بعد از ان مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن روغن.

بادام شیرین است وجوارش مشمش وحلوا وسفوف آن در قرابادین مذکور شد وعصاره لبلاب آن جهت ازاله ابریه موثر است
سمقوطرن بفتح سین وسکون میم وضم قاف وسکون واو وضم طاء مهمله مشاله ونون * ماهیت آن اختلاف است
بعضی حی العالم دانسته وتحمیص است وبغدادی وغیر آن نوشته اند که بلغت یونانی نام گیاهی است ودو نوع میباشد صخری
وسهلی صخری آن در سنگ لاخها میروید وشاخها وبرگهای آن شبیه بشیح است وصلب وخشک وخوشبو وطعم آن با حلاوت
وبرگ آن باریک شبیه ببرگ رازیانه وسرهای شاخ آن کوچک مانند سرشاخهای حاشا وبیخ آن طولانی بسطبری انگشتی وبنفش
ومستعمل برگ وسرهای شاخ آن است * طبیعت آن ظاهر الحرارت با قوت قابضه * افعال وخواص آن دوائی است
شریف نافع جهت امراض ظاهره وباطنه ومحلل ومفری وجامع وملصق اعضا وقابض ومنقی رئه از فضول وچرک منجمد در آن
ومضغ آن مسکن عطش حادث از جفاف واین همه افعال بقوت ظاهره آن است وآشامیدن آن با سرکه وعسل ویا سکنجبین
عسلی جهت فسخ عضل وعصب ومطبوخ آن با شراب جهت قروح امعا ونزف الدم زنان حائض وغیر آن وجهت وجع
گرده ویا شراب جهت نزف الدم وقرحه امعا ویا سکنجبین جهت شدخ عضل ویا آب مورد ویا آب سداب ویا شراب عفص
جهت قیله الامعا وضماد آن جهت فتق وچون با گوشت طبخ نمایند بزودی گوشت پخته ومهرا وسریع الانحلال گردد
مقدار شربت آن از یکدرم تا پنجدرم ومهرگاه اراده آکثار آن نمایند بهتر آن است که تکرار استعمال آن نمایند نه
آنکه مقدار وزن آنرا بیفزایند در اکثر مواضع * واما سمقوطرن سهلی نباتی است شاخدار وپرآکنده وخشک وزغبدار
وبلندی آن تا دو ذرع وبرگ آن باریک طولانی ومزغب ونزد یک یکدیگر شبیه بزبان گاو ودرمابین برگها برگهای کوچک
چسبیده ببرگ بزرگ آن وگل آن زرد وچون دست ببرگ وساق آن برسانند خارش آورد ورنگ ظاهر ریشه آن سیاه وباطن
آن سفید وبالزوجت وبی شیرینی وبی عطریت بخلاف اول ومنبت این غیر سنگلاخها ومستعمل ریشه آن است * طبیعت
آن قریب بمعتدل وازان در گرمی ضعیف تر ورطوبت فضلیه این زیاده ولهذا بسیار مهیج باه وامنعظ است ودو درم آن
با شراب جهت نفث الدم از سینه وشدخ وقطع عضل وضماد آن جهت التصاق جراحت تازه واورام مقعده نافع وچون
باگوشت طبخ نمایند قطعهای آن بعضی با بعضی ملتصق گردند
سمک بفتح سین ومیم وکاف بفارسی ماهی وبترکی بالغ وبهندی مچهلی بفتح میم وسکون جیم فارسی وخفای هاو
کسر لام ویا وشبوط را بهندی رهو ورضراضی را موی مچهلی نامند * ماهیت آن حیوان آبی است که تعیش آن
بدون آب نباشد وگاه برانچه بدون آب تعیش مینمایند مانند سقنقور نیز اطلاق مینمایند مجازا وآنرا انواع بسیار است
بعضی را نامی مخصوص واکثر را نیست وتعداد آن غیر خالق انام جل اسمه نمیداند ودر حدیث نبوی صلی الله علیه
وآله وارد است که حق سبحانه وتعالی خلق کرده هزار قسم از دابه را نه صد قسم آبی ویکصد قسم بری وبهترین همه ماهی
رضراضی است وماهی زنبی وهرماهی سنجری لطیف دیگر که در آبهای شیرین سبک خوشگوار که سرچشمه آن بعید وبرروی
سنگ وسنگ ریزه که صخره نامند ویا رمل گذرد وهمیشه جاری ومکشوف باشد ویا دبر آن بوزد تکون یابد ومقدار آن
در بزرگی وکوچکی متوسط وسریع الحرکة وفلس آن بسیار روا ستخوان آن بزرگ وخار آن کم باشد وسهوکت بسیار
نداشته باشد وپشت آن منقط بسیاهی با خطوط سیاه مائل بسبزی وشکم آن سفید ودر همان روز صید شده باشد وشبیه مانده
آن زبون زیرا که گوشت آن بسیار لطیف ونازک است زود فاسد میگردد مگر آنکه آنرا نمک سود نمایند وبعد از رضراضی

ماهی شبوط وماهی زنی وامثال اینها است وماهی دریا ماهی شوریکه در لجه دریا وسواحلی که زمین آن سنگستان باشد بهتر ولذیذتر
ولذیذ تر از آب شیرین است و از اقسام آن ماهی حلوا وماهی آبنوس که در نواح سیلان بهم میرسد وشاه ماهی که در بحیره
طبرستان صید میکنند ودر ولایت پوران قزل آلا که منقط بسرخی است و اسلف که پشت آن سبز وشکم آن سفید ودر هند ماهی
رهو ودر بنگاله ماهی هلسه وایلس هلسه بسیار چرب وگوشت آن نازک وگرم وبا سهولت بسیار است اما لذیذ وامثال اینها بالجمله
در هر دیار ومکان و بلد که در ان چشمه و بانهر ویا بر ساحل دریائی واقع است نوع ماهی خوب میشود وبهترین از انواع
دیگر ودر هماینجا وهمچنین بحسب اهویه وفصول واراضی نیز مختلف میباشد در لطافت وکثافت ولذت وعدم آن وبد آنکه
بکبر وعظم جثهٔ ماهی که حیوان آبی است هیچ حیوان بری نمیرسد وبد ترین ماهیها ماهی تالاب وگودالها وچشمهای کوچک
و زمینهای پست وآبهای کثیف متعفن است که جاری نباشد وهمیشه استاده باشد وهمچنین ماهیهای بسیار بزرگ ویا بسیار
کوچک وپر خار * طبیعت مطلق آن سرد در اول وتر در دوم وبعضی گرم وتر مانند کواسج وتمساح ومار ماهی وجری و
اربیان که بهندی جهینگا نامند وهلسه که در هند وبنگاله بهم میرسد وماهی نهری آب شیرین سرد تر از ماهی بحری آب شور و
نمک سود هر نوع گرم ومائل بیبوست است خصوص قدید کهنهٔ نمک سود که گرم وخشک است * افعال وخواص آن کباب
با آتش بریان کردهٔ تازهٔ آن بهتر از در روغن بریان کردهٔ آن وسریع الهضم وصالح الکیموس ومرطب ومسمن ومولد منی ومشهی
و پیه کرده ودر محرور مشهی ومنعظ ومصلح اخلاط حاره وجهت تصفیه ونرمی قصبهٔ ریه وفرحهٔ آن وسل ودق وسعال یابس
وضعف کبد وکردهٔ حارین ویرقان وزحیر ومغص حار وکباب آن با آب غوره وسماق جهت اسهال مراری ودموی مجرب
ومطبوخ ماهی ماهی زنی با سرکه جهت صاحبان امراض حاره ومحرور المزاجان ویا بزر قطونا جهت رفع تشنگی شدت حرارت
وتسکین حدت آن وفساد دم احتراقی وخوردن ماهی تازهٔ بریان با پیاز تازهٔ سبز وآشامیدن شراب معتدل بعد از ان
مولد منی ومنعظ وآشامیدن مرقهٔ آن جهت زهرهای مشروبه وملدوغه وملدوغ ومتبران جهت دفع زهر مار وشاخدار روسک
دیوانه گزیده وبهترین انحای استعمال آن جهت ترطیب بدن بطریق اسفیدباج وبعد از ان مشوی بطریق ویا آتش بریان
کردهٔ آن سبکتر بر معده از انچه در روغن بریان کردهٔ آن وانچه در آرد ملتوت کرده بروغن بریان نموده باشند تشنگی
بسیار آورد ودیر از معده بگذرد وخوردن ماهی بسیار ردی نان وبعد از ان قی کردن با آب گرم وعسل وسکنجبین وآب
مطبوخ ترب منقی فضول غلیظه واخلاط فاسده است وجهت اوجاع مفاصل وعرق النسا وبهق اسود وابیض ورفع آثار
مجرب وسمک مضر مبرودین ومرطوبین ودماغ رطب وعصب ومعدهٔ بلغمی ومصلح آن پختن آن با روغن گاو وبا روغن بادام
ویا انگبین وخوردن زنجبیل پرورده ومعجون عسل وگلقند سکری کهنه ویا عسلی وآبکامه وادویهٔ حاره وزیره باجات ومحرورین
را خوردن با سرکه وسکنجبین بعد از ان وبالخاصیت مورث تشنگی ورافع آن سرکه وآبکامه ودر بعضی امزجه مصلح آن
موافق تر وعطش آن کمتر ودر بعض امزجه غیر مصلح آن وآشامیدن آب بسیار بعد از ان بغایت مضر بحدیکه گویا آنرا
زنده وخود را مرده گردانیدن است وباعث امراض مزمنه است واما شراب بعد از تحلل ارباع وقبل از ان باعث سده
بسبب نفوذ اجزای غیر منهضمهٔ آن بعروق وجلد وامراض ردیه از جرب وحکه وقوبا وامثال اینها وجمع آن با شیر و با
بیضهٔ مرغ ویا گوشت خصوص حیوانات بری بسیار مضر ومحدث امراض مزمنه ونمک سود که پانزده روز و زیاده بران
گذشته باشد مائل بگرمی وخشکی وقاطع بلغم ومورث اشتها وموافق مبرودین ومولد بلغم زجاجی ومالیخ ومورث خارش و

جرب و قوبا و تقشر جلد و بهق آن و امثال اینها و آنچه مدتی بر آن گذشته باشد مسدد و مولد اخلاط فاسده شود و اردیه سوخته
و مصلح آن سرکه و سکنجبین و آبکامه و قی فرمودن و خوردن مسهل و تنظیف بدن و قدید نمک سود آن که سماریس نامند
بدترین اقسام و کثیف ترین همه و محال بلغم غلیظ و مقوی حمل معده و مورث امراض مذکوره و سهر و مداومت آن باعث
شبکوری مصلح آن آنچه ذکر یافت و خیسانیدن آن در سرکه گفته اند جهت گزیدن عقرب و سگ دیوانه نافع و ماهی شور
که در سرکه پرورده باشند سرد و خشک و مجفف رطوبات و مقوی ماسکه و مانع انصباب صفرا بمعده و مورث حکه و جرب و
بثور سوداوی و اغتسال عضو با آب ماهی شور نمک سود جهت قروح عفنه و جرب تازه مفید و ماهی تازه را که بریان نمایند
و بگذارند تا سرد گردد خصوص که یکشب بران بگذرد و باز باده و در جای نمناک مانده باشد زهر و سمی و مداومت
هر روز بدان باعث برص و استسقا و محدث اعراض فطر و تدبیر آن قی فرمودن و مسهل خوردن و سائر تدابیر فطر است
و در مبرودین خوردن جوارشات حاره و اشربه حاره مذکوره و در محرورین سکنجبین حامض و سرکه و آبکامه و کسی
را که از خوردن ماهی غثیان عارض گردد باید که رب به بلیسد و آشامیدن آب نقوع زبیب کرمانی بهتر است و جلوس
در طبیخ آن جهت ابتدای قرحه امعا و جذب مواد بظاهر جلد و تحلیل بدان جهت عرق النسا مفید و تخم آن در تقویت
باه قوی الاثر و مولد منی و منعظ و جهت سرفه و زحیر حار نافع و زهره آن خصوص از شبوط گرم و خشک و اکتحال آن جهت
رفع بیاض موثر و چون ماهی زنده را شق کنند و همان قسم گرم گرم که حرکت داشته باشد بر عضو ببندند جذب مواد
و زجاج و خار و غیرها بظاهر جلد نماید و در رفع اختلاط ذهن صاحب سرسام و اورام بیعدیل و ضماد سر سوخته نمک سود
آن جهت ورم مقعده و شقاق آن و گزیدن عقرب و سگ دیوانه گزیده و با روغنها و لعابها جهت ورم صلب لهاة و طلای
استخوان سوخته آن جهت برص نافع و شستن ماهی با آب گرم و نمک نیکو و با ماهیدن کاه گل بدان و زمانی گذاشتن پس
نکو شستن باعث رفع سهوکت آن است و خوردن ماهی بدون آرد و نان باعث هضم آن است و با آرد و نان بطئ الهضم

سمکة رعاده

* سمکة رعاده * بفتح راء و عین مشدده و الف و فتح دال مهمله و ها ماهیت و خواص آن در رعاده در حرف
الراء المهملة مع العین مذکور شد و شنیده شد که در دریای مسمی ببحر ابیض که در هفتاد درجه عرض شمالی خط استوا
و بطول یکصد و چهل درجه واقع است نوع ماهی بسیار بزرگی بقدر یکصد و کسری تا دو صد ذراع در طول و بیست ذراع
در عرض بهم میرسد و دهن و بینی آن بر پشت و میان هر دو شانه آن است و در هنگام نفس کشیدن مانند فواره بسیار
بزرگی بقدر منار کوچکی آب از بینی آن میجهد و مردم آن بلاد آنرا صید مینمایند چون روغن بسیار دارد و تمام بدن
آن گویا روغن منجمد است آنرا پارچه پارچه نموده در دیگهای بزرگ بر آتش روغن آن را گداخته در ظرفهای چوبی
که پیپ مینامند کرده باطراف میبرند و خرج سوختن چراغ و مشعل تمام سال آن بلاد از همان است و مغز سر آن سفید پرده
پرده نرم لطیف است آنرا گداخته برای سلاطین آن بلاد شمع میسازند روشنی آن سفید مائل بسبزی است و بدانکه بسبب
سردی هوا سالی سه چهار ماه زیاده دران دریا و سواحل آن نمیتوانند ماند و نیز شنیده شد که قریب بمیزان دو سه روزی هوای
بسیار سردی میوزد و اگر مردم بزودی خود را ازان دریا بدر برند بهتر و الا در روز چهارم و پنجم آن از طرف شمال
امواج تختهای یخ میآید و دست بدست تمام دریا یخ می بندد بنحویکه مخلصی ازانجا مشکل و ممتنع و هر که دران جا ماند
هلاک میگردد * افعال و خواص آن گویند خوردن مغز سر آن جهت سل و قروح سینه و حجب آن نافع است

سمكة الصيدا

* سمكة الصيدا * بفتح صاد مهمله وسكون يا وفتح دال مهمله وسميكة صيدا به تصغير نيز آمده و آنرا سمكة بركه وسمكة ثول وبيونانی سقيقس نامند * ماهيت آن ماهی است كه در قريهٔ تبوک در چشمهٔ ثول بهم ميرسد شبيه بوزغهٔ كوچكی و سام ابرص وباد ست و پا ودم و مخلب و شبيه كی پای آن بطرف وحشی ران آن است ودم آن باريک ودراز وسر آن كوچك ودم نبالهٔ آن دراز وزير خنك اسفل آن با خط وخال وتازنده است فرق ميان نرو ماده آن ظاهر ميباشد وبعد مردن مخفی ميگردد شيخ الرئيس رحمه الله تعالى در مجربات خود سمكهٔ تبوک نوشته وتبوک قريه است از شام قريب بصيدا وآن ماهی دران قريه در چشمهٔ ثول بهم ميرسد بعد از ده يوم از ماه شباط كه هنگام هيجان آن است ظاهر ميشود ونر وماده آن باهم جمع شده وبهمان هيات تانيمهٔ آذر ماه ميمانند وسفاد آن مانند انسان است ودران هنگام كه فصل ربيع است گاهی از بنا گوش آنها بر ميآيد وداخل آب ميگردد مردم آنجا آنرا جمع ميكنند ودرهمان ايام آنرا صيد ميكنند زيرا كه در ايام ديگر بدان دست نمييابند بسبب سرعت حركت آن وچون صيد نمودند بزودی آنرا اندک نمكسود مينمايند ونگاه ميدارند تا فاسد نگردد *طبيعت آن گرم وخشك در دوم وگفته آن درسوم وهر دو با رطوبت فضليه * افعال وخواص آن مقدار يكحبه از گرده آن بازردهٔ تخم مرغ نيمبرشت ويا با مرق مرغ جوان بغايت مهيج باه ومنعظ گفته اند بحديكه بهلاكت ميرساند از شدت انعاظ و حرارت قوی تر از لحم آن است ونمک سود آن قوی تر از غير نمک سود آن وگويند قوت اين بحدی است كه هيچ چيز بدان نميرسد وشرط خوردن آن آنست كه بيمار آنرا سوده برخمر ابيض پاشيده بعد از طعام بنوشد وبخوابند قوت باه را بهيجان آورد وبسرعت انعاظ نمايد وگويند كه نر آن در ذكور وماده آن در انات موثر است وبعضی گفته اند كه ماده آنرا خاصيتی نيست نه در اناث ونه در ذكور وانچه از ريگزارهای حوالی چشمهای صيدا صيد كنند غير آن چشمهٔ مخصوصه صيدا وبهيات مذكوره نيست وآن خاصيت را ندارد وبعضی گويند كه آن در رمل مانند آنكه ماهی در آب شنا وغوص مينمايد ميكند و از اين جهت آنرا سمكة الرمل مينامند ونيز گفته اند كه هر عضو آن برای فساد عضوی از انسان موافق است مثلا دست آن برای وجع دست وپای آن برای وجع پای وهمچنين واصلی ندارد *

سمن

* سمن * بفتح سين وسكون ميم ولون بفارسی روغن وبهندی گهی بكسر كاف عجمی واخفای ها وبانامند وتازهٔ آنرا بعربی زبد بضم زای معجمه وسكون باء موحده ودال مهمله ودر حرف الزای مذكور شد * ماهيت آن معروف است دهنيتی است كه از شير حيوانات وبا ماست بعمل ميآورند وبهترين آن روغن گاو وگوسفند وبز جوان فربه است وروغن گاو ازهمه الطف و روغن ميش وگاوميش وخصوص جنگلی آن اغلظ ازهمه * طبيعت همه آن در آخر اول گرم وتر وهرچند كهنه گردد از رطوبت آن ميكاهد ويبوست بهم ميرساند ودر سالهٔ آن در اول خشك * افعال وخواص آن در افعال قوی تر از زبد ومحلل ومفتح وباقوت ترياقيه ومقاوم سموم ومانع رسيدن اثر سم افعی بقلب حتی آنكه بغدادی نوشته كه شخصی را افعی قاند گزيده بود وغير روغن گاو كهنه حاضر نبود همانرا آشاميد آفتی باو نرسيد ويك اوقيهٔ آن با دو سكرجه كه شصت درهم است با آب انار جهت ذوسنطاريا نافع وملين جلد ومنقی بشره وفضول دماغی وسينه ومسمن بدن ورافع يبوست خيشوم وحلق وجهت سرفهٔ يابس ويرقان وطحال وحصاة نافع وآن گاه قبض مينمايد وگاه لينت ولعوق آن ناشتا جهت سرفهٔ يابس مزمن وتليين سينه خصوص با شكر وبادام تلخ ويك اوقيهٔ آن بانيم اوقيهٔ آن شكر جهت رفع عسر البول درحال مجرب وباآب گرم خوردن وقی كردن بعد از ان جهت سموم مشروبه وابرون وبدستور با شير گاو تازه دوشيده واكتحال آن باآب عنب

الثعلب جهت ضربان عین ورفع اورام آن وطلاء آن بتنهائی جهت تلیین صلابت آن وبا زیت جهت جرب اجفان وبر اذن جهت اوجاع وسعوط آن جهت خناق وشقاق دواب وحقنهٔ آن با آب خاکستر جهت زحیر وقرحهٔ امعا وحمول آن با پیه مرغ جهت قرحهٔ رحم وتنقیهٔ آن وبرمقعده رافع شقاق وقاطع بواسیر ونزف الدم آن وتدهین گرم کرده وبا ریختن وچکانیدن آن برموضع گزیدهٔ هزارپا وعقرب جراره وقملة النسر واکثر جانوران سمی مفید وبتجربه رسیده وقطور فاتر گرم آن درگوش نیز جهت قتل واخراج آنچه درگوش رفته باشد وطلای روغن حامض وروغن گاو کهنه وبا کوسفند کهنه با سورنجان جهت بواسیر مجرب وبتنهائی جهت جذام ومالیدن آن شب بر صورت وخوابیدن وهفت شب پی در پی چنین کردن جهت تنقیهٔ صورت ونیکوئی وجلا وتصقیل آن وهمچنین زید این فعل نماید وطلای آن مکررا محلل اورام خصوصا اورام زنان واطفال وبر جراحات باعث رفع خشکریشهٔ آنها وبردهن جراحات باعث منع التحام آن وکذا اشتن فتیله ویا پنبه را آلوده بدان دردهن جراحت باعث وسعت دهن وتنقیهٔ غور آن اگر در اندرون آن چرک باشد وچون برگ حنای خشک را نرم کوبیده بیخته باروغن کهنه سرشته برجرب کهنه وجذام بمالند زائل کرداند وچون روغن را با آب سرد بکفند ویکمرتبه بشویند وبرجرب کهنه وبواسیر واکثر جروح وقروح بمالند زائل کرداند وشستهٔ آن تلخ میکردد و خالی از سمیت نیست وخوردن آن غیر مجوز وتمریخ وتدهین روغن جوشانیده در شیر تازهٔ دوشیده جهت اوجاع آن بغایت نافع مضر علتهای باطنی ورطوبی ومولد صفرا در محرورین ومطحولین جهت آنکه سریع الاستحاله است بخلط غالب ومرخی معدهٔ ضعیف وبلغمی مزاج ومضعف هاضمه است مصلح آن در محرور ترشیها ودر مبرود جوارشات مقدار شربت آن در تداوی تا ده وقیه وقوت جالیه وتحلیل کهنه زیاده از تازهٔ آن است وفعل آن در ابدان متوسط زیاده از ابدان قویهٔ مستحکمه باشد مانند اطفال وزنان وابدان جهت اورام بنا گوش اطفال نافع است وچون روغن فاسد کردد وخواهند که اصلاح آن نمایند باید که با دوغ ماست جوش دهند تا ماست سوخته کردد اما روغن نسوزد وبا آنکه بر آتش کذارند چون بجوش آید اندک اندک آرد کندم بران بپاشند تا آرد سوخته کردد وروغن نسوزد پس صاف نموده بخرج آورند نمک در روغن داخل کردن باعث حفظ وعدم سرعت فساد آن است *

سمندر * سمندر * بفتح سین ومیم وسکون نون وفتح دال وراء مهملتین * ماهیت آن معرب سمندر کوید حیوانی است که از آتش متضرر نمیکردد مانند ماهی که از آب وبقدر عصفوری است وآتشی رنگ مولف کوید شاید اصلی نداشته باشد * افعال وخواص آن خوردن زهرهٔ آن مثقال ربک دانک با آب نخود ومطبوخ با شیر تازه دوشیده جهت دفع سموم مشروبه واکتحال دماغ آن با سرمه جهت نزول آب وحفظ بصر وطلای خون آن مانع از دمیدن وضع ومغیر رنگ آن است *

سمور * سمور * بفتح اول وضم میم وسکون واو وراء مهمله * ماهیت آن حیوانی است که در ترکستان بهم میرسد شبیه بدلق وازان سیاه تر * طبیعت آن بسیار گرم وخشک * افعال وخواص آن در جمیع افعال قوی تر ازان وپوشیدن پوستین آن گرم تر از سنجاب وحیوانات دیگر وجهت پیران ومبرود المزاجان مفید ومسخن سینه وکرده ومقوی باه مرطوبین و ضماد پیه آن مسخن کرده وذرور موی آن جهت تجفیف قروح نافع وپوستین آن زود تر از پوستین حیوانات دیگر داسد میکردد جهت آنکه دباغت آن کم را ست *

سمیرا * بضم سین وفتح میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله والف * ماهیت آن صاحب تحفه نوشته که صاحب

الجمله گویند قسمی از ماهی زهرج است و ثمر یا ربیعه بهم میرسد و شبیه بکاسنی و بقدر یک قامت و برگ آن در غایت سبزی
و اغبر و تیغ آن بقدر ذرعی مایل بسیاهی و سمیح و نبات است و ابن تلمیذ گفته در خوارزم بهم میرسد و خوشه آن شبیه بخاس و سمیح و نابت
است * طبیعت آن بغایت گرم * افعال و خواص آن در اضمداد امراض بارده مستعمل *

سمین

* سمین * بفتح سین و کسر میم و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون بفارسی چربی و فربهی را نیز نامند * ماهیت آن چربی
است که بر روی پردهٔ شکم و ظاهر گوشت و روده و غیر آن میباشد از شحم ارطب و نرم تر * طبیعت آن بغایت گرم و تر و
تری آن زیاده از گرمی * افعال و خواص آن قریب الفعل است بروغن تازه و سریع الهضم و ملین طبع و اعضا و سریع
الاستحاله بصفرا و در صفراوی مزاجان و در اصلاح ادویهٔ سمیه مانند روغن تازه است *

* فصــــل السین المهملة مع النون *

سنا مکی

* سنا مکی * بفتح سین و نون و الف گویند بهندی سنا نامند * ماهیت آن برگ گیاهی است حجازی و رستنی ساق آن
اندک رخو و برگ آن باریک شبیه ببرگ حنا و مورد و از برگ حنا بزرگ تر و ضخیم تر و از برگ مورد نازک‌تر و گل آن مائل
بکبودی و دانهٔ آن پهن و کوچک صنوبری شکل مائل بدرازی و اندک خمیدگی و در غلافی شبیه بغلاف باقلا و پهن و بسیار
نازک‌تر از آن و نوعی برگ آن عریض‌تر از آن و گل آن زرد و آنرا حجازی عشرق نامند و در تابستان بهم میرسد و مستعمل
برگ آن است که سبز باشد و زرد و سیاه و کهنه و تاسد نباشد و از چوب و تخم و خاشاک پاک کرده باشند و قوت آن
تا هفت سال باقی میماند و منبت آن حجاز است و در عظیم آباد از هند نیز قلمی بهم میرسد و شاخهای آن درهم پیچیده
و لیکن برگ آن کوچک و نازک و ضعیف العمل‌تر از مکی حجازی آن * طبیعت آن در آخر دوم گرم و در اول خشک
* افعال و خواص آن مسهل بلغم و سودا و صفرا و اخلاط سوخته و منقی دماغ و شدید الغوص بعمق بدن و مقوی آن
و جالی جلد اعضاء الراس و الصدر و الغذاء و غیرها جهت صرع و شقیقه و جنون و صداع کهنه و درد پهلو و ضیق النفس
و قولنج و عرق النسا و نقرس و تشنج عضل و داء الثعلب و داء الحیه و حکه و جرب و بثورهای کهنه و شپش که در بدن بهم
رسیده باشد و جهت قتل دیدان و شقاق دست و پا و سائر امراض سوداوی و اوجاع مفاصل حاصل از بلغم و صفرای مخلوط
باهم و جهت وسواس سوداوی بالعرض نیز و آشامیدن مطبوخ تخم او فیهٔ آن در درد و قمه زدت الاتفاق که بنصف رسد
جهت درد کمر و رکبتین و اخراج خلط خام از آن هرد و عضو و جهت دوا سر و آشامیدن آب مطبوخ آن با ادویهٔ مناسبه
و گل سرخ جهت اخراج اخلاط مذکوره و با گل سرخ و شیر تازه دوشیده و شکر بدستور که وزن سنامکی از دو مثقال تا
چهار مثقال تا شش مثقال و گل سرخ از یک درم تا ده درم بحسب مزاج و مرض و شیر تازه دوشیده از ربع آثار هندی تا
یک آثار باشد و سفوف گویند بپختهٔ آنرا با گل سرخ و شکر با شیر تازه دوشیده نیز همان اثر دارد و لیکن آب مطبوخ آن
بمبالغه تر است از جرم آن و آشامیدن یک مثقال از مسحوق آن با عسل سه روز متوالی تا هفت روز جهت رفع وجع مفاصل
و امثال آن مجرب المضار مورث کرب و مغص و غثیان مصلح آن پاک کردن از چوب و شاخ و تخم و آلودن بروغن بادام
بعد از کوبیدن و پختن و با هلیلهٔ زرد و گل سرخ و انیسون و بنفشه و آب میوها استعمال نمودن و بالجمله استعمال آن
بدون گل سرخ و روغن بادام جائز نیست مقدار شربت از جرم آن از دو درم تا سه درم و از مطبوخ آن از چهار درم
تا هفت درم بدل آن گفته اند مثل آن تربد و نصف آن هلیلهٔ زرد و ربع آن بنفشه است و لیکن این مقدار بسیار است در

اکثرا مزجه وضماد مطبوخ آن در سرکه بعد یکه توام بهم رساند بر بدن جهت جرب وحکه وکلف وبهق واندمال زخمهای کهنه وبر موی جهت منع ریختن آن وبا حنا بر موی جهت سیاه کردن آن موثر وبا سرکه وشاهتره وبرگ حنا که باآب نرم سائیده در حمام وبا غیر آن بر بدن بمالند وبعد از سه چهار ساعت بشویند جهت حکه وجرب وقروح خبیثه واندمال جراحات بانکرار عمل مجرب بلکه شیخ الرئیس رحمه الله تعالی متعرض ذکر سنا نشده وحبوب وسفوفات وضماد ومطبوخات ومعاجین وبقوع سنامکی در قراباذین مذکور شد *

سنباذج

* سنباذج * بضم سین وسکون نون وفتح باء موحده والف وفتح دال مهمله وجیم وآنرا حجر المسن نیز نامند وبفارسی سنگ سنباده وبهندی کرند نامند * ماهیت آن * سنگی است اندک رخوما نند رمل منجمد وسه نوع می باشد ودر ملک هند بسیار از کوهستان شمالی اله آباد وتوابع آن میآورند وچند قسم می باشد یکی سفید رنگ شبیه برنگ شیر وبهندی این را دودیا نامند ودوم سیاه رنگ شبیه برنگ روغن چراغ واین رابهندی تیلیه نامند وسوم شبیه برنگ عدس واین را بهندی مسوریه نامند واین بهترین همه است وگویند هرچند سرخ تر وصلب تر باشد بهتر است وگویند بهترین آن نوع املس صلب جرم ثقیل الوزن مائل بسبزی آن است ورملی رخوآن زبون * طبیعت آن * در دوم سرد وخشک وبعضی در سوم خشک گفته اند * افعال وخواص آن * سنون آن جهت جلای دندان قوی الاثر وجهت استرخای لثه مفید وضماد آن محلل اورام وتربل وبرآمدگی جلد ومسکن التهاب وبا سفیدی تخم مرغ جهت سوختگی آتش وبا موم جهت بواسیر وسائیدن معادن بآن باعث جلای آنها وموجب زدودن چرک وزنگ آهن ومستعمل صیقل گران است در تصفیل آهن وفولاد وچون در آب سائند مرجان را بآن جلا دهند بسیار ورونق آورد وذرور سوخته آن جهت قطع نزف الدم والتیام قروح مزمنه نافع مضر عصب مصلح آن زعفران است وازداخل غیر مستعمل است *

سنبل

* سنبل * بضم سین وسکون نون وضم باء موحده ولام در لغت بمعنی خوشه است وبعرف اطبا شامل سنبل هندی که سنبل الطیب وسنبل العصافیر نیز نامند وسنبل رومی وسنبل جبلی وازمطلق آن مراد سنبل هندی است که بیونانی ناردین وبهندی بالچهر وجتاماسی وبلادی تی ناردو وقسم دوم راناردوایتالیون یعنی ناردی که در ایتالیون بهم میرسد وسنبل رومی را ناردین کیاکو وبفرنگی ناردس نامند * ماهیت آن * گیاهی است بی ثمر وبی گل شبیه بدنباله سمور ودله ودر طول بقدر یک انگشت واندک زیاده بر آن وبقطر انگشتی وباریکتر از آن وخوشه دار وچند عدد بهم پیوسته بیک بیخ ورنگ آن اشقر سیاه مائل بزردی وبسیار خوشبو وتند رائحه وبیخ آن اندک صلب منبت آن کوهی است که آن طرف سوریا است ودر هند وبنگاله نیز بسیار است وبهترین آن اذفر تازه خوشبوی تند که خوشه آن کوچک بود وبوی زهومت نداشته باشد وبعد از آن طولانی باریک که بوی زهومت آن کم باشد زیرا که کهنه آن با زهومت می باشد وقوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن * در آخر دوم گرم وشیخ الرئیس در اول گرم ودر دوم خشک وبعضی در سوم خشک گفته اند واول اصح است * افعال وخواص آن * مفرح سده دماغ ومعده وکبد ومقوی دماغ وفم معده وجگر وباردو محسن آنها ومکوکننده رنگ رخسار ومقوی قوت ماسکه ومدر بول وحیض ومجفف رطوبات وفضول دماغ وزبان وسینه ومعده ومانع انصباب مواد بمعده وامعا ودافع لذع آنها ومفتت حصاة ومقوی قوت ماسکه وحابس طبع وجهت خوشبوئی دهان وسرفه رطوبی وضیق النفس ودرد سینه وخفقان وتپ بلغمی وتحلیل نفخ ورياح وعلل کبد بارد رطب واستسقای لحمی ویرقان وزرد سرز

و اورام باطنی و بواسیر و علل بارده کرده و با افسنتین و صندل بغایت مشهی و مقوی معده و با آب سرد جهت غثیان و خفقان و نفخ معده و اکتحال آن با آب کشنیز جهت حمرهٔ چشم و تقویت باصره و رویانیدن مژگان و رسانیدن قوت ادویه بطبقات عین و نشف رطوبات آن و با عفص جهت دمعه مجرب و ضماد آن مقوی فم معده و محلل اورام آن و بر بدن قاطع عرق و باعث خوشبوئی آن و طلای مطبوخ آن در خمر جهت سیاه کردن و دراز نمودن موی مؤثر و ذرور آن جهت التیام جراحات و فرزجهٔ آن جهت نزف الدم رحم و قطع رطوبات آن و جلوس در طبیخ آن جهت درد گرده و ورم رحم و تسکین درد و تنقیهٔ آن و گشودن حیض و بدستور تکمید بمطبوخ آن مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن از خرمکی بوزن آن و گویند سادج هندی و شراب آن که رطلی را در پانزده رطل آب انگور بجوشانند تا بنصف رسد و سه هفته در آفتاب گذارند در جمیع افعال مذکوره اثرش قویتر است و جوارش و شراب و قرص و معجون آن در قرابادین مذکور شد

سنبل رومی

* سنبل رومی * آنرا سنبل اقلیطی نیز نامند و آن ناردین اقلیطی است * ماهیت آن بیخ و ساقی است گل دار و خوشبو و اصلا بحسب شکل شباهتی بسنبل الطیب ندارد بلکه برگ آن باریک بلند و سر برگها عریضتر از پائین و از وسط آن برگها ساقی رسته و بر سر آن شاخهای باریک و بر سر هر یک گلی کوچک و بیخ آن بلند منحنی گره دار با ریشهای باریک بلند و مستعمل بیخ و ساق گل آن است و بهترین آن تازهٔ خوشبوی صلب آن که سبک و مجوف نباشد و بیخ های آن بسیار باشد * طبیعت آن گرم تر از سنبل الطیب و قبض آن کمتر * افعال و خواص آن ضعیفتر از سنبل و با افسنتین با تریاقیت و محلل نفخ معده و ورم سپرز و جگر و رافع درد گرده و مدر بول و در مراهم حاره داخل میشود و شراب آن که نهم من آنرا در سی رطل آب انگور اندازند و بعد از دو ماه صاف نمایند و روزی بیست مثقال آنرا با شصت مثقال آب بنوشند جهت جمیع امراض باردهٔ معده و جگر و گرده و یرقان و عسر البول و فساد رنگ رخسار مفید و بعضی از سنبل اقلیطی سه اوقیه و از زوفا دو جزو در هفتاد رطل عصیر عنب بدستور خیسانیده صاف کرده استعمال مینمایند *

سنبل جبلی

* سنبل جبلی * بفارسی ریشه والا نامند * در ماهیت آن اختلاف است انطاکی مودانسته و بغدادی غیر آن و گفته برگ نبات آن شبیه بقرصعنه و شاخهای آن مانند شاخ آن و از آن کوچکتر و بی خار و بی ساق و بیخ آن زیاده بر دو عدد و دراز بیرون آن مائل بسیاهی و اندرون آن سفید و خوشبو و بی ثمر و بی گل و این را بعضی سنبل نامند و الا مشابهتی بدان ندارد و آنچه از کتاب مصور فرنگی معلوم گردیده و دیده شده آن است که نبات آن دو شاخ دارد و بر سر هر شاخی چتری و قریب بچتران در هر شاخی سه چهار شاخ باریک و بر آن برگهای باریک کوچک و در پائین شاخهای بلند آن نیز برگ های کوچک و بزرگ و برگ آن فی الجمله شبیه ببرگ لسان الحمل و از آن کوچکتر و بیخ آن شبیه بمازریون و چند بهم پیوسته یکی بزرگ و یکی کوچک با ریشهای قوی و ضعیف * طبیعت آن قریب بسنبل الطیب * افعال و خواص آن مقوی اعضا خصوصا معده و جگر و مقوی قوت ماسکه و محلل ریاح و نفخ و رافع استسقا و قیء بلغمی و شراب آن در منافع مانند شراب سنبل الطیب است که سه رطل آن را در سی رطل آب انگور اندازند و بدستور مرتب نمایند و نگاه دارند آنرا اشامند جهت عسر البول و علل کبد و استسقای لحمی و تقویت فم معده و احشا و قوت ماسکه و قطع قیء بلغمی و تحلیل ریاح معده نافع

سنبل فارسی

* سنبل فارسی * شامل برسیاوشان نیز هست * ماهیت آن قسمی از ریاحین است که با نرگس میروید و در غایت خوشبو و برگ و بیخ آن ضعیفتر از پیاز نرگس و گل آن بنفش و بعضی سفید نیز میباشد و بشکل یاسمین در هر سالی چند عدد

بر بالای یکدیگر و در افعال قریب بنرگس بیاز آن ضعیفتر از پیاز نرگس و سفید آنرا در هند گل شب بو نامند زیرا که در شب بوی آن بسیار می باشد و ساق آن بلند و بر سر آن گل آن و برگهای نبات آن باریک بلند از برگ گندنا کوتاه‌تر و بیخ آن مانند پیاز نرگس و در بهاتین مینشانند و هر سال و یا یک سال در میان اول فصل نوروز بر آورده ریشهای آنرا که از ته آنرا برید چند روز در آفتاب می اندازند پس غرس مینمایند نبات آن بلند و گل آن بسیار و بالیده و خوشبو میشود و از اطراف پیاز آن پیازهای بسیار بر می آید

سنبل اقليطي

* سنبل اقليطي * سنبل رومي است

سنبوسه

* سنبوسه * بفتح سین و سکون نون و ضم باء موحده و سکون واو و فتح سین مهمله و ها لغت فارسی است بیونانی برما ورد او بهندی منلث را نیز سنبوسه و هندوی را بوری نامند * ماهیت آن * از اغذیهٔ معروفه است که از آرد میده و شیر و روغن خمیر کرده پهن نموده و در جوف آن قیمهٔ گوشت با نخود پخته با روغن و پیاز بریان کرده و فلفل و ادویهٔ حاره و مصالح گرم و عطریه داخل کرده بشکل مثلث ساخته پس در روغن بریان مینمایند و یا در تنور میپزند و بی گوشت نخود را پخته و بدستور مصالح داخل کرده نیز ترتیب میدهند و با پیاز بریان کرده در روغن و ادویهٔ حاره بریان مینمایند * طبیعت آن * گرم و تر * افعال و خواص آن * کثیر الغذا و مقوی اعصاب و مسمن بدن و مهیج اشتها ولیکن ثقیل و مسدد و مولد ریاح خصوص در معدهٔ ضعیف و مصلح آن سکنجبین کفته اند در صفراوی مزاج و جوارشات حاره مانند کمونی و فلافلي و فلاسفه و مانند اینها در امزجهٔ بارده و بلغمیه

سنجاب

* سنجاب * بفتح سین و سکون نون و فتح جیم و الف و باء موحده * ماهیت آن * حیوانی است از موش صحرائی بزرگتر و دنبالهٔ آن کوتاه و پرموی و سیاه و بسیار نرم و زیر شکم آن سفید و با قی خاکستری رنگ و در تنکابن اسبکول نامند و در مازندران اسبنک و در درختها ماوی میدارد و در صقالبه و ترکستان بسیار بهم میرسد الحکم نزد امامیه گوشت آن حرام است و پوشیدن پوست آن حرام و نجس نیست و نزد اهل سنت و جماعت مختلف فیه است * طبیعت آن * در اول گرم و در دوم تر * افعال و خواص آن * خوردن گوشت آن مسکن حرارت و جهت درد سینه و سرفه و قرحهٔ آن نافع و مولد قولنج و مصلح آن روغن بادام و پوشیدن پوست آن معدل مزاج و رافع اوجاع عصب و در ورموی آن جهت التیام جراحات و قطع خون و ضماد آن با عسل جهت ردع اورام مفید است *

سندروس

* سندروس * بفتح سین و سکون نون و فتح دال و ضم راء و سکون واو و سین مهمله بهندی چندروس نامند و نزد عوام مشهور بکهربا است * ماهیت آن * چیزی است شبیه بکهربا و از جنس آن و زرد رنگ و بعضی قطعهای آن سرخ رنگ و از کهربا خورد تر و در آتش و روغن کتان و روغن سرشف بر آتش گداخته میگردد و روغن کهربا مشهور که مستعمل نقاشان است و اهل هند ساخته بر چوبهای مالند و از آن موم جامه می سازند از عمان است و در قرابادین دارا شکوهی باسم دهن الصوابی مذکور شد و ظاهرا صمغ درختی باشد و آنچه گفته اند که سنگی است که از سواحل دریا خیزد و محمد بن احمد بن زکریا گفته که در وسط بحر هند چشمه ایست گرم آب آن مثل عسل غلیظ و در میان آن آب سندروس میجوشد و نرم میباشد و چون بر روی آب می آید سرد و منعقد میگردد و مخصوص بهند است و اصلی ندارد و بعض اهل هند میگویند صمغ درخت کافور است و اهل فرنگ و ملاحظه نیز متفق بر اینند و درخت آنرا ربیبروس نامند و گفته اند آنچه روز از درخت می چکد

سندروس است و آنچه شب کافور و قطعهای سندروس دیده شده که در آنها کرمهای کوچک و مورچهای بسیار بود و چنان معلوم می شد که بر بعضی چکیده و بعضی در حین تازگی و عدم انعقاد بر آن نشسته و فرو رفته اند و در آن مانده و این نیز دلیل آن است که از قبیل صمغ است نه چنانکه آنکه از دریا می جوشد و آن چهار نوع میباشد یکی آنکه ظاهر آن زرد و باطن آن سرخ و براق و دوم زرد کمرنگ و بسیار سست و سوم مائل بکبودی و سست و چهارم سیاه و صاف و صلب و اول بهترین همه است و خوب آن آن است که مانند کهربا کاه را برباید و قوت آن تا بیست سال باقی می ماند و از ادویهٔ جلیلة القدر است و فرق میان این و کهربا بسیار دشوار است زیرا که کاه را مانند کهربا میرباید و لهذا اکثری از این نیز سبحه و غیرها ساخته بجای کهربا میفروشند و فرق آنست که این از کهربا سست تر است و چون در آتش اندازند از این بوی کریهی آید و از کهربا بوی آب مصطکی و دیگر آنکه از کهربا بوی آب لیمو آید خصوص چون بمالند که گرم گردد بخلاف سندروس و طعم سندروس اندک تلخ میباشد بخلاف کهربا و در ربودن کاه بقوت کهربا نمیباشد و در کهربا نیز انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول سوم خشک و در اول گرم و خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن مجفف رطوبات دماغی و سائر اعضا و حابس نزف الدم و نفث الدم جمیع اعضای ظاهری و باطنی و اسهال دموی و قاطع بلغم معده و امعا و قاتل کرم آن هر دو و حب القرع و مدر بول و حیض و جهت استرخای عصب حادثه از افراط برودت و رطوبت و امتلا و نفث الدم و خفقان و وسواس و ربو و ضیق النفس بلغمی و تپ نائبه و سپرز و بواسیر و اسهال مزمن و مداومت آن با سکنجبین جهت رفع فربهی مجرب و مانع عرق و حافظ قوت است و لهذا کشتی گیران آنرا مستعمل دارند و آشامیدن آن با ماء العسل جهت ادرار طمث و بول و با سکنجبین و با سرکه و یا هرد و با هم جهت اسقاط جنین بقوت العین اکتحال آن با عسل جهت بیاض و قرحه و جلای آثار و سلاق مجرب و چون سوده بر جگر گوسفند و یا آهو پاشیده بر آتش بریان کنند و آبیکه از آن برآید بر چشم کشند جهت رفع شبکوری نافع الاذن تقطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن و ثقل سامعه و با روغن زیت و باکل جهت التیام جراحت آن اعضاء الرأس و غیرها بخور و دخان آن با عود هندی جهت رفع صداع و قطع زکام و بدستور بخور آن با شکر جهت قطع زکام و بواسیر و خشک گردانیدن ناصور و سنون آن جهت درد دندان و استحکام دندان متحرک و قروح لثه و ذرور آن جهت التیام جراحات و جوشانیدهٔ آن با روغن بادام بحدیکه بقوام آید جهت شقاق هر عضو که باشد مجرب دانسته اند و بدستور در روغن گل جهت شقاقی که در گوشت دست و پا بهم رسد و با قطران جهت قوبا مجرب و فرزجهٔ آن جهت اخراج جنین و در سائر افعال و خواص مانند کهربا است مضر گرده مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یک درم بدل آن نصف وزن آن کهربا و ربع آن ساذج هندی است

* سندریطس * بفتح سین و سکون نون و کسر دال مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر راء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم طاء مهمله مشاله و سین مهمله در آخر لغت یونانی است بمعنی شبیه الحدید و بسریانی سمبقا گویند * ماهیت آن گیاهی است ربیعی و سه قسم میباشد قسمی برگ آن شبیه ببرگ بلوط و خشن و شاخهای آن مربع و بعد رشبری و در اطراف آن چیزی گردی و در آن تخمی سیاه و منبت آن سنگلاخها و قسم دوم شاخهای آن بقدر دو ذرع و برگ آن شبیه ببرگ سوخس و کثیر العدد و دراز در جانب شاخ روئیده و در انتهای شاخ آن شعبهای دراز و باریک و در اطراف آن چیزهای مستدیر و در آن تخمی شبیه بتخم چغندر و از آن مدورتر و صلب و قسم سوم را برگ بزرگتر و شبیه ببرگ کشنیز و شاخهای آن بقدر

سندریطس

ثمری و مائل بسپیدی و با اندک سرخی و ریزه و تخم آن باریک و تیره و مائل بسرخی و منبت این قریب بتاک انگور * طبیعت آن دردوم سرد و درسوم خشک و قسم آخر ازهمه قویتر * افعال و خواص آن ضماد برگ تازه و با قرو رخشک همه اقسام آن قاطع نزف الدم و قابض و جهت التیام قروح و رفع اورام و خنازیر شدید الانفجار و شراب آن جهت قرحهٔ امعا و اسهال نافع و برگ قسم سوم در التحام قروح مؤثرتر از اول و دوم *

سنکسبویه

* سنکسبویه * بفتح سین و سکون نون و کسر کاف و فتح سین مهمله و ضم باء موحده و سکون واو و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها لغت فارسی است معرب آن سنجسبویه است و بجیم بجای کاف و سکسبویه نیز آمده و گویند که بهندی آنرا تخم چکوند و تخم پنوار نیز نامند و چکوند در حرف الجیم مذکور شد * ماهیت آن دانه ایست بسیار صلب شبیه بسنگ و املس و بزرگتر از دانهٔ انگور و برنگ ماش و بقدر آن و مربع شکل و گویا دو طرف آن را بریده اند و این بسبب اتصال دانهای آن است بهم و در غلافی طولانی مانند غلاف تخم ترب و لوبیا میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن طلا و ضماد آن با سرکه جهت اورام خبیثه و امراض جلدیه مانند کلف و نمش و جرب و حکه و جذام و قوبا و برص و بهق و آثار جلد نافع با تکرار عمل و آشامیدن مطبوخ آن بتنهائی و با برگ حنا و شاهتره و گوگرد زرد صافی هر یک بقدر مناسب جهت امراض مذکوره و ضیق النفس و امراض سوداویه و صفراویه و دمویهٔ فاسده زیرا که آنرا مصلح دم فاسد و سائر اخلاط دانسته اند و نیز آنرا مفرح گفته اند و اقوال دیگر مانند آنکه صاحب تذکرهٔ عباس دانهٔ سمنان و صاحب شفاء الاسقام و غیره ذلک دانسته اند و همه شاید خلاف واقع باشد و گفته اند که خوردن آن جائز نیست *

سنکهارا

* سنکهارا * بکسر سین و اشمام نون و سکون کاف فارسی و اشمام ها و الف و فتح راء هندی چهار نقطه از فوق و الف لغت هندی است و گویند بکیلانی حبلان و جلام نامند و در انجا نیز بهم میرسد * ماهیت آن ثمر نباتی هندی است و نبات آن در آب ایستاده میروید مانند غلبرها در ایام بارش که برسات و برشکال نیز نامند و در ان ایام بسیار میشود و در ایام دیگر کمتر و خار دار و برگ آن کوچک و مدور و خیاره دار و ثمر آن مثلث و پوست آن خار دار و بر هر گوشه خاری و مغز آن سفید و شیرین با نفاخت خام و نازک آن لذیذ و پختهٔ آن صلب و خشک آن بسیار صلب خام نازک آنرا مقشر نموده این قسم میخورند و پختهٔ خشک آن را خیسانیده بریان کرده میخورند و نرم و نیم صلب آنرا در آب جوش نموده میخورند و بعضی در اندک روغنی نیز بریان میکنند و صلب خشک آنرا آرد نموده قدری از ان را با شکر یا آب سرد میآشامند بجهت انجماد منی و رفع سرعت انزال و جریان آن و حبس بطن و نیز از ان حلواها میسازند و پوست آن در خامی سبز با کمودت و خشک آن سیاه و مستعمل مغز ثمر آن است * طبیعت ثمر تازه نارس آن سرد و تر و خشک آن سرد و خشک و با قوت ثمر باشد * افعال و خواص آن مقوی باه محرورین و سرفه و تپ حار صفراوی و دموی و دق و اسهال الدم و سنگ گرده و مثانه و سوزش دل و بیهوشی و تشنگی و خشکی حلق و سکر و خمار را نافع و گرسنگی در محرورین بیفزاید و علتهای دل را دفع کند و نقاهت و لاغری بدن را زائل کند و ناصور و مفعده را نافع و مضر مبرودین و ثقیل و دیر هضم و مولد سدد خصوص تخمهٔ صلب و خشک آن

سنکهیا

* سنکهیا * بکسر سین و سکون نون و کسر کاف و خفای ها و فتح یا و الف لغت هندی است * ماهیت آن بیخی است سمی در لون و بهیأت شبیه بشاخ آهو بره منبت آن کوهستان کبد در بربت که میان هند و خطا واقع است و آن انواع میباشد از قوی القوت و ضعیف القوت و متوسط قوی القوت آن اعلا است و گفته اند بمرتبهٔ قوت سمیت آن قوی است که اگر اس آن

کنند وبدان عرق آلود رسد وبا بر زبان رسانند در ساعت هلاک سازد بسبب سرعت نفوذ ورسیدن اثر سمیت آن بقلب وافساد روح قلبی وسائر ارواح بمشارکت یا بفرار وتوجه ارواح وقوی تمامی بمبدا وینبوع خود که قلب است ودران مختص رفاسد وفانی شدن وگفته اند حکمای هند امتحان قوت آنرا بدان کنند که بر شاخ تا وشیرد ارتعلیق میتمایند وشیر آنرا میل وشند واگر بجای شیرخون برآید قوی است والا ضعیف وازعلامت ظاهری قوی آن آنست که سیاه براق صلب باشد ویا آنکه اندرون آن مائل بسرخی تیره ویا سفید تیره ویا مائل بزردی وبیرونی آن نقاط مانند طلق مسحوق ویا کافور مسحوق پاشیده باشند وسرخ آن اقوی از زرد وزرد از سفید وسیاه از همه واین کم یاب است ویحتمل که قرون السنبل عبارت ازین باشد وهلاهل که هلاهل نیز نامند صمغ آن وبعضی گویند صمغ اچیناک است که نوعی از بیش ودر بیش مذکور شد

سنور بکسر سین وفتح نون مشدده وسکون واو وراء مهمله وهره نیز لغت عربی است بفارسی گربه وبترکی پشیک وبهندی آنرا بلاو وماده آنرا بلی نامند **ماهیت آن** حیوانی است اهلی ووحشی ومائی واهلی آن مانوس ترین حیوانات ظاهر الجسد ویا او ان مختلف از رنگ سفید وسیاه وحنائی وغیرها وابلق ازینها میباشد ومائی آنرا بهندی اود بلاو گویند واز پوست آن پوستین میسازند وسنور را درممالک فرنگ وغیرها اصناف واقسام بسیار میباشد وبهیآت مختلف ودر کابل نیز قسم خوب که پشم آن بسیار بلند میشود وسفید وابلق وجوزی رنگ میباشد **طبیعت** اهلی آن دردوم گرم وتر ووحشی آن مائل

افعال وخواص گوشت آن موافق پیران ومرطوبین واوجاع مفاصل رطب وصاحبان نقرس وفتق ومسخن گرده وبواسیر ودرد پشت را سود مند وپوستین آن گرم وخشک پوشیدن آن مسخن بدن خصوص از سنور مائی که پشم آن بلند تر ونرم تر میباشد وهمچنین از اهلی پشم بلند آن وطلای محرق آن بتمامه در کوزه در تنور ویا در تون حمام که خاکستر شود با سرکه جهت شقاق انگشتان دست وپای بیعدیل که با مرغی بمالند وسرگین آن شدید الحرارت طلای آن با روغن گل سرخ در روز نوبهٔ تب غب ومانع آن وحمول وبخور آن مسقط مشیمه وضماد گوشت تازهٔ آن دافع نقرس وقالید مسحوق آن جاذب پیکان وخار از بدن وجهت جبر استخوان شکسته نافع وحرارت نفس آن وخوردن گوشت آن موجب هزال وسل وبواسیر گویند مغز سر آن با آب جرجیر شربا جهت تقطیر البول ودرد گرده وسعوط زهرهٔ سنور سیاه با روغن زنبق جهت لقوه وسیاه کردن موی موثر واکتحال آن در حین ولادت گویند در شب تیز بین میشوند ونیم درم آن با روغن زیت جهت لقوه ویا نمک گویند جراحات کهنه را مفید وضماد گربهٔ سیاه وتعلیق آن بر زن مستحاضه حبس خون آن نماید ونار مطوسعوط خصیه آنرا جهت جذام بغایت نافع دانسته ووحشی آن بزرگتر از اهلی واکثر زجاجی رنگ وکم موتر ودر جمیع افعال قویتر از اهلی ودر دوم گرم وخشک **افعال وخواص** آن بخور مغز سر آن جهت اسقاط نطفه مجرب دانسته اند وجلوس در طبیخ آن جهت درد کمر ونقرس نافع مثل طبیخ کفتار وخوردن گوشت اهلی آن بسبب رطوبت مزاج وخوردن قاذورات راشهای کثیفه زبون ودیر هضم ومفسد بدن است وچون سنور کسی را بگزد خصوص وحشی آن گاه وجع بسیار وسبزی در بدن بهم میرسد مداوای آن ضماد پیاز ولود لیح بری است

سنگ صتر بضم سین وفتح نون وهاء وفتح میم وتاء هندیه وراء مهمله لغت هندی است بمعنی نخود طلائی رنگ **ماهیت** آن ازادویه هندیه است وآن دانهٔ ایست مثلث شکل ظاهر آن زرد وتیره طلائی ومزغب بزغب سفید وباطن آن سفید وبیرازچیزی شبیه بپشم ونبات آن از قبیل تخم وبهاره وبرمجاور خود بپیچد وبرگ آن ریزه مثلث یعنی سه برگ بهم پیوسته

دریکساق وگل آن کوچک زرد رنگ وثمر آن در غلافی مثلث شکل ودر هر غلافی سه دانه شبیه بدانهٔ زعرور ومستعمل دانهٔ آن * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وبا قوت مسهله * افعال وخواص آن آشامیدن چهار مثقال تا شش مثقال تخم نرم کوبیدهٔ آن با آب سرد مسهل بلغم خام وغلیظ محترق ومرار سوداوی وبواسیر را نافع آب سرد معین فعل آنست

* فصـــــــل السین المهملة مع الواو *

* سودانی * بضم سین وسکون واو وفتح دال مهمله والف وکسر نون ویا لغت عربی است جمع آن سود انیات آمده گویند مرغیست وبفارسی دارکوب وبهندی کهٹ بڑهی وبشیرازی دارمک نامند * ماهیت آن طائری است دم آن طولانی وعریض بقدر یک کف دست وخوراک آن مانع وحشرات وانکور وگوشت آن بدان سبب بدبو وبهترین آن سبز رنگ منقار بلند آنست که با شجار منقار خود را بزند وکود نماید * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن بسیار مضر دماغ وصاحبان هزال است *

* سورنجان * بضم سین وسکون واو وکسر راء مهمله وسکون نون وفتح جیم والف ونون بهندی بربری وقسمی را پستهارمك نامند * ماهیت آن بیخی است شبیه بسیر صحرائی صنوبری شکل با اندک پهنی وسه نوع میباشد یکی ظاهر وباطن آن هر دو سفید وطعم آن شیرین ودوم ظاهر وباطن آن هر دو وزرد مائل بتیرکی وسرخی وسوم ظاهر وباطن آن مائل بسیاهی وظاهر آن تیره تر وتلخ طعم وبهترین آن نوع اول بالیدهٔ کرم ناخوردهٔ اندک صلب آنست که بدبو نباشد واین مستعمل در ادویهٔ ماکوله ومشروبه از داخل است ودو نوع دیگر با سمیت خصوص سیاه آن ومستعمل از خارج نه داخل است زیرا که مهلك اند بخناق وبرگ آن شبیه ببرگ گراث واز ان قویتر وساق آن بقدر شبری وگل آن زرد وبفارسی شنبلید نامند وشبیه بزنبق کوچکی وگل سیاه آن سرخ ومنبت آن کوهها وقوت آن تا سی سال باقی میماند * طبیعت آن در سوم گرم ودر دوم خشک وبا رطوبت فضلیه وبزعم بعضی سفید آن در حرارت معتدل * افعال وخواص آن مسهل اقسام بلغم از اعضای بعیده واقاصی بدن وبا قوت قابضه ومفتح سدد وجاذب اخلاط لزجه از عمق بدن خصوصا از مفاصل ورافع یرقان وسپرز وبا صبر جهت عرق النسا ونقرس مجرب وبا زنجبیل وفلفل بغایت مبهی وجهت مفاصل بسیار مفید وخوردن نیم درهم آن با زنجبیل وفودنج وزیره وهمچنین با شیر تازهٔ دوشیده وفانید تا سه روز بغایت محرک باه وتریاق جمیع مفاصل است خصوصا دراوقات ریزش نوازل وضماد آن با زعفران وتخم مرغ در تسکین درد استخوان وتحلیل اورام صلبه وبا شراب جهت اوجاع مفاصل وبا سرکه وآب حی العالم نیز مجرب وحمول آن با روغن کهنهٔ گوسفند وبا کاو جهت اسقاط دانهٔ بواسیر وتسکین درد آن مجرب وذرور آن مجفف زخمهای کهنه مقدار شربت آن مفرد تا با زعفران تک درم ومرکبا با ادویهٔ نیم درم تا نیم مثقال بدل آن در اوجاع مفاصل بوزن آن حنا ونصف وزن آن مقل مضر معده مضرت بسیار وموروث مغص ومضعف معده وجگر مصلح آن کثیرا وشکر وزعفران وباید که در اوجاع مفاصل با هموزن آن زنجبیل وفلفل که معین ومقوی فعل آنند استعمال کرده شود وبوئیدن گل آن مفتح سدهٔ دماغی ومحلل ریاح ودرد سرباردورافع اذیت سمیت سیاه وسرخ آن اگر کسی خورده باشد قی فرمودن با شیرگاو تازهٔ دوشیده وخورانیدن فادزهرات است وحبوب ودوا وسفوفات ومطبوخات ومعاجین سورنجان در قرابادین مذکور شد *

* سوس * بضم سین وسکون واو وسین مهمله بفارسی شیرازی مئک وبیخ آنرا بیخ مهک وباصفهانی مز و وبترکی شیرین

بان و بهندی ملهتی جیتهی مد و مرتی نیز و بعربی کلیسربره نامند * ماهیت آن اسم نباتیست که در اکثر بلاد بهم میرسد
و نبات آن بر روی زمین پهن میکردد و منبسط بر آن و قریب بیک ذرع دست را فرا میکیرد و بمکانی که بهم رسید
بدشواری از آن زائل میکردد و غلظت آن از یک انکشت تا بقدر یکقبضهٔ دست و زیاده بران میباشد و برک آن شبیه ببرک
مصطکی و کل آن ما بین حمرت و زرقت و اکثر زرد و بیخ آن بلند و پوست آن سیاه رنک و مغز آن زرد و دو قسم میباشد شیرین
و تلخ و مستعمل بیخ شیرین آنست و لهذا آنرا عرق السوس مینامند و مشهور است که باید پوست آنرا مقشر نموده استعمال
نمایند و در وجه آن کفته اند که مار آنرا بسیار دوست میدارد و خود را بسیار بران میمالد جهت انسلاخ جلد و تقویت بدن
و روشنائی چشم خود مانند رازیانه و نیز کفته اند که نه از آن جهت است بلکه از جهت حدت و زیادتی یبس آنست و تلخ
آن غیر مستعمل جهت آنکه کفته اند با سمیت است و شیرین آن بعضی با اندک شیرینی و تلخی و قبوضت و بعضی شیرینی آن
غالب و بهترین آن شیرین کم ریشهٔ زرد متوسط در غلظت و باریکی مصری آنست که در صعید مصر میشود و بعد از آن عراقی پس
شامی پس هر جا که خوب شود خواه آن بلاد باشد و خواه هند و خواه غیر آن که شیرینی آن غالب و تلخی و قبوضت آن
بسیار کم باشد و قوت آن تا ده سال باقی میماند * طبیعت آن کرم در دوم و خشک در اول و بعضی کرم در اول و بعضی
معتدل در رطوبت و یبوست و بعضی سرد و خشک دانسته اند و قول اول اصح است و با رطوبت غریزیه * افعال و خواص
آن منضج اخلاط غلیظه و مرکبه و مسکن تشنکی و التهاب معده خصوص لعوق آن که نمایند بنوشیدن و نرم کنندهٔ سینه و حلق
و در تشنکی حادث از رطوبت چندان نفعی ندارد و مسهل رطوبات و غاسل اعضای باطنی و مقوی اعصاب و محلل ریاح
و مدر بول و حیض و جهت ربو و خشونت سینه و سوزش آن و حلق و نیکوئی آواز و ضیق النفس و علل ریه و کبد و مثانه و التهاب معده
و حرقت بول و امراض دماغی و عصبانی و امراض طحال و دوار سر و تپهای کهنه و انواع سرفهٔ مکررهٔ حادث از اخلاط غلیظهٔ زجاجیه
که ضعیف العمل است در ان و مداومت آشامیدن هر روز نیم درم از آن با ربع درم شکر و رازیانه جهت جلای مجاری بدن
و نیکوئی رنک رخسار و طرد ریاح و نفخ و حمیات مزمنه و اکثر امراض مانند صداع و شقیقه و ظلمت بصر و باعث جلای آنست
خصوص که از اول حمل تا اول سرطان بیاشامند و شیخ الرئیس در معالجات قولنج بارد نوشته که آشامیدن چهار درم اصل السوس
در آب سکبینج و فراسیون و با ماء الجبن نافع است آنرا و اصل السوس بتنهائی نیز مجرب است و قی نمودن بمطبوخ آن مخرج
رطوبات است و اکر تمام دفع نکرد و چیزی بماند باسهال و یا بادرار دفع میکردانند و داخل کردن آن در مسهلات مطبوخه
و همچنین در ادویهٔ کبدیه سبب میباشد بر طبیعت و دافع ضرر آنها است بسبب لزوجت و غرویتی که دارد و اکتحال آن جهت
جلای بیاض و تقویت باصره و رفع زردی آن و ضماد آن با عسل و با موم جهت داخس و با آب بهنکره که کیاه هندیست و در
حرف الباء مع النون مذکور شد و یا با آب خالص جهت داء الثعلب با تکرار عمل مفید و ضماد برک تازهٔ آن جهت دفع
بدبوئی زیر بغل و میان انکشتان پا مجرب و چوب آنرا ابن ماسویه و امین الدوله کرم و خشک تر از سائر اجزای آن دانسته
اند و با قوت جالیه و قابضه و محلله و کفته اند که سیسارون عبارت از آن است و آتش آن تندتر از اخشاب دیکر و فی الواقع
چنین است و در ایران شیشه کران سنک شیشه را کوبیده در کورهای آتش آن میکدازند و تخم آنرا محمد بن احمد قویتر از سائر
اجزای آن دانسته و یوحنا بن سرابیون کفته داخل معاجین باید نمود و در بصره و نواح آن از درخت سوس بعمل میاید
و در جاهای دیکر بهم نمیرسد و مخصوص بدانجا است و کویند اصل السوس مضر بکرده و رحم است و مصلح آن در کرده کثیرا

. ودرسپرز گل سرخ است مثل اشربت آن تا پنجاه درم بدل بیخ آن در اوجاع صدر بوزن آن کثیرا معجون با عقید انجبار و رب آن که بیخ آنرا مقشر نموده نیم کوفته و یا شق نموده در طول و در آب جوش دهند تا قوت آن تمام در آب باز داده شود پس مکرر صاف نموده که دردی در آن نماند جوش دهند تا غلیظ شود ومانند دوشاب منعقد گردد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن در جمیع افعال بهتر از بیخ آن و دافع ضرر مسهلات ولذع ادویه است *

* سوسن * بضم سین وسکون واو وفتح سین مهمله و نون و بفتح سین اول نیز آمده معرب از سوسانی سریانی است * ماهیت آن دونوع میباشد بستانی وصحرائی و هریک از آن هر دو سفید و کبود میباشد و بستانی را بلاطینی ابریدی دومبسینکا وصحرائی را ابریدی سالومنیکا و نوع دیگر صحرائی را و تال ترا ابریدی سالوتنکا و بفرنگی بستانی را ورا ابریس دومنسیکا و بربرا اورا ابریس سلوسبر و سوسن زرد صحرائی را تمرکابیس نامند و گویند سفید را سوسن آزاد نامند و ازرق را سوسن کبود و صحرائی الوان می باشد زرد و ازرق و ازرق را آسمان گونی که معرب آن آسمان جونی است و زرد را خطائی گویند وشاخ آن بلند میباشد و برگهای آن باریک بلند و بر بالای ساق آن شاخهای باریک سه و با پنج و در انها گل آن و برگهای گل آن پنج عدد دو بعد از شکفتن منحنی میگردد و نوع دیگر از صحرائی دیده شده در کتاف برگی که از بیخ آن دو ساق رسته و بر سر آن گل آن و برگهای آن نیز باریک و بلندتر از اول و بیخ آن گره دار کج و اج با ریشهٔ کمی و بیخ اقسام آن گره دار و با تد و تو و طولانی سفید و خوشبو شبیه ببوی بنفشه و لهذا عوام آنرا بیخ بنفشه نامند و مشهور بدان است و گل سفید آن با عطریت و قوی و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که غیر سوسن آزاد است جهت آنکه سوسن آزاد اسم فارسی زنبق است و کسانیکه آنرا سوسن آزاد گفته اشتباه است ایشان را جهت عدم فرق میان اقسام آن و در سابیخ قسمی از سوسن کبود بری و جبلی است که آسمانجونی گویند و گل آن بسیار کوچک تر از سوسن کبود بستانی است و بیخ آن بکعب دو بهن ودرازو بر گره و بدانکه سوسن آزاد سوسن ابیض است که زنبق نامند در این زمان و سوسن ابیض را اطلاق بر سه قسم گل سوسن مینمایند اول بر سوسن بستانی معروف و سوسن بستانی دو قسم است یکی سفید خوشبو و دوم بنفشی و این کمبوتر از انست و برگهای این نیز بلند و از صحرائی بلندتر و الک عریضتر و بیخ آن مدور طولانی شبیه بپیاز با ریشهای بسیار و زنبق در کتب قدما اسم دهمن ابیض است و روغن آنرا روغن زنبق میگفتند و قسم سوم گل آن کوچکتر از آن و بوی آن کمتر و در روز چندان بوی ندارد و شب بسیار بویا میگردد و لهذا این را بفارسی گل شب بوی مینامند و شب انبوی نیز و بعربی گویند خزاما است بخارا و زای معجمتین و در بلاد هند خصوص بنگاله کثیر الوجود است هرچند در اصل این اسم خیری بوی است و لیکن در این زمان بر هردو اطلاق مینمایند و بعضی شب بو را گل مریم میگویند و در سنبل نیز ذکر یافت * طبیعت آن در اول گرم و در تری و خشکی معتدل و مرکب از حرارت محلله و ارضیهٔ لطیفه و قوت مجففه و ناقضه و گویند سفید بستانی گرم و خشک در دوم و بعضی در سوم گفته اند و بری آن و بستانی گرم تر و خشک تر * افعال و خواص آن جهت امراض رئه و وجع طحال و کبد و رحم و نواسیر و خنازیر و ادرار حیض و اندمال زخمها و رفع چرک آنها نافع و در رفع سموم ملدوغه و خصوص عقرب ضعیف تر از سائر اقسام و لهذا باید با چیزی که قوت طلای آنرا زیاده گرداند مانند عسل استعمال نمایند و طلای آن با عسل جهت بهق و برص و جرب متقرح و قروح رطبه و با سرکه و یا با برگ بنگ و آرد کندم جهت تسکین اورام حارهٔ انثیین و سوختگی آب گرم و بد سوختگی آتش و شستن رو با آب آن جهت رفع کلف و نمش نافع و عصارهٔ آن که با خمس وزن آن سرکه و عسل در

ظرف مس طبخ نمایند تا بحد انعقاد رسد بجای رجیعی بی لذع وجهت جراحات اطراف عصب نافع ودهن آن مانند دهن ایرسا است در جمیع افعال وآشامیدن آن بقدر یک اوقیه وازطبیخ آن نیز بهمان وزن مسهل وجهت ایلاوس صفرا وی وامراض رحم واخراج جنین ورفع عسر ولادت واوجاع عصب مفید وبدستور تمریخ وتدهین بدان وآشامیدن یک اوقیه ولیم آن مسهل وتریاق سموم ونکرن وقطور وتمریخ وتدهین بدان جهت تلیین اعصاب وصلابت وبرآمدگی رحم وآشامیدن تخم آن جهت ضرر هوام نافع ومضمضه بطبیخ بیخ آن جهت وجع دندان خصوصا بری آن وقطور آن در گوش جهت درد آن وآشامیدن آن جهت حل نفث دم وضیق النفس ونفس الانتصاب ووجع حلقوم وغلظت وصلابت طحال وبا ماء العسل جهت اسهال ماء اصفر واستسقا وجلای مثانه از رطوبات لزجه وتسکین عطش وخائیدن آن جهت رفع بد بوئی دهن وضماد برگ آن جهت گزیدن هوام وسوختگی آب گرم در حال نافع وبدستور بیخ آن وروغن بیخ آن جهت درد گوش وعصب وتدهین اعضاء بدان خصوصا که بریان نموده وسائیده با روغن گل مخلوط نموده بمالند وذرور بیخ خشک آن جهت ظفره وگوشت زائد در اجفان ومطبوخ بیخ آن در روغن گل جهت سوختگی آتش وامراض رحم شربا وتدهینا وبا سرکه در ظرف مس جهت قروح مزمنه وجراحات واستشمام گل آن مقوی ومفرح قلب ودماغ ومحلل ریاح دماغی وابخره آن را از زعفران قویتر است در این امور لهذا جهت غشی بهتر از زعفران است برای آنکه انبساط آن قلیل وامساک آن بسیار است بخلاف زعفران که انبساط آن کثیر وامساک آن قلیل است وشراب آن جهت لسع جمیع هوام سمی نافع وصنفی از سوسن که در زیر درختان میروید وگل آن زرد وکوچک وبیخ آن بسطبری انگشتی وخوشبو وبا تلخی وقویتر از سوسن سفید وکبود وضعیف تر از ایرسا است وگل آن گرم تر از زهره وباقوت قابضه خائیدن بیخ آن ومضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان وضماد گل وبرگ آن جهت جراحات وضماد مطبوخ آن با شراب جهت اورام بلغمیه واورام فجه که جمع ونپخته نگردد نافع وجمع ونپخته گرداند وبغدادی گفته که این علس المراست وایرسا در حرف الالف ذکر یافت وجوارش ودهن وشراب آن در قرابادین مذکور شد وسوسن احمر دل بوس است *

سوفال

* سوفال * بضم سین وسکون واو وفتح فا ولام * ماهیت آن ابوجریج گفته شکوفه وپوستهای غلیظ شبیه بپوست درخت لسان العصافیر است * طبیعت آن گرم وخشک وبا حدت وحلاوت وجهت درد مفاصل بارد نافع

سولان

* سولان * بفتح سین وسکون واو وفتح لام والف ونون لغت یونانی است * ماهیت آن نبتی است سرخ رنگ بشکل کرم از سفالیه وروم خیزد * طبیعت آن در چهارم گرم وخشک * افعال وخواص آن حار ومحرق جلد وسعوط یک حبه آن با آب چغندر جهت لقوه وطلای آن محلل اورام بارده وبرا کننده ریاح وبدستور بادهان واکتحال آن جهت تحلیل ریاح غلیظه نافع ودا خل اکتحال کرده میشود *

سویق

* سویق * بفتح سین وکسر واو وسکون یاء مثناة تحتانیه وقاف بفارسی پست وملتان و بنرکی قاووت وبهندی ستو نامند * ماهیت آن اسم عربی آرد جمیع ماکولات است ومعروف اطبا مراد آرد بو داده آنها است ولیکن باید که بعد اعتدال بریان نمایند که نه خام باشد نه سوخته وبعد از بریان نمودن یک مرتبه با آب گرم ویکمرتبه با آب سرد بشویند پس خشک کرده آرد نمایند وسویق جو وبرنج وگندم جهت تسکین التهاب وتشنگی وتبهای حاره وامراض اطفال نافع است * طبیعت آن راجع بآن چیز است که از آن سازند ویبوست بر آن غالب واز جو وگندم وبرنج ونخود وکنار که نبق

نامند و هنجد که عبیراو غبیرا و زعرور و قرع و حب الرمان و امثال اینها سازند و تبرید مغسول آنها زیاده از غیر مغسول و در متور عمل آن در ینجا و در مقدمه نیز مذکور شد * افعال و خواص آن نیز بحسب آنچه از آن سازند مختلف باشد و سویق شعیر در تبرید و تجفیف رطوبات معده و تقویت آن و تسکین حرارت و قی صفراوی و غثیان و اسهال صفراوی خصوص که با آب انارین بسرشند و یا سفوف سازند و جهت صداع صفراوی و صداعی که از ارتفاع بخارات محترقه معده باشد و تبهای حاره نافع و چون از آن حسو و یا عصیده سازند با قلیلی شیرینی و غذای اطفال از آن نمایند بدن ایشان را فربه کند مضر امزجه بارده و مشایخ و نفاخ مصلح آن قند و آب سرد و در مبرودین قلیلی رازیانه و کمون و با جوارشات حاره سویق حنطه گرم مائل باعتدال و سریع الهضم و لا نفخ او و کثیر الغذا تر و نفخ آن نیز کمتر از جو و مسکن حرارت و باید که با قند و یا شکر بیاشامند و سویق ارز بین سرد و راست و برای امزجه متوسطه نافع که با شیرینی بخورند و سویق نخود قریب بسویق گندم و مقوی باه و نفاخ و نیز باید که با شیرینی بخورند و سویق نبق که کنار نامند قریب بجوا مت و مسکن حرارت و التهاب معده و کبد و حابس اسهال اما کثیر النفخ و سویق تفاح قی و غثیان صفراوی و تشنگی را ساکن کرده اند و معده را قوت دهد و شکم به بندد و سویق غبیرا بد متور و سویق رمان و سویق خرنوب نیز اما قوت قبض این سرد و غالب و سرد و خشک اند و سویق قرع سرفه و درد سینه را که از گرمی باشد نافع و طبع را نرم دارد و سرد و تر است و همچنین سویق هر چیز خواه حبوب باشد و خواه اثمار قریب است بدان در منافع و خواص و از اشیای بارده جهت امراض حاده و حمیات حاره حاده خصوص که از قبل معده باشد و جهت اسهالات برای آنکه اینها خالی از قبض و تغریه و لزوجتی نیستند و جائیکه مطلوب قبض بطن و امساک نباشد باید که برای رفع آن بروغن حبة الخضرا و یا کردکان و یا زیت کهنه چرب نمایند و گفته اند تا ضرورت بسیار داعی نشود اسوقه را استعمال ننمایند خصوص از اشیای قابضه حابسه که سدد خالی از غایله و قولنج نیستند و اصلح همه و موافق تر برای معده عند الضرورت سویق شعیر و حنطه است اما شعیر جهت آنکه سرد تر است برای تسکین التهاب و احداث خشکی بهتر و سویق حنطه برای تبرید و ترطیب جهت آنکه این در معده مکث میکند و آن بزودی میگذرد و مصلح سدة آن با شکر و شیرینیها استعمال نمودن و خوردن جوارشات مسهله است *

* سوبقیه * بفتح سین و کسر واو و سکون باء مثناة تحتانیه و کسر قاف و فتح یاء مشدده و ها * ماهیت آن شربتی است متخذ از ارزکه آنرا میکوبند و می بیزند و با آب طبخ می نمایند تا غلیظ گردد پس در آن آب انار و ماء العسل و شیرهٔ مویز و شکر رقیق داخل نموده مکرر بر هم می زنند و بدارچینی و قرنفل و بسباسه خوشبو نموده در تابستان دو روز و در زمستان سه روز در آفتاب میگذارند پس استعمال می نمایند و گاه از جو و حنطه و ارزان خشک کوبیده و ذره نیز می سازند و ارز با عسل بهتر است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن قاطع بلغم خام از سینه و شش و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و جهت استسقا و یرقان و طحال و عسر البول و انهضام طعام و تقویت باه نافع مصدع و مبخر و آنچه از ذرة سازند محرق اخلاط و از جو مسکن حرارت و تشنگی و سوزش معده و از گندم مولد قولنج و مصلح آن سکنجبین است

* فصل السین مع الهاء *

* سهجنه * بفتح سین و خفای ها و سکون جیم و فتح نون و ها لغت هندی است و آنرا سرکوه و می کوه نیز نامند * ماهیت آن درخت هندی است که در بنگاله بادراط عظیم میشود و از ان شاخها بر آمده و در هر شاخی شاخهای باریک و بران شاخها نیز

شاخهای باریک آویزان مانند خوشه وبرهر شاخ باریکی برگهای ریزه صنوبری شکل بسیار مزدوج مقابل یکدیگر رسته سه قسم میباشد بحسب گل زرد وسفید وسرخ وگل آن بیشتر زیره سفید مائل بزردی وبعد از اتمام گل فتیلهای باریک بلند بمقدار دو شبر بر می آید که ثمر آن است واندرجوف آنها تخمهای سفید سه پهلو واهل هند گل وفتیله وثمر آن را در خامی با ماهی وروغن وشرشف پخته می خورند درقلایا وغیرها وازتنهٔ درخت آن نیز صمغی بر می آید شبیه بصمغ عربی * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن سریع التاثیر ودافع بلغم وعلتهای دماغ ومحلل اورام ورافع گرانی بدن ومقوی قوت باصره وروشنائی آن ومشهی طعام وزیاده کنندهٔ صفرا وگل آن بهتر از برگ آن ودافع ریاح وسودا وصفرا ومدر بول وغایط وسریع الهضم وآشامیدن عصارهٔ بیخ تازهٔ آن با شیرکاو جهت رفع حبس البول وتفتیت سنگ مثانه واشتهای طعام وعصارهٔ عروق آن که در زیر زمین است مقدار دو مثقال صبح ناشتا جهت ضیق النفس بارد رطب وربو مجرب گفته اند اما باید که بالای آن یک دو لقمه نان میده با روغن بخورند وضماد بیخ آن جهت تسکین اوجاع بارده وتحلیل اورام مفید ولیکن مقرح جلد است ومخلل ثمر خام آن یعنی جوش داده وپخته در سرکه پرورده آن باخردل لذیذ ومقوی هاضمه است ودافع بلاغم ورطوبات معده وکرم آن وکرم امعا واهل هند در روغن سرشف مرتب مینمایند

* فصـــــل السین المهملة مع الیاء المثناة التحتانیة *

سینبل

* سینبل * بکسر سین وسکون یاء مثناة تحتانیة وخفای نون وفتح باء موحده ولام * ماهیت آن درختی است هندی بسیار عظیم وچوب آن شبیه بچوب انجیر سفید وسبک وبرگ آن مانند برگ جوز وازان درازتر وگل آن سرخ تیره وبزرگ شبیه بلاله بسیار بزرگی وبیخ درخت کوچک آن شبیه بترب وشقاقل بزرگی وبسیار نازک ومغز آن سفید وپوست آن نباتی رنگ وثمر آن مانند جوزهٔ پانه ودرجوف آن پنبهٔ بسیار نرمی ودرخت آن دو نوع میباشد خاردار وبی خار وخاردار آن را بهندی کانتی سینبل وسالور کانتی نیز نامند واین درخواص بهتر از بیخار آنست وبیشتر مستعمل درادویه بیخ آنست ودر روسائید پنبهٔ آن ودرغلاف اسلحه وغیر آن چوب آن * طبیعت آن گرم وتر وبا رطوبت فضلیه وبعضی خشک گفته اند * افعال وخواص آن گویند که چون بیخ درخت یکساله آن را برآورند وبکارد چوبی ورق کرده درسایه خشک نمایند ومانند صندل براده نموده باهم وزن آن نبات سفید سفوف نمایند وروزی مقدار یک درم تا دو درم تا چهل روز بخورند واز ترشی وبادی وجماع ولبنیات پرهیز نمایند درتقویت باه وحرارت غریزی وتسمین بدن عجیب النفع ونیز جهت اسهال صفراوی ودموی وسوزش اعضا وجریان منی وودی ومذی ودمامیل وبثور وجذام وفساد خون وصفرا نافع است وپنبهٔ آن هرکاه درگوش رود کرمی کرداند

سیو

* سیو * بلغت فرنگی نام گیاهی است خوشبو * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت تفتیت سنگ گرده ومثانه وادرار بول وحیض شربا وجهت تحلیل اورام وصلابات ضمادا نافع است

سیساروں

* سیسارون * بکسر سین وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح سین والف وضم راء مهملتین وسکون واو ونون لغت یونانیست * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته بیخ نباتی است معروف وآن بیخ را چون جوش دهند خوش طعم باشد وبعضی بیخ سوسن دانسته اند واین محض توهم است وابن بیطار گفته که بعض توهم نموده اند که آن فلفاس است ونیست چنین ورازی درحاوی نوشته که چنین تفسیر بخشب شو نیز نموده واین بعید واشتباهی است اورا بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت است

* طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن محلل و مقوی آشامیدن طبیخ بیخ آن جهت تقویت معده و اشتهای طعام و ادرار فرمودن بول مفید و مانع ضعف معده و اعضای باطنیه است

سیسبان

* سیسبان * بفتح دو سین و سکون یاء مثناة تحتانیه و باء موحدهٔ مفتوحه و الف و نون لغت عربی است و گویند بهندی آنرا گل انول نامند * و در ماهیت آن اختلافست صاحب منهاج و من تبع له آنرا حب الفقد دانسته اند که بزرگ‌تر از فلفل باشد و بعضی گفته اند که ثمر انول است و اصلی ندارد و بعضی نوشته درختی است بقامت دو ذرع تا چهار ذرع بحسب اماکن و غیر سیسبان بباء موحده بعد از سین اول است که ذکر یافت و این عریض الورق و باریک و برروی هم پیچیده میباشد و گل آن زرد و بسیار خوش منظور و در خوشه و ثمر آن بقدر حلبه و رنگ آن ما بین زردی و سیاهی و در باغات جهت خوش منظری غرس مینمایند و این اقرب بصواب و انول هندی مشابه این است * طبیعت آن مائل بگرمی و در دوم خشک و در دوم گرم و تر نیز گفته اند * افعال و خواص آن مقوی و مدبغ معده و حابس اسهال مزمن و نفث الدم و دافع سموم و با تریاق سموم و ضماد آن محلل طحال و پاشیدن آن مانع تولد کیک و گویند پوشیدن انگشتری آن روز چهارشنبه قبل از طلوع آفتاب در انگشت خنصر با لخاصیة مورث جاه و قبول در نظرها مصدع محرور المزاج مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن نیز ماده آورده است و اهل هند ضماد برگ بری آنرا جهت سرطان مجرب گفته اند

سیسبا

* سیسبا * بکسر سین و سکون یا و فتح سین مهمله و باء موحده و الف و سیبیا بکسر سین و سکون یا و کسر باء موحده و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف نیز آمده بعربی لسان البحر و بفرنگی شبیه و اهل سواحل مغرب قناطه و بعضی دمها نامند یا سر ماهی صدفی * ماهیت آن نوع ماهی است که در بحر قلزم و بحیرهٔ طبریه بسیار بهم میرسد شبیه بسرطان ظاهر آن صدفی و باطن آن حجری و در جوف آن رطوبتی سیاه مانند مداد که از آن کتابت توان نمود و اطفال عرب با آن کتابت و مشق مینمایند و از این جهت آنرا بفارسی ماهی مرکب نامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بطی الهضم و ملین بطن خصوص حوصلهٔ آن و رطوبت آن بسیار گرم و طلای آن جهت داء الثعلب و بهق و نمش و جرب و خاکستر استخوان محرق آن جالی آنرا جهت امراض پلک چشم و با نمک مکلس جهت بیاض چشم حبوبات و سنون آن جهت جلای دندان و ذرور آن جهت تجفیف زخمها نافع و چون از استخوان آن مبلی سازند و جفنی را که خشونت داشته باشد بدان حک نمایند زائل سازد و حکیم عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که آن ماهی در هر ماهی بکمر نیم تخم میدهد و بچه برمی آورد و زیاده از دو سال عمر آن نمیباشد آشامیدن بیضهٔ آن جهت اخراج سنگ گرده و مثانه بسیار نافع و اگر در چراغی از سیاهی آن در افروزند در خانهٔ دیگر که در آن چراغ نباشد هر کس که نشسته باشد در اطراف آن خانه گردی مشاهده مینماید و نوشته که از کتاب مصور فرنگی نقل نموده شد *

سیلان

* سیلان * بفتح سین و یا و لام و الف و نون * ماهیت آن اسم عربی عصارهٔ خرما است که بدون طبخ در آفتاب غلیظ گردانند و دبس اعم از آنست و در دبس نیز مذکور شد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و الطف از دبس مطبوخ و غلظت این از آن کمتر است * افعال و خواص آن قریب بتمر است منضج و محلل و مرقق طبیعت و جالی ما فی المعده و امعاء از بلاغم و مقوی کبد بارد و باه و منعظ و زیاده کنندهٔ روح کبدی و صالح الغذاء و سریع الاستحاله بصفرا و محرق خون و مفسد لون اکثار خوردن آن مضر محرورین و مسدد بخلاف رطب که مسدد نیست مصلح آن میوهای ترش و چاشنی دار

وبربالای آن چیزهای چرب خوردن وانچه بر آتش بعمل آورده باشند بطی الهضم و قلیل التحلیل است

* سیساليوس * بکسر سین وسکون یا وفتح سین مهملهٔ ثانیه والف وکسر لام وفتح یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله در آخر لغت یونانی است بفارسی کاشم رومی نامند وبعضی گفته که غیر کاشم است وغلط کرده کسیکه کاشم دانسته و شیخ الرئیس در ترجمهٔ استسقا گفته که انجدان رومی است وآنرا ساساليوس وسيسالي نیز نامند بالجمله ازاد ویه است که در ماهیت آن اختلاف است واصح اقوال آنست که نباتی است وچهار قسم میباشد یکی شبیه برازیانه وازان قویتر وقبهٔ آن شبیه بقبهٔ شبت وثمر آن ازانجدان که کواله پرنامند درازتر وتند طعم وبیخ آن زیاده برشبری وباعطریت ودر افعال از مائر اجزای آن قویتر دوم برگ آن شبیه بلبلاب کبیر وازان درازتر وقبهٔ آن مثل قبهٔ شبت وتخم آن سیاه شبیه بگندم وبزرگتر ازان وتندتر وخوشبوتر ازقسم اول ودر افعال تخم آن قویتر ازسائر اجزا وسوم برگ آن شبیه ببرگ زیتون و ودرشت تر وساق آن درازتر ازقسم اول وقبهٔ این بزرگ تر وثمر آن عریضتر وبزرگتر وفربه وخوشبو وقوت این ازقسم اول قویتر وازدوم ضعیف تر وچهارم نبات آن شبیه بانجدان وثمر آن سفیدتر ازان وممتد بر ود درازتر وقریب باآنکه دو طبقه باشد وباعطریت وتندی وچون مقشر کنند ازان تخمی درازتر ازرازیانه ومائل بسبزی ودر طعم شبیه بترلج ظاهر گردد ومستعمل بیشتر این قسم است ومقشر آن * طبیعت همه اقسام آن گرم وخشك در دوم * افعال وخواص آن محلل وملطف ومسکن دردهای باطني ومفتح سدد ومقوی معده ومدر بول وحیض وجهت صرع وعسر النفس وتقویت هاضمه و رفع ریاح وتقویت باه وتقطیر البول واخراج جنین ودرد رحم واذابهٔ بلغم منجمد ویك مثقال آن بافلفل وشراب جهت رفع مضرت هوای سرد ومداومت نه قیراط آن با میفختج تاده روز جهت درد گرده ولعوق بیخ قسم اخیر آن باعسل جهت رفع فضول سینه وسل کهنه وامراض کرده ومثانه نافع مضر محرور ین مصلح آن کثیرا وکتیرا وآن مضر جگر ومصلح آن زرشك مقدار شربت آن یك مثقال بدل آن انجدان است

* سیسنبر * بدو سین مهمله اول مکسور ودوم مفتوح ودرمیان هر دو یاء مثناة تحتانیهٔ ساکنه وسکون نون وفتح باء موحده وراء مهمله در آخر وسوسنبر بضم سین اول وسکون واو ونیز آمده اسم فارسي نمام است وبفارسي نیز سه سنبل وسي سنبل وبلاطيني رسربیلم وبعربي نمام الملك نامند ودیسقوریدوس گفته که بعضی آنرا زفلس کویند وازفلس نمام است وآن را نمام ازجهت سطوع رائحه وتندی بوی آن نامند وبعضی ادوی غیر نمام دانسته * ماهیت آن نباتی است ازقبیل ریحان ومابین نعناع وفودنج بری وبستاني میباشد بری آنرا ذباب نامند وبرگ آن مانند برگ سداب وقویتر ازبستاني آن شبیه بنعناع وازان سفید تر وخوشبوتر وبرگ آن عریضتر وگل آن سفید مائل بسرخي وتخم آن ریزه تر ازتخم ریحان ومنابت آن اراضی مکشوفهٔ کثیرة الشمس است * طبیعت آن گرم وخشك در سوم ونیز در آخر دوم گرم ودر اول آن خشك گفته اند * افعال وخواص آن مفرح ومفتح ومقوی احشا وروح دماغي وقلبي وباقوت تریاقیه ورافع عفونات ومدر بول وحیض ومخرج کرم شکم وجنین مرده ومحلل ریاح شربا وجلوسا وباشراب جهت تسکین قی وغثیان وجهت درد سر خصوصا باسرکه وروغن گل ضمادا وجهت امراض بلغمي ودرد سینه ومعده وورم جگر وسپرز وباعسل جهت گزیدن عقرب وباسکنجبین جهت گزیدن زنبور مجرب شربا وضمادا وطبیخ آن جهت فواق ومغص وتقطیر البول وتفتیت سنك مثانه و درد رحم ورفع قمل وعرق بدبو شربا وضمادا وباسرکه جهت قی الدم شربا نافع وبدستور تخم آن جهت امراض مذکوره

وحمول آن نیکو کنند بوی رحم و بوئیدن آن مضر و محرک مواد دماغی مضر ریه مصلح آن کثیرا مقدار شربت از خشک آن یک مثقال بدل آن مرزنجوش و بادروج و روغن آن که آب آن را با روغن کنجد طبخ نمایند تا آب رفته روغن بماند و یا آنکه گل آن را در روغن اندازند و در آفتاب گذارند مانند روغن گل بابونه و تبدیل نمایند مکرر را جهت تفتیح سده دماغی و منخرین و تحلیل مواد و تقویت اعضا و موی سر و خوش بوئی آن موثر و بی عدیل است

* باب سیزدهم در بیان ادویه که حرف اول آنها شین معجمه است *

* فصل الشین مع الالف *

* شادنج * بفتح شین و الف و بفتح دال مهمله و نون و جیم در آخر معرب از شادنه فارسی است و بسین مهمله نیز آمده و بعربی حجر الدم نامند جهت آنکه حابس دم است و یا آنکه رنگ آن بعد سودن برنگ خون سرخ میباشد و حجر الطور نیز نامند جهت آنکه از جبل الطور می آورند و حجر هندی نیز جهت آنکه در هند نیز بهم میرسد * ماهیت * آن سنگی است سریع التفتیت عدسی شکل و جاورسی شکل نیز و با الوان مختلفه و با انواع متکثره میباشد سرخ و زرد و سفید و خاکستری تیره مائل بسیاهی و خشخاشی سرخ و زرد با نقطهای ابلق و بهترین همه سرخ عدسی شکل آن است که مصری نامند سریع التفتیت و مکسور آن نیز سرخ باشد و زبون ترین همه خاکستری رنگ تیره آنست که هندی گویند و همه این انواع معدنی میباشد و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که فقیر همه اینها را مشاهده کرده و تجربه نموده و سفید را در شهر وزرا کوه و سرخ و زرد و ابلق را در حوالی جوار ری و هندی را در جبال قزوین و مصنوع نیز می باشد از مغناطیس محرق و این سیاه و زود شکن تر از معدنی است و در جمیع افعال مانند معدنی بخلاف مصنوع از حجر الیهود محرق که اغبر ثقیل الوزن می باشد * طبیعت * مغسول آن در آخر اول سرد و در دوم خشک و غیر مغسول آن در اول سرد و در آخر دوم خشک و بعضی در دوم سرد و در سوم خشک و بعضی در سوم گرم و خشک نیز گفته اند و مستعمل مغسول آن است و قوت آن تا بیست سال باقی میماند * افعال و خواص * آن مجفف و رادع و قابض بی لذع و خاتم و مدمل قروح و مقوی عصب و عضل و قوت باصره و حابس سیلان خون اعضای ظاهری و باطنی و آشامیدن آن با آب انار و امثال آن جهت نفث الدم و با شراب جهت عسر البول و سیلان حیض دائم و ادرار رمی و با ادویه مناسبه جهت اسهال دموی و قرحه امعا و زحیر و سل و اکتحال آن با شیر دختران و سفیده تخم مرغ و امثال آن جهت رمد و دمعه و سلاق و سوزش پلک چشم و قرحه و جرب و حکه حار و با آب حلبه جهت امراض باطنی غلیظه چشم و با آب خالص جهت خشونت اجفان بی ورم و چون از آن شیافه سازند و با اقاقیا بیامیزند و در چشم کشند جهت امراض چشم و جرب نافع و ذرور غیر مغسول آن جهت دفع گوشت زائد جراحات و رویانیدن گوشت صالح مجرب و بدستور قطور ساختن آن با آب که غلیظ باشد و با کشمش و مانند آن جهت بثور و قروح حاره و مزمنه و جراحات مزمنه و جراحت مقعده و رحم و قضیب و اعضای عصبانی بعد دلک و طلای آن جهت حمره و سوختگی آتش معدل * مضرت * آن از یک دانگ تا نیم مثقال مضر مثانه مصلح آن کثیرا بدل آن حجر مغناطیس سوخته و در ادویه عین شش و بارزی سوخته نیم وزن آن و چهار دانگ آن توتیا و در غیر آن دم الاخوین و طریقه غسل و اقراص و مرهم آن در قرابادین مذکور شد و عدسی نسخه رصاص سرخ خشک تر از سائر اقسام و جهت قروح خصوص قروح مقعد و قروح حادث از سوختگی آتش و لهیب آن نافع و شادنج مصنوع مضر معده و احشا و مصلح آن عصاره زرشک است

* شاطل * بفتح شین و الف و کسر طاء مهملهٔ مشاله و لام در آخر و شاتل بتاء مثناة فوقانیه نیز آمده بفارسی روشنک نامند * ماهیت آن دوائی است هندی شبیه بقطر خشک و بقدر بنادقی و بزرگتر و کوچکتر از آن نیز و با تلخی و پوست آن بسیار چین دار ما بین سیاهی و سرخی و املس و آنچه بعضی گفته اند که هر ورقی است خشن پرگره مانند با قلا اصلی ندارد و گویند که از ترکستان نیز آورند و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که در قریه کره که از جامهٔ شیراز است نیز میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال و خواص آن مسهل قوی اخلاط غلیظهٔ منشبثه در مفاصل و اعصاب و کیموسات محترقه و جهت فالج و لقوه و رعشه و صرع و امراض باردهٔ دماغی حادث از رطوبات غلیظه نافع و از جملهٔ اجزای معجون نجاح است و مقدار شربت آن نیم مثقال با هموزن آن نبات که با آب گرم بیاشامند مورث درد سر مصلح آن فواکه بارده است *

* شارف * بفتح شین و الف و راء مهمله و فا * ماهیت آن گویند اسم هندی است بخی شبیه بتربد و طعم آن بی حدت و ذی مقراطیس گوید طبیعت آن در اول گرم و خشک * افعال و خواص آن مسهل بلغم مائی و جهت امراض بارده نافع و گویند آنرا بهندی بدهارا بکسر باء موحده و فتح دال مهمله و خفای ها و الف و فتح راء مهمله و الف نامند طعم آن تلخ و ملین طبع و مقوی باه و دافع سودا و بلغم و خون و جهت اورام اعضا و امراض بارده و سیلان منی مفید *

* شاهتره * بفتح شین و الف و کسر ها و فتح تاء مثناة فوقانیه و راء مهمله و ها لغت فارسی است معرب آن شاهترج است و معنی آن سلطان البقول و بعربی بقلة الملك و بیونانی قیاسوسی بمعنی دخانی و فقتص نیز و بهندی پت پاپرّه بمعنی بقلهٔ نافعه برای مرهٔ صفرا و کت پاپره نیز نامند و در طب قدیم ملاحان و شام آنرا شجرة الدم مینامند جهت آنکه صاف کنندهٔ خون است بالخاصیت * ماهیت آن گیاهی است معروف دو نوع میباشد یکی را برگ ریزه شبیه بکشنیز و اندک خاکستری رنگ و گل آن بنفش ریزه و دوم برگ آن از آن عریضتر و سبز و گل آن سفید و طعم هر دو نوع تلخ با اندک حدت و قبض و هر دو را کزبرة الحمام نامند و برگ آن بهتر از سائر اجزای آن بهترین آن سبز تازه تلخ با اندک تیزی و قبض آن است * طبیعت آن مرکب القوی و در حرارت معتدل و در دوم خشک و گویند در دوم گرم است و شیخ الرئیس در اول سرد گفته * افعال و خواص آن مفتح سدهٔ کبد و طحال و مقوی کبد و معده و مدبغ آن و مسهل اخلاط ثلثه خصوصا سودا و دافع مرهٔ صفرا و سودای محترقه و بول و صاف کنندهٔ خون و مدر بول و منبه اشتها و خشک آن در تقویت معده قویتر و جهت تپهای کهنه و امراض سوداوی و بلغم شور و تقویت بن دندان آن و با سرکه جهت قی صفراوی و غثیان بلغمی و تنقیهٔ معده و امعا از فضول محتبسه در آن و همچنین با ماء العسل و آب برگ تازهٔ آن با شکر و انار هندی جهت تنقیهٔ معده و امعا و تفتیح سدهٔ کبد و طحال و تقویت معده و رفع یرقان و جرب و حکه و قوبا و اورام باردهٔ حادث از احتراق خون صفراوی عفن و با بلغم عفن و کسر حدت اخلاط محترقه مریه و سوداویه از سر و بدن و دفع آنها ببول و براز و عرق آن یعنی ماء مقطر شاهتره بقرع و انبیق مانع اسهال جهت مفارقت نمودن جوهر حار لطیف مفتح آن و اکتحال عصارهٔ آن جهت تقویت باصره و منع ریختن اشک بسیار و با صمغ عربی جهت منع روئیدن شعر منقلب که کنده باشند و مضمضهٔ آن جهت جراحت کام و زبان و حرارت آن و تنقیهٔ لثه و استحکام آن و ضماد خشک آن با حنا که در حمام استعمال نمایند جهت جرب و حکه مجرب و بدستور چون با آب تازهٔ آن بسرشند و بمالند و شستن سر و ریش با آب منقوع آن جهت رفع قمل و صئبان که رشک باشد و ابریه نافع و بدستور شستن با آب مطبوخ آن و ابن ماسویه ضماد تازهٔ آنرا جهت گزیدن زنبور بسیار موثر دانسته اند و صاحب شفاء الاسقام گفته بهترین

آن برگ تازهٔ آن است و نوشته که استاد من گفت ندیدم من که شاهترهٔ هندی تلیین طبیعت کند چه جای اسهال و نه
تقویت قلب بلکه ضعف آن دیده شده و تخم آن معتدل الحرارت و در افعال محمد بن احمد و جالینوس قویتر از سائر اجزای
آن دانسته‌اند و گویند شاهتره مضر ریه است و مصلح آن کاسنی مقدار شربت از جرم آن سه درم تا پنج درم و از آب آن از
ده مثقال تا شصت مثقال با آب نقوع هلیلهٔ زرد مطیب بشکر و در مطبوخ پنجدرم تا ده درم و از تخم آن تا پنجدرم بدل
آن نصف وزن آن سنا و دو ثلث آن هلیلهٔ زرد و گفته‌اند که استعمال آن با هلیلهٔ زرد اولی است جهت آنکه مضر طحال است
و هلیله مصلح آن است و عصارهٔ برگ آن را باید صاف نا کرده استعمال نمایند و قسمی از گیاه میباشد در نبات شبیه بدان
و از آن بسیار تیره‌تر و برگ آن باریکتر شبیه با فسنتین و ساق آن ایستاده و گل آن مائل بسیاهی و مجتمع و عروق آن لطیف
و تلخی و قبضی ندارد بلکه بی مزه و بد بو و قاتل کاو است چون آنرا بچرد و غیر مستعمل زیرا که غیر شاهتره است

شاهسفرم * شاهسفرم * بفتح شین و الف و فتح ها و کسر ها نیز آمده و سکون سین مهمله و فتح فا و راء مهمله و میم معرب شاهسپرم
فارسی است بمعنی سلطان الریاحین و نیز بفارسی نازبو معروف بریحان مطلق است و بترکی اسپیم و قسمی که برگ آن
بزرگ است اسپیم ماکنوم یعنی برگ بزرگ و قسمیکه برگ آن ریزه است اسپیم باروم یعنی برگ کوچک و بهندی تلسی
نامند و بعضی غیر تلسی دانسته‌اند * ماهیت آن ریحان سبز مائل بزردی ریزه‌تر برگ است و قسمی بزرگ برگ سبز
تیره صاحب اختیارات بدیعی نوشته که جبلی کرمانی است و بهترین آن سعتری بود که کرمانی نامند و ریحان یزدی نیز
* طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن مفتح سده دماغی و محلل اورام جمیع اعضا و
جهت خفقان و ضعف معده و ریاح غلیظه و عصارهٔ آن با شکر جهت رفع درد سینه و ربو و سرفه و مضمضه و خائیدن آن جهت
قلاع دهان و ترکردهٔ آن با آب مبرد و مقوی اعضا و استشمام آن جهت درد سر محرورین و مسافرین و رفع وبا و گریزانیدن
هوام و تخم آن مقاوم سموم و بالخاصیت معتدل جمیع امزجه و بدانکه اطبا گویند تخم ریحان را در ترکیب منع نموده
اند و همچنین بزرلسان الحمل را در ادویهٔ زحیر جهت آنکه لعابیت آنها که مطلوب است زائل میکردد و لیکن کوبیدهٔ آن
ضرر نمیرساند مانند کوبیدهٔ بزرقطونا در ترکیب ادویهٔ زحیر کوفتهٔ آن مستعمل است چنانچه صاحب کفایهٔ منصوری
و غیر آن نوشته‌اند که در کوفته آنها قوت قابضه زیاده می‌باشد خصوص تخم ریحان که کوفتهٔ آن با صمغ عربی در زحیر
عجیب النفع است و مجرب و جوشانیدهٔ آن نیز مفید

شاه صینی * شاه صینی * بفتح شین و الف و ها و کسر صاد مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر نون و یا * ماهیت آن عصارهٔ
جامد سیاه صمغیت است که بر و شبیه بنقش خاتم نقشی باشد و از چین آورند و گویند که از هند و گویند آن عصارهٔ حنای
چینی است و گویند عصارهٔ ریوند است و مولانا نفیس کرمانی نوشته که برگ حنای چینی مسحوق معجون بداخل است و بالجمله
از ادویهٔ مجهولة الماهیت است و با لوان مختلف میباشد بعضی برنگ صندل سفید و بعضی مائل بسرخی و بعضی مائل بسیاهی
و بعضی مائل بزردی و این بهترین همه و مستعمل و غیر تنزوی خطائی است * طبیعت آن در سوم سرد و خشک * افعال و
خواص آن مجفف و قابض و طلای آن جهت صداع حار و با گلاب جهت اورام حاره و ابتدای نقرس و ذرور آن جهت
نزف الدم جراحات و آشامیدن آن معین بر بیداری و جهت صداع حار و منع صعود بخار بدماغ و جهت ضعف معده نافع

شاهبانک * شاهبانک * و شابانک و شاه بانگ نیز نامند * در ماهیت آن خلاف است بعضی گویند بنفسج الکلاب است که بعربی

قسوة الكلاب نامند وبعضی جسفرم بری وصاحب جامع ونواب مرحوم برنوف دانسته اند ونیز گفته اند که شجر ابراهیم کوچک است ونیز از قول غافقی نقل کرده که نوعی از قیصوم است وازقول صاحب حاوی که حب شیرم بری است وصاحب اختیارات بدیعی گفته که اینها همه خلاف است ومحقق آنست که بنفسج الکلاب است که بشیرازی آن را نیس سگ گویند * طبیعت آن گرم وخشک است در دوم * افعال وخواص آن جهت صرع وآب رفتن از دهان خصوصا اطفال وتحلیل ریاح شکم ایشان وزخمها وقائم مقام مرزنجوش است

* شاض * بفتح شین والف وضاد معجمه بزبان هندی ارهر وتور نیز نامند * ماهیت آن حبی است از حبوب ماکوله معروفهٔ مشهوره که دراکثر بلاد خصوص مازندران وهند وبنگاله ودکهن بهم میرسد بقدر نخود کوچکی ومدور اندک پهن وبرسر آن مانند دانهٔ باقلا نشانی ودردکهن وبندر سورت وگجرات وعظیم آباد خوب وبالیده میشود * طبیعت آن سرد وخشک در دوم گفته اند وشاید گرم وخشک باشد * افعال وخواص آن نفاخ وبطیء الهضم وقلیل الغذا وقابض ومخرجه‌ها سهال صفراوی وتپ ربع وفساد بلغم وخون ودفع زهر نافع دانسته اند

** فصل الشین المعجمة مع الباء الموحدة **

* شب * بکسر شین وفتح نیز آمده وباء موحده مشدده بفارسی ذمه وزاک سفید وبهندی پهتکری بکسر باء فارسی وخفای ها وسکون تاء چهار نقطهٔ مثناة فوقانیه وکسر کاف وراء مهمله وبانامند * ماهیت آن مائیتی است که منجمد ومنعقد میگردد واز اجزای عفنهٔ ارضیه بسبب برودت انعقاد غیر مستحکم یافته از جملهٔ معادن اربعه غیر کاملة الصورت است که عبارت از زاجات واملاح ونوشادر وشبوب باشند وآن چیزی است شبیه بزاج ولیکن ترشی بخلاف زاج که ترشی آن زیاده است ودراکثر افعال مانند زاج است ومعادن آن یمن ومصر وبلاد ارمنیه وگرجستان واکثر بلاد است واصناف آنرا مفصله بیان نموده اند وآنچه موجود ومستعمل است این چهار صنف است یکی سفید شفاف مائل بزردی ویا بی زردی واین را یمانی نامند واین ابی است که از معدن آن که بلاد یمن است میچکد ومنجمد میگردد واین بهترین اصناف است وصنف دوم سفید شفاف که دران مطلق زردی نیست واین را زاج بلوری نامند وقطعهای این مربع ومکعب ومشقق میباشد وصنف سوم مائل باستدارة واین را زاج مدحرج نامند وصنف چهارم ملس آن نرم وزود شکن وبازهومت رائحه واین را زاج زفر نامند وسه صنف دیگر است که همه غیر مستعمل یکی زرد مستطیل ودوم سرخ رنگ غیر مضبوط الشکل وسوم سبز شبیه بزاج وشورمزه ودو صنف دیگر است که باسمیت است وغیر مستعمل یکی ازرق شفاف ودوم سیاه مائل بتیرگی * طبیعت مجموع آن در دوم گرم ودر سوم خشک ودر سوم گرم نیز گفته اند وبعضی سرد دانسته‌اند واصلی ندارد * افعال وخواص آن مجفف قوی وقاطع نزف الدم زخمها وزائل کنندهٔ گوشت زائد والتیام دهندهٔ قروح ورافع چرک وزنگ معادن ودر صاف کردن آب وشراب سریع الاثر وشرب آن مانع قی وخفقان ومقوی ماسکه ومعوط آن قاطع رعاف وقطور آب محلول آن جهت بیاض عین وغشاوهٔ رقیقین باتکرار عمل نافع وقطور مطبوخ آن در زیت جهت رفع کرم ونشف رطوبات ووجع آن ووجع انثیین مفید واکتحال ملس مسحوق با مروارید وشکر وپوست تخم مرغ وسرگین حردون اجزا متساوی جهت قلع بیاض عین مجرب وبا مازو وسماق جهت دمعه وقمل وحمرهٔ مزمنه واورام وسطبری پلک چشم وقلع بثور ولبنیه وسنون آن با نوفل جهت درد دندان وتقویت لثه واستحکام دندان متحرک وبدستور امساک آن بر دندان متحرک وبا

جهة کسر ریح کرنب جهت قلاع و بلا ستور یا عسل جهت قلاع و مضمضه بطبیخ آن با سرکه و عسل جهت زوفه رور آن جهت ورم لثه ولهاة نافع و بلا ستور طلای آن از بیرون و ضماد آن با روغن جهت اورام باغمی و با ادویهٔ مناسبه جهت استسقای لحمی و تهبیج و با برگ آس جهت رفع بدبوئی زیر بغل و عرق آن و با نمک و مازو و گل سرخ و سرکه جهت منع قروح ساعیه و خبیثه و سعی تزاید آن و با آب گرم و با عسل جهت حکه و جرب متقرح و با عسل جهت رفع آثار و با عصارهٔ عصی الراعی بر پناگوش جهت منع سیلان مواد از گوش و بهق و با دردی خل و عفص و هرسه مساوی جهت اکله و طلای محلول آن در آب برناخن سفید شده و خارش انگشتان و داحس و شقاق عارض از سرما و با شیدن آب محلول آن جهت سوختگی آتش و منع آبلهٔ آن مؤثر و با موم جهت داحس و با آب برموی و بریدن جهت رفع قمل و رشک و اذابهٔ لحم زائد در هر عضو که باشد و ذرور آن جهت رفع نزف الدم و حمول آن بتنهائی در پارچهٔ صوفی جهت رفع سیلان حیض و نشف رطوبات و اصلاح حال رحم و پیش از هنگام جماع مانع حمل و با قطران مسقط جنین با نکرار عمل و نفوخ آن در دهن افعی و بلا ستور قطور آن با آب دهن انسان کشندهٔ آن و بخور آن در زیر جامهٔ خواب کسیکه بترسد و فزع نماید جهت ازالهٔ آن مؤثر و گذاشتن آن در زیر جامهٔ خواب مانع احتلام و رافع فزع در خواب معدار شربت آن یک قیراط بدل آن نوشادر گویند از خواص آن آنست که چون کسی را چشم بد رسد و شب را بخور کند اگر در آن قطعه نقشه بصورت چشم پیدا گردد و آنرا در طرف قبلهٔ خانهٔ آن شخص بگذارند چشم بد باهل آن خانه نرسد المضار آشامیدن تکرار آن بسیار مضر و محدث سرفهٔ شدید و بهس بسیار و مصرزنه و گاه مؤدی بسل گردد و دود رم آن فی الفور کشنده و مداوای آن آشامیدن شیر تازهٔ دوشیده و کره گاو و با روغن گاو و شکر و تاثیله و قی کردن و میوهٔ تر و تازه خوردن است

* شبت * بکسر شین و فتح باء موحده و تاء مثناة فوقانیهٔ مشدده که بفارسی شوت و شود و بیونانی والیجتون و بهندی سوا و سوی و تخم آنرا بهندی والان خورد گویند * ماهیت آن گیاهی است معروف قائم بر یک ساق و شاخهای آن بسیار باریک شبیه برازیانه و برگهای آن ریزه و گل آن چتری و تخم آن ریزه تر از رازیانه و اندک پهن بشکل نصف دانهٔ رازیانه در طول و گفته اند که اهل تجربه تصریح نموده اند که هر یک از رازیانه و شبت در بعضی اراضی منقلب بدیگری میشود و قوت آن تا دو سال باقی میماند و ازادویهٔ کبار حلیلة العمل و بهترین آن تازهٔ خوشبوی شکفتهٔ آنست * طبیعت آن در آخر دوم گرم و در اول دوم خشک و گفته اند تر آن در آخر اول گرم و خشک آن در اول آن * افعال و خواص آن محلل و منضج و مفتح سدد و هاضم و با قوت باه و مسکن مغص و اوجاع بارده و مدر بول و حیض و جهت ربو و فواق امتلائی و ضعف معده و حکر و سپرز و سنگ گرده و مثانه و قولنج و منع فساد اطعمه و امراض بلغمیهٔ حادثه در سینه و معده و امراض آلات تناسل و آشامیدن آن با عسل جهت رفع سموم و اعانت برقی و اخراج اخلاط غلیظه از معده و نیز آشامیدن طبیخ تازه و خشک برگ و تخم آن جهت برا کنده نمودن ریاح و تحلیل آنها از جمیع اقطار بدن و وجع ظهر و گرده و مثانه و ادرار بول و تسکین مغص و قطع غثیان که حادث از ایستادن طعام در معده و جوشیدن آن باشد و فواق بلغمی امتلائی و طبیخ گوشت با آن باعث اخراج وسخ و زفارت و زهومت آن و سرعت طبخ و نضج و انهضام آنست و چون شبت را سائیده با عسل طبخ دهند تا منعقد گردد بر معدهٔ لطوخ نمایند اسهال نماید بآسانی و جلوس در طبیخ برگ آن و بلا ستور تخم آن جهت امراض رحم و تحلیل ریاح گرده و مثانه و انثیان و قطور عصارهٔ آن جهت امراض گوش معدار شربت آن تا هشت درهم المضار مضر مصرور و رتین

محرر و مغثی و مدام رمت اکل آن و آشامیدن طبیخ آن مضعف دماغ و بصر و معده و گرده و مثانه و مقلل و مجفف منی و اکثار آن قاطع آن مصلح آن آب لیمو و سکنجبین و آب غوره و ترشیها و در محرورین قرنفل و دارچینی و عسل گفته اند بدل آن تخم آن و دهن آن که عصارهٔ برگ تازهٔ آن را با روغن زیتون بالمناصفه جوشانیده باشند و یا برگ تازهٔ آن را در روغن پرورده که مکرر تجدید نموده باشند ملطف و مسخن و جهت اعیا و درد مفاصل و اعصاب و تلیین صلابات و تهییج اطراف و رفع قشعریره و لرزه‌ها بغایت مؤثر و تخم آن گرم و تر و خشک‌تر در اطعمه و ترشیها جهت اصلاح معده و خوردن ترشی آن بعد از طعام مقوی قوی و بدستور مضر محرورین و مغثی و اکثار آن مضعف دماغ و باصره و باه و مجفف منی و مصلح آن نیز ترشیها است و تخم سوختهٔ آن در دوم گرم و خشک و با عسل جهت امراض مقعده و بوا سیر شربا و ضمادا و با رماد زجاج و عسل جهت تفتیت حصاة و عسر بول مجرب دانسته اند و ذرور آن مجفف قروح رطبه و پرچرک و جهت قرحهٔ قضیب بی‌عدیل و ضماد مسحوق آن با عسل که در طبخ بحد انعقاد رسیده باشد بر مقعده باعث تلیین طبع است

* شبرم * بضم اول و سکون باء موحده و ضم راء مهمله و میم و بکسر اول و سوم نیز آمده و بیونانی سطوسا و بشیرازی کاو کشک و کانیطنوساک و طانیطومک نیز نامند جهت آنکه چون گاو بخورد بمیرد و کوهفند را زیان دارد * ماهیت آن نباتی است که در بوستانها و کشت زارها روید و ساق آن راست و با زغب و کوه دار بقدر ذرعی شبیه به نی و شعبه دار و برگ آن شبیه بطرخون و برگ کاج و گل آن بنفش و دانهٔ آن شبیه بعدس و مایل بسفیدی و زردی و بیخ آن سطبر و پرشیر و قوی‌تر از ثمر آن و ثمر آن قوی‌تر از برگ آن بهترین آن سرخ رنگ سبک وزن رقیق شبیه بپوست بپیچیده است که از نصیبین و دیار دیگر آورند و بدترین آن تیره رنگ غلیظ است و آنچه از فارس آورند زبون و اقوال دیگر نیز در بیان ماهیت آن وارد است و آنچه بعد از شکستن در جوف آن مانند خاکها باشد بسیار زبون قتال و غیر مستعمل بلکه استعمال مطلق آن بی احتیاج قوی مجوز نیست * طبیعت آن در سوم گرم و در آخر دوم خشک و در دوم گرم و در سوم خشک نیز گفته اند و شیر آن تا چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن از سموم قتاله و مسهل قوی بلغم و سودا و زرد آب و با قوت قابضه و مفتح دهن رگها و سدد و مدر و اخلاط از عمق بدن و موافق معدهٔ بارد رطب و جهت استسقای زقی و قولنج و درد مفاصل نافع و ضماد آن جهت قوبا و بعد بدل مضر محرورین و ضعیف البنیه و معده و جگر و باه و مورث حمیات حاده و ضعف اشتها و محرق منی مقدار شربت آن تا یک دانگ و بدل آن مازریون و بدل مثقال آن قاتل بقیء و کرب و غشی و خناق مداوای آن خوردن مسکه و روغن گاو و مرقهٔ چرب است و نیم مثقال شیر آن کشنده و غیر مستعمل مصلح آن تا کوفتهٔ آنرا در شیر خیسانیدن و سه مرتبه قبل نمودن که در هر مرتبه یکشبانه روز در شیر باشد پس در سایه خشک نموده با انیسون و مقل و کمون کرمانی و هلیلهٔ زرد و صبر و تربد و امثال اینها از ادویهٔ مسهلهٔ معتدله استعمال نمودن است برای کسر حدت شبرم زیرا که آن بسیار حاد است پیش از اصلاح و بتنهائی جائز نیست استعمال آن و در معالجهٔ قولنج که سبب آن ریاح غلیظه و بلغم باشد با مقل و سکبینج و اشق و سرگین کرک حب ساخته بکار برند و در معالجهٔ اورام و سدد و آب زرد که عبارت از استسقا است و غلبهٔ بلغم و سودا در آب کاسنی و رازیانه و عنب الثعلب صاف کرده سه شبانروز خیسانیده پس در سایه خشک نموده با ملح هندی و صبر و تربد و هلیله حب ساخته استعمال نمایند *

* شبه * بفتح شین و باء موحده و ها بپارسی روی توتیا و بهندی جست و بلغتی کهر بفتح کاف و سکون باء عجمی و خفای ها

و راء مهمله نامند * ماهیت آن یکی از اجساد معدنیهٔ معروفه است و از ترکیب آن با مس که ثلث وزن شبه و دو ثلث مس و یا ربع وزن شبه و سه ربع مس باشد جسدی زرد رنگ شبیه بطلا میسازند که بفارسی آنرا برنج و بهندی پیتل نامند و بعضی شبه را اسم اصطلاحی آن برنج مصنوع دانسته اند و شبه ما بین اسرب و قلعی است و صلب تر و دیر گداز تر از مس و رنگ آن مائل بکبودی و رنگ آن کمتر از فلزات دیگر و اوانی مصنوع از ان جوهر دار و نگاه داشتن آب در ان سرد و گلاب و اکثر عرقها در ان خوب میماند و دیر فاسد میگردد بخلاف اوانی اجساد دیگر و اوانی خالص آن شکننده میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن اکل و شرب در اوانی آن مقوی دل و معده و رافع خفقان و طلای محکوک آن با آب رازیانه و یا کاسنی و یا عنب الثعلب محلل اورام و اکتحال سوختهٔ آن جهت رفع بیاض عین و سلاق و جرب و تقویت آن و در اطلیه جهت کلف و تحلیل اورام و رفع آثار مفید مضر طحال مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا یک دانگ و گفته اند که چون موی را بمنقاش آن بکنند دیگر بر نیاید و گفته اند مداومت آشامیدن آب در ظرف مصنوع از ان حابس طبع و مورث قولنج و زردی رنگ است و نیز شبه اسم درختی است معرب از شابا هی سریانی و بیونانی فالیورس نامند بزرگ و بقدر سه ذرع بلند میشود و در ریگستانها و اراضی خالیه بهم میرسد و شاخهای آن باریک صلب با خارهای کوچک و برگ های آن شبیه ببرگ آس سبز مائل بالاندک زردی و گل آن اندک سرخ رنگ و ثمر آن مانند شاهدانه که چون بفشارند از ان رطوبتی لزج بسیار بر آید * طبیعت آن در آخر اول گرم و در دوم خشک و بعکس نیز گفته اند * افعال و خواص آن تخم آن از اکبر و اعظم ادویه دافع از برای نهش افاعی و حیوانات سمی و مغری سینه و همچنین برگ و بیخ آن و طبیخ آن حابس بطن و محلل اورام بلغمیه است در ابتدا

* شبیبی * بفتح شین و کسر دو باء موحده و سکون دو یاء مثناة تحتانیه در میان و آخر بیخ شوکران است و آنرا عامه بیخ نفت نامند جهت آنکه در کوه نفت بسیار بهم میرسد و شبیه بلفاح است در تخدیر و اکثر افعال

* فصـــــــل الشین مع الثاء المثلثة *

* شث * بفتح شین و ثاء مثلثه در ماهیت آن اختلاف است یوسف بغدادی برگ سرو دانسته که از ان دباغت جلود مینمایند و گفته اند که گیاهی است تلخ خوشبو که بان پوست را دباغت میکنند و انطاکی و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته اند که نباتی است بی ساق و گل و منتشر را اوراق منزا کم تو بر تو با رطوبت بسیار کریه الرائحه زرد رنگ و در کوهستانها و سنگلاخها بهم میرسد و دباغان دباغت پوست بان میکنند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آب آن حابس قی و مقوی معده و قاطع نزف الدم همه اعضا و جهت اسهال سریع الاثر و در امراض چشم قائم مقام ماميثا مضر مثانه مصلح آن عناب مقدار شربت آن یک درم بدل آن سماق است و چون پوست حیوانات را بدان دباغت نمایند خوشبو گردد

* فصـــــــل الشین مع الجیم *

* شجرة ابی مالک * بفتح همزه و کسر باء موحده و یاء مثناة تحتانیه و فتح میم و الف و کسر لام و کاف بیونانی قلومانن نامند * ماهیت آن نباتی است دو نوع میباشد بری و بحری و نبات آن منحصر بیک ساق مربع سبز رنگ و بعضی مائل بسرخی و بنفشی و بر ان گرههای از هم دور و بر هر گرهی دو برگ بزرگ بقدر کف دستی در مقابل یکدیگر و مشرف دندانه دار مانند اره و بالای برگها سفید که گویا برگ کوچکی است و کثیر الشعبه و شاخهای آن مجوف و گل آن ریزه و بنفش و ثقیل

الرائحه در اقطاع سبزی وثمر آن بقدر نخودی مدور و تخم آن سیاه باریک و بیخ آن بزرگ بیرون آن سیاه و اندرون آن سفید با لزوجت که چون در آب ریزند از آن کفی مانند صابون بر آید و از آن گازران جامه شویند خوب پاک کرده و در دمشق و نواح آن بسیار و آنرا صابون القاف نامند و منبت آن جاهای نمناک و سایه و کنار آبها و میان آنها ست و گفته اند که قسمی از عرطنیثا است و غیرچوبه صباغان است و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که نوعی از کلمه هوی است و در آذربیجان کور شد * طبیعت آن در اول درم گرم و در یبوست قریب الاعتدال * افعال و خواص آن بیخ آن از ادویهٔ شریفه است مقطع بلغم و جالی و مسهل سودا برفق و بهتر از لاجورد و دافع جمیع امراض سوداویه و دافع جذام و قرحهٔ ردیه بعدیل گفته اند و آشامیدن آن خصوصا بری جهت نزف الدم نفساء مجرب و ضماد بیخ بری آن جهت خنازیر و طلای برگ هرد و نوع آن رافع قروح و التیام دهندهٔ زخمها مضر مثانه مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن بوزن آن حجر ارمنی است *

شجرة الراهب

* شجرة الراهب * بفتح راء مهمله و الف و کسر ها و باء موحده * ماهیت آن در طب قدیم محمد بن احمد گفته درختی است که در بلاد دمشق بهم میرسد مزروع و غیرمزروع ثمر آن شبیه بثمر شاهدانه و روغنیکه از آن میگیرند در طعم نیز شبیه بشهدانج * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن گفته اند دانهائیکه در شاخهای بالای آن میباشد مقیی قوی و دانهای شاخهای زیرین مسهل بدون قی و دانهای شاخهای وسط آن هم مقیی و هم مسهل مقدار شربت آن از پانزده دانه تا چهل دانه و غیرما هو دانه است *

شجرة المریم

* شجرة المریم * بفتح میم و سکون را و فتح یاء مثناة تحتانیه و میم * ماهیت آن نبات بخور مریم است و مذکور شد و شاخهای آن درهم و مشبک در رنگ بکر که چون در آب اندازند درازو باز کرده و چون خشک شود بحال خود عود کند * طبیعت آن در سوم گرم و در یبوست معتدل * افعال و خواص آن مفتح و رافع بلغم و سرح کنندهٔ بشره و جالی و جهت زکام بارد و نزول آب در چشم و آب نقوع آن جهت عسر ولادت و اخراج جنین بعدیل و طلای آن جهت بواسیر و بهق و برص و اندمال زخمها و بردن گوشت زائد مؤثر مضر ریه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا نیم درم است *

شجرة ابراهیم

* شجرة ابراهیم * پنجنکشت است بعضی آنرا ام غیلان و جمعی شانیج دانند ما لبقی نوشته که در فلاحه شجرة ابراهیم را عظیم و طویل و کثیر الشوک و بی برگ و گل آن زرد و خوشبو و آنرا برم نامند و در صحراها و زمینهای خالی خشک بهم میرسد و گاه گل آنرا در لخالخ و خوشبوئیها میبندند

* فصـــــــــل الشین مع الحاء المهملة *

شحرور

* شحرور بضم شین و سکون حا و ضم راء مهمله و سکون واو و راء مهمله در آخر لغت عربی است و بترکی قراطارغ و باصفهانی غوغار و بمازندرانی توکا و رنامند * در ماهیت آن اختلاف است اکثری گفته اند طائری است سیاه بجثهٔ قمری و منقار و پاهای آن در زرد و زرد مائل بسرخی و اقوال دیگر که دراج و کبک دری و نوعی از گنجشک بزرگ سیاه طویل العنق و منقار و پا است توهم است * طبیعت آن در دوم گرم و تر و در اول گرم و خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن سریع الهضم صالح الغذا و جهت کزاز و ما لیخولیا و فالج نافع و خون آن با روغن بادام بغایت مورث حسن صوت و رافع گرفتگی آواز و صاحب منهاج گفته که بهترین آن گوشت آنست و صلب و گرم و خشک و دیر هضم بسبب صلابتی که دارد و ردی الغذا و دیر هضم و مولد خون گرم و مضر معده مصلح آن روغن بسیار است *

* شحم * بفتح شین و سکون حاء مهمله و میم بفارسی پیه نامند * ماهیت آن عضویست از اعضای مفرده که بر بعض اعضا مانند گرده و معده و امعاء و امثال آنها منعقد میگردد برای محافظت آن و آن صلب تر از سمین و مادهٔ آن و سمین صرف و رقیق دم بارد مائی و فاعل انعقاد آن هرد و برودت است و لهذا گرمی آن هر دو را ممکن از دو لیکن برودت و کثافت و انعقاد بر شحم غالب تر از سمین است و دهنیت و مائیت بر سمین و بهترین آن تازه برآورده از حیوانی کرده است و اجود طرق استعمال آن آنست که از اغشیه آنرا پاک نموده در ظرف مسی و یا آهنی بآفتاب گداز رقد و هر قدر که از آن گداخته گردد در ظرف سفالی بردارند و اگر نمک سود نمایند جهت محافظت بعضی امراض بد نیست و از برای بعضی امراض زبون و نیز طرق تصفیه و حفظ آن در مقدمه مذکور شد * طبیعت آن بدانکه شحم حیوان نر گرم تر از حیوان ماده و وحشی گرم تر از اهلی و همچنین شکاری از غیر شکاری و خصی بین بین قریب بمادهٔ آن و ابرد و ارطب از لحم است و تازهٔ آن گرم تر و کهنهٔ آن گرم و خشک و گفته اند هر چند کهنه تر میشود گرمی و خشکی و لطافت آن زیاده میگردد و بحسب هر حیوانی طبیعت آن مختلف میباشد و شحم هر یک از حیوانات در رسم خود مذکور شد و میشود ان شاء الله تعالی و از مطلق آن مراد پیه بز است و خشک تر و سریع الهضم تر و سریع الانحلال تر و بطیء الفساد تر از الیه است که دنبه باشد و ارطب شحوم شحم خنزیر است و فعل آن قریب بزیت پس شحم بط و شحم بز غلیظ تر از شحم خنزیر و بط و شحم مرغ خانگی و خروس بین آن هر دو اند و شحم گاو نر گرم تر از شحم گوسفند و شحم بز ماده گرم تر از بز نر و شحم شیر گرم تر از همه و قوت تحلیل و حدت آن زیاده و لهذا در ابتدای اورام استعمال آن جائز نیست و در انتهای اورام صلبه و مزمنه نافع * افعال و خواص آن بهترین شحوم شحم خوک است در نضج و تلیین اورام حاره و قرحهٔ امعاء و تسکین اوجاع و غوص در اعماق بدن پس شحم بط نیز سریع الغوص است بالزوجت پس پیه گردهٔ بز ماده جهت قرحهٔ امعاء و انواع معای مستقیم و لهذا مسکن اوجاع و جالب نوم است و پیه خرس جهت داء الثعلب و پیه مرغابی جهت خشونت زبان و ورم رحم و امعاء و چون با برنج پخته شود جهت قرحهٔ مثانه و اکتحال پیه ماهی نهری که از حرارت شمس گداخته باشد با عسل جهت تقویت باصره و بحرس آنرا انفع گفته اند و پیه افعی جهت نزول ماء در چشم مجرب و پیه کرکس و جوارح طیور وحشی جهت اوجاع مفاصل و پیه شیر جهت تقویت باه نافع و ضماد نمک رحم از موم و زفت و شحم گاو نر با شحم بچهٔ گاو و یا شحم بز نر با شحم بز ماده و با شحم خنزیر جهت نضج و تفتیح اورام و دمامیل و بهترین دوائی است و شحم خنزیر جهت اطفال و زنان و کسانیکه گوشت بدن ایشان نرم باشد بهتر و شحم نور از برای مفلوجین و حصادین و جمیع اعضای یابسهٔ صلبه جهت زیادتی تحلیل آن انفع و گفته اند که چون از عضوی موی آنرا بکنند و پیه افعی را بجای آن بمالند دیگر در آن عضو مو نرویند و اصلی ندارد و شحم اوز و شحم دجاج نمک سود جهت تحلیل اورام رحم نافع و شحم فیل و ایل را چون لطوخ نمایند جهت طرد هوام نافع و شحم تیس هندی که بوزینه بزرگ پیروزمند را لی ذیل نامند از انفع ادویه است برای فالج و خوردن شحم مغثی و مرخی معده مصلح آن در محرورین سکنجبین و آب لیمون و امثال آن و در مبرودین زنجبیل و نمک و مانند آن بدل آن در جمیع افعال روغن زیتون و از آن بهتر است

* فصـــــل الشين مع الراء المهملة *

شراب مروق * بضم میم و فتح را و واو مشدده و قاف * ماهیت آن خمری است که آنرا مبدء و بکسمات در آن خیسانیده بعد از شش ساعت صاف نمایند و بخورند کثیر الغذا و موافق ناقهین است

شربین

* شربین * بضم شین وسکون راء مهمله وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه و نون لغت فارسی است بیونانی قاه رس وبفرنکی سدرس وبلغت اسلام آباد چاتکام که مضاف بنکاله است کرجن نامند * ماهیت آن از اصناف سرو است برک آن از ان عریضتر وثمر آن شبیه بثمر سرو و از ان کوچکتر وقطران حاصل از ان بهترین قطرانها است و بعضی آنرا از اقسام صنوبر دانسته اند و بلند بسرو اشبه و از ان کوچکتر ودر اصفهان معروف بدرخت نوش است وقسمی دیکر از ان کوچکتر وخاردار وثمر آن بقدر کردکان وآنرا عرعر بری نامند وکفته اند درخت شربین تا پنجاه سال میماند ودر کتاب فرنکی مصور دیده شد نوعی را که ثمر آن شبیه بثمر کاج و بزرکتر از ان بود وشاخهای آن متراکم برهم برکها با برکهای باریك اندک بلند * طبیعت اقسام آن در اول سوم کرم وخشك * افعال وخواص آن آب مطبوخ شاخ آن جهت قروح ظاهری وباطنی وسستی اعضا وضعف معده وجکر وریاح غلیظ وبا طلا جهت کزیدن ارنب بری ولعوق آن جهت داء الفیل وبدستو ولطوخ آن جهت منع ریختن موی ورفع قمل وتحلیل اورام وامراض مقعده ورحم ومضمضه بطبیخ برک وثمر آن با سرکه جهت درد دندان وضماد آن جهت خناق وورم لوزتین و با نمک جهت نهش مار شاخدار وروز روز آن جهت رفع نزف الدم واعیا والتیام قروح وخوشبوئی رائحهٔ بدن واحتقان بطبیخ آن جهت کشتن سائر دیدان موثر وثمر آن قابض ومدر بول ومخرج مشیمه وجهت سعال رطوبی وعلل کبد وکزیدن ارنب بری نافع ولطوخ ثمر آن با شحم ابل و با مغز سر آن برتمام بدن جهت عدم مضرت هوام موذی نافع ومورث صداع ومزال مصلح آن فواکه ترش وکشنیز است واحوال قطران آن در حرف القاف مع الطاء در قطران مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی واهل بنکاله وفرنك قطران آن راکه روغن کرجن نامند برچوبهای عمارات وکشتیها برای محافظت از کرم خوردن می مالند و داخل رنکها نیز نموده برکشتیها میمالند *

شراب

* شراب * اسم اصطلاحی خمر است ونیز شراب رابر شربت معمول مطبوخ آب میوها وباادویهٔ رطبه ویابابسه در آب پخته صاف کرده با شیرهٔ نبات ویا قند ویا عسل ویا مانند آنها بقوام آورده اطلاق می نمایند

شریفه

* شریفه * بفتح شین وکسر را وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح فا وها آنرا سیتا پهل نیز نامند * ماهیت آن اسم هندی ثمری است هندی شبیه بثمر صنوبر که بفارسی کاج نامند وپوست آن صلب خشن ومقطع بهم پیوسته وبعد از رسیدن نرم واز هم بعضی جدا میکردند وبعد قطعهای آن درجوف آن دانها است وبرهر دانه رطوبتی وپیوسته بباطن پوستها نیز رطوبتی غلیظ لزج دانه دار ودر زیر آن پرده نازک لزج ودر جوف آن تخمی سیاه رنک اندک طولانی بقدر لوبیا وحب الخروع ومغز آن سفید ودرخت آن بریشان باشاخهای بسیار وتابسه قامت بلند میشود وبرک آن از برک ساذج عریض تر واندک کوتاه تر ونازک تر وبهترین ثمر آن بزرک بالیدهٔ رسیدهٔ شیرین بزرک دانه پر رطوبت آنست * طبیعت آن در دوم کرم وتر با رطوبت لزجه * افعال وخواص آن اندک مسخن ومخرب معده ومحرک مواد ساکنه وملین طبع خصوص با پردهٔ بالای تخم آن خوردن نفاخ وبطی الهضم واکثار آن مولد خون بلغمی لزج سوداوی ومحدث حمیات ودماميل وجرب وقوبا وامثال اینها وتخم آنرا چون بسایند وبر سر بمالند سپش آن را بکشد ودفع نماید ولیکن باید که احتیاط نمایند که بچشم نرسد که سوزش وورم میکند وفرزجهٔ آن مسقط جنین است ومجرب

* فصل الشین مع الشین المعجمتین *

* ششریث * بکسر شین وسکون شین دوم وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وثاء مثلثه * ماهیت آن اسم یونانی نباتی است که در بر البلاد مصر یافت میشود سطبرتر از انگشتی و بی مزه مائل بزردی * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت استسقای زقی مجرب دانسته اند وگویند بدون کرب و مشقت اخراج زرد آب میکند

* فصل الشین المعجمة مع الطاء المهملة المثالة *

* شطیبه * بضم شین وفتح طا وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح باء موحده وها لغت مغربی است * ماهیت آن نباتی است کثیر الوجود در کوه های برف دار برگ وتخم وشکل گیاه آن مانند زیره و با اندک تندی طعم وشیرینی وبیخ آن چند عدد مجتمع وغیر مستحکم وبعضی از آن راست وبعضی کج * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن بالخاصیة جهت تبهای حاره نافع ومدر بول ومفتت حصاة ومحلل ریاح معده ورافع اکلهٔ مستحکمه وضماد آن بجهت علت معروفه بشوکه کونند مجرب است *

* فصل الشین مع العین المهملة *

* شعر * بفتح شین وسکون عین وراء مهملتین بفارسی موی وبترکی قیل وبهندی بال نامند جمع آن اشعار وشعور وشعار آمده * ماهیت آن متولد از بخره وادخنهٔ اخلاط محترقه ویابسه است وفرق میان آن وصوف و وبر آنست که شعر پیچیده نمی باشد بخلاف صوف و وبر وصوف نرم ونازک وما بین آن هردو است وصوف را بفارسی پشم و وبر را کرک نامند وهرسه عام اند همه حیوانات یعنی بعضی را شعر و وبر هردو میباشد مانند بز و بعضی را پشم فقط میباشد مانند میش وبره و بعضی را موی فقط مانند اکثر حیوانات وانسان را نمی باشد مگر شعر فقط واز مطلق آن مراد شعر انسان است * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن سوختهٔ آن مسخن وبغایت مجفف وبلذع وجهت اکله وخشک کردن زخمها و قلاع وقروح ذرورا وطلاءً باعسل وباکندر وزفت جهت جراحات سر ذرورا بعد از مالیدن زفت بر آنها وطلای آن با مرداسنگ جهت تسکین مجرب وحکهٔ شدید قوی چشم وباروغن زیتون ویا آب جهت سوختگی آتش وباسرکه سائیدهٔ آن جهت تحلیل وقایع ثآلیل وبنور وسلک دوانهٔ گزیده وباشراب وروغن زیتون وبا آب جهت ورم سر وجراحت آن وبدل ستور شیر محرق آن ومحرق آن باعسل جهت قلاع دهان اطفال وباروغن گوسفند جهت عشره وورم حادث ازان وذرور آن جهت بروز مقعده ورد کنند آنست برموضع خود وقطور آن باروغن گل جهت تسکین درد گوش وباسفید آب وتوتیای مغسول وگل ارمنی جهت حرقة البول مجرب وبخور آن جهت صرع سدد وگریزانیدن هوام وحمول آن جهت صلابت رحم وتجفیف رطوبات آن وصرع وماء الشعیر که از تقطیر آن حاصل میکردد جهت داء الثعلب وروبانیدن موی مجرب وبدل ستور دهن آن ونیز مقوی باه است وتعلیق موی طفل بیش از آنکه صلب شده باشد جهت نقرس وعقرب گزیده نافع و دستور احراق آن ورد ستورات مقدمه ودهن آن در مرکبات در اد هان مذکور شد *

* شعر الجیاد * بکسر جیم وفتح یاء مثناة تحتانیه والف ودال مهمله * ماهیت آن نباتی است شبیه بموی بال اسپ و باریک وسیاه چند بن عدد بهم پیوسته شبیه بدسته از نیکجا روئیده وبر روی زمین پهن وبی برگ وساق وبیخی قوی وچون بسوزانند بوی موی سوخته ازان آید وغبیرپرسیا وشان است * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن بخور آن جهت تپ ربع مجرب وتعلیق آن ومانع ماندگی مسافران ورونده گان بباده است

* شعر الغول * بضم غین معجمه وسکون واو ولام وآنرا لحاء الغول نیز گویند * ماهیت آن گیاهی است بی ساق و

بربر و متعصر در اوراق خشن شبیه بموی خشن مائل بسیاهی و بیخ آن سیاه و بی ریشه و در دار الملک موجود و در زنکبار بن کرد نامند و غیر پرسیاوشان است چنانچه بعضی گمان کرده اند ما لیقی گفته که آنرا بفارسی ارد مانه و ببربری مامرب و سیون نامند و آن نباتی است که در اقلیم ثالث بهم میرسد و در غیر آن از اقالیم دیگر بهم نمیرسد و آن تارهای باریک شبیه بموی است که بر روی زمین پهن میشود و طول بسیار ندارد و شاخ و برگ و گل نیز ندارد و چون جمع کرده شود منقبض میگردد و چون بر آتش اندازند بوی موی آید و بعضی محض مسنون را شعر الغول نامیده اند و در مغرب اقصی بسیار می‌رود میان مدینهٔ تلمسان و مدینهٔ فاس و در آنجا معروف بلحیة مسنون است * **طبیعت آن** گرم و خشک باعتدال * **افعال و خواص آن** قریب بپرسیاوشان است و در تنقیهٔ سینه قوی تر از آن و ما لیقی گفته از خاصیت آن آنست که بخور آن زائل کنندهٔ تپ ربع است بزودی و تعلیق آن بر بازو مانع کثرت تعب و ماندگی مسافر است در راه رفتن

* **شعیر** * بفتح شین و کسر عین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله بفارسی جو و بهندی سج بفتح سین مهمله و جیم عجمی نامند * **ماهیت آن** از حبوب معروفه است بهترین آن سفید رسیدهٔ بالیدهٔ تازهٔ آنست و کهنه که یکسال بر آن گذشته باشد بسیار زبون * **طبیعت آن** در آخر اول سرد و خشک * **افعال و خواص آن** قلیل الغذا اثر از گندم و با قوت جالیه و قابضه و مجففه رادعه و مسکن غلیان صفرا و خون و عطش و حدت حمیات حارهٔ حاده و سل و دق مصلح آن لبن بتوعات و مورث لاغری بدن و مضر مثانه مصلح آن روغنها و انیسون است و آب جو مقشر مطبوخ بحدیکه جوها شکفته و مهرا شوند و صاف کردهٔ سرد نموده و با نیم گرم بیاشامند که ماء الشعیر نامند سرد و تر و مسکن حدت دم و صفرا و اخلاط محترقه و حمیات حارهٔ حاده و امراض حاده و مسکن حرارت باطنی و لهیب و حرارت جگر و عطش مفرط و دق و سل و قرحهٔ ریاح و ذات الجنب و سعال یابس و صداع حار و امثال اینها و سدد و سریع الانحدار و مولد خون صالح و مرخی معدهٔ رطب و مضر احشای بارده و نفاخ و مصلح آن گلقند و هنگام اعتقال بطن استعمال آن جائز نیست و مطبوخ آن با نصف وزن آن خشخاش کوبیده مانند حریره جهت صداع حار و باضافهٔ قرطم جهت اخراج بلغم لزج و منع شری و مفتح سدد و با عناب و سپستان و انجیر و پرسیاوشان جهت درد سینه و سرفه مجرب و شیرهٔ جو که کشک الشعیر نامند سرد مائل بخشکی و غلیظ تر از ماء الشعیر و جهت اسهال صفراوی و امزجهٔ حاره و غرغره بدان جهت ورم گلو و درد آن و ضماد آرد آن رادع و محلل اورام صلبه و گشایندهٔ دمامیل حاره و بتنهائی و یا با تخم خبازی بوزن آن جهت سل و ذات الجنب و اورام زیر بغل و سینه و دستان و بنا گوش و سائر اعضا و بدستور با قلیلی روغن چینی جهت اورامیکه حرارت آنها در کمال حدت نباشد و با سرکه جهت اورام صفراویه و شری و اگر آرد آن نباشد جو مقشر را با آب و یا عصارات برگهای مناسبه سائیده استعمال نمایند و با آب سفرجل جهت نقرس حار و با آب کشنیز تازه جهت تحلیل خنازیر و اورام حارهٔ صلبه و ورم گلو و با رازیانج و تخم کتان و زفت و بول اطفال جهت تحلیل اورام صلبه و گشودن دمل و با اکلیل الملک و پوست خشخاش جهت ذات الجنب و نقرس و مطبوخ آن با سرکه جهت جرب و حکه و با بنگ و افیون و آب برگ کاهو و مانند آن جهت صداع و ورم چشم و نزلات و باد سرخ و استحکام نمودن عضو مکسور و مرضوض و طلای مطبوخ آن با انجیر و ماء العسل جهت تحلیل اورام بلغمی و حار بغایت مؤثر و ضماد سوختهٔ آن با سرکه جهت کلف و حزاز نافع و سویق آن یعنی آرد بو دادهٔ آن که در سویق مذکور شد تبرید و تغذیهٔ آن زیاده از سویق گندم است و آشامیدن آن با قدری شکر بهترین اغذیهٔ اطفال است و مسکن عطش و لهیب باطنی و

نان آن ثقیل بطیء الهضم و نفاخ و چون خمیر آنرا بگذارند تا ترش شود و در روغن حل کنند و یکشب بگذارند پس بنوشند جهت تسکین غلیان خون صفراوی و لهیب باطنی و تشنگی مفرط و قی صفراوی و تبهای حاره و اسهال صفراوی و حکه بی‌عدیل مضر مبرودین و نفاخ مصلح آن شکر و یا نبات خوردن و مصلح سویق آن مغسول نمودن و با شیرینی خوردن است و دستور طبیخ ماء الشعیر در قرابادین در حرف المیم مع الالف مذکور شد

* فصل الشین مع الفاء *

* **شغنین البری** * بفتح شین و سکون فا و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون معروف بیمام است بترکی الافاخته و بهندی بکله نامند * **ماهیت** آن مرغی است از فاخته بزرگتر و سفید و طوق گردن آن سیاه و ناتمام و گردن و پای آن بلند و گویند بچهٔ فاخته است و بفارسی بوتیمار نامند و گویند کبوتر بریست و منقار و پای آن سرخ است و آنچه در هند و بنگاله دیده شده طوق گردن ندارد و تمام آن سفید و منقار آن سفید رنگ و پاهای آن بلند باریک سیاه رنگ و بعضی را مائل بزردی و بعضی را پرهای سر آن بلندتر و اکثری را کوتاه‌تر * **طبیعت** آن گرم و خشک در دوم و گویند خشکی بر آن غالب است * **افعال و خواص** آن بغایت مسمن بدن و مجموع آن مستحیل بخون صالح میگردد و مقوی قوت ماسکه و حواس و موافق ناقهین و مفلوجین و زیاده کنندهٔ قوت حافظه و محرک باه و اکثار آن مضر محرورین و مورث بیخوابی مصلح آن سرکه و کشنیز و مقوی فعل آن شیر تازه دوشیده است و گویند بهتر آنست که بعد از ذبح یکروز رها کنند و روز دیگر پخته بخورند و همچنین سائر طیور قویه را بهترین آن کوچک فربه آنست و زیاده از یکسالهٔ آن و همچنین لاغر آن بسیار مضر است

* **شغنین البحری** * بهندی ماکوچ و بفرنکی پستیناکه مرین نامند * **ماهیت** آن حیوانی دریائی است شبیه بخفاش در رنگ و بال و شکل و در دنبالهٔ آن نیشی مانند خار است * **افعال و خواص** آن چون کسی را بگزد الم عظیم حادث کرده و چون نیش آنرا در زیر جامهٔ خواب کذارند مورث بیخوابی مفرط و دفن کردن آن در خانه موجب تفرقه اهل آن خانه و پاشیدن مسحوق سوختهٔ آن بر دو کس باعث تفرقه و بغض ایشان و بدین سبب آنرا حوت الشر نامند و گویند چون در بول کسی نیشی آنرا فرو برند باعث سوزش و درد عظیم صاحب بول شود و مادامیکه برنیاورند رفع آن نشود

* فصل الشین مع القاف *

* **شقاقل** * بفتح شین و دو قاف در میان هر دو الف اول مفتوح و دوم مضموم و در آخر لام و آنرا شقاقل و ششقاقل و حشقاقل و شقبقل و هشقیقل نیز و بهندی ستالی و سوالی و دودهالی و کاکول و ستاور نیز نامند * **ماهیت** آن بیخی است پر گره و با لزوجت و اندک شیرینی و بسطبری انگشتی و درازو سفید رنگ و ساق گیاه آن پرگره و بر هر گرهی برگی و ثمر آن بقدر نخودی سیاه و برا از رطوبت سیاهی و گل آن بزرگتر از بنفشه و منبت آن زیر اشجار متراکمه و جاهای نمناک و مستعمل بیخ آنست و قوت آن تا چهار سال باقی میماند * **طبیعت** آن در اول گرم و در دوم تر با رطوبت فضلیه * **افعال و خواص** آن مبهی و مفتح و قاطع بلغم و مقوی ظهر و مسخن معده و کبد و کرده مضر اشتها و مصدع و مصلح آن عسل و مربای آن با عسل بیغایت مقوی ارواح و قوی و باه و زیاده کنندهٔ منی مقدار شربت آن تا پنج درم بدل آن در تقویت باه حب الصنوبر و بوزیدان است *

* **شقایق** * بفتح شین و قاف و الف و کسر یاء مثناة تحتانیه و قاف و آنرا شقایق النعمان و بلاطینی بیاء در ازا بتلم یعنی گلی که رنگ او زود متغیر میشود و بلغت کستیلان اماپلس و بفارسی لاله نامند و در وجه تسمیه و نسبت آن بنعمان گفته‌اند برای مشابهت رنگ آن بشقیق برق است و نیز گفته‌اند شبیه است بخون که سرخ است و خون را نعمان نامند و نیز

گفته اند چون نعمان بن منذر آنرا بسیار دوست میداشت و اول کسی بود که در خورنق اطراف قصر خود کاشته بود و نیز گفته اند که چون او آنرا بسیار در حضابات استعمال مینمود لهذا موصوف بدان نموده اند * ماهیت آن نباتی است شبیه بخشخاش در نبات و برگ و گل و ثمر و دانه الا آنکه از آن در همه چیز کوچکتر و تخم آن ریزه تر و بری و بستانی میباشد و برگ بستانی آن از بری ریزه تر و گل آن اکثر پنج برگ و صد برگ که هزار انامند نیز میشود و الوان و اقسام نیز * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن افیون حاصل از آن مانند آنکه از کوزهٔ خشخاش اخذ مینمایند بسیار قوی التخدیر و السکر و بدستور دانه و پوست آن از دانه و پوست خشخاش جاذب و ملطف و مفتح و جالی آثار و مجفف و آشامیدن گل خشک مسحوق آن بقدر دو درم با سکنجبین جهت تسکین درد احشا و اعضا که دفعةً بهم رسیده باشد بسیار سریع الاثر و نفوخ آن قاطع رعاف در ساعت و ذرور آن حابس نزف الدم هر عضو و در مطبوخات صاحب جدری در اوائل جهت تلطیف ماده و تصفیهٔ آن و تفتیح مسام و بروز بثرها هر جلد نافع و آشامیدن طبیخ برگ و ساق آن که با کاه جو پخته باشند مدر شیر و بول و حیض و طلای عصارهٔ آن منقی چرک زخمها و رافع تقشر جلد و محلل ورم چشم و سعوط آن منقی رطوبات دماغی و قطور آن جالی بیاض عین و بدستور قطور برگ گل آن و اکتحال بدان و ضماد گل آن با پوست گردکان سبز سیاه کنندهٔ مو و رافع قوبا و آشامیدن یکدرم تخم آن هر روز با آب سرد و مداومت بدان جهت رفع برص مجرب گفته اند و یکدرم از قبهٔ آن با شراب مورث جنون است

* شقراق * بفتح شین و بکسر نیز آمده و قاف و فتح راء مهملهٔ مشدده و الف و قاف و شراق و شرقوق و شرشق نیز و بفارسی کاسکینه و بشیرازی کاسه شکنک و باصفهانی سبزقبا و بهازندرانی کراکر و عرب آنرا اخیل گویند و یمن دانند و بهندی لتوره نامند * ماهیت آن دامنی گفته طائری است بقدر کبوتر و کوچک سبز رنگ خوش منظر و در جناح آن سیاهی و مخطط بسرخی و سبزی و سیاهی نیز میباشد و در بلاد روم و شام و خراسان و نواح آنها بسیار و حریص و بد خورد زد بچهٔ مرغان دیگر است و در آبادانی و مردم میباشد و بر سر کوهها آشیانه میسازد و لیکن بچه در آبادانی برمی آورد و عقب از سغاد و کثیرالاستغاثه میباشد و فریاد بسیار میکند که گویا آنرا زده اند و بغض آدمی وانطاکی گفته اند طائری معروف است ملون بسبزی و سرخی و سیاهی و در اشجار و شکاف دیوارها خانه میسازد و در تابستان دیده میشود و بد بو است و کثیرالتصویت و گویند طائری است بقدر گنجشک که بیه گویند و گنجشکان را صید کند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن محلل قوی ریاح غلیظه و مواد بلغمیه و دیر هضم مضر محرورین و مصلح مصلح آن سکنجبین عسلی و شکری و طلای سرگین آن جهت جلای کلف نافع است

* فصل الشین مع الکاف

* شکاعی * بضم شین و بفتح نیز آمده و فتح کاف و الف و عین مهمله و الف مقصوره لغت عربی است و بیونانی اقرانبقی و نیز اقشارنبقی بمعنی شوکة البیضا نامند و گویند آنرا شوکة البیضا و شوکهٔ عربیه و کثیر الرکب نیز و بلاطینی اطرکطیاس و بفارسی بادآورد گویند و اصح آنست که غیر بادآورد است بلکه از اصناف آنست و نیز بفارسی آنرا چرچه گویند و در بعضی بلاد معروف بکنگر خر است و گویند بهندی اونت کتاره نامند * ماهیت آن دو نوع میباشد یکی گل آن سفید و شاخهای آن باریک بلند سفید و کم شعبه و دیگری گل آن بنفش و شاخهای آن اندک قویتر و پرشعبه و مائل بسبزی و زردی و این مخصوص بشکاعی است و تحقیق آنست که ساق آن مثلث و طولانی و سطبری آن بقدر انگشتی و باریکتر از آن

و برگ آن کوچک مثلث شکل اندکی ضخیم طولانی با زغب کسی و بر سر آن خاری و گل آن بنفش مائل بزردی و تخم آن ریزه مثلث شکل خاکستری رنگ و طعم آن شیرین و بهترین آن سبز و بعضی گفته اند زرد آنست که کهنه نباشد و مستعمل از آن بیخ و ثمر آنست و بیخ آن قوی‌تر * **طبیعت آن** گرم و خشک در دوم و گویند در اول گرم و در سوم خشک و بعضی سرد نیز گفته اند * **افعال و خواص آن** قوت تجفیف و قبض این زیاده از باد آورد و با قوت تریاقیت و بیخ و ثمر آن ملطف بلغم و مفتح و جهت قطع نزف الدم از سینه و ورم لهاة و مقعده و طبیخ آن جهت امراض معده و کبد و حمیات مرکبه و کهنه و خصوصا در صبیان بغایت نافع و جهت فالج و رعشه و اوجاع ظهر و اسهال بطن و جهت جذام و برص و بهق و قطع سیلان رطوبات از رحم و سائر بدن مفید برای آنکه دافع مواد سوداویه و بلغمیه و جالب آنها است از عمق بدن و با افسنتین مسمن بدن و بیخ آن حابس نزف الدم و محلل اورام مقعده و مدمل قروح مضر ریه مصلح آن صمغ عربی است مقدار شربت آن دو درم و صاحب تقویم پنج درم گفته بدل آن باد آورد و در سائر افعال قریب بباد آورد و در حرف الباء مع الالف مذکور شد صاحب اختیارات بدیعی گفته که بشیرازی آن را خارمهک گویند و وی نباتی کوهی است و در زمین سیستان بهم میرسد *

شکرتیغال

* **شکرتیغال** * بفتح شین و کاف و راء مهمله و کسر تاء مثناة فوقانیه و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح غین معجمه و الف و لام بفارسی تیغال نامند * **ماهیت آن** خانه و غلاف حیوانی است شبیه بمگس که در خار انزروت مانند کرم ابریشم از لعاب خود میتند و در آن می میرد و بعضی را سوراخ کرده بدر میرود و آن خانه و غلاف در غایت شیرینی میباشد و چون بسیار کهنه شود شیرینی آن بسیار کم میگردد و آن کرم را بشیرازی خزوک و تیغال و خانهٔ آن را شکرتیغال نامند و غیر سکر العشر است و صاحب اختیارات اشتباه نموده آنرا سکر العشر نوشته * **طبیعت آن** در حرارت معتدل و رطوبت در آن غالب و با لزوجت * **افعال و خواص آن** ملین صدر و خشونت آن و مسکن حدت اخلاط و سوزش مری و جهت سرفه و تصفیهٔ صوت و خشکی گلو و معده نافع و اکثار آن مغثی مصلح آن شکر و ترنجبین مقدار شربت آن تا پنج درم بدل آن نبات است

شك

* **شك** * بضم شین و بفتح نیز آمده و کاف مشدده بعربی سم الفار و تراب الهالك و اهل عراق و مغرب رهج الفار و بشیرازی مرگ موش کانی و بهندی سنبل کهار نامند و اکسر بان زرنیخ سفید خوانند * **ماهیت آن** جسمی است معدنی سفید ثقیل الوزن براق و آنچه زرد رنگ باشد زبون بود و از خراسان آورند و گویند دود نقره است که از معدن آن بهم میرسد و قوت آن تا هفتاد سال باقی می ماند و بعد از آن فاسد میگردد و رنگ آن اغبر و وزن آن سبکتر میشود * **طبیعت آن** در چهارم گرم و خشک * **افعال و خواص آن** از سموم قتاله است و محلل و معفن و التیام دهندهٔ زخمهای بارد شدید که صبر نتوانند نمود و اکتحال آن در یک روز رطوبات طبقات چشم را زائل کند و طلای آن با روغنها جهت حکه و جرب و با گلاب جهت اورام بارده و اسقاط نافع و سه درم آن در یک روز کشنده بسوزش اندرون و ثقل زبان و اعضا و خلدی و سرخی چشم و گرمی بدن و برافروختگی بشره و گاه باسهال الدم منجر گردد و تریاق آن تراشهٔ پوستهای حیوانات است که موزاننده بقدر ربع و تا ده و چندان بیاشامند و معالجهٔ آن معالجهٔ زرنیخ مذکوره است و چون در خمیر گیرند و یا در طعامی دیگر و بخورد موش دهند بمیرد و هر موشی دیگر که بوی آن بشنود نیز می میرد و خانه از موشان پاک شود و اهل هند می گویند که پنج نوع می باشد یکی سنگیا و آن شبیه بشب یمانی است سفید شفاف و در آتش دود نکند و دوم هلدیا یعنی برنگ زرد چوبه زرد رنگ و سوم کودیا و آن میکون است و چهارم دارمار آن سرخ است برنگ دانهٔ

انار و تخم سنگهیا و این بسیار ضعیف میباشد و این فرد و لوع اخیر بسیار کم یاب است و در اعمال صناعت کیمیا بکار می آید و دافع بلغم و سودا است و جهت تپ لرز و ضیق النفس انسان و اسپ و درد دندان نافع دانسته اند

* شکرقند * بفتح شین و کاف و سکون راء مهمله و قاف و سکون نون و دال مهمله بفارسی مشهور بزمین قند و زمین را بهندی اول نامند * ماهیت آن بیخ نباتی است بطریق لجم و بهاره بر زمین مفروش و برگ آن شبیه بجوز ماثل و از آن کوچکتر و گل آن نیز شبیه بگل آن و کم رنگ تر و کوچکتر و بیخ آن در زیر زمین که از اطراف ریشهٔ آن بر آمده تا بقدر تربچ و پوست آن سرخ و مغز آن سفید و کم آب و در هر ده پانزده عدد و زیاده و کمتر نیز تکون می یابد بسبب قوت و ضعف زمین و بعد بکمال رسیدن بر آورده زیر خاکستر گرم مانند چقندر پخته و یا در آب جوش داده پوست آنرا جدا کرده میخورند شیرین و لذیذ میباشد بعضی آنرا بعد از پختن نرم کرده قدری آرد گندم ممزوج کرده مانند خمیر رشته حبوب بزرگ بقدر کردکان ساخته در روغن بریان کرده گرما گرم در شیرهٔ شکر و یا نبات که غلیظ باشد می اندازند و بعضی برای خوشبوئی قدری مشک بگلاب حل کرده داخل آن شیره میکنند پس بر آورده میخورند بسیار لذیذ میباشد و این را بهندی گلگله مینامند * طبیعت آن گرم و تر با رطوبت فضلیهٔ غریبه که بعد از طبخ و جوش دادن کم میگردد * افعال و خواص آن مسدد و قابض و نفاخ و فی الجمله مغری سینه و قصبهٔ رئه است

* فصـــــــل الشین مع اللام *

* شل * بضم شین و تشدید لام * ماهیت آن ثمر درخت هندی است از ادویهٔ مجهوله است بعضی گویند که آنرا سفرجل هندی نامند که بیل باشد و بعضی گفته اند بزرگتر از فندق است و در طعم آن تندی و اندک تلخی و قبض است و نرم ملمس و بی قشر و بعضی گفته اند مدور و بقدر زرد آلو میباشد و بعضی گفته بهیأت زنجبیل است * طبیعت آن در سوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن محلل قوی و ملطف اخلاط غلیظ و مسهل و دافع ریاح و جهت صلابت عصب و فالج و عرق النسا و قولنج نافع مضر رئه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم درم است

* شلجم * بفتح شین و بسین مهمله نیز آمده و سکون لام و فتح جیم و میم معرب شلغم بغین معجمه فارسی است و بیونانی عنقیلی و عنغلی نیز و بفارسی برشاد و شلم نیز و بترکی پم بضم باء عجمی و میم نامند * ماهیت آن معروف است و بری و بستانی میباشد و بری دو قسم است یکی شاخهای نبات آن دراز و برگ آن بعرض انگشت مدور و بیخ آن باریک مانند بیخ اشجار دیگر و غیر ماکول و تخم آن سیاه و مغز آن سفید منابت آن مزارع و دیگر برا منابت صحراهای نمناک و نزدیک آبها و بیونانی لونیناس و لونیاس نیز گویند بیخ آن بقدر خیار و بسیار سرخ و ماکول و برگ آن شبیه ببرگ بستانی و از آن باریک تر و املس و کثیر التشریف و تخم آن مانند بستانی و مائل بسیاهی و تخم این مستعمل در تریاق فاروق است و بستانی آن را برگ شبیه ببرگ ترب و کثیر التشریف و از آن املس و بیخ آن مدور و مفرطح و بعضی اندک طولانی و بر سر آن اندک ریشه و ماکول و در اکثر بلاد بهم میرسد و بقدر نارنج بزرگی و نامند و اند در بعضی بلاد و اراضی قویه میشود و نازک بی ریشه و در بعضی اراضی ضعیفه کوچک ریشه دار و بهترین و مستعمل آن بستانی نازک بی ریشهٔ آن است و تخم آن سرخ و تیره و از بری بزرگتر و این مزروع میباشد در خریف و در اواخر شتا و اوائل ربیع نیز قلیلی در بعضی بلاد بهم میرسد * طبیعت بری آن در اواسط دوم گرم و در اول تر و بستانی آن در اول دوم گرم و در اواخر اول تر * افعال و خواص آن اول مطبوخ بیخ آن کثیر الغذا و رافع سعال و ملین سینه و بطن و مقوی باصره و مشهی طعام و مهیج باه و زیاده کننده منی و مفتت

حشاء و مدر بول و برگهای نازک آنرا قوت ادرار زیاده و بطی الهضم و نفاخ و مصلح آن فلفل و زیره و شیرینیها و در احادیث وارد است که امر فرموده اند بخوردن شلغم و فرموده اند علیکم باللفت فانه لیس احد الا وله عرق من الجذام واللفت یذیبه و در حدیث دیگر است که ما من احد الا وفیه عرق من الجذام فاذیبوه بالشلجم و چون ریشهای باریک آنرا سائیده با عسل بیاشامند جهت سنگ و عسر البول مجرب و ضماد مطبوخ آن محلل اورام و نطول مطبوخ جمیع اجزای آن جهت شقاق عارض از برد و نقرس و حکهٔ مراریه و بدستور طلا و ضماد برگ و بیخ و یا تخم کوبیدهٔ آن و ترشی بیخ آن یعنی مخلل آن لذیذ و ملطف رطوبات و مقوی احشا و مشهی و بی نفخ خصوص با خردل آن و یا چاشنی دار آن که قوت جلا و تقطیع آن زیاده است و مطبوخ آن در جوف خمیر در زیر آتش که طبخ کامل یافته باشد قلیل النفخ و جشا آورنده و محرک باه زیاده از مخلل آن جهت آنکه رطوبت فضلیه و ریاح آن در جوف خمیر بالکل بتحلیل نمیرود و جمیع اجزای آن با تریاقیت و تخم آن در اول سوم گرم و در اول تر و مبهی تر از بیخ آن خصوصا که اندک بریان نموده باشند و مشهی و با تریاقیت و در جمیع افعال قویتر از آن و مولد ریاح و مصدع محرورین مصلح آن سکنجبین و ترشیها و گلقند و خشخاش سیاه و شکر نیز مقدار شربت آن ده درهم و روغن تخم آن محلل ریاح و رافع اعیا و مقوی آلات تناسل شربا و تدهینا و مرهم بیخ آن کثیر النفع و در قرابادین در مراهم مذکور شد و تخم قسم اول بری آن جالی بشره است طلاء

* شلیل * بفتح شین و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام بخراسانی شفترنک و شیرهو تیز نامند * ماهیت آن از جنس شفتالو است گویند درخت شفتالو و زرد آلو را که باهم پیوند نمایند شلیل میشود و آن بقدر زرد آلو و گرد کان و از شفتالو لذیذتر و لطیف تر و شفتالو آن کمتر در طبیعت و سائر افعال اقرب بآن مرد واست * فصـــــل الشین مع المیم *

* شمع * بفتح شین و سکون میم و عین مهمله بفارسی موم نامند و بیونانی قیروس ماهیت آن معروف است که جرم خانهٔ زنبور عسل است که عسل را در آن جمع میکند و آن سه نوع میباشد یکی آنست که زنبور عسل عسل را در آن جمع میکند و این مائل بسرخی و زردی و نرم و چرب و خوشبو میباشد و بوی عسل از تازهٔ آن می آید دوم آنست که پردهای خانهٔ خود را از آن میسازد و در آن عسل نمیباشد و این متوسط است در خوبی و بدی و سوم معروف بتسلیط است و آن چیزی سیاه رنگ است که بر کوائر یعنی خانهٔ خود میمالد و این زبون است * طبیعت آن در اول دوم گرم و در رطوبت معتدل و قوت آن تا سی سال باقی میماند * افعال و خواص آن محلل و منضج و ملین اعصاب و موافق جراحتها و مصلح ادویهٔ مراهم و حافظ آنها و خوردن وزن ده خرنوبه از آن که بمقدار دانهٔ گندم ریزه ریزه کرده فرو برند با احسای موافقه و یا در روغنها خصوص روغن کنجد حل نموده بنوشند جهت قروح باطنی و سحج و اسهال مزمن و جذب سموم مجرب و جهت درد سینه و سرفه و سل و رفع انجماد شیر و رد کلوها و تصفیهٔ صوت بیعدیل و بخور آن معرق صاحبان حمیات و رافع عفونات هوائی و با ئی و رائحهٔ آن جهت رفع بد بوئی بینی و اذیت بوی مرده از ومقا بر وو با و حقنهٔ گداختهٔ آن با روغن گل سرخ یا زیت عذب با لمناصفه جهت سحج امعا بغایت نافع و طلای آن با ادهان مناسبه خصوصا روغن بنفشه جهت رفع خشونت سینه و سائر خشونات بدن و نضج اورام و جهت حکه و جرب و توسیع دهن زخمها و بچرک آوردن آنها و رفع اذیت زخم حربهٔ زهردار و جذب آن بالخاصیة و طلای موم روغن معمول با روغن سوسن و یا روغن زنبق و یا با سمن بر صورت صاف کننده و نیکو کننده رنگ رخساره و زائل کنندهٔ کلف و محلل صلابت اعصاب و گویند چون از موم زرد یا سرخ

با روغن سوسن و با گل سرخ مرتب نمایند و سه هفته در آفتاب گذارند پس بر اورام پس گوش و اربیه طلا نمایند بتحلیل برد و منع انصباب مواد بدان نماید و چون بتنهائی ورق ساخته بر پستان گذارند مانع انجماد و بسته شدن شیر است در ان و بر تعقد عصب و اورام محلل آنها و تکمید ریزه ریزه کرده آن با زرد چوبه خشک کوبیده در صره بسته و بروغن کنجد گرم کرده محلل اورام و ریاح و مسکن اوجاع و چون مخلوط بعود هندی نموده بر آتش گذارند بد بوی واندک اندک سوخته گردد و خوردن موم دافع اشتها و مسدد مصلح آن نان مقدار شربت تا نیم درم بدل آن آزد باقلا است و گویند چون آشیان مگس را بسوزانند و بظرفی بمالند و در آب دریا و یا سائر آبها گذارند آب شیرین را بخود جذب میکند دستور سفید کردن موم آنست که بگیرند موم را و گداخته در آب سرد اندازند و چرک آنکه در زیر آن جمع گردد جدا نمایند و همچنین مکرر نمایند پس در دیک سر گشاده سفالی نو کرده آب دریای شور بران ریخته و اندک نطرون و اگر آب دریای شور نباشد آب نمک بران ریزند و بر آتش گذارند تا گداخته گردد و از آتش فرود آورند و دیک سفالی دیگر که دران تواند داخل شد ته آنرا تر کرده دران فرو برند تا مومهائی که بان بچسپد و بر آورند و بعد سرد شدن موم را جدا کنند و همچنین یازده یک را دران فرو برند و مکرر همچنین عمل کنند که هر مرتبه بکدازند با آب شور و نطرون و ازته دیک سفالی دیگر تر کرده برداrند پس آن قرصها را در ورد و بر ریسمانی کشیده روزها در آفتاب بیاویزند و بران آب سرد دفعه بدفعه بپاشند و شبها بماهتاب تا آنکه خوب سفید گردد و بس گداخته ازان شمع ریزند و بادر مراهم و غیر آن که مطلوب باشد بکار برند و یا آنکه در ظرفی کرده آب بسیار گرم جوشان بران ریزند و بدستور طبخ دهند و عمل نمایند تا سفید گردد و یا آنکه بعد تصفیه چرک آنرا گداخته در آب سرد اندک اندک بریزند و یا آنکه بدسته جاروبی برهم زنند که بزودی دانه گردد پس روزها بر پارچهٔ کرپاس نم کرده ریزند و بر آفتاب گذارند و آب بران بپاشند و شبها زیر آسمان و ماهتاب گذارند تا سفید گردد

* فصل الشین مع النون *

* شند * بفتح شین و سکون نون و دال مهمله دیسقوربدوس اسیلوس نامیده و بهندی ست بفتح سین مهمله و تاء مثناة فوقانیهٔ مشدده گویند * ماهیت آن از طیوب معموله است مخصوص اهل مصر و بهتر از انجا جای دیگر نمیسازند و گویند دخان ضرو است و دستور صنعت آن آنست که حصی لبان را نیم کوفته هر قدر که خواهند در دیک سفالی کنند و دیک دیگر طولانی بر سر آن نصب نمایند و اطراف آنرا بگل حکمت بگیرند و در زیر آن آتش بسیار ملایم کنند تا در ظرف بالا صعود نماید و بچسپد و اگر بجهت زیادتی عطریت ظرف بالائی را بعود و صندل بیالایند خوب است و اگر بجای دیک بالای کاغذی را بشکل کلهٔ قند پیچیده بر سر آن نصب کنند بنحویکه اصلا بخار بیرون نرود نیز خوب است و بهترین آن سفید خوشبوی آنست که بوی دود ازان نیاید * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن مقوی دل و مدر فضلات و مفتت حصاة و دافع اخلاط لزجهٔ سینه و با زعفران مفرح و جهت سرفه و ضعف عصب و خفقان و با انیسون جهت قولنج مجرب دانسته اند و طلای آن جهت التیام قروح و دافع آثار و حمول آن جهت بواسیر و تقویت رحم مفید و مجفف و مصدع محرور و مغشی سینه و مصلح آن روغن کنجد مقدار شربت آن چهار قیراط است

* فصل الشین مع الواو *

* شواء * بفتح شین و واو و الف ممدوده لغت عربی است بفارسی کباب و بریانی گویند * ماهیت آن گوشت بریان

کرده است بهر نحو که بریان نموده باشند بر آتش بواسطه یا بیواسطه در روغن یا بی روغن و از بالا روغن بر آن زده باشند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن استشمام رائحهٔ آن در حین بریان نمودن مقوی قلب نافع مرتاضین و بدستور خوردن آن سریع الهضم جید الکیموس و مقوی اعضای رئیسه و باه و اکثر آن ثقیل و دیر هضم و نفاخ

* شوا صرا * لغت یونانی است بفتح شین و واو و الف و فتح صاد و راء مهمله و الف مشک الجن است و گویند در بلاد شبانکارهٔ فارس مشک چوپان نامند و در تنکابن مشک داش * ماهیت آن رازی گفته از انواع بلنجاسف است که برنجاسف نیز نامند و دیسقوریدوس گفته بیونانی بطوس نامند و آن گیاهی است که هر سال تازه بتازه میروید بقدر مسماری مفروش بر روی زمین و شاخهای آن بسیار و برگ آن شبیه ببرگ دشتی و تخم آن بر سر شاخهای آن و همهٔ آن از شاخ و برگ و تخم بسیار خوشبو است و لهذا مردم در ثیاب خود میگذارند منبت آن بیشتر وادیها است و مترجم کتاب ابوریحان در صیدنهٔ خود گفته که در بلاد دیلم نباتی بدین نام که آنرا مشک الجن نامند دیدم خاکستری رنگ مائل بزرقت شبیه باشنهٔ بی ساق و بی گل و منحصر بر اوراق بسیار متراکم منبسط بر روی زمین که از زمین بلند نمیکردد و بیخ آن سیاه بقدر مسماری و منبت آن سنگلاخها و کوهستانهای عظیم و از تازهٔ آن تا چند ماه بوی مشک تازه می آید * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفرح و مقوی ارواح و قوی و مدر حیض و با شراب جهت عسر النفس محتاج بانتصاب و در حقنه جهت عرق النسا و اوجاع مفاصل داخل مینمایند برای آنکه مسهل اخلاط لزجه است *

* شوحط * بفتح شین و سکون واو و فتح حا و سکون طاء مهملتین لغت عربی است * ماهیت آن مجهول است بغدادی گفته درختی است بزرگ شاخهای آن صلب و بی گره و راست و برگ آن شبیه ببرگ بید و از چوب آن کمان گران کمان میسازند و بعضی گفته اند که نوعی از نبع است و بعضی آنرا و شریان را یک دانسته اند و گویند آنچه در قلهٔ کوه میشود نبع است آنچه در پائین آن شوحط و باختلاف منابت نام آن مختلف میگردد و صاحب اختیارات خوشهٔ از آن گفته و بعضی گفته نوع خبیث وزبون مازریون است و این قول اقرب بصواب است * طبیعت آن گرم و خشک و جمیع اجزای آن با قوت قابضه * افعال و خواص آن جهت اسهال مفید و جلوس در سایهٔ آن ممنوع است *

* شوکران * بفتح شین و سکون واو و فتح کاف و راء مهمله و الف و نون لغت عربی است و بغدادی گفته یونانی است و ابن بیطار گفته که بعجمی اندلس حفوطه نامند و بیونانی قونیون و سقونیون و باریقون و طفنیقون و منقوسیون و بفرنگی شیکنه و بفارسی بیخ تفت نامند * ماهیت آن دیسقوریدوس در رابعه گفته بیخ نباتی است با لزوجت و ساق آن پر گره شبیه بشاخ رازیانه و سطبر تر از آن و شعبهای شاخهای آن چتر دار و برگ آن شبیه ببرگ قنا و بزرگ تر از آن و ثقیل الرایحه و در بالای آن شعبه و اکلیلی و در آن گل سفید شبیه بگل شبت و تخم آن مثل نانخواه و مائل بسفیدی و روفس گفته برگ آن مانند برگ یبروج و بسیار زرد و بیخ آن باریک و بی ثمر و تخم آن برنگ نانخواه و بزرگتر از آن و بی طعم و بی بو و لعاب دار و بعضی گفته اند بیخ نباتی است که آنرا د و سرود ورت و دورس تبز نامند و بعضی گفته اند بزر البنج رومی است که آنرا دورس گویند و بهتر و مستعمل آن آنست که در کوه تفت از یزد میروید و آنرا دورس تفتی گویند و صاحب اختیارات گفته آنرا شوکران نامند و بعضی گفته اند بیخ نباتی است که بهندی موتهه نامند * طبیعت آن در چهارم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن مخدر و مسکر و منوم مقدار شربت آن نیم دانگ بدل آن بزر البنج و در دوم آن قتال بقوت

سمیت بارده بزوال عقل واختلاط ذکر و ذهن و کلام و سدر وظلمت وغشاوهٔ بصر که چیزیرا نبیند وفواق وبرودت باطن واطراف در آخر تشنج وخناق از تنگی که در قصبهٔ ریه وحنجره پیدا کند پس موت ومداوای آن مبادرت بقی واسهال بطن تا که نقا حاصل گردد پس آشامیدن اشیای نافعهٔ تریاقیه مانند طلای صرف که نوعی از شراب است پس اندک مهلت داده بعد ازان شیر الاغ وافسنتین با فلفل و جند بیدستر وسداب با طلا بنوشند وبا قردمانا ومیعه وفلفل با تخم انجره با طلا وبا روغن غار انجدان وحلتیت و روغن حار مناسبی و باقی تدابیر آن مانند تدابیر افیون خورده است وچون خوشهٔ آنرا پیش ازانکه تخم آن خشک شود بگیرند وبکوبند وعصارهٔ آنرا گرفته درآفتاب خشک نمایند نفع بسیار دارد وازان جمله آنکه ادویهٔ مسکنه اوجاع چشم است وضماد آن جهت تسکین اوجاع حاره ونمله وجمره وحمره وضماد برگ وتخم آن بر پستان شمرده از قاطع شیر آن ومانع آویخته شدن آن وبر پستان دختران مانع کبر آن وبدستور بر خصیهٔ پسران وبر خصیه وکش ران جوانان مانع احتلام ومحلل ورم آن وبر قضیب مضعف باه ومانع بزرگ شدن آن وبر عانه وهر عضوی که خواهند مو نروید مانع آن وبر شکم حابس اسهال و نزف الدم وبدستور طلای آن بر پیشانی حابس رعاف وحکیم میر محمد مؤمن نوشته که چون بیخ آنرا با بزر البنج از هر یک پنجدرم کوبیده با یکصد وپنجاه مثقال آب ویکصد وپنجاه عدد مویز بزرگ دانه بآتش ملایم طبخ دهند تاآب به سوزد پس مویزها را از ادویه جدا کرده نگاه دارند وازیکعدد تاسه عدد آنرا بخورند مسکر قوی را مساک منی آورد وزیاده از سه عدد منوم قویست ونوشته که من این را مویز عمرونام کرده ام

* شوندر * بفتح شین و واو وسکون نون وفتح دال وراء در آخر هر دو مهمله وبضم اول ودوم نیز آمده * ماهیت آن بغدادی گفته معرب ازچغندر فارسی است وان نوع از لفت است وبمصر آن را الفت طلیطلی وقومی سلجم احمر نامند وآن شبیه بشلجم است در نبات وصورت ولیکن برگ آن خشن ومشوف نیست بلکه اقرب بسلق است وبرگ آنرا نمیخورند چنانکه برگ شلغم را میخورند بلکه بیخ آنرا میخورند وطعم آن با حلاوت وتلخی کمی است وانطاکی گفته فرقی میان آن و زردک وشلغم نیست مگر آنکه برگ آن مشوف نیست بیخ آن مائل باستداره وطول وبسیار سرخ وشیرین مائل بتلخی وتیزی است وصاحب تحفه نوشته قسمی ازشلغم بری ماکول است وبهترین آن سرخ خالص کوچک تازهٔ آنست * طبیعت آن بارد رطب در دوم وگرم وتر در آخر اول نیز گفته اند رطوبت آن زیاده از حرارت * افعال وخواص آن رافع ریاح وعفونت ومسخن وجاذب دم از عروق بظاهر جلد ومهیج باه بغدادی گفته بنابرآنکه بارد رطب است که ظاهر است مضر باه است ومضر مبرودین وصاحبان معدهٔ بارد وبطیء الهضم ومورث نفخ وقراقر مصلح آن سرکه وخردل وپختن آن مهرا ومردم بلدان با شیر آنرا ابا باماست ترتیب میدهند وبطیء الهضم میکردد ولیکن لذیذ میباشد وتخم آن بسیار نافع است در ادویهٔ قتاله واکر بیشتر از سم بخورند سم چندان ضرر نمی کند وفعل آنرا باطل میسازد بالمره ولهذا از ادویهٔ تریاق فاروق است وجزوی از اجزای آن بخلاف تخم بستانی آن که ضعیف است وطبیخ آن جهت ابرده نافع جلوس ونطول بدان ودرسائر افعال قویتر از سائر اقسام شلجم ودر شلجم مذکور شد

* شونیز * بضم شین وسکون واو وکسر نون وسکون یای مثناة تحتانیه وزای معجمه لغت فارسی است وشونوز وسیاهدانه نیز وبعربی حبة السوداء وبیونانی سنود یسقوریدوس شنون گفته وبهندی کلونجی نامند بفتح کاف وضم لام وسکون واو وخفای نون وکسر جیم وبای آخر حروف بهترین آن تازه فربه دانه تند بوی آنست * ماهیت آن تخم نباتی است شبیه

برا زبانه و از آن درازتر و باریکتر و گل آن زرد مائل بسفیدی و بنفش سبز میشود و برگ آن شبیه ببرگ زبان در قفا و تخم آن
در غلافی بزرگتر از غلاف بزر البنج و تخم آن قریب بمقدار انیسون و سیاه تند بو و مغز آن سفید و قوت آن تا هفت سال باقی
میماند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مسخن و مجفف رطوبات و منضج و مقطع اخلاط و جالی
و مدر شیر و بول و حیض و مسقط جنین زنده و مرده و مشیمه و تریاق سموم بارده شربا و بخورا و حمولا بادهن سوسن اعضاء
الصدر و الغذاء و النفس و شربا جهت سرفهٔ بارده و درد سینه و انتصاب نفس و قی المده و غثیان و استسقا و یرقان و سپرز
و قولنج ریحی شربا و ضمادا نافع و مداومت خوردن آن هر صباح مدر بول و حیض و شیر و با روغن جهت سرخ کردن رخساره
و تصفیهٔ بشره و با سرکه جهت اخراج اقسام کرم معده شربا و ضمادا و یک مثقال تا دو درم آن تا سه درم با آب نیمگرم جهت سگ
دیوانه گزیده و رتیلا و با سکنجبین جهت تپ ربع و تپ بلغمی کهنه و با آب و عسل جهت نفس الانتصاب و تفتیت سنگ گرده
و مثانه و تپهای مزمنه و با نطرون جهت عسر البول و سوختهٔ آن جهت بواسیر خصوصا که با رب مورد بنوشند بی بدل و بوئیدن
خام آن و با در سرکه خیسانیدهٔ آن یکشب در صره بسته و بدستور سعوط در سرکه خیسانیدهٔ آن یکشب و صبح سائیده جهت
درد سر بارد مزمن و تفتیح سدهٔ خیشوم و زکام و نزله و لقوه بغایت نافع و بی بدل و چون هفت عدد دانهٔ آنرا در شیر زنان
بخیسانند یکساعت و بسایند و در بینی کسیکه یرقان داشته و چشمهای او زرد شده باشد قطور نمایند بغایت نافع و زائل سازد
بسبب قوت تفتیحی که دارد و سعوط مسحوق آن با دهن ایرسا جهت ابتدای نزول آب در چشم نافع و بدستور با کتحال
استعمال آن جهت نزول در ابتدا و کماد گرم کردهٔ آن بر سر جهت زکام و بر سائر اعضا جهت تحلیل ریاح سریع الاثر و مضمضهٔ
مطبوخ آن با سرکه بتنهائی و با چوب صنوبر جهت درد دندان بارد و ضماد آن در پیش سر جهت منع و سد تتالی نزلات
مزمنه و رفع درد سر بارد و تفتیح سدهٔ خیاشیم و با سرکهٔ خمر و با انگوری جهت ثآلیل و رفع خال و تقشر جلد و درد مفاصل و
بهق و برص و شعفه و قوبا و با بول اطفال جهت تحلیل اورام صلبه و ثآلیل و خال مجرب و با آب حنظل تر که براطراف ناف
طلا کنند جهت اخراج حب القرع قوی الاثر و با آب شبت جهت اخراج حیات بقوت تمام و سائیدهٔ آن با خون افعی و با
خون خفاش و با خون خطاف جهت وضع بغایت مؤثر و با عسل و روغن جهت درد رحم و وجع آن در حین نفاس و با روغن گل
سرخ جهت انواع جرب و ضماد سوختهٔ آن با موم گداخته و روغن سوسن و با حنا و مانند آن هر دو بر سر صاحب قرع که بفارسی
کل نامند مفید و مانع ریختن موی آن و رویانندهٔ آنست بشرط مداومت و ضماد اندک بریان کوبیدهٔ آن با گلاب جهت زخمهای
سوداوی ساق پا مجرب و با بول صبیان جهت قروح شهدیه سر و سائر قروح بارده رطبه و قطور بوداده کوبیده جوشانیدهٔ آن
با روغن زیتون و صاف کرده بقدر سه چهار قطره در بینی جهت رفع زکام که با عطسه بسیار باشد مجرب و با روغن حبة الخضرا
در گوش جهت تفتیح سده و رفع ریاح و درد آن نافع و دخان آن گریزانندهٔ هوام و اکثار شرب شونیز مورث خناق محرورین
و سدر مصلح آن در سرکه خیسانیدن آن مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم در مبرودین و در محرورین
تا نیم درم و بدل آن انیسون و نصف وزن آن تخم شبت و روغن آن با روغن زیتون و کندر جهت اعادهٔ باه مایوسین شربا
و طلاء مجرب دانسته اند و روغن آن که بقرع معکوس گرفته باشند طلاء بر اعضای تناسل و کمر جهت آوردن نعوظ بی بدل
و رافع دردهای بارده و سستی اعصاب و سدهٔ آن و بدستور آشامیدن آن با شیای مناسبه جهت امور مذکوره سریع الاثر
و فرشی کفه نبات آنرا چون در غدیر اندازند ماهیان آن بالای آب آیند و گویند نوعی از آن خناق و غثیان آورد تا بحد

آن قی کردن و آشامیدن شیر و سائر تدابیر که نفس خورده است * فصــــل الشین مع الیاء المثناة التحتانیة *

* شیبه * بفتح شین و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح باء موحده و هاء اسم عربی است و بعبری شیبة العجوز است و آنرا بعضی اشنهٔ بستانیه نامند * ماهیت آن گیاهی است ساق و شاخ آن سفید و برگ آن مائل بسفیدی و غبار رنگ و کو یا بمقراض ریزه کرده اند و خوشبو با تندی شبیه ببوی صعتر منبت آن بساتین و جاها ئیکه باران بسیار شود و در شیراز بسیار میشود و آنرا در بساتین و مقابر بسیار میکارند و ریحان کرمانی و حبق کرمانی نیز نامند و رائحهٔ آن شبیه بکافور است * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک و در آخر اول نیز خشک گفته اند * افعال و خواص آن مفتح سدد و محلل و مدر حیض و منقی فضلات و مواد نزلی شربا و ضماد آن رافع ورم ریحی و بلغمی و مانع مواد ورمی در ابتدا و در انتها محلل آن و جهت تحلیل ریاح رحم و انفتاح فم آن و ادرار طمث و جذب جنین شربا و حمولا و جلوسا فی ماء طبیخه موثر مقدار شربت آن تا یکمثقال و نیم است و با شراب و ماء العسل بقدر احتیاج *

* شیح * بکسر اول و سکون یاء مثناة تحتانیه و حاء مهمله بیونانی ساریقون و اقلینا شجرا و سیتا بحریا نیز و بفارسی درمنه نامند * ماهیت آن نباتی است قریب بیلندی شبر و گل آن خوشبو و تلخ و با اندک حدت شبیه بافسنتین رومی ولیکن قبض این از آن کمتر و گرمی این از افسنتین زیاده و برگهای آن ریزه نازک شبیه ببرگ سداب و بعضی مائل بزردی و بعضی مائل بغبرت و گل آن زرد و سرخ و آن اقسام میباشد جبلی و صحرائی و جبلی آن قویتر از صحرائی و آنچه گل آن مائل بزردیست و برگ آن شبیه بسداب و نبات آن از شبر کوچکتر شیح ارمنی نامند و آنچه مائل بغبرت و تخم آن شبیه به تخم کشوث و اندک از آن بزرگتر و تیرگی آن با رطوبت چسبنده و گل آن زرد و شیح جبلی را بیونانی اقلیون نامند و طعم آن تلخ و آنچه عریض الورق و گل آن سرخ است شیح خراسانی و شیح ترکی نامند و درمنهٔ ترکی تخم بستیاج است که و خشیزک نامند و آن تخمی است معروف و در بستیاج مذکور شد و مستعمل از اقسام آن گل آنست غیر سائر اجزاء و گیاه آنرا میسوزانند و گفته اند نوعی از افسنتین است و صاحب منهاج آنرا دو صنف گفته یکی چوب آن مجوف و برگ آن شبیه ببرگ سرو و دیگری ارمنی زرد رنگ و شیخ الرئیس نیز یکی را سروی الورق مجوف العود گفته و این مستعمل در دخنه و بخورات است و دوم برگ آن شبیه ببرگ طرفا و گفته اند گاه یافت میشود صنف ثالثی که زرد رنگ میباشد و آنرا سریقون ارمنی و افسنتین البحر نیز نامند و مختار و بهترین آن ارمنی است * طبیعت آن گرم و خشک در سوم و در دوم نیز خشک گفته اند * افعال و خواص آن مفتح سدد و قاطع بلغم و محلل ریاح و مسهل اخلاط فاسده و مدر فضلات و مخرج اقسام کرم شربا و ضمادا و جهت گزیدن عقرب و رتیلا و سموم بارده و عسر نفس و فواق و مغص و درد و رک و تبهای مرکبه شربا نافع مقدار شربت آن در سموم تا سه درم و در غیر آن تا دو درم مضر معده و عصب و مصلح مصلح آن مصطکی و ترمس بدل آن بوزن آن افسنتین و بعضی سداب را بدل آن دانسته اند نکمند بطبیخ آن و بدستور طلای آن جهت ورم بلغمی و سائر اورام بلغمی غلیظ بعد از تنقیه و در صداع و ضماد و رماد سوختهٔ آن با روغن زیتون و بازنبق و یا امثال آن جهت داء الثعلب و سرعت رویانیدن موی بر آن موثر و دود آن جهت اکله و روغن آن که بدستور روغن گل سرخ سازند جهت عسر النفس و رفع لرز تبها و امراض بارده و ورم معده و استسقا و اخراج دیدان و لسع عقرب و رتیلا و انبات لحم نافع است *

* شیح البحری * و آنرا شیح یهودی و سمک یهودی و اهل مغرب نیل نامند * ماهیت آن حیوانی است بحری د

در دریای مغرب کثیر الوجود شبیه بسنگ پشت بحری و لیکن صلب نیست این بدان مرتبه نیست بلکه پوستش صلبی است و هر وبینی آن شبیه بکوساله و گویند روز شنبه از مکان خود حرکت نمیکند و ازین جهت آنرا سمک الیهودی نامند و آنرا المی خورند

* افعال و خواص ان خوردن دل آن جهت داء الثعلب و بهق و پوشیدن پوست آن وتعلیق آن مانع تولد نقرس ورافع آنست و بخور اجزای آن با استخوان جهت رفع تپهای بلغمی و کشتن پشه مجرب دانسته اند *

* شیرخشت * بکسر شین وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله و کسر خا و سکون شین معجمتین و تاء مثناة فوقانیه بفارسی شیر خشک نامند * ماهیت آن گفته اند طل یعنی شبنمی است که در بلاد خراسان و هرات و بعضی بلاد فرنگ نیز بر درختی که آنرا بزبان دهات نواح خراسان کشیرو و درختی دیگر که کبیرو نامند می نشیند و آن درخت بقدر درسة قامت بلند میشود و چوب آن خالی از زرد و سفید و اندک ثقیل الوزن است و از ان عصا میسازند و کمیاب و قیمتی است جهت آنکه چوب آن اکثر کج و اج میباشد و تحقیق آنست که آن از قبیل صمغ است که از کرمهای آن درخت برمیآید و منعقد میگردد و از قبیل طل یعنی شبنم نیست و اسم آن نیز دلالت بران میکند جهت آنکه گفته اند که وخشت بلغت اهل آن نواح بمعنی صمغ است و بعد اضافت و ترکیب کشیرو با کبیرو و بدان وحذف کاف از اول کشیرو و کبیرو و اسقاط واو از اول وخشت و آخر کشیرو یا کبیرو برای تخفیف شیرخشت و بیرخشت کردند و نیز آنرا بفارسی شیر خشک مینامند یعنی لبن منجمد و مجفف پس لبن که بفارسی شیر نامند غیر طل است که شبنم باشد و بهترین آن حبهای بزرگ سفید شیرین خالص آنست که چون دردهان کند ازود زود گداخته گردد و کام و زبان را بسیار شیرین و سرد کرده اند و با جلا و تعطیشی باشد و شیرینی طعم آن شیرینی خاص است و رای شیرینی شکر و عسل و مغشوش و مصنوع از آرد جو و شکر را این صفت نیست و نصاری درین اوقات از بلاد ایتالیان بسیار میآورند و میگویند در انجا بسیار بهم میرسد و از قبیل شبنم است و از انچه برشاخهای اشجار و سنگها پاکیزه افتاده و با در چادرها و یا غیر آن باحتیاط اخذ نموده اند سفید خالص میباشد و انچه برزمین ریخته مخلوط بخاک و مائل بتیرگی است و این نوع مطلقا دهان را خوب سرد نمیکرد اند و زود در آب گداخته نمیگردد مانند شیرخشت خراسانی اما در قوت اسهال قریب بدان است و گویند در بلاد صوبهٔ بهار و پتنه و بهاگلپور و نواح آن از علفی که آنرا بهندی کترا مینامند چیزی شبیه بشیرخشت بعمل می آید بدین قسم که چون علفها را بریدن ضابطه است که بیخ آنرا آتش میزنند بعد ازان از بیخ آنها رطوبتی جوشیده برمی آید و مانند دانهٔ نقلی سفید بسته میگردد و آن دانه نقل در جمیع اوصاف مانند شیرخشت است و آنرا بزبان مردم انجا مرلالو به فرنگی مانه نامند و حکیم میر محمد عبد الحمید نوشته که من خود تجربه نمودم مانند شیرخشت است * طبیعت آن در آخر اول گرم و بر رطوبت و یبوست معتدل * افعال و خواص آن جالی و ملین طبع و مسهل صفرا و اخلاط سوخته و مرکبه و رقیقه و مقوی جگر و معده و احشا و مسکن حرارت و لهیب معده و قلب و جگر و ورم آن و جهت سرفه و خشونت سینه و حلق و تپهای حادث از مواد رقیقه نیکو مسهلی است و اسهال آن برفق بدون کرب و اذیت و اضطراب و احداث حرارت حتی که اطفال و پیران ضعفا را موافق است و اگر نزله و سرفه نباشد با گلاب بهتر است و عمل آن بیشتر و الا با دویه مناسبهٔ دیگر و با ماء الشعیر بهترین مسهل است از برای صاحبان تپ حاره حاد و محرور المزاجان و امراض حارهٔ حادهٔ که در ضمن آن تا ماء الشعیر که قریب بهکرطل است و با زیاده مقدار تنقیه شش توله تا هشت توله شیرخشت را حل نموده صاف کرده روغن بادام مقدار درم بران چکانیده گرم کرده بنوشند و

مركاة تشنه شوند ويا تصور در اسهال نمايد عرق و از يانه وياقلي وماء الشعير ليمكر م كرده بدوشند ا فعال مولد رياح وقراقر در معده وترقيق مني وباعث سرعت انزال است بسبب جلائيكه دارد مصلح آن روغن بادام ورازيانه مقدار شربت آن تا بيست وپنج مثقال بدل آن بوزن آن ترنجبين ودر جميع افعال سواى تقويت باه وضرر صاحبان قولنج مانند ترنجبين است وشيخ الرئيس در بعضي مقالات قانون گفته كه شيرخشت با وجود آنكه مسهل اخلاط رقيقه است مضر صاحبان قولنج است وضماد آن ملين وجالي بثره وبا شير جهت طراوت گونه مؤثر است

* شيرستة * بكسر شين معجمه وسكون ياء مثناة تحتانيه وكسر راء مهمله وسكون سين مهمله وفتح تاء مثناة فوقانيه وها * ماهيت آن بلغت كيلاني اسم سركهٔ شيرين مصنوع است ودر اكثر منافع مانند خمر است ومضرتي كه در سركه ميباشد ندارد در اكثر مواضع ودستور صنعت آن آنست كه خردل سرخ با تخم شلغم بري كه شبيه بتخم شلغم بستاني ومائل بسياهي است با سركهٔ تند ميسايند تا مانند خمير گردد وبعد از آن ده مثقال آنرا با دويست مثقال آب انگور بسيار صاف وپنجاه مثقال سركهٔ كهنه مخلوط نموده تا ده هفته هر روز مكرر برهم ميزنند تا مانع جوشيدن آن گردد پس استعمال مينمايند

* شيطرج * بكسر شين وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح طاء مهمله وراء مهمله وجيم معرب چيترك هندي است وبهندي چيته نيز نامند واكثر بدين نام معروف است وگويند معرب شيتره فارسي است وبعربي مسواك الراعي وخينوس وفاغوس وخامشه نيز نامند وبيوناني ليبيديون بباي موحده بعد از باي مثناة تحتانيه ولبفديون بفا بجاي باي موحده وبربري عصاب وبفارسي بيخ برنده نامند * ماهيت آن رازي گفته دو نوع ميباشد هندي وشامي هندي آن باريك وشامي آن غليظ شبيه بعودلوه ورنگ آن مائل بسياهي ودسقوريدوس گفته نباتي است معروف ودر شير وآب ونمك معمول است استعمال آن وجالينوس در عاشره از ميامر خود از ديمقراطيس نقل كرده كه گياهي است كه در مقابر ودبوارهاي كهنه ومواضعي كه كشت وكار نميشود ميرويد وهميشه تازه ميباشد وسرخ رنگ وبرگ آن شبيه ببرگ حرف وبلندي شاخهاي آن تا يكذرع ودر تابستان برگ آن خشك ميگردد وباريك شده بران ميباشد تا آنكه سردي هواي زمستان بدان رسد آن زمان ميريزد وشاخهاي آن باريك ميگردد ومتصل بهم آن بركي ميماند ودر تابستان از شاخهاي آن گل سفيد ريزه بركي ظاهر ميشود وتخم آن از تخم خشخاش بسيار ريزه تر كه خورده بيده نميشود ومستعمل بيخ آنست ودر سابعه از ادويهٔ مفرده گفته قوت وطعم ورائحهٔ آن شبيه بحرف است وبهترين آن بقول صاحب منهاج تازهٔ هندي بابحري آنست وبعضي گفته اند بهترين آن فارسي آنست اچمت آنكه چون بر عضوي طلا نمايند در يك لحظه آبله ميكند بخلاف هندي آن يعني حدت فارسي زياده از هندي است وقوت آن تا پنج سال باقي ميماند وگفته اند علامت خوبي وتازگي آن آنست كه چون بيضهٔ مرغ را در كوبيدهٔ آن يكروز پنهان كنند پوست آن سرخ گردد وآنچه در بنگاله ديده شد نبات آن ببلندي يكذرع تا يكذرع ونيم وشاخهاي آن باريك وگره دار وبرهر گرهي چند عدد برگ شبيه ببرگ عنب الثعلب واز آن اندك بلندتر وبعد از ريختن برگ آن درهمان مواضع يعني بر گرههاي آن چند عدد گل سفيد ريزه برگ كوچك في الجمله شبيه بگل ياسمين اما از آن كوچكتر ميرويد ودو نوع ميباشد يكي رنگ شاخ آن سياه مائل بسرخي وگل آن سياه واين كمياب است وديگري سفيد مائل بسبزي وبعضي مائل بسرخي وگل آن سفيد واين بسيار ونبات آن هميشه ميباشد وخودرو است منبت آن كنارآبها وجاهاي نمناك ودر ربيع گل ميدهد ودر اواخر آن برگ برمي آورد * طبيعت آن در آخر سوم

گرم وخشک * افعال وخواص آن * جالی ومحرق ومنعظ ومقرح جلد ومفتح ومسهل اخلاط لزجه وصاف کننده آواز ودافع بلغم مفاصل ووجع آنها ورياح وسموم وسپرز وهاضم ومهيج باه ومسقط جنين وطريق استعمال آن بيشتر آنست که باشير ويا سرکه ويا در آب ونمک خيسانيده استعمال نمايند وضماد آن با سرکه جهت برص وبهق مفيد وجرب وقوبا وتقشر جلد مفيد برای آنکه سياه کننده جلد بدن ونافذ وجالی است واولا آبله ميکند پس متقرح ساخته مواد آن را دفع مينمايد وباصلاح می آورد ووجع مفاصل را نيز مفيد است ودرد را ساکن ميگرداند وضماد برگ آن مقرح جلد ويابس را سن جهت سپرز وعرق النساء وجرب متقرح که ربع ساعت تا نيم ساعت بر آن بگذارند مقدار شربت آن يک درهم مضر رئه مصلح آن صمغ عربی ومصطکی بدل آن در علل سپرز مرجان ودر غير آن فوه وزرنباد است

* شيرزق * اسم نبطی شيرخفاش است وگويند مراد از آن بول وسرگين اوست ودر خفاش مذکور شد شيروغ نيز همان است

* شيلم * بفتح شين وسکون ياء مثناة تحتانيه وفتح لام وميم لغت عربی است وزوان نيز نامند وبفارسی گندم ديوانه * ماهيت آن دانه ايست از جو باريکتر وکوچکتر وبا تلخی ومائل بسرخی ونبات آن شبيه بنبات گندم ودر گندم زار ميرويد ودر اصفهان کاکاک وبشيرازی مشکک گويند وبهترين آن فربه آنست که کهنه وفاسد نباشد * طبيعت آن در دوم گرم وخشک خشکی آن زياده از گرمی * افعال وخواص آن مخدر وموجب سدر ومفسد آوازونانيکه شيلم داشته باشد مسکر ومنوم وباعث سدر وضماد آن جاذب خار وپيکان ومنقی مواد وبرشته کوبيده آن با شراب جهت وجع ورک وبا سرکه پخته با زيت سرشته جهت قوبا وسعفه وجرب متقرح وبا سفيدی تخم مرغ محلل صلابات وباعسل جهت نقرس وبا بزرکتان وسرگين کبوتر منفجر وسوراخ کننده دماميل وجراحات وأورام وبا گندم جهت قوبا وريشهای رو را وبا گوگرد جهت بهق طلاء مفيد وچون در شراب اندازند بغايت سکر وخواب گران آورد بدل آن حنظل قوتی مصلح مضار آن روغن وشيروقی کردن وربوب حامضه آشامیدن وروغن آن لطيف تر از روغن گندم وطلای آن بر صدغين خواب معتدل آورد وقوبا را نافع است چون بر آن بمالند بهتر از روغن گندم وطريق اخذ روغن آن نيز مانند روغن گندم است ودر قراباذين مذکور شد

* باب چهاردهم در بيان ادويه که حرف اول آنها صاد مهمله است *

* فصل الصاد مع الالف *

* صابون * بفتح صاد والف وضم باء موحده وسکون واو ونون از مخترعات هرمس است * ماهيت آن معروفست ودستور ساختن آن آنست که بگيرند قلی يکجزو وآهک آب نديده نيم جزو وهردو را نرم سائيده وبا پنج وزن آن آب در حوضی ويا ظرفی بزرگ کنند که متصل بدان اندک نشيب تر حوضی ويا ظرفی ديگر وما بين هردو معبری باشد آن معبر را بسته تا دو ساعت آن آب را با قلی وآهک خوب برهم زنند پس رها کنند تا ته نشين کرده انگاه آن معبر را بازنمايند تا صافی آن در ان حوض دوم ويا ظرفی ديگر آيد پس آن معبر را بازبسته ودو نمايند وهمانقدر آب بازدر ان ريزند ونيکو برهم زنند وبگذارند تا ته نشين کرده صافی را باز در حوضی ويا ظرفی عليحده نمايند وهمچنين تا ديگر حدت وتندی در ان نماند وآب هر مرتبه را جدا جدا نگاهدارند پس بقدر ده وزن آب اول روغن زيتون بر روی آتش گذاشته بتدريج از آب آخر بخورد آن دهند تا تمام شود پس آب پيش از ان وهمچنين تا آخر آب اول را بخورد آن دهند وقوام آن مانند خمير شده باشد پس از آتش فرود آورند وبر بوريائی ويا حصيری پهن نمايند ومانند اقراص بزرگ ببرند وبگذارند

*تا خشک شود وبعضی بجای روغن زیتون روغن بید انجیر ویا بنفشه ویا کنجد ویا دنبه ویا قرطم میکنند وبهترین همه مصنوع از زیتون است وبدترین همه معمول از بزر است ودر قرابادین اقسام آن ذکر یافت * طبیعت آن گرم وخشک در سوم * افعال وخواص آن مقطع ومعفن واکال ومنضج وملین اورام وجالی وخوردن آن مانع حمل وحمول آن مخرج جنین زنده ومرده ومدر حیض وضماد آن با هم وزن آن حنا جهت درد زانو وعرق النسا ونمش وکلف وبا زیبق وسلیمانی جهت درد مفاصل مزمن وبا زاج سفید محرق جهت قوبا وبا روغن گل که با هم طبخ دهند جهت خشک نمودن زخمهای سر اطفال با تکرار عمل وبر قروح شهدیه که بمالند وتا هفت روز بگذارند پس بآب گرم بشویند وبا ز بمالند تا زائل گردد از اجله ادویه است وبا سرگین کبوتر وآهک وامثال آن جهت گشودن دمل واغتسال موی سر بهاین جهت رفع چرک وقمل ورشک وبثور ابریه نافع وموی را جعد کرده اند واکثار آن موی را سفید کرده اند وبا العبه جهت حکه وجرب ورفع آثار وچون در خرقه صوفی الد ازند وبزور برحزاز وقوبا بمالند زائل کرده اند وبا هموزن آن نمک در حمام بدستور جهت حکه وجرب ربش شده وچون با نیم وزن آن سلیقون که زنجفر محرق است که مرتنج نامند ودو درهم چند آن آهک آب دیده درهم نموده برموی ریش خضاب نمایند در حمام بعد ازانکه ریش را پاک شسته باشند که نمو ست وچربی دران مطلق نمانده باشد ونیم ساعت صبر کنند موی را سیاه کرده اند وبیرون را ببرد وبا ادویه مناسبه جهت تحلیل اورام بلغمیه ونضج آنها واکثر امراض جلدیه مناسب ومجرب وشیاف آن مسهل خلط خام ورافع قولنج ومخرج کرم مقعده خصوصا در اطفال ومدر بول مقدار شربت آن تا ده مثقال وچهار درم آن کشنده است بجراحت امعا واحشا وذرور سوخته آن در ظرف سفالی جهت ناصور سفلی که موضع را اول بآب گرم پاک بشویند وخشک کنند پس بر آن بپاشند مجرب وآب آن خصوصا آب اول تیزآب است وآشامیدن آن مثقال تا چهار درهم بسوزش حلق ومعده ومجاری غذا وقی واسهال شدید وبسا باشد که اعضای باطنی را متقرح وسوراخ کرده اند ومداوای آن همچنین صابون خورده قی نمودن بآب گرم وروغن کنجد است باکد وبعد ازان آب گوشتهای چرب باروغن بادام نوشیدن وآشامیدن ماء الشعیر با روغن بنفشه وقی نمودن بدان وآشامیدن مرق دجاج با حب بقطونا پخته ویاکی نبوست بآشامیدن یکدانک کافور ومالیدن تیزآب بر محل لسع وعض حیوانات سمی جاذب ومانع انتشار آنست وبتقرح دفع کرده اند

* صاصفراس * بفتح صاد والف وفتح صاد وسکون فا وفتح را والف وسین مهمله * ماهیت آن از ادویه جدیده است که از بلده مسمی بفلوریده از بلاد ارض جدید می آورند وآن پوست درختی است بعضی ضخیم وبعضی نازک شبیه بدارچینی در شکل ورنگ وبو وطعم آن قریب بر ازیانه وبا حدت وعطریت ودرخت آن شبیه بدرخت صنوبر در هیئت وسائر اوصاف وبا حدت وبرگ آن مدور ومشرف بسه شرفه وچون خشک شود خوشبو گردد زیاده از تازه آن وتنه درخت آن شبیه بکمثری در قطر وسبز رنگ مائل بتیرگی ودر صلابت ورخاوت معتدل منبت آن صحراهای معتدله در حرارت وبرودت ورخاوت وصلابت ومستعمل بیشتر قشر آن است * طبیعت آن در اول دوم گرم وخشک وچوب آن در دوم بعضی گرمی وخشکی قشر آن زیاده از چوب آن * افعال وخواص آن ملطف ومرقق رطوبات لزجه ومقطع آنها ومفتح سدد عتیقه در جمیع مجاری ومنضج اخلاط غلیظه ومقوی اعضای رئیسه وضعیفه وقوی وموافق حرارت غریزیه بسبب عطریت رائحه وحرارت ذاتیه ودافع جمیع امراض ناشیه از ماده باردهٔ رطبه بتعریق وادرار وضیق النفس وسرفه کهنه وفواق وقی

صاصفراس

وغثيان وهيضه وسوء المزاج بارد واز معده وكبد ومثانه ووجع كرده ومفاصل قديم حادث از مادهٔ بلغم ومدر بول وحيض ومحلل رياح غليظهٔ محتقنه در مجاری بول ومني وزائل كنندهٔ عسر البول حادث از سنك كرده ومثانه واز غرائب آثار آنست كه اطلاق طبيعت مينمايد واسهال نيز باوجود يبسي كه دارد بسبب فادزهريت وجهت امراض سمی بتمامي خصوصا طاعون وحمى ربع ونائبه ووبائيه حتى آنكه كفته اند نكاهداشتن قطعه از قشر آن در دهان وفرو بردن آب آن در ايام وبا بسيار نافع ومانع سرايت عفونت هوا است باذن الله سبحانه ونيز جهت تسكين درد دندان نافع چون مرطوب المزاج در اوقات صحت جهت حفظ آن استعمال نمايد نيز نافع وليكن مناسب محرور المزاج وهمچنين يابس المزاج نيست مكر نزد احتياج وضرورت براى طبيب حاذق وند بيرا وجهت آنكه استعمال او در چنين مزاجي خطرناك است بحدى كه تدبير واصلاح آن دشوار وطبيب حاذق چون استعمال نمايد ملاحظهٔ مزاج وسن وبلد وفصل ومرض وغيره نموده با ادويهٔ مصلحه ومبدرقه استعمال خواهد نمود حتى آنكه بعضى حذاق در علاج هزال مفرط با ادويهٔ مسمنهٔ بارده استعمال نموده باذن الله تعالى هزال برطرف كشته وتسمين حاصل شده جهت آنكه از شان اين دوا است بدرقه ورسانيدن قواى ادويهٔ كه تركيب با آن نموده اند بسوى محل مقصود پيش از فتور وسقوط تاثير آن بسهولت ولهذا نفع آن در امراض متضاده بزرك وبسيار است با ادويهٔ مناسبهٔ هر علت وطرق استعمال آن بوجوه كثيره است واشهر واقوى همه آنست كه بكيرند چوب با قشر آن پنجدرهم يا شش درهم بحسب راى طبيب واقتضاى وقت وبكارد ريزه ريزه نموده در يكصد وپنجاه درم آب يكشب ويك روز بخيسانند پس در ديك كرده سر آن را بسته بنحويكه مطلقا بخار آن بيرون نرود پس در ظرف كلي لعابدار بآتش ملايم طبخ دهند تا دو ثلث آن برود ويكپنجاه درم بماند پس فرود آورده بكذارند تا كرمی آن كم شود پس سر آنرا كشاده صاف نمايند وبا شكر پنج مثقال وبادام روغن نيم كرم بياشامند وبر ثفل آن دو صد درهم آب داخل كرده بآتش ملائم جوش دهند تا يكصد درهم بماند وصاف نموده بجاى آب هر وقت كه تشنه شوند بياشامند وهمچنين تا بيست ويكروز يا چهل روز بحسب راى طبيب وكلفت ومشقت پرهيز از محافظت هوا وغير آن بطور چوب چيني نيست وجهت هر مرض با ادويهٔ مناسبه آن چنانچه ذكر يافت تركيب نمايند

صاصلي

* صا صلي * بفتح صاد والف وكسر صاد مهمله ولام ويا آخر حروف وصوصلا وشاصلي نيز ويوناني ارتهنوس غالا نامند * ماهيت آن نباتی است شبيه بعلفهای تازه روئيده وازان كوچكتر وشاخهای آن باريك ونرم ونازك وزود شكن مائل بسفيدى بقدر دو شبر وبالاى آن متشعب بسه چهار شعبه وتازهٔ آن ماكول واند رون كل آن سفيد وتخم آن شبيه بشونيز وازان سبزتر وقائم مقام شونيز وخبازان بر نان ميپاشند بجاى شونيز وبيخ آن شبيه بملبوس كوچكی خام وپختهٔ آن را ميخورند نواب معتمد الملوك سيد علوى خان قدس سره نوشته اند شايد قاطلي ويا نوعى ازان باشد زيرا كه شبيه بدان است در ماهيت وخواص وافعال * طبيعت آن كرم وتر * افعال وخواص آن جهت درد فواد وابرده ورياح فم معده نافع وتخم آن در افعال شبيه بشونيز است وبسيار خوردن بيخ آن محرك باه ورافع وجع فواد بارده است

صامريوما

* صا مريوما * بفتح صاد والف وفتح ميم وسكون راء مهمله وضم ياء مثناة تحتانيه وسكون واو وفتح ميم والف لغت سريانى است واهل اندلس ترنشول ويديار مصر كياه عقرب وبعضي عربان آن را غبيرا نامند جهت آنكه رنك آن اغبر است وبعضى لاجوردیه جهت آنكه رنك عصارهٔ كل آن لاجوردى است وكويند اسم كياهى است كه بهندى آنرا لجالو كويند * ماهيت آن نباتى است ودو نوع ميباشد كبير وصغير كبير آنرا ازيك بيخ چهار پنج شاخ ميرويد وشاخهای آن پر شعبه وبرك آن شبيه

ببرگ سیب واز ان کوچکتر و زغب دارد با خشونت و گل آن سرخ لاجوردی و منحنی مانند نبالهٔ عقرب منبت آن زمینهای خشن و صغیرآنرا برگ کوچکتر و ملوّر و ساق آن مفروش بروی زمین و گل آن لاجوردی و منبت آن کنارآبها و جاها که آب در ان ماند و برطرف گردد و مستعمل برگ و ساق و تخم آن است و بیخ آنرا چند ان منفعتی ننوشته اند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و حرارت آن زیاده از یبوست آنست * افعال و خواص آن محلل و جالی و مسهل بلغم و مرهٔ سودا و مدر حیض و مخرج جنین و تریاق سم عقرب و رتیلا و آشامیدن آب چهار عدد از شاخ آن بتمامه از برگ و گل و تخم با عسل و یا بافانید شیرین نموده جهت اسهال مرهٔ صفرا و با شراب جهت رفع سمیت عقرب و رتیلا و همچنین آشامیدن دو درم از تخم آن منک منانه را نیز برابر اند و گفته اند بلع نمودن چهار عدد از ثمر آن پیش از نوبهٔ تب ربع بیکساعت و سه عدد برای حمی مثلثه یعنی غب مؤثر و ضماد آن جهت رفع ثآلیل و ثوبا مفید و ضماد برگ آن با شیر جهت تحلیل اورام عجب دماغ اطفال و نقرس و التوای عصب و آشامیدن ثمر نوع صغیر آن با اندک نمک هندی و یا نطرون جهت دفع اقسام کرم معده و امعا و ضماد آن با سرکه جهت ثآلیل برآمده و آوئحته نافع و گویند تعلیق بیخ کبیر آن مسکن وجع گزیدن عقرب و رتیلا است مضر سپرز مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو درم و صاحب تحفه نوشته که امین الدوله در رخصت حب السمنة را صامر بوماد انسته و لیجا لو در حرف اللام ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* صاب * اسم عربی جمیع اشیاء است که بسیار تلخ و تند باشد و برلفا الحمار و برگیاهی که یتوع آن تند و تلخ است نیز اطلاق مینمایند

* فصـــــــــل الصاد مع الباء الموحدة *

* صبر * بکسر صاد و سکون باء و راء مهمله و بفتح اول و کسر دوم نیز آمده و آنرا صمار نیز نامند لغت عربی است و بسریانی علوی و بیونانی فیقرا والیا و برومی نیز الیا و بهندی ایلیاوا لواو یلواو بو ل سیاه و در بنگاله مصبر ایزنامند و درخت آنرا اهل شام و نواح آن صبارا و بهندی گهیکوار نامند * ماهیت آن عصاره و بعضی گفته اند صمغ درختی است بلندی یکقامت و در بعضی بلاد کوتاه ترو در بعضی بلند تر میشود و از بیخ آن برگهای بلند ده عدد و زیاده نیز میروید شبیه ببرگ عنصل و از ان بسیار بلند تر تا یک و دو ذرع و اندک عریضتر و طرف پائین برگ آن عریضتر و ضخیم تر از طرف بالای آن و سر آن باریک و بر اطراف برگ آن خارهای صلب کوتاه و در از هم و جوف آن متخلخل و مملو از رطوبت غلیظ لزج بسیار تلخ که صبر از ان بعمل می آید یعنی عصارهٔ آنست که خیکچه ها میکنند و یا در ظرفهای کشاده خشک مینمایند و چون برگهای آن بلند شود و کهنه گردد از بیخ آن و وسط برگها شاخی میروید قریب بذرعی پر از رطوبت عسلی با اندک حلاوتی و حدتی و کریه الرائحه و بر سر آن ثمری شبیه بغورهٔ خرما و در آخر سرخ میگردد و بیخ آن بقدر شلغم بزرگی و تر و ماده میباشد علامت تر آن آنست که دو طرف ثمر آن باریک و ماده آن را متساوی و جمیع اجزای درخت آن تلخ است خصوصا رطوبت آن که ذکر یافت و گفته اند صبر سه قسم میباشد یکی عربی که از جزیرهٔ سقوطره که بر دو منهٔ دریای قلزم و سرحد حبشه و یمن واقع است و در ان جزیره کند رو مقل و دم الاخوین نیز بسیار بهم میرسد و صبر آنجا زرد و زعفرانی تیره سرخ رنگ اشقر صاف براق چسپنده و صلب کبدی شکل زود شکن میباشد و اجزای آن در حین شکستن ریزه ریزه میشود و بهترین آن و مستعمل از داخل و از دریهٔ عیبن و خالص از رمل و سنگ ریزهٔ خوشبوی آن است که با حدت و لذع باشد و بوی مر از ان آید چون نفس گرم بدان رسد و دوم هندی و آن زرد کم رنگ مائل بسیاهی غیر صافی و از سقوطری در اوصاف مذکوره

کمتر وضعیف العمل تر خصوص از داخل وسوم سمخطانی بفتح سین مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح خاء معجمه والف وکسر نون ویاء نسبت نام بلدی از بلاد رستان است وآنرا صبر فارسی نیز نامند واین زبون ترین اقسام آنست وسیاه رنگ غبر صافی شبیه بلدی ردی ورملی ودیرشکن وبدبو وسخیف وسبک وبسیار ضعیف العمل از خارج واز داخل غیر مستعمل ومحمد بن احمد دینوری نوشته که یک قسم دیگر نیز میباشد مشهور بحضرمی واین بعد از سقوطری وبهتر از هندی واوفا رسی است وبعضی این قسم را ثانی گفته اند وقوت صبر تا چهار سال باقی میماند یعنی کمتر از چهار ساله آن قوی العمل واز چهار سال گذشته تا هفت ساله آن بسیار ضعیف العمل وغیر مستعمل وباید که مبالغه در سائیدن آن نمایند تا بتحمل معده بچسپد وخوب عمل نماید وحوامل وصفراوی مزاجان ومحرورین وصاحبان ضعف الاحشا بتخصیص صاحبان ضعف امعاء ومبارسیر وجگر وعلل مقعده وبواسیر وکسانیکه در ابدان ایشان خون غالب وعروق شان ضیق باشد ودر هواهای بسیار گرم وبابسیار سرد از استعمال آن اجتناب نمایند وهمچنین هنگام بودن طعام در معده که مبادا با طعام آمیخته آنرا فاسد سازد وصبر را مغشوش با اقاقیا وصمغ عربی وامثال اینها مینمایند وفرق برائحه وطعم وصلابت آنست که اهل خبرت میشناسند

* طبیعت آن در دوم گرم وخشک وبعضی در سوم خشک وبعضی در اول خشک گفته اند وقول اول اصح مینماید وتلخی طعم وقبض آن دلالت بر مرکب القوی بودن آن دارد واین اقوی است * افعال وخواص آن مفتح سدد وکبد وغیر آن ومحلل ریاح احشا ومسهل اقوی هر خلط مهیای مجتمع در معده وسر ومفاصل وغیرها وضعیف الاثر در غیر آن وجاذب از اقاصی بدن ومنقی معده وعروق از اوساخ ومسهل ومخرج سودا وبلغم غلیظ ومائی وصفرائی وزائل کنندهٔ یرقان بقوت اسهال وتفتیح سدهٔ کبد وبهترین دوائی است برای معده ومنقی ومقوی آن است ومقوی قوت باصره وسائر حواس ودافع مالیخولیا وحدیث نفس واکثر امراض دماغی حادث بمشارکت معده زیرا که معده را با آنها کمال شرکت است ومنوم ومجفف بی لذع خصوصا مغسول آن وملصق نواصیر غائره ومدمل قروح عسرة الاندمال خصوص که در دبر ومذاکیر باشد ومانع خباثت مواد آنها است واگر پیش از در آمدن عرق بدنی یعنی اول هنگام ظهور علامات آن سه روز پی هم بدین ترتیب بخورند که روز اول نیم درهم وروز دوم یک درهم وروز سوم یک درهم ونیم وقدری بر ان موضع گذارند مادهٔ آن را بتحلیل برد وباطل سازد وآشامیدن یکمثقال ونیم آن با آب نیم گرم اسهال معده نماید بقوت وتنقیهٔ آن کند از فضول وبا ماء العسل اسهال بلغم وصفرا نماید وگاه است که چون صبح وشام چند حبه از آن با مصلحات آن وراتینج وعسل کف گرفته بقوام آورده سرشته فرو برند با آب گرم اسهال بطن نماید وفاسد نگرداند طعام را در معده واوجاع معده را در یکروز زائل گرداند وبا مصطکی منقی دماغ وبا غاریقون جهت مفاصل وربو وتنقیهٔ سینه ویکدرم آن با آب سرد جهت نفث الدم ویرقان وباگل سرخ ومصطکی جهت امراض معده وبا ادویهٔ مناسبه جهت جمیع امراض سوداویه واخراج اقسام کرم معده وامعاء وامراض اطفال وکرده ورفع تشنگی حادث از صفرای مخلوط ببلغم واعادهٔ کردن شهوت طعام باطل شده واصلاح والتهاب حادث در لهاة از حرارت صفرای کائن در معده وبا ادویهٔ مسهله ورفع ضرر آنها از معده چون باطفال شیرخواره با ادویهٔ مناسبه بخورانند کرم شکم ایشان را دفع نماید واگر بطفل نخورانند وبمرضعهٔ او بخورانند نیز همان اثر دارد باعتبار تاثیر در شیر او ودر طب قدیم است که چون مسهل سودا است اگر سه روز پی هم هر روز مقدار یک مثقال آنرا بخورند وسه روز ترک نمایند وباز سه روز بخورند وهمچنین عقدها وگره های مزمنهٔ قدیمه را بتحلیل برد مقدار شربت معتدل آن یک مثقال ویک نیم درهم

آن مسهل زهره درم آن منقی اخلاط فاسده و اکثار آن مورث اسهال الدم بدل آن در اورام و جراحات دو وزن آن حضض مکی و در اسهال نیم وزن آن تربد و قدری سقمونیا و گفته اند بوزن آن افسنتین و نصف وزن آن زعفران مضر امعا و معده و کبد ضعیف و مقعده بجهت آنکه مرخی و مفتح افواه عروق مقعده است و مورث سحج مصلح آن در امعا کثیرا و در ضعف معده و کبد برگ گل سرخ و مصطکی و در مقعده مقل و چرب نمودن آن موضع بروغن گل یا روغن بنفشه و یا پیه بز و مقوی فعل آن عسل و افاویه و هلیله زرد است و اقسام زبون آن گاه باشد که تا سه روز در معده بماند باعث قلق و کرب گردد و اصلاح آن عند الضرورة زیرا که استعمال آنها بی ضرورت جائز نیست غسل آن است با گلاب و با برگ گل سرخ و مصطکی و افسنتین و مقل و ماء العسل و یا با طبیخ افاویه و عسل آشامیدن و اکتحال آن مقوی باصره و سلاق و حکه و جرب و غلظ اجفان و پر کننده قروح غائره چشم و جلا کننده آن و قاطع دم منبعث بسوی آن و طلای آن با روغن گل جهت قروح چشم و جرب و اوجاع آن که از جانبین موافق باشد و تجفیف رطوبات آن و بر پیشانی و صدغین جهت تنقیه فضول صفراوی از دماغ و تسکین صداع و با نمک و نطرون بر پیش سر جهت منع نزلات بارده و تسخین دماغ و تجفیف رطوبات آن و با آب برگ بارتنگ و با سرکه جهت قروح رطبه سر اطفال و با اقاقیا جهت استحکام شئون سر ایشان و با آب برگ بارتنگ جهت قروح بینی و گوش و با روغن گل و شیر زن جهت جراحت بینی و با مورد و شراب جهت سیاه کردن موی سر و ریش و دفع قمل و رویانیدن موی که از کچلی ریخته باشد و با عسل جهت ضربه و سقطه که خون در آن مرده بنفش شده باشد و رفع آثار جلد و نزلات و صداع و تحلیل اورام بارده و نمله و باد سرخ و داخس و قروح خبیثه و اوجاع ظهر و مفاصل و بواسیر و با سنور با شراب و عسل جهت کوفتگی اعضا و عضلات و طرف زبان و لثه و اورام دهان و منخرین و قروح عسرة الاندمال خصوصا که بر الف و مذاکیر بوده باشد و با آب کشنیز تازه و سرکه جهت حمره و شری و با شراب حلو جهت دهانهای بواسیر و برآمدگی و آویختگی دهانهای آن و قطع آمدن خون از آنها و شقاق مقعده و با آب گندنا جهت اسقاط دانه بواسیر اما باید که بعد از اسقاط سر به را با روغن گل سائیده بر آن موضع بمالند و مطبوخ آن با آب گندنا و سلخ الحیه جهت سقوط دانه بواسیر و امراض مقعده با تکرار عمل بی نظیر و طلای آن تنها و یا با ادویه مناسبه بر بدن موتی حافظ اجساد ایشان از تعفن و زود از هم پاشیدن و ضماد محلول آن در روغن صوف که از طبخ بر آورده باشند بر اعضا جهت تسکین وجع حادث از رض و فسخ و غسول آن با سرکه جهت حزاز و سعفه و داء الثعلب و بخور آن و گرفتن دخان آن با انبوبه و با قمعی جهت ربو نافع است و مرهم آن بهترین دوائی است و تحلیل بدان جهت بواسیر نافع و ذرور آن مجفف زخمها و التیام دهنده آنها و جهت قروح قضیب و فرج و اعضای عصبانی بنهایت مفید و با استخوان پوسیده با لسونه جهت دفع اکله و بواسیر و قروح خبیثه مجرب و زنان اهل هند را دستور است که چون شکم اطفال شیرخواره قبض میشود و از آن درد و وجع بهم میرسد صبر را با آب حل کرده بر برگ تانبول بنگاله مالیده گرم کرده بر زیر ناف ایشان مائل بطرف چپ موضع کبد را بجهت مضرت آن مرارت آن گذاشته می چسپانند اسهال می آورد و درد و وجع آنرا زائل میگرداند و گویند که چون قطعه از برگ را شق نموده و بر آن زرد چوبه و قلیلی افیون نرم سوده بپاشند و بر ورم کش ران که بهیارک نامند گرم کرده بندند تحلیل برد و صبر مغسول ضعیف العمل تر از غیر مغسول و حدت و لذع آن کمتر جهت آنکه اجزای لطیفه مسهله آن زائل میگردد و یا ناقص اما نفع آن از برای معده ضعیف بیشتر از غیر مغسول و همچنین برای اکثر امراض چشم و دستور

فسل آن در قرابادین ذکر یافت و از ادویهٔ شربته و جزو اعظم ایارجات و شبیارات و اکثر حبوب مسهله است و زواید الصبر و ضماد و طلا و قرص و مطبوخ و معجون و نقوع آن در قرابادین مذکور شد *

* صبتی * عصارهٔ سنامکی است که ازان قرصها سازند بجهت رفع اورام بغایت نافع است *

* فصـــــل الصاد مع الحاء المهملة *

* صحناة * بفتح صاد و سکون حا و فتح نون و الف و تاء مثناة فوقانیه بفارسی ماهیابه نامند * ماهیت آن در قرابادین مذکور شد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مجفف رطوبات معده و قاطع بلغم و جالی آن و دافع بد بوئی دهان که از رطوبات فاسدهٔ معده و یا ضعف آن باشد و جهت فالج و امراض بارده و وجع ورک و تقویت هاضمه و برانگیختن اشتها نافع مضر محرورین و سوداوی مزاجان زیرا که محرق خون و مولد خلط ردی و سودا و امراض حادثه ازان و مورث تشنگی و تعفن اخلاط و جرب و حکه و صداع است مصلح آن بالخاصیت زنجبیل و مغز کاهو و یا سرکه و ترشیها استعمال نمودن است

فصـــــل الصاد مع الدال المهملة

* صدف * بتحریک صاد و دال و فا بهندی سیپ و بفرنگی بلبنه نامند * ماهیت آن گویند با حلزون مرادف است و شاید حلزون اسم جنس باشد و صدف نوعی ازان یعنی انچه پوست آن بسیار صلب و پهن شبیه باستخوان و در صلابت و رخاوت ما بین حجر و عظم باشد آنرا صدف و انچه باشکال مختلفه باشد آنرا حلزون نامند و حلزون در حرف الحا مذکور شد و مراد از مطلق آن صدف مروارید است و بیان صدف مروارید در لولو انشاء الله تعالی خواهد شد و در قرابادین ذکر یافت و بهترین آن آنست که از آب شیرین باشد * طبیعت آن بعضی گرم است و بعضی سرد و بعد سوختن گرم و لطیف میگردد و خشکی محرق آن زیاده از غیر محرق آن * افعال و خواص آن ملطف و جالی و حابس اسهال و نفث الدم و نزف الدم و جهت تقویت لثه و رفع زخمهای آن و آکله و جلای دندان شربا و ذرورا و سنونا و نفوخ صدف سائیده خصوصا پوست داخل آن در بینی جهت رعاف و اکتحال آن جهت قرحهٔ چشم و سلاق و شعر زائد و ضماد صدف زرد معروف بخف الغراب محرق مخلوط بقطران براجفان مانع روئیدن شعر زائد و با سرکه چون بسر شند و برثالیل و بواسیر کذارند زائل سازد و مجرب و سنون صدف محرق با نمک جهت درد دندان و رنجیدنی لثهٔ سست شده و استحکام آن و دفع تعفن جراحات متعفنه و گفته اند که آنرا بسیار نیاید سائید تا معین باشد بر قوت جلای آن و ضماد آن جهت استسقا نافع اما باید که از بدن جدا ننمایند و بگذارند که خود بخود برخیزد و برص آن در این فعل اقوی است و طلای آن با سفیدهٔ تخم مرغ جهت سوختگی آتش و با آب گرم و با روغن گرم و بادویهٔ مناسبه جهت کلف و بهق و رونق بشره و چون با سرکه بسایند و در بینا گوش بمالند صداع دایمی ازلی را زائل سازد و مالیدن سوختهٔ نرم سودهٔ آن و اوجاع باردهٔ رطبه مسکن و زائل کنندهٔ آنست جالینوس گفته که صدف هندی محرق بالخاصیة رافع درد فواد است و بخور آن جهت بواسیر و بستن گوشت آن بر عضو جاذب پیکان استخوان بظاهر و خوردن آن زائل کنندهٔ سایر داح و سرد ریها ازبدن و ضماد آن بزیرناف و بر قطن مقوی باه و زآشامیدن امراق لحوم اصداف صغار مسهل بطن و صدف فرنفر یعنی بنفش را چون طبخ نمایند در روغن و تلهین بدن بآن نمایند محافظت میکند موی را از افتادن و چون با سرکه بیاشامند طحال را زائل سازد

* صدف البواسیر * معروف بخف الغراب است و در ساحل دریای قلزم و حجاز بسیار است و شبیه بحلزون مگر آنکه

با طبقات و بد بو و بدنش مائل بسیاهی و در سواحل قلزم معروف بر کیه است و بخور و ضماد محرق آن با عسل جهت بواسیر و ثآلیل و زحیر نافع *

* صدف الفرفیر * که در لور نیز نامند نوعی صدفی است مائل بسیاهی و در غایت صلابت بخور آن مخرج مشیمه و رافع اختناق رحم و اکتحال محرق آن بغایت جالی است * صدف الفرفیر

* فصـــــل الصاد مع الراء المهملة *

* صریمة الجدی * بفتح صاد و کسر را و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح میم و تاء مثناة فوقانیه و الف و لام و فتح جیم و سکون دال مهمله و یاء دراند اس آنرا سلطان الجبل نامند * ماهیت آن نباتی است شاخهای آن غلیظ کرهدار که میپیچد بر مجاور خود و برگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر و از آن کوچکتر و گل آن سفید و خوشبو و ثمر آن مانند ثمر لبلاب و با لزوجت و اندک حرافت منبت آن جبال و مواضع خشنه * طبیعت آن در آخر دوم گرم و در وسط آن خشک و تا اول سوم نیز گرم گفته اند * افعال و خواص آن آشامیدن تخم آن مفتح سدد و مدر بول و ملین بطن و مخرج مشیمه و منقی رحم از فضلات و مدر و زیک مثقال آن با شراب سفید و امثال آن بقدر نیم رطل جهت عسر نفس و تنقیهٔ رحم و رفع طحال و سموم مفید مضر گرده مصلح آن عناب مقدار شربت آن تا دو درهم و بوئیدن گل آن مقوی دماغ و منشط و محرک باه و بعضی آنرا منعظ نوشته اند * صریمة الجدی

* صرد * بضم صاد و فتح را و دال مهمله جمع آن صراد آمده * ماهیت آن مرغی است که بفارسی سبزکراو و ترنشک اندکاک نیز نامند و بعربی مواهم و کنیت آن ابو کثیر و آن طائریست ابلق سر و منقار آن بزرگ و او را پرسن یعنی کف پا و انگشتان بزرگ است و دیده نمیشود مگر بر شاخهٔ درخت و کسی را دست بر آن نیست و بسیار شریر النفس گریزنده و دشمن گوشت است و آنرا صفیر مختلف است هر طائری را که خواهد صید نماید بزبان آن صفیر بر می آورد و بزبان آن نزد خود میطلبد و چون طائر بسیار نزد آن جمع شدند بهر یک که میخواهد حمله مینماید و بمنقار خود که بسیار تیز است گرفته از میان قد او دو نیمه کرده میخورد و همیشه کار آن این است و ماوای آن سر درختهای بلند و قلاع و حصون است و در حدیث از حضرت رسول صلی الله علیه و اله و سلم مرویست که آن حضرت بدست بن قانع صرد دیدند فرمودند که این اول طائریست که در روز عاشوره روزه نگاهداشت و نیز در حدیث دیگر وارد است که نهی فرمودند از قتال مورچه و زنبور عسل و صرد و هدهد و گوشت آن حرام است * صرد

* صرصر * بضم دو صاد مهمله و در میان و آخر راء ساکنهٔ مهملتین و بفتح هر دو صاد نیز آمده لغت عربی است جمع آن صراصر و بسریانی و بشیرازی چهرتریسک و اهل اندلس جداله و بفارسی چرواشک و عربان صراد اللیل و باصفهانی زنجره و در زنکابن جیلک و بهندی جهینکر نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف شبیه بملخ و بسیار کوچک و در خانها و باغها و شکاف دیوارها میباشد و شبها بسیار صدا میکند بصدای طولانی متصل بهم خصوص در گرما و شبهای تار * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن خوردن بریان آن جهت اوجاع مثانه و سائیدهٔ خشک کرده آن با فلفل جهت قولنجیکه اطبا از علاج آن عاجز باشند نافع که از پنج عدد تا ده عدد آنرا با مثل آن عسل و فلفل بحسب قوت و شدت و ضعف و خفت علت با آب گرم و یا جلاب عسل و یا شکر بیاشامند در ساعت تسکین دهد و مجرب دانسته اند و قطور زیت مطبوخ آن در آن خصوصا مطبوخ اطراف آن جهت تسکین درد گوش و گویند چون دو سه عدد آن را در انبوبهٔ نی صرصر

کرده و سر آن بند کرده زیر بالین کذارند مادام که آن در زیر بالین باشد صاحب آن را خواب نیاید

* فصل الصاد مع العین المهمله *

* صعتر * بفتح صاد و سکون عین وفتح تاء مثناة فوقانیه و راء مهمله و سعتر بسین مهمله بجای صاد نیز آمده ولیکن اطبا بیشتر بصاد مینویسند تا ملتبس و مشتبه بشعیر نشود و بشین معجمه و بزای معجمه نیز آمده و برومی ازموش و بیونانی صعتروس واوریغاسن و بفارسی ایشن واوشن و بترکی ککلیک و باصفهانی اویشم و بهندی ساترا نامند * ماهیت آن برک کیاهی است وانواع میباشد بستانی و بری و جبلی بستانی را بفارسی مرزه نامند و بزرک بستانی مدور و برک بری بعضی طولانی ریزه و بعضی برک آن نازک و بجای عریض ومدور و آنچه رنک آن سیاه باشد صعتر فارسی آنچه سفید نزد بعضی مردم مشهور بجوز بست و صعتر شوار نیز نامند و انواع دیکر نیز میباشد و همه در طعم تند و خوشبو و کل همه کبود و بهترین آن برک کوچک تازه بری آنست و دراز برک آن بعد از آن و ریز برک آنست * طبیعت آن در آخر دوم کرم و خشک و بعضی در اول سوم که انداز کرمی و خشکی جبلی آن زیاده * افعال و خواص آن مفتح سدد و مقطع و مجفف و محلل ریاح و بلاغم و ملطف اغذیهٔ غلیظه و مبهی و مشهی غذا و منقی ریه و معده و جکر و امعا از رطوبات و بلاغم و مانع صعود ابخره بدماغ و دافع جشای بلغمی و مسکن وجع دندان و ورک حادث از سردی و وجع مثانه و رحم و مدر بول و حیض و با قوت تریاقیت و خوردن آن با آب انجیر جهت ربو و سرفه و با انجیر خشک عرق آورد و رنک رو را نیکو کرداند و خوردن ادویهٔ مسهله با آب صعتر مطبوخ رافع تخمه و عفونت غذا و ترش شدن آن و غثیان و وجع فواد و قولنج ریحی و ثقلی بلغمی و مغص و مخرج اقسام کرم معده و حب القرع و بدستور با عسل و اکر پیش از ادویهٔ مسهله بخورند باعث تهیهٔ اخلاط است برای دفع بمسهل با سانی و با آب کرفس جهت تفتیت حصاة و عسر البول و با میپختج جهت دفع مضرت شوکران و افیون و با سکنجبین جهت رفع مضرت جنین و با بادروج و ترب جهت وجع ورک و ثقل حاصل از رطوبات شربا و ضمادا و با روغن زیتون جهت انواع مغص و آشامیدن سرکه که صعتر در آن خیسانیده و با سکنجبین مصنوع از آن هرکاه سرفه نباشد جهت سپرز مجرب و با پنیر تازه جهت تسمین بدن و با خیارزه جهت کوفتکی عضل و معده و جکر و لعوق آن با عسل جهت ورم ملازه و رئه کرم سرفهٔ رطوبی و عقرب کزیده و سائر هوام و مضغ آن جهت تسکین درد دندان و تقویت بصر و سفوف آن با مثل آن شکر جهت قطع صعود ابخره و تقویت چشم و با اطعمهٔ غلیظه باعث خوشبوئی و سرعت انحدار و زیادتی لذت و لطافت آنها است مانند هریسهٔ کندم و باقلا و عدس و کله و پاچه و کوشت کوساله و مانند اینها و محلل ریاح و نفخ آنها و با جمیع بقول مضرهٔ عین خواه کرم باشد خواه بارد رافع ضرر آنها و با سرکه بهترین نان خورشی است و آشامیدن سه درم آن با عسل جهت کزیدن عقرب و سائر هوام و مضمضهٔ آن با سرکه و زیره جهت درد دندان و کلو و اکتحال آب معصور آن جهت رفع بیاض و شب کوری و سعوط آن با روغن ایرسا جهت اخراج فضول رطوبی بسیار از دماغ و قطور آن در کوش جهت رفع ثقل سامعه و با شیر جهت تسکین وجع آن و ضماد آن با عسل جهت اورام صلبه و عرق النسا و وجع ورک و با روغن زیتون و زیره جهت برآمدکی ناف اطفال و رفع ریاح جوف ایشان و با سویق جهت تحلیل اورام بلغمی و با کندم جهت وجع ورک و ضماد مطبوخ آن در حمام جهت جرب و حکه و یرقان و رائحهٔ بخور آن و افتراش بدان جهت کریزانیدن هوام و آشامیدن مطبوخ شاخهای آن با مثل آن عناب که در چهار مثل آن آب جوش دهند تا بربع رسد جهت تصفیهٔ خون غلیظ بالخاصیة موثر و کل آن مسهل مرهٔ سودا و بلغم اما ضعیفتر از افتیمون و

قوی‌تر از حاشا چون دو مثقال آنرا با سرکه ونمک بیاشامند اسهال سودا وبلغم نماید وادرار بول وحیض کند وعصارهٔ گل تازهٔ آن محلل ورم عضل دو طرف زبان ولهاة وقلاع دهان در آخر علت ومربای آن با شکر ویا عسل و بدستور گلقند دو مثقال آن دافع سموم وامراض بارده قوی الاثر وچون شب وقت خواب مقدار یکمثقال آنرا بخورند وبخوابند ومداومت بر ان نمایند منع صعود ابخره بدماغ ونزول آب بچشم نماید وذهن را تقویت بخشد ورنگ رو را نیکو گرداند وروغن گل آن بتنهائی با جمیع اجزای آن بدستور مقرر جهت جمیع امراض بارده مانند فالج ولقوه ورعشه واسترخا واوجاع ظهر ومفاصل وخصوصا قولنج وامراض نواحی معده وامعا بهتر از روغنهای دیگر وتخم آن در جمیع افعال قوی‌تر از برگ آن و مفتح سدد ورافع یرقان ومهیج باه وخائیدن آن مسکن درد دندان ومحرک اشتها وچون در زنان داخل نمایند دافع ضرر ماکولات ومعین بر باه میرود بین وصعتر مضر رئه مصلح آن سرکه مقدار شربت آن تا پنج مثقال است *

* فصـــــل الصاد المهملة مع الفاء *

* صفراغون * بفتح صاد وسکون فا وفتح راء مهمله والف وضم غین معجمه وسکون واو ونون * ماهیت آن اسم فرنگی مرغی است قریب بگنجشک خاکستری رنگ مائل بزردی وسبزی ومنقار آن باریک ودم آن اندک بلند وبر آن نقطهای سفید ودر موسم سرما بیشتر ظاهر میگردد و برلب جوی وحوض نشسته صفیر میکند ودم خود را دائم حرکت میدهد بیشتر سنگ ریزه وریزهای خشت میخورد بعربی ابو الملیح وبفارسی دم جنبانک ودمچه وبشیرازی مرغک شفا وبهندی ممولہ وکهنجن نیز نامند * طبیعت آن گرم وخشک در دوم وگوشت آن تلخ با قوت تریاقیت * افعال وخواص آن خوردن گوشت خام و بدستور محرق آن با ماء العسل جهت تفتیت سنگ گرده ومثانه وعسر البول بسیار نافع ومدر قوی است

* فصـــــل الصاد مع اللام *

* صدل * اسم قسمی از مار است که روی آن مدور باشد وگویند شنیدن آواز آن کشنده است

* فصـــــل الصاد مع المیم *

* صمغ * بفتح صاد وسکون میم وغین معجمه وبفتح میم نیز آمده لغت عربی است بیونانی فوقمیون وبسریانی قاموز وبرومی دیمون وبفارسی ارد وبشیرازی ازدو وبهندی گوند نامند * ماهیت آن رطوبتی است که از تنهٔ بعضی اشجار تراوش میکند ومنجمد وخشک میگردد و صمغ هر نباتی در ذکر آن مذکور شد ومیشود ومراد از مطلق آن صمغ عربی است که از درخت ام غیلان که مغیلان نیز نامند حاصل میگردد وبهترین آن زرد مائل بسفیدی صاف شفاف براق آنست که چون در آب اندازند وزمانی بماند منتفخ نگردد وتمام آن گداخته شود و چیزی از ان نماند وگداختهٔ آن صاف وچسپنده باشد وچون قطعهٔ از ان را در دهان بگذارند بدندان وکام بچسبد ومنتفخ نشود بلکه گداخته گردد * طبیعت آن در گرمی معتدل و در دوم خشک وجالینوس گرم دانسته * افعال وخواص آن مغری وملین صدر وقابض ومقوی معده وامعا وحافظ استخوان ومانع ریختن مواد بسینه ورافع حدت ونکایت ادویهٔ حاده واسهال صفراوی وجهت درد سینه وقرحه وقرحهٔ رئه وخشونت حلق وقصبهٔ رئه وسینه وتصفیهٔ صوت ومنع انصباب مواد نزلی بسینه ومعین بر اخراج نفث چون قطعهٔ از ان را در دهان گذاشته آب گداختهٔ آنرا اندک اندک بمکند ومرور برند وادر حبوب ویاد راد ویهٔ مناسبه داخل کنند وازده مثقال تا سه مثقال آن جهت اسهال وسحج امعا مجرب وبریان آن با روغن گل سرخ قاطع سیلان خون جمیع اعضا

است سوای رحم وبواسیر وحابس اسهال مداومت آن روزی یکمثقال که سوده باشد با یک اوقیه روغن گاو تازه تا سه روز یا هفت روز بنوشند قاطع نفث الدم ونزف الدم صدرریه وسائر اعضای داخلی سوای رحم وبواسیر مجرب وبدستور با شیر بز تازه دوشیده وطلای آن با سفیده تخم مرغ جهت سوختگی آتش وقطور آن با گلاب جهت رمد وسلاق وجرب بغایت مفید مضر سعال مصلح آن کثیرا وکوبند گلاب وصندل بدل آن صمغ بادام وحب الآس است

* صمغ البلاط * بفتح باء موحده ولام والف وطاء مهمله لغت عربی است وآنرا لزاق الحجر ولزاق الرخام ویونانی اسولا بمعنی غرای الحجر نامند * درماهیت آن اختلاف است دیسقوریدوس گوید چیزیست که از حجر رخام وحجری که از بلاد قوما می آورند میسازند با سریشم جلود وصاحب منهاج گفته بعضی از آن معدنیست وبعضی مرکب از صبر ودم الاخوین وعلك البطم وانزروت وصمغ عربی از هر یک یکجزو وازنبج مرجان که بسد است وزاج از هر یک نیم جزو بسیار نرم کوبیده بخته با آب صمغ محلول سرشته وبرد بوار کچکاری میمالند ومیگذارند تا خشک گردد وهرچند خشك وکهنه گردد بهتر میشود وبغدادی گفته که آن نشارهٔ بلاط مضاف بغری الجلود است که بسیار با هم میمالند ومیسایند چند یوم پی درپی وصاحب تحفه نوشته که نشارهٔ بلاط الکبران وغری الجلود است که بسیار مبالغه در کوبیدن وطبخ آن کرده بر دیوار رخامها میمالیده اند وسنگ فرش خانهارا که بلاط عبارت از آنست بدان مستحکم میکرده اند * افعال وخواص آن ذرور آن جهت التصاق موی زائد چشم والتیام جراحات تازه ومنع آنها از تفتیح قوی وسریع الاثر وآنچه صاحب منهاج بیان کرده در قلع بهق بسیار مؤثر دانسته اند

* صمغ الداميثا * بفتح دال مهمله والف وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه والف * ماهیت آن صمغی است تلخ مائل بسرخی وصاف درغایت حدت وجوش تفلیسی گفته که از بلاد فارس خیزد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف ومسخن ومحلل ریاح ودرمزاج وسائر افعال قائم مقام حلتیت است مگر آنکه کریه الرائحه مانند آن نیست بدل آن شربت آن تا نیم درم

* صمغه * غذائی است که از خمیر اردگندم مثل بغرا ترتیب دهند ودر افعال مانند بغرا است ومذکور شد

* * فصل الصاد مع النون * *

* صندل * بفتح صاد وسکون نون وفتح دال مهمله ولام معرب سندل بسین مهمله فارسی است وگویند لغت سریانی است وبیونانی حلوسطاقیدل وبرومی فلوردها وبهندی چندن نامند * ماهیت آن چوب درختی است عظیم بقدر درخت گردکان وانبوه ونیست وشاخهای آن افتاده بر روی زمین وثمر آن درخوشه مانند حبة الخضراء انطاکی گفته که برگ آن شبیه ببرگ گردکان ونرم ونازک است وسه نوع میباشد یکی سفید لیاقی رنگ وآنرا صندل ابیض وبهندی چندن ودوم زرد رنگ وآنرا صندل اصفر وبهندی ملاگیر وسوم سرخ تیره وآنرا صندل احمر وبهندی رکت چندن نامند ومنبت آن اکثر بلاد هند وسواحل دکهن وقرنک است وبهترین از سفید وزرد آن آنست که خوشبو وکم ریشه وصلب وچرب واملس باشد واز سرخ آن آنچه تیره رنگ صاف کم ریشه وقوت آن تا سی سال باقی میماند * طبیعت آن سفید وزرد آن درسوم سرد ودر دوم خشك وسرخ آن در دوم سرد ودرسوم خشك * افعال وخواص سفید آن مفرح ومقوی دل ومعده ورادع وقابض وپادزهر باقیست ومحلل اورام حاره وجاذب مواد وصداع وآشامیدن آن جهت خفقان حار وتبهای تند صفراوی و

التهاب ومنع صعود بخارات بدل ود ماغ وبرسام وضعف قوت حافظه وذهن ودل ومعده وجگر بتخصیص در محرور المزاج وبدستور طلا ونیز طلای آن با گلاب وقلیلی کافور بر پیشانی جهت صداع حار وبتنهائی وبا نیم وزن آن انزروت با سفیده تخم مرغ بر پیشانی وصدغین جهت صداع حار ومنع نزلات بچشم وسائر اعضا وبتنهائی ویا باادویهٔ باردهٔ مناسبه جهت خفقان ووجع معدهٔ حار ورفع بدبوئی نورهٔ وعرق وبا آب برگ عنب الثعلب ویا باآب حی العالم وبا آب برگ خرفه وبا آب طحلب وامثال اینها جهت نقرس حار واورام حارهٔ مانند حمره ونار فارسی ومنع ریختن فضول بعضو در ابتدای علت وبالخاصیت طلای آن مورث حرارت وخارش شدید در بدن بسبب تکثیف مسام ومیل معده بباطن ودافع آن سرکه وروغنهای گرم ولطیف وبغایت مضر باه ونافع آن ومضر صوت مصلح آن عسل ونبات مقدار شربت آن یک مثقال بدل آن نصف وزن آن کافور وبعض اشنه گفته اند وبدل سرخ آن نصف وزن آن فوفل است وصندل سرخ در افعال مذکوره از تفریح وغیر آن شربا ضعیف تر وطلاء قویتر از سفید وطلای آن جهت درد سر حار واورام حاره وضماد آن با روغن زنبق جهت رفع تپ واعیا وباگلاب جهت رفع قلاع دهان وبدستور جهت درد آن قرشی در شرح قانون گفته که مستعمل در زمان ما در اضمده وغیر آن صندل سرخ است ودر مشروبات صندل سفید جهت آنکه اتفاق کرده اند بر آنکه در صندل سرخ جزو حاری هست که انفوذ میفرماید اجزای بارده را از خارج بداخل ولهذا اقوی است فعل آن از سفید در خارج وچون باسفید نیست اقوی است از سرخ در داخل وصاحب شفاء الاسقام گفته که آنچه مشاهده کرده ام ما را اطبا آنست که استعمال میکنند صندل سفید را در اسهال صفراوی وسرخ را در اسهال دموی وهرد و را باهم در اسهال مختلط باهم وشنیده ام از ثقه آنرا چون بپاشند جهت بول الدم وحرقة البول ومرضی که بجای منی خون انزال شود مجرب دانسته اند وا طبای هند با آب زنجبیل تر که بهندی ادرک نامند استعمال مینمایند وجوارش وحب صندل وخمیرها وسفوف واشربه ومعجون ومفرح آن در قرابادین مذکور شد

* صن الوبر * بکسر صاد ونون والف ولام وفتح واو وباء موحده وراء مهمله * ماهیت آن انطاکی گفته اقراصی است که در مغارهای بلاد یمن می یابند وبحجاز می آورند ودر اصل وحقیقت آن اختلاف است چنانچه در بول الابل مذکور شد وبغدادی گفته که چیزی است که از مغارات جبال یمن بمکه می آورند شبیه بصمغ وبرنگ مرود ومکه آنرا اقراص ساخته می فروشند وبول الابل نامند ودر حرف الباء مذکور شد ودر وجه تسمیهٔ آن بعضی گفته اند بول جانوری است قریب بجثهٔ گربه که آنرا وبر نامند چون در آن مغارات بول کند وغلیظ ومنجمد وخشک گردد آنرا اخذ مینمایند ونواب مرحوم نوشته اند ظن غالب آنست که این دوائی باشد که بهندی سلاجیت نامند وبعضی گویند ابوال تیوس جبلی است که در مغارات بر سنگها مجتمع میگردد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک ودرد وم نیز گفته اند * افعال وخواص آن قاطع اسهال وضیق النفس وامراض بارده وجهت اندمال جراحات خبیثهٔ جمیع حیوانات وقطع سیلان خون وتحلیل اورام نافع وحمول آن قاطع حمل ودواء سر را ضعیف کرد اند وطلای آن با عسل با طول مکث مقرح بدن مصلح آن روغن گل صن الوبر

* صنوبر * بفتح صاد ونون وسکون واو وفتح باء موحده وراء مهمله لغت عربی است وارزه نیز بسریانی ازرند ودرومی بقطانیون وبیونانی قلوغیطون نامند * ماهیت آن دو صنف میباشد ذکر وانثی ذکر آن دو نوع میباشد یکی بستانی وآن درخت بزرگی است قریب بچنار وبرگ آن شبیه بخیاطه قوی وبخلال بلند ی بقدر یک شبر وسبز تیره رنگ وثمر آن بشکل دل صنوبر حیوان وبقدر دل گوسفند وبزرگتر از آن وشبیه بثمر شربه که ثمر هندبست وخانه خانه وبعد رسیدن وخشک شدن از هم شکافته

میکردد وچشمی است ومغز ندارد وماکول نیست ودرخت آنرا بهارسی تازونا جوونشیرازی کاج وثمرآنرا برکاج نامند ورا تینج صمغ این است ودوم جبلی که درصحرا بهم میرسد وثمرآن نیز ماکول نیست واز مطلق آن مرادها نیست ودرخت این شبیه بدرخت اهل وبهربائی از رند نامند وچوب این چرب وبجای شمع وچراغ ومشعل میسوزانند وقطرانیکه از این بعمل می آید رقیق تر وقلیل المنفعت تر از شربین است وانثی آن نیز دو نوع است یکی کبیر وچلغوزه ثمر این است ودر شیروان وانصی آذربیجان و بعضی جاها از ملک روم وکشمیر وغیرها بسیار بهم میرسد ودوم صغیر وآنرا تنوب نامند وثمرآنرا قضم قریش وعامهٔ اهل شیرازان را فستق نامند اما ثمریکه معروف است نزد عامهٔ اهل شیراز وعراق بچلغوزه فی الحقیقت از اقسام بادام است نه از انواع صنوبر زیرا که دانهٔ صنوبر پهن و بی مغز وثمر چلغوزه مغزدار ومغز آن اندک باریک فتیله شکل بقدر دانهٔ خرما کوچکی ودر غلافی اندک صلب که بدست شکسته میکردد وثمرآنرا چون در آتش اندازند بعد از کرم شدن منشق کشته آوازی کرده دانهای چلغوزه از میان خانهای آن جسته بر میآیند ونیز نوعی یکی از صنوبر میشود درخت آن متوسط در بزرکی وکوچکی وخوش منظر وآنرا نوش نامند وبرک آن اندک پهن ومشرف متشعب خوش منظر وزنان اهل اصفهان وایران در وقت حنا بستن نم کرده بر پشت دست کذاشته بالای آن حنا میبندند خوشنما میکردد ودر شربین اشاره بدان شد ودرخت صنوبر را خزان نمیباشد وحکیم میرمحمد مؤمن نوشته که بر آنرا ثمری بی مغز وقطران او زبون تر از قطران شربین است وماده آن کوچک و بزرک میباشد کوچک آنرا صنوبر صغار و تنوب نامند وثمرآن مثل دل کوسفند وازان بزرکتر ومغز آن با تلخی وسفید وبی پرده رقیق سرخی وقضم قریش عبارت ازانست ودرهمان کثیرالوجود ورا تینج صمغ آنست وبزرک آنرا صنوبر کبار کویند ودر کیلان نامت میشود وبسیار بزرک ومغز ثمرآن را باصطلاح آنجا چلغوزه ودرخت آنرا درخت چلغوزه نامند وثمرآن بقدر بالنکی ومغز دانهای آن مثل قضم قریش وبالیده تر وشیرین تر ازان ودر عراق چلغوزه مغز میوه را کویند که از بحرین میآورند وظاهرا انبه باشد چه در صفات مثل انبه است ودرخت آن بقدر زرد آلو وبرک آن همیشه سبز نبوده وثمرآن بقدر زرشفتالو ومستطیل ودر طعام شبیه بآن ومغز دانه آن دراز وباریک وبا پردهٔ سرخی که ملاصق مغز بادام است بخلاف حب صنوبر که بی پردهٔ سرخ وبالیده تر وکوتاه تر است وقول حکیم رحمة الله علیه تا آنجا که مثل قضم قریش وبالیده تر وشیرین تر ازانست درست است وعبارت بعد ازان که در عراق چلغوزه مغز میوه را میکویند که از بحرین می آورند وظاهرا انبه باشد تا آخر اشتباه محض وغیر مطابق واقع است زیرا که انبه وتخم آن نه چنین است وانبه در حرف الالف مع النون مذکور شد ونیز نوشته که ظاهرا صاصفراس فرنکی عبارت ازان باشد این نیز اشتباه است وصاصفراس بدل وصاد مهمله ودر آخر آن سین است ودر همین باب در صاد مع الالف والصاد ذکر یافت وبالجمله بهترین آن تازه سفید بالیدهٔ چرب آنست * طبیعت آن در سوم کرم وخشک ودر دوم نیز کفته اند وبرک وپوست آن کرم تر وخشک تر از مغز آن * افعال وخواص آن آشامیدن برک وپوست آن جهت درد کلو وجراحت شش وقطع رعاف وخون جراحات تازه ویک مثقال از لحا وبرک آن بماء العسل جهت علل کبد وورم وغلظ آن وخشک آن با آب سرد حابس بطن وذرور آن مدمل مواضع ضرب رسیده وبا آب کرم سوخته خصوصا لحای نوع ذکر آن که اقوی است دزین ابرو وطلای مخلوط لحا وبرک آن با مرداسنک ودخان کند رجهت التیام قروح ظاهر جلد وسوختکی آتش وبا موم وروغن مورد جهت اندمال قروح ابدان نرم واقع بظاهر جلد وبازاج مرخ جهت قروح خبیثهٔ ساعیه رغسل بطبیخ آن جهت

رفع اعیا و کچلی و چرک بدن و عفونت عرق و جلوس در ان جهت امراض رحم ومقعده ومضمضه بطبیخ آن با سرکه جهت درد دندان و بخور آن جهت اخراج مشیمه و ادرار حیض با تکرار عمل و دخان آن مانند دخان کندر و قطران است در نفع جهت ریختن موی مژه و ابرو و کداختن ماق و تاکل آن و دمعه و ضعف بصر و سلاق و جرب نافع و ضماد برک تازه کوبیده آن جهت نزف الدم جراحات تازه و چوب آن که بدستور چوب چینی و عشبه استعمال نمایند مؤلف تذکره نائب مناب چوب چینی در علت آتشک و امثال آن دانسته و چون ریزه نموده با سرکه بجوشانند و مضمضه بدان نمایند درد دندان را تسکین دهد و همچنین چوب آنرا چون در دهان نگهدارند و پوست بیخ آن قابض و مجفف و دو مثقال آن جهت اسهال و سحج مفید و ذرور آن جهت سوختگی آتش و آب گرم و رفع الم ضربه و سقطه نافع و حب صنوبر کبار در دوم گرم و در اول تر و قوت آن تا یکسال باقی است * افعال و خواص آن مبهی و مشهی طعام و مقوی اعصاب و اعضاء باه و مفتح سدد و کاسر ریاح موذیه حاده و جهت فالج و لقوه و خدر و کزاز و رعشه و قروح ریه و اوجاع مفاصل بارده و امراض جگر و یرقان و استسقا و درد گرده و مثانه حادث از حرارت مره صفرا و لعوق آن با عسل هر روز مقدار سه مثقال جهت فالج و رعشه مجرب و جهت امراض ریه و تنقیه آن از اخلاط غلیظه و تنقیه گرده و مثانه کهنه خصوصا با دوشاب مفید و آشامیدن آن با تخم خیار جهت ادرار نمودن بول و منع قرحه گرده و مثانه و با عصاره بقلة الحمقا جهت تسکین درد معده و تقویت ابدان ضعیفه و قمع رطوبات فاسده و مطبوخ تر و تازه کوبیده با پوست آن با طلا که صاف کرده هر روز مقدار چهار اوقیه آنرا بنوشند جهت سعال مزمن و قروح ریه و مداومت خوردن حب الصنوبر کبار جهت استحکام اعضای مسترخیه و سختی گوشت شراب آن که کوبیده در آب انگور اندازند مانع نزلات و سرفه و هاضم و قاطع اسهال رطوبی و استسقا و ضماد آن با افسنتین بر معده جهت رفع مغص آن مفید مقدار شربت از حب آن تا ده درم و از عصاره آن سه درم و از طبیخ آن یک اوقیه و حب الصنوبر بطی الهضم و مضر محرورین و مصدع و مغثی مصلح آن سکنجبین و نواکه حامضه قابضه است مانند انار رین ربه و موافق مبرودین و در اشان محتاج بمصلح نیست و در امرباه با گنجد و عسل بهرکه مقوی آنست و باید که زیاده از نیم اوقیه که یک یکدانه تنقل نمایند زیاده تناول نکنند بدل آن در تقویت باه شقاقل و حب المحلب و در سعال معده و احشا حب الغار و حب الصنوبر صغار و مسهل بعصر است بسبب قوت قبضی که دارد و جهت امراض سینه و گرده و مثانه قوی تر از کبار و در سائر افعال مانند آن و اکثار آن باعث مغص و التوای امعا مصلح آن در آب گرم با روغن کنجد جوشانیدن آنست یکروز و کرم سبزی که در درخت صنوبر بهم میرسد در سمیت مانند ذراریح است و از خوردن آن زبان و کام و حلق ورم کند و معده و روده ها نیز و در تمام بدن سوزش و حرارت بهم رسد و ضعف عظیم رو دهد علاج آن علاج ذراریح است

* فصـــــــــــل الصاد مع الواو *

* صوف * بضم صاد و سکون واو و فا بفارسی پشم نامند * طبیعت سیاه آن گرم تر از سرخ آن و از سفید بسیار گرم و تر و مجموع آن در آخر دوم گرم و خشک و بهترین آن نرم و خالص آنست * افعال و خواص آن سرخ آن جهت شری بیعد بل و ضماد سرخ آن در شراب گرم تر کرده جهت رفع سرفه و نزلات زبغه و درد سینه و اوجاع ضربه و سقطه مجرب و با روغن گل سرخ محلل اورام و تریاق زخم سگ دیوانه گزیده و پوشیدن جامهای پشمین مسخن و مجفف بدن و موجب خارش و صلابت کننده جلد است و افراش آن جهت صاحبان نقرس نافع و محرق مغسول و غیر مغسول آن در خواص مانند شعر

است جهت قروح ولحم زائد نافع

صدوف البحر بفتح باء موحده وسکون حا و راء مهملتین *ماهیت* آن چیزی است شبیه بچشم که از صدف بزرگ مغیلی که سر آن عریض وطرف دوم آن مائل بباریکی وازاله رون شکافته وشبیه بشبح واند رون آن مائل بزردی وسرخی ودر جوف آن حیوانی ایستاده واز راه شکاف آن صوتی برمی آید *افعال وخواص* آن جهت قطع اسهال وضماد آن جهت نزف الدم مرمضو سریع الاثر

باب پانزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها ضاد معجمه است

فصـــــل الضاد مع الالف

ضأن بفتح ضاد والف ونون بفارسی گوسفند وگوسپند وبرهٔ ماده آنرا میش نامند وبعرف اطبا اسم مطلق گوسفند است *ماهیت* آن معروف واز جملهٔ حیوانات ماکولة اللحم است ونسبت بحیوانات دیگر بسیار بلید وقابل تعلیم نیست واز کمال بلادت بر سر ذابح خود می ایستد و وحشت واضطراب نمیکند وهمین یک وجه حلیت لحم آن ومثال آنست از حیوانات ضعیف النفس والادراک زیرا که حیوانات قوی ذکی الحس والادراک عند الذبح حرج والم بسیار درمی یابند ونفس آنها را تعلقی ببدن خود ونفس ذابح میباشد ولهذا اکثر حرام شده اند در شرع شریف وذابحان حیوانات اکثر قسی القلب میباشند وبهترین آن یکساله ودوساله آنست که فربه باشد وچهار ساله وزیاده از آن غلیظ وکثیف ومولد خلط فاسد وگوشت گردن وشانه وحوالی آن بهتر از گوشت سائر اعضای آنست *طبیعت* آن در دوم گرم وتر *افعال وخواص* آن سریع الهضم کثیر الغذا ومولد خون متین ومقوی ومسمن بدن وموافق ترین لحوم برای بدن انسان ودل وجگر وگردهٔ آن مقوی دل وجگر ومعده وگرده ومداومت خوردن مغز سر آن مورث بلادت ونسیان وخوردن گوشت آب مهرای آن با سرکه وعسل که مداومت بر آن نمایند وغذا منحصر بدان باشد بغایت مقوی بدن ومانع غشی ورافع خفقان ولاغری بدن وبلع نمودن پیه آن بعد از ذبح که هنوز سرد نشده وهمچنین گداختهٔ نیمگرم آن جهت سرفه ودرد سینه وضیق النفس وحرقة البول بسیار مفید وگوشت گرما گرم ذبح کردهٔ آنرا چون بر اعضای ضربه وصدمه رسیده که تازه باشد ببندند وچون سرد گردد تبدیل نمایند بزودی درد را زائل کند ومانع تورم وزخم شدن گردد ودر بدستور پوست گرما گرم آن که اعضا را بدان بپیچند وضماد گوشت سوختهٔ آن جهت لسع حیات وعقارب جراره وبا شراب جهت کلب کلب واکتحال خاکستر آن جهت رفع بیاض عین وطلای آن با سرکه جهت بهق نافع وزهرهٔ آن گرم وخشک وجالی آثار واکتحال آن جهت بیاض بتنهائی ویا با عسل وطلای آن جهت اقسام توبا وغمل مرباآن جهت حزاز وابریه خصوصا با عسل وخون آن گرما گرم جهت حکه وجرب ومنع آبلهٔ اعضای سوخته در ساعت طلاء وسرگین آن بسیار گرم وخشک دلاء وضماد آن جهت تحلیل اورام واستسقا والتیام زخمها وبا موم وروغن گل گداخته جهت سوختگی آتش وبا سرکه جهت شری وثآلیل ولحم زائد که توته نامند وسوختگی آتش وداحس مجرب وضماد در کلاب خیسانیدهٔ آن جهت انفجار خراج ودمل مجرب وشراب استخوان سوختهٔ قبرقی آن قاطع اسهال وسیلان خون وخاکستر سم آن جهت داء الثعلب طلاء ومغسول محرق آن حابس اسهال ودر ایام وباو طاعون استعمال گوشت آن جهت آنکه بسیار مولد خون است جائز نیست وغلیظ تر وکثیر الفضول وبطیء الهضم تر از لحم معز است وسرکه وآبکامه ملطف ورافع ثقل آن ومرکه ارادهٔ تبرید بدان کند در آنها طبخ نماید ویا با قرا تروط ویا کشک ویا سماق ویا با آنها بخورد*

* فصل الضاد مع الباء الموحدة *

* ضب * بفتح ضاد وباء موحدهٔ مشدده بفارسی سوسمار وبهندی گوه نامند وشاید کوه غیر آن باشد * ماهیت آن حیوانی است کوچکتر از گربه ومابین سیاهی وزردی ودنبالهٔ آن بسیار کوتاه ودرشت شبیه بثمر درخت سرو * طبیعت آن در سوم گرم وخشک ومابین وزل وحردون است در حدت کیفیت * افعال وخواص آن گوشت آن مقوی باه وجائز نیست محرور المزاج را استعمال آن جهت آنکه مکرب است وعند الاحتیاج باید که با سرکه طبخ نمایند تا مهرا شود وبا زیت وکشنیز وزیرهٔ کرمانی وعرق نعناع خیسانیده مطیب نموده با کاسنی ومغز کاهو وبقول باردهٔ دیگر بخورند واکتحال سرگین آن جهت رفع بیاض عین ونزول آب در ان وطلای آن جهت کلف وبهق ونمش با سرکه اگر قوی باشد وبا آب اگر ضعیف وضماد شق کردهٔ آن جاذب پیکان وخار وسموم جانوران سمی وطلای پوست سوختهٔ آن مورث بیحسی عضو بحدیکه اگر قطع کنند صاحب آن متألم نگردد

* ضبع عرجا * بفتح ضاد وضم باء موحده وعین مهمله وفتح عین وسکون راء مهملتین وفتح جیم والف لغت عربی است وذخل وجفار نیز گویند وکنیت آن ام عامره است وبیونانی قسمیهورو بسریانی بلدنا وبفارسی کفتار وبهندی چرکه وبجو وبدکهنی ترس نامند * ماهیت آن حیوانی است بزرگ مانند گرگ ونر وماده میباشد ودر رفتار دو دست لنگی میکند ودر وجه تسمیه ولنگی آن گفته اند که چون رطوبت جانب ایمن آن از ایسر آن زیاده است لهذا میلنگد وگویند بسبب آنست که جانب چپ آن کوتاه تر از راست آنست خصوصا مادهٔ آن گویند بسبب حیله خود را چنان مینماید تا بمردم وحیوانات دیگر ایذا رساند چون پیر گردد اعارج شود وآنرا متصف باعرج وموقت آنرا بعرجا نموده اند وآن حائض مانند ارنب میشود ونیز مانند ارنب یکسال نر آن قوی القوه ویکسال مادهٔ آن میباشد وعوام میگویند یکسال ماده ویکسال نر میباشد ودر وقت نری سفاد مینماید ودر هنگام مادگی میزاید وضعیف القلب وکثیر الجماع وحریص بران میباشد وبسیار از حنظل میترسد اگر شخصی در دست بگیرد از ان میگریزد ونیز از خواص آنست که اگر سگ در بلندی ایستاده باشد وسایهٔ آن در شب ماهتاب بر زمین افتد وکفتار در زیر آن برود که سایهٔ مرده ودر رهم مستغرق باشد سگ خود را از بالا اندازد وکفتار اورا بدرد ودر روز بسبب گرمی هوا بسیار کم زور میباشد وشب قوی وگوشت آن حرام است نزد امامیه وابو حنیفه ونزد مالک مکروه ونزد شافعی حلال * طبیعت آن در آخر دوم تا اول سوم گرم ودر اول دوم خشک * افعال وخواص آن آبزن طبیخ آن یعنی جلوس در ان که زندهٔ آنرا دست وپا بسته در دیگی بزرگ دهن گشاده اندازند که در ان آب جوشان باشد که شبت ونخود وروغنهای مناسب نیز در ان باشد وسر آنرا بپوشند تا مهرا شود پس صاف نموده در ظرفی بزرگ که علیل تواند در ان نشیند کنند وعلیل در ان نشیند اما باید که آنمقدار گرم باشد که برداشت آنرا داشته باشد تا آن زمان که رو بسردی آورد جهت اوجاع مفاصل وتمدد وکزاز واسترخا وعرق النسا ونقرس ورياح غليظه مفید ودر قرا با دین آبزنات آن مذکور شد وبدستور تدهین بدهن آن که در آب با ادهان مناسبه طبخ دهند جهت امراض مذکوره مفید وخوردن گوشت آن جهت رفع برودت معده وحمیات بلغمیه وسوداویه وزردی رنگ رخسار واوجاع بارده وخوردن خون آن رافع جنون وخوردن نیم درم از چرک گوش آن مورث جنون وزهرهٔ آن نیم درم مسهل اخلاط ثلثه ومضرت مصلح آن عسل واکتحال آن بتنهائی جهت حدت بصر وجلای غشاوه وبیاض آن وطلای آن بعد از کندن موی

زایل پلک چشم مانع روئیدن آن و با هم وزن آن روغن اقحوان که در ظرف مس سه روز بگذارند پس طلا نمایند بر بیاض چشم و نزول آب در ابتدای آن هر ماه دو روز زایل سازد و مجرب و هر چند این روغن کهنه شود بهتر است و جگر سوخته سائیده آن نرم اکتحالا جهت روشنائی چشم و زهرهٔ آن نزول ماء در چشم را نافع و تقویت چشم نماید و طلای زهرهٔ آن با پیه شیر جهت جلای بشره و ازالهٔ کلف و آب خوردن در پوست آن دافع ترس سگ دیوانه گزیده است از آب و چون از پوست آن پیمانه سازند و حبوب را با آن بپیمایند مانع فساد آنها و فساد زرع است و جلوس بر پوستین آن مورث ابنه و رافع نقرس و ریاح غلیظه و مفاصل و حمول محرق پوست تهیگاه و حوالی آن با زیت جهت رفع ابنه و بدستور مالیدن آن بر مقعد و حوالی آن را چون بسایند و بر حوالی مقعده بمالند نیز همین اثر دارد و از مادهٔ آن بالعکس و مورث ابنه است و بستن پوست ضبع ماده بر شکم زن حامله مانع اسقاط آن و طلای مغز سر آن با زیت الانفاق جهت نقرس عظیم النفع و نگاه داشتن دندان آن با خود مانع فرباد سگ دیوانه بدارندهٔ آن و خصیهٔ نمک سود آن بقدر یک مثقال با آب گرم جهت درد جگر نافع

* فصل الضاد مع الجیم

* ضجاج * بفتح اول و جیم والف و جیم * ماهیت آن صمغ درختی است خاردار و شبیه بلبان مائل بسرخی و بزاق که از جبال عمان می آورند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ضماد آن جهت برودن گوشت زائد جراحات و التیام آنها و با عسل جهت اورام بارده و مسمنی اعضا نافع و در رشستن جامه و کتان بهتر از صابون و زود تر سفید میکرداند و بعضی سریدان میشویند و بکسر ضاد اسم هرنبا تیست که طیور و سباع مانند خروع و غیره دفع مضرت از خود بدان مینمایند .

* فصل الضاد مع الراء المهملة *

* ضرو * بکسر ضاد وسکون راء مهمله و واو و بفتح ضاد نیز آمده لغت عربیست و بیونانی فوضوقس و بسریانی ضروا و برومی قشاشبش و بفارسی درخشک و رازی در حاوی گفته که بفارسی ارسه و نیز گفته اند که درخت کلنکور است و صمغ آنرا بفارسی حسن لبه و بهندی لبان کوندر و جوهری گفته که حسن لبه صمغ کمکام است * ماهیت آن درختی است شبیه بدرخت بلوط و عظیم و اطراف برگ آن مائل بسرخی و نرم و ثمر آن در خوشه مانند بطم و دانهٔ آن بزرگتر از آن و چون بر سد خار و برگ آن سرخ گردد منبت آن جبال حجاز و یمن و بلاد هند و غیرها است و صمغ آن در ابتدای ظهور مانند دانهٔ گندم باشد و آهسته آهسته بزرگ تا بقدر خربزه گردد و از آن لبنی لزج سیاه شبیه بقیر دفع گردد و اصح آنست که درخت آنرا کمکام و صمغ آنرا حصی لبان جاوی نامند و معروف بدان و خوشبو شبیه ببوی مصطکی و لادن و بهترین آن آنست که مغسل مائل بسرخی و چون در آتش اندازند خوشبو باشد و اکثر در بخورات مستعمل و در حرف الجیم مذکور شده

* طبیعت شاخ و برگ و بار آن گرم و خشک و گرمی آن زیاده از خشکی و گفته اند گرم در سوم و خشک در اول

* افعال و خواص آن در ان جذب قوی است و جهت سرفهٔ بارد و سیلان رطوبات از دهان و رحم شربا و فرزجة و حابس بطن و آب مطبوخ آن که صاف کرده و با شکر بقوام آورند جهت خشونت حلق و سرفهٔ بارد و درد دهان و قلاع نافع و سریع الاثر و مضمضهٔ آن جهت درد دندان و استحکام آن و ازالهٔ بلغم و سفیدی آن و چون با روغن طبخ دهند و در گوش بچکانند جهت درد گوش و ذرور آن جهت قلاع دهان و عصارهٔ آن مقوی قوی و بدستور طبیخ اطراف و تازهٔ آن و مخرج بلغم از معده بدون مضرت است و برگ آن خوشبو و آشامیدن طبیخ آن بعد رسه اوقیه جهت رفع درد تهیگاه و چون

برگ واطراف تروتازهٔ آنرا بقدر یکهفته بجوشانند وحاکستر آنرا با آب نیکو طبخ دهند پس صاف کرده صاحب وجع خاصره بنوشد درد آن زائل گردد ودرینباب مجرب است وروغن حب آن خوشبو ومجفف ومحلل بلغم ورياح وجهت مغص وتقويت معده وجرب حيوانات مفيد شربا وطلاء بدل روغن آن روغن حب البطم است وقدر روغن حب سوختهٔ آن قاطع نزف الدم جراحات خصوص قروح مقعد وقضيب نافع وصاحب اختيارات بديعی گفته که انچه ازمکهٔ معظمه می آورند آنرا رب الصر وتامند در دهان نگاهداشتن آن در حال درد آنرا تسکین دهد وصمغ آنرا درخوشبوئیها داخل مینمایند *

ضریع * بفتح ضاد وكسر راوسكون باء مثناة تحتانيه وعين مهمله وگويند كه آنرا شبرق نامند وشتر آنرا بخورد * ماهيت ان برگ نباتی است مدور ومجوف مائل بزردی وتلخ ودر قعر دريا بهم ميرسد وموجه بساحل مي آورد * طبيعت ان گرم وخشك * افعال وخواص آن جلوس در طبیخ آن وبد ستور نطول آن جهت درد مفاصل وطلاء آن وبدستور شستن بدن بدان در حمام جهت جرب وحكه مجرب دانسته اند وبخور آن جهت زکام والتیام جراحات سريع الاثر وآورند چون ستور از ان بخورد هرگز فربه نشود جناب اقدس الهی در وصف اهل جهنم میفرمايد قوله تعالى ليس لهم طعام الا من ضريع وبيان آن در تفاسير مذكور است * ضریع

* ضرع * بفتح ضاد وسكون را وعين مهملتين بفارسی پستان وبهندی چوچی نامند * ماهيت ان معروف است وآن عضو عصبانی قليل اللحم است كه در ان شير تكون مییابد از برای خوردن بچهٔ آن وبهترين آن فربه پرشير از حیوان جوان فربه است كه لحم آن نیکو باشد وزبون ترین آن برعکس آن * طبيعت آن سرد وخشك بالذات بسبب عصبانیت جوهر خود وبا رطوبات بسیار * افعال وخواص آن چون نیکو هضم یابد صالح الغذا واگر هضم جید نیابد مولد خلط خام بلغمی است ردی از برای مبرودین ومرطوبین مصلح آن افاویه ومصطكی وخولنجان وبریان نمودن آنست ودر محرورین محتاج باصلاح نیست ومدر بول زنان وزیاده کنندهٔ شیر ایشان وجهت دفع خمار وکسیکه در معدهٔ او شراب ویا اخلاط حادهٔ صفراویه ویا حریفه موجود باشد * ضرع

* فصـــــل الضاد مع الغين المعجمة *

*ضغیوس * بضم ضاد وسکون غین وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله وضغابیس بفتح اول ودوم والف وکسر باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله نیز آمده لغت عربی است وبفارسی هلیچه نامند * ماهیت آن نبات کوچک وخربزهٔ نارس است ونیز نباتی را نامند که شبیه است بهلیون انچه از ان بر روی زمین ظاهر است سبز وانچه از ان زیر زمین است سفید وشیرین * افعال وخواص ان برگ آن قاطع باه وبیخ آن که در زیر زمین وسفید وشیرین است محرك باه وماکول وکاسر حدت صفرا است وبجهت نیکوئی طعم در کشك وماست داخل میکنند ومیخورند ضغیوس

* فصــــــل الضاد مع الفاء *

* ضفدع * بفتح ضاد وسکون فا ودال وعین مهملتين بفارسی وزغ وبشیرازی بک وبترکی قرباغه وبهندی مینڈک نامند * ماهیت آن معروف است حیوانی است که در زیر زمینهای نمناك وآبهای استاده وحوضهای بسیار بهم میرسد بری وبحری ونهری میباشد واز مطلق آن مراد نهری است وبری آن از سموم قتاله است * طبیعت اقسام آن در سوم سرد ودر اول خشك وحاصل آنست که خالی از حرارت قویه نیست * افعال وخواص نهری ان سموم است از زهر دفع فاسد بافسد ومضمضه بطبیخ نهری آن جهت درد دندان وضماد شق کردهٔ آن جاذب پیکان وخار وامثال آن وسموم ضفدع

گزیدگان بقوت وقاطع سیلان خون والتیام دهنده زخمها خصوصا ذرور وسوخته لحم آن وبازیت تر جهت داء الثعلب وطلای آن قالع دندان است بی الم ووجع ومانع سوزانیدن آتش ودماغ محرق آن قاطع نزف الدم اعضا ودخول آن قاطع رعاف وبه ستور طلای آن بر پیشانی وجمعی که طلای خون آنرا مانع برآمدن موی دانسته اند اصلی ندارد وگفته اند چون زان ضفدع رابریسمان بندند وکسیکه الماس خورده باشد بلع کند پارهای الماس بدان چسپد وبرآید وچون اطراف واحشای آنرا انداخته با پیه کرده بزمهر ا پخته روغن آنرا جمع کنند جهت بواسیر جار مجرب دانسته اند وقسمی از ضفدع که در پای اشجار بهم میرسد سبز بسیار کوچك چون آنرا با صوزن آن دانهٔ پنبه بسوزانند اکتحال آن جهت نزول آب از مجرب است ومضمضه بطبیخ آن جهت وجع اسنان وگفته اند چون آنرا بد ونصف شق کنند یکی را در آفتاب ویکی را در سایه خشك نمایند انچه در آفتاب خشك شده است سم است وانچه در سایه مداوای آن وهر که ضفدع اجامی سبز یا زرد یا سیاهی از هر صنف که باشد یا سرخ بحری را بخورد او را ورم بدن وقذف آن عارض گردد پس بدن او سباه کمد شود وبنا است که متورم گردد وقی وورم احشا دردل بهم رساند پس بمیرد وگاه از خوردن زرد وسیاه آن سقوط اشتها اولا پس جشای حامض وفساد رنگ بدن وقی وغثیان ووجع فواد وورم شکم وساقین بهم رسد ومداوای آن قی فرمودن با آب وانمک وآب شبت مطبوخ با ملح بحدیکه نقی حاصل گردد وبحمام رفتن وآشامیدن سکنجبین واسفید باجات بادارچینی ودوای الکرکم ودواء اللك وآشامیدن شراب وهر که خلاصی یابد از ان کم است که اورا استسقا ویا سقوط اسنان عارض نکرده

* فصــــل الضاد مع المیم *

* ضمران * بفتح ضاد وکسر میم وفتح راء مهمله والف ونون وآنرا ضوبران وضوران وضومران نیز نامند * ورماهیت آن اختلاف است اکثری آنرا شاهسفرم شیرازی دانسته اند ورنگ آن سبز است نه چون کرمانی وبعضی فودنج نهری وبعضی حماحم وبعضی گفته اند گیاهی است که در بادیه میروید ودر حجاز کثیرالوجود وخوشبو وحادالرائحه وبعضی گفته اند نوعی از شیح است که صنفی از قیصوم باشد وبسیار خوشبو وبهترین آن تازهٔ خوشبوی آنست * طبیعت آن گرم وخشك دردوم وبعضی سرد دانسته اند * افعال وخواص آن کثیرالمنافع از برای امراض بارده وزکام وضماد آن جهت قلاع وسوختگی آتش وبوئیدن آن که کلاب بران پاشیده باشند مقوی دماغ محرورالمزاج است

* باب شانزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها طاء مهملهٔ مشاله است *

* * فصــــل الطاء مع الالف * *

* طالیسفر * بفتح طاء والف وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله وفتح فاء وراء مهمله * درماهیت آن اختلافی بسیار است بعضی گویند آن پوست درختی است که از بلاد هند آورند اندك از دارچینی ضخیم تر وصلب تر با اندك حدت وخوشبوئی کمی واشقر وچون کهنه گردد مائل بسیاهی شود وگفته اند عروقی است با رنگ بیرون آن اغبر واندرون آن زرد وبوی آن شبیه ببوی زعفران وبا عفوصت وتلزیز وشاید زرنب باشد که بهندی طالیس پتر نامند وآن برگ درختی است با رنگ بیرون آن اغبر واندرون آن زرد رنگ * طبیعت آن مختلف القوی با جوهر ارضی غالب معتدل در گرمی وسردی ومائل بحرارت وخشك درسوم وبعضی گرم وخشك دردوم دانسته اند * افعال وخواص آن جهت لقوه وفالج ونفث الدم ونزف الدم وحبس سیلانات واسهالات بواسیر وقروح امعا ومضمضه بطبیخ آن با سرکه

جهت درد دندان و نگاهداشتن آن در دهان جهت قلاع و سفیدی آن و ضماد آن خشک کنندهٔ دانهٔ بواسیر مقعد مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن چهار دانگ وزن آن کمون و نیم وزن آن ابهل و گویند بدل آن بوزن آن سنبل و نیم وزن آن ساذج و گویند ابهل و مثقال مساوی آن مضر ریه مصلح آن عسل است *

* طالیقون * بفتح طا و الف و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون لغت یونانی است و بعربی * هو و بفارسی مس است و روی عبارت از آنست جهت آنکه در معدن مس بهم میرسد بدون صناعت بشری * ماهیت آن مصنوع و غیر مصنوع میباشد غیر مصنوع آن مسی است زرد رنگ شبیه ببرنج مصنوع مرکب از مس و روح توتیا یا از پارهٔ آتش و کوفتن بمطرقه سیاه نمیشود و بخلاف سائر اقسام مس و مصنوع آن مسی است که مکرر گداخته در ... که در آن اشنان و زرنیخ و شادنج باشند ریزند و چون قدری رصاص اضافهٔ آن کنند آنرا نحاس صینی نامند و گویند جسد هفت مصنوع از اجساد سبعه که طلا و نقره و مس و آهن و سرب و قلعی و روح توتیا که بفارسی هفت جوش و بهندی کانسه نامند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیت و چون منقاش از آن سازند و موی را از آن بکشند دیگر برنیاید و چون قلابه از آن سازند هیچ ماهی از آن خلاص نشود و چون گرم کرده در آب اندازند هیچ حیوانی از آن آب نخورد و چون از آن آئینه سازند و در خانهٔ تاریک صاحب لقوه دائم در آن نظر کند رفع علت آن شود

* طاؤوس * بفتح طا و الف و دو واو اول مضموم دوم ساکن و سین مهمله بهندی مور نامند * ماهیت آن طائریست معروف خوشرنگ بالوان مختلفه و پرهای دم آن بسیار بلند و چتری چون بر دارد بانگ کند و آواز آن شبیه بآواز گربه و نر آن بزرگتر از مادهٔ آن و خوش رنگ و خوش منظرتر از مادهٔ آن و دم مادهٔ آن کوچک و مادهٔ آن در سالی یکبار تخم گذارد * طبیعت گوشت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بغایت صلب و غلیظ و بطیء الهضم و مولد خلط غلیظ کثیف و گویند مقوی معده است و آشامیدن مرق اسفیدباج آن جهت درد پهلو و ذات الجنب مفید و خوردن گوشت و پیه آن مقوی باه و مرقهٔ لحم آن که با سداب پخته باشند جهت درد معدهٔ بارد و قولنج و ریاح غلیظه و درد مفاصل و بدستور نطول آن و طلای پیه آن بر کمر و ذکر و مقعد محرک باه و طلای ... گداختهٔ آن با آب و سداب و عسل جهت قولنج و درد معده و طلای خون آن با انزروت و ملح جهت قروح خبیثه که بهم آکله باشد و طلای سرگین آن با قوت جلاء بسیار و جهت ثآلیل و رفع جمیع آثار و طلای استخوان سوختهٔ آن جهت کلف و تغییر رنگ و برص مفید و آشامیدن زهرهٔ آن بقدر دو دانگ پنهانی و یا با سکنجبین و آب گرم جهت حبس اسهال و ذوسنطاریای مزمن و طلای آن با سرکه جهت کرم دندان و هوام و قروح و رفع آثار و با انزروت جهت قلع بیاض و ذرور سوختهٔ آن ملحم جراحات و سنون آن مقوی دندان و جالی آن و گویند چون دنبالهٔ آنرا در کوزه کرده بسوزانند از صد مثقال آن در سه یک مثقال فلزی شبیه بطلا بهم میرسد و اکتحال آن در رفع بیاض عین و امراض آن از مجربات است و گوشت آن بسیار گرم مصلح آن ابازیر و گفته‌اند مصلح آن همچنین گوشت هر حیوانی که صلب و ثقیل باشد آنست که بعد از ذبح سنگی سنگین بقدر ثقل آن حیوان بر دستهای آن ببندند و معلق بیاویزند یکروز یا دو روز تا سه روز پس پاک نموده شسته با سرکه و ابازیر طبخ دهند و با روغن تناول نمایند و باید که غیر صاحبان قوت معده و مرتاضان نخورند و گویند که از خواص آنست که چون طعام مسموم را بیند برقص و فریاد آید و نظر کردن آن بر طعام مسموم باعث کسر قوت سمیت آنست

* فصل الطاء مع الباء الموحدة *

طباشیر

* طباشیر * بفتح طا و باء موحده و الف و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله بهندی بنس لوچن و تباکیر نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بگرهها‌ئی که از جوف نوعی از نی که بزبان هندی ترله بانس نامند و از نی‌ توپتر و از بانس کلان باریکتر و نازکتر و گرهها‌ی آن دور دور و رنگها و ت دو دست مشود و در طرف رنگپور و نواح سلهت که در سمت مشرق و شمال مرشد آباد و از بنگاله واقع اند بسیار بهم میرسد و در بن ملک کاغذ باد از همین بانس میسازند و آن در ابتدا رطوبتی است رقیق و بتدریج منعقد میگردد و آنچه از آن در جوف آن انعقاد یافته و نی آن خود بخود شکافته و یا مردم شکافته برآورده باشند شبیه بعقده گره نی و استخوان نرمی است و چون در آب اندازند سخت تر گردد و بعد خشک شدن سفید صاف و بعضی آن شفاف باشد و این بهترین اقسام است و این را بهندی بنس لوچن گویند و آنچه از آن ریزه شده باشد بعد شکافته شدن و یا خوب منعقد نشده باشد آنرا کوبیده خمیر کرده قرصها سازند سفید غیر شفاف نرم زود شکن میباشد و در آب حل میگردد و این در مرتبهٔ دوم است از خوبی و شنیده شده که گاهی برای سهولت اخذ آتش در نیستان آن میزنند و یا آنکه خود بخود آتش در آن می افتد و نیها سوخته و شکافته طباشیرها برآمده بعضی سوختهٔ ریزه شده و بعضی نیم سوخته و بعضی نا سوخته درست درمیان نیهای سوخته و خاکستر افتاده میباشد بعد سرد شدن دانهای طباشیر خوب آنرا چیده برمی آورند و آنچه ریزه شده و نا سوخته است علحده نموده کوبیده با آب سرشته اقراص ساخته خشک مینمایند این بعد از آنست در خوبی و آنچه سوخته و ریزه شده است علحده کوفته اقراص میسازند این خوب سفید نمیباشد بلکه خاکستری رنگ است و خالی از بورقیت و حدتی نیست و آنرا مغشوش بگرد استخوان سوخته و جبل کوفته مینمایند و فرق با غبرتیت و سیاهی رنگ و ثقل آنست * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک و خشکی قسم اول از دوم کمتر و دوم از سوم و شیخ الرئیس مرکب القوی دانسته با قوت قابضه * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دل حار و بارد و معده و جگر حار و مسکن التهاب و عطش و قاطع قی صفراوی و اسهال دموی و حار و محلل و مجفف رطوبات باردهٔ مرخیهٔ معده و جهت اورام حارهٔ چشم و خفقان و غشی و تقویت اعضای ضعیفه از حرارت و حمیات حارهٔ حاده و عطش مفرط و خلفهٔ حار با آب سرد و جهت قلاع و بثور و قروح خصوص بثور و قلاع دهان اطفال شربا و ذرورا بتنهائی و یا با اندک برگ گل سرخ و نبات سفید و ذرور آن جهت استحکام دندان و سوختگی آتش و با سکنجبین جهت رفع توحش و غم و کرب و التهاب معده و سعوط آن با روغن بنفشه جهت تقویت باصره مجرب المضار مداومت آن مضر باه و مصلح آن مصطکی و عسل و گویند مضر ریه مصلح آن صبر با عناب و با عسل و مصلح آن در مبرود بن تعدیل آن بزعفران مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن تخم خرفه بوداده و نصف آن سماق و گل مختوم و صندل سفید و این بهترین بدلهای آنست و گویند بدل آن کاغذ مصری سوخته و عصارهٔ لحیة التیس و تخم کاسنی و نصف وزن آن تخم خیارزه و چهار وزن آن بزرقطونا است و در قرابادین کبیر جوارشات و حب و سفوفات و اقراص و لعوقات طباشیر ذکر یافت

طباق

* طباق * بضم طا و فتح باء موحده و الف و قاف بلغت اندلس طباقی و بیونانی قوینرا و بفارسی اسپرغم بیابانی نامند * ماهیت آن نباتی است که در اندلس قبل از آنکه غافث یافت شود بجای غافث بشبه آن استعمال مینمودند و در جوزا بهم میرسد و دو نوع میباشد کبیر و صغیر کبیر آن بقدر قامتی و برگ آن شبیه ببرگ زیتون و از آن اندک بلندتر و باریکتر و نازکتر و مزغب و با چسبندگی و سهوکت و کراهیت رائحه و تلخی و تندی و شیرینی و این را طباق متن و شجر البراغیث نیز

بیاشامند جهت آنکه از افتراش برگ آن براغیث وهوام میگریزند و صغیر آن بقدر یکشبر و برگ آن نرم زود شکن و گل آن مائل بزردی و نرم و بی بو و با اندک شیرینی و این کریه الرائحه نیست مانند آن * طبیعت آن گرم و خشک در آخر دوم و در سوم نیز گفته اند و گرمی آن زیاده از خشکی آن و قوت آن تا مدتی میماند * افعال و خواص آن گل صغیر آن مقوی کبد و جهت اوجاع آن و تفتیح سدد و ازالهٔ تهبج و نفخ حادث از ضعف و ادرار طمث و تفتیت حصاة و دفع سموم خصوص سم عقرب شرباً و ضماداً و طبیخ و عصارهٔ گل و برگ آن مسهل اخلاط محترقه برفق و جهت یرقان و مغص و اوجاع رحم و حمیات کهنه و جرب و حکه و ادرار طمث و اخراج جنین بقوت و بدستور جلوس در آن مقدار شربت آن تا ده مثقال و چون گل تر تازهٔ آن را در زیت طبخ دهند و بنوشند جهت نافض و قشعریرهٔ حمیات دوریه نافع و ضماد برگ صغیر آن جهت صداع و جراحات و نهش هوام و با سرکه جهت صرع بلغمی و با زیت جهت گزاز و رفع تهیج و جرب و حکه و افتراش برگ آن خصوص منتن آن جهت گریز انیدن هوام و پشه و قتل کیک و بدستور تدخین بدان و حمول عصارهٔ آن مسقط جنین در ساعت و صنفی از آن که ترب بآب میروید و ساق آن غلیظ مابین کبیر و صغیر و در آن رطوبتی که بدست بچسپد نیست و ثقیل الرائحه تر و بدبوتر از هر دو صنف و ضعیف العمل تر از هر دو است

*طباهیج * در قرا با دین کبیر مذکور شد

فصل الطاء مع الحاء المهملة

* طحال * بکسر طا و فتح حا و الف و لام لغت عربی است و بفارسی سپرز و بهندی تلی تا مثلثه بکسر تاء مثناة فوقانیه و کسر لام مشدده و یاء مثناة تحتانیه * ماهیت آن معروف است که عضوی است نرم سخیف کبود رنگ واقع در جانب چپ زیر قلب و آن را وعاء سودا متولد در کبد است برای ریختن قدری از آن بعد دفع فضول از معده برفم معده و از معده جهت انتباه آن بجوع برای دباغت معده و داخل شدن قدری از آن در خون برای تغذیهٔ بعض اعضای صلبه چنانچه بتفصیل در کتابهای فن طب مذکور است و تکون آن از دم سوداوی است و آنچه میگویند که فرس طحال ندارد نیست چنین مانند آنکه میگویند که شتر زهره ندارد و آن مثل است برای سرعت و جلادت فرس و عدم جرأت و جسارت شتر بهترین آن حیوان فربه جوان اهلی است جهت آنکه رداءت آن کمتر است از حیوان بری و شیخ الرئیس گفته بهترین همه طحال خنزیر است و طحال طیور بدترین همه * طبیعت آن بارد یابس * افعال و خواص آن بطیء الهضم ردی الکیموس مولد خون سوداوی و دود روغن خشک آن ملصق و قاطع نزف الدم جراحات تازه و مصلح رداءت آن خالص نمودن از عروق و با روغن بسیار دنبه و پیه پختن و بالای آن شراب رقیق آشامیدن است بدانکه طحال از اعضای مفرده است یعنی در بدن هر حیوانی ازین طحال بیش نیست ولکن اطبای فرنگ میگویند که بندرت متعدد نیز دیده شده و در بدن بعضی حیوانات قاپنهم عدد و شنیده شد که اطبای فرنگ شکم سگی را شکافتند در جوف آن پنج عدد طحال یافتند و نیز شنیده شد که طحال سگی را بریده برآوردند و باز آنرا ملتئم ساختند و آن سگ تا مدتی زنده بود .

* طحلب * بضم طا و سکون حا و ضم لام و باء موحده بر وزن قنفذ و بکسر اول و سوم نیز آمده بر وزن زبرج لغت عربی است و بسریانی طحلیا و بیونانی اویسون و برومی برونیا و بفارسی جغرابه و جامخواب بکسر و بشیرازی جل بک و باصفهانی جل وزغ و بهندی سوال نامند و رنگا له معروف بکائی است و کسیکه آنرا بهندی کنتال دانسته محض توهم است جهت آنکه کنتال طحلب الصخر است که مذکور خواهد شد * ماهیت آن سبزی است که بالای آبها خصوص

آبهای ایستاده که آفتاب بر آنها بتابد مانند غدیرها و آب جویها و حوضها تکون می‌یابد و سه قسم میباشد آنچه مستدیر و از هم متفرق است مسمی بخراء الما و طحلب لیفی است و آنچه مانند ریشها متصل بهم و بر لب جویها بسیار میباشد غزل الماء نامند و آنچه متراکم مانند نمد باشد خروء الضفادع گویند و در آبهای ایستاده تکون می‌یابد بهترین آن آنست که در آب شیرین تکون می‌یابد * طبیعت آن در دوم سرد و تر و بالقوت قابضه و قبض نوعی آن زیاده از بحری است * افعال و خواص آن ضماد آن بتنهائی و با آرد جو جهت حبس الدم از هر موضعی که باشد و باد سرخ و تحلیل اورام حاره و تبهای حاره و نقرس و قیلا و فتق اطفال و چون در روغن زیتون بجوشانند در تلیین عصب قوی الاثر و چون در روغن زیتون بجوشانند و بلع نمایند و آب گرم بالای آن بنوشند و قی کنند در اخراج زالو در گلو چسپیده مجرب و آشامیدن خشک آن حابس اسهال مراری و آشامیدن نوع دوم آن مقدار یک درم با سه چهار دانه فلفل و قلیلی تنباکوی خشک که همه را با آب غلیان نرم سوده حب بسته صبح ناشتا فرو برند جهت طحال حادث از کثرت خوردن بقول نافع تا که دفع گردد و هرچه بر روی سنگهای دریا متکون شود بسیار قابض طلای آن حابس سیلان خون اعضا است *

* فصل الطاء مع الخاء المعجمة *

طخشیقون * طخشیقون * بفتح طا و سکون خا و کسر شین معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم قاف و سکون واو و نون طخشیقون نیز نامند بمعنی قوسی است * ماهیت آن دوای سمی است از جملهٔ بتوعات که در بلاد ارمن پیکان را با آن آب میدهند زخم آن کشنده میباشد برگ و ابیات آن شبیه ببرگ کبر و بر شیر و بغایت تند * افعال و خواص آن ضماد آن جهت قوبا نافع و گویند خاصیت با دزهر آنست شرب او ضماد کردن بر موضع جراحت آن

* فصل الطاء مع الراء المهملة *

طراثیث * طراثیث * بفتح طا و را و الف و کسر ثاء مثلثه و سکون یاء مثناة تحتانیه و ثاء مثلثه بمعنی زب الارض و زب الریاح است و زب بمعنی ذکر است * ماهیت آن نباتیست خشبی شبیه بقطر و در زمین فرورفته و سرخ و سفید میباشد و گیاه آن مانند برگ بیچید و منبت آن بستر نخود زارها و زیر درختان و سرخ آن شیرین طعم و قابض و ماکول و سفید آن تلخ و غیر ماکول * طبیعت آن در سوم سرد و خشک * افعال و خواص آن بسیار قابض و قاطع و حابس اسهال و سیلان خون و عرق و مقوی کبد و معده و دافع و رافع استرخای آن و جهت اعیاء و ردع مواد حاره و تحلیل صلابات و تقویت مفاصل مسترخیه شربا و ضمادا و چون با شیر بز تازه دوشیده طبخ دهند و با دوغ ماست کاو بیاشامند جهت استرخای معده و کبد نافع مضر رئه مصلح آن شکر و مخشن جلد و مصلح آن بزر قطونا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن ثلث وزن آن عفص و دو ثلث آن قرظ و نصف وزن آن قشر بیض محرق و عشر وزن آن و بقولی بوزن آن صمغ عربی است و اقاقیا نیز بوزن آن گفته اند

طراشنه * طراشنه * بفتح طا و را و الف و شین معجمه و فتح نون و ها و آنرا جعفریه و عشبة العجول نامند * ماهیت آن غافقی گفته نبات آن دو نوع میباشد یکی برگ آن شبیه ببرگ شلغم بری و از آن نازکتر و مشقق و مجعد و در سبزی شبیه ببرگ کلم و بران غباری سفید رنگ و ساق آن تا قریب بیک قامت و بر بالای آن شعبهای کوچک و بر اطراف آنها گلهای زرد مانند گل طباق یا گل کاسنی و بیخ آن سفید با شعبهای بسیار و صنف دوم نیز شبیه بدان و سبزی آن مائل بزردی و ساق آن از آن کوتاه‌تر و پرگتر و شاخها و شعبهای آن زیاده منبت آن آجام و مواضع رطبه * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص صنف اول آن اکتحال عصارهٔ آن رافع بیاض عین و در آن امر قوی العمل و آشامیدن عصیر نبات آن دافع نفخ و ضعف

كيلاً وطحال و استسقاء زقي و سعال و صنف دوم نيز جهت رفع بياض قرنيه العين و عرق النسا الا آنكه آنرا اشنه الغيول نامند *

* طرافشون * بفتح طا و را و الف و ضم غين معجمه و ضم ثاء مثلثه و سكون واو و نون * ماهيت آن شيخ ابن بيطار نوشته كه اين نبات را رازي ذكر نموده و قوشي نا ميده و گفته بعضي مردم آنرا قومي نامند و نبات آن شبيه بشاخي است و برگ آن شبيه ببرگ نباتي كه زعفران ثمر آنست و سر شاخ آن بزرگ و بر طرف آن ثمري سياه رنگ و آن نبات را ميخورند و رازي گفته حشيشي است كه درميان گندم ميرويد و آنرا مثلث مي نامند و صاحب فلاحت گفته كه شاخي است كوتاه بسيار سبز مائه با برگ نازك باريك طولاني ميباشد و گاهي بي برگ و عروق آن طولاني غليظ اغبر و پوست آن نيز غليظ و بر سر شاخ آن ثمري شبيه بجوز القطن و درميان آن تخمها و آن را ميخورند لذيذ و خوشبو است و بيخ آن شيرين و آنرا با شاخ آن ميخورند * افعال و خواص آن اكتحال آن جهت منع كثرت دموع عين و خائيدن و خوردن آن نيكو كننده بوي دهان است

* طراغين * بفتح طا و را و الف و كسر غين معجمه و سكون ياء مثناة تحتانيه و نون و بعضي آنرا طرغاين و بعضي مقونيوس نامند * ماهيت آن نباتي است كوچك بر روي زمين بقدر يكشبر و زياده و كمتر از آن و بي برگ و بر شاخهاي آن ثمري بقدر دانه گندم و شبيه بحب انگور كوچكي و اطراف آن نيز و كثير العدد * طبيعت آن گرم و خشك و سرد و خشك نيز گفته اند و باقوت قابضه * افعال و خواص آن آشاميدن ده دانه آن با شراب جهت اسهال و سيلان رطوبات رحم مزمنين نافع و بعضي مردم آنرا كوبيده و حبوب و اقراص ساخته عند الحاجت استعمال مينمايند *

* طراغيون * بفتح طا و را و الف و كسر غين معجمه و ضم ياء مثناة تحتانيه مشدده و سكون واو و نون لغت يوناني است بمعني شبيه به بيش جهت آنكه رائحه برگ آن در خريف مانند بيش ميباشد * ماهيت آن دو قسم است يكي بزرگ و برگ و ساق آن مانند اسقولوقندريون و باندك زغبي و صمغ آن مانند صمغ عربي و در جزيره اقريطش بسيار بهم ميرسد و دوم كوچكتر از آن و در سواحل دريا بهم ميرسد و بي برگ و بسيار بلند نميشود و بر شاخهاي آن دانها سرخ بسيار بقدر گندم مي و سر آن باريك * طبيعت آن در سوم گرم و خشك * افعال و خواص آن يك مثقال از برگ و نوع آن با شراب مفتت حصاة و مدر حيض و مخرج جنين شربا و حمولا و ضماد آن جاذب خار و پيكان از بدن و كوچك آن قابض و جهت حبس اسهال و سيلان حيض و باقي سيلانات شربا و از دانه آن تا ده دانه نافع است *

* طرخون * بضم طا و بفتح نيز آمده و سكون را و ضم خاء معجمه و سكون واو و نون معرب ترخاني فارسي است و بسرياني طرخوني و برومي اورسيطون و بيوناني ميورمينه نامند * ماهيت آن نباتي است معروف در بلاد ايران خصوص در فارس و در شيراز كثير الوجود و مانند سبزيهاي ديگر از نعناع و پودنه و جرجير كه تره تيزك و مانند اينها با نان و پنير و غيره ميخورند و بري و بستاني ميباشد و نبات آن هم از تخم و هم از قلم شاخ آن بهم ميرسد و در طعم آن حدت و نيوضت و عفوصت و اندك حلاوتي است و خائيدن آن ناشتا بتنها ئي في الجمله خدارتي در زبان بهم ميرساند و لهذا بعضي مردم پيش از آشاميدن مطبوخات مسهله بشعه مضغ مينمايند طعم آنها خوب محسوس نميكردد و طعم برگ نورسته بيد ترش هندي كه بهندي كمت بيد وكوبتهه نيز نامند في الجمله شبيه بدان است وليكن حدت و لطافت ندارد و در كثافت و عفوصت بسيار برابر غالب و اسم بري آن بيانتو قرحا است و اهل فلاحت گويند كه چون تخم اسفند را درسر كهنه تخمسانند نامزاج گيرد بس بكارند طرخون ميآورد و نيز اگر درميان ترب كلي اشته بكارند طرخون ميرويد و بهترين آن بستاني تر و تازه آنست * طبيعت آن در سوم گرم و خشك

مخصوص بری آن و بستانی آنرا در اول گرم و خشک نیز گفته اند و با قوت مخدره * افعال و خواص آن * محلل ریاح و اخلاط لزجه و مفتح سدد و مقوی معده و مشهی و مجفف و نشاف رطوبات و خائیدن آن خوشبو کنندهٔ دهان و مفرح و ابقه و مخدر دهان و زبان و جهت قلاع نافع چون مدتی بعد از خائیدن در دهان نگاهدارند و جهت اصلاح هوای وبائی و طاعون و چون آب تازهٔ آن را با شراب کادی حل کنند و بنوشند جهت منع آبله و حصبه و منع حدوث علل وبائیه نافع و آشامیدن آب بعد از مضغ آن لذیذ نماید مضر محرورین و اکثار آن محرق خون و قاطع باه و مصلح آن بقول بارده و مخشن سینه و مصلح آن عسل و بطیء الهضم و مصلح آن کرفس و مقوی فعل آن رازیانه است *

* طرفا * بفتح طا و سکون را و فتح فا و الف بفارسی گز و بهندی جهاو و بروم مور یقا و بسریانی عرا و بیونانی اریقاهوشا و بعضی گفته بیونانی مورسقی نامند * ماهیت آن * چهار صنف میباشد یکی درختی است عظیم و برگ آن مانند برگ سرو و این را بعربی اثل و ثمر آنرا عذبه و بهندی تنهی مائی و درخت آنرا سال نامند و دوم درخت آن نیز عظیم شبیه باثل و این صنف بری است و بی ثمر و سوم کوچک برگهای آن کم و گل آن سفید مائل بسرخی و در خوشه و نحل یعنی زنبور عسل آنرا دوست میدارد و ثمر آن مانند مازو بعطریت و خوشبو و بهندی این را برهی مائی گویند و چهارم ثمر آن بی گل بهم میرسد و بقدر حب شاهدانه و سرخ مائل بسبزی و صباغان ثیاب را بآن رنگ مینمایند و این صنف در بلاد عراق و فارس نمیباشد و گفته اند دو صنف میباشد بزرگ و کوچک بزرگ آنرا اثل نامند و بستانیست و ثمر آن مدور و عذبه نامند و در حرف الف مع الثاء المثلثة مذکور شد و کوچک آن بری و آن مخصوص باین اسم است و شکوفهٔ این سفید مائل بسرخی و ثمر آن مثلث شکل و کزمازج نامند و بهترین آن آنست که در کنار آبهای شیرین روید * طبیعت آن * در اول سرد و در دوم خشک و بعضی در دوم نیز سرد گفته اند * افعال و خواص آن * قابض و با اندک قوت تجفیفی و رادع و محلل و طبیخ بیخ آن با زیت جهت جذام حادث از ورم سموم سپرز و سدهٔ آن و با سرکه جهت یرقان حادث از ضعف مراره و ضبط و حبس صفرا در آن و جهت تفتیح سدد و ورم صلب جگر که هر روز سی و پنج مثقال آنرا بنوشند مجرب و مضمضه بطبیخ برگ آن جهت تقویت لثه و دندان و آشامیدن آن جهت حبس اسهال و نزف الدم رحم و رفع سیلان و تجفیف رطوبات آن مجرب و آشامیدن عصارهٔ برگ یا طبیخ لحا و یا گل و یا تخم آن نرم و کوچک کنندهٔ طحال صلب بزرگ شده خصوصا که در سرکه و انجیر طبخ نموده باشند و جلوس در طبیخ آن جهت نزف الدم مقعده و رحم و بوا سیر و شستن بدن جهت رفع شپش و صئبان که رشک نامند نافع و ضماد برگ کوبیدهٔ مطبوخ آن با سرکه جهت ورم حار و تحلیل صلابت طحال خصوصا با اشق و سکبینج و بیخ کبر و صبر و بید ستور نکمید بدان جهت طحال و ذرور خشک آن مجفف قروح رطبه و زخم آبله آتش و دخان و بخور شاخ و برگ آن جهت زکام و اخراج زلوی در حلق مانده و خشک نمودن آبله و زخمهای رطبه موثر و گرفتن بخور برگ آن سه دفعه ساقط کنندهٔ دانهٔ بواسیر و نا لیل و خاکستر چوب آن با قوت جالیه و مجففه و حمول آن جهت استرخا و خروج مقعده و ذرور آن جهت قروح رطبه و سوختگی آتش و ثمر آن جهت نفث الدم مزمن و تقویت لثه مسترخیه و فساد هوا و گزیدگی رتیلا و آشامیدن آب و طعام در ظرف مصنوع چوب آن جهت طحال مفید بدل آن اثل است *

* طریخ * بفتح طا و کسر را و سکون یاء مثناة تحتانیه و خاء معجمه و آنرا بنارخ نیز نامند * ماهیت آن * نوعی ماهی است بقدر بکشبر و اندک زیاده بران و تاد و شمر نیز ربهن و مقبل رنگ و آنرا بفارسی حلوا ماهی نامند و در بحیرهٔ از

جنش از ناحیهٔ آذربیجان ودریای فارس وبحرین وبعض سواحل بنادر مانند پهولچری وغیره بهم میرسد فلس دار وکم استخوان ونازک وتازهٔ آن بسیار لذیذ وآنرا نمک سوده نیز مینمایند وباطراف میبرند * طبیعت تازهٔ ان کرم وخشک دراول ونمک سودآن درآخر دوم * افعال وخواص ان مشهی ومبهی وجالی ومقطع بلغم معده وملطف سودای غلیظه وجهت حمیات ربع وتحریک باه مبرودین ومرطوبین نافع ودربعض امزجه تلیین طبع ودربعض حبس مینماید ومضر محرورین وبهترین استعمال آن آنست که باروغن بادام یا کنجد مقشرتازه بریان نموده باشد بعد تنظیف تام از فلس وامعاومراره وغبرها وپاک شسته وتازهٔ آن بهتراز نمک سود آنست

طرفریدوس

* طرفریدوس * بفتح طا وسکون را وفتح فا وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم دال مهمله وسکون واو وسین مهمله * ماهیت ان دیسقوریدوس گفته عشبه کثیرا لاغصان است شبیه بعصا وکماذریوس وبرگ آن باریک است شبیه ببرگ نخود ودربلاد قلیقه کثیرالوجود است * افعال وخواص ان جهت نهش هوام نافع است

طرفولس

* طرفولس * بفتح طا وسکون را وضم فا وسکون واو وضم لام وسین مهمله لغت یونانی است * ماهیت ان تطعهای لطیف نافع است جهت جماوهٔ طحال وگفته اند خشک است

طریفلن

* طریفلن * بکسرطا ورا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم فا ولام ونون اسم یونانی است بمعنی ذو ثلثة اوراق * درماهیت آن اختلاف است بقول اکثرآنست که اسمی است مشترک میان حندقوقا ونبات خصیة الثعلب وبعربی مراد ازحومانه است وآن نباتی است قریب بذرعی وشاخهای آن باریک وسیاه شبیه باذخر وبرگ آن مانند برگ حندقوقا ودرهرشعبه سه عدد وگل آن بنفش ورایحهٔ آن شبیه بعصفر وبیخ آن درازوصلب وتخم آن مائل بپهنی وبازغب ومستعمل برگ وتخم آنست * طبیعت ان درسوم کرم وخشک * افعال وخواص ان مفتح ومقوی معده وجگر ومدر بول وحیض وآشامیدن دومثقال ازبرگ وتخم آن وازبرگ آن سه مثقال بتنهائی با آب سرد جهت ازالهٔ صرع وشوصه وابتدای استسقا ووجع رحم وعسرالبول وبا سکنجبین جهت صبروسموم هوام وچون بکوبند نبات آن را بابرگ وبیخ وعصارهٔ آن را برنهش هوام بریزند وجع آنرا تسکین دهد وبند سفوف بطول طبیخ شاخهای آن واگربرعضومنفرح ریا برعضوسالم برسد درد ووجع کند وبگزد وبخورد آنرا آشامیدن سه برگ وسه دانهٔ تخم آن باشراب جهت حمی مثلثه وچهاربرگ وچهار دانهٔ آن جهت حمی ربع بالخاصة نافع وبیخ آن ازادویه تریاقیه ودرمعاجین کبار داخل مقدارشربت آن دودرم مضرگرده مصلح آن کثیرا است

طریقولیون

* طریقولیون * بفتح طا وکسررا وسکون یا وضم قاف وسکون واو وکسرلام وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت یونانی است بمعنی ذو ثلثة عناقید * ماهیت ان نباتی است بقدر شبری برگ آن شبیه ببرگ نیل وازان نوروگل آن درطرف صبح سفید ودرنصف روز بنفش ودرشب سرخ تیره وبیخ آن خوشبو وسفید وطعم وبوی آن مانند زنجبیل وغلط کرده کسیکه آنرا بیخ تربد دانسته * طبیعت ان درآخرسوم کرم ودرآخرآن خشک * افعال وخواص ان مقوی معده وجگر وقاطع اخلاط بارده وجهت خفقان ورفع سموم نافع وآشامیدن دو درم ازبیخ آن با شراب جهت اسهال بطن وادراربول ومقدارشربت آن تا دو درم مضرمثانه مصلح آن کثیرا است بدل آن آنچه از ادویهٔ سمه است نزد اهل هند وآن زهرپادزهر دانسته اند وجالینوس این دوا را ذکر نکرده

طلفشلی

* فصل الطاء مع الفاء *

* طلفشلی * بفتح طا وسکون فا وکسرشین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه ولام بفارسی هلیسی نامند * ماهیت ان

عدس مقشر است که در سرکه بخته باشند و از اغذیهٔ قدیمه است * افعال و خواص آن قلیل الغذا و مقوی معده و جگر و مسکن حدت خون و صفرا و جهت تبهای مرکبهٔ بلغمیه و صفراویه و قطع نمودن حیض و سلس بول نافع مضر امراض سوداویه و اعضای عصبانی و قاطع باه مصلح آن شیرینیها است * فصل الطاء مع اللام *

* طلح * بفتح طا و سکون لام و حاء مهمله در ماهیت آن اختلاف است گویند موز است که بهندی کیله نامند و گویند نوعی از ام غیلان ببخارا ست باصطلاح اهل بادیه و موز در حرف المیم مع الواو انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد و ام غیلان مذکور شد

* طلع * بفتح طا و سکون لام و عین مهمله بفارسی بهار خرما نامند * ماهیت آن شکوفهٔ درخت خرما است در ابتدای ظهور و چون بمقدار یك شبر و یا کمتر و یا زیاده رسد شبیه بماهی بی سر و دم عریض الوسط سر و ته آن باریک میباشد آن زمان غلاف آن منشق گردد و از جوف آن خوشهٔ خرما سفید رنك که دانهای آن از جو خرد تر و برابر ان گردی مانند آرد باشد ظاهر گردد و برآید و بتدریج دانهای آن بزرگ و رسیده آن غلاف خشك و جدا گردد و بعضی آن غلاف را کفری و خوشهٔ خام تازه از ان برآمده را ولیع و بفارسی دانهای آنرا غورهٔ خرما و آن گرد را کشن و دقیق النخل خوانند و کشن درخت نر را تابماده نزدیك بعد از انکه دو سه دانه ثمر نر آنرا در جوف ثمر ماده گذاشته و بسته باشند خرمای آن بالیده و بزرگ و شیرین و لحیم نمیگردد و از ابتدای غورگی تا انتهای تمری مراتب او اسامی آنرا اسامی بسیار است و در تمر اکثری مذکور شده و صنف کفری در حرف الکاف مع الفا انشاء الله تعالی خواهد آمد و بهترین طلع از برای خوردن و تداوی از نخل نر است که در زمین و آبهای شیرین روئیده باشد و دانهای آن کوچك و پوست آن سفید بود و قبوضت آن کم و تلخی نداشته باشد

* طبیعت آن در اول سرد و در دوم خشک * افعال و خواص آن مقوی معده و قابض طبع و مسکن حرارت و حدت خون و آشامیدن خشک آن بقدر ربع اوقیه جهت رفع تشنگی و اسهال و تبهای حاره و نفث الدم و نزف الدم نافع و دیر هضم و اکثار آن مولد قولنج و عسر البول و درد سینه و مصلح آن چربیها و گوشتها و شیرینیها و جوارشات مانند جوارش کمونی و فلافلی و زنجبیل مربا و عسل و کشن آن با حرارت لطیفه و رطوبت فضلیه و لهذا بغایت محرک باه مردان و محرک شهوت زنان است

* طلاء * بکسر طا و فتح لام و الف ممدوده * ماهیت آن آب انگور جوشانیده است که طبخ نمایند تا دو ثلث یا کمتر از ان برود و آنرا میفختج نامند و بعضی اعراب آنرا خمر گویند و بعضی گویند آب انگوریست که طبخ دهند تا آنکه نصف آن و یا بیشتر و یا کمتر برود و غلیظ مائل بسیاهی گردد و آنرا طلا از جهت آن نامند که اعراب در جرب شتران با قطران و رقت میمالند و بعضی همه اقسام خمر را بدین نام مخصوص میدارند و بعضی مثلث را * طبیعت و افعال و خواص آن نیز قریب بخمر و مثلث است و ذکر یافت و می باید انشاء الله تعالی *

* طلق * بفتح طا و لام و قاف در آخر و سکون لام غلط است و بکسر طا نیز آمده معرب از تلك فارسی و بعربی کوکب الارض و عرق العروس و بسریانی فتح جشما و کوکبا ازعا نیز گویند و ویونانی چشما رون و فلون و اسطرو بعضی کوکب یعنی کوکب الارض و برومی غوقوطیه و بفارسی ابرک و بهودل نیز و بهندی ابهرک نامند * ماهیت آن جسمی معدنیست متکون که از زیبق خالص و کبریت قلیلی غالب بر ان ارضیت و یبس و فاعل انعقاد آن برودت و سه صنف میباشد یمانی و اندلسی و هندی و بهترین همه یمانی است و آن سفید نقره رنك شفاف و براق صفائحی است که خوب ورق ورق گردد و اوراق آن بزرگ و نازک سفید براق صدفی باشد و مائل بسیاهی نباشد و بعد از ان در خوبی هندیست و آن در سفیدی

و نازکی کمترا زینها نیست وانچه بسی که مغربی نیز نامند از همه پست تر و اوراق آن نازک نمیگردد و رنگ آن با کدورت و نیز گفته اند دو صنف میباشد یکی صفائحی و ورق ورق میگردد و دوم مانند سنگ جص و معدن آن جزیرهٔ قبرس است و در هند معدن آن بعض جاها است مانند نواح عظیم آباد و میگویند که احیانا در بعضی قطعهای آن قلیلی سیماب بر می آید و مستعمل از ان محلوب و محلول آنست و چون بتنهائی احراق نمی یابد لابد با لایه با نوشادر و کلس البیض احراق مینمایند و دستور حلب و حل و احراق آن در مقدمه مذکور شد * طبیعت آن در دوم سرد و در آخر سوم خشك و در اول سرد و در دوم خشك نیز گفته اند * افعال و خواص آن آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه جهت اسهال دموی و کبدی و نزف الدم همه اعضا و رحم و ذوسنطاریا و تبهای حاره و ریزانیدن سنگ گرده و مثانه و با عسل جهت سرفهٔ کرم و مغسول آن با آب بارتنگ جهت نفث الدم سینه و رحم و بواسیر بیعدیل و طلای آن جهت قروح رطبهٔ قضیب و اعضای عصبانی و اورام حارهٔ پستان و خلف اذن و بواسیر و حکه و جرب متقرح و رفع آثار سیاهی جلد بغایت موثر المضار آشامیدن آن مطلق با خطر و مضر سپرز و گرده مصلح آن کثیرا و تخم کرفس و استعمال آن با عسل رافع تشبث آنست باعضای باطنی مقدار شربت آن تا نیم مثقال و چون محلوب آن را مانند غبار سائیده و مکرر با آب خالص غسل نموده و با صمغ عربی و آب حل کنند در اعمال نقاشی و مانند آن بهتر از ورق نقره است و چون در آن زعفران اضافه نمایند مانند ورق طلا محلول باشد و با زنگار زمردی رنگ و با عصفر شنقی رنگ کردد و چون با شب یمانی و خطمی و مغره و سرکه و سفیدهٔ تخم مرغ بر اعضا طلا کنند مانع سوزانیدن از آتش شود و اهل صناعت طلق را مطهر فلعی میدانند هو که با آن کداخته شود و دستور حلب و حل و احراق و دهن و اقراص کوکب در ترابادین ذکر یافت *

* فصل الطاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

طیرانه * طیرانه * بفتح طا و سکون یا و فتح راء مهمله و الف و فتح نون و ها و طشبر و طشور نیز آمده * ماهیت آن نباتی است مانند فطر و بزرگتر از ان و در رشب مانند چراغ میدرخشد و تر و تازهٔ آن سفید و زرد و خشک آن سرخ رنگ منقطع می کردد از ظروف مانند اسفنج قطعهای سرخ و رطوبت آن بدبو و منبت آن اکثر زیر درخت بلوط و زیتون و در سالی که باران بسیار شود بیشتر میروید * طبیعت آن کرم و خشک در چهارم * افعال و خواص آن نفعی از ان تا حال ظاهر نشده و از سموم قتالهٔ قویه است حتی بوئیدن و لمس نمودن آن و اجتناب از ان واجب *

طین * طین * بکسر طا و سکون یا و نون بفارسی خاک و بهندی متی و بسریانی چشما نامند * ماهیت آن معروف است بهترین آن طین حر یعنی خالص از آمیزش ریگ و شوره و کبریت است که از آب شیرین باشد و آنرا حر ازین جهت نامند و بفارسی خاک رست نامند و لطیف ترین اطیان آنست که از آب شیرین جاری نشسته باشد و طین نیل مصر بهترین اطیان انهار است * طبیعت ان مطلقا سرد و خشک مگر خاک بلد مصطکی و خاکی که در میان نمک بهم رسد و یا مدتی در نمک مانده باشد و خاک دریای شور و آبهای تلخ و کبریتی و شبی و امثال اینها که همه کرم و خشک اند * افعال و خواص آن جمیع اقسام آن قابض و مجفف و جالی و مسدد و حابس اسهال و محلل اورام و مسکن التهاب و کرمی مقعده و مقوی اعضای مسترخیه از سواری بسیار و حرکت عنیفه شربا و ضمادا و طلاء بتنهائی و با ادویهٔ مناسبهٔ هر علت و آشامیدن آن جهت سل و نفث الدم و قرحهٔ امعا و کزیدن افعی و عقرب و رتیلا و سموم هوام و تحقین بدان جهت سحج امعا و طلای آن

جهت دمش افعی وکلب کلب وباسرکه وروغن گل سرخ جهت تحلیل ورم حار وچون خاک حر را باآب شیرین سرشته خشک نمایند ودر آبهای کدر وشور حل کنند ویکدو روز بگذارند تا ته نشین گردد خالص وشیرین واصلاح فساد آنها نماید وچون باآب تلخ وشور ممزوج نموده عرق کشند عرق آن شیرین براید وخاکی که مدتی آفتاب بران تابیده باشد طلاء آن جهت استسقا وتقویت اعضای مسترخیه رطبه وباسرکه جهت گزیدن هوام بیعدیل وغسل سرباان منقی اوساخ آن ومقوی موی ودرا زکنندهٔ آن وخاکی که آتش بسیار دیده باشد مانند خاک اجاغ بسیار مجفف ومنقی بشره وجالی بهق ورافع خشونت بدن وحکه وباسرکه جهت گزیدن زنبور وباقیروطی جهت خنازیر وتحلیل صلابات وطلاء خاک تنور بانمک وسرکه جهت رفع کپچلی سراطفال مجرب وخاکی که در نمک مدتی مانده باشد وخاک ظرف گلی که دران نمک میگذارند جهت تحلیل اورام بارده وانفجار دماميل وبثور نافع وبابول بز یا شتر وباکاو محلل استسقا وضماد کاه گل باسرکه جهت گزیدن عقرب وهوام وتحلیل اورام حاره وچون گلاب بران بپاشند وببویند مقوی دل ودماغ ورافع خفقان وغشی والتهاب وعرق کاه گل که با گلاب وعرق گاوزبان وامثال آن بکشند جهت تقویت قلب ورفع خفقان وضعف معدهٔ حار بسیار مفید وطلا وضماد خاک رود نیل که هنگام زیادتی آن وبعد کمی آب خشک شده باشد مقوی اعضا ومحلل اورام مزمنه ورافع استرخا ولاغری حادث از کثرت نفث الدم ودر احادیث منع بسیار از خوردن طین وارد است مانند این حدیث که قال رسول الله صلی الله علیه وآله لاتاکلوا الطین فان فیه ثلثة خصال تورث الداء وتعظم البطن وتصفر اللون وقال صلی الله علیه وآله ایضا اکل الطین حرام علی کل مسلم وقال ایضا من اکل الطین فکانما اعان علی قتل نفسه ومضر اصحاب حصاة ودیدان وضعف احشا است

طین الابیض طین الابیض * ماهیت آن خاکی است سفید رنگ با غروبت ونرم اندک چرب با چسپندگی کمی که در بعض اراضی خصوص جاها که طین حر باشد خصوصا در زمین کوفه وحجاز بهم میرسد وآن رگهای خاک خالص لزج چسپنده است شبیه بطین خراسانی * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن جالی چرک موی مرچون سر را بدان بشویند وجهت قروح مزمنه ودماميل وتحلیل اورام حاره وتسکین آنها ذرور واطلاء نافع ودر سائر خواص مانند طین خراسانی است

طین الاحمر طین الاحمر * طین مغره است که بفارسی گل سرخ یزدی وبهندی گیرو نامند وگاهی آنرا طین فارسی نیز نامند * طبیعت وافعال وخواص آن در مغره در حرف المیم مع الغین مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی

طین الاخضر طین الاخضر * بفتح همزه وسکون خا وفتح ضاد معجمتین وراء مهمله * ماهیت آن خاکی است سبز رنگ چرب بالزوجت وچسپندگی که آنرا دکان که از توابع شیراز است می آورند ودر بعضی از قطعهای آن رنگهای زرد وسرخ وسفید میباشد وبهترین آن سبز یکرنگ خالص آنست * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن زنان ایران اورا بریان نموده ودود داده میخورند ومیگویند جهت طپش قلب نافع وشستن سر وبدن بدان مسکن حرارت ونرم کنندهٔ جلد ومو ورافع چرک وشپش وباشیدن سودهٔ آن بر فرش وغیره که بران روغن ریخته باشند نافع آنست

طین الارمنی طین الارمنی * بفتح اول وسکون راء مهمله وفتح میم وکسر نون ویاء مثناة تحتانیه نسبت بسریانی حماد رمنایا وبیونانی بلاطرنیون ابوروهي قلا ارمیا نانامند * ماهیت آن گلی است سرخ تیره جگری رنگ بانرمی واندک چربی وشروبیت که بزبان بچسپد ورخو بود ودر طعم شبیه بخاک باشد واز ایروان وارمنیه آورند وگاه بر حجر ارمنی نیز بمجاز

اطلاق مینمایند و بهترین آن نرم املس چرب خالص صافی از سنگ ریزه و رمل چسپنده بزبان طلائی رنگ آن نمت
* طبیعت آن سرد در اول وخشک در دوم * افعال وخواص آن قابض ومغری ومقوی قلب وحابس نزف الدم
ونفث الدم وسحج روده وبطن ورحم وامعاء ومعده وبواسیر وبول ورا جهت قروح آنها وقروح وقلاع دهان ومنع نزلات عظیمه منحدره
بصدر وسینه وضیق النفس وسرفه وسل وحمیات وربوحادث از ان واجهت حبس اسهال شربا بسیار نافع بجهت شدت تجفیف
که دارد وازین جهت نیز رادع اورام است وبجهت وبا وطاعون چون پیش از حدوث آن چند روز و بعد از ان هنگام
نیز با سرکه وگلاب اگر تپ نباشد والا با آب وسرکه بخورند وبر ورم آن طلا نمایند امان یابند از ان وبا ا تا قیا جهت کسر عظام
طلاء وذرور آن جهت حبس نزف الدم کل اعضای ظاهری وتجفیف قروح رطبه مفید مضر طحال مصلح آن مصطکی وگلاب
مقدار شربت آن از نیمه درم تا دو درم بدل آن طین مغره وطین حجار یست *

طین الاصفر

* طین الاصفر * بفتح اول وسکون صاد مهمله وفتح فا وراء مهمله وآنرا طین الصنم نیز نامند * ماهیت آن خاکی است
زرد مائل بتیرگی که ازمیان دو کوه حوالی قسطنطینیه آورند ورهبانان مکنه آنجا بران صورتی نقش مینمایند وگویند صورت
بت است وبعضی گویند نقش دیگر است غیر معلوم از قبیل طلسم وگویند چیزیست که هندی آنرا پیوری نامند واصلی
ندارد زیرا که پیوری چیزیست زرد سبک وزن مصنوع از بول بچه گاو تازه زائیده که با آن برگ درخت انبه خام خورانیده
طبخ نموده بعمل میآورند واکثر مستعمل نقاشان است ومشهور است * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص
آن قابض وحابس وجهت نفث الدم ونزف الدم اعضای باطنی وقیام کبدی وقیام الدم شربا بهتر ین اطیان است
وذرور آن جهت نزف الدم ظاهر وتجفیف قروح نافع *

طین الاقریطس

* طین الاقریطس * بکسر همزه وسکون قاف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر طا وسین مهملتین واقرقرطون
وقریطون نیز نامند * ماهیت آن خاکی است خاکستری رنگ با خشونت وبا نکشت شکسته گردد ودر رقوت شبیه بشب است
واز ان بسیار ضعیف ترین وفرق میان هردو بچشیدن معلوم میگردد که تجفیف این با آن حد نیست وغالب بران اجزای
هوائیه است * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن جالی بی لذع وجهت قروح چشم نافع وتعلیق آن جهت
حفظ جنین ومنع از اسقاط موثر وگفته اند مسهل ولادت است ونقاشان جهت ثبات رنگ آن در نقاشی مستعمل دارند

طین الاندلسی

* طین الاندلسی * بضم همزه وسکون نون وضم دال مهمله وضم لام وکسر سین مهمله مشدده ویاء نسبت * ماهیت
آن خاک سیاه کثیفی است * افعال وخواص آن جهت تحلیل اورام ضمادا وطلاء نافع است *

طین الجلود

* طین الجلود * بضم جیم ولام وسکون واو ودال مهمله * ماهیت آن خاکی است سرخ تیره رنگ املس که پوست
حیوانات را با آن رنگ میکنند سرخ مائل بزردی میگردد ورنگ آن تمام وثبات ندارد * طبیعت آن گرم وخشک وباقوت
قابضه شدیده ومحلله * افعال وخواص آن طلای آن محلل اورام وبا آب برگ بارتنگ جهت اسهال نافع وخوردن
آن جائز نیست وردی است

طین الحر

* طین الحر * بضم حاء مهمله وراء مهمله مشدده بفارسی خاک رست نامند * ماهیت آن بعضی آنرا شامل طین اندلسی
وطین قارسی وبعضی خاکی که از سراف میآورند دانسته اند وآن خاکی است رخو سبک خالص وبسیار سبز شبیه بریحان
وچون دود دهند آنرا خوشبو وخوش طعم گردد وآن را میخورند کسانیکه معتاد بگل خوردن اند زیرا که مضرت این کمتر

آنه اطبای دیگر است وبعضی گفته خاک خالص از آمیزش ریگ و رمل واشیای غریبه است وبعضی از انواع طین قیمولیا واز اصناف طین الخراطین دانسته اند

طین الحکمة

طین الحکمة از مرکبات است و دستور صنعت آن در مقدمه و در قرابادین مذکور شد بر ظروف شیشه وچینی وغیره جهت رفع ضرر از آتش وصدمات میمالند وضماد آن جهت شکستگی اعضا و تقویت استخوان وعصب مؤثر است

طین الخراسانی

طین الخراسانی بضم خاء معجمه وفتح راء مهمله والف وفتح سین والف وکسر نون ویاء نسبت وانرا طین نیشاپوری وطین الاکل وطین الماکول نیز نامند *ماهیت* آن گلی است بسیار سفید خوشبو خوش طعم با اندک شوری وضرر خوردن آن کمتر از خاکهای دیگر است ولهذا کسانیکه عادت بخوردن خاک دارند ازان میخورند وبعضی بریان کرده بخورد داده بعضی خام وبعد بریان کردن *ورم* آن اندک کم میکرده ودر بغداد اطفال بان بر الواح مینویسند وبعضی مردم آنرا بریان نموده با گلاب شسته صاف وخالص آنرا اقراص ساخته خشک نموده تناول مینمایند وبعضی قدری مشک ویا عنبر ویا کافور نیز اضافه میکنند *طبیعت* آن سرد وخشک وبعضی بسبب ملوحت آن اندک گرم دانسته اند *افعال و خواص* آن تنقل خاص وبا مصول مطیب آن بخو مذکور جهت خوشبوئی نکهت و تقویت معده و تسکین غثیان وقی ومنع سیلان لعاب وآب از دهان وقت خواب ورفع جوع کاذب و هیضهٔ مهلکه باقی واسهال ومنع نزلات مفید خصوصاً که تربیت وپرورش یافته وسعد واذخر وقاقله وکبابه وامثال اینها بگلاب تر کرده باشند معدار شربت آن از یکمثقال تا ده مثقال ودر رفع هیضه دواوقیهٔ آن با آب سیب مخلوش ویا با رب آن و با آب طبیخ سعد وبا آب سرد وا کثار آن مفسد مزاج ومولد سده وحصاة ومضر معتادین بسدهٔ کبد وماساریقا وضعف کبد ومسالک ضیقه وتنگ کرده ومثانه ولیکن بمضرات اطیان دیگر نیست مصلح آن انیسون وتخم کرفس است *

طین داغستانی

طین داغستانی بفتح دال مهمله والف وکسر غین معجمه وسکون سین مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه والف وکسر نون و یاء نسبت *ماهیت* آن خاکی است که از داغستان وقریب دربند بلدهٔ شروان آذربیجان آورند والوان می باشد بهترین آن خاکی است کاهی رنگ خوشبو که از داغستان قریب بنواح شیروان آورند وگاهی آنرا مانند اطیان دیگر مغشوش واقراص میسازند واین هنگام سفید رنگ املس نرم سبک خالص از رمل وسنگریزه چسپنده زود در آب گل از آن مهیا شود و بعضی از ان کبود رنگ واین در خوبی بعد از انست *طبیعت* آن سرد وخشک *افعال و خواص* آن مفرح قوی ورافع خفقان وغشی وعفونت اخلاط وتپ وباقی حادث از اخلاط فاسده ودر سائر افعال قوی تر وبهتر از طین مختوم واکثر معتادین بگل بسبب کمی مضرت این را میخورند خصوصاً زنان عراق وعرب ولیکن مسدد ومفسد لون است مصلح آن شستن ومشوی نمودن آنست

طین الدقوقی

طین الدقوقی بفتح دال مهمله وضم قاف وسکون واو وکسر قاف و یاء نسبت *ماهیت* آن خاکی است که از ناحیهٔ دقوقی بلدهٔ حلب آورند کبود رنگ با یبوست قوی وبعضی از ان سفید رنگ سبک املس خالص از رمل وسنگ ریزه وزود گل از آن در آب و این بهترین آنست *طبیعت* آن سرد وخشک وبا قوت قابضه واندک حرارتی *افعال و خواص* آن مجفف وقابض وحابس اسهال ونا شف رطوبات معده و اورام مرکبه وحاره وزائل کنندهٔ ارماخ بدن ومو شربا وطلاء وغسولا وزنان معتاد بخوردن اطیان بیشتر این را میخورند بجای طین خراسانی ولیکن مسدد ومفسد رنگ است

اطلاق مینمایند و بهترین آن نرم املس چرب خالص صافی از سنگ ریزه و رمل چسپنده بزبان طلائی رنگ آنست * طبیعت آن سرد در اول و خشک در دوم * افعال و خواص آن قابض و مغری و مقوی قلب و حابس نزف الدم و نفث الدم و صدر و بطن و زخم و امعاء و معده و بواسیر و بول و بجهت قروح آنها و قروح و قلاع دهان و منع نزلات عظیمهٔ منحدره بسوی سینه و ضیق النفس و سرفه و سل و حمیات و بوحادث از انها و بجهت حبس اسهال شرباً بسیار نافع بجهت شدت تشنگی که دارد و از این جهت نیز رادع اورام است و بجهت وبا و طاعون چون پیش از حدوث آن چند روز زود ادراری منکام نیز با سرکه و گلاب اگر تپ نباشد و الا با آب و سرکه بخورند و بر ورم آن طلا نمایند امان یابند از ان وبا و ایضاً بجهت کسر عظام طلاء و ذرور آن بجهت حبس نزف الدم کل اعضای ظاهری و تجفیف قروح رطبه مفید مضر طحال مصلح آن مصطکی و گلاب مقدار شربت آن از نیم درم تا دو درم بدل آن طین مغره و طین حجازیست *

طين الاصفر

* طین الاصفر * بفتح اول و سکون صاد مهمله و فتح فا و راء مهمله و آنرا طین الصنم نیز نامند * ماهیت آن خاکی است زرد مائل بتیرگی که از میان دو کوه حوالی قسطنطنیه آورند و رهبانان سکنهٔ آنجا بران صورتی نقش مینمایند و گویند صورت بت است و بعضی گویند نقش دیگر است غیر معلوم از قبیل طلسم و گویند چیزیست که هندی آنرا پیوری نامند و اصلی ندارد زیرا که پیوری چیزیست زرد سبک وزن مصنوع از بول بچهٔ گاو تازه زائیده که با آن برگ درخت انبهٔ خام خورانیده باشند طبخ نموده بعمل میآورند و اکثر مستعمل نقاشان است و مشهور است * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن قابض و حابس و بجهت نفث الدم و نزف الدم اعضای باطنی و قیام کبدی و قیام الدم شرباً بهترین اطیان است و ذرور آن بجهت نزف الدم ظاهر و تجفیف قروح نافع *

طين الاقريطس

* طین الاقریطس * بکسر همزه و سکون قاف و کسر راء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر طاء و سین مهملتین و اقرطون و قریطون نیز نامند * ماهیت آن خاکی است خاکستری رنگ با خشونت و با انگشت شکسته گردد و در قوت شبیه بشمس است و از ان بسیار ضعیف تر و فرق میان هر دو بچشیدن معلوم میگردد که تجفیف این با آن حدت نیست و غالب بر ان اجزای هوائیه است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی بی لذع و بجهت قروح چشم نافع و تعلیق آن بجهت حفظ جنین و منع از اسقاط مؤثر و گفته اند مسهل و لادت است و نقاشان جهت ثبات رنگ آن در نقاشی مستعمل دارند

طين الاندلسي

* طین الاندلسي * بضم همزه و سکون نون و ضم دال مهمله و ضم لام و کسر سین مهملهٔ مشدده و یاء نسبت * ماهیت آن خاک سیاه کثیفی است * افعال و خواص آن جهت تحلیل اورام ضماداً و طلاءً نافع است *

طين الجلود

* طین الجلود * بضم جیم و لام و سکون واو و دال مهمله * ماهیت آن خاکی است سرخ تیره رنگ املس که پوست حیوانات را بآن رنگ میکنند سرخ مائل بزردی میگردد و رنگ آن دوام و ثبات ندارد * طبیعت آن گرم و خشک و با قوت قابضهٔ شدیده و مجففه * افعال و خواص آن طلای آن محلل اورام و با آب برگ بارتنگ جهت اسهال نافع و خوردن آن جائز نیست و ردی است

طين الحر

* طین الحر * بضم حاء مهمله و راء مهملهٔ مشدده بفارسی خاک رست نامند * ماهیت آن بعضی آنرا شامل طین اندلسی و طین فارسی و بعضی خاکی که از سیراف میآورند دانسته اند و آن خاکی است رخو سبک خالص و بسیار سبز شبیه بریحان و چون دود دهند آنرا خوشبو و خوش طعم گردد و آن را میخورند کسانیکه معتاد بگل خوردن اند زیرا که مضرت این کمتر

انه اطیان دیگر است وبعضی گفته خاک خالص از آمیزش ریک و رمل را شمای غریبه است وبعضی از انواع طین قیمولیا واز اصناف طین الخراطین دانسته اند

طین الحکمة

* طین الحکمة * از مرکبات است و دستور صنعت آن در مقدمه در قرابادین مذکور شد بر ظروف شیشه وچینی وغیره جهت رفع ضرر از آتش وصدمات میمالند وضماد آن جهت شکستگی اعضا و تقویت استخوان وعصب مؤثر است

طین الخراسانی

* طین الخراسانی * بضم خاء معجمه وفتح راء مهمله والف وفتح سین والف وکسر نون ویاء نسبت وانرا طین نیشاپوری وطین الاکل وطین الماکول نیز نامند * ماهیت آن گلی است بسیار سفید خوشبو خوش طعم با اندک شوری وضرر خوردن آن کمتر از خاکها دیگر است ولهذا کسانیکه عادت بخوردن خاک دارند ازان میخورند وبعضی بریان کرده بخورد داده بعضی خام وبعد بریان کردن شوری آن اندک کم میکرده ودر بغداد اطفال بآن بر الواح مینویسند وبعضی مردم آنرا بریان نموده با گلاب شسته صاف وخالص آنرا اقراص ساخته خشک نموده تناول مینمایند وبعضی قدری مشک وبا عنبر وباکافور نیز اضافه میکنند * طبیعت آن سرد وخشک وبعضی بسبب ملوحت آن اندک گرم دانسته اند * افعال و خواص آن تنقل خاص وبا مصول مطیب آن بخور مذکور جهت خوشبوئی نکهت وتقویت معده وتسکین غثیان وقی ومنع سیلان لعاب وآب از دهان وقت خواب ورفع جوع کلبی وهیضهٔ مهلکه یاقی واسهال ومنع نزلات مفید خصوصا که تربیت وپرورش یافته وسعد واذخر وقاقله وکبابه وامثال اینها یکلاب تر کرده باشند مقدار شربت آن از یکمثقال تا ده مثقال ودر رفع هیضه دواتهٔ آن با آب سیب مخلوط ویا باربّ آن و باآب طبیخ سعد وبا آب سرد واکثار آن مفسد مزاج ومولد سده وحصاة ومضر معتادین بسدهٔ کبد وماساریقا وضعف کبد ومسالک ضیقه وسنگ کرده ومثانه ولیکن بمضرات اطیان دیگر نیست مصلح آن انیسون وتخم کرفس است *

طین داغستانی

* طین داغستانی * بفتح دال مهمله والف وکسر غین معجمه وسکون سین مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه والف وکسر نون ویاء نسبت * ماهیت آن خاکی است که از داغستان وقریب بدربند بلدهٔ شروان آذربیجان آورند والوان می باشد بهترین آن خاکی است کاهی رنگ خوشبو که از داغستان قریب بنواح شیروان آورند وگاهی آنرا مانند اطیان دیگر مشوی نموده واقراص میسازند وابن هنگام سفید رنگ املس نرم سبکی خالص از رمل وسنگریزه چسپنده زود در آب گل از زند * مهیا شد وبعضی ازان کبود رنگ واین در خوبی بعد از آنست * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مفرح قوی ودافع خفقان وغشی وسمیت اخلاط وتپ وبائی حادث از اخلاط فاسده ودر سائر افعال قویتر وبهتر از طین مختوم واکثر معتادین بگل بسبب کمی مضرت این را میخورند خصوصا زنان عراق وعرب ولیکن مسدد ومفسد لون است مصلح آن شستن ومشوی نمودن آنست

طین الدقوقی

* طین الدقوقی * بفتح دال مهمله وضم قاف وسکون واو وکسر قاف ویاء نسبت * ماهیت آن خاکی است که از ناحیهٔ دقوقی بلدهٔ حلب آورند کبود رنگ با یبوست قوی وبعضی ازان سفید رنگ سبک املس خالص از رمل وسنگریزه وزود گل از زد در آب واین بهترین آنست * طبیعت آن سرد وخشک وبا قوت قابضه واندک حرارتی * افعال وخواص آن مجفف وقابض وحابس اسهال ونا شف رطوبات معده ورام مرکبه وحاره وزائل کنندهٔ اوساخ بدن وموی شربا وطلاء وغسولا وزنان معتاد بخوردن اطیان بیشتر این را میخورند بجای طین خراسانی ولیکن مسدد ومفسد رنگ است

وبسبب اندك حرارتی که دارد خون را فاسد میسازد مصلح آن شستن و بریان نمودن وخوردن انیسون است بالای آن وخوردن شیرینی بالای آن وبا آن بسیار مضر*

طين الرومي

*طين الرومي *بضم راء مهمله وسکون واو وکسر میم ویاء نسبت *ماهیت آن خاکی است سرخ نیم رنگ وبعضی سفید مائل بکبودی وخوشبو وآن نوعی از طین قبرسی سفید است *طبیعت آن سرد وخشك *افعال وخواص آن مجفف وقابض طلای آن با آب کاسنی محلل ومانع ورم اجفان وخون آمدن از چشم ودر سائر افعال مانند گل ارمنی است

طين شاموس

*طين شاموس *بفتح شین معجمه والف وضم میم وسکون واو وسین مهمله وآنرا طین شامیس وکوکب الارض وکوکب شاموس وبسریانی چشماشاموس وبرومی فلاغاسامس وبیونانی ابوبربطس وبفارسی گل سفید نامند *ماهیت آن چند صنف میباشد صنفی سفید صفائحی اندك براق ناصاف شبیه بحجر المس وصنفی رمادی رنگ صفائحی نرم زود شکن که در آب زود گداخته گردد واین را بیونانی اسطرا یعنی کوکب وبفارسی ابرک وبهندی کهری متی نامند وصنفی بسیار سفید نرم صاف که چون برزبان گذارند بچسبد وزود شکسته گردد ودر آب زود گداخته شود واین بهترین همه وبقول انطاکی صنف دوم بهترین همه است وازقبرس وصقالیه آورند *طبیعت آن دردوم سرد وخشك ومغسول خشک کردهٔ آن الطف شیخ الرئیس گفته که هوائیت بران غالب از طین مختوم واقوی از آن است *افعال وخواص آن آشامیدن بکمقدار از مغسول آن بالکلیه قاطع خون حیض دائم وجریان عرق شربا وطلاء وباشراب جهت سموم حاره وبا ادویهٔ مناسبه جهت نفث الدم واختلاف وسیلان خون از همه اعضاء وورم آن با آب وانگبین سرکه جهت قرحهٔ امعاء سریع الاثر وتبخیر وورم آن با آب وشراب که آب غالب باشد جهت تحلیل اورام حارهٔ اعضاء رخوه مانند پستان وبناگوش وزیر بغل وکنج ران وحقنهٔ آن با آب بارتنگ جهت ذوسنطاریا وقرحهٔ امعاء که متعفن نشده باشد بعد از آنکه اولا بماء العسل وآب نمک حقنه نموده باشند وطلای آن با آب وروغن گل جهت ورم پستان واورام حاره ونقرس وباشراب جهت سموم ملدغه نافع ودر سائر افعال مانند طین مختوم است*

طين صوفي حميد

*طين صوفي حميد *بضم صاد مهمله وسکون واو وکسر فا وبا رفتح حاء مهمله وکسر میم وسکون یاء مثناة تحتانیه ودال مهمله *ماهیت آن خاکی است سفید خوشبو که از بلاد شیروان از بقعهٔ صوفی حمید آورند *افعال وخواص آن باتوت تریاقیت جهت رفع اذیت وسمیت هوام زهردار ومار شربا وطلاء وبا خود داشتن آن مؤثر ودر سائر افعال مانند طین قبرسی است*

طين الفارسي

*طين الفارسي *گل شیرازی وگل سرشوی نیز نامند *ماهیت آن گلی است سفید مائل بزردی وخوشبوی وبعضی طین خراصفهانی وبعضی طین نیشابوری وبعضی طین خراسانی دانسته اند *طبیعت آن سرد وخشك *افعال وخواص آن جهت رجع رئه نافع وگفته اند مضر رئه ومثانه است مصلح آن آب سرطانات مقدار شربت آن نادر مثقال*

طين القيموليا

*طين القيموليا *بکسر قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم میم وسکون واو وکسر لام وفتح باء مثناة تحتانیه والف وآنرا حجر رخام وبهندی کهری متی نامند واطفال درهند بر تختهای مشق میمالند *ماهیت آن سه قسم است یکی سفید براق خوشبو وکوبند از ان بوی کافور آید ودوم مائل بسبزی وچرب بالزوجت ودیرشکن که در آب زود حل نگردد واز بلاد اندلس وارمن آورند واین هرد وخوب ومستعمل وقسم سوم که سیاه واز اندلس آورند زبون ترین همه است بغدادی نوشته که شیخ من گفت که طین قیمولیا خاکی است که میان فلفل یافت میشود وغیر از کسی نگفته ودران دو قوت است یکی مبرده

و دیگری حارهٔ محلله و بعد غسل قوت حارهٔ محلله آن زائل میگردد بهترین آن صافی سفید صلب لزج آنست که زود شکن نباشد و در آب زود کداخته نگردد * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن مجفف و محلل و قابض و با شف رطوبات و بلت معده و مقوی آن و هاضمه و حابس اسهال صفراوی و ضرب صفراوی و بلغمی و نفث الدم و قرحهٔ امعا و مسکن سوزش مقعده و طلای آن جهت امراض چشم و با سرکه جهت ورم بناگوش و همه اورام حاره و بر سوختگی آتش مانع آبلهٔ آن و بتنهائی جهت نضج دمامیل و التیام جراحات و جوششها خصوصا جوشش سر اطفال و ابدان ایشان و تحلیل اورام و با عسل جهت ورم زیر معده و سائر اعضا مفید و هر چند همه اطبان محلل اورام اند ولیکن این را این خاصیت زیاده است و از همه اقوی و محرق مغسول آن جهت قروح عسرة الاندمال و در ما ثر افعال ضعیفتر از طین شاموس بدل آن طین مصری است و صاحب اختیارات گفته که در کوهستان یزد بهم میرسد و زنان جهت جلای روی خود استعمال میکنند روی ایشانرا پاک میکرداند *

* طین قبرسی * بفتح قاف و باء موحده و سکون را و کسر سین مهملتین و یاء نسبت * ماهیت آن گلی است سرخ چسپنده خوشبو که بزبان میچسپد و چون بشکنند اندرون آن رگها سرخ و زرد رنگ بود و چون بدست بمالند دست را رنگین کند * طبیعت آن سرد و خشک و با قوت قابضهٔ معتدله * افعال و خواص آن جهت نفث الدم هر عضو و قرحهٔ امعا و سحج آن و سحج کبد شربا و احتقانا و نگاه رم آن با آب سرد و با آب جوش داده جهت دفع حرارت باطنی و سمیت ادویهٔ قتاله و طلای آن جهت تحلیل اورام و شکستگی اعضا و کوفتگی آنها و افتادن از جای بلند مقدار شربت آن تا یکدرم بدل آن در جمیع افعال طین مختوم است *

* طین الکرمی * بفتح کاف و سکون راء مهمله و میم و یاء نسبت * ماهیت آن خاکی است که از بلاد شود یا آورند سیاه کریه الرائحه شبیه بفحم کویند که از چوب صنوبر کیرند و چون در اول فصل بهار که ابتدای نمو کرم یعنی تاک انکور است بران میپاشند جهت حفظ آن از آفات و لهذا آنرا طین الکرم نامند و آنچه از ان سفید خاکستری رنگ باشد زبون است * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن محلل و جالی و در اکتحال جهت رویانیدن اشفار و در ادویهٔ رفع کلف و حکه مستعمل زیرا که بهترین ادویهٔ حکه است و شرب دو درم آن جهت نزف الدم باطنی و ظاهری و طلای آن جهت دمامیل و قروح مزمنه مؤثر

* طین المختوم * بفتح میم و سکون خا و ضم تاء مثناة فوقانیه و سکون واو و میم * ماهیت آن بقول جالینوس خاکی است سرخ رنگ که از جزیرهٔ ماهون از جزائر بحر مغرب آورند و در آنجا معبد عابدی است و آنرا منسوب با رطامس عابد متعابد و خادم و نگهبان آنجا زنیست و غیر از زن خادم و نگاهبان آنجا نمیباشد آن زن وقتی قدری خاک از تلی که قریب بآنجا است با خضوع و خشوع و هیبت و اجلال و اکرام و نهایت شفا آورده در معبد و بعد ستر و غسل اطبان آنرا انکو شسته اقراص ساخته مهر آن عابد را بران نموده و در سایه خشک کرده نزد ملوک یونان و روم فرستاد و شهرت یافت و در ان تل هیچ درختی و سنگ نیست و خاک خالص است و بقول دیسقوریدوس آنست که آن خاک را با خون بزکوهی بعد غسل سرشته اقراص ساخت و مهر نمود و کویند در ان جزیره رسم است که بز را ذبح نمیمایند مگر بعنوان قربانی و آنرا بر سر آن تل و لهذا خاک بالای آن تل سرخ رنگ میباشد و بهتر از خاک جاهای دیگر است و کویند خاک پائین آن تل مائل بزردی و با حرافت و خاک تلها و دیگر آن جزیرهٔ دور از ان معبد را آن خاصیت نیست و کم رنگ مائل بسفیدی با قوت جالیه است و لهذا

الان ثیاب را با آن میشویند وگویند بالفعل آن جزیره را آب گرفته واین مختوم اصلی بهم نمیرسد وبجای آن طین ارمنی ویا خاکی دیگر شبیه بدان هیات ساخته استعمال مینمایند وانچه بتحقیق پیوسته آنست که آن جزیره غرق نگشته وتا حال هست وبدستور از انجا بهمان نحو بهیکل مربع اقراص ساخته باطراف میبرند وبهترین آن بسیار سرخ چرب املس آنست که ظاهر وباطن آن یکسان باشد وچون برلب ویا بر زبان گذارند بچسپد وبوی آن شبیه ببوی شبت باشد وچون برجراحت تازه پاشند درساعت قطع خون وحبس آن نماید وانچه ظاهر آن سرخ وباطن آن سفید باشد وبوی شبت از ان نیاید وحبس خون را بسرعت ننماید خوب نیست * طبیعت آن در دوم سرد وخشك وبا قوت تریاقیت وشیخ الرئیس معتدل درگرمی وسردی دانسته مشابه جسد انسان مگر در رطوبت که یبس بران غالب است * افعال وخواص آن مفرح ومقوی دل ومعده ومغری ومجفف ومقاوم جمیع سموم ومانع انصباب مواد جهت آنکه قابض افواه عروق ومسالك هم ودافع اذیت ونکایت آنست بسبب تغریه وحبس وقبض وتریاقیتیکه دارد جهت نفث الدم ونزف الدم باطنی وظاهری کل اعضا است وجهت قرحهٔ ریه وحلق وامعا وسحج آن وسائر قروح باطنی بتنهائی ویا با کثیرا وبجهت فساد خون وتبهای حارهٔ وبائیه وطواعین واسهال دمویه وصفراویه ودفع مضرت هوام وهوای وبائی وآب زبون شربا خواه قبل از انها وخواه بعد از انها وبا شراب جهت دفع سموم مشروبه ومنهوشه مانند ذراریح وارنب بحری وما روافعی وسگ دیوانه وبا شراب وآب گرم وشبت آشامیدن وقی نمودن جهت دفع سموم وتقیه بدان جهت ذوسنطاریا وقروح امعا بدستور مذکور وطین شاموس وطلای آن با عسل یا شراب جهت امراض مذکوره وتسکین التهاب وتحلیل صلابات والتیام جراحات تازه وکهنه وقروح خبیثهٔ منعفنه وشکستگی اعضا وضربه وصدمه وسقطه وباید که بربالای آن طلای برگ قنطوریون وفراسیون وسیربری وامثال اینها از برگهای مناسبهٔ لطیفه بگذارند وبا سرکه جهت نهش هوام مانند مار وافعی وسگ دیوانه واورام حاره وذرور آن جهت جروح وقروح تازه وکهنه که خون وچرک ورطوبت بسیار از ان آید بزود حبس نماید والتیام دهد وباید که طلا وذرور آن بقدر علت ووسعت آن باشد بلکه اندک زیاده وبا شراب ابیض ویا احمر ویا حلو وبا مر ویا مثلث وبا عقید عنب ویا عسل ویا سرکهٔ عنبی کهنهٔ تند ویا سکنجبین هریك که مناسب باشد بحسب علت وحاجت باشد واگر پیش از آشامیدن سم ویا گزیدن حیوان سمی بخورند از اذیت آن محفوظ مانند مضر ریه ومصلح آن کثیرا وعسل ومضر طحال ومصلح آن کثیرا وگلاب مقدار شربت آن تا یکمثقال وتا دو درم نیز بدل آن گل داغستانی در امور مذکوره قویتر از ان وبعد از ان طین ارمنی ودر اطلیه طین مغره صاحب اختیارات بدیعی نقل نموده که طفل یکساله دو مثقال دیک برد یک که از سموم قتاله است بخورد ودر زمان قدری طین مختوم با شیر مادرش باو دادم شروع بقی کردن نمود ومجموع آن را بقی دفع کرد بازقدری با شیر مادرش بوی دادم دیگر قی کرد ویک مجلس طبیعت او اجابت نمود واز ان زهر کشنده خلاصی یافت وبدانکه جمیع اطبا ان حابس دم واسهال اند مگر این طین که مسهل است وگفته اند مسهل سم است فقط ومشارک آنها است در قبض وحبس بعد از ان *

طین المصر بکسر میم وسکون صاد وراء مهملتین ابلیزا است وبیونانی ارطویاس نامند یعنی خاک زمین محروثه طین المصر
*ماهیت آن خاکی است آفتاب خورده چرب بسیار سفید با خطوط وباحدت که از مصر آورند وبعضی خاکستری رنگ بهترین آن خاکستری رنگ است که بسیار نرم باشد وچون بر مس بمالند مانند آن برنگ زنجار باشد وگاه آنرا مانند غسل

اسفیداج میشویند و اقراص ساخته خشک مینمایند و مغسول آن نرم تر میباشد و گاه مقدار نخودی ساخته در ظرفی چینی و سر آنرا بسته در داخل کوره میگذارند تا بسوزد و برنگ خاکستری مایل گردد * طبیعت آن گرم در اول وخشک در آخر دوم * افعال و خواص آن جالی و مجفف و قابض و مغری و جهت اسهال الدم و استسقا و طحال و اورام کهنه و متر هلهٔ رخوه و اوجاع مزمنه و بواسیر قلیه و طلای آن با سرکه و بتنهائی نیز بسیار مفید و در اسکندریه مستعمل است *

* طین الجزیرة المصطکی * و آنرا طین الکیوس و حبا و حیوش نیز نامند یعنی جزیرهٔ مصطکی * ماهیت آن خاکی است رقیق صفایحی و قطعهای مختلف الشکل که از جزیرهٔ مصطکی آورند بهترین آن سفید مائل بخاکستری رنگ زود شکن و در آب زود گل ازنده است * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن جالی و مفتح و بخلاف اطیان دیگر جاذب خون بظاهر جلد و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و لهذا جهت نمش و جلا و تنقیه و تصفیهٔ اوساخ بدن و جلای آن و تقویل وجه خود زنان در حمام بر بدن میمالند و در غمرها مستعمل دارند و جهت سوختگی آتش در آخر امر که متقرح شده باشد مفید است *

* طین مدینه * طین مدینه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم مانند تربت مرقد منور جناب حضرت سید الشهدا است علیه السلام که برای استشفا مقدار کم آنرا با دعا و شرائط آن میخورند *

* طین الملتانی * بضم میم و سکون لام و فتح تاء مثناة فوقانیه والف و کسر نون و یاء نسبت * ماهیت آن خاکی است صفایحی مابین سرخی و زردی و سفیدی و اندک صلب * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی و محلل اورام طلاء و در شاه جهان آباد اطفال بر تختهٔ مشق میمالند *

* طیهوج * بفتح طا و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم ها و سکون واو و جیم معرب تیهو فارسی است جمع آن طیاهیج و بفارسی فرنور لیز نامند و باندلسی ضربس بضاد و ذ ربس بذال معجمتین و بسین مهملهٔ مشدده نیز * ماهیت آن مرغی است کوهی کوچکتر از کبک و در رنگ شبیه بدان و زیر بال آن سیاه با سفیدی بهترین آن فربه جوان قریب بعهد است رازی گفته مرغی است بقدر کبک کردن و منقار آن سرخ * و طبیعت و افعال و خواص آن مانند کبک است و جهت ناقهین وضعیف الاحشا بغایت نافع

* باب هفدهم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها ظاء معجمهٔ مشاله است *

* فصـــــــل الظاء مع الباء الموحدة *

* ظبی * بفتح ظا و سکون باء موحده و یا اسم عربی غزال است و در حرف الغین مع الزاء المعجمتین انشاء الله تعالی خواهد آمد

* * فصـــــــل الظاء مع الفاء * *

* ظفره * بضم اول و سکون فا و فتح راء مهمله و ها لغت عربی است و آن را تستر نیز نامند جهت آنکه در تستر که بفارسی شوشتر نامند و از بلاد فارس است بسیار میشود و آنرا بفارسی علفک داغ نامند * ماهیت آن گیاهی است ضعیف مفروش بر روی زمین بر بدن بواریها و شاخهای آن باریک نرم و برگ آن مدور ظاهر آن سبز و باطن آن سرخ تیره کوچک آن بقدر ناخنی و بزرگ آن قریب در شکل ببرگ قوطولیدون و از میان برگهای آن ساقهای بسیار باریک برمی آید مدور بقدر یک شبر و کمتر از آن و بر سر آن گلی زرد و سبز رنگ و بیخ آن سیاه منقش بسفیدی و باطن آن سفید بقدر یک انگشت * طبیعت آن در چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن تند و تیز و خورندهٔ گوشت و سم قاتل لهذا استعمال آن از داخل ممنوع است و ضماد آن خورندهٔ گوشت زائد و ثآلیل و نواصیر و اکلهٔ و کچابی را نافع و قائم مقام دیک بر دیک دانسته اند

ظفر القط

* ظفر القط * بفتح قاف وطاء مهمله اسم مغربی نبات فلومابن است * ماهیت آن دو صنف است یکی بری و دیگری بحری و این را شجرة ابی مالك نامند و مذکور شد و جالینوس این دو را ذکر نکرده و بری آن نباتی ساق آن مربع شبیه بساق باقلا و برگ آن شبیه ببرگ لسان الحمل و بر ساق آن غلافهای سرکج و متصل بعضی ببعضی و گل آن شبیه بگل سوسن کبود بری که بیخ آنرا ابرسا نامند و آمیخته بآن غلافها و بهترین آن جبلی آنست * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن قابض و عصارهٔ تازه تمامی آن قاطع رعاف و نفث الدم صدر و اسهال و نزف الدم رحم و بواسیر ضمادا و شربا و ذرورا و برگ آن جهت التیام جراحات مؤثر مضر سفل مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت آن یک مثقال بدل آن اقاقیا است

ظفر قطورا

* ظفر قطورا * بفتح قاف وطاء مهمله و سکون واو و فتح راء مهمله و الف لغت سریانی است * ماهیت آن گیاهی است بری و بستانی و بستانی آنرا شاخهای باریک شبیه بموی منبسط برروی زمین منبت آن زمینهای خشک رملی جبلی و در سواحل بیشتر و بری آنرا شاخهای باریک خشبی و پوست آن نازک و رنگ ساق آن سرخ و مقدار یک شبر و نیم آن از زمین بر آمده و باقی در زمین فرو رفته و پوست آن آنچه بیرون است سیاه رنگ و آنچه در زمین است سرخ و از بیخ آن شاخهای متفرق رسته و بر آنها برگهای باریک شبیه ببرگ شبیه از هم دور و گل آن شبیه بگل اناغالس و مایل بسرخی و ثمر آن شبیه بثمر هیوفاریقون و نبات آن در کوما و سرما میماند و برطرف نمیشود و مستعمل پوست بیخ آنست * طبیعت آن سرد و خشک در سوم * افعال و خواص آن چون آنرا خشک نموده بکوبند و بیمزند و با عسل معجون سازند و بنوشند جهت قرحهٔ امعا و معده آن و قطع نزف الدم هر عضو که باشد و ضماد و ذرور آن نیز جهت حبس خون از هر عضو که باشد نافع است

* فصل الظاء مع اللام *

ظلف

* ظلف * بکسر ظا و سکون لام و فالغت عربی است بفارسی زنگله و کفشك و مشهور بسم است که اصل آن سنب بوده و سم شده و برومی اکیدون و بهندی کهر و جمع آن اظلاف آمده و مقدار نزد اهل فرس آنست که سم بمعنی حافر است نه ظلف و بعضی سم شکافته را نامند و صاحب اختیارات بدیعی گفته ظلف را بفارسی بشك گویند * ماهیت آن معروف است و آن جسمی است صلب غضروفی که برکف دست و پای حیوانات روئیده و شکافته میباشد * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن ظلف هر حیوانی در طی ذکر آن مذکور شده و میشود و سوختهٔ مجموع آن مسهل مای اصفر و ضماد آن با شراب جهت گزیدن هوام و با عسل جهت نقرس و مفاصل نافع و طلاء سوختهٔ سم بز با سرکه جهت داء الثعلب مؤثر

* فصل الظاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

ظیان

* ظیان * بفتح ظا و یاء مشدده و الف و نون بفارسی یاسمین بری است و باس سفید حبارت از انست و بلغت اندلس برید فوقه بمعنی عشبة النار و ببربری ابریرو و بهندی جوهی و جاهی و جنگلی چنبیلی نامند و منبت آن بیابانها و بالای تلها و باغات باشد و بیران بیجد و از ان جلد انها شد و کوبند بوی آن رعاف آورد و قسم مغربی آنرا عشبهٔ مغربیه نامند و در حرف العین انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد * ماهیت آن نباتی است شبیه بلبلاب و از ان صلب تر و شاخهای آن در هم پیچیده و گل آن بسیار خوشبو و قسمی خار دار شبیه بخار گل سرخ و گل آن از گل یاسمین بستانی که گل چنبیلی نامند بسیار کوچک تر و بیخ آن سیاه و باریک و پر شعبه و قوت بیخ آن تا بیست سال باقی میماند و فعل آن مانند خربق اسود است و لهذا بعضی گمان کرده اند که همان است و بعضی ظیان را باوصاف دیگر ذکر کرده اند اصح اقوال آنست که ذکر یافت * طبیعت بیخ آن

در اول چهارم گرم وخشک وگرم تر از خربق اسود وسائر اجزای آن در سموم * افعال وخواص آن * محلل وملطف امراض الراس والعصب والصدر والریه بوئیدن گل آن جهت صداع وشقیقه ورياح غليظه وچون نیم اوقیه بیخ آنرا در یک اوقیه آب بجوشانند تا نیم اوقیه بماند جهت فالج ولقوه واسترخای مزمن وسرفه کهنه وضيق النفس ببعد یک وسعوط یک حبه ازان با روغن بنفشه جهت شقیقه بارده و روغن مرکب آن جهت استرخا و فالج ولقوه وعلل بارده وربو وسعال مزمن نافع جهت آنکه گرم وخفیف ومحلل قوی است وهمچنین روغنیکه بیخ آن را در ان جوشانیده باشند امراض الفم والمعده مضمضه بطبیخ برگ وشاخ آن با سرکه جهت درد دندان وآشامیدن مطبوخ آن مقئ قوی و همچنین با آب خبازی مقئ قوی و بید ستر وعصاره برگ وشاخهای آن وآشامیدن سه درم از عروق آن با مثل آن بسفایج ومثل آن مقل ازرق مسهل ومنقی بلغم وسودا است بی کرب والم واذیت وزیاده از ده مجلس اجابت میکند وبید ستر وآشامیدن نیم درم از بیخ آن کوبیده وبروغن بادام چرب کرده باهم وزن آن افسنتین وکثیرا مسهل بلغم وصفرا است بقوت تمام اما با خطر ودر قوت قریب بخربق اسود امراض الجلد طلای آن محرق جلد مانند شیطرج وبا سرکه بهترین ادویه است جهت بهق سفید وسیاه وبرص وبا باطین علک جهت عرق النسا واوجاع مفاصل نافع اما باید که زود بردارند که بسیار زخم نکند و روغن آن نیز جهت عرق النسا مفید وطلای آن با سرکه که بقوت بمالند تحت بکه خون آلود کرد جهت داء الثعلب بیکدفعه مؤثر مقدار شربت آن تا نیم درم وبکمیت آن کشنده بقی وکرب ومغص شدید مصلح آن روغن بادام شیرین وامراق دسمه والعبه ومبردات است ونوعی از ظیان که برگهای آن باریک وشاخهای آن سرخ وگل آن مائل بسرخی است بسیار تند و تیز وبوی آن کریه وتند است وزبون وغیر مستعمل زیرا که محرق جلد زبان وخراشنده وجدا کننده جلد بدن وبرگ آن نیز مانند بیخ آنست واین نوع را بیونانی قلماطس نامند *

* باب هجدهم در بیان ادویه که حرف اول انها عین مهمله است *

* فصـــــــل العین مع الالف *

عاقرقرحا

* عاقرقرحا * بفتح عین والف وکسر قاف وفتح حاء مهمله ودرمیان هر دو وراء مهمله ساکنه ودر آخر الف معرب اکرکره هندی است وگفته اند لغت نبطی است وبعضی گفته اند لغت عربی است مشتق از عقر وتقریح جهت آنکه فعل آن تقریح اثبت * ماهیت آن * نباتی است کثیرا لوجود ودر مغرب وهند در رشاح وبرگ وگل شبیه ببابونه کبیر سفید گل که بمصر کوکاش نامند مگر آنکه شاخهای عاقرقرحا منشعب ومفروش بر روی زمین وشاخهای آن بسیار باریک بیخ رسته وبر سر شاخهای آن قبه های مستدیر بشکل بابونه وگل آن تمام زرد بخلاف بابونه که شاخهای آن ایستاده وبرگهای گل آن سفید وبیخ آن طولانی بقدر یک شبر وبسطبری انگشتی وتند وتیز وسوزنده ودیسقوریدوس گفته که بیونانی آنرا فوریون بمعنی عاقرقرحا نامند نبات آن شبیه بشبت واکلیل آن نیز مانند آن وگل آن زرد شعری دندانه دار واین صفت عودی است که آنرا عود القرح جبلی نامند ودر شام کثیرا لوجود وبرسر وادی برده ببیم مرسد واین را ثمری است که من آنرا دیده ام وبیخ آن بطول یک شبر وبضخامت انگشتی و قائم مقام عاقرقرحا است در بعضی افعال و خواص وانطاکی گفته که عاقرقرحا بعضی ازان مغربی است وماهیت آنرا بنحویکه شیخ ابن بیطار ذکر کرده بیان نموده وولادکر یافت وبعضی شامی که آنرا عود القرح نامند وآن بیخ طرخون جبلی است وبخشی است که دیسقوریدوس بیان کرده ودر سرطان مرسد وبید انکه

المفتح الفم ال در ماهیت آن اول آنکه اسفنج و مستعمل بهتر آنست و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و بهترین آن حاد سوزنده زبان است که بحجم یک انگشت و سنگین و چون بشکنند اندرون آن سفید باشد وگفته اند مغربی آن اقوی از هندیه آنست * طبیعت آن در آخر سوم تا اوائل چهارم گرم و خشک و شامی آن در سوم و بعضی گمان کرده اند که بارد است * افعال و خواص آن مفتح سدد و منقی فضول دماغی و آلات آن و جالی بلغم و جهت لقوه و فالج و رعشه و کزاز و استرخا و لکنت زبان و درد سینه و دندان و مفاصل و عرق النسا و استسقا و تقویت باه مبرودین و اسهال بلغم و ادرار بول و حیض و شیر و عرق و حمیات و غیرها ضمادا و طلاء نافع امراض الراس و المفاصل و العصب و الفم و الصدر و مالیدن آن با روغن زیت جهت کزاز و خدر و استرخای مزمن و اعضای بحس شده و بدستور حلوس در طبیخ آن و ذرور و دلوک آن بر یافوخ باعث تسخین دماغ و مانع توالی نزلات و صرع حادث از خلط غلیظ نافع و بدستور مضغ آن خصوصا با مصطکی و یا با زفت و نفوخ آن در بینی مفتح سدهٔ مصفاة و خیشوم و سعوط آن با روغن گل جهت شقیقه و صداع شدید بلغمی و چون در سرکه بخیسانند و در زیر دندان موجع گذارند وجع آنرا تسکین دهد و چون بخایند و یا بزیر زبان بدارند جلب رطوبات نماید و لکنت را زائل سازد و چون طبیخ آنرا در دهان نگاهدارند دندان متحرک را مستحکم کرداند و مضمضه و یا غرغره بطبیخ آن با سرکه جهت خناق و سقوط لهاة و استرخای زبان حادث از بلغم و مالیدن سودهٔ آن بر بدن ادرار عرق آورد و تعلیق عاقرقرحا بر بدن اطفال و یا با فاوانیا جهت صرع اطفال نافع و اگر بموی سگ سیاه تکرر تلبیب بندند بهتر است المعدة و الباه و الحمیات و غیرها لعوق آن با عسل جالی و زائل کنندهٔ درد سینه و سرفهٔ کهنهٔ بارد بلغمی و برودت و بلغم از معده و زیاده کنندهٔ باه مبرودین و مرطوبین و آشامیدن نیم درم آن مسهل بلغم بعنف و چون پیش از نوبهٔ تب و نافض دازیت بر تمام بدن بمالند آنرا زائل کرداند و عرق آورد و استرخای اعضا را برطرف سازد و چون پیش از جماع روغن آنرا بر قضیب بمالند آنرا مستحکم کند و شهوت جماع را برانگیزاند و لذت جماع دهد و انزال را سریع گرداند کسیکه اراده نماید که انزال او سریع شود بدستور چون با عسل بسرشند و طلا نمایند و چون با آرد باقلا بسرشند و بخرقهٔ آلوده تقصیب و بیضه را در ان اندازند و نگرو زکامل رها کنند که در ان باشد اعانت بر جماع مبرودین نماید خصوصا کسیکه در بیضهٔ خود بسیار از سردی در یابد من عجائب اعماله چون با نوشادر نرم بسایند و برکام و دهان بمالند مانع سوختن آنست از آتش و بازیگران مستعمل دارند و چون با سرکه طبخ نمایند تا مانند خمیر گردد و بر دندان کرم خورده گذارند کرم آنرا بر اندازد مضر ریه مصلح آن کثیرا و مویزج مقدار شربت آن تا یک درم بدل آن دارفلفل و عمل در امراض کبد و در امراض معده راسن و اکر آن هرد و بهم نرسند زنجبیل نصف وزن آن و یا فلفل بدستور و در غرغرها فودنج جبلی یک وزن و نیم آن و در اوجاع حلق فاقله و روغن آن که از عصارهٔ آن ترتیب دهند و یا آنکه یک اوقیهٔ خشک آنرا بکوبند و با یک رطل آب جوش دهند تا یک اوقیه بماند پس مالیده صاف کرده با دو اوقیه روغن زیتون در قدر مضاعف مرتب نمایند و بکار برند محلل و مدر عرق و رافع تبهای بارده و جمیع امراض بارده و مقوی باه شربا و تدهینا و سعوط آن جهت صداع و شقیقهٔ بارده و صرع و تقویت دماغ بارده مفید *

* عاج * دندان فیل است و در فیل ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد و مجملا چون زن وزن نیم مثقال تا یکمثقال سودهٔ آنرا با شکر بنوشد بعد از طهر حامله شود *

* عاقول * انطاکی گفته شوکة الجمال است * ماهیت آن نباتی است معروف با خار بسیار و تیز و گل آن سفید و زرد

ودر وسط آن مانند موتارها ودانهٔ آن مانند قرطم ومستدیر * طبیعت آن دراول سوم گرم وخشک * افعال وخواص
آن مفتح سدد وتریاق سموم وخلاصی دهنده ازانها شربا وجمیع اجزای آن جهت بوا سیر شربا وبخورا وطلاء نافع وبدستور
طلای خاکستر آن وعصارهٔ آن نافع قروح ساعیه وگفته اند چون برحمرهٔ بزنند ورم آن زیاده وبزرگ نشود مضر گرده مصلح
آن کثیرا بدل آن حنین قوقا ست وحکیم میرمحمد مؤمن نوشته حاج است که بفارسي خارشترنامند که بران شیرخشت در
خراسان مي نشیند وکویند ینبوت است که نوعیا زخرنوب است * فصل العین مع الباء الموحدة *

* عبیثران * بضم عین وفتح باء موحده وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح ثاء مثلثه وراء مهمله والف ونون وعبوثران
بفتح ثاء مثلثه وبضم آن نیز آمده وبهندی داله وداونه مروا نیز نامند * ماهیت آن گفته اند شامل برنجاسف وشجرمریم
است وبغدادی گفته که غلط کرده کسیکه آنرا شیح دانسته وکسیکه آنرا قیصوم گفته بلکه نباتی است مائل بغبوت ومزغب
وثقیل الرائحه وباعطریت شبیه برائحهٔ سنبل الطیب وبطبع وتفلیسي گفته نباتي است برگ آن مدور وصاحب معتمد نوشته
که قیصوم نیست بلکه نباتي است اغبر باشاخهای باریک شبیه بقیصوم واین را ثمریست زرد رنگ شبیه بچیزیکه در وسط اقحوان
میباشد وخوشبو شبیه ببوی سنبل الطیب * طبیعت آن گرم وخشک دردوم ودرسوم نیز گفته اند * افعال وخواص
آن مفتح ومحلل ومقوی دماغ ضعیف وبارد وقلب ومعده ومدر حیض ومحرک جماع در مبرودین ومعین برحمل امراض
الراس والقلب والمعدة بوئیدن آن مسکن ابخرهٔ بارده ومنقي دماغ ومقوی آن وجهت دردسر ونزلات وزکام ودوار
وسدر وامثال اینها از امراض بارده حادثه از بلغم ورطوبت وازسودا نافع وآشامیدن آن خصوصا باعسل جهت امراض
دماغي حادثه بمشارکت قلب ورحم ووجع فواد وتقویت احشا وتفتیح سدد وحفظ صحت بدن وتحریک باه مبرودین واکتحال
بآب آن جهت حدت بصر وجلای غشاوهٔ رقیق امراض الرحم حمول سرشتهٔ آن باعسل مسخن رحم بارد ونیکو کنندهٔ حال
آن ومعین برحمل هرچند عاقر باشد جهت آنکه زائل کنندهٔ عقر است مقدار شربت آن دو درم *

* عبهر * نرجس است وصاحب معتمد گفته معروف است در زمان ما بشجرة النبي واصطرک وآن میعه است واین درخت
را صمغ نیست ولیکن دهن است البته اسم عربي زعفران است ونیز اسم خوشبوی مرکب است ودر مرکبات مذکور میکردد
ودر قرابادین کبیر ذکر یافت * فصل العین مع الثاء المثلثة *

* عثق * بتحریک عین وثاء مثلثه وقاف * ماهیت آن نباتي است بقدر قامتي برگ آن شبیه ببرگ کبر ونحو
وانبوه * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل قوی ومحرق وعصارهٔ خشک کردهٔ آنرا
چون مکرر ضماد نمایند موی را مانند نوره بسترد * فصل العین مع الجیم *

* عجه * بفتح عین وجیم مشدده وهاء مهمله اسم عربي قسمي از خاگینه است که کوکو نامند ودر رخبیص البیض مذکور است
ودر قرابادین کبیر در بیض به تفصیل ذکر یافت * فصل العین مع الدال المهملة

* عدس * بفتح عین ودال وسین مهمله بفارسي نشک ومرجومک وبهندی مسور بفتح میم وضم سین مهمله وسکون واو
وراء مهمله ودربعض ملس نامند * ماهیت آن حبي از حبوب ماکوله مشهوره است مدور ومفرطح ودو نوع میباشد
بري وبستاني بري آن کوچکتر مائل بتلخي وبو وقلع وآنرا تمهه نامند وبستاني آن پهن تر وبزرگتر ودو نوع بستاني دانهای
کوچک سرخ رنگ میباشد که بهندی شرخ انه ودرینکاله اکری نامند وپخته ومهرا نمیشود واهل اچیل دحل اکرده تتمه را

بعضی پزند بهترین آن صغیل بستانی بزرگ دانهٔ آنست که در طبخ زود کداز یابد و آب را سیاه نکند و با پوست و مقشر کرده هرد و قسم را که با ترشی انبه و روغن گاو بپزند لذیذ میشود * طبیعت آن در حرارت مائل باعتدال و در دوم خشک و بعضی در دوم سرد و خشک دانسته اند و تحقیق آنست که پوست آن گرم در اول و لب آن سرد در اول است و لهذا آب مطبوخ پوست آن ملین اجابت و لب یعنی جرم مقشر آن قابض و یبس بری آن غالب و نفخ بستانی زیاده * افعال و خواص آن جالی و نفاخ و بطی الهضم و مولد خون سوداوی و سودا و قابض و مسکن غلیان خون و مغلظ آن و مانع سلوک آن در عروق ضیقه و باعث دیدن خوابهای مشوش ردی و ظلمت بصر امراض العین و الحلق و الصدر و المعدهٔ ضماد آن با اکلیل الملک و با آب سفرجل و دهن ورد جهت نزلات و اورام حارهٔ عین و مطبوخ آن با سرکه جهت اورام حاره و شری و حمره و خنازیر و با آب پخته جهت نزلات و سوختهٔ آن جهت استرخای پلک چشم و سنون کردن دندان و غرغرهٔ آب طبیخ آن جهت قلاع دهان و خناق خصوصا با رب شاهتوت و آشامیدن آن جهت امراض صدر و رئه و سرفه و درد سینه و بلع نمودن سی عدد مقشر آن جهت اصلاح فساد معده و مهرا پختهٔ آن با سرکه مقوی معده و رافع ... و بی سرکه پختهٔ آن نفاخ و ضماد آن با آب کرنب جهت ورم پستان و انجماد شیر در آن و با عسل جهت قروح ساعیه و ضماد خام با شراب با چند دانهٔ فلفل جهت تحلیل اورام و تسکین اوجاع آنها و حقنه مطبوخ آن با پوست جهت اصحاب سحج و ... خصوصا با سرکه و با آب غوره و مزورهٔ آن با روغن بادام جهت مرضی بعد رفع تپها باعث عدم نکس آن و ضماد آن با عسل و سفیدهٔ مرغ جهت نمله و حمره و شقاق پا و با سرکه پخته جهت سعفه عارض از سرما و خنازیر و اورام صلبه و با روغن گل جهت اورام معده و با سویق جهت نقرس الزبنة ضماد آن با تخم خربزه جهت تنقیهٔ بشره و رفع زردی رخسار مضر سوداوی مزاج و صاحب ضعف بصر و معده و قولنج و بواسیر و عسر البول و اکثار خوردن آن مولد خون سوداوی و محرق خون و مظلم بصر و محدث مالیخولیا و سرطان و جذام و اورام صلبه و با شیر بنیها مولد استسقا و قولنج و بواسیر و عسر البول و حبس آن و احتباس حیض و مجفف بدن و قاطع باه و باعث دیدن خوابهای مشوش و تاریکی چشم مصلح آن طبخ آن مهرا با روغن کنجد تازه و یا روغن گاو و یا روغن بادام و با سرکه و گوشت فربه خوردن و بدترین همه خوردن آن با ماهی نمک سود بدل آن ماش است و مطبوخ بستانی آن با پوست قابض و مقلل بول و حیض و بری آن مسهل و مدر و *

* عدس الماء * نوعی از طحلب است که خرء الضفادع نامند و در طحلب مذکور شد *

* فصل العین مع الراء المهمله *

* عرعر * بفتح دو عین و سکون دو راء مهملتین لغت عربی است بفارسی سرو کوهی و بشیرازی زهل و بسریانی سروبا جبلا و برومی قرانوس و بیونانی سروثارون و اررس و سرونارون نیز نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی بزرگ و از سرو کوتاه تر و کوچکتر و ثمر آن بقدر فندقی و با اندک شیرینی و دوم از آن کوچکتر و ثمر آن بقدر داملا و مسند و گفته اند ثمر عرعر غیر ثمر ابهل است و بعضی ابهل دانسته و بعضی گفته شربین از آن بهم میرسد * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و ثمر آن گرم در سوم و خشک در اول و دوم و در اول گرم و در دوم خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن مسخن و مفتح سدد و با قوت قابضه و مقاوم سموم و مدر بول و حیض امراض الصدر و الامعاء و غیرها آشامیدن دو درم آن جهت تفتیح سدد و سرفه و درد سینه و اطحال و ضعف معده و کسر ریاح بواسیر و مغص و درد رحم و درد منی و وردی و ملای

و شکافته شدن عضل و گزیدن هوام خصوص با شراب انجیر و جلوس در طبیخ آن جهت اختناق رحم و ضماد آن جهت قطع عرق ذو الفوسنتین بدن نافع و مورث خشونت سینه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یک مثقال و گویند از خواص آنست که چون هشت عدد آنرا در سر بندند باعث قبول و عظمت در نظرها است *

* عرق * بتحریک عین و را و قاف لغت عربی است بسریانی رمثان و بیونانی ایدروس و برومی ... و بفارسی خوی و بهندی پسینه نامند * ماهیت آن چیزیست که از مسامات بدن حیوان ترشح کند و برآید خصوصا نزد حرکات و گرمی هوا و استعمال چیزی که عرق آورد و گفته اند که آن فضول رقیقه حاصله از غذای ادریان است که از راه منافذ و مسامات دفع میگردد و گفته اند ماهیت دم است که مشوی میکرده اند آنرا مرار و شیر را نیز ماهیت دم میدانند * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن محلل و جالی است و عرق انسان و هر حیوانی در طی اسم آن مذکور شده و میشود ان شاء الله تعالی و از خوردن عرق دابه زردی رنگ و سبزی آن و خناق و سیلان عرق بسیار روید بو مارض میگردد علاج آن تنقیه بماء العسل پس آشامیدن سکنجبین و روغن گل و تریاق الطین مختوم و آشامیدن زراوند و ملح اندرانی از هر یک ... رم با آب گرم است و نیز عرق بتحریک عین و را و قاف اسم مای مقطر از حبوب و اخشاب و گلها و اعضای رطبه و یابسه است که بطریق انبیق مقطر نمایند بدستور مقرر و در قرابادین کبیر ذکر یافت و در قرابادین این کتاب نیز ان شاء الله تعالی خواهد آمد و در طی ذکر هر چیز نیز بالاجمال ذکر مییابد طبیعت هر یک آن راجع بطبیعت چیزی است که از آن مقطر نموده باشند * افعال و خواص آن نیز راجع بآن چیز است ولیکن الطف و سریع النفوذ تر و تأثیر آن در بعضی مواد زیاده و اکثار آشامیدن عرقهای حاره حاده مانند دارچینی و نانخواه و سیر و امثال اینها محرق خون و مورث امراض حاره و بدستور عرق قلیلی *

* عرن * بفتح اول و دوم و نون و عرب آنرا عظم الصبر خوانند * ماهیت آن زوایدی است که در حوالی سم زانوی اسب و شتر میباشد * طبیعت آن مانند مزاج سم است و شدید الیبس * افعال و خواص آن نیز مانند آنست و در ظلف ذکر یافت و بالجمله چون مثقال از سوده رم آنرا با سرکه سائیده بنوشند جهت صرع رطوبی و با آب و یا با گلاب جهت سموم جمیع اصناف هوام و بخور آن جهت اختناق رحم و حمی ربع مجرب و گفته اند از خواص آنست که چون صاحب حمی ربع بقصد رفع تپ آنرا از حیوان جدا کند رفع تپ او میشود و مجرب دانسته اند و نیز عرن نزد اهل شام اسم نوع سفید هیوفاریقون است ان شاء الله تعالی در حرف الهاء خواهد آمد *

* عروق الصباغین * نوعی الصبغ است و گویند اسم عروق الصفرا است *

* عروق الصفر * بضم عین و را مهمله و سکون واو و قاف و ضم صاد و سکون فا و را مهمله و آنرا حشیشة الصفرا و عروق الزعفران و عروق الصباغین نیز نامند و بعربی هرد و بقلة الخطاطیف و بیونانی خالیدونیون و خالیدونیون و طوماثالیز و برومی کالیدونیون و بفارسی زرد چوبه و بهندی هلدی نامند * ماهیت آن دو نوع است یکی کبیر و دیگری صغیر و صغیر آن مامیران است و در حرف المیم مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی و کبیر آن بیخ نباتی است ساق آن بقدر ذرع و از بیخ آن شعبها روئیده و بر هر شعبه برگهای شبیه ببرگ موز تازه کوچکی رسته و از برگ زرنباد بزرگتر و گل آن زرد و در خوشه بقدر یکشبر و تخم آن سیاه رنگ بسیار ریزه و بیخ آن زرد و بعد برآوردن از زمین آنرا بریده جوش داده خشک نموده

باطراف میرسند و تازهٔ آن بد طعم و رائحه تا سه چهار ماه پس نیکو میکردد و کویند در میان آن بند رت بعضی دانهای خمی بهم میرسد و آن صلب تر و مائل بتیر کی است و آنرا بهندی هلد یا نامند و کسانیکه میشناسند چیده برمی آورند و تتمه را جوش میدهند و اجیاناً بعضی دانها شبیه بمامیران در میان بستهای زرد چوبه بهم میرسد و آنچه در ماهیت آن صاحب تحفه وغیره نوشته اند بیان واقع نیست و منبت آن بلاد چین وهند وبنکاله ودکهن است وبهترین آن تازه خوشرنگ کمریشهٔ آنست * طبیعت آن در سوم کرم وخشک * افعال وخواص آن جالی بصر ومفتح سدهٔ جکر وجهت استسقا و یرقان نافع چون یکدرم آنرا با شراب ابیض وبا هموزن آن انیسون بیاشامند و مضغ آن جهت تسکین وجع اسنان خصوص اند ک بریان نیمکرم آن و اکتحال آن جهت جرب و بیاض رقیق وتقویت چشم و عصارهٔ آن روشنائی چشم بیفزاید و بیاض حادث در ان را برطرف کند و ذرور آن مجفف قروح و رافع درد و ورم آنها و اهل هند بعد از حجامت بلا فاصله ذرور آنرا بران موضع میمالند و ضماد آن با شراب زائل کنندهٔ نمله و مجفف قروح است و تکمید بدان مسکن اوجاع و محلل اورام خصوص ورم حادث بعد از فصد و طلای آب کل آن زائل کنندهٔ کلف وبهق وآثار جلد مضر قلب بمضرت بسیار مصلح آن آب لیمو واترج مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن فوة الصبغ و نیم وزن آن در امراض عین مامیران ودرغیر آن نیموزن آن نیز ماقرقرحا است

* فصل العین مع السین المهملة *

* عسل النحل * بفتح عین وسین ولام وفتح نون وسکون حا ولام بیونانی مالی و القوالیس نیز وبسریانی ویساو بروهی مالی عسل النحل
وبفارسی انکبین وشهد وبهندی مد وبلغتی بهت برس نامند ومشهور بشهد است * ماهیت آن معروف است ومراد از آن عسل نحل است بهترین آن سرخ رنک شفاف وخوشبوی غلیظ خوش طعم صادق الحلاوت آنست که در ان مطلق موم نباشد وچون با نکشت برد ارند نا رشد و این از برای مدا و بهتر است وبعد از ان سفید نباتی رنک باوصاف مذکوره و این از برای لذت وتغذیه وربیعی این بهترین از صیفی است وشتوی آن زبون وهمچنین سبز وسیاه و کهنه از یکسال کذشته حاد الطعم وتیز ویا ترش وتلخ ورقیق شده یشم بد بوی ویا خشک شده ورطوبات آن تحلیل یافته یشم بد بوی کشته و اکثار بسیار کهنهٔ فاسد آن در کمال مضرت و مورث جنون وامراض مهلکه جهت آنکه محرق اخلاط است * طبیعت تازه آن در دوم کرم ودر اول خشک واند ک ماندهٔ آن در آخر دوم کرم وخشک وبعضی انواع حاد آن وهمچنین کهنهٔ آن در اول سوم کرم ودر دوم خشک وعسل خام کرمی وحدت وجلای آن زیاده وبدوائیت اقرب وعسل مطبوخ کف کرفته حرارت وحدت وجلای آن کمتر وبغذائیت اقرب ودر قوام آوردن آن شرط است که آب داخل کنند وبآتش ملائم جوش دهند تا بقوام آید واحتیاط کنند که نسوزد زیرا که اکر آب داخل نکنند کف آنرا نمیتوان کرفت و اکر آتش زیاده کنند میسوزد وتلخ میکردد * افعال وخواص آن جالی ومفتح سدد وافواه عروق ومقطع ومنقی بلغم لزج ورطوبات وجاذب آنها از عمق بدن وفضول دماغی وزائل کنندهٔ استرخا و استسقاو یرقان وسپرز وعسر البول وانواع ریاح وایلاوس وسموم بارده ومفتت حصاة ودلیل برمنافع آن همین بس که حق تعالی در کلام مجید خود میفرماید که * واوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا ومن الشجر ومما یعرشون ثم کلی من کل الثمرات فاسلکی سبل ربک ذللا یخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فیه شفاء للناس ان فی ذلک لآیة لقوم یتفکرون * وجناب مقدس نبوی صلی الله علیه وآله وسلم میفرماید * فوالذی نفسی بیده ما من بیت فیه عسل الا ویستغفر الملک لذلک البیت فان شربها رجل دخل فی جوفه الف الف دواء وخرج منه الف الف داء فان مات

و هو في جوفه لم تمسه النار * و قال صلى الله عليه و آله و سلم قلب المؤمنين حلو يحب الحلوة و قال صلى الله عليه و آله و سلم نعم الشراب
العسل يرعى القلب و يذهب برد الصدر و قال صلى الله عليه و آله و سلم من يريد الحفظ فليأكل منه و نيز در حديث آمده
که هر که اراده شفا داشته باشد باید که صبح ناشتا عسل با آب باران ممزوج کرده بیاشامد و جالینوس گفته هیچ چیز بهتر
از عسل نیست در نفع از برای بدن و علاج اکثر امراض و از برای سرشتن ادویه جهت آنکه بسبب لزوجت و غلظت
قوام باعث سرعت امتزاج و حفظ آنها است از تلاشی و فساد و بسبب حلاوت محبوب طبائع و لذیذ و دافع بشاعت
و رساننده قوای ادویه است بسرعت در تمام بدن و غیر اینها از فوائد کثیره * امراض الراس و الصدر و المعدة و الکبد
و غیرها * آشامیدن آن با مصطکی جهت جلب رطوبات و فضول دماغی و فالج و لقوه و استرخا و خدر و امثال اینها و تقویت
معده و اشتها و دفع ریاح و لزوجات و تفتیح سدد و قولنج و تقویت معده و شهوت طعام و باه و با کندر جهت تنقیه صدر
و قصبه ریه و استسقا و یرقان و طحال و تفتیت حصاة و عسر البول و انواع ریاح و ایلاوس و دفع سموم و با آب خصوصا آب باران
مرطب اعضا و مقوی باه و شحم و مدر و منقی قرحه امعا و مثانه و مفتت حصاة و رافع عسر البول و بالخاصیت مسکن عطش
و قی نمودن بدان جهت تنقیه معده * الفم و الحلق غرغره آن جهت تحلیل ورم عضلات جانب حلقوم و لوزتین و تنقیه
جراحت کام و زبان و حلقوم و لوزتین و بدستور تحنک بدان و مضمضه بدان با سرکه جهت استحکام لثه و رویانیدن
گوشت آن و تقویت دندان و جلای چرک و سفید کردن آن خصوص که با نمکشت بردن آنها بمالند و در زهرها هیچ
مرتبه بعمل آورند و شبه نموده کسیکه آنرا مرخی دانسته باعتبار آنکه شیرینیها همه مرخی اند و وجه شبه
آنست که شیرینی را مطلق اخذ نموده و فی الحقیقت شیرینی با رطوبت مرخی است نه شیرینی با یبوست و عسل حار یابس
است بالاتفاق العین اکتحال آن بتنهائی و یا با آب پیاز و با نمک اندرانی جهت جلای بصر و دفع حکه و جرب و دمعه
و بیاض و نزول آب در آن الاذن قطور آن در گوش با انزروت و نمک سنگ جهت رفع ریاح و دوی و قطع مده و رطوبات
سائله از آن و تسکین اوجاع بارده آن و ثقل سامعه و بدستور قطور آن با زهره گاو تازه و با آب برگ نیم تازه و یا با شیر یز
و یا لبن نسا و یا با سفیده بیضه مرغ الصدر آشامیدن و لعق غلیظ آن با روغن گل جهت سرفه بارده الامعا تحقین بدان با آب
بارتنگ جهت قرحه امعا و تحلیل اورام آن نافع باتکرار عمل و بتنهائی یا حقنها مقوی عمل آنها اعضا التناسل و الرحم ضماد
آن بعد از حمام مکرر باعث تقویت قضیب و عظم آن و حمول آن جهت علل رحم زنان نفساء الاورام و البثور و الکلف
و غیرها ضماد آن با آرد گندم جهت تحلیل اورام و نضج دمامیل و با سرکه و نمک جهت تحلیل اورام و رفع کلف و با قسط
جهت کلف و با نمک جهت رفع آثار ضربه و صدمه که باد نجانی رنگ شده باشد و یا عنبه جهت تنقیه اوساخ جروح و بردن
گوشت زائد و التیام زخم آنها و با زرا وند طویل و آرد کرسنه جهت التیام زخمهای عمیقه مجرب و با زراوند طویل و آرد
کرسنه و بادام تلخ و حب المحلب و آرد جو جهت ادرار عرق و با انزروت جهت جلای قروح و بردن گوشت زائد و باد و بهق
و بهق و برص و کلف دافع آنها و با نوشادر جهت بهق و برص و مطبوخ آن با شبت جهت رفع آثار ضربه و توبا و طلای آن با روغن
گل جهت قروح شهد به و سائر قروح حادثه از بلغم مالح و جهت تقویت بدن و بتنهائی جهت رفع قمل و صئبان که بفارسی
رشک نامند و در جسد اموات حافظ آنها است از سرعت فساد و همچنین مالیدن آن بر لحوم و شحوم و غیرها السموم لعوق
و یا آشامیدن آن با آب گرم جهت قطر فتال و گزیدن سگ دیوانه و غلیظ آن با روغن گل جهت نهش هوام و قی نمودن

بلاد آن جهت رفع اذیت افیون خورده و از خواص مجربه آنست که چون زن با آب شربته ساخته ناشتا بیاشامد اگر با عسل مغص کرده حامله است و الا فلا وتجربه این امور بتجربه میتوان کرد جیدآن و در بعضی اصلیه و اطلیه و در بعضی مواد تازه خام اندک حاد آن اولی است و بالجمله جهت مبرودین و بلغمی مزاجان و در زمان و فصل و بلد بارد نافع مضر محرورین مصلح آن اشیاء و مصلح محرورین و اکثار آن سریع الاستحاله بصفرا و مفسد دماغ حار و مهیج قی و امراض صفراویه و حاره و عطش مفرط مصلح آن آب انار ترش و اترج و آب لیمو و فواکه حامضه و ربوب آنها و سرکه و کشنیز مقدار شربت آن یا نزده مثقال بدل آن دوشاب انگوری و خرمائی جید غیر مطبوخ بدانکه عسلیکه مگس آن برگیاه افسنتین و امثال آن نشسته باشد طعم آن تلخ بود جهت امراض معده و کبد و تفتیح سدد و آنچه بر صعتر نشسته باشد بد بو و جهت مبرود و مرطوب مزاجان و امراض بلغمیهٔ بارده و آنچه بر حشاشا نشسته باشد نیز جهت امراض مذکوره و قابض و تفتیح سدد نافع و گفته اند نوعی عسلی خریفی میشود که از بوئیدن آن عطسه می آید و گفته اند غشی آورد و عرق سرد و عقل را زائل کند آنرا نباید خورد تدبیر کسیکه آنرا خورده باشد قی فرمودن و ماهی نمک سود شور خوردن و مکرر قی کردن است تا معده نقای تام یابد و بعد از آن تفاح مز یعنی ترش شیرین که سبب خوش باشد و امرود تناول نمایند و نیز نوعی از عسل میباشد که خواص آن مانند شوکران است استعمال این نیز جائز نیست و هیچ قسم و دستور طبخ عسل و شراب آن و مثلث آن و ماء العسل در قرابادین کبیر مذکور شد و از خوردن عسل ردی و بسیار تند و تیز که از بوئیدن آن عطسه آید و از خوردن آن حالتی مانند خوردن بزر البنج عارض گردد علاج آن تطفیه باشربهٔ بارده و آب فواکه بارده و العبه مغربه و مانند اینها است *

* فصـــــــــل العين مع الشين المعجمة *

* عشبهٔ مغربیه * بضم عین و سکون شین و فتح باء موحده و ردا مخفف عشبة النار است زیرا که اهل اندلس و مغرب آنرا عشبة النار نامند بسبب حدت آن و بعضی گویند که بهندی رس و برومی سرینه و بفرنگی اسفرنیه گویند و وجه نسبت آن بمغرب آنست که اولا اهل مغرب اطلاع بر فوائد آن یافتند و بعد از آن در سائر بلاد انتشار و اشتهار یافت * ماهیت آن بگمان ظاهر است که یاسمین بری باشد و آن شاخهای نباتی است شبیه بلبلاب و در هم پیچیده بلکه اشبه بیاسمین سفید که بهندی چنبلی نامند و بسیار تلخ و گل آن بسیار خوشبو و برگ آن اندک عریض و اطراف آن تیز و غلیظ و سبز رنگ و نرم و قسمی شاخهای آن خاردار شبیه بخار گل سرخ و از یاسمین بستانی بسیار کوچک تر و بیخ آن سیاه و باریک و پرشعبه قسمی برگ آن مشابه ببرگ لبلاب و گل آن شبیه بیاسمین زرد و از آن کوچکتر و رنگ آن مائل بسبزی و خوشبو و زیاده از یاسمین بری و بر مجاور خود می پیچد بهترین همه و اقوی مغربی آنست که شاخهای آن بلند و متوسط در سطبری و باریکی و سرخ نیم رنگ باشد که چون بشکنند از آن غباری ظاهر شود و مغز آن سفید باشد و آنچه غلیظ تیره رنگ و با وصاف مذکوره نباشد بد است و قوت آن تا بیست سال باقی است و عشبه بلاد دیگر ضعیف الاثر * طبیعت آن گرم در اول درجهٔ دوم و خشک در آخر آن و خشکی کهنهٔ آن زیاده از نو آن و بیخ آن در آخر سوم و بعضی در اول چهارم گرم و خشک گفته اند و ذر قوت قریب بفلفل سیاه است و صاحب معتمد و بعضی دیگر نیز بیخ خربق دانسته اند چه در قوت و فعل مانند آنست و سائر اجزای آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و مرقق و ملطف و معرق و مدر و جهت اکثر امراض بارده رطبهٔ دماغیه و صدریه و معدیه و کبدیه و کرده و مثانه و رحم و اوجاع مفاصل و امثال اینها نافع * امراض الرأس و الصدر و المعدة * بوئیدن

عشبهٔ مغربیه

گل آن جهت درد سر و شقیقهٔ بارد و مضمضهٔ بطبیخ آن با سرکهٔ انگوری جهت درد دندان بارد و آشامیدن مطبوخ آن بنحو چوب چینی وقند هیبند هندی آن نیز جهت فالج و استرخا و لقوه و ربو و سرفهٔ مزمن و ضیق النفس و تقویت معده و کبد و استسقا و بواسیر و از بن قبیل سائر امراض باردهٔ رطبه و آشامیدن طبیخ شاخ و بیخ آن که بقدر نیم اوقیه آنرا در یک رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد و با شکر و امثال آن بنوشند جهت فالج و استرخای مزمن و ضیق النفس و سرفهٔ کهنه بیعدیل و سعوط بیخ آن بوزن حبهٔ با روغن بنفشه جهت شقیقهٔ بارده * اوجاع المفاصل و النقرس و عرق النسا و الاورام و الامراض السوداویه و الجذام و الآتشك و امثالها * آشامیدن سفوف آن هر روز یک مثقال با نبات تا یکهفته و زیاده بران جهت اوجاع مفاصل مزمنه و ضماد آن با کلاب جهت فالج و تسکین اوجاع مفاصل و عرق النسا و غیرها و تحلیل اورام و حمول آن مدر بول و مسقط جنین مقدار شربت آن از یکمثقال تا دو مثقال بدل آن چوب چینی اندک کهنه مضر محرورین و جوانان و در فصل گرما و امراض حاره مانند حمیات حاره و صفراویه و دمویه و حصبه و جدری و مانند اینها و آشامیدن طبیخ برگ و شاخ آن بقدر سه درم با هم وزن آن بسفایج و مصطکی و مقدار زرق مسهل قوی خلط سود ابغیر کرب و آشامیدن برگ آن مقدار قلیلی با زیت بسیار مقیء قوی عنیف و جهت گزیدن کلب کلب و جهت جذام و امراض سوداویه دوائیست قوی ولیکن غیر مامون و با خطر و ضماد آن جهت قروح خبیثه نافع بیخ آن بسیار حار و حاد چنانچه ذکر یافت و محرق و مقرح جلد است مانند شیطرج هندی و طلای آن جهت بهق و برص و با سرکه جهت عرق النسا و داء الثعلب بعد یکه خون آلود کرده در یک دو دفعه زائل کرده اند باذن الله تعالی بتقرح و دفع مواد ردیهٔ آنها و نیمدرم آن که مقدار شربت آنست مسهل قوی بلغم و سودا است و مانند خربق سیاه است و با آب خیازی مقیء قوی و یکمثقال آن کشنده بقیء و کرب و مغص مصلح آن روغن بادام شیرین است بدانکه نفع آن در امراض بلغمیه ظاهر است چه در هرد و کیفیت یعنی حرارت و یبوست ضد کیفیت بلغم است که برودت و رطوبت باشد بقواعد کلیه که علاج و دفع مرض بضد است و اما در امراض سوداویه باید که باعتبار یبس سودا موافق نباشد اما باعتبار ترقیق و تلطیف و اذابه و تحلیل آن مواد غلیظه و متحجره را رطوبات بسیار در بدن بهم میرسد که باعث ترطیب و اصلاح یبوست سودا و دافع علت حادثهٔ از انست و با لخاصیت نیز مانند حجر لاجورد که با وجود آنکه دافع امراض سوداویه است امزجهٔ سوداویه را مضر است زیرا که موجب حدت صفرا و زیادتی حرارت دم و احراق آنست مگر آنکه تعدیل نمایند آنرا به بعضی عرقهای سرد و غیر آن که در بن وقت شاید در بعضی امزجهٔ صفراویه و دمویه نیز نافع باشد حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که جمعی آنرا نائب مناب چوب چینی میدانند موافق گویند اگر محرور المزاجان یا بس ضعیف بهیچ قسم استعمال ننمایند بهتر است زیرا که ضرر آن در امزجهٔ ایشان مکرر مشاهده شده و دستور آشامیدن آن بانحای شتی و معجون آن در قرابادین کبیر مذکور شده *

* عشر * بضم عین و فتح شین معجمه و راء مهمله و بتشدید شین نیز آمده و عشار بالف بعد از شین نیز آمده لغت عربی است عشر
و بیونانی سجاکیوس و بفارسی خرک و درخت زهرناک و بهندی آک بمد الف و سکون کاف و ها و عوام اکون و مدار نیز نامند * ماهیت آن از جملهٔ اشجار بتوعی است حاد اکال سمی و بقدر قامتی و زیاده بران و شاخهای بسیار از بیخ آن میروید منبت آن بادیه و صحراها و زمینهای رملی و مخصوص ببلاد گرم سیر و برگ آن شبیه ببرگ کنهل و ترنج و از آن درد و اندک کلان و ضخیم تر و نرم تر و با اندک زغبی و گوبا بران گردی نشسته و جمیع اجزای آن از برگ و ساق

وشاخ شیردار که چون بشکنند از آن بسیار شیر برمی آید بحدیکه از یک درخت آن بقدر یکرطل وزیاده هم شیر بعمل میاید
وگل آن چند عدد متصل بهم فی الجمله شبیه بگل نرگس ونوشته که بگل خرزهره است وثمر آن شبیه بخیار کوچکی وبلول
بزرگی ومنحنی وچون رسیده وشکافته گردد از جوف آن چیزی شبیه به پرزحریر وپنبهٔ سیمل بغایت نرمی برمی آید وگویا
کیسهٔ مملو از پنبه است وتخم آن فی الجمله شبیه بحب القرطم وتخم سنا مکی وخاکستری رنگ مائل بسیاهی واعراب بادیه
از آن پنبهٔ مخده یعنی بالش ترتیب میدهند ودر قداح یعنی آتش زنه مستعمل دارند وسه نوع میباشد یکی درخت آن بزرگ و
گل آن سفید وبرگ آن بزرگ وشیر بسیار دارد واین در شهرها ودرکنار بساتین نیز میروید وبهترین انواع گفته اند ودوم
از آن کوچکتر درقد وبرگ وبیرون گل آن سفید واندرون آن بنفش مائل بسرخی وسوم از همه کوچکتر وگل آن بسبزی رنگ
مائل بسفیدی وبعضی زرد گفته اند ولبن این هردو کمتر از اول وبیشتر در بیابانها وزمینهای ریگی میروید * طبیعت
شیر آن درچهارم گرم وخشک وباسمیت است * افعال وخواص آن اکال ومقرح جلد وقاطع بلغم وبا قوت مسهله
قویه وسترندهٔ موی است وحادترین شیرهای نباتات شیردار است ودباغان اهل حجاز وسند وهند شیر آن را درستردن
موی جلود مستعمل دارند امراض الراس وغیرها طلای آن رافع کچلی وسعفه وقوبا وزائل داءالثعلب واسیر ومضمضهٔ آن با عسل
جهت قلاع دهان اطفال نافع وچون لبن آنرا به پنبه آلوده بردندان موجع گذارند جهت تسکین وجع آن وحکیم میر عبدالحمید
درحاشیهٔ تحفه نوشته که جهت تسکین جذام وقوبا وجرب وبثور ودمامیل وصلابت طحال وامراض کبد واستسقا ودیدان
وحب القرع نافع است واگر نخود را در شیر آن چند مرتبه تسقیه نمایند ودرسایه خشک نمایند بجهت ضیق النفس
وسعال بلغمی مجرب ودیگران گفته اند که چون ارزن وماشلوک ویا نخود ویا غیر آن از حبوب را در آن مکرر تسقیه کنند ودرسایه
خشک نمایند مقدار قلیل آن اسهال بسیار مینماید وبجهت امراض مذکوره نافع وطلای اندک آن برمفاصل دست وپا که بعنوان
نقطها بسر خلالی برآنها گذارند باعث آبله وتقرح واخراج رطوبت لزج وتسکین اوجاع آنها است چنانچه بعض اهل
هند وبنگاله این را مانند شیطرج مستعمل دارند وبعضی درسالی یکمرتبه درموسم بهار وتابستان * طبیعت برگ وشاخ
آن درسوم گرم وخشک * افعال وخواص آن بستن برگ تازهٔ گرم کردهٔ آن جهت تحلیل اورام وتسکین اوجاع بارده
وندهین مطبوخ آن در روغن زیتون جهت فالج وتشنج وذرور برگ خشک آن جهت منع سعی قروح ساعیه وخبیثه
واکله ورفع چرک قروح وسحج وتجفیف آنها وبردن گوشت زائد فاسد نافع وحکیم میر عبدالحمید نوشته اگر درخت آنرا
که گل آن سفید باشد از برگ وشاخ وپوست وگل وچوب درسایه خشک نمایند وبسایند وهر روز وزن دو مثقال آنرا با شیر گاو
بخورند جهت ضعف بدن وناتوانی وربو وسعال بلغمی وتپهای مزمن وتحلیل نفخ بسیار نافع واگر تسقیه نموده درآب
بهنگرهٔ بخورند درمنافع انفع واتم است ونوشته اند که ذرور برگ خشک آن جهت منع سعی قروح ساعیه وخبیثه واکله
ورفع چرک قروح متقرحه وتجفیف آنها وخوردن گوشت فاسد مفید وچون یکی از حبوب مذکوره را با برگ آن درظرفی
مانند سبو ومرتبان بطریق فرش ولحاف چیده وبر آن آب آنقدر که از روی آن بگذرد بریزند وسر آنرا پوشیده مدت
بیست یوم بگذارند پس برآورده حبوب را درسایه خشک نمایند استعمال قدر قلیل آن نیز مسهل وامراض مزبوره را نافع
است وپنبهٔ آن جهت قداح یعنی آتش زنه بهترین اشیا است وچون درحین تری ونازکی ازهم بازکرده برجراحات
بگذارند قاطع نزف الدم آنها وجهت رویانیدن گوشت تازه موثر * مضار جمیع اجزای آن باسمیت ومضر محرور المزاج

ومضعف احشا است ومفرح جالی مقدار شربت لبن آن نیم درم وسه درم آن کشنده وتقرح احشا وبواطن را اسهال قوی مصلح آن البان وادهان وتنقیه بقی است الخواص اهل مصر گویند بخور را قتواش برگ آن گریزانند از پشه اصحاب مؤلف گوید اگرحتی المقدور واستعمال چنین ادویهٔ سمیهٔ کثیر الغایله ننمایند اولی است حکیم میرمحمد مومن وغیره نوشته اند که قسمی از شجرهٔ عشر را سمیت بحدیست که جلوس ونوم در رمایهٔ آن کشنده است وبرگ آن شبیه ببرگ لبلاب وملوز وقسمی را برگ شبیه ببرگ درخت گز وگل آن سفید وثمر آن مثل نخود مائل بسرخی وکیسوس بن ثالس گوید که ازین قسم سکر میگرفته اند با وجود شیرینی مقدار وزن مثقال آن قاتل بوده درسه روز ودر خزائن ملوک ضبط اقسام سکر العشر ازین جهت میشده محمد بن احمد بن زکریا گوید که در ظرف سفالی که شیر آنرا جمع کرده بودم بعد از ان آن ظرف را مکرر با آب گرم وا شنان شسته جمع کثیر که از ان ظرف آب خوردند همگی هلاک شدند *

* عشرق * بفتح عین وسکون شین وفتح راء مهمله وقاف بیونانی قرحا وگویند بیونانی مرفوران نامند * ماهیت آن بلغت اهل حجاز سنای عریض الورق را نامند برگ آن ازبرگ سناء عریضتر وسبزتر وگل آن مائل بسرخی وبعضی لاجوردی رنگ وکوچک با سنداره وغلاف آن شبیه بغلاف نخود مزغب وتخم آن عدسی شکل کوچک وبعضی مرو دانسته وابن تلمیذ گفته گیاهی است برگ آن شبیه ببرگ هاروسرخ وخوشبو وعروسان استعمال میکنند ودیسقوریدوس غیر آن دانسته دیسقوریدوس در ثالثه گفته قرحانیاتی است برگ آن شبیه ببرگ عنب الثعلب بستانی و با شعبهٔ بسیار بزرگ سیاه رنگ تخم آن شبیه بجاورس ودر غلاف های شبیه بخرنوب شامی وعروق آن سه یا چهار بقدر یکشبر سفید رنگ خوشبو ومنبت آن بیشتر سنگلاخها که آفتاب بران تابنده باشد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن چون از بیخ آن مقدار ربع یکمن نیم کوفته در شش قوطولی شراب حلو یکشب وبکر وز بخیسانند پس صاف نموده سه روز بنوشند جهت تنقیهٔ رحم وتخم آنرا چون در حسو داخل کرده بنوشند ادرار بول وشیر آورد وخوردن حب آن خواهش باه وخواه خشک جهت بواسیر وسیاه کردن موی نافع

* عشقه * بفتح عین وشین وقاف وها بفارسی اخفاک وتال شار وبهندی چاندریل نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بلبلاب وبسیار کم برگ وشاخهای آن بسیار از لبلاب قویتر و ازان درازتر وبهر درختی که می پیچد آنرا خشک میکرده اند وازین جهت آنرا عشقه نامند مشتق از عشق که بهرتنیکه پیچد آنرا خشک میکردانند وتخم آن شبیه بحلبه وازان کوچکتر وزرد رنگ ابن دیسقوریدوس نامند وبعض اطبای این زمان تخم آنرا کشوث دانسته اند

* فصـــــل العین مع الصاد المهملة *

* عصفور * بضم عین وسکون صاد وضم فا وسکون واو وراء مهمله بفارسی کنجشک وچغوک وبنجشک وبترکی سرچه وشارچه نیز وبینکالی گوربه وبهندی نر آن را چرا ومادهٔ آنرا چریه نامند * ماهیت آن طائریست معروف صغیر الجثه واهلی وبری میباشد وجثهٔ بری آن اندک بزرگتر ومنقار آن باریکتر وازتر از اهلی وبهندی این را بکهری نامند واهلی را چریه وگوربه بکاف فارسی نامند وبهترین آن فربه شتوی بری آنست وخاکی آن هرچند فربه باشد زبون * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وبری آن از اهلی یابس تر * افعال وخواص آن مسخن ومسمن بدن وموافق مرطوبین که در ابدان ایشان ریاح تولید کند ومحرک باه وزیاده کنندهٔ منی ومنعظ وگوشت آن ملین طبع وجرم آن قابض بطن وگفته اند عصفور را زطیور رجیده است ازبرای اصحاب فالج ولقوه واسترخا وخدر وضعف کبد وامنعقاد یرقان وضعف گرده

وباه وامثال اینها و بهترین اغذیه است برای مبرود ومرطوب مزاجان وکسی که شکایت از کثرت ریاح در شکم خود نماید ومغز سر نر آن را خصوص که در وقت هیجان گرفته ودر روغن بادام بریان کرده وبا فاویه مفرحهٔ مقویهٔ معینهٔ باه خوشبو نموده باشند بغایت مهیج باه وزیاده کنندهٔ منی ومنعظ است وفراخ یعنی بچهٔ آن قوی است در تحریک باه وشدت انعاظ خصوصا چون عجه سازند با زردهٔ تخم مرغ ودر روغن زیت بریان کنند وبخورند وهمچنین بیضهٔ آن واین در تسمین بدن بی عدیل ومغز سر آن با زردهٔ بیضهٔ مرغ مهیج باه وآشامیدن آن با شراب وحمول آن بعد سرعت حمل زنان عاقر مضر محرورین مصلح آن آب آنار وغوره ومری وسکنجبین حامض است وبهترین آنست که گوشت آنرا مثنجن سازند با مری ویا آب آنار ویا غوره واخورند تا زود انهضام یابد زیرا که گوشت آن صلب وگرم است وچون عصفور را ذبح نمایند وخون آنرا در آرد عدس بچکانند وبنادق سازند وخشک ساخته بوقت مقاربت یک بندقهٔ آن را با عسل سائیده برا حایل بمالند وبار ابر زمین نکذارند ومقاربت نمایند باه را برانگیزاند وچکانیدن خون آن در چشم جالی بیاض آن وزبل آن بسیار گرم وخشک وجالی بیاض عین وکلف وآثار حادث در روجه وبا آب دهان جهت رفع ثآلیل وجالی کلف وآشامیدن استخوان سائیدهٔ آن مقوی معده وحابس اسهال وناسائیدهٔ آن بغایت مضر احشا وامعا است بلکه اولی اجتناب از استخوان آنست خواه سائیده وخواه ناسائیده بهمان جهت وآنکه مورث سحج مری وامعا است وخاکستر پران محلل اورام است طلاء وچون موی مقعدهٔ آن را پاک کرده در رقبهٔ کوش بدارند درحال درد آنرا ساکن کند ومجرب وچون پرهای آنرا تمام بکنند وپاک کنند سوای سر آن که زنده باشد ودر آشیانهٔ زنبور عسل بیاویزند تا از نیش زنبورها بمیرد پس در روغن بجوشانند تدهین بدان جهت استرخای قضیب وتقویت باه ونعوظ مجرب وعصافیر شوک که عصفور کوچک اغبر است که عوام آنرا ابوتمرون نامند بسیار خشک وگرم است ونمک سود خشک آن قاطع اسهال مزمن است وخوردن آن مضر محرورین مصلح آن اشیای مذکوره است *

عصی الراعی * بفتح عین وصاد والف مقصوره ولام وفتح راء مهمله والف وعین مهملهٔ مسکوره ویا لغت عربی است — عصی الراعی

بلاطینی آنرا بسیاث بلی گویند وببربری رستنی نودیه وبلغتی دیگر بربری کوری زوله وبیونانی بطباط وبلغوثیون برمند ار نیز وبمصر بانی شطبانی نلوعرین وبا تریقی خنجر ودر جلد اول حاوی کبیر برشیان دارونا مند گویند برشیان دارو اسم فارسی آنست وبفارسی کسته وهزار بند ک رمرجرا وبهندی لال ساک گویند وگویند بهندی راج کیری نیز نامند وآنرا عصای موسی نیز نامند وبالجمله در ماهیت آن اختلاف بسیار است ودر وماده میباشد دیسقوریدس در ثالثه گفته نر آن هرسال از سر نو میروید ویا شاخهای بسیار باریک تر تازه منبسط بر روی زمین مانند سد وبرگ آن شبیه ببرگ سداب واران بلند تر وبسیار نرم تر ونزد هر برگی گل سفید وسرخ تیره وماده آنرا گیاه کوچک ویکشاخ تر تازه وبرگ آن شبیه ببرگ صنوبر ونزدیک یکدیگر ومنبت آن آبهار بغداد می گفته دو نوع است ذکور واناثی وبعضی کبیر وصغیر گفته اند ذکر آن ثمنشی بزرگ واناثی آن کوچک وبرانثی ذکر آن طولانی وبرگ مادهٔ آن مائل بتد وبرمنابت آن شطوط انهار وجاهای آب دار وسایه وگل آن نزد برگ آن میروید ازان آن سرخ وازماده سفید ودر کتاب موهوم بطسفدیم است که درختی کوچک با شاخهای باریک گره دار وبرگهای مفروش بر روی زمین ودر تابستان وزمستان میماند وگل آن نزد گرههای شاخ آن میروید واین شبیه بساک چولائی هندی است وانطاکی نوشته نباتی است خاردار برگ آن تر وتازه مزغب قریب ببرگ بلسان وتخم آن مابین

برگهای آن بر میآید و ذکر و انثی میباشد تخم ذکر آن سرخ و تخم ماده آن سفید و در رجوزا میرسد و قوت آن تا یکسال باقی میماند و صاحب اختیارات بدیعی نوشته بهترین آن سرخ رنگ مائل بسیاهی بستانی آنست و صاحب تحفه نوشته کبیر و صغیر میباشد کبیر را نر و صغیر را ماده و بفارسی صغیر را سفید مرز و کبیر را سرخ مرز نامند و تخم و ساق آن سرخ و برگ آن مائل ببنفشی و در باغها بسیار روید و گیاه صغیر آنرا خاک تره گویند و برگ و ساق صغیر آن سبز و تخم آن سفید کوچکتر از تخم کبیر و گویا خاکستر بر برگهای آن پاشیده اند و تخم هر دو قسم در زیر برگهای آن بر میآید و انبوه و در افعال کبیر آن از صغیر قویتر * طبیعت آن در سوم بارد و در اول خشک و جزو مائی بر آن غالب * افعال و خواص آن قابض و رادع و حابس نفث الدم و نزف الدم کل اعضا و قی صفراوی و اسهال مزمن مراری و حیض و مسکن حرارت باطنی و ظاهری و تبهای دوری و قرحهٔ امعا را نافع الاذن قطور عصارهٔ آن قاتل کرم گوش و مجفف قروح و مسکن وجع آن الصدر آشامیدن عصارهٔ آن تا یکه اوقیه قاطع نزف الدم سینه المعدة ضماد آن مسکن التهاب معده و مبرد آن و آشامیدن آن حابس اسهال مراری و قرحهٔ امعا و نزف الدم آنها و مرضی که در آن قی و اسهال مرد و آید و این مرض را بیونانی حولارا نامند و قولنج را نیز مفید شرباً و ضماداً و حقنةً و حمولا الرحم چون در شراب طبخ نمایند و با عسل بیامیزند جهت قروح فرج عظیم النفع است الجروح والقروح والاورام والبثور ضماد آن جهت اندمال جراحات تازه و تحلیل فلغمونی و حمره و نمله و قروح ساعیه و کل اورام دمویه و منع انصباب مواد جید النفع و ضماد برگ تازهٔ آن جهت تسکین التهابات و حمره و نمله نافع السموم آشامیدن آن با شراب جهت دفع سموم و نهش هوام سمی مضر رئه مصلح آن انجیر و شربت بنفشهٔ سکری و صندل نیز گفته اند مقدار شربت از آب آن تا هفتاد مثقال بدل آن عنب الثعلب و برای بیخ آن در طب منفعتی تا حال ننوشته اند و اهل هند مضمضهٔ با آب مطبوخ آنرا جهت جوشش دهان و ضماد سائیده گرم کردهٔ آن را جهت نضج و انفجار دمامیل و گلهار یعنی ملح ماخوذ از محرق آنرا صباغان بجای زاج در صبغ لباس مستعمل دارند *

عصب * عصب * بفتح عین و صاد و باء موحده بفارسی پی و بهندی پاری و پتهه نیز نامند * ماهیت آن چیزی است چرب سفید صلب در انفصال و نرم در انعطاف و خم شدن و بدن حیوان مولف از آنست و حس و حرکت بی آن نمی باشد و حیوانات پیکه استخوان دارند بسر آنها کشیده شده است * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن دیرهضم و ردی الغذا و سریشم مصنوع از آن جهت التصاق شعر منقلب و غیر آن نافع *

عصفر * عصفر * بضم عین و سکون صاد و ضم فا و راء مهمله احریض است در آنجا و در قرطم که حب آن است مذکور میگردد

عصارات * عصارات * بضم عین و فتح صاد و الف و راء مهمله و الف و تاء مثناة فوقانیه جمع عصاره است * ماهیت آن اجزای مائیهٔ مستخرجه از نباتات است خواه از گلها و یا از اوراق و یا از اغصان و یا اصول و لحای آنها باشد که کوبیده فشرده اخذ نمایند خواه همان قسم مایع استعمال نمایند و خواه خشک نموده و آنچه از آنها باسمی مخصوص اند علیحده بدان نام ذکر می یابد و باقی در ضمن نبات آن *

* فصل العین مع الضاد المعجمة *

عضل * عضل * بفتح عین و ضاد معجمهٔ مفتوحه و لام * ماهیت آن چیزی است در بدن حیوان که قریب بمفاصل و اعضای متحرک آن میباشد و بحسب تعدد حرکت اعضا تعدد آن میباشد و آن مرکب از لحم و رباطات و اعصاب و عروق و غشا است چنانچه تشریح آن در کتب تشریح و کلیات مذکور است * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن جید الغذا

ومُصلح آن كثيرا و خوردن آن ادمان و با زیرمعتدله و با لجمله انچه از اعالی بدن و قریب بمفصل باشد بهتر است از اسافل آن و دور از مفصل ومضرّت آن ردی است بطی الهضم و با لکیموس و لذیذ و خفیف و تقلیل تناول آن و اکثار آن محدث قی بالخاصیت و همچنین چون در امتلای طبیعی بدن بخورند

* فصل العین مع الظاء المعجمة *

* عظایه * بفتح عین و ظاء معجمه و الف و یاء مثناة تحتانیه و ها و عظاء بمد نیز آمده * در ماهیت آن اختلاف است صاحب قاموس گفته دابهٔ ایست شبیه بسام ابرص و جمع آن عظاء و دیسقوریدوس گفته که از جنس حردون است شبیه بوزغ و لهذا آنرا اجلان و مادهٔ آنرا فرجان نامند و انطاکی سالامندرا دانسته و حکیم علی جیلانی گفته حیوانی است مانند سام ابرص و سبز رنگ بطیء الحرکت الوان آن در اوقات شبانروز مختلف میگردد و چون در آتش اندازند نسوزد و با قوت سمیت است و آنرا مانند شیرابی دست و پا انداخته و شکم آنرا شکافته امعای آنرا برآورده در عسل نگاه میدارند که فاسد نگردد

* افعال و خواص آن * ضماد آن آشامیدن مقدار دو دانگ از آن جهت رفع الم و سمیت گزیدن آن و چون آنرا شق کنند و بر نهش افعی بندند نفع بسی بخشد الجروح والقروح جهت جرب مانند ذراریح است در نفع و در مراهم اکاله و موتامه داخل میکنند الزینة طلای مطبوخ خون آن در زیت سنرند موی است و زهره و سرگین آن هرد و زهر قاتل و سرگین آن شدید الجلا است چون اندکی از آن را با نشاسته بسیار بیامیزند وجهت رفع کلف و آثار غلیظه و تنقیهٔ قروح عفنهٔ خبیثه استعمال نمایند مقبل است و چون عظایه کسی را بگزد و دندانهای خود را در آن موضع گذارد باید که روغن و خاکستر بران بمالند تا برآید و ابریشم و قز بران بمالند تا برآید پس خاکستر و روغن بران موضع بمالند و اگر وجع آن دوام یابد بمکند آنموضع را بقوت و طول نمایند بران آب گرمی که در آن نخاله جوشانیده باشند پس تریاق و ترباق و طرخشقوق نافع است *

* عظم * بفتح عین و سکون ظا و میم جمع آن عظام بفارسی استخوان و بهندی هدی و هاد نیز و بیونانی سوانوس و برومی ستوون و بسریانی کرماو بترکی سموک نامند * ماهیت آن معلوم است که جسمی است صلب در بدن حیوان که از آن صلبتر عضوی نیست و از اعضای مفرده است و برای استحکام و دعامه و صلب و افعال قویه قیام و قعود و مشی و سائر حرکات آسانی و باحسن وجوه مخلوق است و فوائد آن بتفصیل در کتب تشریح مذکور است و عدد آن در بدن انسان بعدد حروف رحم است یعنی دو صد و چهل و هشت و بهترین آن استخوان انسان است * طبیعت آن در دوم سرد و در اول سوم خشک و محرق آن در آخر سوم خشک * افعال و خواص آن قابض و حابس و مجفف امراض الراس آشامیدن سائیدهٔ استخوان انسان جهت صرع مجرب خصوصا پوسیدهٔ آن و ریختن آب مطبوخ استخوان پوسیده با سرکه بر سر حابس رعاف و سعوط بسیار نرم سودهٔ آن و تعلیق ناب یعنی دندان نیش ثعلب جهت صرع و تعلیق استخوان پهلوی ضبع یعنی کفتار جهت شقیقه جانب راست برای جانب راست و چپ برای جانب چپ الفم تعلیق ضرس آن برای ضرس اعضاء الغذاء آشامیدن کهنهٔ بالیدهٔ آن که بسیار نرم سوده باشند حابس اسهال و قاطع نزف الدم و آشامیدن رماد ساق گاو و استخوان ران آن مقدار یکمثقال با عصارهٔ عصی الراعی جهت قطع نزف الدم و حبس بطن و سحج امعا و آشامیدن ذرور رماد استخوان کلب قاطع بواسیر است مجرب الطحال آشامیدن سوختهٔ بالیدهٔ آن با سکنجبین جهت سپرز و دلستور سودهٔ کعب تیس با سکنجبین الباه آشامیدن کعب تیس با عسل جهت تهییج باه و استخوان بالیدهٔ انسان با عسل بدستور الرحم بردا شتن فتیلهٔ آن تنقیهٔ رحم نماید و رطوبات سایله آنرا خشک کرداند حرق النار ضماد خاکستر آن با سرکه جهت سوختگی آتش اوجاع المفاصل وغیره آشامیدن آن با عسل

جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا وغیرها بتخصیص اوجاع عظام القروح والجروح ذرور کهنهٔ پوسیدهٔ آن جهت تجفیف رطوبات والتیام اعضای یابسه وعصبانیه مانند ذکر وخصیه وضماد استخوان سنگ پشت با صبر رادع ومانع تروح وملصق جراحات ومانند نورهٔ موی را بسترد وزائل سازد وبواسیر را ساقط کرداند الحمی آشامیدن استخوان انسان میت بقسمی که شارب آن نداند جهت حمی ربع وآشامیدن استخوان کاسهٔ سر انسان مخدر ومسکن الم الزینة طلای کعب خنزیر جهت برص وطلای استخوان انسان کهنهٔ بالیدهٔ بماء الشعیر جهت رفع آثار آبله وغیره وکهنهٔ بالیدهٔ آن که در دیوارهای کهنه باشد با گلاب نیز همین اثر دارد مقدار شربت آن تا د ومبتقال الخواص گفته اند که داشتن ضرس انسان با استخوان بال هدهد در زر در سربائم مادام که در زیر سر آن باشد بیدار نشود وبا خود داشتن ضرس آن مانع احتلام است وتعلیق دندان طفل اول که افتد وبر زمین نرسد در نقره گرفته باعث منع آبستنی است تعلیق دندان تمساح بر جانب راست باعث تقویت بر جماع است وتعلیق دو استخوانیکه در بال خروس میباشد ودر طرف آن سوراخ است جهت رفع اعیا وتعلیق راست آن برای حمی دائمه وتعلیق کعب ابن عرس که بزندگی آن برآورده باشند بر زن باعث آنست که حمل نگیرد وتعلیق ناب سگی که انسان را گزنده باشد در پوست پیچیده بر بازو جهت نزدیک نشدن سگ دیوانه بصاحب آن وفریاد نکردن آن بر او وتعلیق ناب کلب بر کسیکه در خواب حرف زند وبر طفل باعث سرعت وآسانی برآمدن دندان او بی وجع وجهت رفع یرقان ودفن کردن کلهٔ انسان میت در برج کبوتران باعث کثرت ایشان است وگویند چون استخوان ناب یعنی دندان نیش سگ وگربه را در میان جماعتی اندازند که ایشان نزاع نکنند باعث خصومت شان گردد وچون استخوان سگ را بجای استخوان انسان که شکسته وبرطرف شده باشد گذارند التیام یابد وافعال وخواص استخوان هر حیوانی در ضمن بیان آن حیوان ذکر یافت ومی یابد ان شاء الله تعالی

* فصـــل العین المهملة مع الفاء *

عفص * عفص * بفتح عین وسکون فا وصاد مهمله بفارسی مازو وبهندی مازو پهل نامند * ماهیت آن گویند ثمر درخت بلوط است زیرا که درخت بلوط یک سال بلوط ثمر می آورد ویک سال مازو چنانچه در بلوط ذکر یافت ونیز گویند ثمر درختی است بسیار شبیه ببلوط شاید این اصح باشد زیرا که بلوط مخصوص بسرد سیر است ومازو در بلاد هند که گرم سیر است نیز میشود وبهترو مختار آن بزرگ خام سبز صلب سنگین بی سوراخ آنست وآنچه سبک وبا رسیده وبخلاف اوصاف مذکوره است ضعیف وقوت آن تا سه سال باقی ماند * طبیعت آن سرد در اول وخشک در دوم ونیز در دوم سرد ودر سوم خشک گفته اند با جوهر ارضی بسیار بارد وشدید القبض * افعال وخواص آن حابس ومانع سیلان رطوبات الراس نفوخ آن قاطع رعاف العین اکتحال آن جهت دمعه وسلاق وجرب الاذن قطور آن با آب بقلة الحمقاء در گوش خون وچرک جاری از آن باز دارد الفم سنون وذرور آن برد ندان وبن آن ومضمضه بمطبوخ آن خصوصا با سرکه جهت تقویت دندان ولثه وعمور وجلب رطوبات فاسده از زبان ولثه وقلاع دهان ومنع سیلان رطوبات از دهان وپر کردن سوراخ دندان کرم خورده را بدان مفید ومانع تاکل آن اعضاء النفض آشامیدن سائیدهٔ آن با آب جهت قروح امعا واسهال مزمن وسیلان حیض ورطوبات رحم وتجفیف آن وبدستور خوردن آن باغذیه وضماد پختهٔ آن در آب جهت اورام مقعده وبروز آن وبروز ناف اطفال خصوصا با سرکه القروح والجروح والاورام وغیرها طلای سائیدهٔ آن با سرکه جهت

وبا و باد سرخ در ابتدا وداء الثعلب وکلف وبهق ونمش ورد ذرور مسحوق آن بر لحم زائد باعث ضمور ولاغری وتحلیل آن خصوص محرق آن وضماد آن رادع ومحلل اورام ومانع سعی قروح ساعیه ونمله واکله است شربا خصوصا مطبوخ آن باسرکه ویا شراب ذرور وزرور طلاء نیز وجهت جبر وکسر نیز مفید الزینة اغتسال موی با آب مطبوخ آن با نقوع آن سیاه کنندهٔ موی است وسیاه کنندهٔ مداد وا ستخوان وطلای آن حابس عرق ورافع بد بوئی آن ومحرق آن در زینت جهت سیاه کردن موی نیکو خضابی است که بعد بریان کردن دهنیت آنرا نشف نموده سوده بکار برند مضر سینه ومحلل مصلح آن کثیرا وصمغ عربی ویا بیض نیمبرشت خوردن مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن پوست انار وجهت بلوط وثمرة الطرفا وهلیلهٔ زرد است بوزن آن ودستور احراق آن آنست که برروی اخکر بسوزانند ویا ظرف سفالین بر آتش بگذارند ودر ان ظرف بریان کنند ودر شراب خاموش نمایند ویا در سرکه ونمک و قبض وتجفیف ولطافت این بیشتر است بسبب حرارت مکتسبه از حرق خصوص مطفی آن در شراب قابض ویا سرکه ونمک وبرای حبس دم وتجفیف قروح وتحلیل اورام این انفع از غیر محرق آنست

* فصـــــل العین مع القاف *

* عقاب * بضم عین وفتح قاف والف وباء موحده بفارسی اله والوه وبهندی کیده وبترکی قرا حوش نامند وباصطلاح اکسیریان اسم نوشادر است * ماهیت آن طائری است معروف بزرگ جثه سیاه رنگ واز جملهٔ جوارح طیور وسباع آنها ست * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن لحم آن لبنی صلب ردی الکیموس جهت ابرده ورباح ورطوبت نافع وقوت باکوشت کاواست العین اکتحال زهرهٔ آن جهت ابتدای نزول آب در چشم وحدت بصر وتقویت آن ورفع غشاوه وتوروح آن الاورام طلای خون آن جهت تحلیل اورام الزینة سرگین آن جالی طلای آن جهت رفع کلف وجوشش رخسار وتحلیل خنازیر بخور ریر آن جهت اختناق رحم نافع است

* عقرب * بفتح عین وسکون قاف وفتح راء مهمله وباء موحده لغت عربی است بفارسی کزدم وبهندی بچهو وبفرنگی اشکوربی نامند وباصطلاح اکسیریان مراد از کبریت است * ماهیت آن از هوام ذوات سموم است وآن اقسام والوان میباشد انچه در حرکت دنبالهٔ خود را بلند دارد شباله وانچه برزمین کشد جراره نامند واین از شباله کوچکتر است ودر سمیت قوی تر ومهلک ودر شهرا هواز کثیر الوجود بحدیکه مردم ترک سکنای آنجا نموده اند وسمیت عقرب ماده قویتر از نر آن وسیاه آن زبون خصوص سیاه زغبدار بزرگ آن وبتخصیص سیاه پردار وگفته اند عقرب عسکریه وبعض مواضع دیگر نیز بسیار با سمیت است بحدیکه گفته اند بمجرد مشی بربدن هلاک میکرده اند وگویند که اگر نیش خود را بر سنگ زند آنرا مفتت میکرده اند چنانچه شخصی آنرا بر ریسمان بسته برروی سنگی بست هر مرتبه که نیش خود را بران سنگ میزد پارچهٔ از ان سنگ جدا میگشت واهل ابرای تفتیت حصاة مجرب دانسته اند وبتجربه رسیده که چون اجرهای آب ندیده را اندک آب پاشیده برروی هم بچینند خصوصا در تابستان عقرب بسیار در میان آنها تکون میباید وبعضی گفته که چون گاهورا کوبیده دفن کنند در زمین در وسه روز عقرب تولد کند وبعضی گفته که چون شاخهٔ کنگر را در میان دو خشت آب ندیده بگذارند عقرب تولد کند وگزانیدن عقرب بر غیر موضع عصب رافع فالج ومجرب دانسته اند * طبیعت آن در سوم سرد وخشک * افعال وخواص آن امراض الراس طلای روغن آن جهت فالج ولقوه واسترخا واوجاع مفاصل وغیرها العین اکتحال خاکستر آن بافلفل وزنجبیل وادویهٔ حارهٔ مناسبه جهت رفع بیاض وناخنهٔ چشم انسان وغیر

آن و محرق آن با سرگین موش بقدر نصف وزن آن جهت تقویت بصر و جرب و جلای غشاوهٔ العین و آشامیدن برشتهٔ آن جهت سرفهٔ باردهٔ کهنه و قرحهٔ آلات بول و آشامیدن محرق آن با ادویهٔ مناسبه جهت تفتیت سنگ گرده و مثانه و عسر البول بی نظیر و جهت رفع قولنج خواه حادث بالذات و خواه بمشارکت گرده و البرص و البهق و الکلف و داء الثعلب طلای عقرب بزرگ خشک کرده سوده با سرکه سرشته بر برص تازه زائل کند آن باذن الله تعالی و جهت بهق و کلف و داء الثعلب نیز مفید القروح و چون عقرب را در زیت بسوزانند و بر قروح خبیثه و عسرة الاندمال بمالند و بر بالای آن سفوف عقرب محرق بپاشند سودمند بود و تدهین داء الثعلب بدان نیز زائل کند آن و رویانند موی آن البواسیر طلای آن جهت اسقاط دانهٔ بواسیر و بید ستر تدهین بدهن آن السموم چون زنده آنرا شق کنند و بر موضع گزیدهٔ عقرب بندند جذب سمیت نماید و خوردن برشتهٔ آن جهت رفع سمیت آن نیز مفید الباه تدهین آن جهت تقویت باه مؤثر گفته اند چون بگیرند عقرب را در آخر ماه که سه روز یا چهار روز از ماه مانده باشد گرفته در شیشهٔ کنند و بر آن زیت ریخته و سر آنرا محکم بسته در آفتاب چند روز بگذارند تا قوت آن تمام در دهن آید تدهین بدان جهت فالج و وجع ظهر و عرق النساء و قطع دانهٔ بواسیر گفته اند گر زیاده باشد اعداد عقرب زیاده نمایند بحسب آن روغن را بازای هر عددی باید که ده درم زیت باشد و چهل روز در آفتاب گذارند و تدهین بدان جهت تفتیت حصاة مجرب و گفته اند تعلیق عقرب مردهٔ خشک بزنیکه حمل آن ماند باعث حفظ آن از اسقاط مقدار شربت رماد آن نیم درم تا یک مثقال مضر ریه مصلح آن گل ارمنی و تخم کرفس و آشامیدن آب پیاز تا بیست مثقال و چون عقرب کسی را بگزد موضع لسع آن ورم کند و صلب و سرخ گردد و ملسوع در بدن خود دو حالت مختلف دریابد که گاه سرد گردد و گاه گرم و کرب و اضطراب و ضعف در دل خود و عرق سرد و استرخای اعضا و لرزه و اختلاط عقل و اختلاج لبها و فواق و قی شدید عارض گردد و بعد چیزی لزج بر آید و ریح در شکم او بهم رسد و رنگ او متغیر گردد و زبان او سطبر گردد و دندانها بر هم افتد و غشی او را طاری گردد و اعضا سرد و سست گردد و قضیب او ورم کند و مقعد او بر آید این هنگام معالجه بد بر نبود بالجمله علاج آن فی الفور بستن بالای آن موضع اگر ممکن باشد بقوت تمام مانند مار گزیده و بزر کتان و کبریت زرد و ملح الطعام را کوبیده بروغن زنبق سرشته بر آن موضع گذارند و جند بید ستر و فرفیون و مرمکی و فلفل دراز با سرکه بر آن موضع بقوت تمام بمالند و بآتش تکمید نمایند و با آب گرم و تریاق فاروق و تریاق اربعه و تریاق العقارب و سیر بخورانند و سیر را نیز ضماد نمایند و جلد و اطراف بمالند و اجتناب نمایند از استعمال اشیای مفتحهٔ سدد خصوصا کرفس و اگر عقربیکه گزیده است بدست آید بگیرند و بکوبند و بر موضع نهش آن نهند دفع سمیت آن نماید و مجرب و آهک و برگ توت را کوفته بروغن دنبه سرشته بر محل زخم آن نیز و آهک و زردهٔ تخم مرغ با هم آمیخته نیز درد آنرا ساکن گرداند و باقلا کوفته بدوشاب سرشته فی الحال درد آنرا ساکن کند و اگر گژدم را در روغن بجوشانند و بمالانند و آن روغن را بر موضع گزیدگی آن مالند درد ساکن گردد و اگر با عسل آن روغن را بیامیزند و چون کودک از مادر بزاید قبل از آن بکام او بمالند اگر در همه عمر گژدم او را بگزد درد نکند و اگر چرک گوش خنزیر را بر موضع گزیدگی عقرب بمالند درد ساکن شود و اگر صریشم را بسرکه حل نمایند و بر زخم گژدم بمالند همین عمل کند و اگر گژدم را بگیرند و با نمک سوده در روغن چراغ گرم داخل کنند و بر زخم گژدم گذارند همین عمل کند و اگر برگ تاک را بکوبند و بر موضع لسع گذارند درد ساکن شود و اگر مغز جوز و انجیر و سیر کوفته بر زخم آن بمالند نیز سودمند بود استعمال شیافهٔ یخ در مقعد مسکن وجع

است و موش را شکم شکافته گرما گرم بران ضماد نمایند و تخم بولجه را پخته ضماد نمایند و بیخ کبر و افسنتین و زراوند طویل و ملح جریش و طرخشقوق اجزای متساوی با عسل معجون ساخته منه چهار دانگ بخورانند نقل است که شخصی فالج داشت که قادر بر قیام و قعود و مشی نبود از اتفاقات شبی در بین خواب چند جای بدن او را عقرب جراره بگزید آن را از فالج او زائل گشت اطبای ماهر گفتند اگر بار دیگر او را بگزد هلاک خواهد شد و این نقل بتفصیل در کتاب فرج بعد شدت مسطور است و تریاق و دافع سمیت عقرب جراره خوردن روغن گاو و یا گوسفند و ریختن گرم کرده بسیار گرم جوشان بر موضع لسع آنست مکرر و نیز گذاشتن محجمه و بقوت کشیدن و داغ کردن آن موضع پس فصد نمودن و ربوب فواکه حامضه خصوص سیب ترش و سویق آن با آب سرد و طرخشقوق و کاسنی مطفیات و مسکنات حدت و ماء الشعیر و ماء القرع و ماء الخیار و قرص کافور و امثال اینها از خون و تریاق عسکری و تریاق متخذ از طرخشقوق خشک و برگ سیب ترش و کشنیز خشک اجزا متساوی و سه کف آنرا بخورند مفید است و هر مرضی که حادث گردد از ان بمعالجهٔ آن پردازند و دستور احراق و دهن و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت #

عقرب بحری

عقرب بحری # بهندی سینگهی مچهلی و بفرنگی شکورپی مرین نامند # ماهیت آن نوع ماهی صدفی است خاردار که سر آن بزرگ و خاری سفید بران رسته که نیش آنست گزیدن آن باعث درد و سوزش عظیم # افعال و خواص آن امراض عین اکتحال زهرهٔ آن جهت نزول آب و خیالات و جلای غشاوه و تقویت بصر و بدستور اکتحال محرق آن جهت نزول آب و غشاوه و بیاض و قرحهٔ چشم داء الثعلب طلای آن جهت داء الثعلب مفید

عقعق

عقعق # بفتح دو عین و سکون دو قاف و آنرا عکه و بترکی عقصقان و در اصفهان علاچاره نامند # ماهیت آن از طیور معروفه و از کلاغ ابلق کوچکتر و خوش منظرتر # طبیعت آن گرم و خشک ردی الکیفیت # افعال و خواص آن خوردن آن از داخل مجرب و زود قریب بغراب ابقع اکتحال زهرهٔ آن جالی غشاوه و قروح عین و مورث محبوبی در نظر خلایق گفته اند و گفته اند بخور زبل آن جهت ربو مفید است

عقیق

عقیق # بفتح عین و کسر قاف و سکون یاء مثناة تحتانیه و قاف # ماهیت آن سنگی است معروف و معدن آن یمن و در کنبایت بیشتر و ساحل بحر روم نیز گفته اند و بهترین آن یمنی است که صاف و شفاف باشد و گفته اند فرق میان یمنی و غیر آن آنست که یمنی صلب میباشد بخلاف غیر آن و بالوان بسیار میباشد سرخ و زرد و سفید و سیاه و هر یک برنگین و نیم رنگ و سرخ و جگری و صاف و شفاف و ناصاف غیر شفاف و ابلق و شجری و ذو طبقات و هر یک در هنگام برآوردن از معدن کمرنگ میباشد قطعهای صاف شفاف بی جرم آنرا چون اگر ده طبخ میدهند رنگین میگردد و طریق طبخ آن آنست که دیگ بزرگی خزفی یا مسی را که بلند باشد تا بگردن دران چوبها میچینند و دیگ را تا بنصفه آب میکنند و قطعهای عقیق را بران چوبها میچینند و سر دیگ را محکم بسته زیر آن آتش ملایم می افروزند که بخارات گرم بدانها برسد و کسانیکه این عمل میکنند نزد خود زمانی معین دارند که تا آن زمان طبخ رنگین میگردد پس برآورده تراشیده حکاکی مینمایند بهر نحوکه میخواهند آنچه از انها بسیار رنگین صاف شفاف براق یکرنگ است بسیار خوب و مستعمل در ادویه و انگشتری و غیرها بسیار سرخ شفاف براق این قسم است پس زرد و آنچه در جرم آن شکلی شبیه بشاخهٔ درختی و یا پارچهٔ کوهی باشد آنرا شجری نامند و آنچه ذو طبقات است هر یک برنگی اکثر آنرا بدان قسم تراشند که طبقات آن یکی فوق دیگری باشد آنرا جزع گویند و در حرف الجیم مع

الزاويه کرباشت وانچه درعرض بریده باشند که خطوط آن در سطح بالای آن مدور و یا غیر مدور باشد آنرا حجر ملیحا نی و بعا رمي یا با غوری نامند و این نوع اکثر صلب تر میباشد و اکثر سنگ مهره را از این نوع میسازند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و محرق آن الطف بسبب کسب حرارت و خشکي آن غالب * افعال و خواص آن در احادیث شریفه فضیلت و خواص آن بسیار وارد است آشامیدن دو دانگ نرم سوده آن بتنهائي و یا با شربت سیب جهت تقویت دل و رفع خفقان بتنهائي و یا با ادویه حابسه دم جهت نفث الدم و نزف الدم خصوص دم حیض که بهیچ قسم بند نشود و با ادویه مناسبه مفتحه سده جهت رفع سده کبد و طحال و با ادویه مفتته جهت تفتیت حصاة اکتحال آن بتنهائي و با اکحال جهت تقویت بصر و نیکوئي اشفار سنون محرق آن بتنهائي و یا با مروارید و بسد جهت تقویت دندان متحرک و لثه و منع خون رفتن از بن دندان و جلای جرک آن الخواص تعلیق آن جهت تسکین حدت غضب و خصومت و پوشیدن عقیق لحمی که برنگ آب گوشت شسته باشد جهت قطع نزف الدم از هر عضو که باشد خصوصا برای حیض جاری و پوشیدن انگشتری آن رافع خفقان و باعث هیبت در نظر خصم و استجابت دعوات و امن از درد سینه و گویند چون عقیق را با مشک و کافور و روغن زیت بسایند و بر روی و موی خود بمالند و نزد سلاطین و حکام روند عزیز و گرامی کردند و محبوبه همه خلائق باشد همچنانکه حجر فیروزه را بعالی نگوید از مضر کرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا نیمی درم بدل آن بسد است

* فصل العین مع الکاف *

* عکبر * بفتح عین و سکون کاف و فتح باء موحده و راء مهمله بفارسي برموم نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بموم با اندک عسل آمیخته و غیر آن هر دو است که مجتمع میگردد در خانه زنبور عسل و در سالهای جدب خشک که گیاه کم رویید بیشتر بهم میرسد و رخنهای خانه خود را بدان بند میکنند و بعضی ادوی کفته کسانیکه وسخ الکوائر دانسته اند غلط کرده اند جهت آنکه وسخ الکوائر چیزی است که بر دیوار خانه آن که کوزها مند یافت میشود و آن چیزی است که اولا زنبور عسل آنرا بمنزله اساس بنیاد میکند پس بر آن از موم خانها ساخته عسل در آن جمع مینماید * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بسبب کمال رداءت خوردن را شاید ضماد آن جهت قوبا و جدب خارو بیکان مفید برای آنکه جاذب قوی است و در جبر کسر و استحکام استخوان شکسته و ضربه و سقطه و حبس خون نائب مناب مومیائي دانسته اند و لهذا آنرا مومیائي نحلي نامند و بخور آن جهت سرفه بارد کهنه و حصول آن قاتل و مخرج جنین مقدار شربت آن یکمثقال که باده مثقال نبات و عسل شربت نموده بنوشند صاحب اختیارات بدیعي گفته که عکبر چیزی است که در میان عسل بود و بشیرازی آنرا دارو خوانند و بوشنه که مولف گوید مگس نحل آنرا برای خورش خود و بچگان خود مهیا ورده از مجموع گلها و آن الوان میباشد زرد و سرخ و سفید و بنفش و بغایت تلخ بود و اگر در میان عسل بود عسل را تباه کند

* عکر * بفتحتین عین و کاف و راء مهمله * ماهیت آن ثفل و درد هر چیزها است مطلقا و نزد اطبا مخصوص بثفل ادهان است و در اکثر امور قوت را زد هن صافی آنست و در بعض امور غلیظتر و کثیف تر از آن و عکر هر دهنی را حکم بطبع و خواص آنست ولیکن غلیظتر و کثیف تر از آن و مستعمل نیست مگر در اضمده منضجه و لطوخات * طبیعت آن عکر زیت گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن چون در ظرف مس قبرسي طبخ دهند تا غلیظ گردد مانند عسل در رفع مانند حضض بلکه بهتر از آنست الخ چون با آب غوره طبخ دهند تا غلیظ گردد و بر دندان کرم خورده بمالند آنرا قلع نماید با سائیل العین داخل ادویه

عین کرده میشود و از اجزای آنست اکتحال بدان جهت نزول آب در چشم و بند ستور عکره من شوس اعضاء النفض احتقان بکهنهٔ آن جهت قرحهٔ مقعد و درحم و ضماد آن محلل ریاح شدید و طحال الاوجاع و غیرها طلا و ضماد تازهٔ غیر مطبوخ آن جهت عرق النسا و نقرس و اوجاع مفاصل نافع و عکر هر چیز در ذیل ذکر آن چیز مذکور شد و میگردد انشاء الله تع *

* عکرب * بفتح عین و سکون کاف و فتح راء مهمله و باء موحده * ماهیت آن نوعی از حرشف بریست برگ آن مائل بسفیدی و تخم آن سفید مستطیل و چون بریان نمایند لذیذ گردد و با قهوه مغشوش میکنند * افعال و خواص آن بغایت مقوی باه است و سائر خواص آن در حرشف مذکور شد *

* عکنه * بفتح عین و سکون کاف و فتح نون و ها اسم لغت بربری است که نوع دقیق مورنجان است * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن زیاده کنندهٔ باه و مداومت بران سرخ کنندهٔ وجه است بحدیکه سرخی آن بر سر تیز سرایت کند و بزودی رنگ آن زائل نگردد زنان در وسمهٔ خود مستعمل دارند جهت سرخی رنگ رخسار *

* فصل العین مع اللام *

* علس * بفتح عین و لام و سین مهمله بفارسی گندم مکه نامند و طعام اهل صنعا است * ماهیت آن صنفی است از حبوب شبیه بگندم و نان آن شیرین تر از گندم * طبیعت آن سرد و تر و قوت قبض آن زیاده از گندم و گرم تر از جو * افعال و خواص آن چون در آب طبخ دهند و در آب آن صاحب بواسیر بنشیند وجع آنرا تسکین دهد و حرکت آنرا زائل کند *

* علق * بفتح عین و لام و قاف لغت عربی است بفارسی زلو و دوچه و بترکی سلوک و بهندی جونک نامند * ماهیت آن کرمی است در انهار و غدیرها و کول الها که در انها آبهای شیرین ایستاده غلیظ متعفن و طحلب بسیار دارد شد تولد مییابد و انواع میباشد آنچه در انهار و باغ در های آب شیرین و با کثیر الطحلب غیر متعفن بهم رسد و رنگ آن سیاه که رنگ متوسط در کوچکی و بزرگی و سر آن سیاه و مدور و زیر شکم آن اندک الچه باشد نیکو است و گفته اند آنچه زیر شکم آن سرخ رنگ و بر پشت آن دو خط سبز با وصاف مذکوره باشد نیکو است و آنچه بسیار سیاه و الچه است و بزرگ زبون و غیر مستعمل و بسیار کوچک آن ضعیف * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن لعوق خشک کردهٔ آن با عسل محلل خناق و مفتت حصاة و ضماد مسحوق آن با صبر مجفف دامهٔ بواسیر و طلای آن جالی آثار و طلای پختهٔ آن در روغن زیتون بر قضیب بغایت معظم و مقوی آن و ضماد سوختهٔ آن در روغن زیتون بدستور معظم و مقوی آنست و ضماد سوختهٔ نوع کوچک آن با سرکه یا آب بنگ مانع روئیدن موی زائد است که در اجفان روئیده و کنده باشند و قطور آن با روغن بنفشه جهت حرقت البول و قرحهٔ مثانه مجرب گفته اند و چون یازده عدد زلوی بزرگ زنده را با بیست مثقال خراطین شسته خشک کرده در روغن کنجد تازه خالص مقدار نیم آثار دهند خوب بجوشانند پس صاف کرده در شیشهٔ نگاهدارند و عند الحاجت بر قضیب و حوالی آن بمالند تقویت آن بسیار ببخشد و لعوظ آورد و چون بر خصیهٔ که در ان آب نزول کرده و کهنه و صلب شده باشد چند روز متوالی گرم کرده بمالند زائل سازد و مجرب است و چون نوع اعلای آنرا بر مواضعیکه خون فاسد در انها باشد مانند سعفه و قروح خبیثه و قوبا و بثور زردیه و مواضع ضعیفه و صغیره مانند اجفان و موقهای چشم و رخسارها و یا اطفال و یا زنان ضعیف البنیه که نخواهند حجامت نمایند ایشان را بچسپانند خون فاسد را جذب نماید بی مشقت ولیکن باید که بادن ممتلی نباشد بلکه نقی از اخلاط فاسده باشد و بعد از ان از استعمال آب سرد و هوای سرد و حموضات اجتناب نمایند ؛

واکر مشی نمایند یعنی زرد زنا وزم بر عضوی که زلو چسبانیده اند باز بچسبانند که بقیهٔ خون فاسد یکه در عضو مانده است بکشد بد نیست اما باید که در عید دا از روز بیش کمتر باشد مثلا اکر در روز بیش ده عدد زلو چسبانیده اند روز دوم پنج یا سه عدد بچسبانند و باید که ملاحظهٔ حفظ قوت نمایند در آن مقدار خون یکدفعه نکیرند که ضعف آورد و بر روی رک نه چسبانند و بهتر آنست که زلوی جدید مختار را قبل از چسبانیدن زمانی نکو بدارند که انچه خورده است قی کنند ودفع نماید و عضو شخص مریض را چندان بمالند که سرخ کردد اکر ممکن باشد پس زلو بچسبانند و بعد از پرشدن آن ازخون زلو را از عضو بزور جدا نکنند بلکه بکذارند تا پر از خون شده وسرکشته خود بخود جدا کردد و یا اندک خاکستر و یا نمک بر دهن آن بپاشند و یا اندک پیاز را بر دهن آن رسانند که خود بخود بدین اعمال جدا میکردد پس موضع دهن آنرا لعقه باصحه یا پارچهٔ کرپاس یا زکی کهنه پاک نمایند تا خون آن بند کردد اکر بسا رآید وبند نکردد آن زمان باید ریخا کستر و یا ادویهٔ حابسهٔ دم بند نمایند واکر آن موضع بسبب رسیدن آب یا هوا درد و یا ورم کند وخارش بسیار نماید آن موضع را با زرده خوبهٔ کوفته بیخته در رفوه بسته نکمید نمایند و با آب سوده کرم کرده مکرر ضماد نمایند واز آب وهوای سرد محفوظ دارند وچون بعد ازجدا شدن قدری نمک بردهن آن زلو بپاشند جمیع خونها را قی کرده دفع نماید ونمیرد واکر همراه آب زلو دار بنوشند ودرکلو زلو بماند تدبیر اخراج آن آنست که غرغره با سرکه ونمک نمایند تا برآید *

علك * بکسر عین وسکون لام وکاف اسم جنس چیزی است که ذاتی مصمغ داشته و از هم نپاشد مانند سقز و مصطکی و امثال اینها

* علك البطم * بکسر عین وسکون لام وکاف والف ولام وضم باء موحده وسکون طاء مهمله ومیم بفارسی سقز و باصفهانی قلدرون نامند * ماهیت آن صمغ درخت بطم است خشک آنرا اقلیفون کویند * طبیعت آن در آخر دوم کرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وملطف ومقوی هاضمه ومدر بول ومنقی اوساخ و باتفاق حکمای یونان وروم در جمیع افعال بهتر از مصطکی است اعضاء الدماغ والحلق والمعده خاییدن آن جهت جذب وجلب رطوبات بلغمی از دماغ وتنقیهٔ آن ومعدن از اخلاط لزجه وتقویت معده وتحلیل رطوبات آن مفید اعضاء النفس والقلب چون بلشا وقیهٔ آنرا باد واویهٔ بهٔ کردهٔ بزدر قدر ضماعت بکذارند وتمامی آن را در سه شب وقت خواب بنوشند جهت سرفهٔ رطوبی وخفقان مفید

الفروح والجروح وغیرها باعسل جهت زخمهای باطنی و باسنک روس وزردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت کسر اعضاء ورفع اعیا وردرو یاندن کوشت در زخمها مانند را تینج است ودر مراهم بدل آن داخل میکنند وضماد کل اطلیهٔ آن در بیه بز جهت رفع کجی ناخن ودرد اعضاء وشقاق مزمن خصوصا باقدری شنجرف مجرب ونار وعن زیتون جهت تحلیل اورام وشکافت مفصل وتقویت عصب وحکهٔ کهنه نافع مضر محرورین مصلح آن سکنجبین وکویند مضر عصب مصلح آن عسل است مقدار شربت آن یکمثقال

* علك الانباط * بفتح الف وسکون نون وفتح باء موحده والف وطاء مهمله علك البطم است واسحق بن عمران کوید صمغ درخت پسته است ودر منافع مانند سقز بهتر ین آن سفید مایل بزردی است *

* عليق * بضم عین وفتح لام مشدده وسکون یاء مثناة تحتانیه وقاف بیونانی باطس و بلاطینی روس وسانثر و بفارسی ورد و بشیرازی توت سهکل ودردیلم تموش وبترکی بکوریکان نامند * ماهیت آن دو نوع است غیر جبلی وجبلی وغیر جبلی آن را بلاطینی سارساهوره نامند و آن نباتی است خاردار در برک وکل شبیه بکل سرخ وثمر آن در شکل وطعم مانند توت سیاه اندک مدور سه پهلو * طبیعت آن مرکب القوی وسردی وخشکی بر آن غالب تا بدرجهٔ دوم * افعال وخواص آن

علك

علك البطم

علك الانباط

عليق

جميع اجزای آن مجفف رطوبت و رادع و حابس نفث الدم ونزف الدم و سيلان رحم و مقوی احشا آلات ضماد برگ آن جهت زخمها ی سر و برآمدگی حدقه العين عصارهٔ برگ و ساق تازهٔ مسحوق آن با اندک صمغ جهت جميع امراض حاره و بارده چشم خصوصا قرحه و دمعه و ناخنه و ورم و برآمدگی آن و الغم خائيدن برگ آن جهت قروح لثه و استرخای آن و قلاع و بد بوئی دهان و جراحات تازهٔ آن و همچنين خائيدن ثمر رسيدهٔ آن اعضاء الغذاء و الغض آشاميدن آب برگ و ساق تازهٔ آن با اندک صمغ عربی جهت تقويت معده و نفث الدم و حبس اسهال و فضلات و بواسير و آشاميدن آب طبيخ برگ و ثمر آن و با کلاب در حين حيض مانع حمل و آشاميدن گل آن نيز حابس اسهال و ضماد برگ آن مقوی معده و بواسير را که خون از آن جاری باشد مفيد و بدستور عصارهٔ برگ آن که در سايه خشک کرده باشند و شرط نيکوئی عصارهٔ آنست با زيادتی قوت و ثمر آن قابض ترين ساير اجزای آن و آشاميدن آن مقوی امعا است و بيخ آن با قوت قابضه و جوهر حار لطيف آشاميدن آن مفتت حصاة کليه است الاورام والقروح ضماد برگ آن محلل اورام و منضج کنندهٔ دبيلات و مانع از ديادا کله و نمله و ساعيه و طلای عصارهٔ ثمر تازهٔ آن جهت تجفيف قروح رطبه و منع سيلان چرک و رطوبات از آن و گل آنرا نيز اين خاصيت است و ضماد برگ و شاخهای نازک تازهٔ آن جهت سحج فخذين در اسفار نافع الزينة طبيخ برگ و ثمر آن سياه کنندهٔ موی و نيکو خضاب ميست گويند هر که ملازمت نمايد بغسل قدمين بدان بعد از هر مرتبه که بحمام رود موی آن سفيد نگردد السموم جهت دفع سميت حيوانی که آنرا بفرسطس نامند و آن مار ماهی است که شاخدار است مفيد مضر گرده مصلح آن شکر مقدار شربت آن از عصاره و گل سه درهم و عليق جبلی را بلاطينی سارسا ريد نامند و اين کم خار تر و خارهای آن باريکتر شبيه بنسرين و ساقهای اين سفيد و ثمر اين مائل بتند و بر مانند ثمر گل سرخ و در افعال مانند غير جبلی و شکوفهٔ آن محلل است و اين مؤلف گفته که حضرت موسی علی نبينا و آله و عليه السلام آتش از ين شجر ديده و بعضی گويند از درخت عناب *

* عليق الکلب * و آنرا عليق القدس و بشيرازی درخت سه گل و بفرنگی پليور و گل آنرا بفارسی سه گل خوانند و بعربی ورد السباخ و نسرين السباخ و بيونانی طيش باطش * ماهيت اين نباتيست بسيار بزرگتر از عليق و شبيه بشجر و برگ آن عريضتر از برگ آس و خارها شاخ آن صلبتر از خار عليق و گل آن سفيد و ثمر آن مانند زيتون و سبز طولانی و چون پخته گردد سرخ شود و در جوف آن چيزی مانند پشم بود و مستعمل ثمر آنست که پشم جوف آنرا پاک کرده باشند زيرا که خوردن پشم جوف آن مهلک است بسبب چسپيدن بمری و بجهت شدت قبضيکه دارد * افعال و خواص آن آشاميدن طبيخ پوست ثمر آن بغايت قابض طبع و حابس بول و گل آن سرد و خشک و قابض و مجفف و جهت اسهال دموی و صفراوی و ضعف معده و ضربان و نفث الدم سينه مفيد و گفته اند پشم آن ملحم جراحات است بدل آن شوکة المصريه است

عليق الکلب

* فصـــــل العين مع النون *

* عناب * بضم عين و فتح نون مشدده و الف و باء موحده * ماهيت آن ثمر درختی است معروف قريب بدرخت کنار و زيتون در بلندی و برگ آن اندک ضخيم تر و طولانی تر از برگ کنار و يکروی آن مزغب و پوست درخت آن سرخ رنگ و چوب آن نيز سرخ رنگ و نيم رنگ و خال دار بهترين آن بزرگ باليده بکمال رسيدهٔ سرخ شده پر گوشت جرجانی و با هطائی و نيپالی آنست که شيرين و عفوصت آن کم باشد و نيز نوعی اندک طولانی في الجمله شبيه بخرما و دهتهٔ آن

عناب

یا ریک بلند دید شود که از نهال ذکور مستان رنگپور می آورند در حلاوت این زیاده و رقت و عفوصت کمتر از آن است
و قوت آن تا دو سال باقی است * طبیعت تازهٔ آن معتدل در حرارت و برودت و مائل برطوبت و شیخ الرئیس رحمه الله
تعالی بارد در اول و معتدل در یبوست و رطوبت قلیلی گفته * افعال و خواص آن منضج اخلاط غلیظه و ملین صدر و احشا
و مسهل اخلاط رقیقه و رافع خشونت سینه و حلق و صوت عارض از حرارت و سرفه و ربو و وجع صدر و صاف کنندهٔ خون
و مولد خون صالح و مسکن التهاب و تشنگی و حدت خون و گرمی و وجع جگر و گرده و مثانه و امراض مقعده و لذع امعا
و معده و فساد مزاج جگر و معین طلا بر سائیدهٔ آن بتنهائی و یا همستهٔ آن مسکن التهاب و ورم حار چشم و اعضاء الصدر
آشامیدن آن جهت امراض صدر و رئه مانند سرفه و ربو و وجع صدر و رفع خشونت سینه و حلق و صوت بتنهائی و یا با ادویهٔ
مناسبه و خشک آن از برای امراض صدر و رئه بهتر از تر و تازهٔ آنست و عصارهٔ الغذاء آشامیدن آن نفاخ و بطیء الهضم
و بردی از برای معده و مولد خلط محمود و اندک لزج و ملین احشا و مسهل اخلاط رقیقه و منضج و مسکن التهاب معده و تشنگی
و حرارت جگر و خون و اصلاح فساد کبد و امراض مقعده خصوص رسیدهٔ نیم خشک آن و نیم رس آن حابس بطن و آشامیدن
سائیدهٔ آن با دانه جهت قرحهٔ امعا و با دانهٔ آن مانند سویق با آب سرد جهت حبس بطن و رفع اسهال مفید و اعضاء النفض
گفته اند که جهت امراض کبد و گرده و مثانه نافع است الاورام والبثور و غیرها آشامیدن آب نقوع یا مطبوخ آن در عرق
کاسنی با سکنجبین جهت شری و حصبه و جدری صفراوی و تسکین حدت صفرا و خون و با سکنجبین و خیار شنبر نموده
با ستور هر گاه سرفه نباشد و الا با آب و یا با عرق نیلوفر و یا بید و یا کادی و امثال اینها یا شیره و بید ستور آشامیدن آن با آب
عدس مطبوخ با قشر و آشامیدن نقوع آن در گلاب و شکر جهت اکثر امراض مذکوره سوای سرفه جهت دفع ضرر شراب
و دیلات نافع مقدار شربت آن تا پنج درم ... آن بستان ... مضر معدهٔ بارد رطب و نفاخ خصوص اکثار آن مصلح آن
شکر و مویز طائفی و گلاب و مغلل منی و مضعف باه مصلح آن عسل و بدل آن با میه و چون برگ آنرا با آب طبخ دهند و صاف
کرده هر روز نیم رطل با قدری شکر بیاشامند تا پنج روز متوالی جهت خارش بدن مجرب و در و برگ خشک نرم کوبیدهٔ
پختهٔ آن جهت رفع اکله و قروح خبیثه خواه در دهان باشد و یا در عضو دیگر بهترین دوائی است خصوصا آنکه اولا عسل
بر آن عضو بمالند و بالای آن بپاشند و چون پوست درخت آنرا نرم بسایند و بتنهائی و یا با هم وزن آن سفیدآب ممزوج
کرده در جوف جراحات خبیثه پر کنند جهت تنقیه و التیام آنها مجرب و ... آشامیدن نشارهٔ چوب آن جهت دفع سحج
و حکه و جرب و ضماد آن جهت جبر کسر اعضای شکسته و بیرون رفته و تحریک استخوان از جای خود و صمغ آن بتنهائی و یا
با ادویهٔ مناسبه جهت امراض چشم طلاء نافع و باسرکه جهت قوبا و خائیدن برگ تازهٔ آن باعث ... زبان
و ... مدارک طعم ادویهٔ بشع کریهة الطعم است و لهذا قبل از آشامیدن مسهلات و ادویهٔ بشعه آنرا مضغ مینمایند و شیخ
الرئیس در ادویهٔ مفردهٔ قانون نوشته که جالینوس گفته ... مردم نه در حفظ صحت موجوده و نه در استرداد
صحت مفقوده و غیر جالینوس نوشته که جهت تسکین حدت خون گرم نافع و شاید این خاصیت بسبب تغلیظ آن خون را باشد
و کسیکه آنرا صاف کننده و غاسل آن دانسته ظنی است که توجه من بآن نیست و آنرا غذائیست بسیار قلیلی است و نوشته
که قول حکیم فاضل جالینوس بسیار صواب و نیکو است و پسندیده و سکنجبین عنابی و شراب و لعوق و مطبوخ و نقوع آن در قرابادین
کبیر ذکر یافت و در حدیث وارد است که العناب یذهب بالحمی والکمثری تجلی القلب

* عنب * بکسر عین و فتح نون و باء موحده لغت عربی است بفارسی انگور و بترکی اوزم و بهندی داک نامند * ماهیت آن ثمری است معروف که از درخت تاک که رز لیز نامند بهم میرسد و صیفی و شتوی میباشد و صیفی آنرا انواع و اصناف بسیار است بهترین آن سفید رسیدهٔ شیرین شاداب بزرگ دانهٔ آنست که پوست آن رقیق و تخم آن کوچک و دانهای آن در مقدار متساوی باشد و در هم طویل و در خوشه نباشند و خوشهٔ آن باریک نباشد و الطف همه عسکری و صاحبی و رزیش بابا و کشمشی که وازقی نامند پس انواع دیگر و کشمشی بسیار شیرین و لطیف است * طبیعت آن باقوای مختلفه است و انواع کثیره و مطلق رسیدهٔ آن در آخر اول گرم و تر و بعضی بسیار شیرین آنرا تا دوم گرم و تر دانسته اند * افعال و خواص آن جالی و منضج و سریع الانحدار و کثیر الغذا و بهترین میوها است در غذائیت و تولید خون صالح و معدل امزجهٔ غلیظه و مصفی خون و دافع مواد سوداویه و احتراقیه و مصلح حال صدر و ریه و مسمن بدن و زیاده کنندهٔ پیه گرده که آب آنرا نخورده و پوست آنرا بینداازند مضر معدهٔ رطبهٔ رئیه و مولد ریاح در آن مصلح آن زیره و رازیانه و مضر سدهٔ جگر و طحال و قولنج ریحی و گرده و مصلح آن تخم کرفس و ملین طبع و مورث تشنگی و مصلح آن سکنجبین و غذاهای ترش و آب سرد بالای انگور بغایت مفسد آن و مورث استسقا و تپهای عفن و باید که بعد از چیدن فی الفور تناول ننمایند بلکه بعد از آنکه یک دو روز مانده باشد بخورند و ما بین دو طعام که طعام اول انهضام یافته باشد و انگور تازه نفاخ و ملین و انگوری که قشر آن پژمرده کثیر الغذا تر از آنچه بر و نفع آن کمتر و مقوی بدن و مسمن و زیاده کنندهٔ خون جید و منضج و ملین و جهت ناقهین و صاحبان حمی مزمنه و بارده نافع و آب انگور سریع النفوذ و الانحدار و جهت امراض صدر و ریه و باید که آب آنرا بمکند و پوست آنرا بیندازند و نخورند و مویز خصوصا طائفی آن اوفق بحال معده و کبد و گرده و مثانه و انگوری که دو روز مانده باشد بدستور مویز با تخم خوردن جهت اوجاع معده و امعا و گرده و مثانه بهتر و روغن انگوری که مکرر آب و ثفل آنرا با روغن زیتون جوشانیده صاف کرده و بآفتاب پرورده باشند بغایت مسخن و محلل و ملین جلد است و دانهٔ آن در دوم سرد و خشک و مولد ریاح و حابس بطن و ممسک بول و منی خصوص دانهٔ انگوری که از خم سرکه برآورند و بریان کردهٔ آن قبض آن زیاده و مضر مثانه و گرده و پوست آن سرد و خشک در اول و بسیار بطیء الانحدار و مولد ریاح و ذرور محرق آن جهت جلای جلد و تجفیف رطوبات چشم و اکثر قروح و زخم عضو که باشد مفید و انگور نارس و غوره و عفص سرد و با قوت قابضه و کثیفه در حدیث وارد است که شکی نوح الی الله تعالی الغم فاوحی الله الیه ان یأکل العنب فانه یذهب الغم و در حدیث دیگر وارد است که حبب الی من الفاکهة العنب والبطیخ و در طور خوردن انگور وارد است که کل العنب حبة حبة فانها اهنأ ها و شتوی آن بسبب ضعف تابش آفتاب خوب رسیده و شیرین نمیگردد و صنف میباشد سفید و سرخ و سرخ آنرا در بغداد جبلی نامند و این با شیرینی کمی و با عفوصت و بسیار غلیظ و بطیء النزول از معده و نفاخ و احیانا بسبب بوسیکه دارد مقوی معده است و سفید آن لطیف و سریع النزول تر از آن و خاکستر چوب آن مفتت حصاة و محلل اورام بارده بیضه و خوزه و شقیقه و بواسیر شربا و ضمادا و جوارش حصرم و خل و دبس و دهن عقید آن و رماد الکرم و شراب حصرم و شراب عنب و شراب ریحانی و مسهل و مفتح در قرابادین کبیر ذکر یافت *

عنب الثعلب

* عنب الثعلب * بفتح ثاء مثلثه و سکون عین مهمله و فتح لام و باء موحده و آنرا فنا و زبرق و ثلثان و تولیدون و بفارسی روباه تربک و روباه تورک نیز بمعنی انگور روباه و شکر انگور روباه نیز و بترکی قوش اوزمی و باصفهانی تاج ریزی و بهندی مکوه

ومكوف وكاكنج ماجهي تمرو بلا طبخي ملاطم و تجربة مرابله ويكسهلان ازمور يامنك * ماهيت آن ثمرد رختي است وانواع
ميباشد از بستاني وبري وجبلي وهريك نرو ماده ميدارد نوبستاني آنرا كاكنج واهل مغرب حب اللهو وماده آنرا عنب
الثعلب واهل مغرب فناد و نزد اطلاق مراد اين است وبري نيزدو قسم ميباشد جبلي وسهلي وجبلي نرآنرا اهل مغرب
كاكنج غاليه نامند ودرختانرا ميكارند واين كوچكتر وصلب تر از كاكنج بستاني است ونافع تر از آن وكويند نرقسم جبلي
را كاكنج منوم وماده بري را عنب الثعلب مجنن نامند وكيفيت اين بسيار قوي ميباشد ونبات عنب الثعلب بستاني مابين
شجر وگياه وتا يكذرع وپرشاخ وبرگ آن بزرگتر وعريضتر از برگ ريحان ومائل بسياهي وثمرآن زرد مائل بسرخي
وشيريني بالزوجت ودرخوشه وتخم آن ريزه بقدر خشخاش وصغير وثمر اين نوع نيز سياه ميباشد وكويند سياه آن خالي از
سميتي نيست وغير مستعمل از داخل وبهترين آن مستعمل زرد مائل بسرخي باليده تازه فاسد نشده آن است ومستعمل ثمر
وبرگ وعصارۀ آن وياعرق آن ويا مطبوخ يعني سلاقۀ آن ويا طلا وضماد آن از خارج وعصارۀ آن نيز ونبات كاكنج بستاني
از نبات عنب الثعلب بزرگتر وبرگ آن عريضتر وثمر آن بقدر ولبۀ كوچكي وانگوري خورد املس ودر غلافي ودر ابتدا
سبز وبعد از رسيدن سرخ ميگردد وتخم آن بزرگتر از تخم عنب الثعلب ونبات قسم اول سهلي كه آنرا عنب الثعلب منوم
نامند نمنشي عظيم وبرگ آن شبيه ببرگ سيب وبه ومزغب غبار آلود ودر ساق آن چسپندگي است وگل آن سرخ برنگ
خون وثمر آن در غلافي زرد واصل قشر آن سرخ ودر زمينهاي نمناك سنگلاخ ميرويد وقسم دوم اين كه مجنن گويند
نباتي است برگهاي آن مانند جرجير وبزرگتر از آن شبيه ببرگ حرشف وبي خار وثمر آن در خوشه ودر هر خوشه ده
دوازده دانه ودانهاي آن سياه مدور رخوما نند دانۀ دبق وبيخ آن سفيد غليظ مجوف بقدر ذراعي يكذرع منبت آن اماكن
جبليه ونزديك درخت چنار ومواضعي كه بادهاي گرم آنرا محرق سازد * طبيعت بستاني آن در دوم سرد وخشك
وباحرارت فاعله وگفته اند سرد در اول وخشك در دوم ومخدر آن بارد يابس در سوم ومخدر منوم آن شبيه با فيون
وضعيفتر از آن * افعال وخواص بستاني آن ملطف ومسكن حرارت وتشنكي وبا قوت قابضه ورادعه ومحلل اورام حاره
امراض الراس والصداع ضماد برگ نرم سودۀ آن جهت صداع ورم حجب دماغ وبعد منور نطول بدان وبخور آن
جهت نزلات وآشاميدن يكمثقال ريشۀ بيخ آن با شراب منوم الاذن ضماد آن بر بناگوش جهت تحليل ورم آن وقطور آب
برگ آن نيمگرم چند مرتبه جهت امراض گوش وبيني العين عصارۀ برگ همه انواع آن حتي منوم جهت غرب وتقويت
بصر وساييدن شبافات نافعۀ چشم جهت اوجاع عين وقطور آب آن بدل آب خالص وبدل سفيدۀ بيضۀ مرغ انسب
وقطور عصارۀ نباب آن بتمامه جهت زخمي وآسيبي كه بچشم رسد موثر الفم غرغره با آب برگ آن جهت اورام حلق
ودرد دندان امراض آلات الغذاء والنفس ضماد آن بر معده جهت ورم آن والتهاب آن وساير اعضا واورام حاره
وآشاميدن چهار وقيۀ آب آن با شكر محلل اورام باطنيه وامراض احشا ومسهل اخلاط مراريه ورافع مغص وزحير وورم
مقعده واستسقاي حار وبدل سنورد ويا بقدر آن با آب رازيانه وآب كاسني وبا كشوث وحقنۀ آن جهت جنون وشرب وتنقيۀ
امعا بسبب اطلاق آن وقوت قبضي كه دارد وفرزجۀ آن جهت قطع سيلان حيض ورطوبات رحم وحمول آن مانع احتلام
بسبب برودت آن وآشاميدن تخم مخدر آن مدر بول ومفتت حصاۀ گرده ومثانه ومبرد ومانع احتلام الاورام والحكة
والجرب والقروح وحرق النار وغيرها آشاميدن آب آن جهت اورام باطنيه حاره وضماد آن جهت منع اورام حاره

ظاهریه و با طلیه و سوختگی آتش و زخم آبله و قروح ساعیه و سرطان متقرح خصوصا با آرد جو و انگور را استعمال و با اسفیداج و دهن ورد جهت حمره و نمله و بلاستعمال اسفیداج مضر و مثانه و مصلح آن قند بدل آن کاکنج و نزد بعضی بطباط مقدار شربت آن تا پنج مثقال و از مطبوخات تا ده مثقال و از آب آن تا بیست مثقال و آب غیر مطبوخ آن بغایت مقی است و عنب الثعلب مجنن که ماهیت آن ذکر یافت * طبیعت آن در چهارم خشک و از سموم است * افعال و خواص آن یک مثقال آن بغایت مسکر و زیاده از آن تا چهار مثقال کشند * بخشکی زبان و کمودت رنگ و فواق و قئ الدم بسیار و نفث آن و اختلاف سهج و مخاطیه در دهان و بهم رسیدن طعمی شبیه بطعم شیر و استعمال آن بهیچ وجه جائز نداشته اند و بعضی در اصلاح مواد حاره فاسده غلیظه تجویز نموده اند و تدبیر کسیکه آنرا خورده باشد آشامیدن ماء العسل است و قئ فرمودن با آن و با نیسون و شبرم و مهیج را زیانج و آشامیدن شیره آن با شکر و آشامیدن طبیخ آن و خوردن بادام تلخ و سینه مرغ فربه *

* عنب الدب * بضم دال مهمله و باء موحده مشدده بترکی مردا راغاجی و بارشین بوزکوند و درخت آنرا غابش نامند * ماهیت آن درختی است کوهی نر و ماده میباشد نر آن بقدر قامتی و شاخهای آن بسیار و مائل بر زمین و چتری و بسیار و برگ آن مانند برگ انار و مائل بپهنی و نرم و ثمر آن خوشه دار و بقدر کنار کوچک و مانند کاکنج سرخ و در جوف آن چهار پنج عدد دانه کوچک و طعم آن با اندک شیرینی و تلخی و لزوجت و قبض کمی و گل آن زرد مائل بسبزی شبیه بگل حنا و بارکتر از آن و بغداد می نوشته نوعی از زعرور جبلی است و بیخ آن مائل بسرخی * طبیعت آن سرد و خشک در اول * افعال و خواص آن ثمر آن جهت نفث الدم نافع و سویق خشک آن حابس اسهال کهنه و بیخ آن بسیار مجفف و جاذب و محلل اورام و بیطاران پوست آنرا برا ورام دواب ضماد مینمایند تا چرک آورده به شود و ماده آنرا برگ بزرگتر از زرور و شبیه ببرگ شمشاد و از آن کوچکتر و بغیر چتری و بیخ آن عود بری است و سائر اجزای آن با سمیت و در بلاد کرمان و شهر زکنه را لوجود و آنرا برکک نامند و برگ آن مسکر است بخلاف بیخ آن *

* عنب الحیة * بفتح حاء مهمله و یاء مثناة تحتانیه مشدده و رها شامل ثمر فاشرا و ثمر کبر است

* عنبر * بفتح عین و سکون نون و فتح باء موحده و راء مهمله * در ماهیت آن اختلاف است بعضی گویند موم نوعی از نحل است که در جزائریکه در میان دریا واقع است در جبال و اشجار آن نوعی نحل خانه ساخته عسل در آن جمع میکنند و در موسم بهار که گلها و شکوفها بسیار است و در موسم بادوباران از شدت آن هرد و خانهای آنها جدا گشته با سیلاب در دریا میرود و عسل آن بمرور ایام شسته زائل میگردد و موم خالص آن از تابش آفتاب و لطمات امواج پی در پی در هم نشسته پرده پرده و مدور و غیر آن میگردد و بساحل دریا میآید و مردم آنرا برمیدارند و استعمال و بیع و شری مینمایند و مدور آنرا شمامه مینامند و بقیمت اعلی میبرند و مؤید این است که از جمعی ثقات شنیده شده که بندرت بعضی اوقات تازه آن که بدست آمد با حلاوت و نرم مانند خمیر شیرین بسیار خوشبو میباشد و در سواحل بحرین و مالدیپ و حضرموت و نواح آنها موج میآورد و مردم آنجا آنرا برمیدارند و امام و سلاطین و حکام و متولین آن بلاد ان بقیمت بسیار گران میخرند و برغبت تمام مینمودند و میگویند بسیار مقوی باه و حرارت غریزی و قوی و ارواح است و بدن را فربه میسازد و حیوانات بحری آنرا بسیار دوست میدارند و چون آنرا دیدند بزودی می بلعند و در شکم آنها انهضام نایافته آنها را میکشد و با شکم آنها منتفخ شده بر روی آب می افتند و کسانیکه واقف این امرند آنها را بزودی گرفته شکم آنها را شکافته برمیآورند و این سیاه رنگ و اندک باسهوکت

و زهومت میباشد و این را عنبر بلعی مینامند و نیز مؤید آنست آنچه نواب غفران مآب حکیم سید محمد هاشم المخاطب بحکیم معتمد
الملوک سید علوی خان بخال والد ماجد محرر قدس الله سره سماعی نموده اند که نقیر شامه دید که در آن مثل نعل جانور
های سیار ریزه بعضی عدد که جلد پوست آنها صلب خزفی بود بودند و محرر کتاب نیز قطعه عنبری دید که در آن نیز سر و گردن
جانوری صدفی جلد سوخ جوزی رنگ شبیه بمنقار نیز چیزی در آن نمایان بود و آن مغفور نیز نوشته اند ولیکن قول بر آنکه
آن رطوبتی است که از بعضی معادن میان دریا و یا جزائر میان دریا مانند قیر و مومیائی و قیر بر می آید و بسبب جزر و مد و تلاطم
امواج و رسیدن حرارت آفتاب بدان بر روی آب دریا پرده پرده منجمد میگردد و نیز مدور و بشکل شامه و باشکال دیگر گشته
بساحل می افتد نزد احقر اقوی است و گفته اند از این هر دو آنچه مخلوط بخاک و ریگ و رمل میگردد در ته آب می نشیند بسبب ثقل
و این صفایحی سیاه میباشد و احیانا از زمین صفایح آن رمل و خاک و چرک بر می آید و این را عنبر رملی و تخته نامند و بدون
تصفیه استعمال این جائز نیست و طریق تصفیه آن مانند تصفیه موم است و در مقدمه ذکر یافت اما قول بر آن که عنبر روث
یعنی سرگین نوعی از حیوان دریائی است که موج آنرا بساحل می اندازد و همچنین قول بر آنکه آن طل یعنی شبنمی است
که بر روی دریا نشسته بطول زمان منعقد میگردد چنانچه صاحب اخوان الصفا بر آنست بعید مینماید والله اعلم بحقائق ما خلق و
ما خلق پس بدانکه از عنبر آنچه صافی مائل بزردی است آنرا عنبر اشهب و از این آنچه مدور و بشکل شامه نامند و آنچه قطعهای
آن مائل بسفیدی است و بر آن نقطهای بسیار ریزه سفید میباشد آنرا عنبر خشخاشی و آن نقاط را بهار عنبر مینامند و بهترین
همه آنست که تازه با دهنیت و خوشبو باشد و سائر انواع دیگر مراتب یعنی بعد از اشهب آنچه مائل بازرقی است پس مائل
بسبزی پس مائل بسیاهی و ردی تر از همه سیاه کم بوی بسیار کهنه آنست پس بلعی و آنچه ریزه شده باشد خواهند آنرا مجتمع
گردانند باید در گلاب در قدح صاف بگذارند و در گلاب سرد اندازند و مانند شامه سازند و یا آنکه در پارچه کرپاس
نازکی یا کهنه کرده در آب گرم جوشان گذارند تا خوب نرم گردد و در هم فشارند تا یکسان گردد پس در آب سرد فرو
برند تا منجمد گردد و پارچه را از آن جدا کرده نگاه دارند و این بعد از مدتی تیز بهار میکند و مصنوع و مجعول نیز میسازند
از کچ و لادن و موم و قدری عنبر سیاه و بهر شکلی که میخواهند صفایحی و یا شامها از آن ساخته از عنبر خالص سه چهار لا پرده
بر آن میچسپانند و میفروشند و یا عنبر خالص را گداخته بالای آن میریزند و گاهی گرده میفروشند و فرق میان اصلی و جعلی
آنست که قدری آنرا بخایند اگر مغشوش گردد مصنوع است و اگر نرم و مجتمع و اندک چسپنده باشد خالص و دیگر آنکه در
آتش اندازند اگر بوی آن خوشبو باشد خالص است و الا مجعول و یا آنکه سیخی را گرم کرده در آن فرو برند اگر بوی خوش
از آن برآید خالص است و الا فلا و اصل آنست که امتیاز شامه اصلی از جعلی مشکل است مگر آنکه بشکنند آنرا و حقیقت جوف آنرا
دریابند * **طبیعت آن** در دوم گرم و در اول خشک و در اول گرم و در دوم خشک نیز گفته اند * **افعال و منافع و خواص آن**
حافظ ارواح و قوتهای حیوانی و نفسانی و طبیعی و بغایت مفرح مبرودین و مقوی حواس خمسه ظاهریه و باطنیه و محرک شهوتین
باه و طعام و اعاده کننده قوتهای از شراب ادویه مسهله و غیره و کثرت اوجاع و جماع کم شده و مفتح سدد و پادزهر سموم
و مقاوم آنها و مقوی افعال معاجین و تراکیب و بالطبع دافع امراض بارده عموما و بالتخصیص امراض بارده دماغیه و قلبیه
و خوشبو کننده دهان بالخاصیت دافع امراض حاره قلب و دماغ و منعش حرارت غریزی است و پیران را بسیار موافق
امراض الراس والعصب و القلب و المعدة والکبد و الطحال و الکلیة و المثانة جهت فالج و لقوه و رعشه و کزاز و خدر و صداع

بارد وشقيقه وجنون ونزلات مزمنه واوجاع گوش وتحليل رياح آن وامراض بيني وسينه وسرفه كهنه وربو وقرحه شش وخفقان قلب وخفقان وغشي وضعف معده وكبد واستسقا ويرقان واوجاع معده وطحال وكرده ورياح مجتمع در معده وامعا واوجاع مفاصل اعصاب شربا وسعوطا وتلطيخا وبخورا واعضاء التناسل طلاءً ومت آشاميدن آن بابماء العسل جهت اعاده باه مايوسين وطلاء آن با غاليه وادهان حاره جهت تقويت اعضاى تناسل وتحريك باه وبر احليل باعث شدت لذت جماع طرفين بعد الانزال وآشاميدن يك دانك آن هر روز تا سه روز جهت درد فم معده جديد وقديم مجرب الوبا والسموم آشاميدن آن جهت رفع وبا وسموم وبخور آن مصلح هواى وبائي وگريزانيدن هوام وبوئيدن آن در جميع امور مذكوره قوى الاثر *مضار* باعث غليان خون ورقت آن وتوليد شرى در محرورين مصلح آن كافور وميوهاى سرد وتر وسعوط آن بادهان حاره جهت دفع امراض بارده دماغيه وتفتيح سدد آن وحمول آن با قطنه آلوده جهت رفع استطلاق بطن حادث از برد وضعف معده وگويند مضر امعا است مصلح آن صمغ عربي ونزد بعضى مضعف روح كبدى است مصلح آن ادويه بارده مانند طباشير وكشنيز وامثال اينها واكثار اكل وشم آن براى كسانى كه مزاج ايشان گرم باشد باعث توليد شرى وصدره است ومصلح آن بوئيدن كافور وخيار مقدار شربت آن يك دانگ وگفته اند كه اگر يك مثقال آنرا باد و چند آن سرشته ونيم مثقال صمغ عربي بسه دفع در يك روز خورده شود تفريح بخشد اسكار آورد وباين قول مغرور نبايد شد كه چند آن اصلى ندارد بدل آن بوزن آن مشك وزعفران وگويند بوزن آن مرو مشك وزعفران است ودستور حل وتصعيد وبخور وساختن شمع وجوارش وحب وخميره وشراب وشمع وعرق وسعوط وفتيله وقرص ونفوخ ومعجون عنبر در قرابادين كبير مذكور شد *

عنقود بضم عين وسكون نون وضم قاف وسكون واو ودال مهمله اسم جنس خوشه است وجمع آن عناقيد آمده *ماهيت آن* اسم خوشه نباتى مخصوص است بر شاخ بقدر سه شبر وبرگ آن مانند برگ سداب وريزه وبي شكوفه وخوشه آن مملو از رطوبت وتخم ورائحه آن شبيه بسداب *طبيعت آن* سرد وخشك *افعال وخواص آن* مقوى اعضا ومانع ريختن مواد باعضا است وضماد آن رافع اورام حاره والتهاب آن ومسكن حدت خون وصفرا *مقدار شربت آن* تا سه درم عنقود

عنكبوت بفتح عين وسكون نون وفتح كاف وضم باء موحده وسكون واو وتاء مثناة فوقانيه جمع آن عناكب آمده بفارسي كارتنه وبتركي ارومچك وبهندى مكرى نامند *ماهيت آن* حيوانى است كوچك تنه وپاهاى آن بسيار باريك بلند وانواع ميباشد وهر يك بنا مي خالص مانند شبث وسبع الذباب ورتيلا وغيرها واز مطلق آن مراد نوعى است كه در گوشهاى خانه وجاهاى خالي از لعاب دهن خود تارها تنيده خانها ساخته ميماند *طبيعت همه انواع آن* سرد وخشك وبعضى مانند شبث وسبع الذباب ومانند آنرا گرم دانسته اند *افعال وخواص آن* الاذن تطور عنكبوت غليظ نسج سفيد با روغن زيت در گوش جهت تسكين درد آن نزف الدم والاورام والقروح والبثور بستن تار عنكبوت بر جراحات كه خون از آنها جارى باشد باعث حبس خون بسبب چسپيدن بر آنها والتيام آنها است الحميات گفته اند كه چون نسج عنكبوت را با بعضى مراهم مناسبه داخل كنند ويا با زفت بر پارچه كتاني ماليده بر جبهه ويا صدغين بچسپانند جهت رفع حمى غب مؤثر ونيز گفته اند چون نسج عنكبوت غليظ سفيد را در پوستي بسته بر سر ويا بر بازو ويا بر گردن صاحب تپ غب بندند زائل گردد وپرده صفحتي كه در زير شكم عنكبوت در حين بچه دادن ميباشد وچون بچها بزرگ شدند جدا گشته بچها بر مي آيند آنرا چون بر بازوى صاحب تپ ربع بندند زائل گردد وچون بر نزف الدم اعضا بندند حبس آن نمايد و عنكبوت

بر جراحات تازه حکم بخیه و سنگ‌بند دارد و چون عنکبوت بر عضو مالیده شود آبله کند و عارض نماید و مجروح کرده
المضار از نوع قوی آن اعراض ردیه و برد اطراف و قشعریره و انتشار قضیب و امتداد آن و انتفاخ بطن از ریاح بهم رسد
علاج آن آشامیدن سداب خشک و سعد و شونیز با شراب صرف قوی و تعریق در حمام و مالیدن انمهٔ حمام خشک کرده
است که بهندی اچپو نامند که آنرا با آب نرم سوده بمالند و نوع عنکبوت سیاهی که معروف بعقرب است و پاهای آن
کوتاه و بر زمین میکشد و چون خلالی نزد او برند بدست خود میگیرد از گزیدن آن حمی مطبقه عارض میکردد
و سائر عوارض دیگر و سم آن گرم است بخلاف سائر عنکبوتهای دیگر علاج آن فصد است بدفعات و حل طبیعت بمطبوخ فواکه
و الزام ماء الشعیر و مزورات و باید که گوشت فاسد موضع لسع آنرا با آلت حدید ببرند و تا بیرون رفتن رطوبت ردیه را بعمل آورند
و اما عنکبوت معروف بفهد که در مگس میجهد و آنرا میگیرد چنانچه فهد بر صید می‌جهد و میگیرد آنرا و آن عنکبوت دست
و پا کوتاه کوچک سفید منقط بسیاهی است و آن سلیم‌تر از سائر انواع است از گزیدن آن خارش بسیار عارض میکردد علاج
آن عرق فرمودن و عرق را پاک کردن ساعت بساعت و مالیدن حمض مطلول در موکه که دران بیخ کرفس جوشانیده باشند
و اما عنکبوت معروف بشبث و آن عنکبوتی است که با پهای بسیار بلند دارد و از لسع آن وجع معده و قی و عسر البول و برار
عارض میکردد و مهلک است علاج آن علاج رتیلا است *

* عنم * بفتح عین و نون و میم بلغت دیلم و تنکابن دارواش و بهندی سکرداری نامند و کوبند جلنا راست که بفارسی گلنار
کویند * ماهیت آن حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته ارشاخهای درختان ممر و بد و غیر نمتومه است برک آن سبز
با طراوت و انبوه و کوچکتر از برک بادام و گل آن سرخ خوش منظر و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که چند صنف
میباشد صنفی برک آن شبیه بهامون و این صنف و برک آن جهت جراحات مفید و صنفی برک آن مثل برک نیم و صنفی
برک آن مانند برک انبه و صنف چهارم برک آن شبیه ببرک خیارزه و چهار صنف در خواص قریب بهم اند * طبیعت آن
سرد و خشک * افعال و خواص آن الفم خائیدن برک آن مقوی دندان و لثه اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن
مقوی معده و حابس اسهال و سیلانات و نزف الدم و حمض و بدستور ضماد و حمول آن الجروح ضماد و ذرور آن جهت
جراحات تازه نافع است *

* فصـــــــــــــل العین مع الواو *

* عود * بضم عین و سکون واو و دال مهمله اسم جنس چوب و شاخ اشجار است که بهندی لکری و ڈالی نامند از مطلق آن
مراد نزد اطبا عود هندی است که بهندی اکر نامند * ماهیت آن چوب درختی است که از کوهستان جینتا قریب بسلهت
که از توابع صوبهٔ بنگاله و در سمت شمال و شرق آن واقع است و در جزائر مملکت دکهن که صرد و از بلاد عرض شمالی خط
استوا اند و در جزیرهٔ چیبان از جزائر شهرناو که قریب بسرحد چین از بلاد عرض جنوبی خط استوا بعرض سی و چند درجه
است بهم میرسد و درخت آن بسیار عظیم و ساق و شاخهای آن اکثر کج و اخ غیر مستوی و اندک رخو که از ان عصا و چوب دستی
و پا لارقی و با بها له خوب نمیتوان ترتیب داد بسبب کجی و اجی و رخاوت و نیز جا بجای آن مجوف میباشد بجهت آنکه درخت
آن تا سال خورده و کهنه نباشد و بعد بریدن نامدتی نمایند که اجزای خام آن بمرور ایام بپوسد و بریزد خوشبو نمیباشد
و برای سرعت پوسیدن در زمینهای نمناک دفن میکنند پس برآورده انچه از ان با دهنیت و سنگین سیاه عرقی است که در
آب فرو میرود در آب انداخته امتحان نموده جدا میکنند و آنرا غرقی مینامند و انچه دران اندک خامی باقی است با لات

آمدنی بر آورده عرقی مستعمل میکنند و الحال نیز عرقی است آنرا نیز عرقی و سملاقی و الحه مطلق یعنی آب نیز و سمله خوانند
و این کثیر الوجود تر از انواع دیگر عود قماری آن سیاه مایل و غیر آن اغبر بعضی تیره و بعضی کم رنگ بمراتب خوبی و بدی
و گفته اند انواع مایل بهندی و سمندوری و قماری و مندلی و هندی آن سیاه و سمندوری آن زرد مایل بغبرت غالب بر مندلی
و قماری آن کم رنگ و مندلی آن بسیار خوشبو است و نیز بری و جبلی میباشد جبلی آن با خطوط سیاه و بری با خطوط سفید *
و بعضی بالعکس گفته اند و بخور آن باعث بهتری آن باعث منع تولد شپش است در انها و گفته اند سمندوری منسوب باسم بلدیست
که از آنجا می آورند و همچنین قماری و مختار در طب درادویه بیشتر هندی بنگالی سلهتی عرقی آنست که تلخ خوشبوی باد هنیت
و اندک قبض باشد زیرا که عود اماکن دیگر بخوبی و خوشبوئی و چربی نوع اعلای سلهتی یعنی عرقی آن نیست و آنکه در
اکثر نسخ و تراکیب قید عود هندی خام مینمایند شاید جهت آن باشد که دستور است که چوب آنرا خیسانیده و نیم کوفته از آن
عرق میگیرند و از آن عرق بعد سرد شدن عطر میکنند و بعضی نامفیدان آن انفال را خشک نموده بجای آن میفروشند
تا آنرا استعمال ننمایند که ضعیف است و بعضی قدری مغز بادام داخل آن انفال کرده در رشمها کرده از آن بطریق
تنکیس روغن میکشند و آنرا بهندی چوره اگر مینامند و این چندان خوشبو نیست مانند چوره خالص که از برادهٔ عود
عرق ناگرفته بدون خلط مغز بادام اخذ مینمایند و بعضی آنرا با برادهٔ صندل و با برادهٔ چوب تکر با عرق میکشند و بعد
سرد شدن عطر آنرا میگیرند و این عطر نیز مانند عطر خالص چندان خوشبو نیست و آنچه صاحب اختیارات بدیعی نوشته
که از بندر چینه خیزد که از آنجا بهند و ده روزه راه بود و آن بغایت عزیز الوجود است و بهم سنگ زر فروشند و گوئی
هیچ بوی ندارد و چون بدست بگیرند گرم شود و عرق کند بغایت خوشبو بود و بوی آن یکسان بود درست و قریب با آنچه
نوشته مذکور نیز شنیده و شاید بندر چینیان مذکور باشد که چینه نوشته و بعد آنکه چوبی دیگر در هیأت و صلابت و دهنیت بسیار
شبیه بعود غرقی مکرر دیده و شنیده و بتکلف بهم میرسد و لیکن همه کس در نمی یابند اکثر این اباطیل آن میفروشند و این
را تکر مینامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و در سوم خشک و در دوم نیز گرم و خشک گفته اند * افعال و خواص
و منافع آن ملطف و مفتح سدد و مفرح و مقوی اعصاب و حواس و قوای دماغی و قلب و کبد و معده و احشا و گرده و پراکنده
کنندهٔ ریاح و محلل آنها و هاضم و زائل کنندهٔ بد بوئی دهان و رطوبات معده و دافع سدهٔ رحم و ضعف معده و امعا و گرده
و مثانه و رحم و حافظ صحت حوامل و جنین و دافع اوجاع نقرس اعضاء الراس آشامیدن آن بسیار مقوی حواس و اعضای
دماغی و اعصاب و بدستور بخور آن مقوی و محلل فضول رطبهٔ دماغیه است الفم مضغ آن مقوی دندان و لثه و نیکو کنندهٔ
نکهت و سنون محرق آن جالی دندان و مستحکم کنندهٔ آن اعضا الصدر والقلب و الغذاء آشامیدن آن جهت سرفه و ربو
و ضیق النفس و تفریح و تقویت قلب و رفع غشی و خفقان بارد و ضعف معده و کبد و غثیان و اسهال و ذوسنطاریای سوداوی
و استسقا و سپرز خصوصاً که یک درم و تا یک درم و نیم آنرا بخورند و همچنین بخور آن مقوی قلب است و نگاهداشتن آن در
دهان نیز جهت امراض مذکوره مفید و چون قدری عود را در آتش اندازند و ظرفی که از روی ثقبها باشد که بهندی
جهت نامند بر آن معکوس دارند که دود آن در آن مجتمع گردد و قدری شیر مرضعهٔ طفلیکه قی نماید و به هیچ نوع تسکین
نیابد در آن بدوشند و حرکت دهند که با آن ممزوج گردد و به آن طفل بخورانند دو سه دفعه قی بند گردد و طفل صحت
یابد اعضاء النفض مقوی آلات بول و باه و ممسک بول و منی و ودی و مذی حادث از برودت و رطوبت و ضعف مثانه و اوعیهٔ

مني و رطوبات سائله از رحم باز دارد و آنرا خشك و گرم سازد النسم مطبوخ آن با شراب ريحاني بادزهر سموم بارده و بخور نمودن ثياب بهندي آن مانع تولد قمل است در آنها مضر محرورين شربا و بخورا مصلح آن كافور و سكنجبين و گويند مضر سفل مصلح آن كلاب مقدار شربت آن تا يكمثقال بدل آن دارچيني و قرنفل و زعفران و زراوند مدحرج و دود انك وزن آن و درد او جاع نقرس قنطوريون دقيق است و دستور احراق و بخور و جوارشات و عود مطرا كه تطريه با مشك و چوزه و خمير و اشربه و شمامه و عطور و فتيله و قرص و معجون آن در قرابادين كبير ذكر يافت

عود البلسان

* عود البلسان * بفتح باء موحده و لام و سين مهمله و الف و نون * ماهيت آن شاخهاى درخت بلسان است بهترين آن كندم رنك خشبوى آنست * طبيعت آن گرم و خشك در دوم * افعال و خواص آن مفتح سدد و مقوى و با ترياقيت امراض الراس جهت دوار و صرع و تنقيه رطوبات دماغى و تاريكى چشم امراض الصدر و الغذاء و النفض و السموم جهت ربو و ضيق النفس و سردى معده و جگر و با دزهر سموم و گزيدگى افعى را مفيد الرحم بخور آن جهت تجفيف رطوبات رحم و عقم و ازاله سازد مقدار شربت آن تا نيم مثقال مضر امعا مصلح آن كثيرا بدل آن حب آن و دهن بلسان نيز ذكر يافت

عود الحيه

* عود الحيه * بفتح حاء مهمله و ياء مثناة تحتانيه مشدده و ها * ماهيت آن غير از لوزيى ديگرى ذكر كرده و آن نباتى است كه در بلاد بربر و سودان بهم ميرسد شبيه بسوسن و بيخ آن نيز مانند بيخ آن و با صلابت و خشونت و تلخى و تندى رائحه مانند عاقرقرحا * طبيعت آن در سوم گرم و خشك * افعال و خواص آن * مفرح و مقوى حواس و محلل رياح غليظه السموم آشاميدن نيم درم آن جهت دفع سميت هر سم گرم و سرد نافع خواه قبل از آن و خواه بعد از آن و نگاهداشتن آن در دست نيز مانع گزيدن مار و هوام است با دارنده آن و بعضى را گمان آنست كه چون در دست نگاهدارند و چشم افعى بر آن افتد بحس و حركت گردد و چون خائيده در دهان مار اندازند بميرد الاوجاع تدهين مطبوخ آن در روغن زيتون جهت رفع عرق النسا و اوجاع بارده در ساعت مفيد مقدار شربت آن تا نيم مثقال

عود العطاس

* عود العطاس * بضم عين و فتح طا و الف و سين مهمله * ماهيت آن نزد بعضى كندش است و نزد بعضى بيخى است بقدر انگشتى و سر آن سطبر و طرف ديگر آن باريك منحنى و ظاهر آن تيره رنگ و باطن آن سفيد و شاخهاى نبات آن باريك و ابنوه شبيه بگياه برنجاسف و برگ آن شبيه ببرگ زيتون و قبه آن كوچك و شبيه ببابونه و تند بوى و معطس * طبيعت تازه آن در آخر دوم گرم و خشك و خشك آن در آخر سوم خشك * افعال و خواص آن معطس قوى و جالى و محلل الاثار ضماد آن رافع نمش و كلف و برص و خون مرده تحت جلد است و بيطاران در جراحات دواب مستعمل دارند

عود القرح

* عود القرح * بضم قاف و سكون راء و حاء مهمله * ماهيت آن اختلاف است بعضى عاقرقرحا دانسته و بعضى گفته بيخى است با حدت و نبات آن شبيه برازيانه و بقدر قامتى و شاخهاى آن مانند ريباس و عريض و در شام كثير الوجود * طبيعت آن گرم و خشك در سوم * افعال و خواص آن در جميع افعال مانند وج است و بعضى مانند عاقرقرحا دانسته اند

عود اليسر

* عود اليسر * بضم ياء مثناة تحتانيه و سكون سين و راء مهمله * ماهيت آن جمعى برآنند كه چوب اناغورس است بجهت خاصيت آن در يسر و آسانى ولادت و بعضى بجهت قضاى حوائج و يسر آن چون چوب محلب و چوب خطمى و قومى عشقى از آن را ك دانسته اند

عود الصليب

عود الصليب بفتح صاد مهمله وكسر لام وسكون ياء مثناة تحتانيه وباء موحده نزد جمعي فاوانيا است وبعضي غير آن دانسته اند ودر فاء فاوانيا ذكر آن وتفرقه ميان هرد وخواهد آمد انشاء الله تعالى *

عوسج

عوسج بفتح عين وسكون واو وفتح سين مهمله وجيم *ماهيت آن* درختي است قريب بدرخت انار وپرخار وبرگ آن تند مائل بدرازي وباطراوت چسپنده وثمر آن بقدر نخودي ومائل بطول وسرخ ودر زرد درخت بسيار ميباشد وامير زرد ومنبت آن شوره زارها وقسمي از عوسج را برگ سياه مائل بسرخي وعريضتر از اول وخار آن بيشتر وشاخهاي آن دراز تا چهار ذرع وثمر آن عريض باريك وگويا در غلافي است وقسمي ديگر سفيد وشيخ الرئيس نوشته كه آنرا ثمر مانند توت است كه مردم آنرا ميخورند ودر بلاد ديار ده بسيار ومستعمل برگهاي تازه سبز آنست *طبيعت* مجموع آن در اول سرد و در آخر دوم خشك *افعال وخواص آن* العين قطور آب برگ كوبيدهٔ آن در چشم تا هفت روز پي هم جهت رفع بياض آن خواه تازه باشد خواه كهنه مجرب وچون ثمر آنرا بكوبند وآب آنرا گرفته صاف كرده خشك نمايند وعند الحاجت مقدار يك دانك آنرا با سفيدهٔ تخم مرغ ويا شير زنان سوده در چشم بچكانند جهت جميع اوجاع ورفع بياض آن نافع وضماد آن بر پيشاني مانع نزول فضلات است بچشم بسبب قوت قبضيكه دارد وپرورده نمودن توتيا با آب آن جهت رمد بسيار مفيد وچون برگ آنرا در آب بجوشانند تا قوت آن در آب آيد پس ماليده صاف نمايند وباز بجوشانند تا غليظ گردد جهت رفع بياض چشم موثر الفم خائيدن برگ آن جهت قلاع دهان النملة والحمرة ضماد برگ تازهٔ آن جهت نمله وحمره كه حرارت آن در كمال شدت نباشد الحكة والجرب والجذام والامراض السوداوية آشاميدن عصارهٔ برگ تازهٔ آن جهت جرب صفراوي وتسكين التهاب صفرا نافع وشريف گفته كه اطباء يونان وفارس رفته باين معالجهٔ جذام را در ابتدا مينمايند بدين قسم كه بيخ آنرا ريزه كرده هر روز بقدر يك اوقيه با يكرطل آب ميجوشانند تا بثلث رسد پس صاف نموده مينوشند چهار پنج مجلس عمل ميكنند ودفع سوداي سوخته مينمايد وجهت جذام مجرب دانسته اند وشرط است كه دو روز قبل از آن اسفيدباج گوشت گوسفند فربه تناول نمايند وروز سوم طبيخ مذكور را بنوشند وتا چند روز بدان مداومت نمايند وبايد كه روز ديگر شرب آن كه روز راحت است بحمام روند وبغدادي وغيره نوشته اند كه در شراب وغذا تي بدستور طبخ دهند وبياشامند ودر اثناي آن بحمام روند وانطاكي طبيخ مذكور را جهت قروح رطبه وجرب وحكه ورفع آثار بهتر از چوب چيني دانسته وچون بيخ آنرا ريزه كرده با برگ مورد بسوزانند جهت قروح وامراض مقعده ومنع زيادتي قروح خبيثه ورويانيدن موي سريع الاثر وثمر آن در جميع افعال مانند برگ آن وقاطع نزف الدم واسهال مقدار شربت آن تا يكمثقال بدل آن در ورمهاي گرم بوزن آن اشنه وبوزن آن نوفل مضر سپرز ومورث قولنج مصلح آن كثيرا وبالخاصيت تعليق شاخ آن بر سقف خانه ودر دروازه مبطل سحر وبا خود داشتن آن مورث جاه دانسته اند وبخور برگ وبا عصارهٔ آن نيز گريزانندهٔ هوام است *

فصل العين مع الياء المثناة التحتانيه

عينون

عينون بكسر عين وسكون ياء مثناة تحتانيه وضم نون وسكون واو ونون *ماهيت آن* غافقي گفته اين اسم را نزد ما بربر ونوعي از گياه اطلاق مينمايند يكي را كحلا وكحدان وسليس نامند وآن نباتي است بسيار تلخ واز ساق آن شاخهاي بسيار باريك راست طولاني صلب روئيده وبرگ آن كوچك مانند برگ مورد وبا متانت ورنگ شاخهاي آن ما بين سياهي وسرخي ودر هر شاخي گلي سرمئي رنگ مستدير مانند درهمي ومائل بسياهي ومنابت آن كوهستانها واطباي اندلس آنرا

سنابلی می نامند ونوع دوم برگ آن خوشبو مانند مرزنجوش واز آن بلند تر وشاخهای آن طولانی تقریباً یک ذرع وباریک معتدله ایستاده از یک ساق ورنگ برگ نزدیک بسبز آن و در اطراف شاخهای آن گلی زرد رنگ ومنبت آن نیز کوهستانها وبا قوت قابضه وا ین بهتر از نوع اول است واعلم ازان در فعل * طبیعت آن گرم وخشک در اول وسوم * افعال وخواص آن اهل اندلس آنرا بجای سنامکی مستعمل دارند جهت آنکه مسهل اخلاط ثلثه است خصوصاً اخلاط بارد یعنی بلغم وسودا چون یک قبضهٔ آنرا با انجیر بجوشانند وصاف کرده بیاشامند وجهت اوجاع ظهر ومفاصل وعرق النسا ووركک ومغثی است مصلح آن عناب وانیسون مقدار شربت آن دو درهم تا سه درهم *

* عیوان * بکسر عین وسکون یا وفتح واو والف ونون شیخ الرئیس رحمة الله تعالی علیه نوشته الخواص محلل است اعضاء الراس جهت امراض بارده دماغ ومنع زکام بارد العین قطور آب آن جهت حدت بصر مفید است *

* عین الدیک * بفتح عین وسکون یا ونون والف ولام وکسر دال مهمله وسکون یا وکاف بفارسی چشم خروس نامند وگویند بهندی کهنکچی نامند * ماهیت آن تخم درختی است صلب سرخ صیقلی براق مدور پهن وگویند در خوشهٔ مانند بطم میباشد ودرخت آن انچه بتحقیق پیوسته درخت بقم وآن ثمر آنست ودر جبال هند ودکهن بهم میرسد وکسانیکه گفته اند که کهنکچی شاید شبیه باشد زیرا که ماهیت کهنکچی دیده لیکن آن نیست بلکه کهنکچی دانهای آن کوچک کوچک بقدر دانهٔ نخود کوچکی واسته آلوبالو ودونوع میباشد سرخ وسفید ودر حرف الکاف بیان آن انشاء الله تعالی خواهد آمد وبالجمله طبیعت آن در سوم گرم ودر دوم خشک وبا رطوبات فضلیه * افعال وخواص آن مفرح ومقوی اعضا وحافظ قوتها ومانع پیری وجهت ازدیاد منی وتقویت باه بسیار مؤثر دانسته اند بحد افراط وجز واعظم معجون ملوکی وحافظ الصحة است مقدار شربت آن از نیم درم تا یکمثقال مضر محرورین ومصلح مصلح آن کشنیز وباید که با شیر تازه دوشیده ویا ترنجبین خیسانیده ویا مسکه استعمال نموده شود

* عیون * جمع عین است وآن عضوی از اعضای معروفهٔ حیوانی است * طبیعت آن گرم وتر ورطوبت آن زیاده از اعضای دیگر وحرارت آن مائل باعتدال است * افعال وخواص آن بهترین همه چشم گوسفند است وچشم طیور تمامی ردی مائل بیبوست وزیاده کنندهٔ منی است زیادتی نیکو وسریعة الاستمراء در محرورین وردی ومضر مبرودین مصلح آن نمک وصعتر وخوردن مسلوق آنست

* عین البقر * اسم نوعی از انگور بزرگ دانه است که شیرینی آن کم باشد وپوست آن غلیظ وسیاه باشد ونزد اهل مغرب اسم نوعی از آلوی بزرگ دانه است وذکریا گفت وبطیء الهضم وثقیل بر معده است واقحوان را نیز نامند

* باب نوزدهم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها غین معجمه است * فصل الغین مع الالف *

* غار * بفتح غین والف وراء مهمله بیونانی وانیمورو سقلیموس ونزد اهل شام زند وبفارسی باهشتان وبفرنکی لاورس نامند * ماهیت آن درختی است عظیم تا هزار سال میماند واهل یونان آنرا بسیار احترام مینمایند وشاخهٔ آنرا در دست میدارند واز خود دور نمیکنند وحکمای ایشان از چوب آن تاج میسازند برگ آن نرم تر از برگ بید وبلند تر از آن وتلخ وخوشبو وبا انجیر آن را لکاه میدارند آنرا خوشبو میکرد اند ومانع کرم زدن آنست وجبلی وسهلی میباشد برگ جبلی آن باریک تر از برگ سهلی ومخصوص ببلاد شام است واز آنجا بمصر میبرند وثمر آنرا بیونانی دافنی وبفارسی

دهشت نامند وآن بقدر فندقی کوچك وپوست آن نازك سیاه رنك ومغز آن دو پاره چه وزرد رنك وچرب وخوشبو وچون کهنه کرد د مائل بسرخی وتیرکی میکرد د وشاه آن نا سد * طبیعت آن کرم وخشك در دوم مغز ثمر آن کرم تر از برک وپوست آن وثمر آن خشک تر از سائر اجزاء آن وروغن آن کرم تر از سائر اجزا وکرم تر از روغن کردکان * افعال و خواص آن محلل ومفرح ومقوی ومدر وتریاق سموم خصوص حب آن اعضاء الراس آشامیدن حب آن با شراب جهت دفاع بلغمی ورياح محتبسه وصرع ووسواس وتقویت ذهن وفهم وسعوط آن جهت شقیقه ولقوه وتدهین بدهن آن جهت درد اعصاب ورفع اعیا واختلاط ذهن وتفتیح دهنهای عروق الاذن قطور سائیدهٔ حب آن در روغن کل وسرکه ویا خمر کهنه جهت اوجاع باردهٔ کوش ورفع دوی وطنین وثقل سامعه وباعث تقویت آن وبدستور قطور دهن آن الفم مضمضه بطبیخ برک آن جهت درد دندان الصدر لعوق برک وحب آن با عسل ویا باطلا جهت امراض بارده وبا سکنجبین جهت امراض حاره وضعف نفس ولنفس الانتصاب وسیلان فضول از رئه وقروح رئه وسرفهٔ کهنه وضیق النفس اعضاء الغذاء آشامیدن حب آن جهت تحلیل رياح غلیظه ومغص وقولنج وامراض جکر وسپرز وبا عسل جهت قرحهٔ امعاء وآشامیدن دهن آن با شراب انکوری جهت وجع کبد وبدستور قشر آن وآشامیدن طبیخ برک آن مقی وآشامیدن دهن آن حب این خشك سوده مسکن مغص درساعت اعضاء النفض دهن آن مغثی ومقی ومدر بول وحیض وطبیخ برک آن جهت امراض مثانه ورحم شرب وبا عسل جهت امراض بارده وبا سکنجبین جهت حاره ونطول وجلوس دران جهت امراض کرده ومثانه ورحم وآشامیدن یکدرهم از قشر آن مفتت حصاة وکشندهٔ جنین است بسبب تلخی بسیار که دارد وبدستور حب آن نیز مفتت حصاة وحمول آن مسقط جنین الحمی تمریخ بدهن آن جهت رفع قشعریرهٔ حمیات السموم آشامیدن حب آن با شراب جهت کزیدکی مار وعقرب وسائر هوام وبدستور ضماد بدان جهت لسع زنبور ونحل وغیر اینها الاورام ضماد آن با نان ویا با سویق جوجهت تسکین ضربان واورام حاره المفاصل آشامیدن آن ودهن آن وتمریخ بدان جهت اوجاع مفاصل واعصاب ودرد کمر وغیرها الزینة طلای آن با شراب جهت بهق وکلف ورفع آثار جلد موثر المضار حب ودهن آن مرخی معده ومغثی ومحرک قی ومضر صلح مصلح آن کثیرا مقدار شربت از حب وبرک آن نیم مثقال وتا دو مثقال آن مسهل بدل آن حب المحلب وساذج واکر یافت نشود بادام تلخ وسوسنبر نیز کفته اند الخواص طرد الهوام پاشیدن آب طبیخ برک آن در خانه کریزانندهٔ مکس وهوام است وبدستور افتراش برك آن صاحب فلاحه کوید چون برک آنرا بادست بچینند بقسمیکه برزمین نیفتد وبر پس کوش خود کذارند هر مقدار شراب که بنوشند مست نکردند وچون در موضعی که طفل خواید وبترسد در خواب بکذارند دیکر نترسد وباخود داشتن آن مورث جاه وقضای حاجت وتکیه کردن بعصای آن باعث حدت بصر وتقویت همت واستعمال بدان در حمام باعث رفع تعسر وعسر وچون روز چهارشنبه قبل از طلوع آفتاب بخور نماید کسیکه از ازدراج ومردم میماند با شد زائل کردد وقادر کردد دوسد ستو را خذ روغن آن آنست که دانهٔ آنرا نیمکوفته در آب طبخ نمایند وبکذارند تا سرد شود آنچه بر روی آب ایستد بردارند ویا عصارهٔ برک وثمر آنرا در آب طبخ دهند تا قوت آن در آب آید پس با روغن زیتون در قدر مضاعف واکر میسر نباشد بآتش ملایم طبخ دهند تا آب برود وروغن بماند وا مانسوزد پس صاف نموده بکاربرند * غاریقون

* غاریقون * بفتح غین والف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم قاف وسکون واو ونون * ماهیت آن چیزیست

شبیه بدبیب پوسیده که در جوف بعض اشجار ومال خورده کهنه پوشیده ومانند درخت انجیر وجمیز وامثال اینها ویا ریشهٔ آنها است که پوسیده گشته بسبب تعفن مانند قاد که از درخت بلوط بهم میرسد وبعضی ریشهای پوسیده وبعضی قطرات تهتهٔ اند وآن نر وماده میباشد وبالوان مختلف وطعم آن با حلاوت ظاهر وحرافت ومرارت وقبض نر آن اندک صلب تر از ماده ومستدیر وبا طبقات که گویا شئ واحد است بخلاف مادهٔ آن وقوت آن تا چهار سال باقی میماند وبهتر ومستعمل مادهٔ سفید سبک وزن املس با طبقات مستوی غیر مستدیر است که قطعهای آن بزرگ وزغب باشد وبا اندک سودن ازهم بپاشد وانچه بخلاف این اوصاف باشد زبون وزرد وسرخ آن قریب بسمیت وسیاه آن سمی وهمهٔ آن غیر مستعمل وهمچنین نر آن وشرط استعمال آن آنست که بر پر وبر زن موی بمالند تا لطیف آن بگذرد واجزای سمیهٔ آن بماند ونکوبند زیرا که اجزای سمیهٔ آن که بشکل ناخن چیده هست بکوبیدن کوفته داخل میگردد * **طبیعت** آن خواه نر وخواه ماده بقول شیخ الرئیس در اول گرم ودر دوم خشک با جوهر هوائی ومائی وارضی لطیف وبقول دیگران گرم وخشک در دوم وبعضی گرمی آنرا زیاده از خشکی آن تا سوم وبعضی مرکب القوی وبعضی تر دانسته اند وبا قوت تا یکسال وصاحب ارشاد گرم در اول وخشک در دوم گفته * **افعال وخواص** آن مسهل بلغم وسودا وصفرای مخلوط بآنهم وملطف اخلاط غلیظه ومقطع مواد لزجهٔ غلیظه ومحلل نفخ ورياح غلیظه واورام صلبه وقولنج هر نوع که باشد غیر ایلاوس ومفتح سدد خصوص سدهٔ کبد وگرده و معین ادویهٔ مسهله ورسانندهٔ آنها باقصای بدن وجاذب مواد از اقاصی واعماق بدن ومدر بول وحیض ورافع وهن عضل وسموم منهوشه ومشروبه وادویهٔ سمیه وبغایت مقوی عصب ودل ودماغ ومفرح بالعرض ومصلح فساد اخلاط فاسده وحمیات بلغمیه وبی غایله ومحمود العاقبت است اعضاء الرأس جهت صداع بارد وبلغمی مزمن وکهنه وشقیقه ورفع بخارات خصوصا باهلیلهٔ کابلی ومصطکی وبافاوانیا جهت صرع وبا ریوند جهت نزلات وغرغرهٔ آن با میفختج جهت تحلیل ورم حلق وعضلات آن وتقویت لثه ودندان واحتقان آن جهت ابتدای نزلات وبانیه اعضاء الصدر نیم درم آن با آب جهت نفث الدم ونزف الدم صدر ویکدرم آن با انیسون جهت ربو ونفس الانتصاب وبا رب السوس بوزن آن جهت درد سینه وسرفهٔ مزمن بارد بلغمی وضیق النفس وعسر آن وبا طلا جهت قرحهٔ ریه اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن یکدرم تا یک مثقال آن با ریوند جهت امراض جگر ومعده وترش شدن طعام در معده وباسکنجبین جهت یرقان سدی وسپرز ومثل آن اسارون با عسل سرشته جهت تفتیت سنگ گرده ومثانه ودرد احشا وکمر وگرده وبا فسنتین معجون با عسل بشرط مداومت جهت استسقاء لحمی وزقی وبا انیسون جهت اوجاع باطنیه وباراز یانه نیز جهت درد احشا وسنگ گرده ومثانه وبا عسل جهت قولنج و انواع ریاح وحقنهٔ آن نیز جهت قولنج وورم وقروح امعا ومضغ آن بتنهائی وبلعیدن آب آن نیکو دوائی است برای وجع معده وجشای حامض وایستادن طعام بر سر معده ویکدرم آن با ماء القراطن اگر تب باشد جهت اسهال بلغم وسودا وصفرا بآنهم مخلوط واذابهٔ خلط غلیظ وجذب از اقاصی بدن وادرار بول وحیض ورفع مغص واختناق رحم وتحلیل ریاح آن واگر تب نباشد با نومالی وبا صبر نیز جهت اختناق رحم وقرحهٔ آن وبا قلیلی جند جهت اقسام قولنج بلغمی وریحی الا ایلاوس وبا ریوند جهت تفتیت سنگ گرده الاورام والالات المفاصل والحمیات آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه جهت جمیع انواع اورام وبدستور طلای آن ونیم درم آن تا نیم مثقال ویکدرم باسکنجبین جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا وبا صبر جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وامراض اعصاب وحمیات نائبه بعد نضج ماده وحمیات کهنه و

نفض حمیات و دو درم آن با شراب قبل از نوبت مانع نفض آن و حقنهٔ آن نیز جهت حمیات ربائیه و با ماء القراطن نیز جهت حمی الهموم آشامیدن آن یک درم تا دو درم با شراب جهت لسع مار و سائر هوام و بدستور ضماد آن بر موضع لسع آنها و داشتن آن با خود جهت منع گزیدن عقرب الزینة آشامیدن چهار قیراط آن جهت نیکوئی رنگ رخسار و اقسام زبون آن همه مهلک و مورث کرب و خناق و امراض ردیه مصلح آن در همه حال چند باد مترودیتی فرمودن با آب گرم و شیر تازه و قیفا و بیع و سائر تدابیر کند ش خورده را بعمل آورند مقدار شربت آن در غیر مطبوخ و مفرد یک درم و در مطبوخ تا یک مثقال بدل آن نصف وزن آن شحم حنظل و بوزن آن تربد و ربع آن زنجبیل با هم و ربع آن فربیون و دو وزن آن بسفایج و بدستور دو وزن آن افتیمون و عشر آن حربق سفید است و حبوب و قرص و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* غاز * بفتح غین و الف و زای معجمه اسم فارسی نوعی از مرغابی است بزرگتر از اردک و بعربی اوز و نیز نامند و ذکر یافت در حرف الالف * طبیعت آن گرم تر و غلیظ و تر از اردک * افعال و خواص آن نیز مانند آن و روغن آن محلل و مفتح و جهت ریاح و مغص و امتناع درد مفاصل و شقاق و ضماد آن نافع است و در قرابادین کبیر دهن آن در اوز نیز مذکور شد *

* غاغالس * بفتح دو غین معجمه و دو الف بعد از هر یک و ضم لام و غین مهمله و غالسنس بفتح غین و الف و لام و کسر سین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم نون و سین نیز نامند و بیونانی بمعنی منتن الرائحه است و غالونیس نیز آمده و نزد اهل مصر مشهور بمقس الکلاب و در طبرستان پلهم نامند * ماهیت آن نباتی است املس و برگ آن نرم و بلند و چون دست بمالند تلخ و بدلذع و گل آن بنفش با رنگ و حکیم میر محمد مؤمن نوشته نبات آن بقدر نباب انجره و برگ آن املس و بدبو و گل آن چتری و سفید مانند گل شبت و ثمر آن بقدر حب النعلب و بعد از رسیدن سیاه و در آب ممکرد و در دار المرز سرکه را با آن رنگین میسازند و بیخ آن سفید و با تجویف منبت آن خرابها و شوره زارها و اطراف بساتین و در گرمابها میرسد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و گرم و خشک در دوم نیز گفته اند و بعضی در سوم * افعال و خواص آن الاذن ضماد برگ و شاخ آن با سرکه جهت ورم گوش اعضاء الصدر خوردن ساق تر و تازه خام آن مانند سبزیهای دیگر جهت سرفهٔ کهنه و ربو و ضیق النفس هر نوع که باشد و ربو و درد سینه بعد بل محل دیگه تا تمام آن چیزی دیگر نداشته اند اعضاء النفض مفتح سدد و مفتت حصاة و مدر بول و حیض و محلل ریاح الجرب و الحکة و الاورام و القروح جهت جرب و حکه و تحلیل خنازیر و اورام صلبه و سرطان و قروح خبیثه و ورم صلب انثیان خصوصا چون برگ و شاخ آنرا با سرکه روزی دو سه مرتبه ضماد نمایند و بدستور اغتسال بطبیخ آن روزی چند مرتبه و بالخاصیة جهت علل صفراوی مقدار شربت آن تا پنج درهم و آشامیدن طبیخ بیخ آن بقدر ده درم مسهل قوی بلغم و سودای رقیق و سریع العمل است *

* غافث * بفتح غین و الف و فتح فا و ثاء مثلثه نوع قانیه بر وزن آمت و بکسر فاء و ثاء مثلثه نیز آمده بلاطینی اوبطوری و بیر بوی اکرسومنه نامند و نبات آنرا حشیشة الغافث و شجرة البراغیث و شوکهٔ منتنه نامند * ماهیت آن گیاهی است خاردار و برگ آن هزار و عریض و طولانی و مزغب و از وسط برگهای آن شاخهای مجوف خشن روئیده و گل آن کبود مائل بنفشی و طولانی و جمیع اجزای آن بسیار تلخ و ارصبر تلختر و با عفوصت و قبض کمی و حرارتی چند ان ندارد و مستعمل گل

آنست و یا عصارهٔ آن و قوت آن تا سه سال باقی میماند بهترین آن فارسی است که از کوهستان شیراز آورند و رومی نیز * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم و جمعی بالعکس نیز گفته اند و صاحب ارشاد گرم و خشک در دوم دانسته و با قوت قابضهٔ کمی * افعال و خواص آن ملطف و مقطع و جاذب و جالی و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و تنقیهٔ مجاری آن و جهت تپهای مرکبه و اسهال اخلاط سوخته و ادرار بول و شیر و حیض و عرق اعضا و الغثیان و التفص آشامیدن حشیش و یا عصارهٔ آن جهت اوجاع کبد و تفتیح سدهٔ آن و سدهٔ طحال و تقویت کبد و تحلیل اورام آن و اورام طحال و صلابت آن و صلابت معده و سوء القنیه و استسقا و ادرار بول و حیض و با شراب جهت قروح امعا و حمول آن مدر قوی حیض بعد از یاس از زنان القروح آشامیدن نیم مثقال از حشیش آن با آب شاهتره و سکنجبین و همچنین گل و عصارهٔ آن و ضماد گیاه آن با پیه خنزیر کهنه و با پیه هر حیوانیکه باشد سرشته جهت قروح عسرة الاندمال و طلای عصارهٔ آن جهت جرب و حکه و ذرور آن مجفف و التیام دهندهٔ زخمها الحمی جهت حمیات مزمنهٔ کهنه و مرکبه و سوداویه و صفراویه و محترقه بتخصیص عصارهٔ آن با عصارهٔ افسنتین الزینة جهت داء الثعلب و داء الحیه گویند مضر طحال است مصلح آن انیسون مقدار شربت آن در غیر مطبوخ تا سه درم و در مطبوخ تا هفت درم بدل آن در حمیات بوزن آن اسارون و نیم وزن آن افسنتین و طریق اخذ عصارهٔ آن آنست که گیاه آنرا و آب آنرا گرفته در آفتاب بگذارند تا منعقد گردد پس اقراص ساخته خشک نمایند * طبیعت آن سرد و خشک و الطف از جرم آن * افعال و خواص آن ملطف و مقطع و رافع جرب و حکه و تپهای کهنه و درد جگر با آب شاهتره و سکنجبین مقدار شربت آن نیم مثقال تا یک مثقال مضر انثیین مصلح آن مصطکی بدل آن سه وزن آن غافث و گویند سه وزن آن سماق است و تخم آنرا چون با شراب بیاشامند جهت قروح امعا و نهش هوام مفید و حب و اقراص و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

غالیون * غالیون * بفتح غین و الف و کسر لام و ضم یا و سکون واو و نون لغت یونانی است بمعنی عاقد اللبن جهت آنکه شیر را مانند انفحه منجمد میکرداند * ماهیت آن نباتی است ایستاده برگ آن طولانی و گل آن زرد و باریک و ریزه و انبوه و خوشبو با اندک حدت و منبت آن کنار آبهای ایستاده * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم * افعال و خواص آن حابس نزف الدم و ضماد گل آن جهت سوختگی آتش و قطع خون جراحات و با قیروطی و روغن گل جهت رفع اعیا و بیخ آن در آخر اول گرم و در دوم تر افعال و خواص آن بغایت محرک باه است *

غالمون * غالمون * بفتح غین معجمه و الف و کسر لام و ضم میم و سکون واو و نون شیخ الرئیس نوشته دوائی است خوشبو و سفرجلی رنگ با قوت مجففه با حدت کمی و منجمد کنندهٔ شیر مانند انفحه و گل آن جهت قطع انفجار خون و سوختگی آتش مفید مولف گوید شاید این خود غالیون و یا قریب بدان باشد *

غالیه * غالیه * بفتح غین و الف و کسر لام و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها * ماهیت آن از ادویهٔ مرکبهٔ قدیمه است گفته اند از مخترعات جالینوس و اصل آن مرکب از عنبر و حصی لبان و روغن بان سه جزو و عرقهای خوشبو است پس جهت اعراض و اغراض دیگر عود هندی و مشک و رامک و لادن و امثال اینها اضافه مینمایند و در قرابادین کبیر نسخ آن ذکر یافت * طبیعت آن گرم و خشک و بحسب تراکیب طبیعت آن مختلف میباشد در حدت و عدم آن * افعال و خواص آن مقوی قلب و دماغ و سائر قوی و ارواح و اعضا و مفرح اعضاء الرأس تمریخ بدان با روغن بان و یا خیری جهت تسکین صداع بارد و فالج و لقوه و بدستور با شراب و استشمام آن منعش صاحب صداع و مسکن صداع بارد و آشامیدن آن با شراب

مسکر و قطور محلول آن در یکی از ان روغن در گوش جهت منع وسکته و وجع گوش و اعضاء العصب و بوئیدن آن مفرح و مقوی قلب و اعضاء النفس و حمول آن جهت اوجاع بارده رحم و تحلیل ورم صلب بلغمی آن وادرار طمث و اختناق رحم و اصلاح حال آن مفید و رحم را مهیای آبستنی کرد اند و طلای آن بر احلیل ملذ جماع است *

* فصـــــــل الغين المعجمة مع الباء الموحدة *

* غبار الرحی * بضم غین و باء موحده و الف و راء مهمله و الف و لام و راء مهمله و حاء مهمله و یا بفارسی گرد آسیا نامند * افعال و خواص آن * جهت سعوط آن جهت قطع رعاف و ضماد آن بر پیشانی جهت منع ریختن مواد بچشم و تقویت اعصاب نافع است * غبار الرحی

* غبیرا * بضم غین و فتح باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح راء مهمله و الف بفارسی سنجد و بترکی ایکده نامند * ماهیت آن ثمر درختی است بزرگ بقدر درخت عناب و برشان و در بلاد بسیار و برد بهم میرسد و برگ آن خشن و غبیرا و لهذا آنرا غبیرا نامند و دو نوع بود نر و ماده و نر آن ثمر نمیدهد و ماده آن دو نوع میباشد یکی ثمر آن بقدر عناب و رفندق کوچکی و کناری و پوست آن نازک و بعد از رسیدن پوست آن سرخ میگردد و از مغز خوب جدا میشود و مغز آن سفید رنگ شیرین خوشبو و خوش طعم و در جوف آن تخمی اندک طولانی شبیه با استهٔ عناب و کنار و دوم ثمر آن بزرگتر از نوع اول و پوست آن سبز سرخ رنگ و از مغز جدا میگردد و مغز آن نیز سفید رنگ و لیکن مانند آرد نرم میباشد و تخم آن بآسانی از آن جدا میگردد و این در شیرینی از آن نوع کمتر و این را بفارسی سنجد آردی نامند و هر دو نوع در وسط تابستان میرسند و قوت آن تا دو سال باقی میماند * طبیعت آن سرد در اول و خشک در دوم و خشکی خام آن زیاده * افعال و خواص آن مقوی و مفرح امراض الراس جهت صداع خصوصا حادث از ترقی الابخرة از معده و سائر بدن امراض الصدر و سرفه گرم را مفید اعضاء الغذاء مقوی معده و قوت ماسکه و دابغ آن و مسکن قی و قامع صفرا و مانع صعود الابخره و انصباب مواد بمعده و سیلان رطوبات و حابس اسهال خصوصا خام آن و سویق آن نیز جهت امور مذکوره مفید و سحج صفراوی را مفید و حابس ادرار بول و مانع تقطیر آن و اطفال را بسیار موافق تنقل بدان جهت آنکه معتدل مزاج ایشان است مقدار شربت آن تا پنجاه عدد و گل آن سفید مائل بزردی و بعضی زعفرانی رنگ گفته * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بسیار خوشبو و تند بحدیکه در جائیکه درخت گلدار آن باشد بوی آن باطراف تا هفت هشت خانه میرسد * افعال و خواص آن مهیج شهوت باه خصوصا از زنان و لهذا زنان و دختران نورس را از استشمام رائحهٔ آن منع مینمایند و در ادویه و بانیه گل آنرا داخل میکنند و استشمام آن نیز مفرح و مقوی دل و دماغ و آشامیدن آن جهت امراض دماغیه مانند فالج و کزاز و تمدد دماغ و طلب امراض الصدر و الرئة و جهت امراض اعصاب سرد و عضو مانند ربو و قرحهٔ رئه امراض اعضاء الغذاء جهت تقویت معده و جگر و تفتیح سدد و تحلیل ریاح و استسقا و یرقان و لرزه مباه مفید مقدار شربت آن یک مثقال القروح و الجروح چون برگ آنرا بر جراحت و قرحه بندند بچرک آورد و چرک آنرا پاک سازد و ملتئم کرد اند که احتیاج بدوائی دیگر نباشد و اگر برگ تازهٔ آن نباشد برگ خشک آن نیز مفید است و روغن آن که آنرا در روغن طبخ دهند تا مهرا کرده تدهین بدان جهت مفاصل و استرخا و رارکردن موی مجرب و عرق گل سنجد محلل ریاح معده و در جمیع افعال مانند آنست و از آن ضعیفتر غبیرا

* فصـــــــل الغين مع الذال المعجمة *

* غداف * بضم غين و دال مهملتين و الف و فا * ماهیت آن نوعی از کلاغ کوچک است بقدر زاغچه مائل بسیاهی و منقار و پای آن سرخ نیست بخلاف زاغچه که رنگ آن سیاه و منقار و پای آن سرخ است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن گوشت آن صلب و مولد خلط فاسد و مطبوخ آن باشبت جهت ریاح تهیگاه و درد زانو و ریاح باردهٔ جوف است و زهرهٔ و سرگین آن بسیار حاد و جالی و رافع آثار و مقوی بصر است

* * فصـــــــل الغین مع الراء المهملة * *

* غراب * بضم غین و فتح راء مهمله و الف و باء موحده اسم جنس کلاغ است و سه نوع است یکی ابلق و آنرا غراب الابقع و دوم سیاه بزرگ و آنرا غراب اسود نامند و بترکی قوزقون و سوم سیاه کوچک و آن در کشت زارها بسیار میباشد و بغراب الزرع موسوم و اهل انطاکیه آنرا اغناق نامند و بفارسی کلاغ سیاه و انچه از غراب الزرع کوچکتر و منقار و پای آن سرخ است بفارسی زغن و زاغچه نامند و ابن عمر غداف است و جیفه نمیخورد و بهترین آن مختلف یعنی بچهٔ آنست * طبیعت آن گرم و خشک در اول * افعال و خواص آن جهت مبرودین و مرطوبین و مشایخ و زیادتی منی مفید و خوردن هریسهٔ آن جهت تحریک باه و باید که قبل از طبخ مکرر در آب طبخ دهند و آب آن را بریزند پس با سرکه طبخ دهند تا مهرا شود که مصلح آنست برای محرورین و در خواص مانند غراب الزرع و از صنف آنست غراب سفید که ابقع یعنی ابلق باشد و بهترین این بچهٔ آنست * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن دیر هضم و ردی الغذا و اجتناب از ان اولی و خوردن آن قاطع باه و تعلیق چشم آن مورث بیخوابی است و زاغ طبیعت آن در سوم گرم و خشک و در سایر خواص مانند غداف است و بغایت ردی الغذا و نخوردن آن اولی است آشامیدن طبیخ آن جهت تحلیل ریاح و قولنج و جلوس در طبیخ آن یعنی مرقهٔ آن جهت ازالهٔ ریاح شافیه الزنه چون زنانه آنرا در ظرفی کنند و براده آهن و حموضات مانند سرکهٔ تند و آب اترج بر سر آن ریزند و سر آن را پوشیده چهار روز در سرگین اسپ دفن کنند تا حل گردد پس بیرآورند همهٔ آن روغن خواهد بود و آن بتنهائی و یا با سرگین آن خضابی نیکو و مجرب گفته اند و تا مدتی رنگ آن سیاه و متغیر نمیگردد و در تغییر رنگ وضع و رویانیدن موی مجرب و کلاغ سیاه و زاغچه در اول گرم و خشک * افعال و خواص آن مولد خون صالح و محرک باه مضر محرورین مصلح آن سرکه و زهرهٔ همه انواع آن جالی و حاد و جهت رفع بیاض و ناخنه و با زهرهٔ خروس و عسل جهت ظلمت بصر و زبل آنها نیز حاد و جالی و جهت بهق و برص و زوال آثار مفید و خوردن گوشت خشک آن با عسل سه روز هر روز سه قیراط جهت رفع بهق و طلای خون خشک کردهٔ آن رافع بواسیر و طلاء بر سوختهٔ آن رویانندهٔ موی است *

* غرب * بفتح غین و را و باء موحده بیونانی اطاء و بشیرازی وزک و باصفهانی وشک و در تنکابن و دیلم اوجا نامند * ماهیت آن درختی بسیار بزرگ است از جنس خلاف یا صفصاف باختلاف اصطلاح آن و برگ و پوست آن سفید و برگ آن بقدر برگ تطف و از ان صمغی بعمل میآید نزدن تیغ بساق آن در هنگام ظهور شکوفهٔ آن و اکثر مستعمل لحاء و برگ و صمغ آنست * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و بعضی تا سوم و زیاده از صفصاف دانسته اند * افعال و خواص آن گل و برگ و عصارهٔ ما خوذ از ان مبرد و مجفف بی لذع و با عفوصت و لحای آن تربیت بدان و خشکتر از ان الاذن قطور عصارهٔ برگ و بیخ مسحوق آن با روغن گل جوشانیده در پوست انار جهت تسکین وجع گوش و آمدن چرک از ان و بدستور مطبوخ پوست تازهٔ آن و شستن سر بطبیخ لحای آن جهت حزاز العین قطور عصارهٔ گل و برگ و صمغ آن جهت جلای بصر و رفع بیاض

وورم و آثار بیعد یل الفم و غرغره بطبیخ قشر آن و یا عصارهٔ آن جهت اخراج زلوی در حلق مانده موثر الصدر آشامیدن قشر آن و بدستور ثمر آن جهت نفث الدم امضاء الغذاء آشامیدن برگ سائیدهٔ آن با فلفل جهت رفع مغص و قولنج حادث در امعای دقاق که ایلاوس نامند العیاذ بالله و جهت سدهٔ کبد و بتنهائی با آب مانع آبستنی و آشامیدن عصارهٔ آن اخراج کنند هٔ علق است از حلق و آب افشردهٔ آن جهت دفع سیلان و چرک اعضای باطنی و سدهٔ جگر و المفاصل نطول طبیخ آن جهت نقرس القروح ضماد پوست و برگ تازهٔ آن برای اعضای مقطوعه و مجروحهٔ ردیهٔ طریه نافع و کل آن داخل مراهم مجففه کرده میشود و ذرور کل آن مجفف قروح مزمنه و اکله و بدستور ذرور خاکستر آن الزینة طلای خاکستر قشر و یا چوب درخت آن با سرکه جهت اسقاط ثآلیل منکوسه و غیر منکوسه در دست و پا و ثآلیل مد و رهٔ شبیه بسر میخ که مسمار به نامند و پوست بیخ آن داخل خضاب است مو کرده میشود برای سیاهی آن و رماد چوب مغسول آن قائم مقام توتیا است مضر کرده مصلح آن صمغ عربی بدل آن نیم وزن آن اقاقیا است و گفته اند که از تنهٔ درخت آن نمکی برمیآید سفید و از کُ بهترین املاح است و آنرا بجای املاح دیگر استعمال مینمایند

غری بکسر غین و فتح راء مهمله و یا بفارسی سریشم و بهندی سریش و بترکی ابو شعان نامند *ماهیت* آن عبارت از چیزهای لعابی چسپنده است که بطبخ غلیظ و چسپنده شده باشد از انواع مسا شد و مراد از مطلق آن سریشمی است که از پوست گاو سازند و بعد از آن سریشم ماهی است و بعد از آن انچه از نشاستهٔ کندم مرتب نمایند *طبیعت* مجموع آن بمرا تب گرم و خشک است

غری الجلود سریشمی است که پوست حیوانات مکرر بجوشانند در آب تا مهرا شود و ممکن ازند تا درد آن تهنشین کرد دو صاف میکنند و با رطبیخ مینهند و همچنین مکرر عمل مینمایند تا دیگر درد آن متمیز نکردد پس آنقدر طبخ مینمایند که غلیظ گردد و در آفتاب چند ان برهم میزنند که بحد انعقاد رسد پس قلمها برید ه خشک مینمایند و عند الحاجت هر مقدار که بخواهند در آب گرم بر آتش طبخ مینمایند تا گداخته گردد و گرما گرم شد وصل اخشاب و جلود و غیرها بدان مینمایند و بهترین آن معمول از پوست گاو است که صافی باشد از آن بهترانچه از بره سازند *طبیعت* آن در دوم گرم و خشک *افعال و خواص* آن مغری و مجفف امراض الراس طلای آن جهت سعفهٔ کهنه و قروح سر موثر امراض الصدر آشامیدن محلول آن در آب بینه بائی و یا با سرکه و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر که مانند حسو تحسی بدان نمایند جهت نفث الدم صدر و قرحهٔ ریه نافع الجروح و حرق النار و جبر الکسور و الفتوق و الجرب و القوبا و غیرها ضماد آن با عسل جهت ورم زخمها و التیام جراحات و استحکام استخوان شکسته و بدرز فته و قیلة الماء و با آب جهت سوختگی آتش و منع آبلهٔ آن و با زرد چوبه و جوز السرو و با سرکه سرشته جهت فتق تازه که با ملتی بر آن بندند و نکشایند و جهت منع ورم زخمها و التیام جراحات و با مازو و جوز السرو جهت فتق و قیلة الماء و با سرکه جهت جرب منتشر و تقشر جلد و قوبا و سعفه و بهق و برص و رفع آثار و جلای بشره و چون گداخته بپشم خرگوش آلوده بر جراحات که خون از آنها جاری باشد گذارند بند نماید و در سوختگی آتش درد و وجع و التهاب آنرا تسکین دهد و منع آبله کند و محرق مغسول آن قائم مقام توتیا است

غری السمک بفارسی سریشم ماهی نامند *ماهیت* آن رطوبتی است منجمد شبیه به پیه که در شکم نوعی ماهی بهنی دراز که خنزیر البحر نامند را مثال آن بهم میرسد و سفید و بعضی سیاه و باقی نیز میباشد *طبیعت* آن گرم و خشک در

و اواخر اول یا اوائل دوم * افعال و خواص آن قریب بغری الجلود است اعضاء الصدر و مداومت آشامیدن آن وزن یک مثقال تا دو مثقال جهت سل مجرب الزینة ضماد آن جهت شقاق رخسار و برص مفید و آنچه از نشاسته و سرنج و امثال آن ترتیب میدهند در منافع قریب باصل آنست آشامیدن یکمثقال و نیم آن جهت حبس نفث الدم مفید و نافع و ضماد آن جهت الصاق جراحات و اعضای بدر رفته و برناخن مفید شد و بجهت برص و شقاق وجه و تملد آن نافع است

* غری الجبن * بفارسی سریشم پنیر نامند از صنائع غریبه است و غیر از حکیم میر محمد مومن دیگری ذکر نکرده و آنرا جوهر الصنائع نامیده * ماهیت آن آنست که پنیر تازه را ورقهای نازک بریده بر روی سنگ مسطحی اهک آب ندیده نرم بپاشند و ورقهای پنیر را بران پهلو بپهلو که بهم بچسبند فرش کنند و بران اوراق باز آهک نرم بپاشند که آنها را بپوشد تا جمله اوراق فرش و لحاف شود پس سنگ مسطح سنگینی بران گذارند و ده روز بگذارند در آفتاب تا دهنیت آن بالتمام گرفته شود یعنی آهک جذب نماید پس بآب شسته بدستور فرش و لحاف از نمک سائیده کرده یک هفته دیگر بر سنگ بگذارند پس شسته سرخی و چربی که داشته باشد رفع کنند و چون در آفتاب گذارند اگر از ان چربی ظاهر شود با آب و نمک و آهک بجوشانند تا بحدی رسد که اصلا چربی در ان نماند و کمال آن در عدم چربی و سرخی است پس مانند سرمه سائیده در شیشه ضبط کنند و در وقت احتیاج قدری را با آب سفیده تخم مرغ که در شیشه خوب برهم زده کف آنرا گرفته باشند و قطرات آنرا بر سنگ زبرین ریخته باسنگ بالا بمالند تا بر سنگ زیرین بچسپد پس چند قطرهٔ آب آهک صاف بران بچکانند که روان شود اما باید آنقدر باشد که چون چیزی را بآن وصل کنند زود خشک گردد و از خواص آنست که هرچیزی را که بآن وصل و الصاق نمایند از آب و آتش جدا نگردد و از اسرار مکتومه شمرده اند *

* فصل الغین مع الزاء المعجمتین *

* غزال * بفتح غین و زای معجمتین و الف و لام بفارسی آهو و بترکی جیران و بهندی مرگ بکسر میم و راء مهملة و کاف عجمی و بچهٔ آنرا بعربی تا شش ماه و طلا از شش ماه تا سه سال را خشف و تا شش سال را ظبی نامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن از سائر لحوم صید اقرب بمزاج انسان و موافق مرطوبین و مبرودین کثیر الفضول در بدن و کسانیکه محتاج بتخفیف و لاغری بدن خود باشند جهت آنکه سریع الهضم و مجفف و قلیل الغذا است و نر آن بهتر از ماده آنست خصوص خشف یعنی چرب فربه چریده در صحرای خوش آب و علف امراض الرأس و القلب و الغذاء تناول آن جهت فالج و استرخا و سائر امراض بارده عصبانیه و خفقان بارد و یرقان الزینة طلاء آن موجب درازی موی است الخواص چون خصیهٔ آنرا صعتر و نمک پاشیده خشک کنند فرزجهٔ آن قاطع حیض و سرگین آن گرم و خشک و بسیار جالی و طلای مطبوخ آن در سرکه جهت تحلیل اورام بلغمی و تهبج و اکتحال آن جالی بیاض رقیق و جلوس بر پوست آن باعث گریختن هوام و تعلیق آن جهت سهر مفید و گوشت آن مصدع و مضر محرورین و صاحبان معتاد بقولنج مرکب بانقلی با ریحی خصوص کباب آن با سرکه که زبون و بطئ الهضم است مصلح آن اول جوش دادن در آب پس با روغن بادام و با کنجد مقشر طبخ نمودن و برای کسیکه اورا ریاح و ابرده عارض گردد با روغن گردگان و زیت و آب و نمک مکرب نفس و عسر الخروج و مصلح آن سکنجبین و مکیدن فواکه حامضهٔ نابضه است و غزال مسک ان شاء الله تعالی در میم مذکور خواهد شد گوشت آن گرم و تر و خشکتر از سائر انواع است

* فصل الغین مع الضاد *

* غضار الصینی * بفتح غین و صاد معجمتین و الف بفارسی کاسهٔ چینی نامند بغایت مجفف و ستون نرم گویند و آن جالی دلد ان و قاطع خون لثه و زخمهای تازه است و غضار مطلق مراد کاسهٔ سفالین مزجج یعنی لعاب دار است و چون غضار چینی را نرم سوده با هر رنگی که خواهند با صمغ محلول بیامیزند و مانند مداد و شنجرف بدان بنویسند بعد خشک شدن خط از کاغذ بلند تر و نمایان تر از مداد و شنجرف و الوان خالص دیگر میباشد

* فصـــــــل الغین مع اللام *

* غلقی * بفتح غین و سکون لام و کسر قاف و یا * در ماهیت آن اختلاف است نزد جمعی عاقه است و نزد جمعی نبتی است بقدر ترب و نرم و ثمر آن مانند ثمر کبر و مثلث شکل و برگ آن شبیه بناخن و مدور و رجوف ثمر آن چیزی مانند پنبه و تخم آن مانند دانهٔ امرود و صلب و لبنی که از ان حاصل میشود مسهل قوی بحدیکه مهلک است و طلای آن رافع ثآلیل است و صاحب اختیارات بدیعی گوید گیاهی است که بکبر ماند برگ و ساق آن کوه و در صحرای شیراز بسیار رود و از جملهٔ یتوعات معتبره است و شیر بسیار دارد و هر شمشیر و کارد که آن آب دهند زخم آن بر هر کس که برسد بمیرد اگر شیر آنرا بر قوبا بمالند زائل شود

* * فصـــــــل الغین مع النون * *

* غنم * بفتح غین و نون و میم اسم ضأن است و بلغت ماوراء النهر نوعی از قطران است که بترکی کیلک نامند بهترین اقسام قطران و موافق محرور المزاج و در هضم مضر معده مصلح آن مربای زنجبیل و کافند است *

* فصـــــــل الغین مع الواو *

* غوناغتبا * بضم غین و سکون واو و فتح تاء مثناة فوقانیه و الف و فتح غین معجمه و سکون نون و فتح باء موحده و الف و بجای هرد و غین قاف نیز آمده معرب از کوتا کنبا لغت فرنکی است و کمرکوت نیز نامند و نزد عوام مشهور بعصارهٔ ریوند است و بعربی فرفیران نامند * ماهیت آن عصارهٔ ایست زرد تیره رنگ مائل بسرخی براق که چون قطعهٔ از ان را بر چراغ بدارند مشتعل گردد و چون در آب حل کنند آب آنرا مانند شیر غلیظ و زرد رنگ سازد و بی طعم و رائحه غالبکه اقراص و قالبهای بزرگ و کوچک ساخته از ارض جدید میآورند بعضی گویند عصارهٔ ریوند است و اصل آنست که غیر آن است و از بعضی ثقه شنیده شد که عصارهٔ نباتی است شبیه بکنف و برگهای آن از ان بلند تر و عریض تر و در چنتبان و نواح آن که جزیرهٔ ایست از جزائر شهرنا و از ارض جدید جنوبی قریب بهند و چین و در چین نیز بسیار بهم میرسد و از ان بلاد میآورند * طبیعت آن گرم و خشک در اول گفته اند و لیکن آنچه بتجربه معلوم گشته تا اواخر دوم گرم و خشک است * افعال و خواص آن مسهل و مخرج اخلاط مختلفه باسانی و بی غائله است و هر خلط فاسد را که در تابد از نواح صدر و معده و کبد و سائر اعضا بقی و اسهال وا دارد دفع مینماید و بسیار در معده نمیماند مانند مسهلات دیگر نهایت یکروز و یک شب بلکه بزود ی و آسانی فعل خود را نموده با اخلاط فاسده دفع میگردد و جهت اکثر امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه و عصبانیه و صدریه و معدیه و کبدیه مانند فالج و لقوه و استرخا و تشنج امتلائی و بیضه و خوذه و مالیخولیا و ریزش نزلات و نزول آب در چشم و ثقل سامعه و دود و طنین و ضیق النفس و سرفهٔ بارد و خفقان بارد و تفتیح سدد و ماساریقا و کبد و استسقا و یرقان و احتباس بول و حمیات بلغمیهٔ مزمنه و بالجمله اکثر امراض مزمنه مفید بمه وجدیده رامفید و دوائی است شریف و بی غائله حتی آنکه گفته اند باطفال و حوامل نیز میتوان داد اما بهتر آنست که بحوامل ندهند و مخرج اقسام دیدان کبار و صغار و حب القرع و اکثر استعمال آن با کافند است که مصلح آنست و یا با شکر سرخ که بدو دانگ آن را با چهار دانگ مقدار شربت که متوسط

انست بحسب سن و مزاج و قوت و ضعف بدن نرم نموده یا سه چهار درم گلقند و یا شکر سرشته بخورند و هرگاه بعد از عمل آن تصور عطش شود و یا تشنه شوند آب نیم گرم بنوشند و اکثر آنست که قی و اسهال هر دو میاورد و بعضی را اسهال فقط و بعضی را کرب و اسهال بسیار و بعضی را اسهال کمی باید که تشویش و اضطراب ننمایند که تا آخر روز یا اول شب که عمل آن با تمام رسید و غذا تناول نموده ند و خواب کردند طبیعت بحال میآید و اگر عمل بسیار نماید و مغص در بطن و خوزش در مخرج حابط بهم رسد قدری گلاب را با روغن بادام نیمگرم نموده بیاشامند و روغن گل بر شکم و مخرج بمالند و اگر در ابدان قویه و امراض مستحکمه با بدرقهٔ نقوعات و یا مطبوخات مناسبهٔ هر مرض بیاشامند بهتر است و باقی منوط برای طبیب حاذق است وتفاشان در رنگ آمیزیها مستعمل دارند و قوت آن تا ده سال قوی میباشد و بعد از ان ضعیف میگردد مقدار شربت آن از دو دانگ تا نیم درم و از کهنهٔ آن تا چهار دانگ است *

* غوشنه * بضم غین و سکون واو و کسر شین معجمه و نون و ها و غویشه نیز آمده اسم فارسی است و بفارسی نیز روشنک نامند * ماهیت آن نوعی از کماة و یا فطر است با ملوحت و شکل آن چون خشک شود مانند برگ کاسنی است کوچک متشنج نرم و بسبب ملوحتی که دارد چون خشک شود گازران جامه را بدان شویند چرک آنرا پاک میکرده اند و در بیت المقدس و بلاد عجم بسیار است و آنرا بکریشه خوانند و چون در آب جوش دهند ملوحت آن زائل گردد و با ترشیها مخورند و بالذت میباشد و در غلظت و بطوء انحدار از کماة کمتر است * طبیعت آن سرد و خشک و از سائر کماة کمتر * افعال و خواص آن مغلظ دم و کاسر حدت آن و ردی الخلط مانند کماة نیست بهتر آنست که اکثار در خوردن آن نکنند و اگر بسیار بخورند بالای آن شراب جید بنوشند

* باب بیستم در بیان ادویه که حرف اول آنها فا است *

* فصل الفاء مع الالف *

*فاخته * بفتح فا و الف و کسر خاء معجمه و تاء مثناة فوقانیه و ها لغت فارسی است و نیز بفارسی کوکو و بهندی پاندک نامند و بعربی عرفه و نزد اهل انطاکیه مشهور بیمامه است * ماهیت آن مرغی است خاکستری رنگ مطوق بطوق سیاه قریب بجثهٔ کبوتر صحرائی و کمتر از ان و قلیل الالفت و حسن الصوت * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی تا اول سوم گفته اند و بهترین آن جوان فربه آنست * افعال و خواص آن امراض الراس مهرا پختهٔ آن جهت رعشه و فالج و خدر و امراض عصبانی بارد و ریاح غلیظ و تفتیح سدد العین قطور خون تازهٔ گرم آن جهت بیاض چشم مؤثر خصوص بخون بال آن الاورام و غیره ضماد زبل آن با سرکه جهت تحلیل اورام و نضج آنها و بجهت رفع کلف و آثار و خوردن گوشت آن مورث بیخوابی و دیر هضم خصوص کباب آن مصلح آن شکر و در روغنها و سرکه و کشنیز الخواص گفته اند تعلیق زبل آن بر طفلی که شب در خواب فزع نماید رافع آنست و آواز آن مغز را سود مند و مار از آواز آن بگریزد و در خانهٔ که قمری سفید باشد هیچ دزد و دشمن و ساحر دست نیابد و بخور بر آن گریزانندهٔ مار است *

*فادزهر * بفتح فا و الف و دال مهمله و زای معجمه و سکون ها و راء مهمله معرب بادزهر است و باصطلاح عبارت از دوائی است که حافظ ارواح بود بقوت خود دفع ضرر سم از بدن نماید و بیان معنی آن بتفصیل در مقدمه و بادزهر در حرف الباء الموحدة مع الالف مذکور شد *

* فاذخ * بفتح فا و الف و فتح ذال و خاء معجمه بنون حکیم میر محمد مومن نوشته بلغت هندی اسم بندق هندی است و مولف اختیارات

اشتباه بتوتیای از حجر الفم کرده و گویند سنگی است زرد مائل بسفیدی و بعضی بسبزی و برنگهای دیگر نیز میباشد و چون بر روی سنگ با زرد چوبه بسایند سائیدهٔ آن بسرخی رنگ بود و در آتش نسوزد و نیز صاحب اختیارات نوشته که از آخر هند و چین نیز آورند و بهترین آن چینی بود و پادزهر همه زهرها است شربا و طلاء و مقدار شربت آن دوازده جو است و گفته پی خلاف پادزهر کانی است *

* فار * بفتح فا و الف و راء مهمله بفارسی موش و موشا و موک هلک و بسریانی کوتفرما و برومی بوبطیقو و بیونانی لیفطروس و بهندی چوهه و بترکی سیچان نامند * ماهیت آن حیوانی معروف است ذی موش و موذی * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن امراض الراس خوردن آن مورث نسیان و غثیان و اخلاق ذمیمه و مفسد معده و چون بریان نمایند و بطفلی که از دهن او رطوبات بسیار آید بدهند که بخورد مؤثر و اعضاء النفض جلوس در طبیخ آن جهت رفع عسر البول و آشامیدن سرگین آن جهت تحلیل اخلاط غلیظه و با کندر و سرکه جهت اخراج سنگ گرده و مثانه و شیافهٔ آن رافع عسر البول و بغایت ملین طبع اطفال العین طلاء اکتحال زبل آن جهت رویانیدن مژگان ریخته شده و جلای بیاض چشم الزینة طلای خون آن جهت قلع ثآلیل و مسامیر مجرب و ضماد سوختهٔ سر آن و سرگین آن با سرکه و یا با عسل جهت رویانیدن موی داء الثعلب موثر مقدار شربت آن نیم درم و بخور آن گریزانندهٔ موشان و بول آن رافع سیاهی کتابت السم چون موش را ذبح نموده و شکافته گرما گرم بر موضع لسع مار و عقرب بندند دفع سمیت آن کند و بر عضویکه خار و پیکان رفته باشد برآورد و برخنازیر تحلیل دهد و بدستور بریان آن بر گزیدگی عقرب و خوردن پس ماندهٔ آن مورث نسیان آبن مؤلف گوید میان موش و کژدم عداوت است اگر هر دو را در شیشه کنند میان شان خصومتی عجب بود موش قصد دنبال کژدم کند و کژدم نیش زند اگر موش دنبال کژدم را گرفت و برید از اذیت آن رست و الا از بسیاری لسع هلاک میکرد و چشم آنرا اگر بر کلاه دوزند راه رفتن آسان شود و اگر بر صاحب تب آویزند تب او زائل گردد و خصیهٔ آنرا که بر زن بندند تا با او باشد حامله نشود *

* فارة البیش * موش بیشا است و مذکور شد *

* فارة المسک * آهوی مشک است و گفته اند آنرا بهندی چهچهوندر نامند و آن حیوانی است فی الجمله شبیه بموش و بسیار بدبو بحدیکه هرجا که بکذرد بدبو میکرداند و از زور بوی آن فی الجمله شبیه ببوی مشک و بول و غائط آن بسیار حاد و اکال است بحدیکه بر فرشی یا لباسیکه بول و غائط کند آنرا می پوساند اگر زود نشویند و مدتی بماند و بسبب ثقل تعفن کریه و سائر حیوانات گوشت آنرا نمی خورند و خالی از سمیتی نیست و در قاذورات و مزبلها بهم میرسد و بیشتر مخصوص بملک هند و بنکاله است و شنیده شده که در مازندران و بلدان حارهٔ رطبه نیز بهم میرسد دو نوع میباشد سفید رنگ و بزرگ تر و این بسیار بدبو است و نوع دوم از آن کوچکتر و برنگ موش و بدبوی این از آن کمتر * طبیعت آن گرم و خشک *

* فاسی * بفتح فا و کسر سین و یاء نسبت * ماهیت آن حکیم میر محمد مومن در تحفه نوشته بیونانی اندروصارون نامند و آن تخمی سرخ رنگ خمیده و تلخ و غلاف آن مانند خرنوب و برگ آن مانند برگ نخود و در میان جو و گندم میروید * طبیعت آن در اول گرم و تر * افعال و خواص آن لطیف و قابض و مفتح سدهٔ احشا و جهت درد مفاصل و عسر النفس و سپرز نافع و فرزجهٔ آن با عسل مانع حمل و شربت جوشانیدهٔ آن در روغن زیتون کشندهٔ کرم معده مقدار شربت آن

در دوم است ونواب علويخان مرحوم نوشته اند كه اند روصارون رابيوناني اندرونيلون نيزنامند وبيان ماهيت آن زائد برهمت الالف من ذكر كرده ام مؤلف كويد كتاب مفردات آن مرحوم نزد احقرنبود كه ديده شود كه چه تحرير فرموده اند حق سبحانه تعالى برساند از فضل خود *

فاشرا

* فاشرا * بفتح فا والف وفتح شين معجمه وراء مهمله والف مقصوره معرب از فاشا رسرياني است وبعربي كرمة البيضا وبفارسي هزار فشان وهزاركشان كه معرب آن هزارجشان است ومعني هزاركشان الف عاليج يعني هزارشاخ است وبعضي كفته اند معني الف ذراع است ونيست چنين بلكه بمعني اول است ونيز بفارسي ماردار وزكرم دشتي وبشيرازي نخوشي جهت آنكه نبات آن در زمستان خشك نميكردد وتفليسي كفته بسرياني كتنبا نامند وبرومي حلبلوطن وبيوناني اغليطوس وببربري ارجالون ودر تنكابن وطبرستان الا ملك كويند * ماهيت * آن نباتي است شبيه بتاك انكور خاردار وبرك آن با ملاست وماثل بتك وبروتها رها دارد مانند تاك وبرصحاري خود مي پيچد وثمرآن بقدر نخودي وسرخ خوشه دار ودر زمستان ثمرآن بيبرك ميماند وطعم آن حاد با حرافت وقبوضت وصاحب اختيارات بديعي كفته در هرخوشه قريب بده دانه ميباشد ودر ابتدا سبز وبعد رسيدن سرخ ميكردد وآنرا سياه دار رخوانند ودر كوهستان بلاد فارس كثير الوجود وبسيار مستعمل خصوصا بيخ آن در سموم منهوشه وآنرا عود الحيه نامند وبسيار شبيه بقسط تلخ وعطاران بجاى قسط تلخ ميفروشند وطعم آن با قبوضت وحاد حريف بسيار تلخ است در قانون در قفطارغان مذكور است كه هزارجشان است ومختار ومستعمل تروتازه آنست * طبيعت * برك وثمرآن درسوم كرم ودر دوم خشك وبعضي درسوم نيز كفته اند وكرمي بيخ آن كمتراز آن وتلخ وتيز * افعال وخواص * آن جالي وملطف ومجفف ومسخن معده ومقوى آن اعضاء الراس آشاميدن آن روزي يكدرم تا يكمثقال جهت رفع صرع وسدر وفالج واسترخا ونسيان وشدخ عضل العين مطبوخ آن درد هن زيت جهت كمنة الدم تحت چشم اضماد الصدر ولعوق آن با عسل جهت خناق بلغمي وفساد نفس وسرفه كهنه ودرد پهلو ورياح آن وچون عصارة آن را باكندم طبخ نمايند وبماشا منند شيرراغليظ وزياده كرداند وضماد آن با سركه جهت بثور لبنيه اعضاء الغذاء چون بركها وشاخهاى نورسته آن را طبخ نمايند وبخورند جهت تقويت معده وقبضيت وجلاى آن از لزوجات وجهت وجع فواد ووجع معده وتسخين آن و بجهت اسهال وادرارشير مؤثرو بيخ آن محلل وكل از لدة صلابت طحال وخصوصا كه با سركه تا سي روز بياشامند وبسركه وانجير بران ضماد نمايند وهمچنين عصارة آن اعضاء النفض والاورام والبثور وغيرها تناول مغز پخته آن نزد ابتداى روئيدن وخام آن نيز جهت اسهال بطن وادرار بول نافع وعصارة تازه آن يكدرم با اندك كثيرا كه مصلح آنست نيز با ماء العسل جهت اسهال بلغم وبيخ آن نيز با كثيرا ويا ماء العسل بقدر يكدرم تا يكمثقال اسهال وقيئ قوى آورد وادرار بول وشيروسائر فضلات ونفثيت حصاة كند وجنين را بكشد وحمول آن وبا عصارة آن جهت اخراج جنين وتنقيه رحم ودلستور جلوس در طبيخ آن ومطبوخ آن با زيت بحدي نكه غليظ كردد جهت بواسير ودواصير مقعده وجميع اوجاع بارده وتحليل صلابات حصف ودفع چرك زخمها ونطول مطبوخ آن جهت تحليل اورام وضماد بيخ آن با سركه جهت تحليل اورام وبثور لبنيه وقطع ثاليل وباشراب جهت تسكين وجع داخس وتحليل اورام صلبه وانفجار بيله نافع الفروح ضماد بيخ آن با نمك جهت قروح ردية خبيثه وداخل مراهم اكله وحمرة كرده ميشود وثمرآن جهت جرب منفرح وغيرمنفرح وتقشر جلد شربا ولطوخا وطلاء موثر المفاصل ضماد بيخ آن باشراب جهت اخراج استخوان شكسته واستحكام اعضاى مسترخية ضعيفه وبا آرد كرسنه وحلبه جهت تحليل اورام

و آنچه گرد ما میل السموم آشامیدن یک مثقال از بیخ آن جهت لسع افعی و سائر هوام و ضماد آن با شراب نیز و برگ و ثمر آن در بن فعل ضعیف اند الزینة ضماد بیخ آن با آرد کرسنه و حابه جهت رفع کلف و آثار سیاهی بعد از جروح و قروح مانند و جلای ها ثر آثار و تنقیهٔ بشره و صاف کنندهٔ آن و بید ستور مطبوخ آن در روغن زیت مهرا جهت کمنة الدم تحت چشم و ضماد ثمر آن سترندهٔ موی است و دباغان در ستردن موی جلود مستعمل دارند و کویند اکثار اکل بیخ و ثمر آن مضر و مورث اختلاط ذهن و عقل است مصلح آن با کمر اخوردن و یا قی کردن و بعد از آن ربوب حامضه خوردن و آشامیدن عصارهٔ آن اختلاط عقل و ظلمت بصر آورد بدل بیخ و ثمر آن بوزن آن در و لیج و دو ثلث آن بهماسه و بعضی نصف وزن آن نوشته اند *

* فاشرستین * بفتح فا و الف و کسر شین معجمه و را و سکون سین مهملتین و کسر تاء مثناة فوقانیه و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون در اکثر نسخ چنین است و بعضی بتشدید فوقانیهٔ مشدده بمعنی مزیل شصت علت و بعضی بفتح راء مهمله و سکون سین مهمله و فتح تاء مثناة فوقانیه و نون گفته اند لغت سریانی است بعربی کرمة السوداء و بفارسی شش بندان سیاه و بشیرازی شش بندان و بیونانی انبالس مالبا بمعنی کرم الاسود و برومی انارنروطیس و بهندی مهون و باندلس معروف بیوطانیه است و گفته اند معنی فاشرا الستین دافع شصت علت است * ماهیت آن نبات آن شبیه بفاشرا و ابلاب است در پیچیدن بر صحار و خود و در رونق مخالف فاشرا و برگ آن عریض تر از برگ ابلاب و ساق آن سیاه و ثمر آن مانند ثمر فاشرا در خوشه و در خامی سبز و بعد رسیدن سیاه و ظاهر بیخ آن سیاه و باطن آن سرخ و گفته اند بزردی مائل میباشد و در قانون در قفطار غان مذکور است که سند است * طبیعت آن گرم و خشک با عتدال * افعال و خواص آن در افعال ضعیفتر از فاشرا است اعضاء الراس صرع و فالج را اسهار مغیل اعضاء الصدر و النفض جهت تنقیهٔ سینه و اعضای نفض و ضماد برگ آن جهت زخمهای حمو اباب مانند خروا سیر وکا و و امال ابنها و الیواء اعضاب مغیل بدل آن کرمة البیضاء است *

* فاط * بفتح فا و الف و طاء مهملهٔ مولفه و بظاء معجمه بعضی گفته اند لغت رومی است و تعلمسی گفته عربی است و بسریانی با لطاء و برومی نطیلامیج نامند * ماهیت آن تا حال خوب معلوم نشده و هرکس چیزی گفته صاحب اختیارات جدوار خطائی دانسته و در کتاب طب هند نوشته که فاذخ است که سنگ زرد مائل بسفیدی و سبزی است که از اقاصی فارس می آورند و بهترین آن صلب آنست و اکثری برانند که داروئی است مجهول الماهیت که از ترکستان می آورند و بهترین آن تازهٔ آنست * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت سم و شوکران و جوزماثل است و لسع هوام آشامیدن آن با آب سرد مفید است *

* فاغره * بفتح فا و الف و کسر غین معجمه و فتح راء مهمله و ها و آنرا فاغره نیز نامند و بفارسی فاحره و کبابهٔ دهن شکافته و کبابهٔ دهن کشاد گویند * ماهیت آن بزرگتر از کبابه است و بقدر نخود ی و جوزی رنگ و تا بنصف شکافته و در جوف آن دانهٔ کوچکی مدور و سیاه براق و با عطریت و از زیر بادات هند و بلاد سودان آورند و در لطوخات و لخالیج و اشباه آنها مستعمل دارند * طبیعت آن بقول شیخ الرئیس گرم و خشک در سوم و بقول دیگران در اول دوم گرم و در آخر دوم خشک * افعال و خواص آن با فوت محلله و بسیار نافع امراض الراس و القلب آشامیدن آن جهت امراض باردهٔ دماغیه و ریاح غلیظه و جنون و الخلخهٔ آن جهت تقویت دماغ و قلب الفم مضمضه بعصارهٔ آن جهت لذع دهان اعضاء الغذاء مقوی معده و هاضمه و جگر بارد و مفتح سدد و منقی اخلاط بلغمی و سوداوی و داخل ادویهٔ مصلحهٔ معده و کبد بارد و کرده میشود

وجهت سوء استمراء واغذیهٔ بارده وجهت اسهال بارد نافع وضماد شکم مضمضه محرور ومصلح آن با نوفر وبنفشه وروغن بادام وگلاب مقدار شربت آن تا دو درهم است *

* فالیرنس * بفتح فا والف وکسر لام وفتح باء موحده وسکون راء مهمله وضم نون وسین مهمله ودر بعضی لغات بدون نون آمده وآنرا فالی بورس نیز نامند * ماهیت آن نباتی است که از بیخهای باریک شاخهای بسیار میرویند بطول دو نیزه و گره دار شبیه به نی وتخم آن سفید بقدر حب ورس اندک طولانی وبیخ آنرا فائده نیست در طب * طبیعت آن گرم وخشک با حرارت لطیفه * افعال وخواص آن اعضاء النفض آشامیدن تخم وبرگ وعصارهٔ آن هر یک بتنهائی ویا مجموعی با آب ویا با شراب جهت اوجاع مثانه مفید *

* فالنجیقن * بفتح فا والف وکسر لام وسکون نون وکسر جیم وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح قاف وسکون نون لغت یونانی است بمعنی رتیلا وفالنجیطاس ولوفاقینس نیز آمده * ماهیت آن نباتی است که آن را دو شاخ یا سه شاخ متفرق میباشد از یک یکر وگل آن سفید شبیه بسوسن واندک مشرف وتخم آن سیاه بقدر نصف عدسی وبا ریکتر از آن وبیخ آن کوچک باریک ودر هنگام قلع از زمین زرد پس سفید میگردد ومنبت آن تلهای خاک * افعال وخواص آن جهت نهش حیوانات سمی نافع ودیسقوریدوس گفته آشامیدن برگ وگل وتخم آن با شراب جهت لسع عقرب ونهش رتیلا نافع است *

* فالوذج بفتح فا والف وضم لام وسکون واو وفتح ذال معجمه وجیم وفالوذق بقاف نیز آمده معرب پالودهٔ فارسی است * ماهیت آن باصطلاح قدیم حلوای نشاسته را نامند که با روغن بادام ویا روغن پسته تناول نمایند وباصطلاح جدید معروف درین زمان در اکثر بلاد آنست که نشاسته را در آب گرم بسیار حل مینمایند وصاف کرده طبخ میدهند که خوب پخته وخامی آن زائل شده بحد انعقاد رسیده که چون در آب ریزند مخلوط بآب نگردد پس در ظرفی تنک ریخته بحجم نیم انگشت وبعد سرد شدن قطعهای بسیار کوچک لوزی بریده درشربت قند یا نبات یا دوشاب سفید جید مطیب بگلاب ویا عرق بید مشک ویا هر دو ریخته یخ ویا برف داخل کرده تناول مینمایند ویا آنکه بعد کمال طبخ وبسرحد انعقاد رسیدن اندک اندک در پاتیلی مشبک ریخته در زیر آن ظرفی آب سرد کرده گذاشته بقاشق میمالند تا مانند دانهای مروارید از سوراخهای پاتیل بر آمده در آب سرد ریخته منعقد گردد پس بدستور در شربت ریخته تناول مینمایند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن کثیر الغذا وجهت اکثر امراض صدر وریه واسهال نافع واگر بران تخم ریحان ویا تخم شربتی بپاشند تقویت آن معده را وحبس آن اقوی میگردد *

* فانیذ * بفتح فا وکسر نون وسکون یا وذال معجمه بفارسی قند نامند * در ماهیت آن اختلاف است بعضی را عقیده آنست که آب نیشکر بعد از طبخ وانعقاد هرگاه بی تصفیه باشد آنرا قند سیاه گویند واطبا آنرا شکر احمر یعنی شکر سرخ نامند واصل آنست که شکر باعتبار نیشکر سه نوع میباشد یکی سیاه رنگ که بهندی گر نامند ویکی سرخ رنگ که شکر احمر است وبهندی لال چینی وشکر تری زیرا که در بنگاله شکر را چینی مینامند ویکی سفید وآنرا بهندی کهاند گویند وچون شکر سفید را بآب گداخته بجوشانند وکف شیر ویا سفیدهٔ تخم مرغ بران زنند وصافی نموده منعقد گردانند آنرا نبات سفید گویند وچون مرتبهٔ دیگر تصفیه کرده در ظرفی بریزند که دران جدا گردد آنرا شکر سلیمانی گویند وچون دیگر باره طبخ نموده تصفیه نمایند ودر قالب صنوبری بریزند آنرا فانید گویند که بفارسی قند نامند واگر در طبخ ثالث مبالغه نموده باشند ابلوج که

بفارسی قند مکرر و بهندی اوله نامند و گویند هرگاه در قالب مستطیل متساوی الطرفین ریزند معروف بقلم است و چون طبخ دیگر داده در شیشه ریزند نبات قرار می گیرد و سنجری نامند و چون در طبخ ثالث بعد رسیدن آن شیر تازه اضافه نموده بجوشانند تا منعقد گردد آنرا طبرزد گویند و اکثر قند مکرر را مخصوص باین اسم دانسته اند و بعضی را گمان آنست که شکر سفید را چون مرتبهٔ دیگر تصفیه نمایند بطبخ و در کفچه کرده بچوبی برهم زنند که حبابها بهم رسانند و قرصهای کوچک بریزند بر روی پارچهٔ سفیدی یا بوریای پاکیزه یا غیر آن بقسمیکه حبابهای آن مجوف حبابی باشند و بگذارند که سرد شود و بسته گردد آنرا فانید و بهندی بتاسه و قومی دیگر گویند که چون آب نیشکر سفید را مرتبهٔ دیگر بطبخ تصفیه نمایند و صافی نموده بقوام آورند و از آتش فرود آورده بریزند و بکف شیر یا کف سفیدهٔ بیضهٔ مرغ و تیر زدن آنرا سفید کنند و قرصها سازند و بگذارند تا بسته گردد آنرا فانید و بفارسی شکر پنیر گویند و اکثر برا زعم آنست که شکر سفید را چون مرتبهٔ دیگر بطبخ تصفیه نمایند بگرفتن کف آن تا آنکه دیگر کف نیاورد پس صافی نموده بقوام آورند و بعد قوام دو شخص آنرا بدست بکشند و در بین کشیدن دفع بدفع آن را بچوبی یا بتختهٔ پاکیزه بزنند تا سفید شود پس قرصها سازند آن را فانید نامند و بعربی ناطف و گاه مغزهای فواکه چون جوز اکل یعنی گردکان و بادام و پسته مقشر و امثال اینها داخل مینمایند و آن هنگام آنرا حلوای مغزی و قبیده میگویند و بعضی برای زیادتی شکنندگی آن مقدار ربع وزن آن عسل مصفی نیز داخل مینمایند و اگر بر روی بی مسلی آن کنجد بپاشند آنرا حلوای کنجد و بهندی ریوری و بعربی ناطف سمسم نامند صاحب اختیارات گفته که فانید آن است که بقوام آورند قند سفید را یعنی مرتبهٔ ثالثه از تصفیهٔ شکر سفید که در قالب مخروطی ریخته باشند و عسل طبرزد را که بفارسی گزانگبین گویند بعد از تصفیه بر چوبی که آنرا وتد گویند زنند تا سفید شود پس آنرا قطعات نموده استعمال نمایند فانید نامند و از ترنجبین نیز بهمین قسم ترتیب میدهند و در فانید خزائی و فانید سنجری نیز اختلاف است آنچه را از قند سازند و بی آرد جو نگاهدارند فانید خزائی نامند و آنچه را از عسل طبرزد و ترنجبین ترتیب دهند و آرد جو بر آن پاشند و نگاهدارند فانید سنجری نامند معرب سنگری منسوب بسنجستان که معرب سنگرستان بسین مهمله و زای معجمه است و بالفعل معروف بسیستان است و غلط کرده آنکه گفته که فانید سحری است بضم سین و سکون حاء مهملتین که منسوب است بسحر که آن بلدی است از عمان و بهترین آن سفید رقیق خزائی است * طبیعت آن گرم و تر در اول خصوص سفید آن که رطوبت آن زیاده است * افعال و خواص آن غلیظتر از شکر و گرمتر از آن اعضاء النفض جهت سرفه و ضیق النفس و درد سینه اعضاء النفض جهت تلیین بطن و برودت امعا و رحم نافع و جوارش آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* فاوانیا * بفتح فا و الف و فتح واو و الف و کسر نون و فتح یا و الف آنرا عود الریح و بسریانی کهانا و کهینا نیز و نزد اهل مغرب معروف بعود الحمیر است * ماهیت آن اکثری تصریح نموده اند که فاوانیا عود الصلیب است و مولانا نفیس در معالجهٔ صرع در شرح موجز قرشی گفته بتحقیق غلط کرده کسیکه فاوانیا را عود الصلیب دانسته از جهت مشابهت بیخ و برگ هردو باهم ولیکن فرق میان هردو را بیان نکرده و بعضی گفته نوآنرا چون در جوف آن خطوط صلیبی است عود الصلیب و مادهٔ آنرا که نداردفاوانیا خوانند و این اصح اقوال است و شیخ الرئیس رحمه الله تعالی در مفردات قانون هریک را از عود الصلیب و فاوانیا جداجدا ذکر فرموده و نیز فرق بین بینهما ذکر نکرده و در عود الصلیب ماهیت آنرا بتفصیل ذکر نموده و نوشته که دیسقوریدوس گمان کرده که عود الصلیب چیزی است که بعضی مردم آنرا ذو الاصابع نامیده اند و بعضی دیگر علیسی

بمعنی حلوة الريح و آن نباتی است که ساق آن بقدر دو شبر و متشعب بشعبهای بسیار و برگ ماده میباشد و برگ نر آن شبیه ببرگ شاه بلوط و برگ مادهٔ آن شبیه ببرگ سمرنیون که کرفس بری است و مشرف و بر جانب ساق آن غلافی شبیه بغلاف بادام و چون شکافته شود آن غلاف ظاهر میشود از آن دانهٔ سرخ مانند خون شبیه بدانهٔ انار و کثیر العدد و ما بین دانهای آن چیزی بنفش رنگ پنج یا شش و بیخ نر آن بسطبری انگشتی و ببلندی یک شبر و سفید و با قبوضت طعم و بیخ مادهٔ آن متشعب بچند شعبه هفت یا هشت هر یک شبیه ببلوطی مانند بیخ خنثی * افعال و خواص آن اعضاء الراس آشامیدن بیست و پنج حبهٔ آن با ماء العسل جهت کابوس اعضاء الغذاء خوردن آن بتنهائی جهت لذع معده و وجع آن اعضاء النفض آشامیدن آن مقدار یک بادام جهت تنقیهٔ رحم از فعل طمث و ادرار طمث و وجع گرده و مثانه و رحم و یرقان و آشامیدن مطبوخ آن با شراب حابس و عاقل بطن و آشامیدن سرخ آن ده دوازده دانه با شراب اسود قابض رحابس و قاطع نزف الدم رحم و ده عدد حب آن با شراب عسلی جهت اختناق رحم و عارض از وجع رحم و چون صبیان را هر روز ابتدای حدوث حصاة بیاشامانند دفع نماید و دیگر حصاة عارض ایشان نگردد و در رفادوانیا نوشته که آن نر و ماده میباشد و نر آن شاخهای سفید بسطبر عدا بکشتی است و چون آنرا بخایند ظاهر میگردد از آن بعد از یکساعت اندک حلاوتی با قبوضتی در طعم و مادهٔ آن کثیر الشعبه * طبیعت آن گرم نه بشدت * افعال و خواص آن مجفف و قابض و محلل و مفتح و ملطف و مقطع و جالی اعضاء الراس نافع است جهت صداع و صرع حتی تعلیق آن بتنهائی مجرب و نوشته که یهودی گفته تدخین ثمر آن جهت مجانین و مصروعین نافع و زائل کنندهٔ آن و بعد ستور خوردن ثمر آن باکلفند شدید النفع و نوشته که گمان من آنست که این نفع در رفادوانیای رومی باشد نه هندی و آشامیدن تخم آن بیست و پنج دانه با ماء العسل یا با شراب جهت کابوس اعضاء الغذاء آشامیدن مطبوخ آن با اشربهٔ قابضه عفصه مانع انصباب مواد است بمعده و آشامیدن تخم آن مقوی معده و مسکن وجع و لذع آن و بیخ آن مفتح سدد و جهت یرقان نافع اعضاء النفض چون با شیر و مقدرات بیاشامند ادرار بول و حیض نماید آشامیدن بیست و پنج دانهٔ تخم آن با ماء العسل یا با شراب جهت اختناق رحم و وجع آن و کابوس و دوازده دانهٔ آن جهت قطع نزف الدم مفید و چون زنان صاحب نفاس مقدار یک بادام از بیخ آنرا بخورند تنقیه نماید فضول نفاسیهٔ ایشانرا با ادرار و بعد ستور جهت وجع گرده و مثانه و طبیخ آن با شراب شکم را ببندد نماید و ادرار آورد الزینة طلاء و غمرهٔ آن در جلاء آثار سیاهی بشره مؤثر المفاصل آشامیدن آن جهت نقرس نافع و بعد ستور ضماد آن و دیگران نیز ماهیت آنرا مانند آنچه شیخ از دیسقوریدوس بیان کرده نوشته اند و حکیم میر محمد مومن در تحفة المؤمنین نوشته نبات آن شبیه ببرگ و مادهٔ آنرا نبات مانند کرفس بری و گفته اند نر آنرا چون بشکنند در جوف آن دو خط صلیبی متقاطع یافت میشود و مادهٔ آن بشکل بلوط میباشد و در جوف آن خطوط صلیبی نیست و نزد اطلاق مراد نر آن است و بهترین آن رومی سطبر آنست که کهنهٔ کرم خورده نباشد و چون بخایند بعد از ساعتی ظاهر شود از آن حدت و حرافت با اندک تلخی و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و گفته اند باید که نزد استعمال نرم سوده و مبالغه در سحق آن نموده استعمال نمایند و بعضی گفته که برای امراض مردان نر آن و برای زنان خصوص امراض رحم ایشان مادهٔ آن انسب است که طبیعت آن گرم و خشک در سوم و بعضی تا سوم و بعضی مائل باعتدال دانسته اند * افعال و خواص آن آشامیدن بیخ آن بقدر یک درم در شراب عفص با شکر شیرین کرده یا با مشروب شیرین دیگر جهت صرع و رعشه و لقوه و ام الصبیان و اکثر امراض سر و تفتیح سدد و یرقان و درد گرده و مثانه و ادرار طمث

و نقرس مفید و تخم آن مخرج اخلاط لزجه و جهت فالج و رعشه و صرع و جنون و وسواس و تقویت معده و تسکین اوجاع آن و استشمام بیخ کوبیده در صره بسته آن جهت صرع و قطره و سعوط و طلاء آن جهت دفع آثار سیاهی بشره و نقرس و تدهین بیخ و ثمر آن جهت صرع و اکثر امراض مؤثر و تعلیق ثمر آن در قلاده اطفال و بدستور تعلیق بیخ آن خصوص نر آن که بطول سوراخ کرده باشند جهت رفع فزع اطفال و ام الصبیان و صرع و اورام حاصل در دماغ ایشان و جهت وجع معده مبرودین و مسافرین و دریا بانها و صحراها باعث مامونی است از آفات و باشراب جهت وجع بطن و سعوط ثمر آن که حب آنست بتنهائی و یا با مشک و زعفران جهت صرع و ام الصبیان و در خواص نر آنرا بهتر از زمرد دانسته اند بتخصیص که چون آفتاب در برج میزان باشد و بغیر آلت آهنی قلع کنند جهت آنکه گفته اند اگر با آهن قلع نمایند عمل آن باطل میگردد و صاحب شفاء الاسقام نوشته که استاد من گفت باید که با مس یا غیر آن قلع نمایند نه با آهن بهمان جهت و تعلیق نر صلیبی آن که با شروط مذکوره اخذ کرده و در پارچه زردی بسته و حایض آنرا مس نکرده باشد جهت عسر ولادت و دفع سحر و هیبت در نظرها مجرب دانسته اند و گویند در خانه که عود الصلیب باشد در آن خانه جن و جانوران گزنده داخل نشوند و گفته اند اگر دو مثقال از نقره و طلا را در هم بگدازند و صفحه ساخته و چهار عدد تخم آنرا در آن بپیچند و با خود دارند جهت صرع بلیغ النفع است هرچند صرع کهنه و ده بیست سال بر آن گذشته باشد و اگر در زیر فرش دو کس که با هم دشمنی داشته باشند گذارند و قمر با زهره متصل در تثلیث باشد میان آن هر دو الفت بهم رسد *

* فاغیه * بفتح فا و الف و کسر غین معجمه و فتح یاء مثناة تحتانیه و ها اسم شکوفه حنا است و در حناء مذکور شد و نیز شامل جمیع شکوفها است و بعین مهمله اسم بیخ اسپند است

* فصل الفاء مع التاء المثناة الفوقانية *

* فتائل * بفتح فا و تاء مثناة فوقانیه و الف و کسر یاء مثناة تحتانیه و لام جمع فتیله است که بفارسی شافه نامند فتیله در لغت زباله و نزد اطبا عبارت از ادویه است که فتیله ساخته در دبر خود برای اسهال و یا تقویت باه و یا بواسیر و یا غیرها و یا در قبل برای تنقیه و یا نشف رطوبات و یا تقویت و یا تسخین و تضییق آن و یا بغیر این اسباب برد ارند و لیکن بیشتر استعمال آنرا برای ادویه که در دبر برد ارند مینمایند و بحسب هر علت ترکیب آن مختلف میباشد و اسهال فتائل مسهله و جذب اینها از اعالی بدن بیشتر از حقنها است و این مستعمل در جائی است که مانعی نباشد از استعمال مسهلات مشروبه و حقنها و تفصیل آن در قرابادین کبیر ذکر یافته هم بعنوان قواعد کلیه ترکیب و هم بعنوان انواع تراکیب و نسخ آنها *

* فتائل الرهبان * بفتح فا و تاء مثناة فوقانیه و الف و کسر یاء مثناة تحتانیه و لام و الف و لام تعریف و ضم راء مهمله و هاء ساکنه و فتح باء موحده و الف و نون اهل اسکندریه زنجبیله نامند و در آنجا کثیر الوجود * ماهیت آن نباتی است بقدر ذرعی و تیره رنگ مائل بسفیدی و برگ آن مانند برگ حنا و سنا مکی و کوچکتر از آن و اغبر و اشهب و شبیه ببرگ شونیز و مزغب نیز میباشد و گل آن زرد و مجتمع و تخم آن مانند تخم تره تیزک و بیخ آن خوشبو و طعم آن تیز و تلخ و منبت آن کنار دریا و رودخانها و ریگزارها و گویند چون بیخ تازه آنرا برآرند و با برگ آن بپیچند و در چراغ گذارند و بر آن روغن بریزند مشتعل میگردد مانند فتیله و رهبانان مستعمل دارند و اهل آنرا فتائل الرهبان نامند * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و بیخ و گل آن گرمتر از سائر اجزا * افعال و خواص آن اعضاء الراس آشامیدن طبیخ بیخ آن با آب جهت زکام و اوجاع سر حادث از سردی اعضاء التنفس جهت سرفه و ربو و عسر نفس و ریاح غلیظه و بدستور ضماد

فاغیه

فتائل

فتائل الرهبان

آن بر سینه الباه جهت تقویت باه و اوجاع المفاصل وغیرها ضماد بیخ آن بالبان ذکر که ضماد نازک نمایند جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وتحلیل صلابات وا ورام انثیان واورام قیحیه وفسخ عصب وکوشت کوفته شده ومربای بیخ آن انفع از مربای زنجبیل اعضاء الغذاء والنفض والباه جهت خوشبوئی دهان وجشای بارد وانهضام غذا وتحلیل مواد وتسخین معده وکرده ومثانه وادرار بول وتحریک باه وتقویت آن بسیار موثر است *

* فتیت * بفتح فا وکسر تاء مثناة فوقانیه وسکون یاء مثناة تحتانیه وتا لغت عربی است * ماهیت آن هرچیز خرد کرده را نامند وبیشتر مستعمل در نان کندم خشک خرد کرده است خواه بکوبند وخواه بغیر کوبیدن که بسیار نرم نیا شد وبعضی کفته اند که نرم باشد * طبیعت آن کرم وخشک باعتدال * افعال وخواص آن قلیل الغذا ومجفف رطوبات معده ومولد ریاح سوداوی ودیرهضم ومولد امراض بارده وریحیه مانند قولنج ووجع پهلو وتهیکا ومصلح آن نیکو خمیر نمودن وطبخ جید دادن وبا سمسم وکمون ونانخواه وبا شکر وروغنها مانند روغن بادام تناول کردن وجهت صاحبان امزجهٔ باردهٔ رطبه وصاحبان ضعف احشا بسیار مضر وباید که درسایه خشک نمایند وبسیار کهنه نباشد که کهنهٔ آن ردی است وبهترین مصلحات آن در همه حال شکر است

* فصـــــــل الفاء مع الجیم *

* فجل * بضم فا وسکون جیم ولام بفارسی ترب وبشیرازی تربزه وبسریانی فعالا وبرومی دفیون وبیونانی افاتیس ونیز بیونانی ابابوس وبهندی مولی وبترکی رفالس نامند * ماهیت آن معروف است ودر اکثر بلاد میشود ودو نوع میباشد بری وبستانی وشامی نیز وشامی آن آنست که تخم شلغم را در بونهٔ ترب کذاشته غرس مینمایند ویا بالعکس وبری آن تند تر از بستانی اما بد رازی وبزرکی بستانی نیست ودر قوت قریب بخردل وبعضی آنرا خردل بری دانسته اند وبستانی آن اقسام میباشد قسمی سفید طولانی نازک وازین قسم بعضی در بعضی از قرای بنکاله بسیار بزرک بالیده تا بطول دو ذرع دست وبقطر نیم شبر میشود وبعضی نازک شاداب وبعضی خشک وجوف آن متخلخل رخوو در ضلع رنکپور کامی است مسمی بغیرصد راز قوت زمین آنجا بوزن بیست انار وبد رازی دو دست وزیاده از آن وبقطر قریب بد وشبر وشاداب وشیرین آنرا قتیل مولی مینامند یعنی در درازی قطر مثل دندان فیل کلان میشود ومعمول اهل بنکاله است که آنرا مثل شلغم با کوشت وبا ماهی پخته با چلاو میخورند ودر جاهای دیکر نابنک ونیم شبر وقسمی دیکر مدور شلغمی شکل پوست آن سیاه اندک خشن واندرون خشک تر از قسم سفید طولانی آنست وبشادابی آن نیست ولیکن تند تر از سفید خصوصا پوست آن واین قسم اکثر در زمستان میشود وبسبب سردی هوا ویبس در زمین منشق میکردد وقسمی دیکر مدور سفید پوست که اهل فرنک از ملک خود تخم آنرا میاورند واین نیز قریب بساده مدور است واین نیز مخصوص بزمستان است وبهترین همه شاداب نازک تند طولانی آنست که کم ریشه باشد وبرک همه اقسام شبیه ببرک شلغم وخردل واز آن هرد رخشن تر وتند تر وتخم همه مائل بتدویر ودر غلاف باریک طولانی نابند راکشتی ودر خامی سبز نازک تند شبیه بطعم ترب ولذیذ بهندی آنرا سینکری نامند وآنرا مانند ترب با نمک میخورند وآنرا ریزه کرده با کوشت میپزند لذیذ میشود وبعد از رسیدن سرخ تیره مائل بسیاهی میکردد * طبیعت تخم آن کرم در سوم وخشک در دوم وبیخ آن در اول کرم ودر دوم تر وکرمی پوست وبرک آن زیاده از اصل آن وبری آن اقوی واحد از بستانی در جمیع اجزا * افعال وخواص آن ملطف ومحلل ومولد ریاح ومحرک آروغ تخم آن محلل آن ورد ربعضی ابدان دا غم غیر منهضم خصوصا برک آن ورد ربعضی که

در معده آنها رطوبت بسیار باشد مانع انهضام و مغرب معده ایشان خصوصا اصل آن جهت آنکه دران جلا و لطیف سریع النفوذ است و مدر بول و با اندک تلیین چون برگ ربیعی آنرا طبخ نموده بخورند با زیت و یا روغن و مری و غذا ئیت آن زیاده از بیخ آنست و از حضرت ابی عبد الله علیه السلام مرویست که فرمودند که در فجل سه خاصیت است برگ آن پراکنده کننده ریاح است و مغز آن مدر بول و بیخ آن قاطع بلغم است اعضاء الراس مضر سر و دندان و حنک الاذن قطور روغن آن جهت تحلیل ریاح گوش کثیر النفع و چون جوف ترب را خالی کرده روغن گل دران ریخته بر آتش گذارند تا جوش بخورد پس نیم گرم چند قطره در گوش بچکانند جهت تحلیل ریاح و تسکین اوجاع آن سریع النفع و بلا ستور و چون آب آنرا با روغن گل جوش دهند و در گوش بچکانند العین مضر چشم و قطور آن جالی و رافع آثار حادث زیر موق آن و آب برگ آن تیز کننده قوت باصره و ضماد آن جهت رفع کمنة الدم زیر چشم و با عسل جهت نزول آب در چشم مفید الصدر آشامیدن مطبوخ آن جهت سرفه کهنه مزمن و دفع کیموسات غلیظه حادثه در سینه و خناق حادث از آشامیدن قطرقنال و غرغره با آب مطبوخ آن با سکنجبین جهت خناق نافع و با وجود آن مضر حلق و زیاده کننده شیر است اعضاء الغذاء ردی است برای معده و حشا آورنده و بعد از طعام ملین بطن و هضوم فرمایند غذا است و قبل از طعام مانع نفوذ و استقرار آن در قعر معده و باعث طفو و ایستادن طعام بر سر معده و از این جهت باعث سهولت قی است خصوصا پوست آن با سکنجبین و موافق سینه و پهلو و سپرز است و بلا ستور تخم آن با سکنجبین و این ما سوبه گفته آشامیدن آب آن هاضم غذا و مفتح سدد کبد و طحال است و استسقا و طحال و یرقان را نافع و جرم آن مغنی و تخم آن محلل نفخ و مشهی و باعث سهولت اخراج غذا است و وجع کبد را مفید و نیم مثقال تخم آن بعد از طعام هاضم آن و با سکنجبین مقی قوی و منقی معده و چون خربق را ریشه ریشه کرده در ترب فرو برند و بخمیر و گل گرفته در زیر آتش طبخ نمایند پس بر آورند و خربق را دور کرده آن ترب را بخورند بقوت تمام قی آورد آلات المفاصل تخم آن جهت ضربان مفاصل و عرق النسا و وجع ورک و حکه حادث از بلغم و بیخ آن جهت دفع آنها نافع القروح والجروح ضماد آن با عسل جهت قروح خبیثه و قروح لبنیه و شهدیه و تخم آن با سرکه جهت قلع آثار غانغرایا و قوبا البثور ضماد آن با آرد شیلم برای بثور لبنیه و جلای آنها اعضاء النفض تناول نمودن مطبوخ آن جهت ادرار حیض و رفع احتباس آن و آشامیدن آب شاخهای آن بدون برگ بقدر رطل اوقیه جهت اخراج سنگ مثانه مجرب دانسته اند خصوصا با سکنجبین و آب برگ و شاخ آن بقدر ربع رطل با شکر جهت اخراج زرد آب و استسقا و با نمک جهت سپرز و تفتیح سده کبد و یرقان نافع و چون ترب را سوراخ سوراخ نمایند و تخم شلغم را دران سوراخها گذارند و سر سوراخها را بپارچهای ترب بند کنند و یا آنکه جوف ترب را خالی کنند و تخم شلغم دران پر کنند و سر آنرا بپارچه ترب مسدود نمایند و در خمیر بگیرند و در زیر آتش بپزند و با عسل تناول نمایند در اخراج سنگ مثانه مجرب دانسته اند باید که سه روز پی در پی مرتب نموده بخورند و آشامیدن تخم آن مدر بول و حیض و شیر و محرک باه و مقیی است و جهت درد جگر بارد و ورم سپرز مفید السم ضماد آن جهت نهش افاعی و ضماد تخم آن با شراب جهت مار شاخدار و سم هوام و چون سر چهای تراشیده بیخ آن و یا کوبیده آنرا بر عقرب گذارند بمیرد و بلا ستور چون آب آنرا بران ریزند از هم بپاشد و چون عقرب کسی را که ترب خورده باشد بگزد متضرر نشود و طلای آن باعث عدم نزدیکی هوام است الزینة خوردن آن نیکو کننده رنگ رخسار و ضماد آن با آرد شیلم جهت انبات شعر داء الثعلب و داء الحیه و با عسل جهت قلع آثار عارض تحت چشم

وطلاء آب آن جهت تو باو ضماد تخم آن با عسل جهت نمش و سائر الوان غریبه و آثار ضربه و قرحه و کلف و نیکوئی رنگ رخسار
و قوباء و با کندش جهت بهق ابیض خصوصا در حمام و اکثار آن رویانندهٔ موی است بر موضع داء الثعلب الماء ومضر اکثار آن
مورث مغص و تعفن اخلاط و مولد شپش جهت آنکه در آن جزو لطیف سریع التعفن است چنانچه ذکر یافت مضر سر و حلق
و دندان مصلح آن نمک و عسل و زیرهٔ که در سرکه خیسانیده باشند و مخلل آن یعنی پروردهٔ آن در سرکه تند انکوری قاطع اخلاط
غلیظه و محلل صلابت طحال که ناشتا بخورند و با طعام نیز و مجرب را اصلاً ضرر نمی‌دارد اگر سرفه نباشد و تخم آن مقیی و جهت
درد جگر و سپرز و ادرار شیر و بول و حیض و دفع سموم و با شراب جهت گزیدن مارشاخدار موثر و در سائر افعال مذکوره
قویتر از بیخ آن است و آشامیدن نیم مثقال آن بعد از طعام هاضم آن و با سکنجبین منقی معده و ضماد آن جهت قوبا و با سرکه
جهت زخم غانغرایا و با عسل جهت درد مفاصل و با کندش و سرکه جهت بهق سیاه مجرب مقدار شربت آن از تخم آن
تا یک درم و از آب آن تا سی درم و از جرم آن تا بیست درم و بری آن بسیار گرم و تر از شلغم و ضعیف تر از تر بو محلل
رطوبات و مدر بول و اکثار آن مغثی و مصلح آن نمک است و روغن آن که تخم و آب برگ آنرا در ابتداء تخم بستن بدستور مقرر
ترتیب دهند که با روغن زیت و یا روغن کنجد تازه در قدر مضاعف و با آتش ملایم طبخ دهند تا آب برود و روغن بماند و بسوزد
بسیار مسخن و در اکثر امراض قائم مقام زیتون کهنه و روغن بلسان است و لطیف تر و گرم تر از روغن بید انجیر و محلل قوی
و آشامیدن آن جهت فالج و لقوه و دفع اذیت عقرب و سائر هوام زهردار و قطور آن در گوش جهت تحلیل ریاح و تسکین
وجع آن و تدهین بدان جهت فالج و لقوه و استرخاء و رفع خشونت بشره و جلای آن و بهق و برص و انطاکی گفته که چون
ترب را بخایند و بکذارند تا متعفن شود و کرمها از آن متکون گردد در ظرفی ضبط نمایند تا کرمها یکدیگر را بخورند و یکی
علیحده بماند پس آنرا حل نمایند در حل معادن بیعدیل و افعال غریبه از آن می آید *

*فجل باعشیقی * فجل شامی است * طبیعت آن مرکب القوی و از شلغم گرم تر * افعال و خواص آن از فجل
و شلغم ردی تر و ضعیف تر از فجل و مدر بول و محلل رطوبات و اکثار آن مغثی و مصلح آن نمک است *

*فصـــــل الفاء مع الراء المهملة *

*فراخ * بکسر فا و را و الف و خاء معجمه بفارسی چوجه و بترکی فریک نامند * ماهیت آن معروف است * طبیعت و
* افعال و خواص چوجهٔ هر حیوانی در ذیل نام آن حیوان ذکر یافت و میاید انشاء الله تعالی بهترین همه چوجهٔ مرغ
و کبوتر است و مداومت خوردن کباب کبوتر بچه با ادویهٔ حاره و سیر مولد جذام دانسته اند و مطبوخ آن با پیه مقوی
قوی باه و گویند خروس بچه بالخاصیت مضعف باه است *

*فراسیون * بفتح فا و راء مهمله و کسر سین مهمله و ضم یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و نون و بضم قا لیز آمده و بیونانی
فراسین و برسون نیز و بلاطینی مادروبیئم و بعربی علقما جهت آنکه تلخ است و هر چیز تلخ را علقم نامند و بفارسی افنان سر
و کوراربمعنی کراث جبلی که کندنای کوهی گویند و لفظ کرویا ممکن که تصحیف از کوراد باشد * ماهیت آن اختلاف
است دیسقوریدوس گفته نباتی است با شاخهای بسیار مربع سفید مزغب از یک بیخ روئیده و برگ آن بمقدار انگشت ابهام
و مائل باستداره و مزغب و متشنج و تلخ و گل و برگ آن متفرق در شاخها و رنگ گل آن بنفش و مستدیر و منبت آن خرابها
و انطاکی نوشته بیخی است مربع با شاخهای بسیار سفید مزغب که از یک ساق روئیده با برگهای خشن مانند ابهام و گل آن

ازرق با اصفر تلخ طعم ورد ر ثور وجوزا میرسد وقوت آن تا شش سال میماند و گفته اند که بهترین و مختار آن رومی ما ئل
بسرخی آنست وحکیم علی گیلانی شارح قانون نوشته که فراسیون و احشیشة الکلب و صوف الارض که عبارت از کراث جبلی
است نامند و ماهیت آنرا چنانچه از دیسقوریدوس مذکور شد بیان کرده و نوشته که انواع میباشد نوع سفید آنرا
فراسیون و این را بعربی صوف الارض و حشیشة الکلب نیز نامند جهت آنکه چون سک بران بکذرد بران بول کند این نوع کثیر
الاستعمال است و نوع دیکر را الموطی نامند و نوع سوم را اسطاخیس و جواب حکیم معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند
که کسیکه آنرا کراث جبلی دانسته غلط کرده و احتمال که انچه دیسقوریدوس نوشته نباتی باشد که بهندی ار وسه نامند
و اروسه در حرف الالف مذکور شد * طبیعت آن در دوم کرم و درسوم خشک * افعال و خواص آن محلل و جالی
و مقطع و مفتح سده کبد و طحال و با توت تریاقیه اعضاء الراس والاذن والعین قطور عصارهٔ آن در کوش جهت تنقیهٔ فضول
و تفتیح منافذ آن و ازالهٔ درد کهنهٔ آن و در چشم با عسل جهت جلای آثار سفیدی بسبب حدت توتیکه دارد و بردن اثر زردی
یرقان که در چشم مانده باشد و جهت جرب و سلاق و دمعه و غشاوه و نزول آب در چشم و ضماد مطبوخ آن با آب جهت
انتفاخ اجفان خصوصا با روغن بنفشه و رسانیدن بخار آن بچشم نیز زائل کنندهٔ زردی یرقان است و چون جرب عین را
با ماء الرمان حامض بسایند و بر کرده اند و عصارهٔ فراسیون را بران بمالند زائل کرداند و داخل شیافات مقویهٔ بصر کرده
میشود الفم والاسنان مضغ برک آن جهت امراض فم و استحکام دندان اعضاء الصدر آشامیدن نیم درم آن با شربت
بنفشه و با جلاب جهت سرفهٔ رطب و قروح سینه و ریه و تنقیهٔ آنها از نفث و مده و نیم درم تا یک درم آن با طبیخ زوفا و روغن
بادام شیرین جهت تنقیهٔ سینه و ریه از اخلاط لزجه عجیب الفعل و با شکر و با عسل و با انجیر جهت ربو و سرفهٔ بلغمی و ضیق
النفس و قطع و قلع فضلات غلیظه و آشامیدن حسو معمول از آن و نخالهٔ گندم که نخاله را در آب جوش دهند و صاف نموده نیم
اوقیه فراسیون خشک که بوزن پنجدرم باشد دران جوش دهند تا غلیظ کردد پس صاف نموده نیم کرم بنوشند جهت سرفهٔ
مفرط عجیب الاثر که تا هفت روز بیاشامند و مطبوخ کل آن با آب و عصارهٔ تخم تر و تازهٔ آن با عسل جهت ترحه ریه و با ایرسا
چون خشک آنرا بیامیزند جهت رفع سرفهٔ مزمن و تنقیهٔ سینه از فضول و ضماد برک آن با عسل مسکن درد پهلو و ضیق النفس
اعضاء الغذا مفتح سده کبد و طحال و سعوط آن جهت یرقان و مضغ برک آن و بلع آب آن جهت اوجاع معده و آشامیدن
طبیخ آن و با عصیر آن با روغن کل و با زیت جهت درد امعا و تحلیل ریاح غلیظه و بلغم لزج در هر موضع که باشد و اعظم
ادویهٔ منقیه بدن است از فضول غلیظه و برای وجع طحال و بدستور ضماد آن نافع اعضاء النفض آشامیدن آن خصوصا
با ایرسا جهت تنقیه رحم و ادرار حیض و تسهیل ولادت و اسقاط جنین و بدستور ضماد و جلوس در طبیخ آن و چون در آب
و زیت و یا با آب تنها طبخ دهند و بآن کماد نمایند بر عانهٔ مردان و زنان جهت رفع اوجاع مثانه حادث از ریاح و عسر البول
و ضماد برک تازهٔ آن زیر ناف جهت رفع تحلل امعا و وجع آن بغایت نافع و نرجهٔ آن با عسل تا هفت روز پی هم جهت
اعانت بر حمل سریع الاثر و بالجمله فراسیون دافع جمیع ریاح غلیظه است هر نوعیکه استعمال نمایند شربا و ضمادا و کمادا
و وجع کاسر و خاسر و جنین را بسیار مفید السموم آشامیدن عصارهٔ برک آن جهت رفع سمیت ادویهٔ قتاله مانند نطرون
و کشنیز و امثال آنها و ضماد آن جهت کزیدن سک دیوانه الاورام والجروح والقروح ضماد برک پختهٔ آن با آب ممزوج
با عسل جهت تحلیل اورام و تنقیه و جلای چرکها و قروح و سعفهٔ عفنهٔ کهنهٔ خبیثه و کوشت فاسد متاکل و قلع داحس و تلیین

وتحلیل خنازیر والتحام زخمها و جراحات تمام بدون اذیت وقروح را التیام دهد وچون بکوبند تا روغن آنرا و با پیه کرده بر سوخته بر او رام هر نوع که باشد ضماد نمایند بزودی تحلیل دهد وجبر کسر نماید وچون در زمین کودی کنده با آتش گرم کنند وچون گرم شد آتش را برآورده دران گرما گرم فراسیون را فرش نمایند وعلیلی که از برودت و ریاح زمین گیر شده باشد بدن او را چرب کرده بر روی آن بخوابانند واز فراسیون بران فرش نمایند و بر او لحافی بپوشانند ودران همان قسم خوابیده باشد تا گرمی آن زائل گردد در رفع مرض او مجرب گفته اند وچون در زمینی که آب انگور مغلی ازلک ماطوریطس باشد ومکوک بزرگ تازهٔ فراسیون را کوبیده ریخته سر آنرا پوشیده سه ماه بگذارند پس برآورده صاف کنند وبنوشند در دفع اورام باطنی وامراض سینه ودفع فضلات ومواد بارده بغایت نافع دانسته وگفته اند ازا کثار آن ادویه است دران امور المضار مضر کرده ومثانه در غایت مضرت بحدیکه اکثار آن موجب ادرار خون وبول الدم میگردد مصلح آن کثیرا وعسل وسنبل الطیب وراز یانه را بعضی بادزهر آن دانسته اند ومقوی فعل آن مقدار شربت آن تا سه درم صاحب منهاج نیم درم گفته بدل آن در امراض سینه پرسیاوشان ودر تحلیل ریاح چهار دانگ وزن آن لبان ودو وزن آن اسارون ودر اسهال لزوجات وتسکین مغص وگویند بدل آن افتیمون وانیسون است وگویند بوزن آن لاغیه ودر تحلیل طحال وغیره اشق

* فرس * بفتح فا وراو وسین مهملتین بفارسی اسپ وبترکی آت وبهندی گهورا بضم کاف عجمی وخفای ها وسکون واو وفتح راء هندیه والف نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف واز حیوانات دیگر ماکول اللحم اهلی گرم تر وبهترین مرکوبات وخوش هیئت تر آنها ومودب ومروض تر وبافراست واصناف میباشد از نجیب وغیر نجیب وبچهٔ آنرا بعربی مهر وبفارسی کره نامند * طبیعت گوشت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن خوردن آن مورث شجاعت وقساوت قلب وکباب آن با شیر مقوی باه ومبرودین اعضاء الرأس گفته اند چون زوائد یکه بر زانوی فرس میباشد بکوبند وبا سرکه بیاشامند صداع را زائل کرد اندا اعضاء النقض آشامیدن انفحهٔ آن بقدر نیم مثقال جهت اسهال مزمن و قرحهٔ امعا وقدربه وبد ستور لحم محرق آن قاطع اسهال رطوبی وکباب آن مولد خلط فاسد مضر محرورین ومصلح آن جوش دادن ومهرا پختن آن وآشامیدن دوغ وآب انار بالای آن باید که آب برا ن نیاشامند الا وراوم والبثور طلای محرق پوست مهر یعنی کرهٔ آن باموی با آب پراکنده کنندهٔ بثور وسرگین آن مانند سرگین حمار است در خواص وخون تازهٔ گرم آن از جملهٔ سموم ومسهل واعراض وعلاج آن مانند دم ثور است ودربقرمذکور شد وعرق آن نمودر عرق ذکر یافت الزینة طلای خون آن تغییر دهندهٔ رنگ وضع وذرور پوست سوختهٔ آن باموی رافع جوششها است الخواص گویند چون دندان آسیای آنرا بر ساق بندند از حرکت مانند کی نیابند واگر دندان آنرا بو کردن کودک بندند دندان او بی الم برآید وبسم آنرا در خانهٔ که موش بسیار باشد دفن کنند موشان بگریزند وعرق آنرا که بر زهار طفل بمالند موی نروید و نیز بوا سیر دفع نماید وقطور آن در گوش جهت تسکین درد آن ودر بینی جهت رعاف واگر پا حیوان چهارپا را بدم اسپ بندند لنگ شود واگر بر در خانه موی دم آنرا بکشند کیک دران خانه داخل نشود وفرس بحری را بهرکی او رمیه کانیس نامند گویند از خواص آنست که چون خواهند بر عضوی موی برآید خاکستر آنرا با قیروبا پیه برسرشته بمالند موی بروید وذرور آن جهت خشک کردن جراحات وروبانیدن پوست بران موثر است *

* فرفیون * بفتح فا وسکون را وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون وتوهم کرده کسیکه بکسر فاء دوم خوانده وآنرا

فرنبيون بيا بجاى تا ء دوم و افربيون و ابربيون بر بادي ممزه مفتوحه در اول كه معرب او بريبون فارسي باشد نيز نامند و آنرا كل بنفسه و حافظ اطفال و بهربوى تاكسوت و برومي فوطيدوس و بيوناني كماليون و اهل مصر و شام آنرا لبانة مغربيه خوانند * در ماهيت ان اختلاف بسيار است بعضي لبن مازريون و بعضي لبن زقوم دانسته اند اصح همه اقوال قول حافقي است كه روايت كرده از كسانيكه آنرا ديده اند در بلاد بربر در جبل درن كه آنرا بربريه تا منند و كثير الوجود است در آنجا و از انجا ببلاد ديكر ميبرند و آن لبن دو نوع نبات است يكى شبيه بنبات كاهو پر شعبه و خاردار و پر شير و دوم برك آن سياه و شاخهاى آن مفروش برروى زمين و خارهاى اين باريك و تيزتر و شير اين بيشتر از اول و در حرف الالف مع الفاء تمام بيان ماهيت و خواص و افعال آن مذكور شد *

فرصيوس بفتح فا و سكون را و كسر ميم و ضم ياء مثناة تحتانيه و سكون واو و سين مهمله بر نيغس است * ماهيت ان ثمريست شبيه بحنظل و با عفوصت و در جوف آن تخمها * طبيعت ان بسيار كرم و خشك * افعال و خواص ان تمريخ آن با ادهان مدر عرق و ضماد آن با شراب جهت نهش افعى نافع *

*فرنجمشك * بفتح فا و را و سكون نون و فتح جيم و كسر ميم و سكون شين معجمه و كاف معرب پلنكمشك فارسي است و آنرا فرنجمشك و فلنجمشك و ابرنجمشك بيا بجاى فا نيز نامند و بسرياني فلنامشكا و برومى اميولوفراس و بيوناني اقبليس و بهندى رام تلسي و كويند بهندى انبل نامند * ماهيت آن نوعى از ريحان است نبات و برك آن اندك بزركتر و بلندتر و بسيار خشبو شبيه ببوى قرنفل و لهذا آنرا قرنفل بستاني نامند و در تراكيب هرجا قرنفل بستاني مذكور است مراد اين است و آنرا حبق قرنفلى و ريحان قرنفلى نيز نامند و كويند چون رايحهٔ آن شبيه برايحهٔ مشك است از ان جهت آنرا فرنجمشك نامند و آن دو صنف ميباشد يكى بستاني و آنرا هندى و دوم برى و آنرا چيني نامند و شاخهاى بستاني آن مربع و مزغب و برك آن مانند برك بادروج و رنك آن ما بين سبزى و زردى و مزغب و رايحهٔ آن شبيه بقرنفل و تخم آن بشكل زيره و سياه رنك مائل بسبزى و از تخم بالنكوسه پهلوتر و بسيار كوچكتر از ان و منبت آن مجارى آبها و شوره زارها و برى آنرا شاخهاى مدور و بركهاى آن ريزه تر و باريك تر شبيه ببرك نمام برى و ريحان كوهي و با خشونت و با عطريت و تندى زياده از بستاني و تخم آن شبيه بتخم ريحان و از ان درازتر و سه پهلو و منبت آن خرابها و بيابانها و سنكلاخها * طبيعت آن در آخر دوم كرم و خشك برى آن كرم تر و يبس اين از مرزنجوش و نمام كمتر * افعال و خواص آن اعضاء الراس مفتح سدهٔ دماغي و مصفاة و منخرين اكلا و شما و طلاء و جهت درد سر بارد نافع الفم بوى دهان خوش كند و لثه و دندان را محكم كند و رطوبات فاسده آنرا دفع كند اعضاء الصدر آشاميدن آن مقوى دل و جهت خفقان و وسواس عارض از سودا و بلغم در قلب اعضاء الغذاء مقوى معده و كبد و هاضم غذاى غليظ و محلل رياح و جشاى نيكو آورد و مسكن مغص و منبه اشتها است اعضاء النفض جهت سدر و بواسير شربا و طلاء نافع المضار مصدع محرورين و مولد مرهٔ سودا شما و شربا مصلح آن بنفشه و سكنجبين مقدار شربت آن سه درم بدل آن سوسنبر و بادرنجبويه نيز كفته اند و قرنفل نيز و تخم آن بسيار خشك و مجفف منى و هاضم طعام و منعظ و مولد منيان كه بفارسي رشك نامند مقدار شربت آن تا دو درم و چون در مركه و اشربه و شراب و آب انكور داخل كنند مانع فساد آنها است بدل آن بالنكو *

فرخار بفتح فا و سكون را و فتح خاء معجمه و الف و راء مهمله * ماهيت آن درختي است بقدر چنار و برك آن

مانند برگ بادام وگل آن مانند گل سرخ و بغایت خوش منظر و طبیعت و افعال وخواص آن ضعیف تر از گلنار است *

* فرشه * بفتح فا و را و شین معجمه و ها * ماهیت آن اسم عربی شوربست که با زرده تخم مرغ با آتش نرم بجوشانند تا غلیظ شود شبیه با غوره و افعال مانند لباء است

* فصل الفاء مع السین المهملة *

* فسافس * بضم فا و سین و الف و کسر فا و سین مهمله بفارسی سرخک و ساس و شب گز نیز و بهندی کهتمل و بفرنگی سمبس نامند * ماهیت آن حیوانی است از جمله هوام و بقدر نصف عدس و سر و دم آن باریک و بسیار کوتاه فی الجمله شبیه بنصف دانه حب الخروع و دست و پای آن نیز باریک و دو سبل کوتاه نیز دارد و نیشی از دهان برمیآورد و بآن میگزد و باز بخود میکشد و بد بوی و بچه آن سرخ رنگ و بزرگ آن مائل بسیاهی و از گزیدن آن عضو اندک خارش و سوزش و ورم کمی میکند و باز خود بخود زائل میگردد و در شکافهای چوب و سریرها و خانه کبوتران و در چهارپایه که باصطلاح هند پلنگ مینامند و بوران خواب میکنند و لباس پشمی و ابریشمی و در حصیرها و بوریا ها بسیار تکون مییابد * طبیعت آن گرم و خشک در سوم * افعال وخواص آن اعضاء الراس نفوخ سائیده آن در بینی و استشمام رائحه سائیده آن و با طلای آن بر انف جهت مرضیکه در بنگاله میشود و آنرا اهوه مینامند مؤثر و دود آن با انبوبه که در حلق برسد و با آشامیدن آن با سرکه و شراب و یا غرغره آن جهت اخراج زلوی در حلق مانده مؤثر اعضاء النفض کذاشتن سوده آن در سوراخ قضیب جهت رفع احتباس بول و استشمام رائحه و بخور آن جهت اختناق رحم و مالیدن آن بر موضع داء الثعلب السم بلع بکعدد آن جهت گزیدن مار شاخدار و از بسیاری خوردن آن مانند خوردن ذراریح احوالی طاری میگردد و تدبیر آن نیز تدبیر آنست

* فستق * بضم فا و سکون سین مهمله و ضم تاء مثناة فوقانیه و قاف معرب پسته فارسی است بسریانی پستقی و بیونانی پسطاقیا و بفرنگی پسیاکه نامند * ماهیت آن ثمر درختی است شبیه بدرخت بطم که بفارسی سغز نامند و از آن کوچکتر و اغبر بی خار و مدتی میماند و ثمر آن در اول نیسان پیدا میشود و با یلول ماه میرسد و بستانی و جبلی میباشد و ثمر بستانی بزرگتر از جبلی و از مطلق آن مراد ثمر آنست و بهترین ثمر آن آنست که بزرگ دانه پوست آن نازک سفید و پوست خارج آن سبز مائل ببنفشی و مغز آن سبز و چوب لذ باشد و آنرا ببطم بپیوند مینمایند و پیوندی آن بسیار خوب میشود و جهت آن مراد پوست رقیق بالای مغز آنست که زیر پوست صلب سفید است و درخت آن یکسال ثمر آن مغزدار و یکسال بی مغز میباشد و بی مغز آنرا بزغنج مینامند و در حرف الباء مع الزای مذکور شد و ثمر آن مادام که در پوست است مدتی میماند فاسد نمیگردد و چون مقشر کرده اند و از پوست جدا نمودند فاسد میگردد و آب لیمو حافظ فساد آنست * طبیعت مغز آن در دوم گرم و خشک و بعضی تر دانسته اند بر طوبت فضلیه و این صواب است و انچه تازه و کرم میخورده و مقوی باه است و زیاده کننده منی و بعضی سرد دانسته اند و ابن زهر غلط است * افعال وخواص آن اعضاء الراس والصدر والغذاء جهت تقویت ذهن و حفظ دماغ و سرفه و قلب و خفقان و نی و غثیان و مغص و برودت کبد و تفتیح سده کبد و منافذ غذا و مرارة جهت مطاربت و عفوصت و تلخی که دارد و منقی کبد و مزیل وجع رطوبی آن و قلیل الغذا و مسمن بدن و مقوی معده و فم آن از سائر حبوب زیاده خصوصا که با جهت آن یعنی پوست بالای لب آن بخورند رافع لاغری کرده و یرقان و طحال و سموم و نهش هوام و خوردن آن با شکر مصلح هوای وبائی و پوست سرخ رقیق ملاصق مغز آن معتدل در حرارت و خشک و پوست سبز بیرون آن سرد و خشک الفم مضغ آن مقوی دندان و لثه و خوشبو کننده دهان و رافع قلاع آن اعضاء الغذاء بغایت مقوی دل

و مصلح و تاثیر رمحشن رد ابخمل آن و رافع قی و ثوالیل و اسهال و تشنگی السم با شراب جهت دفع سم عقرب و سائر هوام و پوست سفید صلب آن که در آب طبخ داده باشند جلوس در آن جهت خروج مقعد مجرب و نطول بطبیخ پوست درخت و برگ آن جهت حبس نزلات و درد مقعد و رحم و جرب و حکه و رفع قمل الزیت ملداومت غسل موی بدان جهت ازالهٔ وسواس و موادّ سوداوی و دفع سموم و خوشبو کنندهٔ اطعمه و مقوی غالیه ها و بالخاصیت مغز آن مضرّ معده خصوصاً مقشر آن و مفسد طعام و بد منهضم و مورث صداع و مصدع است مصلح آن زرد آلو بدل آن مغز بادام و مغز حبة الخضرا و گویند نیم وزن آن مغز جوز و نیم وزن آن مغز بندق و اکثار آن محدث شری مصلح آن آشامیدن سرکه و انار ترش و زرد آلوی ترش خشک است

* فصـــــــــــل الفاء مع الشين المعجمة *

* فشاغ * بضم فا و فتح شین و الف و غین معجمه و فشغ بفتح فا و شین و غین معجمه نیز آمده و نزد اطبا مشهور ربل بن است و نزد اهل لغت بلدان و بفارسی آنرا سرم نامند * ماهیت * آن از جنس فاشرا است و بر درخت و دیوار می پیچد و آنرا میپوشاند و نبات آن شبیه بنبات عنب الثعلب و شاخهای آن باریک و خار آن کمتر از فاشرا و ثمر آن خوشه دار و برگ آن با خشونت و دانهٔ آن بعد از رسیدن سرخ میگردد و طعم آن گزندهٔ زبان و بیخ آن معطر و صلب منبت آن آجام و مواضع درشت نمز و قسمی از آن بنگاله رود انهٔ آن بشکل باقلای مصری و از آن کوچکتر و بسیار سیاه و بر دور آن خط سفید است حکیم میر محمد مومن در تحفه نوشته ظاهراً لوبیای هندی عبارت از آن باشد موءلف گوید شبیه بدین در هند و بنگاله چیزی مشهور و آنرا سیم بکسر سین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و میم مثناة مند و برگ آن اندک پهن نبات آن بر سقف و درخت می پیچد و آنرا میپوشاند و ثمر آن در غلافی مانند باقلا و انهای آن کوچکتر از باقلا و پوست آن بعضی سفید و بعضی سیاه میباشد و در یکطرف آن قریب بنصف آن خطی سفید ٤ در هر دو نوع و مغز آن سفید و در طعم اندک شبیه بباقلا و بوی زهومت آن زیاده از باقلا و اقوال دیگر نیز در ماهیت آن بیان کرده اند * طبیعت * در اول آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص * آشامیدن ثمر و برگ آن مفرح و مقوی و حافظ حرارت غریزی و دافع ضرر ادویهٔ سمیه و محلل ریاح و چون برگ آنرا با عسل لعوق ساخته تدریج اندک اندک باطفال شیر خوار بدهند مانع لجوج گردیدن سموم نباتی و حیوانی باو اثر نمیکند مقدار شربت آن یکمثقال و خوردن نه قیراط از قسم دوم آن مورث دیدن خوابهای پریشان و تولید خلط فاسد و نفخ و ریاح بسیار و ضماد آن رادع اورام و مسکن درد ٣ مفاصل است

* فصـــــــــــل الفاء مع الضاد المعجمة *

* فضه * بکسر فا و فتح ضاد و دال بفارسی سیم و نزد عوام مشهور بنقره است و بهندی رو پا بضم راء مهمله و سکون واو و فتح یاء عجمی و الف و بسریانی سیما و برومی ارجوا و بیونانی اکورا و بترکی کومش و بفرنگی و براط نامند * ماهیت * آن از فلزات معروفهٔ مشهوره میان مردم کثیر النفع است و گفته اند مادهٔ تکون آن زیبق خالص جید و کبریت خالص است و کبریت عشر وزن زیبق بود بدلیل آنکه چون نقره از کبریت مکلس کرد بوزن خود زیبق را منعقد کرده اند و بنظر نمر یا مساعدت مشتری در سه سال تکون آن در معدن خود تمام میشود و فاعل انعقاد آن برودت و در باطن آن ذهبیت است چنانچه در باطن ذهب فضیت است * طبیعت * آن در اول سرد و خشک و با قوت قابضه و مجففه و سحالهٔ آن خشکتر و قوت قابضهٔ آن زیاده از محلول آن و بعضی معتدل دانسته اند * افعال و خواص * آن در تفریح قریب بیاقوت اعضا الراس جهت مالیخولیا و جنون و وسواس النفس اکتحال آن با میل نقره جهت جلای بیاض رقیق و تقویت بصر القم آشامیدن سحالهٔ آن

با ادویهٔ مناسبه جهت رفع بخر و جلب و جذب رطوبات لزجهٔ متعفنه و بلغم الصدر و آشامیدن محلول آن و ابن هتو و حکاکهٔ آن
جهت ربو و سرفه و خفقان و توحش و سائر امراض قلبیه با ادویهٔ مناسبه اعضاء الغذاء و النفض بجهات مذکوره مقوی معده و
کبد است و جاذب رطوبات و جهت استسقا و سپرز و تفتیت سنگ گرده و مثانه و عسر البول و طلای محلول حکاکهٔ آن با زیبق مقتول
جهت بواسیر الجرب و الحکه و بدستور جهت جرب و حکه الاورام ضماد حکاکهٔ آن جهت تحلیل اورام مضر امعا مصلح آن
کثیرا مقدار شربت آن از یک دانگ تا نیم درم و از خاصیت آنست که از رائحهٔ گوگرد خام و بخار آن سیاه میگردد و غسل
آن با نمک رافع و جالی آنست و آشامیدن طعام و شراب در اوانی فضه باعث تفریح و گفته اند خوردن شراب در جام فضه
سکر زود آورد و دستور حل و تکلیس و احراق آن در مقدمه مذکور یافت و فضهٔ محلول که اطبای فرنگ اختراع نموده اند و آنرا
نیتورو بنورا نامند و لاجوردی رنگ شفاف مانند یاقوت کبود است که نیلم نامند و ازین جهت آنرا نیلم آب نیز نامند
در جمیع افعال و خواص بهتر از فضهٔ غیر محلول است بجهت خفقان و غشی و مالیخولیای مراقی بعد یک دو قطرهٔ آنرا
با اشربهٔ مناسبه بیاشامند

* فصل الفاء مع الطاء المهملة *

* فطر * بکسر فا و ضم نیز آمده و طاء ساکنه و راء مهمله بفارسی سماروغ و شماوبشر بالی فطریا ثاربروبی موکوطیس و بهندی
کهنبی چهتر و بیونانی اونطرشا نامند و دیسقوریدوس در ثالثه قنطس و در رابعه موقوطیس نامیده * ماهیت آن نباتی
است که زمینهای نمناک و عقب بارشها در بعضی بلاد زمین منشق شده برمی آید و در بعضی جاها بدون انشقاق نیز بشکل
نصف بیضهٔ مرغ که منکوس باشد و بی برگ و گل و ساق آن بسیار کوتاه و جوف آن مملو از صفایح و ماکول آنرا بفارسی تارج
و بشیرازی مردم عوام هکل و بترکی کیلک و فطر و کماة اسم جنس ماکول و غیر ماکول آنست و بعضی فطر را مخصوص نوع
قتال و کماة را بماکول آن دانسته اند و بالجمله هرچه بیلزوجت و بیرائحه و سفید مائل بتیرگی و کوچک باشد و در زمین
طیب نیکو روید ماکول است و سیاه آن غیر ماکول در غایت سمیت و همچنین سرخ آن و آنچه از نوع سفید آن که در آن لزوجت
بسیار و باشد و در آن عفونت و مانند نسج عنکبوت چیزی باشد و یا در زیر درخت زیتون و انجیر و کردکان و کنارهای سمی و یتوعات
و یا در سرگین و حفرها و نزدیک سوراخ حیوانات سمی و مانند اینها روید همه قتال است و گویند سفید ماکول آن تریاق
سرخ غیر ماکول آنست و گویند آنچه را در کشمیر کنکهچو نامند از نوع ماکول آنست و گفته اند فطر سه نوع میباشد یکی را فقع
نامند و بفارسی هکل و دوم را فوشنه و سوم را فقیل و هرسه از انواع کماة است و گویند فرق میان سمی ردی و غیر ماکول
آن و میان ماکول آنست که چون غیر ماکول را ببرند و بگذارند زود فاسد و متعفن گردد و همچنین هرچه را با آن بکارند
فاسد سازد و نیز فطر ماکول را بهندی کنبهی بجفاء ها نامند و فطر غیر ماکول را بد بهیرا و قسمی را چهتر بخفای ها نامند
و قسمی را گکن دهول و قسم اول بهترین اقسام است * طبیعت ماکول آن در سوم سرد و تر * افعال و خواص آن
اعضاء الراس اکثار خوردن آن مورث خدر و فالج و سکته اعضاء النفض اکثار آن باعث عسر البول و مداومت آن قاطع
نسل و ضماد خشک کوبیدهٔ آن با سریشم ماهی جهت فتق و قیله و برآمدگی ناف اعضاء العین اکتحال آب تازهٔ آن جهت بیاض
و تقویت باصره و جرب پلک و چشم و مانع نزول آب خصوصا چون سرمه را بدان بپرورده کنند اعضاء الغذاء نفاخ و دیر هضم
و مولد خلط غلیظه و عفن و اکثار آن مولد هیضه و چون قبول عفونت کند بزودی متعفن گردد بعد افراط و مسدد و مورث
قولنج و درد معده و آشامیدن سائیدهٔ خشک آن رافع اسهال و ذرب و زلق الامعا بهترین مصلحات آن مری و خردل و طبخ

آن با نمک وشبت و پودنه وروغن کنجد وزیتون وصعتر وفلفل ویا کمثری تر ویا خشک خوردن وخوردن فلفل وزنجبیل پرورده وجوارشات مناسبه مانند فلافلی وکمونی وفلاسفه وامثال اینها وآشامیدن آب سرد بالای آن وهمچنین با بیضهٔ مرغ ویا با گوشت خوردن مضرو گویند از خواص آنست که هر حیوانی سمی کسی را که فطر ماکول خورده باشد بگزد وهنوز آن فطر در معدهٔ او باشد درا وهیچ دوائی نافذ نمی گشد وتریاق سمی غیر ماکول آن چون کسی خورده باشد او را عرق سرد وضیق النفس وغشی وثقل معده وقولنج وخناق وذبحه وقشعریره که از عوارض آنست طاری شده باشد خوردن مقطعات مانند ترب وآب پودنه ومری وبوره ونمک وسکنجبین یا فودنج جبلی یا سرگین خروس بچه با سکنجبین عنصلی وبا خاکستر چوب انجیر با آب گرم با اندک سرکه ونمک ومرغ بچه ویا با سرکه ویا خوردن عسل بسیار است وتریاق اربعه وسنجرنیا وفلافلی ویا کمونی با شراب ویا با ب هلاب وضماد نمودن بر معده اضمده ملطفه واستعمال حقنهای حاده وبسا است که دیگر رز بلکه در ساعت هلاک میکردانند وهر فطریکه در زیر خم شراب رسته باشد پوست آن زهر کشنده وجوف خشک کردهٔ آن مورثه بیهوشی است چون اندکی از آن بخورند وآنچه در دیکاله میشود خواه غیر ماکول خواه ماکول خوردن آن غیر مجوز زیرا که ماکول آن نیز خالی از سمیتی نیست *

فطراساليون * **قطراساليون** * بفتح فا وسکون طا وفتح را والف وسین مهملات والف وکسر لام وضم راء مثناة تحتانیه ونون لغت یونانی است وبفرنگی بطرسالی نامند * **ماهیت** آن کرفس کوهی است وآنرا کرفس صخری وکرفس ماقدونی نیز نامند وتخم آن سیاه طولانی شبیه بنانخواه وخوشبو وتند وبهترین اجزای آنست ومستعمل * **طبیعت** آن در سوم گرم وخشک * **افعال وخواص** آن اعصاء الغذاء والنفض قاطع لزوجات ومحلل نفخ وبغایت مفتح وجهت درد پهلو ومغص وادرار بول وحیض قوی الاثر ومخرج جنین ومبهی المسموم مقاوم جمیع سموم بارده ودر جمیع افعال قویتر از بستانی وسائر اقسام خود بدل آن دو وزن آن تخم کرفس بستانی وجالینوس نیم وزن آن افسنتین گفته وحکیم میر محمد مؤمن در تحفة المومنین نوشته که بالفعل تخم نبطی را بجای آن استعمال میکنند وآن مدور مائل بدرازی وبقدر فلفلی وبیرون آن سیاه واندرون آن سفید مائل بزردی وتند طعم وبرگ نبات آن عریض وبا اندک حدت وگل آن چتری شبیه بشبت است ودر تنکابن وایلیم نامند واین قسم را بعضی ضعیفتر از قطراساليون دانسته اند وجمعی مثل آن وآن مدر عرق ورافع عرق النسا وتصبح وفرزجهٔ آن مسقط جنین ورد رسائر افعال مانند اقسام کرفس است ودر حرف الکاف در ذکر نوعها انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* فصل الفاء مع القاف *

فقع * **فقع** * بفتح فا وقاف وعین مهمله وبکسر فا نیز آمده * در **ماهیت** آن اختلاف است جمعی از اقسام فطر وکماة دانسته اند وبعضی غیر آن واصح آنست که از غیر اقسام فطر است ومدور وبقدر نارنجی وکوچکتر از آن واندک طولانی ودر زیر زمین در مواضع سیلها وجاهای نمناک وقرب انها ورودها از باران در زمینهای ریگزار ودامنهای کوه بسیار بهم میرسد وجائیکه تکون مییابد زمین آنجا اندک بلند وبعضی منشق مییابد وکسانیکه مبتدی اند آنجا را میکاوند وبر میآورند ودر بعضی جاها یکی انهود ربعضی چند عدد ویفارسی تشنج وبترکی دنبلان نامند وآن شیرین لذیذ میباشد آنرا پخته ویا بریان کرده میخورند بهتر از فطر ماکول است ودر سالیکه رعد وبرق بسیار شود بسیار تکون مییابد * **طبیعت** آن در دوم سرد وتر * **افعال وخواص** آن نفاخ وبطیء الهضم وغلیظ واکثار آن مولد قولنج اصلاح آن مانند اصلاح فطر است وضرر آنرا تدارک *

* فقاع * بضم فا و فتح قاف مشدده و الف و عین مهمله لغت عربی است بیونانی زوفوس و زوفولس نیز و یک و بلد و بر رومی بقاعین و بفارسی بوزه نامند و گفته اند آنرا انفقاع از انجهت مینامند که کف آنرا میگیرند و واحد آن فقاعه و بفارسی سوریا که آب خوانند * ماهیت آن اسم انواع نبیذ است و طعم آن مرکب از اندک شیرینی و ترشی و تلخی و حدت و آن مصنوع از اکثر حبوب میباشد مانند جو و برنج و ارزن و ذرت و نان حواری یعنی نان سفید فطیر با نعناع و کرفس و از مویز و خرما و شکر و نیشکر و عسل و امثال اینها نیز و گاه اضافه میکنند بر آن فلفل و سنبل الطیب و قرنفل و سذاب و امثال اینها * طبیعت آن بحسب آنچه از آن میسازند مختلف میباشد و بالجمله ابرد همه شعیری پس خبزی و احر همه عسلی مفوه است پس عسل غیر مفوه پس تمری یعنی خرمائی و اعدل همه زبیبی است که با حب الرمان سازند و کسیکه اراده اصلاح و خوشبوی آن نماید باید که بغیر از مصطکی و برگ نعناع و قاقله و طرخون چیزی دیگر زیاده نکند * افعال و خواص آن ردی الغذا و نفاخ و مولد اخلاط غلیظه فجه و ریاح و مضر اعصاب حیوانی و قوت نافذه آن بحدی است که اگر عاج را در آن بخیسانند نرم گرداند و آسان کرد د آنچه را خواهند از آن بسازند مضر و موجب دماغ و اعصاب کال مضرت دارد و متخذ از خبز حواری و کرفس و نعناع جید الکیموس کثیر الغذا بسیار موافق محرورین و مقوی احشا و معده و نفخ آن کمتر و بهتر متخذ از شعیر است و متخذ از شعیر مدر بول و مرطب بدن و جهت سرفه و امراض حاره ریه نافع و مضر گرده و مثانه و متخذ از عسل از برای مبرودین مفید و نفخ و ریاح آن کمتر و چند ان مضر بعصب نیست و متخذ از شکر اعدل از عسلی است و از برای معتدل المزاج موافق و سزاوار آنست که نیاشامند آنرا مگر ناشتا و باد را و اخر بقایای طعام در معده و نزد انحدار آن زیرا که در غیر این در وقت طعام را فاسد میسازد و اما عسلی و مفوه آنرا ناشتا نیاشامند مگر وقتی که معده کثیر الرطوبت باشد و آلوده برطوبت لزجه باشد و باید که خبزی و شعیری آنرا مفوه بمصطکی و سنبل الطیب و قاقله نمایند که نفخ آنرا زائل کرده اند و طرخون آنرا الذ بلد و حب الرمان نیکو میکرد اند خصوصا که آنرا معطر سازند و در هر بیست رطل آن از هر یک از آن ادویه یک مثقال زیاده داخل نکنند و اگر چند برگ ترنج نیز داخل کنند بد نیست و در قرابادین کبیر نیز ذکر یافته نسخ جیده آن *

فقاح

* فقاح * بضم فا و فتح قاف و حاء مهمله اسم جنس شکوفها است بعربی و فقاح هر چیز در ذیل اسم آن ذکر یافته و می باید انشاءالله تع

فقاح الکرم

* فقاح الکرم * شکوفه انگور است بیونانی د و ذا طباطبون و برومی اینکس طراخمون و بسریانی تعجی او کهیسا و بفارسی ول نامند بری و بستانی میباشد بهترین آن بری نازه آنست * طبیعت آن در اول سرد و خشک و با عطریت * افعال و خواص آن مقوی دل و معده و مسکن فواق و قی و عرق آن یعنی ماء مقطر آن در افعال قویتر و لطیفتر از اصل آنست *

فقاح الملح

* فقاح الملح * زهرة الملح است و نزد بعضی ابقراست و ماسرجویه گفته بر روی نمک معدنی چیزی شبیه بشوره تکون میباید الطف اجزای ملح و قبض آن کمتر از آن است

* فصل الفاء مع اللام *

فل

* فل * بفتح فا و تشدید لام * درماهیت آن اختلاف است بغدادی نوشته ثمری است هندی بقدر پسته و پوست آن شبیه بپوست بندق و با ثمن مغز آن مائل بزردی و سفیدی و بالای آن مائل بسبزی و برگ آن باز و اپای بسیار باساتی بقدر یک شبر و در موسم ربیع گل میآورد گلی زرد رنگ و خوشبو و بزودی برطرف میگردد و انطاکی نوشته عبارت از یاسمین مضاعف است خواه برا سه و خواه بترکیب آن با نیلوفر که بیخ آنرا شکافته نیلوفر را در آن گذارند و یا بالعکس یعنی پیوند نمایند آنرا با نیلوفر و حکایت کرده در خلافت که آن گلی است سفید خالص و برگهای آن مضاعف و محیط دائره آن و اندرون آن زرد

رنگ و چون پخته گردد سیاه شود و چون برگهای آن بزرگ شده آن طولانی گردد و سرخ براق و این هنگام آنرا برشکین نامند و این
نیلوفر هندی نیست و رتبه هم نیست و صاحب اختیارات نیلوفر هندی دانسته و سهوی است او را * طبیعت آن بقول بغدادی
گرم و خشک در سوم و بقول انطاکی در دوم گرم و معتدل و یا یابس در اول * افعال و خواص آن مفتح سدد و منقی دماغ و
ضماد آن مزیل صداع و استرخای عصب و آشامیدن آن جهت خفقان و غشی و استسقا و ریاح بواسیر شربا و بخورا و طلاء و استعمال
تخم آن موی را دیر سفید میگرداند و ثآلیل و وجع کبد را بر طرف میسازد شربا و مالیدن برگ سائیده آن بر بدن باعث خوشبوئی
و هدم تولید شپش است و حکیم عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که یاسمین مضاعف را بهندی رای بیل نامند و تخم آن
بقدر دانهٔ نخودی است نه بقدر فندقی و آنچه بر فقیر بعد از تتبع بسیار در بلاد هند معلوم گردیده آنست که فل بفتح
فا معرب از پهل هندی است و آن میوه است مشهور در بلاد دکهن و بنگاله بهم میرسد بسیار خوشبو شبیه ببوی گلاب و لهذا
آنرا گلاب پهل مینامند و آن در اول سرد و تر و مقوی قلب و معده و مسرت افزای روح حیوانی و نفسانی و تخم آن بنحوی
است که صاحب تحفه نوشته منقول از بغدادی و موٴلف گوید محتمل که گلاب جامون باشد زیرا که ماهیت آن بسیار مشابه
بآنست و گلاب جامون در حرف الجیم در جامون ذکر یافت و تخم آن دو قسم میباشد بعضی سبز است مایل بزردی و بعضی سفید *

* فلز * بکسر فا و سکون لام و زای معجمه در لغت بمعنی سفید روی و مس سفید است که از آن ظروف ریخته میسازند و مفرغ فلز
نیز نامند و فلز بتشدید زای معجمه و کسر لام بمعنی ریم آهن و ریم معادن که از آنها است و هر گوهر که در کان خیزد در اصطلاح
آنرا اجسام معدنی نامند و هر یک را معدنی مخصوص است و وزن هر یک متفاوت اعم از آنکه متطرق بالفعل باشد یا بالقوه
که باعمال مخصوصه قابل آن از تطرق یعنی چکش گیر گردد و اقسام متطرق را مطلقا متطرقات و معدنی سبعه نامند و فی الحقیقت
هشت نوع اند که از هفت معدن حاصل میشوند طلا نقره قلعی سرب آهن روی توتیا مس روی و هرد و از یک معدن حاصل می
گردند و جهت اختلاف و تعدد شان تفاوت و اختلاف وزن هر یک است اما مس از آن اجسام معدنی بهم میرسد و روی خود
در معدن بهم میرسد و از این جهت آنرا بفارسی روی و مس رست نامند و بیونانی طالیقون و آن در نهایت زردی است و
از تاب آتش سیاه میگردد و لهذا بعربی آنرا صفر نامند و مس دو نوع میباشد یکی سرخ و یکی مایل بزردی و هرد و در وزن
سبکتر از روی اند و مس سرخ نرم تر از مس مایل بزردی است و از فرنگ که معدن آنست سه نوع میآورند یکی نلها و آن
نرم سرخ اعلی است دوم تختهای بزرگ و این در خوبی و سرخی از آن کمتر و سوم قرصهای بزرگ پهن و این از همه
زبون تر است و از مس سفید نیز ظروف ساخته میآورند ولیکن این شکننده است و متطرق نیست و بعد از یک دو سال زرد کم
رنگ میگردد و متطرق بالقوه سیماب است که باعمال مخصوصه متطرق و قابل آن میگردد پس فلزات نوع شدند و معدن
هشت با سیماب و چون روی کمیاب است اکثر اشتباه بمس زرد مینمایند * طبیعت و افعال و خواص هر یک در جای
خود مذکور شد و میشود ان شاء الله تعالی *

* فلفل * بضم فا و سکون لام و ضم فا و سکون لام و بکسر هر دو و فا نیز آمده معرب پلپل فارسی است و بسریانی پلپلی و بیونانی فلفل
پشوریقون و ارنمقس نیز و بهندی مرچ و گول مرچ یعنی فلفل گرد نامند * ماهیت آن ثمر هندی است یعنی در بعضی بلاد هند
و بنگاله و جزائر ملک دکهن بهم میرسد و نبات آن دو نوع شنیده شده یکی شبیه بنبات دار فلفل و لبلاب و بر ممجا ور خود می
پیچد یعنی از نهال تمبر و بیاره و برگ آن شبیه ببرگ تانبول و از آن کوچکتر و در ملاست از آن کمتر و صنوبری شکل شبیه ببرگ

لبلاب و از ان ضخیم‌تر و تند طعم با عفوصت و تلخی و ثمر آن که فلفل است خوشه دار و در هر خوشه دانه بهیئت دانه متصل بهم شبیه بخوشهٔ بقم و توت بزرگی و بطول یک و بند انگشت و در ابتدای آن بخامی سبز و بعد از رسیدن بنفش و بزرگتر از دانهٔ کشنیز و بقدر نخود و کوچک و پیچ‌بهای بسیار باریک و پیوسته بخوشهٔ آن و بعد از خشک شدن سیاه و با شکنج و چین دار میگردد و نوع دوم نبات آن بقدر دو سه ذرع و برگ آن شبیه ببرگ عنب الثعلب و از ان در طول اندکی بلندتر و در عرض کمتر یعنی باریکتر و بلندتر و با حدت و اندک تلخی و ثمر آن در خوشه شبیه بخوشهٔ عنب الثعلب و در وی و لیکن بزرگتر از خوشهٔ عنب الثعلب و کوچکتر از خوشهٔ ذرت و دانهای ثمر آن مانند دانهای ثمر نوع اول و آنچه مشهور است که سفید نیز میباشد شاید همان سیاه باشد که بسبب سودن دانها بهم در حمل و نقل بعضها پوست سیاه دانهای بسیار رسیده آن جدا گشته سفید میگردد و در ختی علیحده ندارد و مشاهده نیز چنین شده و شاید خام آن باشد که پوست آن هنوز بسیار سیاه نگشته و از بعضی ثقه شنیده شد که پوست سفید نیز میباشد و درخت آن جدا است و لیکن شبیه بهم و این قلیل الوجود تر از پوست سیاه و پوست نوع سفید آن نازک‌تر و شکنج آن کمتر و اندک املس و گویند بری و بستانی میباشد بری آن قویتر از بستانی و بهترین آن حاد الطعم و رائحهٔ آن و حدت پوست آن کمتر از مغز آن است * **طبیعت** سیاه آن در آخر سوم و سفید و با مقشر از پوست سیاه آن در اول سوم گرم و خشک و شیخ الرئیس رحمة الله علیه فلفل سیاه را در چهارم گرم و خشک گفته * **افعال و خواص** آن محلل و جذاب و جالی و مسخن و منقی بلغم و با قوت تریاقیت اعضا الراس مقوی حافظه و اعصاب و جهت علتهای عصب بسیار مفید و خائیدن آن با مویز جهت جلب و دفع رطوبات دماغ و معده و تدهین بدهن جوشانیدهٔ آن در ان جهت فالج و خدر و جمیع امراض باردهٔ رطبه و رفع قشعریرهٔ تبهای بارده و بدستور آشامیدن آن با داروهٔ قابضه جهت امراض مذکوره و طلای مطبوخ آن در کلاب جهت رفع نزلات بارده و درد دندان و بدستور مضمضه بدان که با پوست خشخاش جوشانیده باشند و همچنین سنون بدان جهت درد دندان کرم خورده اعضاء الغذاء آشامیدن آن قاطع بلغم و مسخن و مقوی معده و جگر و هاضمه و مشهی و رافع آروغ ترش و ملطف اغذیهٔ غلیظه و اخلاط غلیظه و مرقق خون غلیظه مبرود بدن و دافع جذام و ریاح و مغص و با برگ غار تاره جهت تحلیل نفخ و ضماد آن با سرکه جهت تحلیل ورم طحال و مداومت آن مانع قولنج ریحی و بلغمی العین اکتحال آن جهت رفع ظلمت بصر و جلای بیاض آن و ناخنه اعضاء الصدر جهت دفع سرفهٔ بارد رطوبی و ضیق النفس و اوجاع صدر و ربو و با عسل جهت خناق بلغمی و تنقیهٔ ریه و منع اجتماع رطوبات لزجه و بلاغم در سینه بدستور با لعوقات و حرورهای مناسبه اعضاء النفض مدر بول و حیض و با ادویهٔ قابضه جهت تقطیر البول و ادرار بول و حیض و حمول آن مخرج جنین و بعد از جماع مانع حمل الباه آشامیدن آن با شیر و شکر جهت تقویت باه الاورام و البثور والزینة و غیرها ضماد آن با زفت محلل خنازیر و رافع داحس و برص تاخن و جذام و با حنا جهت رویانیدن ناخن زائل شده از قوبا و غیر آن با نکرار عمل و مداومت و بدستور با پیه مرغ و با آرد باقلا و نخود جالی بهق و با نطرون بنهایت جالی بهق و سرخ کنندهٔ رخسار و با پیاز و نمک جهت رویانیدن موی در موضع داء الثعلب که بقوت تمام بمالند و با محللات جهت تهیج ریحی و با مرهم داخلیون جهت تحلیل اورام بلغمی الات المفاصل مسخن عصب و عضلات بحدیکه معادل آن نیست دوائی السموم باد زهر سموم و آشامیدن آب جوشانیدهٔ گویند آن در ان جهت دفع سمیت مار گزیده و عقرب گزیده و افیون خورده که مکرر بیاشامند و قی کنند تا اثر سمیت باقی است و جهت سموم بارده مطلقا و سمیت بیش نیز مفید

و تلافی بدی آن نیز حکمای هند میگویند چون بیش را مکرر با فلفل و آب زنجبیل تازه سحق بلیغ نمایند رفع سمیت آن میشود و گفته اند چون مار گزیده آنرا بخاید اگر حدت آنرا دریابد زهر در آن چندان اثر ننموده و اگر درنیابد زهر بسیار در آن عمل نموده و این امتحان قوی است از برای استخلاص از سم و یا تاثیر آن که تا بچه حد است **مضار** مصدع محرورین و مخشن صدر و حلق و مضر جگر حار و گرده و کسانیکه خون در ابدان ایشان وفور داشته باشد و جهت جراحت باطنی و المی که در مجاری بول داشته باشند و مجفف منی در فصل گرما و جوانان محرور المزاج را و امراض حارة حاده **مصلح** آن ادهان بارده و در مبرودین عسل مصفی **مقدار شربت** آن تا یک مثقال **بدل** آن زنجبیل و دار فلفل است و سفید آن بهتر است از برای امراض معده و طحال و سموم از سیاه آن **بدل** سیاه آن یکو نیم وزن آن سفید و جوارشات فلافلی و دهن الفلفل و مخلل و معجون آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

فلفل السودان

* **فلفل السودان** * بضم سین و سکون واو و فتح دال مهمله و الف و نون * **ماهیت** آن گفته اند دانه است املس شبیه بحب البان و غلاف آن مانند غلاف آن و تند طعم با اندک تلخی و نبات آن شبیه کوچک و **منبت** آن بلاد حبش و سودان است و از آنجا بمصر می آورند و اهل بلاد بجای فلفل مستعمل دارند * **طبیعت** آن در آخر درم گرم و خشک * **افعال و خواص** آن محلل ریاح غلیظه و بلغم لزج و مفتح سدد و با عسل محرک باه و جهت درد دندان و حرکت آن و قولنج و ایلاوس نافع **مضر** حلق **مصلح** آن عناب و معدل مبرودین و **مقدار شربت** آن تا درم و حکیم میر عبد الحمید نوشته که بهندی آنرا کاج مرچ نامند و نبات آن ما بین شجر و گیاه تا بقدر ذرع است و نهایت سه ذرع و برگ آن مانند برگ ریحان سبز و گل آن سفید مانند گل آلوچه و از آن بسیار ریزه تر و ثمر آن طولانی بقدر بند انگشت و مستدیر صنوبری شکل مخروطی طرف متصل بشاخ غلیظتر از طرف بالای آن و در خامی سبز و بعد از رسیدن سرخ براق میگردد و تخم آن سفید شبیه بتخم حو زمارثل و از آن کوچکتر و آن ثمر در غایت حدت با اندک تلخی است و در خواص مانند دارفلفل و حرارت این زیاده از آن است و اختن ماهی بدان مصلح ضرر ماهی است و در خواص دیگر بنحوی است که صاحب تحفة المؤمنین نقل از بغدادی و انطاکی نموده و نوشته و مؤلف گوید کسیکه کاهی آنرا نخورده و محرور المزاج باشد بمجرد رسیدن آن بزبان او را بچشم او سوزش بسیار میکند و تورم بهم میرساند و نیز نوعی دیگر از فرنگ تخم آنرا آورند و در بنگاله در بعضی باغچها میکارند برگ آن از آن اندک عریض تر و ثمر آن مدور بقدر آلوی سیاه و پوست آن بعد رسیدن سرخ و باشکنج میباشد و حدت این اندک کمتر از سرخ طولانی آنست *

فلفل الماء

* **فلفل الماء** * **ماهیت** آن فلفلی است که در آبهای ایستاده غیر جاری میروید و لهذا آنرا فلفل الماء نامند برگ آن شبیه ببرگ بید و نرم نازک و ساق آن پر گره و شاخهای آن بقدر ذرعی و دانهٔ آن ریزه مجتمع شبیه بخوشه و طعم آن تند شبیه بطعم فلفل و بی عطریت و بعضی عوض فلفل و افاویه خشک آنرا با زیت سوده در اطعمه استعمال مینمایند و قائم مقام آنست و آنها را خوش طعم و رایحه و سریع الهضم میکرداند و بیخ آن طولانی و بی منفعت * **طبیعت** آن در دوم گرم و خشک * **افعال و خواص** آن اعضاء الغذاء مسخن معده و جگر و هاضم شربا و ضماد برگ و بیخ آن محلل اورام بلغمیه و صلبه بر آمده و رافع آثار و کمنه الدم تحت عین الزرقة ضماد بیخ آن جهت رفع کلف و نمش مزمن صاحب قوی الاثر **مقدار شربت** آن تا دو درم است

فلفل مویه

* **فلفل مویه** * بضم میم و سکون واو و فتح یا و ها بهندی ببیلا مول بلام و ببیلا مور براء مهمله نیز نامند و مول و مور بلغت

باهل هند اشم بیج است وپیپل نام دار فلفل یعنی بیخ دار فلفل ودار فلفل در حرف الدال ذکر یافت * ماهیت آن بیخی است گرهدار وبعضی متشعب واکبر ومغز آن سفید وریشه دار وتند طعم بهترین آن تازه سفید تند طعم سنگین صلب آنست * ودر طبیعت وخواص ومقدار شربت ومصلح قریب بدار فلفل امراض الراس سعوط آن جهت صرع وسکته وخائیدن آن بتنهائی ویا با مویز ویا غرغرهٔ آن باطبیخ مویزج جاذب وقالع بلغم از دماغ وجهت امراض مذکوره نافع اعضاء الغذاء والنفض وغیرها مشهی طعام وهاضم آن وحرارت معده را برافروزد وجهت قولنج ورياح بارده وامراض طحال وورک وعرق النسا ونقرس واوجاع بارده ودر بحجه وتشنج شدید النفع وقویتر از دار فلفل شربا وضمادا بدل آن بوزن آن نارمشک ودو ثلث آن سورنجان وثلث آن مغز حب القرطم ودار فلفل نیز گفته اند مضر محرورین ومقلل نور بصر ومنی است

* فصل الفاء مع النون *

* فنجیون * بفتح فا وسکون نون وکسر جیم وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون وفنجریون نیز آمده * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ ابلاب کبیر که آنرا قسوسی نامند وازان بزرگتر واز هفت عدد زیاده نمیشود وطرف ملاصق برزمین آن سفید وطرف بالای آن بسیار سبز وباز وائد وزوایای بسیار ودر بهار از میان برگهای آن ساقی مدور ویکقدر شبری وگل آن زرد وزیاده بروز ریزیده ولهذا تصریح نموده اند که بی گل وبی ساق میباشد وبیخ آن باریک ودر مواضع نمناک بهم میرسد تند طعم وتلخ وباقبض وتازهٔ آن مستعمل وخشک آن را حدت وتلخی زیاده نواب علویخان معتمد الملوک قدس سره نوشته اند ممکن این نبات صنفی از تنباکو باشد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ریاح الصدر نگاهداشتن قلیلی از بیخ وبرگ آن در دهان جهت سرفهٔ مزمن وضیق النفس ونفس انتصاب وربو وقرحهٔ سینه وتحلیل ریاح وبخور خشک آن واستنشاق دود آن نیز همین اثر دارد وضماد آن محلل وکشایندهٔ اورام دملها والتیام دهندهٔ زخمها وحمول آن با عسل مخرج جنین زنده ومرده است *

* فنک * بفتح فاونون وکاف لغت عربی است وبفارسی دله وبترکی قرقاس نامند * ماهیت آن پوست حیوانی است از سنجاب بزرگتر واز بلاد روس وترک آورند ورنگ آن سفید وسرخ وابلق وخوشبوترین پوست حیوانات است بغدادی گفته گوشت آن شیرین است وبعضی گفته اند فرو ثعلب روس است وبعضی گفته اند پوست نوعی از گربه است وانطاکی گفته پوست طائری است سفید ونک بسیار نرم وازان پوستین میسازند بسیار سفید میباشد * طبیعت آن بقول انطاکی گرم درسوم ومعتدل وبا خشک در ان * افعال وخواص ان پوشیدن آن مسخن بدن وملطف ومحلل اخلاط بارده وجهت فالج ولقوه ورعشه وخدر ویا قلحماء ونرمی بشره وبخور آن جهت طرد هوام نافع وگوشت آن ردی ودر ان منفعتی نیست وبقول انطاکی وغیره آن گرم ومعتدل تر از سمور وسرد تر ازان وگرم تر از سنجاب وقاقم * افعال وخواص ان پوشیدن آن موافق جمیع امزجه خصوصا پیران واطفال را وخوردن گوشت آن مغثی است *

* فصل الفاء مع الواو *

* فو * بضم فا وسکون واو ومشدد ده لغت یونانی است وبیونانی بثوریدوس وفوله نیز وبلسان اهل خوارزم زوله وبفارسی شمشتره وبسرسنبل وبهندی چهال کری نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بانوسالیون یعنی کرفس جبلی عظیم الورق وساق آن زیاده بر ذرعی واملس ومجوف مائل ببنفشی وبرکره وگل آن شبیه بنرگس وازان بزرگتر ورنگ آن سفید به بنفشی آمیخته و

بیخ آن سطبرا شقر وانتهای آن با شعبهای کج در هم بافته و مانند بیخ اذخر و ریشهای خربق و بوی آن شبیه ببوی سنبل رومی
واهل آنرا نار دین بری نامند و منبت آن بلادی است که آنرا نیطس از ساحل بحر اسود یعنی بحر روم نامند و مراد
از مطلق آن در مستعمل بیخ آنست و دو نوع میباشد کبیر و صغیر کبیر را بفرنگی فو با کینوم و صغیر را فو بار وم گویند بهترین آن
بیخ باریک اشقر خوشبوی شبیه ببوی سنبل است و گفته اند بلکه خود بیخ نوعی از سنبل است و سیاه آن زبون و گفته اند بیخی
است یاقوتی رنگ و اندرون آن بعد از شکستن زرد رنگ و طعم بیخ و برگ آن شبیه بکرفس جبلی و آنرا مغشوش به بیخ آس
مینمایند و فرق با آن آنست که بیخ آس بی بو و صلب است و این خوشبو و نرم * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک
* افعال و خواص آن مفتح سدد و محلل ریاح اعضاء الصدر والنفس وغیرها آشامیدن یابس و طبیخ آن جهت علل باردهٔ
سینه و درد پهلو و مغص و سپرز و ادرار بول و حیض و عرق النساء و تنقیهٔ عرق و با قوت تریاقیه و ضماد آن جهت داء الثعلب
مفید مضر گرده * مصلح آن عسل و رازیانه بدل آن کبابه مقدار شربت از جرم آن یک مثقال و در مطبوخات تا دو مثقال است
* فودنج * بضم فاو سکون واو و فتح دال مهمله و بمعجمه نیز آمده و فتح نون و جیم معرب از پودنه و پابودنک فارسی است و فودنج فودنج
بثاء مثلثه فوقانیه بجای دال نیز آمده و بسریانی صیزا رنا و بیونانی فونابا و فیلا نیز و برومی اریغانون و بعربی حبق نامند
* ماهیت آن سه نوع است بری و جبلی و نهری بری آنرا بیونانی علیجن و اهل اندلس بلاثه و مصر قلیه و اهل شام صعتر
گویند و ساق آن متفرق و تند بوی با عطریت و برگ آن ریزه مائل باستداره و نازک و نرم و طعم و رایحه آن شبیه بفودنج نهری
است و با حدت و تلخی کمی و تخم آن شبیه بتخم ریحان * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن
بغایت ملطف اعضاء الراس والغذاء والنفس وغیرها جهت کزاز و تنقیهٔ فضول سینه و معده و موزش آن و لوان و غثیان
و تحلیل ریاح و استسقا و یرقان و اخراج مشیمه و ادرار عرق و بول و حیض و اسهال سودا و قتل جنین و تریاق لسع هوام سمی
و فرزجهٔ آن مخرج جنین و نطول آن جهت حکه و ریاح رحم و رفع صلابت آن الغم سنون سوختهٔ آن جهت تقویت لثه العلب
بوی آن رافع غشی مضر امعا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن نصف وزن آن پودنهٔ نهری و نیز نوعی از
پودنه بری را برگ دراز و نرم مائل بسیاهی و گل آن خوشبو و تند مائل بزردی و در جمیع افعال ضعیفتر از اقسام پودنه است
و فودنج جبلی را بیونانی قطمین و بعضی علیجن اغریا و بفارسی پودنهٔ کوهی نامند و گویند مشکطرا مشیع است * ماهیت آن
نبات آن بسیار تند در طعم و بو و برگ آن از برگ بری بزرگتر و سفید رنگ مزغب مانند صوف و برگ مشکطرا مشیع
شبیه ببرگ صنفی از نمام که سوسنبر نامند و ساق آن بزرگتر از شاخهای آن و سرخ رنگ و بی گل و بوی برگ آن
شبیه ببوی سوسنبر و چون خشک گردد شبیه بریحان خشک گردد و مشکطرا مشیع در حرف المیم ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد
* فودنج نهری * ضومران و حبق التمساح و بیونانی قالامنثی نامند و بفارسی پودنهٔ بستانی و دو نوع میباشد نوعی را فودنج نهری
برگ مانند برگ ریحان کوهی و ضخیم تر و خشن تر از بری و شاخهای آن پر گره و باریک و بر زمین پهن و گل آن بنفش و در
کنار آبها و بساتین روید و نوعی شبیه بنعناع و برگ آن درازتر از برگ نعناع و تند طعم و خوشبو و رنگ آن مائل بزردی و
ساق آن قویتر و چون در بوستانها غرس نمایند بعد از دو سال نعناع میشود و بهترین هر یک تازهٔ خوشبوی آنست و جبلی
اقوی از بری و بری از نهری و نهری کثیر الوجود تر از دو نوع دیگر و نصاری تدلیس شاخهای آنرا در ایام عید بر سر میزنند مانند
تاج و در آب نیز میاندازند در ان ایام * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت تریاقیت

وجع مزاج لطیف الاذن قطور آب آن نیمگرم جهت کرمی که در گوش بهم رسیده باشد اعضاء الصدر وغیرها آشامیدن طبیخ آن جهت نفس انتصاب وداء الفیل وتپ بلغمی وسوداوی وجذام وجرم آن یا عصارهٔ تازهٔ آن با عسل مدبر بول وعرق و با شراب جهت هیضه وفتق عضل وبا سکنجبین ویا رب ویا شربت انار جهت رفع غثیان وقی صفراوی وفواق ولطول آن جهت رفع زردی یرقان وبا عسل ونمک جهت رفع کرم معده وحب القرع وحمول برگ آن جهت احتباس حیض وقتل جنین و ضماد پخته آن در شراب جهت رفع آثار سیاهی جلد وعرق النسا السموم آشامیدن آن با شراب جهت سموم وضماد خشک آن برمواضع لسع هوام موجب تقرح وجذب سمیت آن وذرور آن درمواضعیکه کرم متکون شده باشد رافع آن مضر باه وکرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یکدرهم بدل آن نعناع ونزد بعضی قردمانا است

فوذج بضم فا وسکون واو وفتح ذال معجمه وجیم معرب از پودهٔ فارسی است *ماهیت آن* مایهٔ مری وبعضی ترشیها است وآنرا از آرد گندم، آرد جو میسازند تا خشک کرده وعند الحاجت بکار میبرند ودر قرابادین کبیر صنعت آن تحریر یافت ودر مری نیز *افعال وخواص آن* ضماد آن با سرکه وروغن گل جهت جرب وخارش بدن ونضج دمامیل وتحلیل اورام مفید جهت آنکه محلل قوی است وبعضی در آن ادویهٔ خوشبو با سرکه اضافه مینمایند بحسب احتیاج ومطالب وخوشبو در آفتاب مدتی میگذارند تا بعمل آید

فوفل بضم فا وسکون واو وفتح فا ولام وبفتح اول نیز آمده گویند معرب از کوبل هندی وبهریانی فوفلا وبرومی اوریمون وبیونانی ضیموطوس وبهندی سپاری نامند *ماهیت آن* ثمر درختی است که در هند ودکهن وبنگاله بهم میرسد ودرخت آن باریک وبلند تا بیست ذرع دست وبقطر یک شبر تا دو شبر وبر سر آن شاخها رسته شبیه بشاخهای نارجیل ونخل واز آن کوتاه تر وبرگهای آن نیز شبیه بدان ولیکن کوچکتر وباریکتر وثمر آن در خوشهٔ مانند خوشهٔ خرما وکوچکتر از آن وپوست دانهای آن در خامی سبز وبعد رسیدن سرخ رنگ وبعد از خشک شدن سیاه میگردد وبعد رسیدن خوشهای آنرا بریده دانهای آنرا جدا کرده خشک نموده آنچه خوب رسیده است در آب جوش میدهند وپوست آنرا جدا میکنند وآن پوست خشبی لیفی است واندک ضخیم وابن فوفل را بهندی سپاری چهالیه نامند یعنی پوست جدا کرده زیرا که پوست اخشاب ومیوهٔ چینی را بهندی چهال گویند پس آن دانها را خشک مینمایند وهر یک بقدر جوز بوا کوچکتر وبزرگتر از آن بعضی مدور وبعضی اندک مفرطح وبعضی صنوبری شکل خواه طولانی وخواه غیر طولانی وپوست آن اندک جوزی رنگ میباشد وانچه بکمال نارسیده وبا پوست آنرا نگاه میدارند گوهه نامند ولهذا مطلق غیر مقشر خام تازهٔ خشک ناکرده را گوهه خوانند وفوفل مطلقا دو قسم میباشد بنگالی ودکهنی وهر یک نیز بر چند قسم واز بنگاله آنچه مقشر وخشبیت وزمختیت آن کمتر ومغز آن مفید با رگهای زرد مائل بسرخی تیره وریشهٔ آن شبیه بریشهٔ مغز نارجیل ومدور وصنوبری شکل است آنرا سپاری چهالیه نامند واهل بنگاله وهند قاطبة ورق کرده یا ریزه ریزه بقدر نخود کرده آنرا با برگ تانبول میخورند آنچه بسیار زمخت و خشبی وتمام آن سرخ رنگ است آنرا چکنی نامند وادنی بیشتر مستعمل در رسنونات است وقسم اول بهتر ودر همه بلاد بنگاله میشود ولیکن بوفور چاند پور ونواح آن که دیهی است از دیهای بنگاله قریب بجهانگیر نگر جای دیگر نیست ودر آنجا سالی قریب یک لکه روپیه بیشتر تجارت آن میشود ودکهنی آن نیز اقسام است بهترین آن همه قسمی است که آنرا چکنی دکهنی نامند یعنی چرب وآن بهن سپاری میباشد وکم ریشه ونازک بزمختی آن کمتر در خامی آنرا مکرر در آب جوش میدهند

پس چیزی سنگین بر آن میگذارند یا در مطرقه اندک میکوبند تا پهن گردد پس بریده و در عرض دو پارچه کرده در شیر گاو چند مرتبه جوش میدهند پس در آب با کاث هندی پس بر آورده خشک نموده خوب میمالند دانهای آنرا تا براق گردد و از آن آنچه لطیف چرب تر و نازک باشد که چون قطعه از آن را در دهان نگاه دارند نرم گردد و خوش طعم و لذیذ بی ریشه باشد قسم اعلی و اول نامند و آنچه نچنین باشد بمراتب از آن پست تر و نیز قسمی از دکهنی دانهای آن مدور صنوبری شکل میباشد سرخ رنگ بسیار زمخت و این را چکنی دکهنی نامند و لیکن این بهتر از چکنی بنگالی است و استعمال این در سنونات اولی است و بعضی مردم از قسم بنگالی اعلی بدستور چکنی دکهنی در هنگام نیم خامی بریده در شیر و آب کاث جوش داده چکنی میسازند و لیکن بخوبی دکهنی نمیشود بلکه مانند قسم پست آن نیز و بالجمله فوفل مطلق چهار نوع میباشد یکی سرخ بسیاهی مائل مخروطی شکل مائل باستداره با عفوصت بسیار و با اندک تلخی و این را چکنی مینامند و این در سنونات مستعمل دوم تیره رنگ مفرطح و کم عفوصت و این را چکنی می نامند و بعض متمولین با برگ تانبول میخورند و بعضی بتنهائی سوم رنگ ظاهر آن اندک سرخ رنگ بزرگ دانه و باطن آن سفید و این را سپاری چهالیه نامند و این را عموما همه کس با برگ تانبول که پان نامند میخورند نوع چهارم مخروطی شکل طولانی اندک رخو با اندک چربی شبیه بطعم نارجیل ولیکن بچربی نارجیل نیست و در غلاف شبیه بغلاف بلوط و از آن تیره تر و این را سپاری کهوپره گویند یعنی شبیه بمغز نارجیل خشک که بهندی کهوپره نامند و این قسم قلیل الوجود است بلکه فی الحقیقت سه نوع است و نوع اول نوع علیحده نیست در میان نوع سوم دانها بدان صفت یافت میشود و یا آنکه بعضی اشجار که یبوستی برآنها غالب باشد ثمر آنها چنان میشود و بالجمله بهترین همه سنگین نو کرم ناخوردهٔ آنست و از نوع دکهنی چکنی براق آن که چون در دهان گذارند زود متخلخل و نرم گردد و عفوصت نداشته و جرم آن الطف باشد # طبیعت مطلق آن در دوم سرد و خشک و شیخ الرئیس در سوم نوشته و در قوت قریب بصندل # افعال و خواص آن قابض و رادع و مانع صعود ابخره بدماغ و مستحکم کنندهٔ اعصاب و رافع رطوبت دهن و سستی اعصاب و اعضاء درونی و قلاع و امراض حارهٔ دهان و سستی اسنان و لثه و سیلان خون از آن و رافع درد پهلو و مقوی دل و اعضای مسترخیه و معده و حابس اسهال و قاطع عرق و رافع اوجاع حاره و سرخ آن تا دو درهم مسهل بعصو بر قی و غیر مفرط و مدر بول و حیض زیاده از سنبل هندی و رومی چون در آب جوش دهند و صاف نموده آب آنرا بیاشامند مخصوصا جهت سنگ گرده و مثانه و قولنج و خشونت سینه مصلح آن کثیرا اکتحال آن جهت طرفه و استرخای پلک چشم و دمعه و التهاب رمد و جرب آن مفید مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن بوزن آن صندل سرخ و نصف آن آب کشنیز سبز است و مضغ آن جهت خوشبوئی و تسکین حرارت دهان و تقویت لثه و دندان و بدستور مضمضه بطبیخ آن و ضماد آن جهت ورم حار غلیظ نافع و فوفل نیمرس خشک ناشده را اگر بخورند دوران سر و خفقان آورد مصلح آن آشامیدن آب سرد است و در گوشها از دهن مواد میدان #

فوه # بضم فا و تشدید واو و مفتوحه و بعربی عروق الصباغین و فوة الصبغ و بیونانی دوقرلوس و بفارسی روناس و روده کسا و رودناک و بهندی مجیٹه و بترکی روبیه و فوهٔ صغیر را بلاطینی الیبسم و ببربری روبیه منور نامند # ماهیت آن بیخی است سرخ تیره و مستعمل صباغان در رنگ ثیاب و دو نوع میباشد بری و بستانی و ثمر آن مدور و بعد از رسیدن سیاه میگردد و نبات آن کوچک و خشن و از یک شاخ زیاده ندارد و برگهای آن مستدیر و ثمر آن در میان برگها مجتمع و

فران تخم آن ومنبت آن سنگ لاخها وزمینهای صلب ومستعمل بیخ آن وبهترین آن تازه ورنگین وسرخ آن * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مفتح سدد اعضاء الراس والغذاء والنفض آشامیدن آن با عسل جهت فالج که به امحسی عضو باشد وجهت لقوه وسستي اعضاویرقان وتقویت معده وادرار بول غلیظ بسیار وحیض وشیر وعرق النسا وباسکنجبین نیز جهت تفتیح سده جگر وسپرز ویکدرم آن باده درم ریوند چینی با یک پیاله نبیذ جهت ضربه وسقطه وثمر آن باسکنجبین جهت ازالهٔ سپرز وتنقیهٔ جگر وتفتیح سدهٔ آن هرده وهمچنین سائر اجزای آن وضماد آن جهت فالج وسائر امراض باردهٔ عصبانیه وسعفه وحزازوتوبا وبهق ورفع آثار جلد عارض از ضربه وسقطه وحمول آن مدر حیض ومخرج جنین ومشیمه وضماد بیخ آن با عسل جهت کلف ولکهائیکه درصورت از آفتاب بهم رسیده باشد وبا سرکه جهت قوبا وبهق سفید ورفع آثار جلد السم خوردن سائیدهٔ آن با طعام بجهت گزیدن سگ دیوانه وبرگ وشاخ وثمر آن بتمامی رافع سم هوام وهرجزوی از آن بتنهائي نیز همین اثر دارد مضر مثانه بسبب قوت ادرار قوی که دارد ومورث بول الدم مصلح آن کثیرا مضر سر ومصلح آن انیسون مقدار شربت آن یك مثقال ودر مطبوخات تا سه مثقال بدل آن کبابه بوزن آن ونصف آن سلیخه وثلث آن مویزمیاه نیز گفته اند وگفته اند شارب آن باید که هر روز بحمام رود وبدن خود را بشوید وتعلیق نبات آن بتمامي ساق وبرگ وگل وثمر وبیخ درخانه جهت دفع چشم بد ومربوط آن در پارچهٔ قرمزی بر گردن حیوانات مانع حدوث امراض ومجفف وبثالی قروح وجرب آنها است *

* * فصل الفاء مع الهاء * *

* فهد * بفتح فا وسکون ها ودال مهمله اسم عربي یوز است وبهندی چیته وبترکی پارس نامند جمع آن فهود آمده * ماهیت آن حیوانی است از جملهٔ سباع شکاری قابل التعلیم شبیه به نمر در رنگ وشکل واز آن کوچکتر وبمقدار سگ بزرگي وکثیر النوم والغضب وماده آن جلدتر وشکارکننده تر از نر آن وبزرگ آن سریع التعلیم تر از کوچك آن وچون مریض کرده وگوشت سگ بخورد شفا یابد وآنرا موانست بغنا ومزامیر ومحبت با خمر است واول کسیکه صید با آن نموده یزید ابن معاویه بود * طبیعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن درحرف الیاء مع الواو در یوز ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد گفته اند چون بول آنرا درسوراخ موش بریزند موش از آن مکان بگریزد وچون کسي را بگزد بدندان ویا بناخن تا بیر آن تدبیر شیر وسنور وحشي گزیده است ومذکور شد

* فصل الفاء مع الیاء المثناة التحتانیه *

فیروزج

* فیروزج * بفتح فا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم راء مهمله وسکون واو وفتح زای معجمه وجیم معرب پیروزه فارسي است * ماهیت آن سنگي است رنگ آن مرکب از زرقت وخضرت برنگ آسمان ومعدن آن نیشاپور وخجند وکرمان وآذربیجان وجبال فارس از نواحی شیراز ودر جبال بهتنت نیز میشود وبهترین همه نیشاپوری کهنه بزرگ رنگ صاف پاك سان آنست که درصفائی هوا صاف ودرکدورت آن کدر گردد که ابو اسحاقي نامند زیرا که هشت نوع میباشد وبعد از ان فتحي وازهری پس سلیماني پس درنوئی پس آسمان گوني که آنرا خاکي نیز نامند پس عبدالحمیدی پس اندلسي پس گنجینه واین بدترین همه انواع است چنانچه از جبال بهتنت که میشود از ین نوع است ومادهٔ تکون آن کبریت جید است وزیبق قلیل بقدر خمس آن که انعقاد از برودت یافته باشد بنظر زحل وشمس ودرمدت هفت سال بکمال رسد وانچه از معدن کرمان وشیراز بهم میرسد مائل بسفیدی است که شبانکی وشیربوم گویند وانچه درنیشابور وغیر آن بهم میرسد مائل بنیلي بود ونیل بوم نامند ومجموع آن از بوی مشك ورسیدن عرق وچربي بد رنگ وفاسد میکرد دبحدیکه تمام آن بد رنگ وفاسده

میشود وآنزمان آنرا مرده نامند وگفته اند درین زمان چون معدن نیشاپور خراب است بجای آن فیروزهٔ کرمانی را مستعمل دارند آن بسبب رخاوت وتخلخل بزودی بوسیدن چربی وعرق وغیره فاسد وبدرنگ میگردد # طبیعت آن در اول سرد ودردوم خشک # افعال وخواص آن مفرح وبا قوت تریاقیت اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض اکتحال آن جهت نشف رطوبات چشم ودمعه وبیاض وتقویت روح وباصره ورفع شبکوری وفتق طبقهٔ قرنیه وسائر طبقات حادثه از ضربه وورم خواه بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ مرکب وباعسل جهت صرع وسوز وتفتیت سنگ کرده ومثانه بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه ویا ترا کیب معاجین وغیرها جهت تقویت دل ومعده ورفع خفقان واسهال وقرحهٔ امعا وسائر جراحات باطنیه وقروح ونفث الدم با دزهر جمیع سموم نیمد رم آن ویک درم آن با شراب جهت سموم قویه وثلث درم آن جهت لسع عقرب بالخاصیة مجرب مضر کرده مصلح آن کثیرا ارسطا طالیس گفته هرکو هری که از رنگ خود تباه گردد پوشیدن آن بد باشد مقدار شربت آن نیمدرم الخواص گفته اند تعلیق آن مقوی قلب ومانع خوف وفیروزی برخصم ودارندهٔ آن از غرق در آب ورسیدن صاعقه بآن محفوظ ماند وتختم بدان مانع نزدیک شدن مار وعقرب است بصاحب آن ونگاه کردن برآن بسیار باعث تقویت نور باصره ودیدن رؤیت هلال بدان باعث یمن وبرکت وچون با اجسام نرم بکار برند صلب گردانند ومکلس آن تکلیس معادن وتثبیت نفوس مارب نماید #

فیل

فیل # بکسر فا وسکون یا ولام معرب ازپیل فارسی است وبهندی هاتی وهتهی وگج نیز بفتح کاف عجمی وجیم وبفرنگی آل فانطه وبانکریزی الیفنت نامند # ماهیت آن حیوانی است معروف بسیار کبیر الجثه اکبر ازکل حیوانات وازجملهٔ مسوخات شمرده اند بآن معنی که بصورت آن بعضی از امم ماضیهٔ سالفه مسخ گشته اند وبعد از سه روز مرده اند وانواع میباشد از کره ومرکه وغیرا نها ومجنس ازینها کره کبیر جثه وبا دست وپاهای اندک کوتاه ومرکه بلند وتا هفت ذرع دست ازناخن دست تا استخوان شانهٔ آن وازین زیاده هم ونرآنرا دو دندان بلند قوی میباشد از دو طرف دهن آن برآمده رخم دار بطرف بالا وبعضی را تا مقدار سه چهار ذرع دست وزیاده هم بلند میشود که برآن تختی وباچار پایه بسته بران بعضی از مردم عمده نشسته میخوابند ودندان بعضی تا بنصفه آنچه از دهن آن بیرون است مجوف میباشد وبعضی کمتر وبا فی غیر مجوف وهرچه تجویف آن کمتر وضخیم وراست وسفید باشد بهتر است وآنچه را صید کرده اند هرسال ویا یک سال درمیان ازسردندان آن قدری مقدار نکشیر ویا کمتر میبرند برای آنکه خوب قوی گردد وحلقهای برنجی دران می اندازند تا منشق ومتکسر نگردد از تابش آفتاب وصدمات وخرطوم آنرا بهندی سوند نامند وبجای بینی آنست ومجوف وپیچیده میشود وازان تنفس مینماید وآب را بدان بدم میکشد وپیچیده درد هان خود ریخته میخورد وکاه وغیره خوراکی خود را بهمان خرطوم برداشته بدهان داخل میکنند وبدندانهای اسیاکوتاه خرد کرده میخورد ودرخرطوم آن زور بسیار است وآن درکوهستان جهنتار وتهره واسلام آباد که در بنگاله اند وآشام ودرصوبه اوده ودرکورکهه پور وغیره ودکهن وسرندیپ ومالدیپ وحبشه وجاهای دیگر نیز بهم میرسد ومیکویند ندرا درجوف دندان بعضی افیال سال خورده چیزی مدور شبیه بمروارید بزرکی بهم میرسد وآنرا گج موتی بلسان اهل هند مینامند ودندان فیل ماده که بهندی هتنی نامند کوتاه بار یک تا بیک شبر ونیم ویا اندکی زیاده بران ودندان فیل را بعربی عاج نامند وبهترین اجزای آنست ومفصل پاهای آن در وسط مفصل دستهای آن نیست بلکه در دو جانب بالا واسفل یکی قریب بیک ذرع بالا ودیکی نیز قریب یک ذرع بناخن آن ولهذا در وقت نشستن وخوابیدن

اولاد ستها را از پیش در از میکنند پس پاها را می خوابانند و از کرمهای بسیار متأذی میگردد وهرگاه تب نمود بزودی میمیرد ومدت حمل آن هژده ماه گفته اند ومیگویند عمر آن مثل انسان است * **طبیعت** آن سرد وبسیار خشک * **افعال و خواص** آن اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض وغیرها اکتحال زهرهٔ آن جالی آثار چشم ومقوی آن وآشامیدن هر روز دو درم برادهٔ عاج با ماء العسل ویا با آب وعسل مقوی حافظه وذهن ورافع درد مفاصل وپهلو وبا آب ویا ادویهٔ مناسبه حابس اسهال ونزف الدم وبا شراب ویا با ماء العسل تا یک هفته جهت حمل وبدستور فرزجهٔ آن بعد از طهر جهت حمل زن عاقر مجرب دانسته اند ونیز چون بعد از طهر تا سه شب هر شب یک مثقال نشارهٔ آنرا باد ومثقال نبات سفوف نمایند وشب چهارم با شوهر جفت شوند باعث حمل است وبا آب پودنهٔ کوهی ویا نهری چند روز پیهم مانع از دیاد جذام است وذرور سائیدهٔ آن با هم وزن آن برادهٔ آهن جهت بواسیر وآشامیدن بول آن بنحویکه آن زن نداند که بول فیل است ودیسقوریدوس جهت حامله شدن زن عاقر مجرب گفته وحمول سرگین آن باعث آنست که زن هرگز آبستن نگردد دوگویند اگر بر درخت بارد ارپندند وبا بران بمالند دیگر بار نیاورد وبخور آن رافع تبهای مزمنه وگریزانندهٔ هوام وطلای آن رافع کلف وآثار جلد وقمل ومحرق آن جهت سعفهٔ رطبه * والتیام زخمها وزهرهٔ آن جالی آثار چشم وطلای آن برای رفع برص تا سه روز پیهم وبا خون کشف ویا بیضهٔ آن تریاق جمیع سموم وخوردن یک قیراط از خصیهٔ آن با آب کاسنی رافع ذرب واسهال مزمن وفرزجهٔ آن معین برحمل در غایت اعانت الخواص بستن دندان آن یعنی عاج برعضویکه استخوان آن شکسته ودران مانده باشد جاذب ومعین براخراج آن وتعلیق آن برگردن انسان خصوصا اطفال ومواشی در پارچه بسته مانع ضرر وبا وطاعون وصرع وام الصبیان واگر بر درخت زنند ثمر آن شیرین گردد وتعلیق پوست آن رافع حمی ربع وحمیات نائبه ودر حدیث از حضرت امام کاظم علیه الصلوة والسلام وارد است که شانه کردن از شانهٔ عاج وبا را زائل میکرد اند وبخور اندکی پارچهٔ خشک خرطوم آن رافع بواسیر است *

* **فیلجوش** * بکسر فا وسکون یا ولام وضم جیم وسکون واو وشین معجمه معرب فیل گوش فارسی است که بمعنی اذان الفیل است وگفته اند لوف العقد ولوف الجعد ولوف الحیه است وگفته اند لوف کبیر است که حضض هندی عصارهٔ آنست وکشندهٔ فیل است فیلجوش

* **فیلزهرج** * بکسر فا وسکون یا ولام وفتح زای معجمه وسکون ها وفتح راء مهمله وجیم معرب پیل زهرهٔ فارسی است جهت آنکه گفته اند کشندهٔ فیل است * **ماهیت** آن نباتی است که حضض هندی که رسوت نامند عصارهٔ آنست وگفته اند که نوعی از لوف کبیر است وگفته اند خرد نام حضض هندی است وگفته اند نام زهرهٔ فیل است وجهت آنکه آن عصاره را در کیسهٔ چرمی میکنند شبیه بزهره میباشد ویا بجهت آنکه کشندهٔ فیل است ولهذا مسمی بدان گشته وحضض هندی در حرف الحاء مذکور شد وگفته اند ثمر آن بقدر فلفل است * **طبیعت** آن معتدل در حرارت وبرودت * **افعال وخواص** آن اعضاء النفض آشامیدن آن جهت درد سپرز ویرقان وآشامیدن طبیخ برگ وشاخ آن جهت ادرار حیض وبدستور آشامیدن عصارهٔ آن مقدار شش درخمی تا دوازده درخمی آن جهت اسهال بلغمی بسیار مفید الزینة طلای آن بتنهائی ویا با زیت مقوی موی است * فیلزهرج

* **باب بیست ویکم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها قاف است** *

* * **فصل القاف مع الالف** *

* **قاتل الکلب** * **ماهیت** آن خانق الکلاب است ونزد بعضی اذارقی است * **طبیعت** آن بسیار گرم وخشک قاتل الکلب

* افعال وخواص آن آشامیدن آن محلل لعقد الدم ورعاف وکشنده سگ است بزودی وسائر حیوانات وانسان نیز

* قار * بفتح قاف والف وراء مهمله ولغت عوام معروف بقیرست وکسیکه آنرا زال هندی دانسته توهم کرده زیرا که زال صمغ درختی است وآنرا العل معبری وقیقه روقنفه ر خوانند وان شاء الله تعالی در همین باب خواهد آمد * ماهیت آن چیزی است سیاه رنگ مائل بسرخی که از زمین با آب گرم از چشمه میجوشد ودر بلده هیت ونواح آن که بر کنار شط فرات واقع است کثیر الوجود وآن در حین برآمدن سیال میباشد وبعد از ماندن زمانی صلب میکردد وبعضی مردم برای آنکه زود صلب وقابل آن کردد که برکشتیها ودیوارها وصحن حمامها وحوضها بمالند چنانچه رسم ومعتاد اهل بصره وبغداد ونواح آنها برآنست قدری خاک داخل مینمایند وقوت آن تا مدتی مال باقی میماند وقریب است بقفر الیهود * طبیعت آن در سوم گرم وخشک رقیق آن که سیال نامند احرا صناف آن است وصلب آنرا جبهی گویند وخشک آن نیز قابض ترین اقسام مطبوخ سیال آن با تراب برای صلابت قوت قبض آن متوسط وتحلیل آن زیاده * افعال وخواص آن اعضاء الراس مضغ آن منضج اخلاط لزجه وجاذب رطوبات رقیقه از دماغ وعضل فکین وبرودت آنها وثقل زبان ولکنت وعسر تکلم وضرس یعنی کندی دندان وفساد لثه را زائل کند ورنگ رو را نیکو سازد ونیز اخلاط لزجه معده را نضج دهد اعضاء الغذاء ونیز مضغ آن معین بر هضم ومسخن معده وبلع آن براکنده کننده ریاح ومانع تغیر آب وطعام وفساد هوای وبائی واعانت بر هضم وتقویت معده وکبد وطحال وآشامیدن آب در ظرف قیر اندود مانع غلظت وتغیر ودافع ضرر آن ورافع طاعون واستسقا ومحلل نفخ ریاح ومسخن اعضای باطنی است وگفته اند نگاه داشتن آب در ظرف قیر اندود مانع غلظت وتغیر آن ومداومت اکل آن مورث قروح مثانه وگاه مؤدی بسحج امعا میکردد وسزاوار است که کسیکه اراده خوردن آن داشته باشد با بعض ادهان مناسبه حل کرده بخورد تا باعث قرحه وسحج نکردد مقدار شربت آن تا یکمثقال وزیاده بر آن مجوز نیست بدل آن قفر الیهود ودر سائر خواص نیز مانند آن وضماد آن منضج دمامیل وخراجات ودبیلات ومحلل اورام وجابر کسور وزائل کننده وجع ضربه وسقطه وساختن شراب در زخم قیر اندود باعث رقت وسرعت خروج آن از بدن وهرگاه غلیظ القوام باشد نیکو است از برای مبرودین وبلغمی مزاجان وخمار آن خفیف تر *

* قاطانیقی * بفتح قاف والف وفتح طاء مهمله والف وکسر نون وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر قاف ویا وقاطانیقی نیز آمده بلغت یونانی بمعنی کف العقاب است * ماهیت آن نباتی است برگ آن کوچک شبیه ببرگ آس وزیتون ودو صنف میباشد صنفی ثمر آن شبیه بکرسنه وبیخ آن باریک مانند بیخ اذخر وشش و با هفت سر دارد وچون خشک شود منحنی گردد سر آن بسوی اسفل ودر شکل شبیه بناخنهای حدأة مرده وصنفی دیگر سر آن مانند سیبی کوچک وبیخ آن مانند تخم زیتون وبرگ آن نیز شبیه ببرگ زیتون در رنگ وشکل وبزرگتر از آن وثمر آن کوچک بقدر نخودی وسرخ وسوراخ سوراخ قاطانیقی

* افعال وخواص آن آشامیدن آن بشرط آنکه در حین آشامیدن بقصد محبوب ومادر او بیاشامند باعث محبت وتعشق است ودر بلاد اطالیه آنرا مستعمل دارند در دوستی وگفته اند تعلیق آن مانع تعشق است *

* قاقالیا * بفتح دو قاف ودو الف وکسر لام وفتح یا والف لغت یونانی است وبعضی گفته اند که آن بقلة الاوجاع است وشاید غیر آن باشد * ماهیت آن نباتی است برگ آن سفید وبزرگ وساقی از وسط برگ آن ایستاده روئیده وبر آن گلی شبیه بگل نباتی که آنرا بروا نیا نامند وچون گل آن ریخت حبی از آن ظاهر میکردد وآنرا تخمی است با دوت مجففه وبی قاقالیا

لذع منبع آن کوهستان * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن آشامیدن نقوع بیخ آن در شراب و مضغ آن لثه را جهت رفع خشونت قصبهٔ ریه و مری و سرفه نافع جهت آنکه جوهر آن غلیظ است و چون مانند کثیرا در شراب بخیسانند که غلیظ گردد و یا لعوق از آن سازند و یا مضغ نمایند بیخ آنرا از آن عصارهٔ بر میآید که نافع است امراض مذکوره را و قائم مقام رب السوس است و حب آنرا چون لزوم بکوبند و با قیروطی ممزوج نموده بر صورت بمالند باعث تمدد ید و مانع لذع و تشنج آنست

* قاقله * بفتح قاف و الف و ضم قاف و فتح لام و ها بیونانی قطیلاوس و بسریانی شرفیون و شوشا و بهرنکی کرده موم و بفارسی هیل و بعربی هال و بهندی الاچی نامند * ماهیت آن از جملهٔ افاویهٔ عطریه است و ثمر هندی و دو نوع میباشد کبیر و صغیر کبیر را قاقلهٔ کبار نامند و صغیر را قاقلهٔ صغار و قاقلهٔ کبار را قاقلهٔ ذکر و هیل ذکر و قاقلهٔ زنجی و بهندی بری الاچی نامند قاقله

* ماهیت آن ثمر درختی است بقدر دو سه ذرع و یک ساق دارد و برگ آن شبیه ببرگ انار و ریحان و گل آن سفید ریزه مائل بسرخی شبیه بگل باقلا و ثمر آن صنوبری شکل مثلث غیر متساوی الاضلاع بمقدار یک بند انگشت و کوچکتر و بزرگتر از آن و پوست آن اغبر تیره و سه پارچه پیوسته بهم و اندک ضخیم خشن با خطوط طولانی و در طرف پائین جای اتصال بشاخ قمعی و برآمدگی و چون خشک گردد پوست آن بعضی خود بخود و یا باندک صدمه منشق گشته دانهای آن بر آید و تخم آن شبیه بتخم حرمل و خوشبوئی الجمله شبیه برائحهٔ کافور و با اندک حدت و در تازگی با رطوبت لزجه شیرین طعمی و بعد خشکی زائل گردد و قوت آنچه در غلاف است تا نهایت دو سال باقی میماند پس طعم و رائحهٔ آن زائل و قوت آن باطل میگردد و آنچه از غلاف برآمده تا یک سال و انطاکی نوشته که برگ آن عریض است و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که برگ آن شبیه ببرگ جواری یعنی ذرة است و سبز تیره و طول آن بقدر یک شبر و نیم و عریض بقدر سه چهار انگشت و گل و ثمر آن در اسفل ساق آن میروید و گل آن شبیه بگل باقلا است و از دیگری نیز چنین شنیده شده و طول برگ آن را تا دو شبر گفته * طبیعت آن گرم در اول و خشک در دوم * افعال و خواص آن مفرح و مقوی معده و هاضم طعام و محرک جشاء و حابس بطن خصوص بریان کردهٔ آن و در بعض طبائع ابن الدوا نفع از صغار آنست و بیشتر با برگ تانبول یعنی پان میخورند و دیگر در ادویه و معجونات و غیره بمصرف می آید و داخل طعام نمیکنند و سنون پوست کوبیدهٔ آن و بدستور دانهٔ آن مقوی لثه و مانع قلاع دهان و گویند مضر امعا مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن قاقلهٔ صغار است *

* قاقلهٔ صغار * و آنرا نیز شوشمر بضم دو شین معجمه و میم و شوشمر و خیربوا و هیل بوا و مالهبوا و هیل انثی و بهندی گجراتی الاچی و چهوتی الاچی نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است که در ملیبار در کوه موسوم بهیلی و نواح آن بهم میرسد و در جای دیگر وجود ندارد و نبات آن تا بلند ذرع و برگ آن بقدر برگ انار و ریحان و پهن تر از آن و ثمر آن خوشه دار و هر دانه از آن در غلافی بقدر مغز پسته و بزرگتر و کوچکتر از آن و بسیار خوشبو و در خامی سبز و بعد رسیدن زرد و بعد از خشک شدن سفید میگردد و مثلث شکل متساوی الاضلاع و مدور طرف آن اندک باریک و پوست غلاف آن سه پارچه و بهم پیوسته و خشن با خطوط طولانی و خوشبو و با اندک عفوصت و در زیر آن جای اتصال بخوشهٔ اندک قمعی و برآمدگی و مائل بکجی و پوسته آن بدان متصل و از آن روئیده و رسیدهٔ آن چون خشک گردد خود بخود و یا باندک صدمه شکافته دانها از جوف آن بر میآید و در جوف آن دانهای آن مانند قاقلهٔ کبار مگر آنکه این ریزه تر و در سه صف در سه ضلع آن و ما بین آنها پردهٔ سفید رنگ نازکی که بواسطهٔ آن منفرد اند آنها میرسد و در تازگی در آن رطوبت لزج شیرین طعم خوشبوئی و چون خشک گردد زائل شود و پوسته قاقلهٔ صغار

آن سفید کردد وطعم دانهای آن اندک تند وخوشبو وبعد خائیدن آن دهن اندک سرد کردد وچون کهنه شود مایل بتلخی شود وحدت رائحهٔ آن روبکمی وپوست آن میل بسیاهی آورد تاآنکه بی بو وبی طعم وقوت آن باطل کردد وبالجمله قوت آن تا سه سال میماند * طبیعت آن در دوم کرم وخشک وباقوت تریاقیت وقابضه * افعال وخواص آن مفرح وملطف وجالی ومحلل وخوشبو کنندهٔ عرق ورائحهٔ دهان اعضاء الراس المرخ کوبیدهٔ آن در بینی که عطسه آورد جهت صداع ریحی وصرع واغما وذرور آن در کوش جهت تسکین وجع آن ومضغ آن خوشبو کنندهٔ دهان وپوست ودانهٔ آن مقوی لثه مضغا وذرورا اعضاء الصدر والغذاء والنفض ناشف رطوبات صدر وحلق ومعده ومقوی قلب وجهت خفقان بارد وتقویت معده وتسخین ورفع بادت آن وغثیان وتهوع وقی ووجع معده بارد ریحی وآوردن جشا وانهضام طعام به تنهائی ویابا ادویهٔ متناسبه وحابس بطن خصوص بریان کردهٔ آن وبا آب مصطکی وآب انار جهت قی وغثیان وتقویت معده وجوش دادهٔ نیم کوفتهٔ آن خصوص باپوست در کلاب ویا آب جهت رفع غثیان وتهوع وهیضه وقی وبدستور بابرک پودنه ویانعناع یاآب ویاباکلاب جوش داده یک درم آن با سکنجبین سه روز جهت اوجاع بارده کبد وتفتیح سدهٔ آن وبا تخم خیارین اجزای متساوی روزی دو درم با سکنجبین جهت اخراج سنک کرده ومثانه الزینة اکلا وذرورآن خوشبو کنندهٔ عرق ردرمه افعال اقوی از کبار آن مکرد رتقویت معده واطبا بر عکس این نوشته اند شاید قاقلهٔ کبار یکه در حبشه وزنج وجاهای دیکر غیر بنکاله میشده باشد چنان بود وانچه در بنکاله میشود ومکرر بتجربه رسیده نه چنین است که ذکر یافت مضر صدر ورئه مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یکدرم تا یکمثقال بدل آن نصف آن کبابه ونصف آن حب بلسان وبوزن آن قاقلهٔ کبار است وصنف سوم قاقلهٔ که نوشته اند تا حال دیده نشده که ماهیت وخواص آن تحریر یابد *

* قاقلی * بفتح قاف والف وکسر قاف ثانی وفتح لام مشدده والف مقصوره وبتخفیف لام وبضم قاف وکسر لام ویا نیز آمده لغت نبطی است وبعربی قلام کرمان وقلاح ورجل الفروج وبفارسی کاکل وکاکسروشا باثالث ونیز بفارسی وترکی شورد وبیونانی مرسیمون وبرومی آوردقیون نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه باشنان وحرف وبزرکتر وسبزتر ازان ورطوبت این زیاده بران وبا شوری وبورقیت وتلخی وقبضی اندک وربیعی است ودر حجوز امیرسد ومردم با ماست وشیر میخورند وشتربدان راغب وموافق مزاج آن ومنبت آن شورزارها وخرابها * طبیعت آن در آخر دوم کرم وخشک وبعضی در اول نوشته * افعال وخواص آن اعضاء الغذاء خوشبو کنندهٔ جشا وهاضم انچه در بطن باشد وقلیل الغذاء با بورقیت ولزوجت ولذا مسهل ومخرج مافی البطن است وآب افشردهٔ آن مسهل ماء اصفر وبلغ اوقیهٔ آن تانیم رطل با آب نقوع زبیب وشکر سرخ رافع ترهل وضعف معده ودرد کمر وپشت وورک اکر تپ نباشد وثقلی درمعده احداث مینماید بسبب لزوجتی که دارد وباید که عصارهٔ آنرا جوش ندهند که قوت آن باطل میکردد بلکه جوش ناداده بیاشامند وبعضی یکرطل عصیر آنرا باده درم شکر سرخ میآشامند وفعل قوی مینماید وحبیش بن الحسن کفته باشکر سرخ ولبلاب وشاهتره فعل آن اقوی است اعضاء النفض مدر بول وشیر وزیاده کنندهٔ منی ومحرک باه خوردن تر وتازهٔ آن وکفته اند مجفف ومسخن وقاطع منی است مانند سداب ومبرد قوی است مانند کاهو وکافور وتخم آن در اسهال زرد آب اقوی وکفته اند فعل آن مانند فعل کشوث است مقدار شربت از جرم آن تا سه درم واز آب عصیر آن دو ثلث رطل با ده درم شکر سرخ ومحتمل که این رد ونتی باشد که در حرف الراء مع الدال المهملة ذکر یافت زیرا که بسیار مشابه آنست *

* قاقم * بفتح قاف والف وضم قاف ومیم * ماهیت وطبیعت آن پوست حیوانی است شبیه بسنجاب وابرد وارطب از آن وپوست آن شبیه بپوست فنک وقیمت آن بیشتر از سنجاب وفنک وبعضی پوستهین آنرا گرمی کمتر از سمور وروباه وآن معتدل و گفته اند فرو آن گرم تر از فرو سنجاب ولباس ملوک وسلاطین است و گفته اند پوست حیوانی است کوچکتر از گربه وبزرگتر از موش ودم آن کوتاه وسفید رنگ وسر ودم آن سیاه * افعال خواص آن شبیه بفنک است *

* قانصه * بفتح قاف والف وکسر نون وفتح صاد مهمله وها لغت عربی است وبیونانی شعرمیمون وبرومی کیلیان وبفارسی سنگدان وبهندی پتهری گویند وتوهم کرده کسیکه آنرا چینه دان دانسته زیرا که چینه دان را بعربی حوصله نامند * ماهیت آن بمنزله معده است از برای طیور و گفته اند بجای مصارین وامعا است واول اصح است وبهترین همه قانصه اوزوبط جوان است وبعضی گفته قانصه بط است پس دجاج سمین وباید که از هر حیوانی پرنده که اخذ مینمایند جوان باشد نه پیر * طبیعت آن بطبیعت طیر ماخوذ از آن بر میگردد * افعال وخواص آن نیز بالجمله از طیور مذکوره کثیر الغذا ومولد خون صالح ورافع خفقان وقانصه دجاج سمین جهت صاحبان ضعف کبد مفید وچون هضم نیکو یابد خون محمود از آن تولید مییابد ولیکن مولد قولنج وبطیء الهضم است خصوصا عصب آن مصلح آن آنست که عصب آنرا دور کنند ونامضج کامل دهند که خوب نضج یابد وباسر که ومری ونمک بخورند وپوست زرد اندرون آنرا بتخصیص از خروس چون خشک نموده سوده با آب سرد بنوشند جهت درد معده واستطلاق بطن وزلق الامعا مفید واین پوست از حیوان لاغر خشک بهتر از فربه آن واقوی است ودرین فعل قانصه حباری گرم وخشک واکتحال آن جهت تحلیل آب نازل درچشم وجلای آثار قرنیه موثر

* قاوند * بفتح قاف والف وفتح واو وسکون نون ودال مهمله * ماهیت آن از ادویهٔ مجهوله است یعنی اصل آن معلوم نیست که نباتی است یا حیوانی بعضی نباتی وجمعی حیوانی دانسته اند و گفته اند که در بلاد ترک مرغی است که آنرا قاوند نامند واین شحم آنست وآنرا شحم قاوندی نامند وبعضی گفته اند پیه طائر هندی است وبعضی پیه سگ آبی دانسته وبعضی دهن مغز ساق ایل گفته وبعضی گفته دهن ماهی است وبعضی گفته از جوف سنگ سیاه برمیآید اقوال دیگر نیز دران وارد است واز انجمله آنکه اسم روغنی است سفید منجمد شبیه بپیه وبی بو که از حبشه ونواح یمن وهند آورند وآنرا شحم قاوندی نامند ونواب معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند اقوال مذکوره در ان همه بی اصل بلکه دهن ثمرد رختی است که در کوه کماوون که کوهی است برکنار نهر گنگ یعنی دریای گنگ که گنگا نیز نامند وآن کوه تا به خطا وچین کشیده وما بین هند وان بلاد واقع است وآن ثمر بقدر بادام بزرگی وبحجم کردهٔ بزی است مغز آنرا سائیده در آب جوش میدهند وکف میکنند وکف آنرا باهتمام میگیرند پس آن کف را جوش میدهند تا مائیت آن برطرف کرد د وروغن خالص بماند وملاحظه مینمایند که نسوزد پس صاف مینمایند وبعد از سرد شدن منجمد مانند پیه میگردد ونزد عامهٔ اهل هند معروف بشحم شجری است وبعض اوقات مغز مقشر آنرا بکلهای خوشبو مانند یاسمین ابیض ویا رای بیل که یاسمین مضاعف است پرورده مینمایند مثل مغز بادام یا کل بنفشه وکل سرخ پس از آن روغن میگیرند ودر زمستان شقاق حادث از سردی هوا استعمال مینمایند * طبیعت آن گرم وخشک در دوم وگویند گرم مائل بخشکی است * افعال وخواص آن محلل ریاح غلیظه ومحرک باه وآشامیدن یکدرم آن تا سه درم با لعابها وحریره های مناسبه جهت سعال بارد کهنه منقرح وضعف اعصاب واوجاع بارده وسائر اوجاع ظهر وخاصره وورک وزانو وغیرها وتقویت باه در هفتگامیکه غیر مادی بلکه ساذج باشند مفید مقدار

شربت آن تا شش درم و بدل ستورتک مین بدان جهت امراض مذکوره نافع

* فصــــــل القاف مع الباء الموحدة *

* قبج * بفتح قاف وسکون بار جیم معرب کبک فارسی است نه عربی جهت آنکه در لغت عرب قاف و جیم هردو باهم در یک کلمه جمع نمیشوند مگر درین کلمه نزد عوام آتش خوره و بعربی حجل و واحد آن قبجه با مادر آخر آمده و نر و مادهٔ آن یکسان است و بهندی کپکپک و بهندی چکور و بسریانی چلاو بیونانی سا غیورا و برومی بزوبی نامند * ماهیت آن طائریست معروف بجثهٔ کبوتر و مرغ کوچکی و خوش منظر و خالدار منقط بسیاهی و سفیدی مانند قطا و بر آن مدور با خطوط سفید و سیاه و رنگ بعضی مرکب از سرخی و تیرگی و اطراف پر آن مخطط بسیاهی و سفیدی و منقار و پاهای آن سرخ و مادهٔ آن یا نزده بیضه میگذارد و بسیار دوست میدارد بیضهٔ خود را و نر آن موصوف بکثرت سفاد است مانند خروس و ازین جهت بیضهٔ آنرا بمنقار میشکند تا آنکه مادهٔ آن متوجه حضانت و بچه کشی نشود و آن از سفاد باز نماند و لهذا مادهٔ آن از آن میگریزد و بسوی تخم خود میرود و محافظت آن مینماید تا نر نه شکند پس نرهای بعضی با بعضی جنگ و فریاد بسیار میکنند و هر یک نر دیگر را و بر آن ظفر دارد با آن سفاد میکند و آنکه تغیر میدهد اصوات خود را هر قدر که میخواهد از خواص آنست که نر آن شدید الغیرت میباشد بر مادهٔ خود و بسا است که ماده منتفع میگردد از رائحهٔ نر و دیگر آنست که چون صیاد را بیند سر خود را ببرف فرو می برد بگمان آنکه صیاد آنرا نمی بیند پس صیاد آنرا میگیرد و عمر آن پانزده سال میباشد و از نغمات و اصوات خوش الحان خوش میشود و بسا است که از کمال خوشی در آشیان خود می افتد و صیاد آنرا میگیرد و مسکن آن در سردسیر و کوهستان سرد برف نشین میباشد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و خشکی آن زیاده بر گرمی و بعضی معتدل دانسته اند * افعال و خواص آن لحم آن الطف لحوم است و کثیر الغذا و سریع الهضم و مولد خون صالح اعضاء الرأس و الصدر و الغذاء و النفض جهت فالج و لقوه و امراض باردهٔ دماغیه و صدریه و فواد و معده و کبد و احشا و استسقا و حبس بطن و ازدیاد باه و تسمین بدن نافع المضار در محرور المزاج و هواها و بلدان حاره مضر و با شراب صرف مصدع و مورث خارش بدن مصلح آن سکنجبین و ترشیها و چون گوشت آن صلب است باید که بعد از ذبح در شب در سرما و در گرما یک شب بگذارند پس طبخ نموده تناول نمایند و در بعضی امزجه دیر هضم و آشامیدن یک مثقال از مغز سر آن با شراب و بدل ستور نیم مثقال صندل جهت یرقان و بلع جگر گرم گرم آن بقدر نیم مثقال جهت صرع و زهرهٔ آن اکتحالا جهت جلای غشاوه و ظلمت بصر و شبکوری و با زیت شیرین که اجزای مساوی ضماد نمایند بر بیرون چشم جهت ابتدای نزول آب در چشم و با مروارید ناسفته سوده و مشک بوزن آن جهت جلای بیاض و ظفره و طرفه و غشاوه و دمعه و سعوط آن در هر ماه یکبار جهت حدت ذهن و نیکوئی آن و تقلیل نسیان و حدت بصر و خون آنکه خشک کرده سوده با زجاج فرعونی یعنی شیشهٔ سفید و دار فلفل اجزا متساوی با عسل سرشته در چشم کشند جهت رفع بیاض و جرب اجفان و بیضهٔ آنرا چون با سرکهٔ عنصل پخته بخورند جهت وجع بطن و زوال مغص و در غیر سرکه جهت فصاحت و تصفیهٔ صوت و رفع سرفه و ضماد آن با کندر مسمن بدن و خاکستر پر آن محلل اورام صلبه و طلای سرگین آن رافع کلف و نمش است

* فصــــــل القاف مع التاء المثناة الفوقانية *

* قتاد * بفتح قاف و تا و الف و دال مهمله لغت عربی است و نیز بعربی شجرة القدس و مسواک القتاد و مسواک المسیح و بفارسی گون و نوارس و فنیج نیز قسمی از آن است و اصح آنست که بفارسی آنرا گم بضم کاف و بشیرازی بالش عاشقان نامند

* ماهیت آن درختی است پرخار و خارهای آن تند و خم شده بسوی پائین که چون برگهای آنرا خواهند که بدست کشیده

از شاخهای آن بجهت آنکه ایشان چنانچه از شاخهای اشجار دیگر میکنند دست مجروح گردد وساق آن گاهی ازرع بلند می‌شود آنرا نخورد مگر در سالی که باران کم بارد ونباتات کم روید وچون مواشی از آن چرا نمایند وبخورند فربه گردند وگل آن زرد فام ودران قطعه‌های سرخرنگ ومیوهٔ آن از گل آن بیرون می‌آید ورنگ آن بهیئت هستهٔ خرما وکثیرا صمغ آنست * طبیعت آن در دوم گرم وخشک صاحب اختیارات بدیعی گرم وتر گفته * افعال وخواص آن آشامیدن آب آن جهت سرفه وضیق النفس وقرحهٔ ریه وطلاء آن با سرکه وعسل جهت بهق ورفع آثار جلد نافع وبیخ آن باد هنبت وتازهٔ آن مانند مشعل میسوزد بدون روغن .

* فصـــــــل القاف مع الثاء المثلثة *

* قثاء * بکسر قاف وفتح ثاء مثلثهٔ مشدده والف ممدوده بفارسی خیارزه وبیونانی قیموطشور وبسریانی بوصینی وبرومی قومیار وبهندی ککری نامند * ماهیت آن معروف است که نبات آن از قبیل لبح وبیارة است مانند خیار بادرنگ ومشابه آن الا آنکه برگ آن از آن املس واندک کوچکتر وثمر آن دو نوع میباشد یکی بزرگ طولانی ضخیم اللحم قلیل البزر که در اول فصل ربیع میرسد واین را خیارزهٔ کازرونی نامند ودوم از آن کوچکتر ولحم آن نازکتر وتخم آن بیشتر درا واخر تابستان میرسد واین را خیارزهٔ نیشابوری نامند واین شیرین تر ولطیفتر از اول است واز هر دو نوع بعضی مغزها بین وتخم آن تلخ میباشد ونیز هر دو نوع بعد کمال رسیدن وپخته شدن ترش میگردد خصوص نوع دوم وگفته‌اند بهترین آن نازک طولانی باریک املس کازرونی است ودر بونتر آن نیشابوری مخططخشن آن وتخم آن بهتر از تخم خیار ولطیفتر از قثد وسریع الهضم تر از آن ومولانا نفیس کرمانی گفته که قثاء خیار راست وآن بطبری خام مستدیر است که خام بود وهنوز نرسیده باشد واین قول نادر است ونزد عوام شیراز این مشهور بکمیز ه وهوکو وکرکو است نه خیارزه * طبیعت آن در آخر دوم سرد وتر ومغز آن ارطب والطف از لحم آن وترش آن ابرد وارطب وسریع الاستحاله بفساد وخلط غالب * افعال وخواص آن در کافی از حضرت ابی عبدالله علیه السلام مرویست که فرموده‌اند که حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله فرمودند نخورید خیارزه را با نمک ودر حدیث دیگر وارد است که حضرت ابی عبدالله علیه السلام فرموده‌اند که قثاء را از اسفل آن بخورید که برکت آن اعظم است اعضاء الغذاء والنفض جالی ومسکن عطش وحرارت وصفرا والتهاب وحدت خون وجگر است خصوص مغز رسیدهٔ آن ونیکو است از برای معدهٔ حار ورفع وجاع مثانه اکبر ومثانه ولیکن قلیل الاسمرا است وملین بطن ومدر بول خصوصا سنگ گرده ومثانه ورمل آن ومغز تلخ آن در این امر اقوی است زیرا که جلای آن زیاده است از ترش آن وترش آن از شیرین آن وآشامیدن بیخ آن بقدر دو ابولوسات با ماء العسل قیء خلط بلغمی رقیق نماید المضار نفاخ بطیء الهضم والاستمرا زردی الکیموس وسریع العفونت ومهیج حمیات مزمنه وصعبه وبطیء وسریع الاستحاله بفساد است از آن مصلح آن نمک ونانخواه وزیبب ورازیانه ومقشر نمودن آنست در محرورین ودر مبرودین سکنجبین وتخم آن مدر ومفتح وجالی ومنقی عروق از مواد لزجه وقویتر از مغز ولحم آن واز تخم قثد ضعیفتر واز تخم خربزه وبا اندک قوت محرکهٔ مواد ساکنه ویبوست وگوشت آن مولد ریاح وقولنج ووجع خاصره ودیر هضم وخلطی که از آن بهم رسد مستعد عفونت باشد ودر اکثرا فعال مانند قثد است مصلح آن عسل وکمونی وجوارش عود واشیای مذکوره وبرگ آن جهت سگ دیوانه گزیده وسلع بلغمی وبا عسل جهت شری بلغمی وخشک کردهٔ آن جهت اسهال صفراوی نافع * قثاء

* قثاء الحمار * لغت عربی است ونیز بعربی مشط الذئب وصابه وبفارسی خیارزهٔ اسپند وخیار بفرو وسالمنک وکربز قثاء

وبیونانی شعوشینا وکسانیکه آنرا بریلادین هند مادّه انیسته توهم است زیرا که قثاء الحمار را زاد یهٔ مسهله است بخلاف کریلا
وگویند بهندی کرمی وکچری تلخ گویند وبخیال که پاول تلخ بری که کند وری گویند باشد ودر ماهیت آن اختلاف است بعضی
گفته اند نبات آن شبیه به نبات قثاء است وبرگ آن مزغب وخشن وقثاء یعنی ثمر آن شبیه ببلوط طولانی وبیخ آن بزرگ
سفید رنگ معینند آن حرا بها رمینهای رملی وطعم ثمر آن تلخ کریه الرائحه وبعضی که کهنه شده باشد با خطوط وبعضی املس
وبعض ادنی گفته که نباتی است که یک ساق دارد وایستاده وبرگ آن کوچکتر از برگ قثاء بستانی واقوا اجزای آن
ومستعمل از ان عصارهٔ ثمر آنست وبعضی گفته اند مستعمل عصارهٔ بیخ آنست واصح آنست که عصارهٔ ثمر آنست که بیونانی
اطریون نامند وبعضی گفته اند نباتی است سبز رنگ مائل بسیاهی شبیه بنبات کبر وبی خار وگل آن سفید وثمر آن طولانی تر
از بلوط وسبز رنگ ونضج یافتهٔ آن زرد وبسیار تلخ وازین جهت آنرا علقم نامند زیرا که عرب هر چیز تلخ را علقم خوانند
وبهترین اجزای آن ثمر رسیدهٔ زرد راست طولانی مانند خیارزه بسیار تلخ آنست که نبات آن منحصر بیک ثمر نباشد
وهر چند ثمر آن زیاده باشد بهتر ومستعمل وهمچنین از عصارهٔ آن بهتر ومستعمل آن سفید رنگ املس سبک آنست که چون
نزد چراغ بدارند مشتعل گردد وزیاده از یک سال بران نگذشته واز ثمر رسیدهٔ آن باشد که نبات آن منحصر بیک ثمر یا
ثمرهای کم وخشک نباشد بلکه پر ثمر وتازه باشد واخذ نموده باشند بدین نحو که بگیرند ثمر رسیدهٔ آنرا که چون دست بثمر
آن رسانند خود بخود از درخت جدا گردد وتا زه شاداب باشد پس بکبک را بریده بفشارند بر منخلی و باصافی وانچه
از لحم آن در منخل یا صافی بماند بفشارند وبمانند تا از منخل و باصافی بچکد در آب شیرین بران ریزند وبگذارند
تا رسوب آن ته نشین گردد وآب صاف رقیق بالای آنرا بریزند و بران رسوب باز آب شیرین خالص بریزند وبگذارند
تا رسوب آن ته نشین گردد وآب بالای آنرا بریزند وهمچنین چند مرتبه پس دردی را نرم سوده وسحق بلیغ نموده و
با صمغ عربی بوزن آن ویا بانیم وزن آن نشاسته ویا باگل ارمنی سرشته اقراص سازند وخشک نمایند ونوع دیگر آنست که
در آخر تابستان که ثمر آن زرد ورسیده شود گرفته در پارچهٔ صافی اندازند وبمالند وآب صافی آنرا بگیرند وبدستور
وارق کنند وبر روی خاکستری نرم بیخته خشک کنند پس الواح و یا اقراص سازند بدین قسم که بر روی کرپاسی سه تو
بر روی خاکستر نرم بیخته عصارهٔ غلیظه آنرا بریزند تا نشف رطوبت آنرا نماید پس صلایه کرده اقراص سازند ودر سایه
خشک کنند وگفته اند قوت آن تا ده سال باقی میماند وآن را مغشوش باشیای چند مینمایند ومعلوم نمیگردد وعلامت مغشوش
آن آنست که با وصاف مذکوره نباشد وبسیار سفید وگرانی خشن وسنگین آن ردی وغیر مستعمل * طبیعت آن گرم وخشک
در دوم ودر سوم نیز گفته اند * افعال وخواص آن ملطف ومحلل وجالی ومنقی دماغ ومسهل مرهٔ صفرا و بلغم خام
وزرد آب وجهت فالج ولقوه وصرع وکزاز وصداع وبیضه وخوذه واوجاع مفاصل ونقرس وعرق النسا وسرفهٔ بارده وربو
وضیق النفس وریاح غلیظه واستسقا ویرقان اسود وبواسیر وتفتیت سنگ گرده ومثانه وادرار بول وحیض نافع وثمر وبرگ
وبیخ آن همه جالی ومحلل ومجفف وتجفیف پوست آن زیاده از برگ آن ومحللت عصاره وبرگ وبیخ آن زیاده * اعضاء الرأس
سعوط عصارهٔ آن با شیر دختران محلل شقیقهٔ غلیظه وصداع بیضی عام بتمام سر وجمیع اوجاع بارده مزمنه ولیکن بعد از
تنقیهٔ تام ونیز نافع است جهت لقوه وخدر وکزاز وصرع ولطوخ آن بر منخرین با شیر جالب فضول کثیره وجهت بیضه وخوذه
وصداع مزمن وعصارهٔ برگ آن از ان ضعیف تر و ریشهای بیخ آن قوی اخف ضعیف تر از سایر اجزای آن ضماد آن بر بنا گوش جهت

تحلیل ورم آن و مطبوخ آن با آرد جو نیز و قطور نیم گرم عصارهٔ آن در گوش مسکن درد آن و مضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان
بارد و قطور عصارهٔ آن در زیت که در آفتاب گرم کرده باشند چند قطره در گوش جهت تسکین درد آن و رفع دوی و طنین
و ثقل سامعه حادث از ریاح و مواد غلیظه و بتنهائی گرم کرده کشندهٔ کرم آنست و طلای عصارهٔ آن با عسل و با روغن زیتون
یا زهرهٔ گاو جهت تحلیل اورام حنجره و خناق نافع اعضاء النفس لطوخ عصارهٔ آن با عسل و زیت بر حلق جهت خناق بلغمی
و تحلیل ورم حلق و اسهال و آشامیدن عصارهٔ آن جهت سوء تنفس بسیار موافق و آب افشردهٔ بیخ آن بقدر شش قیراط جهت
سوء القنیه و استسقاء و یرقان اسود عجیب النفع و بدون ضرر و آشامیدن بیخ آن بقدر دوازده قیراط و با طبیخ نیم رطل آن با دو قسط
شراب و با آشامیدن هر سه روز سه ابولوسات که بقولی نه قیراط و بقولی هفده قیراط است با ماء العسل قی بلغمی و صفراوی آورد
و اسهال بلغم خام و صفرا و زرد آب نماید بسهولت بی مضرت بمعده و بهترین ادویه است برای استسقا و بدستور آشامیدن
پوست آن بقدر چهار اکسوتاکه بیست و چهار قیراط است هر روز با ماء العسل و چون عصارهٔ آنرا باد و چند آن نمک و اندک
سرمه سرشته حبوب بقدر کرسنه ساخته با آب بیاشامند اسهال نیکو نماید و چون قدری از آن را با آب حل کرده پر مرغی
آلوده بر بیخ زبان و اطراف آن بمالند قی آورد و اگر سریع تر خواهند در زیت و روغن سوسن حل نمایند و چون قی بسیار آورد
شراب با زیت بیاشامند و اگر فائده نه بخشد سویق با آب سرد و با سرکه با آب بیاشامند و یا در آب سرد بنشینند و آب سرد بر سر ریزند
و اطراف را بمالند و محجمه ناری بدون شرط گذارند و اشیای قابضه و حابسهٔ قی بخورند و چون بیخ آنرا سائیده و نیم رطل
آنرا در سه رطل شراب داخل کنند و هر روز هفت اوقیه و نیم آنرا ناشتا تا سه روز بیاشامند جهت استسقا نافع و سعوط عصارهٔ
آن با شیر دختران نیز جهت یرقان و ضماد مطبوخ بیخ آن با مویختج و امثال آن جهت استسقای لحمی اعضاء النفض
آشامیدن عصارهٔ آن مدر بول و حیض و حمول آن مسقط جنین و چون بکوبند و آب آنرا گرفته نیم گرم نموده بزیر ناف
بمالند کرمها را بکشد و برآورد و چون بر معده بمالند قی آورد و چون بر خصیه بمالند درد آنرا تسکین دهد و نزول آب آنرا
در تحلیل برد الاورام والبثور ضماد بیخ مطبوخ آن با آرد جو محلل ورم بلغمی کهنه و منفجر کنندهٔ دمامیل و جراحات
خصوصا با صمغ البطم و عصارهٔ آن درین باب اقوی است آلات المفاصل آشامیدن آن جهت اوجاع مفاصل و جمیع
اوجاع سوداوی و بلغمی دست و پا و جمیع اعضا و خلط آنها و حقنه بطبیخ آن جهت عرق النساء و ضماد بیخهٔ آن با سرکه
و با می پخته و امثال آن جهت وجع ظهر و نقرس بارد و ضماد گل آن جهت اوجاع مفاصل مزمنه و همچنین ضماد بیخهٔ آن
القروح والجروح و ذرور خشک آن بر جرب متقرح و قوبا نافع و با عسل و یا سرکه و یا شراب سرشته نیز جهت جرب متقرح
و ثآلیل و قوبا و بهق و آثار سیاهی صورت و سائر بدن و مداومت بآشامیدن طبیخ برگ و بیخ آن جهت جذام نافع
و چون آب قثاء الحمار را در روغن کنجد یا روغن بزرکتان طبخ نمایند تا آب برود و بر داء سیر بمالند زائل سازد و چون
ثمر تازهٔ رسیدهٔ آنرا ریزه ریزه کرده و با آب آنرا گرفته با روغن زیتون دو وزن آن در ظرفی کرده سر آنرا بسته در آفتاب
گرم گذارند چهل روز تا بر روی احکرنا رطوبت آن خشک گردد پس بر بدن بمالند جهت رفع سردی و جلب و جذب فضول
و رفع کلف و بثور علی سیه که بر صورت بر میآید و اوجاع مفاصل کهنه و امثال آنها و بدستور آشامیدن آن نافع مقدار شربت
از عصارهٔ آن از دو قیراط تا شش قیراط و از بیخ آن دوازده قیراط و از طبیخ آن تا سه اوقیه و از تخم و گل آن تا یک درم
با آرد جو و کثیرا و از روغن آن تا یک درم و در حقنه ها از یک درم زیاده بکار نبرند زیرا که مضر محرورین و ابدان

تشنجه ومطفی بالراط وباعث سحج است ومصلح آن در افراط تنی اشیای مذکوره والعبه با دهان مناسبه است وچون خواهند عصارهٔ آنرا استعمال نمایند باید که بتنهائی استعمال ننمایند که مورث سحج است بلکه با مصلحات ومعینات فعل آن ومناسب طبیعت آن بکار برند وبهترین آنها صبر وقنطوریون دقیق وسورنجان وبوزیدان وکمافیطوس وقسط ومر وزعفران وسنبل الطیب ودارچینی وسلیخه وزراوند مدحرج وانیسون وتخم کرفس جبلی وبستانی وجاوشیر وسکبینج ومقل وتربد وملح هندی وحب بلسان با ماء العسل وعقید عنب واقسام صموغ وروغنها واقل آنست که یکدانگ عصارهٔ آنرا بود وباهموزن آن صمغ عربی ونیمه وزن آن گل ارمنی ونشاسته سرشته بخورند وباسقمونیا وشحم حنظل از ادویهٔ حاره استعمال آن جائز نیست وصمغ لوز کاسر ومبطل قوت فعل آنست

* قثد * بفتح قاف وثاء مثلثه ودال مهمله اسم عربی خیار ماکول است وبشیرازی خیار دراز وخیار بالنگ وبخراسانی خیار بادرنگ وبهندی کهیرا وبفرنگی کوکامبرسو نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است از قبیل لخم وبیاره وبرمجاور خود میپیچد وبر زمین نیز پهن میگردد وبرگ آن پهن ومشرف بزرگتر از برگ قثاء مزغب وشاخهای نورسته ونازک آن نیز مزغب وثمر آن انواع است بعضی سفید ونازک طولانی وآنرا مصری وشامی نامند وازین نوع در بعضی جاها طولانی تا یکذرع دست میشود ولحم آن زیاده ومغز وتخم آن کم وریزه ونوعی سبز مخطط وازین نیز انچه طولانی وکوچک است نازک ولطیف وآنرا نیز شامی ومصری نامند وانچه بزرگ وسخت مائل باستداره وضخیم ومغز وتخم آن زیاده وبزرگتر آنرا بلدی نامند وسبز دربنگاله نوعی دیگر میشود اکثر ثمر آن مدور وبعضی اندک طولانی وپوست آن خشن ولحم آن کم وتخم آن زیاده ونورس کوچک آن نازک ونضجهٔ آن سخت وتخم آن بزرگ واین را بهندی لوتن کهیرا نامند ودر زمستان وتابستان نیز بهم میرسد وآن دو نوع درگرما ودرهمه انواع آن اکثری شیرین وبعضی اندک تلخ میباشد وجمله انواع آن غلیظتر از قثاء وبعد از رسیدن زرد ومغز آنها ترش ولحم آنها صلب میگردد وبعض مردم لحم صلب آنرا مانند کل ریخته میخورند ازکل وغلیظتر وبطئ الهضم تر ونفاخ تر است وبهترین قثد کوچک نازک آنست وبدترین آن متوسط در صغر وکبر وصلب وکرم زدهٔ آن که بفارسی عوام شفته زده وشفته دار نامند زبون * طبیعت آن سرد وتر در دوم * افعال وخواص آن اعضاء الراس جهت صداع حار خوردن وضماد کردن ومالیدن قاش ویا کف آن بر پیشانی ونیز استشمام پارهٔ کردهٔ آن یا آب تر وتازهٔ آن بعنوان لخلخه جهت انعاش ارواح نفسانی وحیوانی واکثر امراض حارهٔ حادهٔ دماغیه ورفع بیخوابی مفید اعضاء الغذاء والنفض وغیره آشامیدن آن جهت اکثر حمیات حارهٔ حاده وتسکین حرارت صفرا وخون والتهاب احشا ودفع تشنگی وتفتیح سدهٔ جگر وادرار بول واخراج حصاة ورفع یرقان وضعفی که از اسهال حار مفرط بهم رسیده باشد نافع وآشامیدن آب آن تا چهل وپنج مثقال باده درم شکر سلیمانی یعنی نبات جهت اسهال مرهٔ صفراوی که در معده وامعا موجود باشد واخلاط محترقهٔ صفراویه وسوداویه وجهت حمیات حارهٔ حاده ویرقان وبدستور آب خیار رسیدهٔ زرد شدهٔ ترش قوت اسهال آن زیاده از نارسیدهٔ آن وچون قدری قرنفل را در آب آن بخیسانند یک شبانه روز ویا در جرم آن فرو برند ویکشبانه روز بگذارند پس روز دیگر افشرده بیاشامند با ماء العسل جهت نکوئی رنگ رخسار وتفتیح سدد وتحلیل ریاح غلیظه ودفع مواد حاره وخفقان در یک روز موثر ونطول مطبوخ آن مانع تولد قمل ودفع آن نیز است که آشامیدن آب مطبوخ پوست خیار تازه در آب سه روز متوالی رافع یرقان است وخوردن خیار محرورین را موافق ومضر مبرودین وعصب معدهٔ

و لعاب آن و خام کنندهٔ غذا و مولد خلط خام و بلغم و قراقر و درد تهیگاه و چون در معده فاسد گردد مولد خلط سمی شود و با طعام و بعد از آن خوردن خصوص اغذیهٔ غلیظه مانند آش ماست و آش غوره و امثال آن مضر مصلح آن در محرورین سکنجبین و در مبرودین زنجبیل و با نخواه و عسل و معاجین حاره مانند کمونی و فلافلی و مغزش ابارد از لطف و ابرد از لحم آن و لحم آن نفاخ و ثقیل و دیر هضم و مغز رسیدهٔ ترش آن ابرد و ارطب و جهت اکثر منافع مذکوره از اطفای حرارت و لهیب صفرا و تشنگی و ادرار نمودن بول و عسر ها انفع و سریع الفساد و ضماد مغز و تخم آن جهت التهاب معده و احشا و تحلیل ورم حار و جرب و حصف و شوری و خارش بدن و نرمی جلد و رفع خشونت آن و بر پشت زهار رافع احتباس بول و عسر آن و ادرار قوی آورد خصوص در اطفال و مغز تلخ آن در این امر اقوی است از شیرین آن و ضماد آن با بوره و عسل اسود جهت تحلیل ورم نافع آشامیدن دو مثقال و نیم و دو سه خشک کردهٔ آن جهت رفع عسر ولادت و سهولت وضع حمل مؤثر مضر زنان حوامل بیوقت و تخم آن سردتر از تخم قثاء و از آن بهتر و بعید التعفن و با قوت محرکهٔ مواد ساکنه و مدر بول و مخرج صفرای سوخته با ادرار و جهت وجع رئه و قرحهٔ آن و حرقة البول و ورم کبد و طحال حارین و حمیات حاره نافع مقدار شربت از تخم آن تا پنج درم و آشامیدن آب برگ آن بقدر سه مثقال با دو چندان بول صاحب طحال جهت تحلیل طحال آن مجرب و بعضی در مبرودالمزاجان قلیلی آب زنجبیل تازه نیز داخل میکنند و دهن الخیار که آب رسیدهٔ زرد آنرا گرفته با روغن کنجد و یا زیت طبخ نمایند تا روغن بماند بدستور جمیع افعال ضعیف‌تر از روغن کدو است و ماء الخیار نیز مانند ماء القرع است که در خمیر آرد جو گرفته پس در گل و در تون حمام و یا در تنور طبخ نمایند پس آب آنرا گرفته بنوشند جهت امراض حاره و حمیات صفراویهٔ حاده و دق نافع و خوردن خیار با زیره با نمک و با قشر بهتر از بی قشر آن است زیرا که زودتر از معده میگذرد و در آن نمیماند که تعفن نماید و متعفن گردد بخلاف بی قشر آن و کسیکه مقشر آنرا ترجیح داده غلط کرده و جمع آن با شیر زبون و موجب فالج در مبرودین است *

* فصل القاف مع الدال المهملة *

قدید

* قدید * بفتح قاف و کسر دال و سکون یاء مثناة تحتانیه و دال مهمله * ماهیت آن اسم جنس چیزهای خشک شده است خواه بآتش و خواه بآفتاب و یا در سایه و از مطلق آن باصطلاح مراد گوشت خشک شدهٔ حیوانات بری یا بحری است و بهندی سکها و سوکتی نامند و بهترین آن از گوشت حیوان فربه جوان چرنده است و بعضی گفته اند از حیوان نرجوان متوسط در فربهی و لاغری است که در آن حدت و تلخی بهم نرسیده باشد و بعضی گفته گوشت خشک نمک سود است و اکثر عام دانسته اند خواه نمک سود باشد و یا بی نمک و اجود همه گوشت گوسفند و بز و ماهی و خنزیر است برای آکلین هر یک را از نمک سود آن که معتدل الملوحت باشد و در آن حدت و تلخی نیامده * طبیعت آن گرم و خشک تر از غیر آن * افعال و خواص آن جهت ترهل و استسقا و امراض بارده و بلغمی مزاجان اگر عطش بسیار نیارد و یا رفع عطش آن نموده باشند نافع و آشامیدن آب بسیار بر آن برای خشک مزاجان بد نیست و ردی‌ترین اغذیه و مولد خلط غلیظ سوداوی و مورث بیماری و قولنج ثفلی در معتادین بدان و حکه و جرب یابس و جوششها و گوشت اقل مضر حیوان وحشی جهت استسقا بهتر از غیر آن چون در سرکه خیسانیده طبخ نمایند که عطش آنرا کم کند و خشکی آنرا زیاد و بدترین طرق استعمال آن بریان کردن آن است زیرا که بسیار خشک و معطش میگردد و بهترین مصلحات آن کشنیز خشک و با بقول لزجه مانند اسفاناخ و سرمق و با چغندر آمیخته با روغن بادام و کنجد تازه و کره و روغن گاو تازه و پیه تازه در محرورین و دارچینی

و زیره و انیسون و ادهان مذکوره و زمبر و دین و چون عطش و کرب آورد سکنجبین با آب سرد بیاشامند و چون خشکی در حلق و عطش آورد جلاب یا آب سرد یا مرقهای چرب بنوشند و خوردن لوزینهٔ چرب و مغز خیار بهترین مصلحات و زائل کنند فساد آنست و اکثار آن موجب خشکی رطوبت جلدیه و فساد اخلاط امراض مذکوره است

* فصل القاف مع الراء المهملة *

* قراد * بضم قاف و فتح راء و الف و دال مهمله لغت عربی است و آنرا قرد بضم قاف نیز نامند و جمع آن قراد بضم قاف قراد و قردان بکسر قاف نیز آمده و بفارسی کنه و بهندی چچری و کنی و پکن نیز نامند * ماهیت آن حیوانی است کوچک شبیه بدانهٔ بید انجیر و بقدر آن و کوچکتر از آن نیز که در ابدان بعضی حیوانات مانند سگ و شتر بهم میرسد و بیشتر نزدیک بگوش سگ و زیر شکم و بیخ ران شتر میباشد و می‌چسبد ببدن آن و بدشواری از آن جدا میگردد و دست و پا ندارد و بدهن و دندان مانند زلو میچسپد و خون بدن را میکشد * طبیعت آن قریب بمسافس * افعال و خواص آن طلای خون کنهٔ سگ مانع انبات و شعر زائد شعر منقلب است که چون بدار کنند بدان موضع بمالند کرار و چون بعد از قطع شعر در پلک چشم بمالند زائل سازد و چون براشفار بمالند مانع رویدن آن موی میگردد

* قراصیا * بفتح قاف و راء مهمله و الف و کسر صاد مهمله و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و بضاد معجمه نیز آمده و بسین مهمله بجای صاد و قاراسیا نیز آمده لغت رومی است و اهل صقلب چراسیا و اهل مغرب و اندلس حب الملوک و اهل دمشق نیز قراسیا و بفارسی شیرین آن را گیلاس و ترش آنرا آلوبالو و عوام آلوبالو و آلوبولی و آلی بالی نیز نامند * ماهیت آن ثمر درختی است شاخهای آن پریشان و سرخ رنگ و برگ آن نیز سرخرنگ و شبیه بدرخت زرد آلو در برگ و شاخ و ثمر آن کوچک و مدور و دو بیخ و بیخ با رگ بلند پیوسته بشاخهٔ آن را اگر از آن گذشته خود و مدور با ماهم در رنگ ابتدا سبز و عفص و نیم رس آن سرخ و ترش و رسیدهٔ آن بنفش و سیاه یعنی چاشنی آن اندک تلخی غیر محسوس و تخم آن کوچک مدور و متوسط پوست آن صلب و سفید رنگ و مغز آن سفید و گیلاس درخت آن نیز مانند درخت آلوبالو است و لیکن ثمر آن از آن بزرگتر و بعد رسیدن شیرین میگردد و استهٔ آن مانند استهٔ آلو و نوعی قسمی دیگر میباشد در جمیع امور شبیه آلوبالو الا آنکه ثمر آن کوچکتر و بعد رسیدن عفص میباشد و بهترین همه رسیدهٔ شاداب آنست * طبیعت آن آنچه خام است سرد و خشک و قابض در اول و آنچه نیم رس و سرخ و ترش است سرد و خشک در اول دوم و رسیدهٔ چاشنی دار آن در آخر دوم و رسیدهٔ شیرین آن گرم و تر در آخر اول و در اول دوم نیز گفته‌اند و با قوت قابضه * افعال و خواص شیرین آن یعنی گیلاس سریع الانحدار از معده بسبب رطوبت و از و چیزیکه دارد و جهت خشونت حلق و ریه نافع و درا تکمیل از ثمه و ضعف معده لهذا بالای طعام نباید خورد زیرا که مستحیل میگردد بهر خلطی که غالب باشد و بطابعیت آن و مصلح آن جوارشات حارهٔ مقویه و مسهل و ملین طبع است خصوص چون باد انهٔ آن خورده شود و این هنگام منعظ نیز میباشد و خشک آن قابض و چاشنی دار آن یعنی آلوبالو قاطع عطش و مسکن حدت و حرارت و ثوران صفرا و خون و غثیان و قی صفراوی و اسهال و مقوی معده و کبد حار و قوت قابضهٔ خشک آن زیاده از تر و تازهٔ آن و دانهٔ آنرا چون شیره گرفته با عشر آن را زیانه بنوشند جهت تفتیت سنگ گرده و مثانه و قرحهٔ مجاری بول و ادرار حیض بعد از وچون مغز دانهٔ آنرا با پنبهٔ کهنه نرم کوبیده فتیلهای باریک ساخته در احلیل کنند ادرار رافع جراحت مجاری بول و منقی آن و بول الدم و حرقة البول است و صمغ درد

نوع آن گرم وخشک وشبیه بصمغ اجاص وجالی ومفرح وقاطع اخلاط لزجه لهذا جهت خشونت قصبهٔ ریه ونیکوئی رنگ رخسار وبرانگیختن اشتها وتفتیت حصاة نافع زیرا که خشونت سینه اگر از یبس باشد تغریهٔ آنرا مینماید واگر از بلغم لزج چسپنده آنرا تقطیع میکند وجلا میدهد وجهت سرفهٔ مزمن باآب سرد باید که بیاشامند مقدار شربت آن یکمثقال واکتحال آن باعث حدت قوت باصره ورافع جرب آن وطلای آن منقي بشره است *

* قراطارغوبین * بفتح قاف وراء والف وطاء مهمله والف وکسر راء مهمله وضم غین معجمه وسکون واو وکسر یاء مثناة تحتانیه ونون * ماهیت آن نباتی است باشاخهای بسیار کره دار ازبک بیخ روئیده برگ آن شبیه ببرگ گندم وتخم آن شبیه بجاورس وبغایت تند منبت آن زمینهای سایه وشوره زارها وگفته اند گندم صحرائی است * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن گویند چون مرد وزن هردو چهار روز ناشتا قدری از آن بمقدار نیم درم با پانزده مثقال آب بخورند پس مباشرت نمایند زن بپسر حامله گردد باذن الله تعالی

* قراطن * بفتح قاف وراء والف وضم طاء مهمله ونون لغت یونانی است * ماهیت آن ماء العسل ساذج است وصاحب اسرار الطب گفته عسل قلیل است که باآب بسیار ریخته باشند

* قراطاط * بفتح قاف وراء والف وطاء مهمله والف وطا لغت ترکي است بزبان فرنگي قرقاطاوده اسپنه نامند * ماهیت آن ثمر درختي است بقدر فلفلی ودر رنگ شبیه بزرشک در افعال قریب بدان وشاید نوعی از آن باشد واشتباه نموده کسیکه آنرا از زقال دانسته زیرا که زقال اسم فارسي قرانیا است بنون قبل از یاء مثناة تحتانیه وزقال در حرف الزاء المعجمة مذکور شد

* قرة العین * بضم قاف وفتح راء مشدده وهاء والف ولام وفتح عین مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون لغت عربي است وآنرا جرجیر الماء وکرفس الماء نیز نامند جهت مشابهت این بآن هردو در طعم ورائحه وبالجمله اسمی مشترک میان هردو است وبیونانی دیقورس وسلینون وافوسالیوس بمعني کرفس الماء وبسریانی کرفشاد وبرومی سیون وبفارسی کنگر آبی نامند * ماهیت آن نباتی است که در آبهای ایستاده واحیانا در جاری نیز میروید وقبهٔ آن بیرون از آب وازمیان گل آن برآمده ورنگ گل آن زرد وساق وبرگ آن شبیه بکرفس واز برگ کرفس اندک ضعیفتر وگفته اند برگ آن مشرف مائل بتدویر است مانند کرفس وبرساق آن رطوبتی چسپنده بدست وجمیع اجزای آن از گل وغیره با عطریت وتند طعم وبرگ آنرا اهل شام بسیار میخورند * طبیعت آن گرم وخشک در آخر دوم * افعال وخواص آن مسخن ومحلل وحابس نزف الدم هر عضو یکه باشد ومدر بول وحیض ومفتت سنگ گرده واعضاء الغذاء والنفض آشامیدن تازه وبامطبوخ آن جهت تحلیل ریاح غلیظهٔ ردیه در معده وامعا وتفتیح سدد وتسخین معده وانهضام طعام وادرار بول وحیض وتفتیت حصاة گرده وسرخ نمودن رنگ رخسار وازالهٔ درد پهلو ویرقان وطحال ومغص وقرحهٔ امعا ونطول طبیخ آن وباغتسال بدان جهت تسکین قشعریره ونافض حمیات بعنی لرزتبها نافع مضر سفل ومصلح آن عناب *

* قرد * بکسر قاف وسکون راء ودال مهمله لغت عربي است وجمع آن اقراد وقرود وقردة بکسر قاف وفتح راء ودال مهملتین وماده قردة بفتح قاف وکسر راء آمده ومادهٔ آنرا قرده بکسر قاف وسکون راء مهمله وفتح دال وها وبفارسی کپي وبوزینه ومیمون وبترکي بیچی وبهندی انچه روی آن سرخ است بندر وانچه روی آن سیاه وبدن آن خاکستری رنگ لنگور وهنومان نیز این هردو دم دارند وانچه روی آن سیاه فی الجمله شبیه بروی انسان ودست وپا وانگشتان آن دراز است بهرد وپانیز

راه میرود و دم ندارد و بدن آن نیز سیاه و پشم آن بلند است آنرا بفارسی نسناس و بهندی بنمانس یعنی انسان جنگلی گویند و این صنف مانوس تر میباشد از دو صنف اول و مثل آن هرد و بسیار موذی نیست و در زیرباد ات ممالک فرنگ و چین و غیرها اصناف دیگر نیز میشود بعضی در صورت بسیار شبیه با نسان و بعضی له و بعضی بیدم و بعضی با دم کوتاهی و بعضی با دم بسیار بلندی و بعضی دم آن کوهان را بلق و پر پشم و بر سر دم آن گره بزرگی و بعضی بی گره و بالجمله الحکم گوشت آن نزد امامیه حرام و نزد اهل سنت سوای مالک رح نیز و بعضی مکروه دانسته اند و مالک رح حلال * **ماهیت آن** حیوانی است مشهور و خود از ممسوخات نیست بلکه بصورت آن بعضی از امم طالفهٔ عاصیه مسخ شده و بعد از سه روز مرده اند و آن حیوان اشبه با انسان است در مزاج و خلق و اکثر حالات قابل تعلیم است و حکایت انسان میکند و بدست چیزبرا بر میدارد و طرب مینماید و خنده و بازی میکند و احیانا بدو پا راه میرود و ذکی و سریع الفهم است و اطبا اکثرد و انی مجهول الخاصیت را که میخواهند تجربه نمایند که سمی است یا غیر سمی اولا با و میخورانند بهمان سبب مناسبت بمزاج انسان * **نقل** است که دو میمون هدیه برای متوکل خلیفه از نوبه آورده بودند یکی خیاط بود و دیگری زرگر و نیز شنیده شده که میمون شطرنج بازی یاد گرفته بود و نیز نقل است که میمون ماده نزد میمون بازی بود و آن جنی و انچه کسی دزدی کرده و با در دل قصد کرده بدان اعلام میکرد بدین قسم که بر پارهای کاغذ مطالب و یا نامهای کسانیکه متهم بودند بدزدی نوشته پیش آن می انداختند آن یکیک را دیده بو کرده نام دزد و یا نام کسیکه چیزرا پنهان کرده بود جدا کرده بدست میمون باز میداد شخصی گفت شاید این تصنعی از میمون باز یا شد خود چیزی را پنهان کرد بقسمیکه کس ندید پس آن میمون را طلبید و نامهای بعضی مردم را نوشته نزد او انداخت او همه نامها را دیده کنار کرد و نگاهی بصورت صاحب مجلس کرد و برخاست و برا و سلام کرد یعنی خود پنهان کرده و روز دیگر ظرفی در دل قصد کرد که با و مقاربت نماید و بر پارچهای کاغذ مطالب چند نوشته و این مطلب را نیز چون آن میمون آنرا دید بغضب در آمد و خواست که او را بگزد میمون باز مانع میآمد و فائده نمیکرد آخر حضار مجلس گفتند باعث چیست میمون باز از میمون بر سید او پاهای خود را از هم جدا کرد و با نگشت میان هر دو پای خود را نمود که میخواهد چنین کاری بکند و باز بر وحمله میکرد ناچار آن شخص را از مجلس برخیزانیدند و بعد از چندی آن میمون را دزدان کشتند که اکثر آنها را بخبر میداد و از شخصی ثقه شنیده شد که در کتاب مصور حیوانات فرنگی دیده شده که در ساحل دریائیکه زمین آن ریگ بوم بود شیری قصد گرفتن میمونی نموده بود میمونهای بسیار جمع شده بسرعت و جلد جلد همه بر صورت آن ریگ میریختند تا آنکه شیر عاجز شده گریخت و حکایات بسیار از آن منقول است که تفصیل آن طولی دارد و نر آن اکثر دست دراز بار زن انسان مغازلت مینماید و چون مقاربت نمود موز بسیاری در فرج او بهم میرسد و او را هلاک میکرداند * **طبیعت آن** گرم و خشک * **افعال و خواص آن** طلای خون آن جهت منع روئیدن موی مجرب و خوردن آن گرما گرم باعث گنگی زبان در ساعت و چون از پوست آن غربالی سازند و هر غله را که در آن بیزند و زراعت کنند از آفات ملخ محفوظ میماند و گفته اند که میمون چون طعام مسموم را ببیند فریاد می نماید و میترسد و صاحب تحفه نوشته که سم مخزون که از انسان مخنوق در کتب قدما مرقوم است از آن نیز حاصل میکردند و از اسرار مکتومه است *

* **قردمانا** * بضم قاف و کسر و بفتح نیز آمده و سکون را و کسر دال مهمله و فتح میم و الف و نون و الف و قردمانی و قردامون نیز آمده لغت یونانی است و آن کرویای دشتی است و بفارسی تخم آنرا که مستعمل است تخم توده را نامند * **ماهیت آن** نباته

آن شبیه بکرویا است در برگ وگل وثمر مگر آنکه ثمر آن از آن طولانی تر و برگ وبیخ این از آن بزرگتر و شاخ این بلند تر وخشن تر وگفته اند نبات آن شبیه بنبات بابونه است وشاخهای آن متفرق وکج وکم برگ واز بابونه بزرگتر وبیخ آن قوی تر وگل آن سفید مائل بکبودی وریزه وتخم آن دراز باریک شبیه بکرویا وازان درازتر باتندی وتلخی ونوع بری کرویا است ومستعمل تخم آنست وبهترین آن ارمنی تازه تند طعم وراائحه بزرگ دانه است که زرد کوبیده نشود منبت آن مجاری سیل وآبها وکوهسارها وسنگلاخهای بلاد عرب وارمنیه وهند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسخن وسرخ کنندهٔ بشره وکاهل زایلهٔ اخلاط لزجه ومقوی اعضاء باطنیه اعضاء الراس والعصب آشامیدن آن با آب جهت فالج وصرع واسترخا وعرق النسا ووجع ورک بلغمی وکوفتگی عضل اعضاء الصدر جهت تنقیهٔ سینه وتصفیهٔ صوت وسرفهٔ کهنه وربو اعضاء الغذاء والنفض جهت تحلیل ریاح غلیظه وفواق وسدهٔ جگر وسپرز وقولنج ومغص وقتل اقسام کرم معده وامعا وحب القرع وجهت دردگرده وعسر البول وسموم باردهٔ حیوانیه مانند عقرب وغیرها با شراب وبا پوست بیخ غار جهت تفتیت حصاة وبا سرکه جهت عسر البول رطوبی وحمول وبخور آن قاتل جنین وطلای آن با سرکه رافع جرب وحکه وسعفه وقوبا وکلف وبرش مضر بسپرز مصلح آن افسنتین وانیسون مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن اذخر با حرمل ومشکطرامشیع وحرف نیز گفته اند

قرصعنه

* قرصعنه * بفتح قاف وراو سکون صاد مهمله وفتح عین مهمله ونون وها لغت عربی است وحافظ النحل نیز نامند واهل شام شوکهٔ ابراهیم وشجرهٔ ابراهیم نیز وبفرنگی اردن جیم گویند * ماهیت آن نباتی است خاردار وبرگ مفروش بر زمین وازمیان برگها ساقی روئیده گرهدار ببقدر یک شبر وزیاده بران وبرگ بعضی مائل بسفیدی وبعضی بسیار سفید وخار بعضی سبز وبعضی سفید وبعضی ازرق بیخ مجموع خشن وبعضی مائل بشیرینی با اندک حرافت وتلخی کمی وبعضی شیرین وبعضی اندک صلب وبعضی نازک منبت آن جبال قدس وافریقیه وبلاد عرب وفارس ابو العباس حافظ اندلسی نوشته که در جبال قدس امنه الله تعالی نوعی برگ آن شبیه ببرگ خامالاون ابیض که اشخص نامند وخشن وازرق با ساقهای بسیار ابره وگرهدار واطراف آنها خاردار وگل آن سفید وبیخ آن ضخیم ولحیم وطعم آن شیرین با اندک تندی میشود واما آنچه در افریقیه وبلاد عرب میشود انواع است نوعی برگ آن شبیه بد آنچه که ذکر یافت وغیر خشن وخار آن اده املس وبسیار سبز وساق آن بقدر یک ذرع وبر نصف اعلای آن شعبهای بسیار روئیده شبیه بقرصعنه ازرق اولا سبز رنگ پس سفید میگردد وبیخ آن طولانی وراست برنگ بیخ سوسن بری واین قسم قوی تر از قسم اول ودر گلمغست ورائحه شبیه بخسک واین را بر درختانها برای گوبرالدین مکس میآویزند ونوعی برگ آن مائل باسنانه وبریده وبیخ آن طویل متوسط در غلظت ورقت وسفید وساق وگل آن نیز سفید ونوعی برگ آن ملصق بزمین ومستدیر بشکل دینار وساق آن یکعدد وبقدر یکذرع وزیاده نیز وگرهدار وخار نازک وخار آن مائل بزرقت وبیخ آن بشکل فاوابا ظاهر آن سیاه وباطن آن سفید وبیخ آنرا مغشوش بدهمن مینمایند وبدل یک کرمفروشند لکن برگ بهمن ازان بسیار بهمن نراست وآنرا تفاح الجبال نامند ونیز ابو العباس گفته که دیدم من در جبل قبر لوط علیه السلام ونوع قرصعنهٔ سفیدی که ساق آن خشن واوراق آن بسیار وخار آن تیز وجمهٔ آن بزرگتر وضخیم تر ازنوعی که نزد ما است حتی آنکه گویا حرشف متوسط طولانی است شبیه بقسم جبلی محدب الورق مفرد الساق قوی الحرارة و در قدس ونواح آن این را جهت وجع پهلو مجرب میدانند ونوعی نیز که در ساحل دریا میشود برگ آن عریض تر وسفید تر وبیخ آن بسیار نازک وشیرین تر ازان نوع وقلیل الخشونت اقرب بملاست وریشهای آن شیرین با اندک حرافت واین نوع

جهت تهییج باه و انعاظ قوی است خصوص مربای آن با عسل و نیز نوشته که دیدم در حوالی بیت المقدس در زمین سنگلاخ نوعی از قرصعنهٔ سفید که بیخ آن بزرگ و برگ آن کوچکتر از برگ خاملاون ابیض و کوتاه‌تر و نازکتر از آن و شاخهای بسیار از پائین بیخ روئیده و بر محل برگ آن میلهای باریک مانند میل مغزل و گرهها در حوالی گره آن برگها و بر نصف و بر اطراف آن گلی مانند گل قرصعنهٔ ازرق و سر آن کوچکتر از آن و طعم بیخ آن شیرین با اندک تلخی و اهل قدس این را قرصعنه نامند و دیسقوریدوس در ثالثه گفته که آنرا ابرنجی نامند و بعضی تارین و بعضی ارنجین و آن صنفی از خار است برگ آن در هنگام ظهور شور مزه و عریض و اطراف آن خشن و خشبو و چون بزرگ شود شاخهای آن بسیار میگردد و بر اطراف آنها سرهای سفید و سرمئی رنگ نیز احیانا و مدور و شبیه بستاره و بر حوالی آنها خارهای تیز صلب و عروق آن طولانی عریض بسطبری ابهامی ظاهر آن سیاه و باطن آن سفید و خوشبو منبت آن صحراها و مواضع خشنه و بعضی نیز انواع آنرا مانند آنچه ابوالعباس گفته و نوشته که از انواع آن نوعی است که یکساق دارد و بقدر یکشبر و نیم و شاخهای آن مائل بسفیدی و بر آن سرهای مستدیر و بر کنارهای آن شش خار باریک بلند مانند میل و بیخ آن بسطبری سبابه و طولانی و این نوع کثیر الوجود در بغداد و نواح آنست و لذا اطلاق مراد این نوع است و نبات آنرا مادام که قوی تازه و نازک است بخته می‌خورند و بعضی با آب و نمک پرورده مینمایند و بهترین بقول در بکر است و ردی الخلط نیست و مربای بیخ آن با عسل بهتر است و انطاکی نیز مجملا بدان نحو نوشته و صاحب اختیارات بدیعی گفته که در اندلس آنرا شوکة ابراهیم خوانند و آن انواع بسیار بود در سنگستانها و زمینهای خشن و رنگ بومها میروید و آن نوعی از خار است که چون اول روید برگ آن بر روی زمین پهن بود و سبز و خشن و چون بزرگ گردد خار شود و سفید و بقدر یک وجب و زیاده نبود و نبات آن انبوه و گل آن سفید و سر گل آن مائل بسرخی و بر گوه و برگ آن شش خار بود مانند سنان و صلب و بیخ آن بسطبر انگشتی بلند از یکسه گز بلکه بیشتر از آن و بزبان آن قوم که مگس عسل میل دارند آنرا خار خسک گویند و بشیراز میشود و در صحراهای شیراز بسیار بود و مگس عسل از گل آن خورش دارد و صاحب تحفه نیز نوشته کیاه خارداری است و اقسام میباشد و برگ اقسام آن مفروش بر روی زمین و از میان برگها ساقی میروید و یک قسم را ساق و گرهها و خارها در حوالی گرههای و گلش سفید و بعضش سطبر و طعمش با شیرینی و اندک تندی مانند طعم زردک و بفارسی بوزا نامند و در افعال مانند مسدس است و قسم دوم را برگش بی خشونت و خار دار و نرم و بسیار و ساقش بقدر ذرعی و از نصف اعلای آن شاخها میروید و آن قویتر از اول است و قسم سوم را برگ مائل باستداره و بعضش دراز و در سطبری متوسط و سفید و قسم چهارم را برگ عریض و مستدیر و ساق آن بی شعبه و بقدر ذرعی و مملو از خارهای مائل بکبودی و ظاهر بعضش سیاه و باطن سفید و شبیه به بیخ سفید و قسم پنجم که از اقسام قرصعنهٔ بیضا است برگش بسیار و خارهای آن تند و ساق آن خشن و قبهٔ آن شبیه بکنگر و قسم ششم که قرصعنهٔ جبلی نامند برگش مجدب و قوی الحرارت و ربیعه المقدس جهت درد کمر و مواد بارده مجرب میدانند و قسم هفتم از انواع بیضا برگ عریض و بسیار سفید و بیخ آن سست و با اندک شیرینی و در تقویت باه عظیم الاثر و قسم هشتم را ساق بسطبری انگشت سبابه و در طعم شبیه به زردک و از مطلق قرصعنه مراد همین قسم است و آنرا قرصعنهٔ مسدس و مازندران دولنگ و در تنکابن ششکاک گویند و گویا مخفف شش شاخ باشد و مستعمل بیخ آنست و بهترین مستلی آن * **طبیعت** مطلق آن در آخر اول گرم و خشک * **افعال و خواص** آن محلل صلابات و مانع ریح الافعی از مواد خلط صالح و مفتح سدد

و با قوت تریاقیت آشامیدن ثلث رطلی از طبیخ بیخ آن با مثل آن سداب جهت اوجاع شراسیفا و پستانها جهت درد پهلو * وسینه مجرب اعضاء الغذا و النفض نیز آشامیدن آب طبیخ آن با شکر جهت تسکین اورام و بثور و تحلیل جراحات و دبیلات باطنیه و مداومت آن مخرج اخلاط محترقه و فاسده از بدن و تحلیل ریاح و نفخ و ادرار بول و حیض و شیر و عرق و تفتیت حصاة و رفع مغص و با شراب جهت درد جگر امتلائی و یک درم آن با یک درم تخم جزر جهت ادرار حیض و رغبات محرک باه و مربای بیخ تازهٔ نرم آن خوشبو کنندهٔ جشا و محرک باه و منعظ و عصارهٔ آن مدر حیض و دافع مغص السموم با شراب جهت نهش هوام خصوص عقرب و سموم قتاله و خوردن بقول مطبوخ آن مادام که تر و تازهٔ نرم است بهترین بقول است و مولد خلط ردی نیست و محلل بلغم لزج در معده و امعا است و گاه آنرا با آب و نمک پرورده مینمایند و بدستور خوردن بیخ آن الاورام ضماد آن محلل اورام و با آرد جو و آب برگ کاسنی تازه محلل اورام و قروح رطبه در ساق پا که آب ازان جاری باشد و داء الفیل در ابتدا و تعلیق آن بر در خانه گریزانندهٔ ذباب از انجا و بر اورام خارجیه محلل آنست

* قرطاس * بکسر قاف و بضم آن نیز و بفتح آن نیز و سکون را و فتح طاء مهمله و الف و سین مهمله لغت عربی است و قرطس طعمه رو کاغذ نیز و بفارسی نیز بکاغذ مشهور است و بهندی کرتاسا و محرق آنرا برومی خرتین کامنین و بیونانی خاسفورنا مند جمع آن قراطیس و قرطس آمده * ماهیت آن معروف است و در اکثر بلاد میسازند و مرجا از چیزها و دیوان کتب و مکاتیب و دفاتر و غیرها مینگارند و بهترین آن خانبالغی است خواه قسم مشهور یا بریشمی و یا قسم پنبه پس دولت آبادی پس کشمیری خصوص قسم اعلای آن پس سمرقندی پس اکبری پس پتنه وانی بنگالی نیز قسم اعلای آن پس زنک پوری نیز قسم اعلای آن پس مصری نیز قسم اعلای آن و از مطلق آن مراد کاغذ مصری است که از ساق بردی که بزبان اهل مصر غافیر نامند میسازند و بهترین آن آنست که سفید باشد و انطاکی گفته بهترین آن مصری است که از بردی و اصول بشنین میسازند و تفلیسی گفته بهترین آن محرق مصری است و صاحب تحفه نوشته بهترین آن مصری معمول از ساق بردی و لعاب بشنین است و بردی را بفارسی نیز بامند و در حرف الباء مع الزاء ذکر یافت * طبیعت آن سرد در اول و خشک در دوم و انطاکی گرم و خشک در دوم گفته * افعال و خواص آن اعضاء الراس نفوخ آن خصوص محرق آن حابس رعاف و بخور آن جهت زکام و سنون آن حابس سیلان خون از لثه و مستحکم کنندهٔ آن و طلاء آن جهت سعفه و سرطان و اکتحال آن جهت بیاض و دمعه و قرحهٔ چشم اعضاء الصدر و الغذاء آشامیدن محرق آن با مرق سرطان نهری پخته جهت قروح ریه و حبس الدم از سینه و معده با ادویهٔ مناسبه قابضه و قروح امعا و بدستور احتقان بدان و آشامیدن نقوع آن در سرکه و آب جهت قطع نفث الدم نافع مقدار شربت آن یکمثقال الجروح و القروح ذرور آن مجفف قروح رطبهٔ وسخه و غیر وسخه و زخمیکه در پا از موزه بهم رسد و ملحم آنها و چسپیدن آن بر عضو مجروح با خون آن آلوده ملحم آن و چون با آب ترکنند و در حال رطوبت آن کتانی را با آن بپیچند و بگذارند تا خشک شود پس در سوراخ نواصیر داخل نمایند آنرا بسبب منتفخ شدن کشاده سازد بدل آن در اکثر امور بردی سوخته است

* قرط * بضم قاف و سکون را و طاء مهملهٔ مشاله لغت عربی است بفارسی شبدر و شبدار و باصفهانی شود رو تمر آن را رسین نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه برطبه و از ان شبیه تر و برگ آن بزرگتر بغدادی گفته اسم مصری نباتی است که در مصر میروید شبیه برطبه و نوعی از انست درخت آن عظیم و برگ آن بزرگ قریب ببرگ بلوط و در مصر زراعت

*مینمایند برای قربهی اصهان وثمر آنرا رمیم نامند * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن آشامیدن تر وتازهٔ آن مسهل وخشک آن حابس وآشامیدن آب تر وتازهٔ آن با طبیخ خشک آن با شکر ویا انجیر ویا عسل جهت سرفه وخشونت سینه نافع

* قرطم * بضم قاف وسکون را وضم طاء مهمله مثاله ومیم وبکسر قاف وراء وبکسر هر دو نیز آمده لغت عربی است وآنرا حب العصفر وبزر الاحریض وبفارسی خسک دانه وتخم کافشه وبگیلانی تخم کاجره وتخم کازیره وبهندی کر وکسینه کابیج نیز وبسریانی کشبی وبرومی قنطادرس وبیونانی اطرقطوس ودیسقوریدوس قنیقس نامید وبری آنرا قنیقس اغریون یعنی اصفر بری وبری وبستانی میباشد * ماهیت بستانی آن دانه است صنوبری شکل مائل بپهنی وتربیع وپوست ومغز آن سفید با دسومت وچون کهنه گردد پوست آن میل بسیاهی ومغز آن بزردی پس بسیاهی ولزوجت مینماید ودر غلافی زیر گل آن و در هر غلافی هفت وهشت دانه ونبات آن تا بذرع خاردار وبرگ آن بلند وباشرفهای بسیار ریزه وبالای برگ آن عریضتر از پائین آن وبر بندها ومواضع شاخها وبر شاخها نیز رسته وساق وشاخهای آن در خامی سبز رنگ وبعد از رسیدن سفید میگردد وگل آن خاردار وسرخ رنگ وصاحب اختیارات قرطم بری را اطریفان گفته وبعضی گفته اند اطریفان حب آنست نه نبات آن وشیخ الرئیس غیر آن دانسته ودر حرف الطاء مع الراء مذکور شد وبالجمله بهترین آن سفید بستانی تازهٔ سنگین بالیدهٔ آنست ووجه ذکر آن علیحده از احریض جلالت وعظم نفع آنست * طبیعت آن در دوم گرم ودر آخر اول خشک با قوت مسهله * افعال وخواص آن قلیل الغذا ومسهل ومخرج بلغم رقیق واخلاط محترقه ومحلل ریاح چون بنحو دم آنرا کوبیده وشیرهٔ گرفته با فانید وبا شکر سرخ ویا عسل بیاشامند ونیز چون ده درم آنرا بکوبند ودر نیم رطل آب بجوشانند وبمالند وصاف کرده ده درم شکر سرخ دران ریخته بنوشند وایضا چون ده درم مغز مقشر آنرا با مغز بادام تلخ وقسط از هر یک نیم مثقال ونطرون وانیسون واز هر یک یکمثقال داخل کنند ویا انجیر خشک وعسل بسرشند ومقدار یک جوزه تا دو جوزه بخورند وبدستور چون از آن ناطف سازند که ده درم مغز مقشر آن با مغز بادام وانیسون ونطرون بوزن مزبور با عسل وشیرهٔ انجیر بقوام آورند وشب وقت خواب بخورند پیران را بسیار موافق اعضاء الراس ماء الجبن مصنوع از آن که افتیمون را در صره بسته دران اندازند ویا بمالند تا قوت آن دران برآید وبنوشند وبالای آن شیر تنی مناسبی بیاشامند جهت مالیخولیا ووسواس وتوحش وخفقان وجذام وحرب وحکه واکثر امراض سوداویه مؤثر وبدستور آشامیدن لبن منجمد از شیرهٔ آن واندک نمک هندی فعل آن اقوی اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن شیرهٔ آن با آب انجیر خیسانیده ویا فانید ویا عسل منقی سینه وصاف کنندهٔ آواز ومنضج نزلات واکثر امراض باردهٔ صدریه ومقوی باه وزیاده کنندهٔ منی ونیکوکنندهٔ رنگ رخسار ودافع ریاح ومحلل آنها است وچون داخل مزورات ماشیه وحمصیه نمایند نضج وتحلیل واسهال بلغم خام ومواد محترقه نماید وآشامیدن ده درم شیرهٔ آن با فانید ویا شکر سرخ ویا عسل جهت استسقای زقی ولحمی نافع وبا اندک نمک هندی ادرار آن قویتر وانفع وخوردن مغز مقشر آن بدستور مسطور در دفع قولنج مؤثر ومعتادین قولنج را اوفق وآشامیدن شیرهٔ آن که مغز فلوس خیارشنبر دران حل کرده باشند جهت تپ بلغمی بعد از نضج ماده وآن از جملهٔ ادویه است که هر خلط منجمد را میگدازد وهر خلط رقیق را منجمد میگرداند ولهذا بالای شیر نباید خورد که آنرا منجمد میگرداند در معده * مضر معده * مصلح آن انیسون وشیر نیمها * مقدار شربت آن از پنج درم تا ده درم واز آن زیاده مضر وغیر مجوز * بدل آن حبة الخضراء وگفته اند که چون در شیر داخل نمایند باید که در هر یک رطل شیر ده درم حب القرطم باشد ونیم رطل آن را بیاشامند تا عمل نماید ودهن آن قریب بدهن انجره است وضعیف تر از آن ومنجمد کنندهٔ

شیر وجلا کنندهٔ ما ئیت آن از جمیعت وده من بستانی آن مسهل بطن است * قرطم بری را بیونانی اطریطوس نامند و نبات آن بلندتر و برگ آن طولانی تر از بستانی و در بین شاخها رسته و باقی شاخها خالی و بی برگ و سفید و نیز در بین شاخهای آن پنج عدد خار و گل آن زرد و تخم آن شبیه بتخم بستانی * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن برگ و ثمر آن بقدر یک مثقال با نیم مثقال فلفل با شراب جهت لسع عقرب مفید و گفته اند چون ملسوع برگ و یا ثمر آن را در دهان نگاه دارد مادام که در دهان اوست احساس تالم سم نکند و چون بیندازد بازعود کند *

* قرطمان * بضم قاف وسکون را وضم طاء مهملهٔ مشاله و فتح میم و الف و نون معرب هرطمان فارسی است و گفته اند که جلبان است * ماهیت آن ابوحنیفهٔ دینوری اسم درختی دانسته شبیه بدرخت چنار در ساحل عمان یافت میشود و برگ و شاخ آن خوشبو است * افعال و خواص آن آشامیدن خشک آن بقدر دو مثقال جهت دفع اسهال مفید دانسته اند و هرطمان در حرف الهاء انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* قرظ * بفتح قاف و سکون را و ظاء معجمهٔ مشاله بعضی گفته معرب گرت فارسی است و بفارسی نزغند و بسریانی خجفر و مینا و بیونانی عوصه و دون و بهندی کیکر و بمصری سنط بطای مهمله و بظاء معجمه نیز و صنط بصاد و طاء مهملتین و در عمان هردو نون نیز نامند * ماهیت آن گفته اند ثمر نوعی از ام غیلان است که اقاقیا عصارهٔ آن و صمغ عربی صمغ آنست و درخت آن خاردار و بعضی برگ سلم و بعضی ثمر سنط دانسته اند و ساق درخت آن قوی و چوب آن صلب و چون کهنه گردد سیاه رنگ برنگ سیسم و آبنوس میگردد باندک سفیدی و اهل هند و بنگاله پایهٔ کرد و بها و رته و گادی و چکر ازان میسازند برای صلابت آن و شاخها و چوبهای آن غیر مستوی و تخم آن بقدر دانهٔ ثمر هندی و ازان کوچکتر و در خامی سبز و بعد از رسیدن سرخ میگردد و در غلافی مانند ثمر هندی و ازان نازکتر و مانند لوبیا و گل آن سفید و بعضی زرد و در هند زرد میباشد و خوشبو از برگ و ثمر آن دباغت ادیم و پوست حیوانات مینمایند و آنرا جلود القرظ مینامند و بهترین عصارهٔ آن یعنی اقاقیا آنست که از ثمر خام آن اخذ نموده در سایه خشک کرده باشند و بیان آن مفصل در اقاقیا در حرف الالف مع القاف مذکور شد * طبیعت جمیع اجزای شجر آن سرد و خشک و باقوت قابضه * افعال و خواص آن مسواک چوب تر آن و سنون سائیدهٔ آن جالی دندان و مستحکم کنندهٔ آن و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و آشامیدن آب طبیخ برگ و خار آن حابس اسهال و بخور آن مستحکم کنندهٔ اعصاب مسترخیه و رافع درد آن و ضماد برگ تازهٔ آن جهت التیام جروح عظیمهٔ رطبه نافع *

* قرع * بفتح قاف و سکون را و عین مهمله و بفتح را نیز آمده لغت عربی است و نیز معرب دباء و بفارسی کدو و بهندی نیز مشهور بدان است و بترکی قباق و بسریانی قراء و برومی فلوقرنیا و بیونانی قرونانا مند و دیسقوریدوس قلوقنثا نامید * ماهیت آن ثمر نباتی است که آنرا بعطش نامند و بیاره دار و بر سطح زمین و دیوار و بر درخت پهن میشود و برگ و شاخ آن بزرگتر و قوی تر از خیار و خشن و مزغب تر از آن و بیخ آن باریک و بلند و اندک شیرین و مسکر و مطلقا آن دو نوع است شیرین و تلخ و ثمر تلخ آن کوچکتر و بفارسی کدوی تلخ و بهندی تونبری نامند و گفته اند دو نوع است سبز و رومی و شیرین آن اصناف است صنفی مدور و صنفی طولانی تا بدو ذرع زیاده هم شنیده شده و قطر آن از یک شبر هم کمتر تا بیکشبر و این مخصوص ببلاد هند و بنگاله است و صنفی کوچک بقدر نارنجی و امرودی بسیار بزرگ و بشکل آن و این مخصوص ببلاد دکهن و هندوستان است و بسیار نازک و لذیذ میباشد و بهندی دهیندس نامند و از همه اصناف بهتر و لطیف تر و نازکتر و صنفی بسیار بزرگ صراحی شکل و در دوسه

آن که مغز آنرا برآورده خشک کرده باشند تا مدتی از یکصد رطل کدو یا برنج میکنند و این مخصوص ببنگاله است و جائی دیگر باین بزرگی نمی شود و در هندوستان می برند تا صد روپیه فروخته میشود و از ین طنبور میسازند هر قدر که بزرگ باشد قیمت آن زیاده که آواز آن بلند تر میشود وصنفی طولانی مستدیر و لحم آن با زهومت و این مخصوص ببلاد هند و بنگاله است و هنود این را بسیار میخورند و مسلمین کمتر و بهندی پیته و به بنگالی کوندهٔ نامند شیرینی و مربای این خوب میشود و لحم اینها همه سفید است و تخم همه طولانی پهن و نیز صنفی میشود مدور و بعضی اندک طولانی و خیاره دار و پوست آن در خامی سبز و بعد از رسیدن سفید مائل باندک سرخی و لحم و مغز آن سرخ رنگ و طعم آن با اندک شیرینی و این را مزوره و بفارسی کدو و مکه و بهندی کدیمه نامند و بهترین همهٔ آن سفید نازک تازهٔ شیرین آنست که ریشه دار نباشد و متوسط در بزرگی و کوچکی باشد * طبیعت آن مطلقا سرد و تر در دوم * افعال و خواص آن مبرد و مرطب و مفتح سدد و مدر بول و ملین بطن و زائل کنندهٔ یرقان و خلفهٔ مزمنه و حمیات حاده و خوردن پختهٔ آن قلیل الغذاء سریع الانحدار و مناسب محرور المزاجان و صفراوی و مولد خلط صالح نفع اگر در معده فاسد نگردد قلیل الانهضام زیرا که بتنهائی سریع الفساد و استحاله بخلط غالب موجود در بدن است و مولد خلط سمی بسبب لطافتی که دارد و چون با غذا که مناسبه خلط و ترکیب نمایند کیفیت آنرا مبدل گردانند مانند آنکه اگر با سفرجل و یا آب غوره و یا آب انار و یا سرکه در روغن بادام یا زیت الانفاق طبخ نمایند مولد خلط صالح و جهت صفراوی مزاجان و محرورین و حمیات حاده نافع و بدستور چون با سرکه طبخ نمایند و لیکن ضرر آن برای صاحبان قولنج و معتادین بدان زیاده زیرا که قرع مولد قولنج است و باشی حریف مانند خردل مولد خلط حاد و باشی مالح مولد خلط شور و با قابض قابض و همچنین با هر چیز مستحیل بخلط مناسب آن اعضاء الراس قطور و نشوق با ریختن آب افشردهٔ خام آن با شیر دختران در بینی و گوش و بدستور گذاشتن جرادهٔ آن بر سر جهت صداع حار و سرسام و هذیان و جنون و اورام حارهٔ و بیخوابی و ضماد سائیدهٔ آن بر پیش سر اطفال و غیر اطفال جهت ورم حار آن و صداع حار و رفع خشکی دماغ و بیخوابی و بر چشم جهت ورم حار آن و شستن سر با آب آن و آشامیدن و قطور آن در بینی باعث تسکین صداع حار و تنویم مبرسمین و غرغره و مضمضهٔ آن جهت وجع حلق و درد دندان حار و قطور آن در گوش جهت تسکین درد آن خصوص با روغن گل و سعوط آب مطبوخ پوست خشک آن بتنهائی و یا با روغن گل جهت درد دندان و قطور آب کدوی بسیار کوچک تازهٔ منعقد که هنوز گل آن نیفتاده باشد که در خمیر گرفته و زیر آتش مشوی نمایند در چشم برای رفع زردی حاصل از یرقان مؤثر و بدستور آب گل آن و جهت رمد حار نیز نافع و آشامیدن آب مطبوخ آن با تمر هندی و شکر جهت تسکین حرارت دماغ و درد سر حار و وسواس و جنون و رمدیکه از بخارات معده باشد اعضاء الصدر آشامیدن اسفیدباج مطبوخ آن با کشک الشعیر و یا با ماش مقشر و یا مطبوخ آن در روغن بادام جهت درد سینه و سرفهٔ حار و بدستور آشامیدن سویق آن بتخصیص که مغسول باشد اعضاء الغذاء و النفض مطبوخ آن مسکن عطش و گرمی کبد حار و کرب صفراوی و دافع فضول حاره بسبب ازلاقی که دارد و لیکن موجب سستی و ارخای معده و امعا است و سویق آن حابس بطن و مسکن عطش و حدت صفرا و خون و کرب و آشامیدن آب مطبوخ معصور آن بقدر ثلث رطل با دو ثلث رطل و یا عسل و اندک نطرون ملین بطن و مسهل باعتدال با مغز فلوس خیارشنبر و ترنجبین و بنفشه مربا و یا شراب آن مسهل صفرا و جهت تبهای صفراوی و دموی و با تمر هندی و شکر مسهل صفرای سوخته و منقی امعا و کردهٔ جهت حرارت دماغ و رمد و حمیات حاره و آب مطبوخ درست در خمیر و گل گرفتهٔ آن بدستور ماء القرع بقدر نیم رطل

پاده در رم شکر و یا شربتهای مناسبه لطیفه جهت تسکین حرارت معده و کبد و قلب و حمیات حاده و دقیه و غیرها و اکثر امراض
حاره حاده و شیخ الرئیس نوشته در ذات الجنب هرچند ماء القرع نافع است از جهتی که مضر است از جهت آنکه مدر
است و مطبوخ آن با سرکه نیز جهت حمیات حاده صفراوی و اکثر حدت صفرا و خون و اکثر امراض حاره حاده و نیز
باعث سرعت خروج آنست از معده و با گوشت باعث سرعت و نیکوئی هضم آن و با مزورات ماشیه و حمصیه با روغن بادام
جهت سرفه و ترطیب دماغ و بدن و تسکین حرارت جگر و تبهای حاره و آشامیدن عرق مطبوخ کدو با خروس بچه و یا
با مغز تخم آن جهت رفع غشی و تبهای حاره و غشیه و رفع سمیت اخلاط سمیه بیعدیل و ضماد آن بر معده و کبد و گرده و احشا
مسکن حرارت و لهیب آنها و آشامیدن پوست خشک آن جهت بواسیر و نزف الدم احشا و بالجمله اقسام قرع جهت محرور
المزاجان صفراوی و دموی و جوانان و بلدان حاره نافع و مضر مخالف آنها و مولد قولنج و نفخ و ثقل در معده و مسقط
اشتها و مولد بلغم و مواد بلغمی و سوداء احتراقی از بلغم و مطبوخ تراشه آن با ماست که کدو ماست و بهندی رایته نامند
چون با خردل و سیر و فلفل و نمک و نعناع استعمال نمایند مبرودالمزاجان را موافق و محرورالمزاجان را احتیاج بدانها
بدون نمک و اندک نعناع نیست مصلح آن قی فرمودن و آشامیدن ماء العسل و عود هندی و قرنفل و زیره و سعد و نعناع
و جوارشات حاره عطره و پختن آن با روغن و داخل کردن فلفل و خردل و آبکامه و اشیای حاره دیگر و لهذا در مبرودین
و در محرورین صفراوی مزاجان آب غوره و انار و سرکه و امثال اینها و مربای آن که مسیر نامند با شکر و یا با عسل معتدل
ترین مربیات و اندک مقوی دماغ و مولد خون صالح و دافع مواد سوداویه و امراض حادثه از آن و سریع الهضم اگر در معده
بلغم بسیار نباشد و الا مستحیل بدان میگردد و عسلی آن برای مبرودالمزاجان بهتر از شکری و مخلل آن ملطف
و هاضم و مسکن حدت صفرا و خون خصوص چاشنی دار آن موافق محرورالمزاجان و مضر مبرودین القروح والجروح
ذرور پوست خشک سوخته آن جهت قطع نزف الدم جراحات و رفع اکله زخمها و زخم ذکر و اعضای یابس المزاج و با روغن
گل و تازه جهت سوختگی آتش و با سرکه جهت بهق و دستور مغز آن با آرد جو سرشته جهت سوختگی آتش و بادام الاخوین
نیز الاورام ضماد کنند و می سایند جهت حمره و اورام حاره * و روغن آن که آب تازه لحم و مغز جوف آنرا گرفته با ربع
وزن آن روغن کنجد و یا روغن بنفشه و بادام و یا قدر مضاعف و یا غیر آن طبخ دهند تا آب برود و روغن بماند مانند
روغن بنفشه و نیلوفر است * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن مرطب بدن و دماغ و رافع یبوست آن
و منوم و جهت مالیخولیا و سهر مفرط و تشنج یابس و درد گوش حار و سرفه حار و دق و التهاب صلابات شربا و سعوطا و قطورا و
تمریخا نافع و چون پوست آنرا جدا کرده خصوص که تخم آن خوب مستحکم نشده و خام باشد و مجموع آنرا از لحم و شحم
و تخم با پیه گرده بز بکوبند و بجوشانند تا خوب مهرا شود و بگذارند تا سرد شود و چربی بالای آنرا بگیرند در جمیع افعال
از ترطیب و تبرید و غیرها اقوی از دهن آنست که با روغن کنجد سازند و چون سر کدو را بریده در جوف آن خبث
الحدید بریزند و سر آنرا بهمان قطع بند کرده بگذارند و بعد از چهل روز آب آنرا گرفته با حنا خمیر نمایند و بر مو خضاب
کنند خضاب نیکو است * و مغز تخم کدو * طبیعت آن در دوم سرد و در اول تر و با قوت مسکنه اخلاط متحرکه
* افعال و خواص آن مسمن بدن و جهت رفع خشونت سینه و نفث الدم ریه و سرفه حار و تشنگی و تبهای حاره و قرحه
امعا و مثانه حادث از اخلاط حاد و لاغری گرده و حرقت البول و امثال اینها نافع و روغن تخم آن جهت رفع یبوست

دماغ وسعوطا ني وسل وتبهاى حارة ومغص صفرا وى بعدبل شربا وقطو را وسعوطا وتمرنخا وطلاء وضماد روغن مغز تخم
كدوى شيرين با دم الاخوين ورم سوده وبا جرم مغز آن جهت قروح سر و بدن اطفال وكوشه دهان وبنا كوش
مثل اكبر وغيرها مجرب مقدار شربت از تخم آن تا هفت مثقال بدل آن مغز تخم هندوانه وخيارين وحلوا ورد من الفرع
ومربى ومخلل آن در قرابادين كبير ذكر يافت *

* قرع المر * يعنى كدوى تلخ كه بهندى تونبرى نامند * ماهيت آن در رنبات شبيه ببيار وكدوى شيرين وثمر آن ازان
كوچكتر * طبيعت آن بسيار كرم وخشك وسمي * افعال وخواص آن مقدار قليلى ازان مقئ قوى وتنقيه فرمودن
بآن جهت ضيق النفس بارد رطب قديم وسرفه رطب كهنه نافع وقطور آب كل آن ونشوق آن جهت رفع يرقان وامراض
رطوبى دماغى نافع وبيخ آن كه بهندى بكهمه نامند كرم وخشك ومحلل اورام واوجاع بارده طلاء وضماد امرد ا
يا مركبا با ادوية مناسبه ركونند كه چون كدوى تلخ خشك را بشكافند ودرجوف سر آن پرده كه مانند پرده عنكبوت ميباشد
برآورده نرم سوده اندكى ازان را سعوط نمايند جهت رفع يرقان اصفر كه چشمها ورخسار همه زرد شده باشد واكثر امراض
دماغى ورطوبى نافع باخراج رطوبات وبلاغم زرد رنك ازبينى وچشم *

* قرفة الدارچيني * بدانكه قرفه بكسر قاف وسكون را وفتح فا وها لغت عربى است بمعنى پوست درخت مطلقا ومراد اينجا
پوست درخت خاص است وبيونانى قنمطراس وبسريانى ضرد افوريورومى قيرة مطوسنين وبهندى تج نامند * ماهيت آن
آنچه بتحقيق پيوسته پوست درخت نوعى از دارچينى است كه در جزيره سيلان بهم ميرسد وضخيم تر از دارچينى
ودوست آن خشن تر واصناف ميباشد بعضى برنك دارچينى وبعضى تيره تر وبعضى مائل بزردى وسفيدى با خطوط
وبعضى رائحه آن شبيه برائحه قرنفل باندك حدت واين را قرفة القرنفل وبعضى برائحه دارچينى واين را قرفة
الدارچينى نامند وبعضى كريهة الرائحه وبهترين همه قرفة القرنفل دارچينى رنك تيره آنست كه باحدت وخوشبو باشد
وبسيار كهنه فاسد شده نباشد وزبون ترين همه كمرنك اغبر كريه الرائحه آنست ودر دارچينى بتفصيل ذكر يافت * طبيعت
آن در آخر دوم كرم وخشك قرفة القرنفل در مزاج وافعال مشابه قرنفل وقرفة الدارچينى قريب بدارچينى بعنى ضعيف تر ازان
وبعضى ازان قوى تر دانسته اند * افعال وخواص آن مقوى اعضاى باطنى اعضاء الراس والعصب جهت فالج ولقوه
وصرع وامراض عصب واوجاع مفاصل اعضاء الغذاء مقوى معده وكبد سرد ودرين فعل اقوى از دارچينى گفته اند
الاورام والقروح ضماد آن با سركه رافع اورام وجرب وبوا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن سليخه است *

* قرقمان * بكسر قاف وسكون را وكسر قاف وميم والف ونون وبفتح هر دو قاف نيز آمده * ماهيت آن چيزى است مانند
قاد كه درجوف بعضى اشجار كهنه بهم ميرسد خصوصا درخت خرما ومقل حجازى وصعيدى وانطاكي كهنه چيزى است كرم
خورده كه درجوف درختهاى كهنه بهم ميرسد ومخصوص بدرخت مقل است * طبيعت آن در دوم كرم وخشك * افعال وخواص
آن حابس نزف الدم واسهال مزمن وسائر سيلانات ومقل وبول وشير وسنون آن جهت تقويت لثه وسفيد كردن دندان
وضماد آن با سركه جهت نرم كردن جلد بدن نافع *

* قرقومغما * بفتح قاف وسكون را وضم قاف وسكون واو وفتح ميم وسكون غين معجمه وميم والف وقرقوغما نيز آمده لغت
يونانى است * ماهيت آن ثفل دهن زعفران است زيرا كه قرقو زعفران است ومغما ثفل را نامند ومختار وبهترين آن

خوشبوی سنکین سیاه رنك آنست که دران چوب نما شد وچون بخایند بدندان بچسپد ودندان را رنکین کند وچون در آب حل کنند آب را رنکین برنك زعفران نماید وانطاکی دهن زعفران دانسته * طبیعت آن درسوم کرم وخشک * افعال وخواص آن منضج ومسخن ومقوی اعصاب ومحلل صلابات ومدر بول واکتحال آن جالی آثار ورافع ظلمت چشم ومقوی روح باصره است

* قرمز * بکسر قاف وسکون را وکسر میم وزای معجمه لغت رومی است وکفته اند لغت ترکی است وبعربی دود الصباغین وصبغ ارمنی نیز وقرمز وبفارسی کرم رنکرزان وکرم رنک وبیونانی انیقروس وبسریانی اغنیوس نامند ودیسقوریدوس در رابعه قفیس نامیده * ماهیت آن حیوانی است کوچک که در برک هاء اشجار خصوص درخت جبل ار بهم میرسد وتا بقدر دانهٔ عدسی بزرک میشود وسرخ وهرچند بزرک میشود سرخ تر میکردد وکویند شبنمی است که بر برک بعض اشجار می نشیند وچیزی شبیه بدانهٔ عدسی برسر آن بر آمدکی مثل سر حیوانی وآهسته آهسته بزرکتر میشود تا بقدر دانهٔ نخود می مستدیر ومانند حیوانی پرنده میکردد که کویا میخواهد طیران کند پس شکافته شده از جوف آن کرم کوچکی سرخ رنك برمی آید وهرچند کهنه کردد رنك آن زیاده میکردد وآنرا با شراب میکشند بنوعی خاص وطبخ مینمایند با شراب یا آب ورنك آنرا اخذ نموده نقاشان کتاب ورنکریزان در رنک آمیزی نقاشی وکتابت ورنکها ابریشم وپشم بکار میبرند ویك جزو آن ده جز وحریر ویا پشم راکه در آب جوشیده باشند خوش رنك میکرده اند ورنك کتان وریسمان پنبه بدان خوب نمیشود وکویند دوقسم میباشد خمری وغیرخمری خمری آنست که آنرا درشراب میکشند وبالیده وخوش رنك میباشد وبکدانهٔ آنرا چون درآب بمالند بزودی آب را خوش رنك میکرداند بخلاف غیرخمری وبهترین الوان احمر است وازان بهتر رنکی درسرخ نیست زیراکه رنك این شکفته وخوش نما وبراق میباشد خصوص که برطلا بنویسند وابریشم وپشم رنك نموده بدان ثابت رنك میباشد وبهترین آن تازهٔ بسیار سرخ آنست که از قبرس وبلاد ارمن آورند * طبیعت آن دردوم سرد وخشك * افعال وخواص آن باقوت قابضه وحابس دم اعضاء النفس آشامیدن آن بقدر دودرهم تا یکهفته هر روز بی هم با عسل جهت قطع حیض مجرب کفته اند وبا سرکه جهت منع حمل وذرور آن مجفف بواسیر الجروح وامراض الاعصاب ضماد آن با عسل جهت الصاق والتیام جراحات عظیمه وبدستور با سرکه ونیز با سرکه جهت شکستکی اعضاء وجراحات اعصاب خاصة وسائر اعضاء عموما قوی الاثر الزینة نطول آب مطبوخ آن محلل صلابات ونیکوئی ودرازی موی ومانع تولید قمل مقدار شربت آن دودرهم وتعلیق آن با ابریشم سرخ دررفع تپ مؤثر *

* قرن * بفتح قاف وسکون را ونون لغت عربی است بسریانی قرنه وبفارسی سرون وشاخ حیوان وبهندی سینکهه نامند * ماهیت آن معروف است وآن بمنزلهٔ سلاح وحربه است برای دفع موذی ازخود واکثر حیوانات حلال کوشت مانند اقسام کاو وبز ومیش وآهو را میباشد وانوع نررا بزرکتر وبلندتر از نوع ماده وماده ٔ تکون آن بیشتر وغلیظتر از مادهٔ موی است وجمع آن قرون آمده * طبیعت مطلق آن سرد وخشك دردوم * افعال وخواص آن مجفف وقابض مانند ملح مغسول واکثر مستعمل محرق آنست العین اکتحال آن جهت منع نزول مواد بسوی عین اعضاء النفس جهت نفث الدم هرعضوی وبواسیر اعضاء الغذاء والنفس جهت استرخای معده ونشف رطوبات آن ویرقان وذوسنطاریا نافع ودستور احراق آن درمقدمه ذکر یافت وقرن هرحیوانی درطی ذکر آن حیوان بیان شد وقرن ایل را بسریانی قرنا ویلا وبیونانی سمفوریا وبرومی سمفوریس وبفارسی سرکاوکوهی وشاخ کوزن نر وبهندی باره سینکهه کویند وبهترین آن ماخوذ از ایل پیرامعة

و نیز قرن ایل را باصطلاح اهل بالغه از بلاد اندلس نباتی را نامند که بیونانی قرثمن گویند و قرثمن مذکور شد و نیز قرن
بقول انطاکی اسم درختی است بقدر آزاد درخت و آنرا ثمری است بقدر زیتون و سرخ پس سیاه میگردد * افعال و خواص
آن جهت رفع اسهال و قروح نافع و خاکستر برگ آن جالی آثار و چون بگیرند ثمر آنرا در حال خامی که سبز باشد و سرخ
نگشته و سائیده بر اورام و قروح ضماد کنند بزودی زائل سازد *

* قرنفل * بفتح قاف و را و سکون نون و ضم فا و لام و قرنفول نیز و بیونانی غرنیواس و برومی قرفلون و بفارسی میخک (قرنفل)
و بهندی لونک و بانکریزی کلوف نامند * در ماهیت آن اقوال بسیار است آنچه بتحقیق پیوسته آنست که ثمر درختی است
که در جزیرهٔ از جزائر زیرباد که آن جزیره را جاوه و بتاویه نیز نامند بهم میرسد و در جای دیگر نمیشود و بالفعل آن جزیره
در تصرف ولندیس است که فرقهٔ از نصاری است و درخت آن فی الجمله شبیه بدرخت انار و شاخهای آن باریک و بلند مانند
شاخهای یاسمین که بهندی چنبیلی نامند و بلند شده باز بسوی زمین میل کرده و برگ آن شبیه ببرگ انار و از آن بزرگتر
و ثمر آن که قرنفل است باریک بلند از بند انگشتی کوتاه تر و اندک پهن و سر آن مشرف و بر سر آن قبهٔ بشکل حباب و چون
خشک گشت در بستها که می آورند بسبب سودن با هم اکثر قبهٔ آن جدا میگردد و آنرا نر و ماده نامند نر آن بزرگتر و اغبر
و کمرنگ و کم بو و کم طعم تر از ماده و مادهٔ آن کوچکتر و در صفات مذکوره اقوی و بهتر و مستعمل مادهٔ تازهٔ خوشبوی قوی
الرائحهٔ تند طعم مائل بشیرینی تیره رنگ بالیدهٔ آنست که در خائیدن و کوبیدن اجزای آن تمام خوب نرم گردد و خشبیت
نداشته باشد و آنچه بخلاف این اوصاف باشد زبون * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت
تریاقیت و تفریح اعضاء الراس مقوی ارواح و اعضای رئیسهٔ باطنیه و حافظ آنها و جهت تقویت دماغ و ذهن و فکر و رفع صداع
بارد رطب و فالج و لقوه و نزلات متوالیه و سکته و تفتیح سدد دماغی و سائر امراض باردهٔ رطبهٔ سوداویهٔ دماغیه و عصبانیه
نافع و سوداوی مزاجان و کسیکه در مزاج او سودا غالب باشد شربا و سعوطا و نطولا و طلاء و ضمادا بتنهائی و با ادویهٔ مناسبه
و جهت تقویت لثه و درد دندان بارد و رفع بدبوی دهان و باعث طیب نکهت مضغا و اکتحال آن جهت تقویت باصره و رفع
سبل و غشاوه و نیز خوردن آن جهت امراض مذکورهٔ عین اعضاء الصدر جهت سرفهٔ بارد رطب و ضیق النفس کهنهٔ رطوبی
و خفقان بارد و وحشت و خوف و وسواس و مورث شجاعت آشامیدن آن اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و قوت هاضمه
و امعاء و کبد و کردهٔ بارده و طحال و باه و رحم و مسخن و رافع امراض باردهٔ اعضای مذکوره و قی و غثیان و فواق و جشاء و تحلیل
ریاح غلیظهٔ حاصله از اغذیهٔ لزجهٔ غلیظه و استسقای لحمی و تقطیر البول و سلس آن و علل بلغمی و سوداوی و زلق الامعاء
رطوبی و امراض باردهٔ رحم شربا و فرزجهٔ آشامیدن نیم درم آن باشیر تازه دوشیده بشرط مداومت بغایت محرک
باه و مداومت یک درم آن در وقت طهر و پاکی از حیض باعث حمل و تسخین رحم و فرزجه بردن یک عدد از آن هر روز باعث عدم
حمل و طلاء و ضماد مادهٔ آن بر بدن سر جهت امراض باردهٔ دماغیهٔ مذکوره و برا اوجاع بارده مسکن آنها و بر اورام بارده
محلل آنها و ضماد ممضوغ آن با آب دهان بر احلیل نزد مقاربت باعث تلذذ جانبین و گویند مضر گرده و امعا مصلح آن
صمغ عربی مقدار شربت آن تا یک مثقال بدل آن بوزن آن دارچینی و نصف آن بسباسه است و نیم وزن آن فرنجمشک و نیم
وزن آن خولنجان و بوزن آن نیز خولنجان گفته اند و عرق آن در جمیع افعال قائم مقام خمر است که بگیرند یک جزو آنرا
و نرم بسایند و از هر یک برگ گل سرخ و برگ گاوزبان نرم سوده یک و نیم جزو و برگ تانبول نیم کوفته پخته نیم جزو و همه را

درگلاب یکشبانه روز بخیسانند پس بدستور متعارف مقطر نمایند وبقدر احتیاج بنوشند جهت تفریح وتقویت اعضای ظاهره وباطنه ومعده وکبد وهاضمه ودفع ریاح وسموم وتفتیح سدد وتعدیل اخلاط واستسقا وسائر امراض بارده بیعدیل وشراب آن که یک جزو آنرا با شانزده جزو آب انارین ویک جزو عسل مصفی در شیشه کنند وسر آنرا بسته در سرگین اسپ دفن نمایند وبعد یکهفته بر آورده استعمال نمایند از خمر بمراتب قویتر گفته اند واگر آنرا با شکر بقوام آورند وشربت مرتب نمایند جهت امراض بارده صعبه بی نظیر دانسته اند وجوارش ودهن وشراب آن در قرنفل با دیگر کیفیات مذکور شد *

قرنفل بستانی

* قرنفل بستانی * ماهیت آن برگ فرنجمشک است وبهندی انبل ورام تلسی نیز نامند ودر فرنجمشک ذکر یافت وعرق آن مانند عرق قرنفل است در طعم ورائحه عوام اهل شهر از قرنفل بستانی را بر قطوربون غلط بستانی اطلاق مینمایند جهت مشابهت گل آن بقرنفل در عطریت ورائحه *

قرنفل شامی

* قرنفل شامی * قرنفلیه است لغت مغربی است * ماهیت آن نباتی است ساق آن بقدر یکذرع وخشن وباشعبها وبرگ آن شبیه ببرگ لبلاب وبرگ بنفشه وگل آن بنفش مائل بسفیدی وخوشبو شبیه ببوی قرنفل وبیخ آن شبیه بخربق سیاه ودر بو مانند دارچینی منبت آن اکثر موضع نمناک وبابادروج یکجا میروید * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن اضداء الراس وغیرها آشامیدن آن جهت صرع وبدستور ضماد برگ آن جهت صرع وورم رخی ورطوبی وابتدای غرب وورم پستان وتحلیل انجماد شیر در آن وبوئیدن گل آن جهت زکام وآشامیدن آب طبیخ آن جهت عسر نفس وسرفهٔ رطوبی وعسر البول وجلوس در طبیخ آن جهت احتباس حیض وآشامیدن بیخ آن جهت وجع حادث از احتباس حیض واسقاط جنین وبا شراب جهت لسع هوام وضماد مطبوخ آن با آب جهت کوفتگی اعضا وچون بیخ آنرا کوفته در روغن طبخ نمایند تدهین وتمریخ بدان جهت کزاز ولرز حمیات نافع مضر محرورین مصلح آن بنفشه مقدار شربت آن یکدرم است *

قرون السنبل

* قرون السنبل * بضم قاف وراء وسکون واو وضم نون والف ولام وضم سین مهمله وسکون نون وضم باء موحده ولام * ماهیت آن اختلاف بسیار است بعضی بیخ نوعی از سنبل ابیض دانسته اند که با سنبل یافت میشود وقتال است وبعضی گفته که در ریشهٔ بعضی از سنبل هندی نیز یافت میشود وبعضی بیخ خانق النمر وبعضی بیخ شوکران دانسته اند وبعضی گفته اند بیخی است شبیه به بیش وسمی وبعضی گفته اند نوعی از بیش است واصح اقوال قول اخیر است که نوعی از بیش است وبهندی آنرا سینگهیا نامند ودر حرف الباء مع الیاء در بیش ذکر یافت وآن سیاه رنگ باریک واز سعد باریکتر ودراز تر وبا در رخشندگی وبعضی سفید رنگ نیز میباشد * طبیعت آن در چهارم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن مجوز نیست ضماد آن با سرکه جهت رفع دردهای کهنه وتحلیل اورام صلبهٔ بارده وتدهین روغنی که در آن جوشانیده باشند جهت امراض مذکوره وضماد آن جهت تحلیل صلابات اعضا مفید وربع درم آن کشنده است باختلاط عقل وبول الدم وسیاهی زبان وسائر امراض سرسام ومداوای آن قی فرمودن وآشامیدن کافور مقدار بسیاری تا بیکدرم وتا یک مثقال هم با گلاب وشیرهٔ تخم خرفهٔ مقشر با برف ویخ سرد کرده یا جلاب وقرص کافور بادوغ ماست گاوی وضماد نمودن اضمدهٔ بارده بر قلب وکبد مانند صندل وکافور با گلاب وآب برگ بید وامثال اینها وآشامیدن شیر تازهٔ دوشیده وسویق سیب ترش وجو مغسول با جلاب سرد کرده وآشامیدن آب انار ترش وآب هندوانه وماء القرع وماء الخیار ولعاب بهدانه وبزرقطونا سرد کرده با جلاب ومانند اینها

* قریس * بفتح قاف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله * ماهیت آن بعضی گفته اند نوع غذائی است مانند مصوص ومصوص در حرف المیم انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد واکثری گفته اند آب گوشت سرد منجمد شده را نامند هر گوشتیکه باشد از ماهی وغیر آن

* قریص * بفتح قاف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وصاد مهمله * ماهیت آن نوع غذائی است که از لحوم لطیفهٔ خفیفه مانند ماهی وبزغاله وجوجهٔ مرغ وپاچه وامثال اینها ترتیب دهند با سرکه وترشی ها ومیوهای تازه وخشک وادویهٔ طیبة الرائحه * طبیعت آن معتدل با برودت ورطوبت * افعال وخواص آن مسکن صفرا وخون حاد وقاطع بلغم ومحرور المزاجان را نافع مضر مبرود المزاجان وسوداوی وعلل اعضای تنفس وسرفه وضیق النفس

* فصـــــــل القاف مع الزای المعجمة *

* قزاح * بضم قاف وفتح زای معجمه مشدده والف وحاء مهمله لغت مغربی است واعراب افریقیهٔ آنرا علجان واهل شیراز کمه وکماه نیز نامند * ماهیت آن نباتی است معروف در قیروان شبیه برازیانه وبستر آن برا مجرد واز رازیانه برگ آن باریکتر وشاخهای آن کوچکتر ومنشعب درهم بافته شده وگل آن زرد وتخم آن باریک شبیه بانیسون وطعم آن مانند رازیانه وجمیع اجزای آن از برگ وشاخ وگل وثمر همه خوشبو است ودر مصر نیز بهم میرسد ودر نواح شیراز نیز وبرای غنم نیکو مرعی وعلفی است فربه کنندهٔ آن * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال خواص آن برگ وتخم آن مستعمل اهل آن نواح بجای توابل ومحلل ریاح ومحرک جشا ومسکن اوجاع بارده ومدر بول وحیض ودر اطعمه باعث لذت آنها وآشامیدن آب طبیخ آن باربع رطلی شکر در تحلیل ریاح ودرد احشا مجرب دانسته اند

* فصـــــــل القاف مع السین المهملة

* قس * بضم قاف وسین مهمله * ماهیت آن ابلاسی بی ثمر است برگ آن ریزه ومشبک وشاخ آن دارد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن اعضاء الراس سعوط عصارهٔ آن جهت عفونت خیشوم اعضاء النفض آشامیدن آب برگ وساق آن مدر حیض وفرزجهٔ آن مخرج جنین السم آشامیدن آب بیخ آن با سرکه جهت گزیدن رتیلا نافع

* قسب * بفتح قاف وسکون سین مهمله وباء موحده اسم عربی حجازی ثمر نخل خشک شدهٔ تمر است واهل مغرب آنرا مقلقل واهل نجد عرق وبرشوم وبفارسی خرمای سنگ اشکن وبشیرازی قسبک نامند * ماهیت آن خرمای بسیار خشک تمر است که بکمال رسیده باشد واقسام میباشد وانچه را بعد از جوش دادن در آب شکافته وبارچه غبار متساوی نموده خشک کرده باشند شکم دریده نامند وانچه سر آنرا بلبل خورده ودر درخت مانده خشک شده باشد بلبل خورده گویند واین شیرین تر میباشد وبهترین همه بزرگ فربه هستهٔ کوچک آنست که خشک وصلب باشد * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مقوی معده وناشف رطوبات ومستحکم کنندهٔ الیاف آن وحابس طبع ونفاخ خصوصا که آب بران بیاشامند وخوردن آن با مغز گردکان منضج ومحلل اخلاط سینه واما سرشی آن که خوب خشک نباشد گرم وتر وخشکی ندارد ونفاخ وبطیء الهضم ومرخی معده وکاه اسهال میآورد ومصلح آن مغز گردکان بریان کرده وگفته اند قسب قاطع اسهال بلغمی ومسکن عطش حادث از بلغم مالح است وبهتر آنست که خشک اندک مائل بسبزی آنرا مقدار کمی بالای طعام سرد وتر بخورند خصوصا صاحبان ضعف معده واما اوتال یعنی انچه خام استهٔ ناپسته خشکیده بیمغز باشد همه اصناف آن

مورث ریاح وکشیدگی معده و احشا و اجتناب از آن اولی است مصلح آن زیره و سرکه خیسانیده و مطلق قسب مضر دندان ولثه است مانند سائر شیرینیهای نخلی مصلح آن در محرورین سکنجبین حامض وشراب انارین ودر مبرودین زیره در سرکه خیسانیده و بعضی گفته خرمای هیرونی عبارت از آن است *

* قسط * بضم قاف وسکون سین وطاء مهملهٔ مشاله گفته اند معرب ازقسطس یونانی است وگفته اند معرب ازکته هندی است وبسریانی قوشنا وقشنا وبفارسی کوشنه وبفرنگی کست وبهندی کت نامند * ماهیت آن بیخی است شبیه به بیخ لفاح ونبات آن بی ساق ومفروش برزمین وبرگ آن عریض وکوبند بیخی است خشبی که بهندی پهکرمول نامند بدانکه قسط سه قسم می باشد قسم اول آن شیرین سفید اندک مائل بزردی سبك باعطریت است واین راقسط بحری وعربی گویند ودوم تلخ مائل بسیاهی ومغز آن مائل بزردی وسطبری وسبك وکم بو واین راقسط هندی نامند وسوم مائل بسرخی وسنگین ودروزن شبیه بچوب شمشاد وخوشبوی وبی تلخی واین سمی وقاتل است وانچه بوی صمرا زان آید زبون وازمطلق آن مراد قسط شیرین است وبالجمله از ادویهٔ شریفهٔ جلیلة النفع است وبهترین آن سفید تازهٔ شیرین کرم ناخورده باعطریت رائحه سطبر لحیم آنست که چون بخایند اندک زبان را بگزد وپوست آن نازک باشد وبعد ازان هندی سیاه سبك وزن وبعد ازان قسط شامی وقوت آن تاده سال باقی می ماند وبعضی بیخ راسن راقسط شامی نامند ومغشوش بقسط بحری مینمایند وفرق میان آن وقسط بحری صلابت وعدم عطریت رائحه وگزیدگی بیخ راسن است یعنی صفات قسط بحری در بیخ راسن نیست * طبیعت آن در سوم گرم وخشك شیخ الرئیس گرم در سوم وخشك در دوم گفته وبا رطوبت فضلیهٔ نفاخه وگفته اند قوت حرارت وحرافت ومرارت مر آن بحدی است که مقرح جلد است * افعال وخواص آن مقوی اعضای رئیسه وغدد انثیین نافخه واعصاب وباه ودافع امراض باردهٔ رطبه از آنها مسخن اعضا لکه مراد تسخین آنها باشد وجاذب خون وسائر اخلاط وسم بظاهر جلد اعضاء الراس مقوی دماغ مستحکم کنندهٔ اعصاب ومحلل وبرا کنندهٔ کنندهٔ ریاح مخدرهٔ دماغیه ودافع صداع بارد رطب کهنه خصوصا قسط سفید که دران امر عظیم النفع است واز برای اوجاع مقدم دماغ ولیثرغس وتشنج وکزاز ورعشه وخدر وغیره از امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه شربا باعسل وبا ادویهٔ مناسبهٔ دیگر وضماد آن باعسل نیز وتمریخ آن باروغن عربی که روغن بزباکا وباشد که دران بجوشانند وبسالند جهت امراض مذکوره وسعوط آن باآب باران جهت درد سر مزمن ولطوخ آن جهت رفع نسیان وضماد آن باروغن زیتون جهت فالج واسترخا ودرد گوش وبدستور قطور آن در گوش مفتح سدهٔ با رد آن وبخور آن رافع زکام ووبای حادث ازعفونات اعضاء الصدر آشامیدن بکمثقال آن باخمر وافسنتین جهت اوجاع صدر ربو بهر وضیق النفس وسرفهٔ کهنه وتنقیهٔ سینه از اخلاط لزجه لعوقا باعسل ودرد پهلو را نیز نافع الآت المفاصل والاعصاب جهت اوجاع مفاصل واسترخای عصب وعضل وفسخ آن وتسخین اعصاب ومفاصل ورفع امراض آنها وجهت عرق النسا شربا وضمادا وبدستور تدهین آن اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن باعسل جهت نشف رطوبات وبلاغم ودفع آنها وقطع اخلاط لزجه وتحلیل ریاح وتقویت معده وکبد وکرده ومثانه وتسخین ودفع امراض واوجاع آنها وعضلات بطن وجهت تفتیح سدهٔ کبد وطحال وتحلیل ورم طحال واستسقا ویرقان ومغص ودرد رحم وباآب سرد جهت اخراج کرم معده وامعا وحب القرع وادرار بول وحیض وبخور آن بقمع فرزجة وحمول آن جهت ادرار حیض وقتل واخراج جنین ومشیمه وتسکین اوجاع رحم وبدستور جلوس درطبیخ آن وتکمید بدان اعضاء التناسل آشامیدن نیم درهم آن باعسل ویا باشراب

جهت تقویت باه و بلد مفتور ضماد آن و تلذ میین بلادمی آن آلتحمی آشامیدن آن با سکنجبین جهت تپ ربع کهنه و ضماد آن باروغن زیتون جهت ارز حمیات بلغمیه پیش از اخذ حمی یعنی پیش از نوبه القروح و الجروح ضماد آن با ماء العسل جهت رفع کلف و آثار جلد و طلای آن با سرکه و قطران و عسل جهت داء الثعلب و رویانیدن موی در ان موضع و جهت برش و نمش و سعفه و خراجات و تشنجیکه در صورت بهم رسیده باشد و ذرور کهنهٔ آن جهت قروح رطبه و تازهٔ آن مقرح جلد السموم یکمثقال آن با خمر و افسنتین تریاق سموم و جاذب آنها بسوی ظاهر جلد و جهت رفع سم افعی و عقرب و رتیلا و امثال اینها از سموم قتاله نافع مضر مثانه مصلح آن کلنکبین مضر ریه مصلح آن انیسون مقدار شربت آن یکدرهم تا یکمثقال بدل آن نصف وزن آن عاقرقرحا و گویند بدل آن وج ترکی است و مصلح آن خطمی است دهن القسط ساده که قسط تلخ را مقدار چهل مثقال نیم کوفته یک شبانه روز در شراب بخیسانند پس با چهارصد مثقال روغن زیتون با آتش ملایم بجوشانند تا شراب سوخته گردد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی اعصاب و اعضا و باه و محلل قوی و رافع برودت معده و جگر و لرزتهای سوداوی و بلغمی پیش از نوبه و مقوی موی و در از کنندهٔ آن شربا و تدهینا مقدار شربت آن هفت درهم و قسط ابیض مرد رصحراها و کوهستان بلاد بحری از بلاد فارس که گرم سیرات فامند بسیار بهم میرسد گیاه و برگ آن شبیه بکرمة البیضا که فاشرا نامند و بیخ آن ضخیم تر از بیخ فاشرا و تلخ و آن قسط احمر است و انطاکی نوشته که نوعی از قسط میشود بسیار سنگین و ثقیل و آنرا اهل آن بلد قسط تلخ و ما رد ارومینا مند و من ابات آنرا دیدم و بیخ آنرا بر آوردم و تجربه کردم و دواء القسط و ادهان و معاجین آن در قرابادین کبیر مذکور شد *

* قسطرون * بفتح قاف و سکون سین و فتح طاء مهمله مثناهٔ و ضم راء مهمله و سکون واو و نون بیونانی قسطرو طرو قون یعنی مثاذی با تش و وجه تسمیهٔ آن بدان جهت آنست که در اماکن ماردهٔ مرویین و اهل روم آنرا برطانیقی نامند و رسما ربنا بیز * ماهیت آن دبسقوریدوس گفته نباتی است که هرسال تازه میرویدساق آن بارنگ بقدر یکذرع و زیاده بران و مربع و برگ آن باریک بلند طرف پائین آن عریضتر و بتدریج باریک میشود شبیه ببرگ بلوط و مشرف و خشبو و بر طرف ساق آن تخمهای مجتمع و در بکپا شبیه بخوشه و بیخ آن شبیه بخربق و باریک و مستعمل بیشتر برگ و بیخ آنست و انطاکی نوشته کل آن زرد و در بوشبیه ببوی صعتر و اقوال دیگر نیز در ماهیت آن مذکور است و بالجمله از ادویهٔ مجهولة الماهیت است * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن جمیع اجزای آن با قوت تریاقیت اعضاء الراس و الغذاء و النفس آشامیدن برگ آن با آب جهت صرع و جنون مقدار یکدرم آن با عسل و سرکه جهت امراض کبد و طحال و با شراب جهت یرقان و ادرار طمث و چهار درمی آن با شراب ممزوج با دروما لی جهت اسهال بطن و یکدرم آن با دروما لی جهت ادرار بول و تفتیت حصاة و اختناق رحم و مقدار یک با فلای آن با عسل کف کرفته بعد از طعام جهت تقویت و دفع جشای حامض از فساد معده و بلد سفور مضغ آن و فرو بردن آب آن و آشامیدن طبیخ آن جهت رفع قی ذرب و عنوقه و جهت اسهال طبیعت و ادرار بول اغذاء الصدر آشامیدن آن با ماء العسل جهت قرحهٔ ریهٔ مزمن و چرک مجتمع در سینه و مقدار سه ابولوس آن با شراب ممزوج نیمگرم جهت نفث الدم سینه اگر تپ نباشد و الا با آب العین و الاذن اغتسال بطبیخ آن جهت رمد و کمنه و قطور عصارهٔ آن در گوش جهت درد دندان اوجاع المفاصل و غیرها آشامیدن آن جهت عرق النسا و فسخ عضل السموم آشامیدن سه درمی آن با دروما لی جهت نهش هوام سمی یکدرم آن با شراب

جهت دفع سمیت ادویهٔ قتاله ضماد آن نیز با شراب جهت نهش هوام رد به و گفته اند نفع آن در سموم بحدی است که اگر قبل از وقوع سم بخورند اذیت آنرا کم کرداند و اگر بعد از ان دفع سمیت آن نماید

*فصل القاف مع الشین المعجمة

قشارکندر

*قشار کندر * بکسر قاف وفتح شین والف وراء مهمله وضم کاف و سکون نون وضم دال و راء مهملتین * ماهیت آن ریزهائی است که از سودن قطعهای کندر با هم جدا شود و در کیسهٔ آن ریخته گردد * طبیعت آن گرم وخشک در دوم *افعال وخواص آن قابض ومجفف ودر داروهای چشم واکحال ودر مراهم ومعاجین وغیرها مستعمل و جهت نفث الدم وقرحهٔ امعا واسهال مزمن شربا وذرورا وآن جهت رویانیدن گوشت بر جراحات وخشک کردن آنها واصلاح قروح وجروح قدیمه وقرحهٔ آن جهت نشف تجفیف رطوبات سائلهٔ مزمنه از رحم و بوبان آن جهت رفع حکه رحم نافع ودر کندر نیز انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد

قشر

* قشر * بکسر قاف وسکون شین وراء مهمله لغت عربی است وبفارسی پوست وبهندی چهال وچهلکا نیز نامند وجمع آن قشور آمده وقشره با ها مراد پوست نازک تازهٔ نرم است * ماهیت آن اسم جنس پوست اشجار از تنه وشاخها و ریشه و ثمر وتخم است والوان اکثر قشور مختلف میباشد با مغز آن وگاه متفق وبالجمله در خامی و تازگی سبز وبعد خشک شدن سفید ومائل بسفیدی واغبر وسیاه رنگ وبعضی بعد کمال رسید گی زرد مائل بسرخی وسرخ میگردد مانند اترج و دارچینی ونارنج وغیرها وامثال اینها ونیز در غلظت و رقت ولطافت وکثافت وحدت طعم ورائحه وعدم آن هرده ونیز مختلف ومتفاوت میباشد ونیز بعضی بطئ الهضم وبعضی سریع الهضم ونیز قشر بعضی اشجار انفع وخوشبوتر وتند تر ولطیف تر وسریع النفوذ تر از جرم ولحم آنست بسبب عطریت رائحه مانند اترج ودارچینی وقرفه وسلیخه وامثال اینها ونیز پوست بعضی انفع واحد والطف اند مانند بیخ کاسنی وکبر ورازیانه وکرفس ودارفلفل ونانخواه وکشنیز خشک ومانند اینها وگاه میباشد قشر بعضی سریع الهضم تر از لحم آن مانند زردک وترب وخیار ومانند اینها ولهذا با پوست خوردن آن انفع است وسریع الهضم تر از بی پوست ونیز قشر بعضی خوشبوتر از لحم آنست ولیکن نفاخ و بطئ الهضم مانند پوست سیب وبتفصیل قشر هر چیز ومنافع آن دربیان آن چیز مذکور شد ومیشود انشاء الله تعالی وجالینوس وغیر آن گفته اند هر چیز را قشری است حتی معدنیات وفلزات را وقشر فلزات آنست که نزد کوبیدن از ان جدا میگردد مانند انواع توبالات واینها الطف وجالی تر اند از اجرام آن فلزات وتوبالات نیز ذکر یافت وجهت تاکل ونقصان لحوم فاسده انفع وتوبال نحاس بهتر از توبال آهن وقشار شاپورقان قابض تر از غیر آن وبعد انکه مراد قدمای اطبا از اطلاق آن قشر بطیخ است واما درین زمان نزد اهل یمن ونواح آن مراد از ان قشر قهوه است بعضی بن * طبیعت قشر هر چیز مطلقا گرم وخشک تر از جرم ولب آنست * افعال وخواص آن بطئ الهضم تر ونفاخ تر مگر بعضی که ذکر یافت قشر اترج گرم وخشک در دوم * افعال وخواص آن مقوی معده وقلب ودماغ وهاضمه واحشای بارده ومحلل ریاح وخائیدن آن خوشبو کنندهٔ دهان وزائل کنندهٔ بوی سیر وپیاز از ان وقلیل آن نافع واکثار آن مضر مصلح آن عسل قشر اصل الرمان سرد وخشک ومسهل ومخرج اقسام کرم معده وامعا وحب القرع قشر الرمان آنچه از رمان حلو است سرد و تر وآنچه از رمان حامض است سرد وخشک ضماد آن [illegible] اسهال قطع خون بواسیر ومضمضه با آب آن مقوی لثه ودندان [illegible]

آنرا بسایند وسفوف سازند و بالای آن آب گرم بیاشامند اخراج دیدان بقوت نماید قشر اصل الرازیانج گرم وخشک در دوم ودر افعال قریب به بیخ کرفس قشر اصل الکرفس گرم وخشک در دوم ملطف ومفتح ومدر بول وجهت امراض کبد به وطحالیه نافع وبدستور قشر اصل کبر ومثل باز قشر جوز الاخضر یعنی پوست سبز تازهٔ گردکان سرد وخشک وباحدت چون آنرا بجمیع ازان ربی ترتیب دهند جهت رفع خناق رطوبی نافع قشر جوز الصلب یعنی پوست صلب زیر پوست گردکان خاکستر محرق آن مجفف زخمها وبی لذع قشر الخیار شنبر چون دو مثقال آنرا نرم سوده بر آب سرد پاشیده زن حامله نزد وضع حمل که بدشواری شود بنوشد بآسانی وضع حمل او شود قشر قصب الفارسی محرق آن جهت داء الثعلب قشر الفستق یعنی پوست بیرون پسته سرد وخشک در دوم وقابض ومجفف ودابغ ومقوی امعا ومعده است وبتفصیل هر یک اینها وغیر اینها در اماکن خود ذکر یافته ومییابد انشاء الله تعالی *

* قشمش * بکسر قاف ودو شین معجمه درمیان هر دو میم ساکنه معرب کشمش فارسی است * ماهیت آن نوع انگور است کوچک مدور ومائل باندک طولانی والطف وشیرین ترین انواع آنست وزبیب وسبزهٔ آن نیز بسیار شیرین ولطیف وبهتر از سائر انواع زبیبها وازنیم رس وغورهٔ آنکه غورهٔ کشمش نامند چاشنیدار میباشد وازین ازبرای زیر طعام کذاشتن ودرشکم مرغ وطیور دیگر وحلوان ماهی کردن بسیار موافق ولذیذ * وطبیعت وافعال وخواص آن در زبیب مذکور شد

* فصل القاف مع الصاد المهملة *

* قصاص * بضم قاف وفتح صاد والف وصاد مهمله اسم قسمی از خار رقیق الغلاف کوچک دانه بسیار سفید است ودر حرف الخاء مع الراء در خار مذکور شد *

* قصب * بفتح قاف وصاد وباء موحده لغت عربی است وبسریانی قنا وبیونانی اونامون وقالامن نیز وبرومی قلاماس وبفارسی نی وبترکی قامیش وبهندی سرکنده وند و بفرنگی برونا ونوع بسیار کبیر آنرا بهندی بانس ومتوسط آنرا ترله بانس نامند * ماهیت آن اسم جنس نی کوهی است وآن اقسام است از مجوف وغیر مجوف ومصمت وآجامی وغیر آجامی که در زمینهای آبدار وکنار آبها وزمینهای نمناک میرویند وبهترین اقسام مجوف آنست که دو بندهای آن بلند وگرههای آن بسیار از هم دور باشد واین رانی هندی نامند وازین نوع آنچه بندهای آن بسیار بلند باریک نرم وگرههای آن بسیار از هم دور است آنرانی آچی نامند جهت آنکه از آنجا می آورند وآن جزیرهٔ از جزائر زیر باد است ودر جزائر دیگر نیز بهم میرسد وقلم که بدان کتابت میکنند نیز نوعی ازنی مجوف است وبهترین این آنست که در تربهٔ واسط از قرای شوستر وبعد ازان آنچه در نواحی دیگر نواح آن بهم میرسد که صلب خوش جوهر خوشرنگ سیاه مائل بسرخی براق وباندک ابلق بی ریشه وراست است بپیچد ارند باشد وچرب ونرم باشد وازان را آنچه را تربیت مینمایند در ابتدای رستن و وقت بریدن وبعد ازان خوب میباشد بدین قسم که بعد از رستن وبعد ریک وزرع رسیدن آنچه بسیار ضعیف وغیر مستوی است ویا گرههای آن نزدیک بهم میرسند تا تتمه قوت یابند وآنچه خوب است اگر اندک کج شده بالا بست راست میکنند وبعد از کمال رسیدن میبرند ونمیکذارند که بسیار خشک وفاسد گردد پس دستها بسته در جاها میبندند که بدان اذهاد ود برسد میکذارند ود ود بدان میدهند وند ابمرد بکر نیز میکنند پس خوب آنرا جدا کرده دستها میبندند هر دسته یکصد عدد وآنچه را تربیت ننموده باشند زبون واتفاقا در هر دسته ازین نیز سه چهار نیزه که هر نیزه دو یا سه عدد بند قلم میباشد خوب

بومی آید وباقی زبون واز نوع زبون نی بوریا وغیره آن میبافند واز مصمت آن نیز میسوزانند ونیشکر که قصب السکر است از اقسام مصمت آنست وعلیحده انشاء الله تعالی مذکور میگردد وانابیبی که نی فارسی است وآن نی سبزرنگ است که در آبها میروید ونبطی آن نمی روید مگر در آبهای ایستاده ومکوش که قسمی از ثیل است چون در زمینهای آبدار تربیت یابد نی میگردد وقنا یعنی نی نیزه وتیر که بعربی مران وبهندی سری نامند قیز هرد واز اقسام قصب الذ واز اقسام بانس که در ملک هند وزیرباد است خصوص افراط اقسام آن در بنگاله بسیار است نیز از اقسام نی مجوف است وتفصیل هریک جدا جدا طولی دارد وخیزران نیز از اقسام نی مصمت است در حرف الخاء ذکر یافت * **طبیعت مطلق** آن سرد وخشک ومحرق آن گرم وخشک * **افعال وخواص** بیخ آن اندک جالی وبی حدت واز سائر اجزای آن قویتر اعضاء الراس ذرور قصب محرق جهت سعفه وقوبای حادث در سر وگل آن چون در گوش رود حداث کری نماید بسبب چسپیدن باندرون گوش ولهذا احتراز از آن واجب است وسنون سوخته قصب جالی دندان ومانع سیلان خون لثه واکتحال رطوبتیکه در برگ نی جمع میگردد جهت رفع بیاض عین از مجربات است اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن شاییدهٔ برگ آن با عسل جهت سرفه ومحرق آن بقدر یکدانگ جهت تفتیح سدهٔ مراره وادرار بول وحیض چون برگ نورستهٔ آنرا در آب خوب بمالند وصاف کرده بنوشند نفث الدم را مفید است الجروح والقروح وضماد سوختهٔ آن جهت جرب وحکه وزخمهای چرکدار وضماد برگ تازهٔ آن جهت حمره واورام حاره وضماد بیخ تازهٔ کوبیدهٔ آن جاذب استخوان وپیکان وباسرکه مسکن درد کمر وعصب وورک ووثی ورو بوست نی نیم رس خصوصا باهمه جابس نزف الدم همه اعضا است که پوست ظاهر آنرا بتراشند ونرم سوده برآن بپاشند السم ضماد شکوفهٔ آن جهت گزیدن عقرب واخراج کرم گوش ومعده الزینة طلا وخضاب بیخ سوختهٔ آن باپوست وباهموزن آن حنا جهت رویانیدن موی وبلندی وتقویت آن وجلای بشره وپوست نی فارسی سوخته گرم وخشک درسوم وجهت داء الثعلب الحمی وغیره فرش کردن برگ نی فارسی که آب بر آن پاشیده باشند جهت صاحبان تپ حار ورفع شدت گرمی هوا وفساد آن نافع مضرر ثه مصلح آن کثیرا وفندق است *

قصب الذریرة

* **قصب الذریرة** * بفتح ذال معجمه وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح راء مهمله وهالغت عربی است ونیز بعربی قصب بوا وبسریانی قصاد یسما وبیونانی ارمیقون وبرومی اقیاقیلو نی وبفارسی نی تهاوندی وبرکنبه وبهندی چرایته وچرایته وبیک نوع دیگر را نیپال وبفرنگی کال دم ار ماتک نامند ودیسقوریدوس قالامس نامیده * **ماهیت** آن نباتی است معروف باریک وبلند تا دو شبر وانبوبی کرهدار وبرهر کرهی دو شاخ وبرشاخها نیز شاخها می بسیار باریک وبرهر کرهی دو برگ شبیه ببرگ نعناع وبرشاخهای بسیار باریک آن غنچها وگلهای کوچک فی الجمله شبیه بگل بنفشه وساق آنرا چون بشکنند شکستهٔ آن باربشها باشد وجوف آن سفید ودر آن چیزی شبیه بپنبهٔ لدا فی‌لمود ونسج عنکبوت ولزج وطعم ممضوغ آن قابض باندک حدت وحرافت ورنگ ظاهر ساق وشاخهای آن سرخ مائل بزردی وتیره کی ودو نوع میباشد یکی کبیر وباوصاف مذکوره ودوم صغیر وآن بسیار باریک مانند خیوط ومنابت آن بلاد هند وفارس وکوه گیلویه ودر بنگاله نیز کثیر الوجود وگفته اند نوع دوم املس وبهیأت کبیران ورنگ ظاهر آن باکمودت وطعم آن باقبوضت وباحدت وحرارت واین هندی است وبهتر از اول ونیز گفته اند یک نوع دیگر هندی میباشد که حدت وتلخی ندارد واین راتخمی است مانند نخود ودر غلاف واکثر اطباء گفته اند مختار وبهترین آن یاقوتی رنگ بصفات مذکورهٔ صدر راست که گرههای

آن نزدیک بهم وسائیدهٔ آن خوشبو وزرده رنگ مائل بسفیدی باشد * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وبعضی گرمی آنرا وبعضی خشکی آنرا غالب دانسته اند واین اظهر است * افعال وخواص آن ملطف ومحلل وبا اندک قوت قابضه ومجففهٔ زیاده از قابضه وحرافت وبا جوهر ارضی وهوائیکه باهم نیکو امتزاج یافته باعتدال وبا جوهر لطیف چنانچه در زعمه افاویه میباشد ومقوی دل وجگر ودافع استسقا ودرد سینه وجگر ورحم وعسر البول وتقطیر آن ومحلل اورام والتیام دهندهٔ شکاف عضل اعضاء الراس والعصب والصدر وآشامیدن طبیخ آن با تخم کرفس جهت جنون ووجع فواد بارد ونزلهٔ بارد رطب ونیز استنشاق دخان آن بتنهائی ویا باصمغ البطم بقسمیکه بحلق برسد جهت سرفهٔ بارد رطب واکتحال آن جهت جلای بصر وتقویت آن وحدت بصر وآشامیدن طبیخ آن جهت شدخ عضل واورام معده وکبد وتفتیح سدد وباعسل وبزر کرفس جهت جبن ووجع عضلات بطن واورام رحم وادرار بول وامراض کرده ورفع قرحهٔ مزمن وتقطیر البول وجلوس در طبیخ آن جهت درد رحم واستسقا وعرق النسا الزینة والاورام ضماد آن جهت کمودت خون مرده زیر جلد وتحلیل اورام وذرور آن جهت خوشبوئی زیر بغل عرق وشکستگی اعضا نافع مضر گرده مصلح آن انیسون واستعمال آن باصمغ البطم بهتر از سائر چیزها بدل آن شربت آن تا دو درم بدل آن عدس ومرزنجوش وایرسا طلا را الطیب است با صندل وآنرا داخل اکحال جالیه ومقویهٔ بصر گفته اند داخل طیوب وذرائر مینمایند لهذا آنرا قصب الذریره مینامند واطبای هند آنرا سرد وخشک وسبک وباد انگیز ودافع سرفه وصفرا وسوزش اعضاء وتب حادث از فساد اخلاط ثلثه که سنپات نامند میدانند وآشامیدن نقوع آن با برگ حنا وهلیلهٔ سیاه هندی وشاهتره از هریک یک درم تا یکمثقال ویا زده عدد فلفل نیم کوفته که شب در آب گرم بخیسانند وصبح مالیده صاف کرده باده درم شکر بیاشامند ده روز متوالی یا بیست تا چهل روز جهت اقسام جرب وقوبا وابتدای جذام وغیرها مجرب وباضافهٔ بسفایج وافتیمون وعناب فعل آن اقوی است *

* قصب السکر * بفارسی نیشکر وبهندی بلغتی اوکهه وبلغتی گاندا وگنه هرد وبکاف عجمی وبونانی انیزنا مند * ماهیت آن دو نوع است سفید وسرخ وهریک اصناف میباشد از نرم نازک شاداب شیرین وصلب کم آب کم شیرین وبعضی شور مزه وبحسب اماکن مختلف میباشد در خوبی وبدی وسفید آن در قصبهٔ بردوان از مضافات مرشد آباد بنگاله بسیار خوب ولطیف ونازک وشیرین مثل قند ونبات میشود بعد از آن در اکبر آباد وشاه جهان آباد وصوبهٔ بهار ولکهنو وبعضی جاها در دکهن از بلاد هند ودر راج محل ودیگر جاها نوع سرخ در بنگاله خوب وکلان میشود ودر صوبهٔ عظیم آباد واوده وگورکهپور از بلاد هند ونیز در بتاویه وچین ودر مصر وعمان نیز خوب میشود از قسم سفید ودر اماکن دیگر بلاد ان خوبی نمیشود وسرخ آن نیز مختلف باشد در خوبی وبدی وبهترین قصب السکر آنست که صادق الحلاوة وآبدار ولذیذ کم ریشه باشد یعنی ریشه‌های آن نرم نازک باشد که در خائیدن دندان وزبان را آسیبی نرسد وشکر مصنوع از آن خوب ولطیف میباشد ودر قانون دستور داخل وصنعت واقسام شکر وفانید وقند ونبات وغیرها مذکور شد * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم تر * افعال وخواص آن ملطف خون وحابس ومفتح سدد اعضاء الصدر والغذاء والنفض رافع خشونت سینه وریه وسرفه وجالی رطوبات متولده در آنها خصوص در مشوی آنکه در زیر آتش وباخاکستر گرم ویا آنکه مقشر آنرا با آب گرم شسته باشند ومسمن بدن ومدر بول ومنقی مثانه وملین بطن ومحرک باه ورافع التهاب معده وقی کردن با آب آن که بیاشامند وبعد از آن آب سرد بنوشند وقی کنند باعانت پر مرغی که در روغن کنجد فرو برده باشند واکثار آن خصوص بعد از طعام نفاخ ومولد

رياح و مفسد معده و مضر رئه پيران و بلغمي مزاجان مصلح آن طبخ آن در وسه جوش و خوردن آن نیمرشت بعد از آن

* فصـــــــــل القاف مع الضاد المعجمة

* قضاعه * بضم قاف و فتح ضاد و الف و فتح عين مهمله و ها بعربي ماده سك آبي را نامند و بهندي اود بلاو و نمز غبار آسيا را نامند * افعال و خواص آن اكتحال و ضماد دماغ آن جهت رفع تاريكي چشم بيعديل

* فصـــــــــل القاف مع الطاء المهملة

* قطا * بفتح قاف و طا و الف جمع آن قطاة و قطوات نيز آمده و قطيات نيز و وجه تسميه آن بقطا بجهت حكايت از صوت آنست يعني در تصويت آن قطا قطا ظاهر ميگردد و بفارسي سنك خوار و بتركي باقربقره و برومي قاما و بيوناني رمينامور و بهندي لوانا مند و نواب علوي خان مرحوم نوشته اند توهم نموده كسي كه آنرا سنك اشكاك دانسته و صاحب اختيارات بديعي گفته كه بفارسي اسفرود نامند * ماهيت آن مرغي است و دو نوع است كبير و صغير و كبير آن جثه بقدر كبوتر و مخطط بالوان مختلفه و زردي بر آن غالب و صغير آن بقدر بچه گنجشك بزرگي و مرقش با زردي و بيشتر آن تا جي و در صحراهاي كم آب و سنكستانها مي باشد * طبيعت آن در آخر دوم گرم و در سوم خشك و شيخ الرئيس نوشته ضعيف الحرارة قوي اليبس است * افعال و خواص آن اعضاء الراس و العصب و الغذاء مفتح سدد و مقوي معده و كبد مدر و بجهت فالج و برودت اعصاب و احشا و استسقا و قولنج بلغمي و تحليل رياح و تحريك باه نافع المضار رديء الهضم و مولد سودا مصلح آن كل اشتن آ دست بعد از ذبح و روز دو زسرما و در گرما افلا بكشب مانند طيور سرخ كوشت صلب دير پس بايد پختن و با سركه و روغن و ادويه طبخ الرائحه خوردن و مسكن آن مولد سنك كرده و اكتحال خون گرما گرم آن جهت رفع بياض و شب كوري و طلاي استخوان سوخته آن كه در روغن زيتون بسيار حل نمايند * باشد جهت رفع سعفه يعني كچلي و داء الثعلب و روياندن موي در آن نافع است *

* قطائف * بضم قاف و فتح طا و الف و فا بفارسي سنبوسه و بهندي پوري نامند * ماهيت آن نوع غذائي است كه از آرد ميده و با روغن و شير خمير كرده و نانهاي تنك ساخته در جوف آنها مغز بادام و گردكان و فندق و پسته كوبيده با قند و كشمش پر مي نمايند و با سبزيها و يا گوشت قيمه يا نخود مقشر پخته با خام سبز نرم كرده در روغن بريان ميكنند و باد رفين و ياد ر تنور و در طرفي چند بريان مي نمايند و ميخورند * طبيعت آن با نچه كه از آن سازند راجع * افعال و خواص آن كثير الغذا و مولد خلط متين و مسمن بدن و مبهي و آنچه از بادام و شكر سازند براي محرورين و آنچه از پسته و جوز و فندق سازند براي مبرودين و آنچه از جوز يعني مغز گردكان سازند سريع النزول و براي مبرودين و مشايخ بهتر است المضار مولد سدد و ديرهضم و آنچه با سبزيها ترتيب دهند مرطب و قليل الغذا است از سائر اقسام مصلح اين عسل و مصلح سائر اقسام در محرورين سكنجبين حامض و در مبرودين عسل است

* قطايف * بفتح قاف و طا و الف و كسر ياي مثناة تحتانيه و فا بفارسي رشته خطائي نامند * ماهيت و صنعت آن در حرف الالف مع الطاء در اطريه ذكر يافت * طبيعت آن در دوم گرم و تر و اصلي آن در رطوبت مائل باعتدال * افعال و خواص آن * سريع الهضم و كثير الغذا و مولد خلط صالح و موافق ناقهين و ضعيف القوة چون با عسل بخورند بغايت مسمن بدن چون با مغز گردكان و يا با روغن آن كه تازه باشد تناول نمايند و بعد از آن سكنجبين بنوشند و اكثار آن

بحدیکه در معده ثقیل باشد ممنوع و مضر مصلح آن سکنجبین است

* قطف * بفتح قاف و طا و فا لغت عربی است و تیز سرمق نامند معرب از سلمه و یا سرمك و یا سرمه فارسی است و بسریانی قطفا و بیونانی اتیافکیون و اندراکسیس و دیسقوریدوس اند را فکسیس و بقولی اطرافعس نامند و بفارسی اسفناخ رومی و بهندی پالک و بقول دیگر کگرومن و کوبند بهندی بتهوا بفتح بای موحده و ضم تای مثناة فوقانیه و خفای ها و بفتح واو و الف نامند * ماهیت آن نباتی است بری و بستانی برک آن سبز مائل بزردی و طولانی و زود شکن و ساق آن مانند برونه بلند و گل و تخم آن بازردی و اندک از وجت و شوری و منبت آن نزدیک آبها و بری آن اقوی از بستانی * طبیعت آن در دوم سرد و تر و سردی و تری بری کمتر از بستانی * افعال و خواص آن تناول برک پختهٔ آن سریع الهضم و مولد خلط صالح و موافق کبد حار و صفراوی مزاجان خصوصا با آب غوره و انار و مسکن عطش و صاحبان حمیات حاره و طحال و رادع اورام حارهٔ حلق و سائر اورام باطنی و ملین سینه و بطن و آب مشوی آن با شکر مسهل و ساق آن مفتح سدد و رافع اورام حارهٔ باطنیه و ظاهریه و حمره شربا و ضمادا و طلاء که پارچه را با آب آن تر کرده مکرر بر عضو گذارند و آشامیدن آب آن با شکر مفتت حصاة کرده و مثانه و محلل ورم طحال و با ادویهٔ مسخنهٔ غیر محلله مبهی مضر مبرودین و مولد ریاح مصلح آن ادویهٔ حاره عطره و طلای عصارهٔ برک آن در حمام رافع جرب و حکه و آثار حادث در جال و شستن جامهٔ حریر و پشمینهٔ رنگین با آب طبیخ آن پاک کنندهٔ اوساخ آن بدون تغیر رنگ و ضماد برک پختهٔ آن محلل اورام حاره و حمره و تخم آن در گرمی معتدل و در اول خشک * افعال و خواص آن مفتح سدد و مسهل و محلل لزوجات و اورام باطنیه و ظاهریه و مدر بول و مقی و مسهل مرهٔ صفرا چون با مصلح آن که نمك و آب گرم و عسل است بیاشامند و چون بسبت و یکروز هر روز دو مثقال آنرا با ماء العسل بیاشامند جهت تفتیح سدد و استسقا و یرقان مجرب و جهت عسر البول و تقطیر آن و ضعف گرده و رفع التهاب احشا و حمیات حاره و سموم مفید و اکتحال آن با شکر بوزن آن جهت جرب نافع و بالخاصیه آشامیدن آن مبهی و منعظ و مقدار شربت آن از یکمثقال و نیم تا دو مثقال با جلاب و شکر و گلاب و سکنجبین و سائر اشربهٔ مناسبه و تخم بری آن را چون بقدر سه مثقال و درلیم در نود مثقال آب بجوشانند تا بنصفه رسد پس بمالند و صاف کنند و بیاشامند جهت اخراج مشیمه که بر نیاید و سه چهار روز یا زیاده مانده باشد مجرب دانسته اند مصلح آن در اسهال و هیجان قی نمك و عسل و آب گرم و گفته اند بدلهٔ آن بهتر از چغندر و سائر بقول است جهت آنکه زود منحدر میگردد و اخراج میاید نه بسبب از وجت بلکه بقوت تعدیلیکه دارد مضر مبرود المزاج و معدهٔ بارده و مولد ریاح غلیظه مصلح آن پختن آن با چغندر و مطیب با فاویهٔ عطره و ابار و حاره نمودن و با آبکامه خوردن است

* قطف بحری * اهل شام آنرا ملوخ نامند و گفته اند بتهوا هندی این نوع است نه نوع اول و بیونانی لیمون و ملح نیز خوانند * ماهیت آن نباتی است شبیه بعوسج و بیخار و برک آن شبیه ببرک زیتون و از آن شریفتر و خشنتر و اندک شوری و قبضی منبت آن بسواحل دریا و شوره زارها و این بهتر از آن هر دو نوع است جهت آنکه موذی و مضر معده نیست بسبب ملوحت و قبضیکه دارد * طبیعت آن گرم در دوم و تر در اول * افعال و خواص آن خوردن اطراف و برک نازک ریزهٔ تازه تر آن خام و با مطبوخ زیاده کنندهٔ شیر و منی و معین بر جماع و سبك بر معده و زود انحدار مما بل بسبب اندک ملوحتی که دارد و آشامیدن بیخ آن بقدر دو درم با ماء العسل جهت شدخ عضل و تسکین مغص و ادرار بول و رفع احتباس آن مفید و بعضی قطف بحری را ملوخیا و بعضی نوع صغیر خطمی دانسته اند و هر دو غلط است و از پوست آن کساء منطط

قطف

قطف بحری

و عبا و برد یعنی چادر و غیرها میبافند و محتمل که این درخت سن باشد که در ملک هند و بنگاله و غیرها نیز میشود و برگ و شاخهای نازک نرم نورسته آنرا پخته میخورند مانند بقول دیگر و از پوست رسیده ساقهٔ درخت آن که بیلندی یک قامت میشود و چوب آن سفید رخوسبک میباشد بجای پشم و موی حیوانات در بلاد ایران و عرب و در ملک هند مستعمل دارند در تافتن ریسمان از ان و بافتن و بعضی البسه و جل حیوانات و خریطه و کیسه و جوال و غیرها برای گذاشتن شکر و برنج و فوفل و غیرها *

قطلب * قطلب * بضم قاف و سکون طا و ضم لام و باء موحده لغت شامی است بعربی قاتل ابیه و بعجمی اندلس مطردیه و عامه عصی الدب و بیونانی قوماریس و قوماروس نیز و ثمر آن را جنی الاحمر نامند و بعضی گفته اند که بلغت قدس نقیب و بیونانی باقولا گویند * ماهیت آن درختی است شبیه بدرخت به و برگ آن از برگ آن نازکتر و ثمر آن بقدر آلوئی و بی تخم و چون رسیده پخته گردد زعفرانی رنگ و سرخ یاقوتی و شیرین و خوشبو میشود با اندک قبضی و چون آب آنرا بمکند بجای تخم ندل باریک مانند کاه در ان میماند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن ثمر آن تریاق سموم قتاله و ضماد آن بر چشم جهت نفخ آب نازل در ان موثر الاورام و البثور و آشامیدن آب طبیخ برگ آن جهت رفع ثاليل و دماميل و تحليل اورام و بدستور ضماد برگ مطبوخ آن و نطول آن جهت در د مقعده و رحم القروح و حرق النار ذرور برگ آن جهت تجفیف قروح رطبه و ثاليل و رفع سوختگی آتش و بدستور ضماد آن موثر و ثمر آن مضر معده و گفته اند آنرا صمغی میباشد و کم یافت میشود و اگر بهم رسد خوردن آن جهت منع اسقاط جنین و حمول آن جهت بواسیر و بخور آن جهت رفع سحر و افسون موثر است *

قطن * قطن * بضم قاف و طا و تشدید نون و به تسکین طا و تخفیف نون نیز آمده لغت عربی است و بعربی نیز آنرا نامها بسیار است مانند کرسف و برشف و طوط و عطب الخرفع و تازهٔ آن راقوز و کهنهٔ آنرا قضیم و بفارسی پنبه و بترکی ماموق و پنوق نیز و بهندی روئی و درخت کپاس و شکوفهٔ آنرا کپاس کا پهول و حب آنرا بنوله نامند * ماهیت آن مغز ثمر درختی است و در اکثر بلاد معموره کثیر الوجود مگر در بعضی بلاد اقلیم اول و اقلیم هفتم که مطلقا نمیشود و آن دو نوع میباشد یکی نبات آن مغیر از یکذرع تا بیک قامت و قدری زیاده نیز بحسب ضعف و قوت زمین فی الجمله شبیه بدرخت بادنجان و بر یک ساق ایستاده و ساق آن مجوف و اطراف آن شاخهای بسیار و بر سر شاخها گل و ثمر آن و برگ آن از برگ بادنجان کوچکتر و زرد رنگ و گل آن نیز زرد رنگ و اندک خوشبوی فی الجمله شبیه بگل خطمی و ته برگهای گل آن سرخ و ثمر آن که جوزة القطن نامند بقدر گردگان و شبیه بغنچهٔ گل و پوست آن در خامی سبز و بعد رسیدن مائل ببنفشی و شکافته پنبه از جوف آن نمایان میگردد و در بعضی اماکن و بلدان ثمر آن را بعد کمال رسیدن میچینند و درخت آن را برقرار میدارند یکسال تا دو سال دیگر ثمر میآورد پس از بیخ میبرند و از سر نو زراعت میکنند و در بعضی بلاد هر سال از بیخ میبرند و از سر نو میکارند این نیز بسبب قوت و ضعف زمین است پس پنبه را از جوزه و تخم جدا کرده بمصارف مقرره میآورند و نوع دوم درخت آن عظیم بقدر درخت زرد آلو و سیب و گردکان تا مدتی میماند بیست و پنج سال تا سی سال و زیاده هم و گل آن سرخ و بزرگتر و جوزهٔ آن نیز بزرگتر و پنبهٔ آن بسیار نرم و محتمل که این نوع سنبهل باشد که در ملک هند و بنگاله میشود و لیکن پنبهٔ این بکار بافتن البسه نمی آید و در حرف السین مع الباء ذکر یافت بهترین پنبهٔ سفید تازهٔ نرم آنست و کهنه خشن آن زبون و بهترین حب آن

برگ و برگ و مغز تازهٔ آنست * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بعضی تر دانسته اند و حب آن در دوم گرم و تر و با رطوبت فضلیه و گل آن گرم و تر و با قوت مفرحه * افعال و خواص کل آن امراض الراس والقلب والنفض و غیرها آشامیدن شراب آن بقدر پیمانه ز جهت امراض بلادی جنون و وسواس و خفقان حار و اختناق رحم مؤثر و از بلغا و نقیهٔ آن گفته اند که از غایت تفریح حالتی قریب بسکر بهم میرسد الاورام و حرق النار ضماد آن بتنهائی و یا با برگ تازهٔ آن جهت تحلیل اورام و رفع حکه و آبله و سوختگی آتش و اما پنبه پس البسه بافتهٔ از آن و محشو از آن و یا بافتهٔ ابریشم و یا پشم محشو به پنبه خصوص تازه خوب اند فی نمودهٔ آن مقوی و مسخن و مجفف بدن و مصلب آن امراض الراس و موافق صاحبان امراض دماغیه و عصبانیه مانند رعشه و استرخا و فالج و کزاز و امثال اینها و بخور آن رافع زکام الاورام والحکه و حرق النار والجروح والقروح ضماد پنبهٔ سوخته که بحد رمادیت نرسد محلل اورام و رافع حکه و مانع آبله و سوختگی آتش و پر کردن آن در جوف قروح عمیقه جاذب چرک از عمق و مجفف آن و ذرور آن قاطع جراحات و مجفف اینها و پر کردن آن در جوف زخمهای کهنه محلل و قاطع لحم فاسد زائد آن و جاذب چرک از عمق آن و بستن پنبهٔ کهنه گرم کرده بر اعضای موجعه و اورام بارده هر عضویکه باشد و بر قبلهٔ اطفال نیز مسکن و محلل آن با تکرار عمل خصوصاً که بران عضو اولا زنجبیل و زرنباد نرم کوفته بیخته خوب بمالند پس پنبه را گرم کرده بران بسته تا مدتی بکذارند و باز نکنند و بدستور پنبهٔ تازهٔ دانه جدا کرده را چون قلدری بکوبند و گرم کرده بر برگ بید انجیر گرم کرده پهن نموده بر ورم بیضه بندند و همچنین تخم تازه از پنبه جدا کرده کوبیده اندک زنجبیل و آب بر ان پاشیده گرم کرده و چون فتیله از پنبه سازند و یک سر آنرا بر تالیل مسماریه گذارند و سر دیگر آنرا آتش دهند که گرمی و حدت آن بدان رسد و لیکن بحد احراق نرسد و تا سه روز بدان نحو داغ نمایند زائل گردد و حب القطن یعنی پنبه دانه امراض الصدر والباه آشامیدن مغز مقشر آن ملین سینه و شکم و رافع سرفهٔ گرم و با دارچینی و شکر در مبرودین و با سکنجبین در محرورین مقوی باه مقدار شربت آن تا پنج مثقال و تدهین بدهن آن جهت رفع کلف و نمش و خراشجات حادثه در صورت و ورق آن آشامیدن آب برگ تازهٔ آن بقدر ربع رطل بدل نعناع خصوصاً با شربت سیب حابس اسهال اطفال و غیر اطفال و ضماد آن با روغن گل جهت نقرس و ضربان دایم بمعدیل و با برگ خرفه جهت اوجاع مفاصل حاره و بارده و جاوس در طبیخ برگ تازه کوچک و اندک از بیخ آن جهت اختناق رحم و تسکین وجع آن و ذرور آن قاطع خون جراحات و ضماد جمیع اجزای آن مقوی معده و محلل و جاذب خون بظاهر جلد الاذن چون شاخ پنبه را در گوش گذارند و طرف دیگر آنرا بسوزانند آبیکه در گوش رفته باشد جذب کند و گفته اند تخم آن مضر کرده مصلح آن خمیرهٔ بنفشه بدل آن تخم کنکر است و در قرابادین کبیر جوارش حب القطن و معجون آن و شراب زهر آن ذکر یافت

* فصـــــــــــل القاف مع العین *

* قعنب * بفتح قاف و سکون عین و فتح نون و باء موحده بعربی نام شیر است و نیز ثعلب نر را نامند و بفارسی ناخن باز و غافقی گفته اسم نباتی است که بعجمی اندلس طرسه و در نسخهٔ دیگر طرنیه نامند * ماهیت آن نباتی است بریک ساق ایستاده و برگ آن قریب ببرگ اسفناج و زرد رنگ و بر سر شاخهای آن سرهای زرد رنگ و شاخهای آنرا مانند و از زیانه مبخور رند و طعم آن تفه با اندک شیرینی و در آخر اندک تلخی از آن محسوس میگردد و نزد اهل بادیه معروف بقلقاس است و قلقاس غیر این است و در فصل القاف مع اللام انشاء الله تعالی مذکور خواهد شد .

* قعبل * بفتح قاف و سکون عین و فتح باء موحده و لام * در ماهیت آن اختلاف است و بعضی از اقسام فطر دانسته اند

و در سقورندریوس گفته اسم نبطی دوائی است که بیونانی سفراطیون نامند و آن گیاهی است شبیه ببلبوس و بزرگی بقدر شلغم و سرخ رنگ و تلخ طعم که زبان را بگزد و برگ آن شبیه ببرگ سوسن و بلند تر از آن و از نرگس و کراث بزرگی * طبیعت آن گرم و خشک بدرسوم * افعال و خواص آن در بعضی افعال قائم مقام بصل الفار است و گاه عصارهٔ بیخ آنرا گرفته و با آرد گرسنه سرشته از آن اقراص میسازند و بصاحبان جنون و طحال مقدار دو درم میخورانند با ماء العسل که با آب باران ساخته باشند و صاحب منهاج گفته نباتی است شبیه بساق کنگر و سفید و سطبر و چون خشک شود مائل بزردی و سرخی گردد و بی برگ و بی گل و بی مزه که در هنگام ربیع زمین را شکافته برمی‌آید و همان که تازه برآمد مردم آنرا اخذ مینمایند و عرب آنرا قصبة الصبغ نامند * طبیعت آن گرم و تر در دوم بعضی آنرا پخته با ماست و سیر که مصلح آنست تناول مینمایند طعم آن تفه با اندک حرافت است

* فصـــــــل القاف مع الفاء *

قفر

* قفر * بفتح قاف و سکون فاو راء مهمله * ماهیت آن اسم جنس قار و عرق الجبال است که عبارت از مومیائی باشد و آنچه شبیه بدان بود در تکون و سلاجت هندی نیز از آن جمله است و در حرف السین مع اللام ذکر یافت *

قفر الیهود

* قفر الیهود * بفتح قاف و سکون فا و را و فتح یا و ضم ها و سکون واو و دال معرب کفرالیهود است و بسریانی بهودایا و بر ومی قرسطون و بیونانی برفسو نبنا نامند و در وجه تسمیهٔ آن گفته اند که چون از بحیرهٔ یهودیه که قریه منیه نیز گویند قریب بقریهٔ کفرا که در قدیم الایام آباد بوده و حال خراب شده از اعمال فلسطین قریب به بیت المقدس از بین سنگهای زیر دریا مانند عنبر جوشیده برمی‌آید و لهذا مسمی بقفرالیهود نموده اند و آن دو قسم است یکی آنست که در یاد در زمستان در وقت هیجان بساحل می اندازد و اهل آن بلد قدری را از روی آب میگیرند و قدری برخشکی افتاده و رنگ این بنفش مائل بسرخی براق و بوی آن شبیه ببوی نفط و حجریت برین غالب آنچه را از روی آب گرفته اند بی آمیختگی از سنگریزه و خاک میباشد و آنچه را از کنار دریا از روی زمین برداشته اند مخلوط میباشد و این ما دام که برروی آب و تازه است نرم و سیال میباشد و چون برداشتند و کهنه شد منجمد و صلب میگردد و قسم دوم آنست که ساحل آن بحیره را حفر نموده برمی‌آورند و این نیز صاف میباشد مانند موم با آب گرم برآتش صاف مینمایند و این صافی زنبره رنگ میباشد و براقی بسیار ندارد و بوی آن شبیه ببوی قیر عراقی است و انطاکی مخصوص به بحیرهٔ طبرستان و ساحل آن دانسته و گفته که از زمین قدس نیز میآورند و بهترین آن و مستعمل در تریاق فاروق بنفش براق سریع التفتت و سنگین و خوشبوی آنست که بوی نفطا از آن آید و خالی از سنگ ریزه و خاک باشد و کهنهٔ آن سیاه و زبون آنرا مغشوش بزفت و قیر نیز مینمایند و مغشوش آن نیز سیاه میباشد و آنچه از جبال حاصل میگردد که عرق الجبال نامند از اقسام مومیائی است الطف و اقوی از قفر الیهود است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن قائم مقام زفت و قیر و قطران و عنبر دانسته اند و در جبر و کسر و رض لحم و ضربه و سقطه قریب بمومیائی است و بجای آن مستعمل اعضاء الراس دخان آن رافع زکام و نزله و محرک صرع معتاد بدان آن و لطوخ آن و اکتحال آن جهت الصاق شعر منقلب در جفن و شعرهٔ و حلای بیاض و تجفیف رطوبات عین و گذاشتن آن بر دندان و سنون بدان جهت درد دندان کرم خورده و خوشبوئی دهان و رفع رائحهٔ کریههٔ آن و طلای آن بر اعصاب و اعضای مسترخیهٔ ضعیفه نافع اعضاء الصدر آشامیدن آن مسکن درد سینه و سرفهٔ کهنه و ربو و ضیق النفس و عسر آن و قرحهٔ ریه و اعانت بر اخراج نفث و مدهٔ سینه و اورام لوزتین و خناق بلغمی و سوداوی و جهت نفث الدم و نزف الدم

اعضاء الغذاء والنفض بلع نمودن مقدار دو مثقال تا سه مثقال آن جهت رفع بخار دخانی و تحلیل خون منجمد در معده و امعا و ادرار طمث مزمن و طرد ریاح معده و شراسیف و ضعف کبد و گرده و بواسیر و دفع دیدان و حب القرع و تقطیر البول و امراض رحم مطلقا و رفع صلابت آن و تقویت اعضا و حمول و دخان و استشمام رائحهٔ آن جهت نتو و برآمدگی رحم و تسکین اوجاع و اختناق آن و آشامیدن آن با اندک جندبیدستر و شراب جهت ادرار طمث مایوس العلاج بقوت نافع و آشامیدن آن با سرکه محلل و گدازندهٔ خون منجمد در معده و داخل سفوفات اطفال و سفوفات مقویهٔ معده معین بر هضم و تحلیل ریاح و قراقر مینماید واحتقان آن با ماء الشعیر جهت ذوسنطاریا و قرحهٔ امعا مؤثر آلات المفاصل و الاورام ضماد آن جهت تقویت اعضاء واوجاع مفاصل و اورام جاسیه و نقرس و عرق النسا و استحکام اعصاب و اعضای بارده بدستور شرب آن و ضماد آن با آرد جو و نطرون و موم جهت عرق النسا و نقرس و اوجاع مفاصل و تحلیل و انضاج اورام حاره و بارده و ضماد گداختهٔ آن در زیت جهت کوفته شدن عضو لحمی و شکستگی استخوان و ضربه و صدمه و سقطه و نضج خنازیر و تحلیل اورام جراحات و منع تورم آنها الجروح و القروح ضماد آن ملصق جراحات و مندمل آنها و رافع قوابی و داخل مراهم منبت اللحم کرده میشود و جهت التیام زخمها و تلیین و رفع کرم آنها مفید الزینة لطوخ آن منقی بشره و مانع سفیدی اظفار و رافع قوبا و برص و بهق السموم طلا و آشامیدن آن با افسنتین و شراب جهت نهش هوام سمی نافع مقدار شربت آن از نیم درم تا یک درم الخواص دخان آن گریزانندهٔ هوام و مار و عقرب و پشه و غیرها و مالیدن محلول آن در زیت بر درخت انگور رافع کرم آن و طریق استعمال آن آنست که در اکثر جاها در روغن زیت گداخته بکار برند مضر محرورین ازداخل مصلح آن سرکه و آب فواکه باردهٔ مطفیه مقدار شربت آن تا یک درم بدل آن زفت رطب و بعضی تیز گفته اند

* فصل القاف مع اللام *

* قلی بفتح قاف و فتح لام و الف مقصوره و بکسر قاف و سکون لام و یا نیز آمده و آنرا قلی الصباغین و شب العصفر نیز و در اصفهان کهلاو و در خراسان شخار و در گیلان و شیراز قلیا و بهندی سجی و ساجی و در کابل اشفار نامند * ماهیت آن چیزی است متخذ از اشنان سوخته بدین نحو که بر زمین اندک گودی میکنند و بر ان اشنان تازه بسیار جمع میکنند و بالای آن نی و خار با هیمه آتش میزنند اندک رطوبتی از ان سیلان مینماید و در ان مجتمع و منجمد میگردد چنانچه در اشنان ذکر یافت و هرچند در ان اشنان رطوبت و چسپندگی زیاده باشد زیاده بعمل میآید تا آنکه مانند قرصی بگردهٔ بزرگی و الا مانند حبهای بزرگ و کوچک میباشد و از نبات رمث و رمرام نیز بعمل میآورند و در بلاد کرمان و روم و ملتان خوب بعمل می آید و رومی بهتر و قرصهای آن بزرگ و صاف و ملتانی اکثر ریزه با خاکستر آمیخته و ممسوح گشته که در ملتان نیز از اقراص بعمل می آید و در جائیکه گیاه آنرا می سوزانند ظرفی سفالی شبیه بدیگچه دفن مینمایند که رطوبت سائله از ان در ان جمع و منعقد گردد و آن بسیار خوب میشود و بهترین این صاف سیاه براق شبیه بحجر الرحی است که قرف نامند و بعد از ان ممزوج برمث و رمرام آنچه مانند خاکستر سیاه که در ان پارچهای کوچک باشد زبون و جزو اعظم صابون است

* طبیعت آن در چهارم گرم و خشک و با قوت سمیت * افعال و خواص آن جالی و محرق و اکال و اقوی از ملح بورانیه اعضاء الغذاء چون آنرا هفت مرتبه در آب حل کنند و بخرقه تصفیه نموده منعقد سازند آشامیدن یک قیراط آن جهت تقویت معده و انهضام طعام و آوردن اشتها و قطع بلغم و رفع قی مایوس العلاج و تحلیل ورم طحال العین اکتحال آن رافع بیاض چشم حیوانات القروح و الثآلیل و غیرها طلای آن خورندهٔ گوشت زائد زخمها و زائل کنندهٔ ثآلیل و نواصیر و برص و بهق و جرب

وطب وضعف المضار یکی از آن کشنده در همان روز ودو درم آن در ساعت وقابل العلاج نیست وبالجمله مداوای آن مداوای صابون خورده وآشامیدن ادهان وامراق چرب ورقیق نمودن است ورا طلیه استعمال آن بتنهائی ممنوع است بدون ادهان زیرا که محدث پیسی است که رفع آن دشوار است وچون آنرا در روغن حل کنند وبر آنکو ریها شند بزودی آنرا مویز کرداند وملح قلی در حرف المیم مع اللام در املاح انشاء الله تعالی خواهد آمد *

* قلانش * بفتح قاف ولام والف وضم نون مشدده وشین معجمه * ماهیت آن نباتی است مسمی بخوخ المروج جهت مشابهت بآن در رنگ وبرگ وشاخها مگر آنکه برگ این از آن کوتاه تر واندک عریض تر وکرههای قصبا این نزدیک بهم ومنبسط بر روی زمین بخلاف آن واهل مصر بجای چوب در استسقای آب استعمال مینمایند وبسیاری آب نیل را بدان میکشند وبزراعت وغیرها میل مند ومزهٔ آن تفه با اندک لزوجت است * افعال وخواص آن شیخ ابن بیطار گفته عصارهٔ آن چون بیاشامند جهت نفث الدم سینه وجهت نزف الدم نیز حمولا نافع وفعل آن درین باب مانند دوائی است که یونانی لوسیماخیوس نامند ودر حرف اللام مع الواو مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی وگویا نوعی از آن است ودر غیر مصر من آنرا ندیدم *

* قلب * بفتح قاف وسکون لام وباء موحده لغت عربی است بفارسی دل وبلاطینی مطس بومیون نامند * ماهیت آن عضوی مرکب معروف از اعضای حیوان است واول عضوی است که تکون می یابد بنا بر قول واصل ومبدا ومعدن حرارت غریزی وروح حیوانی است واهل اکرم ترین همه اعضا است وآخر همه اعضا از حرکت میماند وسرد میگردد وگوشت آن بسیار صلب وبطئ الهضم اولی اجتناب از آن است مگر عند الضرورت وبهترین آن دل حیوان کم سن جوان فربه صحیح المزاج است وبهترین از مواشی دل گوسفند وبزکم سن بصفات مذکوره واز طیور دل دجاج جوان فربه خالی از مرض واز قلوبیه طیور آبی احتراز انسب * طبیعت آن مطلقا گرم وخشک وگرمی طیور زیاده از گرمی غیر آن وخشکی بری زیاده از اهلی وطیور آبی بسیار گرم تر از غیر آبی * افعال وخواص آن مقوی دل ورافع خفقان ودیر هضم وردی الغذا مصلح آن مهرا پختن ومطنجن آن با شحم وروغن وبا آبکامه وسرکه خوردن وبا کباب رقیق بروغن کنجد ویا بادام وبا سرکه وانجدان وفلفل وزیره وصعتر وبالای آن سرکه وآبکامه آشامیدن ونیکوغذائی است از برای اصحاب کد وریاضت العین نطور روا کتحال خونابه که درهنگام کباب کردن از آن می چکد در رفع شبکوری مجرب دانسته اند قلب هر حیوانی در طی آن ذکر شد ومیشود انشاء الله تع

* قلب * بضم قاف وسکون لام وباء موحده بعجمی اندلس بجس افراغیه بمعنی کاسر الحجر وبیونانی لیابس نومن یعنی بزر حجری وبفارسی سنگ سبوبه نامند وسلیمان بن حسام گفته که این نبات را بصلب که یکی از اسمای فضه است نامیده اند برای صلابت وسفیدی رنگ تخم آن ونواب علویخان مرحوم مغفور نوشته اند که گمان میبرم که این تخمی باشد که بهندی آنرا تخم پنوار نامند وکسیکه آنرا کلتهی دانسته غلط کرده جهت آنکه کلتهی حب القلت است بتای مثناة فوقانیه نه باء موحده ونیز غلط کرده اند کسانیکه آنرا ماش هندی دانسته اند وبیان حب القلت در حرف الحاء مع الباء مذکور شد وپنوار را در بنگالی چکوند نامند وچکوند نیز در حرف الجیم مع الکاف ذکر یافت وسنگ سبوبه نیز در حرف السین * ماهیت آن سلیمان مذکور نوشته که در بلاد اندلس کثیر الوجود است ودر غیر آنجا از مواضع دیگر از بلاد شام که من سکنی داشته ودیده ندیده ام مگر بدیار بکر بظاهر مدینه آمد برابر برج زاویهٔ معروف ببرج صالح در فصل خریف وکسی توهم نکند که این همان حب القلب است که در حرف الحاء مذکور شد * ماهیت آن گفته اند حب نباتی است برگ آن شبیه ببرگ زیتون واز آن بلند

تروعريضتر ونرمتر وازان آنچه نزديک بزمين است مفروش بران وشاخهاى آن باريك ايستاده تا بيكذرع وزياده وكمتر ازان شبيه بادخر وصلب وبراطراف شاخهاى آن چيزى شبيه بساق منقسم بدو قسم وبران بركهاى ريزه وما بين بركها تخم آن وآن سفيد صلب مدور شبيه بكرسنهٔ كوچكى منبت آن زمين هاى خشن واماكن عاليه وانطاكى كفته تخم آن سياه رنك با خشونت ودركوهستان درهنكام بودن آفتاب در برج اسد ميرويد * طبيعت آن درسوم كرم وخشك وانطاكى دردوم دانسته * افعال وخواص آن اعضاء اصل رجهت سرفهٔ بارده مزمن وربو وضيق النفس اعضاء الغذاء والنفس جهت فواق رطوبى واسهال وادرار بول وبا شراب عسل جهت سنك كرده ومثانه ورفع احتباس بول وحيض وضماد آن جهت دواشير نافع المضار بغايت مضعف باه ومجفف منى مصلح آن مغز چلغوزه مقدار شربت آن تا سه درم است

قلت * قلت * بضم قاف وسكون لام وتاء مثناة فوقانيه معرب از كلتهٔ هندى است وبفتح قاف وكسر آن نيز آمده بسريانى قلتا وبيونانى اقونيا وبرومى تواليقى نامند ودر حرف الحاء مع الباء در حبوب ذكر يافت

قلسوفوديون * قلسوفوديون * بفتح قاف وسكون لام وضم سين مهمله وسكون واو وضم فا وسكون واو وكسر دال مهمله وضم ياء مثناة تحتانيه وسكون واو ونون لغت يونانى است * ماهيت آن نباتى است صغير بقدر يكشبر مستعمل در بخورات منبت آن ما بين سنكها برك آن شبيه ببرك نوعى از نمام كه آنرا ازقلس نامند وكل آن شبيه با رجل الغراب متفرق بعضى از بعضى مانند كل فرابيون * طبيعت آن درسوم كرم وخشك وباجوهر لطيف محرق * افعال وخواص آن آشاميدن نبات وطبيخ آن جهت نهش هوام وشدخ عضل وتقطير البول وادرار طمث واخراج جنين وقطع ثاليل كه آنرا بيونانى افروخودوس نامند مؤثر چون چند روز بدان مداومت نمايند

قلفونيا * قلفونيا * بضم قاف وسكون لام وضم فا وسكون واو وكسر نون وفتح ياء مثناة تحتانيه والف مقصوره لغت يونانى است بفارسى زنكبارى نامند * ماهيت آن كفته اند صمغ صنوبر است مطلقا وبعضى كفته اند صمغ صنوبر برى است كه بيونانى توفا نامند وآن صمغ راتينج است كه خود بخود سيال باشد چون طبخ دهند آنرا انجماد يابد قلفونيا نامند وشيخ ابن بيطار كفته غلط كرده اند كسانيكه آنرا راتينج بعينه دانسته اند بكمان آنكه راتينج علم است براى تمام اقسام آن واين خطا است بلكه مخصوص بصنفى از اصناف آنست كه بطبخ انجماد يافته باشد وبغدادى كفته كه قلفونيا صمغ صنوبر است وسه نوع است يكى سيالى كه منعقد نميشود مانند قطران وبعضى آنرا قطران نامند ونوع دوم صلب ونوع سوم آنست كه بعد طبخ صلب ميكردد واين فى الحقيقة قلفونيا است وانچه شامل جميع اصناف است راتينج است وراتينج را راتيانج نيز نامند وراتيانج در حرف الراء مع الالف ذكر يافت

قلقاس * قلقاس * بفتح دو قاف درميان هردو لام ساكن والف وسين مهمله لغت عربى است وكفته اند بضم اول لغت رومى است وبسريانى قلقاسى وبرومى اوذى تغس وبهندى اروى وبدكهنى چمكدلا وبنكالى كچونامند * ماهيت آن ابن بيطار وبغدادى نوشته اند نباتى است كه نزديك آبهاى ايستاده ميرويد برك آن املس بزرك شبيه ببرك موز وازان درطول كمتر وكوچكتر وهربركى را ساقى علىحده ازيك بيخ رسته نهايت بسطبرى انكشتى وبيخ آن ببزرگى ترنجى وكوچكتر ازان نيز بقدر زردكى ظاهر آن مائل بسرخى وباطن آن سفيد وطعم آن با قبوضت وحدت وبورقيت ولزوجت كامن وچون درآب جوش دهند وآب آنرا چند مرتبه تبديل نمايند پس طبخ دهند قبوضت وحدت وبورقيت آن زائل زائل يد ولزوجت

کامنهٔ آن زائل گردد و برگ نیز میباشد ولیکن غیر مستعمل و آنچه در بنگاله میشود وذبداة شداة بیخ جنگلی بری آن که نزدیک آبها وکودها خود روا ست کچو نامند شبیه بدان است که ذکر یافت وشاخهای آن تاقد ری ناودانی شکل رسته مدور وبتدریج باریک شده تا ببرگ پیوسته و بهر بوته را نهایت تا چهار شاخ و برگ آن فی الجمله شبیه بکشتی کوچکی که یکطرف آن باریک وطرف دیگر آن عریض ودر جوف آن در ایام بارش وشبنم اندک اندک آبی میماند ومنبت آن کنار آبها وزمینهای نمناک ونهایت بلندی شاخهای آن تا یک ونیم ذرع وبعد بزرگ شدن آن از بیخ آن ساقی میروید وبرسر آن کلی زرد رنگ طولانی وبوی آن شبیه ببوی زرد چوبه ورنگ آن نیز برنگ آن وتخمی ندارد واین نوع کم مستعمل وکم کسی میخورد جهت آنکه حدت وبورقیت ولزوجت بسیار دارد وبجوشانیدن در آب وطبخ بنحو مذکور بالکل زائل نمی گردد وبرگ آنرا نیز پخته میخورند وآن نیز با حدت ولزوجت بسیار است وبیخ بستانی آنرا که بهندی اروی نامند کوچکتر وبرگ این بزرگتر وعریضتر وحدت وبورقیت ولزوجت آن کمتر ولهذا اکثر مستعمل وماکول بنحو مذکور که اولا در چند آب جوش داده وتبدیل نموده پس در روغن و پیاز بریان کرده آب داخل کرده پخته وابازیر حارهٔ طیبه وزرد چوبه داخل نموده میخورند لذیذ میباشد وبا گوشت لذیذتر وبعضی که در پختن بسیار صاحب وقوف اند اول در آب زرد چوبه انداخته که خوب رنگین شود یکمرتبه در ان آب جوش میدهند که رنگین گردد ولیم خام آنرا در روغن و پیاز بریان میکنند بعد ازان در آب کداز کرده ترشی انبهٔ خام تازه یا خشک واگر نباشد ترشی لیمو یا تمر هندی بقدر ذائقه واندکی فلفل سرخ داخل کرده ساده بدون گوشت یا با گوشت پخته میخورند بسیار لذیذ مثل مغز قلم میشود ودر حین طبخ لزوجت آن زائل میگردانند وبریان نمودن در روغن نیز واین را نیز * طبیعت آن کلی مانند آنست مطلقا در اول گرم ودر دوم تر ودر اول نیز خشک گفته اند * افعال وخواص آن بغایت مسمن بدن ومحرک باه دانسته اند اعضاء اصل رجهت سرفه وخشونت سینه وحنجره اعضاء الغذاء والنفض سریع الهضم ورافع سحج امعا واسهال وپوست آن در حبس اسهال اقوی وجهت استسقا ولاغری کرده واسهال صفرا ومای اصفر وما نبت برفق وادرار بول خصوصا عصارهٔ نبات آن وتناول برگ وشاخ مطبوخ آن نافع المغارد برهضم ومولد سودا ومصلح آن عسل وسکنجبین وادویهٔ خوشبوی مانند دارچینی وقرنفل وبعضی آنرا با سرکه وخردل مرتب مینمایند واین هنگام سریع الهضم والخروج میباشد از معده ونوشته اند که آنرا تخمی میباشد ود وافعال قریب بتخم کرنب مقدار شربت از تخم آن دو درم وعصارهٔ نبات آن از ثلث رطلی تا بدو ثلث ونوعی از قلقاس میشود صلب مستدیر که هرچند طبخ نمایند پخته نمیگردد وضماد آن جهت نضج اورام ود رو روسوختهٔ آن جهت اندمال قروح وقلاع وتقویت موی موثر *

قلقدیس

* قلقدیس * بفتح دو قاف ولام ساکن در میان وکسر دال وسکون یاء مثناة تحتانیه وسین مهمله د رماهیت آن اختلاف است اکثری زاج سفید وبعضی زاج سرخ وبعضی زرد وبعضی نوعی زاج سفیدی که بفارسی آنرا زاج شتر دندان نامند دانسته اند وبعضی گفته که آنرا بفارسی شوغار وبیونانی حلقیس نامند وتحقیق آنست که قلقدیس سه صنف میباشد صنفی سفید سبک زود شکن واین تند ترین وبهترین اصناف است وصنف دوم کثیرا لارضیت غلیظ خشن ورنگ آن مائل بکبریت واین را بیونانی مالیترا با نامند وصنف سوم نرم متساوی الاجزا وسست وچون آب بدان رسد سیاه گردد واین را زاج الاساکفه نامند ود رحرف الزای المعجمة مع الالف بتفصیل ذکر یافت *

قلقطار

* قلقطار * بفتح دو قاف درمیان لام ساکن وفتح طاء مهمله مشاله والف وراء مهمله درماهیت آن اختلاف است اکثری زاج اصفر وبعضی نوع زاج سفید شتر دانسته اند وبعضی زاج اصفر مائل بحمرت دانسته اند وبهترین آن خالص بسیار زرد وبراق مانند زرنیخ زرد شکن آنست ودر زاج نیز ذکر یافت *

قلقل

* قلقل * بکسر دو قاف وسکون دو لام وبضم هر دو قاف نیز آمده لغت عربی است وآنرا قلاقل وقلقلان بضم قاف اول وبزر رمان بری وبفارسی انار دانهٔ دشتی وبهندی کوارچکنه نامند وبمعنی آن کوبند مغاث است درماهیت آن اختلاف است بقول اکثر آنکه نباتی است شبیه به نبات تنب وساق آن مائل بسرخی وشاخهای آن دراز وقصب متخلخل از آن اقوی از شاهدانج وبرگ آن زفر الرائحه وگل آن مائل بسفیدی وتخم آن در غلافی خشن ومستدیر وبزرگتر از نافل واملس وبیرون آن مائل بسیاهی ومغز آن سفید باحلاوت واندک لزوجت وپوست ساق آن سفید ومستعمل مغز آنست وبعضی آنرا حب السمنه دانسته اند ونه چنین است وآنچه مشاهده شده در بنگاله آنست که نبات آن بکذرع دست باندک ساق باریک وشاخهای باریک زوج زوج متصل بهم برگهای آن رسته وبرگ آن شبیه ببرگ یاسمین واز آن کوچکتر بر سر شاخه که کوچکتر است واز شخصی ثقه استماع یافته که نبات آن از قبیل نجم وبیاره درهم پیچیده بر زمین مفروش وبرگ آن شبیه ببرگ مرزنجوش وثمر آن بقدر فلفلی وملون وسیاه رنگ وبنقطه سفید بر بالای آن وسه عدد پیوسته بهم متصل بهم آن در غلافی سه پهلو شبیه بغلاف کاکنج بر سر شاخیکه باریکتر است ودر خامی سبز میباشد بعد آن سرخ رنگ باریک * طبیعت آن در دوم گرم وتر با رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن بغایت مقوی باه ومنعظ ومسمن بدن هر نوع که استعمال نمایند خصوصا با کنجد ونبات وبا فانید وبا عسل سرشته ومصلح حال کرده ومثانه وزائل کنندهٔ احتراق اخلاط معدار شربت بریان کردهٔ آن از قبیل تا یک اوقیه وازکوبیدهٔ آن تا نیم اوقیه المضار اکثار آن مصدع ومضر معده ومورث هیضه مصلح آن بریان نمودن وبا سکنجبین وبا قند وعسل خوردن بدل آن بوزن آن تودری سفید وبا حب الصنوبر وبا مغاث ونیم وزن آن ابهل وچهاردانگ آن مغز تخم خیار زه است

قلومس

* قلومس * بضم قاف ولام وسکون واو وضم میم وسین مهمله لغت یونانی است بمعنی اذان الدب ورازی بوسیر دانسته * ماهیت آن نباتی است وپنج صنف میباشد وماهیز هرج نوعی از آن است صنف اول سفید وبرگ آن نیز سفید ونر وماده میباشد وبرگ مادهٔ آن شبیه ببرگ کلم وسفیدتر وعریضتر از آن وساق آن بقدر ذرعی وزیاده بر آن وچیزی مانند پشم بر ساق آن وگل آن مائل بزردی وتخم آن ریزه بعضی آن دراز وسطبری انگشتی ونر آنرا برگ درازتر وباریکتر از مادهٔ صنف دوم برگ آن سیاه وعریضتر وبزرگتر از صنف اول صنف سوم شاخهای آن بسیار دراز وبی ساق وبرگ آن شبیه ببرگ مغرجل وبر سر شاخهای آن تیغهای ملون وگل آن زرد طلائی صنف چهارم برگ آن شبیه ببرگ انجیر واز آن کوچکتر بی ساق وملاصق زمین صنف پنجم برگ آن بزرگ وغلیظ وبا رطوبت چسبنده وتند بو وساق آن زیاده بر ذرعی وگل آن سفید مائل بسرخی وتخم آن ریزه زنبوره رنگ وملون وبا حلاوت وتلخی واین صنف محتمل که نبا کو باشد وآن در حرف الباء المثناة الفوقانیه مع النون ذکر یافت * طبیعت همه اصناف آن گرم وخشک در سوم * افعال وخواص آن معالل وحالی وباقوت قابضه وریشهای آن در افعال قائم مقام ماهیزهرج است اعضاء الصدر والغذاء والنفس مدر بول وبا منفال ازدیخ سفید وسیاه آن جهت منع سیلانات وبا شراب جهت منع اسهال وطبیخ آن جهت سرفهٔ بارده وضیق النفس وشکاف عضل الاورام وحرق النار والسم ضماد برگ مطبوخ صنف سوم آن جهت اورام بلغمی وورم چشم وبا عسل وشراب جهت

شقاقلوس وجراحات وگزیدن عقرب وضماد برگ صنف تر آن جهت سوختگی آتش مضر گرده مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن الاغورس است *

* قلوماین * بضم قاف ولام وسکون واو وفتح میم والف وضم یاء مثناة تحتانیه ونون لغت یونانیست وآنرا شجرة ابی مالک واهل دمشق صابون القاف وصابون الثیاب وظفر القط نیز نامند * ماهیت آن نباتیست جبلی وبستانی ساق آن مربع شبیه بساق باقلا وبرگ آن شبیه ببرگ لسان الحمل وبرساق آن غلافها واطراف بعضی مائل بطرف بعضی وگل آن شبیه بگل سوسنی که بیخ آنرا ایرسا نامند وبعیاً ت حیوانیکه آنرا اربع واربعین گویند بهترین آن جبلی وگاه از نبات آن نیز مانند آنکه از بیخ آن عصاره میگیرند اخذ مینمایند * طبیعت آن سرد وخشك * افعال وخواص آن حابس رعاف ونفث الدم سینه ونزف الدم معده ورحم وضماد برگ نرم کوفتهٔ آن جهت الزاق جراحات در ابتدای حدوث والتیام آنها مجرب *

* فصل القاف مع المیم

* قمری * بضم قاف وسکون میم وکسر راء مهملة ویاء نسبت منسوب بقمر است که نام بلدی است از بلاد مصر وگفته اند که آن بلد اسکندریه است جهت مشابهت رنك این بخاک آن بلد وواحد آن قماری آمده وگفته اند جمع اقمر است مانند احمر وحمر یا جمع قمری است مانند رومی وروم وزنجی وزنج ومادهٔ آن را قمریه نامند ونر آنرا ساق حر وجمع قماری غیر منصرف است وآنرا بهندی تو تورو نامند * ماهیت آن مرغیست از فاخته کوچکتر وبا طوق وبسیار مانوس وخوش منظر وخوش آواز وگفته اند که لفظ یا کریم کامل الحروف از صوت آن ظاهر میگردد ونوع میباشد سفید وزرد واز غرائب آثار آن آنکه ابن اثیر در تاریخ خود نوشته که از جملهٔ هدایا که بعضی ملوک بقاع هند هدیه برای سلطان محمود سبکتکین فرستاده بودند قمری بود که چون طعام زهردار را میدید چشمهای آن سرخ واشك از آن جاری و متحجر میگشت وچون آن حجر را سوده بر جراحات دهن کشاده میپاشیدند بزودی چاق میشد * طبیعت آن در دوم گرم وخشك * افعال وخواص آن موافق مبرودین ومرطوبین ومولد خلط فاسد واکثار آن محدث وسواس وجذام مصلح آن ادهان وادویهٔ لطیفه است قدیدین بدهن آن باعث سرعت حرکت اطفال وتخم آنرا چون بطفل بپاشانند باعث سرعت تکلم آنست قبل از هنگام آن اهل الخواص گفته اند بودن آن در خانه باعث عدم تا ثیر سحر ورد آن وچشم بد است از صاحب آن خانه

* قمقام * بفتح قاف وبضم نیز آمده وسکون میم وفتح قاف والف وصم وقمل بفتح قاف وسکون میم ولام * ماهیت آن دو حیوان کوچك اند که در بدن انسان وغیر انسان بهم میرسند وفرق میان هردو آنست که قمقام را پایهای بسیار است وبه بیخ موی میچسپد وواحد آنرا قمام مینامند وقمل شش دست وپا دارد وبدن انکك میکرد وسر ودم آن باریک وسفید رنك وانچه در موی بهم میرسد اغبر وسیاه رنك وگفته اند رنك آن برنگ موی میباشد که دران تکون می یابد از سیاه ومیگون وسفید وغیرها ومادهٔ آن زیاده از نر آنست وقمل را بفارسی شپش وبترکی بیت وبهندی جوئین نامند ومراد از مطلق آن قمل انسان است ومادهٔ تکون آن عرق حادث از کثرت فضلات رد یه وکثافات مجتمعه در بدن انسان وقلت ویاعدم اغتسال بدن وثیاب وعدم تنظیف آنها است وقوت مزاج بدن وهر چند مادهٔ آن زیاده تکون آن زیاده در موهای سر وریش وآلها سهای چرک کهنه تکون آن زیاده میباشد خصوصا در زمستان وکثرت آن باعث لاغری بدن میگردد ومرض است ودر ابدان نقیهٔ لطیفه والبسهٔ پاکیزه تکون آن کم میباشد بلکه نمیباشد * افعال وخواص آن چون شش شپش زنده را در سوراخ با قلا کنند

وبلع نمایند جهت رفع حمی ربع مجرب گفته اند و چون در سوراخ احلیل کنند ادرار بول کند از رفع احتباس آن نماید و چون زن حامله در کف دست خود گذارد و بر ان شیر بدوشد اگر را در رود و حرکت کند حامله به پسر است و الا بدختر و بعضی گفته اند که اگر بمیرد حامله به پسر است و الا بدختر و اند اختن شپش زنده موجب نسیان است بلکه باید که بکشند و باید از زنده رها کردن آن بر بدن مولود در حین ولادت با آب زیره باعث آنست که در تمام عمر قمل در بدن او تولد نکند و چون در بدن شپش بسیار بهم رسیده باشد دفع آن آنست که جامه را بزیبق آلوده بپوشند و یا زیبق بر بدن بمالند و یا زیبق با حناء در ساعت دفع آن کند و شستن سر با آب تخم شریفه که ثمر هندی است که سائیده با آب مخلوط کرده سر را با آن بشویند بزودی رفع شپش آن می نماید اما باید که چشم را بپوشند و محافظت نمایند که داخل آن نشود که باعث سوزش بسیار و تورم آن میگردد و از خواص آنست که نزد قرب موت از انسان میگریزد و چون قمل بسیار جمع نمایند و از ان حریشم سازند قوی تر چسپنده تر میباشد از حریشهای دیگر و گفته اند کمل متولد در حبوب آشامیدن نیم درم آن جهت ترحة رئه و تفتیت حصاة نافع و این از جملهٔ محالات است زیرا که این مقدار بهم رسیدن متعذر است

* فصل القاف مع النون *

* قنا * بفتح قاف و نون و الف مقصوره لغت عربی است و بر چند معنی آمده از ان جمله بمعنی نیزه و جمع آن قنوات و قنی بکسر قاف مانند جبل و حبال و بعضی اطبا گفته اند که بفتح و بقصر قصب است و واحد آن قناة به ها است و جمع آن قنوات و بر عود اطبا شیر بمعنی قصب آن نیز اطلاق مینمایند و بر شجرة الاشق نیز گفته اند خود اشق است و گفته اند نوعی از اذاذ وطالیس است و نیز گفته اند اسم نباتی است برگ آن شبیه ببرگ نعناع و معروف نزد عامهٔ عرب بکلخ و نزد بعضی بر جاوشیر یابسه و کلخ در حرف الکاف مع اللام ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد *

* قنابری * بضم قاف و فتح نون مشدده و الف و فتح باء موحده و راء مهمله و الف مقصوره لغت عربی است و گفته اند لغت نبطی است بضم قاف و فتح نون مخففه و الف و کسر باء موحده و راء مهمله او نیز آمده و نیز آنرا بعربی غملول و تملول و لحلوف و رقوق و شجرة البهق و بیونانی قیفیمالون و برومی قبار و مدروس و بخراسانی برغشت و بفارسی بوزند و بغندو بشیرازی سبزه و سوده و باصفهانی مرجه نامند * ماهیت آن نباتی است که در اول ربیع میروید و تا آخر آن میماند و بغدادی گفته از بقول صحرائی است و برگ آن کوچک تر از برگ کاسنی صحرائی و با اندک حدت و تلخی و گل آن سفید باریک و تخم آن اغبر رقیق و نواب مغفور مبرور نوشته اند برگ آن شبیه سرمق است ولیکن املس نیست بلکه زغب خفیفی دارد و صاحب تحفه نوشته برگ آن شبیه باسفاناخ و با اندک تندی و تلخی است بقل رشیری و ساق آن باریک و گل آن سفید ریزه و تخم آن در غلافی بقدر نخود در هر غلاف چهار عدد بسیار شبیه بخردل بهترین آن تازهٔ آنست که در شاخهای آن اندک سرخی باشد * طبیعت آن گرم در اول و خشک در آخر آن و بعضی در دوم خشک گفته اند * افعال و خواص آن لطیف و جالی و مفتح و از اد ویهٔ نافعه است جهت مبرودین و محرورین هر دو و اعضاء الصدر و الغذاء و النفض منقی سینه و رئه از کیموسات غلیظه و مفتح سدهٔ کبد و طحال و مدر بول و حیض و شیر و عرق و آشامیدن آب آن اطلاق طبیعت و رفع یرقان و مغص و اخراج کیموسات غلیظه مینماید و ضماد آن جهت بواسیر و مغص و تحلیل صلابات رحم نافع الزینة جهت کلف و بهق و وضع بهترین دوائی است ضماداً و شرباً و گفته اند خوردن آن باندک زمانی و قلیل ابامی وضع را زائل میکرده اند و بد ستور تدهین آن جهت امراض مذکوره و زخم بستان السموم ضماد آن جهت نهش جمیع هوام سمی

مؤثر المضار مولد سودا خصوصاً نمک پروردهٔ آن مصلح آن طبخ و بریان نمودن آنست در روغنها مانند روغن بادام و کنجد وغیر آن و گفته اند مصلح آن هلیلهٔ کابلی و شکر است *

* قنب * بکسر قاف و فتح نون مشدده و باء موحده و بضم قاف نیز آمده لغت عربی است و گفته اند معرب از کنب فارسی است و آنرا ابق و بیونانی دیفرونس و بسریانی قنبیرا و برومی کتانی و بفارسی کنب و بنگ و بهندی بهنگ بجفای ها و باصطلاح ورق الخیال و جز و اعظم و حشیش و حشیشة الفقرا و نشاط افزا و فلک تاز و عرش نما و حبة المساکین و شهوت انگیز و مونس الهموم و چترا خضر و زمرد رنگ و برگ سبز و شیرازی و امثال اینها نامند و بیعقوبی ریدوس و قنابس و قنابوس نیز نامیده و گفته اند پوست ساق آنرا قنب نامند و از آن مانند کتان ریسمان و البسه سازند اما پوشیدن لباس آن جائز نیست جهت آنکه مفسد مفاصل و محدث لاغری است و کاغذ از آن خوب ساخته میشود چنانچه در کشمیر از آن کاغذ میسازند بسیار خوش قماش برابری با کاغذ ابریشمی میکند و شکوفه و غبار زغبی و شبنمی که بر آن می نشیند و غلیظ و چسپنده است همه را جمع مینمایند و چرس مینامند و در سر غلیان میکشند تخدیر و سکر بسیار می آورد خصوص شبنم آن و آن هرچند چسپنده تر و غلیظ تر و منجمد تر باشد قوی تر است و بسا است که بسبب کمال قوت هلاک میکرداند کشنده خورد را * ماهیت * آن نباتی است معروف و در اکثر بلاد بهم میرسد مانند هند و کشمیر و بنگاله و زنج و روم و فارس و عراق و غیرها و گفته اند بترتیب مذکور هر یک اقوی از دیگر اند و عراقی و بنگالی از همه ضعیفتر و بعضی فارسی را اقوی از رومی گفته اند و هر یک بری و بستانی و جبلی میباشد و بری و جبلی اقوی از بستانی اند و بستانی فی الحقیقت قنب است زیرا که پوست آن جدا میگردد و درخت آن بلند تر تا به پنج ذرع و ساق آن مجوف و شاخهای آن باریک و بر آن برگها پنج یا شش یا هفت تا نه و اکثر فرد میباشد و بسیار سبز رنگ و با خشونت و گل آن سفید رنگ باریک و تخم آن مدور و آنرا شهدانج و بفارسی شاهدانه نامند و بری و جبلی آنرا درخت کوتاه تر از بستانی و لحای آن خوب جدا نمیگردد و بدشواری اگر قلیلی بعمل آید بکار امور مذکوره نیاید و شاخهای آن شبیه بخطمی و سیاه رنگ و برگ آن نیز مانند برگ بستانی و از آن خشن تر و سیاهی آن کمتر از بستانی و سفیدی بر آن غالب و گل آن سرخ و ثمر آن مانند فلفلی شبیه بحب السمنه و بعضی خود حب السمنه دانسته اند و بیخ آنرا مغات و شیخ ابن بیطار گفته قنب دو نوع میباشد بری و بستانی و نوع ثالثی که آنرا قنب هندی نامند و ندیدم من آنرا مگر در مصر و آنرا حشیشه نامند و در بساتین زراعت مینمایند و بسیار مسکر است یک درم آن زیاده بر آن از حد سکر بدر برده بر عونت و اختلاط عقل و جنون منجر میسازد و بسا است که هلاک میگرداند و بالجمله انواع ردیهٔ آن بسیار است از مجنن و غیر آن * طبیعت برگ آن مرکب القوی و در سوم سرد و خشک با حرارت لطیفهٔ قلیله و برودت کثیفهٔ غالبه و تخم آن گرم و خشک در سوم و پوست آن سرد و خشک و در غایت رداءت و لحای آن سرد و خشک با عتدال * افعال و خواص آن از جملهٔ اشجاری است که برگ آن بسبب مرکب بودن قوای آن اولا فرح و سرور و نیکوئی رنگ رخسار و سکر می آورد بجز وحار لطیف و تخدیر حادث از جزو بارد و بعد زوال و تحلیل جزو حار لطیف و ظهور آثار جزو بارد کثیف ضد افعال مذکوره از آن ظاهر میگردد و نیز بسبب جزو حار خیال و فکر را لطیف و دقیق میگرداند و عطش و اشتهای طعام و شهوت باه را بالعرض زائد میگرداند و بالاخره بالعکس و باعث تکدر روح دماغی و ظلمت بصر و ضعف آن و جنون و مالیخولیا و جبن و خوف بسیار و استسقا و امثال اینها و ضعف باه و قطع آن میگردد جهت آنکه مجفف منی است و شیرینها مقوی فعل آن و ترشیها مبطل آن اعضاء الراس سعوط برگ بری آن منقی

دماغ و امثال بعصارهٔ برگ آن جهت رفع ابریه و شپش موی سر و قطور عصارهٔ برگ بری در دهن آن جهت تسکین درد گوش و کشتن کرم آن اعضاء الغذاء و النفس خوردن برگ آن نا شف رطوبات معده و حابس بطن و مدر بول و روغن را نافع و ممسک و مجفف منی و پوست آن قاطع باه و مجفف منی القروح و الجروح و الاورام و البثور و در ترکیب بومیله مجفف جروح و قروح رطبه و مندمل کنندهٔ آنها و ضماد طبیخ بیخ بری آن و ضماد برگ آن جهت تحلیل اورام حار و جمره و تسکین اوجاع اعضای عصبانی که در ان کیموسات فاسد ممالیده باشد مفید و چون برگ خشک آنرا نیم کوفته و اندک آبی بر ان پاشیده و گرم کرده بر برگ بید انجیر گرم کرده گذاشته بر خصیه بندند جهت قیلة الماء و تحلیل اورام آن نافع مقدار شربت آن یک درم و زیاده بر ان خصوصا از انواع ردیهٔ آن کشنده مصلح آن قی نمودن با روغن گاو و آب گرم تا آنکه در معده هیچ نماند و آشامیدن شراب حماض بسیار مفید و تخم آن مسکن غثیان و محلل ریاح کنندهٔ ریاح و مولد اخلاط ردی و قوی الاسخان و مصدع و قابض بطن و ممسک و مجفف منی الشمار مصدع و مظلم بصر و مضر معده مصلح آن بریان نمودن و اکثار آن باعث قرحهٔ احشا مصلح آن خشخاش و سکنجبین شکری و شراب لیمو و گویند آب سرد و برف و شراب فواکه حامض است دهن شاهدانج که ماده روغن بادام کشند گرم و خشک و جهت درد گوش و اعصاب و تحلیل اورام صلبه و صلابت رحم و طوراً و نمو بینها نافع و آشامیدن آن مجفف منی است بدانکه اهل هند خصوص فقرای ایشان ولوع بسیار در آشامیدن آن دارند و بگمان فاسد خود معتقد آنند که همه را طول و خیال و فکر را زائل میگرداند چنانچه مقولهٔ بعضی از فقرا که خود را کامل و واصل میدانند این است که * بیت * بنگی زدیم و سر انا الحق شد آشکار * ما را بان گیاه ضعیف این گمان نبود * و اکثری ازین طائفه هر صبح و شام برگ آنرا سائیده و در آب حل کرده صاف نموده قدح ها آشامند و هر که از امثال ایشان وارد شان میگردد با و بمزید تواضع مینمایند و بعضی خشک نموده اند که بریان کرده زمانی طویل آنرا مضغ مینمایند لا تنهائی و یا با کنجد مقشر و یا سائیده با شکر معجون مینمایند و طرب و فرح بسیار میکنند جهت آنکه در ابتدا و اوائل حال قوای بدنی ایشان را تحریک میآورد و انواع اطعمهٔ کثیره میخورند و ملذ میگردند و هضم می یابد و بدن ایشان فربه میشود بکثرت اجتماع رطوبت پس ناچار مبتلا باکثر امراض صعبه میگردند مانند ضعف هاضمه و کثرت ریاح و قراقر بطن و سوء القنیه و تهیج اطراف و صورت و تغیر رنگ بشره و امثال اینها و ضعف باه و سقوط اسنان و تیز و کسالت و جبن و خیالات فاسده شیطانیه و سوء فکر و انداختن خود و جهال را بسوی عقیده و اباحت و زندقه و ترک عبادات و غیره و بعضی از ان معاجین میسازند و میخورند و بعضی برای اصلاح و تقلیل یبس آن در شیر جوش میدهند و آن شیر را ماست میسازند و کره آنرا گرفته در ترکیب استعمال مینمایند و بعضی سرشیر آنرا گرفته استعمال مینمایند نزد من آنرا با دوای دیگر داخل مینمایند و بعضیکه بسیار قوی میخواهند قدری از چرس آنرا داخل در ترکیب میکنند مانند معجون شرزه جاتی که مشهور بشرزه دخانی است که از دکهن ساخته احیانا میآورند که یک حبهٔ آن سکر بسیار میآورد و جزو اعظم آن روغن بنگ و چرس و ادهان و جواهر مفتحهای قوی مسکر بکار است

* قنبرة * بضم قاف و سکون نون و ضم باء موحده و فتح راء مهمله و به لغت عامی قنبرا است و جمع آن قنابر بفتح قاف و کسر باء موحده و بعربی ام الملیح و بفارسی چکاوک و چکاوک نیز و بیونانی بردالوس و برسد الوس و بلاطینی گارمه نامند * ماهیت آن مرغی است از جملهٔ عصافیر از گنجشک اندک بزرگتر و خوش منقار و خوش آواز و بر سر آن کاکلی و تاجی مانند طاوس می باشد و بهندی ... آن چون تربه آن ترجمه علیحده ذکر نمودن از عصافیر اختصاص آن باسم خاص است و سرب آن بدان

است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آب اسفیدباج و مرقهٔ آن ملین طبع و گوشت آن حابس و همچنین گوشتاب و لحوم سایر عصافیر و این اقوی از آنها است و مداومت کباب آن صالح الغذا و جهت صاحبان قولنج و اوجاع معده نافع و محرق مجموع آن جهت ذات الجنب و وجع فواد بسیار موثر مضر محرورین مصلح آن کاسنی با سرکه و میوه‌های ترش و با روغن بادام استعمال نمودن است

* قنبیط * بضم قاف و فتح نون مشدده و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و طاء مهملهٔ مشاله بفارسی کلم رومی و کلم کردنا مند * ماهیت آن نوعی است از کرنب و وجه عیلحده ذکر نمودن آن اختصاص معروف بدان بودن است و نزد عوام و اهل شام و بغداد مشهور به بعض العیا و است برگ آن شبیه ببرگ چغندر و از آن عریضتر و ضخیم‌تر و سبزی آن باغبریت و سرمئی رنگ و طعم آن با تلخی و شیرینی آمیخته و در وسط آن ساقی و بر بالای آن جمهٔ آن و بر اطراف آن برگها در هم مجتمع بشکل کله و در رنگاله در موسم زمستان تخم آنرا از فرنگ میآورند هر سال تازه میکارند بسیار خوب و لطیف و سفید و مجتمع و نازک ولذیذ میباشد و هرچند هوا سرد تر باشد بهتر میشود و بتعهد و تربیت بهتر و سفید تر و لطیف تر میگردد و بعضی مردم در وقت کوچکی برگهای آنرا در هم میبندند و در هنگام نزدیک بکمال رسیدن دیگچهٔ سفالی که بهندی هاندی نامند معکوس بر بالای آن میگذارند که کلهٔ آن در جوف آن بگنجد و آفتاب و شبنم بدان نرسد که آنرا فاسد سازد و ساق آنرا از نصفه بیشتر بگل میگیرند و بدان آب همیشه میدهند خوب و لطیف و بالیده میگردد و بقوت زمین و خوبی تخم بزرگ میگردد و بهترین آن تازهٔ سفید رنگ بازرد رنگ نازک خوب در هم پیچیدهٔ آنست و نوع و قسم دیگر از این میشود در برگ و ساق و تنه همه مشابه بدان الا آنکه برگهای خارج آن اندک بزرگتر و عریضتر و تیره تر رنگ و ساق برگ آن بنفش مائل بسرخی و رنگ برگهای قبهٔ پیچیدهٔ آن سرخ تیره مائل به بنفشی است و بهترین این نیز تازهٔ خوشرنگ نازک و خوب در هم پیچیدهٔ آنست * طبیعت آن مرکب القوی با رطوبت مائیهٔ غلیظه و حرارت مفتحهٔ لطیفه و مادهٔ ارضیهٔ کثیفه و گفته اند گرم در اول و خشک در دوم است * افعال و خواص آن با قوت مفتحه و محلله و منفخه و مدر بول و مولد خون سوداوی مکدر و مضعف دماغ و مضر و رد می الغذاء و نفاخ و مسدد و محدث نفخ در حوالی پهلو و شکم و بالخاصیت محلل خمار و مسکن آن و اکثار آن مولد اخلاط سوداویه و امراض سوداوی و افکار ردیه و خیالات فاسده و دیدن خوابهای مشوشه و مضعف دماغ و بصر بسبب تبخیر آن و آشامیدن ماء آن مانع مستی و تطول طبخ آن جهت اوجاع مفاصل نافع مصلح مضار آن در آب جوشانیدن و آب آنرا مکرر ریختن و مهرا پختن با گوشت فربه و روغن بادام و بازیت الانفاق و روغن گاو تازه بسیار بریان نمودن و با ادویهٔ حارهٔ لطیفه خوردن است و بعض آن نفاخ و مهیج قواق و زیاده کنندهٔ منی و معین بر جماع خصوصا چون بریان نمایند و با سرکه و زیت و آبکامه بخورند مولد سودا است زیاده از کرنب و تخم آن گرم و خشک و استعمال آن پیش از شراب یا با شراب مانع سکر و محلل خمار آن و مفسد منی است چون زن بعد از جماع با خود بردارد

* قنبیل * بکسر قاف و سکون نون و کسر باء موحده و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام گفته اند معرب کنبیلای فارسی است و یا معرب کمپلهٔ هندی در ماهیت آن اختلاف است بسیار بعضی گفته چیزی است رملی سرخ رنگ که از آسمان فرود می آید با شبنم در بعضی بلاد و بعضی گفته اند که شبنمی است که بر اراضی باد نشیمن می نشیند و با خاک ممزوج گشته پیدا میشد میگردد و بعضی گفته طینی است مانند طین معروف بطین الجلوذ که نزد باریدن باران ظاهر میگردد در خراسان و بعضی

گفته اند بزر ورملی است ظاهر آن سرخ و بعضی گفته اند تخم سرخس است ونواب حکیم معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند که بیشتر از کوهستان مابین هند وچین میآورند واز آورندگان استماع یافته که از درختی حاصل میکردند که آن درخت را مینشانند وبظن ایشان بزور آن اشجار است یا شبنمی که برانها می نشیند وانچه محرر رسیده آن است که مغز ثمر درختی است کوهی درخت آن شبیه بدرخت ... وبرگ آن نیز شبیه ببرگ آن واز آن بزرگتر وخارها و خارهای آن درخت بلند وثمر آن بشکل نارنجی و بر سر آن خاری ودر خامی سبز وبعد رسیدن سرخ میگردد وبعد کال رسیدن شگافته از جوف آن چیزی سرخرنگ تیره برمی آید وبر زمین میریزد مردم آنرا جمع نموده برمیدارند وهمان قنبیل است انچه غیر ممزوج بخاک است خالص وسبک وزن میباشد وانچه مخلوط بخاک ورمل است غیر خالص وسنگین والعلم عند الله تعالی

* طبیعت آن گرم وخشک در دوم ودر سوم نیز گفته اند وبا قوت قابضه شدیده * افعال وخواص آن آشامیدن یک درم تا دو درم سائیدهٔ آن با ادویهٔ مناسبه مخرج اقسام کرم معده وامعا وحب القرع بقوت ومسهل رطوبات لزجه واخلاط فاسده وجهت عرق مدنی وطلای آن نیز جهت امور مذکوره نافع مترا ... آن کهنرا وشیح ارمنی ومصطکی معده مصلح آن مصطکی وانیسون بدل آن ترمس وبرگ کابلی مقشر وسکبینج الجروح والقروح والجرب والقوبا ذرور نرم سودهٔ آن مجفف قروح رطبه والتیام دهندهٔ جراحات وسعفه وجرب رطب وبثور وتوباشه وطلاه آن لا معنون بروغن گل ویا روغن تخم ناکیسر بتخصیص سعفه وجرب وقوبای اطفال وبدستور تدهین آن وخوردن اطریفل ودوا ومعجون آن واستعمال مرهم آن واطریفل ودوا ودهن ومرهم ومعجون قنبیلی در قرابادین کبیر مذکور شد

* قنطوريون * بفتح قاف وسکون نون وضم طاء مهملهٔ مشدده وسکون واو وکسر راء مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت رومی است ونزد بعضی یونانی واصح آنست که معرب از قنطوریهٔ رومی است منسوب بقنطورس حکیم رومی جهت آنکه اول کسی است که معرفت بدان بهمرسانیده وبسریانی اسکیفیلاعی وبیونانی ارمیطورون وبفارسی ازبز رلونا وکریون نامند وگفته اند کریون اسم قنطوريون دقیق است وآن دو نوع است کبیر وصغیر ودر آخر ربیع میروید *

* قنطوريون كبير * که آن قنطوريون غلیظ وبیونانی قنطوریون طوما غا یعنی قنطوریون کبیر وبرومی نیز ... نامند

*ماهیت آن نباتی است ساق آن شبیه بساق حماض وخس وبه بلندی دو ذرع تا سه ذرع با شعبهای بسیار از یک بیخ رسته وبر سر آنها قبها شبیه بقبهٔ خشخاش ومدور وطولانی وگل آن سرمئی رنگ بدور شبیه بصوف وتخم آن شبیه بقرطم یعنی تخم کافشه وبا حرافت وبرگ نبات آن شبیه ببرگ جوز وسبز واطراف آن مشرف شبیه بدندانهای اره وبیخ آن سطبر طولانی تا بدو ذرع وصلب وسرخرنگ وبرا ... رطوبتی سرخ برنگ خون وطعم آن مرکب از حلاوت وحرافت واندک حلاوت ... وتیضی ورنگ عصارهٔ آن نیز سرخ مانند خون منبت آن زمینها ئیکه آفتاب بسیار برآنها تابد وکوهستانها وتلها وبیشهها وقوت آن تا ده سال باقی میماند ونواب معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند که قنطوریون صغیر کثیر الوجود است باراضی ما یعنی بلاد فارس وآن بری ونوع است بری که بر زمینهای سهل هموار وتلها وبراشجار میروید وگل آن سرخرنگ مائل ببنفشی است وبستانی آن نبات قویتر وبلندتر از بری وگل آن خوشبوتر ولطیف آن کمتر ودر سائر احوال مساوی بری ولیکن گل آن مختلف الالوان وعامهٔ اهل شیراز آنرا گل ... وگل قرنفلی نامند وگل آن تا قریب به نه ماه میماند وبیخ آن در زمین باقی میماند ودر ایام ربیع از سر نو از همان بیخ میروید وبیخ بری آن در زمین باقی نمیماند بلکه هر سال از سر نو در

اوائل ربیع میروید و در اوائل صیف گل و تخم میآورد و قوت آن تا دو سال باقی میماند * **طبیعت** آن در آخر دوم گرم و خشک و در سوم نیز گفته اند و عصارهٔ بیخ آن قویتر از سائر اجزای آن مستعمل * **افعال و خواص** آن محلل و قابض و جالی و بحسب اختلاف طعوم بیخ آن از آن افعال متضاده صادر میگردد از ادرار طمث و اخراج جنین مرده و افساد زنده و اخراج آن و تفتیح سدد و تنقیهٔ دماغ و سینه و امثال اینها از افعال حرارت که صادر از حدت و حرافت آنست و حبس نفث الدم و اندمال جراحات که از افعال برودت که بسبب قبض آنست و گفته اند چون لحم مقطوع را با آن طبخ دهند مجتمع میگرداند اعضاء الصدر و الغذاء و النفض جهت ضیق النفس و عسر آن و ربو و سرفهٔ کهنه و نفث الدم مزمن و درد پهلو و مغص و رفع سدهٔ کبد و طحال و قولنج بلغمی و استسقا و یرقان و صلابت کبد و طحال و ادرار بول و حیض و عسر ولادت و اوجاع رحم و فسخ عضل و عصب و قتل و اخراج دیدان نافع و فرزجهٔ آن جهت ادرار طمث و اخراج جنین مرده و الجروح و القروح و النواصیر ضماد تازهٔ آن بتنهائی و خشک آن بتنهائی و با مراهم جهت الزاق و چسپیدن زخمهای تازه و التیام و ختم جراحات تازه و ردیه کهنه و عمیقهٔ غائره و نواصیر و اوجاع عصب و فسخ آن و کسر اعضاء و عرق النساء بغایت قوی الاثر و در سائر افعال قریب بقنطوریون صغیر و از آن ضعیفتر مضر دماغ مصلح آن عسل و شیرینیها مقدار شربت آن تا دو درم و اگر تب نباشد با شراب و الا با آب بدل آن حضض و قنطوریون دقیق و عصارهٔ حب آن جهت امراض مذکوره نافع و شیخ ابن بیطار نوشته که انچه در بلاد لوقیا میشود عصارهٔ آن را گرفته بجای حضض استعمال مینمایند *

قنطوریون صغیر

* **قنطوریون صغیر** * که آنرا قنطوریون دقیق و بیونانی فطوریون طولبطون بمعنی قنطوریون دقیق و قنطوریون طرمقرون یعنی قنطوریون صغیر و بعضی آنرا ماسون مشتق از ملیس که بمعنی آب ایستاده است نامند جهت آنکه اکثر منبت آن کنار آبهای ایستاده است و در بطائح نیز میروید و بفارسی لوفای خرد و کربون نیز گویند * **ماهیت** آن نباتی است که بر کنار آبهای ایستاده و در بطائح میروید نقد رنگتر و زیاده براین شبیه با وفا ریقون که فودنج جبلی نامند و ساقهای آن ازهم جدا و برشاخ و برگ آن شبیه ببرگ سداب و گل آن سرخ مائل ببنفشی شبیه بگل شبو و از آن کوچکتر و ثمر آن مانند گندم مستعمل و جمیع اجزای آن بسیار تلخ و با اندک تیهضی و بیخ آن کوچک و بی منفعت بخلاف بیخ نوع کبیر و سائر اجزای آن مستعمل و تازهٔ آن اندک خوشبو و شاخهای آن سفید مائل بزردی و قوت آن تا ده سال باقی میماند و از نباتات ربیعی است و در آخر ربیع میروید * **طبیعت** آن در سوم گرم و خشک * **افعال و خواص** آن لطیفتر و قویتر از نوع کبیر در جمیع افعال و ساق و برگ و گل آن قویتر از عصارهٔ آن و مجفف و بی لذع و مفتح و مسهل و منقی و جاذب از اعماق بدن و مفاصل و امثال ادویهٔ چینی را منفعت بسیار است اعضاء الراس و العصب و الصدر و الغذاء و النفض و السموم و غیرها آشامیدن مطبوخ ده مثقال آنکه در هفتاد مثقال آب طبخ نمایند تا بنیمه رسد و بمالند و صاف کنند و با شکر و امثال آن بنوشند جهت تنقیهٔ دماغ و اعصاب و صرع و عسر نفس و نفث الدم و اسهال مرهٔ صفرا و سودا و زرد آب و بلغم لزج مخاطی و امراض بلغمی و اوجاع مفاصل و فسخ عضل و تفتیح سدهٔ جگر و طحال و رفع قولنج بلغمی و تحلیل صلابت طحال و ضرر سموم هوام خصوصا عقرب نافع و دو درم آن جهت رفع حمیات و با شراب جهت نفث الدم و ذات الجنب بارد و با ماء الاصول جهت اوجاع ظهر و مفاصل و عرق النسا و نطول با آب مطبوخ آن دافع گزازو بد سنور بخور آن و احتقان با آب مطبوخ بنجدرم آن با روغن کنجد و بدستور برماد آن جهت عرق النسا و اوجاع ظهر و قولنج بیعدیل برای آنکه مخرج اخلاط مراریه و سوداویه و بلغمیهٔ لزجه است و افراط عمل آن مردی

باسهال الدم و جروح و القروح و الاورام و ضماد تازهٔ آن جهت الزاق و اندمال و ختم جراحات کبار تازه و کهنهٔ ردیه و عسرة الالتیام و نواصیر و تلیین اورام صلبه و منع انصباب مواد باعضا بسبب قبض و تجفیف بی لذع که دارد و خشک آن بمراهم مجففه جهت تجفیف قروح ردیهٔ خبیثهٔ غائرهٔ عمیقه و نواصیر و بابیه جهت منع التاکل و انشقاق جراحات کبار تازه و کهنه و اندمال و تحلیل اورام آنها و با آرد ترمس جهت تسکین اوجاع عضل و عصب و مفاصل بارده و با آرد جو جهت حارهٔ آنها و کل آن ضماداً و شراباً جهت لسع افعی و عقرب نافع و عصارهٔ آن در قوت قبض و تحلیل و تجفیف و غیرها قریب بسائر اجزای آن و طریق اخذ آن آنست که اگر تازه باشد بگیرند درخت سبز آن و تازهٔ آنرا با ثمر و بکوبند و آب آنرا بگیرند و در ظرف خزفی در آفتاب گذارند و با چوبی یا کفچه برهم زنند و اگر در یکروز خشک نگردد شبهم آنرا بپوشند زیرا که شبنم مانع انجماد و انعقاد عصارات است و روز دیگر بلند سته ورد را آفتاب گذارند و با چوب یا کفچه برهم میزده باشند تا آنکه غلیظ و منجمد و منعقد گردد و اگر تر و تازهٔ آن بهم نرسد بیخ خشک کبیر آنرا نیم کوفته پنج روز در آب بخیسانند پس بجوشانند و نیکو ماله نمایند و مکرر صاف نمایند پس با آتش ملایم طبخ دهند و برهم میزده باشند تا منعقد گردد و بهمین نهج عصاره هرچه را خواهند اخذ نمایند * طبیعت آن قریب بسائر اجزای آن * افعال و خواص آن نیز قریب بدانها بلکه در بعضی مواد اقوی آشامیدن آن جهت امراض مذکوره نافع اعضاء الراس سعوط آن با سرکه و آب منصل جهت قروح بینی و حبس رعاف خصوصا با اندکی زاج و کافور و آب بیخ و طلای آن با سرکه بر پیش سر و صدغین جهت صداع حادث از احتراق شمس و آشامیدن شراب و چون موی سر را بدورهٔ زائل نمایند و محلول آن با سرکه بران بمالند جهت رفع قروح آن و رویانیدن موی مجرب و انتحال عصارهٔ رقیق آن با عسل جهت بیاض و اندمال قرحهٔ عین و طلای آن با شیر دختران جهت ورم پلک چشم و تسکین درد آن و با سماق جهت سطبری پلک چشم و جرب آن و با شیر و آب رازیانه جهت جمیع اوجاع عتیقهٔ عین و رفع آثار فرزنیه و شعیره [illegible] آب مرز نجوش جهت تحلیل سبل و چون پلک چشم را برگردانند و عصارهٔ آنرا با آب انار بران بمالند در حال رفع جرب آن نماید و قطور آن با روغن خیری و امثال آن جهت ضربان گوش و با آب برگ شفتالو جهت قتل و اخراج کرم آن و با آب ترب و امثال آن جهت ثقل سامعه و با روغن نرگس و خردل و سرکه جهت ورم گوش و رفع کری و مضمضهٔ آن با کلاب جهت رائحهٔ کریههٔ دهان و قلاع متعفنهٔ آن و با طبیخ جوز السرو جهت درد دندان و رفع تحریک و استحکام آن و غرغرهٔ آن با آب بارتنگ و عنب الثعلب و عوسج جهت ورم لوزتین و خناق و طلای آن با آب جهت شقاق لب اعضاء الصدر آشامیدن آن با طبیخ حلبه جهت امراض سینه اعضاء النفض حمول عصارهٔ تازهٔ آن مدر حیض و مخرج جنین مصرا معا مصلح آن صمغ عربی و کثیرا معلا شربت از تازهٔ آن یکدرم تا دو درهم و از خشک آن تا سه درم و در حقنه پنجدرهم و از عصارهٔ آن یکدرم بدل آن بوزن آن افسنتین و نیم وزن آن بابونه و نیم مثل آن تربد و بعضی بوزن آن پرسیاوشان و نیم وزن آن برگ حنا گفته اند و روغن آن که آب تازهٔ آنرا با روغن زیتون با آتش ملایم بجوشانند تا روغن بماند گرم و خشک و مسخن عصب و مقوی بدن و رافع امراض باردهٔ عصبانیه مانند فالج و استرخا و اعیا و اوجاع باردهٔ مزمنه و تحلیل ریاح و رافع بهق و عسر ولادت و شراب آن که آب آنرا با شکر بقوام آورند جهت اکثر امراض مذکوره نافع است *

* قنفذ . بضم قاف و سکون نون و ضم فا و بفتح فا نیز آمده و بذال معجمه و بدال مهمله نیز بجای ذال لغت عربی است و نیز قنفذ
بعربی خیز و بیونانی [illegible] و بسریانی قفد و برومی شیرا حشاورن و بفارسی خارپشت و جبروجش و سیخول و شیراز ه

چوله ودر تنکابن واره موک وبمازندرانی وارمچی وبترکی کرپی وبهندی ساهی وسارسل ذمهی نیز نامند وماده آنرا بعربی قنفذه وجمع آن قنافذ * ماهیت آن حیوانی است موی بدن وپشت آن بلند مانند خار وچون بخشم آید سر خود را فرو کشد ومجتمع کردد مثل دستهٔ خاری شود وخود را حرکت دهد از میان آنها خارها بقدر یکشبر وکم وبیش چیزی مانند تیر جدا کرده وبرآید با اندک آوازی واگر ببدن کسی برسد اندک زخم نماید وسه قسم میباشد بری وجبلی وبحری بری آن کوچک بمقدار گربهٔ کوچکی وجبلی آن بزرگ بمقدار سگ متوسطی وخارهای آن بلند وابلق تا بیک شبر وزیاده بر آن نیز واین را دلدل نامند وقنفذ بحری نوعی ماهی است که نصف اعلای آن شبیه بقنفذ ونصف پائین آن شبیه بماهی ودر بدن آن موی است مانند موی حیوان ونرم وبعضی گفته اند صدفی است واصلی ندارد واز مطلق آن مراد قنفذ بری است وبهترین آن کهنهٔ بزرگ آنست ودر جزیرهٔ از جزائر زیر باد که بند جزیرهٔ جاوه است که بتاریه نیز نامند ودر جوف بعضی قنفذها فادزهری تکون می یابد مانند آنکه در جوف بزکوهی وگاو ومیمون وغیرها واهل آن جزیره شصت هفتاد سال میشود که بیدان برده اند واز جوف آن برمی آورند وآن بزرگ وکوچک نیز میباشد بزرگ آن بمقدار بلوطی واندک کوتاهتر از آن وسطبرتر وکوچک آن بقدر جوز بوا کوچکی وطعم آن بسیار تلخ وچون در آب گذارند زمانی آب را بسیار تلخ میکرده اند وآن آب مستعمل در انواع هیضه ها واوجاع بارده وتحلیل ریاح وامثال اینها از امراض بارده رطبه ومحتمل که محل تکون آن زهرهٔ آن باشد وبیان آن بتفصیل در باد زهر در حرف الباء مع الالف ذکر یافته

* طبیعت آن گرم وخشک در اول دوم * افعال وخواص بری آن گوشت آن مجفف ومحلل قوی ومانع انصباب مواد باحشا وبدستور کباب خشک آن ورماد محرق آن جالی ومحلل ومجفف اعضاء الراس والمفاصل والتنفس والغذاء والنفض گوشت مملح آن با سکنجبین جهت درد سر وباادویهٔ مناسبه جهت فالج وتشنج وامراض عصب وداء الفیل واستسقا اگر با تپ نباشد ودرد گرده وغیر مملح آن جهت رفع سوء مزاج وسل وبول در فراش اطفال وغیراطفال حتی آنکه ادمان اکل آن باعث عسر البول است ومقوی باه مرطوبین ومبرودین وکباب خشک کردهٔ آن در آفتاب جهت استسقا وآشامیدن پوست محرق آن با شراب جهت فالج وبا سکنجبین جهت توبیخ لحمی الاورام والبثور والجروح والقروح لحم آن جهت خنازیر وجذام وتحلیل غدد وعقدهای صلب وفسخ عضل شربا وضمادا ورماد پوست محرق آن جهت قروح وسخه وخوردن لحم زائد وتجفیف قروح وجروح جهت آنکه جالی ومنقی ومجفف است وبدستور آشامیدن گوشت خشک کردهٔ سائیدهٔ آن جهت جذام وبخور آن نیز الزینهٔ لطوخ رماد آن رافع کلف خفیف ونمش وبازفت جهت داء الثعلب وباادویهٔ مناسبه جهت جرب واغتسال بدان جهت قروح سوالحمی والسموم خوردن لحم آن رافع حمیات مزمنه ونهش هوام وسائر سموم ونیم درم از محرق پوست آن جهت تپ ربع مجرب المضار اکثار آن مفسد مزاج معده وکبد ورنگ رخسار مصلح آن مهرا پختن آن با آب ومطنجن نمودن آن با روغن بادام یا شیرج وباسرکه وکاسنی خوردن است ومرارهٔ آن گرم وخشک وجالی ومجفف واکتحال آن رافع بیاض عین وطلاء آن مانع انتشار قروح دربدن وجهت جذام نیز نافع وچون باموم بسرشند وزن بیاشامد ویا حمول نماید جهت اخراج جنین میت موثر

* دلدل * یعنی قنفذ کبیر جبلی که آنرا سهمی نیز نامند جهت آنکه تیرمی اندازد چنانچه ذکر یافت خوردن گوشت آن جهت نقرس عظیم النفع وبدستور ضماد آن وطلاء خون آن جالی کلف وزائل کنندهٔ اوساخ بدن وحمول آن مدر حیض

وگفته اند که از بهار در اندل ما روهوام میگریزند ونزدیک آن نمیروند وقنافذ با مار خصومت مینمایند و ماررا میکشند بدین قسم که کمر مار را بدهن گرفته سر را باندرون میکشند وخارهای بدن خود را ایستاده میکنند و هرچند مار اضطراب میکند وزیاده خود را ببدن او میزند زیاده مجروح میگردد آخر الامر سست شده می افتد و میمیرد ولهذا مار از آن گریزان است جابر بن حیان الصوفی در کتاب خواص کبیر گفته که گوشت قنفذ بری جهت سلس البول نافع است بدین قسم که آنرا ذبح نمایند وپوست آنرا بکنند وگوشت آنرا در آفتاب خشک نمایند آن مقدار که توان کوبید و برابر آن ادویه نموده پس بگیرند از کوبیده و یا براده آن مقدار دو مثقال یا سه مثقال و در شراب حل کرده بیاشامند بزودی شفا یابند وچون بسوزانند قنفذ را وزرم بانوشادر سحق نمایند تا آنکه قریب بانحلال گردد پس با عسل منزوع الرغوه سرشته بر داء الثعلب وداء الحیه بمالند بزودی زائل گرداند وموی برویاند وجهت قوبا نیز نافع که سرگین آنرا با زیت حل نموده بر قوبا طلا نمایند بعد مالیدن قوبا بنطرون بقوت که سرخ گردد وطلای محرق آن با دهن الآس ویا غیر آن جهت رویانیدن موی در هر موضعیکه خواهند مؤثر وطلای پوست سوختهٔ آن با خردل وعسل سرخ منزوع الرغوه بر سر جهت درازی موی ومنع تشقق واسقاط آن وجهت داء الثعلب وداء الحیه نیز وگر بجای موی آن موی سیاه نروید مکرر طلا نمایند وآشامیدن اطحال خشک کردهٔ مسحوق آن با شراب جهت اذابت طحال مجرب چنانچه شخصی که طحال داشت طحال آنرا بریان نموده خورد بعد سه ساعت عرق بسیاری نمود وزردی در جوف آن بهم رسید و پس از یکساعت بول بسیاری کرد مقدار دو رطل یا زیاده وشفا یافت از آن علت باذن الله تعالی ومرارهٔ آنرا چون اخذ نمایند و زهرهٔ آنرا بر آورند و با سرمهٔ خراسانی نکو سحق کنند اکتحال بدان زائل کنندهٔ بیاض عین است بزودی وطلای زهرهٔ خشک کردهٔ آن رافع برص تازه در چند مرتبه وبا کبریت جهت برص کهنه وطلای زهرهٔ خشک کردهٔ کوبیدهٔ آن با شراب سرشته واقراص ساخته و خشک نموده وعند الحاجت با سرکه سوده جهت بواسیر دامیه مجرب ودر ساعت قطع خون آن نماید حکایت شیخ الرئیس قدس سره در کتاب شفا نوشته که قنفذ مشاهد شد تقلب وگردش اهویه را پیش از وزیدن آنها واندرا راه خانهٔ خود را از انطرف مسدود مینماید واز طرف مقابل آن میگشاید ودر حرور برد نیز چنانچه شخصی از اشخاص انسانی بدان را تف کشت وحجری یعنی خانهٔ برای قنفذی در خانهٔ خود ساخت بنحوی که دیگری بران مطلع نگشت وآن قنفذ را در خانهٔ خود را تبدیل مینمود نزد تبدیل اهویه وحرور برد وآن شخص بر سبیل کرامت بمردم اخبار می نمود ومردم مستبعد میشمردند وقدر ومنزلت او پیش ایشان عظیم بود با آن خلط ولحم بحری آن لطیفتر از بری ونیکو است برای معده وتقویت آن وتلیین بطن وادرار بول ومحرق پوست آن جهت جرب وقروح سرمفید *

* قندس * بضم قاف وسکون نون وضم دال وسین مهملتین اسم کندش است ودر حرف الکاف مع النون انشاء الله تعالی خواهد آمد وسگ آبی بلغار نیز نامند که خصیهٔ آن جند بادستر است و پوست آنرا برمیآورند و از آن فرو وفروش والبسه وغیره میسازند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن پوشیدن آن زائل کنندهٔ برودت ورياح از بدن وجلوس بر آن جهت نقرس نافع است

قندس

* فصـــــل القاف مع الواو *

* قوطولیدون * بضم قاف وسکون واو وضم طاء مهمله وسکون واو وکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم دال مهمله وسکون واو ونون لغت یونانی است ونیز بیونانی توما لیون واهل مغرب زلال الملوک وبشانق واذان القسیس نامند جهت آنکه برگ آن شبیه بپیاله است که بیونانی قطولی نامند وگفته اند که نوعی از قدح مریم است وآن نوعی از حی العالم است

قوطولیدون

وگفته اند نوعی از ابرون است وبعربي کامات خوانند جهت آنکه برگ آن شبیهٔ بکاس است * ماهیت آن نباتی است برگ آن مستدیر با اندک تجویفی وساق آن کوتاه وتخم آن متصل بساق ودر اطراف آن وبیخ آن مانند زیتونی وبا تندی وتلخی * طبیعت آن مرکب القوی وبیخ آن گرم وخشک * افعال وخواص آن قابض ورادع وجالي ومحلل اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن برگ آن مسکن التهاب معده وباشراب وعسل رافع تهیج بدن وبیخ آن مفتت سنگ مثانه ومدر بول الاورام والجروح ضماد برگ آن محلل اورام ومسکن حرارت معده واحشا ورافع شقاقي که از برودت هوا بهم رسیده باشد وضماد عصارهٔ بیخ وبرگ آن محلل ورم وزخمها وباشراب وسیع کنند ۀ نقبه جراحات است وازادویهٔ مجهولة الماهیت است

* قوقي * بضم قاف وسکون واو وکسرقاف ویا * ماهیت آن حیوانی بحری شبیه بصورت انسان است در شکل وانفحهٔ آن درقوت مانند جند با دستر * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن خوردن گوشت آن جهت صرع واختناق رحم نافع وفرق میان انفحهٔ آن ومیان انفحهٔ حیوانات دیگر آنست که چون آب برانفحهٔ حیوانات دیگر ریزند وبعد از زمانی آب آنرا برودی انفحهٔ آن ریزند بزودی آنرا بکداز دو آب کرداند بخلاف انفحهٔ حیوانات دیگر که این خاصیت ندارد *

* فصل القاف مع الهاء *

* قهوه * بفتح قاف وسکون ها وفتح واو وها اسم خمر غلیظ است ونیز بمعنی مشبع ومحکم است جهت آنکه چون آن خمر غلیظ است بزودی شارب خودرا سیر میکرداند وسکرآن محکم وقوی است والحال مصطلح نزد عامه ومراد ازان ثمر درختی است که دریمن وحبشه وبنادربه بهم میرسد وآنرا بن مینامند ودرحرف الباء مع النون بتفصیل ذکر یافت *

* فصل القاف مع الیاء *

* قیروطي * بکسرقاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم راء مهمله وسکون واو وکسرطاء مهملهٔ ممالة وبالغت یونانی است که بعربی مشهورشده وبفارسی موم روغن نامند * ماهیت آن عبارت از موم کداخته در روغن است هر روغنیکه باشد از روغن گل یا غیرآن خواه ساذج ازهمان جزو باشد ویا مرکب از اجزای دیکر وبحسب اعراض مختلف میباشد ونسخ آن بتفصیل در قرابادین ذکر یافت *

* قیصوم * بفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم صاد مهمله وسکون واو ومیم لغت عربي است وقیسوم بسین مهمله بجای صاد نیز آمده وبیونانی شوصرا وبرومی ارطاماسیا وارطمیشا نیز وبفارسی برنجاسف وبلنجاسف بلام بجای را وبوی مادران نیز وبرتراسك وبشیرازی سر زردک وبهندی کندناو کندما رنیز نامند * ماهیت آن گفته اند برنجاسف جبلي است گفته اند دونوع میباشد نر وماده نرآن را شاخهای باریك وثمرآن کوچک شبیه با فسنتین وگل آن کمرنگ وکوچك تر از گل ماده ومائل بسفیدی وماده آن نباتی است ثمنشي مشاکل شجرمائل بسفیدی وشاخهای آن پربرگ وبرگ آن مشقق باریك شبیه ببرگ سداب وبرساق آن رطوبتی چسپنده وبرسر واطراف شاخهای آن گلی مستدیر زرد طلائی رنگ وخوشبوی وباحدت وثقل وتلخ طعم وثمرآن مانند حب الآس ودرتابستان گل میکند گفته اند ماده آن برنجاسف ونرآن قیصوم است ونیز گفته اند نوعی از برنجاسف است نه خود برنجاسف وفرق میان هردو آنست که از ساق برنجاسف شاخهای بسیار رسیر ولیکن قیصوم را ساق بی شاخ واکثر از یك ریشه یک ساق میروید وبرگهای آن مانند زنبق برساق آن رسته وبرگ متصل ببیخ آن مفروش برزمین ودر انتهای ساق آن قبهٔ چتری که گل آنست وبا عطریت وثقل الرائحه شبیه

مرائحه برنجاسف وزرد رنگ وطعم آن تلخ وباین مشابهت جمعی بغلط قیصوم را خود برنجاسف دانسته اند * طبیعت آن در سوم گرم وخشک ودر اول گرم ودر سوم خشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن قوت تحلیل کل آن زیاده از افسنتین اعضاء الراس نطول آن جهت صداع بارد اعضاء الصدر والغذاء والنفض والمفاصل والسموم والحمیات آشامیدن مطبوخ آن بتنهائی یا با ادویهٔ مناسبه جهت درد سینه وضیق النفس وقتل اقسام کرم معده وامعا واخراج آن وادرار بول وحیض ورفع عسر البول وتفتیت سنگ گرده ومثانه وفسخ عضل ورياح مفاصل وعرق النساء مزمن وضرر ادویهٔ قتاله واز حمیات خصوصا ممزوج بدهن وبا شراب جهت دفع ضرر جمیع سموم ولسع عقرب ورتیلا شربا وضمادا وبا زیت پخته جهت تسخین دماغ ومعده وازالهٔ برودت آن هر دو مخصوصا وحمول آن مخرج جنین وضماد آن جهت تحلیل اورام واندمال جروح تازه بدستور وضماد مطبوخ آن با سفرجل محلل اورام عسرة التحلیل الزینة ذرور آن وضماد سوختهٔ آن جهت نزف الدم همه اعضاء وداء الثعلب وبا روغن بید انجیر وبا روغن ترب جهت سرعت برآمدن ریش موثر الخواص افتراش بان وبدستور بخور آن گریزانندهٔ هوام مضر آن مصلح آن کثیرا وخشخاش مضر معده مصلح آن عسل وشیح مقدار شربت آن دو درم بدل آن افسنتین وبابونج وروغن آن که از برگ وگل آن مرتب نمایند جهت اکثر امراض باردهٔ عصبانیه وادرار حیض واسخان رحم وانضمام فم آن وتحلیل صلابات ورفع از حمیات نافع است

* قیقهر * بفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح قاف وهاء وراء مهمله وقیقهن بنون بجای را وقنقهر بنون بجای یا وقینقهر بزیادتی نون مفتوح بعد از یا نیز آمده لغت یونانی است وبعربی شجر وبفارسی لعل معبری وبهندی رال زرد مونه نیز نامند * درماهیت آن اختلاف است وانچه بتحقیق پیوسته آنست که صمغ درختی است که در هند وبنگاله بیشتر بهم میرسد فی الجمله شبیه بسندروس ونرم ورخو که زود ساییده میشود وباندک حرارتی که از آتش بدان رسد گداخته گردد حتی آنکه آفتاب تند نیز آنرا نرم میسازد وکریه الرائحه فی الجمله شبیه برائحهٔ قیر وبا زرد ممزوج باهم وقبل ازکند از قطعهای آن اکثر قلمی اندک پهن سفید مائل بزردی بعضی اندک تیره وبعد ازکه از سیاه رنگ میباشد وکوبیدهٔ آن سفید شکری رنگ وبد طعم وبا اندک غرویت است وگویند از زیر پوست درخت کهنه سکوه که سال نیز گویند برمیآید ودر حرف السین در سکوه مذکور شد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل وجالی ومدمل اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض منقی دماغ وبا ماء العسل جهت صرع وربو واستسقا وادرار طمث وآشامیدن یک درم آن سه روز تا پنج روز متوالی با سکنجبین ویا با آب فراخ جهت تحلیل سپرز ولاغر گردانیدن بدن موثر مقدار شربت آن ربع درم اکتحال آن جهت تقویت باصره ورفع آثار چشم وسنون آن جهت درد دندان وتساقطه الجروح والقروح والجرب والقوبا ضماد وطلای آن منقی آثار قروح وجروح بزردی ومراهم آن جهت التیام جراحات وقروح تازه وکهنهٔ مزمنه وعمیقه وزخم جدری وسوختگی آتش وناصور نافع وبدستور روغن آن ونیز روغن آن جهت جرب رطب وقوبا مجرب وروغن ومرهم آن در قرابادین کبیر ذکر یافته

* باب بست ودوم دربیان ادویهٔ که حرف اول آنها کاف است *

* فصـــــــل الکاف مع الالف *

* کات * بفتح کاف والف وتاء مثناة فوقانیه بفارسی نام نوعی برنجی است که در رشوشتر که بعربی تستر گویند زراعت مینمایند وگویند یکسال که آنرا زراعت نمودند تا هفت سال تولید شده هرسال احتیاج بزراعت تازه ندارد ونیز نام دوائی

است که بلغت هندی مشهور بکتهه است * ماهیت آن صمغ ولبن درختی است که آنرا بهندی کهیر نامند وآن درختی است
بسیار عظیم وچوب آن سرخ جوهردار وبسیار صلب وخاردار وشاخهای آن پراکنده وبرانها شاخهای باریک وبرشاخهای
باریک آن در دو صنف مقابل هم برگهای بسیار وریزه طولانی شبیه ببرگ تمرهندی وطریق اخذ آن آنست که تنهٔ درخت آنرا
جا بجا زخم میزنند از آن رطوبتی برمی آید ومنجمد میگردد میگیرند وبهترین آن آنست که خود بخود از درخت برآید
مانند صموغ دیگر وآن دو نوع میباشد یکی سفید رنگ که آنرا بکهرا کتهه نامند واین اکثر در ادویه مستعمل ودوم سرخ رنگ
واین بیشتر ماکول با برگ تانبول واین را نیز صاف مینمایند زیرا که بیشتر آمیخته بخاک ورمل میباشد وآنرا حبوب یا
اقراص ساخته خالص ویا با اندک مشک وعنبر وطباشیر وادویهٔ دیگر اولا مشک وعنبر عند الحاجت برای خوشبوی دهن
تناول مینمایند واین را کهر ولی بخفای ها وکرولی بدون ها مینامند وآنرا صمغی نیز میباشد سرخ رنگ اندک براق * طبیعت
آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن قابض ومجفف وحابس ورادع سنون آن جهت استحکام لثه وعمور
وقلاع دهان ویا غرغره ومضمضه ها نیز ذرور وطلای آن مجفف جراحات حاره خصوصا جراحات حادث از نوره وآب
دریای شور ومطبوخ آن دافع کرم شکم وجهت یرقان وجذام وفساد خون وجریان منی وکثرت احتلام وقروح امعا ومجاری
بول وحرقت آن وبرص وتبهای حاره ودامیه وبثور شربا وطلاء مفید واکثار آن مولد سنگ گرده ومثانه ومضعف باه
مصلح آن مشک وعنبر وصمغ آن جهت حبس البول واسهال بسیار مفید شربا وچوب درخت آن جهت اسهال وحبس
البول وامراض مذکوره شربا موثر است *

* کاذی * بفتح کاف والف وکسر ذال معجمه وباو بدال مهمله نیز آمده لغت عربی اهل یمن است وگفته اند لغت هندی
است وبعربی آنرا کل رنا مند ونیز بهندی کیوڑا ونوع کوچک آنرا کبنکی گویند * ماهیت آن نباتی است کثیر الوجود
در بلاد عمان ویمن وهند ودکهن وبنگاله وزیرباد اف ودرخت آن فی الجمله شبیه بدرخت نخل وکوتاه تر از آن وپراگنده
وغیر موزون وساق وشاخهای آن برگره وخاردار وبیچیده وبر روی زمین وبرگهای آن باریک بلند از برگ نخل ونارجیل
باند تر وعریضتر ونرم تر واطراف آن مشرف وخاردار مانند دندانهای اره وباریکتر از آن مانند خار ورد ورازهم ودر
زیرباد ات از برگ آن مانند آنکه از برگ نخل فرش وجای نماز وغیره میبافند نیز میبافند نرم تر وبهتر میباشد وگل آن
که طلع نامند شبیه بدرهٔ بزرگ یعنی خندروس با برگهای تو بر تو واطراف برگها نیز خاردار ورنگ آنها سفید مائل بزردی
وخوشبو خصوص برگهای درونی که سفیدتر ولطیفتر وخوشبوتر است ودر وسط آن خوشهٔ مانند خوشهٔ کفرا وبسیار نرم تر
از آن وبرگرد وآن گرد وجرم خوشهٔ آن نیز بسیار خوشبو وگل نوع کوچک آن که کبنکی نامند کوچکتر وخوشبوتر ولطیفتر
از کیورد راسد وسنبله گل میکنند وتا میزان میمانند واز برگ گل آن عرق میکشند مانند عرق گلهای دیگر وآن عرق خوشبو
فی الجمله شبیه ببوی بید مشک میباشد در اول وهله تند تر واندک باحدت خصوص مکرر آن وعطر آن نیز بسیار خوشبو
ولذیذ میباشد وچون دهنیت چندان ندارد با برادهٔ صندل ویا با عطر صندل ضم مینمایند که برگ آنرا با برادهٔ صندل
عرق میکشند وعطر آنرا از روی عرق بعد سرد شدن میگیرند وباز آن عطر را در ته قابله ومهر به میریزند وبر آن عرق
گل تازه میکشند وعطر آنرا از روی عرق برمیدارند وهمچنین هرچند زیاده تکرار نمایند خوشبوتر میگردد وبا آنکه اولا
عطر صندل را در ته قابله میریزند وبر آن عرق گل کاذی میکشند وعطر آن را برمیدارند وبدستور تکرار عمل مینمایند

و شراب برگ گل آن که در آب جوش میدهند و مالیده آب آنرا با قند بقوام میآورند نیز خوشبو میباشد و شراب آب بیخ و تنهٔ تازهٔ آن و یا خشک نیمکوفته در آب خیسانیده آنرا با شکر و یا قند بقوام می آورند و آنرا ثمری میباشد شبیه بانناس در شکل و ظاهر آن صیقلی و باطن آن خشبی و غیر ماکول و این ثمر بیشتر در کادیهای حوالی اودیسه و سواحل دکهن بهم میرسد * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و بعضی معتدل مائل بحرارت و یبوست دانسته اند * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دماغ و دل و حواس و اعضا و رافع خفقان و اعیا و ماشرا و جدری و حصبه و بثور و جرب و حکه و مسکن دردهای عصب و جذام را نیز نافع گفته اند و عرق و شربت آن جهت امراض مذکوره بهترین دوائی است و اهل هند را عقیده آنست که در موسم آبله هر که آبله بر نیاورده باشد چند روز متوالی عرق و یا شربت آنرا و یا هر دو را با هم بیاشامد آبله بر نیاورد و اگر بر آورد چند دانه تا بهشت نه دانه و شاید این مبالغه باشد ولکن مخفف عوارض آنست خصوصا که با عرق نیلوفر و خیه سنکشو نمود ه بنوشند و در ایام ظهور آبله نیز موثر است و رب آن نیز جهت امراض مذکوره نافع و دهن آن مقوی حواس و مفرح و سرور آورنده و مانع اعیا و رافع خفقان و مستحکم کننده اعضا شربا و شما و تمرغا که شکوفهٔ آنرا قبل از آنکه خوب شگفته گردد در روغن کنجد اندازند و تا چهل روز در آفتاب گذارند و در بین اگر دو سه مرتبه شکوفهٔ آنرا تبدیل نمایند مانند روغن گل و بابونه اقوی میگردد و ذرور کود آن در گوش اطفال مسکن درد آن و التیام دهندهٔ قروح و مجفف رطوبات مستخرج از آن و دافع باعث نرمی و خشکی و تنگی آن و ذرور رماد چوب سوختهٔ آن جهت التیام جراحات مجرب دانسته آن مقوی دل و جگر بدل آن صندل سرخ و بوزن آن چوب بقم گفته اند و رب و شراب آن بانجای عرق و عطر آن در رقعهٔ بادیان کبیر ذکر یافت صاحب اختیارات بدیعی نوشته که در کرم میوات شیراز درخت گل ربسیار است و آنرا گل کادی نامند بوی بسیار خوش دارد تا بحدیکه بیامهٔ که بوی آن بگیرد و تار زده گردد بوازان زائل نشود الله یعلم شاید او را شبیه شده باشد *

* کاشم * بفتح کاف و الف و کسر شین معجمه و میم لغت عربی است و گفته اند لغت فارسی است و بیونانی تنالمون و لیغستیقون ماسالی و لیغطیغون و بسریانی نیلی قتبا و برومی کملاون و گفته اند انجدان رومی است و تخم آنرا بفارسی گل برنامند و گفته اند بزعم بعضی متأخرین نوع رابع سیساالیوس است که بیونانی طوربین نامند * ماهیت آن تفلیسی گفته نباتی است زرد رنگ شبیه بانجدان و ابن بیطار و بغدادی گفته اند کاشم رومی نباتی است منشی کوچک ساق آن با رنگ شبیه بساق شبت و پر گره و برگ آن مانند برگ اکلیل الملک و نرم نوازان و خوشبو و برگهای اعلای ساق آن با رنگ تر و پر شکاف تر از برگهای زیرین و آخر ساق آن چتر دار و ثمر آن سیاه مصمت اندک طولانی از زیانه بالیده تر و تند طعم و با عطریت و بیخ آن شبیه به بیخ انجدان و خوشبو و مستعمل تخم و بیخ آنست و خوشبوترین و تندترین سائر اجزای آن و بهترین آن تازهٔ تند طعم خوشبوی آنست و قوت آن تا سه سال میماند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سدهٔ جگر و محلل ریاح و منضج خلط خام اعضاء الصدر و جهت سرفهٔ بارد رطب و ربو و عسر نفس اعضاء الغذاء و النفض مقوی معدهٔ و هاضم غذا و محلل نفخ و کاسر ریاح و مسهل اقسام کرم معده و امعاء و حب القرع و مخرج آن و رافع رطوبت معده و اوجاع باردهٔ رطبه و قوا قر و رافع سدهٔ کبد و استسقا و محلل خون منجمد در معده و مثانه و مدر بول و حیض و مخرج جنین و معین بر حمل السموم تریاق سموم بارده و لسع هوام سمی بارده امراض العصب و المفاصل طلاء آن جهت فالج و اوجاع ظهر و عرق النسا و سائر امراض باردهٔ رطبه مقدار شربت آن یکدرهم و در استسقا دو درم با آب گرم و اهل روم بجای فلفل داخل اطعمه

میکنند و بسیار ملطف لحوم است خصوصا لحوم طیور آبی ولیکن باید که مرق لحم آنرا گرما گرم ننیاشامند که بخار آن باعث صداع دماغ حار است بلکه بعد ازان که بخار آن زائل شده باشد مضر محرورین مصلح آن خیسانیدن در سرکه و یا آشامیدن سرکه بالای آن مصدع محرورین صداع غیر دائم بلکه سریع الزوال مصلح آن بوئیدن کافور با گلاب مضر مثانه مصلح آن رازیانه و تخم خیارین نیز گفته اند بدل آن بوزن ربع وزن آن زیرهٔ سفید و بوزن آن تخم کرفس جبلی و تخم زردک بری نیز گفته اند *

کافور

کافور بفتح کاف والف وضم فا وسکون واو و راء مهمله * ماهیت آن صمغ درختی است که در زیرباد و در جزیرهٔ مسمی بهماچین بهم میرسد و آن درختی عظیم میباشد و چوب آن سفید رنگ و رخو گویند در گرمی هوا اکثر پلنگ و مار در مجاور درخت آن میباشد و آبیکه ازان درخت در حین قطع میچکد مسمی بماء الکافور و دهن الکافور است و در نهایت تندی رائحه و غلیظی و مائل بسرخی و کافور اقسام میباشد یکی ریاحی بکسر راء و فتح یاء مثناة تحتانیه و بباء موحده نیز آمده و الف و کسر حاء مهمله و باء نسبت و در وجه تسمیهٔ آن گفته اند بسبب تصاعد آن با ریاح است از کمال لطافتی که دارد و بعضی گفته اند که ریاح نام پادشاهی است که اول آنرا یافته بود و یا در عصر او یافته اند و بنام او اشتهار یافته و این را بهندی بهیم سینی نامند و آن حبوب شبیه بمصطکی میباشد که خود بخود از باطن آن درخت جوش خورده بظاهر بروز میکند مانند صموغ دیگر و این اعلای همه اقسام است و چون گرمی بدان رسد و باد و آفتاب کند ارند نرم و گداخته میگردد و قلیل الوجود تر از سائر اقسام و بعضی گفته اند که بعضی مواضع تنه درخت آنرا میخراشند و تیغ میزنند رطوبتی که برمی آید و منجمد میگردد کافور است و بعضی گفته اند که شبنمی است که بر درخت کافور می نشیند و منعقد میگردد مانند ترنجبین و شیرخشت و رنگ اینها همه سفید نباتی میباشد قسم دوم قیصوری گفته اند منسوب ببلد قیصور است و آن نیز شبیه بصمغ و سفید صفایحی صاف شفاف میباشد و از جوف درخت آن برمی آورند چنانچه شیخ الرئیس قدس سره در مفردات قانون نوشته اما خشبه فقد رایناه کثیرا و هو خشب هش خفیف جدا و ربما اختنق فی خلله شیء من اثر الکافور و محرر نیز از بعضی ثقه شنیده که سالی چند تختهٔ ضخیم از چوب کافور از اجین آورده بودند در بندر هوگلی که بندر بنگاله است و آنرا بریدند و ورق نمودند از جوف آن کافور برآمد اعزه و تجار آنجا میان خود ها قسمت نمودند و این نیز اعلی و خالص است و کمیاب و گفته اند در سالی که صواعق و زلازل و رجف بسیار باشد زیاده بعمل می آید و در سالی که کمتر کمتر و نهایت در ز هالی دوسه من طبی و یا تبریزی حاصل میگردد و آنچه در تحقیق پیوسته در اکثر بلاد چین و جزائر زیرباد ات و بعض بلاد فرنگ نیز بهم میرسد و بهترین همه آنست که در جزیرهٔ مسمی برنیو که واقع بر خط استوا بطول یکصد و سی درجه است بهم میرسد هم از جوف چوب درخت آن برمی آورند و هم از تنهٔ درخت آن بطریق ترشح مانند صموغ و مصطکی برمی آید و اخذ میکنند و هم از طبخ نمودن ریشهای درخت آن بعمل می آورند بهترین همه قسم اول است و بعد ازان قسم دوم و بعد ازان قسم سوم و درخت آن بسیار بلند مانند درخت دیودار میباشد و سفید رنگ و کم شاخ و برگ آن شبیه ببرگ مولسری و از برگ و پوست و چوب و جمیع اجزای آن بوی کافور می آید و اهل چین جزائر بلاد دیگر که در آنها کافور بهم میرسد بسبب خوبی کافور این جزیره ازین جزیره میبرند و نیز شنیده شد از شخصیکه بسخن او کمال وثوق بود که از جوف چوب درخت دارچینی نیز قدری کافور بعمل می آید و از طبخ ریشهای درخت آن نیز قسم سوم گفته اند که از ریزهای چوب درخت آن از جوشانیدن بعمل میآورند و این تیره رنگ ناصاف میباشد و مشهور بکافور موتی است و اقسام دیگر نیز میباشد همه مجعول

مصنوع بعضی مصعد و بعضی غیر مصعد مصعد آن سفید لطیف شفاف و قطعها بزرگتر و مصنوع را بیشتر از بند رچینه که بندری است از بنادر چین در صندوقهای بزرگ چوبی پر کرده میآورند و بوزن منها بمن هندوستان و ارزان بها میفروشند و این اندک چرک رنگ است و گفته اند که مصنوع آن اکثر از برگ و صمغ درخت موز و چوب درخت کافور با چند دوای دیگر ترتیب میدهند و نیز شنیده شده که از موم سفید کافوری دو وزن در روغن گل بابنفشه نیم وزن دو درهم حل کرده و سنگ رخام را ده وزن نمک سحق نموده بر آن میپاشند و در هاون با اندک کافور اصلی صلایه مینمایند تا خشک گردد و ریزه ریزه نموده مانند کافور اصلی میسازند و چون خواهند کافور چرک را صاف نمایند طریقه آنست که شمر را جوش نمایند و گرم گرم در کاسهٔ شیشه ریزند و قطعهای بزرگ کافور را در آن اندازند و بانگشت بملایمت بمالند پس بر آورند و در غربال موی پهن کنند تا خشک گردد و ریزهای آنرا در پارچهٔ نازک پاکیزه کرده در میان آن شمر پس بملایمت بمالند تا چرک آن زائل گردد پس بر روی آن غربال پهن کنند تا خشک گردد و امتحان خالص از غیر خالص بچند طور است یکی آنچه ذکر یافت دوم آنکه در ریح یا برف گذارند و مستعمل سازند اگر مانند شمع مشتعل گشت خالص است و الا مغشوش سوم آنکه قطعهٔ شیشه را بر آتش گذارند و کافور بر آن ریزند اگر تمام آن گداخت و مرتفع گشت و باقی نماند چیزی خالص است و الا مغشوش چهارم آنکه در پارچهٔ نان گرمی گذارند اگر عرق کرد و تر شد خالص است و الا فلا پنجم آنکه اندکی از آن را بر شقیقه مالند اگر خنکی و سردی بسیاری در چشم ظاهر گشت و آب از چشم بر آمد خالص است و الا فلا ششم آنکه رائحهٔ کافور اصلی شبیه برائحهٔ پوست ترنج و لیمو است با بوی خاصکه دارد بخلاف مغشوش و فی الحقیقت فرق مشکل است مگر آنکه شخصی با حدت ذهن و حدس صائب مکرر و مردد دیده باشد تا فرق تواند گذاشت و چون کافور زود هوا میکرد و نیمه اندک خصوص در ایام گرما و بلاد حاره طریق حفظ آن آنست که در ظرف شیشهٔ ضخیم سر تنگ با چند دانهٔ جو و فلفل و یا فلفل در نموده سر آنرا خوب مستحکم بندند و بموم گرفته نگاه دارند و عند الحاجت که بر آورند باز سر آنرا بدستور محکم نمایند و چون خواهند که کافور را استعمال نمایند در معاجین و مفرحات و حبوب و غیرها باید که کافور را بتنهائی و یا با اندک نبات و یا با ادویهٔ مناسبهٔ یابسهٔ بارده از ادویهٔ آن ترکیب بآلتی از عقیق بملایمت که گرم نگردد بسایند و بکار برند * طبیعت آن سرد و خشک در آخر سوم و با قوی مختلفهٔ باردهٔ حارهٔ معالله که مرارت آن دلیل آنست و قوت ارضیهٔ باردهٔ یابسه که دلیل بر آن قبض آنست و قوت هوائیهٔ لطیفهٔ معتدله که دلیل بر رائحه و عطریت آن دال بر آنست و اهل هند بالعکس در آخر سوم تا اول چهارم گرم و خشک دانسته اند * افعال و خواص آن اعضاء الراس و الصدر و الغذاء و النفض مفرح و مقوی دماغ و قلب و حمی دق و سائر حمیات عفنیه و ذات الجنب و قرحهٔ ریه و سل و اسهال حاره و خلفهٔ صفراوی و دافع تشنگی و التهاب جگر و گرده و حرقة البول است شربا و طلاء و سعوطا و طلای آن با گلاب و صندل سفید و گل فارسی مسکن صداع حار و مقوی حواس و اعضای دماغی و بدستور با روغن گل و خل خمر بر پیشانی جهت صداع صفراوی و شدت حرارت روح دماغی خصوصا در حمیات حارهٔ حاده و بر یافوخ و پیشانی خصوص با آب برگ کشنیز تازه و یا برگ آس یا برگ لسان الحمل جهت حبس رعاف مجرب و سعوط بقدر جو آن با آب برگ کشنیز تازه و یا سرکه و یا عصیر بسر و یا آب برگ آس و یا بادروج جهت رعاف و با برگ کاهو جهت بیخوابی محرورین و تسکین حرارت دماغ با روغن گل جهت اورام حاره و اکتحال آن جهت رمد حار با آب کشنیز و سرمهٔ سائیده باعث بر نیامدن دانه آبله است در چشم و اگر بر آمده باشد باعث زوال آن و بدستور

با آب جلزون تازه اما باید که حلزون آب شیرین باشد وقطور آن در روغن گل در بینی جهت سوء مزاج حار ساذج سر وچشم وعلامت سوء مزاج ساذج آنست که بارتفاع وزیادتی آفتاب زیاده وشدید شود وبانحطاط ونقصان آن ضعیف وکم وقطور محلول آن با آب کشنیز تازه در گوش جهت درد گوش حار وقطع رعاف دماغی رسنون و غرغرهٔ آن با گلاب جهت درد دندان کرم خورده وقلاع دهان وگذاشتن آن در جوف دندان کرم خورده مانع زیادتی آن وخوردن آن با مشک وعنبر معدل برودت آن ومقوی روح حیوانی ونفسانی مبرود المزاج وضعیف السموم تریاق سموم حاره وعقرب جراره وربع مثقال ویا زیاده با آب سیب ترش وجهت قرون السنبل با آب انار وشیرهٔ خرفه وبرف الحمی جهت حمی دق وسائر حمیات حارهٔ حاده نافع وحمیات خاطیه را مطلقا مضر چه در اوائل چه در اواخر جهت آنکه در اوائل باعث تغلیظ مواد در اواخر موجب تحجر آنها است الجروخ والقروح ذرور آن جهت قروح خبیثهٔ ساعیه وباادویهٔ مناسبه جهت زخمهای حاره و جراحات تازه وقطع خون وتسکین درد آن مجرب المضار مضر مبرودین وصاحبان مزاج ضعیف ومصدع ومضعف معده وآلات غذا وباه حتی اکثار بوئیدن آن ومنجمد منی ومبرد گرده ومثانه وگفته اند ضرر آن بباه نه بسبب برودت فقط آنست بلکه بحرارت محللهٔ ریاح آن نیز ودر امر ضعف باه از افیون بدتر است جهت آنکه شارب افیون بعد از افاقه از تخدیر آن خللی و آفتی وتعطیلی در آلات تناسل خود نمیبیند بخلاف کافور ومورث بیخوابی خصوص بسیار بوئیدن آن وباعث سفیدی موی وپیری وقطع اشتها وتنسل وتولید سنگ گرده ومثانه مصلح آن عنبر ومشک وجندبادستر وادویهٔ حاره وعطره وگلقند وروغن سوسن وگل خیری وبنفشه ونرگس وامثال اینها است وشیخ الرئیس در ادویهٔ قلبیه نوشته که آنرا خاصیت قویه است در تقویت جوهر روح اگر مقدار معتدل از ان بیاشامند وبسا است که اعانت میکند بر تعدیل امزجهٔ حاره وعطریت رائحهٔ آن معین بر خاصیت آنست ودر امزجهٔ بارده باید که تعدیل کرده شود برودت آنرا بمشک وعنبر ویبوست آنرا بروغن خیری وبنفشه مقدار شربت آن تا یک دانگ ودو مثقال آن قاطع باه ومفسد معده وگویند دو مثقال آن قاتل است بدل آن دو وزن آن طباشیر ویکوزن آن صندل سفید وگفته اند اگر زن در فرج خود طلا نماید مرد بر ان قادر نگردد حکایت ابن ماسرجویه گفته مردی از اصحاب مقدار یک مثقال کافور در یکروز بخورد باه او قطع کرد ید وروز دیگر نیز همان مقدار بخورد باطل شد شهوت جماع او وروز سوم نیز همان مقدار بخورد فاسد شد معدهٔ او وبحدیکه غذا در معدهٔ او هضم ونضج نمی یافت واهل هند آنرا مقوی باه میدانند واهل هند در اکثر حلویات وماسندا خل مینمایند وحوارش وحب ودهن وعرق واقراص آن هر قرابادین ذکر یافت *

کاکراسینگی بفتح کاف والف وفتح راء مهمله والف وکسر سین وسکون یاء مثناة تحتانیه ونون وکسر کاف ویا *ماهیت* آن دوائی است هندی شبیه بغلاف شاخ بزی وکوچک ومجوف ورنگ آن سرخ تیره وطعم آن اندک تلخ وباحدت وعفوصت وآن گل وثمر درختی است شبیه بدرخت موز *طبیعت* آن در اول گرم ودر آخر سوم خشک *افعال وخواص* آن جهت سرفه وضیق النفس بارد رطب خصوصا اطفال وجهت فواق وقئ واسهال الدم مجرب دانسته اند وجهت رفع تشنگی وفساد بلغم وتپ لرزه ومشهی طعام است ومضماد آن رافع بهق است *

کاکنج بفتح کاف والف وفتح کاف ونون وجیم وبکسر کاف دوم نیز آمده معرب کاکنهٔ فارسی است ونزد عامهٔ اهل فارس معروف بعروسک پس پرده بشیرازی کپومن وبیونانی اوسقلنون وبسریانی حمری مرجا وبرومی اسقیل ولیون وبعربی جوز المرج وحب اللهو وبهندی راجپوتکه وبن بونکه وبلاطینی هلیلهٔ کابیم نامند *ماهیت* آن از انواع عنب الثعلب است

و وجه اقرار ذکر آن معروف بودن باسم خاص است و آن نباتی است شبیه بنبات عنب الثعلب و برگ آن از آن عریضتر و شاخهای آن چون بلند شود منحنی بسوی اسفل گردد و گل آن سفید مائل بسرخی و ثمر آن در غلافی مستدیر شبیه بمثانه و آن غلاف در خامی سبز میباشد و بعد رسیدن سرخ و در وسط آن دانهٔ مانند سرپستان رنگ و کوچکی نیز بعد رسیدن سرخ میگردد و پیوسته بقمع آن و دو صنف میباشد جبلی و بستانی و جبلی آنرا برگ مانند برگ سیب و زغب و غبار آلود و سیاه و ساق آن با صلابت چسپنده و نبات آن بزرگتر از بستانی و گل آن بسیار سرخ و دانهٔ آن زرد مائل بسرخی و در غلافی زرد منبسط آن سنگلاخها و آنرا کاکنج منوم و عنب الثعلب منوم و در تحفه برقوبترا از خشخاش منوم و از مطلق آن مراد کاکنج بستانی است و مستعمل پوست ثمر و دانهٔ آنست که سرخ رسیده باشد تازهٔ باشد بهترین آن بعضی بستانی و بعضی جبلی گفته اند و جمع میان هر دو قول آنکه جائیکه تجفیف بسیار مطلوب باشد جبلی بهتر است و در مواضع دیگر بستانی و قوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن سرد و خشک در دوم و جبلی آن در سوم و عصارهٔ آن نیز * افعال و خواص بستانی آن الاذن قطور عصارهٔ آن جهت قروح مزمن گوشت اعضاء الصدر و الغذاء و النفث جهت ربو و التهاب و عسر النفس و اخراج صفرا با ادرار و انسام کرم معده و امعاء و حب القرع و ادرار بول و دفع امراض کرده و مثانه و قرحهٔ آن و مصلح حال جگر و مداومت هر روز مقدار یک مثقال از آن و با عصارهٔ آن جهت یرقان مجرب و بلع نمودن زن ... دانهٔ آنرا بعد ... جهت منع حمل مجرب دانسته اند و دیسقوریدس گفته که چون جزوی از خشک آن با جزوی از ... بسایند و بخورند کرم معده و حب القرع را دفع و اخراج نماید الاورام و القروح طلای عصارهٔ آن محلل صلابات و بواسیر و رافع قروح مزمنهٔ گوش و حافظ قروح از فساد و مضر ... و مصلح آن ... از شربت ... و دانهٔ آن ... و بدل آن عنب الثعلب و جبلی آن نیز مدر بول یکمثقال آن منوم و زیاده از یک مثقال مورث اختلاط عقل و جنون است و جوارش و اقراص و معجون آن در قرابادین ذکر یافت

* کالاکوت * بفتح کاف و الف و فتح لام و الف و ضم کاف و سکون واو و تا لغت هندی است بمعنی سیاه گل * ماهیت آن بیخی است ... و گل آن مائل بسیاهی و ... آن دو قسم ... و رنگ شبیه بجدوار ... و اعلای آن ... از زواج ... * طبیعت و افعال و خواص آن مانند ... است که نوعی از ... است و ذکر آن در حرف الباء مع النون ذکر یافت و گل آن نیز در کال ... است

* کالی زیری * بفتح کاف و الف و کسر لام و یاء مثناة تحتانیه و کسر زای معجمه و سکون یاء و کسر راء مهمله و یا لغت هندی است و آنرا سوراج نیز نامند * ماهیت آن تخم نباتی است هندی نبات آن ... و برگ آن اندک طولانی مشرف و گل آن برنگ گل کاسنی و تخم آن نیز شبیه بتخم آن در شکل و غلاف و از آن بلند تر و رنگ آن سیاه بسیار تلخ و مستعمل تخم آن * طبیعت آن گرم و خشک در آخر سوم * افعال و خواص آن آشامیدن آن جهت دفع مواد بلغمیه و اخراج اقسام کرم معده و امعاء و حب القرع و ضماد آن جهت تسکین اوجاع بارده و تحلیل اورام صلبه ... و یه مناسبه نافع و ... ضماد برگ و شاخ درخت آن و بسبب کمال حدت و خالی نبودن از سمیت اطبا در معالجهٔ اشخاص انسانی از داخل کم مستعمل دارند بلکه اکثر مستعمل بیطاره در معالجهٔ دواب است

* کامخ * بفتح کاف و الف و فتح میم و خاء معجمه معرب از کامهٔ فارسی است و جمع آن کوامخ و بعضی گفته اند بفارسی نجواب و اصفهانی کومه نامند * ماهیت آن نوع صبغ و نان خورشی است که از بودنه و شیر را با زیره و ... که خمیرهٔ کوامخ

و مری است میسازند و در قرابادین نسخهٔ آن در قولنج ذکر یافت بهترین این معتدل الحرافة کثیر الابازیر است * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مشهی و منحدر کنندهٔ غذا است بزودی الا آنکه ردی الکیموس معطش و مفسد معده و مضر طحال است و اکثار آن باعث تپهای عفنی و اورام مزمنه و مضر سینه و سرفه نیست و تجفیف این کمتر از مری است و سزاوار آنست که بسیار ننیاشامند

* کانجی * بفتح کاف و الف و سکون نون و کسر جیم و یا * ماهیت آن اسم سرکهٔ هندی است که از حبوب ماکوله میسازند بهترین همه مصنوع از برنج است و آنرا سرکهٔ هندی نامند صنعت آن آنست که هریک از حبوب را که خواهند مهرا پخته صافی نموده با قدری نمک در شیشه و یا در مرتبان چینی و یا سفالی لعاب دار کرده سر آنرا بسته چهل روز و یا زیاده در آفتاب و یا پشت اجاغ میگذارند تا برسد و خوب ترش گردد پس صاف نموده بکار میبرند * طبیعت آن مطلقا سرد و تر با اندک قبضی * افعال و خواص آن جالی و مقوی اعضا و مسکن قی و حرارت و حدت خون و صفرا و عطش مضر معده و صاحبان امزجهٔ بارده مصلح آن گلقند آفتابی و یا ورد مربی و عسل است و گویند سیر است که کوبیده در آن داخل کرده بیاشامند و آنچه از گندم و جو سازند مفرح قلب و مقوی قوی و رافع سستی بدن و مقوی موی شربا و طلاء لیکن اکثار خوردن آن مضر

* کاک ماچهی * در بنگاله عنب الثعلب را گویند و کستی هم نامند

* فصل الکاف مع الباء الموحدة

* کباب * بفتح کاف و باء موحده و الف و باء موحده لغت عربی است * ماهیت آن گوشت بریان کرده بآتش است و اقسام میباشد و بهترین همه کباب گوشت حلان چاق فربه چرب است که قطعهای آن کوچک و همچنین گوشت ماهی لطیف که با خکر فحم هیمهٔ جید متساوی بریان نموده نمک و فلفل و غیرهما بقدر لائق و روغن نیز بر آن زده باشند و آنچه بسیخ بحد اعتدال تشویه یافته باشد بهتر است از آنچه در روغن بریان نموده باشند خواه قطعهای گوشت را درست و یا کوبیده مانند شامی کباب که طباهیج نامند و یا غیر آن و کباب گوشت آهو و گوزن و طیور و امثال اینها نیز لذیذ میباشد ولیکن بسیار گرم و خشک است و بدترین آن آنست که از گوشت پیر لاغر و املح بسیار بر آن زده و یا برا خکر زغال چوب دفلا و انجیر و خروع و زقوم و امثال اینها از هیمهای ردی بریان نموده باشند یا آنکه سوخته و یا غیر متساوی الاجزا باشد * طبیعت آن گرم و خشک بحسب اختلاف لحوم مختلف میباشد در شدت و ضعف * افعال و خواص آن نیز بحسب اختلاف لحوم مختلف و بالجمله مولد خون متین و مقوی اعضا و مسمن بدن و گرده و محرک اشتها و باه و موافق معدهٔ مرطوبین و کسانیکه فصد و یا حجامت کرده باشند و دیر هضم و بعد هضم مولد خون صالح و با سماق و کشنیز و فلفل و سائر ادویهٔ حاره حابس اسهال رطوبی و در محرور المزاج مورث صداع مصلح آن سکنجبین و اطریفل و خوردن آب بسیار بعد از آن بغایت مضر خصوص کباب ماهی که کو با آنرا زده و خود را مرده گردانیده است

* کبابه * بفتح کاف و با و الف و فتح باء موحدهٔ دوم و ها لغت عربی است و نیز بعربی حب العروس و بیونانی مهبلیون و برومی فربغلیون و بهندی کباب چینی نامند * ماهیت آن ثمر درختی است که از ملک چین و نواح آن و روم میاورند دو صنف میباشد صغیر و کبیر کبیر را حب العروس نامند و آن فی الجمله شبیه بحب بلسان است و مائل بتیرگی و سیاهی و مغز آن سفید و خوشبو و تند طعم و درخت آن شبیه بدرخت مورد و نوع صغیر را فلنجه و فلنجه نیز نامند و در حرف الالف مع الفاء ذکر یافت و از مطلق آن مراد صنف کبار است و بهترین آن تازهٔ خوشبوی تند طعم آنست که از چین آورند و بعد از آن رومی

و این بهتر از هندی است زیرا که هندی تلخ می باشد و قوت آن تا ده سال باقی میماند و بعضی گفته اند ثمر آس بری است و اصلی ندارد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بعضی در سوم گفته اند و بعضی گفته اند با نوشادر قوت دارد و نیز دارد * افعال و خواص آن بغایت ملطف و مفتح اعضاء الراس را اصلح و رافع درد سر مزمن و خائیدن آن خوشبو کنندهٔ دهان و مقوی لثه و دافع قلاع دهن آن و صاف کنندهٔ آواز و رافع خفقان اعضاء اغذیه را لطیف مقوی معده و احشا و اعضای باطنی و رافع اسهال و مفتح سدد کبد و احشا و کرده و محلل ریاح و دافع امراض کبد و طحال و مدر بول و منقی قروح مجاری آن از رمل و سنگ و نیز یادرار و مفتت آنها و حابس سلس البول و بول در فراش و آشامیدن دو دانگ آن با سکنجبین جهت عرق النسا نافع الاورام والجروح والقروح ضماد آن با پیه حیوانات محلل اورام و رافع قروح و جرب رطب بلغمی الزیمة طلای آن با عسل خوشبو کنندهٔ رائحهٔ بدن و مقوی آن و طلای آب جاشیدهٔ آن بر قرحه بغایت مفید جماع و مضر مثانه مصلح آن مصطکی و گویند مصلح مصلح آن صندل و گلاب مقدار شربت آن تا مثقال بدل آن دارچینی و قاقله و چون یک درم تا دو مثقال آنرا نرم سوده در یک پیاله ماست تازه بسته که بسیار ترش نباشد بیاشند و سرد آنرا بار چهٔ صفیق محکم بسته اگر موسم گرما باشد شب تحت السماء بگذارند و صبح برهم زده بیاشامند تا سه روز یا پنج و زیاده سود و جهت قروح مجاری بول مجرب است

* کبابهٔ ختن شکاعه * با غره است و در حرف الفاء ذکر یافت

* کباث * بفتح کاف و با والف و ثاء مثلثه لغت عربی است * ماهیت آن ثمر رسیدهٔ درخت اراک است بهترین آن بزرگ بسیار رسیدهٔ آنست که تخم آن کوچک باشد * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن چون پنج درم آنرا نرم سوده با هموزن آن شکر سفوف نمایند و بالای آن آب سرد شیرین بیاشامند اسهال را بند و مقوی معده است و جهت اوجاع ظهر و اکثر امراض نافع جهت آنکه جالی معده است از بلغم و آشامیدن مطبوخ آن جهت ادرار بول و تنقیهٔ مثانه و تقویت معده و امساک طبیعت نافع بدل آن بوزن آن برگ کابلی و نصف آن قسط ابیض و دو ربع آن قرنفل است

* کبد * بفتح کاف و کسر با و دال و بکسر کاف نیز و سکون با در هر دو آمده بفارسی جگر و بیونانی ... و بسریانی ... و بترکی بورک و بهندی کلیجا نامند و کبد مؤنث است و مذکر نیز آمده و جمع آن اکباد و کبود و ... کبد بالکسر و سکون با مفرد است * ماهیت آن عضوی است مرکب و از جملهٔ اعضاء رئیسهٔ بدن حیوان و معدن ... طبیعی و محل ... را حلاط است و بیان آن بتفصیل در کتب تشریح مذکور و بهترین آن کبد طیور است خصوصاً دجاج و بط و وز فربه جوان که غذای آنها فواکه و حبوب نضیجهٔ شیرین باشد و بهترین مواشی جگر بزغاله و بادهٔ گوسفند تکمالهٔ فربه و بدترین آنها جگر حیوانات بزرگ بی خصوص حیوانات وحشی است * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن غلیظ دیر هضم و خون مولد آن بطئ السلوک در مجاری و سریع العفن مگر آنکه با نمک و سرکه و آب کامه و دارچینی و کرویا و اسپند خشک که در آتش جبل بریان نموده باشند مصلح آن در محرورین سرکه و کشنیز و در مبرودین ادویهٔ حاره مذکوره و جوارشات مناسبه و چون شرحه نموده بریان نمک و صمغ عربی پاشند و بریان نموده باشند جهت قرحهٔ امعا و اسهال موثر بشرط آنکه قوت هاضمهٔ معده قوی باشد و عاجز نباید از هضم آن و بالخاصیة جگر بز محرک صرع مصروعین است و کبد حمار خوردن کباب آن ناشتا جهت صرع نافع و بد سمور جگر کبک که خشک کرده کوبیده بکمثقال آنرا بخورند و همچنین جگر موش جگر خنزیر بری با سرکه جهت لدغ هوام و جگر ذئب جهت درد جگر و داء الذئب و جگر کلب و کلب کلب هرد و جهت گزیدگی سگ دیوانه و منع

ترسیدن آن از آب الکلا وضماد الکبد المعز خوردن جگر بریان کردهٔ آن جهت صرع و بخار آن را گرفتن و آب مقطر از آن را در حین بریان کردن در چشم چکانیدن همه رافع شب کوری است کبد الوزغه چون جگر وزغه رابردندان کرم خورده گذارند درد آنرا ساکن کرداند وکسیکه الماس خورده باشد چون جگر آنرا بتار خیاطه بسته ببلعد وبعد از اندک زمانی باهستگی برآورد گویند الماس بدان چسپیده برمی آید کبد الایل چون شرحه نموده وبران فلفل ودارفلفل کوبیده پاشیده کباب کنند وآب مقطر آنرا درچشم کشند شب کوری را زائل کند وابتدای نزول آب را مفید وبدستور چون خشک کنند وسوده درچشم کشند جهت همه وعلت مفید وبتفصیل خواص جگر هر حیوانی درطی ذکر آن ترقیم یافت ومییابد انشاء الله تعالی *

* کبر * بفتح کاف وباء وراء مهمله لغت عربی است ویا معرب از فارسی وبیونانی اثونیطس وقبارس نیز وبسریانی قبار وبرومی قباریش وبشیرازی کورک نامند * ماهیت آن ثمر نباتی است خاردار ویوشاح واکثر شاخهای آن منبسط برروی زمین وبرگ آن اندک پهن وگل آن درغلاف سبز بقدر زیتون کوچک ودانهٔ نخودی وبعد شگفتن گل آن سفید در وسط آن تارها شبیه بموی وثمر آن که خیار کبر نامند از بلوط بزرگتر وبقدر خیار کوچکی وبعد رسیدن شکفته مغز آن سرخ رنگ وتخم آن زرد وبارطوبت ولزجی وطعم آن اندک شیرین وباتلخی وقبض وعفوصت کمی وهرچند رسیده تر باشد تلخی وعفوصت آن کمتر وشیرینی زیاده گردد وبیخ آن سفید بزرگ طولانی وپوست آن ضخیم واز چوب وسط آن بعد خشک شدن اکثر جدا گردد وطعم جمیع اجزای آن تلخ خصوصا بیخ آن درحرافت وحرارت واندک ملوحتی است وغنچهٔ گل وثمر کوچک نارس آنرا نیز در آب نمک شیرین نموده مخلل مینمایند وبیخ آن قویترا زسائر اجزای آن اکثر مستعمل ومنبت آن خرابهاو سنگلاخها وزمینهای خشن وآنچه قریب بآب وزمینهای نمناک باشد نفاخ ردی ومفسد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک وآنچه در بلاد حاره باشد بهم رسد تا سوم * افعال وخواص آن مفتح وجالی ومحلل وملطف ومقطع بلغم وسودا واخلاط لزجه اعضاء الراس والعصب جهت امراض باردهٔ دماغیه مانند فالج واسترخا وخدر واوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس نافع بسبب عفوصت وقبضی که دارد وضماد تازهٔ آن جهت فسخ عضل وخائیدن پوست آن جالب رطوبات دماغ ومسکن درد دندان وبدستور خائیدن پوست تازهٔ آن ویا برگ آن ومضمضه بسرکهٔ خمری که پوست آن ویا تخم آن در آن جوشانیده باشند مسکن درد دندان ومفتح سدهٔ دماغی ومنقی دماغ وقطور عصارهٔ آن درگوش کشندهٔ کرم آن وشستن سر بآب طبیخ آن رافع کچلی اعضاء الصدر باادویهٔ خوشبو مانند سنبل الطیب واسطوخودوس واذخر وعسل محلل بلغم سینه ومخرج آن ومسکن اوجاع صدر ونمک در وردهٔ آن جهت ربو وغرغره بطبیخ آن دافع بلغم از اعضای تنفس اعضاء الغذاء والنفض مقوی احشا ومحلل ریاح ومفتح سدهٔ کبد وطحال ومسهل خلط خام ومدر مرهٔ سودا وقاتل دیدان امعا ومدر بول وحیض وزیاده کنندهٔ قوت باه وخوردن نمکسود آن پیش از طعام ملین بطن وبهترین دوائی است از برای سپرز خصوص پروردهٔ آن با عسل وسرکه وبسا است که استفراغ مینماید از طحال مادهٔ غلیظ سودا وی را باسهال واد رار و بعد از آن صحت حاصل میکردد ویا فلفل وسداب جهت تفتیح سدهٔ کبد بارده وخوردن مثقال آن چهار روز متوالی رافع سپرز وآشامیدن آب برگ آن کشنده ومخرج اقسام کرم معده وامعا وضماد آن با آرد جو یا ترمس محلل ورم طحال خصوصا باسرکه مدر بول وحیض وجهت بواسیر وازدیاد باه خصوصا شیرین ناکردهٔ نلم آن وبخور آن جهت بواسیر نافع الاورام والبثور ضماد پوست تازه ویا خشکه آن ویا برگه آن باادویهٔ مناسبه محلل خنازیر واورام صلبه وبا سرکه رافع بهق وقوبا وبدستور برگ آن با ادویه

مثانه و کاسر قوت آن و جهت خنازیر رئیه و اورام صلبه آن و زیر بغل و کش ران از اعظم ادویه مجرب القروح و الجروح و ضماد تازهٔ آن جهت قروح خبیثه و رشحه و جهت آنچه الاکله العاصل جهت عرق النسا و وجع ورک شربا و احتقانا و عصیر آن السموم تریاق اکثر سموم است شربا و ضمادا خصوص با شراب و گل آن قبل از شکفتن در دوم گرم و خشک و ملطف و مقطع و در جمیع افعال مانند بیخ آن و از آن ضعیفتر و ذرور آن رافع نزول آب چشم و تحلیل آن لذیذ و مشهی و رافع سوء هضم و جالی بلغم و مفتح سدهٔ جگر و سپرز و مصدع محرورین و بدل ستور تحلیل خیار آن و خیار آن گرم و تر و تخم آن در دوم گرم و خشک و خیار زرمیدهٔ آن بدون مضغ تخم آن ناشتا ملین طبع و مفسد معده و ساق و برگ آن در آخر اول گرم و خشک و در افعال ضعیفتر از گل آن و محلل خنازیر و نزول آب چشم و عصارهٔ آن کشنده اقسام کرم معده و ضماد آن با زفت رافع قروح شهدیه و قروح خبیثه و رطوبت محلل خنازیر و سائر اورام بلغمیه در جمیع افعال ساق آن قویتر از برگ آن و غرغرهٔ بطبیخ جمیع اجزای آن منقی دماغ و مفتح سدد دماغ و صلب و مقدار شربت از آب آن تا هشت درم که با سرکه و عسل و شکر بنوشند و از تخم آن تا سه درم و در مطبوخ تا هفت مثقال مضر معدهٔ محرورین مصلح آن سکنجبین مضر مثانه مصلح آن انیسون و اسطوخودوس مضر گرده مصلح آن خولنجان و عسل و مربیات از اجزای آن بدل دیگری و گاهی کرمدانه و محلل طحال و بیشتر از کبر و مصدع دماغ و معدهٔ محرور مصلح آن غرغره با آب سرد و آشامیدن آنست

* کبریت * بکسر کاف و سکون با و کسر رای مهمله و سکون یای مثناة تحتانیه و تای مثناة فوقانیه لغت عربی است و تای آخر آن بقول بعضی اصلی و بقول بعضی زائد و بغدادی گفته معرب از فعلی است و عربی الاصل نیست و یونانی قاریون و سریانی کبریتا و برومی ثادن و بفارسی گوگرد و بهندی گندهک نامند * ماهیت آن جسمی است حجری رخو با جوهر ارضیه متولد از بخار یابس دخانی که با بخار رطب لطیف دهنی ممزوج گشته و بحرارت شمس طبخ یافته و در آن دهنیت و حرارت و لطافت و خفت بهم رسیده باشد و لهذا برسیدن آتش بدان بزودی مشتعل میگردد و چهار صنف میباشد سرخ و زرد مائل بسبزی و سفید مائل بکبودی و سرخ آن شفاف صافی لامع میباشد و در معدن خود شب میل رخشد مانند آتش و اطراف معدن خود را روشن میکرده اند و معدن آن هرموز از اعمال فارس و جزائر عمان است و نواب معتمد الملوک سید علوی خان قدس سره نوشته اند که دیدم من معدن آنرا در جزیرهٔ از جزائر عمان که مانند معدن دیگر زمین را حفر نموده کبریت سرخ صافی برمی آوردند اما کبریت احمر غیر صافی که معلم اول نوشته کاهی من ندیدم و جالینوس نوشته که کبریت را از معدن حفر نموده برمی آوردند و آن سرخ و زرد و سفید و سیاه میباشد و زرد آن مائل بسبزی است و این را صفکاری و اصاعی نامند و سفید را کبریت فارسی گویند و مائل بکبودی را کبریت اسود گفته رخوا اند و مطبوخ آن از آب چشمه‌های گرم کبریتی و یا از خاک بعضی اماکن اخیر مائل بسیاهی و محرق آن سیاه میباشد و بهترین اقسام آن احمر جید الحمرة است و بهترین آن صافی سنگین غیر متحجر آنست که با آتش نرسیده باشد و تفلیسی گفته که بهترین اقسام کبریت زرد بد بوی صافی آنست و جالینوس گفته که بهترین هر صنف صافی خالص آنست و قوت آن تا سی سال باقی میماند و در کبریت احمر اقوال بسیار است انطاکی گفته که معدن ذهب و بغدادی گفته وادی النمل است و بعضی گفته اند جوهری است مصنوع غیر معدنی و بعضی دهن الشعر مقطر دانسته اند و باصطلاح اهل صناعت کیمیا اکسیر هر نوع در غایت سرخی را کبریت احمر نامند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و خشک و گرمی آن زیاده از خشکی آن و بعضی تا چهارم دانسته و در غایت دهنیت * افعال و خواص آن محلل و مسخن و ملطف و مجفف و جالی و جاذب اعضاء الراس و لهذا و النفاء و السموم آشامیدن آن با زردهٔ تخم نیم برشت و یا زردهٔ تخم مشوی نمودهٔ

جهت زکام و نزله و سرفهٔ رطوبی و ربو و اخراج چرک و بلغم از سینه و شش و رفع یرقان و هموم و آشامیدن آن به تنهائی با آب و یا با ادویهٔ مناسبه رافع یرقان و مدر حیض و مقاوم سموم و ذرور آن نیز رافع ضرر لسع هوام سمی است و طلای آن با حب الغار جهت امراض بارده و با نیم وزن آن صمغ عربی با ماست جهت سعفه و قروح سر و توباو جرب رطب مجرب و سعوط آن جهت صرع و سکته و شقیقه و بخور آن رافع صداع و حابس زکام و نزله و رافع کرم و مسقط جنین خصوص نوع سرخ آن و قطور آن با ادهان و با ادویهٔ مناسبه رافع کری و ثقل سامعه و طلای آن با عسل و بول و آب دهن جهت گزیدن هوام و با راتینج جهت گزیدن عقرب و با سرکه جهت گزیدن عقرب و تنین بحری و با طین قیمولیا جهت سعفه القروح و الجروح و البثور و غیرها آشامیدن آن در بیضهٔ مشوی و یا بیضهٔ نیم برشت جهت اقسام جرب رطب و خارشها و طلای آن با عاقرقرحا و عسل و سرکه جهت جذام و جوششهای سوداوی عجیب الاثر و با سرکه جهت بهق و با سرکه و نطرون و علک البطم جهت قلع آثار و بیاض ناخن و سائر آثار حادث در بدن و حکه و جرب و بهق و ناخن و تقشر جلد و داء الحیه و الثعلب و اکله و قروح رطبه و با صمغ البطم تنها جهت قلع آثار ناخن و با حنا جهت توبا و با جند بیدستر جهت تحلیل صلابات و با بورهٔ ارمنی و عسل و ادویهٔ مناسبه جهت نقرس و ذرور آن بر بدن قاطع عرق و بر موی سفید کنندهٔ آن و بخور آن گریزانندهٔ هوام و سفید کنندهٔ موی و اغتسال بدان جهت حکه بدستور با آب کبریتی مضر معده مصلح آن کتیرا و شیر تازه دوشیده و مضر دماغ مصلح آن بنفشه و شکر مقدار شربت آن از دو دانک تا یکمثقال و بدل مریک دیگر است و مصعد آن جهت تکلیس معدن و رفع چرک آنها بیعدیل و سفید کردهٔ آن نائب مناب جوهر زرنیخ و روغن آن جهت جمیع دردهای بارد و جرب و حکه و سعفه و عرق آن بغایت مجفف و مربع المنفوذ و جالی و رافع زلوبات و جهت سرفهٔ بارد و ضیق النفس بارد رطب و تحلیل ورم طحال و دردندان و دفع گوشت فاسد بن دندان و کثافات آن و مسخن و محرق اخلاط و مقرح جلد و چون قلیلی از ان را بپنبه آلوده بر دندان دردناک شدید گذارند تسکین دهد و چون بر زخم کژدم گذارند سم را جذب کند و چون بر عرق مدنی گذارند تمام آنرا بآسانی برآورد و چون قطرهٔ از ان را با آب بنوشند صلابت سپرز را تحلیل دهد و اشتهای طعام آورد و وضع و دوای آن بزای جمیع امراض بلغمیه و سوداویه و حمیات که با سردی آید و حمیات مزمنهٔ حادثه از بلغم و سودا و عرق النسا و اوجاع مفاصل و غیرها نافع به تفصیلیکه در قرابادین با نسخ آن و نسخه حب و ادهان و طریق تصعید تکبیر و عرق آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

* کبسون * بفتح کاف و سکون باء موحده و ضم سین مهمله و سکون واو و نون و کفسون بفا بجای باء موحده نیز آمده * ماهیت آن * برگ نبات وحشی است که از بلاد حبشه می آورند و آن شبیه بکشنیز شامی و با تندی و تیزی و تلخی و حب آن مدور * طبیعت آن گرم و خشک در اول بگمان اهل حبشه و تحقیق آنست که در سوم گرم و خشک است * افعال و خواص آن اهل حبشه بسیار آنرا مستعمل دارند جهت اسهال و اخراج دیدان و حب القرع که نرم میکوبند و با شکر و یا با عسل سرشته با شیر تازه دوشیده میآشامند به تنهائی و یا با برنگ کابلی و ادویهٔ مناسبهٔ دیگر و بعضی آنرا کشوث و بعضی برنگ کابلی دانسته اند و اصلی ندارد و آنچه به تحقیق پیوسته نبات آن مشابه بومادرانست در جمیع اجزا و بیخ آن بسیار قوی است در اسهال و اخراج دیدان و حب القرع و طریقهٔ استعمال آن آنست که کوبیده در آب با تمرهندی حل مینمایند و صاف کرده میآشامند و اگر از ان قویتر خواهند برنگ کابلی نیز بر ان ضم مینمایند و اگر از ان اقوی خواهند قدری حب النیل نیز اضافه میکنند و اگر از ینها احتیاط نام نیابند بیخ آنرا سائیده با آب میخورند * طبیعت آن یحتمل که در سوم گرم و خشک باشد نه در اول چنانچه ذکر یافت

* کبیکج * بفتح کاف وکسر با وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح کاف وجیم معرب از فارسی است وآنرا کف الضبع ویونانی بطرا خیون وسالتون اغریون وبافعها نی مو شك وبترکی ماستواء چیکي وبهندی جل بیل ولستوپون نیز وبفرنگی رننکل نامند

* ماهیت آن * اصناف بسیار است صنفی برگ آن شبیه ببرگ کشنیز واز آن عریضتر مائل بسفیدی وبار طوبت لزجه وگل آن زرد وبنفش نیز وساق آن باریك بقدر یکذرع وبیخ آن سفید تلخ ومتشعب مانند شعبهای خربق ومنبت آن قریب آبهای جاری صنف دوم نیز شبیه بصنف اول واز آن بزرگتر وبسیار حریف وگل آن بنفش واین را سالتون اغریون نامند وصنف سوم نبات آن بسیار کوچك وگل آن زرد طلائی وکریه الرائحه وصنف چهارم نیز شبیه بصنف سوم وگل آن سفید برنگ شیر

* طبیعت اصناف آن * گرم وخشك در آخر دوم یا در سوم نیز گفته اند

* افعال وخواص آن * حار حاد مقرح رجالی ومقشر جلد ولذاع ومحکك اعضاء الراس سعوط بیخ خشك آن معطس ومنقی دماغ از بلغم وطلای آن از خارج جهت ضربان اسنان وسنون آن جهت تفتیت آنها وتناول مطبوخ آن جهت سعفه الاورام والشوروطلای آن جهت قطع جرب وبثور وثآلیل مسمار یه وضماد آن پخته وضماد تازه برگ وشاخ آن باندك زمانی موجب جراحت ودرد اعضا وداروهنها جهت جرب انسان وحیوان وقطع برص وبیاض ناخن واقسام ثآلیل وداء الثعلب وحمول آن مخرج جنین ومشیمه ورافع احتباس حیض ودر مثقال آن کشنده وچون با مثل آن آرد کندم خمیر کنند ودر عضوی که اراده نمایند داغ است وازدیاد استعمال آن جائز نیست بسبب کمال حدت آن وچون کسی آنرا بخورد اعراض از زمانند اعراض اقلیل وبزرالبحره خورده است وبند ستور مداوای آن

* فصــــــل الكاف مع التاء المثناة الفوقانية *

* کتان * بفتح کاف وتاء مشدده والف ونون لغت عربی است وبکسر کاف نیز آمده وبهندی السی وتیسی نیز نامند وتخم آنرا بعربی بزرکتان بفتح با وسکون زاء معجمه وبکسر باء نیز گفته اند وبهندی السی کابیج وتیسی نیز نامند

* ماهیت آن * نباتی است بقدر ذرعی وساق وبرگ آن باریك وگل آن لاجوردی وقبهای آن ترب بجوزی وپراز تخم وتخم آن کوچك اندك پهن طولانی واز پوست درخت آن مانند پنبه وپوست درخت قنب لباس میبافند لبس آن بسیار سرد وخشك میباشد

* طبیعت آن * سرد وخشك وگفته اند معتدل مائل ببرودت است

* افعال وخواص آن * پوشیدن لباس آن رافع حرارت وباعث تقلیل عرق وتشنج آن وجهت جرب وحکه وورم صلب نافع واز ملابس محرورین وفصل گرما است وشپش در آن از پنبه کمتر جمع میگردد وبهم میرسد بجهت آنکه بدن خوب نمی چسپد وغیرمغسول آن مجفف خصوصا در زمستان وبخور آن وابات آن نیز مانع سیلان دماغ وزکام ومصلح حال رحم ودرور سوخته آن مجفف وقاطع خون جراحات والتیام دهنده آنها وبند ستور پر کردن جوف زخمها بخرقه کتان شریف گفته اگر خواهند که بدن لاغر گردد در زمستان جامه کتان بپوشند ودر تابستان جامه کتان شسته اگر خواهند که لاغر نشوند بالعکس وگل آن مفرح ومقوی دل وتخم آن مائل بزردی وتیرگی وأملس وپهن اندك طولانی وبعضی مائل بسرخی وقسمی سیاه ونوعی سفید

* طبیعت مجموع آن * در اول گرم وخشك وبارطوبت فضلیه

* افعال وخواص آن * محلل وجالی وملین طبع اعضاء الراس والعصب والصدر ضماد آن با آب سرد جهت صداع ورمی وقوباء دماغی وقروح سر وبا بزرقطونا جهت تسکین درد مفاصل وعرق النسا ونقرس وقطور لعاب آن در چشم ومالیدن آن بر چشم دافع سرخی آن ولعوق آن با عسل جهت سرفه بلغمی وسده درم آن جهت تنقیه سینه ونضج وتحلیل ورم جگر واعضای باطنی وبریان نموده آن نافع وجهت نفث الدم وسرفه رطوبی بغایت مفید اعضاء الغذاء والنفض مدا ومسهل ورزنیم مثقال آن

جهت درد امعا و ادرار بول و عرق و شیر و حیض و تلیین طبع و قرحهٔ گرده و مثانه و چون یکتوله تخم آنرا در آب بجوش داده لعاب آن مع تخم بنوشند برای ریزانیدن سنگ گرده مجرب و با عسل جهت ورم سپرز و با اندک فلفل و عسل جهت تحریک باه ما یوسین مجرب دانسته اند و حقنه بطبیخ آن جهت اخراج فضول و لذع امعا و رحم و بدستور جلوس در طبیخ آن و دود آن مصلح حال رحم و الاورام والجروح والقروح و غیرها ضماد آن جهت ورم صلب و قروح سر و با انجیر جهت کلف و با حرف بابلی و عسل جهت شقاق ناخن و با بوره و خاکستر جهت ثآلیل و با روغن کنجد جهت زخمها و رفع درد و لذع آنها و ذرور سوختهٔ آن جهت تجفیف جراحات و تسکین درد و لذع آن و بدستور بر نمودن جوف زخم بخرقهٔ کتان المضار مظلم بصر مصلح آن کشنیز و مضعف هاضمه مصلح آن سکنجبین و مضر انثیان و مصلح آن عسل مقدار شربت آن سه درم تا چهار درم بدل آن حلبه و روغن تخم آن گرم و تر و حقنهٔ آن با روغن گل جهت وجع جراحت امعا و طلای آن جهت وجع فواد و قوبا و جراحت و تسکین درد آن و آشامیدن آن و جوشانیدهٔ آن جهت رفع قولنج انسان و دواب و بدستور ضماد آن و بدل آن مضعف باصره و باه مصلح آن سکنجبین است *

* کتم * بفتح کاف و تا و میم لغت عربی است بفارسی وسمه و بربری آنرا درمازدران و تنکابن شالخنی نامند بمعنی حناء شغال * ماهیت آن برگ نباتی است بری و بستانی میباشد بعضی گفته اند غیر برگ نیل است و برگ آن شبیه ببرگ مورد و ساق آن غیر مجوف و شاخهای آن انبوه و ثمر آن بقدر فلفلی و بعد رسیدن سیاه میگردد و در جوف آن تخمی کوچک ریزه و بری و جبلی آن در کنار رودخانهای ریگزار میروید و شاخهای آن انبوه تر و برگ آن عریضتر و درازتر از برگ نیل و ساق نیل مجوف نمادت آن شبیه بکتان و تحقیق آنست که برگ نیل است و گفته اند شرط است که برگ آنرا صبح چیده بیک آفتاب خشک نمایند و نرم کرده در شیشه محفوظ نمایند که هوا بدان نرسد زیرا که اگر شب نیم خشک بماند و روز دیگر با آفتاب خشک نمایند رنگ آن ضائع میگردد و ملا سدید کازرونی در شرح موجز مسعودات شعر نوشته که وسمه هندی جید تازه در تخضیب و تطویس بهتر از وسمهٔ کرمانی است و وسمهٔ کرمانی تخضیب آن کمتر و لیکن رنگ آن دیرتر میماند و تخضیب آن مائل بسیاهی است بر زانهٔ موی و طاوسیت بسیار زیاد دارد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی و قابض و محلل اعضاء الراس خضاب آن با آب و نمک جهت صداع ریحی و بلغمی و بیضه و خوذه و بخور و طلای آن جهت زکام و تقویت موی اعضاء الغذاء والسم آشامیدن آب برگ آن و یا آب طبیخ آن بغایت مقی و جهت گزیدن سگ دیوانه مفید و بهترین چیزها است از برای خضاب و گفته اند خضاب بوسمه بهتر از خضاب بنیل است بنا بر قول آنکه غیر یکدیگر اند المضار مضعف دماغ مصلح آن قرنفل و لادن و روغن آن که آب آنرا با هموزن آن روغن کنجد با آتش ملایم بجوشانند تا روغن بماند جهت درازی موی و منع ریختن آن و بواسیر و امراض مقعده و اوجاع بارده تدهینا نافع و تخم آن در رنگ و مقدار غلاف شبیه بتخم ترب و مائل بسیاهی و اکتحال آن بهترین ادویه است برای منع نزول آب و تحلیل آب نازل در چشم و بیخ آنرا چون با آب بسیار طبخ دهند و صاف نموده قدری صمغ عربی داخل نمایند جهت کتابت قائم مقام مداد است و در تخضیب لحیه و غیر آن شرط است که اولا موی محاسن و سر و غیره آنرا پاک بشویند که چربی و نمومت مطلقا در آن نباشد پس اولا آستر بحنای سائیده نمایند و بعد زمانی بشویند و خشک نمایند و خضاب بوسمه نمایند که رنگ آن نیکو میگردد *

* کثیرا * بفتح کاف و ثا و یای مثناة فوقانیه و در میان هردو یاء مرحلهٔ ساکنه و در آخر ها * ماهیت آن نباتی است طول

آن بقدر ذرعی وساق آن باریک وصلب مانند ساق کتان وبرگهای اسفل آن دراز شبیه ببرگ کتان ونرم وسبز مائل بسیاهی ومفروش برروی زمین وبرنصف اعلای ساق آن تاسرگلهای ازرق سفید رنگ نازک وزرد رنگ نیز شبیه بگل کتان وکوچکتر ازان وتخم آن مانند تخم شاهتره وطعم گیاه آن وتخم آن تلخ * طبیعت آن در آخر اول گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت اخراج بلغم خام واوجاع ورک ومفاصل بارد وضماد مطبوخ آن جهت رفع ثوباء نافع وقسمی دیگر ازان میباشد که در اماکن صلبه میروید وشاخهای باریک ازساق آن رسته وبی برگ وشیرد ار واین قسم ازقسم اول قویتر در اخراج بلغم خام مقدار شربت از قسم اول دو درم وازدوم یک ونیم درم ومحمول آن جهت قطع حمل مجرب دانسته اند

* کتیله * بضم کاف وفتح تا وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح لام وها * ماهیت آن نباتی است طول آن ازیکشبر تا یک گز وشاخهای بسیار از یک بیخ رسته وچوب آن صلب وبرگ آن شبیه ببرگ مورد وازان باریکتر ومائل بسفیدی ومرغب ومنبت آن بلاد شام وبیت المقدس * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن چون اندکی ازان در خم شراب اندازند پیش ازانکه بجوش آمده باشد مانع فساد آن واهل مصر این شراب را شراب الحشیشه نامند در نهایت حرارت است وجهت امراض بارده نافع *

* فصل الکاف مع الثاء المثلثة *

* کثیرا * بفتح کاف وکسر ثا وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح را والف لغت عربی است یونانی طراغاقنثا وطراغافیا نیز وبفارسی کون نامند ومشهور بهندی کتیرا بتاء مثناة فوقانیه بجای ثاء مثلثه است * ماهیت آن صمغ درختی است بسیار خاردار وخارهای آن بسیار تیز وبرگشته که آنرا قتاد نامند ومدکور شد وسفید وسیاه میباشد بهترین آن سفید صافی املس باریک خالص مائل بحلاوت آنست وسیاه آن زبون * طبیعت آن در گرمی وسردی معتدل ودر اول تر واز طب از صمغ عربی وبعضی در اول سرد وخشک دانسته اند وخشکی آن کمتر از سردی وبعضی گرم وتر وبعضی مرکب القوی * افعال وخواص آن * مغری وبا تجفیف کمی وشکننده حدت ادویهٔ حاده ومغلظ خون ومواد رقیقه وملین صلابات ومسکن لذع وحدت اخلاط وادویهٔ حادهٔ مشروبه ازامعا ومقوی فعل آنها بسبب غرویت وتلیین وازلاقی که دارد وبا اندک قوت مسهله اعضاء الراس والصدر واکتحال آن بالعبه وادویهٔ مناسبه جهت رمد وقرحه وبثور چشم ودر اکتحال وذرورات مسکن حدت آنها وبهتر از صمغ عربی ولعاب آن مستعمل وآشامیدن آن باشیر الاغ ویا شیر بز تازه دوشیده قاطع نفث الدم وتنفث الدم سینه وسائر اعضای باطنی وجهت سرفه وخشونت سینه وحلق وقرحهٔ ریه وگرفتگی آواز وچون با عسل بسرشند وحبوب ویا اقراص ساخته در دهان نگاهدارند وآب آنرا فرو برند جهت امراض سینه نافع اعضاء الغذاء والنفض والسموم آشامیدن آن با ادویهٔ مناسبه مقوی امعا ومسکن لذع وقرحهٔ آن ومسکن درد گرده ومثانه وقرحهٔ مثانه ومجاری بول وحرقت آن ومصلح ادویهٔ سمیه وگویند مسهل مرهٔ صفرا وبلغم لزج است وآشامیدن دو درم آن که در شب خیسانیده وباقدری شاخ گوزن وپیکان انگشت یمانی داخل نموده باشند جهت رجع کرده وحرقت مثانه فی الفور نافع ومداومت آشامیدن آن بامغز بادام مقشر ونشاسته وشکر بوزن آن بغایت مسمن بدن خصوصا که بعد ازان شیریکه در ان نارجیل طبخ یافته باشد بنوشند واز اسرار مجربهٔ شمرده اند الزینة طلای آن جهت کلف ونمش وتلیین جلد ورفع خشونت آن وشقاق لب وبا سرکه جهت بهق وبرص وبالعبه جهت تشقق موی الجروح والقروح ضماد آن باگوگرد جهت جرب واکله وبا ادویهٔ مناسبه جهت اکثر زخمهای حاره وبارده ومضر سفل مصلح آن انیسون مقدار شربت آن ازیکدرم تا پنجدرم بدل آن در تغریه وغیر آن صمغ

هر بی و در تلیین و تغلیظ تخم کدو و بیخ آن درخت را چون بکوبند هنگامیکه خشک باشد و با سرکه بر بهق بمالند زائل کرداند

** فصل الکاف مع الجیم **

* کچنار * بفتح کاف و سکون جیم عجمی و فتح نون و الف و راء مهمله و لام بجای را نیز آمده لغت هندی است * ماهیت آن درختی است هندی شاخهای آن متفرق و پریشان و برگ آن عریض و وسط آن هم از جانب پائین و هم از جانب بالا منشق بدو نصف و غنچهٔ آن سبز طولانی و گل آن بعد شکفتن خوش منظر و اندک خوشبو و دو نوع میباشد سفید و سرخ ارغوانی مائل ببنفش و عدد برگهای گل آن پنج عدد و پائین برگهای باریک و بالای آنها عریض و در وسط آن پنج تار باریک و بر سر هر تاری چیزی شبیه بدانهٔ زیره و در وسط آن تارها نیز تاری باریک و وسط آن ضخیم که تخم آنست و غنچهٔ خام آنرا با دو پیازه پخته با روغن بریان کرده با گوشت و با بی گوشت میخورند لذیذ و خوشبو و طعم میباشد * طبیعت جمیع اجزای آن سرد و خشک در دوم * افعال و خواص آن قابض و مجفف و مقوی معده و امعا و حابس بطن و دافع اسهال و دیدان و حب القرع و فساد خون و صفرا و جهت جذام و خنازیر و مطبوخ پوست درخت آن با سماق بالسویه جهت نفث الدم و حیض و جراحات باطنی و مقعده و غرغرهٔ آن خصوصا با اقاقیا و کلنار جهت جوشش دهان و گلو و خنازیر و خوردن غنچه خام مطبوخ آن جهت سرفهٔ حار رطب و حبس اسهال و بواسیر و حیض و بول الدم و فساد صفرا نافع

* فصل الکاف مع الراء المهملة *

* کراث * بضم کاف و فتح را و الف و ثای مثلثه و بفتح کاف نیز آمده لغت عربی است بفارسی گندنا و بهندی نیز بدین نام مشهور و باصفهانی تره و بدیلمی کوار و بلاطینی کوپرکیسو و بیونانی فراسینا و بسریانی عطارا و برومی فقلوطا و بستانی آنرا نبطی و جبلی را فراسیون نامند * ماهیت آن نباتی است معروف و در اکثر بلاد میشود و بری و بستانی و جبلی میباشد آنچه برگ آن باریک شبیه ببرگ پیاز و در تمام سال میماند و چون بزرگ گردد از میان آن ساقی میرویبد و بر سر آن گل و تخم و گل آن سفید شبیه بگل پیاز و تخم آن سیاه و نیز شبیه بتخم پیاز و این را کراث البقل و کراث المائده نامند جهت آنکه مانند بقول دیگر خام و پختهٔ آنرا میخورند و در موائد و خوان حاضری و طعام مانند بقول دیگر حاضر میسازند و آنچه در آخر زمستان و اول بهار میرسد و پیاز آن شبیه ببصل ماکول و قبهٔ آن مانند قبهٔ آن آنرا کراث شامی و بیونانی فراسن بابالوطن و فراسن فافالوطن نیز و بشیرازی تره پیازنامند و خام این غیر ماکول بلکه پختهٔ آن را با گوشت میخورند و این دو صنف میباشد صنفی صغیر الراس دقیق العنق صنفی کبیر الراس صغیر العنق قصیر و تیزی و تندی این صنف کمتر و خوشبوتر و لذیذتر از اول و بوی آن بسیار شبیه بثوم است و آنرا کراث الثوم و کراث الکرم نیز نامند و گفته اند فراسیون این است و از مطلق آن مراد کراث البقل تازه است که مختار و کثیر الاستعمال است * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن مفتح و ملطف و مبخر اعضاء الراس و الصدر و الغذاء و النفض طلای برگ آن با سرکه بر پیش سر حابس رعاف و خوردن آن منقی قصبهٔ ریه و مفتح سدهٔ جگر و مقوی هاضمه و کمر و ملین طبع و رافع قولنج و مدر بول و حیض و بعد از طعام مانع ترش شدن آن و اعانت بر هضم و تلیین طبع و تقویت باه و آب آن بقدر سه مثقال و نیم قاطع خون بواسیر و محرک باه و با عسل جهت امراض باردهٔ رطبهٔ سینه و اورام ریه و نضج آنها و با ماء الشعیر و با مطبوخ آن با جو جهت درد سینه و ربو و با سرکه پروردهٔ آن مفتح سدهٔ جگر و سپرز و رافع قولنج و عصارهٔ برگ خشک کردهٔ آن مسهل خون و خوردن و ضماد کردن برگ مطبوخ آن مقوی باه و بواسیر را

نافع و حمول برگ کوبیدهٔ آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه مجفف رطوبات رحم و مانع ازلاق جنین و جلوس در طبیخ آن با سرکه و آب و نمک طعام نموده باشند جهت التیام فم رحم و تحلیل صلابت آن و طلای مطبوخ آن جهت بواسیر و تقویت باه و قطور آب آن با روغن گل و سرکهٔ کهنه جهت درد گوش و درد دندان و سعوط آن با کندر و سرکهٔ کهنه جهت قطع نزف الدم و رعاف و چون کندنا را در ادویه ریزند و بفشارند و جرم آنرا در آب سرد بخیسانند و با اطعمه استعمال نمایند باعث لذت اطعمه و رفع نفخ و غلظت آنها میگردد و السموم ضماد آن جهت گزیدن هوام و افعی و آشامیدن آن با ماء العسل جهت سموم الاورام و البثور و القروح ضماد آن با سماق جهت شری و ثآلیل و بانمک جهت قروح خبیثه و انفجار اقسام آن از بیاز بیرهضم آرد نفاخ و مبخر و محرق خون و مورث ظلمت بصر و فساد لثه مضر حار المزاج و دیدن خوابهای رد و مصلح آن کشنیز و کاسنی تازه است چون شمشیر و کارد و غیره را با آب برگ آن آبکیری کنند آب و تندی آن زائل نگردد و تخم آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح و محلل و جالی اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن دو مثقال آن با هم وزن آن تخم مورد را فع امراض بارده و قاطع نفث الدم و نزف الدم و مفتح سدهٔ بلغمی بکر و محرک اشتها و مقوی گرده و مثانه و با شراب مبهی و بغایت محرک باه و بوداده آن بتنهائی یا با حب الرشاد یا با آس ناطع اسهال مزمن و زحیر و محلل ریاح امعا و با حب الآس جهت زحیر و حبس خون مقعده و بخور آن جهت بواسیر المقعده و بخور آن با موم و قطران جهت درد دندان و اخراج کرم آن السموم و الزینة ضماد عصارهٔ آن جهت لسع افعی و رفع کلف و آثار جلد و دردهای بارد و چون بکوبند و در سرکه ریزند رفع ترشی آن نماید مضر ریه و گرده و مثانه مصلح آن عسل و در تقویت باه تخم کراث شامی قویتر از آن است و آشامیدن طبیخ او آن بطریق اسفیدباج با روغن قرطم و روغن بادام و با انجیر جهت رفع قولنج نافع کراث بری شبیه بثوم است و بسیار تند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در اول آن خشک * افعال و خواص آن مفتح و مقطع و جالی اعضاء الغذاء و النفض بغایت مدر بول و حیض و حمول آن جاذب جنین و عصارهٔ آن مسهل سودا و مورث اسهال الدم و تخم آنرا چون چند روز پنج قیراط با شکر بخورند رفع بواسیر نماید و السموم جهت گزیدن هوام قوی الاثر از سائر اقسام و از جملهٔ اجزای تریاق فاروق است الزینة ضماد آن رافع برص و ثآلیل و مقرح اعضا است و نوعی از بری که در جبال بهم میرسد برگ آن بسیار باریک و باحدت میباشد * افعال و خواص آن بسیار ملطف جهت خوشبوئی دهان و تسکین درد معده و امعا قوی الاثر است

* کراث * بفتح کاف و راء مهملهٔ مخففه و الف و ثاء مثلثه لغت عربی است * ماهیت آن درختی است کوهی برگ آن در از و باریک و شاخهای آن نرم و پر شیر منبت آن بلاد حجاز و آنرا عشبة الصباغ نامند * افعال و خواص آن شیر آنرا داخل اطعمه نمودن رافع جذام دانسته اند

* کراع * بضم کاف و فتح را و الف و عین مهمله لغت عربی است جمع آن اکارع و بفارسی پاچه نامند بهترین آن پاچهٔ بزو گوسفند جوان فربه است * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن مولد کیموس لزج غیر غلیظ است و لیکن محمود قلیل الفضول است اعضاء اصل و جهت خشونت سینه و حلق و سرفهٔ حار نافع خصوصا با کشک الشعیر و جهت آنکه ملین سینه است اعضاء الغذاء و النفض قلیل الغذاء سریع الهضم جید الکیموس لزج غیر غلیظ و ملین بطن است بسبب لزوجت و ازلاقیکه دارد و چون با سرکه و انجدان استعمال نمایند لزوجت و برودت آن کمتر گردد و شقاق زبان و صحیح امعا را که از گرمی باشد نافع و صاحب اختیارات آنرا دشیل دانسته

* کرن ناج * بکسر کاف وسکون را وکسر دال مهملتین وفتح نون والف وجیم معرب کرده ناک فارسی است * ماهیت آن نوع کبابی است که بعد از نیم پخت کردن مرغ وامثال آن بسیخ کشیده بآتش بریان مینمایند وبهترین آن مرغ جوان فربه است که بروغن گاو تازه آنرا مکرر تسقیه کرده باشند در هنگام بریان کردن که تر ونرم کردد * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن جهت تقویت بدن مرتاضین وابدان متخلخل ومعدهٔ حار نافع وکثیر الغذا مضر معدهٔ ضعیف مصلح آن مربختج وبعضی کفته اند عبارت از مرغ بریان نموده بطور مسطور است که در داخل آن ابازیر کرده باشند

* کرسنه * بفتح کاف ورا وسکون سین مهمله وفتح نون وها معرب از کسنک فارسی است وبعربی حب البقر وبیونانی ارزونس وبسریانی کشنی وبرومی ناغبونس وبفرنکی برووبفارسی کسنک وکشن ومشنک کاوی وکاودانه وبهندی متر بفتح میم وتاء چهار نقطهٔ هندی وراء مهمله نامند * ماهیت آن دانه است مدور ریقدر نخودی کوچک وتیره رنک مائل بسرخی وزردی وطعم آن تلخ وتندی وغیر ماکول انسان بطریق غذا بلکه علف وغذای کاو است وآنرا فربه میکرد اند وبکبوتر وکوسفند ومرغ وبزوغیرها نیز میخورانند وبهترین آن املس سنکین مائل بزردی وبعضی کفته اند مائل بسفیدی آن است ونبات آن کوچک وشاخها وبرک آن باریک وتخم آن که ثمر آنست در غلافی واین در هند وبنکاله چند صنف میباشد وهریک بنامی مخصوص یکی را متر نامند چنانچه ذکر یافت ودوم را بتلا بفتح باء موحده وسکون تاء مثناة فوقانیهٔ هندیه وسوم را ماکهه بفتح میم والف وفتح کاف وهای هندی واین را چون کاو بخورد سیاه وفربه کردد * طبیعت آن در اول تا دوم کرم ودر دوم خشك * افعال وخواص آن مفتح سدد ومقطع وجالی اعضاء الصدر ومسهل نفث غلیظ ومنقی سینه وشش وآشامیدن طبیخ آن با عسل جهت سرفهٔ رطوبی وتنقیهٔ ریه وعسر النفس وضماد آن جهت تحلیل صلابت پستان القم سنون آن بازرا وندمدحرج جهت رویانیدن کوشت بن دندان اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آرد مقشر خیسانیدهٔ آن مسهل ومحرک باه مبرودین وباروغن کنجد مسکن مغص وزحیر وبا سرکه رافع عسر البول وجرب کوده وتنقیه کرده وطبیخ آن با سرکه جهت برقان وسپرز نافع الاورام والبثور والقروح والجروح ضماد آن با عسل وبا ادویهٔ مناسبه وبتنهائی نیز جاذب خون بظاهر جلد وجهت جرب وشکستکی اعضا وسعفه وشقاق ونار فارسی وتحلیل صلابات وقروح خبیثه وساعیه ومانع انتشار آن والتیام جراحات عمیقه الزینة ضماد آن با آب دفلی وتخم خربزه جهت برص وبازفته جهت بزرک نمودن عضو والاغسول بدان منقی بشره وجهت سرخ نمودن آن تویتراز سائر ادویه رخوردن سویق آن باعسل رفع لاغری بدن وشستن عضو باآب طبیخ آن با نطول بدان جهت شقاق عارض از سرما وحکه وشوراینبه وشهد به السموم ضماد آن با سرکه وافسنتین جهت لسع عقرب وبا شراب جهت لسع افعی وسک دیوانه کزیده وانسان سك دیوانه کزیده وانسان صائم المضار اکثار آن مولد خلط فاسد ومدر خون ومورث اسهال دموی مصلح آن کلاب وکل ارمنی واصلاح آن مانند اصلاح ترمس است وسفید آنرا غایله کمتر از سرخ آن وطبیخ آن در مرتبه موجب بطلان قوت جالیهٔ آنست وباقی مانده از ضوت آن وغذای اندکه از ان حاصل میکردد مقدار شربت آن تا سه درهم *

* کرش * بفتح کاف وکسر را وشین معجمه وبکسر کاف وبسکون را نیز آمده لغت عربی است وبیونانی سمطونس وبسریانی اسطمکا وبرومی کلیا وبفارسی شکنبه وبهندی اوجهری نامند * ماهیت آن عضوی از اعضای معروفهٔ مرکبهٔ بدن حیوان وبمنزلهٔ معده است در بدن انسان وشامل شکنبه وروده های حیوان است واز حیوانات کوچک تازه تولد یافته وعلف وحبوب

و بعضی گفته اند که برگ آن را که در آب نمک و بعد از آن در سرکه خورده اند که برآورند الغصه تا میل و بعد از آن شکنبه و بهترین آن از برای اتخاذ دوای معده سفید آن است باد آن شکنبهٔ گوسفند و بزجوان فربه است * طبیعت آن جمعی گرم و تر و بعضی سرد و خشک دانسته اند * افعال و خواص آن کثیرالغذا و دیر هضم و نفاخ و مولد خلط غلیظ و مورث بلادت و سکته و صرع و تاریکی چشم مصلح آن مهرا پختن و با ادویهٔ حارهٔ خوشبو و سرکه خوردن است *

* کرفس * بفتح کاف و را و سکون فا و سین مهمله معرب از کرنش بشین فارسی است و گفته اند معرب از کرسب فارسی است و یونانی اودا سالیون و بسریانی کرفشا و برومی باطراخیون و بهندی اجمود و بفرنگی سلری و بلاطینی مالدهرونامند * ماهیت آن نباتی است و آن را اقسام بسیار است و بحسب اماکن مختلف و هر یک را نامی خاص از بستانی و جبلی و صخری و نهری و مائی و از مطلق آن مراد بستانی است و برگ آن مائل بتندی و بر شاخهای آن باریک و بلندی نبات آن تا یکذرع و تخم آن ریزه تر از سائر اقسام و تیره رنگ و تند طعم و با عطریت و رمقدار تریب با اسمون و بعضی آن را ملس و بیخ آن بزرگ و سفید رنگ با ریشهای باریک و قوت آن از سائر اجزای آن و بعد از آن تخم آن و قوت آن تا دو سال باقی می ماند و بیخ آن تا سه سال * طبیعت آن در اول دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح و محلل و مقطع و مدر بول و حیض و مفتح سدد غذا و النفخ و غیرها ضماد آن با آرد جو محلل ورم چشم و آشامیدن آن جهت ربو و ضیق النفس و درد پهلو و زهرها و درد احشا و رفع قی و سکسکه و مغص و محلل ریاح و مدر بول و محرک اشتهای طعام و باه و محلل ریاح و رفع و معین بر هضم و دافع سدهٔ کبد و محلل و مدر و معرق و مفتح سده و تعمیم جگر و کبد و طحال و مدر بول و حیض و اخراج جنین و تنقیه رحم و ما آن برای امراض مثانه و رفع حصاة و برای زحیر بلغمی و وجع ورک و عرق النسا و نقرس و اوجاع ظهر را از امراض بارده نافع و جهت سموم آشامیدن آب آن که با آب انار و شکر جوشانیده باشند جهت سموم مشروبه و آشامیدن طبیخ برگ و بیخ آن جهت ادویهٔ قتاله و نهش هوام و مردار سنگ و طبیخ کرفس با عدس و قی نمودن بعد شرب مقی آن الخواص خوردن کرفس قبل از آن مانع ضرر هوام و همچنین بعد از آن باعث سرعت تاثیر سم است و بعضی از آن و تدبیر مثل اورام الاورام البثور و الجرب و الحکة و غیرها ضماد آن بتنهائی و با عسل محلل اورام و طلای آن تا کهنه با روغن گل و سرکه جهت جرب و با کبریت و بورهٔ سرخ و با نوشادر جهت داء الحیه و رفع آثار و مضر اطفال و محرک صرع مصروعین و باعث صرع و حدت عقل و مضر حوامل و مرضعه بجهت آنکه محرک باه ایشان است و با زهٔ آن نفاخ مصلح آن انیسون مقدار شربت از عصارهٔ آن تا بیست درم و از جرم آن تا ده درم و از بیخ آن در مطبوخات تا پنج درم و بزر کرفس بستانی * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن در تفتیح قویتر از سائر اجزای آن و با ضعف او جاذب فضول از معده و رحم و جهت استسقا و تسکین اوجاع و در سائر منافع مانند بیخ آن مضر رئه مصلح آن حماما و کوبند تخم کاسنی و مورث سحج مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن یک درم بدل آن نانخواه و زیره الخواص چون در هر رطلی از آب انگور یک مثقال تخم کرفس بستانی با قطراساليون کوبیده داخل نمایند و همچنین در هر رطلی از شراب نیم مثقال از آن مخلوط کنند و بهتر آنست که کوفته در صرهٔ بسته در ان اندازند و سر آن را بسته نگاه دارند و بعد از سه ماه صاف نمایند و در ظرف دیگر کنند و تناول نمایند جهت تقویت معده و تحریک اشتها و دفع عسر البول و چون نیم مثقال آن را با نیم مثقال نانخواه بنوشند جهت تقویت معده و رفع ریاح نافع و پروردهٔ بیخ و برگ آن با عسل یعنی مربای آن مسکن غثیان و مقوی معده و پروردهٔ آن با سرکه یعنی مخلل آن مفتح سدد و مقوی معده و احشا

و اشتهاى طعام و محرك آن و موافق محرور المزاج است و تخم كرفس مضر بصرع است لهذا در ادوية مصروع داخل نبايد كرد وكرفس جبلي را بيونانى اوداساليون نامند نبات آن بقدر يكشبر و شاخهاى آن كوچك و بر سر آنها قبها مانند تربيون و از آن كوچكتر و باريكتر و تخم آن باريك طولانى شبيه بزيره و حريف و خوشبو و منبت آن سنگستانها و اماكن جبليه و اقوى از كرفس بستانى
* طبيعت آن گرم و خشك در سوم * افعال و خواص آن آشاميدن تخم و بيخ آن جهت ادرار بول و حيض نافع و داخل ادوية مركبه و ادوية حاره كرده ميشود و كرفس صخرى را بيونانى فطراساليون نامند يعنى كرفس الصخر جهت آنكه در اماكن صخريه ميرويد وكرفس ماقدونى نيز جهت آنكه در بلادة ماقدون بهم ميرسد نبات آن ايستاده و تخم آن شبيه بنانخواه و با عطريت و خوشبو و بسيار حريف و طعم جميع اجزاى آن نيز حريف وليكن ضعيفتر از تخم آن و اقوى جميع اجزاى آن و تخم آنست
* طبيعت آن در دوم گرم و خشك * افعال و خواص آن مفتح و محلل اعضاء الغذاء و النفض آشاميدن تخم و ماء اجزاى آن محلل نفخ معده و معاى قولون و رافع درد پهلو و مغص و وجع گرده و مثانه و مدر بول و حيض و تخم آن داخل ادوية مدرة بول و مركبه كرده ميشود وكرفس نبطى را كرفس مشرقى وكرفس شتوى و بيونانى اقوساليون يعنى كرفس عظيم نامند و بهربرى حضض گويند * ماهيت آن بزرگتر از كرفس بستانى است و مائل بسفيدى و برگ آن سبز مائل بسرخى طولانى نازك و با خطوط و پهن تر از برگ بستانى و سرهاى آن شبيه بسر بنفشه و بران گل آن و تخم آن طولانى و مصمت و حريف و خوشبو و بيخ آن باريك و خوشبو و خوش طعم منبت آن مواضع تاريك بين اشجار و نزد آجام و مستعمل مانند كرفس بستانى هم برگ و شاخها و بيخ آن خام و هم پخته با ماهى و غير آن و كاه مملح نموده * طبيعت و افعال و خواص آن * ضعيفتر از كرفس بستانى آشاميدن تخم و بابيخ آن با شراب مسمى با تومالى مدر حيض و جهت تقطير البول و امراض بارده و طبيخ آن نيز با شراب جهت امراض بارده نافع و نيز صنفى از كرفس كبير ميباشد كه كرفس طرى و بيونانى سمرنيون نامند كه در كوه مسمى با مانوس بهم ميرسد ساق آن شبيه بساق كرفس بستانى و صلب با شعبهاى بسيار و برگ آن پهن تر از آن و مائل بزردى و برگهاى قريب بزمين آن منحنى بسوى بيرون و در برگ آن اندك رطوبتى چسپنده بد ست و با اندك تندى طعم و خوشبو و چتر آن مانند چتر نبطى و شبت و تخم آن شبيه بتخم كلم و مستدير و تند طعم و رائحه آن شبيه برائحه مر و بيخ آن حريف طيب الرائحه وليكن حرافت آن بآن حد نيست كه حنك را بگيرد و پوست بيرون آن سياه و درون آن زرد مائل بسفيدى منبت آن سنگلاخها و تلها * طبيعت و افعال و خواص آن * قريب بكرفس بستانى و ضعيفتر از جبلى آشاميدن تخم آن مدر بول و حيض و عرق النسا و نزول آب نافع و حمول آن مسقط جنين و برگ نمك پروردة آن حابس بطن و آشاميدن بيخ آن جهت سرفه و عسر النفس و انتصاب آن و عسر البول و نهش هوام مفيد و حمول آن مسقط جنين الاورام و الجروح ضماد آن محلل اورام بلغميه حديثه و اورام حاره و صلبه و خراجات و چاق كننده آنها و تخم آن مسكن نفخ معده و محرك جشاء و مسكن وجع طحال و گرده و مثانه و مدر عرق و بول و حيض و مخرج مشيمه و جهت نزف الدم زنان نافع و جهت حصاة نيز وكرفس الماء را كرفس اجامى و نهرى نامند و در كنار آب و ميان آن ميرويد و بزرگتر از بستانى و ساق آن مجوف و سفيد رنگ
* طبيعت و افعال و خواص آن ضعيف تر از همه اقسام است *

كرگدن

* كركدن * بفتح كاف و سكون را و فتح كاف و دال مهملة مشدده و نون و بدال معجمة مشدده و مخففه نيز و به تشديد نون نيز آمده معرب از كرگ فارسى است و بعربى حريش و بهندى كينده ل امند * ماهيت آن حيوانى است عظيم

الجمله از گاومیش بزرگتر و از فیل کوچکتر و پوست آن سیاه و چسبیده از رو ضخیم و صلب و صورت آن فی الجمله شبیه بصورت خوک و بر پیشانی آن شاخی است یا بینی آن عریض و سر آن باریک شبیه بکله تند و تیز و منحنی بسوی بالا و بسیار زور آور بحدیکه بر فیل غالب می آید و آنرا نیز میکشد و اکثر در بلاد حبش و نوبه و کوهستان جنگل هند و بنگاله بهم میرسد و شاخها آنچه در بلاد حبشه و نوبه بهم میرسد بلندتر و سیاه و آن کمتر و اکثر ابلق از سفید و سیاه و کم جوهر چون از عرض آنرا ببرند و آنچه در بلاد هند و بنگاله بهم میرسد طول آن کمتر و اکثر سیاه و بندرت در وسط بعضی خالهای سفید بانحاء اشکال بهم میرسد و اهل هند آنرا با میمنت و خواص بسیار میدانند و ظاهرا گوشت آن حلال باشد بجهت آنکه مانند بقر و ایل و غنم نشخوار که بعربی جره بکسر جیم نامند و بهندی جگالی گویند میکند یعنی علفهائی که خورده باشد آنرا باز گردانیده در دهان میخایند و فرو می برند و این از علامت حلیت گوشت حیوان چهارپا است و از پوست آن بسبب صلابت و ضخامت سپر میسازند بسیار خوب و جوهردار میشود و بقیمت اعلی میفروشند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن بخور شاخ آن جهت بواسیر و عسر ولادت و گریزانیدن هوام و بند متور بخورها قرار آن آشامیدن آب در ظرفیکه از شاخ آن ساخته باشند و بند سور و پوشیدن انگشتری و حلقه از شاخ آن جهت بواسیر و طلاء بیه آن مورث مهابت در نظرها و روغن پوست آن که قطعه از آنرا در روغن کنجد اندازند و مدتی در آفتاب گذارند جهت التیام جروح و قروح عظیم النفع و گفته اند که هر مقدار که از روغن آن خرج نمایند و عوض آن روغن خالی داخل نمایند مرتفع نشد و اثر آن ضعیف نمیگردد

* کرکند * بفتح کاف و سکون را و فتح کاف و سکون نون و دال * ماهیت آن اسم فارسی سنگی است سرخ رنگ شبیه بیاقوت و بعضی گفته اند اسم لعل است بعضی سنگی را که بهندی پیکو نامند و بعضی سنگی بدخش رنگ که بعربی حمینه نامند دانسته اند * افعال و خواص آن آشامیدن آن مفرح و مقوی قلب و رافع خفقان و توحش

* کرکرهن * بفتح دو کاف و سکون دو راء مهمله و فتح ها و نون لغت بربری است * ماهیت آن بیخی است باریک شبیه بسنبل رومی و بسیار سرخ و در جمیع افعال مانند عاقرقرحا و لهذا بعضی آنرا عاقرقرحا دانسته اند و غیر آن و بعضی گفته اند بیخی است باریک بغلظت شاخ ریحان شبیه به بسفایج در شکل و رنگ و سیاهی آن از آن کمتر * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت فالج و امراض عصب نافع و جمعی آنرا نارانیا دانسته اند

* کرکی * بضم کاف و سکون را و کسر کاف دوم و یا لغت عربی است بفارسی کلنگ و ترکی درنا و بهندی کونج بضم کاف و سکون واو و خفاء نون و جیم نامند * ماهیت آن از جمله طیور بری است بلند پرواز و کنار آبها نیز میباشد بهترین آن آنست که باز آنرا صید کرده باشد * طبیعت گوشت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح سدد و مقوی بدن و محلل قولنج المضار دیر هضم و مولد خلط غلیظ مصلح آن آنست که یک دو روز بعد از ذبح بگذارند پس با سرکه و آب و نمک طبخ نمایند و با زیرباره طبخه داخل کنند و بعد از آن حلوای قندی بخورند و حوصله یعنی چینه دان آن جهت حبس اسهال و آشامیدن خشک مائیده آن با آب نخود مطبوخ جهت درد گرده و مثانه مجرب و مغز سر آن رافع شبکوری اکتحالا و با آب حلبه جهت تحلیل اورام ضمادا و زهره آن سعوطا سه روز با آب چغندر و بعد هفتور سه روز تا یکهفته با آب مرزنجوش جهت لقوه مجرب بشرط آنکه در جانب مخالف در بینی کشند و در ان ایام روغن گردکان بیاشامند و بمالند و در جای تاریک بنشینند و بروشنی نگاه نکنند و اکتحال آن جهت رفع نزول آب و شبکوری و باحنه و از آبله نافع و طلای آن جهت رفع

بوص وجرب متقرح قوی الاثر وسعوط مغز سر آن وزهرهٔ آن از هر یک یک قیراط با روغن زنبق رافع نسیان وسفیدی موی سر وریش با تکرار عمل ودر تقویت حافظه بیمثل وپیه آن را چون بگدازند وبا سرکهٔ عنصل بیاشامند چند روز پی هم صلابت طحال را زائل گرداند وچشم آن را چون خشک نموده سوده در چشم کشند بیخوابی آورد وخصیهٔ آن را چون نمک سود نمایند وخشک کرده سوده با هم وزن آن سرگین سوسمار وکف دریا وشکر درهم نموده در چشم کشند جهت رفع بیاض چشم مجرب گفته اند

* کرم * بفتح کاف وسکون را ومیم لغت عربی است واحد آن کرمه وجمع آن کرمات وبیونانی اولاطیوم وبسریانی کیمشا حمرا وبرومی دیدرون اسایا وبفارسی تاک ورز وبهندی داکهه کا جهار نامند * ماهیت * آن نباتی است اکثر از قبیل نجم وبیاره وبرمچا ورخود بپیچد وتنهٔ آن قوی وشاخهای آن باریک بلند ونورستهٔ آن با خیوط وبرگ آن پهن فی الجمله شبیه ببرگ خیارزه وبرگ عنب الثعلب بستانی وغیر مزغب واملس وخوش طعم خصوص برگ نازک نورستهٔ آن وخوش رائحه وگل آن ریزه باریک خوشبو وزرد مائل بسفیدی وثمر آن که عنب وبفارسی انگور وبترکی اوزم گویند خوشه دار ودر خامی سبز عفص ونیمرس آن ترش وبا عفوصت ورسیدهٔ آن شیرین وملون بالوان از سفید وسرخ رنگ وسیاه وبعد رسیدن وخشک شدن زبیب وبفارسی مویز ونیمرس خشک آنرا که ترش طعم است غورهٔ مویز نامند وتخم آن مدحرج الشکل سرخ رنگ شبیه بخصیهٔ حیوان بسیار کوچکی وآنرا حب العنب نامند وشاخهای نازک درست آنرا القایف الکرم وعسالیج الکرم نیز نامند وبری وجبلی وبستانی میباشد نبات بری وجبلی آن بسیار بلند وپهن بروی زمین واشجار وغیره نمیگردد وثمر آن کوچکتر وکم آبتر تر وپوست آن ضخیم تر از بستانی میباشد ودرخت بری بی ثمر را رتنکابن دیورز نامند وشاخهای درخت آن را مطلقا تا هر سال نبرند وتربیت ننمایند ثمر زیاده وبهتر نمیدهد وبیان عنب بتفصیل در حروف العین مع النون ذکر یافت وبهترین اجزای درخت آن عسالیج آنست وبعد از آن برگ وعصارهٔ آن * طبیعت * آن در آخر دوم سرد وخشک * افعال وخواص * آن جالی ومجفف وقابض اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض آشامیدن عسالیج آن مانع صعود ابخره بدماغ وضماد برگ وعسالیج وخیوط آن خصوصا با آرد جو جهت درد سر حار وتسکین التهاب عین واورام حارهٔ آن وبا آرد جو را ملغ جهت تسکین التهاب معده وابتدای ورم حار آن وسائر اعضا وعصارهٔ برگ آن مقوی معدهٔ حار ومانع قی وقاطع قی الدم ورافع خمار وتقلب نفس وجهت قرحهٔ امعا واسهال صفراوی که ذوسنطاریای معوی نامند خواه بنوشند وخواه بدان حقنه نمایند وتبرید ربول وحافظ جنین از اسقاط وشربت آن که آب عسالیج آنرا با قند بقوام آورند جهت خفقان صفراوی وتحریک اشتها ودفع خمار وتسکین حدت صفرا وغثیان واسهال مواد رقیقهٔ صفراویه نافع وبسا است که بسبب قوت جالیه که دارد باعث اطلاق طبیعت میشود مضر سرفه مصلح آن عسل وصمغ وآب منجمد آن بسیار جالی وبا پس آشامیدن آن با شراب رافع سپرز ومخرج سنگ مثانه وضماد آن رافع قوبا وجرب متقرح وغیر متقرح وطلای آن با روغن زیتون سترندهٔ موی با دوام عمل وآب چوب آن که در حین سوختن تراوش کند رافع ثآلیل ونمله وکلف ونمش وقوبا وجرب وسترندهٔ موی خصوصا با زیبیه ورماد چوب ونشارهٔ شاخهای آن کاوی وضماد آن با سرکه رافع بواسیر وبا روغن گل سرخ وسرکه رافع بواسیر وبا روغن گل سرخ وسرکه وسداب جهت ورم سپرز وضماد شاخهای آن با پیه کهنه وروغن زیتون وعسل جهت شقاق عضل وسستی مفاصل وتعقد عصب وبا وکلا ارمنی جهت برین گوشت زائد زخمها وبا سرکه جهت التوای عصب وگزیدن هوام وافعی وسگ دیوانه وورم غددی وضماد گرم کردهٔ آن جهت بواسیر وخوردن نیم درهم آن جهت قرحهٔ امعا وتفتیت حصاة وآشامیدن

آب خاکستر آن جهت سقطه مفید ونوع بری گرم اقوی وقابض تر وشکوفه آن بهترین اجزای آن وشدید القبض آشامیدن دو مثقال خشک آن قاطع نفث الدم ومقوی معده ومانع ترش شدن طعام در آن وحابس اسهال ومدر بول و آشامیدن آب طبیخ آن بقدر سی و پنج مثقال با قدری شکر مسهل رطوبات وماء اصفر وضماد آن رافع ورم چشم وسائر اورام حاره وقلاع دهان ورادع مواد ومسکن التهاب معده ودافع قروح خبیثه وحمول آن قاطع حیض وچون آنرا در سفالی بسوزانند اکتحال بدرود آن جهت درد چشم وباعسل جهت ناخنه وگوشت آن باعسل قاطع خون لثه وبن دندان ورافع سستی آن وطلای آن باعسل جهت داحس وپوست آن سنونا قاطع خون لثه ورادع انگور حیا بری بسیار رجالی قطور مطبوخ آن بتنهائی ویا با ادهان مناسبه جهت جلای چرک گوش ورفع کری وآشامیدن آن با آب یا شراب جهت استسقا واسهال ماء اصفر وشیرینی آن مقوی معده ورافع غثیان وحموضت طعام واسهال وادرار بول وضماد آن مانع ورم جراحات وروغن شکوفه آن در خواص مانند روغن گل اصفر لطافت این از آن کمتر وباقوت قابضه ورادعه وجهت جوشش دهان وحبس عرق وقروح خاصه مفید صنعت آن بگیرند شکوفه آنرا ومکرر در روغن زیتون اندازند ودر آفتاب گذارند وهر سه روز تجدید کنند وروغن عصیر آن که با روغن کنجد یا با زیت ترتیب دهند مسخن ومسکن اوجاع اعصاب وعضلات ورافع اعیا است

\# کرمدانه # بکسر کاف وسکون را ومیم وفتح دال والف ونون وها لغت فارسی است بعربی حب الدود نامند

\# ماهیت آن اختلاف است بعضی تمر مشان دانسته وبعضی گفته اند حبی است سیاه مدور وطرف آن باریک وبدان عشائی سفید رنگ # طبیعت آن گرم وخشک # افعال وخواص آن مسهل ماء اصفر ومخرج دیدان ومسخن قبل و مصفی آن از فضلات وبعضی حب نوعی از مازریون دانسته واقوال دیگر نیز در آن وارد است واز خوردن آن خارش وورم عارض گردد علاج آن علاج تربد خورده است

\# کرنب # بضم کاف ورا وسکون نون وبا وفتح اول ودوم وسکون سوم نیز آمده معرب از کرم فارسی است ویونانی قلیمی کلم وباصطلاحی قمرست وبسوابی قرنبا وقرنبو وبسوریانی کرانبی وکرنبا وبرومی امارسا وبعربی بقلة الانصار نامند # ماهیت آن نباتی است وانواع میباشد از بستانی وبری وبحری وبستانی را اقسام بسیار است ومضبوط نیست از بستانی است ودر حرف القاف مع النون ذکر یافت وقسمی معروف از بستانی آنرا نیز شبیه بچغندر وپوست آن خشن وبیرون آن وبرگ آن عریض وعطرتر از برگ چغندر ورنگ آن سبز اغبر وتخم آن ریزه مدور وسرخ تیره واین را بسوریانی قرنبا بفارسی نامند واز اقسام کرنب نبطی است ونیز قسمی دیگر واین شبیه بشلغم والکن مفرطح در طول ورنگ آن سفید وپوست آن چندان خشونت ندارد وجرم مغز آن نازک وبی‌ریشه وبرگ آن شبیه ببرگ قسم اول واز آن کوچکتر ونیز قسمی دیگر میباشد که از میان آن ساقی مدور بلند قدری از زمین بلند شده در آن کره‌ی شبیه بشلغم سبز کمرنگ منعقد میگردد وبر بالای آن نیز ساق تا بلند وهم بلند میباشد ودر اطراف ساق آن برگها فی الجمله شبیه بصنف دوم ومأکول ومستعمل کره آنست نه بیخ آن که در زمین است ونیز قسمی دیگر میباشد که از بیخ آن برگها مدور بلند فی الجمله شبیه ببرگ قسم اول وبرگهای بیرونی آن از آن بزرگتر واندرونی کوچکتر ودر وسط آن از بیخ آن ساقهای کوتاه نازک بقدر دو سه انگشت روئیده وبر سر آنها قبهای سفید وهمه باهم پیوسته ودر بین هر یک قبه برگی باریک کوچک وعدد قبها ده تا با دو وآنرا گل کلم نامند ومستعمل ومأکول شاخها وقبه‌ها است نه بیخ آن واین از همه انواع نازکتر ولطیفتر میباشد وبالجمله اصناف آن از شامی وهندی ونبطی وموصلی واندلسی وغیرها مختلف میباشند در شکل واز مطلق آن مراد بستانی

است و بهترین اقسام آن نازک بیریشهٔ تازهٔ آنست * طبیعت اقسام بستانی آن مرکب القوی و در اول گرم و در دوم خشک و بیخ آن ارطب از برگ آن و بری آن گرم‌تر و خشک‌تر از بستانی * افعال و خواص آن منضج و ملین و مجفف خصوصاً چون طبخ دهند و آب اول آنرا بریزند و غذائیت آن اندک و از عدس ارطب و چون با گوشت فربه و مرغ جوان طبخ دهند جید الغذا میگردد اعضاء الراس آشامیدن طبیخ آن و تخم آن مانع صعود ابخره بدماغ و مسکن صداع و رافع ظلمت بصر و مستی و مهرا پختن آن قابض و رافع خمار و ارتعاش و منوم و مقوی ضعف بصر و سعوط عصارهٔ آن منقی دماغ و منوم و مجفف لسان اعضاء الصدر آشامیدن طبیخ آن و خوردن مهرا پختهٔ آن رافع سرفهٔ مزمن و ورم حجاب و احشا و آشامیدن هر روز یک اوقیه آن صاف کنندهٔ آواز و رافع کرفتگی آن و وجع طحال و بدستور چون مضغ نمایند و آب آنرا بمکند جهت صوت منقطع نافع و غرغره بعصارهٔ آن و با طبیخ آن با روغن کنجد رافع خناق اعضاء الغذاء والنفض بطیء الهضم نفاخ خصوصاً آنچه در تابستان روئیده باشد و مملح آن با آب و نمک ردی‌تر و خوردن برگ تازهٔ آن با سرکه رافع ورم طحال و آشامیدن آب مطبوخ آن مدر بول و حیض و آشامیدن تخم آن محرک باه و با ترمس قاتل دیدان و حمول تخم آن بعد از جماع مفسد منی و آشامیدن خاکستر بیخ آن مفتت حصاة و آشامیدن عصارهٔ آن با ایرسا و نطرون مسهل بطن و حمول کل آن مدر حیض و قاتل جنین خصوص با آرد شیلم السموم آشامیدن عصارهٔ آن با شراب جهت لسع افعی و سگ دیوانه گزیده و تخم کرنب مصری از جملهٔ اجزای تریاقات است الاورام والبثور والقروح والجروح ضماد همه انواع ثلثهٔ آن منضج صلابات و برگ کرنب بری یا بستانی بسیار نرم کوفته بتنهائی و یا با آرد جو محلل اورام حاره با ردهٔ بلغمیه و حمره و شری و سرطان و با نمک جهت نار فارسی و با زاج و سرکه جهت برص و جرب و با سفیدهٔ تخم مرغ جهت سوختگی آتش و جرب متقرح و با سرکه و حلبه جهت زخمهای عمیق و منع انتشار آنها و سوختهٔ آن بغایت مجفف و رافع سعفه و مانع روئیدن موی و جای پیه خوک و امثال آن جهت خنازیر و جراحات صلبه و دبیلات و با سفیدهٔ تخم مرغ جهت سوختگی آتش الات المفاصل ضماد برگ آن جهت رعشه و با آرد حلبه و سرکه جهت اوجاع مفاصل و نقرس و نطول طبیخ آن جهت اوجاع مفاصل و تخم آن در دوم گرم و خشک و مبهی و کشندهٔ کرم معده و طلای آن رافع کلف و نمش مقدار شربت آن دو مثقال المضار مبخر و مولد سودا و ردی الغذاء و اکثار آن باعث دیدن خوابهای ردی و کلم بری در شکل شبیه به بستانی و سفیدتر از آن و برگ آن از آن کوچکتر و با زغب و تلخ و دوائیت بر آن غالب‌تر از غذائیت و بعد طبخ با آب انار تلخی آن زائل میگردد و تخم آن شبیه بفلفل سفید * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن بسیار جالی و محلل و ملین طبیعت و مسهل خصوصاً که با گوشت فربه طبخ یافته باشد طبخ خفیفی و چون دو مرتبه و یا زیاده طبخ یافته باشد مبهی باشد مسکن بطن و آشامیدن بیخ و تخم آن بقدر دو درهم رافع سم افعی و تخم آن بغایت محرک باه و کلم بحری برگ آن دراز و بیخ آن سرخ شبیه ببرگ زراوند و با اندک بتوعیت و لبن مانند برگ لبلاب و طعم آن شور و با تلخی و خوردن این جائز نیست و در ضمادات محلله مستعمل و دو مثقال از تخم آن در کشتن حب القرع بسیار مؤثر است

کرونده

* کرونده * بفتح کاف و را و خفای واو و نون و فتح نون و دال و ها لغت هندی است و بجای ها الف نیز می نویسند * ماهیت آن ثمر هندی است درخت آن فی الجمله شبیه بدرخت لیمو و خار دار و برگ آن بعضی بزرگ اندک پهن طولانی و بعضی کوچکتر و طول آن اندک کمتر و املس غیر مشرف و بی زغب و خارهای آن بر کرههای شاخهای آن و سر اکثر آنها دو شعبه و گل آن سرخ رنگ مائل بسفیدی و ریزه و با عفوصت و ثمر آن شبیه به نیشوق و کوچک بقدر عناب کوچکی مدور و اندک

طولانی و پایه‌تر میشود و نوع میباشد صحرائی سبز رسیده آن لطیفتر و در خامی و کوچکی سبز و ترش با عفوصت و با روپر چند
و بزرگی میآورد و بعد رسیدن آن کمتر و ترشی آن زیاده و قریب بنصف آن سرخ میگردد و در رسیده آن بنفش و چاشنیدار و تخم
آن در جوف دو یا سه عدد و دانه کب پهن و سفید و نرم که خائیده میگردد و خام آنرا مقشر نموده و تخم برآورده در قلایا و غیره
داخل مینمایند و اگر چاشنیدار خواهند قدری شیرینی داخل مینمایند و مخلل و مربا و شربت از آن میسازند و پخته آنرا
این قسم میخورند و یا شربت میسازند و نوع سبز آن در خامی سبز و نیم رس آن سبز و سرخ تیره و پخته آن سیاه و در باقی امور
شبیه بقسم سفید و ظاهرا نوعی از زغال باشد که از نیپال و ملک هند و بنگاله بدین دیار میشده باشد * طبیعت آن
سرد و تر و با قوت قابضه و بعضی گرم دانسته اند * افعال و خواص آن خام آن مولد بلغم و ثقیل و نفاخ و حابس بطن
و پخته آن مسکن صفرا و تشنگی و مشهی طعام و حابس اسهال و نوع خشک آن نیز جهت امراض مذکوره نافع *

* کرویا * بضم کاف و را و سکون واو و فتح یا و الف ممدوده و مقصوره نیز و بفتح کاف و را و سکون واو نیز آمده معرب کرویا
کراویا ی بطیمی و یا کراوی سریانی است و یونانی از حمیون و بسریانی کراوی و برومی فادروس و بعربی ثقاه و تقرد و کمون
رومی و بعضی کرنبا و کرفا و بفارسی کرویه و زیره رومی و شاه زیره نامند و بهندی ... * ماهیت آن
تخم نباتی است بستانی و بری میباشد نبات بستانی آن بقدر یک ذرع و برگ آن شبیه ببرگ شبت و جزر آن شبیه بجزر آن و
گل آن سفید رنگ و تخم آن شبیه بزیره سفید و از آن بلندتر و مائل بزردی و با حدت و تلخی و بیخ آن شبیه ببیخ زردک و ماکول و
آنرا پخته میخورند و بری آن قرد مانا است و گل آن سفید مائل بکبودی و در باقی صفات مانند بستانی و شیخ علی گیلانی شارح
قانون گفته برگ بستانی آن شبیه ببرگ شبت و مائل بسیاهی و تخم آن با رنگ و بری آن شبیه ... و شاخهای آن باریک
مابین سرخی و نیلی و گل آن سرخ شبیه بگل کشنیز و قوت تخم و بیخ آن شبیه بانیسون و از مطلق آن مراد بستانی است و مستعمل
و قوت آن تا سه سال میماند * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و بعضی خشک در سوم گفته اند * افعال و خواص آن
قطع‌تر از قرد مانا و ملطف و محلل ریاح و نفخ و قابض طبع و مصلح اغذیه نفاخه اعضاء الراس مانع صعود بخارات مانع العین
اکتحال آن با عسل حدت بصر و از جمله اجزای ادویه عین است و اکثار آن مضعف بصر و اعضاء العصب و ... ضیق النفس و خفقان
بارد و فواق و رعی اعضاء الغذاء مسخن معده و محرک آروغ و اشتها و مانع تخمه و ترش شدن غذا در معده و رقیق و مفتح
و محلل بلغم و مدر بول و دافع درد معده و مغص و ریاح کرده و مثانه و مقوی بدن و فربه کننده آن و قاطع منی و قاتل دیدان
و حب القرع و مخرج آن و سه درم آن با یک اوقیه روغن زیتون تا یک هفته جهت استسقا ... پرورده آن موافق
محرورین و آشامیدن طبیخ نبات و تخم آن مسکن مغص و مدر بول و قاطع منی و قاتل دیدان و ... جهت اوجاع
رحم و ضماد مطرق تخم آن جهت قلع بواسیر و پخته مقعد ... شربت آن تا دو درم و مضر رئه مصلح آن عسل و صعتر و مضر گرده
و مصلح آن کثیرا بدل آن قرد مانا و انیسون و زیره *

* کریلا * بفتح کاف و کسر را و سکون یا و فتح لام و الف و هندی بجای الف ها مینویسند * ماهیت آن ثمر نباتی است هندی کریلا
شبیه بقثا و بر درخت و جا و رخود می پیچد و برگ آن شبیه ببرگ قثا و هندوانه بی زغب و کوچکتر از برگ قثا و هندوانه و گل آن
زرد و ثمر آن بقدر خیار کوچکی و خاردار با خارهای نرم و طعم آن بسیار تلخ و تخم آن فی الجمله شبیه بتخم کدو و از آن کوچکتر
و منقش و تلخ و ثمر آن در خامی سبز و بعد رسیدن زرد میگردد و کسانیکه آنرا قثاء الحمار دانسته اند محض توهم است

جهت آنکه رائحهٔ قثاء الحمار بسیار کریه و با حدت است بخلاف رائحهٔ کریلا و آن نیز مسهل قوی است مانند شحم حنظل بلکه اقوی از آن بخلاف کریلا که مقوی معده و قابض و از اغذیهٔ معتادهٔ اهل هند و بنکاله و دکهن است که پوست آنرا کنده و ورق نازک بریده و تخم دور کرده نمک مالیده سه چهار مرتبه میشویند که تلخی آن زائل کردد و با هموزن آن پیاز را نیز ورق نموده در روغن بریان مینمایند و با کوشت و یا بی کوشت پخته میخورند با نان و یا با چلاو بسیار لذیذ میشود بعضی خواهند که تلخی آن کم کردد نمک بوان پاشیده بعد از ورق نمودن که ساعتی میکذارند پس پاک شسته بخوبی کوبیده نان و طعام مینمایند لذیذ میکردد و بعضی آنرا از پهلو چاک کرده تخم را برآورده نمک مالیده بدستور تلخی دور کرده قیمه پر نموده در روغن بریان کرده و پخته بطریق دلمه طیار میکنند لذیذ میشود * طبیعت آن در سوم کرم و خشک * افعال و خواص آن محلل ریاح و قاطع بلغم و مقوی اعصاب و باه و مولد منی و دافع حمیات آن و جهت درد مفاصل و نقرس بارد و استسقا و طحال و یرقان نافع و دافع کرم شکم خصوصا که تلخی آنرا زائل نکرده باشند مضر محرورین مصلح آن سکنجبین و مبردات است

فصــــــــل الکاف مع الزای المعجمة

* کزبرة * بضم کاف و سکون زا و ضم باء موحده و فتح راء مهمله و ها و بفتح کاف و راء مهمله نیز آمده لغت عربی است و یا معرب از کزبرنا سریانی است و جلجلان نیز نامند و بیونانی بره نما ثون و بنبطی فاتره و بسریانی کزبرنا و بفارسی کشنیز و بهندی دهنیه نامند و دیسقوریدوس قوریون نامیده و بعضی کفته اند کزبره اسم نبات جلجلان است که کشنیز خشک باشد و بهندی نبات آنرا کوتهمیر کویند * ماهیت آن بری و بستانی میباشد نبات بری صحرائی کریه تر و مائل بتلخی و تخم کوچک تر مدور و دو بهم پیوسته و در جمیع افعال قویتر از بستانی و از آن زبون تر با سمیت میباشد و بشیرازی این را قمتوره نامند و نبات بستانی بقدر ذرعی و زیاده بر آن با شاخهای باریک و برکهای آن شبیه ببرک تره تیزک و در کوچکی عریضتر و بزرکتر میباشد و هرچند بزرکتر میکردد باریکتر و ریزه تر میشود و کل آن چتر دار از چتر شبت کوچکتر و کل آن ریزه سفید و تخم آن سبز مدور و پوست آن اندک خیاره دار و مغز آن دو حصه بهم متصل و حلاوت و رائحهٔ پوست آن زیاده از مغز آن و بهترین آن تازهٔ بالیدهٔ بزرک الحب تند طعم قوی الرائحه است * طبیعت آن مرکب القوی و نزد بقراط سرد و خشک در دوم و نیز سرد در آخر اول تا سوم و خشک در دوم کفته اند و نزد ابو جریح در سوم خشک و نزد شیخ الرئیس خشک آن مائل باندک کرمی و نزد جالینوس جمیع آن مائل بکرمی و با جوهر حار لطیف که بزودی تحلیل میرود و زمعه نمیرسد که کرمی آن ظاهر کردد و الا آثار آشامیدن عصارهٔ آن دائل نمی بود بتبرید و با جوهر کثیف ارضی بارد بسیار * افعال و خواص آن تازهٔ آن با حدت کمی اعضاء الراس و الصدر و المعدة آشامیدن هفت مثقال آب آن منوم و مانع صعود ابخره بدماغ خصوصا با سرکه و سماق و قطور آن بچشم مانع بروز آبله و حصبه در آن و رافع زردی آن و ضماد آن با شیر دختران جهت ضربان چشم و با نان خشک جهت سلاق و رمد و مضمضه آن رافع جوشش دهان و سوزش آن و مسکن درد دندان کرم خورده و خائیدن آن رافع بوی شراب و سرعت مستی و سنون آن مقوی لثه و قاطع خون آن و شرابیکه از آن ترتیب دهند منوم و جهت سدر و دوار و منع مستی شراب نافع و جهت سرفه و ضیق النفس حار رطب و خفقان مفید و هفت مثقال از آب آن با شکر مشهی و منوم و مانع تخمه و جرم آن مسکن صفرا و التهاب معده و تشنکی و حابس قی و رافع باه و نعوظ الاورام والبثور و الجروح ضماد آن مانع انصباب مواد حاره و محلل اورام حاره و باد سرخ و با نان خشک جهت قروح ساعیه

وهرسه وسکه وبا آرد جو ضماد حار پیروا ورام صلبه وبا آرد باقلا دافع حار پیر وامثال آن وچون مربا آن را با آب کشنیز با روغن گل بسایند وبر ورم حار پیر متفرح وغیر متفرح بمالند دافع آن باشد ومجرب مقدار شربت از آب آن تا یک اوقیه واز جرم آن دو اوقیه بدل آن برگ خشخاش وکاهو وتخم آن که حلولان وکشنیز معا رب از ان است * طبیعت آن تا درد وم سرد وخشک * افعال وخواص آن لضعفاء الراس والقلب والغذاء مفرح ومقوی دماغ وقلب ومانع صعود ابخره بدماغ ورافع خفقان ووسواس حار ومقوی معده وحابس اسهال وجریان منی وقروح مجاری بول وآشامیدن شیرهٔ آن ویا نقوع آن جهت اسهال دموی وصفراوی نیز مخصوص بود ادهٔ آن ورفع خفقان وبا مبختج مولد منی ومسقط کرم معده ومانع تکون آن وخائیدن آن رافع بوی شراب وسرعت مستی وشربت آن جهت سدر ودوار ورفع مستی شراب وصعود دمر که خیسانیدهٔ آن نیز همین خاصیت دارد وضماد آن جهت درد سر حار وبا صندل وافیمون جهت تقویت معده ورفع آروغ وبا مبختج مولد منی ومسقط کرم معده ومانع تکون آن وبا عسل وروغن زیتون جهت شری وناز فارسی وامثال آن وذرور آن قاطع خون جراحات مقدار شربت آن از یک درم تا یک اوقیه بدل آن تخم کاهو وخشخاش الطارز یادهٔ آن تا چهار اوقیه از آب تر وتازهٔ آن مورث نسیان واختلال ذهن وسل وسبات وبحة الصوت وتقلیل منی وضعف باه وسکتی ونوط وتقلیل حیض وآمدن بوی گزبره از بدن شارب آن علاج آن بعد از تنقیه بقی واسهال خوردن زردهٔ تخم مرغ نیم برشت با فلفل ونمک وآب گوشت مرغ فربه است بتنهائی ویا با دارچینی ومضر صاحب ربو وضیق النفس مصلح آن تخم نیم برشت وشراب وسکنجبین سفرجلی است *

* کزبرة الثعلب * ماهیت آن عافقی گفته نباتی است با خیوط باریک وبرشاخ وپهن بر روی زمین وبرگ آن مائل بسرخی برنگ خون وبرگ آن کوچک برد وجانب شاخهای آن ومشرف بشوفها منزدیک بهم ومائل بسبزی وساقی وساق آن ایستاده ومدور وبر اطراف آن سرها بقدر انگشت ابهام مدور شکل وبر آن گلی با رنگ سرخ رنگ وتخم آن باریک منبت آن کوهستانها * طبیعت آن گرم وخشک وسرد وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن اکتحال عصارهٔ آن با شکر جهت حدت قوت باصره وجلای غشاوه وخوردن جگر تیس بریان که بران برگ خشک آنرا سوده پاشیده باشند جهت شبکوری گفته اند نبات آن خنازیر را نافع است الماء را ز آشامیدن آب نقوع آن حالتی شبیه بسکر عارض میکرد باختناق وخشونت حلق وسینه وعلامت آن آمدن بوی گزبره است از دهن شارب آن علاج آن قی نمودن بطبیخ شبت وزیت وآشامیدن روغن ورب عنب است بعد از ان وبعد از تنقیه بقی واسهال خوردن زردهٔ تخم مرغ نیمبرشت بافلفل ونمک وآب گوشت مرغ فربه است بتنهائی ویا با دارچینی * کزبرة الثعلب

* کزوان * بفتح کاف وسکون زا وفتح واو والف ونون لغت فارسی است بعربی بقلة الترجیه بجهت مشابهت رائحهٔ برگ آن با اترج وبقلهٔ فلفلیه نیز برای مشابهت حدت طعم آن بفلفل نامند * ماهیت آن گفته اند معروف بباد رنجبویه است نزد اطبا وشیخ ابن بیطار گفته غیر آنست وآنرا باد رنجبویه نیز نامند نباتی است خوشبو وبرگ آن از زمین میروید بدون ساق شبیه ببرگ حرجیر ومائل بسبزی وسر آن مدور وپائین آن اندک مشرف وطعم ورائحهٔ آن شبیه بپوست اترج وبا عطریت * کزوان چینی * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن مفرح ومطیب نفس ومقوی قلب وفواد یعنی فم معده ورافع هموم وخفقان بارد ودافع سموم بارده خصوص عقرب وسخن بدن بکمال تسخین مضر محرورین واکثار آن مصدع ومحدث حرقة البول مصلح آن آشامیدن سکنجبین ورب بارده وامثال اینها است *

* كزنكبين * بفتح كاف وزا وسكون نون وفتح كاف وكسر باء موحده وباء مثناة تحتانيه ونون * ماهيت آن شبنمي است كه بر درخت كز وساير اشجار مي نشيند وما نند ترنجبين منعقد ميگردد وآنچه بر درخت بيد منعقد ميگردد الطف است از آنچه بر درخت كز و بلوط منعقد ميگردد وبهترين آن صاف سفيد شفاف بزرگ دانه آنست كه مخلوط ببرگ وخاشاك نباشد * طبيعت آن در اول گرم ودر خشكي معتدل * افعال وخواص آن جالي وبا قوت مسهله اعضاء الرأس والصدر منقي دماغ ورياح غليظه آن وجهت نزلات رقيقه و يبس اعضاي تنفس وآلات غذا وملين سينه وصوت ورافع خشونت آن وضيق النفس وسرفه حار و بارد رطب ومرطوب مزاج را نافع مقدار شربت آن از هفت درم تا بيست درم است

* فصـــــــــــل الكاف مع السين المهملة *

* كسب * بضم كاف وسكون سين وباء موحده لغت عربي است ونيز بعربي الثجير وبفارسي كنجاره وكشنو وبشيرازي خوره وبهندي كهلي نامند * ماهيت آن ثفل چيزها است كه از آنها روغن گرفته باشند مانند حبوب ولبوب وبزور وغيرها وازمطلق آن مراد ثفل دهن كنجد است وبعضي گفته اند جرم آنست كه در آن مطلق دهنيت نمانده باشد * طبيعت وافعال وخواص آن ثفل هرچيز در جاي ذكر آن مذكور شد وميشود انشاء الله تعالى وبالجمله بسيار ثقيل وردي الغذاء ومولد نفخ ورياح وسده است واز خوردن كسب خروج هيضه عارض ميگردد علاج آن علاج ترياك خورده است *

* كسني * بكاف تازي در بنگاله عنب الثعلب است *

* كسموقا * بفتح كاف وسكون سين وضم ميم وسكون واو وفتح قاف والف وكسميوقا بكسر ميم وضم ياء مثناة تحتانيه وسكون واو نيز آمده اسم لبطي است * ماهيت آن شيخ ابن بيطار نوشته غافقي گفته كه مسغودي در كتاب سموم بيان نموده كه آن حشيشي است منبسط بر روي زمين مدور قطر آن بقدر يك فتر كه طول ما بين انگشت سبابه وابهام است برگ آن شبيه ببرگ مرزنجوش طعم آن لزج شبيه بطعم نبق كوچك عفص وآنرا خشك كرده نگاه ميدارند * طبيعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن عند الحاجت در آب ماليده بعقرب گزيده مسموم را دهند درحال تسكين مينمايد *

* كسول * بضم كاف وسين وسكون واو ولام * ماهيت آن ابن التلميذ تصريح نموده كه آن ثمري است بقدر انگشتي ودر رنگ وشكل شبيه بخيار زشنبر اندك عريض وتخم آن بقدر خيار شنبر ومنبت آن بلاد روم * طبيعت آن سرد وخشك وبسيار قابض * افعال وخواص آن آشاميدن يكدرم آن قاطع خون واسهال دموي وذرور آن در رفع نزف الدم جراحات بيعديل است

* كسوندي * بفتح كاف وضم سين وسكون واو ونون وكسر دال وياء وكسونجي بجيم بجاي دال نيز آمده لغت هندي است * ماهيت آن نباتي است هندي تا بيك قامت انسان وزياده نيز وشاخهاي آن انبوه وما ئل به بنفشي وبرگ آن شبيه ببرگ سنا مكي وحلبه وگل آن زرد * طبيعت آن گرم وخشك * افعال وخواص آن جهت دفع سميت سموم مشروبه وتعديل فساد اخلاط وسعال نافع وخوردانيدن آن بدواب جهت سرفه آنها كه كنار رانامند مفيد وچون قدري از بيخ نوع سياه آن كه بهندي كالي كسوندي نامند با چند دانه فلفل نرم سوده حبوب ساخته بمار گزيده بخورانند شفا يابد وضماد آب بيخ تازه آن با صندل جهت قوبا نافع است

* كسيرو * بفتح كاف وكسر سين وسكون ياء مثناة تحتانيه وضم راء و واو لغت هندي است * ماهيت آن بيخ نباتي است هندي كه در زمين بركه كه بهندي تالاب نامند وآبهاي ايستاده ميرويد واز نبات آن بوريا ميبافند وبيخ آن كه كسيرو است

مدور بقدر جوز بوا و پوست آن سیاه بعضی اندک مائل بسرخی با ریشهای بسیار باریک سیاه و مغز آن سفید شیرین اندک خوش رائحه و گفته اند بهترین آن از بلاد هند است * طبیعت آن مرکب القوی و سرد و تر در دوم با اندک حرارتی * افعال و خواص آن با تریاقیت و قوت قابضه جهت تقویت قلب و خفقان و رفع هیضه شدید بعد آنکه قی و اسهال بسیار شده باشد و در اول حال و دافع اسهال صفراوی و دموی و سوداوی و سوزش احشا و سموم مشروبه و ملدوغه و طاعون را مفید خوردن با رطلاء و گفته اند حمیات صفراویه و دمویه را نافع است

کسیلی و کسیله

* کسیلی و کسیله * بفتح کاف و کسر سین و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح لام و الف مقصوره و یا و ها بجای آن در لغت دوم اسم نبطی است * ماهیت آن چوب نباتی است شبیه بروناس و با چیزی کی و سیاهی و سرخی بر آن غالب و تخم آن شبیه بحب الرشاد و گویند پوست درختی است در شکل شبیه بسلیخه سیاه و در طعم بدان مشابهت ندارد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن مسکن درد دندان و رافع تحرک آن و آشامیدن آن مقوی معده و احشا و مفتح سده رحم و گرده و مدر بول و حیض و جالی گرده و مثانه و کشنده کرم معده و نیکو کننده رنگ رخسار و در فربه نمودن بدن بهتر از انزروت و جهت صاحبان بلغم و رطوبت نافع مقدار شربت آن از سه درم تا پنج درم مضر ریه مصلح آن کثیرا است

* فصل الکاف مع الشین المعجمة *

کشت برکشت

* کشت برکشت * بفتح کاف و سکون شین و تاء مثناة فوقانیه و فتح باء موحده و سکون راء مهمله و فتح کاف و سکون شین معجمه و تاء مثناة فوقانیه لغت فارسی است بعربی بمعنی التواء بر التواء بکسر هردو کاف نیز آمده بمعنی زرع بر زرع و بعضی آنرا سواد السند و بعضی سواد الهند و بعضی سواد الاکراد و بفارسی پیچک و اهل شبانکاره فارس ... و بیونانی قناعوس و برومی بورطوس و بهندی دوملی و در تالیف معتمد الملوک قدس سره نوشته اند محتمل که دوائی باشد که بهندی مرور سنگه نامند * ماهیت آن گیاهی است مانند ریسمان باریک با هم پیچیده و بعضی درازتر و بعضی کوتاهتر و اکثر عدد آنها پنج میباشد از یک بیخ رسته و رنگ آن مائل بسیاهی و زردی و طعمی غالب ندارد و گل آن یک عدد شبیه بگل حب النیل و سفید رنگ و بعضی مائل بسرخی و برگ آن شبیه بدنباله عقرب و بهترین آن هندی تازه مائل بسیاهی و زردی آنست و بعضی آنرا بدل شکاعی دانسته اند و اصح آنست که غیر آنست و در قوت مانند آن * طبیعت آن در اول گرم و در آخر آن خشک و در دوم گرم و خشک نیز گفته اند * افعال و خواص آن محلل و ملطف و مسهل بلغم غلیظ و قاطع باه و شیر و ضماد آن جهت اورام بارده و نقرس و جرب نافع مصلح آن در قطع باه شیر حب الصنوبر مقدار شربت آن یکدرم بدل آن صبر است

کشمش

* کشمش * بکسر کاف و سکون دو شین معجمه در میان هردو میم مکسوره اسم فارسی زبیب بیدانه است معرب آن قشمش بقاف بجای کاف بهترین آن سبز شیرین بالیده بزرگدانه تازه آنست * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن با قوت مسهله و منضج است و باقی خواص آن در زبیب مذکور شد

کشوث

* کشوث * بضم کاف و شین معجمه و سکون واو و ثاء مثلثه و اکشوث نیز آمده لغت عربی است و بعضی گفته اند معرب است و کشوثا نیز گویند و بیونانی ... و بسریانی ... نیز و برومی کشموزین و بفارسی ... و بهندی امل بیل و آکاس بیل و امرلته نیز نامند و گفته اند که بفارسی زججول نامند و گفته اند که ججول نام تخم کشوث است * ماهیت آن گیاهی است مانند ریسمان باریک و بی برگ و ساق آن مائل بزردی و تیرگی که بر خارها و گیاهها می تند و گل آن ریزه

ریزه مائل بسفیدی و تخم آن کوچکتر از تخم ترب و مائل بپهن و پوست رنگ آن سرخ مائل بزردی و بعضی زرد مائل بسفیدی
و تخم آن کوچکتر از تخم ترب و مائل بپهن و پوست رنگ آن سرخ مائل بزردی و بعضی زرد مائل بسفیدی و بهترین آن تازهٔ زرد
تلخ طعم آنست و قوت آن تا سه سال باقی میماند * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و با قوای متضاده * افعال و خواص
آن ملطف و مفتح و مخرج فضول لطیفه از عروق و منقی آنها از اخلاط فاسده اعضاء الغذاء و النفض مفتح سدهٔ معده و کبد
و احشا و منقی او ساخ از شکم و عروق و ملین طبع و منقی بدن و جهت ربع و خناق و مغص و ضعف معده و جگر و سپرز و تپهای
کهنه و تحلیل ریاح و ادرار بول و حیض و شیر و عرق و تنقیهٔ رحم آشامیدن آن با سرکه مسکن فواق و قابض و حابس نزف الدم
و سیلان خون رحم و آب آن عجیب النفع است از برای یرقان و عصارهٔ برگ آن را چون در شراب اندازند و بیاشامند مقوی
معدهٔ ضعیفه است و آشامیدن آب آن با سکنجبین مسهل صفرا و مطبوخ آن در تفتیح و خیسانیدهٔ آن در اسهال قویتر مقدار
شربت از آب آن دو اوقیه و از جرم آن در مطبوخ پانزده درم و مغثی مصلح آن کثیرا تخم آن در افعال مذکوره قویتر از سائر
اجزای آن و بوداده آن در تقویت معده و قبض و حبس و نزف الدم اعضای باطنی و سیلان رحم اقوی از غیر بوداده
آن و ضماد آن جهت جرب و نقرس نافع مقدار شربت آن دو درم گویند مضر رئه مصلح آن کاسنی و مضر طحال و مصلح آن
سکنجبین و بدل آن بادروج و دو ثلث آن افسنتین است *

* فصل الکاف مع العین المهملة *

* کعب * بفتح کاف و سکون عین و باء موحده لغت عربی است بفارسی قاب و شتالنگ نامند جمع آن کعاب و کعوب
آمده * ماهیت آن استخوان متصل بساق است بهترین آن کعب گاو و خوک است و خواص کعب خوک مذکور شد و کعب
بقر محرق جهت سپرز و تقویت باه و با عسل جهت تفریح دل و تقویت جگر نافع مقدار شربت آن تا سه مثقال اکتحال آن
مقوی باصره و سنون آن مقوی دندان و ضماد آن رافع برص است

* کعک * بفتح کاف و سکون عین و کاف معرب کاک فارسی است * ماهیت آن بعضی گفته اند نوعی نانی است که بفارسی
کلیچه نامند و بعضی گویند نان دو آتشه است و بعضی گویند نان طابق و بعضی نان طابون که خشک نان نامند و بالجمله
نان خشک دو آتشه که توان کوبید و آرد نمود * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن حابس بطن و مجفف
رطوبات آن و صاحبان قولنج را مضر و داخل بعضی اقراص نموده میشود

* فصل الکاف مع الفاء *

* کف آدم * لغت عربی است * ماهیت آن نباتی است بقد زرعی و برگ آن مستدیر و بقدر برگ مورد و بیخ آن
خشبی و ظاهر آن ما بین سیاهی و زردی و باطن آن سرخ و تخم آن از تخم کافشه باریکتر و بعضی گیاه بهمن سرخ دانسته اند
* طبیعت آن در اول گرم و خشک * افعال و خواص آن رافع خفقان و محلل ریاح و مقوی جگر و در جمیع افعال قائم
مقام بهمن سرخ است مقدار شربت آن یکمثقال

* کف الضبع * بفتح کاف و تشدید فا و الف و لام و فتح ضاد معجمه و ضم باء موحده و عین مهمله و بسین بجای ضاد نیز
آمده لغت عربی است * ماهیت آن غافقی گفته نباتی است ربیعی از چند روز بیش نمی ماند و کم برگ و برگهای آن
مدور متشقق و بقدر برگ کرفس و بر روی زمین مفروش و شاخهای آن باریک مزغب و منبسط بر روی زمین و زرد رنگ
و شاخهای بسیار از یک بیخ میروید و گل آن زرد طلائی و سفید نیز میباشد و بیخ آن مانند بیخ خربق و با حلاوت بسیار و منبت
آن قرب آبها و زمینهای نمناک و گفته اند نوعی از کبیکج است و بعضی خود آن دانسته اند * طبیعت آن در دوم گرم

ومفتح * افعال وخواص آن ملطف ومقطع وجالی ومحلل اکتحال آن رافع بیاض و زرور آن رافع ثآلیل ومورسلة گوشت زائد ورویانندهٔ گوشت صحیح ومنقی جراحات وقروح رانافع

کف الهر

* کف الهر * بکسر هاء وراء مهملهٔ مشدده لغت عربی است * ماهیت آن نباتی است بقدر شبری وشاخهای ریزه وبر هر شاخی سه چهار برگ مستدیر منشق وملصق بزمین وگل آن زرد براق خوشبو وبا عطریت وبیخ آن بقدر زیتونی با شعبهای بسیار زرد راول یا بزمیر وبل وگفته اند ملحق بکف الضبع است * طبیعت وافعال وخواص آن مانند آن فرزجه آن معین بر حمل وذرور آن جهت قروح خبیثه وضماد آن با عسل قالع ثآلیل است

کف مریم

* کف المریم * لغت عربی است وآنرا کف عایشه و بهندی هتها جوری نامند در ماهیت آن اختلاف است بعضی گفته اند اصابع الصفر ودر عراق شجره رابدین اسم نامند ودر مغرب بنطافلون را وابو العباس حافظ در کتاب رحلهٔ مصریه گفته نباتی است که آنرا کف مریم حجازی نامند * ماهیت آن نباتی است منبسط بر روی زمین با شاخهای صلب وبقدر شبری وبرگ آن مائل باستداره ومجعد وباملک زغب واندک قبضی وبسیار سبز وگل آن با ریک مائل بزردی وبقدر گل رجله وچون آن ریخته شود گل زرد صلبی بهم رسد پس برگهای آن ریخته وشاخهای آن پیچیده گردد شبیه با نگشتان پیچیده و بر گردد بصورتی شکلی که متعارف است نزد مردم * طبیعت وافعال وخواص آن قریب بنطافلن است ودر حرف الباء مع النون ذکر یافت *

کفری

* کفری * بضم کاف وفتح فاء وراء مشدده والف مقصوره وبفتح وبکسر کاف وبضم فاء وبکسر آن نیز آمده لغت عربی است وبیونانی قبقس وبفارسی غنچهٔ خرما وکاردو لی وبشیرازی داروئهٔ خرما نامند * ماهیت آن غلاف شکوفه نخل است که هنوز نشکفته وازان خوشه برنیامده باشد وبعضی پوست غلاف شکوفه وگردد آن راکه کافور النخل ودقیق النخل وگشن نامند وسه دانسته اند وبعضی پوست فقط وبعضی خوشهٔ شکوفهٔ آن که طلع نامند وبعضی کافور آن یعنی گرد آن را گفته اند وبالجمله بهترین آن تازهٔ خوشبوی ماخوذ از نخل نر است وچون کهنه گردد سرخ شود وبو وقوت ازان زائل شود * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک وبا حرارت کمی وبرودت بسیاری نیز گفته اند * افعال وخواص آن مفرح ومقوی قوی وارواح قلبی ودماغی وکبدی والقم سنون آن مقوی لثه ورافع اکله وقروح خبیثه وذرور آن جهت اکله وقروح ساعیهٔ مائر اعضاء اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن دو مثقال از مسحوق آن قاطع اسهال وطبیخ آن قابض ونیم رطل نیم کوفتهٔ آن که با یک رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد وصاف کرده با هموزن آن شکر بقوام آورند جهت تقویت معده وهیضه وضعف احشاء ومنع انصباب مواد بمعده ورحم ورد کرده ومثانه مفید وضماد آن مقوی معده ومفاصل وقاطع اسهال وباموم وراتینج رافع جرب بشرط آنکه چند روز بر آن تکرار کنند وغبار بسیار نرمی که غیر کشن در آن بهم میرسد در جمیع افعال قویتر از کشن و بغایت مقوی معده ورافع نزف الدم وسحج وقروح عفنهٔ باطنیه واسهال است وعرق آن که مانند گلاب گیرند با عطریت وقابض ومقوی القلب ومعده ورافع خفقان واسهال رطوبی وسحج ودهن آن که بعد از رسیدن طلع نیم کوفته وبا مساوی آن روغن زیتون در رهم کرده سه چهار روز حرکت دهند پس صاف نموده در شیشه کنند وسر آنرا بند نمایند وبکار برند * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن رافع درد سر حار وقرحهٔ امعاء وقابض بطن وحابس عرق ومقوی موی ومانع سقوط آنست *

* فصـــــــــل الکاف مع الکاف *

* کرول * بد و کاف اول مفتوح و دوم ساکن و ضم راء مهمله و سکون واو و لام * ماهیت آن ثمر نباتی است هندی و در بنگاله هم میشود از قبیل لیچهر و بباره و بر مجا و رخود می پیچد برگ آن شبیه ببرگ خیارزه و ثمر آن اندک طولانی خاردار و رخامی سبز و بعد رسیدن زرد و سرخ میگردد و تخم آن زرد رنگ و آنرا اهل هند ورق نازک بریده پخته و با روغن بریان کرده مخورند بتنهائی و یا با گوشت لذیذ میشود * طبیعت آن مائل باعتدال و با اندک رطوبتی * افعال و خواص آن جهت سرفه و درد شش و بدن و تپهای کهنه نافع ااضار نفاخ و بطئ الهضم ضماد بیخ آن با آب برنج موی و بستن سر بپارچه مقوی موی و مانع اسقاط و دراز کنندهٔ آنست و داء الثعلب را نیز مفید *

* کرونده * بد و کاف اول مفتوح و دوم ساکن و ضم راء مهمله و سکون واو و نون و فتح دال مهمله و ها لغت هندی است کوبند کاذریوس است * ماهیت آن نباتی است تابد و خرع و شاخهای بسیار متراکم از یک بیخ رسته و برگ آن طولانی مشرف فی الجمله شبیه ببرگ کاسنی و از آن بزرگتر و کریه الرائحه با زغب نرمی و رنگ آن تیره و طعمی غالب تلخ دارد و با اندک عفوصت و گل آن زرد ریزه و تخم آن سیاه با ریک و تخم آن در غلافی شبیه بکوزهٔ شقائق و خیاره دار و بیخ آن باریک و سفید و بی طعمی غالب * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفتح و محلل اعضاء الراس عصارهٔ بیخ آن جهت اصوه که مرضی است در بنگاله در بینی مردم میشود و علامت آن تپ شدید و ثقل سر و درد اعضا خصوصا گردن و شانه و کمر شربا و سعوطا نافع و قطور آب برگ آن جهت رمد شدید و وردینج که از آب آن چشم را پر کنند و بعد از ساعتی بر بزنند و با ز تکرار نمایند در سه روز رمد زائل شود اعضاء الغذاء آشامیدن آب برگ آن جهت استسقا و بواسیر و اخراج کرم شکم و بد ستور پختهٔ آن و طلای آب آن بر مقعده جهت بواسیر السموم جمیع اجزای آن جهت اخراج کرم شکم و سگ دیوانه گزیده نافع و آشامیدن بیخ آن که نرم سوده و بقدر فلفلی حب بندند سه حب آن حابس اسهال مزمن و مجرب است ولیکن در اوائل هیضه خوب نیست بلکه در اواخر که اسهال بسیار شود و ضعف غالب گردد و بدن نقا یافته باشد و باید که در وسط تابستان نبات آنرا بتمامه اخذ نمایند و خشک کنند و عند الحاجت سوده با عسل بخورند و دو مثقال از تخم آن با عسل از ریشهٔ آن سه مثقال با شیر جهت رفع سم کلب بقی نافع الخواص چون فولاد را براده نموده در آب آن ریزند و با آفتاب تند گذارند همه آنرا مکلس سازد و مکلس آن جهت استسقا و اکثر امراض بارده عظیم النفع است *

* فصل الکاف مع اللام *

* کلب * بفتح کاف و سکون لام و باء موحده لغت عربی است و جمع آن کلاب و اکلب و اکالب و کلیب آمده و مونث آن کلبه و بفارسی سگ و بترکی آیت و بهندی کته و مادهٔ آنرا سگ ماده و بهندی کتی و کتیه نامند * ماهیت آن حیوانی است درنده و شدید الرياضة و با وفا و شعور و صفات حمیده و ذمیمه و معروف و در همه بلاد بهم میرسد و تمام شب بیدار میباشد برای پاسبانی و روز میخوابد و آنرا اجناس بسیار میباشد از اهلی و بری و مائی و اهلی را نیز اصناف میباشد از بزرگ و متوسط و کوچک و بزرگ شکاری آنرا سلوقی و ما سوای آنرا جنگلی نامند و سلوقی که منسوب بسلوق است که اسم مدینهٔ یمن است و آن قابل تعلیم صید است و شکار میکند و جنگلی اسم عامی سگی است که قابل صید نباشد و صید نکند و این را بهندی کوره نامند و این اکثر محافظت باغ و زراعت و خانه مینماید و بزرگ این نزد ایلیات و اهل بوادی و قبری و کوهستانها میباشد و نگاه میدارند برای امور مذکوره و در شهرها بندرت و متوسط آن سگی است که در همه جا بسیار میباشد و محافظت باغ و زراعت و خانه نیز مینماید اما نه بخوبی نوع بزرگ و کوچک آن خوش شکل تر و اکثر بلند پشم میباشد و بهترین آن آنست که در ملک

متولد میشود و آنچه به آن را بسیار پرورش مینمایند دوست میدارند و تا بقدر بچهٔ گربهٔ پنج شش ماهه میباشد از آن بزرگتر نمیشود و نیز بعضی بقدر گربهٔ یک دو ساله و اندکی زیاده از آن و این نوع جانوران کوچک مثل روباه و خرگوش و مانند اینها شکار میکنند و هر دو قسم بسیار باشعور و اشاره فهم و با وفا میباشند و از وفا و شعور کلب اهلی نقلهای بسیار نموده اند که تفصیل آن طول دارد و کلب بری را بعربی مکنی بابن آوی نموده اند و بفارسی شغال و بشیرازی توره و بترکی چقال و بهندی گیدر و بکافرستانی ... نامند * ماهیت آن معروف است و در همه بلاد میشود و این در ویرانه ها بیشتر ماوی دارد و در روز کم برمی آید و از مردم گریزان و حیله و رو مکار و وقت شام از خانه های خود برمی آید و قریب برج شب گشته فریاد میکند و باطراف میگردد و همینکه یکی آواز کرد همه باتفاق آواز میکنند و مرغ و جانوران خرد از خود و باهره که یافتند میخورند صبح باز بجای خود میروند و این گاهی با سگ اهلی جمع میشود و نتاج حاصل میکرد و کلب مائی حیوانی است آبی و آن دو نوع میباشد بحری و نهری و بحری آن بجثهٔ سگ اهلی و از آن بزرگتر نیز و دستها و پایهای آن کوتاه و بی دم و در بحیرهٔ دربند کثیر الوجود و آنرا صید میکنند و پوست آنرا کنده و از آن نطع پر کرده به بلاد دیگر میبرند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و در خواص مانند سگ اهلی و زهرهٔ آن سم قاتل است در ساعت و علاج آن ... و اکتحال آن رافع بیاض عین و ... آن ... بجثهٔ گربه و از آن بزرگتر و بسیار مشابه بدان و دست و پای آن بزرگتر از آن و دم آن بلند مانند دم گربه و آنرا بهندی اود بلاو نامند و در انهار عظیمه میباشد و در نهر ... بسیار و آنرا قندس و بعضی خزمیان نامند و گفته اند خزمیان حیوانی است که از آن ... حاصل میگردد و حکیم محمد مؤمن نوشته که در بنگاله سگ نهری را ... نامند و جند از آن حاصل میشود و حقیر مشاهده نموده که صیادی در ... جند از آن قطع نموده بود و بعد از جوشانیدن در آب و خاکستر ... خشک نمودن رنگ و بوی از آن ظاهر شد و نوع امتحانه در آن معلوم کرده شد * و در طبیعت و افعال و خواص آن مانند کلب اهلی است و در بنگاله نیز اخبار کلب نهری که اورا اود بلاو نامند و در دریای گنگا بهم میرسد خصوصا اطراف جهانگیرنگر و ... اسلام آباد و رنگامائی و نواح آنها و در چمران چهره او بهار ... راست و پشم آن نرم و بلند میباشد آنرا صید نموده و پوست آنرا کنده به بلاد خصوصا بلاد سرد سیر برای پوشش می برند و در عجائب المخلوقات نوشته که بدن خود را گل آلود میکند برای آنکه تمساح ابتلاع آن نماید و آنرا ببلعد و چون بلعید و داخل شکم آن شد روده های آنرا میخورد و شکم آنرا شکافته بیرون می آید و از این جهت هرگاه نزد آن سگ آبی باشد از غائلهٔ تمساح محفوظ میباشد و مقدار یک دانگ از زهرهٔ آن سم قاتل است و شنیده شد که آنها جمع شده ماهی از دریا صید نموده بساحل می آورند چون قدری معتد جمع کردند میان خود ها تقسیم میکنند و اگر در تقسیم زیاده و کمی واقع شود بر آن بولها میکنند در ساعت در آنها کرم پیدا میگردد و کلب مائی بلغاری کلب نهری است و گفته اند کلبی است که چند ... و ... آنست کلب کلب سگ دیوانه است و گفته اند چون سگ گوشت سگ را بخورد دیوانه شود و همچنین چون بسیار تشنه شود و گوشت جیفه بخورد در آخر گرما و از علامت آن آنست که خاموش میباشد و سر و دم خود را پائین انداخته و دم خود را اکثر در میان پاهای خود میدارد و چون کسی نزدیک آن برود غافل آنرا میگزد و لعاب از دهن آن جاری کرده و از آب بترسد و در حرکت مانند سکاری خوردها و از آن گرفته و سگان از آن بگریزند و طعام و شراب نخورد و چون موی آن بریزد و ... صفحه های جرب بهم رسد آن زمان انتهای علت آنست و آفت آن عظیم مزاج آن سگ مائل بسوداء و ... خباثت سمیت میباشد و در لعاب آن

سمیت و بیشتر در بلاد آن و اوقات حارهٔ بسیار و بسیار سرد و بسبب احتراق اخلاط بهم میرسد و گاه غیر سگ را از حیوانات دیگر مانند گرگ و کفتار و پلنگ و شغال و امثال آنها نیز عارض میگردد و انسان را چون سگ دیوانه بگزد دیوانه میشود و از مطلق آن مراد سگ اهلی است * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بچهٔ بیست روزهٔ آن گرم و تر * افعال و خواص آن اعضاء الراس آشامیدن پختهٔ آن با ادویهٔ خوشبوی جهت جنون و مالیخولیا قوی الاثر و قطور شیر بکه از اول مرتبهٔ آن باشد رافع بیاض عین و طلای زهرهٔ آن مانع رویدن موی زائد در چشم و غرغره و لعوق و ضماد سرگین خشک آن خصوصا که با استخوان فقط تعلیفه نموده باشند و ابن هنگام آن سفید و بی بو و خشک میباشد خشک نموده نگاه میدارند و عند الحاجت بسیار نرم سوده با ادویهٔ مناسبه خلط نموده استعمال می نمایند و جهت خناق و اورام حلق مجرب اعضاء الغذاء والنفض چون سرگین آنرا در تابستان بگیرند و در سایه خشک کنند و با شراب و یا آب بیاشامند سرگین معلف با استخوان بنحو مذکور با شیریکه سنگریزه در ان جوشانیده باشند و یا آهن تفته در ان خاموش کرده باشند جهت ذوسنطاریای دموی مجرب و آشامیدن خون خشک کردهٔ آن بقدر پنجدرم جهت اسهال دموی و چون بچهٔ چشم نکشودهٔ آنرا بتمامه در آب طبخ نمایند بحدیکه با آب یکسان گردد و نود مثقال گندم در ان * آب بجوشانند تا جمیع آبها را جذب کند و خشک شود و آن گندم را بخورانند مرغ یکساله که در تاریکی بسته باشند بخورانند و بعد اتمام آن مرغ را کباب کرده زن عاقر تناول نماید که غذای دیگر در ان مخلوط نباشد باعث حمل زنان عاقر گردد خصوصا سه مرغ پرورده را بسه روز بخورد و در فربه کردن بدن نیز مجرب و آشامیدن و حمول پنیرمایهٔ آن مخرج جنین میت و چون بچهٔ سگ پستان زن مرضعه که شیر در ان منعقد شده باشد بمکد رافع انعقاد آن گردد و آشامیدن بول آن مانع حمل و قطور شیر آن که نیز از اول مرتبه زائیدن آن باشد در احلیل رافع حرقة البول السموم آشامیدن پنیرمایهٔ آن بقدر ربع درم رافع حرقة البول و جگر بریان نمودهٔ کباب آن جهت رفع سمیت گزیدن سگ دیوانه مؤثر خصوص که جگر همان سگ دیوانه گزیده باشد و بعد سنور ضماد خاکستر آن با سرکه جهت سگ دیوانه گزیده و آشامیدن خون آن جهت سگ دیوانه گزیده و آشامیدن شیر آن بشرط مذکور رافع زهرهای قتاله الاورام والجروح والقروح خوردن پختهٔ آن در آب با ادویهٔ خوشبو در رفع جذام مجرب دانسته اند و طلای سرگین آن محلل اورام صلبه و ذرور خشک آن جهت زخمهای کهنه و ضماد خاکستر آن نیز جهت زخمهای کهنه و شقاق و بواسیر و حکه و بول آن رادع آکله و پیه آن محلل خنازیر و چون بچهٔ چشم نکشودهٔ آنرا با سرگین گاو بسوزانند و بر ناصور بپاشند خشک گرداند الزینة چون بول سگ ماده را در ظرفی کنند و بگذارند تا منعقد گردد و بر موی بمالند سیاه گرداند و نیکو خضابی است و گفته اند که مالیدن شیر آن بر پشت زهار اطفال و خصیان مانع رویدن موی عانه است و همچنین بهر موضع که خواهند و اصلی ندارد الخواص استخوان و عصب سگ با استخوان شکسته و عصب گسیختهٔ انسان پیوند پذیرد بخلاف استخوان و عصب حیوانات دیگر و تعلیق ناب آن که دندان نیش نامند مانع خرخرهٔ آواز و حرف زدن انسان است در حالت خواب و رافع یرقان و بر طفل باعث برآمدن دندان بی درد و الم و چون ناب آنرا با ناف گربه که بموی ایشان بخور نموده باشند در زهر خانهٔ که دفن نمایند باعث جدل و فتنه است در ان و زبان سگ سیاه را چون در موزه دارند از جمیع گزندگان ایمن گردانند تعلیق ناب کلب کلب که در پوست همان سگ بسته باشند بر بازو رافع شر کلاب کلب است هرچند که دارندهٔ آنرا بگزند و نگاه داشتن قراد کلب با خود باعث فریاد نکردن و اذیت نرسانیدن کلاب است بدارندهٔ آن مگر سگی که از ان قراد گرفته اند تعلیق قضیب خشک کردهٔ آن بر ران بغایت معین بر جماع تعلیق موی سگ سیاه دیگر تک جهت صرع نافع

اینها خوردن کشند ۳ مثقال است چون دار چینی را کوبیده سرشته کرفته نحورد حکیمی بطرب و رقص آید و چون زهرهٔ نمک آبی مقدار یک مثقال بعد بخورند بعد از یک هفته هلاک می شود علاج آن آشامیدن روغن کاو تازه است با جندبیدستر و دارچینی و پنیرمایهٔ خرکوش ممزوج بروغن تازه طبیخ لطیف تبرید و چون کاسب کسی را بکزد اکثر عوارض سک دیوانه مالنخولیا وحشت و آثار مالیخولیا طاری میکردد علاج او آنست که محجمه بران موضع کذارند و بقوت بکشند تا خون بسیار برآید پس موم مصطکی و اکال بران کذارند و با سیر کوبیده با سرکه و زیت سرشته و با چغندر و پیاز و تره تیزک پخته با روغن با سیر و پیاز با نمک کوبیده ضماد کنند چوب نانخواه سرشته و این تدبیر را بقدر است تا سم قبل از سرایت سم در جمیع بدن و منکام سرایت آن باید که متوجه تنقیهٔ بدن شوند بمسهلات صاحب مالیخولیا و خورانیدن دوای الزراوند و دواء السرطان مخصوص بسم آنست و تریاق فاروق خورانیدن و ادویهٔ تریاقیه اکر از این تدابیر زایل آید بهتر والا ما ارتدابیر اصحاب مالیخولیا از ترطیب مزاج و اغذیه یا حمام وغیر آن پرداز ند ☆

کلخ

☆ کلخ ☆ بکسر کاف وسکون لام و خاء معجمه و اعراه مهمله نیز آمده لغت سریانی است ☆ ماهیت آن بقدر انچه کفته نباتی است برک آن شبیه برک تفاح ☆ طبیعت آن سرد و خشک ☆ افعال و خواص آن دانستی دیرانعو... الدم و اسهال دموی و کزیدن افعی و سموم آن جهت رعاف نافع و تخم آن بسیار کرم افعال و خواص آن مادر... و دافع مغص و از قول آن ظاهر میشود که اندروطالیس باشد ... انیا تصریح نموده که مانند اشنان ببرک است و در اینجا تصریح کرده که نزد اهل مغرب اسم قنا و نزد اهل مصر اشنی است ☆

کل داودی

☆ کل داوٓدی ☆ بضم کاف عجمی ولام و فتح دال مهمله و الف وضم واو و کسر دال مهمله و یاء ☆ ماهیت آن کلی است که در ممالک هند و بنکاله بهم میرسد و مشهور است شبیه بکل نسرین در جمیع صفات و برک آن فی الجمله مانند برک بنبه و کیاه آن بقدر زرعی و زیاده بران تا یک ذرع و بوی آن شبیه ببوی برنجاسف و سه قسم میباشد زرد و سفید یک رنگ و سفید مائل بسرخی زرد آن بسیار و قسم دیکر کمتر و بلاد طینی و بر طینی نامند ☆ طبیعت آن در دوم کرم و در اول خشک ☆ افعال و خواص آن در جمیع افعال قریب ببرنجاسف و عرق آن مقوی و مفرح دل آشامیدن کل آن با شراب مصلح و دافع خون منجمد در معده و مفرح سنک کرده و مثانه و دفع حیض و سعال ریاح معده و کرده و مثانه و رحم مقدار شربت آن بطریق سفوف سه مثقال و در مطبوخ تا پنج مثقال و ضماد و عصارهٔ کل مطبوخ زرد آن مجفف قروح و جهت سرطان مقرح از مجربات اهل فرنک است و چون بکیرند از کل زرد آن بقدر یک مشت کشاده انکشت و از زرازیانه بقدر یک درم و از زردهٔ سفید نیم درم و در آب خوب بجوشانند که مانند مرهم کردد ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمی در ایام قریب مجرب و معتدل است ☆

کل مهندی

☆ کل مهندی ☆ بضم کاف ولام و کسر میم وسکون ها و فتح نون و کسر دال مهمله و یا ☆ ماهیت آن کلی است در هند و بنکاله کثیر الوجود و در باغات و باغچها غرس مینمایند در فصل کرما که موسم بارش است و در اسفند و بهار باختلاف زمان کل میآید و کل آن الوان بکر نک سرخ و کلابی و بنفش و سفید و چند رنک در هم و افشان نیز و مختلف که بیخ برک و مضاعف که صد برک مانند کل سرخ نیز میباشد نبات آن خوش منظر و پر کل و از نیم ذرع تا دو ذرع بلند میشود و بوتهٔ کوچک پر کل مزاریه تر برک آن اندک باریک بلند و نازک و در جوف ساق و شاخ و برک آن اندک رطوبت لزجی رساتهای آن نازک متصل بکردها آنرا اندک جوشی در آب داده رطوبت آنرا نشف نموده و سه ساعت در آفتاب کذاشته در سرکه پرورده

هیمایند اچار بخوب ممهود و میخورند و نیز مربا میسازند لذیذ میباشد و مقوی باه میدانند و نیز برگ تازه آنرا و گل آنرا با گوشت پخته میخورند و تخم آن ریزه سیاه رنگ * طبیعت گل آن گرم و تر * افعال و خواص آن خوردن مطبوخ آن در قلایا و با غیرها مقوی باه گفته اند و آب کوبیده برگ و ساق و شاخ آن رافع سوزش اعضا با آتش و آب گرم سوخته و آبله آن که بعد از سوختن بران بروز دهد مکرر بمالند *

کلز

* کلز * بکسر کاف و سکون لام و زای معجمه * ماهیت آن گفته اند حبی است هندی و بسریانی کلازه و برومی سلوفتیج نامند و گفته اند پوست درختی است هندی و بهندی میده لکری نامند و احتمال که مغاث هندی باشد جهت آنکه افعال و خواص این مشابه آنست و غلط کرده کسیکه آنرا حب کادی و با بنج رمان بری دانسته * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن جهت شکستگی استخوان و بجا شدن عضو بد رفتن آن شربا و ضمادا نافع و در سائر افعال مانند مغاث است و انشاء الله تعالی در حرف المیم خواهد آمد *

کلس

* کلس * بکسر کاف و سکون لام و سین مهمله لغت عربی است و نیز بعربی نوره و جیر و بفارسی آهک و بهندی چونه نامند * ماهیت آن باصطلاح اطبا عبارت از اصداف و حلزونات و قشر بیض و احجاری است که مبالغه در احراق آن نموده باشند بحدیکه خوب سفید و اجزای آن یکسان سوخته شده باشد و بهترین آن کلس صدف مروارید و پوست تخم مرغ و حجر رخام سفید است که مرمر نامند و دستور احراق آن آنست که ریزه ریزه نموده در کوزه کرده سر آنرا بسته و بگل حکمت گرفته در تنور حمام و یا تنور نگذارند روز یکدیگر از آن بس برآورند و اگر خوب سفید و اجزای آن یکسان سوخته شده باشد بهتر و الا باز گل آرند تا سفید گردد و اگر بسیار خواهند بدستور خشت خام و کوزه خام برای آن کوره سازند و در آن بترتیب چلده ولا بلای آن هیزم و بر بالای آن گل مالیده آتش دهند تا خوب محرق گردد و دستور کلس قشر بیض و هرچه خواهند بهمان نحو است که در کوزه کرده محرق نمایند و نمونه دستور احراق قشر بیض مذکور شد هرچند کلس سفید تر و اجزای آن متساوی و نرم و خالص باشد بهتر است * طبیعت آب ندیده آن در آخر اول گرم و در آخر دوم خشک و تا بیست روز قوی القوت و با حدت و محرق و مقرح جلد میباشد پس ضعیف میگردد و آب دیده قسم حجری آنرا تا سه روز قوت احراق باقی است و بعد از آن مسخن میباشد * افعال و خواص آن سترنده موی خصوصا با زرنیخ که مقوی فعل آنست و مالیدن ثقل عصفر و برگ شفتالو رافع بد بوی آن و روغن گل یاسمن که بهندی روغن چنبیلی نامند و سفیده تخم مرغ باهم آمیخته نیز و ضماد روغن گل و آرد عدس و توتیای مغسول و گل سرخ سائیده رافع جراحت آن و کلس مغسول * طبیعت آن مائل باعتدال * افعال و خواص آن قاطع نزف الدم و نفوخ آن مکرر و کذا داشتن فتیله که بسفیدی تخم مرغ آلوده و با آهک آغشته باشند در بینی قاطع رعاف و مالیدن روغن زیتونیکه آهک در آن جوشانیده باشند مانع نزلات و رافع برودت اعضا و ضماد آن مقوی اعضا و حابس اسهال و محلل اورام بلغمی و نزول آب در اعضا و جهت سوختگی آتش و منع ادرار عرق و با پیه خوک جهت کشودن دمل و ورم صلب و قروح و جروح نافع و کلس الصدف در حبس خون جراحات قوی تر خصوص که با روغن خردل ابیض که بهندی سرسون نامند پارچه تر کرده بدان بر جراحات موضع فصد و ختنه و غیر اینها گذارند و جهت حکه و جرب و رویانیدن گوشت زخمها و جبر کسر اعضا مجرب و فرزجه آن قاطع خون حیض و سیلان رطوبات از رحم و جریان منی و بدستور خوردن تخمه تا دو رحمه آن باعسل چند روز جهت

حبس خون بواسیر و سیلان منی و ودی و مذی مردان و نیز ضماد آهک صدفی با زرد چوبه و قند سیاه که هندی گژ نامند جهت التیام جروح تازه مجرب و حابس خون آن و تکمید کلس حلزون جهت تسکین اوجاع بارده مؤثر و ضماد نوره مطلقا با آب زنجبیل تازه و نمک محلل اورام بارده و آب نزول در اعضا که در بنگاله بسیار عارض میگردد مفید المضار آشامیدن آن تا تل بخشکی دهن و وجع معده و کشیدگی آن و مغص و عسر البول و غشی و اسهال دموی مصلح آن آشامیدن ادهان و امراق دسمه و لعابات با ادهان مناسبه و تلیین بدن و سائر تدابیر زایل زنجفر خورده است و خوردن هر چه در آبی که مکرر آهک در آن ریخته تصفیه نموده باشند طبخ نمایند کشنده است در اندک زمانی و ازالهٔ اعراض مکتومه است

* کلوی * بکسر کاف و ضم لام و سکون واو و یای تحتانی هندی است و آنرا گرچ نیز نامند * ماهیت آن * نباتی است از جنس لبلاب که بر درختها و رخود می‌پیچد و برگ آن مدور و بقدر برگ لبلاب کبیر و ضخیم و سبز مائل بزردی و پوست ساق آن سفید و چوب ساق آن معطر و خوش رایحه مانند چوب اراک و بی ثمر و بی ریشه و چون چوب آنرا غرس نمایند سبز گردد و مستعمل چوب آنست و طعم آن بسیار تلخ و در مطبوخات چوب آن مستعمل و در معاجین و غیر آن نشاستهٔ آن دستور اخذ نشاستهٔ آن آنست که چوب آنرا نرم کوفته در ظرفی ریزند و آب بر سر آن کنند و بعد از زمانی چوبها که بر سر آمده باشد بردارند و آن آب را بریزند بملایمت و آنچه ته نشین شده بماند باز آب بریزند و بگذارند تا ته نشین گردد پس آن آب را بریزند و ته نشین آن که مانند نشاسته است بردارند و بکار برند و این نیز اندک تلخی دارد * طبیعت آن * گرم و خشک در اول و بعضی تر دانسته اند و اهل هند سرد و خشک * افعال و خواص آن * جهت سرفه و یرقان و غشی و قی و تقطیع بلغم و اقسام حمیات صفراویه و بلغمیه نافع و مقوی و مشهی و مولد منی است و اگر با روغن بخورند ریاح و سودا دفع نماید و اگر با نبات بخورند حدت صفرا فرونشاند و اگر با عسل بخورند تقطیع بلغم نماید و شیرهٔ آن در حالتی که سبز و تازه باشد اقوی بود و اگر تازهٔ آن بهم نرسد خشک آنرا در آب جوش دهند و مالیده آب آنرا بگیرند و این نوع شیره را هندی ست ورس نامند و چون عصارهٔ آنرا طبخ دهند تا غلیظ گردد که خوب بسته شود و حبوب سازند هر حبی بقدر نخودی بزرگی از یک حب تا دو حب آن جهت حبس اسهالات مزمنه و بواسیر نیز مجرب شربا و کلوی که بر درخت نیم پیچیده و تر و تازه باشد جهت اقسام حمیات حتی حمی دق مؤثر دانسته اند و با اسهال و بدون اسهال نیز میتوان داد و عصاره را نیز مفید گفته اند خواه تنها استعمال نمایند و خواه مرکب با ادویه مناسبه و جهت حمیات مرکبهٔ عتیقه و بلغمیهٔ مزمنه با دانهٔ شیر سفید و دانهٔ فلفل دراز هر یک درم و نبات سفید چهار درم شربتی از یک مثقال تا دو درم مجرب گفته اند و ست آن یعنی عصارهٔ آنرا الطف و سریع التأثیر دانسته اند و در حمیات حاره نقوع آنرا و نیز نقوع حابس قی است و در غیر حاره مطبوخ آنرا که اصل السوس مقشر و کاه با مویز منقی و کاکا با قصب الذریره و مرد واکه مناسب داند طبیب حاذق دستور اخذ عصاره یعنی ست آن آنست که کلوی تازه را بگیرند و بشویند و بکوبند و آب صاف شیرین خصوصا آب باران قدری بر آن بریزند و بیفشرند تا آب آن غلیظ برآید پس آن آب در ظرف سفالی یا چینی پهن کرده بر آن پارچه بسته که گرد و غبار بر آن ننشیند پس بر آفتاب گذارند تا خشک گردد و این بهتر و الطف است و اگر آن آب افشرده را بجوشانند بر آتش تا غلیظ و منعقد گردد نیز خوب است و لکن لطافت این قسم کمتر است و اگر الطف از آن خواهند کلوی تازه را شسته و از میان دو شق نموده خرد کرده یک شب در آب باران بخیسانند پس مالیده صاف کرده بدون آنکه آنرا بکوبند و آن آب را در آفتاب گذارند تا غلیظ و منعقد گردد و بکار برند

* کلهار * بضم کاف عجمی وسکون لام وفتح ها و الف وراء مهمله وآنرا کل کنول نیز نامند لغت هندی است * ماهیت آن کل نباتی است که در غدیرها وآبهای ایستاده که بهندی تالاب وجهیل نامند میروید نبات آن شبیه بنبات نیلوفر واز آن قویتر وبرگ آن پهن تر وکل آن بزرگتر از کل نیلوفر ومضاعف ورنگ آن سفید وسرخ ودرهم آمیخته وبسیار خوش منظر وخوش رائحه وبعض سفید فقط ودر وسط کل آن تخمهای ریزهٔ زرد که آنرا بهندی کیسر وکنجلک نیز نامند * طبیعت کل آن سرد وتر * افعال وخواص آن جهت حمیات صفراویه ویرقان وتسکین عطش مفرط نافع وعرق آن قریب الفعل بعرق نیلوفر وزردی میان کل آن سرد وخشک مسکن حدت صفرا وقابض شکم وحابس خون بواسیر وکوزهٔ کل آن که بهندی کنول کته نامند وبعد ریختن برکهای آن ظاهر میکردد وبشکل سر فواره ونصف کرهٔ ودر جوف آن خانها میباشد ودرهر خانهٔ دانهٔ بادام وغلاف یکی سبز اندک ضخیم ودیکر سفید نازک ومغز آن دو پارچه مانند مغز بادام وسفید وشیرین طعم لذیذ خصوص نازک آن که صلب نکشته باشد ودر وسط مغز آن زبانهٔ سبز رنگ وتلخ طعم طبیعت مغز آن نیز سرد وتر ورسیدهٔ صلب آن خشک ودیر هضم ومسکن حدت صفرا وخون وسوزش اعضا وسبزی میان مغز آن نیز سرد وترجهت حمیات حاده نافع وساق کل آنرا مرنال وبیخ آنرا شانوک کویند سرد وخشک اند ومبهی ومغرورین وقابض اسهال ومسکن حدت صفرا وخون وسوزش اعضا

* کلیان کاته * بفتح کاف وسکون لام وفتح یاء مثناة تحتانیه والف ونون وفتح کاف والف وفتح تاء مثناة فوقانیه وها * ماهیت آن نباتی است خاردار ببقدر ذرعی وخار آن درشت ودر رملک بنکاله دوحوالی بردوان ومیدنی پور کثیر الوجود * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن چون نیم مثقال پوست بیخ آنرا با نیم مثقال ریوند چینی مدبر جهت وجع طحال شدید بخورند درساعت تسکین یابد وتدبیر ریوند آنست که ریوند را درقدری آب بجوشانند وآب آنرا ریخته ریوند راخشک نمایند وسوده استعمال نمایند تکمید بدان جهت استسقا وجمیع اورام وآلام واوجاع مفید واکر طرف روی برک آنرا برجراحت بندند زخم را چاق نماید واکر برجراحات یا لحوم فاسده طرف پشت آنرا بندند لحوم فاسده را بخورد واکر برخراج بندند منفجر سازد وچون پوست بیخ آنرا کوبیده در کیسه کرده برورم استسقا بندند وجع عظیم دران بهم رسد وورم دفع کردد اما باید که چون وجع شدید شود آن کیسه را باز کنند وبرموضع دیکر بندند وهمچنین بجمیع مواضع ورم ومکرر این عمل نمایند وبجهت ورم طحال وزرد آب نیز نافع است

* کلیه * بضم کاف وسکون لام وفتح یاء مثناة تحتانیه وها لغت عربی است بفارسی کرده وبهندی نیز همین نامند وباصفهانی قلوه وبترکی بوکرک نامند * ماهیت آن عضوی است از اعضای مرکبه بدن حیوان ودرهر حیوان دو عدد میباشد یکی بجانب راست ویکی بجانب چپ مائل بطرف پشت ازبرای جذب مائیت از کبد وفرستادن بمثانه تا با درار بول دفع کردد بهترین آن ازبرای اکل کردهٔ کوسفند جوان فربه وبز است که درهمان ساعت ذبح کرده اخذ نموده باشند وحیوان عطش نداشته باشد * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن مقوی کرده وکسر وپیه آن ملین اورام صلبه المضار بطی الهضم ردی الغذاء سریع الفساد بجهت آنکه ردی ترین کوشتهای اعضا بدن حیوان است واقبال طبیعت بسوی آن کما ینبغی نیست مصلح آن طبخ وبابریان نمودن آنست همان قسم با پیه آن وبا روغن زیت ویا روغن کنجد وبا نمک وفلفل ودارچینی وکرویا ومصطکی وآبکامه وسرکه مطیب نمودن است

* فصل الکاف مع المیم *

* کماة * بفتح کاف وسکون میم وفتح همزه وتا * ماهیت آن اسم جنس فطر وکشنج وتعبل وسماروغ است ونزد بعضی

مخصوص بماکول آنست وفطر مخصوص بانواع ماکولهٔ آن وهریك مذکور شدند وآنرا بترکی قارچ وبفارسی سمارق وسماروغ وهوره نیز و بشیرازی مکلو وبیونانی اوزوقا ومعرب بادی دولی و بسریانی ارذی و برومی هودیا وبعربی بنات الرعد رپهندی کهنبي بضم کاف واشمام ها ونون وکهوبا موحده ریا نامند ودیسقوریدوس ودین نامیده * ماهیت آن بیخی است که از عفونت زمین در هنگام ربیع در زمینهای رملی ودامنهای کوه بیشتر بهم میرسد رملی وسرخ رنگ بی ساق وبی برگ وآنرا خام ومطبوخ میخورند وطعمی ورائحهٔ غالب ندارد وبهترین آن آنست که در زمینهای مرتفع رملی طیب بهم رسد ومتوسط در بزرگی وکوچکی واملس خوشبو وتازه وطعمی ورائحهٔ غالب نداشته باشد وبعضی گفته اند بهترین آن سفید باوصاف مذکوره است وآنچه بخلاف این اوصاف باشد ودر زمینهای ردی وزیر اشجار ردیهٔ پتوعیه وزیتون وجوز وزرود وسفید وسرخ تیره وخشك باشد ردی است وبا سمیت وسیاه آن که ظاهر وباطن آن سرد وسیاه باشد مهلك * طبیعت آن در دوم سرد وتر * افعال وخواص آن العین در حدیث نبوی صلی الله علیه وآله وارد است که کماة از من است وآب آن شفا است از برای چشم واطبا گفته اند که آب آن جالی بیاض عین است خصوصا آنکه نزد بریان کردن از این میچکد وسرمه را که با آب تازهٔ خشیدهٔ آن سائیده وپرورده باشند مقوی اجفان وقوت روح باصره وزیاده کنندهٔ نور آن ورافع نزول آبست آنست اعضاء الغذاء غلیظ ثقیل ردی الکیموس قلیل الغذاء بطی الانحدار غلیظ مولد خون بلغمی وبلغم ونفاخ ومولد ریاح در زیر مراشیف و پشت است اکثار آن مولد سکته وفالج وذبحه وثقل لسان وعسر نفس وبهق ابیض وقولنج وعسر البول مصلح آن طبخ آن باشبت ویا با آب ونمك وصعتر وپودنه وبعد از طبخ جبل ومطیب بروغن ومری وابازیرحاره مانند دارچینی وفلفل وترنفل وامثال اینها نمودن است وما نرتد ابیرنطرا است که مذکور شد وضماد خشك آن با آب بوسر جهت رفع طلع پیش از وقت آن مجرب وضماد خشك سودهٔ آن با سرکه وسریشم ماهی جهت برآمدگی ناف اطفال وفتق ایشان وسائر فتوق مجرب و تازهٔ آنرا نیز بریان نموده با نمك وفلفل میخورند وخوردن خشك آن مجوز نیست وعند الضرورة باید که یکشبانه روز در خاك خالص با آب حل کرده بخیسانند پس پاك شسته بد متو ریخته باروغن بسیار بخورند واکثار بخوردن آن ننمایند واگر با آبکامه وخردل بخورند که بهترین مصلحات آنست بهتر است *

کمادریوس

* کماذریوس * بفتح کاف ومیم والف وفتح ذال معجمه وسکون راء مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو وسین مهمله وبدال مهمله نیز آمده معرب ماذریوس یونانی است بمعنی بلوط الارض وگفته اند لغت رومی است و بیونانی مقیطرون وبفارسی وانداروی تلخ وبشیرازی مانداروی تلخ وبفرنگی کمیدامس نامند ودیسقوریدوس گفته بعضی مردم آنرا طوفوریوس نامند وگفته اند که بهندی آنرا موندی گویند ودر الحقیقت غیر موندی است وموندی ان شاء الله تعالی در حرف المیم مع الواو والنون مذکور خواهد شد * ماهیت آن دیسقوریدوس گفته نباتی است بقدر شبری وبرگ آن ریزه وشبیه ببرگ بلوط در شکل ورنگ وتشقق وطعم آن بسیار تلخ وباندك حدت وگل آن بنفش وریزه وتخم آن ریزه تر از انیسون وبا حدت وبیخ آن ارغوانی رنگ ودرته وزیا نت میشود ومنبت آن سنگلاخها باید که بعد رسیدن بتمامه برد ارند وفکاددارند که برگ وگل وتخم آن در بخته موجود باشد ونیز گفته نباتی است برگ آن عریض سبز شبیه ببرگ ترمس بری ونبات آن مفروش بر روی زمین وبلند نمی شود وبیخ آن شبیه ببلوط کوچکی ودر طعم شبیه بدان با تلخی وجالینوس گفته قضبا نیست مانند ریحان واز آن غلیظ تر وسبز رنگ وبرگ آن ریزه شبیه ببرگ بلوط وگل آن ارغوانی رنگ وتلخ وبیخ آن نیز ارغوانی وتلخ وگفته اند شاخها

وبرگ آن درخت اشق است وابن ابی خالد افریقی درکتاب اعتماد تصریح نموده که بیخ نباتی است شبیه بهلوط واقوال دیگر نیز وارد است وبالجمله بهترین آن تازهٔ بوی آنست که دران گل وتخم باقی ونریخته باشد وقوت آن هفت سال باقی میماند * **طبیعت** آن در دوم گرم وخشک وگرمی آن زیاده از خشکی تا آخر دوم وبعضی در سوم گفته اند * **افعال وخواص** آن مفتح ومقطع اخلاط غلیظه وملطف ومسخن بدن العین ازان حبوب ساخته خشک مینمایند اکتحال سائیدهٔ آن با شراب جهت قروح عین که غرب وناصورنامند وهمچنین اکتحال طبیخ آن با زیت وذرور سائیدهٔ آن نیز اعضاء الصدر آشامیدن تازه ویا خشک مطبوخ آن جهت سرفهٔ مزمن رطوبی سه درم مطبوخ آن باجلاب ویا باعسل چند روز پی هم جهت درد سینه وریه وبرودت نواحی آن اعضاء الغذاء آشامیدن تروتازهٔ آن ویا مطبوخ آن با آب جهت یرقان سوداوی سدی وتحلیل صلابت طحال وسائر امراض طحال وادرار بول وحیض واسقاط جنین وشدخ عضل وباشراب جهت تحلیل صلابت طحال مربع الاثر وآشامیدن طبیخ چهار درم آن باهم وزن آن روغن زیتون دریکرطل آب که تا بثلث برسد وچند روز بدان مداومت کنند جهت تفتیت حصاة وسنگ گرده ومثانه مجرب وباید که روزی سه اوقیه بنوشند وضماد پختهٔ آن با سرکه آن جهت صلابت طحال وشراب آن جهت رفع سوء الهضم وفساد معده وابتدای استسقا ویرقان ونفخ رحم وفساد اخلاط واصلاح مزاج نافع ودستور ساختن شراب آن آنست که در هر رطلی از شراب ویا عصیر عنب در شراب دو درم ودر عصیر دو مثقال ریخته ومدتی گذاشته پس صاف کرده روزی تا یکرطل بیاشامند واین هرچند کهنه تر باشد بهتر است السموم ضماد آن جهت نهش هوام نافع القروح ضماد آن با عسل جهت قروح مزمنه ووسخه الزبنة مسوخ آن بر بدن باعث گرمی آن دهن آن که از آب تازهٔ آن ویا از آب مطبوخ آن واز گل آن بدستور روغن گل سرخ وادهان دیگر ترتیب دهند جهت رفع برودت بدن ورياح مؤثر ودر سائر افعال کماذریوس مانند کمافیطوس است مقدار شربت آن سه درم ودر مطبوخ تا هفت درم مضر امعا مصلح آن کثیرا بدل آن بوزن آن سیساليوس وربع آن سليخه ونزد بعضی عروق غافث وسليخه است واسقولوقندریون نیز گفته اند

* **کماشیر** * بضم کاف وفتح میم والف وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله لغت فارسی است معرب آن قماشیر وبیونانی لوفطیون نامند * **درماهیت** آن اختلاف است بعضی صمغ کماة وبعضی صمغ نباتی بدبو وبعضی صمغ هندی شبیه بجاوشیر وبعضی صمغ نباتی شبیه بجاوشیر وبعضی صمغ کرفس جبلی که تخم آن فراسیون است شبیه بجاوشیر وبعضی شبنمی تیز وتند شبیه بجاوشیر دانسته اند وبالجمله در صمغیت آن اتفاق است وبهترین آن زرد تند بوی تازهٔ آنست ودر قوت اقوی از جاوشیر * **طبیعت** آن در سوم گرم وخشک ودر دوم نیز گفته اند * **افعال وخواص** آن اعضاء الغذاء والنفض مسهل زردآب ودافع استسقای لحمی وزقی ومدر بول وحیض ومسقط جنین وبدستور حمول آن با صمغ عربی ومحلل صلابات شربا وضمادا مقدار شربت آن از یکدانگ تا نیم درم مضر رئه مصلح آن کثیرا است *

* **کمافیطوس** * بضم کاف ومیم والف وکسر فا وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم طاء مهمله وسکون واو وسین مهمله لغت یونانی وبیونانی الاصل خامانیطس نامند بمعنی صنوبر الارض وبعضی گفته اند بمعنی مفروش برروی زمین است واصح اول است وبسریانی زرعا وکرنشا وبفارسی تخم کرفس رومی وبشیرازی ماش دارو وبلاطینی آبیکه وبفرنگی جوده وبهندی گکرونده نامند * **ماهیت** آن دیسقوریدوس گفته اند از نبات مستانفه ایست که هرسال تازه میروید واصناف میباشد صنفی ازان را نبات بلند نمیشود وگاه برگ وشاخ آن میل دارد برروی زمین وشاخهای آن مائل بسرخی وبرگ آن شبیه ببرگ صنوبر

وبعضي العالم وصغير ومزغب وكثيف ضخيم وتلخ با اندك قبوضت وحرافت با رطوبت چسپنده وبوی آن شبيه ببوی درخت صنوبر وگل آن باریك وزرد وتخم آن از تخم كرفس كوچكتر وبيخ آن سفيد واز ثور تا سرطان ميماند وقوت آن تا ده سال باقي است وصنف دیگر را نيز شاخها بقدر یك ذرع شبيه باذخر وشعبهای آن باریك وگل آن شبيه بصنف اول وبرگ وتخم آن سياه رنگ ودربو شبيه ببوی صنوبر ونيز صنفی دیگر را نيز نامند ساق نبات آن خشن وسفيد وشاخهای آن باریك وبرگهای آن كوچك وباریك سفيد مزغب وگل آن زرد كوچك ورائحهٔ این نيز شبيه برائحهٔ صنوبر وقوت این دو صنف قريب باول واز آن ضعيف تر وجالينوس گفته كاميطوس شاخهای آن باریك وبرگ سبز وبرگ آن مانند برگ مرزو وگل آن سرخ وزرد وبنور میرويد ودر سرطان بكمال ميرسد وقوت آن تا ده سال ميماند وتلخ آن بهتر از حاد حريف است وصاحب امراز الطب گفته آنرا بيوناني حرشفه نامند وشاخهای آن باریك وبرگ آن منبسط بر روی زمين وگل آن سرخ مائل بسياهی وبا سوضت وحرافت وتخم آن زرد وبعضي گفته اند تخم كرفس رومی است وبعضی گفته اند طرخون رومی را مند بای رومی است ورنگ آن بنفش ودر آخر تخم آن فرا سيون ميشود وبهترين آن تازهٔ برگ آن بعضی گفته اند بهترين تازهٔ بستانی تند بوی آنست ومستعمل از آن برگ وشكوفه وتخم آن * طبيعت آن در اول درم گرم ودر آخر آن خشك ودر دوم گرم ودر سوم خشك نيز گفته اند * افعال وخواص آن مفتح سدد ومنقی وجالی اعضای باطنی وبلغم غليظ وجلای آن زیاده از گرمی آن اعضاء الغذاء والنفض مفتح سدد كبد وطحال وباقوت مسهله ومسهل بلغم غليظ را اكبراد ربهٔ طحال است وجهت امراض آن اعضا واستسقا ويرقان اسود وتحليل رياح دافع چون هفت روز متوالی بنوشند ومفتح سدهٔ رحم ومدر بول وحيض ورافع عسر البول وجهت اوجاع گرده وشكاف عضل وبواسير مفعد وحمول آن با عسل منقی رحم ومخرج جنين وآشاميدن برگ آن با شراب هفت روز جهت يرقان وباتوبال النحاس ورا تنبح مسهل عظم زرد آب ومنقی رحم از فضول الاب الماء مل آشاميدن دو مثقال آن با آب انجير مطبوخ جهت تنقيهٔ معای غليان ادم وآشاميدن آن با عسل جهت تنقيهٔ اعصاب وعرق النسا ووجع ورك ونقرس ومن اومت آشاميدن آن تا چهل روز با ماء العسل كه با آب باران ساخته باشند ويا با عسل وآب باران جهت عرق النسا ودرد كمر وگرده ومغص وادرار بول وحيض وآشاميدن مسحوق آن با انجير يا دانه سرشته مسهل الجروح والقروح وضماد آن با عسل التيام دهنده جراحات وقروح عفنهٔ كبار وملصق جراحات تازه الاورام والبثور وضماد آن با ارد جو جهت تحليل ورم پستان وتحليل صلابات وبا عسل جهت منع سعی دملهٔ ساعيهٔ السموم آشاميدن طبيخ آن دافع ضرر سموم وخانق النمر مضر ريه مصلح آن انيسون مقدار شربت آن از دو درم تا ده درم بدل آن بوزن آن مسالوس وصف آن ساعد وبايد كه در هواهای گرم وامزجهٔ حاره واطفال استعمال ننمايند والحق در كافله مشود وذكر ورلد ذات ملد در صمن باب در فصل كاف مع الكاف مذكور شد

* كمثری * بضم كاف وفتح ميم مشدده وسكون ثاء مثلثه وفتح راء مهمله والف مقصوره وبضم ميم مشدده غلط است لغت عربی است بيونانی لوفيون وآفوس وانطوس بربری رومی ابلدی وبفارسی امرود وامرود وبهندی ناشپاتی نامند * ماهيت آن ثمر درختی است از سيب بزرگتر وبرگ آن شبيه ببرگ سفنالو واز آن عريضتر وبزرگتر وگل آن مانند گل آن وثمر آن اصناف ميباشد از بری وجبلی وبستانی وهر يك شيرين وترش وشيرين ممزوج وعفص وقابض ومعرها ومطلقا در بلاد سرد سير بهتر از گرم سير ميشود وهرچند بلد سرد تر باشد بهتر ولطيفتر ميگردد وبستانی اقسام ميباشد از شاه امرود كه خراسانی

نامند وچینی که معروف بسکری است ونطری وسجستانی وغیرها وهریک ازینها در هر بلدی وشهری وجائیکه میشود بنامی مخصوص ولیز هرباید دربعضی بلاد واراضی بهتر از بلاد واراضی دیگر میشود خصوص در بلاد سرد سیر چنانچه ذکر یافت ودر بلاد چین خوب میشود وقسم بزرگ مدور شیرین شاداب خوش طعم ورائحهٔ آنرا که با شربت قند منجمد با کمال لطافت ولذتی است وپوست آن نرم ونازک وسبز مائل بزردی شاه امرود نامند ومدح شیخ الرئیس رحمة الله علیه است واین در بلاد دامغان وبلخ خوب میشود وانچه پوست آن ضخیم وسر آن برآمده فی الجمله صراحی شکل ودر سائر اوصاف قریب بدان است آنرا حسینی نامند واین در آذربیجان وهمدان خوب میشود وچون پوست آن ضخیم است باید که مقشر نموده بخورند وقسم متوسط را که درمقدار ازان کوچکتر واندک طولانی ودر اوصاف مذکوره ولطافت ازان فرود وکمتر نطنزی نامند واین در اکثر بلاد بهم میرسد وبشیرازی عباسی نامند جهت آنکه بحکم شاه عباس موسوی صفوی رحمة الله علیه تعال آنرا ازهمدان باصفهان وبلاد دیگر بردند وفور یافت وقسم صغیر ازهمه اقسام طولانی تر وصراحی شکل وخوشبو که در اول فصل پیش ازهمه اقسام بهم میرسد ودر جوم آن اندک رطوبت است وپوست آن اندک کمزرد رنگ وسرخ ودر بغداد رخون وبشیرازی کلابی نامند واین قسم جهت اطفال ومرضی بهتر از اقسام دیگر جهت آنکه حلاوت آن بحد اعتدال است وبهترین همه قسم اول وبهترین هر یک از اقسام رسیدهٔ شیرین شاداب خوش طعم ورائحهٔ بزرگ مقدار نازک پوست آن است وانچه بدین اوصاف نباشد بمراتب از قلت وکثرت زبون وتخم همه اقسام شبیه بسبب وبه اما لعاب ندارد * طبیعت آن نضیج شیرین شاداب معروف بشاه امرود ومعتدل مائل بحرارت ودر دوم تر ومعروف بحسینی قریب بدان واقسام وانواع دیگر در حرارت معتدل ودر اول تر بعضی مائل بخشکی * افعال وخواص آن مفرح ومقوی وجالی وباقوت قابضه وملینه وبهتر از تفاح است در اکثر امور واعضاء الراس مرطب دماغ ودافع نزلات جهت آنکه مسکن صعود ابخره است بدماغ اعضاء الصدر والغذاء مفرح ومقوی قلب ومعده وهاضمه ورافع خفقان وتشنگی وسوزش مثانه ومعدل خون وملین طبع وباقوت قابضه بعد از تلیین ومانع صعود ابخره بدماغ خصوصا خوردن آن بعد از طعام وضماد آن حابس ومانع انصباب مواد باعضا السم رافع سمیت فطر وچون فطر را با آن طبخ دهند ضرر آن زائل کردد وجمیع اجزای آن سرد وخشک وشکوفهٔ آن مفرح ومقوی دل وقاطع نفث الدم واسهال وضماد آن محلل ورم چشم وتخم آن بشع ومغثی ودائل کرم معده ومخرج آن چون دو مثقال آنرا بیاشامند وبرگ آن حابس اسهال چون پنج درم آنرا بیاشامند وذرور آن مجفف جراحات والتیام دهنده وملصق آنها وصمغ آن محلل ومنضج قوی وسوختهٔ چوب وبرگ آن نائب مناب توتیا است وذرور آن مجفف قروح المضار مضرت بکمال رسیدهٔ شاداب لطیف آن کمتر خصوص در محرور المزاجان قوی مضر مبرودین وضعیف المعده واکثار آن مولد نفخ وقولنج خصوص بکمال نارسیدهٔ آن مصلح آن زنجبیل مربی وراز یانه وباید که در خلای معده نخورند بلکه بعد از غذا وبالای آن آب نیاشامند خصوص آب سرد وطعام غلیظ نخورند وبا گوشت نبز وبا امراق طیور بری لطیف بد نیست

* کمثری حامض * که کمثری چینی نامند بهترین آن رسیدهٔ شاداب لطیف آنست * طبیعت آن در اول سرد ودر دوم خشک * افعال وخواص آن مقوی معده وکبد ومشهی طعام ومسکن غلیان حدت خون وصفرا ومانع صعود ابخره بدماغ ومولد خلط صالح ورافع تشنگی وقی واسهال خوردن تازهٔ آنرا بخورند ویا خشک آنرا وبعد از طعام مانع صعود ابخره بدماغ مضر مشایخ وصاحبان فلج ومبرود المزاج وعصب ومورث قولنج مصلح آن عسل وجوارش کمونی ومانند آن وکند ره وپختن

کمثری حامض

آن تنها را آب و مشوی نمودن یعنی خمیر گرفته در زیر آتش پختن و یا مربی نمودن با عسل و یا شکر و نارسیده آن درخت آن بارد و یابس در دوم و قابض و مورث قولنج و حابس قی و اسهال و ضماد آن ملحم جراحات است

* کمثری بری * درخت آن کوتاه‌تر و ثمر آن کوچکتر و بی آب و با عفوصت و رملیت * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن قابض و مسدد آشامیدن سفوف خشک آن حابس اسهال و ذرور آن مجفف جراحات و روانند و گوشت السموم نادر ز هر فطار چون فطر را با آن طبخ دهند ضرر آن زائل گردد و آشامیدن خاکستر چوب آن نافع کسی که او را خناق از خوردن فطر و امثال آن بهم رسیده باشد مضر عصب و مورث قولنج مصلح آن عسل و ادویه حاره خوشبو است

* کمثری جبلی * نیز مانند بری است و از آن سردتر و خشک‌تر و قابض‌تر و صغیر یابس درخت هر نوع نیز نوع از جبلی که در کوه کیلویه میشود و مخصوص بدانجا است ثمر آن کوچکتر و زمخت و با خشونت و عفاصت و بعد پختن اندک شیرین و با رملیت بسیار و زرد و جوف آن تخم بسیار و ثمر آنرا گرفته در خاک دفن میکنند بعد آنکه تخم آن متعفن شد برآورده شسته تخم آن را جدا میکنند و آنرا بریان نموده مقشر کرده مخورند و در اصل لبوب و مرکبات دیگر داخل میکنند و آنرا بفارسی ابچک مانند بدانچ ابروج معین است و در حرف الف الف ذکر یافت و از کوهستان زنگبار ... امرود جبلی می آورند بمقدار ... و مثل ... و آنرا ... که ... نافع خصوص که از کمثری ... اسهال و ... باشد کرده ... کرده با شکر و با عسل ... ملایم ... آن قابض ... اسهال صفراوی ... صفراوی ...
غثیان و دافع ... و ... مرتب نمودن آن مانند ... ذکر یافت *

* کمرزهره * بفتح کاف و هم و سکون راء مهمله و فتح زاء معجمه و سکون هاء و فتح راء مهمله و هاء * ماهیت آن گفته اند که نباتی است که در کوهستان ... برگ آن شبیه برگ آس ... بعضی ... دسار ... زیاده و کم از آن ... مناسب ... و چون برگ آنرا شکنند ... از آن برآید ... شاخهای آن گلی و تخم آن مانند ماز ... آن باشد ... درخت آن کرمی مانند کرم ابریشم منقط ... بسیاهی و سرخی ... * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن با قوت سمیه و قاتل بعضی حیوانات و ... آن ... نهش هوام و عقارب *

* کمرک * بفتح کاف و سکون میم و فتح را و کاف و عوام کمرکه نامند * ماهیت آن ... است ... طولانی ... بهلو شکل ... سبز و بعد رسیدن زرد ... ترش و شیرین ... درخت آن بلند و موزون ... درخت گردکان و برگ آن بعضی ریزه و بعضی بزرگ اندک طولانی ... شاخهٔ آن ریزه ... برگ اعلای آن * طبیعت آن در دوم سرد و خشک ... ترش آن ... و شیرین آن
* افعال و خواص آن قابض و مسکن حدت صفرا و عطش شدید و قی و اسهال صفراوی و طعم دهان را ... و در سائر افعال و خواص آن قریب به ریباس است مضر مبرود بی مصلح آن جوارشات و ادویهٔ حاره *

* کمکوث * بضم کاف و سکون میم و ضم کاف دوم و سکون واو و ثاء مثلثه ... معنی صمغ درخت کوت زیرا که کم در لغت ایشان بمعنی صمغ است و آنرا کوتاکنها و غوتاغنها و بلغت ... و بلغت پرتگالی

بزون نیز نامند ونزد عوام مشهور بعصارهٔ ریوند است وماهیت وطبیعت وافعال وخواص آن در حرف الغین مع الواو ذکر یافت گویند چون آنرا با مساوی آن صبر حب نموده هر حبی بقدر نخودی شربتی از سه حب تا هفت بحسب مراتب اسنان وضعف وقوت مزاج بخورند اسهال قوی نماید بی مشقت وتعب *

* کمون * بفتح کاف وضم میم مشدده وسکون واو ونون لغت عربی است ویا معرب از خامون یونانی ویا از کمون سریانی وبعربی سنوت وبرومی اسفیقوس ونیز بیونانی کرمینون وبفارسی زیره وبهندی نیز زیره وجیره نامند * ماهیت آن تخم نباتی است از رازیانه باریکتر وسیاه وسبز وزرد وسفید میباشد ونبات آن از رازیانه کوچکتر وبرگ آن مستدیر وقبهٔ آن مانند شبت ومعروف است ودر اکثر بلاد میشود وچهار قسم میباشد فارسی ونبطی وکرمانی وشامی وهر یک بری وبستانی میباشد وکرمانی آن سیاه رنگ ریزه دانه خوشبوی که بیونانی باسلیقون نامند بمعنی ملوکی وفارسی آن زرد رنگ خوشبو وهر یک بری وبستانی میباشد وبهترین همه بری وبستانی کرمانی تازهٔ آن است پس فارسی تازهٔ جید آن وبری هر یک اقوی از بستانی وبدترین همه نبطی سفید بستانی است ومغشوش بکرویا مینمایند وفرق بخشبوی واستطالت زیرهٔ کرمانی واکثر مستعمل تخم آن است هم از داخل وهم از خارج وقوت آن تا هفت سال باقی میماند واز بری نوعی میباشد ساق آن باریک بقدر یکشبر ودر آن چهار ویا پنج برگ مشقق شبیه ببرگ شاهتره وبرسر آن قبهای کوچک مستدیر پنج ویا شش ونرم ودر آن ثمر چیزی مانند کاه ویا نخاله محیط بتخم آن وتخم آن بسیار تند تر از کمون بستانی منبت آن بالای تلها است ونیز نوعی میباشد از بری شبیه به بستانی وتخم آن شبیه بشونیز وقوی الحرارت ودر غلاف شبیه بقرن ازد وجانب آن رسته وطعم آن تلخ وتند ویحتمل که این نوع چیزی باشد که بهندی کالی زیری نامند ودر همین باب مذکور شد * طبیعت آن در دوم گرم ودر سوم خشک ودر سوم نیز گرم وخشک گفته اند * افعال وخواص آن مسخن وملطف ومقطع ومحلل ومجفف وقابض اعضاء الراس سعوط نقوع خیسانیدهٔ آن در سرکه ویا استشمام منقوع آن ویا پر نمودن بینی بدان حابس رعاف وقطور آب ممضوغ آن در چشم قاطع خون آن وجالی غشاوه وقرحهٔ چشم وطرفه وکمنة الدم خصوصا که با زیت مخلوط نموده باشند وممضوغ آن با نمک جهت جلای جرب وسبل وظفره وبعد کشط آن ومانع التصاق چشم وبا سفیدی تخم مرغ جهت رمد حار ومضمضه بطبیخ آن مسکن نزلات ودرد دندان خصوصا با صعتر وامثال آن اعضاء النفس آشامیدن آن با سرکهٔ ممزوج بآب جهت عسر نفس ونفس الانتصاب وخفقان بارد اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن جهت تقویت معده وامعا وکبد وگرده وتحریک اشتها وتحلیل ریاح ونفخ ورفع فواق رطوبی وریحی وتخمه ومغص ریحی وورم طحال واسهال رطوبی خصوص بریان نمودهٔ آن در این امر ومدر بول وحیض ورافع تقطیر البول وچون با نمک بخایند وفرو برند قطع سیلان رطوبات معده نماید ومداومت خوردن بسرکه پرورده خشک نمودهٔ آن قاطع شهوت گل خوردن وفحم وامثال آن ودر سرکه خیسانیده بریان کردهٔ آن قوی القبض ودر دفع رطوبات معده قوی الاثر واحتقان بطبیخ آن محلل ریاح ونفخ امعا ومعده وگرده وحمول آن با زیت قاطع حیض وضماد آن با زیت محلل ورم طحال السموم آشامیدن آن با شراب جهت نهش هوام الاورام ضماد آن با آرد باقلا محلل اورام وبا قیروطی ویا زیت وآرد باقلا محلل ورم انثیین القروح والجروح مدمل جراحات چون در آنها پر نمایند الزینة طلای آن ویا اغتسال بدان جالی بشره ومداومت بآشامیدن آن ویا عرق آن باعث لاغری وزردی بدن الخواص چون آب زیره را بر بدن مولود در حین ولادت بمالند گویند در مدت العمر شپش در بدن او بهم

رسد مضر رئه مصلح آن کتیرا مقدار شربت آن دو درم بدل کرمانی آن بوزن آن بکوزن ونیم نبطی آن وگویند بدل آن کرویا است
ود و طرد ریاح مغز شامله انه بدل فارسی نیم وزن آن کرمانی وگویند بدل آن تخم کرنب است و بدل شامی کرویا و تخم کندنا
و زیره جهت مبرودین و مشایخ و بلغمی مزاجان بسیار نافع و چون با انا و یه رشیعت و دارچینی در طبخ لحوم غلیظه داخل
نمایند آنها را لطیف و قوی و ملین و مدر بول و محلل نفخ گرداند کمون نبطی در دوم گرم و خشک و ملین طبع و کرمانی قابض
و کمون بری که شبیه بشونیز است در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن * قویتر از بستانی اعضاء العین عصاره و صمغ
آن جالی بصر و جالب دمعه و داخل ادویه کاوی و نتف شعر منقلب مینمایند و چون بعد نتف بر آن بمالند دیگر نروید و چون
بر جرب چشم بمالند آنرا زائل گرداند و ضماد جرم آن با زیت و عسل جهت رفع سیاهی که در چشم بهم رسیده باشد نافع
اعضاء الغذاء والنفض جهت تقطیر البول و اخراج سنگ گرده و مثانه و تحلیل خون منجمد در معده و گرده خصوصا با آب
کرفس بستانی و با سرکه جهت فواق و اخراج کرم معده السموم آشامیدن آن با شراب جهت گزیدن هوام نافع الاورام
والبثور ضماد آن با روغن زیتون و عسل رافع خون مرده تحت جلد و تحلیل ورم انثیان و آشامیدن عصاره آن با ماء العسل
مسهل و آشامیدن حشیش آن مدر بول است و دستور مدبر نمودن آن و سفوف زرد و اوجوارشات و شراب کمون در قرابادین
کبیر مذکور شد *

* فصل الکاف مع النون *

* کندر * بضم کاف و سکون نون و ضم دال و راء مهملتین لغت عربی است و گویند فارسی است و بیونانی لیبوطیسرون و
بسریانی لبانون و برومی سیفروس نامند * ماهیت آن * علک و صمغ شجری است خاردار برگ آن و برگ و تخم آن
شبیه ببرگ و تخم مورد و مائل بتلخی و منبت آن کوهستانها و بلاد شحر و عمان و یمن و هندوستان صمغ آنرا اخذ مینمایند
و از آنچه مستدیر الشکل مائل بسرخی است کندر ذکر و آنچه سفید سست است انثی و تازه آنرا که در آنجا حرکت
داده مدور شده باشد مدحرج و پوستهای رقیق و با صفائحی آنرا که از ساق آن بیک بیکر جدا شده باشد قشار کندر و آنچه
از غبار صفائحی آرد باشد دقاق کندر نامند و قوت آن تا بیست سال باقی میماند و بهترین آن تازه نرم خالص ذکر آنست
که ظاهر آن سفید و زرد و شکسته نشود و چون شکسته شود داخل آن چسپنده و زرد و طلائی باشد و علامت خالص آنست که زود
بآتش مشتعل گردد بخلاف مغشوش آن زیرا که آنرا مغشوش بصمغ عربی و صمغ صنوبر مینمایند و صمغ عربی مشتعل نمیگردد
و صمغ صنوبر دود میکند و نیز رائحه اصلی آن شبیه برائحه مصطکی است و نیز قشار آنرا مغشوش بقشر صنوبر و با قشر تنوب
مینمایند و مستعمل از داخل و خارج مرد و است و اکثر مستعمل قشار آنست و بهترین قشار آن ثخین چسپنده تازه املس آنست
و طریق استعمال آن آنست که هرگاه در معاجین استعمال نمایند باید که در شراب و یا عرق را زیانه و یا عرق دارچینی
بخیسانند و داخل نمایند و در مراهم در سرکه بخیسانند زیرا که تازه آن سائیده نمیگردد و گفته اند در بعضی بلاد هند نیز بهم
میرسد و رنگ آن اندک یاقوتی و برنگ بادنجان است * طبیعت آن * گرم و خشک در اول دوم و گفته اند خشک در اول و بقول
آن تا سوم خشک * افعال و خواص آن * با قوت مجففه و قابضه و منضجه و جالیه کمی و بی لذع و حابس خون و اکثار آن
محرق دم اعضاء الراس والصدر منقی روح حیوانی و دماغی و محلل ریاح و حابس سیلان خون ظاهرا عضا و حجب دماغی
و نفث الدم و مقوی دل و قوت حافظه و جالب و مجفف رطوبات دماغی خصوصا با مصطکی و صاف کننده آواز و رافع خفقان
و با صمغ عربی رافع بدبوئی خیشوم و عسر التنفس و سرفه مزمن رطوبی و ربو و با عسل جهت نسیان و با مویزج و صعتر جهت

کندر

ثقل زبان شربا ومضغا وضماد آن با نطرون وعسل جهت قروح رطبهٔ سر وکوفتکی آن وتقویت دندان ولثه وبازفت جهت
شدخ عارض در کوش وچون یکمثقال آنرا در آب بخیسانند و بیاشامند ازان آب هر روز صبح ناشتا جهت رفع زیادتی بلغم
وبلادت ونسیان مجرب وا کتحال آن جهت جلای بصر وقرحهٔ چشم و پر کنندهٔ آن وتحلیل خون منجمد دران وملتحمه
قرنیه وظفره وسرطان ودمعه وسلاق وبیاض وجرب وحکه وظلمت آن خصوصا با عسل وذرور آن جهت قروح خبیثهٔ ردیهٔ
آن وبالجمله از اکبر ادویهٔ امراض عین است خصوص ظفرهٔ سرخ مزمن وقطور آن با خمر حلو جهت درد کوش وضماد آن
با قیمولیا وروغن کل جهت اورام حارهٔ پستان وداخل ادویهٔ مشروبه قصبهٔ رئه کرده میشود اعماء الغذاء آشامیدن آن
با شکر جهت ضعف معده وتحلیل ریاح غلیظه وتجفیف رطوبات وتسخین واستمساک آن وجودت هضم وحبس قی وخلفه وذرب
وذوسنطاریا ونزف الدم مقعده وبواسیر ورحم وآشامیدن نیمدرم آن باوزن آن ناخواه جهت زحیر بلغمی نافع وبرداشتن
فتیلهٔ سرشتهٔ آن با شیر در مقعده مانع انتشار قرحهٔ آن الحمیات جهت حمیات بلغمیه الاورام والبثور ضماد آن باطین قیمولیا وروغن
کل جهت ورم کرم پستان زنان خصوصا در هنکام نفاس وداخل ادویهٔ اضمدهٔ محللهٔ اورام احشا کرده میشود وبا سرکه وزفت
جهت وجعی که بیونانی مرمیقیا نامند وآن احساس برفتن مورچه است بر بدن واز مقدمات خدر است وجهت قلع ثوبا
وثا لیلیکه آنرا نیز بیونانی مرمیقیا نامند وآن احساس بر فتار مورچه است بر عضو وباعسل جهت داخس وبازفت جهت شکافه
عضل القروح والجروح جهت چسپیدن واندمال جراحات عمیقه خصوصا جراحات تازه وقاطع نزف الدم آن وانتشار
قروح خبیثه وبا پیه بط جهت قوبا وبا پیه خنزیر ویا پیه بط جهت قروح با تش سوخته وقروح اطراف وشقاق عارض از سرما
اوجاع المفاصل با روغن زیتون وعسل جهت اوجاع مفاصل واوجاع بارده استخوان که مزمن شده باشد وباروغن کنجد
جهت تحلیل صلابات الباه آشامیدن آن با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت تقویت باه وتولید منی خصوصا با جوزبوا وبسباسه
الزینة با روغن مورد مانع ریختن موی است مقدار شربت آن نیم درم المضار اکثار آن محرق خون وبلغم ومصدع محرورین
ومورث جنون وجذام ووهق سیاه مصلح آن برنج فارسی وشکر مقدار زیاده آن شراب وهر که کشنده بدل آن مصطکی وغبار
آن وتدهین بدان رافع وبا اما قشار آن در دوم کرم ودر سوم خشک * افعال وخواص ان در کمال قوت قبض وتجفیف
ولطیفتر از کندر وجهت نفث الدم ونزف الدم ومنع سیلان مواد اعضا وتقویت معده ورافع قرحهٔ امعا واحتقان بدان
نیز جهت قرحهٔ امعا وضماد آن بر شکم حابس اسهال وکشندهٔ کرم معده وبازفت جهت شکاف عضل القروح والجروح منقی
قروح ومجفف ومندمل کنندهٔ آنها وجالی آثار بقوت مقدار شربت آن دو ثلث درم واکثار آن مضر ومضار این نیز مانند مضار
کندر است ودقاق کندر نیز خشک تر ولطیف تر از کندر وبهترین آن خالص نرم سودهٔ آنست * افعال وخواص ان
مفتح وجالی ودر افعال ضعیفتر از قشار آن مکر در الزاق وتغریه ودخان کندر که دودهٔ آن باشد * طبیعت ان کرم وخشک
* افعال وخواص ان ملطف ومسکن اوجاع چشم کرم وقاطع سیلان رطوبات ازان ومنقی قروح آن ورویانندهٔ کوشت
دران وسرطان آنرا نافع است وجوارش ودخان وسفوف ومعجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد *
* کندری * بضم کاف وسکون نون وضم دال وکسر راء مهملتین ویاء نسبت * ماهیت ان نباتی است شبیه بنبات ٦
زردک ورازیانه وبرک آن ازان عریض تر وبوی آن مانند کندر * طبیعت ان در اول سوم کرم ودر آخر آن خشک
* افعال وخواص ان مدر ومحلل ومنضج ودر اکثر افعال قائم مقام کندر است *

وارسال مقعد رتله مصلح آن کثیرا مقدار شربت آن دو درم بدل کرمانی آن بوزن آن ونیم نبطی آن وکوبند بدل آن کرویا است وده رطل دریاج مغز شاهد انه وبدل فارسی ہم وزن آن کرمانی وکوبند بدل آن تخم کرفس است وبدل شامی کرویا وتخم کندنا وزیره جهت مبرودین ومشایخ وبلغمی مزاجان بسیار نافع وچون با افاویه وشبت ودارچینی در طبخ لحوم غلیظه داخل نمایند آنها را لطیف وقوی وملین ومدر بول ومحلل نفخ گرداند کمون نبطی در دوم گرم وخشک وملین طبع وکرمانی قابض وکمون بری که شبیه بشونیز است در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن قویتر از بستانی اعضاء العین عصاره وصمغ آن جالی بصر وجالب دمعه وداخل ادویهٔ کاری ونتف شعر منقلب مینمایند وچون بعد نتف بران بمالند دیگر نروید وچون برجرب چشم بمالند آنرا زائل گرداند وضماد جرم آن با زیت وعسل جهت رفع سیاهی که در چشم بهم رسیده باشد نافع اعضاء الغذاء والنفض جهت تقطیر البول واخراج سنگ گرده ومثانه وتحلیل خون منجمد در معده وگرده خصوصا با آب کرفس بستانی وبا سرکه جهت فواق واخراج کرم معده السموم آشامیدن آن با شراب جهت گزیدن هوام نافع الاورام والبثور ضماد آن با روغن زیتون وعسل رافع خون مرده تحت جلد وتحلیل ورم انثیان وآشامیدن عصارهٔ آن با ماء العسل مسهل وآشامیدن حشیش آن مدر بول است ودستور مد برنمودن آن وسفوف ودواء جوارشات وشراب کمون در قراباذین کبیر مذکور شد *

* فصـــــــــــل الکاف مع النون *

* کندر * بضم کاف وسکون نون وضم دال وراء مهملتین لغت عربی است وکوبند فارسی است وبیونانی لیبوطیسرون وبسریانی لبانون وبرومی سیفروس نامند * ماهیت آن علك وصمغ شجری است خاردار بقدر دو ذرع وبرگ وتخم آن شبیه ببرگ وتخم مورد ومائل بتلخی ومنبت آن کوهستانها وبلاد شحر وعمان ویمن ودر سرطان صمغ آنرا اخذ مینمایند وازان آنچه مستدیر الشکل مائل بسرخی است کندر ذکر وآنچه سفید سست است انثی وتازهٔ آنرا که در انبانها حرکت داده مدور شده باشد مدحرج وبوستهای رقیق وباصفائحی آنرا که از سائیدن بیکدیگر جدا شده باشد قشار کندر وآنچه از غبار صفائحی آرد باشد دقاق کندر نامند وقوت آن تا بیست سال باقی میماند وبهترین آن تازهٔ نرم خالص ذکر آنست که ظاهر آن سفید وزود شکسته نشود وچون شکسته شود داخل آن چسبنده وزرد وطلائی باشد وعلامت خالص آنست که زود بآتش مشتعل گردد بخلاف مغشوش آن زیرا که آنرا مغشوش بصمغ عربی وصمغ صنوبر مینمایند وصمغ عربی مشتعل نمیگردد وصمغ صنوبر دود میکند ونیز رائحهٔ اصلی آن شبیه برائحهٔ مصطکی است ونیز قشار آنرا مغشوش بقشر صنوبر وباقسر تنوب مینمایند ومستعمل از داخل وخارج هر دو است واکثر مستعمل قشار آنست وبهترین قشار آن ثخین چسبندهٔ تازهٔ املس آنست وطریق استعمال آن آنست که هرگاه در معاجین استعمال نمایند باید که در شراب ویا عرق را زیانه ویا عرق دارچینی بخیسانند وداخل نمایند ودرمرا هم در سرکه بخیسانند زیرا که تازهٔ آن سائیده نمیگردد وگفته اند در بعضی بلاد هند نیز بهم میرسد ورنگ آن اندک یاقوتی ورنگ بادنجان است * طبیعت آن گرم وخشک در اول دوم وگفته اند خشک در اول وبشور آن تا سوم خشک * افعال وخواص آن باقوت مجففه وقابضه ومنضجه وجالیهٔ کمی وبی لذع وحابس خون واکثار آن محرق دم اعضاء الراس والصدر منقی روح حیوانی ودماغی ومحلل ریاح وحابس سیلان خون ظاهر اعضا وحجب دماغی ونفث الدم ومقوی دل وقوت حافظه وجالب ومجفف رطوبات دماغی خصوصا با مصطکی وصاف کنندهٔ آواز ورافع خفقان وبا صمغ عربی رافع بدبوئی خیشوم وعسر النفس وسرفهٔ مزمن رطوبی وربوبا عسل جهت نسیان وبا مویزج وصعتر جهت

ثقل زبان شربا ومضغا وضماد آن بانطرون وعسل جهت قروح رطبهٔ سر و کرفتکی آن وتقویت دندان ولثه وبا زفت جهت شدخ عارض در کوش وچون یکمثقال آنرا در آب بخیسانند و بیاشامند از آن آب هر روز صبح ناشتا جهت رفع زیادتی بلغم وبلادت ونسیان مجرب وا کتحال آن جهت جلای بصر وقرحهٔ چشم ر پر کنندهٔ آن وتحلیل خون منجمد در آن ومدهٔ قرنیه وظفره وسرطان رد معه وسلاق وبیاض وجرب وحکه وظلمت آن خصوصا با عسل وذرور آن جهت قروح خبیثهٔ ردیهٔ آن وبالجمله از اکبر ادویهٔ امراض عین است خصوص ظفرهٔ سرخ مزمن وتقطور آن با خمر حلو جهت درد کوش وضماد آن با قیمولیا وروغن کل جهت اورام حارهٔ پستان ود اخل ادویهٔ مشروبه قصبهٔ رئه کرده میشود اعضاء الغذاء وآشامیدن آن با شکر جهت ضعف معده وتحلیل ریاح غلیظه وتجفیف رطوبات وتسخین واستمساک آن وجودت هضم وحبس قی وخلفه وذربا وذوسنطاریا ونزف الدم مقعده وبواسیر ورحم وآشامیدن نیمدرم آن با وزن آن نانخواه جهت زحیر بلغمی نافع وبرداشتن فتیلهٔ سرشتهٔ آن با شیر در مقعده مانع انتشار قرحهٔ آن الحمیات جهت حمیات بلغمیه الاورام والبثور وضماد آن با طین قیمولیا وروغن کل جهت ورم کرم پستان زنان خصوصا در هنکام نفاس وداخل ادویهٔ اضمدهٔ محللهٔ اورام احشا کرده میشود وبا سرکه وزفت جهت وجعی که بیونانی مرمیقیا نامند وآن احساس برفتن مورچه است بر بدن واز مقدمات خدر است وجهت قلع ثوبا وثآلیل که آنرا نیز بیونانی مرمیقیا نامند وآن احساس برفتار مورچه است بر عضو وبا عسل جهت داحس وبا زفت جهت شکافته عضل القروح والجروح جهت چسپیدن واندمال جراحات عمیقه خصوصا جراحات تازه وقاطع نزف الدم آن وانتشار قروح خبیثه وبا پیه بط جهت قوبا وبا پیه خنزیر ویا پیه بط جهت قروح با تش سوخته وقروح اطراف وشقاق عارض از سرما اوجاع المفاصل با روغن زیتون وعسل جهت اوجاع مفاصل واوجاع بارده استخوان که مزمن شده باشد وبا روغن کنجد جهت تحلیل صلابات الباه آشامیدن آن با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت جهت تقویت باه وتولید منی خصوصا با جوزبوا وبسباسه الزینة با روغن مورد مانع ریختن موی است مقدار شربت آن نیم درم المضار اکثار آن محرق خون وبلغم ومصدع محرورین ومورث جنون وجذام واحداث بهق سیاه مصلح آن برنج فارسی وشکر مقدار زیاده آن شراب وسرکه کشنده بدل آن مصطکی وقشار آن وتلمیذ بدان رافع وبا اما قشار آن در دوم کرم ودر سوم خشک * افعال وخواص آن در کمال قوت قبض وتجفیف ولطیفتر از کندر وجهت نفث الدم ونزف الدم ومنع سیلان مواد اعضا وتقویت معده ورافع قرحهٔ امعاء واحتقان بدان نیز جهت قرحهٔ امعا وضماد آن برشکم حابس اسهال وکشندهٔ کرم معده وبا زفت جهت شکاف عضل القروح والجروح منقی قروح ومجفف ومندمل کنندهٔ آنها وجالی آثار بقوت مقدار شربت آن دو ثلث درم واکثار آن مضر ومضار این نیز مانند مضار کندر است ودقاق کندر نیز خشک تر ولطیف تر از کندر وبهترین آن خالص نرم سودهٔ آنست * افعال وخواص آن مفتح وجالی ودر افعال ضعیفتر از قشار آن مکرد دراز اق وتغویه ردخان کندر که دردهٔ آن باشد * طبیعت آن کرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف ومسکن اوجاع چشم کرم وقاطع سیلان رطوبات از آن ومنقی قروح آن ورویانندهٔ کوشت دران وسرطان آنرا نافع است وجوارش ودخان وسفوف ومعجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد *

* کندري * بضم کاف وسکون نون وضم دال وکسر راء مهملتین ویاء نسبت * ماهیت آن نباتی است شبیه بنبات زردک وراز یانه وبرک آن از آن عریض تر وبوی آن مانند کندر * طبیعت آن در اول سوم کرم ودر آخر آن خشک * افعال وخواص آن مدر ومحلل ومنضج ودر اکثر افعال قائم مقام کندر است *

کندري

* کندس * بضم کاف وسکون نون وضم دال وسین مهملتین وبشین معجمه نیز آمده بفارسی بیخ نازران وکند هم نامند
* ماهیت آن بیخ نباتی است شبیه بکنگر برگ آن مائل بسبزی وسفیدی ودر رشام لباس پشمی را بآن میشویند وظاهر بیخ آن مائل بسیاهی وباطن آن مائل بزردی وتند بوی ودرهرطان مدید وقوت آن تا بیست سال باقی میماند ومستعمل عروق آنست بهترین آن تازه تندبوی با وصاف مذکوره است * طبیعت آن در آخر سوم گرم وخشک وباقوت سمیت * افعال وخواص آن معطس قوی ومحرق خون وبلغم وقالع آن ومخرج مرهٔ سودا اعضاء الرأس سعوط آن بقدر یکعدس با روغن بنفشه مفتح سدهٔ مصفاة ومحلل ریاح خیاشیم واخلاط غلیظه ومخرج آنها بعطسه وتحریک آنها ورافع بحسی رخلم روفالج ولقوه وامثال اینها وبیهوشی مصروع ومسکوت ونیز رافع خشم وبد بوئی بینی وصاف کنندهٔ آواز وباعث حدت بصر ورافع شبکوری سعوطاً وقطوراً با روغن بنفشه وداخل شیافات عالل عین مینمایند وقطور رجوشانیدهٔ آن با روغن بنفشه ریا ادهان مناسبهٔ دیگر در گوش جالی اوساخ ومنقی آنها ورافع اوجاع بارده ودوی وطنین وگرمی ورباح حادث از برودت ورداوت وکشتن کرم آن وبالجمله سعوط وعطوس وقطور آن جهت اکثر امراض باردهٔ رطبهٔ دماغیه نافع اما باید که بعد تنقیهٔ بدن ودر فصل سرما ویا قریب بدان استعمال نمایند واجتناب نمایند از استعمال آن در حین امتلای تام وفصول حاره وبلدان حاره ومحرور المزاجان واطفال وپیران بسیار ضعیف وبسا است که عطسه بسیار می آورد وخود بخود تسکین نمی یابد تدبیر آن استنشاق روغن بنفشه وتر نمودن بسرکه وگلاب با یخ ویا برف سرد کرده است اعضاء الصدر تنقیه کردن بآن جهت عسر نفس وربو اعضاء النفض آشامیدن آن بقدر یک انگ با شیر تازه دوشیده وروغن گنجد مقیء قوی ومسهل ومحلل صلابت طحال ومدر بول وحیض ومخرج جنین وحمول آن نیز با عسل جهت اخراج جنین میت مجرب ودر تقتیت حصاة قوی الاثر ومسخن احشا وبا بیخ کبر وجاوشیر جهت تنقیهٔ سودا وریزانیدن سنگ گرده ومثانه وآشامیدن وضماد آن جهت استسقا ویرقان وطحال الزینة ضماد آن با عسل جالی کلف وبهق وبرص خصوصاً اسود آن وضماد آن باهموزن آن زرنیخ وروغن زیتون جهت رویانیدن موی داء الثعلب وداء الحیة الاورام والبثور طلای آن با سرکه وعسل جهت جرب وحکه وقوبا وجوشانیدهٔ آن با سرکه وقطری روغن گل نیز جهت خارش المفاصل آشامیدن وطلا کردن آن جهت اوجاع مفاصل وعرق النساء مقدار زائد مورث کرب وغشی مصلح آن کثیرا و شیر تازه دوشیده مقدار شربت آن جهت قی کردن از یک دانگ تا دو دانگ با شیر تازهٔ دوشیده جهت سبز رنگ یرقان وامثال آن از یک دانگ تا پنج قیراط واولی اجتناب از آشامیدن آنست خصوصاً محرور المزاجان ودر فصل گرما ودر ورم آن کشنده در حال بعروض خناق ولهیب وتشنگی مفرط واختلال عقل ودرد شکم وتقطیع امعا ومداوای آن قی فرمودن بشیر وروغن وحقنهٔ قویه که در ان شحم حنظل باشد وآشامیدن روغن گاو بسیار واگر تشنج عارض گردد معالجهٔ تشنج یابس نمایند وبعضی گفته اند علاج پذیر نیست خصوصاً وقتیکه اختلال عقل روجع شدید درمعده بهم رسد

* کنکرزد * بفتح کاف وسکون نون وفتح کاف وسکون راء مهمله وکسر زای معجمه ودال مهمله لغت فارسی است وکنکری وقراب القی نیز نامند * ماهیت آن صمغ حرشف است که بفارسی کنگر نامند * طبیعت آن در دوم گرم ودر اول خشک * افعال وخواص آن مقیء بلغم وصفرا بآسانی چون با آب گرم وسکنجبین بیاشامند ویا با عسل وضماد آن محلل اورام مقدار شربت آن یکدرم تا دو درم بدل آن جوز القیء ذرتی ودر غیر آن دارشیشعان است

* کنکهی * بفتح کاف وسکون نون وفتح کاف دوم وخفای ها وکسر همزه وپارکنکهیه نیز نامند لغت هندی است بفارسی

درخت شانه نامند بجهت آنکه مشابه است ثمر آن بشانه وگفته اند مشط الغول وبعضی گفته شوحط است ولیکن شاید غیر آن هر دو باشد * ماهیت آن آنچه در بنگاله مشاهده شده نباتی است بقدر یکقامت وزیاده بر آن وشاخهای پراکنده وصلب وبر شاخهای آن شاخهای ریزه وبر آن شاخها برگهای ریزه فی الجمله شبیه ببرگ کشنیز واز آن بعضی بزرگتر وپهن تر وضخیم تر وصلب وبر سر شاخهای آن گلی کوچک زرد رنگ با پنج برگ ودر وسط آن تارهای بسیار باریک وبر سر آنها دانهای زرد ریزه وتارهای سبز نیز وتخم آن در قبه شبیه بسرفواره ونصف کره وخیاره دار وعدد خیارهای آن متعدد ودر جوف آنها تخمهای سیاه رنگ کوچک اندک پهن وسر آنها باریک * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن جهت امراض سینه وبواسیر واورام وتپ غیر نوبه ودفع مواد سوداویه وادرار بول وقروح ومجاری آن نافع وتخم آن مبهی وضماد برگ آن محلل اورام ومضمضه با آب طبیخ برگ آن جهت درد دندان مجرب وخوردن برگ مطبوخ آن جهت درد کمر ودرد اعضا وبواسیر خونی وبادی وتقوع برگ آن که شب در آب بخیسانند وصبح مالیده صاف کرده بنوشند جهت بواسیر خونی وبادی موثر وچون چند شاخه آنرا بهم بسته وشیر را بجوش آورند بعد از آن فرود آورده آن شاخها را در آن حرکت دهند شیر منجمد وریزه مانند آرد گردد *

کنوس طبری

* کنوس طبری * بفتح کاف وضم نون وسکون واو وسین مهمله وفتح طا وباء موحده وراء مهمله وياء نسبت * ماهیت آن بلغت طبرستان اسم نوع کبیر زعرور است وبترکی ازگیل نامند ودوام ابن زیاده از آن * طبیعت وافعال وخواص آن قویتر از زعرور صغیر وقابضتر ولذیذتر از آن است

کنهان

* کنهان * بفتح کاف وسکون نون وفتح ها والف ونون معرب از فارسی است وبفارسی کوهان نامند وبعضی گفته اند نبطی است بعضی آنرا کونهان خوانند وبغدادی آنرا کنهان گفته * ماهیت آن نباتی است قریب بدرخت کوچکی برگ آن در رنگ وحدت شبیه ببرگ حبة الخضرا ورائحه آن شبیه بدو وشاخهای آن از هر یک ساق سطبر رسته ونرم تر از درخت حبة الخضرا * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن دوام بوئیدن آن مسخن دماغ وآشامیدن آن مسخن بدن تسخین شدید ومسخن معده وکبد بارد ومعین بر هضم مقدار شربت آن یک درم تا سه درم وبیشتر از آن مورث رخم وفساد غذا باحراق مضر سفل ومحرق خلط الخواص عجیب الفعل است در گریزانیدن عقرب ودر جائیکه آن باشد عقرب نزدیک آنجا نمیرود وچون برگ آنرا بر عقرب بپاشند درحال بمیرد *

* فصل الکاف مع الواو *

کوسنبل

* کوسنبل * بضم کاف وسکون واو وضم سین مهمله وسکون نون ولام لغت تنکابن ودیلم است وابن تلمیذ گفته بلغت طبرستان دیوار وبلغت مازندران ودامغان کوزن کیاه نامند ودر تذکره بغدادی باسم کومزیل نوشته وگفته نوعی از تفاح است * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ نارنج وساق آن زیاده بر دو ذرع وتخم آن سیاه بقدر آلوبالو وظاهر بیخ آن سیاه وباطن آن سفید وصاحب تحفه گفته که آن غیر تفاح است ومستعمل از آن ودر دیلم برگ آنست در اطعمه * طبیعت آن در آخر دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسکر ومورث بیخوابی وبیهوشی ورافع سلس البول وبول در فراش واوجاع مفاصل وامراض بارده ومقدار شربت آن از برگ آن در اطعمه تا ده درم واز بیخ آن تا نیم درم واکثار آن مورث جنون وکشنده وگفته اند از خاصیت بیخ آن است که تا لع در هر حالتیکه آنرا قلع نماید وبهر قولی تلفظ وتکلم نماید شارب آن بیخ را نیز همان حالت طاری میگردد وهمان قول را تکلم مینماید وآزموده است *

* کونله * بفتح کاف وسکون واو وضم نون وفتح لام وبالغت هندی است * ماهیت آن ثمر درختی است شبیه بنارنج در جمیع اجزا الا آنکه درخت آن از درخت نارنج اندک کوچکتر وهمچنین برگ وبهار وثمر وتخم بهار آن یعنی گل آن کم بوتر وبرگ آن نازکتر وزردتر وسبزی کمتر وثمر آن در خامی سبز وترش وبعد از رسیدن برنگ نارنج وشیرین وشاداب میگردد وخوشبو وخوش طعم وپوست بعضی نازکتر واملس وبعضی ضخیم تر وبصلابت پوست نارنج نیست ودر تلخی نیز از پوست نارنج کمتر وخوشبو وانچه پوست آن نازکتر میباشد شاداب تر از ضخیم آنست ودر بنگاله از کوهستان سلهت ورنگپور که آن هردو در سرحد آن بلد واقع اند می آورند ودران هردوجا خصوص در سلهت بسیار خوب ووافر میشود ودر مدنی پور که از مملکت اوریسه ودر شاه جهان آباد واکبراباد وعظیم آباد ولکهنو که زنکتره نامند ونواح آن بلد واقع اند می آورند ودران هردو جا بسیار خوب ووافر میشود ودر مملکت هند نیز میشود ولیکن بخوبی ووفور آن هردو مکان نیست ودر مملکت پرتگال نیز بسیار خوب میشود ودر تمام سال میماند بخلاف آن اماکن وغیرها از بعض شهرهای مملکت ایران ودکهن وغیرها که موسم رسیدن آن زمستان وتابهار است بحسب اختلاف اراضی از دو سه ماه زیاده نمی ماند * طبیعت آن در اول درم سرد ودر آخر آن تر * افعال وخواص آن مفرح قلب ورافع خفقان ومسکن حدت خون وصفرا وتشنگی وازهب معده وکبد ومدر بول و پوست آن مقوی معده ودائم مقام پوست اترج ونارنج وطلای آن رافع کلف وخنازیر ومربای آن نیز خوشبو ولذیذ ومقوی میباشد وتخم آن در تریاقیت نیز مانند تخم اترج وچون ثمر بکمال رسیده آنرا بتمامه از پوست ومغز وتخم بکوبند تا پوسیده وخشک کردد پس بآب سائیده حبوب سازند هرحبی بقدر نخودی بزرک شربتی از پنج حب تا ده حب جهت رفع غثیان وقی مفرط واسهال بسیار که در هیضه بهم میرسد بسیار نافع ومجرب وبهترین از فادزهر معدنی وغیره از جواهرات تریاقیه است *

* کومه * بضم کاف وسکون واو وفتح میم وها * ماهیت آن بلغت اصفهانی نوعی از مرواست که مایهٔ آنرا که نودج است در شیرحل نموده استعمال می نمایند * افعال وخواص آن قریب بمروی است که بفارسی آبکامه نامند وتجفیف این کمتر ازان ومضرمعده وسرفه نیست واما اکثار آن مورث تپهای عفنی واورام مزمنه است *

* کویت * بفتح کاف وکسر واو وسکون یاء مثناهٔ تحتانیه وتاء چهار نقطهٔ فوقانیهٔ هندیه وکبیت بباء موحده نیز آمده اسمای وا ولغت هندی است ودر بنگاله کتبیل نامند * ماهیت آن ثمر درختی است هندی شبیه ببیل وخربزهٔ مدور کوچکی وپوست آن صلب وسفید رنگ ومائل بسبزی وخشن ومغز آن ترش وباعفوصت وچون رسیده گردد میخوش شود وخوشبو ودردکهن خوب میشود وتخم آن نیز شبیه بتخم بیل وازان کوچکتر ودرغلافی ویتوع آن نیز مانند یتوع بیل ودرخت آن بقدر درخت بیل وکردکان وبرک آن شبیه ببرگ بیل وازان کوچکتر وبرک نورسته وشکوفهٔ آن درطعم فی الجمله شبیه بطرخون وباعفوصت بسیار * طبیعت آن دردوم سرد وخشک * افعال وخواص آن مفرح وقابض ومقوی قلب حار ومعده وکبد اعضاء الغم غرغرهٔ آن جهت جوشش دهان ودرد گلو ومنع بروز آبله وحصبه در کام وزبان وگلو ومضمضهٔ آن جهت استحکام لثه واورام آن وبدستور سنون خشک آن اعضاء الغذاء مقوی آنها وامعا واشامیدن افشرهٔ آن باطعام جهت برانگیختن اشتها مفید السموم خوردن ومالیدن مغز آن دافع سم رتیلا واکر بدست نهاید پوست خشک آنرا سائیده برموضع لسع رتیلا بمالند نیز موثر است *

* فصــــــــل الکاف مع الهاء

* کهربا * بفتح کاف وسکون ها وراء مهمله وفتح باء موحده والف لغت فارسی است وبامعرب ان زکاه ربای فارسی ویونانی

دیامنیطیس و بسریانی خرما و برومی هیغبرس و بهندی کهرو و بعربی قرن البحر و مصباح الروم نیز نامند * ماهیت آن صمغ درختی است که از بلاد اروس و بلغار و مغرب و غیر آن آورند و درخت آن عظیم و آنرا جوز بحاء مهملهٔ مضمومه و سکون واو و زای معجمه نامند منابت آن بلاد بسیار سرد و برف نشین است و آن دو قسم میباشد رومی و نبطی رومی آن بهتر است و صلب و شفاف براق طلائی رنگ دیرگداز و چون بدست بمالند که گرم گردد ازان بوی آب لیمو آید و خورده کاه را برباید و پنبه و ابریشم را نیز چون بدان گرمی رسانند و وجه تسمیهٔ آن بکهربا ازین جهت است و بالوان دیگر نیز میباشد و نبطی آن بدین اوصاف نیست و در قوت ازان ضعیفتر و گاه در جوف آن کاه و سنگ ریزه میباشد که در وقت چکیدن صمغ دران مانده منعقد و متحجر شده و حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته که حقیر قطعهٔ از کهربا مشاهده نمود که مگسی دران مانده منجمد و متحجر شده بود و از بعضی ثقه شنیده شد که در خزانهٔ بعض بادشاهان هند قطعهٔ کهربائی بود که بچهٔ میمونی درجوف آن مانده بود و از اقوال حکمای ما تقدم ظاهر میگردد که کهربا و سند روس هر دو از یک جنس اند و سند روس مخصوص ببلاد هند و کهربا مخصوص ببلاد مغرب و شمال و در ربودن کاه هر دو شریک اند الا آنکه سند روس با اندک حرارتی که از مالیدن دست بهم رساند جذب کاه می نماید و کهربا محتاج بمالیدن بسیار است و سند روس نرم و بوی آب لیمو ازان نمی آید و جلای بسیار نمی پذیرد از حکاکی و کهربا صلب و ازان بوی آب لیمو می آید و جلای بسیار می پذیرد و در حین سوختن ازان بوی مصطکی و از سند روس بوی کریه و بوی شاخ سوخته می آید و نزد بعضی آب چشمه است در جزائر مغرب و غافقی گفته کهربا دو صنف است صنفی از بلاد روم و مشرق می آورند و صنفی یافته میشود در غربی اندلس در سواحل بحر در زیر زمین و بیشتر نزدیک بیخ روم و حراثان و مزارعان چیز بسیاری جمع مینمایند و یافته میشود در انها قطعهای صمغ صاف شفاف و این بهتر از صنف مشرقی و صلب تر و قویتر ازان است در فعل و نوشته که خبر دادند مرا که آن رطوبتی است که از برگ درخت روم میچکد هنگام بر آمدن آن درخت از زمین و آن رطوبت شبیه بعسل است پیش از منجمد شدن و گاه در اندرون قطعهای آن مگس و گاه پشه ها و سنگ ریزها یافته میشود و مطابق قول غافقی از ثقات نیز مسموع گشته و از اقوال دیگر دران مذکور است و چون اصلی نداشت ذکر ننمود و بیان سند روس در حرف السین مع النون گذشت

* طبیعت آن در گرمی و سردی معتدل و در دوم خشک و در اول سرد نیز گفته اند * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دل و حابس نفث الدم و قاطع نزف الدم همه اعضا ظاهری و باطنی و قابض اعضاء الراس حابس رعاف و نزلات و مانع ریختن رطوبات از دماغ بریه و داخل ادویهٔ عین کرده میشود و از ادویهٔ نافعهٔ آنست اعضاء الصدر حابس نفث الدم صدری و رئه با آب سرد بقدر نیم مثقال و یا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر و نیز حابس خونی که از انقطاع عرقی از عروق سینه باشد و با گلاب و یا با آب جهت خفقان عارض از صفرا بمشارکت قلب بمعده اعضاء الغذاء و النفض حابس قی و اسهال دموی و مانع مواد ردیه از انصباب بمعده و حبس نزف الدم مقعده و بواسیر و رحم و حیض و کبد و مجاری بول و جهت یرقان و حرقت البول و ضعف معده و گرده و سنگ مثانه و با مصطکی جهت تقویت معده و رفع عسر البول و بالخاصیت جهت زحیر و خلفه و طلای آن با صبر مسقط دانهٔ بواسیر القروح و حرق النار و الکسور و غیرها ذرور آن جهت التیام جراحات و حبس الدم آنها و طلای آن با آب جهت حرق النار و کوفتگی و شکستگی اعضا و با مورد حابس و قاطع عرق ضعفاء الخواص تعلیق آن مانع رعاف و مقوی دل و معده و مانع تخمه و با خود داشتن آن دافع خوف و طاعون و یرقان و حافظ جنین است از اسقاط و گفته اند چون بوزن چهار شعیرهٔ آنرا در طالع سرطان صورت بوزینه قائم الذکر نقش کنند حامل آن در خود از جماع فتوری نیابد المضار گویند کهربا مضر سر است و اکثار آن مصدع مصلح آن بنفشه

مقدار شربت آن نیم مثقال بدل آن مثل وزن آن وا کریافت نشود دو وزن آن طین ارمنی وثلث آن سلیخه ودر تفریح مروارید ودر رفع طاعون مرجان ودر ستر واحراق ودهن وسفوف واقراص کهربا دوقرا بادین ذکر یافت *

* کهرنی * بکسر کاف وخفا هاء وسکون راء مهمله وکسر نون وبا لغت هندی است * ماهیت آن درختی است هندی بسیار عظیم وبرگ آن بلند وانلک باریک تراز برگ کتهل وثمر آن کوچک طولانی بقدر ریگ بند انگشت ودرخام سبز وبعد رسیدن زرد میگردد وشیرین با ترشی بسیار که برد ستبر زبان ولب میچسپد * طبیعت آن گرم در اول وتر در دوم وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مفرح مقوی اعضا ورافع ثقل سر وبیهوشی وتشنگی ومسکن هیجان اخلاط اربعه ونافع جهت سرفه وقرحهٔ مجاری بول ومشتهی طعام وباه وزیاده کنندهٔ منی وآنچه در ولایت گجرات میشود بهترین است از آنچه در بنگاله میشود ونیز در بعضی اماکن ثمر آن مدور وبزرگ بقدر آلو میباشد واین بسیار کم یاب در بهرایچ از مضافات صوبه بنگاله یکدو درخت آن موجود است واکتحال سودهٔ تخم آن با شیر دختران رافع جرب وبیاض وجالی ور روشن کنندهٔ چشم است وبا آب تنبول در رفع بیاض مجرب است ومعوط آن باگلاب امور را مفید * فصـــــل الکاف مع الیاء *

* کیاکو * بفتح کاف عجمی ویاء مثناة تحتانیه والف وضم کاف و واو * ماهیت آن از ادویهٔ جدیده است که از ارض جدید میآورند وقریب به پنجاه شصت سال میشود که بر منافع آن مطلع گشته اند وآن چوبی است جوزی رنگ بسیار صلب و ریشهای آن بخلاف ریشهٔ چوبهای اشجار دیگر بطول نیست بلکه مرتب وصف بصف از یمین به یسار وازیسار به یمین رفته که گویا ریشهای بعضی صفها ریشهای بعضی صف دیگر را بزوایای حاده در طول ومندرجه در عرض تقاطع نموده وطعمی غالب تلخ دارد ورائحهٔ قوی نیز وبجهت صلابت کوئی مسطح وسطح قرصهای مراکب وجهازات وکشتیها را که بزبان فرنگی کپی نامند خواه بزرگ وخواه کوچک که بآن ریسمانها وپردها وآلات مراکب وجهازات واشیای احمال واثقال را بالا میکشند وفرود میآورند در حمل وثقل اکثر از این چوب ساخته از ارض جدید میآورند وکهنه وشکسته آنها را در اکثر بنادر میفروشند واطباء واکثران ایشان وغیر ایشان خریده وبراده نموده استعمال مینمایند وبهترین آن تازهٔ نو آنست وکهنه مدتها آب وهوا وآفتاب بدان رسیده بسیار ضعیف الاثر وقوت آن تا مدتی میماند * طبیعت آن محتمل که تا اول دوم گرم ودر سوم خشک باشد * افعال وخواص آن ملطف ومحلل وجالی ومصلح اخلاط محترقه ومجفف قوی وجهت اکثر امراض بلغمیه وسوداویه ورطوبت فاسده مانند فالج واسترخا ووجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وجذام واقسام آتشک وقروح خبیثه وامثال اینها نافع ومجرب بلکه در اقسام آتشک وقروح خبیثه از چوب چینی وعشبهٔ مغربیه اقوی است لهذا فرنگان در این اوقات چوب چینی صرف وهمچنین عشبهٔ مغربیه را بتنهائی بدون کیاکو استعمال نمی نمایند بلکه هر سه را باهم بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ دیگر بطریق نقوع بیشتر بکار میبرند بخلاف مطبوخ که کم مستعمل دارند بلکه شنیده نشد وبهترین طرق استعمال آن که مکرر بتجربه رسیده آنست که بگیرند چوب آنرا وبسوهان براده نموده وبا چهار وزن آن چوب چینی اعلی نیز دواده نموده وده وزن هر دو عرق تند دو آتشه بلکه سه آتشه تند بخیسانند ودر ظرف چینی ویا شیشهٔ ضخیمی وسر آنرا خوب مسدود نمایند که مطلقا بخار آن بیرون نرود ودر آفتاب گذارند تا چهار روز ودر این بر هم میزده باشند تا خوب گداخته ومضمحل گردد وهر چند آن عرق تند تر باشد وبهتر زود تر گداخته میگردد پس صاف نموده در شیشها کنند وسر آنرا بسته در جای سرد نگاه دارند بلکه در ایام گرما میان ریگ گذارند تا شیشه را نشکند ورنگ آن که خوب بعمل آمده

باشد سرخ یاقوتی صاف شفاف میباشد وعلامت کمال جودت وخوبی آن آنست که چون قدری از ان در پیاله کنند وبران آب ریزند تمام آن برنگ شیر سفید گردد واگر آب نیم رنگ گردد خوب ساخته نشده وضعیف العمل است وعند الحاجه در امزجهٔ متوسطه وامراض ضعیفه از یکتوله تا یک ونیم توله هر روز در امزجه وامراض متوسطه روزی دو توله تا بیست ویکروز یا سی روز ودر امزجهٔ قویه وامراض شدیده دو توله تا دو ونیم توله نهایت سه توله تا سی ویکروز ونهایت پنجاه روز بنوشند بعون الله تعالی در عشرهٔ دوم والا سوم نفع بین ظاهر میگردد واگر جروح وقروح باشد هر نوع که بود رو بخشکی می آورد وبعضی خشک میگردد وخشکریشه می بندد ودر عشرهٔ چهارم و پنجم بالکل زائل میگردد واگر بجای عرق تندی در عرقهای مناسبهٔ دیگر مانند عرق گاوزبان وشاهتره وبادرنجبویه وامثال اینها بطریق نقوع چوب چینی بخیسانند وبنوشند نیز خوب است اما باید که غذا در ان ایام چلاو بی نمک با شیر باشد وچیزی دیگر نخورد وبجای آب نیز شیر نیمگرم بیاشامد وبعضی اوقات کباب وقلیه ونخنی با نان باجلاو وپلاو نیز میتوانند خورد ولیکن باید که همه بی نمک باشد واز هوا واعراض نفسانیه وجسمانیه وحرکات آن هر دو وجماع واکل حبوب وبقول وحموضات وآب سرد ونمک وغیرها اجتناب نمایند وبالجمله در امر پرهیز باید ستوری است که در چوب چینی بتفصیل در قرابادین کبیر ذکر یافت چه در بین وچه بعد انفراغ وهمچنین باید که بعد تنقیهٔ تام بدن از اخلاط فاسده از فصد ومسهل وقی وغیرها چه در ابتدا وچه در بین استعمال نمایند تا منتفع گردند ومتضرر نشوند ودر فصل زمستان در هند وبنگاله استعمال آن اولی است از فصول دیگر والله اعلم عند الله تع *

* کیک واشه * بفتح کاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وکاف وفتح واو والف وشین معجمه وها لغت عجمی است * ماهیت آن * وافعال وخواص آن که گیاهی است که چون آنرا فرش نمایند کیک بگریزد وگفته اند اسم طبری نوع نباتی است که بیونانی آنرا دوقس نامند وتخم آنرا چون سائیده بر فرش ورخوت پاشند کیک از ان بگریزد ودوقس مذکور شد

* کینتی * بفتح کاف عجمی وسکون یاء مثناة تحتانیه وخفای نون وکسر تاء مثناة فوقانیه ویا لغت بنگالی است * ماهیت آن نباتی است از قبیل نجم وبهاره مفروش بر زمین وبر جا ورخود می پیچد وبرگ آن شبیه ببرگ انار واز ان باریکتر وسر برگ آن ونیز گل آن برنگ گل کاسنی وکوچک * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن سعوط برگ خشک سودهٔ آن جهت رفع سمیت مارگزیده نافع

* باب بیست وسوم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها لام است *

* فصل اللام مع الالف *

* لاذن * بفتح لام والف وذال معجمه ونون وبدال مهمله نیز آمده درخت آنرا بفرنگی لدان بدامند * ماهیت آن رطوبت غلیظ چسپنده است که از ساق وبرگ درخت کوهی حاصل میگردد وآن درخت بقدر درخت انار وشبیه بدرخت دبق است وبرگ آن عریض بهم متصل ورقیق وصلب وگل آن مائل بسرخی وثمر آن مانند زیتون ودر جوف آن دانهٔ سیاه باریکی ودر کتاب مصور فرنگی دیده شد که درخت آن عظیم با شاخهای باریک بلند وبرگ آن بر دو طرف شاخ زوج زوج رسته وباریک بلند از برگ انار بزرگتر وبر سر شاخها گل وثمر آن وگل آن پنج برگ واندک کوچک ولاذن اصناف میباشد آنچه از ساق وبرگ آن اخذ نموده باشند خالص ودر کمال خوبی وخوشبوئی وبهترین اصناف است وآنرا الاذن عنبری نامند وآنچه از ان رطوبت بر موی بز وگوسفندان در حین چریدن نبات آن چسپد واز ان جدا نمایند زبون تر از صنف اول وآنچه بر سم مراعی در حین چریدن چسپد وآنرا اخذ کنند زبون ترین همه اصناف وا بن با خاک وریگ آمیخته میباشد

و بعضی گفته اند شبنمی است غلیظ لزج که در فصل ربیع بر درختی شبیه بشبق می نشیند و آنرا جمع نموده اقراص ساخته باطراف میبرند و بعضی گفته اند که رطوبتی است که از نبات قسوس که نوعی از لبلاب است حاصل میگردد و بر موی بز و کوسفندان در حالت چرا میچسبد و از آنها اخذ مینمایند و تصفیه نموده اقراص میسازند و باطراف میبرند و بهترین آن نوعی خوب نرم خوشبوی چرب سیاه مائل بسرخی و سبزی عنبری آنست که سنگین و خالص و رملیت نداشته باشد و سیاه تاری آن زبون * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و آنچه از بلاد جنوبی بهم میرسد گرم و تر و بعضی در دوم گرم و در سوم خشک گفته اند * افعال و خواص آن ملطف نوعی و مسخن و مفتح افواه عروق و مقوی ارواح و جاذب و اندک قابض و منضج رطوبات غلیظهٔ لزجه و مصلح آنها باعتدال و محلل صلابات و مسکن اوجاع و ایضا ادخال ادویهٔ مسکنهٔ اوجاع مینمایند اعضاء الراس طلای آن جهت دردسر و با روغن گل بر یافوخ اطفال جهت حبس نزلات و سرفهٔ ایشان و ادخال ادویهٔ معالجهٔ صداع ضربانی کرده میشود و تقطیر مداول آن در روغن گل در گوش مسکن اوجاع آن و طلای آن بر ریش مرحابس نزلات و مانع آنها از نزول اعضاء النفس والغذاء وانفض آشامیدن آن جهت سرفهٔ بارد و تقویت معده و تسکین اوجاع باردهٔ آن و فواق ریحی و با شراب کهنه قابض و حابس بطن و مدر بول و حیض و مخرج جنین و طلای آن مقوی معده و مانع غثیان و سیلان آب دهان حادث از استرخای معده و رافع صلابت آن و صلابت کبد و رحم و فرزجهٔ آن نیز رافع صلابت رحم و اختناق آن و احتباس حیض و گرفتن دخان آن بقعی در رحم مخرج جنین مرده و مشیمه و ضماد آن با پیه خوک و با پیه کاو جهت ورم مقعده و درد آن و تحلیل بدان با روغن گل جهت سحج بارد العروق والجروح طلای آن مدمل جروح کهنهٔ عسرة الاندمال و منقی گوشت فاسد الزینة تدهین آن با روغن مورد و شراب جهت رویانیدن موی و انبوهی و بسیاری و حفظ آن از سقاط نافع جهت آنکه لطیف و غوص کننده در باطن عضو و منقی اخلاط فاسده و جذب کنندهٔ اخلاط صالحهٔ قابل تکون موی است و جهت داء الثعلب و داء الحیه نیز مفید بهمان اسباب و با زیت جهت قلع عضو و برص و با شراب نافع آثار قرحه و آبله الاورام والاوجاع ضماد آن با زفت محلل صلابات و با روغن با بونه و شبت جهت تسکین اوجاع بارده حرق النار طلای آن با روغن گل جهت سوختگی آتش طارد الهوام بخور آن گریزانندهٔ هوام الخواص چون زن بعد از بول بخور آنرا بگیرد اگر در حال با زاد را بول آید قابل حمل خواهد بود والا فلا المضار مصدع و آشامیدن آن موجب کرب مصلح آن سنبل رومی مقدار شربت آن از نیم درم تا یک درم روغن لاذن که یک اوقیهٔ آنرا در یک رطل روغن زیتون و کنجد حل نموده روزی دو بر آتش خاکستر گذارند که قریب بهدر آن برود * افعال و خواص آن جهت برودت اعضا و زکام رطوبی و تقویت معده و زرد و یا نیدن و سیاه کردن موی و تقویت آن بغایت نافع است *

* لازورد * بفتح لام و الف و کسر زای معجمه و فتح واو و سکون را و دال مهملتین معرب لاجورد فارسی است * ماهیت آن سنگی است که از کاشغر می آورند بهترین آن صلب صافی نیلی براق با نقطهای طلائی کبود و سرخی و بنفشی و سبزی مائل است که در آن رگهای خاک نباشد و آنچه با وصاف مذکوره نباشد مصنوع است و مستعمل در طب نیست و مادهٔ تکون آن زیبق قابل جید و کبریت بسیار غیر رده و قریب بمادهٔ ذهب است که طلا ناگشته بیبوست بر آن غالب شده آنرا بدین رنگ و لاجورد گردانیده و آنرا مغشوش بزرنیخ زرد و ربع وزن آن زاج و رمل میکنند و سحق بالغ با سرکه که در آن نمک حل کرده و مس تفته را در آن خاموش کرده باشند تا سرکه سبز گشته باشد مینمایند تا بقوام خمیر آید پس خشک نموده بجای لاجورد لازورد

میفروشند و همچنین بسنگ مرمر که تسقیه با بیکه در ان شب یکمرتبه و آن سرکه مذکور مرتبهٔ دیکرو پرسر کهن کرفته یک شبانه روز آتش ملایم موافق داده پس سود کرده برآورده بجای لاجورد اصلی میفروشند و فرق بشناخت صلابت وجوهر و اوصاف مذکوره است و اکر سوده باشد با آنکه رنك لاجورد اصلی مانند رنك آنست بخلاف جعلی و نیز از فرنك چیزی مصنوع سائیده برنك لاجورد میآورند اندک سبکوزن خوب نرم و سوده نیست و چون خوب نرم بسایند رنک آن بسیار کم میکردد و لاجورد نیست و مستعمل در طب سنکی اصلی کاشغری آنست هرکاه ارادهٔ اسهال باشد غیر مغسول آن والا مغسول آن زیرا که قوت اسهال غیر مغسول زیاده از مغسول آنست و دستور غسل آن در مقدمه مذکور شد * طبیعت ان در اول کرم و در دوم خشك و شیخ الرئیس و دیکران در دوم کرم و در سوم خشك کفته اند و مغسول آن در اول سرد و در دوم خشک * افعال وخواص آن جالی و صاف کنندهٔ اخلاط از کدورات و مسهل سودا و اخلاط غلیظهٔ مخلوط بخون و بالخاصیت دافع سودای حوالی قلب و امراض سوداویه و غم و هم و توحش و بخارات غلیظه و مفرح و مقوی قلب و با اندک قوت قابضه و در سائر افعال قریب بحجر ارمنی و لازاق الذهب و از ان هردو ضعیفتر و با قوت محترقه و حاده و مقرحه و لذاعه و معدهٔ اعضاء الرأس نفوخ آن قاطع رعاف و آشامیدن آن جهت مالیخولیا و وسواس و اکتحال آن جهت رمد و دمعه و سلاق و بیاض و قرحه و منع ریختن مژکان و از اعظم اجزای ادویهٔ امراض عین است برای تقویت اجفان و رویانیدن مژکان و زیادتی و تسخین آنها اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن آن جهت امراض قلب مذکوره و جهت ربو و بهر و اسهال سودا و اخلاط سوداوی و جهت امراض حادث از قبل سوداوی و رد کرده و ادرار بول و حیض بقوت و فرزجهٔ نیم درم آن با یک درم روغن زیتون جهت حفظ جنین از اسقاط و حمول آن مدر حیض القروح و الجروح و الزینة ذرور آن جهت اکله و قروح ساعیه و جذام و حکه و جرب و بدستور طلای آن با سرکه جهت تجعید موی و اسقاط و قلع ثآلیل و برص مضر فم معده مصلح آن مصطکی با حماما و موجب کرب و غثیان خصوص غیر مغسول آن مصلح آن کثیرا و عسل و غسل و تصویل آن مقدار شربت آن از نیم مثقال تا یك مثقال با ادویهٔ مناسبه بدل آن حجر ارمنی است و لازاق الذهب نیز کفته اند و دستور غسل و حبوب آن و سفوف آن در قرابادین کبیر مذکور شد

* لاعرین * بفتح لام و الف و فتح عین و کسر راء مهملتین و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون و لاعون نیز دیده شده لاعرین
* ماهیت ان نباتی است شبیه بپای خرکوش و لهذا آنرا ارنبی کویند و بعربی رجل الارنب و بلاطینی لکونس و بیونانی طربیطس نامند منبت آن خرابها * طبیعت ان سرد و خشك * افعال وخواص آن چون با شراب بیاشامند شکم را بند نماید و با آب جهت حبس شکم صاحب تپ و ضماد و تعلیق آن محلل اورام حاره است

* لاغیه * بفتح لام و الف و کسر غین معجمه و فتح یاء مثناة تحتانیه و هاء و تنکابن سینهٔ نامند * ماهیت ان نوعی از یتوعات است و بی غائله تر از یتوعات دیکر و نبات آن بر شیر قریب بنبات سقمونیا و برک آن مدور زرد رنك و کل آن زرد مائل بسرخی و شبیه بکل نرکس و شبت و اندک خوشبو و مکس عسل بر ان می نشینند و چرا میکنند و تخم آن شبیه به خشخاش و چون نبات آنرا ببرند از ان رطوبتی و لبنی بر آید و آنرا اخذ می نمایند و بعضی لبن آنرا با آرد جو و کثیرا جمع مینمایند منبت آن دامن های کوه * طبیعت ان در آخر سوم کرم و خشك بلکه در اول چهارم * افعال وخواص ان لبن آن قویتر از سقمونیا و با سمیت اعضاء الغذاء مسهل قوی و مقی و جهت استسقای زقي و اخراج مای اصفر و اخلاط محترقه و خوردن برک پختهٔ آن لاغیه

نیز جهت استسقای زقی و اسهال مائی اصفر نوبی و آشامیدن آب برگ آن مقی و مسهل قوی و قویتر از لبن آن ولیکن لبن آن مقی و تخم آن نیز مسهل و مقی و الدا خفتن شیر آن در غدیری که در آن ماهی باشد باعث بالا آمدن ماهیان است برروی آب و کشند ۀ آن و ضماد آن مفرح جلد و بد هتور برک و تخم آن مقدار شربت از لبن خالص آن یک دانک و از مخلوط آن با آرد جو تا یک دانک و نیم و برگ آن در مطبوخات نیز یک درم و از آن زیاده جائز نیست مضر امعا مصلح آن کثیرا بدل آن فراسیون و مکس عسلی که از گل آن چرا نموده باشد با عسل آن نیز مسهل است *

* لالا * بفتح دو لام و دو الف * ماهیت آن گیاهی است معروف که از طرف مکۀ معظمه زادها الله تعالی شرفا و کرامة می آورند * طبیعت آن گرم و خشك * افعال و خواص آن قابض و مسخن آشامیدن آن حابس سیلان خون و بخور آن خصوصا ثمر آن جهت بواسیر و درد مقعد نافع و اکثار آن مضر مثانه مصلح آن تخم مورد است * لالا

* لاله سرنگون * ماهیت آن اسم فارسی نباتی است معروف که در باغچها غرس مینمایند و پیاز دارد * افعال و خواص آن پیاز آنرا چون با دنبه یا الیه کوبیده با آب بجوشانند تا آب رفته روغن بماند طلای آن جهت عرق النسا مجرب یافته اند لاله سرنگون

* لاله نعمانی * بضم نون و سکون عین مهمله و فتح میم و الف و نون و یاء نسبت * ماهیت آن اسم فارسی نباتی است برگ آن شبیه ببرگ زلبن و از سه چهار عدد زیاده نه و گل آن مانند شقائق و بزرگ تر از آن و بیخ آن مانند پیاز بقدر فندقی و طولانی در جنك بوده و بر دو تو رونی آن شبیه بابریشم مطبوخ و بسیار نرم و بوده سرخی آن سیاه و مهر آن سفید و شیرین و ساق آن بقدر چهار انگشت * طبیعت آن گرم و تر با رطوبت عالیه و حرارت قلیله * افعال و خواص آن مفرح و مسکر و منوم و نشاء آن بیغا ئله و مشهی و هاضم و محرک باه و سرخ کنندۀ رخسار و مقدار شربت آن از یک درم تا دو درم است * لاله نعمانی

* لامی * بفتح لام و الف و کسر میم و یا * ماهیت آن صمغ درختی هندی است خوشبو مرکب از بوی مر و مصطکی و در رنگ ما بین سفیدی و زردی * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشك * افعال و خواص آن مسخن و ملطف و مفتح سدد و محلل و ازالۀ بلغم و رافع امراض بارده و بلغمیه امراض الاعصاب و المفاصل جهت ضعف عصب و شکستگی و کوفتگی اعضا و اعیاء آرد مورد جهت تقویت اعضا و سرعت حرکت اطفال نافع شربا و ضمادا الجروح و القروح و الاورام در ور و طلای آن جهت التصاق جراحات عظیمه و اندمال آنها و تحلیل اورام و قطع رائحۀ کریهۀ بدن و بخور آن معرق المقدار مصدع محرور و مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن نیم درم و از آن زیاده نافع مبرودین و مشایخ و عصب است * لامی

* فصل اللام مع الباء الموحدة *

* لبا * بکسر لام و فتح باء موحده و الف بفارسی فرشه و بشیرازی زهك و فله و بترکی اغوز و بهندی پیوسی نامند * ماهیت آن شیر غلیظی است که بعد از ولادت حیوان تا سه چهار روز دوشیده شود و یک اوقیه آن ده رطل شیر را غلیظ کرداند * طبیعت آن سرد و تر * افعال و خواص آن مسمن بدن و محرک باه محرورین و بطئ الهضم و مولد خلط غلیظ و مسدد و قوی و نفاخ و مورث قولنج و تولید حصاۀ خصوص با شیر نتیجۀ نحل و باعث جشای دخانی مصلح آن عسل و شیر تنها است * لبا

* لبخ * بفتح لام و باء و خاء معجمه * ماهیت آن اسم عربی درختی عظیم است و در صعید مصر کثیر الوجود شبیه بدرخت چنار و برگ آن مائل بدرازی و ثمر آن کوچك و سبز و شبیه برطب و بعد رسیدن شیرین میگردد و با کراهیت طعم و گفته اند این درخت در فارس سمی قاتل بود و چون نقل بمصر نمودند سمیت آن زائل و غذا گردید و بعضی نوعی از آزاد درخت و بعضی سدابی دانسته اند و اصلی ندارد * طبیعت آن در دوم گرم و خشك و بعضی تر و بعضی سرد و خشك لبخ

دانسته‌اند * افعال و خواص آن * مضغ آن مسکن درد دندان و در کتب قدیمه است که شکایت کرد نبی از انبیای علیهم
السلام بسوی حق جل جلاله از درد دندان وحی آمد بسوی او بخور لبخ را آشامیدن آن قاطع نزف الدم داخلی و قدر ورق
آن حابس نزف الدم خارجی و طلای آن مقوی موی و با شراب محلل اورام و با لادن و مورد جهت جبر کسر و ضربه
و تحریک استخوان از مفصل بزودی و دخان آن گریزانندهٔ هوام و ثمر آن مقوی معده و حابس خون و اسهال المضار مصدع
و خوردن مغز هستهٔ آن موجب ثقل سامعه و کری است و بر درخت آن نوعی رتیلا بهم میرسد قاتل *

* لبلاب * بکسر لام و بفتح نیز آمده و سکون با و فتح لام و الف و باء موحده و آنرا بربوله و بیونانی قنبایس و قسوس و بعربی لبلاب
عاشق الشجر و علیق و حبل المساکین و عشقه و حلبوب و بشیرازی هرسه نامند * ماهیت آن نوعی از قسوس است و اصناف
میباشد از کبیر و صغیر و سفید و سیاه و مجموع آن بر مجاور خود می پیچد کبیر را بهندی چاندنی بیل نامند و برگ آن شبیه
ببرگ لوبیا و سفید آنرا گل سفید شبیه بشاخ جنجات و تخم آن سفید و آنرا حبل المساکین و در تنکابن لکونا مند و سیاه آنرا گل
بنفش و تخم سیاه و صغیر آنرا بهندی عشق پیچان گویند و بفرنگی سفید آنرا مدرة البه و سیاه آنرا امیلده بنکره و صغیر آن اقسام
میباشد از سفید و سرخ و زرد و کبود و برگ همه ریزه و گل کوچک و تخم آن در غلاف سیاه مائل بسرخی و قسمی از آن بی ثمر
و ساق جمیع اقسام کبیر و صغیر شیردار * طبیعت کبیر آن مرکب القوی و جالینوس در دوم سرد و خشک گفته و یوحنا بن
ماسویه گرم دانسته * افعال و خواص آن مفتح و محلل و ملین و مسهل و چون بجوشانند قوت تفتیح آن قوی و اسهال
آن ضعیف میگردد و بسبب تحلیل رطوبت آن و آب فشردهٔ آن بدون طبخ بالعکس اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض
سعوط عصارهٔ آن با ابوسا و نطرون و عسل جهت درد سر کهنه و قطور عصارهٔ آن با روغن زیتون و یا پنبه آلوده در گوش گذاشتن
جهت درد گوش و جلای چرک آن و برگ کبیر سفید آن که مسمی بحبل المساکین است جهت درد سر و امراض سینه و رئه
و تفتیح سدهٔ کبد و آب آن جهت سرفهٔ حادث از حبس طبیعت و قولنج عارض از خلط حار و مسهل صفرای سوخته و با خیار
شنبر جهت ربو و ورم احشا و قرحهٔ رئه بعدیل و بدستور چون با روغن بادام بجوشانند و سه درم از گل آن جهت قرحهٔ
امعا و ضماد برگ تازهٔ آن جهت درد سپرز خصوص که با سرکه پخته باشند و گل قسم اخیر بی ثمر آنرا آشامیدن و فرزجهٔ
نمودن مدر حیض و بخور آن بعد از طهر مانع حمل و حمول شاخه و برگ آن با عسل مدر طمث و آب افشردهٔ آن رافع بدبوی
رحم اعضاء المفاصل والاورام والقروح والجروح و حرق النار طلای آب برگ تازهٔ سفید کبیر آن که حبل المساکین نامند
جهت اورام حارهٔ مفاصل و منفجر کنندهٔ دمامیل خصوصا با شیر آن و ضماد برگ تازهٔ مطبوخ آن در روغنها محلل اورام و
مسکن اوجاع و رافع اعیا و غیر مطبوخ آن جهت جراحات عظیمه و سوختگی آتش و ضماد عصارهٔ آن با موم روغن نیز جهت
سوختگی آتش و بدستور ضماد برگ قسم سیاه آن جهت قروح خبیثه و ضماد برگ قسم بیثمر مطبوخ آن جهت التیام
جراحات خبیثه و سوختگی آتش الزینة عصارهٔ قسم سیاه آن سیاه کنندهٔ موی و آب قسم آخیر بیثمر آن شدید الحرارت
و حدت و سترندهٔ موی و کشندهٔ شپش السموم ضماد بیخ قسم بیثمر آن با شراب جهت گزیدن رتیلا نافع و از قسم کبیر آنچه برگ
آن با خشونت و درازی مائل بسیاهی است مسمی نزد اهل مغرب بشحمیه و سراویل الطوال است * طبیعت آن سرد و خشک
* افعال و خواص آن جهت درد سینه و سرفه و سپرز و قولنج و تبهای مزمنه و ربع و ربع رطل از آب آن با ده درم مغره قاطع
نزف الدم همه اعضا الجروح والقروح ضماد تازهٔ آن التیام دهندهٔ جراحات و خشک آن مجفف و ناشف قروح و رافع قروح خبیثه

المدار اقسام اسهال مضر عصب و سر و مثانه مصلح آن نبات و مانع حمل و قاطع حیض مقدار شربت از آب آن از یك اوقیه تا سی درم با نبات بی آنکه بجوشانند و اسهال صفرا * طبیعت آن قریب بکبیر و مرکب القوی * افعال و خواص آن محلل و قابض و مسهل مرهٔ صفرا بسبب لزوجتیکه دارد و اسهل از سائر اقسام اعضا الصدر و غیرها و ارفع اقسام سرنه که بایبوست طبع باشد و قولنج حار و با خیارشنبر محلل ورم احشا و تفتیح سدد و اکثر تنها اعضاء المفاصل و الاورام محلل اورام مفاصل و غیرها مقدار شربت از آب آن تا نیم رطل با بیست درم نبات بدل آن آب برگ خطمی و خبازی است *

* لبن * بفتح لام و با و نون لغت عربی است بفارسی شیر و بترکی سود و بهندی دودهه نامند * ماهیت آن معروف است و آن مرکب از سه جزو است مائیت و دهنیت و جبنیت و بحسب غلبهٔ هر یک بر دیگری طبیعت آن در حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و اعتدال مختلف میگردد در خاصیت و افعال نیز و شیر هر حیوانی با فراده جدا جدا انشاء الله تعالی مذکور میشود و بعد از بیان امور مشترکه در اینجا بالاجمال بیان مینماید و هر حیوانیکه مدت حمل و ولادت آن قریب بمدت حمل و ولادت انسان باشد انسب بتغذیه است از غیر آن پس شیر گاو که مدت حمل آن نیز نه ماه است انسب برای تغذیهٔ اطفال و همراه شان از شیر حیوانات دیگر و مائل باعتدال است در امور و کیفیات مذکوره و بعد از آن شیر بز و گوسفند و آهو و شیر شتر بعد از آنها و بعضی شیر بز را بهتر از شیر گاو دانسته و گفته اند اعدل و اغذیه آنست و شیر الاغ و اسب و شتر و گور خر و خوک و غیرها برای تداوی اقوی اند از حیوانات مذکوره و آنها برای تغذیه و همچنین بحسب تفاوت رسن و فربهی و لاغری و رنك حیوان و سحنهٔ آن از صلابت و رخاوت و فصل و بلد و غیرها مختلف میباشد چه هرگاه تعلیف بعلفهای تر و تازه و ایام ربیع و بارش باشد ارطب از علفهای خشک و ایام گرما و خشکی میباشد و بمسکرات و مخدرات مانند بنك و خشخاش و کاهو و امثال اینها نمایند شیر آن نیز مسکر و مخدر خواهد بود از ادویهٔ مانند ملین و از مسهله مسهل و همچنین از قابضه و مسخنه و مبرده و مرطبه و ملطفه و کثیفه و غلیظه و غیرها آثار آن نیز متبدل میگردد و شیر حیوان سفید زود تر منعقد میگردد از غیر آن * طبیعت اجزای آن * ماهیت آن در دوم سرد و تر و دهنیت و دسومت آن در اول گرم و خشک و جبنیت آن در اول سرد و خشک و شیر تازهٔ دوشیده گرم با حرارت لطیفه و سریع النفوذ و الا تحلل و بخلاف سرد آن که در سرد شدن حرارت لطیفهٔ آن متحلل میگردد پس باید که چون خواهند بنوشند گرم نموده بنوشند تا موجب سرعت نفوذ آن گردد و از مطلق آن بدون قید مراد شیر گاو است و موافق ترین اغذیه است در مزاج اطفال بعد شیر زنان و در غیر اطفال در طعمت و مزاج شخص که موافقت نماید و بعد از آن گوشت و تخم مرغ نیم برشت و هرچه جبنیت بر آن غالب باشد مسدد و ثقیل و هرچه مائیت بر آن غالب مدر و مغثی و خفیف و هرچه دهنیت و دسومت مسخن و منفخ و قبل از انقضای چهل یوم از ولادت آن در زمستان بسبب غلظت و قریب بولادت را بسبب غلبهٔ مائیت نیز استعمال جائز نیست و در آخر فصل بهار تا اواسط تابستان استعمال آن اولی و بهترین البان شیر تازهٔ دوشیدهٔ حیوان جوان فربه صحیح المزاج معتدل القوام سفید خالی از طعم و رائحهٔ غریب حسن المرعی است المضار اکثار آن مورث تهوع و تولید شپش و قروح و جرب و حکه و وضح و اورام رد به و دماميل و ماشرا و امثال اینها و مطلقا خواه قلیل و خواه کثیر جهت اصحاب اورام باطنیه مضر و جهت اعصاب و امراض عصبانیه خصوصا بلغمیه نیز هر روز بی هم خوردن آن مضر و بجهت دسومت سریع الاستحاله بدخانیت و صفرا و خلط غالب و فساد در دراما کن حاره و معدهٔ ضعیفه باعث مضرت و موافق سوداوی مزاجان و یابس و معتادین با افیون و مقدار قلیل آن در اغذیه و کثیر آن در تلیین و اسهال اقوی و جمیع آن باشی حامض و مالح

و با گوشت و بیضهٔ مرغ و ماهی و ترب و پیاز و میوه‌های تازه و بقول و حبوب و امثال اینها و بالای آن نیز نخورد ام که البته ار
نیافته باشد و بالای آن چیزی خوردن و خوابیدن همه مفسد آن و با وجود اخلاط فاسده در بدن و امتلا مهلک دانسته اند
و بدستور با شیر حیوان اهلی کثیر الدسومت و ثقیل و وحشی قلیل الدسومت و خفیف * طبیعت آن مطلقا مرکب القوی
با غلبهٔ حرارت و رطوبت و نیز گرم در اول و تر در دوم * افعال و خواص آن مجموع شیر حیوانات جالی و دافع اخلاط
سوخته و مقوی و مسمن و موافق اعضای تناسل و گفته اند موافق امزجهٔ حارهٔ یابسه هرگاه صفرا در معدهٔ نباشد و قطور آنها
جهت رمد و اکثر امراض عین خواه بتنهائی و با با شیافات و ادویهٔ مناسبه و طلای اقسام آن موافق ورم مقعده
و درد آن و قرحهٔ مثانه و اورام عانه و رحم و حافظ رطوبات اصلیه و طول عمر و مسمن و محرک باه خصوص شیر جاموش با شکر
السموم باد زهر سموم قتاله و شراب ارنب بحری و شوکران و بیش و ذراریح و ارنب بحری و ثافسیا و خربق و خانق الذئب و نمر
و جمیع ادویهٔ اکاله و معفنه و امثال اینها نافع است الزینة طلای آن جالی آثار قبیحه و آشامیدن آن نیکوکنندهٔ رنگ رخسار
خصوصا با شکر و فربه کنندهٔ بدن خصوصا شیر برنج و فرنی آن به تخصیص در امزجهٔ حارهٔ یابسه و طلای ماء الجبن جالی کلف و آثار
جلد و آشامیدن آن نیز الاورام و البثور و آشامیدن ماء الجبن با هلیله جهت جرب و حکه نافع و اطبای هند جمیع شیرها را
خام خوردن محدث امراض مختلفه میدانند مگر شیر زنان و الاغ و بعضی شیرگاو تازه دوشیده که هنوز گرمی پستان در آن
باقی باشد بسیار نافع و از قبیل آب حیات دانسته و غیر این دو سه شیر خصوص شیر بز را جوشانیده بهتر میدانند و طریق
جوشانیدن آن آنست که بقدر ربع آن آب شیرین خالص داخل کنند و بآتش ملایم بجوشانند تا آب برود و شیر بماند پس
بعد از سرد شدن بنوشند و نیز هر شیر را بعد از آنکه از دوشیدن آن دو ساعت گذشته باشد و بعضی چهار ساعت گفته اند
خوردن آنرا بد میدانند و همچنین شیر حیوان که تازهٔ بچهٔ آن مرده و یا ساقط شده باشد و بسیار لاغر و یا مریض و یا حامله
و یا تازه زائیده و یا قریب بانقطاع را نیز زبون و مولد امراض کثیره و اوائل حمیات نیز مادر را و اواخر نافع گفته اند
و رافع قبض بطن و سوزش چشم و یبس دماغ و لاغری و ضعف بدن و پیری و آلات بول و اعضای تناسل را مفید و چون شیر
را با هموزن آن و یا زیاده آب بنوشند ادرار بسیار آورد و مجاری بول را صاف کند *

لبن الاتان
* لبن الاتان * بفتح الف و تاء مثناة فوقانیه و الف و نون لغت عربی است و بفارسی شیر الاغ و شیر خر و بهندی گدهی
کا دوده نامند * ماهیت آن معلوم است و مائیت بر آن غالب و بغایت قلیل الجبنیت و دهنیت و لهذا * طبیعت آن
ابرد و ارطب همه شیرها است تا دوم سرد و در سوم تر و بهترین آن شیر الاغ جوان فربه صحیح المزاج تازه زائیده است
و اگر بچهٔ آن ماده باشد بهتر و باید که گرم گرم بنوشند که سرد نگشته باشد * افعال و خواص آن بسیار مبرد و مرطب و مفرح
و جالی و مفتح و مقوی قلب حار و بطیء الاستحاله بخلط غالب و موافق امزجهٔ حارهٔ یابسه هرگاه معدهٔ ایشان خالی از صفرا
باشد اعضاء الراس سعوط و قطور آن در بینی و گوش و یافوخ جهت ترطیب دماغ و جهت رفع یبس آن و بیخوابی و صداع
حار یبسی و امراض حارهٔ یابسهٔ دماغیه و رعاف و درد گوش حار و رمد حار و سوزش چشم و دمعه و سلاق و طرفه و امثال
اینها خصوصا با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ و روغن گل جهت طرفه و ضماد آن نیز جهت امراض مذکوره که پارچهٔ کرباسی پاکیزه را بدان
تر کرده بر پیش سر و گوش و چشم اندازند و چون گرم گردد و یا خشک شود تبدیل نمایند و غرغره و مضمضهٔ آن جهت خوانیق
و ذبحه و اورام لثه و لهاة و لوزتین و تقویت لثه و درد دندان بتنهائی و یا با مغز فلوس خیارشنبر و دهن حین تحلیل آن

الوی وجهت امراض مذکورهٔ انفع وسعوط آن با کهربا ویا سندروس نرم سوده حابس رعاف اعضاء الصدر والحمیات والغذاء والنفس آشامیدن آن موافق سینه وجهت سل ودق وقروح ریه وحمیات حارهٔ حاده وامراض حارهٔ حاده ومزال حار یعنی سرفه وعسر نفس والتهاب ونزلات حاده وجهت نفث الدم خصوصاً با کهربا وکثیرا وطین مختوم وپوست بیخ انجبار وصمغ عربی وامثال اینها وقذف الدم را نیز مفید وملین بطن وجهت استسقای حار وصلابت طحال والتهاب دم وصفرا وحقنهٔ آن جهت اسهال الدم که ذوسنطاریا نامند وجراحت امعاء ورحم خصوص با قوابض وقطور آن در احلیل به تنهائی جهت حرقة البول وبا دم الاخوین وگل ارمنی وروغن گل وجهت قرحهٔ مجاری آن وبستن وتزریق آن بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ مذکوره السموم آشامیدن آن جهت رفع مضرت ادویهٔ قتاله الاورام ضماد آن جهت اورام حارهٔ ظاهری ویا طنی خصوصاً با زعفران مضر مبرودین ومرطوبین ودرد سر بارد ودوار ورطبین خصوصاً بران خوابیدن ومهیج فواق وجشای دخانی مصلح آن کشکبین مقدار شربت آن از ده وارقیه تا نیم رطل با شکر وکثیرا ودر روغن تخم گل ورب السوس وامثال اینها وتعلیف آن باشیای مناسبه ولائقهٔ هر علت شرط است مثلا برای نفث الدم وسل ودق بکشنیز تر وتازه وبرگ خار خرنوب وحماض واطراف عوسج وبرگ بارتنگ وکاهو وجو خیسانیده وامثال اینها وجهت جلا وتحلیل وتفتیح سدد کرفس ورازیانج وشیح وقیصوم وجو خیسانیده ویا تخم کرفس ممزوج کرده وامثال اینها بدل آن شیر زنان ویا شیر بز وستور آشامیدن آن در قرابادین کبیر بتفصیل ودر مقدمهٔ این کتاب نیز مجملا ذکر یافت *

* لبن الاسد * بفتح الف وسین ودال مهملتین شیر شیر است وبهندی باگهه کادوده نامند * طبیعت آن در گرمی وحدت * افعال وخواص آن در غایت جلا ونفوذ وادرار است لبن الاسد

* لبن البقر * بفتح باء موحده وقاف وراء مهمله بفارسی شیر گاو وبهندی گای کادوده نامند * ماهیت آن معروف است ودرین اجزاء ثلثه از دهنیت وجبنیت ومائیت بنسبت البان دیگر اقرب اعتدال ومتساوی است ودر غلظت ورقت نیز دو چندان بالنسبت دهنیت بران غالب وغلیظتر شیرها است سوای شیر گاومیش که دهنیت وغلظت آن زیاده است وبهترین آن شیر گاو جوان فربه صحیح المزاج خالی از امراض است که تعلیف به نباتات واشیای جیده یافته معتدل القوام سفید صافی شیرین خالی لبن البقر از طعم ورائحهٔ غریبه * طبیعت آن معتدل در گرمی وسردی وتری وبا رطوبت فضلیه * افعال وخواص آن مفتح وجالی وسریع الهضم وکثیر الغذا اعضاء الراس آشامیدن تازهٔ دوشیدهٔ آن که سرد نشده باشد مقوی جوهر دماغ ومرطب آن وحافظ رطوبات اصلی ورافع نسیان ومالیخولیا ووسواس ونیکو کنندهٔ رنگ رخسار وامراض بینی را مفید وقطور وطلای آن جهت اکثر امراض عین حتی مایوس العلاج از مداومت آن صحت یابد ویا کند وجهت طرفه وبا انزروت جهت ناخنه وسبل وشرناق اعضاء الصدر والغذاء والنفس آشامیدن آن گرما گرم تازه دوشیده مقوی قلب ورافع غم ووسواس وخفقان وقرحهٔ ریه وسل که بی تپ خلطی باشد وسحج امعا را مفید وملین طبع ومولد منی ومبهی ومسمن بدن وخوردن شیر برنج رقیق جید الطبخ با شکر ملین طبع وقولنج یابس ثفلی وزحیر یبسی را نافع وشیر آهن تاب ویا با سنگ تفته مکرر داغ کرده رافع اسهال وآشامیدن آن با دو وزن آن آب شیرین خالص ممزوج نموده مدر قوی ومنقی مجاری بول خصوص با قلیلی تا مقدار دو دانگ زاج ویکدرم نبات نرم سوده اعضاء المفاصل والاورام والبثور طلای آن با سفیدآب قلعی جهت نقرس واورام حاره وآشامیدن آن وطلای آن نیز جهت جرب وحکه وتوباوجذام ومالیدن شیر برنج بر سر اقرع یعنی کچل که دانهای زخم

آن صاف شده وسرترا شی آن د شوار باشد باعث نرمی آنست اما باید که مقدار شش هفت ساعت بعد از مالیدن که نرم شده باشد بآب کرم پاک شسته سرتراشی نمایند و با افیون وموم وروغن زیتون مسکن وجع نقرس حار والسموم آشامیدن آن تریاق سموم ودافع مضار آنها است که مکرر بنوشند وقی کنند تا رفع غائلهٔ سم کرده هر نوع سم وادویهٔ قتاله که باشد بتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبهٔ آن مانند روغن گاو و زنار جبل بحری وامثال اینها الزینة آشامیدن مطبوخ آن با برنج بطریق شیر برنج وفرنی جهت طول عمر ونیکوئی رنگ رخسار و باکردکان وخرما جهت فربهی کرده و بدن ونیکوئی رنگ رخسار وتقویت باه وازدیاد منی مقدار شربت آن از نیم رطل تا یکرطل المضار اکثار آن مورث سنگ کرده ومثانه وتولید قمل وبرص وسریع الاستحاله بخلط غالب بر معده مصلح آن شکر وعسل وبا آن هردو مانع انجماد آن در معده وچون منجمد کردد موجب قشعریره ولرز وعرق سرد وغشی واختلاط عقل وخناق کردد ومداوای آن قی کردن با حرف وسکنجبین عسلی وسرکهٔ ممزوج با فودنج وبدستور با عسل وتخم کرفس وآب کرم وآشامیدن پنیرمایه تا مقدار یک مثقال از مجربات شمرده اند وحکمای هند کفته اند شیرگاو سفید دافع سودا است وشیرگاو سیاه دافع صفرا است وشیرگاو سرخ قاطع بلغم وشیرگاو زرد دافع هرسه خلط *

* لبن جاموس * بفتح جیم والف وضم میم وسکون واو وسین مهمله معرب گاومیش است یعنی شیر گاومیش از شیر گاو بسیار غلیظتر ودهنیت وجبنیت بر آن غالب وثقیل وبطی الهضم وسریع الاستحاله بخلط غالب وصفرا است چون شیر را با چوب کیاه کنکهیه طبخ دهند و حرکت دهند منجمد وبسته کردد نبات داخل کرده بخورند بواسیر را دافع است

* لبن الخفاش * بضم خاء معجمه وفتح فا والف وشین معجمه قریب بشیر اسد است

* لبن الخنزیر * بکسر خاء معجمه وسکون نون وکسر زای معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله بفارسی شیرخوک وبهندی سورکا دوده نامند * طبیعت آن سرد وتر * افعال وخواص آن نزد بعضی بسیار مملح وجهت سل ودق نافع ومورث برص ووضح است

* لبن الرماک * بفتح راء مهمله وضم میم والف وکاف بفارسی شیرمادیان وبهندی کهوری کا دوده نامند * ماهیت آن معلوم است بهترین آن نیز مانند شیرگاو است وبهمان شروط وجبنیت آن کمتر * طبیعت آن کرم وتر از شیرهای دیکر * افعال وخواص آن جالی ومفتح ومفرح اعضاء الغذاء والنفس آشامیدن آن محرک اشتها وباه وملین طبع وموافق قرحهٔ مثانه ومجاری بول ومدر بول وحیض ومنقطع حادث از حرارت ویبوست وحقنهٔ کرم کرم آن منقی قرحهٔ رحم وحمول آن ملقح بعد از طهر معین بر حمل عاقر وآشامیدن ترش کردهٔ آن که تمز نامند در اکثر افعال مذکوره قویتر دانسته اند وجهت استسقا وبعض انواع دق بشرائط مذکوره در لبن اتان وآینده در لبن لقاح از تعلیف آن برازیانه وغیر آن از اشیای حاره وبارده ملطفهٔ مفتحه نیز مفید الخواص کفته اند از خواص آنست که چون هرسال قلیلی از آن باطفالی که آبله برنیاورده باشند بخورانند دران سال آبله برنیاورند واکر برآورند زیاده بر چند دانه نباشد واز مجربات مکرر شمرده اند

* لبن الضان * بفتح ضاد معجمه والف ونون که لبن النعاج وبفارسی شیرمیش وکوسفند نیز نامند * ماهیت آن معروف وبران دهنیت وجبنیت غالب وغلیظتر از شیرگاو وبهترین آن شیرمیش سیاه بشروط مذکوره است * طبیعت آن کرم وتر * افعال وخواص آن مقوی جوهر دماغ ونخاع وباه وجهت قرحهٔ ریاح وامعا ونفث الدم وتزحیر ونیکوئی رنگ رخسار ودفع مضرت ادویهٔ سمیه وجماع وتدارک آن بتقویت وبا روغن بادام وصمغ عربی جهت سرفه مجرب ودر رسانیدن

لبن جاموس
لبن الخفاش
لبن الخنزیر
لبن الرماک

افعال ومضرات مانند البان دیگر است ومصلحش انار ومضر ببلغم وقولنج است

لبن اللقاح

* لبن اللقاح * بفتح لام وقاف والف وحاء مهمله بفارسی شیر شتر وبهندی اونتنی کا دوده نامند * ماهیت آن معلوم است ولطیف ورقیق ترین شیرها ومائل بشوری طعم ودهنیت آن بسبب کمی وکرمی رطوبت امتزاج از مائیت آن جدا نمیگردد ولهذا طبیعت آن گرم مائل بخشکی است * افعال وخواص آن جالی ومنضج ومحلل اعضاء الراس والغذاء والنفض آشامیدن آن مقوی چشم وبدستور اکتحال بدان وآشامیدن آن باشکر جهت ضیق النفس وربو وتفتیح سدد ورفع یبوست جگر وتحلیل اورام باطنیهٔ صلبه وتحلیل خلط کائن در کبد واستسقای زقی وطبلی وغیر آن مرد ورا غیر نافع اما بعد استحکام علت واجتماع مای اصفر نه قبل از آن وجهت علل طحال وبواسیر وادرار بول وحیض وباه را برانگیزاند وبابول شتر جهت اسهال وادرار مای اصفر که زرد آب نامند نافع وباید بتدریج ازدیاد وتقلیه شروع نمایند تا بیکرطل رسانند وشتر را ده روز قبل از استعمال در ایام استعمال تعلیف برازیانه وکنگر وکاسنی ودرمنه وامثال اینها نموده باشند وبا پنجدرم سکر العشر جهت استسقای گرم وباشکر مقوی بدن وصاف کنندهٔ بشره ومحرک باه واشتهای طعام ودر اورام صلبه باروغنهای مناسبهٔ محلله مانند روغن بید انجیر وناردین وبادام تلخ وپسته وامثال اینها وبعضی گفته اند شیر شتر معطش وبطئ الانحدار از معده واعالی جوف است نسبت بالبان دیگر ودستور آشامیدن آن جهت استسقا آنست که نباید که بیاشامند آنرا در اوائل وبا ادرار امیکه آید باستسقا است مگر بعد از استحکام مادهٔ ورم اگر با آن تب نباشد والا جائز نیست درهیچ وقت زیرا که با تب البان منافات تام دارند وزیاده کنندهٔ مادهٔ حمیات اند ودر اورام غیر آبله در اوائل امر باکی نیست از استعمال آن ودستور آشامیدن آن وماء الجبن آن نیز بتفصیل در قرابادین وبالاجمال در مقدمهٔ این کتاب نیز مذکور شد

لبن المعز

* لبن المعز * بفتح میم وسکون عین مهمله وزای معجمه بفارسی شیر بز وبهندی بکریکا دوده نامند * ماهیت آن معلوم است مائیت وی غالب بر دو جزو دیگر وگفته اند جبنیت آن زیاده است * طبیعت آن مائل بحرارت وگفته اند بارد در اول ورطوبت بران غالب تا دوم وگویند معتدل ترین شیر حیوانات است * افعال وخواص آن ملطف وجالی اعضاء الراس آشامیدن آن جهت نوازل وحبس آنها وغرغرهٔ آن جهت اورام لثات وحلق وکام وورم زبان خصوصا با مغز فلوس خیار شنبر که در آن حل کرده صاف نموده باشند وقطور آن در بینی وگوش نیز جهت ترطیب دماغ ورفع یبس وبیخوابی ودرد گوش حار وضماد آن که پارچه بدان تر نموده بر پیشانی گذارند نیز جهت ترطیب دماغ ورفع یبس وبیخوابی نافع وآشامیدن آن نیز اعضاء الصدر والغذاء آشامیدن آن با کثیرا وصمغ عربی وبا بارتنگ مغسول جهت نفث الدم وسرفهٔ سل وقرحهٔ ریهٔ ونزف الدم سائر اعضای باطنی که مقدار شیر بیست وپنج مثقال تا پنجاه مثقال وهر یک از اینها نیم درم تا یکدرم باشد بدستور از سی مثقال آن تا پنجاه مثقال با یکمثقال تا دو مثقال کثیرا ونیم مثقال رب السوس وصمغ بادام جهت نفث الدم وسرفه وعلل سینه وقلب وخفقان وغم ووسواس وتوحش مفید ولیکن باید تازه دوشیده گرماگرم وسرد نا شده واز حیوان جوان فربه صحیح المزاج خالی از علت ومرض باشد واز بز سرخ بهتر از الوان دیگر است وخالص گرماگرم آن ملین بطن ومدر بول وجهت قرحهٔ مثانه وتقویت باه تدارک ضرر جماع وعرق النسای حادث از گرمی ویبس در سائر افعال مانند شیر گاو است واز آن لطیفتر ومضر مبرودین ومرطوبین ونفاخ وباعث جشا وهیجان قراقر

و امثال اینها بدل آن شیرگاو و بالعکس و آشامیدن آن بطریق ماء الجبن جهت اسهال صفراء محترق و امراض صفراویه محترقه و سوداویه و یرقان و ترطیب بدن و برای محرورین نافع الحمی جهت حمی دق و حمیات حارهٔ کهنه و دستور آن بتفصیل در قراباذین کبیر ذکر یافت و با افتیمون ماثیت آن زائل میکردد و بجای اسهال شکم را حبس مینماید و آشامیدن آن با آب و خبه که خاکشی و شفترک نامند باقلیلی شربت بنفشه که ابتدا از ده پانزده مثقال آن با سه چهار مثقال آب و یکدرم خبه سنکشو نموده و نیم درم شربت بنفشه شروع نمایند و بتدریج روزی چهار پنج مثقال بر شیر و اندک اندک بر هریک از آب و شربت بیفزایند تا هر مقداری که موافقت نماید و بر معده کران نباشد و خلل در هضم و نفخ ننماید و در هنگام استغنا و عدم احتیاج باز بتدریج کم نمایند جهت ترطیب بدن و حمیات حارهٔ حاده در انتها و حمی دق و تسمین بدن مهزول محرور المزاج مفید و نیز دستور آشامیدن آن در مقدمه ذکر یافت الاورام و البثور ضماد تخم ریحان کوبیده بخته در شیر بز محلل و منضج و منفجر کنندهٔ اورام و دما میل و بثور است و باضافهٔ تخم تمر هندی کوبیده اقوی کویند مضر احشا است مصلح آن کثیرا بدل آن شیرگاو

* لبن النساء * بکسر نون و فتح سین مهمله و الف ممدوده و بفارسی شیر زنان نامند * ماهیت آن معروف و الطف است از شیرا تان و موافق ترین سائر شیرها است از برای اطفال و امراض حارهٔ حاده خصوصا از مولد دختر و بهترین آن شیر زن جوان معتدل المزاج صحیح دختر زائیده است که غذاهای موافق خورده باشد چند روز قبل از آن و دوبین نیز * طبیعت آن در دوم سرد و تر و از دختر زائیده سرد تر * افعال و خواص آن جهت ترطیب و تقویت دماغ و رفع بیخوابی و رمد و قروح ریه و حمی دق و ادرار بول و دفع سمیت ارنب بحری نافع اعضاء الراس و الصدر آشامیدن آن جهت ترطیب دماغ و حنجره و تفتیح سدهٔ خیشوم و رفع سل و دق و یبوست سینه و سرفهٔ یبسی و نفث الدم و قذف الدم با ادویهٔ مناسبه و سعوط آن جهت رفع خشکی دماغ و سرسام و صداع حار یبسی و اختلاط عقل و مالیخولیا و جنون صفراوی و دموی و سهر و امثال اینها و بدستور ضماد آن بر سر بدین قسم که خرقهٔ بدان ترکرده پی در پی بر پیش سر کذارند و چون کرم کردد تبدیل نمایند و قطور آن در چشم جهت رمد حار و قرحه و رفع خشونت پلک آن و با انزروت جهت ظفره و سلاق و شرناق و امثال اینها و در کوش جهت وجع حار و قرحه و ورم کرم آن و مقدار شربت آن از ده وقیه تا نیم رطل و باید که کرما کرم که سرد نکشته باشد بیاشامند و اکر از پستان تواند شد که بخورند بهتر است زیرا که بسبب کمال لطافت زود فاسد میکردد بدل آن شیر الاغ الخواص کفته اند چون زن حامله بر روی شپش شیر بدوشد اکر شپش بمیرد و یا در زیر آن بماند آن زن بدختر حامله است و اکر نمیرد و زنده بر آید بپسر و مجرب دانسته اند و بهترین شیر زنان و سائر البان آنست که چون بر روی ناخن بریزند جمع کردد و با چسپندکی بسیار نباشد و باعتدال قوام باشد و دستور آشامیدن آن در قراباذین کبیر و نیز در مقدمهٔ این کتاب ذکر یافت

* لبن حمار الوحش و لبن الغزال * شیر کورخر و شیر آهو هر دو کرم و تر اند از ماد یان که لبن الرماک باشد و لطیفتر از آن و در تحریک باه اقوی *

* لبن الحامض * بفتح حاء مهمله و الف و کسر میم و ضاد معجمه بهارسی ماست و بهندی دهی است و بترکی جغرات نامند * ماهیت آن شیر منجمد است و بهترین آن ماست شیرگاو و تازه خوب انجماد یافته اندک ترش است * طبیعت آن در دوم سرد و تر هر چند ترش تر و رقیق تر باشد سردی و تری آن زیاده * افعال و خواص آن مرطب و مسکن تشنگی و مقوی باه محرورین و غذا ئیت آن نسبت بدوغ که مخیض نامند بسبب زیادتی دهنیت بیشتر و در سائر افعال قریب بدان و مخیض

درحرف الميم مع الخاء المعجمة مذكور خواهد شد ان شاء الله تعالى المضار مضر مبرودين ومعدۀ سرد وكثيف وذ يرمضم و مسدد ومولد خلط خام ومضر تبهاى عفنه مصلح آن معاجين حارۀ وزنجبيل مربى است واغذيۀ مصنوعه ازان در قرابادين كبير بتفصيل ذكر يافت وچربۀ بالاى آنرا برسر ماليدن مرطب دماغ ومنوم وقائم مقام روغن تخم كدو است

لبن السودان

* لبن السودان * بضم سين مهمله وسكون واو وفتح دال مهمله والف ونون * ماهيت ان نزد اكثر اسم فرفيون است وبعض ادوية وديگران گفته اند چيزى است شبيه بصمغ ومائل بسياهى وزردى كه از نواح مغرب ميآورند * طبيعت ان بسيار گرم وخشك تاچهارم * افعال وخواص ان از سموم قتاله و بوئيدن آن باعث رعاف وعطسۀ بسيار ومهلك وتدبير آن تدبير افربيون وچند باد ستر بيا خورده است ومذكور شد ضماد آن محلل اورام صلبه است در چند ساعت

لبن اليتوعات

* لبن اليتوعات * بفتح ياء مثناة تحتانيه وضم تاء مثناة فوقانيه وسكون واو وفتح عين مهمله والف وتاء مثناة فوقانيه * ماهيت ان شير نباتات شيردار است مانند مازريون سياه وفرفيون وسقمونيا وامثال اينها * افعال وخواص ان مجموع آن از سموم ومسهل قوى بعنف وشير هر نباتى در ذيل آن مذكور شد وميشود وانچه نامى مخصوص ندارد در يتوعات درحرف الياء مع التاء انشاء الله تعالى مذكور خواهد شد واعراض وتدبير آن مانند اعراض وتدبير افربيون خورده است ومذكور شد

* فصل اللام مع التاء المثناة الفوقانية *

لثكو

* لثكو * بفتح لام وسكون تاء چهارنقطۀ هندى وضم كاف وواو * ماهيت ان ثمر درختى است در بنگاله ميشود وكثير الوجود ودرخت آن بقدر درخت آلو بالو وبرخلاف برگ آن نيز شبيه ببرگ آلو بالو وثمر آن خوشه دار وهرخوشه هفت هشت تا ده دانه وبزرگى آلوى كوچكى وپياله وسفيد رنگ وطعم آن در خامى ترش وبعد رسيدن ميخوش ميگردد ودرجوف بعضى آن سه دانه وبعضى چهار دانه شبيه بدانهاى شربه وكاهو كه كوه نامند ودرجوف دانهاى آن تخمى بنفش رنگ نرم لزج لعابى * طبيعت ان سرد وتر * افعال وخواص ان مسكن حدت صفرا وخون وجهت بعض امراض دمويه وصفراويه نافع وشربت آن نيز جهت امراض مذكوره نافع *

* فصل اللام مع الجيم *

لجالو

* لجالو * بفتح لام وجيم والف وضم لام وسكون واو ولغت هندى است * ماهيت ان گياهى است كه دركنار آبها وزمينهاى نمناك ميرويد ودرموسم باران بيشتر ودوقسم ميباشد قسمى درخشكى وزمينهاى نمناك ميرويد نبات آن تا يكذرع وشاخهاى آن باريك وبرگ آن ريزه باريك شبيه ببرگ ام غيلان وازان ريزه تر وقسم دوم مائى كه دركنار آب وغدير ها ميرويد واين مفروش برروى زمين ميباشد وشاخ وبرگ شبيه بدان قسم واز خواص هردو قسم است كه چون دست نزديك آن برند وبدان رسانند برگهاى آن بهم مجتمع ميگردند وچون دست را بكشند وازان دور نمايند بعد از اندك زمانى ازهم باز ميگردند بحالت اصلى خود واز جملۀ ادويۀ عظيم النفع است نزد اهل هند وباصطلاح خود آنرا ازرسايين ميدانند * طبيعت آن دردوم سرد وتر * افعال وخواص ان محلل وجالى ومنضج ومفتح وبجهت فساد خون وامراض حادثه ازان وامراض صفراويه شربا نافع وقطور آب آن جهت ناصور وزخمهاى كهنه مفيد وگويند چون آفتاب دربرج سرطان ودرمنزل نثره باشد كه بهندى پكهه نچهتر نامند بروند بركنار غديريكه درانجا گياه لجالو باشد واولا غسل بكنند وقدرى شيرينى تصدق نمايند وبخور منسوب بزحل بسوزانند مانند مقل ازرق با روغن سرشف پس آن گياه را ازريشه بركنند بنحويكه سايۀ آنكس بران نيفتد ودرسايه خشك نمايند وازچون ماه دوان منزل آيد نرم كوفته بخته بقدر وثلى ازان را با شير گاو تازه دوشيده ممزوج كرده

این منتر را هفت مرتبه بر آن خوانده بتوشند منتر این است * بسم الله الرحمن الرحیم * دولها امرت دولها سنکه
اوان نموونمو بشواد * تا سه هفته هر هفته هر روز باید این نحو بخورند در هفتهٔ اول امراض سوداوی و حمیات ربع و مرکبه
دفع کردد و در هفتهٔ دوم بواسیر و بواصیر و یرقان و امثال اینها زائل کردد و در هفتهٔ سوم جذام و بهق و قوبا و آتشک و مانند
اینها برطرف کردد بعون الله تعالی و بالجمله مداومت بدان قوای حیوانی بیفزاید و از اسرار است نزد ایشان *

* فصـــــــل اللام مع الحاء المهملة *

* لحم * بفتح لام و سکون حاء مهمله و میم لغت عربی است جمع آن لحوم آمده بفارسی کوشت و بهندی ماس نامند * ماهیت
آن معروف و منعقد از خون است و فاعل انعقاد آن حرارت فاصله و در بدن حیوان برای حشو و فاصله و حائل بودن میان
اعصاب و عروق و اوتار و غیرها و استخوان و حافظ و مانع بودن آنها از التوا در حرکات مختلفه و فسخ و رض از صدمات خارجی
و برای ترطیب اعصاب و عروق و غیرها و حسن منظر و نیکوئی هیأت شکل و غیرها از منافعی که مفصلا در کتب کلیات مذکور است
و اقسام میباشد بحسب اقسام حیوان و اعضای آن و لحم هر حیوان در اسم خود مذکور شد و میشود انشاء الله تعالی و در اینجا
بقول کلی و بالاجمال چیزی ذکر می باید نمایید دانست که چون بدن انسان مرکب از مواليد ثلثه است و حیوانیت بر آن
غالب پس انسب غذائی برای بدل ما یتحلل او لحم است لهذا در حدیث شریف نبوی صلی الله علیه و آله وارد است که سید
الطعام اللحم و طبیعت مدبرهٔ بدن ناچار است در استحالهٔ نبات تا آنرا شبیه بمغتذی نماید از هفت قسم فعل از تحلیل
و استحاله و تفریق و عقد و تشبیه و تغذیه و ادخال در حیوانات باقل این افعال مدعا حاصل است مثلا در شیر آنها پنج فعل
کافی است که تفریق و تغذیهٔ آن هضم و تمییز است و تعقید و تشبیه و ادخال باشد و در بیضهٔ طیور سه فعل کافی است که تحلیل
و استحاله و تمییز باشد و در لحوم دو فعل که تشبیه و ادخال باشد کافی است پس لحوم سید و بهترین سائر اغذیه شد لذا
و کوشت مقادیم حیوان از کردن و دست و سینه بهتر از مؤخر آن مانند ران و پشت تازه و کرده ردی و کوشت ایمن
بهتر از ایسر و جانب وحشی خشک تر و بطیء النزول و انسی نرم تر و ارطب و بهترین لحوم لحم حیوان جوان صحیح
المزاج فربه است در امزجهٔ لطیفه صاحبان ترفه و سکون و آرام و بهترین مواشی بز و کوسپند است که کمتر از شش ماه و
زیاده از یک ساله نباشند و بعد از آن کوساله و یکسالهٔ کاو و کاومیش و شتر جوان بهتر از شتر بچه و از وحوش بچهٔ بز کوهی است
و آهو بره و کوشت حیوان خصی کرده از کوشت ناخصی کرده بهتر است و الطف و کوشت حیوان راعی چرنده بهتر و الطف
از محبوس معلوف و از حیوان سیاه بهتر و لذیذ تر و سمک تر و از سرخ اجود و متوسط و از سفید بطیء الهضم و سمین و سریع
الاستحالة بتعفن و فساد کوشت سرخ دور از فساد بتعفن و سریع الهضم و مذبوح در زمان روز بهتر از باتت شب مانده و
قدید کرم و خشک و قلیل الغذاء بسیار زبون و مولد خلط ردی و لحوم بری بهتر از اهلی و بهترین لحوم بری ظبی و بهترین اهلی
ضأن و کوشت جدی و اقل فضول است از غیر آن و لحوم حیوانات بری از برای بلغمی مزاجان و صاحبان فالج و استسقاء و
کسانیکه برودت و رطوبت بر مزاج ایشان غلبه نموده باشد با سرکه و آب غوره و امثال آن برای محرورین و کسیکه مزاج آن
ملتهب نباشد مطنجن آنرا با مری و زیت بخورد و کوشت اعضای عصبانی مولد بلغم است و کوشت سرخ خالی از لیف عصب
کرم و تر و قریب باستخوان خشک و متین و کوشت طفلی بارد رطب لزج و کوشت نعجه ردی ضعیف الغذا مصلح آن و مصلح هر
کوشت ضعیف رطب نمک و پیاز و فلفل و زنجبیل و دارچینی و قرنفل و هیل بوا و زیره و امثال اینها است و مصلح کوشتهای

گرم و خشک هر که را آب غوره و روغن و گوشتهای گرم و تر گشنیز و سماق و امثال اینها است و گوشت رحم که دران عصب نباشد لذیذ بخصوص گوشت سینه و پستان بسبب تولید شیر و ران و گوشت زبان لذیذ سریع الهضم و گوشت حیوان وحشی و حمار الوحش گرم و خشک در سوم سریع الهضم کثیر الغذا مائل بسوداویت و در فصول زمستان خوردن آن و امثال آن بهتر و گفته اند بطیء الهضم و ردی الکیموس و گوشت کباش جهت کسیکه ذراریح خورده باشد نافع و گوشت ارنب گرم و خشک و گوشت بریان کردهٔ آن جهت قرحهٔ رئه مفید و گوشت قنفذ بسیار تر است و گوشت چرب و دنبه گرم تر از همه و غلیظتر و بطیء الهضم و مابین شکم و قلیل الغذا و ردی و سریع الاستحاله بدشا نیست و صفرا و گوشت کار ماده کثیر الغذا اغلیظ سوداوی و مولد امراض سوداویه و خشک تر از گوشت بز و گوشت جوان آن سریع الهضم تر و بهترین آن گوشت بچهٔ گاو ماده و بهترین اوقات خوردن آن فصل بهار و اول تابستان و پوست خربزه مهرا کنندهٔ آنست چون در حین طبخ در آن اندازند و همچنین در هر گوشته صلب که زود مهرا نگردد و اکثار گوشت گاو مولد بهق و امراض سوداوی و گوشت شقراق کاسر ریاح و بعید التعفن از گوشت بز و گوسفند و قلیل الشحم و یابس الجوهر و قلیل الغذا و ردی و گوشت حیوانات صید گرم و خشک و مولد خون غلیظ سوداوی و بهترین آنها گوشت آهو است و گوشت سباع و ذوات المخالیب همه آنها ردی و اجتناب از آنها واجب و گوشت ضأن معتدل در رطوبت و یبوست سریع الهضم مولد خون جید و جهت محرور المزاج نافع و گوشت جزور یعنی بچهٔ شتر بسیار گرم و خشک و مولد خلط غلیظ و جهت اصحاب کد و ریاضت شدید و عرق النسا و درآخر حمیات ربع نافع و گوشت سنور یعنی گوشت گربه گرم و تر و گویند سرد است مسخن گرده و جهت درد پشت و بواسیر مفید و لحم الخیل یعنی گوشت اسپ مانند گوشت شتر مخلخل مسام و جهت اصحاب کد و ریاضت شدیده نافع و مولد سودا و از طیور متوسطه که قریب بمرغ خانگی باشند مانند کبک و تذرو و دراج و حجل و طیهوج و امثال اینها صغیر اینها بهتر از کبیر و بری بهتر از اهلی و بهترین بری طیور مذکوره و بهترین اهلی دجاج و از طیور مائی آنچه گردن آن بلند و عظیم الجثه باشد ردی است و لحوم بری کبار همچنین طیور کبار جثه مانند بط و وزموت حمیات ربع اند و از مائی ماهیان متوسطه در بزرگی و کوچکی آب جاری صخری لطیف مانند ماهی رضراضی و حولوا ماهی و ماهی زهورا ند و ارمی و آبنوس و امثال اینها و از برای اصحاب کد و ریاضت قوی المزاج حار لحوم قویهٔ غلیظه مانند گوشت جزور و خیل و گوزن و گاو و میش بهتر و اولی است از لطیفهٔ خفیفه و باید که حیوانات رطبة المزاج را بعد از استکمال قوت آنها و یابسه را هنگام طفولیت و کوچکی ذبح نمایند و هرچه از شکم حیوان برآورند که حلان بضم حاء مهمله و فتح لام مشدده و الف و نون و حلام بمیم بجای نون نامند و آنچه بحد کمال نرسیده باشد همه ضعیف و مورث ضعف و سستی و امراض بلغمیه اند و از حیوان پیر و ضعیف سال خورده بسیار لاغر و مریض و میته همه مورث امراض صعبهٔ کثیره و سودا و امراض سوداویه است خصوص کیش و تیس و بقر و جاموس و جمل و همچنین گوشت حیوان بچه مرده و یا کرک و غیر آن از سباع گزنده و خوفناک و یا در آب افتاده و بدستور حیوان مخنوق همه ردی و مورث امراض ردیهٔ صعبه و سودا و امثال اینها است و در حضور حیوانی حیوان دیگر را ذبح نمودن زبون و اشامیدن آب بعد از گوشت مضر و تناول نمودن آن در شبها باعث تخمه و جمع آن با شیر و بیضه مضر و غیر مجوزه و چند مبالغه در طبخ و کوبیدن آن کنند اولی است و باید که اجزای آن متساوی طبخ یافته خواه کباب باشد و یا غیر آن و گوشت آب یعنی مرقه سریع الهضم و النفوذ و موافق ناقهین و ضعیف المزاج و القوة است اگر بلاغم و رطوبات بسیار در بدن غالب نباشد و کسیکه اراده نماید تخفیف و صلابت بدن را باید که مشوی و کردناج آنرا بخورد و مشوی آن بطیء

النزول ترو یابس تر وقوی ا لدم از مسلوق وکسیکه اراده ترقیق ونرمی بدن نماید باید که امغیل یا جاف چرب بیا شامد وروزی دو با رخوردن آن ممنوع جهت آنکه البته هضم آن بر طبیعت دشوار و باعث فساد وضعف قوت است ومداومت بران تیز باعث فساد اخلاط وقساوت قلب وتیرکی باصره وبلادت ذهن وغلبهٔ صفات بهیمی واخلاق سبعی وبسیار دیر دیر خوردن آن باعث ضعف بدن ولاغری ووهن ونقصان در ارواح وسقوط قوی است ومشوی یعنی بریان آن مولد لحم صلب وخشک ومطبوخ آن بطریق یخنی کرم وترو مولد لحم رخو نرم وقلیهٔ آن کثیر الغذا وباعث تقویت بدن است وحلوای لحم وماء اللحم باقسام واصراق آن در قرابادین کبیر ذکر یافت اعضاء الراس کوشت کاو وکاومیش وسائر کوشتهای غلیظ مولد سودا وامراض سودا وبه از جنون ووسواس وکوشت ابن عرس باشراب جهت صرع العین خاکستر کوشت حملان جالی بیاض چشم وکوشت سباع وذوات المخالیب مقوی چشم ورافع امراض عین وزهرهٔ طیور واکثر حیوانات جالی بیاض وآثار چشم اعضاء النفض کوشت سرطان نهری جهت مسلولین وکوشت چوجهٔ طیور مهیج خوالیق اعضاء الغذاء کوشت قطا جهت اصلاح فساد مزاج وتفتیح سدهٔ کبد وطحال واستسقا وکوشت قنفذ با سکنجبین جهت استسقا ولحوم غلیظه مضر معده وطحال اعضاء النفض کوشت کاو مانع ریختن صفرا است بمعده وکوشت ارنب مشوی جهت قروح امعا نافع وکوشت قنفذ خشک کرده با سکنجبین جهت وجع کرده ومرق خروس پیر بشرط مذکور در دجاج جهت قولنج وامراض سودا وعدم مرق کوشت کاو وسکباج آن جهت اسهال مراری وهمچنین قریص کوشت آن با کشنیز تازه وسرکه وحموضات مناسبه بسوکه وهمچنین با کشنیز خشک وامثال زعفران وکوشت طیور مشوی وغیر مشوی مانند کوشت کبک وطیهوج وقطا وقمری که جوش داده مرق آنرا بریزند وجرم آنرا تناول نمایند حبس طبیعت نماید ومرق آن تلیین وکوشت شتر مدر بول وکوشتهای چرب تلیین آن زیاده از غیر آن وکوشت سباع وذوات المخالیب جهت بواسیر وکوشت حمار وحشی با روغن قسط جهت وجع کرده وتحلیل ریح غلیظ الحمیات کوشت کاو وابل ووعل وطیور بزرک پیر محدث حمی ربع اند السموم آشامیدن کوشت ابن عرس خشک کرده باشراب جهت سموم وکوشت حملان سوخته برای لسع مار وعقرب وجراره وباشراب جهت سک دیوانه وکوشت ضفدع جهت لسع هوام الآلات المفاصل ضماد کوشت کرم بکرمی ذبح جهت ضربه وسقطه وبدستور پیچیدن عضو در پوست کرما کرم آن وضماد دبه جهت تلیین عصب صلب شده وتلیین اعضای متشنجه وکوشت ارنب جهت نقرس واوجاع مفاصل وقریب است در فعل بمرق ثعلب وکوشت ابن عرس جهت اوجاع مفاصل ضمادا وشحم حمار وحش با دهن قسط جهت وجع ظهر وتحلیل ریاح غلیظه نو بخا وکوشت افعی وقنفذ اکلا بطریق مرقه ویخنی نافع وکوشت کاو مولد جذام وداء الفیل ودوالی وجرب وقوبای ردی وسرطان وهمچنین سائر لحوم غلیظه الجروح والقروح والاورام طلای کوشت کوسفند سوخته وضماد کوشت کاو وسائر لحوم غلیظه محلل اورام صلبه الزینة طلای پیه حمار وحش وبط رافع کلف وسوخته کوشت حملان رافع بهق وسوختهٔ کوشت ضفدع جهت داء الثعلب نافع است

لحیة التیس

* لحیة التیس * بلام مفتوحه وحاء ساکنه ویا والف ولام وفتح تاء مثناة فوقانیه وسکون باء مثناة تحتانیه وسین مهمله لغت عربی است در ماهیت آن اختلاف است ما لقی وبغدادی وانطاکی وغیرها کفته اند نباتی است مجعد وبر روی زمین مفروش واز زمین بلند نمی شود وبرک آن شبیه ببرک کندنا ومردم آنرا میخورند ومداوا با آن مینمایند وهمین لحیة التیس حقیقی است ونزد عرب واهل شام وشرق ود باربکر مسمی باذیاب الخیل ونزد عامهٔ اهل اندلس بسقواس است وبفارسی اسلنج وبا صفهانی سنك والاشنک نیز بفتح شین معجمه وسکون نون وکاف نامند ودیسقوریدوس قسوس نامیده وبعض

اخضر و ملساء دقیق و ثمار رصاصی نیز دوانید و کفته اند که آن در منبت اقصطر و ماده آنرا در حشه کوچک و کثیر الاغصان و خشن و کوتاه و برگ خاردار و صلب و مزغب و کل شبیه بکلنار و منبت آن سنگستانها و صنف ماده آنرا برگ شبیه ببرگ کندنا و بیخ آن مربع تر از بالائی آن و کل سفید و نزدیک ببیخ آن نوعی از طراثیث میروید سرخ یاقوتی رنگ و آن بهترین انواع آنست و کاه سفید و کاه اشقر نیز میباشد و قوت قبض این زیاده از آن و در جمیع اجزاء آن طرثوث را برومی هیوقسطیداس و بیونانی ایوقسطس نامند و مراد از عصارة لحیة التیس عصارهٔ آن طرثوث است و از جملهٔ اجزای تریاق فاروق معمولست و در قوت مانند حضض الا آنکه در حضض قوت تحلیل است و درین قوت قبض فقط و حکیم میر محمد مؤمن نوشته که امین الدوله و جمعی دیگر بیان نموده اند که آن شاخهای است بی برگ مائل بسرخی و درخشندگی و سرخی آن مائل بسیاهی و بقدر شبری و بیشتر آن در زمین و چون ازکنند آن از زمین بیداو بیرون و منبت آن شوره زارها و این قول اصح مینماید چه بیخ کیاه مزبور نوعی از طراثیث است و بهترین آن تازهٔ آنست * طبیعت آن معتدل در کرمی و سردی و خشک در دوم و جالینوس در سابعه کفته نباتی است ما بین شجر و کیاه با اندک تفهی مؤلف کوید در شیراز و اصفهان و نواح آنها نباتی کوچک تا بیک شبر میروید و با شاخهای باریک و برکهای باریک بلند و نبات آن بهیئت مجموعی شبیه بریش بز و لهذا آنرا بشیرازی و اصفهانی الاشنک نامند و نر و ماده میباشد چنانچه مذکور است و تر و تازهٔ آنرا با سرکه ریده و آن برای تبرید مانند کاسنی و کاهو میخورند و یحتمل که لحیة التیس این باشد و آنچه در کتاب مصور فرنکی دیده شد نبات آن بلند است و یک ساق ایستاده دارد و بران برکهای باریک بلند شبیه ببرگ کندنا و کل آن پهن مدور و برکهای آن اندک طولانی و سر آنها منشعب به رشعبه و غنچهٔ آن فی الجمله شبیه بغنچهٔ کل سرخ و رنگ کل آن سفید * طبیعت آن در آخر دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن قابض و قاطع نزف الدم و اسهال مراری و دموی و قرحهٔ ریه و بیخ آن در قبض اقوی و عصارهٔ آن در قبض مانند تخم کل سرخ و مقوی معده و مانع انصباب مواد بدان و قرحهٔ ریه و امعا و عصارهٔ آن از آن اقوی و آشامیدن عصارهٔ آن با شراب جهت نزف الدم رحم و ضماد آن مقوی اعضای ضعیفه و فم معده و جکر و نزف الدم رحم و در سائر افعال قوی تر از اقاقیا اعضاء الراس بیخ آن جالی چرک کوش و خشک کنندهٔ قروح آن اعضاء النفض و الغذاء آشامیدن برگ و کل و بیخ آن با ماء الشعیر جهت قرحهٔ ریه و عصارهٔ آن جهت نفث الدم و نزف الدم اعضای باطنی و جهت تقویت معده و حبس بطن و قرحهٔ امعا مقدار شربت از عصارهٔ آن تا سه درم و از برگ و کل آن تا چهار درم الجروح و القروح ذرور برگ و کل آن جهت اندمال و التیام جراحات کهنه و رفع تعفن آنها و ضماد آن جهت التیام عصب مقطوع الاورام ضماد کل آن محلل اورام حرق النار و کل آن با موم روغن جهت سوختکی آتش السموم محمد بن زکریا خوردن بیخ لحیة التیس را دافع سموم دانسته مضر کرده مصلح آن عناب بدل آن حضض و اقاقیا است و کلنار و تخم آن *

* فصل اللام مع الخاء المعجمة *

* لخنیس * بفتح لام و سکون خا و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله لغت یونانی است * ماهیت آن نوعی از خیری بری است نبات آن قریب بذرعی و کل آن بنفش و بری و جبلی میباشد و مرد و در صورت مشابه بهم مکر آنکه جبلی آن اقوی است و خشن تر و کوتاه تر از بری و دانهٔ آن سیاه و تلخ و بقدر عدس بعضی آنرا سراج القطرب دانسته اند * طبیعت آن در سوم کرم و خشک خصوص کل و تخم آن * افعال و خواص آن آشامیدن دو درم از آن هر دو نوع مسهل قوی و بقدر درم آن جهت لسع عقرب شبانه و چون کل آنرا بر روی عقرب اندازند آنرا بکشد *

* فصل اللام مع السین المهملة *

* لسان * بکسر لام وسین والف ونون لغت عربی است بفارسی زبان وبهندی جیبه نامند * ماهیت آن از اعضای مرکبهٔ بدن حیوان وگردن آن واقع ومرکب از لحم رخو غددی سپید وعروق وعصب وعضلات وغشاء معروف است ومخلوق از برای برآمدن آواز از دهان وتکلم وافاده واستفاده والقای مافی الضمیر بغیر تقلیب غذا در حین مضغ واعانت بر بلع وحفظ رطوبات نازله از دماغ وخارجه از سینه ومعده وغیر اینها از منافعیکه در کتب طبیعی وکلیات طب مذکور است وغیر خالق جل اسمه تحدید اندک فوائد آنرا بتفصیل * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن خفیف سریع الانحدار ومرطب بدن وباه ومولد حارهٔ خشبو زیاده کنندهٔ منی المضار سریع التعفن مصلح آن طبخ آن با سرکه ویا کشنیز خشک وزیره وخولنجان درمبرودین ودر محرورین سرکه وکشنیز خشک خوردن است *

* لساة * وآنرا آذان النور وگل نیز نامند بجهت آنکه گل آن برنگ کحل است * ماهیت آن نباتی است بالزوجت ورائحهٔ آن شبیه با نجبار وغیر لسان النور واسع برگ آن عریض مفروش برروی زمین ومستدیر ودر خشونت مانند برگ گاوزبان واز میان برگ آن شاخی میروید بقدر ذرعی وبرسر آن گلی سرمهٔ رنگ وفرق میان برگ این وبرگ لسان الثور آنست که برگ این عریضتر ومدور وتر وبوی شبیه بنجبار ولزوجت آن زیاده از لسان الثور وگل آن آویخته بسوی زمین وخام ونخته برگ آنرا میخورند بخلاف برگ وگل لسان الثور که باین اوصاف نیست * طبیعت آن در دوم سرد وتر * افعال وخواص آن جهت علل زبان انسان وشتر وغیر آن از حیوانات وبثور صلب سرخ که ظاهر میگردد بر زبان مانند حب الرمان وآنرا حارس مینامند وجهت قلاع وسائر امراض حارهٔ دهان وخفقان وحرارت معده نافع *

* لسان الابل * بالف مکسوره وباء موحده ولام لغت عربی است * ماهیت آن غیر رعی الابل است وغلط کرده کسیکه آنرا لسان الابل دانسته بلکه آن نباتی است مابین گیاه وشجر شاخ آن پراکنده ومربع مائل بسفیدی وبرگ آن شبیه ببرگ تفاح واز آن بلندتر وباریکتر واندک خشن ومجعد شبیه بتجعد ثیاب تازه شسته وبا زغب نرمی وسفید رنگ وخشبو وثقیل الرائحه وثمر آن زرد مائل به پهنی منبت آن زمینهای خشن * طبیعت آن در دوم سرد وخشک ودر سوم گرم وخشک نیز گفته اند * افعال وخواص آن مفتح وجالی اعضاء الفم والغذاء والنفض آشامیدن آب طبیخ برگ وشاخ آن ومضغ برگ آن جهت رفع لکنت زبان واضطراب وتلجلج آن وقروح باطنی وادرار بول وحیض واخراج جنین وآب طبیخ آن با مویز ومناب مفتح سدد ومدر بول ورافع التهاب باطنی القروح والجروح ذرور آن منقی قروح خبیثه ومجفف قروح والتیام دهندهٔ جراحات وآشامیدن آن جهت قروح باطنی وظاهری واستنجا با آب مطبوخ آن مسکن حکهٔ فرج ومقعده وذکر الزینة خضاب آن با حنا سیاه کنندهٔ موی سر وشستن با آب آن وبدل از خضاب نمودن نیز سیاه کنندهٔ موی است مضر گرده مصلح آن صمغ عربی مقدار شربت از جرم آن تا مه درم واز آب آن تا ده وقیه وشراب آن که هفتاد مثقال آنرا در ده وهفتاد رطل آب انگور ریخته ترتیب دهند جهت نفث الدم وسرفه وسستی عضل وقرحهٔ گرده ومثانه واحتباس حیض نافع مقدار شربت آن تا یک رطل السموم جهت گزیدن شقنین بحری نافع است *

* لسان الثور * بفتح ثاء مثلثه وسکون واو وراء مهمله لغت عربی است بفارسی گاوزبان وبیونانی فوویلا طینی بکاورم و بلغت دیگر برا احم وبهندی سنکا هولی نامند * ماهیت آن نباتی است جمیع اجزای آن با خشونت ومزغب ومنقط بنقطهای شبیه بنجاروساق آن باریک وخشن مانند پای ملخ وسبز مائل بزردی وبقدر ذرعی وبرگ آن بزرگتر وسیاه وضخیم وبا خشونت

و منقط بنقطهای سفید شبیه بخار و مزغب شبیه بزبان گاو و مفروش بر روی زمین و ربیعی است و تازه آن سبز مائل بزردی و کهنه آن مائل بسیاهی و هرچند کهنه ترگردد سیاه تر شود و گل آن لاجوردی رنگ بشکل گل انار و از آن کوچکتر و طولانی و تخم آن کوچک اندک طولانی و سفید از حب القرطم اندک باریکتر و در ته وی و اندک لعابی و تخم آنرا مدر و ریز گفته اند منبت آن اکثر بلاد خصوص گیلان که در آنجا بسیار خوب میشود و در عظیم آباد از ملک هند نیز میشود ولیکن برگ آن نازک و حکیم میر محمد مؤمن در تحفة المومنین نوشته قسمی را که در اصفهان و بعضی بلاد گاوزبان مینامند مرماحوز است و گل آن لاجوردی و کوچک و مدور میباشد و بهترین آن گاوزبان تازه ضخیم سبز مائل بزردی منقط گیلانی است * طبیعت تازه آن در اول گرم و تر و خشک آنرا رطوبت کمتر و مائل بیبوست و قوت آن تا هفت سال باقی میماند و گل آن الطف جمیع اجزای آن * افعال و خواص آن مفرح و مقوی ارواح و حرارت غریزی و اعضای رئیسه و حواس و ملین طبع و مسهل مره صفرا و اخلاط محترقه و سودای متولد از خلط سوداوی و تسکین اعراض آنها و امراض سوداویه مطلقا اعضاء الراس و الصدر و انفع اعضا شامیدن آن یا مطبوخات مناسبه جهت سرسام و برسام و مالیخولیا و جنون و نیکوئی حواس و رنگ رخسار و تفریح و رفع خشونت قصبهٔ ریه و سینه و سرفه و ضیق النفس و درد گلو و سینه و شش و خفقان سوداوی و توحش و وسواس و حدت نفس و فزع و خوف و غم و هم و یرقان و سنگ گرده و مثانه و مطبوخ آن با نبات و یا با شکر و یا ماء العسل جهت خشونت سینه و قصبهٔ ریه و سرفه و ضیق النفس و آشامیدن دو درم گل آن با یک درم گل ارمنی و دو درم شکر جهت خفقان و خشونت سینه و سرفه و انعاش حرارت غریزی و قوی و ازالهٔ برنان و تقتیت حصاة و تصفیه رنگ رخسار و ذرور محرق آن در دهان جهت قلاع دهان اطفال و تسکین لهیب و سوزش دهان و سستی لثه و بدستور غیر محرق آن و لیکن از آن ضعیفتر مضر بسرز مصلح آن صندل سفید مقدار شربت از جرم آن از دو درم تا پنج درم در مطبوخ و منقوع از پنج درم تا ده درم و از آب آن تا چهار اوقیه بدل آن ابریشم خام محرق و چهار دانگ آن پوست اترج و بوزن آن ریباس و نصف آن سنبل و ربع آن اسارون گفته اند و چون از آب آن و آب سیب و آب سیب شرابی ترتیب دهند دو مثقال آن تفریح بعد یک رطل شراب کند بدون ازالهٔ عقل و عرق گاوزبان جهت امراض سوداوی و وسواس و خفقان سوداوی مفید و در سائر افعال ضعیفتر از جرم و مطبوخ آنست و بعضی اقوی گفته اند مقدار شربت آن تا چهار اوقیه
* لسان الحمل * بفتح حاء مهمله و میم و لام لغت عربی است و دیسقوریدوس آنرا کسرة الاضلاع و ذو خمسة اضلاع نامند و بفارسی بارتنگ و بترکی باغ بریاغ و لسان الحمل کبیر را بفرنگی بیشاک میسور و صغیر را بیشاک مینور نامند * ماهیت آن از جنس مرماحوز است و دو صنف میباشد کبیر و صغیر کبیر را برگ شبیه بزبان گوسفند و سبز طولانی و اندک عریض و ساق آن بقدر ذرعی و دراکند و مائل بطرف زمین و سرخ رنگ املس و از وسط نبات آن ساقهای باریک بلند رسته بر سر آن و گل آن زرد رنگ و تخم آن مدور و ریزه سیاه رنگ مائل ببنفشی و بیخ آن سست و مزغب و نبا بسطبری انگشتی و صغیر را نیز بدستور الا آنکه برگ این از آن کوچکتر و سرخی ساق کمتر و تخم آن بزرگتر و کبیر اقوی از صغیر و در منافع نیز از آن زیاده و از مطلق آن مراد صغیر است * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و تخم و بیخ آنرا یبوست زیاده از برگ و برودت کمتر و برودت بسر حد تخدیر و یبوست آن بحد لذع نرسیده * افعال و خواص آن مرکب از جوهر مائی و ارضی و از جوهر مائی تبرید مینماید و از جوهر ارضی قبض و آب برگ آن لطیف اعضاء الراس آشامیدن آن حابس نفث الدم و نزف الدم همه اعضای باطنی و رعاف و صرع و سعوط و ضماد آن بر پیش سر و سینه نیز و قطور آن در گوش جهت تسکین وجع آن که از حرارت باشد و مکرر مضمضه

لسان الحمل

نمودن با آب طبیخ بیخ آن ویا مضغ آن و با آب برگ آن جهت درد دندان وقلاع امراض دهان وبثور علسیهٔ آن وتقویت لثهٔ مسترخیه ودامیه و با آب برگ آن جهت رفع قلاع دهان وقطور وطلای آب برگ آن جهت رمد حار مفید وسائیده میشود شیافات چشم درآب آن وداخل ادویهٔ عین کرده میشود اعضاء النفس تخم آن حابس نزف الدم وآشامیدن عدس مطبوخ با برگ آن بدل سلق جهت ربو وآشامیدن عصارهٔ آن جهت دق وسل ونفث الدم وقرحهٔ ریه وربو دموی وصرع اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن عصارهٔ آن مقوی کبد حار وطحال وکرده ومفتح سدهٔ آن ومسکن تشنگی ورفع فساد هضم وقئ الدم ونزف الدم اعضاء باطنی وحرقة البول وسیلان خون بواسیر وحیض وبیخ وبرگ وتخم آن مفتح سدهٔ کبد وکرده ومثانه ودر ادویهٔ مفتحهٔ آنها داخل کرده میشود وجهت قروح امعا وآشامیدن عدس مطبوخ با برگ آن بجای برگ چغندر جهت استسقای حار ومطبوخ آن با نمک وسرکه وعدس جهت اسهال دموی وآشامیدن آب برگ آن یا طلا جهت درد کرده ومثانه وآشامیدن ویا احتقان بتخم ویا عصارهٔ آن جهت قرحهٔ امعا وحبس خون بواسیر وحمول آن جهت هر درد رحم حادث از احتقان آن الحمی گفته اند آشامیدن سه عدد بیخ آن جهت حمی مثلثه وچهار عدد بیخ آن جهت حمی ربع وهمچنین با چهار اوقیه ونیم شراب ممزوج کرده وآشامیدن عصارهٔ آن نیز جهت حمیات حاده نافع السموم ضماد آن با نمک جهت سمیت سگ دیوانه گزیده الجروح والقروح وحرق النار ضماد آن وبدستور ذرور آن جهت تنقیهٔ چرک وتجفیف واندمال قروح خبیثه ومزمنه وجراحات عمیقه وسوختگی آتش ونار فارسی وقروح ساعیه واکله وباطین قیمولیا واسفیداج جهت جمره لجیم وداء الفیل ومنع تزاید وموجب ضمور آن الاورام والبثور محلل اورام حاره ونمله وشری وحمره بحای مهمله که باد سرخ باشد وورم پس گوش وخنازیر وتعلیق بیخ آن برکردن نیز جهت خنازیر مؤثر المضار گویند مضر ریه مصلح آن عسل وعصارهٔ آن مضر طحال ومصلح آن مصطکی مقدار شربت از آب برگ آن از ده مثقال تا نیم رطل بدل آن حماض بستانی وتخم آن در افعال مانند عصارهٔ برگ آن وبورهٔ آن قابض ومغری امعا ورافع زحیر وبروغن بادام ویا روغن گل چرب کرده ویا در آب جوش نمودهٔ آن نیز رافع مغص وحابس نزف الدم اسافل بدن مقدار شربت آن تا سه درم وعرق برگ بارتنگ که مانند گلاب بقرع وانبیق مقطر نموده باشند در تقویت قوت ماسکه بی عدیل ودر همه افعال از عصارهٔ برگ آن ضعیف تر است

لسان السبع

* لسان السبع * بفتح سین مهمله وضم باء موحده وعین مهمله * ماهیت آن نباتی است بقدر دو ذرع وشاخهای آن پراکنده وبرگهای آن طولانی واطراف آن تیز ومشرف مانند دندانهای اره ومجعد وصلب ورنگ آن سبز مائل بزردی وسفیدی وبر سر شاخهای آن قبهای مستدیر وگل آن بنفش وبیخ آن سیاه مربع منبت آن زمینهای سنگریزه وربیعی است * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ آن جهت تفتیت سنگ گرده ومثانه وفرزجهٔ بیخ آن جهت ادرار حیض واخراج جنین نافع است *

لسان العصافیر

* لسان العصافیر * بفتح عین وصاد مهملتین والف وکسر فاء وسکون یاء مثناة تحتانیه وراء مهمله بفارسی زبان گنجشک وبهندی اندرجو وبشیرازی تخم اهرخوانند * ماهیت آن ثمر درختی است از قسم درداروعظیم وبرگ آن شبیه ببرگ بادام وثمر آن در خوشه ودر غلافها وهر یک از هم متفرق ودر هر غلافی یک دانه با ریک طولانی شبیه بزبان گنجشک وظاهر آن اندک تیره رنگ وباطن آن سفید مائل بزردی با تندی وتلخی وقوت آن تا ده سال باقی میماند ودر ملک هند وبنگاله کثیر الوجود ودو نوع میشود یکی تلخ با حدت ودوم شیرین ونبات آن بیشتر در مزرعهٔ برنج بهم میرسد وبلندی نبات آن از برگه

نباتست برنج باریکتر و نازکتر و خشن تر و سبزتر و شبیه ببرگ بید و از آن اندک پهن تر و سر برگها کج و ثمر آن در بیخ شاخ مجتمع و دانهای آن در غلاف های سبز تر شبیه بفلفل و گل آن ریزه و از تلخ آن سفید مائل بزردی و از شیرین آن بنفش و ثمر تلخ آن نیز بعینه مثل شیرین الا آنکه ثمر شیرین آن بالیده تر و رنگ باطن آن بنفش * طبیعت آن در آخر درجه دوم گرم و خشک و در اول ثالث نیز گفته اند و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مسکن ریاح و برگ آن با قیروطی ضماد اعضا لصلب را و آشامیدن ثمر آن مسکن درد پهلو و تهیگاه و جهت خفقان و ضیق النفس و سرفه مزمن و اعیاء النفض آشامیدن آن جهت مغص و درد کمر و رحم و ادرار بول و تفتیت حصاة و تقویت اعضای تناسل و تحریک و زیادتی باه مفید و فرزجه آن با عسل و زعفران بعد از طهر معین بر حمل و مجرب کفته اند المضار مصدع محرورین مصلح آن کشنیز مقدار شربت آن جهت باه بتنهائی تا سه درم و با معینی تا دو درم بدل آن در تقویت باه بوزن آن جوزبوا و نصف آن بهمن سرخ و با تودری سرخ بوزن آن و با مغز کردکان و یا کبابه الجروح و القروح ضماد برگ آن منقی و مدمل و ملحم قروح رطبه الات المفاصل ضماد پوست آن با سرکه جهت کوفتگی عضل نافع *

لسان الكلب

* لسان الكلب * بفتح کاف و سکون لام و باء موحده بلاطینی امره گویند شبیه بکلوره و ببربری تیکوکالنس نامند * ماهیت آن گویند لسان الحمل است و بعضی حماض دانسته اند و بعضی گفته اند نباتی است ساق آن زیاده بر دو ذرع و با شعبهای بسیار و برگ اندا رو باریک و برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ و از آن دراز تر با معمر و بسیار نرم املس و اطراف آن تند و گل آن بنفش و تخم آن باریک و بیخ آن سفید پرشعبه با شعبهای باریک مانند ریسمان و مسکن در رهم و در اول تابستان میروید و منبت آن نزدیک آبها * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آن بقدر یک رطل با عسل رادع صلابت طحال القروح و الجروح ضماد آن ملزق جراحات و جهت التیام زخمهای تازه و گوشت آوردن زخمهای کهنه موثر است *

* فصل اللام مع الصاد المهملة *

لصيقي

* لصيقي * بفتح لام و کسر صاد مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر قاف و یا و آنرا اذان الدب نیز نامند و دینکابن معروف بکاش است * ماهیت آن نباتی است خاردار که بر جامه میچسبد و از آن جهت آنرا لصیقی نامند و ساق آن زیاده بر ذرعی و بسطبری انگشتی و برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ و از آن کوچکتر و ضخیم تر و تخم آن بقدر فندقی و نخودی * طبیعت آن در آخر اول گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل و جالی اعضاء الصدر آشامیدن طبیخ آن با عسل جهت سرفه بارد و خشونت سینه و ضماد آن با روغن گل جهت ضربان ورم معده بغایت نافع و غسول آن سرخ کننده رخسار و مغز و تخم آن مبهی است *

* فصل اللام مع العين المهملة *

لعاب

* لعاب * بضم لام و فتح عین و الف و باء موحده بعربی ریق و بفارسی آب دهان نامند * ماهیت آن معروف است * افعال و خواص آن جالی خصوص لعاب دهان صائم یعنی شخص ناشتا و چون آب دهان صائم را بعقرب و کسی که از دست کرم متاذی باشد ریزند تسکین دهد و کرم آنرا بکشد و برآورد و طلای آن محلل خون مرده و جالی بهق و کلف و قوبای اطفال را نافع و چون در دهن مار اندازند آنرا بکشد *

لعبة بربرية

* لعبت بربري * بضم لام و سکون عین و فتح باء موحده و تاء مثناة فوقانیه و فتح دو باء موحده در میان هر دو راء مهمله و در آخر یاء نسبت * ماهیت آن بیخی است شبیه بسورنجان و با رنگتر از آن و مانند سر دستان و طعم آن تلخ و تند و در مصر معروف بتربدی است و از نواح افریقیه آورند و با معدان مغشوش بسورنجان مینمایند و بعضی سورنجان را باین نام خوانند

و اشتباه است * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل ریاح و قاطع بلغم و مقوی حرارت غریزی اعضاء الصدر و النفض آشامیدن آن جهت قطع بلغم سینه و تحلیل ریاح معده و بواسیر و ادرار خون حیض و بواسیر و اوجاع صدر و امثال آن نافع السموم رازی جهت سم افعی و سموم سائره و هوام بغایت نافع دانسته و مداومت آن باعث سرخی رنگ رخسار مقدار شربت آن دو درم که در سویق بسیار جوش دهند تا رفع غائلهٔ حدت آن گردد مضار اکثار آن مورث امراض حاره و صداع مصلح آن کشنیز بدل آن بوزن آن مغز کودکان است و چون اطفال و یا غیر ایشان بغلطی بخورند قی و اسهال آورد تا بحدیکه سرخی چشم و حالتی مانند مستان احداث نماید و اگر زن باشد اختناق رحم و هلاک سازد تدبیر آن قی نمودن بروغن و عسل و بعد از ان انیسون خوردن است *

* لعل * بفتح لام و سکون عین و لام گفته اند معرب از لال هندی است * ماهیت آن از احجار جدیده است که تازه اطلاع بدان بهم رسیده و در کتب احجار قدیمه ذکر آن نیست و مؤلف منافع الاحجار و لباب الصناعه تصریح نموده اند که از سی صد سال متجاوز است که سالی بسبب زلزلهٔ عظیمی کوه بدخشان منهدم گردید و لعل ظاهر گشت و از جنس یاقوت است و رنگ آن از رنگ یاقوت در سرخی کمتر و اندک مائل به بنفشی و ارغوانی و از یاقوت نرم تر و معدن آن بدخشان از مملکت توران و در دکهن نیز بهم میرسد و بدخشانی بهتر و سرخی آن غالب و صلب تر از دکهنی و دکهنی نرم تر و اندک تیره تر و وافرتر از بدخشانی و کم بهاتر و بالجمله قسمی از اقسام یاقوت است که باختلاف مکان بدین نحو متکون میگردد و یاقوت در حرف الیاء مع الالف ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد * طبیعت آن در گرمی و سردی معتدل مائل بحرارت و در دوم خشک * افعال و خواص آن در تفریح دل و اعصاب و قوت باصره قویتر از یاقوت و حابس نزف الدم و بواسیر و در جمیع علل سوداوی قوی التاثیر مقدار شربت آن از یک قیراط تا یک دانگ و بعضی تا نیم دانگ گفته اند *

* فصل اللام مع الفاء *

* لفاح * بضم لام و فتح فا و الف و حاء مهمله لغت عربی است بفارسی شابیزک و مغد نیز نامند و مغد اسم بادنجان است * ماهیت آن ثمر یبروج بری است و بیخ لفاح عبارت از یبروج سریانی است و در حرف الیاء ان شاء الله تعالی مذکور خواهد شد و نر و ماده میباشد و قسم ماده آنرا برگ عریض و مفروش بر روی زمین و شبیه ببرگ کاهو و از ان کوچکتر و مائل بسیاهی و ثقیل الرائحه و گل آن سفید و ثمر آن از زیتون بزرگتر و زرد و بسیار رخص و بعد از رسیدن با عطریت و مائل بشیرینی میگردد و آنرا لفاح الجن نامند و تخم آن شبیه به تخم سیب و بیخ آن دو سه عدد متصل بهم ظاهر آن سیاه و باطن آن سفید و پوست بیخ آن سطبر و مائل بسیاهی و در شکل شبیه بصورت انسان و بی موی یعنی لیفهای شبیه بموی که در یبروج میباشد در ین نیست و قسم نر آنرا برگ املس و مانند برگ چغندر و ثمر آن بقدر خیار و زرد و بیخ آن در سطبری متوسط و صنفی از ان را منبت مقابر و مواضع سایه دار و برگ آن کم عریض و در طول بقدر شبری و مائل بسفیدی و بی ساق و بی گل و ثمر و بیخ آن دراز و بسطبری ابهامی و سفید و این قویترین اقسام است و قوت آن تا چهار سال باقی میماند و قویترین اجزای آن پوست بیخ و عصاره و آب سائل از انست * طبیعت آن در آخر سوم سرد و خشک و گویند خالی از اندک حرارت نیست و ثمر آن سرد و تر و آنچه در جوف بیخ آنست عدیم القوت * افعال و خواص آن مخدر و مجفف و مسکن ضربان مواد حاده و غلیان خون و صفرا و قابض و مسکر و منوم و مسمن بدن اعضاء الراس طلای آن جهت درد سر و بوئیدن آن منوم و صداع حار را نافع و مضمضه بطبیخ آن جهت درد دندان اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن شش قیراط از پوست بیخ آن با آب و عسل جهت رفع بیخوابی و خفقان حار و

وادرار اعماله موت وحرقة البول نافع وبلغمى بلغم ومرة سودا است وكيا ده آن مدربول وحمول تخم آن با كبريت قاطع حيض اعضاء المفاصل ضماد پوست بيخ آن با آرد جو جهت درد مفاصل حار الا ورام وا لبحور طلاى آن محلل اورام حاره وبا سركه جهت حمره وضماد برگ آن با آرد جو جهت اورام حاره وبرش الزينة طلاى شيرآن جهت كلف ونمش وآشاميدن نيم درم از تخم آن بغايت سرخ كنند ه ريشها ومانند سرخي كه از حمام بسيار گرم بهم ميرسد وطلاى پوست بيخ آن مولد قمل در هر روغنيكه باشد السموم طلاى پوست بيخ آن با عسل در روغن زيتون جهت گزيدن هوام وبد ستور تخم آن و برگ كوچك آن ناد زهر عنب الثعلب سمي قتال مقدار شربت آن از سه قيراط تانيم درهم ودر درهم آن كشنده است باختلال عقل وسبات وغشيان مصلح آن قى كردن بروغن وعسل وبعد ازان عسل وسدا ب بري وخردل وانيسون خوردن وبعضى گفته اند آب سرد نوشيدن المضار اكثار بوئيدن آن محدث سكته خصوص انچه برگ آن سفيد باشد مصلح آن برموم بوئيدن وتخم خشخاش وبوزن آن جوز القي نيز گفته اند وآشاميدن تخم سه عدد آن بارازيانه وشكر سكر با تفريح آورد وبيغا يله است

* لغش * بفتح لام وفارشين معجمه * ماهيت آن درختي است عظيم منبت آن نواح شام در هنگام ترى وسبزى زود مشتعل ميگردد ودر خشكى ديرآتش دران تاثير مينمايد وابن ابي خالد گويد مراد از قول حق سبحانه تعالى در قران مجيد ومن الشجر الاخضر نارا آن درخت است * افعال وخواص آن طلاى برگ خشك مسحوق آن رافع برص وبهق وعصارهٔ تازهٔ آن رافع قوبا است حكيم مير محمد مؤمن نوشته كه انطاكى گويد كه آن چوب صنوبر است

فصل اللام مع القاف

* لق لق * بفتح دو لام ودو قاف معرب لك لك فارسى است * ماهيت آن از جمله طيور معروفه است كبير الجثه كه در اوائل ربيع مى آيد وگاه متوطن ميگردد واز جائى خود نقل نمي نمايد واز خار خانه ميسازد براى محافظت بچهاى خود از مار زيراكه مار دشمن بچهٔ آنست وآن نيز بسبب حرارت ويبوست مزاج خود مار را مى باعدو با آن ضرر نميرساند وگوشت آن بد بواست براى بودن خوراك آن حشرات وخبائث * طبيعت آن در آخر سوم گرم وخشك * افعال وخواص آن اعضاء الراس وغيرها خوردن گوشت آن جهت فالج ولقوه وخدر ورياح غليظه وبرودت مستحكمه در اعضا وضعف باه وسموم منهوشه وگوشت بچهٔ آن بهتر از بزرگ آن مضر محرورين مصلح آن روغن كنجد وطبخ آن با سركه وكرفس وگشنيز بسيار روزست شوربا وبا روغن بادام وشراب بران نيا شامند وبيضهٔ آن در جميع افعال قويتر از گوشت آن وزهرهٔ آن رافع شبكورى است اكتحالا وخون آن جالي وجهت ازالهٔ بهق ووضح نافع طلاى آن با سركه وسركين آن جالي بهق وكلف وآثار جلد وبا بيضهٔ آن سياه كنندهٔ موى ورافع صرع است

فصل اللام مع الكاف

* لك * بضم لام وكاف وبفتح كاف نيز آمده بفارسي لاك وبهندى لاكهه نخعاى ما بامند * ماهيت آن صمغ نباتي است كه در مملكت هند وبنگاله بهم ميرسد واز سرشاخهاى بعضى اشجار برمى آيد ومنعقد ميگردد وسرخ رنگ شبيه بتوت سرخ وبعضي حبهاى آن قابض رسوئى وبارنج ميباشد واين را لاك خام وبهندى لاكهه جهورى نامند واز درخت سدر كه بفارسي كنار نامند ودرخت پيپول وبر وغير اينها بعمل مى آيد وانچه از درخت كنار بعمل ميآيد بهتر است واز طبخ لك خام در آب واخذ آب آن انواع رنگهاى سرخ بعمل مي آيد ومربك رانامي وانچه از آب مطبوخ آن با نعماد بعمل مي آورند بهندى گلال بكاف عجمي نامند وانچه آب آنرا در پنبه گرفته اقراص نازك ساخته خشك مينمايند بفارسي ... وبهندى انناومها ورانيز گويند وثفل لاك مطبوخ آب گرفته را ورقهاى نازك ميسازند وآنرا بهندى چپرا ... زى دوس مينامند وبهترين آن ومستعمل

در طب سرخ شفاف صافي تازه خام غير مطبوخ مغسول آن است زيراكه مغسول آن در بعضي موارد بهتر از غير مغسول است
وبهترين جرم مطبوخ آن نيز سرخ وشفاف صافي تازه آن است واين در غير طب مستعمل وقوت آن تا ده سال باقي مي ماند
* طبيعت آن در دوم گرم ودر سوم خشك ودراول گرم ودر دوم خشك نيز گفته اند ومغسول آن الطف وغير مغسول آن
اقوى * افعال وخواص آن جالي ومحلل ومنقي اخلاط وحابس اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض آشاميدن
آن جهت فالج ونفث الدم وسرفه وربو وخفقان وتقويت معده وجگر واحشا وتفتيح سده كبد وطحال واستسقاي لحمي وزقي
ويرقان وضعف گرده وساير اعضا وتنقيه اخلاط بارده ووجع كبد وتحليل اورام باطنيه نافع وآشاميدن يكدانگ تا دودانگ مغسول
آن با شير بز تازه دوشيده بقدر نيم مثقال جهت حبس نفث الدم مجرب مضر سپرز مصلح آن مصطكي مقدار شربت آن تا يكمثقال
بدل آن در تفتيح دوثلث آن ريوند ونيم وزن آن اسارون وربع آن طباشير الخواص لاغر كنند بدن است بالخاصيت وچون
هر روز يكدانگ آنرا با سركه بنوشند تا مدت سي روز يا چهل روز بغايت بدن را لاغر كند وچيزي ديگر بدان نرسد وهمچنين چون
سه چهار مثقال آنرا با سركه در سه چهار روز بنوشند وچون اشنان سبز را يك شبانروز بخيسانند پس لك خام صافي اضافه نموده
با آتش ملايم بجوشانند تا دردي وصافي آن از هم جدا شوند وآب اشنان سرخ درخشنده گردد پس لطيف صافي آنرا جدا
كرده با صمغ عربي جمع ومنعقد نمايند واين را بهندي كلالي نامند ودر نوشتن ونقاشي بهتر از رنگ شنجرف وثقل آنرا زرگر
زرگري وزرگران در لحيم واستحكام چيزها مستعمل دارند ودر غايت قبض است آشاميدن آن در قطع حيض از مجربات وطريق
غسل آنست كه بگيرند لك خالص از چوب وخاشاك صافي خام را ودرهاون نرم بكوبند وآبيكه ريوند چيني وبيخ اذخر در آن
جوشانيده باشند اندك اندك بر آن بريزند وباهستگي بمالند تا يكسان گردد پس در پارچه حريري بريزند وبمالند وآنچه در آن
بماند با زبد ستور يا آب منكور بسايند واز حرير بگذرانند وهمچنين تا ديگر چيزي از لك نماند پس آن آبها مخلوط بلطيف لك را
بگذارند تا ته نشين گردد آب بالاي آنرا بريزند وخشك نموده سوده بكار برند وليزه ستور غسل آن در مقدمه مذكور شد ودر
قرابادين كبير نيز ودواء اللك نسخ متعدده وسفوفات واقراص آن نيز ذكر يافته بدانكه رنگ آن مخصوص با بريشم وپشم است
بخلاف غير آن وليكن با بد ابريشم وپشم را اولا در مطبوخ آن با طرطير كه صاف كرده باشد يك شب بآتش ملايم بجوشانند وطرطير
بايد كه پنج جزو وازلك صد جزو باشد وبدون طرطير تاثير ندارد ورنگ آن خوب نمي شود * * فصل اللام مع النون *
* لنجيطس * بفتح لام وسكون نون وكسر جيم وسكون ياء مثناة تحتانيه وضم طا وسين مهملتين لغت يوناني است ودر شام منسم
نامند * ماهيت آن نباتي است ودو صنف ميباشد بستاني وصحرائي بستاني را برگ عريض ترا زبرگ كندنا ومنحني بطرف
اسفل وسرخ برنگ خون وبيشتر برگهاي آن از بيخ آن ميرويد وكمتر برساق آن وساق آن بقدر دو شبر وبر سر آن گلي سياه شبيه
بقلنسوه ودر آن صورتي شبيه برنگ دهان باز كرده ودر جانب سر آن بوكي مثلث الزاويه وبيخ آن شبيه بزردك منبت آن اماكن
خشنه وجاهاي نمناك وصنف صحرائي را برگ مانند اسقولوقندريون واز آن خشن تر وتشريف آن بزرگتر * طبيعت آن گرم
وخشك وخشكي آن زياده بر گرمي * افعال وخواص بستاني آن آشاميدن بيخ آن مدر بول مقدار شربت از جرم آن يك
مثقال واز طبيخ آن دو اوقيه وآشاميدن خشك صحرائي آن با شراب ويا با سركه جهت سپرز مقدار شربت آن تا دو درم الجروح
والقروح ضماد تازه صحرائي آن مانع زيادتي جراحات وباعث تنقيه والتيام آنها است * فصل اللام مع الواو *
* لوبيا * بضم لام وسكون واو وكسر باء موحده وفتح ياء مثناة تحتانيه لغت هندي است وبيوناني سيلهين وبقبطي ماميرا

و درهندی لوبیا و بعربی ... و بفارسی نیز مشهور بلوبیا است و آنرا لوبیا و نامردان نیز گویند # ماهیت آن حبی است از
حبوب ماکوله مشهوره و در اکثر بلاد بهم میرسد و نبات آن شبیه بنبات کمیر و بعضی ایستاده و اکثر مفروش بر زمین و بر هرجا در
نمود می پیچد و برگ آن از برگ باقلا سبزتر و املس و گل آن ریزه و بنفش و ثمر آن در غلافی شبیه بغلاف باقلا و از آن باریکتر
و دانهٔ آن از دانهٔ باقلا کوچکتر و شبیه بگرده حیوان کوچکی و در ماه نیسان میکارند و در حزیران میرسد و دانهٔ آن بعضی سفید
با نقطه سیاهی در میان و بعضی سرخ و بعضی سیاه و نیز تازهٔ نارس آنرا مغز و غلاف ریزه ریزه بریده با گوشت پخته میخورند
لذیذ میشود و رسیدهٔ آنرا بی غلاف و سرخ آنرا چون مکرر در آب جوش دهند و آب آن را تبدیل نمایند سفید میگردد و قوت آن
تا دو سال باقی میماند و از باقلا بهتر و نفخ آن کمتر و از نخود زبون تر و نفاخ تر و سریع الخروج تر از ماش اگر آنرا عادی نباید

طبیعت سرخ آن در آخر اول گرم و در دوم تر و سفید آن معتدل در حرارت و برودت و گفته اند سفید آن در اول گرم و
در رطوبت و یبوست معتدل و سرخ آن گرم و تر # افعال و خواص آن با قوت جلا و تحلیل و ادرار و ادرار پوست آن
زیاده از لب آن اغذاء الصدر و الغذاء و اخفض نفاخ و بطی الهضم و مولد خلط خام خصوص سفید آن و ملین سینه و ریه و معین
برقی و مولد منی و شیر و محرک باه و مسمن بدن و مدر بول و حیض خصوص آشامیدن آب مطبوخ سرخ آن با قلیلی قند و روغن
بادام و منقی نفاس و مخرج جنین و جلوس در آب مطبوخ سرخ آن مکرر نیز منقی نفاس و مخرج جنین زنده و مرده و مشیمه
و جهت درد گرده نیز نافع و اکثار آن باعث دیدن خوابهای ردی مشوش مصلح مضار غذائی آن زنجبیل و خردل و آبکامه و زیره
و نمک و زیت و صعتر و فلفل و سعتر و طبخ آن با گوشت نیز مصلح آن است فی الجمله و معدی است با غذیه و مصلح آن بهتر از
دارچینی و سکنجبین و آبکامه و خردل و سداب چیزی نیست و خوردن آن با خلاف بسیار مضر مگر آنکه نرم و نارک و خوب
طبخ یافته باشد با ادویهٔ مذکوره #

لوز # بفتح لام و سکون واو و زای معجمه بفارسی بادام بترکی اکل الله ذامند # ماهیت آن ثمری است بری و بستانی و
کوهی میباشد و هر واحد شیرینی و تلخی دارد شیرین را لوز الحلو و بفارسی بادام شیرین نامند درخت آن بقدر درخت انار و رنگ
و پوست آن مائل بسرخی و تیرگی و گل آن سفید و در میان آن ریزهای زرد رنگ و برگ آن پهن ... درخت بستانی
آن بعد از غرس در سال سوم و چهارم ثمر میآورد و در مدتی میماند و ثمر آنرا سه پوست میباشد ... که بعضی از هم امتیاز
نیافته اند طعم آن عفص پس میل بترشی مینماید و چغالهٔ آن ترش و نارس و لذیذ خصوص با اندکی نمک و هرچند نارس تر و
خام تر باشد ترش تر و لذیذتر میباشد پس میل به بستن مغز و پوست و خشونت مینماید و پوستهای آن خشبی و صلب
گشته تفه میکردند و مغز آن چرب و شیرین و در این هنگام مغز تازهٔ آن نارک و لذیذ میباشد و چون بکمال رسید و خشک گشت
مغز آن ... و از آن روغن اخذ مینمایند و خام و بریان کرده مغز مقشر و غیر مقشر را میخورند و انواع حلوات از آن
ترتیب میدهند و نیز مغز مقشر آنرا با گلهای خوشبو مانند گل بنفشه و گل سرخ که در داخل باشد و ... و امثال اینها هرگاه
که خواهند پرورده مینمایند و روغن از آن اخذ میکنند عند الحاجت و روغن آن بوی همان گل میباشد و از آن نقل و
حلویات میسازند و با همان قسم میخورند حاصل هرچه که خواهند همه خوشبو و لذیذ و معطر میباشد و پوست بیرونی آن خشبی
و اول نارک میباشد که بعد از خشک شدن اگر خود نخود و نابسودن ... و پوست وسطی آن صلب
سفید رنگ و پوست سوم متصل بمغز آن اندک سرخ تیره و با عفوصت و تفوحت و بعض انواع بادام که پوست آن رقیق نارک

میباشد که بدست شکسته وجدا میگردد که آنرا بادام کاغذی مینامند مغز آن لطیفتر ولذیذتر و شیرین‌تر از نوع صلب آن و روغن وجلای این نوع را پوست صلب‌تر و دهنیت مغز کمتر و در لطافت و حلاوت نیز ضعیفتر از بستانی است و بهترین آن لوز تازهٔ پوست تنک بزرگ مغز چرب است * طبیعت آن در اول گرم و تر و معتدل نیز گفته‌اند * افعال وخواص آن مفتح و حافظ قوتها اعضاء الراس والصدر و حافظ جوهر دماغ خصوص با نبات و جالی اعضای باطنی و مقوی باصره و ملین طبع و حلق و موافق سینه و شیرهٔ آن با شکر جهت سرفه و خشونت سینه و حنجره و ربو و ذات الجنب و حبس نفث الدم و با نصف آن زاج جهت قطع سرفه از مجربات و سنون پوست صلب سفید آن که سوخته باشند و بسرحد رماد یت نرسیده باشد جهت تقویت لثه و دندان و جلای آن اعضاء الغذاء و النفض ملین اعضای باطنی و بطن بسبب جلائی که دارد و جهت قرحهٔ امعا و مثانه و زحیر حادث از رطوبت معده و مولد منی و مسکن حدت آن و حدت بول و مسمن بدن و با شکر کثیر الغذاء و ملین طبع و مفتح و با انجیر نیز ملین و جهت قولنج نافع و بادام مطحون ثقیل بر معده و بطئ النزول از آن و رهشی سریع النزول تر از آن و بادام مربا در تعذیه و فربه نمودن بدن بهتر و در اصلاح کرده قوی الاثر و بوداده آن مقوی معده و قابض و رافع ترهل و سستی آن و مقوی باه و زیاده کنندهٔ منی و لعق نمودن مقدار یک جوزه معتدل از آن با عسل جهت درد جگر و سرفه و تحلیل ریاح خصوص ریاح کرده و ثمر تازه نارس آن که چغاله نامند با پوست مقوی بن دندان و مسکن حرارت دهان بسبب برودت و یبوست پوست آن السموم خوردن آن با انجیر جهت گزیدگی سگ دیوانه شرباً و ضماداً و شکوفهٔ آن محرک باه مردان و قاطع باه زنان المضار ثقیل و بطئ الهضم در معدهٔ بارد رطب و مضر احشا مصلح آن مصطکی و مهیج صدرا مصلح آن شکر و بادام متکرج و فاسد موجب کرب و سقوط اشتها و غثیان و غشی مصلح آن قی نمودن و ربوب حامضه بعد از آن آشامیدن و روغن آن را طبیعت معتدل در گرمی و سردی و بغایت مرطب دماغ خصوص تازهٔ آن * افعال وخواص آن اعضاء الراس والصدر و الغذاء مرطب دماغ و موافق تشنج یبسی و ورم و سرسام و ذات الجنب و رافع سهر و منوم شرباً و تمریخاً مکررا و آشامیدن آن با کثیرا و شکر جهت سرفهٔ خشک و تصفیهٔ آواز و قصبهٔ ریه و تلیین امعا و رفع ضرر ادویهٔ مسهله مطلقا و حبوب حاره شرباً و چرب نمودن آنها بدان و با آب گرم و لعبه و اشیای مناسبه نیز جهت زحیر و مغص و تلیین امعا و رفع قولنج و عسر البول و اعانت بر اخراج حصاة خصوصا با حجر الیهود سوده با آب گرم مقدار شربت آن تا نه مثقال الاعضاء المفاصل دوام تدهین مهرهای پشت بدان جهت نقرس و رفع خمیدگی پیران و غرغرهٔ آن با آب گرم جهت خشونت حلق مو ذر مضر احشای ضعیفه مصلح آن مصطکی و برگ تازهٔ آن مسهل و مسقط گرم معده و خشک آن قابض و رافع اسهال است

لوز المر

* لوز المر * بضم میم و راء مهملهٔ مشدده بفارسی بادام تلخ نامند * ماهیت آن مانند لوز الحلو است الا آنکه مغز آن تلخ و بهترین آن سبز تازهٔ بزرگ دانهٔ چرب آنست * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در آخر اول خشک و در دوم نیز گرم و خشک گفته‌اند * افعال وخواص آن محلل و جالی و ملطف و مفتح و ازالهٔ اخلاط غلیظه بیعدیل ضماد آن با سرکه جهت درد سر و اکتحال آن جهت تقویت باصره اعضاء الصدر و الغذاء و النفض جهت ربو و سرفه و ورم سینه و ریه نافع خصوصا با نشاسته و با نعناع جهت وجع کرده و با عسل جهت تفتیح سدهٔ کبد و طحال و امراض کبد و یرقان و طحال و با ماء العسل جهت قولنج و با میفختج جهت عالی کرده و تفتیت حصاة و ادرار بول و رفع عسر آن و وجع رحم و اغتسال سر بدان جهت خراز و قتل شپش و فرزجهٔ آن مدر حیض الجروح والقروح والاورام والبثور ضماد آن با سرکه و با شراب جهت زخمهای کهنه و ساعیه و بثور

وطلاء آن با زرنیخ جهت داء الثعلب وحزاز وقوبا وبهق وکلف وآثار صورت و با شراب و عسل جهت نهش هوام و لسع العقرب و جرب وحکه و شری و طلای آن جالی کلف و آثار صورت و با شراب و عسل جهت لسعه السموم

ضماد آن جهت گزیدن سگ دیوانه مفید مضر امعا مصلح آن شکر و نبات و با دام شیرین و خشخاش و بیخ آنرا ضماد اجهت جمیع

دردها مفید و ریشهٔ درخت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جالی و محلل و ضماد آن با روغن گل جهت درد سر بارد

و کلف و آشامیدن طبیخ آن جهت تنقیهٔ طحال و کلیه و رفع قولنج و اخراج کرم معده و ضماد خاکستر آن جهت سوختگی آتش مفید

و طلای برگ مطبوخ آن با شراب جهت حزاز و بعد ید ارسطو گوید چون پنج درم با دام تلخ را کوبیده ناشتا تناول نمایند

از شراب مست نگردند و روغن بادام تلخ جالی و محلل و مجفف * طبیعت آن در اول دوم گرم و مائل برطوبت * افعال و خواص

آن مسهل اخلاط لزجهٔ چسبنده و سود او به در نواح معده و با ادویه مناسبه جهت ربو و ورم سپرز و درد گرده و عسر البول

و رفع قولنج و اختناق رحم و ادرار و انقلاب آن و اخراج حصاة و جنین و تقطور آن جهت درد گوش و دوی و طنین و کشتن کرم آن

و حمول آن مخرج جنین و مشیمه الزینة طلای آن جهت رفع آثار رخسار و کلف و چین گونه و شقاق عارض از سرما الجروح

والقروح طلای آن با شراب جهت قروح رطبه و سپرز و حزاز نافع مقدار شربت آن تا چهار مثقال و صمغ درخت بادام

شیرین و تلخ نائب مناب صمغ عربی است و بادام نمک پرورده بریان مصلح و معدل نفس است و بزدگرسنگی کاذب و باعث

بطوء سکر و منعی سنه و مدر بول و مسهل بطن و مورث تخمه و مصلح آن شکر و مثلث و لوزینه و لوز جبلی درخت آن هر دو

از درخت لوز بسیار کوچک و برگ آن ریزه و گل آن مائل بسرخی و با عطریت و ثمر آن کوچک و با تلخی و شاخ بسیار

و غیر جلوز است * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن جهت تقویت معده و رفع رطوبات و باه

و امراض بارده آن و قی و اسهال نافع مقدار شربت آن تا سه درم و از گل آن تا دو درم

* لوز البربر * بفتح دو باء موحده و دو راء مهملهٔ ساکنه * ماهیت آن قسمی از لوز بری است شبیه بحب الصنوبر

و بزرگتر از آن و زرد رنگ و در جوانب آن شعبها انکه بعضی آن برسمانند * طبیعت آن گرم و ... روغن

آنرا زیت السودان نامند و مذکور شد در حرف الزاء مع الیاء المثناة التحتانیه

* لوسیماخیوس * بضم لام و سکون واو و کسر سین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح میم و الف و کسر خاء معجمه و ضم

یاء مثناة تحتانیه و سکون واو و سین مهمله لغت یونانی است بمعنی شبیه الذهب و نزد اهل اندلس بحشیش الذهبی و خوصه

مصعر خوصه و لخوخ الماء و عود الربیع نیز دهند و چوراو راج ما کویند و نامند * ماهیت آن نوعی از سراج القطرب است

و آن نباتی است قریب یک ذرعی و بی ساق و شاخهای آن با رنگ و گرهها و در هر گرهی برگها رسته شبیه ببرگ بید و طعم

آن با اندک قبضی و گل آن سرخ مائل بزردی طلائی رنگ منبت آن آبهای ایستاده و بی را و مستعمل برگ و عصارهٔ آن

* طبیعت آن در آخر دوم سرد و خشک و انطاکی گرم و خشک در دوم دانسته * افعال و خواص آن مانع رعاف و نزف الدم

همهٔ اعضا و فرزجهٔ برگ آن قاطع سیلان حیض و حقنهٔ آن جهت قرحهٔ امعا و ضماد آن جهت التیام جراحات و تحلیل اورام

و باحنا جهت دراز کردن موی و بخور آن گریزانندهٔ هوام و رفع موش مجرب دانسته اند مضر ریه مصلح آن عناب مقدار

شربت از آب آن نیم مثقال و از برگ آن یک مثقال است *

* لوقیمالبطوس * بضم لام و سکون واو و رفع عین مهمله و کسر جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر دال مهمله و سکون یاء مثناة

تحتانیه و ضم ثاء مهمله و سکون واو و سین مهمله * ماهیت آن ابن تلمید و ابن احمد گفته اند گیاهی است برگ آن شبیه

آن حاکب صدف باشد مروارید خوب در انجا می شود و هر چند سنک لاخ تر باشد بهتر می شود و آنچه مشهور است که مروارید از آب باران نیسان است که در حین باریدن صدف ها بالای آب می آیند و دهن کشاده قطرات باران را در جوف میگیرند و مروارید میکردد اصلی ندارد بلکه آنچه بتحقیق پیوسته بنحوی است که بیان شد و بتفصیل در قرابادین کبیر مذکور کشت * طبیعت آن در آخر دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن مفرح و ملطف و مقوی اعضای باطنی و قوی و ارواح و در تفریح قوی تر از ذهب و غوص کننده در تمام اجزای بدن اعضاء الراس والصدر والغذاء آشامیدن سائیده آن حابس نفث الدم و نزف الدم و وسواس و جنون و بد بوی دهان و ربو و انواع خفقان و خوف و حزن و فزع سوداوی و امراض قلب و ضعف معده حار و کبد و کرده و مفتح سدد و مفتت حصاة و دافع یرقان و حرقة البول و حابس اسهال دموی و مراری و خون بواسیر و حیض و سعوط با آب محلول آن جهت صداع حادث از انتشار احداب عین در مرتبهٔ اول و اکتحال آن جهت رمد و سلاق و ظلمت بصر و بیاض و سبل و کمنه و قرحهٔ آن مفید و محلول آن رافع بیاض چشم و مقوی و حافظ صحت و سنون آن مقوی لثه و پاک کنندهٔ چرک دندان و فرزجهٔ آن در منع حمل مجرب دانسته اند الزینة طلای غیر محلول آن جالی کلف و بهق و رافع آثار جدام و غیرها و محلول آن رافع برص بقول ارسطو القروح والجروح ذرور آن قاطع سیلان خون اعضای ظاهری و قروح والتیام دهندهٔ آنها السموم آشامیدن و طلا نمودن آن دافع سموم مشروبه و ملدوعه الخواص تعلق آن مقوی دل و در دهان نگاه داشتن آن جهت جذام و در رفع غم و ضعف دل موثر مضر مثانه بقولی مصلح آن بسد مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن صدف سفید است و از چربی و بوی بد و چرک و دود بد رنگ و زبون میکردد و شستن آن در آب برنج مطبوخ که اندک کرم باشد نه بسیار زیرا که بسیار کرم آنرا فاسد میکرداند و مالیدن آرد برنج تر کرده بدان نیز صاف کنندهٔ آنست و خورانیدن درست آن بکبوتر و یا مرغ و بعد از اندک زمانی آنرا ذبح کردن و از شکم آن برآوردن نیز باعث تصفیهٔ آنست و گفته اند در جوف آن کرم میباشد و کرم دار آن زبون و علامت آن آنست که نسبت بمرواریدهای دیگر ملمس آن کرم میباشد و گفته اند در دو ظرف روز یعنی صبح و شام رنگ آن متغیر میکردد و دستور احراق و حل و جوارش و حب و خمیره و دهن و سفوف و اقراص و مفرح و معجون آن در قرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد و بالجمله طریق حل آن آنست که سائیده در شیشه کنند و در آن آب اترج ریزند که آنرا خوب بپوشد و سر شیشه را بسته در ظرفی که در آن سرکه باشد معلق بیاویزند و آن ظرف را در سرکین اسپ دفن کنند تا چهار ده روز بعد برآورند حل شده خواهد بود بعضی گفته اند احتیاج بآویختن در ظرف سرکه نیست همین در سرکین دفن نمودن کافی است

* فصل اللام مع الهاء *

* لهولوقوغرا قیس * بکسر لام و ضم ها و سکون واو و ضم لام و سکون واو و ضم قاف و سکون واو و فتح غین معجمه و راء مهمله و الف و کسر قاف و سکون یاء مثناة تحتانیه و سین مهمله * ماهیت آن شجر مصری است که گازران استعمال مینمایند در غسل ثیاب و در آب زود نرم میکردد * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص آن مجفف بی لذع و قابض دماغ و مانع سیلان مواد آشامیدن آن جهت نفث الدم و نزف الدم و اسهال و درد مثانه و ضماد آن جهت جراحات تازه و کهنه نافع است

* فصل اللام مع الیاء المثناة التحتانیة *

* لیثانولس * بکسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح ثاء مثلثه و الف و ضم نون و سکون واو و ضم لام و سین مهمله * ماهیت آن مالیقی کفته نباتی است و اصناف بسیار دارد و آنها را کندریات نامند برای آنکه رائحهٔ بیخ آنها شبیه بکندر است و از

انواع کلوخ است وبرگ آن مستدیر وطعم آن شبیه بزرازیانه وبااندک حدت وصنفی را اهل اندلس بربطور وبعضی اشتر وبعضی عسالیج نامند آنرا جهت آنکه عسالیج در رخامی ونازکی در ایام ربیع میخورند وبااندک تیزی ولذت است وصنفی بی ساق وبی ثمر وصنفی با ساق وثمر وبیخ آن همه دراز وشبیه بکندر ونوعی از آن که در ساحل دریا میشود گل آن سفید وتخم آن مانند تخم رازیانه است وجالینوس در ما بعد گفته آن سه نوع است یکی بی ثمر ودو نوع دیگر با ثمر ودر قوت همه شبیه بهم *طبیعت آن گرم وخشک *افعال وخواص آن محلل وملین وجالی العین عصارهٔ نبات وبیخ آن با عسل جالی ظلمت بصر حادث از رطوبت غلیظ وباعث حدت آن اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض آشامیدن نوعی را که بروس وسما نیون نامند جهت یرقان وبا سرکه جهت مغص وادرار بول وحیض وبد ستور آشامیدن گل آن وآشامیدن آن با فلفل وشراب جهت اوجاع سینه ویرقان الاورام والبثور وضماد آن محلل اورام حارهٔ عارض در مقعده وبوا سیر وآملهٔ را واورام ضمرة النفسج واورام بلغمیه وشدخ عضل واطراف ان وبا سرکه جالی بهق القروح والجروح وضماد خشک آن با عسل حابس خون جراحات وقروح وجعف ومدمل انواع آنها وبا آرد شیلم وسرکه جهت شدخ عضل واطراف آن السموم با سرکه جهت نهش هوام وبا زیت مدر عرق است

*لیف *بکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وفا لغت عربی است *ماهیت آن غشاره وپرده است بافته شده از خیوط وتارهای خشبی که محیط بسر نخل ومغز آن واطراف طلع وثمر نارجیل ومقل ودوفل وامثال اینها میباشد وبهترین آن لیف نخل ونارجیل است وزبون ترین آن لیف مقل واز مطلق آن مراد لیف نخل است *طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک *افعال وخواص آن بسیار خشک وجالی اعضاء العین والفم اکتحال خاکستر محرق آن جالی وجلای بیاض رقیق وغلیظ آن با مداومت بران وسنون آن مستحکم کنندهٔ لثه ودندان وپاک کنندهٔ چرک وسفید کنندهٔ آن وفرش ولباس آن جهت استسقا وترهل وسستی واورام وطلای خاکستر آن جهت برص وبهق وجرب وحکه وحمول آن وآشامیدن آن جهت تفتیت واخراج حصاة واز مقل جهت تسکین بواسیر نافع است

*لیف البحر *ماهیت آن نبتی است شبیه بسعد وبزرگتر از آن ورنگ ظاهر وباطن آن سیاه واغبر وبرگ آن شبیه ببرگ سر بش وخنثی وبیخ آن ریشهای باریک سیاه بهم در بافته پیچیده مدور شبیه بگوی کوچکی بقدر گردکان تا بقدر نارنجی وبا خشونت که گویا پشمی است مدور گردیده شده واز دریای مغرب خیزد وموجه بساحل میاندازد *طبیعت آن در دوم گرم وخشک *افعال وخواص آن شدید الیبس وجالی اعضاء العین والفم محرق آن بهترین ادویهٔ چشم ودهان است واکتحال مغسول آن جهت ناخنه وبیاض چشم وسنون غیر مغسول آن جالی دندان ومقوی لثه وضماد وذرور آن جهت قروح خبیثه وبد ستور گوبیدهٔ خشک آن

*لیفیه *بکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وکسر فا وسکون یاء مثناة تحتانیه وها لغت عربی است *ماهیت آن گیاهی است سرخ رنگ خاردار وثمر آن بشکل خیار کوچکی وخاردار ودو نوع میباشد یکی مسهل قوی ودافع حمیات ودوم قتال وغیر قتال آن نائب مناب قثاء الحمار است در افعال ودر بغور ونواح مصر کثیر الوجود مقدار شربت آن ربع درم وزیاده از یکدرم آن کشنده است*

*لیمو *بکسر لام وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم میم وواو *ماهیت آن معروف وانواع است از ترش وشیرین ومشوش وبزبان هند اصناف است بهترین همه لیموی رقیق آب واز مطلق آن این نوع مراد ودرخت آن از درخت نارنج کوچکتر وشاخهای آن

ببرگ اسقولوقندریون وتخم آن مثلث شکل وبرمعا وبستانی میباشد بری آن گرم تراز بستانی * افعال وخواص آن آشامیدن
برگ خشک آن وضماد پوست آن با سرکه جهت جرب مجرب وجمیع اجزای آن جهت التیام زخمها مفید است *

* لوف * بضم لام وسکون واو وفا لغت عربی است وبفارسی فیل گوش وبترکی کوتکلوس وسربن طین لیز نامند بمعنی شبیهٔ
بمار * ماهیت آن نباتی است وسه قسم میباشد قسم اول لوف الکبیر یعنی بزرگ وآنرا لوف الارقط ولوف الحیه نامند جهت
مشابهت ساق آن بمار ابلق وبیونانی دراقیون ودراقیطن نامند بمعنی لوف الحیه * ماهیت آن ساق آن سطبر
وشاخهای آن مانند عصا ورنگ ظاهر آن مرقش یعنی مانند مار ابلق وبرگ آن شبیه ببرگ لبلاب کبیر وبنفش وبا رنگهای مختلف
وثمر آن مانند خوشه ودر ابتدا سفید وبعد رسیدن زرد وبیخ آن مانند بلبوس ومنبت آن مکانهای نمناک وسایه دار * طبیعت آن
در آخر دوم گرم وخشک وبا جوهر ارضی * افعال وخواص آن ملطف ومخرج ومقطع اخلاط غلیظهٔ لزجه ومفتح سدد
وبغایت جالی اعضاء العین قطور عصارهٔ آن رافع بیاض عین حادث از قرحه الاذن قطور آب خوشهٔ تازهٔ آن با روغن زیتون مدر
بول ورافع عسر آن ودافع حصاة اعضاء الصدر والنفض آشامیدن لوف کبیر جهت عسر نفس ونفس الانتصاب وربو وکهنه وبا
عسل وبا شراب محرک باه وبا سرکه مسقط جنین وحمول آن مخرج جنین وبوئیدن گل آن نیز مخرج جنین وآشامیدن سی عدد
از دانهٔ آن با سرکه جهت اسقاط جنین ومشیمه بعد از آن محمد بن احمد گفته که چون بیخ لوف را خشک کرده کوفته بپخته با آرد گندم
وروغن کنجد ونمک خمیر نمایند وخمیر مایهٔ نان نمایند وهر روز هفت مثقال از آن نان را تناول نمایند در رفع بواسیر ظاهره
وباطنی مجرب الزینه ضماد بیخ آن با عسل جهت کلف وبهق ونمش وبرص وبا شراب جهت شقاق عارض از سرما مفید الجروح
والقروح ضماد آن بهترین ادویهٔ سرطان ونواصیر الانف وتنقیهٔ جراحات متعفنه وزخمهای تازه است خصوصا برگ وثمر آن
وازان شیافات میسازند برای نواصیر وچون داخل قروح حیوانات نمایند فاسد گردانند وضماد پختهٔ آن رافع شقاق مزمن
وآثار قروح طرد الهوام مالیدن آب ریشهٔ آن بر بدن گریزانندهٔ هوام است خصوصا افعی مضر جگر ومولد اخلاط غلیظ مصلح آن
صمغ عربی مقدار شربت آن یک درم بدل آن افسنتین قسم ثانی آن را لوف الجعد وفیل گوش وبیونانی ارن ولادن ومیر بره
الوقی واهل اندلس صماره وبترکی ارسا رم نامند * ماهیت آن مانند لوف صغیر است وبرگ آن از برگ قسم اول کوچکتر
وبا الوان مختلفه وساق آن بقدر شبری وبنفش وثمر آن مانند قسم اول وبیخ آن نیز * طبیعت آن در گرمی کمتر از قسم اول
ودر خشکی از آن زیاده * افعال وخواص آن بیخ آن قویترین اجزای آن ومقطع قوی وجهت امراض سینه وتنقیهٔ آن
وضماد آن با سرگین گاو جهت نقرس ودر سایر افعال مانند لوف کبیر است وچون بیخ تازهٔ آن را در روغن مغز زرد آلو بجوشانند
تا سوخته گردد نمریخ بدان جهت اسقاط ادهٔ بواسیر مؤثر وحمول آن بخرقهٔ آلوده جهت بواسیر باطن وچون بیخ آنرا پارچه
پارچه نموده در شراب ریحانی سه روز بخیسانند پس هر مقدار که ممکن باشد در مقعده نگاه دارند جهت بواسیر عجیب
النفع وبخور بیخ آن نیز جهت بواسیر نافع است وقسم ثالث لوف را لوف الصغیر نامند وبیونانی ارنصارن واهل مصر وبربره
ودیسقوریدوس درنالنه دراقیطون نامند وبیونانی فیل گوش نامند بمعنی اذن الفیل * ماهیت آن در وصف میباشد
صنفی کوچکتر از دیگری صنف اول را برگ وشاخ آن شبیه بقسم کبیر وثمر آن در طرف ساق آن شبیه بخوشه ودر ابتدا سفید
برنگ خشخاش وبعد از پخته شدن زرد زعفرانی وطعم آن باحدت که زبان را بگزد وبیخ آن مائل باستداره شبیه به بیخ بلبوس
ولوفا وبوستان آن نارک منبت آن اماکن رطبه وجالینوس گفته برگ وبیخ آن شبیه بنوع دوم است واز آن تند وتلخ تر

*طبیعت آن از قسم اول گرم تر و خشک تر تا دوم * افعال و خواص آن محرق و لذاع و قوی‌تر از سایر اقسام و الطف و با اندک قبضی اعضاء الصدر و القلاع و النفس آشامیدن یک مثقال تازهٔ آن جهت سرفه و ربو و عسر النفس و نفس الانتصاب و نزله و زهر با عسل پخته و با بریان آن جهت اسهال و اخراج و دفع رطوبات از سینه و منقی اخلاط غلیظهٔ لزجه و مفتح سدهٔ کبد و طحال و گرده و خشک آن با عسل جهت ادرار بول و اخراج جنین و دیدان و سایر افعال مانند کبیر و قطور آب آن با زیت در گوش زایل کنندهٔ گوشت فاسد زاید آن و در بینی جهت نواصیر آن و در چشم جهت رفع اثر قرحهٔ آن الجروح و القروح طلای آن خورندهٔ گوشت فاسد و رویانندهٔ گوشت صحیح و مجفف و مدمل جراحات و جهت سرطانات و اورام جاسئهٔ متحجر که آنرا کثیر الارجل نامند و ماشرا و جرب و قروح خبیثه و مانع قروح ساعیه است از انتشار و سعی و داخل مراهم و شیافات و فرزجات کرده میشود و صنف دوم آنرا برگ شبیه بصنف اول و از آن کوچکتر و آثار رطوبات مختلفه و ساق آن بقدر یک شبر و بشکل دستهٔ هاون و گل آن زعفرانی رنگ و بیخ آن بشکل قسم اول و قوی‌تر از سایر اجزای آن * طبیعت آن گرمی و خشکی آن کمتر از همه در آخر اول تا اول دوم * افعال و خواص آن از آن ضعیفتر و ملطف و مقطع آن کهنه و جهت نفث اخلاط صدریه خارج و آشامیدن چهار مثقال از بیخ آن جهت ادرار طمث در ساعت مفید و جالینوس گفته برگ آنرا دانهای بسیار استعمال مینمایند و پخته نیز میخورند و خشک نیز مینمایند و ضماد تازهٔ آن مدمل الجروح و القروح است و ادویهٔ جروح و قروح خبیثه و غیر خبیثه و ساعیه و غیر ساعیه و نواصیر و مطبوخ آن در روغن تخم زرد آلو در منافع مانند آنست و طلای بیخ آن با روغن بنفشه و با روغن گل سرخ گرم کرده جهت منع و توقف ازدیاد تب جذام و انتشار آن و تآکل اطراف و مالیدن آن زایل کنندهٔ آن و آشامیدن آن با روغن کهنه جهت دمامیل نافع است *

لؤلؤ بضم دو لام و سکون دو واو که بهمزه خوانده میشود لغت عربی است و بفارسی مروارید و بترکی انجو و بهندی مکتا و موتی و بزرگ آنرا بعربی در و آنچه در صدف یکتا باشد در مکنون و در یتیم نامند * ماهیت آن چیزی است معروف که از جوف نوع صدفی برمی آید بزرگ و کوچک آن از تخم خشخاش ریزه‌تر و بزرگ آن تا بیضهٔ گنجشک و بلدرچین و بیضهٔ کبوتر نیز و تا بوزن سه مثقال گفته اند و بهترین آن صاف آبدار صاف براق مدور غلطان ... و بعضی را بعضی ... گفته و بعد از آن صراحی شکل ... و سایر اشکال آبدار و صاف براق آن از آن پست‌تر و زرد و سیاه بی آب و بسیار ریزهٔ آن زبون و در دریای جزیرهٔ سیلان و جزایر دیگر مانند ... از ارض جدید عرض جنوبی که تازه پیدا با دست آورده اند و غیر آن نیز بهم میرسد و در مرشد آباد و بنگاله در غدیر ... و در ... دریای سلهت نیز بهم میرسد لیکن بسیار ریزه زرد رنگ ناصاف و احیاناً دانهای بزرگ بقدر نخودی نهایت چهار ربع مایل بسرخی برمی آید و آن فی الحقیقت برزخی مابین حیوان و نبات و حجر است و حکومت برهمه غالب ... حیوانیه و صدف آن حیوانی است که در زیر دریا تکون می یابد و مانند ... دو ... رنگ که در ... احجار و ... دریا اند ... بزرگ ... و هنگام گرسنگی دهان یعنی دو صدفهٔ خود را میگشایند و ماهیان ریزه و کرمها و اشباه آنها در زیر دریا آنچه در جوف آن می آید غذای خود میسازد و ... و هرچند بزرگتر میشود ریشهٔ آن قوی‌تر و صدف آن بزرگتر و ... براق میگردد و مروارید در جوف آن ... تکون می یابد و ... و بعضی آنرا حادث میدانند که اگر بعد از ... غواص ... و برنیاورند در جوف آن ... و در جاها که ...

اند ثانیه در دوم و برگ آن کوچکتر از برگ نارنج و ثمر آن بقدر بیضهٔ مرغ و بسیار بزرگ آن تا بقدر بیضهٔ غاز و مدور را لیک طولانی و بهترین آن بزرگ بالیدهٔ شاداب آنست که پوست آن نازک باشد و بهترین اجزای آن آب رسیدهٔ آن و پوست آن نیز در تقویت قریب بپوست نارنج است و از آن ضعیفتر * طبیعت آن در دوم سرد و در اول خشک و ترنیز گفته اند * افعال و خواص آن ملطف و جالی و قاطع اخلاط لزجهٔ غلیظه اعضاء الراس والصدر والغذاء جهت درد سر حار و دوار حادث از ابخرهٔ اخلاط غلیظه و تسکین خمار و اورام حارهٔ حلق و خفقان سوداوی و غلیان خون و صفرا والتهاب معده و قی صفراوی و غثیان و تقلب طعام و برگشتن آن و جهت جذب مواد حارهٔ جگر و معده و تقویت معده و جگر حار الحمی جهت تپهای صفراویه و دمویه و عفونت خون و غب خالص و غیر خالص نافع المضار مضر عصب و صاحب سرفه و بارد المزاج و اکثار آن در خلای معده مضعف امعا و مورث مغص مصلح آن شکر و عسل و چون لیمو را ببرند و گرم کرده طرف بریدهٔ آنرا بر پیشانی صدغین مکرر بمالند صداع حار را تسکین دهد الاورام والبثور جهت بثور و شری و حصف و بثورها ئی جالی بشره و زائل کنندهٔ آ و ساخ السموم دافع سموم هوام و ادویهٔ قتاله و در اکثر امور قائم مقام سرکه و آب اترج و از جهت امراض صفراویه بهترین از آن و از شراب آن دوائی نیست و شراب آن در اول سرد و در رطوبت و یبوست معتدل و عسل آن مائل بخشکی و انطاکی سادهٔ شکری آنرا در دوم سرد و در اول تر دانسته و مرکب آن بحسب ترکیب طبیعت آن نیز مختلف و بهترین سادهٔ آن آنست که از آب لیموی تازه بکمال رسیدهٔ بالیدهٔ شاداب با شکر سفید و با قند سفید مکرر و با عسل جید صافی مرتب نموده باشند و صادق الحموضت و از ساختن آن یکسال زیاده نگذشته و معتدل القوام و نسوخته باشد و اگر شکر سفید صافی را در قدحی کنند و بر آن آب لیمو بفشارند آن مقدار که آنرا تر کردانند و یک شبانه روز بگذارند پس صاف نموده قدری آب لیمو که مذاق آنرا ترش و نیکو کرداند داخل نموده بقوام آورند بهتر است * افعال و خواص آن جهت امراض مذکوره نافع اعضاء الراس والصدر والغذاء و غیرها از برای قلاع دهان و بستگی زبان و تصفیهٔ آواز و سینه و جهت سرفهٔ گرم و خفقان حار و قمع صفرا و دفع غلیان خون و حمیات صفراویه و مرکبه و دائره به تخصیص و قطع و قلع اخلاط محترقه و سوداویه و غلیظهٔ لزجه و ابخرهٔ اخلاط سوداویه جهت آنکه قاطع و جالی اخلاط آن است و قاطع هر خلط و مادهٔ غلیظ و لزج و چون پیش از دوای مسهل بیاشامند مهیا میکرداند بدن را از برای قبول دوای مسهل و بعد از آن غسل میدهد بدن را از آنچه در آن مانده از بقیهٔ دوای مسهل و کسیکه همیشه آنرا بیاشامد حفظ مینماید صحت او را و از برای جمیع امراض اطفال نافع و در رفع مضرت سموم و حمیات دائره قائم مقام تریاق فاروق است خصوص منعنع آن و بالجمله نفع بسیار دارد و در قرابادین کبیر بتفصیل و اقسام از سفرجلی و ترنجبینی و شیرخشتی و مرکب آن و قرص آن و مربا و مخلل آن ذکر یافت و چون جواهر را با آب لیمو بسایند و بخیسانند مدت چهل یوم و در بین آب لیمو را تبدیل می نموده باشند حل کرداند و دستور حل آن مانند لؤلؤ است در آب اترج و مقکورشد و تخم آن در دوم گرم و در آخر اول خشک و در تفریح و پا تریاقیت و دفع سموم مانند حب اترج است و مستعمل مقشر آن یک درم تا دو درم با آب گرم یا با شراب و خائیدن آن رافع کندی دندان عارض از ترشی آن و چون لیمو را ابتدا مه خشک نمایند و با وزن آن شکر بسایند و بخورند جهت منع صعود ابخره و تفتیح سدد بیعدیل و نمک پروردهٔ آن مقوی معده و باعث خوشبوئی دهان و آروغ و برگ آن در تفریح ضعیف تر از برگ اترج و طلای سائیدهٔ آن با اندک قرنفل و دارچینی رافع صداع و بی دارچینی نیز و لیموی شیرین در منافع بسیار ضعیف تر از ترش اما مضر عصب نیست و آنچه پیوند نموده باشند درخت آنرا با ترنج و یا نارنج و لیمو مشهور بمرکب نیز در افعال ضعیف تر از آن است

* باب بیست و چهارم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها میم است * * فصل المیم مع الالف

* ماء * بفتح میم و الف ممدوده بفارسی آب و بهندی پانی و بانکلشی واتر نامند * ماهیت آن معروف و آن جسم رطب سیال و رکنی از ارکان عنصری و از عناصر اربعهٔ بسیطه و اجزای مولدات ثلثهٔ طبیعیه و صناعیه است و بتنهائی بسبب بساطت صلاحیت و قابلیت غذائیت بدن حیوان ندارد بلکه مرقق و مبدرق اغذیهٔ نباتیه و حیوانیه و نفوذ فرمایندهٔ اخلاط است در مجاری ضیقهٔ شعریه و اعماق بدن و نیز مرطب بدن و معدل ارواح خصوص روح حیوانی و در تلطیف هوا است در بین امر و مسکن التهاب و حدت و کاسر حدت حرارت معده و کبد حار و غاسل اخلاط غلیظهٔ لزجه و ملین و رقیق کنندهٔ آنها است و قابل دفع کردانندهٔ و معین بر دفع آنها و نیز معین بر هضم و نضج و جذب و دفع و استحاله و تاثیر و فعل و انفعال اغذیه و ادویه است و بالجمله فعل و کار طبیعت و صناعت چه در ادویه و اغذیه و چه در زراعت و حرث و غرس و سائر صناعت تمامی بی مداخلت و اعانت آن تمام نمی شود و وجود آنها منوط بدان و نص من الماء کل شیء حی اشارهٔ بدان است و چون این امور بالاجمال دانسته شد وجوه آبها باعتبار خفت و ثقل و صفا و کدورت و سرعت نفوذ و انحدار و بطوء آن و تقویت هاضمه و ضعف آن مختلف میباشد و انواع میاه منحصرا ند در آب باران و آب چشمها و کاریزها و آب چاهها که اخذه از برف و یخ و بعبارت دیگر میاه منحصر اند در ماء جاری و راکد و ماء الامطار و ماء جاری مانند آب نهرها و در حکم آنها است ماء الامطار و ماء العیون یعنی آب چشمها که آب از آنها جوشد و جاری شد و ماء راکد مانند آب غدیرها و کولابها و امثال اینها و در حکم اینها است ماء البحر یعنی آب چاه و قناة یعنی کاریز پس هر آبیکه در لطافت و خفت و صفا و سرعت نفوذ و انحدار و غیرها از صفات مذکوره بر همه مزیت داشته باشد آن بهتر است و آن نیست مگر ماء المطر یعنی آب باران پس آن از همه بهتر است و بعضی گفته اند در آن نیز قوت قبضی است و مانچه شیخ الرئیس در جهت اسهال گفته واجب است که بوده باشد آب ادشان آب باران جهت آنکه در آن قبضی است موقف کردن میتواند بود که قبض آن بالذات نباشد بلکه بالعرض بسبب کمال لطافت و خفت و صفا و نفوذ و سرعت انحدار و عدم توقف در معدهٔ که باعث بلت و رطوبت و سستی آن و الیاف آن و تلیین و اسهال و نفخ و قراقر کردد بلکه بجهت نشف رطوبات باعث قبض شود و لهذا اکر با قوت قابضه است و لیکن بسبب کمال لطافت زود قبول عفونت مینماید و مضر سینه و آواز است در ابدان و کسانیکه عادت بآشامیدن آن نباشد باعث هیجان نوازل و زکام و سرفه و غیرها است و لهذا چون در خارج نکاه دارند زود در آن کرم تکون میباید و تدبیر و اصلاح آن جوش نمودن و یا سنکتاب و یا آهن تاب کردن آنست و بهترین آن آب باران صیفی و ربیعی است و بعضی آب باران شتوی را گفته اند باعتبار ضعف تاثیر تابش آفتاب و صعود ابخرهٔ کثیره بلکه لطیفه و این بحسب اراضی و بلدان مختلف میباشد و یک حکم در همه جاری نمیتوان نمود و قریب بآب باران آب مقطر بعنوان عرق در قرع و انبیق و یا بعنوان ترشح از خم و سبو و کوزهٔ متخذ از اسام و یا سنک رخوا است که آب منقطر منتشر آنها را جمع نمود و نیز مانند و از فرنک سنکی رخو مجوف از قبیل حوضی بسیار کوچک که نیم مثقال آب در آن کنجایش دارد می آورند و آب شور دریا را صاف را که در آن ریزند و مکرر مقطر نمایند آب شیرین صافی از آن قطره قطره ترشح مینماید حتی اکر شربت را ریزند آب خالص مقطر میشود و شکر در جوف آن می ماند و تا باین حد مبالغه دارند که اکر کسی زهر در آب داخل کند زهر می ماند و آب خالص تقطیر یابد و در جهازات و کشتیها آن سنک را نکاه میدارند که عند الضرورت تمام آب شور را بتقطیر شیرین نموده بیاشامند و یا بطریق عرق و بعد از آن در لطافت و جودت ماء العیون یعنی آب چشمهای جاری عمیق شیرین صافی شفاف خوش طعم و رائحه است که خاک زمین

آنها خالص طیب و یا ممزوج بسنگ ریزهٔ سرخ و یا سنگ لاخ و بالای آنها مکشوف باشد که باد شمالی بر آنها بوزد و اشعهٔ آفتاب و
کواکب بر آنها بتابد و ابخره و ادخنهٔ آنها بتحلیل رود و در آنها محتقن نمانند و بسبب جریان و حرکت و تموج هوا زیاده تلطیف
و تصفیه یابند و هر چشمهٔ که آب آن از بلندی مانند بالای کوه و یا دامنهٔ کوه بزیر ریزد و با وصاف مذکوره باشد بهتر است و بعد
از ان میاه الانهار الجاریة یعنی آب نهرهای جاری است که منبع آنها دور و بلند باشد که بسرعت جاری و خاک آنها طیب
باشد و یا بر سنگی و یا سنگ ریزهٔ سرخ گذرد و بالای آنها مکشوف بود که باد شمال بر آنها وزد و شیرین صاف شفاف عمیق باشند
و از مغرب و جنوب بطرف مشرق و شمال روند و گفته اند در آب نیل این همه اوصاف موجود است و اگر کدر باشد بسبب مرور
و شدت جریان بر زمین رملی ممزوج بخاک طیب چون در ظرفی یک دو روز بگذارند اندک زمانی صافی گردد و درد صافی آن دردی
نبا شد که مرتبهٔ دیگر از ان جدا و ته نشین گردد نیز خوب است مانند آب اکثر رودها مثل رود جیحون و سیحون و دجله و
فرات و امثال اینها و در آب کرن و رکنی و سوهن نیز اکثر اوصاف اول موجود و هر آب جاری که متصف بدین صفات نباشد
و با طعمی و رائحهٔ کریه بران غالب باشد زبون و بعد از اینها میاه راکده است یعنی آبهای ایستاده مانند آب غدیرهای وسیع
عمیق طیب التربة صافی شفاف شیرین خوش طعم که بالای آنها مکشوف باشد و باد شمال بر آنها بوزد آنها را متموج و
متحرک دارد و اطراف آنها خالی از اشجار و نباتات و آنچه بخلاف این اوصاف باشد مانند آب غدیرهای کوچک و کودالها
همه ردی و ثقیل و موجب امراض ردیه اند که مذکور میگردد و نیز در حکم آب ایستاده است آب گداخته یخ و برف و این هرچند
لطیف است ولیکن مضر عصب و احشا است و باعث تحریک نزله و سرفه و همچنین آب حوضها و آب انبارها و برکها نیز همه ردی
و ثقیل نفاخ و موجب امراض ردیه اند بتخصیص که در آنها علق و کرمها و طحلب تکون شده و غلیظ و طعم و رائحهٔ آنها
متغیر باشد و بالای آنها غیر مکشوف و از آنها در رداءت زیاده ماء الآجام و البطایح است یعنی آب نی زارها و برنج زارها
و آبهای جاری تحت اشجار ردیهٔ سمیه و یا بر زمینهای ردی کثیف و یا تلخ و شور است که همه موجب امراض ردیه اند مانند
ضعف معده و کبد و هضم و قلت اشتها و عفونت اخلاط و بلادت و سوء استمراء غذا و سوء القنیه و استسقا و طحال و یرقان و زلق
الامعا و بواسیر و دوالی و اورام رخوه و زردی رنگ رخسار و ثقل بدن و قروح احشا و حمی ربع و عرق مدنی و قروح
ساق پا و لاغری آن و حکه و جرب و قوبا و جنون و نزول آب و امثال اینها خصوصا در زمستان و علاوه آنها در زنان باعث
عسر حمل و انتفاخ جنین و متولد شدن آن متورم و حصول رجا یعنی حمل کاذب و رحم و در اطفال ادره و امثال آن از
امراض ردیه و اما آب گل رمولد سده و سنگ گرده و مثانه و مفسد غذا است و در حکم ماء راکد است ماء البیر و القناة یعنی
آب چاه و کاریز که ثقیل و نفاخ و بطی الانحدار اند و از آب غدیرهای وسیع طیب صافی با وصاف مذکوره ثقیل تر و بهترین
اینها چاههای وسیع عمیق بسیار آب است که مجرای آب آن از طرف شمال و مغرب باشد و آب آنها شیرین و صافی و شفاف
و سبک بود همیشه از ان آب بسیار میکشیده باشند و قنواتی که سرچشمهٔ آنها بعید و بلند و آب آنها بسیار و شیرین و صافی و سیاله
و بسرعت جاری باشد و آنچه از اینها بدین اوصاف نباشد و یا متغیر الطعم و الرایحه و مائل بتلخی و شوری و عفونت باشد
و یا مدتی محتقن و محبوس و ضائع و بیاد برمانده باشد همه زبون و محدث اکثر امراض مذکوره اند و علامت خفت و لطافت
آب را وصاف و افعال مذکوره است از شیرینی و صفا و سرعت انحدار و اعانت بر هضم و تقویت اشتها و خفت و سبکی بدن
و عدم نفخ و قراقر و ثقل و غیرها و علامت دیگر سرعت قبول حر و برد از مسخن و مبرد خارجی است یعنی آنچه زودتر گرم

و یا سرد کرده داخل و الطف است از آنچه در تور علامت دیگر آنست که دو قطعهٔ پنبه و یا کرباس و خاک طیبه را که بوزن
مساوی باشند در دو مقدار از دو آب که معرفت خفت و لطافت و ثقل و کثافت آنها مطلوب باشد که هر دو در مقدار نیز
مساوی باشند تر نمایند و خوب خشک کنند پس وزن نمایند هر کدام که سنگین‌تر باشد آن آب ثقیل‌تر است * طبیعت آن
مطلقا یعنی طبیعت مطلق آب شیرین سرد و تر و در تری چیزی بدان نمی‌رسد و لهذا تسکین عطش و التهاب معده و کبد
بنحویکه از این حاصل میگردد از مایع دیگر نمیشود * افعال و خواص آن و منافع و مضار آن اگر بر وقت و حد لائق و ضرور
بنوشند منافع است که در حد ذکر یافت و الا باعث ضعف و سستی اعصاب و معده و احشا و کبد و فساد رنگ رخسار و بدن
و نسیان و بلادت ذهن و سبات و ثقل حواس و عروض نزلات و تهیج اطراف و زیر چشم و سوء القنیه و استسقا و امثال اینها
است مثلا اگر در هنگام سیری و سیرابی و یا قبل از اکل ارغذا از معده و یا قبل از غذا و یا بعد آن و یا بعد از ریاضت و حرکات
عنیفهٔ شدیده و یا خواب و یا حمام و یا جماع و یا در حین خواب و یا ناشتا و یا ایستاده و یا کمر بسته و یا بر رو در افتاده و امثال
اینها و یا آب بسیار خصوصا که سرد باشد بیاشامند و اما در بلدان حاره و ایام طاعون و فصل گرما و گرم مزاجان و محرور المزاجان
قوی و صاحبان قلب و معده و کبد حار و قوت دماغ و یا علم مراعات سوء انطاکوره این همه مضر نیست اگر مبالغه در
اکثار و مداومت آن نکنند و بحد ضرورت اکتفا نمایند و بمکیدن آب سرد اکتفا نمایند بلکه اندک اندک اولا بسه دفعه بسه
نفس و اما غیر ایشان را البته مضر و باعث اکثر امراض مذکوره است و مدام ز میوه‌های تر و تره و سبزیها باعث تکون مواد
فجهٔ غلیظه و نفخ و ریاح و قراقر و مداومت بر آن باعث حدوث اکله و آشامیدن ماء بارد معتدل الحال از موافق‌ترین
آبها است برای اصحا و منبه اشتها و مستحکم کنندهٔ الیاف معده اما مضر عصب و اعصاب و اورام احشا است و آب بسیار سرد
خصوصا آب یخ و یا برف و یا آبیکه در آن یخ و یا برف انداخته باشند با زهره دار و آب تگرگ است و هر چند آب سرد محرور
المزاجان قوی را موافق و مقوی هاضمه و جاذبه و ماسکه و دافع اشتداد کبد حار و حادثه‌های حاره است و لیکن عموما
مطفی حرارت غریزی و مضعف عصب مضر صاحبان مد در صداع بارد سینه و احشای معده و باعث تحریک نزلات
و صداع و استسقا و استرخا و رعشه و ترهل و قولنج و ضعف باه و امثال اینها است خصوصا که اکثار در آن کرده شود و سبب مداومت
بر آن نمایند و آب شوره سرد کرده که معمول اهل هند است قریب بدانها است در منافع و مضار و مصلح آن مصطکی و عود
و جوارشات مدره و امثال اینها است ماء کل بموافق اصحاب بطن یعنی اسهال و لیکن مفسد و مولد حصاه مصلح آن آشامیدن مدرات
است و ماء آب بسیار گرم محلل ریاح و نفخ و جهت مالیخولیا و صداع بارد و شوری ورم حلق و قروح حجاب و ریه و نواحی صدر و اخراج
معده و رفع تسکین سوداوی و بلغم شور و تنقیهٔ معده و تحریک دوای مسهل و اذابهٔ بلغم رقیق و مواد غلیظه و ادرار بول و حیض و تسکین
اوجاع و خارش بدن مفید و اکثار مداومت بر آن مضر معده و مرخی آن و مفسد هضم و مطفی طعام و مؤدی بدق و لاغری بدن است مصلح آن
اشیای قابضهٔ بارده و شستن چشم صاحب رمد و اورام و شوری و قروح بدان نافع مخصوص در ابتدا و اما آب نیم گرم ملین طبع و مغثی
و مفسد طعام و مورث استسقا و علل طحال و صعود ابخره بدماغ و اکثار آن مفسد معده و جهت ورم حلق و لهاة و سینه و صرع
و تنقیهٔ معده و تحریک دوای مسهل را اعانت بر اسهال و قی و اذابهٔ بلغم رقیق و تسکین تشنگی سوداوی و بلغمی شور و قلیل آن
نا ستاعا مل معده است و آب فاتر یعنی معتدل در سردی و گرمی موافق سینه و معدهٔ ضعیف و احشا و مسکن خارش بدن است
و ماء من یرمی متعمل در استسقا آنست که ده رطل آب باران را با یکرطل عسل که بجوشانند تا ثلث آن بماند و عسل بکر آن است که در

یکصد رطل آب دو رطل سرکهٔ تند انگور خام ریزند و طبخ نمایند تا ثلث آن بماند پس در رخام متخلخل و یا سنگ متخلخل المنافذ ریزند و آنچه از آن مترشح گردد در کوزهٔ ضیقة المنافذ کنند و بنوشند نوع دیگر آنست که بگیرند نشارهٔ چوب گز و آنرا آب نیز بده در آب یک شبانه روز بخیسانند پس صاف نموده بیاشامند در گرما مصلح آبهای ردی فاسد و گل‌دار ناصاف و مروق نمودن آنست و یا مقطر کردن بطریق عرق و یا در رخام و سبو و یا سنگ متخلخل و طریق آن آنست که آب ناصاف را در ظرفی کنند در جای اندک بلند بگذارند و متصل بدان ظرفی دیگر خالی که اندک از آن نشیب باشد نیز گذارند و فتیلهٔ یا رچهٔ کرپاس نظیفی را تر نموده یک سر آنرا در ظرف آب سرد بگذارد و ظروف خالی گذارند تمام صافی آن در آن متقطر گردد و طریق تعریق آن و یا آب شور آن و یا آب تلخ و یا آسن یعنی متغیر الطعم والرائحه و یا آب غلیظ آن است که خاک طیب صافی خصوصا خاک آفتاب خورده سوخته بدان می آمیزند و عرق کشند یکمرتبه و باد و مرتبه و چون چند دانهٔ بادام را کوبیده در آب گل رشیره کشیده بگذارند صافی میگردد و ایضا چون قلیلی آهک خالص صافی و یا زاج در آب اندازند آنرا صافی میگرداند و همچنین چون چند دانهٔ نرملی که تخم ثمری است هندی در آب شیره کشند و بگذارند صاف میگردد و داخل نمودن قلیلی سرکه در آبهای فاسد و طبخ نمودن و یا عرق کشیدن دافع فساد آنها است خصوصا در تابستان و آب غلیظ ثقیل محدث اکثر امراض مذکوره است و نیز مصلح آن سیر و پیاز و تصفیهٔ آن بشب و یا بطریق مذکوره است و نیز مصلح هر آب ردی و نزد تغیر آب بآبی دیگر سیر و پیاز و سرکه و کاهو همه با هر کدام که باشد خوردن و داخل نمودن قلیلی خاک بلد خود در آب مختلف ردی و بعد از تصفیه آشامیدن مصلح آبهای مختلف است و نیز جوش نمودن و آهن داغ کردن و با ممزوج نمودن ربوب حامضه و سرکه و سکنجبین است و در اسفار ممزوج نمودن آب هر منزل را با آب منزل دیگر خصوصا که آب منزل گذشته بهتر باشد و یا تدابیر مذکوره است

* ماء البحر * بفتح باء موحده و سکون حاء مهمله و راء مهمله یعنی آب دریای شور * طبیعت آن گرم و خشک و زعاق یعنی تلخ و شور و تند * افعال و خواص آن جالی و محلل و جاذب و ملین و مسهل بلغم و صفرا و نشف رطوبات و مفسد خون و مولد حکه و جرب و نطول گرم کردهٔ آن جهت وجع اعصاب و شقاق عارض از سرما و حکه و جرب و قوبا و اغتسال سر اقرع بدان با مداومت باعث شفای آن و جلوس در آن جهت لسع هوام و امراض بارده و استسقا المضار معده را مضر و موجب حبس طبیعت و سحج و قرحهٔ امعا و حرقة البول مصلح آن آشامیدن گوشت آب مرغ و مرق ماهی و اغذیهٔ رطبه دسمه و صمغ عربی و گل ارمنی با روغن بادام و العبهٔ مناسبه رطبین حر و سویق جو بوده و در آن حل نمودن و بعد تصفیه آشامیدن و انداختن خرنوب و حب الآس و زعرور در آن *

* ماء الجمه * بضم جیم و فتح میم مشدده و ها * ماهیت آن گویند آبی است غلیظ سیاه که از بلاد هند و چین آورند و گویند از جوف نوعی ماهی حاصل میگردد که در بحر چین بهم میرسد * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن ربع درهم آن جابر کسر اعضا است و گفته اند دو مثقال آنرا این خاصیت است که چون بیاشامند هر عضوی که شکسته شده باشد در یکروز باصلاح آورد و جهت گسستن عروق و رض عصب و نیز طلا و مضمضهٔ آن جهت جوشش لثه و طلای آن جهت رفع آثار و قروح و حکه و جرب بسرعت مجرب این مولف گفته که در دریای هرموز نیز نوع ماهی بهم میرسد که از شکم او آبی خاکستری رنگ برمیآورند و آن ماء الجمه و همان خاصیت دارد و باطراف میبرند *

* ماء الحمات * بفتح حاء مهمله و میم و الف و تاء مصدری یعنی آبهای گرم بورقی و زاجی و شبی و کبریتی و نوشادری و امثال

اینها * طبیعت مجموعهٔ اینها مائل بگرمی و خشکی * افعال و خواص آن محلل قوی و قابض و مانع تولید قمل آشامیدن قلیل آن حابس قی و دم الطمث جهت نفث الدم و سیلان بواسیر و فضول طمث و غیرها نافع و اکثار آنها باعث ضرر و موجب ثوران حمی در ابدان مستعده و در سائر افعال مانند آب کبریتی مصلح آن آشامیدن ملینات و نیز مانند مصلح ماء الحدید است *

ماء الرماد

*ماء الرماد * بفتح راء مهمله و میم و الف و دال مهمله * ماهیت آن آبی است که خاکستر در آن اندازند چند مرتبه و جوش دهند و صاف نمایند * طبیعت آن گرم و خشک و با اصل آنچه آن خاکستر از آن است راجع و آنچه از ثمرات و اشجار حاره است گرم و تر و آنکه خشک * افعال و خواص آن جالی و مجفف و محرق و معفن و قالع ادماع و در این امر بهتر از صابون و آشامیدن بسیار صاف آن بقدر نیم مثقال مخشن بواطن و جالی قصبهٔ ریه و معده از لزوجات و حابس قی و غثیان و اسهال مصلح خشونت آن روغن بادام و نیم اوقیهٔ آن جهت خون منجمد در شکم و دفع سمیت لسع رتیلا و نطول آن جهت فالج و درد عصب و استرخای اعضا و جهت قرحهٔ امعا و طلاء تقاطر آن بر زخمها جالی و قاطع و اکال گوشت زائد و مجفف آنها است *

ماء الزفتی والقیری

* ماء الزفتی والقیری * بکسر زای معجمه و سکون فا و کسر تاء مثناة فوقانیه و یاء نسبت و کسر قاف و سکون یاء مثناة تحتانیه و کسر را و یاء نسبت آبی است که در معدن زفت و قیر بهم میرسد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن آن مفتح سدد و مسخن بدن و سرخ کنندهٔ رنگ رخساره و مورث قرحهٔ امعا و امراض حاره مصلح آن اغذیهٔ رطبهٔ دسمه و آشامیدن صمغ عربی و گل ارمنی با لعابها و روغن بادام و با ادویهٔ مناسبه *

ماء الکبریتی

* ماء الکبریتی * یعنی آبیکه از معدن و زمین کبریتی بر آید * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مسخن و مجفف و جلوس و اغتسال بدان جهت امراض سوداویهٔ ردیه مانند جرب و توباء و بهق و تقشر جلد و اوجاع مفاصل بارده و تعقد عصب و شخوص و ریاح بارده و جراحات کهنه و سبلاقی و صعقه و ترعی یعنی ... و درد کمر و رحم و زانو و مسالک ابهامادع المفاصل مضعف باصره و معده و امعاء و مسخن جگر مصلح آن امراق دسمه و اشیای باردهٔ رطبه *

ماء المر

* ماء المر * بضم میم و راء مشدده یعنی آب تلخ * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن ملطف اخلاط غلیظه مقطع بلاغم و مفتح سدد مضر محرورین و مفسد خون مصلح آن اشیای دسمه و جلاب ممزوج با آب و عسل و شکر و سیر مطبوخ و ماء الحمص قبل از آن و قبل از هر آب مشتبه است و جوشانیدن و یا مقطر نمودن آن است

ماء المعدن

* ماء المعدن یعنی آبیکه از معدن فلزات بر آید مانند معدن مس و آهن و سرب و قلعی و امثال اینها * طبیعت اینها قریب بطبیعت آن فلزات است * افعال و خواص آن ماء النحاس خواه از معدن آن بر آید و یا آنکه مس تفته را در آن خاموش نمایند جهت فساد مزاج و خوشش دهان و ورم لهاة و درد گوش و تقویت اعضای ضعیفه مضمضه و تقطیر و اغتسال بدان نافع مضر بواطن و آشامیدن آن خطرناک مصلح آن بدستور ماء الزفت است و ماء الحدید نیز خواه از معدن آن بر آید و یا آنکه آهن تفته را در آن سرد نمایند جهت طحال و استسقا و تقویت اشتها و تقویت باه و اکثر امراض بارده نافع و اغتسال بدان نیز جهت امراض مذکوره در ماء الکبریت * ماء الرصاص یعنی آبیکه از معدن سرب یا قلعی بر آید و یا آنکه سرب و قلعی گداخته و یا تفته در آن اندازند مولد قولنج و احتباس بول و رداءت آب سرب زیاده از آب قلعی است * ماء الذهب و الفضة بدستور جهت تقویت دل و دماغ و معده و کبد و باه و مالیخولیا و خفقان و اعادت مزاج نافع و ممسک بطن و بالجمله ماء المعدن مورث عسر بول است *

ماء الملح

*ماء الملح * بکسر میم و سکون لام و حاء مهمله یعنی آب شور خواه از معدن آن بر آید و یا نمک در آن انداز ند یا از چاهها و

چشمهای شور بر آید * **طبیعت** آن گرم و خشک * **افعال و خواص** آن و مضار آن قریب بماء البحر است و مذکور شد و آن مسهل است اولا و بعد از مدتی قابض است بسبب نشف رطوبات مصلح آن شیرینیها و چربیها و مخلوط نمودن آرد جو نوداده و برنج و خاک خالص طیب است *

* **ماء التون** * بضم تاء مثناة فوقانیه و سکون واو و نون لغت یونانی است و بعربی ماء النون بنون بجای تا نامند * **ماهیت** آن آبی است که از ماهی نمک سود ترشح کند * **طبیعت** آن گرم و خشک * **افعال و خواص** آن مضمضهٔ آن جهت قروح متعفنهٔ دهان و احتقان بدان جهت قطع و اخراج اخلاط غلیظه و وجع ورک و عرق النسا و قروح امعا و تنقیهٔ جراحات کهنه و تجفیف آنها نافع و بالجمله مصلح هر آبیکه عطش بسیار آورد آشامیدن دوغ ترش و شیرهٔ تخم خرفه که در دوغ ترش پرورده باشند و ممزوج نمودن سرکه با آب و ربوب حامضه و نگاه داشتن آلوبخارائی در دهان و انار دان است اما منافع میاه بترتیب اعضا اعضاء الراس ماء فاتر جهت اصحاب صرع و آب گرم مضر ایشان و ماء البحر جهت صداع بارد و ماء النحاس جهت قروح دهان و گوش مضمضة و قطورا آلات المفاصل ماء البحر و کبریتی اغتسال و استحمام بدان جهت امراض عصب بارد مانند رعشه و فالج و خدر و امثال اینها اعضاء العین ماء القیر مضر چشم اعضاء الصدر و النفس و الغذاء و النفض آب بسیار سرد مضر سینه و قصبهٔ ریه و سرفه و آب فاتر جهت اورام حلق و لهاة و سینه و ماء بورقی بعضی اوقات جهت امراض ریه نافع و بطول آب دریا جهت اورام ثدی و ماء الشب جهت نفث الدم و ماء الحدیدی جهت تقویت معده و امراض طحال و گرده و قولنج و ماء النحاس قریب بدان و جهت گرده و قولنج نافع و آب بسیار سرد مضر اصحاب سدد و باه و حابس بطن و مسکن حرکات منی و ماء البحر و مانند آن از آبهای شور مضر معده و مسهل اولا و بعد از مدتی باعث امساک بسبب تجفیف رطوبات معده و گرفتن بخار آب دریا جهت استسقا و آب بورقی مناسب حال معده رطبه در بعضی اوقات بسبب نشف رطوبات آن و ماء الشب مانع قی و ماء الحماة قابض بطن و ماء الکبریتی جهت اورام کبد و طحال و اوجاع آنها و احتقان آب دریا جهت مغص و هیضهٔ محتبس و آشامیدن آن مسهل و گاه باعث لذع میگردد و آشامیدن مرق الدجاج مسکن آنست و آب شبی جهت منع اسقاط و ادرار حیض و آب کبریتی جهت اوجاع رحم و ماء معدنی باعث عسر البول و حبس و ولادت و اکثر آنها باعث اطلاق بطن و بعض آنها مجفف مانند شبی و حابس بطن و محدث قولنج و ماء الکلس محدث سنگ گرده و مثانه و آب آهن تاب جهت نفث الدم نافع الحمیات میاه کبریتی و طینی و راکد بد بوهمه محدث حمیات غلیظه و ربع الدالسموم آب دریا جلوس در آن جهت لسع افعی و سائر هوام قتاله نافع الجروح و القروح ماء القیری جهت قروح مضر و ماء البحر جهت حکه و جرب و قوبا و قروح و بد ستور آب کبریتی استحمام بدان و جهت بهق و برص نیز مفید الاورام و البثور آب کبریت جهت اورام مفاصل و تحلیل صلابات و ثآلیل آویخته الزینة آب دریا جهت شقاق عارض از سرما قبل از تفرح و قاتل قمل و محال خون منجمد تحت جلد و ماء الاصول و ماء البزور و ماء الجبن و ماء الخیار و ماء الخلاف و ماء الشعیر و ماء القراطن که عبارت از ماء العسل است و ماء القرع و ماء الکافور و ماء لسان الحمل و ماء لسان الثور که عبارت از عرق آنها باشد و ماء الورد و ماء الهند بابعضی آنها در محل خود کتاب و بعضی در ضمن ادویه در قرابادین کبیر ذکر یافت و بتفصیل انشاءالله تعالی در قرابادین این کتاب مذکور خواهد شد

ماء القداح * بفتح قاف و دال و الف و حاء مهملتین * **ماهیت** آن مراد عرق گل نارنج است که مانند گلاب عرق کشند

ماء القداح

مذکور بعرق بهار * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن ملطف ومحلل اعضاء الراس والصدر وجهت صداع بارد وکزاز وسائر امراض بارده ولزلات والعاش النفس وازالهٔ خفقان بارد وتفتیح سدهٔ مصفاة وخیاشیم وچون در شیشه کرده ببویند جهت رفع امراض باردهٔ راس وتفتیح حاصل درعضل محرک سر وکردن نافع ومداومت بوئیدن آن باعث سهر اعضاء الغذاء والنفض مقوی معده ومضر کبد ومعین باه وقاطع اسهال ومانع بی چون ناشتا بیاشامند

* مارگیاه * بفتح میم والف وراء مهمله وکسر کاف فارسی وفتح یاء مثناة تحتانیه والف وهاء لغت فارسی است * ماهیت آن نباتی است قریب بیک ذرع وبرگ آن شبیه ببرگ بید وگل آن زرد وتخمهٔ آن شبیه بسر مار منبت آن حریم آذربایجان * افعال وخواص آن اکثر متوطنین آنجا آنرا کوبیده در شوربا ریخته میخورند وگویند که دیگر از گزیدن مار وهوام متضرر نمیگردند وشرط میدانند که بعد از آن تا یک هفته چیزی سوای نان نطیر نخورند واحتراز از درازمنی وجماع نمایند حکیم میر محمد مومن نوشته که بظن حقیر آنست که احمیون باشد والله اعلم

* مارکیوا * بفتح میم والف وراء مهمله وفتح کاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح واو والف لغت فارسی است وتارکیورا نیز نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بدرخت تابقدر پنج ذرع با شاخهای بسیار وصلب ودیرشکن وبرگ آن از برگ زیتون کوچکتر ونرمتر وگل آن سرخ شبیه بگل شب بوی وثمر آن در میان برگها شبیه بفندق ومائل بسیاهی وزرد وجوف آن دانهٔ سیاه وبسیار رقرم وقسمی از فلفل اماء است وانچه از حبوب مانند کرسنه وغیر در آن دران بجوشانند وخشک کنند طعم آن مانند فلفل گردد که تمیز نتوان نمود * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل ریاح ورافع بواسیر وضماد پوست خشک آن بغایت سرخ کنندهٔ بشره ورافع اورام بارده وآثار جلد وطلای خاکستر جمیع اجزای آن رافع کلف وفرزجهٔ آن مدر حیض وطلای برگ آن با آب مترندهٔ موی آشامیدن دانهٔ آن با عسل مسهل ریاح ومخرج بلغم است

* مارماهیج * بفتح میم والف وراء مهمله وفتح میم والف وکسر ها وسکون یاء مثناة تحتانیه وجیم معرب مارماهی است واهل مصر آنرا انکلیس نامند * ماهیت آن ماهی است شبیه بمار طولانی وزیاده بر شبری تا یک ذرع وسفیدرنگ وبر پشت آن از سر تا دنباله خطها شبیه به اره وبیخطا رنیز میباشد وبر روی آب مانند ماهیان دیگر نمیآید * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن خوردن گوشت آنرا مقوی باه میدانند وزائل کنندهٔ ریاح وسرد بهای بدن پیران وجهت وجع پشت وقطع سیلان خون نافع وبهترین طرق استعمال آن برای باه بختنی آن باد ارچینی ومصطکی وازبرای امور دیگر بریان مطبوخ آن است

* مازریون * بفتح میم والف وفتح زای معجمه وسکون راء مهمله وضم یاء مثناة تحتانیه وسکون واو ونون بیونانی خامالانامند * ماهیت آن برگ درختی است شیرداربقدر درخت سماق وسه قسم میباشد قسمی را برگ سفید وبزرگ ونازک واین را شیحیص خوانند وقسم دوم را برگ زرد رنگ واز برگ زیتون کوچکتر واز برگ مورد بزرگتر وضخیم تر واین را بتازی هفت برگ وبشیرازی مشت روانامند وقسم سوم را برگ سیاه وبهترین همه مستعمل سفید آن است ولیکن چون این نیز خالی از غائله نیست ودرقوت قریب بشبرم بدون تدبیر استعمال آن غیرمجوز وتدبیر آن آنست که برگ قسم کبیر سفید آنرا بکوبند و دوشبانه روز درسرکه بخیسانند ودرسه بار سرکه را تغییر دهند پس شسته خشک کنند ونیم کوفته با روغن بادام چرب کرده در اسهال مواد سوداوی وبلغمی ترید مدبر وافتیمون وپوست هلیلهٔ زرد وگل سرخ ورب السوس وزیرهٔ کرمانی ونمک هندی ودراسهال ماء اصفر وبلغم ایرسا وتریال النحاس واسارون وعصارهٔ غافث وافسنتین وسنبل الطیب ومصطکی ومرمکی صدفی

وسکبینج و نمک هندی و هلیلهٔ زرد و تخم کرفس بستانی و امثال آن اضافه نمایند و شرب آن با آب عنب الثعلب و آب رازیانه
وخیارشنبر اولی است و سبب اطلاع بر ماذریون را ملا احمد تتوی در تاریخ الحکما خود چنین نوشته که از جملهٔ اتفاقات عجیبه
آنست که مستسقی بود در بصره که جمیع اطبا از معالجهٔ آن عاجز آمده بالاتفاق گفتند که این قابل علاج نیست چون این حکایت
شنید امید از حیات خود منقطع گردانیده گفت مرا بگذارید که چند روز که حیات دارم انچه خواهم بخورم و بگرسنگی نمیرم
اطبا گفتند تو بهرچه میل داری بخور که بعد از ان هیچکس مانع تو نخواهد بود پس آن مرد گفت مرا بر سر کوچه برید که انچه
خاطر من خواهد از جماعتی که در کوچها میگردند و چیزهای خوردنی وحلاوی میفروشند بخرم و بخورم چنان کردند اتفاقا
اول بار نظر او بر شخصی افتاد که ملخ پخته میفروخت طبیعت ملهمهٔ او میل بآن کرد از ان ملخ پخته قدری صالح خریده تناول
نمود بعد از ساعتی شروع باسهال کرد و چندان آب زرد متعفن از شکم آن مستسقی بیرون آمد که گمان هیچ احدی نبود که این
مقدار آب در بدن آدمی تواند بود امابعد از ان بالکلیه از ان مرض نجات یافت چنانکه هیچ کس او را نمیتوانست شناخت چون
این خبر باطبائی که مدتی در معالجهٔ او اوقات صرف نموده و از علاج مایوس شده دست از معالجه بر داشته بودند رسید حیرت
ایشان زیاده شد چه ملخ بالطبع قابض است نه مسهل بالاخره یکی از ان اطبای که حذاقت او نسبت بسائر طبیبان دیگر زیاده و قوی
بود بائع ملخ را طلبیده از وی پرسید که تو این ملخ را از کجا صید کردی و چه طور زمینی بود و در ان زمین چه گیاه بود گفت من
این ملخ را از جائی صید کردم که در ان موضع غیر از ماذریون هیچ درخت دیگر نبود و خوراک این ملخان همان ماذریون بود
پس آن طبیب چون این حکایت شنید خاطرش از ان فارغ شد چه خاصیت ماذریون اسهال رطوبات رقیقه است غایتش آنکه
چون قوت اسهال آن بسیار قویتر است چنانکه اگر بوزن یکدرهم تنها از ماذریون بشخصی دهند محتمل که آن اسهال آرد که
حبس آن ممکن نباشد و بنابر خطری وغایلهٔ که دارد ماذریون را تنها بدون مصلحات استعمال نمی نمایند وعند الضرورت بامصلحات
امتزاج نموده استعمال می نمایند و آنجا دو طبخ یافته یکی در شکم ملخ دیگر در آب که ملخ فروش نموده و کسر کیفیت آن شده و
باصلاح و اعتدال آمده و لهذا از ان این عمل بی خطر وغایله بظهور آمد و این از الهامات جناب باری است تقدس و تعالی
مر طبیعت را * **طبیعت آن** در آخر سوم و در چهارم نیز گرم و خشک گفته اند * **افعال و خواص آن** جالی و منقی و مقشر
و بسیار حریف تند **اعضاء الراس** مضمضه بطبیخ آن خصوصا سیاه آن مسکن درد دندان و چون بر پارچهٔ از برگ آن فلفل سوده
مالیده بر دندان گذارند نیز مسکن وجع آنست **اعضاء الغذاء** و النفض مسهل ماء اصفر و حیات و حب القرع و جهت استسقای
زقی و لحمی و یرقان و ضعف کرده نافع خصوصا برگ تر و تازهٔ آن که در هنگام گل آن اخذ نموده در سرکه بدستور مزبور خیسانیده
خشک نموده مقدار شش قیراط آنرا در یکرطل و نیم آب جوش دهند تا بثلث رسد و صاف نموده بیاشامند اسهال حیات و حب
القرع نماید بتخصیص که با فودنج جبلی جوش نموده باشند و گاه میخیسانند بیست درهم آنرا در دو سیر شراب و دو ماه
میگذارند پس صاف نموده دو ماه دیگر میگذارند پس میآشامند جهت استسقا و تنقیهٔ نفاس و چون شش درهم آنرا در یکرطل
و نیم آب جوش دهند تا بثلث رسد مالیده صاف نموده با یک اوقیه روغن بادام جوش دهند تا روغن بماند اما نسوزد یکدرهم
تا پنج درهم آن اسهال برفق نماید و آشامیدن طبیخ آن جهت عسر البول شدید مفید و بعضی گفته اند مسهل سودا و اخلاط بلغمیه
نیز است خصوصا که با دو وزن آن افسنتین بجوشانند و بیاشامند و بعضی یک مثقال آنرا با دو مثقال افسنتین و با عسل مطبوخ
بقوام آورده سرشته شیاف ساخته بر میدارند و واجب است که بحسب ارادهٔ اسهال ماء اصفر و هریک از اخلاط و اخراج اقسام

گرم معده را معا با ادویهٔ مسهلهٔ مناسبه و مصلحهٔ هر یک ضم نموده بیاشامند ضماد آن با سرکه جهت تحلیل ورم طحال السموم آشامیدن آن با شراب جهت نهش هوام مقدار شربت آن از شش قیراط تا نیم درهم بدل آن سه وزن آن ابرسا و دو دانگ وزن آن مقل الیهود الجروح والقروح ضماد جمیع اصناف آن با عسل جهت تنقیهٔ چرک قروح وسخه و قلع خشک ریشه و تجفیف جرب رطبه بسبب جوهر اکال محلل مجفف آن و با موم روغن جهت جرب متقرح الزینة طلاء برگ آن جهت بهق و توبار نمش بتنهائی و یا با کبریت نافع المضار مضر محرورین واطفال و ضعفا و در فصل گرما و بلاد حارهٔ یابسه و بلدرین تدبیر و مصلح بغایت مضر جگر و مقی و مورث کرب و غم و زردو درهم از غیر مدبر آن خصوصا زرد و سیاه آن قتال بقی و اسهال و کرب و غشی تدبیر آن قی فرمودن بشیر کاهو تازه و شیلدهٔ مکرر با جلاب و میوه خوشبو و آب سرد بر بدن ریختن و بعد از ان مرقهای چرب آشامیدن و مبرد است قوی و مشرود یطوس و تریاق طین مختوم بهترین مداوای آنست و چون با آرد جو و زیت و آب سرشته بموش و سلاء و خوک بخور انند بمیرند و شمرد ریخت آن در چهارم گرم و خشک و سمی قتال و از داخل غیر مستعمل و طلای آن جالی بهق و برص و جوارش و دواء و حبوب و روغن و سکنجبین و معوف و اقراص و معاجین برگ آن در قرابادین کبیر مذکور شد

* ماس * بفتح میم و الف و سین مهمله اسم فارسی الماس است و بهندی هیرا نامند * ماهیت آن * از احجار نفیسه و صلب ترین و خشک ترین احجار است و الوان میباشد از سفید و زرد و سیاه و سرخ و سیاه و کبریتکه بهندی نیلا نامند و سفید آن کثیر الوجود و زرد و سرخ و سبز و سبزکمرنگ و یکرنگ خالص هر رنگ از پنج اکمبات و تمام و داغ از سفید آن معیوب و داغدار بلداغ سرخ آنرا بلدمن میدانند و بهترین همه سفید یکرنگ شفاف براق بزرگ قطعهٔ آنست و همچنین الوان دیگر آنکه یکرنگ و صاف باشد و معدن آن ملک دکهن حوالی گلکنده و جنجه بند است طریق اخذ آن آنست که زمین را حفر نموده خاک آنرا بر آورده بر زمین مسطح پهن سازند و بران آب ریخته و در وقت ارتفاع آفتاب از کنار بر ان نظر میکنند هر جا که برقی بنظر در آید آنرا نشان کرده رفته بر میدارند و همچنین با زر زرد گرده بر ان آب پاشیده سنگریزه بر آفتاب بر ان نظر میکنند و در ابتدا قبل از حکاکی برق بسیاری و صفا چندانی ندارد و حسن و رونق آن خوب ظاهر نیست و بعد از حکاکی حسن و نمو آن ظاهر میگردد و زبرا زبدا از جزائر اراضی جلدند جنوبی نیز بهم میرسد و لکن بخوبی و سفیدی و شفافی و صلابی دکهنی نیست و الماس را با الماس سائیده با لاک گرم کرده سرشته چرخی ساخته بجای سنگ سنباده در حکاکی احجار دیگر حکاکی مینمایند و قطعهای آن مانند طلق و زرنیخ ورقی و رق ورق بر روی هم چسبیده غیر محسوس میباشد بعضی از ان قابل جدا گشتن اوراق از هم است و بعضی نه و کسانیکه عارف بدانند آنرا که قابل است از هم جدا مینمایند و آنچه مشهور است که از ضرب آنرا می تراشند و حکاکی مینمایند اصلی ندارد و هر رنگ از الوان آنرا بنامی مخصوص خوانند مانند آنکه آنچه شبیه برنگ نوشادر است و شفاف نوشادری و سفید شبیه برنگ نقره را قبرسی و آنچه سفیدی رنگ آن از نوشادری کمتر و قطعهای آن بزرگ آنرا ماقلونی نامند و زرد نیز و این را بعضی بهترین همه میدانند و آنچه برنگ آهن است حدیدی را حجارد گر و آلات حدیدی هیچ یک بر ان اثر نمیکند و آتش نیز مگر بدشواری بسیار و اهل هند آنرا مکلس میسازند و دعوی خاص و مکلس آنرا بسیار نافع میدانند جهت امراض مزمنهٔ صعبه * طبیعت آن * در چهارم سرد و خشک و بعضی گرم دانسته اند * افعال و خواص آن * تعلق آن مقوی دل و رافع خوف و فزع و باعث سرعت ولادت و غلبه بر خصم و مسدس شکل آن مانع صرع و سنون آن جالی دندان و خطر اگر و اجتناب از ان اولی و گذاشتن آن بر دندان باعث تفتیت آن بدون

گفتني وگفته اند از خواص آنست که بغير شکل مثلث شکسته نميگردد *المضار* سمی است وقليل آن نيز قاتل بتقطيع اعضای باطنی مداوای آن قي نمودن با شير تازه دوشيدۀ گاوی و باروغن مکرر تا تمام آن برآيد وآشاميدن مرقهای چرب بعد از ان

* ماش * بفتح ميم والف وشين معجمه لغت عربيست ومج نيز وبفارسی نيز مشهور بماش وبهندی مونگ نامند * ماهيت آن حبی است از حبوب معروفة ماکوله ودر اکثر بلاد کثير الوجود وآن حبی است کوچک مدور واندک طولانی پوست آن سبز ومغز آن سفيد وبعضی پوست آن سبز تيره وبعضی غير تيره وبعضی زرد رنگ ودر بنگاله بعضی پوست آن سياه بهترين همه سبز تيره است پس سياه وسبز پس زرد وزرد آن دير تر پخته گداز ميگردد از سبز خصوص زرد دانه ريزه آن وقوت آن تا سه سال باقی ميماند * طبيعت آن در آخر اول سرد ومائل بخشکي ومقشر آن معتدل در تري وخشکی وقشر آن مرکب القوی مائل بگرمي وباعفوصت * افعال وخواص آن لطيفتر از عدس ونفخ آن کمتر از باقلا ودر جلا کمتر از باقلا واصلح حبوب ماکوله است وکثير الغذا ومولد خلط صالح الکيموس ولیکن بطيء الانحدار خصوص مقشر آن که قشر آنرا بالتمام گرفته باشند زيرا که يبس وقوت تحليل وجلا در قشر آن است واز اغذية تابستان وبهار وبلدان حاره وصاحبان مزاج گرم وحميات حارۀ حاده است جهت آنکه مسکن حرارت وحدت والتهاب صفرا وخون است *اعضاء الصدر والراس والغذاء* مقوی عصب واعضای عصبانی وقوت باصره وجهت درد سر حار ونزلات وورم لهات وسرفه وحميات حارۀ حاده وامراض گرده نافع زيرا که موافق آنست ومطبوخ مقشر آن باروغن بادام مولد خلط صالح اما از برای حميات صفراويه با برگ خرفه وکاهو وسرمق وجو مقشر ومطبوخ آن با پوست باحماض حابس بطن واز خواص آن است که با وجود برودت تحريک سودا نمی نمايد وهم از جهت تليين وهم از جهت قبض بطن نافع است اما هرگاه ارادۀ تليين طبيعت باشد بايد که مقشر آنرا طبخ نمايند باماء القرطم وروغن بادام شيرين وهرگاه مقصود قبض طبيعت باشد غير مقشر آنرا بريان نموده طبخ نمايند ويا آنکه در آب جوش داده آب آنرا بريزند تا قوت حارۀ جالية آن زائل گردد پس آب خالص داخل کرده طبخ نموده تناول نمايند واگر با حبس تسکين حدت وحرارت دم وصفرا مقصود باشد با آب حماض ويا با آب انار ترش افشرده با پردۀ سفيد جوف آن که شحم الرمان نامند ويا با سماق وزرشک ربابی واگر زرشک خوش نيابد باروغن بادام شيرين طبخ دهند وحسو متخذ از ماش مقشر جهت سرفه ونزلات حاره نافع *المضار* ماش مبرود المزاج وپيران وکسانيکه در معدۀ ايشان رطوبات واخلاط فاسده ونفخ ورياح بسيار باشد مضر خصوص مقشر آن ومصدع ان وباه *مصلح* آن درمبرودين ادوية عطرۀ حاره مانند زيره وفرنفل ودارچينی وفلفل وزنجبيل تازه وجوارش کمونی وفلافلي و مصطکی وخردل وامثال اينها ودر محرورين طبخ آن باماء القرطم ويا با حموضات مذکوره ونيز در محرورين ماء القرطم وروغن بادام وضماد مطبوخ آن با سرکه که در حمام جهت جرب متقرح وباآب جهت تقويت اعضای مسترخيه وتسکين درد آنها ومطبوخ آن باطلا که نوعی از شراب است ويا با شراب ويا با مطبوخ آن بازعفران مسکن درد اعضای کوفته شده وحل شده نافع است والوان اطعمۀ مصنوعه از ان را مانند براوبری وبری کشميری ويا پروپهتی ودال ومنگوچهی وماش پلاو وکهچری ولدوی ماش در قرابادين کبير مذکور شد واما حبيکه در ملک هند وبنگاله ودکهن ميشود آنرا ماش واُرد بضم همزه وسکون را ودال مهملتين وبه بنگالی کلائی نامند وغير آن ماش است وکسانيکه آنرا حب القلت دانسته سهو نموده اند وآن حبی است برنگ وشکل ماش وبزرگتر از ان ومغز آن لزج لعابی که بعد از طبخ ويا خمير کردن در آب لزوجت آن ظاهر ميگردد ودر ملک هند وبنگاله پخته با سپ وغيره دواب ميخورانند وخود نيز ميخورند مانند مونگ * طبيعت آن گرم در اول وتر در دوم وبا رطوبت

قضایه * افعال وخواص آن بسیار نفاخ ومطیء الهضم ومولد منی ومنعظ بسبب لزجیکه دارد وضماد آن جهت اورام کورة درماش انفع وجهت برص که تازه باشد وسائیده روزی چند مرتبه بمالند تا چند روز متوالی مفید دانسته اند ودرملک هند وبنکاله آنرا نیز مانند ماش پخته میخورند وانواع اطعمه مانند ماش ازان میسازند ودر قرابادین شمهٔ ذکر یافت *

* ماسفودون * بفتح میم والف وضم سین مهمله وضم فا وسکون وا وضم دال مهمله وسکون وا ونون * ماهیت آن گفته اند اسم هندی دوائی است که درملک هند میروید وازانجا می آورند شاخ وبرگ آن شبیه بریحان وبرگ آن از برگ آن عریضتر قریب ببرگ آس ومدور ونازک تر وخوشبو شبیه بسنبل هندی وگل آن شبیه بیاسمین وازان لطیفتر * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن درجمیع افعال قریب بسنبل وجهت خوشبوئی داخل ادهان مینمایند خصوص برگ آنرا *

* ماعز * بفتح میم والف وکسر عین مهمله وزای معجمه لغت عربی است ومعزی وبفارسی بز ونر آن را تیس وبترکی کچی و بهندی ماده آنرا بکری ونر آنرا بکرا نامند * ماهیت آن حیوانی است مشهور از حیوانات ماکول اللحم گوشت آن نسبت بلحوم حیوانات دیگر بعد از گوسفند ان است والطف وبهترین آن جوان نکسالهٔ فربه معتدل المزاج آن است واهلی وصحرائی وجبلی میباشد * طبیعت آن گرم وتر وگرمی آن از لحم گوسفند یعنی ضان کمتر وجبلی آن از اهلی گرمتر ولطیفتر وبری از اهلی نیز گرمتر ولطیف تر * افعال وخواص آن موافق محرورین ومرضی ودر فصل زمان حارهٔ صالح الکیموس مولد خون لطیف سبک مضر سوداوی مزاج مصلح آن بادام وفارچیل وخرما وخوردن میوهای تر تازه وترشیها وکشک با آن بغایت مضر وگوشت بزغاله مافوق شش ماه با رطوبت غالبه وبهترین لحوم مسکن غلیان خون وملطف وموافق مرضی وناقهین وکل اشتن گوشت بز وما گرم برعشه وضربه ومدمه وصدمه ونکویده شده ویدین دوست گرم وما گرم آن مسکن وجع وورد ویاعث عدم نورم آن وبستن پوست سر بزغاله در حین گرمی بر سر صاحب سرسام واختلاط ذهن وضماد مغز سر آن مرطب وقوی وملین دماغ واعضای صلبه اعصاب اکتحال زهرهٔ آن رافع غشاوه وجگر بز سیاه را چون شرحه شرحه نموده آن مخلوط کرده دارفلفل وزنجبیل بران پاشیده کباب نمایند وچون آب مترشح ازان را گرفته در چشم کشند جهت شب کوری مجرب وسرگین نیم سوختهٔ آن با سکنجبین جهت رفع زردی دندان ومعجون آن با عسل رفع الصداع وربوا وتنفس وچون خصیهٔ آنرا شکافته زراوند مدحرج وزعفران وزیرهٔ بران پاشیده خشک کنند یک مثقال آن با آب گرم جهت بهق وکبود وزرد جگر ومثانه ومداومت آن جهت تقویت باه عجیب الاثر وچون با بوره وصعتر خشک کنند یک مثقال آن با سرکهٔ عسل جهت سمن وچون بز نر چهار ساله بکرنگ سرخ را در اول فصل هنگام رنگینی انگور نیم نماید وخون اول وآخر آنرا دور نموده خون وسط را در ظرفی بگیرند وبعد از بسته شدن ریزه ریزه کنند وبر روی کاه وغربال در سایه خشک نمایند وآنرا دم الله نامند جهت آنکه در تفتیت سنگ گرده ومثانه قوی الاثر است وبعد دل وآشامیدن حرارتهٔ آن با آرد برنج وجاورس جهت سحج واسهالی که از اغذیهٔ حارهٔ حادث شده باشد وجهت منع افراط عمل مسهل واحتقان بدان با آرد جو جهت قرحهٔ امعا وآشامیدن سرگین آن جهت یرقان وبا ماء العسل جهت گشودن حیض ومدر واخراج جنین وفرزجهٔ حشک آن با کندر جهت رفع ادرار حیض وآشامیدن سم سوختهٔ آن با عسل جهت رفع بول در فراش مجرب مقدار شربت آن داد ودرهم وطلای سرگین آن با بول آن جهت استسقا وورم طحال وطلای مطبوخ آن با بول اطفال جهت رفع دوثیح ملخیه ورباح غلیظه وماء اصفر
... ضماد ... آن ... طلای سرگین آن محلل اورام کهنه وسرگین سوختهٔ آن الطف وجالی

و طلای آن با سرکه جهت داء الثعلب و بدستور طلای نیم سوختهٔ آن با سرکه جهت داء الثعلب و ثآلیل منکوسه و با عسل جهت جرب و وضح و اورام صلبه و معقده و با بزر البنج جهت کوچک نمودن پستان و نشیان و ضماد سرگین پختهٔ آن در شراب و حلبه جهت تحلیل اورام و چون کوده آنرا شرحه نموده و کبریت بران پاشیده کباب نمایند و آب مترشح از آن را نیز بربهق بمالند زائل کرداند القروح والجروح پیه آن رویانندهٔ گوشت بر زخمها و طلای سرگین محرق آن با عسل جهت قروح ساعیه و شهد به السموم آشامیدن پیه آن جهت سم ذراریح و آشامیدن سرگین سوختهٔ آن جهت گزیدن هوام طلای سرگین خشک بز پخته با شراب و با سرکه جهت جذب سم هوام و زهرهٔ بز کوهی بادزهر سموم هوام الآلات المفاصل ضماد پیه آن با سرگین آن و زعفران جهت نقرس و داغ کردن بسرگین خشک آن جهت عرق النسا از مجربات و مشهورات بداغ عربی و طریق آن آنست که سرگین را افروخته در پشمی پیچیده در موضع عمیقیکه در تحت بندها و محاذی ابهام است بگذارند تا حرارت آن کم کردد پس تبدیل بدیگری نمایند تا حرارت آن محسوس در ورک کردد و طلای محرق و غیر محرق آن با عسل جهت درد مفاصل بارد و با سرکه جهت حار آن طرد الهوام بخور سرگین آن گریزانندهٔ هوام و حشرات است الخواص چون شاخ و سم آنرا با تراب و عسل و بیلا انجیر تقطیر کنند معادن و جمیع اشیای صلبه را نرم سازد و چون آنرا حل کنند مدادی در غایت سیاهی باشد *

مالك الحزين

* مالك الحزين * بفتح میم و الف و کسر لام و ضم کاف و الف و لام و فتح حاء مهمله و کسر زای معجمه و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون و آنرا مالکی نیز نامند و بفارسی بوتیمار و بهندی بگله * ماهیت آن از طیور آبی است سفید و جثهٔ آن بقدر جثهٔ کبوتری و گردن و پاها و منقار آن دراز و دراکثر کنارآبها مجاور و سبزیزار فکنده میباشد * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن گوشت آن غلیظ و مولد ریاح و مقوی کرده و محرک باه مصلح آن ادویهٔ حاره طلای پیه آن قاطع خون بواسیر و ضماد خون آن در حمام مانع نزولات است *

مال کنکنی

* مال کنکنی * بفتح میم و الف و لام و فتح کاف و سکون نون و کاف فارسی و کسر نون و بالغت هندی است * ماهیت آن تخم نباتی است هندی و نبات آنرا یکساق و یا دو ساق و تا بقدر یکقامت و شبیه بنبات دخن و ساق آن از آن قویتر و برگ آن بزرگتر و در طول و عرض زیاده و خوشهٔ آن نیز بزرگتر از آن و دانهٔ آن بقدر دخن و اند کی طولانی و سه پهلو و بعضی اندک پهن و سرخ تیره رنگ و مغز آن سفید و در غلافی اندک خشن و چند دانه بهم پیوسته در غلافی دیگر و در آن خوشه و طعم آن با حدت * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک و با رطوبت فضلیه و بعضی در اول تر دانسته اند * افعال و خواص آن اعضاء الراس والعصب آشامیدن آن جهت تقویت دماغ و قوت حافظه و ذهن و اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا و ورک و رکبه و امراض بارده رطبهٔ دماغیه و عصبانیه و لیثرغس سعوطا و تدهین بدهن آن جهت فالج و لقوه و رعشه و تشنج رطوبی و امتلائی و امراض مذکوره و بدستور تکمید بدان اعضاء الصدر والنفس آشامیدن آن جهت تقویت معده و سرفه و ضیق النفس و تقویت معده و هاضمه و اشتهای طعام و کبد و باه و رفع ضعف آنها نافع و بدستور تدهین بدهن آن جهت تقویت باه بغایت موثر خوردن روغن آن نیز بدین دستور که روز اول قدر بسیار قلیلی یعنی یک حبه و یا کمتر از آن با برگ تانبول و روز دوم اندک از آن زیاده و روز سوم نیز از آن اندکی زیاده و همچنین تا بحدیکه موافقت نماید و ضرر نرساند جهت تقویت باه و زیادتی اشتها بسیار مفید و اهل هند بانحای شتی آنرا مستعمل دارند مانند آنکه از یکدانه شروع

میشایند و هر روز یک دانه میافزایند تا بصد دانه میرسانند و باز بتدریج کم مینمایند تا با تمام رسد از برای اکثر امراض قویه باردهٔ رطبهٔ مزمنه و تقویت قوی و باه و زیادتی حرارت غریزی مبرود و مرطوب المزاج قوی و از امراض متوسطه المزاج چهل روز بهمان ترتیب که از یک دانه شروع مینمایند و یک دانه میافزایند تا چهل دانه و باز بدستور میکاهند و از برای امراض دون آن تا بیست روز و یا ده روز و یا هفت روز بهمان ترتیب که به بیست و یازده و یا هفت دانه رسد و باز بهمان نسق کم مینمایند تا بیک دانه و در ایام استعمال چند روز قبل و بعد از آن از ترشی و بادی و لبنیات و بقول و جماع و اعراض نفسانیه و بدنیه و حرکات عنیفه و اشیای حارهٔ حریفه مانند خردل و سیر و ترب و زنجبیل و امثال اینها اجتناب مینمایند و گفته اند که دهن بروغن آن که در روز چهارشنبه اخذ نموده باشند جهت رفع جذام و خورانیدن بدان نیز تا مدت بیست و یکروز جهت جذام و تیزدانهای درمت آنرا در روغن گاو خالص بریان مینمایند و روزی یک کف آنرا میخورند و میگویند قوت باه را بحدی میرساند که بشرح نمیاید و لیزدر شیر گاو می جوشانند و صاف نموده از آن شیر ماست بسته روغن آنرا میگیرند و روزی مقدار یک دانگ آنرا با شیر بونج میخورند و میگویند که موی را سیاه میکرداند و دیگر موی سفید نمیروید و گفته اند که اگر یک آثار آنرا در ده آثار شیر بخیسانند آن مقدار که تمام را جذب کند و هر روز هفت دانهٔ آنرا ابلاع نماید کسیکه عنین باشد یا قوت باه او بسیار ضعیف گشته بحال اصلی آید و قوت عظیم یابد و چون آن را با روغن ضفدع چرب کرده روغن آن را اخذ نمایند و بر قضیب بمالند تقویت عظیم بخشد و امساک آورد و اگر در بول شیر و یا شغال چند روز بخیسانند و سه روز متواتر وزن فا حشهٔ زانیه بخورانند شهوت او باکل زائل گردد و چنانکه دیگر رغبت بر جماع نکند و کسی بوقت دیگر دید اقسام مضر محرور المزاج و فصول و بلدان حاره و جوانان و چون حار جاد است اکثر ضرر میرساند چنانچه شنیده شد که چند کس خوردند و همه متضرر گردیدند و بعضی هلاک شدند پس اولی اجتناب از استعمال آنست خصوصا از داخل و نیز دهن آن را از دهان حبوب دیگر را بدین نحو اخذ مینمایند که درد یکی تا نصفه آب کرده و بر سر آن پارچهٔ صفیق پاکیزه بسته بر سر آتش میگذارند و تخم آنرا هر مقدار که میخواهند کوبیده بران پارچه میپاشند و سرآنرا بسرپوش می پوشند تا بخار دران مجتمع گردد بعد از یک دو ساعت برداشته تخم کوبیده را با پارچه می فشارند آنچه روغن از ان برآید اخذ مینمایند و مرتبهٔ دیگر نیز بدستور عمل میآرند تا دیگر روغن دران نماند و این بهترین طرق آنست *

* مالیا * بفتح میم و الف و کسر لام و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف * ماهیت آن بعضی مران دانسته اند و یونس گفته درختی است که در بلاد شام میشود * افعال و خواص آن آشامیدن برگ آن رافع سمیت افعی و طلای پوست محرق آن رافع برص و خوردن نشارهٔ چوب آن کشنده است حکیم عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که بهندی آنرا اکول نامند برگ آن شبیه ببرگ بادام و گل آن سفید است و چوب آنرا چوب حیات دانند چون بیخ آنرا سائیده بمارگزیده بخورانند رفع سمیت آن نماید و جهت سیمه نیز نافع و دفع خلط سمی و غدد ای سمی بقی مینماید * مالیا

* مالیقراطن * بفتح میم و الف و کسر لام و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح قاف و راء مهمله و الف و ضم طاء مهملهٔ مشاله و نون لغت یونانی است بمعنی ماء العسل زیرا که مالی بمعنی عسل و قراطن بمعنی ماء است * ماهیت آن آنست که یکوزن عسل صافی خالص را در دو وزن آب باران و یا آب صاف شیرین بآتش ملایم طبخ دهند و کف آنرا بگیرند تا دو ثلث بماند پس صافی نموده نگاهدارند و عند الحاجت بیاشامند و این ماء العسل ساده است و اگر مرکب خواهند بعضی ادویهٔ مناسبهٔ حاره یا مالیقراطن

باردہ بحسب عروض وعروض اضافه لما يبدل وتسخ آن بتفصيل در قرابادين كبير مذكور شد * طبيعت ساذه آن كرم وتر * افعال وخواص آن جالي وملين وقاطع اخلاط لزجه ومفتح ومنضج بلغم غليظ ومقوى اعضاى بارده ومعده سرد وا حشا و اشتها ودافع امراض بارده عصبانيه ودماغيه واوجاع مفاصل وقى وقراقر شكم را ذبت ادويه قتاله وضعفى كه از جماع بهم رسيده باشد ومدر بول وحيض مضر محرور المزاج وصفراوى واورام حارۀ احشا مصلح آن ربوب حامضه مقدار شربت آن تا سى مثقال است شيخ الرئيس در مبحث قولنج گفته كه ماء العسل ماخوذ براى قولنج بايد كه طبخ بسيار يافته باشد تا نفخ آن زائل گردد والا ضعيف الطبخ نفخ مينمايد *

ماميثا

* ماميثا * بفتح ميم والف وكسر ميم وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح ثاء مثلثه والف لغت نبطي است وآنرا ماميثا نيز نامند * ماهيت آن نباتى است شبيه به خشخاش بحرى معروف به خشخاش مقرن وبرك آن مائل بسفيدى وبا زوائد شبيه باره ومزغب وبا رطوبت چسپنده وگل آن زرد مانند خشخاش ساحلى مقرن وثقيل الرائحه وبرآب وثمر آن مانند خشخاش مقرن وبى غلاف منحنى شبيه بغلاف خشخاش بحرى كه درقرون ميباشد وتخم ماميثا بقدر كنجد سياه وشاخهاى خشخاش ساحلى در زمستان مىريزد ودرينها رعود ميكند بخلاف ماميثا كه اثرى از آن درظاهر نميماند ودر سرطان ثمر ماميثا ميرسد وآن را كوبيده اقراص ميسازند بهيأت بلوطى وآنرا عصارۀ ماميثا وشياف ماميثا نيز نامند وقوت آن تا هفت سال باقى ميماند وبهترين آن زرد مائل بسياهى قوى الرائحه باتلخى است كه چون در آب حل كنند زود حل گردد وعصارۀ مجفف آن بهتر از جرم آن وگفته اند آن دو نوع ميباشد نوعى راكه گل سرخ است ازغاموني نامند وآن غيرمستعمل ونوعيكه گل آن زرد است مستعمل وگفته شد * طبيعت آن دردوم سرد وخشك ودراول نيزگفته اند * افعال وخواص آن قابض ورادع ومحلل ومقوى اعضا اعضاء الراس والعصب والصدر والمعده طلاى آن جهت درد سر ومفاصل حاره ومنع انصباب مواد بچشم وابتداى رمد وحرارت اجفان وسلاق وورد بنج وورم حار آن ودلوك آن جهت قلاع دهان واكتحال آن جهت دمعه واسترخاى پلك چشم وضعف باصره وآشاميدن تخم آن بقدر ربك مثقال رافع خفقان واسهال صفراوى باادويۀ مناسبۀ معينه ومسمن بدن است الاورام والبثور وحرق النار طلاى عصارۀ آن جهت اورام حاره وباد سرخ وسوختگى آتش وسحجى كه بسبب حركت در زير بغل وران بهم رسيده باشد وطلاى تخم آن جهت حمره ونقرس بيعديل معدل شربت آن تا يك درهم بدل آن سماق مضر سپرز مصلح آن بادام شيرين است *

ماميران

* ماميران * بفتح ميم والف وكسر ميم وسكون ياء مثناة تحتانيه وفتح راء مهمله والف ونون * ماهيت آن قسمى از زرد چوبه است ساق وشاخهاى نبات آن از زمين مرتفع وبرك آن شبيه ببرك لبلاب كبير ومائل باستداره وسفيد مائل بزردى وبالزوجت وسيخ آن دو شعبه از يكجا روئيده وكوچكتر از زرد چوبه وباريك تر از آن وگرهدار وغير مستقيم ودرگرههاى آن ريشهاى بسيار باريك شبيه بموى منبت آن قرب آبها واز هند وچين وخراسان آورند وهندى آن زرد ومائل بسياهى وچينى آن زرد زبون تر از هندى وخراسانى آن تيره رنگ مائل بسبزى وتخم آن شبيه بكنجد وبهترين آن زرد با رنگ صلب گرهدار تازۀ چينى آنست وقوت آن تا بيست سال باقى ميماند * طبيعت آن درآخر سوم گرم وخشك * افعال وخواص آن جالي ومحلل ومفتح ومفرح جلد ومشقق ناخن اعضاء الراس سعوط آن با عسل جهت تنقيۀ دماغ واكتحال آن جهت جلاى بياض ودمعه وظلمت بصر وروشنائى آنرا بيفزايد ومضغ آن جهت درد دندان اعضاء الغذاء والنفض آشاميدن بيخ آن

با شراب جهت عرق النسا و تحلیل ریاح غلیظه و زحیر و مغص و ادرار بول و طلای آن جهت انقلاب رحم و ورم آن و امثال آن نظیر و بعضی مضر گرده گفته اند مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم مثقال بدل آن بوزن آن زرد چوبه و نصف آن حب الزینة طلای آن با عسل و با سرکه جهت برص و ناخن و کلف و بهق و جرب و رفع آثار جلد نافع است

ماهودانه

* ماهودانه * بفتح میم و الف و ضم ها و سکون واو و فتح دال مهمله و الف و نون و ها اسم فارسی است بمعنی قائم بالذات یعنی در استمسال بتنها ئی بی معاونت دوائی دیگر کافی است * ماهیت آن * نباتی است شیردار و آنرا اهل مشرق حب الملوک نامند و غیر حب السلاطین مسمی بدان است ساق نبات آن بقدر ذرعی و بسطبری انگشتی و برگهای ساق آن دراز شبیه ببرگ بادام و برگهای شعبهای آن ریزه مائل بتدویر شبیه ببرگ زیتون و طویل و گل آن زرد و ثمر آن در غلافی مخروط شبیه بغلاف کبیر و در جوف آن سه دانه متفرق از هم و هر یک در غلافی دیگر و دانهٔ آن از دانهٔ کرسنه بزرگتر و پوست آن اغبر و مائل بسرخی و مغز آن سفید و شیرین و چوب و بیخ آن با رنگ و قوت آن تا دو سال باقی میماند گویند منبت آن بلاد هند و عراق است و گویند دانهٔ آن شبیه بماش است و بزرگتر از آن و در غلافی شبیه بلوبیا * طبیعت * شیر آن در سوم گرم و خشک و برگ و دانهٔ آن در آخر دوم * افعال و خواص آن * آشامیدن آب برگ مطبوخ آن با خروس سال خورده مسهل و محلل قولنج و مدر بول و جهت درد مفاصل و نقرس و عرق النسا و بلع دانهٔ آن از یک دانه تا هشت دانه مسهل و آشامیدن گویند ده حب بستهٔ آن با آب سرد در اسهال قویتر و مخرج بلغم غلیظ و محرق بلغم خام و مرار سوداوی و کیموسهائی زیاده از درست بلع نمودن آن مقدار شربت آن از حب آن سه عدد تا هشت عدد و از برگ آن تا دو درهم و زیاده بر آن غیر مجوز و آشامیدن آب سرد بعد از آن مسهل است مضر آن معده و مصلح آن انیسون مضر بشفل مصلح آن کثیرا و گفته اند چون ماهودانه مفقود است بالفعل بجای آن حب السلاطین مستعمل و بعضی برگ آنرا با ابتدائی و با بادرد مناسبه پخته میخورند اسهال می‌آورد و جهت اوجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس و استسقا و قولنج نافع و با مرق خروس سال خورده پرورده پخته جهت قولنج و ادرار بول و لبن آن نیز مسهل است و بدل آن نیم وزن آن دند و بوزن آن حب الخروع و ثلث وزن و نیم آن حب النیل است

ماهی زهرج

* ماهی زهرج * بفتح میم و الف و کسر ها و یاء مثناة تحتانیه و فتح زاء معجمه و ضم هاء و سکون راء مهمله و جیم معرب از ماهی زهره فارسی است بمعنی سم سمک جهت آنکه کشندهٔ ماهی است * ماهیت آن * نوعی از فلوس است که بترکی مقودورش نامند و نزد اکثر اطبا پوست گیاهی است شیردار شبیه بشبرم ساق آن زیاده بر ذرعی و برگ آن مفروش بر روی زمین و گل آن زرد و در آخر ساق آن از جوانب آن رسته بهشت مدور و پوست ساق آن مائل بزردی و با اندک حدت شبیه بجلد پوست بیخ کبر و مستعمل همین است نه سائر اجزای آن و قوت آن تا سه سال باقی میماند و بهترین آن پوستهای باریک زرد رنگ تازهٔ آن با اندک حدت و تلخی آنست * طبیعت آن * در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن * مسهل قوی اقسام بلغم و اخلاط غلیظه و محلل ریاح و جهت اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا نافع جهت آنکه مخرج اخلاط غلیظه است از عروق و مفاصل و از برای مبرودین و مرطوبین بالخصوص مزاج و قوی کثیر النفع مضر احشا مصلح آن کثیرا و نشاسته و انیسون و با روغن بادام چرب نمودن مقدار شربت از جرم آن با شکر تا یک مثقال و در مطبوخ تا سه درهم جهت استسقا و تحلیل اورام المعی و ریختن آن در آبها که در آن ماهی باشد اند ازند ماهیان مدهوش گشته برروی آب آیند و بمیرند و گویند ماهیان

مصحا آکشته برروی آب اینله

مثنان بفتح میم و سکون ثاء مثلثه و فتح نون و الف و نون لغت عربی است* ماهیت آن نباتی است که کرم دانه ثمر آنست و آن دو قسم میباشد قسمی را شاخهای انبوه وخشن و بقدر دو ذرع و برگ آن شبیه ببرگ مازریون و از آن نازکتر و با رطوبت چسپنده و گل آن سفید و از مابین گل ثمر آن مدور شبیه بتخم مورد و مائل بدرازی و سبز و بعد از رسیدن سرخ میگردد و پوست آن صلب و سیاه و مغز آن سفید و آنرا جوم دانه و کرمدانه نیز نامند و برگ و تخم آن مستعمل* طبیعت آن جمیع اجزای نبات آن تا سوم گرم و خشک* افعال و خواص آن آشامیدن یکدرم آن با حریره ها و یا بلع نمودن دانه آنرا درست مسهل قوی بلغم و مانع صعود ابخره بدماغ و مخرج اقسام کرم معده و امعا مقدار شربت آن از ده دانه تا یکدرم الزینة طلای کوبیده آن با عسل ادرار عرق بسیار و ضماد مطبوخ آن با زفت جهت جرب و قوبا و برص بغایت نافع و زبان حب آنرا در فرزجات مسخنه و با شفه رطوبات و خوشبو کننده ارحام و معینه بر حمل و مشوقه و ملذذ جماع مقدار ربع درهم آنرا استعمال مینمایند و برگ آن در افعال مانند تخم آن و باید که آنرا در فصل ربیع ایام حصاد اخذ نمایند و خشک کرده اکامله ارند و مثل لعابات بکوبند و شظایای آنرا از آن جدا کنند و آشامیدن دو ازده قیراط آن با شراب ممزوج با آب مسهل رطوبات مائیه و جهت استسقا نافع و بدستور در سرکه خیسانیده آن جهت رفع غایله که دارد و با طبیخ باقلا و یا عدس مسهل برفق و حمول آن مخرج جنین و قاتل آن و ضماد مطبوخ آن با زفت جهت قوبا و جرب و برص مجرب مقدار شربت برگ آن در مطبوخات تا سه درم و باید که یک شبانه روز در سرکه بخیسانند مانند برگ مازریون و با صمغ عربی و کثیرا استعمال نمایند و از تخم آن یکدرم که بدستور در سرکه بخیسانند و با روغن بادام و صمغ عربی و کثیرا استعمال نمایند و تا دو درم آن کشنده و مورث جراحت حلق اگر بدان رسد و سحج و خارش عظیم در بدن و ورم حار بهم میرسد علاج آن علاج فرفیون خوردن است و در فرفیون مذکور شد و قسم دوم آن در مصر کثیر الوجود منبت آن قریب دریاها و آبها و ریگزارها و نبات آن بقدر دو شبر و چتری و برگ آن مانند برگ ابهل و مائل و در پهلوی هم و گل آن زرد و باریک و از میان برگها روئیده و تخم آن بقدر انجره و سفید رنگ و طعم آن خشنی و بی ذائقه و اطبا آنکه کرمدانه اند منحصر است نه قسم اول و مستعمل تخم و برگ آن* طبیعت آن در سوم گرم و خشک* افعال و خواص آن آشامیدن یکدرم برگ خیسانیده آن در سرکه یکشبانه روز و با روغن بادام آشامیدن مسهل مای اصفر و بلغم خام و اقسام کرم معده و استسقا را نافع و چون پنج درهم آنرا با یک اوقیه مویز بیدانه در یک رطل آب بجوشانند تا چهار اوقیه بماند صاف نموده یک درهم از روغن بادام در آن ریخته بنوشند جهت اسهال بلغم خام و مای اصفر و استسقا و اخراج اقسام کرم امعای صغار و عمل الجروح و القروح استعمال فتیله آن در رخنا زیر و جراحات خورنده گوشت فاسد و منقی اوساخ و چاق کنند آنها و بدستور ضماد برگ آن با ادویه مناسبه و یا بتنهائی*

مثلث بضم میم و فتح ثاء مثلثه و لام مشدده و ثاء مثلثه در آخر* ماهیت آن اکثری گفته اند آب انگوری است که دو ثلث آن در طبخ برود و یک ثلث بماند و از قول شیخ الرئیس در کلیات قانون و کلام محمد بن محمود آملی در شرح کلیات ایلاقی معلوم میگردد که مثلث عبارت است از آب انگور سه جزو و آب خالص یک جزو که جوش نمایند تا یک ثلث آن برود و آنچه در صدر ذکر یافته و اکثری گفته اند اشتباه است منشاء آن وجه مشابهت است نه طبخ و مثلث طبخی این است که ذکر یافت و مثلث نعمی آن است که شراب انگوری را بجوشانند تا دو ثلث آن برود و یک ثلث بماند و بالجمله در طبیعت و منافع قریب بخمر است و مولد خون

غالب متین و مقوی ما صمه و موافق ذات الجنب و ذات الصدر و آبله و حصبه و مقوی باه مبرود بن و زیاد کننده منی و اکثار آن مصر محرور و بدن مصلح آن بسیار مرخ آن با آب است *

* فصــــــــــل المیم مع الجیم *

* مجنح * بضم میم و سکون جیم و فتح نون و حاء مهمله لغت عربی است بفارسی گل خوش نظر نامند * ما هیت آن نوعی از ریاحین است * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن قابض و رادع اسهال و سیلان خون و جهت زخمهای تازه و عصارهٔ آن جهت کرم گوشت و قرحه و درد آن نافع است *

* میچوقان * بفتح میم و ضم جیم عجمی و سکون واو و فتح قاف و الف و نون * ما هیت آن از ادویهٔ جدیده است که از ارض جدید از بلادیکه میچوقان نامند نصاری می آورند و آن بیخ نباتی است سفید رنگ شبیه به ناشرا نبات آن کثیر الاصول شاخهای آن مفروش بر زمین و برگ آن مدور و در زمان رگهای بسیار و بر آن شبیه بکشنیز و در خوشه مانند خوشه عنب الثعلب و در وسط تابستان در تموز میرسد و بیخ آن سطبر و سفید مانند بیخ ناشرا و بعضی آن را بیخ ناشرا دانسته اند و نیست چنین جهت آنکه بیخ ناشرا با حرافت و حدت بسیار است بخلاف این بیخ * طبیعت آن در دوم گرم و خشک با قوت مسهلهٔ بلغم مانند زراوند و از این جهت بغلط بعضی نوعی از زراوند دانسته اند و نیست چنین جهت آنکه در این دوا نیست آنچه مذکور طبیعت باشد و رائحهٔ ثقیل و طعم کریهی چنانچه در زراوند است * افعال و خواص آن جهت امراض و وجع مفاصل و ارثیه و قولنج و سلعه رطبه نافع جهت آنکه مسهل و مخرج بلغم و مائیت فاسد از بدن و مخرج خلاصهٔ آن و بسا است که استعمال آن تنها یا آن با شربتی و یا معجونی موافق پنج شش مجلس بی تعب اطلاق مینماید و اطفال و زنان و مسهلات ملوکیه است که معالجه کرده میشود با آن چوب چینی و عشبه و شجرة النبی و صاحب راس و قوت تنها که عصارهٔ ریوند مانند و امثال اینها جهت آتشک و حکه و جرب و وجع مفاصل و ظهر و غیرها و در حمیات مزمنهٔ مستمره عظیم النفع است جهت آنکه منضج مواد است بقوت تمام و کیفیت استعمال آن بانحاء بسیار است از مربای آن مانند مربای اصول دیگر و معجون مشتهر معروف آن با شکر یا اشربهٔ مناسبهٔ مرض با عرق رازیانه یا انیسون یا دارچینی یا مطبوخ مربای آنها و بهترین معاجین معجون زرد مسهل است جهت آنکه مناسب و موافق آنست در غایت موافقت و همچنین آب مطبوخ آن مانند چوب چینی که قوت آن در آب باز داده شود که یکشبانه روز در آب اول خیسانیده باشند با شکر تنها و یا با مقویات دوا اعضای رئیسه چنانچه در آب استعمال مسهلات لاحقه و نقله است نیز و بعد استعمال آن اگر بمقدار نیم ساعت خواب نمایند باعث تقویت عمل آن میگردد بخلاف مسهلات دیگر که خواب باعث ضعف و یا بطلان عمل آنها است مقدار شربت آن در اطفال غیر بالغین نیم درم و در اقویا و بالغین زیاده بر حسب قوت و ضعف مزاج بدانکه در این دوا قوت انضاج است و لهذا جائز است استعمال آن بدون منضج و از خاصیت آن منع قی و غثیان است بخلاف سائر ادویهٔ مسهله و مجرب شده است از مجاری صفاق و عروق شعریه و سواقی و غیرها خواه در کبد باشد و خواه در سائر اعضا و جهت امراض رحم و اختناق آن و غیرها از امراض مختلفهٔ مختصهٔ بآن نافع و رب آن نیز مانند رب سنبل بعمل می آورند و مقدار یک قیراط آن با خوشابات و یا اشربهٔ مناسبه چند مجلس کافی اجابت مینماید که نقاهت حاصل میگردد بی تعب استعمال این دوا از ادویهٔ ملوکیه است و اطفال و زنان حامله و مرضعات را سود مند و بیغائله است چنانکه گفته اند و از منوط تجربه است *

* فصــــــــــل المیم مع الخاء المعجمة *

* محلب * در حب المحلب مذکور شد *

* مخ * بضم میم و خاء مشدده بفارسی مغز استخوان را نامند و شامل مغز سر نیز است * ما هیت آن معروف است که جسم نرم

چربی است که در جوف استخوان حیوان میباشد خواه مجتمع مانند دماغ و مغز ساق پا و ساعد و عضد و یا متفرق در اجزای استخوان قص و اطراف استخوانهای نرم باشد * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن ملین و مرخی اعضا و کثیر الغذاء و مسمن بدن المضار اکثار آن مفسد معده و مورث غثیان خصوص بی نمک خوردن آن مصلح آن نمک و صعتر و دارچینی و زیره در مبرودین و ترشیها در محرورین آلات المفاصل والاعصاب تمریخ بدان ملین صلابت مفاصل و اعصاب و رباطات و اوتار و عضلات و شقاق اطراف و بهترین آن مغز استخوان حیوان جوان صحیح المزاج فربه است که چرا خوب یافته باشد و مغز ساق گاو و بز نر قویتر و گرم اند و قوت تحلیل آنها کمتر و تجفیف آنها زیاده و چرب و لذیذ اند خصوص از حیوانیکه رنگ آن سیاه و پر مغز با اوصاف مذکوره باشد و وجه بهتری مغز ساق برای زیادتی دهنیت و قلت فضول آنست بسبب کثرت حرکت آن و چون مغز ساق گاو و یا آهو را مکرر در ساق و بند های پای اطفال بمالند زود براه افتند و چون خواهند که آنرا نگاهدارند باید که در زمستان اخذ نمایند و در ظروف و اماکن بلند گرم خشک با برگ خار خسک بگذارند و از جاهای نم دور دارند *

* مخلصه * بضم میم و فتح خاء و لام مشدده و صاد مهمله و هاء و آنرا مخلصه از آن جهت نامند که از خوردن آن خلاص و امان می یابند از سم افعی و نکایات آن و موت و بتکرار به تجربه رسانیده اند در سموم هوام دیگر نیز * ماهیت آن نباتی است مختلف الانواع و بحسب اماکن مختلف الشکل می باشد و تا هفت قسم دیده شده و همه با تلخی و گل همه منحنی منکوس و شبیه بجمجمه قسمی بی ساق شاخها از زمین رسته و برگ آن شبیه ببرگ کرفس و از آن نرمتر و از اول تا آخر شکافته و هر چند شاخهای آن بلندتر گردد برگ آن ریزه تر شود تا بحد برگ کتان و گل کبود و منکوس و این قسم در اواسط ربیع می روید و در اواسط گرما گل می کند و قسم دوم آن نیز شبیه بقسم اول مگر آنکه گل آن ما بین کبودی و سرخی است و قسم سوم را برگ شبیه بسرخس و ریزه و گل آن سفید با زردی و اندک سیاهی و این قسم را باسکندریه راس الهدهد نامند و قسم چهارم ساق دار و در ربیع میروید و ساق آن باریک و مستدیر بقدر شبر تا سه شبر و شاخ و برگ ندارد و گل آن بشکل عقرب و کبود نیم رنگ و قسم پنجم را ساق مربع و برگ مدور و مشقق و شبیه ببرگ بادرنجبویه و بی بو و طعم آن تلخ و این قسم در طرابلس و نواح آن بسیار است و منبت آن کوهستان و زمینهای صلب و قسم ششم را شاخهای صلب و اغبر و بدشکل و غیر مستقیم بلکه معوج و کم برگ و برگهای آن باریک تر از شبیه ببرگ بابونه و بر سر شاخها قبها شبیه بقبهٔ بابونه اما برگهای ریزه ندارد و با زغبی بنفش و این قسم در بلاد شام کثیر الوجود و معروف بزهاه و حران است و بهترین همه قسم اول و آنچه در اراضی صلبهٔ بی آب و سنگلاخ روید و قوت آن تا بیست سال باقی می ماند و صاحب اختیارات بدیعی نوشته که آنرا مجاجم و ابواج گویند و سه نوع است یکنوع آنرا بشیرازی کازرنک نامند و بفارسی بلبل شامی و یکنوع را کشنیز کوهی و یک نوع را تریاق کوهی و تخم هر سه نوع مشابه بهم اما در نبات اندک متفاوت نبات کازرنک خشن و تخم آن بسیار تلخ و گل آن ازرق و در کوه و سنگستانها روید و نبات کشنیز کوهی املس و بزرگتر در قد و تخم آن نیز بزرگتر و تلخ منبت آن مرغزارها و دامنهای کوه و گل آن مائل بسرخی و نوع تریاق کوهی در رمل روید و نبات آن کوچکتر و گل آن مائل بسفیدی و زردی و سیاهی و بهترین همه آنست که در شبانکاره روید و از کوهستان شبانکاره آورند جهت آنکه تریاقیت آن از همه زیاده است * طبیعت آن در اول سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن اعضاء الغذاء آشامیدن آن جهت رفع قولنجهای صعب و تحلیل اخلاط لزجه و تقویت معده و کبد و طحال و اعصاب و دفع اوجاع مفاصل و ظهر و ورک و امثال اینها السموم آشامیدن یک درم تا دو درم آن جهت دفع سموم مشروبه و منهوشه مانند مار شاخدار

ومقوی ورتیلا وغیرها خواه قبل از آن ویا بعد از آن مانع تاثیر زهر آنها است مقدار شربت آن یکمثقال با روغن زیت
وچون در اول نزول آفتاب ببرج حمل تا سه روز هر روز یک مثقال تخم آنرا بنوشند در آن سال هیچ سمی ضرر نرساند و آن ضرر
نرساند ومزیل مخلصه ملطف ومحلل ومقوی اعضای رئیسه وموافق مبرودین ودافع ثوالیل وبعضی داخل کردن آنرا در تریاق
کبیر قائم مقام فوه ایبید انستند الله #

مخیض # بفتح میم وکسر خاء وسکون یاء مثناة تحتانیه وضاد معجمه لغت عربی است بفارسی دوغ وبترکی ایران وبهندی
چهاچه نامند # ماهیت آن # ماستی است که با اندک آب در مشک ویا غیر آن حرکت داده وبرهم زده مسکه آنرا که کره
نامند گرفته باشند بهترین آن دوغ تازه ماست شیرگاو است که مسکه آنرا بالتمام بجهت مذکور گرفته باشند # طبیعت آن
در دوم سرد وتر ورطوبت بران غالب بر یبوست # افعال وخواص آن # مسکن غلیان خون ومحرکساه محرورین ومشهی
ومسمن ومطفی حدت تپ دق وسموم حاره وحرارت والتهاب معده وجگر گرم ومسکن تشنگی وبا خبث الحدید وا طریفل
جهت تقویت معده وسنگتاب ویا آهن تابیده آن یعنی داغ کرده ببشلک ریزند وآهن تفته جهت حبس اسهال دموی وصفراوی
خصوصا با طرائیث وقوابض ومطبوخ آن با برنج وآرد جو بوده ودبهترین اغذیه صاحبان اسهال حار واجهت تسمین بدن موثر
ودر حمی دق با نان خشک از ربع رطل تا نیم رطل ومقدار نان از ده مثقال زیاده تجویز نموده اند دستور آشامیدن در
حمی دقی وامراض حاره حاده چنان است که بگیرند دوغ تازه گاو ویا ونیک بپالایند که تمامی کره آن جدا گردد مطلق دفینه
در آن نمانند تا پنج شش ساعت بگذارند که طعم آن نیکو واندک ترش مزه گردد پس نمک درهم زنند تا هاضمه که در آن آمده است
بآن مخلوط گردد پس بگیرند نان تنک سفید خالص مقدار ده درم ریزه کرده ده درهم از آن دوغ با میزان درگذارند تا نیکو
امتزاج یابد وتناول نمایند واگر زیاده از آن مقدار بخواهند واحتیاج بیشتر باشد به همین میزان زیاده نمایند وهر روز ده درم
پنج درم دوغ زیاده کنند واز نان یک درم کم نمایند وهمچنین هر روز پنج درم دوغ بیفزایند واز نان یک درم کم کنند
تا دوغ خالص بماند وعادت بدان حاصل گردد وچون خواهند که ترک نمایند بهمان دستور اول عمل نمایند تا بمقدار روز
اول برسد وبعضی اطبا نظر بکمال احتیاط گفته اند شروع از ده درم دوغ وتنقیص از نان نمایند ودوغ بهمین درم بیفزایند واگر زیاده
از سی درم خواهند همین قسم زیاده نمایند وبدستور بکاهند وکسانی را که عادت بخوردن دوغ باشد محتاج باین تدبیر نیستند
بلکه همین مراعات قوت هضم وآنکه با وجود حمی عفنی نباشد کافی است زیرا که در حمی عفنی جائز نیست مگر آنکه به رقت اکتفا کنند
از گرمی هوا ورقت وحدت ماده مانند غب خالص وامثال اینها وجائی که تعفنی در اخلاط باشد با ترس تا با شیر تناول نمایند
وهنگامیکه طبیعت ملین باشد وتلیین آن موجب ضعف گردد دوغ را آهن تابیده ویا سنگ تابیده نمایند ویا طباشیر مقلو
ویا طرائیث ویا حبوب واقراص مناسبه استعمال نمایند وصاحب خلاصة التجارب نوشته که هرگاه زهر حیوانی باد دوغ لعق
مینمودند ونفعی بسیار در آن امراض وچون تخم خرفه را کوبیده با دوغ سه مرتبه تسقیه نمایند وخشک کنند آشامیدن قلیلی از آن
رفع تشنگی وخواهش آب تا چند روز میکند واز اسرار مرتاضین است اکثار دوغ در زمستان مضعف معده ومطفی حرارت جهت آنکه متعفن
ومزید علت میگردد اصلاح آن تیز نمودن وآشامیدن سکنجبین عسلی است وچون در معده بارد ترش گردد موجب دوار وغشی
شود اصلاح آن نیز تیز کردن ویا فلفل وجوارشات حاره خوردن است # فصل المیم مع الدال المهملة

مداد # بکسر میم وفتح دال وانف ودال مهمله لغت عربی است وآن را حبر بکسر حاء مهمله وسکون باء موحده وراء مهمله

نیز و بفارسی مرکب نامند * ماهیت آن معروف و تمام آن در قرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد و از مطلق آن نزد اطبا مراد مصنوع از دوده روغن کتان و صمغ عربی با عفص و اقاقیا و زاج زرد و آب مازو است و بهترین آن بسیار سیاه براق سبک وزن آن است * طبیعت آن در دوم گرم و خشک بخلاف مداد هندی که سرد و خشک است و از اجزای درخت فوفل میسازند و گفته اند که از مازو تنها میسازند * افعال و خواص آن قابض و مجفف و رادع خصوص مداد هندی اعضاء الراس والعصب وغیرها سعوطاً و ضماد مداد هندی بر پیشانی حابس رعاف و طلای آن رافع شقیقه و سستی اعضا و برکف پا جاذب حرارت حمیات و برای اورام حاره محلل آنها و غیر هندی جهت منع ریختن موی و التیام زخمها و با سرکه و یا با آب و یا خالص آن جهت سوختگی آتش و بدستور با قیروطی اما باید که بعد از تطلیه نشویند و رفع ننمایند بلکه بگذارند تا خود بخود زائل گردد و آنچه دران زاج باشد مصلح مراهم قروح متعفنه است و دیسقوریدوس گفته آشامیدن دو مثقال مداد با آب سرد دافع سم عقرب است

* فصل المیم مع الراء المهملة

* مر * بضم میم و تشدید را و بفتح میم نیز آمده لغت عربی است و برومی امروحوالبطوس و بسریانی مورا کیا و بیونانی سمرنا و بهندی بول بضم باء موحده و سکون واو و لام نامند * ماهیت آن صمغ و بالمن درختی است که در بلاد مغرب و روم و جزیره سقوطره میشود و بسیار بلند و رعنا و نرم و گره دار و گرههای آن مانند بندهای نی و جوف آن مصمت یعنی میان آن پر میباشد و از آن نیزه میسازند مشهور بنیزه نی است و جمیع اجزای آن تلخ و نزد بعضی مران و ما بایکی است و این قول اقرب بصواب است چه در افعال قریب بهم اند و نزد بعضی مران قرانیا است و این اصلی ندارد چه مران را برگ شبیه ببرگ توت است و برگ قرانیا شبیه ببرگ ترنج و از آن کوچکتر و درخت آن بسیار بلند نمیشود و ثمر قرانیا لذیذ و ثمر مران شبیه بدان و لیکن با عفوصت بسیار و غیر لذیذ و درخت آن خاردار شبیه بقرط و صمغ آن بچند نوع حاصل میگردد و آنچه از تنه درخت آن بتیغ زدن و فرش نمودن بوریائی و ظرفی در زیر آن که دران جمع گردد و انجماد یابد حاصل گردد بهترین انواع است و این قبل از انجماد سفید رنگ و بعد از آن رنگین میباشد و این را مر صافی نامند و آنچه از تنه درخت آن مانند صمغ خود بخود تراوش کند و منجمد گردد و داخله نمایند بعد از آن است در خوبی و این زرد رنگ میباشد و مر البطارح نامند و آنچه پوست درخت آنرا که در زیر آن صمغ آنست افشرده عصاره آنرا خشک مینمایند و یا آنکه در آب جوش داده صاف نموده آب صافی آنرا باز طبخ میدهند تا منعقد و منجمد گردد مسمی بمیعه سائله و مر حبشی است و دون بدترین همه و سیاه رنگ میباشد و مطلقا و بهترین همه مر صافی خالص از چوب و سنگریزه و سبک وزن و زود شکن و خوشبوی بسیار تلخ با بشاعت آنست که ظاهر آن مائل بسفیدی و سرخی و باطن آن از شکستن سفید و بعد از شستن سفید شبیه بناخن چیده باشد و آنچه با وصاف مذکوره نباشد زبون و غیر مستعمل و آنرا مغشوش بصمغ عربی مینمایند و بجوشانیدن در آب مر صافی و بعضی بنوع سمی قاتل که آنرا قاموس نامند و در لون شبیه بدان است اما با حدت و کراهیت رائحه و زهومت است غش مینمایند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در آخر دوم خشک و در آخر سوم نیز گفته اند و در دوم گرم و خشک دانسته اند * افعال و خواص آن جالی و مجفف و قابض ببلاغ و مفتح و منضج و مسهل و ملین و ملزق و محلل ریاح و اورام بارده بلغمیه و از جمله ادویه جلیله و عظیم النفع است و داخل تراکیب کبار کرده میشود و حافظ و مانع تعفن اخلاط است و اهل احکمای سلف بر اجساد اموات برای تجفیف و نشف رطوبات و حفظ آنها از تعفن و فساد و تغیر با بعض ادویه مناسبه میمالیده اند و گفته اند آنچه از قابضا می آورند قوت تجفیف و انضاج و تلیین آن زیاده از غیر آنست اعضاء

بقراص معمول مقداری که ثلث آن منقی دماغ و با آب مرزنجوش جهت منع نزلات و با آب نعناع جهت بد بوئی بینی و لیکن باید که گرم نموده باشند و نطول مطبوخ آن در سرکه که غلیظ باشد بر سر جهت وجع صداع بیضه و صداعی که سبب آن معلوم نباشد و با آب مرزنجوش بر منخرین با پر مرغی حابس نزلات مزمنه و ذرور آن مجفف قروح سر را کشو قروح سائر اعضا و ضماد آن با زیرهٔ کرمانی بروغن گاو سرشته جهت تجفیف و التیام قروح و ضماد سوده مع بد ستر و ضماد آن با کندر جهت انواع قروح و بثور سر مجربه و سریع الاثر و کذا شیاف فتیلهٔ آلوده بدان را فمون و ما مشابه چند بد ستر مخلوط در رحم در کردن جهت تنقیهٔ چرک و ریم و تجفیف قروح والتیام آنها و تسکین اوجاع و تحلیل اورام و ریاح آن نافع و مضمضهٔ مطبوخ آن در آب سیب مطبوخ در خل منفصل و با سرکه ممزوج با آب مطبوخ در ان بیخ ملیون و قلیلی زنجار جهت رفع قروح متعفنهٔ دهان و لثهٔ دندان و با سرکهٔ عنصل هر روز جهت قطع خون بن دندان و باعث نیکوئی نکهت یعنی خوشبوئی دهان و رفع بد بوی آن و بد مسور کاهد... آن در دهن و در بردن آن رافع خشونت حلق و تصفیهٔ آواز و اکتحال و طلای آن جالی آثار ... و ... خشونت اجفان و قطع چرک و پرکنندهٔ قروح چشم بی لذع و حابس و محلل آب نازل در چشم در ابتدا اگر ... باشد و ... اکتحال ... آن در آبیکه در ان عروق زعفران و زرد چوبه جوش داده باشند ... در ابتدای نزول آب و شبح الرأس نوشته مغشوش ... آن ... با شیر ... و ... دماغ رقیق و با آب شقایق النعمان و با فلفل جهت جلای بیاض و ضعف بصر و با ... جهت ... و آب ... و با آب مورد جهت دمعه و جرب و با عصیر عوسج و با شقایق النعمان و مر جهت جلای بیاض ... جهت شعیره و با آب ترب جهت کمنة الدم تحت العین و بالجمله باید که مرکزه اراده استعمال آن ... در امراض عین ... با سمن ... و با شیر الاغ و با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ ... اعضاء اصل ... آن ... جهت ... سینه ... و ربو و عسر النفس و نفس الانتصاب و درد پهلو و سینه ... اعضاء ... آن جهت ... معده و نشف رطوبات آن و تنقیهٔ اعضای باطنی و تحلیل نفخ و ریاح و خون منجمد در رحم و تلیین بطن و ... و قروح امعا و سحج و مغص و ... و ورم ... و اخراج ... و حب القرع و ... و ... و وجع گرده و مثانه و تلیین صلابت آن و تنقیه و اضمام ... آن خصوصا با آب ... و با آب ترمس ... جهت امراض رحم و امعای مذکوره و بد ستر ... جهت ... رحم و با آب نعناع جهت بد بوئی دهن و بد ستر ... در ان و حمول آن در ... با شراب مسقط جنین ... و درد ... با ... زعفران ... جهت زحیر رطوبی و حمول ... آن با آب برگ مورد جهت رفع بد بوئی رحم و چون با زیت فلسطین که ... ما ... نمایند و بر ابهام پای راست بمالند مادام که آلوده باشد از جماع ... بند و ضماد آن با ادویهٔ مناسبه جهت فتق و با سرکه و آب چغندر جهت ... و ورم ... و آشامیدن ... آن با بیضهٔ ... جهت ... نزف الدم رحم ... آشامیدن مقدار یک مثقال با ... قبل از نوبت حمیات بلغمی ... و ساعت مانع ... سموم آشامیدن با شراب جهت سموم بارده و طلای آن جهت نهش هوام الاورام و البثور طلای آن جهت تحلیل اورام بلغمیه و ... خصوصا با آب ... القروح والقروح ضماد و طلای آن منقی و مدمل قروح متعفنه و ... گوشت صالح بر استخوان و مجفف قروح ... و مانع تعفن آنها و با گوشت ... جهت قطع گوشت مردهٔ قروح ... اعصاب و ... و ... گوشت بر استخوان عاری ال

کوشت شده وبا سرکه جهت قوباو با روغن کل جهت جرب متقرح وحکه وذرور آن مجفف قروح ومانع تعفن خصوصا که اولا عضو را با آب بارتنك بشویند وبعد ازان بران بپاشند الربنة ضماد آن با شراب ولادن و روغن مورد مانع ریختن موی و حفظ آن از افتادن وتقویت وانبوهی آن وبا آب ترب جهت بهق وکلف وخون منجمد تحت جلد وبا سلیخه وپیاز عنصل و عسل جهت قلاع ثآلیل وکلف وطلای آن باشب یمانی جهت رفع بد بوئی زیر بغل وکش ران وبا آب اترج جهت سعفه وجرب الات المفاصل آشامیدن وضماد کردن آن جهت اوجاع مفاصل وعرق النسا ونقرس وضماد آن با آب کشنیز ویا آب کرفس تازه وبازیت وسرکه جهت شدخ عضل وتحلیل ورم وتسکین درد آن وبتنهائی ویا با ادویهٔ مناسبه جهت کسر عظام مؤثر المضار مضر محرورین وبوئیدن آن منوم وباعث سدر وصداع خصوص کسانی را که عادی بعروض صداع باشند ومضر مثانه مصلح آن عسل مقدار شربت آن از یک تا قلاثا نیم درهم بدل آن صمغ بادام تلخ ونزد جالینوس قصب الذریره وقسط تلخ بوزن آن ونزد بعضی مومیائی وجند وفلفل هر یك از ینها بحسب مناسب ومراعات امراض ودخان آن که مانند دخان کندر بعمل آورند ودر سائر افعال مانند مر والطف وقوت تجفیف آن زیاده است وبرک آن مقوی معده ومحلل ریاح ومدر فضلات ودافع سموم افعی وسائر هوام ونثر آن مانع تخمه وکماد وپاذر ور سوختهٔ آن رافع سوختکی آتش وطلای پوست سوختهٔ آن با آب رانع جرب متقرح وسعوط سائر اجزای آن قاطع رعاف وفرزجهٔ آن حابس حیض وضماد سوختهٔ آن با سوختهٔ پرسیاوشان جهت درازکردن موی وآشامیدن نشارهٔ چوب آن بقدر ودرم کشنده وما ابار انمزه مین اثر است *

* مرار * بضم میم وتد ورا ء مهمله اول مشدده ودوم مخففه ودرمیان مرد والف لغت عربی است * ماهیت آن خاری است که در آخرها رواول ابستان میرویند ودر مصر معروف بمر مر است واطبای آنجا بجای شکاعی مستعمل دارند ودر فعل قریب بدان است ومردم دیاربکر آنرا ازرد وبه نامند وبرک آن شبیه ببرک چغندر وسیاه رنك وملاصق زمین ودرتا بستان مانند درخت شعبها ارنك بیخ ازان میرویند وکل آن زرد ودر آخر هنکام خشکی خاردار میشود وشبیه بشکاعی ودران تخمی مانند تخم معصفر وبسیار تلخ میباشد وقوت آن تا چار سال باقی میماند وساق آنرا پوست جدا کرده میخورند والتحی آن کمتر از برک وتخم و پوست است وبعضی با کوشت پخته نیز میخورند منبت آن میان زراعت وزمین های نمناک وچون شتران ازان چرا نمایند فربه کردد وچه بهتر ازان نیست در فربه نمودن شتر ولهذا آنرا شوک الجمال نامند * طبیعت آن در حرارت معتدل وخشک در سوم کفته اند * افعال وخواص آن مفتح وملطف العین ضماد آن جهت درد چشم اعضاء الصدر والغذاء والنفص آشامیدن برک آن وبا آب برک آن بقدر یک اوقیه مکرر جهت علل قصبهٔ ریه ودرد پهلوی مزمن وضعف جکر وتفتیح سدد آن وادرار بول وجرب وحکه واطفای حدت وحرارت خون وتصفیهٔ آن وجهت تپهای کهنه وبا نانخواه و زجاج هود جهت تفتیت سنک مثانه وعسر البول السموم آشامیدن سه دانگ آن با شراب جهت سموم نافع المضار مصلح مصلح آن کثیرا مقدار شربت از جرم آن تا سه درهم وازآب آن تا یك اوقیه است *

* مرارة * بکسر میم وفتح دو راء مهملتین درمیان مرد والف ودر آخرها لغت عربی است جمع آن مرارات ومرا بر نیز آمده وبفارسی زهره وبهندی پته نامند * ماهیت آن معروف است وآن عضوی است از اعضای مرکبهٔ بدن حیوان موضوع و وعائی از برای صفرای متولد در کبد ازجهت فوائد مذکوره در کتب کلیات وآنرا دو مجری است یکی از کبد بسوی آن برای آمدن صفرا از کبد دران ودیکری ازان بمعده وامعا برای انصباب صفرا بمعده وامعا برای غسل آن ودفع فضول ومرارهٔ در حوالی

در بیان ذکر آن مثل گوشت و خواص کلیهٔ آنها را آنچه مذکور شد در ذکر آنها بیان می یابد و قوی ترین زهره‌های حیوانات
چهار پا زهرهٔ گاو میش و زهرهٔ خرس بعد زهرهٔ بز پس زهرهٔ گوسفند است و اسام زهره‌های طیور زهرهٔ خروس و ماکیان
و کبک و سائر زهره‌های طیور اقوی اند از حیوانات چهار پا بنسبتیکه نسبت داده شود طائر را بماشی و صید کنند و از زهره‌های
بسیار قوی و کلاغ زهرهٔ جوارح است مخصوص از کرکس آنها و زهرهٔ شیوط و سمک مسمی بعقرب و سلحفات اقوی اند از زهرهٔ
حیوانات چهار پا و ضعیف ترین زهره‌ها زهرهٔ خنزیر است و نیز هر یک از زهره‌ها بحسب تری و مادگی حیوان و اختلاف احوال
از سمن و گرسنگی و سیرابی و تشنگی و وحشی و اهلی و ریاضت و تعب و دولدگی و سرعت سیر و در از دیا حت و آرام و نگاه
بستن و در قفص بودن و تعلیف و غیرها باشیای حاره و بارده مختلف میباشد چه از حیوان نر مطلقا که در هنگام گرسنگی و تشنگی
بود و لدگی و غیرها از اسباب مسخنه اخذ نمایند گرمتر و خشک‌تر و با حدت تر و اقوی اند و از ماده و خصی و هنگام مخالف آن
امور از اسباب مبرده اخذ نمودن پر گرمی و خشکی و حدت کمتر و ضعیفتر میباشند و زهرهٔ انواع ماهیان حاد و قوی میباشد
خصوص زهرهٔ شیوط که مسمی است و زهرهٔ انواع مارها سم قاتل اند … و بدترین آن مطلقا زهرهٔ مار افعی بسرخی بو لک طبیعی
آنست و بدترین آن زهر کاری و مرغ ثمره آنست * طبیعت آن مطلقا تا چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن حار جالی
و شدید النفوذ … و الراس مفتح سدهٔ خیشوم و مصفاهٔ قطور آن در بینی جهت قروح تازهٔ گوش و قطور زهرهٔ رخمه دازیبه
جهت ثقل سامعه و باعصارهٔ کراث نبطی برای طنین و ثقل سامعه و اعتسال سر بزهرهٔ گاو نر و با نطرون و طین قیمولیا برای
… زرد لون موارهٔ سلحفاة جهت تلاع خبیث دهان اطفال و زهرهٔ اردک خانگی با دوغ … جهت نب موافق جهت
رفع شقیقه نافع و اکتحال زهرهٔ جوارح خصوصا خشک آنها جهت ابتدای نزول آب در چشم و انتشار زهرهٔ آهو و گوسفند ترجیلی
از حیوانات چهار پا و کبک و شیوط جهت غشاوه و زهرهٔ کرک جهت رفع بیاض عین و زهرهٔ ثور با آب را زیانه باعث حدت بصر
و زهرهٔ خروس و ماکیان و کلاغ و زاغ و مرغان آبی و لعاب و کفتار و خنزیر و حیوانات ماکول اللحم و امثال آنها حالی و جهت
حدت بصر و تنقیهٔ قروح آن … نافع اعضاء النفض … زهرهٔ آهو و الاغ با روغن گاو تازه باشد و حمام دافع بهق و ربو
زهرهٔ گاو نر با عسل جهت خناق و بلعتور زهرهٔ سلحفات اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن زهرهٔ ثور مفتح افواه عروق و بواسیر
زهرهٔ هر حیوانی مطلقا مسهل است حتی زهرهٔ خنزیر چون بر ناف بمالند و با سبیله … حمول نمایند تلیین و اسهال نماید و
ضماد زهرهٔ ثور با عسل جهت قروح مقعده و بطول آن جهت وجع … و ورم شراسیف و قرزحهٔ زهرهٔ هر حیوانی …
حیض است و آشامیدن یکدرم زهرهٔ … با یکدرم موم سرشته مخرج جنین و از مدر … شمرده اند و آشامیدن زهرهٔ چغد با
… کرکس رافع بول در فراش و طلای زهرهٔ مرغ سیاه … محرک جماع عظیم زنان و محبت مفرط
ایشان بمردان و طلای زهرهٔ کرکس … و … زیبق بر کنج ران و تغییب و خصیه و ران باعث شدت نعوظ و گویند تا کسی
پا را از زمین بکند از رنگ … آن نگردد السموم طلای زهرهٔ تیس جهت نهش هوام و بلعتور زهرهٔ ثور الاورام و الشور طلای زهرهٔ
حمار وحش با عسل جهت ثآلیل و تحلیل اورام و در مراهم حمره داخل کرده میشود و زهره شیر با عسل مانع تزاید اورام
و تحلیل آنها و رافع خنازیر القروح و الجروح طلای زهرهٔ کرکس جهت التیام جراحات عصب و در زمان سرما مانع تشنج
و کزاز مخوف و زهرهٔ تیس جهت قلع گوشت زائد و داخل مراهمی که محتاج بمراهم قویه باشند برای قروح عظیمه
… کرده میشود و طلای زهرهٔ هر حیوانیکه باشد با نطرون و اتباع … طین قیمولیا جهت جرب متقرح و زهرهٔ گاو جهت

و از جهة شدید درد و اکال مراهم جراحات قروح حادثه از جمره نافع است

* میران * بضم میم وفتح راء مشدده والف ونون * ماهیت آن درختی است که در زمین عرب بهم میرسد جمیع اجزای آن تلخ و چوب آن صلب * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن اشامیدن برگ و با عصارهٔ برگ آن بقدر یکدرم با شراب جهت سم افعی گزیده نافع و تتمهٔ خواص آن در مرزنکوش یافت و بعضی خود آنرا شجرة المردانسته اند چنانچه مذکور شد

* مرباقلن * بضم میم وسکون راء وفتح باء موحده والف وفتح قاف وضم لام ونون لغت یونانی است بمعنی هزار برگ و آن حزنبل است ودر حرف الحاء مع الزاء مذکور شد

* مرجان * بفتح میم وسکون راء وفتح جیم والف ونون لغت عربی است وبفارسی نیز مشهور بدان و بهندی مونکه و مرجان نیز نامند * ماهیت آن جسمی حجری شبیه بساق وشاخ درخت است و سرخ و سفید و سیاه نیز میباشد که در بحرین در زیر آب از زمین میروید و تا یک ذرع و زیاده نیز و با شاخهای بی برگ و ثمر و بهترین آن قطعهای بزرگ سرخ رنگین براق بی جرم و بی سوراخ کم گره آنست و بعد از آن سفید با وصاف مذکوره و سیاه آن زبون و مادهٔ تکون آن اجزای لطیفهٔ ارضیهٔ مختلفه با آب و هوای حادث از ابخرهٔ محتقنه در زیر زمین آن دریا و بین احجار است که بسبب تابش آفتاب و تاثیر کواکب بهم میرسد و هنگام زیادتی و قوت و غلبهٔ ابخره بروز آنها را از خلل و فرج و منافذ احجار و زمین مرتفع ساخته برمی آورد و بعد از برآمدن منشعب میگردد بشکل نبات و درخت و اجزای بخاریه از ان مفارقت نموده متحجر میگردد و بصورت سنگ میشود و در ناحیه طولس و اندلس بهم میرسد و جائیکه بسیار عمیق است آلات سرب و غیره از اثقال بود ام ماهی گیری بسته در دریا می اندازند و باطراف و جوانب حرکت میدهند تا بدانها بپیچیده گردد پس بزور میکشند تا شکسته و جدا گردد و برآید و جاها که عمق آب آن کم است غواصان در آب فرو رفته بریسمان بسته شکسته برمی آورند * طبیعت آن در دوم سرد و خشک و بعضی در اول سرد گفته اند و سیاه آنرا انسوم سرد و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن نیم درم آن قابض و مجفف و حابس و یکدرم آنرا پادزهر جمیع سموم دانسته اند و تعلیق آن بر معده جهت جمیع علل آن بالخاصیت نافع و جهت رفع فزع و خوف اطفال در خواب و در سایر افعال مانند بسد است و در حرف الباء مع السین ذکر یافت و دستور احراق و حب و سفوف آن در قرابادین کبیر مذکور شد

* مرداسنج * بضم میم وسکون راء مهمله وفتح دال مهمله والف وفتح سین مهمله وسکون نون وجیم معرب مرداسنگ فارسی است و نیز در فارسی مرداهنگ و بیونانی لیدخورس نامند * ماهیت آن جسمی حجری است مصنوع از اجساد معدنیه سوای آهن و بیشتر از سرب و قلعی بطریق احراق بعمل می آورند و ذهبی آن سرخ و فضی بنفش و رصاصی مائل بسرخی و زردی است و بهترین آن صاف زرد رنگ براق سنگین آنست * طبیعت آن بانحای است از انجمله آنکه میگدازند سرب را و سرنج و یا سرب سوخته بخورد آن میدهند تا هر دو خوب ممزوج گردند پس در ظرفی کرده سرکه تند بر سر آن میریزند و هرچه خوب سوخته و ممزوج با آن باشد جدا میسازند و با آب و جو طبخ میدهند بحدیکه جو مهرا گردد و منشق شود پس از جو جدا کرده با هم وزن آن نمک میسایند و در آب میخیسانند و هر روز برهم میزنند و هر سه روز آب را تبدیل مینمایند تا چهار مرتبه که خوب صاف گردد و اجزای خام در ان نماند پس استعمال مینمایند و چون خواهند که آنرا سفید کنند که مرتک نامند بفتح میم و بکسر آن نیز و سکون راء مهمله وفتح تاء مثناة فوقانیه و کاف در پشم سفید پیچیده با آب با قلا بجوشانند و بعد از مهرا شدن یا تلا و سیاه شدن پشم آب با قلا و پشم را تجدید نمایند و طبخ دهند تا سفید گردد و این مستعمل در اطلیه و ذرورات است برای

آنکه مصور را سیاه نکرده اند و مغسول آن الطف و ضعف آن کمتر از غیر مغسول و طریق غسل آن آنست که هر مقداری که خواهند نرم بسایند و آب و نمک بران ریزند آنمقدار که چهار انگشت بربالای آن آید و تا چهار روز یکدفعه آب را بریزند و هر سه چهار روز برهم زنند و هر هفته یکمرتبه آب را تبدیل نمایند پس آب را ریخته خشک نموده نرم سوده بکار برند و باید که نمک بوزن مرداسنگ باشد و بدین طریق غسل نیز مفید میکرده * طبیعت آن مائل بگرمی و در آخر دوم و تا سوم خشک گفته اند و مغسول آن در اول سرد و خشک در سوم و سفید کردهٔ آن که مرتك نامند الطف و اقوی * افعال و خواص آن اقسام آن مرتك را نزد اطبا غیر مستعمل و محلل و مجفف و قابض و مغری و مسدد و حابس و جالی و برندهٔ گوشت فاسد زائد و رویانندهٔ گوشت صالح والتیام دهندهٔ زخمهای عمیق و مادهٔ اکثر مراهم و جامع ادویه و کاهر شدت تحلیل ادویهٔ محلله قویه و خورندهٔ گوشت فاسد عفن و از خاصیت آن آنست که چون در سرکه اندازند آنرا شیرین کرد اند اعضاء العین مفید کردهٔ مغسول آن در اکتحال جالیه جهت سلاق مجرب و تاخته و قرحهٔ چشم نافع اعضاء النفض شیخ الرئیس رحمة الله تعالی علیه در ادویهٔ مفردهٔ قانون نوشته که آشامیدن آن حابس بول است و زبان بلاد ما باطفال برای خلفه و قروح امعا و اسهال مزمن میدهند و حکیم میر محمد مؤمن در تحفة المؤمنین نوشته که در بلاد ایران جهت رفع کرم با شیر میدهند و حرکت میفرمایند و تا کرم همه دفع نکردد مانع سکون آنند و فی الواقع در دفع اقسام کرم بیعدیل است امین الدوله تصریح نموده که ثمر درم مفید کردهٔ آن با جلاب مخرج اقسام کرم معده است مجرب و مفید کردهٔ آن در حقنها حابس اسهال قروحی و منقی الجروح والقروح طلای آن رویانندهٔ گوشت فاسد زائل شده در قروح و منشف آنها و قروح رطبه و منقی قروح بالعرض بمعاونت ادویهٔ مناسبه و با مثل آن کبریت زرد و سرکه و روغن مورد جهت شری و جوششهای پر آب الزینة طلای مفید کردهٔ آن جالی کلف و رافع آثار حکه و جرب و جدری و تحلیل خون منجمد تحت جلد و سوختگی آتش و آب گرم و مسکن حدت ادویهٔ حاده و جهت دفع بدبوی عرق اعضا مانند زیر بغل و کشن ران و بوی عرق را خوش کند و منع ادرار عرق نماید و جهت صحیح جلد مؤثر خصوصا با روغن گل سرخ و با روغن گل بر حوالی قلب و زیر بغل مانع ریختن مواد بقلب و با سرکه جهت رفع قمل و چون با روغن زیتون بسایند و بجوشانند تا غلیظ گردد و طلای آن بهترین ادویهٔ انشقاق است و طلای غیر مفید کردهٔ آن با آهک سیاه کنندهٔ جلد و ذرور آن جهت قروح بین انگشتان پا نافع المضار ورم آن کشنده باحتباس بول و انتفاخ بطن و حالبین و قولنج و مغص عظیم و ضیق النفس و کشیدگی زبان و خناق و گاه منجر با نشقاق امعا گردد مصلح رمد رای آن بقی و تنظیف بدن است با ماء شبث و انجیر و آشامیدن مرمکی سه درم با آب نیم گرم و ملازمت آشامیدن امعاء با ج و لحوم خرفان و مرق خروس پیر و آب گوشت های چرب و سرکهٔ خمر سیاه و مالیدن لطوخات معرقه و ادهان بر بدن و خوردن زلجمیل مربا و افسنتین و زوفا و تخم کرفس و فلفل و فاغیه یعنی گل حنا و نار دین و طلای دو مثقال از تخم کرفس و افسنتین و مرمکی با یک اوقیه طبیخ کرفس و اگر طبیعت قبض باشد حقنه فرمایند بحقنهای لینه و حسب و مرهم آن در قرابادین ذکر یافت

* مرزنجوش * بفتح میم و سکون را و فتح زای معجمه و سکون نون و ضم جیم و سکون واو و شین معجمه معرب مرزنکوش فارسی است و بعربی سرمق و عنقر و بهندی مروا نامند * ماهیت آن غیر از اذان الفار است جهت آنکه برگ آن شبیه نیست بگوش ناره بلکه طولانی و نبات آن از جملهٔ ریاحین خوشبو است و در باغچهای زرع مینمایند و نبات آن تا سه ذرع و با شاخهای بسیار کنده و برگ آن طولانی اندک با ریک کم عرض و گل آن سفید مائل بسرخی و تخم آن شبیه

بتخم ریحان وهفاق وکسانیکه آنرا اذان الفار دانسته اشتباه نموده اند * طبیعت آن در آخر دوم گرم ودر اول آن خشک * افعال وخواص آن قویتر از سوسنبر وملطف ومحلل ومفتح وجالی ومفتح وجاذب اعضاء الراس آشامیدن مطبوخ آن مفتح سدهٔ دماغ وخیاشیم ورافع صداع بارد رطب بلغمی وسوداوی وریحی ومالیخولیای مراقی ولقوه وحابس زکام جهت آنکه محلل رطوبات ورياح دماغی است وبوئیدن آن جهت تقویت دماغ ومحتی شراب ومنع خمار وتفتیح سدهٔ منخرین وسعوط آن جهت تنقیهٔ دماغ ولقوه وصرع وطلای آن با حنا در حمام جهت درد سر بارد مجرب وتدهین بدهن آن جهت فالج وامراض عصب بارده مانند کزاز وامثال اینها واکتحال آن جهت ابتدای نزول آب درچشم وضعف باصره وطلای خشک آن باعسل جهت رفع آثار خون منجمد زیر چشم وخائیدن وفرو بردن آب آن مانع سیلان رطوبات وآب از دهان ونطول آن جهت درد گوش وبدستور قطور آن وقطور دهن آن نیز وپاک داشتن خرقهٔ تر کردهٔ بدهن آن در گوش دافع سده آن اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن مطبوخ آن مفرح وجهت درد سینه وسرفه وضیق النفس وخفقان ووجع فواد وتسخین اعضای باطنی واحشا وتحلیل ریاح مهرز ودافع مغص واستسقاء وعسر البول واحتباس حیض وقولنج ریحی وفرزجهٔ آن مدر حیض مقدار شربت از جرم آن تا ده مثقال ودر مطبوخ تا هفت مثقال مضر گرده ومثانه مصلح آن کاسنی وتخم خرفه بدل آن سوسنبر وگویند افسنتین ومرماحوز ودو وزن آن ونیم وزن آن فلفل وبوزن آن شابانک نیز گفته اند الاورام والبثور طلای آن محلل اورام بلغمیه وبا بزرالبنج جهت ورم انثیان آلات المفاصل باموم روغن جهت التوای عصب ووجع ظهر واربیه وباعسل جهت رفع اعیا وبدستور تدهین بدهن آن الزینة طلای آن با مرکه جهت رفع کلف وبدبوئی عرق ومالیدن آن بر موضع حجامت رافع اثر زخم آن السموم ضماد آن با سرکه جهت لسع عقرب طرد الهوام بخور آن گریزانندهٔ هوام ورافع مضرت هوای وبائی وروغن آن که آب آنرا باهموزن آن با روغن زیتون بجوشانند تا آب رفته روغن بماند تدهین بدان جهت فالج ولقوه وکزاز ورعشه وشقیقه ودرد سر بارد وقطور آن جهت تفتیح سدهٔ گوش وگرانی سامعه وتحلیل ریاح آن نافع است

مرسطس

* مرسطس * بفتح میم وراو وفتح سین وضم طا وسین مهملات لغت نبطی است * ماهیت آن درختی است بقدر یک قامت برگ آن بسیار بکی موی وبهم پیچیده وبا رطوبتی چسبنده مانند عسل وتند بوئی وتلخ ورطوبت برگ آن زیاده از شاخ آن * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن طلای آن جهت نهش افعی وسائر هوام سمیه ومحرق برگ وشاخ آن باآرد در حمام سه مرتبه رافع جرب وقالع آن وسنون آن جهت تقویت لثه وجراحت آن وذرور خشک آن جهت التیام زخمها وتعلیق آن بجهت عسر ولادت موثر وآشامیدن دو اوقیه از آب آن کشنده است بعد دو روز وصاحب فلاحت گفته چون برگ آنرا غرس نمایند درخت مبرو بد وچون شاخ آنرا بریده دفن نمایند وآب دهند بعد از چهل روز نظرما کول روید

مرعزی

* مرعزی * بفتح میم وسکون را وفتح عین مهمله وکسر زای معجمه ویاء نسبت اسم سریانی است بفارسی مرعزنامند * ماهیت آن نوعی از پشم بزو ازموی بسیار نرم است واکثر سفید میباشد وازان لباس میبافند * افعال وخواص آن پوشیدن آن موافق جمیع امزجه ومسخن مبرودین ومقوی کمر وگرده ومحرک باه است

مرقشیشا

* مرقشیشا * بفتح میم وسکون راء مهمله وفتح قاف وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح شین معجمه والف لغت یونانی است وآنرا مارقشیشا وحجر النور وحجر روشنائی نیز خوانند جهت آنکه برای روشنائی چشم بسیار مفید است و

بهندی مردار سنگهی نامند * ماهیت آن شکل آهن غیر براق اطلاق نمایند که براق است و انواع میباشد اول ذهبی و
فضی و نحاسی و حدیدی و رصاصی و از معادن آنها تکون مییابد و فرید آن برنگ آن فلز منسوب بدان و مخلوط است مر آن مغشوش
است و آن جوهریرا از آن استخراج مینمایند و قویترین همه نحاس است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک و در
سوم نیز نوشته اند * افعال و خواص آن محلل و جالی و قابض و منقی و مسخن و با سمیت و استعمال آن از داخل
غیر مجوز و ما دام که آنرا خوب نرم نسایند منفعت آن ظاهر نمیگردد اعضاء الرأس گفته اند تعلیق آن بر گردن طفل باعث
عدم فزع آن است اکتحال محرق و غیر محرق آن جهت جلا و تقویت چشم و تحلیل مدهٔ تحت آن الاورام والبثور و طلاء
آن با راتیانج جهت تحلیل اورام صلبه و داخل مراهم محلله کرده میشود بسبب تحلیل و انضاجیکه دارد القروح والجروح
با راتیانج جهت التیام قروح و با زراوند دهنی قروح و خورندهٔ گوشت زاید فاسد و رویانندهٔ گوشت صحیح الآت المفاصل
طلاء آن محلل انچه جمع شده است در اجزاء عضل از مادهٔ شبیه بمده الزینه طلاء آن با سرکه جهت برص و بهق و
نمش و تحلیل رطوبات محتقنهٔ زیر جلد و ورم و باریک کنندهٔ موی و باعث تجعید آن و محرق مغسول آن الطف و حرارت آن
کمتر و طریق احراق آن آنست که بعسل آلوده در رقعهٔ پیچیده در آتش اندازند تا سرخ گردد و بعضی مکرر مینمایند
و طریق غسل آن مانند غسل اقلیمیا است و اهل مصر مصفای آن را جمعا استعمال و دواسیر را وجاع کرده و مثانه و یرقان و
جریان منی و دق شیخوخت استعمال می نمایند و جهت دفع سموم مشروبه نیز مصنوع از مس تک آنا رهندی ورری توتها
و دفع آثار و سرسامی آن و تلعی لصف ثمن آن و سنگ ریزهٔ سرخ سوده نیم من آنار که همه را یکجا گداخته در ان دفع آثار سم
الفار زرد سوده باشند در رحسن گل ارود رجای ردیك شبیه بمرتشیشا میشود در لون

* مرماحوز * بفتح میم و سکون را و فتح میم و الف و ضم حاء مهمله و سکون واو و زای معجمه و براء مهمله نیز آمده و بفارسی
مرو خوش نامند * ماهیت آن مرو حبابی است ساق آن زیاده بر شبری و خشبی و با صلابت و شاخهای آن طولانی و برگ
آن مائل بپهن و مدور و درازی و رنگ آن مائل بتیرگی و سبزی و خوشبو و تلخ با بشاعت کمی و ملاصق بساق آن و مائل بسفید و
تخم آن در غلافی شبیه بتخم کتان و گل آن مائل بتیره کبود زرد میباشد در دوم و زمینی میشود * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک
* افعال و خواص آن ملطف و محلل و مسکن ریاح و مفتح سدد و نفعی در هر جا که باشد اعضاء الرأس چون در شراب
اندازند بزودی مسکر آورد و بوئیدن آن تفتیح سدهٔ دماغی نماید و صداع آورد و اکتحال مطبوخ آن جهت انحدار
بخارات از دماغ و صداع بارده و مشابه بشقیقه است و بین امراض اعضاء الصدر والغذاء والنفض آشامیدن آن جهت خفقان
سوداوی و تقویت معده و امعاء و احشای ضعیفه و ضعف جگر بارد و رقی و غثیان بارد و جهت تفتیح سدد احشاء و نشف
رطوبات معده و با شراب جهت درد رحم حوامل و بند شدن بول بطبیخ آن و جلوس در آن مقدار شربت از برگ و گل و
تخم آن تا دو درم و از آب آن تا یک اوقیه الغذا و صداع و عطش مصلح آن مورد و ریاحین بارده بدل آن بادرنجبویه و
مرزنجوش بجهت مسکر بودن آن اشنه و اندکی زعفران و مرماحوز و مرزنجوش و فرنجمشک و شاهسفرم و بادرنجبویه همه قریب
بهم و قائم مقام و بدل یکدیگر اند الاوجاع چون برگ تازهٔ آنرا در حمام فرش کنند و بر آن صاحب اوجاع بارده و ریاح
حابسه در بدن و اعضای باطنه و ظاهره بخوابد زائل گردد و بهتر از آن دوائی نیست

* مرماززاد * بفتح میم و سکون راء و فتح میم و الف و فتح زای معجمه و الف و دال مهمله بفارسی مروآزاد و بترکی اسطاکیس

نامند * ماهیت آن نباتی است ساق آن یکعدد و بقدر شبری و قریب بذرعی و بزرگ تر بعد یکه کوئا از ساق تا آخر در میان بهم حلاجی کرده بسیار نرم بیچیده اند و گل آن بنفش مائل بسرخی و ریزه و از ساق تا آخر با برگهای بسیار ریزه آمیخته بگل و حکیم میر محمد مؤمن رحمه الله تعالی نوشته اند که بقدر رفیروزه کوه مکرر مشاهده کرده و داخل نموده * طبیعت آن گرم و خشک و گرمی آنرا زیاده از خشکی دانسته اند * افعال و خواص آن اعضاء الراس سعوط آن با روغن بنفشه جهت تفتیح سدد دماغی و تقویت دماغ و صداع بلغمی نافع اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و جگر و اعضای باطنی و تحلیل ریاح و امراض باردهٔ جگر و رحم و مدر حیض است

* مرماطوس * بفتح میم و سکون را و فتح میم و الف و ضم طاء مهمله و سکون واو و سین مهمله بفارسی درنک نامند * ماهیت آن مروبری است و قسمی از مرو سفید که مرماهوس خوانند و برگ آن شبیه ببرگ خبازی و از آن کوچکتر و با تشریف و در همه افعال مانند مرماهوس است

* مرماهوس * بفتح میم و سکون را و فتح میم و الف و ضم ها و سکون واو و سین مهمله بفارسی مرو سفید و مرو تلخ نامند * ماهیت آن نباتی است شبیه بمرماحوز و برگ آن مانند برگ لبلاب و از آن کوچکتر و گل آن مائل بسفیدی و تخم آن مدور بخلاف سایر اصناف آن که همه طولانی اند و گفته اند مراد از مطلق تخم مرو تخم این است * طبیعت آن گرم و خشک و نزد بعضی معتدل * افعال و خواص آن مفرح و مجفف و در همه افعال مانند مرماحوز است و شکوفهٔ آنرا امین الدوله سرد و تر دانسته

* مرو * بفتح میم و سکون را و واو و لغت نبطی است و گویند فارسی است و نیز بفارسی مورد رشک و بهندی کنوچه نامند * ماهیت آن اسم جنس است و انواع میباشد و هر یک بنامی مخصوص و برابرون و خزامی و اقحوان و لسان الثور نیز اطلاق مینمایند و از مطلق آن مراد نوع خوشبوئی آنست که مرماحوز باشد و اصناف مروچها راست و نزد بعضی پنج یکنوع را مرماز اد نامند و دوم را مرماحوز و سوم را مرماطوس و چهارم را مرماهوس و صنف پنجم را سرود انسته اند و ظاهرا ابرون باشد و از نوع مرو نما شد و نوعی از مرو که کم بو میباشد نسبت بمرماحوز آنرا شوسا نامند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک و بحسب انواع آن مختلف میباشد چنانچه ذکر یافت * افعال و خواص آن ملطف و محلل ریاح و نفخ و بلغم و مفشی ریاح و مفتح سدد هر جا که باشد اعضاء الراس قطور آن با شیر زنان در گوش جهت تسکین وجع آن و درابینی جهت صداع حاره و صداع بارده و بوئیدن نوع خوشبوی آن مصدع خصوصا بالای شراب اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و امعا و رافع استسقا و ریاح جوف و مدر بول و عرق و محلل بلغم معده و مسکن اوجاع آن و چون مستسقی مداومت با شامیدن برگ و تخم طولانی که آن شبیه بتخم کتان است نماید و هر روز و زن دو درم آنرا با مثل آن شکر ناشتا بیاشامد تجفیف ما و اخراج آن ببول و عرق نماید دایما و تخم آنرا چون بریان نمایند و بیاشامند جهت سحج خصوصا که با روغن بادام چرب نموده باشند و جهت ذوسنطاریا و بریان ناکردهٔ آن مسهل بلغم و نیز بریان کردهٔ آن با تخم حماض رافع اسهال دموی و قرحهٔ امعا و سحج الاورام و الد ما میل ضماد آن منضج اورام صلبه و دما میل و خراجات و محمد بن زکریا تخم آنرا در دوم گرم و در اول تر دانسته و گویند چون اندک اندک آب بران ریزند و بانگشت بمالند و لعاب آنرا با اندکی روغن یا سمن سه روز ناشتا بنوشند شراعی سودا وی را بالکل زائل گردانند و مجرب است *

* مرهیطرس * بفتح میم و سکون را و مهمله و کسر ها و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم طاء و شین مهملتین * ماهیت آن سنگی

جهت مواد مختلط رسنگ و بعضی از آن لاجوردی رنگ و بوی آن شبیه برائحه حجر ارمنی آن و لاجورد آورده اند * افعال و خواص آن آنها میلین سه لاجورد آن جهت رجع المواد مجرب دانسته اند و تسه از آن جهت نماید مفید است *

* مری * بضم میم و کسر راء مهمله و یای مشدده لغت عربی است مشتق از معنی مرارة و گفته اند اصل آن مری بود و هم بوده که مری

بر ای تخفیف یک میم را حذف نموده اند و بکثرت استعمال بیک میم قرار یافته و گفته اند اسم نبطی است و بسریانی و رومی

و برومی گولوعورس و بفارسی آبکامه نامند * ماهیت آن از ادویهٔ قدیمه است و از اختراع اطبای کلدانیون و مادهٔ آن فودنج

است و در حرف الفاء مع الواو مذکور شد و بهترین آن آنست که آرد جو را با فودنج بومی در تابستان خمیر کرده گرده ها ساخته در تنور

بپزند پس با هم وزن آن فودنج و مثل آن نمک و ربع آن رازیانه و نیز جهت مرور ین تلوی تخم کرفس و دارچینی و قرنفل و امثال

آن با آب خمیر کرده بیست روز در آفتاب گرم بگذارند و هر روز زیر و رو زنند و آب بر آن بپاشند تا سیاه و متعفن گردد پس در آب

حل کرده صافی آنرا در شیشه کنند و چند روز در آفتاب گذارند و هر روز زیر و رو سوده باشند پس استعمال نمایند و انواع و

اقسام دیگر میباشد و همه بتفصیل در قرابادین کبیر مذکور شد * طبیعت آن تا سوم گرم و خشک و در اول گرم و در دوم خشک

نیز گفته اند و این ماء و به سکی آنرا از شعیر در گرمی و خشکی کمتر دانسته و نیست چنین * افعال و خواص آن جالی اخلاط

غلیظه و منقی بلغم و ملین بطن و اشف رطوبات العین الکحال و با قطور آن در چشم در اوایل جدری مانع بثور و نشور آبله است در آن

و اگر بر آمده باشد باعث ازالهٔ آن و مجرب الضم غرغرهٔ آن محلل ورم لهات و لوزتین و جاذب بلغم از دماغ و رافع نقصان ذائقه

و باعث خوشبوئی آن اعضاء الغذاء و النفض مسخن معده و جگر و مجفف و اشف رطوبات معده و امعاء و مسهل و هاضم طعام و

مشهی و دافع تخمه و ضم رحیر بیها و ماطف عذای غلیظ و ملین طبع و جهت قولنج و اخراج کرم معده و امعاء طبوا میوی لزج

و ادرار فضلات و وجع ورک و عرق النسا و حقنه به آن جهت رفع قولنج و تورم امعا و سحج و وجع ورک و عرق النسا

المجروح و القروح و طول آن جهت قروح عفنهٔ خبیثه و معمول از ماهی و لحوم شور نیز جهت قروح خبیثه نافع الزینة خوشبو

کنندهٔ نکهت و آشامیدن آن چند روز پی هم با قلیل کثلا تعر کنند با ین مجرب السموم جهت نهش کلب کلب نافع گفته اند

الضماد و مضر سینه و مرده و بواسیر و صاحبان خارش و نوبا و جذام و امثال آنها مصلح آن لعابها و چربیها و شیرینیها و روغن

حمام است مکرر و بالفعل آبکامه مشهور میان عوام بجای مری فودنج یعنی مادهٔ آبکامه متداول در سرکه است که در آفتاب

میگذارند تا برسد و استعمال مینمایند و قوت مسهلهٔ این ضعیف و مفتحه غالب و مضر امعا و در حقنها غیر مستعمل و در اصفهان

بجای سرکه در شیر حل میکنند و معروف بکومه است و در حرف الکاف مذکور شد *

* فصـــــــــــــــل المیم مع الزای المعجمة *

* مرز * قسمی از نبیذ است که در مصر از جو و برنج میسازند و بفارسی بوزه نامند و در بوزه مذکور شد و در قرابادین کبیر نیز ذکر یافته

* مزمار الراعی * بکسر میم و سکون زای معجمه و فتح میم و الف و ضم راء مهمله و الف و لام تعریف و فتح راء مهمله و الف و مزمار الراعی

کسر عین مهمله و یا * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ بارتنگ و از آن باریکتر و منحنی بطرف زمین و ساق آن

باریک و بیکره و بقدر ذرعی و با رطوبت چسپنده و بر اطراف آن سری عمودی شکل و بر آن گل با رنگ ما بین سفیدی و زردی و

خوشبو و بیخ آن سیاه شبیه بخربق اسود و بسیار خوشبو و منبت آن اماکن رطبه و رد و جوز ابهم میرسد و تخم آن شبیه بتخم گل سرخ

* طبیعت آن در اول دوم گرم و خشک و بعضی گرم و تر دانسته اند * افعال و خواص آن جالی و محلل اورام و دافع سموم

و مفتح سدد و مدر حیض و قاتل دیدان بطن و اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن بتنهائی و یا با وزن آن دوقو و مسکن فواق و مغص و جهت قرحهٔ امعاء و شدخ عضل و اوجاع رحم و آشامیدن طبیخ بیخ آن در آب جهت تفتیح سدهٔ جگر و تفتیت حصاهٔ گرده و مثانه و تنقیهٔ آن و درد رحم و آشامیدن ثبات خشک آن حابس بطن و مدر حیض و ضماد آن محلل ورم صلب احشا الا ورام و ضماد تازهٔ آن محلل اورام بلغمیه و کذا از لدغهٔ او رام رخوالزینة و غسول آن جهت دراز کردن موی و طلاء آن با زبیب الجبل و روغن زیتون مانع تولد قمل تا یکسال السموم آشامیدن بیخ آن بقدر دو درم جهت آشامیدن سم ضفادع و ارنب بحری و ضرر افیون مقدار شربت آن تاد و مثقال و در مطبوخ تا پنج درم در یک رطل آب که تا بنصف رسد با شربتی اگر ارادهٔ لینت باشد و بی شربتی اگر ارادهٔ حبس طبیعت باشد و از آب آن تک اوقیه مضر طحال مصلح آن بادآورد بدل آن اشنان است

*** * فصل المیم مع السین المهملة * ***

* مستعجله * بضم میم و سکون سین و فتح تاء مثناة فوقانیه و سکون عین مهمله و فتح جیم و لام و هاء ماهیت آن اختلاف است نزد بعضی بوزیدان و نزد جمعی سورنجان و انطاکی و دیگران گفته اند از فروع لعبت بربری و آن ریشها است درهم پیچیده و صلب مربع شکل بنوعی که چون ازهم باز کنند چوب آن مربع متساوی الاضلاع مشاهده کردد بهترین آن شبرین صلب خوش جوهر آنست و آنرا مستعجله از آن جهت نامند که در تقویت باه مستعجل و سریع الاثر است * طبیعت آن در دوم گرم و در اول تر با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن با صندل مقوی قوت و اعصاب و باه و مانع فساد اخلاط و مهیج باه بسرعت و مستعجل و مصلب ذکر و آشامیدن آن قبل از سم مانع تاثیر آن مضر حلق مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن خمیر مایه است و زنان آنرا در فربهی بدن مستعمل دارند و با احساء فالوده او نیز کوبیده بر شیر باشیده و تا سه درم آنرا بکمر تبه میخورند

* مسحوقونیا * بفتح میم و سکون سین و ضم حاء مهمله و سکون واو و ضم قاف و سکون واو و کسر نون و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف و آنرا مسحقونیا نیز نامند و بفارسی کف آبگینه و بعربی ماء الزجاج * ماهیت آن اطلاق آنرا بر احجار مطبوخهٔ مصنوعه از شیشه و سنگ سرمه را که سماورا سخت سائیده و تسقیه با آب آهک و قلعی نموده و صمغ بلاط اضافه کرده و حوشانیده تا منعقد کردد و کف شیشه که در حین کداز بالای آن پیدا میگردد نیز مسما نمد و آن شبیه ببوره میباشد * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن حاد جالی العین اکتحال آن رافع بیاض و ظلمت بصر و ناخنه و سلاق و شرناق و سنون آن جالی دندان الجروح و القروح و البثور و طلا و ذرور آن بتنهائی و یا با مراهم جالی و قاطع گوشت زائد فاسد زخمها و مجفف آنها و کشاینده سلاقت و رافع آثار جلد و طلای آن در حمام رافع خارش بدن المضار آشامیدن آن قتال بدل آن آبگینهٔ سفید است

* مسک * بکسر میم و سکون سین و کاف لغت عربی است بفارسی مشک بشین معجمه و بسریانی مسکه و برومی موروں و بترکی میار و بهندی کستوری نامند * ماهیت آن اسم خون منجمد است که در نافه حیوانی بهیئة آهوی کوچکی که دست و پای آن باریک و استخوان قلم دست و پای آن یک پارچه بخلاف آهو های دیگر و صورت آن شبیه با بن عرس که بفارسی راسو و بهندی نیول نامند باد و دندان باریک بلند مثل کراز برگشته بسوی بالا بعضی گفته اند که نر آنرا در شاخ و دو دندان میباشد و مادهٔ آنرا دو دندان و آن حیوان را آهوی ختائی و آهوی مشک نامند و در کوهسان چین و ختا و تبت و ترکستان و کوت کانکرا که نگرکوت میگفته اند در قدیم الایام و کوهستان بهرائچ و نیپال و مورنگ و رنگپور و غیرها که همه آن کوهستانها بهم پیوسته اند بهم میرسد و در هر سرحد بلادی و مملکتی و شهری از مواضع قریبه با کوهستان می آورند مثلا در نوران و

ایران از خطا و تبت و در ملتان و لاهور و شاه جهان آباد و اله آباد و لکهنو از انجا و از کوهستان کوت کانکرا و مواضع و نیپال و فیروزه و بنگاله از کوهستان مورنک و رنکپور و نیپال ورد را ایران و خراسان و روم از چین و خطا و تبت هم از راه دریا و هم از خشکی می آورند خالص آنرا بسیار کم می آورند مگر بعنوان تحفه و هدیه برای ملوک و سلاطین و حکام آن بلاد و مرحمت و اگر در همان جا نافه را بریده مغشوش نموده بقسمی که معلوم نشود نافه را درست ساخته می آورند که کم کسی درمی یابد و بهترین آن بحسب امکنه خطائی است پس تبتی پس کوت کانکرائی پس نیپالی پس از جاهای دیگر و بحسب رنگ بوئی آن بحدی است که محرور المزاج را رعاف آورد و بحسب رنگ زرد و تفاحی آن و گفته اند مشک دو نوع است هندی و ترکی هریک را اصناف مختلف و ترکی بهتر از هندی و خطائی آن بهتر از تتاری زیرا که تتاری باندک زهومت است بعد از آن اصناف دیگر ترکی و بهترین هندی آن نیپالی آن پس رنکپوری و بعد از آن مانوراست و بعضی گفته اند که مسک چهار قسم میباشد قسم اول خونی است که از آن حیوان بطریق حیض ریزاهیره فع شده بر روی سنکها منجمد میگردد و این قسم در نهایت خوشبوئی و تندی میباشد بحدیکه بوئیدن آن رعاف می آورد و زرد رنگ و قطعات آن طولانی و بالصلابت و نادر و قلیل الوجود است قسم دوم تبتی و آن نافه است که از اجتماع خون در حوالی ناف او بسبب غلبه قوت و حرارت آن بهم میرسد و بزرک میشود تا مقدار نصف لیموی و بعد از بزرگ شدن و رسیدن بکمال حدوث خارش بسیاری در آن مواضع بهم میرسد و بسبب شدت خارش بر سنکها و درختها میمالد پس آن با پوستی که بر بالای آنست جدا شده می افتد قسم سوم چینی است و آن خونی است که بعد از صید نمودن موضع ناف آنرا بدست میمالند تا خون اطراف یکجا جمع شود پس شگافته بر می آورند و خشک میکنند و آن سیاه رنگ بالصلابت میباشد و نیز گفته اند که صیادان موضع ناف آنرا بعصابه می بندند و چون خون بسیاری در آن مجتمع گردد آنرا ذبح نموده ناف آنرا بریده مدتی در خود نرمی نمایند پس بر می آورند خوشبو میگردد و الا قبل از آن کریه الرائحه است مانند جندبیدستر که قبل از استحاله کریه الرائحه است قسم چهارم هندی است و آن خونی است که از ذبح آن حیوان بهم میرسد با جگر و سرگین خشک آن ممزوج میکنند و این قسم اشقر اللون است و غیر صلب میباشد و بدترین همه و غیر مستعمل و این سخنان بتمامها شاید اصلی داشته باشند بلکه مشک دو قسم میباشد یا اصلی خالص است و یا جعلی مغشوش و اصلی خالص همان قسم دوم است که مسمی به تبتی کرده اند و حال آنکه مخصوص بد انجا نیست و این قسم را آنست که خود بخود جدا میگردد چنانچه ذکر یافت و یا آنکه قریب برسیدن بکمال که مردم آنجا رفت آنرا صید اندازند آن حیوان را گرفته بریده جدا میکنند و قسم اول بر تقدیر صدق تحمل که آن حیوان بسبب خارش آن موضع را با سنکها میمالیده مجروح شده خون از آن برمی آمده و بر سنکها ریخته منجمد میشده باشد و مردم آنرا انداخته حمل بر حیض ریزاهیره آن میکرده باشند و دو قسم دیگر خصوص چهارم مغشوش است و نیز گفته اند که مشک جعلی از روید چینی و خیمه لبان و جگر خشک کرده بز و تخم مورد و قرنفل و خون کبوتر و قدری مشک خالص ترتیب داده در نافها پر کرده سر آنرا مسدود نموده بصورت اصلی ساخته مغرور شدند و علامت مغشوش آن از سیاهی مفرط و ثقل و کمی رائحه و یا بد بوئی آن معلوم میگردد و امتحان آنچه در نافه باشد آنست که ریسمانی را بسوزن کشیده اول از نافه بگذرانند پس آن ریسمان را از وسط سیر بگذرانند و بو کنند و هرگاه که بوی سیر ندهد خالص است و الا فلا و امتحان آنچه در غیر نافه باشد آنست که در کفدست قدری از آن را با آب دهن بمالند اگر حل شود خالص است و اگر نشد و گرد د مغشوش ارسطو گوید که مشک خالص ساییده را چون

در ظرف رطوبت دار که اندازند بقدر یک ساعت وزنش زیاده می شود و امتحان دیگر آنکه ظرفی را بر آتش گذارند و مشک بر روی آن ریزند اگر از آن بوی نیکو آید خالص است والا مغشوش امتحان دیگر آنکه سر جوالدوز را بسیر آلوده کنند و در نافه فرو برند و ببویند اگر بوی بد از آن آید مغشوش است و اگر بوی خوش از آن آید اصلی و بهترین مشک مشک تبتی خالص بهمان اصطلاح است و قوت آن مادام که در نافه است تا سه سال باقی میماند و از نافه بیرون آورده تا یکسال # طبیعت آن گرم در سوم و خشک در دوم و شیخ الرئیس و دیگران گرم در دوم نوشته اند و بعضی خشکی آنرا غالب بر گرمی دانسته اند و بالجمله هر چند کهنه شود یبس بر آن غالب و حرارت آن ضعیف میگردد # افعال و خواص آن ملطف و مفتح سده ها و محلل اخلاط غلیظهٔ بارده و ریاح و بالخاصیة مفرح و مقوی دل و دماغ و سائر اعضای رئیسه و حرارت غریزیه و اعضای ظاهره و باطنی و مذکی حواس ظاهره و باطنه اعضاء الراس مذکی حواس ظاهره و باطنه از سامعه و باصره و شامه و ذائقه و باانکه قوت سکر و جهت مالیخولیا و خدر و فالج و لقوه و رعشه و صرع و ام الصبیان و سکته و بلادت و نسیان و سائر امراض عصبانی نافع و رسانندهٔ قوای ادویه است با عماق بدن و بوئیدن آن جهت منع نزلات و صداع بارد و سعوط آن با زعفران و اندک کافور جهت صداع بارد و بتنهائی نیز و سعوط آن بتنهائی و یا با جندبادستر و فلفل و دار شیشعان و امثال اینها جهت سکته و جمیع امراض باردهٔ دماغیه و تمریخ آن با روغن بان بر مقدم دماغ و با ادهان حاره بر فقرات ظهر جهت خدر و فالج و استرخا با تکرار عمل و استدامت بر آن و طلای آن نیز و اکتحال آن جهت ظلمت بصر و رفع بیاض رقیق و دمعه و ظفره و نشف رطوبات چشم و رسانندهٔ قوای ادویه بطبقات آن اعضاء الصدر و الغذاء و النفض مفرح و مقوی قلب و رافع خفقان بارد سوداوی و توحش و غشی و وحشت و غم و وجع فؤاد و سقوط قوت و ضعف دل و رافع اسهال و حابس بطن و ریاح امعا و فرزجهٔ آن معین بر حمل است و طلای آن با روغن خیری مقوی و محرک باه الزینة نیکو کنندهٔ رنگ رخسار شربا و لطوخا السموم آشامیدن آن دافع ضرر سموم مشروبه و ملدوغه و ادویهٔ سمیه خصوص بیش و قرون السنبل المضار مضر محرورین و مصدع ایشان خصوصا در بلاد حاره و فصل گرما و اکثار آن باعث زردی رنگ رخسار و بدبوئی دهان مصلح آن گلاب مقدار شربت آن تا نیم درم بدل آن یک وزن و نیم آن ساذج هندی و در اوجاع عصب دو ثلث وزن آن جندبیدستر یعنی در سعوط و طلاء و مشروب و حوارشات و حبوب و دواء المسک باقسام و معجون مسک در قرابادین کبیر بتفصیل مذکور شد #

مسیر # بفتح میم و کسر سین و سکون یاء مثناة تحتانیه و راء مهمله # ماهیت آن اسم مربائی است و بهترین مربائها است و واضع آن بقراط اولا و آنرا با عسل ساخت پس توسعه یافت و با شکر نیز ساختند و بهترین آن عسلی است صنعت آن آنست که بگیرند کدوی رسیدهٔ جید را و پوست و ما فی الجوف آنرا جدا کرده و لب آن را شرحه شرحه بریده و یا لوزهای کوچک و در آب صافی آهک گذارند زمانی پس برآورده پاک شسته در آب حامض شیرین طبخ دهند تا پخته گردد و لیکن مضمحل نگردد پس برآورده نشف رطوبت آنرا از پارچهٔ پاکیزه نمایند و در عسل کف گرفته بقوام آورند و یا شیرهٔ شکر صافی و برابر آن ریزند و بر آن بگذارند تا عسل و یا شیرهٔ شکر در آن منجذب گردد و اگر رطوبت آن عسل و یا شیرهٔ شکر را رقیق کرده اند تبدیل نمایند و باد و سه جوش خفیفی دهند و با گلاب و اندک مصطکی و دهن خوشبو سازند و بکار برند و در قرابادین کبیر بتفصیل ذکر یافت # طبیعت عسلی آن مائل بگرمی و شکری آن معتدل # افعال و خواص آن مفتح سده و ملطف اخلاط و مدر فضلات و مسمن بدن و محرک باه اعضاء الراس والصدر والغذاء مولد خون صالح و مانع صعود ابخره بدماغ

وجهت ما لیخولیا وسواس ورد وا ورانواع جنون وافراد صبیه وصرفه وضعف معده واحکر حرقة البول وبا بادام جهت تسمین بدن وباخشخاش جهت رفع بیخوابی مفید است *

* فصل المیم مع الشین المعجمة *

مشط الغول

* مشط الغول * بفتح میم وسکون شین وضم طاء مهمله والف ولام وضم غین معجمه وسکون واو ولام انطاکی نوشته که الجال معروف بلبلهار است وبهندی کنکهی نامند * ماهیت آن نباتی است شاخهای آن باریک وبرک آن شبیه ببرک کشنیز وصلب وبی گل وثمر آن خوشه مثبت آن کوهها باشد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک * افعال وخواص آن محلل قوی ریاح غلیظه ومفتح سدد السموم آشامیدن عصاره وآب برک آن جهت گزیدن عقرب بوته مجربست انطاکی

مشک دانه

* مشک دانه * بکسر میم وسکون شین وکاف وفتح دال مهمله والف ونون وهاء * ماهیت آن اسم دوای هندی است ودر بنگاله کثیر الوجود وآن دانه است کوچک بقدر عدس وتخم ترازان و اعتبار آن بنهرکی وفی الجمله شبیه بگوش ماهی وباخطوط باریک زرد وجوف آن مغزی اندک چرب وبی طعم وبو مانند مشک غالبی * طبیعت آن سرد وخشک * افعال وخواص آن چشم را روشن کرداند وامراض دهان وبی مزکی وخشکی را زایل وثقل معده وریاح آنرا دفع نماید وبرص را مفید وسیلان منی را موثر وچون برک وبیخ آنرا در آب بمالند وضماد کرد باشکر بخورند ترنج مجاری بول را که سوزاک نامند نافع است مقدار شربت آن تا یک درهم است *

مشکطرامشیع

* مشکطرامشیع * بکسر میم وسکون شین وکسر کاف وفتح طاء وراء مهملتین والف وفتح میم وکسر شین معجمه وسکون یاء مثناة تحتانیه وعین مهمله اسم نبطی است وفوتنج نیز گفته اند وبشیرازی برک کوهی * ماهیت آن قسمی از پودنه جبلی است وقویترین اقسام آن برک آن اندوبزرکتر از برک پودنه بری ومائل باستداره و با خشونت وچون گوسفند چرا کند بعوض شیر خون از پستان آن برآید یعنی شیر آن با خون مستحیل گردد * طبیعت آن در آخر سیم گرم ودر وسط آن خشک * افعال وخواص آن اعضاء اصل ونوازل ادرار وابخار آشامیدن آن مخرج رطوبات غلیظه از سینه وشش وزهم ومقوی اشتها ومفتح قولنج وجهت غشی وکرب وادرار بول وحیض ونفاس نافع بقوت واسقاط جنین وقتل آن و تفتیت حصاة وچون یک اناک آنرا با یک انک سقمونیا ویک درهم کثیرا سوده با ده درم خمیره بنفشه بسرشند وبا آب گرم بیاشامند رفع قولنج نماید وکسی که شهوت او منقطع شده باشد چون دو درهم وزنی یک وزنیم درهم آنرا سوده با ده درهم تخم خربزه ودو درهم مسکه میش وبیست درم عسل بخورد شهوت او زیاده گردد وشراب آن دافع کرب وغشی ومدر حیض است وبخور آن مسقط جنین وفرزجه آن بقدر یک اناک با روغن بلسان مسکن درد رحم مضر مثانه ومصلح آن عرق وازغایت قوت ادرار وغلبت آن بعوض بول خون برمی آید مصلح آن رب مورد وآرد بلوط مقدار شربت آن یکمثقال ودر مطبوخ دو مثقال بدل آن بوزن آن پودنه وتره ماناورد وادرار حیض بوزن آن عدس المراست *

مشمش

* مشمش * بکسر دو میم یکی اول ودیگر درمیان دو شین معجمه ما کنه لغت عربی است ویونانی ارمنیاقن وبرومی امانو وبفارسی زرد آلو وخشک کرده آنرا قیسی وخوبانی نیز نامند وبترکی اردک * ماهیت آن ثمری است معروف وبهترازو خوج وزرد آلو درخت بهم میرسد واقسام میباشد از خسته شیرین وتلخ وهر یک بنامی مشهور وبهترین همه رسیده شیرین لطیف پوست خسته شیرین پرآب کم جرم آن است وخشک کرده آن بهتر از تازه آن * طبیعت آن در دوم سرد وتر کفته اند بناء را شیرین آن گرم تر باشد * افعال وخواص آن مفتح سدد وملین صلابات اعضاء الغذاء شیرین آن ملین

طبع ومولد آن محرورین مادام که در معده فاسد نگردد وباعث رفع بد بوئی دهان وآشامیدن آب مطبوخ وبالقوع خشك
آن مسهل صفرا وملین طبع ومسکن تشنگی وغلیان خون وصفرا والتهاب معده ورافع آروغ وخصوصا مخوش آن الحمیات
چون صاحب تپ حار صفراوی تازهٔ آنرا بخورد وآب گرم وعسل بالای آن بیاشامد وقی کند اخلاط کراثی وزنجاری دفع شده
تپ او رفع گردد واز مجربات شمرده اند القا سریع التعفن وفساد ونفاخ ومولد آروغ ترش وتهیج شهوانی ومضر محرورین
وصاحبان ریاح وتپ های دوچشای حامض وضعف معده ومفانخ مصلح آن شکر ومصطکی وانیسون ونانخواه وجوارش کمونی
وکندری وخوردن آب بالای آن خصوص آب سرد ویخ وبرف ویا آنرا بالای طعام غیر منهضم خصوص طعام غلیظه بطیء
الهضم خوردن بغایت مضر مصلح آن قی فرمودن وتنقیهٔ بدن با هلیلج یا تخم رازیانه چند روز پی هم ویا بالای آن سکنجبین
خوردن وکوبیده نیم درهم مصطکی ونیم درهم انیسون با شراب میبه مسک بیاشامند وناشتا خوردن آن بسیار بد ومداومت
بر آن باعث سحج مصلح آن شکر وانیسون در جمیع امزجه وگفته اند هرگاه بعد از خوردن زرد آلو فصد کنند خون سفید
مشاهده کرده اند واکثار خوردن آنرا مورث برص دانسته اند بجهت آنکه سریع التعفن ومولد اخلاط بلغمی است وتخم قسم تلخ
آن در دوم گرم وخشك وتخم قسم شیرین آن در اول گرم وتر * افعال وخواص آن مبهی وبطیء الهضم مصلح آن بریان
کردن ونمک بران زدن است وروغن همه اقسام آن مفتح سدد وملین صلابات ورافع خشونت حلق ودرشتی جلد وروغن
مغز تلخ آن بقدر یکمثقال کشندهٔ کرم معده ومسهل آن بقوت ومحلل اورام مقعده ومفتت حصاة وجهت زحیر بارد
وبواسیر ظاهری وباطنی شربا وطلاء وبا افیون جهت جمیع اوجاع طلاء وقطور آن در گوش جهت تسکین درد وقتل کرم آن و
گرانی سامعه بیعدیل ودر سائر افعال قریب بروغن بادام تلخ مقدار شربت آن تا ده مثقال وروغن شیرین آن ضعیفتر از روغن
بادام شیرین است واجزای درخت آن در دوم سرد وخشك * افعال وخواص آن آشامیدن طبیخ برگ آن مسقط
کرم معده ومدر بول وتطول آن محلل اورام وآشامیدن برگ خشك آن بقدر ده مثقال با آب سرد قاطع اسهال وقطور آب
برگ تلخ آن مسکن درد گوش وقاتل کرم آن وشکوفهٔ آن سرد وخشک * افعال وخواص آن ملطف آشامیدن وغرغرهٔ
آن قاطع نزف الدم باطنی وظاهری وخوردن مغز تخم تلخ آن باعث غثیان وغشی مداوای آن قی کردن است وربوب فواکه
حامضه مانند غوره واترج ولیمو آشامیدن است *

* فصل المیم مع الصاد المهملة *

* **مصطکی** * بفتح میم وسکون صاد وفتح طاء مهملتین وکسر کاف ویا وبضم میم وفتح کاف نیز آمده واقیاری گفته مصطکا
بمد الف بر وزن فعلی معرب از مصطخای یونانی است ویا مصطخی رومی وبعربی علك رومی وبسریانی کیا وابهر رومی و
هندی کمه نامند * ماهیت آن صمغ درختی است که در بساطه از بلاد شام وروم وناحیه ارمنیه میشود وچوب وبرگ آن
لطیف ونازک مثل اراك وثمر آن مائل بتلخی وآن صمغ در هنگام بودن آفتاب در برج جوزا وحوالی آن از درخت آن
مستخرج میشود وقوت آن تا بیست سال باقی میماند وآن دو قسم میباشد قسمی سفید نرم خوشبو صاف شفاف با اندک شیرینی
وچسپندگی بدندان در وقت خائیدن وتازهٔ آن بحدی نرم است که سائیده نمی شود واین را ابطی نامند وبهترین
آن بزرگ دانهٔ آنست واین قسم مثل صموغ دیگر از قوت طبیعت از جوف درخت تراوش کرده بیرون می آید بدون
اعانت از خارج بخراش درخت آن وغیره وقسم دوم سیاه ویا تلخی ودر اوصاف مذکوره مثل آن وقابل سحق اقسام واین را
بواقبطی نامند وبعضی گفته اند که این قسم بزدن تیغ بر ساق وشاخهای درخت آن تراوش رطوبت از آن حاصل میگردد

و بعضی دیگر از ان گفته اند که چوب و شاخهای نازک و برگ تازهٔ آنرا جوش داده و صاف نموده منعقد نمایند و این قسم را نبطیه نیز
می‌گویند و بهترین آن از اعمال روم و بعد از آن ترکستان از اقلیم ششم و این قسم را تاک نیز گویند # طبیعت آن گرم و خشک
در آخر دوم و بعضی خشک در سوم دانسته اند و شیخ الرئیس رح گفته که این مقدار گرمی و خشکی که در ان است در درخت
آن نیست و آن لطیف و معتدل است در سردی و گرمی و مرکب از جوهر لطیف مائی اندک گرم و جوهر کثیف ارضی است
و همچنین جمیع اجزای آن # افعال و خواص آن ملطف و محلل و جالی و قابض و مقوی قوی و اعضای رئیسه و معده و
اعضاء الراس والصدر و خائیدن آن با اندک صبر جاذب رطوبات و بلاغم از دماغ و کام و زبان و آشامیدن آن رافع صداع
بارد و نزلات بارده و بلغمی و سعوط آن با روغن زنبق و با ملیلجات جهت وسواس و حدیث نفس و مبادی
مالیخولیا و تسکین نوازل و تصفیهٔ قصبهٔ ریه برای آنکه مسهل سودا است با آنها و با کندر جهت حدت ذهن و تقویت حفظ
و طلای مطبوخ آن با زیت جهت کزاز و رعشه و ضربان و ماندگی اعضا و لرزیدن و ذرور آن در چشم جهت التصاق
شعر منقلب و چون در آتش اندازند و پارچهٔ پنبه را در گلاب تر کرده بر دود آن داشته بر چشم صاحب رمد گذارند درد
آنرا تسکین دهد و چون با روغن گنجد جوشانند و در گوش بچکانند سدهٔ آنرا بگشاید و کرم را نافع و قطور روغن ثمر آن
در گوش محلل ریاح و مسکن درد آن و خائیدن و یا سنون آن بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه جهت استحکام دندان و لثه و
رویانیدن گوشت و تسکین درد آن و خوشبوئی دهان و جلب رطوبات از حوالی کام و زبان و دماغ و تقویت معده با مشارکهٔ معده
و مضمضه بروغن ثمر آن مستحکم کنندهٔ دندان متحرک و مسواک کردن بچوب و شاخهای آن جالی دندان و مستحکم کنندهٔ آن
و لثهٔ مسترخیه و آشامیدن آن جهت سرفه و نفث الدم و تصفیهٔ قصبهٔ ریه و با ادویهٔ قاطعهٔ دم حابس آن از هر عضو که باشد
اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن جهت تقویت معده و امعا و کبد و گرده و خوشبوئی معده و برانگیختن اشتهای طعام و
کسر ریاح و رفع سوء هضم و قراقر و فواق ریحی و تحلیل ریاح و تحریک جشا و ورم احشا و مغص خصوص با آب گرم یا با آب سرد
جهت انجذاب رطوبات و رفع بلت از معده # صاحب شفاء الاسقام گفته چون مصطکی را با آب سرد بیاشامند احداث بلت و
رطوبت مینماید در معده بخلاف آنکه با آب گرم بیاشامند و اگر در معده رطوبت بسیار باشد و مصطکی را با آب سرد که دران
گلقند مالیده صاف کرده باشند بیاشامند تلیین طبیعت مینماید بعسر و مدا و مت بران باعث حبس و قبض بطن است و یا غاریقون
مسهل بلغم و با صبر مسهل صفرا و با ملیلجات مسهل سودا و با کهربا قاطع نفث الدم و چون یک درم آنرا با ده درم شکر سوده
بیاشامند با آب تلیین طبیعت نماید و تقویت معده بخشد و باد ها دفع کند و اخلاط غلیظهٔ بلغمیه را تحلیل دهد و فضول را منحدر
سازد و طبع را نرم دارد خواه شب وقت خواب و یا صبح بیاشامند و یا شام و یا قبل از طعام و یا بعد از ان و چون در آب جوش
دهند و بیاشامند جهت نفث الدم و حبس اسهال و تقویت معده و احشا و چون یک درم آنرا در تکر طال آب در کوزهٔ آب ندیده
تازه جوش دهند تا در ثلث آن برود و بیاشامند و چون صرف گردد تجدید نمایند با زدر کوزهٔ تازهٔ دیگر جهت استسقاء زقی
و غثیان و زحیر و تقویت هضم مجرب و بلا معمور و چون اجزای درخت آنرا در آب بجوشانند و صاف کرده بیاشامند و جمیع
اجزای درخت آن از ثمر و برگ و شاخ و ساق و بیخ همه قابض اند و پوست درخت آن قائم مقام اقاقیا و عصارهٔ لحیة التیس
است که هو لقسطیداس باشد و همچنین عصارهٔ برگ تازهٔ آن و از ثمر آن روغنی ترتیب میدهند شدید القبض و لطیف و ملین
و آشامیدن و مالیدن آن جهت ارجاع رحم و سیلان رطوبات ردیه از زنان و بر آمدگی آن و معده و بر موضع معده ذکر کرده

مثانه جهت تقویت وتحلیل ریاح آن ومغص وفواق وسوء هضم وچون اجزای آنرا بتمامی بجوشانند با آب ومکرر کنند یعنی آن آب را صاف نموده باز اجزای تازه داخل کرده جوش دهند وهمچنین تا آنکه غلیظ کردد وبیاشامند جهت لحم الدم وترحه امعا واسهال وبر آمدن ناف ورحم مفید وضماد برگ آن جهت بر آمدن مقعد ورحم حادث از سردی نافع مقدار شربت آن تا یکمثقال بدل آن کندر بوزن آن ویکوزن ونیم علك البطم ودر تقویت معده وجگر بوزن آن اذخر وگفته اند مصطکی مضر مثانه است مصلح آن خیسانیدن آنست در سرکه انکوری یکشبانه روز پس خشك نموده استعمال نمودن با کتیرا ویا بتنهائی وگویند مصلح آن قند وصمغ عربی است ومغز کردکان وکشنیز نیز گفته اند آلات المفاصل والجروح والقروح آشامیدن مصطکی جهت جبر کسر وکوفتگی اعضا وضربه وصدمه وسقطه ونطول آن مقوی اعضای مسترخیه وجابر استخوان شکسته شده وضربه رسیده وسقطه وکوفتکی اعضا وذرور مصطکی نرم سوده بر اورام واوجاع وبیجا شدن اعضا وزخمها وبستن آنها بپارچه باعث تحلیل اورام وتسکین اوجاع وبجا آمدن عضو بیجا شده والتحام زخمها است خصوص که اول با آب طبیخ اجزای آن عضو را شسته باشند مکرر ومالیدن آن بر اوجاع بارده وتقعد مفاصل با روغنهای گرم محلل وبتنهائی جهت التیام قروح وبدل سورنجان بوزن بدل آن وگفته اند سیاه قبطی آن در تحلیل صلابات اقوی از سفید آنست الزینة آشامیدن وطلای آن جالی بشره وسرخ کننده رخسار وطریق داخل نمودن مصطکی در ترا کیب وجوارشات وحبوب ودهن وسفوف آن در قرابادین کبیر ذکر یافت

مصل # مصل # بفتح میم وصاد ولام لغت عربی است باصفهانی قارا وبترکی قراقروط نامند # ماهیت آن ماثیت دوغ است که بعد جوش دادن وانفصال اجزای جبنیت ومائیت از هم اجزای مائیت را آن مقدار جوش دهند تا غلیظ ومنعقد کردد و آن بسیار ترش میباشد وجبنیت مخلوط باندک دهنیت را لور نامند ونمك وسیاه دانه وپوست زرد اترج ریزه کرده وصعتر واندک سرکه بآن سرشته چند روز میگذارند تا اندک مزاج گیرد پس بجای پنیر با نان میخورند بسیار لذیذ میباشد وتازه آنرا نیز باکره ممزوج کرده با نان ویا رطب تازه میخورند لذیذ میباشد وچون دوان جبنیت نمک داخل کنند وحبوب کبار ویا اقراص ساخته خشك کنند بفارسی کشك وبترکی قروط وبعربی اقط ومصل نیز نامند # طبیعت مصل در دوم سرد وخشك # افعال وخواص آن مسکن حدت صفرا وخون وتشنگی حرارت معده وکبد واسهال مراری وحمیات صفراویه حاده را نافع وزادع اورام حاده وبدل سورنجان طلای آن رادع اورام زبان ومضمضه وغرغره بآن جهت قلاع حار دهان ولثه وحلق و اورام حاره آنها نافع وضماد آن جهت سعفه رطبه ونار فارسی وقوبا وقروح شهدیه وامثال اینها با سرکه نافع وسعفه یابس را نیز مفید است المضار ردی الغذا واکثار آن مولد نفخ وقولنج ومصلح آن ادویه مسخنه وجوارشات حاره است #

مصوص # مصوص # بفتح میم وضم صاد وسکون واو وصاد مهمله # ماهیت آن باصطلاح اطبا عبارت از سیخ کباب چاشنی دار است حقیقة ومجاز ابر قلایای چاشنی دار ومزورات نیز اطلاق مینمایند که از جوجه ویا مرغ جوان فربه یا کوشت بره املك ویا بزغاله هریک که خواهند با سبزی های مناسبه مانند برگ خرفه وکاسنی واسفناخ وکشنیز تازه وبرگ عنب الثعلب وامثال اینها وابازیر حاره مناسبه وادویه خوشبو بحسب احتیاج پخته با آب زرشک ویا انار ترش ویا سماق وامثال اینها ترش نموده وچاشنی از شکر کرفته تناول مینمایند اکر چاشنید ار منظور باشد واکر ساده مطلوب باشد بی ترشی وچاشنی # طبیعت آن بحسب ترکیب اجزای آن مختلف کردد # افعال وخواص آن صالح الغذاء سریع الهضم جهت صاحبان امزجه حاره ومعده وکبد حار وغلبه صفرا وامراض حاره صفراویه واسهال حادث از حرارت وصفرا وحمیات حاره حاده نافع است

* فصل الميم مع الضاد المعجمة *

* مضض * بفتح میم و ضاد معجمه لغت عربی است * ماهیت آن [illegible] بربری است و گویند ثمر آن حب القلقل است حکیم میر عبد الحمید در رساله تحفه نوشته که [illegible] کوچک [illegible] زرد [illegible] عدد کثیر الوجود است و سه چهار برگ و از زمین بر آمده اکل میکنند گل مانند گل انار زرد و برگ آن شبیه ببرگ کاسنی و اصلا چوب ندارد و انار و آن بقدر انار [illegible] و در زمین میرسد و طعم آن شیرین و خسته آن بزرگ * افعال و خواص آن ضماد تخم آن با عصاره آن [illegible] و طلای از منی جهت رجع ضربه و سقطه درد و سه دفعه رفع الم آن میکند و مجرب است *

* فصل الميم مع الغين المعجمة *

* مغاث * بضم میم و تخفیف غین معجمه و الف و ثاء مثلثه لغت عربی است * ماهیت آن بیخی است [illegible] از و مطبر و پوست آن سیاه مائل بسرخی و مغز آن مائل بسفیدی و زردی و بهترین آن خوشبو تلخ مائل بشیرینی آنست و از جبال کرخ و اواح آن خیزد و دو نوع میباشد بقدر ادنی و بلندی برگ بقدر ادنی با خشونت و عریض مانند برگ ترب و گل آن سفید و تخم آن مانند حب السمنه و آنرا تلقل نامند و اهل [illegible] شبیه [illegible] که آن بیخ رمان بری است که حب القلقل ثمر آنست و بعضی گفته اند که نوعی از سورنجان است و اصح آنست که غیر آن و مرد است و قوت آن تا مدت [illegible] سال باقی [illegible] و انطاکی نوشته که نوعی از آنرا از بغداد و نواحی شام می آورند و آن در مصر مستعمل و ضعیف الفعل [illegible] آنرا درخت [illegible] بزرگ و برگ آن کوچک قریب ببرگ سیب و ثمر آن فی الجمله شبیه به پستان [illegible] و آنرا بهندی میدا لکری نامند و بعربی [illegible] و در حرف الکاف مذکور شد * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک و بعضی مائل به حرارت گفته اند * افعال و خواص آن محلل و قابض و مقوی اعصاب و اعضای مسترخیه [illegible] از اعضاء الرأس و الآلة المفاصل و الصدر و النفس آشامیدن آن با سکنجبین جهت صرع و جنون و دفع خلط سودا [illegible] جهت امراض بلغمی و درد کمر و مفاصل و عرق النسا و نقرس و تشنج و ضعف عصب و استرخای آن [illegible] و التوای اعصاب و تحلیل صلابت آنها و صلابت طحال و رئه و رحم و تنقیه سینه و رئه و گرفتگی آواز و تحریک باه [illegible] و ضماد آن با گل ارمنی جهت جبر کسر و وثی و ضربه و سقطه و التوای عصب و تحلیل و تلیین صلابت آنها و [illegible] رحم و همچنین [illegible] آشامیدن آن با عناب و کثیرا جهت تسمین بدن و تخم آن در تحریک و تقویت باه قویتر [illegible] مضر مثانه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن سورنجان و عاقرقرحا و در ضمادات ثلث است *

* مغرة * بفتح میم و غین و راء مهمله و ها و آنرا طین مغر نیز نامند لغت عربی است بیونانی میلطوس و بهندی گیرو نامند * ماهیت آن خاکی است سرخ تیره و مائل بزردی و با غرویت گویند که از روم آورند و در هند و بنگاله بسیار و بیشتر از راج محل می آورند و دو نوع میباشد یکی سرخ تیره خالص و این را بهندی سونا گیرو نامند و دوم گیرو [illegible] ناصاف و این را گیرو مطلق و این بخوبی آن نیست و نزد بعضی مغره بهتر از طین مختوم است و بهترین آن آنست که چون در آب اندازند منتفخ گردد و زیاده شود در حجم و صافی باشد * طبیعت آن در دوم سرد و خشک * افعال و خواص آن قابض و مجفف و حابس و رادع اعضاء الغذاء و النفس آشامیدن آن جهت اوجاع کبد و حبس بطن و قتل دیدان و حب القرع و حبس نزف الدم جمیع اعضا و حیض و با زردۀ تخم نیم برشت و آب بارتنگ جهت قرحۀ امعا و مثانه و بواسیر و رحم و تسکین حرارت

امعا و حقنهٔ آن جهت قرحهٔ امعا و خراج خون از آنها و با آب برگ بارتنگ در زحیر جهت حبس حیض الرطبة آشامیدن آن با شکر جهت قرحهٔ معده و بدن بدل از طلای آن با روغن کنجد جهت نرمی بشره و براقی آن و چون دست و پا را از خضاب حنا بشوید و آثار بحت حنا باشد که تمام آن ازاله بینمائید روز زائل شد و همچنین دهان الا ورام و البثور و القروح و الجروح طلای آن با سرکه جهت بثور و نمله و اورام حاره و سوختگی آتش و زخمها و طلای آن با تاچی و کبریت و بیخ حزر مرده که با آب زنجبیل تازه نامید تی مسحوق و ملایم نمود و باشند اقلا تا سه روز و حبوب ساخته هرگاه خواهند بدل حب آنرا با آب زنجبیل تازه سوده بر برص طلا نمایند در چند مرتبه بعون الله تعالی زائل میکردد اکر زائل شد نمی است و تازه و قلیل القدر از تا ست الطفا را کتار آن مسدد و مصدع را معا و ریاظن مصلح آن شیرینیها مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن گل ارمنی و ربع آن کثیرا است *

* مغنیسیا * بفتح میم و سکون غین و کسر نون و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح سین مهمله و الف اسم یونانی است * ماهیت آن سنگی است قریب به مرقشیثا و بفارسی ریگ کاسه نامند و کاسه گران ظروف را با آن رنگ میکنند و شیشه گران نیز بعد از آنکه سنگ شیشه را گداخته آن را گوید اگر ان می باشد صافی میکردد و آن حدیدی و فضی و ذهبی و نحاسی میباشد و گفته اند انواع آن پنج است و از اکثر آن سرب حاصل میکردد یکی سیاه دوم مائل بسیاهی و سوم سرخ و چهارم سفید و پنجم بیرون آن زرد و اندرون آن سرخ و محمد بن زکریا دو نوع گفته یکی را اشهابا نامند و ابن التلمیذ و انثی میباشد و دیگری سرخ مائل بسیاهی و حدیدی و این را ذکر و بقول اکثری حدیدی آن سیاه و فضی سفید و ذهبی زرد و نحاسی سرخ و در جمیع اقسام آن نقطهای سفید و چشمها ظاهر میباشد و قدری درخشنده و کداز نده شیشه صاف کننده آن و آنرا قابل رنگ کرفتن میسازد و با آهن تیز همان فعل مینماید * طبیعت آن در دوم سرد و در سوم خشک * افعال و خواص آن جالی و قابض اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن مقوی معده و منقی رطوبات و رافع حصاة و عسر البول الرئة و القروح و الجروح طلای آن با سرکه و عسل رافع کلف و قالع الاثار و درد را زائل چرک و روغن و امثال آن غریب الدمل و ذرور آن التیام دهنده جراحات مضر دل مصلح آن عسل مقدار شربت آن نیم درم بدل آن مرقشیثا است *

* فصل المیم مع القاف *

* مقل * بضم میم و سکون قاف و لام بسریانی مقلا و برومی بدالیون و بعربی قفر و کور و بفارسی بوی جهودان برای آنکه یهودان آنرا بسیار بخور می نمایند و بهندی گوگل نامند بگاف عجمی اول مضموم و بعد از آن واو ساکن و کاف دوم مکسور و در آخر لام * ماهیت آن صمغ درختی است بقدر درخت کندر و بسا عظیم در سواحل بحر عمان و شحر و بلاد هند کثیر الوجود و انواع میباشد و همه تلخ آنچه صمغ آن مائل بسرخی و تلخی است مقل ازرق نامند و آنچه مائل بزردی مقل الیهود و مائل به تیرگی و کثافت و سیاهی و نرمی در ملمس را صقلابی و آنچه از نواح یمن خیزد و در نجابی رنگ میباشد مقل عربی گویند و بهترین آن صافی خالص براق لزج چسپنده نرم خوشبوی زرد مائل بتلخی آنست که چون در آتش اندازند بوی خوش از آن آید و در آب زود گداخته شود و آمیخته بچوب و خاشاک و رمل و خاک و غیرها نباشد و آنچه بخلاف آن اوصاف باشد ردی بود و قوت آن تا بیست سال باقی میماند و چون کهنه شود تلخی آن زیاده و هر چند کهنه تر گردد میل بتیرگی مینماید و نرمی آن مبدل بخشکی و سختی میگردد خصوصا عربی آن و مغشوش هم میباشد و فرق بلزوجت مقل و براقی است بخلاف مغشوش * طبیعت آن در اول سوم گرم و در دوم خشک و شیخ الرئیس در دوم گرم و بعضی تر دانسته اند و این اصح است ارد * افعال و خواص آن جالی و محلل و ملین و تریاقی اعضاء الصدر و الغذاء و النفض و آلات المفاصل جهت

بکار برد و دیگری مرارهٔ زطوبی کهنه و تنقیهٔ سینه از اخلاط لزجه و رزاز و ضعف جگر و تحلیل ریاح آن و ریاح بواسیر و خون منجمد
در احشاء و بواسیر و عسر ولادت و احتباس حیض و عرق النساء و نقرس و وجع ظهر و ادرار بول و حیض و شیر و تفتیت حصاة
کرده و تفتیح سدد و اسهال بلغم نافع و چون با ادویهٔ مسهلهٔ حاده بیامیزند دفع حدت آن می نماید و چون از مقل صافی سرخ
رنگ عربی مقدار دو مثقال بخایند و با ماء العسل بیاشامند منجد رمی میکرد اثل بلغم را و ضماد مقل عربی جهت تحلیل اورام
حلق و حنجره مفید و شیخ الرئیس گفته قوت تلیین مقلی صقلبی زیاده از غیر آنست و آشامیدن یک درم آن با شیر تازه دوشیده
جهت تقویت باه و بعضی ادری گفته چون اراده تلیین طبیعت نمایند مقل را بکوبند و آب گرم بر آن ریزند و بیاشامند اسهال
بلغم نماید و ضماد محرق مطبوخ آن با سه وزن آن میویزی کذا ام که بجای آب آب انگور و یا رب آن باشد با قدری
روغن گل جهت ورم شقیقه مجرب و ضماد آن با آب دهن صائم جهت ورم پلک چشم و اورام صلبهٔ جگر و بادفتق و با ازگی
مرلج جهت اسقاط دانهٔ بواسیر و ثالیل خصوص تازهٔ آن و نیز ضماد آن جهت اورام صلبه و تحلیل ریاح غلیظه و امراض رحم
و مقعده و بواسیر خصوص با آب گندنا و بتنهائی جهت تقویت باه و ضماد آن که با کفی با قلاجوش داده خمیر نموده باشند
جهت قیلة الماء اطفال و بادفتق و قیلة الامعاء را نیز به تخصیص مفید و احتقان آن جهت بواسیر و بخور آن جهت بواسیر
و انتفاخ رحم و انضمام فم آن و انحدار جنین و دفع فساد هوا که بسبب عفونت رطوبت بسیار و یا کشتار و یا مردار بهم رسیده باشد
و حمول آن نیز جهت رفع انضمام فم رحم و انحدار و جذب جنین و قطع بواسیر و رطوبات سائله از رحم و نشف آنها مفید
السموم آشامیدن و طلا نمودن آن نیز جهت دفع سمیت لسع هوام الاورام و البثور و ضماد آن جهت تلیین اورام و تحلیل عصب
و فسخ عضل و خون منجمد تحت جلد و با آب دهن صائم جهت توبار و ضماد ممزوج خمیر کردهٔ آن با باقلاجوش دادهٔ جهت
اسقاط ثالیل آوبخته و تحلیل اورام بلغمیهٔ صلبه و ضماد مقل الیهود جهت تحلیل خنازیر و آشامیدن مطبوخ آن جهت
اورام باطنیه مضر رئه مصلح آن کثیرا مصلح آن زعفران مقدار شربت آن یک درم بدل آن در ثلث آن مر مکی و ربع
آن صبر است و اطریفلات مقلی و بخور و حبوب و دهن و اضمده و اقراص و مراهم و معجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد

مقل مکی

* مقل مکی * ماهیت آن اسم ثمر درخت دوم است و با عفوصت و خشونت و با حلاوت و تر آنرا نمش و خشک آن را وقل
نامند و ماکول است و ممخور رنگ آنرا و درخت آن در شکل و ثمر شبیه بدرخت خرما * طبیعت آن سرد و خشک * افعال و خواص
آن قابض اعضاء الغذاء و النفض مقوی معده و حابس اسهال و سیلان خون و طبیخ آن جهت تقطیر البول و نفث الدم
و جلوس در آن جهت دفع انفجار خون رگها و آشامیدن طبیخ درخت آن جهت قروح مزمنه و تنقیهٔ بلغم و طول لیف سوختهٔ
آن جهت جرب و حکه و منع تولد قمل موثر است

مقنعه

* مقنعه * بضم میم و سکون قاف و کسر نون و فتح عین مهمله و ها * ماهیت آن عبارت از شیرکا است که کرم کرده عصارهٔ
خرنوب شامی اضافه نموده باشند * افعال و خواص آن جهت ما لیخولیا و خشونت سینه و تسکین تشنگی و تلخی دهان
و دفع تیزی اخلاط سوداوی حاصل در معده و ضعف جگر و حرقة البول و جرب و حکه مفید است

مقدونس

* مقدونس * بفتح میم و سکون قاف و ضم دال مهمله و سکون واو و ضم نون و سین مهمله * ماهیت آن کرفس ماقدونی
است که آنرا ماقدونس نامند و در حرف القاف مذکور شد

مکیاره

* فصل المیم مع الکاف *

* مکیاره * بفتح میم و کاف و یاء و الف و فتح راء مهمله و ها آنرا مکیا نه بدون الحای را نیز گویند لغت هندی است * ماهیت آن

بیخ نباتی است هندی مشهور بتال بکهالو و در هند و بنگاله در غدیرها که تا لاب نامند در میان آن اشجار بهم میرسد و گل و برگ آن شبیه بگل و برگ نیلوفر و بعد از کمی آب که بیخ آنرا بقدر چغندر متوسطی و پوست آن سیاه خشن و درجوف آن خانها دارد در هر خانه تخمی مائل بطول و بیرونش پوست سیاه رنگ اندک صلب و مغز آن سفید اندک شیرین و قلیلی لزوجت و کریه الطعم و آنرا برآورده میخورند در خامی و تازگی و پخته خشک آنرا بریان نموده نیز میخورند * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن تازه آن مقوی بدن و باه و زیاده کننده منی در محرورین مضر مبرودین و خشک بریان کرده آن باعث انفخ و حابس اسهال است

* فصـــــــل المیم مع اللام *

* ملح * بکسر میم و سکون لام و حا بفارسی نمک و بترکی دوز و بهندی لون نامند * ماهیت آن جسمی مفید است که در آب کداخته میگردد و داخل کل اطعمه کرده میشود مگر در حلویات و آن اقسام میباشد از معدنی و غیر معدنی و معدنی آن حجری و غیر حجری است حجری آن رطوبتی است که از شکافهای بعضی کوهها و مغارها و تعر آنها تراوش نموده منعقد و متحجر میگردد و بهترین آن سفید صلب صاف شفاف است که اندرانی نامند و نمک لاهوری نیز از آن قبیل است و نیز از آن قبیل است آبیکه از بعض اراضی میجوشد و یا بعنوان ترشح از رگهای زمین تراوش مینماید و مادام که در رجای خود است غیر منجمد و متحجر است چون از آنجا حرکت دهند و بجای دیگر برند مانند آنکه قریب آنجا حوضی کنند و آن آب را در آن بندند و چون زمانی بر آن بگذرد و هوای سرد بر آن وزد منجمد و متحجر گردد مانند ملح هرموزی و سانبهر و امثال اینها و لیکن اینها بسفیدی و صفائی و شفافی لاهوری و اندرانی نیستند و نمک سانبهر اندک سرخرنگ است و غیر حجری آن آب بعض چشمهای بعض اماکن است و آنرا دریای نمک نامند که بسبب تابش آفتاب و تاثیر کواکب دیگر اطراف آن انجماد میباید و مانند قند میباشد در انجماد و صلابت و وسط آن غیر منجمد مائع است و هرچه در آن افتد بمرور ایام بسبب حرارت و حدت مستحیل بنمک میگردد و هر یک از انواع املاح را بنامی مخصوص دارند چنانچه اکثری مذکور خواهد شد و حجری آن در آب دیرتر گداخته میگردد از غیر حجری و مسموع گشته که در حد و د کوهستان شرقی بلاد پنجاب ما بین مضاف نگرکوته معموره است که ملی الدوام دران مکان آتش از زمین آن ملتهب است و آن مکان معروف نزد هنود بجولامکهی است و بر در آن چشمهٔ چند است مسطح که آب آنها شور مانند نمک گداخته در آب است و مردم آنرا در مطبوخات استعمال مینمایند و اکثر هنود آنرا تبرکا بجاهای دور میبرند و در حالی یکمرتبه برای زیارت و پرستش از اطراف بعیده در آنجا جمع میکردند و آن در کوه در مواضع مسطحی واقع است و در آنجا عمارتی ساخته اند و شنیده شد که پادشاه اورنگ زیب عالمگیر که پاس شرع بسیار منظور داشت تابهٔ آهنی بسیار سنگین و کلان و ضخیم طیار کرده بالای آن موضع گذاشته بود که برآمدن آتش مسدود شود لیکن شعلهٔ آتش تابه را سوراخ کرده برآمد و هرچند سعی و جد و جهد نمود موقوف نگردید و قدرت کاملهٔ حق سبحانه جلشانه برای عبرت شمهٔ از آتش جهنم شعلهٔ تند سوزان برای دیدن مخلوقات آفریده لیکن کفار برعکس آن کرامات تصور نموده میپرستند و نیز در کوهستان سمت مغرب آن نمکی کبودرنگ صلب متحجر اندک تلخ و تند که بهندی کومه نامند بهم میرسد آنرا نیز نرم سوده در آب حل کرده استعمال مینمایند و این با تلخی است چنانچه ذکر یافت * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک گفته اند و جهت مبرودین و هضم غذا و رفع ثقل معده مفید و مفتح سدهٔ کبد و طحال و کشندهٔ کرم معده و امعا و جشاآور و دور ریاح را دفع نماید مضر محرورین و کرده و مثانه و اسهال آورد و منی را رقیق کرده اند مصلح آن با روغن تازهٔ گاو و گاومیش و بزا ستعمال نمودن

است مصنوع آن نیز اقسام است قسمی آنست که در سواحل بحر شور از هند گرفته تا بنگاله جا بجا بعمل می‌آورند و در معمورات
و ماکولات مدار اهل آن بلادان و نواح آنها تمام بر آن است و آن چنان است که آب دریا را بر زمینهای شوره زار بسته
میگذارند تا در آن منجذب و خشک گردد پس خاک آن موضع را برداشته در آب حل کرده تصفیه نموده طبخ میدهند تا منعقد
گردد و اگر آنرا مرتبهٔ دیگر تصفیه نموده باز طبخ نمایند سفید شبیه بقند و مانند غیر حجری ماخوذ از دریای نمک میگردد و چون
مکرر تصفیه نموده و برگاه پیچیده و بر زند مکرر طبقه طبقه تا مانند قند منجمد گردد آنرا در بنگاله و هند کاچ لون نامند و بهترین
همه ملح ذرانی است که در هند مشهور بلاهوری است پس اقسام دیگر حجری پس غیر حجری که ملح طعام و خیزنامند و
بدترین همه ملح مصنوع از میاه بحر است و این با اندک تلخی و حدت میباشد زیاده از املاح دیگر و از مطلق آن مراد ملح
طعام است و نیز از انواع قلاوی از رمادات اکثر نباتات مانند برگ و ساق تنباکو و ترب و موز و امثال اینها و بول حیوانات
و انسان نیز بطریق ترویق و تصفیه و طبخ ملحی بعمل می‌آورند و هر یک از اینها موسوم باسم چیزی اند که از آن میسازند و اهل
صناعت از بول انسان جوان محرور المزاج شارب الخمر ملحی بعمل می‌آورند برای اعمال خود و بدانکه تنکار و اقسام
زاجات و شیوب و بوره و قلی و نوشادر نیز از جملهٔ املاح اند و بالجمله فاعل انعقاد کل حرارت و مادهٔ آن رطوبت و اجزای
لطیفه ترابیهٔ طینیه است و بحسب اختلاف تاثیر حرارت و لطافت مواد اقسام آنها مختلف میگردد مثلا اگر حرارت باعتدال
باشد و مادهٔ لطیف و ارض طیب اقسام املاح جیده از آن حاصل میگردد و درین صورت اگر یبوست بر آن غالب باشد قطعهای
آن بزرگ و سفید شفاف میشود و اگر بآن حد نباشد قطعهای آن کوچک و یا ریزه و خورد و اگر حرارت قوی باشد و مادهٔ و ارض
نفطی قطعهای آن بزرگ سرخ رنگ که بوی نفط از آن آید تکون می‌یابد و اگر حرارت قوی باشد و مادهٔ لطیف و ارض متن
ملح متن حاصل میگردد و رنگ آن سیاه میباشد و همچنین قیاس اقسام دیگر تفصیلا که در کتب معادن مذکور است و هندی
آن در سیاهی کمتر از نفطی و نفطی را چون اندکی نفطیت آنرا زائل سازند مانند ذرانی گردد * طبیعت مطلق آن
در آخر دوم گرم و خشک و هر چند تلخ تر باشد گرم تر بود * افعال و خواص آن محمد بن یعقوب کلینی روایت کند مرفوع از
حضرت ابی عبد الله علیه السلام که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و صحبه و سلم خطاب بعلی ابن ابی طالب ع کرده
فرمودند یا علی افتتاح کن طعام خود را بخوردن نمک و اختتام کن به نمک پس بدرستیکه شخصیکه افتتاح کند طعام خود را بنمک
و اختتام کند بنمک محفوظ میماند از هفتاد و دو مرض از جملهٔ آنها جنون و جذام و برص است و در حدیث دیگر وارد است
از آن حضرت علیه السلام که هر که بر لقمهٔ اول طعام خود نمک پاشیده بخورد دور میشود از آن نمش وجه یعنی لکه های که
بر صورت می افتد و در حدیث دیگر وارد است از همان حضرت علیه السلام که حق سبحانه و تعالی وحی کرده بسوی حضرت
موسی علیه السلام که ای موسی ابتدا کن بملح و ختم کن بملح طعام خود را بدرستیکه دوا است هفتاد مرض را که ادون و اضعف
آنها جنون و جذام و برص و وجع حلق و ضرس و بطن است و در حدیث دیگر از حضرت رسالت مآب صلی الله علیه و آله و سلم
مرویست که سید ادام یعنی نان خورش نمک است و نیز در حدیث دیگر وارد است که فرمودند که هر که پیش از خوردن
هر چیز و بعد از خوردن هر چیز نمک بخورد سی صد و سی مرض از او دفع میگردد که ادون آنها جذام و در حدیث دیگر از
حضرت ابی عبد الله علیه السلام مروی است که عقرب گزید حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله را پس آنحضرت صلی الله
علیه و آله لعنت فرمودند عقرب را و فرمودند که نگذاشتی تو هیچ مؤمنی را که اذیت نرسانیدی و نه هیچ کافری را پس نمک

طلبیدند وبران موضع مالیدند درد ساکن شد پس فرمودند که اگر میدانستند مردم چه خاصیت است در ملح هر آینه خواهش نمیکردند بان تریاق را واحادیث بسیاری در فضیلت ملح وارد است وباین چند حدیث اکتفا نموده شد وموافق اقوال حکمای طبیعیین ملطف ومحلل وقابض ومجفف ومسدد وقوت قبض این زیاده ازسائر افعال آنست وتجفیف وتحلیل محرق آن زیاده از غیر محرق ودافع عفونات اخلاط وکل ازندهٔ اخلاط جامده وتحلیل اشجان ملح مرزباده ازسائر اقسام وملح بریان قوت تحلیل وتلطیف وشوری آن کمتر وچون این را چند مرتبه غسل دهند مجفف بی لذع گردد وقوت اسهال آن ضعیف شود ومجموع آنها مسهل بلغم وسودا وماء اصفر ودافع رطوبات لزجه وسدد وتخمه وفساد طعام ومشهی ونیکوکنندهٔ رنگ رخسار ومصلح اغذیهٔ بارده ونیکوکنندهٔ طعم اطعمه وبقول وحبوب تفه وحموضات ولحوم وامثال اینها اند وبعضی در اخراج خلطی خاص قویتر از غیر آنست چنانچه مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی عنقریب ا‌عضاء الراس ملح اندرانی جهت حدت ذهن وطلای آن با شحم حنظل جهت قروح حادث در سر وبا سرکه جهت سعفه وقوبا وبا صبر جهت نزلات امراض العین اکتحال آن جهت سلاق وبیاض وسبل وتقویت با صره خصوص اندرانی وبا مروارید جهت پاک کردن چرک وجلای دندان ومضمضه بدان جهت تقویت لثه ودندان کرم خورده وقلع کرده شده خصوص محرق اندرانی آن برای زیادتی تجفیف آن وبدستور مضمضهٔ آن با سرکه جهت افعال مذکوره ا‌عضاء الصدر آشامیدن ملح اندرانی ونفطی آن وسائر انواع آن جهت قطع بلغم لزج از سینه ونفطی آن با عسل وسرکه جهت خناق وورم لهاة مفید ا‌عضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن معین بر قی نمودن وقی نمودن به نفطی آن درغایت نفع است ازبرای ذوسنطاریا وبا سکنجبین منقی معده مجموع آنها مسهل بلغم وسودا وماء اصفر ورافع رطوبات لزجه وسدد وتخمه وفساد طعام ومشهی وبعض اقسام آن در اخراج خلطی خاص اقوی ازقسمی دیگر وهمه غاسل امعاء ومعین بر قلع سودا ازاقاصی بدن ورافع بدمزگی اطعمه ومانع حدوث جذام اند خصوص نفطی آن واندرانی جهت اوجاع معدهٔ بارده وبا سکنجبین جهت استسقا وامراض سوداوی وبلغمی وتفتیح سدد وبا مسهلات معین بر قطع واخراج اخلاط بلغمی وسوداوی وتفتیح سدد وضماد آن با فودنج جبلی وروغن وخمیر نان جهت تحلیل اورام انثیین بلغمی وبدستور با جوز ماثل وبا فودنج وعسل جهت قروح ذکر وبوداده آن مجفف وقابض وسوختهٔ آن الطف السموم ضماد آن با بزرکتان جهت لسع عقرب وبا فودنج جبلی وزوفا وعسل جهت لسع افعی شاخدار ولهنک وبا سرکه وعسل جهت گزیدگی هزارپا وزنبور وبا سکنجبین جهت دفع مضرت افیون وفطر وبا مشکطرامشیع جهت گزیدن افعی وبا زیت وقطران نیز وبا فودنج جبلی وروغن کاوبدستور الاورام والبثور ضماد آن با کف صابون جهت ورم ریحی وبلغمی وتهبج وبا فودنج جبلی وعسل جهت اورام بلغمی وبا زفت وعسل نیز وبا کل اجاغ وعسل جهت خون منجمد تحت جلد وتحلیل اورام بلغمی ونزول آب وبا خمیر جهت نضج دمامیل وبا عسل وزیت جهت انفجار دمامیل موثر القروح والجروح والزینة طلای آن با روغن زیتون جهت حکه وجرب وزخم آبله وجذام وبا حنا جهت داخس وبا عسل وفوتنج جهت منع نمله ازانتشار وبا زیت وسرکه جهت خارش بلغمی بشرط آنکه نزدیک آتش به نشینند ویا عضو را بر آتش بدارند که عرق کند وبستن آن با پشم بر زخم قاطع خون آن واغتسال نمله واکله وجوششهای بدن رافع آنها واغتسال آن نیکوکنندهٔ رنگ رخسار وحرق النار طلای آن با روغن زیتون جهت سوختگی آتش ومنع آبلهٔ آن خصوص نوعی بورقی آن نزف الدم چون نمک را نرم سوده با روغن یا سمن ممزوج کرده پارچه بدان ترکرده بر موضع فصد ریاختنه وبا غیر آن کذارند خون را بزودی بند نماید آلات المفاصل ضماد آن با روغن

دهدرون و غیر آن و زایت و مسهل جهت قولنج و کرتکی اعضا و رعشه و بالا آورد کند مرجهت التوای عصب و با زیت جهت رفع اعیا و پستن کرم کرده آن بر عضو جهت رفع اوجاع بارده و ریاحیه و رطبه و بعد سحق و تکمید آن به تنهائی و یا با حرمل نرم کوفته در مرهم و با سبوس کندم و با برنج نیز ابتغار مفرد مانع حار و ورت بثلمه بعد و خارش بدن و ابدان صعفه خصوص مصنوع از آب بحر آن و محرق خون و مفسد اخلاط ابدان و مقلل منی به تخصیص اکثار آن مصلح آن صمغ و چربیها و اشیای بارده رطبه وکویند از خواص مجربه آنست که چون سه درم آنرا در حینیکه عقرب یا سرطان طالع باشد در خانه مریض بر آتش کذارند اگر بعد از جستن میل بدرون خانه کند آن مریض شفا میابد و الا فلا و چون در خانه بسوزانند و سوخته آنرا بر طرف چپ زنان تعلیق نمایند باعث سرعت ولادت کردد *

ملح اندرانی

* ملح اندرانی * و آنرا ملح ذرانی بفتح ذال معجمه و راء مهمله و کسر نون و یاء نسبت نامند مشتق و منسوب بدراه بمعنی شدت بیاض است جهت آنکه رنک آن نسبت با ملاح دیکر بسیار سفید صاف شفاف است مانند بلور و بفارسی نمک سنک بلوری و بهندی نمک لاهوری نامند جهت آنکه از لاهور می آورند و شنیده شده که در حین بر آوردن از معدن قطعهای آن اندک نرم میباشد و بعد از رسیدن هوا بدان متحجر میکردد و این بهترین اصناف املاح است و بهترین آن صاف شفاف آن و در هندوستان از آن نمکدان و پیاله و تعلیکی میسازند و خیار و ورق کرده و غیر آن در آن کذاشته تناول می نمایند تمکین میکردد * طبیعت آن در آخر دوم کرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی فهم و ذهن و مسهل بلغم و لزوجات و رافع تخمهٔ طعام و جشاور ادویهٔ معین جهت امراض مذکوره در ملح غیر آن جائز و مستعمل نیست *

ملح سانبهر

* ملح سانبهر * بفتح سین مهمله و الف و سکون نون و فتح باء موحده و خفای ها و راء مهمله * ماهیت آن بعضی آنرا ملح اندرانی دانسته اند و اصل آنست که غیر آن است زیرا که بسفیدی و شفافی آن نیست و قطعهای این کوچک و اندک و هر خرد تنک است و شنیده شده که زمین را قدری حفر مینمایند از خلال و فرج و عروق زمین آبی منتشر میکردد و در آن کودال جمع میشود و برسیدن هوا منجمد و متحجر میکردد و این در لطافت از ملح لاهوری کمتر بود و طبیعت و افعال و خواص آن قریب بدان است

ملح اسود

* ملح اسود * بفارسی نمک سیاه و بهندی کالا لون نامند * ماهیت آن از اقسام ملح العجین است و سیاه رنک و با اندک تلخی و بی نفطیت و رائحه * طبیعت آن در کرمی و خشکی زیاده از ملح اندرانی * افعال و خواص آن قوت تلیین و اسهال و جلای این زیاده از ملح اندرانی و قریب بملح نفطی است و چون نرم سوده با قدری مستهٔ انبهٔ خشک نرم سوده ممزوج نموده اندکی بخورند فواق را زائل کرداند * ملح رشیدی * ملح طعام است که مائل بسرخی است *

ملح العجین

* ملح العجین * یعنی نمک که داخل خمیر نان و طعام مینمایند و آن اقسام و الوان میباشد از حجری غیر اندرانی و از غیر حجری مذکور یعنی نمک دریا که نمک در فارس و ایران میباشد و نمک مصنوع از آب بحر و در هوبلی قسمی از آن مستعمل مانند آنکه در عراق عرب و عربستان و روم و حجاز و نواح آنها حجری مذکور و در فارس و ایران غیر حجری ماخوذ از دریا و در سواحل سند و دکهن و بنکاله همه مصنوع از آب بحر شور و در رکو رکهپور و جونپور و بنارس و نواح آنها نمک مصنوع از خاک زمینهای شوره زار که خاک آن امکنه را جمع نموده در آب حل مینمایند و آب صافی آنرا کرفته طبخ میدهند تا منجمد میکردد و در هندوستان نمک سانبهر و نیز آن الوان میباشد از سفید مائل بزردی و مائل بسرخی و مائل بسیاهی و بهترین همه سفید صاف آنست * طبیعت آن کرم و خشک در دوم مکر مصنوع از آب بحر که کرمی و خشکی آن زیاده است

* افعال وخواص آن قریب بملح اندرانی است الا مصنوع آن که قوت اسهال وتحلیل آن زیاده ومأل بتلخی است

* ملح طبرزد * بفتح طاء مهمله وباء موحده وسکون راء مهمله وفتح زای معجمه ودال مهمله * ماهیت آن نمک جبلی حجری است بهترین آن سفید صاف شفاف مسمی بانرانی ولاهوری آنست * طبیعت وافعال وخواص آن درملح اندرانی گذشت

* ملح المر * بضم میم وراء مهمله مشدده بفارسی نمک تلخ وبهندی پاداون نامند * ماهیت آن نمکی است بسفیدی وسیاهی وزردی مائل * طبیعت آن گرم وخشک تاچهارم * افعال وخواص آن در اندمال جراحات با صمغ عربی وروغن زیتون قویتر از سائر اقسام مقدار شربت آن کمتر از یک درم وگفته اند این همان ملح نفطی است لا غیر وبعضی گفته اند که مصنوع است معدنی نیست *

* ملح نفطی * بکسر نون وسکون فا وکسر طاء مهمله وباء نسبت * ماهیت آن از جملهٔ املاح معدنیه است سیاه رنگ بدبو با نفطیت واز بریان نمودن وسوختن بآتش نفطیت آن کم وزائل گشته سفید میگردد * طبیعت آن در سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن قوت مسهله ومقیهٔ آن زیاده از سائر املاح ودر اخراج بلغم وسودا قویتر از سائر اقسام و چون با روغن گل سرخ طلا نمایند در رفع جرب وجوشش ابدان عجیب الفعل مقدار شربت آن تا یک درم حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که انچه معلوم شد ملح نفطی اکثر مصنوع از سنگی است مشهور بسجی که قلا نامند واز سمت هازی پور میآورند ودر پتنه مشهور بعظیم آباد آنرا میسازند وباطراف میبرند ودستور صنعت آن آنست که اولا قلا را مکلس مینسایند پس کوفته در آب میجوشانند وآن آب را منعقد میسازند ملح نفطی حاصل میگردد واحتمال که آنهم غیر مصنوع وهم مصنوع باشد

* ملح هندی * ماهیت آن نمکی است شفاف سرخ رنگ مائل بسیاهی که بفسیحی نامند وقطعهای آن اندک بزرگ وبهندی آنرا سنبهرلون نامند * طبیعت آن در اول سوم گرم وخشک * افعال وخواص آن مسهل ماء اصفر وسودا وبلغم و محرک اشتها ومحلل ریاح ودر سائر افعال مانند سائر اقسام ملح کورهٔ مقدار شربت آن تا یکدرم ولهم است صنعت ملح مصنوع از اکثر نباتات واوراق که بهندی کهار نامند آنست که گیاه وباه وبرگ نباتی را که میخواهند از ترب ونخود وتنبا کو وبرگ موز وغیرها هر مقدار که میخواهند میگیرند وخشک نموده میسوزانند تا خاکستر گردد وخاکستر آنرا در آب حل میکنند ومیگذارند

تا ته نشین گردد وآب صافی آنرا بتمامی بجر علقه درظرف دیگر که متصل بدان است گذاشته میگیرند بدین نحو که فتیله از پنبه وباکرپاس پاکیزه ساخته وتر نموده یک سر آنرا درظرفیکه دران آب خاکستراست میگذارند وسر دیگر آنرا در ظرف خالی تا تمام ماء صافی آن در ظرف خالی آید وباز دران دردی خاکستر قدری آب داخل مینمایند وبرهم میزنند ومیگذارند تا ته نشین گردد وآب صافی آنرا بدستور بجر علقه میگیرند وهمچنین تا دیگر ملوحت در خاکستر نماند پس جمیع آبهای صافی را یکجا نموده باز بجر علقه صاف نموده صافی را طبخ مینمایند تا منجمد گردد ویا آنکه آب خاکستر را عرق میکشند وعرق را بطبخ منعقد میسازند وصنعت ملح اشیا که قلی نیز وبفارسی قلیا وکهلاو بهندی سجی نامند نیز بطور بجر علقه است وطبع وخواص آن در قلی ذکر یافت وچون آنرا درسرکه حل نموده عقد نمایند وبا نوشادر بسایند وبا زای هر سه درم آن یکعدد بیضهٔ مرغ بیفزایند وبآتش برشته کرده روغن آنرا بافشردن بگیرند خورانیدهٔ گوشت زائد ومنقی آنست ودستور احراق وحب ملح مسهل وحب ملح مسمی بحب حبات وعرق ملح وملح سلمانی وباچک ودهن ومعجون آن در قرابادین کبیر مذکور شد *

* ملح فرنگی * نمکی است مصنوع مصاعد قلمها وقطعهای بزرگ وکوچک سفید وشفاف که از فرنگ می آورند طعم آن

باد اسفل نقرس وبوبرقیت مسهل بلغم وسودا وماء اصفر وجمیات عفنهٔ مزمنه را نافع چون مقشر دو توله تا چهار توله آنرا در آب گرم با عرق رازیانه حل نمایند و قند و شکر داخل کرده بیاشامند چند مجلس خوب عمل نماید واگر از آن اقوی خواهند دو توله تا چهار توله آنرا بحسب قوت مزاج وحاجت با چهار توله شیرخشت و چهار ماشه برگ گل سرخ و شش ماشه رازیانه نیم کوفته شب در آب گرم خیسانند و صبح صاف کرده نیم گرم نموده بیاشامند و از برای اعانت عمل آن کاسهٔ عرق رازیانه نیم گرم بیاشامند

* فصل المیم مع النون *

* من * بفتح میم ونون مشدده * ماهیت آن اسم عربی مجموع شبنمی است که بر اشجار و غیر آن منعقد گردد و شیرین باشد مانند ترنجبین و گز انگبین و شیرخشت و امثال اینها و آنچه بر اشجار عفص منعقد گردد مر باشد مانند سکرالعشر و آنچه بر نباتات قابضه نشیند قابض و آنچه بر سهله مسهل و بالجمله از ادویهٔ مسهله است و هر یک در اسم خود مذکور شد *	من

* منج زراوشان * بفتح میم و سکون نون و جیم و فتح زای معجمه و راء مهمله والف و فتح واو و شین معجمه والف و نون لغت فارسی است * ماهیت آن تخمی است شبیه بتخم [illegible] و الطف از آن و نزد بعضی تخم [illegible] است *	منج زراوشان

* فصل المیم مع الواو *

* مو * بضم میم و واو و بفتح میم و تشدید واو نیز آمده [illegible] * ماهیت آن بیخ نباتی است ساق آن شبیه بشبت و از آن غلیظتر [illegible] و برگ آن [illegible] بلند و بعضی منسوج و بعضی مستقیم و خوشه و برنگ [illegible] گرم کند در غایت [illegible] منفعت آن بیشتر [illegible] جائز [illegible] واقطاکی ریشهٔ سنبل جبلی دانسته [illegible] آن [illegible] در سوم نیز گرم و خشک گفته اند [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] وللصدر والنفخ والقولنج [illegible] و اوجاع آنها و ضعف معده و جگر و طحال [illegible] و درد کرده [illegible] و جلوس در طبیخ آن جهت عسرالبول و احتباس آن [illegible] چنانچه ذکر [illegible] آن تخم کرفس [illegible] سنبل الطیب و نیم وزن آن جوزبوا [illegible] است *	مو

* موز * بفتح میم و سکون واو و زای معجمه لغت عربی است [illegible] * ماهیت آن [illegible] درختی است [illegible] و عمان و بصره و بغداد [illegible] ایران [illegible] و لطافت [illegible] و هر یک بنامی مشهور [illegible] درخت آن بلند [illegible] برگهای آن عریض و طولانی [illegible] و طوبت بسیار [illegible] و جوف آن مغزی که [illegible] مانند بقول و اصول	موز

دیگر میخورند و ثمر آن در ابتدای ظهور در غلاف صنوبری شکل بنفش مائل بسرخی و سبزی میباشد پس آن شکافته خوشه
ظاهر میگردد و در ان خوشه دانهای موز بسیار ریزه و بتدریج بزرگ میشود تا آنکه میرسد و پخته میگردد پس آنرا قطع نموده
پوست بالائی آنرا دور کرده مغز آنرا میخورند و تنهٔ درختی که یکمرتبه ثمر آورد دیگر ثمر نمي آورد آنرا میبرند و مغز آنرا
که کیچال نامند برآورده پخته میخورند چنانچه ذکر یافت و در بنگاله ثمر آنرا اختصاص بفصلي و زماني معین نیست در تمام
سال ثمر میدهد الا آنکه در فصل بارش زیاده و از اطراف درخت فصیلها و بچها بسیار برمی آید و آنچه بلند و بزرگ است
بعد از اخذ ثمر بنحو مذکور و قطع تنهٔ آن از انها بجای آن بر قرار میدارند تتمه را بر آورده جاهای دیگر غرس مینمایند و
در باغی و مکانی که سه چهار درخت آن باشد و زمین قوی بود در سه چهار سال تا صد درخت و زیاده میشود و ثمر بعضی
اصناف آن شیرین و لطیف و لذیذ بسیار خوشبو میباشد و آنرا در هند و در بنگاله کیلهٔ مرتبانی نامند و سوای بنگاله خصوص
جهانگیرنگر در تمام ملك هند و دکهن این نوع نمیشود و این بی تخم است و بعد از ان اصناف دیگر با تخم بعضی بسیار
کرم و ریزه مانند انوپان و صغری و چینیه و مال بهوك و چنپا و امثال اینها نیز و طعم آنها شیرین و با اندك را ئحه خوش
ولیکن بلطافت و لذت و خوشبوئی و شیرینی مرتبانی نیست و بعضی از ینها نیز با اندك عفوصت میباشد خصوص که خوب پخته
و رسیده نباشد و اما صنفی که آنرا کچکیله نامند خوشه و ثمر آن بزرگ تر از ثمرهای همه اصناف دیگر تا بیك شبر و اکثر مثلث
شکل میباشد پخته و رسیدهٔ آنرا نمي خورند برای بی مزگي و لزوجت و عفوصت و کم شیریني پوست آن را در نیم خامي جدا
کرده مغز آن ورق نموده در ماهي و قلیه با یابدون اینها پخته میخورند و زمهٔ بد ترصنفي است که در بنگاله آنرا آتهیه نامند
چون این بسیار بی مزه و با لزوجت و عفوصت و پر تخم است اکثری نیم پخته آنرا نیز نمي خورند مگر فقرا و مساکین و هریك
از اصناف مذکوره در بعضی بلاد بهتر از بعضی دیگر مي شود بحسب اختلاف زمین و آب و هوا و بهرجا بنامي مخصوص و همهٔ
اصناف مذکوره در بنگاله خصوص جهانگیرنگر جای دیگر نمی شود و از برگ و پوست درخت آن خشك کرده و سوزانیده ملحي
بعمل مي آورند چنانچه در ملح مذکور شد و خاکستر آنرا باعتبار آنکه با بورقیت و جلا است کازران هند و بنگاله در غسل بعض
ثیاب بسیار چرب و چرك مستعمل دارند بجای صابون که در آب چند روز لباسها را مي خیسانند پس اندکی طبخی داده و
این را باصطلاح خود بهتّي نامند پس مالیده افشرده با آب خالص مي شویند تا پاک کردد * طبیعت آن در گرمي معتدل
و در دوم تر و با قوت قابضه * افعال و خواص آن جالي و کثیر الغذاء و بطیء الهضم و بعد انهضام مولد خون غلیظ و
مسمن بدن اعضاء انصار و الغذاء و النفض مفرح و ملین سینه و جهت سرفهٔ یابس و خشونت حلق و ترطیب معده و حبس
بطن و تحریك باه محرورین و دافع لاغری کرده نافع مطبوخ نیم پخته کچکیلهٔ حابس اسهال الزبنهٔ طلای آن با سرکه و آب
لیمو جهت کچلي و سعفه و جرب و حکه و با آب و تخم خربزه جهت کلف و نیکوئی رنگ رخسار الا ورام ضماد برگ آن محلل
اورام القروح و الجروح و حرق النار ضماد نوع موزیکه در بنگاله مال بهوك میگویند جهت سوختگي آتش که چون بعد از
سوختن بران موضع بمالند مانع آبله و وجع آنست و نیز نوع موزیکه بولکه نامند جهت قروح بدن اطفال خصوص قروحیکه
بسبب آتشك ابوین و یا مرضعه بهم رسیده باشد مجرب که رسیدهٔ آنرا پخته آنرا نرم مثل مرهم ساخته بر پارچهٔ مالیده بران
گذارند در پنج شش مرتبه زائل میگردد بعون الله تعالی ذرور خاکستر پوست آن و پوست درخت جهت نزف الدم مجروح
و تجفیف و التیام قروح موثر المضار بطیء الهضم و نفاخ و اکثار و مدا و مت آن مولد ریاح و خون غلیظ بلغمي و بلغم و موجب

مله و کولنج و زحیر و ضعف ها ضمه خصوص در معرورین و مرطوب المزاج و بلدان رطبه و ما صعد نزول آب در اعضا و ضعیفه بالخصوص چون آب بالای آن بنوشند مصلح آن نمک و بالای آن خوردن رمریا ش زنجبیل و عسل و شکر در بعض امزجهٔ بارده و سکنجبین بزوری و شکری در حاره و خوردن آن تا شتا بسیار مضر و بالجمله در امزجهٔ حارهٔ یابسهٔ قویه و بلدان حارهٔ یابسه موافق و نافع و مقوی و مفرح و مسمن و در ابدان باردهٔ رطبه و ضعیفه و بلدان رطبه مضر و محدث اکثر امراض مذکوره و امثال آنها و تخم آن گرم و خشک آشامیدن آن دافع کرم شکم و اهل فلاحت نوشته اند که موز نما شد و خواهند که بهم رسد باید که دانهٔ خرما را در قلاس کل اشته غرس نمایند و در موضع غرس سرگین اسب ریزند و تسقیه می نموده باشند درخت موز بهم میرسد

* موسلی * بضم میم و سکون واو و سین مهمله و کسر لام و یا لغت هندی است * ماهیت آن گویند بیخ گیاهی کوچک بگل نیامده است و آن بیخی است بسطبری شقاقل مصری و بسیار شبیه بدان و از آن بزرگتر و دو نوع میباشد سفید و سیاه و سفید آن اقوی و مستعمل و بعضی سیاه آنرا انفع دانسته اند * طبیعت آن گرم و خشک تا دوم و با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن آشامیدن سفوف آن که بکارد چوبی ورق کرده در سایه خشک نموده کوفته آنرا بقدر دو مثقال با نبات جهت ضیق النفس و تقویت باه و ازدیاد مادهٔ منی و دفع بواسیر و تحلیل ریاح آن و آشامیدن دو مثقال آن با زیرهٔ کرمانی جهت یرقان و با زنجبیل بی ریشه که بهندی ستوا نامند جهت هیضهٔ بلغمی و اسهال و با آب پیاز جهت قولنج ریحی و با آب فرنجمشک و با آب برگ تلسی که نوعی از فرنجمشک است جهت تحلیل ریاح کرده و با برگ پنجنگشت با سویه جهت دفع ام الصبیان و با اطریفل جهت سیلان منی که بهندی پرمیو نامند و با نانخواه جهت مرغهٔ بارد و با دارفلفل جهت گزیدگی سگ دیوانه و با آملج جهت حمی ربع و عصب و جلدی و با نمک هندی جهت تقویت اشتها و زیادتی آن و با آب گرم جهت درد شکم و با شیر گاو و شکر جهت ازدیاد منی و تقویت باه و فربه نمودن بدن و با روغن کنجد جهت زکام و نزله و رفع بلغم مجرب است انفع و بهترین طرق استعمال آن آنست که بیخ درخت دو ساله سفید آنرا از زمین بر آورند و ریشه های باریک آنرا دور کنند و با کارد چوبی ورق نموده و بسوزن چوبی سوراخ کرده بر ریسمان کشند و در سایه خشک نمایند پس سفوف کرده روزی یک تولهٔ آنرا با یک توله نبات در نیم پیالهٔ آب گرم ریخته بقاشق چوبی برهم زنند تا لعاب آورد و تا چهل روز بامداد ناشتا بیاشامند و در این ایام از ترشیها و بادی و جماع و اعراض نفسانیه و بدنیه و هوای سرد و آب بسیار سرد پرهیز نمایند جمیع قوای حیوانیه و طبیعیه و نفسانیه را تقویت بخشد و پیر را مانند جوان میگرداند حکایت حکیم شرف الدین در مجربات خود گفته که من شروع بخوردن این دوا نمودم و پرهیز جهت آنکه با زن خود مقاربت ننمایم مرا بر یک جانب و زوجهٔ مرا بجانب دیگر خود میخوابانید چون بیست روز از خوردن این دوا گذشت از شدت قوت باه و شوق نتوانستم صبر نمود شبی پای خود را از بالای پلنگ دراز کرده زن خود را ایران پا هموار نموده بدین طرف آوردم و با او مقاربت کرده باز و با هموار نموده بدان جانب فرستادم که در بین پای من لغزش نموده و اندک فرو آمد و پای زن من بر شکم پلنگ رسید از خواب بیدار شد گفت ای ظالم چرا تا چهل روز صبر نکردی که این لغزش و ضعف هم نمی ماند

* مولسری * بضم میم و سکون واو و لام و فتح سین و کسر را مهملتین و یا لغت هندی است * ماهیت آن درختی است عظیم و شاخهای آن انبوه و موزون و خوش منظر و در هند و بنگاله و فرنگ اکثر الوجود و در باغات و خانها غرس می نمایند و برگ آن متوسط در بزرگی و کوچکی و اندک عریض و طولانی و املس و گل آن کوچک بقدر ماش و خوشبو سفید مایل بزردی و بسیار

خوشبو هم در تازگی و هم بعد از خشک شدن و در موسم کرما که هنگام بارش است در ملک هند و بنگاله هنگام بهار آمست و ثمر آن بقدر عناب متوسطی و سنجد بزرگی و برنگ آن و مغز آن با عفوصت بسیار و اندک شیرینی و هستهٔ آن بزرگ * طبیعت کل آن گرم و خشک و ثمر آن سرد و خشک و قابض خصوص نارس آن * افعال و خواص آن ثمر نارس خشک و تخم آنرا نیز در ادویهٔ حابسهٔ مني و سیلان آن داخل می نمایند جهت آنکه قابض و ممسک مني است و حابس بطن و آشامیدن نقوع پوست درخت آن جهت حرقة البول و قروح مجاری آن و آتشک نافع و بیخ آن نیز بلستور و مضمضه بطبیخ پوست درخت آن جهت درد دندان و تقویت لثه نافع و سعوط گل خشک سودهٔ آن برای مرض اهوه که مرضی است در بنگاله در بعضی مردم بهم میرسد علامت آن تپ شدید و صداع و درد کردن و شانه و غیرها است و جهت صداع بارد و بدستور کشیدن گل خشک آن در سر غلیان تنها کو و عرق گل آن جهت صداع و تقویت دل و دماغ شربا و سعوطا نافع طرد الهوام گذاشتن گل آن بر فراش و رخت خواب باعث دوری هوام زیاد و مار از آن است و در حرف الباء مع الواو بنام بولسری نیز ذکر یافت

مومیا

* مومیا * بضم میم و سکون واو و کسر میم و فتح یاء مثناة تحتانیه و الف لغت یونانی است بمعنی حافظ الاجساد و بعربی عرق الجبال و بفارسی مومیائی نامند * ماهیت آن چیزی است شبیه بقیر از درزها و شکافهای بعض جبال بیرون می آید و بهترین همه آن است که در کوه داراب که از توابع فارس است بهم میرسد و بعد از آن در اسطهانات و نواح آن و بعد از آن در کهکیلویه و آنچه از جاها مید بکرا خذ مینمایند قیر است نه مومیائی و ضعیف الاثر و چندان خاصیتی و نفع بر آن مترتب نمیگردد و آنچه ملا احمد تهتهٔ در تاریخ الحکما در کیفیت بدو اطلاع بر مومیائی و خواص و افعال آن نوشته آنست که از جملهٔ عجائب اتفاقات ظهور مومیائی کانی بود در عهد فریدون و کیفیت ظهور آن در کتب معتبره چنین آورده اند که در ایام حکومت فریدون جمعی از سپاهیان او در حوالی داراب جرد فارس شکار میکردند ناگاه یکی از ایشان تیرکاری بر قوچ کوهی زد و آن بعد از چنان زخمی از نظر ایشان غائب شد هرچند تفحص کردند نیافتند اتفاقا بعد از یک هفته باز آن جماعت بشکار رفتند همان قوچ را دیدند که صحیح و سالم میگردد و آن تیر در پوست او آویخته و قوچ آنچنان مینمود که گویا اصلا زخمی بدو نرسیده آن جماعت از مشاهدهٔ آن حالت متعجب شده در مقام گرفتن او شدند و بهر نحوی که بود او را بدست آوردند چون نیک ملاحظه نمودند قدری از مومیائی در اندرون زخم و حوالی او چسپیده بود چنانچه معلوم می شد که او خود را بموضع که مومیائی داشته مالیده و آن مومیائی موجب التیام و اندمال زخم کاری او شده و چون این خبر بفریدون رسید بحکم او حکما و اطبا در مقام تجربه و امتحان آن شدند و در التیام جراحات و جبر عظم مکسور و غیرها از وی آثار و چندین فوائد عظیمه یافتند انتهی کلامه و بعضی گفته اند که در زمان فریدون فرخ حکما پی باین دوا بردند بدین طریق که روزی فریدون برای شکار رفته بود و آهوئی را تیر زد چنانچه آن تیر بر پهلوی او نشست و از پهلوی دیگرا و بیرون رفت و تیر دیگر بر پای او زده که لنگ شد و میرفت و فریدون در عقب آن میرفت تا آنکه آهو بجائی رسید که اندک گودی داشت آن آهو چند مرتبه زبان خود را بر آن مکان مالیده و تا رسیدن فریدون بسر وقت او باز آن آهو بلند نشست و برفت و نمی لنگید از دین معنی فریدون متعجب شده حکما را طلبید و اطبا را آن مقدمه نموده و بعد تفحص معلوم شد که از درزهای سنگ مانند صمغ چیزی تراوش میکند و میچکد و آن آهو آنرا لیسیده پس فریدون حکم کرد که مستحفظان در آنجا باشند و هر ساله هر مقدار که جمع شود ارسال حضور نمایند و از آن زمان تا حال در آنجا مستحفظان هستند و هر ساله آنچه جمع میشود از برای سلاطین ارسال میدارند

ورفته رفته بمرور ایام از کثرت کاوش آن مکان گود شده است باعتبار آنکه سنگی را که از زیر آن برمی‌آید میکاوند بلکه
از زیر آن بیشتر بدست می‌آید و همچنین ازین جهت آن مکان گود تر از سابق شده و بالفعل بر مثال چاهی بعمق دو قامت
انسان بقطر سه چهار ذرع شده است سنگی عظیم بر دهن آن گذاشته و مستحفظان نزدیک آن میباشند و سالی یکمرتبه پنجاه
شصت کس و زیاده هم جمع شده آن سنگ را اندک اندک کنار میکنند که شخصی در ان تواند رفت پس شخصی لنگی بسته
اندرون آن میرود اندک آبی تقاطر یکجا شیر باید و نیم شیر گاهی قدری زیاده و گاهی کمتر که از تراوش و عرق آن کوه در ته
آن جمع شده است درین مدت و بر بالای آن اندک دهنیتی مانند پیه نازک منجمد گشته تمام آن آب را با اندک سنگ و ریگ
وآنچه همه در ان بیرون آورده در دیگ بزرگی جمع میکنند و مستحفظان همه جمع میباشند و آن دیگ را بر آتش گذاشته
چندان جوش میدهند تا دهنیت از مائیت و خاک و ریگ و غیرها جدا گردد پس فرود آورده سر آنرا بسته همه بر ان مهر میکنند
و میگذارند تا خوب سرد گردد پس سر آنرا باز کرده آنچه بر روی آن بسته شده است از دهنیت میگیرند و مرتبهٔ دیگر آنرا بهمان
قسم جوش داده میگذارند تا سرد گردد و دهنیت آنرا باز میگیرند و همچنین تا دهنیت دیگر در ان نماند پس قلیلی را عمله بعنوان
دزدی برای خود میگذارند و تمام را جمع آورده بران مهر نموده ارسال حضور سلاطین مینمایند و مجموع تخمیناً یکصد و پنجاه مثقال
نهایت تا دویست مثقال در تمام سال جمع میشود گاهی زیاده تا سیصد مثقال و گاهی کمتر و زیاده برین شنیده نشده و دزدی آن
نیز تأثیر و خاصیت بسیار است چون در روغن گاو یا گل سرخ حل نمایند ... و قلیل هم ... و نیز از
بعضی ثقه شنیده شد که در دارابجرد کوهی است که از آنجا مومیائی دارابی اخذ مینمایند و در ان در دره از شکاف کوه
قطره قطره مومیائی میچکد در زیر آن قاشق بزرگی بسته گذارده‌اند و در ان آنچه مجتمع میگردد اخذ مینمایند و جمع میکنند و
هر سال بدستور ارسال حضور سلاطین مینمایند و غیر دارابی نیز از شکاف سنگ برمی‌آید ولیکن خواص مانند دارابی
ندارد و کسانیکه ما مر این کار اند در ان کوهستان رفته ... بر روی بعضی ... معلوم میشود
آنجا را مخفی کرده نشان میگذارند و بعد از چند مدت آمده آنچه ... جمع شده است جمع نموده بر میدارند
و گاه است که سال دیگر از همان سنگ و همانجا نیز بر می‌آید ... تا بیرون آید و از جای دیگر از شکاف سنگهای دیگر که بر
تراوش نموده بر می‌آید نیز از بعضی ثقه و سکنهٔ آن دیار شنیده شد که بعضی اهل آن دیار را ... و میگویند ... و بعض
نواح آنها جمع شده در بعضی مغارها و شکافهای کوه که میدانند که ازانها مومیائی برمی‌آید همه ... در ان مغارها و
شکافها جمع کرده آتش میزنند و میروند بسبب گرمی و تپش آتش از شکافها و درزهای سنگها چیزی بسیاری برمی‌آید و در اطراف
شکافها و درزها منجمد میگردد و بعد سرد شدن آن مغارها آمده آنها را جمع کرده بهمان ... و مشهور شده
این نوع است که نزد مردم بسیار و وافر و ارزان است ... و ... آن میشود و ... از نوع دوم است اما نوع
اول که دارابی و ماخوذ از مکان خاص ... منافع بسیار دارد و قلیل الوجود است و بدست همه کس نمی‌آید چنانچه
ذکر یافت مگر آنکه قلیلی از ان عمله ... از ... بطریق سرقه بدست بعضی آید
و مزخرفی ... بمومیائی ... ضعیف العقل ... از بعضی کوههای ... و میگویند که از شکاف مغارات
... و خوب خالص آنرا چون در آب اندازند آب را سرخ میگرداند و مانند موم ... و آنرا بلسان
... و خاصیت بسیاری برای آن بیان ... و میگویند که نوع ... مومیائی که آنرا ... مینامند

بسیار آنرا دوست میدارند و هرجا یافت میخورند و بمجرد خوردن شکم آن جاری میشود و بزرگهای آنجا سنت میکنند همان را تا مقدار این بر دار داشته بجای سلا جهت اصلی خالص میفروشند مومیائی انسانی که مشهور میان عوام است حکیم میرمحمد مومن در تحفه نوشته اند که در ازمنهٔ سابقه دستور بوده که حفظ جسد موتای خود را از تعفن بمالیدن مر مکی و عسل و مومیائی و قفر الیهود و امثال اینها می نموده اند و چون اکثر دخمهای بلاد مغرب را آب گرفته هرچه از اجساد و اعضای آن موتا را امواج بحر بساحل رسانیده و میرساند آنرا جهال بجای مومیائی صرف مینمایند و در آخر نوشته اگرچه در جبر کسر نفعی میکند ولیکن شرب آن حرام و مورث کوری و فساد اخلاط و مضرتهای بی غایت است و مصدق قول حکیم رح محرر اوراق از عزیزی صادق القول حکیم دانا متصف بجمیع اوصاف حمیده مسمی بمیرمحمد حسین که در بعض اوقات سفر ملک فرنگ و مصر و نواح آن ها نموده و به بنگاله مراجعت کرده با احقر ملاقات کرده اند و قبل از سفر من کو رنیز آشنا بوده اند و اکثر ملاقات می نموده اند از جملهٔ غرائب اموریکه دران سفر شنیده و مشاهده نموده بوده اند این بود که قبل از بن چهار صد یا نصد سال حکما و سلاطین مصر و نواح آنرا دستور بود که مردهٔ خود را در دخمه یا در قبر نمیگذاشتند و دفن نمی نمودند بلکه باطبا و جراحان میسپردند که برابدان ایشان ادهان و ادویهٔ چند که حافظ آنها باشد از فساد بمالند و ایشان بعد از مدتی که خوب روغن و ادویه مالیده بودند و در تابوتی از چوب گذاشته بران نام میت و قوم و قبیلهٔ آنرا نوشته در خزائن محفوظ میداشتند و بعد از ان سه صد چهار صد سال میشود که آنرا ترک نمودند احیانا اگر جسدی از ان اجساد بدست حکیمی از حکمای مصر و یا جراحی آید آنرا بجای مومیائی استعمال مینمایند خصوص از خارج چنانچه نزد حکیمی از حکمای مصر جسدی بود و اوقدری از ان را بصرف خرچ آورده و قدری از انرا بمعرزی الیه داده بود و ایشان قلیلی با حقر دادند تمام گوشت و پوست و عروق و بعض استخوانهای نازک آن مضمحل و یکسان جسمی سیاه براق چسپیده با بوی بسیار تند شده و بعض استخوانهای قوی دران باقی بود * طبیعت آن محتمل که از مومیائی کانی در حرارت و یبوست زیاده باشد

* افعال و خواص آن در اضمده و اطلیه و استعمال از خارج شاید که قریب بمومیائی باشد در نفع ولیکن از داخل و مشروب غیر مجوز زیرا که مضر گفته اند چنانکه ذکر یافت و اقرب که چنین باشد علاوه حرمت آن والله اعلم و مومیائی ساختگی که صاحب خلاصة التجارب نوشته و کیفیت صنعت آنرا ذکر نکرده شاید از ین قبیل باشد که بعض ادویهٔ حافظهٔ مفرده و مرکبه از قبیل ادویهٔ مذکوره و غیرها در بدن بچهٔ سگ تازه زائیده شده مالیده زمانی ممتد در حفظ کرده در زمین دفن مینموده باشند و یا آنکه در بدن آن حاره یا بسه بدرون خم در بارچه پیچیده در زیر ریگ دفن میکرده باشند تا بسبب گرمی تابش آفتاب تعفین و تخمیر تمام یافته و صورت وحدانی ترکیبی و مزاج ثانوی صناعی بهم رسانیده پس برآورده استعمال مینموده باشند و یا بطور دیگر العلم عند الله تعالی

* فصـــــل در بیان جودت مومیائی و کیفیت و خواص و منافع و طرق استعمال آن

مفردا و مرکبا بدانکه بهترین آن دارا بی سیاه صاف براق نرم آنست که بوی بد نداشته و باندک بوی نفطیت باشد ارسطو فرموده که بهترین آن آنست که چون جگر گوسفند را در گرمی ذبح با ریزهٔ نی شکسته شق کنند و بران بمالند التیام یابد و نیز گفته امتحان اصلی مومیائی آنست که بهموارکی پای مرغ و یا خروسی را بشکنند و بقدر رتکی از ان را در روغن گل سرخ حل کرده بحلق او ریزند و قدری بران بمالند اگر در عرصهٔ یکشبانه روز جبر شکستگی پای او نموده باصلاح آورد

خوب آنست وجید و اصلی را لایق غیر اصلی و کاو باید که در مرتبه [illegible] باصلاح آورد و امتحان دیگر آنکه
مومیائی خوب را چون بدست بگیرند مثل موم خالص بزودی نرم میگردد و بد و مغشوش و مبدل آن صلابت بسیار دارد
و بزودی بحرارت کف نرم نمی شود و بهترین امتحانات آنست که جبر کسر اعضای انسان و اوجاع و تقویت باه و سائر قوی
و غیرها در انسان تجربه نمایند * طبیعت آن در اول سوم گرم و در دوم خشک و نزد بعضی خشکی آن غالب بر گرمی آن
و صاحب شفاء الاسقام حار در دوم و یابس در اول گفته و قوت آن تا چهل سال باقی میماند * افعال و خواص آن
مقوی ارواح و دل و مفرح و محلل مواد بارده و مقوی اعضای باطنی و غذوی و مجفف رطوبات و معین باه و حافظ ارواح
بدنی و لطیف و سریع النفوذ و مفتح سدد و جالی و جهت فواق و فالج و رعشه و لقوه و رفع سموم مشروبه و [illegible] و درد
معده و وجع الفؤاد و تقویت معده و اختناق رحم و جمیع امراض بارده و نفث الدم و جراحت مثانه و سلس البول و ابتدای
جذام و داء الفیل و ثقل زبان و گزیدن عقرب و تحلیل اورام بلغمیه و جبر کسر و ضربه و سقطه و نافع اعضاء الراس
والاذن والانف واللسان [illegible] و یک حبه آن با آب مرزنجوش جهت صداع بارد ساذج و شقیقه و صرع و دوار
و لقوه و فالج و استرخاء و حبه آن با آب طبیخ صعتر فارسی و روغن حلبه جهت سعال [illegible]
و [illegible] آن با آب جوز [illegible] و با روغن زنبق [illegible] آن [illegible]
[illegible] در روغن بان جهت اوجاع باردهٔ کهنه [illegible] آن در گوش [illegible]
با روغن زیتون و عسل جهت ریاح مجتمع در دماغ و آشامیدن یک حبهٔ آن با آب [illegible] کرمانی جهت لقوه
و نیم دانگ آن [illegible] صعتر فارسی [illegible] جهت ارتعاش [illegible] آن با روغن یاسمین [illegible]
در گوش جهت درد آن و مقدار یک شعیرهٔ آن با روغن گل [illegible] و با آب [illegible] آن در گوش
[illegible] جهت ثقل سامعه و ریش [illegible] و آشامیدن [illegible] نافع [illegible] آن با [illegible]
[illegible] جهت [illegible] گرمی [illegible] و با آب مرزنجوش جهت رعاف و امراض بینی [illegible] آن
با عسل جهت لکنت زبان و [illegible] آن [illegible] شعیرهٔ آن [illegible] جهت [illegible]
[illegible] آن با [illegible] جهت [illegible] و با آب
[illegible] جهت رفع خناق [illegible] آن [illegible] جهت وجع [illegible] و ورم آن
[illegible] و حبهٔ آن با آب اصل السوس [illegible] جهت [illegible] و [illegible] آن با آب
[illegible] و اصل السوس [illegible] جهت [illegible] آن با آب نعناع و با آب
مطبوخ زیرهٔ کرمانی و [illegible] جهت خفقان بارد [illegible] آن با آب مطبوخ
زیرهٔ کرمانی و [illegible] جهت [illegible] ضعف معده [illegible] معده و [illegible]
[illegible] معده و سقطه و ضربه [illegible] معده و [illegible] آن با [illegible]
[illegible] آب برگ عنب الثعلب و با آب برگ کاسنی [illegible]
[illegible] کرمانی [illegible] جهت وجع [illegible] آن با آب [illegible]
[illegible] آن با [illegible] تازه و با [illegible] آن [illegible]

ورم جنین با آب طبیخ الخسک طلا نمایند اندک آن با آب مطبوخ انیسون در ان جوشانیده باشند بر شکم مستسقی و همچنین آشامیدن یک دانگ آن با آب مطبوخ انیسون نافع اعضاء النفض و التناسل آشامیدن یک قیراط آن با شیر تازه دوشیده بتنهائی و یا با قند ریا شکر جهت قروح و اوجاع احلیل و مثانه و آشامیدن طسوجی ازان با آب مطبوخ دوقو و تفاح اذخر جهت رفع حبس البول و تقطیر و ادرار آن و خوردن هر هفته یک مرتبه دو حبهٔ آن با روغن گاو جهت رفع باد بواسیر و اوجاع معده و دو حبهٔ آن با آب مطبوخ ساذج هندی جهت اختناق رحم و حمول اندک آن مخلوط با آرد گندم جهت قلت صبر به نگاه داشتن بول و سلس البول و همچنین حمول آن با روغن زیتون با روغن زنبق جهت تقطیر البول و عدم صبر بر حبس آن و استرخای مقعده و طلی بوط و مسوح آن با روغن نارجیل و مانند آن بر قضیب و انثیان و حوالی آن جهت تحریک جماع و همچنین آشامیدن دو حبهٔ آن با آب باقلا یا حبهٔ ازان با زردهٔ تخم مرغ نیم برشت سه روز متوالی و محمد بن زکریا در کتاب الباه نقل کرده اگر کسی را آب منی خرج شده باشد و خواهد که بزودی بحال اصلی برگردد در آخر حرکت قریب بانزال دو جو مومیائی را در ربع درهم عسل سفید حل کرده بخورد و اگر محرور المزاج باشد با اشربهٔ باردهٔ مناسبه بنوشد مجرب است الات المفاصل مداول آن از یک دانگ تا یک و نیم دانگ در ادهان مناسبه مانند روغن گل و یا اشیای موافقه مانند آب باقلا و یا زردهٔ تخم مرغ دو سه عدد جهت اوجاع مفاصل و خلع عضو و کوفتگی عضله و عصب و جدا شدن و پاره شدن آن و کسر عظم و سقطه و ضربه و صدمه و امثال اینها خوردن و مالیدن آن بران موضع بمعدیل و همچنین آشامیدن آن با شراب صرف و براءه جراحات کهنه و ناصور وزن یک دانگ آن با یک درهم پیه خنزیر کداخته در زیت مقدار نیم درهم مرهم ساخته بمالند و جهت اندمال باطنی و صدمات آن در روغن گل سرخ یا روغن کنجد حل کرده و طلا نمودن بآن و اگر بر کسی تیری زده باشد مالیدن بران موضع و خوردن آن بغایت نافع الحمی آشامیدن نیم دانگ آن با مطبوخ افسنتین و بادآورد و یا با اشربهٔ مناسبهٔ دیگر جهت رفع حمیات عتیقهٔ بلغمیه و سوداویه نافع الاورام و البثور و الزینة نیم دانگ آن با مطبوخ افتیمون صرف یا اد ویهٔ مناسبه دیگر هفت روز متوالی جهت ابتدای برص و جذام و داء الفیل و همچنین جهت هر علت با ادویهٔ مناسبه و معاون آن مقید است السموم مالیدن آن بعد ربکفیر اطبا روغن گاو جهت گزیدن عقرب و نیز جهت عقرب گزیده آشامیدن یکقیراط آن با شراب صرف یا نبیذ صرف و همچنین یکقیراط آن با آب کشنیز تازه و یا آب بیخ کبر آشامیدن و گذاشتن بران و جهت مطلق سموم مقدار دو حبهٔ آن با طبیخ خسک و یا با آب فراسیون و یا با آب سداب و یا با آب فوتنج جبلی و یا با آب انجدان و یا با آب طبیخ آنها مجرب است دستور حل مومیائی مانند حل عنبر و لادن است در قدر مضاعف در گلاب و یا با ادهان مناسبه و یا بتنهائی و در تراکیب وادویه داخل نمودن و حبوب آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

مونیم بضم میم و سکون واو و نون و جیم لغت هندی است *ماهیت آن* پوست درخت نوعی از نی غیر مجوف است که بهندی سرکنده نامند و اطفال از قلم آن بر تخته مینویسند *طبیعت آن* سرد و خشک *افعال و خواص آن* غرغره با آب مطبوخ آن جهت جوشش دهان و اورام لثه و لهاة و آشامیدن آن جهت ضعف شهوت طعام و بواسیر خونی و ریحی و درد گرده و مثانه و آلات تناسل و آشامیدن آن بطریق تنباکو که در سر غلیان بجهت فواق از مجربات گفته اند و بتجربه رسیده و اگر قبل از کشیدن آن قدری برگ تنباکوی خشک را در آتش انداخته دود آنرا بدهان بکشند بهتر است و اگر بیکدفعه زائل نگردد مکرر نمایند و این معالجهٔ فواق ریحی است و بخور آن جهت بواسیر مفید است *

مولذي بضم میم وسکون واو وفتحها ونون وکسر دال مهمله وبالف هندی است * ماهیت آن نباتی است هندی کثیر المنافع واز قبیل نجم وبهاره باشاخهای معروش بر زمین وبرگ آن شبیه ببرگ پودنه واز آن ضخیم تر ومزغب وگل آن فرفیری مائل ببنفشی ومدور وشبیه بتکمه وخوشبوی الجمله شبیه ببوی گلاب وطعم آن اندک تلخ ومنبت آن صحراها ومزارع و در هند واقلیم آباد وبنگاله کثیر الوجود * طبیعت آن در دوم گرم وتر وباقوت قابضه * افعال وخواص آن مقوی اعضای رئیسه وقوی وارواح ومعده ومحلل وملطف ومفتح ودر تلطیف وتفتیح قریب بچوب چینی ... نمک یکه از عرق وبول ودر انتشار بوی آن ... جهت رفع خفقان وتوحش وبرقان وزردی بشره وامراض صفراوی وسوداوی ورحم وحرقة البول واین امور بتوسط ادخال غذا زیرو دو ... وابرام جمیع اعضا نافع وآشامیدن عرق آن که مستور کلاب عرق کشند جهت خفقان ووسواس سوداوی وصفراوی وتحلیل مواد بلغمیه وتقویت قوی وارواح وسائر امراض مذکوره مجرب وقوبا وحکه واکال ابتدا نافع بشرط مداومت بدان که از سه مثقال تا پنج مثقال ابتداء شروع نمایند ... منقال بعد از آن تا هر ... که موافقت نماید ومرض رو بتخفیف وانحطاط آورد پس ... کم نمایند ودر ایام آشامیدن از ... وترشیها ومعمول واغذیه غلیظه وآشامیدن آب سرد ... وابسار گرم وامتلا وحرکات نفسانی ... وجماع وحمام اجتناب نمایند واکر ... لطیفه ... شروع از ده ... نمایند و ... یکمثقال ... وبعد ... ورگ وگل ... خشک ... ومنافع آن ... [illegible] ... ومزاج مخرور را جهت حفظ قوای حیوانی ... جهت امور مذکوره ... [illegible] ... بخورند ... [illegible]

... [illegible] ... واسهال نکرده ... اهل هند مشهور است که چون ... آن از ... ایل ... [illegible] ... محفوظ ... آن ... در ... [illegible] ... سیاه کردن موی نافع وچون ... آن ... [illegible] ... وریشه ... [illegible] ... تقویت قوی وارواح ... [illegible] ... کنجد ... [illegible] ... چهل ... [illegible] ... وچون ... آنرا ... [illegible] ... ورجع آن ... [illegible] ... اول جهت تعدیل اخلاط بسیار نافع ... خواص وافعال قریب بنوع اول است *

فصل المیم مع الهاء

مهابه بفتح میم وفتح ... [illegible] ... ماهیت آن ... [illegible] ... صاحب

شفاف شبیه بسنگ آتش زنه که از ان نیز آتش ظاهر میکردد واز نواح روم وصعید مصر آورند ودر معدن مغنیسا بهم میرسد ورخون گرم تیس چون بسایند حل میکردد وقسمی دیگر از ان غیر شفاف واز ان صلب تر وشبیه بنمک سنگ واین را گوبیده از ان ظروف میسازند وغیر سلوانا ست * طبیعت آن در دوم سرد وخشک * افعال وخواص آن جالی ومحلل العین اکتحال آن با مروارید وشکر قاطع بیاض چشم بی الم وبدستور چون با آب بسایند ودر چشم کشند اللسان چون یکحبه از ان را با نمک ونوشادر وزعفران ومر وسرکه وعسل حل کنند وبر زبان چند مرتبه بمالند دفع ثقل آن ولکنت وتعسر تکلم نماید ومجرب گفته اند اعضاء النفض آشامیدن آن جهت تفتیت حصاة وادرار بول وضماد آن بر پستان جهت زیادتی شیر ورافع انجماد آن در ان الخواص تعلیق آن جهت رفع رعشه ولرز وعسر ولادت وبرای اطفال رافع خوف وجستن ایشان از خواب ودیدن خوابهای پریشان وداشتن آن در دست راست جهت قضای حاجات مؤثر دانسته اند

* مهد * بفتح میم وسکون ها ودال مهمله * ماهیت آن صاحب خلاصة التجارب نوشته بلغت کشمیری گیاهی را نامند که شاخها بسیار دارد وکبود بشکل همیشه بها وبرگهای آن باریک ودراز وگل آن باریک ودراز وگل آن همیشه رو بآفتاب دارد وبهر طرف که میل مینماید این نیز میل میکند وبیخ آن بقد جوزی بزرگ وسفید رنگ در کوهستان کشمیر کثیرالوجود وصیادان آنجا بیخ آنرا مانند سریشم می پزند وتیررا بدان الوده بهر حیوان شکاری که میزنند در ساعتی می افتد ومی میرد آنرا میکنند اربد نا خوب سرد کرد د جمیع زهرها از بدن آن حیوان بازگشته با خون در محل زخم جمع میکردد وآن موضع سطبر می شود پس آن موضع را بریده می اندازند وتتمهٔ گوشت آنرا میخورند میگویند بی مضرت است وسمیتی ندارد وامتحان بیخ مطبوخ آن در رطوبت وضعف چنان است که تیغی بر عضوی فرو می برند تا اندک قطرهٔ خونی جاری گردد پس محل زخم را پاک مینمایند وقدری از ان بیخ بر ان میگذارند اگر فی الحال نشویند از پوست نیز سرایت میکند بگوشت وسوزش وخارش عظیم در بدن احداث مینماید وسرخ میسازد واگر علاج نکنند هلاک میسازد واگر فی الحال عضو را پاک بشویند وبروغن چرب نمایند وبر ان تریاقات بمالند مضرت نمی رسانند وعلاج آن اگر در خارج باشد محجمه بگذارند وبکشند وزلو بچسپانند وبعد از ان بر ان تریاق بمالند وشستن آن موضع ببول در اول حال بغایت نافع است *

* مهلبیه * بضم میم وفتح ها ولام مشدده وکسر باء موحده وفتح باء مثناة تحتانیه وها بپارسی فرنی نامند * ماهیت آن از جملهٔ اغذیهٔ لذیذه است که از شیرهٔ آرد برنج وشیر وشکر ترتیب میدهند بدین نحو که آرد برنج را در آب شیره می کشند وبا شیر طبخ میدهند تا شیرهٔ برنج بخته گردد وبقوام آید پس شیرهٔ شکر صاف کرده در ان می ریزند آنمقدار که آنرا شیرین گردانند بس چند جوشی داده فرود می آورند ودر ظروف چینی برمی آورند واگر خواهند در هنگام فرود آوردن چند دانه هیل بوا کوبیده با فلیلی مشک در گلاب شیره کشیده داخل می نمایند خوشبو ولذیذ میکردد وتناول می نمایند بعد از ان سرد میکردد واین مخترع ورس بابلی است که بجهت مهلب بن مغیره ترتیب داده بود برای رفع قیئی که او را عارض شده بود از ریختن سودا بمعدهٔ او * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن جهت مالیخولیا وجنون ودرد مربهی وفربه نمودن بدن وتولید خون صالح ومنی وتقویت باه ورفع قیئ سوداوی نافع است *

* فصل المیم مع الیاء المثناة التحتانیة *

* میبه * بفتح میم وسکون یا وکسر باء موحده وها * ماهیت آن اسم فارسی شرابیه است که با شراب و با آب

الکورمرتب نمایند * افعال وخواص آن مفرح وملطف ومقوی معده ودل زیاده ازین که مرقوم شد ذکر نکرده‌اند *

* میس * بفتح میم وسکون یا وفتح سین و نون نیز آمده و بنوا رابعه نون نیز دیده شده لغت عربی است بیونانی میس
لوطوس ولطوس نیز نامند * ماهیت آن درختی است عظیم برگ آن شبیه ببرگ کرنس و بار آن بسیار و ثمر آن بزرگتر
از فلفل و مدور و بی‌طعم وخوشبو و شبیه بشکل مائل بزردی و نیز گفته‌اند بقدر کنار کوچکی و سیاه و با قبض است و چوب
درخت آن مائل بسیاهی و سرخی و صلب و خوشبو و بری و بستانی میباشد * طبیعت آن در دوم گرم وخشک و بستانی آن معتدل
* افعال وخواص آن آشامیدن ثمر آن جهت سرفه و تقویت معده و حبس اسهال و تنقیهٔ رطوبات و لهذا آنرا اهل شام
برای سرفه مستعمل دارند و احتقان بنشارهٔ چوب آن جهت قرحهٔ امعاء مجرب مفید الاورام والبثور و ضماد آن جهت
داء الفیل و تحلیل اورام مجرب دانسته‌اند الزینة طبیخ آن جهت استحکام نمودن بیخ موی و منع آن از سقوط و چون شاخ و بیخ
آنرا سوده بر اورام صلبه بندند تا سه روز متوالی و هر روز تجدید نمایند در تحلیل آن موثر بود و رفع فتق نیز مجرب گفته‌اند *

* میسنون * بفتح میم و سکون یا و فتح سین مهمله و ضم نون و سکون واو و نون بفارسی کرم ابوب نامند * ماهیت آن میسنون
جسمی است شجری باریک طولانی بمقدار تخم خرما و از آن باند تر نیز و معدل خاکستری رنگ و مانند کرم و گفته‌اند نوعی
از زبد البحر است * طبیعت آن گرم وخشک * افعال وخواص آن آشامیدن آن جهت استسقا و سوزنده و تقویت مثانه
و درد گرده و احتباس حیض نافع و ذرور آن مجفف رطوبات جروح و قروح و التیام دهندهٔ آنها و تجفیف قروح سر و دیگر
سائر افعال مانند زبد البحر است و مثل کورشد *

* میعة سائله * بکسر میم و سکون یاء مثناة تحتانیه و فتح عین مهمله و ها لغت عربی است و اصطرک نیز و بفارسی سلارس نامند
و درخت آنرا بترکی اسطرا که لیکه گویند یعنی نرم و میعه مشتق از میعان است * ماهیت آن صمغ و رطوبت درختی است میعة سائله
بسیار خوشبو و گفته‌اند درخت آن شبیه بدرخت سفرجل است و آنرا در بلاد شام عبهر نامند و گفته‌اند صمغ درخت بان
است و اصناف میباشد و آنچه خود بخود از درخت تراوش کند مانند صموغ دیگر بهترین اصناف است و رنگ آن اشقر مائل
بزردی و بقوام عسل میباشد و آنچه از فشردن اجزای درخت آن اخذ مینمایند مائل بسرخی و غلیظتر میباشد و این متوسط
است و آنچه اجزای درخت آنرا در آب طبخ میدهند و میمالند و صاف میکنند پس آنرا میجوشانند تا غلیظ میگردد سیاه و ثقیل
میباشد و این مسمی بمیعهٔ یابسه است و صاحب کتاب مرشد گفته یک نوع آن سفید میباشد و یک نوع سرخ و بالجمله قوت آن
تا ده سال باقی میماند * طبیعت آن در دوم گرم و در دوم خشک * افعال وخواص آن مقوی و محلل ریاح و منضج و ملین
و با قوت قبض و تجفیف اعضاء الرأس والنفس والغذاء والنفض جهت سرفه و زکام و نفث الدم و رعشه و تحلیل رطوبات از
دماغ و تنقیهٔ آنها و درد سینه و رئه و گرفتگی آواز و تقویت اعضای باطنی و استسقاء و سپرز و گرده و مثانه و ادرار بول و حیض و درد کمر
و ورکین و آشامیدن سه درم آن با آب گرم مسهل بلغم بقوت تمام و طلای مطبوخ آن با روغن زیتون جهت فالج و لقوه و رعشه
و مانند آن اعصاب و بخور آن نیز جهت نزلات و کذا زکام و قطور آن جهت امراض گوش و ریاح غلیظهٔ آن و فرزجه و بخور آن نیز جهت
احتباس حیض الاوجاع و غیرها و ضماد آن جهت اوجاع مفاصل و نقرس و در ضمادات آنها مقوی فعل آنها و طلای آن جهت
جرب و آشامیدن سه درم آن با آب گرم جهت جذام و بخور آن نیز جهت رئه و مصلح آن مصطکی مقدار شربت از یکمثقال تا سه درم
بدل آن دو روغن یاسمین و جند بیدستر و نیز بعضی بوزن آن قطران و نیز آن زفت رطب است و از اجزای غالیها است *

میعه یابسه

* میعهٔ یابسه * ماهیت آن نزد بعضی صنف سوم میعهٔ سایله است که ذکر یافت و نزد بعضی ثفل صنف دوم است که اجزای درخت آنرا افشرده صافی آنرا میگیرند و نزد بعضی ثفل آب مطبوخ آن است * طبیعت آن در گرمی و خشکی زیاده از میعه سایله * افعال و خواص آن باقوت قابضه و ممسک بطن بخور آن جاذب رطوبات دماغی و رافع لقوه و ضرر مواقی و بانی و حمول آن جهت خون بواسیر نافع و حیض و مسقط جنین و رافع انضمام فم رحم و صلابت آن و در سائر افعال قریب بمیعهٔ سایله المضار مصدع مصلح آن رازیانه مقدار شربت آن تا دو مثقال بدل آن جاو شیر است *

میفختج

* میفختج * بفتح میم و سکون یاء و ضم فاء و سکون خاء معجمه و فتح تاء مثناة فوقانیه و جیم معرب میبختهٔ فارسی است و بیونانی اغلیقن نامند بمعنی عقید العنب * ماهیت آن آب انگور است که در طبخ زیاده از دو ثلث آن سوزد و غلیظ گردد و مائل بترشی باشد و در گیلانات آنرا دوشاب ترش نامند چون با خاک دوشاب بجوشانند شیرین گردد آنرا دوشاب گویند و بعربی دبس و درد بس ذکر یافت و گاه در آن هیل و جوزبوا و قرنفل و امثال اینها اضافه مینمایند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن موافق سینه و ریه و آبله و حصبه و معین بر نفث و تلیین طبع و محرک باه و جهت وجع گرده و مثانه نافع و داخل شراب خشخاش معروف بدبا قوذ اکوده میشود المضار در محرورین اکثار آن مولد صفرای غلیظ مصلح آن میوهای سرد و ترش بدل آن دوشاب انگوری است *

* باب بیست و پنجم در بیان ادویهٔ که حرف اول آنها نون است *

* فصـــــــــل النون مع الالف *

نارجیل

* نارجیل * بفتح نون و الف و کسر راء مهمله و جیم و سکون یاء مثناة تحتانیه و لام معرب نار یل هندی است زیرا که بهندی تازهٔ آنرا ناریل و خشک آنرا کهوپره نامند و بفرنگی کوکرس اند یکریس و بعربی جوز هندی * ماهیت آن ثمر درختی است و در اکثر بنادر و سواحل دریای هند و دکهن و بنگاله یافت میشود و در ملیبار ات کثیر الوجود و هرچند قریب تر بدریای شور باشد و آب شور بپای آن برسد ثمر آن بهتر و لذیذتر و شیرین تر و چرب تر میباشد و باختلاف اراضی و بلدان از هفت هشت سال بعد غرس تا قریب بصد سال ثمر میدهد و ثمر آن مانند خرما در خوشه میباشد الا آنکه خوشهٔ آن بزرگ و در هر خوشه هفت هشت تا ده پانزده عدد و درخت آن نیز شبیه بدرخت نخل الا آنکه زواید تنهٔ آن کمتر و شاخهای آن نیز شبیه بشاخهای نخل مگر آنکه برگهای آن بلند تر و چوب وسط آن نیز بلند تر و صلبتر و جاروب اکثرا زچوب وسط برگ آن میسازند و تا بلندی دو ذرع دست بسیار مضبوط میباشد و ثمر آن سه پوست دارد یکی لیفی خشن متشبم بضخامت یک انگشت و در خامی هم ز و لیفهای آن نرم و صلب و بعد رسیدن و خشک شدن اغبر میگردد و آنرا جدا مینمایند و خیسانیده کوبیده ریشهای آنرا جدا نموده ریسمان لنگرها زات و کشتی ها از آن میسازند جهت آنکه در آب دریای شور بزود پوسیده و فاسد نمیگردد دویم پوست دوم آن صلب خشبی سیاه رنگ و بر سر آن سه نشان دو کوچکتر و صلب و اندک براق شبیه بدو چشم و میوه می اند که بزرگتر و رخو غیر براق فی الجمله شبیه بدهن و از همان موضع جذب رطوبت برای نشو و نما مینماید و از همانجا نیز بعد از کمال رسیدگی شروع بروئیدن درخت مینماید و در هنگام نیم رس بودن آب در آن باشد آن موضع را سوراخ می نمایند و آب آنرا از آن برمی آورند و بعضی مردم سر آنرا بمقدار درهم بزرگی سوراخ کرده مغز آنرا از جوف آن بریده برمی آورند برای آنکه غلاف آن درست بماند برای ساختن غلیان و بر آن آب نی نصب نموده غلیان میسازند

و اکثر شکسته مغز آنرا بر میآورند و میخورند و اقسام حلویات از مغز آن ترتیب میدهند و در اکثر ملیبارات خوراک مردم آنجا و حیوانات ایشان بیشتر منحصر بآن است چه خام و چه بطریق شیر برنج و شیر آن پخته و روغن طعام و چراغ نیز از روغن آن بعمل میآورند و خشک آنرا در اکثر بلاد بعیده میبرند و پوست سوم آن نازک چوزی رنگ و پیوسته بمغز آن و این را در هنگام استعمال و اکل جدا مینمایند و مغز آن که سفید و شیرین و لذیذ و با دسومت بسیار است میخورند و از آب آن سرکه نیز میسازند و چون آب آنرا بگذارند که بجوش آید خمر و مسکر میگردد و بهترین مغز آن تازه سفید لطیف شیرین چرب کم ریشهٔ آنست و بهترین آب که ملوحت نداشته باشد * طبیعت آن مغز نارجیل تازه در دوم گرم و تر در اول خشک و طبیعت خشک آن در آخر دوم گرم و تر و در اول دوم خشک و متکرج آن در سوم گرم و در آخر دوم خشک و آب آن در اول گرم و تر و همه اجزای آن با رطوبت فضلیه * افعال و خواص آن مقوی حرارت غریزی و مسمن بدن و مولد خلط صالح اعضاء الراس جهت دفع مواد باردهٔ بلغمیه و سوداویه مانند استرخا و فالج و جنون و مالیخولیا و امثال اینها و خوشبوئی دهان اعضاء الغذاء و النفض جهت ضعف جگر و قرحهٔ باطنی و بواسیر و تولید منی و تسخین گرده و کمر مبردین و ادرار بول و تقطیر آن و سردی مثانه و درد آن و با شکر مولد خون صالح و مقوی حرارت غریزی اعضا و جرم آن مسدد و دیر هضم و مولد خلط غلیظ و منفخ سینه و مفسد آن و از مصلح آن شکر و نبات و در مبردین و مشائخ احتیاج باصلاح ندارد و در محرورین میوهای ترش و لیمو و مثل آن و مغز فاسد متکرج آن مورث غثیان و غشی مصلح آن قی نمودن و میوهای ترش و تریاقی خوردن و نیز مصلح و معین بر هضم آن مطلقا خوردن برنج خام شسته است بربالای آن بمقدار سه چهار مثقال و گویند چون قدری برنج را در جائیکه نارجیل بسیار باشد بپاشند همه آنها را فاسد میگرداند مقدار شربت از جرم آن غیر معتادین را ده مثقال و از آب آن ده اوقیه بدل آن مغز گردکان و پسته و چلغوزه و شراب آن جهت مالیخولیا و جنون و تقویت باه نافع و سرکهٔ آن در اول گرم و در سوم خشک و در دوم نیز خشک گفته‌اند * افعال و خواص آن آشامیدن آن مسهل و مخرج اقسام کرم شکم و حب القرع و جهت تقویت هاضمه و سرخ نمودن لحم چون در سر طبخ در آن اندازند و سنون خاکستر پوست آن جالی دندان و طلای آن رافع کلف و نمش و جرب و حکه و نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و با حنا مقوی موی و روغن آنرا دو قسم اخذ می نمایند یک قسم آنکه مغز آنرا کوبیده و جوشانیده از آن روغن اخراج مینمایند جهت تقویت فهم و تولید پیه گرده و رفع درد مثانه و تحلیل ریاح آن و اخراج دیدان و حب القرع و درد کمر و زانو و بواسیر و تحریک باه مفید شرباً و تدهیناً تازهٔ آن جهت آشامیدن و کهنهٔ آن جهت تدهین انفع است و با روغن خسته زردآلو جهت بواسیر مجرب و قسم دوم آنکه مغز تازهٔ مقشر آنرا کوبیده و یا با آلت آهنی خراشیده با آب گرم ممزوج نموده صاف کرده در جای بسیار سرد آن آب را میگذارند تا دهنیت آن بالا آید و منجمد گردد پس اخذ مینمایند و این الطف و در امزجهٔ مبردین و مرطوبین از روغن گاو و گوسفند بهتر است و خوش طعم و خوش ذایقه میباشد و روغن پوست در دوم صلب خشبی آن جهت جرب و قوبا و قروح خبیثه نافع و مجرب است *

نارجیل بحری

* نارجیل بحری * بفتح باء و سکون حا و کسر راء مهملتین و یاء مثناة تحتانیه بفارسی نارجیل دریائی نامند * ماهیت آن ثمر درختی است که در جزیرهٔ که بر خط استوا بطول یکصد و بیست درجه واقع است میشود و در جای دیگر بهم نمیرسد و درخت آن بسیار شبیه بدرخت نارجیل هندی و ثمر آن طولانی دو عدد بهم پیوسته و آنرا قیزه پوست میباشد الا آنکه

پوست دوم این از آن صلب تر و املس و پوست سوم متصل بمغز این اندک ضخیم تر و مغز این ضخیم تر و صلب تر و کمر بشه
بعضی بعضها مثل عرض دو انگشت و زیاده هم دیده شده و دهنیت این کمتر از نارجیل هندی و در تری و تازگی اندک چرب
و بسیار سفید و لذیذ تر از مغز نارجیل هندی است و مغز خشک آن بسیار صلب قریب بصلابت عاج و چون کهنه گردد میل
بزردی و سرخی و تیرگی و تلخی مینماید و هرچند کهنه تر میگردد تیرگی و تلخی آن زیاده میشود و ازاد ویهٔ جدیده است
و قریب بکصد و پنجاه سال میشود که پی بمنفعت آن برده اند و آن جزیره را هشت نه سال است که یافته اند و الا قبل از ان
از روی آب میگرفتند و هرکس بوهم و خیال خود چیزی گفته و نوشته اند * طبیعت آن مرکب القوی و بعضی گرم و تر در اول
و بعضی در دوم دانسته اند و هرچند کهنه تر شود حرارت و یبس آن زیاده میگردد * افعال و خواص آن با قوت تریاقیه
و حافظهٔ قوت و گفته اند چون هر هفته یکمرتبه یا دو مرتبه مقدار یک حبه تا دو حبه آنرا بگلاب بر سنگ سماق سائیده میل
نمایند بدن را از اکثر امراض مانند حمی ربع و حمیات مرکبه و امراض بارده مثل فالج و لقوه و رعشه و اوجاع مفاصل و
مانند اینها محافظت می نماید و دافع اذیت هوای وبائی و اختلاف آنها و جاذب اخلاط ردیهٔ فاسده و سمیه از عمق بدن
است و چون مقدار چهار پنج حبهٔ آنرا سوده بصاحب هیضه و یا شارب سموم بخورانند و قی فرمایند مادام که سمیت در بدن
او باقی است قی آورد و اخلاط فاسده سمیه را دفع نماید و چون بالتمام دفع گردد دیگر قی نیاورد زیرا که از خواص آن است
که چون در بدن اخلاط فاسده نیابد تحریک قی نمینماید و بدستور آشامیدن آن با شیرکا و تازه دوشیده جهت افیون خورده
و با بیش و امثال اینها و چون بصاحب حمی بلغمی در ابتدای احساس بقشعریره مقدار یک حبه تا دو حبه آنرا سائیده
بخورانند و قی فرمایند تخفیف بسیار در عوارض آن حاصل میگردد و نفع بخشد و طلای آن بر موضع لسع عقرب و زنبور
و رتیلا و افعی و سائر هوام زهردار دافع الم و نکایت آن مقدار شربت آن از یک قیراط تا دو قیراط گفته اند مؤلف گوید شاید
این بحسب اختلاف امزجه بدان ان را هو به و کهنگی و نوی آن باشد زیرا که تر و تازهٔ آنرا اکثری مقدار بسیاری تا یک درهم
خورده اند و مطلق تفاوتی در امزجهٔ ایشان بهم نرسیده و همچنین جهت اکثر امراض مذکوره فائده بر آن مترتب نگشت
محتمل که خواص مذکوره متعلق بکهنهٔ آن باشد اینقدر بتجربه رسیده که اکثار تازهٔ آن در امزجهٔ حارهٔ با بسه باعث هیجان
و ثوران حرارت است و اندک تقویت باه می بخشد والله اعلم و گفته اند آشامیدن آب درپوست آن نیز با تریاقیت
و دافع سموم است و پوست نازک بالای مغز آن نیز در خواص قریب بمغز آن است و قائم مقام آن و حب نارجیل
بحری در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* ناردین * بفتح نون و الف و کسر راء و دال مهملتین و سکون باء مثناة تحتانیه و نون * ماهیت آن گفته اند سنبل
رومی است جهت آنکه دو سنبله است و مؤلف اختیارات بدیعی گفته بیخی است در رنگ شبیه بمامیران و عروق الصفر و
بشکل اسارون با ریشهای بسیار و ریشهٔ این باریکتر از ریشهٔ اسارون و بهترین آن قوی تازهٔ خوشبوی آنست و آنچه مائل
بسفیدی باشد زبون * طبیعت آن در دوم گرم و در سوم خشک * افعال و خواص آن اعضاء الراس و الغذاء و
النفض آشامیدن یک درم آن جهت فالج و لقوه و یرقان و منع انصباب مواد بمعده و جهت ادرار بول و حیض و تحلیل اورام
رحم و اکتحال آن موی مژگان برویاند بتنهائی و یا با اکحال مناسبه و جلوس در طبیخ آن نیز جهت اوجاع گرده و امراض
رحم نافع مضر رئه مصلح آن کثیرا و عسل مقدار شربت آن یک درم بدل آن سنبل هندی است *

نارفارس * بفتح نون والف وسکون راء مهمله وفتح فاء والف وراء وسین مهملتین * ماهیت آن صاحب منهاج گفته نوعی از مرض مقشور است که از انواع نار فارسی آورند و با بثورات دیگر مقشور می نماید و صاحب تحفه نوشته که بغدادی اشتباه نموده آنرا بمعنی النار الفارسی که رمان است حمل نموده و وجه تسمیه آنرا الفعل و ممکن است که بمعنی آتش باشد جهت آنکه مرض مقشور بثورات است از جمله سموم و درد و احراق اخلاط مانند آتش چنانچه نار فارسی اسم مرض حار رجادا است

نارقیصر * بفتح نون والف وکسر راء مهمله وفتح قاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح صاد وراء مهملتین هندی ناگیسر گجراتی نامند در ماهیت آن اختلاف عظیم است انطاکی گفته نباتی است باریکساق باریک سرخ مائل بزردی و گل آن نیز مائل بزردی و خوشبو و از روم آورند و در مصر آنرا ساق الحمام گویند و گویند شقائق النعمان است * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن مفرح و آشامیدن آن جهت تقویت معدهٔ بارد و تحلیل ریاح و مغص و تفتیح سدد و ادرار بول و حیض و طلای آن جهت تحلیل صلابات و وجع مفاصل نافع مقدار شربت آن یکمثقال است

نارکیوا * بفتح نون والف وکسر راء مهمله وفتح کاف وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح واو والف * ماهیت آن گفته اند مایکیوا است و نزد ابن بیطار دو چیز اند ولیکن از تعریف او دو چیز ظاهر نمی شود و بعضی خشخاش زبدی دانسته اند منبت آن اکثر آجام و مواضع سایه دار و بیشه ها میروید و قامت بلند میکرده و برگ آن شبیه ببرگ زیتون و از آن کوچکتر و سبز و املس و بسیار نرم مانند خربزه و گل آن شبیه بگل خیری و ثمر آن بقدر بندقی و در آن تخم ادکن اللون یعنی تیره رنگ و تند و تیز اللذاع و بعضی آنرا فلفل الماء دانسته اند و بعضی گفته اند که غیر است و بالجمله * طبیعت آن گرم و خشک در دوم و با حدت و لذع * افعال و خواص آن آشامیدن تخم کوبیدهٔ آن با عسل سرشته زائل کنندهٔ بلغم و محلل ریاح غلیظه و اخراج کنندهٔ دلاغم لزجه طلای ضماد برگ و درخت آن و یا برگ مائیده آن رافع کلف و نمش و آثار جلد و ساقط کنندهٔ موی و باعث در برآمدن آنست الاورام طلای آن محلل اورام و از خواص آنست که چون گرسنه و یا پیاز و ماننده آن را در آن جوش دهند و خشک نموده بعد از خوابیدن بصورت سائل متقیح و سرخ رنگ گردد *

نارمشک * بفتح نون والف وکسر راء مهمله وضم میم وسکون شین معجمه بزدی لغت فارسی است بمعنی مسك الرمان و آنرا نارمسک نیز نامند و در قطارهای دیگر نامور بنام مسو و بارزه کو را است و گویند بعضی با کسر خوانند * ماهیت آن اختلاف است بعضی انواع رمان هندی دانسته و بعضی گفته اند شکوفهٔ نباتی است که در صحرا های کشمیر وجود و سرخ مائل بزردی و از شکوفه بزرگتر و در شکل شبیه به انار کوچکی که گل آن شکفته باشد و درخت آن بقدر درخت انار و چوبی است و بعضی آنرا و نارقیصر را یک چیز دانسته اند و اصلی ندارد جهت آنکه در آنرا کیسر نامند ما صوف ارسطو در دمن کو را است و بهترین آن تازه خوشبوی آنست که رنگ آن مابین سفید و زرد و باعفوصت طعم باشد * طبیعت آن در اول گرم و در دوم خشک و بعضی در دوم گرم و خشک دانسته اند و شیخ الرئیس در سوم * افعال و خواص آن ملطف و مرقق اخلاط و مانع تحلیل ارواح و اعضا الراس و الصدر و المعده آشامیدن آن مانع صعود بخارات بدماغ و قاطع آنها و جهت مالیخولیا و وسواس و تقویت دل و جگر و معده و امعای بارد المزاج و جهت حبس نزف الدم و اسهال و رفع لزوجات و داخل ادویهٔ مفرح کرده میشود القروح و الجروح ضماد آن جهت تجفیف قروح و رفع عرق النسا و بلغم نافع و بلعوم و ورم آن مضر مثانه و مورث زرد ی رخسار شربا و طلاء مصلح آن روغن بادام و مضر معده و مصلح آن کاسنی مقدار شربت آن از یک درم تا دو مثقال

بدل آن نیم وزن آن پوست پسته و بوزن آن زنجبیل و بدل آن سنبل الطیب است و بوزن آن زیرهٔ کرمانی و ثلث وزن آن بسباسه و بعضی نیز بعضی گفته اند *

* نارنج * بفتح نون و الف و راء مهمله و سکون نون و جیم معرب نارنگ فارسی است و بهندی کرنا نامند * ماهیت آن ثمر درختی است عظیم و خوش منظر و اندک خاردار و چوب آن صلب سفید مائل بزردی برنگ صندل ابیض نرم در ملمس و کم ریشه و مستوی الاجزا و برگ آن از برگ لیمو بزرگتر و از اترج کوچکتر و خوشبو و گل آن سفید اندک طولانی و بسیار خوشبو و اندک تند طعم و با تلخی کمی و ثمر آن در خامی سبز و مدور و بعد رسیدن زرد مائل بسرخی میگردد مغز آن ترش آبدار و قاش قاش در پردها و تخم آن اندک طولانی شبیه بتخم اترج و از آن کوچکتر و تلخ و پوست ثمر آن نیز تلخ و بهترین آن بزرگ با لیدهٔ رنگین شاداب پوست نازک املس آنست و در کرم سیر است کثیر الوجود در بعض بلاد ثمر آن همیشه میباشد بر درخت از سال گذشته زرد سرخ رنگ و از سال حال سبز نیم رس و هنگام شکوفهٔ آن بهار و پائیز است * طبیعت پوست زرد و شکوفهٔ آن گرم و خشک در دوم و ترشی آن در آخر دوم سرد و در اول خشک و بعضی در دوم نیز خشک گفته اند و پوست و تخم آن در دوم سرد و خشک و خشکی آن زیاده و سائر اجزای آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن جمیع اجزای آن سوای ترشی از اترج بهتر اعضاء الصدر و ترشی آن از وجهی است که موافق نزلات سینه و سرفهٔ حار است خصوص که با پوست از میان دو پاره نموده و تخمهای آنرا برآورده قدری نبات کوبیده بران پاشیده بر آتش گذارند که دو سه جوشی بخورد پس برداشته نیم گرم بمکند آب آنرا صبح ناشتا اعضاء الغذاء آشامیدن آب آن با شکر مسهل صفرا و مسکن حدت آن و خون و مدر صفرا و رافع خمار و امراض حارهٔ صفراویه و بدستور شربت مطبوخ آن با شکر صافی و ضرر آن رفع بها عصاب کمتر از سائر حموضات است و مضر عصب غیر صحیح و اکثار آن مضعف جگر خصوص ناشتا مصلح آن شکر و عسل و پوست زرد آن مفرح آشامیدن یک درم و نیم آن که خشک کرده باشند با آب جهت رفع قی و غثیان و مغص و اخراج کرم شکم مجرب در یکساعت و ضماد آن با سرکه جهت درد سر بارد و حار و ضماد بخته مهرای آن بتمامه از پوست و مغز و تخم جهت جرب و حکهٔ و جوششهای سر و نرم کردن جلد بدن و موی بعد بلا اعضاء النفض و السموم آشامیدن آب نقوع پوست و شکوفهٔ آن جهت مسرولادت رسم عقرب و هوام سمی و بوئیدن پوست و برگ آن مفرح و رافع طاعون و هوای وبائی و فساد هوا السموم تخم آن ما تریاقیت دو درهم مقشر آن تریاق لسع هوام سمی و بدستور ریشهای باریک درخت آن با شراب و بوئیدن نارنج رافع طاعون است و شکوفهٔ آنرا بوئیدن مقوی دماغ و محلل زکام و عرق آن که مسمی بماء القداح و بفارسی بعرق بهار است در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مفرح و مقوی ارواح اعضاء الراس والصدر والغذاء والنفض جهت رفع ضعف دماغ و تفریح و تفتیح سدهٔ مصفات و نزلات و درد سینه و خفقان و غشی و قولنج ریحی و تقویت اشتها و باه و رافع آروغ و ریاح و مغص و مداومت آن هفت روز روزی دو درم و اوقیه با شکر و ربع درهم مرجان سوده جهت سپرز از مجربات و با آب کرفس جهت اخراج سنگ گرده و مثانه و آشامیدن آن ناشتا جهت قطع اسهال رطوبی و حمول آن با پشم جهت ادرار طمث و اصلاح حال رحم و باشیرماده یا بی جهت اعانت بر حمل از مجربات دانسته اند و اکثار بوئیدن آن مورث بیخوابی مصلح آن کلاب و هوا مضر آن و قوت آن در ظرف جستی و با مسی تا هفت سال باقی میماند و در شیشه تا یکسال و روغن آن که پوست زرد آنرا با شکوفه در روغن کنجد اندازند و سه هفته در آفتاب گذارند و هر هفته یکمرتبه تجدید پوست و گل نمایند پس استعمال

نمایند در جمیع افعال بهتر از روغن ناردین است و گذاشتن پوست و گل خشک آن در ثیاب مانع کرم زدن آنست با لخاصیت و آشامیدن دو مثقال آن باعث زهر سموم بارده حیوانیه است و تدهین بدان نیز و حب تخم آن و دهن و شراب و عرق آن در ترابادین ذکر یافت و مثقال پوست زرد آن و مربای آن نیز مفرح و ملذذ و مقوی معده میباشد و صنعت آن مانند پوست اترج است #

* ناطف * بفتح نون و الف و کسر طاء مهمله و فا بفارسی تمیطه نامند # ماهیت آن معروف # طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن موافق سینه و ریه و سرفه و خلط بلغمی و مسمن بدن و جهت منع انصباب مواد بمعده نافع مضر محرورین مصلح آن اشیای حامضه و ممنوع از شکر آن موافق جوانان و کهلان و پیران و امزجهٔ بارده و سرفهٔ حادثه از حرارت و مصنوع از خشخاش جهت اصحاب نزله و حرقة البول و ممنوع از عسل موافق امزجهٔ بارده و پیران مولد صفرا در جوانان و مصلح و مصنوع از دقیق جهت درد سینه و ریه حادث از سدهٔ خلطی بلغمی نافع و مصنوع از کنجد کثیر الغذا و موافق سینه و سرفه و لیکن ثقیل و بطی الهضم و مرخی معده و مصنوع از گردکان بغایت گرم و معدهٔ بلغمی و کرده را موافق و لیکن مصلح مصلح آن خشخاش و باکاهو و مصنوع از بادام از انک گرم و سرفهٔ و حلق را مناسب است #

* ناگیسر * بفتح نون و الف و کسر کاف عجمی و سکون یای مثناة تحتانیه و فتح سین و راء مهملتین ناگیسر بکاف دیده شد که منسوب بسنان لغت هندی است # ماهیت آن درختی عظیم که در بنگاله میشود بقدر درخت گردکان و برگ آن بقدر برگ امرود و گل آن بسیار خوشبو و در پرونیه و دیگر نواحی بنگاله کثیر الوجود و عطر گل آن خصوص زردی که در میان گل میباشد میکوبند بسیار تند بو میباشد و در صندلی عطریکه آن باشد عطرهای دیگر را همه فاسد و بوی خود میکردانند از جهت بوی که دارد # طبیعت آن گرم و خشک تا آخر سوم و عطر آن تا چهارم # افعال و خواص گل آن صفرا و بلغم و غائله سموم و ریاح و هوا صبرا هر نوع که باشد و ورم شکم و قی را دفع نماید و زنان را صاف و نیکو و خون را صاف و جراحتها را پاک و با صلاح آورد و حبس خون و اسهال را سه دانگ آن بدین قسم که سه مثقال زیره که در میان گل آن میباشد شب در آب بخیسانند و صبح صاف کرده قند ریزند و یا عسل اضافه نموده بنوشند چند روز پیهم تا آنکه دانها زائل کردند و حکیم میر عبد الحمید در حاشیهٔ تحفه نوشته که در چهار و زاتچربه رسیده که زائل است و چون زردی آنرا شب در آب بخیسانند و صبح آب آنرا صاف کرده بیاشامند باندک نباتی تا چهار روز دانه های صبر را زائل کرده و آشامیدن مقدار یک حبه از عطر آن با برگ تانبول مقوی باه و لیکن چون بسیار گرم است خطرناک اولی آنست که محرور المزاج مرتکب آن نگردد و طلای عطر آن نیز مقوی باه و انعاظ است و چون مغز تخم آنرا کوفته اندک آبی بران پاشیده در صرهٔ بسته و بر جرب یابس شب متوسط بمالند تا اندک روغن از ان برآید و چون روغن آن کم گردد باز اندک آبی بران بپاشند و برهم زده صره را بسته با زبمالند و روزها آب گرم بشویند در چند روز بی هم زائل گرداند و جرب رطب را نیز بطریق خصوص که روغن آنرا بران بچکانند که آن صره را بفشارند تا روغن از ان برآید و یا بطور روغن بادام روغن از تخم آن اخذ نموده بر جرب رطب بچکانند و قیمه را نرم نموده بران بپاشند در چند مرتبه زائل سازد #

* نانخواه * بفتح نون و الف و نون و فتح خاء معجمه و واو و الف و ها لغت فارسی است بمعنی طالب نان و نیز بفارسی زنیان و بعربی کمون ملوکی و بهندی اجوایین نامند # ماهیت آن تخمی است شبیه بالکمون و از ان ریزه تر و اشقر مائل بزردی و تند طعم و با اندک تلخی و قوت آن تا چهار سال باقی میماند و مستعمل تخم آن و بعضی تخم کرفس جبلی دانسته اند و نیست چنین

وبهترین آن زرد مائل بسرخی تازه تند طعم وبوی آن است * طبیعت آن دراول درجهٔ سوم گرم وخشک وبعضی درآخر آن گفته اند * افعال وخواص آن باقوت مجففه وتریاقیه وملینه ومحلل ریاح اعضاء الراس آشامیدن آن جهت فالج ورعشه واسترخا وقطور آب مطبوخ آن درچشم جهت جلای کمنه وانچه از چرک وغیر آن انجماد یافته باشد ودر گوش جهت ثقل سامعه اعضاء الصدر والغذاء والنفض جهت درد سینه ودفع رطوبات وتنقیهٔ چرک ولزوجات آن ونفث سدد وتقلب قلب وتلیین بطن وتحلیل ریاح وصلابت کبد وطحال ورفع مغص ریحی وانچه بسبب دوای سمی شدید النکایه ومسهل قوی مانند ماهودانه وامثال آن عارض شده باشد وجهت فواق وقی وغثیان وجشاء وآروغ وبد بو وتخمه ورباح وقراقر وهضم طعام دفع فساد اشتها وبلت وبرودت معده وکبد واحشا وعسر البول وحصاة ومبهی ومسخن احشا وکبد وکرده ومثانه ومسکن مغص ومقوی ومسخن معده وکبد بارد ومدر بول وحیض وشیر وعرق واستسقا رامفید ناشتا خوردن آن وزنان نیز داخل کردن وباعسل وشراب جهت احتباس بول مبرودین واخراج کرم معده وحب القرع وباسکنجبین جهت محرورین وجمیع امراض رحم وکسیکه بند ابغهٔ او طعمهٔ للذ بذ نیاید وکوبیدهٔ آن با مغز کردکان سوخته رافع تزحر وناشتا خوردن آن رافع سنگ کرده ومثانه واز مجربات شمرده اند وچون در آب لیمو آنمقدار که آنرا بپوشاند ویک انگشت بالای آن آید بخیسانند وخشک کنند وهفت مرتبه تکرار نمایند جهت اعادهٔ شهوت باه ماً بوسین مجرب گفته اند الزینة آشامیدن سه مثقال آن که در یکرطل شیر جوشانیده باشند تا بنصف رسیده باشد بایک اوقیهٔ قند سفید که بالای آن لحوم خورده شود باعث فربهی با فراط کردن وخوردن وطلا نمودن آن بر بدن بالخاصیت موجب زردی بشره وباعسل وادویهٔ برص وبهق وآثار جلد مقوی فعل آنها الحمیات آشامیدن آن جهت حمیات باردهٔ مزمنهٔ کهنه خصوص ربع وتطول آن دافع نافض السموم آشامیدن آن تریاق سموم ونهش هوام ومضرت افیون وبجهت ترک عادت آن وتطول آب گرم آن جهت رفع اذیت عقرب گزیده سریع الاثر وبخور آن با راتینج وفرزجه وحقنهٔ آن جهت تنقیهٔ رحم از رطوبات بد بو وتجفیف آن وضماد آن با نمک وترمس وزعفران جهت ورم انثیین الاوجاع والاورام والبثور ضماد آن با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ جهت ناف برآمده مجرب وباعسل جهت درد جمیع اعضا وتحلیل اورام خصوصا باطین قیمولیا از مجربات شمرده اند وبد ستور جهت خون منجمد تحت الجلد بیعدیل وبا روغنها جهت بثور لبنیه المضار مصدع محرورین واکثار آن مورث ظلمت بصر وزردی بدن مصلح آن کشنیز ومقال شیر مرضعه ومنی بجهت آنکه مجفف این هردو است مصلح آن ترمس مقدار شربت آن تا سه درم بدل آن در غیر تسمین شونیز بوزن آن جوارش ود ستور مد بر نمودن ودهن وسفوف وشراب وعرق ومعجون آن در قرابادین ذکر یافت وعرق آن که بدستور متعارف عرق کشند * طبیعت آن گرم وخشک * افعال خواص آن جهت فالج ورعشه وامراض عصبانی وعسر نفس وتحلیل ریاح وتغوط اشتها ورفع بلت معده واستسقا مفید وچون بادارچینی وگاوزبان عرق کشند در تفریح نائب مناب خمر دانسته اند وروغن آن که بقرع وانبیق مقطر نمایند جهت تحلیل ریاح ودردهای مزمن واورام بارده بهترین ادویه است

* فصل النون مع الباء الموحدة

* نبیذ * بفتح نون وکسر با وسکون باء مثناة تحتانیه وذال معجمه لغت عربی است بمعنی منبوذ وبفارسی وبهندی نیز بوزه نامند * ماهیت آن اسم جنس جمیع مسکرات مائع است غیر از خمر وآن انواع است وعبارت از نقوعات مسکرهٔ حاده است ومراد از آن ومشهور مصنوع از اشیای است که ذکر می یابد وفقاع قسمی از آن است که از آب انار وسائر میوها و

مصروف گردانیده باشند و آن مقدار نگذارند که بجوش آید و مسکر گردد و چون مدتی بگذارند که بجوش آید و مسکر گردد آن هنگام آنرا مضع نامند و از جملهٔ انبذه است * طبیعت مطلق آن گرم و خشک * افعال و خواص آن جملهٔ آن محرق خون و مصدع دماغ و مکدر حواس و مولد سودا و مورث مرض جذام و صاحبان اورام سوداویه و طحال را مضر و دستور صنعت آن نزد متقدمین آنست که هرچه از زبیب و خرما و مشمش و سائر میوها و یا بسر یعنی غوره خرما سازند باید که آنرا در ده مثل آن آب یکشبانه روز خیسانند پس بجوشانند تا ثلث آن برود پس در ظرفی کرده سر آنرا محکم بسته تا پنج شش ماه بگذارند تا برسد پس استعمال نمایند و نزد متاخرین آنست که با پنج مثل آن آب بجوشانند تا بنصف رسد پس بدستور مرتب نمایند و آنچه از حبوب سازند باید که آن مقدار بجوشانند که مضمحل گردد و با آب یکسان شود و باسه وزن آن هرشیرینی که خواهند از شکر و عسل و دوشاب و امثال اینها آمیخته بگذارند و بعد از یکهفته صاف کنند و بکار برند و بجهت تقویت و اصلاح آن بعضی ازادویهٔ مفرحه و مقویه مانند جوز بوا و قرنفل و دارچینی و زعفران و عود هندی و امثال اینها ازهریک بازای هر ده رطل پنجدرم نیم کوفته در پارچه بسته از اول طبخ تا آخر در آن اندازند و آنچه از عسل و شکر و دوشاب و امثال اینها سازند باید که باسه مثل آن بجوشانند تا در یاسه باشد و اگر خواهند برای تقویت ادویهٔ مسطوره نیز در آن داخل نمایند

نبیذ الزبیب

* نبیذ الزبیب * بفارسی مویز آب نامند * طبیعت آن در دوم گرم و در اول تر و گرمی آن از شراب مشمش و مطبوخ آن کمتر و باقوت تا سه * افعال و خواص آن مولد دم متین و مفتح سدد و رافع بوسیدگی بدن و مقوی معده و جگر و قلب و عسل اضافه نمایند گرمی و قوت بخود آن در اقطار بدن را عمال آن زیاده میگردد و میباید عصبی سنه و رنه و از اخلاط لزجه و مسخن گرده و مثانه و محلل ریاح و محرک باه و مدر بول و مخرج فضول و چون خشخاش و حب خوش اضافه نمایند جهت جوع البقر و تقویت قاعده بدن نافع المضار مورث امتلاء و مصدع دماغ و مغلظ اخلاط و محرق خون و مولد امراض سوداویه و احتراقات و اورام سوداویه و طحال و استسقا است

نبیذ العسل

* نبیذ العسل * و آنرا شراب عسلی نامند * طبیعت آن در سوم گرم و در دوم خشک و در مزاج گرم از خمر * افعال و خواص آن محلل اخلاط غلیظه و مجفف رطوبات و صاحب مرطوبی و صاحبان معقوی معده و جهت امراض بارده وضعف اعضا مانند فالج و لقوه و رعشه و استرخا نافع و استعمال آن در فصول و بلاد بارده انسب المضار سریع الاستحاله بصفرا و مضر محرورین و صفراوی مزاج خصوصاً جوانان که بدان کم... و تقلیل ... آن باشد و بدون لزومت بوان طریق ساختن آن عسل و خرما و جز و زنان مشک ... ده جزء ... ان ... نصف عشر ... بعد عشر مجموع را ... آب بجوشانند ... مضمحل گردد ... صاف نموده ... عشر وزن صافی آن عسل اضافه نموده بجوشانند تا ... آن نماید ... بعد از رسیدن

نبیذ السکر

* نبیذ السکر * که از آب نیشکر و قند و شکر سازند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن رقیق و لطیفتر از زبیبی و با قوت ... جهت گرده و مثانه و حرقة البول و عسر آن نافع المضار محرق اخلاط صفراوی ... مصلح آن ... مضر ... و مثانه ... نافع و مسهل ... صاحبان سودا المضار مولد ... مصلح آن ... سرد و تر

نبیذ الفواکه

* نبیذ الفواکه * که از آب میوها بعمل آورند مانند آب به و انار و سیب و امرود و توت و امثال اینها و این ...

حبوب است المضار مسکر وسریع الفساد ومهیج نفخ وقراقر مصلح آن ادویهٔ حاره وخوشبو وعسل

* نبیذ التمر * که از خرما سازند وآنرا شراب خرمائی نامند * طبیعت آن گرم وخشک تر از زبیبی * افعال وخواص آن موافق پیران وبلغمی مزاجان المضار ثقیل ومضر دماغ ومعده وامعا ومولد سودا وجذام وخنازیر وسرطان وامثال اینها زیرا که محرق خون واخلاط است

* نبیذ البسر والبلح * طبیعت آن در اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن بهتر از خرمائی وبعد از مویز آب بهتر از سائر انبذه است وقابض ومقوی معده ومدر بول

* نبیذ الدبس والسیلان * که شراب دوشابی نامند ودر طبیعت وافعال مانند شراب خرمائی است

* نبیذ الارز * که بفارسی بوزه نامند ودر مصر مرزوان شامل نبیذ ذرت وبرنج وجو وگندم وسائر حبوب است * طبیعت آن از سائر انبذه گرمی آن کمتر * افعال وخواص آن مسهل بطن ومدر بول وقلیل السکر وضعف باه وهاضمه وساقط کنندهٔ شهوت مصلح آن ترویق آن با عسل وطبخ آن با افاویه المضار مورث سدد وظفره ومضر ابدان ضعیفه مصلح آن ماهی تازه وگفته اند آنچه از گندم ودخن سازند محرک اشتها وسرخ کنندهٔ رنگ رخسار ومسکر قوی وبا عسل محرک باه وآنچه از جو میسازند نفاخ وبیتفریح ومسهل باه وهاضمه است

* فصل النون مع الحاء المهملة *

* نحاس * بضم نون وفتح حا والف وسین مهمله لغت عربی است وبفارسی مس وبهندی تانبه نامند * ماهیت آن از جملهٔ فلزات معدنیه است ومعدن آن جزیرهٔ جپان وبعض ممالک فرنگ وایران وبلدان دیگر است وبهترین همه جپانی آنست وآن اقسام میباشد آنچه قلمها وشمشها ساخته می آورند آن سرخ رنگی نرم میباشد وبهترین اقسام است وآنچه تختهای بزرگ عریض طولانی ساخته می آورند بعد از آن است در خوبی وآنچه اقراص بزرگ ساخته می آورند بدان خوبی نیست وصلب است وهمچنین آنچه در ممالک فراسیس وکرمان از ایران میشود صلب میباشد وآنچه در رمزنیان قریب سبزوار میشود ودکانان را اطراف برده از آن ظروف میسازند ونیز نرم وقریب بجپانی است ودکاشان وبنگاله در بلدهٔ جهانگیرنگر ظرف آنرا خوب میسازند ونوعیکه در معدن آن تکون مییابد وآنرا مس رست گویند وعبارت از روی است بعربی صفر ویونانی طالیقون گویند رنگ آن زرد ودرخشنده میباشد وطالیقون در حرف الطا ذکر یافت ونوعی از گداختن سنگ خالص بهم میرسد بعضی از آن مائل بزردی واکثری سرخ میباشد واز مطلق نحاس مراد این نوع است وچون سرخ آنرا با عشر آن روی توتیا یکجا گدازند جسمی زرد رنگ حاصل میگردد که بفارسی برنج وبعربی صفر مصنوع وبهندی پیتل نامند چکش گیرتر وصلب تر از نحاس است وچون زرد آنرا با مقدار خمس وبا ربع وزن آن روی توتیا یکجا ازند ودر قالبها بشکل اوانی بریزند این را بفارسی ریخته وبهندی بهرت نامند واین قابل الطراق یعنی چکش گیر نیست وشکننده میباشد وچون صفر مخلوق قلیل الوجود است بنا بر آن مصنوع آنرا باسم آن شایع کرده اند وآنکه مستعمل است وچون مس را با قلعی یکجا ازند بفارسی سفید روی نامند وچون با قلعی وروی توتیا صرف یکجا ازند بفارسی جام نامند وبهندی کانسه واین شکننده تر میباشد واز فرنگ ظروف ساخته چرخ نموده بسیار سفید براق شبیه بنقره می آورند وتا تازه ونو است وآب وچربی بدان نرسیده وباستعمال بسیار نیامده ونم ورطوبت بسیار در آن اثر نکرده بدان صفت میباشد پس میل باندک زردی مینماید وشکننده وقابل گداختن نیست وگداخته نمیگردد وماده تکون نحاس زیبق وکبریت غیرصافی ومتعلق بسعادت زهره با شمس

و نوعی دیگر در یکسال از جنس است و آنچه زود بسوزد سیاه می‌گردد بلیناس گفته بهترین آن زرد ذهبی پس سرخ زرد و نرم خالص آتشی و آنچه بغیر این الوان و اوصاف باشد مدبر و بسوزد بسیار صلب آن # طبیعت آن در سوم گرم و خشک # افعال و خواص آن مسهل و محرق آن با قوت ملطف و قابض و محدث حرارت و مسهل آن باعث لطافت و کسر حدت حرارت آن و زهرة النحاس الطف است و در جرب از زاج المجمعة مع الحناء مذکور شد اعضاء الراس چون نحاس را در سرکه چند روز بگذارند و حنا را بآن سرکه خمیر نموده ضماد نمایند در رفع نزلات و سرفه و منع ریختن موی مجرب دانسته اند و اکتحال بآن باعث حدت بصر و صلابت احداق و منع ریختن موی و چون بطلا کنند در عضو نافع و منافع اعضاء النفض آشامیدن محلول آن با ماء العسل مسهل ماء اصفر و مبادی استسقا و لحم زائد و طلاء آن و آشامیدن مانند آن مهیج قی و مثقال آن مخرج مائیت آن بغیر اذیت و محلول ضماد آن باد و یک درد یک درهم آن مجتمع میکرد و با آب مجرب منع آبستنی مجرب گفته اند السموم آشامیدن آن جهت دفع و با روغن گاو و با شیر تازه در شهد و زنی فرمودن مکرر باعث دفع ضرر قیون خورده و آشامیدن اشیاء حامضه با سماق و لیمو و ماست و با تلخ و با چوب در ظرف مس بی قلعی خصوص که زمانی در آن مانده باشد بسیار مضر و در قلعی دار مطبخ کرده شدن نیز مضر خصوص آنکه گرم باشد و سرد آنرا کرم کرده باشد و از همه بدتر ماهی بریان است که در آن گذاشته گرم و سرد آنرا پوشیده شب مانده باشد جهت آنکه اینها همه باعث زنگار مس اند و زنگار مکرر دیده شد و زنگار زهر است مهلک و اعراض آن قی و مرورد دن باشیرتازه و قی کنانیده و تاله کننده و بعد از آن آشامیدن آب کوشتهای چرب القروح والجروح والاورام والبثور و طلای غیر مغسول آن با عسل جهت اندمال قروح خبیثه و ماعیه و منع سعی آن و خوردن گوشت زائد و مغسول آن مدمل جراحات و طلای آن با عسل مصلح قروح متعفنه و درد از ایدان صلبه و جهت جرب و حکه و تحلیل اورام و دفع ضرر و ما لیده اعضاء و ادویه نحاس با سرکه و بیرون کرده انهه و مضار رقیق آن است و دفع ضرر مضار آنرا بتخمیر خصوصا آب سماق و سرکه و با ماء الورد شوره بعد از آنکه ذایق این اشیای مختلفه بدان رسانند قطع و اد و نحاس بدان در دهن کند از باعث سرعت فوت آب است و مضر آن داروهای و سعتر و امثال و در جرب الراء مذکور شد و استعمال و با اغتسال آب در ظرف مس با آفتاب گرم شده مورث برص است خصوصا آنکه را استعمال آن و از خوردن تودل و براده آن یا خوردن طعام و یا شراب در ظرف بی قلعی آن خصوص که ترش باشد و مدتی در آن مانده عوارضی مانند عوارض تودال و براده و زنجار الحدید عارض کردد علاج آن مانند علاج آنست مذکور شد #

نحاس # بضم نون و فتح حا والف و میم و ترکی و فارسی اقود نامند # ماهیت آن نوعی از ظروف است از ظروف کوچک تر و از ادک زرد و کنجد و از ناهار و سیاهی و سرخی مائل بزردی و سیار بزبه و آنچه بر کنار آنها و غیره است مباشد # طبیعت آن گرم و تر # افعال و خواص آن دمیت بر آن غالب و بسیار بدبو و مولد خون متین و منی چون عضم نابد و مقوی چشم و دلن و محرک باه و مضر محرورین و در هضم و مولد و تحلیل قولنج و اصلاح آن در رمز که انجن و بابا کسک الشعیر و نانخواه و بعد از آن نمک و تناول نمودن مضر و اصلاح او آست و قدر سرد بن و مشائخ معید

نحل # بفتح نون و سکون حا و لام زنبور عسل است بفارسی مکس عسل و بعربی شهد کی مکهی نامند # ماهیت آن معروف و در شمع شمه ذکر یافت # طبیعت آن در سوم گرم و خشک # افعال و خواص آن چون سه عدد از آن را بود آنرا در ساعت خشک نمایند و یک درهم آنرا با پالوده آرد گندم که آرد آن مثقال و شکر پنج مثقال باشد بوشند در اندک زمانی بدن

و افراط مکرر آن و مجرب گفته اند و طلای رطوبت آن رافع درد گزیدن زنبور و محلل اورام آن است *

* فصل النون مع الخاء المعجمة *

* نخاع * بضم نون و فتح خا و الف و عین مهمله لغت عربی است بفارسی مغز حرام و حرام مغز نامند * ماهیت آن مغز سفید چرب لزجی است که درمیان استخوان فقرات گردن و پشت و غیرها میباشد برای ترتیب اعضای اعصاب و اعصاب اکثری ازان رویند و شده اند و نائب مناب دنباله مخ دماغ است و تمیز رسانند روح نفسانی ماخوذ دمبدم از دماغ باعصاب است * طبیعت آن گرم و تر از دماغ تری آن کمتر و گرمی آن زیاده * افعال و خواص آن طلای آن ملین صلابات و ضماد آن اکال قروح و در چرک آوردن زخمها و رفع شقاق لب و سائر اعضا و خشکی اعضا حادث از سرما و گرمی بیعدیل و در سائر افعال قریب بدماغ است و غیر لذیذ و بطیء الانحدار و لهذا اکل آن غیر مجوز مصلح آن نمک و بالای آن حلوای خوردن و بهترین همه انجبرود و ماء العسل خیسانیدن است *

* نخاله * بضم نون و خاء معجمه مفتوحه و الف و لام مفتوح و ها لغت عربی است و سبوس نیز و بهندی بهوسی و چوکهر نامند * ماهیت آن سبوس حبوب است و از مطلق آن مراد سبوس گندم است * طبیعت آن گرمی آن کمتر از آرد گندم و خشک تر ازان و بالجمله گرم و خشک در اول * افعال و خواص آن جالی و محلل و منقی اعضاء الراس بخور خیسانیده آن در سرکه جهت زکام اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن آب مطبوخ آن بطریق حسو با شکر و عسل و روغن بادام جهت تلیین سینه و شکم و اعانت بر اخراج نفث الدم و رفع خشونت سینه و سرفه مزمن و ربو و ریاح غلیظه و تغذیه ناقهین بدان نافع و نان آن قابض و مجفف رطوبات معده و ضماد مطبوخ آن در شراب و امثال آن جهت تسکین درد پستان و تحلیل ورم آن که از انعقاد شیر در آن بهم رسیده باشد السموم و الاورام و البثور ضماد مطبوخ آن در آب برگ ترب جهت تسکین وجع گزیدن عقرب ضماد مطبوخ آن با نمک و بدستور خشک کوبیده آن با نمک جهت لسع افعی و عقرب و تحلیل ریاح و اورام بارده و مطبوخ آن با سرکه و عسل جهت نمله ساعیه و جرب متقرح و قوبا و اورام حاره و ضماد منقوع آن در سرکه جهت حمره مجمم و تکمید آن جهت تحلیل اورام رخوه و اوجاع نافع خصوص که با اندک نمک ممزوج نموده و در صرها بسته بدان تکمید نمایند مکرر ریگ صره بعد از صرة دیگر و نطول نخاله جو جهت حکه و شری و بخور نخاله عدس جهت رفع بول در فراش و قمل و صئبان و بخور نخاله باقلی جهت منع ریختن شکوفه درختان الات المفاصل ضماد نخاله گندم با روغن زیتون و سرکه جهت ضربان مفاصل مفید است *

* فصل النون مع الدال المهملة *

* ند * بفتح نون و دال بفارسی کشته نامند * ماهیت آن دوائی است مصنوع از قبیل بخور و مانند غالیه خوشبو و مخترع آن بخاشعه اند و برای خلفای عباسی ترتیب داده اند اجزای آن عود هندی خام عنبر اشهب صندل سفید حصی لبان پوست اترج با برگ آن اجزای متساوی کوفته بیخته با یک وزن تمام ادویه و بعضی دو وزن آنها نبات سفید با گلاب و یا آب مرزنجوش سرشته اقراص و بعضی مانند شمع فتیله طولانی میسازند و در مجالس برای خوشبو میسوزانند و دیگر عود غرقی خام با گلاب سوده چهل مثقال و عنبر اشهب چهار مثقال مشک یک مثقال و نبات سفید یکصد مثقال میسازند و بعضی مصطکی نیز داخل مینمایند و با آب صمغ محلول سرشته اقراص و یا فتیلها مانند شمع میسازند * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی قلب و دماغ و حواس و منعش ارواح و محرک شهوت و مقوی معده و کبد و باه و دافع سمیت هوای وبائی و طاعون

در الم زكام است شربا وبخورا

* فصل النون مع الراء المهملة *

* نرتيقس * بفتح نون وسكون را وكسر تاء مثناة فوقانيه وسكون ياء مثناة تحتانيه وضم قاف وسين مهمله * ماهيت آن براس گفته نباتی است شبيه بعصا در جوف آن شحم وتخم آن با عفوصت * طبيعت آن گرم وباخشكی بسيار * افعال وخواص آن اعضاء الراس وغيرها سعوط آن جهت دفع بد بوئی بينی وقطع رعاف وضماد آن ثآليل وغيرها ملين وعرق وبا شراب جهت گزيدن عقرب نافع *

* نرجس * بفتح نون وسكون را وكسر جيم وسكون سين مهمله معرب از نرگس فارسی است * ماهيت آن گلی است بسيار خوشبو ودو نوع ميباشد يكی را قدحی ودوم را مضاعف نامند گل قدحی درميان آن بشكل قدحی وپيالۀ كوچكی زرد رنگ واطراف آن شش عدد وبرگهاسفيد مانند پتله وديگر را نرگس شهلا نامند ومضاعف را ماده وشير ازی هفت برگ وزياده وبالوان ديگر نيز ميباشد مانند بنفش ونبات آن درساق وبرگ وتخم وبيخ شبيه بپياز وكوچكتر از آن وبيخ قدحی را چون بشكل صليبی شق كنند وغرس نمايند مضاعف ميگردد * طبيعت آن درسوم گرم وخشك وبعضی معتدل درگرمی وخشكی وبعضی دردوم گرم وخشك گفته اند وتخم آن دردوم گرم وخشك وگفته اند دراول تر * افعال وخواص آن حالی وجاذب از عمق بدن ومحلل قوی وغاسل اعضاء الراس بوئيدن گل آن جهت صداع بلغمی وسوداوی وتفتيح سدۀ دماغی وازالۀ نزلات وزكام باردۀ نافع جهت آنكه محلل قوی است جبرئيل بختيشوع گفته هركه خواهد در زمستان زكام بهم نرساند مدادمت ببوئيدن نرگس نمايد وضماد آن جهت صلابه ومنع نزلات وذرور بيخ خشك آن رافع سيل وناخنه وضماد آن باعسل جهت تشنج اعصاب چشم اعضاء الغذاء والنفض آشاميدن بيخ خائيده وياطبوخ آن بغايت منقی خصوصا باعسل ومخرج هرچه درمعده جمع شده ومنقی رحم ومسقط جنين زنده ومرده والتيام دهندۀ زخمهای ظاهری وباطنی وچهار درم آن باماء العسل مخرج اقسام كرم معده ومسكن اوجاع مثانه ورحم وضماد بيخ آن كه مدقوق رشير خصوصا رشيرگاو ومیش خميرساخته خشك نموده پس سائيده باشند جهت تقويت باه وسطبری قضيب وبرماده رن احليل جهت رفع تعنين مجرب وتتيمات نيز مقوی باه ومعظم ذكر است الجروح والقروح والاورام والبثور ذرور بيخ آن قاطع خون جراحات والتيام دهندۀ آنها وضماد آن باسركه وعسل منقی قروح وكشاينده دبيلات كه دشوار بنضج آيند وبا آردكندم وباشيلم وعسل جهت اخراج پيكان وخار ومثال آن وتحليل اورام اعصاب وضماد بيخ آن باسركه وعسل جهت تنقيۀ اوساخ والتيام جراحات عظيمه وغائره وتر وبا طوق عصب مقطوع وباعدس جهت كلف ونمش وثآليل واقاقيه وحصص وسعد آب ومرداسنگ جهت ورمهای جاميه الاعضاء المفاصل ضماد آن باعسل جهت دردهای مزمنۀ اعصاب ومفاصل ونقرس وشكستگی اعضاء ونيز ضماد آن ملتق وچسپانندۀ جراحات عارض در اعضای عصبانی است از اتصاق شدن حرق النار وضماد آن باعسل جهت سوختگی آتش الزينة ضماد آن باسركه جهت داء الثعلب وبهق وآثار جلد مضر محرورين ومصدع ايشان مصلح آن بنفشه وكافور ومقدار همه افعال گل آن مانند بيخ آن مقدار شربت آن يك مثقال وتيم روغن گل آن مانند روغن گل مدت چهار روز در آفتاب مرتب نموده ودر دهن تجديد گل كرده باشند محلل ومسكن اوجاع سوداويه ورطبه ورافع صداع رطب وسوداوی ودافع دردهای بارد وموافق امراض عصب وكشايندۀ فم رحم ومسكن اوجاع آن ومصدع محرورين وتخم آن تادوم گرم وخشك وبا طوبت فضليه * افعال وخواص آن آشاميدن دو درم آن باشير تازه دوشيده بغايت محرك باه وضماد آن باسركه جهت كلف وبهق ونمش موثر است

* نروک * بفتح نون و ضم را و سکون واو و کاف لغت فارسی است * ماهیت آن بیخی است شبیه بلعبت بربری و از آن بزرگتر و از کرمان آورند امین الدوله گفته که مخبر صادق بمن خبر داد که در جبال کرمان خصوصا جائیکه پلنگ باشد در اول بهار نباتی میروید برگ آن در ابتدا شبیه ببرگ خربزه و چون بحد رشد رسد شکل برگ آن منقلب گردد و بنا بر آن در آن وقت آنمکان را نشان میکنند و بعد از خشکی گیاه و رسیدن بیخ آن بهمان نشان بیخ آنرا اخذ مینمایند و گفته اند علامت خوبی و خواص آن آنست که چون بر بالای دیگ جوشان بگذارند در ساعت از جوش باز ایستد و چون در تنور اندازند نان از تنور بریزد و چون در شیر اندازند شیر بریده گردد و رنگ اصلی آن برنگ پلنگ ابلق میباشد و نیز از خواص آنست که چون پلنگ از زائیدن بسیار آزار میابد و بروی دشوار است زادن لهذا آن بیخ را پیدا کرده بر آورده میخورد تا بار نگیرد و از خوردن آن بار نمیگیرد و در بدن آن غدد بهم میرسد و از هر مکانیکه پلنگ بیخ آنرا بر آورده خورده باشد بازسال دیگر از همان مکان بیخ تازه میروید و بازسبزی میباشد بخلاف انچه را پلنگ بر نیاورده که آن سفید است و در سر گردن آن گاهی بعضی مهرها یافت میشود و بعضی گفته اند در شکمدان آن و بعضی گفته اند در فرج رحم آن و بعضی گفته اند در ذنب آن تکون می یابد و صاحب اختیارات بدیعی نوشته تحقیق آنست که در ذنب آن بهم میرسد و باقی خلاف است و آنرا حجر النمر و بفارسی نروک پلنگ نامند و دستور اخذ آن چنان است که چون حبل آن را احساس نمایند و در فم رحم آن چیزی مانند آب دزبابند باید که پوست رحم آنرا ببرند و در جوال اندازند و مدتی نگاه دارند آن آب مانند لخته منعقد گردد و نروک حقیقی عبارت از بنست وطرفیون مصنوع آنرا بانواع میسازند بعضی مانند جو و بعضی مانند گندم با رنگ طولانی و این صحیح نیست صحیح همان است که ذکر یافت * افعال و خواص آن * چون دو شعیره تا یک طسوج آنرا زن بخورد و یا فرزجه سازد و یا در زور و یا تعلیق نماید هرگز آبستن نگردد و چون مرد تعلیق نماید مباشرت نکند و اگر نماید با هر زن که مقاربت نماید حامله نگردد و در زور و تعلیق آن جهت دفع خنازیر و ریح الشوکه مجرب دانسته اند و طلای آن جهت رفع ناصور مجرب مقدار شربت آن یک طسوج و زیاده از آن موجب لاغری بافراط است و در دست داشتن آن باعث سرعت ولادت و گفته اند چون بر ناصور بپاشند حجم آن زیاده گردد و ناصور کمتر و کوچکتر شود و تجدید آن باعث رفع ناصور است *

* فصل النون مع السین المهملة *

* نسر * بفتح نون و سکون سین و راء مهملتین لغت عربی است و بفارسی کرکس و بترکی قفر و بهندی گد نامند * ماهیت آن از جملهٔ سباع طیور و بزرگ جثه و در رنگ قریب بعقاب و مائل بسرخی و منقار و ساق آن دراز و پر آن مانند نی است و گویند در یک روز زیاده از دو هزار فرسنگ بپرد و از قطع مینماید لعل لعل آنکه بچهٔ آنرا از غمران آلوده در آشیان آن ممکن اند همگامیکه او نباشد و چون او آمد بچه خود را زرد مشاهده مینماید بگمان آنکه یرقان کرده در دیگر و زسنگ یرقان را از سراندیب آورده در آشیان خود میگذارد برای رفع یرقان آن بعضی بلاد ایران و روم و ترک وغیره مسافت آن تا سراندیب بجهة در رفتن و مراجعت از دو هزار فرسنگ زیاده است زیرا که آن سنگ بغیر از سراندیب جای دیگر یافت نمیشود و در هنگام پرواز بسیار اوج میگیرد و از مغرب تا مشرق در یکروز سیر مینماید و باز مراجعت میکند و بسبب حرارت مزاج در وقت خواب یک چشم را نمی پوشاند و تا هزار سال عمر میکند و در سالی زیاده بر یک تخم و یک بچه نمی آورد و قوت شامه و باصره بسیار قوی دارد بحدیکه از مسافت بعیده در مکانی که حیوان مرده باشد در حین پرواز و یا غیر آن آنرا دیده و یا بوی آنرا شنیده خود را

بآن میرساند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن محلل ریاح غلیظه و مفتح سدد اعضاء الراس
خوردن گوشت آن رافع لقوه و اکتحال بخون و زهره آن با آب مفت مرتبه و طلای آن بر اطراف چشم قالع بیاض و رافع نزول آب
و ظلمت بصر و جرب چشم و سعوط دماغ و زهره آن مربیت بقدر نیم دانگ و بوزن آن قطران و روغن زیتون رافع جذام و جنون
و از مجربات شمرده اند و قطور ربیعه کلا ختهٔ آن نیم گرم نکرده و گوش جهت کری اند و اعضاء العصب و القلب و النفض آشامیدن
پیه آن جهت مرقه و گوشت آن محلل ریاح غلیظه و قولنج اعصاب دقاق ممص بالا و س و مفتح سدد و مفتت حصاة و قاطع بلغم
المضار و دی الغذا و قلیلها مصلح آن دارچینی و سرکه و طلای پیهٔ آن در جمیع و رزمان ... جرب و قروح ...
طلای خاکستر موی آن رافع جرب و حکه و قروح و طلای سرگین آن جالی کلف است و رافع ورم گلو که در تنگناه کهنه میشود

* نسرین * بفتح نون و سکون سین و کسر راء مهمله و یاء مثناة تحتانیه و نون معرب و ... و بفارسی گل مشکین و در بعضی بلاد
گل نسرین و در اصفهان مشکیچه و بهندی سیوتی نامند * ماهیت آن گلی است سفید و بعضی اوراق آن مائل بزردی
و مضاعف شبیه بگل سرخ و از آن کوچکتر و خوشبوتر و درخت آن شبیه بدرخت گل سرخ و از آن کوچکتر و منبت آن بلاد حاره و در
صحراها کثیر الوجود و موسم گل آن از حمل تا اسد و در بعضی بلاد مانند بنگاله و غیر آن از اول ... تمام سال گل میدهد
و لیکن در ایام بهار و تابستان بیشتر و موسم های دیگر کمتر و عرق آن از گلاب بسیار گرم تر جهت آنکه چون بسیار لطیف است
بوی آن در حین عرق کشیدن به تحلیل میرود و ضعیف میگردد و از آن نیز عطر میسازند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک
در اول و شیخ الرئیس در دوم و بعضی در سوم گفته اند * افعال و خواص آن ملطف و مفتح و محلل و منقی و مانند یاسمین
و نرگس است در رقت و ضعف اعضاء الراس بوئیدن آن مقوی دل و دماغ و حواس و منقی دماغ و رافع سردی اعصاب و
نزلات و زکام و مالیدن آن در انگشتان باعث خوشبوئی آنها و مطش و مفتح سده دماغی و منقی و محلل ریاح و طعومات آن
بمطاعم و طراوت بوی آن بر پیشانی مسکن صداع و زکام و تقطیر آن با روغن زیتون جهت کاستن کرم گوش و تحلیل ریاح آن و دوی
و طنین و دوی و مضمضه آن جهت درد دندان اعضاء العصب و الغذا و آشامیدن چهار درهم آن مقی سینه و جهت اورام لثه
و خناق و لوزتین و خفقان بارد و مقوی معده و جگر و موافق علل جگر و جهت تریاق و قی و غثیان و دوار و تواتر و تحلیل ریاح
و یک درهم آن تا چهار درهم برگ آن مسهل قوی محمد بن زکریا نوشته که دیدم اعیان ... نسرین را ... یک درهم تا سه درهم
میل ادتلا اسهال داد و ... میکرد و گلنگبین آن نیز اسهال تام مینماید با تقویت دل و تفریح ... شربت آن تا ...
ضماد آن مسقط دانه برا ... و مانع اشتداد داء الفیل الات المفاصل ضماد آن با حنا جهت تقویت موی و ضماد آن در حمام
باعث رفع بدبوئی عرق و خوشبوئی آن و طلای آن رافع کلف و خسار و ملازمت نیم مثقال خشک آن تا یک مثقال از اول حمل تا
یکسال مانع سفید شدن موی دانسته اند و از مطالع ... جهت این امر هر روز ده مثقال مربای شکری آنرا در کتاب تجربه بیان
نموده * از آن مربی بعضی گلقند مانند ورد احمر میسازند و گرم تر از گلقند ورد احمر است و مفرح و جهت خفقان بارد
و تقویت قلب بارد نافع و نیز مسهل دانسته اند چنانچه ذکر یافت و روغن آن که مانند روغن نرگس مرتب نمایند مسخن
باعتدال و مقوی دماغ و بالخاصیت رافع ذات الجنب بلغمی و سوداوی دانسته اند

فصل النون مع الشین المعجمة

* نشا * بفتح نون و شین و الف لغت عربی است و بفارسی نشاسته و بیونانی اموایو اموا و تس نیز نامند * ماهیت آن

میارند از کشک کندم است که کندم را نیم‌کوفته ... تا اندک تعفن رسد و پوست آن منشق کردد که چون بدست بمالند باسانی از
مغز آن جدا شود و مغز آن نرم پس کوبیده فشرده از صافی کذرانیده ثفال آنرا در رنمایند و صافی آنرا بکذارند تا ته‌نشین
کردد و آب بالای آنرا بریزند و ته‌نشین را اقراص سازند و در آفتاب خشک کنند و استعمال نمایند بهترین آن سفید تازه
خالص غیر متکرج و سیاه آنست * طبیعت آن در آخر اول سرد و خشک و بعضی سرد و تر دانسته اند * افعال و خواص آن
رادع و قابض و مقوی اعضاء العین مصلح ادویهٔ عین و مقوی آن و جهت تجفیف قروح آن و دفع جرب و منع ریختن مواد بچشم
و اکتحال آن با شیر زنان و یا سفیدهٔ بیضهٔ مرغ مسکن حرارت چشم و رمد و نرم کنندهٔ خشونت اجفان اعضاء الصدر و الغذاء
و النفض آشامیدن مطبوخ آن با نبات و یا روغن بادام نیمگرم قاطع نفث الدم و خشونت حلق و سرفهٔ حار و درد سینه و سل
و قطع خون بواسیر و حیض و اسهال بطن بتخصیص که بریان نموده با عدس پخته باشند که قوت قبض و حبس آن زیاده
میکردد و حریرهٔ آن مانع نزول نوازل بسینه و باید بجهت سحج و رفع افراط عمل دوای مسهل و باید که یکوزن آنرا با سه
و با چهار وزن آن آب خوب طبخ نمایند و احتقان آن جهت قرحهٔ امعا الاورام ضماد آن با سرکه جهت خناق و اورام
حارهٔ الزینة طلای آن با زعفران جهت کلف السموم طلای آن با شراب جهت نهش افعی المضار قلیل الغذا و اکثار آن مقلل
منی و مسدد و دیر هضم و کویند مولد سودا است مصلح آن شیرینیها و کرفس و قرنفل بدل آن برنج مغسول و غبار الرحی
مقدار شربت آن از یکمثقال تا پانزده مثقال است

* نشاره * بضم نون و فتح شین و الف و فتح راء مهمله و ها * ماهیت آن اسم اجزائی است که از اخشاب بسوهان در حین
سائیدن جدا کردد * طبیعت آن نشارهٔ هر چیز نسبت باصل آن کرم تر و خشک تر است مکر آنچه کرم خورده و تعفن یافته
و پوسیده شده باشد که یبس آن زیاده بعضی کرم تر و بعضی این را سرد دانسته اند * افعال و خواص آن همهٔ آن قابض و جالی
الجروح و القروح نشاره چوب کرم خورده پوسیده شده خصوص از اشجار قابضه جالی و منقی زخمها و مدمل آنها و چون با مساوی
آن انیسون با سرکه خمیر نموده در پارچهٔ کتان بسته بسوزانند پس سحق نموده بر قروح خبیثه و نملهٔ ساعیه و آکله بپاشند منع تعفن
و سعی و اکل آنها نماید و التیام دهد و نشارهٔ چوب صنوبر با حنا جهت جرب رطب و بخور و دخن آن کریزانندهٔ هوام و کشندهٔ
پشه و نشارهٔ عاج آشامیدن ربع درهم آن معین بر حمل است و خواص و منافع هر یک بتفصیل در ذیل خشب آن جا بجا مذکور شد

* نشف * بتحریک نون و شین و فا اسم عربی است * ماهیت آن کویند بیخ مرجان است که بسد نامند و کویند غیر آن
است و آن سنکی است سبک پر سوراخ شبیه بآشیان زنبور که از سواحل دریای مغاربه و نواح آن خیزد و در زیر آب تکون
می یابد * طبیعت آن خشک تر از بسد * افعال و خواص آن قاطع خون و التیام دهندهٔ زخمها و ملحم آنها خصوصا
با شب و در سائر افعال مانند بسد است *

* فصل النون مع العین المهملة *

* نعام * بضم نون و فتح عین و الف و میم بفارسی شتر مرغ نامند * ماهیت آن مرغی است معروف عظیم الجثه کردن
آن بلند شبیه بشتر و پاهای آن شبیه بپای کاو و ظلف آن مشقوق و رنک آن اغبر مائل بسفیدی و مانند طیور دیکر بسیار پرواز
نمیتواند نمود بلکه بعنوان جست و خیز است و بهترین آن بچهٔ آنست و چندان محتاج بآب نیست مکر آنکه آب را ببیند بلکه
استنشاق هوا آنرا کفایت است * طبیعت آن بسیار کرم و خشک تا آخر سوم و تا چهارم نیز کفته اند * افعال و خواص
آن کوشت آن محلل ریاح و قاطع بلاغم اعضاء الراس و المفاصل و النفض خوردن کوشت آن رافع فالج و لقوه و خدر و اوجاع

منافع و ظاهر و عرق النسا و نقرس و ریاح [illegible] و اسهال [illegible] و استسقا و جمیع امراض بارده و رحم را مفید [illegible] المقدار [illegible] الهضم و مضر محرورین و مصلح آن سرکه و روغن [illegible] و آشامیدن [illegible] سرعت تکلم اطفال و رافع بر و دت اعضا است و ضماد آن [illegible] اورام مزمنه و استسقا و تهییج [illegible] و رافع سم عقرب و [illegible] سرعت حرکت اطفال چون [illegible] بدن و پاهای ایشان بمالند و از خواص آنست که [illegible] شخصی که مالیده باشد [illegible] تمام ما [illegible] از آن شخص [illegible] اثر [illegible] کرده [illegible] گفته چون [illegible] در اول [illegible] در آخر [illegible] موضع [illegible] و رفع [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] آنست که [illegible] اکثر و آهن [illegible] *

* نعنع * بفتح دو نون و سکون [illegible] و عین مهمله و آنرا نعناع [illegible] فارسی [illegible] نامند * ماهیت آن نباتی است معروف [illegible] برگ [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] است * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] جمیع افعال [illegible] بوده [illegible] و [illegible] خصوص [illegible] عصارهٔ آن [illegible] رمل [illegible] و آن [illegible] دو [illegible] آن [illegible] و [illegible] آشامیدن عصارهٔ آن [illegible]

[illegible]

[illegible]

دو سه شاخ آن [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] بول [illegible] آن [illegible]

[illegible] آن [illegible] جهت [illegible]

ضماد آن [illegible] *

* فصل [illegible] النون مع الغین المعجمه *

* نغر * بفتح نون و [illegible] مهمله * ماهیت آن [illegible] است [illegible] است که [illegible] آن [illegible] * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن [illegible] آن جهت اسهال [illegible] آن جهت [illegible] البول [illegible] است * فصل [illegible] النون مع الفاء *

* نفط * بکسر نون و سکون فا و طاء مهمله * ماهیت آن رطوبتی است دهنی حاد الرائحه که از بعضی زمینها مانند زفت وقیر مجوف و از اقصی عراق خیزد و دو نوع میباشد سفید و سیاه سفید آن بهتر و الطف و بسبب لطافت زود مستحیل بهوا میکردد ولذا شان قدری از آنرا داخل روغن کان برای ترقیق و تلطیف ممزوج نموده بر نقشها می مالند و سیاه آن بان لطافت نیست و بتقطیر سفید میکردد و آنرا مغشوش بروغن خزامیان مینمایند و فرق آنست که نفط متصاعد میکردد بخلاف آن و از توابع مصر از کنار دریا نوعی نفط می آورند و آنرا زیت الجبل مینامند * طبیعت آن تا چهارم گرم و خشک * افعال و خواص آن اقوی از اکثر روغنها و مفتح و سریع النفوذ و کاهنده فضلات و تریاق جمیع امراض بارده شربا و ضمادا اعضاء الراس والعصب والغذاء والنفض طلاء آن جهت فالج و لقوه و رعشه و کزاز و خدر و استرخاء و اکثر امراض و اوجاع بارده رطبه و تحلیل ریاح و اوجاع مفاصل و امثال اینها مفید و اکتحال آن جهت نزول آب در چشم و بیاض و قطور آن جهت کرم و ریاح گوش و آشامیدن آن جهت سرفه کهنه بارد و بهر و ربو و ضیق النفس و نفث الدم و بواسیر و تفتیت حصاة و اخراج کرم معده و مقعده و تحلیل ریاح احشا و مغص و حرقة البول و فرزجه و بخور آن جهت سردی رحم و اختناق آن مفید و طلای سفید آن رافع گزیدن حیوانات مضر محرورین و مصدع مصلح آن خشخاش و سرکه و مضر ریه و مصلح آن کثیرا مقدار شربت از سفید آن در دانک تا نیم مثقال و از سیاه آن تا یک مثقال بدل آن بوزن آن میعه و بعضی قطران گفته اند و زفت رطب نیز السموم خوردن سفید و سیاه آن دافع سموم قوی الاثر است

* نفل * بفتح نون و فا و لام * ماهیت آن گویند نباتی است شبیه برطبه بخار مائل بسرخی و بنفشی و در ربوشبیه بشکوفه بید و شاخهای آن گرمد ار مانند خار خسک و در عربستان کثیر الوجود * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن آشامیدن تخم و گل آن رافع سپرز و مدر بول و گل آن اقوی و طبیخ آن در افعال ضعیف تر است *

* فصل النون مع الکاف *

* نکاچونی * بکسر نون و فتح کاف عجمی و الف و ضم جیم فارسی و سکون واو و کسر نون و یا * ماهیت آن صاحب خلاصة التجارب نوشته که بزبان هندی نوعی بتوعی را نامند که نبات آن بروی زمین پهن میباشد و ساق نبات آن بسیار ضعیف و برگهای آن ازرد و جانب رسته مقابل یکدیگر و بمقدار نصف عدسی و در این ممالک یعنی مورو نواح آن کثیر الوجود است و در زمینهای ریگبوم دور از آب و نزدیک آن روید و قوی تر آن آنست که دور از آب باشد و نبات آن مائل بسرخی * طبیعت جمیع اجزای آن گرم و خشک در اول سوم * افعال و خواص آن آشامیدن عصیر و با مد قوق برگ آن با شراب جهت اکثر سموم هوام منهوشه و بدستور طلای آن مفید و با شیر مسهل اخلاط فاسده و اخراج سموم از بدن نافع است

* فصل النون مع المیم *

* نمر * بفتح نون و کسر میم و راء مهمله بفارسی پلنگ و بترکی قپلان و بهندی تیندوا و بکسر تاء مثناة فوقانیه و یاء مثناة تحتانیه و خفای نون و دال مهمله و واو نامند * ماهیت آن حیوانی است معروف شبیه بفهد در شکل و رنگ و صورت آن شبیه بشیر و کثیرا لحیا و هیچ حیوانی گوشت آنرا نخورد و در جثه از سگ بزرگتر و باریکتر و جلد و سبک رفتار و تیز رو و از حیوانات دیگر و شدید الغوت و غیور و بتجربه رسیده که چون بر زخم پلنگ موش بول کند پلنگ نجات نیابد و موش حریص بر آن است که خود را بان رساند و بول بر آن کند و اهل پلنگ زخم دار را در جائی نگاه میدارند که اطراف آن آب باشد و موش نتواند

مرض را بدان رساند و بول کند و بیرون رود از خواص آن آنست که هرگاه ... رسمی حیوانی را بالا تر از خود ... تواند دید * طبیعت گوشت این کرم رطب * افعال و خواص آن اعضاء الراس بیه آن بهترین اطلیه است از برای داء الثعلب و جذام و اوجاع مفاصل و نقرس و امراض بارده و به دستور ... بدان و اکتحال خون آن نافع جمیع علل چشم و اعضاء النفض قطور مغز سر آن با آب ... نافع ... در ... مقوی ... جماع و به دستور ... آن ... و جلوس بر پوست آن مسکن ... بواسیر ... و قروح و الزوفا طلاء مطبوخ بیه و گوشت آن با آب و زیتون ... جهت ازاله زخمه ... و ... خون آن نافع کلف ... آثار ... و طلای ... آن ... نافع ... و از خواص آنست که چون کسی ... جمع شود ... و چون ... آن ... [illegible] و ... که ... آن شخص اگر خواهد ... بدان رسد ... اختیار ... و ... [illegible] ... از آن ... [illegible]

* نمل * بفتح نون و سکون میم و لام لغت عربی است بفارسی مورچه و بهندی ... نامند ... چهار نقطه ... * ماهیت آن ... [illegible] ... در ... از ... بزرگ و متوسط و ریزه بزرگ سیاه ... و ... مورچه ... [illegible] ... بزرگ ... * طبیعت مطلق آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن ... [illegible] ... چون ... روغن زیتون ... نافع ... روغن ... [illegible] ... آن ... [illegible] ... از ... [illegible] ... آن ... [illegible] ... سیاه آن ... [illegible] ... آن با همه روغنها ... آن ... خوردن آن موجب ... [illegible] ... آن ... چون کسی ... [illegible] ... و ورم ... [illegible] ... با آب ... آن را چون ... [illegible] ... چون کسی خواهد که ... [illegible] ... مورچه در ... [illegible] ... حاجت ... [illegible]

* نموس * بضم نون و میم و سکون واو ... جمع ... است * ماهیت آن حیوانی است ... و صورت آن شبیه ... آن ... [illegible] ... آن شود که گویا ...

کرده اند و نموست ملقی است که در شهرها بهم میرسد بنابر مشارکت در این وصف مسمی بان انکشته و مرغ و موش را صید کنند و در هنگام مستی صدای آن شبیه بصدای گربه کرده و در وقت غیر مستی بنهجی دیگر و ترکان ما وراء النهر آنرا الاکنچه گویند و در بلاد هرو نیز یافت میشود * افعال و خواص آن امراض الراس سعوط خون آن بقدر یک قیراط با شیر زنان رافع جنون و اکتحال زهرهٔ آن با سفیدی بیضهٔ مرغ رافع دمعه الزینة طلای سرگین آن با خردل رافع داء الثعلب و طلای پیه آن و بد ستور موی سوختهٔ آن با روغن رافع بهق سیاه وجرب الخواص ارسطو گفته چون آفتاب در بیت خود با شرف باشد چشم راست آنرا گرفته در خرقهٔ کتان بسته بر صاحب حمی ربع تعلیق نمایند رفع حمی او گردد و چون چشم چپ آنرا بندند حمی بازعود نماید و مفارقت نه نماید

* فصل النون مع الواو *

* نوارس * بفتح نون و واو و الف و کسر را و سین مهملتین لغت یونانی است و بعربی آنرا شجرة القدس و مسواک العباس و مسواک المسیح نامند * ماهیت آن نوعی از قنا است شاخهای آن باریک و بلند تا بسه ذرع و برگ آن ریزه مستدیر و جمیع اجزای آن مزغب یا زغب شبیه به پشم و گل آن زرد و خوشبو و طعم آن تند و خار آن تیز مانند سوزن و صمغ آن مابین سفیدی و سرخی و در روم و حلب کثیر الوجود منابت آن آجام * طبیعت تخم آن در دوم گرم و خشک و بیخ آن در سوم و این قویترین اجزای آنست * افعال و خواص آن مجفف و قابض اعضاء الصدر آشامیدن عصارهٔ آن جهت ترحهٔ رئه و ذات الجنب بعد بدل السموم تخم آن رافع سموم قتاله و مقاوم آنها مضر گرده مصلح آن قند و گفته اند مصلح آن بندق است مقدار شربت آن یکمثقال الاعصاب ضماد بیخ آن در التیام جراحات اعصاب مجرب دانسته اند ولهذا آنرا شجرة العصب نامند و طبیخ شکوفهٔ سائیدهٔ جرم آن و همچنین صمغ آن در التیام عصب ضعیف تر از بیخ آن و آشامیدن و ضماد کردن آن نیز جهت درد عصب و کوفتگی اعضا و از جای بیرون رفتن و شکستن آن و قطع نزف الدم مؤثر و طبیخ نبات و گل آن قائم مقام صمغ آنست

* نوشادر * بضم نون و سکون واو و فتح شین معجمه و الف و ضم دال و راء مهملتین لغت فارسی است و بهندی نوساد و بهرنگی سال ارمونیک نامند و نزد اهل صنعت موسوم بعقاب و کبریت الدخان و ملح النار و سلسالیوس نیز است * ماهیت آن چیزی است سفید شبیه بشورهٔ قلمی و اصناف میباشد از معدنی و مائی و مصنوع معدنی آنرا معدن بلاد حاره مانند حبشه و زنج است و قطعهای آن مانند شوره و مائی آن آب چشمه ایست که چون دست بدان زنند کف کند و از جوشانیدن آن قطعهای سفید بر روی آن بسته گردد و انطاکی گفته در نواح اصفهان آن چشمه موجود است و گویند در جبال خراسان نیز میباشد و این هرد و صنف عزیز الوجود اند و مصنوعی آنرا از قاذورات و کثافات بتعفین و تصعید بعمل می آورند و احیانا قلیلی در کورهٔ آجر پزی که از قاذورات آنرا طبخ دهند نیز بهم میرسد و این قبل از تصعید اکثر رنگ آن اغبر میباشد و بعد از تصعید سفید شفاف مانند شورهٔ قلمی میگردد و چون سفید صاف شفاف آنرا با مثل آن زاج زرد لاری و عشر آن زنگار تصعید کنند سرخ میگردد و در مصر و روم و ملتان شنیده شد که قاذورات و کثافات و سرگین حیوانات را جمع نموده و مانند خشت خام اقراص ساخته خشک کرده در کوره برهم چیده و بالای آنها خشت های پخته را دو دوا ستاده سر آنها را برهم تکیه داده آتش میدهند و آنچه بران خشتها و بر اطراف و بالای کوره صعود نموده منعقد میگردد بعد از سرد شدن اخذ می نمایند * طبیعت آن در آخر سوم گرم و در اول آن خشک * افعال و خواص آن ملطف و جاذب از عمق

بدن [illegible] و نافع نزف الدم و صداع [illegible] اکتحال آن جهت التیام قرحه و رفع سعفه [illegible] و ضماد [illegible] آن
با آب [illegible] جهت [illegible] در [illegible] والصدر و آشامیدن آن رافع جرب [illegible] و طلای آن جهت خناق السموم چون آنرا
با مثل آن [illegible] تضعیف کنند آشامیدن یک مثقال آن در رفع سم مطلق [illegible] مجرب دانسته اند و از اسرار مکتومه
است الخواص آشامیدن آن رافع سعال الجروح والقروح ضماد و ذرور آن [illegible] قروح و حابس نزف الدم آنها از
جروح و رافع حرکت آنها الزینة طلای آن با روغن تخم مرغ رافع برص و با عسل جهت داء الثعلب و داء الحیه و سعفه و
با روغن کتان جهت جرب الخواص پاشیدن آب محلول آن که در [illegible] نمناک گذاشته حل کنند و یا با سرکه حل نمایند و
بد [illegible] آن باعث گریختن مار و هوام است از آن مکان و چون محلول آنرا بر [illegible] نقش کنند در اطراف خود
کل [illegible] هوام قریب بدان نگردد المضار [illegible] آن [illegible] است به تقطیع [illegible] آن [illegible] خوردن شیر و روغن
و اشیای [illegible] دسمه و اطعمه چرب خوردن است و [illegible] خورد *

* فصل النون مع الهاء *

* نهما * بفتح نون و سکون ها و فتح میم و الف * ماهیت آن اسم [illegible] است [illegible] ساق آن [illegible]
و [illegible] مائل [illegible] و شکوفهٔ آن بعضی مائل بسفیدی و بعضی مائل بسرخی و میان آن [illegible] و [illegible] و [illegible] آن
بعضی مستدیر و بعضی دراز [illegible] * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن [illegible] اعضاء [illegible]
بوئیدن آن جهت [illegible] نزلات و زکام [illegible] آن [illegible] و [illegible] آشامیدن آن [illegible] خفقان
و [illegible] خون و [illegible] آن [illegible] رحم و [illegible] کند و آن [illegible] با سرکه [illegible] آشامیدن [illegible] آن
[illegible] از آن بادام خوردن [illegible] بدن الخواص چون [illegible] دانه [illegible]
[illegible] بستان [illegible] و چون [illegible]
[illegible] کند بالخاصیت

* فصل النون مع الیاء المثناة التحتانیه *

* نیدا * بفتح نون و سکون یاء و فتح دال مهمله و [illegible] است [illegible] * ماهیت
آن [illegible] معروفه [illegible] است شیرین [illegible] آن [illegible] آن است که [illegible]
[illegible] و [illegible] و یا [illegible] چوبی و [illegible] سه چهار انگشت و [illegible]
و [illegible] آب میباشند تا آنکه ریشه برآورد و سبز گردد و چون [illegible] انگشت [illegible] آنرا [illegible]
آنرا [illegible] صافی نمود [illegible] آب صافی آنرا در [illegible] با آتش [illegible] و قطعا [illegible]
می [illegible] تا غلیظ و شیرین گردد و [illegible] که [illegible] معمول [illegible] است [illegible] آب صافی آنرا
با سه چهار وزن آن آرد [illegible] خالص در دیگ بزرگی طبخ مینمایند [illegible] و [illegible] آن [illegible] شود
و بعضی مغز بادام و پسته و گردکان درست [illegible] و بعضی درست با پوست در حین طبخ در آن می [illegible] و بعضی
[illegible] پوست نیز و بعد از کمال نضج زمانی سر آنرا مستحکم نموده دم داده در ظرف برمی آورند و تناول [illegible] بسیار [illegible] و
شیرین میباشد و عورات [illegible] این را [illegible] و [illegible] عقیده [illegible] تمام [illegible] حضرت [illegible] النسا
صلوات الله علیها [illegible] و بعنوان تبرک از برای [illegible] ایشان [illegible] * طبیعت آن در

اول گرم و در دوم خشک یا معتدل * افعال و خواص آن مولد خلط صالح و مسمن بدن و معدل ملطف اعضاء الراس والصدر والغذاء جهت رفع صعود بخار بدماغ و مالیخولیا و سرفهٔ خشک و درد سینه و تولید خلط صالح و تسمین بدن نافع اما زائد الغذا و دیر هضم و مسدد و اکثار آن مورث تپهای مرکبه و آنچه با بادام و گردکان و پسته درین بلاد زبون و ثقیل تر مصلح آن سکنجبین و کاسنی است *

* نیطافلی * بکسر نون و سکون یا و فتح طاء مهمله و الف و فتح فا و کسر لام و یا * ماهیت آن صاحب مغنی گفته از جملهٔ یتوعات و غیر بنطافلن است و بر شاخهای آن پنج عدد برگ میباشد و برگ آن شیردار و بغایت مجفف بی لذع و بی حدت * افعال و خواص آن طبیخ آن جهت درد جگر و اسهال بواسیر و ضماد آن جهت خنازیر و عرق النسا و مفاصل و تحلیل صلابات و داحس مفید و عصارهٔ بیخ آن سم قاتل مقدار شربت آن تا سه ابولوسات است *

* نیل * بکسر نون و سکون یا و لام لغت هندی است و آنرا بعربی نیلج نیز نامند * ماهیت آن اقراص و حبوبی است آسمان جونی تیره رنگ مصنوع از عصارهٔ نباتی و اکثر از هند و گجرات و تهته مشهور به بیول و نواح آن باطراف می برند و آنرا از درخت نیل که آنرا عظلم نامند بعمل می آورند و نبات آن در کتب مذکور شد و بیان اختلاف آنکه بعضی وسمه و نیل را یک چیز دانسته اند و بعضی غیر یکدیگر و آن بری و بستانی میباشد نبات بستانی شبیه بکتان و ساق آن منشعب بشعبه شعبه باریک و برگ آن شبیه ببرگ کبر و تخم آن ریزه مائل بسرخی شبیه بتخم خرنوب و از آن ریزه تر و بری آن مانند بستانی و خشونت آن زیاده و رهاه نروی تخم و بهترین آن صافی تیره رنگ لاجوردی آنست که بهندی نیل بیانه نامند جهت آنکه در قصبهٔ بیانه که قصبهٔ است از توابع شاهجهان آباد بعمل می آورند و در هیچ جای دیگر بدان خوبی و صفا و رنگ نمی شود لیکن از ده دوازده سال که صاحبان انگریز متوجه شده در بنگاله و صوبهٔ عظیم آباد و بنارس بلکه تا لکهنو بیشتر کشت و کار درخت نیل کرده و جا بجا کوتهیها برای تیاری نیل بنا گذاشته تیار میکنند بسیار خوب و رنگین مثل لاجورد و بهتر از بیانه میشود و بر جهازات برای تجارت میبرند و از برگ همین که خشک کرده مردمان خضاب میکنند همین وسمه است خوب سیاه میشود و کوبند در خورجه که متصل اکبرآباد است بسیار خوب نیز میشود و اکثر تجار از آنجا خریده باطراف می برند * طبیعت آن در آخر اول گرم و در دوم خشک و نزد بعضی معتدل * افعال و خواص آن محلل و مجفف و رادع و قاطع نفث الدم و نزف الدم قوت تجفیف بستانی آن زیاده و بدون لذع و بری آن را قوت تجفیف اقوی و با حدت و جاذب از اعماق بدن اعضاء الصدر والغذاء والنفض اشامیدن آن بقدر چهار شعیره بتنهائی و یا با ادویهٔ مناسبه جهت سرفهٔ شدید اطفال که از شدت آن قی کنند و درد سینه و گرده و ریاح غلیظه و نیز با ادویهٔ مناسبه جهت قرحهٔ ریه و شوصهٔ سوداویه و با کاغذ خواه هندی و خواه کرمانی آن جهت وحشت هموم و خفقان و با سکنجبین جهت سپرز خصوص بری آن و با خیار شنبر جهت استسقا و عصارهٔ آن نیز جهت سرفه و چون نیل را با آب بسایند و بر ناف اطفال بمالند اسهال نماید چون برزها را بشان بمالند بول بسته را بکشاید المجروح والقروح ضماد بری آن جهت قروح خبیثه و باد سرخ و نمله والتیام جراحات کهنه برای شدت جذب و حدت آن و طلای محلول آن در آب که گرم نموده باشند جهت تسکین وجع بواسیر موثر و با نیم وزن مرداسنگ و قدری روغن گل سرخ و موم جهت اکله از مجربات اما باید که قبل از طلا موضع را با آب بارتنگ و عسل بشویند و با سرکه جهت قروح سر و خنازیر متقرح بیعدیل و جهت اندمال جراحات در ابدان صلبه بستانی آن بهتر و جهت قروح نیز برای تجفیف و قلت جذب و حدت نیکو دارد و جهت قروح کهنه با عسل و جراحات عصب و عرق النسا و برای آن با آرد شیلم جهت اخراج خار و پیکان

[illegible] آن [illegible] و برص و داء الثعلب نافع مخصوص جهت آن الاورام را لبنو و ساد آن جهت تحلیل ورم و خوکل اورام و [illegible] و جهت [illegible] آن مثل مقدار شربت آن تا دو درم بدل آن بوزن آن آب جوزمانند آن ماهیتا است [illegible] آن آنست که بگیرند برگ و در آب بگذارند و روزی کل ازند پس ته نشین آنرا بگیرند و در شمس کنند و بر از آب [illegible] و آن آتش ملایم کنند و بر هم زنند تا کف برسر آورد تا کف آنرا بگیرند و استعمال نمایند در رنگ ثیاب و غیرها

* نیلج * بکسر نون و سکون یا و فتح لام و جیم لغت عربی نیل است و بعضی غیر آن دانسته‌اند * ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه برگ [illegible] روی زمین مفروش و در نواحی دربند شیروان کثیر الوجود * افعال و خواص آن اقراص معمول آنرا جهت بیاض چشم بعضی بدل دانسته‌اند *

* نیم * بکسر نون و سکون یا و میم لغت هندی است گویند اصل آن نیب بوده که یا و بای عجمی [illegible] فارسیه هرجا که نون با باء موحده ساکنه جمع شود باء را با میم بدل میکنند مانند دنب و سنب که باء را با میم بدل کرده و برای تخفیف نون را حذف کرده دم و سم شده در آنجا نیز همین عمل نموده نیم گشته * ماهیت آن درختی است عظیم هندی معروف و شاخ و برگ آن باریک و [illegible] و ثمر آن [illegible] و گل آن [illegible] و [illegible] و بوی [illegible] و ثمر آن [illegible] بسیار کوچکی [illegible] و [illegible] بر [illegible] آن [illegible] محتمل که آنچه حکیم میر محمد مؤمن در تحفه نوشته‌اند که آنرا در اصفهان [illegible] و [illegible] و در بعضی بلاد معروف [illegible] [illegible] آن اصلی [illegible] زیرا که نیم در غیر بلاد هند نمی‌شود و [illegible] آنست * طبیعت آن نزد اهل هند [illegible] در اول و خشک در دوم و نزد بعضی در اول [illegible] و بعضی معتدل [illegible] * خواص آن [illegible] و منضج [illegible] [illegible] آن در آب [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] آن به تنهائی و یا با عسل در بینی [illegible] [illegible] گوش [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] برگ تازه آن و یا آب مطبوخ آن جهت تقویت [illegible] و [illegible] نافع اعضاء [illegible] [illegible] برگ تازه [illegible] مطبوخ آن و یا آنکه برگ آن را سائیده و [illegible] آب [illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] جهت [illegible] و [illegible] و تصفیه آنها و آشامیدن آب مطبوخ پوست نیم آن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آن یک مثقال [illegible] حکیم میر محمد افضل در مجربات خود نوشته که ثمر آن گرم و [illegible] الاورام و [illegible] ضماد برگ کوبیده گرم نموده آن [illegible] آن [illegible] [illegible] و دیگر [illegible] آن [illegible] و اطراف آنرا بسته بر آتش [illegible] [illegible] برگ [illegible] و یا برگ [illegible] دیگر [illegible] گرم [illegible] جهت تحلیل اورام حاره [illegible] و تنقیه قروح و التیام آنها و تسکین اوجاع و امثال اینها نافع و ضماد سائیده آن [illegible] قروح [illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] شکل [illegible] [illegible] قروح و جرب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و چون [illegible] آن [illegible] تنقیه آن [illegible] خصوص که بر بالای آن زخم برگ سائیده گرم کرده و یا مطبوخ [illegible] باشند و چون قروح و جروح تنقیه تام یافته [illegible] ماننداسم سازند [illegible] [illegible] استعمال نمایند [illegible] آن نیز جهت اکثر قروح و جروح و سوختگی آتش نافع و بعضی روغن آنرا [illegible] و بعضی [illegible] دانسته‌اند و صنعت آن مرد و جا [illegible]

برگ آن در ترابا دهن کوبند ذکر یا فته وعرق پوست درخت بسیار کهنهٔ آن که نیم کوفته در مقدار آنکه غرق شود از بیخ و زنه آن شکر سرخ که بهندی گر نامند اما صاف خالص باشد وده وزن آن آب انبسا نند و روزها بآفتاب وشبها در سایه گذارند تا بیست و یک روز پس عرق کشند بدستور مقرر روزی دو توله تا چهار توله آنرا بیاشامند و از عقب آن بفاصله یک دو ساعت نان بار وغن گاو تازه بخورند تا بیست و یک روز با زیاده بحسب حاجت و مرض و از نمک و ترشی و ماهی و بادی پرهیز نمایند جهت اکثر امراض مانند لقوه و فالج واسترخا و اوجاع مفاصل و غیرها و استسقا و نزول آب در هر عضویکه باشد و قروح مجاری بول وجذام و قروح خبیثه و ساعیه و جرب متقرح و قوبا و امثال اینها نافع و بدستور آشامیدن نقوع مذکور جهت امراض مزبوره روزی دو توله بدستور و مراعات پرهیز *

* نیلوفر * بکسر نون وسکون یای مثناة تحتانیه وضم لام وسکون واو وفتح فا وراء مهمله معرب از نیلوپهل هندی است زیرا که نیل بزبان هندی بمعنی آب وپهل بمعنی ثمر است و بیونانی نمیقا و بعربی کرنب الماء وحب آنرا حب العروس وبزبان بنگاله سپلا وکوئین نامند و بری آنرا بمصر عرایس النیل گویند * ماهیت آن گل نباتی است که در غدیرها و آبهای ایستاده که بهندی جهیل و تالاب نامند در ایام گرما که موسم بارش آن دیار است بهم میرسد ساق آن نرم ومجوف طولانی بقدر عمق آبها تابلند و قامت وبرگ آن عریض و بر سطح آب مفروش وگل آن بیرون از آب بالوان میباشد سفید و نیلی وسرخ ارغوانی و بنفش زرد رنگ نیز ولیکن زرد رنگ آن کمیاب وسفید آن کثیر الوجود و بعد از آن نیلی و بعد از آن ارغوانی وبهترین همه سفید و نیلی است وبرگهای گل آن طولانی با قمعی سخت و در میان آن زیرها و بعد ریختن گل آن ثمری بقدر رمانی صغیر و در وسط خشخاش وکوکنار که در جوف آن تخمهای کوچک سیاه که بالزوجت میباشد بهم میرسد و هندی آن مائل بسرخی و بیخ آن بعضی شبیه بزردک طولانی سیاه و بعضی مدور و تلخ طعم خشبی و این را بهندی سلکی نامند و بعضی مردم پخته میخورند و بعضی گفته اند نیلوفر بری نیز میباشد * طبیعت جمیع اجزای آن در دوم سرد و تر و گل آن از همه الطف و از بنفشه در سردی وتری زیاده وبیخ آن گرم وخشک وتخم آن سرد وخشک ومراد ازمطلق آن گل آن است و اکثر مستعمل وقوت آن تا یکسال باقی میماند * افعال و خواص آن مقوی دل و دماغ و مسکن حرارت آنها و تشنگی اعضاء الراس والصدر و بوئیدن گل آن مقوی دل ودماغ حار و منوم و مسکن صداع حار و خشکی دماغ و آشامیدن آن جهت امور مذکوره و سدنزله وخشونت سینه وسرفهٔ حار و قروح ظاهری و باطنی حادث از زاد و بهٔ حاده است وچون تعدیل آن با زعفران و دارچینی کرده باشند جهت تقویت دل وخفقان مؤثر و نگاهداشتن قدری از بیخ آن در دهان محلل اورام حلق و رافع خناق مجرب ونطول گل آن بر سر مسکن حرارت آن اعضاء النفض والحمیات آشامیدن گل آن و بدستور بیخ آن حابس اسهال مزمن وقرحهٔ امعا وسیلان منی ومنجمد کنندهٔ آن ومسکن شهوت باه ومانع احتلام خصوص با شربت خشخاش و با جوارش عود شیرین و آشامیدن گل آن بتنهائی و با مطبوخات مناسبه و با عرق آن جهت جدری وحصبه و بعد از بروز نه قبل از آن جهت آنکه مانع بروز آنست و نیز مسکن حرارت قلب وکبد و حمیات حارهٔ حاده است مضر مثانه مصلح آن نبات و عسل و مضر باه و مصلح آن لبوبات و عسل مقدار شربت از جرم آن تا سه درم و در مطبوخات تا هفت مثقال بدل آن بنفشه و با خلاف و با خطمی سفید و بیخ آن جهت اسهال مزمن و تحلیل طحال و قروح امعا و سیلان منی وضماد آن جهت درد معده و مقعده و مثانه و ورم طحال و مقعده الزبنهٔ ضماد بیخ آن با آب جهت بهق و برص خصوص بیخ سیاه آن و با زفت و با عسل جهت داء الثعلب و

طول آن با مرکه جهت اورام حاره مقن از هرسه آن از یک درم تا سه درم و اکثار آن مضعف باه و تخم آن مضعف باه و قطع کننده منی و آشامیدن آن بشهد مرانه جهت رفع سیلان رطوبات حاره از رحم و فساد آن جهت قرب البدم و درد مثانه و درد رحم ناقع مقدار شربت آن تا سه درم است شراب نیلوفر طبع رحصه مداع حار و تبهای حاره و تبهای صفراوی و مرقه و ذات الجنب و ذات الرئه و خشونت سینه نافع صنعت آن بگیرند نیلوفر تازه یکرطل و در چهار رطل آب بخیسانند و بجوشانند و مالیده صاف نموده با یک من قند سفید بقوام آرند و اگر نیلوفر تازه نباشد ربع و یا نصف وزن آن را از نیلوفر خشک مرتب نمایند عرق نیلوفر صداع حار و تبهای صفراوی و حمیات دقیه و جنون و حصبه و صرفه حار و ذات الجنب و ذات الرئه و خفقان حار را نافع صنعت آن بگیرند گل نیلوفر تازه و یا چهار وزن آن آب صافی شیرین در ترع و انبیق مقطر نمایند و عرق گرفته در شیشه و یا صراحی جهت روز توقیا نگاهدارند و عند الحاجت بقدر مطلوب بیاشامند و اگر تازه آن نباشد از خشک آن ربع و یا نصف آن اخذ نمایند *

* باب بیست و ششم در بیان ادویه که حرف اول آنها واو است * فصل الواو مع الالف *

* واق * بفتح واو و سکون الف و قاف * ماهیت آن اسم مرغی است آبی که در کنار آبها میباشد نر آن مائل بسیاهی و منقار سفید و سر آن سیاه و در کله آن چهار عدد موی مانند کاکل رسته و در رفاقت متعدد و در بیرون غیر بی شیرین و ترکان بازلف کنار جمع نموده بر سر میزنند و آن مرغ را در زبان اردو ناصدو از جهار کوچکتر و کبر جبه آن ماهی است و چون بکمال خورد بیماری آن واق واق باشد * طبیعت آن در دویم گرم و در اول خشک * افعال و خواص آن گوشت آن محلل ریاح و سهوکت آن از خوردن بکمتر و دافع قالج مطلقا است اتخور بود آن درد زانو و کمر را مفید و روغن آن جهت قالج و امراض عصب نافع و گوشت آن مانند هود آن حافظ مقارو و زمان بزم و قوه آن جهت رفع بیاض چشم و ... مفید است اشفار محرو رین را مضر و مصلح آن فواکه حامضه و سکنجبین ساده و رانختن در آب و بیرون نمودن آن با روغن بادام و با کشیز و انیسون و اطیاف نمودن است * * فصل الواو مع الجیم *

* وج * بفتح واو و جیم و آن را عود الوج و بیونانی اقورون و بفارسی اگر و بهندی بچ نامند * ماهیت آن نباتی است که در قوت قریب زرنباد است و در آبها میروید مانند بردی و بفارسی موسی زره گویند برگ آن از برگ نرگس دراز تر و عریض تر و با خشونت و ثمره ساق آن بلند و گل آن شبیه بسوسن آزاد که زرد باشد و زرد مائل بسرخی و بیخ آن گره دار و بعضی به بعضی اندک پیچیده و رنگ شبیه بسعد و رنگ آن مابین سفیدی و سرخی تند طعم بالحرارت و حرافت و تلخی و قوت آن تا چهار سال باقی میماند و قریب بقوت زرنباد و زرنبا است و اقسام میباشد بهترین همه سفید بزرگ خوشبوی کره دار است و مستعمل بیخ آن و جالینوس گفته که خوشبو نیست و در سنبله میروید * طبیعت آن در دویم گرم و در دویم خشک * افعال و خواص آن ملطف و جالی بیالغ و مفتح و قاطع بلغم و محلل ریاح و ادرار مسهوم اعضاء اقصد و ادرار و الغذاء آشامیدن آن مخصوص با مصطکی جهت تنقیه دماغ از مواد فضلات و جهت فالج و خدر و امتر خا و لکنت زبان مخصوص خائیدن آن و درد دندان اطفال است چون باشان اندک اندک بخورانند و نیز جهت رفع ثقل زبان و دو ... آن ... و اکتحال آن جهت رفع بیاض و غلظت قرنیه و جلاء بصر و ظلمت عارض از رطوبات نافع مخصوص عصاره تازه آن و نیز آشامیدن آن جهت تقویت قوت حافظه و تجفیف رطوبات اعصاب و دماغ و معده و تنقیه آن و تصفیه

خون و صفرا و درد سینه و پهلو و سرفهٔ بارده و تقویت معده و جگر بارده و هاضمه و تحلیل ریاح معده و امعا و درد رحم و جگر و امعا و سپرز و مغص و سحج امعا و تقطیر البول رطوبی و تفتیت حصاة و تسخین گرده و تقویت باه و زیادتی آن و مدر بول و حیض استعمال ضماد آن جهت فالج و تشنج بلغمی و خدر و اوجاع مفاصل و ورک و رحم و تحلیل ریاح و صلابت طحال نافع و از افعال کبیرهٔ آن ویرزجهٔ آن با شیر مادیان و زعفران جهت اعانت بر حمل و جلوس در طبیخ آن جهت درد رحم السموم آشامیدن آن جهت سموم مشروبه و ضماد آن جهت سموم ملدوغه و بالجمله همه امراض بارده و مبرودین و مشایخ را مفید و مضر بسر مصلح آن رازیانه و محرق خون محرورین مصلح آن سکنجبین مقدار شربت آن یکمثقال بدل آن در طرد ریاح و امراض کبد و طحال بوزن آن زیرهٔ کرمانی وثلث آن ریوند چینی و در امرباه و اوجاع و غیرها زرواند طویل و نیز شیخ ارمنی گفته اند و ایضا ربع وزن آن قرنفل و عود هندی الزینة آشامیدن آن نیکو کنندهٔ رنگ رخسار و بدستور ضماد آن جهت بهق و برص نافع الاورام والمفاصل ضماد آن جهت تحلیل اورام بلغمیه و اوجاع مفاصل بارده و بهق و برص و فتق و امثال اینها نافع و جوارش و دهن و سفوفات آن در قرابادین مذکور شد و مربای آن جهت فالج و صرع و ضعف معده و درد آن و نفخ و قراقر شکم و قولنج نافع و معجون آن جهت نشف رطوبات دماغ و نزلات و مقدمهٔ نزول آب در چشم و دفع خیالات باطله و بلغمی مزاجان و تقویت معده و تجفیف رطوبات آن مفید و مرد و نیز در قرابادین ذکر یافتند *

* فصـــــل الواو مع الدال المهملة *

* ودع * بفتح واو و دال و عین مهمله * ماهیت آن از جملهٔ اصداف و حلزونات است اصناف و اقسام و اشکال مختلفه میباشد آنچه دراز و پیچیده است بفارسی کپچک و در دیلم کلاچاک و باصفهانی کس کربه و بهندی کوڑی و انواع کوچک آنرا بشیرازی گوش ماهی خوانند و بهندی گهونگا نامند و پوست آن زیاده از سائر اقسام و در دریا و زمینهای نمناک نیز بهم میرسد و بهترین آن بحری آنست و شبیه بیض و پیچیده بود * طبیعت آن سرد و خشک و خشکی آن زیاده از سائر اصداف * افعال و خواص آن مدر مائیت و جالی و جهت عسر البول و حصاة نافع و ضماد گوشت آن جاذب پیکان و خار و ناشف رطوبات اعضا بطلاء و طلای سائیدهٔ کوڑی زرد بر پشت زهار باعث ادرار بول و رافع احتباس آن و محرق آن در همه افعال مانند شیح و جالی و گرمی و خشکی آن زیاده و رادع العین اکتحال آن جالی بیاض عین و باعث حدت بصر الزینة والاورام و غیرها ضماد آن جالی بهق و برص و قوبا و ناشف رطوبات اعضا و محلل اورام رخوه و جهت اصحاب جذام نافع و مالیدن سفوف محرق خشک آن مسکن اوجاع بارده و محلل اورام بلغمیه و ضماد محلول آن در آب لیمو محلل اورام و با قلیلی نوشادر رافع جمیع آثار جلد الاذن کوڑی زرد را سوخته آنرا سائیده در گوش بقدر نیم ماشه اول انداخته بعده قدری آب لیمو اندازند جوش میخورد و جمیع گوش و سنگینی در ساعت دفع که بعمل آرند دفع خواهد شد و آشامیدن مسحوق غیر محرق آن با سرکه مقدار ربع درهم با شراب ابیض جهت قرحهٔ امعا و منع تولد آن قبل از تعفن المضار مضر ریه مصلح آن عسل مقدار شربت آن تا نیم درم است *

* فصـــــل الواو مع الراء المهملة *

* ورد * بفتح واو و سکون راء و دال مهمله بلغت عربی اسم جنس گلهای خوشبوی اشجار است و بعربی جل معرب گل نامند و از مطلق آن مراد ورد احمر بستانی است که بفارسی گل سرخ نامند و آن اقسام میباشد از سرخ و خوش رنگ و خوشبو و سرخ کمرنگ خوشبو و زرد صندلی و سفید و هر یک بری و بستانی میباشد و هر واحد بنامی مخصوص و بستانی هر یک اکثر مضاعف و بری غیر مضاعف است *

ورد ابیض بری

* ورد ابیض بری * ماهیت آن بزرگتر از نسرین و هم مضاعف است و پنج برگ و برگهای آن سفید و بزرگتر از بستانی و در وسط آن زیره زرد رنگ و ساق درخت آن بزرگتر از نسرین *

ورد احمر بری

* ورد احمر بری * ماهیت آن گل درختی است سرخ غیر مضاعف *

ورد احمر بستانی

* ورد احمر بستانی * بفارسی گل سرخ نامند * ماهیت آن معروف است و [illegible] بهترین آن برای عطر گل آن بزرگ و رنگین بسیار خوشبو و [illegible] آنچه تمام باشکفته آن زیرا که قوت قبض [illegible] و [illegible] گل آن [illegible] تلخ [illegible] آن [illegible] و [illegible] گل نمیدهد * طبیعت آن مرکب القوی با جوهر مائی [illegible] در اول [illegible] و در دوم [illegible] و بعضی گرم و تر گفته و بعضی معتدل دانسته [illegible] قوت قابضه [illegible] آن میل بسردی دارد * افعال و خواص آن [illegible] و حابس و مسهل و مسکن [illegible] و [illegible] آن [illegible] و چشم و گوش [illegible] آن جهت [illegible] آن [illegible] تقویت [illegible] آن و دماغ [illegible] اعضاء الصدر [illegible] نفث الدم [illegible] عطش آن [illegible] و [illegible] آن جهت [illegible] حرارت [illegible] مسکن آن [illegible] اعضاء [illegible] آن [illegible] و [illegible] بنفشه [illegible] رطوبات [illegible] نفث الدم و [illegible] بطن [illegible] گل آن [illegible] * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن [illegible] آن [illegible]

مقوی رحم ورافع رطوبات آن ومضیق فرج است وتخم گل که عبارت از ثمر آن است ومانند تکمهٔ ابهت در افعال مانند دلیک است که عبارت از ثمر گل سرخ بری باشد ومدکور شد وبعضی زر ورد را عبارت از غنچه نا شکفتهٔ آن دانسته جهت مشابهت آن بزر قمیص یعنی تکمهٔ پیراهن وبعضی دلیک دانسته اند وبالفعل مشهور بزرهای وسط گل آنست ومستعمل در ترا کیب انیز همین است وجلنجبین آن در افعال قریب ببرگ آن ودر بعض مواد اقوی ودر بعض اضعف وروغن آن که برگهای گل تازه بی اقماع آنرا در روغن کنجد تازه ویا روغن زیتون تازه اندازند ودر آفتاب گذارند وچون رنگ برگ گل سفید گردد افشرده دور نمایند وبرگ گل تازه در آن ریزند وهمچنین تا هفت مرتبه واین را دهن ورد خام خالص نامند ویا آنکه آب برگ گل را گرفته با روغن کنجد ویا زیت بوزن آن بآتش ملایم بجوشانند تا روغن بماند واین رادهن ورد مطبوخ نامند * طبیعت مطلق ان مرکب القوی * افعال وخواص آن رادع وقابض ومحلل ومفتح وموافق مواد حار وبارده وبا قوت مسهله اعضاء الراس نطول آن بتنهائی ویا با سرکه وگلاب جهت درد سر وتقویت دماغ ورفع بیخوابی وتحلیل اورام دماغی وبدستور طلای آن با سرکه ولخلخهٔ آن با سرکه وگلاب جهت تسکین صداع ورادع بخارات دماغی وموافق اورام آن وقطور آن در گوش جهت تسکین درد آن ودرد سر ورفع بیس آن ومضمضهٔ آن مسکن درد دندان ورافع قلاع حادث از آمله خورده اعضاء الغذاء آشامیدن آن مسهل مادهٔ لزج وحابس اسهال مراری ومسکن التهاب معده وقروح امعا وسحج ومغص وتقویت اعضا وتسکین اوجاع ورافع زحیر وبدستور تدهین بدان واحتقان بدان جهت قرحهٔ امعا وسحج ومغص عارض از خوردن مغز فلوس خیارشنبر وغیر آن ونطول آن حابس اسهال مراری ومسهل مادهٔ لزجه القروح والجروح والاورام تدهین بدان رویانندهٔ گوشت بر زخمهای عمیقه ومجفف رطوبات جروح وقروح ودافع مواد خبیثه وزخم آبله وبا سفیدهٔ بیضه مرغ جهت سوختگی آتش وزخم عارض از نوره ورم چشم وبا سرکه باد زهر قروح وجوششهای حاره وآشامیدن آن جهت رفع ضرر آمله خورده وفرنیج وذراریح وامثال اینها الزینة با سرکه وآب مورد جهت رفع عرق مقدار شربت آن یک اوقیه بدل آن بوزن آن روغن بید ونیم وزن آن روغن بنفشه وماء الورد که بفارسی گلاب نامند * طبیعت ان مرکب القوی ومائل بسردی وبا سه قوت حرارت لطیفهٔ مفتحه ورطوبت واندک قوت قابضه وبعضی سردی وخشکی آنرا بسبب غالب دانسته اند * افعال وخواص ان مقوی دماغ وقلب وفم معده رقونهای بدنی اعضاء الراس والصدر والغذاء آشامیدن نیم گرم آن جهت عوارض حادثه از نزله ونفث الدم وخشونت سینه وخفقان حار وتقویت بدن ودرد معده وامعا ومغص بارد وحار وروجع کبد وطحال وبا شراب باعث زیادتی تفریح وبوئیدن وطلا کردن آن جهت درد سر حار ودرد چشم وبا قرنقل جهت درد سر بارد ولخلخهٔ آن جهت تقویت دماغ وحواس باطنی ونشاط نفس وتقویت دل ورفع خمار وغشی وبیهوشی وخفقان وبالخاصیة مضر صاحب نزله ومحرک آن وباه وباعث سفیدی موی مصلح آن جلاب ونبات مقدار شربت آن تا هیجده مثقال وآشامیدن گلاب مکرر مقطر نموده بدل ورد واوقیه مسهل است وجلنجبین شکری وعسلی مرکب وجوارش وحب ودهن الورد باقسام وشراب وعرق وغسول واقراص آن نیز با نحای شتی وگل شکری وگلنگبین عسلی ومعجون ورد همه در قرابادین کبیر مذکور شد ونوع گل سرخ مضاعفی که در اکثر بلاد خصوصا هند وبنگاله میشود آنرا سداگلاب می نامند جهت آنکه همیشه گل می آورد ودر بعضی موسم زیاده ودر بعضی کمتر بوی بسیار ضعیف وناخوش نیز از جمله ورد احمر بری است *

* ورد اصفر * یعنی گل زرد نسرین زرد بری است درخت آن خار دار وگل آن زرد غیر مضاعف وخوشبو ومفرح وقوت

آن مانند نسرین سفید و کلنکس و سطراب ورک آن [illegible] باشد *

ورد اصفر بستانی

* ورد اصفر بستانی * این نوعی از بستانی زرد است و درخت آن بقدر کل سرخ و بر خار و کل آن مضاعف و رنگ آن زرد مائل بصندلی و در قوت مانند کل سفید بستانی است *

ورد الحماق

* ورد الحماق * بفتح حاء مهمله و میم و الف و قاف و آنرا ورد الحمار نیز نامند و بفارسی کل رعنا و بهندی [illegible] کل نیز خوانند * ماهیت آن درخت آن شبیه بدرخت ورد احمر و کل آن [illegible] و اندرون آن سرخ آتشی و بیرون آن زرد زعفرانی و بوی خوشی ندارد و گفته اند از قسم ورد منتن است [illegible] بعضی [illegible] مستعمل نیز آن * طبیعت آن گرم و خشک و گرمی آن زیاده * افعال و خواص آن محلل قوی [illegible] استعمال آن [illegible] است

* فصل الواو مع الراء المهملة *

ورس

* ورس * بفتح واو و سکون راء و سین مهمله * ماهیت آن ثمر درختی است [illegible] مخصوص [illegible] سال کل و ثمر میدهد و ثمر آن مانند [illegible] شده [illegible] مائل بسرخی [illegible] از آن ظاهر میگردد و رسانیده آن را از یمن می آورند [illegible] زرد مائل بسرخی است و قسم دیگر آنرا [illegible] و حبشی نامند [illegible] بعضی گرکم [illegible] است [illegible] * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن مقوی و مفرح [illegible] مقوی [illegible] آن جهت [illegible] مصطکی و کثیرا و عسل [illegible] مهیج باه دانسته اند و معین بر جماع

ورشان

* ورشان * بفتح واو و سکون را و فتح شین معجمه و الف و نون [illegible] * ماهیت آن [illegible] است و از ان بزرکتر و از [illegible] کوچکتر و مائل [illegible] * طبیعت آن گرم و خشک * افعال و خواص آن گوشت آن مانند [illegible] است و خفیف تر از گوشت کبوتر [illegible] تحلیل ریاح [illegible] روغن زیتون [illegible] آن مورث سوء خلق [illegible] مصلح آن [illegible] نزد مرض الخروج میباشد [illegible]

ورل

* ورل * بفتح واو و را مهمله و لام بتازی [illegible] * ماهیت آن حیوانی است بر زکتر [illegible] و سر آن کوچک [illegible] * طبیعت آن گرم و خشک در سوم [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] مقوی است [illegible]

زيتونيكه در ان جو شانيده باشند تا مهرا شده باشد رافع آثار جدري وكلف وحمله وداء الثعلب وقوباء العين واكتحال آن جالي بياض عين وتقويت عين بعد ان ريانند موي درداء الثعلب وجالي وضح وكلف ونمش وقوبا وامعن بدن با پيه وكوشت آن وماليدن پيه آن بقوت باعث عظم قضيب وطلاى خاكستر آن باعث بي حسي عضو وبدل پيه آن پيه سقنقور است

* فصـــــــل الواو مع السين المهملة *

* وسخ * بفتح واو وسين وخاء معجمه بفارسي چرك وبهندي ميل نامند * ماهيت آن معروف است كه فضلات متحلبهٔ خارجه از مسامات بدن حيوان است وهويدا است كه فضول رطبهٔ لطيفه دران زياده باشد چرك آن نيز زياده مي باشد وازمطلق آن مراد چرك بدن انسان است * طبيعت آن كرم وخشك وبحسب امزجه واغذيه واعضاء وبلد مختلف مي باشد انچه قريب بناخنها است كرمي وخشكي آن زياده است * افعال وخواص آن طلاى چرك كوش جهت شقاق لب وكزيدن افعي وآشاميدن آن مورث بيهوشي واستسقا وقائل كفته اند وطلاى چرك بدن با بعضي ادهان مناسبه جهت بواسير وشقاق لب ومقعده وداخس وباموم روغن جهت تحليل اورام پستان ونفاطات وجوششها وقروح خشك سائيدهٔ آن جهت نشف قروح وسخه وباندك جلاء السموم ضماد آن جهت نهش افعي وبدستور چرك كوش انسان زيراكه اقوى در تاثير از سائر اوساخ بدن است ووسخ ابدان مصارعين يعني چرك ابدان كشتي كيران وآن دو قسم مي باشد يكي آنست كه در ابدان ايشان بسبب ماليدن روغن وغبار جمع ميكردد ودوم آنست كه برديوار زورخانه مجتمع مي شود ومبرد ومنضج ومحلل وجالي باعتدال اند وطلاكردن آن جهت قروح مشائخ وسخه وعرق النسا وباورام هم جهت تحجر زخم نافع است

* وسخ الكوابر * بفتح كاف وزاء وواو والف وباء مثناة تحتانيه وراء مهمله * ماهيت آن چركي است كه يافته مي شود در كوابر نحل يعني خانهاى زنبور عسل وآن غير عكبر است كه بفارسي برموم نامند وبقول بغدادي وبقول صاحب تحفه برموم است وبهترين آن مائل بسرخي وارم وخوشبوى آنست وشيخ الرئيس كفته بهترين آن سبز آنست * طبيعت آن كرم وخشك ادر آخر دوم * افعال وخواص آن لطيف وجالي وجاذب ومحلل اورام وبخور آن جهت سرفهٔ مزمن وطلاى آن جالي قوبا وجاذب پيكان وخار از باطن ودر جبر كسر وضربه وسقطه قائم مقام موميائي است ووسخ الحمام جهت نفاطات نافع ومانند وسخ مصارعين است

* فصل الواو مع الشين المعجمة *

* وشق * بفتح واو وشين وقاف لغت فارسي است * ماهيت آن پوستين حيواني است از سك بزركتر واز پلنك كوچكتر ودر رنك وشكل مانند آن وفربه ودنبال آن از يك شبر كمتر ودر تنكابن آن را پلنك تومول نامند وكفته اند شبيه برو باه است ودر تركستان بهم ميرسد وكفته اند بري است وبحري نيز كفته اند وتخم در خشكي ميكذارد واصلي ندارد * طبيعت آن در آخر سوم كرم وخشك * افعال وخواص آن محلل رياح وجهت فالج وكزاز ورعشه وپوشيدن پوستين آن عظيم النفع است از براى امراض مذكوره ومسخن بسيار وزائل كنندهٔ بلغم ومقوى كرده وباه ومعين بران ومصلح حال كرده ومثانه وظهر بارد ومداومت لباس وافتراش وجلوس بران جهت بواسير ونقرس مجرب وجهت مبرودين ومشائخ نافع ومضر محرورين وشاربان خمر ومرقق جلد ومهيا كردانندهٔ آن از براى قبول آفات از سرما وذرور موى سوختهٔ آن جهت جراحات مزمنه نافع است

* وشيج * بفتح واو وكسر شين وسكون يا وجيم بفارسي آنرا بيمودارونا مند * ماهيت آن نباتي است معروف ميان

عرب و در کوهستان از قفا نهادن منک رویند ز ریرشه بیوه لیمو و چوب آن بجا رطب وازان نیزه میسازند و برگ آن شبیه برگ کشنیز شامی و آن باریک و تخم آن گرمتر از شبیه سعد * طبیعت آن در آخر دوم سرد و خشک و با عفوصت * افعال و خواص آن رادع و مقوی اعضا آشامیدن نیم مثقال از تخم خشک سائیده آن با سفوف بر شت جهت شکستگی اعضا و ضماد و ضربه و سقطه و تسمع مفاصل [illegible] از تخم مطبوخ است و جلوس در طبیخ آن با آلتکی از خرجهت رفع سیلان رحم [illegible] آن [illegible] و مقدار [illegible] است

* فصل الواو مع العین المهملة *

وعل * وعل * بفتح واو و کسر عین و لام * ماهیت آن بعربی [illegible] است مطلقا و جمع آن وعول و اوعال آمده و بعضی گفته اند بهتر از آهلی است و آن حیوانی است بسیار [illegible] کوچکی [illegible] و در دلم شوکا نامند * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن [illegible] آن جهت [illegible] و [illegible] و [illegible] آن [illegible] و [illegible] سقطه و [illegible] آن [illegible]

* فصل الواو مع اللام *

ولب * ولب * بفتح واو و لام [illegible] * ماهیت آن [illegible] آن [illegible] و برگ آن [illegible] و [illegible] * طبیعت آن گرم و خشک در دوم * افعال و خواص آن [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] است

* باب بیست و هفتم در بیان ادویه که حرف اول آنها ها است *

* فصل الهاء مع الالف *

هارسنکهار * هارسنکهار * [illegible] * ماهیت آن [illegible] مربع شکل [illegible] و برگ آن متوسط [illegible] آن [illegible] شکل [illegible]

طولانی بقدر نیم بند انگشت و بر سر آن برگهای سفید شش عدد ریزه شبیه بگل یاسمین و اهل هند غنچهای نیم شکفته آنرا بر ریسمان کشیده هار میسازند و برگهای سفید گل شکفته آنرا از ساق زرد آن جدا مینمایند و افشرده آب آنرا گرفته خشک مینمایند و آنرا گل کامه مینامند خوشبو میباشد و از آب تازه آن نیز لباس را رنگ مینمایند عودی رنگ خوشبو میگردد و ساق گل آنرا خشک نموده در آب جوش داده لباس را بدان رنگ مینمایند زرد رنگ میگردد و تخم آن پهن مائل بتدویر و از میان اندک منحنی و مائل بزردی و تیرگی و در غلاف خشبی نازک و مستعمل در ادویه بیشتر برگ و تخم آن است * طبیعت آن سرد و خشک و با قوت قابضه * افعال و خواص آن اهل هند برگ نازک نورسته آنرا اعقد ارشش عدد برگ با آب سائیده با اندکی زنجبیل تر که بهندی ادرک نامند جهت حمیات کهنه مینخورانند و تخم آنرا سائیده با آب و سر را بدان میشویند جهت رفع حزاز و ممکو نند شرط است در استعمال جهت حمیات اجتناب از ماست و لبنیات و ماهی و گوشت و گل کامه در قرابادین کبیر در حرف الکاف ذکر یافت *

هاسیمونا * هاسیمونا * بفتح ها و الف و کسر سین مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و ضم میم و سکون واو و نون و الف لغت نبطی است * ماهیت آن نباتی است ساق آن بلند و با رطوبت لزج چسپنده و مزغب و شاخهای آن باریک و برگهای آن ریزه شبیه بغار کوچک و بیخ آن شبیه بشلغم و سیاه و هرچند در زمین فرو میرود باریکتر میگردد تا بقدر موی میرسد و خام و پخته آنرا میخورند و لذیذ میباشد و مائل به تندی * طبیعت بیخ آن در دوم گرم و در اول خشک و بعضی گرم و تر دانسته اند * افعال و خواص آن ملطف اخلاط غلیظه اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن آن مقوی قلب و حافظ صحت بدن و جهت سرفه و درد سینه و سپرز و گرده و مثانه نافع و بعضی آشامیدن آنرا باعث تولید پسر دانسته اند و گفته اند بالخاصیت نطفه منفعل از آن قبول صورت انوثیت نمیکند و جلوس در طبیخ آن و بدستور بخور آن جهت سرعت حرکت اطفال مؤثر و بگمان بعضی تعلیق آن در پارچهٔ سبز در روز چهارشنبه قبل از طلوع آفتاب رافع سحر و چشم بد است

* فصـــــــل الهاء مع الدال المهمله *

هدبه * هدبه * بفتح ها و سکون دال و فتح باء موحده و هاء و اصفهان آنرا خرخدا و بشیرازی مهبک و بربا و بعربی حمار قبان و بهندی سروالی نامند * ماهیت آن حیوانی است بقدر باقلای خاکستری رنگ زیر شکم آن سفید با پاهای بسیار بقدر سوزنی و در زیر خمهای آب و جاهای نمناک بهم میرسد * طبیعت آن در دوم سرد و تر * افعال و خواص آن تحنیک بدان با عسل جهت خناق و سقوط لهات و بدستور طلای آن با برمرغی الاذن قطور مطبوخ آن در پوست انار با روغن گل سرخ نیم گرم در گوش مسکن درد آن و رافع کری قدیم اعضاء النفس چون در کوزهٔ نو سفالی بسوزانند و با عسل مخلوط کرده روزی از یک او قیه تا دو او قیه آنرا بنوشند جهت عسر النفس مجرب دانسته اند اعضاء النفض آشامیدن غیر محرق آن با شراب رافع عسر البول و یرقان و قطور رطوبت آن در احلیل رافع حرقة البول و بدستور گذاشتن فتیلهٔ آلوده بدان التحمی بعضی تعلیق آنرا در پارچهٔ کتان و امثال آن رافع حمی ربع دانسته اند *

هدهد * هدهد * بضم دو هاء در میان هر دو دال مهمله بفارسی مرغ سلیمانی نامند * ماهیت آن مرغی است منقط به نقطهای زرد و سیاه و بر سر آن تاجی از پر * طبیعت آن در دوم گرم و خشک * افعال و خواص آن اعضاء العین اکتحال زهره و با خون آن جهت بیاض چشم اعضاء الغذاء و النفض مهرا پختهٔ آن باشبت جهت تفتیح سدد و رفع پیچش و قولنج و تحلیل

خون منجمد در گرده و مثانه و دل آنرا چون بشک سایند و نرم نموده با طلا یا شاهتره تقویت باه نمایند و آنرا ضماد زهره و روغن آن جهت بهق و سعفه و ضماد زهره آن در بهار تا یک نامه روز زیر صاحب لقوه مفید اعضاء الرأس بلع نمودن دل آن در حین گرمی دل بعنی گرما گرم باعث تقویت حافظه و بلند شدن و سعوط دماغ آن با روغن گنجد تازه الخواص تعلیق چشم آن بر صاحب نسیان باعث عدم فراموشی هر چیز است که یاد نمایند و یاد آمدن فراموش شده و تقویت حافظه و بر صاحب جذام هر چند قدیم باشد مؤثر و تعلیق بر و زبان آن باعث جاه و بعضی با مردم و ظفر بر خصم و همچنین تعلیق منقار زیرین آن و تعلیق استخوان فک زیرین آن جهت بستن زبان بدگویان و بعضی دشمنان و تعلیق مدهد مدهد بر ع بر چشامه بر درختان باعث امان از سحر و چشم بد و ام الصبیان و تعلیق استخوان آن جهت تب ربع و گفته اند ناخن دبیر آن در سحر بر نزد بسته در زیر سر در خصم جهت الفت میان ایشان ضدهما و در تی که ثمر در سینه و نظر و بعضی با زهره داشته باشد و نگاه داشتن آن با خود جهت نصرت بر خصم و بخور پر آن جهت رفع سحر و جنون و گریزانیدن هوام و مورچه و کیک و بخور مغز آن دربرج کبوتران باعث آن است که هیچ موذی نزدیک آن نگردد و خوردن گوشت آن جهت رفع سحر و کسی را که بسته باشند و چون خون آنرا خشک نمایند و با موسیر خانه کنند و با روغن گنجد تازه و موم ساده سحق کرده در چون شمعی بر بدن مالند ابرص آنرا در پوست بدن و بزرگان راست تعلیق نمایند در هنگام مجامعت تقویت بخشد

* فصل الهاء مع الراء المهمله *

* هربی * بفتح ها و سکون راء مهمله و کسر باء موحده و در آخر الف مقصوره است * ماهیت آن * صاحب ملاصة التجارب نوشته بیخ نوعی از جدوار است و در جبال کشمیر کثیر الوجود و فرد و فرع منبت شکل مائل به سیاهی و در وسط آن رنگ طولانی غیر مخروطی بشکل رهبد و از * طبیعت * آن در چهارم گرم و خشک و از سموم قتاله * افعال و خواص * آن مقدار نیم نخود آن کشنده با اسهال مفرط و قی و تشنج و سوزش و حرارت باطن و تشنج و ... و آن ... و مثل گردد و از جهت شدت قوت حکما منع از استعمال آن ... و ... سم گرم و خشک و مانند ازان کشنده است و ... و ... آن ... و ... سموم مستعمل ... و آنها ... اسهال دفع میکند و مقاومت با همه سموم مینماید و بالخاصیت همه ... دفع میکند و گفته اند که در هنگام ... آن ... صورت دماغ را ... ظاهر نمایند که اثار آن بدن ... را لا محاله ... میگردد *

* هرطمان * بضم ها و سکون راء و فتح طاء مهمله و میم و الف و نون بعربی ... نامند و ... هرطمان ... است * ماهیت آن * حبی است شبیه ... که ... و در میان جو ... و بعضی ... و ... است جهت آنکه هرطمان ... و ... ماکول ... است و ... در ... و ... منعم بد و منفی * طبیعت آن * در ... معتدل و ... * افعال و خواص آن * ... اعضاء ... و ... مطبوخ آن با روغن ... و موافق ... و جهت ... و مطبوخ آن ... روغن ... بطن الاورام ... آن جهت ... و تحلیل اورام ... و ... و ... آن ... و زیرهٔ کرمانی و روغن ... و ... و ... است *

* هرنوا * بفتح ها و سکون را و ضم نون و واو و الف ... * ماهیت آن * ... است کوچکتر از فلفل و ... و طعم آن ... و ... آن خوش ... و ... * طبیعت آن * مرکب

القوی در دوم گرم و در خشکی معتدل * افعال وخواص آن مفرح ومحلل اعضاء الرامن والطحال والغذاء والنفض بخور آن مانع زکام ونزله وآشامیدن آن جهت اوجاع حلق وتفریح قلب وتقویت وتلیین آن واعانت بر هضم وتسخین کرده ومثانه وآشامیدن طبیخ آن مدر بول وبهترین استعمال آن خائیدن آنست وگذاشتن میان متاع وجامه مانع کرم زدن آن وبیخ آنرا چون چهل روز میان شراب ویا سرکهٔ نارس بگذارند بسیار سیاه میگردد بحدیکه از عود هندی تفرقه نتوان نمود مقدار شربت آن تا دو درهم بدل آن قاقله است

* هرفروری * بفتح ها وسکون را وفتح فا وکسر راء مهمله وسکون واو وکسر راء مهمله ویالغت هندی است * ماهیت آن ثمر درخت هندی است بزرگ وشاخ آن انبوه وبرگ آن طولانی اندک عریض املس غیر مشرف وسبز شگفته در شاخها با برگ زرد وصف مقابل بهم وگل آن بسیار ریزه صندلی رنگ وثمر آن مدور وترش پهلودار وخامی سبز وبعد رسیدن زرد رنگ میگردد وآنرا میخورند خام وپخته ومخلل آنرا نیز ترتیب میدهند * طبیعت آن سرد وتر در سوم * افعال وخواص آن قامع صفرا ومسکن غلیان خون وحرارت ومولد بلغم است

* هریسه * بفتح ها وکسر راء وسکون یای مثناة تحتانیه وفتح سین مهمله وها * ماهیت آن از اغذیهٔ مشهوره است مصنوع از لحوم وحبوب درهم پخته وبهترین آن مصنوع از گندم سفید جید وگوشت مرغ جوان فربه ویا گوشت گوسفند جوان فربه از استخوان جدا کرده است بدین قسم که گندم مقشر را پاک شسته با آب طبخ نمایند وگوشت را نیز طبخ نمایند علاحده وبعد از طبخ استخوان آنها را از آن جدا نمایند وبا اندک روغن بریان کرده در آن داخل کنند وباهم طبخ دهند وبا کفچه برهم میزده باشند تا یکسان گردند ودارچینی وهیل ناکوبیده درست در آن اندازند وباید که وزن گوشت مضاعف گندم باشد وزیاده بر آن لذیذتر میگردد واگر خواهند که یاقند ودارچینی تناول نمایند نمک در هریسه کمتر داخل نمایند وطریق تناول آن بدین قسم است که بعد از طبخ تام در ظروف بر آورده روغن جید تازه خوشبو را داغ نموده بر آن ریخته قند ودارچینی نرم کوبیده بر آن پاشیده با نان ویا بی نان تناول مینمایند واگر خواهند که با بورمه که در آن نخود طبخ یافته باشد تناول نمایند نمک را بقدر لابق داخل نمایند وازعدس با پوست وبا گوشت نیز بدین قسم ترتیب میدهند وآنرا با روغن داغ کرده با آب لیمو یا سرکه ویا آب نارنج وصعتر کوبیده تناول مینمایند * طبیعت آن گرم وتر * افعال وخواص آن کثیر الغذا ومسمن بدن وگرده ومقوی عصب وباه وزیاده کنندهٔ منی وموافق امراض سینه وخشونت آن وسرفهٔ یابس المزاج المضار دیر هضم ومسدد مصلح آن در محرورین ودرمبرودین انگور وبالخاصیة الله اختن قدری انگور زرد نکه هریسه مرق قوام آنست وخوردن انار بالای هریسه مضر

* فصل الهاء مع اللام *

* هلام * بضم ها وفتح لام والف ومیم * ماهیت آن نوعی غذا است که از گوشت گاو وگوساله وامثال آن بعد از پختن در آب نمک در جای میگذارند تا آب آن چکیده گردد وبحسب احتیاج بقول حاره ویا بارده ویا با سرکه پخته گوشت مذکور را در آن می اندازند وبقول را بعد از اندک زمانی از آتش برمیدارند واگر بقول را بجوشانند قسمی از ثرید خواهد بود مزاج وافعال وخواص آن تابع بقول ولحوم هست که از آن مرتب مینمایند *

* هلیون * بفتح ها وسکون لام وضم یای مثناة تحتانیه وسکون واو ونون لغت رومی است وعربی خشب الحیه وبفارسی مارچوبه واهل مغرب اسفراج وبفرنگی سپارگس وبهندی ناگرون نامند وهلیون دشتی را اسپاراغوس گویند * ماهیت آن

بیابانی است بستانی وغیر بستانی مثلث بستانی را هلیون معروف وبستانی میشائند برگ آن شبیه ببرگ اسپند است ونبات آن
با ساق ونخم آن مثل زرد رنگ بسیار سبز ودر بستان بشکل میکرد ومنقطه بنقطهای زرد دور افشان ود وحوف آن سه عدد نخم
آن شبیه بحب النیل ومثلث ودر مه طلع ومنعت دوم ها ردار واین را بعضی اللسن اسم هیتن نامند وساق وبرگ این
شبیه بکبر وانک خود ازد کل این ها ئل بسفید است وگفته اند برگ این شبیه ببرگ زرنباد است واین مؤلف گفته
که هلیون اغلب از سبع درخت تاور وبلدوط ودرخت [illegible] شود وصغیرین نیز میباشد * طبیعت آن در اول گرم
ودر دوم خشک وبعضی گرم وخشک دانسته اند وبعضی آنرا خشکی غالب بر گرمی وبعضی آنرا معتدل گفته اند * افعال
وخواص آن محلل ومفتح سدد اعضاء العصب والصدر والرئه واعضاء النفس آشامیدن آن جهت شکست وسر وابتدای
نزول آب در چشم ودرد سینه ورئه وپهلو واستسقا ومضمضه آن جهت درد دندان وآشامیدن آن مفتح سدد کبد وطحال
وگرده ومثانه ومدر بول ورجع ودرد پشت ووجع ورکین ونقرس وعرق النسا بول وعرق وبعضی حمه کرده
ومثانه ومنقی گرده ومدر بول وحیض آن مانع [illegible] ومقوی باه و[illegible] واعضا وجهت بول دبا
شراب جهت تقطیر البول وآشامیدن آن با شراب جهت [illegible] وآشامیدن نیم آن
باشراب جهت [illegible] آن مضر ومصلح آن عسل ودهن [illegible]
طعام ومقوی مصلح آن [illegible] عسل [illegible]
خوردن وگوشت [illegible] مقوی باه بیشتر از مفرد آن [illegible] معمول آن با [illegible]
اول بار [illegible] با آب [illegible] جهت آنکه آب اول آن [illegible]
[illegible] احتیاج [illegible] شربت آن تا [illegible] مثقال است چون
بخورد ونخم آن مفتح سدد [illegible] آشامیدن آن با عسل [illegible] آنرا
[illegible] گرم [illegible] آن [illegible]
[illegible] از هلیون [illegible] شربت آن تا [illegible] آن [illegible] آنرا [illegible]
جهت درد دندان [illegible] آن [illegible] درد دندان [illegible]
دندان [illegible] آن [illegible] وجع [illegible] درد دندان [illegible]
نخم آن [illegible] آن [illegible] با عسل [illegible]
از [illegible] گرده [illegible] بول [illegible] است [illegible] هلیون [illegible]
وار [illegible] است *

* فصـــــل الهاء مع النون *

* هندبا * بکسر ها وسکون نون [illegible] * ماهیت
آن [illegible] است معروف [illegible] بستانی [illegible] است آنچه برگ
او بزرگ [illegible] وساق آن [illegible] وگل [illegible] بزرگ وخوش
[illegible] برگ [illegible] وگل [illegible] آن [illegible] بحسب اختلاف
[illegible] آن [illegible] است [illegible] آن [illegible]

بحرارت کمی مینماید بلکه اثر برودت بسیار از آن ظاهر میکردد وبستانی را کاسنی وبری را طرخشقوق نامند * طبیعت تر ۔۔۔ آن در آخر اول سرد وتر وبا اجزای حارهٔ لطیفه که از شستن زائل میکردد بسبب ضعف ترکیب وکمال لطافت ولهذا در شرع وطب هرد ومنع از غسل آن وارد شده است وآنچه در تابستان بسیار کرم وبابلدان حاره ودر موسم کرمه بهم میرسد مائل بکرمی است وخشک آن مائل بخشکی وبا قوت قابضه باعتدال از غبیر شدید ونوع صغیر آنرا رطوبت ولطافت کمتر از کبیر وبستانی ابرد وارطب از بری * افعال وخواص آن مفتح ومسکن حدت صفرا وخون وتشنگی اعضاء الراس طلای آب برگ آن بتنهائی ویاباسرکه وصندل جهت صداع حار وصفراوی وباصندل سرخ وسرکه وگلاب جهت شری وبا طلاکه نوعی از خضرا ست جهت اورام حاره ودرد چشم وضماد کوبیدهٔ برگ آن جهت رمد حار خصوصا باروغن بنفشه ومضمضه بطبیخ بیخ آن باسرکه وبتنهائی نیز وتخم آن نیز جهت وجع ضرس وغرغرهٔ آن باخیار شنبر ورب شراب شاه توت جهت ابتدای ورم حلق وخناق وبلا ستو رباآب برگ کشنیز تازه اعضاء الصدر ضماد برگ آن با آرد جو جهت خفقان وتقویت قلب حار وتحلیل ورم جامعه اعضاء الغذاء والنفض آشامیدن آن جهت تفتیح سدهٔ کبد وطحال ویرقان واستسقای حار وتفتیح سدهٔ احشا وعروق وتقویت جگر وتسکین حرارت خون وتشنگی وغثیان وهیجان صفرا والتهاب معده وموافق جگر حار وبارد ومنقی مجاری بول وکرده وهرچند تلخ تر باشد در رفع سدد وامراض کبد بهتر است وآشامیدن آن با خمیره سنگ شو نموده باسکنجبین ساده جهت تپ صفراوی وهیجان صفرا وشری وهیجان دم صفراوی وجدری وحصبه وهیضهٔ صفراوی وآب برگ تازهٔ آن راکه بجوشانند وکف آنرا ایکرند وصاف نموده که آب کاسنی مروق نامند با سکنجبین جهت تقویت معدهٔ حار واستسقا وتفتیح سدد ورفع تعفن رطوبات وخوردن برگ آن باسرکه مسکن صفرا وجهت حبس اسهال صفراوی وچون با قدری رازیانه وکشوث بجوشانند تفتیح واسهال آن زیاده کردد وبری آن موافق تر از بری معده وبستانی آن از برای کبد الحمیات آشامیدن آب مروق آن باسکنجبین جهت حمیات عتیقه وجهت حمیات ربع وحمیات بارده وآشامیدن مطبوخ برگ تازه وگل وتخم وبیخ آن بتمامی بتنهائی وبا تخم کشوث باضافهٔ سکنجبین بزوری وبا ساده وبا شراب کشوث وبا بزور دیگر بحسب احتیاج جهت حمیات مرکبهٔ کهنه وبا ٔبه و استسقا وسپرز ورفع تهیج اطراف مجرب السموم ضماد برگ آن وهمچنین طلای آب آن وآشامیدن آب آن نیز بازیت وبادزهر ادویهٔ کشنده وضماد برگ وبیخ آن باهم جهت لسع عقرب وهوام وزنبور وسام ابرص وهمچنین با سویق بی عدیل الات المفاصل والاورام ضماد آن با آرد جو وسرکه جهت اوجاع مفاصل حاره ونقرس حار واورام حاره وطلای آب برگ آن باعسل آب وسرکه جهت تبرید عضویکه ارادهٔ تبرید آن باشد عجیب الاثر مقدار شربت از آب آن تا نیم رطل مضر صاحب سرفه که از سبب ورم معده کبد نباشد ومحرک آن والاچندان مضر نیست بلکه دربعضی مواد نافع مصلح آن شکر و شربت بنفشه وامثال آن وتخم آن در دوم سرد وخشک ومائل بحرارت وبا جزای بارده نیز گفته اند وبا قوت محرکه ومواد ماسکه وصاحب شفاء الاسقام معتدل در حرارت وبرودت وبایس در دوم دانسته * افعال وخواص آن جهت صداع وخفقان وتفتیح سدد واستسقا ویرقان وحمیات صفراویه وسدد نافع وبامطبوخ صندل ورازیانه جهت رفع سموم وضعف کرده وطحال وقطع نفث الدم وتحریک اشتهاء موثر ودر رسانیدن افعال نائب مناب برگ آنست مقدار شربت آن از دو درهم تا پنج درهم المضار کرندهٔ لطعم ومغثی مصلح آن ادویهٔ خوشبو وسکنجبین وصاحب شفاء الاسقام در بحث ورم طحال نوشته که مضر طحال است مصلح آن سکنجبین وبهمنی آن در اول گرم ودر دوم خشک * افعال وخواص آن بغایت مفتح وملطف اخلاط

و منقی مجاری غذا و مدر بول و جهت تصفیهٔ خون و رفع ورم احشا و استسقا و قطع و تحلیل مواد و جمیع امراض مرکبهٔ مزمنه و ارجاع مفاصل و ادرار بول نافع مقدار شربت از جرم سائیدهٔ آن از یک درهم تا چهار درهم و در مطبوخ از پنج درهم تا پانزده درهم است *

* هندبای بری * که آن را طرخشقوق و بقلة الیهودیه نیز نامند و بهرخند بری است * ماهیت آن نوعی است شبیه به بستانی و برگ آن از آن باریکتر و ریزه‌تر و ضخیم‌تر و گل آن کبود و طعم آن بسیار تلخ * طبیعت آن در آخر اول سرد و خشک و تبرید آن زیاده از بستانی * افعال و خواص آن نایب طبع و مقوی معده و در جمیع افعال بهتر از تر طب تر از بستانی و قاطع نفث الدم و مدر حیض و شیر و اکتحال لبن آن جهت جلای بیاض عین و حمول عصارهٔ آن رافع اورام حاره و قرح و نیم السموم آشامیدن آب آن با روغن زیتون جهت رفع اکثر سموم مشروبه و هوام و ضماد نیم آن جهت گزیدن عقرب و زنبور و مار و با آرد جو جهت باد سرخ و با سفیدی آب و سرکه جهت سوختگی آتش و التهاب اعضا نافع و تخم و نیم آن در افعال قوی‌تر از بستانی و هرگاه بدل دیگری نباشد مستور آشامیدن برگ بستانی آن جهت تفتیح سدهٔ عروق و جگر و سپرز و صفراوی و دستور بیرون نمودن آن و عرق آن و سفوف آن و معجون تخم آن همه در ذیل با دبن کبیر ذکر یافته و نیز نوعی کاسنی بری میشود که تخم آن را در ارکان از بلاد خود ما آورده در بنگاله در بساتین میکارند و در اوائل موسم سرما برگهای آن باریک و طولانی و اندک مشرف بزردی رنگ و سفید و بالخصوص برگهای اندرونی آن که حرارت آفتاب به آن نرسیده باشد در اطعمه بسیار لذید و در آخرها آن زمان یک ساق باریک میروید و بر سر آن گل آن شبیه بگل گل کاسنی بستانی و اندک طولانی و تخم آن نیز شبیه به آن و هرچند طول میرود تلخ‌تر میشود و آن را در هنگام کوچکی و خامی ... که حرارت آفتاب در جوف آن اثر نکند ... رنگهای آن ... و لطیف گردد و احتمال که این نوعی از بری باشد * طبیعت و افعال و خواص آن قریب به بری است

* فصـــــل الهاء مع الواو *

* هوا * بفتح ها و واو و الف و همزه بفارسی باد نامند و بهندی باو * ماهیت آن معروف و یکی از عناصر اربعه است که ارکان نیز نامند و آن خفیف بالاضافه است یعنی از خاک و آب لطیف‌تر و از آتش ثقیل‌تر است و یکی از ستهٔ ضروریه که از برای موجودات جسمانی یعنی موالید ثلاثه است و موجب روح حیوانی مستقره و زایل است که اگر دمی را منقطع این نوعی منقطی و خاموش میگردد و باعث نشو و نمای نباتات و حیوانات تا آنکه از باد تر و تعطیب و اکمال مساله است و مذهب امام ثامن علی بن موسی الرضا علیه التحیة و الثنا در رسالهٔ ذهبیه مخاطب به مامون گوید این است که قوت نفس تابع امزجهٔ ابدان است و امزجهٔ ابدان تابع هوا و متغیر میشود امزجه بتغیر هوا در امکنهٔ مختلفه پس هرگاه سرد شود هوا یکبار دیگر و گرم شود مرتبهٔ دیگر نیز یکدفعه متغیر میشود بسبب آن امزجهٔ ابدان و اثر میکند آن تغیر در قوی پس اگر باشد هوا معتدل میباشد امزجه و ابدان نیز معتدل و صحیح میباشد تصرفات بدن و امزجه و بدنیات طبیعیه مانند هضم و تشمم و سماع و خواب و بیداری و سایر حرکات طبیعی و نفسانی * طبیعت آن باطلاق آن گرم و تر است و بحسب اختلاف اوضاع فلکی و ارضی مختلف میگردد و بحسب جهات نیز مثل بودن هنگام آفتاب در بروج شمالیه گرم میگردد و همچنین هنگام استیلا و سلطنت بعضی از کواکب حاره حار میگردد و در اراضی مکشوفه بجانب شمال آنها و اراضی مجاور بحر نیز و اختلاف انها بارد و هنگام شدت تابش آفتاب بخصوص در بلاد مجاور بحر گرم و خشک و در بلاد بحریه و جزایر و هنگام باران رطب و باد صبا که از جانب مشرق تا نقطهٔ شمال وزد گرم و خشک است و باد شمال که از جانب

شمال تا بنقطهٔ مغرب وزد سرد وخشک و باد دبور که از مغرب تا بنقطه سهیل وزد سرد وتر و باد جنوب که از سهیل تا بنقطهٔ مشرق وزد گرم وتر ومرکب ازینها مرکب از کیفیات اربعه است * افعال وخواص آن باد صبا مزیل بلغم و مجفف رطوبات ومفتح سدد ومعین بر هضم ومانع نزلات ومقوی قوت دافعه ومصلح حال مرطوبین وجهت امراض باردهٔ رطبه از استسقا وفالج ولقوه وغیرها نافع ومضر محرورین ویابسان خشک وامراض صفراویه ومحرق صفرا ومولد حکه و جرب وتشنج یابس وامثال اینها است وباد شمال مستحکم میکرداند اعضا را ومانع استرخا وکسالت ومقوی اعضا و حواس وذکای فهم وذکر وهضم وصفای رنگ ونضارت آنست ومضر صاحبان سرفه وضیق النفس یابس وبواسیر وباعث اسقاط جنین وعسر ولادت وامثال اینها است وباد دبور عکس صبا است وباد جنوب عکس شمال ومرکب ازینها جهت امراض مرکبه نافع واصلاح فساد وتعفن هریک برد یکری نمایند وبتغییر وتبدیل بلد ومکان اگر ممکن باشد وببوئیدن پیاز وسیر وسرکه و زرد چوبه وعنبر ولادن وقطران وموميائی وعود هندی وعنبر وقسط وکندر وسندروس وکهربا وپوست انارین ومشک وزعفران وسعد وابهل وصندل وکزمازو وزراوند طویل وجدوار وتمام اینها ویا آنچه میسر آید وبخور نمودن باینها ودر رونی و طرفا وخوردن پیاز وسیر وسرکه ونعناع وزرد چوبه وطین مختوم وحلتیت وآویختن پیاز ومنصل برد رخانه وپاشیدن سرکه برد رودیوار وفرش خانه خصوص که درآن سیر وپیاز پرورده باشند وحتی المقدور ازان خانه حرکت نکنند وبجائی نروند واگر بالضرورة حرکت کنند بینی را بلته بسرکه وسیر آلوده بندند و زود معاودت نمایند با وجود این تدابیر باید که از خوردن مثل میوهای تر وشیر پرهیز کنند واز جماع وحمام وتشنگی وگرسنگی احتراز نمایند وآب بسیار سرد ننوشند ودر آنچه میخورند پیاز وسیر داخل کنند وغذاهای ترش بی چربی میل نمایند وشیرینی مطلق نخورند واز گوشت حیوانات آن بلد اگر بتوانند احتراز کنند والا بسیار کم بخورند واز تریاقات تریاق فاروق ومثرودیطوس رجل وارخطائی هریک که باشد مکرر بخورند ودر شعثا وفلونیای رومی نیز مناسب است وفادزهر معدنی هم خوب است

* هوفاریقون * بضم ها وسکون واو وفتح فا والف وکسر راء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وضم قاف وسکون واو ونون معرب ازاوفاریقون یونانی است وهیوفاریقون نیز دیده شده بزیادتی یاء مثناة تحتانیه میان ها وواو وبعضی اندروسامن وبعضی قوریون وبعضی اماماتیطس بمعنی صنوبری برای مشابهت رائحه تخم آن ببوی راتینج که صمغ صنوبر است نامند وگفته اند که هوفاریقون لغت رومی است * ماهیت آن نباتی است وسه قسم میباشد وهر سه را ثمر شبیه بجو است وقسمی را ساق بقدر شبری و زیاده بر آن و برگ آن مانند برگ سداب وبسیار سرخ وگل آن سفید شبیه بگل شبت چتری ودر بو شبیه ببوی صنوبر وتخم آن در غلافی طولانی وسیاه ودراز شبیه بجو ومدور ونیز منبت آن زمینهای صلب وخرابها وثمر آن اقوی از تخم وسائر اجزای آن وقوت آن تا ده سال باقی میماند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک وگفته اند خشکی آن زیاده از گرمی آنست * افعال وخواص آن مجفف ومحلل وملطف ومفتح سدد وکلد ازالهٔ اخلاط ولزوجات وغیره اعضاء الراس والغذاء والنفض آشامیدن آن جهت کزاز وتفتیح سدهٔ معده وکبد وامعاء و ادرار بول وطمث واسهال مرهٔ صفرا وحمول آن نیز جهت ادرار بول وحیض وآلات المفاصل آشامیدن برگ مطبوخ آن با شراب ویا آشامیدن عصارهٔ آن چهل یوم پی هم مداومت بران جهت درد ورک وعرق النسا ونقرس وآشامیدن تخم آن هر روز نیم درم با ماء العسل جهت عرق النسا مجرب دانسته اند الحمیات آشامیدن آن با نیم وزن آن سداب

... مرع الفروج را الفروج ضماد برگ آن جهت تنقیه زائد عال جراحات عظیمه و قروح ردیه و سوختگی آتش
و ذرور آن جهت تنقیهٔ قروح مترهله و متعفنه نافع بدل آن تخم شبث را و چون زاج آن مانند بیخ کبر است و تخم دو درم را
نبات بزرگتر از اول و شاخهای زیاده و برگ آن مانند برگ نعناع و بیخ آن سفید و با شعبهای مستقیم و ساق آن سرخ و گل آن زرد
و تخم آن در غلافی شبیه بخشخاش و با خطوط و در بوشیده بر انتهی * طبیعت آن در آخر دوم گرم و خشک * افعال و خواص
آن آشامیدن دو درم از تخم آن مسهل صفرا و غلیظ و آشامیدن آب سرد معین بر مسهل آن و بر همه افعال مانند قسم
اول و آشامیدن تخم آن با شرابی که آنرا [illegible] و مالیدن جهت عرق النسا و طلای مطبوخ آن [illegible] نافع جراحات
عظیمه و ضماد نبات آن جهت سوختگی آتش نافع و قسم سوم آنرا که [illegible] نبات آن بزرگتر از اول و کوچکتر
از دوم و بسیار سرخ و شاخهای آن انبوه تر و برگ عریض مانند برگ [illegible] و بزرگی نعناع [illegible] گل آن [illegible]
شبیه بقسم اول * طبیعت آن در گرمی و خشکی از اول کمتر * افعال و خواص آن مسهل رطوبات [illegible]
بلت آن و در جمیع افعال قوی تر از اول و دو درم آشامیدن [illegible] آن مسهل صفرا [illegible] با آب سرد [illegible]
[illegible]
[illegible]
و همه آثار رحال [illegible] مفاصل و التیام قروح نافع [illegible]
یک [illegible] از اقسام آن دیگر است [illegible]
آن [illegible] گفته اند [illegible] المحیط [illegible] و اقسام است [illegible] گل آن [illegible] و برگ
آن مانند گل عباسی و تخم آن مانند [illegible]
[illegible]
[illegible]
* هوم * [illegible] لغت ترکی است * ماهیت آن [illegible]
[illegible] * افعال و خواص آن
[illegible] *
* هوم المجوس * بضم ها و سکون واو و میم و الف و لام و فتح میم و ضم جیم و سکون واو و سین لغت عربی است و آنرا [illegible]
نیز نامند * ماهیت آن گیاهی است [illegible] و برگ آن
[illegible] شبیه [illegible]
و بعضی [illegible] هوم المجوس گل است که آنرا [illegible]
[illegible] * طبیعت آن در سوم گرم و خشک و بعضی گل آنرا
[illegible] گفته اند * افعال و خواص آن [illegible] جهت ادرار
فضول [illegible]
[illegible]

روغن گل آن که بادیه کوسفند ترتیب دهند جهت اوجاع مفاصل بلغمی وسوداوی وبا روغن زیتون جهت اوجاع مفاصل بلغمی مجرب است *

* هوقسطیداس * که آنرا هوفسطیداس بضم ها وسکون واو وفتح فا وسکون سین وکسر طاء مهمله وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح دال والف وسین مهملتین نامند * ماهیت آن عصارهٔ نباتی است که لحیة التیس نامند ومذکور شد وگفته اند طرثوثی است که در زیر درخت لحیة التیس بهم میرسد وغیر لحیة التیس است *

* هیشر * بفتح ها وسکون یاء مثناة تحتانیه وفتح شین معجمه وراء مهمله * ماهیت آن کنگر بری است وبلندی آن تا یک گز وزیاده ومیان آن تهی وشکوفهٔ آن پهن وبنفش وبعد از خشک شدن سفید میکردد ودرمیان شکوفهٔ آن چیزی مانند پنبه واگر آن پنبه در گوش رود کر کرداند * افعال وخواص آن آشامیدن مطبوخ آن جهت سرفه دافع *

* هیل بوا وهال بوا * بکسر ها وسکون یا وکسر لام وفتح باء موحده وواو والف * ماهیت آن خبر بوا است ودر حرف الخاء مذکور شد * طبیعت آن گرم در اول وخشک در دوم وبعضی در سوم گفته اند * افعال وخواص آن بسیار لطیف ترا زقافله اعضاء الغذاء مقوی معده وکبد سرد وهاضم طعام است *

* هوفلسوس * بضم ها وسکون واو وفتح فا وسکون لام وضم سین وسکون واو وسین * ماهیت آن چنین گفته اند خس الحمار است که ابوخلسا باشد ومذکور شد در حرف الالف مع الباء * طبیعت آن سرد وتر با قوت تجفیف وتسکین قلیل وقبض * افعال وخواص آن با قوت قابضه وسائر افعال آن در ابوخلسا ذکر یافت

باب بیست وهشتم در بیان ادویه که حرف اول آنها یاء مثناة تحتانیه است

* فصـــــــل الیاء مع الالف *

* یاسمین * بفتح یا وسکون الف وفتح سین وکسر میم وسکون یا ونون وآنرا یاسمون بواو بجای یا وبضم میم وبجلاها نیز وبسیرازی گل هاشم وبهندی چنبلی نامند * ماهیت آن گلی است خوشبو وسفید وزرد وکبود وبعضا بشت گل بنفش وهر یک سوای زرد بستانی وبری وجبلی میباشد وسفید آن خوشبو وکثیر الوجود وکبود آن کم یاب نبات آن ما بین شجر ویقطین یعنی نه مانند درخت ایستاده است ونه مانند یقطین بر زمین مفروش خصوص سفید آن نیز زرد وکبود آن شجر دست غالب ودر بعضی بلاد درخت آن عظیم میگردد وساق سفید آن اندک پیچدار وبرگهای آن اندک ریزه طولانی ومشرف وبر دو جانب شاخهٔ آن رسته وخوش منظر وگل آن خوشبو با ساقهٔ باریک مجوفی وبر سر برگهای ریزه پیوسته بان ساق ودر هنگام غنچگی طولانی امرودی شکل وبعضی سفید آنرا زنبق دانسته وگفته اند از زنبق مراد روغن آن است وسوسن آزاد را مخصوص بدان وسوسن سفید نزد اکثر اطبا مفقود الخاصیت واز جهت اشتباهی است که ایشان را روداده ودر سوسن مذکور شد وبری را ظیان نامند وجبلی آن یاسمین است

* جمهور اطبا در ماهیت آن نوشته اند که درخت آن مانند درخت مورد واز آن سبزتر واملس وبزرگتر وپهن تر ونرم تر وبسطبری برگ مورد نیست ودرخت قسم سفید آن ضعیفتر وگل آن سفید وبا شائبهٔ سرخی وبعد سرخی وبسیار خوشبو واز حمل تا عقرب گل میدهد ودر بلاد حاره همیشه ودرخت نوع زرد آن از این عظیم تر وچتر ما ودرخت مورد است ونزد بعضی قسم زرد آن مسمی بزنبق است * وبالجمله طبیعت آن در دوم گرم وخشک ودوم نیز

کنند * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دل و مسمن بدن و اعضاء الرأس و العصب و الغذاء و النفس بوئیدن آن جهت صداع و سدد دماغ و درد سر بارد و رفع ریاح دماغ و مفاتح و مورد بن زائد و تطول طبع آن جهت صداع و درد های بارد و آشامیدن آن مسهل بلغم و سوداء و مدر و رافع مدر و ریاح غلیظه و فالج و لقوه و حدر و اوجاع مفاصل و مفرح و محرک باه و مخرج اقسام کرم معده و امعاء و مدر بول و حیض و چون آنرا در شراب اندازند تا که آن سکر بسیار آورد و آشامیدن آب گل آن سه روز هر روز ده درم قاطع نزف الدم و مصفده آب مطبوخ برگ آن جهت دردند ان و قلاع دهان و بوئیدن آن زائد و ضماد آن بر پشت و قضیب معین بر نعوظ و بزرک کند ه آن و سموم آشامیدن آن مقاوم همه سموم ز یاد متور ضماد آن و تریته ضماد آن جهت رفع کلف و مفرح کنند و خمار و دفع مشرو غسل آن در حمام و در سفید کردن موی موثر حتی درون انشار و نطع مصرو و بینی و اکثار بوئیدن آن باعث زردی رنگ و خمار و مضار آن بنفشه و گل سرخ و سرکه و مقدار شربت از جرم آن تا سه درم و از آب آن تا ده درم بدل آن یاسمین زرد در تسخین بدن و سفید کردن موی زرد آن ثانی و بدل مورد باسمین یا سمن روغن آن که مانند روغن گل مرتب سازند و با آنچه معمر دیران مکرر بر ورده اند تا بوی آنچه سرخ کرده پس بآب آن روغن نمایند بسیار خوشبو و معطر میباشد * طبیعت آن گرم و تر * افعال و خواص آن ملین و محلل و نرم کننده محلل و جهت امراض بارده عصبانیه و مشایخ نافع و در جمیع افعال مانند گل زرد اندر مثقال شربت آن از ده درم تا پنجدرم است و بوئیدن آن مصدع و باعث رعاف محرورین و گل یاسمین زرد در ایران و کمتر شاه جهان آباد و در بعضی بلاد هندوستان الوجود و گفته اند چون آنرا به چوب حنظل سبز خوب بخته گذارند از آن را با این روغن عسل چند روز بخورند رفع او بدان سازند جهت رفع استسقا و درد کمر و مفاصل مجرب است *

* یاقوت * بفتح یا و الف و ضم قاف و سکون واو و تا * ماهیت آن سنگی است از سنگهای معدنی نفیس عظیم القدر نزد مردم والوان متنافه میباشد از سرخ و زرد و کبود و سبز و بنفشی و سفید و هر یک چه بسیار رنگین و متوسط و کم رنگ و بهترین همه سرخ و رنگین و رمانی آبدار صلب شفاف بی جرم بی داغ و رگ آنست و هر چند قطعه آن بزرگتر و خوش شکلتر باشد معتبر و قیمت زیاده از اصناف سرخ خمری و وردی و نارنجی و زعفرانی و خمری است و از اصناف کبود آسمانی کوئی و کحلی و لاجوردی و بنفشی آن گویاتت و لعل از اقسام سرخ آنست و بهترین هر یک ازینها آنست که صلب صاف و شفاف و یکرنگ باشد و بی رنگی اجزاء متخالف باشد و یاقوت از همه احجار صلب است مگر الماس صلبتر و کبود آن صلب تر از سرخ و سرخ آن از زرد و بنفشی و بعد سرخ و سفید نرم تر و خام که در معدن ناقص مانده و مرجان بنا می مخصوص اند سرخ را بدخشی مانند و رنگ که بالکر یزی ر وی از ورد در بی سراق و اقسام چکهراج و بالکر یزی و ترمس و ایتان را بهارسی نیلم و هند ی نیلم و با لکریزی سفیار گویند و ما دن آن ابریت و زئبق صافی خالص شفاف براق است و فاعل انعقاد آن برودت و یبس و آفتاب نیز به تحویل مثل گوگرد قبل از آنکه دریکو دره قطعه زمینی که معدن یاقوت است و در آنجا یکصد سنگ بسیار اندام و خاک آن مانند صلب گوگردی است یعنی بوی کبریت از آن می آید و در موسم باد و بارش و باران و رعد و برق و صاعقه بسیار در آنجا و زمین آن تمام مشتعل میکردد و از شکافهای آن زمین نیز بوی کبریت بسیار می آید اند که مشاهده میکرد اند و در آن موضع درختهای عظیم بسیار و متراکم میباشد رسیده نزد شان بود اعتبار نشد و اکثر آنجا مرده و فقرا و مساکین جمع شده آنچه میباشد از قطعه های یاقوت بزرگ و کوچک میبرند و در هر کار بادشاه آنجا که مشهور برا جه است

میشود و شنیده نشد که کسی توانسته باشد آنرا بیرون آورد زیرا که حکم راجهٔ آنجا آنست که اگر یاقوتی پیدا شود و بسیار بزرگ باشد باید آنرا ضبط نمایند و سیاست عظیم کنند و نیز مسموع گشته که در زیر زمین یاقوت خوب نمیباشد بلکه ناصاف و خام چنانچه وقتی راجهٔ آنجا حکم نموده که قطعهٔ از آن زمین را حفر نمایند شاید یاقوت بسیار و قطعه های بزرگ خوب برآید چون حفر نمودند قطعهای کوچک بد رنگ ناصاف نرم برآمد و با وجود آن جمعی هلاک شدند بسبب بوی کبریت و ابخرهٔ متعفنه لهذا امر نمود که دیگر حفر ننمایند و آنچه از بالای زمین بیابند بیاورند و نیز اماکن دیگر مانند جزیرهٔ برازیل از ارض جدید جنوبی و جزیرهٔ سیلان و غیرها که معدن یاقوت و غیره است یاقوت بهم میرسد ولیکن یاقوت جنوبی آن بخوبی و نیکوئی پیگوئی نیست هر چند برازیلی اکثر قطعه های آن صاف شفاف آبدار بزرگ مقدار میباشد ولیکن بصلابت پیگوئی نیست همه الوان آن از سرخ و زرد و نیلی و غیرها و سیلانی بسیار نرم و کم رنگ میباشد و از اقسام آن گفته اند غیر از سرخ رمانی تاب آتش ندارد و بعضی گفته اند سرخ رمانی آن از آتش رنگین تر می شود و نیز گفته اند چون با سفید آن شائبهٔ سرخی باشد چون بر آتش معتدل در ظرف سفالی گذارند تمام آن رنگین گردد بلکه اکثر این اقوال اصلی ندارد و رائحهٔ کریهه و دود و عرق و روغن مضر لون آنست و مالیدن آن بر جذع سوخته و آب سنباده باعث جلای آن

* طبیعت آن در حرارت و برودت معتدل و در دوم خشک و زرد آن در دوم گرم و خشک و کبود آن در اول گرم و در سیوم خشک و سفید آن معتدل در گرمی و سردی و در اول دوم خشک * افعال و خواص آن مفرح و مقوی دماغ و آشامیدن یک رهم آن جهت رفع صرع و وسواس و خفقان و طاعون و انجماد خون در باطن و نزف الدم و دفع سموم و تغییر هوای وبائی و تصفیهٔ خون و حفظ حرارت غریزی و قوای حیوانی و پوشیدن انگشتری آن جهت قضای حاجات و رفع ضرر صاعقه و طاعون و در دهان داشتن آن جهت رفع بدبوئی آن و تسکین عطش و تقویت دل و تفریح و نشاط و تعلیق آن بالخاصیت جهت رفع اصابهٔ عین که چشم زخم نامند و طاعون و تغییر هوای وبائی و وسواس و صرع و خفقان و با هیبت و شکوه بودن نزد مردم و نیز قاطع نزف الدم و محلل انجماد خون دانسته اند اکتحال آن مقوی نور باصره و حافظ صحت چشم مقدار شربت آن از یک قیراط تا یک دانگ و معاجین مسمی بیاقوتی و مفرح آن در قرابادین کبیر ذکر یافت *

* فصـــــل الیاء مع الباء الموحدة *

یبروح

* یبروح * بفتح یا و سکون باء موحده و ضم راء مهمله و سکون واو و حاء مهمله لغت سریانی بمعنی ذو الصورتین است * ماهیت آن اسم سریانی جنس اشیای زوجیت در خلقت و شامل بیخ لفاح و ثمر اقسام آن است و از مطلق آن مراد قسم جبلی آن است و چون بیخ هر نوع لفاح که بزرگ باشد بشکافند در آن شبیه بدن و صورت انسان مشاهده میگردد لهذا آنرا مسمی باین اسم نموده اند و بیخ لفاح جبلی ادنی مشابهتی بصورت انسان دارد بخلاف آنکه مشابهت تام دارد و بعضی آنرا مختص به بیخ سراج القطرب داشته اند *

یبروح الصنم

* یبروح الصنم * بفتح صاد و نون و میم * ماهیت آن بیخ لفاح بری است بشکل دو انسان که روبروی یکدیگر ایستاده باشند و آنرا مهرهٔ گیاه و سگ کن نیز نامند جهت آنکه میان عوام مشهور است که هر که آنرا قلع نماید هلاک میگردد لهذا بعضی بعد از خالی کردن اطراف بیخ آن ریسمانی بدان بسته بر گردن سگی و آن سگ را رم میدهند تا بحرکت آن بیخ کنده شود و گفته اند که اصلی ندارد و نبات آن شبیه بعلیق است که بترکی کن نامند و بقدر ذرعی است و برگ آن شبیه ببرگ انجیر و بارتنگ نیز از ان و ثمر آن سرخ و بقدر زیتون و در بو شبیه بمیعهٔ سائله و گل آن سفید و کوچک در شب میدرخشد و بیخ آن

شبیه بصورت دو انسان با قد و برگ و بیخ هر دو متصل بهم [illegible] که [illegible] ثمر لفاح که تفاح الجن [illegible]

و [illegible] آن [illegible] صورت [illegible] آن [illegible] گفته اند که یبروح بمعنی [illegible]

در صورت و شبیه بانسان باشد [illegible] آن امر موجود باشد یا غیر موجود و بسیاری از [illegible] میکند بر معنی غیر موجود

و صورت یبروح [illegible] است [illegible] بزرگتر و بیخ آن لفاح بری است [illegible] گفته بعضی مردم آنرا [illegible]

[illegible] آن [illegible] صورت [illegible] آن [illegible]

و برگ آن شبیه ببرگ [illegible] بزرگتر و [illegible] زمین و [illegible] آن [illegible]

تفاح [illegible] کوچکتر [illegible] شبیه به تخم [illegible] آن بزرگ [illegible] متصل بهم [illegible] آن سیاه و باطن

آن سفید [illegible] دوم [illegible] بعضی مردم [illegible] برگ [illegible]

[illegible] شبیه ببرگ [illegible] آن [illegible] رنگ آن [illegible]

[illegible] آن [illegible] شبیه [illegible]

[illegible] آن [illegible] برگ آن [illegible] عرض و طول

آن [illegible] و صاحب

اختیارات [illegible] گفته که [illegible] طول آن [illegible]

کوتاه تر [illegible] و رنگ آن [illegible]

[illegible] آن

[illegible]

[illegible]

[illegible]

آن [illegible]

[illegible] که یبروح

[illegible]

طلوع [illegible] طبیعت آن [illegible]

[illegible] افعال و خواص آن [illegible]

[illegible] آن

[illegible]

آن [illegible]

[illegible]

[illegible] استعمال

[illegible] آنرا

[illegible] را

که خواهند قطع نمایند و عصارهٔ آن نیز باعث سبات و بی حسی عضو است و آشامیدن بیخ آن با زعفران جهت اوجاع مفاصل و عرق النسا و نقرس و تعلیق آن جهت صرع الصبیان ضماد برگ آن جهت وجع چشم و رمد و دمعهٔ آنرا دو زاویهٔ مسکنهٔ اوجاع داخل میتما بند اعضاء الصدر و الغذاء و النفض آشامیدن بیخ آن با سکنجبین جهت خفقان و آشامیدن دمعهٔ آن بقدر یک اوقیه با ماء القراطن یعنی ماء العسل مقیی مرهٔ صفرا و بلغم مانند خربق و زیاده بران کشنده و نیز آشامیدن آن مسهل بلغم و مرهٔ صفرا چون اطفال و غیر ایشان تناول نمایند گاهی بسبب شدت قوت هلاک می نماید و آشامیدن بیخ آن منقی رحم و چون نارسیدهٔ آنرا با روغن گل سرخ سائیده زن حامله بر شکم و کمر طلا کند از اسقاط جنین محفوظ می ماند و حمول دمعهٔ آن بقدر نیم دانگ مخرج جنین و حمول بیخ آنرا با کبریت آتش ندیده خلط نموده حمول نمایند قطع نفث الدم رحم نماید و آشامیدن آن با مقل جهت بواسیر و با کاسنی جهت حرقة البول السموم آشامیدن آن با عسل و زیت جهت لسع هوام خصوص صنف اخیر آن که شبیه بصنف ابیض الورق است که باد زهر عنب الثعلب قاتل است و چون نوع قاتل یبروح را کسی بخورد اولا او را اختناق رحم و سرخی چهره و برآمدن کی آن و زوال عقل و حالت شبیه بمستان و افیون خورده عارض گردد پس موت تدبیر آن قی نمودن با آشامیدن روغن و آب گرم و عسل و تنقیهٔ بدن است و نیز قی فرمودن بماء افسنتین مطبوخ و عسل و خورانیدن فلفل و شیت و مصطکی و صعتر و مرزنجوش و شیر تازهٔ دوشیده و جند بیدستر و سداب و خردل و آشامیدن لبن حامض در صورت کثرت اسهال مقدار شربت آن یک قیراط تا چهار قیراط و تا یک دانگ گفته اند و آشامیدن آن بدون اصلاح جائز نیست و اصلاح آن ممزوج نمودن با نشاسته و روغن بادام شیرین و روغن بنفشه است و نیز برگ گل سائیده و رب السوس و صبر و زربد و هلیله و افسنتین و غافث و نمک هندی و زعفران و بسفایج است و بدون اصلاح مفسد مزاج و باعث تهیج وجه و وجع کبد و فساد معده و امراض دیگر و دیه الجروح و القروح ذرور بیخ و ثمر آن جهت آکله و قروح خبیثه الاورام و البثور طلای آن محلل اورام صلبه و رخوه و خنازیر و چون نرم کوبیده با سرکه سرشته بر حمره گذارند زائل سازد و بثور را نیز آلات المفاصل ضماد آن با سویق جهت وجع مفاصل و آشامیدن آن جهت داء الفیل الزینة دلوک برگ آن زائل کنندهٔ برص بدون تقرح خصوصا که برگ آن تازه باشد و لبن آن جهت قلع نمش و کلف بدون لذع و قرحه نافع الخواص چون خواهند عضو کسی را قطع نمایند مقدار سه دانگ آنرا با شراب بیاشامند سبات آورد بحدیکه احساس بقطع ننمایند و نیز چون یک مثقال از صنف سوم آنرا بتنهائی و یا با بعضی طبیخها و یا با نان و یا با سویق بیاشامند در ساعت اختلاط عقل و سبات آورد که تا سه چهار ساعت بهمان حالت بماند که تعقل و احساس بچیزی ننماید بسبب جمع حرارت در باطن و تخلخل بر و تبلد حس و بعضی از اطبا می نشانند صاحب آنرا در آب سرد تا اینکه شفا یابد بهمه جهات و گفته اند چون عضوی از اعضای بیخ و ثمر آنرا با قلیلی روغن بان و روغن زیتون یا روغن خلاف نرم بسایند و پیشانی و چشمها و روی را بدان تدهین نمایند و نزد یک ملوک و دولتها بهت مکرم و معزز باشند و هر حاجتی که رود ملا روا گردد و چون مجموع آنرا و یا عضوی از آن را شکسته در پارچه بسته بر بازو بندند و با بر کردن آویزند از کل آفات از غرق و حرق و صاعقه و دزدان و قطاع الطریق محفوظ مانند و تعلیق آن جهت تسکین غضب ملوک بغایت مؤثر و بعضی شرط دانسته اند که اول ماه آنرا تعلیق نمایند و بخور آن جهت دفع فساد عقل و جنون و دوری شیاطین و جن و انس مونس مؤثر و چون یکعدد گل ناشکفتهٔ آنرا در کتانی بریسمان بشمین که هفت رنگ باشد بپیچیده بر طفل مصروع تعلیق نمایند رفع صرع آن گردد *

فصل الياء مع التاء المثناة الفوقانية

يتوع بفتح یا و ضم تاى مثناة فوقانیه و سکون واو و عین مهمله ماهیت آن اسم جنس نباتات شیردار است که شیر آن حار و حاد و مسهل و محرق باشد و مشهور از آنها شش نبات است ماهیت شبرم و لاعیه و ماهودانه و ماذریون و بنطافلن که لاعیه الاورال باشد و جمیع آنها را شیرابی گفته اند و نیز یافته اند بعضی یتوعات حادة خارجه از این شش نبات مشهور را مانند [illegible] و من از [illegible] نزد بعضی بقلة الحمقاء بری و [illegible] و از مطلق آن مراد این لاعیه است که تویا ق تراد و [illegible] نامند و گفته اند بهترین آنها یتوع درختی کوهی است که شاخهای آن طولانی و برگ آن باریک [illegible] و مائل بسرخی شبیه بشاخهای زیتون و مملو از شیر سفید حاد باشد و برگ آن شبیه ببرگ زیتون و از آن طولانی تر و نازک تر و باطراف شاخهای آن پنج شاخه باریک شبیه بشاخهای [illegible] و باطراف آنها [illegible] که [illegible] و مائل بسفیدی شبیه بصدفی از [illegible] آن مانند [illegible] آن اما آن [illegible] و آشامیدن این آن [illegible] مسهل بلغم و [illegible] ماده آن که آنرا [illegible] نامند شبیه بنبات [illegible] بزرگتر و قوت و [illegible] برگ آن شبیه ببرگ مورد و از آن بزرگتر و باطراف آن [illegible] و شاخهای آن [illegible] آن [illegible] آن [illegible] بیشتر و بعضی کمتر و در بزرگی بقدر جوز [illegible] مانند پوست [illegible] آن [illegible] آن [illegible] این نیز [illegible] ولیکن [illegible] برگ و ثمر آن در قوت مانند صنف اول [illegible] آن که [illegible] نامند شاخهای آن بقدر [illegible] و مائل بسرخی و [illegible] ملا و برگهای آن کوچک [illegible] طولانی [illegible] و ثمر آن شبیه [illegible] و سرهای آن [illegible] و برگهای آن سفید و [illegible] و [illegible] شاخهای آن از یک بیخ روئیده و تمام نبات آن مملو از شیر و مستعمل این صنف است و در قوت مانند [illegible] اول و گفته اند یتوعی دیگر میباشد که آنرا [illegible] نامند [illegible] و برگ آن شبیه به بقلة الحمقاء و [illegible] الاست [illegible] و شاخهای آن چهار [illegible] از یک بیخ روئیده بقدر یکشبر و [illegible] مملو از شیر سفید و بیخ آن شبیه [illegible] آن شبیه [illegible] آن با حرکت شمس [illegible] و [illegible] آنرا [illegible] مانند [illegible] و قوت آن مانند [illegible] بعضی [illegible] دانسته اند در قوت و [illegible] آنرا [illegible] گفته اند [illegible] دیگر میباشد که آنرا [illegible] ساق آن [illegible] یکشبر [illegible] و [illegible] آن از ساق آن [illegible] شبیه ببرگ [illegible] و از [illegible] مملو از شیر است و در قوت مانند اصناف مذکوره و نیز گفته اند یتوعی دیگر میباشد که [illegible] شاخهای [illegible] از [illegible] شبیه ببرگ [illegible] و [illegible] ثمر آن [illegible] عمل مانند آنها است و نیز نوعی [illegible] شبیه ببرگ [illegible] و [illegible] و این آن [illegible] و [illegible] بعضی [illegible] یتوعی است که [illegible] آنرا [illegible] نامند و نیز نوع دیگر میباشد ساق آن [illegible] و مربع و برگ آن کوچک [illegible] باطراف آن [illegible] و گل آن [illegible] و ثمر آن [illegible] و بیخ آن [illegible] مملو از [illegible] یافته میشود در بعضی مواضع نبات این نوع بسیار بزرگ و بیخ آن نیز بزرگ [illegible] آنرا [illegible] با [illegible] استعمال [illegible] نمایند و همچنین ثمر آن و همچنین [illegible] آن را چون با آرد [illegible] و باید که از برگ آن

زیاده از سه مثقال تناول نه نمایند و همچنین از آب آن و بعضی مردم یتوع نباتی که ساق آن مجوف بقدر یک ذرع بسطبر اصبعی و اطراف ساق آن منشعب و برگهای آن بعضی بر ساق آن و بعضی بر شعب آن رسته اما برگهائیکه بر ساق آن است طولانی شبیه ببرگ بادام و از آن عریض تر و بسیار نرم تر و برگهائیکه بر شعب آن است کوچکتر شبیه ببرگ زراوند و لبلاب و ثمر آن بر اطراف شعب آن مستدیر الشکل شبیه بحب کبر و در جوف آن سه تخم متفرق بعضی از بعضی و بزرگتر از حب کرسنه و چون آنرا مقشر نمایند مغز آن شیرین باشد و بیخ آن باریک سفید و بی انتفاع در رطب و نبات آن مملو از لبنی باشد مانند یتوع حکیم فاضل دیسقوریدوس نوشته که همه این اصناف را من مشاهده نموده ام اقوی و مختار لبن آنها پس تخم آنها پس کل آنها پس بیخ آنها پس ورق آنها است و عند الاطلاق مراد لبن لاغیه است و آنچه از آنها باسمی مخصوص مشهور بود در جا بجا مذکور شد و در اینجا ذکر خواص کلیه آن بیان می یابد * طبیعت مطلق آنرا در غایت گرمی و خشکی تا چهارم دانسته اند و متوسط آنها را در سیوم و ضعیفه آنها را در دوم و با قوت سمیه * افعال و خواص آن مقرح جلد و قتال و چون در برکه اندک ماهیان تمام بر بالای آب آیند العین اکتحال لبن آن قاطع ظفره الفم قطور آن بر دندان کرم خورده مفتت حصاة و مسقط آن و با قطران سرشته اقوی جهت آنکه محافظ دندانهای صحیح است و همچنین با موم سرشته و چون دندانهای صحیح را بموم گرفته پس بر دندانهای متاکل لبن آنرا بچکانند تا آنکه آنرا مفتت و قلع نماید بهتر است و چون بیخ آنرا در سرکه بجوشانند و بدان مضمضه نمایند وجع دندان را تسکین دهد اعضاء الغذاء و النفض آشامیدن آن مسهل بلغم مائیت و قاطع بواسیر و چون دو قطره و یا سه قطره آنرا بر انجیر بچکانند و خشک نمایند و تناول کنند اسهال نیکو کافی نماید و همچنین با سویق و نان خالص و بهتر آن است که با عسل و یا قیروطی استعمال نمایند تا آنکه باعث تقرح دهان و حلق نگردد و گاه اخذ مینمایند اغصان بنوعی تر آنرا و بر روی خزفی اندک بریان نموده سحق مینمایند با قدری سویق و آب بر آن ریخته میآشامند اسهال مینماید و شاخهای خشک آن در این امر بسیار ضعیف است و صفتی که آنرا کرفیون نامند چون شاخهای آنرا گرفته در سایه خشک کرده پوست آنرا گرفته بقدر ده گرمه و یک شبانه روز در شراب کهنه خیسانیده پس صاف نموده نیم گرم کرده بیاشامند اسهال بیغائله مینماید مقدار شربت از لبن آن تا سه قطره و بدون مصلح استعمال آن جائز نیست و مصلحات آن نشاسته و آرد جو و روغن بادام و روغن بنفشه و گل سرخ سائیده و رب السوس و کثیرا است و دوغ سرد کرده مصلح افراط عمل آنست المضار با قوت سمیه و جراحت کننده جلد و مسهل قوی در همه امزجه و از غایت شدت مورث اسهال الدم و قرحه امعاء و زحیر و مغص و غثیان و انقلاب معده و غشی است و لهذا استعمال آنرا از داخل تجویز ننموده اند و عند الضروره از سه قطره که مقدار شربت آن است با مصلحات مذکوره باید که بیفزایند و بدل آن در استفراغ مائیت از اعضا وزن آن سقمونیا و بوزن آن سکبینج الجروح و القروح ضماد بیخ آن با سرکه محلل صلابت اطراف بواسیر و قاطع ثوالیل و مصلح قروح متعفنه متاکله و با قیروطی جهت جرب سوداوی و نار فارسی و اکله و غانغرایا الزینة طلای آن قالع آثار و ثوثه و خیلان و لحوم زائده در اطراف ناخنها و لبن آن زائل کننده مو است خصوص که در آفتاب بمالند و موئیکه بعد از آن روید ضعیف باشد و چون مکرر نمایند دیگر نروید و استعمال آن با زیت کاسر و رافع غائله آنست

* فصل الیاء مع الراء المهملة *

* یربوع * بفتح یا و سکون را و ضم با موحده و سکون واو و عین مهمله لغت عربی است بفارسی موش دشتی و بهندی [illegible]

[illegible] * ماهیت آن حیوانی است شبیه بموش و از آن بسیار بزرگتر و دستهای آن بسیار کوتاه و پایها و دم آن بلند و در صحرا ها و خرابها باشد و بعضی عمارات کهنه میباشد و خراب میکند * طبیعت آن در سوم گرم و خشک * افعال و خواص آن کثیر الغذا و ملین طبع و اغذاء الراس و العصب و العقاء و العض آشامیدن آن جهت اکثر امراض باردهٔ اعصاب مانند فالج و لقوه و رعشه و اوجاع مفاصل و قاعده را در ادرار بول و تقطیر آن در اخراج سنگ گرده و مثانه و نفع میدهد و رعشایع و اعیاء المفاصل محرق خون و مصدع و [illegible] و مصلح آن میوهای تازهٔ ترش و ترشیها است *

* فصل الیاء مع القاف *

[margin: یقطین] * یقطین * بفتح یا و سکون قاف و کسر طاء مهمله و سکون یاء مثناة تحتانیه و نون لغت عربی است * ماهیت آن اسم جنس هر نباتی است که بر ساق نایستد و بر زمین مفروش گردد و [illegible] [illegible] و کدو و لبلاب و امثال اینها و عوام از مطلق آن مراد نوع [illegible] کدو [illegible] و نوع دیگر [illegible] *

* فصل الیاء مع النون *

[margin: ینبوت] * ینبوت * بفتح یا و سکون نون و ضم [illegible] موحده و سکون واو و تاء [illegible] * ماهیت آن [illegible] و در [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] * طبیعت آن در آخر [illegible] و سرد و معتدل و خشک در [illegible] و بعضی در [illegible] و بعضی سرد و خشک در سوم [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] [illegible] [illegible] آشامیدن آن [illegible] [illegible] [illegible] مفرط و تقویت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] المفاصل [illegible] [illegible] [illegible]

* ینمه * بفتح یا و سکون نون و فتح میم [illegible] است * ماهیت آن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آن را بشیرازی [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] [illegible] آن جهت [illegible]

* فصل الیاء مع الواو *

[margin: یوز] * یوز * بضم یا و سکون واو و زای معجمه [illegible] [illegible] * ماهیت آن حیوانی است شبیه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] * طبیعت آن [illegible] * افعال و خواص آن [illegible] [illegible] است

* و [illegible] [illegible] [illegible] تعالی و حسن توفیقه *

* والحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و صلی الله علی رسوله *

* محمد و آله و اصحابه الطاهرین اجمعین و سلم تسلیما کثیرا *

* بسـم الله الرحمن الرحيم *

* خاتمه *

دربیان تعداد ادویهٔ مذکوره باسامي ولغات مختلفه ازعربي و یوناني وسرياني وفارسي وتركي و هندي وغيرها مسمي بفرهنك بترتيب حروف تهجي باملاحظهٔ حرف دوم وسوم نيز بتوفيق الله تعالي وحسن عنايته درضمن بيست وهشت باب ودرهربابي چند فصل

* باب الالف *

* فصل الالف مع الالف *

اآب اسم فارسى ماء است

اآب پنير ماء الجبن است

اآب جوافشرده اسم كشك الشعيراست

اآب حوجوشانيده اسم ماء الشعيراست

اابج نام زعروراست

اآبدندان بمد الف وسكون با بروزن بارپندان جنسي از امرود وقسمي از انار ونام نوعي ازحلوااست

اآب دارو موميائي است ومحمد بن زكريا دواي ديكررا باين اسم خوانده

اابست بمدالف وفتح با وسكون سين وتا بلغت مغربي كوشت اترج رانامند ودر اترج مذكورشد

اابق باصطلاح اكسيريان زيبق است

اابكامه اسم فارسي مري است

اابكوان نشاسته است ولباب الحنطه رانيزنامند

اابي اسم فارسي سفرجل است وبه و بهي نيز نامند

اآب لوج اسم فارسي قند مكرراست

اآته اسم هندي دقيق است كه بفارسي آرد نامند ونيز بهندي اسم ميوهٔ است درشكل شبيه بشوكاج

ااثرون بيوناني اسم سماق است

اآچار بروزن پاكارانواع ترشيها بعضي مخللات راكويند

ااخرك بفارسي استخواني راكويند كه درزيركردن وبالاي سينه ميباشد كه بعربي ترقوة نامند

ااذرباس بعبراني نالميا است

ااذركون اذريون است

اآرد جوبريان كرده سويق الشعيراست

اآرد سبوس دار اسم فارسي خشكار است وآرد بست كه مبالغه دربيختن وجدا كردن پوست ازمغزآن نكرده باشند

اآردكنار سويق النبق است

اآرد ميده اسم فارسي سميد است

ااردوج بلغت تركي اسم درخت ابهل است

ااررن بلغت يوناني اسم لوف الكبيراست

ااررن صارن بيوناني اسم لوف الصغيراست

اآزاد دارو بلغت فارسي بمعني ساق جبلي است

ااسا بسرياني آس است

الموزن بلغت یونانی اسم سماق است
الموی اسم فلفلی شرابی است که از
فلفل سیاه از پوست اعلان شمار اند
صنعت آن در قرابادین ذکر یافت
المی بهان اسم فارسی جندل است
الغاروان بترکی اسم سوداویه است
الغلس بیونانی درمنه است
الغز بترکی اسم دلبلی است
الغزنی بترکی اسم لیالا است
الغورس بفارسی اسم ایهل است
الغلیس یعنی ظاهر و بیونانی اسم
فلیکشت است
القاب پرخته بفارسی خربا است و
آن زیتون را نیز نامند
الک بکاف عجمی اسم هندی آتش است
و بکاف تازی اسم فارسی ریباس و در آخر
اسم فلفل و درخت عشر است
الکل بلغه فرنیون است و گاو ورا نیز
نامند
الوج مؤلف جامع الادویه گفته گشنیه
بدبویش است دمشقی و در بلاد عجم آن را
گاورک نامند و مؤلف اختیارات او را
از جماعت شمرده
الوا بفارسی عقاب را گویند
الوس بیونانی سماکی است
الوی معلوم اسم شاه لوج است
الوالو اسم فارسی قراصیا است
الویشا [illegible] اسم فارسی [illegible] است
الوجه اسم فارسی [illegible] است

املاه بفارسی اسم ابتدا و بترکی الملج
را نامند
املطار بهندی کمر بستفارس را نامند
امولن بیونانی اسم نشاسته است که
نشاء نامند
امک بهندی امرود است
امونس بیونانی شراب است
امیس بیونانی اسم انیسون است
اماک اسم فارسی مرزا است
امی اسم فارسی حاجل است
امی دیا اسم فارسی مغاطیس است
امو اسم فارسی غزال است
امیرباده اسم فارسی سمل الطیب است
امنه چینی اسم چیزی است مانند آینه
که از قلع و روی ساخته
* فصل الالف مع النون والدال *
انب سمل الطیب است
انپال سفطاقی است
اناغوث بیونانی [illegible] است
انزالقطط بلغت مغربی از بیخ میوه است
که سپید الحلیل نامند
انزار بقول مؤلف تذکره است شامی
کیالاموی آخال است
انزار [illegible] که در ایام
داخل [illegible] دوایی مگر آنکه
توابل را ملاق و [illegible]
را بر طبخ [illegible]
انزق [illegible] است [illegible]
انزفتا بفارسی [illegible] است

ابرک بهندی طلق است
ابرکا [illegible] است
ابرنج [illegible] است
ابرس [illegible] است
ابرموبان [illegible] است
ابرتز [illegible] است
ابرموسی [illegible] است
ابرل [illegible] است
ابرلو [illegible] است
ابلیس [illegible] است
ابرتمس [illegible] است
ابرآسه [illegible] است
ابرشیده [illegible] است
ابرانطه [illegible] آن
[illegible] است
ابرلاسفاده [illegible]
[illegible] است
ابرلاقع [illegible] است
ابرانوسه [illegible] آن
[illegible] است
ابراشنا [illegible] است
ابرعنازه [illegible] است
ابرقسون [illegible] است
ابرقیس [illegible] است
ابرامون [illegible] است
ابرسن [illegible] است
ابرشتیل [illegible] است
ابرالمسی [illegible] است
* فصل الالف مع [illegible] *

اثاريون بيونانى اسقرغار است

اثاميطيقون بيونانى مواست

اثانقون اشق است

اثار بلغت اهل باديه انبرباريس
است وبتانيز ديده شده

اثروهو بروى بنفسج است

اثاناسيا اسم معجونى است

اثيرالملوك اسم ذرورى است مركب
وهرد ودرقرابادين مذكور شده

* فصل الالف مع الجيم *

اجهرى بهندى كرش يعنى شكنبه است

اجوابن بهندى نانخواه است

اجوابن خراسانى بهندى بزرالبنج است

اجمود اسم هندى تخم كرفس است

اجه بكسراول وجيم مشدده وها
بهندى قصب السكر است

* فصل الالف مع الحاء المهملة *

احداق المرضى اقحوان است وآنرا بهار
وبابونهٔ كوهى نيز نامند

احداق البقر عنب اسود است

احدياراحادبا بيونانى افعى است

احريض عصفر است

احلدبا بسريانى شبرم است

* فصل الالف مع الخاء المعجمة *

اخراس بيونانى كمثرى برى است

اخروس بيونانى اماريتون است

اخربط كرات برى است

اخربطوس كرنب برى است

اخمينه خردل برى است

اخاله بلغت مصرى بستياج است

اخيلوس بيونانى نانخواه است

اخينوس اخيروس است وآنرا ضرونيه
وخودرو نيز نامند

* فصل الالف مع الدال المهملة *

ادادا بلغت بربرى اشخيص است كه
اسد الارض نامند

ادراغس ادرون است

ادفوس بيونانى عرعر است

ادويهٔ حاره عبارت از ابازير است

ادويهٔ خوشبو عبارت از افاويه است

* فصل الالف مع الذال المعجمة *

اذان الارنب بلغت بربرى لصيقى است

اذان الثور لسان الثور است

اذان الجدى نوع بزرگ لسان الحمل است

اذان الدب قلومس است وگفته اند
يك نوع بوصير است

اذان الشاة واذان الغزال لصيقى
است وگويند لسان الحمل است و
بلسكي را اذان الغزال نامند

اذان العبد بلغت بربرى مزمار
الراعى است

اذان الغز عصى الراعى است

اذان الفيل لوف كبير است

اذان القسيس نوعى از ابرون است

اذرد نوعى اززبد البحر است

اذناب الخيل لحية التيس است

* فصل الالف مع الراء المهملة *

ارامونى بيونانى شقاقل است

آراه قصطكى است

ارباليس بعبرانى حمص است

اربيان بلغت شام بهار است وآن غير
روبيان است كه ماهى روبيان نامند
وبهندى جهينگا مچهلى

اريا بتركى شعير است

اربيس بيونانى علق است

اربعه واربعين اسقولوقندريا است

ارتقى بيونانى خلنج است

ارجالون قاشر است

ارجان لوز البربر است وارجان روغن آنست

ارجن بعبرانى عنكبوت است

ارجيقن معرب ارجيقنهٔ يونانى است
وآن زرير است

ارخص بيونانى خصى الكلب است

اردك بفارسى بط است

اردسم واردسمن بيونانى اودى است

اردما واردشران واردشيردار نوعى
از مرو است وگفته اند مرماحوز است

اردم آذريو است

ارده بفارسى رهشى است

ارذه بفارسى زفت رومى است

ارزن بفارسى دخن است

ارزه بفارسى زفت رومى است

ارزيز بفارسى رصاص ابيض است

ارسانيمون وارسانيقى بيونانى زرنيخ
زرد است

ارسك حجر النور است

ارسطور بيونانى نبات بزرالبنج است

ارمطوحما بیونانی بمعنی نامل
انقشا است و آن زراوند طویل است
ارمك اراك است
اریطا ثامیا بیونانی قرلها است
ارطوناس بیونانی فلس قسوما است
ارشك مرتیشا است
ارطا بیونانی عنقود است
ارطی وارطیا بیونانی درخت غربست
ارقاموني خشخاش صحرائی است
دو ورك شبیه بشقائق و شیرازی
ماهنامرخ نامند
ارموك [illegible] است
ارقطیم اسم عبرانی بقلة الحمقا است
اران واران و ورقان و ارقان [illegible]
بیونان [illegible] است
[illegible] نامند
ارسا بعبری آبس حلی است
ارنس بیونانی سام بستانی است
ارغان خشخاش زبدی است
ارتواس بیونانی اذخر است
ارقی بیونانی حمص است
ارماك درختی است که [illegible]
[illegible] آن است
ارماق پوست درخت [illegible] است
که [illegible] نامند
ار[illegible] بیونانی [illegible] است
ار[illegible] بیونانی [illegible] است
ارماقی بیونانی مشمش است
ارمویا بیونانی اقاقیا است

ارنك بمعنی درخت طروع است
ارنلی [illegible] آس است
ارنیفس بیونانی قاقل است
ارواده بپارسی حمص صحرائی است
اروا بیونانی ابرا است
اروسه ابوحلسا است و درخت [illegible]
نام درخت متلی است
اروقیه بیونانی [illegible] است
اروس بیونانی کرسنه است
اروق بترکی مشمش است
اروجی بترکی [illegible] است
اروشش بیونانی [illegible] است
ارما بیونانی اطلی است
ارلا بیونانی [illegible] است
ارصادی بیونانی [illegible] است
ارماس [illegible] است
[illegible]
ارواد [illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
اسطقس [illegible] است
[illegible] است
اسرق واسرول و[illegible]
زرنطونا است
اسرك بپارسی [illegible] است
اسپدان بپارسی [illegible] است

اسرطم واسطلس واسطلس [illegible]
الیهود است
اسرقم واسترعم واسترم بپارسی
شا اسفرم است
استغراین حرما بپارسی اسم نوعی
انجیرا است
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]

خردل ابیض است وکفته اند بلکه معرب ابیض است

اسفست معرب اسپست فارسی است و آن حندقوقی بری است

اسفناج رومی قطف است

اسفیدار درخت غرب است

اسفیدش بفارسی بزرقطونا است

اسقورون بیونانی خبث الحدید است

اسعال واسقیلا اسقیل است

اسعلاطعوس جلنار است

اسقلینوس اسقولوقندریون است

اسفنط خمر است

اسقوالس بیونانی بروانی است

اسعوریدرس دنبرمایه است

اسقیلوطون کاکنج است

اسکوربی بفرنکی عفرب است

اسعولس اسراس است

اسطربوس حجر یسف است

اسکیدروس برومی بوم است

اسلیوس بیونانی سلیخه است

اسمار واسماروا سفرم هرسه اسم آس بری است

اسمالاون بیونانی سوسن بری است

اسة المستانه شبه است

* فصل الالف مع الشین المعجمة *

اشبیل بکیلانی اسم نوعی از طارح است

اشترکیاه اسم فارسی سلیخه است

استلابوس دارشیشعان است

اسنیون بمصری بسفایج است

اشقاقل شقاقل است که جزر بری نامند

اشقون بترکی ریباس است

اشکانی بلغت تنکابن وطبرستان بقلة الیمانیه است

اشکیل چشم عوسج است

اشمرسا نوعی از مرو است که کم بوتر است از سائر اقسام

اشنان دارو بفارسی زوفای خشک را نامند

اشمران بیونانی خصی الکلب است

اشیاف مامیثا شیاف مامیثا است ودر مامیثا ذکر یافت

* فصل الالف مع الصاد المهملة *

اصابع غلادی نوع انکور اولانی را نامند که آنرا انکور زدتونی نیز نامند

اصابع قینان فرنجمشك است

اصابع الملك اکلیل الملك را نامند

اصابع العروس شکوفهٔ سورنجان را کویند

اصطرك بیونانی میعهٔ یابسه است

اصنف بیخ کبر است وصنف نیز آمده

اصطفی میعهٔ سائله است

اصطفلین بلغت اهل شام جزر است و آن معرب از اسطافلین یونانی است

اصقلاوس دارشیشعان است

اصول الاربعه عبارت از بیخ کبر وبیخ رازیانه وبیخ کرفس وبیخ کاسنی است

اصل الخنثی اسراس است

اصل الراس بیخ نوعی فیلجوش است که بترکی اندز نامند

اصل السوس بیخ سوسن است که بفارسی بیخ مقله وبهندی ملهتی وبزبان بنکاله جیتمی مد نیز نامند

اصل السوس الاسمانجونی ایرسا است

اصل السوس الابیض بیخ سوسن سفید است ودر سوسن خواهد آمد

اصل الانجدان اشترغار است

اصل العرطنیثا آذربوا است

اصل الفلفل فلفل مویه است و آن بیخ فلفل دراز است که بهندی پیپله مول نامند و آنرا پیپلامول کویند

اصل اللفاح البری یبروح الصنم است

اصل المرجان بسد است

اصل النیلوفر الهندی بیخ از نیلوفر است وکفته اند فلست است وفاغیه را نیز نامیده اند

* فصل الالف مع الضاد المعجمة *

اضراد العجوز خسك است

اضراس الکلب بسفایج است

اطموط اطماط است که رته وبهندی ریتها نامند

* فصل الالف مع الطاء المهملة *

اطا واطاطاس بیونانی درخت غرب است که بفارسی وشک نامند

اطباء الکلبه سپستان است

اطبوط واطماط واطموط اسم بربری رته است وفوفل را نیز نامند

اطموط کشت برکشت را کویند

اطبطون اسقیل است

اطروخیا اسم سریانی بادرنجبویه است

اطریغا یونانی الرح را گویند

اطریقون خشک است

اطریون عصارهٔ قثاء الحمار است

اطمیثا ثیموم است

* فصل الالف مع العين المهملة *

اعلیوناس یونانی نام ملق است

اعین السراطین اثالق است و سکسیریه را نیز نامند

اعیون حلبه است

* فصل الالف مع الغين المعجمة *

اغاسولیس درختی است که اشق صمغ آن است

اغالوجی یونانی عود البخور را نامند

اغیر اسم دوائی مرکبی است از شمع و توتیا و زنجار که نرم میدارد در چشم میباشند و در قرابادین اسم آن ملک گوید مبرو حبه را نیز نامند

اغریطس یونانی [illegible] را نامند

اغرامیوس یونانی حنظل را گویند

اغریوس ثناء الحمار است

اغلاناشی بترکی حنا را گویند

اغاتقش یونانی دوسرا است

اغلیقی و اغلیقن یونانی [illegible] را نامند

اغنش بلغت حجاز و یمن نوشادر را گویند

اغیرا یونانی بمعنی ارض است

اغیزطون یونانی حلفا است

اغیرش یونانی جوز رهن است

افیس یونانی فنکشت را نامند

* فصل الالف مع الفاء *

افاریقون دلق است و ماذریون را نیز نامند

افامون روغن ترب است

افراسیون نعنع است

افراسیون بوتیجه است که جنس ترب باشد

افرغمیم کشوث است

افروذجان تمر ولد [illegible] جنس است

افریطالیس حجر القمر است

افرلقس یونانی [illegible] را نامند

افعاین یونانی ملک است

افلاطی مقل ازرق است

افلنجه قلیه است

افسنطون یونانی بادآورد است

افیقاس یونانی [illegible] است

افیلون [illegible] است

افیلون و [illegible] [illegible] و [illegible] آمد و شیح [illegible] را گویند

افرقس یونانی عصفر است

افیموفا یونانی دارچینی را نامند

افسنس یونانی فرنجمشک است و فرنجمشک نیز نامند

افیون یونانی [illegible] را گویند

افیون یونانی بادآورد است

افیورسطانی یونانی تخم خیار [illegible] را گویند

افیتین بزرمی دردیون را نامند

* فصل الالف مع القاف *

اقارون بزرمی وج را گویند

اقاقالس یونانی تشمیزج است

اقرقومعما و نیز قرقومعما ثفل دهن زعفران است

اقریمی و اقریس دیق است

اقاریا کروبا است

اقریطس ماطس گل عاقر القدس است

اقرص المالک حوز الکوثل است

اقیمس موبزج [illegible] است

اقسما [illegible] است

اقشا ایوسی یونانی شاهی است

اقاقیوبی یونانی شوکة المصریة است که [illegible] آن را نامند

اقتا [illegible] یونانی بمعنی شوکة عربیه است که [illegible] باشد

اقلی یونانی [illegible] است

اقلطی یونانی [illegible] است

اقلوطی یونانی [illegible] است

اقلیطس یونانی [illegible] را گویند

اقولاسمون دهن بلسان است

اقوماریون [illegible] است

اقونطی یونانی عاقر القرحا را گویند

اقونومیون [illegible] است

اقیوس یونانی [illegible] است

اقرمانی یونانی ماء العسل است

* فصل الالف مع الكاف *

اکاریقون تخم [illegible] است

اکم زعرور را گویند

آکر مکاب فارسی بهندی ... است

اکرار نوع کبیر صامر یوما است

اکرالبحر لیف البحر است

اکرفس کرفس است

اکروفس جوزرومی است

اکروهک اخروت را نامند

اکسوفیلس بیونانی حوماله است

اکسومانس ابوخلسا است

اکسبالوس بیونانی جندا است

اکشوث کشوث است

اکهروت بهندی کودکان را نامند

اکیر بترکی وج را نامند

اکوبزان رعی الحمام است

* فصل الالف مع اللام *

الاتیون راسن است

الاد بیونانی زیت است

الاسفافس لسان الابل است وغلط کرده کسیکه آنرا رعی الابل دانسته

الط نمام است ونمام او نمام الملك نیز نامند وهرقولیون نیزوآن سیسنبر است

الاچی بهندی قاقله را کویند

الاطینی لبلاب است

الاتن بیونانی بسباسه را نامند

الاکلك بترکی ذراریح است

الاملج بلغت دیلمی فاشرا است

الانیون بیونانی راسن را کویند

الباى بیونانی خطمی است

البطوط کشت برکشت است

الج لبلاب است

السا نانخواه است

السنة العصافیر لسان العصافیر است

السفافن لسان الابل است

السنین بیونانی ملح را کویند

السی بهندی بزرکتان است

الط هوسنبر را نامند

الماس ماس را نامند بفارسی

الماقن بیونانی بسباسه را کویند

المقطرون بیونانی کهربا است

المکه بفرنکی مصطکی است

الك اسم ترکی مخ است

الوج نوعی از لبات مخلصه است

الیون بیونانی امله است

الوس بلاطینی صبر سقوطری است

الیوه بلاطینی زیتون است

* فصل الالف مع المیم *

امامون بیونانی حماما است

اماغیرون بعبرانی خرنوب نبطی است

اماطیطس بیونانی شادنج را کویند

ام الجلود نوعی از حلزون است

امرود اسم فارسی کمثری است

امروسیا عنقود است ونام معجونی است ودرقرابادین ذکر یافت

امعاء الارض خراطین است

امعاسین بروی آب غوره را نامند

امعل الیا بیونانی لوز است

اموریی برومی عکر زیت است

امولیقون بیونانی آبار است

امولیا فن بیونانی ابق است

امیوس نانخواه است

* فصــــــل الالف مع النون *

انار بفارسی رمان را نامند

انارکیوا خشخاش است

انارمشك نارمشك است

انارچه بمازندرانی قسمی از انغوز را کویند

انارداده بفارسی حب الرمان است

اناردان دشتی بفارسی حب القلقل را نامند

اناطیطس بیونانی اکتمکت را نامند

اناغورس برومی اناغالس را کویند

اناغلیس بیونانی اذان الفار است

انالیس اسم لبطی اناغالس است

انالیقی انجره را کویند

انب بتحریك بادنجان است وبتسکین نون ربای موحده انبه است

انبار بقن خنثی است

انبالس لوقا بیونانی فاشرا است

انبالس مالیا فاشرمثین است

انبوب الملك وانبوب الراعی نوعی از ابرون است که حی العالم باشد وکویند بستان افروز را نامند

انبوس نانخواه است

انثاء سودا جلدار است

انبجات اقسام مربیات را نامند مانند مربای انبه ومربای زنجبیل وآمله وهلیله وبیل وغیرها درشیره شکر ویا

ورنابد رباعمل

انزرن زرع است

اثیلی بهندی تمر هندی را گویند

انجدان رومی میعالیوس است

و گویند کاشم است

انجل خطمی را گوند

انجبار انقلیا وانجوما وانیمارنون

ابو خلسا است

انجرة السواد حشیشة الزجاج است

انجرک مرزنجوش است

انچکه بفارسی دانم اترج را نامند

انجن بهندی سرمه زرد را ی چشم

را نامند

انجرع عود را نامند

انجبدا فراسیون است

انجیر بفارسی نام تین است

انجیر دکانی شیر تیغ بهادی است

و در مصر آنرا انجیر سین نامند

انخطیا حلبا است

اندا بهندی نام بیض است

اندامون یونانی ماش است

اندرائن بهندی حنظل است

اندرجو بهندی لسان العصافیر است

اندرزا بفارسی حجر البقر است

اندراسون بخور الاکراد است

اندرو یلون واندروماررون

یونانی اسم قسی است و مؤلف جامع

اسمی این دو مارون را لغت یونانی

لسان العصافیر دانسته

اندروماخن یونانی مخالفون است و بلغت

رومی آنرا اندروما کرون نامند

اندلیقیا یونانی اندرطونیا وانطونیا

رومی کاستی بستانی است و آنرا

هندبای بلخی نیز نامند

اسی یعنی اسطوخودوس است

انساقا مرزنجوش است

انعافین برومی حصرم است

انفاق روغن زیتون نارسیده است

انفاقون آس بری است

انقردا برومی الاذر است

انقلیمن یونانی بهارا نامند زرشک

رومی انزاقیوان است

انقونقوس مرزنجوش است

انقود ....ام است

انفرون ....

است

انکس بفارسی مسل است

انگور بفارسی عنب است

انگور شغال بفارسی عنب الثعلب است

انگورا بفارسی .... را نامند

و بهندی ......

انوفیا عصارة ...... است

انوق رخمه است

انولا بهندی اسم ...... است

انوسیا شقائق النعمان است

✽ فصل الالف مع الواو ✽

اوارین بیونانی بیض طبرزد است

اوریانیس بیونانی اقحوان است

ازرقین چاوشیر است

ارنلکو بیونانی کرم العنب است

و بترکی ...... را گویند

اریحا بلغت .... است

اوریحانوس ابو خلسا است

اوریحی اسم هندی کرفس است که

بفارسی ...... نامند

اوریحی بفارسی ...... حشیشة العلق

است

اوریاطنوس واوریاطیوس یونانی

کرفس جبلی است و آنکه اوریا

بلغت ....

...... کرفس

اوردک ....

اوزن یونانی آب ...

اوراد ....

اورما ....

اوراوا ....

اورانکس ....

اوریس ....

....

اوریحیوس اسم یونانی ...... است

اوس بهندی ....

اوقیس اسم .... است

اوندرون ....

اوقیمن بیونانی ...... است

اوفینس ....

اوکسومالی .... سکنجبین عسلی

است

اوماريقا بيوناني رازيانهٔ رومي است
اونو بيوناني خميرا ست
اونوسالبوس بيوناني قرة العين است
اوماج بتركي اطريهٔ بي ترشي است كه
بتركي آش بوا نامند
اوماثيانا بيوناني مشمش است
اوناذيا واوبوذيا بيوناني عصارهٔ
قثاء الحمار است
اونتهه اخفاى نون وتاى هندى بهندى
ابل را نامند
اوميرة بهندى آس است
اويقس بيوناني اظفار الطيب است
اويكم بتركي اسم رئه است

* فصل الالف مع الهاء *

اهمونيون بيوناني اسفيداج را نامند

* فصل الالف مع الياء المثناة التحتانية *

ايمار بتركي مشك را گويند
ايبك بتركي ابريشم است
ايدع دم الاخوين است
ايدقان حناء است
ايدس بيوناني نحاس است
ايديزا عشبة النار است
ايساطس بيوناني نيلج است
ايشك بتركي حمار است
ايطاماس درخت غرب است
ايقاقلس عفص سبز است
ايكك بتركي حمراء است
ايكسلس برومي آبنوس است
ايلوا بهندى صبر است
ايكر بتركي وج را گويند
ايلنون اسقولوقندريون است
اينك بتركي بقر است
ايوس بيوناني زنجار است
ايوك بتركي قاقم است
ايهقان جرجير برى است

* باب الباء الموحدة *

* فصل الباء مع الالف *

باباري بيوناني فلفل است
بابلون ايلوا است
بابرنك بهندى برنك كابلي است
بابليس بيوناني خشخاش زبد يست
بابرى بهندى ريحان
بابونهٔ گاو بفارسي اقحوان را نامند
بات بباى عجمي بهندى برگ بهات
را نامند
باج بباوجيم عجمي بهندى نام علفي
است كه بيوناني فاسقون درون نامند
باجرة بهندى دخن را نامند
باچه بباوجيم مردو بفارسي اسم كراع است
بادام اسم لوز است بفارسي
بادام كوهي بفارسي جاوز است
بادامك بفارسي بادام فارسي است و
نمزيام نوعي از خلاف است
بادل بهندى ابر را گويند
بادبان اسم فارسي رازيانج است و
بفارسي رازيانه نيز گويند
بادبان رومي بفارسي انيسون است
بارا بهندى اسم زيبق است
بارتنك بفارسي لسان الحمل را نامند
بارج عنب الثعلب است
بارد رخت بقم بفارسي عيون الديك
را نامند
بارد رخت سدر بفارسي نبق را گويند
بارد رخت سرو بفارسي جوز السرو را
گويند
بارسرو كوهي بفارسي ابهل را گويند
بارد رخت عود بفارسي هرنوة را نامند
بارد رخت گز بفارسي ثمرة الطرفا را
نامند
بارد رخت گل صحرائي بفارسي
دليك است
بارس بتركي يوز را نامند و بهندى حجر
الصدف
بارسطاريون بيوناني رعي الحمام را
گويند وآن بمعني حمام است
بارسقار يغس زنجار معدني است
بارمو بهندى دوقو است
بارنج نارجيل است
باروق بعبراني اسفيداج است
بارود حجر السبوس است
باري رعلا بسرياني بزركنان است
باريقون شوكران است
باز اسم فارسي بازي است
بازن اسم تركي يوز است
بازهركاني بفارسي فادزهر معدني است
بازهرگاوي بفارسي حجر البقر است
باسيرون وباقيون سعد را گويند

باقله بفارسی باقلی است

بالدیانا بترکی بزر البنج را نامند

بالمس نوعی از علوق است

بالقره بترکی قدا است

بالزیقرا اسم ترکی قطا است

باقوماق بترکی اعما است

باقلای هندی قسم اخیر نقیع است

باقلای مصری نوع باقلای کوچکی است
که در مصر می شود غیر ترمس است

باکهه بهندی اسم امله است

بال بترکی اسم عسل است و بهندی
نام شعر است

بالادرغان بترکی ساق الجدان است

بالغ بترکی سمک است

بانک بهندی اسطخ را گویند

بانگ بفارسی البنج را گویند

بانی بهندی اسم ماء است

بابیانی ابو مشا است

بان درخت حب البان است

● فصل الباء الموحدة مع الباء الموحدة ●

ببر اسم نوع شیر است که در هند اعم
میباشد و از شیر کوچکتر و باریکتر

ببراله زراوند طویل است

ببول بهندی اسم ام غیلان است

● فصل الباء مع التاء المثناة الفوقانیة ●

بتوئی بهندی اسم تره و اخوان است

بتع نیول تسرا است و نزد بعضی نیل هندی
است و گویند نبول عسل است

بتکه بترکی قامه است بفارسی
سنکه آن طور گویند

بتغر بهندی اسم حجر است

● فصل الباء مع الثاء المثلثة ●

بثارس بیونانی مرخ است

● فصل الباء مع الجیم ●

بج بجیم عربی بلغت اهل مصر نام لطف
است و بجیم فارسی اسم هندی ورج است

بجم بمصری اسم ثمرة الطرفاء است

بجلجا عصی الراعی است

بجوره بهندی اقرع است

بجیناک بهندی اسم نوع از ابریشم است

بجهو اسم هندی عقرب است

● فصل الباء مع الخاء المعجمة ●

بخشانی القانی الفول است

● فصل الباء مع الدال المهملة ●

بدنج معرب ابادنه فارسی است

بدال بشیراز بداناهم آبوهی را نامند

بدله وبدیله بلغة اهل ... است

بذم شرابی را نامند که از آن کندم
و امثال آن سازند

بذور میه سائله است

بذیر و تحله کنگر است

بذیب بول شتر اعرابی است

● فصل الباء مع الذال المعجمة ●

بذرانک الی روان است

بذلیون مقل است

بذه اسم فارسی غرب است

● فصل الباء مع الراء المهملة ●

بر لغم بعربی اسم از اسمای حنظله
است و بفتح و را هندی اسم درختی
مثلی است

برابران بفارسی مطارزون است

براجیل کرفس است

برانی بیونانی برابسیانی و برمادون
و بریمون برمی اصل است

براده الحدید سحالة آهن است

براسیا اسم صنوبر است

براز بفارسی علیله است

برام حجر البرام است

بربر بعربی ابو ... است

بربطور ... است

برثاون ... است و گفته
... است

برجاس ... است

برذیلام ... است

بردی ... است

بردوك ... است

برس ... است

برشی ... است

برشاون ... است شبیه باهرد
و حدت آن اسکدر ... از الذال
مینا ... است

برشتا ... است

برصح ... است

برشوم ... است

برطال داری عصی الراعی است

برطانقی بستان افروز است

برطیقون طین مغرة است

برغست بخراسانی لثای برقوا است

برغل حشیش رد شیش است

برغوثی بیونانی بزرقطونا است

برغول وبرغور بفارسی اول بمعنی حشیش است رد وم بمعنی گندم نیم آس کرده است

برف بفارسی ثلج را گویند

برقوق بمصری مشمش وبشامی آلوچه را نامند

برکفه قصب الذریره است

برک نیل بفارسی وسمه است

برمس صبر است

برموم بفارسی عکبر است

برنق وبرنج کابلی معرب برنگ کابلی است

برنجمشک ترنجمشک است

برنی بیونانی ابریشم وبهندی اسم زنبور است

برنج بفارسی اسم ارز است

برنیس بیونانی نهش است

بروانیا بیونانی فاشرا است

بروش بیونانی بمعنی جبن است

برهفانج اسم مرو است وگفته اند اسم مرماحوز است

برهلیا بسریانی تخم رازیانه را نامند

برهمی بهندی اسم قسمی از بیش است

بریون بیونانی اشنه است

بریوطالون برومواذ ربویه را نامند

* فصل الباء مع الزای المعجمة *

بز اسم فارسی معز است وگفته اند که میش را نیز شامل است

بزاق آب دهن است

بزاق القمر حجر القمر است

بزباز بفارسی بسباسه را نامند

بزور تخم نباتات است وبزر هر نباتی درضمن آن نبات ذکر یافت

بزربلاسقلبن حرف بابلی است

بزر الارجوان غیر تشمیزج است و در ارجوان مذکور شد

بزر البنج هندی اجواین خراسانی را نامند

بزر الجزر البری دوقو است

بزر الحجری قلت است

بزر الخخم تودری است

بزر السپندان حرف ابیض است که بفارسی سپند سفید گویند

بزر الند الاسود جبلاهنگ است

بزر الرازیانج الرومی انیسون است

بزر الرمان البری وبزر المطحب القلقل است

بزر العصفر قرطم است

بزر الفنجنکشت حب الفقد است ودر اثلق مذکور شد

بزر القنب شاهدانج است

بزر الکرفس الجبلی فطراسالیون است

بزر الورد تخم گل سرخ است

بزر الهوت تودری است

بزغاله بفارسی جدی را نامند

بزقا اعاده است

بزمچه اسم فارسی ورل است

* فصل الباء مع السین المهملة *

بسباسه هرمل عربی است

بساق آب دهان انسان است

پست بکسر باء عجمی بفارسی اسم سویق است

پستان بکسر باء عجمی اسم ضرع است

بستج کندر است

بستباج حسک است بروقی

پسته بباء عجمی اسم فارسی فستق است

بسقیا شاهتره است

بسقیس بیونانی بقس است

بسکپره بلغت هندی حنظل توقی بری است

بسلا بصل است

بسوروتون بیونانی نوع ثقیل توتیای مصنوع است

بسیلا بلغت مصر نوعی از جلبان است وآن خار بری است در غایت تلخی

* فصل الباء مع الشین المعجمة *

بشمش بعربی برگ حنظل را نامند

پشکل بباء عجمی اسم بعر است

بشلشك جنطیانا است

پشم بباء عجمی بلغت فارسی صوف را نامند

پشم وزغ بفارسی طحلب است

بشمه تشمیزج است

بشنان بلغت بربری بسفایج است

بشولیون بسریانی بزرقطونا است

پشه اسم فارسی بق است

بشیقه اسم ترکی تنور است

* فصل الباء مع الصاد المهملة *

بصاق آب دهن است

بصل الفار وبصل البر وبصل العنصل
وبصل العیلة اسقیل است

بصاق القمر حجر القمر است وآنرا
رغوة القمر وزبدة القمر نیز نامند

بصل الزیز وبصل الذیب بلبوس است

بصل الماکول بلبوس است

بصل النرجس پیاز نرگس است

* فصل الباء مع الضاد المعجمة *

بضاق آب دهن انسان است

* فصل الباء مع الطاء المهملة *

بطارس بیونانی موش است

بطاطا عصی الراعی است

بطرا [illegible] اسم کلاح است

بطراشیون بطارخ است

بطراهو بیونانی ضفادع است

بطرالادی بیونانی بمعنی دهن
حجری است وآن نفط است

بطراسیدون بطراسالیون است که
کرفس جبلی باشد

بطریون حروب الشوک است

بطمها بیونانی مومیائی است

بطم رقی وبطم جبلی وشامی و
ملطی بطم جبلی است که فارسی
[illegible] وآنرا بهندی [illegible] نامند

بطاطس [illegible] است

بطیه [illegible] است

* فصل الباء مع العین المهملة *

بعر سرگین حیوانات است که سمشان
شده ازهم پاشیده باشد مانند سرگین
گوسفند وشتر

بعوض پشه خاکی است که بعربی بق
الصغیر نامند

بعیر اسم جمل است

* فصل الباء مع القاف *

بقر الوحش نوعی از ایل صحرائی
است

بقلة الاترجیه ترنجان است که [illegible]
[illegible] باشد

بقلة الانصار کرنب است

بقلة باردة لبلاب است

بقلة [illegible] [illegible] است

بقلة خراسانی بقلة حمقاء است

بقلة الخطاطیف دواء الخطاطیف
است وآنرا عروق الصفر است

بقلة دشتی [illegible] است

بقلة ذهبیه وبقلة رومیه [illegible] است

بقلة رملی [illegible] است

بقلة الزهراء وبقلة [illegible]
است

بقلة الضب [illegible] صحرائی است

بقلة [illegible] وبقلة [illegible]
است

بقلة مبارکه وبقلة عائشه [illegible]
است

بقلة [illegible] [illegible] است

بقلة مریمه بقلة یمانیه است

بقلة العروس ترنج بری است

بقلة الغزال مشکطرامشیع است

بقلة الملک شاهترة است

بقلة یهودیه [illegible] است

بقسمات معرب بکسمات فارسی است
وآن نوعی از خبز است که [illegible]
می‌پزند

بقسیس بیونانی بقس است

بقم [illegible] وقاف مشدده
[illegible] است

* فصل الباء مع الکاف *

بکرائی فارسی نوع [illegible] است شیرین
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

* فصل الباء مع اللام *

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

بلابس بسریانی حرف بری است

بلاغیین بلغت بربری حرف بریست

ببلاغ اردی بترکی حرف الماء است

بلبوس بصل الزیز است

بلبوسا مورلجان است

بلجلج زاج سیاه است

بلخیه بهرامج است

بلدوبیل بهندی ثور است

بلنبس بعربی تین ابیض است

بلسفا بیونانی حرف بابلی است

بلسامن بیونانی اسم بلسان است

بلسن عدس است

بل شیرین بشیرازی طراثیث است

بلطاس بفرنگی درخت خیار را نامند

بلطارن بیونانی بقلة یمانیه است

بلغور حشیش است

بلمون وبکمون بفارسی اسم ترنج است

بلنجاسف برنجاسف است

بلنجشک فرنجشک است

بلنطس باندلسی بقلة یمانیه است

پلنک بباء عجمی اسم فارسی نمر است

بلواعیه شقراق است

بلوایه خطاف است

بلاوره بهندی بلادر است

بلوط بترکی اسفنج است

بلوسیطون کلنار است

بلوط الارض بیونانی دربوس است

بلوط الملک شاه بلوط است

بهیم بلغت دیلمی غالیس است

بلیما بلغت دیلمی بلبوس است

بلی بکسر با و تشدید لام بهندی اسم
سمور است

بلین خرفه را نامند

* فصل الباء مع النون *

بن بضم با و سکون نون مری است
وبتشدید نون قهوه را نامند

بن بفتح با و سکون نون بفارسی حبة
الخضراء را گویند

بنات الرعد فطر است

بنات النار انجره است

بنات الشجر هدبه است

بناست بفارسی علك البطم است

پنبه بفارسی قطن است

پنبه دانه بفارسی حب القطن است

پنبهٔ کهنه اسم فارسی قطن است

بنج جبلی ورومی شوکران است

پنجنکشت بفارسی اسم اسلق است

بنبوق بترکی قطن است

بنومه باندلسی خرفطان است

بنجشکروان بفارسی لسان العصافیر است

بندواش بلغت تنکابن ثیل است

پنیر سپستان است

بنسلوچن بهندی طباشیر است

بنطاطامس بیونانی ذوخمسة اجنحه
را نامند واسم بنطافلون است

بنطاطوس بیونانی بنطافلن و بمعنی
ذوخمسة اقسام است

بنطادقطران بیونانی اسم پنجنکشت
است وبمعنی ذوخمسة اصابع وبنطافلون
را نیز باین اسم نامند

بنفشهٔ سك بفارسی شاباتج است وبنفسج
الکلاب نیز

بندق بفارسی قنب است

بنکو بشیرازی بزرقطونا است

بنوله اسم هندی حب القطن است

پنیر اسم فارسی جبن است

پنیرخرما اسم فارسی جمار است

پنیرک اسم فارسی خبازی است

پنکارعلا بسریانی بسفایج است

پنیرک بستانی اسم فارسی ملوخیا است

پنیرمایه اسم فارسی انفحه است

بنونخله عدس مر است

بنوباتش ماش است که بهندی مونك
نامند

بنوسرخ عدس است

* فصل الباء مع الواو *

بوادر اسم اصطلاحی بعض بقول مانند
زردک و چغندر و شلغم است و ترشی
کدو را نیز نامند

بوبلس تبکه درخت جوز است

بوبو هدهد است

بوبوکبود بلاطینی کراث است

بوبوکوهی بفارسی سلاخه است

بوت بیونانی درختی است ثمر آن شبیه
بزعرور و حکیم میر محمد مؤمن نوشته
ظاهرا درخت کنوس طبری همین باشد

بوتیمار بفارسی شفنین بریست

بورجا کرده حقیقی است که با بیش
مورید
بورقه صحرائی مشکطرامشیع است
بورقه جوزی و کوهی بفارسی فودنج
نهری و جبلی را گویند
بورنک بادروج است
بورق الغرب و بورق الخبازین و بورق
الصاغه از اقسام بوره است
بوره مقیون اسم فارسی بوره ارمنی است
بوره ماماتی بفارسی تنکار است
بوران ازوی باتلی بترکی داودی را
نامند
بوز بترکی جمد است
بوزاد بترکی اسم [illegible] است
بوزه اسم [illegible] است که بعربی فقاع نامند
بوزیطس مرتشیشا است
بوست اسم فارسی قشر [illegible] است
و جمله [illegible] شامل
بوست بهار [illegible] است
بوست بیخ درخت [illegible] آذریون است
بوسفاس [illegible] است
بوشاد شلجم است
بوصیرا ناروس است
بوطاموقیطون بیونانی [illegible] است
بوطانه [illegible] است که [illegible] کبود را
نیز نامند
بوغلصی بیونانی لسان الثور است
بوغنی [illegible] است
بوقه اسم فارسی قسمی از [illegible] است

که بترکی مارزنوش نامند
بوقلة اسم ترکی حماطه است
بوقلما دروار است
بوقل [illegible] است
بوقی [illegible] است
بوکل حب الخضراء است
بولا بسریانی باقلی است
بولوطودیون بیونانی [illegible] است
بولودیون [illegible] و بیونانی
یعنی [illegible] است و آن [illegible]
است
بولاد [illegible] قسمی از حدید که
[illegible] است
بول بضم اول اسم [illegible] است
بولسریون بمعنی [illegible] است
بولیمیون بیونانی [illegible] است
بولوطارغون بیونانی یعنی [illegible]
است و آن [illegible] است
بولوقسس بیونانی [illegible] است
بوم اسم عربی جغد است
بومادران بفارسی [illegible] است
بونانس [illegible] است
بونی اوتی اسم ترکی [illegible] است

فصل الباء مع الهاء

به اسم فارسی سفرجل است
بهار اسم نوع من الاقحوان است
بهار درخت خرما اسم فارسی طلع
[illegible] است
بهار قسم [illegible] اسم [illegible] است و آنرا

گاوچشم نامند
بهشکری بکسر اول اسم [illegible] مفید
است
بهرامج بید مشک است که خلاف بلخی
نامند
بهرم و بهرمان اسم فارسی گل عصفر
است و صاحب جامع تسمی بهرمان را
اسم یاقوت دانسته
بهش اسم [illegible] است و مقل [illegible] را
[illegible] نامند
[illegible] است
بهق الحجر [illegible] است
بهکرمول بضم اول اسم [illegible]
[illegible] است
بهلک بفتح اول [illegible] است
بهول بضم اول [illegible] اسم هندی
[illegible] است
بهمن [illegible] است
بهمن [illegible] است

فصل الباء مع الیاء المثناة التحتانیه

بیازرن بلغت مصر [illegible] اسم بشنین
است
بیار بفارسی بصل است
بیاز عنصل بفارسی عنصل است
بیان بترکی [illegible] است
بیبل بهندی اسم دارفلفل است [illegible]
نام درختی عظیم است
بیپلا مول بهندی فلفل مویه را
گویند

بیخ بهندی بزوریناتات را گویند

بیجاده وبیجادق بسد سیاه را گویند

بیچک کشک برکشته است

بیخ بفارسی اصل شئ را نامند از نبات وغیرآن

بیخ دانهٔ انار دشتی بفارسی مغاث را نامند

بیخ الجدان خراسانی اشترغاز است

بیخ بخور مریم آذربوا است

بیخ برنده اسم شیطرج هندی است باصفهانی

بیخ تفتی بفارسی اسم شوکران است

بیخ جماز بلغت تنکابن سرخس است

بیخ دارجماز بلغت تنکابن بسفایج است

بیخ سنبله بفارسی سنبل که آرد نانی است که فونا مند

بیخ طوخون کوهی عاقرقرحا است

بیخ کوله پر بفارسی مجروث راخوانند

بیخ لفاح بری یبروج الصنم است

بیخ مرجان بفارسی بسد است

بیخ نی اسم فارسی اصل القصب است

بید اسم فارسی صفصاف است که بید بری باشد

بید انجیر اسم فارسی خروع است

بید انجیر خطائی بفارسی دند است

بید گیاه اسم فارسی نیل است

بید مشک اسم فارسی خلاف بلخی است که بهرامج نامند

بیر اسم هندی کنار است

بیرزد اسم فارسی بارزد است

بیسو بهندی لولو را نامند

بیغاین مدابه است

بیغول تخم کتان است

بیقه بنقه است

بیل بفتح اول بهندی اسم ثور است

بیل بامالة اسم ثمر هندی است

بیلداروپلغت تنکابن جند است

بیلدرچین بترکی سمانی است

بیل کوش اسم فارسی لوف کبیر است

بیم بلغت تنکابن شدابه است

بین بترکی دماغ است

بیوزا اسم فارسی قسمی از فرصعنه است

بیواله بهندی شجرة البق است

پیه اسم فارسی شحم است

پیه خرما بفارسی جمار است

* باب التاء المثناة الفوقانية *

* فصل التاء مع الالف *

تاسغت بزبان بربری جماز است

تاتوره وتاتوله اسم فارسی جوز ماثل است

تادانه بلغت دیلم حب الزلم است

تانینا صقر است

تاسمن مخلل اترج است

تاغندست بلغت بربری عاقرقرحا را نامند

تاکوب فرفیون را گویند

تالیسپتر بهندی زرنب را نامند

تالمقیس حرف است

تانبا اسم هندی نحاس است

* فصل التاء مع الباء *

تبر ذهب است

تبن مکه اذخر را گویند

* فصل التاء مع الجيم *

تج اسم هندی قرفه است

* فصل التاء مع الخاء المعجمة *

تخ بعربی خمیر ترش است وکمیه را نیز نامند

تخم اسم فارسی بزور و بیض طیور را نیز شامل است

تخم ترشه بفارسی بزر حماض را گویند

تخم خیوی بفارسی بیخ زراوشان است

تخم زرداب بفارسی تودری است

تخم تنب بفارسی شهدانج است

تخم کاج بفارسی حب الصنوبر را گویند

تخم کاجیره وتخم کاسه بفارسی حب القرطم را نامند

تخم کرفس کوهی اسم فارسی فطراساليون است

تخم کونچه باقلای مصری است

تخم مرغ بفارسی نام بیض ماکیان است

تخم نیلوفرنج بفارسی اسم حب النیل است

* فصل التاء مع الراء المهملة *

تراب الفار وتراب الهالك سم الفار را نامند

تراب القی کنکرزد است

ترید اسم ثرید است

تریلا بلغت ارض اصطلاحی علیله پلیله رآ ملة است

ترا تیزک اسم فارسی جرجیر است

ترخوان بفارسی اسم طرخوان است

ترشه واش بلغت تکابن حماض است

ترناش [illegible] است

ترک بترکی زن است

ترمس الوس است

تریج اسم فارسی اترج است

ترنهان نوعی از بادرنجبویه است که [illegible]

ترا پاصدیان گراهدراد [illegible]

تران ترکی مومیائی است

تران الجسد رطوبتی است که در کنج چشم [illegible] ریز گوشی سبع [illegible] گرد دور بادزهر مذکور شد بشیرازی آن را بیران نامند

ترباق الزرسان ثوم است

ترباق فارسی و ترباق [illegible] بادزهر است

تراک اسم فارسی الیون است

ترامان [illegible] است

ترامون [illegible] است

تر [illegible] ترحم [illegible] است

تریوم بلغت تکابن اسطوخودوس است

ترون [illegible] است

ترة [illegible] بلغت [illegible] است

* فصل التاء مع السين المهملة *

تسامه بترکی طلیعات است

* فصل التاء مع الشين المعجمة *

تشتیون وتشتیر [illegible] است

* فصل التاء مع [illegible] *

تفاح الارض [illegible] است

تفاح ارمنی مشمش را نامند

تفاح الجن ثمر لفاح است

تفاح برى زعرور است

تفاح فارسی [illegible] است

تفاح [illegible] است [illegible]

[illegible] است که در [illegible]

[illegible] نوعی [illegible] است [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

تفافیون [illegible] است

تفرا [illegible] است

* فصل التاء مع [illegible] *

تقدة [illegible] است

تقرة [illegible] است

* فصل [illegible] مع [illegible] *

تكان اسم ترکی [illegible] است [illegible]

[illegible]

[illegible] است [illegible]

[illegible] نامند

[illegible]

تکرک [illegible] فارسی [illegible] است

* فصل التاء مع اللام *

تل اسم هندی [illegible] است

تلمی اسم [illegible] است [illegible]

آن [illegible] است

الی اسم هندی [illegible] است

* فصل التاء مع الميم *

[illegible] اسم [illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] نامی [illegible] گویند

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

* فصل التاء مع النون *

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

* فصل التاء مع [illegible] *

[illegible] اهل

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]

[illegible] اهل

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] گویند و آن [illegible]

[illegible] است

[illegible] الاوجاع را

[illegible] گویند

توركه بفارسی تخم خرفه است و نبات آنرا نیز نامند

تورة بفارسي اسم شغال است

توز بفارسی جزر رومی است

توس بکاین است که آزاد درخت باشد

توله بفارسی خمازی را نامند و بچهٔ سگ را و صنفی از سگ شکاری را نیز نامند و بهندی نام وزنی است که سه مثقال صیرفی میشود

تونکي اسم ترکي ثعلب است

توبج کیاهي را نامند که بتازی عشقه کویند

* فصل التاء مع الیاء المثناة التحتانیه *

تیتر بهندی دراج را نامند

تیدی بهندی جراد را نامند

تیزپات اسم هندی ساذج هندی است

تیس بعربی اسم بزنر است

تیغال وتیوالی شکر تیغال است

تیفلیلس بیونانی خنثی است

تیل اسم هندی روغن بزر است

تین احمق جمیز است

تین الفیل جوز الشرک است

تیندوکی لکری اسم هندی چوب آبنوس است زیرا که تیندو نام درخت آبنوس و لکری نام چوب است وکی برای اضافت و نسبت است

تین افرنجی بلغت مصر ثمر رقع یمانی است

تیهو اسم فارسي تیهوج است

* باب الثاء المثلثة *

* فصل الثاء مع الالف والخاء والدال والراء *

ثاقب الحجر یسفایج است

ثالسقیس بیونانی حرف بابلی است

ثامر لوبیا است

ثاموس بیونانی مرزنجوش است

ثخین بمعنی غلیظ است

ثدی ضرع را نامند که بفارسی پستان کویند

ثربا بلغت اندلس اریفارون است

* فصل الثاء مع العین المهملة والغین المعجمة والفاء والقاف واللام *

ثعبان اسم مار عظیم است

ثغاربر بغین معجمه درد یست

ثفا بفا بعبرانی حرف بابلی است و کویند لغت عربی است

ثقوس بقاف هندبای بری است

ثلثان عنب الثعلب است

* فصل الثاء مع المیم *

ثمرة السدر نبق است

ثمرة شجرة الدوم مقل مکی است

ثمرة الشوک المصری جلنار است

ثمرة العرعر ابهل را نامند

ثمرة العلیق توت العلیق است

ثمرة الفواد بلغت مصر شاه بلوط است وبعضی بلادر را نامند

ثمقولس بیونانی توتیا را نامند

* فصل الثاء مع الواو *

ثوب الماء طحلب است

ثوم بری وثوم الحیه وثوم الکلب اسقوردیون است

ثوم الثعلب بانلسی قسم دوم منذریطس است

ثومس بیونانی حاشا را نامند

* فصل الثاء مع الیاء المثناة التحتانیه *

ثیر ورد ابیض را نامند

ثیرون بیونانی دفلی است

ثیقوس بیونانی اذخر است

* باب الجیم *

* فصل الجیم مع الالف *

جاوری اسم زعفران است

جازکون بفارسی بسباسه را کویند

جار النهر سلق الماء است

جاسوس خشخاش زبدی است

جاصا بلغت سریانی اجاص است

جاکسو بهندی تشمیزج است

جال بفارسي درخت مسواک را کویند

جامه باقلاء قبطی را نامند

جام پهل سفری آم را نامند

جامع اللحم قنطوریون است و جوزه را نیز نامند

جاورس هندی ذره است

جاوزن وجاوزهرج حجر البقر است که بفارسی کاوزهره کویند جهت آنکه در زهرهٔ آن تکون مییابد

جاول بهندی اسم ارز است

جای پهل بهندی جوز بوا را نامند

جانتری بهندی اسم [illegible] است

● فصل الجیم مع الباء الموحدة ●

جبلاهت فقرا ابون را گویند

جبین بترکی ذباب را نامند

جبسین جص است

جج بل وجیم بلغت تنکابن ماهیران است

● فصل الجیم مع الدال المهملة ●

جد اجدا صرصر است

جدال نوع من ملح است

جدف جمازا است

جدوارا باصفهانی صبر را نامند

جد ابرهنی بزغاله را نامند بعربی [illegible] گویند

● فصل الجیم مع الراء المهملة ●

جر [illegible] عربی [illegible] را نامند

جرارته اسم هندی قصب الذریره است

جراصیا قراصیا است

جراده حشیشة الراعی است

جربوب جلبوب است

جرجوز [illegible] است

جرجی گوشت اسم فارسی حمص است

جرجیر باقلی است

جرجیر مصری باقلی مصری است که ترمس نامند

جرجیر الماء قرة العین است

جرجمانی وجرجمانی کرم [illegible] است

جرذان فاره است

[illegible] بفارسی اسم [illegible] است

جرغون بفارسی لسان الحمل را نامند

جرنک بلدیانی ثبات لاغیه است

جرنه بهندی اسم عصفور است

جریش بترکی اقراس را نامند

● فصل الجیم مع الزاء المعجمة ●

جزر تلیطی وجزر بری گویند شقاقل است

جزمازج گزمازج است که اثر الطرفا باشد

جزور ابوقتو است

● فصل الجیم مع السین المهملة ●

جساد زعفران است

جسارا تمرهندی است

جست اسم هندی روی است که بعربی [illegible] نامند

جسمی حماما است

● فصل الجیم مع الشین المعجمة ●

جشن بفارسی مهره گبودی است که بگردن اطفال بندند جشم [illegible]

جشمیزج وچشمک وجشوم [illegible] است

جشم خروس بفارسی عین الدیک است

جشمیش بعربی [illegible] و آن را گونه [illegible] است

جص جبسین [illegible] است

● فصل الجیم مع العین المهملة ●

جعدة کوهی جعدة کوهی است

جعل القبطی بلغت دمشق [illegible] است

جعدة کوهی جعدة بستانی است

جعفری بلغت مازندران اسم کرفس الماء وحب [illegible] است

جعفیل بفارسی اصل العدس است

جعل بفارسی قسم بزرگ خنفسا است

● فصل الجیم مع الغین المعجمة والفاء والقاف ●

جغرات [illegible] لبن حامض را نامند

جغندر بفارسی اسم سلق است

جفری بفارسی [illegible] است

جفطوره [illegible] است

● فصل الجیم مع الکاف ●

جکاوک اسم [illegible] است

جکر بفارسی کبد را نامند

جکر ولک بترکی [illegible] گویند

جکونگاه اسم ترکی [illegible] است

● فصل الجیم مع اللام ●

جل [illegible] فارسی است وموادان ورد [illegible] است

جلاب [illegible] است و در مرکبات [illegible] است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] است

[illegible] نوعی از [illegible] است

[illegible] اسم ترکی حشیشة الخضراء است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] کزبره را نیز شامل است

جلجلان الحبش خشخاش سیاه است

جلجلان مصری اسم بیش است

جلز حلفا است

چلغوزه اسم فارسي تخم میوه است و غیر حب الصنوبر است

جلفطیط دوغ غلیظ است

جلغان اسم ترکي حلاوا است

جلماثا قثا است

جلنجبین اسم گلقند است وگویند گلقند عسلی است

جل نسرین معرب گل نسرین است

جلوجا جاوشیر است

جلنجوج فودنج بری است

جلنجون صعتر است

جلهم قسم سیاه عوسج است

جلي دار بلغت تنکابن ازاد درخت است

چلبره وچربله بهندی اشنه راکویند

جلیف بعربی شلم را نامند

* فصل الجیم مع المیم *

جماز النهر سلق الماء است

جماز بلغت تنکابن مرخ است

جمان بعربی اسم لولو است

جمل چینی استیوس است

جمر ثمر هندی است

جمسفرم ریحان سلیمانی است

چمکادر وچمکودری اسم هندی خفاش است

جمیل بلغت دیلم چکاوک است

جمل التمي جرجوان است

* فصل الجیم مع النون *

چنار اسم فارسي دلب است ودرینکاله نوع خربزهٔ طولانی راکه در رانکاماتی ونواح آن در اسلام آباد وراج محل وپورنیه نیز بهم میرسد نامند

جناح بلغت اندلس راس است وحرشف را نیز نامند

جنبد غنچهٔ ناشکفتهٔ هر درختی است واکثر استعمال آن درجنبد الرمان است

جنتل صعتر است

جنتوبه قنطوریون دقیق است

جنجر اذان الغزال است

چندال بهندی قسم زبون بیش راکویند

چندن بهندی صندل را نامند

چنکال بفارسی خبیص راکویند

چنه بهندی نوعی ازنخود راکویند

جني احمر ثمر قطلب است

* فصل الجیم مع الواو *

جو اسم فارسي شعیر است

جوار اسم هندی قسمی ازذرة است

جوان اسبرغم اسم فارسی شاهانج است

چوبک اشنان اسم فارسي عرطنیثا است

جوبر اسم ترکی زعرا است

جوبرهنه اسم فارسی سلت است

جوبل باصفهان کاشم را نامند

جوتری بهندی بسباسه راکویند

جوز الابهل ابهل است

جوز الانهار وجوز البر جوز القطاة است

جوز ارمانیوس قسمي از محلب است

جوز السرو ثمر درخت سرو است

جوز الجسه جوز الخمس است

جوز الرته بندق هندی است

جوز الرقع رقع یماني است

جوز شبران قلومس است

جوز الطیب جوز بوا است

جوز ماثم وجوز ماثا وجوز مقاتل وجوز مهاثل جوز ماثل است

جوز المرج حب کاکنج است وکویند دفلی است

جوز هندی نارجیل است

جوشانی جوشیصا است

چوغان اسم فارسی اشنان است

چوهٔ صباغان اسم فارسی اذربوا است

چوک اسم هندی چیزی است از قبیل رب بسیار ترشی که از کوهستان نیپال ونواح آن ساخته می آورند ونیز آب لیمو را جوش میدهند ووقتیکه غلیظ میشود در ظرف میکذارند وبکار میبرند

چوکا بهندی حماض است

چوهٔ کاذران شجرهٔ ابی مالك است وصابون القاف را نیز نامند

چوناؤنی اسم هندی بقلهٔ یمانیه است

چنوبه اسم هندی نوره است

چوهه اسم هندی فاره است

* فصل الجیم مع الهاء *

جهاو بهندی طرفه را نامند

جهارکاریل بهندی کرمانزج را گویند

جهنکا اسم هندی ریباس است

جهاج اسم هندی مخیض است

جهال اسم هندی پوست اشجار است

جهلی اسم هندی غشا است

* فصل الجیم مع الیاء المثناة التحتانیه *

جیال اسم هندی دندان است

جیر نوره است

جیران بترکی غراب را نامند

جیوک اسم دیلمی صنوبر است

جیلی اسم هندی علقا است

جیلاردی اسم فارسی سرخس است

جیلدوری بیونانی شاهترا را نامند

جیتوآب اسم هندی تیل است

جینه اسم هندی دخن است

جیندان بفارسی حوصلهٔ طیور را نامند

جیوا بفارسی زیبق را گویند

* باب الحاء المهملة *

* فصل الحاء مع الالف *

حافظ الاجساد وحافظ الموتی قطران است

حافظ الاطفال وحافظ النحل ترنجبین است

حافظ الجوز اوراق است جهت آنکه مانع کرم زدن آن است

حافظ الثور فلفل است

حافظ [illegible] [illegible] است زیرا که مانع [illegible] آنست

حافر سم حیوانات است

حافر المهر مورقان است

حالاس بیونانی ملح است

حالق الشعر حالقیوس گویند زرنیخ است و بعضی گویند حجر [illegible] است و بعضی گویند ناشرا است

حالبی اطراطیقوس است

حالوما بسریانی ابو خلسا است

* فصل الحاء مع الباء الموحدة *

حباتا [illegible] است

حب [illegible] [illegible] را علک و حب [illegible] در [illegible] آن [illegible] شد

حب البقر کرسنه است

حب الاثل [illegible] است

حب الحلم حبة الخضراء است

حب [illegible] بلسان اهل مکه [illegible] تعالی شمر از کرامات [illegible] آن اسم هندوانه است

حب الحکد حب [illegible] است

حب الجلوة [illegible] است

حب الدود کرمدانه [illegible] آن [illegible] است

حب [illegible] حب [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است که [illegible] [illegible]

حب الرشاد [illegible] است

حب الرشاد [illegible] [illegible] است که [illegible] نامند

حب التورد [illegible] است و تخم رازیانه است

حب الصرارة [illegible] است

حب العرعر ابهل است

حب العروس کبابه است و گویند تخم نیلوفر است

حب العصفور [illegible] است

حب العصفور [illegible] است و گویند [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است و گویند [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است و گویند [illegible]

حب [illegible] [illegible] است

حب [illegible] حب [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است

حب [illegible] [illegible] است و گویند [illegible] است و [illegible] است و گویند حب [illegible] است و گویند [illegible]

[illegible] است

حب [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] است

حب [illegible] [illegible] است

حب [illegible] اسم [illegible] نبات مابین شجر [illegible] است و [illegible] آن مراد [illegible] است

حب [illegible] [illegible] [illegible]

است

حب البقر [illegible] است

حبق تمساح وحبق الماء فودنج نهری است

حبق جبلی فلفل مویه است

حبق خراسانی بقلهٔ خراسانیه است

حبق الشوخ مرو است

حبق صعتری کرمانی وحبق بستانی شاهسفرم است

حبق الراعی برنجاسف است

حبق الفیل وحبق القنا مرزنجوش است

حبق قرنفلی فرنجمشك است

حبق نبطی حماحم است

حبق النهر لوسیماخوس است

حبر مداد است

حب المساکین لبلاب است

حبن وحبین دفلی است

* فصل الحاء مع التاء المثلثة *

حثرة غورهٔ انگور است

حثرما بسریانی اسم نعناع است

حثلب دردروغن است

* فصل الحاء مع الجیم *

حجراسود باصطلاح اهل صناعت موی سر است

حجرالاصم وحجرالزنا حجرالنار است

حجراسیوس اسیوس است

حجرافرودی حجر الافرودج است

حجربادزهر حجرالحیة است

حجربلور بلور است

حجر البهت وحجر النسر وحجر العقاب حجرالنسر وحجرالبحر را شامل است

حجران باصطلاح اکسیریان زر ونقره است

حجرالتیس بادزهر حیوانی است

حجرجلدی خماهان است

حجرالدم وحجرالطور شادنج است

حجرالحدید وحجرالیهود حجر مغناطیس است ودرمغناطیس مذکور شد

حجرالرمل وحجرزیبق حجرزنجفر مغلوق است

حجرزیتون حجرالیهود است

حجرالسم بادزهر معدنی است

حجرشجری بسد است

حجرالشعر وحجرالشقاق حجرالقیشور است

حجرالحاج حجر اعرابی است

حجرلمغنطوس حجرماغاطیس است

حجرالازورد لاجورد است

حجرالماء سنباذج است

حجرالماسکه وحجرالنار وحجر الولادت اکتمکت است

حجرالصفا شبه است

حجرالنور وحجرروشنائی ارشد است

حجرالبرقان حجر الخطاطیف است

حجل قبج است

* فصل الحاء مع الدال المهملة *

حد جلدار است

حدج حنظل است

حدیدالصینی خماهان است

حدقی اسم جنس مرکبی است که مشتمل بر و شبیه بچشم باشد

* فصل الحاء مع الراء المهملة *

حر بضم حا خاک خالص است وبکسر ونتح خاک سنگدان است

حراب اسم عربی اشترغاز است

حرب طلع است

حربه بوعجیل یطوس است

حربط اسم عربی آزاددرخت است

حرثا وحرشاقه خودل بری است.

حرجل ملخ بزرک سبز است

حرجوان ملخ بی بال است وحرز

جراد مذکور شد

حرز اشنان است

حرزة البقر حجرالبقر است

حرزة الحمار حجرالحمار است

حرزالشیاطین علف آطریلال است

حرشفان اسم سنگ است

حرمانه اسم قبطی مرباقلی است

حرمل طین سیاه است وازآنچه لون ورائحهٔ آن متغیرشده باشد

حرمل ابیض وحرمل عربی قسمی ازحرمل است

حرت مارماهی است

حریر ابریشم است

حرق املس بلغت اندلس حلوبه است

حرم بزای معجمه مراج القطرب است

• فصل الحاء مع السين المهملة •

حسكة بلغت مصر بستياج است

حسل بچهٔ سوسمار را نامند

حسن لبه اسم فارسی حسن لبان است

حسن یوسف اسم فارسی حاشیش است

• فصل الحاء مع الشين المعجمة •

حشقبقل شقاقل است

حشیشه اسم اصطلاحی قنبا است

حشیشة الاسد اذن الغزال است

حشیشة الافعی بلسکین

حشیشة الاورام انقوریون است

حشیشة الارض کیاه آغاریقا است

حشیشة البراغیث بلغت شام کیاه

درس را نامند و رعوان مرامیان

کیاهی است که کیک را دفع کند و

در طبرستان کیک داش نامند و بعضی

ازد رقس است

حشیشة الجراحات مشیرک است

حشیشة السعال فنجیون است

حشیشة الطحال و حشیشة الغافة

آس است

حشیشة السلطان حرف ابیض است

حشیشة الطحال و حشیشة الد رد

مقولوقند ریون است و بعضی راتیز

باسم اخیر خوانند که نزد بعضی مشهور

باربع و اربعین بوده و الطحال بعضه

وبعضی خوانند

حشیشة العقرب صامریوما است و

بلغت حجاز بولاسرنیون نامند

• فصل الحاء مع الصاد المهملة •

حصن ورس است

حصی الاصفر حجر الاصفر است

حصی مریمی جلبوب است

• فصل الحاء مع الضاد •

حضا اسم عربی بردی است

حضض اسم رودا است که شیردان

و عزارخانه نامند

• فصل الحاء مع القاف •

حقوق بقلة الحمقاء است

حق ترکی اسم ترکی عاقر است

حقین اسم ماست است

• فصل الحاء مع اللام •

حل بلغت حجاز سمسم غیر مقشر

است که جمع آن را حل و سمسم را نامند

حلال محرکی است

حلاوة القمر نورا است

حلاحل و حالحل بصل است

حلازنون ابوقلیمون است

حلوای زلیبا بفارسی زلابیه است

حلوای قبیطا اسم فارسی ناطف است

حلیثا نوعی از بترهات است و برک

آن مانند برک زیتون و ثمر آن جهت

تاکیل دافع

حلباب لاعیه است و کوبند لبلاب

کبیر است

حلان و حلام بزغاله است و حلوان

غلط است

حلم قراد است

حلوسیا کثیرا است

حلیله حرازبری است

حلمون اسم فارسی حماض است

• فصل الحاء مع الميم •

حمار البيت و حمار قبان دله است

حماض الاترج ترشی ترنج است

حماض الارنب کشوث است

حماض دولی حماض بری است

حماض نهری حماض بستانی

است

حماض مورانی حماض مائی است

و حماض الغفیر را نیز نامند

حماطة الورع نوعی از جمیز است

حمر بلغت حجاز تمر هندی است

و تمر ابوحجر را نیز نامند

حمر الارض خراطین است

حمص الامیر بمغربی حمک است

حمص ترکی حمص بری است

حمض اسم مجموع اشجار است که

طعم حمض داشته باشد و گویند مخصوص

باشنان است

حمضیض نوع صغیر حماض است

شبیه بسه برک که بهندی تپتی نامند

و در تنکابن ترش ترشی نامند

حمم نوایت سپید است و بثاء معجمه

نیز آمده است و بلغت شام ورد بابونکر

لسان الثور است

حمل و حملان بفارسی اسم بره است

و در شیراز ملک کوردش

حمیرا اسم عربی ابوخلسا است و بکسرحا اسم فسافس است

* فصل الحاء مع النون *

حناء الغزاله بلغت مصرا بوخلسا است

حنطهٔ رومی خندروس است

حنفه و حنفا بلغت اندلس حشیشة الزاج است

حناقریش خرا ز الصخرا ست

حنای مجنون بلغت مصر وسمه است

* فصل الحاء مع الواو *

حواری آرد کندم بسیار نرم سفیدا ست

حوت سمک است

حوت الشر شفنین بحری است

حوجم اسم عربی کل سرخ است

حوراسفندار حماحم است

حوص قصب است

حوران وحومران طرخون است

حوک بادروج است

حومانه اسم عربی طریفلن است

حومر تمرهندی است

* فصل الحاء مع الیاء المثناة التحتانیة *

حی بلغت اکسریان زیبق است

حی العالم ابرون است

حیصل بادنجان است

حیفا حشیشة الزاج است

حیوة الموتی قطران است

حیوس طین حوا است

حیومیون اسم یونانی باقلی است

* باب الخاء المعجمة *

* فصل الخاء مع الالف *

خاتم الملك سادوران است

خار بفارسی شوک را نامند

خارخسك اسم فارسی خارحسك است

خاربشت اسم فارسی قنفذ است

خارصینی شبه است وبفارسی روی توتیا وبهندی جست نامند

خامن اسم ترکی خس است

خاکستر بفارسی رماد را نامند

خاکشی باصفهانی اسم خبه است

خاص تره بلغت تنکابن حرف بابلی است وبخراسانی کندنا

خارباز ذباب است

خاك صوفی حمید درا طیان ذکر یافت

خاکینه اسم خبیص البیض است

خالاون بیونانی خندروس است

خافور نباتی است که تازه روئیده باشد وکویند مراد ازمرو عریض الورق است واهل مصر مرطمان را بابن اسم نامند

خامادافنی بیونانی بمعنی غار الارض است ودرحرف الغین ذکریافت

خامالا بیونانی زیتون الارض است وآن مازریون است

خامالاون مالس بیونانی اشخیص سیاه است

خاماملیون بیونانی بمعنی تفاح الارض است وآن بابونج است

خامالاون لوقس اشخیص سفید است

خالاون بیونانی حربا است

خاماقطی بیونانی خمان صغیرا ست

خامانیطس بیونانی بمعنی صنوبر الارض است وآن کمافیطوس است

خامادریوس بیونانی بمعنی بلوط الارض است وآن کمادریوس بود

خالیدونیون بیونانی بمعنی خطافی است وآن ماميران است وکویند عروق الصفرا است

خارانی بلغت مغاربه اتکیز است

خامشه بلغت شام شیطرج است

خامون بیونانی اسم کمون است

خاولنجان خولنجان است

خامیراق سکباج سرد شده است که از روغن صاف کرده باشند

خایهٔ قندر اسم فارسی جند است

* فصل الخاء مع الباء الموحدة *

خبازی شجری خطمی است

خبچه تمرهندی است

خبزرومی خبزالکعك است

خبزالغراب اقحوان است

خبزالمشایخ نبات بخور مریم است

خبزالقرود اوف الکبیرا ست

خبیز اسم جمیع نباتات است که بکردش آفتاب دورکنند وخبازی مشتق ازان است

خبیص اسم عربی حبیض است ودر

حرف الخاء المعجمة مذکور شد

* فصل الخاء مع التاء المثناة الفوقانية *

خترق استبرق است

ختمرج بقلة الحمقاء است

ختم الملک طین مختوم است

* فصل الخاء مع الثاء المثلثة *

خثا سرگین است و از معنی آن مراد سرگین گاو است در اخثاء مذکور شد

* فصل الخاء مع الدال المهملة *

خداع الرجال مرزنجوش است

خدریق عنکبوت است

* فصل الخاء مع الراء المهملة *

خر اسم فارسی حمار است

خربزه اسم فارسی بطیخ است

خربزه گرگ اسم فارسی ملون است

خرچنگ اسم فارسی سرطان است

خرفلا اسم فارسی دلبه است

خردل ابیض و خردل فارسی و خردل

و رازق حرف ابیض است

خرزهره اسم فارسی دفلی است

خرس اسم فارسی دب است

خرطال هرطمان است

خرغوله اسم فارسی لسان الحمل است

خرفه اسم فارسی بقلة الحمقاء است

خرنوب [illegible] و جمع آن خرنوبات است

خراقی مدار است

خرقع تمر عشر است

خرگور اسم فارسی حمار الوحش است

خرگوش اسم فارسی ارنب است

خرما اسم فارسی تمر است

خرمای تر اسم فارسی رطب است

خرمای خرک اسم فارسی بسر است

خرمای هروی اسم فارسی قسب است

و گویند خرمای باریک است که هسته

آن باریک باشد

خرم بسکون را و حاء مهمله و زای

معجمه نیز آمده و پوست تخم مرغ است

و در حرف الخاء مذکور شد و حاء مهمله

و زای معجمه مرجح دانسته اند

خرموش موش بسیار بزرگ است که

آنرا گربه مشک گویند و خایه آن

خرنوب الخنزیر اناغورس است

خرنوب الشوک و خرنوب مصری و بری

خرنوب نبطی است

خرنوب قبطی و مصری خرنوب شامی است

خرنوب جبلانی خرنوب شامی است

خرنوب النبطی خارشتر است

خرو اسم فارسی [illegible] است

خروب [illegible]

گویند مخصوص بری آن است

خروع چینی دند است

خره زبل است

خره الحمام ذرق الحمام است

خره الضفادع طحلب است

خره المعادن [illegible] است

خروس اسم فارسی دیک است و در

دجاج مذکور شد

خرمهان بعربی عقربه [illegible]

خرهنگ اسم فارسی مرجان است

خریج اسم عربی خربق است

خرنق اسم الجرو است و گویند

ماده آنها است

* فصل الخاء مع الزای المعجمة *

خزر الشجر خوار الشجر است

خز [illegible] طحلب است

خز [illegible] اسم فارسی خیزران است

خز [illegible] [illegible]

و [illegible]

[illegible]

* فصل الخاء مع السین المهملة *

خس [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است و [illegible]

[illegible]

* فصل الخاء مع الشین المعجمة *

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] که اول

[illegible] باشد و صاحب تحفه

اشتباها بچهٔ نرینهٔ شترا لوشته است

خشکار خبز خشکار است

خشل مقل مکی است

خشنسار مرغابی بزرک است تیره رنک و میان سر آن سفید و بترکی قشقال اک نامند

خشم بلغت شبانکاره کشوث است

خشرم خانهٔ زنبور است

* فصل الخاء مع الصاد المهملة *

خصیة البحر رخصی خزه اسامی جند است

خصی هرمس حابوب است

* فصــــل الخاء مع الضاد المعجمة والطاء المهملة *

خضف خربزهٔ نارسیده است

خضلاف درخت مقل است و کویند مقل مکی است

خطر وسمه است

* فصــــل الخاء مع الفاء *

خفج خردل بری است

خفروج خرفه است

خف الغراب نوعی از حلزون است بزرکتر و درازتر از ان

* فصــــل الخاء مع اللام *

خلاق زعفران است

خلال خرمای نارس است که از حمل ملح کنشته باشد و در تمر هند کور شد و بستیاج را نیز نامند

خلال ابراهیم خیوبری است

خلال خلیل نبات آطریلال است

خلال دان نوعی از آطریلال است

خلال مامون اذخر است

خلبان اسم یونانی بارزد است

خل الخمر سرکهٔ انکوری است که از شراب انکوری بهم رسیده باشد خواه خود بخود یا بتعمل

خل العنصل سرکهٔ عنصل است که اسقیل نیز نامند

خل القیس بیونانی زاج است

خل الزیت ترشی است که از روغن زیتون وغوره ویا از سرکه و روغن بادام و کشنیز خشک و نان فطیر خرد کرده وشکر ترتیب دهند

خلاف بری بید مطلق معروف است

خلال مکه اسم فارسی بستیاج است

خلربری بلغت مصر بسیله را نامند

* فصــــل الخاء مع المیم *

خمافیطوس کمافیطوس است

خمالیون ماذریون سیاه است

خمان الارض نوع صغیر خمان را نامند

خمخم نباب تودری است و بلغت قبطی اسم خبازی است

خمسة الاوراق پنجنکشت است

خمسة الاغصان بکمون است

خمل سورنجان است

خمیر بنفشه اسم فارسی بنفشهٔ مربی است

خمیر مایه اسم فارسی خمیره است

خمیط کوشت بریان است

* فصــــل الخاء مع النون *

خنتف سداب است

خنچک خار خشک است

خندیس خمر است

خنزیر البحر دلفین است

خنلک اسم فارسی لسان الحمل است

خنی اسم فارسی حنا است

خنیس بلغت دیلمی حشیشة العلق است

* فصــــل الخاء مع الواو *

خولان بلغت مصر اسم حضض هندی است

خواتم الملک طین مختوم است

خوبانی زردآلو خشک شده است که مغز آنرا برآورده و بجای آن مغز آنرا مقشر کرده ویا مغز بادام مقشر کرده در ان کذارند

خوب کلان اسم هندی خبه است

خوخ اقرع شفتالو کارد یست و کویند اسم ساذج هندی است

خوص اسم عربی برک درخت خرما است و برک درخت مقل و نارجیل و امثال آنرا که دراز و باریک باشد شامل است

خوش نظار حماحم است

خوصی برد است

خوک اسم فارسی خنزیر است

خوکره بلغت اصفهانی زرنبه

* فصل الخاء مع الياء التحتانية *

خیارچنبر اسم فارسی خیار چنبر است

خیار زه‌دنی اسم فارسی قثاء الحمار است

خیارزه اسم فارسی [illegible]

خیارکو [illegible]

[illegible] اسم [illegible]

خیر [illegible] قسم سرخ [illegible] است

[illegible] فارسی [illegible] است

[illegible]

* [illegible] *

[illegible]

داک اسم [illegible] عنب است

دارکیسه بقولی طالیسفور است و بقولی بسباسه و گویند جوز [illegible] است

گویند که درخت [illegible]

[illegible] آن [illegible]

[illegible] است

[illegible]

* فصل [illegible] *

[illegible]

* فصل [illegible] *

[illegible]

* فصل [illegible] *

[illegible]

[illegible] اسم ترکی [illegible] است

[illegible] ونگ است

* فصل الذال المعجمة مع الراء المهملة *

ذراعی [illegible] است

ذراقسطون [illegible] است

ذرنبا [illegible]

ذره [illegible]

[illegible]

درونك درونج است

دراچه شراب انگوری را بلغت هندی نامند

دستودیه بدال وسین مهملتین اسم فارسی درداب است

دشیش بدال مهمله وشین معجمه حشیش است

* فصل الدال مع العين المهملة *

دعبا اسم سریانی اقاقیا است

دعشا ملك البطم است

دعامیتون افیون است

* فصل الدال مع القاف *

دقاق کندر ریزهای کندر راست که ازو مقشر کردد

دقاس بسریانی بول است

دقرقیا بلغت سریانی بطیخ است

دقطامادون بهمان لغت مشکطرا مشیع است

دقیق النخل بفارسی آنرا کشن وکرد خرما خوانند وآن در طلع مذکور شد

* فصل الدال مع اللام *

دلاع بعربی بطیخ هندی را نامند

دلبیس نوعی از صدف است ودر مصر ام الخلول نامند وآن ودع بری است

دلع بلغت اهل بیت المقدس نوعی از کلخ است ویونانی سقندولیون نامند

دله اسم فارسی دلق است

* فصل الدال مع الميم *

دم التنین ودم الثعبان دم الاخوین را نامند

دمیسا بیونانی نوع از ماهی است که سپیبا نامند

دمیده بمصری نوع زیتون افسنتین است

دمستده اسم فارسی صفراغون است

دمعة العشاق حب النیل است

دمور اسم ترکی حدید است

دمورتیکان اسم ترکی حسك است

* فصل الدال مع النون *

دندان فیل اسم فارسی عاج است

دنبلان اسم ترکی کشنج است

دنبه اسم فارسی الیه است

دندران اراقوا است

دنق سپستان است

دنوه شبلم است

دنفر ابقر است

دنقطاماش مشکطرامشیع است

* فصل الدال مع الواو *

دواء الحیه جنطیانا است

دواء الخطاطیف خالیدونیون

دواء الشعث بلغت مصر اسم حلیمانی است

دواء النمر بیخ نروك است

دوراس اسم فارسی درباس است

دواله اسم فارسی اشنه است

دوم اشامل درخت مقل وبلوط مستدیر است

دوبارزوج کاکنج است

دودهه اسم هندی لبن است

دود الجراد نبات وردانست

دود الصباغین ودود القرمز) قرمز است

دود اسم فارسی دخان است

دودحولی دلبوس است

دوشاب اسم فارسی میفختج است

وکویند اسم فارسی دبس عنبی است

دوشاب خرمائی دبس است

دوشان اسم ترکی ارنب است

دوشان تودری بترکی بنفسا را نامند

دورس شوکران است

دوص ماء الحدید است

دوغ اسم فارسی مخیض است

دوتوبری ودوقوغربادوا یا اغربا است

دوقس بصل است

دوقسطاس مشکطرا مشیع است

دوقرقیا بیونانی حنظل است

دوکی اسم ترکی ارز است

دولی اسم ترکی جلیل است

دول طالیسفر است ولغتهای ها بعد از دال بلغت هندی اسم کرد وخاك وغبار است

دوم بلغت مغربی خرما است

دونه مروا اسم هندی مرزنجوش است

دویره رخنه است

دوبره نوعی از لوف است

دوبل گیاهی است که سال برو گذشته باشد

* فصل الدال مع الهاء *

دهام رصاص* اسود است

دهتورة اسم هندی جوز ماثل است

دهماسا گویند اسم هندی شکاعی است

دهن بعربی روغن را نامند

دهن الآسمان حرا دهن ابر ها است

دهن البزر روغن درخت بطم است و در کتان مذکور شد

دهن البطم روغن درخت بطم است

دهن الاترج روغن ترنج است

دهن الحجر نفط است

دهن حب البطم روغن حبة الخضرا است

دهن الجبل دهن حجر است

دهن الحلوب روغن زعفران است

دهن الزفت در زفت مذکور شد

دهن العوص الاسما لجونی دهن ابرها است

دهن الصوامب روغن هندوروس است که مشهور بروغن کمان است

دهن مصلی ارمالی است

دهن المبارک و دهن الملک) روغن اجر است

دهمست اسم فارسی غار است

دهنه اسم شبه است

* فصل الدال مع الیاء *

المثناة التحتانیة *

دیاسقوریطوس جوارش کمونی است

[illegible] شربت خشخاش [illegible]

است

دیامورون اسم یونانی شربت توت است

دینار اسم سریانی تخم گشوت است

دینارویه اسم فارسی قسمی از حزای بری است

دیوامیست حندقوقای بری است

دیوانجیر تین بری است

دیفروجاس دیفروجس است

دیک اسم عربی خروس است و در دجاج مذکور شد

دیصم جاسم است

دیوچیر ناموس است

دیواقوطس اسم یونانی اصل الاوب است

دیک الکرم هدهد است

دیرجه اسم فارسی سماق است

* باب الذال المعجمة *

* فصل الذال مع الالف *

ذاقتی اسم یونانی قار است

ذاماسکیما اسم رومی ابوس است

* فصل الذال مع الراء المهملة *

ذرقمالة حنظل رومی است

ذرق بضم اول و فتح ثانی حاء دوقانی بستانی است و بفتح اول و تسکین ثانی سرکین طیور است

ذرق سون عنب الثعلب محنون است

ذرق الطیر خرفطان است

ذرریح بعضی قوا حال است درنایح است

ذریاس یافسیا است

ذریس طوع است

* فصل الذال مع الفاء والقاف والکاف *

ذفرین اسم عربی سذاب است و بهره گربه الرائحه باشد ببقل ستوره فرانامند

ذقن شطرا سالیون است

ذکر الحجر قاضی زبار بلد طویل است

* فصل الذال مع النون *

ذنب الخیزدون ذنب الخروف است

ذنب الفار لسان الحمل است از جهت مشابهت بوی رخم آن ملتبا نامرش

ذنب العرس بلغت شام ذنب الخیل است

ذنب باموق ذنب المصع است

* فصل الذال مع الواو *

ذوابة ورقة [illegible] هرپالی است

[illegible] است

ذوابه و [illegible] شامل حنظل توتاریاه [illegible] و طرقان است

ذوابه شوکت [illegible] است

ذوابة الواب ورقة اوراق طرحال است

[illegible] است

[illegible] و رسمة اعمان

[illegible] و رسمة تمام مه

[illegible] است

ذوماله شرگه و ذوماله اوراس فرمتا است

* باب الراء المهملة *

* فصل الراء مع الالف *

راتا یونانی زمان حلو است

راتیاج وراتینج راتیانج است

راج کبرا اسم هندی اذان الغزا است

راج کیری اسم هندی عصی الراعی است

راج هنس اسم هندی پرسیاوشان است

راس الهدهد بلغت اسکندریه قسمی از مخلصه است

راح اسم خمر است

راحلة الاسد نوعی از ارطنیثا است

رازیانج رومی وشامی انیسون است

راسخ وروی سوخته روسختج است

راسو اسم فارسی ابن عرس است

راس الشیخ بلغت اندلس اقسون است

راطینی یونانی اسم مجموع علکها است

راعی نوعی از سمک است

رافوته پودنه است

رافه حلتیت است

راکه اسم هندی رماد است

رانج جوز هندی است که نارجیل نامند

رال اسم هندی فیهر است

رامتو بفرنکی درخت عوسج است

رانم بفرنکی شبلم است

راپون یونانی اسم راوند است

* فصل الراء مع الباء الموحدة *

رب عبارت از آب میوها ونباتات است که بطبخ بقوام آورده باشند ورب هرچیز درتحت آن مذکور شد

رب العنب میفختج است ودر دیلم دوشاب ترش را نامند

رب الضرو صمغ کمکام است

ربرق منب الثعلب است

ربل نوع جبلی افسنتین است وگویند نوع از برنجاسف وقیصوم است ودردهم آن جهت رفع زهر هوام مجرب دانسته اند

ربیان اربیان است

ربیس علیق است

* فصل الراء مع التاء *

* المثناة الفوقانیة *

رته اسم نبطی بندق هندی است که بهندی ریته نامند

رتک مشکطرامشیع است

رترت اسم خنازیر کیاه است

* فصل الراء مع الجیم *

رجل الزرزور ورجل الطیر ورجل العقاب ورجل العفعق کیاه آطریلال است وبلغت هندی کاکچنکی ومسی نامند وگویند رجل الغراب غیر آطریلال است وبزبان فرنکی آنرا کرتوبس نامند

رجل الارنب لاغون است

رجل الدجاج افحوان است

رجل الجراد زرنب است

رجل الراعی خربق سیاه است

رجل الزاغ رجل الغراب است

رجل الفروج ورجل الغلوس قاقلی است

رجله بقلة الحمقاء است

رجیع لفظ الحیوانات است

* فصل الراء مع الحاء المهملة *

رحیق اسم خمر است

* فصل الراء مع الخاء المعجمة *

رخ اسم فارسی خشو است

رخام حجر الرخام است

رخام الطین طین قیمولیا است

رخبینه راتیانج است

* فصل الراء مع الشین المعجمة *

رشاد حرف بستانی است

رشتة تطایف اسم اطریه است

رشینه راتیانج است

* فصل الراء مع العین المهملة *

رعی الزرازیر فوة الصبغ است

رعاوله اسم عربانی رعی الابل است

* فصل الراء مع الغین المعجمة *

رغش جنطیانا است

رغوة کف ما یعات است که نزد حرکت بر سر آید وآنچه از جامد است نیز نزد حرکت مانند صابون ونمک باشد

رغوة الحجامین ورغوة البحر اسفنج است

رغوة القمر حجر القمر است

رغوة الملح زهرة الاسیوس است

رغیلا اراقو است

رغانس بفرنکی فجل را نامند

* فصل الراء مع القاف *

رق سلحفات بحری است

رقعا اسم عربی خمان صغیر است وگویند

مرغیست

رتغ فارسی خرزان است

رتاس لغت بربری است وگویند جفت افریدا است و بعضی اسم معجمه العقلی دانسته اند

رتسیا شمس [illegible] است و نوعی از نوع [illegible] است

* فصل [illegible] مع الثاء *

رثکت چتالی اسم هندی صندل احمر است

رثه [illegible]

[illegible]

* فصل [illegible] مع الجیم *

رجل الاسد [illegible]

رجل [illegible] است

رجل الغراب [illegible]

[illegible]

[illegible]

* فصل [illegible] مع الحاء *

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* فصل [illegible] مع الخاء *

[illegible]

[illegible]

[illegible]

روبارس اسم یونانی از دو رخصاست

روبه اسم هندی جغد است

روبید اسم هندی [illegible] است

روبید [illegible]

روتی اسم [illegible] است

روب [illegible] است

روح [illegible] ریحانی [illegible]

[illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

را اسم گویند

روغن بادام کوهی زیت مرجان است

روغن [illegible] زیت [illegible] است

روغن [illegible] است

روغن [illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ریحان لعنع بلغت مصر ترلجان است

ریحان یمانی قطف است

ریحانی نوعی از خمر است

ریشم اسم هندی ابریشم است

ریشه والا اسم فارسی سنبل جبلی است

ریما اسم گرگدن است

ریم آهن اسم فارسی خبث الحدید است

ریوند راوند است

* باب الزاء المعجمة *

* فصل الزاء مع الالف *

زاج اسود زاج مطبوخ است وگویند

زاج الاساکفه است

زاج بلوری اسم فارسی شب یمانی است

زاج الحامض ازجنس زاج اخضر است

که در ظاهر معدن آن بهم میرسد

زاج البحر زاج اصفر است

زاج سوری زاج احمر است

زاج قبرسی زاج زرد مائل بسبزی است

زاج لاری وکرمانی ازجنس زاج

قبرسی است

زاج مطبوخ ازجنس زاج اخضر

است که مخلوط بخاک آنرا در آب حل

نمایند وصاف کرده بجوشانند تا منجمد

گردد وبهیئت مهرهٔ نرد برند و استعمال

نمایند

زارج اسم فارسی انبرباریس است

زاغ اسم غراب کبیر اسود و بترکی

قورغان نامند

زاغچه اسم فارسی غراب است

زانه اسم فارسی قنفذ است

زاوق اسم زیبق است

زازان مران است وگویند مرو است

* فصل الزاء مع الباء الموحدة *

زبان گنجشک اسم فارسی لسان

العصافیر است

زبیب بری زبیب الجبل است

زبد البحیرة ادرافیون است

زبد الطرفی اسفنج است

زبد القصب رطوبتی است که در بیخ

نی جمع میشود

زبد القمر حجر القمر است

زبد القوارير مسحقونیا است

زبد الملح زهرة الميوس است

زبش بطبع رقی است

زبحول تخم کشوث است

* فصل الزاء مع الجاء

والدال المهملتين *

زجتم الملك شاداوران است

زحل بلغت اکسیریان رصاص اسود

است

زداوش بلغت تنکابن تمام است

زدوار جدوار است

فصل الزاء مع الراء المهملة *

زر اسم فارسی ذهب است

زرنك وزردک بتاوبل آل آب

عصفر است

زرجون اسم خمر است

زردآلو اسم فارسی مشمش است

زردک اسم فارسی جزر است

زردهٔ تخم مرغ اسم فارسی محال

البیض است

زردچوبه اسم فارسی عروق الصفر است

زرتوری نبات آطریلال است

زرتون اسم مغربی اسرج است

زرنیخ ابیض شك است

زرنیلج ریباس است

زرالورد زیرهٔ میان ورد احمر است

زربرا بقلهٔ مبارکه است

* فصل الزاء مع الغين المعجمة *

زغار خراطین است

زغن اسم فارسی غلافیا است

زغیر مرو است وبفارسی تخم کتان را

نامند وگویند اسمی از قنقهن است

* فصل الزاء مع الفاء *

زفت بری وجبلی زفت یابس است

زفت رومی شامل زفت یابس و زفت

بحری است واز مطلق آن مراد در اکثر

زفت بحری است وگویند اسم قیقور

است

* فصل الزاء مع القاف

واللام والميم

زقاط اسم بربری حب الزلم است

زلایف الملوک نوعی از برون است

که حی العالم باشد که بفارسی زلف

عروسان گویند

زلفج اسم عربی بهش است

زلو اسم فارسی علق است

زبان الراعي آذان الغزالست

زمرم ازنامهای زیبق است

● فصل الزاء مع النون ●

زن درمنا

زنبق اصفر یاسمن زرد است

زنبور عسل نحل است

زنبوع اسم عربی استنبوب است

زنجار الحدید زعفران الحدید است

زنجار مجرود زنجار زردی از اقسام زنجار مصنوع است

زنجبیل شامی زنجبیل شامی راسن است

زنجبیل العجم زنجبیل فارسی اشترغاز است

زنجر بلغت اصفهانی [illegible]

زنجرف زنجفر است

زنجرو الزرونه است

زنجبیله بلغت مصر [illegible] الرمان را نامند

زند بلغت شام غار را گویند

زنطاح قسمی از حلزون بری است که در اشجار و بقول پیدا شده و بقدر باقلائی است و غیر آن چیزی است که در دیار سنبله کاچول نامند و در حلزون مذکور شد

زنکار اسم فارسی زنجار است

● فصل الزاء مع الواو ●

زوزا قسمی از حلزون بری است

زوان بلغت مازندرانی قسمی ازخیر

ترمسه است

زوله بلغت جرجان لوز است

● فصل الزاء مع الهاء ●

زهر بفارسی هم را نامند و بعربی شکوفه را

زهرة بفتح زا و نزد شامی و در مغرب ترنجبیه و بفارسی مرار و حیوان و بعربی ارجعوا الملاذی پیدا شده و بریج [illegible] تبریز بکو [illegible] اصطلاح کمیرباس اسامی است

زهرا سرمس اسم [illegible] است

زهر زمین بلغت [illegible] آن [illegible] است

زهرالحجر [illegible] است

[illegible] الحجر است

زهم اسم [illegible] است [illegible] جانور [illegible] است

● فصل الزاء مع الیاء ●

● الیاء التحتانیة ●

زیت الاحجار و زیت [illegible] است

زیت الفار [illegible] است

زیت ریاح [illegible] است

زیت الجبال بلغت [illegible] نفط است

زیت الطعام [illegible] بلغت [illegible] است

زیت المرجان زیت [illegible] است

زیتون الارض مازریون سیاه است

زیتون بنی اسرائیل حجر الیهود است

زیتون جبلی و زیتون الحبش ر

زیتون کلبه زیتون بری است

زیتون الماء زیتونی است که نزدیک آبها روئید و در جمیع اعمال ضعیف تر از سائر اقسام آن است و بعضی گویند زیتونی است که در آب رنگ بزرد باشد

زیتونه بلغت مصر ابها یا توقالی است [illegible]

زیرتون بلغت [illegible] است

[illegible] است

زیر [illegible] است

زیره اسم فارسی کمون است

زیره رومی اسم فارسی انیسون را [illegible] نامند

زیره مصری [illegible] است که کمون نبطی نامند

زیره کرمانی اسم فارسی کمون ارمنی است

زیزن [illegible] است

زیوا [illegible] است

● باب السین المهملة ●

● فصل السین مع الالف ●

ساذوج معرب [illegible] فارسی است [illegible]

سالانطوریا اسم سریانی اذآورد است

ساحیو اسم هندی [illegible] است

سار اسم فارسی زرزور است

سارینا اسم یونانی عصا یه [illegible]

بهندی سارن گویند

ساریقون اسم یونانی شحم الشت

ساس اسم فارسی فسافس است

ساسارکشت بزر انجره است

ساسم ابنوس است وگویند نانخواه

وانانمند

ساساليوس وساليوس سسساليوس است

ساطره وساطريون اسم يوناني خصية

الثعلب است

ساطريوس بيوناني جند وار را نامند

وبمعني مخلص الارواح است

ساغبن وساغافيون اسم سكبينج است

سافروس اسم يوناني فيروزج است

ساق الحمام بلغت مصر رعي الحمام

است وانطاكي نارقيصر گفته

سالس اغردون اسم يوناني سكبينج است

سالبطس اسم يوناني حجر القمر است

سالبون اسم يوناني كرفس است

ساقه وساق اسود برسياوشان است

* فصل السين مع الباء الموحدة *

سپاری اسم هندی فوفل است

سپرغم اسم فارسی شاهسفرم است

سبزقبا بلغت اصفهان اسم شقراق است

سبع اسم جنس حيوانات درنده است

جمع آن سباع

سبع الارض پرسياوشان است

سبع الشعر افتيمون است

سبستان ازاد درخت است

سبوس گندم اسم فارسی نخاله است

* فصل السين مع التاء المثناة الفوقانية *

ستاور اسم هندی شقاقل است

ستاوری اسم هندی بوزیدان است

ستو اسم هندی سویق است که بفارسی

پست نامند

ستوا بهندی اسم نوعی از زنجبیل

است که بی ریشه باشد وگویند اسم

قسمی از بیش است

* فصل السين مع الجيم *

سجوس بلغت رومی وسجیلس بلغت

یونانی اذخر است

سجلاب اسم یاسمین است

* فصل السين مع الحاء المهملة *

سحاب بلغت اکسیریان زیبق است

سحاب البحر اسفنج است

سحوردون اسل است

* فصل السين مع الخاء المعجمة *

سخاله انچه از ذرات سبوس جدا

کنند ونیز اجزای صغار را که در رحبن

کوبیدن غلات جدا گردد نامند

سخاوس اسم سریانی اسطوخودوس است

سخبره زاج احمر است

سخبنا اسم یونانی مصطکی است

سخبس بیونانی درخت مصطکی است

* فصل السين مع الدال المهملة *

سداب اغريا اسم سرياني فراسيون است

سدوس نيلج است

سدی بسباج است

* فصل السين مع الراء المهملة *

سراج القطرب حباحب است

سراج الظلام كندش است

سراج القطربل نباتي است كه تا خشك

نشده است در شب ميدرخشد وگويند

يبروج الصنم است وگويند اسم مشترك

است مانند سراج القطرب

سراد خلال است

سرانيون اسم يوناني اسارون است

سراويل الطوال قسم اخير لبلاب

كبار است

سرانيون اسم يوناني پرسياوشان است

سروسوخته اسم آبار است

سربيون اسم يوناني برسياوشان است

سرچه اسم تركي عصفور است

سرحان ذيب است

سرخان خيثوس اسم يوناني شيطرج است

سرخ مو اسم فارسي اذان الغزال است

سرو اسم شامي كرفس است

سردوله اسم اندلسي خوز رومي است

سرسار اذلق است

سرسون اسم هندي خردل ابيض است

سرطواط فالوذج است

سركه اسم فارسي خل است

سركهٔ شيرين اسم شيرسته است

سركهٔ هندی اسم كانجي است

سرگين اسم فارسي زبل است

سرگين خروس اسم فارسي خرء

الديك است

سرگين سوسمار اسم فارسي بعر الضب

است

سرکی اسم هندی بیخ نیلوفر است

سرگین گاو اسم فارسی اخثاء البقر است

سرماشق اسم ترکی مخلّه است

سرمه اسم فارسی اثمد است

سرم بلغت شیرازی اسم تشاغ است

سرمق معرب سرمه فارسی است که

قطف باشد

سرو جبلی عرعر است

سریس اسم یونانی هندبا است

سریش اسم فارسی اشراس است

سریش ماهی اسم فارسی غری السمک

است

سریشم پوست حیوانات غری الجلود

است

فصل السين مع الزاء

المعجمة والسين المهملة

سزنا اسم نبطی الحنظل است نزد اهل

بغداد

سسالی معرب سسالیوس یونانی است

سسی و سسا بلغت بربر اسم ارز است

فصل السين مع الطاء المهملة

سطاخ اسم حشیش نباتی است که بریان

[illegible] شود

سطرک قرنباد است

سطرابون اسم یونانی جله وار است

سطفیس اسم یونانی جوز است

سطرقه بلغت بربر [illegible] است

سطرنون اسم یونانی [illegible] است

سطیوس اسم یونانی جلنار است

فصل السين مع العين

المهملة والمعجمة

سعالی و سعالة شجر بری است و شقیقة

السعال در ادویه گویند

سعتر صعتر است

سعتل هو ذ نعمان است

سعو مرغیس است

فصل السين مع الفاء

سفال اسم فارسی اسفیداج اسفیداج و

خزف را نیز گویند

سفرجل هندی گویند اسم مغلی است

که [illegible] باشد

سفرجام شام چنار است

سفاقس یونانی [illegible] است

سفاقلوس [illegible] است

سفانون یونانی اسقولوقندریون است

سفتل اسم فارسی [illegible] است و [illegible]

[illegible]

سفندراوس اسم یونانی [illegible] است

سفیداب اسم فارسی اسفیداج است

سفیداب برنج اسم فارسی اسفیداج

رصاصی است

سفیداج [illegible] اسم فارسی [illegible]

است

سفید خار اسم فارسی [illegible] است

سفید دارو [illegible] است و [illegible]

[illegible]

[illegible]

سقنقور [illegible] با صحابی [illegible]

و اسم [illegible] نوع [illegible] الرطب است

که [illegible] ماننده

سقولوفندریون اسم فارسی [illegible] است

است

فصل السين مع القاف

سقر و سقر [illegible] آمده اسم عربی

[illegible] است [illegible]

[illegible] اسم [illegible] است

سقراطیون یونانی [illegible] است

سقراطیون [illegible] است

سقرجین اسم ترکی [illegible] است

سقرنیرقی اسم ترکی ماهی [illegible]

است

سقرنوس اسم یونانی [illegible] است

سقر اسم ترکی [illegible] است

سقراطون اسم [illegible] است

سقرنجان اسم ترکی [illegible] است

سقولوقس اسم یونانی [illegible] است

سقوبا اسم یونانی [illegible] است

سقلقس [illegible] است

سقوطلا اسم یونانی [illegible] است

فصل السين مع الكاف

سکبینج اسم فارسی [illegible] است

سکر [illegible] است

سکنکور اسم فارسی [illegible] است

سکنج [illegible] است

سکه [illegible] اسم فارسی [illegible] است

سکور اسم ترکی [illegible] است

* فصل السين مع اللام *

سلنافيوس نوشادر است

سلسقى بيوناني اسم نما سورد ان است

سلق الما حماض مائي است

سلسان الجمل ضرمة الجدي است

سلم نمق است

سلمه قرظ است

سلبخة السوداء نوعي از سلبخه است

سليط زيت است وگويند عكبر است

سليقون بيوناني اسرنج است

سليتون قرة العين است

سلوكه اسم تركي علق است

سلور معرب از سلورس يوناني است وآن جري است

سلهارس اسم هندي ميعة سائله است

* فصل السين مع الميم *

سم اسم انوعي از سلت بي ثمر است وبضم اسم فارسي ظلف است وبعربي زهر را نامند

سمار بلغت مصر اسم آسل است

سماروغ نوعي از فطر است

سماريس اسم يوناني ماهي شور است

سماقيل سماق الدباغين است

سم الحمار دفلي است

سم السمك ماهي زهرج است

سم الفار شك است

سمر درخت امغيلان است

سمكة تول وسمكة الزلزله سمكة صيدا است

سماك اليهودي شهر البحر است

سمسم بري جلبلانك است

سمسق بضم اول مرزنجوش است و بفتح اول ياسمين است

سمطارس اسم يوناني اثمد است

سمن اسم فارسي شير است

سمندربهون اسم هندي زبد البحر است

سمنة وسمنيون حب السمنة است

سمنو اسم فارسي نيده است

سموريون كرفس است

سموك اسم تركي عظم است

سمنيون بيوناني اسفيداج است

سميقا اسم يوناني هندبريطس است

سميقلس نوعي ازعشر است كه ماده آن قاتل است

* فصل السين مع النون *

سن بفارسي عشقه است كه نوعي از لبلاب باشد و بهندي اسم قباني است كه درخامي برگ آنرا مخدر نند ونيز برگ آنرا خشك مينمايند جهت اكثر امراض مانند پيچش وكرم شكم وآنرا سوكته مي نامند و از پوست درخت آن بعد از رسيدن ريسمان وامثال آن غيرها ميسازند وبجاي موي حيوانات دربلاد هند مستعمل است وبيوناني اسم موا است

سن الكلب سپستان است

سنا بفارسي بمعني سواك يعني چوبيكه از آن مسواك ميسازند

سنا اندلسي وسنابلدي عيون است

سناخ دخان زاج است كه بچتنتي گردد برچيزي

سنام الجمل كوهان شتر است

سنا يز بلغت مصر آمله است

سنار بفارسي بمعني سخاله است خواه از طلا ويانقره ويا آهن ويا غير اينها از هر فلزيكه باشد

سنب بفارسي بمعني حافر است كه سم نامند

سنبهالو بهندي پنجنكشت است

سنبالي گفته اند باهت هندي نام دوائي است كه آنرا مولدي نيز نامند

سنبر شونيز است

سنبل بهندي مطلق بيش را نامند وبفارسي وبهندي نيز پرسياوشان وقسمي بفارسي گل آسمانگوني خوشبو را گويند

سنبل الاسد سنبل جبلي است بقول انطاكي وآن موا است

سنبل اقليطي سنبل رومي است

سنبل جبلي بفارسي ريشه والا است وگفته اند سنبل الاسد است

سنبل رومي ناردين است

سنبل سودي نوعي از سنبل الطيب است

سنبل العصافير سنبل هندي است كه ناردين نيز گفته اند

سنبل فارسي پرسياوشان است

سنبل كهار بهندي شك است كه سم

وبفارسی نیز نامند

منبوته کمون است

منثورسی معرب منثوریطس ومنثوره است وآن از ادویهٔ معروفهٔ مشهوره است که آنرا بهندی بوربه نامند

منجهاری بفارسی نوع از تیهوی است

منجار نفس الحمار است وآن از رجل الغرابه نیز نامند

منجیل بفارسی اسم خبیر است

منجیل بویه گلی است که بوی آن شبیه ببوی گل منجیل است

منجیل خراسانی مذاب است

منجیل کرمانی باصطلاح عامهٔ اهل [illegible] شیر [illegible] است

منجیل هندی اسم [illegible] است

منجیر شنجرف است

منجولا فرنجمشک است

منجیرس مصطکی است بیونانی

منداله بعربی مادهٔ شجریست که مانند بادام مشهور است

مندر بفارسی مندروس است

مندره بعربی شجریست که از چوب آن کمان سازند

مندری نوعی از خیار است

مندس بیونانی قثاء الحمار است وبلطینی نیز نامند

مندس ماریس بیونانی جمع قثاء الحمار است

مندریسه بیونانی [illegible] است

مندریوس بیونانی [illegible] است

مندوروس بهندی [illegible] است

مندورس اعریوس بیونانی قثاء بریست که قثاء الحمار باشد

مندرقی [illegible] و [illegible] بعضی از [illegible] بعضی اسم نوعی است و بعضی [illegible] است

مند رقا و مندرقین و مند رقی مرده بلغت مندی اسم علم طبرزد است

مند ه بفارسی اسم قند و [illegible] است

مند ما بهندی [illegible] است

مند هانی [illegible] است

مند می زنجبیل است

مند لی اسم [illegible] [illegible] [illegible]

است که [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

در آن ریاح جمع گردد [illegible]

[illegible] شیر [illegible] [illegible]

بسازد و [illegible] [illegible] میشود و [illegible]

آن [illegible] [illegible] [illegible]

جمع [illegible] است

مندیان بلغت اهل شام [illegible]

است و بلغت اهل مصر [illegible] است

مند یان الارض [illegible]

[illegible] است

مند ورجس بیونانی [illegible] است

مندی آس بری است

منده بفارسی [illegible] است

منشا بعربی دارچینی [illegible] است

منفرس بیونانی قثاء بستانی است وبلطینی نیز نامند

منقب بعربی [illegible] که در [illegible] بسد و [illegible] نامند

منقر [illegible] [illegible] [illegible]

که [illegible] [illegible] [illegible]

منقره [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

منک اسم [illegible] است و [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] است وآن

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

منک آتشی حجر [illegible] است

منک آسیا حجر [illegible] است که [illegible]

[illegible] نامند

منک آهن ربا حجر مغناطیس است

منک [illegible] حجر [illegible] است و [illegible]

[illegible] [illegible] است

منک ارمنی حجر ارمنی است

منک اسفنج حجر الاسفنج است

منک افکن [illegible] است که [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] است

منکه بفارسی نام مرغی است که [illegible] [illegible] نامند

سنک برامی   حجر البرام است
سنک پرستوک   حجر الخطاطیف است
سنک پرکان   وسنک معن اسم قریه است
از قریهای شیراز از اعمال فارق که
معدن آن سنک است وآن سنکی است
ملون بالوان وشیشه کران آنرا در سفید
کردن شیشه مستعمل دارند ومغنسا نامند
سنک پشت   بفارسی سلحفاة وبهندی
کچهوه نامند
سنک یشم   بفارسی حجر حبشی است
سنک یشم   اسم حجر یشب است
سنک بصری   بفارسی توتیا انا بیبی است
سنک چقماق   حجر النار است
سنک بلور   حجر بلور است
سنک   بهندی مهره را نامند که بعربی
شنج نامند
سنک کارد   اسم فارسی حجر المسن است
سنک کج   اسم فارسی جبسین است
سنکل   بلغت فرس زرنای رطب است
سنکان مرغ   اسم فارسی قانصه است
سنگهیا   بلغت هندی اسم نوعی از بیش
است
سنم   بقر را نامند
سنی   نوعی از ماهی است که در ملتان
وبلاد سند بهم میرسد ولذیذ میباشد
سنوت   کمون است
سنوس   سند ربطس است که آنرا نبات
حلبلاب نیز نامند
سنوله   نوعی از خطاف است

سنیز   شونیز است
سنین   اجزای صغار است که در وقت
سودن در سنک بهم رسد

* فصــــل السین مع الواو *

سو   بترکی آب را نامند
سواد الاساکفه   چیزیست مرکب از زاج
وپوست انار وسرکه را از جملهٔ مرادمات
است
سواد البطن   بعربی کبد است
سواد السند والهند   کشت برکشت است
وگفته اند سواد الهند نوعی از سلیخه
است که سلیخة السوداء نامند و از ادویهٔ
تریاق فاروق است
سواد الحکام   ماداوران است
سواد القضاة   حیض است
سوادنیات   مرغیست که بفارسی داربو
وبعربی صرد نامند گوشت آن مبهی
ومقوی دماغ است
سوسن   هومانه است
سود   اسم ترکی لبن است
سوادبه   بعربی عصفور است ومارسیاه را
نیز نامند
سواد الهند والسند   صاحب منهاج
گفته آن از حیوان جاری مجرای توتیا
است در افعال باید که در کورهٔ حدادان
آنرا بسوزانند وسوده با ب شسته وحبوب
ساخته خشک نمایند وعند الحاجت
استعمال نمایند وبعضی کشت برکشت
دانسته وبغدادی غیر کشت برکشت

دانسته وصاحب منهاج گفته چیزیست
شبیه بشیشهٔ سیاه که اهل هند وسند ازان
اسوره میسازند محتمل که کانچه باشد که
ازان چوری میسازند وزنان هند وسند
در رقبهٔ دست میپوشند وآنرا از احراق
نوعی کاهی بعمل میآرند وازان اوانی
نیز میسازند ولیکن ناصاف میباشد
سوسن   بعربی اسم درختی است که
ازان زند یعنی دستهٔ کارد وغیره میسازند
را حد جمع آن سواسة آمده است
سواسن   هومانه است که طریفلن باشد
سوام   بفتح ابل راعی است وبضم نام
طائری است
سویدی   بفارسی نام مرغی است
کوچک که بفارسی سار وبترکی سنقور
درق ور رزور نامند
سونیه   بلغت مصر نبیذ است که از
کندم میسازند واهل مصر بسیار آنرا
میآشامند
سوجر نیز اسم شجر خلاف و یا صفصاف است
سوخ   بفارسی اسم بصل است
سود ریقون   بیونانی اسم نوعی از
توتیا است
سودق   صقر است
سود نبق   وسودانق اسم صقر یا شاهین
است
سور   بهندی اسم خنزیر است
سوران   بفارسی اسم مرغی است
کوچک خوش آواز وگفته اند شارور

مارک است

مودبارد نار مشکا است

موریبون یونانی شیح ارمنی است

مورتجان لغات مجهوله یونانی نام دریوزه است نافع جهت اورام حلق و وجع آن و مورتجان بدون را ه حوصله میان وا رزنا نیز آمده مشتق از مورتجی که یونانی نام ورم عضل داخل حلق وباسرهاست ورد قرابادین ذکر یافته

مورج معرب موره فارسی است که بعربی انقریا مند رما حه ... یا ورد داشته

موردان مولان است

مورطیون و مورطون حشیشة العلب است

مورچوبي بهندی خنزیر الحدید است که در تلین نامند

مورن بیع نبا تی است هندی که مشهور بجرکاپند است

مورد گفته اند که معرب است معروف بکرفس الماء وزرقة العین است

موری گفته اند اسم نوعی از زاغ و گفته اند زاغ احمر است و نیز بفارسی اسم نوعی از زغان مرغ زنك و نیز نام مورس احمر است

مورق مقور است

موزة نان برج است

موس اسم تمر است و نیز اسم کرمی است که در لباس پشمی بهم میرسد

موسپند بفارسی نام لبانی است بترمی و مرغ آن بسیار مستعمل در غذا ها است و بشیرا زمعلف شیر دار ز بهندی دردیه نامند

موسک بفارسی آهو و معرب آن تیهوج و آن مرغیست شبیه کبك و از آن کوچکتر و گویند خناقی است که در حمامات و مواضع نمناك بسیار بهم میرسد

موسمار ضب است که بهندی گوه نامند

موسن احمر دلبوث است

موسن آزاد سوسن ابیض است که زنبق نامند

موسن جبلی ابرسا است و رامی را نیز نامند

موسنبر سیسنبر است

موسه بفارسی اسم عقابه است

موطالی سالق است

موطلیس تودسالق است

موفوریا یونانی اسم خطاف الکبیر است و در قرابادین ذکر یافته

موعاه بعربی اسم مله و یا ردی است

موعان بترکی اسم بصل است

موقفه بفارسی موس مکررن دو صوف و پشمینه است که بخورد و فاسد سازد آنرا

موقیدلون بهندی بیلمتیر است یونانی و صاحب اختیارات حشیشة الثعلب دانسته و بعضی سبب ابی او را ابونوز دانسته

موال ابوجراثیم گفته اند شوربائی شبیه بقشور لسان العصافیر است و آن نافع است جهت اوجاع مفاصل بارد

موتوطون و موترطون و سقورطون اسم حی العالم است بیونانی

موثق بیونانی آمن است

موثیمرس و موثیرس بیونانی اسم خروع است

مولا مازریون است

مولع بعربی اسم صبر است

موما اسم مخالة مداد مداد است

موماثون و موما هیون و موماثیون اسفاناخ است

موما ما بسریانی خفاش است

موما و موره بهندی اسم ذ ... است

موما ملکی و مورش ما کوی و مورش ما که هنا اسم هندی مرکشا است

موما موتی اسم هندی بابونه است

مونب و موتب بهندی اسم راز یانج است

موته اسم هندی زنجبیل خشك است

موتجرلون اسم هندی نمك سیاه است

موتخس هندی نانخواه است

مونهی بلغت هندی اسم آق شیر است

موش اسم فارسی برادر آهن است

مونق اسم عربی بست و تنقان فارسی در هندی سالوا است و آن اقسام است از آن تا تاج و حنطه و سات و شعیر و حمص و ماش و عدس و ارز و غیرها میسازند

* تم ... ل السين مع الواو *

موکه اسم هندی تکلار است

موانه اسم فارسی سخانه است

سه برگه اسم فارسی حندقوقی است

سهور اسم فارسی بقر است و گفته اند مختص بگاو ماده است

سهریز و شهریز بشین معجمه نیز آمده اسم نوعی از تمر است

سهرین دارچینی است

سه‌سنبل اسم فارسی سیسنبر است

سه‌کل عایق است بفارسی

سه‌کوهک اسم فارسی حسک است

سهیل اسم عربی غراب است

سهلاة اسم عربی حصی است

سهیله اسم طعامی مصنوع است

* فصل السین مع الیاء *

* المثناة التحتانیة *

سی اسم فارسی حجر است

سیا اسم فارسی سنا است و گفته اند عصارهٔ آن است و گفته اند عصارهٔ نبات دیگر است

سیاب بعربی اسم بلح است و گفته اند اسم بسر است و بعضی خلال گفته اند

سیابه اسم خمر است

سیاداوران ساداوران است و گفته اند عصارهٔ است که از بیخ درخت جوز تجاری گردد و سیاه رنگ است و چون خشک گردد حادر مشتعل گردد و نواب علوبخان قدس سره فرموده اند این دوا در شیراز از بلاد فارس بسیار است و از کوهستان نواح آن می آورند و از ساق درخت بطم بعمل می آورند بزدن تیشه بران و سیاه رنگ مانند مداد میباشد و آن را ریک سله می نامند و صاحب اختیارات گفته چیزی سیاه رنگ است که در جوف درخت بطم بهم میرسد و آنرا آب بن می نامند

سیار بفارسی کشکینه و بهندی ابسی روتی نامند و آن چیزی است معمول از آرد حبوب مانند آرد جو و نخود و باقلا و امثال اینها

سیاسر بفتح اول بفارسی اسم حمار است

سیاع بعربی کتان است و یا نباتی دیگر شبیه بکتان و بکسر اول اسم کاهگل است

سیاله بفتح اول بلغت عربی نباتی است شبیه باخارهای طولانی که چون خارها از وجه اکثر از ولبنی برآید و نیز ثمر طولانی را نامند و یا سمین نیز و حندقوقی را ایضا

سیال بکسر اول بهندی اسم شغال که کلب بری باشد و یا سمور را نیز نامند

سیالج اسم فارسی حسک است

سیالی بکسر اسم هندی شقاقل است

سیان بفتح بفارسی عشقه است

سیاه بیل بکسر اسم نوعی از خلاف است

سیاه داران اسم فارسی ساداوران است

سیاه دارو بفارسی کرمة السودا است که بسریانی فاشرستین نامند

سیاه دانه بکسر اول اسم فارسی حبة السوداء است که شونیز و باصفهانی سیاه ابرنج

سیاه کوش اسم فارسی عناق الارض است

سیب اسم فارسی تفاح است

سیبا اسم تمر هندی است

سیبوش و سیبوش بفتح اول و سکون دوم اسفیوش است که بزرقطونا باشد

سیبیا بکسر اول دمیا است

سیتل لغت عربی اسم چیتل هندی است و آن قسمی از بقر وحشی است و گفته اند بز کوهی است که تیس جبلی باشد و کلان تر از آهو و خالهای سفید مدور دارد و خوش منظر میباشد و شاخ ندارد جمع او سیاتل آمده

سیج بفتح اول اسم فارسی مویز است که زبیب باشد و بکسر اول اسم هندی نوعی از درخت زقوم است

سیچنه بکسر اسم فارسی باشه است که معرب آن باشق است و گفته اند اسم صعوه است

سیچقان اسم ترکی فاره است که بفارسی موش و بهندی چوها نامند

سیخول بکسر اسم فارسی قنفذ کبیر است

سیسامندا اسم سریانی جبلاهنگ است

سیسامون بیونانی اسم سمسم است

سیسبی بلغت عربی سیسبان است

سیسرک و سیسرو و سیسک همه بکسر اسم سوسی است که در حبوب بهم میرسد و آنرا بخورد و آنرا قمل الطعام نیز نامند

سیسق مرمق است

میبرم ازان نسخه کنند دارائی است
شبیه بر قرنفل با تلخی [illegible]
میسان و میسوم و [illegible]
سه اسم [illegible] است
میمیرون و میمیرون حرف الماء
است
میمو و میمسا اسم عربی با عربیه است
که رصاص اسود باشد
میمرن اسم عربی درختی است
عظیم و چوب آن مانند [illegible]
[illegible]
میمیرون اسفنج است
میمارون [illegible] است
میوغسلا اسم [illegible] است که
[illegible]
میغرا اسم فارسی [illegible] است
میغروس اسم یونانی کندر است
میغوس و [illegible]
است
میغرس اغرنوس و [illegible]
[illegible] است که [illegible]
میف اسم ماهی است [illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible] یونانی [illegible] است
[illegible] یونانی [illegible]
است
[illegible] است
[illegible] یونانی [illegible] است

میک بکسر اسم ترکی [illegible]
است
میکوان [illegible] است
میکوان الصوب اسم یونانی [illegible]
است و آن را [illegible] نیز گفته اند [illegible] اسم
ماهی [illegible] نیز
میکک و میکک اسم فارسی [illegible]
[illegible] است که [illegible] اطعام کنند
میکی اسم فارسی [illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] بکسر اسم فارسی [illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] بکسر اسم [illegible] است
[illegible] اسم [illegible] است که
[illegible] باشد
[illegible] بکسر اسم فارسی
[illegible] که [illegible] آن [illegible] است
[illegible] است که [illegible]
[illegible] است
[illegible] اسم یونانی [illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] بکسر [illegible] است که
[illegible] آن [illegible] است
[illegible] است
[illegible] اسم [illegible] است
است که [illegible] آن

از جمله طعام است
[illegible] بکسر [illegible] اسم [illegible]
[illegible] است
[illegible] بکسر اسم هندی [illegible] است
[illegible] اسم هندی [illegible]
است که [illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] بکسر اسم [illegible]
است
[illegible] است
[illegible] بکسر [illegible] اسم [illegible]
[illegible] آن [illegible]
[illegible] است [illegible]
است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
باشد
[illegible] بکسر [illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] اسم [illegible]
است
[illegible] است مصنوع
[illegible] چشم [illegible]
لحم آن است
[illegible]

همه اسم نوع از اسقست که بیونانی سقوردیون
وبهندی جنگلی لهسن نامند
سیرمان یا قوت احمر است
سیرن کرفس الماء است که قرة العین
باشد
سیس گویند آبنوس هندی است ونیز
گویند بهندی اسم کافور است
سیسا بیونانی اسم سرطان بحری است
واسرب را نیز نامند
سیسار بیونانی اسم انجدان طیب است
سیساریون قلقاس است وگویند دوائی
است مجهول الماهیة
سیسامر بیونانی اسم سمسم است

* باب الشین المعجمة *

* فصل الشین مع الالف *

شاباتك شابانج است وشافنج نیز نامند
شاه بامي بسریانی نام درختی است
که حب آن شبیه بشهدانه است
شاب خردل است
شاب رومی فلفل سفید است
شاب هندی فلفل سیاه است
شابرقان وشابورقان وشابورن همه
اسم فولاد است که حدید ذکر باشد
شابیرج وشابرج لفاح است
شاج حیوانی است شبیه بسمور که زباد
نامند
شاخ اسم فارسي قرن است
شاخل وشاخرل بفارسی اسم حبي از
حبوب ماکوله است که از آن نان میسازند

شاد بفارسي بمعنی خمر است
شادانق معرب شاهدانه فارسی است
که شادنج نیز نامند
شادانه شادنج است
شار اسم سار است وگفته اند اسم سفال
است
شاربا بسریانی ابریشم است
شارشك طیهوج است
شارکی اسم انجدان است که بیخ
حلتیت باشد
شارود ساروج است
شاسفرم اسپرغم است که شاهسفرم
نامند
شاش وشاشه اسم فارسی بول است که
کمیز نیز نامند
شاه شاه شیص است بعربی
شاشك وشاشك طیهوج است
شاصلا صاصلی است
شاطریون بیونانی خصیة الثعلب است
شافنج معرب شاباناك است که برنوف
باشد
شافل هلیون است
شالم بعربی سم است
شالی بفارسی نام برنج غیر مقشر است
که شلتوك نیز نامند
شال کره بلغت دیلمي وشال تشي بلغت
مازندراني دلدل است
شال ختي اسم مازندرانی وسمه است
شالیطون بیونانی خطاف است

شاماخ اسم فارسي نوعي از حبوب
ماکوله است که بشیاز ریزه وبهندی
سانوا نامند
شافع بعربي نام تیس است وضان را
نیز نامند ویا حیوانی که شفع بچه آورده وتو
شامك اسم عقرب است
شامرا دودئی است که در کوره زغبیر
آن مجتمع گردد
شامي اسم نوعي از کباب است
شان عبارت از خانهٔ زنبور عسل
است وبعضی عسل غیر مصفی را نامند
شانك بفارسي اسم قانصة است وحوصله
را نیز نامند
شانه سر وشانه مرک اسم فارسي
هدهد است
شاوزد اسم فارسي سوک است همانی
شبیه بشبیح که بعربي ثغام نامند
شاوطیس بیونانی ریحان سلیمانی است
شاماب آب مستخرج از معصفر است
بطریق خاص
شاه اسپرم وشاه اسپرهم وشاه اسفرهم
وشاه اسفرغم وشاه سپرهم همه اسم
شاه سفرم است
شاه افسر وشاه هنبر وشاه هبه همه بفارسي
اسم اکلیل الملك است
شاهباز اسم فارسي باز سفید بزرگ
است که بترکی خطا طیغون نامند
شاهریا اسم سریانی ابریشم است
شاهبانک برنوف است

شاهبرق بفارسی اسم عنبر است

شاهتره اسم فارسی شاهترج است

شاهتوت توت شامی است

شاه چینی اسم تخم طاقیسه معرب
آن شاهسفی است

شاهدارو اسم خمر مثبی است

شاهدانج معرب شاهدانه است

شاهدانق وشاهدانک نیز نامند
که بزر القنب است

شاه درخت اسم درخت صنوبر است

شاه زیره زیرهٔ کرمانی است که کمون
نامند

شاهسفرم ریحانی اسطوخودوس است

شاهلوج وشاهلول وشاهلوک معرب
شاه آلو است که بشیرازی آلوگوجه
نامند وآلوسلطانی نیز

شاهماهی بطارخ است

* فصــــل الشين مع الباء الموحدة *

شب بفتح وسكون باء موحدة اسم
اورسی از عنکبوت سمی است

شب الکبز بفتح میم شیخ است

شبام بعربی اسم نبات است

شبان بفارسی اسم خفاش است

شباط بعربی اسم نوعی سماک است که
شبوط نامند

شب افروز کرم شب افروز است

شب انوی بفارسی گل شب بو است
که شوراعی است

[illegible]

شبانگ بفارسی مرغ سحرخوان است

شب بره وشب پرک وشب پاره وشب
پازه وشب بوزه همه اسم فارسی خفاش
است که بهندی چمگادر وچمگوز نیز نامند

شب الاماکله بفارسی زاج کفشگران
است

شب القلی قلی سیاه است

شب تاب وشب چراغ اسم فارسی
سیاه شب است که بهندی ریاف جگنی
نامند

شب خوان اسم فارسی مثل نجیب است

شب خیزک اسم فارسی تره تیزک
است که بعربی رشاد نامند

شبدر بفارسی اسم حندقوقی
بستانی است

شبارج بعربی بمعنی لسان است و
معرب را نیز نامند و گفته اند معرب
اسم حقیقی ولسان مجازی آنست

شب رنگ گلی است سیاه رنگ سیاه وگل
بزرد ومیز سفید سیاهی رنگ گل که آنرا
شبه گویند که چون در آتش گذارند
بسوزد و از آن بوی نفط آید

شبشابط بسریانی بمعنی عصی الراعی
است و مغط طاطس نامند

شبرقه نوع کبیر حماض الارض است

شبب اسم شل است

شبیشه اسم فارسی زاج است و نیز
خماش را نامند

[illegible]

است بفتح قاف وسکون میم

شبشه نیز بفارسی اسم سوس است
که در حبوب تکون می باشد

شبنک آن گفته اند نام انار شیرین است

شبه اسم فارسی شبح است

* اصل الشين مع التاء المثناة الفوقانية *

شتامه اسم عربی لبلاب عاشی است که
بفارسی شیرخشتک نامند

شتر اسم فارسی جمل است

شتر پای اسم رقع بهای است

شتر پنجه اسم فارسی سرزرد است

شتر خار اسم فارسی عاقول است

شتر دندان اسم فارسی زاج مصری است

شتر غاز اشترغاز است

شتر ویرنگه اسم حیوانی است که
زرافه نامند

شترمرغ اسم فارسی نعامه است

شتر موی اسم فارسی سال کیا زیرد
است و آن در صحراها ی مغرب و بلاد
حبش تا بمقدار زرع میشود و کشند و قتل
است و خوردن آن

شترنج بفارسی اسم احنا من حبوبها
است که در مم خلط نموده رشته می
خورند و آن طبع را خترنجی نامند
منسوب ندان و نیز شطرنجی اسم نوعی
است که از شم ملون بالوان و با ریسمان
و نگار رنگه باشد

شتم اسم فارسی عنب است

* فصـــل الشين مع الجيم *

شجاع اسم ماریست سیاه بعظیم جثه است
شجاج بعربی خمار الوحش است
شجر و شجرا اسم عربی درخت است
که بهندی جهار نامند و احد آن
شجرة وجمع آن اشجار
شجرة بتحریك اسم راسخ است
شجرة الاکله بعربی نام صنو برهندی
است که دیودار نامند
شجرة بارده لبلاب صغیر است
شجرة البراغیث طباق است
شجرة البق دردار است که بفارسی
درخت پشه نامند
شجرة البهق قنابری است
شجرة التسبیح انك ربان است
شجرة التنین لوف کبیر است که
لوف الحیه نامند
شجرة التیس طراغیون است
شجرة التین درخت انجیر است
شجرة الجبار و شجرة الجبان
پرسیاوشان است
شجرة الجن دیودار است
شجرة الحائضه اسم ام غیلان است
شجرة الحراره آزاد درخت است
شجرة الحیات سرو است جهت آنکه
ماوای حیات است وفرفیون را نیز نامند
شجرة الحیه جنطیانا است ولوف
کبیر را نیز نامند
شجرة الخطاطیف عروق الصفر است
و ماميران را نيز گويند

شجرة الدب زعرور است وعليق
الكلب را و افسوس را نيز نامند
شجرة الدبق درخت سپستان را گويند
شجرة الدلب كه بعربي غيلام وبفارسي
درخت چنار است
شجرة الدم شخار است وشاهتره را
نيزنامند
شجرة الذراريح جهت آنكه ذراريح
درانابيت ان بسيار ميمانند
شجرة ذی قرنين و شجرة سليماني و
شجرة الصنم بيروح الصنم است
شجرة رستم زراوند طويل است
شجرة الزعرور بفارسي درخت كيل
نامند
شجرة الضفادع كبيكج است
شجرة الطحال صريمة الجدي است
وفاشرشتين را نيزنامند
شجرة الطاق مسمى بشجرة مريم وكف
مريم است
شجرة طيبه نخل است
شجرة العجم مولوبلیاتا است كه
مرداسنك سفيد كرده را نامند
شجرة العقب نوارس است
شجرة الغار دهمست است
شجرة الفرس نوارس است وگويند
عرق السوس است
شجرة القدس نوع بزرگ قنادا است
شجرة القطران شربين است
شجرة الكافور اقحوان است وريحان

الكافور را نيز نامند
شجرة الكف اصابع الصفر است كه كف
مريم نامند
شجرة الكلب الوسن است
شجرة موسى عليق الكلب است وعوسج
را نيزنامند
شجرة النمام صامريوما است
شجرة النور درخت لسان العصافير است
كه بفارسي درخت اهرو نامند
شجرة اليهود قنابري است
شجرة نوعي از راتيانج است كه با آتش
پخته باشند

\# فصل الشين مع الحاء المهملة #

شحم بعربي اسد است
شحدان گرسنه است
شحرا بسریانی زاج الحبر است وگفته
از لغت یونان نیست
شحراشمسافا زاج احمر است
شحط بعربي ورق طيور است
شحم اترج پوست بالنگ است كه البسه
نامند
شحم الارض قطن است وخراطين را
نيز گفته اند وبعضی فطر دانسته وخراطين را
امعاء الارض
شحم الحنظل مغز و پرده های جوف
حنظل است و همچنین شحم الرمان
شحم فاوندی فاوند است
شحم المرخ خطمی بری است
شحم النخله جمار النخل است

شجر کفچه است

شجورز نام طائری است که شجور زر نامند

شجیه لبلاب کبیر است

* فصل الشین مع الخاء المعجمة *

شخاب کلکات شخصیتیر تازه دوشیده است

شخر قلی است

شخار ابیض باصطلاح اهل صنعت ملح القلی است

شخت بثاء مثناة فوقانیه در آخر توبال النحاس است

شخبار اسم فارسی طائریست مائی صوتش رنگ و منقارش آن سفیده

شخیره بفارسی نام قلی است و نیز شیاردا نیز نامند

شخیص اسم فارسی عصفور زری است کوچك و خوش آواز

* فصل الشین مع الدال المهملة *

شدح بزر الجبار است

شذر حب القرة است

شدن بعربی شکوفه نباتی است شبیه بیاسمین

شدنیات جمع شدنیه است و آن اسم نوعی از شترا است که در بعضی از یمن بهم میرسند و یا منسوب بحدل است

* فصل الشین مع الذال المعجمة *

شذا بذال معجمه در هندسه صورت کمی است و ملح را نیز نامند و شراب الشیب یعنی مگس سگ را نیز و نیز تنقه کوچك از درخت خرزه را نامند

شذاب ملح است

شذان بکسر اول و تشدید ذال دوم بعربی اسم درخت مدر است

شذر بفتح بعربی لقطه ذهب است که در معدن بر آورده باشند و لؤلو صغار را نیز نامند

شذمان بعربی ذئب است

شذو بعربی مشك است

شذی قرصعنه است

* فصل الشين مع الراء المهملة *

شراب جیجوشی شرابی است که بر جیجوزة جیجوش از ولاء منسوب از آب در ریاه رود که ساز اطباء آن مقدار و رقعه می‌میرند

شراب حلب بیع شرابی است که زیاده از شش ماه در آن نگذشته باشد

شراب ریحانی شمر صاف خوشبوی معتدل القوام سرخ و زرد است

شراب دوشابی نبیذ الزبیب است

شراب موحش می موحش است

شراب عسلی نبیذ عسلی است

شراب عتیق شراب چهار ساله است

شراب مروق شرابی است که در آنکه زاده زبان خمسا لبلاب نوبه ای بر سش مرصاف صاف نموده باشند

شراب مرزی نبیذ زبیب است

شراب تجبه بضم اول و کسر ثانی و باء تحتانی اسم اعتل است

شرار زرایع معدنی است

شرا فی رهراوی مرجح اعلی است

شراس اشراس است

شرانق سلح الحیة است

شربیب بمصری شبرم را نامند

شربه درخت نخلی است که در آب روئیده باشد

شربت بسریانی فراصیون است که سوخته الارض نامند و زمره نیشة الکلب را گویند و الارض که الخمه گویند و نیز شربت عبارت از آب میوها و آب ریا و آب گلها و ترشیها در آب مجموعه ولابه موجود باشد با شکر و عسل بقوام آورده اند است و بفتا جلاب نامند

شرنط بثاء مثناة در آخر بلغت سریانی فراصیون است و اصل را نیز نامند

شرنوع بضم اسطوخودوس است

شراونی بضم و باء فارسی قطران است

شرجدان بعربی درختی است مانند بادنجان که حیوة ر اد باشد بدان میسازند

شرکان بعربی دابه است مانند بعرص که در شب ظاهر میشود

شرزدگ نوع زرد زهر زیرا است

شرغوف ضفدع صغیر است

شرقا نه سیری است

شراق ورشانون شقراق است

شربسه بعربی اسم اصل است

شرنك بفارسی اسم مطلق سم است و نیز حنظل را نامند که عبارت از دلبی است که بفارسی خرزهره نامند

شرو بفتح وبكسر وبعربي عسل است

شروين شربين است كه نوعي از شرو است كه عرعر نامند

شري عليقه است كه قثاء الحمار باشد وكياه حنظل را نيز نامند

شرق طائري است مابين حداة وصقر

شربان درختي است كه ازان كمان موسازند

شربش اسراش است وبهندي غربي الجاودرا نامند

* فصل الشين مع الشين المعجمة *

شش اسم فارسي رئه است

شش دستان بفارسي اسم كلب است جهت آنكه اكثر عدد پستان آن شش است

شش تخته بقلة يمانيه است

ششبندان اسم فارسي كرمة السوداء است كه فاشرستين نامند

ششيره كفته اند فوا است وفوة الصباغين را نيز نامند كه بفارسي روناس كويند

ششقاقل شقاقل است

ششمانيه وششم هل بوا است

* فصل الشين مع الطاء المهملة *

شطا بفتح بچه نخل است وچون جدا كنند وغرس نمايند درموضع ديكر فصيل نامند

شطيه صعتر بستاني طويل الورق است كه بشيرازي مرزه را بشن دراز نامند

شطشاط بعربي اسم طائريست

شطوط وشطوطي ناقة ضخيم السنام است

* فصل الشين مع العين المهملة *

شعر بعربي زعفران است

شعرا بفتح اول والف ممدوده ذبابي است ازرق يا احمر كه برشتر والاغ وسك نشينند وبفارسي مكس سك نامند ونيز نام درخت نخود است ونيز نوعي از شفتالو را نامند

شعر الارض وشعر الجبار وشعر الجن وشعر الجبال وشعر الحيات وشعر الغول وشعر الجنات وشعر الخنازير پرسياوشان است

شعر شقراء جعدة است

شعر ورة بعربي قثاء صغير است وكفته اند قثاي بري است

شعور صفالبه زعفران است

شعصور بعربي جوزبري است

شعمر رومي خندروس است

شغال وشغر بفارسي ابن آوي است كه كلب بري نامند

شغالي بفتح نوعي از عنب است

شغوا بعربي اسم عقاب است

* فصل الشين مع الفاء *

شفادارو بفارسي اسم بادزهر است

شفانه بفارسي اسم طائري است بزرك‌تر از حداة سر آن ملون بچهار رنك وپر وجسد آن بالوان بسيار

شفتالو بفارسي خوخ را نامند

شفترك اسم فارسي خبه است

شفترنك بفارسي اسم ميوه است كه دو طرف آن سرخ وطرف ديكر سفيد مائل بزردي باشد وآن ثمر مركب از درخت شفتالو وزرد آلو يعني پيوندي است ازان هردو وشليل نيز نامند

شفتيل بفارسي حندقوقي بستاني است

شفردانه حرمل است

شفشه بكسر بفارسي اسم شمس طلا ونقره است كه بعربي سبايك نامند

شفصلي صاصلي است

شفعاء الغز بسرياني لسان الحمل است

شفور روغن سفرجل است

شفورس وشفوديس نناي بري است

شفير خيروزخ است

شفيقل شقاقل است

* فصل الشين مع القاف *

شقادبرا ثوم كراثي است

شقاشقارس وشقر وشقيق بعربي شقايق النعمان است

شقدة بعربي اسم كياهي است كثير الدهن واللبن

شقر وشقران بفتح بعربي ذنب است

شقر بضم وبفتح هردو اسم عربي بچة حربا است

شقر بعربي اسم ديك است

شقري بكسر ثمر جيد است

شقرة شنجرف است كه زنجفر نيز

نامند

شقردانه   معرب است

شقراین   شقرد بوین است که ترم تری
باشد

شقردش قرادش و شقرد ابن ثوم [illegible]
است

شقارس و شقیق   شقایق النعمان است

شقوردوفراسیون   ثوم الکراث است

شقی و شقا   بسفایج است

* الـــــشین مع الکاف *

شکاعه   بفارسی است که بر [illegible] دهن
شتر را و بفارسی [illegible] نامند

شکافانی   نامه طیور را نامند

شکر   اسم فارسی [illegible] است

شکر بادام   بفارسی نقل بادام را
نامند و [illegible] آلوی [illegible] که تخم آنرا
برآورده و بجای آن مغز بادام شیرین
گذاشته با شکر نیز اطلاق مینمایند

شکربرک   اسم فارسی شکرپاره است
که حلوای خاص است

شکرپنیر   اسم فارسی فانید سنجری
است و حجر الماع را نیز نامند

شکرسنگ   حجر [illegible] است و انواع
حجری را نیز نامند

شکرة   اسم فارسی [illegible] کوچک است

شکرهیچ   بفارسی حسک است

شکفه   مخفف شکوفه است

شکل   [illegible] است که بفارسی خوش
[illegible] و [illegible] را نیز [illegible]

شده و آن مجمع است

شکبه   اسم فارسی کرش است که
بعضی آن را جیفری نامند

شکنج   اسم مار است و کشته الاماد
مرهمرا نامند

شکنل   بفارسی خراطین را نامند

شکنه   بکسر نقل کهیر است که دلدل
نامند

شکوفی   و شکوفا کشوث است

شکوله   اسم فارسی زهرالاشجار است
که قماح نیز نامند

شکوفهٔ ام غیلان   برم است

شکوفهٔ صولجان   اصابع هرمس است

شکوفهٔ ملک   زهرة الحجر است

شکوفهٔ مس   زهرة النحاس است و
الاقلیمیای نحاسی را نیز نامند

شکومیج   حسک است

شکوه   [illegible] است که [illegible]
[illegible] نامند و آن [illegible] آرد
[illegible] است

شکال   [illegible] اسم فارسی [illegible]
است که بفارسی [illegible] نیز
نامند

* الـــــشین مع اللام *

شلا   زرنیخ احمر است

شلاقن   عبارت از [illegible] و
[illegible] است

شلوک   و [illegible] اسم فارسی [illegible]
مقتر است

شلم احمر   [illegible] راسن است

شلم   ثمر الجبار است

شلنقار   اصل السوس است

شلقم   شلغم است

شلق   بکسر و بفتح معرب اسم [illegible]
[illegible] است

شلیله   معرب [illegible] است چون
[illegible] زرد

شلک   و شلکار و شلوک بفتح [illegible] است
که بفارسی [illegible] نامند

شلم   بفتح معرب شلجم است

شلم   بکسر [illegible] مطلق [illegible] است

شلبا   [illegible] است

شلمانه   شلغم [illegible] آب [illegible] است

شلمه   [illegible] است

[illegible]   [illegible] است

شلوی   اسم فارسی [illegible] است از
[illegible]

شلیته   [illegible] اسم [illegible] است [illegible]
[illegible]

شلیر   [illegible] است [illegible]
[illegible] آن [illegible] شلیرک و [illegible]
نامند

* الـــــشین مع المیم *

شماخ   [illegible] است

شمار   [illegible] است [illegible] و [illegible] رطبا
است و [illegible] است بهمان
لغت و بکسر [illegible] است که
[illegible] و [illegible] ازان

میسازند

شمار بسریانی سرو است

شمبلیله باصفهانی حلبه است

شمخ طر ملح هندی است

شمداله عناب است

شمر بفارسی سرشبرو بترکی تیماق و بهندی ملائی نامند و نیز اهل شام وازیانه تروا نامند واهل مصر انیسون را

شمرا بسریانی دخان است

شمراخ بعربی خوشه برازانکور است

شمراد سطوکا بسریانی دخان میعهٔ سائله است

شمراد لبونا دخان کندر است

شمس باصطلاح اهل صنعت ذهب است

شمسه دهن فجل است وسند لیطس را نیز نامند

شمشاد وشمشاز بدال وبراء مهملتین اسم فارسی بقس است

شمشدر بلغت فرس زند و بازند نوم است

شمشرا مرزنجوش است وبعضی اذان الفار دانسته

شمشك بلغت زند وبازند سمسم است

شمشیر بضم اول قاقلهٔ صغیر است وآنرا شوشنبر نیز نامند

شمسین قاقله است

شمعل بعربی اسم فیل است

شملخ وشملغ شلغم است

شملیت وشملیه وشملیز حلبه است

شمور بوزن تنور بعربی اسم الماس است

شموس بعربی خمر است

شمول وشمه بفارسی سرشیر وچربه وبترکی تیماق نامند

شمیز بفارسی شونیز است

* فصل الشین مع النون *

شنا کراث جبلی است که بیونانی فراسیون نامند

شناری بعربی اسم سنور است

شنان اشنان است

شنبلیت وشنبلیله اسم فارسی حلبه است که بیونانی فربغه نامند

شنجار ابوخلسا است

شنج جمل است بتحریك وبتسکین مراد ازان عصارهٔ درخت پلاس است که کات ربهندی کهیر وکته نامند ونیز معرب سنك بکاف عجمی است که نوعی از حلزون باشد

شنبر شونیز است

شنجرف زنجفر است

شند دخان صرو است که بهندی ست نامند

شنك بلغت اصفهانی لحیة التیس است

شنکرف اسم هندی شنجرف است

شنکرف راولی اسم فارسی سرنج است که اسرنج وبهندی سندور نامند

شنکزن اسم فارسی سنبن است که ذراریح باشد

سنکل وشنکلك اسم فارسی کرسنه است

که بفارسی منقك وبهندی متکرا نامند

شنکار المصنوعه لحام الذهب است

شنکاله بفارسی خوشهٔ کندم است

شنکلیل زنجبیل است

شنکویز بزاء معجمه وراء مهمله درآخر نیز برد و چیزا طلاق مینمایند یکی بر شرابی که از آب چکیدهٔ درخت نخل وتار بعمل می آورند که بهندی سیندهی وبعربی اطواق نامند ودوم بزبان پهلوی بزر زنجبیل

شندله بلغت نبطی تودری است

شنلید شکوفهٔ سورنجان است

شنین بضم بفارسی شونیز را نامند

* فصل الشین مع الواو *

شوبت اسم فارسی شبت است

شواذ وشواد وشوارذ وشوالك وشولك همه بضم وبفتح نیز بفارسی اسم خبازی است وبقولی سرخاب را نامند ونیز بوقلمون را نامند که طائری سرخرنك است ودرساعت برنکی میکردد که آنرا ابو براقش وابو البراق نیز کویند

شوادنق وشوادنیق ازطیور صید صقر وباشاهین را نامند

شوانا شونیز است

شوب وشوبه عسل را نامند وقاقله را نیز

شوب صینی معرب چوب چینی است

شوخ بفارسی اسم وسخ است

شوخط بخاء معجمه اسم عنقود است مطلقا وعنقود دخن را خصوصا نامند

شوم [illegible] اسم فارسی شست است

شودانق معرب [illegible] است

شوربا اسم نباتی عربی است که اهل
مغرب [illegible] نامند

شوران بعربی عصفر را نامند

شورباج معرب شوربای فارسی است
و آن عبارت از مرقهٔ لحوم و یا حبوب
ماکوله است با آب و نمک

شورج معرب شورهٔ فارسی است که
بارود است

شورمور بفارسی اسم مورچه را است

شوره بعربی اسم [illegible] است و نام
درختیست که [illegible]
[illegible] شبیه بهار [illegible]
[illegible] آن [illegible] است [illegible]
و [illegible] است

شورکز [illegible] است

شوما بعربانی اسم انگشت است

شوم‌نامار بعربانی [illegible]

شومسا بعربانی [illegible] است

شومونی [illegible] است [illegible]
است [illegible] است که [illegible]

شوشا بیونانی [illegible] است

شوشث بفارسی اسم [illegible] است

شوشتر بفارسی اسم [illegible]
[illegible] است

شوسو بفارسی [illegible] است

شوشه [illegible] است

شوشی [illegible] است

شوصوا اسم عربی آنرا است که قریب
بهنگام زدن رسیده باشد و یا آموشی که
تا شبهای آن بر آمده و رنگین شده باشد

شوع درخت بان است

شوع رفع است

شوف [illegible]
[illegible] است

شوک اسم عربی خار است که بهندی
[illegible] نامند

شوکة [illegible] است که
[illegible]
[illegible]
شوکة [illegible]
شوکة [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] است

شوکة [illegible] است که [illegible]
[illegible] است
شوکة [illegible] است
[illegible] است
شوکة [illegible] است که
[illegible]
شوکة [illegible] است
شوکة [illegible]
[illegible] است
شوکة [illegible] است
شوکة [illegible]
[illegible]

شوکة هندیه درختیست [illegible]
[illegible] نامند

شوکة مصریه [illegible]
[illegible] نامند

شوکة عربیه [illegible] است

شوکة منتنه [illegible] است و دارچین
[illegible]
[illegible] است

شوکة [illegible] مصر [illegible]
[illegible] است

شوکة [illegible] است [illegible]
[illegible] است
[illegible] است

شوکة [illegible] است

شونیز [illegible] که حبة السودا
[illegible]

شوکة [illegible] است [illegible]
[illegible]

شوکة [illegible] است که [illegible]

شوب [illegible] است

شوکة [illegible] است که [illegible]
[illegible]

شوکة [illegible] است

شوکة [illegible] است

شوکة [illegible] است

شوکة [illegible]
[illegible]

شوی [illegible] است

* فصل شین مع الهاء *

شهاب وشهابه شیرممزوج بآب است
که در ثلث آن آب باشد ونیز شهاب آب
مستخرج از عصفر سرخ را نامند

شهباز طائریست ازطیور صید بزرکتر
ازباز وازان درجرأت کمتر

شهبانج شاه بانج است رجسم اصفرم را
نیز نامند

شهد عسل را نامند

شهدانج تخم قنب

شهدانج بری حب الصنه است

شهریز نوعی ازخرما

شهله گوشت بسیار چربی را نامند

شهمانج شاهبانانج است

شهبل هریسه است وباکله بریان

شهرون بسریانی اطریه است

شهپر حبة السوداء است که شونیز
نامند

* فصل الشین مع الباء *

شباف ازادویهٔ عین است واحد
آن شافه ونیزدوائیکه بطریق حمول بر
دبریاقبل بردارند

شباف خوزی بوش دربندی است

شباف مامیثا عصارهٔ مامیثا است

شباله اسوج است

شبیه بکسر بفارسی نام افعی است و
بفتح بفارسی نام اشنه است ونیز
کفته اند بسریانی نام عوسج است

شبیان دم الاخوین است

شبیا طلحا بسریانی عوسج است

شبوران بترکی نام مار است

شبیاکلیا بسریانی عوسج الکلاب است

شبه اشنه است

شیبة العجوز لهز اشنه است

شبب دیبا بسریانی اشنه است ونیز
ام غیلان ونیز قنجکشت را نامند

شبره بفتح اسم فارسی شیرج است

شبقور اسم عربی شعیر است که بفارسی
جو نامند

شیح جبلی درمنهٔ کوهی است

شیح حبشی فلفل سیاه است

شیح الربیع دوائی است که بیونانی
اریقارون نامند

شیح یهودی شیح البحر است

شبدمان طائری است ازطیور صید
وکفته اند صقر است یا شاهین

شبدمان ذئب است

شبر بعربی نام شجر است وچوب
آبنوس را نامند وبفارسی اسم لبن
است خواه ازحیوانات باشد یا ازاشجار
ونیز بفارسی اسد را نامند

شیربا شیربرنج است

شیربان بترکی اسم سوسن است

شیرنجشیر کویند شیطرج هندی است
وکویند خربق است

شیرج دهن سمسم است که دهن الحل
وبفارسی روغن کنجد وشیره نامند

شیراز ریچار است

شیرابه خشخاش است

شیرج التین آب انجیرزاد را آب
طبخ دهند تا مهرا کردد پس صاف کرده
بقوام آورند

شیرماد بفارسی اسم حرمل است

شیرینی عناب است

شیرکنجشک بفارسی نام طائریست
بزرک ازسباع طیور وخوراک آن
جیفه است

شیرگیاه بفارسی نام نباتی بتوعی
است که درخضابات استعمال مینمایند
وبفارسی سوسنه وبهندی دودی نامند

شعیرلعاب نام عسل است

شیرماهی اسم نوعی ازماهی است
لذیذ که بعربی نن وبهندی یاکهه
میچهلی نامند

شیرمرغ لبن خفاش است که شیرزق
نامند

شبرمکس عنکبوت است

شیره نوعی ازشراب مرکب ازنبیذ
است که بفارسی بوزه نامند وبنکاب را
نیز کویند ونیز برک بنک مخلوط باشراب را
نامند وبفارسی روغن کنجد را وبمعنی
آب انکور نیز آمده

شیرهٔ خرما سیلان خرما است ویا
دوشاب آن

شبرندرون بفارسی شبرم است

شیش وشیشاء وشیص وشیصاء خرمائی
است که استه آن بسته نشده باشد
ونیز شیص اسم نوعی ماهی است

شیشه بهندی رصاص اسود است و آبگینه را نیز نامند

شیشاک و شیشک بفارسی گوسفند یک ساله را نامند و طفو کار [illegible]

شیشو و شیشون رشک اسم فارسی شیوع است

شیشه اسم فارسی زجاج است

شیطان بعربی مرد را نامند و نیز نوعی از زقوم را

● باب الصاد المهملة ●

● فصل الصاد مع الالف ●

صابون القاف و صابون الثیاب شیء معروف [illegible]

صابون رقی صابون عراقی است که در رقه [illegible] سازند و آن مصنوع از زیت [illegible] است

صاتر و صاتری صعتر است که بفارسی [illegible]

صاد بعربی نام صدر [illegible] است بفارسی [illegible]

صاردانا [illegible] نوعی [illegible] است [illegible] و بعضی گفته‌اند [illegible] بفارسی [illegible] گردد

صادج [illegible] است چون آنکه [illegible]

[illegible]

صارم [illegible] است

صاعوجوی [illegible] است

صانی [illegible] است

سائیفی [illegible] بفارسی [illegible] است

جمعی آنکه صاد و جیم در کلمهٔ عربی باهم یکجا جمع نگردند و آن چیزی است مصنوع از خاک و خاک [illegible] که در دم آب سرشته و آنگه در آب سرشته گوید [illegible] و اکثر [illegible] ممالک [illegible]

صارة [illegible] است

صامه [illegible] است

صافاتون و صافاتون [illegible] است

صاتر [illegible] است که [illegible] و بفارسی [illegible]

صاصه [illegible] است

صامورا [illegible] است

● فصل الصاد مع الباء الموحدة ●

صابرا [illegible] است

صابر [illegible] است

صبی [illegible] است که [illegible]

[illegible]

صبارصیوا [illegible] است

صبغ بکسر [illegible] است که بفارسی [illegible]

● فصل الصاد مع [illegible] ●

صحراء [illegible] است

صحیراء [illegible] است

صحیرة [illegible]

[illegible] است که [illegible]

[illegible]

● فصل الصاد مع [illegible] ●

صخرة بعربی نام سنگ صلب بزرگ است جمع آن صخر و صخرات و صخرات نیز آمده

● فصل الصاد مع الدال المهملة ●

صدأ الحدید [illegible] الحدید است که بفارسی زنگار آهن نامند

صدف [illegible] باصطلاح [illegible] است

صدع [illegible] است بسیار [illegible]

[illegible]

صدف [illegible] اول [illegible] است [illegible] گوید [illegible] است

صدر [illegible] است که [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

صدف [illegible] مثل [illegible] است که بفارسی [illegible] نامند و بعضی [illegible] گرد [illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

● [illegible] فصل الصاد مع الراء ●

صرد بعربی [illegible] است که بزرگ [illegible]

صریح [illegible] اسم شبث است

صراح بضم اول اسم جمع خالص است بعربی

صرام شیر یست که بسیار غلیظ شده باشد در پستان حیوان

صر بفتح وسکون وبتحریک نیز بعربی لبن بسیار حامض را نامند ونیز نام صمغ طلح است

صربوقا بسریانی صدف قرمز را نامند

صرخدیه شراب منسوب است بجزیره

صرخدیه وصاحب قاموس گفته منسوب است بلادی که نام بلدی از بلاد شام است

صر بکسر اول وتشدید ثانی را اسم عربی طائر یست شبیه بگنجشک زرد رنگ که بفارسی زردوك نامند

صراخ بفتح وتشدید را بعربی اسم طاوس است

صرخه لوف الحیه است

صرد سودانیات است

صراد وصراد اللیل گفته اند حیوانی است شبیه بملخ وگفته اند نوعی از بنات وردانست وبی پر

صرصران بعربی نام ماهی املس است

صرفان بعربی خرمای سنگین صلب پرگوشت شیرین است ورصاص اسود را نیز نامند

صرفلاماما بسریانی اسم قرفه است

صرفوفا بسریانی اسم صدف قرمز است

صرفولا بسریانی انزروت است

صرم معرب چرم فارسی است که مراد از مطلق جلد من نوع است

صرم الدیك نزد اهل شام دلیك را نامند

صرما بسریانی کاشم رومی است که سیسالیوس نامند

صرو شوکران است وضرو بضاد معجمه را نیز نامند

صروا شوکران است وبسریانی قرفه

صروافورناما بسریانی قرفة الدار چینی است

صرورشاه بسریانی نام ابرص است

صریرا بنات وردان است وبادروج را نیز نامند وبستان افروز را نیز وتاج خروس را ایضا گویند

صریرط اشراس است ونوعی از لوف را نامند

صریف شیر تازهٔ دوشیده است که گرم باشد ونیز نقرهٔ خالص را نامند

صریمه شاخهٔ درخت خرمای خشك است

صریفیه نوعی از خمر است که در صریفین که قریه مسمی بصریفین از قرای واسطاست میسازند

صریوقنا بیونانی قسطاست

* فصل الصاد مع الطاء المهملة *

صطرق بیونانی میعه است

صطفلین دبارا بسریانی شقاقل است

صطویتون شابانك است

* فصل الصاد مع العين المهملة *

صعارن بسریانی شعیر است

صعتر الحمار وصعتر الحمیر اسم عربی حاشا است

صعتر الشامی وصعتر الفرس نوعی بری است

صعرور جعل است

صعف شرابی است نزد اهل یمن ونیز نام طائری کوچك است

صعقر تخم ماهی را نامند

صعوه گنجشك کوچك را نامند که بفارسی ترلك كوينه

صعون نعامهٔ نر را نامند

صعیل تراب را نامند

صعیصو قسط است

* فصل الصاد مع الغين المعجمة *

صغاب تخم مورچه است

صغبان سکبینج است

صغبین سکبین است

صغرات معرب از جغرات است که رایب باشد

* فصل الصاد مع الفاء *

صفر بضم مس زرد معدنی است که مس رست نامند

صفراء بفتح اسم ذهب است وخلط معروف را نیز نامند ونیز اسم ملح است وقتیکه پاك شود از تخم ونیز اسم نباتی است سهلی رملی برگ آن شبیه ببرگ کاهو وابو العباس گفته نباتی است که که در زمینهای رملی میروید برگ آن

بارتنگ شبیه بیاض کوه و رقها هم آن
بار اندر موضع دیگر آن زرد و نرم و طعم
آن با اندک تلخی است و جهت
استعمال آب آن را می آشامند انتفاع
می باشد

صقمانات معنی از حلاب است که
بفارسی مقیل بیل نامند

صقصاقه [illegible] سکباج است

صقنف بضم صعتر است

صقل بکسر ما صلی است

صقن بتحریک جای خمیدهٔ انسان است

صقیرا بوزن حمیرا درختی است که
صباغان چوب آن رنگ میکنند و اهل
مصر آن را [illegible] نامند برگ آن شبیه
ببرگ خرنوب شامی است و از آن [illegible]
تر و با خطها سرخ و سیاه و شیخ الرئیس
[illegible] در بلاد [illegible] آن را
در بلاد طالیا

صلیف گوشتی است که بسیخ کشیده
باشند و بر آتش کباب کنند یا [illegible]
بریان کردن و نیز گوشت [illegible] را نامند
و نیز گوشت با آفتاب خشک کرده را

صلبة درخت ابهل است که عرعر
باشد

* فصل الصاد مع الکاف *

صکال بکسر یعنی خلال [illegible] است

صکر بفتح و سکون [illegible] است که آن
[illegible]
و بفارسی [illegible] نامند جمع آن اصکار

وصفور و صفوره و صفار و آمده و نیز [illegible]
ماهی و دبس و عسل و رطب و زبیب
و امثال آن

صقراب و صقرا [illegible] از صقرات
است که ماست ترش باشد

صقماد [illegible] است که سر آن [illegible] باشد

صقعر یعنی آب سرد و آب تلخ غلیظ
و آب بد بو است

صقلی [illegible] است که در [illegible]
در شمال [illegible] و گفته اند
[illegible] است

صقلوی [illegible] است

صقیع یعنی شبنم است که شب از آسمان
افتد و نیز نوعی از انگور است که بفارسی
[illegible] نامند

* فصل الصاد مع اللام *

صلاه بمعنی شوی است که بر آتش بریان
نمایند

صلادم بعربی اسب است

صلاصل [illegible] است که [illegible]
نامند

صلاق [illegible] است

صلب بضم اول و فتح دوم و سوم [illegible] است

صلدم [illegible] است

صلال [illegible] صلب است

صلدام و صلدم بکسر اول و سوم اسد
است

صلصال بعربی طین حر مخلوط با رمل
است یا طینی که متغیر نشده باشد یعنی

متورم گشته باشد و چون خشک شده
باشد فخار نامند

صلصل بعربی نام طائری است و گویند
فاخته است و نیز [illegible] را نامند
و در طبرستان نیز [illegible] است که طائر سبز است معروف
و مناسبت آن آنست که چون [illegible]
[illegible] گردد و در
[illegible] است که طائری است که
[illegible] است

صلصله [illegible] است

صلعم [illegible] است [illegible]
[illegible]

صل بکسر نام مار است مطلقا و مار
باریک [illegible] را نامند و نیز نام شجر
است و نیز نام ماری است که صورت
او [illegible] و گویند [illegible] او از آن
[illegible] است

صلیب بضم صاد و فتح لام مشدده [illegible]
[illegible] حجر [illegible] است

صلیه بضم اول [illegible]
[illegible] است که بفارسی [illegible]
[illegible] نامند که
بفارسی [illegible] گویند

صلور بوزن سنور ماهی است شبیه
بمارماهی که بفارسی [illegible] نامند

صلوان [illegible] است که
[illegible] نامند

صلوما [illegible] است

صلون [illegible] است

ضلهام اسد است

صلقة حجر رقیق است را بزکوشها بریان وپخته را نامند جمع آن صلائق آمده

* فصــــل الصاد مع المیم *

صماصم وصمصم اسد است

صمالم لبن غلیظ است

صمالخي لبن بی طعم است

صمره بعربی لبنی است که حلاوت داشته باشد

صمعریه مار خبیث را نامند که گزیدهٔ آن قابل علاج نباشد

صمغ اجاج صمغ فارسی است

صمغ الاقاقیا صمغ عربی است که اقوای صموغ واز اجزای تریاق کبیر است

صمغ الانجدان حلتیت است که بفارسی انکزد وانکوزه وبشیرازی انکشت کنده وبهندی هینک نامند صاحب ارشاد گفته صمغ انجدان اسود حلتیت منتن است

صمغ البطم علك البطم است که بفارسی عقز نامند

صمغ الحجر کهربا است

صمغ البلسان دهن بلسان است

صمغ التنوب زفت السفن است

صمغ الحرشف وصمغ الکنکر تراب القی است که بفارسی کنکرزد وکنکری نامند

صمغ الجوز الرومی کهربا است

صمغ الدامیدا صمغ درختی است در بلاد فارس وبهترین آن صافی مائل بسرخی باحدت وحرافت قوی است شبیه بحلتیت در قوت مگر در کراهیت رائحه

صمغ الزیتون اسطرک است وبفارسی زد زیتون وبعربی ابالی قاموزو زبناو بررومی دبیلبون اغریوش وبیونانی اورقیطادون نامند وآن صمغی است در رنگ شبیه بیاقوت سرخ مرکب از قطرات صغار که زبان را بگزد وانچه شبیه بصمغ وعظام القطرات املس باشد که زبان را نگزد ردی وغیر منتفع به است در طب

صمغ السداب الجبلي ثافسیا است

صمغ سداب بری ثافسیا است که متون نامند

صمغ السرو در جمیع افعال مانند راتینج است

صمغ الصنوبر راتینج است

صمغ الطرثوث وصمغ اشترغار اشق است

صمغ عربی صمغ درخت قرظ است

صمغ الفارسي مشهور بصمغ اجاص است ولیکن نزد اهل شیراز صمغ بادام بری است که آنرا ازد وبادام نامند

صمغ القتاد کثیرا است

صمغ الکرفس الجبلی کما شیرا است

صمغ الکمثری بفارسی زد امرود نامند وبشیرازی ازد وامرود است بهترین آن اسا طو درخت کمتری کهنه است

صمغ کمکام وصمغ الضرو بعضی لبان است

صمغ اللوز بفارسی زد بادام وبشیرازی ازد وبادام وبسریانی قاموز ولوز وبرومی دیندیمون قلعه وبیونانی دیندنیاوس وصاحب تحفه نوشته زد کوله نامند وبهترین آن سفید ماخوذ از درخت قریب العهد بغرس است

صمغ المحروث حلتیت است

صمقه بعربی لبنی است که طعم آن زائل شده باشد

صملاخ وصملوخ چرک گوش است

صمنخه بعربی اسم طعام بی گوشت است که بفارسی کاچی نامند

صملوخا ثماله النسرا است

صمه اسم عربی مار زرد است واهل را نیز نامند وتفل ماده را ایضا

صمصوون وصمصوحون مرزنجوش است

صمیا نباتی است شبیه بقرظ

* فصــــل الصاد مع النون *

صناجه قزوینی گفته نیست حیوانی بزرگتر از آن بر روی زمین وبرای خود خانه میسازد بقدر یک فرسخ وهر حیوانی را که نظر بر آن افتد در ساعت می میرد وچون نظر آن برخودش افتد نیز می میرد واستخوان آن مدت طولانی میماند

صنار معرب چنار است که بعربی

و لیمو نامند

صنادر — بر از رده است

صنادل — حمار و بعیر ... الرامس را نامند

صنقور — خرماء خشک است

صندل هندی — چوب هندی است که خیاطان نامند

صندل دالة — معرب آن صندل دائم و بیونانی ... و بلغت ... را نامند و بعربی ... نامند و آن نوعی از صنداب جبلی است

صندل کاجول — بلغت تنکابنی ... الثعلب را نامند و آن قسمی از حلزون بری است

صندل تیس — اسربی است

صنط — قرظ است و صمغ نیز نامند

صنعی — نوعی زیتون هرو است در دیار ترک و فرنق ... مصروسه بفتح که اسم مرغی است که از آنجا می آورند

صنن — بکسر صاد و تشدید نون بول ابل است

صنوبر الارض — کمافیطوس است

صنوبر — ... است

صنی — اسم نباتی است کوچک برگ آن ریزه و ساق آن بقدر یک شبر و بالای آن ... گل آن زرد مایل بالتهاب ... سرخی و ... گل آن ... بسیار ... و ...

از بیخ ... ماهی ... گل ... مذهب مثل ... و بیخ آن باریک و طعم آن مایل بتلخی جهت ... نافع

* فصل الصاد مع الواو *

صواص — صاحب تحفه گفته که یونانی صعتر است و او ... اند که مثل آن را در کتب معتبر نیافته ام

صور — مرد رن است

صورا — نام ایرانی است و گفته اند نوعی از زرع کبیر الراس مربع ... ام حبیبی ... الحمد است و مرد رن را نیز نامند

صوملا — ماملا است

صومعه — اسم مغربی شونیز است و نوعی از آن گفته اند نوعی از ساق است و نیز گفته اند ساق زرد ... مایل بسفیدی است که در آن سرخی باشد و نوعی از شلغم را نیز نامند

صوف الارض — فراسیون است

صوف الشجاعین — ... است

صولج — بعربی ... را نامند

صوفانی — بزر ... را نامند

صوطانیه — کرمانی ... را نامند

صوم ازرق — ... است و بلغت ... اسم درختی ... است

صوموا — بادروج است

صوان — نوعی از سنگ صلب است

صوری — ... است

* فصل الصاد مع الهاء *

صهارة — پیه گداخته است و باطلاق بر ... بعضی ترب نیز آمده

صهالي — خمر است و زیره مایل بحمرة را نیز نامند

صهار — خمر صرف است و خمر مایل بسرخی را نیز و خمر معصور از عنب ... را نامند

صهر — رمان است

صهرا — خمر مایل است

صهورى — ... است

* فصل الصاد مع الياء المثناة التحتانية *

صیاصی البقر — قرون ... است و ... آن صیصیه است

صیا — ... است

صیحان — نوعی از خرما ... طیبه است و گفته اند نوعی از خرما ... است

صیدان — ... است

صیر — ... است

صیرمی — پوست ... حنظل است که در آن ... باشد

صیلوا — ... است

صینی — ... است

صیهب — ... حجر است جمع آن صیاهب است

صیاد — اسد است

* باب الضاد المعجمة *

* فصل الضاد مع الالف *

ضائن خلاف ماعز است جمع آن ضأن خلاف معز

ضئب ازدواب البحر است

ضاحک سنگ بسیار سفید است که از کوه ظاهر گردد

* فصل الضاد مع الباء الموحدة *

ضبایم وضبارک وضبارم وضبر وضبثم وضبطر وضبور اسم اسد است

ضبله مار باریک را نامند

ضب النخل طلع آنست

ضبا درختی است شبیه ببلوط

ضبح رمان است

ضبر جوز البر است وآن جوزی صلب است

ضبعان ضبع نر است وضبع ماده را ضبعانه نامند

* فصل الضاد مع الجیم والحاء والذال المعجمة

ضجاج بفتح بعربی عاج را نامند

ضحک بحاء مهمله بعربی اسم شکوفهٔ طلع است هنگام انشقاق کم آن ونیز ثلج وعسل را نامند

ضذج بذال معجمه بربوز است که بقلهٔ یمانیه باشد

* فصل الضاد مع الراء المهملة *

ضراک بضم بعربی اسم اسد است

ضرامه بکسر بعربی شجرة البطم را نامند

ضرب بفتح اول وتحریک وتسکین ثانی نیز عسل سفید غلیظ را نامند

ضراد اسم نوعی از قنفذ بحری است

ضرجع اسم تمر است

ضره بفتح اول وتشدید دوم تکمه پستان را نامند ونیز بیخ آنرا

ضرغد بعربی اسم اسد است

ضرس بکسر اول نام دندان آسیا است واین از میان اسنان مذکر است وهمچنین انیاب وجمع آن ضروس واضراس آمده

ضرس العجوز شوک السعدان را نامند وگویند حسک است

ضرضم بعربی نام اسد است وسباع نر را نیز نامند

ضرغم وضرغام وضرغامه همه اسم اسد است

ضرف بعربی درخت الجمیز را نامند

ضرم بفتح بعربی فرخ العقاب است

ضرم بضم اسطوخودوس است

ضرو بکسر اول سگ شکاری است وماده آنرا ضروه نامند وجمع آن ضراء است

ضروع بضم بعربی انگور سفید بزرگ دانه را نامند

ضروع الکلبه درخت زقوم را نامند وبعضی گفته اند اسم ثمر آنست

ضری بفتح اول وتسکین ثانی آب غورهٔ زرد ویا سرخ که بزنبق بریزند ونبید سازند

ضریب بفتح صقیع وثلج وجلید را نامند

ضراب الفحل شیریست که بدل آشتند بعضی را بر بعضی ونیز شیر دوشیده از چند شتر در یک ظرف را نامند

ضریک کرکس نر است

ضریم صمغ درختی است

* فصل الضاد مع الفاء *

ضفادی ضفادع است

ضفایر الجن پرسیاوشان است

ضفعان ثمر سعدان است

ضفطار شب هرم است که بفارسی سوسمار زیبق نامند

ضف بضم وتشدید فا دابه ایست کوچکی که بفارسی سرخک رشیکز وبهندی گهتمل نامند

* فصل الضاد مع المیم *

ضماد بکسر اول بعربی اسم عصابه است که بر جراحت بندند وباصطلاح اطباء ادویهٔ مطبوخ بمایع است که قوام آن غلیظ باشد که بر عضو گذارند ودر قرابادین بتفصیل ذکر یافت وجمع آن اضمده وضمادات آمده

ضمج بفتح اول وسکون دوم بعربی اسم کرمی است که بهندی گهتمل نامند

ضمیج ناقهٔ بزرگ را نامند

ضمیران اسم عربی شاهسفرم است

* فصل الضاد مع الواو *

ضوع بوم نر را نامند که بفارسی کول نر گویند جمع آن اضواع وضیعان آمده

ضولج بفتح وافصح بصاد مهمله است

اسم عربی فضا است

ضومیر باد رنج است

ضریطه خمیر نرم برآب است

• فصل الضاد مع الهاء •

ضهر بلغة لا است

• فصل الضاد مع الياء المثناة التحتانية •

ضیاح بفتح لبن رقیق ممزوج است

ضیب بفتح دواب الجزاء مشهور است
لؤلؤ را نیز گفتند

ضیثم وضیغم و ضیغس هند نام اسد
است

ضیحو بفتح مثل ضیح است

ضیرالله بعربی نام نوعی از ماهی است

ضیس بکسر بعربی اسم صابون است

ضیمران شاهسفرم است و باد روج
را نیز گفتند

ضیوان بفتح اول وسکون دوم وفتح
واو و نون گربهٔ نر را گویند جمع آن ضیاون

• باب الطاء المهملة •

• فصل الطاء مع الالف •

طاباق آجر بزرگ را گویند

طابه بعربی اسم خمر است و خمر طیب
حلال را نیز که بفارسی خوشگوار گویند
و نیز نام شهریست که دو میل فاصله میشود

طابق معرب تابه فارسی است که تابه
نیز گویند و آن ظرفی است که بریان بان میپزند
و جمع آن طوابق و طوابیق آمده

طاث اسم عربی خرشفا است

طاخته ازاد درخت است و گفته اند

لسر آ است

طارطفه ما مورد انه است که معروف
بحب الملوک است

طارکیس علک البطم است و حبة
الخضرا را نیز گفتند

طارلس نوعی از خزف است

طاریقه د قلیا است

طاری اطراف است وآن خمر یست
که از آب درختی که بهندی تاڑ گویند
بعمل می آورند وآنرا بهندی تاڑی گویند و نیز
آن باده طاری مقیم آباد و نیز گویند
بهندی جامه گذر

طاسا مازندیستا است

طاقس چوب حنوطی است که ماسک
مشغول کرده

طاطابرس اسم یونانی نوره است

طاقرا رماد است

طافونیشی یونانی عوا است

طاق بعربی اسم ماهی است که در آنها
بر روی آب آمدن بایستاده و ابر کسه اشباه
مانع و مانع چیزیست که بر روی آب آمدن
نامند

طاق گویند درختیست که آنرا
بفارسی مانند خورش اسب و ثمر آن بقدر
کمال کرمک سبزرنگ است و آتش از شکر
آن مثل آنچه چنانچه گفته اند از آن
درختست و ثمر آن طاهرت

طالب طلب است

طالس یونانی حنطه است

طالطریس وطالوطون یونانی مازاست

طالرن آذریون است

طالیرتس صعترا فوان است که آنرا
طیرا الملوک نامند و بفارسی مرغ لشا
ورم جنتیان و بعضی سوله

طالیقون طالیفون است

طالیا اصل الف صغار است

طاموسیون یونانی مصار الراعی
است

طالاماریون بعضی آنرا ابوریون برد
و بعضی برطالیقون یونانی است
مانند آن هست نماند وبرگ آن
بیرنگ بمنزله برگ آس که یک برگ از
برگهای آن شاخه سبز وکمشعبه
نیز همه در آن هست همه مثل برگ
ها ی ... چون برگهای آن ریخته
شود و برطوبت ... از آن ظاهر میشود
و ثمر آن منطول است و منبت آن زیر
درخت انگور

طامایطا یونانی قنطوریون است

طامر برغوث است و شیر غلیظ را نیز
نامند

طامریس وطامر بعربی برغوث است

طامس وطامو دراز است

طاموس یونانی مرزنجوش است

طامر ابتکنست است

طائره اسم عربی حیوان پرنده است
جمع آن طیر و طیور آمده

• فصل الطاء مع الباء الموحدة •

[illegible] بوشان را هیت

طبار صنفی از انجیر بزرگ سرخ است

طباهجه معرب تباهه است بمعنی گوشت بریان که بفارسی کباب نامند وآنرا طباهیج نیز نامند

طبوع دابهٔ سمی است که از گزیدن آن درد بسیار بهم میرسد

طبیخ بکسر اسم بطیخ بکسر است که بفارسی خربزه نامند

طبیج بکسر واء موحدهٔ مشدده مغز طالع است

طبرخشت صمغ دامینا است

طبرخون بفتح نوعی از صفصاف است که بفارسی سرخ بید و بهندی تن نامند

طبرزد وطبرزل وطبرزن هرسه اسم شکر معقود است که بفارسی نبات نامند

طبس اسم عربی ذئب است

طبطاب بفتح نام طائری است که آنرا دوکوش بزرک است

طیطو مرغ آبی است از اقسام اوز

طبق بعربی اسم دبق است وآن لبن وبتوع درختی است چسپنده مانند لبن وبتوع درخت کتهل که بآن جانوران را صید میکنند ونیز هر چیز چسپنده را نامند که بفارسی سریش نامند وسلحفاة سفید را نیز

طبقا بیونانی نام نوعی از کندم باریک است وبقول جالینوس سلت است وبقول صاحب تحفه شیلم وتوهم کرده کسی که خندروس دانسته

طبقاماون لغت یونانی است ماهیت آن نباتی است برگ آن شبیه ببرگ انگور بستانی با شعبهای بسیار وگل آن سیاه کوچک وتخم آن شبیه بجاورس

طبلاف بفتح بترکی اسم سعد است

طبیخ درلغت هرچیزیکه با آتش بریان نموده ودر آب پخته باشند ونزد اطبا چیزی را نامند که در آب جوشانیده باشند ونام مرکبی است وچیز مشوی را نیز کویند

* فصل الطاء مع الثاء المثلثة *

طثرح بعربی اسم نمل است وکویند نمل صغار است

طثره سرشیر را نامند

طثیار اسم عربی اسد است وبعوض را نیز نامند

* فصل الطاء مع الحاء المهملة *

طحلبا بسریانی طحلب است

طحلب الصخر خراء الصخر است

طحماء بعربی وکویند برومی شوکران است

طحمل بعربی اسم دیك است

طحن وطحین بعربی دقیق و بفارسی آرد را نامند

طحن بضم اول وفتح دوم بعربی غنم را نامند وحربا را نیز

طحینه بعربی سمسم مطحون یعنی کنجد سائیده را کویند

* فصل الطاء مع الخاء المعجمة *

طخف لبن حامض است

طخي دیك است که بفارسی خروس نامند

* فصل الطاء مع الراء المهملة *

طراخاما وطراخاماسیا بسریانی وبیونانی طراغامیس وطراغامیسا صمغ قتاد است که کثیرا باشد

طراخیس بیونانی خندروس است

طرازغرن بیونانی فوتنج بری است

طراسا بیونانی نوعی از درخت بلوط است

طراسولن طالیسفر است

طراهس عنب الثعلب است

طراهیس رازی گفته از جنس نخود سیاه است وگفته اند حبی است کوچک سیاه که در بلاد روم میرسد وگفته اند خندروس است و سلت را نیز گفته اند

طراغافینا بیونانی کثیرا است

طراغیس سلت است

طراغرسایس دقیق است

طراغوریغاس وطراغوریغایس بیونانی فوتنج جبلی است

طراغوریغایس بیونانی صنفی از صعتر است

طراغلودس وطرغودیس بیونانی طائری است که بفرنگی صفراغون نامند

طراق بکسر اول وتشدید دوم اسم ترباق است وآن مرکبی است معروف

وصوفرا نادلی مذکور شد

طراغیون وطراغیس یونانی بصل
البطم است

طرابله خالصه است

طربیله طریفلن است

طرثوث طرثیث است وگفته اند اسمی
است مشترک میان اهتر مار ودم شاشق

طرتفن یونانی صداب را گویند

طرجفی شیح است

طرخشین کبیکج است

طرمسی یونانی طرمسی است وآن
منک با است

طرسا طیقون یونانی بمعنی شیاف
الهین است وشیافات مس در مرکبات
مذکور شد وبمعنی گفتی اجزا آمده

طرحوم بعربی مار آجن را نامند

طرطولی طرطون است

طرد غلوبطس صغراقون است

طرد یلون بربری میعا ابوس است

طردیون یونانی اقحوان است

طرخ بکسر اول وتشدید دوم وسکون
ها ورطاء معجمه نام ماهی را نامند

طرد حس یونانی کاشم است

طرد رقولا عربی الحلوا است

طرس بکسر بعربی کاغذ است

طرسا نوعی از زلوثا است

طرسوح معرب ترسوح است یونانی
طرغلا آخذه بمعنی آن سی عل وآن
مدنی از اجزا ... است که آدمیان را

آکل آن مورث سبکی ورعشه وحکم
است

طرسلة بعض الکلب است که بدانوس
نامند

طرسمی یونانی منفله ا است

طرسولن ماء الیسفر است

طرشقون وطرشقوق هند باء
بری است

طرشولی بانه لمس ما مو بوما مه صغیر
است

طرطاب شهرطاق است

طرطب بعربی پستان طول را نامند

طرطفا الحقدان است

طرطور بعربی فرد حمیر است

طروق بعربی کردن نمر را نامند

طرمیسا بعربی ثانی یونانی صمغ قند
است که اکثر باشد

طرفاس یکی از انواع طراغیون است

طرفلودیس صغراقون است

طرفه معرب تربه است که اکثری
فرا گویند نام که زیر بسیار باشد

طرقا فارا بمعنی ثقیلة عصابه است

طرف دالس ذئل از سموم است در
ابال مذکور شد

طرق بکسر اول وسکون دوم بعربی
شحم است

طرقیوقون وطرقیوقن وطرقوقون
زعرور است

طرکسو تودا است

طراطوون یونانی ذنب الثعلب است

طرم بکسر زیدا حت وعسل را نیز
نامند وگفته اند عسل مرکب از زند
وعسل است

طرمادداس بیونانی الشور ودم است

طرموق شقاق است

طرموریس وطرمورلیس حسک است

طرمولون بادآورد است

طرمیس بیونانی بطم است

طرمیرن نوعی از حجر یشب است

طرنا نوعی انجرا است

طرنجبین معرب ترنگبین است

طرنحوطانس پرسیاوشان است وگفته
اند نوعی از طراز پشان است که ناشرا
باشد

طرنحوما لیطس کرکی است که زعفران
باشد وگفته اند نوعی از زعفران
است

طرنیم ثار جهل است

طرنشول بسریانی حاحر بوما نامند

طرنطون خالیسفر است

طرنطارون یونانی سلق است

طروغارودطس وطرودغادوطس
یونانی عصفور الساج وعصفور الشوکه
را نیز نامند وآن عصفوریست کوچک

طروغلودیطس یونانی عصفور کوچکی
است که بفارسی دمک باتک وبوغلمی
... نامند

طروغارودطس یونانی عصفور

بستان افروز کوچکی است که بهندی مولا نامند

طرواغايطوس وطريخبوس بيوناني بزوسداب بری است

طروغلوطس بيوناني نوعی از مرو خوشبو است

طرونوقون بيوناني زهرو راست که طرابغوقن نيز نامند

طروتون برطانيقيس است وبعضی بستان افروز نيز دانسته اند

طروكس وطروقس بيوناني دردی خمر است

طرهامال غافث است

طرياد فلاني بسرياني مازج است

طريفله بيوناني حنظل قوقی است

طرياق بکسر اول معرب ترياق است که بفارسی ترياک نامند

طريجه گوشت بريان بآتش است که بفارسی کباب آتشی نامند

طريجومانس بيوناني شعر الغول است

طريفان طريفوليون است وقرطم بری را نيز نامند وشيخ الرئيس در قانون گفته نباتي است ربعی تخم آن شبيه بعصفر طبيخ آنرا چون بر نهش افاعی بريزند تسکين وجع آن نمايد وچون بر عضو تعليم بريزند احداث وجعی مانند وجع نهش افعی نمايد

طريفلا وطرسوح وطرد بلون سيسالبوس است

طربغون قوة الصبغ است

طريعن اسيوش است

طريغاسا نوعی از سمک بحری است

طريغورون بيوناني رماد است

طريخوس بيوناني سداب بری است

طريف ذرة است وطعام متخذ ازان را نيز نامند

طريغون وطربقون بوتيمارا است که بهندی بگله بکاف عجمی وکبوت نامند وبعربی يمام وشفنين نيز گويند

طريقون بالاسياء بيوناني شقنين بحری است

طربقلونس بيوناني ذو ثلثه شوكات است

طربغورا بيوناني ذو ثلثه نبات است که مراد زعرور باشد

طريقون بيوناني خود رومی است

طرابه اسل است

طرين طين رقيق است

طرنيا بيوناني سرمق است

* فصل الطاء مع السين المهملة *

طس قاقله است

طسوما او وطسوما ليوما اس وطسومالون وطسوماليا بيوناني وسرياني همه اسم نتو است

طسبه قرع است

طسمان شبرم است

* فصل الطاء مع الشين المعجمة *

طشير وطشور طبرانه است

* فصل الطاء مع الطاء *

ططراسی وططراغيايس ملك الانباط است

ططراملس درخت بطم است

ططرفيرقوس مرهم باسليقون است ودر قرابادين ذکر يافت

ططرلبوس بيوناني تفاح الكرم است

* فصل الطاء مع العين المهملة *

طعام بعربي اسم ماکولا تيست که دران غذا ئيت غالب باشد ونزد گرسنگی انسان بخورد ونيز اطلاق بر گندم می نمايند

طعم بضم اول وسکون دوم بمعنی طعام است

* فصل الطاء مع الغين المعجمة *

طغر بعربي اسم طائری است معروف وجمع او طغران

طغرل بضم بترکی اسم طائريست از طيور صيد از جنس صقور

طغوی وطغبان وطغيا بعربي گاو وحشی کوچك را نامند

طغ بفتح وتشديد غين بعربي اسم ثور است

* فصل الطاء مع الفاء *

طفاحه بضم کف ديک است که نزد جوش برسر می آورد

طفال بضم طين يابس است

طفرادبسما وطفرد وهما بسرياني اظفار الطيب است

طفسيا بيوناني سداب جبلي است

طغطغون — طغطغون است و بعضی طرگران دانسته اند واصلی ندارد

طفطان — بعربی اظفران طفور را نامند

طفل — بکسر بچهٔ صغیر را نامند و بلندی ماهی قیسولیا را و نیز کون برب را گویند

طفله — شاهتره است

طفلی — درخت مقل است که دوم نامند

طفوه وطفی — خومهٔ مقل است

فصل الطاء مع اللام

طلا — بفتح بعربی بچهٔ حیوان صاحب ظلف را نامند و گفته اند بچهٔ آهو را و بضم تشدید هم است

طلاء — بکسر ومد ادویهٔ مایعی را نامند که بر عضو بمالند واز ضماد رقیق تر باشد و قطران را نیز نامند و خمر کهنه را نیز و آب انگور پخته را نیز گویند و بعضی مطبوخ را نیز نامند

طلاع — بعربی طلع است واو عین ازام ملاین است

طلح — بکسر تراده است

طلجوم — و طلخوم بضم جیم و خای معجمه بعربی ماء آجن است

طلقام — بکسر بعربی تسیل ماده را گویند

طلشقوتا — طرخشقوق است

طلس — بیونانی حلبه است

طلشا وطلیسا — اسم صنفی از صلب کوچک است

طلغی — اسم عدس بری ترنجشک است

طلفی — ارجوان است

طل — بفتح اسم عربی شبنم است که بفارسی اوش نامند و آن رطوبتی است که از آسمان شبها خصوصاً آخر شب فرود آید و بر زمین و اشجار و غیره نشیند و جمع آن طلال و طلل آمده و بفتح و بکسر نیز اسم ما است و بضم و تشدید لام شیر حیوان را نامند که بیاشامند و بخون را نیز گویند

طلام — بضم و تشدید لام اسم تموم است که حسب شهدانج نامند

طلم — بفتح چوب دالان را گویند

طلمه — بضم و سکون لام نانی است که مایعی کوماج نامند و دیده پت است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله اختصاص آن فرمود که طلمه بهشت برای اصحاب خود در سفر و حرب از جاری بود آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمود که اورا گرمی حضرت دارد

طلو — بکسر بعربی اسم ذئب است و بفارسی مس را گویند

طلو — بچهٔ کوچک حیوان وحشی است

طلهیز — طرخشقوق است که هندبای بری باشد

طلیا وطلیس وطلیسا وطلیس — بلغت اهل شام نوعی از صلب کوچک است که از آن نعال میسازند و طلیان سیخوانند و بقول صاحب تحفه اسم حلزون است

طلیطا — بیونانی عدس بری است که عدس تلخ باشد

طلیطلی — قیسولیا است

طلیطلیس — بیونانی خراطین است

طلی — بچهٔ کوچک هم است که بفارسی بزغاله نامند

فصل الطاء مع المیم

طماطر — ساذج است

طمر وطموریا — بفتح بعربی خروع است

طمری — بکسر بعربی خراق است

طمطم — بضم اسم است که مساوی باشد

طملی وطمله — بفتح بعربی ما کدر است

طمر — بکسر بعربی خرمرغ را نامند

طمه — بضم بعربی علف را است

طملال وطمیله — بعربی خلدی و عناق وطماست

فصل الطاء مع النون

طنب — بضم ریسمان حبل طوال و عرق درخت را و عصب بدن را نیز گویند

طنبالة — بلغت اهل سودان اسم ترنجبین است

طنطل — بفتح اسم نوعی از ماهی است

طنی — بکسر و تشدید نون بعربی طحال مرغ بسمل شده است

فصل الطاء مع الواو

طوارا — بفتح بلغت اهل قس گیاهی است که نزد دیگران تلمه مرد ماند بیش

که باجد وا ومیر روید و آن بیخی اند لمی است وسم است وا نتله تریاق

طواط بضم بعربي اسم باشق است و خفاش را نیز نامند

طواغون برومي لحیة التیس است

طواقیطوس قرطم بری است

طواق اطواق است که بهندی سیندی بوثاری نامند

طواویس جمع طاؤس است

طوب بلغت اهل مصر آجر است

طوباله اسم میش ماده است ومیش نررا طوبال نامند

طوبرطوق جعدهٔ بریست

طوطری ملس درخت بطم است

طودریبن تودریبن است

طوربل بسریانی تربد است

طورس بیونانی جبن است

طورسرا بیونانی سکر است

طورغوایطر بسریانی وبارومي مرابیض است

طورروس جبن است

طوری بضم اسم طیور وحشي است و حمام را نیز گویند

طوسطس برومي اذخر است

طوسك مشط الراعي است

طوسیس فقاح اذخر است

طوط بضم بعربي قطن است

طوطاق اغریون بیونانی حماض بری است وجبلي را نیز گفته اند وساق بری وساق جبلی نیز گفته اند ومعروف نزد اهل شیراز تا طالیسون است

طوطرا حبة الخضرا است

طوطرقع بسریانی تودری است

طوطك اسم عامي طوطي است که بعربي ببغا نامند

طوطاون بیونانی سلق است

طوطي معرب توتهٔ هندیست

طوطیا معرب توتیا است

طوف بعربي غایط است

طوفریوس بضم وطوفوریوس نوعی از کاذریوس است

طوق دار اسم عامي فارسي قمری است

طوقو بسریانی اسم دوقوا ست که تخم جزر بری باشد

طوکثیر طباشیر است

طولواغریون خربق ابیض است

طولون بیونانی عرطنیثا است

طوله اسم اندلسي قیطل است که بیونانی سقیل ولیون نامند

طولیدرن عنب الثعلب است

طولیطون قنطوریون صغیر است

طوماطالن وطوماظالن بیونانی عرطنیثا است

طوماغا قنطوریون کبیر است

طومقررن قنطوریون صغیر است

طومه سلحفاة است

طوناس بیونانی اذخر است

طول بفتح طا وضم وا و مشدده بعربي اسم طائریست پاهای آن طولانی

* فصل الطاء مع الهاء *

طهر طرخشقوق است

طهرس بکسر بعربي اسم لبن است

طهف بعربي اسم نان دخن است و گفته اند ذرة است و گفته اند طعام متخذ ازان است

طهلا اسم یونانی ماهودانه است

طهیوقیع بیونانی اسم ترنجبین است

* فصل الطاء مع الیاء *

المثناة التحتانیة

طیا بیونانی نوشادر است

طیات بعربي جنس از نخل است که در مصر میشود

طیاایفون بیونانی بنطافلن است

طیان ظیان است که یاسمین بریست

طیب اسم عربی ادویهٔ خوشبوئی است مانند مشک و عنبر و عود و عطر را نیز نامند و آن غذای روح و مقوی قوی و زیاده کنندهٔ سرور و معاشرت با دوستان است و از محبوب اشیا است مر جناب حضرت رسالت مآب را صلی الله علیه و آله و سلم چنانچه فرموده اند حببت الی من دنیاکم ثلث النساء و الطیب وقرة عیني في الصلوة و آن جناب بسیار خوشبوئي استعمال مینمودند واز بد بوئی ناخوش بودند وتطیب بمشك میفرمودند وبدن را

طفرا حاد بسیار و رقیق ولت و تحریض بقرقوس و خرشیرد اشتن بدن و لباس وارد است و بعضی زودن از کتانست و بدبوی

طیب الغراب   از خرا است

طیطار   بعربی اسم اصل است

طیسون   طاحون است که طاحن بفارسی آسیاب بزی نامند

طیر   اسم جنس حیوان پرنده است و جمع آن طیور و اطیار آمده و از آنچه صاحب حوصله و قانصه است و عقب پای آن خار دارد و یا مابین انگشتان پای آن پرده دار باشد مانند پای مرغابی و بط و بعضی پر و از دفه آن زیاده از صف آن باشد یعنی پرهای او بیشتر حرکت دهد و یا صیر از آن حلال گوشت است و باقی همه حرام

طیر موسی   درختی عظیم است و حبة الخضرا را نیز نامند

طیبة   بکسر بعربی باقلا است و [illegible] را نیز نامند

طیطا   و طیطاوس بیونانی توره است که بفارسی آهک نامند

طیتان   و طیطانه بکسر گزنه بری است

طیلشن   شاد نج است

طیلوس   بعربی گفته اند اقاقیا است و گفته اند [illegible] آن است

طیموس   بیونانی [illegible] است

طیفولیم   بیونانی اسم حبه است

طیغومیرر   بیونانی الی است

طیفیلون   بیونانی خولنجان است

طیفیون   بیونانی لبنی است که میعه سائله باشد

طیفی   گفته اند حب بلسان است و گفته اند نباتی است برگ آن شبیه برگ عدس و ساق آن املس و گل آن سفید ابیود و مانند موی منبت آن نی زار ها و آبهای ایستاده

طیلیاثون   گویند صنفی از حی العالم است و گویند بقلة الحمقاء بریست

طیلاورن   بیونانی اقحوان است

طیلیخفر   بیونانی بعربی [illegible] است

طیلسی   طالس است که طلبه نامند

طیلیلس   و طیلیلوس بیونانی [illegible] است

طیناالوموس   بیونانی قاتل الکلب است و خانق الکلب نیز نامند

طین اصفهانی   طین نیشابوری است

طین اقریطون   طین اقریطس است

طین الاکل   طین نیشابوری است

طین انی   طین ارمنی است

طین بحری   طین مختوم است

طین اندلسی   طین [illegible] است که از [illegible] است و از اهل [illegible] مستعمل [illegible]

طین حبا   و طین کورش و طین حبوس طین جزیرۀ مصطکی است

طین الراهب   طین اصفر است که طین الصنم نامند و کسیکه آنرا طین مختوم دانسته توهم کرده

طین الشفا   نزد اهل سنت خاک قبر امام حنبل است و نزد بعضی تراب مدینه طیبه و نزد شیعۀ امامیه طین قبر حضرت سید شهدا امام حسین بن علی ابن ابی طالب علیهما السلام است

طین ساماسی   طین ساماقی است

طین الصنم   طین الراهب است که طین اصفر باشد

طین قبرسی   طین مختوم [illegible] است

طین قریطس   طین اقریطس است

طین الکاهن   گفته اند طین مختوم است و تحقیق آن است که طین اصفر که طین الصنم نیز نامند

طین [illegible]   طین شاموس است

طین لاذنی   طین ارمنی است

طین مأکول   طین خراسانی است که طین نیشابوری نامند

طین منتقل   طین نیشابوری

طین مختوم   مهر است که [illegible] نامند و تعریف آن [illegible] ذکر رفت

طین مصری   [illegible] است که طین ماکول و طین نیشابوری نامند

طین نیشابوری   طین خراسانی است

طبور جمع طيراست

طيومالس بيوناني برشيان داروا ست

طيار باصطلاح اهل كيميا زيبق است

طبقي دادي است

طينوس حباحب است

* باب الظاء المعجمة *

* فصل الظاء مع الالف *

ظالم عشبه است كه آنرا شاخهاي طولاني باشد وصوف نيز نامند

* فصل الظاء مع الباء الموحدة *

ظباء ضبع الاجاء است

ظبي غزال است

ظبيه ماده ظبي وگاوماده وبزماده را نيز نامند

* فصل الظاء مع الراء المهملة *

ظرء آب منجمد ازسردي است

ظريغانه اسم عربي حمه است

* فصل الظاء مع الفاء *

ظفار اظفار الطيب است ونيزنام بلدي از يمن است وعود ظفاري منسوب بدان است

ظفر بضم اسم عربي ناخن است وجمع آن ظفر بتحريك واظفار وندرت بضمتين وبكسر نيز آمده وآن جسمي عصباني است كه برسرانگشتان انسان واكثر حيوانات ميرويد براي فوائد كه در كتابها مذكور است

ظفره وظفيره بضم فوتنج بري است وبعضي فرقبنج هندي دانسته اند

ظفرة العجوز حسك است

ظفرة النسر ناظانيقي است بمعني كف العقاب

ظفري بضم اسم صنفي را ازاقليمياي معدني است كه ازمعدن قليمة كهنه برمي آيد

* فصل الظاء مع اللام *

ظلام بفتح اول وتشديد دوم بعربي اسم عشبه است كه عساليج آن طولاني باشد

ظلم بفتح بعربي اسم ثلج است كه بفارسي برف نامند

ظليم نعامه نراست

ظليمه اسم حيواني است كه آنرا شير باشد كه بنوشند قبل ازگرفتن زبد آن وعرب ميگويند سقانا ظليمة طيبة

* فصل الظاء مع الميم ومع النون *

* والهاء والياء المثناة التحتانية *

ظمخ اسم تمرجوز است

ظنب بكسر بعربي اسم بيخ درخت است

ظنبوب بروزن عصفور عصفور عظم الساق است

ظنمه بعربي شربت شيري است كه گره آن را نگرفته باشند

ظهرة بضم سلحفاة است

ظهون اسم عربي سنور وحشي است يعني گربهٔ دشتي است

ظي بفتح بعربي اسم عسل است

* باب العين المهملة *

* فصل العين مع الالف *

عابس بكسر اسم اسد است

عابق فرخ طائر است وقتيكه پرواز كند

عاتك اسم قوس است وجمع آن عواتك وماست بسيار ترش را نيز نامند ونبيذ صافي را نيز گويند

عاذر وعاذره وعذره بمعني غايط است

عازه نبيذ خوشبو است

عاسل بعربي ذئب است جمع آن عسل وعواسل آمده

عاسي شمراخ نخل است

عاشرا اسم صمغ است وجمع آن عاشرات وبفارسي كفتار نامند

عاقصي بعرباني عفص است

عاقطه نعجه است وعنبر را نيز گفته اند

عاقرشمعا شخار است

عاقل تيس جبلي است جمع آن عواقل

عاقورا ازارقون است

عاقول خارشتر است كه حاج نامند وبعضي ينبوت دانسته اند كه خرنوب باشد

عاقولا بعربي نوع غذاي مصنوعي است كه آنرا آرد توله وبفارسي كاچي نامند

عالاقطيطس بيوناني حجرلبني است وبغين معجمه نيز آمده

عاله نعامه است

عاليجون فرقبنج بري است

عامه اسم نوعي از ميعه است

عاقیه خیری است که در عاقه که مانیا باشد و از ارات جزیره است منسوب اند و اهل آنجا منسوب بدان است

ماذاریون یونانی نباتی است که شاخ آن شبیه بمورد است و آنرا ثمرة الراعی و ابرة الراعی نامند

عاقرقرحا عاقرقرحا است

عاقیب [illegible] است

عاشقیانس اسم فارسی عامی [illegible] است که آنرا [illegible] نامند

عارفان [illegible] است

* فصل العین مع الباء الموحدة *

عباء جبل است

عبب و عبیب بضم اول نوعی از [illegible] است

عباس [illegible] است

عبل [illegible] البر اثله

عبر بضم و بفتح نیز [illegible] است

عبربه [illegible] است

عبرایه [illegible] است

عبروس و عبروناس [illegible] است

عبروان [illegible] است

عبری [illegible] است که در [illegible] آبهار روید

عبهر [illegible] است و اهل مصر آنرا [illegible] نامند

عبیثه [illegible] آسیر [illegible] است

عبیده [illegible] است

عبیثر [illegible] است

عبقص و عبقس و عبقوس همه نام دارنگ و چکی است

عبکه نوعی از ذرت است

عبلا منکر بوز [illegible] است

عبقاوا [illegible] است

عبرش [illegible] است

عبد [illegible] است

عبیثه [illegible] است که [illegible] طعام [illegible] که بار [illegible]

عبیر [illegible] است [illegible] مرکب [illegible] نامند [illegible]

عبیط [illegible] نامند

* فصل العین مع الثاء المثلثة *

عثان [illegible] جوارح [illegible] است که [illegible] مرغان [illegible] نامند

عثنی [illegible] است [illegible] [illegible] است

عثرب [illegible] است

عثرس [illegible] است

عثرمان و عثرثان بضم [illegible] است که بفارسی [illegible] نامند و [illegible] نام [illegible] است [illegible]

عثمث [illegible] است که [illegible] نامند

عثنق [illegible] است و [illegible] بود [illegible] است [illegible] نامند

عثیث [illegible] است

* فصل العین مع الثاء المثلثة *

عثا بدرنی [illegible] است

عثانط بضم [illegible] است

عثار بضم [illegible] است

عثب بضم [illegible] است که بوست رمان را [illegible]

عثرب بضم اول درختی است شبیه [illegible] ساق آن [illegible] و همچنین [illegible] آن [illegible] و [illegible] آن [illegible] [illegible] آنرا [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

عثکال عاقول است و عنقول بمعنی [illegible] است

عثنه [illegible] نامند

عثمان [illegible] است که بفارسی [illegible] و [illegible] نامند

عثنم [illegible] است و [illegible] بسیار [illegible] نامند

عثوا [illegible] است و آنرا [illegible] نامند

عثمان [illegible] نامند

عثیر [illegible] است [illegible] آن [illegible]

* فصل العین مع الجیم *

عجاج بفتح بمعنی غبار و دخان است

وعجاجه نیز شتر بزرگ عظیم الجثه را نامند

عجی بروزن هدی بعربی پوستهای خشك است كه طبخ نموده بخورند واحد آن عجه

عجارم بوزن قوی را نامند وگفته اند اسم قضیب مرد است

عجاف بكسر حنظل است

عجاف بضم نوعی از خرما است

عجاره اسم نوعی تمریست در مدینهٔ طیبه

عجالد وعجلد وعجالط لبن غلیظ خاثر است

عجام بضم اسم جنس هستهٔ هرشئ است واحد آن عجم واكثر مخصوص بدانهٔ انگور ومویز وامثال اینها است

عجانس جعانس است كه دران قلب مكانی شده وآن جعلان است

عجاهن بضم قنفذ است

عجب حب النیل است وحب الكلی نیز وبیونانی اناغورس نامند

عجام بفتح وتشدید جیم خفاش ضخیم است ووطواط را نیز نامند

عجل زبیب است وحب العنب را نیز نامند وگفته اند تمریست شبیه بزبیب وبفتح اسم غراب است

عجل وعجول وعجرویس اسم بچه گاو است كه بفارسی گوساله نامند جمع آن عجاجیل

عجره بضم عقده وگرهیست كه در اشجار وغیرها بهم میرسد

عجرم بكسر كرمیست كه در زفت وخیارها بهم میرسد

عجرم بضم بعربی شتر قوی شدید است

عجروف بضم كرمی است باپاهای طولانی وگفته اند مورچهٔ دراز پای است

عجل بفتح وتحریك بعربی اسم طین است كه حماء مسنون نامند یعنی خاك سیاه وبدبو جمع آن عجل است

عجم بفتح اول ودوم بمعنی استهٔ هر میوهٔ ماكول از ذوات ماننده انگور وشفتالو وزرد آلو وامثال اینها وبچهٔ شتر را نیز نامند وبضم اصل ذنب یعنی بیخ دم را نامند

عجمه بتحریك اسم نخلیست كه از تخم روید

عجماء بروزن فعلاء بهیمه است وعجم بمعنی گنگ است وبهیمه را عجماء ازان جهت نامند كه گنگ است وسخن نمیگوید ونیز بعربی اسم سطرانیون است

عجمصی نوع تمری است كوچك

عجنس شتر فربه صلب قوی را نامند

عجوه اسم نوع تمریست كه در مدینهٔ طیبه میشود بزرگتر از صیحانی ودرحدیث است كه حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله فرمودند هركه صبح ناشتا هفت دانه عجوه بخورد دران روز هیچ سمی وسحری باو اثر نكند ونیز آنحضرت هم فرمودند كه عجوه از جنت است وشفای سم

عجوز بعربی اسم خمر است وآنرا عجوز ازان جهت نامند كه میكند ازوی تا كهنه گردد واستعمال مینمایند وتازهٔ آنرا نمی خورند ونیز اسم روباه وشیر وبقر وگرگ وكفتار وعقرب وفرس وسگ وشتر ماده وفیل ماده ونیز اسم درختی است معروف ومشك ونوعی از خوشبوی را نامند ونیز اسم طعامی است متخذ از نبات بحری

عجوم بعربی بچهٔ شتر است جمع آن عجم است ونر وماده دربن مساوی میآید

عجهوم بضم اسم طائریست از طیور آبی

عجین اسم خمیر است كه بفارسی آرد سرشته نامند

* فصل العین مع الدال المهملة *

عدار اسم دابهٔ است

عدام بفتح اسم نوع رطبی است كه در مدینهٔ طیبه میشود ودر آخر میرسد

عدامل وعدمل وعدملی هرچیز قدیمی مسن ضخیمی را نامند عموما وخصوصا درخت كهنهٔ سال خوردهٔ قوی را

عدرنا بسریانی كندش را گویند

عدس جبلی نبقه است وگفته اند نوع بنفشه ایست كه گل آن سفید میباشد

عدس المر گفته اند تخم نباتی است كه بیونانی سفارعاثیون نامند ومستعمل در تریاقات وازادویهٔ نافعهٔ سموم است وابن بیطار گفته كه بیونانی شقر غانیون نامند وآن سوسن بری است و

گفته اند دوائی است که آنرا عنبر زرد و اهل
عرب مربرا نامند و گفته اند که درختی
است که بفارسی ... تلخ نامند عذر
بول و ... دم و ... است که ... بول
الدم میگردد

عدس نوطی   نباتی است شبیه بعدس
در شاخ و برگ لیکن برگ آن از آن
باریکتر و بیشتر و سر شاخ آن غلاف
باریکی میرسد مانند شونیز و در آن تخم
آن میباشد زرد و طعم آن تلخی است و
مقوی زهار

عدسیه   نوع طعامی است مصنوع از
عدس مانند حلیم که از گندم میسازند

عدمول   بر وزن مفعول معرب ... است

عدن   بفتح ... کرجک ... است
و گفته اند ... چارپا ... است

* فصل العین مع الذال المعجمة *

عذابه   علاقه است که شمشیر آویخته باشد

عذافر   شتر عظیم را نامند

عذافره   شتر ماده عظیم صلب را نامند

عذالط   ... را نامند

عذب   بمعنی شیرین است و آب طیب
و شکوار را نیز نامند و نیز نام درختی
است ... از انار و خمر

عذبه   بحرکتها چیزی است که بر
... از ... بعد از ... و نیز نام
درختی است

عذار   بفتح و اعراب بکسر دوم ... است
و آنرا ... را نیز نامند و گفته
آب خطمی است و ... شراب است

عذرام   بعربی اسم ... است که
بفارسی ... و بهندی ... نامند

عذراء   بفتح اول و سکون دوم بعربی
اسم ... است که و جمع نیز نامند

عذقوه   بضم ... است ...
نرم که بفارسی مارملوک و مار ملوک و
بهندی ... نامند

عذق   بفتح نخل ... است جمع
آن اعذاق و عذاق

عذق   بکسر خوشه خرما و خوشه
خرما را نیز نامند و گفته اند عرجون
است که در آن شماریخ باشد یعنی مانند
شاخ نخل است که در آن شاخهای باریک
که خرما در آن متصل میباشد

عذق ابن زید   اسم نوعی از خرما است

عذق ابن طاب   نوعی از خرما است
در مدینه طیبه

عذلوق   بضم نوعی از انگور ... است
است و جمع آن عذالیق

عذیه   نخل ... است ... که در آن
تخم باشد نیز نامند

* فصل العین مع الراء المهملة *

عرا   بسریانی اسم شرطه است

عراب   بفتح بعربی اسم درختی است
که از پوست آن ریسمان میسازند که
بهندی سن نامند

عراب   بکسر نوعی شتر ... است ...
که آنرا شتر عربی و اسب عربی نامند
در مقابل ...

عراده   اسم عربی ... است
یعنی ... ماده

عرار   اقحوان است

عرازم   و عرازم ... اسم ... است

عرایس النیل   نزد عامه اهل مصر
بشنین است

عرب   و عرنب بکسر نباتی است که
بفارسی ... نامند و گفته اند نوعی
از ... است که بهندی ... نامند

عربرا   بسریانی ... است که
... گشته باشد

عرتا   ... است و ...
را نیز ... است که ... است

عرتنا   بعربی اسم ... است

عرجله   ... نخل است

عرد   ... است

عرتال   بعربی اسم ... است

عرر   بسریانی اسم ... است

عرر   بضم اول ... و ... از
... است و ... را نیز نامند

... گروهی ... را نیز

عرصه   ... است

عرض   ... است

عرض   ... است

عرطب   ... است که ... گواهی
نامند

عرطنیثا   آن ... است که بفارسی
چوبک نامند

عرفج اسم عربی نوعی از بتوماست است وگفته‌اند اسم نباتیست که بر شطوط انهار میروید وپنج شاخه میدارد واهل آنرا ذو خمسة الاغصان می نامند وگفته‌اند درختیست شبیه بسماق

عروق جمع عرق است وشامل عروق بدن وشجر هردو است ونیز بیخ درختی است زرد رنگ که ازان ثیاب وغیرها را رنگ می نمایند که بعربی عروق الصفر وبفارسی زرد چوبه وبهندی هلدی نامند

عرق الارطی بیخی است سرخ رنگ وسیاه که بفارسی بیخ پده نامند وآن بیخ درخت غرب است

عرق اصف بیخ کبر است

عرق انجبار بیخ انجبار است

عرق الجسد رگ بدن است

عرق السوس اصل السوس است

عرق الکافور بلغت اهل مکهٔ مشرفه زرنباد است

عرق الطیب اسارون است وزرنباد را نیز گفته‌اند

عرق الفالوذج ابوخلسا است که بفارسی هوه چوبه نامند

عرق الجبال مومیائی است

عرق الزبیب مویز آب است که مقطر نموده باشند

عرق الشجر صمغ است

عرق العروس طلق است

عرق بلس قلقولیا است که بفارسی زنگباری نامند

عرقصا وعرقصان وعرمضان وعرنقصاه وعرنقصان همه اسم حندقوقی است یا بربطوره است

عرفیج بری بکمون است وبخور اکراد را نیز نامند

عرقون نباتیست که برگ آن شبیه ببرگ شقائق النعمان است وشکافته و طولانی وبیخ آن مستدیر وآنرا میخورند وصنف دیگر نیز میشود شاخهای آن باریک وبرگ آن شبیه ببرگ ملوخیا ودر اطراف شاخهای آن چیزی برآمده شبیه بسر مرغی ومنقار آن واین در رطب غیر مدرج بلکه در صناعت دیگر است

عرقبل بعربی صفرة البیض است

عرم بفتح اول ودوم ماهی است که اهل مغرب شورین وبسودانی ودس نامند

عرماء مارسیاه مخلوط بسرخی است وگفته‌اند مار مرقش است

عرماض بکسر بعربی طحلب است

عرمه بفتح اول وکسر دوم وفتح میم وهادرد ذکراست یعنی موش دشتی نر

عرمض بفتح طحلب سبزیست که در زیر آب پیدا شد وبالای آب می آید ونیز حب الغار ونوعی از سدر بری است که بفارسی کنار بری نامند ورا کنار کوچک را دانسته اند

عرمضان اسم عربی حندقوقی وبخور الاکراد است

عرنقصان حندقوقی است

عروی بعربی وسریانی خنثی است که اسراش باشد

عرویا سریانی است وبفارسی گزانگبین نامند

عروس قاتل النحل است که نیلوفر باشد وکبریت زرد را نیز گفته‌اند واهل شیراز آب مقطر از معصفر را اول مرتبه را عروس وآب سرخ بعد ازان را داماد نامند

عروسا فارسی ملح الحیة است

عروسک پس پرده وعروس در پرده اسم فارسی عامهٔ فرس کاکنج است

عروسک حباحب است که بفارسی کرم شب تاب نامند وگفته اسم فارسی طبنوس است وچغد را که بوم نامند نیز گویند

عروق بفتح اول وضم دوم دوای معروف است وبضم اول ودوم بمعنی رگ است وشامل رگهای بدن انسان وحیوان و اشجار است ونیز ریشهای باریک درخت را نامند وعروق الصباغین را نیز نامند که بفارسی زرد چوبه گویند وبعضی گفته نباتیست زرد که بفارسی اسپرک وبهندی عه تن نامند

عروق اصفر بیخ کبر است

عروق بیض بعضی مستعجله وبعضی بوزیدان که بهندی ستاوری نامند

و الصباغ اند

عروق احمر فوة الصباغین است که بفارسی روناس و بهندی مجیت و مجیته نیز نامند

عروق الزعفران عروق الصفر است که عروق الصباغین بفارسی زرد چوبه و بهندی هلدی گویند

عروق السوس اصل السوس است

عروق الصبغ عروق الصباغین است

عروق الصفر عروق الزعفران است

عروق الطیب و عروق الکافور زرنباد است

عروق فافرج ابو طلسا است که شنجار نامند

عروقا چیزیست که اهل قسطنطین دار سیاهی موی مستعمل دارند و گفته اند اشراس است

عروق صفر مستعجله است

عرموم مرجون است

عرفون قطر است

عرنبرا دانغوزه است و عرشه را نیز گویند

عریض الصیل بلغت مصر تلشین است

عریض جدی یعنی بزغاله است

عریطه عقرب است

عریقصاه و عریقصه آنه حندقوقی است

عریقطه دابه است عریض شبیه اجدل

عرکه سام ابرص است یعنی کرفاش

عرنا لحم است

عزارنیا و عزاراز عرور است

فصل العین مع الزاء المعجمة

عزا عزاله است که بفارسی آهو بره نامند

عزمل حمام ذکر است یعنی کبوتر نر

عزعول ابل است

عزبر و عزبرون قنطوریون است و در بعضی نسخ قانون عزبر قنطوریون کبیر است و عزبرا قنطوریون صغیر است

عزبز کحلی است معروف و در قرابادین مذکور شد

فصل العین مع السین المهملة

عسا بلح است و کشوث را نیز نامند

عساعس خنافس است و آنرا بعلت این نام بدان جهت موسوم نمودند که در شب عسس می کنند یعنی گردش

عساقل و عسقل نوعی از کماة است

عسار و عسار ذئب است

عسالیج جمع عسلوج است یعنی قضبان دقاق یعنی شاخهای نازک از درخت کرم و انگور و خیار و امثال اینها که عود رطب و غیر آن ایجاد نما کرده و بعضی شاخهای درخت را نیز ... درخت نیز آمده و بعضی آنها را نمایند نیز نامند و گویند لها بعضی مراد از آنها است

عسبان جرید النخل است

عسر نوعی از یربوع است و عسرا نیز خوانند

عسجد بفتح ذهب است و جواهر مانند یاقوت و زبرجد و زر تقریباً را نیز گویند

عسجر ملح است

عسوس بقله است

عس زنبور است

عسامس و عسمس و عسامس بعربی ذئب است

عسطوس نوع درختی است شبیه خیزران

عسقه سنگریزه سفید است

عسل النحل عسلیکه مگس آن از آشیانی نشسته باشد

عسل بلادر رطوبت سیاه چسپنده است که از بلادر بیرون می آید در حینی که دهن بلادر نیز نامند

عسلی اسم مصری بیخ ارطینا است

عسل طبرزد عسل عربی بابلج است و چنین عسل املج و عسل ملیلج و عسل خرنوب و عسل نیر و عسل تمر است یعنی دوشاب خرما

عسل داود دهن عسلی است که از آن بانند و نوعی گرد و کسیکه از رمانی و از رمانی داشته

عسل النحاج ترنجبین است

عسل ماشا عسلیکه زنبور آن بر درخت ماشا نشسته باشد و از ادویه تریاق اکبر است و همچنین عسل شوکران است و عسل سعتر و عسل کبر و این همه معتبر از ادویه را مضر است

عسل الخلاف   هنود عسلی است که از
درخت بید بعمل می آید

عسل داؤد   اومالیست

عسل الرمث   شبنمی است که بر درخت
رمث نشیند و آن چیزی است سفید
شیرین وگفته اند که آن شکر تیغال است

عسل طبرزد   شیرۀ قند و شیرۀ نبات
است

عسل القسب   عسلی است که از خرمای
خشک بطبخ وفشردن و بقوام آوردن
بعمل آورند

عسل القصب   آب نیشکر است

عسل اللبنی   حصی لبان است وبعضی
گفته اند میعۀ سائله است

عسل ماذی   عسل نحل سفید است

عسل النحل   شهد است که بهندی
مده نامند

عسل یابس   خشکنگبین است و طعام
طیب رقیق را نامند

عسلیج   بکسر صنف اخیر بخور مریم
است

عسن   پیه کهنه است

عسیب   جرید نخل است واستخوان
ذنب را نیز نامند

عسیل   قضیب فیل را نامند

* فصل العین مع الشین المعجمة *

عشار   بضم عشر است

عشب   گیاه تر را گویند

عشبه   عشبۀ مغربیه است که شیان نامند

عشبة السباخ   کراث است وغافقی غیر
آن دانسته

عشبة العجوز   طراشقه است

عشبة النار   طیان است

عشر   بضم بفارسی درخت خرک وبهندی
آک نامند ودر سکر العشر مذکور شد

عش الطائر   خانۀ طیور است که بفارسی
آشیان پرنده گویند

عشق الصبیان   شوکة السوداء است

* فصل العین مع الصاد والضاد *

عصاب   وعصب بضم اسم بربری
شیطرج است

عصارة   عبارت از آب افشردۀ نباتات
وبافواکه وغیرها است خواه خشک نمایند
ویا نکنند وعصارۀ هرچیز در ضمن اصل
آن مذکور شد

عصارۀ آرغیس   عصارۀ پوست امبر
باریس است ودر امراض عین مستعمل
وبهتر از مامیران چینی است

عصارۀ املج   سک است

عصارۀ حناء الصینی   تنزرخطائیست
که شاه صینی نیز نامند

عصارۀ السوس   رب السوس است

عصارۀ القرظ   اقاقیا است

عصارۀ هوفنقطیداس   عصارۀ لحیة
التیس است

عصا موسی   عصی الراعی است

عصی هرمس   حاموب است

عصب   بضم درخت خاردار یست که
صمغ آن کثیرا است که بیونانی لوارض
نامند

عصبه   بفتح وتحریک نوع لبلابی است
که بیونانی قسوس نامند

عصاب   بفتح وتشدید صاد اسم غزال
است

عصفر بری   باد آورد است

عصفورالجنه   خطاف است

عصفورالصباغ   وعصفورالشوک
صفراغون است

عصلان   مقل است

عصیده   طعامی است مصنوع ودر
ترابادین مذکور شد

عصیفره   وعصیفرا چیزی زرد است

عضاه   بکسر اول هر درخت عظیم خاردار
است وآن بر دو قسم است خالص وغیر
خالص ودرخت ام غیلان را نیز نامند

عضرس   خطمی بری است که بیونانی
باد وبعربی شحم المرج نامند

عضرفوط   وعضفوط جانوری است که
بفارسی مارملوک وبهندی بهمنی نامند

عضرن   بکسر اول بورق است

عض   بکسر اول وتشدید ضاد اسم جنس
هر درخت کوچک خاردار است وگفته اند
اسم نوعی از خار است

عضل   بفتح وتحریک بلغت اهل یمن
جراد است جمع آن عضلان

عضرجه   بعربی اسم ثعلبه است که
بفارسی روباه ماده نامند

معز بضم میم و سکون را و جمع آن امعاز آن اجزاء کثیفه ابدان حیوان متولد از منی و کثیف اخلاط است و آن یا مفرد است مانند استخوان و غضروف و عصب و رباط و عروق و لحم و شحم و منی و یا مرکب بترکیب اول مانند عضل و یا ثانوی مانند عین و یا ثالثی مانند وجه و یا رابعی مانند راس

معیلاه مصغر معلاه است

* فصل العین مع الطاء المهملة *

معطارا بعبرانی کرات است

معطارد بضم اول و کسر راء مهمله باصطلاح اهل صنعت اکسیر زیبق است یا عطارد بنا است طبیعت آن بطبیعت عطارد که با هر کوکبی مناسب آن تاثیر مینماید و همچنین زیبق با هر فلزی در آن بمناسبت آن تاثیر میکند و گفته اند صندل رومی است

معطب بعربی اسم قطن است و بفتح ثانی نیز روا نمیدانند جمع آن معاطب و قطعه از آن را عطبه [illegible]

معطر بکسر اسم شخص خوشبوی است جمع آن معطر و بفتح [illegible] خوشبو شدن و باصطلاح بعضی اطبا [illegible] است که [illegible] گردد که [illegible] اعلا [illegible] نامند

معطر [illegible] اسم [illegible] است

معطر [illegible] [illegible]

[illegible]

معطرلاب و معطر مرد و معطر است

معطرشم حب دمن مثقم است

معطشان نباتی است که بیونانی دیناقورس نامند و بعربی خس الکلب و طرطقه نیز

معطره بفتح صندل رومی است

معطل گفته اند صعتر است و گفته اند بعرامی است که خلاف بلخی و بفارسی بول مشک نامند

معطب و معطوب قاتل ابله است

معطوس حمار الوحش است

معطم بضم میم معروف است

معطوس بفتح اول و ضم دوم [illegible] است که در بینی دمند تا عطسه آورد جمع آن معاطیس [illegible]

معطوطا [illegible] است که [illegible] نامند

* فصل العین مع الظاء المعجمة *

معظا نوعی از سوسمار است

معظاه و معظایه [illegible] است

معظرب بکسر اول و سکون [illegible] اسم عربی است کوچک است

معظلم [illegible]

[illegible]

[illegible]

معظم [illegible]

* فصل العین مع [illegible] *

[illegible]

گفته اند بر تمام است

معاذاریون بیونانی حب القلقل است

معار گفته اند ثمر قاتل ابله است و نوعی از غیر مثقوب بادام است و بعربی ثعلب را نیز نامند

معاره جوزة القطن است که بفارسی کوزک و بشیرازی [illegible] و یا [illegible] کوزکوزک [illegible] نامند

معاسم ناقه [illegible] نامند

معاری بعربی [illegible] است

معالی بفتح حمام است یا [illegible] نامند

معر بفتح بعربی [illegible] است

معر بکسر [illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* فصل العین مع القاف *

معقر [illegible] است

معقار [illegible] اسم سریانی آذریوا است

معقار [illegible] اسم سریانی اعرابی است

[illegible] اسم سریانی [illegible] است

[illegible] است و [illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

است

عقبان اسم عربي ذهب خالص است

عقيلا اسم عربي عورة است

عقيل العنب ميفختج است

* فصل العين مع الكاف *

عكرش اسم صنف اخير ثيل است

* فصل العين مع اللام *

علث خندريلي است

عليا قراح است

علس سلت است

علسي وعلقى وعلوا نبات صبر است

علف رطبهٔ خشك است

علف هندى اسم فارسي سقودون است

علقه طاسيقون است وكوبند اسم صبر است

علقم اسم جنس نبات تلخ است وكوبند مراد از ان قثاء الحمار است وكوبند حنظل است

علك يابس قلفونيا است

علك رومي مصطكى است

علم باصطلاح اكسيريان زرنيخ است

علوفس خبازى است

علوفن بيوناني ميفختج است

* فصل العين مع الميم *

عماد برك الاس است

عمرو كرفس است

عملج نوعي از خرنوب است كه با تخم خورند

* فصل العين مع النون *

عناق بزغاله است ودرجلى مذكور شد

عنب الجن فاشرا است

عنجد عجم الزبيب است وجميع دانهٔ اثمار را شامل

عندم بقم است ونزد جمعي دم الاخوين

عنرب سماق است

عنز بزماده است ودرمعز ذكر يافت

عنزران اذربوا است

عنصل اسقيل است

عنقه اسم عربي مرزنجوش است

عنقيلي اسم يوناني شلجم است

* فصـــــل العين مع الواو *

عود البخور عود قماري است

عود البرق دارشيشعان است

عود بلسان شاخ درخت بلسان ودر بلسان مذكور شد

عود الدرقه معروف است

عود الريح اسم مغربي ارغيس ونزد جمعي فاوانيا ونزد بعضي ماميران ونزد بعضي وج

عوسيا برومي بسباسه است

عود الصليب فاوانيا است

عود الفاوذج ابوخلسا است

عود الوج وج است

* فصـــــل العين مع الياء

المثناة التحتانية *

عيدان اسم جنس شاخ نباتات است وبلغت شام دارشيشعان را نامند

عيزران زعرور جبلي است

عيشام اسم عربي درخت غرب است ونزد بعضي درخت چنار ونزد بعضي سفيد اروزه رو رجبلي را نامند

عين صوف است

عين الاعلا اقحوان است

عين البقر اسم نوعي از انكور است وبلغت مغربي اسم نوعي از آلو است و اقحوان را نيز نامند

عين الجل بلغت شام قسم صغير اقحوان است

عين الحبوة باصطلاح اكسيريان زيبق است

عين السرطان شيستان است

عين الهدهد اسم مغربي اذان الفار رومي است ودرافريقيه بجهت عرق النسا استعمال مينمايند

عين الهر سنكى است مشهور ورود رطب نفعي براى آن ذكر نكرده اند

عينون آذان الفار است

عينه بلغت اندلس رعى الحمام است

عين البطباط آذان الغزا است

* باب الغين المعجمة *

* فصـــــل الغين مع الالف *

غاباك شاباك است

غابس عنب الدب است

غازاباغى اسم تركي كياه اطريلال است ودركوهستان وارسنان پاى زاغان نامند

غاسول اشنان است

غاسول رومی ابوقابس است

غاغالی اسم یونانی جوز [illegible] است

غافه فودنج است

غالالوطی یونانی ترمس است

غالی یونانی [illegible] است

* فصل الغین مع الباء الموحدة *

غبیرا درخت [illegible] را است

غباره [illegible] است

* فصل الغین مع [illegible] *

[illegible]

[illegible] الواحی است

[illegible]

[illegible]

* فصل الغین مع [illegible] *

[illegible]

* فصل الغین مع [illegible] *

[illegible]

* فصل الغین مع اللام *

[illegible]

غلجون یونانی فودنج است

غلجون اغریا یونانی مشکطرامشیع است که فودنج جبلی باشد و غلجون بمعنی ریحان و اغریا بمعنی کوه است

غلیواج اسم فارسی حدأة است

* فصل الغین مع المیم *

* [illegible] *

غنطول قثاء بری است

[illegible]

* فصل [illegible] *

[illegible]

قانس راج است

قانش یونانی باقلی است

قانش قبطی باقلی قبطی است

قانش بطم است

قاطر [illegible] حب [illegible] است

قانیم اسم مانند حلوان آبستن است

[illegible] خردل [illegible] است

[illegible]

[illegible]

فئره بضم اول وفتح همزه موش نر را گويند

فار اسم عضل حيوان وانسان است

فاراداوزا بسرياني ثمر صنوبر است

فاواسون باذونج ابيض است

فراسيوال فراسيون است

فارداموں بيوناني حرف است

فائرس بمعنی اسد است وروبيان را نيز نامند

فارس الماسطراطيقوس است وسطراطيمرس وسطراطيوطس نيز آمده

فارسطاريون رعی الحمام است

فارسون لبلاب است

فارسياه اسم يوناني جوز است

فارشامي صاحب طب قديم گفته درختی است برگ آن شبيه ببرگ بيدو از ان عريضتر وخوشبو وصاحب تحفه نوشته که اند رطون است وصاحب منهاج گفته جهت تفتيح سدد احشا واوجاع نافع

فارض بقر مسن است قال الله تعالی بقرة لا فارض ولا بکر عوان بين ذلك ای متوسطة بينهما

فارغه فاغيه است

فارنوخيا وفارنوخينا بيوناني حشيشة الدالخس است جهت آنکه داء الخس را که ورم بن اظفار نامند نافع است

فارو بيوناني شبت است

فاروسی شمع است که بفارسی موم نامند

فاروفسورا بيوناني صدا ع الحداد است

فاروثو آملج است

فاروايسون لغت رومی است وبيوناني قلقوريس نامند وبعربي خربق اسود

فاربقا بيوناني حلبه است

فاربونا بلغت سرياني فاوانيا است که عود الصليب باشد

فاروذيل نباتي است که بهندی پانچي نامند

فارز بعربي مورچهٔ سياه با سرخی است

فارس بسکون همزه اندروثيلون است

فاس طرفا است

فاسا قطاة است

فاسطاماى وفاسطامي بيوناني شاه بلوط است

فاسطرن لغت سرياني است وبيوناني جند بادستر وفاطونيقی نامند وبفارسی بستان افروز است

فاسطره وفاشطره بيوناني جند بادستر است

فاسلو بيوناني لوبيا است

فاسمی زعفران است

فاسيا بعربي خنفساء است وگفته اند نوعي ازان است

فاسيه خنفساى بسيار بدبو است

فاسيس هندبای بری است

فاشرا کرمة البيضاء است

فاطقی معرب فستقی رومیست که عدس ماکول باشد

فاطل ديوا عنصل است

فاطوبل قوثل است

فاطوس بيوناني چرك کشتی گيران است که بعربي وسخ الصراع نامند

فاطونيقی بستان افروز است

فاعوس بعربي اسم حيه است ووعل را نيز نامند

فاعوسه بعربي فرج را نامند جهت آنکه منفحس يعنی منفرج ميگردد

فاعيه بيخ ليلوفر هندی است که فل نامند

فاعيس مرزنجوش است

فاغر بکسر غين معجمه وراء مهمله گلی است مائل بزردی وبسيار خوشبو مانند زنبق وطولانی ودر بلاد هند کثير الوجود وبهندی راى چنپا نامند

فاغوش بسرياني شيطرج هندی را نامند

فاغيه بعربي اسم شکوفهٔ حنا است وبسرياني لغچی کفر را وبرومي اورمسيقون وبيوناني سداموفور نامند و طبيعت وخواص آن در حنا ذکر يافت ودر حديث است از حضرت رسول الله صلی الله عليه وآله که احب الرياحين الفاغيه وبهترين آن تازهٔ سفيد حلو الرائحهٔ آنست ومعتدل در حرارت و برودت است وجهت اورام حاره نافع وباعث کرم نخوردن پارچهٔ پشمی است نگاه داشتن با آن ونيز بمعنی فاغر آمده

قاریون وقاقوریون ثقال است

قاقایس فاخته است

قاقس ایرا نیلون لباسه جار شیر است

قاقالس جزیره است

قامرین و قدروس وقامیروس وقامیر وقامیروس [illegible] اسم بردی است

قاقور اسم مردی [illegible] است

قادس مقعد [illegible] است

قاملیون [illegible] است

قاموس [illegible] است [illegible]

شاه ترجمه [illegible]

قانی [illegible] است [illegible]

روایت [illegible] روایت [illegible]

[illegible]

قاطیر [illegible] است

[illegible] اسم [illegible] است که

[illegible]

آن [illegible]

[illegible] است که [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

بتلاوچ افزا است

قالرغون هرابه کهنه بسیار قوی حاد است

قالس پوست درختی است در [illegible] ثمرآن مانند [illegible]

قالمس [illegible] منعی [illegible] است

قال مال فرجستک است

قالیدس [illegible] است

قالنوس [illegible] است

[illegible] [illegible] است

قالانس [illegible] اسم [illegible] است [illegible] حکیم [illegible] آنکه [illegible] است که [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] است [illegible] حروف که [illegible] است [illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]

متاس وقتوس وقتس قانه ثمراست که تست [illegible] وقتیست [illegible] را گویند

قناط [illegible] که [illegible] است

قنق [illegible] است که تعجیل [illegible] آن کرده [illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]

[illegible] است [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] است [illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

[illegible] آن [illegible] را [illegible] است

[illegible]

[illegible] مانند [illegible]

فقاوا ناخجه است که بیونانی فوبوس وفاطوس نامند

فقلاماوریس بسریانی جندبیدستر است که خصیهٔ خراست

فقم انگشت است که بهندی کویله نامند وآن اخگری است که خاموش کرده باشند

فقول بفتح کشن خرما را نامند

* فصل الفاء مع الخاء المعجمة *

فخار خزف را نامند که بفارسی سفال نامند

فخفره تخاله است

فخمدة پنبهٔ است که تخم آنرا برآورده باشند

فخوز درخت نخل قوی شاخ پربرگ را نامند زنانهٔ بزرگ پرشبر را نیز نامند

* فصل الفاء مع الدال المهملة *

فلادة ضفدع است

فدر بضم اول ودوم وراء مهملة مشدد بعربی اسم فهد است

فدس بعربی اسم عنکبوت است

فدن بعربی اسم صمغ سرخ بیر است

فدیلیون بیونانی مقل است

* فصل الفاء مع الراء المهملة *

فرار مرغ است

فرأ گورخر است که حمار الوحش نامند جمع آن افراء وفراء

فرات آب صاف شیرین خوشگوار است قال الله تعالی واسقیناکم ماء فراتا

فراته نیل است که بشیرازی میله نامند

فراخ بچهٔ طیور است

فرار بچهٔ شتر وبز وگاو وحشی است

فراریج جمع فروج است که بچهٔ دجاج باشد

فراس خرمای سیاه است غیر شهریز

فراستوک بفارسی پرستو است که بعربی خطاف نامند

فراسینا بیونانی کراث است

فراش بفتح اول وشین معجمه در آخر اسم عربی پروانه است واحد آن فراشه

فراشیون فراسیون است

فراص ساذج هندی است

فراطن قرن است که بفارسی شاخ نامند

فراطبوس برومی مغاث است

فراغ بعربی اسم منی است

فرافر وفرافل سویق ثمر ینبوت است

فرام بکسر اول بعربی دوائی است که زنان برای تضییق فرج مستعمل دارند

فراموس بیونانی باقلی است

فرانق بضم اول معرب پروانک فارسی است که بعربی برید وبفارسی سیاه گوش وبترکی قاراقلاق نامند وآن حیوانی است بقدر سگ کوچکی وبرنگ آهو وگوش آن سیاه وپیش پیش شیر میگویند میرود وگویند که رمیدن از آمدن شیر واز سباع شکاری است

فراسیون زبیبة الجبل است

فرایطانی الفنجه است

فربانیون اقحوان است

فربرک وفرتوک خفاش است که آنرا مرغ عیسی نامند

فربودم کافور است

فربهی اسم فارسی سمن است

فرت نباتی است که جهت وجع فواد نافع است

فرث سرگین است

فرثا فوة است

فرثانیون اقحوان است

فرثیا شعیر است که بفارسی جو نامند

فر[illegible] کماد سفید است

فرده بسریانی سعد است

فرحور بفارسی فرخ طیور است

فرار باصطلاح اهل صناعت کیمیا زیبق است

فررکض شبح است

فروج چوجهٔ ماکیان است

فرر نباتی است در نهایت تلخی جهت مغص وزحیر ووجع بطن نافع و ازچین می آورند وآن بنواح خطائی است وبعضی وج وبعضی دوائیکه بترکی ابکرو نامند وبعضی آنرا راوند چینی دانسته اند

فرزد وفرزد مرغ گفته اند نباتی است که بیخ آن سعد است

فرزغ حب القطن است

فرما دارفلفل است

فرماما عدل راست

فرمان بکسر و فتح نیز بفارسی حیوانیکه از پوست آن لوز میسازند و گفته اند تنگ است

فرمنتک رنو منتو و فرمنتوک همه اسم فارسی خطاف است

فرملد منعنی است

فرمنارزون بیونانی بمعنی حماض است که معنی از حبوب مذکوره شبیه بعدس است که آنرا [illegible] اهتمام [illegible] [illegible]

فرمطس بمعنی [illegible] [illegible] و بعضی [illegible] گفته و اصل آن است که [illegible] است که [illegible] [illegible]

فرمک نوعی از مرغ است که بفارسی [illegible] نامند

فرماوس [illegible] [illegible] است

فرمیا [illegible] است

فرمطامیون بیونانی [illegible] [illegible] است

فرمیون [illegible] است

فرمیون [illegible] است و گفته اند [illegible] است و صاحب [illegible] اسم [illegible] [illegible] [illegible]

فرش بعربی [illegible] است که [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

گفته اند اینچه از پشم و موی و کرک پوست آن ابتاع برند و گفته اند درخت کوچک و خرد هیزم است

فرشکن بفارسی خوشهٔ کوچک است که در خوشهٔ بزرگ خوشهٔ انگور میباشد که بعربی شمله و نیز بفارسی پشنگ نامند

فرص رنو صیلا اسناد مقل است

فرصاد بعربی اسم درخت توت است و گفته اند درخت توت مغیلان را نامند و توت سرخ [illegible] [illegible] [illegible]

فرصف بکسر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] نامند

فرض [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

فرض بکسر [illegible] [illegible] است [illegible] [illegible] مرغ است

فرضح [illegible] [illegible] است

فرطاس بعربی [illegible] است

فرطیوس [illegible] است

فرطمی [illegible] [illegible] [illegible]

فرع بعربی [illegible] است [illegible] [illegible] [illegible] است

فرعال [illegible] [illegible] است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

فرعون بفارسی [illegible] است و گفته اند [illegible] است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

فرعوف [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

صید که بترکی قزاوش نامند

فرفار درخت عظیم است مانند درخت چنار برگ آن مانند بادام و گل آن مانند گل سرخ و از چوب آن کامه و ازرق سازند

فرفیب درختی است عظیم که از چوب آن پیمانه سازند و گویند درخت ماذج است و گویند درختی است که بهندی [illegible] [illegible] نامند

فرفخ [illegible] است

فرفر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] است

فرفور بفارسی اسم [illegible] است

فرفیرا نوعی از [illegible] است

فرفیرون نوعی [illegible] است

فرفیس [illegible] است که [illegible] [illegible] است

فرفیوس [illegible] است

فرفیون [illegible] است که فربیون نیز نامند

فرفیوصا [illegible] مرکبی است مستعمل [illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

فرق [illegible] [illegible] [illegible] گفته

فرقانه طعامی است مصنوع مانند [illegible] [illegible] که بفارسی آش [illegible] نامند

فرقم [illegible] است که زنان برای تصییر [illegible] مستعمل دارند

فرقامون بیونانی باقلی است

فرصبل حجم الزبیب ... وحجم
العنب را نیز گویند
فرلب بچهٔ یربوع است
فرتن نوعی از آهن است که فولاد نامند
وحب الرمان را نیز نامند
فرفیمون بیونانی زرین درخت است
فرنثوس بیونانی کرنب است
فرنثون اسم یونانی زبد البحر است
فرنی اسم فارسی مهلبه است
فرو بعربی پوستین است جمع آن
فرا متخذ از سنجاب وحواصل وسمور و
قاقم وفنک وبا لوز ولق وثعلب وحملان
فروس بیونانی ماذریون است
فروسیمون جوز ماثل است
فروشه بفارسی افروشه است و آن
حلوای است متخذ از آرد و روغن و عسل
یا شکر وگفته اند فرشه است
فروصناهی وافروصناهی کرات النوام
است
فروغموس بیونانی سنگی است که
صباغان بلاد فروغیا که افروغیه باشد
مستعمل دارند واین اسم بیونانی
بفروغموس گشته
فرومرط زرنیخ احمر است
فرونه پنبهٔ کرده است
فروقوده، لاون دوائیست حریف
خوشبو وگفته اند نباتیست شبیه بخاما
لاون اسود وبیخ آن طولانی سبک عریض
وبوی آن تند شبیه ببوی حرف چون باب

طبخ نمایند وبیا شامند رعاف آورد و
طحال را نافع
فررقولس بیونانی وسخ الکوائر است
فرولیوس برومی ماهی زهرج است
فرومل مقل است
فرومیان بصل است
فره بفارسی بنفسج است وبترکی فراخ
است
فرهنج بفارسی اسم کشوث است
فریح بفارسی اسم وج است که بترکی
انکر نامند
فرنجات اسم فارسی شبنم است که بعربی
صقیع نامند
فربده مروارید بزرگ را نامند و
نیز مروارید بزرگ برشته کشیده را
فریدش وفریدیس بلغت اهل مصر
روبیان است
فرز وفرس بفارسی اسم اباتیست
درنهایت تازگی ونضارت که چون دواب
بخورد فربه شود و نیز اسم نباتیست
خوشبو ونیز فرزد بفارسی اسم گوشت
خشک ونیز اسم نباتیست که بیخ آن سعد
است
فرسفاغول بسریانی راسن است
فریطغیوس نوعی از دونس است
فرنق جاورس است
فربفه بعربی خرمائی است که با حلبه
طبخ نمایند برای نفساء وبا حلبه ایست
که با حبوب طبخ نمایند وجمعی که آنرا

حلبه دانسته اند غلط است
فریفیکه هایم است
فریوک بفارسی بطیخ است

* فصل الفاء مع الزاء المعجمة *

فز بفارسی اسم وسخ است
فزر وفزیر بفارسی اسم وج است
فزغن بفارسی عشقه است وگفته اند
که نوعی از ابلاب است

* فصل الفاء مع السین المهملة *

فسا بسریانی استخوان کمر است
فساریدوس بیونانی نوعی از زوانیم
است که در کتند م تولد یابد
فساریوس بیونانی نوعی از افسنتین
است
فسافنین برومی اسم خرما است
فسال بحیست خشک سفید رنگ تلخ
شبیه بشحم حنظل خاصیت آن محلل و
مجفف
فساقالحدید توبال الحدید است
فساماتا بسریانی لوبیا است
فسامون حب بلسان است
فسان اسم فارسی حجر المسن است
فسیا برومی زفت است
فسطاطیس بیونانی ضرو است
فستغاد شبو وفستغاشمول بسریانی
حب البان است
فستق جمیم وفستق البها وبه حب
البان است
فستور وفستورس بیونانی سمک است

قسقس [illegible] است که آن

قم ماذريون است

قسراناطارس يوناني مرچخش است

قسراقوس يوناني تمر است

قسريقون زنجفر است

قسطاقيون يوناني فستق است

قسطرن وقسطوريا يوناني [illegible] است

قسطموا كزبره است

قسطمه بندق است

قسطون قما دود الصنوبر است

قسقسه [illegible] است كه [illegible] و

[illegible] رطبه باشد

قسفرا يوناني وسرياني [illegible] است

قسقي وقسقين يوناني خروع است

وتيز قسقين بمعني قضبان الكرم است

قسلان جقار [illegible] است وجمع [illegible]

قسلون برغوثي است كه بزر قطونا

باشد

قسوريون [illegible] است

قسوطريون [illegible] است كه

[illegible] باشد

قسيطلي [illegible] يوناني [illegible] است

قسيري [illegible] است

قسين [illegible] است

قسيه [illegible] است

قسيوقيلي [illegible] است

قسيوالوسس [illegible] است

[illegible]

توسي [illegible] است كه قطونا باشد

قسوالقلاب شاهباني است كه [illegible]

فالينس است

قسوريون يوناني باقلي القبطي است

كه [illegible] باشد

قسوليون برغوثي است كه بزر قطونا

باشد

قسوليدوس وقسولدس يوناني [illegible]

است

قسيط [illegible]

[illegible] است

قسيوطيس يوناني [illegible] است

قسيا [illegible] است

● فصل القاف مع الشين المعجمة ●

قش [illegible] است

قشقه [illegible] است و نيز [illegible]

چوب [illegible] باشد [illegible]

گويند

قشواليواطوس [illegible] است

● فصل القاف مع الصاد المهملة ●

قصا [illegible] است كه [illegible]

باشد

قصاص [illegible] است

قصاعه [illegible] است

قصص [illegible] است

قصعه [illegible] است كه [illegible] باشد

قصر [illegible]

قصه [illegible]

قصير [illegible] است كه [illegible]

آن [illegible] باشد

قصيل [illegible] است

● فصل القاف مع الضاد المعجمة ●

قضا [illegible] با هم [illegible]

چيز [illegible] كه متغير نشود

[illegible] باشد

قضبان وقضب [illegible]

قضبه وقضل بعربي عقرب است

قضاه [illegible] باشد

و [illegible]

قضيب [illegible] باشد

قضم [illegible] است و نيز [illegible]

[illegible] باشد

قضض [illegible] آن را

[illegible]

● فصل القاف مع الطاء المهملة ●

قطاريقي وقطريقي يوناني [illegible]

است [illegible] است

قطارليمس [illegible] است

قطار [illegible] است كه [illegible]

[illegible] باشد

قطارياقا [illegible] است كه [illegible]

[illegible] باشد

[illegible] گرنس

[illegible] باشد

قطاريون [illegible] است

قطرسا [illegible] است

قطاريطس [illegible] است

قطاريطس [illegible] است كه [illegible]

حب باشد

فطريوس عدس جبلي است

فطس وفطسه حب الآس است

فطعم قرنفل است

فطلولن بنطافيان است

فطلا ورد است

فطلوهن شبه است

فطوحيون بيوناني زفت رطب است

فطوخينا سراج القطرب است

فطوريدس بيوناني زجاج است

فطوس حب الآس است

فطول هزارچشان است که ناشرا باشد

فطومابون کیلا است

فطوه خردل ابيض است

فطير خمير خام است

فطيلامج فاطا است

فطماسون فاوانيا است

فطين دلوس فاقلة است

* فصل الفاء مع العين المهملة *

فعالا بسرياني فجل است

فعدوس بيوناني حنطة است

فعفع بعربي جدی است

فعلموه کادی است

فعم درخت گل است

فعوسا برومی خربق است

فعولم فاقلة است

فعلولدون برومی حنا است

فعبلاسوس کیاهی است از جنس

عرطنيثا که بخور مریم است

فعيا بسرياني فاسد است وقثدر را نیز

نامند

* فصل الفاء مع الغين المعجمة *

فغا بعربي اسم طين است

فغر وفغو ورد است وگل حنا را نیز

نامند

* فصل الفاء مع الفاء *

ففليين بقلة الحمقاء بری است

ففونيسور بيوناني اسم ملح است

* فصل الفاء مع القاف *

فقارس بيوناني اسم سرو است

فقيه هر گلی است که پیش از ورق

یا با آن هم رسد

فقل فنجکشت است وگفته اند تخم آن

است واول اصح است ونیز شراب زبیب

یا عسل یا کشوث را نامند

فقله حب الفقد است

فقلو شراب زبیب یا عسل یا کشوث

است

فقيطسداس برومی لحية التيس است

فقعه بعربي گل زرد را نامند ومحتمل

که فقحه بوده باشد بحاء مهمله زیرا که

ورد اصفر است

فقاح بعربي اسم جنس شکوفه است که

نوریز نامند وبیوناني نفح وبرومی اینکس

وبیوناني دوذ وبیشتر اطلاق فقاح را

بر ورد اذخر مینمایند ونیز بر هر گلی که

پیش از برگ بر آید.

فقاح اذخر شکوفهٔ کور کیاه است که

برومی اینکس شخوانس وبیونانیه

ذرانیقون نامند وبهترین آن خوشبوی

آن است

فقاح السنبل شکوفهٔ بنوع بخوشه است

که بسریانی نفجیرا برودین وبرومی

اینکس طوخس وبیونانی دوذ سقلیوس

وبهندی چهرکا پهول نامند

فقاح سورنجان را بفارسی سنبلید و

بعربي اصابع هرمس نامند

فقاح الغار شکوفهٔ دهمست وبسریانی

نفجی دوذاقني وبرومی اینکس فور

یدوس وبیونانی دوذ اسطافاین نامند

بهترین آن تازهٔ خوشبوی آنست

فقاح الکرم شکوفهٔ رز وبسریانی نفجی

اوکیثا وبرومی اینکس طراخیون و

بیونانی دوذ اطیاطینون نامند ونیز

بفارسی دل کویند بهترین آن بری

تازهٔ آنست

فقاح الملح زهرة الملح است

فقاح الموز شکوفهٔ موز است که بهندی

کیلا کا پهول نامند وبیونانی دوذ اموزا

وبسریانی نفجی موزا وبرومی اینکس

موزین

فقاح النحاس توبال النحاس است

فقلابرس بیونانی ضریمة الجدی است

فقلابایون فاشرستین است

ففيع کبوترسفید است

فقلامینوس بخور مریم است وگفته

اند ضریمة الجدی است

قرلم [illegible] قلقلاست

قرانی عدس است

قراو طاریمه کراث است

قیص شامیز است

قیقبه بیضهٔ شکسته است که [illegible]

نیز نامند

قمص درد [illegible] است

* فصل القاف مع الکاف *

قکوسیم [illegible] مشمع است

* فصل القاف مع اللام *

قال [illegible]

قلاوز [illegible] است

قلاری [illegible] است

قلاز [illegible]

قلاب [illegible] است که [illegible]

[illegible]

قلامیطقی [illegible] است

قلامعه [illegible] است [illegible]

مرکب است [illegible]

[illegible]

[illegible]

قلامرج [illegible] است

[illegible]

یعنی قلقل اسود را بعضی رد از قلقل و

سعتر بدان است و رقرا باد بن

ذکر یافت

قلام اسم عربی قاقلی است

قلامرما [illegible] است که [illegible]

[illegible]

قلامسوس وقلامن وقلامون وقلاویه

زرنج است

قلانه [illegible] است

[illegible]

[illegible]

قلسطوریس دلب است

قلسونویون رجل الارنب است

قلطالنط زعفران است

قاقل الصوامی وقاقل الاعراس

[illegible] که [illegible]

[illegible] از فلفل است و

[illegible]

[illegible]

[illegible] مقابله

[illegible]

[illegible] فلفل است

[illegible]

[illegible]

بودر قرابادین ذکر یافت
فلشانشکا و فلنجمشک فرنجمشک است
فلوا سکندری قیمولیا است
فلو نارمشک است و مزارچشان رانیز
نامند
فلورا بسریانی اهم عرعر است
فلوربقا صندل است
فلوربقی صندل ابیض است
فلوس ماهی بشیرازی اسم خانق
الکلب است که قاتل الکلب نیز نامند و
اذارقی را نیز و بهندی کچله کویند
فلوعربن عصی الراعی است
فلوعیون برومی طین ماکول است
فلوفرنبستا برومی قرع است
فلومس بوصیر است
فلوموس بیونانی خیار است که قامورون
نیز نامند
فلوموسور حب النیل است
فلون شیح جبلی است و برگ نبات
رانیز نامند
فلونیا اسم معجون مرکبی است منسوب
بافلن طبیب که افلونیا نیز نامند و در
قرابادین ذکر یافت
فلوبن جعده است
فله اسم لبا است که بفارسی اغوز نامند
فلجون مرخس است
فلنجیقن سورنجان است و بعضی
حومانه دانسته اند
فلیر بسریانی حجر المقناطیس است

فلیس وفلنفیس بیونانی مصطکی است
فلیساطس بیونانی وسمه است
فلیغوریس خربق اسود است
فلنفیس وفلنیفیس حندقوقی است
که بفارسی دیواسپست نامند
فلیفله مرزوه است و نانخواه را نیز
بعضی ثمر پنجنکشت و بادرنجبویه نیز و
توهم کرده صاحب تحفه که نوشته بلغت
اهل مغرب اسم تخم انجره است
فلیفما اصل السوس است
فلیل لیف است
فلیله بعربی موی سرزن را نامند
فلما بیونانی پرشیاندارو است که
بسریانی بطیا ظا نامند و آن عصی الراعی
است
فلی نوبن لاغیه است
فلموفا لسان العصافیر است
فلموحوس سولان است
فلموحمی بیونانی بسد است
فلبه فودنج بری است

* فصـــل الفاء مع المیم *

فماشرافیل بسریانی کاشیر است
فمولو زنجبیل است

* فصـــل الفاء مع النون *

فنا وفناة عنب الثعلب است وعین الدیک
را نیز نامند
فناشیوس بعربی اصابع مرمس است
فناطیلوس برومی مضار الراعی است
فنسافسالون برومی فیانیس یونانی
است که فاغره باشد
فنج فنک است
فنجل بضم بعربی عناق الارض است
فنجنکشت اثلق است که بهندی
سنبهالو نامند
فنجنوش معرب پنجنوش است که
عبارت از خبث الحدید و ملیله و بلیله
و آمله و عسل باشد و اسم معجون مرکب
از انها است و آنرا مصلح الحیوة نامند و
نسخ آن در قرابادین ذکر یافت
فنجربون فنجیقون است
فنجرونون خشخاش است
فنجیوش نوع احمر خس الحمار است
که عرق الغالوذج نامند
فنجیا کفته اند بفارسی اسم ثالج است
فندق معرب بندق است
فندقندی رته است که بهندی
ریته نامند
فندر واشد بره کند را است
فنطاعطا بسریانی شجرة الکلب است
فنطافلون بنطافلین یونانی است که
بمعنی ذو خمسة الاوراق است که
پنجنکشت نامند
فنطفلون فاوانیا است و بیونانی عود
الصلیب نیز نامند
فنطونتیس بیونانی فسوس است
فنطنیقون زراوند است
فنفع بعربی فاره است
فنک حنظل است و حرمل را نیز نامند

فنکل [illegible] است

فن بتحریك بعربی اسم غصن است

جمع آن افنان وافانین

فنان حمار الوحش است

فصل الفاء مع الواو

فواطا عنب الثعلب است

فودنج بفودنا اول معرب ثانی است

بمعنی صعتر و مرزنگوش و [illegible]

ذکر یافت

فوتنج وفودنج معرب فودنك وپودنه

فارسی است

فوتنج بری که جلنجبیه نامند فودنج

بری است

فودنج نهری حبق الماء است

فورمرح یونانی ارقال است

فوثلج یونانی جوا [illegible] است

فوثا فوا است

فوثیس یونانی شعر اسد است

فوثیس ابورلا یونانی پیه مرغابی

است که بعربی شحم الاوز نامند

فوثیس ابولا شحم اسد است

فوجلاتس رومی شکر [illegible] است

[illegible] که [illegible] ازان آمده که بعربی

[illegible] نامند [illegible]

فوطلیاس وفوطیا [illegible] است

فوروس ما [illegible] یونانی اسم [illegible]

است

فورد [illegible] رومی [illegible] است

فور [illegible] [illegible] است

فورانیا یونانی خشن است

فوربافون مشرق است

فوردارس یونانی و سریانی

فودماثا و رومی شمع نامند

فورسطاوس رومی اسم قوقی است

که حیوان بری کویند حیوان [illegible]

است

فوردوس ضفادع صحرا است

فورس یونانی [illegible] است

فورفرد سریانی حناء است

فوردنوس سریانی حنطة صحرائی

است که [illegible] نامند

فورس اهل است

فوردفون وفوردفون وفوردیرس

ورومی [illegible] است

فوردیرس و فوردیرس وفوریس

بررومی ضفادع است

فورس یونانی حنطه است

فورس ابوفو [illegible] است

فوریطس مار [illegible] است

فوسیر [illegible] است

فوسیرسون یونانی [illegible] است

فوسطالیون یونانی [illegible]

است که بشیرازی [illegible] نامند

فوسفس یونانی [illegible] است

فولیس وفولیس وفولیکس یونانی

[illegible] است

فومسا [illegible] است

فومسی [illegible] است

فوغنون ذنب السباع است

فوته و فوتیشه و فوطه بفارسی

لنگی ازاری است که فوطه نامند

فوفوقس یونانی و رومی [illegible]

است

فوطون یونانی حنک است

فوطانیون یونانی [illegible] است

فوطاموجیطون یونانی حار الماء

است

فوطیر یونانی [illegible] است

فوطیر [illegible] است

فوفیس [illegible] است

فوفاسرس رومی [illegible] است

[illegible]

[illegible]

فوفی [illegible] یونانی [illegible]

است

فوفس [illegible] است

فوقاریس رومی اسم [illegible] است که

[illegible] نامند

فوفس [illegible] اسم [illegible] است

[illegible] که [illegible]

[illegible] است که ازان [illegible]

[illegible] نامند

فوفاس [illegible] است که آن را [illegible]

[illegible] نامند

فوس یونانی [illegible] است

[illegible] نامند

فوفوليوس بكورا لشيطل است

فوفلا بسرياني فوفل است

فوقم ذهب است

فوفوزومبه اترج است

فوفه عشبه است

فوقيلاسوس زاج است

فورغمارس تنفل است كه بفارسي خار پشت نامند

فورفيرس برومي جوزالسرو است

فوقيمنون بيوناني صمغ عربي است

فوكان نفاح است كه بفارسي بوزنه نامند

فول بلغت اهل شام باقلي است وگفته اند حبي است شبيه بحمص و بعضي گفته اند حمص است

فولا بسرياني ساذج است

فولاذ وفالوذ معرب پولاد فارسي است كه نوعي از حديد جوهردار است

فولتبوس برومي بل است

فولس فولس ملبق الكلب است

فولطامون بيوناني شبث است

فولطيفوا بيوناني باقلي مصري است

فوللو بسل است

فولن برگ نبات است

فولو حنظل است

فولوامارتيقون وفولوغربون بيوناني وبفارسي برسيان وبسرياني بطباطكه عصي الراعي است

فولونيدين وفولوليدين وفولوفوديون بسفايج است

فولوريرون بيوناني عرق اسود است

فولوسون ثوم است

فولوطار پرسياوشان است

فولوعوماطون شكاعي است

فولوعس فستق است

فولوقس فولوقسيس وفولوقيس حنظل است

فولوفرنيون ورق البلوط است

فولوسس قثاء است

فولومبثا ماء الزيتون مملح است وماء السمك كبار مملح را نيز نامند

فولون طين ارمني است

فولي برگ نبات است

فوليا كرش است كه بفارسي شكنبه نامند

فوليا غرنا ورق الزيتون است

فوليا نارسغا ورق الاترج است

فوليا سيقي ورق الخوخ است

فولي جلنبوس ورق الخلاف است

فوليطفانن ورق الغار است

فوليطوفولس ورق الاس است

فوليفالمون ورق الاجاص است

فوليلس وفولين ريباجعدة صغير است

فوليمقرين ورق التوت است

فولين برومي فل است ربيوناني جعده است

فولبون جعده است

فوم بعربي ثوم است وگندم ونخود ونان رما گرچيزيكه ازان نان پزند نيز نامند

فوما ميرالعطاس باقلي قبطي است كه قلقاس نامند

فومان گندم وجو وانا منند ميرو بياز را نيز

فومه سنبل است

فوموبطيا مير وفوموبطوشعو بيوناني جعده است

فوموميمون ترمس است

فومينون مرطمان است

فونيا برومي دارچيني است

فونيانا بيوناني فودنج است

فونين بيوناني بصل است

فونيري بلسكي است

فوهه شيريزي است كه دران طعم حلاوت باشد

فوهل شراب است

فوهل انابري است

فويس رقوبوس ملبق الكلاب است

فويفه مصفرفاره است

* فصل الفاء مع الهاء *

فيار اسم جواهر حجرية سرخ رنگ برنگ ياقوت است كه از معدن ذهب از بلاد مشرقيه برمي آورند و بعض گفته اند كه اسم لعل است

* فصل الفاء مع الياء *

* المثناة التحتانية *

فيا دارفلفل است

قیا بعربی اسم قاتر بست [illegible]

قیاریبا کبر است

قیارمیلوس بیونانی قاتر بستی که بفارسی برص نامند

قیاسیه قطر است

قیافوس کشت برکشته است

قیاتریون برومی اسم جوز ماثل است

قیامیس کافور است

قیبقی برومی [illegible] است

قیقوس بیونانی خل است که بفارسی سرکه نامند

قیجرا دادی است

قیجی بیونانی ملح [illegible] است

قیحاه [illegible] است

قیدارس بیونانی جاورس است

قیجوناس بیونانی [illegible] است

قیجلوتون نوع [illegible] است

قیر زعفران [illegible] است و برومی اسب را نیز نامند

قیطار رمان است

قیلوماس بیونانی [illegible] است

قیلس بیونانی ماذریون است و گفته اند نیز [illegible] است

قیلماس شراب مسکر است

قیلوس انجره است

قیرنوا و قیرنوا اسم [illegible] است

قیرطیلوس [illegible] است

قیریا بیونانی شیح است

قیر [illegible] اسم [illegible] است

مبارک قطعی و جمعه امراض بارده النافع

و بعضی مبارک ملنی و بعضی کثیر النفع

نیز [illegible] ذکر یافت

قیروطیس بیونانی [illegible] است

قیساروماها بیونانی [illegible]

است

قیسا اسم [illegible] است

قیسافاوانیا فاوانیا است

قیسی ولادوس بیونانی [illegible]

[illegible] است

قیساد و [illegible] بیونانی اسم

[illegible] است

قیروناس بیونانی [illegible] است

قیساقورس بیونانی [illegible]

[illegible] است

قیساتون برومی [illegible] است

قیسوقوبا بیونانی [illegible] است

که بفارسی [illegible]

قیسوا [illegible] بیونانی

[illegible] است

[illegible] است که [illegible]

و بفارسی [illegible]

[illegible] آن [illegible] آن است

[illegible] آن [illegible]

آن است که [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] [illegible] است

قیطی زرنیخ احمر است

قیطاغطاس شجرة الکلب است

قیطاسورون [illegible]

بیونانی [illegible] است

قیطرون [illegible] است [illegible]

قیطرطاس [illegible] است

قیطرواطاس کرنس جبلی است که

[illegible]

قیطرون جعده است

قیطس بیونانی [illegible]

[illegible]

[illegible]

قیطاورون [illegible] است

[illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] بیونانی [illegible] است

[illegible] بیونانی [illegible] است

[illegible] بیونانی [illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] بیونانی [illegible] است

[illegible] است

[illegible] بیونانی [illegible] است و [illegible]

[illegible] است و بیونانی قثاء

فيفي عطارلوس عدس جبلي است كه عدس المرباشد

فيفانه نارمشك است

فيفادميوس بيوناني نحاس محرق است كه روسختج نامند

فيفربن بيوناني فلفل ابيض است

فيفس لوعا بيوناني عدس الماء است كه نوعي از طحلب باشد

فيفي لاميوس بخور مريم است كه نوعي از عرطنيثا است

فيقرا بيوناني بمعنى تلخ ومراد ازان صبر سقوطري است

فيقراطيسون عنصل است

فيقلا مؤن بخور مريم است

فيقن اسم يوناني قرطم است

فيقن اغريون قرطم بري است

فيلاطاريون بيوناني بولا مونيون است

فيلل الافن فلنفيون است كه دوائي است مركب جادو ورقرا بادين ذكر يافت

فيلاروفس بيوناني شجرة الكلب است

فيلعا عرطنيثا است

فيلو ساذج است

فيلو را غنم است

فيلورسوسافن شجرة القطران است كه شربين نامند

فيلورسخموس شجرة المصطكى است

فيلورسفن شجرة البق است

فيلوطاميس بيوناني قاتل الكلاب است

فيلوكيون قطف است كه بفارسي سلمة نامند

فيلون ارملنطولوس بروسي ويبوناني فينوطيس نامند كه شنبليد باشد

فيل فقاح سورنجان است وبرك سورنجان را نيز نامند

فيليورس عرعر است

فيماروس بيوناني حب الصنم است

فيناروس نعل است

فيناسيوس اصابع هرمس است

فينج وفيند معرب فينك است كه حجر القيشور نامند

فينفس حومانه است

فينفن بيوناني قرطم است

فيففن اغريون قرطم بري است

فيفيطراس بيوناني قرفة الدارچيني است

فينوبراسير اصابع الصفر است

فينوقوطيس فقاح سورنجان است وبرك سورنجان را نيز نامند

فيوسنموس سلجه است

فيورا بقس است

فيورمينا لاجورد است

فيوسطونيا عجم الزبيب است

فيوصمين ريباس است

فيوطياس فرفخ بري است

فيوطموش بيوناني اسم جالد است

فيوفلامبلس بخور مريم است ويا نوعي ازان

فيوفيوس قفص است

فيوماطين بروسي لجام است

فيون فجل است

فيومر بسرياني رئة است

فيونيون بيوناني سياليوس است

فيهج اسم خمر است

فيهق باندلسي انتلة السوداء است

فياد بفتح اول وتشديد يا ثوم ذكر است

فيهور حلبة مطبوخ با تمر است

* باب القاف *

* فصـــــل القاف مع الالف *

قامه وقايه اسم عربي فرخ طائري است وبيضه را نيز نامند وقشر بيضه كه چوجه ازان برآمده باشد نيز

قابوق بتركي اسم قشر است

قابولا اسم فارسي كاچي است

قاتر اسم تركي بغل است كه استر نامند وبهندي خچر

قاتره نمام است وكزبرة بري را نيز نامند

قاتل ابيه بداشغان است وقطلب را نيز نامند

قاتل اخيه خصية الثعلب است

قاتل كلبا بسرياني قاتل الكلب است

قاتل الحيطان وقاتل السمك لاغية است وماهي زهرج را نيز نامند

قاتل الذئب خانق الذئب است

قاتل العرق نوع انثى ازرق اوناع السن

است که شکوفه آن کبود باشد و کفته اند

نوعی از مرزنجوش است که شکوفه

مروا نامند

قال اتیبل نوعی از نیلوفر است که

بعضی کبول نامند

قال اقحه نوعی از اقحوان است و

کفته اند نیلوفر است و بعضی کافور را

وقتیکه خورد شود قال اقحه میکویند

قال الکلب خانق الکلاب است و

کوبند اذارقی است

قال النمر خانق النمر است و بعضی

[illegible] را نامند و بعضی

[illegible] اقحیص اموه

است

قاتوله معرب قاتوله است که جوز

مائل باشد

قاتق و قاتقی بترکی [illegible] را

نامند و مطلق [illegible]

قاحریس و قاحوریس بیونانی [illegible]

است

قادح و قارده بعربی اسم کرمیست

که [illegible] را بخورد

قادریس شربینی است

قادم [illegible] مقادم جناح طیور است

قارا [illegible] یعنی خرس ماده را

نامند

قارا بترکی [illegible] است

قارادمس و قارادیمون و قارادامن

[illegible]

قارامی اسم قرن است که مار مهرة

در دهان ناسند

قاراما فراسیا است

قارالیا بیونانی خرنوب شامی است

قاراقیطس بیونانی اسم [illegible]

مقرون است

قاراطس بیونانی کرویا است

قاراسطس بیونانی و بسریانی قسب

قاریس است

قاراطرطون بیونانی [illegible] است

قارا [illegible] [illegible] است

قارن [illegible] است

قاربقیس و قاربوطاقیون [illegible] است

قاربوز بترکی [illegible] است

قاربج بترکی اسم [illegible] است

قارلاموس بیونانی [illegible]

[illegible] است [illegible]

قاریوسامیا و قاقالیس بیونانی [illegible]

جوزبویا است

قارو بیونانی [illegible] است

قاریس بیونانی کبر است

قاریموسا و قاریموس [illegible] است

قاریوس [illegible]

[illegible]

قاریقیرا و قاریقیرا و قارلیمدرمن

سرطان است

قاریا بیونانی کرویا است

قاراموس بیونانی نام شجره [illegible]

است

قارونی و قاروراقون الطین است

قاری باریق بترکی [illegible] است

قاریوما و قاریوقیقا و قاریوقیطیا

فندق است که جوار پا باشد

قاز اوزا است

قاشقر بیونانی حیوانی است که در

آب و خشکی میباشد و خوراک آنها

سرطان است و در دریا و منکر [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] آن

است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] است که [illegible]

[illegible] است

[illegible] [illegible] است

[illegible] [illegible] است

قاقالی و [illegible] بیونانی قاقلیه است

[illegible] [illegible] است

قاقیموریا بسریانی و بیونانی حنظل

است

قاقلی [illegible] الاخوین است

قاقلی [illegible] [illegible] الذراریرة

است

قاقیا [illegible] [illegible] مؤلف

[illegible] [illegible] [illegible] و یا میرة

[illegible] [illegible] [illegible] میرود و

[illegible] خوانند

قاطل ایبه   قاتل ایبه است

قاطل ذابا   وقاطل ذیبا بسریانی بصل العنصل است

قاطون   ارمینا است که نوشادر باشد

قاطوء   بسریانی بزر قطونا است

قاخروس   بیونانی جاورشیر است

قاقاطون   نیلوفر است

قاقرطین   لبن شبرم است

قاذور   تلوسهٔ خرما است که بشیرازی تارونه نامند که وعاء طلع نخل باشد

قافوری   وقافورنی   بسریانی کافور است

قاقبروس   برومی و بسریانی سقاولا است که زعرنباد باشد

قاق   طائری طویل العنق است وگفته اند معرب کاک بمعنی کعک است

قاقا   بیونانی حنظل است

قمقی   سفیدهٔ تخم مرغ است وآن پوست نازک بالای تخم مرغ را نامند

قاقائی   حنظل است

قاقسون   بیونانی کبابه است

قاقسوس   بیونانی کمون بری یا شاهترج بری است

قاقوس   وقاقوسطو بیونانی عدس الماء است که نوعی از طحلب باشد

قاقیون   بیونانی لبلاب کبیر است

قالابو   بیونانی پاوطا است

قالاجیر   قلی است

قالاراس الافیوا   قرن ایل است

قالاربوس   نوعی از خمر است

قاقیا   اقاقیا است که عصارهٔ ثمر قرظ باشد

قالاعروسطس خیقون   نوعی از ثیل است

قالامالس   بیونانی فوتنج نهری است یا فوتنج بری است یا مطلق فوتنج را گویند

قالاس   وقالاموسا فردمانا است وحرف را نیز نامند

قالامن قالامیس   قصب مطلق را گویند

قالامواس   قالاموس اروماطیقون قصب ماذج است

قالاموس اروماطیقی   قصب فارسی است

قالامینی   فوتنج الماء است

قالب   بکسر لام بعربی بسر احمر است

قالنجه   اسم ترکی طائریست معروف بعکه وبعربی عقعق وصلصل نیز نامند و گفته اند اسم فاخته است

قامارپون   وقومارون بیونانی قاتل ابیه است

قاماسین   صمغی است که آنرا کما شیر نامند

قامافیس   بیخ جاورشیر است

قامقی   وقامقی   دود البقل است

قامواجی   بترکی طائریست از طیور از جنس صقور

قاموز   بیونانی صمغ است وهرگاه مطلق گفته شود مراد از آن صمغ عربی است و نیز قاموز بسریانی سندروس را نامند

قامورولیمیا   بسریانی ویونانی صمغ سداب است

قاموزدرهنی   صمغ خطمی است

قاموزدرنیا   بسریانی ویونانی صمغ زیتون است

قامورد شیعا   بسریانی وبرومی فربیون است

قاموزدکرزا   بسریانی سادوران است

قامود دلوزا   بسریانی ویونانی صمغ درخت بادام است

قان   گفته اند که بترکی دم است

قاناتیس   شهدانج است

قاناقس   کاشم رومی است

قانش قبطی   بیونانی باقلی قبطی است

قانة الطیر   قانصه است

قانفامن   بیونانی سندروس است

قانقامون   بیونانی صمغ کریه الرائحة است که می آرند از بلاد عرب وگفته اند که سندروس است

قاساردلس   وقساردلاس وقتبناریدوس بیونانی ذراریح است

قانقراطمون   لفظ یونانیست وگفته اند که نباتیست مانند عنصل ویدل آن استعمال می نمایند

قانبوس   بیونانی بمعنی دخانیست که آنرا شاهترج فرفیری نامند

قانبون   بیونانی شاهترج است

قادون   بترکی بطیخ است

* فصل القاف مع الباء الموحدة *

قباب بکسر اول بمعنی ترمی از سگ است

قبار وقبارس وقبارین بمعنی بالی وسوالی وبیرونی بمعنی گبراست

قباع بضم اول قنفذ را نامند

قباق بترکی اسم ترنج است

قباه وقبا بمعنی نام گیاهی است که شتران خورند وبفارسی گیاه شتران نامند

قباج بعربی اسم [illegible] است که بفارسی [illegible] نامند

آبابط وقبیط وقبیطی [illegible] را نامند وبشیرازی [illegible] ورقیطه اسم حلوای معروف است که [illegible] نامند

معروف کرنت [illegible]

قبر وقبرا قنبرا است

قباج اسم عربی [illegible] است

قبر اسم عربی [illegible] است وبشیرازی اسم [illegible]

قبرس بضم اول وسکون ثانی وضم راء مهمله [illegible] اسم جزیره عظیمی است در روم که معدن نحاس است ونحاس آن بسیار خوب است وآن را نحاس قبرسی نامند [illegible] آنکه قبع اسم [illegible] است که [illegible] چیزی [illegible] آن [illegible] وبعضی [illegible] می نامند

قبع [illegible] را نامند

قبع اسم [illegible] است

قبه [illegible] اسم طائر سبک کوچکتر از عصفور

قبرور بمعنی قمروری را نامند

قبلات [illegible] را نامند

قبل بعربی ثوبی جبلی است

قبور بعربی اسم فعل سریعة العضل است

قبیراء [illegible] است

قبیس بعربی ابجل را نامند

* فصل القاف مع التاء المثناة الفوقانیة *

قتب بکسر اول وسکون ثانی جمع اقتاب است بمعنی امعاء است

قتام وقتان بمعنی غبار را نامند

قتد بعربی [illegible] وگویند [illegible] آن را

قترس [illegible] اسم [illegible] است

قترمه اسم ترکی [illegible] است که بعربی [illegible] نامند

قتم وقتمه بعربی اسم [illegible] است که چوب [illegible] وچوب [illegible] نامند

قتق بترکی اسم [illegible] است و[illegible] خوردنی [illegible] اسم [illegible]

قتن [illegible] است [illegible]

قتنا بعربی اسم [illegible] است

قتاد [illegible] بعربی اسم [illegible] است

* فصل القاف مع الثاء المثلثة *

قثام اسم عربی [illegible] است

قثاء الحیه [illegible] طویل را نامند وقثا اسم حنظل صغیر است

قثاء النعام [illegible] اسم شعار است

قثاء الکبیر بعربی [illegible] است که بفارسی خیار گویند و[illegible] کبیر است

قثاء النعام حنظل است که بفارسی خیار [illegible] نامند

قثاء مصری خیار [illegible] است و[illegible] اسم [illegible] است که [illegible] نامند

قثم اسم [illegible] است

* فصل القاف مع الجیم المعجمة *

قجر [illegible] بفارسی [illegible] است ودر [illegible] اسم ترکی خردل بری است

قج [illegible] ترکی است [illegible] را نامند

* فصل القاف مع الحاء المهملة *

قح اسم [illegible] است که [illegible] را گویند

قحط بعربی [illegible] است

قحل [illegible] است

قحوان [illegible] است

* فصل القاف مع الدال المهملة *

قداح [illegible] است وقداح [illegible] وصاحب [illegible] است

قدر [illegible] اول [illegible] است

قدامی [illegible] را نامند

قلاح صاحب تحفه گفته نوعی از ابرون را نامند واصح آنست که بخور مریم است

قلاح مریم گیاهی است که برگ وبیخ آن مفتت سنگ مثانه ومدر بول است وآن نوعی است از حی العالم که مسمی است بزلایف الملوک ونواب علوانخان مرحوم گفته اند که غلط است زیرا که آن قلاح مریم است

قلد بفتح اول وتشدید دال بعربی جبل نخله است

قلد بضم اول وتشدید دوم بعربی ماهی بحری است

قلاح مریم قلح مریم است وقلاح مریم ازان جهت نامند که گلهای آن طولانی پیچیده شبیه بزلف بافته واهل شیراز آنرا زلف عروسان نامند وبهندی جته دهاری نامند واهل مغرب زلایف الملوک جهت آنکه برگ آن مانند قلح کوچکیست وازین جهت این را اذان القسیس نامند وگفته اند بیونانی قوطولیدون نامند وبعضی گفته اند نوعی از حی العالم است

قلمبا بفتحتین بیونانی اقلیمیا است

قلوح وقلاح بفتح اول وضم ثانی بعربی اسم ذباب است

قلومه نزد عامهٔ اهل اصفهان اسم تودرجا است

قلیح اسم عربی مرق است که بفارسی شوربا نامند

قلیه گوشت مطبوخ درد یك است

قلیه الملك خبازی است

* فصل القاف مع الذال المعجمة *

قذاذه قطعهٔ ذهب است

قذله وقذقان الاذنان والقذ ذ اسم برغوث است ونیز قذ بمعنی کیك است

* فصل القاف مع الراء المهملة *

قراه بسریانی اسم قرع است

قراقاج بترکی درد ار است

قراس باپالوطن وقراس قافالوطن بیونانی کراث شامی است که عامهٔ اهل شیراز پرپا زنا مند

قراثا بعربی قسمی از نخل است که تمر وبسر آن بهتر میباشد

قراچورك اردی بترکی شونیز است

قربح وقراح آب خالص است

قراری بسریانی حب خروع است

قرارنوش برومی اسم شمع است که بفارسی موم نامند

قرارنوفل نیلوفر است

قراساوش بیونانی زیتون الماء است

قراسنقر بترکی طائری است از طیور صید مائل بسیاهی وغلیظ

قراسیا وقارسا قراصیا است

قراسیوس وقرصاء بروطونیس وقرصا بروطونس شراب حلوی است که از انگور که بیونانی قریطیقونس نامند سازند

قراشم بضم اول وفتح ثانی بعربی قراد عظیم الجثه

قراض بابونه است وارقحوان را نیز

قراصه بعربی نوعی است از حلوای صلب لزج که از لبوب سازند وافراص وبنادق بزرگ تر ازان سازند معروف است این حلوا نزد اهل ایران بمقراضی

قراطارخ اسم ترکی شحرور است

قراطن بیونانی ماء العسل را نامند وآن عسل قلیل است که طبخ کرده شود با ماء کثیر

قراطوس وقراطومن بیونانی دردن است

قراصیا قراطیا بسریانی وبیونانی خرنوب شامی است

قرع طائری است که عود الصلیب را بمنقار خود باشیان برد

قرقلون قرنفل است

قرافه بکسر اول بعربی لحاء شجر است

قراقاج بترکی ثمر درخت درد ار است

قراترط بترکی رخبین وگفته اند مصل است

قرقیون بیونانی کبابه است

قراقوش بترکی عقاب است

قراقبنوس برومی اشترغار است

قراموس برومی باقلی است

قرامیون بصل است

قرانبا بیونانی اسم زقال است

قرانبی اغریا بیونانی کرنب بری است

قراد بکسر اول اسم ترکی صمغیع است که

پارسی هم آمده

قرابه بترکی اسم صراحی است

قراپانون بیونانی العنوان است

وکنایه از نوعی از مابونه است که بعربی

عین البقر و بپارسی گاوچشم نامند

قربسه بکسر رای مشدده نوعی

از ماهی صلح است که تازه باشد

قرآمنه الحیة است

[illegible]

قز بفتح اول اسم عربی صلایخ است

قز بفتح اول و رای مشدده بعربی

قرح است

قرد السب ... است که آنرا حمار

نامند

قردماما بیونانی ... است

قرزح بعربی ... است

قرصعنه بعربی اسم ... است و ...

[illegible]

حسرکند طب و اقراض ما ازان روز

سازه ... کنند تا اینکه رطوبت ازان

نماند و بکوبند ازان را استعمال نمایند

قرصعنا ... است

قرصوبند بضم اول بعربی ... الرای

است

[illegible]

قرف بکسر اول بعربی قشر را نامند
وقشر مقل وقشر رمان را نیز و بمعنی لحاء
الشجر نیز آمده

قرفا فلنجه است

قرقل بفتح اول بعربی بسد است

قرغیه بترکی غراب است که بفارسی
کلاغ نامند

قرقسوس وقرافیسون وقرقیسون
وقرقسیون وقرفسیا بیونانی کمابه است

قرقلون بیونانی قرنفل است

قرقاآ بیونانی عشرق است که علقی باشد

قرقاول بترکی نام تدرج است که
معرب تذرو فارسی است

قرقار حمام بغدادی است که بفارسی
کبوتر بغدادی نامند

قرقس بکسر بعربی اسم خرخس است
که صغار بعوض باشد

قراقرامنی حرف الماء است

قرقوس دهن صنوبر است که آنرا
راتنج نیز نامند

قرقرون برومی سعد است

قرقس وقرقوس بیونانی صدف لولو
است ونیز نوع حلزون را نامند

قرقشم بترکی رصاص اسود را نامند

قرقط وقرقوف بعربی خمر است

قرقعنا وقرقو بیونانی وبسریانی
زعفران است

قرقو بکسر اسم ترکی صفر است

قرقف بعربی خمر است وخمر خابط
را نیز گویند

قرقب مرغ کوچکی است وقرقب را
نیز نامند

قرقمان خسی است که در جوف مقل
حجازی وصعید میباشد وگویند لب
مقل حجازی است

قرقوماعما وقرقومعما وقرقون بیونانی
ثفل دهن زعفران است زیرا که قرقو
بیونانی زعفران است ومعما بمعنی
ثفل است

قرقینو بیونانی سرطان است

قرلانقوح بترکی خطاف است

قرمارس قاتل ابیه است

قرمارة دفلی است

قرماریس بیونانی درختی است که
آنرا قطلب نامند

قرمافیطس طین کرم است

قرمانیون اقحوان است

قرماون وقرومیتان وقرنتوان برومی
ویونانی بصل را نامند

قرمد بالفتح سنگ نوره است وبمعنی
زفت مطبوخ نیز آمده

قرمدار قرمطان است وزنان آنرا
علف الجمل نامند وبرای فروج فرج
استعمال مینمایند

قرمعا سلیخة است

قرمل بعربی شجر پست بی خار

قرمود وقرموط وقرمول بعربی ثمر
غضبان است

قرمیا توتیا است

قرمید بعربی اسم آجر است

قرمیون بیونانی سمک بحری است

قرن البحر کهربا است ونزد بعضی
عبارت از بسد ومرجان است

قرن البقر وقرن الثور بفارسی سرو
گاو یعنی شاخ گاو نامند ونیز قرن الثور
بمعنی حلبة یابسه آمده

قرن الماعز شاخ بز را نامند

قرن الحریت قرن کرکدن است که
بفارسی شاخ کرگ وبهندی گینده ی
میکه نامند

قرقاویلا قرن الایل است

قرنب بعربی یربوع است که بفارسی
کلاکموش نامند

قرنبا بیونانی مطلق کرنب را نامند

قرنبا اغریا بیونانی کرنب بری است

قرنبی انمارس کرنب بستانی است

قرنبا وقرنیا حماض صغیر است که
مسمی بحمیض است وگفته اند که
بیونانی اسم لوبیا است

قرنبا مخفف قرنباد است وآن اسم
کرویا است

قرنباد وقرنفاد وقرنعار وقرنفان
کرویا است

قرنفل بستانی قرنفلشاه است

قرنفول قرنفل است

قرنوس حرف الماء است

قرنوس قالون حب الصنوبر است

قرورا اسم عربی مرزو است

قرنیثا بسریانی حطی قردنی را نامند

قرمیثادیرا بسریانی قردنی دو است

قرنیثا عربی آن بسریانی قرد نی

تعرها است

قرنیثا وقورنیا قردنی جبلی است

قرنیثا وقیمعلا بسریانی قردنی مزارع

است

قرنیثا رمیا وقرنیثا ر [illegible] بسریانی

قردنی [illegible] است

قراتی [illegible] آهن است

قرانونی [illegible] است

قرنا نوعی از [illegible] است که آنرا

[illegible] الارض نیز نامند

قرانیون [illegible] است

قرنبا [illegible] آس [illegible] را نامند

قرنیوس [illegible] است

قرسطالیوس یونانی [illegible] است

قرزمزیون و [illegible] یونانی

[illegible] است

قرومیون [illegible] است

قرصیون یونانی [illegible] است

قرمز [illegible] است

قرنعلی سقطیمی و [illegible] یونانی

[illegible] است مرکب از [illegible]

[illegible] آن در [illegible]

ذکر یافت [illegible]

قرنیا [illegible]

قرنفس یونانی اسم [illegible] است

قرنفل بفتح اول وضم ثالث بیونانی

ترنج را نامند

قرونس وقرونیوس وقروسن و

قرنیبونوس وقرونوس وقرونوس همه

بیونانی اسم زعفران است

قرول وقرونیون معرب از [illegible]

یونانی است وآن اسم [illegible] است

قرزم [illegible] الالوان است

قرومیان یونانی و [illegible]

[illegible] است

قرنین [illegible] است [illegible]

[illegible]

قرنین [illegible] اسم [illegible]

است

قرنسه [illegible] است

قرنیا وقرنیاه [illegible] نامند

[illegible]

نامند

قرنیح [illegible] است [illegible]

قرانوس یونانی [illegible] است

قرانیدیوس [illegible]

[illegible]

قرابرسطس [illegible]

قرمس [illegible] است [illegible]

[illegible]

قرنس [illegible] است [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

قرنابازوطارس وقرنیابرزطارس

وقربط هوالوب شامی است

قراسوس شرابی است شیرین که

مشتق از انکور که مسمی است بقربطیقون

قرنیم [illegible] اسم [illegible] است

قرنبعه کتان نزد اهل اندلس اسم

کشوث است

قرنعان وقرنعان بسریانی کرنیا است

قرنیا [illegible] اسم [illegible] است

[illegible]

قرا [illegible] است

قرا [illegible] است

قرح [illegible] است

قرح [illegible] زا نامند و

[illegible] است مانند کون و

[illegible] جمع آن اقراح و

[illegible] آمده

قرح [illegible] وسکون ثانی [illegible]

[illegible] است

قرد [illegible] وسکون دوم قطا است

قرذان [illegible] است

قرذی [illegible] است طبیعت آن کرم و

[illegible] از آن [illegible]

[illegible] آن سبز تازه آن

است

قرز [illegible] معرب کرزیا

[illegible] است وآن نوعی از ابریشم

[illegible] ابریشم ذکر یافت وکسیکه

[illegible] دانسته غلط کردا

است .

قزاح بضم اول وتشدید زای کماة
است

قزغند بزغند است وقزغنج نیز نامند

قزل بترکی بمعنی احمر است ومراد
از آن ذهب است

قزلان بترکی اسم طائری است کثیر
الوجود در شیراز وعامهٔ آنجا قزلاغ
نامند وصاحب تحفه که قبره نوشته سهو
است

قزوجاموان وقزومواد وقزوموان
وقزونبن وقازاماون برومی و
بیونانی فشل است

فصل القاف مع السین المهملة

قس بضم اول نوع قسوسی است که ثمر
نداشته باشد وبمعنی لبلاب بی ثمر نیز
آمده و اوراق آن صغومی باشد و
شاخهای باریک وعصارهٔ بیخ آن با سرکه
جهت سم رتیلا نافع

قساء بفتح اول وثانی بیونانی سلیخه
است که آنرا بهندی کهیلا نامند وبمعنی
دارچینی نیز آمده

قسابه بفتح اول وثانی بعربی تمر
ردی است

قساحیوبا بسریانی حلزون است که
بفارسی مارچوبه نامند

قسادا بیونانی تمکا راست

قسادبسما بسریانی قصب الذریرة
است

قسارا وقوآرساما بسریانی عود
بلسان است

قسارس وقبارس بمعنی کبر است

قسارقونین اسم رومی رطب است
که بفارسی خرمای تر نامند

قسارفورایقن برومی تمرهندی است

قساروا قرقون وقساروا قوقیرون
بیونانی سعد است

قساروس بیونانی قسوس است که
عصارهٔ لحیة التیس باشد

قساطوس وقساطالوس قرطم است

قسالاون بیونانی دهن زفت است

قساموس وقساموبس وقساموثی و
قسوماس همه بیونانی اسم دارچینی
است

قسبوس بیونانی سوسن بری است
ابیض

قسنارومن بیونانی عصارهٔ لحیة
التیس است

قسناسیس بیونانی لبلاب عریض
الورق است که آنرا لبلاب کبیر نیز
نامند

قسنوبرون بیونانی ناشرا است

قسنوس اطاروس بیونانی لحیة
التیس است

قسناسیس وقسنوس لبلاب کبیر
الورق است وآنرا لبلاب بری نیز گفته
اند وقسنوس بمعنی لادن نیز آمده

قسراق بترکی رماک است

قسربوا دهن حنا است

قس بفتح اول وسین مشدد بعربی
صقیع است

قسطس اسم جنس قسطا است

قسطاسود وآن قسط هندی است

قسط بحری قسطابیض مراست

قسط حلو قسط هندی است ونیز قسط
رومی ابیض را نامند که بوی آن تند
است

قسط رومی قسطابیض حلو است

قسط سوری قسط ثقیل است که لون
آن مانند خشب شمشاد وطعم آن تلخ
ورائحهٔ آن ساطع باشد

قسط شامی راسن است وقسط سوری
رانیز گفته اند

قسط صینی قسط مراست

قسط عربی قسطابیض خفیف طیب
الرائحه است وبمعنی قسط حلو نیز آمده

قسط فارسی قسطابیض مراست که
بفارسی ماردار ونامند

قسط رنقلی قسط مر ثقیل الرائحه است

قسط مر قسط هندی است ونزد بعضی
قسط سوری است

قسط هندی قسطاسود خفیف است و
قسطاسود حلو را نیز گفته اند

قسطانیا وقسطل وقسطنیل بیونانی و
برومی شاه بلوط است که بعربی بلوط
الملک نامند

قسطانیقی بلغت اهل سودان اسم بقلة

[illegible] است
قسطرین — برومی و یونانی اترج است
قسطاس — بضم اول و تسکین ثانی بمعنی ترازوست که بعربی آن قسطاس است
قسطور و قسطورا و قسطورین و قسطوریس و قسطوریون و قسطوریس — بلغت یونانی جند بادستر است که بفارسی خزمیان نامند
قسطوس و قسطوریس — بیونانی [illegible] است
قسطورون قسطس — بیونانی [illegible] است
قسطارین — بکسر اول و سکون ثانی بمعنی [illegible] است که [illegible]
قسطاس — [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] است و بمعنی [illegible]
[illegible]
[illegible] است که [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]

[illegible]
قسرروقون — بیونانی [illegible]
است که برومی [illegible]
[illegible] است
[illegible] — [illegible]
[illegible] است
قسرام — بسریانی [illegible] است
قسر — بفتح اول و کسر ثانی [illegible] است
[illegible]
[illegible] — [illegible] است
[illegible] — بفتح اول [illegible]
[illegible] است
[illegible] — [illegible] است
قشاقا — [illegible] است که [illegible]
و [illegible] آن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] — [illegible] است
[illegible] — [illegible] است
[illegible] — [illegible]
[illegible] است
[illegible] — [illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] — [illegible] است
[illegible] — بفتح اول [illegible] است و بکسر بمعنی [illegible] آمده
[illegible] — بضم اول و سکون ثانی [illegible]
است که [illegible] دراز
[illegible]
[illegible] — بضم اول و سکون [illegible]
[illegible] است
[illegible] — بکسر اول [illegible] است
[illegible]
[illegible] — بکسر اول و سکون ثانی [illegible]
[illegible] است [illegible]
[illegible]
[illegible] — [illegible] است
[illegible] — [illegible]
است [illegible]
[illegible] گویند
[illegible]
[illegible] — [illegible] است
و [illegible]
است [illegible] قابل [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] — [illegible] است
[illegible]
[illegible] — [illegible] که آنرا [illegible]
[illegible] و آن [illegible] است

قصب فارسی نوعی از قصب است و
گفته اند نی است که از ان قلم میسازند
قصبك اسم نوعی حزونات است
قصب بوا قصب الذريرة است
قصل وقصلة موسج است
قصلبو بعربی رصاص ابیض است که
آنرا قلعی نیز نامند
قصر بعربی اصول نخل وشاخ را نامند
قصبه بلغت عربی اسم جص است
قصطل بمصری شاه بلوط است
قصعل بضم بعربی عقرب است وبکسر
عقرب ودال ذئب را نیز گویند
قصفه بعربی ورق ارطی است
قصل بفتح اول وسکون ثانی بعربی
زهر سلم است
قصم بعربی بیض جراد است
قصود وقصیدة بعربی مخ سمین است
وقصیدة بمعنی لحم یابس نیز آمده
قصیری بعربی نوعی از افاعی است
قصیص وقصیصه بعربی نباتی است که
در بیخ کماة روید وگویند تود ریست

* فصل القاف مع الضاد المعجمة *

قضاب بمصری نوعی از اذان الغزال است
قضابه بعربی اسم وزغ است
قضاع بعربی کلبة الماء است که بفارسی
مادهٔ سگ آبی وبهندی اود بلاو نامند
قضب اسم شجر بزرگ است وبمعنی لغت
واسفست نیز آمده
قضبه بعربی اسم رطبه است که بفارسی
اسفست نامند
قض وقضض بفتح بعربی حصی صغار است
قضام بعربی نبات حمص است
قضه بکسر اول وتشدید دوم بعربی
وجبین است وبمعنی حصی صغار وجص
ورمل نیز آمده
قضعابن بلغت اندلس نباتیست که
آنرا کضبون نامند
قضم بفتح اول وتسکین دوم قطن
عتیق است
قضم قریش حب الصنوبر صغار وکبار
است
قضیب اسم عربی درخت رز وتاک
وانگور است

* فصل القاف مع الطاء المهملة *

قطابه بضم اول وفتح دوم بعربی پارهٔ
گوشت است
قطاربقا بیونانی اسقولوقندریون است
قطاریون غافث است
قطالا بیونانی درداراست
قطاس بضم اول لفظ رومی است
گفته اند که دابهٔ ایست بحری که آنرا دابة
البقر گویند وصحیح آنست که نوعی از
بقر جبلی است
قطاطه بفتح اول بعربی قطاط است
قطاغ بکسر بعربی شیرینی است که
بفارسی شکر پاره نامند
قطایس بصل الفار است که آنرا عنصل
نامند
قطامی بعربی صقر است که آنرا بفارسی
چرغ نامند ونمیلا را نیز گویند
قطب بعربی وقطبا وقطبی وقطباما
بسریانی بمعنی حسك است
قطبوس وقطوس بسریانی هوخس است
قطس حوما بسریانی حنظل را نامند
قطر بکسر اول اسم عربی نحاس
گداخته است یا قسمی از نحاس است
یا مطلق نحاس
قطرى ککروهن است
قطراای بیونانی کبر است
قطرب دابهٔ ایست که حرکت میکند
بربالای آب حرکات سریعهٔ مختلفه ونوعی
از ما امخولیا را نیز نامند
قطربلیه نوعی از خمر است
قطرنا بیونانی زجاج را نامند
قطروهی ککروهن است
قط بکسر وتشدید بعربی سنور است که
بفارسی گربه نامند
قطه سنور ماده است
قطف بکسر بعربی عنقود است
قطفا وقطفه بسریانی بقلة است که آنرا
سرمق نامند
قطلب بلغت شامی قاتل ابیه است
قطم بعربی لحم وپنبهٔ کهنه را نیز نامند
قطمیر قشر بری است
قطن بعربی اسم حواصل است
قطندوس برومی ویونانی زبیب
است

قلوا وزيها بسريانى شاه السبار است

قلورث مرط بسريانى خشخاش است

قلوريون بسريانى قنطوريون است

قلونا نباتيست كه بزر آنرا بعربى بزر قطونا و بفارسى اسفغول اسبرزه در شيرازى بنگو نامند

قلميقيا نوعى از سموم قتاله است

قليلا درد اوراست

* فصل القاف مع الميم المهملة *

قماح بفتح بعربى آنست كه [illegible] است

قمال بعربى نوعى از كيك منسوب است

قمر بيونانى قنطال است

قمرولى [illegible] است

قمقامر [illegible] است

قمقرور [illegible] است

قماطح بعربى شيرا [illegible] است

قمقع بعربى اسم [illegible] است كه بفارسى [illegible] نامند

قمقم اسم عربى [illegible] است

قملا ميس [illegible] است

قمنوس [illegible] است

قموس [illegible] است

قمنب بعربى اسم [illegible] و مغص [illegible] است

قمولى [illegible] است

قميلى [illegible] است

* فصل القاف مع النون *

قنارس [illegible] است

قنارس بيونانى و بسريانى حب الزلم است

قنابر نعم بعربى رعلا است كه بفارسى كاركوس نامند

قنارليون شاهترج است

قنب [illegible] است

قنالا اسم رومى اجاص است

قنبل كمون است

قنبيز بيونانى [illegible] است

قندى بسريانى [illegible] است

قنبر بفتح اول و كسره دوم اسم [illegible] است

قنبرس [illegible] است

قنبز [illegible] است

قنبل كمون است

قنطوس [illegible] است

قنطافة [illegible] است

قنطوريا [illegible] است

قنطورين [illegible] است

قنطوريون و قنطوريا و قنطوريون [illegible] است كه نوعى از [illegible] باشد

قنطورى [illegible] است

قنفر بعربى [illegible] است

قنقص بيونانى [illegible] است كه [illegible]

* فصل القاف مع الطاء *

قنطرونس [illegible] است

قنطالا رومى اجاص است

قنقس شاهترج است

* فصل القاف مع اللام *

قلا قلى است

قلاب ذئب است

قلابر بيونانى البوطا است

قلاع حارة باصطلاح اسم علتى است

قلاد آن و بيوند است

قلازاره و قلا زاره بمعنى قلاع حاره است و آن طائرى است از جنس غراب كه بفارسى [illegible] نامند و عاقق را نيز نامند

قلاريقامرون بيونانى نوعى از خمر است

قلاس بسريانى ماذنج است

قلافرا بفارسى اسم قلى است كه شغار نيز نامند

قلاط بعربى سمك است

قلاقاس بيونانى درخت خوار است كه بعربى ذئب نامند

قلاقانوس بيونانى [illegible] است

قلاقوريس بيونانى قنبيط است

قلاقل بعربى [illegible] است

قلاقيطس بيونانى [illegible] است

قلاقى [illegible] را نامند و يا طائرى است مانند آن

قلام بعربى [illegible] و نزد بعضى [illegible] است

قلاماطيس بيونانى [illegible]

استه یا بری

قلامتي وقلاميس وقلاميسي بيوناني نود نج نهري است

قلامرطون بيوناني زرنباد است

قلامس اروماطيعس بيوناني قصب الذريرة است

قلان بتركي حمار الوحش است

قلب النخله بعربي شحمة النخل است كه جمار النخل نامند

قلب الارض سورنجان است

قلبا بسرياني قرفه است

قلباداسا وقلبون موروس بسرياني وبرومي ورق الآس است

قلباداقطروعا وقليون قطرين بسرياني وبرومي ورق الاترج است

قلباداكنكنا وقليون سليقون بسرياني ورق الانجدان است

قلباد بلوط وقيلون دروروبس بسرياني وبرومي ورق بلوط است

قلبادتوثا وقيلون وبندرون بسرياني وبرومي ورق توت است

قلبارجاصا قيلون وقفنالا بسرياني وبرومي ورق اجاص است

قلباحمصالبنا بسرياني ورق سورنجان است

قلبادخلاف وقيلول اكيا بسرياني وبرومي ورق خلاف است

قلبادافبني وقبلون درقينا بسرياني وبرومي ورق خوخ است كه بفارسي برگ شفتالو نامند

قلباد دافني وقبلون فرسلومن بسرياني وبرومي ورق الغار است كه بفارسي برگ دهمست خوانند

قلبادزيتا وقيلوان هرلوس بسرياني وبرومي ورق زيتون است

قلبادقبار وقبلون تفاريس بسرياني وبرومي ورق الكبر است

قلبادكنارا وقبلولوطس هندر است

قلبادكوزي قليون قيرنوا بسرياني وبرومي ورق الجوز است كه بفارسي برگ گردكان نامند

قلبادنيلا وقلباطس بسرياني وبيوناني وسمه است

قلبجدور وقلبچفر بيوناني يا بسرياني سورنجان است

قلبدناردين وقلدناردين دارشيشعان است

قلبي ناردين وقليطيانا بسرياني جنطيانا است وآن بيخ سنبل است

قلت معرب كلت هندي است

قلتا بضم اول بسرياني قلت است

قلج اشق است

قلجنديقون بلبوس است

قلز بضم اول وثاني وتشديد زاي معجمه بعربي نحاس كه بفارسي مس ترس نامند

قلياطيس بيوناني زراوند است

قلسطانا برومي شاه بلوط است

قلبيس لحية التيس است

قلع بعربي قلعي است

قلع ارمينا بسرياني طين ارمني است

قلعمنين بخور مريم است

قلعي معدنيست كه منسوب است بسوي آن رصاص جيد

قلفه بسرياني قشر است وبمعني رعي الابل نيز آمده

قلقديون اقراص زرانيخ است

قلقوط اسم شامي كراث شامي است

قلقونيا لفظ يونانيست كه بفارسي زنگباري نامند

قلقاس لفظ رومي است كه آن را بهندي اروي نامند

قلقاسي بسرياني قلقاس است

قلقديس وقلقنديس برومي زاج ابيض است وگفته اند كه بمعني زاجي است كه مسمى بشتردندان است

قلقطار وقلنقطار برومي زاج اصفر است

قلقلان نزد اكثر اطبا القل است

قلقلاني بعربي طائريست كه مشابه فاخته است

قلقلانيه فاخته است

قلقنت وقلقند برومي زاج اخضر است

قلار وقلاري نوعي از انجير سفيد است كه چون خشك شود سفيدي آن زياده وبراق گردد كه گويا بران روغن

مالیده‌اند و بعضی آن را در ظرف مس داخل
بهم چیده و بر آن دوشاب انگوری و
یا عسل می ریزند و چنگال را زند تا در سه
سال لاشه منحل گردد
قلان — اسم ترکی [illegible] است
قلوبه — و قلبه اسم عربی [illegible] است
که بفارسی [illegible] گویند
قلیا — بیونانی و بعبرانی [illegible] است
قماس و قماریس — [illegible]
است
قلام — [illegible] است و [illegible]
[illegible]
قلنکه — [illegible] است
که [illegible]
و [illegible] است که [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و [illegible] است
قلوج — [illegible] است
[illegible] است که [illegible]
[illegible]
بعضی [illegible] است
[illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible] است که [illegible]
[illegible] است [illegible] است

کرده‌اند است را بر و شیر کرده‌اند
قلفطن — قار است
قلوبا قلونیا اسم — اسم رومی آمله است
الوا اسم — اسم رومی شیر آمله است
و آن آمله پرورده در شیر [illegible]
است
قلوریقا — بیونانی صندل است
قلوسون — بیونانی [illegible] است
و آن [illegible] است
[illegible] — بیونانی [illegible] است که
[illegible]
قلوقا — اسم [illegible] است
قلوی — [illegible] است
که [illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible] است

● فصل القاف مع الميم ●
قمار — نام موضعی است که عود از آنجا
آورند و بعضی عود منسوب بدان را
عود قماری نامند
قماری — و قماری [illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
قمح — [illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است که [illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] است که [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible] است

قمحان بعربي زعفران است وذريره
را نيز نامند
قملة النرع بعربي طائري است
مانند جراد
قمرزداقاثيا بسرياني صمغ اقاقيا است
قمرون اسم عربي روبيان است
قموليا قيموليا است
قموزدلوزا بسرياني صمغ لوز است
كه بفارسي ازوبادام نامند
قمي بيوناني بسفايج است
قميا بعربي ياسمين است
قمحة بعربي اسم سفوفي است كه
دردها باشد و بمعني جوارش نيز
گفته اند ومطلق سنونات را نيز نامند
قمنة بعربي حب حنظل است
قميله بلغت اهل شام دوقس است و
حشيشة البراغيث نيز نامند
قميم اسم عربي شجرة حسك است

* فصل القاف مع النون *

قنا نوعي از انداروطاليس است ونزد
بعضي رطبة يابسه وبلغت مصري اسم اشق
وبلغت مغربي كاكنج است
قنابر بعربي قبره است وواحد آن قنبرة
قنابري اسم عربي عملول است كه
بفارسي برغشت نامند
قنابس اغريا بيوناني قنب بري است
قنابوس بيوناني شهدانج است
قناريه اسم حرشف بستاني است وآن
كنگر است

قند شكر طبرزد است
قنانيوس برومي كانوريه است
قنامس وقناميس وقناميس وقنبس
بيوناني شهدانج است
قنباد وقندباكي بعربي شجر ارمني
است كه درمنهٔ تركي نامند
قنبرس بعربي نوعي از لبن حامض
است
قنبيص بضم اسم عربي حية است
قنبعه خوشهٔ غلات است
قنبل اسم عربي شجر است
قنبير تبمهمل است كه بفارسي كنبيل نامند
قنداول اسم شامي دارشيشعان است
قندة وقنديد بمعني قند است
قندة الرقاع اسم عربي نوعي از تمر
است
قندر لوز است
قندران وقندرون بعجمي وبتركي
واصفهاني علك البطم است وگفته اند
كه اسم عجمي صعتر است
قندرس بيوناني حب صنوبر است
قندرقوري وقندس بحرس جند بادستر
است
قندس بعربي كندس است
قندزوقندوز بتركي حيواني كه خصيهٔ
آن جند بادستر است
قندول دارشيشعان است
قنديد شيري است يا عصارة است كه
طبخ نموده دران افاويه طيبه داخل

كرده باشند ورس ومنبرز كافور ومشك
وبمعني خلوق نيز آمده
قنس بعربي نباتي است خوشبو كه
بفارسي راسن نامند
قنطا برومي دم الاخوين است
قنطاوريون بيوناني خصية الثعلب است
قنطار بعربي عود مطرا است وعود
المطرا نيز نامند وگفته اند سادا وران
است ونام وزني ومقداري است ودر
اوزان ذكر يافت
قنطرما بيوناني اترج است
قنطريس بعربي فاره است
قنطس آس است كه بفارسي مورد نامند
قنطواسلوا صنوبر كبير است
قنطوايدس حب صنوبر صغير است
قنطورديون ناوانيا است
قنطوريون وقنطوريون طوليطون
بيوناني قنطوريون صغير است
قنطوريون طوماغا بيوناني قنطوريون
كبير است
قنطيلا بيوناني انيون است
قنفخر بيخ بردي است
قنفر وقنفعن قيقهر است
قنقع وقنفع فاره است
قنه بعربي خبث وزنك ادهان وزيت
ومانند آنست وجوز فاسد را نيز نامند
قنبي بسرياني قنب است كه آنرا بفارسي
بنگ نامند
قنب هندي بفارسي بنگ هندي است

تلب — طین معلق است و طین معروف را تلب گویند

تله — بفتح بمعنی تار است

تنه — بکسر اول و فتح نون مشدده بارود است

تیر — بکسر اول و سکون ثانی بعربی خوشهٔ خرما است

تیران رقیبان — مفلق است

تیماریواس — و تیماریواس بیونانی [illegible] است

تینا — بیونانی اسم [illegible] است

تیاذوین — [illegible] است

فصل التاء مع الواو

تو — بضم اسم ترکی [illegible] است شبیه بجوز [illegible] و بر آن [illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

توزه — [illegible] [illegible]

توادرا — و [illegible] است

توا [illegible] — [illegible] است که شبیه است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

تو [illegible] — [illegible] است و [illegible] آن [illegible]

توس — [illegible] است

تو [illegible] — و [illegible] بیونانی [illegible]

تراهی — بیونانی بالقل قطن است

تراموس — حجر لاژورد است

ترامیس — حجریست مشابه لاژورد

و معدن آن [illegible] و کشمیر [illegible] است

ترافس — و ترافس اسم [illegible] است

که [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] باشد

ترانیا — بیونانی شجرة المران است

و [illegible] را [illegible] گویند

ترانیا — و [illegible] [illegible] [illegible]

است [illegible] [illegible] گویند

ترب — بضم اول و سکون دوم اسم عربی خوزة مرغ است و [illegible] [illegible] آن [illegible] [illegible] باشد

ترا — بیونانی [illegible] است [illegible] [illegible] باشد

ترب — بضم اول و فتح ثانی [illegible] [illegible] است که [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] باشد

تراپروس — و [illegible] [illegible] بیونانی [illegible] است

تراپرس — و [illegible] [illegible] است

ترا — [illegible] [illegible] است

ترانی — بیونانی [illegible] است

ترا [illegible] — و [illegible] [illegible] [illegible] است

ترانیا — بیونانی [illegible] است

ترا [illegible] — و [illegible] بیونانی [illegible] است

ترترلوتلو — [illegible] است و کلمة الله الاعظم [illegible] است

ترب — بضم اول و فتح ثانی اسم عربی [illegible] است

ترتوا — [illegible] [illegible]

ترتیرا — [illegible] است و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ترج — [illegible] [illegible] است

ترساقیون — بیونانی [illegible] است که آنرا [illegible] [illegible] گویند

ترمتاس — بیونانی [illegible] [illegible]

است و [illegible] [illegible] آمده

ترمیدا — و [illegible] [illegible] بیونانی [illegible] است

تر [illegible] — [illegible] است

ترنا — و [illegible] [illegible]

ترو [illegible] — [illegible] [illegible] است

ترو [illegible] — و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] است

تروعس — و [illegible] بیونانی [illegible] است

تری — [illegible] است

ترا — بیونانی [illegible] جمال است

تریلیوس — و [illegible] بیونانی [illegible] است

تریت — و [illegible] اسم ترکی [illegible] است

ترمس — و [illegible] ضفادع است

تر [illegible] — [illegible] است که [illegible] [illegible] است و [illegible] [illegible]

بلسان وبمعنی شجرمریم نیز آمده
قورساما بیونانی عود بلسان است
قورمن بیونانی سوسن بستانی است
قورقیس مرارة سمك است
قورمایون وقوریون وقورتابون و
قوزتایون بیونانی گزبره است
قوردنناطیلا اسم سفرجل است
قورنیاس بیونانی قسمی از حلتیت
است
قورریوتوس وقورقوتوس نباتی
است که آنرا رجل العقعق گویند ورجل
الغراب نیز
قوری غلاغی اسم ترکی حماض است
قورریون بیونانی خشخاش وگزبره
است وعاقرقرحا را اهل دمشق عود
قرح جبلی را نامند
قوری قلاغی اسم ترکی حماض است
قوز بفتح اسم ترکی جوز است
قوزقون بترکی غراب بزرگ سیاه
را نامند
قوس نوعی از سمک بحری است و
بعجمی نبات وج را نامند
قوس دره وقوس وره بیونانی
عاقرقرحا است
قوسطس بیونانی قسط است
قوسطه زبیب است
قوسقوندون نوم بری است
قوسولون بیونانی دارچینی است
قوسیا بسریانی قسط بحری است

قوش آزونی بترکی عنب الثعلب
است
قوشبرا اسم یونانی طباق است
قوش دیلی بترکی لسان العصافیر
است
قوطولیدون نوعی ازابرون است
قوطا بیونانی شاه بلوط است
قوطی بیونانی وبرومی طرخلون
است که بعربی حمك نامند
قوطاما آذریون بری است
قوطس وقوطوس وقوطسون بیونانی
قفاح کرم است
دوطنس بیونانی قصاصا است
قوطیا بیونانی انفحه است
قوطینوس بیونانی رمان است که
بفارسی انارنامند وبمعنی زیتون
الحبش نیز آمده
قوطیهوس بیونانی زیتون الحبش
است
قوفا بیونانی نوعی ازصنوبراست و
نوعی ازصمغ صنوبررا نیزگفته اند
قوفارن میس وقوفاری ساسیس بیونانی
عرعراست
قوفاریوس بیونانی قصب الذریره
است
قوفالمس شقاقل است
قوفامالس وقوفامالس بیونانی و
بسریانی اجاص است
قونزس خنثی است

قوقل نوقل وبجوان اسپرغم است
باجسفرم را نیزنامند
قوقومعا ثفل دهن زعفران است
قوقون غلاف صدف است ونزد
نواب علوبخان مرحوم اظفار الطیب
است
قوقون قوقوقس بیونانی جوزسرویا
درخت سرو
قوقی بیونانی درخت صنوبرکبیر
است که آنرا ارزبرنامند وبمعنی بخور
خوشبو نیزآمده ونزد بعضی حیوان
جند بیدستر است
قوقیون بیونانی قرصی است که مستعمل
است درمثرودیطوس وشوکران را
نیزنامند
قوقالس وقوقالیس بیونانی خلایدون
کبیراست ونیز قوقانس نوعی از دوقو
است ونزد بعضی تخم کرفس بریست
قوقایا بسریانی حب الراس است
قوقس قدیون تخم ماذریون است
قوقلامس وقوقلامیس بخورمریم
است
قوقلس عقرب است
قوقلر بلغت اهل مشرق اقلس اسم
نوعی ازترصعنه است
قوقنس وقوقینوس بترکی طائریست
که آن را ققنس نامند
قوقوس وقرقوس بیونانی ثعلب را
نامند

قولوس ماقوس واقو ماقيوس ز
از ترمس يوناني حب القرمز
است
قرقوميدو ترمس حمل است
قوقيا بمعرباتي حيوان بحري است
كه مسمي بقوقي است
قوقيا ترس وقوموس غرنو وقوبس
اقوقوميا [illegible] باشد [illegible]
بريد است
قولية [illegible] است
قولا وقولا [illegible]
است وآن [illegible] است
قولاسوس بيوناني شير [illegible] است
قولس [illegible] است
قولس [illegible] است
قولجان [illegible] است
قولوقس وقولوقس [illegible]
وقووقس [illegible]
است
قولوبيا وقولوبيا وقولوقس [illegible]
وقولوقوماني [illegible]
قوودني [illegible] است
قولوسون [illegible] است
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

قومرون وقوماقيون بيوناني قاتل
الكلب است وبعربي ذئب وانيز گويند
قولي بمعني شعري است
قوليا بيوناني حمل است
قولاقون خرز الكلب است
قوم بتركي ريال است
قوما نوعي از قرابت است كه [illegible]
مرواريد
قوماريقون [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

صمغ است وروغن آن دهن است وبرگ او را
كه ترمس بتركي [illegible] است
قومي [illegible] است
قوميانامس بيوناني وبسرياني صمغ
عربي است
قوماصلي [illegible] بيوناني [illegible] است
قومون بيوناني دم است
قوناق بتركي چادر [illegible] است
قوناسا [illegible] بيوناني دارچيني است
[illegible] بيوناني وبيوناني
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] بتركي [illegible] است
[illegible] بتركي [illegible] است
[illegible] است
[illegible] لسان الكلب است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] زرنا
[illegible] كه آنرا
[illegible] وآن [illegible]
[illegible] است

قریون شوکران است

* فصل القاف مع الهاء *

قهراسوس بیونانی قراسیا است

قهقار بعربی اسم حجر صلب است

قهقب بعربی بادنجان است

قهقر بضم بعربی صمغ است و نیز قهقر بعربی هر آب بسیار سیاه را نامند و نیز بفتح اول و سکون دوم و فتح قاف ثانیه و راء مهملهٔ مشدده بعربی تیس است و سنگ سخت سیاه املس را نیز نامند.

قهقور بعربی حجر است

قهندرس و قهندروس بیونانی حب صنوبر است

قهه بعربی شیر تازهٔ دوشیده است

قهوة بعربی خمر است و نوعی از خمر را نیز نامند و نزد عامه اسم ثمری است که در حرف الباء مع النون مذکور شد

قهوز بعربی قز است و آن نوعی از ابریشم است

* فصل القاف مع الیاء المثناة التحتانیة *

قیاسوس شاهترج است و کمون بری را نیز گویند و بیونانی دارچینی را نامند

قیاموسیس و قیاموس و قیاموین بیونانی اسم دارچینی است

قیاموسین بیونانی دهن دارچینی است

قیانارین بیونانی زنجفر مصنوع است

قیانیقون بیونانی شاهدانج است

قیبا بیونانی زفت یابس است

قیتره بشیرازی کزبرهٔ بری است

قیتمن بعربی زبد البحر است

قیتون و قیطون و قیجیون نباتیست که بهندی آنرا سعله نامند و سعالی است

قیثاء بیونانی جوز الانهار است و نبات فرفخ را نیز نامند

قیثاآ بیونانی جوز الانهار است

قیجی بترکی نبات خردل بری است و گفته اند که اندک نبات شیطرج را نیز نامند

قیح بعربی ریم خالص است

قیحرا بسریانی عفص خام است

قیحوربن بقل دشتی است

قیدز لوز است

قیدس شونیز است

قید باقلی شمع است

قیر اسم عربی قار است و زفت رطب را نیز گفته اند

قیراسوس بیونانی قراسیا است

قیراط نصف دانق است

قیراطیا بیونانی خرنوب شامی است

قیربوا حنا است

قیرس بیونانی شمع است که بفارسی موم نامند و جوزسرو را نیز گفته اند

قیرسطریون رعی الحمام است

قیرکم شیطرج است

قیرنوا برومی جوز است

قیرودنا جلوز است

قیروس بیونانی شمع است

قیروفس بیونانی نوعی از حلزون است که آنرا ودع گویند

قیساحیونا بسریانی هلیون است

قیساروس بیونانی عصارة لحیة التیس است

قیسارین مطبوخی است که از باقلی سازند

قیسانا ردین بسریانی جنطیانا است

قیتسوس علیق است

قیسر و قیسوری و قیسورا و قیسرین بسریانی حجر القیشور است که بفارسی تنبک نامند

قیس و قیسوماشا بیونانی لاذن است

قیسطوا برومی قسطا است

قیسلون دهن زفت رطب است

قیسوسی بسریانی قیسوس است

قیسوم قیصوم است

قیسیا سلیخه است

قیسارس فربیون است

قیساده بعربی ماهی ممزمتد بر است

قیصوری نوع کافور را نامند و یاء آن یاء نسبت است بقیصور که نام شهری است که درانجا بهم میرسد و آن بهترین انواع کافور است

قیسی رقصی سرمش است که بفارسی وهندی خوبانی نامند و آن نوعی از مشمش خشک کرده است و گفته اند که اسم مطلق مشمش است

قیض برمعنی بالای بیضه است

قیطافون یونانی باقلای شامی است

قیطادوس برومی ترطم است

قیطرمتین برومی دارچینی است

قیطس برومی از صنوبر صغار است و
گویند که بمعنی جمیعه درخت آس است

قیطلی یونانی [illegible] و ابون بهمل

قیطلا یونانی افیون است

قیطمونوس و قیطمونوس برومی
[illegible] است

قیطاروں یونانی [illegible] است که [illegible]
[illegible]

قیدمس یونانی نوعی از مصطکی [illegible]
و با مصطکی [illegible] است

قیفه برومی [illegible] است که [illegible]
[illegible]

قیمم [illegible] است

قیموی [illegible] است

قیمولاطوس و قیمولاطوس و [illegible]
[illegible] یونانی [illegible] است [illegible]

قیطابوس یونانی [illegible] است

قیناس [illegible] است

قینولوچ برومی [illegible] است

قینه [illegible] است

قینه [illegible] پوست [illegible] است که [illegible]
پوست [illegible]
پوست [illegible]
قیلنه و [illegible]
[illegible] است

قیدان بمعنی تقلب نیز آمده

قیقرونیون یونانی زیره سیاه است

قیفس و قیفوس نوعی از زلوط است

قیقون برومی اسم سعد است

قیقماطوریو یونانی شاه تره است

قیلی برومی [illegible] است
و بیونانی [illegible] است

قیل بکسر اول و سکون دوم قیلوله است
[illegible]
[illegible] است که
[illegible]

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] است

قیالی [illegible]
است [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] آمده

[illegible] است

[illegible] است که
[illegible]
[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

قیسون افریون کمون بری است

قینا یونانی نوعی از بقلة الحمقاء است
و نواب علیخان مرحوم گفته که قینا
غلط است و صحیح قیثا است و آن بمعنی
[illegible] آمده و [illegible]
بقلة الحمقاء است

قیناطاریس و قیناطاری و قیناطار و قیناری
و قیناطاری و قیناطار بیونانی [illegible] است

[illegible] و [illegible] بیونانی
[illegible] است

[illegible] برومی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] برومی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی آذریون بری است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] برومی تخم [illegible]
است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی [illegible] است

[illegible] یونانی زعفران است

قیومرقورلس ربّة البحر است

قیومیطا عالیجون است

قیونلدی وقیونل قاونلدی است

* باب الکاف *

* فصل الکاف مع الالف *

کابلی هرا بهندی اهلیلج کابلی است

کاپور بهندی اسم کافور است

کابیشه وکافیشه بفارسی عصفر است

کابیش اسم دیلمی خلل است

کانته اسم هندی شوک است

کانته ماندا وکالامانداً اسم هندی لسان الثور است یا نوعی از آن است وکوبند اسم نباتی است غیر آن

کات بهندی بدل تاء مثلثه اسم غلهٔ خرد است

کاجرا اسم هندی زردک است

کاج اسم فارسی صنوبر است وبجیم هندی اسم زجاج است مصنوع ازنوعی کاه است

کاجاون بهندی زبد القواریر است

کاجل اسم هندی درده است که بچشم کشند

کاجی اسم فارسی حموی است که از برزورسازند

کاجیرة بفارسی قرطم است

کاجیا بسریانی ابن عرس است

کادور بهندی هندبای بری است

کاجر اسم هندی جزر است

کار بهندی وبسریانی مری است ونیز بهندی اسم ملح است که از قلی سازند

کاربا مخفف کاهربا است وبمعنی کهربا است

کارتن وکارتنک وکارتنه بفارسی عنکبوت است ونیز کارتنه اسم حلبه است که بهندی میتهی نامند

کارد و اسم فارسی کافور است وغلاف طلع نخل را نیز نامند وگفته اند که اسم بقول ماکوله است ورطب یعنی خرمای تازه را نیز نامند

کارعه بعربی اسم نخله ایست که نزدیك آب روید

کارنجک بفارسی خیار است

کاروانك اسم فارسی طائری است طویل العنق که نزدیك بآب مینشیند و بعربی آنرا کروان نامند

کارة اسم هندی مطبوخات مسهله و منضجه است

کاژ بفارسی درخت صنوبر است

کاردنک اسم فارسی وج است

کاربرة وکاغاله وکافیشه و

کاکیان بفارسی قرطم است که بفارسی حسکدانه وبهندی کرّ وکسم کابیج نامند

کاسج وکاسجوک بفارسی دلدل است وآن نوعی است از قنفذ کبیر جبلی که بفارسی خارپشت نامند

کاسر بعربی عقاب است

کاسر الحجمه اسم عربی حب القلت است که بهندی کلتهی نامند

کاسکبینج معجون فارسی است وصاحب اسرار الطب گفته که معنی آن کثیر المنافع است وآن معجونی است نافع برای امراض کثیره وصفت آن درقرابادین ذکر یافت

کاسکینه وکاسه شکنك اسم فارسی شقراق است ونیز بفارسی سبزک نامند

کاسیلس بیونانی اسم جوز است

کاسمر بهندی اسم هیمتان است

کاسنی اسم فارسی هندبا است

کاسنی بستانی اسم فارسی هندبای بستانی است

کاسنی دشتی اسم فارسی هندبای دشتی است

کاسنی شامی هندبای بستانیست

کاسنی کاجوّ بهندی اصل الهندبا است

کاسو بیونانی عروق ماميران است که بفارسی زرد چوبه نامند

کاسوس خشخاش زبدی است

کاسه پشت اسم فارسی سلحفاة است ونیز بفارسی لاک پشت وسنگ پشت نامند

کاش بشین معجمه بفارسی بمعنی کاج است که زجاج باشد ولهذا اوانی مزججه یعنی لعابدار راکاشی نامند

کاشه اسم فارسی جمد است ونیز بفارسی یخ نامند

کاغ امر فارسی از ... است

کاغنه اسم فارسی کرغا ... است

کاغنه اسم فارسی کرغی است کوچک

میاه ... و ... بعرض ... است

بر ... آن باشد

[illegible]

القواف است

کاکره بفارسی مالش ... است

کاکنا اسم عربی است

کاکل بضم کاف فارسی اسم ... است

[illegible]

و گفته اند که اسم دوائی است که ...

بسا داروان است

کالله بفارسی ... و نیز ...

... باشد

[illegible]

است

کامالیا بیونانی شبرم است وگفته اند مازریون است

کامخ ابیض بشیرازی زنجال است

کامون بهندی باقلای هندی است که بهندی کهلوة نامند

کاسنجی بیونانی وبسریانی مصطکی ابیض است

کامه بفارسی مرجان است

کانتا گفته اند که اسم هندی شوك است

کانتران اسم هندی قطران است

کهاند اسم هندی شکر است

کاندا وکندا بهندی اسم نبشکر است که بعربی قصب السکر است وگفته اند که بهندی عنصل را نیز گویند

کالسی بهندی حجر البقر است

کادکنی بهندی جاورس است

کابزوا بفارسی ماذریون

کاورک بفارسی کبر است وگفته اند که ثمر کبر است که خیار کبر نیز نامند

گاو زبان اسم فارسی لسان الثور است

گاوچشم اسم فارسی اقحوان است

گاوزهرج معرب گاوزهره است وآن حجری است که متکون میشود در شکم گاو و یا در زهرهٔ آن که بفارسی پادزهر گاوی و بهندی گای روهن نامند

گاودارو اسم فارسی جاورس است

گاول بفارسی کراث کرم است وگفته اند که کراث جبلی است

کانجی اسم هندی شونیز است

گاو اسم فارسی بقر است

گاورس جاورس است

گاودانه اسم فارسی کرسنه است

گاونیدك بشیرازی طائر شیاه منقط ببیاض است وبعربی زرزور نامند

کاوه بشیرازی نافهٔ مشک است

کاه مکی نباتی است که بعربی اذخر نامند

کاهو اسم فارسی خس است

کاه اسم فارسی تبن است

کای پهل اسم هندی قنابری است

گای اسم هندی بقر است

* فصل الکاف مع الباء الموحدة *

کبابه بعربی عود بخور است وعود هندی را نیز گویند

کباب شامی طباهج است

کبابهٔ شکافته وکبابهٔ شکم دریده قلنچه است

کبار کبر است که آصف نیز نامند

کباروس بفارسی نوع از حرشف است

کباش نوعی قرنفل است که سر آن بزرگ باشد

کبا مطوانه شکوفهٔ اناری است که گره نه بسته باشد

کبانقش لازورد است

کبه بفتح اول وباء مشدده بعربی رخام است

کبت اسم فارسی قتل است ونیز بفارسی زنبور عسل وفی باب عسل نامند

کبتر کبوتر است

کبثا اکمثا وکبتا اکمثا بسریانی وبعربی کرمة السوداء است که فاشرستین باشد

کبثا جوریا بسریانی هزارجشان است که کرمة البیضاء وفاشرا نامند

کبثا حمرا بلغت سریانی انکور بستانی است که از آن شراب بعمل آورند

کبثا دیرا بسریانی کبربریست

کبح بضم کاف وسکون باء موحده وحاء مهمله گویند رضیعی است که بترکی قرا قروت نامند

کبد وکبدا بلغت فارسی اسم ابریشم است

کبدة بفتح اول وسکون ثانی وفتح دال مهمله بعربی خرزة الحب است

کبرکاذرونی اسم شیرازی خرنوب شامی است

کبرکی جر اسم هندی اصل الکبر است

کبرکا پات اسم هندی ورق الکبر است که بفارسی برگ کبر نامند

کبرکی چهال اسم قشور اصل الکبر است که بفارسی پوست بیخ کبر نامند

کبست وکبستو وکبسته بفارسی حنظل است

کبعدیا وکبعید یون بسریانی شاهترج است

کبک معرب قبج است وآن اسم حجل است

کبک دری اسم فارسی وج است ودر وج را نیز نامند

کک کو وککجو بفارسی دراج است

ککلدر اسم فارسی یعقوب است که آن ذکر حجل است

کبوتر اسم فارسی حمام است

کبوترابچه بفارسی فرخ حمام است

کبود بفتح اول وضم ثانی [illegible] صاحب [illegible] اسم [illegible] است

کبودان بضم اول وثانی اسم [illegible] است

[illegible]

کتارس بیونانی لوبیا است

کتاو کیمیا اسم حلوائی است معروف که کیمیاه وکیمیاء و نافقه نیز نامند وصنعت آن در [illegible] دکر یافت

کثیرا کثیرا وکثیرا الغا وکثیرا اسم سریانی کرمة البیضاء است

کثیرا کثیرا وکثیرا [illegible] اسم سریانی کرمة البیضاء است که بفارسی [illegible] نامند

[illegible]

* فصل الكاف مع [illegible] *

[illegible]

کثیر الاضلاع لسان الحمل است

کثیر بلغت بربری جوز ارقم است

* فصل الكاف مع الجيم *

کجور بعجمی اسم هندی خرما است وبعجمی فارسی اسم هندی [illegible] است

کجم وکجم [illegible] است

کجه اسم هندی [illegible] است

[illegible]

* فصل الكاف مع [illegible] *

کحل اسم [illegible] است [illegible]

[illegible]

* فصل الكاف مع الدال المهملة

کلتو اسم فارسی تورع است
کلهة اسم هندی حمار است

* فصل الکاف مع الراء المهملة *

کرباشه وکربالا بهندی خیار شنبر است
کربابس وکربابس وزغه است
کرنر قثای کبیر است وقثای حمار را نیز گفته اند
کربس وکربسو وکربسه وکربش وکربشو وکربشه وزغه است که بهندی چهپکلی وتکنکی نیز نامند
کربه بفارسی نباتیست که آنرا بعربی حلفا خوانند
کرت معرب از قرط است
کرتم بهندی نوعی از سموم است یحتمل که نوعی از بیش است
کرتنه وکرتینه بفارسی نسج عنکبوت است
کرته اسم فارسی اسل است وآن نبات آجامیست که از آن حصیر سازند
کرته دشتی اسم فارسی اذخر است
کرثئی بکسر اول وسکون ثانی وکسر ثاء مثلثه وبعد آن همزه بعربی پوست بالای بیضه است
کرج * گفته اند که اسم ترکی جص است
کرجفو اسم فارسی سلوی است
کرچاك اسم ترکی خروع است
کرجیل بلغت اهل جرجان زعرور است
کرچیا * طرخشقوق است وبهندی کادورنامند
کردانج معرب کردانك فارسی است وآن کرد اناج است *
کردان مرغی است از گنجشك بزرگتر وپایهای دراز دارد ودر طبع مانند عصفور است
کردمانه بفارسی کرمدانه است
کردبلن نوعی از سالیوس است
کرّ وکور بلغت هندی قرطم است
کراثا حرما وکراثا دترا وکراثا قطاما وکراثا قطینا ما بسریانی کراث بری است وآن کراث الکرم است
کراث اندلسی کراث شامیست
کراث بری کراث کرم است ونزد بعضی کراث ثوم است
کراث بقل نوعی از کراث صغیر بستانی شامیست
کراث الثوم کراث کرم است
کراث جبلی نزد اکثر اطبا فراسیون است ونزد بعضی کراث نبطی است
کراث خراسانی نوعی از کراث کانکان است
کراث دناق کراث کرم است
کراث روم کراث رومی است
کراث شامی نوعی از کراث بستانی کبار است
کراث کرم کراث بری است
کراث ماثلا کراث بقل است وآن نوعی از صغیر کراث بستانیست که آنرا قرط نامند
کراث نبطی آن نوع صغیر الراس است از انواع کراث بستانی کبار ونزد بعضی کراث جبلیست
کرس بعربی وسخ است
کرس ملح الحیه است
کرسان وکرسیان حطب کرم است
کرشف اسم فارسی کونس است
کرسف وکرسوف بعربی قطن است که بفارسی پنبه نامند ونیز کرسف صوف دوات را نامند
کرشان اسم ترکی اسفیداج است
کرسفی بعربی نوعی از عضل ابیض است
کرشکوا نطرانس کرسنه است
کرسنه لغت فارسی است ونیز بفارسی خشکریشه را نامند
کرسنه بسین مهمله اسم حبی است که آنرا بفارسی کشنك نامند
کرع بضم اول اسم فارسی نبات اشق است وگفته اند که نفس اشق است
کرف بفارسی فار است
کرف اسم دیلمی شعر الغول است
کرفا بهندی حنظل است
کرفی بعربی پوست بیرون بیضه است
کرفروس حنا است
کرفس بعربی قطن است

کرفس بهاری — کرفس مائی است
کرفس الماء — قرة العین است
کرفس جبلی — معروف رفاقد ولی
نطرا سالیون است
کرفسا — بسریانی کرفس است
کرنش بفارسی کرفس است
کرفس دشتی بفارسی کرنکع است
کرک — طائری است که آنرا قمیع نامند
و نیز بفارسی مرغان را و جانوران را
گویند
کرک — [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

بعضی زهره است که بهندی کدنامند
کرکم — بعربی زعفران است و نیز
ترمیا از عروق صفر را نامند و نزد
بعضی ماميران است
کرکم — [illegible] زعفران است
کرکم — [illegible]
کرکان — اسم فارسی حنظل [illegible] است
کرکس — اسم فارسی [illegible] است
[illegible]
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کرم مرغ — بفارسی دوده قرمز است
کرم شب تاب — بفارسی حباحب
که بهندی جگنو نامند
کرمک — بفارسی اشنان است
کرمک بفارسی کرمک [illegible] است
[illegible]
[illegible] است
[illegible] که آنرا [illegible]
[illegible]
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کردو اسم فارسی نوعی از نسج عنکبوت است

کرو بهندی گکروهن است

کرو بیونانی حلد یل است

کردارا وکردالا وکرداله اسم هندی خیار شنبر است

کرواکو اسم هندی تلخ است

کروتنه بفارسی نسج عنکبوت است وگفته اند که اسم عنکبوت است

کرورا بسریانی صدف لؤلؤ است

کروسابیهن بیونانی بابونج است

کروش الغنم باصطلاح فرفیون را نامند

کرومقرون برومی ملوخیا است

کرونطرقا قصب سکر و فانید است

کروسفوا بیونانی سحالة ذهب وفضه است

کروی مسور اسم هندی عدس مر است

کرویه بفارسی کرویا است

کره بترکی و بفارسی زبد است ونیز بفارسی مسکه وبهندی مکهن نامند

کره تن بفارسی عنکبوت است

کرهی اسم هندی بادنجان بری است

کرهوراللوج بهندی اسم کندس است

کریاس برومی لحم است

کریدون برومی غبار رحی است

کریر قدای کبیر است که بفارسی خیار بزرگ نامند

کریسا بسریانی پوست فندق است

کریشاب اسم فارسی فروج است

کریز بعربی اقط است که بفارسی پینو نامند

کریع بسریانی خیری است

کریون برومی قنطوریون است وگفته اند که قنطوریون دقیق را نامند

* فصـــــل الکاف مع الزاء المعجمة

کز معرب قز است وآن نوعی از ابریشم است

کزبا بفارسی نوعی از ریباس است

کزبرة الثعلب اسم اخیرسند یربطس است

کزر اسم فارسی جزر است

کزرموشان بلغت کرستان ججم بجیم است

کزبرنا کزبره است

کزبرة البئر پرسیاوشان است

کزبرة البربه بشیرازی نوع بری کزبره است

کزبرة الحمار وکزبرة الحمام شاهترج است

کزبه بفارسی عصارهٔ ادهان است ونزد بعضی مختص است بعصارهٔ روغن بادام وکنجد

کزره بفارسی نباتیست خوشبو که نیز بفارسی سرزهره نامند

کزطرخون عاقرقرحا است

کزف اسم فارسی قیر است

کزم بعربی اسم طائریست که آنرا انغر نامند

کزازج وکزمازق وکزمازک وکزمازو حب الاثل است که بفارسی عبارت از ثمر درخت گز باشد

کزنه بفارسی بزر انجره است

کزوا بفارسی نوعی از ریباس است

کزوان نزد اطبا بادرنجبویه است ونزد بعضی نباتیست غیر آن

کزک ودع است

کزوک بفارسی نوع از خنافس است

* فصل الکاف مع الزاء الفارسیة *

کژ بفارسی لغت کز است ومعرب آن قزوان نوعی از ابریشم است

کژ بضم وفتح هردو آمده بفارسی بیخ درخت است

کژانه بفارسی دود ابریشم است

کژار بفارسی حوصلهٔ طیور را نامند

کژترخون وکژطرخون وکژدم بفارسی عاقرقرحا است ونیز کژدم اسم فارسی عقرب است

کژدم جراره عقرب جراره است

کژدم دریائی عقرب بحری است

کرف بفارسی قیر است و فضهٔ محرق را نیز گفته اند

کژدر اسم فارسی زرنباد است

کره اسم فارسی لداة است

* فصل الکاف مع السین المهملة *

کساسی بقل حرف است

کسبج معرب کسبه است وآن ثفل دهن سمسم است که بفارسی کنجاره نامند

کسیر بفارسی و بیونانی زفت است

رعفران که رنگ فارسی است

کسبرة کزبرة است

کسبرة البئر پرسیاوشان است

کسرج اسم فارسی لوالو است

کسیر بسریانی عروس ابیض هندی

است

کسفی بلغة یمانیه [illegible] است

کسل اسم فارسی جعل است و آن

نوعی از خنافس است

کسنی بفارسی معنی [illegible] است

کسوین بهندی [illegible] است [illegible]

[illegible] که [illegible] است

کسه بلغة یمانیه است که [illegible]

نامند و کنده [illegible] است

کسیلا بهندی [illegible] است

کسی و کسیلا [illegible] است

کسیرقاثا ارمنا بسریانی [illegible]

است

کشا [illegible] است

کشاثارمنا و کشاثارمنا بسریانی [illegible]

است

کشبرة کزبرة است

کشبرة البئر پرسیاوشان است

کشتر [illegible] بسریانی [illegible]

است و [illegible]

کشک اسم فارسی [illegible] است که [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

کنگرنه نامند

کنگرنه بفارسی عصاره رازطیره نامند

کنکیه بهندی ارژک است

کملی بسریانی حنظل است

کسیر بهندی عصفر است

کسیرانی بسریانی عجم الزبیب است

کسیح بفارسی گرسنه است و [illegible]

خشک را نیز نامند

کسی هندی بفارسی قراد است

کسافا کرسنه است

کساع بفارسی [illegible] است

کساکی بهندی است

کسنه و کسنا اسم هندی [illegible] است

[illegible] که کسنه [illegible] است

کسنه بفارسی [illegible] است

کساپی [illegible] است و آن [illegible]

است

کسی بفارسی [illegible] است

کسنی اسم رومی [illegible] است

کسیر و کسیر [illegible] بسریانی عصفر

است

کسیو بهندی [illegible] است

[illegible] بسریانی [illegible]

[illegible]

[illegible] بسریانی [illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

[illegible]

بسریانی ادرونی است

کسمارونا رعفنا بسریانی عجم الزبیب

است

کسوباس خروع است

کسیلا ملاخة سودا است

کسیطوریر رماحی نامی است که آنرا

کسیطوریس نامند

کسیقون دلبوث است

کسیمالس برومی حشیشة الزجاج است

کسیس اسم هندی زاج سیاه است

کسیه [illegible] است

[illegible] مع الشین المعجمة

کشاملی اسم فارسی حبی است که

[illegible] نامند و نیز بفارسی شاخل

و شاحول نامند

کشبث بفارسی معرب کشا است

کشنج اسم فارسی [illegible] است و آن

نوعی [illegible] است

کشتو و کشتو بفارسی نکوی است

[illegible] آمد [illegible] علامت آنها

[illegible] نامند

کشوک و کشف اسم فارسی [illegible]

است

کشنه اسم فارسی [illegible] که [illegible] است

[illegible] نامند

کشو [illegible] است

[illegible] نسطا است

کشر [illegible] فارسی است

کشره معرب [illegible] هندی است

آن عبارت از طعام مصنوع که از ماش
و برنج مقشر و نیم مقشر آنرا با برنج مخلوط
کرده پخته باشند و در قرابادین
ذکر یافت
کشته اسطوخودوس است
کشف بضم اول بفارسي زفت است و
بفتح اول وثاني اسم فارسي سلحفاة
است
کشك وکشرك اسم فارسي طائري
است که بعربي عقعق نامند
کشک بفتح اول وسكون ثاني اقط
است
کشاب وکشکیا بفارسي کشک الشعير
است وگزنیز بفارسي آش جو را نامند و
گفته اند که کشکیا آش هليم است
کشک الشعير شعير جو است ونيز جو
مطبوخ ماليده صاف نموده را نامند
و آب رقيق مطبوخ آنرا بدون ماليدن
که جرم آن در ان داخل شود ماء
الشعير كويند
کشکك بفارسي آش هليم را نامند ونيز
طعاميکه از بقول وحبوب ترتيب دهند
با كوشت وبي كوشت
کشکين اسم فارسي خبز شعير است و
نيز خبز متخذ از آرد جو وكندم وباقلا
ونخود مجموعه را نيز نامند
کشکينه کشکين است
کشم بعربي فهد است
کشمش كاوليان بفارسي دبق است

کشني وکشن بسرياني و برومي و
کشنك وکشنين بفارسي کرسنه است
کشنه بفارسي اسم کشنج است ونيز
اسفست را نامند
کشنج اسم فارسي کشنيز است
کشنيز اسم فارسي کزبره است
کشنيز كوهي اسم فارسي تخم مخلصه
است
کشنيج دشتي نوع صغير بادرنجبويه
است ونزد اكثر اطبا نوعي از شاهترج
است ونزد بعضي مخلصه را نامند و
نواب علوي خان مرحوم فرموده که
آن كزبرة البئر است
کشو اسم فارسي سلحفاة است
کشوث رومي افسنتين است
کشبه اسم عربي شحم ضب است
کشعاء اسم عربي خبازي که بفارسي
نيزك نامند
کشبون وکشوثا يوناني و بسرياني
کشوث است

* فصـــــــل الكاف مع الصاد المعجمة *

کسطشون بادنجان بري است که
بهندي كتائي و بهنكتا نامند

* فصـــــــل الكاف مع الظاء المعجمة *

کظيظ رخام است

* فصـــــــل الكاف مع العين المهملة *

کعب غزال حلواى معروف است و
نزد بعضي اطبا فانيذ است
کعل به بعربي بيت عنكبوت است

کعك خبز الطابون است
کعسم بعربي حمار الوحش است
کعسوم حمار اهلي است
کعيت بعربي بلبل است ونزد بعضي
هزار داستان است

* فصـــــــل الكاف مع الغين المعجمة *

کغاله بفارسي قرطم است

* فصـــــــل الكاف مع الفاء *

کف وکفك وکفچ اسم فارسي زبد
است
کف آبكينه وکف شيشه بفارسي
مسحوق زنيا است که بعربي زبد القوارير
نامند
کفا وکفرى وعاء طلع نخل است
کفتار اسم فارسي ضبع است
کفتر اسم فارسي وتركي حمام است
کفچه اسم فارسي نوعي از حيه است
که سر آن شبيه بمغرفه است
کف دريا بفارسي زبد البحر است
کفر بفتح كاف نزد اكثر اطبا قفر است
کفرا بسرياني حنا است
کفر اليهود قفر اليهود است
کف سفيد بفارسي ثلج است
کفشو بفارسي تنكار است
کف الارنب وکف الذئب جنطيانا
است
کف الاسد وکف الذئب بعربي
عرطنيثا است
کف اجذم وکف جذماء بزوکف الجذمانا

... است و گفته اند که اصول منحل را نامند و نزد بعضی گرهٔ بیضا است و بعضی گویند که بمعنی انگشت است

[illegible]

گر نوع نباتیست که بپارسی ... نامند

[illegible]

کلاش اسم فارسی عنکبوت است

کلاشه اسم فارسی است عنکبوت

[illegible]

گل چنك اسم فارسی سرطان است ونیز بفارسی خرچنك نامند
گلیچید ولیمون الصغیر مامیران است
گلیچید ولیمون الكبیر صنف كبیر عروق الصفر است
گل حنا اسم فارسی فاغیه است
گل خوش نظر میفختج است
گل خورنی طین الماكول است
گل رعنا ورد الحماق است
گلزی بسریانی گلزاست
گل سرخ ورد احمر است
گل سنگ اسم فارسی خراء الصخر است
گلسا دلا وهج بسریانی نوره است كه خاموش نكرده باشد
گلسانا بیونانی شقایق النعمان است
گلس اسم عربی نوره است
گل عقرب باصفهانی اسم سطاریون است
گل عاشقان بلغت خراسانی زرین درخت است وبلغت تبریزی حماحم است
گلفاطلس وگلفاطاس توبال النحاس است
گل قوانیس بیونانی خبث الحدید است
گلقوس بیونانی نحاس است
گل قندس بروهی روسختج است
گل قرنفل اسم فارسی زهره است
گل كافته بلغت اصفهانی احریض است
گل كندم اسم فارسی جوزجندم است
گلگلانج معجون هندی است

آن درقرابادین ذكر یافت
گلكك اسم فارسی بزر بقله است ونزد بعضی بقلة الحمقاء را نامند
گلگونه بفارسی اسم رنگ سرخی است كه از رنگ لك خام بعمل می آورند و در لك خام مثل كورشید كه مستعمل نقاشان وزنان است در رنگ گونه وآنرا بهندی گلال نامند
كلك بضم اسم فارسی ویر است ونیز بفارسی كوك نامند
كلك اسم فارسی قصب است
كلك اسم فارسی بطیخ فج است
كل بكسر اسم فارسی طین است
كاما بفتح اول وسكون ثانی بلغت زند كرم است كه عنب باشد
كلم اسم فارسی كرنب است
كلم رومی قنبیط است
كلمطایس بیونانی كاشم است
كلمك بفارسی نوعی از كرنب است
كلموح راسن است
كلنا گفته اند كه اسم فارسی دفلیست
كلنار اسم فارسی جلنار است
كلنك بلغت اهل بعضی جزائر عمان اسم صندل اصفر است وبهندی نوعی از لیمو است كه بشیرازی لیموخاركی نامند
كلنبار وكلنجك اسم فارسی سرطان است
كلنبزی اسم فارسی سرطان است
كلنجری بفارسی نوعی از عنب است كه درپای هرات میشود ورنگ آن اسود

ومائل بحمرة است وبسیار شیرین ولطیف است
كلنجن اسم هندی حب القلت است
كلند وكلندا اسم هندی بطیخ زقی است
كلنك اسم فارسی بزر بقله است
كلنكك اسم فارسی بزر رجله است
كلنك اسم فارسی نوعی از دیك است
كلو اسم فارسی نوعی از خبز است كه نیز بفارسی نان شیرمال نامند
كلو بهندی بقلة باردة است وآن نوعی از لبلاب است
كلی لغت هندی است كه بفارسی غنچه نامند
كلیا اسم رومی شكنبه است وبسریانی ورد منتن است
كلوا اسم فارسی ضفدع است
كلوخ امرود بفارسی كمثری است
كلوط معرب كهلوط هندی است وآن باقلای هندی است
كلونجی بهندی شونیز است بفارسی سیاه دانه نامند
كلوف بهندی بقله است وآن نوعی از لبلاب است
كلبا اسم فارسی قلی است
كلبانی وكلبانیس لغت یونانی است كه بفارسی بارزد نامند ونزد صاحب اختیارات كلبانی اشق است كه بفارسی بدران نامند
كلنجن اسم هندی خولنجان است

کلوزا اسم فارسی زلبورا است

کلبزوان اسم فارسی بت زنبور است

کلیس لغت بازند زبان عربی است

کلیس اسم فارسی ذو الورد است و

لیز بفارسی اسم بوم است

کیکرون یونانی خردل بستانی
است

کل الاقلی بمصر یانی اکلیل الملک
است

کلنا [illegible] است

کلوا الی زکامراج اسم فارسی [illegible]
است و بفارسی [illegible]

کلیکان [illegible] است

کیکرون [illegible] است

کمیر [illegible] است

● [illegible] ل الکاف مع المیم ●

کم اسم فارسی [illegible] است

کما [illegible] است

کالارون [illegible]
یونانی [illegible] است

کمسه [illegible]
بمعنی [illegible]

کمة [illegible]
[illegible]
اسم [illegible] است

[illegible]
است

[illegible]
است

کارز اسم هندی موسیائی است

کمیه بفتح زند اسم جراد است

کم کمام لغت در پیسه و بغدادی
نبطی گفته علك درخت ضرو است و
بعضی درخت ضرو گفته اند

کمبر اسم هندی زعفران است

کمال طیوفر هندی است

کمون اخضر کمون شامی است و نزد
صاحب تحفه کمون حبشی است

کمون [illegible]
است

کمون اسود کمون کرمانی است

کمون اصغر کمون فارسی است

کمون حبشی [illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

کهل اسم عربی ثعلان است ما دامیکه
در رحم باشد

کمیت بعربی اسم خمر است که در
میان سرخی و سرخی باشد و اسب بدین رنگ
را نیز نامند

کمیز اسم فارسی بول است

کمشی اسم ترکی [illegible] است

کمیلة اسم هندی قنبیل است

● [illegible] ل الکاف مع النون ●

[illegible] اسم [illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است که [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible]
است

[illegible]
[illegible] است

[illegible] است
[illegible]

[illegible] است

[illegible]
[illegible]

[illegible] اسم فارسی [illegible] است

[illegible] بکسر اول وسکون ثانی و

بای موحده و تسکین ها و لون اسم فارسی حبة الخضراء است

کنبزه اسم فارسی نوعی از خیار است

کنو اسم فارسی حب الخروع است

کنج اسم هندی عین الدیك است و نیز بفارسی کنجی نامند

کنجار وکنجاله اسم فارسی سمسم است

کنجد اسم فارسی سمسم است

کنجدک وکنجده اسم فارسی اصفهانی انزروت است و نیز کنجدک وکنجده اسم فارسی باد زهر است

کنجر اسم فارسی حرشف است

کنجرزد وکنگرزد وکنگری اسم فارسی صمغ نوعی از حرشف است

کنجرسره وکنجربس بسریانی کنگرزد است

کنجشک اسم فارسی عصفور است

کنجك اسم فارسی شجرة البق است

کنچهن اسم هندی طاثری است که آن را کرکی نامند

کنچهن کا پتا بهندی مرارة الکرکی است

کنجورس بیونانی جاورس است

کنجوربا بیونانی هندباء بری است

کنج اسم فارسی اقط است

کند اسم هندی قصب السکر است

کنداره اسم عربی سمکی است که آنرا سنام نامند

کندر بعربی نوعی از علك است که نیز بعربی لبان و بفارسی کندرو نامند

کندر رومی علك رومی است که مصطکی نامند

کندرس وکندروس خندروس است

کندس الدرار عود العطاس است

کندم اسم فارسی بر است

کندمکه اسم دیلمی خندروس و در اصفهانی ذرة مکه نامند

کندنا اسم فارسی کراث است

کندرو اسم هندی کندروس است

کندهت اسم هندی کهریت است و کندهك وکندك نیز نامند

کنده اسم هندی نیشکر است

کندهیل اسم هندی قفاح اذخر است

کند اسم هندی صمغ است

کندا بهندی بصل الفار است

کندك وکندرو اسم فارسی لبان است

کندرکاچورا اسم هندی دقاق کندر است

کنست وکنستو وکنستواک اسم فارسی اشنان است

کنشتو وکنشو اسم فارسی حصرم است

کنطنی اسم سریانی جنطیانا است

کنعد نوعی از سمک است

کنك بضم اول اسم فارسی خوشهٔ خرما است و بفتح اول جوزماثل است

کنکالی اسم هندی بسفایج است

کنکر اسم فارسی بوم است

کنکرتر اسم فارسی حرشف رطب است

کنکرخر اسم فارسی باد آورد است

کنکنی اسم هندی مشط الغول است

کنکونی بهندی نوع اصفر جاورس را نامند

کنکولی بهندی قطاة است

کنو اسم فارسی ورق الخیال است

کنوچه اسم فارسی بزر المرو است و بهندی نیز همین مشهور است

کنودان وکنودانه شهدانه است

کنبو اسم هندی دفلی است که بفارسی خرزهره و آن معرب خرزهرج است

کنبهارنوکرا بضم کاف عجمی اسم هندی نوعی غراب است که بعربی عقعق نامند

کنبهی اسم هندی کاة است

کنبیلا اسم هندی قنبیل است

کنوار اسم هندی صبر است

کنوارکنیا اسم هندی صمغ دهاك که تیسو نیز نامند

کنول اسم هندی نوعی از نیلوفر سرخ رنك است

کنول کا بیج اسم هندی تخم نیلوفر سرخ رنك است

کنول کا پهول اسم هندی ورد نیلوفر سرخ رنگ است و ثمر آنرا کنول کته نامند

کنول کی جر بهندی بیخ نیلوفر است

* فصـــــل الکاف مع الواو *

کو اسم فارسی فضل طعام است

کوار کراث است

کواعیا بسریانی عنکوت است

کوالف بادآورد است و کل الف

بمعنی مذکور نیز آمده

کوادم بفارسی آدمخوار است

کوال نوعی از بابونج است

کوال کوس بمعنی نیلوفر است

کوبل اسم هندی ترک تواشیح [illegible]
است

کوتهه اسم هندی [illegible] است

کوس بعربی صندل است

کوج اسم فارسی مطلق صمغ است که
بهندی کوند نامند

کوخانیا اسم یونانی کرنب است

کوداب و آرشاب بفارسی [illegible]
است که [illegible] دارچینی [illegible] نامند

کور بفتح اول و سکون الف بفارسی
[illegible] است [illegible]
کرنب است

کوراندم [illegible] است

کوراکور را و کورک اسم فارسی [illegible]
[illegible] است

کوز فارسی مقل الیهود است

کوزک بفتح اول و سکون [illegible]
مهمله [illegible] فارسی [illegible] است

کوزگیاه اسم فارسی [illegible] است
[illegible]

کوزنجل اسم عربی [illegible]
است

کوژی بهندی [illegible] است

[illegible]

[illegible] است

کوزد و کوزده بلغت فارسی الوزیة
است

کوزة اسم فارسی ظرف [illegible] است

کوت اسم فارسی حنظل است که
بهندی [illegible] نامند

کوست بفتح اول و کسر [illegible] و سکون
سین مهمله اسم فارسی [illegible] است
و [illegible] گفته اند

کوشاد اسم فارسی [illegible] است

کوشه بفارسی [illegible] است

کوشه بفارسی نوعی از [illegible] است

کوش [illegible] اسم فارسی [illegible] است

کولی اسم فارسی [illegible] است

کوزون [illegible] است

کوش [illegible] صاحب [illegible]
است

کوک اسم فارسی [illegible] است

کوکناوس [illegible]
آن است که [illegible]
است

کوک [illegible]
و [illegible] است

کوکنار [illegible]
است

کوکب شامی [illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کوکب قیمولیا طین قیمولیا است و
قیمولیا اسم جزیره ایست و گفته اند که
آن نمکی است که از زمین شوره زار
[illegible] آن را
کوکب الارض نامند

کوکب الارض مطلق [illegible]
طین قیمولیا است

[illegible] شیرا است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] اسم ترکی حمام است که
[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] که اسم هندی
[illegible] است

[illegible] اسم هندی [illegible] است که
[illegible]

[illegible] است

[illegible] بفارسی
[illegible] ورای
[illegible]
[illegible]

[illegible] و [illegible] و کوکه
[illegible] است که بفارسی
[illegible] نامند

[illegible] اسم فارسی [illegible] است

[illegible] است

[illegible] نوعی از [illegible] است

كولان بعربي نوع نراصل است
كوكم فلفل است
كولو وكولومي بهندى بزركتان است
كوله اسم فارسي قنفذ است
كوله پو اسم فارسي انجدان است
كوم نيزا سم فارسى انجدان است
كومي اسم سرداني باقلا است
كومر بلغت زند اسم كمثرى است كه
بفارسي امرود نامند
كومنون بيونانى كمون است كه
بفارسى زيره نامند
كوموش بتركى فضه است
كون اسم فارسي قتاد است
كونج اسم فارسي شونيز است
كونچه اسم هندى مرغي است كه
بفارسي كلنك نامند
كونچه اسم هندى كيكچ است وآن
نوعي از كرفس برى است
كونده اسم فارسى بطيخ خام است
كوادردهى اسم هندى حب النيل است
كوتهان نباتي است كه بنبطى كنهان
خوانند
كوهنج اسم فارسي زعرور است
وبهندى درخت عوسج است
كوهى وكوهنج بفارسي زعرور جبلي است
كوبج وكوبز اسم فارسى زعرور احمر
بستانى است ونزد بعضى كوبز نزاى
فارسى بمعنى مطلق زعرور است
كودل اسم فارسى زهربا بونج است

* فصل الكاف مع الهاء

كهارى لون اسم هندى ملح العجين
است
كهيارنا توتياي مصرى است
كهتى اسم هندى قراد است
كهتا انار اسم هندى رمان حامض
است.
كهجور اسم هندى خرما است
كهجوركارس اسم هندى نبيذ التمر است
كهجوركا كابها اسم هندى جمار النخل
است كه بفارسي پنير خرما و بعربى
كروخوانند
كهجوركا پهول اسم هندى طلع النخل
است
كهجوركى كهتلى اسم هندى نوا
التمر است
كهر اسم هندى حافر است
كهرفى نوعى درخت ثمر است كه
شبر دن بالزوحت مبيا شد
كهرهن نوعى از بادنجان برى است
كهلى اسم هندى كسب است كه بفارسي
كنجاره نامند
كهنج وكهنجن اسم هندى صعوه است
كهنكالى بسفايج است وكفته اند دواى
ديكر است شبيه به بسفايج
كهه اسم فارسى تبن است كه نيز
بفارسى كاه نامند
كهما نا اسم سريانى شاخ نبات فاوانيا
است

كهيرك وكهكمه وكهكم اسم فارسي
وعربى بادنجان است
كهتا بهندى بمعنى ترش است
كهچور بهندى اسم ترش است
كهدل اسم عربي عنكبوت است
كهره اسم فارسى جدى است
كهزك وكهزل اسم فارسى جرجير است
كهكو اسم فارسى وهندى بوم است
كهنايا بسريانى عود الصليب است
كهوه اسم فارسى قهوه است
كهرركهمن اسم فارسى زعرور است
كهيلا وكهيله اسم هندى سليخه است

* فصل الكاف مع الياء
المثناة التحتانية *

كى بلغت مصر حواصل است
كيا بسريانى قبلجوش است
كياه جورا بسرياني باد آورد است
وكفته اند كه شكاعى است
كيادافني بسرياني شجرة الغار است
كياروس نوعى از حرشف است
كبامطرادا بسرياني فقاع الرمان است
كه منعقد شده باشد
كبابا بفارسى عناصر اربعه است
كياه بصر اسم فارسى اكليل الملك است
كياه جالينوس اسقولوندريون است
كيبا بلغت زند فضه است
كيكى نوعى از كادى است
كيته اسم هندى خبث الفضه است
كيثوفيلا بيونانى صمغ البلاط است

ورستنی بلاد [illegible] است

کیچلی اسم هندی ملیحة [illegible] است

کیخوریا یونانی فلفل بری است

کیخرس اسم رومی جاورس است

کیذج معرب کاذی است

کیریع یونانی خیری است

کیصر اسم هندی زعفران است

کیصرکوته و کیصو اسم فارسی جعد است

کیسوا طر بفارسی [illegible] است

کیطم ملح نفطی است

کیغاذیوس یونانی حجر است که یونانی [illegible] نامند

کیفاطیریا اسم یونانی مسکی است که بفارسی مشک [illegible] نامند

کیفاعرعلس یونانی حجر [illegible] است

کیفاقوریا اسم یونانی ماء [illegible] است

کیفاهورقیا اسم یونانی حجر [illegible] است

کیفر [illegible] و کیفا [illegible] یونانی [illegible] یونانی [illegible] است که بفارسی [illegible] نامند

کیک اسم فارسی برغوث است

کیکه بیضه است

کیکاکو بهندی [illegible] است و [illegible] اهل فارس [illegible] است

کیکلر بهندی [illegible] است

کیکایه و [illegible] اسم فارسی حشیشة [illegible] است و [illegible]

طبری قسمی از دو قسم است

کیکبر بفارسی و معرب آن جرجیر است

کیکش جرجیر است

کیل و کیل داوران و کیلک اسم فارسی زعرور است

کیلا و کیله بهندی موز است

کیلاذریا و کیلوفرنجون و کیلاذنیا یونانی ماميران است

کیلادار مرطفی است

کیلکان قومی از کران است

کیماک اسم فارسی [illegible] شیر [illegible] ترکی است که [illegible] بفارسی [illegible] نامند

کیموس [illegible] است که بفارسی [illegible] نامند

[illegible] [illegible] است

کیموس [illegible] است که [illegible] بفارسی [illegible] [illegible] است که [illegible] اصل آن کیموس است که [illegible] اسم رومی بفارسی و [illegible] آن کیموس است

کیمرکیم اسم یونانی [illegible] است

کینوا اسم هندی [illegible] است

کیعان اسم هندی ملح [illegible] است

کینکاره اسم هندی مرطال است

کیو [illegible] اسم فارسی [illegible] است

کیوان بهندی [illegible] است

کیورا بهندی [illegible] است

کبوه کتخدا [illegible] که اسم فارسی [illegible] است

کیهون اسم هندی حنظله است

کیهولی بهندی حب المحلب است

کیهه اسم فارسی علیق است

کیاوکیه بسریانی مصطکی است

❊ باب اللام ❊

❊ فصل اللام مع الالف

لاجوردیه جامریوما است

لازورد لاجورد است

لاروطوطاوس مرطیا است

لاسوریس سریانی ماء [illegible] است

لاغوریس عربی [illegible] و لاغوریا یونانی بسریانی ارنب بری است

لاغوبس ملاسیوس ارنب بحری است

لاک پشت اسم فارسی سلحفاة است

لاک اسم فارسی لک است

لاغمشاثی اسم فارسی حماحم است

❊ فصل اللام مع الباء الموحدة ❊

لباب القمح و لباب الحنطة و لباب البرام و لباب القمح نشاسته است

لباب الخبز مغز نان کاک است

لبان معرب الیبانو یونانی و آن کندر است

لبابه اسم مغربی قرنبون است

لبانی خردل بری است

لبیدانه بلغت [illegible] چکیلک ترکیست

لبی القمح یونانی [illegible] یمانی است

لبنی میعة سائله است

لیمون ولیمونیون شیطرج است

* فصل اللام مع الجیم *

لجلال بلغت مهوسین زیبق پاک صاف است

* فصل اللام مع الحاء المهملة *

لحا بکسر اول پوست بیخ نبات است وریشهای باریک آنست

لحام الذهب صناعی او تنکار است ومعدنی آن در بورق مذکور شد

لحام الصناعه از اقسام تنکار است

لحام الغول بضم اول شعر الغول است

لحیة الحمار پرسیاوشان است

لحیاهی دیناقوس است وکویند حرشف است

* فصل اللام مع الخاء المعجمة *

لخیس الاکلیله خزامی است

* فصل اللام مع الزاء المعجمة *

لزاق الذهب شامل لحام الذهب واشق است

لزاق الرخام ولزاق الحجر صمغ البلوط است

* فصل اللام مع السین المهملة *

لسوعوزیون بلغت عبرانی قرنفل است

لسوزا بهندی سپستان است

لسه پال بلغت دیلمی سلوا است

لسبعه بلغت مغربی اوقیمونداس است

لسوریطن لیلاب است

لسان الحجر سپستان است

* فصل اللام مع الصاد المهملة *

لصف کبر است وبلغت مغربی اسم حرشف است

* فصل اللام مع العین المهملة *

لعبه بیروح الصنم است

لعبة بربری مستعجله است

لعبب شقایق النعمان است

لعل مصری فنفهی است که تیغه‌هرابیز نامند

* فصل اللام مع الفاء *

لف الکرم خیوطی است که از تاک مصروف ولغت شلغم است

لفاح بیروح الصنم است

لفرنیش حنا است

* فصل اللام مع القاف *

لقاح شترشیردار است

لقطبه صمغ صنوبر است

لعلی الکاک است

* فصل اللام مع المیم *

لماء عنب الثعلب است

لم لم بلغت مغربی قطف بحری است

لمنون قنطوریون صغیر است

* فصل اللام مع النون *

لنج النبج است

* فصل اللام مع الواو *

لوزالمرجان ولوزالسودان ولوز الارجان بلغت مغربی لوزالبربر است

لوبیای هندی قسم اکبر قشع است ودرعراق دمادم نامند

لوقیاس بیونانی لوعی ازمرد است

لوف الحیه لوف کبیر است

لوف الجعد لوف صغیر است

لوقیون کیاه حضض وبفارسی فیلزهره نامند

لوفاس بیونانی شکوفه حماحم است

لوطوس میس است

لوفا بعبرانی حی العالم است ونزد بعضی قنطوریون صغیر است

لوعربا بیونانی حنظ قوقای بری و بعبرانی بشنین است

لوفوربس حجر قبطی است

لویارون شیطرج است

لوطوس اغریوس بیونانی حنظ قوقای بستانی است

لوقوبا عقرب بحری است

لوقانیس ناانجبقن است

لونك اسم هندی قرنفل است

لوهی ولوها بهندی آهن است

لون بهندی نمک است

* فصل اللام مع الهاء *

لهو اسم هندی خون است

لهاجو بعبرانی ابن عرس است

* فصل اللام مع الیاء *

لیموبیون بیونانی حماض بزرک برک است

لینوفر نیلوفر است

لینش قرن بیونانی قلب است

لینش بلغت نبطی تخم کتان است

لیقی لیقون [illegible] است

لیا [illegible] لوبیا است

لیندریغوریس و لیناماروس مرادف [illegible] است

لیونومطس [illegible] هلاب کبیر [illegible]

الماکیس است

لیوریس یونانی نرگس است

لیانوس کتان [illegible] است

لیخ [illegible] است [illegible]

[illegible] است

لیاروس [illegible] است

[illegible] است

لیطه [illegible] است که در [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ماء [illegible] عرق [illegible] است

ماء [illegible] عرق [illegible] است

ماء [illegible] است

ماء [illegible] است

ماء [illegible] است [illegible]

[illegible] است [illegible]

[illegible] است

ماء [illegible] آبی است که [illegible]

[illegible]

ماء [illegible] است

[illegible] است

ماء [illegible] است

ما [illegible]

[illegible] است

ماریقون یونانی بقل است

مارمه [illegible] اطریقون است

مالیة [illegible] است

مانی [illegible] است

مانی [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ماری [illegible] است

است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ماریقون یونانی [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible]

است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible] است

ما [illegible]

ما [illegible]

مچهلي اسم هندي ماهي است

مچمت اسم هندي روناس است كه

عروق الصباغين نامند

مجترى بهندي افسنتين است

* فصل الميم مع الحاء المهملة *

محاحم بلغت اندلس مخلصه است

محروث بيخ انجدان است

محلب درخت المحلب است

محمودة سقمونيا است

مح زردهٔ تخم مرغ است

* فصل الميم مع الخاء المعجمة

مخلص الاكبر اسم معجوني است كه

بيوناني سوطيرا نامند

مخيطا ومخاطا اسم عربي سپستان است

* فصل الميم مع الدال المهملة *

مدام اسم خمر است

مدمل الجراح اصابع فرعون است

* فصل الميم مع الراء المهملة *

مرامه ومرامهٔ اسم فارسي موم

المجوس است

مرارالصخر ومرارالصخور حنظل

است

مرال اسم تركي ايل است

مربا انبجات است

مرباي كاو اسم فارسي ممير است

مرچ اسم هندي فلفل است

مرحومك اسم فارسي عدس است

مرداريخوار اسم فارسي رخمه است

مرداراغاجيه بتركي اسم نبات

عنب الدب است

مرزنكوش مرزنجوش است

مرزه اسم فارسي صعتر بستاني است

مرسيا اغريا بيوناني آس بري است

مرسيا ابمارس بيوناني آس بستاني است

مرسون بيوناني اشنان است

مرعاون بلغت سرياني دارچيني است

مرسيا بيوناني ريحان است

مرطوس نزد مولف حاوي الادويه

مرماحوز ونزد بعضي مرطولس است

مرطس قسم سياه مرمطس است

مرغ جفكو اسم فارسي صباقر است

مرغ منك اشكنك اسم فارسي قطاط

است

مرفاعى كفسون است

مرقد شامل جوز ماثل وافيون است

مرك موش كاني اسم فارسي شك است

مرك موش عملي اسم فارسي دلك

بردك است

مرك ماهي بفارسي ماهي زهرج است

مركب اسم فارسي مداد است

مرماهان ومروجبلي ومروشيرين

مرماحوز است

مروالملال ومروبرى اسم موماطرس

است

مروالورم ومراحونه ومروتلخ ومرو

سفيد مرماحوس است

مروآزاد مرمازاد است

مروس اوطا بيوناني اذان الفار است

ومروس بمعنى موش را وطا بمعنى كوش

است

مرواريد اسم فارسي لؤلؤ است

مروا اسم هندي مرزنجوش است

مريق احريض است

مرونلن بيوناني بمعني هزار برگ است

و آن حزنبل است ونيز بهندي طري

فليون است

* فصل الميم مع الزاء المعجمة *

مزج درخت بادام تلخ است

مزد بلغت اصفهاني سوسن است

مزر بزاي معجمه قسمي از نبيذ است

كه در مصر از جو وبرنج مسازند وبفارسي

بوزه نامند

* فصل الميم مع السين المهملة *

مسمار شير دارسوده است

مسنمن [illegible] سزا است

مسعار ومسعران ومسقوده بلغت

عجمهٔ اندلس زراوند طويل است

مسكرا آبنوس است

مسلبقه درخت مقل است

مس رست اسم فارسي طالبغون است

مس سوخته اسم فارسي راسخت است

مس اسم فارسي نحاس است

مستيخى مصطكى است

مسقاطون عود هندي است

مسلفين زعرور است

مسكه بفارسي زبد است

مسك الجن شامل شواصر وجعدهٔ

مغزا است

مسک الرمان ... [illegible]

مسک ... [illegible]

... [illegible]

... [illegible]

الفلال است

... رطبی است که از آب ... [illegible]

[illegible]

معلان اعیلان است

معرفیها امر فارسی ... [illegible]

... [illegible]

[illegible]

الدرو طالیهش آشت و بلغت مغربی
فاطی است
ملح بحری از اقسام ملح مائی است
که تا آب در آن رسد حل میشود و اکثر آن
سیاه و در افعال قریب بملح اسود است
ملح التوتیه وملح النارنوشادر
است
ملح چینی بلغت مصر ابقر است
ملح الدباغین قسم سیاه ملح العجین
است
ملح سنجی شوره است و در ابقور
مذکور شد
ملح الصاغه وملح الصناعه تنکار
است
ملح المختوم ملح هندی است
ملخ بفتح اول وثانی وخاء معجمه
اسم فارسی جراد است
ملطاط دندان قوس است
ملکان اکامل الملك است
ملوح بلغت شام نطف بحری است
ملوخیا وملوخیه خبازی بستانی
است
ملمح نوعی از عوسج است بزرگ
برگ سرخ
ملبطریا زاج سیاه است
ملبطن بلغت اندلس بقلة یمانیة است
ملبطی بیونانی انمد است
ملبون ومیلونبا خربزه کرمک است
ملینون زنجفر مخلوق است

ملسینون قنطوریون دقیق است
مل سنسالیوس است

* فصـــل المیم مع المیم *

ممسك الارواح اسطوخودوس
است
ممسك الحوامل داء المسك است
ممولا بهندی اسم صفراغون است

* فصـــل المیم مع النون *

منبل بشیرازی اسم نمه است
منتنه بلغت مصر بمالبس است
منشور خمری وخشخاش را شامل
است
منج بفتح اول بنج است وبکسر اول
درخت دا دام قلع
منجوشه ناردین است
منجهته بهندی فوه است
مندا غورس بیونانی بیروح است
مندك بهندی ضفدع است
مندوه بهندی نوعی از دخن است
مندول بهندی جوز القیء است
منسم درخت مسم است ومذکور شد

* فصـــل المیم مع الواو *

مونهه بهندی سعد است
مونهه بهندی نوعی از ماش است
موتی بهندی اسم لؤلؤ است
مورامون درسیاوشان است
موچرس بهندی شکوفهٔ نوفل است
موجه بلغت اصفهان قنابری است
مورچه بفارسی نمل است

مورد اسم فارسی آس است
مورد اسفرم آس بری است و گویند
اسم فارسی اذخر است
موریون نوعی از بیروح است که
برگش سفید وشبیه ببرگ چغندر باشد
موسیر اسم فارسی بصل الزیز است
موساکبی بهندی اذان الفار
موسقی بیونانی طرفا است
موش بفارسی فاره است
موش کور بفارسی خلد است
موش دشتی بفارسی اسم یربوع
است
موفیون نوعی از سموم قریب ببیش
است
موقد النار کبریت است
مولوطس بلغت عبرانی قطرا است
مولوندنا مرداسنك سفید کرده
است ودرومی آبارا است
مولی بیونانی حرمل عربی است و
بهندی فجل را نامند
موم اسم فارسی شمع است
موممائی کوهی قفرالیهود است
موندی کوندل بهندی کماذریوس
است
مونك بهندی ماش است
مون ومیون مر است
مویز بفارسی زبیب است
مویزك عسلی اسم فارسی دبق است
مویزك کوهی اسم فارسی مویزج است

● فصل المیم مع الهاء ●

مهار اسم عنبر ... مکیا است

مهد آغوش است

مهرگیاه اسم فارسی ... است

مهرهٔ مار اسم فارسی ... است

مهـل اسم ... است

مه ... است

● فصل المیم مع الیاء ●

● [illegible] ●

میه اسم فارسی [illegible]

آب انگور [illegible]

[illegible]

میویزج [illegible]

میعه [illegible] است

میوش [illegible] است

[illegible]

[illegible]

میخوش اسم فارسی [illegible] است

میمون [illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible]

● باب النون ●

● فصل النون مع الالف ●

ناطس یونانی ... اسم [illegible]

[illegible] است

نارجیل [illegible] است

ناردین [illegible] است

نارمشک اسم [illegible] است

نارنج [illegible] است

نارنگی [illegible] است

ناخنه [illegible] است

نانخواه [illegible] است

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

● فصل النون مع الباء ●

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ابیات اللاکه ... است

نبق ... است که بفارسی کنار ... اند

● فصل النون مع الجیم ●

نجم ... اسم ... است

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

● فصل النون مع الحاء المهملة ●

[illegible] است

[illegible]

[illegible]

● فصل النون مع الخاء المعجمة ●

[illegible] است

[illegible]

[illegible]

● فصل النون مع الدال المهملة ●

[illegible] است

[illegible] است

● فصل النون مع الراء المهملة ●

[illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible] است

● فصل النون مع السین المهملة ●

[illegible] است

نسترن سفید یا فارسي ورد ابیض بري
است ودر افعال بغیرا زتفریح وتقویت
دل مانند نسرین است
نسج العنکبوت بفارسي دام عنکبوت
نامند ودر حرف العین گذشت
نسورین السباع کل علیق الدس است
نسوت بهندی تربد است
* فصل النون مع الشین المعجمة *
نشاستج اسم فارسي نشا ونشاستج است
نشافه اسم عربي اسفنج است
* فصل النون مع الصاد
المهملة والطاء المهملة *
نصار اسم ذهب است ودرخت گزکوهي
را نیز نامند
نطرون بورق احمر است وگذشت
* فصل النون مع الفاء *
نفل احریض است
نقره اسم فارسي فضه است
نقعاین حب الکاکنج است
نقل خواجه اسم فارسي حب الصنه است
* فصل النون مع اللام والمیم *
نلك زعرور است ونزد بعضی قراصیا
نمام سوسنبر است ونمام الملك رنمامانیزنامند
نمارق شامل قداح ویاسمین صغیر است
نمسك بلغت اصفهان روغن تازه
است وبلغت اهل هند کف شیرا ست که
شیر بنی قند یا نبات وقدری گلاب داخل
شیر جوش داده که نصف بماند بسیار
برهم میزنند وتمام کف آنرا گرفته
بانان تنك روغنی میخورند بسیار لذیذ
میشود ولیکن این مخصوص بزمستان
است وهرچند هوا سردتر باشد زیاده
وبهتر بعمل میاید
نمقوطس ونمقواس بیونانی قسمی
از توتیای مصنوع است
نمك اسم فارسي ملح است
نموز اسم عربي ارنب بري است
نمیقن کرسنه است
* فصل النون مع الواو *
نوا با عربي دانهٔ اثمار است واز مطلق
آن مراد دانه خرما است خصوصا در اوزان
نوح لبلاب است
نور بضم بلغت اکسیریان زیبق است
وبفتح اول وسکون واو اسم جنس
شکوفه وگلها است
نوره کلس حجر یست
نور الفندل شکوفهٔ درخت دار
شیشعان است
نوفان اسم یوناني زنبور است
نوق شترماده است
نول بهندی ابن عرس است
* فصل النون مع الهاء *
نهشل اسم عربي شقاقل است
نهق درة العین است ونزد بعضی
جرجیرا ست
نهنك اسم فارسي تمساح است
* فصل النون مع الیاء *
نیشکر قصب السکر است
نیشوق ادرك است ونزد بعضی
قراصیا است
نیلج نیل است
نیلوفر هندی اوسهند است
نیمقا اسم یوناني نیلوفر است
نینا نانخواه است
نی بفتح اول وسکون یا اسم فارسي
قصب است

** باب الواو **

* فصل الواو مع الالف *
وابلیهم بلغت تنکابن کرفس بري است
واحد لبلاب است
وارموك بلغت تنکابن کرفس بري است
واشه اسم فارسي صعتر است
وافتیمن بیوناني کنگرزد است
والان بزرك بهندی رازیانه است
والان کوچك شبت است
واق کلب بري است
* فصل الواو مع الباء الموحدة *
وبر بفارسي پشم نرم را نامند وگویند
مخصوص پشم شتر است
وبر الارض فطر است
* فصل الواو مع الحاء المهملة *
وحه بلغت مغربي مازریون است
* فصل الواو مع الخاء المعجمة *
وخشیزك وخشیزق بکاف وبقاف در آخر
تخم بستباج است ودر منهٔ ترکي عبارت از آن
است ونزد بعضی درمنهٔ خراساني است
* فصل الواو مع الدال المهملة *

ورنج ورشان ورشباه است

ورور اسم مغربی ملکی است

ورنی بیونانی کیالا است

● فصل الواو مع الراء المهملة ●

وردا جاورتا غیرا است

ورد الحب کبیکر است

ورد الحمار وورد الحمار وورد الخواب وورد الحماق است

ورد الحمير نوع بعضی گل خطمی است و بلغت مغرب گل [illegible] است

ورد الزوانی الخ مغربی گل خطمی است

ورد السباع [illegible] است

ورد عیتی [illegible] است

ورد [illegible] است

وردا [illegible] است

ورد [illegible] است

ورقوریس [illegible] است

ورطیا [illegible] است

ورق [illegible] است

ورق [illegible] است

ورکی [illegible] است

ورق [illegible] است

است [illegible]

است [illegible]

● فصل الواو مع الزاء المعجمة ●

وزنا [illegible] است

[illegible]

● فصل الواو مع السین المهملة ●

وسکر [illegible]

وسمة کتم است

● فصل الواو مع الشين المعجمة والصاد والطاء المهملتين والعين المهملة والغين المعجمة والفاء والقاف والكاف واللام والياء ●

● المثناة التحتانيه ●

وشج [illegible] است

وشم [illegible] است

وشم [illegible] اول و ثانی بلغت [illegible]

وبار [illegible] است

وصمت الاسود [illegible] است

وطواط [illegible] است

وعل [illegible] است

[illegible]

[illegible] است

[illegible]

مقل است

[illegible] است

[illegible] است

[illegible] است

● [illegible] ●

● فصل الهاء مع الالف ●

هاتی [illegible] است

هادی [illegible] است

هادا [illegible] است

هال [illegible] است

هالوب [illegible]

[illegible] است

هالیوقی [illegible] است

والترطس الکلیل الملک است

وامه جنطیانا است

وانس [illegible] است

● فصل الهاء مع الباء الموحدة والتاء المثناة الفوقانية والدال المهملة ●

هبيد [illegible] حنظل است

هتاخوریس [illegible]

هدال [illegible] است

● فصل الهاء مع الراء المهملة ●

هرا [illegible] است

هرانرا [illegible] است

هرالی [illegible] است

هرمقانی [illegible] است

هرداس [illegible]

هرنامه [illegible] است

هرنوجونی [illegible] است

هرنوه [illegible]

[illegible] است

[illegible] است

هرس [illegible] است

● فصل الهاء مع الزاء المعجمة ●

[illegible]

● فصل الهاء مع الشین المعجمة ●

هشت [illegible]

[illegible]

هشت [illegible] است

[illegible] است

● فصل الهاء مع الفاء والکاف ●

هفوبوقون [illegible] است

هكل بفارسي قفغ است

* فصل الهاء مع اللام *

هلدى اسم هندى عروق الصفرا است

هلديا اسم نوعى از بيش است بلغت هندى

هلفيها هندبا است

هلك قرون السنبل است ونزد انطاكي وهج الفار

هلوت وهليوسلق جبلي است

هلج نوعي از ذباب رهشور اچه مكس است

هلهلون زعرور است

هلبانه شاهترج است

هليلج اهليلج است

* فصل الهاء مع الميم *

هميشه بهار وهميشه جوان ابرون است

هلبم اسم عربى كل لاصق بشيء است وبفارسي عبارت از مرق گوشت وگندم مهرا پخته است ودر افعال مانند هريسه است

* فصل الهاء مع النون *

هندباى هاشميه وهندباى شاميه نوع كاسني بزرگ ورق بستاني است

هندباء البقل نوع ريزه برگ كاسنى بستاني است

* فصل الهاء مع الواو *

هودره اسم فارسي خبازى است

هوجوبه وهوفيلوس ابوخلسا است

هوجوه وهوفيلاس مزمار الراعى است

هوداسيون اسم مغربى نعناع است

هوقسطيداس طرثوث است كه در تحت لحية التيس ميباشد واو غير لحية التيس است

هورة اسم فارسي خبازى است

هوبيرة اسم هندى ابهل است

* فصــــــل الهاء مع الياء

هيشر عربي اسم جنس حرشف است ونزد بعضى مخصوص برى آن

هيرا اسم هندى الماس است

هيرادركهي اسم هندى دم الاخوين است

هيرون نوعى از خرما است وگويند مراد از آن قسب است .

هيزار اسم فارسي نعناع است

هيضمان اسم عربي فجل برى است

* باب الياء المثناة التحتانيه

* فصــــــل الياء مع الالف

باربور اسم تركي فودنج است

باره طاشي اسم تركي حجر العاج است

باسمين اسم فارسي ياسمين برى است

ياسمين برى عشبة النار است

باغ اسم تركي دهن است

يابوشقان اسم تركى غرى السمك است

* فصل الياء مع الباء الموحدة

يبروا اسم سرياني بقل است كه بفارسي استركويند

يبروحا بادنجان است

يبروح السوذار يبروح الصنم است

يبريوزه بقلة يمانيه است

* فصــــــل الياء مع الحاء المهملة *

يحضيض كرفس بزرگ بستانيست

يحمور اسم حمار الوحش است ونزد اطبا نوعى از ايل است

* فصــــــل الياء مع الدال المهملة والذال المعجمة *

يدانه خون از چهارساله است كه در اول پاييز گرفته باشند ودرماه زگفته شده

يدوه قسوس است

يذته درخت بل است

* فصل الياء مع الراء المهملة *

براع قصب است

برابيع هليون است

يرنا اسم عربي حنا است

برمه عشبة النار است

* فصــــــل الياء مع الشين المعجمة والعين المهملة والغين المعجمة *

يشف حجر اليشف است

يعضيد خندريلي است

يعقوب كبك نر است

يغمصا بغين معجمه اسم سرياني ريباس است

* فصل الياء مع القاف *

يقطين اسم جنس هر نبا تيست كه بساق ايستاده نباشد بلكه بر زمين مفروش وبا برچيزى پيچد مانند نبات خيار وبادرنگ وخربزه واز مطلق آن مراد نبات كدو است

* فصل الياء مع اللام والميم *

يلقو اسم تركى طرنا است كه بفارسي كزنا مند

يلوة اسم تركى سلوى است

يلم اسم فارسي غرى السمك است

بلغوج وبلغوچ بعربي مردمتلون است

يبام اسم مشتين برين است

يمامه اسم كبوتر خانگي است

يمو بلغت اكسيريان ابقر است كه

هوره باشد

يلمك اسم تركي لحية التيس است

يورطه اسم تركي بيض است كه تخم

مرغ باشد

يمرا [illegible] است

يبغان اسم تركي زعرور است

* فصل الياء مع النون *

ينطورا اسم [illegible] است

ينبوت خرنوب نبطي است

يني [illegible] است

ينون بالعبري اسم [illegible] است

* فصل الياء مع الواو *

يوشان اسم تركي شعير است

يوعقا [illegible] اسم [illegible] است

يربة عمران اسم تركي [illegible]

[illegible] است

يونك اسم تركي صوف است

* فصل الياء مع الياء *

ييرتوكي اسم تركي جز [illegible] كه

بفارسي [illegible] باشد

ييلان [illegible] اسم تركي فيل است

* تم *

* [illegible] *

* [illegible] الادويه *

[illegible] والاحسان

* [illegible] *

[illegible] ارلا وآخرا

* [illegible] *

CALL No. { ٩١٥ / م١٩م   ACC. No. ١٣١٣

AUTHOR

TITLE

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY